

BIBLIA SACRA
VULGATÆ EDITIONIS,
SIXTI V. & CLEMENTIS VIII.
Pontif. Max. Auctoritate recognita,

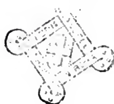
VERSICULIS DISTINCTA:
UNA' CUM SELECTIS ANNOTATIONIBUS
Ex Optimis quibusque Catholicis Interpretibus, & etiam ex Auctoribus Heterodoxis in his, quæ Catholicæ veritati non sunt contraria, excerptis: Prolegomenis, novis Tabulis Chronologicis, Historicis & Geographicis illustrata.

A V C T O R E

JO: BAPTISTA DU HAMEL
PRESBYTERO & EXPROFESSORE REGIO,
Nec non Regiæ Scientiarum Academiæ Socio.

ACCEDUNT LIBELLI DUO AB ERUDITISSIMO VIRO FRANCISCO LUCA BRUGENSE *exarati: quorum primus Loca insigniora Romanæ Correctionis complectitur; alter verò alias Correctiones, quæ fieri possent, denotat.*

PARS ALTERA.

VENETIIS, MDCCXXXI.
Ex Typographia Balleoniana.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIIS.

PRÆFATIO
IN PROPHETARUM
Libros.

HRISTIANÆ Religionis veritas non miraculis modò & prodigiis, sed etiam Prophetarum oraculis fidem sibi toto orbe terrarum meritò adstruxit: nam ille verus est & genuinus divinitatis character, uno prospectu futura omnia contueri & prædicere. Unde & Deus per Isaiam, cap. 41. hoc ipsum ut divinitatis suæ indubitatum proponit argumentum: *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dii estis vos*. Ab ipso penè mundi exordio Deus Prophetas misit, qui veræ religioni forent præsidio, corruptos mores instaurarent, homines à cultu Dei deficientes revocarent in viam. Ante diluvium prophetavit Henoch, teste Juda Apostolo. Noemum posteà misit Deus, qui diluvium futurum prænuntiaret, & ad pœnitentiam homines hortaretur. Post gentium divisionem misit Abrahamum, qui collapsam penè religionem restitueret; tum Mosem qui legem Dei scriptam Judæis daret, & futura prædiceret; alios deinceps misit Prophetas, qui Dei cultum adversus impietatem & idololatriam tuerentur, & Christi adventum annuntiarent.

De recta Prophetas exponendi ratione non est cur multa hoc loco subjiciamus, cùm de multiplici expositione Scripturæ, de variis ejus locutionibus & idiotismis fusè in prolegomenis à nobis fuerit disputatum, perpauca ex viro doctissimo superioris sæculi Francisco Ribera S. J. in præludio primo in minores Prophetas notanda, & ex Synopsi Scripturæ sacræ, quam Theologiæ Clericorum Seminariis destinaræ subjecimus, hoc loco afferre contenti.

Illud quidem animadvertit Auctor laudatus duo esse extrema exponendi Prophetas genera: primum est abjectum & humile, quod à Rabbinis invectum est, quodque populorum tantùm & regum æstus, bella, servitutes, & captivitates complectitur, de Christi mysteriis ne verbum quidem subjiciunt: vel ad suum Messiam venturum cum magna pompa & potestate terrena, quidquid illud est, referunt, aut in alienum detorquent sensum.

Altera & priori opposita exponendi ratio ea est, quæ singula penè verba de Christo explicantur, etiam in sensu historico & litterali. Tertium & optimum est exponendi genus, inter duo extrema medium, quo permulta de Christi Adventu, Doctrina, Passione, Resurrectione, multa de Ecclesiæ mysteriis à Prophetis sensu historico sic prædicta exponuntur, ut sui sæculi vitia reprehendant, captivitates imminentes & supplicia improborum minentur, sed plurima ac penè omnia spiritali & mystico sensu ad Christum & Ecclesiam referantur. Et quidem primum exponendi genus tam absurdum est, & Scripturis adversum, ut refutatione non egeat. Qui enim Christiano nomine censentur, longè à Manichæorum absunt insania, qui negabant ulla esse apud Prophetas de Christo testimonia, quos Aug. lib. 12. contra Faustum copiosè refellit. Neque necesse est Christi & Apostolorum in re notissima proferre testimonia. Illud insigne est Christi Domini Joan. 5. effatum: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*; & alio in loco: *Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi*;

& Prophetis, & Psalmis de me. Philippus ex hac nota se Christum agnoscere profitetur: *Quem scripsit Moyses in Lege, & Propheta, invenimus filium Joseph à Nazareth*. Paulus Apostolus ad Ephesios scribens, cap. 2. eos esse docet, *cives Sanctorum & domesticos Dei, superædificatos super fundamentum Apostolorum & Prophetarum*. Item Rom. 1. *Segregatus in Evangelium Dei quod antè promiserat per Prophetas suos*. Idem Act. 28. Romæ venientes ad se Judæos docens, *Suadebat eis de Jesu ex lege Moysi & Prophetis à manè usque ad vesperam*. Notum est omnibus Principis Apostolorum in hanc rem illustre testimonium Epist. 2. cap. 1. uti & Act. 2. & 13. *Deus autem prænuntiavit per os omnium Prophetarum pati Christum suum*: item Act. 10. *Huic omnes Propheta testimonium perhibent*.

Quamobrem Grotius vir ceterùm doctus nimiùm favet Socinianis, qui hac in re Manichæorum insaniam imitantur, cùm ait Prophetarum vaticinia, *non in vim argumenti propriè adhiberi, sed ad illustrandam, atque confirmandam rem jam creditam*: quasi Prophetiæ ad constituenda fidei fundamenta nihil prosint, sed ornatus tantùm, & fovendæ Christianorum pietatis gratia proferantur.

Hinc pertinentes ad Christum prophetias universas proprio & primario sensu ad historiam eorum temporum, allegorico autem & remoto sensu ad Christum referri putat. Utrumque luculentis Scripturæ & SS. PP. testimoniis refellit Illust. Huetius, prop. 7. Demonstrationis Evangelicæ. Ex Scripturis quædam attulimus loca, quibus complura addi possunt, illud imprimis Psal. 109. *Dixit Dominus Domino meo*, quo usus est Christus Dominus Matth. 22. *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est? Et nemo poterat respondere ei verbum*. Ex quo quidem liquet, recentiores Rabbinos veteribus esse nequiores: nam apud Pharisæos pro certo habebatur, de Messia locutum esse Prophetam; & nisi illud certum apud eos extitisset, perfacilis fuisset eorum responsio, non ad Christum, sed ad alium, ut ad Davidem, hoc dictum fuisse; vel ut alii fabulantur, Eliezer servum Abrahæ de domino suo ita loqui à cæde regum revertente.

Et quidem SS. PP. qui Fidem Christianam adversus Ethnicos & Judæos, aut doctrinam Catholicam adversus hæreticos propugnarunt, semper ad Prophetas provocare solent; ut Justinus Martyr in dialogis cum Tryphone; Athenagoras in legatione sua: *Nos autem*, inquit, *eorum quæ novimus & credimus, Prophetas testes habemus*. Irenæus l. 2. cap. 57. Prophetiarum veritatem non adstruit ex Christi miraculis, quod solum vult fieri Grotius; sed miraculorum Christi veritatem ex Prophetiis confirmat. Tertullianus librum suum adversus Judæos sic concludit: *Hæc autem aut prophetata nega, aut adimpleta, cùm leguntur*. Origenes l. 1. contra Celsum: *Omnium quæ ad adstruendam Christi fidem adhiberi possunt argumentorum maximum hoc est, quòd prædictus fuerit à Prophetis, qui apud Judæos fuerunt*. Cyprianus testimonia è libris sacris adversus Judæos colligens in præfatione ad Quirinum scribit profuturas ei Prophetarum prædictiones ad prima fidei lineamenta formanda. Eusebius ex Prophetarum oraculis Christianæ Religionis fundamenta in libris de Evangelica demonstratione adstruxit. Atque ut alios Patres omittam, Augustinus lib. 12. contra Faustum, cap. 46. à vaticiniis Prophetarum ordiendam esse fidem ait: & Tract. 35. in Joan. Paganum fidei fundamentis imbuendum adire vult & consulere Prophetas: *Quid est Christus? dicit Paganus: cui respondemus, Quem prænuntiaverunt Propheta*. Et lib. 1. de consensu Evang. cap. 10. *Cui prophetando gens una deputata est, cujus reipsa tota administratio prophetia esset illius Regis venturi, & civitatem cœlestem ex omnibus gentibus condituri*. Et lib. 3. cap. 7. *Omnes sancti Propheta uno spiritu locuti mirabili inter se consensione constant, ut hoc multò amplius sit, quàm si omnium omnia Prophetarum uno unius hominis ore dicerentur: & ideò indubitanter accipi debent, quæcumque per eos Spiritus sanctus dixit,*

xit,

xit, & singula esse omnium, & omnia singulorum. Ex quibus illud efficitur, ad fidem Christo Jesu conciliandam non aliundè certiora duci argumenta quàm ex oraculis Prophetarum, uti Angelus in Apocal. cap. 19. Joanni declarat his verbis: *Testimonium enim Jesu est Spiritus prophetiæ.* Ac Grotius ipse in suis Annotationibus in cap. 14. prioris ad Cor. Epistolæ fatetur Prophetiam cæteris donis ab Apostolo præferri: *Quia maximam ea res auctoritatem præstabat Evangelio, convincebat incredulos, firmabat credentes; divinum enim ab omnibus hominibus creditur esse prædictio, dicta ob id divinatio.*

Minùs peccant, sed peccant tamen qui Prophetias omnes de Christo & Ecclesia intelligi oportere contendunt, etiam in sensu historico: nam certum est Prophetas ut populi Doctores & Magistros multa de morum emendatione, de suppliciis imminentibus eum docuisse, juxta illud Isaiæ 58. *Clama, ne cesses, &c.* Et Ezechielis 3. *Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel.* Itaque permulta sunt in Prophetis, quæ historico sensu ad Christum non referuntur, sed ad illorum temporum statum, & ad mores spectant. Et quidem Christus Dominus cùm discipulis euntibus in Emaus interpretabatur omnia quæ de ipso erant, non omnia quæ erant in Prophetis, in tam brevi itineris spatio interpretatus est, sed quæ de ipso erant.

Quamobrem multa in Prophetis de Christo dicuntur historicè, plura mysticè, & allegoricè. Cùmque Sancti Patres docent, totam Scripturam plenam esse mysteriis Christi, hoc de litterali tantummodò sensu non est intelligendum, nec de spirituali solo, sed de utroque. Hinc pulchrè Aug. lib. 17. de Civit. cap. 3. docet Prophetias *partim ad ancillam pertinere, quæ in servitute generat, id est, ad terrenam Jerusalem quæ servit cum filiis suis; partim verò ad liberam civitatem Dei, id est, veram Jerusalem æternam in cælis, cujus filii omnes secundùm Deum viventes peregrinantur in terris; sed esse in eis quædam quæ ad utramque pertinere intelliguntur, ad ancillam propriè, ad liberam figuratè.* Et lib. 12. contra Faustum, qui negabat, quicquam à Prophetis de Christo esse dictum, multa profert ex Lege & Prophetis, quæ partim juxta historiam, partim juxta mysticam intelligentiam ad eum pertinent. Unde cap. 7. *Omnia quæ illis continentur libris, vel de ipso dicta sunt, vel propter ipsum*, seu ut Christum significarent. Et quidem Jonæ Prophetia, ut alios omittamus, nihil habet de Christo, si litteræ solius habeatur ratio; si allegoriæ, tota est propter Christum.

Deus per Prophetas interim verbis, interim rebus ipsis loquitur. Hinc duplex Prophetiæ genus, unum signis adumbratum & figuris, alterum verbis expressum: Illud in Scripturis est usitatum maximè. Sic Apost. 1. Corint. 10. ait, *Israelitas, in Moyse baptizatos esse in nube & in mari: & omnes eandem escam spiritalem manducasse.* Quæ verbis exprimuntur, vel simplicem habent & apertam significationem, vel obscuram: Illud enim è majestate Dei fuit & sapientia, ut veritas ipsa sacris velaminibus tegeretur.

Sic proprius & primarius Prophetiæ sensus sæpè ad historiam eorum temporum pertinet, remotus & allegoricus ad Christum: contrà, persæpè proprius & genuinus sensus ad Christum refertur. Prophetæ quidem inter Judæos vitam agebant, sed nobis potiùs quàm Judæis scripsere, teste Apostolorum Principe: *Quia non sibimetipsis, vobis autem ministrabant ea, quæ nunc nuntiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis.* Epist. 2. cap. 1.

Quare sensus spiritalis idem verus plerumque & nativus haberi debet, non litteralis qui à spiritali seu allegorico seu morali sejunctus portio est Judæorum. Prophetæ quippe Ecclesiæ imprimis, non Synagogæ scripserunt; hujus ruinam, illius verò splendorem tum prænuntiant, cùm de populi Judaici destructione & vocatione gentium vaticinantur.

Ex iis colligitur multa à Prophetis de Christo in sensu historico, multa in sensu allegorico, multa demum de aliis rebus scripta esse, quæ ex eventu ipso iis fidem conciliabant. Hinc Rupertus Abbas, qui se in Prophetis, ut in omnibus

nibus Scripturis, Christum semper quærere profitetur in prologo in 12. Prophetas, idem in prologo in Oseam quærit, qua ratione Prophetarum libri æqualem cum Mose auctoritatem adepti fuerint apud Hebræos, quibus adeò invisi fuerunt; ac subinde respondet, hanc auctoritatem ex certo rerum quas prædicebant eventu habuisse.

Neque audiendi sunt qui SS. Patres eo nomine reprehendunt, quòd adversus Judæos disputantes mystico utantur sensu, qui ad confirmanda fidei dogmata omninò infirmus iis videtur. Nam ut optimè respondet P. Ribera, SS. Patres in Homiliis suis populum erudiunt, plurima sensu mystico, qui eorum aptus est proposito fini, exponunt, quod utique faciunt concionatores, Veterum exemplum secuti. Quin etiam ubi Judæos refellunt, & apud Catholicos agunt, ut Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus, Augustinus & alii, utroque utuntur sensu spiritali & historico, quòd cum benevolis & piis auditoribus agant, qui non solùm aperta Scripturæ verba, sed etiam tecta & mysteriis involuta venerantur. Sed ubi cum Judæis tantummodò rem habent, ut Justinus cum Tryphone, tum acriùs pugnant, & historicum tantummodò adhibent sensum.

Quòd autem Patres tam sæpè allegoricum adhibeant sensum, id potissimùm causæ fuit, quòd scirent novum Testamentum in veteri esse, & vetus in novo, quodque in novo clarè & apertè exprimitur, in veteri tectum esse & involutum variis figuris & allegoriis. Unde & allegoricum sensum verum esse & à Spiritu Sancto intentum potiùs, quàm litteralem noverant, atque in Lege & Prophetis Evangelii mysteria contemplari solebant. Utrumque voluit Scripturarum Auctor Deus, Agni Paschalis ossa non comminui, & Christi Domini in cruce pendentis ossa non frangi, hoc remotiùs quidem, sed præcipua quadam ratione id volebat. Sic litteralis sensus prior est, & quasi fundamentum; sed spiritalis potior est, cujus causâ adhibetur litteralis.

Quòd verò ajunt non valere spiritalem sensum ad confirmanda fidei dogmata, id utique verum est, cùm de spiritali sensu non constat, aut per Scripturam ipsam, aut per Ecclesiam, aut per communem Patrum expositionem: secùs è spiritali sensu firmum ducitur argumentum: ut si quis colligat Christo non fuisse crura in cruce frangenda, quòd scriptum sit de Agno Paschali, *Os non comminuetis ex eo*. Id verò est ex accidenti, quòd spiritalis sensus minùs interdum valeat ad confirmanda dogmata, quoniam de litterali meliùs nobis constare potest ex vocum significatione, quàm de spiritali, qui ex rerum inter se similitudine eruitur. Sed idem evenit in sensu litterali, cùm dubius est & incertus. Unde Apostoli quibus Spiritus Sanctus aperuit Scripturarum sensum, mysticum sæpè adhibent.

Adde ex eodem Auctore rationem non contemnendam, cur Veteres, qui vetus Testamentum plenum esse allegoriis noverant, sæpè eas adhibeant tamquam sibi notas & perspectas, in quibus operam suam posuerant: unde ex iis Christi mysteria colligunt, interdum per probabiles admodum rationes, quibus sæpè locus est non solùm apud SS. Patres, sed etiam apud omnium disciplinarum auctores, cùm præsto non semper sint demonstrationes.

Illud quoque ad intelligentiam Prophetarum non inutile est admonere, illos persæpè ab historia transire ad Christum, & à Christo reverti ad historiam, in qua de moribus suorum temporum, aut de malis imminentibus loquuntur. *Ne*, inquit Hieronymus l. 5. in Isaiam, cap. 16. *si ordinem Scripturæ conservet, non sit vaticinium, sed narratio*; & in cap. 1. Oseæ: *Prophetæ sic multa post sæcula de adventu Christi, & vocatione gentium pollicentur, ut præsens tempus non negligant.*

PRO-

PROPHETIA ISAIÆ.

ISAIAS ab anno 25. aut 26. Oziæ Regis Juda ad initium usque Manasses vaticinatus est: diversis adeò temporibus suas edidit Prophetias. Ex stirpe Regum Judæ ortus sub Manasse martyrium obiit. In unum volumen collegit vaticinia sub Ozia, Joathan, Achaz & Ezechia facta. Quinque primis capitibus Prophetiæ regnante Ozia; Visio capite sexto comprehensa sub Joathan; quæ sequuntur usque ad 15. sub Achaz; consequentibus deinde capitibus revelationes sub Ezechia & Manasse factæ continentur. Hujus jussu sectum fuisse, Judæorum traditio est, veterum Patrum auctoritate confirmata. Ac de Isaia illud Epist. ad Hebræos, cap. 11. v. 37. *interpretantur, ubi de Sanctorum persecutionibus verba facit:* Secti sunt; *ubi plurali numero utitur, pro singulari, more in Scripturis usitato. Librum scripsit de gestis Regis Oziæ, cujus fit mentio* Lib. 2. Paralip. cap. 26. v. 22. *qui excidit. Christi Domini Incarnationem, Nativitatem, Prædicationem, Mortem denique tam dilucidè prænuntiat, ut Propheta Evangelicus à Sanctis Patribus meritò appelletur.*

CAPUT PRIMUM.

Tempus quo prophetavit Isaias super Judam & Jerusalem, quæ ob suam ingratitudinem, aliaque scelera, omni pœnarum genere à Deo percussa, non est ad eum reversa: victimæ & solemnitates ipsius rejiciuntur: & quid facere debeat, ut in gratiam à Deo recipiatur.

1. Visio (a) Isaiæ filii Amos, quam vidit super Judam & Jerusalem in diebus Oziæ, Joathan, Achaz, & Ezechiæ, regum Juda.

2. Audite (b) cœli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enutrivi, & exaltavi: ipsi autem spreverunt (c) me.

3. Cognovit bos possessorem suum, & asinus

CAP. I. 1. (a) Hoc est, revelatio Isaiæ facta: visio, pro re visa accipitur. Nam Prophetæ res temporibus, aut locis disjunctas & remotissimas, divino Spiritu afflati, quasi coram intueri videntur.

2. (b) Sunt verba Mosis Deuter. 32. ut declaret ventura tempora à Mose eo loco prævisa & prædicta: *Ex qua*, inquit Hieronymus in hunc locum, *Montani deliramenta conticeant, qui in extasi, & cordis amentia Prophetas putas ventura dixisse: neque enim videre poterant quod ignorabant.*

2. (c) Hebr. Ipsi contra me rebellarunt.

asinus præsepe domini sui: Israel autem me non cognovit, & populus meus non intellexit.

4. Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis: dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum.

5. Super quo percutiam vos ultrà (d), addentes prævaricationem? omne caput languidum, & omne cor mœrens.

6. A planta pedis usque ad verticem, non est in eo sanitas (e): vulnus, & livor, & plaga tumens, non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo.

* Inf. 5. 6. 7. * Terra vestra deserta (f), civitates vestræ succensæ igni: regionem vestram coram vobis alieni devorant, & desolabitur sicut in vastitate hostili.

8. Et derelinquetur filia Sion ut umbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut civitas quæ vastatur.

* Rom. 9. 29. 9. * Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen (g), * quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus. *Genes. 19. 24.

10. Audite verbum Domini principes (h) Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ.

11. * Quò mihi multitudinem victimarum (i) vestrarum, dicit Dominus? plenus sum: holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum, nolui. * Ierem. 6. 20. Amos 5. 21.

12. Cùm veniretis ante conspectum meum, quis quæsivit (k) hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis meis?

13. Ne offeratis ultrà sacrificium frustrà: incensum abominatio est mihi. Neomeniam, & sabbatum, & festivitates alias non feram, iniqui sunt cœtus vestri:

14. Calendas vestras, & solemnitates vestras odivit anima mea: facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens.

15. Et cùm extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis: & cùm multiplicaveritis orationem, non exaudiam: * manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. *Inf. 59. 1.

16. * Lavamini (l), mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis: quiescite agere perversè, * 1. Pet. 3. 11.

17. Discite benefacere: quærite (m) judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam.

18. Et venite, & arguite me, dicit Dominus: si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.

19. Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.

20. Quòd si nolueritis, & me ad iracundiam provocaveritis: gladius devorabit vos, quia os Domini locutum est.

21. Quo-

5. (d) Qua plaga vos ultrà percutiam, aut in qua parte corporis plagas addam plagis, quas Prophetæ Osee, Joel, & Amos vivis depingunt coloribus, ut Isaias ipse cap. 2. & seq. *Omne caput languidum*: vel omne caput languet, cor ipsum tabescit. Hieron. *Per metaphoram docet, quòd à principibus usque ad extremam plebem, à doctoribus usque ad imperitum vulgus, in nullo sit sanitas.*

6. (e) De populo Israelitico tanquam de uno homine loquitur. Proceres ipsi, & principes ulceribus scatent.

7. (f) Futura est. *Vmbraculum*; agris ubique vastatis.

9. (g) Quem locum citat Apost. Rom. 11. Nisi Deus Judaico populo paucas conservasset reliquias, Apostolos nimirum, & Christi discipulos. *Quasi Sodoma fuissemus*, Deleti omninò essemus. *Reliquiæ*, inquit Apostolus, *secundùm electionem gratiæ salvæ factæ sunt. Ex quo ostenditur*, ait Hieronymus, *superiora, quæ contra Jerusalem, & Judam sermo propheticus comminatus est, non ad Babylonicæ captivitatis referenda tempus, sed ad ultimam Romanorum, quando in Apostolis salvæ factæ sunt reliquiæ populi Judæorum, & in toto orbe Evangelium fuit seminatum.* Apostolus his verbis Prophetæ utitur, ut ostendat propter electos Israelem non fuisse in ipsis Ecclesiæ initiis instar Sodomæ consumptum.

10. (h) Judæos ob similia flagitia sic compellat.

11. (i) Exterior cultus interiori destitutus Deo displicet. *Plenus*: Hieron. *Nulla ea indigeo.*

12. (k) Sacrificia quidem præcepit Deus Judæis, ut ab Idololatria, in quam proclives admodùm erant, eos averteret. Sed purum cor imprimis ab iis exigebat, & multò magis à Christianis. *Cum veneritis*, Hieron. legit, *Calcare atrium meum non apponetis*. Ex iis colligit, non Babylonicam vastitatem, sed ultimam sub Vespasiano & Tito destructionem templi indicari, cùm templum à Zorobabel rursum ædificatum fuerit. Judæi ob exteriorem Dei cultum sibi blandiebantur, quasi essent Deo grati: docet verò hæc esse penitùs inutilia, cùm deest vera justitia, atque Deo ipsi esse exosa, cùm fovendis criminibus & falsæ fiduciæ serviunt.

16. (l) In quo sita sit vera pœnitentia, nos docet, ut pravas cogitationes, & pravos affectus exuamus, à malo declinantes, & bono adhærentes. *Lavamini*, Pro victimis, & aliis solemnitatibus baptizamini in sanguine meo per lavacrum regenerationis. *Hieron.*

17. (m) Expendite, utrius litigantis justior sit causa.

21. Quomodo (n) facta est meretrix civitas fidelis, plena judicii? justitia habitavit in ea, nunc autem homicidæ.

22. Argentum tuum versum est in scoriam: vinum tuum mistum (o) est aqua.

23. Principes tui infideles, socii furum: omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. * Pupillo non judicant: & causa viduæ non ingreditur ad illos.

* Ierem. 5. 28.

24. Propter hoc ait Dominus Deus exercituum fortis Israel: Heu, consolabor (p) super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis.

25. Et convertam manum meam ad te, & excoquam ad purum scoriam tuam, & auferam omne stannum tuum.

26. Et restituam judices tuos ut fuerunt priùs, & consiliarios tuos sicut antiquitùs: post hæc vocaberis civitas justi(q), urbs fidelis.

27. Sion in judicio redimetur (r), & reducent eam in justitia:

28. Et conteret scelestos, & peccatores simul: & qui dereliquerunt Dominum, consumentur.

29. Confundentur enim ab idolis, quibus sacrificaverunt: & erubescetis super hortis, quos elegeratis,

30. Cùm fueritis velut quercus defluentibus foliis, & velut hortus absque aqua.

31. Et erit fortitudo (s) vestra, ut favilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla: & succendetur utrumque simul, & non erit qui extinguat.

CAPUT II.

Ad montem domus Domini fluent omnes gentes, & de Sion exibit lex: domus verò Jacob ob idololatriam, avaritiam & reliqua scelera abjicietur.

1. VErbum, quod vidit Isaias, filius Amos, super Juda & Jerusalem.

2. * Et erit in novissimis diebus præparatus mons (a) domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes.

* Michææ 4. 1.

3. Et ibunt populi multi, & dicent: Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex (b), & verbum Domini de Jerusalem.

4. Et judicabit gentes, & arguet populos multos: & conflabunt (c) gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultrà ad prælium.

5. Domus Jacob (d) venite, & ambulemus in lumine Domini.

6. Projecisti enim populum tuum, domum Jacob: quia repleti sunt ut olim (e), & augures habuerunt ut Philisthiim, & pueris alienis adhæserunt.

7. Repleta est terra argento (f) & auro: & non est finis thesaurorum ejus:

8. Et repleta est terra ejus equis: & innumerabiles quadrigæ ejus. Et repleta est terra ejus idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum.

9. Et incurvavit (g) se homo, & humiliatus est vir: ne ergo dimittas eis.

10. Ingredere in petram (h), & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini, & à gloria majestatis ejus.

11. Oculi sublimes hominis humiliati sunt, & incurvabitur altitudo virorum: exaltabitur (i) autem Dominus solus in die illa.

12. Quia dies (k) Domini exercituum super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem: & humiliabitur:

13. Et

21. (n) Ex cupiditate & avaritia orta est impietas, violata in fratres charitate.

22. (o) Hieron. ad hæreticos & pravos doctores hæc verba refert, qua sic legit: *Caupones tui miscent vino aquam.*

24. (p) Deus consolationem suam vocat, impiorum punitionem.

26. (q) Christi, cùm te sanctificaverit. Hæc Hieron. de Ecclesia, quæ in Dominum creditura est, interpretatur.

27. (r) Per Christum, qui Ecclesiam redemit ex stricta justitia. Alii de reditu à captivitate sub Cyro post judicium, aut severam punitionem id exponunt.

31. (s) Hebr. Thesaurus, Idola vestra.

CAP. II. 2. (a) Christus ipse, qui è lapide quo percussa est statua, factus est mons magnus; aut potiùs mons est Ecclesia, uti ex iis quæ sequuntur, colligitur. Mons ille sic visibilis est, ut non modò ab iis qui in eum pervenerunt, sed etiam ab infidelibus dignoscatur; vel montes sunt Apostoli, qui Ecclesiam fundarunt.

3. (b) Quod impletum fuit in die Pentecostes: *Sed & in Jerusalem primum fundata Ecclesia, totius orbis Ecclesias seminavit.* Hieron.

4. (c) Loquitur de spiritali pace, ex Hieronymo, quando omnis duritia cordis nostri, Christi vomere frangitur. *Prælium.* Hieron. *Orto jam Domino salvatore, tunc omnia bella cessaverunt.*

5. (d) Ad populum suum Propheta convertitur, & hortatur eum, ut qui in tenebris versantur erroris, lumen suscipiant veritatis. Cùmque hæc locutus fuisset ad populum Judæorum, cernens impœnitens cor eorum, per apostrophen Dominum alloquitur: ita Hieron.

6. (e) Ut populi qui in ea regione habitabant, repleti sunt superstitionibus, *& pueris alienis adhæserunt,* doctrina & instituta alienigenarum iis placuerunt, propterea si tradentur in servitutem.

7. (f) Luxus ex divitiis; ex luxu, Legis contemptus ortus est.

9. (g) Ut idola adoraret. *Ne ergo dimittas,* id prophetice dicitur, 70. Non dimittam eis.

10. (h) Hebr. In pulverem. *Abscondere in fossa,* in humo in fossis latita. Imperativus pro futuro.

11. (i) Cùm Jerosolymæ solvetur obsidio ab Assyriis facta juxta aliquos interpretes; alii de die judicii hæc intelligunt. Humilitate nostra iram Dei effugimus.

12. (k) Dies judicii, aut captivitatis, aut juxta alios, dies in quo hostes populi Israelitici debellabit Deus.

13. Et super omnes cedros (l) Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan.

14. Et super omnes montes excelsos, & super omnes colles elevatos.

15. Et super omnem turrim excelsam, & super omnem murum munitum.

16. Et super omnes naves Tharsis, & super omne quod visu pulchrum est.

17. Et incurvabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus solus in die illa:

18. Et idola penitùs conterentur.

* Osee 10. 8. Luc. 23. 30. Apoc. 6. 16.

19. * Et introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ, à facie formidinis Domini, & à gloria majestatis ejus, cùm surrexerit percutere terram.

20. In die illa projiciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui, quæ fecerat sibi ut adoraret, talpas & vespertiliones.

21. Et ingredietur scissuras petrarum, & in cavernas saxorum, à facie formidinis Domini, & à gloria majestatis ejus, cùm surrexerit percutere terram.

22. Quiescite ergo ab homine (m), cujus spiritus in naribus ejus est, quia excelsus reputatus est ipse.

CAPUT III.

Futura Judæorum ob sua peccata gravis afflictio: peccata principum arguit: item superbiam & curiosam lasciviam filiarum Sion in ignominiam vertendam prædicit.

1. Ecce enim dominator (a), Dominus exercituum auferet à Jerusalem, & à Juda validum & fortem, omne robur panis, & omne robur aquæ:

2. Fortem, & virum bellatorem, judicem, & prophetam, & ariolum (b), & senem:

3. Principem super quinquaginta, & honorabilem vultu, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem (c) eloquii mystici.

4. Et dabo pueros (d) principes eorum, & effœminati dominabuntur eis.

5. Et irruet populus, vir ad virum, & unusquisque ad proximum suum: tumultuabitur (e) puer contra senem, & ignobilis contra nobilem.

6. Apprehendet enim vir fratrem suum domesticum patris sui: Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina (f) autem hæc sub manu tua.

7. Respondebit in die illa, dicens: Non sum medicus (g), & in domo mea non est panis, neque vestimentum: nolite constituere me principem populi.

8. Ruit enim Jerusalem, & Judas concidit: quia lingua eorum & adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus.

9. Agnitio vultus (h) eorum respondit eis: & peccatum suum quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt: væ animæ eorum, quoniam reddita sunt eis mala.

10. Dicite justo quoniam benè, quoniam fructum adinventionum (i) suarum comedet.

11. Væ impio in malum: retributio enim manuum ejus fiet ei.

12. Populum meum exactores sui spoliaverunt, & mulieres dominatæ sunt eis. Popule meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant (k).

13. Stat:

13. (l) Syros fortè, ut in sequentibus, vicinos principes cùm Israelitarum, tum etiam Tyriorum, per quercus Basan & naves Tharsis designat.

22. (m) Hieron. exponit hunc locum de Christo, qui licèt fuerit homo mortalis, excelsus tamen erat super omnes principes, isque est scelerum vindex. Quare desinite illum vexare: *Cujus spiritus in naribus ejus*, indignatio & vindicta in hostes suos. Hieron. miratur, 70. Interpretes hanc Prophetiam de Christo omisisse, & in Græcum noluisse vertere. Alii per interrogationem vertunt posteriorem versiculi partem: *In quo enim reputatus est ipse?* & is sensus est, Desinite timere hominem mortalem, sed timete Deum omnipotentem. Grotius ita exponit ad litteram: *Quiescite ergo ab homine*; Nolite fiduciam ponere in ullo hominum genere: *Cujus spiritus in naribus ejus est*; Cujus vita pendet ab aere, quo intercluso peribit: *Quia excelsus reputatus est ipse*: in Græco, *Quantilli enim faciendus est ille?* Prior & sublimior, & verior sensus, ex iis quæ sequuntur fit illustrior.

CAP. III. 1. (a) Quæ Judæis imminerent mala, prædicit, & fortè excidium Judæorum ob Christum occisum. *Omne robur panis*: Fames ingens sub Tito, aut juxta alios ea describit tempora, de quibus l. 4. Regum, cap. 24. & 25.

2. (b) Seu conjectorem, quique res occultas investigat: hæc vox in bonam & in malam partem accipitur, nunc pro homine sagaci usurpatur.

3. (c) Efficacem in persuadendo. Theodotio vertit prudentem incantatorem. Hieron. *Videtur mihi esse eruditus, & exercitatus tam in Lege & Prophetis, quàm in Evangelio & Apostolis. Eloquii mystici*; Eloquentis hominis.

4. (d) Stultitia & moribus: *Et effœminati dominabuntur eis*: Hebr. Parvuli, Reges nullius consilii. Alii legunt *fœmina*, alii *illusores*: statum ruinæ proximum describit.

5. (e) Hæc est dissoluti imperii, & anarchiæ descriptio.

6. (f) Rempublicam, quæ exitio suo proxima est, sustenta; Miseria nostra & calamitas tuo sustentetur & protegatur auxilio. *Ruina*, Suppone manum cadenti regno.

7. (g) Hebr. *Alligans*, scilicet vulnera: Non is sum qui laboranti Reipublicæ mederi possim, non habeo unde populi necessitatibus provideam.

9. (h) In fronte eorum fastus & libido se produnt. *Prædicaverunt*, perfricta fronte; Sua recepere peccata; *Væ illis, quia mala sua receperunt*, Hieron.

10. (i) Consiliorum, operum: ipsi narrationi eorum quæ obvenient malis, infert bonorum felicitatem. Quantumvis insaniant impii, bonos sua manet merces.

12. (k) Te à recta via deducunt, eamque corrumpunt, dum metum omnem pœnæ imminentis adimunt. Hieron. *Ille est ergo doctor ecclesiasticus, qui lacrymas, non risum movet.*

13. Stat ad judicandum Dominus, & stat ad judicandos populos.

14. Dominus ad judicium veniet cum senibus (l) populi sui, & principibus ejus: vos enim depasti estis vineam, & rapina pauperis in domo vestra.

15. Quare atteritis populum meum, & facies pauperum commolitis (m), dicit Dominus Deus exercituum?

16. Et dixit Dominus: Pro eo quòd elevatæ sunt filiæ Sion, & ambulaverunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant (n), ambulabant pedibus suis, & composito gradu incedebant:

17. Decalvabit (o) Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit.

18. In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum, & lunulas (p),

19. Et torques (q), & monilia, & armillas, & mitras,

20. Et discriminalia (r), & periscelidas, & murenulas, & olfactoriola, & inaures,

21. Et annulos, & gemmas in fronte pendentes,

22. Et mutatoria (s), & palliola, & linteamina, & acus,

23. Et specula, & sindones, & vittas, & theristra (t).

24. Et erit pro suavi odore fœtor, & pro zona funiculus, & pro crispanti crine calvitium, & pro fascia pectorali cilicium.

25. Pulcherrimi (u) quoque viri tui gladio cadent, & fortes tui in prælio.

26. Et mœrebunt atque lugebunt (x) portæ ejus, & desolata in terra sedebit.

CAPUT IV.

Germen Domini exaltabitur, & reliquiæ Israel ablutis earum sordibus salvæ futuræ sunt, magnaque securitate & felicitate fruentur.

1. ET apprehendent (a) septem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, & vestimentis nostris operiemur: tantummodò invocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.

2. In die illa, erit germen (b) Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his qui salvati fuerint de Israel.

3. Et erit: Omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita (c) in Jerusalem.

4. Si abluerit (d) Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus, in spiritu judicii, & spiritu ardoris.

5. Et creabit (e) Dominus super omnem locum montis Sion, & ubi invocatus est, nubem per diem, & fumum & splendorem ignis flammantis in nocte: super omnem enim gloriam protectio.

6. Et tabernaculum (f) erit in umbraculum diei ab æstu, & in securitatem, & absconsionem à turbine, & à pluvia.

C A-

14. (l) Contra senes: Hieron. *Inter senes autem & principes hoc fuisse reor in veteri populo, quod nunc est inter Presbyteros & Episcopos.*

15. (m) Commolitis. 70. *Confundistis*, Colaphis cæditis.

16. (n) Molli & fracto incessu, vel repudiatione ipsa. Hæc secunda est Judæorum ruinæ causa, virginum luxus & vanitas.

17. (o) Quod in servis fieri solebat.

18. (p) Monilia corniculata, de collo pendentia.

19. (q) Ex unionibus compositas.

20. (r) Fasciæ, quibus capillos in cirros discriminant, & attollunt. *Periscelidas*; Crurum ornamenta; *Murenulas*; Aureas catenulas flexuoso ordine; *Et olfactoriola*, Pyxides odoriferas.

22. (s) Vestes pretiosiores, quibus ad pompam induebantur; vel alternas vestes; *Et acus*: vox Hebræa crumenas significat, quæ è sinu pendebant. Vertit Symmachus ἀναβολὰς; *Ornamenta sunt vestium muliebrium, quibus humeri & pectora proteguntur.* Hieron.

23. (t) Palliola, quibus æstate utebantur; vel ex Græco, stragulas æstivas: unum & viginti enumerat ornamenta vestitus & mundi muliebris. nec propterea reprehendit filias Jerusalem, quod iis uterentur, cùm sanctæ mulieres Rebecca, Judith, Esther, iis usæ fuerint; sed quia ad fastum & lasciviam iis abutebantur.

25. (u) Hebr. *Adustio pro pulchritudine.* 70. *Filius tuus pulcherrimus gladio cadet.*

26. (x) Quòd sint desertæ.

CAP. IV.

1. (a) Tanta futura est virorum cædes in excidio Jerosolymæ sub Nabuchodonosor, aut postea per Romanos, ut multæ mulieres vix unum virum cui nubant, invenire possint: *Invocetur nomen tuum super nos*; Ut dicamur tuæ uxores, & nomine tuo appellemur.

2. (b) Christus scilicet, qui per Apostolos tot Ecclesias propagabit, germen Domini & fructus terræ appellatur, quod sit Filius Dei & Virginis. Lætis tristia miscentur.

3. (c) Qui perseveraverit.

4. (d) Cùm abluerit: *Sordes*; aqua sordes carnis abluit. *Spiritu ardoris*, igne amoris cor ipsum mundatur. Hieron. *Quod enim leve est, lavatur; quod gravius, crematur*: unde legit: *In Spiritu combustionis.*

5. (e) 70. Et veniet. *Nubem per diem*: Cum ecclesia idem efficiet, quod olim cum Hebræis. *Protectio*: Supra omnes Sanctos erit protectio divina multò efficacior, quàm obumbratio exercitus Israelitici, aut tabernaculi, quæ erant umbræ futurorum. *Absconde me*, Psal. 26. Ab æstu libidinum, & ab hujus mundi procellis nos tuebitur.

6. (f) Ecclesia.

CAPUT V.

Sub figura vineæ sterilis in direptionem traditæ, prædicat judicium & desertionem Judæorum, ipsorumque peccata describuntur, avaritia in conjungendis possessionibus, ebrietas & contemptus scientiæ Dei; felicitas justorum & væ diversis peccatorum generibus denuntiatur.

1. CAntabo (a) dilecto meo canticum patruelis mei vineæ suæ. Vinea facta est dilecto * meo in cornu filio olei.

*Jer. 2. 21. Matth. 21. 33.

2. Et sepivit eam, & lapides elegit ex illa, & plantavit eam electam, & ædificavit turrim in medio ejus, & torcular extruxit in ea: & expectavit ut faceret uvas, & fecit labruscas.

3. Nunc ergo habitatores Jerusalem, & viri Juda, judicate inter me & vineam meam.

4. Quid est quod debui ultrà facere vineæ meæ, & non feci ei? an quòd expectavi (b) ut faceret uvas, & fecit labruscas?

5. Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferam sepem ejus, & erit in direptionem: diruam maceriam ejus, & erit in conculcationem.

6. Et ponam eam desertam: non putabitur, & non fodietur: & ascendent vepres & spinæ: & nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem.

7. Vinea enim Domini exercituum, domus Israel est: & vir Juda, germen ejus delectabile: & expectavi ut faceret judicium, & ecce iniquitas: & justitiam, & ecce clamor.

8. Væ qui conjungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis usque ad terminum loci (c): numquid habitabitis vos soli in medio terræ?

9. In auribus meis sunt hæc, dicit Dominus exercituum. Nisi domus multæ desertæ fuerint, grandes & pulchræ absque habitatore.

10. Decem enim jugera vinearum facient laguncularn (d) unam, & triginta modii sementis facient modios tres.

11. Væ qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam, & potandum usque ad vesperam, ut vino æstueris.

12. Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conviviis vestris: & opus Domini non respicitis (e), nec opera manuum ejus consideratis.

13. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam (f), & nobiles ejus interierunt fame, & multitudo ejus siti exaruit.

14. Propterea dilatavit infernus animam (g) suam, & aperuit os suum absque ullo termino: & descendent fortes ejus, & populus ejus, & sublimes, gloriosique ejus ad eum.

15. Et incurvabitur homo, & humiliabitur vir, & oculi sublimium deprimentur.

16. Et exaltabitur Dominus exercituum in judicio, & Deus sanctus sanctificabitur in justitia.

17. Et pascentur agni juxta ordinem (h) suum, & deserta in ubertatem versa advenæ comedent.

18. Væ qui trahitis iniquitatem (i) in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum.

19. Qui dicitis (k): Festinet, & citò veniat opus ejus, ut videamus: & appropiet, & veniat consilium Sancti Israel, & sciemus illud.

20. Væ qui dicitis malum (l) bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum.

21. * Væ qui sapientes estis in oculis vestris,

*Prov. 3. 7. Rom. 12. 16.

CAP. V. 1. (a) Hoc carmen lugubre est, quo populi Judaici, quem vineæ similitudine designat, ingratum animum deflet. *Vineæ suæ*, in dativo casu ex Hebr. & Græc. Christum dilectum suum, & patruelem, seu consanguineum appellat, quòd ex eadem stirpe regia uterque & Christus & Isaias esset oriundus. Christus eadem utitur parabola, & idem carmen vineæ suæ, Matth. 21. Luc. 20. commemorat. *In cornu*, In loco sublimi: *Filio olei*, Pagninus vertit post 70. In colle pingui & fertili: cornu etiam pro robore usurpari solet. *Filio olei*; In colle olivis consito. Canticum patruelis, Hebr. dilecti.

4. (b) Hebr. An quod expectaverim?

8. (c) Quousque desit locus.

10. (d) Hebr. *Bath*, mensura liquidorum exigua.

12. (e) Non consideratis mala quæ vobis imminent, & pauperes deseritis.

13. (f) Hanc Deus requirit etiam in populo, ut de Deo & Religione ea sentiat, & noverit, quæ ad benè vivendum sunt necessaria: *Exaruit*, præ siti.

14. (g) Ob turbam morientium, quæ est personæ fictio. *Infernus*, Sepulchrum.

17. (h) Hebr. *Juxta caulas suas*; de Christianis id commodè intelligitur. Hieronymus 70. Interpretes arguit, qui transtulerunt, *Pascentur direpti quasi tauri*: pro agnis tauros posuerunt; cùm textus Hebræus apertus sit. Agni etiam pauperes intelligi possunt anteà oppressi.

18. (i) Qui longam iniquitatis seriem & pœnarum ob res vanissimas trahitis.

19. (k) Prophetæ; *Festinet*; Deus faciat quæ minatur; *Et veniat consilium Sancti Israel*, Dei: *Et sciemus illud*: Videre illud cupimus, ut sciamus an verum sit.

20. (l) Qui honesti & inhonesti limites & nomina „
confundite. Vertit Aquila juxta Hieron. Væ qui dicunt „
malo, bonus es; & bono, malus: difficilè hoc male- „
dicto quis carere potest, cùm & malis frequenter adu- „
lemur propter potentiam, & bonos despiciamus propter „
inopiam, Hieron. „

vestris, & coram vobismetipsis prudentes.

22. Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem.

23. Qui justificatis impium pro muneribus, & justitiam justi aufertis ab eo.

24. Propter hoc, sicut devorat stipulam lingua ignis, & calor flammæ exurit: sic radix eorum quasi favilla erit, & germen eorum ut pulvis ascendet. Abjecerunt (m) enim legem Domini exercituum, & eloquium Sancti Israel blasphemaverunt.

25. Ideò iratus est furor Domini in populum suum, & extendit (n) manum suam super eum, & percussit eum: & conturbati sunt montes, & facta sunt morticina eorum, quasi stercus in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

26. Et elevabit signum (o) in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce festinus velociter veniet.

27. Non est deficiens (p), neque laborans in eo: non dormitabit, neque dormiet, neque solvetur cingulum renum ejus, nec rumpetur corrigia calceamenti ejus.

28. Sagittæ ejus acutæ, & omnes arcus ejus extenti. Ungulæ equorum ejus ut silex, & rotæ ejus quasi impetus tempestatis.

29. Rugitus ejus ut leonis, rugiet ut catuli leonum: & frendet, & tenebit prædam: & amplexabitur, & non erit qui eruat.

30. Et sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: aspiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis, & lux obtenebrata est in caligine ejus.

CAPUT VI.

Isaias visa Domini majestate condemnat se quòd tacuerit, sed mundatis labiis suis offert se ad prædicandum; prædicitur excæcandus populus usque ad desolationem civitatum Juda, & ejus quæ derelicta erat futura consolatio.

1. IN anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi (a) Dominum sedentem super solium excelsum & elevatum: & ea quæ sub ipso erant, replebant templum.

2. Seraphim stabant super (b) illud: sex alæ uni, & sex alæ alteri: duabus velabant faciem ejus, & duabus velabant pedes ejus, & duabus volabant.

3. Et clamabant (c) alter ad alterum, & dicebant*: Sanctus, Sanctus, *Apoc. 4. 8.
Sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria ejus.

4. Et commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis, & domus repleta est fumo.

5. Et dixi: Væ mihi, quia tacui (d), quia vir pollutus labiis ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito, & regem Dominum exercituum vidi oculis meis.

6. Et volavit ad me unus de Seraphim, & in manu ejus calculus (e), quem forcipe tulerat de altari.

7. Et tetigit os meum* & dixit: Ecce *Jer. 1. 9.
tetigit hoc labia tua, & auferetur iniquitas tua, & peccatum tuum mundabitur.

8. Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam? & quis ibit nobis (f)? Et dixi: Ecce ego, mitte me.

9. Et dixit: Vade, & dices populo huic: *Matt. 13.
* Audite audientes (g), & nolite intelligere: 14.
& videte visionem, & nolite cognoscere. Marc. 4. 12.

10. Ex-

24. (m) Hunc Locum Hieron. de calamitate illata Judæis à Romanis sub Tito interpretatur; *Eloquium Sancti Israel*, Evangelium.

25. (n) Quòd ultio divina omni tempore sit permansura. *Morticina eorum*: tum enim teste Josepho plateæ & fossæ cadaveribus repletæ sunt.

26. (o) Vexillum eriget, & coget milites contra Judæos: signo vel minimo eos convocabit, seu de Babyloniis, seu de Romanis interpretemur.

27. (p) In exercitu hostium; vel potiùs Nabuchodonosor, aut Titus non fatiscet, paratus semper aditer.

CAP. VI. 1. (a) Tribunal Deo erectum in templo, ut in Dei regia. *Erant*, Hebr. *Fimbriæ ejus*, seu oræ vestium; *Replebant templum*, Hebr. *Sanctum*: eam templi partem quæ dicitur Sanctum: non Sanctum sanctorum; sub specie Judicis Deus videtur.

2. (b) Juxta illud. *Faciem ejus*: Vatablus, *Suam*, ut coram majestate divina omnino se absconderent: *Duabus volabant*, parati ad exequenda jussa divina: summa celeritate Angelorum ministeria sunt. Hieron. *Faciem enim & pedes ejus operiunt, quia & præterita ante mundum, & futura post mundum scire non possumus; sed media tantum, quæ in sex diebus facta sunt, contemplamur.*

3. (c) Divino hoc cantico sanctissima Trinitas in unitate naturæ exprimitur, ex Sanctorum Patrum unanimi consensu.

5. (d) Quòd populum liberè non arguerim; quòd cùm sim Propheta, non functus fuerim officio meo. *Pollutus*, Non ausus sum celebrare laudes Domini cum Seraphinis. *Medio*: quàm periculosum sit cum peccatoribus vitam agere, hinc licet colligere. Hieron. *Et proptereà labia habebat immunda, quia cum peccatore populo versabatur.*

6. (e) Pruna; qui propiùs ad Deum accedunt, defectus suos acriùs vident.

8. (f) Iterùm designat Trinitatem. *Ecce*; sed antea mundatus fuerat ab Angelo, & ablata erat ejus iniquitas. 70. *Quis ibit ad populum istum*? Potest quis cum modestia ad munus pastorale se offerre, modò antè purgatus sit divina gratia ab omni pravo affectu; non ut ditescat, aut præsit, sed ut prosit. Hinc Bern. Epist. 42. *Aliud est ambire dignitatem humano affectu, aliud ardere desiderio benè merendi de plurimis.* Sic Gregor. de Cura Pastorali: *Laudo quod quæritis, sed priùs discite quid quæratis.*

9. (g) Ex Hebr. *Audite*, sed non intelligetis, ut videtur Grotio: alii aliter textum Hebraicum exponunt. Imperativum pro futuro usurpato more Prophetico, ut in sequenti versiculo.

Luc.8.10. 10. Excæca cor populi hujus , & aures
Ioan. 12. 40. ejus aggrava (h) : & oculos ejus claude :
Act. 28. 26. ne forte videat oculis suis, & auribus suis
Rom.11.8. audiat , & corde suo intelligat : & convertatur , & sanem eum.

11. Et dixi: Usquequò (i) Domine ? Et dixit: Donec desolentur civitates absque habitatore , & domus sine homine , & terra relinquetur deserta.

12. Et longè faciet Dominus homines (k) , & multiplicabitur quæ derelicta fuerat in medio terræ.

13. Et adhuc in ea decimatio (l) , & convertetur, & erit in ostensionem sicut terebinthus, & sicut quercus, quæ expandit ramos suos: semen sanctum erit id , quod steterit in ea.

CAPUT VII.

Obsessa à Syris & ab Israel Jerusalem , Isaias prophetat fore ut vincantur , datque impio Achaz signum liberationis , Virginem parituram filium , cujus nomen Emmanuel.

4. Reg.15. 16. 1. ET factum est in diebus Achaz (a) filii Joathan , filii Oziæ regis Juda , ascendit Rasin rex Syriæ, & Phacee filius Romeliæ rex Israel , in Jerusalem , ad præliandum contra eam: & non potuerunt debellare eam.

2. Et nuntiaverunt domui David , dicentes: Requievit (b) Syria super Ephraim, & commotum est cor ejus, & cor populi ejus, sicut moventur ligna silvarum à facie venti.

3. Et dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz tu , & qui derelictus est Jasub (c) filius tuus , ad extremum aquæductus piscinæ superioris in via agri fullonis.

4. Et dices ad eum: Vide ut sileas (d): noli timere , & cor tuum ne formidet à duabus caudis titionum fumigantium istorum in ira furoris Rasin regis Syriæ , & filii Romeliæ:

5. Eò quòd consilium inierit contra te Syria in malum Ephraim, & filius Romeliæ , dicentes:

6. Ascendamus ad Judam , & suscitemus (e) eum, & avellamus eum ad nos , & ponamus regem in medio ejus filium Tabeel.

7. Hæc dicit Dominus Deus: Non stabit, & non erit istud:

8. Sed caput (f) Syriæ Damascus, & caput Damasci Rasin: & adhuc sexaginta & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus:

9. Et caput Ephraim Samaria, & caput Samariæ filius Romeliæ. Si non credideritis , non permanebitis (g).

10. Et

10. (h) Illi in Scripturis peculiari quadam ratione excæcari , aut obdurati dicuntur, qui proposito sibi divinitùs insigni aliquo lumine, aut præsidio salutis, occasione tanti boni fiunt pejores. Itaque effectum prædicationis suæ in animis Judæorum futurum prædicit , non facit. *Ne forte videat*: hæc & alia Prophetice per futurum tempus sunt exponenda, Matth. 13. *Audietis audientes*, &c. Ex versione 70. hæc ad verbum desumpta sunt. Textum Hebraicum duriorem & corruptum multi existimant. *Audite audiendo, & ne intelligatis; videte videndo, & ne cognoscatis*: quod cum bonitate Dei vix conciliari potest ; adeò ut versio 70. quæ Christi temporibus erat usitata, textui Hebraico, qualem nunc habemus, videatur hoc in loco anteponenda : Dic fore ut excæcentur.

11. (i) Irasceris ? Hieron. *Quærit solicitus de populo suo : Usquequò Domine hæc sententia permanebit ; ut audiens non audiat, videns non videat ? Cui respondit Dominus : Tandiu non audiet , & non videbit , & excæcatum cor habebit, donec civitates Judææ Vespasiano, Titoque pugnantibus subvertantur.*

12. (k) Eos procul ablegabo: *Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat* : Donec intraverit plenitudo gentium , multiplicabitur ; sed sub Adriano iterùm imminuetur.

13. (l) Quod sæpe evenit, idque imprimis sub Tito, & Adriano ; ita ut novem partibus absumptis , vix una remanserit. *Ostensionem*, In derisum: 70. *In depradationem*. *Ramos*, demoitione: *Semen*, Sancti Apostoli & primi Christiani. Grotius de vastatione regionis ab exercitu Sennacherib, v. 12. & 13. interpretatur: nam hæc verba, *Et multiplicabitur quæ derelicta fuerat*, ex Hebræo vertit, *Et augebitur vastitas in hac terra*, Magis magisque increscet. *Et adhuc in ea decimatio*; Hebr. *decima*; Pars fermè decima , urbs nempe Jerosolyma , immunis erit ab ea vastatione. Quanquam de captivitate Babylonica hæc commodè intelligi possunt post 10. Regum sibi succedentium tempora.

CAP.VII. 1. (a) Vide 2. Paralip. 28. Propheta non hic loquitur de priore Judaici populi à Regibus Syriæ & Israelis , sed de posteriore oppugnatione , quando junctis copiis obsederunt Jerusalem , *Et non potuerunt debellare eam* ; hæc per prolepsim dicta sunt.

2. (b) Conspiravit, Syria cum decem tribubus juncta.

3. (c) Voce Prophetica sic dictus ; Reliquiæ revertentur : jubetur Isaias filium adducere , ut ex nominis fausto omine Achaz in spem erigatur. *In via agri fullonis*, Prope eam partem ubi fullones habitant, quia ad opificium suum aquis multis indigebant.

4. (d) Ut securo sis animo ; *Fumigantium*, Ira & superbia. Caudas vocat extrema titionum ignita, eo quod in illis finitum sit regnum Syriæ, seu Damasci, & regnum Samariæ, Hieron.

6. (e) Bello lacessamus: *Avellamus eum*, Hebr. *Abscindamus eum*.

8. (f) Erit caput Syriæ , non Judæ , vel non stabit eorum consilium, non latiùs imperabit Rex Syriæ quam nunc imperat , vel potiùs Damascus desinet esse caput Syriæ , & corruet uti Samaria . Impleta est hæc Prophetia 4. Reg. 16. 17. & 18. Anni 65. numerantur a Prophetia Amos , anno 26. Oziæ , quam Isaias repetit. Existimat Grotius errorem irrepsisse in textum Hebræum. Nam ab hoc tempore ad deportationem decem tribuum sub Salmanasar sunt anni sex & quinque, seu undecim, ex quibus duo pertinent ad ultima tempora Phaceæ Regis, novem ad tempora Oseæ itidem Regis decem Tribuum . Hieronymus paulò aliter init hunc calculum : *Duodecimo anno Achaz filii Ioathan in tribu Iuda regnavit Osee super Samariam, & nono anno imperii sui captus est. Regnavit autem Achaz super Iudam annis sexdecim, post cujus mortem septimo anno imperii sui obsessus , & nono captus est Osee* . Itaque Hebræi à Prophetia Amos facta anno 26. Oziæ hunc numerum annorum 65. computant . Sub Assaradon hæc impleta est Prophetia. *Damascus* ; Cyrillus supplendum existimat , deficiet ; Samaria deficiet, ac demum domus Juda deficiet, nisi credideritis vos à me posse liberari.

9. (g) In veritate, aut in regno. 70. *Non intelligetis.*

10. Et adjecit Dominus loqui ad Achaz, dicens:

11. Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum suprà.

12. Et dixit Achaz: Non petam, & non tentabo (h) Dominum.

13. Et dixit: Audite ergo domus David: Numquid parum vobis est, molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo?

14. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. * Ecce Virgo (i) concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel.

* Matt. 1. 23. Luc. 1. 31.

15. Butyrum & mel comedet (k), ut sciat reprobare malum, & eligere bonum.

16. Quia (l) antequam sciat puer reprobare malum, & eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris à facie duorum regum suorum.

17. Adducet (m) Dominus super te, & super populum tuum, & super domum patris tui, dies qui non venerunt à diebus separationis Ephraim à Juda cum rege Assyriorum.

18. Et erit in die illa: Sibilabit Dominus muscæ, quæ est in extremo fluminum Ægypti, & api, quæ est in terra Assur,

19. Et venient, & requiescent (n) omnes in torrentibus vallium, & in cavernis petrarum, & in omnibus frutetis, & in universis foraminibus.

20. In die illa radet (o) Dominus in novacula conducta, in his qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput & pilos pedum, & barbam universam.

21. Et erit in die illa: Nutriet homo vaccam boum, & duas oves,

22. Et præ ubertate lactis comedet butyrum: butyrum enim & mel manducabit omnis qui relictus fuerit in medio terræ.

23. Et erit in die illa: Omnis locus (p) ubi fuerint mille vites, mille argenteis, in spinas & in vepres erunt.

24. Cum sagittis & arcu ingredientur (q) illuc: vepres enim & spinæ erunt in universa terra.

25. Et omnes montes, qui in sarculo sarrientur (r), non veniet illuc terror spinarum & veprium, & erit in pascua bovis, & in conculcationem pecoris.

CAPUT VIII.

Jubetur Isaias in libro scribere nomen pueri nasciturі: prædicit regna Israel & Syriæ destruenda; Judæque afflictionem, & futuram a Deo liberationem: jubet ligari testimonium, & legem signari, subjiciens quæ immineant mala recedentibus a lege.

1. ET dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe (a) in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, citò prædare.

2. Et

Grotius sic vertit: An ideò non creditis, *quia non confirmamini*, Signo aliquo?

12. (h) Responsum sophisticum, cùm jubente Domino, & justa ex causa, ut petat signum insolitum Propheta ab eo postulat; Deo diffisus ambibat opem Regis Assyriorum.

14. (i) Hoc loco movent Christianis litem Judæi, quòd vox Hebræa, *Alma*, adolescentulam, non virginem significet. Sed eos retundit Hieronymus scribens in hunc locum. Quando dicitur, *Dabit Dominus vobis ipse signum*, novum debet esse atque mirabile. Sin autem juvencula, vel puella, ut Judæi volunt, & non virgo pariat, quale signum poterit appellari? Addit vocem hanc, *Alma*, non solùm puellam vel Virginem, sed cum epitasi Virginem absconditam, quæ parentum diligentia sit custodita, significare. Hoc tanquam omnium miraculorum maximum promittit Deus iratus huic principi, ut insinuet se missurum Filium, eumque salvaturum homines licèt indignos, ex pura sua misericordia. Aquila primus hunc locum male vertit per adolescentulam; & loco futuri temporis, *concipiet*, ut habent 70. & Matth. vertit, *concepit & parit*, ut faveat Judæis, qui hoc vaticinium de matre Ezechiæ perperam interpretantur. Alii de filio Isaiæ interpretantur, quem genuit ex Prophetissa, cujus nomen reditum Judæorum futurum prophetice designat, & secum eum ducit Isaias ut protectionis divinæ argumentum. Sed is ad summum figura est Christi, qui ex B. Virgine nasciturus erat. Incredulo Regi non datur signum præsens, sed futurum, ut Mosi, Exod. 3. v. 12. Hæc dicit Isaias anno 4. Achaz, cùm Ezechias jam natus esset 9. annos. Itaque parvulus ille non est Ezechias, nedum Jasub, qui jam natus erat.

15. (k) Ut alii parvuli sed divino lumine bonum à malo secernet, quod alii infantes non præstant. *Vel fruet:* Ita ut sciat.

16. (l) Hebr. Sanè antequam nascatur: *Derelinquetur terra*, duo regum tibi adversantium regna destruentur *à facie duorum Regum*, terra quam detestaris propter duos Reges tibi infestos.

17. (m) Dies ultionis, quales non venerunt, per Regem Assyriorum: tum quasi muscarum nubes copiæ hostiles irruent. Reliqua ad litteram exponit Hieronymus de iis quæ evenerunt post excidium Jerosolymæ: per muscas Ægyptios, per apes Assyrios, qui sagittis utebantur, designat. Isaias redit ad Achaz: Nec tu immunis eris a gravi clade, celeritatem advenientium notat.

19. (n) Castra ponent *in torrentibus vallium*: Hebr. *In vallibus agri*, ut solent, muscæ, *& in cavernis petrarum*, ut solent apes, aut vespæ.

20. (o) In tanta vastitate vix homo dives vaccam unam habebit, & duas oves, quæ in tanta solitudine sufficient.

23. (p) Tam vilia erunt vineta, ut una vinea ematur uno siclo; *In spinas & vepres erunt*, ob penuriam colentium.

24. (q) Metu ferarum.

25. (r) Quæ sarculo purgari solebant, cùm loca essent fertilissima; sepibus non munientur, sed ibi boves passim vagabuntur, ut in locis incultis.

CAPUT VIII.

1. 2. 3. & 4. (a) Majusculis litteris; *Stylo hominis*, charactere usitato: *Detrahe*, Deus nomen filii, quem daturus erat Isaiæ, quod longum erat, vult describi; Hebr. *Festina ad spolia*, Accelera ad prædam: quo quidem nomine significat, se adducturum Regem A[…]

2. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ:

3. Et accessi ad prophetissam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere: Festina prædari.

4. Quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ, coram rege Assyriorum.

5. Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens:

6. Pro eo quòd abjecit populus iste aquas (b) Siloe, quæ vadunt cum silentio, & assumpsit magis Rasin, & filium Romeliæ:

7. Propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum, & omnem gloriam ejus: & ascendet super omnes rivos ejus, & fluet super universas ripas ejus,

8. Et ibit per Judam, inundans, & transiens usque ad collum veniet. Et erit extensio alarum (c) ejus, implens latitudinem terræ tuæ, ò Emmanuel.

9. Congregamini (d) populi, & vincimini, & audite universæ procul terræ: confortamini, & vincimini, accingite vos & vincimini:

10. Inite consilium, & dissipabitur: loquimini verbum, & non fiet: quia nobiscum (e) Deus.

11. Hæc enim ait Dominus ad me: Sicut in manu forti erudivit (f) me, ne irem in via populi hujus, dicens:

12. Non dicatis, conjuratio (g): omnia enim quæ loquitur populus iste, conjuratio est: & timorem ejus ne timeatis, neque paveatis.

13. Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, & ipse terror vester.

14. Et erit vobis in sanctificationem (h). * In lapidem autem offensionis, & in petram scandali, duabus domibus Israel; in laqueum & in ruinam habitantibus Jerusalem. * Luc. 2. 34. Rom. 9. 32. 1. Pet. 2. 6.

15. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.

16. Liga testimonium (i), signa legem in discipulis meis.

17. Et expectabo (k) Dominum, qui abscondit faciem suam à domo Jacob, & præstolabor eum.

18. Ecce ego & pueri (l) mei, quos dedit mihi Dominus in signum, & in portentum Israel à Domino exercituum, qui habitat in monte Sion.

19. Et cùm dixerint (m) ad vos: Quærite à pythonibus, & à divinis, qui strident in incantationibus suis: Numquid non populus à Deo suo requiret, pro vivis à mortuis?

20. Ad legem magis, & ad testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non erit eis matutina (n) lux.

21. Et

syriorum. *Accelera*; in textu Hebræo sunt propria nomina, quorum sensum expressit interpres: *Auferetur*, opus Syriæ, & spolia decem Tribuum. Magnis litteris nomen illud conscribitur, quod versu 4. interpretatur, ut ab omnibus legi possit. Unde & adhibet duos testes nominis ita expositi, aut matrimonii, quod initurus erat. Uxor ejus concepit, & peperit filium, cui nomen prædictum imposuit. *Fortitudo*, occiso Rege ejus Rasin; *Et spolia Samariæ*, Phacea Rege Israelitico & parte populi translatis Niniven. Quæ strages contigit anno 4. Regis Achaz per Teglathphalasar Regem Assyriæ, ex 4. Reg. 15. Hæc fortè per visionem Isaiæ obvenerunt, eaque de Christo allegoricè & principali sensu intelligi debent, qui fortem armatum spoliavit, & antequam vocaret patrem & matrem, vicit dæmones.

6. (b) Fons est qui ex radice montis Sion, ubi erat domus David, leniter fluens in piscinam Siloe delabitur. Cùm duæ tribus defectionem à Rege suo molirentur, Propheta prædicit fore ut Rex Assyriorum eos sibi subjiciat, quos magni fluvii, seu Euphratis inundatione exprimit. Per aquas Siloe lentè fluentes domum Davidis humanis viribus tenuem, sed Dei præsidio fretam intelligit, ut aquæ fluminis, seu Euphratis, Regem Assyriorum designant. *Assumpsit*, Regis Syriæ præsidium ambiit.

8. (c) Regis Assyriorum super terram Israel & Juda copias suas expandentis. *Terra*, id est Judææ, in qua tu Christe nasceris, & regnabis. *Veniet*, Sennacherib urbes Jerosolymæ vicinas capiet, quæ est caput regni. Hier. *Et fit apostrophe ad Emmanuel, hoc est ad præsentem Deum, quòd in tantum se erexerit Assyrius, ut etiam terram ipsius Judam conatus sit possidere.*

9. (d) Tyrannos ipsos, qui Judæam vastaturi erant, exscindendos mox prædicit; vel congregamini Syriæ & Ephraim populi, & vincemini.

10. (e) Vim nominis puero dati explicat: Deus adjutor noster.

11. (f) Cùm in manu forti me erudisset, hæc mihi dixit.

12. (g) Ne dicatis, conjuremus cum hostibus: ne igitur fiat conjuratio, populum admonet, neve hostium terrore percellatur: sed Deum unum sanctificet & colat per timorem sanctum.

14. (h) Vatablus, *In sanctuarium*, asyli loco: *Lapidem*; hunc lapidem esse Christum ipsum declarat Petrus Apostolus Epist. 1. cap. 2. Quòd Christi paupertas atque humilitas eos offenderit: *Duabus domibus Israel*, nempe decem tribuum, & duarum tribuum. Si pietatem sequimini, Deus erit vobis in salutem; si impii esse vultis, erit in ruinam, & in lapidem offensionis duabus domibus Judæ, & Samariæ.

16. (i) Claude hoc testimonium, quod tibi tradidi, ò Isaia, cùm videam illud contemni à populo Judaico. *Discipulis*; his patefacias, aliis occultes: credent posteri sub Emmanuele. Vox Hebræa non ubique legem, sed etiam doctrinam significat.

17. (k) Jam loquitur Isaias, qui spem omnem non abjicit: copula, *&*, loco, *tamen*, hic ponitur.

18. (l) Filii mei, qui nomine suo idem portendunt, quod volumen hoc continet, ipsi loquentur. Quæ omnia per allegoriam Christo & Apostolis apprimè conveniunt: quæ enim doctrina ab iis est prædicata, Judæis visa est tanquam prodigium. Hieronymus puerorum nomine alios Prophetas intelligit: *Unde*, inquit, *mirer quemdam nostrorum pueros istos duos Isaiæ filios intelligere, quos de Prophetissa genuit.*

19. (m) Impii homines, cùm ex me & filiis meis Dei voluntatem cognoscere possitis, non est cur ad augures confugiatis *qui strident*. Hebr. Mussitant. An mortui consulendi pro vivis? Voluntas Dei in Lege ipsius quærenda est. Qui secùs agunt, *non eis erit, &c.*

20. (n) Christi lumine non illustrabuntur. Si vobis persuaserint defectionem, divinis innixi & pythonibus, nolite credere: nam Deus ea consumet: prospe-

21. Et transibit (o) per eam, corruet, & esuriet: & cùm esurierit, irascetur, & maledicet regi suo, & Deo suo, & suspiciet sursum.

22. Et ad terram intuebitur (p), & ecce tribulatio & tenebræ, dissolutio & angustia, & caligo persequens, & non poterit avolare de angustia sua.

CAPUT IX.

Vaticinium de Christi nativitate, ipsiusque augendo imperio; de liberatione Juda à regibus Israel & Syriæ: quorum regnorum, & præsertim regni Israel ad Deum redire nolentis, gravissimas cædes intestinaque dissidia prædicit.

* Matt. 4. 15. 1. PRimo tempore alleviata * est terra Zabulon (a), & terra Nephthali: & novissimò aggravata est via maris trans Jordanem Galileæ Gentium.

2. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis:

3. Multiplicasti gentem (g), & non magnificasti lætitiam. Lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda, quando dividunt spolia.

4. Jugum (c) enim oneris ejus, & virgam humeri ejus, & sceptrum exactoris ejus superasti, * sicut in die Madian. * Jud. 7. 22.

5. Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine (d), erit in combustionem, & cibus ignis.

6. PARVULUS (c) enim NATUS est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus: & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis.

7. Multiplicabitur ejus imperium (f), & pacis non erit finis: super solium David, & super regnum ejus sedebit: ut confirmet illud, & corroboret in judicio & justitia, amodò & usque in sempiternum: zelus Domini exercituum faciet hoc.

8. Verbum (g) misit Dominus in Jacob, & cecidit in Israel.

9. Et sciet omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam, in superbia & magnitudine cordis dicentes:

10. Lateres ceciderunt (h), sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.

11. Et

ritas lucis nomine, ut adversitas caliginis voce designatur: vel si his non consenserint.

21. (o) Per hanc terram; & defectiones molietur. *Sursum*; Frustra Cœlum suspicient: nullum iis à Deo auxilium veniet. Textus Latinus de omni populo in singulari numero loquitur, quasi de uno homine.

22. (p) Nullum ab hominibus erit præsidium.

CAP. IX. 1. (a) Præteritum pro futuro. Hæc enim propriè ad Christum & ad Ecclesiam pertinent, ex Matth. c. 4. Hieron. testimonium illud posuit juxta textum Hebræum: *Via maris trans Jordanem Galilææ gentium*. 70. *Hoc primum bibe, velociter fac &c.* Hier. Quia terra Zabulon & terra Nephthalim, prima Christi videre miracula, ut prima biberet Fidei potionem, quæ prima viderat Dominum signa facientem. Et juxta Hebraicum textum, primo tempore relevata esse dicitur onere peccatorum: quia in iis regionibus duarum tribuum primùm Salvator Evangelium prædicavit. Novissimo autem tempore aggravata est Fides eorum, plerisque Judæis in errore permanentibus. Alii duo hæc mala ab Assyriis illata designari volunt. Primùm enim à Theglath-Phalassar leviùs afflicta est, tum prostrata sub Ezechia, à Salmanasar. *Via maris trans Jordanem*, utpotè iis qui ab Euphrate veniunt. *Galilææ Gentium*, seu convenarum, quam penè vacuam indigenis fecit Salmanasar.

3. (b) Fidelium: sed *non multiplicasti lætitiam*, Judæorum. *Lætabuntur*, Apostoli, & discipuli Domini. Alii de exercitu Sennacherib interpretantur ad litteram, qui ingentem exercitum paraverat, sed infelici exitu: hinc Judæi lætati sunt. 70. *Plurimam partem populi deduxisti in lætitia tua.*

4. (c) Jugum Dæmonis & hujus Tyranni sceptrum confregisti; ut tempore Gedeonis, qui teste Gregorio, l. 30. in Job, cap. 15. expressa Christi figura fuit. Vox enim tubarum, Evangelii prædicationem; vasa fracta Martyrum corpora discerpta; lampas, fulgorem miraculorum, quibus gentes ad Christum sunt conversæ, adumbrabant. Alii eum locum interpretantur de Assyriis, & Hierosolyma, quæ depulit jugum Assyriorum, eaque ab obsidione gravissima est liberata, uti à solutione tributorum.

5. (d) Persecutores Fidelium justo Dei judicio igni æterno erunt pabulo. Hebr. *Omnis pugna bellantium cum strepitu & vestimentis obvolutis sanguine*. Hæc verò erit *ut pabulum ignis ad combustionem*. Aliæ clades solent parari multo sanguine; hæc verò similis erit incendio subitò consumenti. Cum sublimiori sensu, non allegorico tantùm, sed etiam litterali, totum hoc caput ad Christum pertinet, ut fatetur Grotius. In Christo, inquit, hæc & quæ præcedunt, habent significationem, multò ut augustiorem, ita & planiorem.

6. (e) Sex illius nomina Christum manifestò, & illius dotes exprimunt. *Principatus*, crucem nimirum ut principatus sui insigne portavit. Aquila vertit, *Facta est mensura in humero ejus*. *Deus fortis*; is quoque sustulit nomen, Θεὸς, ut Filio Dei divinitatem detraheret.

7. (f) Nullus erit ejus imperii finis. Hieron. ait 70. majestate nominum perterritos, non ausos esse dicere, quod puer iste sit Deus appellandus, & pro his tribus nominibus posuisse, quod in Hebræo non habetur, *Magni consilii Angelus*: tametsi Eusebius l. 7. demonstrat. Evangelicæ eadem in 70. legit nomina, quæ nos legimus, uti & Chrysostom. *Multiplicabitur*, Per universum orbem diffundetur. *Confirmet*, Figura enim tum confirmatur cùm impletur; justo judicio roboratur.

8. (g) Id omne quod prædicit Isaias, evenit in Israel, terra illorum vastata est ab Assyriis: 70. verterant *Mortem misit*. Legerunt, *deber*, quod mortem, pro *dabar*, quod verbum significat. Jam Isaias revertitur ad id quod cœperat, & eversionem Syriæ ac Samariæ prosequitur, ex Hieronymo.

10. (h) Superbiam Israelitarum retundit Propheta, quòd in se confidentes ad Deum non se recipiant. *Immutabimus*, quasi dicerent Samaritani, Nullius momenti damnum perpessi sumus. Sycomorus, seu ficus Ægyptia fico similis, foliis mori, ut amplissima describitur à Plinio. Fructus edit immaturos, eosque gerit in caudice.

*4. Reg. 16. 9. 11. Et elevabit Dominus hostes * Rasin (i) super eum, & inimicos ejus in tumultum vertet:

12. Syriam ab Oriente, & Philisthiim ab Occidente: & devorabunt Israel toto ore. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta:

13. Et populus non est reversus ad percutientem se, & Dominum exercituum non inquisierunt.

14. Et disperdet (k) Dominus ab Israel caput & caudam, incurvantem & refrænantem die una.

15. Longævus & honorabilis, ipse est caput: & propheta docens mendacium, ipse est cauda.

16. Et erunt, qui beatificant populum istum, seducentes: & qui beatificantur, præcipitati (l).

17. Propter hoc super adolescentulis ejus non lætabitur (m) Dominus: & pupillorum ejus, & viduarum non miserebitur: quia omnis hypocrita est & nequam, & universum os locutum est stultitiam. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

18. Succensa est enim quasi ignis impietas, veprem & spinam vorabit (n): & succendetur in densitate saltus, & convolvetur superbia fumi.

19. In ira Domini exercituum conturbata est terra, & erit populus quasi esca ignis: vir fratri suo non parcet.

20. Et declinabit ad dexteram, & esuriet: & comedet ad sinistram, & non saturabitur: unusquisque carnem brachii sui vorabit (o): Manasses Ephraim, & Ephraim Manassen, simul ipsi contra Judam.

21. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

CAPUT X.

Væ condentibus leges iniquas in oppressionem pauperum & viduarum: Rex Assur virga furoris Domini: prædicit fore ut frangatur ejus superbia: consolatur Israel ne timeat ab Assur: reliquias ipsius ad Deum convertendas promittit.

1. VÆ qui condunt leges iniquas: & scribentes, injustitiam scripserunt:

2. Ut opprimerent in judicio pauperes, & vim facerent causæ humilium populi mei: ut essent viduæ præda eorum, & pupillos diriperent.

3. Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longè venientis? ad cujus confugietis auxilium? & ubi derelinquetis gloriam vestram,

4. Ne incurvemini sub vinculo (a); & cum interfectis cadatis? Super omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

5. Væ Assur (b), virga furoris mei & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.

6. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, & diripiat prædam, & ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum.

7. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor ejus non ita existimabit: sed ad conterendum erit cor ejus, & ad internecionem gentium non paucarum.

8. Dicet enim:

9. Numquid non principes mei simul reges sunt? numquid non ut Charcamis (c), sic Calano: & ut Arphad, sic Emath? numquid non ut Damascus, sic Samaria?

10. Quomodo invenit manus mea regna idoli (d), sic & simulacra eorum de Jerusalem, & de Samaria.

11. Num-

11. (i) Hostes Syriæ, nempè Assyrios: *Inimicos ejus*, inimicos Ephraim. Hieron. *Ita ut contra Israel Syria ab oriente, Philisthiim, hoc est Palæstina ab occidente moveantur, & simul devorent Israelem.*

14. (k) Fortes & debiles; *Incurvantem & refrænantem*, quod de falsis Prophetis ipse interpretatur Hieronymus. Hebr. *Ramum & truncum*, fortem & infirmum; hanc cædem variis exprimit metaphoris.

16. (l) In mortem, in exitium.

17. (m) Odio habebit: *Stultitiam*, Hebr. Verba sceleris plena.

18. (n) Quasi incendium latè diffundetur, & plebem perdet, postquam doctrina in ipsis populi ducibus corrupta fuit. *Convolvetur*, Hebr. *Elevabunt se secundùm elevationem fumi*: Instar fumi evanescent; vepres & saltus, plebs & proceres igne & fumo involventur. *Saltus*, lignorum.

20. (o) Proximis suis infestus erit. Nam quos Dei capit oblivio, hi propinquos suos facilè deserunt.

4. (a) Captivitatis; aliter, *Nisi quis se incurvaverit inter vinctos, aut inter occisos se abjecerit, non evadet.*

5. (b) Sennacherib. Hieron. *Et per illum percutiam gentem fallacissimam, quæ inter mei semper & idola claudicavit, & contra populum furoris me ipse præcipiam ut spoliet eum, ut percutiat eum, & non interficiat: ipse autem modum iracundia mea egressus est.*

9. (c) Quomodo cepi Charcamas, sic expugnatis Charcamis, urbe Syriæ ad Euphratem, *sic Calano*; Calanus prope Babylonem, postea Ctesiphon dicta, regia Parthorum, ex Plinio, L. 6. 25. *Et ut Arphad*, prope Damascum: sic *Emath*, Antiochia postea dicta, vel Epiphania. Ad Judam suum convertit sermonem, ut capite nono contra duodecim tribus; simul & minatur Assyriis cladem; idque minatur versu 19. tam parvum fore eorum numerum, ut iniri possit à puero.

10. (d) In quibus coluntur idola: Quæ tueri non potuerunt Dii regionum.

CAP. X.

11. Numquid non ſicut feci Samariæ & idolis ejus, ſic faciam Jeruſalem & ſimulacris ejus?

12. Et erit: cùm impleverit (e) Dominus cuncta opera ſua in monte Sion, & in Jeruſalem, viſitabo ſuper fructum magnifici cordis regis * Aſſur, & ſuper gloriam altitudinis oculorum ejus. [* 4. Reg. 19. 35. Inf. 37. 36.]

13. Dixit enim: In fortitudine manus meæ feci, & in ſapientia mea intellexi: & abſtuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus ſum, & detraxi quaſi potens in ſublimi reſidentes.

14. Et invenit quaſi nidum manus mea fortitudinem populorum: & ſicut colliguntur ova, quæ derelicta ſunt, ſic univerſam terram ego congregavi (f): & non fuit qui moveret pennam, & aperiret os, & ganniret.

15. Numquid gloriabitur ſecuris contra eum, qui ſecat in ea? aut exaltabitur ſerra contra eum, à quo trahitur? quomodo ſi elevetur virga contra elevantem ſe, & exaltetur baculus, qui utique lignum eſt.

16. Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem (g): & ſubtus gloriam ejus ſuccenſa ardebit quaſi combuſtio ignis.

17. Et erit lumen Iſrael in igne (h), & Sanctus ejus in flamma: & ſuccendetur, & devorabitur ſpina ejus, & vepres in die una.

18. Et gloria ſaltus (i) ejus, & carmeli ejus, ab anima uſque ad carnem conſumetur, & erit terrore profugus.

19. Et reliquiæ ligni ſaltus ejus præ paucitate numerabuntur, & puer ſcribet eos.

20. Et erit in die (k) illa: non adjiciet reſiduum Iſrael, & hi qui fugerint de domo Jacob, inniti ſuper eo, qui percutit eos: ſed innitetur ſuper Dominum ſanctum Iſrael in veritate.

21. Reliquiæ (l) convertentur, reliquiæ, inquam, Jacob ad Deum fortem.

22. * Si enim fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris, reliquiæ convertentur ex eo: conſummatio abbreviata inundabit (m) juſtitiam. [* Inf. 11. 11. Rom. 9. 27.]

23. Conſummationem (n) enim & abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.

24. Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere populus meus habitator Sion, ab Aſſur: in virga percutiet te, & baculum ſuum levabit ſuper te in via Ægypti (o).

25. Adhuc enim paululum modicumque, & conſummabitur (p) indignatio & furor meus ſuper ſcelus eorum.

26. * Et ſuſcitabit ſuper eum Dominus exercituum flagellum * juxta plagam Madian in Petra Oreb, & virgam ſuam ſuper mare (q), & levabit eam in via Ægypti. [* Inf. 37. 36. * Jud. 7. 25.]

27. Et erit in die illa: Auferetur onus ejus de humero tuo, & jugum ejus de collo tuo, & computreſcet jugum à facie (r) olei.

28. Veniet in Ajath (ſ), tranſibit in Magron: apud Machmas commendabit vaſa ſua.

29. Tran-

12. (e) Propheta obſidionem urbis inſinuat. *Fructum magnifici cordis*: Ferocem ejus animum.

14. (f) Armis debellavi, & regno meo adjeci.

16. (g) Ingentes exercitus ad paucos homines redigam. *Ardebit*; Conſumam velut ſubjectu igne gloriam ejus, exercitum quo gloriatur: quæ combuſtio ſuccenſa ardebit quaſi ignis; ubi eſt quædam verborum tranſpoſitio, pro *quaſi combuſtio ſuccenſa*, quaſi rogus ardens, *gloria ejus*, exercitus.

17. (h) Deus erit vice ignis *in die una*; eodem tempore: de Angelo, qui percuſſit exercitum Sennacherib, videtur loqui.

18. (i) Duces & principes exercitus, quem ſaltum vocat, quòd armatura ſilvam referat; Carmelus ob commeatus abundantiam. *Ab anima uſque ad carnem*, Omninò. Carmelus non ſemper eſt nomen proprium, ſed interdum ſignificat campos conſitos, & feraces.

20. (k) Quod reliquum ſupererit è populo Iſrael, & fuga ſalutem quæſierit, non ampliùs ſpem ſuam in Tyranno, qui eos perſequebatur, collocabit; ſed innitetur ſuper Dominum ſanctum Iſrael, veritate promiſſorum ejus ſubnixus.

21. (l) Apoſtolus juxta quoſdam interpretes hunc locum exponit de paucis Judæis, qui ad Chriſtum converſi Eccleſiæ fundamenta jecerunt. Juxta alios, perpauci qui ſe Hieroſolymam receperant, convertentur, redibunt in agros & in minora oppida. Hieron. *Et quia dixerat reliquias eſſe ſalvandas, tranſit ad poſteriora tempora, & plenam ſalvationem futuram dicit eſſe ſub Chriſto*. Quod probat ex Apoſt. Rom. 9. *Ubi ergo tante viri præcedit auctoritas, ceſſet omnis alia interpretatio.*

22. (m) Hanc effundet in totum orbem. In unum Deum toti reclinare debemus, non in rationem ipſam ut Philoſophi, non in ſola opera ut Judæi, ſed in fidem & gratiam Chriſti. Hinc Bernard. *Fruſtra niteris, quia non inniteris*. Gr. *Rationem conficiens, & contrahens*: Sicut ubi rationes accepti & expenſi computantur, ſæpè parva eſt quæ remanet ſumma, ita & pauci erunt reduces.

23. (n) Ad paucos Deus rediget populum ſuum; vel potiùs, Deus brevi tempore converſionem eorum perficiet. Conſummatio erit abbreviata. ſed probabiliùs videtur hæc de Judæis, qui in extremis temporibus convertentur ad fidem, intelligi oportere. *Si enim fuerit populus tuus Iſrael quaſi arena maris, reliquiæ convertentur*: vel juxta Hieron. de Sennacherib loquitur revertente ex Ægypto.

24. (o) Ut olim Ægyptios tractavit.

25. (p) Ceſſabit indignatio mea.

26. (q) Super Aſſyrium; *Virgam ſuam ſuper mare*, in mari rubro.

27. (r) Hebr. Propter oleum. Hieron. Quod jugum, id eſt potentia Aſſyriorum, præ facie olei, id eſt, Dei miſericordia computreſcet. Poſſumus intelligere hoc quod dixit, in virga percutiet te... quòd idcircò percuſſerit, quia non in Deo, ſed in Ægypto habuerint fiduciam. *Et facie olei*, ſic vertit Vatablus; præ pinguedine laxabitur, & ſolvetur jugum ejus. Jugum illud quod Aſſyrii Judææ impoſuerant, computreſcet; gratia Chriſti jugum concupiſcentiæ conſumit.

28. (ſ) Deſcribit iter Sennacherib venientis ex Ægypto, & nominat urbes, quas expugnaturus erat: quæ quidem urbes varia habent nomina. Ajath eſt ea Re-

29. Transierunt (t) cursim ; Gaba sedes nostra : obstupuit Rama', Gabaath Saulis fugit.

30. Hinni voce tua filia (u) Gallim ; attende Laisa, pau percula Anathoth.

31. Migravit Medemena : habitatores Gabim confortamini (x).

32. Adhuc dies (y) est, ut in Nobe stetur : agitabit manum suam super montem filiæ Sion, collem Jerusalem.

33. Ecce dominator Dominus exercituum confringet lagunculam (z) in terrore, & excelsi statura succidentur, & sublimes humiliabuntur.

34. Et subvertentur condensa saltus ferro : & Libanus cum excelsis cadet.

CAPUT XI.

Vaticinium de Christi nativitate, judicio ; exaltatione, conversione populorum & gentium ad Christum, & gloria sepulchri ipsius : item de conversione reliquiarum Israel ad Deum, ac de fide gentium.

Act. 13. 23. 1. ET egredietur virga de radice Jesse (a), & flos de radice ejus ascendet.

2. Et requiescet (b) super eum spiritus Domini : spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilii, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis,

3. Et replebit eum spiritus timoris (c) Domini. Non secundùm visionem oculorum judicabit, neque secundùm auditum aurium arguet :

4. Sed judicabit in justitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ : & percutiet terram virga (d) oris sui, * & spiritu labiorum suorum interficiet impium. *2.Thess. 2. 8.*

5. Et erit justitia cingulum lumborum ejus : & fides cinctorium renum ejus.

6. * Habitabit lupus (e) cum agno : *Inf. 65. 25.* & pardus cum hœdo accubabit : vitulus & leo, & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos.

7. Vitulus & ursus pascentur : simul requiescent catuli eorum : & leo quasi bos comedet paleas.

8. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis : & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet.

9. Non nocebunt, & non occident in universo monte sancto meo : quia repleta est terra scientia (f) Domini, sicut aquæ maris operientes.

10. * In die illa, radix Jesse, qui stat *Rom. 15. 12.* in signum (g) populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum ejus gloriosum.

11. Et erit in die illa : Adjiciet Dominus secundò (h) manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod relinquetur ab Assyriis, & ab Ægypto, & à Phetros, & ab Æthiopia, & ab Ælam, & à Sennaar, & ab Emath, & ab insulis maris.

12. Et levabit signum (i) in nationes ; & congregabit profugos Israel, & dispersos Juda colliget à quatuor plagis terræ.

13. Et auferetur zelus (k) Ephraim, & hostes Juda peribunt : Ephraim non æmulabitur Judam, & Judas non pugnabit contra Ephraim.

14. Et

gio ubi oppidum Hai fuerat : *Commendabit* ; Sarcinas, sive impedimenta ibi reponet, quò sit expeditior.

29. (t) Hebr. *Transierunt* vadum, Jordanis : *Gaba sedes nostra* ; Ibi primò sub tecto quiescent.

30. (u) Oppidum Gallim. *Attende Laisa*, Lais.

31. (x) Hebr. Congregarunt se ad fugam.

32. (y) Ante finem diei ; *Decrevit* in *Nobe stare*, unde conspici poterat Jerusalem. *Agitabit*, Minabitur illius incendium.

33. (z) Alludit ad lagunculas Gedeonis. Hebr. *Ramum istum*, Rabsacem, *& excelsa arbores*, seu principes succidentur.

CAP. XI. 1. (a) Consentiunt Rabbini hæc ad Messiam pertinere. In Christo & virga & flos intelligitur : virga propter regnum ; flos, Hebr. virgultum, seu ramus florens propter sanctitatem ; virgam Symmachus & Theodotio verterunt, *Germen* ; tumque Beatissima virgo per eam rectè intelligitur, ut Christus per florem, qui nascitur per virgam, ex radice, seu ex stirpe David prodeuntem.

2. (b) Septem dona Spiritus sancti hoc loco continentur : tametsi in Hebr. sunt tantùm sex vocabula, sed unum ex iis bis repetitur : apud 70. & in nostro textu, priori loco spiritus pietatis nominatur, in Hebræo spiritus timoris Domini ponitur ultimo loco.

3. (c) Hebr. *Et consolari* : Ipsius solatium in timore Domini, in maximis periculis Deo confidet.

4. (d) Verbo veritatis inflexibili, quod cupiditates nostras franget ; *Interficiet impium* ; impietatem destruet.

6. (e) Qui antea ut lupi pauperes ut agnos vorabant, post Evangelii lucem cum agnis unà futuri sunt, & ipsi in agnos convertentur : feroces homines simul vivent cum mitibus.

9. (f) Doctrina Christi.

10. (g) Origenes scribens in cap. 15. Epist. ad Rom. *Sciendum est*, inquit, *quòd in omnibus penè Apostolus editionem 70. Interpretum tenet* ; idque ait ex occasione hujus loci : *Rursus Isaias ait : Erit radix Gesse, & qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt*. In Hebræo sic legitur : *Et erit in die illa radix Isai, qua stabit in regnum populorum, illam gentes quærent*. Nemo est qui versionem 70. hoc in loco Apostoli auctoritate firmatam non anteponat textui Hebræo, qualem nunc habemus. Prædicationis Evangelicæ effectus in primis fidelibus antea descripsit, nunc ad gentium conversionem progreditur. Hæ quidem ad gloriosum Crucis vexillum se recipient, à quatuor terræ plagis.

11. (h) Prima vocatio fuit per Moysem, secunda per Christum, qui à Diaboli servitute nos liberavit ; vel Deus collegit primò dispersum populum sub Cyro ; sed Christus ex omnibus terræ regionibus fideles congregabit. *Et à Phetros*, Phacerus est in Æthiopia ; *Et ab Ælam*, qui Medis sunt finitimi.

12. (i) Signum Crucis : *Et congregabit profugos Israel*, qui Deum & lucem ipsam veritatis fugiebant.

13. (k) Odium adversus Judam.

14. Et volabunt (l) in humeros Philisthiim per mare, simul prædabuntur filios Orientis. Idumæa & Moab præceptum manus eorum, & filii Ammon obedientes erunt.

15. Et desolabit Dominus linguam (m) maris Ægypti, & levabit manum suam super flumen, in fortitudine spiritus sui: & percutiet eum in septem rivis, ita ut transeant per eum calceati.

16. Et erit via residuo (n) populo meo, qui relinquetur ab Assyriis: sicut fuit Israeli in die illa, qua ascendit de terra Ægypti.

CAPUT XII.

Canticum laudis & gratiarum actionis pro liberatione & beneficiis Christi salvatoris.

1. ET dices in die illa: Confitebor (a) tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, & consolatus es me.

2. Ecce Deus salvator meus, fiducialiter agam, & non timebo: * quia fortitudo mea, & laus (b) mea Dominus, & factus est mihi in salutem.

* Exod. 15. 2. Ps. 117. 14.

3. Haurietis (c) aquas in gaudio de fontibus salvatoris:

4. Et dicetis in die illa: Confitemini Domino, & invocate nomen ejus: notas facite in populis adinventiones ejus: mementote quoniam excelsum est nomen ejus.

5. Cantate Domino quoniam magnificè fecit: annuntiate hoc in universa terra.

6. Exulta, & lauda habitatio (d) Sion: quia magnus in medio tui Sanctus Israel.

CAPUT XIII.

Ingens ac truculenta Babyloniorum vastatio à Medis.

1. ONus (a) Babylonis, quod vidit Isaias filius Amos.

2. Super montem (b) caliginosum levate signum, exaltate vocem, levate manum, & ingrediantur portas duces.

3. Ego mandavi sanctificatis (c) meis, & vocavi fortes meos in ira mea, exultantes in gloria mea.

4. Vox multitudinis in montibus, quasi populorum frequentium: vox sonitus regum (d), gentium congregatarum: Dominus exercituum præcepit militiæ belli,

5. Venientibus de terra procul, à summitate cœli: Dominus, & vasa furoris ejus, ut disperdat omnem terram (e).

6. Ululate, quia propè (f) est dies Domini: quasi vastitas à Domino veniet.

7. Propter hoc, omnes manus dissolventur, & omne cor hominis contabescet,

8. Et conteretur. Torsiones & dolores tenebunt: quasi parturiens, dolebunt: unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum.

9. Ecce dies Domini veniet, crudelis (g), & indignationis plenus, & iræ furorisque, ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores ejus conterendos de ea.

10. * Quoniam stellæ cœli, & splendor earum non expandent (h) lumen suum: obtenebratus est sol in ortu suo, & luna non splendebit in lumine suo.

* Ezech. 32. 7. Joel. 2. 10. 3. 15. Mat. 24. 29. Mar. 13. 24. Luc. 21. 25.

11. Et visitabo super orbis mala, & contra

14. (l) Apostoli regiones omnes peragrantes prædabuntur animas, ad Christum eas adducent, & dæmonem spoliabunt. *Præceptum*, horum legibus se subjicient.

15. (m) Isthmum inter mare Mediterraneum & Oceanum interjectum, vel mare ipsum rubrum instar linguæ porrectum. *Et rivis*, vel Euphratem, vel Nilum intellige. Hieron. *Sic ipse Dominus, qui in suis Apostolis ista perfecit, desolabit non mare juxta 70. sed juxta Hebræos linguam maris Ægypti, quæ priùs contra Dominum blasphemabat.*

16. (n) Populus meus qui ab idololatriæ inundatione ad me veniet, liber erit à superstitione, ut olim eduxi Patres eorum ab Ægypto.

CAP. XII.

1. (a) Gratias ago tibi, quòd antè iratus jam placatus mihi, & castigatio in consolationem mutata sit.

2. (b) Laudis & carminis argumentum fueris.

3. (c) Doctrinam & sanctitatem Evangelii: In novo Testamento fideles gratiam ex Sacramentis novæ Legis percipiunt, atque ex eo loco rectè colligitur Sacramenta multiplicem gratiam velut vasa, aut fontes continere. Hieron. *Quem suprà Emmanuel, deinde spolia detrahe, nunc vocat salvatorem, & ex ejus fontibus aquas prædicat hauriendas*; Omni bonorum genere fruentiui.

6. (d) Cœtus fidelium, Ecclesia sancta. Solemne erat Hebræis post insignem victoriam epinicium canere: quod fit Salvatori post expositam ejus victoriam.

CAPUT XIII.

1. (a) Durum & triste vaticinium. Aquila ubique vocem Hebræam vertit visionem. *Verbum Hebraicum*, inquit Hieron. *vel onus, vel pondus intelligi potest, & ubicumque præpositum fuerit, minarum plena sunt quæ dicuntur.* In hoc capite Propheta ultionem de Babylonis per Cyri exercitum futuram describit.

2. (b) Mons vocatur Babylon ob superbiam, & magnificentiam ædium, & turrium: *caliginosum*, ob nubilum cœlum, & solum paludosum. *Levate signum*; militare vexillum.

3. (c) Persis & Medis ad hoc bellum destinatis, & quasi consecratis. Hieron. *Ostendit eos non suis viribus, sed Dei ira tam sublimis regni potentiam subvertisse.*

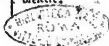
4. (d) Darii & Cyri.

5. (e) Hieron. *Idioma est enim sanctæ scripturæ, ut omnem terram illius significet Provinciæ, de qua sermo est. A summitate cœli*; Ab ultimis terræ plagis.

6. (f) Iisdem penè verbis extremi judicii diem exprimit Christus Dominus; adeò ut Babylonis excidium conflagrationis mundi velut figura quædam hoc loco adumbrata videatur.

9. (g) Nam impiis videtur sæva Dei justitia: 70. *Insanabilis.*

10. (h) Est hyperbole, qua Prophetæ solent extremas calamitates delineare, quòd afflictis ob deliquium animi, & capitis vertiginem, omnia videantur tenebrescere.

contra impios iniquitatem eorum, & quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo.

12. Pretiosior (i) erit vir auro, & homo mundo obrizo.

13. Super hoc cœlum turbabo: & movebitur terra de loco suo, propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris ejus.

14. Et erit quasi damula fugiens, & quasi ovis: & non erit qui congreget: unusquisque ad populum suum convertetur (k), & singuli ad terram suam fugient.

15. Omnis, qui inventus fuerit, occidetur: & omnis, qui supervenerit, cadet in gladio.

* Ps. 136. 9. 16. * Infantes eorum allidentur in oculis eorum: diripientur domus eorum, & uxores eorum violabuntur.

17. Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint:

18. Sed sagittis parvulos (l) interficient, & lactantibus uteris non miserebuntur, & super filios non parcet oculus eorum.

19. Et erit Babylon (m) illa gloriosa in regnis, inclyta superbia Chaldæorum:
* Gen. 19. 24. * sicut subvertit Dominus Sodomam & Gomorrham.

20. Non habitabitur (n) usque in finem, & non fundabitur usque ad generationem & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi.

21. Sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi struthiones, & pilosi (o) saltabunt ibi:

22. Et respondebunt ibi ululæ (p) in ædibus ejus, & sirenes in delubris voluptatis.

CAPUT XIV.

Quæ hoc capite continentur, de excidio Babylonis ad litteram intelliguntur, & ad reditum populi Judaici spectant.

1. PRopè est ut veniat tempus ejus, & dies ejus non elongabuntur. Miserebitur enim Dominus Jacob, & eliget adhuc de Israel, & requiescere eos faciet super humum suam: adjungetur advena ad eos, & adhærebit domui Jacob.

2. Et tenebunt eos populi, & adducent eos in locum suum: & possidebit eos domus Israel super terram Domini in servos & ancillas: & erunt capientes (a) eos qui se ceperant, & subjicient exactores suos.

3. Et erit in die illa: cùm requiem dederit tibi Deus à labore tuo, & à concussione tua, & à servitute dura, qua antè servisti:

4. Sumes parabolam istam contra regem Babylonis, & dices: Quomodo cessavit exactor, quievit tributum?

5. Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium,

6. Cædentem populos in indignatione, plaga insanabili, subjicientem in furore gentes, persequentem crudeliter.

7. Conquievit & siluit omnis terra, gavisa est & exultavit.

8. Abietes (b) quoque lætatæ sunt super te, & cedri Libani: ex quo dormisti, non ascendet qui succidat nos.

9. Infernus (c) subter conturbatus est in occursum adventus tui, suscitavit tibi gigantes. Omnes principes terræ surrexerunt de soliis suis, omnes principes nationum.

10. Uni-

12. (i) Rarior: nam penè omnes excidentur à Medis: aut certè hi aurum non accipient, ut vitam, vel libertatem non eripiant; *Mundo obrizo*, purissimo.

14. (k) De copiis auxiliaribus loquitur, quæ ad suas regiones se recipient.

18. (l) Hebr. *Adolescentes. Lactantibus*, Lactentibus uteris. Hieron.

19. (m) *Audivimus, Babylonem; nolumus intelligere quod fuit, & quærimus audire quod non fuit; & hæc dicimus, non quòd tropologicam intelligentiam condemnemus, sed quòd spiritualis interpretatio sequi debeat ordinem historiæ: quod plerique ignorantes lymphatici in Scripturis vagentur errore*. Hieron.

20. (n) Non iterum instaurabitur: haud procul urbs alia fuit ædificata à Seleuco, Seleucia dicta; *Usque ad finem*; nunquam rediit ad pristinum statum; vel usque in finem, usque ad tempus à Deo constitutum.

21. (o) Satyri: 70. dæmones vertunt, qui in locis desertis specie hircorum apparebunt.

22. (p) Alternis canent nocturnæ aves: *Sirenes*; Chald. Dracones; 70. Ericii. Hier. *Didicimus à quodam fratre Ælamita, qui de illis finibus egrediens Hierosolymis vitam exigit monachorum, venationes regis esse in Babylone, & omnes generis bestias murorum ejus tantùm ambitu coerceri.*

CAPUT XIV.

2. (a) Multi Babylonii cum Judæis redierunt, qui se legi divinæ subjecerunt: sic ceperunt eos, à quibus capti fuerant. Sed propriè hæc de Ecclesia intelligi debent.

8. (b) Per abietes & cedros Libani, principes gentium intelligit Hieronymus.

9. (c) Hier. Hæc ἐμφατικῶς legenda sunt: *Gigantes*; alii vertunt *Mortus*. *Omnes principes terræ*: est personæ fictio: sed ut ait Hier. *spirituale supra statuendum ædificium Babylon*, hoc sæculum designat; princeps hujus mundi est Rex Babylonis, qui Lucifer appellatur v. 12. Hebr. filius auroræ; *Super astra exaltabo solium meum*: hæc dæmoni apprime conveniunt; & illud v. 13. *Sedebo in monte testamenti*: Ecclesiam mihi subjiciam. Si de Rege Babylonis placet hæc intelligere, ille ut stella splendebat.

10. Universi respondebunt, & dicent tibi: Et tu vulneratus es sicut & nos, nostri similis effectus es.

11. Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum: subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.

12. Quomodo cecidisti de cœlo lucifer, qui manè oriebaris? corruisti in terram, qui vulnerabas gentes?

13. Qui dicebas in corde tuo: In cœlum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo (d) in monte testamenti, in lateribus Aquilonis:

14. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo.

15. Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci:

16. Qui te viderint, ad te inclinabuntur (e), teque prospicient: Numquid iste est vir, qui conturbavit terram, qui concussit regna,

17. Qui posuit orbem desertum, & urbes ejus destruxit, vinctis ejus non aperuit carcerem?

18. Omnes reges gentium universi dormierunt in gloria, vir in domo (f) sua.

19. Tu autem projectus es de sepulchro tuo, quasi stirps inutilis (g) pollutus, & obvolutus cum his qui interfecti sunt gladio, & descenderunt ad fundamenta laci, quasi cadaver putridum.

20. Non habebis consortium, neque cum eis in sepultura: tu enim terram tuam (h) disperdisti, tu populum tuum occidisti: non vocabitur in æternum semen pessimorum.

21. Præparate filios ejus occisioni in iniquitate patrum suorum: non consurgent, nec hæreditabunt terram, neque implebunt faciem orbis civitatum.

22. Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum: & perdam Babylonis nomen, & reliquias, & germen, & progeniem, dicit Dominus.

23. Et ponam eam in possessionem ericii, & in paludes aquarum, & scopabo eam in scopa terens, dicit Dominus exercituum.

24. Juravit (i) Dominus exercituum, dicens: Si non, ut putavi, ita erit: & quomodo mente tractavi,

25. Sic eveniet: Ut conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum: & auferetur ab eis jugum ejus, & onus illius ab humero eorum tolletur.

26. Hoc consilium, quod cogitavi super omnem terram, & hæc est manus extenta super universas gentes.

27. Dominus enim exercituum decrevit: & quis poterit infirmare? & manus ejus extenta: & quis avertet eam?

28. In anno, quo mortuus est rex Achaz (k), factum est onus istud:

29. Ne læteris Philisthæa omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus (l), & semen ejus absorbens volucrem.

30. Et pascentur primogeniti pauperum (m), & pauperes fiducialiter requiescent: & interire faciam in fame radicem tuam, & reliquias tuas interficiam.

31. Ulula porta, clama civitas: prostrata est Philisthæa omnis: ab Aquilone (n) enim fumus veniet, & non est qui effugiet agmen ejus.

32. Et quid respondebitur nuntiis (o) gentis? Quia Dominus fundavit Sion, & in ipso sperabunt pauperes populi ejus.

CAPUT XV.

Moabitarum ruina prædicitur.

1. Onus (a) Moab. Quia nocte vastata est Ar-Moab, conticuit: quia nocte vastatus est murus Moab, conticuit.

2. Ascendit domus (b), & Dibon ad excelsa in planctum super Nabo, & super Medaba, Moab ululavit: * in cunctis capitibus ejus calvitium, & omnis barba radetur.

*Jer. 48. 37. Ezech. 7. 18.

3. In

13. (d) An rex Babylonis ita loquitur, Sedebo adorandus ut Deus, in templo testamenti Hierosolymis.

16. (e) Casus diaboli describitur, & sub hoc velo Baltassaris ruina.

18. (f) Suo quique tumulo condentur.

19. (g) Corpus tuum erit insepultum.

20. (h) 70. Terram meam perdidisti, Judæam. *Pessimorum*, stirpis impiorum; nullus ex semine tuo regnaturus est. *Non vocabitur*, erit in dedecore.

24. (i) Ex Hier. revertitur ad præsentia; vel ad Sennacherib Regem Assyriorum, & longe post futuris vicina consociat, ut imminens auferatur metus.

28. (k) Est alia prophetia.

29. (l) Hebr. Draco volans: proverbium quo innuitur minori cladi majorem superventuram. Noli tibi placere ob mortem Oziæ, qui multas ceperat eorum urbes; vel potiùs Philisthæi mortuo Achaz populo Dei insultabant, quòd maturo rege perdito, Ezechiæ juveni subjacerent. Cùm tamen nullus regum Juda sic percusserit Philisthæos, ut Ezechias.

30. (m) Pauperes & humiles populi mei nullius hostis impetum formidabunt.

31. (n) Ezechiæ exercitus ab Jerusalem veniet; vel potiùs veniet Sennacherib, & vastabit Philisthæos.

32. (o) Sciscitantibus de iis quæ aguntur.

CAPUT XV.

1. (a) 70. *Verbum contra Moab.* Ar Metropolis erat Moabitarum, quæ postea Areopolis dicta; alias urbes Moabitarum, seu Arabiæ Petrææ, ab Assyriis destruendas prædicit.

2. (b) Ascenderunt familiæ ad idolum Chamos, sed frustrà; sic cap. 3. *In cunctis capitibus ejus calvitium*: nam capita & barbam radebant in calamitatibus: *Ad Nabo*, in hac urbe idolum erat Chamos.

3. In triviis ejus accincti sunt sacco: super tecta ejus, & in plateis ejus omnis ululatus descendit in fletum.

4. Clamabit Hesebon, & Eleale, usque Jasa (c) audita est vox eorum: super hoc expediti Moab ululabunt, anima ejus ululabit sibi.

5. Cor meum ad Moab clamabit (d), vectes ejus usque ad Segor vitulam conternantem: per ascensum enim Luith flens ascendet, & in via Oronaim clamorem contritionis levabunt.

6. Aquæ enim Nemrim (e) desertæ erunt, quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit.

7. Secundùm magnitudinem operis, & visitatio (f) eorum: ad torrentem salicum ducent eos.

8. Quoniam circuivit clamor terminum Moab: usque ad Gallim ululatus ejus, & usque ad Puteum Elim clamor ejus.

9. Quia aquæ Dibon repletæ sunt sanguine: ponam enim super Dibon additamenta (g): his qui fugerint de Moab leonem, & reliquiis terræ.

CAPUT XVI.

Orat Deum ut emittat Agnum de Petra deserti: Moab ob arrogantiam & perfidiam punietur, paucis relictis.

1. EMitte (a) agnum Domine dominatorem terræ, de Petra deserti ad montem filiæ Sion.

2. Et erit: Sicut avis fugiens (b), & pulli de nido avolantes, sic erunt filiæ Moab in transcensu Arnon.

3. Ini consilium, coge concilium: pone quasi noctem (c) umbram tuam in meridie: absconde fugientes, & vagos ne prodas.

4. Habitabunt apud te profugi mei: Moab esto latibulum eorum à facie vastatoris: finitus est enim pulvis (d), consummatus est miser: defecit qui conculcabat terram.

5. Et præparabitur (e) in misericordia solium, & sedebit super illud in veritate in tabernaculo David, judicans & quærens judicium, & velociter reddens quod justum est.

6. * Audivimus (f) superbiam Moab, superbus est valdè: superbia ejus & arrogantia ejus, & indignatio ejus plusquàm fortitudo ejus. * Jer. 48. 29.

7. Idcircò ululabit Moab ad Moab, universus ululabit: his, qui lætantur super muros cocti lateris, loquimini plagas suas.

8. Quoniam suburbana Hesebon deserta sunt, & vineam Sabama Domini gentium exciderunt: flagella (g) ejus usque ad Jazer pervenerunt: erraverunt in deserto, propagines ejus relictæ sunt, transierunt mare.

9. Super hoc plorabo in fletu Jazer vineam Sabama: inebriabo te lacryma mea Hesebon, & Eleale: quoniam super vindemiam tuam, & super messem tuam vox calcantium irruit.

10. Et auferetur lætitia & exultatio de Carmelo, & in vineis non exultabit neque jubilabit: vinum in torculari non calcabit, qui calcare consueverat: vocem calcantium abstuli.

11. Super

4. (c) Mari mortuo imminet, ubi est terminus Provinciæ Moabitarum, ex Hier. *Ululabunt*; singuli privatum, & publicum damnum dolebunt, omnes suæ vitæ pertæsi.

5. (d) Propter *Moab*, subaudi, *unus quisque dicet*; *Vectes ejus*, fortes milites, *usque ad Segor*, fugient ad extremos usque limites. *Vitulam conternantem*, id est, trimam, sic fortè scripsit interpres; quæ instar vitulæ trimæ fortis est: vel ut triennis vitulæ clamor. *Luith*, est Ptolemæo Lusa, qua descendebatur Oronaim, quæ est Aurora Ptolemæi, ut videtur Grotio.

6. (e) Pascua aquis vicina; hoc oppidum, inquit Hier. super mare mortuum, & salsis aquis, & propterea sterilibus.

7. (f) Punitio futura pro meritis; *Torrentem salicum*, Babylonis flumina intelligit. Hier.

9. (g) Plagas addam plagis: *Dibon*, erat urbs Arabiæ Petrææ, indifferenter Dibon, & Dimon, hoc oppidolum dicitur ea Hier.

CAPUT XVI. 1. (a) Isaias ut propheta loquitur, & desolationem Moabitarum describens, huic inserit Christi Domini adventum, qui ex Ruth Moabitide nasciturus erat: nam frequenter Propheta ad Christum digreditur, tum ad institutum sermonem se recipit. Hier. *Omnis prophetia ænigmatibus involvitur, & præcisis sententiis dum de alio loquitur, transit ad aliud*. Frustrà Judæi hoc vaticinium de Rege Ezechia interpretantur, adeo ut Propheta suadeat Moabitis ut 100000. agnorum tributum huic pendant. Non enim regibus Juda, sed regibus Israel subditi aliquando fuerant Moabitæ. Quare de agno qui tollat peccatum mundi, qui toti orbi dominetur, loquitur Propheta. Petra deserti erat urbs Arabiæ, rupibus & præcipitiis undique vallata, ex Strabone Libro 16. Ex ea urbe Ruth avia David erat oriunda. *Habebe solatium hoc*: Egredietur de te agnus immaculatus de Petra deserti, hoc est de Ruth. Hier. *Sub Litteræ cortice, veri agni adventum postulat Propheta*.

2. (b) Per parenthesim de Christo venturo nunc redit ad cladem Moabitarum; fugam eorum indicat. Sensus is videtur Hieronymo: Cum posuero iis qui fugerint de Moab, è reliquiis terræ Leonem sævissimum, tunc pavidi avolabunt, *& omnes filiæ*, id est, urbis, & villæ Provinciæ Moab, *in transcensu Arnon*, migrabunt, qui est terminus Moabitarum & Amorrhæorum. Quàm citissimè Moabitæ in Chaldæam sunt deportandi.

3. (c) Ut consilium salutis inveniat in aperta fuga populi mei, tu quasi nox suscipe fugientes: æstui meridiano remedium est nox ipsa.

4. (d) Vastator terræ instar pulveris citò consumetur, nec timeas impetum vastatoris.

5. (e) Firmabitur: Christi adventum apertè promittit. *In veritate*; Nunc est misericordiæ tempus, sed posteà sedebit in veritate: *Reddet*, Impios in momento condemnabit. *Ecce venio citò, & merces mea mecum est*. Apocalyp. cap. ultimo.

6. (f) Frustra illis hæc damus monita.

8. (g) Plantæ, seu cives fugientes mare mortuum transierunt; *Propagines ejus relictæ sunt*: Hebr. Extensiones ejus extensæ sunt: Longè exulabunt.

11. Super hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit, & viscera mea ad murum cocti lateris (h).

12. Et erit: cùm apparuerit quod laboravit Moab super excelsis (i) suis, ingredietur ad sancta sua ut obsecret, & non valebit.

13. Hoc verbum, quod locutus est Dominus ad Moab ex tunc (k):

14. Et nunc locutus est Dominus, dicens: In tribus (l) annis, quasi anni mercenarii, auferetur gloria Moab super omni populo multo, & relinquetur parvus & modicus, nequaquam multus.

CAPUT XVII.

Vastatis Damascenis, similiter & Israel vastabitur, quia oblitus est Dei salvatoris sui, ad quem calamitate pressus revertetur: & va persecutoribus populi Domini denuntiatur.

1. ONus (a) Damasci. Ecce Damascus desinet esse civitas, & erit sicut acervus lapidum in ruina.

2. Derelictæ civitates Aroer (b) gregibus erunt, & requiescent ibi, & non erit qui exterreat.

3. Et cessabit adjutorium ab Ephraim, & regnum à Damasco: & reliquiæ Syriæ sicut gloria filiorum Israel erunt: dicit Dominus exercituum.

4. Et erit in die illa: attenuabitur gloria Jacob, & pinguedo carnis ejus marcescet.

5. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, & brachium ejus spicas leget: & erit sicut quærens spicas in valle Raphaim.

6. Et relinquetur in eo sicut racemus, & sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus: dicit Dominus Deus Israel.

7. In die illa inclinabitur (c) homo ad Factorem suum, & oculi ejus ad Sanctum Israel respicient:

8. Et non inclinabitur ad altaria, quæ fecerunt manus ejus: & quæ operati sunt digiti ejus non respiciet, lucos & delubra.

9. In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictæ (d) sicut aratra, & segetes quæ derelictæ sunt à facie filiorum Israel, & eris deserta.

10. Quia oblita es Dei salvatoris tui, & fortis adjutoris tui non es recordata: propterea plantabis plantationem (e) fidelem, & germen alienum seminabis.

11. In die plantationis tuæ labrusca, & manè semen tuum florebit: ablata est messis in die hæreditatis (f), & dolebit graviter.

12. Væ multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis: & tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum.

13. Sonabunt populi sicut sonitus aquarum inundantium, & increpabit (g) eum, & fugiet procul: & rapietur sicut pulvis montium à facie venti, & sicut turbo coram tempestate.

14. In tempore vespere, & ecce turbatio: in matutino, & non subsistet (h): hæc est pars eorum qui vastaverunt nos, & sors diripientium nos.

CAPUT XVIII.

Adversus Ægyptios vaticinatur; additur consolatio Judæis de reditu ad Jerusalem.

1. VÆ terræ cymbalo (a) alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ,

2. Qui

11. (h) Est nomen proprium civitatis, ut vers. 7. eaque à lateritiis muris nomen habet.

12. (i) Frustrà Moabitæ deos suos in Excelsis fatigarunt precibus suis.

13. (k) Quæ hactenus dixi, jam mihi revelaverat Dominus, sine temporis præfinitione.

14. (l) Quòd fortè per triennium duratura esset eorum calamitas, vel post tres annos à capta Jerosolyma; vel denique nunc etiam tempus mihi revelavit, post tres annos, ex quo postrema hæc revelatio mihi facta est; *Quasi anni mercenarii*, præcisè numerati, ut solet fieri in locandis mercenariorum operibus.

CAPUT XVII. 1. (a) Excidium imminens Syriæ prædicit. *In ruina*, Post ruinam. Eversa est Damascus ab Assyriis vivente adhuc Achaz; capta fuerat à Theglathphalasar, sed excisa est à Salmanasar.

2. (b) Hieron. de myrica interpretatur, vulgò *bruyere*, quæ in solitudine nascitur, & post hæc vastitas demonstratur, inquit Hieron. *Et requiescent*, greges in valle Raphaim, quæ ferax erat frumenti. Tam pauci remanebunt Damasci, quàm solent post messores paucæ remanere spicæ in valle Raphaim.

7. (c) Ad creatorem suum; idolis relictis convertetur ad Deum: quod factum est sub Ezechia 2. Paral. 30.

9. (d) Hieron. Hæc loquitur non contra Damascum, sed contra decem tribus: quarum terra multo tempore manebit desolata. Aut certè de Syria & Israele hæc intelliguntur.

10. (e) Hieron. hic agnoscit ironiam, vel potiùs, licèt plantas fideles ponas, tibi tamen non ferent uberes fructus, sed hostibus.

11. (f) Cum tempus messis advenerit.

13. (g) Compescet Sennacherib. *Vespere & manè*: Brevissimo tempore.

14. (h) Fortuna mutabitur.

1. (a) Videtur alia regio indicari quàm Ægyptus, de qua sequenti capite. *Cymbalo alarum*: Quidam hæc verba exponunt de navibus alatis, seu velis instructis ex Hebr. verti potest, inumbranti alis; vel potiùs, *Va terra* umbræ alarum, cujus extremæ partes montibus obumbrantur. *Æthiopiæ*, ultra Ægyptum, quam alluunt flumina, seu Nili ostia: Nilus verò per Æthiopiam delabitur in Ægyptum; vel quæ est ad flumina Æthiopiæ: nam vox Hebræa sæpe, *ad* significat. Hieron. CAPUT XVIII.

2. Qui mittit in mare legatos (b), & in vasis papyri super aquas. Ite angeli veloces ad gentem convulsam, & dilaceratam: ad populum terribilem, post quem non est alius: ad gentem expectantem & conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus.

3. Omnes habitatores orbis, qui moramini in terra, cùm elevatum fuerit signum in montibus, videbitis, & clangorem tubæ audietis:

4. Quia hæc dicit Dominus ad me: Quiescam, & considerabo in loco meo, sicut meridiana (c) lux clara est, & sicut nubes roris in die messis.

5. Ante messem enim totus effloruit (d), & immatura perfectio germinabit, & præcidentur ramusculi ejus falcibus: & quæ derelicta fuerint, abscindentur, & excutientur.

6. Et relinquentur simul avibus montium, & bestiis terræ: & æstate perpetua erunt super eum volucres, & omnes bestiæ terræ super illum hiemabunt.

7. In tempore illo deferetur munus (e) Domino exercituum à populo divulso & dilacerato: à populo terribili, post quem non fuit alius: à gente expectante, expectante & conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.

CAPUT XIX.

Describit plenius Ægyptiorum punitionem; eorum salus à Christo prædicitur.

1. Onus Ægypti. Ecce Dominus ascendet super nubem (a) levem, & ingredietur Ægyptum, & commovebuntur simulacra Ægypti à facie ejus, & cor Ægypti tabescet in medio ejus.

2. Et concurrere faciam Ægyptios adversùs Ægyptios: & pugnabit vir contra fratrem suum, & vir contra amicum suum, civitas adversùs civitatem, regnum adversùs regnum.

3. Et dirumpetur spiritus Ægypti in visceribus ejus, & consilium ejus præcipitabo: & interrogabunt simulacra sua, & divinos suos, & pythones, & ariolos.

4. Et tradam Ægyptum in manu dominorum crudelium, & rex (b) fortis dominabitur eorum, ait Dominus Deus exercituum.

5. Et arescet aqua de mari (c), & fluvius desolabitur, atque siccabitur.

6. Et deficient flumina: attenuabuntur, & siccabuntur rivi aggerum. Calamus & juncus marcescet:

7. Nudabitur alveus rivi à fonte suo, & omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, & non erit.

8. Et mœrebunt piscatores, & lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, & expandentes rete super faciem aquarum emarcescent.

9. Confundentur qui operabantur linum, pectentes & texentes subtilia.

10. Et erunt irrigua ejus flaccentia: omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces.

11. Stulti principes Taneos, sapientes consiliarii Pharaonis, dederunt consilium insipiens. Quomodo dicetis Pharaoni: Filius sapientium ego, filius regum antiquorum?

12. Ubi nunc sunt sapientes tui? annuntient tibi, & indicent quid cogitaverit Dominus exercituum super Ægyptum.

13. Stul-

2. (b) Qui Rex Æthiopiæ per mare Arabicum mittit legatos ad bellum indicendum Assyriis. Ægyptii cymbas parabant ex papyro, seu junco, aut scirpo, eæque oblitæ erant pice. Papyrus est frutex, aut junci genus. *Expectantem*; in Hebr. vox illa duplicatur, id est anxiè expectantem adventum Assyriorum. *Alius*, qui sit in extremis terræ finibus. Alii hæc de Æthiopibus intelligunt, ad quos Ægyptii miserunt legatos, qui auxilium postularent.

4. (c) Ut tempus serenum post imbres valdè desideratur.

5. (d) Intempestiva locutie totus effloruit, & fructus non tulit, ut accidit arboribus: sic propera fuit Æthiopum gloriatio. *Ramusculi*; Assyriorum furor juvenes demetet; spes Æthiopum ante eventum conciderunt.

7. (e) Pars de præda Assyriorum Domino offeretur: sublimiori sensu vaticinium impletum est, cùm Æthiopes & Ægyptii Christi jugum subierunt, Psal. 77. *Coram illo procident Æthiopes*: à cladibus horum populorum [illegible] ad lætiora tempora, cùm Christo sacrificia of[illegible]. Hæc utique de Ægypto, non de Æthiopia, in[illegible] Hieronymus. Et sequenti capite Propheta [illegible] de Ægypto reperit: nam mos est Scriptu[illegible] obscuris manifesta subnectere, & quod prius sub ænigmate dixerint, aperta voce proferre.

1. & 2. (a) Ex Herodoto in Euterpe, Sennacherib coævus fuit Sethon, cui bellum intulit Sennacherib: Sethone mortuo divisa est Ægyptus in Reges duodecim, quorum unus fuit Psammetichus; is in paludes relegatus, ope Ionum qui mare infestum habebant, alios undecim reges vicit; huic Nechos successit, qui bellum Josiæ intulit. Sublimiori sensu, de primo Christi adventu SS. Patres hæc verba sunt interpretati. Nam corpore suo, ut nube clara & densa, nullo peccato gravata, indutus Ægyptum sic intravit, ut impietatem ejus everterit, fratrem a fratre diviserit. Quæ ad litteram quoque sic intelligi possunt, ut Assyrii Ægyptios spoliaverint. *Super nubem levem*; Magna celeritate Ægyptum invadent: diis quos Ægyptii colunt, nulla vis erit ad tutandam Ægyptum. *Concurrere* faciam in bello Ægyptios; cujus belli mentionem fecimus. *Regnum adversus regnum*, Præfectura adversus præfecturam, ex Græco. CAPUT XIX.

4. (b) Psammetichus aliis debellatis.

5. & 6. (c) Nilum maris nomine designat, quòd Hebræi congregationes aquarum maria appellent, vel Lacum Mareotidem. *Rivi aggerum*, Rivi fluentes inter aggeres; commercia cessabunt ob piratas & agri steriles futuri sunt.

13. Stulti facti sunt principes Taneos, emarcuerunt principes Mempheos, deceperunt Ægyptum, angulum (d) populorum ejus.

14. Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis: & errare fecerunt Ægyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius & vomens.

15. Et non erit Ægypto opus (e), quod faciat caput & caudam, incurvantem & refrænantem.

16. In die illa erit Ægyptus quasi mulieres, & stupebunt, & timebunt à facie commotionis manus Domini exercituum, quam ipse movebit super eam.

17. Et erit terra Juda Ægypto in pavorem (f): omnis qui illius fuerit recordatus, pavebit à facie consilii Domini exercituum, quod ipse cogitavit super eam.

18. In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan (g), & jurantes per Dominum exercituum: Civitas solis vocabitur una.

19. In die illa erit altare (h) Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini juxta terminum ejus.

20. Erit in signum, & in testimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis salvatorem & propugnatorem, qui liberet eos.

21. Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, & colent eum in hostiis & in muneribus: & vota vovebunt Domino, & solvent.

22. Et percutiet Dominus Ægyptum plaga, & sanabit (i) eam, & revertentur ad Dominum, & placabitur eis, & sanabit eos.

23. In die illa erit via de Ægypto in Assyrios, & intrabit Assyrius Ægyptum, & Ægyptius in Assyrios, & servient (k) Ægyptii Assur.

24. In die illa erit Israel tertius Ægyptio & Assyrio (l): benedictio in medio terræ,

25. Cui benedixit Dominus exercituum, dicens: Benedictus (m) populus meus Ægypti, & opus manuum mearum Assyrio: hæreditas autem mea Israel.

CAPUT XX.

Quo signo Isaias jubetur nudus & discalceatus incedere; prædicitur Ægyptiorum & Æthiopum captivitas ab Assyriis, Judæis de illorum afflictione stupentibus.

1. IN anno, quo ingressus est Thartan (a) in Azotum, cùm misisset eum Sargon rex Assyriorum, & pugnasset contra Azotum, & cepisset eam:

2. In tempore illo locutus est Dominus in manu Isaiæ filii Amos, dicens: Vade, & solve (b) saccum de lumbis tuis, & calceamenta tua tolle de pedibus tuis. Et fecit sic, vadens nudus, & discalceatus.

3. Et

13. (d) Firmamentum populorum qui ei subdebantur. Hieron. Idioma est Scripturarum, ut angulum pro regno ponant.

15. (e) Nihil ibi fiet. *Quod faciat*; quod demonstret esse apud Ægyptios. *Caput & caudam*; principem qui sapienter regat, & subditos, qui ut par est, obediant. *Incurvantem*, seu dominum, & refrænantem equos; servum domino obsequentem; vel ex Hieron. incurvum & lascivientem, senem, & puerum; nemo officium suum faciet, non sacerdos, non senex, non juvenis: Nullum erit concilium, quod aut caput habeat, aut finem.

17. (f) Tum Judæi non timebunt ampliùs Ægyptios, sed è diverso Ægyptiis terrori erunt Judæi; postquam audiverint quid acciderit Sennacherib, sibi quoque metuent; vel Ægyptum pavor concutiet, cùm secum reputabit, quæ Sennacherib Judæis mala intulerit.

18. (g) Hebraica aut Syriaca lingua tum Judæis familiari, cùm ad fidem Christi convertentur, & inter alias Heliopolis soli sacra, quæ teste Strabone, Sacerdotum erat civitas, vel numerus urbium certus pro indefinito sumitur.

19. (h) De altari, in quo Eucharistia offertur, Propheta apertè loquitur, non de sacrificio Crucis. Nam cap. ultimo de filiis novi Testamenti loquens ait, *Assumam ex iis Sacerdotes & Levitas*. *Titulus Domini*; Columnæ in quibus inscriptum erat nomen Domini, Hieron. Respondeant Judæi, Lege præceptum est, ut non fiat altare nisi in loco uno quem elegerit Dominus Deus, & hostiæ tantùm à Sacerdotibus Levitici generis immolentur. Cur Isaias apertè docet, quòd Ægyptii cognoscant Dominum, & colant eum, hostias illi & munera offerant, & vota voveant, & persolvant? Ægyptii Sacerdotium habent, impletur & in illis Pauli testimonium dicentis, *Translato Sacerdotio, necesse est ut Legis translatio fiat.*

22. (i) Nam post 40. annos fuit restituta, ut prædixit Ezechiel cap. 19. vel Ægyptios jam Christianos castigabit Deus cùm peccaverint.

23. (k) Ex Hebr. cum Vatablo verti potest: Colent Dominum Ægyptii unà cum Assyriis; omnium gentium in Ecclesia societatem designat.

24. (l) Utrisque fœderatis *benedicetur*; à Christo qui in Judæa nascetur, ejus benedictio in alias nationes manabit: in his postremis versiculis Propheta Ecclesiæ regnum in Ægypti & Syriæ regiones demonstrat: Assyrii & Ægyptii anteà populi Dei inimici, cum vero Israele, seu Ecclesia conjuncti, unum efficient populum.

25. (m) Hieron. Quando nequaquam Moyse, sed Christo Domino præeunte, infinita hominum millia solitudines repleverint, tum & opus manuum Domini erit in Assyriis: hæ enim vel maximè gentes Monachorum florent examinibus, Ægyptus & Mesopotamia. *Hæreditas autem Christi Israel est*: hoc est, Nativitatis & Crucis, & Resurrectionis, Ascensionisque, atque ejus loca ad quæ toto orbe concurritur.

CAP. XX.

1. (a) Dux Sennacherib. *Cum misisset eum Sargon*, qui & Sennacherib. 4. Reg. 18. qui ex Hieron. septem nominibus appellatur.

2. & 3. (b) Villosam vestem Propheticam. *Discalceatus*; Prophetæ interdum loquuntur factis. Utrum omnino fuerit nudus juxta hoc præceptum Domini, alii aliter sentiunt: *Ex hoc loco*, inquit Hieron. *discimus Prophetarum obedientiam, quòd vir nobilis non erubuerit nudus incedere: sed Dei præceptis nihil honestius indicans deposuerit saccum, quo abjecto nudus fuerit, unicam prius habens tunicam, & ipsam ciliciam.* Videntur Prophetæ

3. Et dixit Dominus: Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum & portentum erit (c) super Ægyptum, & super Æthiopiam,

4. Sic minabit rex (d) Assyriorum captivitatem Ægypti, & transmigrationem Æthiopiæ, juvenum & senum, nudam & discalceatam, discoopertis natibus ad ignominiam Ægypti.

5. Et timebunt, & confundentur (e) ab Æthiopia spe sua, & ab Ægypto gloria sua.

6. Et dicet habitator insulæ (f) hujus in die illa: Ecce hæc erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberarent nos à facie regis Assyriorum: & quomodo effugere poterimus nos?

CAPUT XXI.

Ruina Babylonis per Medos & Persas: onus Idumææ & Arabiæ.

1. Onus deserti (a) maris. Sicut turbines ab Africo veniunt, de deserto venit, de terra horribili.

2. Visio dura nuntiata est mihi: qui incredulus (b) est, infideliter agit: & qui depopulator est, vastat. Ascende Ælam, obside Mede: omnem gemitum ejus cessare feci.

3. Propterea (c) repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia parturientis: corrui cùm audirem, conturbatus sum cùm viderem.

4. Emarcuit (d) cor meum, tenebræ stupefecerunt me: Babylon dilecta mea posita est mihi in miraculum.

5. Pone mensam (e), contemplare in specula comedentes & bibentes: surgite principes, arripite clypeum.

6. Hæc enim dixit mihi Dominus: Vade, & pone speculatorem: & quodcumque viderit, annuntiet.

7. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem (f) cameli: & contemplatus est diligenter multo intuitu.

8. Et clamavit leo (g): Super speculam
Domini ego sum, stans jugiter per diem:
& * super custodiam meam ego sum, stans *Hab. 2. 1.
totis noctibus.

9. Ecce iste venit (h) ascensor vir bigæ
equitum, & respondit, & dixit: * Cecidit, * Jer. 51. 8.
cecidit Babylon, & omnia sculptilia Apoc. 14. 8.
deorum ejus contrita sunt in terram.

10. Tritura (i) mea, & filii areæ meæ, quæ audivi à Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vobis.

11. Onus Duma (k) ad me clamat ex Seir: Custos quid de nocte? custos quid de nocte?

12. Dixit

pro vestimento habuisse tunicam ex vili materia confectam, ex qua fieri solent facci: tanquam plangentes pro peccatis populi: nudum tamen sic fuisse probabile est, ut interula, vel lintea veste induceretur: solebant enim sic tractari, qui captivi abducebantur, detracta veste meliore.

3. (c) Quæ tres annos est duratura super Ægyptum & Æthiopiam, vel post triennium futura.

4. (d) Assarhaddon; videtur loqui de incursione Sennacherib in Ægyptum, & in Æthiopiam.

5. (e) Quòd in Ægypto & in Æthiopia spem suam posuerint.

6. (f) Ora maritimæ Philisthinorum, in qua erat Azotus. Oras maritimas Hebræi vocant sæpè insulas. Hieron. » Est igitur hic ordo providentiæ Dei omne hominum genus ineffabili judicio dispensantis: contra Dei iram Israel speravit in Damasco, diruatur civitas quæ adversùs illius voluntatem impiis præstat auxilium. Judas speravit in Ægyptiis, & Ægyptus destruatur; & ita de reliquis prosequitur.

CAPUT XXI. 1. (a) Babylonis. Hieron. Potest in Hebræo ita legi: Qui cædis, cæde, qui vastas, vasta, ut ad ipsum Ælamitem, & Medum, Prophetiæ vaticinium dirigatur, hortantis eum implere quod cœpit. Juxta Babylonem à parte australi magnum erat desertum, vel quia Babylon ob incolarum multitudinem mari comparatur, mox » futura eremus magna. *Deserto*; à Media & Perside, inter quas & Babylonem magna interjacent deserta; vel populos ad oram sinus Arabici, & Arabes Babyloni vicinos, qui se Assyriis contra Judæos addiderunt, reprehendit.

2. (b) Ex Hebr. verti potest: Perfidus perfidum decipiet, & deprædator deprædatorem spoliabit; vel qui prævaricator est, prævaricator sit, quales audiebant Babylonii fœdifragi. Elimæi Medis contigui ex Strabone, L. 16. *Ascende Ælam.* Persæ sunt Ælamitæ, ab Ælam filio Sem dicti. *Cessare*, vel passivè, quod tempus non et fuerit lugendi; vel active gemitum, quo sua tyrannide cogebat alios plangere, gemitum quem excitabat Assyrius.

3. (c) Tanta fuit clades, ut Isaiam misericordiæ affectu commoveret. Vel his verbis usuros ait, qui in deserto habitabant. Hieron. *Prophetæ ideò obscuri sunt, quia personæ in his plurima commutantur.*

4. (d) Propheta inducit Babylonem loquentem: *Babylon dilecta mea*, ob splendorem; *miraculum*, ruinæ & doloris.

5. (e) Cùm paratur mensa; vel Ælamitas alloquitur, sumite cibum, vos præparate, ad ea quæ ventura sunt; vel ò Baltassar adorna convivium, epulare; tumque videtur esse ironia. *Contemplare in specula*, Pone speculatores qui videant quid agatur in castris Cyri. Dum Babylonii ponunt mensam, dum comedunt & bibunt, surgite principes Medi, *arripite* clypeum.

7. (f) Illos Persas, hos Medos plerique interpretantur: nam Persæ mulis, Medi camelis utebantur.

8. (g) Darius; vel ecce Leo, nempè Darius, aut Cyrus: Græci legunt Urias, seu Sacerdos, positus in specula: aut Propheta clamavit velut Leo.

9. (h) Video adventuras Persarum acies. *Vir bigæ equitum:* Uterque Rex in sua biga: venit currus unus & alter, & singulis duo insessores.

10. (i) Qui oppressi estis ut palea: gens mea, Judæa; vel hæc referuntur ad Babylonem à Medis triturandam. *Quæ audivi*; hæc sunt verba Uriæ renuntiantis Isaiæ, quæ viderat.

11. (k) Pro Idumæa; nam propria vocabula patiuntur aphæresim. sic Jerusalem dicitur Salem. Id existimat Pezronius Abbas in antiquitate temporum vindicata, p. 249. Judæos Hieronymi temporibus, imò & in posterioribus sæculis, hunc locum corrumpere voluisse, & pro Duma Romam posuisse, eosque in suis Commentariis semper Dumæ vocabulo Romam interpretari. Unde Hieron. in hunc locum, *Semper*, inquit, *Idumææ nomine Romanos existimant demonstrari*. Et scribens in Abdiam, *Et illud quod in Isaia Scriptum est, Onus Duma,*

12. Dixit custos: Venit manè & nox: si quæritis, quærite (l): convertimini, venite.

13. Onus in Arabia. In saltu ad vesperam dormietis (m), in semitis Dedanim.

14. Occurrentes sitienti ferte aquam; qui habitatis terram Austri, cum panibus occurrite fugienti.

15. A facie enim gladiorum fugerunt; à facie gladii imminentis, à facie arcus extenti, à facie gravis prælii:

16. Quoniam hæc dicit Dominus ad me: Adhuc in uno anno (n), quasi in anno mercenarii, & auferetur omnis gloria Cedar.

17. Et reliquiæ (o) numeri sagittariorum fortium de filiis Cedar imminuentur: Dominus enim Deus Israel locutus est.

CAPUT XXII.

Sermo Domini contra Jerusalem, cujus vastationem deflet Propheta, & quòd neglecto Deo frustrà se muniat ad resistendum Chaldæis: carpuntur quòd cùm plangere deberent, gulæ indulgeant.

1. ONus vallis (a) visionis. Quidnam quoque tibi est, quia ascendisti & tu omnis in tecta?

2. Clamoris plena, urbs frequens, civitas exultans: interfecti tui, non interfecti gladio, nec mortui in bello (b).

3. Cuncti principes tui fugerunt (c) simul, duréque ligati sunt: omnes qui inventi sunt, vincti sunt pariter, procul fugerunt.

4. Propтereà dixi: Recedite à me, amarè flebo: nolite incumbere ut consolemini me super vastitate filiæ populi mei.

5. Dies enim interfectionis, & conculcationis, & fletuum, Domino Deo exercituum in valle visionis, scrutans murum (d), & magnificus super montem.

6. Et Ælam sumpsit pharetram, currum hominis equitis, & parietem nudavit clypeus (e).

7. Et erunt electæ valles tuæ plenæ quadrigarum, & equites ponent sedes suas in porta.

8. Et revelabitur operimentum (f) Judæ, & videbis in die illa armamentarium domus saltus.

9. Et scissuras civitatis David videbitis, quia multiplicatæ sunt: & congregastis aquas (g) piscinæ inferioris,

10. Et domos Jerusalem numerastis, & destruxistis domos ad muniendum murum.

11. Et lacum fecistis * inter duos muros ad aquam piscinæ veteris: & non suspexistis ad eum (h), qui fecerat eam, & operatorem ejus de longè non vidistis. * 4. Reg. 20. 20. 2. Par. 32. 30.

12. Et vocabit Dominus Deus exercituum in die illa ad fletum, & ad planctum, ad calvitium, & ad cingulum sacci:

13. Et ecce gaudium & lætitia (i), occidere vitulos, & jugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum: * Comedamus, & bibamus: cras enim moriemur. * Sap. 2. 6. Inf. 56. 12. 1. Cor. 15. 32.

14. Et revelata est in auribus meis vox Domini exercituum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum.

15. Hæc dicit Dominus Deus exercituum: Vade, ingredere ad eum qui habitat in tabernaculo, ad Sobnam præpositum templi (k), & dices ad eum:

16. Quid tu hìc, aut quasi quis (l) hìc? quia excidisti tibi hìc sepulchrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petra tabernaculum tibi.

17. Ecce Dominus asportari (m) te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum sic sublevabit te.

18. Co-

paululùm littera apice commutata pro Daleth posse legi Resch, & sonare Romam: sed Dumath juxta Hieron. quædam est in Idumæa Regio, quæ ad austrum vergit.

12. (l) Ut oportet; vel potiùs frustrà me quæritis: venit manè & nox, floruit Babylon, & cecidit. *Convertimini*, Venite ad nos tuendos.

13. (m) Noctem sub dio transigetis; an nunc est tempus cessandi? *Onus in Arabia*, Petræa.

16. (n) Post breve tempus: *Mercenarii*; Ut mercenario certum tempus præfigitur, aut post unum annum ab excisa Jerosolyma; *Auferetur gloria Cedar*, Arabiæ.

17. (o) Paucæ Arabum reliquiæ.

CAPUT XXII. 1. (a) Jerusalem, ex qua tot Prophetæ prodierunt, quæque maxima ex parte vallis erat: aut tribus est Juda montibus cincta. *Ascendisti*: quasi hostis jam instaret portis.

2. (b) Sed metu solo exanimati, aut fame.

3. (c) Simul fugam adornant. *Ab arcu*, metu sagittariorum: *Ligati sunt*, Conjurarunt inter se ut fugam capesserent.

5. (d) Deus vindex quasi explorat murum quem dejiciat. *Magnificus super montem*: Hebr. *Clamor ad montem usque perveniet*, vel qui gloriam suam in monte manifestam facit. Hæc verba sunt civitatis, quæ Propheta respondit.

6. (e) Hebr. Medus eduxit clypeum; vel Persæ.

8. (f) Muri destruuntur: *Domus saltus*; domus Regiæ è cedris Libani constructæ, ubi erat armamentarium; vel potiùs munimenta urbi circumjecta destruentur.

9. (g) Instaurandis muris, & diluendæ calci; vel aquas illas in urbem ductas, ne his utatur hostis; vel *congregastis aquas*, ne desint in obsidione.

11. (h) Ad Deum ipsum.

13. (i) Vos interim non desinetis convivia ut in rebus lætis agitare; lætabuntur instante periculo.

15. (k) Hebr. Domus Regiæ. Alii de summo sacerdote exponunt.

16. (l) Non tam homo, quàm hominis simulacrum: fortè non erat Pontifex ille Sobna, sed militari custodiæ præerat; aut scriba erat, non is cujus mentio fit 4. Reg. 18. sic Zach. 11. *O Pastor & idolum*.

17. (m) Unà cum Rege Manasse in Babylonem;

18. Coronans coronabit te tribulatione, quasi pilam mittet te in terram latam (n) & spatiosam: ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ, ignominia domus Domini tui.

19. Et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.

20. Et erit in die illa: Vocabo servum meum Eliacim filium Helciæ,

21. Et induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu ejus: & erit quasi pater habitantibus Jerusalem, & domui Juda.

* Apoc. 3. 22. * Et dabo clavem (o) domus David
7. * Job 12. super humerum ejus: & * aperiet, & non
14. erit qui claudat; & claudet, & non erit qui aperiat.

23. Et figam illum paxillum in loco fideli (p), & erit in solium gloriæ domui patris ejus.

24. Et suspendent super eum omnem gloriam domus patris ejus, vasorum diversa genera, omne vas parvulum, à vasis craterarum usque ad omne vas musicorum.

25. In die illa dicit Dominus exercituum: Auferetur paxillus (q), qui fixus fuerat in loco fideli: & frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.

CAPUT XXIII.

Tyri vastitas ad annos septuaginta prædicitur propter ejus superbiam, & postea restituetur.

1. ONus (a) Tyri. Ululate naves maris: quia vastata est domus, unde venire consueverant: de terra Cethim revelatum est eis.

2. Tacete qui habitatis in insula (b): negotiatores Sidonis transfretantes mare, repleverunt te.

3. In aquis multis semen Nili, messis fluminis fruges ejus: & facta est negotiatio (c) gentium.

4. Erubesce Sidon: ait enim mare (d), fortitudo maris, dicens: Non parturivi, & non peperi, & non enutrivi juvenes, nec ad incrementum perduxi virgines.

5. Cùm auditum fuerit in Ægypto, dolebunt cùm audierint de Tyro:

6. Transite (e) maria, ululate qui habitatis in insula:

7. Numquid non vestra hæc est, quæ gloriabatur à diebus pristinis in antiquitate sua? ducent eam pedes sui longè ad peregrinandum.

8. Quis cogitavit hoc super Tyrum quondam coronatam, cujus negotiatores principes, institores ejus inclyti terræ?

9. Dominus exercituum cogitavit (f) hoc, ut detraheret superbiam omnis gloriæ, & ad ignominiam deduceret universos inclytos terræ.

10. Transi terram tuam quasi flumen filia maris, non est cingulum (g) ultrà tibi.

11. Manum suam extendit super mare, conturbavit regna: Dominus mandavit adversùs Chanaan, ut converteret fortes ejus,

12. Et dixit: Non adjicies ultrà ut glorieris, calumniam sustinens virgo (h) filia Sidonis: in Cethim consurgens transfreta, ibi quoque non erit requies tibi.

13. Ecce terra Chaldæorum (i) talis populus non fuit, Assur fundavit eam: in captivitatem traduxerunt robustos ejus, suffoderunt domos ejus, posuerunt eam in ruinam.

14. Ulu-

Hebr. *Dominus te projiciendo projicit*, extra urbem, ut leprosum; *Et quasi amiculum*; Hebr. *Et obtegendo obteget*, faciem nimirùm.

18. (n) Assyriam; vel longè extra urbem, ibi morieris.

22. (o) Eliacim successurus erat Sobnæ præposito templi, vel domus regiæ, ut aliis placet; erit penes eum rerum administratio, quæ ad domum David, vel ad templum Dei pertinent. Quæ Apocal. 3. ad Christum allegoricè referuntur: nam repudiata lege veteri, & Aaronis Sacerdotio, in Christum utrumque translatum est; *Qui claudit, & nemo aperit*. Clavis illa, inquit Grotius, erat figura clavis, intexta epomidi, seu humerali, unde functio ejus nosceretur; *Et aperiet*; Fungetur suo munere nemine contradicente.

23. (p) In statu eximio.

25. (q) Sobna peribit, quique ejus fortunæ erant addicti.

CAPUT XXIII. 1. (a) Excidium Tyri à Nabuchodonosore, vel ab Alexandro, l. 1. Mach. 1. *De terra Cethim*; Ex insulis maris Mediterranei; *Revelatum est eis*, negotiatoribus maris vastatam esse Tyrum. Existimat Grotius hæc omnia vaticinia inter se cohærere, & ad tempora proxima pertinere, ex Josepho l. 9. Salmanasar Tyriis bellum intulit, & per septem annos obsessi quodammodo fuerunt. Alii ad illud tempus referunt, quo Tyrii ob victoriam de Salmanasar reportatam in Judæos incursionem fecerunt.

2. (b) Tyrus olim erat insula, ex Curtio l. 4. aut pars illius erat insula.

3. (c) Copia frumenti, quam affert inundans Nilus, tum merces Tyrum delatæ.

4. (d) Negotiatores Tyrii; *Erubesce*, recusans opem ferre Tyriis, cùm Tyrus esset Sidonis colonia; vel quòd ei opitulari non potuerit; *Non parturivi*: Utinam nunquam mihi fuisset illa soboles. Hebræi carent optativo modo.

6. (e) Quærite alias sedes.

9. (f) Hieron. *Quia supra interrogantis more dixerat, quis cogitavit? nunc respondet: non fatorum, ut stulti putant, sic fila deducta sunt, non fortuna cucurrit tota, sed Dei judicio, & voluntate perfectum est*.

10. (g) Jam muris cincta non es, vel munimenta urbi circumposita hostis tenet, vel mare non te ampliùs cinget, cùm in continentem transieris. Alexander continenti Tyrum adjunxit: non desunt enim qui hanc prophetiam ad Alexandri tempora referant.

12. (h) Vim passa, & oppressa; vel ex 70. injuriam facere solita. *In Cethim consurgens*; in Cyprum, ubi est urbs Citium, Phœnicum colonia; vel in Græciam.

13. (i) Si Monarchias deferere potui, urbem non potero?

14. Ululate naves maris, quia devastata est fortitudo vestra.

15. Et in die illa: In oblivione eris, ò Tyre, septuaginta annis (k), sicut dies regis unius: post septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis.

16. Sume citharam, circui civitatem meretrix (l) oblivioni tradita: benè cane, frequenta canticum, ut memoria tui sit.

17. Et erit post septuaginta annos: Visitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad mercedes suas: & rursum fornicabitur (m) cum universis regnis terræ super faciem terræ.

18. Et erunt negotiationes ejus, & mercedes ejus sanctificatæ (n) Domino: non condentur, neque reponentur: quia his, qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem, & vestiantur usque ad vetustatem.

CAPUT XXIV.

Mala quæ Dominus propter peccata universo orbi facturus est, adjecta interim reliquiarum consolatione: & quàm terribilis erit dies divini judicii.

1. Ecce Dominus dissipabit (a) terram, & nudabit eam, & affliget faciem ejus, & disperget habitatores ejus.

* Osee 4. 9. 2. * Et erit sicut populus, sic sacerdos (b): & sicut servus, sic dominus ejus: sicut ancilla, sic domina ejus: sicut emens, sic ille qui vendit: sicut fœnerator, sic is qui mutuum accipit: sicut qui repetit, sic qui debet.

3. Dissipatione dissipabitur terra, & direptione prædabitur. Dominus enim locutus est verbum hoc.

4. Luxit, & defluxit (c) terra, & infirmata est: defluxit orbis, infirmata est altitudo populi terræ.

5. Et terra infecta (d) est ab habitatoribus suis: quia transgressi sunt leges, mutaverunt jus, dissipaverunt fœdus sempiternum.

6. Propter hoc maledictio vorabit terram, & peccabunt habitatores ejus: ideòque insanient cultores ejus, & relinquentur homines pauci.

7. Luxit (e) vindemia, infirmata est vitis, ingemuerunt omnes qui lætabantur corde.

8. Cessavit gaudium tympanorum, quievit sonitus lætantium, conticuit dulcedo citharæ.

9. Cum cantico non bibent vinum: amara erit potio bibentibus illam.

10. Attrita est civitas vanitatis, clausa est omnis domus nullo introeunte.

11. Clamor erit super vino in plateis: deserta est omnis lætitia: translatum est gaudium terræ.

12. Relicta est in urbe solitudo, & calamitas opprimet portas.

13. Quia hæc erunt in medio terræ, in medio populorum: quomodo si paucæ olivæ (f), quæ remanserunt, excutiantur ex olea: & racemi, cùm fuerit finita vindemia.

14. Hi levabunt vocem (g) suam, atque laudabunt: cùm glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari.

15. Propter hoc in doctrinis (h) glorificate Dominum: in insulis maris nomen Domini Dei Israel.

16. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam justi (i). Et dixi: Secretum meum mihi, secretum meum mihi, væ mihi: prævaricantes prævaricati sunt, & prævaricatione transgressorum prævaricati sunt.

17. For-

15. (k) Ut factum legimus 2. Esdræ; legendum 7. annis existimat Grotius, quòd Tyri obsidio tantumdem duraverit.

16. (l) Tyrus ostentatione mercium ad se alliciet mercatores, ut meretrix cantu suo: vel quasi canticum quod meretrici canitur, quæ diu abfuit: quod canticum mox sequitur.

17. (m) Hebr. *Negatiabitur*, quæstum undique faciet, ut solent meretrices.

18. (n) Per eleemosynas, & pios usus: Tyriis ad Christum conversis hæc dicuntur: nam suo more Propheta ad Christum identidem avolat; conditiones servandas in bonorum, quæ Deo sunt consecrata, præscribit. 1. *Non condentur, neque reponentur*, sed erogari debent. 2. in usum eorum qui Deo serviunt inpendenda: *Quia his qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus*. 3. in victum & vestitum eorum, non in luxum, *ut manducent in saturitatem, & vestiantur usque ad vetustatem*, usque ad senectutem; vel ad litteram, quæstus ille ad Hebræos perveniet: nam Tyrii pecuniam impendent in frumentum, vinum, & pecora, quibus abundat Judæa.

CAPUT XXIV. 1. (a) Ab excidio quarumdam gentium transit ad extremam totius orbis stragem, ut Christus Matth. 24. 46. ab Jerosolymæ clade ad totius terræ transit excidium. *Et nudabit eam*, habitatoribus, *& affliget faciem ejus*, igne conflagrationis, 2. Petr. 3. vel ad litteram devastationem decem tribuum à Salmanasare factam describit; sed prior sensus potior.

2. (b) Nulla erit apud Deum acceptio personarum.

4. (c) Hæc videntur ad totius orbis excidium pertinere.

5. (d) Propter peccata.

7. (e) Hieron. *In consummatione mundi præteritarum deliciarum recordatio erit materia cruciatuum*.

13. (f) Tempore Antichristi perpauci restabunt Fideles, constantes in fide; vel idcircò hæc dicit, quia Teglath-Phalasar multos antè transtulerat è decem tribubus. Hieron. juxta 70. *Omnia quæ de Sanctis intelleximus, referri possunt ad impios; quòd cùm finita fuerit vindemia, tunc illi clament in suppliciis constituti*.

14. (g) Præ lætitia, Lucæ 21. *Levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra*. Jam propinquum portum cernentes, vocem lætitiæ tollent: vel ad litteram, duæ tribus quæ Salmanasaris arma evasere, venient de mari.

15. (h) Viri Apostolici verbum Dei annuntiate Insulis; vox Hebræa etiam valles significat; *In vallibus*.

16. (i) Christi Domini: *Secretum meum mihi*; Hieron. *Non possum cuncta narrare, quæ video; hæret lingua*

17. Formido, & fovea, & laqueus super te, qui habitator es terræ.

* Ier. 48. 44. 18. Et erit: * Qui fugerit à voce formidinis, cadet in foveam: & qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo: quia cataractæ (k) de excelsis apertæ sunt, & concutientur fundamenta terræ.

19. Confractione (l) confringetur terra, contritione conteretur terra, commotione commovebitur terra,

20. Agitatione agitabitur terra sicut ebrius, & auferetur (m) quasi tabernaculum unius noctis: & gravabit eam iniquitas sua, & corruet, & non adjiciet ut resurgat.

21. Et erit: In die illa visitabit (n) Dominus super militiam cœli in excelso: & super reges terræ, qui sunt super terram.

22. Et congregabuntur in congregatione unius fascis (o) in lacum, & claudentur ibi in carcere; & post multos dies visitabuntur.

* Ioel. 2. 31. Ibid. 3. 20. 23. * Et erubescet luna (p), & confundetur sol, cùm regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, & in Jerusalem, & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus.

CAPUT XXV.

Propheta Deo gratias agit ob beneficia populo ipsius in monte Sion præstanda.

1. Domine (a) Deus meus es tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo: quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, amen.

2. Quia posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum: ut non sit civitas, & in sempiternum non ædificetur.

3. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium (b) robustarum timebit te.

4. Quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua: spes à turbine, umbraculum ab æstu: spiritus (c) enim robustorum quasi turbo impellens parietem.

5. Sicut æstus (d) in siti, tumultum alienorum humiliabis: & quasi calore sub nube torrente, propaginem fortium marcescere facies.

6. Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte (e) hoc convivium pinguium, convivium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defæcatæ.

7. Et præcipitabit in monte isto faciem (f) vinculi colligati super omnes populos, & telam quam orditus est super omnes nationes.

8. Præcipitabit mortem in sempiternum: * & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de universa terra: quia Dominus locutus est. * Apoc. 7. 17. & 21. 4.

9. Et dicet in die illa: Ecce Deus noster ista (g), expectavimus eum, & salvabit nos: iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus, & lætabimur in salutari ejus.

10. Quia requiescet (h) manus Domini in monte isto: & triturabitur Moab sub eo, sicuti teruntur paleæ in plaustro.

11. Et

fontibus meis. Alii vertunt, *Macies mihi* non erit diuturna gaudendi causa: nam Judæorum peccata magnas inducent clades: reliqua ferè extremum judicium nobis ob oculos ponunt, & cum verbis Christi Domini in Evangelio aptè conveniunt. *Prævaricantes*; nam refrigescet charitas multorum.

18. (k) Malorum inundatio; 70. vertunt *fenestras Cœli*. *Concutientur*, erunt magni terræ motus.

19. (l) Vel universa terra, vel duarum tribuum, quam vastabit exercitus Sennacherib. Nam iis quæ ad extremum judicium pertinent, Propheta multa admiscet quæ ad Judæos spectant.

20. (m) Omnis terrena mansio, omnes incolæ; vel oppida à Sennacherib destructa.

21. (n) Judicium exercebit in Dæmones; vel in siderum imagines, quas Assyrii habebant in castris.

22. (o) Impii quasi uno fasce facto dejicientur in lacum: *Post multos dies*, In æternum punientur, vel dejicientur, ut res inutiles dejici solent: *Et claudentur in carcere*: in castris suis, unde exire non poterunt; si in sensu historico de exercitu Sennacherib sermo habeatur.

23. (p) Nam Luna vertetur in sanguinem, confundetur Sol, obscurabitur. Hieron. in hoc 70. Interpretes reprehendit, quòd verterint liquefieri laterem, & cadere murum: & erroris causam aperit ex vocum affinitate; vel Imagines Solis, aut Lunæ, quas circumferebant Assyrii, per metaphoram erubescere dicuntur.

CAPUT XXV. 1. (a) Deo gratias agit, quòd posuerit civitatem Jerusalem in tumulum, ob mortem Christi, & in illius locum populum fortem, seu Ecclesiam substituerit: *Cogitationes antiquas fideles, amen*, Chald. consilia æterna opere confirmata; vel potiùs civitas illa magna est: civitas impiorum, quam civitati Dei opponit Augustinus; vel ad litteram est Samaria; domus alienorum deorum.

3. (b) Illis blasphemantibus, te gentium populus timebit, Hieron.

4. (c) Dæmones sunt tyranni, qui tempestates commovent, ut dejiciant animam; sed Deus est ejus fortitudo; vel in sensu historico, factus est fortitudo pauperi. Jerosolymæ obsessæ *Spiritus robustorum*, & Assyriorum; vel juxta interpretationem Hieronymi, si ventus impingatur parieti, atque pertranseat; sic turba blasphemantium Judæorum, illi nocere non potuit.

5. (d) Torquet homines in locis aridis positos: sic *tumultum alienorum*, nempe Dæmonum, aut impiorum humiliabis.

6. (e) In monte Sion, vel Olivarum, vel potiùs in Ecclesia; *Convivium pinguium*, Corporis Dominici; vel allegoricè describit delicias Beatorum. Pagninus & Vatablus vertunt convivium defunctorum; non carnale, sed spiritale.

7. (f) Concupiscentiam, & calamitatum *telam*: faciem involverit, terrorem scilicet ab Assyriis incussum: Symmachus faciem dominatoris, Aquila faciem tenebrarum.

9. (g) Chorus Beatorum dicet *salvabit nos*, salute æterna.

10. (h) Cessabit momem istum per varias afflictiones probare: & *triturabitur Moab*: reprobi, & populi Dei hostes. *Et extendet*: ad litteram pressus Moab sub

11. Et extendet manus suas sub eo, sicut extendit natans ad natandum: & humiliabit gloriam ejus cum allisione manuum ejus.

12. Et munimenta sublimium (i) murorum tuorum concident, & humiliabuntur, & detrahentur in terram usque ad pulverem.

CAPUT XXVI.

Canticum gratiarum actionis ob exaltationem justorum & reprobationem impiorum, ubi de resurrectione mortuorum.

1. IN die illa cantabitur (a) canticum istud in terra Juda: Urbs fortitudinis nostræ Sion salvator, ponetur in ea murus & antemurale.

2. Aperite (b) portas, & ingrediatur gens justa, custodiens veritatem.

3. Vetus error abiit (c): servabis pacem; pacem, quia in te speravimus.

4. Sperastis (d) in Domino in sæculis æternis, in Domino Deo forti in perpetuum.

5. Quia incurvabit (e) habitantes in excelso, civitatem sublimem humiliabit.

Humiliabit eam usque ad terram, detrahet eam usque ad pulverem.

6. Conculcabit eam pes (f), pedes pauperis, gressus egenorum.

7. Semita (g) justi recta est, rectus callis justi ad ambulandum.

8. Et in semita judiciorum tuorum Domine sustinuimus te: nomen tuum, & memoriale tuum in desiderio (h) animæ.

9. Anima (i) mea desideravit te in nocte: sed & spiritu meo in præcordiis meis de manè vigilabo ad te.

Cùm feceris judicia tua in terra, justitiam discent habitatores orbis.

10. Misereamur (k) impio, & non discet justitiam: in terra sanctorum iniqua gessit, & non videbit gloriam Domini.

11. Domine exaltetur (l) manus tua; & non videant: videant, & confundantur zelantes populi: & ignis hostes tuos devoret.

12. Domine dabis pacem nobis: omnia enim opera (m) nostra operatus es nobis.

13. Domine Deus noster, possederunt (n) nos domini absque te, tantùm in te recordemur nominis tui.

14. Morientes non vivant (o), gigantes non resurgant: propterea visitasti & contrivisti eos, & perdidisti omnem memoriam eorum.

15. Indulsisti genti (p) Domine, indulsisti genti: numquid glorificatus es? elongasti omnes terminos terræ.

16. Domine, in angustia (q) requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.

17. Sicut quæ concipit, cùm appropinquaverit ad partum, dolens clamat in doloribus suis: sic facti sumus à facie tua Domine.

18. Concepimus, & quasi parturivimus, & peperimus spiritum (r): salutes non fecimus in terra, ideò non ceciderunt habitatores terræ.

19. Vi-

" onere nihil non tentabit ut evadat, sed frustrà. Hieron.
" Igitur Sermo Propheticus licèt de consummatione mundi generaliter texat vaticinium, tamen ne præsentia videatur omittere, nominat Moab, qui fuit inimicus Israel, cujus idolum, seu dæmonem huic præsidentem *detrahet in terram usque ad pulverem*.

12. (i) Christus in die judicii omnia evertet, in quibus confiditis.

CAPUT XXVI.

1. (a) Vel cantetur, Canticum supernæ Sion; Christus custos noster, sub ejus tutela securi sumus; interiùs, exteriùsque nos tuetur; murus est & propugnaculum urbis Sion, quam opponit urbi Moab: Hier. murus bonorum operum, & antemurale rectæ fidei. Quæ dicuntur de Sion, ad Ecclesiam omnino pertinent.

2. (b) Reserate Cœlum ò Angeli! Hier. Omne hoc Canticum, quod in terra Confessionis & Laudis Sancti cantaturi sunt, mutat repentè personas, & quasi per interrogationem & responsionem texitur.

3. (c) Quo impii nos insanos judicabant: *Servabis pacem*; omnium bonorum abundantiam, quæ in te posita est.

4. (d) In Domino, hoc est confidite in Domino.

5. (e) Sublimem Niniven.

6. (f) Pedes Christi pauperis, & Apostolorum, eam Civitatem superborum, mundum scilicet conculcabunt; vel in sensu litterali, pauperes Hierosolymæ cives Assyrios contemnent.

7. (g) Hebr. *Semitam justi*, ad libellam exiges. Hier. *Et quicumque per eam voluerit ambulare, cursu ambulet inoffense*.

8. (h) Non est quicquam magis in votis, quàm ut nomen tuum, & tui memoria celebretur apud omnes.

9. (i) Jam sunt Prophetæ verba, non Cantici.

10. (k) Hebr. *Etsi misereamur impii, non discet justitiam*; *in terra*, In Ecclesia ipsa major est ingrati animi labes post tot accepta bona.

11. (l) Vel exaltata est manus tua ad eos puniendos, & non vident; sed videbunt: *Zelantes populi*, qui invidia & zelo tabescunt. Quæ dicuntur per correctionem: Percute ne videant gloriam tuam; imo videant eam datam bonis, & confundantur.

12. (m) Vox Hebræa omnem eventum significat: possunt etiam intelligi opera nostra, quæ Deus in nobis per gratiam operantem, & prævenientem operatur.

13. (n) Verba sunt animæ pœnitentis: Impii per flagella redeunt in viam rectam: *Tantùm in te*, spes nostra erit.

14. (o) Vel peccata ipsa, vel impii non vivant. Gigantes non resurgant, superbi: Tyranni non redibunt nos vexaturi. Symmachus, Mortui non vivificabunt, gigantes non suscitabunt.

15. (p) Judæorum: *Elongasti*, postquam in omnem terram dispersi fuerint; vel indulsisti, pœnam differendo; amplificasti eorum fines: numquid propterea te glorificaverunt? Hier. *Securitas enim negligentiam, negligentia contemptum parit*.

16. (q) Cùm affligerentur in *tribulatione*, in gravi calamitate, quæ exprimebat querelas; *doctrina tua in eis*, post correctionem salutarem ad te confugient malis oppressi.

18. (r) Vatab. Ventum: Nihil ultrà bona desideria protulimus; *Salutes non fecimus*, opera salutis, fru-

19. Vivent mortui tui (s), interfecti mei resurgent: expergiscimini, & laudate qui habitatis in pulvere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam.

20. Vade populus meus, intra in cubicula (t) tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio.

* Mich. 1. 3. 21. * Ecce enim Dominus egredietur de loco suo, ut visitet iniquitatem habitatoris terræ contra eum: & revelabit (u) terra sanguinem suum, & non operiet ultrà interfectos suos.

CAPUT XXVII.

Dæmonis punitio: Canticum Ecclesiæ sub titulo vineæ.

1. IN die illa visitabit (a) Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti, super Leviathan serpentem vectem, & super Leviathan serpentem tortuosum, & occidet cetum, qui in mari est.

2. In die illa vinea (b) meri cantabit ei.

3. Ego Dominus, qui servo eam, repentè (c) propinabo ei: ne fortè visitetur contra eam, nocte & die servo eam.

4. Indignatio non est mihi: quis dabit (d) me spinam, & veprem in prælio: gradiar super eam, succendam eam pariter?

5. An potiùs tenebit (e) fortitudinem meam, faciet pacem mihi, pacem faciet mihi?

6. Qui ingrediuntur (f) impetu ad Jacob, florebit, & germinabit Israel, & implebunt faciem orbis semine.

7. Numquid juxta plagam (g) percutientis se percussit eum? aut sicut occidit interfectos ejus, sic occisus est?

8. In mensura contra mensuram, cùm abjecta (h) fuerit, judicabis eam: meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus.

9. Idcircò super hoc dimittetur (i) iniquitas domui Jacob: & iste omnis fructus ut auferatur peccatum ejus, cùm posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci & delubra.

10. Civitas (k) enim munita desolata erit, speciosa relinquetur, & dimittetur quasi desertum: ibi pascetur vitulus, & ibi accubabit, & consumet summitates ejus.

11. In siccitate messes illius conterentur (l), mulieres venientes, & docentes eam: non est enim populus sapiens, propterea non miserebitur ejus, qui fecit eum: & qui formavit eum, non parcet ei.

12. Et erit (m): In die illa percutiet Dominus ab alveo fluminis usque ad torrentem Ægypti, & vos congregabimini unus & unus filii Israel.

13. Et

ctus pœnitentiæ; nec pravi habitus extirpati fuerunt: vel hostes nostri, qui terram sanctam incolebant, exterminati non sunt; ex 70. Præ timore tuo concepimus, & parturivimus spiritum salutis.

19. (s) Qui in te, aut propter te moriuntur; & *interfecti mei*, propter justitiam, *resurgent*, ad vitam. *Quia ros lucis, ros tuus*: vox Hebr. lumen & olera significat; ros gratiæ cùm animas, tum corpora suscitabit ut herbas: semen tuum fœcundum erit, ut ros matutinus: *Terram gigantum*, impiorum, *detrahes in ruinam*.

20. (t) In sepulchra; vel tenete vos intra urbem, donec pertranseat indignatio: donec furor Assyriorum detumuerit.

21. (u) Reddet sanguinem justorum: quin & omnes vita functos reddet: vel ad litteram de Assyriis; Tam multus erit sanguis Assyriorum, ut terra non possit eum absorbere.

CAPUT XXVII. 1. (a) Quidam exponunt hoc capitis initium de Rege Assyriorum: *Super Leviathan*, cetum: nam majores Principes sæpè minutiores opprimunt. non Christiani modò, sed & Hebræi de diabolo hæc interpretantur, qui & Leviathan figurato sermone appelletur, propter potestatis magnitudinem. *Super Leviathan serpentem*, ob fallendi artem; *vectem*, ob potentiam; unde Theodotio vertit *serpentem robustum*.

2. (b) Ecclesia, quòd non labruscas, sed vinum merum protulerit. Aliis placet Civitatem Jerusalem esse vineam vini rubentis, seu optimi.

3. (c) Hebr. In tempore irrigabo eam.

4. (d) Promittit Deus fore ut vineam suam conservet, non sit illi in spinam, non indignetur quasi in spinam, non incendat eam ut spinas. *Indignatio*; vel possum irasci vineæ meæ, & quis obstabit quominus eam igne consumam?

5. (e) An potiùs decore suo devinctam tenebit fortitudinem meam, id precibus suis faciet; quàm celerrimè me placabit.

6. (f) Apostoli, radices Jacob pullulabunt; *Florebit* semine, Venturis temporibus radices aget; hoc semen, & Apostoli replebunt orbem.

7. (g) Non ut tyrannus populum suum percutiet, sed ut pater & medicus. Vel castigabit quidem Judæos, sed non ut exercitum Sennacherib, usque ad internecionem.

8. (h) Synagoga: moderabitur tum enim iræ suæ Deus; meditabitur; vel ubi propter rebellionem prorsus à te abjecta fuerit, tum pari sceleribus pœnarum mensura plectetur; *In spiritu suo duro*, & inexorabili; *Per diem æstus*, tempore ferventis vindictæ in eam animadvertet per Vespasianum, & Titum.

9. (i) Contrà verò, qui tot cladibus castigati resipuerint ex domo Jacob; *super hoc*, Vatablus, *hoc pacto*; dimittetur *iniquitas domui Jacob*. Cùm se ad Christum adjunget. Cùm posuerit, quod factum est in excidio Jerosolymæ: *Et delubra*, Gentium. Cùm viderint Judæi Templo destructo idola everti gentilium, multi ex iis ad Deum convertentur. Apud Judæos non erunt luci, nec delubra.

10. (k) Jerusalem, *summitates*; Hebr. ramos ejus, ut solent feræ in saltu, aut in vinea. Alii civitatem munitam putant esse Babylonem, quæ miserè vastanda erat.

11. (l) Præ siccitate fames invadet. *Mulieres*, falsi prophetæ & ignavi doctores; vel mulieribus se docendos dabunt: *Sapiens*; meretur regi à mulieribus. Vel mulieres incendent messes; an Medi molles & effœminati?

12. (m) Judæi exules confugient ad Christi Ecclesiam; *Percutiet Dominus*, Hebr. Excutiet: *Ab alveo fluminis*, Euphratis: *Vsque ad torrentem Ægypti*: *Congregabimini ad unum*, in Ecclesiam Christi.

13. Et erit: In die illa clangetur in tuba (n) magna, & venient qui perditi fuerant de terra Assyriorum, & qui ejecti erant in terra Ægypti, & adorabunt Dominum in monte sancto in Jerusalem.

CAPUT XXVIII.

Superbis & ebriis Israelitis comminatur Dominus, eò quòd sacerdotes vacent ebrietati, & principes irrideant verba & comminationes prophetarum, ponentes mendacium spem suam: de lapide angulari in fundamentis Sion ponendo; de pœna illusorum, & consolatione paucorum bonorum.

1. VÆ coronæ superbiæ (a), ebriis Ephraim, & flori decidenti, gloriæ exultationis ejus, qui erant in vertice vallis pinguissimæ, errantes à vino.

2. Ecce validus & fortis Dominus, sicut impetus grandinis: turbo confringens, sicut impetus aquarum multarum inundantium, & emissarum super terram spatiosam.

3. Pedibus conculcabitur corona superbiæ ebriorum Ephraim.

4. Et erit flos decidens gloriæ exultationis ejus, qui est super verticem vallis pinguium, quasi temporaneum (b) ante maturitatem autumni: quod cùm aspexerit videns, statim ut manu tenuerit, devorabit illud.

5. In die illa (c) erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui:

6. Et spiritus (d) judicii sedenti super judicium, & fortitudo revertentibus de bello ad portam.

7. Verùm hi (e) quoque præ vino nescierunt, & præ ebrietate erraverunt: sacerdos & propheta nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt à vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt judicium.

8. Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu, sordiumque, ita ut non esset ultrà locus.

9. Quem docebit (f) scientiam? & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, avulsos ab uberibus.

10. Quia manda remanda (g), manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi.

11. * In loquela (h) enim labii, & lingua altera loquetur ad populum istum. * 1. Cor. 14. 21.

12. Cui dixit: Hæc est requies (i) mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire.

13. Et erit eis verbum (k) Domini: Manda remanda, manda remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta, modicum ibi, modicum ibi: ut vadant, & cadant retrorsum, & conterantur, & illaqueentur, & capiantur.

14. Propter hoc audite verbum Domini viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Jerusalem.

15. Dixistis enim: Percussimus fœdus cum morte (l), & cum inferno fecimus pactum. Flagellum inundans cùm transierit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus.

16. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: * Ecce ego mittam (m) in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum: qui crediderit, non festinet. * Ps. 117. 22. Matt. 21. 42. Act. 4. 11. Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 6.

17. Et ponam in pondere (n) judicium, & justitiam in mensura: & subvertet grando spem mendacii: & protectionem aquæ inundabunt.

18. Et

13. (n) Prædicatione Evangelii.

CAPUT XXVIII. 1. (a) Redit ad excidium regni Israelitici, ad Samariam in vertice montis positam; comparat gloriam decem tribuum coronæ variis floribus textæ.

4. (b) Fructum præcocem, qui avidè voratur.

5. (c) Vastatis decem tribubus, *erit Dominus corona gloriæ residuo populi sui*, tribui Juda & Benjamin.

6. (d) Benè judicandi scientia dabitur *sedenti*, Ezechiæ Regi.

7. (e) Judæi imitantur Samaritas: *Nescierunt videntem*, audire noluerunt prophetas. Excidetur posteà Jerusalem Samariæ sceleribus infecta.

9. (f) Judæi erant indociles, voluptatibus dediti, irrisores prophetarum, quorum verba minantia futuram calamitatem repetebant. Cùm igitur adulti irrideant præcepta Domini, Deus irridendo infantes docebit: ablactatos à lacte. Vatablus legendum putat per interrogationem.

10. (g) Hebr. Præceptum ad præceptum. Hæc verba prophetæ deridendo sæpiùs repetebant.

11. (h) Loquetur Deus ad hos derisores altera lingua per Chaldæos; Barbarorum opera utetur ad castigandos Judæos.

12. (i) Hoc erit gaudium meum, si afflictos sublevetis.

13. (k) Hebr. Et factum est eis verbum Domini, præceptum ad præceptum per illusoriam imitationem verborum.

15. (l) Ut nos non tangat: sed Deus ostendet spem illam niti mendacio, & pactum illud dissolvet Deo permittente prophetas irridebunt, donec mala quæ prædixere iis eveniant.

16. (m) Hæc verba citantur Matth. 21. Paulus Rom. 9. *Omnis qui crediderit in illum, non confundetur*. Increduli festinare solent ex diffidentia, cupientes mox oculis intueri: sed qui firmiter credit, per patientiam expectat, nec confunditur. Hebræus textus hæc quidem habet, *Qui credit, non festinabit*; sed in versione 70. sic legimus, ut citatur in prima Petri epistola cap. 2. *Qui crediderit in eum, non confundetur*. Quo quidem modo locus ille ad Christum manifestè pertinet: Qui crediderit, non festinet, patienter expectet.

17. (n) Redit ad sua tempora: Justo pondere illusores Judæos judicabit: *Subvertet*; punitio per Chaldæos, aut Romanos insinuatur.

18. Et delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit: flagellum inundans cùm transierit, eritis ei in conculcationem.

19. Quandocumque pertransierit, tollet vos: quoniam manè diluculò pertransibit in die & in nocte, & tantummodò sola (o) vexatio intellectum dabit auditui.

20. Coangustatum est enim stratum (p), ita ut alter decidat: & pallium breve utrumque operire non potest.

* 3. Reg. 5. 20. 1. Par. 14. 11. * Jos. 10. 10.

21. * Sicut enim in monte divisionum (q) stabit Dominus: * sicut in valle, quæ est in Gabaon, irascetur: ut faciat opus suum, alienum opus ejus: ut operetur opus suum, peregrinum est opus ejus ab eo.

22. Et nunc nolite illudere (r), ne fortè constringantur vincula vestra: consummationem enim & abbreviationem audivi à Domino Deo exercituum super universam terram.

23. Auribus percipite, & audite vocem meam, attendite, & audite eloquium meum.

24. Numquid tota die arabit (s) arans ut serat, proscindet & sarriet humum suam?

25. Nonne cùm adæquaverit (t) faciem ejus, seret gith, & cyminum sparget, & ponet triticum per ordinem, & hordeum & milium, & viciam in finibus suis?

26. Et erudiet illum in judicio: Deus suus docebit illum.

27. Non enim in serris (u) triturabitur gith, nec rota plaustri super cyminum circuibit: sed in virga excutietur gith, & cyminum in baculo.

28. Panis (x) autem comminuetur: verùm non in perpetuum triturans triturabit illum, neque vexabit eum rota plaustri, nec ungulis suis comminuet eum.

29. Et hoc à Domino Deo exercituum exivit, ut mirabile faceret consilium, & magnificaret justitiam.

CAPUT XXIX.

Excidium Jerusalem, contritio gentium illam obsidentium: de libro signato, ac cæcitate Judæorum.

1. VÆ Ariel (a), Ariel civitas, quam expugnavit David: additus est annus ad annum, solemnitates evolutæ sunt.

2. Et circumvallabo (b) Ariel, & erit tristis & mœrens, & erit mihi quasi Ariel.

3. Et circumdabo (c) quasi sphæram in circuitu tuo, & jaciam contra te aggerem, & munimenta ponam in obsidionem tuam.

4. Humiliaberis, de terra (d) loqueris; & de humo audietur eloquium tuum: & erit quasi pythonis de terra vox tua, & de humo eloquium tuum mussitabit.

5. Et erit sicut pulvis tenuis multitudo ventilantium (e) te: & sicut favilla pertransiens multitudo eorum, qui contra te prævaluerunt:

6. Eritque repentè confestim. A Domino exercituum visitabitur in tonitruo, & commotione terræ, & voce magna turbinis & tempestatis, & flammæ ignis devorantis.

7. Et erit sicut somnium (f) visionis nocturnæ multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra Ariel, & omnes qui militaverunt, & obsederunt, & prævaluerunt adversùs eam.

8. Et sicut somniat esuriens, & comedit, cùm autem fuerit expergefactus, vacua est anima ejus: & sicut somniat sitiens, & bibit, & postquam fuerit expergefactus, lassus adhuc sitit, & anima ejus vacua est: sic erit multitudo omnium gentium, quæ dimicaverunt contra montem Sion.

9. Ob-

19. (o) Vexatio intellectum dabit auditui; Judæi afflictionibus eruditi sapient.
20. (p) Lectulus non capit duos amatores; Deum, aut idola abjiciatis necesse est. Adveniente Christo, lex gratiæ expellet idololatriam.
21. (q) Ubi Deus per David dejecit Philisthæos; sic stabit adversùm vos: *Gabaon*, cùm Josue Amorrhæum debellavit. *Alienum opus ejus*; quod invitus facit: vel paululùm digressus redit ad Babylonios, qui simili modo percutient Judæos.
22. (r) Has minas nolite contemnere, ne durior fiat vestra captivitas; *Abbreviationem*: Extremam cladem brevi futuram paucì evadent.
24. (s) Similitudine ducta ab agricultura ostendit Deum optimè nosse tempus & modum, quo homines tractari debeant: est enim tempus arandi & serendi.
25. (t) Ubi complanaverit agrum; Nigella semen calidum & nigrum; & viciam, zeam, speltam; *In finibus suis*, in locis suis.
27. (u) Dentata tribula non versabitur rota super cyminum: non enim ferre eam posset.
28. (x) Triticum ex quo fit panis.

1. (a) Vox illa significat leonem fortem, aut leonem Dei: hoc loco videtur sumi pro Jerosolyma, quæ civitas à Davide fuit expugnata, vocatur Ariel ob fortitudinem, vel principatum: eadem vox significat altare holocaustorum apud Ezech. cap. 43. *Additus est annus ad annum*; Post aliquot annos illius majestas extinguetur, cessabunt dies festi; vel post biennium Jerosolyma obsidebitur à Sennacherib. CAPUT XXIX.
2. (b) Per Assyrios, aut Chaldæos; iisdem propè verbis utitur Christus Dominus. *Et erit mihi quasi Ariel*; ut leo circumdatus cadaveribus, vel ut altare plenum victimarum sanguine.
3. (c) Te undique cingam obsidione: *Aggerem*, 70. Vallum tibi circumdabo.
4. (d) Prostrata in terram, & eversa; vel metu telorum hostilium occultabunt se cives in locis subterraneis.
5. (e) Exagitantium te: Hebr. *Alienorum*: numerum ingentem & celeritatem indicat. *Favilla*, Hebr. Gluma, seu palea levis, qua granum involvitur.
7. (f) Non diu lætabuntur Assyrii.

9. Obstupescite (g), & admiramini, fluctuate, & vacillate : inebriamini, & non à vino: movemini, & non ab ebrietate.

10. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros, prophetas & principes vestros, qui vident visiones, operiet (h).

11. Et erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cùm dederint scienti litteras, dicent: Lege istum: & respondebit : Non possum, signatus est enim.

12. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei : Lege : & respondebit : Nescio litteras.

* Matt.15. 13. Et dixit Dominus : * Eò quòd ap-
8. propiuquat populus iste ore suo, & labiis
Mar.7.6. suis glorificat me, cor (i) autem ejus longè est à me, & timuerunt me mandato hominum & doctrinis:

14. Ideò ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi
* 1.Cor.1. & stupendo : * peribit (k) enim sapien-
19. tia à sapientibus ejus, & intellectus pru-
Abd. 8. dentium ejus abscondetur.

15. Væ qui profundi (l) estis corde, ut à Domino abscondatis consilium : quorum
* Eccli.23. sunt in tenebris opera, & dicunt : * Quis
26. videt nos, & quis novit nos?

16. Perversa est hæc cogitatio : quasi si lutum contra figulum cogitet, & dicat opus factori suo : Non fecisti me : & figmentum dicat fictori suo: Non intelligis.

17. Nonne adhuc in modico, & in brevi (m) convertetur Libanus in charmel, & charmel in saltum reputabitur?

18. Et audient in die illa surdi (n) verba libri, & de tenebris & caligine oculi cæcorum videbunt.

19. Et addent mites in Domino lætitiam, & pauperes homines in Sancto Israel exultabunt:

20. Quoniam defecit (o) qui prævalebat, consummatus est illusor, & succisi sunt omnes qui vigilabant super iniquitatem.

21. Qui peccare faciebant homines in verbo (p), & arguentem in porta supplantabant, & declinaverunt frustrà à justo.

22. Propter hoc, hæc dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit (q) Abraham: Non modò confundetur Jacob, nec modò vultus ejus erubescet :

23. Sed cùm viderit filios (r) suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, & sanctificabunt Sanctum Jacob, & Deum Israel prædicabunt.

24. Et scient errantes (f) spiritu intellectum, & mussitatores discent legem.

CAPUT XXX.

Comminatio adversùs Judæos, qui Domino inconsulto prementibus Assyriis ad Ægyptios confugiebant : ipsis quoque prophetarum admonitiones audire nolentibus, sed vana præsidia quærentibus, gravem denuntiat afflictionem. Item de die judicii.

1. VÆ filii desertores (a), dicit Dominus, ut faceretis consilium, & non ex me: & ordiremini telam, & non per spiritum meum, ut adderetis peccatum super peccatum:

2. Qui

9. (g) Judæi: Imperativus pro futuro: Obstupescetis; vel primores Judæos alloquitur, qui non credebant futura quæ prædicebat Isaias. Præ stupore incerti quid agatis, instar ebriorum vacillantes.

10. (h) Velo ne intelligantur.

13. (i) Eum locum citat Dominus Matth. 15. Hæc sententia contra eos valet, qui verbis Deum honorant, factis contemnunt, qui sacras preces recitant, mox ad pocula, aut ad ludum se conferunt. *Mandato*; Coluerunt me non juxta præcepta mea, sed juxta inanes Scribarum traditiones. Hæc ad verbum in versione 70. ut citantur à Domino.

14. (k) Nihil proficient versuti illi, qui varia agitant consilia. Hunc locum profert Apostolus; ac de humana sapientia, quæ Evangelii prædicatione stultitiæ damnata est & convicta, interpretatur.

15. (l) Qui adeò secreta initis consilia, ut putetis ea Deum latere posse.

17. (m) Tempore, post aliquot annos. *Libanus*, terra sterilis in agrum fertilem, & vicissim Charmel in Libanum mutabitur; incultæ gentes ab Apostolis excolentur, & Judæi in saltum sterilem convertentur; vel Assyrii dejicientur : nam Charmel planitiem sæpè significat. Assyrii deprimentur, Judæi victores futuri.

18. (n) Gentiles; *Verba libri*, Scripturarum oracula: vel stolidiores ex eventu ipso intelligent quæ dixerim, idque futurum est Ecclesiæ temporibus.

20. (o) Cùm defecerit Sennacherib, juxta sensum historicum; vel Populus Judaicus, qui Prophetas opprimebat, & comminationes irridebat.

21. (p) Qui ob verbum homines ut reos puniebant. *Arguentem*: Prophetis, qui publicè arguebant scelera, tendebant insidias.

22. (q) Ab idololatria & variis periculis.

23. (r) Apostolos; *Opera manuum mearum*, quas gratia mea implevi; *Sanctificantes nomen meum*, prædicatione & miraculis.

24. (f) Qui priùs errabant, & mussitabant contra Deum, redibunt in viam.

1. & 2. (a) Propheta Judæos alloquitur, qui ad Pharaonem destructa Jerosolyma contra Dei mandatum sese recepturi erant in Ægyptum tempore Jeremiæ. Existimat Grotius à capite 29. usque ad caput 36. hæc prædicta esse biennio ante adventum Sennacherib, & prophetiam hanc pertinere ad tempus Ezechiæ. *Væ filii desertores*: contra Dei præceptum, Jerem. 42. & 43. fugerunt in Ægyptum : *Ut faceretis consilium, & non ex me*, ut voluntati meæ repugnantes; *Ordiremini telam, & non per spiritum meum*, profectionem illam suscipientes: *Et os meum non interrogastis*: imò respuistis; unde & desertores vocat, quòd consilium Dei deseruerint. *Qui ambulatis, ut descendatis in Ægyptum*, missis antè legatis. CAPUT XXX.

2. Qui ambulatis ut descendatis in Ægyptum, & os meum non interrogastis, sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in umbra Ægypti.

3. Et erit vobis fortitudo Pharaonis in confusionem, & fiducia umbræ Ægypti in ignominiam.

4. Erant enim in Tani principes tui, & nuntii tui usque ad Hanes (b) pervenerunt.

5. Omnes confusi sunt super populo, qui eis prodesse non potuit: non fuerunt in auxilium & in aliquam utilitatem, sed in confusionem & in opprobrium.

6. Onus (c) jumentorum Austri. In terra tribulationis & angustiæ leæna, & leo ex eis, vipera & regulus volans, portantes super humeros jumentorum divitias suas, & super gibbum camelorum thesauros suos, ad populum qui eis prodesse non poterit.

7. Ægyptus enim frustrà & vanè auxiliabitur: ideò clamavi super (d) hoc: Superbia tantùm est, quiesce.

8. Nunc ergo ingressus (e) scribe ei super buxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die novissimo in testimonium usque in æternum:

9. Populus enim ad iracundiam provocans est, & filii mendaces, filii nolentes audire legem Dei.

10. Qui dicunt videntibus (f): Nolite videre: & aspicientibus: Nolite aspicere nobis ea, quæ recta sunt: loquimini nobis placentia, videte nobis errores.

11. Auferte (g) à me viam, declinate à me semitam, cesset à facie nostra Sanctus Israel.

12. Propterea hæc dicit Sanctus Israel: Pro eo quòd reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia & in tumultu, & innixi estis super eo:

13. Propterea erit vobis iniquitas hæc sicut interruptio cadens, & requisita (h) in muro excelso, quoniam subitò, dum non speratur, veniet contritio ejus.

14. Et comminuetur sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida: & non invenietur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio, aut hauriatur parum aquæ de fovea.

15. Quia hæc dicit Dominus Deus Sanctus Israel: Si revertamini (i) & quiescatis, salvi eritis: in silentio, & in spe erit fortitudo vestra. Et noluistis:

16. Et dixistis: Nequaquam, sed ad equos fugiemus: ideò fugietis. Et super veloces ascendemus: ideò velociores erunt qui persequentur vos.

17. Mille homines à facie terroris unius: & à facie terroris quinque fugietis, donec relinquamini quasi malus (k) navis in vertice montis, & quasi signum super collem.

18. Propterea expectat Dominus ut misereatur vestri: & ideò exaltabitur parcens vobis: quia Deus judicii (l) Dominus: beati omnes qui expectant eum.

19. Populus enim Sion (m) habitabit in Jerusalem: plorans nequaquam plorabis, miserans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui statim ut audierit, respondebit tibi.

20. Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam brevem: & non faciet avolare à te ultrà doctorem (n) tuum: & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum.

21. Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis: Hæc est via, ambulate in ea: & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.

22. Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immunditiam menstruatæ. Egredere, dices ei.

23. Et dabitur pluvia semini (o) tuo, ubicumque seminaveris in terra: & panis frugum terræ erit uberrimus, & pinguis: pascetur in possessione tua in die illo agnus spatiosè:

24. Et

4. (b) Civitas erat ultima Ægypti prope Æthiopiam, ut Tanis regia Pharaonis; vel ut videtur Grotio, spectabat Arabiam.

6. (c) Euntium in Ægyptum: mala quæ hos desertores manent, describit; *In terra tribulationis*, per terram angustam: descriptio videtur Isthmi Arabici.

7. (d) Sic vertit Grotius, Ideò *vocans illam*, gentem Judæorum, *robur eorum est quiescere*: Sola quies illos tuebitur.

8. (e) In cubiculum: *Scribe ei super buxum*, In tabulis buxeis, ut diuturna sit memoria hujus Prophetiæ: *Et erit in die novissimo*: Hebræis est omne tempus quod sequitur.

10. (f) Videte nobis errores, falsa oracula, illusiones; eò tendebant, hæc ipsi volebant.

11. (g) Aliam inite viam; *Cesset*, Nolite illud nomen toties repetere: intimas cogitationes eorum, qui mundo sunt addicti, Spiritus Sanctus hoc loco retegit.

13. (h) Spectata & manifesta, sicut pars discedens à muro, quæ ruinam minatur.

15. (i) Si profectionis in Ægyptum consilium abjicitis.

17. (k) Vertice, quem navigantes aspiciunt, ut rectum cursum tenent: vestræ calamitatis exemplo multi vitabunt pericula; vel æquè eritis imbecilles & inutiles, quam malus in vertice montis, aut scopuli positus.

18. (l) Legis suæ tenax; num pleraque feliciter eventura prædicit? *Expectat Dominus*, auxilium suum differt, quò misericordia ejus sit illustrior.

19. (m) De Judæis post captivitatem, aut de Ecclesia ipsa loquitur; vel de solutione futuræ obsidionis Hierosolymitanæ verba facit, Jerusalem non destructum iri.

20. (n) Prophetam, aut potiùs Christum ipsum, qui Ecclesiam non deserit. *Panem angustia*: Modico pane uteris in obsidione. *Non faciet avolare*, Hebr. Non amplius avolabit. Christus cum Ecclesia permansurus usque ad consummationem sæculi.

23. (o) Pro pane arcto dabit Deus rerum omnium ubertatem, quæ magna fuit sub Ezechia.

24. Et tauri tui, & pulli asinorum, qui operantur terram, commistum migma (p) comedent sicut in area ventilatum est.

25. Et erunt super omnem montem excelsum, & super omnem collem elevatum, rivi (q) currentium aquarum, in die interfectionis multorum, cùm ceciderint turres.

26. Et erit lux lunæ (r) sicut lux solis, & lux solis erit septempliciter sicut lux septem dierum, in die qua alligaverit Dominus vulnus populi sui, & percussuram plagæ ejus sanaverit.

27. Ecce nomen (ſ) Domini venit de longinquo, ardens furor ejus, & gravis ad portandum: labia ejus repleta sunt indignatione, & lingua ejus quasi ignis devorans.

28. Spiritus (t) ejus velut torrens inundans usque ad medium colli, ad perdendas gentes in nihilum, & frænum erroris, quod erat in maxillis populorum.

29. Canticum erit vobis sicut nox (u) sanctificatæ solemnitatis, & lætitia cordis sicut qui pergit cum tibia, ut intret in montem Domini ad Fortem Israel.

30. Et auditam faciet Dominus gloriam vocis suæ, & terrorem brachii sui ostendet in comminatione furoris, & flamma ignis devorantis: allidet in turbine, & in lapide grandinis.

31. A voce enim Domini pavebit Assur (x) virga percussus.

32. Et erit transitus virgæ fundatus (y), quam requiescere faciet Dominus super eum in tympanis & citharis: & in bellis præcipuis expugnabit eos.

33. Præparata est enim ab heri Topheth (z), à rege præparata, profunda, & dilatata. Nutrimenta ejus, ignis & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.

CAPUT XXXI.

Judæos qui fiducia in Deum relicta, ad Ægyptios & humana confugiunt præsidia, prædicit consumendos unà cum suis auxiliariis: revertentes verò ad Dominum, virtute divina liberandos.

1. VÆ qui descendunt (a) in Ægyptum ad auxilium, in equis sperantes, & habentes fiduciam super quadrigis, quia multæ sunt: & super equitibus, quia prævalidi nimis: & non sunt confisi super Sanctum Israel, & Dominum non requisierunt.

2. Ipse (b) autem sapiens adduxit malum, & verba sua non abstulit: & consurget contra domum pessimorum, & contra auxilium operantium iniquitatem.

3. Ægyptus, homo (c), & non Deus: & equi eorum, caro, & non spiritus: & Dominus inclinabit manum suam, & corruet auxiliator, & cadet cui præstatur auxilium, simulque omnes consumentur.

4. Quia hæc dicit Dominus ad me: Quomodo si rugiat leo, & catulus leonis super prædam suam, & cùm occurrerit ei multitudo pastorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pavebit: sic descendet Dominus exercituum, ut prælietur super montem (d) Sion, & super collem ejus.

5. Sicut aves volantes, sic proteget Dominus exercituum Jerusalem, protegens & liberans, transiens & salvans.

6. Convertimini (e) sicut in profundum recesseratis filii Israel.

7. In

24. (p) Grana varii generis in unum permista comedent, vel paleas mixta hordeo ventilato.

25. (q) Flumina gratiarum; *In die interfectionis multorum:* occisis fidei hostibus, ut nonnullis videtur, sub Constantino; vel in sensu historico, post stragem Assyriorum: *Cùm ceciderint turres*, principes Assyriorum.

26. (r) Futuræ vitæ gloriam his verbis adumbrat: aut de die resurrectionis loquitur: & ponitur numerus finitus pro indefinito; vel demum lætitiæ magnitudinem innuit.

27 (ſ) Majestas Dei in die judicii & vindictæ in reprobos. *Venit de longinquo*, inexpectatus.

28. (t) Ira ejus: *Frænum* dæmonis, qui velut fræno peccatores regebat, potestatem perdet, aut frænum principis Assyriorum.

29. (u) Quando egressi estis ex Ægypto; *In montem*, in templum cum muneribus & tibiis.

31. (x) Sennacherib, vel quivis tyrannus, vel diabolus ipse, & cum eo bonorum persecutores: *Virga percussus*, Hebr. *Virga percutiens:* Qui feriebat, voce Domini conteretur.

32. (y) Firmum & stabile flagellum: *Transitus virgæ*, verbo Dei *fundatus*, virga transiens fortis erit, & solide fundata: Deus sine labore Judæorum, & quasi in ludo delebit Assyrios.

33. (z) Chald. *Gehennam*; 70. *Vallem profundam* vetustam: *Ab heri*, olim à *Rege præparata*, à Deo. *Flatus Domini*: Vis divina ignem suscitans. Ezechias jam dudum vallem Topheth vacuam fecerat ab omni cultu idolorum, atque id commodè evenit, ut locus is esset, qui tot millia Assyriorum occisorum contineret, quasi eum locum præparasset Ezechias: *Nutrimenta ejus ignis:* Deus vi sua quasi injecto sulphure ligna illa accendit.

1. (a) Fortè contra decem tribus vaticinatur, quæ à Salmanasare eversæ, Ægypti, non Dei implorabant auxilium; vel contra Judæos incredulos, qui adveniente Sennacherib in Ægyptum fugiebant; vel denique ad tempora captivitatis Babylonicæ hæc referuntur. CAPUT XXXI.

2. (b) Chald. In sapientia sua: *Adduxit malum*; Adducet malum. *Et verba sua non abstulit*; Chald. non fecit irrita. Non revocabit quæ interminatus est; rata faciet quæ per prophetas prædixit.

3. (c) Sept. Interpretes, Ægyptius: Frustrà in Ægypto spem & fiduciam vestram ponitis.

4. (d) Pro monte Sion: Hierosolyma, quæ auxilio Dei invocato adversùs Sennacherib tuta fuit: vel de reditu captivorum loquitur Propheta.

6. (e) Conversio vestra offensis respondeat, nec minus sit remedium, quam plaga: convertimini ò filii Israel.

7. In die enim illa abjiciet vir idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum.

8. Et cadet Assur in gladio non viri (f), & gladius non hominis vorabit eum, & fugiet non à facie gladii, & juvenes ejus vectigales erunt.

9. Et fortitudo ejus à terrore transibit, & pavebunt fugientes principes ejus: dixit Dominus: cujus ignis est in Sion (g), & caminus ejus in Jerusalem.

CAPUT XXXII.

De rege ac principibus in justitia regnaturis, & de populi subditi felicitate: stulto autem principi & opulentis mulieribus futura prædicitur calamitas.

1. Ecce in justitia regnabit (a) rex, & principes in judicio præerunt.

2. Et erit vir sicut qui absconditur (b) à vento, & celat se à tempestate, sicut rivi aquarum in siti, & umbra petræ prominentis in terra deserta.

3. Non caligabunt (c) oculi videntium, & aures audientium diligenter auscultabunt.

4. Et cor stultorum (d) intelliget scientiam, & lingua balborum velociter loquetur & planè.

5. Non vocabitur (e) ultrà is, qui insipiens est, princeps: neque fraudulentus appellabitur major:

6. Stultus enim fatua loquetur, & cor ejus faciet iniquitatem, ut perficiat simulationem, & loquatur ad Dominum fraudulenter, & vacuam faciat animam esurientis, & potum sitienti auferat.

7. Fraudulenti (f) vasa pessima sunt: ipse enim cogitationes concinnavit ad perdendos mites in sermone mendaci, cùm loqueretur pauper judicium.

8. Princeps (g) verò ea, quæ digna sunt principe, cogitabit, & ipse super duces stabit.

9. Mulieres (h) opulentæ surgite, & audite vocem meam: filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum.

10. Post dies enim & annum (i), vos conturbabimini confidentes: consummata est enim vindemia, collectio ultrà non veniet.

11. Obstupescite opulentæ, conturbamini confidentes: exuite vos, & confundimini, accingite (k) lumbos vestros.

12. Super ubera (l) plangite, super regione desiderabili, super vinea fertili.

13. Super humum populi mei spinæ & vepres ascendent: quantò magis super omnes domos (m) gaudii civitatis exultantis?

14. Domus enim dimissa est, multitudo urbis relicta est, tenebræ (n) & palpatio factæ sunt super speluncas usque in æternum. Gaudium onagrorum pascua gregum,

15. Donec effundatur super nos spiritus (o) de excelso: & erit desertum in charmel, & charmel in saltum reputabitur.

16. Et habitabit in solitudine (p) judicium, & justitia in charmel sedebit.

17. Et

8. (f) Non enim homo, sed Angelus percussit exercitum Sennacherib: *Et fugiet*, Rex ipse; *Non à facie gladii*: sed exterritus subita clade sui exercitus. *Et juvenes ejus*, Assyrii: *Vectigales erunt*, primò Chaldæis, tum Persis & Medis, Græcis & Romanis, nec pristino splendori restituentur unquam. Alii vertunt, Dissoluti erunt præ metu.

9. (g) Dominus, cui sacrificia offeruntur in Sion, & in Jerusalem, hæc dicit; ignis Dei est in Ecclesia, charitas nempè qua maximè colitur Deus; atque ignis ille è cœlo descendit: scintillæ charitatis hujus vitæ in fornacem amoris convertentur in futura vita; *Ibi planè videbimus; Ibi planè ardebimus*: Greg. Homil. 21. In Ezech.

CAPUT XXXII. 1. (a) Sub figura regni Ezechiæ, regnum Christi adumbrat, & miscet typum cum antitypo. *Rex*, Christus sub figura Ezechiæ; *Et principes*, Apostoli.

2. (b) Huic stabili petræ innitens anima, nulla tempestate dejicitur; qui sitiunt justitiam, hos divina gratia potat, umbra sua cupiditatis æstus temperat, & *umbra Petræ prominentis in terra deserta*, arboribus vacua.

3. (c) Prophetæ multò clariores habebunt revelationes; non erunt qui se prophetas dicant, falsa visa afferentes.

4. (d) Simplicium, vel genellium: *Et lingua balborum*, prophetarum qui obscurè loquebantur, jam planè & apertè mysteria exponent, & Deum laudabunt.

5. (e) Is erit rerum status, ut boni tantùm prudentes nominentur, insipiens non amplius liberalis dicetur, nec avarus dives, ex Hebr.

7. (f) Hebr. Avari vel hypocritæ; *Vasa*, instrumenta, arma, ministri; *Pessima sunt*, Doctores Judæorum cum doctoribus legis novæ comparat, Pharisæos cum Apostolis: vel avari, *Vasa pessima*, sunt mensuræ, judicia: *pauper*, afflictus; *cùm loqueretur pauper judicium*, cùm proponeret causam justam.

8. (g) Hebr. Liberalis, beneficus.

9. (h) Urbes ampliores mulierum nomine compellat; aut mulieres oppidorum Judææ: *Confidentes*, quæ servire vultis.

10. (i) Post longum tempus: *Consummata est enim vindemia*, defecit; *collectio*, messis, *ultra non veniet*.

11. (k) Quæ priùs otiosæ, nunc ut ancillæ ad servile opus lumbos vestros succingite, & *exuite vos* pretiosis vestibus.

12. (l) Super filios vestros præ fame morientes sub Tito, & adventante rege Assyriorum in oppidis Judææ.

13. (m) Hoc est, relinquetur vobis domus vestra deserta.

14. (n) Hebr. Turris & castellum; Turres & castella fient speluncæ ferarum in longum tempus.

15. (o) Cùm Deus Spiritum sanctum super discipulos effuderit, tum spiritualis Jerusalem reflorebit, non terrena; vel donec benignitas Dei appareat. Ecclesia è gentibus, & desertum vertetur in charmel & erit populus Dei.

16. (p) In gentibus ad fidem conversis, in renovato charmele.

17. Et erit opus (q) justitiæ pax, & cultus justitiæ silentium, & securitas usque in sempiternum.

18. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta.

19. Grando autem in descensione saltus (r), & humilitate humiliabitur civitas.

20. Beati, qui seminatis super omnes aquas (f), immittentes pedem bovis & asini.

CAPUT XXXIII.

De regno Ezechiæ, ut typo regni Christi. Excidium Jerusalem sub Tito. Dominus Rex noster, Legislator noster.

1. VÆ qui prædaris (a), nonne & ipse prædaberis? & qui spernis, nonne & ipse sperneris? cùm consummaveris deprædationem, deprædaberis: cùm fatigatus desieris contemnere, contemneris.

2. Domine miserere nostri: te enim expectavimus: esto brachium nostrum in manè, & salus nostra in tempore tribulationis.

3. A voce (b) Angeli fugerunt populi, & ab exaltatione tua dispersæ sunt gentes.

4. Et congregabuntur spolia vestra sicut colligitur bruchus, velut cùm fossæ plenæ fuerint de eo.

5. Magnificatus est Dominus, quoniam habitavit in excelso (c): implevit Sion judicio & justitia.

6. Et erit fides (d) in temporibus tuis: divitiæ salutis sapientia & scientia: timor Domini ipse est thesaurus ejus.

7. Ecce videntes (e) clamabunt foris, Angeli pacis amarè flebunt.

8. Dissipatæ (f) sunt viæ, cessavit transiens per semitam, irritum factum est pactum, projecit civitates, non reputavit homines.

9. Luxit (g), & elanguit terra: confusus est Libanus, & obsorduit, & factus est Saron sicut desertum: & concussa est Basan & Carmelus.

10. Nunc consurgam, dicit Dominus: nunc exaltabor, nunc sublevabor.

11. Concipietis ardorem (h), parietis stipulam: spiritus vester ut ignis vorabit vos.

12. Et erunt populi quasi de incendio cinis (i), spinæ congregatæ igni comburentur.

13. Audite qui longè estis, quæ fecerim, & cognoscite vicini fortitudinem meam.

14. Conterriti (k) sunt in Sion peccatores, possedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?

15. * Qui ambulat in justitiis (l), & loquitur veritatem, qui projicit avaritiam ex calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas ne audiat sanguinem, & claudit oculos suos ne videat malum. * Psal. 14. 2.

16. Iste in excelsis (m) habitabit, munimenta saxorum sublimitas ejus: panis ei datus est, aquæ ejus fideles sunt.

17. Re-

17. (q) Murus justitiæ; *Et cultus justitiæ silentium*, tranquillitas: Deus dabit pacem & tranquillitatem. Hic fructus erit & merces justitiæ.

19. (r) In desertam & silvescentem Synagogam grando descendet. *Humiliabitur civitas*, Jerusalem. Alii Babylonem interpretantur.

20. (f) Beati Apostoli, qui super omnes populos seminatis Evangelium; *Immittentes pedem bovis & asini*: Prædicatores & operarii Evangelicæ messis. Per bovem populus Judaicus, qui legis jugum tulit; per asinum populus Gentilis, propter veri Dei ignorationem intelligitur. Apostoli quasi pedicis illaquearunt, & concluserunt pedes bovis & asini: vel in sensu litterali, beati vos Judæi qui sementem facietis in locis irriguis, ut jumenta etiam ibi pascantur.

CAPUT XXXIII. 1. (a) Cladem exercitus Sennacherib, & sub illius figura persecutorum Ecclesiæ prædicit excidium.

3. (b) Hebr. *A strepitu Angeli*, cùm centum & octoginta quinque hominum millia una nocte interfecit. *Ab exaltatione tua*, A sublimi potentia.

5. (c) Opera se digna facit: *Implevit Sion justitia & judicio*: Se justum & fidelem esse Sioni ostendit.

6. (d) Firmitas temporibus tuis ò Ezechia apparebit; fides & veritas promissorum Dei: vel fides erit propriè dicta, quod ipsi convenit Ecclesiæ, quando ipsa fundabitur. *Divitiæ salutis, sapientia & scientia*; hæc mentem, illa voluntatem sanctificat.

7. (e) Speculatores, *clamabunt foris*. *Angeli pacis*, sunt legati quos miserat Ezechias; hi amare flebunt, quòd pacem componere non potuerint.

8. (f) Desolatæ, *sunt viæ*; quæ verba sunt legatorum; Præclusi sunt exitus: *Irritum factum est pactum*: Non potuimus cum Assyriis pacisci, nec pacis postremæ cum Ezechia factæ conditiones servare volunt: quæ etiam de templi & urbis subversione intelligi commodè possunt.

9. (g) Loca fertilia nominat: Saron est in Galilæa regio fertilis, & Carmelus hoc loco est nomen proprium: ea loca commemorat, per quæ transierat Sennacherib.

11. (h) Vos stipulæ incendio destinatæ; vos Assyrii concipietis ardorem, sed furor vester in nihilum recidet, ira vestra vobis erit exitio.

12. (i) Hebr. Furno, in quo calx excoquitur.

14. (k) Judæi ipsi videntes cladem Assyriorum. *Quis poterit habitare*? Si illud gravissimum videtur vobis de Assyriis sumptum supplicium, quid de inferni ardoribus æternis sentiendum?

15. (l) *Justitiis*; viri justi mercedem designat, qui ex calumnia divitias non auget per injustitiam. *Qui obturat aures suas*: Qui nec profert, nec audit adversùs proximum malum, nec de illo temerè judicat. Hieron. *Omnis iniquitas, & oppressio, & injustitia judicium sanguinis est*.

16. (m) In Ecclesia triumphante, *Aquæ fideles*, quæ nunquam deficient. *Munimenta saxorum sublimitas ejus*, 70. Is habitabit in sublimi spelunca rupis, vitæ æternæ securus, & ab hostium telis tutus. *Aquæ ejus fideles sunt*; jugiter fluunt.

17. Regem in decore suo videbunt (n) oculi ejus, cernent terram de longè.

* 1. Cor. 1. 20. 18. Cor tuum meditabitur timorem : * ubi est litteratus (o) ? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum?

19. Populum impudentem non videbis, populum alti sermonis : ita ut non possis intelligere disertitudinem linguæ ejus, in quo nulla est sapientia.

20. Respice (p) Sion civitatem solemnitatis nostræ : oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum quod nequaquam transferri poterit : nec auferentur clavi ejus in sempiternum, & omnes funiculi ejus non rumpentur:

21. Quia solummodò ibi magnificus (q) est Dominus noster: locus fluviorum rivi latissimi & patentes: non transibit per eum navis remigum, neque trieris magna transgredietur eum.

22. Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster : ipse salvabit nos.

23. Laxati (r) sunt funiculi tui, & non prævalebunt : sic erit malus tuus ut dilatare signum non queas. Tunc dividentur spolia prædarum multarum : claudi diripient rapinam.

24. Nec dicet vicinus : Elangui : populus qui habitat in ea, auferetur ab eo iniquitas.

C A P U T XXXIV.

Acerba Dei ultio super omnes gentes: Idumea quoque contritio & perpetua vastitas prædicitur.

1. ACcedite (a) gentes, & audite, & populi attendite : audiat terra, & plenitudo ejus : orbis, & omne germen ejus.

2. Quia indignatio Domini super omnes gentes, & furor super universam militiam (b) eorum : interfecit eos, & dedit eos in occisionem.

3. Interfecti eorum projicientur, & de cadaveribus eorum ascendet fœtor : tabescent montes à sanguine eorum.

4. Et tabescet (c) omnis militia cœlorum, & complicabuntur sicut liber cœli : & omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea & de ficu.

5. Quoniam inebriatus est in cœlo gladius (d) meus : ecce super Idumæam descendet, & super populum interfectionis meæ, ad judicium.

6. Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe, de sanguine agnorum, & hircorum, de sanguine medullatorum arietum : victima enim Domini in Bosra (e), & interfectio magna in terra Edom.

7. Et descendent unicornes (f) cum eis, & tauri cum potentibus: inebriabitur terra eorum sanguine, & humus eorum adipe pinguium :

8. Quia dies ultionis Domini, annus retributionum (g) judicii Sion.

9. Et convertentur (h) torrentes ejus in picem, & humus ejus in sulphur : & erit terra ejus in picem ardentem.

10. Nocte & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus : à generatione in generationem desolabitur, in sæcula sæculorum non erit transiens per eam.

11. Et possidebunt illam onocrotalus & ericius : ibis, & corvus habitabunt in ea : & ex-

17. (n) Christum in gloria sua. *Cernent terram de longe*, e cœlo.

18. (o) Apostolus, 1. Cor. 10. hæc verba de nascente Ecclesia exponit. *Ubi est litteratus*, qui hæc non intellexit? Populi Barbari hæc Dei oracula susceperunt.

20. (p) Statum Beatorum, seu Ecclesiæ triumphantis describit : *Civitatem solemnitatis nostræ*, non mœroris, sed perpetui gaudii ; juxta Theodoretum & alios, Ecclesiæ militantis firmitatem delineat sub figura tabernaculi, *cujus non auferentur clavi*, seu doctores, *nec funiculi*, seu divina præcepta, *non rumpentur*.

21. (q) Nec penuria laborabit. Nam fluvius gratiæ in ea perpetuò scatebit. Unde *rivi latissimi*. Sacramentorum, & charismatum manabunt: nec pavebit ab incursu hostili, non transibit per eum *navis remigum*, omnia ibi tranquilla futura sunt ; *neque trieris magna*: triremes tribus remis aguntur, trieres ternis remigum ordinibus : trieris, magna amatorum sæculi societas.

23. (r) Videtur Propheta Judæos alloqui, & eorum infidelitatem prædicere ; *Sed non poteris dilatare signum*, seu velum : tunc, prædæ eris omnibus vicinis, *& claudi ac cæci*, gentiles, charismata tibi præripient, vel fortè ad Assyrios revertitur continuata navis allegoria : rudentes navis soluti sunt, & fracti, & malum navis retinere non valebis ; nec in illius summo vela explicare poteris : *Dividentur spolia*, exercitu tuo percusso. Nullus erit qui prohibeat, adeò ut claudi diripiant rapinam ; omnes intenti & erecti erunt ut colligant spolia.

CAPUT XXXIV.

1. (a) Chald. Omnes populi, ex occasione cladis Assyriorum ; excidium orbis in fine temporum describit.

2. (b) 70. Numerum. Orbis universi ruinam, & improborum exitium, Assyriorum figura exprimit.

4. (c) Eadem signa futuri judicii, quæ Christus Dominus præbet. Nam sol & luna instar libri involuti, lumen suum subducent, & quasi litteræ abscondentur præ atris nubibus ; *Et omnis militia eorum defluet* : Matth. 24. *Stellæ cadent de cœlo*: lux earum minuetur ; stellæ defluent in similitudinem foliorum. *Complicabuntur sicut liber* : ut membranæ convolutæ, in quibus tum litteræ exarari solebant.

5. (d) Divinæ ultionis. Id exemplo Idumææ ab Æthiopibus vastandæ exprimit, quod partes Assyriorum secuti fuissent, vel a cœlestibus ad terrena descendit. *In cœlo* : Id S. Gregor. de ruina malorum Angelorum interpretatur.

6. (e) Metropoli Idumææ : vel ut placet Hier. Moabitarum. Ex Ptolemæo, Bosra est in Arabia Petræa.

7. (f) Principes cum plebe.

8. (g) Vindictæ quam Deus exercebit contra hostes Judæorum exitiales.

9. (h) Aqua fluminum instar picis & sulphuris ardebit, ut Sodoma. Sic in fine mundi ignis conflagrationis ea sulphure & pice regna omnia consumet.

& extendetur super eam mensura (i), ut redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem.

12. Nobiles ejus non erunt ibi : regem potiùs invocabunt, & omnes principes ejus erunt in nihilum.

13. Et orientur in domibus ejus spinæ, & urticæ, & paliurus (k) in munitionibus ejus : & erit cubile draconum, & pascua struthionum.

14. Et occurrent (l) dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterum : ibi cubavit lamia, & invenit sibi requiem.

15. Ibi habuit foveam ericius, & enutrivit catulos, & circumfodit, & fovit in umbra ejus : illuc congregati sunt milvi, alter ad alterum.

16. Requirite (m) diligenter in libro Domini, & legite : unum ex eis non defuit, alter alterum non quæsivit : quia quod ex ore meo procedit, ille mandavit, & spiritus ejus ipse congregavit ea.

17. Et ipse misit eis sortem, & manus ejus divisit eam illis in mensuram : usque in æternum possidebunt eam, in generationem & generationem habitabunt in ea.

CAPUT XXXV.

De futura consolatione, lætitia, securitate, & felicitate perpetua eorum qui in Christum sunt credituri.

1. LÆtabitur deserta (a) & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium.

2. Germinans germinabit (b), & exultabit lætabunda & laudans : gloria Libani data est ei : decor Carmeli, & Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.

3. Confortate (c) manus dissolutas, & genua debilia roborate.

4. Dicite pusillanimis : Confortamini, & nolite timere : ecce Deus vester ultionem adducet retributionis : Deus ipse veniet, & salvabit vos.

5. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt.

6. Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum : quia scissæ sunt in deserto (d) aquæ, & torrentes in solitudine.

7. Et quæ erat arida, erit in stagnum, & sitiens in fontes aquarum. In cubilibus (e), in quibus priùs dracones habitabant, orietur viror calami & junci.

8. Et erit ibi semita & via (f), & via sancta vocabitur : non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam.

9. Non erit ibi leo (g), & mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi : & ambulabunt qui liberati fuerint.

10. Et redempti à Domino convertentur, & venient in Sion cum laude : & lætitia sempiterna super caput (h) eorum : gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.

CAPUT XXXVI.

Sennacherib captis civitatibus Juda munitis, mittit Rabsacen ad capiendam Jerusalem, qui variis in Ezechiam jactatis conviciis, & blasphemiis in Deum, Jerosolymitas ad deditionem exhortatur.

1. ET factum est in quartodecimo anno regis Ezechiæ, ascendit Sennacherib rex Assyriorum super omnes civitates Juda munitas, & cepit eas. 4. Reg. 18. 13. 2. Par. 32. 1. Eccli. 48. 20.

2. Et

11. (i) Ita ut puniantur pro ratione peccatorum : cùm Architecti veteris ædificii partem dejiciunt, priùs latitudinem linea metiuntur, tum altitudinem perpendiculo.

13. (k) Est rubi genus. Plin. l. 24. 13.

14. (l) Passim, dæmonia, & monstra larvata. *Lamia*, bestiæ silvestres & rapaces. Strix in Vulgata vertitur. *Lamia*, quidam putant esse quoddam piscis genus. Sic onocentauri apud Isaiam ponuntur pro spectris terrificis.

16. 17. (m) Cùm hæc obvenerint Idumææ, quærite an non conveniant cum his quæ prædicta sunt, & scietis unum ex eis non deesse. *Alter alterum non quæsivit* : Nullum ex iis animalibus desiderabitur; *Et spiritus ejus ipse congregabit ea* ; Dei potentia congregabuntur ; *Iisdem monstris misit sortem*, Terram hanc illis attribuit, dividens illis Idumæam, quasi possessionem hæreditariam ; *In æternum*, In longissimum tempus : sed in inferno plagæ erunt æternæ.

CAPUT XXXV. 1. (a) Ecclesia, cujus bona opponit malis anteà prædictis. In sensu historico quidam de Judæa antè deserta, & sub Ezechia reflorescente hæc exponunt : sed quæ sequuntur, ad Ecclesiam nascentem manifestò pertinent, atque ita ut figuratè Ezechiæ temporibus nonnulla impleta ex his fuerint, Messiæ temporibus apertissime conveniant, ut fatetur Grotius.

2. (b) Multiplici sobole. *Videbunt gloriam Domini*, Christum & ejus miracula ; gloria Synagogæ transibit ad Ecclesiam : *Saron*, ager peramœnus.

3. (c) Apostoli, Evangelii præcones.

6. (d) Desertum gentilium irrigarunt. 70. *Erupit aqua*, saliens in vitam æternam. Ecclesiæ progressus & gloriam his metaphoris pulchrè exprimit.

7. (e) Ubi dæmones antè habitabant : *Orietur viror calami*, Ager manu Domini excultus evadet.

8. (f) Quæ ad Dominum ducit ; *Ita ut stulti non errent per eam* : tutos enim & securos simplices efficit. *Non transibit per eam pollutus*, infidelis.

9. (g) Superbi Angeli hanc humilitatis viam non insistent. Aug. *Non jam latrocinantur leo & draco in ista via ; vitant enim eam sicut supplicium*. Lib. 7. Confess. cap. 21.

10. (h) Super ipsos.

Quæ sequuntur capita usque ad 39. continentur l. 4. Reg. 18. & 19. eaque sunt explicata in Annotationibus in l. 4. Regum. CAPUT XXXVI.

2. Et misit rex Assyriorum Rabsacen de Lachis in Jerusalem, ad regem Ezechiam in manu gravi, & stetit in aquæductu piscinæ superioris in via Agri fullonis.

3. Et egressus est ad eum Eliacim filius Helciæ, qui erat super domum, & Sobna (a) scriba, & Joahe filius Asaph à commentariis.

4. Et dixit ad eos Rabsaces: Dicite Ezechiæ: Hæc dicit rex magnus, rex Assyriorum: Quæ est ista fiducia, qua confidis?

5. Aut quo consilio vel fortitudine rebellare disponis? super quem habes fiduciam, quia recessisti à me?

6. Ecce confidis super baculum arundineum confractum istum, super Ægyptum: cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum ejus, & perforabit eam: sic Pharao rex Ægypti omnibus, qui confidunt in eo.

7. Quòd si responderis mihi: In Domino Deo nostro confidimus: nonne ipse est, cujus abstulit Ezechias excelsa & altaria, & dixit Judæ & Jerusalem: Coram altari isto adorabitis?

8. Et nunc trade te domino meo regi Assyriorum, & dabo tibi duo millia equorum, nec poteris ex te præbere ascensores eorum.

9. Et quomodo sustinebis faciem judicis unius loci ex servis domini mei minoribus? Quòd si confidis in Ægypto, in quadrigis, & in equitibus:

10. Et nunc numquid sine Domino ascendi ad terram istam, ut disperderem eam? Dominus dixit ad me: Ascende super terram istam, & disperde eam.

11. Et dixit Eliacim, & Sobna, & Joahe ad Rabsacen: Loquere ad servos tuos Syra lingua; intelligimus enim: ne loquaris ad nos Judaicè in auribus populi, qui est super murum.

12. Et dixit ad eos Rabsaces: Numquid ad dominum tuum & ad te misit me dominus meus, ut loquerer omnia verba ista: & non potiùs ad viros, qui sedent in muro, ut comedant stercora sua, & bibant urinam pedum suorum vobiscum?

13. Et stetit Rabsaces, & clamavit voce magna Judaicè, & dixit: Audite verba regis magni, regis Assyriorum.

14. Hæc dicit rex: Non seducat vos Ezechias, quia non poterit eruere vos.

15. Et non vobis tribuat fiduciam Ezechias super Domino, dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur civitas ista in manu regis Assyriorum.

16. Nolite audire Ezechiam: hæc enim dicit rex Assyriorum: Facite mecum benedictionem (b), & egredimini ad me, & comedite unusquisque vineam suam, & unusquisque ficum suam: & bibite unusquisque aquam cisternæ suæ,

17. Donec veniam, & tollam vos ad terram, quæ est ut terra vestra, terram frumenti & vini, terram panum & vinearum.

18. Nec conturbet vos Ezechias, dicens: Dominus liberabit nos. Numquid liberaverunt dii gentium unusquisque terram suam de manu regis Assyriorum?

19. Ubi est deus Emath, & Arphad? ubi est deus Sepharvaim? numquid liberaverunt Samariam de manu mea?

20. Quis est ex omnibus diis terrarum istarum, qui eruerit terram suam de manu mea, ut eruat Dominus Jerusalem de manu mea?

21. Et siluerunt, & non responderunt ei verbum. Mandaverat enim rex, dicens: Ne respondeatis ei.

22. Et ingressus est Eliacim filius Helciæ, qui erat super domum, & Sobna scriba, & Joahe filius Asaph à commentariis, ad Ezechiam scissis vestibus, & nuntiaverunt ei verba Rabsacis.

CAPUT XXXVII.

Quæ evenerint Sennacherib, quæque prædixerat Isaias cæso per Angelum exercitu, hoc capite referuntur, uti & L. 4. Regum, cap. 18. & 19.

1. ET factum est, cùm audisset rex Ezechias, scidit vestimenta sua, & obvolutus est sacco, & intravit in domum Domini.

2. Et misit Eliacim, qui erat super domum, & Sobnam scribam, & seniores de sacerdotibus, opertos saccis, ad Isaiam filium Amos prophetam:

3. Et dixerunt ad eum: Hæc dicit Ezechias: Dies tribulationis, & correptionis, & blasphemiæ, dies hæc: quia venerunt filii usque ad partum, & virtus non est pariendi.

4. Si quo modo audiat Dominus Deus tuus verba Rabsacis, quem misit rex Assyriorum dominus suus ad blasphemandum Deum viventem, & exprobrandum sermonibus, quos audivit Dominus Deus tuus: leva ergo orationem pro reliquiis, quæ repertæ sunt.

5. Et

3. (a) Alius est ab eo, cujus fit mentio cap. 22.
16. (b) Hebr. Amicitiam, aut munera mihi date, vel vos mihi subjicite, & erit vobis in benedictionem.

5. Et venerunt servi regis Ezechiæ ad Isaiam.

6. Et dixit ad eos Isaias: Hæc dicetis domino vestro: Hæc dicit Dominus: Ne timeas à facie verborum, quæ audisti, quibus blasphemaverunt pueri regis Assyriorum me.

7. Ecce ego dabo ei spiritum, & audiet nuntium, & revertetur ad terram suam, & corruere eum faciam gladio in terra sua.

8. Reversus est autem Rabsaces, & invenit regem Assyriorum prælianteem adversùs Lobnam. Audierat enim quia profectus esset de Lachis.

9. Et audivit de Tharaca rege Æthiopiæ, dicentes: Egressus est ut pugnet contra te. Quod cùm audisset, misit nuntios ad Ezechiam, dicens:

10. Hæc dicetis Ezechiæ regi Judæ, loquentes: Non te decipiat Deus tuus, in quo tu confidis, dicens: Non dabitur Jerusalem in manu regis Assyriorum.

11. Ecce tu audisti omnia, quæ fecerunt reges Assyriorum omnibus terris, quas subverterunt, & tu poteris liberari?

12. Numquid eruerunt eos dii gentium, quos subverterunt patres mei, Gozam, & Haram, & Reseph, & filios Eden, qui erant in Thalassar?

13. Ubi est rex Emath, & rex Arphad, & rex urbis Sepharvaim, Ana, & Ava?

14. Et tulit Ezechias libros de manu nuntiorum, & legit eos, & ascendit in domum Domini, & expandit eos Ezechias coram Domino.

15. Et oravit Ezechias ad Dominum, dicens:

16. Domine exercituum Deus Israel, qui sedes super Cherubim: tu es Deus solus omnium regnorum terræ, tu fecisti cœlum & terram.

17. Inclina Domine aurem tuam, & audi: aperi Domine oculos tuos, & vide, & audi omnia verba Sennacherib, quæ misit ad blasphemandum Deum viventem.

18. Verè enim Domine desertas fecerunt reges Assyriorum terras, & regiones earum.

19. Et dederunt deos earum igni: non enim erant dii, sed opera manuum hominum, lignum & lapis: & comminuerunt eos.

20. Et nunc Domine Deus noster salva nos de manu ejus: & cognoscant omnia regna terræ, quia tu es Dominus solus.

21. Et misit Isaias filius Amos ad Ezechiam, dicens: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Pro quibus rogasti me de Sennacherib rege Assyriorum:

22. Hoc est verbum, quod locutus est Dominus super eum: Despexit te, & subsannavit te virgo filia Sion: post te caput movit filia Jerusalem.

23. Cui exprobrasti, & quem blasphemasti, & super quem exaltasti vocem, & levasti altitudinem oculorum tuorum? Ad Sanctum Israel.

24. In manu servorum tuorum exprobrasti Domino: & dixisti: In multitudine quadrigarum mearum ego ascendi altitudinem montium, juga Libani: & succidam excelsa cedrorum ejus, & electas abietes illius, & introibo altitudinem summitatis ejus, saltum Carmeli ejus.

25. Ego fodi, & bibi aquam, & exsiccavi vestigio pedis mei omnes rivos aggerum.

26. Numquid (a) non audisti, quæ olim fecerim ei? ex diebus antiquis ego plasmavi illud: & nunc adduxi: & factum est in eradicationem collium compugnantium, & civitatum munitarum.

27. Habitatores earum breviata manu contremuerunt, & confusi sunt: facti sunt sicut fœnum agri, & gramen pascuæ, & herba tectorum, quæ exaruit antequam maturesceret.

28. Habitationem tuam, & egressum tuum, & introitum tuum cognovi, & insaniam tuam contra me.

29. Cùm fureres adversùm me, superbia tua ascendit in aures meas: ponam ergo circulum in naribus tuis, & frænum in labiis tuis, & reducam te in viam, per quam venisti.

30. Tibi autem hoc erit signum: Comede hoc anno quæ spontè nascuntur, & in anno secundo pomis vescere: in anno autem tertio seminate, & metite, & plantate vineas, & comedite fructum earum.

31. Et mittet id, quod salvatum fuerit de domo Juda, & quod reliquum est, radicem deorsum, & faciet fructum sursum:

32. Quia de Jerusalem exibunt reliquiæ, & salvatio de monte Sion: zelus Domini exercituum faciet istud.

33. Propterea hæc dicit Dominus de rege Assyriorum: Non intrabit civitatem hanc, & non jaciet ibi sagittam, & non occupabit eam clypeus, & non mittet in circuitu ejus aggerem.

34. In via qua venit, per eam revertetur, & civitatem hanc non ingredietur, dicit Dominus:

35. Et protegam civitatem istam, ut salvem-

CAPUT XXXVII. 26. (a) Deus ipse loquitur ad Sennacherib, & victorias quas jactat Rex Assyriorum, ex divinis decretis profectas docet.

vem eam propter me, & propter David servum meum.

* 4. Reg. 19. 35. Tob. 1. 21. Eccli. 48. 24. 1. Mach. 7. 41. 2. Mach. 8. 19.

36. * Egressus (b) est autem Angelus Domini, & percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et surrexerunt manè, & ecce omnes, cadavera mortuorum.

37. Et egressus est, & abiit, & reversus est Sennacherib rex Assyriorum, & habitavit in Ninive.

38. Et factum est, cùm adoraret in templo Nesroch deum suum, Adramelech & Sarasar filii ejus percusserunt eum gladio: fugeruntque in terram Ararat (c), & regnavit Asarhaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XXXVIII.

Ezechiæ canticum gratiarum actionis, quòd à morte liberatus fuerit.

4. Reg. 20. 1. 2. Par. 32. 24.

1. IN diebus illis ægrotavit Ezechias usque ad mortem: & introivit ad eum Isaias filius Amos propheta, & dixit ei: Hæc dicit Dominus: Dispone domui tuæ, quia morieris tu, & non vives.

2. Et convertit Ezechias faciem suam ad parietem, & oravit ad Dominum,

3. Et dixit: Obsecro Domine, memento quæso, quomodo ambulaverim coram te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonum est in oculis tuis fecerim. Et flevit Ezechias fletu magno.

4. Et factum est verbum Domini ad Isaiam, dicens:

5. Vade, & dic Ezechiæ: Hæc dicit Dominus Deus David patris tui: Audivi orationem tuam, & vidi lacrymas tuas: ecce ego adjiciam super dies tuos quindecim annos:

6. Et de manu regis Assyriorum eruam te, & civitatem istam, & protegam eam.

7. Hoc autem tibi erit signum à Domino, quia faciet Dominus verbum hoc, quod locutus est:

* Eccli. 48. 26.

8. * Ecce ego reverti faciam umbram linearum, per quas descenderat in horologio Achaz in sole, retrorsùm decem lineis. Et reversus est sol decem lineis per gradus, quos descenderat.

9. Scriptura (a) Ezechiæ regis Juda, cùm ægrotasset, & convaluisset de infirmitate sua.

10. Ego dixi: In dimidio (b) dierum meorum vadam ad portas inferi.

Quæsivi residuum annorum meorum.

11. Dixi: Non videbo Dominum Deum in terra viventium.

Non aspiciam hominem ultrà, & habitatorem quietis.

12. Generatio (c) mea ablata est, & convoluta est à me, quasi tabernaculum pastorum.

Præcisa est velut à texente, vita mea: dum adhuc ordirer, succidit me: de manè usque ad vesperam finies me.

13. Sperabam usque ad manè (d), quasi leo sic contrivit omnia ossa mea:

De manè usque ad vesperam finies me:

14. Sicut pullus hirundinis (e) sic clamabo, meditabor ut columba.

Attenuati sunt oculi mei, suspicientes in excelsum.

Domine vim patior, responde pro me.

15. Quid dicam, aut quid respondebit (f) mihi, cùm ipse fecerit?

Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ.

16. Domine si sic vivitur (g), & in talibus vita spiritus mei, corripies me, & vivificabis me.

17. Ecce in pace amaritudo mea amarissima:

Tu autem eruisti animam meam ut non periret, projecisti post tergum tuum omnia peccata mea.

18. Quia non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te: non expectabunt qui descendunt in lacum, veritatem tuam.

19. Vivens vivens ipse confitebitur tibi, sicut & ego hodie: pater filiis notam faciet veritatem tuam.

20. Domine salvum me fac, & psalmos nostros cantabimus cunctis diebus vitæ nostræ in domo Domini.

21. Et jussit Isaias ut tollerent massam de ficis, & cataplasmarent super vulnus, & sanaretur.

22. Et dixit Ezechias: Quod erit signum, quia ascendam in domum Domini?

C. A-

36. (b) Hoc miraculum confirmat Hieron. in comment. auctoritate Berosi, qui Chaldaicam scripsit historiam.

38. (c) Armeniæ regiæ, quam Araxes fluvius alluit. Habetur l. 4. Regum, cap. 20.

CAPUT XXXVIII. 9. (a) Carmen eucharisticum Ezechiæ. *Residuum*: Dolui vitam meam tam repentè abruptam.

10. (b) Natus erat Ezechias annos 39.

12. (c) Vel quia nondum habebat qui succederet. Alii vertunt, habitatio; *Dum adhuc ordirer*: cùm multa animo designarem.

13. (d) Sed non ampliùs victurum; Adeò excreverant mala, ut manè desperarem me visurum vesperam.

14. (e) Patrocinium meum suscipe: *Ut pullus hirundinis*, in nido gemens præ frigore, & fame.

15. (f) Certo consilio hunc morbum ipse immisit, qui adeò ferendus est, ut Psalm. 38. *Obmutui, & non aperui os meum, quoniam tu fecisti*. Hebr. *Quid loquar, ipse dixit mihi*, fore ut convalescam, *& ipse fecit*. Ipse se reprimit, & ad pœnitentiam se convertit.

16. (g) Si adeò misera est hujus vitæ conditio: *Corripies me*: Castigatum & purgatum à peccatis in vita conservabis. Hebr. *Per ista vivitur*, per promissa tua: *Et in talibus vita spiritus mei*. Per ista respiravi.

CAPUT XXXIX.

Ezechias, cùm missis à rege Babylonis nuntiis suos ostendisset thesauros, fore ut Babylonem transferrentur, prædicit Isaias.

1. IN tempore illo misit Merodach Baladan, filius Baladan rex Babylonis, libros (a) & munera ad Ezechiam: audierat enim quòd ægrotasset & convaluisset.

2. Lætatus est autem super eis Ezechias, & ostendit eis cellam aromatum, & argenti, & auri, & odoramentorum, & unguenti optimi, & omnes apothecas supellectilis suæ, & universa quæ inventa sunt in thesauris ejus. Non fuit verbum quod non ostenderet eis Ezechias in domo sua, & in omni potestate sua.

3. Introivit autem Isaias propheta ad Ezechiam regem, & dixit ei: Quid dixerunt viri isti, & unde venerunt ad te? Et dixit Ezechias: De terra longinqua venerunt ad me, de Babylone.

4. Et dixit: Quid viderunt in domo tua? Et dixit Ezechias: Omnia quæ in domo mea sunt, viderunt: non fuit res, quam non ostenderim eis in thesauris meis.

5. Et dixit Isaias ad Ezechiam: Audi verbùm Domini exercituum.

6. Ecce dies venient, & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt, & quæ thesaurizaverunt patres tui usque ad diem hanc, in Babylonem: non relinquetur quidquam, dicit Dominus.

7. Et de filiis tuis, qui exibunt de te (b), quos genueris, tollent, & erunt eunuchi in palatio regis Babylonis.

8. Et dixit Ezechias ad Isaiam: Bonum verbum Domini quod locutus est (c). Et dixit: Fiat tantùm pax, & veritas in diebus meis.

CAPUT XL.

Consolatio & salus Jerusalem per Christum futura: Joannis Baptistæ prædicatio; Christi adventus.

1. COnsolamini (a), consolamini popule meus, dicit Deus vester.

2. Loquimini (b) ad cor Jerusalem; & advocate eam: quoniam completa est malitia ejus, dimissa est iniquitas illius: suscepit de manu Domini duplicia pro omnibus peccatis suis.

3. * Vox (c) clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. * Matt. 3. 3. Mar. 1. 3. Luc. 3. 4. Joan. 1. 23.

4. Omnis vallis exaltabitur (d), & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas.

5. Et revelabitur (e) gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quòd os Domini locutum est.

6. Vox (f) dicentis: Clama. Et dixi: Quid clamabo? * Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus quasi flos agri. * Eccli. 14. 18. Jac. 1. 10. 1. Pet. 1. 24.

7. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia spiritus Domini sufflavit in eo. Verè fœnum est populus:

8. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos: Verbum (g) autem Domini nostri manet in æternum.

9. Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem: exalta,

---

CAPUT XXXIX. 1. (a) Vox Hebræa libros & Epistolas significat. Hæc historia narratur l. 4. Reg. cap. 20. *Merodach.* Hinc colligit Hieron. aliud tunc fuisse regnum Assyriorum & Babyloniorum.

7. (b) Ex nepotibus tuis erunt eunuchi, qui palatinis ministeriis fungentur; sic dicti sunt, quòd matronarum haberent custodiam. Manasses captivus abductus est Babylonem, tum Jechonias.

8. (c) Hebr. *Locutus es*; verba sunt se subjicientis voluntati Domini: *Fiat tantùm pax, & veritas in diebus meis*: Pax quietem in bono, veritas stabilitatem significat.

CAPUT XL. 1. (a) Verum consolatorem Christum in hoc capite, & præcursorem ejus Joannem Baptistam promittit vel Deus ipse loquitur, ut Chaldæo paraphrastæ videtur, & prophetas alloquitur: Consolamini populum meum.

2. (b) Loqui autem ad cor Jerusalem, idioma est Scripturarum: Qui enim mœrenti loquitur, & blandiens consolatur est, ad cor loqui dicitur; per solam gratiam ad cor loquitur Deus; *Et advocate eam*: Hebr. *Vocate*, hoc est, annuntiate ei. *Quoniam completa est malitia ejus*: Condonata sunt peccata, finita malitia; Hebr. *Malitia*, seu afflictio, & vita laboriosa. Quo sensu dicitur Matth. 6. 34. *Sufficit diei malitia sua*, seu afflictio. *Suscepit*, si ad pœnas hæc referantur, sensus erit, Jam satis punita est Jerusalem; ut Apoc. 18. de Babylone: *Duplicate ei duplicia secundùm opera ejus*: si ad beneficia referantur, sensus erit, Dimissa est ejus iniquitas, & variis est cumulata beneficiis.

3. (c) Quæ ad Joannem Baptistam apertissimè spectant, ea citantur Matth. 3. *Parate viam Domini*: omnia impedimenta amoveantur, errores & peccata. *Rectas facite semitas*; recta sit & pura intentio: *in solitudine*: ab omni tumultu & turba secedentes, vestræ saluti vacate; *& videbit omnis caro salutare Dei*. Hæc verba in editione 70. leguntur, non in Hebræa, atque ita citantur, adeò ut Christi temporibus in Synagogis sic legerentur: cùm autem in Hebræo hodierno desint, multis videtur ea verba à Judæis erasa fuisse, quòd Christianis faverent. Per montes, valles, silvas, per quas Rex incedere debebat, mittebantur qui arbores cæderent, & obstantia quæque revellerent: itaque jubet Deus ut auferantur mali mores, quò regem suum adventantem excipiant.

4. (d) Exaltetur; Omnia complanentur anfractuosa, & quidquid in moribus nostris est asperum, modestia & mansuetudine leniatur.

5. (e) Nam gloriosa Christi humanitas palàm fiet hominibus.

6. (f) Intùs audio vocem dicentis mihi: *Omnis caro fœnum*; Nullæ sunt in homine vires.

8. (g) Quod carnem assumpsit, æternum est; vel prophetarum vaticinia.

exalta, noli timere. Dic civitatibus Juda: Ecce Deus vester:

10. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus (h) illius coram illo.

* Ezech. 34. 23. 37. 24. Joan. 10. 11.

11. * Sicut pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo levabit, fœtas (i) ipse portabit.

12. Quis mensus (k) est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, & libravit in pondere montes, & colles in statera?

* Sap. 9. 13. Rom. 11. 34. 1. Cor. 2. 16.

13. * Quis adjuvit (l) spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, & ostendit illi?

14. Cum quo iniit consilium, & instruxit eum, & docuit eum semitam justitiæ, & erudivit eum scientiam, & viam prudentiæ ostendit illi?

15. Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi pulvis exiguus.

16. Et Libanus (m) non sufficiet ad succendendum, & animalia ejus non sufficient ad holocaustum.

17. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt ei.

* Act. 17. 29.

18. * Cui ergo similem (n) fecistis Deum? aut quam imaginem ponetis ei?

19. Numquid sculptile conflavit faber? aut aurifex auro figuravit illud, & laminis argenteis argentarius?

20. Forte lignum & imputribile elegit: artifex sapiens quærit quomodo statuat simulacrum, quod non moveatur.

21. Numquid non scitis (o)? numquid non audistis? numquid non annuntiatum est vobis ab initio? numquid non intellexistis fundamenta terræ?

22. Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores ejus sunt quasi locustæ: qui extendit velut nihilum (p) cœlos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum.

23. Qui dat secretorum scrutatores (q) quasi non sint, judices terræ velut inane fecit:

24. Et quidem neque plantatus (r), neque satus, neque radicatus in terra truncus eorum: repentè flavit in eos, & aruerunt, & turbo quasi stipulam auferet eos.

25. Et cui assimilastis me, & adæquastis, dicit Sanctus?

26. Levate in excelsum oculos vestros, & videte quis creavit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat: præ multitudine fortitudinis & roboris, virtutisque ejus, neque unum (s) reliquum fuit.

27. Quare dicis Jacob, & loqueris Israel: Abscondita est via mea à Domino, & à Deo meo judicium meum transivit (t)?

28. Numquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus, qui creavit terminos terræ: non deficiet, neque laborabit, nec est investigatio sapientiæ ejus.

29. Qui dat lasso virtutem: & his, qui non sunt (u), fortitudinem & robur multiplicat.

30. Deficient pueri, & laborabunt: & juvenes in infirmitate cadent.

31. Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem (x), assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.

CAPUT XLI.

Disceptatio Domini cum idololatris, de idolorum vanitate, & Dei potentia.

1. TAceant ad me insulæ (a), & gentes mutent fortitudinem: accedant, & tunc loquantur, simul ad judicium propinquemus.

2. Quis

10. (h) Pretium operæ secum affert.
11. (i) Oves, Apostolos & prædicatores, *qui salutem parturiunt plurimorum*. Hebr. *Hos ipse portat, ut alterum defectus & infirmitates ferant*. Regnum Christi suave futurum prædicit.
12. (k) Jam sapientiam & potentiam Dei commendat, ut ostendat quàm facile ei sit opus incarnationis perficere. Quis præter Deum mensus est aquas velut pugillo, seu manu? loquitur humano more. *Libravit: in statera*, aut in bilance, per metonymiam.
13. (l) Hebr. Instruxit, & *ostendit illi*, quid esset agendum. 70. Quis novit, quis scire fecit, quis docuit?
16. (m) Non satis est ad suffimenta; & animalia, quæ in eo pascentur, non sufficient ad holocausta: non sufficerent, si pro dignitate illi essent sacra facienda.
18. (n) Frustrà hoc loco abutuntur Novatores, nemo Catholicus imaginem colit ut Deum, ipse in imagine Mosi & Prophetis apparere voluit, nec Deus exprimi potest, ut est in seipso.
21. (o) Quantum ab his idolis distem; *Fundamenta*, ab ipso facta.
22. (p) Facillimè. Hebr. Ut telam.
23. (q) Philosophos & politicos omni scientia & prudentia spoliat: 70. *Principes*.
24. (r) Disjicit principem ab initio, vel antequam radices egerit.
26. (s) Ita ut ne unum quidem ex sideribus ab ordine suo & statione discedat.
27. (t) Deus causam meam negligit.
29. (u) Fortes: An defatigari potest, qui aliis robur & vires præbet?
31. (x) Hebr. Novas vires accipient.
1. (a) Hebr. Tacitè auscultent verbum meum; in judicium vocat Gentes, quòd se relicto omnium rerum conditore, idola coluerint. *Mutent fortitudinem*: Novas induant vires, & mecum disceptent. CAPUT XLI.

2. Quis suscitavit ab Oriente justum (b), vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, & reges obtinebit: dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus.

3. Persequetur eos, transibit in pace, semita (c) in pedibus ejus non apparebit.

4. Quis hæc operatus est, & fecit, vocans (d) generationes ab exordio? Ego Dominus, * primus & novissimus ego sum.

* Inf. 44. 6. 12. Apoc. 1. 8. 17. 22. 13.

5. Viderunt insulæ, & timuerunt, extrema terræ obstupuerunt, appropinquaverunt, & accesserunt.

6. Unusquisque proximo suo auxiliabitur (e), & fratri suo dicet: Confortare.

7. Confortavit faber ærarius percutiens malleo eum, qui cudebat tunc temporis, dicens: Glutino bonum est: & confortavit eum clavis, ut non moveretur.

8. Et tu Israel serve (f) meus, Jacob quem elegi, semen Abraham amici mei:

9. In quo apprehendi (g) te ab extremis terræ, & à longinquis ejus vocavi te, & dixi tibi: Servus meus es tu, elegi te, & non abjeci te.

10. Ne timeas, quia ego tecum (h) sum: ne declines, quia ego Deus tuus: confortavi te, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera justi mei.

11. Ecce confundentur & erubescent omnes, qui pugnant adversùm te: erunt quasi non sint, & peribunt viri, qui contradicunt tibi.

12. Quæres eos, & non invenies, viros rebelles tuos: erunt quasi non sint: & veluti consumptio, homines bellantes adversùm te.

13. Quia ego Dominus Deus tuus apprehendens manum tuam, dicensque tibi: Ne timeas, ego adjuvi te.

14. Noli timere vermis (i) Jacob, qui mortui estis ex Israel: ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus: & redemptor tuus Sanctus Israel.

15. Ego posui te quasi plaustrum (k) triturans novum, habens rostra serrantia: triturabis montes, & comminues: & colles quasi pulverem pones.

16. Ventilabis eos, & ventus tollet, & turbo disperget eos: & tu exultabis in Domino, in Sancto Israel lætaberis.

17. Egeni (l) & pauperes quærunt aquas, & non sunt: lingua eorum siti aruit. Ego Dominus exaudiam eos, Deus Israel non derelinquam eos.

18. Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporum fontes: ponam desertum in stagna (m) aquarum, & terram in viam in rivos aquarum.

19. Dabo in solitudinem cedrum, & spinam (n), & myrtum, & lignum olivæ: ponam in deserto abietem, ulmum, & buxum simul:

20. Ut videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc, & Sanctus Israel creavit illud.

21. Propè facite judicium (o) vestrum, dicit Dominus: afferte, si quid fortè habetis, dixit rex Jacob.

22. Accedant, & nuntient nobis quæcumque ventura sunt: priora quæ fuerunt nuntiate: & ponemus (p) cor nostrum, & sciemus novissima eorum, & quæ ventura sunt, indicate nobis.

23. Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dii estis vos. Benè quoque aut malè, si potestis, facite (q): & loquamur, & videamus simul.

24. Ecce

2. (b) Abraham; *Dabit*, dedit, futurum pro præterito. Qua ratione ab initio populum à se electum gubernaverit, ex ordine describit, ut vocaverit Abraham, duxerit è Chaldæa, ut quatuor reges cum 318. hominibus debellaverit. Alii Cyrum ut typum Christi intelligunt; sed de Abrahamo meliùs hoc intelligitur, quem justum vocat, quique Deum vocantem secutus est.

3. (c) Nec vestigium suæ peregrinationis ullum reliquit; in semita non apparuit pes ejus: adeò velociter pertransiit; persecutus est eos, Gen. 14. Hæc de Christo " interpretatur Hieronymus. Quis suscitavit ab Oriente " justum, id est, justitiam; in hujus conspectu reges & " gentes colla submittent, & gladio ejus ac sagittis ad" versariæ potestates quasi stipulæ subjicientur. *Et tran" sibit in pace*, ad pacem cunctos vocans, ut *reconcilien" tur Deo*. "

4. (d) Qui suis temporibus eos vocat, quorum generationes ab initio prævidit, continuata serie ab Abrahamo ad Ezechiam usque. *Primus & novissimus ego sum*; nam is solus, qui est rex sæculorum, res futuras ut præsentes habere potest.

6. (e) Omnes homines se se mutuò juverunt, ut magnum hoc opus destruerent; sed Christus ipse suis fidelibus præsidio fuit, eosque sic intus affatus est.

8. (f) Israelem spiritualem alloquitur, qui Domini sui suscepit adventum, ex Hieronymo.

9. (g) Hebr. Tu es quem apprehendi; *Ab extremis terræ*, ab Ægypto; ne animo concidas.

10. (h) Non erres, neque à veritate declines.

14. (i) Qui quasi vermis factus es, & quasi mortuus; *Et redemptor*; videris quasi à me derelictus. *Plaustrum*; Sub jugum suum misit, corda durissima contrivit, hæreticos ventilavit, & excussit. Hieron. Quòd prædicatio Evangelica conterat adversarias potestates.

15. (k) Corda durissima; cor instar plaustri contrivit Ecclesia.

17. (l) Exauditi sunt; sitis & fames præsertim in locis æstuosis vehemens omne desiderium significant. Hieron. de populo gentium hæc intelligit.

18. (m) Faciam ut desertum aquis gratiæ divinæ abondet, & inculta gentilitas arbores virtutum germinet.

19. (n) Hebr. Sethim, arbor est odorata, spinæ albæ similis.

21. (o) Jam vos ò gentes proferte in medium rationes, quibus adducti idola colitis, an scientiam habeant eorum quæ fuerunt, vel futura sunt.

22. (p) Ut vos audiamus studiosè.

23. (q) Benè cultoribus vestris, malè hostibus.

24. Ecce, vos estis ex nihilo (r), & opus vestrum ex eo quod non est: abominatio est qui elegit vos.

25. Suscitavi ab Aquilone (s), & veniet ab ortu solis: vocabit nomen meum, & adducet magistratus quasi lutum, & velut plastes conculcans humum.

26. Quis annuntiavit (t) ab exordio ut sciamus: & à principio ut dicamus: Justus es? non est neque annuntians, neque prædicens, neque audiens sermones vestros.

27. Primus (u) ad Sion dicet: Ecce adsunt, & Jerusalem evangelistam dabo.

28. Et vidi, & non erat neque ex istis quisquam qui iniret consilium, & interrogatus responderet verbum.

29. Ecce omnes injusti, & vana opera eorum: ventus & inane simulachra eorum.

CAPUT XLII.

Inducit loquentem Patrem æternum, qui Filii sui Adventum, Virtutes & Opera hominibus annuntiat; idolorum eversionem prædicit.

Matth.12.18. 1. Ecce servus (a) meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet.

2. Non clamabit (b), neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris.

3. Calamum (c) quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet: in veritate educet judicium.

4. Non erit tristis (d), neque turbulentus, donec ponat in terra judicium: & legem ejus insulæ expectabunt.

5. Hæc dicit Dominus Deus, creans cœlos, & extendens eos: firmans terram, & quæ germinant ex ea: dans flatum populo, qui est super eam, & spiritum calcantibus eam.

6. Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te. * Et dedi te in fœdus (e) populi, in lucem gentium: * Inf.49.6.

7. Ut aperires oculos cæcorum (f), & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.

8. * Ego Dominus, hoc est nomen meum: gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. a Inf. 48.11.

9. Quæ prima fuerunt (g), ecce venerunt: nova quoque ego annuntio: antequam oriantur, audita vobis faciam.

10. Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ: qui descenditis in mare, & plenitudo ejus; insulæ, & habitatores earum.

11. Sublevetur (h) desertum, & civitates ejus: in domibus habitabit Cedar: laudate habitatores Petræ, de vertice montium clamabunt.

12. Ponent Domino gloriam, & laudem ejus in insulis nuntiabunt.

13. Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum (i): vociferabitur, & clamabit: super inimicos suos confortabitur.

14. Tacui (k) semper, silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul.

15. Desertos faciam montes, & colles, & omne gramen eorum exsiccabo: & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam.

16. Et ducam cæcos in viam, quam nesciunt; & in semitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & prava in recta: hæc verba feci eis, & non dereliqui eos.

17. Con-

24. (r) Alii vertunt, Minus nihilo; *Abominatio*, Qui vos in deos consecravit, est abominationi.

25. (s) Quidam exponunt Nabuchodonosorem è Chaldæa: *Et veniet ab ortu solis*: Cyrus potius è Perside; uterque mihi serviet in expeditionibus, quas jussu meo suscipient. Alii Ecclesiam interpretantur.

26. (t) Tertul. Apol. cap. 2. *Idoneum opinor testimonium divinitatis, veritas divinationis.*

27. (u) In Hebræo vox *dicet*, non est, sed subauditur *dico*, ego Deus primus dicn, *Ecce adsunt*, prophetæ. *Et Ierusalem Evangelistam dabo*, seu Evangelistas qui fausta prænuntient, prophetas qui futura, & ea maxime quæ ad Christum spectant annuntiabunt.

CAPUT XLII. 1. (a) Christus propter assumptam servi formam; *Suscipiam eum*: Hebr. Innitar super eum; *Judicium gentibus proferet*; Legem justitiæ in gentibus constituet.

2. (b) Non erit clamosus, nec contentiosus: Christi mansuetudo insinuatur, qui imbecilles in fide non opprimit, sed sustinendo sanat suis verbis, quæ Matth. 14. citantur.

3. (c) Debiles in fide & moribus fovebit; *Linum fumigans*, Hieron. *Qui vicini erant extinctioni, Domini clementia servabuntur.*

4. (d) Morosus, neque turbulentus, aut præceps; *Ponat*, Hieron. Nullum vultus tristitia deterrebit, nec festinabit ad pœnam, donec venerit tempus & dies judicii; vel Evangelium per Apostolos prædicabit, donec in toto orbe annuntietur.

6. (e) In reconciliatorem populo Israel, cui venturum antè promiseram.

7. (f) Qui idola colunt.

9. & 10. (g) Hebr. Priora venerunt: quæ prædixerant. Hieron. Quæ per Moysem prophetasque pollicitus sum, completa sunt; nunc autem annuntio vobis Evangelium, vocationem gentium, passionem Christi; vos Apostoli descendetis in mare, tempestates hujus sæculi sustinentes.

11. (h) Gentes in deserto degentes se erigant: *Cedar*, Arabes, & aliæ gentes feritate deposita, jam in domibus, & in vicis habitabunt.

13. (i) Hæc sumpta sunt de re militari: cum viro fortissimo comparat Christum, qui pugnaturus est contra adversarios suos.

14. (k) 70. *Numquid semper tacebo?* minimè; sed pœnas sumam de improbis.

17. Conversi sunt retrorsum: confundantur confusione qui confidunt in sculptili, qui dicunt conflatili: Vos dii nostri.

18. Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum.

19. Quis cæcus, nisi servus meus? & surdus, nisi ad quem nuntios meos misi? quis cæcus, nisi qui venumdatus (l) est? & quis cæcus, nisi servus Domini?

20. Qui vides multa, nonne custodies (m)? qui apertas habes aures, nonne audies?

21. Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, & magnificaret legem, & extolleret.

22. Ipse autem populus direptus, & vastatus: laqueus (n) juvenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat; in direptionem, nec est qui dicat: Redde.

23. Quis est in vobis qui audiat hoc, attendat & auscultet futura?

24. Quis dedit in direptionem Jacob, & Israel vastantibus? Nonne Dominus ipse, cui peccavimus? Et noluerunt in viis ejus ambulare, & non audierunt legem ejus.

25. Et effodit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognovit: & succendit eum, & non intellexit.

CAPUT XLIII.

Ecclesiam suam consolatur Deus; hanc in tutelam suam suscipit: Judæos increpat; inde redit ad disceptationem cum idololatris.

1. ET nunc hæc dicit Dominus creans te Jacob (a), & formans te Israel: Noli timere, quia redemi te, & vocavi te nomine tuo: meus es tu.

2. Cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te: cùm ambulaveris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te:

3. Quia ego Dominus Deus tuus Sanctus Israel salvator tuus, dedi propitiationem (b) tuam Ægyptum, Æthiopiam & Saba pro te.

4. Ex (c) quo honorabilis factus es in oculis meis, & gloriosus: ego dilexi te, & dabo homines pro te, & populos pro anima tua.

5. Noli timere, quia ego tecum sum: ab Oriente (d) adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te.

6. Dicam Aquiloni: Da: & Austro: Noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.

7. Et omnem (e), qui invocat nomen meum, in gloriam meam creavi eum, formavi eum, & feci eum.

8. Educ foras populum cæcum (f), & oculos habentem: surdum, & aures ei sunt.

9. Omnes gentes (g) congregatæ sunt simul, & collectæ sunt tribus: quis in vobis annuntiet istud, & quæ prima sunt, audire nos faciet? dent testes eorum, justificentur, & audiant, & dicant: Verè.

10. Vos testes (h) mei, dicit Dominus, & servus meus, quem elegi: ut sciatis, & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipse sum. Ante me non est formatus Deus, & post me non erit.

11. * Ego sum, ego sum Dominus, & non est absque me salvator. * Ose 13. 4.

12. Ego annuntiavi (i), & salvavi: auditum feci, & non fuit in vobis alienus: vos testes mei, dicit Dominus, & ego & ego Deus.

13. Et

19. (l) Tot à Deo accepit dona, ut rependendo non sit par, nisi seipsum Deo addicat: vel potiùs qui venumdatus est peccato.

20. (m) Quæ tibi præcepta sunt; Israelitæ cur legem non observatis?

22. (n) Fortis qui vehementer illaqueat: vertunt alii, Laqueus in omnibus foraminibus eorum; Ubique iis tenduntur insidiæ. *Laqueus juvenum*, militum.

CAPUT XLIII. 1. (a) Judæos Babylone captivos nova spe corroborat, & sub Israelis typo Ecclesiam liberandam à peccatis & à dæmonis tyrannide prædicit. Hieron. Duos esse Jacob & Israel notat, unum carnalem, alterum spiritualem. *Nomine tuo*; Israelis nomine.

3. (b) Vatab. *Dedi pretium tuum Ægyptum*: Objeci Regi Sennacherib Ægyptum vastandam, cùm immineret Israeli; cùm Assarhaddon extrema tibi minaretur, opposui alium hostem Tharacan Æthiopem; *Propitiationem tuam*, ut te salvarem, ut Assyrios tibi imminentes aliò averterem.

4. (c) Eò quòd: vel ex quo tempore: *Et dabo homines pro te*, Babylonios per Cyrum delendos, ut te liberent.

5. (d) Ex omnibus terræ plagis, Deus Ecclesiam collegit.

7. (e) 70. Omnes, qui de meo nomine vocantur, qui se veri Dei cultores profitentur.

8. (f) Si hæc prophetia de Judæis accipiatur, erit comminatoria: Produc foras populum qui oculos habet, ut legat Scripturas: & tamen cæcus est, nec intelligit. Meliùs de fidelibus, aut gentibus conversis anteà cæcis exponitur: Educ foras, de tenebris aut carcere: aut Pater de Filio loquitur, quòd eduxerit populum suum è servitute dæmonum.

9. (g) Redit Propheta ad disceptationem cum gentibus, & eorum idolis. *Justificentur*; si id præstare possunt, justa erit eorum causa, & audiant testes ex parte: *Et dicant verè*; Vera esse quæ dico, fatentur: probent ex eventu se benè vaticinatos: *Et audiant*, Populi hoc testimonium audiant: & dicant, *verè*, hoc verum est: nunc ergo congregentur gentes in unum, & dicant pro idolis, si quid simile habent; divinent futura, si possint; quis in vobis annuntiet istud? Quis est ex gentibus, qui vobis possit dicere, quis, & quo nomine futurus sit, qui populum meum sit liberaturus?

10. (h) Israelitæ, Prophetæ, Isaias imprimis; aut potiùs Christiani: *Servus*, Christus qui verba prophetarum dictis & factis confirmavit.

12. (i) Prædixi salutem vestram. *Auditum feci, & non fuit in vobis alienus*: Ego effeci, & non aliquis Deus gentium, ut hæc prophetia audiretur antequam eveniret; vel Deus alius à me non fuit.

13. Et ab initio ego ipse, & non est qui de manu mea eruat: operabor, & quis avertet (k) illud?

14. Hæc dicit Dominus redemptor vester Sanctus Israel: Propter vos misi (l) in Babylonem, & detraxi vectes universos, & Chaldæos in navibus suis glóriantes.

15. Ego Dominus Sanctus vester, creans Israel rex vester.

16. Hæc dicit Dominus, qui dedit in mari viam, & in aquis torrentibus semitam.

17. Qui eduxit (m) quadrigam & equum, agmen & robustum: simul obdormierunt, nec resurgent: contriti sunt quasi linum, & extincti sunt.

18. Ne memineritis (n) priorum, & antiqua ne intueamini.

* 2. Cor. 5. 17. Apoc. 21. 5.

19. * Ecce ego facio nova (o), & nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in invio flumina.

20. Glorificabit me bestia (p) agri, dracones & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo.

21. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.

22. Non me invocasti (q) Jacob, nec laborasti in me Israel.

23. Non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me: non te servire feci in oblatione (r), nec laborem tibi præbui in thure.

24. Non emisti mihi argento calamum (s), & adipe victimarum tuarum non inebriasti me. Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.

25. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter (t) me, & peccatorum tuorum non recordabor.

26. Reduc me in memoriam, & judicemur simul: narra si quid habes ut justificeris.

27. Pater (u) tuus primus peccavit, & interpretes tui prævaricati sunt in me.

28. Et contaminavi (x) principes sanctos, dedi ad internecionem Jacob, & Israel in blasphemiam.

CAPUT XLIV.

Felix Ecclesiæ status in novo fœdere; Spiritus sancti futura effusio; idolorum vanitas.

1. ET nunc audi Jacob (a) serve meus, & Israel quem elegi: *Jer. 30. 10. & 46. 27.*

2. Hæc dicit Dominus faciens & formans te, ab utero auxiliator tuus: noli timere serve meus Jacob, & rectissime (b), quem elegi.

3. Effundam enim aquas (c) super sitientem, & fluenta super aridam: effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam.

4. Et germinabunt inter herbas, quasi salices juxta præterfluentes aquas.

5. Iste dicet (d): Domini ego sum: & ille vocabit in nomine Jacob, & hic scribet manu sua: Domino: & in nomine Israel assimilabitur.

6. * Hæc dicit Dominus rex Israel, & redemptor ejus Dominus exercituum: Ego primus, & ego novissimus, & absque me non est Deus. ** Sup. 41. 4. Inf. 48. 12. Apoc. 1. 8. 17. & 22. 13.*

7. Quis similis mei? vocet, & annuntiet: & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum: ventura & quæ futura sunt annuntient eis.

8. No-

13. (k) Quis prohibebit? Ego hunc populum ab initio elegi.

14. (l) Mittam Cyrum, Hebr. Eò redegi Chaldæos, ut non aliud habeant perfugium quàm naves.

17. (m) Fecit ut exiret ex Ægypto adversùs Hebræos: *Obdormierunt*, somno mortis.

18. (n) Ad ea quæ videtis miracula, animum advertite. Quæ facturus sum prodigia, divinitatem meam satis superque comprobabunt.

19. (o) Veteribus majora. *Ponam in deserto*, gentilitatis, *viam*, quæ ducit ad Christum: *In invio flumina*, quæ ex petra fluent.

20. (p) Gentes barbaræ & crudeles.

22. (q) Non coluisti; idcircò filios Abrahæ formavi mihi è lapidibus: *Nec laborasti in me:* Non laborasti pro me, Vatab. Quin fatigatus es in me Israel; imò tædio mihi fuisti Israel.

23. (r) Non te coegi ut offerres, oblationes tuas ut pollutas habui.

24. (s) Aromaticum, fortè canellam: *Servire me fecisti in peccatis tuis*; Præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis; adeò molesti mihi fuistis, ut justitiæ quasi vim attulerit misericordia, ne vos statim delerem. Quin etiam ut expiarem vestra peccata, Unigenitum meum misi, qui humanam servi naturam indueret, & vos a morte liberaret.

25. (t) Non ob merita vestra, sed propter immensam misericordiam meam. *Deleo iniquitates tuas*: ita ut non sint; nec tantùm abscondo eas, ita ut non imputem, sed omnino deleo ut chirographum.

27. (u) Adam; fontem nostræ corruptionis in memoriam redigit, quò simus humiliores.

28. (x) Ostendi eos indignos, qui intrarent in terram promissam.

1. (a) Hieron. Ubi accusatur populus Judæorum ob incredulitatem absque ulla nominis dignitate, puris appellatur vocabulis; ubi autem ad Apostolorum chorum qui ex Judæis est, sermonem facit, junguntur nominatim privilegia: Audi Jacob serve meus. « CAPUT XLIV.

2. (b) Cùm ad normam divinæ voluntatis cor se dirigit, tum cor rectum est, non pravum. Populum Christianum alloquitur, sed ad carnalem Israelem alludit. Vox illa *rectissimus* Israeli tribuitur. Deuter. 33. 5.

3. (c) Charismatum; *Super sitientem*, Super gentes & super Judæos: nam Ecclesia ex utroque constat populo.

5. (d) Populus gentilis; *Domini ego sum*. 70. *Inscribet manu sua*, *Dei ego sum:* servi stigma dominorum suorum olim inustum habebant: *Assimilabitur* Israelita, aut potiùs Christianus cognominabitur. Quæ sequuntur, jam superiùs sunt exposita.

8. Nolite timere, neque conturbemini: ex tunc audire te feci, & annuntiavi: vos estis testes mei: numquid est Deus absque me, & formator, quem ego non noverim?

9. Plastæ idoli omnes nihil sunt, & amantissima (e) eorum non proderunt eis: ipsi sunt testes eorum, quia non vident, neque intelligunt, ut confundantur.

10. Quis formavit Deum, & sculptile conflavit ad nihil utile?

11. Ecce omnes participes ejus confundentur: fabri enim sunt ex hominibus: convenient omnes, stabunt & pavebunt, & confundentur simul.

12. * Faber ferrarius lima operatus est: in prunis, & in malleis formavit illud, & operatus est in brachio fortitudinis suæ: esuriet & deficiet, non bibet aquam, & lassescet.

* Sap. 13. 11.

13. Artifex lignarius extendit normam, formavit illud in runcina (f): fecit illud in angularibus, & in circino tornavit illud: & fecit imaginem viri quasi speciosum hominem habitantem in domo.

14. Succidit cedros, tulit ilicem, & quercum, quæ steterat inter ligna saltus: plantavit pinum, quam pluvia nutrivit.

15. Et facta est hominibus in focum: sumpsit ex eis, & calefactus est: & succendit, & coxit panes: de reliquo autem operatus est deum, & adoravit: fecit sculptile, & curvatus est ante illud.

16. Medium ejus combussit igni, & de medio ejus carnes comedit: coxit pulmentum, & saturatus est, & calefactus est, & dixit: Vah, calefactus sum, vidi focum.

17. Reliquum autem ejus deum fecit & sculptile sibi: curvatur ante illud, & adorat illud, & obsecrat, dicens: Libera me, quia Deus meus es tu.

18. Nescierunt, neque intellexerunt: obliti (g) enim sunt ne videant oculi eorum, & ne intelligant corde suo.

19. Non recogitant in mente sua, neque cognoscunt, neque sentiunt, ut dicant: Medietatem ejus combussi igni, & coxi super carbones ejus panes: coxi carnes & comedi, & de reliquo ejus idolum faciam? ante truncum ligni procidam?

20. Pars ejus cinis est: cor insipiens adoravit illud, & non liberabit animam suam, neque dicet: Fortè mendacium (h) est in dextera mea.

21. Memento horum Jacob, & Israel; quoniam servus meus es tu: formavi te, servus meus es tu Israel, ne obliviscaris mei.

22. Delevi ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: revertere ad me, quoniam redemi te.

23. Laudate cœli, quoniam misericordiam fecit Dominus: jubilate extrema terræ, resonate montes laudationem, saltus & omne lignum ejus: quoniam redemit Dominus Jacob, & Israel glorabitur.

24. Hæc dicit Dominus redemptor tuus, & formator tuus ex utero: Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens cœlos solus, stabiliens terram, & nullus mecum.

25. Irrita (i) faciens signa divinorum, & ariolos in furorem vertens. Convertens sapientes retrorsum: & scientiam eorum stultam faciens.

26. Suscitans (k) verbum servi sui, & consilium nuntiorum suorum complens. Qui dico Jerusalem: Habitaberis, & civitatibus Juda: Ædificabimini; & deserta ejus suscitabo.

27. Qui dico profundo (l): Desolare, & flumina tua arefaciam.

28. Qui dico Cyro (m): Pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Jerusalem: Ædificaberis, & templo: Fundaberis.

CAPUT XLV.

Prophetia de Cyro & victoriis ipsi à Deo concedendis: prædicitur Christi Nativitas; & loquitur Propheta permixtim de Judæorum per Cyrum typum Christi, liberatione, ac de salute per Christum futura.

1. HÆc dicit Dominus christo (a) meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam coram eo januas, & portæ non claudentur.

2. Ego ante te ibo: & gloriosos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreos confringam.

3. Et

9. (e) Grotius, Amatissima, quæ maximè iis cordi sunt.

13. (f) Designavit illud amussim miniata, seu norma rubra: vel instrumentum designat, quo lævigari solent tabulæ asperiores, vulgò *rabot*.

18. (g) Ne videre possint; obliti oculi, ab oblino, non ab obliviscor.

20. (h) Hebr. Certè mendacium: *In dextera mea*: Id in quo laboro.

25. (i) Inania esse ostendens.

26. (k) Qui ratum faciam vaticinium Isaiæ: *Et deserta ejus suscitabo*, Ruinas ejus opplebo.

27. (l) Abysso; vel Babylonis, Hebr. *Siccatori*; alludit ad ea quæ fecit Cyrus, ut caperet Babylonem, cùm Euphratem exsiccavit.

28. (m) More pastoris dispersum populum congregabis, & in Judæam reduces.

1. (a) Uncto meo; quod insigne erat apud Hebræos

3. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana (b) secretorum: ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel.

4. Propter servum meum Jacob, & Israel electum meum, & vocavi te nomine tuo: assimilavi te, & non cognovisti (c) me.

5. Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est Deus: accinxi (d) te, & non cognovisti me:

6. Ut sciant hi, qui ab ortu solis, & qui ab occidente, quoniam absque me non est. Ego Dominus, & non est alter,

7. Formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum (e): ego Dominus faciens omnia hæc.

8. Rorate (f) cœli desuper, & nubes pluant justum: aperiatur terra, & germinet salvatorem: & justitia oriatur simul: ego Dominus creavi eum.

9. Væ qui contradicit fictori suo, testa de samiis (g) terræ: * numquid dicet lutum figulo suo: Quid facis, & opus tuum absque manibus est?

* Ierem. 18. 6. Rom. 9. 20.

10. Væ qui dicit patri: Quid generas? & mulieri: Quid parturis?

11. Hæc dicit Dominus Sanctus Israel, plastes ejus: Ventura interrogate me, super filios meos, & super opus manuum mearum mandate (h) mihi.

12. Ego feci terram, & hominem super eam creavi ego: manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandavi.

13. Ego suscitavi eum (i) ad justitiam, & omnes vias ejus dirigam: ipse ædificabit civitatem meam, & captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum.

14. Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: Post te ambulabunt, vincti manicis pergent: & te adorabunt, teque deprecabuntur: Tantùm (k) in te est Deus, & non est absque te Deus.

15. Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator.

16. Confusi sunt, & erubuerunt omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum.

17. Israel salvatus (l) est in Domino salute æterna: non confundemini, & non erubescetis usque in sæculum sæculi.

18. Quia hæc dicit Dominus creans cœlos, ipse Deus formans terram, & faciens eam, ipse plastes ejus: non in vanum creavit eam: ut habitaretur, formavit eam: ego Dominus, & non est alius.

19. Non in abscondito locutus sum in loco terræ tenebroso: non dixi semini Jacob: Frustrà quærite me: ego Dominus loquens justitiam, annuntians recta.

20. Congregamini, & venite, & accedite simul qui salvati (m) estis ex gentibus: nescierunt qui levant lignum sculpturæ suæ, & rogant Deum non salvantem.

21. Annuntiate, & venite, & consiliamini simul: quis auditum fecit hoc ab initio (n), ex tunc prædixit illud? numquid non ego Dominus, & non est ultrà Deus absque me? Deus justus, & salvans non est præter me.

22. Convertimini ad me, & salvi eritis omnes fines terræ: quia ego Deus, & non est alius.

23. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiæ verbum, & non revertetur (o):

24. Quia

regiæ potestatis, & in illius figura, Christo Domino: sicut populus Judaicus nesciens figura fuit populi Christiani, ita Cyrus Christi. *Et non cognovisti me:* aliud enim est typum esse, aliud esse veritatem; nescis quam magnæ rei typum geras; in vera Dei religione parùm eras institutus.

3. (b) Gemmas & monilia diligenter asservata cognovit. An fortè animorum immortalitas Cyro nota fuit, ut nonnullis videtur? *Nomen tuum;* Deus eos nomine vocare dicitur, quos ad quiddam magnum destinat.

4. (c) Ex Hebr. *Cognominabo te antequam me cognoscas. Assimilavi te.* Hebr. Cognominavi te, imò & Christum meum; alio scilicet nomine te designavi vel descripsi te & formavi in typum futuræ sub Christo libertatis.

5. (d) Sept. Interpr. Confortavi, armis instruxi; *Et non cognovisti me:* Arab. Cùm nondum me cognosceres; Deum esse mundi opificem nondum cognoverat, sed posteà ex Hebræis hæc didicit.

7. (e) Famem, pestem &c. non peccatum. Prospera & adversa providentia mea dispensat.

8. (f) Postquam de populi Judaici à captivitate Babylonica liberatione disseruit, transit ad liberationem generis humani per Christum tot votis Sanctorum exoptatam. Hæc verba aliquid majus exprimunt, quàm possit typo convenire: *Creavi eum,* ut hominem.

9. (g) Hebr. *Testa de testis terræ;* Testa lutea, & vilis.

11. (h) Videtur ironia, an vestrum est mihi mandare, quid facere debeam? impedite si potestis, ne de iis faciam quod volo.

13. (i) Cyrum, ut quæ justa sunt faciat: sed Christus imprimis in Cyro adumbratur, qui Ecclesiam ædificavit, ad quam omnes gentes transierunt. *Omnes vias ejus dirigam;* Faciam ut incœpta ejus prosperum habeant exitum.

14. (k) Tecum est Deus, non alius est præter eum; cùm de Cyro qui à Ponto Euxino ad interiorem usque Æthiopiam regiones interjectas victoriis pervasit, verba facit, de Christo, seu illius antitypo ea quæ huic uni conveniunt admiscet. Nam in eo, ut in Deo abscondito, Deus operatus est mundi redemptionem; ut in Cyro, Deus occulta quadam ratione operatus est salutem Judæorum.

17. (l) Salvabitur Dei beneficio: *Salute æterna,* quam Deus attulit.

20. (m) Qui Christi fidem induistis. Hieron. *Per quod ostendit non statim omnes gentes esse credituras, sed paulatim & per partes.*

21. & 22. (n) Quis prædixit Judæos per Cyrum liberandos? quis ex omnibus diis fictitiis ista olim prædixit, ut ego feci? *Et salvi eritis omnes fines terræ;* vos qui ab ultimis terræ oris ad fidem vocati estis.

23. (o) Non erit irritum.

* Rom. 14. 11. Phil. 2. 10. 24. * Quia mihi curvabitur omne genu, & jurabit omnis lingua.

25. Ergo in Domino (p), dicet, meæ sunt justitiæ & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei.

26. In Domino justificabitur (q), & laudabitur omne semen Israel.

CAPUT XLVI.

Idolorum vanitas, & destructio futura; Judæi cum reliquiis Israel ad Deum revocantur; gravis eorum reprehensio ob ingratum animum; adhortatur ut ad ipsum, qui solus omnia novit & potest, revertantur, salutem ipsis per Filium promittens.

1. Confractus (a) est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra eorum bestiis & jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem.

2. Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt salvare portantem, & anima eorum in captivitatem ibit.

3. Audite me domus Jacob, & omne residuum domus Israel, qui portamini à meo utero (b), qui gestamini à mea vulva.

4. Usque ad senectam ego ipse, & usque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & salvabo.

5. Cui assimilastis me, & adæquastis, & comparastis me, & fecistis similem?

6. Qui confertis aurum de sacculo, & argentum statera ponderatis: conducentes aurificem, ut faciat Deum: & procidunt, & adorant.

* Bar. 6. 25. 7. * Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo: & stabit, ac de loco suo non movebitur; sed & cùm clamaverint ad eum, non audiet: de tribulatione non salvabit eos.

8. Mementote istud, & confundamini: redite prævaricatores ad cor.

9. Recordamini prioris sæculi, quoniam ego sum Deus, & non est ultrà Deus, nec est similis mei:

10. Annuntians ab exordio (c) novissimum, & ab initio quæ necdum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet:

11. Vocans ab Oriente avem (d), & de terra longinqua virum voluntatis meæ: & locutus sum, & adducam illud: creavi, & faciam illud.

12. Audite me duro corde, qui longè estis à justitia.

13. Propè (e) feci justitiam meam, non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Israel gloriam meam.

CAPUT XLVII.

Babylonis dejectio ac contritio prædicitur ob ejus superbiam, arrogantiam, & crudelitatem in Judæos captivos: & quia in maleficis, auguribus, atque incantatoribus spem suam posuit.

1. Descende (a), sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra: non est solium filiæ Chaldæorum, quia ultrà non vocaberis mollis & tenera.

2. Tolle molam (b), & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela crura, transi flumina.

3. * Revelabitur ignominia tua, & videbitur opprobrium tuum: ultionem capiam, & non resistet mihi homo. * Nah. 3. 5.

4. Redemptor noster, Dominus exercituum nomen illius, Sanctus Israel.

5. Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum: quia non vocaberis ultrà domina regnorum.

6. Iratus sum super populum meum, contaminavi hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias (c): super senem aggravasti jugum tuum valdè.

7. Et

25. (p) Ergo jurando dicet omnis lingua; *In Domino*, Per Dominum: *Mea sunt justitiæ*, A me stat justitia, non ab idolis, quæ causa sua ceciderunt; meî solius est imperium & robur omne; *Ad eum venient*: Ad Christum.

26. (q) Per ipsum Christum.

CAPUT XLVI. 1. & 2. (a) Duo sunt idola Babyloniorum quæ evertenda docet Propheta, quæque figuræ fuerunt abolendæ idololatriæ per Christum. Belis nomine sol, ut & Nabonis Ariolus celebris colebantur. *Onera*; Vestra simulacra non sunt aliud nisi onera sacerdotum. *In captivitatem*; Ob pretium metallorum, è quibus facta sunt, ducuntur ut captiva, & animam suam, sive portantium, liberare non possunt.

3. (b) Uterus ille est Ecclesia, in qua manemus usque ad senectam. Hieron. Docuit eos instar puerorum „ atque lactentium, ita à Deo, quasi matris utero & vul- „ va prægnantis ex Ægypto esse portatos: hoc est, sem- „ per eos dilexi, & fovi. „

10. (c) A longo tempore quæ ventura sunt.

11. (d) Cyrum è Perside, cujus vexillum erat aquila expansis alis: vel Cyrus ut avis velociter veniet.

13. (e) Ut brevi adsit Cyrus, efficiam, qui promissa mea & fidem exsolvat; *Gloriam*, Liberationem gloriosam: quæ imprimis conveniunt Christo. Tempus illud nobis longum est, sed Deo breve, & tamquam unus dies.

1. (a) Prædicit Isaias excidium Babylonis, quam virginem vocat ob cultum & ornatum. Joannes quidem cap. 17. Apocal. meretricem appellat: spiritali sensu Propheta animam in mundo corruptam ad pœnitentiam invitat. CAPUT XLVII.

2. (b) In pistrino servies; *Turpitudinem*, 70. Operimentum tuum: *Rade capillos tuos*, ut fieri solebat in luctu; *Discooperi humerum*: Ad laborem te para, quæ adeò mollis eras in victu.

6. (c) Ob tria capita Deus Babyloni minatur excidium, quòd erga populum Dei se se immisericorditer

7. Et dixisti: In sempiternum ero domina: non posuisti hæc super cor tuum, neque recordata es novissimi tui.

8. Et nunc audi hæc delicata, & habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo: *Apoc. 18. 7.* * Ego sum, & non est præter me amplius (d): non sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem.

Inf. 51. 19. 9. * Venient tibi duo hæc subitò in die una, sterilitas & viduitas: universa venerunt super te, propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem.

10. Et fiduciam habuisti in malitia tua, & dixisti: Non est qui videat me: sapientia tua & scientia tua hæc decepit (e) te. Et dixisti in corde tuo: Ego sum, & præter me non est altera.

11. Veniet super te malum, & nescies ortum ejus: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare: veniet super te repentè miseria, quam nescies.

12. Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si fortè quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior.

13. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, & salvent te augures (f) cœli, qui contemplabantur sidera, & supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi.

14. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos: non liberabunt animam suam de manu flammæ: non sunt prunæ (g), quibus calefiant; nec focus, ut sedeant ad eum.

15. Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraveras: negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in via sua erraverunt: non est qui salvet te.

CAPUT XLVIII.

Increpat Dominus hypocrisim, ingratum animum ac duritiam Judæorum; se, & non idola, annuntiasse futura, & illa complevisse: benignè eos ad se revocat, probans se solum esse verum Deum, omnium conscium, suique populi redemptorem ac gubernatorem.

1. AUdite (a) hæc domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Juda existis, qui juratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini non in veritate, neque in justitia.

2. De civitate enim sancta vocati sunt, & super Deum Israel constabiliti sunt: Dominus exercituum nomen ejus.

3. Priora ex tunc annuntiavi (b), & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repentè operatus sum, & venerunt.

4. Scivi enim quia durus es tu, & nervus (c) ferreus cervix tua, & frons tua ærea.

5. Prædixi tibi ex tunc (d): antequam venirent indicavi tibi, ne fortè diceres: Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandaverunt ista.

6. Quæ audisti, vide omnia: vos autem num annuntiastis? Audita feci tibi nova ex tunc (e), & conservata sunt quæ nescis:

7. Nunc creata (f) sunt, & non ex tunc: & ante diem, & non audisti ea, ne fortè dicas: Ecce ego cognovi ea.

8. Neque audisti, neque cognovisti, neque ex tunc aperta est auris tua: scio (g) enim quia prævaricans prævaricaberis, & transgressorem ex utero vocavi te.

9. Propter nomen meum longè faciam furorem meum: & laude mea infrænabo te, ne intereas.

10. Ecce excoxi (h) te, sed non quasi argentum, elegi te in camino paupertatis.

11. Propter me, propter me faciam, ut non blasphemer (i): * & gloriam meam alteri non dabo. *Sup. 42. 8.*

12. Au-

gesserit, tum ob ejus superbiam, ac demum præsenti felicitate, decepta futurorum non cogitaverit ambigua.

8. (d) Nulla est in orbe alia civitas opulentior: deinde propter ariolos & maleficos infelicior.

10. (e) Astrologia tua vana; quæ imminebant mala, in astris non videbant, unde non eventura persuasum habebant.

13. (f) Qui contemplantur sidera, & ex iis futura augurantur.

14. (g) Sic omnia comburentur, ut ne prunæ quidem supersint.

CAPUT XLVIII. 1. (a) Judæis cæcitatem & duritiem cordis exprobrat. *Audite*, qui gloriamini quod sitis e Patre Jacob orti; *Et de aquis Juda existis*; de Juda tamquam è rivo nobilissimo, vel quòd è semine Juda orti fueritis; *Et Dei Israel recordamini*: Hebr. *Commemoratis*, Crebram facitis ejus mentionem: *Non in veritate & justitia*: nam sæpe juratis quod falsum est & injustum.

3. (b) Loquitur quasi in ipso tempore captivitatis.

4. (c) Dura cervice.

5. (d) Longè antea quàm ista evenirent. Non jacto scientiam, sed ob utilitatem tuam loquor. Hieron. *Quod durities vestra hoc egeat remedio*.

6. (e) Sept. interpretes, & Chald. Ex nunc; *Et conservata sunt quæ nescis*, reservata. An vos deinceps hæc vaticinia annuntiabitis? nequiquam, non enim meam, sed vestram quæritis gloriam.

7. (f) Nunc à me lata est sententia de Babylonis excidio, quod per Isaiam annuntio. *Et non ex tunc*. 70. Nunc fiunt, & non olim, & non prioribus diebus *audisti ea*: unde, *ex tunc*, idem est atque, *olim*.

8. (g) Hæc divinitatis meæ signa sæpiùs inculco, quia scio te ad idola transiturum: etsi hæc prædicta fuerint apertè, nunquam eis fidem habuisti.

10. (h) Non gravissimis ærumnis, sed levioribus, paupertate & captivitate.

11. (i) Quòd si vos funditùs delerem, gentes mihi deesse vires dicerent.

12. Audi me Jacob, & Israel quem ego voco: * ego ipse, ego primus, & ego novissimus.

*Sup. 41. 4. & 44. 6.

13. Manus quoque mea fundavit terram, & dextera mea mensa est cœlos: ego vocabo eos, & stabunt simul.

14. Congregamini omnes vos, & audite: quis de eis annuntiavit hæc? Dominus dilexit eum (k), faciet voluntatem suam in Babylone, & brachium suum in Chaldæis.

Apoc. 1. 8. 17. 22. 13.

15. Ego, ego locutus sum, & vocavi eum: adduxi eum, & directa (l) est via ejus.

16. Accedite ad me, & audite hoc: non à principio in abscondito (m) locutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus Deus misit me, & spiritus ejus.

17. Hæc dicit Dominus redemptor tuus Sanctus Israel: Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via, qua ambulas.

18. Utinam attendisses mandata mea: facta fuisset sicut flumen pax tua, & justitia tua sicut gurgites maris:

19. Et fuisset quasi arena semen tuum, & stirps uteri tui ut lapilli ejus: non interiisset, & non fuisset attritum nomen ejus à facie mea.

20. * Egredimini de Babylone, fugite à Chaldæis, in voce exultationis annuntiate: auditum facite hoc, & efferte illud usque ad extrema terræ. Dicite: Redemit Dominus servum suum Jacob.

* Jer. 51. 6.

21. Non sitierunt in deserto, cùm educeret eos: * aquam de petra produxit eis, & scidit petram, & fluxerunt aquæ.

* Exod. 17. 6. Num. 20. 11.

22. * Non est pax impiis (n), dicit Dominus.

* Inf. 57. 21.

14. (k) Cyrum: *Faciet voluntatem suam in Babylone*; Exequetur decreta Dei. *Brachium suum in Chaldæis*; Brachium Cyri erit contra Chaldæos.

15. (l) Ejus via prosperabitur.

16. (m) Per ænigmata & mysteria prophetarum. Hieron. *Deus misit me, & Spiritus ejus*. Allegoricè Christus homo missus à Patre & Spiritu sancto, qua homo est: ut Deus, à Patre tantùm mittitur ad redemptionem generis humani. Hieron. *Brevique versiculo Trinitatis nobis ostenditur Sacramentum*.

22. (n) Cicero in paradoxis, Improbo benè esse non potest. Hieron. Non est pax incredulis, qui aquam è latere Salvatoris fluentem bibere noluerunt; cujus latus lancea vulneratum aquas fluxit, & sanguine baptismum nobis & martyrium dedicans.

CAPUT XLIX.

1. (a) Christus Dominus rationem reddit legationis suæ, ut omnes gentes ad æternam salutem vocet. Quamquam Joanni Baptistæ ea quoque verba optimè aptari possunt: nam in utero matris est sanctificatus. *Audite insulæ*; Ecclesias de gentibus congregatas alloquitur Propheta.

2. (b) Vitia hominum graviter reprehendit Joannes: sed propriè ad Christum hæc pertinent, cujus verba sunt penetrabiliora omni gladio ancipiti: *Posuit me quasi sagittam electam*, quæ altè penetret: gladius cominùs, sagitta eminùs ferit, verbum Dei prædicatum est Judæis & gentibus.

CAPUT XLIX.

Christus dux Gentium ac Judæorum salvandorum; daturque in fœdus populi ex omni orbis parte vocandi: benignè consolatur Sion quæ se à Deo desertam quærebatur, promittens eam toto orbe fore gloriosam.

1. Audite insulæ, & attendite populi de longè: Dominus (a) ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei.

2. * Et posuit os meum quasi gladium (b) acutum: in umbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam: in pharetra sua abscondit me.

* Inf. 51. 16.

3. Et dixit mihi: Servus meus es tu Israel (c), quia in te gloriabor.

4. Et ego dixi: In vacuum laboravi (d), sine causa, & vanè fortitudinem meam consumpsi: ergo judicium meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo.

5. Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, & Israel non congregabitur (e): & glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea.

6. Et dixit: Parum est ut sis mihi servus (f) ad suscitandas tribus Jacob, & fæces Israel convertendas. * Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.

* Sup. 42. 6. Act. 13. 47.

7. Hæc dicit Dominus redemptor Israel, Sanctus ejus, ad contemptibilem (g) animam, ad abominatam gentem, ad servum dominorum: Reges videbunt, & consurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, & Sanctum Israel qui elegit te.

8. Hæc

3. (c) Sic vocatur Christus, qui natus est ex Israel secundùm carnem.

4. (d) Videtur Propheta Christum inducere conquerentem, quem Pater consolatur ob promissionem conversionis gentium. *Ergo judicium meum cum Domino*: idque ad solamen pastorum, qui è suis laboribus satis uberem fructum se non consequi solent conqueri. *Opus meum*, 70. *Labor meus cum Deo meo*: Ipse judicet; merces mea à Domino.

5. (e) Israel non congregabit se, non revertetur ad Dominum; missus sum ad oves Israel congregandas, sed noluerunt. *Glorificatus* signis, doctrina, factis, datus sum in lucem gentium.

6. (f) Hæc manifestè ad Christum pertinent: *Dedi*; Non sufficit mihi ut Hebræis prædices, & reliquias populi convertas.

7. (g) Contemptam: *Ad abominatam gentem*. Theodotio vertit, Qui despicit animam, seu vitam propriam, qui abominationi est genti, qui servus est principum. Quod manifestè Christo convenit, ait Hieron. vel ad gentem Christianorum, quæ Judæis & Ethnicis est abominationi, pertinet; *Ad servum dominorum*; Christum cum suis, qui flagellis cæsus in crucem actus est. *Reges videbunt, & consurgent*: Assurgent tibi supplicaturi, ô Christe: *Quia fidelis est*; Quod promisit, opere præstitit.

* 2. Cor. 6. 2. 8. Hæc dicit Dominus : * In tempore placito exandivi te, & in die salutis (h) auxiliatus sum tui : & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas :

9. Ut diceres his, qui vincti sunt : Exite ; & his, qui in tenebris : Revelamini. Super vias pascentur (i), & in omnibus planis pascua eorum.

* Apoc. 7. 16. 10. * Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & sol : quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit (k) eos.

11. Et ponam omnes montes meos in viam, & semitæ meæ exaltabuntur.

12. Ecce isti de longè venient, & ecce illi ab aquilone & mari, & isti de terra australi.

13. Laudate cœli, & exulta terra, jubilate montes laudem : quia consolatus est Dominus populum suum, & pauperum suorum miserebitur.

14. Et dixit (l) Sion : Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei.

15. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui ? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui.

16. Ecce in manibus meis descripsi (m) te : muri tui coram oculis meis semper.

17. Venerunt structores (n) tui : destruentes te & dissipantes, à te exibunt.

* Inf. 60. 4. 18. * Leva in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi : vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa.

19. Quia deserta (o) tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ nunc angusta erunt præ habitatoribus, & longè fugabuntur qui absorbebant te.

20. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ : Angustus (p) est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem.

21. Et dices in corde tuo : Quis genuit mihi istos ? ego sterilis, & non pariens, transmigrata, & captiva : & istos quis enutrivit (q) ? ego destituta & sola : & isti ubi erant ?

22. Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levabo (r) ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas super humeros portabunt.

23. Et erunt reges nutritii (s) tui, & reginæ nutrices tuæ : vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur qui expectant eum.

24. Numquid tolletur à forti præda (t) ? aut quod captum fuerit à robusto, salvum esse poterit ?

25. Quia hæc dicit Dominus : Equidem, & captivitas à forti tolletur : & quod ablatum fuerit à robusto, salvabitur. Eos verò, qui judicaverunt te, ego judicabo, & filios tuos ego salvabo.

26. Et cibabo (u) hostes tuos carnibus suis : & quasi musto, sanguine suo inebriabuntur : & sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, & redemptor tuus fortis Jacob.

CAPUT L.

Non ex Dei impotentia, sed propter suas iniquitates manet Synagoga repudiata, quia Christum ipsa repudiavit ; multa passus est Christus, ut eam lucri faceret ; corpus suum dedit percutientibus.

1. HÆc dicit Dominus : Quis est hic liber repudii (a) matris vestræ, quo dimisi eam ? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos ? ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.

2. Quia

8. (h) In tempore salutis : *Suscitares terram* ; Ut homines ad vitam revocares.

9. (i) Ubique copia erit cibi & potus spiritualis. *Revelamini* ; In lucem prodeatis ; crebræ metaphoræ continuantur.

10. (k) Fortè portabit, ex Hebræo.

14. (l) Judæi ad Deum conversi : *Dereliquit me Dominus*, qui paucos ex Hebræis convertit. An pótius hæc sunt verba Ecclesiæ vehementer oppressæ, cui Deus, *Numquid oblivisci potest* &c. vel *ecce dixit Sion*, ad Christum.

16. (m) Signum apposui, ut solent qui alicujus rei meminisse volunt, signum aliquod in digito ponunt.

17. (n) Qui te instauraturi sunt Apostoli ; *Exibunt*, qui ædificationem Ecclesiæ impedire conabantur, 70. *Cito ædificaberis*, ab iis qui te destruxerunt.

19. (o) Regiones gentilium incultæ, & terra plena ruinis.

20. (p) Præ multitudine eorum qui convertentur. Angustus est mihi locus in Synagogis, fac mihi locum in Ecclesiis, ut habitem latiùs. Hieron.

21. (q) Quis hos genuit in Christo, & educavit ?

22. (r) Ut solent qui aliquem ad se vocant ; *Signum*, vexillum crucis.

23. (s) Reges enim ditarunt Ecclesiam. Nutritius pro nutritore ; *Qui expectant eum*, qui ei confidunt.

24. (t) An non à diabolo auferetur gentilitas ? & quidem tolletur à forti armato præda ejus. Matth. 12.

26. (u) Quæ est catachresis : mutua cæde se conficient, ut Madianitæ Jud. 7. & Moabitæ 2. Paral. 20. Hieron. aliter exponit : Ego Dominus judicans eos qui oppresserunt, sive judicans judicium ejus, liberabit filios qui capti fuerant à gigante, atque salvabit, & adversarias potestates cibabit carnibus suis, & inebriabit quasi musto, ut nequaquam alterum nece, sed sua morte saturentur.

CAP. L. 1. (a) Synagogam alloquitur : An ita sævii ut te repudiarem, aut cum solvendo non essem, vos creditori vendidi, ut patres interdum oppressi ære alieno liberos vendunt ? *Venditi estis* : Immeritò me accusatis, quasi

2. Quia veni, & non erat vir: vocavi,
* Inf. 59. 1. & non erat (b) qui audiret: * numquid abbreviata & parvula facta est manus mea, ut non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum: computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti.

3. Induam cœlos tenebris, & saccum ponam operimentum eorum.

4. Dominus dedit mihi linguam eruditam (c), ut sciam sustentare eum, qui lassus est verbo: erigit manè, manè erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum.

5. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico (d): retrorsum non abii.

* Matth. 26. 67. 6. * Corpus meum dedi percutientibus (e), & genas meas vellentibus: faciem meam non averti ab increpantibus, & conspuentibus in me.

7. Dominus Deus auxiliator meus, ideò non sum confusus: ideò posui faciem meam ut petram durissimam, & scio quoniam non confundar.

* Rom. 8. 33. 8. * Juxtà est qui justificat me, quis contradicet mihi? stemus simul, quis est adversarius meus? accedat ad me.

9. Ecce Dominus Deus auxiliator meus: quis est qui condemnet me? Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos.

10. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? qui ambulavit in tenebris (f), & non est lumen ei, speret in nomine Domini, & innitatur super Deum suum.

11. Ecce vos omnes accendentes (g) ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

CAPUT LI.

Adhortatur Sion exemplo Abrahæ, cui Deus promissa complevit; de lege Evangelica latè disserit, & hostium Ecclesiæ dejectione.

1. Audite me qui sequimini (a) quod justum est, & quæritis Dominum: attendite ad petram unde excisi estis, & ad cavernam laci, de qua præcisi estis.

2. Attendite ad Abraham (b) patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos: quia unum vocavi eum, & benedixi ei, & multiplicavi eum.

3. Consolabitur ergo Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas ejus: & ponet desertum ejus quasi delicias, & solitudinem ejus quasi hortum Domini. Gaudium & lætitia invenietur in ea, gratiarum actio & vox laudis.

4. Attendite ad me popule meus, & tribus mea me audite: * quia lex à me exiet, * Sup. 2. 3.
& judicium meum in lucem populorum requiescet.

5. Propè est justus meus, egressus est salvator (c) meus, & brachia mea populos judicabunt: me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt.

6. Levate in cœlum oculos vestros, & videte sub terra deorsum: quia cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores ejus sicut hæc interibunt: * Salus autem mea in sempiternum erit, & justitia mea non deficiet. * Psal. 36. 39.

7. Audite me qui scitis justum (d), populus meus * lex mea in corde eorum: * Psal. 36. 31.

" vos desererem; vos me deseruistis. Hieron. Scelera vestra atque peccata vos dæmonibus vendiderunt, ut præsentis sæculi voluptatibus irretiti, & vos parentem, & illa conjugem derelinqueret.

2. (b) Qui me exciperet, Hieronymus: omnes enim viri & hominis imaginem relinquentes, bestiarum & serpentium sumpsere imagines; *Desertum faciam mare*, Illud exsiccabo: id possum efficere, ut in mari rubro factum est.

4. (c) 70. Linguam institutionis, linguam aliis instituendis idoneam. Quæ sequuntur, manifestè ad Christum spectant: *Ut sciam*, opportunè loqui iis qui sunt fessi calamitatibus: *Manè*; repetitio ex proprietate Hebraici sermonis hunc habet sensum, quotidiè manè: ubi Deus suggerit, quæ dicenda sunt, perfecta doctrina est. Hieron. in hunc locum: *Deus aperuit aures Christi, ut scientiam Patris ad nos usque transmitteret*.

5. (d) Non defugi ministerium. *Aperuit aurem*, Dedit intelligentiam.

6. & 7. (e) Hæc impleta sunt in passione Christi, Matth. 26. *Non sum confusus*, Sustinui opprobrium.

10. (f) Si quis ex vobis sit in mediis calamitatibus, ne desinat.

11. (g) Flammis addicti, *ambulate in lumine ignis*: persecutio vos illustrabit; sentite iram divinam. Hæc quoque de impiis exponi possunt, qui in flammis quas accenderunt, versabuntur: volutamini, *Dormietis*: Hebr. Cubabitis, Matth. 25. Discedite a me maledicti. Hieron. " Ut in pœnis, atque suppliciis discant Dei potentiam, " & redeant ad salutem: significat autem populi Judaici " vastitatem, qua Romanis traditi sunt, ut captivitatis " jugum huc usque sustineant. "

CAP. LI.

1. (a) Judæis qui Christum sequentur, bona omnia promittit. *Petram*, Hebr. Cisternam, lapicidinam. Christus est petra viva, ex qua Ecclesia exstructa fuit. Judæos consolatur, ac vetat ne ob paucitatem fidelium frangantur eorum animi: vel attendite ad parentem generis vestri, aut ad vestram originem.

2. (b) Fidem & virtutem Abrahæ imitandam proponit Isaias, uti & Petrus mulieribus Christianis exemplum Saræ; ac potens est Deus suscitare filios Abrahæ è lapidibus, seu è gentibus.

5. (c) A me mittendus. Hæc ut alia multa de Cyro perperam exponit Grotius. Brachium seu potentiam Deus manifestam fecit in cruce Domini, cui totum subjecit orbem. *Insulæ*, Nationes omnes expectabunt potentiæ meæ effectum; *Sustinebunt*, Hebr. In brachio meo confident.

7. (d) Qui Christum nostis, aut justitiam colitis. *Opprobrium*, Calumnias. patientia fidei respondit. Hic est patientia & fides Sanctorum, cùm Lex Dei cordibus nostris altè insculpta est.

rum: nolite timere opprobrium hominum, & blaſphemias eorum ne metuatis.

8. Sicut enim veſtimentum, ſic comedet eos vermis: & ſicut lanam, ſic devorabit eos tinea: Salus autem mea in ſempiternum erit, & juſtitia mea in generationes generationum.

9. Conſurge, conſurge (c), induere fortitudinem brachium Domini: conſurge ſicut in diebus antiquis, in generationibus ſæculorum. Numquid non tu percuſſiſti ſuperbum, vulneraſti draconem?

* Exod. 14. 21. 10. * Numquid non tu ſiccaſti mare, aquam abyſſi vehementis: qui poſuiſti profundum maris viam, ut tranſirent liberati?

11. Et nunc qui redempti ſunt à Domino, revertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia ſempiterna ſuper capita eorum, gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus.

12. Ego, ego ipſe conſolabor vos: quis tu ut timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quaſi fœnum ita areſcet?

13. Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cœlos, & fundavit terram: & formidaſti jugiter tota die à facie furoris ejus qui te tribulabat, & paraverat ad perdendum: ubi nunc eſt furor tribulantis?

14. Citò veniet (f) gradiens ad aperiendum, & non interficiet uſque ad internecionem, nec deficiet panis ejus.

15. Ego autem ſum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumeſcunt fluctus ejus: Dominus exercituum nomen meum.

* Sup. 49. 2. 16. * Poſui verba (g) mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, & fundes terram: & dicas ad Sion: Populus meus es tu.

17. Elevare, elevare, conſurge (h) Jeruſalem, quæ bibiſti de manu Domini calicem iræ ejus: uſque ad fundum calicis ſoporis bibiſti, & potaſti uſque ad fæces.

18. Non eſt qui ſuſtentet eam ex omnibus filiis, quos genuit: & non eſt qui apprehendat manum ejus ex omnibus filiis, quos enutrivit.

19. * Duo (i) ſunt quæ occurrerunt tibi: quis contriſtabitur ſuper te? vaſtitas, & contritio, & fames, & gladius: quis conſolabitur te? * Sup. 47. 9.

20. Filii tui projecti ſunt, dormierunt in capite omnium viarum, ſicut oryx (k) illaqueatus: pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

21. Idcircò audi hoc paupercula, & ebria non à vino.

22. Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnabit pro populo ſuo: Ecce tuli de manu tua calicem ſoporis, fundum calicis indignationis meæ, non adjicies ut bibas illum ultrà.

23. Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliaverunt, & dixerunt animæ tuæ: Incurvare, ut tranſeamus: & poſuiſti ut terram corpus tuum, & quaſi viam tranſeuntibus.

CAPUT LII.

Conſecratur Sion, hoc eſt, Chriſti Eccleſia ob gratuitam ſui redemptionem: prædicatores Evangelicæ pacis commendat; excitat omnes ad laudem Dei propter Chriſtum paratum omnibus ſalvatorem: de ipſius exaltatione ſimul & humiliatione, & fide gentium diſſerit.

1. Conſurge, conſurge (a), induere fortitudine tua Sion, induere veſtimentis gloriæ tuæ Jeruſalem, civitas Sancti: quia non adjiciet ultrà ut pertranſeat per te incircumciſus & immundus.

2. Excutere de pulvere, conſurge; ſede Jeruſalem: ſolve vincula colli tui captiva filia Sion.

3. Quia hæc dicit Dominus: Gratis venumdati (b) eſtis, & ſine argento redimemini.

4. Quia

9. (e) Hieron. Conſurge, ſicut in diebus antiquis, & tuam exerce fortitudinem; *Draconem*, Pharaonem ad mare rubrum.

14. (f) Chriſtus; *Ad aperiendum*, carceres: Hebr. *Feſtinabit vinctus ut ſolvatur:* gentes ante captivæ ſub dæmonis tyrannide. Hieron. Citò veniet filius meus gradiens & conculcans adverſarios tuos, ut aperiat tibi viam victoriæ, ſive ut inferos referet: qui non interficiat uſque ad internecionem, ſed velit ſalvare converſos.

16. (g) Verba Dei Patris ad Chriſtum; *Terram*, Orbem, ſeu Eccleſiam: 70. Per quam conſtitui cœlum & fundavi terram. *Et dicas ad Sion;* & ad dicendum Sion, *Populus meus es tu*.

17. (h) Captivos in Babylone alloquitur, & ſub eorum typo fideles: nam ad primitivam Eccleſiam, quæ Jeruſalem appellatur, hæc propriè pertinent. *Uſque ad fundum calicis ſoporis*, Hebr. timoris, bibiſti.

19. (i) Vaſtitas nempe & contritio ad urbem, fames & gladius ad cives referuntur: vel utrumque bis nominat. *Quis contriſtabitur ſuper te?* Quis tibi indoluit?

20. (k) Fera Ægypti truculentior. Ariſt. l. 2. de hiſtor. anim. cap. 17. Illaqueatus oryx per plateas ad ſpectaculum tractus. 70. verterunt, *Sicut Beta ſemicocta*, alii Rupicapram interpretantur, ſeu capram ſilveſtrem, *un chamois*.

CAP. LII. 1. (a) Sub typo Jeruſalem, Chriſti Eccleſiam alloquitur, quæ eſt civitas ſancta. Hebr. *Sanctuarium;* propter templum: per eam non tranſit immundus & incircumciſus, ut fidem ejus & mores pervertant. Quamquam ad captivitatem Babylonicam hæc quoque referri poſſunt, ut in typo; quæ verba Prophetæ non ad ruinas lapidum, ſed ad populum ſunt referenda, ex Hieronymo.

3. & 4. (b) Cum Chaldæis, tum dæmoni: ſine pretio traditi fuiſtis; nullo ſuo jure vos in ſervitutem abduxerunt Chaldæi, aut dæmoni addicti eſtis gratis; *Redimemini*, ſine pretio. *Et Aſſur abſque ulla cauſa*, Pharao: vox cum Aſſur iis temporibus communne erat

Gen. 46. 6. 4. Quia hæc dicit Dominus Deus: * In Ægyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi: & Assur absque ulla causa calumniatus est eum.

5. Et numquid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores ejus iniquè agunt, dicit Dominus, * & jugiter tota die nomen meum blasphematur. *Ezech. 36. 20. Rom. 2. 24.*

6. Propter hoc sciet (c) populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum.

Nah. 1. 15. Rom. 10. 15. 7. * Quàm pulchri super montes pedes (d) annuntiantis & prædicantis pacem: annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus!

8. Vox speculatorum tuorum: levaverunt vocem, simul laudabunt: quia oculo ad oculum videbunt (e) cùm converterit Dominus Sion.

9. Gaudete, & laudate simul deserta Jerusalem: quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Jerusalem.

Psal. 97. 3. 10. Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium * : & videbunt omnes fines terræ salutare (f) Dei nostri.

2. Cor. 6. 17. 11. Recedite, recedite (g), exite inde, * pollutum nolite tangere: exite de medio ejus, mundamini qui fertis vasa Domini.

12. Quoniam non in tumultu exibitis (h), nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Israel.

13. Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valdè.

14. Sicut obstupuerunt (i) super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, & forma ejus inter filios hominum.

15. Iste asperget (k) gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum: * quia quibus non est narratum de eo, viderunt: & qui non audierunt, contemplati sunt. *Rom. 15. 21.*

CAPUT LIII.

Prophetia de Christi Nativitate, Passione, ac Morte ejus acerba propter peccata nostra: tum de mansuetudine ejus, & voluntaria oblatione; de illius gloria, & credentium multitudine.

1. QUis credidit (a) auditui nostro? & brachium Domini cui revelatum est. *Rom. 10. 16. Joan. 12. 38.*

2. Et ascendet sicut virgultum (b) coram eo, & sicut radix de terra sitienti: non est species ei, neque decor: & vidimus eum, & non erat aspectus, & desideravimus eum:

3. * Despectum, & novissimum (c) virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem: & quasi absconditus vultus ejus & despectus, unde nec reputavimus eum. *Marc. 9. 11.*

4. * Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit: & nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo & humiliatum. *Matth. 8. 17.*

5. * Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina (d) pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus. *1. Cor. 15. 3.*

6. Om-

nomen tyrannorum, ut Ezech. 31. Quamquam de Assyriis quoque Teglathphalasar, & Salmanasar id exponi potest: Cyrus vos remittet, & sine vestris meritis à Dæmonis tyrannide liberi eritis, sed magno liberatoris vestri pretio empti. Et nunc quid; quid obstat, quominus liberem nunc populum meum ab iis qui me blasphemant?

6. (c) Agnoscent me esse, qui reipsa impleo quæ promisi.

7. (d) Tum Christi, tum Apostolorum, Rom. 10. Speculatores sunt Apostoli & Prophetæ.

8. (e) Christum ipsum.

10. (f) Christum agnoscent brachium sanctum Dei.

11. (g) O Levitæ, exite Babylone: aut potiùs, Apostoli exite de infideli, & polluta Jerusalem; post Ascensionem Domini ob scelera Jerusalem jussi sunt Apostoli ire ad gentes.

12. (h) Apostoli pacatè & intrepidè.

14. (i) Admirantes doctrinam tuam, & miracula: *Sic inglorius erit*; Ita ab iis ignominia afficietur, & crucifigetur.

15. (k) Aqua baptismi; præ admiratione. *Quibus non est narratum de eo*; Qui ea usque nihil de illo audierant, viderunt gloriam crucis Christi: Hieron. Qui non
» habuerunt legem & prophetas, & quibus de eo non
» fuerat nunciatum, ipsi videbunt & intelligent. *Contin-
» nebunt os suum*; Obloqui non audebunt tot miraculis
» convicti.

CAPUT LIII. 1. (a) Hieron. Post verba Patris, quibus filium suum mundo nuntiaverat esse venturum, & ante scandalum crucis, de quo dicturus erat, *Inglorius erit*, gloriam præmiserat resurrectionis, *Exaltabitur*; respondit prophetarum chorus se implesse officium suum, & quantum in se fuit, brachium illius atque virtutem omnibus nuntiasse. Hoc verò in capite totam Christi passionem mentis oculis subjicit Propheta, ut capite superiori gloria ejus fuit exposita. *Auditui*, Prædicationi nostræ. Quæ verba à Joanne Apostolo cap. 12. referuntur. *Brachium*; Quàm pauci eximiam Dei potentiam in tanta infirmitate carnis Christi occultatam agnoscent! causam mox aperit: raritatem credentium significat ex Judæis.

2. (b) Hieme floribus nudatum: ut surculus tenellus; *Et sicut radix de terra sitienti*, Aquila interpretatus est, *invia*, ut virginitatis privilegium demonstret, ex matre cœlesti rore fœcundata, & paupercula: *Non est species ei, neque decor*, qualis in mundi hujus principibus: *Desideravimus eum*, Vatabl. Ita ut eum desideraremus. Hieron. *Despectus erat & ignobilis*, quando pendebat in cruce.

3. (c) Ad hoc caput ea verba Christi Domini Marci 9. videntur referenda: *Quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur*: Hebr. Abscondens faciem à se: ut ii faciunt, quos suæ sortis pudet. *Unde nec reputavimus eum*, in persona Judæorum loquitur Isaias.

5. (d) Christus innoxius passus est, ut nos cum Deo reconciliaret. Quæ sequuntur, aperta sunt & clara. *Disciplina*, Hebr. Castigatio: ut pacem cum Deo haberemus. Monita nobis salutaria attulit; *Super eum*, apud eum; à culpa & pœna æterna *sanati sumus*.

Dominum, & miserebitur ejus, & ad Deum nostrum: quoniam multus est ad ignoscendum.

8. Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ, neque viæ vestræ, viæ meæ, dicit Dominus.

9. Quia sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris.

10. Et quomodo descendit imber, & nix de cœlo, & illuc ultrà non revertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti:

11. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum (g), sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.

12. Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini (h): montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu.

13. Pro saliunca (i) ascendet abies; & pro urtica crescet myrtus: & erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur.

CAPUT LVI.

Omnes cujusvis gentis, aut conditionis hortatur Dominus ad servanda præcepta: domus Dei, domus est orationis: gravis increpatio & comminatio adversus pastores Jerusalem, quos cæcos, & canes mutos, & impudentes appellat.

Sap. 1. 1. 1. HÆc dicit Dominus: Custodite (a) judicium, & facite justitiam: quia juxtà est salus mea ut veniat, & justitia mea ut reveletur.

2. Beatus vir, qui facit hoc, & filius hominis, qui apprehendet istud: custodiens sabbatum (b) ne polluat illud, custodiens manus suas ne faciat omne malum.

3. Et non dicat filius advenæ (c), qui adhæret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus à populo suo: Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum.

4. Quia hæc dicit Dominus eunuchis (d): Qui custodierint sabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum:

5. Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.

6. Et filios advenæ, qui adhærent Domino, ut colant eum, & diligant nomen ejus, ut sint ei in servos: omnem custodientem sabbatum ne polluat illud, & tenentem fœdus meum.

7. Adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo (e) orationis meæ: holocausta eorum, & victimæ eorum, placebunt mihi super altari meo: * quia domus mea, domus orationis vocabitur cunctis populis. * Ier. 7. 11. Matt. 21. 13. Marc. 11. 17. Luc. 19. 46.

8. Ait Dominus Deus, qui congregat dispersos Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus.

9. Omnes bestiæ agri venite ad devorandum (f), universæ bestiæ saltus.

10. * Speculatores (g) ejus cæci omnes, nescierunt universi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, & amantes somnia. * Ezech. 3. 17. & 33. 2. 6. 7.

11. Et

11. (g) Irritum non erit; vis promissionis exponitur.

12. (h) Ad Christum.

13. (i) Est herba homilis, de qua Plinius l. 21. c. 7. Saliunca creditur esse lavendula. Vox Hebræa virgultum significat. Symmachus vertit urticam, 70. κονύζα, e amari saporis & odoris teterrimi: isti in Apostolos repentè mutati, facti sunt Cypressus, & Abies, & Myrtus. Hæc admirabilis gentium conversio erit Christo in monimentum gloriæ & victoriæ. His qui de malo commutati fuerint in bonum, erit Dominus in nomen & in signum æternum, ut ex ipsius nomine appellentur Christiani, & crucis ejus inurantur cauterio. Hieron.

CAPUT LVI. 1. (a) Omnes invitat ut justè vivendo ad salutem consequendam à Christo se præparent: *Juxtà est salus*, per Christum quem mitto; *Ut reveletur*, ut appareat justitia qua justifico, vel mea fides in iis præstandis quæ promisi.

2. (b) Ab omni opere servili & peccato abstinendo. Hieron. Quod sit autem sabbatum quod præcepit observandum, sequens versus ostendit: *Custodiens manus suas*, &c.

3. (c) Gentiles & eunuchi per legem Moysis à Synagoga arcebantur: Christus utrosque excipit: *Qui adhæret Domino*, qui Christianæ religionis sacra suscipit. *Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum*, sterile: nulli enim bona operà pariunt.

4. & 5. (d) Hæc promissio ad eunuchos voluntarios pertinet, quos commendat Dominus Matth. 19. *Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filiis & filiabus*; quàm si filios & filias haberent. Hieron. *Et qui eunuchus fuerit, ac fecerit universa quæ scripta sunt, habebit in muris ejus locum optimum, ut scilicet turris Domini efficiatur, & in sacerdotali consistat gradu, & pro carnis filiis multos habeat filios spirituales*; 70. *Dabo eis locum nominatum meliorem filiis & filiabus*; quàm si haberent filios & filias. *Qui custodierint*; dummodo corporis & animæ castitatem servent: castitas est puritas corporis, humilitas est mundities animæ: duo sunt corporis sacrificia, unum viri corporis, quod eunuchi voluntarii offerunt; alterum martyribus proprium, qui vitam amittendo corpus suum immolant Deo.

7. (e) Quod etiam de templo materiali interpretatur Christus Dominus, Marci 11. Sed allegorico sensu intelligitur de Ecclesia, ad quam ex omnibus gentibus congregantur fideles; & orationis nomine intelliguntur omnia, quæ ad externum Dei cultum pertinent; *Dei templum simul omnes, & singuli templa sumus*. Aug. l. 10. de civit. cap. 10.

9. (f) Aliter, Ut devoremini; milites Romani & hostes Judæorum ad Judæos vastandos, quòd Christum occiderint; vel impios omnes advocari plerique interpretantur; non optat Judæorum infortunium, sed prædicit fore ut à dæmonibus devorentur. Hieron. "Congregatis autem per Apostolos reliquiis, & in unum redactis gregem, his qui fuerant antè dispersi, omnes bestiæ provocantur ut veniant, & devorent Israel, eos videlicet qui credere noluerunt: bestiæ agri, vel Gentiles invitantur, ut agni carne saturentur."

10. (g) Pontifices ejus, nempe Israelis, scribæ. *Cæci omnes, nescierunt*, tempus visitationis suæ. Cæcitas pri-

11. Et canes impudentissimi nescierunt saturitatem (h): ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam: omnes in viam suam declinaverunt *, unusquisque ad avaritiam suam, à summo usque ad novissimum. (* Ier. 6. 13. & 8. 10.)

12. Venite, sumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras, & multò ampliùs.

CAPUT LVII.

Justorum futura felicitas non intelligitur ab impiis, quibuscum Deus hic expostulat super idololatria, aliisque sceleribus; conversis autem pax & consolatio promittitur.

1. JUstus (a) perit, & non est qui recogitet in corde suo: & viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus est justus.

2. Veniat pax, requiescat (b) in cubili suo qui ambulavit in directione sua.

3. Vos autem accedite huc filii (c) auguratricis: semen adulteri, & fornicariæ.

4. Super (d) quem lusistis? super quem dilatastis os, & ejecistis linguam? numquid non vos filii scelesti, semen mendax?

5. Qui consolamini in diis subter omne lignum frondosum, immolantes parvulos in torrentibus (e), subter eminentes petras?

6. In partibus torrentis pars tua, hæc est sors tua: & ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium: numquid super his non indignabor?

7. Super montem excelsum & sublimem posuisti cubile (f) tuum, & illuc ascendisti, ut immolares hostias.

8. Et post ostium (g), & retrò postem posuisti memoriale tuum: quia juxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus: dilexisti stratum eorum manu aperta.

9. Et ornasti te regi (h) unguento, & multiplicasti pigmenta tua. Misisti legatos tuos procul, & humiliata es usque ad inferos.

10. In multitudine viæ tuæ laborasti (i): non dixisti: Quiescam: vitam manus tuæ invenisti, propterea non rogasti.

11. Pro quo solicita timuisti (k), quia mentita es, & mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo? quia ego tacens, & quasi non videns, & mei oblita es.

12. Ego annuntiabo justitiam (l) tuam, & opera tua non proderunt tibi.

13. Cùm clamaveris, liberent te congregati (m) tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura: Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram, & possidebit montem sanctum meum.

14. Et dicam: * Viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. (* Inf. 62. 10.)

15. Quia hæc dicit Excelsus, & sublimis habitans æternitatem (n): & sanctum nomen ejus in excelso & in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu: ut vivificet spiritum humilium, & vivificet cor contritorum.

16. Non enim in sempiternum litigabo (o), neque usque ad finem irascar: quia spiri-

mum est eorum vitium, tum ignavia; *Canes muti*, post otium & desidiam; *Dormientes*, tandem ingluvies, avaritia, impudentia, & pertinacia.

11. (h) Insatiabiles, *Omnes in viam suam declinaverunt*, res suas agunt, non Dei. Quæ vitia si pastores invaserint, quid de ovibus expectandum?

CAPUT LVII.

1. (a) De justis omnibus loquitur; *Et non est qui recogitet: Et viri misericordiæ*, misericordes; *colliguntur*, ad patres suos; *à facie*, ut mala hujus sæculi non videant. Hæc prophetia ab aliis de Josia rege exponitur, qui ad majores suos collectus est, ne videret populi captivitatem.

2. (b) In pace; *Qui ambulavit in directione sua*, in vitæ rectitudine. Hebr. *Coram eo*, Deo scilicet.

3. (c) Judæi, qui divinationibus estis addicti: 70. *Filii iniquitatis*.

4. (d) De Christo loquitur, quem ludibrio habuerunt; alii Josiam esse putant, quem ob pietatem irriserant; *super quem dilatastis os*, locuti estis quod vobis libitum fuit.

5. (e) Immane illud parvulorum sacrificium fieri solebat in torrente Cedron, in valle Ennon.

7. (f) Altare, vel pernoctabant ibi, ut consequerentur somnia futurorum præsagia.

8. (g) Idola sua post ostia reponebant, Lares dictos: *Juxta me*, cùm prope essem: *Discooperuisti*, vel te, vel lectum; *Dilatasti cubile tuum*, multa admittendo idola; *Manu aperta*, palàm & impudenter.

9. (h) Idolo Moloch, quod Hebraicè regem significat. *Misisti legatos tuos procul*, ex Assyria & Ægypto idola accersisti; *Humiliata es usque ad inferos*, de idololatria, aut de adulterio loquitur: Ad idola usque, quæ sunt dæmonis opera.

10. (i) In arcessendis undique idolis, & colendis. *Non dixisti, quiescam*: 70. Desinam: *Vitam manus tuæ invenisti*, idola manu facta, à quibus omnia sperabas: *Propterea non rogasti*, me. Hier. *Quia rebus omnibus abundasti, ideò Dominum neglexisti*.

11. (k) Cùm timuisti idola. Hier. Quia plenis horreis habes fiduciam in divitiis, rogare me noluisti: *Quia ego tacens*: Hebr. *An quia ego taceo jam pridem*, ideò me non curas? in quo Deus, ut docet Gregorius in pastorali, *præclarum dat pastoribus exemplum, nonnulla sæpè prudenter dissimulando*.

12. (l) Ironicè.

13. (m) Congreges tui, vel dii nationum quos colitis. Eruant te Synagogæ tuæ. *Auferet ventus*, idola quæ eos liberare non possunt, tollet tempestas.

15. (n) In seipso, qui est æternus, sanctus, habitans in Sanctis; *Et cum contrito & humili spiritu*, cum afflicto: quamquam in excelso habitat, humilibus tamen favet.

16. (o) Non irascar illis diu. *Quia spiritus*, mittam spiritum meum qui eos tuebitur, & lenem flatum qui eos consolabitur.

3. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana (b) secretorum: ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel.

4. Propter servum meum Jacob, & Israel electum meum, & vocavi te nomine tuo: assimilavi te, & non cognovisti (c) me.

5. Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est Deus: accinxi (d) te, & non cognovisti me:

6. Ut sciant hi, qui ab ortu solis, & qui ab occidente, quoniam absque me non est. Ego Dominus, & non est alter,

7. Formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum (e): ego Dominus faciens omnia hæc.

8. Rorate (f) cœli desuper, & nubes pluant justum: aperiatur terra, & germinet salvatorem: & justitia oriatur simul: ego Dominus creavi eum.

9. Væ qui contradicit fictori suo, testa de samiis (g) terræ: * numquid dicet lutum figulo suo: Quid facis, & opus tuum absque manibus est?

* Jerem. 18.6. Rom. 9.20.

10. Væ qui dicit patri: Quid generas? & mulieri: Quid parturis?

11. Hæc dicit Dominus Sanctus Israel, plastes ejus: Ventura interrogate me, super filios meos, & super opus manuum mearum mandate (h) mihi.

12. Ego feci terram, & hominem super eam creavi ego: manus meæ tetenderunt cœlos, & omni militiæ eorum mandavi.

13. Ego suscitavi eum (i) ad justitiam, & omnes vias ejus dirigam: ipse ædificabit civitatem meam, & captivitatem meam dimittet, non in pretio, neque in muneribus, dicit Dominus Deus exercituum.

14. Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt: Post te ambulabunt, vincti manicis pergent: & te adorabunt, teque deprecabuntur: Tantùm (k) in te est Deus, & non est absque te Deus.

15. Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel salvator.

16. Confusi sunt, & erubuerunt omnes: simul abierunt in confusionem fabricatores errorum.

17. Israel salvatus (l) est in Domino salute æterna: non confundemini, & non erubescetis usque in sæculum sæculi.

18. Quia hæc dicit Dominus creans cœlos, ipse Deus formans terram, & faciens eam, ipse plastes ejus: non in vanum creavit eam: ut habitaretur, formavit eam: ego Dominus, & non est alius.

19. Non in abscondito locutus sum in loco terræ tenebroso: non dixi semini Jacob: Frustrà quærite me: ego Dominus loquens justitiam, annuntians recta.

20. Congregamini, & venite, & accedite simul qui salvati (m) estis ex gentibus: nescierunt qui levant lignum sculpturæ suæ, & rogant Deum non salvantem.

21. Annuntiate, & venite, & consiliamini simul: quis auditum fecit hoc ab initio (n), ex tunc prædixit illud? numquid non ego Dominus, & non est ultrà Deus absque me? Deus justus, & salvans non est præter me.

22. Convertimini ad me, & salvi eritis omnes fines terræ: quia ego Deus, & non est alius.

23. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiæ verbum, & non revertetur (o):

24. Quia

regiæ potestatis, & in illius figura, Christo Domino: sicut populus Judaicus nesciens figura fuit populi Christiani, ita Cyrus Christi. *Et non cognovisti me:* aliud enim est typum esse, aliud esse veritatem; nescis quàm magnæ rei typum geras; in vera Dei religione parùm eras institutus.

3. (b) Gemmas & monilia diligenter asservata cognovit. An fortè animorum immortalitas Cyro nota fuit, ut nonnullis videtur? *Nomen tuum;* Deus eos nomine vocare dicitur, quos ad quiddam magnum destinat.

4. (c) Ex Hebr. *Cognominabo te antequam me cognoscas. Assimilavi te.* Hebr. Cognominavi te, imò & Christum meum; alio scilicet nomine te designavi vel descripsi te & formavi in typum futuræ sub Christo libertatis.

5. (d) Sept. Interpr. Confortavi, armis instruxi; *Et non cognovisti me:* Arab. Cùm nondum me cognosceres; Deum esse mundi opificem nondum cognoverat, sed posteà ex Hebræis hæc didicit.

7. (e) Famem, pestem &c. non peccatum. Prospera & adversa providentia mea dispensat.

8. (f) Postquam de populi Judaici à captivitate Babylonica liberatione disseruit, transit ad liberationem generis humani per Christum tot votis Sanctorum exoptatam. Hæc verba aliquid majus exprimunt, quàm possit typo convenire: *Creavi eum*, ut hominem.

9. (g) Hebr. *Testa de testis terræ;* Testa lutea, & vilis.

11. (h) Videtur ironia, an vestrum est mihi mandare, quid facere debeam? impedite si potestis, ne de iis faciam quod volo.

13. (i) Cyrum, ut quæ justa sunt faciat: sed Christus imprimis in Cyro adumbratur, qui Ecclesiam ædificavit, ad quam omnes gentes transierunt. *Omnes vias ejus dirigam:* Faciam ut incœpta ejus prosperum habeant exitum.

14. (k) Tecum est Deus, non alius est præter eum; cùm de Cyro qui à Ponto Euxino ad interiorem usque Æthiopiam regiones interjectas victoriis pervasit, verba facit, de Christo, seu illius antitypo ea quæ huic uni conveniunt admiscet. Nam in eo, ut in Deo abscondito, Deus operatus est mundi redemptionem; ut in Cyro, Deus occulta quadam ratione operatus est salutem Judæorum.

17. (l) Salvabitur Dei beneficio: *Salute æterna*, quam Deus attulit.

20. (m) Qui Christi fidem induistis. Hieron. *Per quod ostendit non statim omnes gentes esse credituras, sed paulatim & per partes.*

21. & 22. (n) Quis prædixit Judæos per Cyrum liberandos? quis ex omnibus diis fictitiis ista olim prædixit, ut ego feci? *Et salvi eritis omnes fines terræ;* vos qui ab ultimis terræ oris ad fidem vocati estis.

22. (o) Non erit irritum.

* Rom. 14. 11. Phil. 2. 10. 24. * Quia mihi curvabitur omne genu, & jurabit omnis lingua.

25. Ergo in Domino (p), dicet, meæ sunt justitiæ & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei.

26. In Domino justificabitur (q), & laudabitur omne semen Israel.

CAPUT XLVI.

Idolorum vanitas, & destructio futura; Judæi cum reliquiis Israel ad Deum revocantur; gravis eorum reprehensio ob ingratum animum; adhortatur ut ad ipsum, qui solus omnia novit & potest, revertantur, salutem ipsis per Filium promittens.

1. CONfractus (a) est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra eorum bestiis & jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem.

2. Contabuerunt, & contrita sunt simul: non potuerunt salvare portantem, & anima eorum in captivitatem ibit.

3. Audite me domus Jacob, & omne residuum domus Israel, qui portamini à meo utero (b), qui gestamini à mea vulva.

4. Usque ad senectam ego ipse, & usque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & salvabo.

5. Cui assimilastis me, & adæquastis, & comparastis me, & fecistis similem?

6. Qui confertis aurum de sacculo, & argentum statera ponderatis: conducentes aurificem, ut faciat Deum: & procidunt, & adorant.

* Bar. 6. 25. 7. * Portant illum in humeris gestantes, & ponentes in loco suo: & stabit, ac de loco suo non movebitur; sed & cùm clamaverint ad eum, non audiet: de tribulatione non salvabit eos.

8. Mementote istud, & confundamini: redite prævaricatores ad cor.

9. Recordamini prioris sæculi, quoniam ego sum Deus, & non est ultrà Deus, nec est similis mei:

10. Annuntians ab exordio (c) novissimum, & ab initio quæ necdum facta sunt, dicens: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet:

11. Vocans ab Oriente avem (d), & de terra longinqua virum voluntatis meæ: & locutus sum, & adducam illud: creavi, & faciam illud.

12. Audite me duro corde, qui longè estis à justitia.

13. Propè (e) feci justitiam meam, non elongabitur, & salus mea non morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Israel gloriam meam.

CAPUT XLVII.

Babylonis dejectio ac contritio prædicitur ob ejus superbiam, arrogantiam, & crudelitatem in Judæos captivos: & quia in maleficiis, auguribus, atque incantatoribus spem suam posuit.

1. DEscende (a), sede in pulvere virgo filia Babylon, sede in terra: non est solium filiæ Chaldæorum, quia ultrà non vocaberis mollis & tenera.

2. Tolle molam (b), & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, revela crura, transi flumina.

3. * Revelabitur ignominia tua, & videbitur opprobrium tuum: ultionem capiam, & non resistet mihi homo. * Nah. 3. 5.

4. Redemptor noster, Dominus exercituum nomen illius, Sanctus Israel.

5. Sede tacens, & intra in tenebras filia Chaldæorum: quia non vocaberis ultrà domina regnorum.

6. Iratus sum super populum meum, contaminavi hæreditatem meam, & dedi eos in manu tua: non posuisti eis misericordias (c): super senem aggravasti jugum tuum valdè.

7. Et

25. (p) Ergo jurando dicet omnis lingua; *In Domino*, Per Dominum: *Meæ sunt justitiæ*, A me stat justitia, non ab idolis, quæ causa sua ceciderunt; meî solius est imperium & robur omne; *Ad eum venient*: Ad Christum.

26. (q) Per ipsum Christum.

CAPUT XLVI. 1. & 2. (a) Duo sunt idola Babyloniorum quæ evertenda docet Propheta, quæque figura fuerunt abolendæ idololatriæ per Christum. Belis nomine sol, ut & Nabonis Ariolus celebris colebantur. *Onera*; Vestra simulacra non sunt aliud nisi onera sacerdotum. *In captivitatem*, Ob pretium metallorum, è quibus facta sunt, ducuntur ut captiva, & animam suam, sive portantium, liberare non possunt.

3. (b) Uterus ille est Ecclesia, in qua manemus usque ad senectam. Hieron. Docuit eos instar puerorum atque lactentium, ita à Deo, quasi matris utero & vulva prægnantis ex Ægypto esse portatos: hoc est, semper eos duxit, & fovi.

10. (c) A longo tempore quæ ventura sunt.

11. (d) Cyrum è Perside, cujus vexillum erat aquila expansis alis: vel Cyrus ut avis velociter veniet.

13. (e) Ut brevi adsit Cyrus, efficiam, qui promissa mea & fidem exsolvat; *Gloriam*, Liberationem gloriosam: quæ imprimis conveniunt Christo. Tempus illud nobis longum est, sed Deo breve, & tamquam unus dies.

CAPUT XLVII. 1. (a) Prædicit Isaias excidium Babylonis, quam virginem vocat ob cultum & ornatum. Joannes quidem cap. 17. Apocal. meretricem appellat: spiritali sensu Propheta animam in mundo corruptam ad pœnitentiam invitat.

2. (b) In pistrino servies; *Turpitudinem*, 70. Operimentum tuum: *Rade capillos tuos*, ut fieri solebat in luctu; *Discooperi humerum*: Ad laborem te para, quæ adeò mollis eras in victu.

6. (c) Ob tria capita Deus Babyloni minatur excidium, quòd erga populum Dei se se immisericorditer

7. Et dixisti: In sempiternum ero domina: non posuisti hæc super cor tuum, neque recordata es novissimi tui.

8. Et nunc audi hæc delicata, & habitans confidenter, quæ dicis in corde tuo: * Ego sum, & non est præter me amplius (d): non sedebo vidua, & ignorabo sterilitatem. (* Apoc. 18. 7.)

9. * Venient tibi duo hæc subitò in die una, sterilitas & viduitas: universa venerunt super te, propter multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duritiam incantatorum tuorum vehementem. (* Inf. 51. 19.)

10. Et fiduciam habuisti in malitia tua, & dixisti: Non est qui videat me: sapientia tua & scientia tua hæc decepit (e) te. Et dixisti in corde tuo: Ego sum, & præter me non est altera.

11. Veniet super te malum, & nescies ortum ejus: & irruet super te calamitas, quam non poteris expiare: veniet super te repentè miseria, quam nescies.

12. Sta cum incantatoribus tuis, & cum multitudine maleficiorum tuorum, in quibus laborasti ab adolescentia tua, si fortè quid prosit tibi, aut si possis fieri fortior.

13. Defecisti in multitudine consiliorum tuorum: stent, & salvent te augures (f) cœli, qui contemplabantur sidera, & supputabant menses, ut ex eis annuntiarent ventura tibi.

14. Ecce facti sunt quasi stipula, ignis combussit eos: non liberabunt animam suam de manu flammæ: non sunt prunæ (g), quibus calefiant; nec focus, ut sedeant ad eum.

15. Sic facta sunt tibi in quibuscumque laboraveras: negotiatores tui ab adolescentia tua, unusquisque in via sua erraverunt: non est qui salvet te.

CAPUT XLVIII.

Increpat Dominus hypocrisim, ingratum animum ac duritiam Judæorum; se, & non idola, annuntiasse futura, & illa complevisse: benignè eos ad se revocat, probans se solum esse verum Deum, omnium conscium, suique populi redemptorem ac gubernatorem.

1. Audite (a) hæc domus Jacob, qui vocamini nomine Israel, & de aquis Juda existis, qui juratis in nomine Domini, & Dei Israel recordamini non in veritate, neque in justitia.

2. De civitate enim sancta vocati sunt, & super Deum Israel constabiliti sunt: Dominus exercituum nomen ejus.

3. Priora ex tunc annuntiavi (b), & ex ore meo exierunt, & audita feci ea: repentè operatus sum, & venerunt.

4. Scivi enim quia durus es tu, & nervus (c) ferreus cervix tua, & frons tua ærea.

5. Prædixi tibi ex tunc (d): antequam venirent indicavi tibi, ne fortè diceres: Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandaverunt ista.

6. Quæ audisti, vide omnia: vos autem num annuntiastis? Audita feci tibi nova ex tunc (e), & conservata sunt quæ nescis:

7. Nunc creata (f) sunt, & non ex tunc: & ante diem, & non audisti ea, ne fortè dicas: Ecce ego cognovi ea.

8. Neque audisti, neque cognovisti, neque ex tunc aperta est auris tua: scio (g) enim quia prævaricans prævaricaberis, & transgressorem ex utero vocavi te.

9. Propter nomen meum longè faciam furorem meum: & laude mea infrænabo te, ne intereas.

10. Ecce excoxi (h) te, sed non quasi argentum, elegi te in camino paupertatis.

11. Propter me, propter me faciam, ut non blasphemer (i): * & gloriam meam alteri non dabo. (* Sup. 42. 8.)

12. Au-

gesserit, tum ob ejus superbiam, ac demum præsenti felicitate, decepta futurorum non cogitaverit ambigua.

8. (d) Nulla est in orbe alia civitas opulentior: deinde propter ariolos & maleficos infelicior.

10. (e) Astrologia tua vana; quæ imminebant mala, in astris non videbant, unde non eventura persuasum habebant.

13. (f) Qui contemplantur sidera, & ex iis futura augurantur.

14. (g) Sic omnia comburentur, ut ne prunæ quidem supersint.

CAPUT XLVIII. 1. (a) Judæis cæcitatem & duritiem cordis exprobrat. *Audite*, qui gloriamini quod sitis e Patre Jacob orti; *Et de aquis Juda existis*; de Juda tamquam è rivo nobilissimo, vel quòd e semine Juda orti fueritis; *Et Dei Israel recordamini*: Hebr. *Commemoratis*, Crebram facitis ejus mentionem: *Non in veritate & justitia*: nam sæpe juratis quod falsum est & injustum.

3. (b) Loquitur quasi in ipso tempore captivitatis.

4. (c) Dura cervice.

5. (d) Longè antea quàm ista evenirent. Non jacto scientiam, sed ob utilitatem tuam loquor. Hieron. *Quod durities vestra hoc egeat remedio*.

6. (e) Sept. interpretes, & Chald. Ex nunc; *Et conservata sunt quæ nescis*, reservata. An vos deinceps hæc vaticinia annuntiabitis? neutiquam, non enim meam, sed vestram quæritis gloriam.

7. (f) Nunc à me lata est sententia de Babylonis excidio, quod per Isaiam annuntio. *Et non ex tunc*. 70. Nunc fiunt, & non olim, & non prioribus diebus *audisti ea*: unde, *ex tunc*, idem est atque, *olim*.

8. (g) Hæc divinitatis meæ signa sæpiùs inculco, quia scio te ad idola transiturum: etsi hæc prædicta fuerint apertè, nunquam eis fidem habuisti.

10. (h) Non gravissimis ærumnis, sed levioribus, paupertate & captivitate.

11. (i) Quòd si vos funditùs delerem, gentes mihi deesse vires dicerent.

12. Audi me Jacob, & Iſrael quem ego voco: * ego ipſe, ego primus, & ego noviſſimus. (* Sup. 41. 4. & 44. 6.)

13. Manus quoque mea fundavit terram, & dextera mea menſa eſt cœlos: ego vocabo eos, & ſtabunt ſimul.

14. Congregamini omnes vos, & audite: quis de eis annuntiavit hæc? Dominus dilexit eum (k), faciet voluntatem ſuam in Babylone, & brachium ſuum in Chaldæis. (Apoc. 1. 8. 17. 22. 13.)

15. Ego, ego locutus ſum, & vocavi eum: adduxi eum, & directa (l) eſt via ejus.

16. Accedite ad me, & audite hoc: non à principio in abſcondito (m) locutus ſum: ex tempore antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus Deus miſit me, & ſpiritus ejus.

17. Hæc dicit Dominus redemptor tuus Sanctus Iſrael: Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, gubernans te in via, qua ambulas.

18. Utinam attendiſſes mandata mea: facta fuiſſet ſicut flumen pax tua, & juſtitia tua ſicut gurgites maris:

19. Et fuiſſet quaſi arena ſemen tuum, & ſtirps uteri tui ut lapilli ejus: non interiſſet, & non fuiſſet attritum nomen ejus à facie mea.

20. * Egredimini de Babylone, fugite à Chaldæis, in voce exultationis annuntiate: auditum facite hoc, & efferte illud uſque ad extrema terræ. Dicite: Redemit Dominus ſervum ſuum Jacob. (* Jer. 51. 6.)

21. Non ſitierunt in deſerto, cùm educeret eos: * aquam de petra produxit eis, & ſcidit petram, & fluxerunt aquæ. (* Exod. 17. 6. Num. 20. 11.)

22. * Non eſt pax impiis (n), dicit Dominus. (* Inf. 57. 21.)

CAPUT XLIX.

Chriſtus dux Gentium ac Judæorum ſalvandorum; daturque in fœdus populi ex omni orbis parte vocandi: benignè conſolatur Sion quæ ſe à Deo deſertam querebatur, promittens eam toto orbe fore glorioſam.

1. AUdite inſulæ, & attendite populi de longè: Dominus (a) ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei.

2. * Et poſuit os meum quaſi gladium (b) acutum: in umbra manus ſuæ protexit me, & poſuit me ſicut ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me. (* Inf. 51. 16.)

3. Et dixit mihi: Servus meus es tu Iſrael (c), quia in te gloriabor.

4. Et ego dixi: In vacuum laboravi (d), ſine cauſa, & vanè fortitudinem meam conſumpſi: ergo judicium meum cum Domino, & opus meum cum Deo meo.

5. Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero ſervum ſibi, ut reducam Jacob ad eum, & Iſrael non congregabitur (e): & glorificatus ſum in oculis Domini, & Deus meus factus eſt fortitudo mea.

6. Et dixit: Parum eſt ut ſis mihi ſervus (f) ad ſuſcitandas tribus Jacob, & fæces Iſrael convertendas. * Ecce dedi te in lucem gentium, ut ſis ſalus mea uſque ad extremum terræ. (* Sup. 42. 6. Act. 13. 47.)

7. Hæc dicit Dominus redemptor Iſrael, Sanctus ejus, ad contemptibilem (g) animam, ad abominatam gentem, ad ſervum dominorum: Reges videbunt, & conſurgent principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis eſt, & Sanctum Iſrael qui elegit te.

8. Hæc

14. (k) Cyrum: *Faciet voluntatem ſuam in Babylone*; Exequetur decreta Dei. *Brachium ſuum in Chaldæis*; Brachium Cyri erit contra Chaldæos.

15. (l) Ejus via proſperabitur.

16. (m) Per ænigmata & myſteria prophetarum. Hieron. *Deus miſit me, & Spiritus ejus*. Allegoricè Chriſtus homo miſſus à Patre & Spiritu ſancto, qua homo eſt: ut Deus, à Patre tantùm mittitur ad redemptionem generis humani. Hieron. *Brevique verſiculo Trinitatis nobis oſtenditur Sacramentum*.

22. (n) Cicero in paradoxis, Improbo benè eſſe non poteſt. Hieron. Non eſt pax incredulis, qui aquam è latere Salvatoris fluentem bibere noluerunt; cujus latus lancea vulneratum aquas fluxit, & ſanguinem baptiſmum nobis & martyrium dedicans.

CAPUT XLIX. 1. (a) Chriſtus Dominus rationem reddit legationis ſuæ, ut omnes gentes ad æternam ſalutem vocet. Quamquam Joanni Baptiſtæ ea quoque verba optimè aptari poſſunt: nam in utero matris eſt ſanctificatus. *Audite inſulæ*; Eccleſias de gentibus congregatas alloquitur Propheta.

2. (b) Vitia hominum graviter reprehendit Joannes: ſed propriè ad Chriſtum hæc pertinent, cujus verba ſunt penetrabiliora omni gladio ancipiti: *Poſuit me quaſi ſagittam electam*, quæ altè penetret: gladius cominùs, ſagitta eminùs ferit, verbum Dei prædicatum eſt Judæis & gentibus.

3. (c) Sic vocatur Chriſtus, qui natus eſt ex Iſrael ſecundùm carnem.

4. (d) Videtur Propheta Chriſtum inducere conquerentem, quem Pater conſolatur ob promiſſionem converſionis gentium. *Ergo judicium meum cum Domino*: idque ad ſolamen paſtorum, qui è ſuis laboribus ſatis uberem fructum ſe non conſequi ſolent conqueri. *Opus meum*, 70. *Labor meus cum Deo meo*: Ipſe judicet; merces mea à Domino.

5. (e) Iſrael non congregabit ſe, non revertetur ad Dominum; miſſus ſum ad oves Iſrael congregandas, ſed noluerunt. *Glorificatus* ſignis, doctrina, factis, datus ſum in lucem gentium.

6. (f) Hæc manifeſtè ad Chriſtum pertinent: *Dedi*; Non ſufficis mihi ut Hebræis prædices, & reliquias populi convertas.

7. (g) Contemptam: *Ad abominatam gentem*. Theodotio vertit, Qui deſpicit animam, ſeu vitam propriam, qui abominationi eſt genti, qui ſervus eſt principum. Quod manifeſtè Chriſto convenit, ait Hieron. vel ad gentem Chriſtianorum, quæ Judæis & Ethnicis eſt abominationi, pertinet; *Ad ſervum dominorum*; Chriſtum cum ſuis, qui flagellis cæſus in crucem actus eſt. *Reges videbunt, & conſurgent*: Aſſurgent tibi ſupplicaturi, ò Chriſte: *Quia fidelis eſt*; Quod promiſit, opere præſtitit.

* 2. Cor. 6. 2. 8. Hæc dicit Dominus : * In tempore placito exaudivi te, & in die salutis (h) auxiliatus sum tui : & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas :

9. Ut diceres his, qui vincti sunt : Exite ; & his, qui in tenebris : Revelamini. Super vias pascentur (i), & in omnibus planis pascua eorum.

* Apoc. 7. 16. 10. * Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & sol : quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit (k) eos.

11. Et ponam omnes montes meos in viam, & semitæ meæ exaltabuntur.

12. Ecce isti de longè venient, & ecce illi ab aquilone & mari, & isti de terra australi.

13. Laudate cœli, & exulta terra, jubilate montes laudem : quia consolatus est Dominus populum suum, & pauperum suorum miserebitur.

14. Et dixit (l) Sion : Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei.

15. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui ? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui.

16. Ecce in manibus meis descripsi (m) te : muri tui coram oculis meis semper.

17. Venerunt structores (n) tui : destruentes te & dissipantes, à te exibunt.

* Isa. 60. 4. 18. * Leva in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi : vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa.

19. Quia deserta (o) tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ nunc angusta erunt præ habitatoribus, & longè fugabuntur qui absorbebant te.

20. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ : Angustus (p) est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem.

21. Et dices in corde tuo : Quis genuit mihi istos ? ego sterilis, & non pariens, transmigrata, & captiva : & istos quis enutrivit (q) ? ego destituta & sola : & isti ubi erant ?

22. Hæc dicit Dominus Deus : Ecce levabo (r) ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas super humeros portabunt.

23. Et erunt reges nutritii (s) tui, & reginæ nutrices tuæ : vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent. Et scies quia ego Dominus, super quo non confundentur qui expectant eum.

24. Numquid tolletur à forti præda (t) ? aut quod captum fuerit à robusto, salvum esse poterit ?

25. Quia hæc dicit Dominus : Equidem, & captivitas à forti tolletur : & quod ablatum fuerit à robusto, salvabitur. Eos verò, qui judicaverunt te, ego judicabo, & filios tuos ego salvabo.

26. Et cibabo (u) hostes tuos carnibus suis : & quasi musto, sanguine suo inebriabuntur : & sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, & redemptor tuus fortis Jacob.

CAPUT L.

Non ex Dei impotentia, sed propter suas iniquitates manet Synagoga repudiata, quia Christum ipsa repudiavit ; multa passus est Christus, ut eam lucri faceret ; corpus suum dedit percutientibus.

1. HÆc dicit Dominus : Quis est hic liber repudii (a) matris vestræ, quo dimisi eam ? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos ? ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram.

2. Quia

8. (h) In tempore salutis : *Suscitares terram* ; Ut homines ad vitam revocares.

9. (i) Ubique copia erit cibi & potus spiritualis. *Revelamini* ; In lucem prodeatis : crebræ metaphoræ continuantur.

10. (k) Fortè portabit, ex Hebræo.

14. (l) Judæi ad Deum conversi : *Dereliquit me Dominus*, qui paucos ex Hebræis convertit. An potiùs hæc sunt verba Ecclesiæ vehementer oppressæ, cui Deus, *Numquid oblivisci potest* &c. vel *ecce dixit Sion*, ad Christum.

16. (m) Signum apposui, ut solent qui alicujus rei meminisse volunt, signum aliquod in digito ponunt.

17. (n) Qui te instauraturi sunt Apostoli ; *Exibunt*, qui ædificationem Ecclesiæ impedire conabantur, 70. *Citò ædificaberis*, ab iis qui te destruxerunt.

19. (o) Regiones gentilium incultæ, & terra plena ruinis.

20. (p) Præ multitudine eorum qui convertentur. Angustus est mihi locus in Synagogis, fac mihi locum in Ecclesiis, ut habitem latiùs. Hieron.

21. (q) Quis hos genuit in Christo, & educavit ?

22. (r) Ut solent qui aliquem ad se vocant ; *Signum*, vexillum crucis.

23. (s) Reges enim ditarunt Ecclesiam. Nutritius pro nutritore ; *Qui expectant eum*, qui ei confidunt.

24. (t) An non à diabolo auferetur gentilitas ? & quidem tolletur à forti armato præda ejus. Matth. 12.

26. (u) Quæ est catachresis : mutua cæde se conficient, ut Madianitæ Jud. 7. & Moabitæ 2. Paral. 20. Hieron. aliter exponit : " Ego Dominus judicans eos qui oppresserunt, sive judicans judicium ejus, liberabit filios qui capti fuerant à gigante, atque salvabit, & adversarias potestates cibabit carnibus suis, & inebriabit quasi musto, ut nequaquam aliorum nece, sed sua morte saturentur. "

CAP. L.

1. (a) Synagogam alloquitur : An ita sævii, ut te repudiarem, aut cum solvendo non essem, vos creditori vendidi, ut patres interdum oppressi ære alieno liberos vendunt ? *Venditi estis* : Immeritò me accusatis, quasi

2. Quia veni, & non erat vir: vocavi, & non erat (b) qui audiret: * numquid abbreviata & parvula facta est manus mea, ut non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum? Ecce in increpatione mea desertum faciam mare, ponam flumina in siccum: computrescent pisces sine aqua, & morientur in siti. * Inf. 59.1.

3. Induam cœlos tenebris, & saccum ponam operimentum eorum.

4. Dominus dedit mihi linguam eruditam (c), ut sciam sustentare eum, qui lassus est verbo: erigit manè, manè erigit mihi aurem, ut audiam quasi magistrum.

5. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico (d): retrorsum non abii.

* Matth. 26. 67. 6. * Corpus meum dedi percutientibus (e), & genas meas vellentibus: faciem meam non averti ab increpantibus, & conspuentibus in me.

7. Dominus Deus auxiliator meus, ideò non sum confusus: ideò posui faciem meam ut petram durissimam, & scio quoniam non confundar.

* Rom. 8. 33. 8. * Juxtà est qui justificat me, quis contradicet mihi? stemus simul, quis est adversarius meus? accedat ad me.

9. Ecce Dominus Deus auxiliator meus: quis est qui condemnet me? Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos.

10. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? qui ambulavit in tenebris (f), & non est lumen ei, speret in nomine Domini, & innitatur super Deum suum.

11. Ecce vos omnes accendentes (g) ignem, accincti flammis, ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: de manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.

CAPUT LI.

Adhortatur Sion exemplo Abrahæ, cui Deus promissa complevit; de lege Evangelica latè disserit, & hostium Ecclesiæ dejectione.

1. Audite me qui sequimini (a) quod justum est, & quæritis Dominum: attendite ad petram unde excisi estis, & ad cavernam laci, de qua præcisi estis.

2. Attendite ad Abraham (b) patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos: quia unum vocavi eum, & benedixi ei, & multiplicavi eum.

3. Consolabitur ergo Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas ejus: & ponet desertum ejus quasi delicias, & solitudinem ejus quasi hortum Domini. Gaudium & lætitia invenietur in ea, gratiarum actio & vox laudis.

4. Attendite ad me popule meus, & tribus mea me audite: * quia lex à me exiet, & judicium meum in lucem populorum requiescet. * Sup. 2. 3.

5. Propè est justus meus, egressus est salvator (c) meus, & brachia mea populos judicabunt: me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt.

6. Levate in cœlum oculos vestros, & videte sub terra deorsum: quia cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur, & habitatores ejus sicut hæc interibunt: * Salus autem mea in sempiternum erit, & justitia mea non deficiet. * Psal. 36. 39.

7. Audite me qui scitis justum (d), populus meus * lex mea in corde eorum: * Psal. 36. 31.

" vos deseruerim; vos me deseruistis. Hieron. Scelera vestra atque peccata vos dæmonibus vendiderunt, ut præsentis seculi voluptatibus irretiti, & vos parentem, & illa conjugem derelinqueret.

2. (b) Qui me exciperet, Hieronymus: omnes enim viri & hominis imaginem relinquentes, bestiarum & serpentum sumpsere imagines; *Desertum faciam mare*, Illud exsiccabo: id possum efficere, ut in mari rubro factum est.

4. (c) 70. Linguam institutionis, linguam aliis instituendis idoneam. Quæ sequuntur, manifestè ad Christum spectant: *Ut sciam*, opportunè loqui iis qui sunt fessi calamitatibus: *Manè*; repetitio ex proprietate Hebraici sermonis hunc habet sensum, quotidiè manè: ubi Deus suggerit, quæ dicenda sunt, perfecta doctrina est. Hieron. in hunc locum: *Deus aperuit aures Christi, ut scientiam Patris ad nos usque transmitteret.*

5. (d) Non defugi ministerium. *Aperuit aurem*, Dedit intelligentiam.

6. & 7. (e) Hæc impleta sunt in passione Christi, Matth. 26. *Non sum confusus*, Sustinui opprobrium.

10. (f) Si quis ex vobis sit in mediis calamitatibus, ne desinat.

11. (g) Flammis addicti, *ambulate in lumine ignis*: persecutio vos illustrabit; sentite iram divinam. Hæc quoque de impiis exponi possunt, qui in flammis quas accenderunt, versabuntur: volutamini, *Dormietis*: Hebr. Cubabitis, Matth. 25. Discedite à me maledicti. Hieron. " Ut in pœnis, atque suppliciis discant Dei potentiam, " & redeant ad salutem: significat autem populi Judaici " vastitatem, qua Romanis traditi sunt, ut captivitatis " jugum huc usque sustineant. "

CAP. LI.

1. (a) Judæis qui Christum sequentur, bona omnia promittit. *Petram*, Hebr. Cisternam, lapicidinam. Christus est petra viva, ex qua Ecclesia extructa fuit. Judæos consolatur, ac vetat ne ob paucitatem fidelium frangantur eorum animi: vel attendite ad parentem generis vestri, aut ad vestram originem.

2. (b) Fidem & virtutem Abrahæ imitandam proponit Isaias, uti & Petrus mulieribus Christianis exemplum Saræ; ac potens est Deus suscitare filios Abrahæ è lapidibus, seu è gentibus.

5. (c) A me mittendus. Hæc ut alia multa de Cyro perperam exponit Grotius. Brachium seu potentiam Deus manifestam fecit in cruce Domini, cui totum subjecit orbem. *Insulæ*, Nationes omnes expectabunt potentiæ meæ effectum; *Sustinebunt*, Hebr. In brachio meo confident.

7. (d) Qui Christum nostis, aut justitiam colitis. *Opprobrium*, Calumnias: patientia fidei respondit. Hic est patientia & fides Sanctorum, cùm Lex Dei cordibus nostris alte insculpta est.

rum: nolite timere opprobrium hominum, & blasphemias eorum ne metuatis.

8. Sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis: & sicut lanam, sic devorabit eos tinea: Salus autem mea in sempiternum erit, & justitia mea in generationes generationum.

9. Consurge, consurge (e), induere fortitudinem brachium Domini: consurge sicut in diebus antiquis, in generationibus sæculorum. Numquid non tu percussisti superbum, vulnerasti draconem?

10. * Numquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis: qui posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati? (* Exod. 14. 21.)

11. Et nunc qui redempti sunt à Domino, revertentur, & venient in Sion laudantes, & lætitia sempiterna super capita eorum, gaudium & lætitiam tenebunt, fugiet dolor & gemitus.

12. Ego, ego ipse consolabor vos: quis tu ut timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnum ita arescet?

13. Et oblitus es Domini factoris tui, qui tetendit cœlos, & fundavit terram: & formidasti jugiter tota die à facie furoris ejus qui te tribulabat, & paraverat ad perdendum: ubi nunc est furor tribulantis?

14. Citò veniet (f) gradiens ad aperiendum, & non interficiet usque ad internecionem, nec deficiet panis ejus.

15. Ego autem sum Dominus Deus tuus, qui conturbo mare, & intumescunt fluctus ejus: Dominus exercituum nomen meum.

16. * Posui verba (g) mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, & fundes terram: & dicas ad Sion: Populus meus es tu. (* Sup. 49. 2.)

17. Elevare, elevare, consurge (h) Jerusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ ejus: usque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti usque ad fæces.

18. Non est qui sustentet eam ex omnibus filiis, quos genuit: & non est qui apprehendat manum ejus ex omnibus filiis, quos enutrivit.

19. * Duo (i) sunt quæ occurrerunt tibi: quis contristabitur super te? vastitas, & contritio, & fames, & gladius: quis consolabitur te? (* Sup. 47. 9.)

20. Filii tui projecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum, sicut oryx (k) illaqueatus: pleni indignatione Domini, increpatione Dei tui.

21. Ideircò audi hoc paupercula, & ebria non à vino.

22. Hæc dicit dominator tuus Dominus, & Deus tuus, qui pugnabit pro populo suo: Ecce tuli de manu tua calicem soporis, fundum calicis indignationis meæ, non adjicies ut bibas illum ultrà.

23. Et ponam illum in manu eorum, qui te humiliaverunt, & dixerunt animæ tuæ: Incurvare, ut transeamus: & posuisti ut terram corpus tuum, & quasi viam transeuntibus.

CAPUT LII.

Consecratur Sion, hoc est, Christi Ecclesia ob gratuitam sui redemptionem: prædicatores Evangelicæ pacis commendat; excitat omnes ad laudem Dei propter Christum paratum omnibus salvatorem: de ipsius exaltatione simul & humiliatione, & fide gentium differit.

1. Consurge, consurge (a), induere fortitudine tua Sion, induere vestimentis gloriæ tuæ Jerusalem, civitas Sancti: quia non adjiciet ultrà ut pertranseat per te incircumcisus & immundus.

2. Excutere de pulvere, consurge; sede Jerusalem: solve vincula colli tui captiva filia Sion.

3. Quia hæc dicit Dominus: Gratis venumdati (b) estis, & sine argento redimemini.

4. Quia

9. (e) Hieron. Consurge, sicut in diebus antiquis, & tuam exerce fortitudinem; *Draconem*, Pharaonem ad mare rubrum.

14. (f) Christus; *Ad aperiendum*, carceres: Hebr. „ *Festinabit vinctus ut solvatur*: gentes ante captivæ sub „ dæmonis tyrannide. Hieron. Citò veniet filius meus „ gradiens & conculcans adversarios tuos, ut aperiat ti„ bi viam victoriæ, sive ut inferos referet: qui non in„ terficiat usque ad internecionem, sed velit salvare con„ versos.

16. (g) Verba Dei Patris ad Christum; *Terram*, Orbem, seu Ecclesiam: 70. Per quam constitui cœlum & fundavi terram. *Et dicas ad Sion*; & ad dicendum Sioni, *Populus meus es tu*.

17. (h) Captivos in Babylone alloquitur, & sub eorum typo fideles: nam ad primitivam Ecclesiam, quæ Jerusalem appellatur, hæc propriè pertinent. *Usque ad fundum calicis soporis*, Hebr. timoris, bibisti.

19. (i) Vastitas nempe & contritio ad urbem, fames & gladius ad cives referuntur: vel utrumque bis nominat. *Quis contristabitur super te?* Quis tibi indoluit?

20. (k) Fera Ægypti truculentior. Arist. l. 2. de histor. anim. cap. 17. Illaqueatus oryx per plateas ad spectaculum tractus. 70. verterunt, *Sicut Beta semicocta*, alii Rupicapram interpretantur, seu capream silvestrem, *un chamois*.

CAP. LII. 1. (a) Sub typo Jerusalem, Christi Ecclesiam alloquitur, quæ est civitas sancta. Hebr. *Sanctuarium*; propter templum: per eam non transit immundus & incircumcisus, ut fidem ejus & mores pervertant. Quamquam ad captivitatem Babylonicam hæc quoque referri possint, ut in typo; quæ verba Prophetæ non ad ruinas lapidum, sed ad populum sunt referenda, ex Hieronymo.

3. & 4. (b) Cum Chaldæis, tum dæmoni: sine pretio traditi fuistis; nullo suo jure vos in servitutem abduxerunt Chaldæi, aut dæmoni addicti estis gratis; *Redimemini*, sine pretio. *Et Assur absque ulla causa*, Pharao: vox enim Assur iis temporibus commune erat

Gen. 46. 6. 4. Quia hæc dicit Dominus Deus: * In Ægyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi: & Assur absque ulla causa calumniatus est eum.

5. Et numquid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis? Dominatores ejus iniquè agunt, dicit Dominus, * & jugiter tota die nomen meum blasphematur. *Ezech. 36. 20. Rom. 2. 24.*

6. Propter hoc sciet (c) populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum.

Nah. 1. 15. Rom. 10. 15. 7. * Quàm pulchri super montes pedes (d) annuntiantis & prædicantis pacem: annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion: Regnabit Deus tuus!

8. Vox speculatorum tuorum: levaverunt vocem, simul laudabunt: quia oculo ad oculum videbunt (e) cùm converterit Dominus Sion.

9. Gaudete, & laudate simul deserta Jerusalem: quia consolatus est Dominus populum suum, redemit Jerusalem.

10. Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium *: & videbunt omnes fines terræ salutare (f) Dei nostri. *Psal. 97. 3.*

2. Cor. 6. 17. 11. Recedite, recedite (g), exite inde, * pollutum nolite tangere: exite de medio ejus, mundamini qui fertis vasa Domini.

12. Quoniam non in tumultu exibitis (h), nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Israel.

13. Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valdè.

14. Sicut obstupuerunt (i) super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, & forma ejus inter filios hominum.

15. Iste asperget (k) gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum: * quia quibus non est narratum de eo, viderunt: & qui non audierunt, contemplati sunt. *Rom. 15. 21.*

CAPUT LIII.

Prophetia de Christi Nativitate, Passione, ac Morte ejus acerba propter peccata nostra: tum de mansuetudine ejus, & voluntaria oblatione; de illius gloria, & credentium multitudine.

1. Quis credidit (a) auditui nostro? & brachium Domini cui revelatum est. *Rom. 10. 16. Joan. 12. 38.*

2. Et ascendet sicut virgultum (b) coram eo, & sicut radix de terra sitienti: non est species ei, neque decor: & vidimus eum, & non erat aspectus, & desideravimus eum:

3. * Despectum, & novissimum (c) virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem: & quasi absconditus vultus ejus & despectus, unde nec reputavimus eum. *Marc. 9. 11.*

4. * Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit: & nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo & humiliatum. *Matth. 8. 17.*

5. * Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina (d) pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus. *1. Cor. 15. 3.*

6. Om-

nomen tyrannorum, ut Ezech. 31. Quamquam de Assyriis quoque Teglathphalasar, & Salmanasar id exponi potest: Cyrus vos remittet, & sine vestris meritis à Dæmonis tyrannidè liberi eritis, sed magno liberatoris vestri pretio empti. Et nunc quid; quid obstat, quominus liberem nunc populum meum ab iis qui me blasphemant?

6. (c) Agnoscent me esse, qui ecipsa impleo quæ promisi.

7. (d) Tum Christi, tum Apostolorum, Rom. 10. Speculatores sunt Apostoli & Prophetæ.

8. (e) Christum ipsum.

10. (f) Christum agnoscent brachium sanctum Dei.

11. (g) O Levitæ, exite Babylone: aut potiùs, Apostoli exite de infideli, & polluta Jerusalem; post Ascensionem Domini ob scelera Jerusalem jussi sunt Apostoli ire ad gentes.

12. (h) Apostoli pacatè & intrepidè.

14. (i) Admirantes doctrinam tuam, & miracula: *Sic inglorius erit*; Ita ab iis ignominia afficietur, & crucifigetur.

15. (k) Aqua baptismi; præ admiratione. *Quibus non est narratum de eo*; Qui eò usque nihil de illo audierant, viderunt gloriam crucis Christi: Hieron. Qui non
» habuerunt legem & prophetas, & quibus de eo non
» fuerat nunciatum, ipsi videbunt & intelligent. *Continebunt os suum*; Obloqui non audebunt tot miraculis
» convicti.

CAPUT LIII. 1. (a) Hieron. Post verba Patris, quibus filium suum mundo nuntiaverat esse venturum, & ante scandalum crucis, de quo dicturus erat, *Inglorius erit*, gloriam præmiserat resurrectionis, *Exaltabitur*; respondit prophetarum chorus se implesse officium suum, & quantum in se fuit, brachium illius atque virtutem omnibus nuntiasse. Hoc verò in capite totam Christi passionem mentis oculis subjicit Propheta, ut capite superiori gloria ejus fuit exposita. *Auditui*, Prædicationi nostræ. Quæ verba à Joanne Apostolo cap. 12. referuntur. *Brachium*; Quàm pauci etiamnum Dei potentiam in tanta infirmitate carnis Christi occultatam agnoscent! causam mox aperit: raritatem credentium significat ex Judæis.

2. (b) Hieme floribus nudatum: ut surculus tenellus; *Et sicut radix de terra sitienti*, Aquila interpretatus est, *invia*, ut virginitatis privilegium demonstret, ex matre cœlesti rore fœcundata, & paupercula: *Non est species ei, neque decor*, qualis in mundi hujus principibus: *Desideravimus eum*, Vatabl. Ita ut eum desideraremus. Hieron. *Despectus erat & ignobilis*, quando pendebat in cruce.

3. (c) Ad hoc caput ea verba Christi Domini Marci 9. videntur referenda: *Quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur*: Hebr. Abscondens faciem à se: ut ii faciunt, quos suæ sortis pudet. *Unde nec reputavimus eum*, in persona Judæorum loquitur Isaias.

5. (d) Christus innoxius passus est, ut nos cum Deo reconciliaret. Quæ sequuntur, aperta sunt & clara. *Disciplina*, Hebr. Castigatio: ut pacem cum Deo haberemus. Monita nobis salutaria attulit; *Super eum*, apud eum; à culpa & pœna æterna *sanati sumus*.

6. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrûm.

7. Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, * & non aperiet os suum.

* Matt. 26. 63. Act. 8. 32.

8. De angustia, & de judicio (e) sublatus est: generationem ejus quis enarrabit? quia abscissus est de terra viventium: propter scelus populi mei percussi eum.

9. Et dabit impios pro sepultura (f), & divitem pro morte sua: * eò quòd iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus.

* 1. Pet. 2. 22. 1. Joan. 3. 5.

10. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate (g): si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, & voluntas Domini in manu ejus dirigetur.

11. Pro eo quòd laboravit anima ejus, videbit & saturabitur (h): in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit.

12. Ideò dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam suam, * & cum sceleratis reputatus est: & ipse peccata multorum tulit *, & pro transgressoribus (i) rogavit.

* Marc. 15. 28. Luc. 22. 37. * Luc. 23. 34.

CAPUT LIV.

Ecclesiam invitat ad lætitiam, quòd ex Gentibus futura sit longè numerosior quàm erat Synagoga: veteris oblita calamitatis, fore ut ex pretiosis ædificetur lapidibus, in justitia fundata: omnesque in ea docti erunt à Deo multitudine pacis fruituri.

1. Lauda (a) sterilis quæ non paris: decanta laudem, & hinni quæ non pariebas: quoniam multi filii desertæ magis quàm ejus quæ habet virum, dicit Dominus.

Luc. 23. 29. Gal. 4. 27.

2. Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas (b): longos fac funiculos tuos, & clavos tuos consolida.

3. Ad dexteram (c) enim & ad lævam penetrabis: & semen tuum gentes hæreditabit, & civitates desertas inhabitabit.

4. Noli timere, quia non confunderis, neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris, & opprobrii viduitatis (d) tuæ non recordaberis ampliùs.

5. Quia dominabitur (e) tui qui fecit te, * Dominus exercituum nomen ejus: & redemptor tuus Sanctus Israel, Deus omnis terræ vocabitur.

* Luc. 1. 32.

6. Quia ut mulierem derelictam & mœrentem spiritu vocavit te Dominus, & uxorem ab adolescentia abjectam, dixit Deus tuus.

7. Ad punctum in modico dereliqui (f) te, & in miserationibus magnis congregabo te.

8. In

8. (e) Pilati, sublatus est in crucem, post iniquum judicium & tumultuarium Judæorum. *Generationem*; utraque ejus generatio est ineffabilis: *Propter scelus populi mei percussi eum*; hoc in loco vulgatam versionem Hieronymi correxit Ecclesia: nam ex Hebræo textu verterat; *Percussi eos*: Ecclesia verò judicavit textum Hebræum insigniter adulteratum fuisse; ac subinde Judæos hac prophetia designari volunt Rabbini. 70. sic verterunt: *Propter iniquitates populi mei ductus est ad mortem*: & ita legebat Eunuchus Act. 8. cap. 8. Ita Clemens Romanus in Epist. ad Corinth. Patres omnes qui proximi fuerunt Apostolorum temporibus, sic legerunt, & contra Judæos hoc usi sunt testimonio, ut Justinus Martyr in dial. Tertul. l. contra Judæos. Ita Origenes in l. contra Celsum; atque eo in loco Judæorum sapientes à se confutatos ait, qui populum Dei percussum à Deo contendebant: » Sed maximè, inquit, visi sumus eos ur» gere hoc dicto; Propter peccata populi mei ductus est » ad mortem. Si enim juxta illorum opinionem populus » est, de quo prophetatur, quomodo propter iniquitates » populi Dei hic ad mortem ductus est, nisi intelligamus » de quopiam alio, quàm de Dei populo? Ex quo palam est tum temporis eum textum nondum fuisse corruptum: nam facilè excepissent id in textu originali reperiri.

9. (f) Auctores mortis suæ perdet, vel impios convertet, & eorum conversio mortis Christi pretium erit. Chald. *Tradet in gehennam*, quòd iniquè eum occiderint; *Eo quod iniquitatem non fecerit*, nec factis peccaverit, nec verbis. Hieron.

10. (g) Affligendo. *Dirigetur*; Consilium Domini de redimendis hominibus per Christum ad felicem exitum perducetur.

11. (h) Percipiet fructum tot passionum: *In scientia sua*, In sui cognitione, charitate formata, justificabit multos; valdè abscondita est & remota à sensibus humanis hæc schola, in qua docet Pater ut veniatur ad Filium. Aug. in cap. 6. Joan. Mentem illuminat, & voluntatem accendit.

12. (i) Nihil apertius dici potuit, ut mors Christi, quæque in ejus passione acta sunt, ob oculos ponerentur; atque illud omninò absurdum est, vaticinium hoc capite contentum ad Jeremiam referri.

CAPUT LIV.

1. (a) Sept. Interpr. legunt, Lætare, atque ita hunc locum citat Apost. Galat. 4. Per sterilem, intelligit Ecclesiam novi testamenti, per maritatam Synagogam. Ecclesia priùs sterilis erat, & perpaucos pariebat; post Christum fœcunda est. *Hinni*; vox metaphorica.

2. (b) Ne cesses.

3. (c) Ad Aquilonem & Austrum.

4. (d) Postquam per peccata tua Deum amisisti.

5. (e) Hebr. Sponsus tuus fœcundabit te. Negat Hieron. hæc ad Jerusalem, quæ numquam in toto orbe dominata est, sed ad solam Ecclesiam Christi, cujus hæreditas mundi possessio est, pertinere contendit; & meritò. *Redemptor*: ita videtur construendum: Sanctus Israelis, Deus omnis terræ, vocabitur redemptor tuus.

7. (f) Sept. Interpr. *Tempore modico*. Ab Abraham ad Christum usque, quod modicum est tempus cum æternitate comparatum.

8. In momento indignationis abſcondi faciem meam parumper à te, & in miſericordia ſempiterna miſertus ſum tui: dixit redemptor tuus Dominus.

* Gen. 9. 15. 9. * Sicut in diebus Noe (g) iſtud mihi eſt, cui juravi ne inducerem aquas Noe ultrà ſupra terram: ſic juravi, ut non iraſcar tibi, & non increpem te.

10. Montes enim commovebuntur (h), & colles contremiſcent: miſericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non movebitur: dixit miſerator tuus Dominus.

11. Paupercula (i), tempeſtate convulſa, abſque ulla conſolatione. Ecce ego ſternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in ſapphiris,

12. Et ponam jaſpidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides ſculptos, & omnes terminos tuos in lapides deſiderabiles (k).

* Joan. 6. 45. 13. * Univerſos filios tuos doctos (l) à Domino: & multitudinem pacis filiis tuis.

14. Et in juſtitia fundaberis: recede procul à calumnia (m), quia non timebis: & à pavore, quia non appropinquabit tibi.

15. Ecce accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.

16. Ecce ego creavi fabrum ſufflantem in igne prunas, & proferentem vas (n) in opus ſuum, & ego creavi interfectorem ad diſperdendum.

17. Omne vas, quod fictum eſt contra (o) te, non dirigetur: & omnem linguam reſiſtentem tibi in judicio, judicabis. Hæc eſt hæreditas ſervorum Domini, & juſtitia eorum apud me, dicit Dominus.

CAPUT LV.

Omnes ad fidem invitat: promittit donorum ſpiritualium abundantiam: revocantur à peccatis impii, cum Dominus miſericors ſit & verax in promiſſis: de progreſſu prædicationis Evangelii & felicitate credentium agit.

1. OMnes ſitientes venite ad aquas (a): Eccli. 51. 33.
& qui non habetis argentum, Joan. 7. 37.
properate, emite, & comedite: venite, Apoc. 22.
emite abſque argento, & abſque ulla com- 17.
mutatione vinum & lac.

2. Quare appenditis argentum (b) non in panibus, & laborem veſtrum non in ſaturitate? Audite audientes me, & comedite bonum, & delectabitur in craſſitudine anima veſtra.

3. Inclinate aurem veſtram, & venite ad me: audite, & vivet anima veſtra, & feriam vobiſcum pactum ſempiternum (c)
* miſericordias David fideles. * Act. 13. 34.

4. Ecce teſtem (d) populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.

5. Ecce (e) gentem, quam neſciebas, vocabis: & gentes, quæ te non cognoverunt, ad te current propter Dominum Deum tuum, & Sanctum Iſrael, quia glorificavit te.

6. Quærite (f) Dominum, dum inveniri poteſt: invocate eum, dum propè eſt.

7. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & revertatur ad Domi-

9. (g) Tecum idem egi, quod in diebus Noe, cui juravi ne inducerem aquas, nec te penitùs deſeram.

10. (h) Priuſquam irritum faciam pactum meum; Eccleſiæ firmitas promittitur: Priùs commovebuntur montes, quàm te deſeram.

11. (i) Figurato ſermone, Eccleſiæ fundamenta & fabricam deſcribit. *In ſapphiris*. In Apoſtolis.

12. (k) Sept. Interpr. *Pretioſos*.

13. (l) Ponam: non eſt nuda cognitio, ſed conjuncta cum voluntate implendi mandata.

14. (m) Vox Hebræa vim ſignificat, vel ab iniquitate: Ex Hieron. Pauperculam & humilem fuerat conſolatus, promittens gratias ſpiritales; nunc docet quid facere debeat.

16. (n) Inſtrumenta bellica; *Et ego creavi interfectorem*, dæmonem, tyrannos: ſed vires non habent, niſi permiſſu meo.

17. (o) In tui ruinam; *Non dirigetur*, non ſuum conſequetur finem, non ſuccedet: *Judicabis*, condemnabis ut vas omne contra Eccleſiam fictum, ſit conterendum: mox invitat credentes ad aquas puriſſimas.

CAPUT LV. 1. (a) Doctrinæ & gratiæ Chriſti; *Abſque argento:* gratis enim datur, & tamen ſtudio & labore opus eſt. *Vinum, & lac:* propter fortitudinem & ad dulcedinem: *Emite*, in Hebræo, *frangite*; hoc eſt, panem comedite, idque gratis. *Mirum in modum emunt aquas abſque pecunia, & non bibunt eas, ſed comedunt; ipſe enim & aqua & panis eſt, qui de cœlo deſcendit*, Hieron.

2. (b) Cur tanto ſtudio & pretio hujus mundi opes, eloquentiam, ſapientiam ſectamini, quæ explere veſtram famem non poſſunt? *Et comedite bonum*, ſolidum & ſalutarem cibum: ita ut veritas à mente in cor, inde ad actiones tuas permanet: *Delectabitur*, ſanitas è bono cibo, & gaudium manabit; ſicut adipe & pinguedine &c. *Implebitur vinum & lac*; quod ſignificat innocentiam parvulorum; qui mos ac typus in Occidentis Eccleſiis in hunc uſque diem ſervatur, ut renatis in Chriſto vinum lacque tribuantur. Ex quo oſtenditur eam ſectandam eſſe ſapientiam, quæ non eſt in foliis ac flore verborum, ſed in medullis ac fructibus, quæ non aurem prætervolat, ſed animam reficit, Hieron.

3. (c) Novi teſtamenti; *Miſericordias David fideles*, firmas & ſtabiles quas David promiſi, idque maximè in Pſalm. 88. *Miſericordias Domini in æternum cantabo. 70. Sancta David fidelia*. Citatur hic locus ab Apoſt. Act. 13. Alludit Iſaias ad hunc Pſalmum, 1. in voce, *miſericordias*, 2. in voce, *fideles: In generatione & generatione annuntiabo veritatem tuam:* veritas & fides in promiſſionibus idem ſignificant, 3. in voce, *pactum; Diſpoſui teſtamentum electis meis*; denique, 4. in voce David; *Si David mentiar*.

4. (d) Chriſtum teſtem divinæ promiſſionis & fœderis inter Deum & Eccleſiam, qui hujus mediator fuit, & proprio ſanguine illud ſancivit.

5. (e) Chriſte, *gentem; Quam neſciebas*; à te alienam ob idololatriam, neſciebas eam ut tuam.

6. (f) Convertimini, dum datur pœnitentiæ locus.

Dominum, & miserebitur ejus, & ad Deum nostrum: quoniam multus est ad ignoscendum.

8. Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ, neque viæ vestræ, viæ meæ, dicit Dominus.

9. Quia sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris.

10. Et quomodo descendit imber, & nix de cœlo, & illuc ultrà non revertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti:

11. Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum (g), sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.

12. Quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini (h): montes & colles cantabunt coram vobis laudem, & omnia ligna regionis plaudent manu.

13. Pro saliunca (i) ascendet abies, & pro urtica crescet myrtus: & erit Dominus nominatus in signum æternum, quod non auferetur.

CAPUT LVI.

Omnes cujusvis gentis, aut conditionis hortatur Dominus ad servanda præcepta: domus Dei, domus est orationis: gravis increpatio & comminatio adversus pastores Jerusalem, quos cæcos, & canes mutos, & impudentes appellat.

Sap. 1, 1. 1. HÆc dicit Dominus: Custodite (a) judicium, & facite justitiam: quia juxtà est salus mea ut veniat, & justitia mea ut reveletur.

2. Beatus vir, qui facit hoc, & filius hominis, qui apprehendet istud: custodiens sabbatum (b) ne polluat illud, custodiens manus suas ne faciat omne malum.

3. Et non dicat filius advenæ (c), qui adhæret Domino, dicens: Separatione dividet me Dominus à populo suo: Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum.

4. Quia hæc dicit Dominus eunuchis (d): Qui custodierint sabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum:

5. Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.

6. Et filios advenæ, qui adhærent Domino, ut colant eum, & diligant nomen ejus, ut sint ei in servos: omnem custodientem sabbatum ne polluat illud, & tenentem fœdus meum.

7. Adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo (e) orationis meæ: holocausta eorum, & victimæ eorum, placebunt mihi super altari meo: * quia domus mea, domus orationis vocabitur cunctis populis. * Jer. 7. 11. Matt. 21. 13. Marc. 11. 17. Luc. 19. 46.

8. Ait Dominus Deus, qui congregat dispersos Israel: Adhuc congregabo ad eum congregatos ejus.

9. Omnes bestiæ agri venite ad devorandum (f), universæ bestiæ saltus.

10. * Speculatores (g) ejus cæci omnes, nescierunt universi: canes muti non valentes latrare, videntes vana, dormientes, & amantes somnia. * Ezech. 3. 17. & 33. 2. 6. 7.

11. Et

11. (g) Irritum non erit; vis promissionis exponitur.

12. (h) Ad Christum.

13. (i) Est herba humilis, de qua Plinius l. 21. c. 7. Saliunca creditur esse lavendula. Vox Hebræa virgultum significat. Symmachus vertit urticam, 70. κονύζα, amari saporis & odoris teterrimi: isti in Apostolos repentè mutati, facti sunt Cypressus, & Abies, & Myrtus. Hæc admirabilis gentium conversio erit Christo in monimentum gloriæ & victoriæ. Hi qui de malo commutati fuerint in bonum, erit Dominus in nomen & in signum æternum, ut ea ipsius nomine appellentur Christiani, & crucis ejus inurantur cauterio. Hieron.

CAPUT LVI. 1. (a) Omnes invitat ut justè vivendo ad salutem consequendam à Christo se præparent: *Juxtà est salus*, per Christum quem mitto; *Ut reveletur*, ut appareat justitia qua justifico, vel mea fides in iis præstandis quæ promisi.

2. (b) Ab omni opere servili & peccato abstinendo. Hieron. Quod sit autem sabbatum quod præcepit observandum, sequens versus ostendit: *Custodiens manus suas*, &c.

3. (c) Gentiles & eunuchi per legem Moysis à Synagoga arcebantur: Christus utrosque cæpit: *Qui adhæret Domino*, qui Christianæ religionis sacra suscipit. *Et non dicat eunuchus: Ecce ego lignum aridum*, sterile: nulli enim bona opera peribunt.

4. & 5. (d) Hæc promissio ad eunuchos voluntarios pertinet, quos commendat Dominus Matth. 19. *Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filiis & filiabus*; quàm si filios & filias haberent. Hieron. *Et qui eunuchus fuerit, ac fecerit universa quæ scripta sunt, habebit in muris ejus locum optimum, ut scilicet turris Domini efficiatur, & in sacerdotali consistat gradu, & pro carnis filiis multos habeat filios spirituales*; 70. *Dabo eis locum nominatum meliorem filiis & filiabus*; quàm si haberent filios & filias. *Qui custodierint*; dummodo corporis & animæ castitatem servent: castitas est puritas corporis, humilitas est mundities animæ: duo sunt corporis sacrificia, unum vivi corporis, quod eunuchi voluntarii offerunt; alterum martyribus proprium, qui vitam amittendo corpus suum immolant Deo.

7. (e) Quod etiam de templo materiali interpretatur Christus Dominus, Marci 11. Sed allegorico sensu intelligitur de Ecclesia, ad quam ex omnibus gentibus congregantur fideles; & orationis nomine intelliguntur omnia, quæ ad externum Dei cultum pertinent; *Dei templum simul omnes, & singuli templa sumus.* Aug. l. 10. de civit. cap. 10.

9. (f) Aliter, Ut devoremini; milites Romani & hostes Judæorum ad Judæos vastandos, quòd Christum occiderint; vel impios omnes advocari plerique interpretantur; non optat Judæorum infortunium, sed prædicit fore ut à dæmonibus devorentur. Hieron. Congregatis autem per Apostolos reliquiis, & in unum redactis gregem, his qui fuerant antè dispersi, omnes bestiæ provocantur ut veniant, & devorent Israel, eos videlicet qui credere noluerunt: bestiæ agri, vel Gentiles invitantur, ut agni carne saturentur.

10. (g) Pontifices ejus, nempe Israelis, scribæ. *Cæci omnes, nescierunt*, tempus visitationis suæ. Cæcitas pri-

11. Et canes impudentissimi nescierunt saturitatem (h): ipsi pastores ignoraverunt intelligentiam: omnes in viam suam declinaverunt *, unusquisque ad avaritiam suam, à summo usque ad novissimum. * Ier. 6. 13. & 8. 10.

12. Venite, sumamus vinum, & impleamur ebrietate: & erit sicut hodie, sic & cras, & multò ampliùs.

CAPUT LVII.

Justorum futura felicitas non intelligitur ab impiis, quibuscum Deus hic expostulat super idololatria, aliisque sceleribus; conversis autem pax & consolatio promittitur.

1. Justus (a) perit, & non est qui recogitet in corde suo: & viri misericordiæ colliguntur, quia non est qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus est justus.

2. Veniat pax, requiescat (b) in cubili suo qui ambulavit in directione sua.

3. Vos autem accedite huc filii (c) augutatricis: semen adulteri, & fornicariæ.

4. Super (d) quem lusistis? super quem dilatastis os, & ejecistis linguam? numquid non vos filii scelesti, semen mendax?

5. Qui consolamini in diis subter omne lignum frondosum, immolantes parvulos in torrentibus (e), subter eminentes petras?

6. In partibus torrentis pars tua, hæc est sors tua: & ipsis effudisti libamen, obtulisti sacrificium: numquid super his non indignabor?

7. Super montem excelsum & sublimem posuisti cubile (f) tuum, & illuc ascendisti, ut immolares hostias.

8. Et post ostium (g), & retrò postem posuisti memoriale tuum: quia juxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum: dilatasti cubile tuum, & pepigisti cum eis fœdus: dilexisti stratum eorum manu aperta.

9. Et ornasti te regi (h) unguento, & multiplicasti pigmenta tua. Misisti legatos tuos procul, & humiliata es usque ad inferos.

10. In multitudine viæ tuæ laborasti (i): non dixisti: Quiescam: vitam manus tuæ invenisti, propterea non rogasti.

11. Pro quo solicita timuisti (k), quia mentita es, & mei non es recordata, neque cogitasti in corde tuo? quia ego tacens, & quasi non videns, & mei oblita es.

12. Ego annuntiabo justitiam (l) tuam, & opera tua non proderunt tibi.

13. Cùm clamaveris, liberent te congregati (m) tui, & omnes eos auferet ventus, tollet aura: Qui autem fiduciam habet mei, hæreditabit terram, & possidebit montem sanctum meum.

14. Et dicam: * Viam facite, præbete iter, declinate de semita, auferte offendicula de via populi mei. * Inf. 62. 10.

15. Quia hæc dicit Excelsus, & sublimis habitans æternitatem (n): & sanctum nomen ejus in excelso & in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu: ut vivificet spiritum humilium, & vivificet cor contritorum.

16. Non enim in sempiternum litigabo (o), neque usque ad finem irascar: quia spiri-

mum est eorum vitium, tum ignavia; *Canes muti*, post otium & desidiam; *Dormientes*, tandem ingluvies, avaritia, impudentia, & pertinacia.

11. (h) Insatiabiles, *Omnes in viam suam declinaverunt*, res suas agunt, non Dei. Quæ vitia si pastores invaserint, quid de ovibus expectandum?

CAPUT LVII.

1. (a) De justis omnibus loquitur; *Et non est qui recogitet: Et viri misericordiæ*, misericordes; *colliguntur*, ad patres suos; *à facie*, ut mala hujus sæculi non videant. Hæc prophetia ab aliis de Josia rege exponitur, qui ad majores suos collectus est, ne videret populi captivitatem.

2. (b) In pace; *Qui ambulavit in directione sua*, In vitæ rectitudine. Hebr. *Coram eo*, Deo scilicet.

3. (c) Judæi, qui divinationibus estis addicti: 70. *Filii iniquitatis*.

4. (d) De Christo loquitur, quem ludibrio habuerunt; alii Josiam esse putant, quem ob pietatem irriserant; *super quem dilatastis os*, locuti estis quod vobis libitum fuit.

5. (e) Immane illud parvulorum sacrificium fieri solebat in torrente Cedron, in valle Ennon.

7. (f) Altare, vel pernoctabant ibi, ut consequerentur somnia futurorum præsagia.

8. (g) Idola sua post ostia reponebant, Lares dictos: *Juxta me*, cùm prope essem: *Discooperuisti*, vel te, vel lectum; *Dilatasti cubile tuum*, multa admittendo idola; *Manu aperta*, palàm & impudenter.

9. (h) Idolo Moloch, quod Hebraicè regem significat. *Misisti legatos tuos procul*, ex Assyria & Ægypto idola accersisti; *Humiliata es usque ad inferos*, de idololatria, aut de adulterio loquitur: Ad idola usque, quæ sunt dæmonis opera.

10. (i) In arcessendis undique idolis, & colendis. *Non dixisti, quiescam*: 70. Desinam: *Vitam manus tuæ invenisti*, idola manu facta, à quibus omnia sperabas: *Propterea non rogasti*, me. Hier. *Quia rebus omnibus abundasti, ideò Dominum neglexisti*.

11. (k) Cùm timuisti idola. Hier. Quia plenis horreis habes fiduciam in divitiis, rogare me noluisti; *Quia ego tacens*: Hebr. *An quia ego taceo jam pridem*, ideò me non curas? in quo Deus, ut docet Gregorius in pastorali, *præclarum dat pastoribus exemplum, nonnulla sæpè prudenter dissimulando*.

12. (l) Ironicè.

13. (m) Congreges tui, vel dii nationum quos colitis. Eruant te Synagogæ tuæ. *Auferet ventus*, idola quæ eos liberare non possunt, tollet tempestas.

15. (n) In seipso, qui est æternus, sanctus, habitans in Sanctis; *Et cum contrito & humili spiritu*, cum afflicto: quamquam in excelso habitat, humilibus tamen favet.

16. (o) Non irascar illis diu. *Quia spiritus*, mittam spiritum meum qui eos tuebitur, & lenem flatum qui eos consolabitur.

ſpiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam.

17. Propter iniquitatem avaritiæ ejus iratus ſum, & percuſſi eum: abſcondi à te faciem meam, & indignatus ſum: & abiit vagus in via cordis ſui.

18. Vias ejus vidi, & ſanavi eum, & reduxi eum, & reddidi conſolationes ipſi, & lugentibus ejus.

19. Creavi fructum labiorum (p) pacem, pacem ei, qui longè eſt, & qui propè, dixit Dominus, & ſanavi eum.

20. Impii autem quaſi mare fervens (q), quod quieſcere non poteſt, & redundant fluctus ejus in conculcationem & lutum.

* Sup. 48. 22. 21. * Non eſt pax impiis, dicit Dominus Deus.

CAPUT LVIII.

Reprehendit Judæorum hypocriſim; eorum jejunium non eſſe Deo acceptum declarat, quæque debeant illud comitari: quomodo ſabbatum ſit celebrandum, abnegata propria voluntate.

1. Clama (a) ne ceſſes, quaſi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo ſcelera eorum, & domui Jacob peccata eorum.

2. Me etenim de die in diem quærunt (b), & ſcire vias meas volunt: quaſi gens, quæ juſtitiam fecerit, & judicium Dei ſui non dereliquerit: rogant me judicia juſtitiæ: appropinquare Deo volunt.

3. Quare jejunavimus, & non aſpeximus: humiliavimus animas noſtras, & neſciſti (c)? Ecce in die jejunii veſtri invenitur voluntas veſtra, & omnes debitores veſtros repetitis.

4. Ecce ad lites & contentiones jejunatis (d), & percutitis pugno impiè. Nolite jejunare ſicut uſque ad hanc diem, ut audiatur in excelſo clamor veſter.

5. * Numquid tale eſt jejunium quod elegi, per diem affligere hominem animam ſuam? numquid contorquere quaſi circulum caput ſuum, & ſaccum & cinerem ſternere? numquid iſtud vocabis jejunium, & diem (e) acceptabilem Domino? * Zach. 7. 5.

6. Nonne hoc eſt magis jejunium, quod elegi? diſſolve colligationes impietatis (f), ſolve faſciculos deprimentes: dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos, & omne onus dirumpe.

7. * Frange eſurienti panem tuum, & egenos vagoſque induc in domum tuam: cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne deſpexeris (g). * Ezech. 18. 7. 16. Matth. 25. 35.

8. Tunc erumpet quaſi manè lumen tuum, & ſanitas tua citiùs orietur, & anteibit faciem tuam juſtitia tua, & gloria (h) Domini colliget te.

9. Tunc invocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet: Ecce adſum; ſi abſtuleris de medio tui catenam (i), & deſieris extendere digitum, & loqui quod non prodeſt.

10. Cùm effuderis (k) eſurienti animam tuam, & animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt ſicut meridies.

11. Et

19. (p) Verborum; *Pacem ei, qui longè eſt*, gentibus; *& qui propè*, Judæis.

20. (q) Æſtu libidinum. *Redundant fluctus ejus in conculcationem*, in res viles, quas mare ejicit: ſic cupiditas impii in ſcelera erumpit.

CAPUT LVIII. 1. (a) Hier. *Finito priori capitulo, in quo pax juſtis, & nulla impiis requies nuntiatur, præcipit Deus Iſaiæ prophetæ, ut clamet in fortitudinem, & inſtar tubæ exaltet vocem ſuam.* Hæc verba paſtoribus applicat Gregorius Magnus in Paſtor. par. 1. cap. 4. quos Chriſtus ut *præcones ſuos conſtituit. Quam clamoris vocem daturus eſt præco mutus?*

2. (b) Simulant ſe quærere me. *Et ſcire vias meas*, me in jus vocant quodammodò; rogant me judicia juſtitiæ: Volumus ſcire, inquiunt, quàm juſta ſint Dei judicia. *Appropinquare Deo volunt*, quaſi cum Deo diſputaturi.

3. (c) Videris jejunium noſtrum ignoraſſe: quibus reſpondet Deus: *Ecce in die jejunii veſtri invenitur voluntas veſtra.* Vou Hebræa ſignificat, *id quod libet*; libidinem & concupiſcentiam carnis Legi Dei anteponitis, dum indulgetis cupiditati & avaritiæ; avarè & inhumanè exigendo ab egenis quæ præ paupertate præſtare non poſſunt. Hier. *Propterea reſpondit Deus, quod non reprobet jejunia, ſed opera quæ in jejuniis fiunt: quid enim prodeſt jejuniis ora pallere, & ad lites & ad jurgia jejunare?*

4. (d) Totum diem in litibus conſumitis; *Ut audiatur*, contentiones veſtræ & rixæ.

5. (e) Exiguo tempore. Hoc loco perperam abutuntur nonnulli, ut perſuadeant jejunia Eccleſiaſtica nihil ad cultum Dei afferre momenti. Nam jejunium eſt Dei cultus, cùm refertur ad Deum, ad carnis caſtigationem, & mentis puritatem, atque eo fine ſuſcipitur ad quem illud ordinat Eccleſia: ſecùs eſt jejunium phariſaicum. *Circulum*; alii vertunt: Numquid ut curvet quaſi juncum caput ſuum, capite in lævam deflexo, & ipſo corporis habitu oſtendat jejunium ſuum? quod eſt hypocritarum. Hier. *Ut inſtar circuli torqueas corpus, & colla ſubmittas, ac triſtis incedas.*

6. (f) Obligationes uſurarias, & iniquas; vel onera quibus pauperes opprimit. Significat autem chartarum faſciculos, in quibus calumniæ fœneratorum continentur, & opprimuntur pauperes ære alieno. Hier. *Dimitte eos, qui confracti ſunt*, hæc verba citantur à Domino Lucæ 4. ut habentur in editione 70. *Dimittere confractos in remiſſionem*, Qui oppreſſi ſunt ære alieno. Jejunium his remediis ſimile eſt, quæ ſola nihil proſunt, ſed cum aliis conjuncta fiunt ſalubria. *Penſandum eſt*, inquit Gregorius in Paſtor. par. 3. admon. 20. *virtus abſtinentiæ quam parva reſpicitur, quæ nonniſi ex aliis virtutibus commendatur. Scriptura ubique illud commendant: ſed quod juſtum eſt & rectum, juſtè faciendum eſt. Solve faſciculos deprimentes*, contractus vi extortos, aut fœneratios; *Et omne onus dirumpe*, 70. omnem injuſtam ſyngrapham.

7. (g) Nam pauper eſt id ipſum quod ſumus, & eo felicior coram Deo, quòd pauper ſit: 70. *Et domeſticos ſeminis tui ne deſpexeris*: conſanguineos imprimis pauperes.

8. (h) Glorioſa liberatio; *Colliget te*, proteget te, eripiet à periculis: adverſis ſuccedent proſpera.

9. (i) Hebr. *Jugum*, quo premis pauperes; *Et deſieris extendere digitum*, qui geſtus eſt inſultantis; vel manum contra proximum minando; *Et loqui quod non prodeſt*, Hebr. iniquitatem.

10. (k) Oſtendens viſcera miſericordiæ.

11. Et requiem tibi dabit Dominus semper, & implebit splendoribus animam tuam, & ossa tua liberabit (l), & eris quasi hortus irriguus, & sicut fons aquarum, cujus non deficient aquæ.

* Inf. 61. 4. 12. * Et ædificabuntur in te deserta (m) sæculorum: fundamenta generationis & generationis suscitabis: & vocaberis ædificator sepium, avertens semitas in quietem.

13. Si averteris (n) à sabbato pedem tuum, facere voluntatem meam in die sancto meo, & vocaveris sabbatum delicatum, & sanctum Domini gloriosum, & glorificaveris eum, dum non facis vias tuas, & non invenitur voluntas tua, ut loquaris sermonem:

14. Tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Jacob patris tui. Os enim Domini locutum est.

CAPUT LIX.

Potens ac benignus est Deus ad salvandum Judæos; sed iniquitates eorum, quas Propheta persequitur, impediunt ne exaudiantur ac salventur.

Num. 11. 23. Sup. 50. 2. 1. Ecce non est abbreviata (a) manus Domini, ut salvare nequeat, neque aggravata est auris ejus, ut non exaudiat:

2. Sed iniquitates vestræ diviserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem ejus à vobis, ne exaudiret.

* Sup. 1. 15. 3. * Manus enim vestræ pollutæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: labia vestra locuta sunt mendacium, & lingua vestra iniquitatem fatur.

4. Non est qui invocet (b) justitiam, neque est qui judicet verè: sed confidunt in nihilo, & loquuntur vanitates: * conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem. * Iob 15. 35.

5. Ova (c) aspidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt: qui comederit de ovis eorum, morietur: & quod confotum est, erumpet in regulum.

6. Telæ eorum non erunt in vestimentum, neque operientur operibus suis: opera eorum opera inutilia, & opus iniquitatis in manibus eorum.

7. * Pedes eorum ad malum currunt (d), & festinant ut effundant sanguinem innocentem: cogitationes eorum cogitationes inutiles: vastitas & contritio in viis eorum. * Prov. 1. 16. Rom. 3. 15.

8. Viam pacis nescierunt, & non est judicium in gressibus eorum: semitæ eorum incurvatæ sunt eis: omnis qui calcat (e) in eis, ignorat pacem.

9. Propter hoc elongatum (f) est judicium à nobis, & non apprehendet nos justitia: expectavimus lucem, & ecce tenebræ: splendorem, & in tenebris ambulavimus.

10. Palpavimus sicut cæci parietem, & quasi absque oculis attrectavimus: impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis (g) quasi mortui.

11. Rugiemus quasi ursi (h) omnes, & quasi columbæ meditantes gememus: expectavimus judicium, & non est: salutem, & elongata est à nobis.

12. Multiplicatæ sunt enim iniquitates nostræ coram te, & peccata nostra responderunt nobis (i), quia scelera nostra nobis-

11. (l) Vox Hebræa significat etiam pinguefacere.

12. (m) Urbes & domus desertæ; *Fundamenta generationis & generationis*; quæ per multas ætates durabunt: domus jam diu diruta; Synagogam collapsam indicat, ex cujus ruinis excitata est Ecclesia. *Semitas*: Hebr. Vias instaurabis, ut habitetur terra; nullum insidiatoribus aditum relinquet. Hier. Ut nequaquam de ira desæviat, *Avertens semitas in quietem*, restituentur semitæ securæ ad habitandum.

13. (n) Nam die sabbati vetitum erat longum iter suscipere; *Facere voluntatem tuam*, indulgendo gulæ, aut quæstui: *Et vocaveris sabbatum delicatum*; si colueris sabbatum ut diem sanctum, & glorificationi Domini consecratum. Hier. Ne diem sanctum Domini commaculet voluptatibus: *Et non invenitur voluntas tua*, sed Dei. D. Prosper carm. de Ingr.

Ut tua dum in nobis agitur, non nostra voluntas,
Perpetua in sanctis ducamus sabbata festis;

aut forte voluntatis nomine quæstum intelligit; *Ut loquaris sermonem*, legem.

CAPUT LIX. 1. (a) Pergit Judæorum peccata reprehendere, cùm eorum qui Isaiæ ætate extiterunt, tum eorum maximè, qui Christi temporibus erant victuri. Hier. *Poteram quæ nunc facturum esse me dixi, antè complere; neque enim abbreviata est manus mea, ut eam ad liberandum populum meum extendere nequeam; aut surdas aures habeo, ut exaudire non possim.*

4. (b) Qui pro justitia libera voce loquatur, vel secundùm eam judicet; vel qui alium juste in jus vocet. Heb. Non est qui vocet in justitia. *Conceperunt*, meditati sunt malum & iniquitatem & mendacium; *Mox pepererunt*, cùm pro Christo sibi Antichristum repromittunt; vel meditantur quomodo lædant proximum, idque paulò pòst perficiunt.

5. (c) Noxia & plena veneno pararunt. Diabolus qui aspidis nomine designatur; *Telas araneæ*, aniles fabulas mussitantes. Hier. *Morietur, hoc est, qui consiliis eorum acquieverit, prava consilia, tamquam ova in cordibus impiorum format, quæ postea excluduntur, dum pessima cogitata in actus erumpunt.*

7. (d) Verba Apostoli, Rom. 3. ex hoc loco potiùs videntur desumpta, quàm ex Psalm. 13. teste Hier. in præfat. in l. 16. Isaiæ.

8. (e) Qui tortuosa eorum consilia sequitur, infelix erit.

9. (f) Recessit à nobis vera justitia.

10. (g) Hebr. In sepulchris quasi cadavera.

11. (h) Cùm eripiuntur iis catuli; *Columbæ*, Hier. Absque sensu & intelligentia, scripturarum tantùm verba meditantes. *Expectavimus judicium*, salutem; *Et non erit*, quia longè migravit ad gentes.

12. (i) Adversùs nos testimonia protulerunt; vel nobis adversantur. Hier. *Reddit causas quare rugiemus.*

nobiscum, & iniquitates nostras cognovimus,

13. Peccare & mentiri contra Dominum: & aversi sumus ne iremus post tergum (k) Dei nostri, ut loqueremur calumniam & transgressionem: concepimus, & locuti sumus de corde verba mendacii.

14. Et conversum est retrorsum judicium, & justitia longè stetit: quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi.

15. Et facta est veritas in oblivionem: & qui recessit à malo, prædæ patuit: & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis ejus, quia non est judicium.

16. Et vidit quia non est vir (l): & aporiatus est, quia non est qui occurrat: & salvavit sibi brachium suum, & justitia ejus ipsa confirmavit eum.

* Eph. 6. 17. 1. Thess. 5. 8. 17. * Indutus (m) est justitia ut lorica, & galea salutis in capite ejus: indutus est vestimentis ultionis, & opertus est quasi pallio zeli.

18. Sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis: insulis (n) vicem reddet.

19. Et timebunt qui ab occidente, nomen Domini: & qui ab ortu solis, gloriam ejus: cùm venerit (o) quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit:

* Rom. 11. 26. 20. * Et venerit Sion (p) redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus.

21. Hoc fœdus (q) meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus, qui est in te, & verba mea, quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui; & de ore seminis seminis tui; dicit Dominus, amodò & usque in sempiternum.

CAPUT LX.

Magna præmittitur gratulatio de Ecclesiæ fœcunditate & felicitate. In ea pax, justitia & laus Dei invenientur, ablata iniquitate; eritque Dominus ei in lucem sempiternam & gloriam.

1. SUrge (a), illuminare Jerusalem: quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est.

2. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria (b) ejus in te videbitur.

3. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui.

4. * Leva (c) in circuitu oculos tuos, & vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent. * Sap. 49. 18.

5. Tunc videbis, & afflues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi.

6. Inundatio camelorum operiet te; dromedarii Madian & Epha: omnes de Saba (d) venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes.

7. Omne pecus Cedar congregabitur tibi, arietes Nabajoth (e) ministrabunt tibi: offerentur super placabili altari meo, & domum majestatis meæ glorificabo.

8. Qui sunt isti, qui ut nubes volant (f), & quasi columbæ ad fenestras suas?

9. Me

13. (k) Ne vestigia ejus sequeremur.

16. (l) Justus in terra: jam Propheta loquitur in propria persona, vel non est qui irato Deo precibus occurrat ad depellenda mala quæ imminent: *Aporiatus est*, perplexus hæsit, coarctatus; ἀπορία, angustia: loquitur humano more: sed compatiens populo suo ab omnibus deserto, remedium à seipso petiit; *Et salvavit sibi brachium suum*, & salutem mundi quæsivit à potentia sua: *Et justitia ejus confirmavit eum*, justam satisfactionem repetens ex meritis Filii sui incarnati.

17. (m) Quæ sequuntur, ad incarnationem Verbi, & Ecclesiæ ædificationem referri commode possunt, sicut ad vindictam, quando eos Romanus cinxit exercitus. Indutus est justitia, ad salvandos homines. *Indutus est* Messias armatus contra diaboli tyrannidem.

18. (n) Urbes eorum vicosque subvertet.

19. (o) Filius Dei, *quasi fluvius violentus*, *quem Spiritus Domini*, ventus, *coget*, hujus cursum prohibere nemo poterit.

20. (p) Sioni Redemptor. Hieron. *Veniet Christus, qui redimat Sion sanguine suo.*

21. (q) Sunt verba Dei ad Ecclesiam: Hieron. Quod
" vel ad Isaiam dicitur, ut mihi videtur, vel ad Domi-
" num, ut plerique existimant: igitur ad Isaiam si ordo
" connectetur: Hoc est pactum Evangelii sempiternum,
" ut spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui
" in ore tuo, per quæ ventura prædices, de tuo ore non
discedant, nec de filiorum tuorum ac nepotum, ut om- "
nis per seriem generatio demonstretur, quòd scilicet "
gratia prophetarum in Apostolos veniat, & in eos de "
Israel, qui per Apostolos credituri sunt. Spiritus Dei "
in Ecclesia usque ad finem sæculorum permanebit. "

CAP. LX.

1. (a) Ut quæ cecidit in Synagogis, surgat in Ecclesiis. Ecclesiam alloquitur Propheta.

2. (b) Lux vera non est alibi quàm in Ecclesia.

4. (c) Hieron. Dicitur hoc ad Ecclesiam, quæ per Apostolos congregata est in Sion: *De latere surgent*; Lac sugent è mammis tuis, ex Hebræo.

6. (d) Plures ex Arabia felice.

7. (e) Filius est Ismaelis, qui deserto hujus regionis nomen dedit; ex Hieron. conversionem gentium & sacrificia spiritualia designat. *Offerentur*, Hebr. Offerent tibi; propriè intelliguntur qui de gentibus electi in sacerdotum ministri sunt Salvatoris. Hieron. *Cedar*, Saracenorum regio.

8. (f) Apostoli & prædicatores Apostolici, qui è terra sublati ut nubes, quocumque feruntur à Spiritu sancto, fertilitatem terris afferunt: *Et quasi columba*: Hebr. *Ad fenestras columbarii sui*, revertuntur. Columbæ dicuntur propter celeritatem volatus, & simplicitatem: celeritatem quoque gentium confluentium in Ecclesiam exprimit. Hieron. Miratur Ecclesia de circumcisionis primum populo congregata volare ad se gentium turbam toto orbe terrarum, & assumptis alis Spiritus sancti festinare.

9. Me enim insulæ expectant, & naves maris in principio (g), ut adducam filios tuos de longè: argentum eorum, & aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui, & Sancto Israel, quia glorificavit te.

10. Et ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi: in indignatione enim mea percussi te: & in reconciliatione mea misertus sum tui.

*Apoc. 21. 25. 11. * Et aperientur portæ tuæ jugiter: die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur.

12. Gens enim & regnum, quod non servierit tibi, peribit: & gentes solitudine vastabuntur.

13. Gloria (h) Libani ad te veniet, abies & buxus, & pinus simul, ad ornandum locum sanctificationis meæ; & locum pedum meorum glorificabo.

14. Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te civitatem Domini, Sion Sancti Israel.

15. Pro eo quòd fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam sæculorum (i), gaudium in generationem & generationem:

16. Et suges lac Gentium, & mamilla regum lactaberis: & scies quia ego Dominus salvans te, & redemptor tuus fortis Jacob.

17. Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum: & pro lignis æs, & pro lapidibus ferrum: & ponam visitationem (k) tuam pacem, & præpositos tuos justitiam.

18. Non audietur ultrà iniquitas in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis, & occupabit salus muros (l) tuos, & portas tuas laudatio,

19. * Non erit tibi ampliùs sol (m) ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. *Apoc. 21. 23. & 22. 5.

20. Non occidet ultrà sol tuus, & luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & complebuntur (n) dies luctus tui.

21. Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.

22. Minimus (o) erit in mille, & parvulus in gentem fortissimam: ego Dominus in tempore ejus subitò faciam istud.

CAPUT LXI.

Christi salvatoris officium, & humani generis reparationem pulchrè explicat; prædicatione quoque ministrorum Christi gentes ad fidem convertendas.

1. SPiritus (a) Domini super me, eò quòd unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem, *Luc. 4. 18.*

2. Ut prædicarem annum placabilem (b) Domino, & diem ultionis Deo nostro: * ut consolarer omnes lugentes: *Mat. 5. 5.

3. Ut ponerem lugentibus Sion: & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris: & vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.

4. * Et ædificabunt deserta à sæculo (c), & ruinas antiquas erigent, & instaurabunt civitates desertas, dissipatas in generationem & generationem. *Sup. 58. 12.

5. Et

9. (g) In primis, præ cæteris, vel in principio fidei, juxta Hieron. *Abies*, Ecclesiæ decorem & stabilitatem his arboribus designat.

13. (h) Alludit ad fabricam templi Salomonis, & ad Arcam Dei.

15. (i) Gratiam, potentiam, gloriam, quæ soli Ecclesiæ aptari possunt. *In superbiam*, Hieron. sive in exultationem & gaudium duarum nationum pro pristinis ramis, aliis insertis de oleastro nationum.

17. (k) Paternam pastorum curam: 70. *Dabo principes tuos in pace*: pacificè regnantes.

18. (l) Hebr. *Muros vocabis salutem, & portas tuas laudatio*: summa erit securitas, nullius hostis oppugnabit.

19. (m) Ecclesiæ triumphantis statum describit. *Civitas non eget sole*, Apoc. 21.

20. & 21. (n) Luctus tui finitis diebus: *Plantationis*, Hebr. Plantarum ejus posteritas; *Opus manus meæ ad glorificandum*; Hebr. In opus manuum mearum: ob mea beneficia glorietur.

22. (o) Hebr. Paucissimus, rarus familiæ numerus, Hieron. Tunc qui parvulus fuit, erit in mille. Ecclesia à parvis initiis in magnam excrevit arborem.

CAPUT LXI.

1. (a) Præsentia sancti Spiritus primo loco designatur; requievit in Baptismo Christi. 2. unctio interior, *Eò quòd unxerit me*, 70. Propterea unxit me. 3. missio Christi, *Ad annuntiandum mansuetis*, 70. legunt, *Evangelizare pauperibus misit me*: adeò ut iidem sint pauperes spiritu & mansueti. Missio unctionem, hæc Spiritus sancti præsentiam supponit; *Ut mederer contritis corde*, ut vulnera alligarem. Citatur hic locus à Domino, ut habetur in versione 70. textus Hebræus quantum ad verba & sensum nonnihil discrepat. In quo quidem versio 70. à Christo Domino identidem prolata, plurimùm commendatur.

2. & 3. (b) Reconciliationis, Hieron. Omne prædicationis ejus quo in carne versatus est, tempus intellige. *Lugentibus*, 70. Consolari omnes lugentes; *Et darem coronam pro cinere*; gloriam pro abjectione: *Pallium laudis*, Gr. amictum gloriæ, amplum gaudium. *Et fortes justitia*, fortes in justitia. *Plantatio Domini*: Hebr. Arbores justitiæ, plantatæ à Domino, ut eum glorificent. Quod præcipuè convenit Apostolis & Pastoribus.

4. (c) Quæ fuerant deserta.

5. Et ſtabunt (d) alieni, & paſcent pecora veſtra: & filii peregrinorum agricolæ & vinitores veſtri erunt.

6. Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini: Miniſtri Dei noſtri, dicetur vobis: Fortitudinem gentium comedetis, & in gloria earum ſuperbietis (e).

7. Pro confuſione veſtra duplici (f) & rubore, laudabunt partem ſuam: propter hoc in terra ſua duplicia poſſidebunt, lætitia ſempiterna erit eis.

8. Quia ego Dominus diligens judicium, & odio habens rapinam (g) in holocauſto: & dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis.

9. Et ſcient (h) in gentibus ſemen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos, cognoſcent illos, quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus.

10. Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me veſtimentis ſalutis (i): & indumento juſtitiæ circumdedit me, quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.

11. Sicut enim terra profert (k) germen ſuum, & ſicut hortus ſemen ſuum germinat: ſic Dominus Deus germinabit juſtitiam & laudem coram univerſis gentibus.

CAPUT LXII.

Redemptio facta per Chriſtum ſub figura populi è captivitate Babylonica redeuntis; Eccleſia novo nomine nominabitur, Voluntas mea in illa.

1. PRopter Sion non tacebo (a), & propter Jeruſalem non quieſcam, donec egrediatur ut ſplendor juſtus ejus, & ſalvator ejus ut lampas accendatur.

2. Et videbunt gentes juſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum: & vocabitur (b) tibi nomen novum, quod os Domini nominabit.

3. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.

4. Non vocaberis ultrà Derelicta: & terra tua non vocabitur ampliùs Deſolata: ſed vocaberis Voluntas mea in ea, & terra tua Inhabitata, quia complacuit Domino in te: & terra tua inhabitabitur.

5. Habitabit enim juvenis (c) cum virgine, & habitabunt in te filii tui. Et gaudebit ſponſus ſuper ſponſam, & gaudebit ſuper te Deus tuus.

6. Super muros tuos Jeruſalem conſtitui cuſtodes (d), tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiſcimini Domini, ne taceatis,

7. Et ne detis ſilentium ei, donec ſtabiliat, & donec ponat Jeruſalem laudem in terra.

8. Juravit Dominus in dextera (e) ſua, & in brachio fortitudinis ſuæ: Si dedero triticum tuum ultrà cibum inimicis tuis: & ſi biberint filii alieni vinum tuum, in quo laboraſti.

9. Quia qui congregant illud, comedent, & laudabunt Dominum: & qui comportant illud, bibent in atriis (f) ſanctis meis.

10. Tranſite, tranſite per portas, * præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, & elevate ſignum ad populos (g). * Sup. 57. 14.

11. Ecce Dominus auditum fecit in extremis

5. (d) Ad nutum præſto erunt ad quævis miniſteria.

6. (e) Aquila vertit, Purpura veſtiemini; ut inſigne regii decoris oſtenderet, Hieron.

7. (f) Multiplici; *Laudabunt partem ſuam*, qui Deus eſt: vel laudabitis partem veſtram; Gratulabimini vobis ob talem miniſterii ſortem, quæ vobis obtigit.

8. (g) Hieron. Magis Deus diligit paupertatem, quàm divitum munera, quæ de rapinis ſunt & iniquitate. Hebr. *Odi holocauſtum è rapina & furto*. Gr. rapinam ex injuſtitia. *Et dabo opus eorum in veritate*: opus pro mercede operis: dabo eis mercedem fidelem: Quæ ad Eccleſiam omninò ſpectant. Hieron. *Ut nequaquam ſicut in Lege umbra veritatis, ſed ipſa ſit veritas.*

9. (h) Illuſtre erit etiam apud infideles ſemen illud ſpiritale Apoſtolorum: & omnes futuræ generationes ſuſcipient ſemen doctrinæ Dei. *Cognoſcent*, Hieron. Omnis qui viderit eos, prima fronte cognoſcet, quia ſemen ſit, cui benedixerit Dominus. Quis enim ex ordine vitæ cunctiſque virtutibus non intelligat populum Dei?

10. (i) Eccleſia eſt Chriſti corpus & ſponſa; ut corpus, ut ſponſa ornatur monilibus ſuis, & donis Spiritus ſancti. Quod reliquum eſt in hoc capite, eſt velut canticum exultantis Eccleſiæ: *Quaſi ſponſum decoratum corona nuptiali.*

11. (k) Virtus quæ à Deo proficiſcitur, paulatim adoleſcit inſtar plantæ: *Germinabit*, germinare faciet.

CAPUT LXII.

1. (a) De Eccleſia Chriſti propriè loquitur. In gratiam ſocietatis fidelium non ceſſabo ab annuntiando Chriſti adventu, donec egrediatur ut ſplendor *juſtus ejus, & ſalvator ejus ut lampas accendatur*: hæc Chriſto conveniunt, non Cyro, ut Grotius opinatur. Hier. Nunc Prophetæ introducitur perſona: diebus ac noctibus ora non claudam, nec mea unquam reticebit oratio: ſed tamdiù clamabo, & preces jungam precibus, donec veniat qui promiſſus eſt, & ſplendore ſuo cunctum orbem illuminet.

2. (b) Nam fideles Chriſtiani dicti ſunt: fortè etiam nomen illud ob inſignem Eccleſiæ dotem v. 4. inſinuatur, *Voluntas mea in ea*, ſeu dilecta ſponſa: non vocaberis ultrà Derelicta. Hieronymus; *Hoc eſt autem Hebraicæ conſuetudinis, ut ex eventu rebus ſemper vocabula imponant.*

5. (c) Sponſus.

6. & 7. (d) Prædicatores, Paſtores. *Qui reminiſcemini*, qui cuſtodes eſtis, & quaſi mediatores Deum inter & populum. *Ne detis ſilentium ei*, Domino: clamate ad aures ejus, donec Jeruſalem quæ concidit in Judæis, in totius orbis terrarum laude verſetur.

8. (e) Per dexteram ſuam.

9. (f) Alludit ad decimas & hoſtias pacificas, quas Judæi comedebant in atrio Domini. Deut. 14. Triticum quoque, de quo panis cœleſtis efficitur, illud eſt, de quo loquitur Dominus, *Caro mea verè eſt cibus*; rurſumque de vino: *Et Sanguis meus verè eſt potus.*

10. (g) Gregor. in lib. 1. Regum, cap. 11. Gentibus

* Zach.9. 9. Matth.21. 5. tremis terræ, * dicite filiæ Sion: Ecce salvator (h) tuus venit: ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo.

12. Et vocabunt eos, Populus sanctus, redempti à Domino. Tu autem vocaberis: Quæsita civitas (i), & non Derelicta.

CAPUT LXIII.

Christi ascendentis in cœlum & sanguinis hostium aspersi triumphum describit Propheta, & Dei implorat misericordiam.

1. QUis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra (a)? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ. Ego qui loquor justitiam, & propugnator sum ad salvandum.

* Apoc. 19. 13. 2. * Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari?

3. Torcular (b) calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum: calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea: & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinavi.

*Sup.34.8. 4. * Dies enim ultionis in corde meo, annus redemptionis meæ venit.

5. Circumspexi (c), & non erat auxiliator: quæsivi, & non fuit qui adjuvaret: & salvavit mihi brachium meum, & indignatio mea ipsa auxiliata est mihi.

6. Et conculcavi (d) populos in furore meo, & inebriavi eos in indignatione mea, & detraxi in terram virtutem eorum.

7. Miserationum Domini recordabor, laudem (e) Domini super omnibus quæ reddidit nobis Dominus, & super multitudinem bonorum domui Israel, quæ largitus est eis secundùm indulgentiam suam, & secundùm multitudinem misericordiarum suarum.

8. Et dixit: Verumtamen populus (f) meus est, filii non negantes: & factus est eis salvator.

9. In omni tribulatione eorum non est tribulatus (g), & Angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portavit eos, & elevavit eos cunctis diebus sæculi.

10. Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt, & afflixerunt spiritum (h) Sancti ejus: & conversus est eis in inimicum, & ipse debellavit eos.

11. Et recordatus est dierum sæculi Moysi, & populi sui: * Ubi est qui eduxit eos de mari cum pastoribus gregis sui? ubi est qui posuit in medio ejus spiritum Sancti sui? *Exod.14. 29.

12. Qui eduxit ad dexteram (i) Moysen brachio majestatis suæ, qui scidit aquas ante eos, ut faceret sibi nomen sempiternum:

13. Qui eduxit eos per abyssos, quasi equum in deserto non impingentem (k).

14. Quasi animal (l) in campo descendens, spiritus Domini ductor ejus fuit: sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriæ.

15. * Attende de cœlo, & vide de habitaculo sancto tuo, & gloriæ tuæ: ubi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum (m) tuorum, & miserationum tuarum? super me continuerunt se. *Deut.26. 15. Baruch 2. 16.

16. Tu

ad Ecclesiam confluentibus: *Eligite lapides*, colligite, submovete; juxta 70. projicite de via lapides, qui infideles à credentibus separant: quod ne putarent Judæi de se dici, jungitur, *Elevate signum in Gentes*. Hieron. *Eligit lapides vir Ecclesiasticus, qui omnem emollit de credentium corde duritiem.*

11. (h) Non Cyrus nisi in typo, sed Christus, qui secum defert coronam & mercedem, quam largiri vult.

12. (i) Ad quam multi confluunt, Ecclesia scilicet.

CAPUT LXIII. 1. (a) Civitas Moabitarum, quæ vindemiam significat; ut Edom, seu Idumæa, rubedinem: mysterium illud est absconditum, Prophetis tantùm & Apostolis revelatum, gentes ad eamdem cum Judæis hæreditatem vocatum iri per Christum, qui aspersione sui sanguinis formavit Ecclesiam. *Sanguis aspersus non deformitatem tribuit, sed decorem.* Hieronym. qui hæc addit: *Interrogant Angeli rei novitate perterriti: Quis est iste qui de terra cruentus advenit in stola sua, in veste militari? num triumphum Christi miratur Propheta, aut Ecclesia ipsa? ille respondet, Ego qui loquor &c. cui Pater tradidit omne judicium; ut malis mala, & bonis retribuat bona.*

3. (b) Victoriam hanc cruentam solus reportavi.

5. (c) Christus unus hominum redemptionem perfecit, & fructus omnis in nos exundavit.

6. (d) Non mactando, sed convertendo, expulsis erroribus: *Virtutem eorum*, robur.

7. (e) Cantabo: sequitur oratio ad Deum.

8. (f) De Hebræis à Deo liberatis per Moysem loquitur humano more; *Filii non negantes*, Chald. *Non mentientes*; fidem non negabunt, quasi nescisset fore ut fidem fallerent. Hieronymus: *Verumtamen quia populus meus sunt, non peribunt in perpetuum, si me spernere & negare desierint.*

9. (g) Deus non est fatigatus eos adjuvando: vel tribulationes eos non oppresserunt; in Hebr. In omni angustia eorum ipse indoluit eorum malis: more humano loquitur ut sæpè, quod convenit cum Vulgata, si per interrogationem legatur, aut detrahatur negatio. *Angelus faciei ejus*, qui Dei præsentiam exhibebat, *salvavit eos*, vel Angelus qui coram eo adstabat, cùm populus Deum offenderet, ejus tamen curam non abjecit.

10. (h) Protectores, vel Spiritum sanctum, Spiritum Christi, uti & vers. 11. *Ubi est?* nonne Deus ipse?

12. (i) Qui dexteram ejus apprehendens deduxit.

13. (k) Impingentem: sic duxit populum per maris alveum ut equum in planitie.

14. (l) Deus leviter eos deduxit, quomodo pecus, quod in vallem descendit, & leniter duci solet. *Ut faceres*, ut nominis tui gloria celebretur.

15. (m) Benignitas tua; *Super me continuerunt se*, Hebr. In me se effuderunt cum impetu.

16. Tu enim pater noster, & Abraham nescivit (n) nos, & Israel ignoravit nos: tu Domine pater noster, redemptor noster, à sæculo nomen tuum.

17. Quare errare nos fecisti (o) Domine de viis tuis: indurasti cor nostrum ne timeremus te? convertere propter servos tuos, tribus hæreditatis tuæ.

18. Quasi nihilum possederunt (p) populum sanctum tuum: hostes nostri conculcaverunt sanctificationem tuam.

19. Facti sumus quasi in principio (q), cùm non dominareris nostri, neque invocaretur nomen tuum super nos.

CAPUT LXIV.

Petit Propheta ut Deus nomen suum & potentiam inimicis nota faciat; luget populi sui iniquitates, immunditias & exilium, orans pro liberatione.

1. Utinam dirumperes (a) cœlos, & descenderes: à facie tua montes defluerent.

2. Sicut exustio ignis tabescerent (b), aquæ arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis: à facie tua gentes turbarentur.

3. Cùm feceris mirabilia, non sustinebimus: descendisti (c), & à facie tua montes defluxerunt.

4. A sæculo non audierunt, neque auribus
* 1. Cor. 2. 9. perceperunt: * oculus non vidit (d), Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te.

5. Occurristi (e) lætanti, & facienti justitiam: in viis tuis recordabuntur tui: ecce tu iratus es, & peccavimus: in ipsis fuimus semper, & salvabimur.

6. Et facti sumus ut immundus (f) omnes nos, & quasi pannus menstruatæ universæ justitiæ nostræ: & cecidimus quasi folium universi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.

7. Non est qui invocet nomen tuum: qui consurgat, & teneat (g) te: abscondisti faciem tuam à nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ.

8. Et nunc Domine, pater noster es tu, nos verò lutum: & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos.

9. * Ne irascaris Domine satis (h), & * Psal. 78. 8.
ne ultrà memineris iniquitatis nostræ: ecce respice, populus tuus omnes nos.

10. Civitas Sancti tui facta est deserta, Sion deserta facta est, Jerusalem desolata est.

11. Domus sanctificationis nostræ, & gloriæ nostræ, ubi laudaverunt te patres nostri, facta est in exustionem ignis, & omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas.

12. Numquid super his continebis (i) te Domine, tacebis, & affliges nos vehementer?

CAPUT LXV.

Gentium conversio, & Judæorum propter iniquitates suas & idololatriam abjectio, servatis tamen paucis reliquiis; adversa omnia his qui Dei legem abjecerunt, & prospera ac nova omnia servis Dei nuntiantur.

1. Quæsierunt (a) me qui antè non Rom. 10. 20.
interrogabant, invenerunt qui non

16. (n) Quòd ejus simus degeneres, nos penitùs aspernatur.

17. (o) Ne finas nos errare à viis tuis; aufer à nobis errorem & duritiem cordis. Loquitur Propheta in persona populi. Hieron. Non quòd Deus erroris causa sit, & duritiæ; sed quòd illius patientia nostram expectantis salutem, dum non corripit delinquentes, causa erroris duritiæque videatur. *Tribus hæreditatis tuæ*, ex quibus nos ut rami è surculo orti sumus.

18. (p) Hostes, *Populum sanctum suum*, 70. *Convertere ad nos*, ut modicum possideamus montis sancti tui.

19. (q) Cùm nondum vocaremur, neque diceremur de nomine tuo populus Dei. Hieron. Antequam vocaremur in Abraham, & dum essemus in Ægypto.

CAPUT LXIV. 1. (a) Continuatur oratio: Utinam amoveres omnes obices adventus tui: Chaldæus vocem Hebræam vertit, *nonne*, & alludit ad ea quæ fecit Deus in monte Sinai: Dirupisti cœlos.

2. (b) Ut solent res igne fusæ. Aug. in Psalm. 96. *Qui sunt montes?* Superbi. *Aquæ arderent igni*: Alludit iterum ad descensum montis Sinai, ubi fulmina è nubibus disruptis micabant.

3. (c) Video te hominem factum; quasi voti sui compos loquitur Propheta.

4. (d) Hæc verba citat Apostolus, 1. Cor. 2. Quæ ad mysteria Christianæ religionis referunt plerique interpretes, & ad bona vitæ æternæ. Hæc mysteria & dona antè occultata fuerant in prophetis, tum manifestata per Christum: sed communior est & verior interpretatio de futura beatitudine.

5. (e) Gentilibus cum lætitia excipientibus te: *Peccavimus*, quia peccavimus: *Et salvabimur*, sed per tuam misericordiam conversi salvabimus: sancti homines è Judæis peccata totius populi quasi sua commemorant.

6. (f) Justitia quidem interior inest, quæ renovat interiorem hominem, & opera ejus producit; *In justitia & sanctitate veritatis*, Ephes. 4. sed ubique ferè concupiscentia se ingerit. Hinc Aug. l. 9. Conf. cap. 13. *Væ etiam laudabili vitæ hominum, si remota misericordia discutias eam*. Sed perperàm his verbis abutuntur Novatores, ut bona opera justorum condemnent: nam Propheta in persona populi loquitur, cujus justitia, ex sola legis cognitione majori ex parte ducebatur, non de populo novi testamenti, *sectatore bonorum operum*, ut loquitur Apost. ad Tit. cap. 2. Justitias vocat ritus & sacrificia Judæorum.

7. (g) Ne iram tuam in nos effundas: *Et allisisti nos in manu iniquitatis nostræ*: Gr. Tradidisti nos propter iniquitatem nostram.

9. (h) Satis, Hebr. Vehementer. Hæc ad Christi tempora refert Hieron.

12. (i) Misericordiam tuam continebis?

1. (a) Gentiles: querelis Prophetæ, aut populi Judaici respondet Deus, se ab ingratis Judæis contemptum ad Gentes convertisse, quem locum citat Apostolus, Rom. 10. CAPUT LXV.

non quæsierunt me. Dixi: Ecce ego, ec-
ce ego ad gentem, quæ non invocabat no-
men meum.
2. Expandi (b) manus meas tota die
ad populum incredulum, qui graditur in
via non bona post cogitationes suas
3. Populus qui ad iracundiam provocat
me ante faciem (c) meam semper: qui
immolant in hortis, & sacrificant super la-
teres:
4. Qui habitant in sepulchris (d), &
in delubris idolorum dormiunt: qui co-
medunt carnem suillam, & jus profanum
in vasis eorum.
5. Qui dicunt (e), Recede à me, non
appropinques mihi, quia immundus es:
isti fumus erunt in furore meo, ignis ar-
dens tota die.
6. Ecce scriptum (f) est coram me: non
tacebo, sed reddam & retribuam in sinum
eorum
7. Iniquitates vestras, & iniquitates pa-
trum vestrorum simul, dicit Dominus,
qui sacrificaverunt super montes, & super
colles exprobraverunt mihi, & remetiar
opus eorum primum in sinu eorum.
8. Hæc dicit Dominus: Quomodo si in-
veniatur granum (g) in botro, & dicatur:
Ne dissipes illud, quoniam benedictio est:
sic faciam propter servos meos, ut non
disperdam totum.
9. Et educam de Jacob semen, & de Ju-
da possidentem montes (h) meos: & hæredi-
tabunt eam electi mei, & servi mei habi-
tabunt ibi.
10. Et erunt campestria (i) in caulas
gregum, & vallis Achor in cubile armen-
torum, populo meo qui requisierunt me.
11. Et vos, qui dereliquistis Dominum,
qui obliti estis montem sanctum meum,
qui ponitis Fortunæ mensam (k), &
libatis super eam,
12. Numerabo vos in gladio, & omnes
in cæde corruetis: * pro eo quòd vocavi, * Prov. 1. 24.
& non respondistis: locutus sum, & non Inf. 65. 4.
audistis: & faciebatis malum in oculis Jer. 7. 13.
meis, & quæ nolui elegistis.
13. Propter hoc hæc dicit Dominus
Deus: Ecce servi mei comedent, & vos
esurietis: ecce servi mei bibent, & vos
sitietis:
14. Ecce servi mei lætabuntur, & vos
confundemini: Ecce servi mei laudabunt
præ exultatione cordis, & vos clamabitis
præ dolore cordis, & præ contritione spi-
ritus ululabitis.
15. Et dimittetis nomen vestrum in ju-
ramentum (l) electis meis: & interfi-
ciet te Dominus Deus, & servos suos vo-
cabit nomine alio.
16. In quo qui benedictus (m) est super
terram, benedicetur in Deo amen: & qui
jurat in terra, jurabit in Deo amen: quia
oblivioni traditæ sunt angustiæ priores, &
quia absconditæ sunt ab oculis meis.
17. * Ecce enim ego creo cœlos novos, * Inf. 66. 22.
& terram novam (n): & non erunt in me- Apoc. 21. 1.
moria priora, & non ascendent super cor.
18. Sed gaudebitis & exultabitis usque
in sempiternum, in his quæ ego creo:
quia ecce ego creo Jerusalem exultatio-
nem, & populum ejus gaudium.
19. Et exultabo in Jerusalem, & gau-
debo in populo meo: & non audietur in
eo ultrà vox fletus & vox clamoris.
20. Non erit ibi ampliùs infans (o) die-
rum, & senex qui non impleat dies suos:
quoniam puer centum annorum morie-
tur, & peccator centum annorum male-
dictus erit.

21. Et

2. (b) In cruce: *Ad populum incredulum*: Hebr. rebellem, contumacem.

3. (c) In templo: *Immolant in hortis*; contra præceptum meum, & contra legem altaria è lateribus erigebant.

4. (d) Ut ibi caperent somnia. Hieron. *In delubris idolorum, ut in somnis futura cognoscerent.*

5. (e) Alius, vel Prophetæ, qui eos ad pœnitentiam adhortatur.

6. (f) Hæret in memoria hoc peccatum: *Non tacebo*; supplicium eorum non differam.

8. (g) Perpaucos Judæos fideles comparat Deus cum grano, quod solum est in botro, & in causa est cur non evellatur botrus. *Quoniam benedictio est*: fruges & fructus nomine benedictionis donabant: hoc loco accipitur pro semine, in quo spes est novæ vitis.

9. (h) Apostolos & successores eorum: *Semen de Juda*, sunt itidem Apostoli.

10. (i) Omnia tam plana, quàm montana, plena erunt gregibus fidelium: *Caulas gregum*: Hieron. *In locis gentilium erunt caula ovium, id est, Ecclesia de toto orbe credentium. Et vallis Achor*; juxta Jericho admodum fertilis.

11. (k) Mensam: ex Hieron. in Ægypto ponebant mensam refertam epulis, & poculum mulso mistum, futuri anni fertilitatem inde auspicantes. *Et libatis super eam*; in Hebræo, *Et impletis Meni libamen*, quem Deum colebant Armeni.

15. (l) Nomen vestrum erit execratorium: hoc mihi contingat, si mentior, tam sim infelix, quàm Judæi. *Et servos suos vocabit nomine alio*, non Israelitas, sed Christianos: *In Deo Amen*, in Deo veritatis, 70. In Deo vero. Vox Hebræa & juramentum & satietatem significat; erit nomen vestrum in satietatem. Quod de his dici solet, quorum odiosa est recordatio.

16. (m) Qui sibi benè precabitur in terra, is sibi benè precabitur à Deo, non ab idolis.

17. (n) Novam; Scriptura vocat cœlum quidquid supra nos est. Hoc loco Apostolos ut cœlos novos, fideles ut terram novam videtur designare. *Non ascendent super cor*: non erit memoria priorum malorum.

20. (o) Qui paucos dies vivat: qui enim renascentur, ut viri pleni erunt virtutibus: *Et senex qui non impleat dies suos*, virtutis & sanctitatis. Longioris vitæ ratio nulla habetur, cùm mortui fuerint infantes in Ecclesia renati, de iis dici non poterit, quòd paucos dies vixerint, cùm ad meliorem vitam transierint; nec de adultis, quòd dies suos non impleverint. *Quoniam puer centum annorum, morietur*; qui vitam in peccatis duxerit, erit enim infans centum annorum; & qui morietur peccator centenarius, *maledictus erit*; vel non

21. Et ædificabunt domos, & habitabunt: & plantabunt vineas, & comedent fructus earum.

22. Non ædificabunt, & alius habitabit: non plantabunt, & alius comedet: secundùm enim dies ligni (p), erunt dies populi mei, & opera manuum eorum inveterabunt.

23. Electi mei non laborabunt frustrà, neque generabunt in conturbatione (q): quia semen benedictorum Domini est, & nepotes eorum cum eis.

* Ps.31.5. 24. * Eritque antequam clament, ego exaudiam: adhuc illis loquentibus, ego audiam.

* Sup.11.6. 25. * Lupus & agnus pascentur simul, leo & bos comedent paleas: & serpenti pulvis (r) panis ejus: non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.

CAPUT LXVI.

De vocatione Gentium, Ecclesiæ prosperitate, & reprobatione Judæorum, inceptum capite superiori prosequitur argumentum; nec non de veteris legis sacrificiis, de Judæorum pervicacia & punitione.

* Act.7.49. & 17.24. 1. HÆc dicit Dominus: * Cœlum sedes (a) mea, terra autem scabellum pedum meorum: quæ est ista Domus, quam ædificabitis mihi? & quis est iste locus quietis meæ?

2. Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt universa ista, dicit Dominus: ad quem autem respiciam, nisi ad paupherculum, & contritum (b) spiritu, & trementem sermones meos?

3. Qui immolat (c) bovem, quasi qui interficiat virum: qui mactat pecus, quasi qui excerebret canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat: qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Hæc omnia elegerunt in viis suis, & in abominationibus suis anima eorum delectata est.

4. Unde & ego eligam (d) illusiones eorum: & quæ timebant, adducam eis: * quia vocavi, & non erat qui responderet: locutus sum, & non audierunt: fecerunt que malum in oculis meis, & quæ noluì elegerunt. * Prov. 1. 24. Sup.65.12. Jer.7.13.

5. Audite verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus: dixerunt fratres (e) vestri odientes vos, & abjicientes propter nomen meum: glorificetur Dominus, & videbimus in lætitia vestra: ipsi autem confundentur.

6. Vox (f) populi de civitate, vox de templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis.

7. Antequam parturiret, peperit (g): antequam veniret partus ejus, peperit masculum.

8. Quis audivit umquam tale? & quis vidit huic simile? numquid parturiet terra in die una? aut parietur gens simul (h), quia parturivit & peperit Sion filios suos?

9. Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? si ego, qui generationem cæteris tribuo, sterilis ero, ait Dominus Deus tuus?

10. Lætamini cum Jerusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam: gaudete cum ea gaudio universi, qui lugetis (i) super eam,

11. Ut sugatis, & repleamini ab ubere consolationis ejus: ut mulgeatis, & deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus.

12. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis: ad ubera portabimini, & super genua blandientur vobis.

13. Quo-

ignoscetur peccatori, etiamsi is sit centum annos natus.

22. (p) Cùm morietur, satis vixit, si benè: tamdiu vivent, quamdiu arbor vivax: *Secundùm dies ligni*; lignum vitæ, quod in paradiso erat.

23. (q) Non liberos procreabunt, qui molestiam iis creent; non generabunt ad execrationem, ad mortem immaturam.

25. (r) Qui terrena amant, erunt in pabulum dæmonis: cibus serpentis pulvis erit, non attinget homines justos. *Non nocebunt*, nulli fiet injuria.

CAPUT LXVI. 1. (a) Humano more loquitur: in sensu mystico justi cœli, terreni homines terræ nomine designantur; in illis residet Deus per gratiam suam, li terrena calcant. *Quæ est ista domus?* Non ea est reprehensio, sed instructio. *Quam ædificabitis mihi*; exiguum quiddam est, si cum cœlo & terra comparetur. Deus cùm sit Spiritus, vult adorari in spiritu & veritate.

2. (b) In eo habitabo, ut in templo vivo, qui modestè & demissè de se sentit.

3. (c) Si absint illæ virtutes, *quasi qui interficiat virum*, ut Moloch immolet; sublato templo, & altari auferuntur victimæ Judæorum. Potest autem hic subesse sensus: Post Filium meum qui venit mansuetus & pauper, detestor sacrificia Judæorum, Hieron.

4. (d) Irridebo eos, & in pœnam scelerum caplentur ab hostibus; *Illusiones*, adinventiones.

5. (e) Judæi infideles: *Glorificetur Dominus*, gloriam suam ostendat in vobis, ut videamus lætitiam vestram. Hieron. *Quid nobis humilem introducitis Deum Crucifixum? volumus eum in sua, ut dicitur, majestate conspicere regnantem.*

6. (f) Clamantis propter obsessionem Romanorum. *Vox de templo*, Angelorum clamantium, Migremus hinc, teste Josepho l. 7. de bello Judaico, de civitate Hierosolyma, de templo ab hostibus capto.

7. (g) Ecclesia per Apostolos tot fideles subitò peperit; *Masculum*, viros fortes & martyres; Ad Evangelicam prædicationem statim omnis mundus concepit & parturivit, Hieron.

8. (h) Ut existat populus, ubi non erat, idque subitò; *Peperit Sion*, Ecclesia.

10. (i) Qui luxistis: nam participia apud Hebræos sunt cujusvis temporis.

13. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, & in Jerusalem (k) consolabimini.

14. Videbitis, & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt (l): & cognoscetur manus Domini servis ejus, & indignabitur inimicis suis.

15. Quia ecce Dominus in igne (m) veniet, & quasi turbo quadrigæ ejus: reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis:

16. Quia in igne Dominus dijudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino,

17. Qui sanctificabantur, & mundos (n) se putabant in hortis post januam intrinsecùs, qui comedebant carnem suillam, & abominationem, & murem: simul consumentur, dicit Dominus.

18. Ego autem opera (o) eorum, & cogitationes eorum, venio ut congregem cum omnibus gentibus & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam.

19. Et ponam in eis signum (p), & mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, & Lydiam tendentes sagittam: in Italiam & Græciam, ad insulas longè, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus,

20. Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum (q) Domino, in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum Domini.

21. Et assumam ex eis (r) in sacerdotes, & levitas, dicit Dominus:

22. * Quia sicut cœli (s) novi, & terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus: sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. * Apoc. 21. 1.

23. Et erit mensis (t) ex mense, & sabbatum ex sabbato: veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.

24. Et egredientur (u), & videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me: * vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt usque ad satietatem visionis omni carni. * Mar. 9. 43.

13. (k) In Ecclesia.
14. (l) In resurrectione.
15. (m) De secundo Christi adventu loquitur, postquam de Ecclesiæ institutione disseruit. Per currus & quadrigas figuratur majestas victoris. *Reddere in indignatione furorem suum*, effundere indignationem & furorem.
17. (n) Qui se se polluerunt, ac deinde lustrarunt se aqua in lucis; *Post januam*, Gr. In vestibulis, vel post januam; *Intrinsecùs*, occlusa janua; *Murem*, vox Hebræa significat etiam glirem.
18. (o) Hebr. *Ego autem ero cum operibus eorum*: est enim reticentia.
19. (p) Propheta ad primum redit Christi adventum: signum quo illos muniet, qui mittuntur, est Spiritus sancti charismatum effusio, ut donum linguarum; *Tendentes sagittam*, vel Apostolos mittam in omnes gentes, qui erunt quasi electæ Dei sagittæ: signum etiam illud est Crux ipsa; *In Italiam*, Iberiam Asiaticam quidam esse putant.
20. (q) Vox Hebræa, *Mincha*, oblationem, aut sacrificium significat: alludit forsan ad reditum populi è Babylone, Cyro suppeditante currus & carrucas, vehicula duabus rotis instructa.
21. (r) Gentibus. Hieronymus ostendit vetus sacerdotium prætermissum, quod Tribui Leviticæ debebatur.
22. (s) Ut cœli cum terra innovandi in æternum stabunt, *sic semen vestrum*, Apostoli, seu fideles Ecclesiæ aggregati.
23. (t) Neomeniæ & festa in alia festa & sabbata mutabuntur: juxta Hebr. Per singulos menses & hebdomadas veniet omnis caro. Hieron. *Ut de carnalibus sabbatis, mensibusque fiant spiritualia sabbata delicata: qui sabbatismus Dei populo reservatur.*
24. (u) Sancti Patres hunc locum de damnatis exponunt, ac citatur à Christo Domino Matth. 11. 9. *Et erunt usque ad satietatem visionis omni carni*: Hebr. *Erunt abominationi omni carni*, seu hominibus. Sancti amore justitiæ animati, ejus admirabilem ordinem mirabuntur; non crudeli hoc spectaculo pascentur, sed eadem volent quæ Deus: unà cum Christo judicabunt. *Absorpti sunt juncti petra judices eorum*. Psal. 140. Inflexibiles erunt in amore supremæ Christi justitiæ.

PRO-

PROPHETIA JEREMIÆ.

MISSUS est à Deo Jeremias; qui excidium Jerosolymæ Judæis, captivitatem Babylonicam, reditum è Chaldæa post 70. annos prænuntiaret; ubi multa inserit de adventu Christi, & Gentium conversione. Ab anno 15. Josiæ ad annum quintum post excisam Jerusalem per annos 45. prophetavit.

CAPUT PRIMUM.

Divinam Jeremiæ vocationem ad munus propheticum complectitur.

1\. VERBA Jeremiæ (a) filii Hel-
ciæ, de sacerdotibus qui fue-
runt in Anathoth, in terra
Benjamin.
2\. Quod factum est verbum Domini ad
eum in diebus Josiæ filii Amon regis Ju-
da, in tertiodecimo anno regni ejus.
3\. Et factum est in diebus Joakim filii Jo-
siæ regis Juda, usque ad consummationem
undecimi anni Sedeciæ filii Josiæ regis Ju-
da, usque ad transmigrationem Jerusalem,
in mense quinto.
4\. Et factum est verbum Domini ad
me, dicens:
5\. Priusquam (b) te formarem in ute-
ro, novi te: & antequam exires de vulva,
sanctificavi te, & prophetam in gentibus
dedi te.
6\. Et dixi, A, a, a, Domine Deus:
ecce nescio (c) loqui, quia puer ego
sum.
7\. Et dixit Dominus ad me: Noli dice-
re: Puer sum: quoniam ad omnia, quæ
mittam te, ibis: & universa, quæcumque
mandavero tibi, loqueris.
8\. Ne timeas à facie eorum (d): quia
tecum ego sum, ut eruam te, dicit Domi-
nus.
9\. Et misit (e) Dominus manum suam;
& tetigit os meum: * & dixit Dominus ad *Isa. 6. 7.
me: Ecce dedi verba mea in ore tuo.
10\. Ecce constitui te hodie super gen-
tes, & super regna, * ut evellas (f), & *Inf. 18. 7.
destruas, & disperdas, & dissipes, & ædi-
fices, & plantes.

11\. Et

CAP. I. 1. (a) Vox Hebræa, extollentem Deum significat; *In Anathoth*, oppidum erat sacerdotale in tribu Benjamin. Josue 21. 18.

5\. (b) Ex his verbis multi colligunt Jeremiam in utero matris sanctificatum fuisse; qua de re dubitat Aug. Epist. 54. ad Donatum. Sanctificatus est ab utero secundum prædestinationem, qua propheta fuit consecratus: unde & præmittit Deus; *Priusquam te formarem in utero, novi te*; scilicet notitia prædestinationis & præscientiæ divinæ. sic Rom. 11. *Non repulit Deus plebem suam quam præscivit*, seu prædestinavit; *Sanctificavi te*, segregavi te, ut propheta meus esses: nam res sanctificatas Deo solemus à profanis segregare. Sed modò communis Doctorum, ac S. Scripturæ interpretum sensus est Jeremiam in utero fuisse sanctificatum.

6\. (c) Greg. in Past. part. 1. utramque Isaiæ & Jeremiæ missionem inter se conferens, Notandum est, „ inquit, quòd qui excusatur, Jeremias scilicet, penitùs „ non resistit, & qui mitti voluit, antè se per altaris cal- „ culum purgatum vidit; ne aut non purgatus adire quis „ sacra ministeria audeat, aut quem Deus elegit, sub hu- „ militatis specie superbè contradicat. „

8\. (d) Ad quos te mittam.

9\. (e) Extendit manum Angelus à Deo missus ad os Jeremiæ, qui eum initiaret, & doceret quæ prædicturus erat, non sua, sed Dei verba fore.

10\. (f) Ut annunties Judæis & Gentibus alias nationes dissipatum iri, alias erigendas. Vox, *super*, non significat contra gentes, sed materiam huic Prophetiæ subjectam, id est, De gentibus sic prophetabis, ut eis annunties adversa & prospera: si Judæi non resipuerint, fore ut eos evellam & perdam; si resipuerint, ædificabo eos, & non destruam, uti ait cap. 42. 10.

11. Et factum est verbum Domini ad me, dicens: Quid tu vides Jeremia? Et dixi: Virgam vigilantem (g) ego video.

12. Et dixit Dominus ad me: Benè vidisti, quia vigilabo ego super verbo meo ut faciam illud.

13. Et factum est verbum Domini secundò ad me, dicens: Quid tu vides? Et dixi: Ollam (h) succensam ego video, & faciem ejus à facie Aquilonis.

*Inf. 4. 6. 14. Et dixit Dominus ad me: * Ab Aquilone (i) pandetur malum super omnes habitatores terræ.

15. Quia ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponent unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem, & super omnes muros ejus in circuitu, & super universas urbes Juda.

16. Et loquar judicia (k) mea cum eis, super omnem malitiam eorum qui dereliquerunt me, & libaverunt diis alienis, & adoraverunt opus manuum suarum.

17. Tu ergo accinge lumbos tuos, & surge, & loquere ad eos omnia quæ ego præcipio tibi. Ne formides à facie eorum: nec enim timere te faciam vultum eorum.

*Inf. 15. 27. 18. * Ego quippe dedi te hodie in civitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum, super omnem terram, regibus Juda, principibus ejus, & sacerdotibus, & populo terræ.

19. Et bellabunt adversum te, & non prævalebunt: quia ego tecum sum, ait Dominus, ut liberem te.

CAPUT II.

Graviter expostulat Dominus cum filiis Israel & Juda, ac potissimùm cum pastoribus, & falsis Prophetis, quòd fonte aquæ vivæ relicto, adoraverint idola.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Vade, & clama in auribus Jerusalem, dicens: Hæc dicit Dominus: Recordatus sum tui, miserans adolescentiam (a) tuam, & charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto, in terra quæ non seminatur.

3. Sanctus Israel Domino (b), primitiæ frugum ejus: omnes qui devorant eum, delinquunt: mala venient super eos, dicit Dominus.

4. Audite verbum Domini domus Jacob, & omnes cognationes domus Israel:

5. Hæc dicit Dominus: * Quid invenerunt (c) patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt à me, & ambulaverunt post vanitatem, & vani facti sunt? * Mich. 6. 3.

6. Et non dixerunt: Ubi est Dominus, qui ascendere nos fecit de terra Ægypti: qui traduxit nos per desertum, per terram inhabitabilem & inviam, per terram sitis, & imaginem mortis, per terram, in qua non ambulavit vir, neque habitavit homo?

7. Et induxi vos in terram Carmeli, ut comederetis fructum ejus, & optima illius: & ingressi contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem.

8. Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus? & tenentes legem nescierunt me, & pastores prævaricati sunt in me: & prophetæ prophetaverunt in Baal, & idola secuti sunt.

9. Propterea adhuc judicio contendam (d) vobiscum, ait Dominus, & cum filiis vestris disceptabo.

10. Transite ad insulas Cethim (e), & videte: & in Cedar mittite, & considerate vehementer: & videte si factum est hujuscemodi.

11. Si mutavit gens deos suos, & certè ipsi non sunt dii: populus verò meus mutavit gloriam suam in idolum.

12. Ob-

11. (g) *Vigilantem:* sese agitantem ad percutiendum; alii vertunt ex Hebræo virgam amygdalinam, quòd prima inter arbores floreat, & quasi evigilet: 70. Baculum nuceum, regem videlicet Chaldæorum ad percutiendum paratum. Virga vigilans, seu vigilantis dicitur, ut divinæ justitiæ mandata exequatur.

13. (h) Ollam ignibus plenam, quos evomat in Judæos & in vicina regna. Alludit fortè ad concham, vel ollam, in qua ignem præferri solebat Chaldæis, Assyriis, Persis, qui ignem ut Deum colebant. Rex Chaldæorum primùm virgæ figura adumbratur: sed ob contemptum Judæorum, qui Domini minas aspernaturi erant, jam sub forma ollæ bullientis, seu vasis ignei exprimitur, quo quidem ira Dei designatur: faciem ollæ vocat os quod Judæam respiciebat.

14. (i) Postquam Chaldæi Syriam expugnarunt, & Niniven, ab Aquilone exercitum suum duxerunt adversùs Judæos. *Pandetur*, Erumpet malum super omnes habitantes terræ, Judææ scilicet, quæ interdum universa terra vocitatur.

16. (k) Judæis ostendam eos jure puniri ob impietatem.

CAP. II.

2. (a) Prima populi Israelitici tempora. *Et charitatem desponsationis tuæ*; comparat se sponso, qui populum Israel sibi despondit in Abraham, Isaac, & Jacob; tum Israelem velut duxit in uxorem, cùm illum ex Ægypto eductum arctiùs sibi copulavit per legem in deserto datam: *Et memor charitatis*, non populi, sed Dei, qua impulsus Synagogam duxit; expostulationem suam incipit Deus à prima ætate populi Israelitici; quantoperè illos dilexerit, in memoriam revocat, ut ingratus illorum ostendatur animus.

3. (b) Deo consecratus: *Primitiæ*, Primus à Deo electus, nec licet aliis nationibus eum affligere; de Chaldæis adeò pœnas sumit.

5. (c) Æquo velut jure agit cum populo suo, ne videatur eum percutere per potentiam; quasi cum paribus ratione contendit. *Elongaverunt*, longè recesserunt à me; *Post vanitatem*, post idola.

9. (d) Summo jure vobiscum agam.

10. (e) Vel Cyprum ubi erat civitas eo nomine, vel Italiam ex aliis interpretibus, ut scitis, an quid agatur simile apud gentes remotissimas & barbaras.

12. Obstupescite cœli super hoc, & portæ (f) ejus desolamini vehementer, dicit Dominus.

13. Duo enim mala fecit populus meus: Me dereliquerunt (g) fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

14. Numquid servus est Israel, aut vernaculus? quare ergo factus est in prædam?

15. Super eum rugierunt leones, & dederunt vocem suam, posuerunt terram ejus in solitudinem: civitates ejus exustæ sunt, & non est qui habitet in eis.

16. Filii quoque Mempheos & Taphnes constupraverunt (h) te usque ad verticem.

17. Numquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam (i)?

18. Et nunc quid tibi vis in via Ægypti (k) ut bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Assyriorum, ut bibas aquam fluminis?

19. Arguet (l) te malitia tua, & aversio tua increpabit te. Scito, & vide, quia malum & amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum, & non esse timorem mei apud te, dicit Dominus Deus exercituum.

20. A sæculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti: Non ser-
* Inf. 3. 6. viam. * In omni enim colle sublimi (m), & sub omni ligno frondoso, tu prosternebaris meretrix.

* Isa. 5. 1. Matth. 21. 33. 21. * Ego autem plantavi te vineam electam (n), omne semen verum: quomodo ergo conversa es mihi in pravum vinea aliena?

22. Si laveris te nitro (o), & multiplicaveris tibi herbam borith, maculata es in iniquitate tua coram me, dicit Dominus Deus.

23. Quomodo dicis: Non sum polluta, post Baalim non ambulavi? vide vias tuas in convalle (p), scito quid feceris: cursor levis explicans vias suas.

24. Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum (q) amoris sui: nullus avertet eam: omnes, qui quærunt eam, non deficient: in menstruis ejus invenient eam.

25. Prohibe pedem (r) tuum à nuditate, & guttur tuum à siti. Et dixisti: Desperavi, nequaquam faciam: adamavi quippe alienos, & post eos ambulabo.

26. Quomodo confunditur fur quando deprehenditur, sic confusi sunt domus Israel, ipsi & reges eorum, principes, & sacerdotes, & prophetæ eorum,

27. Dicentes ligno: Pater meus es tu; & lapidi: Tu me genuisti. * Verterunt ad * Inf. 32. 33.
me tergum, & non faciem, & in tempore afflictionis suæ dicent: Surge, & libera nos.

28. Ubi sunt dii tui, quos fecisti tibi? surgant & liberent te in tempore afflictionis tuæ: * secundùm numerum quippe ci- * Inf. 11. 13.
vitatum tuarum erant dii tui Juda.

29. Quid vultis mecum judicio contendere? omnes dereliquistis me, dicit Dominus.

30. Frustrà percussi filios vestros, disciplinam non receperunt: devoravit (f) gladius vester prophetas vestros, quasi leo vastator

31. Generatio vestra. Videte verbum Domini: Numquid solitudo factus sum Israeli,

12. (f) Ob iram Dei imminentem, vel Angeli Dei.

13. (g) Duo sunt mala, Deum qui est fons vitæ derelinquere, & ad idola converti. Possunt hæc referri ad hæreticam doctrinam, quæ continere non valet aquas: nam quod boni in ea relictum est, non integrum & incorruptum, sed variis permistum erroribus conservat.

16. (h) Hebr. Confregerunt te usque ad verticem; Ægyptii videlicet, ad quos plures Judæi confugerant.

17. (i) Legis tuæ, per planam & facilem viam, noluisti eum sequi.

18. (k) Ut eorum utaris ope, qui plus nocere possunt, quam prodesse.

19. (l) Hebr. Castigabit te: hinc disces, quàm amarum sit Deum suum derelinquere: sprevistis bona & dulcia, mala & amara elegistis.

20. (m) Hieron. Quasi ad meretricem loquitur, quæ conjugalia fœdera ruperit; *Et dixisti*, *Non serviam*, Domino, vel marito. Instar meretricis ibas ex una arbore in aliam, ab uno idolo ad aliud.

21. (n) Hebr. *Sorec*; optimam; omne semen verum, cujus sarmenta aut plantæ vera erant, non adulterina.

22. (o) Seu nitro, aut soda, vel sale, ut nunc vocant *Alcali*, de quo alibi; *Et multiplicaveris tibi herbam Borith*, quæ saponaria dici solet. Sept. interpretes voce utuntur, quæ herbam fullonum significat, quæque virentibus & humidis in locis nascitur. Quacumque utaris excusatione, iniquitatem tuam dissimulare non poteris.

23. (p) Vestigia tua ibi sunt impressa. *Cursor levis explicans vias suas*, Hebr. Caprea quæ velox fertur ad mares æstu libidinis, sic tu ad idola; *Explicans vias suas*, Hebr. *Gyrans huc illuc*, ad quærenda idola circuibas.

24. (q) Teste Oppiano, onager æstu libidinis summo conscendit montium ad captandam auram fœminæ. *Onager assuetus*; nomen Hebræum est communis generis: nullus avertit eam, nemo asinam libidine incensam revocare poterit.

25. (r) Pedum nomine sæpè crura & femora designantur: cùm admoneris ne corpus nudes ad hoc adulterium patrandum, & ardorem libidinis, ut sitim refrænes, tu respondeas, *Desperavi*: Hebr. *Desperatum est*, nulla spes est ut faciam quod suades: prohibe pedem tuum, ne suscipias tam longum iter ad quærenda idola, quæ nihil te juvare poterunt; *Et guttur tuum à siti*, quæ viatores cruciat; sed frustrà sunt illæ admonitiones.

30. (f) Adeò non quæsistis salutaria monita, ut Prophetas meos occideritis; *Vastator*, jungendum, *Generatio vestra fuit vastata*.

31. (t) Quæ tardè fructus suos profert, nec perducit ad maturitatem.

raeli, aut terra serotina? (t) quare ergo dixit populus meus: Recessimus, non veniemus ultrà ad te?

32. Numquid obliviscetur virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ? populus verò meus oblitus est mei diebus innumeris.

33. Quid niteris bonam ostendere viam tuam ad quærendam dilectionem (u), quæ insuper & malitias tuas docuisti vias tuas,

34. Et in alis (x) tuis inventus est sanguis animarum pauperum & innocentum? non in fossis inveni eos, sed in omnibus quæ suprà memoravi.

35. Et dixisti: Absque peccato & innocens ego sum: & propterea avertatur furor tuus à me. Ecce ego judicio contendam tecum, eò quòd dixeris: Non peccavi.

36. Quàm vilis facta es nimis, iterans vias tuas! & ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur.

37. Nam & ab ista egredieris, & manus tuæ erunt super caput (y) tuum: quoniam obtrivit Dominus confidentiam tuam, & nihil habebis prosperum in ea.

CAPUT III.

Deus admirabili usus clementia populum suum ad se revocat ab idololatria, in qua Juda etiam Israelem superavit: de futura gloria & exaltatione Jerusalem, de gentium vocatione agit; ad pœnitentiam Judæos adhortatur.

1. Vulgò dicitur: Si dimiserit (a) vir uxorem suam, & recedens ab eo, duxerit virum alterum: numquid revertetur ad eam ultrà? numquid non polluta & contaminata erit mulier illa? tu autem fornicata es cum amatoribus multis: tamen revertere ad me, dicit Dominus, & ego suscipiam te.

2. Leva oculos tuos in directum (b), & vide ubi non prostrata sis: in viis sedebas, expectans eos quasi latro in solitudine: & polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis.

3. Quam ob rem prohibitæ (c) sunt stillæ pluviarum, & serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.

4. Ergo saltem amodò voca me: Pater meus, dux virginitatis (d) meæ tu es:

5. Numquid irasceris in perpetuum, aut perseverabis in finem? Ecce locuta es, & fecisti mala, & potuisti (e).

6. Et dixit Dominus ad me in diebus Josiæ regis? * Numquid vidisti quæ fecerit aversatrix (f) Israel? abiit sibimet super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. * Sup. 2. 20.

7. Et dixi, cùm fecisset hæc omnia: Ad me revertere: & non est reversa. Et vidit prævaricatrix soror ejus Juda,

8. Quia pro eo quòd mœchata esset aversatrix Israel, dimisissem eam, & dedissem ei libellum repudii: & non timuit prævaricatrix Juda soror ejus, sed abiit, & fornicata est etiam ipsa.

9. Et facilitate (g) fornicationis suæ contaminavit terram, & mœchata est cum lapide & ligno.

10. Et in omnibus his non est reversa ad me prævaricatrix soror ejus Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus.

11. Et dixit Dominus ad me: Justificavit (h) animam suam aversatrix Israel, comparatione prævaricatricis Judæ.

12. Vade, & clama sermones istos contra Aquilonem (i), & dices: Revertere aversatrix Israel, ait Dominus, & non avertam faciem meam à vobis: quia sanctus ego sum, dicit Dominus, & non irascar in perpetuum.

13. Verumtamen scito iniquitatem tuam, quia in Dominum Deum tuum prævaricata es: & dispersisti (k) vias tuas alienis sub omni ligno frondoso, & vocem meam non audisti, ait Dominus.

14. Con-

33. (u) Ut amorem meum tibi concilies; *Insuper*, cùm alios doceas malè agere.

34. (x) Tu instar avis quæ ex præda vivit, alas habes plenas sanguine: 70. In manibus tuis. *Non in fossis inveni eos*, occisos Prophetas, sed palam.

37. (y) Mulieres flentes solebant caput manibus tegere; *In ea*, in Ægypto. Hebr. *Et non prosperaberis in eis*, non benè succedent spes tuæ.

CAP. III. 1. (a) Hanc maritus non revocat, si dimissa alteri viro nupserit: Deus verò invitat populum Israel, qui fornicatus est, ad pœnitentiam: *Mulier illa?* Hebr. *Terra illa?* uti & Deuter. 24. terra censetur peccare, cùm ejus habitatores gravia admittunt scelera; ac mulier metaphoricè appellatur terra.

2. (b) Hebr. In colles, in loca excelsa: In directum quàm longissimè poteris.

3. (c) Tuis sceleribus cœlum clausisti. Serotinus imber vere ineunte lætus esse solet segetibus.

4. (d) Qui custodis à prima ætate Synagogam: *Voca me*, habe me pro patre. *Numquid irasceris in perpetuum?* Verba sunt Dei, qui orationem componit, qua eum placemus. *Ecce locuta es*, statim atque locuta fueris.

5. (e) Poteris me flectere, si in hanc formam me roges.

6. (f) Rebellis; *Abiit sibimet*, suæ libidini permissa.

9. (g) Prona ad idololatriam adoravit tamquam deos lapides & ligna.

11. (h) Justam præstitit se præ Juda, qui in templo Dei posuit idolum Baal.

12. (i) Ad decem tribus, quæ erant in Assyria: *Quia sanctus ego sum*, Hebr. & 70. Quoniam misericors ego sum; *Et non irascar in perpetuum*, in ira mea non persistam.

13. (k) Ad quærendos deos alienos per vias plurimas discurrens ivisti.

14. Convertimini filii revertentes (l), dicit Dominus: quia ego vir vester: & assumam vos unum de civitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion.

15. Et dabo vobis pastores (m) juxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina.

16. Cùmque multiplicati fueritis, & creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus: non dicent ultrà: Arca (n) testamenti Domini: neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius: nec visitabitur, nec fiet ultrà.

17. In tempore illo vocabunt Jerusalem (o) Solium Domini: & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, & non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.

18. In diebus illis ibit (p) domus Juda ad domum Israel, & venient simul de terra Aquilonis, ad terram quam dedi patribus vestris.

19. Ego autem dixi: Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium? Et dixi: Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis.

20. Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contempsit me domus Israel, dicit Dominus.

21. Vox in viis audita (q) est, ploratus & ululatus filiorum Israel: quoniam iniquam fecerunt viam suam, obliti sunt Domini Dei sui.

22. Convertimini filii revertentes, & sanabo aversiones vestras. Ecce nos venimus ad te: tu enim es Dominus Deus noster.

23. Verè mendaces erant colles (r), & multitudo montium: verè in Domino Deo nostro salus Israel.

24. Confusio comedit (s) laborem patrum nostrorum ab adolescentia nostra, greges eorum, & armenta eorum, filios eorum, & filias eorum.

25. Dormiemus (t) in confusione nostra, & operiet nos ignominia nostra: quoniam Domino Deo nostro peccavimus nos, & patres nostri, ab adolescentia nostra usque ad diem hanc: & non audivimus vocem Domini Dei nostri.

CAPUT IV.

Ad veram non fictam pœnitentiam Judæos invitat; tum obsidionem Jerusalem & ejus expugnationem prædicit.

1. Si reverteris Israel, ait Dominus, ad me convertere: si abstuleris offendicula tua à facie mea, non commoveberis (a).

2. Et jurabis: Vivit (b) Dominus, in veritate, & in judicio, & in justitia: & benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.

3. Hæc enim dicit Dominus viro Juda, & Jerusalem: * Novate vobis novale (c), & nolite serere super spinas: * Osee 10. 12.

4. Circumcidimini (d) Domino, & auferte præputia cordium vestrorum viri Juda, & habitatores Jerusalem: ne fortè egrediatur ut ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit qui extinguat, propter malitiam cogitationum vestrarum.

5. Annuntiate in Juda, & in Jerusalem auditum facite: loquimini, & canite tuba in terra: clamate fortiter, & dicite: Congregamini, & ingrediamur civitates munitas,

6. Levate signum (e) in Sion. Confortamini, nolite stare, * quia malum ego adduco ab Aquilone, & contritionem magnam. * Sup. 1. 14.

7. Ascen-

14. (l) Sept. Interpr. *Revertimini filii rebelles*. *Unum*, etiamsi unus tantùm in civitate fuerit, introducam eum in Sion, in Ecclesiam. Usque ad v. 20. Prophetia est de Christo & Ecclesia.

15. (m) Apostolos, Episcopos, presbyteros; *Et pascent vos in scientia & doctrina*; scientia ad mores, doctrina ad fidem videtur pertinere.

16. (n) Non jactabunt ampliùs legis Mosaicæ cæremonias; sublatis his umbris; amplectentur veram arcam divinæ gratiæ, Christum scilicet. *Ascendet*, nemo de ea cogitabit; *Nec visitabitur*, ut responsa a Deo accipiant.

17. (o) Ecclesiam, solium Domini, ubi regnat.

18. (p) Non erit ulla inter decem Tribus & Tribum Juda dissensio, omnes simul ad Ecclesiam Catholicam venient. Juxta historiam venient simul de Assyria, in qua decem tribus erant dispersæ; v. 19. promittitur æterna hæreditas.

21. (q) Judæi variis in locis dispersi suam deflent calamitatem.

23. (r) Dii erant mendaces & ficti, quos colulmus in montibus.

24. (s) Calamitas quæ confusionem parit, nos docuit. *Adolescentia*, Patribus nostris omnia in pejus ruere experti sumus.

25. (t) In miseriis nostris moriemur.

CAP. IV.

1. (a) Juxta textum Hebraicum hic est sensus ex Hieron. Si reverteris ad me, non emigrabis; ad me convertere, in gratiam meam redibis, si ad me fueris reversus.

2. (b) Forma jurandi usitata in veteri testamento, cujus hic est sensus; Quam verum est Dominum vivere, tam verum est &c. Veritas requiritur, ne falsum juretur; justitia, ne quid injustum; judicium, ne temerè & in vanum; *Et jurabis*, *Vivit Dominus*: non alium Deum coles quàm Dominum: juramentum enim est pars cultus divini.

3. (c) Novalia dicuntur quæ de novo scruntur: spiritali sensu, evulsis per pœnitentiam spinis, & præparato cordis solo, verum Dei cultum suscipite. Serere super spinas est, legem Dei suscipere, non subacto prius cordis agro spinarum pleno.

4. (d) Non carne, sed corde & animo; *Et succendatur*, alludit ad spinas quæ flammam facilè concipiunt.

6. (e) Nolite stare attoniti & stupentes: mox futurum adventum Nabuchodonosoris describit. Hieron. *Levate crucis signum in specula*, id est, in sublimitate *Ecclesiæ*.

7. Ascendit leo (f) de cubili suo, & prædo gentium se levavit: egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem: civitates tuæ vastabuntur, remanentes absque habitatore.

8. Super hoc (g) accingite vos ciliciis, plangite & ululate: quia non est aversa ira furoris Domini à nobis.

9. Et erit in die illa, dicit Dominus: Peribit cor regis, & cor principum: & obstupescent sacerdotes, & prophetæ consternabuntur.

10. Et dixi: Heu, heu, heu Domine Deus, ergone (h) decepisti populum istum & Jerusalem, dicens: Pax erit vobis: & ecce pervenit gladius usque ad animam?

11. In tempore illo dicetur populo huic & Jerusalem: Ventus urens (i) in viis, quæ sunt in deserto viæ filiæ populi mei, non ad ventilandum & ad purgandum.

12. Spiritus (k) plenus ex his veniet mihi: & nunc ego loquar judicia mea cum eis.

13. Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus ejus: velociores aquilis equi illius: væ nobis quoniam vastati sumus.

14. Lava à malitia cor tuum Jerusalem, ut salva fias: usquequò morabuntur in te cogitationes noxiæ?

15. Vox enim annuntiantis à Dan (l), & notum facientis idolum de monte Ephraim.

16. Dicite gentibus: Ecce auditum est in Jerusalem custodes venire de terra longinqua, & dare super civitates Juda vocem suam.

17. Quasi custodes agrorum facti sunt super eam in gyro: quia me ad iracundiam provocavit, dicit Dominus.

* Sap. 1. 3. & 5. 18. * Viæ tuæ, & cogitationes tuæ fecerunt hæc tibi: ista malitia tua, quia amara (m), quia tetigit cor tuum.

19. Ventrem (n) meum, ventrem meum doleo, sensus cordis mei turbati sunt in me; non tacebo, quoniam vocem buccinæ audivit anima mea, clamorem prælii.

20. Contritio (o) super contritionem vocata est, & vastata est omnis terra: repentè vastata sunt tabernacula mea, subitò pelles meæ.

21. Usquequò videbo fugientem, audiam vocem buccinæ?

22. Quia stultus populus meus me non cognovit: filii insipientes sunt, & vecordes: sapientes sunt ut faciant mala, benè autem facere nescierunt.

23. Aspexi terram, & ecce vacua erat, & nihili: & cœlos, & non erat lux in eis.

24. Vidi montes, & ecce movebantur: & omnes colles conturbati sunt.

25. Intuitus sum, & non erat homo: & omne volatile cœli recessit.

26. Aspexi, & ecce Carmelus (p) desertus: & omnes urbes ejus destructæ sunt à facie Domini, & à facie iræ furoris ejus.

27. Hæc enim dicit Dominus: Deserta erit omnis terra, sed tamen consummationem (q) non faciam.

28. Lugebit terra, & mœrebunt cœli desuper: eò quòd locutus sum, cogitavi, & non pœnituit me, nec aversus (r) sum ab eo.

29. A voce equitis, & mittentis sagittam, fugit omnis civitas: ingressi sunt ardua, & ascenderunt rupes: universæ urbes derelictæ sunt, & non habitat in eis homo.

30. Tu autem vastata quid facies? cùm vestieris te coccino, cùm ornata fueris monili aureo, & pinxeris stibio oculos tuos, frustrà componeris: contempserunt te amatores tui, animam tuam quærent.

31. Vocem enim quasi parturientis audivi, angustias ut puerperæ: Vox filiæ Sion intermorientis, expandentisque manus suas: væ mihi, quia defecit anima mea propter interfectos (f).

C A-

7. (f) Rex Chaldæorum, & nationum prædo;

8. (g) Propterea.

10. (h) Interrogando hoc dicit Propheta, ut ostendat vaticinium illud cap. superioris de felicitate Jerusalem aliò pertinere: *Ergone decepisti populum istum*, per falsos prophetas decipi fecisti?

11. (i) Repentinus hostis adventus, qui est instar venti urentis, non ad ventilandum, aut purgandum, supple, sed ad perdendum; omnes occidet, aut captivos abducet.

12. (k) Spiritus vehemens jussu meo irruet. *Ex his*, è viis, qua iter est Jerusalem, vel spiritus fortior his quibus areæ purgari solent, veniet jussu meo; *Et nunc*, & tunc; *loquar judicia*, jam ostendam quàm justè eos puniam.

15. (l) Interposita inter Jerusalem & Babylonem: *Et notum faciens idolum*, dei Bel in vexillis Chaldæorum: *De monte Ephraim*, quà transituri erant.

18. (m) Malitia tua hanc calamitatem induxit.

19. (n) Viscera mea: loquitur in persona civitatis; vel Propheta dolorem suum exprimit, quasi tormina patiatur, & jam tubæ clangorem audiisset.

20. (o) Calamitas super calamitatem adducta est. Tabernacula è pellibus facta. Propheta ut fortiùs eos afficiat, cladem ut præsentem commemorat.

26. (p) Ager antè fertilis.

27. (q) Non penitùs terram perdam. Chaldæi aliquos ad eam colendam relinquent. Hieron. *Mista ira misericordia Dei*.

28. (r) Non desistam à proposito.

31. (f) Hebr. Interfectores hostium, vel propter interfectos, ob multitudinem interfectorum.

CAPUT V.

Adversus Judæorum scelera, luxuriam imprimis & impietatem invehitur, simul & adhortatur ad pœnitentiam.

1. Circuite (a) vias Jerusalem, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis ejus, an inveniatis virum facientem judicium, & quærentem fidem: & propitius ero ei.

2. Quòd si etiam, Vivit Dominus, dixerint: & hoc falsò jurabunt.

3. Domine, oculi tui respiciunt fidem (b): percussisti eos, & non doluerunt: attrivisti eos, & renuerunt accipere disciplinam: induraverunt facies suas supra petram, & noluerunt reverti.

4. Ego autem dixi: Forsitan pauperes (c) sunt & stulti, ignorantes viam Domini, judicium Dei sui.

5. Ibo igitur ad optimates, & loquar eis: ipsi enim cognoverunt viam Domini, judicium Dei sui: & ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula.

6. Idcircò percussit (d) eos leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum: omnis, qui egressus fuerit ex eis, capietur: quia multiplicatæ sunt prævaricationes eorum, confortatæ sunt aversiones eorum.

7. Super quo propitius tibi esse potero? filii tui dereliquerunt me, & jurant in his qui non sunt dii: saturavi eos, & mœchati sunt, & in domo meretricis luxuriabantur.

8. Equi amatores, & emissarii (e) facti sunt: * Unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat. * Ezech. 22. 11.

9. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus? & in gente tali non ulciscetur anima mea?

10. Ascendite muros ejus, & dissipate, consummationem (f) autem nolite facere: auferte propagines ejus, quia non sunt Domini.

11. Prævaricatione enim prævaricata est in me domus Israel, & domus Juda, ait Dominus.

12. Negaverunt Dominum, & dixerunt: Non est ipse: neque veniet super nos malum: gladium & famem non videbimus.

13. Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & responsum non fuit in eis: hæc ergo evenient illis.

14. Hæc dicit Dominus Deus exercituum: Quia locuti estis verbum istud: ecce ego do verba mea in ore tuo in ignem (g), & populum istum in ligna, & vorabit eos.

15. Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo domus Israel, ait Dominus: gentem robustàm, gentem antiquam, gentem, cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur.

16. Pharetra ejus quasi sepulchrum (h) patens, universi fortes.

17. Et comedet segetes tuas, & panem tuum: devorabit filios tuos, & filias tuas: comedet gregem tuum, & armenta tua: comedet vineam tuam, & ficum tuam: & conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio.

18. Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem.

19. * Quòd si dixeritis: Quare fecit nobis Dominus Deus noster hæc omnia? dices ad eos: Sicut dereliquistis (i) me, & servistis deo alieno in terra vestra, sic servietis alienis in terra non vestra. * Inf. 16. 10.

20. Annuntiate hoc domui Jacob, & auditum facite in Juda, dicentes:

21. Audi popule stulte, qui non habes cor: qui habentes oculos, non videtis: & aures, & non auditis.

22. Me ergo non timebitis, ait Dominus: & à facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum mari, præceptum sempiternum, quod non præteribit: & commovebuntur, & non poterunt: & intumescent fluctus ejus, & non transibunt illud:

23. Populo autem huic factum est cor incredulum & exasperans, recesserunt & abierunt.

24. Et.

CAP. V. 1. (a) Incredibilem justorum paucitatem in civitate Jerusalem indicat; *Et ero ei*, seu viro, seu civitati; id enim ambiguum est. 70. *Propitius ero eis*; saltem pauci intelliguntur justi, ut propter eos toti civitati possit ignosci.

3. (b) De qua priùs dixerat, an inveniatis virum facientem judicium, *& quærentem fidem*, seu veritatem, ut vertit Symmachus? quæ scilicet justitia est in promissis & factis.

4. (c) Imperita multitudo quæ legem Dei ignorat.

6. (d) Nabuchodonosor: *Lupus*, Nabuzardan; *Lupus ad vesperam*, qui noctu prædari solet. *Aversiones*, vehementer rebellarunt contra me, quo jure potero tibi parcere?

8. (e) Libidine ferventes, vulgò Gall. *des Etalons.*

10. (f) Nolite ita eos delere, ut non reliquiæ salvæ fiant. *Auferte propagines ejus*, ita ut radices quædam supersint: propagines auferte, seu ramos extensos, & longiora sarmenta, quæ non dissecta in terram demittuntur.

14. (g) Ego faciam, ut quæ per te loquor, sint efficacia sicut ignis, in ore Prophetæ.

16. (h) Præ multitudine eorum quos occidet.

19. (i) Deum ut Dominum suum agnoscere noluerunt, æquum fuit ut aliis dominis traderentur, Hieron. *Si vos peregrina religio delectat, habitate cum talibus*; imò servite iis, quorum deos colitis.

24. Et non dixerunt in corde suo: Metuamus Dominum Deum nostrum, qui dat nobis pluviam temporaneam (k) & serotinam in tempore suo: plenitudinem annuæ messis custodientem nobis.

25. Iniquitates vestræ declinaverunt (l) hæc: & peccata vestra prohibuerunt bonum à vobis:

26. Quia inventi sunt in populo meo impii insidiantes quasi aucupes, laqueos ponentes, & pedicas ad capiendos viros.

27. Sicut decipula plena avibus, sic domus eorum plenæ dolo: ideò magnificati sunt & ditati.

28. Incrassati sunt & impinguati: & præterierunt sermones meos pessimè. * Causam viduæ non judicaverunt, causam pupilli non direxerunt (m), & judicium pauperum non judicaverunt.

*Isa. 1. 23. Zach. 7. 10.

29. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus? aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?

30. Stupor & mirabilia (n) facta sunt in terra:

31. Prophetæ prophetabant mendacium (o), & sacerdotes applaudebant manibus suis: & populus meus dilexit talia: quid igitur fiet in novissimo ejus?

CAPUT VI.

Chaldæorum celerem adventum prænuntiat, ad pœnitentiam Judæos invitat, his ut reprobis & præfractis extrema quæque minitatur.

1. Confortamini (a) filii Benjamin in medio Jerusalem, & in Thecua clangite buccina, & super Bethacarem levate vexillum: quia malum visum est ab Aquilone, & contritio magna.

2. Speciosæ & delicatæ assimilavi (b) filiam Sion.

3. Ad eam venient pastores, & greges eorum: fixerunt in ea tentoria in circuitu: pascet (c) unusquisque eos, qui sub manu sua sunt.

4. Sanctificate (d) super eam bellum: consurgite, & ascendamus in meridie: væ nobis, quia declinavit dies, quia longiores factæ sunt umbræ vesperi.

5. Surgite, & ascendamus in nocte, & dissipemus domos ejus.

6. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Cædite lignum ejus, & fundite circa Jerusalem aggerem: hæc est civitas visitationis, omnis calumnia in medio ejus.

7. Sicut frigidam fecit (e) cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam: iniquitas & vastitas audietur in ea, coram me semper infirmitas & plaga.

8. Erudire Jerusalem, ne fortè recedat anima mea à te, ne fortè ponam te desertam, terram inhabitabilem.

9. Hæc dicit Dominus exercituum: Usque ad racemum colligent quasi in vinea reliquias Israel: converte manum tuam quasi vindemiator ad cartallum (f).

10. Cui loquar? & quem contestabor ut audiat? ecce incircumcisæ aures eorum, & audire non possunt: ecce verbum Domini factum est eis in opprobrium, & non suscipient illud.

11. Idcircò furore Domini plenus sum, laboravi (g) sustinens: effunde super parvulum foris, & super consilium juvenum simul: vir enim cum muliere capietur, senex cum pleno dierum.

12. Et transibunt domus eorum ad alteros, agri & uxores pariter: quia extendam manum meam super habitantes terram, dicit Dominus.

13. * A minore quippe usque ad majorem omnes avaritiæ student: & à propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt dolum.

*Isa. 56. 11. Jer. 8. 10.

14. Et

24. (k) Post sationem; *Serotinam*, vernam.

25. (l) Averterunt pluviam & messem à vobis, beneficia mea prohibuerunt.

28. (m) Sept. Interpr. Non judicaverunt judicium pupilli, pupillis jus suum non reddiderunt.

30. (n) Hebr. Stupor & turpitudo; indigna res quæ credatur ob turpitudinem.

31. (o) Hieron. Alii futura prædicunt, alii ex lege facienda decernunt; quid tamdem facitis? pœnas dabitis acerbas. Falsi prophetæ falsa prædicabant, sacerdotes prave exponebant, populus falli amabat.

CAP. VI 1. (a) Contribules suos alloquitur, ut consurgant ad opem ferendam Jerusalem: *Et in Thecua*, urbs erat in monte posita, ibi Roboam armamentarium suum collocarat: urbs illa sex millibus passibus à Bethlehem distabat: *Et super Bethacarem*, vicus erat medius inter Jerusalem & Thecuam positus, sic dictus quasi domus vineæ: *Levate vexillum:* Vatab. *Extollite ignem, & fumum:* ut hoc signo accolæ omnes faciant adesse hostes: ironia hæc videtur adversus Benjamitas, qui in situ regionum spem suam posuerant.

2. (b) Nam summa facilitate ab hostibus capietur.

3. (c) Reges; principes vocat pastores.

4. (d) Solemni ritu bellum indicite contra Judæos. *Declinavit*, quanto ardore pugnaturi essent Chaldæi, insinuat; se ipsos excitant ad bellum: adeò ut dies illis breviores ad pugnandum videantur.

7. (e) Jerusalem scilicet: ut è cisterna effluit aqua frigida, sic malitia è Jerusalem; in Scriptura, quæ bona sunt, calori; quæ mala, frigori tribui solent: horum corda nullis Dei beneficiis incalescunt; *Vastitas*, oppressio pauperum semper in ea, & video pauperes ab iis semper affligi.

9. (f) Collige: in cartallum, seu in canistrum, vulgò *une hotte*, conjice: hoc dicit miles Chaldæus alteri militi: vindemiatores non convertunt manum ad canistrum; *in id enim racemi decidunt*; sed qui racemant, cùm racemum invenerint, conversa manu illum in canistrum conjiciunt.

11. (g) Præteritum pro præsenti, id est, non possum me continere; *Effunde* verbum Domini, minare, annuntia, ut omnis ætas audiat.

14. Et curabant (h) contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes: Pax, pax: & non erat pax.

15. Confusi (i) sunt, quia abominationem fecerunt: quin potiùs confusione non sunt confusi, & erubescere nescierunt: quam ob rem cadent inter ruentes: in tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus.

16. Hæc dicit Dominus: State (k) super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, & ambulate in ea: * & invenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt: Non ambulabimus.

* Matth. 11. 29.

17. Et constitui super vos speculatores: Audite vocem tubæ. Et dixerunt: Non audiemus.

18. Ideò audite gentes, & cognosce congregatio, quanta ego faciam eis.

19. Audi terra: Ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus: quia verba mea non audierunt, & legem meam projecerunt.

20. * Ut quid mihi thus de Saba affertis, & calamum suave olentem de terra longinqua? holocautomata vestra non sunt accepta, & victimæ vestræ non placuerunt mihi.

* Isa. 1. 11.

21. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo in populum istum ruinas, & ruent in eis patres & filii simul, vicinus & proximus peribunt.

22. Hæc dicit Dominus: Ecce populus venit de terra Aquilonis, & gens magna consurget à finibus terræ.

23. Sagittam & scutum arripiet: crudelis est, & non miserebitur: vox ejus quasi mare sonabit: & super equos ascendent, præparati quasi vir ad prælium, adversùm te filia Sion.

24. Audivimus (l) famam ejus: dissolutæ sunt manus nostræ: tribulatio apprehendit nos, dolores ut parturientem.

25. Nolite (m) exire ad agros, & in via ne ambuletis: quoniam gladius inimici, pavor in circuitu.

26. Filia populi mei accingere cilicio, & conspergere cinere: luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum, quia repentè veniet vastator super nos.

27. Probatorem (n) dedi te in populo meo robustum: & scies, & probabis viam eorum.

28. Omnes isti principes declinantes (o), ambulantes fraudulenter, æs & ferrum: universi corrupti sunt.

29. Defecit sufflatorium (p), in igne consumptum est plumbum, frustrà conflavit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ.

30. Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus projecit illos.

CAPUT VII.

Non salvabit Judæos templum, cùm pessima quæque patrent scelera, & Prophetas audire nolint. Idcircò templum abjiciendum, & terra Juda in solitudinem redigenda.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Sta in porta domus Domini, & prædica ibi verbum istud, & dic: Audite verbum Domini omnis Juda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum.

3. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: * Bonas facite vias (a) vestras, & studia vestra: & habitabo vobiscum in loco isto.

* Inf. 26. 13.

4. Nolite confidere in verbis mendacii, dicentes: Templum (b) Domini, templum Domini, templum Domini est.

5. Quoniam si benè direxeritis vias vestras, & studia vestra: si feceritis judicium inter virum & proximum ejus,

6. Advenæ, & pupillo, & viduæ non feceritis calumniam, nec sanguinem innocentem effuderitis in loco hoc, & post deos alienos non ambulaveritis in malum vobismetipsis:

7. Habitabo vobiscum in loco isto: in terra quam dedi patribus vestris à sæculo & usque in sæculum.

8. Ecce vos confiditis vobis in sermonibus mendacii, qui non proderunt vobis:

9. Fura-

14. (h) Falsi Prophetæ ut sacerdotes timorem minuebant; *Cum ignominia*, perfunctoriè quasi ludus esset.

15. (i) Confundentur, cùm præter eorum opinionem hæc evenerint.

16. (k) Insistite mandatis Dei, considerate antiquas vivendi rationes: viæ illæ antiquæ nobis sunt doctrinæ orthodoxæ fidei, & sanctæ conversationis, à quibus qui aberrant, ut hæretici, *non inveniunt refrigerium animabus suis*.

24. (l) Propheta sic loquentem populum inducit.

25. (m) Judæi alii alios alloquuntur.

27. (n) Conflatorem dedi te ò Jeremia; sed nihil invenies, præter æs & ferrum.

28. (o) Rebelles, & à me deficientes.

29. (p) Folles quibus excitatur ignis: clamando fatigatus sum. *Plumbum*; omnia purgationum genera in castigandis & repurgandis Judæis consumpta sunt.

CAP. VII.

3. (a) Mores vestros corrigite: ibi liberum hominis arbitrium, quo bona facere potest adjuvante gratia, hoc in loco, multisque in aliis commendatur.

4. (b) Eos arguit, qui cùm male viverent, sibi tuta omnia promittebant, quòd apud eos esset templum Domini. Hieron. *Illud enim est templum Domini, in quo habitat vera fides, sancta conversatio.*

9. Furari, occidere, adulterari, jurare mendaciter, libare Baalim, & ire post deos alienos, quos ignoratis.

10. Et venistis, & stetistis coram me in domo hac, in qua invocatum est nomen meum, & dixistis: Liberati sumus, eò quòd fecerimus omnes abominationes istas.

* Matth. 21. 13. Marc. 11. 17. Luc. 19. 46.

11. * Numquid ergo spelunca (c) latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris? ego, ego sum: ego vidi, dicit Dominus.

12. Ite (d) ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum à principio: & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israel:

13. Et nunc, quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus: & locutus sum ad vos manè consurgens, & loquens, & non audistis: * & vocavi vos, & non respondistis:

* Prov. 1. 24. Isa 65. 12. * 1. Reg. 4. 2. & 10.

14. * Faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam: & loco, quem dedi vobis & patribus vestris, sicut feci Silo.

15. Et projiciam vos à facie mea, sicut projeci omnes fratres vestros, universum semen Ephraim.

* Inf. 11. 14. & 14. 11.

16. * Tu ergo noli orare pro populo hoc, nec assumas pro eis laudem & orationem, & non obsistas (e) mihi: quia non exaudiam te.

17. Nonne vides quid isti faciunt in civitatibus Juda, & in plateis Jerusalem?

18. Filii colligunt ligna, & patres succendunt ignem, & mulieres conspergunt (f) adipem, ut faciant placentas reginæ cœli, & libent diis alienis, & me ad iracundiam provocent.

19. Numquid me ad iracundiam (g) provocant, dicit Dominus? nonne semetipsos in confusionem vultus sui?

20. Ideò hæc dicit Dominus Deus: Ecce furor meus, & indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, & super jumenta, & super lignum regionis, & super fruges terræ, & succendetur, & non extinguetur.

21. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Holocautomata (h) vestra addite victimis vestris, & comedite carnes.

22. Quia non sum locutus (i) cum patribus vestris, & non præcepi eis, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocautomatum, & victimarum.

23. Sed hoc verbum præcepi eis, dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus: & ambulate in omni via, quam mandavi vobis, ut benè sit vobis.

24. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam: sed abierunt in voluntatibus, & in pravitate cordis sui mali: factique sunt retrorsum (k) & non in ante,

25. A die qua egressi sunt patres eorum de terra Ægypti, usque ad diem hanc. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas per diem consurgens diluculo, & mittens.

26. Et non audierunt me, nec inclinaverunt aurem suam: sed induraverunt cervicem suam: * & pejus operati sunt, quàm patres eorum. * Inf. 16. 12.

27. Et loqueris ad eos omnia verba hæc, & non audient (l) te: & vocabis eos, & non respondebunt tibi.

28. Et dices ad eos: Hæc est gens, quæ non audivit vocem Domini Dei sui, nec recepit disciplinam: periit fides, & ablata est de ore eorum.

29. Tonde (m) capillum tuum, & projice, & sume in directum planctum: quia projecit Dominus, & reliquit generationem furoris sui,

30. Quia fecerunt filii Juda malum in oculis meis, dicit Dominus. Posuerunt offendi-

11. (c) Hieron. *De hoc loco in Evangelio assumptum puto, Scriptum est, Domus Patris mei, domus orationis vocabitur; vos autem fecistis eam speluncam latronum.* Sive, ut in alio Evangelio scriptum est, *domum negotiationis*, Joan. 2. 12. In oculis vestris, opinione ac judicio vestro, ut in templum, tamquam in speluncam latronum vos recipiatis.

12. (d) Considerate quomodo egerim cum Silo, ubi erat tabernaculum meum: nolite confidere in vestro templo: nam ut destruxi Silo, ita & templum propter peccata vestra destruam.

16. (e) Ac si Deus impediatur Sanctorum oratione, ne impios puniat. Non vetat Sanctos orare pro nobis, sed pro iis tantùm qui sunt obfirmati in peccato, quos Deus scit non redituros in viam.

18. (f) Hebr. Ponunt conspersionem farinaceam, aquam, salem, butyrum, vel adipem ad placentas conficiendas reginæ cœli, lunæ scilicet, cui sacrificare solebant.

19. (g) Non mihi, sed sibi ipsis nocent.

21. (h) Ironicè loquitur; cumulate sacrificia, nihil vobis proderunt, nisi mores vestros mutaveritis.

22. (i) Mox ab egressu de Ægypto dedit decalogum; postquam peccaverunt in vituli adoratione, præcepta dedit eis de sacrificiis offerendis, ne defluerent ad idola: unde hæc quasi secundariò addita sunt ex occasione, nec in iis summa pietatis consistit. Jam de agno Paschali ex causa peculiari præceperat Deus: sed tot cæremonialium præceptorum congeries ex occasione tantùm fuit præscripta. Deinde loquitur Deus comparatè, ut Osee 6. *Misericordiam volo, non sacrificium*; malo misericordiam, nolo sacrificium sine misericordia.

24. (k) Ollas Ægyptiorum magìs desiderantes, quàm bona à Deo promissa: facti sunt pejores in dies usque ad diem hanc.

27. (l) Hieron. *Tanta erunt superbia, ut cùm vocaveris eos ad audiendum, nullus respondere dignetur.*

29. (m) O Jerusalem, in signum luctus, *sume in directum planctum*, contenta voce clama in altum: *Et reliquit generationem*, contra quam furor ejus incensus est. Deus jubebat interdum Prophetas non solùm verbis, sed etiam factis illustribus res futuras exprimere.

fendicula sua in domo, in qua invocatum est nomen meum, ut polluerent eam:

31. Et ædificaverunt excelsa Topheth, quæ est in valle filii Ennom: ut incenderent filios suos, & filias suas igni: quæ non præcepi, nec cogitavi in corde meo.

32. Ideò ecce dies venient, dicit Dominus, & non dicetur ampliùs, Topheth (n), & vallis filii Ennom: sed vallis interfectionis: & sepelient in Topheth, eò quòd non sit locus.

33. Et erit morticinum populi hujus in cibos volucribus cœli, & bestiis terræ, & non erit qui abigat.

* Ezech. 26. 13. 34. * Et quiescere faciam de urbibus Juda, & de plateis Jerusalem, vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ: in desolationem enim erit terra.

CAPUT VIII.

Quòd Reges, Optimates, Sacerdotes, Pseudo-Prophetæ ac reliquus populus ad idololatriam sint conversi, iique studuerint avaritiæ & idololatriæ, ac Dominum provocantes noluerint resipiscere, acerbiora quæque mala ab hostibus crudelissimis patientur.

1 IN illo tempore, ait Dominus: Ejicient (a) ossa regum Juda, & ossa principum ejus, & ossa sacerdotum, & ossa prophetarum, & ossa eorum qui habitaverunt Jerusalem, de sepulchris suis:

2. Et expandent ea ad solem, & lunam, & omnem militiam cœli, quæ dilexerunt, & quibus servierunt, & post quæ ambulaverunt, & quæ quæsierunt, & adoraverunt: non colligentur, & non sepelientur: in sterquilinium super faciem terræ erunt.

3. Et eligent magis mortem quàm vitam omnes qui residui fuerint de cognatione hac pessima in universis locis, quæ derelicta sunt, ad quæ ejeci eos, dicit Dominus exercituum.

4. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Numquid qui cadit, non resurget (b)? & qui aversus est, non revertetur?

5. Quare ergo aversus est populus iste in Jerusalem aversione contentiosa? Apprehenderunt mendacium, & noluerunt reverti.

6. Attendi, & auscultavi: nemo quod bonum est loquitur, nullus est qui agat pœnitentiam super peccato suo, dicens: Quid feci? Omnes conversi sunt ad cursum (c) suum, quasi equus impetu vadens ad prælium.

7. Milvus in cœlo cognovit tempus (d) suum: turtur, & hirundo, & ciconia, custodierunt tempus adventus sui: populus autem meus non cognovit judicium Domini.

8. Quomodo dicitis: Sapientes nos sumus, & lex Domini nobiscum est? verè mendacium operatus est stylus mendax scribarum (e).

9. Confusi sunt sapientes, perterriti & capti sunt: verbum enim Domini projecerunt, & sapientia nulla est in eis.

10. Propterea dabo mulieres eorum exteris, agros eorum hæredibus (f): quia * à minimo usque ad maximum omnes * Isa. 56. 11.
avaritiam sequuntur: à propheta usque ad Sup. 6. 13.
sacerdotem cuncti faciunt mendacium.

11. Et sanabant (g) contritionem filiæ populi mei ad ignominiam, dicentes: Pax, pax: cùm non esset pax.

12. Confusi sunt, quia abominationem fecerunt: quinimò confusione non sunt confusi, & erubescere nescierunt: idcircò cadent inter corruentes, in tempore visitationis suæ corruent, dicit Dominus.

13. Congregans congregabo (h) eos, ait Dominus: non est uva in vitibus, & non sunt ficus in ficulnea, folium defluxit: & dedi eis quæ prætergressa sunt.

14. Quare sedemus (i)? convenite, & ingrediamur civitatem munitam, & sileamus ibi: quia Dominus Deus noster silere nos fecit, & potum dedit nobis * * Inf. 9. 15.
aquam fellis: peccavimus enim Domino.

15. * Expectavimus pacem, & non erat * Inf. 14. 19.
bonum:

32. (n) Nam vox Ennom pulchrum significat; *Sed vallis interfectionis*, quia plurimi ibi occidentur. *Excelsa Topheth*, altaria in excelsis collibus.

CAPUT VIII. 1. (a) Chaldæi victores, seu ex sævitia, seu ex cupiditate aurum, vel res pretiosas cum cadaveribus sepultas inveniendi: mos enim Judæorum erat, ut reges cum aureis coronis sepelirent.

4. (b) An quisquam est ita perversus, ut ad Deum non se convertat?

6. (c) Ad peccandi consuetudinem.

7. (d) Aeris mutationes; *Populus*, ad ea quæ sunt salutis suæ, obstupescit.

8. (e) Qui legem verbis & factis pervertunt; falluntur ex perversa interpretatione scribarum.

10. (f) Alienis qui eos occupabunt.

11. (g) Hieron. hæc applicat sacerdotibus, qui divitibus prospera omnia promittunt: Estius confessoribus, qui oleum infundunt in vulnera, non vinum; qui peccatoribus manus facilè imponunt, nec securim ad radicem ponunt. Hieronymus: *Vox populi respondentis inducitur, & sua vitia confitentis; personarum mutatio, & maximè in Prophetis, difficilem intellectum facit: quòd si suis locis, & causis, temporibusque reddantur, plana fient quæ videbantur obscura.*

13. (h) In Jerusalem ibi obsidendos. *Uvæ*, minatur famem; *Prætergressa sunt*, quæ derelicta sunt à Chaldæis; vel quæ iis dederam, è manibus excident; quæ iis dabo, eos prætergredientur, hæc non comedent, sed hostes: vel vivent ex iis quæ hostes reliquerunt.

14. (i) Desides in locis non munitis.

bonum: tempus medelæ, & ecce formido.

16. A Dan auditus est fremitus equorum ejus, à voce hinnituum pugnatorum ejus commota est omnis terra, & venerunt, & devoraverunt terram, & plenitudinem ejus: urbem, & habitatores ejus.

17. Quia ecce ego mittam vobis serpentes (k) regulos, quibus non est incantatio: & mordebunt vos, ait Dominus.

18. Dolor (l) meus super dolorem, in me cor meum mœrens.

19. Ecce vox clamoris filiæ populi mei de terra longinqua (m): Numquid Dominus non est in Sion, aut rex ejus non est in ea? Quare ergo me ad iracundiam concitaverunt in sculptilibus suis, & in vanitatibus alienis?

20. Transiit messis, finita est æstas (n), & nos salvati non sumus.

21. Super contritione filiæ populi mei contritus sum, & contristatus, stupor obtinuit me.

22. Numquid resina non est in Galaad (o)? aut medicus non est ibi? quare igitur non est obducta cicatrix filiæ populi mei?

CAPUT IX.

Luget Propheta vicem populi sui; omnes dolosè agunt; in solo Deo ejusque cognitione gloriandum, qui puniet tam Gentiles quam filios Israel incircumcisos corde.

1. Quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum? & plorabo die ac nocte interfectos filiæ populi mei.

2. Quis dabit (a) me in solitudine diversorium viatorum, & derelinquam populum meum, & recedam ab eis? quia omnes adulteri sunt, cœtus prævaricatorum.

3. Et extenderunt (b) linguam suam quasi arcum mendacii & non veritatis: confortati sunt in terra, quia de malo ad malum egressi sunt, & me non cognoverunt, dicit Dominus.

4. Unusquisque se à proximo suo custodiat, & in omni fratre suo non habeat fiduciam: quia omnis frater supplantans supplantabit, & omnis amicus fraudulenter incedet.

5. Et vir fratrem suum deridebit, & veritatem non loquentur: docuerunt enim linguam suam loqui mendacium: ut iniquè agerent, laboraverunt.

6. Habitatio tua in medio doli (c): in dolo renuerunt scire me, dicit Dominus.

7. Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego conflabo (d), & probabo eos: quid enim aliud faciam à facie filiæ populi mei?

8. * Sagitta vulnerans lingua eorum, dolum locuta est: in ore suo pacem cum amico suo loquitur, & occultè ponit ei insidias. * Psal. 27. 4.

9. Numquid super his non visitabo, dicit Dominus? aut in gente hujusmodi non ulciscetur anima mea?

10. Super (e) montes assumam fletum ac lamentum, & super speciosa deserti planctum: quoniam incensa sunt, eò quòd non sit vir pertransiens: & non audierunt vocem possidentis: à volucre cœli usque ad pecora transmigraverunt & recesserunt.

11. Et dabo Jerusalem in acervos arenæ, & cubilia draconum: & civitates Juda dabo in desolationem, eò quòd (f) non sit habitator.

12. Quis est vir sapiens, qui intelligat hoc, & ad quem verbum oris Domini fiat ut annuntiet istud, quare perierit terra, & exusta sit quasi desertum, eò quòd non sit qui pertranseat?

13. Et dixit Dominus: Quia dereliquerunt legem meam, quam dedi eis, & non audierunt vocem meam, & non ambulaverunt in ea;

14. Et

17. (k) Chaldæi sunt serpentes, qui placari non possunt, aut incantari, adeò sunt crudeles.

18. (l) Verba sunt Jeremiæ.

19. (m) Hebr. *Propter terram*, metu eorum qui veniunt de terra longinqua; *Numquid Dominus*: Ut autem vox clamoris fit in Jerusalem, & clamor ipse veniat de terra longinqua, causa manifesta est, quod Dominus non sit in ea, & Rex illius recesserit ab illa. Hieron.

20. (n) In qua Ægyptii se nobis opem laturos promiserant: sed nusquam comparent: ridet eos Deus recitans eorum verba: vel juxta Hieronymum, rursùs populus loquitur.

22. (o) Aromatum feraci: an defuerant prophetæ & sacerdotes, qui verbis, consiliis, monitis, & orationibus tot malis mederentur? Galaad nominat, quia Elias & alii Prophetæ ibi habitarunt. *Quare igitur non est obducta cicatrix?* Quia populus curari noluit.

CAP. IX

2. (a) Hebr. & 70. Quis det mihi? Id optat Propheta, ne videat populi flagitia.

3. (b) Linguam arcui, verba sagittis comparat; *Confortati*; potentes fuerunt pejores facti.

6. (c) Verba sunt Dei ad Jeremiam. *In dolo*, negarunt cum dolo se Deum cognoscere, 70. Usura super usuram, & dolus super dolum.

7. (d) Sept. Interpr. Examinabo eos igne, ita ut non consumam eos; *A facie*, in gratiam populi mei, nisi ut castigem eum citra consumptionem; 70. *Quid faciam à facie filiæ populi mei?*

10. (e) Hebr. Propter montes Jerusalem, qui ab hostibus incensi sunt; *Et super speciosa deserti*, propter amœnitates deserti: 70. Super semitas deserti, quod ita vastatum est, ut neque homines, neque bestiæ per ejus semitas transeant. Loquitur Propheta & luget fertilem terram in desertum conversam.

11. (f) Ut non sit: *In acervos arenæ*, ruderum.

14. Et abierunt post pravitatem cordis sui, & post Baalim: quod didicerunt à patribus suis.

15. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: * Ecce ego cibabo populum istum absinthio (g), & potum dabo eis aquam fellis. * Inf. 23. 15.

16. Et dispergam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi & patres eorum: & mittam post eos gladium, donec consumantur (h).

17. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contemplamini, & vocate lamentatrices, & veniant: & ad eas, quæ sapientes sunt, mittite, & properent:

18. Festinent, & assumant super nos lamentum: deducant oculi nostri lacrymas, & palpebræ nostræ defluant aquis.

19. Quia vox lamentationis audita est de Sion: Quomodo vastati sumus & confusi vehementer? quia dereliquimus terram, quoniam dejecta sunt tabernacula nostra.

20. Audite ergo mulieres verbum Domini: & assumant aures vestræ sermonem oris ejus: & docete filias vestras lamentum, & unaquæque proximam suam planctum:

21. Quia ascendit (i) mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras, disperdere parvulos deforis, juvenes de plateis.

22. Loquere: Hæc dicit Dominus: & cadet morticinum hominis quasi stercus super faciem regionis, & quasi fœnum post tergum metentis, & non est qui colligat.

23. Hæc dicit Dominus: * Non glorietur (k) sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur dives in divitiis suis: * 1. Cor. 1. 31. 2. Cor. 10. 17.

24. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, & judicium, & justitiam in terra: hæc enim placent mihi, ait Dominus.

25. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & visitabo super omnem qui circumcisum (l) habet præputium,

26. Super Ægyptum (m), & super Juda, & super Edom, & super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto: quia omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.

CAPUT X.

Non est timenda cœlestis constellatio, nec vanissima ac imbecillia idola; sed Dominus, qui solus est Deus, creator ac gubernator omnium, qui vastabit peccatores.

1. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos domus Israel.

2. Hæc dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite discere, & à signis (a) cœli nolite metuere, quæ timent gentes:

3. Quia leges (b) populorum vanæ sunt: quia * lignum de saltu præcidit opus manus artificis in ascia. * Sap. 13. 11. & 14. 8.

4. Argento & auro decoravit illud: clavis & malleis compegit, ut non dissolvatur.

5. In similitudinem palmæ (c) fabricata sunt, & non loquentur: portata tollentur, quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec malè possunt facere, nec benè.

6. * Non est similis tui Domine: magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. * Mich. 7. 18.

7. * Quis non timebit te ò rex gentium? tuum est enim decus: inter cunctos sapientes gentium, & in universis regnis eorum nullus est similis tui. * Apoc. 15.

8. Pariter insipientes & fatui probabuntur (d): doctrina vanitatis eorum lignum est.

9. Argentum involutum (e) de Tharsis affertur,

15. (g) Voluptates illicitas absinthio diluam, ut populum meum ab iis, qui illum decipiunt, omninò deterream. Primùm absinthio, ac tandem eos felle potat, cùm punit.

16. (h) Non totum genus Judæorum: nam contrarium promisit cap. 5. 10. sed singulis quos propter peccata puniet usque ad mortem.

21. (i) Hostes in nos nec opinantes irruerunt.

23. (k) Nec sapientem sapientia, nec fortem fortitudo, sed fides & cultus Dei liberabit.

25. (l) Non discernam inter Judæos & gentiles, quia Judæi sunt incircumcisi corde.

26. (m) Inter eos qui circumcisi erant, annumerat Ægyptios, Moabitas &c. quia ex iis multi erant circumcisi. Hieron. Qui Judææ Palæstinæque confines sunt populi, præcipuè Ægyptii, & Idumæi, Ammonitæ, & Moabitæ; *Qui attonsi sunt in comam*, ut Arabes teste Hieron. quod vetitum erat Hebræis, ut ab iis gentibus secernerentur. Quia omnes gentes habent præputium, præter eas quas enumeravit, quæque tales sunt intùs, quales foris, nec fingunt ut Judæi carne circumcisi, non corde.

CAP. X.

2. (a) Qui locus adversus genethliacos permagni est ponderis. Hi quippe omnia vi siderum gubernari putant: quæ facta quidem sunt in signa, seu in dies & annos.

3. (b) Quibus præscribunt ritum, quo idola colenda sint.

5. (c) Procera, comata, sed intùs inania: atque instar palmæ pulchra sunt; sed incedere, aut loqui non possunt.

8. (d) Facile est probare eos esse stultos: signum ipsum, ex quo deos suos fabricantur, probat eorum vanitatem.

9. (e) In laminas diductum, & complicatum; *De Tharsis affertur*, Chald. ex Africa; *Et aurum de Ophaz*, de Ophir. de quo fusè diximus in Præfat. l. 3. Reg ex Illustriss. Huetio.

affertur, & aurum de Ophaz: opus artificis, & manus ærarii: hyacinthus & purpura indumentum eorum: opus artificum universa hæc.

10. Dominus autem Deus verus est: ipse Deus vivens, & rex sempiternus: ab indignatione ejus commovebitur terra: & non sustinebunt gentes comminationem ejus.

11. Sic ergo dicetis (f) eis: Dii, qui cœlos & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his quæ sub cœlo sunt.

Gen. 1. 1. Inf. 51. 15. 12. * Qui facit (g) terram in fortitudine sua, præparat orbem in sapientia sua, & prudentia sua extendit cœlos.

13. Ad vocem (h) suam dat multitudinem aquarum in cœlo, & elevat nebulas ab extremitatibus terræ: * fulgura in pluviam facit, & educit ventum de thesauris suis. *Pf. 134. 7. Inf. 51. 16.*

14. Stultus factus est omnis homo à scientia (i), confusus est artifex omnis in sculptili: quoniam falsum est quod conflavit, & non est spiritus in eis.

15. Vana sunt, & opus risu dignum: in tempore visitationis suæ peribunt.

16. Non est his similis pars (k) Jacob: qui enim formavit omnia, ipse est: & Israel virga hæreditatis ejus: Dominus exercituum nomen illi.

17. Congrega de terra confusionem (l) tuam, quæ habitas in obsidione.

18. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego longè projiciam habitatores terræ in hac vice: & tribulabo eos ita ut inveniantur (m).

19. Væ mihi super contritione (n) mea, pessima plaga mea. Ego autem dixi: Planè hæc infirmitas mea est, & portabo illam.

20. Tabernaculum (o) meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt, filii mei exierunt à me, & non subsistunt: non est qui extendat ultrà tentorium meum, & erigat pelles meas.

21. Quia stultè egerunt pastores, & Dominum non quæsierunt: propterea non intellexerunt, & omnis grex eorum dispersus est.

22. Vox auditionis (p) ecce venit, & commotio magna de terra Aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudinem, & habitaculum draconum.

23. Scio Domine quia non est hominis via ejus: nec viri est ut ambulet, & dirigat gressus (q) suos.

24. * Corripe me Domine, verumtamen in judicio (r); & non in furore tuo, ne fortè ad nihilum redigas me. *Pfal. 6. 1.*

25. * Effunde indignationem tuam super gentes, quæ non cognoverunt te; & super provincias, quæ nomen tuum non invocaverunt: quia comederunt Jacob, & devoraverunt eum, & consumpserunt illum, & decus ejus dissipaverunt. *Pfal. 78. 6.*

CAPUT XI.

Cùm Judæi pactum patribus datum servare nolint, & idololatriam abjicere, Deus iis inferet mala, è quibus exire non poterunt; vetat Deus ne Propheta pro iis oret; Jeremias Christi typus: Et ego quasi agnus mansuetus &c.

1. VErbum, quod factum est à Domino ad Jeremiam, dicens:

2. Audite verba pacti hujus, & loquimini ad viros Juda, & habitatores Jerusalem,

3. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Maledictus vir, qui non audierit verba pacti hujus,

4. Quod præcepi patribus vestris, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea (a), dicens: Audite vocem meam, & facite omnia quæ præcipio vobis, & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum:

5. Ut suscitem (b) juramentum, quod juravi patribus vestris, daturum me eis

terram

11. (f) Versiculus ille Chaldaicè scriptus est, ut populum doceat verba, quibus uti debeat, ubi cum Chaldæis loquetur. *Et de his quæ sub cœlo sunt*; Chaldaicè, *Et de sub cœlis istis*.

12. (g) Supple, Ille verus est Deus, qui fecit terram.

13. (h) Tonitru sequitur pluvia. Psal. 28. *Vox Domini super aquas*.

14. (i) Scientia artificis eum ipsum stultum ostendit, ex arte qua fabricat idolum, stultus factus est. Hebr. Absque scientia.

16. (k) Deus noster, qui est hæreditas Jacob; *Et Israel virga*, peculiaris populus ejus, & virga hæreditatis.

17. (l) Idola tua: 70. Substantiam tuam, opes nihil tibi profuturas nisi ad confusionem tuam. *Quæ habitas in obsidione*, ò Jerusalem, Chald. In munitione, vel mox obsidenda.

18. (m) In urbe conclusi, nec possint effugere, & pereant.

19. (n) Verba sunt populi; *Planè hæc infirmitas mea est*, digna peccatis patior.

20. (o) Jerusalem: jam ædificia urbis ut tabernacula considerat, quæ facilè diruuntur. *Funiculi mei*, vicini pagi, quibus civitas quæque sustentatur.

22. (p) Vox alta & elata, & commotio magna, magnus belli tumultus.

23. (q) Non est in potestate hominis, ut ad effectum perducat cogitationes suas: nam multis modis impediri possunt; vel ex Aug. non est in potestate hominis, ut sine divinæ gratiæ adjutorio gressus suos, seu actiones dirigat. Hieron. *Erubescant novi prædicatores, qui ajunt unumquemque suo arbitrio regi*; Pelagianos intelligit.

24. (r) Hoc loco judicium sumitur pro misericordia.

CAP. XI. 4. (a) Tanquam de fornace, in qua ferrum funditur.

5. (b) Ut de novo impleam pactum, quod intermortuum videtur; *Et dixi: Amen Domine*, ita faciam ut jussisti. Hæc dicam viris Juda.

terram fluentem lacte & melle, sicut est dies hæc. Et respondi, & dixi: Amen Domine.

6. Et dixit Dominus ad me: Vociferare omnia verba hæc in civitatibus Juda, & foris (c) Jerusalem, dicens: Audite verba pacti hujus, & facite illa:

7. Quia contestans contestatus sum patres vestros, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, usque ad diem hanc: manè consurgens contestatus sum, & dixi: Audite vocem meam:

8. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam: sed abierunt unusquisque in pravitate cordis sui mali: & induxi super eos omnia verba (d) pacti hujus, quod præcepi ut facerent, & non fecerunt.

9. Et dixit Dominus ad me: Inventa est conjuratio (e) in viris Juda, & in habitatoribus Jerusalem.

10. Reversi sunt ad iniquitates patrum suorum priores, qui noluerunt audire verba mea: & hi ergo abierunt post deos alienos, ut servirent eis: irritum fecerunt domus Israel & domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

11. Quam ob rem hæc dicit Dominus: Ecce ego inducam super eos mala, de quibus exire non poterunt: & clamabunt ad me, & non exaudiam eos.

12. Et ibunt civitates Juda, & habitatores Jerusalem, & clamabunt ad deos, quibus libant, & non salvabunt eos in tempore afflictionis eorum.

* Sup. 2. 28. 13. * Secundùm numerum enim civitatum tuarum, erant dii tui Juda: & secundùm numerum viarum (f) Jerusalem, posuisti aras confusionis, aras ad libandum Baalim.

*Sup. 7. 16. Inf. 14. 11. 14. * Tu ergo noli orare (g) pro populo hoc, & ne assumas pro eis laudem, & orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum.

15. Quid est, quòd dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? numquid carnes sanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es?

16. Olivam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam, vocavit (h) Dominus nomen tuum: ad vocem loquelæ, grandis exarsit ignis in ea, & combusta sunt fruteta ejus.

17. Et Dominus exercituum qui plantavit te, locutus est super te malum: pro malis domus Israel, & domus Juda, quæ fecerunt sibi ad irritandum me, libantes Baalim.

18. Tu autem Domine demonstrasti mihi, & cognovi: tunc ostendisti mihi studia eorum.

19. Et ego quasi agnus mansuetus (i), qui portatur ad victimam: & non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, & eradamus eum de terra viventium, & nomen ejus non memoretur ampliùs.

20. * Tu autem Domine Sabaoth, qui judicas justè, & probas renes & corda, videam ultionem (k) tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam. * Inf. 17. 10. & 20. 12.

21. Propterea hæc dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quærunt animam tuam, & dicunt: Non prophetabis (l) in nomine Domini, & non morieris in manibus nostris.

22. Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego visitabo super eos: juvenes morientur in gladio, filii eorum & filiæ eorum morientur in fame.

23. Et reliquiæ non erunt ex eis: inducam enim malum super viros Anathoth, annum visitationis (m) eorum.

C A-

6. (c) In oppidis vicinis.

8. (d) Omnes maledictiones, quas pacti Deuter. 28. concepti violatoribus fueram comminatus.

9. (e) Quasi conjuratione facta defecerunt à me.

13. (f) Vox Hebræa oppidum significat: tot coluisti deos, quot habuisti oppida, aut vicos.

14. (g) Rationem affert; *Quia non exaudiam*; frustrà enim orat qui scit non se exauditum iri: idque intelligendum est de pœna temporali, non item de pœnis æternis: nam tenemur omnibus salutem æternam optare, quamdiù nobis non constat per revelationem de contraria Dei voluntate. *Et ne assumas pro eis laudem*; alii vertunt clamorem.

16. (h) Fecit, similis fuit olivæ virenti: *Ad vocem*, loquente & jubente Deo exarsit furor Chaldæorum; *Et fruteta*, Hebr. Rami ejus altissimi, principes ejus occisi.

19. (i) Chald. Electus; de Jeremia ut de typo, & de Christo ut de re figurata hæc dicta sunt. Unde Hieron. in hunc locum; *Ut omni interpretationis molestia liberemur, illam sequamur regulam, quod omnes Prophetæ in typum Domini Salvatoris pleraque gesserunt, & quidquid juxta præsens tempus completum sit in Jeremia, hoc in futurum de Domino prophetari*. Corruperunt quidam Judæi temporibus Justini Martyris hunc locum, adeò ut hanc pericopen resecuerint in multis exemplaribus, tametsi in aliis reperiretur. *Mittamus lignum in panem ejus*, juxta Ecclesiarum consensum, ut ait Hieron. id intelligendum de Christo Domino, qui quasi agnus ductus ad victimam, non aperuit os suum; *Et non cognovit*, intellige peccatum, ex Hieron. vel fuit quasi non cognoscens ea quæ contra eum cogitabantur consilia, cujus inimici dixerunt; *Mittamus lignum in panem ejus*, dum crucem ejus corpori pararunt, qui verè dixit Joan. 6. *Ego sum panis qui de cælo descendi*. Quæ utique obstant, quominus ad litteram de Jeremia intelligantur. Hebr. *Corrumpamus lignum in panem*; pro cibo pascamus eum ligno, fuste, vel cruce. Veteres per panem intelligunt carnem Christi. Alia versio, *Corrumpatur per trabem caro ejus, & per lignum fortitudo ipsius*. Unde Hieron. in hunc locum; *Judæi judaizantes hæc ex persona Jeremiæ dici intelligunt, sed nescio quomodo possint approbare Jeremiam crucifixum fuisse, cùm hoc Scriptura non memoret*.

20. (k) Loquitur ut Propheta; quid futurum sit, prædicit, non ultionem expetit, seu in propria, seu in Christi persona hæc dicat, de reprobis qui nollent resipiscere, loquitur.

21. (l) Noli prophetare, & non morieris.

23. (m) Tempus punitionis & excidii per Chaldæos super eos inducam.

CAPUT XII.

Miratur Propheta improborum prosperitatem, qui tamen parantur ad diem occisionis: pastores demoliti sunt vineam Domini, ideò traditur in dissipationem; cujus tamen rursùm miserebitur Dominus.

1. JUstus (a) quidem tu es Domine, si disputem tecum: verumtamen justa
* Job 21.7. loquar ad te: * Quare via impiorum pro-
Abac. 1. 13. speratur: benè est omnibus, qui prævaricantur & iniquè agunt?

2. Plantasti (b) eos, & radicem miserunt: proficiunt, & faciunt fructum: propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum.

3. Et tu Domine nosti me, vidisti me, & probasti cor meum tecum: congrega eos quasi gregem ad victimam, & sanctifica (c) eos in die occisionis.

4. Usquequò lugebit terra, & herba omnis regionis siccabitur, propter malitiam habitantium in ea? consumptum est animal, & volucre: quoniam dixerunt: Non videbit (d) novissima nostra.

5. Si cum peditibus currens laborasti (e): quomodo contendere poteris cum equis? cùm autem in terra pacis securus fueris, quid facies in superbia Jordanis?

6. Nam & fratres tui, & domus patris tui, etiam ipsi pugnaverunt adversùm te, & clamaverunt post te plena voce: ne credas eis cùm locuti fuerint tibi bona.

7. Reliqui domum (f) meam, dimisi hæreditatem meam: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus.

8. Facta est mihi hæreditas (g) mea quasi leo in silva: dedit contra me vocem, ideò odivi eam.

9. Numquid avis discolor (h) hæreditas mea mihi? numquid avis tincta per totum? venite, congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad devorandum.

10. Pastores (i) multi demoliti sunt vineam meam, conculcaverunt partem meam: dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis.

11. Posuerunt eam in dissipationem, luxitque super (k) me: desolatione desolata est omnis terra: quia nullus est qui recogitet corde.

12. Super omnes vias deserti venerunt vastatores, quia gladius Domini devorabit ab extremo terræ usque ad extremum ejus: non est pax universæ carni.

13. Seminaverunt triticum, & spinas (l) messuerunt: hæreditatem acceperunt, & non eis proderit: confundemini à fructibus vestris, propter iram furoris Domini.

14. Hæc dicit Dominus adversùm omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hæreditatem, quam distribui populo meo Israel: Ecce ego evellam eos de terra sua, & domum Juda evellam de medio eorum.

15. Et cùm evulsero eos, convertar, & miserebor eorum: & reducam eos, virum ad hæreditatem suam, & virum in terram suam.

16. Et erit: si eruditi didicerint (m) vias populi mei, ut jurent in nomine meo, Vivit Dominus, sicut docuerunt populum meum jurare in Baal: ædificabuntur in medio populi mei.

17. Quòd

CAPUT XII.

1. (a) Justior es, quàm ego tecum disputare debeam. *Prosperatur?* Ista expostulatio est vehemens admiratio hominis nondum intelligentis, quo occulto consilio Deus cuncta impiis prospera evenire permittat; sed responsio mox sequitur, quòd impii ad tempus prospere agant, ut postea graviùs puniantur vel in hoc sæculo, vel in futuro; justi autem ad tempus affligantur, ut in æternum salvi fiant. *Justa*; 70. Judicia loquar ad te, proferam rationes meas.

2. (b) Velut arbores stabilisti; *Et radicem miserunt*; divitiis abundant, propè es in ore eorum, procul à corde.

3. (c) Destina eos ut victimas furoris tui in diem sacrificii; *Congrega eos*: Hebr. evelle eos. 70. Congrega eos sicut gregem.

4. (d) Nec de vita, nec de morte nostra solicitus est; *Lugebit*, sterilis erit; *Consumptum est*, mortuæ sunt bestiæ.

5. (e) Videtur Deus Jeremiæ querelis ita respondere: si cum civibus tuis adeo laborasti, si tam ægrè feras eorum calumnias, quomodo contendere poteris *cum equis*, Chaldæis nempe, ubi diripient Jerosolymam? *Cùm autem in terra pacis*, in patria tua; *securus fueris*, videbaris securè victurus, & tamen tibi mortem minantur; quid tibi expectandum est Jerosolymæ, si urbis Anathoth civibus tuis resistere non potuisti? Si cum peditibus currens lassitudine defecisti, quid facies, si equis cursum tuum volueris coæquare? *Superbia*; cùm plebs Jerosolymitana intumescet ut Jordanis in æstate, vel cùm is fluvius erit tibi trajiciendus. Judæos fortè alloquitur, qui vicinis populis vix restiterant, quasi peditibus; quomodo igitur resistent Chaldæis?

7. (f) Dimisi, reprobavi; *Hæreditatem meam*. Judæam; urbem Jerusalem anteà dilectam instar animæ meæ, ob scelera ejus dedi *in manus inimicorum*. Chaldæorum primùm, tum Romanorum.

8. (g) Inimica & rebellis instar leonis efferati.

9. (h) Peregrinis coloribus tincta; *Hæreditas mea*, quæ prædæ futura est bestiis terræ. Vel dilcai eam ut avem variis pictam coloribus. R. Kimchi ait avem discolorem aliis avibus odio esse. Hier. Pavonem exponit, cui similis erat populus Judaicus, omnibus rebus abundans; adeò ut alii populi huic inviderent; vel denique Deus iis exprobrat cultum tot Deorum.

10. (i) An populi, principes & sacerdotes? An principes Chaldæorum.

11. (k) Hebr. ad me: plus jam à me postulat: Hier. *Luxit super me meo auxilio destituta*.

13. (l) Hier. Dicitur hoc de Ecclesiasticis, qui verba Domini & doctrinam ejus mala conversatione disperdunt, qui cùm bene cœperint, non perseverant: idem metaphoricè sic exponit, ut cùm prospera expectarent, adversa illis acciderint.

16. (m) Si Moabitæ, & Ammonitæ, & Chaldæi didicerint fidem & religionem Judæorum; *ædificabuntur in medio populi mei*, prosperabuntur; si relictis idolis ad Deum convertantur, & tamquam oleastri in oleam inserantur.

17. Quòd si non audierint, evellam gentem illam evulsione & perditione, ait Dominus.

CAPUT XIII.

Non verbis tantùm, sed & rebus, per lumbare & lagenam in hoc capite vaticinatur Jeremias, ænigmatico prophetandi genere utens, ut futuras Judæorum calamitates fortiùs exprimat.

1. HÆc dicit Dominus ad me: Vade, & posside (a) tibi lumbare lineum, & pones illud super lumbos tuos, & in aquam non inferes illud.

2. Et possedi lumbare juxta verbum Domini, & posui circa lumbos meos.

3. Et factus est sermo Domini ad me, secundò, dicens:

4. Tolle lumbare, quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, & surgens vade ad Euphraten, & absconde ibi illud in foramine petræ.

5. Et abii, & abscondi illud in Euphrate, sicut præceperat mihi Dominus.

6. Et factum est post dies plurimos, dixit Dominus ad me: Surge, vade ad Euphraten: & tolle inde lumbare, quod præcepi tibi ut absconderes illud ibi.

7. Et abii ad Euphraten, & fodi, & tuli lumbare de loco, ubi absconderam illud: & ecce computruerat lumbare, ita ut nulli usui aptum esset.

8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

9. Hæc dicit Dominus: Sic putrescere faciam superbiam Juda, & superbiam Jerusalem multam.

10. Populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, & ambulant in pravitate cordis sui: abieruntque post deos alienos ut servirent eis, & adorarent eos: & erunt sicut lumbare istud, quod nulli usui aptum est.

11. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, & omnem domum Juda, dicit Dominus: ut essent mihi in populum, & in nomen, & in laudem, & in gloriam: & non audierunt.

12. Dices ergo ad eos sermonem istum: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Omnis laguncula (b) implebitur vino. Et dicent ad te: Numquid ignoramus quia omnis laguncula implebitur vino?

13. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Ecce ego implebo (c) omnes habitatores terræ hujus, & reges qui sedent de stirpe David super thronum ejus, & sacerdotes, & prophetas, & omnes habitatores Jerusalem, ebrietate:

14. Et dispergam eos virum à fratre suo, & patres & filios pariter, ait Dominus: non parcam, & non concedam (d): neque miserebor ut non disperdam eos.

15. Audite, & auribus percipite. Nolite elevari, quia Dominus locutus est.

16. Date Domino Deo vestro gloriam (e) antequam contenebrescat, & antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos: expectabitis lucem, & ponet eam in umbram mortis, & in caliginem.

17. Quòd si hoc non audieritis, in abscondito plorabit anima mea à facie superbiæ (f): * plorans plorabit, & deducet oculus meus lacrymam, quia captus est grex Domini. * Thren. 1. 2.

18. Dic regi, & dominatrici (g): Humiliamini, sedete: quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ.

19. Civitates Austri (h) clausæ sunt, & non est qui aperiat: translata est omnis Juda transmigratione perfecta.

20. Levate oculos vestros, & videte qui venitis (i) ab Aquilone: ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?

21. Quid

Caput XIII.

1. (a) Chald. *Erat tibi cingulum*, vel cinctorium; idque ex contextu patet: *Super lumbos*, super nudam carnem: *Et in aquam non inferes illud*, sed rude erit & asperum, non lixivio tersum. Populum Israeliticum designat instar zonæ solutum, sed illotum & sordidum, qui ad ripam Euphratis deportatus computruit, & post aliquot annos eductus est. Hoc genus Prophetiæ ænigmaticum ad persuadendum est efficacius, quàm illud quod verbis tantùm perficitur. Hoc cingulo lineo populus Judæorum Deo conjunctissimus, propter sua peccata expositus furori Chaldæorum insinuatur. Sive id reipsam actum fuerit, seu in spiritu tantùm, ut videtur Hieronymo.

12. (b) Ebrietas exitiosa, ita ut principes & sacerdotes instar ebriorum omni consilio destituantur, & tanquam lagunculæ fictiles inter se collisi disrumpantur.

13. (c) Dixerant Judæi; An ignorâmus omnem lagunculam implendam esse vino; quibus Dominus: *Ecce implebo*, ebrietate, & vino furoris mei.

14. (d) Non indulgebo.

16. (e) Hortatur populum ad pœnitentiam: gloria Dei est humiliatio nostra. Apoc. 10. *Non egerunt pœnitentiam, ut darent gloriam Deo*. *Et caliginosos*: ad quos consilii impotes confugietis.

17. (f) Propter superbiam vestram, Hebraismus.

18. (g) Sedeciæ & uxori ejus; 70. Potentibus. Alii Jechoniam, & ejus matrem intelligunt.

19. (h) Tribus Juda ad Austrum sita erat; *Clausæ sunt*, desertæ; obsidio solvi nequit.

20. (i) Compellat peregrinos mercatores; videte ubi sit populus qui captivus ductus est, quique *datus erat tibi*. 70. Considerate Babylonios venientes; vel juxta Hieronymum præcipitur habitatoribus Jerusalem, ut sublatis oculis videant Chaldæos ab Aquilonis partibus venientes; interrogaturque ipsa civitas, & dicitur ei: Ubi est grex qui datus est tibi?

21. Quid dices cùm visitaverit te ? tu enim docuisti eos adversùm (k) te, & erudisti in caput tuum: numquid non dolores apprehendent te , quasi mulierem parturientem ?

22. Quòd si dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi hæc ? * Propter multitudinem iniquitatis tuæ revelata sunt verecundiora (l) tua , pollutæ sunt plantæ tuæ. * Infr. 30. 14.

23. Si mutare potest Æthiops (m) pellem suam, aut pardus varietates suas: & vos poteritis benefacere , cùm didiceritis malum.

24. Et disseminabo eos quasi stipulam , quæ vento rapitur in deserto .

25. Hæc sors (n) tua , parsque mensuræ tuæ à me, dicit Dominus, quia oblita es mei, & confisa es in mendacio.

26. Unde & ego nudavi femora tua contra faciem tuam, & apparuit ignominia tua ,

27. Adulteria tua , & hinnitus tuus , scelus fornicationis tuæ : super colles in agro vidi abominationes tuas. Væ tibi Jerusalem , non mundaberis (o) post me ; usquequò adhuc ?

CAPUT XIV.

Futuram prænuntiat in terra Juda famem & siccitatem ; non suscipit Deus eorum jejunia & victimas.

1. QUod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis (a).

2. Luxit Judæa , & portæ ejus corruerunt, & obscuratæ sunt in terra, & clamor Jerusalem ascendit.

3. Majores (b) miserunt minores suos ad aquam : venerunt ad hauriendum , non invenerunt aquam, reportaverunt vasa sua vacua : confusi sunt & afflicti, & operuerunt capita sua.

4. Propter terræ vastitatem , quia non venit pluvia in terram, confusi sunt agricolæ, operuerunt capita sua.

5. Nam & cerva in agro peperit, & reliquit: quia non erat herba.

6. Et onagri steterunt in rupibus , traxerunt ventum quasi dracones, defecerunt oculi eorum, quia non erat herba.

7. Si iniquitates nostræ responderint (c) nobis: Domine fac propter nomen tuum , quoniam multæ sunt aversiones nostræ, tibi peccavimus.

8. Expectatio (d) Israel, salvator ejus in tempore tribulationis : quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum ?

9. Quare futurus es velut vir vagus (e), ut fortis qui non potest salvare? tu autem in nobis es Domine, & nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos.

10. Hæc dicit Dominus populo huic , qui dilexit (f) movere pedes suos , & non quievit, & Domino non placuit : Nunc recordabitur iniquitatum eorum , & visitabit peccata eorum.

11. Et dixit Dominus ad me : * Noli orare pro populo isto in bonum (g). * Sup. 7. 16. & 11. 14.

12. Cùm jejunaverint , non exaudiam (h) preces eorum : & si obtulerint holocautomata, & victimas, non suscipiam ea: quoniam gladio, & fame, & peste consumam eos.

13. Et dixi (i), A, a, a, Domine Deus : Prophetæ dicunt eis : * Non videbitis gladium , & fames non erit in vobis , sed pacem veram dabit vobis in loco isto. * Sup. 5. 12. Inf. 23. 17.

14. Et

21. (k) Quando amicitiam & negotiationem cum eis inisti, qui sub occasione amicitiæ tuæ didicerunt , per quod iter ad te venturi essent, vel ab iis auxilium petisti adversùs Ægyptios.

22. (l) Hebr. Fimbriæ tuæ: vestes inferiores. *Planta tua*, de populo ut de honesta muliere sic loquitur. Hebr. Remotè sunt, seu discooperti calcanei tui : alludit ad captivitatem, quando captivæ nudis pedibus duci solent.

23. (m) Apud homines id fieri non potest; sed apud Deum omnia sunt possibilia.

25. (n) Hæreditas ; *Parsque mensuræ tuæ à me*; hanc à me hæreditatem habebis , hoc tibi pro peccatis tuis remetiar.

27. (o) Non est tibi curæ, ut te à peccatis corrigas, me & cultum meum sequendo. *Usquequò adhuc* , expectabo te ut resipiscas ?

CAPUT XIV. 1. (a) Fames & sterilitas sub Sedecia antevertit obsidionem civitatis.

3. (b) Hieron. *Mittunt juniores , in quibus non sunt cani sapientiæ , & reportant vasa sua vacua : non quòd aqua non fuerint , sed quòd illi invenire non potuerint .* Loquitur de junioribus sacerdotibus , qui ut par est , plebem instituere non possunt.

7. Nos accusaverint; *Aversiones nostræ*, rebelliones.

8. (d) *Salvatoris ejus* ; quare tu quasi colonus futurus es in terra , ut mercenarius qui minùs diligenter agrum colit non suum ? Nostri verò , inquit Hier. de futura Christi dispensatione dici putant , quòd futurus sit peregrinus in terra, & parvo tempore terræ usurus hospitio: huc usque habitasti in Judæa, ut in terra propria, nunc quare instar coloni, aut advenæ, non curas, non colis hunc agrum?

9. (e) Huc illuc discurrens : 70. Vir dormiens. Hier. Similitudinem ponit , & non rei veritatem . *In nobis* , Hebr. in medio nostri es , non ut peregrinus ; *Invocatum est*, ut appellemur Christiani.

10. (f) Qui voluit magno labore à me recedere , & ad multa idola delabi , aut ab Ægyptiis auxilium petere.

11. (g) Ut quid boni à me petas. Hieronym. *Jejunia , & preces , & victimæ , & holocausta tunc proficiunt , cùm recedimus à vitiis , & flemus antiqua peccata.*

12. (h) Non propterea inutilia sunt jejunia , nisi iis qui permanent in peccatis.

13. (i) Hebr. est una dictio *Aha* , quæ heu significat. Jeremias excusat populum deceptum à falsis Prophetis.

* Inf. 29. 9. 14. Et dixit Dominus ad me: * Falsò prophetæ vaticinantur in nomine meo: non misi eos, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos: visionem mendacem, & divinationem, & fraudulentiam, & seductionem cordis sui prophetant vobis.

15. Idcircò hæc dicit Dominus de prophetis, qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes: Gladius & fames non erit in terra hac: In gladio & fame consumentur prophetæ illi.

16. Et populi, quibus prophetant, erunt projecti in viis Jerusalem præ fame & gladio, & non erit qui sepeliat eos; ipsi & uxores eorum, filii & filiæ eorum, & effundam super eos malum suum.

* Thren. 1. 16. & 2. 18. 17. Et dices ad eos verbum istud: * Deducant oculi mei lacrymam per noctem & diem, & non taceant (k): quoniam contritione magna contrita est virgo filia populi mei, plaga pessima vehementer.

18. Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio: & si introiero in civitatem, ecce attenuati fame. Propheta quoque & sacerdos abierunt in terram, quam ignorabant.

19. Numquid projiciens abjecisti Judam? aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas?
* Sup. 8. 15. * Expectavimus pacem, & non est bonum: & tempus curationis, & ecce turbatio.

20. Cognovimus Domine impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum, quia peccavimus tibi.

21. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam (l) solii gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facias fœdus tuum nobiscum.

22. Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant (m)? aut cœli possunt dare imbres? nonne tu es Dominus Deus noster, quem expectavimus? tu enim fecisti omnia hæc.

CAPUT XV.

Nec Moysis nec Samuelis precibus flectendum se dicit Dominus, quin populum Jerusalem tradat pesti, gladio, fami, & captivitati, quia castigatus non est emendatus: conqueritur Propheta quòd fuerit occasio discordiæ, quodque annuntians verbum Dei passus sit opprobria. Huic Deus promittit robur & auxilium.

1. ET dixit Dominus ad me: Si steterit (a) Moyses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: ejice illos à facie mea, & egrediantur.

2. Quòd si dixerint ad te: Quò egrediemur? dices ad eos: Hæc dicit Dominus:
* Qui ad mortem (b), ad mortem: & * Zach. 11. 9.
qui ad gladium, ad gladium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captivitatem, ad captivitatem.

3. Et visitabo (c) super eos quatuor species, dicit Dominus: Gladium ad occisionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cœli & bestias terræ ad devorandum & dissipandum.

4. Et dabo eos in fervorem (d) universis regnis terræ: * propter Manassem filium * 4. Reg. 21. 11.
Ezechiæ regis Juda, super omnibus quæ fecit in Jerusalem.

5. Quis enim miserebitur tui, Jerusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?

6. Tu reliquisti me, dicit Dominus, retrorsùm abiisti: & extendam manum meam super te, & interficiam te: laboravi (e) rogans.

7. Et dispergam eos ventilabro in portis terræ: interfeci & disperdidi populum meum, & tamen à viis suis non sunt reversi.

8. Multiplicatæ sunt mihi viduæ ejus super arenam maris: induxi eis super matrem (f) adolescentis vastatorem meridie: misi super civitates repentè terrorem.

9. Infir-

17. (k) Hebraismus, Non cessent.

21. (l) Ne sinas vastari templum tuum, ne solium gloriæ tuæ Sion ignominia afficias.

22. (m) Hieron. Post multos variosque sermones redit ad titulum Prophetiæ: quia Dæmonum simulacra non possunt pluere: tu Domine Deus noster, quem semper expectavimus, tu da pluviam tuam.

CAPUT XV. 1. (a) Hos enim legimus iræ Domini pro populo Dei restitisse. Hinc discimus Sanctos, & viventes & vita functos, posse iram Dei per suas intercessiones avertere: sed aliquando tanta est peccatorum gravitas, ut Deus declaret orantium preces se nolle admittere. *Non est anima mea ad populum istum*: Humano more loqui solet Deus in Scripturis, cùm corpus, anima, & affectus ipsi tribuuntur: Non placabor huic populo.

2. (b) Destinatur, is moriatur. Alii ad mortem, quæ ex peste; alii ad gladium, qui ab hostibus; alii ad famem erant destinati.

3. (c) Hebr. *Præficiam eis quatuor familias*, seu quatuor genera tortorum, gladium, canes, aves, & feras, ut eos dilaniem. Hieron. Quatuor plagas quibus traditus est populus Judæorum, etiam Ezechielis prophetia demonstrat, gladium, pestilentiam, famem, bestias, seu captivitatem.

4. (d) Sept. Interpr. In angustias propter Manassem, & illius scelera, quæ licèt per pœnitentiam sint ei remissa, in populo tamen aucta sunt & multiplicata. Unde & populus propter principum peccata interdum punitur, cùm iisdem, vel aliis peccatis est obnoxius: secuti sunt Manassem peccando, non in pœnitentia.

6. (e) Toties eum ad pœnitentiam invitans defessus sum; *Et dispergam*, in extremas terræ regiones; *Interfeci*, temporibus Sennacherib, vel potiùs præteritum pro futuro; *Dispergam ventilabro*, ut purgem, non ut deleam penitùs.

8. (f) Qui occidat matres; *Vastatorem meridie*, palàm & in media luce; *Matrem adolescentis*, adolescentum; Jerusalem quæ est mater florentissimæ juventutis.

* 1. Reg. 2. 5. * Amos 8. 9.

9. * Infirmata est quæ peperit septem, defecit anima ejus: * occidit (g) ei sol, cùm adhuc esset dies: confusa est, & erubuit: & residuos ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus.

10. Væ (h) mihi mater mea: quare genuisti me, virum rixæ, virum discordiæ in universa terra? non fœneravi, nec fœneravit mihi quisquam: omnes maledicunt mihi.

11. Dicit Dominus: Si non reliquiæ tuæ in bonum (i), si non occurri tibi in tempore afflictionis, & in tempore tribulationis adversùs inimicum.

12. Numquid fœderabitur (k) ferrum ferro ab Aquilone, & æs?

13. Divitias tuas & thesauros tuos in direptionem dabo gratis, in omnibus peccatis (l) tuis, & in omnibus terminis tuis.

14. Et adducam inimicos tuos de terra, quam nescis: quia ignis succensus est in furore meo, super vos ardebit.

15. Tu scis Domine, recordare mei, & visita me, & tuere me ab his, qui persequuntur me, noli (m) in patientia tua suscipere me: scito quoniam sustinui propter te opprobrium.

16. Inventi sunt sermones tui, & comedi (n) eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium & in lætitiam cordis mei: quoniam invocatum est nomen tuum super me, Domine Deus exercituum.

* Psal. 1. 1. & 25. 4.

17. * Non sedi in consilio ludentium (o), & gloriatus sum à facie manus tuæ: solus sedebam, quoniam comminatione replesti me.

* Inf. 30. 15.

18. * Quare factus est dolor meus perpetuus, & plaga mea desperabilis renuit curari? facta (p) est mihi quasi mendacium aquarum infidelium.

19. Propter hoc, hæc dicit Dominus: Si converteris (q), convertam te, & ante faciem meam stabis: & si separaveris pretiosum à vili, quasi os meum eris: convertentur ipsi ad te, & tu non converteris ad eos.

20. Et dabo te populo huic in murum æreum, fortem: & bellabunt adversùm te, & non prævalebunt: quia ego tecum sum ut salvem te, & eruam te, dicit Dominus.

21. Et liberabo te de manu pessimorum, & redimam te de manu fortium.

CAPUT XVI.

Vetat Dominus ne Propheta uxorem ducat, denuntians ei Judæos vario mortis genere interituros ob derelictam legem Domini: sed posteà per piscatores ac venatores reducet eos Dominus in terram suam, in qua ipsi unà cum Gentibus confitebuntur Domino peccata sua.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Non accipies uxorem (a), & non erunt tibi filii & filiæ in loco isto.

3. Quia hæc dicit Dominus super filios & filias, qui generantur in loco isto, & super matres eorum, quæ genuerunt eos: & super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac:

4. Mortibus ægrotationum morientur: non plangentur, & non sepelientur, in sterquilinium super faciem terræ erunt: & gladio & fame consumentur: & erit cadaver eorum in escam volatilibus cœli, & bestiis terræ.

5. Hæc enim dicit Dominus: Ne ingrediaris

9. (g) Periit in medio prosperitatis suæ: *Infirmata est*, sterilis facta est, vel orbata liberis; *Quæ peperit septem*, id est quamplurimos: hoc in loco est hyperbole.

10. (h) In hoc Jeremias fuit typus Christi, *qui positus est in ruinam, & in signum cui contradiceretur*, cui omnes maledicebant; *Non fœneravi*, nec mutuum dedi, nec accepi, & tamen rixis involvor, ac si mutuò, & cum fœnore dedissem.

11. (i) Si finis tuus non felix fuerit, non habeas verax; forma est jurandi.

12. (k) Seu cum chalybe; num poterit esse societas Judæis cum Chaldæis? debilior à fortiori conteretur; rebellabunt Judæi, & vastabuntur; vel ex Hieron. Ne doleas quòd populus inimicus tuus sit, te dura nuntiante; non potest amari qui durus est.

13. (l) Propter peccata tua: *Et terminis*, propter idola quæ in omnibus viis erexisti.

15. (m) Noli esse adeò patiens contra inimicos meos: jam enim causa Dei agitur: sciant me Prophetam esse a te missum.

16. (n) Symmachus; Eos excepi tamquam cibum, iis nutritus sum. *Nomen*, vocatus sum Propheta tuus.

17. (o) In congregatione jocantium, aut derisorum; *A facie manus tuæ*, propter manum tuam: manus Domini apud Prophetas sumitur pro ipsa Prophetia: tui unius alloquio sum oblectatus. *Quoniam comminatione replesti me*, Prophetia minaci & exosa; alii repetunt negationem, *Non gloriatus sum malorum non habere consortium*. Hieron.

18. (p) Plaga mea est insanabilis, speravit plagam suam curatum iri, & fuit deceptus. An loquitur Jeremias in persona populi: an in sua, ut videtur Hieronymo? nam prævaluerunt, qui illum vexabant.

19. (q) Conversus fueris à pusillanimitate ad firmam spem te restituam: *Et si separaveris pretiosum à vili*, verba mea à verbis Judæorum minacibus & infirmis: *Quasi os meum eris*, Propheta meus; *Convertentur ipsi ad te*, ut tibi supplicent; *Non converteris ad eos*, non te iis subjicies. Vel Deus respondet in personâ Jeremiæ populo: si te converteris, convertam te; prosequar te omni favore. & si separaveris pretiosum à vili, veros Prophetas à falsis.

CAPUT XVI.

2. (a) Hinc sequitur continentiam esse possibilem, contra Novatores; imò & Deo gratam, cùm quis non præcepto compulsus, sed voto adstrictus uxore caret, Matth. 19 Illud admodum verisimile est Jeremiam cælibem permansisse: neque credibile est eum duxisse uxorem in captivitate. Cùm tot immineant mala, non uxorem duces, nec liberos educabis.

24. Et erit: Si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati: & si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in eo omne opus:

25. Ingredientur per portas civitatis hujus reges & principes, sedentes super solium David, & ascendentes in curribus & equis, ipsi & principes eorum, viri Juda, & habitatores Jerusalem: & habitabitur civitas hæc in sempiternum.

26. Et venient de civitatibus Juda, & de circuitu Jerusalem, & de terra Benjamin, & de campestribus, & de montuosis, & ab Austro, portantes holocaustum, & victimam, & sacrificium, & thus, & inferent oblationem in domum Domini.

27. Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem sabbati, & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati: succendam ignem in portis ejus, & devorabit domos Jerusalem, & non extinguetur.

CAPUT XVIII.

Exemplo figuli ostendit Dominus in manu sua esse domum Israel: conspiratio Judæorum adversus Jeremiam, illius quoque ad Deum preces, & pœnarum quæ inimicos manent denuntiatio.

1. VErbum, quod factum est ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Surge, & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea.

3. Et descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam.

4. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis: conversusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus ut faceret.

5. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

* Isa. 45. 9. Rom. 9. 20. 6. * Numquid sicut figulus (a) iste, non potero vobis facere, domus Israel, ait Dominus? ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israel.

7. Repentè loquar adversùm gentem, & adversùs regnum, * ut eradicem, & destruam, & disperdam illud. * Sup. 1. 10.

8. Si pœnitentiam (b) egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum adversùs eam: agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei.

9. Et subitò loquar de gente & de regno, ut ædificem & plantem illud.

10. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam: pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum ut facerem ei.

11. Nunc ergo dic viro Juda, & habitatoribus Jerusalem, dicens: Hæc dicit Dominus: Ecce ego fingo (c) contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: * revertatur unusquisque à via sua mala, & dirigite vias vestras & studia vestra. * 4. Reg. 17. 13. Inf. 25. 5. & 35. 15. Iona 3. 9.

12. Qui dixerunt: Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus, & unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus.

13. Ideò hæc dicit Dominus: Interrogate gentes: Quis audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel?

14. Numquid deficiet (d) de petra agri nix Libani? aut evelli possunt aquæ erumpentes frigidæ, & defluentes?

15. Quia oblitus est mei (e) populus meus, frustrà libantes, & impingentes in viis suis, in semitis sæculi, ut ambularent per eas in itinere non trito:

16. * Ut fieret (f) terra eorum in desolationem, & in sibilum sempiternum: omnis qui præterierit per eam obstupescet, & movebit caput suum. * Inf. 19. 8. & 49. 13. & 50. 13.

17. Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico: dorsum, & non faciem ostendam (g) eis in die perditionis eorum.

18. Et dixerunt: Venite, & cogitemus contra Jeremiam cogitationes: non enim peribit (h) lex à sacerdote, neque consilium

CAPUT XVIII.

6. (a) Hæretici hoc loco perperàm abutuntur, ut liberum evertant arbitrium, ut mala æquè ac bona Deum habere auctorem persuadeant. Nam hæc similitudo affertur à Propheta propter eventus prosperos, vel adversos, adeò ut tam facilè possit sententiam retractare suam, qua denuntiavit futuram calamitatem, si gens ipsa pœnitentiam egerit, quàm figulus ex luto dissipare possit vas, & ad honestos usus destinatum fingere. Sic Apostolus eadem similitudine utitur, ut electionis divinæ ad gratiam vim ostendat. Hieron. *Ita enim libertas arbitrii reservanda est, ut in omnibus excellat gratia largitoris.*

8. (b) Figurata est locutio ex similitudine affectuum humanorum, quos sæpè tribuit Deo Scriptura sacra. Deus dicitur agere pœnitentiam, quando id facit, quod facere solent homines, qui pœnitentia ducuntur.

11. (c) Alludit ad figulum, cujus initio mentionem fecit.

14. (d) Citiùs definet nix de rupibus Libani, & exhaurientur aquæ torrentium frigidæ, quam ut populum, qui me colit, deseram.

15. (e) Et tamen oblitus est mei; *Frustrà libantes*, idolis sacrificantes, nullo fructu; *Impingentes in viis suis*, aberrant a legibus divinis, quæ patribus eorum & sanctis sunt tritæ, & incedentes per vias novas. Cuncta conlimentum à me servant ordinem, Israel solus leges meas perrumpit.

16. (f) Ex quo factum est, ut terra esset in desolationem, & in contemptum: quod pientiùs & rectiùs intelligimus esse completum post Domini adventum.

17. (g) Aversus ero ab illis. Hieron. *Usque hodie sententia Dei permanet in Judæos.*

18. (h) Falsa esse non possunt, quæ prophetæ & sacerdotes prædicant. *Percutiamus eum lingua*, texamus contra eum calumniam, deferamus ad judicem; ut falsum prophetam accusemus eum: in quo Jeremias fuit

filium à sapiente, nec sermo à propheta: venite, & percutiamus eum lingua, & non attendamus ad universos sermones ejus.

19. Attende Domine ad me, & audi vocem adversariorum meorum.

20. Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt (i) foveam animæ meæ? Recordare quòd steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, & averterem indignationem tuam ab eis.

21. Propterea da (k) filios eorum in famem, & deduc eos in manus gladii: fiant uxores eorum absque liberis, & viduæ: & viri earum interficiantur morte: juvenes eorum confodiantur gladio in prælio.

22. Audiatur clamor de domibus eorum: adduces enim super eos latronem repentè: quia foderunt foveam ut caperent me, & laqueos absconderunt pedibus meis.

23. Tu autem Domine scis omne consilium eorum adversùm me in mortem: ne propitieris (l) iniquitati eorum, & peccatum eorum à facie tua non deleatur: fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

CAPUT XIX.

Jeremias per lagunculam terream, quam fregit, significat sic conterendos esse Judaos à Chaldæis ob idololatriam & contemptum verbi Dei.

1. HÆc dicit Dominus: Vade, & accipe lagunculam figuli testeam à senioribus (a) populi, & à senioribus sacerdotum:

2. Et egredere ad vallem filii Ennom, quæ est juxta introitum portæ (b) fictilis: & prædicabis ibi verba, quæ ego loquar ad te:

3. Et dices: Audite verbum Domini reges Juda, & habitatores Jerusalem: hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam afflictionem super locum istum, ita ut omnis qui audierit illam, tinniant aures ejus:

4. Eò quòd dereliquerint me, & alienum (c) fecerint locum istum: & libaverunt in eo diis alienis, quos nescierunt ipsi, & patres eorum, & reges Juda: & repleverunt locum istum sanguine innocentum.

5. Et ædificaverunt excelsa Baalim, ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim: quæ non præcepi (d), nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum.

6. Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus: & non vocabitur ampliùs locus iste, Topheth (e), & vallis filii Ennom, sed vallis occisionis.

7. Et dissipabo consilium Juda & Jerusalem in loco isto: & subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, & in manu quærentium animas eorum: & dabo cadavera eorum, escam volatilibus cœli, & bestiis terræ.

8. * Et ponam civitatem hanc in stuporem, & in sibilum: omnis, qui præterierit per eam, obstupescet, & sibilabit super universa plaga ejus. * Sup. 18. 16. Inf. 49. 13. & 50. 13.

9. Et cibabo eos carnibus filiorum suorum, & carnibus filiarum suarum: & unusquisque carnem amici sui comedet in obsidione, & in angustia, in qua concludent eos inimici eorum, & qui quærunt animas eorum.

10. Et conteres lagunculam in oculis virorum, qui ibunt tecum.

11. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, & civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultrà instaurari (f): & in Topheth sepelientur, eò quòd non sit alius locus ad sepeliendum.

12. Sic faciam loco huic, ait Dominus, & habitatoribus ejus: & ponam civitatem istam sicut Topheth.

13. Et erunt domus Jerusalem, & domus regum Juda, sicut locus Topheth, immundæ: omnes domus, in quarum domatibus (g) sacrificaverunt omni militiæ cœli, & libaverunt libamina diis alienis.

14. Venit

typus Christi Domini. Hieron. *In typum quidem Salvatoris hæc à populo Judæorum Jeremias universa perpetitur.*

20. (i) Ut venatores foveam dolosam, in quam caderent, effoderunt.

21. (k) Dabis. Vel Propheta populi pertinacia convictus divinæ voluntati se subjicit.

23. (l) Servata orationis forma propheticè prædicit quod futurum sit: imò cognita Dei voluntate suam quoque voluntatem divinæ justitiæ conformat. *Abutere eis:* juxta tempus iræ tuæ facies eis.

CAPUT XIX.

1. (a) Hebr. & 70. Duc tecum de senioribus.

2. (b) Quòd fortè per eam efferrentur fragmenta vasorum fictilium, aut quòd ibi essent figuli.

4. (c) Profanaverint illum, consecrando idolis.

5. (d) Imò quæ prohibui: sed minus dicitur, & majus quiddam intelligitur: quæ est consueta in Scripturis loquendi formula, ut Eccles. 9. *Assiduitas mendacii non est bona*, imò pessima; frustrà hinc colligunt Novatores nihil esse faciendum in cultu Dei, quod non præceperit, & disertè scriptum non sit in sacris litteris.

6. (e) Vocabatur vallis filii Ennom, vel gehennom: tum Topheth à tympano quod pulsabant, cùm pueri comburebantur idolo Moloch, vel Baal: hinc locus damnatorum dictus est gehenna, ut alibi dictum est. *Sed vallis occisionis*; nam Judæi in eo loco occidentur à Chaldæis.

11. (f) Id utique Judæis evenit, cùm à Romanis deleti sunt, non in captivitate Babylonica: in qua quidem prophetia est incœpta, sed in obsidione Titi impleta fuit.

13. (g) In tectis complanatis conspecto cœlo stellas adorabant.

14. Et abierunt post pravitatem cordis sui, & post Baalim: quod didicerunt à patribus suis.

15. Idcirco hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: * Ecce ego cibabo populum istum absinthio (g), & potum dabo eis aquam fellis. * Inf. 23. 15.

16. Et dispergam eos in gentibus, quas non noverunt ipsi & patres eorum: & mittam post eos gladium, donec consumantur (h).

17. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contemplamini, & vocate lamentatrices, & veniant: & ad eas, quæ sapientes sunt, mittite, & properent:

18. Festinent, & assumant super nos lamentum: deducant oculi nostri lacrymas, & palpebræ nostræ defluant aquis.

19. Quia vox lamentationis audita est de Sion: Quomodo vastati sumus & confusi vehementer? quia dereliquimus terram, quoniam dejecta sunt tabernacula nostra.

20. Audite ergo mulieres verbum Domini: & assumant aures vestræ sermonem oris ejus: & docete filias vestras lamentum, & unaquæque proximam suam planctum:

21. Quia ascendit (i) mors per fenestras nostras, ingressa est domos nostras, disperdere parvulos deforis, juvenes de plateis.

22. Loquere: Hæc dicit Dominus: & cadet morticinum hominis quasi stercus super faciem regionis, & quasi fœnum post tergum metentis, & non est qui colligat.

23. Hæc dicit Dominus: * Non glorietur (k) sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur dives in divitiis suis: * 1. Cor. 1. 31. 2. Cor. 10. 17.

24. Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, & judicium, & justitiam in terra: hæc enim placent mihi, ait Dominus.

25. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & visitabo super omnem qui circumcisum (l) habet præputium,

26. Super Ægyptum (m), & super Juda, & super Edom, & super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto: quia omnes gentes habent præputium, omnis autem domus Israel incircumcisi sunt corde.

CAPUT X.

Non est timenda cœlestis constellatio, nec vanissima ac imbecillia idola; sed Dominus, qui solus est Deus, creator ac gubernator omnium, qui vastabit peccatores.

1. Audite verbum, quod locutus est Dominus super vos domus Israel.

2. Hæc dicit Dominus: Juxta vias gentium nolite discere, & à signis (a) cœli nolite metuere, quæ timent gentes:

3. Quia leges (b) populorum vanæ sunt: quia * lignum de saltu præcidit opus manus artificis in ascia. * Sap. 13. 11. & 14. 8.

4. Argento & auro decoravit illud: clavis & malleis compegit, ut non dissolvatur.

5. In similitudinem palmæ (c) fabricata sunt, & non loquentur: portata tollentur, quia incedere non valent. Nolite ergo timere ea, quia nec malè possunt facere, nec benè.

6. * Non est similis tui Domine: magnus es tu, & magnum nomen tuum in fortitudine. * Mich. 7. 18.

7. * Quis non timebit te ò rex gentium? tuum est enim decus: inter cunctos sapientes gentium, & in universis regnis eorum nullus est similis tui. * Apoc. 15.

8. Pariter insipientes & fatui probabuntur (d): doctrina vanitatis eorum lignum est.

9. Argentum involutum (e) de Tharsis affertur,

15. (g) Voluptates illicitas absinthio diluam, ut populum meum ab iis, qui illum decipiunt, omninò deterream. Primùm absinthio, ac tandem eos felle potat, cùm punit.

16. (h) Non totum genus Judæorum: nam contrarium promisit cap. 5. 10. sed singulis quos propter peccata puniet usque ad mortem.

21. (i) Hostes in nos nec opinantes irruerunt.

23. (k) Nec sapientem sapientia, nec fortem fortitudo, sed fides & cultus Dei liberabit.

25. (l) Non discernam inter Judæos & gentiles, quia Judæi sunt incircumcisi corde.

26. (m) Inter eos qui circumcisi erant, annumerat Ægyptios, Moabitas &c. quia ex iis multi erant circumcisi. Hieron. Qui Judææ Palæstinæque confines sunt populi, præcipuè Ægyptii, & Idumæi, Ammonitæ, & Moabitæ; *Qui attonsi sunt in comam*, ut Arabes teste Hieron. quod vetitum erat Hebræis, ut ab iis gentibus secernerentur. Quia omnes gentes habent præputium, præter eas quas enumeravit, quæque tales sunt intùs, quales foris, nec fingunt ut Judæi carne circumcisi, non corde.

CAP. X.

2. (a) Qui locus adversus genethliacos permagni est ponderis. Hi quippe omnia vi siderum gubernari putant: quæ facta quidem sunt in signa, seu in dies & annos.

3. (b) Quibus præscribunt ritum, quo idola colenda sint.

5. (c) Procera, ornata, sed intùs inania: atque instar palmæ pulchra sunt; sed incedere, aut loqui non possunt.

8. (d) Facile est probare eos esse stultos: signum ipsum, ex quo deos suos fabricantur, probat eorum vanitatem.

9. (e) In laminas diductum, & complicatum; *De Tharsis affertur*, Chald. ex Africa; *Et aurum de Ophaz*, de Ophir. de quo fusè diximus in Præfat. l. 3. Reg ex Illustriss. Huetio.

affertur, & aurum de Ophaz: opus artificis, & manus ærarii: hyacinthus & purpura indumentum eorum: opus artificum universa hæc.

10. Dominus autem Deus verus est: ipse Deus vivens, & rex sempiternus: ab indignatione ejus commovebitur terra: & non sustinebunt gentes comminationem ejus.

11. Sic ergo dicetis (f) eis: Dii, qui cœlos & terram non fecerunt, pereant de terra, & de his quæ sub cœlo sunt.

*Gen.1.1. Jer.51.15. 12. * Qui facit (g) terram in fortitudine sua, præparat orbem in sapientia sua, & prudentia sua extendit cœlos.

13. Ad vocem (h) suam dat multitudinem aquarum in cœlo, & elevat nebulas ab extremitatibus terræ: * fulgura in pluviam facit, & educit ventum de thesauris suis. *Ps. 134. 7. Jer.51.16.

14. Stultus factus est omnis homo à scientia (i), confusus est artifex omnis in sculptili: quoniam falsum est quod conflavit, & non est spiritus in eis.

15. Vana sunt, & opus risu dignum: in tempore visitationis suæ peribunt.

16. Non est his similis pars (k) Jacob: qui enim formavit omnia, ipse est: & Israel virga hæreditatis ejus: Dominus exercituum nomen illi.

17. Congrega de terra confusionem (l) tuam, quæ habitas in obsidione.

18. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego longè projiciam habitatores terræ in hac vice: & tribulabo eos ita ut inveniantur (m).

19. Væ mihi super contritione (n) mea, pessima plaga mea. Ego autem dixi: Planè hæc infirmitas mea est, & portabo illam.

20. Tabernaculum (o) meum vastatum est, omnes funiculi mei dirupti sunt, filii mei exierunt à me, & non subsistunt: non est qui extendat ultrà tentorium meum, & erigat pelles meas.

21. Quia stultè egerunt pastores, & Dominum non quæsierunt: propterea non intellexerunt, & omnis grex eorum dispersus est.

22. Vox auditionis (p) ecce venit, & commotio magna de terra Aquilonis, ut ponat civitates Juda solitudinem, & habitaculum draconum.

23. Scio Domine quia non est hominis via ejus: nec viri est ut ambulet, & dirigat gressus (q) suos.

24. * Corripe me Domine, verumtamen in judicio (r): & non in furore tuo, ne fortè ad nihilum redigas me. *Psal.6.1.

25. * Effunde indignationem tuam super gentes, quæ non cognoverunt te; & super provincias, quæ nomen tuum non invocaverunt: quia comederunt Jacob, & devoraverunt eum, & consumpserunt illum, & decus ejus dissipaverunt. *Psal.78.6.

CAPUT XI.

Cum Judæi pactum patribus datum servare nolint, & idololatriam abjicere, Deus iis inferet mala, è quibus exire non poterunt; vetat Deus ne Propheta pro iis oret; Jeremias Christi typus: Et ego quasi agnus mansuetus &c.

1. VErbum, quod factum est à Domino ad Jeremiam, dicens:

2. Audite verba pacti hujus, & loquimini ad viros Juda, & habitatores Jerusalem,

3. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Maledictus vir, qui non audierit verba pacti hujus,

4. Quod præcepi patribus vestris, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de fornace ferrea (a), dicens: Audite vocem meam, & facite omnia quæ præcipio vobis, & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum:

5. Ut suscitem (b) juramentum, quod juravi patribus vestris, daturum me eis terram

11. (f) Versiculus ille Chaldaicè scriptus est, ut populum doceat verba, quibus uti debeat, ubi cum Chaldæis loquetur. *Et de his quæ sub cœlo sunt*; Chaldaicè, *Et de sub cœlis istis*.

12. (g) Supple, Ille verus est Deus, qui fecit terram.

13. (h) Tonitru sequitur pluvia. Psal. 28. *Vox Domini super aquas*.

14. (i) Scientia artificis eum ipsum stultum ostendit, ex arte qua fabricat idolum, stultus factus est. Hebr. Absque scientia.

16. (k) Deus noster, qui est hæreditas Jacob; *Et Israel virga*, peculiaris populus ejus, & virga hæreditatis.

17. (l) Idola tua: 70. Substantiam tuam, opes nihil tibi profuturas nisi ad confusionem tuam. *Quæ habitas in obsidione*, ò Jerusalem, Chald. In munitione, vel mox obsidenda.

18. (m) In urbe conclusi, nec possint effugere, & pereant.

19. (n) Verba sunt populi; *Planè hæc infirmitas mea est*, digna peccatis patior.

20. (o) Jerusalem: jam ædificia urbis ut tabernacula considerat, quæ facilè diruuntur. *Funiculi mei*, vicini pagi, quibus civitas quæque sustentatur.

22. (p) Vox alta & elata, & commotio magna, magnus belli tumultus.

23. (q) Non est in potestate hominis, ut ad effectum perducat cogitationes suas: nam multis modis impediri possunt; vel ex Aug. non est in potestate hominis, ut sine divinæ gratiæ adjutorio gressus suos, seu actiones dirigat. Hieron. *Erubescant novi prædicatores, qui ajunt unumquemque suo arbitrio regi*: Pelagianos intelligit.

24. (r) Hoc loco judicium sumitur pro misericordia.

CAP. XI. 4. (a) Tamquam de fornace, in qua ferrum funditur.

5. (b) Ut de novo impleam pactum, quod intermortuum videtur; *Et dixi: Amen Domine*, ita faciam ut jussisti. Hæc dicam viris Juda.

terram fluentem lacte & melle, ficut eft dies hæc. Et refpondi, & dixi: Amen Domine.

6. Et dixit Dominus ad me: Vocife-rare omnia verba hæc in civitatibus Juda, & foris (c) Jerufalem, dicens: Audite verba pacti hujus, & facite illa:

7. Quia conteftans conteftatus fum patres veftros, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, ufque ad diem hanc: manè confurgens conteftatus fum, & dixi: Audite vocem meam:

8. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem fuam: fed abierunt unufquifque in pravitate cordis fui mali: & induxi fuper eos omnia verba (d) pacti hujus, quod præcepi ut facerent, & non fecerunt.

9. Et dixit Dominus ad me: Inventa eft conjuratio (e) in viris Juda, & in habitatoribus Jerufalem.

10. Reverfi funt ad iniquitates patrum fuorum priores, qui noluerunt audire verba mea: & hi ergo abierunt poft deos alienos, ut fervirent eis: irritum fecerunt domus Ifrael & domus Juda pactum meum, quod pepigi cum patribus eorum.

11. Quam ob rem hæc dicit Dominus: Ecce ego inducam fuper eos mala, de quibus exire non poterunt: & clamabunt ad me, & non exaudiam eos.

12. Et ibunt civitates Juda, & habitatores Jerufalem, & clamabunt ad deos, quibus libant, & non falvabunt eos in tempore afflictionis eorum.

* Sup. 2. 13. * Secundùm numerum enim civita-
28. tum tuarum, erant dii tui Juda: & fecundùm numerum viarum (f) Jerufalem, pofuifti aras confufionis, aras ad libandum Baalim.

*Sup. 7. 16. 14. * Tu ergo noli orare (g) pro po-
Inf. 14. 11. pulo hoc, & ne affumas pro eis laudem, & orationem: quia non exaudiam in tempore clamoris eorum ad me, in tempore afflictionis eorum.

15. Quid eft, quòd dilectus meus in domo mea fecit fcelera multa? numquid carnes fanctæ auferent à te malitias tuas, in quibus gloriata es?

16. Olivam uberem, pulchram, fructiferam, fpeciofam, vocavit (h) Dominus nomen tuum: ad vocem loquelæ, grandis exarfit ignis in ea, & combufta funt fruteta ejus.

17. Et Dominus exercituum qui plantavit te, locutus eft fuper te malum: pro malis domus Ifrael, & domus Juda, quæ fecerunt fibi ad irritandum me, libantes Baalim.

18. Tu autem Domine demonftrafti mihi, & cognovi: tunc oftendifti mihi ftudia eorum.

19. Et ego quafi agnus manfuetus (i), qui portatur ad victimam: & non cognovi quia cogitaverunt fuper me confilia, dicentes: Mittamus lignum in panem ejus, & eradamus eum de terra viventium, & nomen ejus non memoretur ampliùs.

20. * Tu autem Domine Sabaoth, * Inf. 17.
qui judicas juftè, & probas renes & cor- 10. & 20.
da, videam ultionem (k) tuam ex eis: 12.
tibi enim revelavi caufam meam.

21. Propterea hæc dicit Dominus ad viros Anathoth, qui quærunt animam tuam, & dicunt: Non prophetabis (l) in nomine Domini, & non morieris in manibus noftris.

22. Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego vifitabo fuper eos: juvenes morientur in gladio, filii eorum & filiæ eorum morientur in fame.

23. Et reliquiæ non erunt ex eis: inducam enim malum fuper viros Anathoth, annum vifitationis (m) eorum.

C A-

6. (c) In oppidis vicinis.

8. (d) Omnes maledictiones, quas pacti Deuter. 28. concepti violatoribus fueram comminatus.

9. (e) Quafi conjuratione facta defecerunt à me.

13. (f) Vox Hebræa oppidum fignificat: tot coluifti deos, quot habuifti oppida, aut vicos.

14. (g) Rationem affert; *Quia non exaudiam*; fruftrà enim orat qui fcit non fe exauditum iri: idque intelligendum eft de pœna temporali, non item de pœnis æternis: nam tenemur omnibus falutem æternam optare, quamdiù nobis non conftat per revelationem de contraria Dei voluntate. *Et ne affumas pro eis laudem*; alii vertunt clamorem.

16. (h) Fecit, fimilis fuit olivæ virenti: *Ad vocem*, loquente & jubente Deo exarfit furor Chaldæorum; *Et fruteta*, Hebr. Rami ejus altiffimi, principes ejus occifi.

19. (i) Chald. Electus; de Jeremia ut de typo, & de Chrifto ut de re figurata hæc dicta funt. Unde Hieron. in hunc locum; *Ut omni interpretationis moleftia liberemur, illam fequamur regulam, quòd omnes Prophetæ in typum Domini Salvatoris pleraque gefferunt, & quidquid juxta præfens tempus completum fit in Jeremia, hoc in futurum de Domino prophetari*. Corruperunt quidam Judæi temporibus Juftini Martyris hunc locum, adeò ut hanc pericopen refecuerint in multis exemplaribus, tametfi in aliis reperiretur. *Mittamus lignum in panem ejus*, juxta Ecclefiarum confenfum, ut ait Hieron. id intelligendum de Chrifto Domino, qui quafi agnus ductus ad victimam, non aperuit os fuum; *Et non cognovit*, intellige peccatum, ex Hieron. vel fuit quafi non cognofcens ea quæ contra eum cogitabantur confilia, cujus inimici dixerunt; *Mittamus lignum in panem ejus*, dùm crucem ejus corpori pararunt, qui verè dixit Joan. 6. *Ego fum panis qui de cælo defcendi*. Quæ utique obftant, quominus ad litteram de Jeremia intelligantur. Hebr. *Corrumpamus lignum in panem*; pro cibo pafcamus eum ligno, fufte, vel cruce. Veteres per panem intelligunt carnem Chrifti. Alia verfio, *Corrumpatur per trabem caro ejus, & per lignum fortitudo ipfius*. Unde Hieron. in hunc locum; *Judæi judaizantes hæc ex perfona Jeremiæ dici intelligunt, fed nefcio quomodo poffint approbare Jeremiam crucifixum fuiffe, cùm hoc Scriptura non memoret*.

20. (k) Loquitur ut Propheta; quid futurum fit, prædicit, non ultionem expetit, feu in propria, feu in Chrifti perfona hæc dicat, de reprobis qui nollent refipifcere, loquitur.

21. (l) Noli prophetare, & non morieris.

23. (m) Tempus punitionis & excidii per Chaldæos fuper eos inducam.

CAPUT XII.

Miratur Propheta improborum prosperitatem, qui tamen parantur ad diem occisionis: pastores demoliti sunt vineam Domini, ideò traditur in dissipationem; cujus tamen rursùm miserebitur Dominus.

1. JUstus (a) quidem tu es Domine, si disputem tecum: verumtamen justa loquar ad te: * Quare via impiorum prosperatur: benè est omnibus, qui prævaricantur & iniquè agunt?

* Job 21.7. Habac. 1. 13.

2. Plantasti (b) eos, & radicem miserunt: proficiunt, & faciunt fructum: propè es tu ori eorum, & longè à renibus eorum.

3. Et tu Domine nosti me, vidisti me, & probasti cor meum tecum: congrega eos quasi gregem ad victimam, & sanctifica (c) eos in die occisionis.

4. Usquequò lugebit terra, & herba omnis regionis siccabitur, propter malitiam habitantium in ea? consumptum est animal, & volucre: quoniam dixerunt: Non videbit (d) novissima nostra.

5. Si cum peditibus currens laborasti (e): quomodo contendere poteris cum equis? cùm autem in terra pacis securus fueris, quid facies in superbia Jordanis?

6. Nam & fratres tui, & domus patris tui, etiam ipsi pugnaverunt adversùm te, & clamaverunt post te plena voce: ne credas eis cùm locuti fuerint tibi bona.

7. Reliqui domum (f) meam, dimisi hæreditatem meam: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus.

8. Facta est mihi hæreditas (g) mea quasi leo in silva: dedit contra me vocem, ideò odivi eam.

9. Numquid avis discolor (h) hæreditas mea mihi? numquid avis tincta per totum? venite, congregamini omnes bestiæ terræ, properate ad devorandum.

10. Pastores (i) multi demoliti sunt vineam meam, conculcaverunt partem meam: dederunt portionem meam desiderabilem in desertum solitudinis.

11. Posuerunt eam in dissipationem, luxitque super (k) me: desolatione desolata est omnis terra: quia nullus est qui recogitet corde.

12. Super omnes vias deserti venerunt vastatores, quia gladius Domini devorabit ab extremo terræ usque ad extremum ejus: non est pax universæ carni.

13. Seminaverunt triticum, & spinas (l) messuerunt: hæreditatem acceperunt, & non eis proderit: confundemini à fructibus vestris, propter iram furoris Domini.

14. Hæc dicit Dominus adversùm omnes vicinos meos pessimos, qui tangunt hæreditatem, quam distribui populo meo Israel: Ecce ego evellam eos de terra sua, & domum Juda evellam de medio eorum.

15. Et cùm evulsero eos, convertar, & miserebor eorum: & reducam eos, virum ad hæreditatem suam, & virum in terram suam.

16. Et erit: si eruditi didicerint (m) vias populi mei, ut jurent in nomine meo, Vivit Dominus, sicut docuerunt populum meum jurare in Baal: ædificabuntur in medio populi mei.

17. Quòd

CAPUT XII.

1. (a) Justior es, quàm ego tecum disputare debeam. *Prosperatur?* Ista expostulatio est vehemens admiratio hominis nondum intelligentis, quo occulto consilio Deus cuncta impiis prospera evenire permittat; sed responsio mox sequitur, quòd impii ad tempus prospere agant, ut postea graviùs puniantur vel in hoc sæculo, vel in futuro; justi autem ad tempus affligantur, ut in æternum salvi fiant. *Justa*; 70. Judicia loquar ad te, proferam rationes meas.

2. (b) Velut arborea stabilisti; *Et radicem miserunt*; divitiis abundant, propè es in ore eorum, procul à corde.

3. (c) Destina eos ut victimas furoris tui in diem sacrificii; *Congrega eos*: Hebr. evelle eos. 70. Congrega eos sicut gregem.

4. (d) Nec de vita, nec de morte nostra solicitus est; *Lugebit*, sterilis erit; *Consumptum est*, mortuæ sunt bestiæ.

5. (e) Videtur Deus Jeremiæ querelis ita respondere: si cum civibus tuis adeo laborasti, si tam ægrè feras eorum calumnias, quomodo contendere poteris *cum equis*, Chaldæis nempe, ubi diripient Jerosolymam? *Cùm autem in terra pacis*, in patria tua; *securus fueris*, videbaris securè victurus, & tamen tibi mortem minantur; quid tibi expectandum est Jerosolymæ, si urbis Anathoth civibus tuis resistere non potuisti? Si cum peditibus currens lassitudine defecisti, quid facies, si equis cursum tuum volueris coæquare? *Superbia*; cùm plebs Jerosolymitana intumescet ut Jordanis in æstate, vel cùm is fluvius erit tibi trajiciendus. Judæos fortè alloquitur, qui vicinis populis vix restiterant, quasi peditibus; quomodo igitur resistent Chaldæis?

7. (f) Dimisi, reprobavi; *Hæreditatem meam*. Judæam; urbem Jerusalem anteà dilectam instar animæ meæ, ob scelera ejus dedi *in manus inimicorum*. Chaldæorum primùm, tum Romanorum.

8. (g) Inimica & rebellis instar leonis efferati.

9. (h) Peregrinis coloribus tincta; *Hæreditas mea*, quæ præda futura est bestiis terræ. Vel diceres eam ut avem variis pictam coloribus. R. Kimchi ait avem discolorem aliis avibus odio esse. Hier. Pavonem exponit, cui similis erat populus Judaicus, omnibus rebus abundans: adeò ut alii populi huic inviderent: vel denique Deus iis exprobrat cultum tot Deorum.

10. (i) An populi, principes & sacerdotes? An principes Chaldæorum.

11. (k) Hebr. ad me: pluviam à me postulat: Hier. *Luxit super me meo auxilio destituta*.

13. (l) Hier. Dicitur hoc de ecclesiasticis, qui verba Domini & doctrinam ejus mala conversatione disperdunt, qui cùm bene cœperint, non perseverant: idem metaphoricè sic exponit, ut cùm prospera expectarent, adversa illis acciderint.

16. (m) Si Moabitæ, & Ammonitæ, & Chaldæi didicerint fidem & religionem Judæorum; *ædificabuntur in medio populi mei*, prosperabuntur; si relictis idolis ad Deum convertantur, & tamquam oleastri in oleam inserantur.

17. Quòd si non audierint, evellam gentem illam evulsione & perditione, ait Dominus.

CAPUT XIII.

Non verbis tantùm, sed & rebus, per lumbare & lagenam in hoc capite vaticinatur Jeremias, ænigmatico prophetandi genere utens, ut futuras Judæorum calamitates fortiùs exprimat.

1. HÆc dicit Dominus ad me: Vade, & posside (a) tibi lumbare lineum, & pones illud super lumbos tuos, & in aquam non inferes illud.

2. Et possedi lumbare juxta verbum Domini, & posui circa lumbos meos.

3. Et factus est sermo Domini ad me, secundò, dicens:

4. Tolle lumbare, quod possedisti, quod est circa lumbos tuos, & surgens vade ad Euphraten, & absconde ibi illud in foramine petræ.

5. Et abii, & abscondi illud in Euphrate, sicut præceperat mihi Dominus.

6. Et factum est post dies plurimos, dixit Dominus ad me: Surge, vade ad Euphraten: & tolle inde lumbare, quod præcepi tibi ut absconderes illud ibi.

7. Et abii ad Euphraten, & fodi, & tuli lumbare de loco, ubi absconderam illud: & ecce computruerat lumbare, ita ut nulli usui aptum esset.

8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

9. Hæc dicit Dominus: Sic putrescere faciam superbiam Juda, & superbiam Jerusalem multam.

10. Populum istum pessimum, qui nolunt audire verba mea, & ambulant in pravitate cordis sui: abieruntque post deos alienos ut servirent eis, & adorarent eos: & erunt sicut lumbare istud, quod nulli usui aptum est.

11. Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinavi mihi omnem domum Israel, & omnem domum Juda, dicit Dominus: ut essent mihi in populum, & in nomen, & in laudem, & in gloriam: & non audierunt.

12. Dices ergo ad eos sermonem istum: Hæc dicit Dominus Deus Israel: Omnis laguncula (b) implebitur vino. Et dicent ad te: Numquid ignoramus quia omnis laguncula implebitur vino?

13. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Ecce ego implebo (c) omnes habitatores terræ hujus, & reges qui sedent de stirpe David super thronum ejus, & sacerdotes, & prophetas, & omnes habitatores Jerusalem, ebrietate:

14. Et dispergam eos virum à fratre suo, & patres & filios pariter, ait Dominus: non parcam, & non concedam (d): neque miserebor ut non disperdam eos.

15. Audite, & auribus percipite. Nolite elevari, quia Dominus locutus est.

16. Date Domino Deo vestro gloriam (e) antequam contenebrescat, & antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos: expectabitis lucem, & ponet eam in umbram mortis, & in caliginem.

17. Quòd si hoc non audieritis, in abscondito plorabit anima mea à facie superbiæ (f): * plorans plorabit, & deducet oculus meus lacrymam, quia captus est grex Domini. * Thren. 1. 2.

18. Dic regi, & dominatrici (g): Humiliamini, sedete: quoniam descendit de capite vestro corona gloriæ vestræ.

19. Civitates Austri (h) clausæ sunt, & non est qui aperiat: translata est omnis Juda transmigratione perfecta.

20. Levate oculos vestros, & videte qui venitis (i) ab Aquilone: ubi est grex, qui datus est tibi, pecus inclytum tuum?

21. Quid

CAPUT XIII.

1. (a) Chald. *Erat tibi cingulum*, vel cinctorium, idque ex contextu patet: *Super lumbos*, super nudam carnem: *Et in aquam non inferes illud*, sed rude erit & asperum, non lixivio tersum. Populum Israeliticum designat instar zonæ solutum, sed illotum & sordidum, qui ad ripam Euphratis deportatus computruit, & post aliquot annos eductus est. Hoc genus Prophetiæ ænigmaticum ad persuadendum est efficacius, quàm illud quod verbis tantùm perficitur. Hoc cingulo lineo populus Judæorum Deo conjunctissimus, propter sua peccata expositus furori Chaldæorum insinuatur. Sive id reipsam actum fuerit, seu in spiritu tantùm, ut videtur Hieronymo.

12. (b) Ebrietas exitiosa, ita ut principes & sacerdotes instar ebriorum omni consilio destituantur, & tamquam lagunculæ fictiles inter se collisi disrumpantur.

13. (c) Dixerant Judæi; An ignorâmus omnem lagunculam implendam esse vino; quibus Dominus: *Ecce implebo*, ebrietate, & vino furoris mei.

14. (d) Non indulgebo.

16. (e) Hortatur populum ad pœnitentiam: gloria Dei est humiliatio nostra. Apoc. 10. *Non egerunt pœnitentiam, ut darent gloriam Deo*. *Et caliginosos*: ad quos consilii impotes confugietis.

17. (f) Propter superbiam vestram, Hebraismus.

18. (g) Sedeciæ & uxori ejus; 70. Potentibus. Alii Jechoniam, & ejus matrem intelligunt.

19. (h) Tribus Juda ad Austrum sita erat; *Clausæ sunt*, desertæ; obsidio solvi nequit.

20. (i) Compellat peregrinos mercatores; videte ubi sit populus qui captivus ductus est, quique *datus erat tibi*. 70. Considerate Babylonios venientes; vel juxta Hieronymum præcipitur habitatoribus Jerusalem, ut sublatis oculis videant Chaldæos ab Aquilonis partibus venientes; interrogaturque ipsa civitas, & dicitur ei: Ubi est grex qui datus est tibi?

21. Quid dices cùm visitaverit te ? tu enim docuisti eos adversùm (k) te, & erudisti in caput tuum: numquid non dolores apprehendent te, quasi mulierem parturientem?

22. Quòd si dixeris in corde tuo: Quare venerunt mihi hæc ? * Propter multitudinem iniquitatis tuæ revelata sunt verecundiora (l) tua, pollutæ sunt plantæ tuæ. [* Infr. 30. 14.]

23. Si mutare potest Æthiops (m) pellem suam, aut pardus varietates suas: & vos poteritis benefacere, cùm didiceritis malum.

24. Et disseminabo eos quasi stipulam, quæ vento raptatur in deserto.

25. Hæc sors (n) tua, parsque mensuræ tuæ à me, dicit Dominus, quia oblita es mei, & confisa es in mendacio.

26. Unde & ego nudavi femora tua contra faciem tuam, & apparuit ignominia tua,

27. Adulteria tua, & hinnitus tuus, scelus fornicationis tuæ : super colles in agro vidi abominationes tuas. Væ tibi Jerusalem, non mundaberis (o) post me : usquequò adhuc?

CAPUT XIV.

Futuram prænuntiat in terra Juda famem & siccitatem ; non suscipit Deus eorum jejunia & victimas.

1. QUod factum est verbum Domini ad Jeremiam de sermonibus siccitatis (a).

2. Luxit Judæa, & portæ ejus corruerunt, & obscuratæ sunt in terra, & clamor Jerusalem ascendit.

3. Majores (b) miserunt minores suos ad aquam : venerunt ad hauriendum ; non invenerunt aquam, reportaverunt vasa sua vacua: confusi sunt & afflicti, & operuerunt capita sua.

4. Propter terræ vastitatem, quia non venit pluvia in terram, confusi sunt agricolæ, operuerunt capita sua.

5. Nam & cerva in agro peperit, & reliquit: quia non erat herba.

6. Et onagri steterunt in rupibus, traxerunt ventum quasi dracones, defecerunt oculi eorum, quia non erat herba.

7. Si iniquitates nostræ responderint (c) nobis: Domine fac propter nomen tuum, quoniam multæ sunt aversiones nostræ, tibi peccavimus.

8. Expectatio (d) Israel, salvator ejus in tempore tribulationis : quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum?

9. Quare futurus es velut vir vagus (e), ut fortis qui non potest salvare? tu autem in nobis es Domine, & nomen tuum invocatum est super nos, ne derelinquas nos.

10. Hæc dicit Dominus populo huic, qui dilexit (f) movere pedes suos, & non quievit, & Domino non placuit : Nunc recordabitur iniquitatum eorum, & visitabit peccata eorum.

11. Et dixit Dominus ad me : * Noli orare pro populo isto in bonum (g). [* Sup. 7. 16. & 11. 14.]

12. Cùm jejunaverint, non exaudiam(h) preces eorum: & si obtulerint holocautomata, & victimas, non suscipiam ea: quoniam gladio, & fame, & peste consumam eos.

13. Et dixi (i), A, a, a, Domine Deus : Prophetæ dicunt eis : * Non videbitis gladium, & fames non erit in vobis, sed pacem veram dabit vobis in loco isto. [* Sup. 5. 12. Inf. 23. 17.]

14. Et

21. (k) Quando amicitiam & negotiationem cum eis inisti, qui sub occasione amicitiæ tuæ didicerunt, per quod iter ad te venturi essent, vel ab iis auxilium petiisti adversùs Ægyptios.

22. (l) Hebr. Fimbriæ tuæ: vestes inferiores. *Planta tua*, de populo ut de honesta muliere sic loquitur. Hebr. Remoti sunt, seu discooperti calcanei tui : alludit ad captivitatem, quando captivæ nudis pedibus duci solent.

23. (m) Apud homines id fieri non potest; sed apud Deum omnia sunt possibilia.

25. (n) Hæreditas; *Parsque mensura tua à me*; hanc à me hæreditatem habebis, hoc tibi pro peccatis tuis remetiar.

27. (o) Non est tibi curæ, ut te à peccatis corrigas, me & cultum meum sequendo. *Usquequo adhuc*, expectabo te ut resipiscas?

CAPUT XIV. 1. (a) Fames & sterilitas sub Sedecia antevertit obsidionem civitatis.

3. (b) Hieron. *Mittunt juniores, in quibus non sunt cani sapientia, & reportant vasa sua vacua : non quòd aquæ non fuerint, sed quòd illi invenire non potuerint.* Loquitur de junioribus sacerdotibus, qui ut par est, plebem instituere non possunt.

7. Nos accusaverint; *Aversiones nostræ*, rebelliones.

8. (d) *Salvatoris ejus* ; quare tu quasi colonus futurus es in terra, ut mercenarius qui minùs diligenter agrum colit non suum ? Nostri verò, inquit Hier. de futura Christi dispensatione dici putant, quòd futurus sit peregrinus in terra, & parvo tempore terræ usurus hospitio: huc usque habitasti in Judæa, ut in terra propria, nunc quare instar coloni, aut advenæ, non curas, non colis hunc agrum?

9. (e) Huc illuc discurrens : 70. Vir dormiens. Hier. Similitudinem ponit, & non rei veritatem. *In nobis*, Hebr. in medio nostri es, non ut peregrinus ; *Invocatum est*, ut appellemur Christiani.

10. (f) Qui voluit magno labore à me recedere, & ad multa idola delabi, aut ab Ægyptiis auxilium petere.

11. (g) Ut quid boni à me petas. Hieronym. *Jejunia, & preces, & victimæ, & holocausta tunc proficiunt, cùm recedimus à vitiis, & flemus antiqua peccata.*

12. (h) Non propterea inutilia sunt jejunia, nisi iis qui permanent in peccatis.

13. (i) Hebr. est una dictio *Aha*, quæ heu significat. Jeremias excusat populum deceptum à falsis Prophetis.

* Inf. 29. 9. 14. Et dixit Dominus ad me : * Falsò prophetæ vaticinantur in nomine meo : non misi eos, & non præcepi eis, neque locutus sum ad eos : visionem mendacem, & divinationem, & fraudulentiam, & seductionem cordis sui prophetant vobis.

15. Idcircò hæc dicit Dominus de prophetis, qui prophetant in nomine meo, quos ego non misi, dicentes : Gladius & fames non erit in terra hac: In gladio & fame consumentur prophetæ illi.

16. Et populi, quibus prophetant, erunt projecti in viis Jerusalem præ fame & gladio, & non erit qui sepeliat eos; ipsi & uxores eorum, filii & filiæ eorum, & effundam super eos malum suum.

* Thren. 1. 16. & 2. 18. 17. Et dices ad eos verbum istud: * Deducant oculi mei lacrymam per noctem & diem, & non taceant (k) : quoniam contritione magna contrita est virgo filia populi mei, plaga pessima vehementer.

18. Si egressus fuero ad agros, ecce occisi gladio: & si introiero in civitatem, ecce attenuati fame. Propheta quoque & sacerdos abierunt in terram, quam ignorabant.

19. Numquid projiciens abjecisti Judam? aut Sion abominata est anima tua? quare ergo percussisti nos, ita ut nulla sit sanitas?
* Sup. 8. 15. * Expectavimus pacem, & non est bonum: & tempus curationis, & ecce turbatio.

20. Cognovimus Domine impietates nostras, iniquitates patrum nostrorum, quia peccavimus tibi.

21. Ne des nos in opprobrium propter nomen tuum, neque facias nobis contumeliam (l) solii gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facias fœdus tuum nobiscum.

22. Numquid sunt in sculptilibus gentium qui pluant (m)? aut cœli possint dare imbres? nonne tu es Dominus Deus noster, quem expectavimus? tu enim fecisti omnia hæc.

CAPUT XV.

Nec Moysis nec Samuelis precibus flectendum se dicit Dominus, quin populum Jerusalem tradat pesti, gladio, fami, & captivitati, quia castigatus non est emendatus: conqueritur Propheta quod fuerit occasio discordiæ, quodque annuntians verbum Dei passus sit opprobria. Huic Deus promittit robur & auxilium.

1. ET dixit Dominus ad me: Si steterit (a) Moyses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum: ejice illos à facie mea, & egrediantur.

2. Quòd si dixerint ad te: Quò egrediemur? dices ad eos: Hæc dicit Dominus: * Qui ad mortem (b), ad mortem: & qui ad gladium, ad gladium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captivitatem, ad captivitatem. * Zach. 11. 9.

3. Et visitabo (c) super eos quatuor species, dicit Dominus: Gladium ad occisionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cœli & bestias terræ ad devorandum & dissipandum.

4. Et dabo eos in fervorem (d) universis regnis terræ: * propter Manassem filium Ezechiæ regis Juda, super omnibus quæ fecit in Jerusalem. * 4. Reg. 21. 11.

5. Quis enim miserebitur tui, Jerusalem? aut quis contristabitur pro te? aut quis ibit ad rogandum pro pace tua?

6. Tu reliquisti me, dicit Dominus, retrorsùm abiisti: & extendam manum meam super te, & interficiam te: laboravi (e) rogans.

7. Et dispergam eos ventilabro in portis terræ: interfeci & disperdidi populum meum, & tamen à viis suis non sunt reversi.

8. Multiplicatæ sunt mihi viduæ ejus super arenam maris: induxi eis super matrem (f) adolescentis vastatorem meridie: misi super civitates repentè terrorem.

9. Infir-

17. (k) Hebraismus, Non cessent.

21. (l) Ne sinas vallari templum tuum, ne solium gloriæ tuæ Sion ignominia afficias.

22. (m) Hieron. Post multos variosque sermones redit ad titulum Prophetiæ: quia Dæmonum simulacra non possunt pluere: tu Domine Deus noster, quem semper expectavimus, tu da pluviam tuam.

CAPUT XV. 1. (a) Hos enim legimus iræ Domini pro populo Dei restitisse. Hinc discimus Sanctos, & viventes & vita functos, posse iram Dei per suas intercessiones avertere: sed aliquando tanta est peccatorum gravitas, ut Deus declaret orantium preces se nolle admittere. *Non est anima mea ad populum istum*: Humano more loqui solet Deus in Scripturis, cum corpus, anima, & affectus ipsi tribuuntur: Non placabor huic populo.

2. (b) Destinatur, is moriatur. Alii ad mortem, quæ ex peste; alii ad gladium, qui ab hostibus; alii ad famem erant destinati.

3. (c) Hebr. *Præficiam eis quatuor familias*, seu quatuor genera tortorum, gladium, canes, aves, & feras, ut eos dilaniem. Hieron. Quatuor plagas quibus traditus est populus Judæorum, etiam Ezechielis prophetia demonstrat, gladium, pestilentiam, famem, bestias, seu captivitatem.

4. (d) Sept. Interpr. In angustias propter Manassem, & illius scelera, quæ licèt per pœnitentiam sint ei remissa, in populo tamen aucta sunt & multiplicata. Unde & populus propter principum peccata interdum punitur, cùm eisdem, vel aliis peccatis est obnoxius: secuti sunt Manassem peccando, non in pœnitentia.

6. (e) Toties enim ad pœnitentiam invitans defessus sum; *Et dispergam*, in extremas terræ regiones; *Interfeci*, temporibus Sennacherib, vel potiùs præteritum pro futuro; *Dispergam ventilabro*, ut purgem, non ut deleam penitùs.

8. (f) Qui occidat matres; *Vastatorem meridie*, palàm & in media luce; *Matrem adolescentis*, adolescentum; Jerusalem quæ est mater florentissimæ juventutis.

* 1. Reg. 2. 5. * Amos 8. 9.

9. * Infirmata est quæ peperit septem, defecit anima ejus: * occidit (g) ei sol, cùm adhuc esset dies: confusa est, & erubuit: & residuos ejus in gladium dabo in conspectu inimicorum eorum, ait Dominus.

10. Væ (h) mihi mater mea: quare genuisti me, virum rixæ, virum discordiæ in universa terra? non fœneravi, nec fœneravit mihi quisquam: omnes maledicunt mihi.

11. Dicit Dominus: Si non reliquiæ tuæ in bonum (i), si non occurri tibi in tempore afflictionis, & in tempore tribulationis adversùs inimicum.

12. Numquid fœderabitur (k) ferrum ferro ab Aquilone, & æs?

13. Divitias tuas & thesauros tuos in direptionem dabo gratis, in omnibus peccatis (l) tuis, & in omnibus terminis tuis.

14. Et adducam inimicos tuos de terra, quam nescis: quia ignis succensus est in furore meo, super vos ardebit.

15. Tu scis Domine, recordare mei, & visita me, & tuere me ab his, qui persequuntur me, noli (m) in patientia tua suscipere me: scito quoniam sustinui propter te opprobrium.

16. Inventi sunt sermones tui, & comedi (n) eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium & in lætitiam cordis mei: quoniam invocatum est nomen tuum super me, Domine Deus exercituum.

* Psal. 1. 1. & 25. 4.

17. * Non sedi in consilio ludentium (o), & gloriatus sum à facie manus tuæ: solus sedebam, quoniam comminatione replesti me.

* Inf. 30. 15.

18. * Quare factus est dolor meus perpetuus, & plaga mea desperabilis renuit curari? facta (p) est mihi quasi mendacium aquarum infidelium.

19. Propter hoc, hæc dicit Dominus: Si converteris (q), convertam te, & ante faciem meam stabis: & si separaveris pretiosum à vili, quasi os meum eris: convertentur ipsi ad te, & tu non converteris ad eos.

20. Et dabo te populo huic in murum æreum, fortem: & bellabunt adversùm te, & non prævalebunt: quia ego tecum sum ut salvem te, & eruam te, dicit Dominus.

21. Et liberabo te de manu pessimorum, & redimam te de manu fortium.

CAPUT XVI.

Vetat Dominus ne Propheta uxorem ducat, denuntians ei Judæos vario mortis genere interituros ob derelictam legem Domini: sed postea per piscatores ac venatores reducet eos Dominus in terram suam, in qua ipsi unà cum Gentibus confitebuntur Domino peccata sua.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Non accipies uxorem (a), & non erunt tibi filii & filiæ in loco isto.

3. Quia hæc dicit Dominus super filios & filias, qui generantur in loco isto, & super matres eorum, quæ genuerunt eos: & super patres eorum, de quorum stirpe sunt nati in terra hac:

4. Mortibus ægrotationum morientur: non plangentur, & non sepelientur, in sterquilinium super faciem terræ erunt: & gladio & fame consumentur: & erit cadaver eorum in escam volatilibus cœli, & bestiis terræ.

5. Hæc enim dicit Dominus: Ne ingre-

diaris

9. (g) Periit in medio prosperitatis suæ: *Infirmata est*, sterilis facta est, vel orbata liberis; *Quæ peperit septem*, id est quamplurimos: hoc in loco est hyperbole.

10. (h) In hoc Jeremias fuit typus Christi, *qui positus est in ruinam, & in signum cui contradicetur*, cui omnes maledicebant; *Non fœneravi*, nec mutuum dedi, nec accepi, & tamen rixis involvor, ac si mutuò, & cum fœnore dedissem.

11. (i) Si finis tuus non felix fuerit, non habeas verax; forma est jurandi.

12. (k) Seu cum chalybe; num poterit esse societas Judæis cum Chaldæis? debilior à fortiori conteretur; rebellabunt Judæi, & vastabuntur; vel ex Hieron. Ne doleas quòd populus inimicus tuus sit, te dura nuntiante; non potest amari qui durus est.

13. (l) Propter peccata tua: *Et terminis*, propter idola quæ in omnibus viis erexisti.

15. (m) Noli esse adeò patiens contra inimicos meos: jam enim causa Dei agitur: sciant me Prophetam esse a te nullum.

16. (n) Symmachus; Eos excepi tamquam cibum, iis nutritus sum. *Nomen*, vocatus sum Propheta tuus.

17. (o) In congregatione jocantium, aut derisorum; *A facie manus tuæ*, propter manum tuam: manus Domini apud Prophetas sumitur pro ipsa Prophetia: tui unius alloquio sum oblectatus. *Quoniam comminatione replesti me*, Prophetia minaci & exosa; alii repetunt negationem, *Non gloriatus sum malorum non habere consortium*. Hieron.

18. (p) Plaga mea est insanabilis, speravit plagam suam curatum iri, & fuit deceptus. An loquitur Jeremias in persona populi, an in sua, ut videtur Hieronymo? nam prævaluerunt, qui illum vexabant.

19. (q) Conversus fueris à pusillanimitate ad firmam spem te restituam: *Et si separaveris pretiosum à vili*, verba mea à verbis Judæorum minacibus & infirmis: *Quasi os meum eris*, Propheta meus; *Convertentur ipsi ad te*, ut tibi supplicent; *Non converteris ad eos*, non te iis subjicies. Vel Deus respondet in persona Jeremiæ populo: si te converteris, convertam te; prosequar te omni favore. & si separaveris pretiosum à vili, veros Prophetas à falsis.

CAPUT XVI.

2. (a) Hinc sequitur continentiam esse possibilem, contra Novatores; imò & Deo gratam, cùm quis non præcepto compulsus, sed voto adstrictus uxore caret, Matth. 19 Illud admodum verisimile est Jeremiam cælibem permansisse: neque credibile est eum duxisse uxorem in captivitate. Cum tot immineant mala, non uxorem duces, nec liberos educabis.

diaris domum convivii (b), neque vadas ad plangendum, neque consoleris eos: quia abstuli pacem meam à populo isto, dicit Dominus, misericordiam & miserationes.

6. Et morientur grandes & parvi in terra ista: non sepelientur neque plangentur, & non se incident (c), neque calvitium fiet pro eis.

7. Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo: & non dabunt eis potum calicis ad consolandum super patre suo & matre.

8. Et domum convivii non ingrediaris, ut sedeas cum eis, & comedas & bibas:

9. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego auferam de loco isto in oculis vestris, & in diebus vestris, vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ.

10. Et cùm annuntiaveris populo huic omnia verba hæc, & dixerint tibi: * Quare locutus est Dominus super nos omne malum grande istud? quæ iniquitas nostra? & quod peccatum nostrum, quod peccavimus Domino Deo nostro?

* Sup. 5. 19.

11. Dices ad eos: Quia dereliquerunt me patres vestri, ait Dominus: & abierunt post deos alienos, & servierunt eis, & adoraverunt eos: & me dereliquerunt, & legem meam non custodierunt.

12. * Sed & vos pejùs operati estis, quàm patres vestri: ecce enim ambulat unusquisque post pravitatem cordis sui mali, ut me non audiat.

* Sup. 7. 26.

13. Et ejiciam vos de terra hac in terram, quam ignoratis vos, & patres vestri: & servietis (d) ibi diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.

14. Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, & non dicetur ultrà: Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Ægypti,

15. Sed, Vivit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aquilonis, & de universis terris, ad quas ejeci eos: & reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum.

16. Ecce ego mittam piscatores (e) multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos: & post hæc mittam eis multos venatores, & venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de cavernis petrarum.

17. Quia oculi mei super omnes vias eorum: non sunt absconditæ à facie mea, & non fuit occultata iniquitas eorum ab oculis meis.

18. Et reddam primùm duplices (f) iniquitates, & peccata eorum: quia contaminaverunt terram meam in morticinis idolorum suorum, & abominationibus suis impleverunt hæreditatem meam.

19. Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis: ad te gentes venient (g) ab extremis terræ, & dicent: Verè mendacium possederunt patres nostri, vanitatem, quæ eis non profuit.

20. Numquid faciet sibi homo deos, & ipsi non sunt dii?

21. Idcircò ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam, & virtutem meam: & scient quia nomen mihi Dominus.

CAPUT XVII.

Judæi in peccato obfirmati: maledictus qui confidit in homine, & benedictus qui in Deo confidit; quod variis similitudinibus exponit; solus Deus scrutatur corda, & unicuique reddit juxta viam suam.

1. PEccatum Juda scriptum (a) est stylo ferreo in ungue adamantino, exara-

5. (b) Funebris: vox Hebr. significat convivium, quale lugentibus super mortuum parari solet. Quo quidem Deus Prophetæ significare voluit tantam fore interfectorum stragem, ut defuturi sint qui sepeliant, aut lugentes consolentur.

6. (c) More gentilium, qui se incidebant scalpellis, quod vetat Deus Deuter. 14. sed Judæi ab iis gentilium ritibus ægrè abstinebant. *Neque calvitium fiet*, detonsis, aut evulsis capillis. Eam fore cladem prædicit, ut nulla sint solita convivia, nullus planctus publicus, non laceratæ genæ. Quod sponte facere noluerant, id necessitate facient ob morientium multitudinem.

13. (d) Cogent vos Chaldæi servire diis alienis, quos ipsi coluerant.

16. (e) Sive ii sint Chaldæi, qui Judæos in Jerusalem, ut pisces in rete ceperunt, & fugientes in montes, tamquam venatores sunt persecuti; sive potiùs hæc ad Apostolos, & viros Apostolicos referantur cum Hieronymo & Aug. serm. 19. de utilitate jejunii. Primò, inquit, piscatores misit Deus, postea mittit venatores.
" Piscatores erant Apostoli, neminem coegerunt, nemi-
" nem impulerunt: quia piscator retia mittit in mare,
" non cogit; sed trahit quod incurrit: ita infideles in Ec-
" clesiam congregati sunt; venator autem silvas cingit,
" dumos excutit; id Ecclesia facit potissimùm per secu- "
lares potestates, dum pœnis & terroribus cogit eos qui "
in montibus, & collibus, id est, in superbis hæretico- "
rum doctrinis vagantur, ut ad gremium matris suæ re- "
deant. Quæ ratio Augustini eò tendit, ut hæretici po- "
tiùs quàm pagani ad fidem Deo præstandam cogantur.

18. (f) Duplices iniquitates, & suas & patrum iniquitates, in morticinis idolorum funrum, in cadaveribus quæ idolis immolabant; vel filiorum suorum. Pœnas luent antequam è captivitate redeant. Aug. *Nec attendas quam illis sit molestus, sed quam tibi sit dilectus. Qualis pietas, si parcis, & moritur.*

19. (g) Conversæ per Apostolos: adest conversio gentium.

1. (a) Insculptum stylo ferreo. *Vngue adamantino*, quasi in tabella adamantina: per peccatum idololatriam intelligit, per unguem adamantinum gemmam annulo inclusam; unguis ob lævitatem & nitorem dicitur: *Per latitudinem cordis*, laminam à collo ad cor usque demissam, cui idoli imago erat incisa. *Et in cornibus ararum*, ubi nomina idolorum inscribi solebant. Unde illud. Act. 17. *Ignoto Deo*, peccatum Juda publicum est, nec obliteratur. CAPUT XVII.

exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararum eorum.

2. Cùm recordati (b) fuerint filii eorum ararum suarum, & lucorum suorum, lignorumque frondentium, in montibus excelsis,

3. Sacrificantes in agro (c): fortitudinem tuam, & omnes thesauros tuos in direptionem dabo, excelsa tua propter peccata in universis finibus tuis.

4. Et relinqueris sola ab hæreditate tua, quam dedi tibi: & servire te faciam inimicis tuis in terra (d), quam ignoras: quoniam ignem succendisti in furore meo, usque in æternum ardebit.

* Isa. 30. 2. & 31. 1. Inf. 48. 7. 5. Hæc dicit Dominus: * Maledictus homo, qui confidit in homine (e), & ponit carnem brachium suum, & à Domino recedit cor ejus.

* Infr. 48. 6. 6. * Erit enim quasi myricæ (f) in deserto, & non videbit cùm venerit bonum: sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis, & inhabitabili.

7. Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus.

* Psal. 1. 3. 8. * Et erit quasi lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas: & non timebit cùm venerit æstus. Et erit folium ejus viride, & in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum.

9. Pravum (g) est cor omnium, & inscrutabile: quis cognoscet illud?

* 1. Reg. 16. 7. Psal. 7. 10. Apoc. 2. 23. 10. Ego Dominus * scrutans (h) cor, & probans renes: qui do unicuique juxta viam suam, & juxta fructum adinventionum suarum.

11. Perdix fovit (i) quæ non peperit: fecit divitias, & non in judicio: in dimidio dierum suorum derelinquet eas, & in novissimo suo erit insipiens.

12. Solium gloriæ (k) altitudinis à principio, locus sanctificationis nostræ:

13. Expectatio Israel Domine: omnes, qui te derelinquunt, confundentur: recedentes à te, in terra scribentur (l): quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum:

14. Sana (m) me Domine, & sanabor: salvum me fac, & salvus ero: quoniam laus mea tu es.

15. Ecce ipsi dicunt ad me: Ubi est verbum Domini? veniat.

16. Et ego non sum turbatus (n), te pastorem sequens: & diem hominis non desideravi, tu scis: Quod egressum est de labiis meis, rectum in conspectu tuo fuit.

17. Non sis tu mihi formidini (o), spes mea tu in die afflictionis.

18. Confundantur qui me persequuntur, & non confundar ego: paveant illi, & non paveam ego: induc super eos (p) diem afflictionis, & duplici contritione contere eos.

19. Hæc dicit Dominus ad me: Vade, & sta in porta filiorum populi, per quam ingrediuntur (q) reges Juda, & egrediuntur, & in cunctis portis Jerusalem:

20. Et dices ad eos: Audite verbum Domini reges Juda, & omnis Juda, cunctique habitatores Jerusalem, qui ingredimini per portas istas.

21. Hæc dicit Dominus: Custodite animas vestras, & nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem.

22. Et nolite ejicere onera de domibus vestris in die sabbati, & omne opus non facietis: sanctificate diem sabbati, sicut præcepi patribus vestris.

23. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam: sed induraverunt cervicem suam, ne audirent me, & ne acciperent disciplinam.

24. Et

2. (b) Cùm imitati fuerint peccata parentum.
3. (c) Ubi idola colebatis.
4. (d) Hieron. Sub Babyloniis, vel ut est verius, sub Romanis.
5. (e) Qui spreto Dei auxilio ad hominis opem præcipuè se confert. 70. Benedictus qui confidit in Domino. Qui à Deo expectat auxilium, per ea media, aut rationes, quæ sunt à Deo ordinata. Non ergo sunt maledicti, sed benedicti potiùs, qui veniam peccatorum per Sanctorum intercessionem expectant, non ab alio quàm ab ipso Deo.
6. (f) Myrica, vulgo *la bruyere*, nullum fructum profert, & eum significat, qui in homine confidit. Ex omnibus nihil adeò fallax est ac cor hominis. *Et non videbit*, non experietur. *Cùm venerit bonum*, pluviæ, aut gratiæ.
9. (g) Sept. Interpr. Profundum homini; certò & indubitanter homini constare nequit, an opus suum sit Deo acceptum: sed humiliter in Deo confidere debet, si cor ejus non arguat eum.
10. (h) Nemo id scrutatur præter me: scit homo quid cogitet, 1. Cor. 2. sed quale illud sit, aut quæ ultima sit intentio, non novit. Deus justo judicio populum rebellem à se condemnari insinuat.
11. (i) Ita opes injustæ ab injustis possessoribus ad alios migrant; *In dimidio dierum suorum*, antequam iis perfruatur. *Erit*, apparebit. *Perdix fovit*, intelligenda est particula similitudinis, *sicut*.
12. (k) Non tamquam perdix alienis ovis incubamus, sed in uno Deo confidimus, & excelsum ejus solium est spes nostra.
13. (l) Peribit eorum memoria, qui à Deo recedunt, sors illorum in terra erit, non in cœlo: non pervenient ad veram felicitatem, horum felicitas morte extinguetur.
14. (m) Si me sanaveris, verè sanabor: homines salvare non possunt, tu solus potes.
16. (n) Quantumvis mihi improperarent; *Et diem hominis non desideravi*, non desideravi iis annuntiare diem illum calamitosum captivitatis, vel non quæsivi hominum laudem, aut diuturnam vitam.
17. (o) Fac ut in medio inimicorum nihil extimescam.
18. (p) Variis afflictionibus.
19. (q) Servabit Deus pactum, de quo 2. Reg. 9. reges de stirpe David.

24. Et erit: Si audieritis me, dicit Dominus, ut non inferatis onera per portas civitatis hujus in die sabbati: & si sanctificaveritis diem sabbati, ne faciatis in eo omne opus:

25. Ingredientur per portas civitatis hujus reges & principes, sedentes super solium David, & ascendentes in curribus & equis, ipsi & principes eorum, viri Juda, & habitatores Jerusalem: & habitabitur civitas hæc in sempiternum.

26. Et venient de civitatibus Juda, & de circuitu Jerusalem, & de terra Benjamin, & de campestribus, & de montuosis, & ab Austro, portantes holocaustum, & victimam, & sacrificium, & thus, & inferent oblationem in domum Domini.

27. Si autem non audieritis me ut sanctificetis diem sabbati, & ne portetis onus, & ne inferatis per portas Jerusalem in die sabbati: succendam ignem in portis ejus, & devorabit domos Jerusalem, & non extinguetur.

CAPUT XVIII.

Exemplo figuli ostendit Dominus in manu sua esse domum Israel: conspiratio Judæorum adversus Jeremiam, illius quoque ad Deum preces, & pœnarum quæ inimicos manent denuntiatio.

1. VErbum, quod factum est ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Surge, & descende in domum figuli, & ibi audies verba mea.

3. Et descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam.

4. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis: conversusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis ejus ut faceret.

5. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

* Isa. 45. 9. Rom. 9. 20. 6. * Numquid sicut figulus (a) iste, non potero vobis facere, domus Israel, ait Dominus? ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea, domus Israel.

7. Repentè loquar adversùm gentem, & adversùs regnum, * ut eradicem, & destruam, & disperdam illud. * Sup. 1. 10.

8. Si pœnitentiam (b) egerit gens illa à malo suo, quod locutus sum adversùs eam: agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitavi ut facerem ei.

9. Et subitò loquar de gente & de regno, ut ædificem & plantem illud.

10. Si fecerit malum in oculis meis, ut non audiat vocem meam: pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum ut facerem ei.

11. Nunc ergo dic viro Juda, & habitatoribus Jerusalem, dicens: Hæc dicit Dominus: Ecce ego fingo (c) contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: * revertatur unusquisque à via sua mala, & dirigite vias vestras & studia vestra. * 4. Reg. 17. 13. Inf. 25. 5. & 35. 15. Jona 3. 9.

12. Qui dixerunt: Desperavimus: post cogitationes enim nostras ibimus, & unusquisque pravitatem cordis sui mali faciemus.

13. Ideò hæc dicit Dominus: Interrogate gentes: Quis audivit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel?

14. Numquid deficiet (d) de petra agri nix Libani? aut evelli possunt aquæ erumpentes frigidæ, & defluentes?

15. Quia oblitus est mei (e) populus meus, frustrà libantes, & impingentes in viis suis, in semitis sæculi, ut ambularent per eas in itinere non trito:

16. * Ut fieret (f) terra eorum in desolationem, & in sibilum sempiternum: omnis qui præterierit per eam obstupescet, & movebit caput suum. * Inf. 19. 8. & 49. 13. & 50. 13.

17. Sicut ventus urens dispergam eos coram inimico: dorsum, & non faciem ostendam (g) eis in die perditionis eorum.

18. Et dixerunt: Venite, & cogitemus contra Jeremiam cogitationes: non enim peribit (h) lex à sacerdote, neque consilium

CAPUT XVIII.

6. (a) Hæretici hoc loco perperàm abutuntur, ut liberum evertant arbitrium, ut mala æquè ac bona Deum habere auctorem persuadeant. Nam hæc similitudo usfertur à Propheta propter eventus prosperos, vel adversos, adeò ut tam facilè possit sententiam retractare suam, qua denuntiavit futuram calamitatem, si gens ipsa pœnitentiam egerit, quàm figulus ex luto dissipare possit vas, & ad honestos usus destinatum fingere. Sic Apostolus eadem similitudine utitur, ut electionis divinæ ad gratiam vim ostendat. Hieron. *Ita enim libertas arbitrii reservanda est, ut in omnibus excellat gratia largitoris.*

8 (b) Figurata est locutio ex similitudine affectuum humanorum, quos sæpe tribuit Deo Scriptura sacra. Deus dicitur agere pœnitentiam, quando id facit, quod facere solent homines, qui pœnitentia ducuntur.

11. (c) Alludit ad figulum, cujus initio mentionem fecit.

14. (d) Citiùs desinet nix de rupibus Libani, & exhaurientur aquæ torrentium frigidæ, quam ut populum, qui me colit, deseram.

15. (e) Et tamen oblitus est mei; *Frustrà libantes*, idolis sacrificantes, nullo fructu; *Impingentes in viis suis*, aberrant a legibus divinis, quæ patribus eorum & sanctis sunt tritæ, & incedentes per vias novas. Cuncta constituta à me servant ordinem, Israel solus leges meas perrumpit.

16. (f) Ex quo factum est, ut terra esset in desolationem, & in contemptum: quod pleniùs & rectiùs intelligimus esse completum post Domini adventum.

17. (g) Aversus ero ab illis. Hieron. *Usque hodie sententia Dei permanet in Judæos.*

18. (h) Falsa esse non possunt, quæ prophetæ & sacerdotes prædicant. *Percutiamus eum lingua*, texamus contra eum calumniam, deferamus ad judicem; ut falsum prophetam accusemus eum: in quo Jeremias fuit

filium à sapiente, nec sermo à propheta: venite, & percutiamus eum lingua, & non attendamus ad universos sermones ejus.

19. Attende Domine ad me, & audi vocem adversariorum meorum.

20. Numquid redditur pro bono malum, quia foderunt (i) foveam animæ meæ? Recordare quòd steterim in conspectu tuo, ut loquerer pro eis bonum, & averterem indignationem tuam ab eis.

21. Proptereà da (k) filios eorum in famem, & deduc eos in manus gladii: fiant uxores eorum absque liberis, & viduæ: & viri earum interficiantur morte: juvenes eorum confodiantur gladio in prælio.

22. Audiatur clamor de domibus eorum: adduces enim super eos latronem repentè: quia foderunt foveam ut caperent me, & laqueos absconderunt pedibus meis.

23. Tu autem Domine scis omne consilium eorum adversùm me in mortem: ne propitieris (l) iniquitati eorum, & peccatum eorum à facie tua non deleatur: fiant corruentes in conspectu tuo, in tempore furoris tui abutere eis.

CAPUT XIX.

Jeremias per lagunculam terream, quam fregit, significat sic conterendos esse Judæos à Chaldæis ob idololatriam & contemptum verbi Dei.

1. HÆc dicit Dominus: Vade, & accipe lagunculam figuli testeam à senioribus (a) populi, & à senioribus sacerdotum:

2. Et egredere ad vallem filii Ennom, quæ est juxta introitum portæ (b) fictilis: & prædicabis ibi verba, quæ ego loquar ad te:

3. Et dices: Audite verbum Domini reges Juda, & habitatores Jerusalem: hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam afflictionem super locum istum, ita ut omnis qui audierit illam, tinniant aures ejus:

4. Eò quòd dereliquerint me, & alienum (c) fecerint locum istum: & libaverunt in eo diis alienis, quos nescierunt ipsi, & patres eorum, & reges Juda: & repleverunt locum istum sanguine innocentum.

5. Et ædificaverunt excelsa Baalim, ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim: quæ non præcepi (d), nec locutus sum, nec ascenderunt in cor meum.

6. Proptereà ecce dies veniunt, dicit Dominus: & non vocabitur ampliùs locus iste, Topheth (e), & vallis filii Ennom, sed vallis occisionis.

7. Et dissipabo consilium Juda & Jerusalem in loco isto: & subvertam eos gladio in conspectu inimicorum suorum, & in manu quærentium animas eorum: & dabo cadavera eorum, escam volatilibus cœli, & bestiis terræ.

8. * Et ponam civitatem hanc in stuporem, & in sibilum: omnis, qui præterierit per eam, obstupescet, & sibilabit super universa plaga ejus. * Sup. 18. 16. Inf. 49. 13. & 50. 13.

9. Et cibabo eos carnibus filiorum suorum, & carnibus filiarum suarum: & unusquisque carnem amici sui comedet in obsidione, & in angustia, in qua concludent eos inimici eorum, & qui quærunt animas eorum.

10. Et conteres lagunculam in oculis virorum, qui ibunt tecum.

11. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Sic conteram populum istum, & civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultrà instaurari (f): & in Topheth sepelientur, eò quòd non sit alius locus ad sepeliendum.

12. Sic faciam loco huic, ait Dominus, & habitatoribus ejus: & ponam civitatem istam sicut Topheth.

13. Et erunt domus Jerusalem, & domus regum Juda, sicut locus Topheth, immundæ: omnes domus, in quarum domatibus (g) sacrificaverunt omni militiæ cœli, & libaverunt libamina diis alienis.

14. Venit

typus Christi Domini. Hieron. *In typum quidem Salvatoris hæc à populo Judæorum Jeremias universa perpetitur.*

20. (i) Ut venatores foveam dolosam, in quam caderent, effoderunt.

21. (k) Dabis. Vel Propheta populi pertinacia convictus divinæ voluntati se subjicit.

23. (l) Servata orationis forma propheticè prædicit quod futurum sit: imò cognita Dei voluntate suam quoque voluntatem divinæ justitiæ conformat. *Abutere eis*: juxta tempus iræ tuæ facies eis.

CAPUT XIX. 1. (a) Hebr. & 70. Duc tecum de senioribus.

2. (b) Quòd fortè per eam efferrentur fragmenta vasorum fictilium, aut quòd ibi essent figuli.

4. (c) Profanaverint illum, consecrando idolis.

5. (d) Imò quæ prohibui: sed minus dicitur, & majus quiddam intelligitur: quæ est consueta in Scripturis loquendi formula, ut Ecclef. 9. *Assiduitas mendacii non est bona*, imò pessima; frustrà hinc colligunt Novatores nihil esse faciendum in cultu Dei, quod non præceperit, & disertè scriptum non sit in sacris litteris.

6. (e) Vocabatur vallis filii Ennom, vel gehennom: tum Topheth à tympano quod pulsabant, cùm pueri comburebantur idolo Moloch, vel Baal: hinc locus damnatorum dictus est gehenna, ut alibi dictum est. *Sed vallis occisionis*; nam Judæi in eo loco occidentur à Chaldæis.

11. (f) Id utique Judæis evenit, cùm à Romanis deleti sunt, non in captivitate Babylonica: in qua quidem prophetia est incœpta, sed in obsidione Titi impleta fuit.

13. (g) In tectis complanatis conspecto cœlo stellas adorabant.

14. Venit autem Jeremias de Topheth, quò miserat eum Dominus ad prophetandum, & stetit in atrio domus Domini, & dixit ad omnem populum:

15. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam super civitatem hanc, & super omnes urbes ejus, universa mala, quæ locutus sum adversùm eam: quoniam induraverunt cervicem suam, ut non audirent sermones meos.

CAPUT XX.

Percussus Jeremias mittitur à Phassur in nervum, & ab eodem eductus minatur illi tamquam Pseudopropheta, & omnibus amicis ejus, totique Judææ captivitatem Babylonicam: conqueritur se irrideri, opprobria ac persecutionem pati ob verbum Domini: maledicit diei nativitatis suæ.

1. ET audivit Phassur filius Emmer sacerdos (a), qui constitutus erat princeps in domo Domini, Jeremiam prophetantem sermones istos.

2. Et percussit Phassur Jeremiam Prophetam, & misit eum in nervum, quod erat in porta (b) Benjamin superiori, in domo Domini.

3. Cùmque illuxisset in crastinum, eduxit Phassur Jeremiam de nervo, & dixit ad eum Jeremias: Non Phassur vocavit Dominus nomen (c) tuum, sed pavorem undique.

4. Quia hæc dicit Dominus: Ecce ego dabo te in pavorem, te & omnes amicos tuos: & corruent gladio inimicorum suorum, & oculi tui videbunt: & omnem Judam dabo in manum regis Babylonis: & traducet eos in Babylonem, & percutiet eos gladio.

5. Et dabo universam substantiam civitatis hujus, & omnem laborem ejus, omneque pretium, & cunctos thesauros regum Juda dabo in manu inimicorum eorum: & diripient eos, & tollent, & ducent in Babylonem.

6. Tu autem Phassur, & omnes habitatores domus tuæ ibitis in captivitatem: & in Babylonem venies, & ibi morieris, ibique sepelieris tu, & omnes amici tui, quibus prophetasti mendacium.

7. Seduxisti (d) me Domine, & seductus sum: fortior me fuisti, & invaluisti: factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me.

8. Quia jam olim loquor, vociferans (e) iniquitatem, & vastitatem clamito: & factus est mihi sermo Domini in opprobrium, & in derisum tota die.

9. Et dixi (f): Non recordabor ejus, neque loquar ultrà in nomine illius: & factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis: & defeci, ferre non sustinens.

10. Audivi (g) enim contumelias multorum, & terrorem in circuitu: Persequimini, & persequamur eum: ab omnibus viris, qui erant pacifici mei, & custodientes latus meum: si quo modo decipiatur, & prævaleamus adversùs eum, & consequamur ultionem ex eo.

11. Dominus autem mecum est quasi bellator fortis: idcirco qui persequuntur me, cadent, & infirmi erunt: confundentur vehementer, * quia non intellexerunt opprobrium (h) sempiternum, quod numquam delebitur. * *Inf.* 23. 40.

12. Et tu Domine exercituum * probator (i) justi, qui vides renes & cor: videam, quæso, ultionem tuam ex eis: tibi enim revelavi causam meam. * *Sup.* 11. 20. & 17. 10.

13. Cantate Domino, laudate Dominum: quia liberavit animam pauperis de manu malorum.

14. * Maledicta (k) dies, in qua natus sum: dies, in qua peperit me mater mea, non sit benedicta. * *Job* 3. 3.

15. Ma-

CAP. XX. 1. (a) Unus è præfectis templi. In hoc Jeremias fuit figura Christi, quem servus Pontificis percussit, quòd veritati testimonium perhibuisset.

2. (b) Vicina templo, & ducebat in tribum Benjamin: superior dicitur, quòd esset in monte sita, juxta portam Benjamin, intra templi septa, seu in atrio exteriori templi.

3. (c) Seu princeps; *Sed pavorem undique, quibus prophetasti mendacium*; promittendo Judæis pacem.

7. (d) Hebr. Pellexisti me ad munus propheticum, cùm illud detrectarem: sed quomodo æterna veritas seducere potuit? Seductio dupliciter accidere potest; vel vitio promittentis, dum mendacium loquitur, aut ipse fallitur; vel vitio ejus, cui aliquid dicitur, qui non intellexit quod dictum fuit; promiserat Deus Jeremiæ securitatem, & libertatem, & victoriam de inimicis, nihil eum ab inimicis passurum non promiserat. humano more præ dolore loquitur Jeremias.

8. (e) Pœnas iniquitatum illis denuntians.

9. (f) Decrevi apud me non amplius divina oracula memoraturum, cùm nihil proficiam apud incredulos. Hæc cogitavit veniali pusillanimitate, aut humano affectu, non deliberato consilio inductus: sed sermo Domini factus est in corde illius, *quasi ignis exæstuans*, ita ut ardorem illius ferre non posset, & cogeretur eum foras emittere.

10. (g) Hieronym. *Conceptus animo sermo divinus, nec ore prolatus, ardet in pectore.*

11. (h) In quod incurrunt, quod numquam delebitur.

12. (i) Sept. Inter. Probans justa, qui uniuscujusque expendis merita.

14. (k) Quæ sequuntur, eo modo sunt intelligenda, quo verba Jobi, cap. 3. quibus exprimitur per hyperbolen ingens miseria. Hieron. *Quod scilicet melius sit non esse, quàm vivere in suppliciis.* In his alternantes animi motus, æstus naturæ & gratiæ notari possunt, ut zelus quo ardebat pro salute populorum, & Dei gloria, hic tandem vicit. Modus hic maledicendi Hebræis usitatus exprimitur per modum interjectionis, utinam non es-

15. Maledictus vir, qui annuntiavit patri meo, dicens: Natus est tibi puer masculus: & quasi gaudio lætificavit eum.

16. Sit homo ille, ut sunt civitates, quas subvertit Dominus, & non pœnituit eum: audiat clamorem manè (l), & ululatum in tempore meridiano:

17. Qui non me interfecit (m) à vulva, ut fieret mihi mater mea sepulchrum, & vulva ejus conceptus æternus.

18. Quare de vulva egressus sum, ut viderem laborem & dolorem, & consumerentur in confusione dies mei?

CAPUT XXI.

Respondet Jeremias nuntiis Sedeciæ regis circa obsidionem urbis, Judam vastandum peste, gladio, fame & captivitate, solosque eos victuros qui ad Chaldæos se receperint; hortatur etiam ut faciant judicium, ne indignatio Domini penitùs ipsos consumat.

1. VErbum, quod factum est ad Jeremiam à Domino, quando misit ad eum rex Sedecias (a) Phassur filium Melchiæ, & Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem, dicens:

2. Interroga pro nobis Dominum, quia Nabuchodonosor rex Babylonis præliatur (b) adversùm nos: si fortè faciat Dominus nobiscum secundùm omnia mirabilia sua, & recedat à nobis.

3. Et dixit Jeremias ad eos: Sic dicetis Sedeciæ:

4. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ecce ego convertam vasa (c) belli, quæ in manibus vestris sunt, & quibus vos pugnatis adversùm regem Babylonis, & Chaldæos, qui obsident vos in circuitu murorum: & congregabo ea in medio civitatis hujus.

5. Et debellabo ego vos in manu extenta, & in brachio forti, & in furore, & in indignatione, & in ira grandi.

6. Et percutiam habitatores civitatis hujus, homines & bestiæ pestilentia magna morientur.

7. Et post hæc ait Dominus: dabo Sedeciam Regem Juda, & servos ejus, & populum ejus, & qui derelicti sunt in civitate hac à peste, & gladio, & fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, & in manu inimicorum eorum, & in manu quærentium animam eorum, & percutiet eos in ore gladii, & non flectetur, neque parcet, nec miserebitur.

8. Et ad populum hunc dices: Hæc dicit Dominus: Ecce ego do coram vobis viam vitæ, & viam mortis.

9. * Qui habitaverit in urbe hac, morietur gladio, & fame, & peste: qui autem egressus fuerit, & transfugerit ad Chaldæos, qui obsident vos, vivet, & erit ei anima sua, quasi spolium (d). * Inf. 38. 2.

10. Posui enim faciem (e) meam super civitatem hanc in malum, & non in bonum, ait Dominus: in manu regis Babylonis dabitur, & exuret eam igni.

11. Et domui regis Juda: Audite verbum Domini,

12. Domus David, hæc dicit Dominus: * Judicate manè (f) judicium, & eruite vi oppressum de manu calumniantis: ne fortè egrediatur ut ignis indignatio mea, & succendatur, & non sit qui extinguat, propter malitiam studiorum vestrorum. * Inf. 22. 3.

13. Ecce ego ad te habitatricem vallis (g) solidæ atque campestris, ait Dominus: qui dicitis: Quis percutiet nos, & quis ingredietur domos nostras?

14. Et visitabo super vos juxta fructum studiorum vestrorum, dicit Dominus: & succendam ignem in saltu (h) ejus: & devorabit omnia in circuitu ejus.

CAPUT XXII.

Enumerat scelera Jerusalem, urbem versam esse in scoriam, & combustioni idoneam; Joakim filium Josiæ non reversurum, & sepultura cariturum, & filium ejus Jechoniam abducendum esse Babylonem.

1. HÆc dicit Dominus: Descende (a) in domum regis Juda, & loqueris ibi verbum hoc,

2. Et

set talis dies: adeò ut hæ sint voces naturæ oppressæ: præterquam malum horremus ut naturæ contrarium: utinam non fuisset hic dies secum afferens tot ærumnas.

16. (l) In perpetuo periculo versetur.

17. (m) Quippe qui Deus non me interfecit.

CAPUT XXI. 1. (a) Hoc loco narrantur gesta sub Sedecia, cùm cap. 24. & seq. quæ acta sunt sub Joakim referantur: unde illæ prophetiæ editæ sunt ante adventum Chaldæorum; hæc illis urbem obsidentibus. Hic Phassur alius est ab eo, cujus facta est mentio capite superiori.

2. (b) Alias urbes obsidet, & bellum in nos parat.

4. (c) Arma vestra contra vos regeram, ut Chaldæi urbe capta ea vobis eripiant, & in medio civitatis ea colligant.

9. (d) Hostibus ereptum lucro futurum est; pro magno ducit, quòd vitam suam servaverit, quasi hoc spolium è manibus hostium eripuerit.

10. (e) Obfirmavi; ut Levit. 17. 10. *Ego ponam faciem meam*; vertunt 70. Obfirmabo faciem meam.

12. (f) Sedulò, & summo studio: sic enim vox illa *manè* in Scripturis frequenter usurpatur: sic domus David & domus Regis.

13. (g) Ad te ò Jerusalem majoribus cinctam montibus, quæ simul rupes est solida, & vallis campestris: nam ad radicem montis planities erat, locus munitissimus.

14. (h) Saltus dictus ob frequentiam domorum; vel alludit ad domum à Salomone ædificatam, quæ saltus Libani dicebatur; vel denique saltum vocat vicinas urbes, quæ instar silvæ cingebant Jerusalem.

CAPUT XXII. 1. (a) Regis Joakim, ut multis videtur, quem Pha-

2. Et dices : Audi verbum Domini rex Juda, qui sedes super solium David : tu & servi tui, & populus tuus, qui ingredimini per portas istas.

* Sup. 21. 12. 3. Hæc dicit Dominus : * Facite judicium & justitiam, & liberate vi oppressum de manu calumniatoris : & advenam, & pupillum, & viduam nolite contristare, neque opprimatis iniquè : & sanguinem innocentem ne effundatis in loco (b) isto.

4. Si enim facientes feceritis verbum istud : ingredientur per portas domus hujus, reges sedentes de genere David super thronum ejus, & ascendentes currus & equos, ipsi & servi, & populus eorum.

5. Quòd si non audieritis verba hæc : in memetipso juravi, dicit Dominus, quia in solitudinem erit domus hæc.

6. Quia hæc dicit Dominus super domum regis Juda : Galaad tu mihi caput (c) Libani : si non posuero te solitudinem, urbes inhabitabiles.

7. Et sanctificabo (d) super te interficientem virum & arma ejus : & succident electas cedros tuas, & præcipitabunt in ignem.

8. Et pertransibunt gentes multæ per civitatem hanc : & dicet unusquisque proximo suo : * Quare fecit Dominus sic civitati huic grandi? * Deut. 29. 24. 3. Reg. 9. 8.

9. Et respondebunt : Eò quòd dereliquerint pactum Domini Dei sui, & adoraverint deos alienos, & servierint eis.

10. Nolite flere mortuum (e), neque lugeatis super eum fletu : plangite eum, qui egreditur, quia non revertetur ultrà, nec videbit terram nativitatis suæ.

11. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Josiæ regem Juda, qui regnavit pro Josia patre suo, qui egressus est de loco isto : Non revertetur huc ampliùs :

12. Sed in loco, ad quem transtuli eum, ibi morietur, & terram istam non videbit ampliùs.

13. Væ qui ædificat domum suam in injustitia, & cœnacula sua non in judicio : amicum suum opprimet frustra, & mercedem ejus non reddet ei.

14. Qui dicit : Ædificabo mihi domum latam, & cœnacula spatiosa : qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide (f).

15. Numquid regnabis, quoniam confers te cedro (g)? pater tuus numquid non comedit & bibit, & fecit judicium & justitiam tunc cùm benè erat ei?

16. Judicavit causam pauperis & egeni in bonum suum : numquid non ideò quia cognovit (h) me, dicit Dominus?

17. Tui verò oculi & cor ad avaritiam, & ad sanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, & ad cursum mali operis.

18. Propthereà hæc dicit Dominus ad Joakim filium Josiæ regem Juda : Non plangent (i) eum : Væ frater, & væ soror : non concrepabunt ei : Væ domine, & væ inclyte.

19. Sepultura asini sepelietur (k), putrefactus & projectus * extra portas Jerusalem. * Inf. 36. 30.

20. Ascende (l) Libanum, & clama : & in Basan da vocem tuam, & clama ad transeuntes, quia contriti sunt omnes amatores tui.

21. Locutus sum ad te in abundantia (m) tua; & dixisti : Non audiam : hæc est via tua ab adolescentia tua, quia non audisti vocem meam.

22. Omnes pastores tuos pascet ventus, & amatores tui in captivitatem ibunt : & tunc confunderis, & erubesces ab omni malitia tua.

23. Quæ

rao Nechao regem Judææ constituerat, abducto fratre Joachaz in Ægyptum; vel ad Sellum seu Joachaz Prophetam dimittit, vel ad Sedeciam mittitur; *descendere*, pro ire sumitur.

3. (b) In domo regia.

6. (c) Tu ò domus regia caput es auctoritate & imperio totius Judææ, ut Galaad caput est & principium Libani, ferax resinæ & aromatum : sed verax non sim, si te non *posuero in solitudinem*, & urbes tuas non reddidero desertas, ut olim regionem Galaad; vel regiam domum, quæ saltus Libani dicebatur, ponam in solitudinem sicut urbes inhabitabiles.

7. (d) Mittam contra te : Hebr. Vastatores mea auctoritate confirmabo : nam sanctificare interdum significat, publica auctoritate sancire, ut Joel. 3. *Sanctificate bellum*. Hos contra te mittam, & armabo; *Et electas cedros*, excelsas domos civitatis, aut principes.

10. (e) Josiam, qui mortuus est in bello pugnans pro patria : *Sed plangite eum qui egreditur*, qui abducitur in Ægyptum, Joachaz, seu Sellum filium Josiæ tertiò genitum, quem populus in solio patris collocarat. Quod se inscio factum ægre tulit Pharao; ille quidem deterioris est conditionis quam pater mortuus.

14. (f) Rubrica, quæ apud Sinopum Ponti urbem optima est ex Strabone l. 12. vel minio, ut aliis placet.

15. (g) Numquid superbia qua tumes, tibi regnum felix & diuturnum faciet? *Pater tuus Josias numquid non comedit & bibit?* Hebraismus; diu vixit & feliciter, quia judicium & justitiam fecit.

16. (h) Quia coluit me.

18. (i) Nec fratres, nec subditi; illi his verbis; *Væ fratres*; hi verò *Væ domine* : non plangent eum vel domestici, vel externi. *Ah decus ejus*, brevi extinctum.

19. (k) Cadaver Joakim insepultum manebit : vinctus Babylonem ductus est ob jusjurandum violatum; antequam eò perveniret, trucidatus est ex l. 2. Paral. 36. Joachin vinctus Babylonem ductus est ex l. 4. Reg. 24. Is victus à Nabuchodonosore tribus annis ei subditus fuit; sed cùm rebellasset, à latronibus Chaldæis, Syris, & Moabitis fuit trucidatus. Itaque vinctus Babylonem primùm abductus fuerat, sed mox liberatus, & tributarius factus est.

20. (l) Hæc ad Jerusalem; *Clama*, quantum voles ex altissimis montibus, nemo tibi opem feret; *Contriti*, Ægyptii à Chaldæis.

21. (m) In prosperitate tua. *Hæc est via tua*, consuetudo tua, ex quo educta es ex Ægypto.

23. Quæ ſedes in Libano (n), & nidificas in cedris, quomodo congemuiſti, cùm veniſſent tibi dolores, quaſi dolores parturientis?

24. Vivo ego, dicit Dominus: quia ſi fuerit Jechonias filius Joakim regis Juda, annulus (o) in manu dextera mea, inde evellam eum.

25. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, & in manu quorum tu formidas faciem, & in manu Nabuchodonoſor regis Babylonis, & in manu Chaldæorum.

26. Et mittam te, & matrem tuam, quæ genuit te, in terram alienam, in qua nati non eſtis, ibique moriemini:

27. Et in terram ad quam ipſi levant animam ſuam ut revertantur illuc, non revertentur.

28. Numquid vas fictile atque contritum vir iſte Jechonias? numquid vas abſque omni voluptate? quare abjecti ſunt ipſe & ſemen ejus, & projecti in terram, quam ignoraverunt?

29. Terra, terra, terra, audi ſermonem Domini.

30. Hæc dicit Dominus: Scribe virum (p) iſtum ſterilem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur: nec enim erit de ſemine ejus vir, qui ſedeat ſuper ſolium David, & poteſtatem habeat ultrà in Juda.

CAPUT XXIII.

Parabolam duarum meretricum Oolla ſeu Samaria, & Ooliba ſeu Jeruſalem proponit; utriuſque ſupplicia conſimilia, lapidationem, gladium, incendium.

Ezech. 13. 3. & 34. 2. 1. VÆ paſtoribus, qui diſperdunt, & dilacerant gregem paſcuæ meæ, dicit Dominus.

2. Ideò hæc dicit Dominus Deus Iſrael ad paſtores, qui paſcunt populum meum: Vos diſperſiſtis gregem meum, & ejeciſtis eos, & non viſitaſtis eos: ecce ego viſitabo (a) ſuper vos malitiam ſtudiorum veſtrorum, ait Dominus.

3. Et ego congregabo reliquias (b) gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero eos illuc: & convertam eos ad rura ſua: & creſcent & multiplicabuntur.

4. Et ſuſcitabo (c) ſuper eos paſtores, & paſcent eos: non formidabunt ultrà, & non pavebunt: & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus.

5. * Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & ſuſcitabo David germen (d) juſtum: & regnabit rex, & ſapiens erit: & faciet judicium & juſtitiam in terra. *Iſaiæ 4. 2. & 40. 11. & 45. 8. Inf. 33. 14. Ezech. 34. 11. Dan. 9. 25. Joan. 1. 45. Deut. 33. 28.*

6. In diebus illis ſalvabitur Juda, & Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt nomen, quod vocabunt eum, Dominus juſtus noſter.

7. Propter hoc ecce dies veniunt, dicit Dominus, & non dicent ultrà: Vivit Dominus, qui eduxit filios Iſrael de terra Ægypti:

8. Sed: * Vivit Dominus, qui eduxit & adduxit ſemen domus Iſrael de terra Aquilonis, & de cunctis terris, ad quas ejeceram eos illuc: & habitabunt in terra ſua. *Sup. 16. 14.*

9. Ad prophetas (e): Contritum eſt cor meum in medio mei, contremuerunt omnia oſſa mea: factus ſum quaſi vir ebrius, & quaſi homo madidus à vino, à facie Domini, & à facie verborum ſanctorum ejus.

10. Quia adulteris repleta eſt terra, quia à facie maledictionis (f) luxit terra, areſacta ſunt arva deſerti: factus eſt curſus eorum malus, & fortitudo eorum diſſimilis.

11. Propheta namque & ſacerdos polluti (g) ſunt: & in domo mea inveni malum eorum, ait Dominus.

12. Idcircò via eorum erit quaſi lubricum in tenebris: impellentur enim, & corruent in ea: afferam enim ſuper eos mala, annum viſitationis eorum, ait Dominus.

13. Et

23. (n) Quæ ſuperba es: Quomodo ingemiſces?

24. (o) Si eſſet mihi ut annulus, propter ejus peccata hunc abjicerem: ſed hic peſſimus eſt.

30. (p) Jechoniam; *Sterilem*, qui filios quidem habebit, ſed in regnum non ſuccedent: non ſterilem Symmachus, ſed vacuum; Theodotio abdicatum verterunt.

CAPUT XXIII. 2. (a) Verbum, *Viſitare*, hic ſumitur in malam partem, cùm priori loco in bonam, pro adjuvare, accipiatur; *Malitiam ſtudiorum veſtrorum*, pravos affectus, prava opera.

3. (b) De reductione populi è captivitate Babylonis, & de vocatione gentium loquitur: vos diſperſiſtis, ego congregabo; *Ad rura ſua*, ad Judæam & Eccleſiam.

4. (c) Abdicatis antiquis novos conſtituam; *Non formidabunt*, quia Chriſtus bonus Paſtor *vincet mundum*, Joan. 16. & nulla ovis deſiderabitur ex grege, Joan. 17. 12.

5. & 6. (d) Hieron. *Ut quomodo in Iſaia Emmanuel appellatur, hoc eſt, nobiſcum Deus, ſic in Jeremia nomen accipiat juſtitia noſtra.* Quæ ſequuntur, ad Chriſti adventum manifeſtè referuntur. *In diebus illis*, Hebr. & 70. *illius*, nempe Chriſti, *ſalvabitur Juda. Dominus juſtus noſter*, nos juſtificans. In Hebræo Dominus voce *Jehova* exprimitur.

9. (e) Chald. Propter prophetas; tranſit à Chriſto ad falſos prophetas: primum enim de malis paſtoribus diſſeruit, tum de bonis, tertiò de uno Paſtore. Malos paſtores in quatuor genera diviſit, ex Hieronym. 1. Quidam perdunt oves, cùm hæreſes docent. 2. Alii lacerant & diſſipant, qui faciunt ſchiſmata. 3. Nonnulli oves ejiciunt, cùm injuſtè excommunicant. 4. Poſtremò plerique eas non viſitant, qui non paſcunt doctrina & exemplo, ſed rebus ſæcularibus aut illicitis implicantur.

10. (f) Hebr. A perjuriis, propter perjuria; *Fortitudo eorum diſſimilis*, infirma & levis, non ut fortitudo veri prophetæ.

11. (g) Hieron. *In propheta doctorem accipe, in ſacerdote miniſterii dignitatem.*

13. Et in prophetis Samariæ vidi fatuitatem: prophetabant in Baal, & decipiebant populum meum Iſrael.

14. Et in prophetis Jeruſalem vidi ſimilitudinem adulterantium, & iter mendacii: & confortaverunt manus peſſimorum, ut non converteretur unuſquiſque à malitia ſua: facti ſunt mihi omnes ut Sodoma, & habitatores ejus quaſi Gomorrha.

15. Propterea hæc dicit Dominus exer-
* Sup. 9. 15. cituum ad prophetas: * Ecce ego cibabo eos abſinthio, & potabo eos felle: à prophetis enim Jeruſalem egreſſa eſt pollutio ſuper omnem terram.

* Inf. 27. 9. & 29. 8. 16. Hæc dicit Dominus exercituum: * Nolite audire verba prophetarum, qui prophetant vobis, & decipiunt vos: viſionem cordis ſui loquuntur, non de ore Domini.

17. Dicunt his, qui blaſphemant me:
* Sup. 5. 12. & 14. 13. Locutus eſt Dominus: * Pax erit vobis: & omni, qui ambulat in pravitate cordis ſui, dixerunt: Non veniet ſuper vos malum.

18. Quis (h) enim affuit in conſilio Domini, & vidit & audivit ſermonem ejus? quis conſideravit verbum illius & audivit?

* Inf. 30. 24. 19. * Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur, & tempeſtas (i) erumpens ſuper caput impiorum veniet.

20. Non revertetur (k) furor Domini, uſque dum faciat, & uſque dum compleat cogitationem cordis ſui: in noviſſimis diebus intelligetis conſilium ejus.

* Inf. 27. 15. & 29. 9. 21. * Non mittebam prophetas, & ipſi currebant: non loquebar ad eos, & ipſi prophetabant.

22. Si ſtetiſſent in conſilio meo, & nota feciſſent verba mea populo meo, avertiſſem (l) utique eos à via ſua mala, & à cogitationibus ſuis peſſimis.

23. Putaſne Deus è vicino (m) ego ſum, dicit Dominus? & non Deus de longè?

24. Si occultabitur vir in abſconditis: & ego non videbo eum, dicit Dominus? numquid non cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus?

25. Audivi quæ dixerunt prophetæ prophetantes in nomine meo mendacium, atque dicentes: Somniavi, ſomniavi.

26. Uſquequò iſtud eſt in corde prophetarum vaticinantium mendacium, & prophetantium ſeductiones cordis ſui?

27. Qui volunt facere ut obliviſcatur populus meus nominis mei propter ſomnia eorum, quæ narrat unuſquiſque ad proximum ſuum: ſicut obliti ſunt patres eorum nominis mei propter Baal.

28. Propheta, qui habet ſomnium (n), narret ſomnium: & qui habet ſermonem meum, loquatur ſermonem meum verè: quid paleis ad triticum, dicit Dominus?

29. Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis (o), dicit Dominus, & quaſi malleus conterens petram?

30. Propterea ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui furantur (p) verba mea unuſquiſque à proximo ſuo.

31. Ecce ego ad prophetas, ait Dominus, qui aſſumunt (q) linguas ſuas, & ajunt: Dicit Dominus.

32. Ecce ego ad prophetas ſomniantes mendacium (r), ait Dominus, qui narraverunt ea, & ſeduxerunt populum meum in mendacio ſuo, & in miraculis ſuis: cùm ego non miſiſſem eos, nec mandaſſem eis, qui nihil profuerunt populo huic, dicit Dominus.

33. Si igitur interrogaverit te populus iſte, vel propheta, aut ſacerdos, dicens: Quod eſt onus (ſ) Domini? dices ad eos: Vos eſtis onus: projiciam quippè vos, dicit Dominus.

34. Et propheta, & ſacerdos, & populus qui dicit: Onus Domini: viſitabo ſuper virum illum, & ſuper domum ejus.

35. Hæc dicetis unuſquiſque ad proximum, & ad fratrem ſuum: Quid reſpondit Dominus? & quid locutus eſt Dominus?

36. Et onus Domini ultrà non memorabitur: quia onus erit unicuique ſermo (t) ſuus, & pervertiſtis verba Dei viventis, Domini exercituum Dei noſtri.

37. Hæc

18. (h) Nec falſi prophetæ, quibus Deus locutus non eſt, poſſunt vera prædicere.

19. (i) Hebr. Turbo ſe ſe intorquens, iræ divinæ ſymbolum.

20. (k) Non diſcedet à vobis.

22. (l) Hebr. Et convertiſſem, avertiſſem eum à via ſua prava.

23. (m) Num ego cognoſco tantùm quæ propè ſunt, non item quæ longe, ut ignorem quid vobis eventurum ſit?

28. (n) Tamquam ſomnium ſuum, non ut prophetiam. *Quid paleis ad triticum?* Quid falſis propheſiis ad verbum Dei?

29. (o) Vi & efficacia; *Et quaſi malleus*, firmitate.

30. (p) Triplex genus pſeudoprophetarum deſcribit. Primum eorum qui imitantur verba verorum prophetarum, aut ea aſſumunt, & admiſcent ſuis mendaciis, aut falſa interpretatione in rem ſuam detorquent. Quod fieri ſolet ab hæreticis, teſte Hieron. Tum eorum, *qui aſſumunt linguas ſuas*, qui eas ſic moderantur, ut grata populo & placentia annuntient: cùm veri prophetæ lingua à Deo dirigatur. Aug. l. 4. de Doct. Christ. 10. 29. *Eos dixit Dominus furari verba ſua, qui boni volunt videri loquendo quæ Dei ſunt, cum mali ſint faciendo quæ ſua ſunt.*

31. (q) Componunt ad fallendum.

32. (r) Falſa confingunt oracula; *Et ſuis miraculis*, non Dei, ac ſtupendis promiſſis decipiunt.

33. (ſ) Hoc ſarcaſmo irridebant Jeremiam; *Dices ad eos, Vos eſtis onus*; projiciam quippe vos, excutiam ex hac terra in Chaldæam.

36. (t) Ex verbis ſuis condemnabitur; *Et pervertiſtis*, convertiſtis in proverbium & riſum.

37. Hæc dices ad prophetam: Quid respondit tibi Dominus? & quid locutus est Dominus?

38. Si autem onus Domini dixeritis: propter hoc hæc dicit Dominus: Quia dixistis sermonem istum: Onus Domini: & misi ad vos, dicens: Nolite dicere: Onus Domini:

39. Propterea ecce ego tollam (u) vos portans, & derelinquam vos, & civitatem quam dedi vobis & patribus vestris, à facie mea.

* Sup. 20. 11. 40. * Et dabo vos in opprobrium sempiternum, & in ignominiam æternam, quæ numquam oblivione delebitur.

CAPUT XXIV.

E duobus calathis ficuum unus designat eos qui captivi Babylonem profecti sunt, alter eos qui manserunt Jerosolymæ, & postea in Ægyptum fugerunt.

1. Ostendit (a) mihi Dominus: & ecce duo calathi pleni ficis, positi ante templum Domini, postquam transtulit Nabuchodonosor Rex Babylonis Jechoniam filium Joakim Regem Juda, & principes ejus, & fabrum, & inclusorem, de Jerusalem, & adduxit eos in Babylonem.

2. Calathus unus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis: & calathus unus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eò quòd essent malæ.

3. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Jeremia? Et dixi: Ficus, ficus bonas, bonas valdè: & malas, malas valdè, quæ comedi non possunt, eò quòd sint malæ.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

5. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Sicut ficus hæ bonæ: sic cognoscam transmigrationem Juda, quam emisi de loco isto in terram Chaldæorum, in bonum (b).

6. Et ponam oculos meos super eos ad placandum, & reducam (c) eos in terram hanc: & ædificabo eos, & non destruam: & plantabo eos, & non evellam.

7. Et dabo (d) eis cor ut sciant me, quia ego sum Dominus: * & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum: quia revertentur ad me in toto corde suo. * Sup. 7. 23. Inf. 48. 6.

8. * Et sicut ficus pessimæ, quæ comedi non possunt, eò quòd sint malæ: hæc dicit Dominus, sic dabo Sedeciam Regem Juda, & principes ejus, & reliquos de Jerusalem, qui remanserunt in urbe hac, & qui habitant (e) in terra Ægypti. * Inf. 29. 17.

9. Et dabo eos in vexationem, afflictionemque omnibus regnis terræ: in opprobrium, & in parabolam, & in proverbium, & in maledictionem in universis locis, ad quæ ejeci eos.

10. Et mittam in eis gladium; & famem, & pestem: donec consumantur de terra, quam dedi eis, & patribus eorum.

CAPUT XXV.

Prædicit excidium Jerosolymorum, & captivitatem septuaginta annorum, ac deinde exitium regum qui ipsos tenebant captivos: jubetur Jeremias civitatibus Juda ac cæteris regibus terrarum propinare calicem furoris Domini.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam de omni populo Juda, in anno quarto (a) Joakim filii Josiæ regis Juda, (ipse est annus primus Nabuchodonosor Regis Babylonis.)

2. Quod locutus est Jeremias propheta ad omnem populum Juda, & ad universos habitatores Jerusalem, dicens:

3. A tertiodecimo anno Josiæ filii Ammon regis Juda usque ad diem hanc; iste tertius & vigesimus annus: factum est verbum Domini ad me, & locutus sum ad vos de nocte consurgens, & loquens: & non audistis.

4. Et misit Dominus ad vos omnes servos suos prophetas, consurgens diluculo (b), mittensque: & non audistis, neque inclinastis aures vestras ut audiretis:

5. Cùm diceret: * Revertimini unusquisque à via sua mala, & à pessimis cogitationibus vestris, & habitabitis in ter- * 4. Reg. 17. 13. Sup. 18. 11. Inf. 35. 15.

ra,

39. (u) Babylonem vos deportabo.

CAPUT XXIV. 1. & 2. (a) Hi duo calathi duplicem transmigrationem designant: prior sub Jechonia levior fuit, eaque per ficus æstivas & sapidiores exhibetur; posterior sub Sedecia per ficus autumnales exprimitur. *Fabrum, & inclusorem*: an gemmarum inclusorem, ex Hieron. an peritum in castris muniendis, castrorum metatorem, seu ingeniarium? Qui paruerunt decreto Dei, & ultrò se dediderunt, per ficus bonas exprimuntur; alii per ficus amaras. *Calathus*, pro canistro accipitur.

5. (b) Tamquam bonam conservabo.

6. (c) Duravit quidem prior captivitas 70. annis, & Jechonias in ea mortuus est; sed prophetia ad populum ipsum, non ad singulas personas pertinet.

7. (d) Hæc prophetia ad Christum & Ecclesiam refertur, & ad liberationem à captivitate Dæmonis.

8. (e) Qui eò confugerunt post mortem Godoliæ.

CAPUT XXV. 1. (a) Non servat ordinem temporum, ut jam innuimus. Hieron. *Non enim cura erat prophetis tempora conservare, quæ historiæ leges desiderant, sed scribere utcumque audientibus atque lectoribus quod utile noverant.*

4. (b) Diligenter, assiduè.

ra, quam dedit Dominus vobis, & patribus vestris, à sæculo & usque in sæculum.

6. Et nolite ire post deos alienos, ut serviatis eis, adoretisque eos: neque me ad iracundiam provocetis in operibus manuum vestrarum, & non affligam vos.

7. Et non audistis me, dicit Dominus, ut me ad iracundiam provocaretis in operibus manuum vestrarum, in malum vestrum.

8. Propterea hæc dicit Dominus exercituum: Pro eo quòd non audistis verba mea:

9. Ecce ego mittam, & assumam universas cognationes Aquilonis, ait Dominus, & Nabuchodonosor regem Babylonis servum (c) meum: & adducam eos super terram istam, & super habitatores ejus, & super omnes nationes, quæ in circuitu illius sunt: & interficiam eos, & ponam eos in stuporem, & in sibilum, & in solitudines sempiternas.

10. Perdamque ex eis vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ, vocem molæ (d), & lumen lucernæ.

* 2. Par. 36. 21. 1. Esdr. 1. 1. Inf. 26. 6. & 29. 10. Dan. 9. 2.

11. * Et erit universa terra hæc in solitudinem, & in stuporem: & servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis.

12. Cùmque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, & super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & super terram Chaldæorum: & ponam illam in solitudines sempiternas.

13. Et adducam super terram illam, omnia verba mea, quæ locutus sum contra eam, omne quod scriptum est in libro isto, quæcumque prophetavit Jeremias adversùm omnes gentes:

14. Quia servierunt eis, cùm essent gentes multæ, & reges magni: & reddam eis secundùm opera eorum, & secundùm facta manuum suarum.

15. Quia sic dicit Dominus exercituum Deus Israel: Sume calicem vini furoris (e) hujus de manu mea: & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te.

16. Et bibent, & turbabuntur, & insanient à facie gladii, quem ego mittam inter eos.

17. Et accepi (f) calicem de manu Domini, & propinavi cunctis gentibus, ad quas misit me Dominus:

18. Jerusalem, & civitatibus Juda, & regibus ejus, & principibus ejus: ut darem eos in solitudinem, & in stuporem, & in sibilum, & in maledictionem, sicut (g) est dies ista:

19. Pharaoni regi Ægypti, & servis ejus, & principibus ejus, & omni populo ejus,

20. Et universis generaliter: cunctis regibus terræ Ausitidis (h), & cunctis regibus terræ Philisthiim, & Ascaloni, & Gazæ, & Accaron, & reliquiis Azoti,

21. Et Idumææ, & Moab, & filiis Ammon:

22. Et cunctis regibus Tyri, & universis regibus Sidonis: & regibus terræ insularum, qui sunt trans mare:

23. Et Dedan (i), & Thema, & Buz, & universis qui attonsi sunt in comam:

24. Et cunctis regibus Arabiæ, & cunctis regibus Occidentis, qui habitant in deserto:

25. Et cunctis regibus Zambri, & cunctis regibus Elam (k), & cunctis regibus Medorum:

26. Cunctis quoque regibus Aquilonis de propè & de longè, unicuique contra fratrem suum: & omnibus regnis terræ, quæ super faciem ejus sunt: & rex Sesach (l) bibet post eos.

27. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Bibite, & inebriamini, & vomite: & cadite, neque surgatis à facie gladii, quem ego mittam inter vos.

28. Cùmque noluerint accipere calicem de manu tua ut bibant, dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Bibentes bibetis:

29. * Quia ecce in civitate (m), in qua invocatum est nomen meum, ego incipiam affligere, & vos quasi innocentes & immunes eritis? non eritis immunes: gladium enim ego voco super omnes habitatores terræ, dicit Dominus exercituum. * 1. Pet. 4. 17.

30. Et

9. (c) Ad exequenda Dei consilia: *In solitudines sempiternas*, diuturnas, more usitato Scripturarum.

10. (d) Molæ erant domesticæ, quæ manibus vertebantur. Ad hujusmodi molas, ait Maldonatus, puellæ solebant convenire, & binæ molam agitabant canentes levandi laboris causa. Matthæi 24. 41. *Duæ molentes in mola, una assumetur &c.... Et lumen lucernæ*, sic puellæ nentes ad lucernam cantabant. Hieron. *Vox molæ, ut non conterantur in ea frumenta, & populis vescenda tribuat.*

15. (e) Usitata est prophetis metaphora, calicem quo ira Dei quasi propinatur & effunditur, primum populo Dei, tum gentibus; illos ad emendationem castigat, infideles minùs aliquando punit pœna temporali, sed æterna iis reservatur. Sic 1. Petr. 4. *Tempus est ut incipiat judicium à domo Dei: si autem primùm à nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei Evangelio?*

17. (f) Quæ per imaginariam visionem acta sunt.

18. (g) Nam hoc anno cœpit hæc impleri prophetia, & Joachin captus est cum suis: vel Jeremias de re futura loquitur, quasi jam evenisset.

20. (h) Terræ Hus, Arabiæ & Idumææ vicinæ.

23. (i) Civitates erant Agarenorum. *Attonsi*, In rotundum tonsi.

25. (k) Arabiæ desertæ, aut Persidis.

26. (l) Idest Babylonis: nam mutatis litteris ordine retrogrado alphabeti, inquiunt, in Hebræo ex Babel fit Sesach: quod prudenter factum est a Jeremia, ne iram regis provocaret.

29. (m) Si Judæis & Jerusalem calicem iræ meæ pro-

30. Et tu prophetabis ad eos omnia verba hæc, & dices ad illos: * Dominus de excelso rugiet, & de habitaculo sancto suo dabit vocem suam: rugiens rugiet super decorem suum: celeuma (n) quasi calcantium concinetur adversùs omnes habitatores terræ.

*Joel. 3. 16. Amos 1. 2.

31. Pervenit sonitus usque ad extrema terræ: quia judicium (o) Domino cum gentibus: judicatur ipse cum omni carne, impios tradidi gladio, dicit Dominus.

32. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce afflictio egredietur de gente in gentem: & turbo magnus egredietur à summitatibus (p) terræ.

33. Et erunt interfecti (q) Domini in die illa à summo terræ usque ad summum ejus: non plangentur, & non colligentur, neque sepelientur: in sterquilinium super faciem terræ jacebunt.

34. Ululate pastores, & clamate: & aspergite vos cinere optimates gregis: quia completi sunt dies (r) vestri, ut interficiamini; & dissipationes vestræ, & cadetis quasi vasa pretiosa.

35. Et peribit fuga (ſ) à pastoribus, & salvatio ab optimatibus gregis.

36. Vox clamoris pastorum, & ululatus optimatum gregis: quia vastavit Dominus pascua eorum.

37. Et conticuerunt arva (t) pacis à facie iræ furoris Domini.

38. Dereliquit (u) quasi leo umbraculum suum, quia facta est terra eorum in desolationem à facie iræ columbæ, & à facie iræ furoris Domini.

CAPUT XXVI.

Jeremias prædicit excidium Jerosolymorum nisi resipiscant: corripiunt eum sacerdotes, sed liberatur à senioribus ne occidatur, prolatis exemplis Michææ & Uriæ prophetarum.

1. IN principio regni Joakim filii Josiæ regis Juda, factum est verbum illud à Domino, dicens:

2. Hæc dicit Dominus: Sta in atrio domus Domini, & loqueris ad omnes civitates Juda, de quibus veniunt ut adorent in domo Domini, universos sermones, quos ego mandavi tibi ut loquaris ad eos: noli subtrahere verbum,

3. Si fortè audiant & convertantur unusquisque à via sua mala: & pœniteat me mali, quod cogito facere eis propter malitiam studiorum eorum.

4. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus: Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea, quam dedi vobis,

5. Ut audiatis sermones servorum meorum prophetarum, quos ego misi ad vos de nocte consurgens, & dirigens, & non audistis:

6. * Dabo domum istam sicut Silo (a), & urbem hanc dabo in maledictionem cunctis gentibus terræ.

*1. Reg. 4. 2. & 10. Sup. 7. 12.

7. Et audierunt sacerdotes, & prophetæ, & omnis populus, Jeremiam loquentem verba hæc in domo Domini.

8. Cùmque complesset Jeremias, loquens omnia quæ præceperat ei Dominus ut loqueretur ad universum populum, apprehenderunt eum sacerdotes, & prophetæ (b), & omnis populus, dicens: Morte moriatur.

9. Quare prophetavit in nomine Domini, dicens: Sicut Silo erit domus hæc: & urbs ista desolabitur, eò quòd non sit habitator? Et congregatus est omnis populus adversùs Jeremiam in domo Domini.

10. Et audierunt principes Juda hæc verba: & ascenderunt de domo regis in domum Domini, & sederunt in introitu portæ (c) domus Domini novæ.

11. Et locuti sunt sacerdotes & prophetæ ad principes, & ad omnem populum, dicentes: Judicium mortis est viro huic: quia prophetavit adversùs civitatem istam, sicut audistis auribus vestris.

12. Et ait Jeremias ad omnes principes, & ad universum populum, dicens: Dominus misit me, ut prophetarem ad domum istam, & ad civitatem hanc omnia verba quæ audistis. *

*Sup. 15. 8.

13. Nunc

pinavi, quomodo vos ò gentes hunc furoris mei calicem effugietis?

30. (n) Sic Græcè appellantur cantus eorum qui simul laborantes se ipsos cohortantur, ut remiges, & qui in torculari calcant. *Super decorem suum*; Super Sion.

31. (o) Ut judicent homines quàm justè Deus has pœnas ab ipsis repetat. *Judicatur ipse*; Judicium illi est cum omnibus hominibus.

32. (p) Ab extremis terræ.

33. (q) Jubente Domino.

34. (r) Ut quasi vasa pretiosa de manu mea cadentes confringamini.

35. (ſ) Non poterunt fugere.

37. (t) Hebr. Pascua, ubi greges ante pascebantur sine metu hostium: per arva provinciæ, greges populi intelliguntur.

38. (u) Quando Deus erat cum Judæis, nulla gens audebat eos provocare, nunc deserti prædæ sunt omnibus. *Umbraculum*, templum, sicut leo vastata silva: *A facie iræ columbæ*, Nabuchodonosoris celeriter advolantis.

CAPUT XXVI.

6. (a) Destruam illam, ut destruxi Silo.

8. (b) Seu scribæ, 70. Pseudoprophetæ: *Et omnis populus*, qui posteà mutavit sententiam, cùm principes civitatis pro Jeremia locuti sunt. nam, ut ait Hieron. *Indoctum vulgus accepta ratione mutat sententiam*; sæpè etiam vox universalis multos significat.

10. (c) Quæ ædificata est à Joatham. 4. Reg. 15. 35. Hieron. *Principum enim erat officium sedere in porta do-*

13. Nunc ergo bonas facite vias (d) vestras*, & studia vestra, & audite vocem Domini Dei vestri: & pœnitebit Dominum mali, quod locutus est adversùm vos.

*Sup. 7. 3.

14. Ego autem ecce in manibus vestris sum: facite mihi quod bonum & rectum est in oculis vestris:

15. Verumtamen (e) scitote & cognoscite, quòd si occideritis me, sanguinem innocentem tradetis contra vosmetipsos, & contra civitatem, & habitatores ejus; in veritate enim misit me Dominus ad vos, ut loquerer in auribus vestris omnia verba hæc.

16. Et dixerunt principes, & omnis populus ad sacerdotes, & ad prophetas: Non est viro huic judicium mortis: quia in nomine Domini Dei nostri locutus est ad nos.

17. Surrexerunt ergo viri de senioribus terræ: & dixerunt ad omnem cœtum populi, loquentes:

18. Michæas de Morasthi (f) fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Juda, & ait ad omnem populum Juda, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: * Sion quasi ager arabitur: & Jerusalem in acervum lapidum erit: & mons domus in excelsa silvarum.

* Mich. 3. 12.

19. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Juda, & omnis Juda? numquid non timuerunt Dominum, & deprecati sunt faciem Domini: & pœnituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversùm eos? Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras.

20. Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Urias filius Semei de Carjathjarim: & prophetavit adversùs civitatem istam, & adversùs terram hanc, juxta omnia verba Jeremiæ.

21. Et audivit rex Joakim (g), & omnes potentes, & principes ejus verba hæc: & quæsivit rex interficere eum. Et audivit Urias, & timuit, fugitque & ingressus est Ægyptum.

22. Et misit rex Joakim viros in Ægyptum, Elnathan filium Achobor, & viros cum eo in Ægyptum.

23. Et eduxerunt Uriam de Ægypto: & adduxerunt eum ad regem Joakim, & percussit eum gladio: & projecit cadaver ejus in sepulchris vulgi ignobilis.

24. Igitur manus Ahicam (h) filii Saphan fuit cum Jeremia, ut non traderetur in manus populi, & interficerent eum.

CAPUT XXVII.

Vinculis ad varios reges missis, declarat eis illos, si servire velint regi Babylonis ejusque posteris, permansuros in terra sua; alioquì perituros gladio, fame & peste; tum invehitur in pseudo-prophetas; prædicit denique sacra vasa quæ reliqua sunt, transferenda Babylonem, & tandem referenda Jerosolymam.

1. IN principio (a) regni Joakim filii Josiæ regis Juda, factum est verbum istud ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Hæc dicit Dominus ad me: Fac tibi vincula, & catenas: & pones eas in collo tuo.

3. Et mittes eas ad regem Edom, & ad regem Moab, & ad regem filiorum Ammon, & ad regem Tyri, & ad regem Sidonis: in manu nuntiorum, qui venerunt Jerusalem ad Sedeciam regem Juda.

4. Et præcipies eis ut ad dominos suos loquantur: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Hæc dicetis ad dominos vestros:

5. Ego feci terram, & homines, & jumenta, quæ sunt super faciem terræ, in fortitudine mea magna, & in brachio meo extento: & dedi (b) eam ei, qui placuit in oculis meis.

6. Et nunc itaque ego dedi omnes terras istas in manu Nabuchodonosor Regis Babylonis servi mei: insuper & bestias agri dedi ei, ut serviant illi.

7. Et servient ei omnes gentes, & filio (c) ejus, & filio filii ejus: donec veniat tempus terræ ejus & ipsius: & servient ei gentes multæ, & reges magni.

8. Gens

mus Domini, & ibi seditionis & negotii cognoscere veritatem.

13. (d) Ex hoc loco & aliis quæ vulgò citari solent, palam est eas prædictiones fuisse conditionales & comminatorias.

15. (e) Ex Hieron. *Prudenter, humiliter & constanter: si quando igitur nobis pro necessitatis angustiis humilitate opus est, sic eam assumamus, ne veritatem & constantiam deseramus.*

18. (f) Vicus est in tribu Juda.

21. (g) Urias verus Dei propheta prædixerat sub initium regni Joakim, cujus regnum brevis fuit temporis.

24. (h) Hic fuit magno in honore apud Josiam. 4. Reg. 22. Cùm seniores non potuissent Jeremiam liberare, Ahicam eum manu liberavit.

CAPUT XXVII.

1. & 2. (a) Hæc verba, *Fac tibi vincula*, dicta sunt sub initium regni Joakim; sed illa: *Et mittes eas ad regem Edom*, dicta sunt multis post annis; nam inter principium regni Joakim, & inter initium regni Sedeciæ interjecti sunt anni undecim. Tum verò legatos miserant hi reges, quorum fit mentio, ad Sedeciam, ut unà vires suas adversùs Chaldæos sociarent: versiculus primus cum superiore capite magis cohæret, quàm cum hoc capite, ubi de Sedecia vaticinatur propheta.

5. (b) Nuda & materiali traditione, vel dabo.

7. (c) His tribus servisse Judæos liquet; *Donec veniat tempus terræ ejus*, regni finis.

8. Gens autem & regnum, quod non servierit Nabuchodonosor regi Babylonis, & quicumque non curvaverit collum suum sub jugo regis Babylonis: in gladio, & in fame, & in peste visitabo super gentem illam, ait Dominus, donec consumam eos in manu (d) ejus.

*Sup. 23. 16. Inf. 29. 8. 9. * Vos ergo nolite audire prophetas vestros, & divinos, & somniatores, & augures, & maleficos, qui dicunt vobis: Non servietis regi Babylonis.

10. Quia mendacium prophetant vobis: ut longè vos faciant de terra vestra, & ejiciant vos, & pereatis.

11. Porrò gens, quæ subjecerit cervicem suam sub jugo regis Babylonis, & servierit ei: dimittam eam in terra sua, dicit Dominus: & colet eam, & habitabit in ea.

12. Et ad Sedeciam regem Juda locutus sum secundùm omnia verba hæc, dicens: Subjicite colla vestra sub jugo regis Babylonis, & servite ei, & populo ejus, & vivetis.

13. Quare moriemini tu & populus tuus gladio, & fame, & peste, sicut locutus est Dominus ad gentem, quæ servire noluerit regi Babylonis?

14. Nolite audire verba prophetarum dicentium vobis: Non servietis regi Babylonis: quia mendacium ipsi loquuntur vobis.

* Sup. 14. 14. & 23. 21. Inf. 29. 9. 15. * Quia non misi eos, ait Dominus: & ipsi prophetant in nomine meo mendaciter: ut ejiciant vos, & pereatis tam vos, quàm prophetæ, qui vaticinantur vobis.

16. Et ad sacerdotes, & ad populum istum locutus sum, dicens: Hæc dicit Dominus: Nolite audire verba prophetarum vestrorum, qui prophetant vobis, dicentes: Ecce vasa Domini revertentur (e) de Babylone nunc citò; mendacium enim prophetant vobis.

17. Nolite ergo audire eos, sed servite regi Babylonis, ut vivatis: quare datur hæc civitas in solitudinem?

18. Et si prophetæ sunt, & est verbum Domini in eis: occurrant (f) Domino exercituum, ut non veniant vasa, quæ derelicta fuerant in domo Domini, & in domo regis Juda, & in Jerusalem, in Babylonem.

* 4. Reg. 25. 13. 19. Quia hæc dicit Dominus exercituum * ad columnas (g), & ad mare, & ad bases, & ad reliqua vasorum, quæ remanserunt in civitate hac:

20. Quæ non tulit Nabuchodonosor rex Babylonis, cùm transferret Jechoniam filium Joakim regem Juda de Jerusalem in Babylonem, & omnes optimates Juda & Jerusalem.

21. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel ad vasa (h), quæ derelicta sunt in domo Domini, & in domo regis Juda & Jerusalem:

22. In Babylonem transferentur, & ibi erunt usque ad diem visitationis suæ, dicit Dominus, & afferri faciam ea, & restitui in loco isto.

CAPUT XXVIII.

Hic duo Prophetæ occurrunt, unus verus, alter falsus; qua ratione ii discerni possint. 1. Ex eventu, ut in hoc capite factum videmus. 2. Quòd cultum à Deo præscriptum verus prædicet; ad pœnitentiam & ad justitia opera adhortetur; denique ex bona vita instituto verus Propheta à malo plerumque secernitur. Sic in Hæreticos omnia conveniunt, quæ falsis Prophetis insunt; certam fidem de salute æterna pollicentur; pœnitentiæ opera, virginitatis studium condemnant, viam latam, non arctam prædicant.

1. ET factum est in anno illo, in principio regni Sedeciæ regis Juda, in anno quarto, in mense quinto, dixit ad me Hananias filius Azur propheta de Gabaon, in domo Domini, coram sacerdotibus, & omni populo, dicens:

2. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Contrivi jugum regis Babylonis.

3. Adhuc duo anni dierum (a), & ego referri faciam ad locum istum omnia vasa domus Domini, quæ tulit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, & transtulit ea in Babylonem.

4. Et Jechoniam filium Joakim regem Juda, & omnem transmigrationem Juda, qui ingressi sunt in Babylonem, ego convertam ad locum istum, ait Dominus: conteram enim jugum regis Babylonis.

5. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam, in oculis sacerdotum, & in oculis omnis populi, qui stabat in domo Domini;

6. Et

8. (d) Per manum ejus, donec eos tradam in manû ejus.
16. (e) Qui sub Joachin, seu Jechonia translati fuerant.
18. (f) Orent Dominum, ne illa vasa quæ remanserunt in templo, Babylonem deportentur. Ita Hieron. Sed ex Theodoreto sensus est. *Occurrant*, seu obstent, si possint, quominus vasa sua Babylonem transferantur.

19. (g) Hebr. De columnis: quod spectat ad columnas; pro quibus ait Hieron. In Hebraico scriptum est: Et ad reliqua vasorum, quæ remanserunt in civitate hac, quæ non tulit Nabuchodonosor.
21. (h) De vasis.
3. (a) Duo anni integri.

CAPUT XXVIII.

6. Et ait Jeremias propheta: Amen, sic faciat Dominus: suscitet (b) Dominus verba tua, quæ prophetasti: ut referantur vasa in domum Domini, & omnis transmigratio de Babylone ad locum istum.

7. Verumtamen audi verbum hoc, quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus universi populi:

8. Prophetæ (c), qui fuerunt ante me & ante te ab initio, & prophetaverunt super terras multas, & super regna magna, de prælio, & de afflictione, & de fame.

9. Propheta, qui vaticinatus est pacem: cùm venerit verbum ejus, scietur propheta, quem misit Dominus in veritate.

10. Et tulit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ prophetæ, & confregit eam.

11. Et ait Hananias in conspectu omnis populi, dicens: Hæc dicit Dominus: Sic confringam jugum Nabuchodonosor regis Babylonis post duos annos dierum de collo omnium gentium.

12. Et abiit Jeremias propheta in viam suam. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, postquam confregit Hananias propheta catenam de collo Jeremiæ prophetæ, dicens:

13. Vade, & dices Hananiæ: Hæc dicit Dominus: Catenas ligneas contrivisti: & facies pro eis catenas ferreas.

14. Quia hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Jugum ferreum posui super collum cunctarum gentium istarum, ut serviant Nabuchodonosor regi Babylonis, & servient ei: insuper & bestias terræ dedi ei.

15. Et dixit Jeremias propheta ad Hananiam prophetam: Audi Hanania: Non misit te Dominus, & tu confidere fecisti populum istum in mendacio.

16. Idcircò hæc dicit Dominus: Ecce ego mittam te à facie terræ: hoc anno morieris: adversùm enim Dominum locutus es.

17. Et mortuus est Hananias Propheta in anno illo, mense septimo.

CAPUT XXIX.

Captivos Judæos vaticinatur 70. annis in Babylone mansuros, eos verò qui Jerosolymis remanserunt, gladio, fame & peste perituros: deinde adversus Achab, Sedeciam & Semejam pseudo-prophetas, seducentes populum transmigrationis, prædicit futuras calamitates.

1. ET hæc sunt verba libri (a), quem misit Jeremias propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmigrationis, & ad sacerdotes, & ad prophetas, & ad omnem populum, quem traduxerat Nabuchodonosor de Jerusalem in Babylonem:

2. Postquam egressus est Jechonias (b) rex, & domina, & eunuchi, & principes Juda, & Jerusalem, & faber, & inclusor de Jerusalem:

3. In manu Elasa (c) filii Saphan, & Gamariæ filii Helciæ, quos misit Sedecias rex Juda ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Babylonem, dicens:

4. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel omni transmigrationi, quam transtuli de Jerusalem in Babylonem:

5. Ædificate domos, & habitate: & plantate hortos, & comedite fructum eorum.

6. Accipite uxores, & generate filios & filias: & date filiis vestris uxores, & filias vestras date viris, & pariant filios & filias: & multiplicamini ibi, & nolite esse pauci numero.

7. Et quærite pacem (d) civitatis, ad quam transmigrare vos feci: & orate pro ea ad Dominum: quia in pace illius erit pax vobis.

8. Hæc enim dicit Dominus exercituum
Deus Israel: * Non vos seducant prophe- * Sup. 14.
tæ vestri, qui sunt in medio vestrùm, & 14. & 23.
divini vestri: & ne attendatis ad somnia 16. & 27.
vestra, quæ vos somniatis: 15.

9. Quia falsò ipsi prophetant vobis in nomine meo: & non misi eos, dicit Dominus.

10. * Quia hæc dicit Dominus: Cùm * Sup. 25.
cœperint impleri in Babylone septuaginta 12.
anni, visitabo vos: & suscitabo super vos 2. Par. 36.
verbum meum bonum, ut reducam vos 21.
ad locum istum. 1. Esd. 1. 1.
Dan. 9. 2.

11. Ego enim scio cogitationes, quas ego cogito super vos, ait Dominus, cogitationes pacis, & non afflictionis, ut dem vobis finem & patientiam.

12. Et invocabitis me, & ibitis: & orabitis me, & ego exaudiam vos.

13. Quæretis me, & invenietis: cùm quæsieritis me in toto corde vestro.

14. Et inveniar à vobis, ait Dominus: & reducam captivitatem vestram, & congregabo vos de universis gentibus, & de cunctis locis, ad quæ expuli vos, dicit Dominus: & reverti vos faciam de loco, ad quem transmigrare vos feci.

15. Quia.

6. (b) Faciat ut res ita sint.
8. (c) Nominativus sine verbo; quod frequens est apud Hebræos.

CAPUT XXIX. 1. (a) Verba epistolæ; *Ad reliquias seniorum*, qui nondum mortui fuerant in exilio.

2. (b) Rex qui sponte sua se dedit unà cum matre.
3. (c) Misit per Elasam: hæc verba jungenda sunt cum verbis primi versiculi, quæ misit Jeremias, adeò ut fit longum hyperbaton.
7. (d) Hinc liquet eos qui jugo dominationis alien-

15. Quia dixistis (e): suscitavit nobis Dominus prophetas in Babylone.

16. Quia hæc dicit Dominus ad regem, qui sedet super solium David, & ad omnem populum habitatorem urbis hujus, ad fratres vestros, qui non sunt egressi vobiscum in transmigrationem.

* Sup. 24. v. & 10. 17. Hæc dicit Dominus exercituum: * Ecce mittam in eos gladium, & famem, & pestem: & ponam eos quasi ficus (f) malas, quæ comedi non possunt, eò quòd pessimæ sint.

18. Et persequar eos in gladio, & in fame, & in pestilentia: & dabo eos in vexationem universis regnis terræ: in maledictionem, & in stuporem, & in sibilum, & in opprobrium cunctis gentibus, ad quas ego ejeci eos:

19. Eò quòd non audierint verba mea, dicit Dominus: quæ misi ad eos per servos meos Prophetas, de nocte consurgens, & mittens: & non audistis, dicit Dominus.

20. Vos ergo audite verbum Domini omnis transmigratio, quam emisi de Jerusalem in Babylonem.

21. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel ad Achab filium Coliæ, & ad Sedeciam filium Maasiæ, qui prophetant vobis in nomine meo mendaciter: Ecce ego tradam eos in manus Nabuchodonosor regis Babylonis: & percutiet eos in oculis vestris.

22. Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Juda, quæ est in Babylone, dicentium: Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit (g) rex Babylonis in igne:

23. Pro eo quòd fecerint stultitiam in Israel, & mœchati sunt in uxores amicorum suorum, & locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quòd non mandavi eis: ego sum judex & testis, dicit Dominus.

24. Et ad Semejam Nehelamiten dices:

25. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Pro eo quòd misisti in nomine tuo libros ad omnem populum, qui est in Jerusalem, & ad Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem, & ad universos sacerdotes, dicens:

26. Dominus dedit te sacerdotem pro Jojade (h) sacerdote, ut sis dux in domo Domini super omnem virum arreptitium & prophetantem, ut mittas eum in nervum & in carcerem.

27. Et nunc quare non increpasti Jeremiam Anathothiten, qui prophetat vobis?

28. Quia super (i) hoc misit in Babylonem ad nos, dicens: Longum est: ædificate domos, & habitate: & plantate hortos, & comedite fructus eorum.

29. Legit ergo Sophonias sacerdos (k) librum istum in auribus Jeremiæ prophetæ.

30. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

31. Mitte ad omnem transmigrationem, dicens: Hæc dicit Dominus ad Semejam Nehelamiten: Pro eo quòd prophetavit vobis Semejas, & ego non misi eum: & fecit vos confidere in mendacio:

32. Idcircò hæc dicit Dominus: Ecce ego visitabo super Semejam Nehelamiten, & super semen ejus: non erit ei vir sedens (l) in medio populi hujus, & non videbit bonum, quod ego faciam populo meo, ait Dominus: quia prævaricationem locutus est adversùs Dominum.

CAPUT XXX.

Promittit Judæis & filiis Israel reditum à gravi captivitate, in qua propter peccata sua detinebantur, ac futurum ut post reditum serviant Domino, & David regi.

1. HOc verbum, quod factum est ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Hæc dicit Dominus Deus Israel, dicens: Scribe tibi (a) omnia verba, quæ locutus sum ad te, in libro.

3. Ecce enim dies veniunt, dicit Dominus: & convertam conversionem (b) populi mei Israel & Juda, ait Dominus: & convertam eos ad terram, quam dedi patribus eorum: & possidebunt eam.

4. Et

jus premuntur, non debere jugum illud per seditionem excutere; imò pro salute illius reipublicæ orare debent, donec Deo visum fuerit eos eripere.

15. (e) Propterea hæc vobis prædixi, ut si aliter vobis falsi prophetæ prædixerint, non credatis.

17. (f) Alludit ad duo ficuum canistra, quæ viderat.

22. (g) Hebr. Ustulare fecit.

26. (h) Jojadæ meminit adulando Sophoniæ, quòd Jojadas occidisset Mathan sacerdotem Baal, 4. Reg. 11. Cùm teneas locum Jojadæ, quare non occidis Jeremiam, ut Jojadas Mathan? *Super virum arreptitium*, insanum; *& prophetantem*, qui fingit se esse prophetam.

28. (i) Non contentus apud vos vaticinari, misit Babylonem epistolam.

29. (k) Secundus à Pontifice.

32. (l) Habitans inter Judæos; vel posteritas ejus odio erit omnibus.

CAPUT XXX.

2. (a) Vox *sibi* redundat in Hebr. ut in Latino sæpè: scribe ne illud è memoria excidat.

3. (b) Reditum, qui convertendi sunt. Cum Juda multi ex aliis tribubus reversi sunt: unde Christi temporibus legimus quosdam ex aliis tribubus ortos: sejunctum à Juda regnum non occuparunt; sed ex his qui in Assyria dispersi erant, diplomatis Cyri, 2. Paral. 36. descripti auctoritate complures redierunt cum Judæis, idque Isaiæ 50. 22. Isaacis promissum videtur.

4. Et hæc verba, quæ locutus est Dominus ad Israel & ad Judam:

5. Quoniam hæc dicit Dominus: Vocem terroris audivimus (c): formido, & non est pax.

6. Interrogate, & videte (d) si generat masculus: quare ergo vidi omnis viri manum super lumbum suum, quasi parturientis, & conversæ sunt universæ facies in auruginem?

* Joel. 2.2. & 11. Amos 5. 18. Soph. 1.15. 7. * Væ, quia magna dies illa, nec est similis ejus: tempusque tribulationis est Jacob, & ex ipso (e) salvabitur.

8. Et erit in die illa, ait Dominus exercituum: conteram jugum ejus de collo tuo, & vincula ejus dirumpam, & non dominabuntur ei ampliùs alieni:

9. Sed servient Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis.

* Isa. 43.1. & 44. 2. Luc. 1. 70. 10. * Tu ergo ne timeas serve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas Israel: quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, & semen tuum de terra captivitatis eorum: & revertetur Jacob, & quiescet, & cunctis affluet bonis, & non erit quem formidet:

11. Quoniam tecum ego sum, ait Dominus, ut salvem te: faciam enim consummationem in cunctis gentibus, in quibus dispersi te: te autem non faciam in consummationem: sed castigabo te in judicio, ut non videaris tibi innoxius.

12. Quia hæc dicit Dominus: Insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.

13. Non est qui judicet (f) judicium tuum ad alligandum: curationum utilitas non est tibi.

14. Omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quærent: * plaga enim inimici percussi te castigatione crudeli: propter multitudinem iniquitatis tuæ dura facta sunt peccata tua.

* Cap. 23. 19.

15. Quid clamas super contritione tua? insanabilis est dolor tuus: propter multitudinem iniquitatis tuæ, & propter dura peccata tua feci hæc tibi.

16. Propterea omnes, qui comedunt te, devorabuntur: & universi hostes tui in captivitatem ducentur: & qui te vastant, vastabuntur, cunctosque prædatores tuos dabo in prædam.

17. Obducam enim cicatricem tibi, & à vulneribus tuis sanabo te, dicit Dominus. Quia ejectam vocaverunt te Sion: Hæc est, quæ non habebat requirentem (g).

18. Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum (h) Jacob, & tectis ejus miserebor, & ædificabitur civitas in excelso suo, & templum juxta ordinem suum fundabitur.

19. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium: & multiplicabo eos, & non minuentur: & glorificabo eos, & non attenuabuntur.

20. Et erunt filii ejus sicut à principio, & cœtus ejus coram me permanebit: & visitabo adversùm omnes qui tribulant eum.

21. Et erit dux (i) ejus ex eo: & princeps de medio ejus producetur: & applicabo eum, & accedet ad me: quis enim iste est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi, ait Dominus?

22. Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.

23. Ecce turbo (k) Domini, furor egrediens, procella ruens, in capite impiorum conquiescet.

24. Non avertet iram indignationis Dominus, donec faciat & compleat cogitationem cordis sui: in novissimo dierum intelligetis (l) ea.

C A-

5. (c) Chaldæorum invadentium Jerusalem. *Formido, & non est pax*, Hebr. legi potest: Formidinis & non pacis.

6. (d) Si pariat ut fœmina. Quare igitur Judæi quasi parturientes manibus lumbos premunt? Qua metaphora indicat dolorum acerbitatem. *In auruginem*, seu in icterum. vultus flavo colore tinctos habent.

7. & 8. (e) Tempore tribulationis & captivitatis. *Jugum ejus*; relativum sine antecedente, jugum ejus, tyranni. Hieron. *Non dubium quin sub typo Nabuchodonosor, de diabolo sentiendum sit: quod videlicet ait, conteram jugum ejus. Et non dominabuntur*; quæ intelligenda sunt de liberatione per Christum: nam Persæ postea dominati sunt Judæis, uti & Græci & Romani. Unde addit v. 9. *Sed servient Domino suo, & David regi suo, quem suscitabo eis*. Vox illa in Scripturis soli Davidi regi & Messiæ tribuitur; tum more Prophetarum à veritate ad figuram mox transit. *Faciam enim consummationem*, versu undecimo.

13. (f) Qui cognoscat plagam tuam, aut sanare valeat; aut qui curet alligare vulnera tua: *Curationum utilitas non est tibi*; qui sanare conati sunt, nihil profecerunt; vel remedia frustrà adhibuerunt.

17. (g) Qui curam haberet tui. *Quia ejectam vocaverunt te*, repudiatam à Deo: etsi te vocaverunt ejectam.

18. (h) Reducam tabernacula Jacob, seu familias Judæorum, quæ Babylone habitabant quasi in tabernaculis; *In excelso suo*, in monte Sion, & templum in pristinum statum restituetur.

21. & 22. (i) Hebr. Fortis ejus, præpotens dux Messias nomine; *Ex eo*, ex stirpe David; ex Jacob. *Applicabo eum*, conjungam eum mihi amicitiæ nexu arctissimo. *Quis enim iste est*, ut filius meus dilectus; quis adeo mihi conjunctus? *In populum*, Hieron. *Cernimus opere completum ex parte in Israel, & ex toto in gentium multitudine*.

23. (k) Vindicta & ira Dei; *Procella ruens*, Hebr. *Conglobans sese, & agglomerans*; non lædet nisi impios.

24. (l) In fine mundi; vel sub Christo.

CAPUT XXXI.

Promittit Deus Dominus se populum Israel è captivitate reducturum, qui in magna bonorum abundantia & securitate serviet Domino; sub typo fœmina quæ circumdabit virum, Ecclesiam, vel B. Virginem designat; tum de uva acerba, & novo fœdere quod Dominus feriet cum domo Israel, verba facit.

1. IN tempore illo, dicit Dominus: Ero Deus (a) universis cognationibus Israel, & ipsi erunt mihi in populum.

2. Hæc dicit Dominus: Invenit (b) gratiam in deserto populus, qui remanserat à gladio: vadet ad requiem suam Israel.

3. Longè Dominus apparuit (c) mihi: Et in charitate perpetua dilexi te: ideò attraxi te, miserans.

4. Rursumque ædificabo te, & ædificaberis virgo Israel: adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium.

5. Adhuc plantabis (d) vineas in montibus Samariæ: plantabunt plantantes, & donec tempus veniat, non vindemiabunt:

6. Quia erit dies, in qua clamabunt custodes (e) in monte Ephraim: * Surgite, & ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum.

* Isa. 2.3. Mich. 4.2.

7. Quia hæc dicit Dominus: Exultate in lætitia Jacob, & hinnite (f) contra caput gentium: personate & canite, & dicite: Salva Domine populum tuum, reliquias Israel.

8. Ecce ego adducam eos de terra Aquilonis, & congregabo eos ab extremis terræ: inter quos erunt cæcus (g) & claudus, prægnans & pariens simul, cœtus magnus revertentium huc.

9. In fletu venient, & in misericordia reducam eos: & adducam (h) eos per torrentes aquarum in via recta, & non impingent in ea: quia factus sum Israeli pater, & Ephraim primogenitus meus est.

10. Audite (i) verbum Domini gentes, & annuntiate in insulis quæ procul sunt, & dicite: Qui dispersit Israel, congregabit eum: & custodiet eum sicut pastor gregem suum.

11. Redemit enim Dominus Jacob, & liberavit eum de manu potentioris (k).

12. Et venient, & laudabunt in monte Sion (l): & confluent ad bona Domini, super frumento, & vino, & oleo, & fœtu pecorum, & armentorum: eritque anima eorum quasi hortus irriguus, & ultrà non esurient.

13. Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes & senes simul: & convertam luctum eorum in gaudium, & consolabor eos, & lætificabo à dolore suo.

14. Et inebriabo animam sacerdotum pinguedine (m): & populus meus bonis meis adimplebitur, ait Dominus.

15. Hæc dicit Dominus: * Vox in excelso (n) audita est lamentationis, luctus, & fletus Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari super eis, quia non sunt.

* Matt. 2. 18.

16. Hæc

CAPUT XXXI.

1. (a) Cùm à me recesserint, non sum illis Deus; sed quando revertentur ad me omnes familiæ Israel, & sub earum figura omnes gentes, tum ero illis in Deum, & Samaritanis imprimis, quorum plurimi conversi sunt in ipsis Ecclesiæ primordiis. *In tempore illo*, cùm Juda revertetur à captivitate.

2. (b) Ut intraret in requiem suam, seu in terram promissam, multò magis invenient gratiam coram Deo, liberati à tyrannis, ut duce Christo vadant ad requiem æternam; cui respondet Synagoga se à longo tempore expertam esse Deum sibi beneficum. *Qui remanserat à gladio*; qui gladio Ægyptiorum & aliarum gentium non occisus est; vel populus qui gladio Chaldæorum non periit.

3. (c) Quæritur Synagoga nunc se esse desertam à Deo; hoc à Deo responsum accipit, numquam à se desertam; *Ideò attraxi te, miserans*, idque variis modis, nunc blandiendo, nunc flagellando. More usitato in Scripturis vocatur à Deo virgo Israel, tametsi hæc verba ad Ecclesiam propriè pertinent: *Longè Dominus apparuit mihi*; video Christum longè abesse, sed is salutem mihi afferet.

5. (d) Quod ad litteram impletum fuit post reditum è captivitate; tum allegoricè: nam plures Ecclesiæ in iis regionibus fundatæ sunt. *Non vindemiabunt*, sicut antè faciebant metu hostium; vel loquitur de quarto anno, quod tempus à lege præscribitur Levit. 19. idque ad litteram. Allegoricè verò Apostoli post multos labores fructus optatos percipient ex agro Samaritano; montes Samariæ vitibus erant consiti.

6. (e) Custodes Apostoli & doctores clamabunt: Ex infidelitate ad fidem & ad Ecclesiam transitote.

7. (f) Voces lætitiæ sub oculis gentium emittite: *Salva Domine*, illud est Hosanna, quod Christo triumphatori acclamarunt Judæi, Matth. 21. Hebr. *Super caput gentium*; nam Samaritani ante omnes gentes ad fidem conversi sunt. Hieron. *Quem populum neque reliquias Israel, quæ secundùm electionem salvæ factæ sunt. In fletu venient*, 70. *egredientur*.

8. (g) Ex omni conditione revertentur.

9. (h) Superatis omnibus itineris difficultatibus. Adducam & Ephraim: ita eum amo ut primogenitum. Hieron. *Ephraim autem in typo esse populi de gentibus congregati Scriptura testatur. Fuit enim posterior filius Joseph, & surripuit primogenita Manasse, qui natura primogenitus erat; sed in mysterio crucis, decussatis manibus*.

10. (i) Hieron. *Perspicuè vocatio gentium demonstratur. Quid annuntiant insulis quæ procul sita sunt? Quòd Dominus qui dispersit Israel, congregabit eum*.

11. (k) Babylonis.

12. (l) In Ecclesia genitum, & affluentem Dei beneficiis.

14. (m) Pinguioribus victimis saturabo sacerdotes novi testamenti, quàm veteris, corpore nimirùm & sanguine Domini, aut donis Spiritus sancti.

15. (n) Sed & in urbe Rama, quæ excelsum locum

16. Hæc dicit Dominus: Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis: quia est merces (o) operi tuo, ait Dominus: & revertentur de terra inimici.

17. Et est spes novissimis (p) tuis, ait Dominus: & revertentur filii ad terminos suos.

18. Audiens audivi Ephraim transmigrantem: Castigasti me, & eruditus sum, quasi juvenculus (q) indomitus: converte me, & convertar: quia tu Dominus Deus meus.

19. Postquam enim convertisti (r) me, egi pœnitentiam: & postquam ostendisti mihi, percussi femur meum. Confusus sum, & erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescentiæ meæ.

20. Si (ſ) filius honorabilis mihi Ephraim, si puer delicatus: quia ex quo locutus sum de eo, adhuc recordabor ejus. Idcircò conturbata sunt viscera mea super eum: miserans miserebor ejus, ait Dominus.

21. Statue tibi speculam (t), pone tibi amaritudines: dirige cor tuum in viam rectam, in qua ambulasti: revertere virgo Israel, revertere ad civitates tuas istas.

22. Usquequò deliciis dissolveris filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram: FŒMINA CIRCUMDABIT (u) VIRUM.

23. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Adhuc dicent verbum istud in terra Juda, & in urbibus ejus, cùm convertero captivitatem eorum: Benedicat tibi Dominus, pulchritudo justitiæ (x), mons sanctus:

24. Et habitabunt (y) in eo Judas, & omnes civitates ejus simul, agricolæ & minantes greges.

25. Quia inebriavi animam lassam, & omnem animam esurientem saturavi.

26. Ideò quasi de somno suscitatus (z) sum: & vidi, & somnus meus dulcis mihi.

27. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & seminabo domum Israel & domum Juda semine hominum, & semine jumentorum.

28. Et sicut vigilavi super eos ut evellerem, & demolirer, & dissiparem, & disperderem, & affligerem: sic vigilabo super eos ut ædificem, & plantem, ait Dominus.

29. In diebus illis non dicent (a) ultrà: * Patres comederunt uvam acerbam, * Ezech. 18. 2.
& dentes filiorum obstupuerunt.

30. Sed unusquisque in iniquitate sua morietur: omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus.

31. * Ecce dies venient, dicit Dominus: & feriam domui Israel & domui Juda fœdus novum (b): * Heb. 8. 8.

32. Non secundùm pactum, quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti: pactum, quod irritum fecerunt, & ego dominatus (c) sum eorum, dicit Dominus.

33. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus: * Dabo legem (d) meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam * Heb. 10. 16.

significat. Hic locus ad litteram de infanticidio Herodis Matth. cap. 2. intelligitur: nam toto hoc capite Propheta agit de Ecclesia Christi, & variis ejus temporibus. Rachel sepulta est propè Bethlehem. Hieron. *Ex quo perspicuum est Evangelistas & Apostolos nequaquam ex Hebræo interpretationem alicujus secutos; sed quasi Hebræos ex Hebræis, quod legebant Hebraice, suis sermonibus expressisse.* Hinc fletus matrum, quæ figura fuit infanticidii ab Herode in Bethlehem & ejus agro patrati, cùm Ecclesia, cujus mentionem facit Propheta in hoc capite, ædificari cœpit. Hebræi hunc locum intelligunt de abductione duarum tribuum in captivitatem: nam Rachel fuit mater Benjamin; neque id Evangelistæ repugnat. Quod enim in veteri testamento de una re historicè dictum fuit, de alia interdum allegoricè interpretantur Evangelistæ. Scripturæ quoque mos est, ut rem fieri, aut impleri dicat, cùm perficitur. *In Rama;* usque ad Rama, prope Gabaon in terra Benjamin. *Quia non sunt:* quia omnes sunt trucidati.

16. (o) Quia servitutem tuam omni bonorum copia pensabo. Hieron. *Melius autem de parvulis intelligimus, quòd mercedem habeant effusi sanguinis pro Christo, & pro terra Herodis inimici teneant regnum cælorum.*

17. (p) Qua spe justi adipiscentur vitam beatam: spes tua tandem implebitur. Alludit fortè ad captivitatem Babylonicam, sed præcipuè spectat ad tempus Christi, per Rachel omnes matronas Bethlehemiticas intelligi.

18. (q) Juveni indomito eram similis: decem tribuum captivitas mihi fuit inutilis, ut tauro indomito.

19. (r) Postquam castigando me converteris, tum convertar ad te; quod sine tua gratia præveniente & adjuvante fieri nequit; *Percussi femur meum*, obstupui præ dolore.

20. (ſ) Particula, *si*, speciem præ se fert interrogantis, sed vim habet asseverantis; *Si puer delicatus*, Hebr. Ipse mihi est puer deliciarum. Nonne Ephraim puer est amore & honore dignus, cùm à me castigatus pœnitentiam egerit?

21. (t) Vigila: Hieron. Statue tibi speculatores, qui tibi prænuntient advenire tantam rerum omnium fœlicitatem; *Depone amaritudinem*, vel pone in via signa, quibus eam viam recognoscas; nota labores itineris, vel doloris monumenta: *Dirige cor tuum*, animadverte; *In viam rectam*, Hebr. in viam lapidibus stratam.

22. (u) Christum corpore parvum, sapientia perfectum formavit Deus in utero B. Virginis; hoc enim novum est, & mirabile.

23. (x) Hebr. Habitaculum pulchrum justitiæ; *Mons sanctus*, Hebr. Mons sanctitatis, gratiæ, & virtutum. *Adhuc dicent*, sicut ante captivitatem dicere solebant.

24. (y) In Ecclesia.

26. (z) Videntur esse verba Jeremiæ, qui cùm in somniis hanc prophetiam de Christo accepisset, magna est affectus voluptate.

29. (a) Pro peccatis Manasse, & majorum, satis pœnarum dederunt in captivitate; pro his ampliùs non punientur.

31. (b) Paulus Hebr. 8. interpretatur de gratia novi testamenti: nam lex vetus est antiquata.

32. (c) Punivi eos jure meo ut Dominus.

33. (d) Quæ menti inscribetur: lex nova data est à Christo per traditionem, non per solam scripturam; est

bam eam : & ero eis in Deum , & ipsi erunt mihi in populum.

34. Et non docebit (e) ultrà vir proximum suum , & vir fratrem suum , dicens : Cognosce Dominum : omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad
*Act. 10. 43. maximum, ait Dominus : * quia propitiabor iniquitati eorum , & peccati eorum non memorabor ampliùs .

35. Hæc dicit Dominus , qui dat solem (f) in lumine diei , ordinem lunæ & stellarum in lumine noctis : qui turbat mare , & sonant fluctus ejus , Dominus exercituum nomen illi.

36. Si defecerint leges istæ coram me , dicit Dominus : tunc & semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus.

37. Hæc dicit Dominus : Si mensurari potuerint cœli sursum , & investigari fundamenta terræ deorsum : & ego abjiciam universum semen Israel , propter (g) omnia quæ fecerunt , dicit Dominus.

38. Ecce dies veniunt, dicit Dominus : & ædificabitur civitas Domino , à turre Hananeel (h) usque ad portam anguli.

39. Et exibit (i) ultrà norma mensuræ in conspectu ejus super collem Gareb : & circuibit Goatha ,

40. Et omnem vallem cadaverum, & cineris , & universam regionem mortis , usque ad torrentem Cedron, & usque ad angulum portæ equorum Orientalis , Sanctum (k) Domini : non evelletur , & non destruetur ultrà in perpetuum.

C A P U T XXXII.

Obsidente Nabuchodonosor Jerusalem , Jeremias in atrio carceris positus agrum in Anathoth jussu Domini emit à suo patruele ; jubetque servari librum emptionis , ut hoc signo spem certam faciat ituris Babylonem fore ut redirent ; novum fœdus percutiet Deus cum populo suo .

1. VErbum quod factum est ad Jeremiam à Domino , in anno (a) decimo Sedeciæ regis Juda : ipse est annus decimus octavus Nabuchodonosor

2. Tunc exercitus regis Babylonis obsidebat Jerusalem : & Jeremias Propheta erat clausus in atrio carceris , qui erat in domo regis Juda.

3. Clauserat (b) enim eum Sedecias rex Juda, dicens : Quare vaticinaris, dicens : Hæc dicit Dominus : Ecce ego dabo civitatem istam in manus regis Babylonis , & capiet eam ?

4. Et Sedecias rex Juda non effugiet de manu Chaldæorum : sed tradetur in manus regis Babylonis : & loquetur os ejus cum ore illius , & oculi ejus oculos illius videbunt.

5. Et in Babylonem ducet Sedeciam : & ibi erit donec visitem (c) eum, ait Dominus : si autem dimicaveritis adversùm Chaldæos , nihil prosperum habebitis.

6. Et dixit Jeremias : Factum est verbum Domini ad me, dicens :

7. Ecce Hanameel filius Sellum patruelis tuus veniet ad te , dicens : Eme (d) tibi agrum meum , qui est in Anathoth : tibi enim competit ex propinquitate, ut emas.

8. Et venit ad me Hanameel filius patrui mei secundùm (e) verbum Domini ad vestibulum carceris , & ait ad me : Posside agrum meum , qui est in Anathoth in terra Benjamin : quia tibi competit hæreditas , & tu propinquus es ut possideas . Intellexi autem quòd verbum Domini esset.

9. Et emi agrum ab Hanameel filio patrui mei, qui est in Anathoth : & appendi ei argentum septem stateres , & decem argenteos.

10. Et scripsi in libro, & signavi , & adhibui testes : & appendi argentum in statera.

11. Et accepi librum possessionis signatum , & stipulationes , & rata , & signa forinsecùs.

12. Et dedi librum possessionis Baruch filio

enim spiritalis , & animo insculpta . De Evangelicæ legis temporibus apertissimè loquitur .

34. (e) Omnes erunt instructi in fide ; sed non est omnium intelligentia : lex nova præcipuè respicit doctorem interiorem , qui infundit dona cœlestia .

35. & 36. (f) Ut luceat per diem . Qui præcepit ut certa lege stellæ moverentur ; *Ut non sit gens coram me*, desinet esse populus meus .

37. (g) Propter peccata præterita , Ecclesiam non deseram .

38. (h) Hujus mentio fit 2. Esdræ 3. inde enim Jerusalem cœpit reædificari : per civitatem Ecclesia intelligitur ; *Quæ ædificatur ut civitas*. Psalm. 121. Porta anguli erat porta Benjamin in angulo urbis posita.

39. (i) Extendetur funis mensuræ ; *In conspectu ejus*, ante portam Benjamin ; *Super collem Gareb* , ultra antiquos terminos urbs amplificabitur : multo amplior futura est Ecclesia , quam fuit Synagoga . Gareb est collis propè Jerusalem Aquilonem versùs.

40. (k) Vocabitur ; hæc omnia loca sancta erunt ; *ut Goatha* , seu Golgotha , ubi crucifixus est Christus ; *vallem cadaverum* , quæ est inter montem Calvariæ , & Jerusalem sita ; *regionem mortis* , Golgotha , & loca vicina supplicio reorum destinata implicant . *Et non destruetur ultrà in perpetuum* ; quod de Ecclesia tantummodo potest intelligi.

1 (a) Cùm jam ab anno obsideretur Jerusalem , à versu 2. ad sextum legendi sunt versus interjecti per parenthesim ; *In atrio carceris* , pro in carcere atrii. CAPUT XXXII.

3. (b) Est parenthesis usque ad versiculum 6.

5. (c) Hieron. *Prudenter sententiam temperavit , quæ ad bonam & malam partem referri potest* .

7. (d) Suburbanum nempe ad alenda pecora , isque vili pretio emebatur , nempe 17. siclis , quòd nulli emptores invenirentur.

8. (e) Ut mihi dixerat Dominus ; *Et stipulationes* ,

filio Neri filii Maasiæ in oculis Hanameei patruelis mei, in oculis testium, qui scripti erant in libro emptionis, & in oculis omnium Judæorum, qui sedebant in atrio carceris.

13. Et præcepi Baruch coram eis, dicens:

14. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Sume libros istos, librum emptionis hunc signatum (f), & librum hunc qui apertus est: & pone illos in vase fictili, ut permanere possint diebus multis.

15. Hæc enim dicit Dominus exercituum Deus Israel: Adhuc possidebuntur domus, & agri, & vineæ in terra ista.

16. Et oravi ad Dominum, postquam tradidi librum possessionis Baruch filio Neri, dicens:

17. Heu, heu, heu, Domine Deus: ecce tu fecisti cœlum & terram in fortitudine tua magna, & in brachio tuo extento: non erit tibi difficile omne verbum:

* Exod. 34. 7. 18. * Qui facis misericordiam in millibus, & reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos: Fortissime, Magne, & Potens, Dominus exercituum nomen tibi.

19. Magnus consilio, & incomprehensibilis (g) cogitatu: cujus oculi aperti sunt super omnes vias filiorum Adam, ut reddas unicuique secundùm vias suas, & secundùm fructum adinventionum ejus.

20. Qui posuisti signa & portenta in terra Ægypti usque ad diem hanc, & in Israel, & in hominibus, & fecisti tibi nomen sicut est dies (h) hæc.

21. Et eduxisti populum tuum Israel de terra Ægypti, in signis, & in portentis, & in manu robusta, & in brachio extento, & in terrore magno.

22. Et dedisti eis terram hanc, quam jurasti patribus eorum ut dares eis terram fluentem lacte & melle.

23. Et ingressi sunt, & possederunt eam: & non obedierunt voci tuæ, & in lege tua non ambulaverunt: omnia quæ mandasti eis ut facerent, non fecerunt: & evenerunt eis omnia mala hæc.

24. Ecce muniriones extructæ sunt adversùm civitatem, ut capiatur: & urbs data est in manus Chaldæorum, qui præliantur adversùs eam, à facie gladii, & famis, & pestilentiæ: & quæcumque locutus es acciderunt, ut tu ipse cernis.

25. Et tu dicis (i) mihi Domine Deus: Eme agrum argento, & adhibe testes: cùm urbs data sit in manus Chaldæorum?

26. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

27. Ecce ego Dominus Deus universæ carnis: numquid mihi difficile erit omne verbum?

28. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem istam in manus Chaldæorum, & in manus regis Babylonis, & capient eam.

29. Et venient Chaldæi prælianres adversùm urbem hanc, & succendent eam igni, & comburent eam, & domos, in quarum domatibus sacrificabant Baal, & libabant diis alienis libamina ad irritandum me.

30. Erant enim filii Israel, & filii Juda, jugiter facientes malum in oculis meis ab adolescentia sua: filii Israel qui usque nunc exacerbant me in opere manuum suarum, dicit Dominus.

31. Quia in furore, & in indignatione mea facta est mihi civitas hæc, à die qua ædificaverunt eam, usque ad diem istam, qua auferetur de conspectu meo.

32. Propter malitiam filiorum Israel, & filiorum Juda, quam fecerunt, ad iracundiam me provocantes, ipsi & reges eorum, principes eorum, & sacerdotes eorum, & prophetæ eorum, viri Juda & habitatores Jerusalem.

33. Et verterunt ad me terga & non facies: cùm docerem eos diluculò, & erudirem, & nollent audire ut acciperent disciplinam.

34. * Et posuerunt idola sua in domo (k), in qua invocatum est nomen meum, ut pollucrent eam. * 4. Reg. 21. 4.

35. Et ædificaverunt excelsa Baal, quæ sunt in valle filii Ennom, ut initiarent filios suos & filias suas Moloch: quod non mandavi eis, nec ascendit in cor meum, ut facerent abominationem hanc, & in peccatum deducerent Judam.

36. Et nunc propter ista, hæc dicit Dominus Deus Israel ad civitatem hanc, de qua vos dicitis quòd tradetur in manus regis Babylonis in gladio, & in fame, & in peste.

37. Ecce

& rata, instrumento publico confirmatum; *Et signa foris*, *infecus*, sigillo extrinsecùs adhibito.

14. (f) Ex R. Salomone duo erant instrumenta, unum clausum & publico sigillo obsignatum ad faciendam fidem; alterum apertum, ut ab omnibus legeretur.

19. (g) Sept. Interpr. Potens operibus; quòd sit incomprehensibilis in consiliis & in operibus.

20. (h) Quod etiam hodierno die celebratur.

25. (i) Non obmurmurat, aut cum Deo expostulat Propheta; sed in gratiam eorum qui aderant, orat Deum, ut hoc mysterium aperiat.

34. (k) Quod factum fuit à Manasse 4. Reg. 21.

37. Ecce ego congregabo (l) eos de universis terris, ad quas ejeci eos in furore meo, & in ira mea, & in indignatione grandi: & reducam eos ad locum istum, & habitare eos faciam confidenter.

38. Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum.

*Ezech. 11. 19. 39. * Et dabo eis cor unum, & viam unam, ut timeant me universis diebus: & benè sit eis, & filiis eorum post eos.

40. Et feriam eis pactum sempiternum, (m) & non desinam eis benefacere: & timorem meum dabo in corde eorum ut non recedant à me.

41. Et lætabor super eis, cùm benè eis fecero: & plantabo eos in terra ista in veritate, in toto corde meo & in tota anima mea.

42. Quia hæc dicit Dominus: Sicut adduxi super populum istum omne malum hoc grande: sic adducam super eos omne bonum, quod ego loquor ad eos.

43. Et possidebuntur agri in terra ista: de qua vos dicitis quòd deserta sit, eò quòd non remanserit homo & jumentum, & data sit in manus Chaldæorum.

44. Agri ementur pecunia, & scribentur in libro, & imprimetur signum, & testis adhibebitur: in terra Benjamin, & in circuitu Jerusalem, in civitatibus Juda, & in civitatibus montanis, & in civitatibus campestribus, & in civitatibus quæ ad Austrum sunt: quia convertam captivitatem eorum, ait Dominus.

CAPUT XXXIII.

Promittit Dominus se dimissurum peccata populi sui, & à captivitate reducturum, multis beneficiis subsequentibus: germinabit David germen justitiæ faciens justitiam & judicium in terra; & firmissimum est pactum Domini cum David & semine Jacob vehementer multiplicando.

1. ET factum est verbum Domini ad Jeremiam secundò (a), cùm adhuc clausus esset in atrio carceris, dicens:

2. Hæc dicit Dominus (b) qui facturus est, & formaturus illud, & paraturus, Dominus nomen ejus.

3. Clama ad me, & exaudiam te: & annuntiabo tibi grandia, & firma quæ nescis (c).

4. Quia hæc dicit Dominus Deus Israel ad domos urbis hujus, & ad domos regis Juda, quæ destructæ (d) sunt, & ad munitiones, & ad gladium

5. Venientium (e) ut dimicent cum Chaldæis, & impleant eas cadaveribus hominum, quos percussi in furore meo & in indignatione mea, abscondens faciem meam à civitate hac, propter omnem malitiam eorum.

6. Ecce ego obducam eis cicatricem & sanitatem, & curabo eos: & revelabo (f) illis deprecationem pacis & veritatis.

7. Et convertam (g) conversionem Juda, & conversionem Jerusalem: & ædificabo eos sicut à principio.

8. Et emundabo (h) illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi: & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, & spreverunt me.

9. Et erit mihi in nomen, & in gaudium, & in laudem, & in exultationem cunctis gentibus terræ, quæ audierint omnia bona, quæ ego facturus sum eis: & pavebunt, & turbabuntur in universis bonis, & in omni pace, quam ego faciam eis.

10. Hæc dicit Dominus: Adhuc audietur in loco isto (quem vos dicitis esse desertum, eò quòd non sit homo nec jumentum: in civitatibus Juda, & foris Jerusalem, quæ desolatæ sunt absque homine, & absque habitatore, & absque pecore)

11. Vox gaudii & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ, vox dicentium: Confitemini (i) Domino exercituum, quoniam bonus Dominus, quoniam in æternum miseri-

37. (l) Liberatio à captivitate simul & à legis veteris jugo ad libertatem legis novæ: ratio in iis quæ sequuntur, apertè continetur.

40. & 41. (m) Evangelium scilicet; *In virtute*, 70. In fide, verè & sincerè.

CAPUT XXXIII. 1. (a) De hac re iterùm: *In atrio carceris*, in carcere atrii ex R. Kimhi.

2. (b) Magnum quiddam annuntiaturus est, redemptionem scilicet generis humani, ad quam lectorem præparat.

3. (c) Res difficiles.

4. (d) Quæ mox destruentur; *Ad munitiones*, de munitionibus.

5. (e) Qui venturi sunt; *Et impleant*, ut impleant; *Eas*, domos.

6. (f) Hebr. Et aperiam eis thesaurum pacis & veritatis: in pace intelligitur reconciliatio cum Deo, in veritate fides promissorum. Atque hæc promissio ad gratiam novi testamenti sub figura reductionis à captivitate Babylonica omninò pertinet: sensus est, revelabo eis pacem & veritatem, pro qua patres eorum me deprecati sunt; quod patribus promisi, id filiis præstabo; *Deprecationem pacis*, pacem quam postulant; vel docebo eos quomodo pacem deprecentur; præmiserat 6. *Obducam eis cicatricem*, Hebr. ei, nempè civitati; sanabo ejus vulnera.

7. (g) Reducam à captivitate; *Sicut à principio*, cùm eduxi eos ex Ægypto.

8. (h) Hinc sequitur utramque justificationis partem, obedientiam legi, & remissionem peccatorum, ad gratiam novi testamenti pertinere, & neutram obtineri sine sanguine Christi. Nam ex Apostolo in Epist. ad Hebræos 9. 22. & 10. 4. *Sine sanguinis effusione non fit remissio:* item *Impossibile est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata:* ergo peccata non delentur nisi sanguine agni immaculati.

11. (i) Psal. 135. quæ Judæi reduces è captivitate cantabant, l. 1. Esdræ 3. 11.

misericordia ejus: & portantium vota in domum Domini: reducam enim conversionem terræ sicut à principio, dicit Dominus.

12. Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc erit in loco isto deserto absque homine, & absque jumento, & in cunctis civitatibus ejus, habitaculum pastorum accubantium gregum.

13. In civitatibus montuosis, & in civitatibus campestribus, & in civitatibus, quæ ad Austrum sunt: & in terra Benjamin, & in circuitu Jerusalem, & in civitatibus Juda, adhuc transibunt greges ad manum numerantis (k), ait Dominus.

14. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & suscitabo verbum bonum, quod locutus sum ad domum Israel & ad domum Juda.

15. In diebus illis, & in tempore illo, germinare (l) faciam David germen justitiæ: & faciet judicium & justitiam in terra.

16. In diebus illis salvabitur Juda, & Jerusalem habitabit confidenter: & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justus noster.

17. Quia hæc dicit Dominus: Non interibit (m) de David vir, qui sedeat super thronum domus Israel.

18. Et de Sacerdotibus & de Levitis non interibit vir à facie mea, qui offerat holocautomata, & incendat sacrificium, & cædat victimas omnibus (n) diebus.

19. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

20. Hæc dicit Dominus: Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, ut non sit dies & nox in tempore suo:

21. Et pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus, & Levitæ & Sacerdotes ministri mei.

22. Sicuti enumerari non possunt stellæ cœli, & metiri arena maris: sic multiplicabo semen David (o) servi mei, & Levitas ministros meos.

23. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

24. Numquid non vidisti quid populus hic locutus sit, dicens: Duæ cognationes (p), quas elegerat Dominus, abjectæ sunt: & populum meum despexerunt, eò quòd non sit ultrà gens coram eis?

25. Hæc dicit Dominus: Si pactum meum inter diem & noctem, & leges cœlo & terræ non posui:

26. Equidem & semen Jacob & David servi mei projiciam, ut non assumam de semine ejus principes seminis Abraham, Isaac, & Jacob: reducam enim conversionem eorum, & miserebor eis.

CAPUT XXXIV.

Prædicit Dominus se traditurum regem Sedeciam in manus regis Babylonis unà cum Jerusalem, quam igni succendet, quòd pactum coram Domino sancitum de liberis, quos ex Hebræis sibi in servitutem subjecerant, dimittendis, non servaverint.

1. VErbum quod factum est ad Jeremiam à Domino, quando Nabuchodonosor rex Babylonis, & omnis exercitus ejus, universaque regna terræ, quæ erant sub potestate manus ejus, & omnes populi bellabant contra Jerusalem, & contra omnes urbes ejus, dicens:

2. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Vade, & loquere ad Sedeciam regem Juda: & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem hanc in manus regis Babylonis, & succendet eam igni.

3. Et tu non effugies de manu ejus: sed comprehensione capieris, & in manu ejus traderis: & oculi tui oculos regis Babylonis videbunt, & os ejus cum ore tuo loquetur, & Babylonem introibis.

4. Attamen audi verbum Domini Sedecia rex Juda: Hæc dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio,

5. Sed in pace morieris, & secundùm combustiones patrum tuorum regum priorum qui fuerunt ante te, sic comburent (a) te: & væ domine, plangent te: quia verbum ego locutus sum, dicit Dominus.

6. Et locutus est Jeremias propheta ad Sedeciam regem Juda universa verba hæc in Jerusalem.

7. Et exercitus regis Babylonis pugnabat contra Jerusalem, & contra omnes civitates Juda, quæ reliquæ erant, contra Lachis, & contra Azecha: hæ enim supererant de civitatibus Juda, urbes munitæ.

8. Ver-

13. (k) Christus est ille pastor: numerare oves, est eas recognoscere, & earum curam habere.

15. (l) Ut Christum Dominum justum & justitiæ fontem.

17. (m) Ut regnum, sic sacerdotium Christi erit perpetuum, uti & Eucharistiæ sacrificium. Quæ prophetia non in temporali, sed in spirituali regno & sacerdotio Christi impleta est. *Non interibit*, Hebr. non deerit.

18. (n) Omnibus; quod de Christo tantummodò intelligi potest.

22. (o) Christi, cujus filii sunt Christiani.

24. (p) Cognationes, Davidis & Aaron.

CAPUT XXXIV.

5. (a) Aromata & odores in tuo funere, & eodem ritu quo fieri solet in regibus; *Et væ domine, plangent te:* privatis hominibus plangendo dicebant, væ frater; regibus, *væ domine*.

8. Verbum, quod factum est ad Jeremiam à Domino, postquam percussit rex Sedecias fœdus cum omni populo in Jerusalem, prædicans:

9. Ut dimitteret unusquisque servum suum, & unusquisque ancillam suam, Hebræum & Hebræam, liberos: & nequaquam dominarentur eis, id est, in Judæo & fratre suo.

10. Audierunt ergo omnes principes & universus populus, qui inierant pactum ut dimitteret unusquisque servum suum, & unusquisque ancillam suam liberos, & ultrà non dominarentur eis: audierunt igitur, & dimiserunt.

11. Et conversi (b) sunt deinceps: & retraxerunt servos & ancillas suas, quos dimiserant liberos, & subjugaverunt in famulos & famulas.

12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam à Domino, dicens:

13. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Ego percussi fœdus cum patribus vestris, in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de domo servitutis, dicens:

*Exod. 21. 2. Deut. 15. 12. 14. * Cùm completi fuerint septem anni, dimittat unusquisque fratrem suum Hebræum, qui venditus est ei, & serviet tibi sex annis: & dimittes eum à te liberum: & non audierunt patres vestri me, nec inclinaverunt aurem suam.

15. Et conversi estis vos hodie, & fecistis quod rectum est in oculis meis, ut prædicaretis libertatem (c) unusquisque ad amicum suum: & inistis pactum in conspectu meo, in domo, in qua invocatum est nomen meum super eam.

16. Et reversi estis, & commaculastis nomen meum: & reduxistis unusquisque servum suum, & unusquisque ancillam suam, quos dimiseratis ut essent liberi & suæ potestatis: & subjugastis eos ut sint vobis servi & ancillæ.

17. Proptereà hæc dicit Dominus: Vos non audistis me, ut prædicaretis libertatem unusquisque fratri suo, & unusquisque amico suo: ecce ego prædico vobis libertatem, ait Dominus, ad gladium, ad pestem, & ad famem: & dabo vos in commotionem cunctis regnis terræ.

18. Et dabo viros, qui prævaricantur fœdus meum, & non observaverunt verba fœderis, quibus assensi sunt in conspectu meo, vitulum quem conciderunt (d) in duas partes, & * transierunt inter divisiones ejus: * Gen. 15. 10.

19. Principes Juda & principes Jerusalem, eunuchi & sacerdotes, & omnis populus terræ, qui transierunt inter divisiones vituli:

20. Et dabo (e) eos in manus inimicorum suorum, & in manus quærentium animam eorum: & erit morticinum eorum in escam volatilibus cœli, & bestiis terræ.

21. Et Sedeciam regem Juda, & principes ejus dabo in manus inimicorum suorum, & in manus quærentium animas eorum, & in manus exercituum regis Babylonis, qui recesserunt (f) à vobis.

22. Ecce ego præcipio, dicit Dominus, & reducam eos in civitatem hanc, & præliabuntur adversùs eam, & capient eam, & incendent igni: & civitates Juda dabo in solitudinem, eò quòd non sit habitator.

CAPUT XXXV.

Exemplo obedientiæ Rechabitarum, præcepta patris sui licèt dura servantium, expostulat Dominus de pertinaci Judæorum inobedientia adversùs ipsius præcepta: quapropter his prænuntiat Dominus mala, illis autem bona.

1. Verbum, quod factum est ad Jeremiam à Domino in diebus Joakim (a) filii Josiæ regis Juda, dicens:

2. Vade ad domum (b) Rechabitarum: & loquere eis, & introduces eos in domum Domini, in unam exedram thesaurorum, & dabis eis bibere vinum.

3. Et assumpsi Jezoniam filium Jeremiæ filii Habsaniæ, & fratres ejus, & omnes filios ejus, & universam domum Rechabitarum:

4. Et introduxi eos in domum Domini ad gazophylacium filiorum Hanan, filii Jegedeliæ hominis Dei, quod erat juxta gazo-

11. (b) Mutarunt voluntatem.
15. (c) Seu missionem à mea servitute, ita ut non ampliùs vos protegam, sed hostes vestri pro libitu in vos grassentur: *In commotionem cunctis regnis*, in Hebr. & apud 70. In dispersionem.
18. (d) Id est, pactum cum principibus sancitum, quodque occisione vituli confirmarunt, eum in duas partes dissecando, ac per medium transeundo, similem sibi mortem imprecantes, si fœdus violaverint; *Dabo viros, vitulum*; sicut vitulum, sique per varia regna dividentur.
20. (e) Repetit verbum, propter interjectam parenthesim.
21. (f) Qui ad tempus videntur recessisse, cùm audiissent regem Ægypti in auxilium Judæorum venisse, tuncque Judæi se liberatos putantes, servos quos manu miserant, servituti subjecerunt.
1. (a) Quæ hic narrantur, priùs evenerunt, quàm ea quæ superiùs tradita sunt: unde ordo temporum in hoc libro non servatur, ut sæpè diximus. CAPUT XXXV.
2. (b) Seu hospitium; *Rechabitarum*: hi erant posteri Jonadab origine Madianitæ, Cinæi olim dicti ab Jethro socero Moysis, qui & Cinæus dictus est, quòd de stirpe Cin esset oriundus. Rechab in ea familia fuit clarissimus, de quo 1. Paral. 2. 55.

gazophylacium principum, super thesaurum Maasiæ filii Sellum, qui erat custos vestibuli.

5. Et posui coram filiis domus Rechabitarum scyphos plenos vino, & calices: & dixi ad eos: Bibite vinum.

6. Qui responderunt: Non bibemus (c) vinum: quia Jonadab filius Rechab, pater noster, præcepit nobis, dicens: Non bibetis vinum vos, & filii vestri, usque in sempiternum:

7. Et domum non ædificabitis, & sementem non seretis, & vineas non plantabitis, nec habebitis: sed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus vestris, ut vivatis diebus multis super faciem terræ, in qua vos peregrinamini. (d).

8. Obedivimus ergo voci Jonadab filii Rechab, patris nostri, in omnibus quæ præcepit nobis, ita ut non biberemus vinum cunctis diebus nostris nos, & mulieres nostræ, filii, & filiæ nostræ:

9. Et non ædificaremus domos ad habitandum: & vineam, & agrum, & sementem non habuimus:

10. Sed habitavimus in tabernaculis, & obedientes fuimus, juxta omnia, quæ præcepit nobis Jonadab pater noster.

11. Cùm autem ascendisset Nabuchodonosor rex Babylonis ad terram nostram, diximus: Venite, & ingrediamur (e) Jerusalem à facie exercitus Chaldæorum, & à facie exercitus Syriæ: & mansimus in Jerusalem.

12. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens:

13. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Vade, & dic viris Juda, & habitatoribus Jerusalem: Numquid non recipietis disciplinam, ut obediatis verbis meis, dicit Dominus?

14. Prævaluerunt sermones Jonadab filii Rechab, quos præcepit filiis suis ut non biberent vinum: & non biberunt usque ad diem hanc, quia obedierunt præcepto patris sui: ego autem locutus sum ad vos, de manè consurgens & loquens, & non obedistis mihi.

* Sup. 18. 11. & 25. 5. 15. Misique ad vos omnes servos meos prophetas, consurgens diluculo, mittensque & dicens: * Convertimini unusquisque à via sua pessima, & bona facite studia vestra: & nolite sequi deos alienos, neque colatis eos: & habitabitis in terra, quam dedi vobis & patribus vestris: & non inclinastis aurem vestram, neque audistis me.

16. Firmaverunt igitur filii Jonadab filii Rechab præceptum patris sui, quod præceperat eis: populus autem iste non obedivit mihi.

17. Idcircò hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Ecce ego adducam super Juda, & super omnes habitatores Jerusalem, universam afflictionem, quam locutus sum adversùm illos: eò quòd locutus sum ad illos, & non audierunt: vocavi illos, & non responderunt mihi.

18. Domui autem Rechabitarum dixit Jeremias: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Pro eò quòd obedistis præcepto Jonadab patris vestri, & custodistis omnia mandata ejus, & fecistis universa, quæ præcepit vobis:

19. Proptereà hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Non deficiet (f) vir de stirpe Jonadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus.

CAPUT XXXVI.

Jussu Domini mittit Jeremias per Baruch librum comminationum, quem legat coram omni populo, ut resipiscant: porrò rex Joakim librum in ignem conjicit, jubet Jeremiam & Baruch, qui absconditi erant, apprehendi. Jeremias jubet ut Baruch alium scribat librum; Joakim ac semen ejus unà cum Jerusalem perituros prædicit.

1. ET factum est in anno quarto Joakim (a) filii Josiæ regis Juda: factum est verbum hoc ad Jeremiam à Domino, dicens:

2. Tolle volumen libri, & scribes in eo omnia verba, quæ locutus sum tibi adversùm Israel & Judam, & adversùm omnes gentes; à die qua locutus sum ad te, ex diebus Josiæ (b) usque ad diem hanc:

3. Si fortè audiente domo Juda universa mala, quæ ego cogito facere eis, revertatur unusquisque a via sua pessima: & propitius ero iniquitati, & peccato eorum.

4. Vocavit ergo Jeremias Baruch filium Neriæ: & scripsit Baruch ex ore Jeremiæ omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum, in volumine libri:

5. Et

6. (c) Ex hoc loco obedientia quæ Prælatis Ecclesiæ debetur bene colligitur, uti & abstinentia à certis cibis in Ecclesia usitata; nec tam præceptum erat, quam vivendi regula, aut consilium. Nam in re tam ardua parentes liberis præceptum imponere non possunt. Sed consilium erat sanctum & religiosum.

7. (d) Non enim erant ex stirpe Jacob.

11. (e) Cur in urbem se receperint, causam afferunt.

19. (f) Probabile est Rechabitas fuisse electos ad aliquod ministerium templi, v. gr. ut essent cantores; vel *non deficiet vir*, si minus generatione, saltem imitatione.

CAPUT XXXVI. 1. (a) Postquam Joakim re composita cum Nabuchodonosore, Babylone redierat.

2. (b) Ab anno 13. regni ejus.

5. Et præcepit Jeremias Baruch, dicens: Ego clausus (c) sum, nec valeo ingredi domum Domini.

6. Ingredere ergo tu, & lege de volumine, in quo scripsisti ex ore meo verba Domini, audiente populo in domo Domini, in die jejunii (d): insuper & audiente universo Juda, qui veniunt de civitatibus suis, leges eis:

7. Si fortè cadat oratio (e) eorum in conspectu Domini, & revertatur unusquisque à via sua pessima: quoniam magnus furor & indignatio est, quam locutus est Dominus adversùs populum hunc.

8. Et fecit Baruch filius Neriæ juxta omnia, quæ præceperat ei Jeremias propheta, legens ex volumine sermones Domini in domo Domini.

9. Factum est autem in anno quinto Joakim filii Josiæ regis Juda, in mense nono: prædicaverunt jejunium in conspectu (f) Domini omni populo in Jerusalem, & universæ multitudini, quæ confluxerat de civitatibus Juda in Jerusalem.

10. Legitque Baruch ex volumine sermones Jeremiæ in domo Domini, in gazophylacio (g) Gamariæ filii Saphan scribæ, in vestibulo superiori, in introitu portæ novæ domus Domini, audiente omni populo.

11. Cùmque audisset Michæas filius Gamariæ filii Saphan omnes sermones Domini ex libro:

12. Descendit in domum regis ad gazophylacium scribæ: & ecce ibi omnes principes sedebant: Elisama scriba, & Dalajas filius Semejæ, & Elnathan filius Achobor, & Gamarias filius Saphan, & Sedecias filius Hananiæ, & universi principes.

13. Et nuntiavit eis Michæas omnia verba, quæ audivit legente Baruch ex volumine in auribus populi.

14. Miserunt itaque omnes principes ad Baruch, Judi filium Nathaniæ filii Selemiæ, filii Chusi, dicentes: Volumen, ex quo legisti audiente populo, sume in manu tua, & veni. Tulit ergo Baruch filius Neriæ volumen in manu sua, & venit ad eos.

15. Et dixerunt ad eum: Sede, & lege hæc in auribus nostris. Et legit Baruch in auribus eorum.

16. Igitur cùm audissent omnia verba, obstupuerunt unusquisque ad proximum suum, & dixerunt ad Baruch: Nuntiare debemus regi omnes sermones istos.

17. Et interrogaverunt eum, dicentes: Indica nobis quomodo scripsisti omnes sermones istos ex ore ejus.

18. Dixit autem eis Baruch: Ex ore suo loquebatur quasi legens ad me omnes sermones istos, & ego scribebam in volumine atramento (h).

19. Et dixerunt principes ad Baruch: Vade, & abscondere tu & Jeremias, & nemo sciat ubi sitis.

20. Et ingressi sunt ad regem in atrium: porrò volumen commendaverunt in gazophylacio Elisamæ scribæ: & nuntiaverunt audiente rege omnes sermones.

21. Misitque rex Judi ut sumeret volumen: qui tollens illud de gazophylacio Elisamæ scribæ, legit audiente rege, & universis principibus qui stabant circa regem.

22. Rex autem sedebat in domo hiemali in mense nono: & posita erat arula (i) coram eo plena prunis.

23. Cùmque legisset Judi tres pagellas vel quatuor, scidit illud scalpello scribæ, & projecit in ignem, qui erat super arulam, donec consumeretur omne volumen igni, qui erat in arula.

24. Et non timuerunt, neque sciderunt vestimenta sua, rex & omnes servi ejus, qui audierunt universos sermones istos.

25. Verumtamen Elnathan, & Dalajas, & Gamarias, contradixerunt regi ne combureret librum: & non audivit eos.

26. Et præcepit rex Jeremiel filio Amelech, & Saraiæ filio Ezriel, & Selemiæ filio Abdeel, ut comprehenderent Baruch scribam, & Jeremiam prophetam: abscondit autem eos Dominus.

27. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, postquam combusserat rex volumen, & sermones quos scripserat Baruch ex ore Jeremiæ, dicens:

28. Rursum tolle volumen aliud: & scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda.

29. Et ad Joakim regem Juda dices: Hæc dicit Dominus: Tu combussisti volumen illud, dicens: Quare scripsisti in eo annuntians: Festinus veniet rex Babylonis, &

vastabit

5. (c) Domi me continens propter sævitiam Joakim; neque egredi possum sine periculo.

6. (d) Quod extraordinariè indictum fuerat ad avertendas alias clades, nempè mense nono.

7. (e) Si fortè Deo accepta fiat oratio populi pœnitentiam agentis.

9. (f) In templo.

10. (g) E fenestra legit, quæ erat in vestibulo.

18. (h) Qui scribendi modus est perantiquus.

22. (i) Instrumentum prunis, seu carbonibus plenum; prunarium.

vastabit terram hanc, & cessare faciet ex illa hominem, & jumentum?

30. Propterea hæc dicit Dominus contra Joakim regem Juda: Non erit ex eo qui sedeat (k) super solium David: & cadaver ejus projicietur ad æstum per diem, & ad gelu per noctem.

31. Et visitabo contra eum, & contra semen ejus, & contra servos ejus iniquitates suas; & adducam super eos, & super habitatores Jerusalem, & super viros Juda, omne malum, quod locutus sum ad eos, & non audierunt.

32. Jeremias autem tulit volumen aliud, & dedit illud Baruch filio Neriæ scribæ; qui scripsit in eo ex ore Jeremiæ omnes sermones libri, quem combusserat Joakim rex Juda igni: & insuper additi sunt sermones multò plures, quàm antea fuerant.

CAPUT XXXVII.

Sedeciæ infausta omnia prædicit Jeremias, redituros Chaldæos & Jerusalem expugnaturos: Jeremias cæsus in carcerem truditur, qui à Sedecia eductus in vestibulo carceris asservatur.

*4. Reg. 24. 17. Inf. 52. 1. 2. Paral. 36. 10.

1. ET regnavit rex * Sedecias filius Josiæ pro Jechonia filio Joakim: quem constituit regem Nabuchodonosor rex Babylonis in terra Juda.

2. Et non obedivit ipse, & servi ejus, & populus terræ, verbis Domini, quæ locutus est in manu Jeremiæ prophetæ.

3. Et misit rex Sedecias Juchal filium Selemiæ, & Sophoniam filium Maasiæ sacerdotem ad Jeremiam prophetam, dicens: Ora pro nobis Dominum Deum nostrum.

4. Jeremias autem liberè ambulabat in medio populi: non enim miserant eum in custodiam carceris. Igitur exercitus Pharaonis egressus est de Ægypto: & audientes Chaldæi, qui obsidebant Jerusalem, hujuscemodi nuntium, recesserunt ab Jerusalem.

5. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam, dicens:

6. Hæc dicit Dominus Deus Israel: Sic dicetis regi Juda, qui misit vos ad me interrogandum: Ecce exercitus Pharaonis, qui egressus est vobis in auxilium, revertetur in terram suam in Ægyptum.

7. Et redient Chaldæi, & bellabunt contra civitatem hanc: & capient eam, & succendent eam igni.

8. Hæc dicit Dominus: Nolite decipere animas vestras, dicentes: Euntes abibunt, & recedent à nobis Chaldæi: quia non abibunt.

9. Sed & si percusseritis omnem exercitum Chaldæorum, qui præliantur adversùm vos, & derelicti fuerint ex eis aliqui vulnerati: singuli de tentorio suo consurgent, & incendent civitatem hanc igni.

10. Ergo cùm recessisset exercitus Chaldæorum ab Jerusalem propter exercitum Pharaonis,

11. Egressus est Jeremias de Jerusalem, ut iret in terram Benjamin, & divideret ibi possessionem (a) in conspectu civium.

12. Cùmque pervenisset ad portam Benjamin, erat ibi custos portæ per vices, nomine Jerias, filius Selemiæ filii Hananiæ, & apprehendit Jeremiam prophetam, dicens: Ad Chaldæos profugis.

13. Et respondit Jeremias: Falsum est, non fugio ad Chaldæos. Et non audivit eum: sed comprehendit Jerias Jeremiam, & adduxit eum ad principes.

14. Quam ob rem irati principes contra Jeremiam, cæsum eum miserunt in carcerem, qui erat in domo Jonathan scribæ: ipse enim præpositus erat super carcerem.

15. Itaque ingressus est Jeremias in domum laci (b) & in ergastulum: & sedit ibi Jeremias diebus multis.

16. Mittens autem Sedecias rex tulit eum: & interrogavit eum in domo sua absconditè, & dixit: Putasne est sermo à Domino? Et dixit Jeremias: Est: & ait: In manus regis Babylonis traderis.

17. Et dixit Jeremias ad regem Sedeciam: Quid peccavi tibi, & servis tuis, & populo tuo, quia misisti me in domum carceris?

18. Ubi sunt prophetæ vestri, qui prophetabant vobis, & dicebant: Non veniet rex Babylonis super vos, & super terram hanc?

19. Nunc ergo audi obsecro domine mi rex: Valeat deprecatio mea in conspectu tuo: & ne me remittas in domum Jonathan scribæ, ne moriar ibi.

20. Præcepit ergo rex Sedecias ut traderetur Jeremias in vestibulo carceris: & daretur ei torta panis quotidie, excepto pul-

30. (k) Joachin illius filius per tres menses tentavit hoc solium conscendere; sed abductus fuit Babylonem: posteri non fuerunt reges, sed duces.

CAPUT XXXVII. 11. (a) Cum fratribus suis, aut propinquis: de possessione quæ illi obvenerat, forsitan loquitur: vel ut secessum quæreret adversùs populum tumultuantem. Id enim ex textu Hebræo potest intelligi.

15. (b) Domus laci est carcer ipse; ergastulum est officina, ubi opera faciebant.

pulmento, donec consumerentur omnes panes de civitate: & mansit Jeremias in vestibulo carceris.

CAPUT XXXVIII.

Jeremias principibus à Rege traditus mittitur in lacum; unde jussu Regis per Abdemelech educitur, & in vestibulo carceris custoditur: suadet Regi ut egrediatur ad Chaldæos, alioqui nec ipse eos effugiet, & civitas igne succendetur.

1. AUdivit autem Saphatias filius Mathan, & Gedelias filius Phassur, & Juchal filius Selemiæ, & Phassur filius Melchiæ, sermones, quos Jeremias loquebatur ad omnem populum, dicens:

2. Hæc dicit Dominus: * Quicumque manserit in civitate hac, morietur gladio, & fame, & peste: qui autem profugerit ad Chaldæos, vivet, & erit anima ejus sospes & vivens.

* Sup. 21. 9. 4. Reg. 25. 8.

3. Hæc dicit Dominus: Tradendo tradetur civitas hæc in manu exercitus regis Babylonis, & capiet eam.

4. Et dixerunt principes regi: Rogamus ut occidatur homo iste: de industria enim dissolvit manus virorum bellantium, qui remanserunt in civitate hac, & manus universi populi, loquens ad eos juxta verba hæc: siquidem homo iste non quærit pacem populo huic, sed malum.

5. Et dixit rex Sedecias: Ecce ipse in manibus vestris est: nec enim fas est regem vobis quidquam negare (a).

6. Tulerunt ergo Jeremiam, & projecerunt eum in lacum Melchiæ filii Amelech, qui erat in vestibulo carceris: & submiserunt Jeremiam funibus in lacum, in quo non erat aqua, sed lutum: descendit itaque Jeremias in cœnum.

7. Audivit autem Abdemelech Æthiops vir eunuchus, qui erat in domo regis, quòd misissent Jeremiam in lacum: porrò rex sedebat in porta Benjamin.

8. Et egressus est Abdemelech de domo regis, & locutus est ad regem, dicens:

9. Domine mi rex, malè fecerunt viri isti omnia quæcumque perpetrarunt contra Jeremiam prophetam, mittentes eum in lacum, ut moriatur ibi fame; non sunt enim panes ultrà in civitate.

10. Præcepit itaque rex Abdemelech Æthiopi, dicens: Tolle tecum hinc triginta viros, & leva Jeremiam prophetam de lacu antequam moriatur.

11. Assumptis ergo Abdemelech secum viris, ingressus est domum regis, quæ erat sub cellario: & tulit inde veteres pannos, & antiqua quæ computruerant, & submisit ea ad Jeremiam in lacum per funiculos.

12. Dixitque Abdemelech Æthiops ad Jeremiam: Pone veteres pannos (b), & hæc scissa & putrida sub cubito manuum tuarum, & super funes: fecit ergo Jeremias sic.

13. Et extraxerunt Jeremiam funibus, & eduxerunt eum de lacu: mansit autem Jeremias in vestibulo carceris.

14. Et misit rex Sedecias, & tulit ad se Jeremiam prophetam ad ostium tertium (c), quod erat in domo Domini: & dixit rex ad Jeremiam: Interrogo ego te sermonem, ne abscondas à me aliquid.

15. Dixit autem Jeremias ad Sedeciam: Si annuntiavero (d) tibi, numquid non interficies me? & si consilium dedero tibi, non me audies.

16. Juravit ergo rex Sedecias Jeremiæ clam, dicens: Vivit Dominus, qui fecit nobis animam (e) hanc, si occidero te, & si tradidero te in manus virorum istorum, qui quærunt animam tuam.

17. Et dixit Jeremias ad Sedeciam: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Si profectus exieris ad principes regis Babylonis, vivet anima tua, & civitas hæc non succendetur igni: & salvus eris tu, & domus tua.

18. Si autem non exieris ad principes regis Babylonis, tradetur civitas hæc in manus Chaldæorum, & succendent eam igni: & tu non effugies de manu eorum.

19. Et dixit rex Sedecias ad Jeremiam: Solicitus sum propter Judæos, qui transfugerunt (f) ad Chaldæos: ne fortè tradar in manus eorum, & illudant mihi.

20. Respondit autem Jeremias: Non te tradent: audi quæso vocem Domini, quam ego loquor ad te, & benè tibi erit, & vivet anima tua.

21. Quòd si nolueris egredi: iste est sermo, quem ostendit mihi Dominus:

22. Ecce

CAPUT XXXVIII.

5. (a) Sept. Interpret. Quia rex non poterat eis resistere. Magnam Sedeciæ levitatem & inconstantiam toto hoc capite cernere est.

12. (b) Ne funes nudum aut seminudum læderent.

14. (c) Ad portam tertiam Templi, qua Rex è regia domo in Templum intrabat. Una templi porta portæ regiæ respondebat, eaque tertia dicitur porta, forsitan à porta orientali numerando.

15. (d) Hinc liquet prophetias non edi eo impetu, quem prudentia non regat: nam licet Propheta haberet à Deo revelationem, in ejus tamen erat arbitrio eam manifestare, aut silentio premere: *Nam spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt*, 1. Cor. 14.

16. (e) Qui nobis vitalem dedit spiritum.

19. (f) Qui juxta consilium Jeremiæ ad Chaldæos se receperant, aut quos Sedecias offenderat. Futilis excusatio Sedeciæ, ne Dei voluntati obtemperaret.

22. Ecce omnes mulieres, quæ remanserunt in domo regis Juda, educentur ad principes regis Babylonis: & ipsæ dicent: Seduxerunt te, & prævaluerunt adversùm te viri pacifici (g) tui, demerserunt in cœno & in lubrico pedes tuos, & recesserunt à te.

23. Et omnes uxores tuæ, & filii tui educentur ad Chaldæos: & non effugies manus eorum, sed in manu regis Babylonis capieris: & civitatem hanc comburet igni.

24. Dixit ergo Sedecias ad Jeremiam: Nullus (h) sciat verba hæc, & non morieris.

25. Si autem audierint principes quia locutus sum tecum, & venerint ad te, & dixerint tibi: Indica nobis quid locutus sis cum rege, ne celes nos, & non te interficiemus: & quid locutus est tecum rex:

26. Dices ad eos: Prostravi ego preces meas coram rege, ne me reduci juberet in domum Jonathan, & ibi morerer.

27. Venerunt ergo omnes principes ad Jeremiam, & interrogaverunt eum: & locutus (i) est eis, juxta omnia verba quæ præceperat ei rex, & cessaverunt ab eo: nihil enim fuerat auditum.

28. Mansit verò Jeremias in vestibulo carceris usque ad diem, quo capta est Jerusalem: & factum est ut caperetur Jerusalem.

CAPUT XXXIX.

Jerusalem à rege Babylonis capta, rex Sedecias fugiens capitur unà cum principibus; hujus filii in conspectu ipsius trucidantur; confixis oculis vinctus Babylonem abducitur; subverso muro Jerusalem, & palatio, aliisque domibus igne succensis, pars vulgi transfertur Babylonem, & pars Jerosolymis relinquitur; Jeremias verò è carceris vestibulo liber educitur.

4. Reg. 25. Inf. 52. 4. 1. ANno nono Sedeciæ regis Juda, mense decimo, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, & omnis exercitus ejus ad Jerusalem, & obsidebant eam.

2. Undecimo autem anno Sedeciæ, mense quarto, quinta (a) mensis aperta est civitas.

3. Et ingressi sunt omnes principes regis Babylonis, & sederunt in porta media (b): Neregel, Sereser, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Sereser, Rebmag, & omnes reliqui principes regis Babylonis.

4. Cùmque vidisset eos Sedecias rex Juda, & omnes viri bellatores, fugerunt (c): & egressi sunt nocte de civitate per viam horti regis, & per portam, quæ erat inter duos muros, & egressi sunt ad viam deserti.

5. Persecutus est autem eos exercitus Chaldæorum: & comprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Jerichontinæ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath: & locutus est ad eum judicia (d).

6. Et occidit rex Babylonis filios Sedeciæ in Reblatha, in oculis ejus: & omnes nobiles Juda occidit rex Babylonis.

7. Oculos quoque Sedeciæ eruit: & vinxit eum compedibus, ut duceretur in Babylonem.

8. Domum quoque regis, & domum vulgi (e) succenderunt Chaldæi igni, & murum Jerusalem subverterunt.

9. Et reliquias populi, qui remanserant in civitate, & perfugas, qui transfugerant ad eum, & superfluos (f) vulgi, qui remanserant, transtulit Nabuzardan magister militum in Babylonem.

10. Et de plebe pauperum, qui nihil penitùs habebant, dimisit Nabuzardan magister militum in terra Juda: & dedit eis vineas & cisternas (g) in die illa.

11. Præceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonis de Jeremia Nabuzardan magistro militum, dicens:

12. Tolle illum, & pone super eum oculos tuos, nihilque ei mali facias: sed, ut volueris, sic facias ei.

13. Misit

22. (g) Familiares; aut pseudoprophetæ, qui tibi pacem & prospera omnia promittebant. *Demerserunt in cœno*, conjecerunt in periculum, & deserent te.

24. (h) Aliud est celare veritatem, quod licitum est; aliud mentiri: de consilio deditionis faciendæ prudenter tacuit Jeremias; ut Samuel 1. Reg. cùm veniret uncturus David in Bethlehem, se venisse ut sacrificaret, dixit. De re duplici & vera interrogatus, unam profert, alteram reticet.

27. (i) Non dubium est, quin Jeremias rogaverit regem, ne mitteretur in carcerem.

CAPUT XXXIX. 2. (a) L. 4. Reg. 25. & cap. 52. Jerem. legitur nona mensis; ideò plerique censent in notis numerabilibus mendum facilè irrepere potuisse: aut certè quod videtur Tostato, die 5. exterior, die 9. interior murus dirutus est. Hebr. & 70. habent nona mensis, non quinta, l. 4. Reg. 25. Legimus mense quinto urbem incensam fuisse à Nabuzardan: nam priùs capta est, tum post unum mensem incensa.

3. (b) Quæ erat inter portam muri extimi urbis, & portam muri intimi; vel quæ erat inter portam muri orientalem, & inter portam templi.

4. (c) Per loca subterranea, ut verisimile est.

5. (d) Arguens eum de infidelitate & perjurio: phrasi Hebraica, loqui judicia cum aliquo, est cum eo agere summo jure; sententiam adversus eum pronuntiavit.

8. (e) Domum publicam, ubi celebrantur ludi publici, nuptiæ, &c.

9. (f) Opifices qui superstites cladi remanserant: *Reliquiæ populi*, ex honestioribus populi reliqui.

10. (g) Hebr. Agros qui è cisternis rigare poterant.

13. Misit ergo Nabuzardan princeps militiæ, & Nabusezban, & Rabsares, & Neregel, & Sereser, & Rebmag, & omnes optimates regis Babylonis,

14. Miserunt, & tulerunt Jeremiam de vestibulo carceris, & tradiderunt eum Godoliæ filio Ahicam filii Saphan, ut intraret in domum, & habitaret in populo.

15. Ad Jeremiam autem factus fuerat sermo Domini, cùm clausus esset in vestibulo carceris, dicens:

16. Vade, & dic Abdemelech Æthiopi, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego inducam sermones meos super civitatem hanc in malum, & non in bonum: & erunt in conspectu (h) tuo in die illa.

17. Et liberabo te in die illa, ait Dominus: & non traderis in manus virorum, quos tu formidas:

18. Sed eruens liberabo te, & gladio non cades: sed erit tibi anima tua in salutem, quia in me habuisti fiduciam, ait Dominus.

CAPUT XL.

Jeremiæ permittitur liberè habitare ubicumque voluerit: qui unà cum dispersis Judæis venit ad Godoliam præfectum reliquiis Judæorum: qui Godolias audire noluit Johanan, qui eum de insidiis Ismahelis admonebat.

1. SErmo (a), qui factus est ad Jeremiam à Domino, postquam dimissus est à Nabuzardan magistro militiæ de Rama, quando tulit eum vinctum catenis in medio omnium, qui migrabant de Jerusalem & Juda, & ducebantur in Babylonem.

2. Tollens ergo princeps militiæ Jeremiam, dixit ad eum: Dominus Deus tuus locutus est malum hoc super locum istum,

3. Et adduxit: & fecit Dominus sicut locutus est, quia peccastis Domino, & non audistis vocem ejus, & factus (b) est vobis sermo hic.

4. Nunc ergo ecce solvi te hodie de catenis, quæ sunt in manibus tuis: si placet tibi ut venias (c) mecum in Babylonem, veni: & ponam oculos meos super te: si autem displicet tibi venire mecum in Babylonem, reside: ecce omnis terra in conspectu tuo est: quod elegeris, & quò placuerit tibi ut vadas, illuc perge.

5. Et mecum noli venire: sed habita apud Godoliam filium Ahicam filii Saphan, quem præposuit rex Babylonis civitatibus Juda: habita ergo cum eo in medio populi: vel quocumque placuerit tibi ut vadas, vade. Dedit quoque ei magister militiæ cibaria, & munuscula, & dimisit eum.

6. Venit autem Jeremias ad Godoliam filium Ahicam in Masphath, & habitavit cum eo in medio populi, qui relictus fuerat in terra.

7. Cùmque audissent omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant per regiones, ipsi & socii eorum, quòd præfecisset rex Babylonis Godoliam filium Ahicam terræ, & quòd commendasset ei viros, & mulieres, & parvulos, & de pauperibus terræ, qui non fuerant translati in Babylonem:

8. Venerunt ad Godoliam in Masphath: & Ismahel (d) filius Nathaniæ, & Johanan & Jonathan filii Caree, & Sareas filius Thanehumeth, & filii Ophi, qui erant de Netophati, & Jezonias filius Maachathi, ipsi & viri eorum.

9. * Et juravit eis Godolias filius Ahicam filii Saphan, & comitibus eorum, dicens: Nolite timere servire Chaldæis, habitate in terra, & servite regi Babylonis, & benè erit vobis. * 4. Reg. 25. 24.

10. Ecce ego habito in Masphath, ut respondeam præcepto Chaldæorum, qui mittuntur ad nos: vos autem colligite vindemiam, & messem, & oleum, & condite in vasis vestris, & manete in urbibus vestris, quas tenetis.

11. Sed & omnes Judæi, qui erant in Moab, & in filiis Ammon, & in Idumæa, & in universis regionibus, audito quòd dedisset rex Babylonis reliquias in Judæa, & quòd præposuisset super eos Godoliam filium Ahicam filii Saphan:

12. Reversi sunt, inquam, omnes Judæi de universis locis, ad quæ profugerant, & venerunt in terram Juda ad Godoliam in Masphath: & collegerunt vinum, & messem multam nimis.

13. Johanan autem filius Caree, & omnes principes exercitus, qui dispersi fuerant in regionibus, venerunt ad Godoliam in Masphath.

14. Et

16. (h) Oculis tuis videbis.

CAPUT XL. 1. (a) Est quasi titulus novi libri, qui omnia continet quæ vaticinatus est post captivitatem. Hoc capite & sequenti nullum fit verbum Jeremiæ à Deo, sed tantùm cap. 42. Quædam prius interponit de liberatione sua & morte Godoliæ; idque factum est post interjectum mensem, ex l. 4. Reg. 25. Longa sequitur parenthesis ad versiculum usque 5. cap. 42. continuata.

3. (b) Evenit vobis quod Deus per me locutus est.

4. (c) Maluit Jeremias remanere cum reliquiis in Juda, cum iisdem iturus in Ægyptum, quibus utilis futurus erat.

8. (d) Scilicet Ismahel.

14. Et dixerunt ei: Scito quòd Baalis rex filiorum Ammon misit Ismahel filium Nathaniæ percutere animam tuam. Et non credidit eis Godolias filius Ahicam.

15. Johanan autem filius Caree dixit ad Godoliam seorsum in Masphath, loquens: Ibo, & percutiam Ismahel filium Nathaniæ nullo sciente, ne interficiat animam tuam, & dissipentur omnes Judæi, qui congregati sunt ad te, & peribunt reliquiæ Juda.

16. Et ait Godolias filius Ahicam ad Johanan filium Caree: Noli facere verbum hoc: falsum enim tu loqueris de Ismahel.

CAPUT XLI.

Hoc capite necem Godoliæ, quæque secuta sunt, enarrat Propheta. Quæ autem v. 4. & 5. de viris Sichem, qui venerant ut offerrent munera in domo Domini, nullo adhuc sciente: non existimandum est eos ignorasse excidium Jerosolymæ ante duos menses peractum, sed nesciebant necem Godoliæ; oblaturi venerant munera in eo loco Jerusalem, ubi Godolias altare erexerat inter templi rudera, uti colligitur ex cap. 1. Baruch.

1. ET factum est in mense septimo, venit Ismahel filius Nathaniæ, filii Elisama de semine regali, & optimates regis, & decem (a) viri cum eo, ad Godoliam filium Ahicam in Masphath: & comederunt ibi panes simul in Masphath.

2. Surrexit autem Ismahel filius Nathaniæ, & decem viri qui cum eo erant, & percusserunt Godoliam filium Ahicam filii Saphan gladio, & interfecerunt eum, quem præfecerat rex Babylonis terræ.

3. Omnes quoque Judæos, qui erant cum Godolia in Masphath, & Chaldæos, qui reperti sunt ibi, & viros bellatores percussit Ismahel.

4. Secundo autem die postquam occiderat Godoliam, nullo adhuc sciente (b),

5. Venerunt viri de Sichem, & de Silo, & de Samaria octoginta viri, rasi barba, & scissis vestibus, & squallentes: & munera & thus habebant in manu, ut offerrent in domo Domini.

6. Egressus ergo Ismahel filius Nathaniæ in occursum eorum de Masphath, incedens & plorans ibat: cùm autem occurrisset eis, dixit ad eos: Venite ad Godoliam filium Ahicam.

7. Qui cùm venissent ad medium civitatis, interfecit eos Ismahel filius Nathaniæ circa medium laci, ipse, & viri qui erant cum eo.

8. Decem autem viri reperti sunt inter eos, qui dixerunt ad Ismahel: Noli occidere nos: quia habemus thesauros in agro, frumenti, & hordei, & olei, & mellis. Et cessavit, & non interfecit eos cum fratribus suis.

9. Lacus autem, in quem projecerat Ismahel omnia cadavera virorum, quos percussit propter Godoliam, ipse est, quem fecit rex Asa propter Baasa regem Israel: ipsum replevit Ismahel filius Nathaniæ occisis.

10. Et captivas duxit Ismahel omnes reliquias populi, qui erant in Masphath: filias Regis, & universum populum, qui remanserat in Masphath: quos commendaverat Nabuzardan princeps militiæ Godoliæ filio Ahicam. Et cepit eos Ismahel filius Nathaniæ, & abiit ut transiret ad filios Ammon.

11. Audivit autem Johanan filius Caree, & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, omne malum, quod fecerat Ismahel filius Nathaniæ.

12. Et assumptis universis viris, profecti sunt ut bellarent adversùm Ismahel filium Nathaniæ, & invenerunt eum ad aquas multas (c), quæ sunt in Gabaon.

13. Cùmque vidisset omnis populus, qui erat cum Ismahel, Johanan filium Caree, & universos principes bellatorum, qui erant cum eo, lætati sunt.

14. Et reversus est omnis populus, quem ceperat Ismahel, in Masphath: reversusque abiit ad Johanan filium Caree.

15. Ismahel autem filius Nathaniæ fugit cum octo viris à facie Johanan, & abiit ad filios Ammon.

16. Tulit ergo Johanan filius Caree, & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, universas reliquias vulgi, quas reduxerat ab Ismahel filio Nathaniæ de Masphath (d), postquam percussit Godoliam filium Ahicam: fortes viros ad prælium, & mulieres, & pueros, & eunuchos, quos reduxerat de Gabaon:

17. Et abierunt, & sederunt (e) peregrinantes in Chamaam, quæ est juxta Bethlehem, ut pergerent, & introirent Ægyptum.

18. A facie Chaldæorum: timebant enim eos,

CAPUT XLI. 1. (a) Viri decem sicarii. Optimates regis Ammonitarum, qui specie honoris venerunt ad Godoliam.
4. (b) Extra urbem.
12. (c) Juxta loca palustria inter Masphath & Ammonitidem.

16. (d) Quas Ismahel duxerat de Masphath.
17. (e) Habitatunt in terra, in qua peregrinatus est Chamaam. Vel per regionem, quam David Chamaan filio Barzelai dederat, 2. Reg. 19. transierunt.

eos, quia percusserat Ismahel filius Nathaniæ Godoliam filium Ahicam, quem præposuerat rex Babylonis in terra Juda.

CAPUT XLII.

Reliquiæ Judæorum consulunt Deum per Jeremiam quid facturi sint: vetat Deus ne in Ægyptum proficiscantur.

1. ET accesserunt omnes principes bellatorum, & Johanan filius Caree, & Jezonias filius Osajæ, & reliquum vulgus à parvo usque ad magnum:

2. Dixeruntque ad Jeremiam prophetam: Cadat oratio (a) nostra in conspectu tuo: & ora pro nobis ad Dominum Deum tuum, pro universis reliquiis istis: quia derelicti sumus pauci de pluribus, sicut oculi tui nos intuentur:

3. Et annuntiet nobis Dominus Deus tuus viam, per quam pergamus, & verbum, quod faciamus.

4. Dixit autem ad eos Jeremias propheta: Audivi: ecce ego oro ad Dominum Deum vestrum secundùm verba vestra: omne verbum, quodcumque responderit mihi, indicabo vobis; nec celabo vos quidquam.

5. Et illi dixerunt ad Jeremiam: Sit Dominus inter nos testis (b) veritatis & fidei, si non juxta omne verbum, in quo miserit te Dominus Deus tuus ad nos, sic faciemus:

6. Sive bonum est, sive malum, voci Domini Dei nostri, ad quem mittimus te, obediemus: ut benè sit nobis, cùm audierimus vocem Domini Dei nostri.

7. Cùm autem completi essent decem dies, factum est verbum Domini ad Jeremiam.

8. Vocavitque Johanan filium Caree, & omnes principes bellatorum, qui erant cum eo, & universum populum à minimo usque ad magnum.

9. Et dixit ad eos: Hæc dicit Dominus Deus Israel, ad quem misistis me, ut prosternerem preces vestras in conspectu ejus:

10. Si quiescentes manseritis in terra hac, ædificabo vos, & non destruam; plantabo, & non evellam: jam enim placatus sum super malo quod feci vobis.

11. Nolite timere à facie regis Babylonis, quem vos pavidi formidatis: nolite metuere eum, dicit Dominus: quia vobiscum sum ego, ut salvos vos faciam, & eruam de manu ejus.

12. Et dabo vobis misericordias, & miserebor vestri, & habitare vos faciam in terra vestra.

13. Si autem dixeritis vos: Non habitabimus in terra ista, nec audiemus vocem Domini Dei nostri,

14. Dicentes: Nequaquam, sed ad terram Ægypti pergemus: ubi non videbimus bellum, & clangorem tubæ non audiemus, & famem non sustinebimus: & ibi habitabimus.

15. Propter hoc nunc audite verbum Domini reliquiæ Juda: Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Si posueritis faciem (c) vestram ut ingrediamini Ægyptum, & intraveritis ut ibi habitetis:

16. Gladius, quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Ægypti: & fames, pro qua estis soliciti, adhærebit vobis in Ægypto, & ibi moriemini.

17. Omnesque viri, qui posuerunt faciem suam ut ingrediantur Ægyptum, ut habitent ibi, morientur gladio, & fame, & peste: nullus de eis remanebit, nec effugiet à facie mali, quod ego afferam super eos.

18. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Sicut conflatus est furor meus, & indignatio mea super habitatores Jerusalem: sic conflabitur (d) indignatio mea super vos, cùm ingressi fueritis Ægyptum, & eritis in jusjurandum, & in stuporem, & in maledictum, & in opprobrium: & nequaquam ultrà videbitis locum istum.

19. Verbum Domini super vos reliquiæ Juda: Nolite intrare Ægyptum: scientes scietis quia obtestatus sum vos hodie,

20. Quia decepistis animas vestras: vos enim misistis me ad Dominum Deum nostrum, dicentes: Ora pro nobis ad Dominum Deum nostrum, & juxta omnia quæcumque dixerit tibi Dominus Deus noster, sic annuntia nobis, & faciemus.

21. Et annuntiavi vobis hodie, & non audistis vocem Domini Dei vestri, super universis pro quibus misit me ad vos.

22. Nunc ergo scientes scietis, quia gladio, & fame, & peste moriemini in loco, ad quem voluistis intrare ut habitaretis ibi.

C A-

CAPUT XLII.

2. (a) Placeat tibi.

5. (b) Quod verum est juramentum, & expressum magis, quàm ubi juratur per Deum. Nam ratio juramenti affertur, quæ in hoc posita est, quòd Deus ut testis adhibeatur ad confirmandum id quod dicitur. *Sic faciemus*; ita more Hebr. supplendum: Et male nobiscum agatur, si non faciamus juxta omne verbum tuum.

15. (c) Si obfirmato consilio Ægyptum ingrediamini; Hebraismus.

18. (d) Effundetur ira mea in vos; metaphora ducta à metallis dum conflantur, & liquata erumpunt magno impetu. *Et eritis in jusjurandum*, execratorium, cum quis volet alios execrari.

CAPUT XLIII.

Reliquiæ Judæorum non audientes Domini præceptum, unà cum Jeremia & Baruch proficiscuntur in Ægyptum: ubi Jeremias prædicit regem Babylonis vastaturum terram Ægypti cum idolis suis, eique dominaturum.

1. FActum est autem, cùm complesset Jeremias loquens ad populum universos sermones Domini Dei eorum, pro quibus miserat eum Dominus Deus eorum ad illos, omnia verba hæc:

2. Dixit Azarias filius Osaiæ, & Johanan filius Caree, & omnes viri superbi, dicentes ad Jeremiam: Mendacium tu loqueris: non misit te Dominus Deus noster, dicens: Ne ingrediamini Ægyptum ut habitetis illic.

3. Sed Baruch filius Neriæ incitat te adversùm nos, ut tradat nos in manus Chaldæorum, ut interficiat nos, & traduci faciat in Babylonem.

4. Et non audivit Johanan filius Caree, & omnes principes bellatorum, & universus populus vocem Domini, ut manerent in terra Juda.

5. Sed tollens (a) Johanan filius Caree, & universi principes bellatorum universos reliquiarum Juda, qui reversi fuerant de cunctis gentibus, ad quas fuerant antè dispersi, ut habitarent in terra Juda:

6. Viros, & mulieres, & parvulos, & filias regis, & omnem animam, quam reliquerat Nabuzardan princeps militiæ cum Godolia filio Ahicam filii Saphan, & Jeremiam prophetam, & Baruch filium Neriæ.

7. Et ingressi sunt terram Ægypti, quia non obedierunt voci Domini: & venerunt usque ad Taphnis (b).

8. Et factus est sermo Domini ad Jeremiam in Taphnis, dicens:

9. Sume lapides grandes in manu tua, & abscondes eos in crypta (c), quæ est sub muro latericio in porta domus Pharaonis in Taphnis, cernentibus viris Judæis:

10. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego mittam (d), & assumam Nabuchodonosor regem Babylonis servum meum: & ponam thronum ejus super lapides istos, quos abscondi, & statuet solium suum super eos.

11. Veniensque percutiet terram Ægypti: quos in mortem, in mortem; & quos in captivitatem, in captivitatem; & quos in gladium, in gladium.

12. Et succendet ignem in delubris deorum Ægypti, & comburet ea, & captivos ducet illos: & amicietur terra Ægypti, sicut amicitur (e) pastor pallio suo: & egredietur inde in pace.

13. Et conteret (f) statuas domus Solis, quæ sunt in terra Ægypti: & delubra deorum Ægypti comburet igni.

CAPUT XLIV.

Judæi in Ægypto reprehensi à Jeremia ob idololatriam, obstinatè respondent unà cum multitudine mulierum, se permansuros in idololatria inveterata; hos Jeremias prædicit universos gladio & fame consumendos, regemque Ægypti tradendum in manus inimicorum suorum, ac terram Ægypti prorsus vastandam.

1. VErbum, quod factum est per Jeremiam ad omnes Judæos, qui habitabant in terra Ægypti, habitantes in Magdalo (a), & in Taphnis, & in Memphis, & in terra Phatures, dicens:

2. Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Vos vidistis omne malum istud, quod adduxi super Jerusalem, & super omnes urbes Juda: & ecce desertæ sunt hodie, & non est in eis habitator:

3. Propter malitiam, quam fecerunt, ut me ad iracundiam provocarent, & irent ut sacrificarent, & colerent deos alienos, quos nesciebant & illi, & vos, & patres vestri.

4. Et misi ad vos omnes servos meos prophetas, de nocte consurgens, mittensque & dicens: Nolite facere verbum abominationis hujuscemodi, quam odivi.

5. Et non audierunt, nec inclinaverunt aurem suam, ut converterentur à malis suis, & non sacrificarent diis alienis.

6. Et conflata est indignatio mea & furor meus, & succensa est in civitatibus Juda,

CAPUT XLIII.

5. (a) Præceptum illud Domini ad principes & populum in genere datum est, quos Jeremias & Baruch comitati sunt, ut iis voluntatem Domini annuntiarent.

7. (b) Quæ metropolis erat Ægypti, aliàs Taphnis.

9. (c) Quasi fabricans ex iis solium: abscondes sub terra, quasi fundamenta jaceres alicujus ædificii: non verbis solùm, sed & rebus futuram calamitatem iis annuntiat. *In crypta*, in specu; *In porta*, e regione portæ regiæ Pharaonis.

10. (d) Nuntios: veniendi cogitationem & consilium ei injiciam; *Servum meum*, cujus ministerio utor ad punienda aliorum flagitia.

12. (e) Terra Ægypti, spoliis Ægypti; *Et egredietur inde in pace*, sine ulla molestia.

13. (f) Sept. Interpret. statuas Heliopoleos, aut templum in quo Solem adorabant.

CAPUT XLIV.

1. (a) Prope Pelusium. *Et in terra Phatures*, urbs erat Ægypti, quæ & Phetros dicta est.

da; & in plateis Jerusalem: & versæ sunt in solitudinem & vastitatem secundùm diem hanc.

7. Et nunc hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Quare vos facitis malum grande hoc contra animas vestras, ut intereat ex vobis vir & mulier, parvulus & lactens de medio Judæ, nec relinquatur vobis quidquam residuum:

8. Provocantes me in operibus manuum vestrarum, sacrificando diis alienis in terra Ægypti, in quam ingressi estis ut habitetis ibi: & dispereatis, & sitis in maledictionem, & in opprobrium cunctis gentibus terræ?

9. Numquid obliti estis mala patrum vestrorum, & mala regum Juda, & mala uxorum ejus, & mala vestra, & mala uxorum vestrarum, quæ fecerunt in terra Juda, & in regionibus Jerusalem?

10. Non sunt mundati (b) usque ad diem hanc: & non timuerunt, & non ambulaverunt in lege Domini, & in præceptis meis, quæ dedi coram vobis & coram patribus vestris.

11. Ideò hæc dicit Dominus exercituum
* Amos 9. 4. Deus Israel: * Ecce ego ponam faciem meam in vobis in malum: & disperdam omnem Judam.

12. Et assumam reliquias Judæ, qui posuerunt facies suas ut ingrederentur terram Ægypti, & habitarent ibi: & consumentur omnes in terra Ægypti: cadent in gladio & in fame: & consumentur à minimo usque ad maximum, in gladio & in fame morientur: & erunt in jusjurandum, & in miraculum, & in maledictionem, & in opprobrium.

13. Et visitabo super habitatores terræ Ægypti, sicut visitavi super Jerusalem, in gladio, & fame, & peste.

14. Et non erit qui effugiat, & sit residuus de reliquiis Judæorum, qui vadunt ut peregrinentur in terra Ægypti: & revertantur in terram Juda, ad quam ipsi elevant animas suas ut revertantur, & habitent ibi: non revertentur nisi qui fugerint.

15. Responderunt autem Jeremiæ omnes viri, scientes quòd sacrificarent uxores eorum diis alienis: & universæ mulieres, quarum stabat multitudo grandis, & omnis populus habitantium in terra Ægypti in Phatures, dicentes:

16. Sermonem, quem locutus es ad nos in nomine Domini, non audiemus ex te:

17. Sed facientes faciemus omne verbum quod egredietur de ore nostro, ut sacrificemus reginæ (c) cœli, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri, reges nostri, & principes nostri in urbibus Juda, & in plateis Jerusalem: & saturati sumus panibus, & benè nobis erat, malumque non vidimus.

18. Ex eo autem tempore, quo cessavimus sacrificare reginæ cœli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio & fame consumpti sumus.

19. Quòd si nos sacrificamus reginæ cœli, & libamus ei libamina: numquid sine viris nostris fecimus ei placentas ad colendum eam, & libandum ei libamina?

20. Et dixit Jeremias ad omnem populum, adversùm viros, & adversùm mulieres, & adversùm universam plebem, qui responderant ei verbum, dicens:

21. Numquid non sacrificium, quod sacrificastis in civitatibus Juda, & in plateis Jerusalem vos & patres vestri, reges vestri, & principes vestri, & populus terræ, horum recordatus est Dominus, & ascendit (d) super cor ejus?

22. Et non poterat Dominus ultrà portare propter malitiam studiorum vestrorum, & propter abominationes, quas fecistis: & facta est terra vestra in desolationem, & in stuporem, & in maledictum, eò quòd non sit habitator, sicut est dies hæc.

23. Proptereà quòd sacrificaveritis idolis, & peccaveritis Domino, & non audieritis vocem Domini, & in lege, & in præceptis, & in testimoniis ejus non ambulaveritis: idcircò evenerunt vobis mala hæc, sicut est dies hæc.

24. Dixit autem Jeremias ad omnem populum, & ad universas mulieres: Audite verbum Domini omnis Juda, qui estis in terra Ægypti:

25. Hæc inquit Dominus exercituum Deus Israel, dicens: Vos, & uxores vestræ, locuti estis ore vestro, & manibus vestris implestis, dicentes: Faciamus vota nostra, quæ vovimus, ut sacrificemus reginæ cœli, & libemus ei libamina: implestis vota vestra, & opere perpetrastis ea.

26. Ideò audite verbum Domini omnis Juda,

10. (b) Non sunt meliores effecti, postquam puniti sunt.

17. (c) Seu Luna, seu militiæ cœli, universo nempè siderum ordini; seu denique Soli ipsi, qui tum in magna veneratione erat apud Ægyptios: vox enim Hebræa est fœminini generis.

21. & 22. (d) In mentem illius venit; *Sicut est dies hæc*, ut nunc res se habet.

Juda, qui habitatis in terra Ægypti: Ecce ego juravi in nomine meo magno (e), ait Dominus: quia nequaquam ultrà vocabitur nomen meum ex ore omnis viri Judæi, dicentis: Vivit Dominus Deus in omni terra Ægypti.

27. Ecce ego vigilabo super eos in malum, & non in bonum: & consumentur omnes viri Juda, qui sunt in terra Ægypti, gladio & fame, donec penitùs consumantur.

28. Et qui fugerint gladium (f), revertentur de terra Ægypti in terram Juda viri pauci: & scient omnes reliquiæ Juda ingredientium terram Ægypti, ut habitent ibi, cujus sermo compleatur, meus, an illorum.

29. Et hoc vobis signum, ait Dominus, quòd visitem ego super vos in loco isto: ut sciatis quia verè complebuntur sermones mei contra vos in malum.

30. Hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam Pharaonem Ephtee (g) regem Ægypti in manu inimicorum ejus, & in manu quærentium animam illius: sicut tradidi Sedeciam regem Juda in manu Nabuchodonosor regis Babylonis inimici sui, & quærentis animam ejus.

CAPUT XLV.

Deus per Jeremiam arguit Baruch, quòd quereretur se in continuis versari doloribus; cui tamen in cæterorum vastatione pollicetur securitatem.

1. VErbum (a), quod locutus est Jeremias propheta ad Baruch filium Neriæ, cùm scripsisset verba hæc in libro ex ore Jeremiæ, anno quarto Joakim filii Josiæ regis Juda, dicens:

2. Hæc dicit Dominus Deus Israel ad te Baruch:

3. Dixisti: Væ misero mihi, quoniam addidit Dominus dolorem dolori meo: laboravi in gemitu meo, & requiem non inveni.

4. Hæc dicit Dominus: Sic dices ad eum: Ecce quos ædificavi, ego destruo: & quos plantavi, ego evello, & universam terram hanc.

5. Et tu quæris tibi grandia (b)? noli quærere: quia ecce ego adducam malum super omnem carnem, ait Dominus: & dabo tibi animam tuam in salutem in omnibus locis, ad quæcumque perrexeris.

CAPUT XLVI.

Dominus per Jeremiam Pharaoni & Ægypto prænuntiat desolationem, quam inducet Nabuchodonosor; Judæis autem & filiis Israel consolationem tamdem ac liberationem: universis verò gentibus, ad quas Deus illos ejecerat, excidium & ruinam.

1. QUod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra gentes (a),

2. Ad Ægyptum, adversùm exercitum Pharaonis Nechao regis Ægypti, qui erat juxta fluvium Euphraten in Charcamis (b), quem percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, in quarto anno Joakim filii Josiæ regis Juda.

3. Præparate scutum, & clypeum, & procedite ad bellum.

4. Jungite equos, & ascendite equites: state in galeis, polite lanceas, induite vos loricis.

5. Quid igitur? vidi ipsos pavidos, & terga vertentes, fortes eorum cæsos: fugerunt conciti, nec respexerunt: terror undique, ait Dominus.

6. Non fugiat velox, nec salvari se putet fortis: Ad Aquilonem juxta flumen Euphraten victi sunt, & ruerunt.

7. Quis est iste (c), qui quasi flumen ascendit: & veluti fluviorum, intumescunt gurgites ejus?

8. Ægyptus, fluminis instar ascendit, & velut flumina movebuntur fluctus ejus, & dicet: Ascendens operiam terram: perdam civitatem, & habitatores ejus.

9. Ascendite equos, & exultate in curribus, & procedant fortes, Æthiopia & Libyes tenentes scutum, & Lydii (d) arripientes & jacientes sagittas.

10. Dies (e) autem ille Domini Dei exercituum, dies ultionis, ut sumat vindictam de inimicis suis: devorabit gladius, & sa-

26. (e) Per nomen meum ineffabile.
28. (f) Antequam veneris.
30. (g) Ultimus fuit Pharaonum. 70. Pharaonem Vafrem.

CAPUT XLV. 1. (a) Quæ continentur hoc capite, sunt dictata anno decimo octavo ante excidium Jerusalem, de quo cap. 36. Incertum est, an is sit sensus, verbum quod locutus est Jeremias propheta anno quarto Joachim, an verbum quod locutus est, postquam anno quarto Baruch scripsisset verba hæc ex ore Jeremiæ.

5. (b) Quantumcumque tibi innocens videaris, malum commune est, & patienter ferri debet; an tu solus quietem quæris? *Et dabo tibi animam tuam in salutem*: 70. in lucrum; vita erit incolumis.

CAPUT XLVI. 1. (a) Usque ad finem libri vaticinatur.

2. (b) Urbs erat juxta Euphraten, quam obsedit Pharao Nechao, & victus est à Nabuchodonosore.

7. (c) Interrogat ut doceat, non ut discat. *Quasi flumen*, Pharaonis ferociam cum intumescente fluvio comparat.

9. (d) Qui videntur fuisse Asiatici, & Ægyptiis fœderati. *Ascendite*; est ironia.

10. (e) Sic dicitur in quo Deus potentiam suam ostendit, aut in quo judicium aliquod insigne exercet.

& saturabitur, & inebriabitur sanguine eorum: victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis juxta flumen Euphraten.

11. Ascende (f) in Galaad, & tolle resinam, virgo filia Ægypti: frustrà multiplicas medicamina, sanitas non erit tibi.

12. Audierunt gentes ignominiam tuam, & ululatus tuus replevit terram: quia fortis impegit in fortem, & ambo pariter conciderunt.

13. Verbum quod locutus est Dominus ad Jeremiam prophetam, super eo quòd venturus esset Nabuchodonosor rex Babylonis & percussurus (g) terram Ægypti.

14. Annuntiate Ægypto, & auditum facite in Magdalo, & resonet in Memphis, & in Taphnis, dicite: Sta, & præpara te: quia devorabit gladius ea, quæ per circuitum tuum sunt.

15. Quare computruit fortis tuus? non stetit: quoniam Dominus subvertit eum.

16. Multiplicavit ruentes, ceciditque vir ad proximum suum, & dicent: Surge, & revertamur ad populum nostrum, & ad terram nativitatis nostræ, à facie gladii columbæ (h).

17. Vocate nomen Pharaonis regis Ægypti, tumultum (i) adduxit tempus.

18. Vivo ego (inquit Rex, Dominus exercituum nomen ejus) quoniam sicut Thabor (k) in montibus, & sicut Carmelus in mari, veniet.

19. Vasa (l) transmigrationis fac tibi habitatrix filia Ægypti, quia Memphis in solitudinem erit, & deseretur, & inhabitabilis erit.

20. Vitula (m) elegans atque formosa Ægyptus: stimulator ab Aquilone veniet ei.

21. Mercenarii (n) quoque ejus, qui versabantur in medio ejus, quasi vituli saginati versi sunt, & fugerunt simul, nec stare potuerunt: quia dies interfectionis eorum venit super eos, tempus visitationis eorum.

22. Vox ejus quasi æris (o) sonabit: quoniam cum exercitu properabunt, & cum securibus venient ei, quasi cædentes ligna.

23. Succiderunt (p) saltum ejus, ait Dominus, qui supputari non potest: multiplicati sunt super locustas, & non est eis numerus.

24. Confusa est filia Ægypti, & tradita in manus populi Aquilonis.

25. Dixit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego visitabo (q) super tumultum Alexandriæ, & super Pharaonem, & super Ægyptum, & super deos ejus, & super reges ejus, & super Pharaonem, & super eos qui confidunt in eo.

26. Et dabo eos in manus quærentium animam eorum, & in manus Nabuchodonosor regis Babylonis, & in manus servorum ejus: & post hæc habitabitur (r) sicut diebus pristinis, ait Dominus.

27. * Et tu ne timeas serve meus Jacob, & ne paveas Israel: quia ecce ego salvum te faciam de longinquo, & semen tuum de terra captivitatis tuæ: & revertetur Jacob, & requiescet, & prosperabitur: & non erit qui exterreat eum. *Isa. 43. 5. & 44. 2.

28. Et tu noli timere serve meus Jacob, ait Dominus: quia tecum ego sum, quia ego consumam cunctas gentes, ad quas ejeci te: te verò non consumam, sed castigabo te in judicio (f), nec quasi innocenti parcam tibi.

CAPUT XLVII.

Excidium prædicitur Palæsthinorum, Tyri, Sidonis, Gazæ, & Ascalonis.

1. QUod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam contra Palæsthinos, antequam percuteret Pharao Gazam (a):

2. Hæc

11. (f) Sarcasmus est, aut irrisio. *Surge, & revertamur*; ita loquuntur Ægyptii longius remoti, vel copiæ auxiliares; *Virgo filia Ægypti*: Hebræi civitatem omnis exultatem per metaphoram vocant virginem.

13. (g) Hoc est alterum vaticinium postea impletum.

16. (h) Nabuchodonusor qui instar columbæ advolabit. *Surge*, Regis auxiliares copias inducit loquentes.

17. (i) Est genus prophetiæ, quod constat nominum impositione, qua scilicet id quod venturum est, declaratur: Hebr. *Vocate-Saon*, seu conturbationem; quam *adduxit tempus*, quam Ægypto superinduxit tempus infelicis conflictus, & excidii, quod sibi arcessivit Pharao Chaldæos irritando.

18. (k) Eminere, *Et sicut Carmelum in mari*, juxta mare procurrere verum est, ita clades insignis Ægypto est obventura.

19. (l) Res ad transmigrationem necessarias.

20. (m) Vitulam appellat, quòd dives esset, deliciis abundans, & instar vitulæ pinguis lascivirer. Alludit ad Apim deum Ægyptiorum; *Stimulator*, hactenùs indomita fuit, & stimulum non sensit.

21. (n) Milites mercede conducti.

22. (o) Magnum & querulum sonum edet.

23. (p) Succident Ægyptum seu habitatores ejus tamquam silvam.

25. (q) Puniam; *Super tumultum*, turbam magnam; *Alexandriæ*, Hebr. *Ammon no*, urbem quæ vocatur multa, seu multi populi; commune est nomen Ammon, quod determinatur a propheta ad *no*. Sic ab Ezechiele vocatur imperium Ægypti, quod postea ab Alexandro vocatum est Alexandria.

26. (r) Post 40. annos: Ezech. 29.

28. (f) Clementer ut filium: judicium enim hic opponitur iræ & furori: castigabo ut pater, non ut hostis; justo quidem judicio, sed cum misericordia conjuncto.

1. (a) Anno 9. Sedeciæ; vel ut alii volunt anno 4. Joachim: quæ clades ab Austro veniens non suffecit expiandis sceleribus vestris: longè gravior vobis imminet ab Aquilone, à Chaldæis, unde copiæ militares ascendunt instar torrentium. CAPUT XLVII.

2. Hæc dicit Dominus: Ecce aquæ ascendunt ab Aquilone, & erunt quasi torrens inundans, & operient terram & plenitudinem ejus, urbem & habitatores ejus: clamabunt homines, & ululabunt omnes habitatores terræ,

3. A strepitu pompæ (b) armorum, & bellatorum ejus, à commotione quadrigarum ejus, & multitudine rotarum illius. Non respexerunt patres filios manibus dissolutis.

4. Pro adventu (c) diei, in quo vastabuntur omnes Philisthiim, & dissipabitur Tyrus, & Sidon cum omnibus reliquis auxiliis suis: depopulatus est enim Dominus Palæsthinos, reliquias insulæ Cappadociæ.

5. Venit calvitium (d) super Gazam: conticuit Ascalon, & reliquiæ vallis earum: usquequò concideris?

6. O mucro (e) Domini, usquequò non quiesces? Ingredere in vaginam tuam, refrigerare, & sile.

7. Quomodo quiescet, cùm Dominus præceperit ei adversùs Ascalonem, & adversùs maritimas ejus regiones, ibique condixerit illi?

CAPUT XLVIII.

Prædicit Dominus vastationem Moab & omnium urbium ejus, sed in novissimis diebus captivitatem eorum relaxandam: maledictus dicitur faciens opus Domini fraudulenter.

1. AD Moab hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Væ super Nabo (a), quoniam vastata est, & confusa: capta est Carjathaim: confusa est fortis, & tremuit.

2. Non est ultrà exultatio in Moab contra Hesebon (b): cogitaverunt malum. Venite, & disperdamus eam de gente: ergo silens conticesces, sequeturque te gladius.

3. Vox clamoris de Oronaim: vastitas, & contritio magna.

4. Contrita est Moab: annuntiate clamorem parvulis ejus.

5. Per ascensum (c) enim Luith plorans ascendet in fletu: quoniam in descensu Oronaim hostes ululatum contritionis audierunt:

6. Fugite, salvate animas vestras: & eritis * quasi myricæ (d) in deserto. * Sup. 17. 6.

7. Pro eo enim quòd habuisti fiduciam in munitionibus (e) tuis, & in thesauris tuis, tu quoque capieris: & ibit Chamos in transmigrationem, sacerdotes ejus, & principes ejus simul.

8. Et veniet prædo ad omnem urbem, & urbs nulla salvabitur: & peribunt valles, & dissipabuntur campestria: quoniam dixit Dominus:

9. Date florem (f) Moab, quia florens egredietur: & civitates ejus desertæ erunt, & inhabitabiles.

10. Maledictus, qui facit opus Domini fraudulenter (g): & maledictus, qui prohibet gladium suum à sanguine.

11. Fertilis fuit Moab ab adolescentia sua, & requievit (h) in fæcibus suis: nec transfusus est de vase in vas, & in transmigrationem non abiit: idcircò permansit gustus ejus in eo, & odor ejus non est immutatus.

12. Propereà ecce dies veniunt, dicit Dominus: & mittam ei ordinatores (i), & stratores laguncularum, & sternent eum, & vasa ejus exhaurient, & lagunculas eorum collident.

13. Et

3. (b) Propter strepitum bellici apparatus. *Non respexerunt*, de seipsis soliciti, quasi paralysi affecti.

4. (c) Propter tempus calamitosum: *Reliquias insulæ Cappadociæ*: fortè Cyprum, aut novam Tyrum intelligit. Vox Hebræa eadem est quæ Genes. 10. 14. Hanc quidam verterunt Cappadoces, qui maris littora à Gaza Ægyptum usque incolebant. *Insula Cappadociæ*; an Nili insulæ? *Reliquias*, populos qui Hevæos expugnarunt, & Palæsthini dicti sunt, nonnulli intelligunt. Adrichomius Cappadociam urbem ponit juxta Libanum propè Tyrum.

5. (d) Expilatio rerum omnium. *Usquequò concideris*, amarè lugebis, & more gentium discindes vultum, & manus. *Conticuit Ascalon*, prorsùs excisa est, & eversa.

6. (e) An fortè gladius Regis Babylonis, cujus ministerio utebatur Deus? *Usquequò non quiesces*: Satis sævisti, quiesce: sed mox sibimet respondet propheta, *Quomodò quiescet?* Decretum Domini est, ut gladius sæviat usque ad internecionem. Gladius etiam rectè intelligitur vindicta Dei punientis.

CAPUT XLVIII. 1. (a) Moabitarum civitatem.

2. (b) Ambæ æmulæ & eversæ.

5. (c) Hoc desumptum est ex cap. 15. Isaiæ: urbs erat situ ipso munitior, vel ut aliis placet, mons in quem Moabitæ fugientes se receperunt.

6. (d) Humiles, steriles, & solitarii, myricæ, vulgo, *de la bruiere*.

7. (e) In divitiis tuis.

9. (f) Floribus coronate vos quantum libuerit: sed civitates vestræ erunt desertæ, sinite florere Moab. Vatablus, *Date alam Moab, quia volans volabit*, In Chaldæam.

10. (g) Non bona fide, 70. negligenter. Decretum est Dei ut regiones Moab vastentur: quare omnis miles seriò vindictam illam perficiat. Quæ sententia aptari solet Clericis, qui Officium ecclesiasticum cursim legunt, aut decantant.

11. (h) Pravos suos mores retinuit, ut vasa quibus vina diutiùs retinentur. *Idcircò permansit gustus in eo*; idem sapor, eadem superbia. Moab vino calido & recenti similis requievit in suis fæcibus, saporem suum fæculentum & austerum retinet; *Et non abiit in transmigrationem*, numquam in exilium abductus est, quo defæcari potuisset instar vini, cùm è vase in vas transfunditur: in sua prosperitate mansit, atque ut vinum vim suam conservavit.

12. (i) Qui lagunculas & dolia humi sternant, & vinum ex uno vase in aliud transferant; deinde *lagunculas collidant*, urbes evertant.

13. Et confundetur Moab à Chamos (k), * sicut confusa est domus Israel à Bethel, in qua habebat fiduciam.

* 3. Reg. 12. 29.

14. Quomodo dicitis: Fortes sumus, & viri robusti ad præliandum?

15. Vastata est Moab, & civitates illius succiderunt (l): & electi juvenes ejus descenderunt in occisionem: ait rex, Dominus exercituum nomen ejus.

16. Propè est interitus Moab ut veniat: & malum ejus velociter accurret nimis.

17. Consolamini eum omnes, qui estis in circuitu ejus: & universi, qui scitis nomen ejus, dicite. Quomodo confracta est virga (m) fortis, baculus gloriosus?

18. Descende de gloria, & sede in siti, habitatio filiæ Dibon (n): quoniam vastator Moab ascendit ad te, dissipavit munitiones tuas.

19. In via sta, & prospice habitatio Aroer (o): interroga fugientem: & ei, qui evasit, dic: Quid accidit?

20. Confusus est Moab, quoniam victus est: ululate, & clamate, annuntiate in Arnon, quoniam vastata est Moab.

21. Et judicium venit ad terram campestrem: super Helon, & super Jasa, & super Mephaath,

22. Et super Dibon, & super Nabo, & super domum Deblathaim,

23. Et super Carjathaim, & super Bethgamul, & super Bethmaon,

24. Et super Carioth, & super Bosra, & super omnes civitates terræ Moab, quæ longè, & quæ propè sunt.

25. Abscissum est cornu Moab, & brachium ejus contritum est, ait Dominus.

26. Inebriate (p) eum, quoniam contra Dominum erectus est: & allidet manum Moab in vomitu suo, & erit in derisum etiam ipse.

27. Fuit enim in derisum)q) tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua quæ adversùm illum locutus es, captivus duceris.

28. Relinquite civitates, & habitate in petra (r) habitatores Moab: & estote quasi columba nidificans in summo ore foraminis.

29. * Audivimus superbiam Moab, superbus est valdè: sublimitatem ejus, & arrogantiam, & superbiam, & altitudinem cordis ejus.

* Isa. 16. 6.

30. Ego scio, ait Dominus, jactantiam ejus: & quòd non sit juxta eam (s) virtus ejus, nec juxta quod poterat, conata sit facere.

31. Ideò super Moab ejulabo, & ad Moab universam clamabo, ad viros (t) muri fictilis lamentantes.

32. De planctu Jazer (u) plorabo tibi vinea Sabama: propagines tuæ transierunt mare, usque ad mare Jazer pervenerunt: super messem tuam, & vindemiam tuam prædo irruit.

33. * Ablata est lætitia (x) & exultatio de Carmelo, & de terra Moab, & vinum de torcularibus sustuli: nequaquam calcator uvæ solitum celeuma cantabit.

* Isa. 16. 10.

34. De clamore Hesebon usque Eleale, & Jasa, dederunt vocem suam: à Segor usque ad Oronaim vitula conternante (y): aquæ quoque Nemrim pessimæ erunt.

35. Et auferam de Moab, ait Dominus, offerentem in excelsis, & sacrificantem diis ejus.

36. Propterea cor meum ad Moab (z) quasi tibiæ resonabit: & cor meum ad viros muri fictilis dabit sonitum tibiarum: quia plus fecit, quàm potuit, idcircò perierunt.

37. * Omne enim caput calvitium, & omnis barba rasa erit: in cunctis manibus (a) colligatio, & super omne dorsum cilicium.

* Isa. 15. 2. Ezech. 7. 18.

38. Super omnia tecta Moab, & in plateis ejus, omnis planctus: quoniam con-

13. (k) Fiducia quam in Chamos, seu in idolo posuerat, cum fallet: unde & pudore suffundetur. *Sicut confusa est*; Bethel locus erat sacer, profanatus ab idolis; vocatus est Bethaven, id est, domus idoli.

15. (l) Plebs imbellis ducetur in captivitatem, milites occidentur.

17. (m) Regnum tam potens: nam virga & baculus regnum significant.

18. (n) Id est, fluentis; popule Dibon, qui antea de aquarum & aliarum rerum copia gloriabaris; *Sede in siti*, & inopia.

19. (o) Civitas Ammonitarum.

26. (p) Vino furoris Dei, ut quasi ebrius ubique impingat, manus allidet ad terram, & præ ebrietate vomet; *Et erit in derisum etiam ipse*, sicut derisit Israel, cùm ab hostibus vastaretur.

27. (q) Cùm in captivitatem abductus es. *Quasi inter fures reperisses eum*; nam fures deprehensi irridentur, & conviciis afficiuntur ab omnibus.

28. (r) In rupibus montium.

30. (s) Superbiam; *Virtus ejus*, quæ jactantiæ respondeat; *Nec juxtà quod poterat, conata sit facere*, quòd non consuluerit vires suas.

31. (t) Propter viros qui muris lateritiis muniuntur.

32. (u) Duæ erant civitates Jazer & Sabama vicinæ, de quibus Isaiæ 16. 9. *Propter fletum Jazer plorabo tibi vinea Sabama*, 70. Juxta fletum Jazer plangam te vinea Sabama, urbs Sabama; *Propagines tuæ transierunt mare*, multitudo civium tuorum usque ad mare excurrebat, nimis fertilis eras, amputari sarmenta oportuit.

33. (x) Qua messores & vindemiatores solent exultare; *De Carmelo*, vox illa appellativè pro monte fertili sumitur.

34. (y) Triennem: vitula triennis dicitur, fortis, exultans: conternare est tertium annum agere; ut Isaiæ 15. *Pessimæ erunt*, præ multitudine hostium cas calcantium.

36. (z) Propter Moab; *Quasi tibia resonabit*, gemet ut tibia carmen lugubre resonans.

37. (a) Hebr. Incisis ex more eorum.

contrivi Moab sicut vas inutile, ait Dominus.

39. Quomodo victa est, & ululaverunt? quomodo dejecit cervicem Moab, & confusus est? Eritque Moab in derisum, & in exemplum omnibus in circuitu suo:

40. Hæc dicit Dominus: Ecce quasi aquila (b) volabit, & extendet alas suas ad Moab.

41. Capta est Carioth, & munitiones comprehensæ sunt: & erit cor fortium Moab in die illa, sicut cor mulieris parturientis.

42. Et cessabit Moab esse populus: quoniam contra Dominum gloriatus est.

43. Pavor (c), & fovea, & laqueus super te ò habitator Moab, dicit Dominus.

* Isa. 24. 18. 44. * Qui fugerit à facie pavoris, cadet in foveam: & qui conscenderit de fovea, capietur laqueo: adducam enim super Moab annum visitationis eorum, ait Dominus.

45. In umbra Hesebon steterunt de laqueo fugientes: quia ignis egressus est de Hesebon, & flamma de medio Seon, & devorabit partem Moab, & verticem (d) filiorum tumultus.

46. Væ tibi Moab, periisti popule Chamos: quia comprehensi sunt filii tui, & filiæ tuæ in captivitatem.

47. Et convertam (e) captivitatem Moab in novissimis diebus, ait Dominus. Huc usque judicia Moab.

CAPUT XLIX.

Desolatio Ammon, Idumæa, Damasci, Cedar, regnorumque Asor & Ælam prænuntiatur; captivitas autem filiorum Ammon & Ælam tandem solvenda.

1. AD filios Ammon. Hæc dicit Dominus: Numquid non filii sunt Israel (a)? aut hæres non est ei? Cur igitur hæreditate possedit Melchom, Gad: & populus ejus in urbibus ejus habitavit?

2. Ideò ecce dies veniunt, dicit Dominus: & auditum faciam super Rabbath (b) filiorum Ammon fremitum prælii, & erit in tumultum dissipata, filiæque ejus igni succendentur, & possidebit Israel possessores suos, ait Dominus.

3. Ulula Hesebon, quoniam vastata est Hai: clamate filii Rabbath, accingite vos ciliciis: plangite & circuite (c) per sepes: quoniam Melchom in transmigrationem ducetur, sacerdotes ejus & principes ejus simul.

4. Quid gloriaris in vallibus (d)? defluxit vallis tua, filia delicata, quæ confidebas in thesauris tuis, & dicebas: Quis veniet ad me?

5. Ecce ego inducam super te terrorem, ait Dominus Deus exercituum, ab omnibus qui sunt in circuitu tuo: & dispergemini singuli à conspectu vestro, nec erit qui congreget fugientes.

6. Et post (e) hæc reverti faciam captivos filiorum Ammon, ait Dominus.

7. Ad Idumæam. Hæc dicit Dominus exercituum: Numquid non ultrà est sapientia in Theman? Periit consilium à filiis (f), inutilis facta est sapientia eorum.

8. Fugite & terga vertite, descendite in voraginem habitatores Dedan (g): quoniam perditionem Esau adduxi super eum, tempus visitationis ejus.

9. Si vindemiatores venissent super te, non reliquissent racemum: si fures in nocte, rapuissent quod sufficeret sibi.

10. Ego verò discooperui Esau (h), revelavi abscondita ejus, & celari non poterit: vastatum est semen ejus, & fratres ejus, & vicini ejus, & non erit.

11. Relinque pupillos (i) tuos: ego faciam eos vivere: & viduæ tuæ in me sperabunt.

12. Quia hæc dicit Dominus: Ecce quibus non erat judicium ut biberent calicem (k), bibentes bibent: & tu quasi innocens

40. (b) Hostis: *Et extendet alas suas*, exercitus ad Moab.

43. (c) Hostilis gladius; *& fovea*, casus improvisus; *& laqueus*, insidiæ: per hæc tria, cetera calamitatum genera intelliguntur. Ita Isaias 24. 17.

45. (d) Nobiliorem partem tumultuantium Moabitarum, vel duces & principes. *Hesebon*, qui hostium insidias effugient, se in fidem Hesebon tradent: *Et flamma de medio Seon*, urbs erat Moabitarum: videtur alludere ad rem præteritam. Numeror. 21. 26.

47. (e) Cùm Cyrus eos dimittet, vel cùm Christus eos à captivitate dæmonis liberabit.

CAPUT XLIX. 1. (a) Israeli, quòd vos Ammonitæ captivorum bona & possessiones invaseritis? *Melchom*, idolum Ammonitarum, vel regem significat, ut 1. Paral. 20. *Tulit David coronam Melchom, seu regis*; ex 2. Reg. 12. Tribus Gad vicina erat Ammonitarum, qui eam invaserant regionem.

2. (b) Urbs erat Arabiæ metropolis Ammonitarum, quæ postea dicta est Philadelphia. *Auditum faciam*, efficiam ut audiatur. Hoc impletum est à Juda Machabæo, l. 1. Mach. 5.

3. (c) Quærentes latebras.

4. (d) In locis fertilibus; *Defluxit vallis tua*, vastata est.

6. (e) In novissimis diebus. *Inutilis facta est*, corrupta.

7. (f) Sept. Interpr. A sapientibus.

8. (g) Dedan nepos Abrahæ & Ceturæ, Gen. 25.

10. (h) Idumæam. Fures non possunt furari omnia: nam multa sunt ita abscondita, ut ab iis inveniri non possint; ego verò sic nudabo Idumæam, ut omnia vastentur ab hostibus.

11. (i) Sed nulli erunt, vel à me solo servari poterunt; nihil vobis proderunt speluncæ, & latebræ.

12. (k) Judæi, quos comparatione vestri non erat

nocens relinqueris? Non eris innocens, sed bibens bibes.

13. Quia per memetipsum juravi, dicit Dominus, quòd in solitudinem, & in opprobrium, & in desertum, & in maledictionem erit Bosra (l): & omnes civitates ejus erunt in solitudines sempiternas.

*Abd. 1. 1. 14. * Auditum audivi à Domino, & legatus (m) ad gentes missus est: Congregamini, & venite contra eam, & consurgamus in prælium:

15. Ecce enim parvulum dedi te in gentibus, contemptibilem inter homines.

16. Arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui: qui habitas in cavernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem

*Abd. 1. 4. collis. * Cùm exaltaveris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.

17. Et erit Idumæa deserta: omnis qui transibit per eam, stupebit, & sibilabit super omnes plagas ejus.

*Gen. 19. 24. 18. * Sicut subversa est Sodoma, & Gomorrha, & vicinæ ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis.

*Inf. 50. 44. 19. * Ecce quasi leo (n) ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam: quia subitò currere faciam eum ad illam: & quis erit electus, quem præponam ei? quis enim similis mei? & quis

*Job 41. 1. sustinebit me? * & quis est iste pastor, qui resistat vultui meo?

20. Proptereà audite (o) consilium Domini, quod iniit de Edom: & cogitationes ejus, quas cogitavit de habitatoribus Theman: Si non dejecerint eos parvuli gregis, nisi dissipaverint cum eis habitaculum eorum.

21. A voce ruinæ eorum commota est terra: clamor in mari rubro auditus est vocis ejus.

22. Ecce quasi aquila ascendet, & avolabit: & expandet alas suas super Bosran: & erit cor fortium Idumææ in die illa, quasi cor mulieris parturientis.

23. Ad Damascum (p): Confusa est Emath, & Arphad: quia auditum pessimum audierunt, turbati sunt in mari: præ sollicitudine quiescere non potuit.

24. Dissoluta est Damascus, versa est in fugam, tremor apprehendit eam: angustia & dolores tenuerunt eam quasi parturientem.

25. Quomodo dereliquerunt civitatem laudabilem, urbem lætitiæ?

26. Ideò cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes viri prælii conticescent in die illa, ait Dominus exercituum.

27. Et succendam ignem in muro Damasci, & devorabit mœnia Benadad.

28. Ad Cedar (q), & ad regna Asor, quæ percussit Nabuchodonosor rex Babylonis. Hæc dicit Dominus: Surgite, & ascendite ad Cedar, & vastate filios orientis.

29. Tabernacula eorum, & greges eorum capient: pelles eorum, & omnia vasa eorum, & camelos eorum tollent sibi: & vocabunt super eos formidinem in circuitu.

30. Fugite, abite vehementer, in voraginibus sedete, qui habitatis Asor, ait Dominus: iniit enim contra vos Nabuchodonosor rex Babylonis consilium, & cogitavit adversùm vos cogitationes.

31. Consurgite, & ascendite ad gentem quietam (r), & habitantem confidenter, ait Dominus: non ostia, nec vectes eis: soli habitant.

32. Et erunt cameli eorum in direptionem, & multitudo jumentorum in prædam: & dispergam eos in omnem ventum, qui sunt attonsi (s) in comam: & ex omni confinio eorum adducam interitum super eos, ait Dominus.

33. Et erit Asor in habitaculum draconum, deserta usque in æternum: non manebit ibi vir, nec incolet eam filius hominis.

34. Quod factum est verbum Domini ad Jeremiam prophetam adversùs Ælam, in principio regni Sedeciæ regis Juda, dicens:

35. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego confringam arcum Ælam, & summam (t) fortitudinem eorum.

36. Et

æquum tam severè puniri, vel quibus per ætatem non erat judicium, quo bonum à malo secernerent.

13. (l) Civitas Idumææ princeps.

14. (m) A Nabuchodonosore ad gentes sibi subjectas.

19. (n) Chaldæus; *Ascendet de superbia Jordanis*, transmisso Jordane messis tempore, cùm intumescit; *Ad pulchritudinem robustam*, ad expugnandas arces tuas & urbes, pulchras & robustas. *Et quis erit electus*, quem præponam ei, seu perficiam Idumææ ad resistendum? *Quis est iste pastor*? seu rex. Vel *quasi leo*, quem intumescentes Jordanis aquæ è spelunca exire cogunt.

20. (o) Quid Dominus decreverit. *Si non dejecerint*, forma jurantis usitata: Si vilissimi Chaldæorum eos non vicerint, nolo mihi in posterum credatis.

23. (p) Ponit Damascum pro Syria. *Turbati sunt in mari*, tamquam in mari: nam in Hebræo sæpè subauditur nota similitudinis.

28. (q) Urbs est Arabiæ desertæ. Asor & Cedar, Agarenorum duæ metropoles.

31. (r) Pace abundantem, sine ostiis, aut vectibus, quæ extra urbes habitat. Est apostrophe ad Chaldæos, quos adhortatur ut veniant contra Agarenos.

32. (s) Qui secundùm aures comam tondebant.

35. (t) Fortè, summam fortitudinis ejus.

36. Et inducam super Ælam (u) quatuor ventos à quatuor plagis cœli: & ventilabo eos in omnes ventos istos: & non erit gens, ad quam non perveniant profugi Ælam.

37. Et pavere faciam Ælam coram inimicis suis, & in conspectu quærentium animam eorum: & adducam super eos malum, iram furoris mei, dicit Dominus: & mittam post eos gladium donec consumam eos.

38. Et ponam solium meum in Ælam, & perdam inde reges & principes, ait Dominus.

39. In novissimis autem diebus reverti faciam captivos Ælam, dicit Dominus.

CAPUT L.

Babylon quæ in captivitate affligit filios Israel, penitùs diripenda à regibus Aquilonis.

1. VErbum quod locutus est Dominus de Babylone, & de terra Chaldæorum in manu Jeremiæ prophetæ.

2. Annuntiate in gentibus, & auditum facite: levate signum, prædicate, & nolite celare: dicite: Capta est Babylon, confusus est Bel, victus est Merodach, (a), confusa sunt sculptilia ejus, superata sunt idola eorum.

3. Quoniam ascendit contra eam gens ab Aquilone (b), quæ ponet terram ejus in solitudinem: & non erit qui habitet in ea ab homine usque ad pecus: & moti sunt, & abierunt.

4. In diebus illis, & in tempore illo, ait Dominus: venient (c) filii Israel, ipsi & filii Juda simul: ambulantes & flentes properabunt, & Dominum Deum suum quærent.

5. In Sion interrogabunt viam (d), huc facies eorum. Venient, & apponentur ad Dominum fœdere sempiterno, quod nulla oblivione delebitur.

6. Grex perditus (e) factus est populus meus: pastores eorum seduxerunt eos, feceruntque vagari in montibus: de monte in collem transierunt, obliti sunt cubilis sui.

7. Omnes, qui invenerunt, comederunt eos: & hostes eorum dixerunt: Non peccavimus: pro eo quòd peccaverunt Domino decori justitiæ, & expectationi patrum eorum Domino.

8. Recedite de medio Babylonis, & de terra Chaldæorum egredimini: & estote quasi hœdi ante gregem.

9. Quoniam ecce ego suscito, & adducam in Babylonem congregationem gentium magnarum de terra Aquilonis: & præparabuntur adversùs eam, & inde capietur: sagitta ejus, quasi viri fortis interfectoris, non revertetur vacua.

10. Et erit Chaldæa in prædam: omnes vastantes eam replebuntur, ait Dominus.

11. Quoniam exultatis, & magna loquimini, diripientes hæreditatem meam: quoniam effusi estis sicut vituli super herbam, & mugistis sicut tauri.

12. Confusa est mater (f) vestra nimis, & adæquata pulveri, quæ genuit vos: ecce novissima erit in gentibus, deserta, invia, & arens.

13. Ab ira Domini non habitabitur, sed redigetur tota in solitudinem: omnis, qui transibit per Babylonem, stupebit, & sibilabit super universis plagis ejus.

14. Præparamini (g) contra Babylonem per circuitum omnes qui tenditis arcum: debellate eam, non parcatis jaculis: quia Domino peccavit.

15. Clamate adversùs eam, ubique dedit manum (h). ceciderunt fundamenta ejus, destructi sunt muri ejus, quoniam ultio Domini est: ultionem accipite de ea; sicut fecit, facite ei.

16. Disperdite satorem de Babylone, & tenentem falcem in tempore messis: à facie gladii columbæ (i) unusquisque ad populum suum convertetur, & singuli ad terram suam fugient.

17. Grex dispersus Israel, leones ejecerunt eum: primus comedit eum rex Assur (k): iste novissimus exossavit eum Nabuchodonosor rex Babylonis.

18. Pro-

36. (u) Elamitæ à plerisque Persæ intelliguntur; aut fortè Ælam est Persidis pars quædam.

CAP. L. 2. (a) Evilmerodach, aut Baltassar. Nam à primo Chaldæorum rege sic alii dici possunt: alii idolum Chaldæorum designari putant.

3. (b) Unde copiæ auxiliares Darii & Cyri prodierunt ex Armenia, Hircania &c.

4. (c) Decem tribus, ac duæ Juda & Benjamin. *Ambulantes & flentes properabunt*; alii gaudebant de reditu, alii plorabant, quòd viderent urbem destructam, templum exustum. *Et Dominum suum quærent*; quod ad tempus Christi magis pertinet.

5. (d) Ad Ecclesiam; *Apponentur ad Dominum*, adjungentur Christo; *Fœdere sempiterno*, Evangelico.

6. (e) Populus meus gregi erranti similis hactenùs fuit; *Comederunt eos*, his prædæ fuerunt.

12. (f) Babylon.

14. (g) Oppugnate; instruite aciem contra Babylonem. *Quia Domino peccavit*; aut sæviendo nimis, aut vasa sacra profanantes.

15. (h) Victa est; vel solutæ sunt manus ejus & perterritæ.

16. (i) Aut Darii, aut Cyri, justitiæ Dei ministri.

17. (k) Càm decem tribus adduxit, sed Chaldæus ossa ejus, duas tribus comminuit; *Iste novissimus exossavit eum*, fortitudinem ejus & robur contrivit, & templum evertit.

18. Propterea hæc dicit Dominus exercituum Deus Israel: Ecce ego visitabo regem Babylonis, & terram ejus, sicut visitavi regem Assur:

19. Et reducam Israel ad habitaculum suum: & pascetur Carmelum (l) & Basan, & in monte Ephraim & Galaad saturabitur anima ejus.

20. In diebus illis, & in tempore illo, ait Dominus, quæretur (m) iniquitas Israel, & non erit: & peccatum Juda, & non invenietur: quoniam propitius ero eis, quos reliquero.

21. Super terram dominantium ascende, & super habitatores ejus visita, dissipa, & interfice quæ post eos sunt, ait Dominus: & fac juxta omnia quæ præcepi tibi.

22. Vox belli in terra, & contritio magna.

23. Quomodo confractus est, & contritus malleus universæ terræ? quomodo versa est in desertum Babylon in gentibus?

24. Illaqueavi te, & capta es Babylon, & nesciebas: inventa es & apprehensa: quoniam Dominum provocasti.

25. Aperuit Dominus thesaurum (n) suum, & protulit vasa iræ suæ: quoniam opus est Domino Deo exercituum in terra Chaldæorum.

26. Venite ad eam ab extremis finibus, aperite ut exeant qui conculcent eam: tollite de via lapides, & redigite in acervos, & interficite eam: nec sit quidquam reliquum.

27 Dissipate universos fortes ejus, descendant in occisionem: væ eis, quia venit dies eorum, tempus visitationis eorum.

28. Vox fugientium (o), & eorum qui evaserunt de terra Babylonis, ut annuntient in Sion ultionem Domini Dei nostri, ultionem templi ejus.

29. Annuntiate in Babylonem plurimis, omnibus qui tendunt arcum: consistite adversùs eam per gyrum, & nullus evadat: reddite ei secundùm opus suum: * juxta omnia quæ fecit, facite illi: quia contra Dominum erecta est, adversùm Sanctum Israel.

* Inf. 51. 49.

30. Idcircò cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes viri bellatores ejus conticescent in die illa, ait Dominus.

31. Ecce ego ad te superbe, dicit Dominus Deus exercituum: quia venit dies tuus, tempus visitationis tuæ.

32. Et cadet superbus, & corruet, & non erit qui suscitet eum: & succendam ignem in urbibus ejus, & devorabit omnia in circuitu ejus.

33. Hæc dicit Dominus exercituum: Calumniam sustinent filii Israel, & filii Juda simul: omnes, qui ceperunt eos, tenent, nolunt dimittere eos.

34. Redemptor eorum fortis, Dominus exercituum nomen ejus, judicio defendet causam eorum, ut exterreat terram, & commoveat habitatores Babylonis.

35. Gladius ad Chaldæos, ait Dominus, & ad habitatores Babylonis, & ad principes, & ad sapientes ejus.

36. Gladius ad divinos ejus, qui stulti erunt: gladius ad fortes illius, qui timebunt.

37. Gladius ad equos ejus, & ad currus ejus, & ad omne vulgus, quod est in medio ejus: & erunt quasi mulieres: gladius ad thesauros ejus, qui diripientur.

38. Siccitas (p) super aquas ejus erit, & arescent: quia terra sculptilium est, & in portentis gloriantur.

39. Propterea habitabunt dracones cum faunis ficariis (q): & habitabunt in ea struthiones: & non inhabitabitur ultrà usque in sempiternum, nec extruetur usque ad generationem & generationem.

40. * Sicut subvertit Dominus Sodomam & Gomorrham, & vicinas ejus, ait Dominus: non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis.

* Gen. 19. 24.

41. Ecce populus venit ab Aquilone, & gens magna, & reges multi consurgent à finibus terræ.

42. Arcum & scutum apprehendent: crudeles sunt & immisericordes: vox eorum quasi mare sonabit: & super equos ascendent, sicut vir paratus ad prælium contra te filia Babylon.

43. Audivit rex Babylonis famam eorum, & dissolutæ sunt manus ejus: angustia apprehendit eum, dolor quasi parturientem.

44. Ecce

19. (l) In Carmelo.
20. (m) Hæc ad Christum pertinent: eò spectat hæc prophetia.
25. (n) Ubi sunt arma iræ suæ, armamentarium suum.
28. (o) Judæorum, cùm obsideretur Babylon.
38. (p) Derivatione Euphratis per fossas aditus patuit militibus, Xenophon l. 7. Nam Cyrus Euphratem derivavit in alia loca per apertas fossas, eumque exsiccavit.

39. (q) Dæmonibus, qui se ostendunt hominibus forma partim caprina, partim humana, & fingunt se caprificis, seu ficis silvestribus ali: Hebr. Cum noctuis & felibus silvestribus. Babylonii in idolis monstruosis spem omnem suam reponebant. *Non habitabitur ultra*; hæc prophetia non simul, sed successivè impleta est; capta primùm à Cyro Babylone, tum mœnibus nudata à Dario Hystaspis filio, deinde à Seleuco civibus & opibus suis spoliata.

44. * Ecce quasi leo ascendet de superbia Jordanis ad pulchritudinem robustam: quia subitò currere faciam eum ad illam: & quis erit electus, quem præponam ei? quis est enim similis mei? & quis sustinebit me? * & quis est iste pastor, qui resistat vultui meo?

* Sup. 49. 19. * Job 41. 2.

45. Propterea audite consilium Domini, quod mente concepit adversùm Babylonem: & cogitationes ejus, quas cogitavit super terram Chaldæorum: Nisi detraxerint eos parvuli gregum, nisi dissipatum fuerit cum ipsis habitaculum eorum.

46. A voce captivitatis Babylonis commota est terra, & clamor inter gentes auditus est.

CAPUT LI.

Mala quæ à regibus Medorum Babyloni impendent, prædicuntur.

1. HÆc dicit Dominus: Ecce ego suscitabo (a) super Babylonem & super habitatores ejus, qui cor suum levaverunt contra me, quasi ventum pestilentem.

2. Et mittam in Babylonem ventilatores (b), & ventilabunt eam, & demolientur terram ejus: quoniam venerunt super eam undique in die afflictionis ejus.

3. Non tendat (c) qui tendit arcum suum, & non ascendat loricatus: nolite parcere juvenibus ejus, interficite omnem militiam ejus.

4. Et cadent interfecti in terra Chaldæorum, & vulnerati in regionibus ejus.

5. Quoniam non fuit viduatus (d) Israel & Juda à Deo suo Domino exercituum: terra autem eorum repleta est delicto à sancto Israel.

6. Fugite (e) de medio Babylonis, & salvet unusquisque animam suam: nolite tacere super iniquitatem ejus: quoniam tempus ultionis est à Domino, vicissitudinem ipse retribuet ei.

7. Calix (f) aureus Babylon in manu Domini, inebrians omnem terram: de vino ejus biberunt gentes, & ideò commotæ sunt.

8. * Subitò cecidit (g) Babylon, & contrita est: ululate super eam, tollite resinam ad dolorem ejus, si fortè sanetur.

* Isa. 21. 9. Apoc. 14. 8.

9. Curavimus Babylonem, & non est sanata: derelinquamus eam, & eamus unusquisque in terram suam: quoniam pervenit usque ad cœlos judicium ejus, & elevatum est usque ad nubes.

10. Protulit (h) Dominus justitias nostras: venite, & narremus in Sion opus Domini Dei nostri.

11. Acuite sagittas, implete pharetras: suscitavit Dominus spiritum regum Medorum: & contra Babylonem mens ejus est ut perdat eam, quoniam ultio Domini est, ultio templi sui.

12. Super muros Babylonis levate signum, augete custodiam: levate custodes, præparate insidias: quia cogitavit Dominus, & fecit quæcumque locutus est contra habitatores Babylonis.

13. Quæ habitas super aquas multas, locuples in thesauris, venit (i) finis tuus pedalis præcisionis tuæ.

14. * Juravit Dominus exercituum per animam suam: Quoniam replebo te hominibus quasi brucho (k), & super te celeuma cantabitur.

* Amos 6. 8.

15. * Qui fecit terram in fortitudine sua, præparavit orbem in sapientia sua, & prudentia sua extendit cœlos.

* Gen. 1. 1.

16. Dante eo vocem, multiplicantur aquæ in cœlo: qui levat nubes ab extremo terræ, fulgura in pluviam fecit: & produxit ventum de thesauris suis.

17. Stultus factus est omnis homo à scientia: confusus est omnis conflator in sculptili, quia mendax est conflatio eorum, nec est spiritus in eis.

18. Vana sunt opera, & risu digna, in tempore visitationis suæ peribunt.

19. Non

CAP. LI. 1. (a) Adurentem segetes & homines, bellicum turbinem per Medos & Persas: Babylonem cum area comparat, quæ flante aquilone ventilatur.

2. (b) Darium & Cyrum; *Qui demolientur terram ejus*, Hebr. *Qui evacuabunt eam*; pergit in allegoria ventilatorum & areæ.

3. (c) Nihil opus est, ut sagittarius intendat arcum; dabo enim Chaldæos in manus vestras vino & epulis onustos. Sic ligabo manus & pedes Chaldæorum, ut nec sagittarii arcum tendere, nec loricati se movere possint.

5. (d) Non fuit Juda instar viduæ destitutæ marito suo; sed Deus vindicabit injurias à Chaldæis illatas; *Eorum terra repleta est delicto*, omni genere scelerum; *à sancto Israel*, in sanctum Israel; 70. *à sancto Israel*, contra filios Israel Deo sanctificatos.

6. (e) Mox excindendæ. *Nolite tacere:* Hebr. Nolite diutiùs quiescere in iniquitate ejus, aut manere in urbe tam perversa. *Nolite tacere super iniquitatem ejus*; hostes Chaldæorum alloquitur; iniquitas pro pœna iniquitati debita sumitur, ut sæpè in scripturis.

7. (f) Fuit regnum dives, quo usus est Dominus quasi flagello aliarum gentium: absynthio amarior est calix iste propter calamitates quas propinavit gentibus.

8. (g) Projecit Deus calicem in terram, & confractus est.

10. (h) In lucem; *Justitias nostras*, causæ nostræ justitiam; justi cæteroquin fuerunt Judæi; quòd cùm nullam Chaldæis intulissent injuriam, crudeliter ab iis tractati sunt: Deus justè eos puniebat, Chaldæi injustè.

13. (i) Brevem imperii tui mensuram implevisti: præcisio est interitus, mensura operum pedalis est & perexigua. Ut pes aut truncus arboris exciderit.

14. (k) Babylonem vineæ, Medos locustis comparat, imò & vindemiatoribus, qui se ad laborem mutuò excitant.

19. Non ficut hæc, pars Jacob: quia qui fecit omnia, ipse est, & Israel sceptrum hæreditatis ejus: Dominus exercituum nomen ejus.

20. Collidis (l) tu mihi vasa belli, & ego collidam in te gentes, & disperdam in te regna:

21. Et collidam in te equum & equitem ejus: & collidam in te currum & ascensorem ejus:

22. Et collidam in te virum & mulierem: & collidam in te senem & puerum: & collidam in te juvenem & virginem:

23. Et collidam in te pastorem & gregem ejus: & collidam in te agricolam & jugales ejus: & collidam in te duces & magistratus.

24. Et reddam (m) Babyloni, & cunctis habitatoribus Chaldææ, omne malum suum, quod fecerunt in Sion, in oculis vestris, ait Dominus.

25. Ecce ego ad te mons pestifer (n), ait Dominus, qui corrumpis universam terram: & extendam manum meam super te, & evolvam te de petris, & dabo te in montem combustionis.

26. Et non tollent de te lapidem in angulum, & lapidem in fundamenta, sed perditus in æternum eris, ait Dominus.

27. Levate signum in terra (o): clangite buccina in gentibus, sanctificate super eam gentes: annuntiate contra illam regibus Ararat, Menni, & Ascenez: numerate contra eum Taphsar, adducite equum quasi bruchum aculeatum.

28. Sanctificate contra eum gentes, reges Mediæ, duces ejus, & universos magistratus ejus, cunctamque terram potestatis ejus.

29. Et commovebitur terra, & conturbabitur: quia evigilabit contra Babylonem cogitatio Domini, ut ponat terram Babylonis desertam & inhabitabilem.

30. Cessaverunt fortes Babylonis à prælio, habitaverunt in præsidiis: devoratum est robur eorum, & facti sunt quasi mulieres: incensa sunt tabernacula ejus, contriti sunt vectes ejus.

31. Currens obviàm currenti veniet (p): & nuntius obvius nuntianti: ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas ejus à summo usque ad summum:

32. Et vada (q) præoccupata sunt, & paludes incensæ sunt igni, & viri bellatores conturbati sunt.

33. Quia hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel: Filia Babylonis quasi area, tempus trituræ (r) ejus: adhuc modicum, & veniet tempus messionis ejus.

34. Comedit me, devoravit me Nabuchodonosor rex Babylonis: reddidit me quasi vas inane, absorbuit me quasi draco, replevit ventrem (ſ) suum teneritudine mea, & ejecit me.

35. Iniquitas (t) adversùm me, & caro mea super Babylonem, dicit habitatio Sion: & sanguis meus super habitatores Chaldææ, dicit Jerusalem.

36. Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego judicabo causam tuam, & ulciscar ultionem tuam, & desertum faciam mare (u) ejus, & siccabo venam ejus.

37. Et erit Babylon in tumulos, habitatio draconum, stupor, & sibilus, eò quòd non sit habitator.

38. Simul ut leones rugient, excutient comas veluti catuli leonum.

39. In calore eorum ponam potus eorum, & inebriabo eos, * ut sopiantur, & dormiant somnum sempiternum, & non consurgant, dicit Dominus. * Inf. v. 57.

40. Deducam eos quasi agnos ad victimam, & quasi arietes cum hœdis.

41. Quomodo capta est Sesach (y), & comprehensa est inclyta universæ terræ? quomodo facta est in stuporem Babylon inter gentes?

42. Ascen-

20. (l) Tu mihi instar mallei fuisti hactenùs ad colligendas gentes destinati: futurum pro præterito.

24. (m) Postquam usus ea fuero ut malleo ad contundendas gentes.

25. (o) Hebr. *Vastans*, mons ob fastum imperii, & murorum altitudinem. *Et evolvam te de petris*, ejiciam te è tuis mœnibus, & propugnaculis. *Et dabo te in montem combustionis*, quæ spiritali Babyloni potiùs quàm materiali videntur convenire, nisi fortè post multas ætates: aut certè de excidio monarchiæ Babylonicæ intelligi debent: nam de hominibus, non de lapidibus, quæ sequuntur licet interpretari.

27. (o) In tota terra: *Sanctificate*, indicite bellum. *Non tollent*, nam imperium Babylonicum omninò deletum fuit. Ararat est major Armenia. *Et Menni, & Ascenez*, vicini populi Armeniæ montosæ, *Numerate*; contra eos conscribite milites. *Adducite equum*, crispatis pilis, quales fuisse Persarum equos testantur nonnulli.

31. (p) Qui regi nuntient captam esse urbem. *A summo usque ad summum*: Hebr. Ab extremo; urbis partem extremam captam esse nuntiabunt.

32. (q) Euphratis; *Præoccupata sunt*, à Persis; *& paludes*, Hebr. arundines, quæ in locis palustribus nascuntur; *incensa sunt igni*, exsiccatæ sunt paludes quæ urbem inaccessam hostibus faciebant.

33. (r) Afflictionis; *Et veniet tempus messionis ejus*, spoliationis rerum omnium.

34. (ſ) Ærarium, *replevit teneritudine mea*, opibus meis, *& ejecit me*; extra domum.

35. (t) Qua usa est in me Babylon: *Et caro mea super Babylonem*, cives mei a Babyloniis interfecti contra Babylonios clamant.

36. (u) Exsiccabo Euphratem, rerum omnium copia abundantem: vectigalia, negotiationem.

39. (x) Efficiam, ut vino incalescant; *Ut sopiantur*, sopore sempiterna, postquam inebriati fuerint, *vel inebriabo eos*, vino iræ meæ.

41. (y) Babylon, quæ ut nonnullis videtur, deam Sesach colebat; vel Sesach est Babylon ipsa, per transmutationem litterarum Alphabeti Hebraici ordine retrogrado.

42. Ascendit super Babylonem mare (z), multitudine fluctuum ejus operta est.

43. Factæ sunt civitates ejus in stuporem, terra inhabitabilis & deserta, terra in qua nullus habitet, nec transeat per eam filius hominis.

44. Et visitabo super Bel in Babylone, & ejiciam (a) quod absorbuerat de ore ejus, & non confluent ad eum ultrà gentes, siquidem & murus Babylonis corruet.

45. Egredimini de medio ejus populus meus: ut salvet unusquisque animam suam ab ira furoris Domini.

46. Et ne fortè mollescat cor vestrum, & timeatis auditum, qui audietur in terra: & veniet in anno auditio (b), & post hunc annum auditio: & iniquitas in terra, & dominator super dominatorem.

47. Propthereà ecce dies veniunt, & visitabo super sculptilia Babylonis: & omnis terra ejus confundetur, & universi interfecti ejus cadent in medio ejus.

48. Et laudabunt super Babylonem cœli & terra, & omnia quæ in eis sunt: quia ab Aquilone venient ei prædones, ait Dominus.

49. Et quomodo fecit Babylon ut caderent occisi in Israel: sic de Babylone cadent occisi in universa terra.

50. Qui fugistis (c) gladium, venite, nolite stare: recordamini procul Domini, & Jerusalem ascendat super cor vestrum.

51. Confusi (d) sumus, quoniam audivimus opprobrium: operuit ignominia facies nostras: quia venerunt alieni super sanctificationem domus Domini.

52. Propthereà ecce dies veniunt, ait Dominus: & visitabo super sculptilia ejus, & in omni terra ejus mugiet vulneratus.

53. Si ascenderit Babylon in cœlum, & firmaverit in excelso robur suum: à me venient vastatores ejus, ait Dominus.

54. Vox clamoris de Babylone, & contritio magna de terra Chaldæorum:

55. Quoniam vastavit Dominus Babylonem, & perdidit (e) ex ea vocem magnam: & sonabunt fluctus eorum quasi aquæ multæ: dedit sonitum vox eorum:

56. Quia venit super eam, id est super Babylonem, prædo, & apprehensi sunt fortes ejus, & emarcuit arcus eorum; quia fortis ultor Dominus reddens retribuet.

57. Et inebriabo principes ejus, & sapientes ejus, & duces ejus, & magistratus ejus, & fortes ejus: & dormient somnum sempiternum, & non expergiscentur, ait Rex, Dominus exercituum nomen ejus.

58. Hæc dicit Dominus exercituum: Murus Babylonis ille latissimus suffossione suffodietur, & portæ ejus excelsæ igni comburentur, & labores populorum ad nihilum, & gentium in ignem erunt & disperibunt.

59. Verbum, quod præcepit Jeremias propheta, Sarajæ Neriæ filii Maasiæ, cùm pergeret cum Sedecia (f) rege in Babylonem, in anno quarto regni ejus: Sarajas autem erat princeps prophetiæ.

60. Et scripsit Jeremias omne malum, quod venturum erat super Babylonem, in libro uno: omnia verba hæc, quæ scripta sunt contra Babylonem.

61. Et dixit Jeremias ad Sarajam: Cùm veneris in Babylonem, & videris, & legeris omnia verba hæc,

62. Dices: Domine tu locutus es contra locum istum ut disperderes eum: ne sit qui in eo habitet ab homine usque ad pecus, & ut sit perpetua solitudo.

63. Cùmque compleveris legere librum istum, ligabis ad eum lapidem, & projicies illum in medium Euphraten:

64. Et dices: Sic submergetur Babylon, & non consurget à facie afflictionis, quam ego adduco super eam, & dissolvetur. Hucusque verba Jeremiæ.

CAPUT LII.

Quæ scripta sunt capit. 39. & 4. Regum 24. & 25. in summam contrahuntur; libertas Jechoniæ, qui dictus Joakim.

1. Filius (a) viginti & unius anni erat Sedecias, cùm regnare cœpisset: & undecim annis regnavit in Jerusalem, & nomen matris ejus Amital, filia Jeremiæ de Lobna. 4. Reg. 24. 18. 2. Par. 36. 11.

2. Et fecit malum in oculis Domini, juxta omnia quæ fecerat Joakim.

3. Quo-

42. (z) Hostium & malorum inundatio.
44. (a) Faciam, ut evomat quidquid comedit.
46. (b) Primo anno apparatus belli contra Babylonem, altero anno major accessio, tertio demùm excidium designatur; *Et dominator super dominatorem*, Cyrus contra Baltassar.
50. (c) Vos ò Judæi qui Babylonem captivi estis deportati; *Recordamini procul Domini*, septuaginta annos. *Et Jerusalem*, oculis vestris obversetur.
51. (d) Respondens Judæi se erubescere, cùm Chaldæi iis exprobrant Urbis suæ & Templi excidium.
55. (e) Magna erit solitudo, cessabit strepitus tantæ multitudinis.
59. (f) A Sept. Interpr. A Sedecia missus; *Erat princeps prophetiæ*, dux legationis, vel primus inter Levitas, qui psalmos canere solebant, aut præfectus cantus; eum fuisse fratrem Baruch liquet ex iisdem utriusque parentibus. *Cùm pergeret cum Sedecia*, Chald. Cùm in legationem pro Sedecia missus esset. 70. Cùm proficisceretur à Sedecia.
1. (a) Hebraismus; natus erat 21. annos.

3. Quoniam furor Domini erat in Jerusalem & in Juda, usquequò projiceret eos à facie sua: & recessit Sedecias à Rege Babylonis.

* 4. Reg. 25. 1. Sup. 39. 1.

4. * Factum est autem in anno nono regni ejus, in mense decimo, decima mensis: Venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse & omnis exercitus ejus adversùs Jerusalem, & obsederunt eam, & ædificaverunt contra eam munitiones in circuitu.

5. Et fuit civitas obsessa usque ad undecimum annum regis Sedeciæ.

6. Mense autem quarto, nona mensis obtinuit fames civitatem: & non erant alimenta populo terræ.

7. Et dirupta est civitas, & omnes viri bellatores ejus fugerunt, exieruntque de civitate nocte, per viam portæ, quæ est inter duos muros, & ducit ad hortum regis (Chaldæis obsidentibus urbem in gyro) & abierunt per viam, quæ ducit in eremum.

8. Persecutus est autem Chaldæorum exercitus regem: & apprehenderunt Sedeciam in deserto, quod est juxta Jericho: & omnis comitatus ejus diffugit ab eo.

9. Cùmque comprehendissent regem, adduxerunt eum ad regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath (b): & locutus est ad eum judicia.

10. Et jugulavit rex Babylonis filios Sedeciæ in oculis ejus: sed & omnes principes Juda occidit in Reblatha.

11. Et oculos Sedeciæ eruit, & vinxit eum compedibus, & adduxit eum rex Babylonis in Babylonem, & posuit eum in domo carceris usque ad diem mortis ejus.

12. In mense autem quinto, decima (c) mensis, ipse est annus nonus decimus Nabuchodonosor regis Babylonis: venit Nabuzardan princeps militiæ, qui stabat coram rege Babylonis in Jerusalem.

13. Et incendit domum Domini, & domum regis, & omnes domos Jerusalem, & omnem domum magnam igni combussit.

14. Et totum murum Jerusalem per circuitum destruxit, cunctus exercitus Chaldæorum, qui erat cum magistro militiæ.

15. De pauperibus autem populi, & de reliquo vulgo, quod remanserat in civitate, & de perfugis, qui transfugerant ad regem Babylonis, & cæteros de multitudine, transtulit Nabuzardan princeps militiæ.

16. De pauperibus verò terræ reliquit Nabuzardan princeps militiæ vinitores, & agricolas.

17. Columnas quoque æreas, quæ erant in domo Domini, & bases, & mare æneum, quod erat in domo Domini, confregerunt Chaldæi, & tulerunt omne æs eorum in Babylonem.

18. Et lebetes, & creagras (d), & psalteria, & phialas, & mortariola, & omnia vasa ærea, quæ in ministerio fuerant, tulerunt:

19. Et hydrias, & thymiamateria, & urceos, & pelves, & candelabra, & mortaria, & cyathos: quotquot aurea, aurea: & quotquot argentea, argentea, tulit magister militiæ:

20. Et columnas duas, & mare unum, & vitulos duodecim æreos, qui erant sub basibus, quas fecerat rex Salomon in domo Domini: non erat pondus æris omnium horum vasorum.

21. De columnis autem, decem & octo cubiti altitudinis erant in columna una, & funiculus duodecim cubitorum circuibat eam: porrò grossitudo ejus quatuor digitorum, & intrinsecùs cava erat.

22. Et capitella super utramque ætea: altitudo capitelli unius quinque cubitorum: & retiacula, & malogranata super coronam in circuitu, omnia ærea. Similiter columnæ secundæ, & malogranata.

23. Et fuerunt malogranata nonaginta sex dependentia: & omnia malogranata centum, retiaculis circumdabantur.

24. Et tulit magister militiæ Sarajam sacerdotem primum, & Sophoniam sacerdotem secundum, & tres custodes vestibuli.

25. Et de civitate tulit eunuchum unum, qui erat præpositus super viros bellatores: & septem viros de his, qui videbant faciem regis, qui inventi sunt in civitate: & scribam principem militum, qui probabat tyrones: & sexaginta viros de populo terræ, qui inventi sunt in medio civitatis.

26. Tulit autem eos Nabuzardan magister militiæ, & duxit eos ad regem Babylonis in Reblatha.

27. Et percussit eos rex Babylonis, & interfecit eos in Reblatha in terra Emath: & translatus est Juda de terra sua.

28. Iste est populus, quem transtulit Nabuchodonosor: In anno septimo (e), Judæos tria millia & viginti tres:

29. In

9. (b) In tribu Nephthali, aut fortè in Syria. Nam Reblatha posteà dicta est Antiochia.

12. (c) 4. Reg. 25. dicitur Nabuzardan venisse die septimo: nam die 7. è Reblatha discessit, & tertio post die venit Jerusalem.

18. (d) Seu fuscinulas, quibus carnes è lebete extrahebantur, vel sartagines.

28. (e) Sub finem anni septimi, & initium octavi, ut dicitur 4. Reg. 24. ubi decem millia numerantur: hoc loco recensentur ii tantummodò qui erant de tribu

29. In anno (f) octavodecimo Nabuchodonosor, de Jerusalem animas octingentas triginta duas:

30. In anno (g) vigesimotertio Nabuchodonosor, transtulit Nabuzardan magister militiæ animas Judæorum septingentas quadraginta quinque: omnes ergo animæ, quatuor millia sexcentæ.

31. Et factum est in trigesimo septimo anno transmigrationis Joachin regis Juda, duodecimo mense, vigesima quinta mensis, elevavit Evilmerodach rex Babylonis ipso anno regni sui, caput Joachin regis Juda, & eduxit eum de domo carceris.

32. Et locutus est cum eo bona, & posuit thronum ejus super thronos regum, qui erant post se in Babylone.

33. Et mutavit vestimenta carceris ejus, & comedebat panem coram eo semper cunctis diebus vitæ suæ.

34. Et cibaria ejus, cibaria perpetua dabantur ei à rege Babylonis, statuta per singulos dies, usque ad diem mortis suæ, cunctis diebus vitæ ejus.

Juda; in libro 4. Reg. captivi recensentur ex universa regione, ubi multi erant ex aliis tribubus.

29. (f) Illustriores tantùm recensentur, ut liquet ex citato loco Regum; *Transtulit Nabuchodonosor omnem Jerusalem, & universos principes, & omnes fortes exercitus, decem millia in captivitatem*: ubi decem millia ad fortes & illustres referuntur.

30. (g) Annus ille designatur, quo Nabuchodonosor vicina quæque regna occupavit, & Judæos qui partim eò confugerant, partim in vicinis Judææ locis hæserant, Babylonem abduxit, idque post necem Godoliæ, & Ægyptum debellatam. Nonnulli existimant hoc caput additum esse à Baruch, & idem est cum capite ultimo l. 4. Regum. Addit Baruch exaltationem Jechoniæ, quæ contigit post mortem Jeremiæ & Nabuchodonosor.

T H R E N I,

I D E S T

L A M E N T A T I O N E S

JEREMIÆ PROPHETÆ.

HIERONYMUS *has Lamentationes ante alias Prophetias editas esse in obitu Josiæ existimat: carmine scriptus est liber, non certis numeris pedum, & temporum, ut Græcè & Latinè, sed certo numero syllabarum, & ordine Alphabeti servato, ut in Psalmo* 118. *& in aliis quibusdam factum est. Argumentum est urbis & templi eversio & Josiæ obitus, & utriusque planctus*, ex l. 2. Paral. 35.

*Hæc verba leguntur in Græca versione lxx. interpretum non in Hebræis fontibus.

ET FACTUM * est, postquam in captivitatem redactus est Israel, & Jerusalem deserta est, sedit Jeremias propheta flens, & planxit lamentatione hac in Jerusalem, & amaro animo suspirans, & ejulans dixit:

CAPUT PRIMUM.

ALEPH. 1. QUOMODO sedet sola (a) civitas plena populo: facta est quasi vidua domina gentium: princeps provinciarum facta est sub tributo.

BETH. * Jer. 13. 17. 2. * Plorans ploravit in nocte, & lacrymæ ejus in maxillis ejus: non est qui consoletur eam ex omnibus charis ejus: omnes amici ejus spreverunt eam, & facti sunt ei inimici.

GIMEL. 3. Migravit (b) Judas propter afflictionem, & multitudinem servitutis: habitavit inter gentes, nec invenit requiem: omnes persecutores ejus apprehenderunt eam inter angustias.

DALETH. 4. Viæ Sion lugent (c) eò quòd non sint qui veniant ad solemnitatem: omnes portæ ejus destructæ: sacerdotes ejus gementes: virgines ejus squalidæ, & ipsa oppressa amaritudine.

5. Facti

CAP. I. 1. (a) Deserta à civibus; jacet prostrata; *Domina gentium*, hoc ipsum est quod plena populo, quæ orbata est civibus, quæque Moabitis & Ammonitis imperabat.

3. (b) De iis loquitur qui fugerunt in Ægyptum, & ad alias gentes. *Et multitudinem servitutis*, ob nimiam ejus servitutem. *Habitavit inter gentes*, apud Ægyptios. *Inter angustias*, nam fugere non poterant.

4. (c) Non frequentantur.

HE. 5. Facti sunt hostes ejus in capite (d), inimici ejus locupletati sunt: quia Dominus locutus est super eam propter multitudinem iniquitatum ejus: parvuli ejus ducti sunt in captivitatem ante faciem tribulantis.

VAV. 6. Et egressus (e) est à filia Sion omnis decor ejus: facti sunt principes ejus velut arietes non invenientes pascua: & abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis.

ZAIN. 7. Recordata est Jerusalem dierum afflictionis (f) suæ, & prævaricationis omnium desiderabilium suorum, quæ habuerat à diebus antiquis, cùm caderet populus ejus in manu hostili, & non esset auxiliator: viderunt eam hostes, & deriserunt sabbata ejus.

HETH. 8. Peccatum peccavit (g) Jerusalem, propterea instabilis facta est: omnes, qui glorificabant eam, spreverunt illam, quia viderunt ignominiam ejus: ipsa autem gemens conversa est retrorsum.

TETH. 9. Sordes (h) ejus in pedibus ejus, nec recordata est finis sui: deposita est vehementer, non habens consolatorem: vide Domine afflictionem meam, quoniam erectus est inimicus.

IOD. 10. Manum suam misit hostis ad omnia desiderabilia ejus: quia vidit gentes ingressas sanctuarium (i) suum, de quibus præceperas ne intrarent in ecclesiam tuam.

CAPH. 11. Omnis populus ejus gemens, & quærens panem: dederunt pretiosa quæque pro cibo ad refocillandam animam: vide Domine & considera, quoniam facta sum vilis.

LAMED. 12. O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, & videte si est dolor sicut dolor meus: quoniam vindemiavit me, ut locutus est Dominus in die iræ furoris sui.

MEM. 13. De excelso misit ignem (k) in ossibus meis, & erudivit me: expandit rete pedibus meis, convertit me retrorsum: posuit me desolatam, tota die mœrore confectam.

NUN. 14. Vigilavit jugum (l) iniquitatum mearum: in manu ejus convolutæ sunt, & impositæ collo meo: infirmata est virtus mea: dedit me Dominus in manu, de qua non potero surgere.

SAMECH. 15. Abstulit omnes magnificos (m) meos Dominus de medio mei: vocavit adversùm me tempus, ut contereret electos meos: torcular calcavit Dominus virgini filiæ Juda.

AIN. 16. * Idcircò ego plorans, & oculus meus deducens aquas: quia longè factus est à me consolator, convertens (n) animam meam: facti sunt filii mei perditi, quoniam invaluit inimicus.
* Jer. 14. 17.

PHE. 17. Expandit Sion manus suas, non est qui consoletur eam: mandavit Dominus adversùm Jacob in circuitu ejus hostes ejus: facta est Jerusalem quasi polluta (o) menstruis inter eos.

SADE. 18. Justus est Dominus, quia os ejus ad iracundiam provocavi: audite obsecro universi populi, & videte dolorem meum: virgines meæ, & juvenes mei abierunt in captivitatem.

COPH. 19. Vocavi amicos meos, & ipsi deceperunt me: sacerdotes mei, & senes mei in urbe consumpti sunt: quia quæsierunt cibum sibi ut refocillarent animam suam.

RES. 20. Vide Domine quoniam tribulor, conturbatus est venter meus: subversum est cor meum in memetipsa, quoniam amaritudine plena sum: foris interficit gladius, & domi (p) mors similis est.

SIN. 21. Audierunt quia ingemisco ego, & non est qui consoletur me: omnes inimici mei audierunt malum meum, lætati sunt, quoniam tu fecisti: adduxisti (q) diem consolationis, & fient similes mei.

22. In-

5. (d) Facti sunt superiores, phrasi Hebraica, facti sunt in caput. Hostibus suis serviunt; quod est acerbissimum.

6. (e) Ablatus est, dominati sunt Chaldæi. Rex & principes in captivitatem abierunt, velut arietes huc illuc errantes, & debiles.

7. (f) Seu cladis quam jam acceperat à Chaldæis: *Omnium desiderabilium*, ornamentorum templi, urbis, quibus jam nudata est. In diebus afflictionis suæ recordata est prosperitatis antiquæ; *Et prævaricationis*, peccatorum suorum; sed conversionem suam ad Deum nimis distulit.

8. (g) Graviter, assiduè & perseveranter peccavit, ut expectans expectavi; *Propterea instabilis facta est*, nullam certam sedem habens, instar honestæ matronæ: *Conversa est retrorsum*, præ pudore.

9. (h) Loquitur de Jerusalem, ut de muliere menstruata, vel impudica, quæ ignominiam suam non absconderat; *Finis sui*, adeò luctuosi, & tristis; *Deposita est vehementer*, Hebr. & 70. Descendit mirabiliter, cecidit gravissima ruina. *Vide Domine*; apostrophe ad Deum; *Quoniam erectus est*, effert se insolenter hostis.

10. (i) Ut profanarent illud, quod Ezechiel exprobrat cap. 44.

13. (k) Quo urbem & templum incenderunt hostes. *Erudivit me*; *Expandit rete*, ut nullum mihi pateret effugium; *Convertit me retrorsum*, è fuga reduxit me.

14. (l) Acceleratum est jugum iniquitatum mearum, pondus supplicii mei. *In manu ejus*, Dei, *convolutæ sunt*, pœnæ iniquitatum, catena contexta est, & imposita collo meo.

15. (m) Quasi racemos principes meos: *Vocavit adversùm me tempus*, à se præstitutum punitioni meæ. *Torcular*, in torculari divinæ vindictæ premis peccatis nostris debitas expressit, ut vinum amarissimum.

16. (n) Reducens animam meam, & sustentans, vel quasi abeuntem revocans.

17. (o) Omnibus horrori fuit.

20. (p) Fames obsessos magna ex parte absumpsit.

21. (q) Cum tempus consolationis venerit, tum mei similes futuri sunt.

THAV. 22. Ingrediatur omne malum eorum coram te: & vindemia (r) eos, ſicut vindemiaſti me propter omnes iniquitates meas : multi enim gemitus mei , & cor meum mœrens ,

CAPUT II.

ALEPH. 1. QUomodo (a) obtexit caligine in furore ſuo Dominus filiam Sion : projecit de cœlo in terram inclytam Iſrael, & non eſt recordatus ſcabelli pedum ſuorum in die furoris ſui.

BETH. 2. Præcipitavit Dominus, nec pepercit, omnia ſpecioſa Jacob : deſtruxit in furore ſuo munitiones virginis Juda , & dejecit in terram: polluit (b) regnum & principes ejus.

GHIMEL. 3. Confregit in ira furoris ſui omne cornu Iſrael: avertit (c) retrorſùm dexteram ſuam à facie inimici : & ſuccendit in Jacob quaſi ignem flammæ devorantis in gyro.

DALETH. 4. Tetendit arcum ſuum quaſi inimicus, firmavit dexteram ſuam quaſi hoſtis : & occidit omne quod pulchrum erat viſu in tabernaculo filiæ Sion, effudit quaſi ignem indignationem ſuam.

HE. 5. Factus eſt Dominus velut inimicus : præcipitavit Iſrael, præcipitavit omnia mœnia ejus: diſſipavit munitiones ejus, & replevit in filia Juda humiliatum & humiliatam (d).

VAV. 6. Et diſſipavit quaſi hortum (e) tentorium ſuum, demolitus eſt tabernaculum ſuum : oblivioni tradidit Dominus in Sion feſtivitatem , & ſabbatum : & in opprobrium , & in indignationem furoris ſui , regem, & ſacerdotem.

ZAIN. 7. Repulit Dominus altare ſuum , maledixit ſanctificationi ſuæ : tradidit in manu inimici muros turrium ejus : vocem (f) dederunt in domo Domini , ſicut in die ſolemni.

HETH. 8. Cogitavit Dominus diſſipare murum filiæ Sion: tetendit (g) funiculum ſuum , & non avertit manum ſuam à perditione; luxitque antemurale, & murus pariter diſſipatus eſt.

9. Defixæ ſunt in terra portæ ejus : perdidit, & contrivit vectes ejus : regem ejus & principes ejus in gentibus : non eſt lex , & prophetæ ejus non invenerunt viſionem à Domino. TETH.

10. Sederunt in terra, conticuerunt ſenes filiæ Sion: conſperſerunt cinere capita ſua , accincti ſunt ciliciis , abjecerunt in terram capita ſua virgines Jeruſalem. IOD.

11. Defecerunt præ lacrymis oculi mei, conturbata ſunt viſcera mea : effuſum (h) eſt in terra jecur meum ſuper contritione filiæ populi mei , cùm deficeret parvulus & lactens in plateis oppidi. CAPH.

12. Matribus ſuis dixerunt: Ubi eſt triticum & vinum? cùm deficerent quaſi vulnerati in plateis civitatis: cùm exhalarent animas ſuas in ſinu matrum ſuarum. LAMED.

13. Cui comparabo te? vel cui aſſimilabo te, filia Jeruſalem? cui exæquabo te , & conſolabor te, virgo filia Sion? magna eſt enim velut mare contritio tua: quis medebitur tui? MEM.

14. Prophetæ tui viderunt tibi falſa , & ſtulta, nec aperiebant iniquitatem tuam , ut te ad pœnitentiam provocarent : viderunt autem tibi aſſumptiones (i) falſas , & ejectiones. NUN.

15. Plauſerunt ſuper te manibus omnes tranſeuntes per viam: ſibilaverunt , & moverunt caput ſuum ſuper filiam Jeruſalem: Hæccine eſt urbs , dicentes , perfecti decoris, gaudium univerſæ terræ? SAMECH.

16. Aperuerunt ſuper te os ſuum omnes inimici tui : ſibilaverunt , & fremuerunt dentibus, & dixerunt: Devorabimus: en iſta eſt dies, quam expectabamus: invenimus, vidimus. PHE.

17. * Fecit Dominus quæ cogitavit , AIN.
complevit ſermonem ſuum , quem præceperat (k) à diebus antiquis: deſtruxit , * Lev. 26. 14.
& non pepercit , & lætificavit ſuper te Deut. 28. 15.
inimicum, & exaltavit cornu hoſtium tuorum.

18. Clamavit cor eorum (l) ad Dominum ſuper muros filiæ Sion : * Deduc quaſi SADE. * Jer. 14. 17. Sup. 1. 16.

22. (r) Abducas è patrio ſolo in captivitatem: prophetice loquitur, & quid futurum ſit, ut juſtam ultionem exerceat Deus; *Percute*, percuties.

CAP. II. 1. (a) Quomodo Deus ſplendorem Sion obduxit ? *Scabelli pedum ſuorum*, arcæ fœderis : nam propter arcam ſæpiùs pepercerat populo, nec ampliùs ex ea dedit reſponſa: tametſi ex 2. Mach. 2. juſſit Deus eam transferri in montem ſanctum: ſed Deus ejus non eſt recordatus, niſi ut eam occultaret in monte Nebo.

2. (b) Abjecit ut rem profanam : tradidit gentibus profanis polluendum quod erat ſanctum.

3. (c) Subduxit auxilium ſuum.

5. (d) Omnes ſine diſcrimine.

6. (e) Ubi in terram frugiferam convertitur : tum enim plantæ & flores evelluntur; vel ubi hortus eſt omnibus expoſitus. *Tentorium ſuum*, Jeruſalem; *Oblivioni tradidit*, fecit ut homines obliviſcerentur feſtivitatis.

7. (f) Vocem lætitiæ dederunt in templo inimici.

8. (g) Deſignavit demolitionem ejus; *Luxit antemurale*, ſolo æquatum eſt.

11. (h) Spem omnem deſpondi.

14. (i) Prophetias falſas: *Ejectiones*, vel hoſtes propulſatos.

17. (k) Prophetis ut annuntiarent, aut quem comminatus fuerat cùm obſiderentur.

18. (l) Judæorum; *Deduc*, Propheta Jeruſalem alloquitur.

quasi torrentem lacrymas, per diem & noctem: non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui.

COPH. 19. Consurge, lauda (m) in nocte, in principio vigiliarum: effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini: leva ad eum manus tuas pro anima parvulorum tuorum, qui defecerunt in fame in capite omnium compitorum.

RES. 20. Vide Domine, & considera quem vindemiaveris ita: ergone comedent mulieres fructum suum, parvulos ad mensuram palmæ (n)? si occiditur in sanctuario Domini sacerdos, & propheta?

SIN. 21. Jacuerunt in terra foris puer & senex: virgines meæ, & juvenes mei ceciderunt in gladio: interfecisti in die furoris tui: percussisti, nec misertus es.

THAV. 22. Vocasti quasi ad diem solemnem, qui terrerent me de circuitu, & non fuit in die furoris Domini qui effugeret, & relinqueretur: quos educavi, & enutrivi, inimicus meus consumpsit eos.

CAPUT III.

ALEPH. 1. EGo vir videns (a) paupertatem meam in virga indignationis ejus.

ALEPH. 2. Me minavit (b), & adduxit in tenebras, & non in lucem.

ALEPH. 3. Tantùm in me vertit (c), & convertit manum suam tota die.

BETH. 4. Vetustam (d) fecit pellem meam, & carnem meam, contrivit ossa mea.

BETH. 5. Ædificavit in gyro (e) meo, & circumdedit me felle, & labore.

BETH. 6. In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos.

GHIMEL. 7. Circumædificavit adversùm me, ut non egrediar: aggravavit compedem meum.

GHIMEL. 8. Sed & cùm clamavero (f), & rogavero, exclusit orationem meam.

9. Conclusit vias meas lapidibus quadris, semitas meas subvertit (g). GHIMEL.

10. Ursus insidians factus est mihi: leo in absconditis. DALETH.

11. Semitas meas subvertit, & confregit me: posuit me desolatam (h). DALETH.

12. Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam. DALETH.

13. Misit in renibus meis filias pharetræ (i) suæ. HE.

14. Factus sum in derisum omni populo (k) meo, canticum eorum tota die. HE.

15. Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio. HE.

16. Et fregit ad numerum (l) dentes meos, cibavit me cinere. VAV.

17. Et repulsa (m) est à pace anima mea, oblitus sum bonorum. VAV.

18. Et dixi: Periit finis (n) meus, & spes mea à Domino. VAV.

19. Recordare paupertatis, & transgressionis meæ, absinthii, & fellis. ZAIN.

20. Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea. ZAIN.

21. Hæc recolens in corde meo, ideò sperabo (o). ZAIN.

22. Misericordiæ Domini quia non sumus consumpti: quia non defecerunt miserationes ejus. HETH.

23. Novi (p) diluculò, multa est fides tua. HETH.

24. Pars mea Dominus, dixit anima mea: propterea expectabo eum. HETH.

25. Bonus est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. TETH.

26. Bonum est præstolari (q) cum silentio salutare Dei. TETH.

27. Bonum est viro, cùm portaverit jugum ab adolescentia sua. TETH.

28. Sedebit solitarius, & tacebit (r): quia levavit super se. IOD.

29. Ponet in pulvere (f) os suum, si fortè sit spes. IOD.

30. Dabit

19. (m) Clama, preces funde.
20. (n) Palmaris magnitudinis, & recèns natos.

CAP. III. 1. (a) Vaticinans; *Paupertatem meam*, Hebr. Afflictionem: cui tristia tantummodò & sæva prædicandi onus datur. Videtur loqui in hoc capite de seipso, coràm aspicio urbis calamitatem, non ut futuram prospicio.
2. (b) Hebr. Deduxit in tenebras, in carcerem: vel tenebras dicit res adversas.
3. (c) Ut faber vertit ferrum in omnem partem, sic ex una calamitate in aliam revolvit.
4. (d) Rugosam, aut lividam.
5. (e) Ædificavit mihi murum carceris circum me: vel conclusit me laboribus.
8. (f) Cùm clamavi.
9. (g) Omnem spem evadendi præripuit.
11. (h) Vel animam meam, vel Jerusalem.
13. (i) Sagittas.
14. (k) Hinc colligunt nonnulli Jeremiam de se ipso loqui.
16. (l) Ordine & singillatim dentes meos confregit, dum tempore obsidionis & captivitatis panem lapidosum & subcinericium edere coactus sum: vel metaphoricè pro magno dolore hæc verba usurpat.
17. (m) Ab animi tranquillitate procul absui.
18. (n) Nullus erit mihi finis miseriarum, nulla mihi superest spes.
21. (o) Fortè ut flectam Deum ad misericordiam, cùm me eripuerit è carcere.
23. (p) Solicitè nos prævenies, immensa est veritas tua in promissis complendis. *Novi diluculò*; plura novi, vel novæ miserationes tuæ, crescunt in dies misericordiæ tuæ: novi pro novæ.
26. (q) Ambr. in Psalm. 118. oct. 9. *Quis enim sustinet Dominum nisi studio charitatis? Quis est qui sperat, nisi qui optat, diligat? Cum silentio*, in patientia.
28. (r) Reputans secum misericordiam & justitiam Dei; *Quia levavit super se*, jugum Domini, & paratum se præbet ad illud perferendum; *Tacebit*, quia patienter expectabit.
29. (f) Usque ad pulverem dejiciet se, ad terram usque prostratus.

IOD. 30. Dabit percutienti (t) se maxillam, saturabitur opprobriis.

CAPH. 31. Quia non repellet in sempiternum Dominus.

CAPH. 32. Quia si abjecit (u), & miserebitur secundùm multitudinem misericordiarum suarum.

CAPH. 33. Non enim humiliavit (x) ex corde suo, & abjecit filios hominum,

LAMED. 34. Ut contereret sub pedibus suis omnes vinctos terræ,

LAMED. 35. Ut declinaret (y) judicium viri in conspectu vultus Altissimi.

LAMED. 36. Ut perverteret (z) hominem in judicio suo, Dominus ignoravit.

MEM. * Amos 3. 6. 37. * Quis (a) est iste, qui dixit ut fieret, Domino non jubente?

MEM. 38. Ex ore Altissimi non egredientur nec mala nec bona?

MEM. 39. Quid murmuravit homo vivens, vir pro peccatis suis?

NUN. 40. Scrutemur (b) vias nostras, & quæramus, & revertamur ad Dominum.

NUN. 41. Levemus corda nostra cum manibus ad Dominum in cœlos.

NUN. 42. Nos iniquè egimus, & ad iracundiam provocavimus: idcircò tu inexorabilis es.

SAMECH. 43. Operuisti (c) in furore, & percussisti nos: occidisti, nec pepercisti.

SAMECH. 44. Opposuisti nubem (d) tibi, ne transeat oratio.

SAMECH. 45. Eradicationem (e), & abjectionem posuisti me in medio populorum.

PHE. 46. Aperuerunt super nos os suum omnes inimici.

PHE. 47. Formido & laqueus facta est nobis vaticinatio (f), & contritio.

PHE. 48. Divisiones aquarum deduxit oculus meus, in contritione filiæ populi mei.

AIN. 49. Oculus meus afflictus est, nec tacuit, eò quòd non esset requies,

50. Donec respiceret & videret Dominus de cœlis. AIN.

51. Oculus (g) meus deprædatus est animam meam in cunctis filiabus urbis meæ. AIN.

52. Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis. SADE.

53. Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me. SADE.

54. Inundaverunt aquæ super caput meum: dixi: Perii. SADE.

55. Invocavi nomen tuum Domine de lacu novissimo (h). COPH.

56. Vocem meam audisti: ne avertas aurem tuam à singultu meo, & clamoribus. COPH.

57. Appropinquasti in die, quando invocavi te: dixisti: Ne timeas. COPH.

58. Judicasti, Domine causam animæ meæ, redemptor vitæ meæ. RES.

59. Vidisti Domine iniquitatem illorum adversùm me: judica judicium meum. RES.

60. Vidisti omnem furorem, universas cogitationes eorum adversùm me. RES.

61. Audisti opprobrium eorum Domine, omnes cogitationes eorum adversùm me. SIN.

62. Labia insurgentium mihi, & meditationes eorum adversùm me tota die. SIN.

63. Sessionem (i) eorum, & resurrectionem eorum vide: ego sum psalmus eorum. SIN.

64. Reddes eis vicem Domine juxta opera manuum suarum. THAV.

65. Dabis eis scutum (k) cordis laborem tuum. THAV.

66. Persequeris in furore, & conteres eos sub cœlis Domine. THAV.

CAPUT IV.

1. Quomodo obscuratum est aurum (a), mutatus est color optimus, dispersi ALEPH.

---

30. (t) Quod speciali modo de Christo est intelligendum.

32. (u) Etiamsi Deus hominem videatur abjecisse, tamdem illius miserebitur.

33. (x) Non ultrò Deus affligit homines. Ambr. in Psalm. 118. oct. 12. Dominus non frangit nos humilitate usque ad desperationem, sed usque ad correptionem. *Ut contereret*, supplendum est verbum, ignoravit Dominus, quod est in 36. versiculo; non ullum est bonum ei nos conterere. Non humiliavit vinctos terræ, seu homines, ut eos perderet.

35. (y) Ut justa lance non ponderaret merita.

36. (z) Occasionem accusandi illum quæreret; *Dominus ignoravit*, id Deus facere non novit.

37. (a) Quis audeat dicere quicquam fieri Domino non jubente, aut ex nutu divinæ voluntatis non evenire hominibus bona & mala? Quæ cum interrogatione, non assertivè, legenda sunt, ut liquet ex iis quæ sequuntur.

40. (b) Agnoscamus peccata nostra, & agamus pœnitentiam: Deus has plagas à nobis auferet: cuncta aguntur divina providentia. Non est cur homo obmurmuret, cùm pro suis peccatis castigatur à Deo.

43. (c) Iram quasi velum obtendisti tibi, ne quemquam agnosceres; vultum tuum abscondisti; armasti te furore, & percussisti nos.

44. (d) Peccata populi.

45. (e) Tradidisti populum tuum, ut è solo patrio eradicaretur. In persona populi loquitur Propheta.

47. (f) Quemadmodum prophetæ prædixerunt: fortè pro vastatione posita est vaticinatio; vel terrorem notat, quo percussi sunt, cùm hostis instaret.

51. (g) Jugi suo fletu; *Deprædatus est animam*, seu vitam meam: *In cunctis filiabus urbis meæ*; propter cives meos, tantus fuit fletus, ut vitæ periculum adirem. *Filiabus*, Jerusalem, aut oppidis, quæ Jerosolymæ ut matri subjacebant.

55. (h) Ab imo lacu: alludit fortassis ad lacum, in quem projectus fuit, cap. 38.

63. (i) Omnes inimicorum actiones & motus perpende.

65. (k) Cingulum & angorem. Quæ allegoricè Christi passioni & cruci conveniunt.

CAP. IV. 1. (a) Quò templi parietes antè obducti nitebant, nunc incensi & obscurati apparent; vel auri nomine principes, ut per lapides, sacerdotes intelliguntur.

ſperſi ſunt lapides ſanctuarii in capite omnium platearum?

BETH. 2. Filii (b) Sion inclyti, & amicti auro primo: quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea, opus manuum figuli?

GHIMEL. 3. Sed & lamiæ (c) nudaverunt mammam, lactaverunt catulos ſuos: filia populi mei crudelis, quaſi ſtruthio in deſerto.

DALETH. 4. Adhæſit lingua lactentis ad palatum ejus in ſiti: parvuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.

HE. 5. Qui veſcebantur voluptuosè, interierunt in viis: qui nutriebantur in croceis (d), amplexati ſunt ſtercora.

VAV. 6. Et major effecta eſt iniquitas (e) filiæ populi mei peccato Sodomorum *, quæ ſubverſa eſt in momento, & non ceperunt in ea manus.

* Gen. 19. 24.

ZAIN. 7. Candidiores (f) Nazaræi ejus nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores.

HETH. 8. Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum, & non ſunt cogniti in plateis: adhæſit cutis eorum oſſibus: aruit, & facta eſt quaſi lignum.

TETH. 9. Meliùs fuit occiſis gladio, quàm interfectis fame: quoniam iſti extabuerunt conſumpti à ſterilitate terræ.

IOD. 10. Manus mulierum (g) miſericordium coxerunt filios ſuos: facti ſunt cibus earum, in contritione filiæ populi mei.

CAPH. 11. Complevit Dominus furorem ſuum, effudit iram indignationis ſuæ: & ſuccendit ignem in Sion, & devoravit fundamenta ejus.

LAMED. 12. Non crediderunt (h) reges terræ, & univerſi habitatores orbis, quoniam ingrederetur hoſtis & inimicus per portas Jeruſalem:

MEM. 13. Propter peccata prophetarum ejus, & iniquitates ſacerdotum ejus, qui effuderunt in medio ejus ſanguinem juſtorum.

NUN. 14. Erraverunt cæci (i) in plateis, polluti ſunt in ſanguine: cùmque non poſſent, tenuerunt lacinias ſuas.

SAMECH. 15. Recedite polluti, clamaverunt eis: recedite, abite, nolite tangere: jurgati quippè ſunt, & commoti dixerunt inter gentes: Non addet ultrà ut habitet (k) in eis.

PHE. 16. Facies (l) Domini diviſit eos, non addet ut reſpiciat eos: facies ſacerdotum non erubuerunt, neque ſenum miſerti ſunt.

AIN. 17. Cùm adhuc ſubſiſteremus, defecerunt oculi noſtri ad auxilium noſtrum vanum, cùm reſpiceremus attenti ad gentem, quæ ſalvare non poterat.

SADE. 18. Lubricaverunt (m) veſtigia noſtra in itinere platearum noſtrarum, appropinquavit finis noſter: completi ſunt dies noſtri, quia venit finis noſter.

COPH. 19. Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cœli: ſuper montes perſecuti ſunt nos, in deſerto inſidiati ſunt nobis.

RES. 20. Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus (n) captus eſt in peccatis noſtris: cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus.

SIN. 21. Gaude, & lætare (o) filia Edom, quæ habitas in terra Hus: ad te quoque perveniet calix, inebriaberis, atque nudaberis.

THAV. 22. Completa eſt iniquitas tua filia Sion, non addet ultrà ut tranſmigret (p) te: viſitavit iniquitatem tuam filia Edom, diſcooperuit peccata tua.

ORATIO JEREMIÆ PROPHETÆ.

CAPUT V.

1. RECORDARE Domine quid acciderit nobis: intuere, & reſpice opprobrium noſtrum.

2. Hæc-

2. (b) Cives Jeruſalem anteà ſpecioſi ut aurum, *reputati ſunt* viles ut vaſa teſtacea.

3. (c) Feris truculentis non deſunt materna viſcera, quæ defuerunt matribus Jeroſolymitanis. Solet Latinus interpres ad fabulas gentilium alludere, ut ſenſum textus ſacri magis exprimat: 70. pro lamiis vertunt dracones. Feræ lactant catulos ſuos, ſed matres Jeruſalem iis crudeliores vagantur in deſerto, & quaſi ſtruthiones curam ovorum & pullorum abjiciunt.

5. (d) Induti veſtibus croceis; *Amplexati ſunt ſtercora*, pro deliciis habent ſterquilinium nanciſci, in quo feſſi recumbant; aut ſordidis utuntur veſtibus.

6. (e) Major afflictio & productior: nam Sodomitæ in momento conſumpti ſunt: *Et non ceperunt in ea manus*, Hebr. *Et non adhibita ei manus*; non ſunt afflicti longa obſidione, & in ſervitutem abducti.

7. (f) Præ fame non ſunt cogniti in plateis; *Rubicundiores ebore*, quod veteres minio inficiebant, idque cum vetuſtate nitorem perdiderat.

10. (g) Quæ natura ſunt ad miſericordiam pronæ.

12. (h) Credere non potuiſſent ob protectionem Dei.

14. (i) Obſcurata oculorum acie. *Tenuerunt lacinias ſuas*, veſtium extrema colligentes, ne ſanguine fœdarentur.

15. (k) Hebr. *Non addent ultrà ad habitandum*, non revertentur ultrà in terram ſuam. *Dixerunt inter gentes*, qui eos diſperſos videbant, recedite polluti.

16. (l) Ira Domini; *Facies ſacerdotum*, qui Judæis impietatem exprobrabant.

18. (m) Hebr. *Inſidiati ſunt*; non poteramus in plateis tutò ambulare; à Deo deſerti, ſtabiles & firmi eſſe non potuimus.

20. (n) Captus eſt in peccatis noſtris: juxta verſionem noſtram, non poteſt hic verſiculus alteri applicari, quàm Chriſto Domino, cùm vox, *Dominus*, in Hebræo per nomen Dei tetragrammaton ſcribatur: Hebraicè tamen legi poteſt Chriſtus Domini, & Sedecias in captivitatem abductus intelligi utcumque poteſt; vel ut aliis placet, Joſias, qui occiſus fuit ab Ægyptiis.

21. (o) Ironia eſt.

22. (p) Nam ſub Tito non fuit tranſmigratio; ſed excidium.

2. Hæreditas nostra versa est ad alienos, domus nostræ ad extraneos.

3. Pupilli facti sumus absque patre, matres nostræ quasi viduæ.

4. Aquam (a) nostram pecunia bibimus: ligna nostra pretio comparavimus.

5. Cervicibus nostris minabamur (b), lassis non dabatur requies.

6. Ægypto dedimus manum, & Assyriis (c), ut saturaremur pane.

7. Patres (d) nostri peccaverunt, & non sunt: & nos iniquitates eorum portavimus.

8. Servi dominati sunt nostri: non fuit qui redimeret de manu eorum.

9. In animabus (e) nostris afferebamus panem nobis, à facie gladii in deserto.

10. Pellis nostra, quasi clibanus exusta est à facie tempestatum famis (f).

11. Mulieres in Sion humiliaverunt, & virgines in civitatibus Juda.

12. Principes manu suspensi sunt: facies senum non erubuerunt.

13. Adolescentibus impudicè abusi sunt: & pueri in ligno corruerunt (g).

14. Senes defecerunt de portis, juvenes de choro psallentium.

15. Defecit gaudium cordis nostri: versus est in luctum chorus noster.

16. Cecidit corona (h) capitis nostri: væ nobis, quia peccavimus.

17. Propterea mœstum factum est cor nostrum, ideò contenebrati sunt oculi nostri.

18. Propter montem Sion quia disperiit, vulpes ambulaverunt in eo.

19. Tu autem Domine in æternum permanebis, solium tuum in generationem & generationem.

20. Quare in perpetuum oblivisceris nostri? derelinques nos in longitudine dierum?

21. Converte nos Domine ad te, & convertemur: innova dies nostros, sicut à principio.

22. Sed projiciens repulisti (i) nos, iratus es contra nos vehementer.

CAP. V. 4. (a) Scilicet ad nos pertinebant; ligna quoque nostra, è sylvis nostris cæsa, pretio ab hostibus comparavimus. Propheta inducit captivos, qui durè tractabantur, aut eos qui in Judæa remanserant.

5. (b) Captivi vinculis collo injectis agebamur: vel hostes extremum periculum cervicibus nostris minabantur.

6. (c) Complures in Assyriam sunt abducti.

7. (d) Parentum iniquitas est occasio punitionis posterorum, qui tamen propter propria peccata affliguntur: deplorat Jeremias præsentem afflictionem, quæ incidit in sua tempora, propter iniquitatem parentum continuatam in posteris. Propheta Dei misericordiam implorat.

9. (e) Cum magno vitæ periculo: *Afferebamus panem nobis, à facie gladii*; metu gladii, tempore obsidionis, aut post urbem expugnatam quique in Judæa restiterant.

10. (f) Ob famem vehementem.

13. (g) Virgis percussi, corruerunt fœdè lacerati.

16. (h) Defecerunt dies illi, cùm in conviviis coronas capitibus imponebamus.

22. (i) Sept. Interpr. *Quia satis nos repulisti*: hic versiculus videtur v. 20. jungendus.

PRO-

PROPHETIA BARUCH.

HIC Liber qui Jeremiæ epistolam complectitur, Hebraicè, aut Chaldaicè scriptus fuit: tum enim ignota erat lingua Græca in Asia & Judæa: nec versio Græca à Christianis est fabricata, sed à Synagoga ad Christianos manavit. Quare textus primitivus negligentia Judæorum excidit; sed ab Ecclesia liber iste inter canonicos habetur, cùm à Jeremiæ scriba fuerit exscriptus, isque Hebraismis refertus est. Quod igitur scriptum fuit ab Hieronymo in præfatione ad Jeremiam: Libellum Baruch, qui vulgò editioni Septuaginta copulatur, nec habetur apud Hebræos, & ψευδόγραφον, item Epistolam Jeremiæ, nequaquam censui differendum; ex ipsius Hieronymi Apol. 2. in Ruffinum benignè est exponendum, Hieronymum non tam quid sibi, quàm quid Hebrais videretur, scripsisse. Ut ut sit, Ecclesia spiritu veritatis & discretionis animata libros ut canonicos habuit, qui à temporibus Apostolorum lecti sunt, sive textus Hebraicus adhuc perstaret, seu versiones tantùm authentica haberentur. Plerique ex veteribus, Baruch audita à Jeremia literis consignaße volunt, adeò ut ejus prophetias nomine Jeremiæ citent. Alii ut authenticum & ipsius Baruch genuinum laudant, ut Clemens Alexandrinus, lib. 2. Pædag. cap. 3. Nazianzenus, orat. 4. de Theologia, Cyrillus, lib. 10. contra Julianum.

CAPUT PRIMUM.

Judæi Babylone mittunt ad eos qui erant in Jerusalem librum Baruch unà cum collectis pecuniis, ut oblatis holocaustis orent pro ipsis, & pro Nabuchodonosor, filioque ejus Baltassar: ac confitentur peccata sua.

1. ET hæc verba libri, quæ scripsit
Baruch filius Neriæ, filii Maasiæ, filii Sedeciæ, filii Sedei,
filii Helciæ, in Babylonia,
2. In anno quinto, in septimo die mensis (a), in tempore quo ceperunt Chaldæi Jerusalem, & succenderunt eam igni.
3. Et legit Baruch verba libri hujus ad aures Jechoniæ filii Joakim regis Juda, & ad aures universi populi venientis ad librum,
4. Et ad aures potentium filiorum regum (b), & ad aures presbyterorum, & ad aures populi, à minimo usque ad maximum eorum omnium habitantium in Babylonia, ad flumen Sodi.
5. Qui audientes plorabant, & jejunabant, & orabant in conspectu Domini.
6. Et collegerunt pecuniam secundùm quod potuit uniuscujusque manus,
7. Et miserunt in Jerusalem ad Joakim filium Helciæ, filii Salom sacerdotem, & ad Sacerdotes, & ad omnem populum, qui inventi sunt cum eo in Jerusalem:

8. Cùm

CAP. I. 2. & 3. (a) Quinti scilicet, post evolutum quinquennium ab incendio Jerosolymæ, saltem ut multis videtur. Alii tamen annos numerant ex eo tempore, quo Jechonias ductus est captivus; *Et hæc verba*, particula *&*, in Scripturis sæpè apud Hebræos non est copulativa, sed inchoativa, ut initio Libri Ezechielis, & alibi passim: adeò ut vel hinc colligi possit, Hebraicè fuisse conscriptum hunc librum.

4. (b) Principes regii sanguinis indicat; *Ad flumen Sodi*, Euphratem, vox hebræa superbum significat.

8. Cùm acciperet (c) vasa templi Domini, quæ ablata fuerant de templo, revocare in terram Juda decima die mensis Sivan, vasa argentea, quæ fecit Sedecias filius Josiæ rex Juda,

9. Posteaquam cepisset (d) Nabuchodonosor rex Babylonis Jechoniam, & principes, & cunctos potentes, & populum terræ, ab Jerusalem, & duxit eos vinctos in Babylonem.

10. Et dixerunt: Ecce misimus ad vos pecunias, de quibus emite holocautomata, & thus, & facite manna (e), & offerte pro peccato ad aram Domini Dei nostri:

11. Et orate (f) pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis, & pro vita Baltassar filii ejus, ut sint dies eorum sicut dies cœli super terram:

12. Et ut det Dominus virtutem nobis, & illuminet (g) oculos nostros, ut vivamus sub umbra Nabuchodonosor regis Babylonis, & sub umbra Baltassar filii ejus, & serviamus eis multis diebus, & inveniamus gratiam in conspectu eorum.

13. Et pro nobis ipsis orate ad Dominum Deum nostrum: quia peccavimus Domino Deo nostro, & non est aversus furor ejus à nobis usque in hunc diem.

14. Et legite librum istum, quem misimus ad vos recitari in templo (h) Domini, in die solemni, & in die opportuno:

* Inf. 2. 6. 15. Et dicetis: * Domino Deo nostro justitia (i), nobis autem confusio faciei nostræ, sicut est dies hæc omni Juda, & habitantibus in Jerusalem,

16. Regibus nostris, & principibus nostris, & sacerdotibus nostris, & prophetis nostris, & patribus nostris.

* Dan. 9. 8. 17. Peccavimus ante Dominum Deum nostrum, & non credidimus, diffidentes (k) in eum:

18. Et non fuimus subjectibiles illi, & non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in mandatis ejus, quæ dedit nobis.

19. A die, qua eduxit patres nostros de terra Ægypti, usque ad diem hanc, eramus incredibiles ad Dominum Deum nostrum: & dissipati recessimus, ne audiremus vocem ipsius.

20. * Et adhæserunt nobis multa mala, & maledictiones, quæ constituit Dominus Moysi servo suo: qui eduxit patres nostros de terra Ægypti, dare nobis terram fluentem lac & mel, sicut hodierna die. * Deut. 28. 15.

21. Et non audivimus vocem Domini Dei nostri secundùm omnia verba prophetarum, quos misit ad nos:

22. Et abivimus unusquisque in sensum cordis nostri maligni, operari diis alienis, facientes mala ante oculos Domini Dei nostri.

CAPUT II.

Judæi in captivitate confitentur ob peccata sua contigisse sibi mala quæ Deus per prophetas suos fuerat comminatus: fusis ergo precibus petunt misericordiam, quam per Moysen fuerat pollicitus se resipiscentibus daturum.

1. PRopter quod statuit (a) Dominus Deus noster verbum suum, quod locutus est ad nos, & ad judices nostros, qui judicaverunt Israel, & ad reges nostros, & ad principes nostros, & ad omnem Israel, & Juda:

2. Ut adduceret Dominus super nos mala magna, quæ non sunt facta sub cœlo, quemadmodum facta sunt in Jerusalem, * secundùm quæ scripta sunt in lege Moysi, * Deut. 28. 53.

3. Ut manducaret homo carnes filii sui, & carnes filiæ suæ.

4. Et dedit eos sub manu regum omnium, qui sunt in circuitu nostro, in improperium, & in desolationem in omnibus populis, in quibus nos dispersit Dominus.

5. Et facti sumus subtus, & non supra: quia peccavimus Domino Deo nostro, non obaudiendo voci ipsius.

6. * Domino Deo nostro justitia: nobis autem, & patribus nostris confusio faciei, sicut est dies hæc. * Sup. 1. 15.

7. Quia locutus est Dominus super nos omnia mala hæc, quæ venerunt super nos:

8. Et

Baruch legit librum omnibus, non simul, sed diversis temporibus.

8. (c) Nabuchodonosor vasa templi diripuerat, cùm Jechoniam abduxit; sed Sedecias quædam argentea & minoris pretii facienda curaverat.

9. (d) Gr. Emigrare fecisset; *Et cunctos potentes*, Gr. Et vinctos.

10. (e) Manna intelligitur, quod dicitur in Hebr. *Minha*, aut *Mincha*, seu libamen, cujus frequens est mentio in lege. Templum juxta aliquos erat dirutum; sed in eo loco extructa erat ara ad offerenda sacrificia; juxta aliorum sententiam templum nondum erat eversum.

11. (f) Ex hoc loco & aliis discimus orandum esse pro principibus infidelibus, sub quorum imperio fideles vivunt, idque maximè cùm per eos licet veram religionem colere; *Sicut dies cœli*, est hyperbole. *Et pro vita Baltassar*: Evilmerodach qui 4. Reg. 25. Nabuchodonosori successit; sed fortè idem Baltassar nominatur; vel Nabuchodonosor alium filium habuit Baltassaris nomine, qui mortuus est ante patrem.

12. (g) Majorem nobis tribuat proprietatem.

14. (h) In loco qui vice templi erat.

15. (i) Hic incipit oratio Baruch.

17. (k) Hæc Græcè non leguntur.

1. (a) Ipso eventu confirmavit.

CAP. II.

8. Et non sumus deprecati faciem Domini Dei nostri, ut reverteremur unusquisque nostrùm à viis nostris pessimis.

9. Et vigilavit Dominus in malis, & adduxit ea super nos: quia justus est Dominus in omnibus operibus suis, quæ mandavit nobis:

10. Et non audivimus vocem ipsius, ut iremus in præceptis Domini, quæ dedit ante faciem nostram.

Dan. 9. 15. 11. * Et nunc Domine Deus Israel, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu valida, & in signis, & in prodigiis, & in virtute tua magna, & in brachio excelso, & fecisti tibi nomen sicut est dies iste:

12. Peccavimus (b), impiè egimus, iniquè gessimus, Domine Deus noster, in omnibus justitiis tuis.

13. Avertatur ira tua à nobis: quia derelicti sumus pauci inter gentes, ubi dispersisti nos.

14. Exaudi Domine preces nostras, & orationes nostras, & educ nos propter te: & da nobis invenire gratiam ante faciem eorum, qui nos abduxerunt:

15. Ut sciat omnis terra, quia tu es Dominus Deus noster, & quia nomen (c) tuum invocatum est super Israel, & super genus ipsius.

Deut. 26. 15. Isa. 63. 15. 16. * Respice Domine de domo (d) sancta tua in nos, & inclina aurem tuam, & exaudi nos.

*Isa. 37. 17. & 64. 9. *Psal. 113. 17.* 17. * Aperi oculos tuos, & vide: * quia non mortui, qui sunt in inferno, quorum spiritus acceptus est à visceribus suis, dabunt honorem (e) & justificationem Domino:

18. Sed anima, quæ tristis est super magnitudine mali, & incedit curva, & infirma, & oculi deficientes, & anima esuriens dat tibi gloriam & justitiam Domino.

19. Quia non secundùm justitias patrum nostrorum nos fundimus preces, & petimus misericordiam ante conspectum tuum, Domine Deus noster:

20. Sed quia misisti iram tuam, & furorem tuum super nos, sicut locutus es in manu puerorum tuorum prophetarum, dicens:

21. Sic dicit Dominus: Inclinate humerum vestrum, & cervicem vestram, & opera facite regi Babylonis: & sedebitis in terra, quam dedi patribus vestris.

22. Quòd si non audieritis vocem Domini Dei vestri operari regi Babyloniæ: defectionem vestram faciam de civitatibus Juda, & à foris Jerusalem:

23. Et auferam à vobis vocem jucunditatis, & vocem gaudii, & vocem sponsi, & vocem sponsæ, & erit omnis terra sine vestigio ab inhabitantibus eam.

24. Et non audierunt vocem tuam, ut operarentur regi Babylonis: & statuisti verba (f) tua, quæ locutus es in manibus puerorum tuorum prophetarum, ut transferrentur ossa regum nostrorum, & ossa patrum nostrorum de loco suo:

25. Et ecce projecta sunt in calore solis, & in gelu noctis: & mortui sunt in doloribus pessimis, in fame & in gladio, & in emissione (g).

26. Et posuisti templum, in quo invocatum est nomen tuum in ipso, sicut hæc dies, propter iniquitatem domus Israel, & domus Juda.

27. Et fecisti in nobis Domine Deus noster secundùm omnem bonitatem (h) tuam, & secundùm omnem miserationem tuam illam magnam:

28. Sicut locutus es in manu pueri tui Moysi, in die qua præcepisti ei scribere legem tuam coram filiis Israel,

29. Dicens: * Si non audieritis vocem meam, multitudo hæc magna convertetur in minimam inter gentes, quò ego eos dispergam: *Lev. 26. 14. Deut. 28. 15.*

30. Quia scio (i) quòd me non audiet populus: populus est enim dura cervice: & convertetur ad cor suum in terra captivitatis suæ:

31. Et scient quia ego sum Dominus Deus eorum, & dabo eis cor, & intelligent; aures, & audient.

32. Et laudabunt me in terra captivitatis suæ, & memores erunt nominis mei.

33. Et avertent se à dorso suo duro, & à malignitatibus suis: quia reminiscentur viam patrum suorum qui peccaverunt in me.

34. Et revocabo illos in terram, quam juravi

12. (b) Hebræi hæc tria solent conjungere, cùm peccata sua confitentur, peccare, injustè agere, iniquitatem facere, ut Judith 7. 19. & alibi. *In omnibus*, contra omnia mandata tua.

15. (c) De nomine tuo vocatus est populus Dei; vel ab Israele invocatum est.

16. (d) De cœlo; vel de loco templi.

17. (e) Non prædicabunt gloriam & justitiam divinam ore suo & lingua. Inferni nomine loca subterranea sepulchri, inferni, purgatorii designantur.

24. (f) Eventu ipso comprobasti quæ prophetæ sunt comminati. *Ut transferrentur*, ut non sepelirentur in sepulchris patrum suorum. Jerem. 8. 1. & 2.

25. (g) In exilio, in dispersione. Jerem. 34. 17.

27. (h) Græcè [illegible], benignè, ac remissè; si summo jure egisses, nos penitùs abolevisses; atque hæc captivitas occasio futura est conversionis ad te.

30. (i) Non hæc quidem, sed verba similia leguntur apud Mosem & alios prophetas.

juravi patribus eorum, Abraham, Isaac, & Jacob, & dominabuntur eis: & multiplicabo eos, & non minorabuntur.

35. Et statuam illis testamentum alterum sempiternum (k), ut sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non movebo amplius populum meum, filios Israel, à terra quam dedi illis.

C A P U T III.

Israel in captivitatem ductus est, eò quòd dereliquerit viam sapientiæ, quæ non invenitur à potentibus, divitibus, aut gigantibus; sed populo Israel tradita fuerat à Deo, cui omnes creaturæ obediunt: additurque de Christi adventu in carnem.

1. ET nunc Domine omnipotens, Deus Israel, anima in angustiis, & spiritus anxius clamat ad te:

2. Audi Domine, & miserere, quia Deus es misericors, & miserere nostri: quia peccavimus (a) ante te.

3. Quia tu sedes (b) in sempiternum; & nos peribimus in ævum?

4. Domine omnipotens, Deus Israel, audi nunc orationem mortuorum (c) Israel, & filiorum ipsorum, qui peccaverunt ante te, & non audierunt vocem Domini Dei sui, & agglutinata sunt nobis mala.

5. Noli meminisse iniquitatum patrum nostrorum, sed memento manus tuæ, & nominis tui in tempore isto:

6. Quia tu es Dominus Deus noster, & laudabimus te Domine:

7. Quia propter hoc dedisti timorem tuum (d) in cordibus nostris, & ut invocemus nomen tuum, & laudemus te in captivitate nostra, quia convertimur ab iniquitate patrum nostrorum, qui peccaverunt ante te.

8. Et ecce nos in captivitate nostra sumus hodie, qua nos dispersisti in improperium, & in maledictum, & in peccatum (e), secundùm omnes iniquitates patrum nostrorum, qui recesserunt à te Domine Deus noster.

9. Audi Israel mandata vitæ: auribus percipe, ut scias prudentiam.

10. Quid est Israel, quòd in terra inimicorum es?

11. Inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis: deputatus es cum descendentibus in infernum.

12. Dereliquisti fontem sapientiæ.

13. Nam si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace (f) sempiterna.

14. Disce (g) ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus: ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ & victus, ubi sit lumen oculorum, & pax.

15. Quis invenit locum ejus (h)? & quis intravit in thesauros ejus?

16. Ubi sunt principes gentium, & qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram?

17. Qui in avibus cœli ludunt (i),

18. Qui argentum thesaurizant, & aurum, in quo confidunt homines, & non est finis acquisitionis eorum? qui argentum fabricant (k) & soliciti sunt, nec est inventio operum illorum?

19. Exterminati sunt, & ad inferos descenderunt, & alii loco eorum surrexerunt.

20. Juvenes viderunt lumen (l), & habitaverunt super terram: viam autem disciplinæ ignoraverunt.

21. Neque intellexerunt semitas ejus, neque filii eorum susceperunt eam, à facie ipsorum longè facta est:

22. Non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman (m).

23. Filii (n) quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quæ de terra est, negotiatores Merrhæ, & Theman, & fabulatores, & exquisitores prudentiæ & intelligentiæ:

35. (k) Cum Ecclesia per legem novam.

CAP. III. 2. (a) Quia peccatum nostrum confitemur; vel contra te, vel coram te.

3. (b) Permanes; *Et nos peribimus in ævum?* ad hujus vitæ officia non reversuri; vel potius cum interrogatione; an permittes nos in æternum perire?

4. (c) Captivorum qui ad mortis statum rediguntur.

7. (d) Perterruisti nos: quia convertemur.

8. (e) In pœnam peccati.

13. (f) Gr. In pace, in æternum.

14. (g) Ex his saltem flagellis disce ô Juda, quàm imprudenter egeris, ubi sit, & unde haurienda sit prudentia in rebus agendis, ubi sit *virtus*, Gr. *robur*, ad resistendum hostibus; *pax*, seu felicitas, *intellectus*, æstimatio rerum ut in se sunt; *lumen oculorum*, mentis illuminatio, vel prosperitas; *longiturnitas vitæ*, & *victus*, seu rerum necessariarum copia.

15. (h) Sapientia in Deo ut in proprio fonte quærenda est.

17. (i) Gr. Illudunt, faciunt ut aucupes. Ludere, est aliquid sine difficultate efficere.

18. (k) Qui inveniendæ pecuniæ subtiles rationes excogitant. *Nec est inventio operum illorum*; vix animo consequi possumus, quanta sint eorum opera, quam artificiose fiant, nec tamen per illa veram sapientiam acquirunt; aut pereunt illorum opera, nec amplius inveniuntur; aut demum nihil lucri percipiunt ex iis operibus.

20. (l) In magna prosperitate.

22. (m) Neque nota est inter Chananæos viros solertes, neque inter incolas Theman, qui inter Idumæos habentur sapientissimi. Non enim è terra, sed è cœlo venit, & descendit à Patre luminum.

23. (n) Ismaelitæ, magni negotiatores hanc ignoraverunt; *Negotiatores Merrhæ*, Gr. Merrhan, quæ fortè est Maara Sidoniorum, de qua Josue 13. unde Tyrii prodierunt; *Fabulatores*, in fabulis & parabolis exponendis periti, qui morales fabulas ad informandam hominum vitam

tiæ: viam autem ſapientiæ neſcierunt, neque commemorati ſunt ſemitas ejus.

24. O Iſrael, quàm magna eſt domus (o) Dei, & ingens locus poſſeſſionis ejus!

25. Magnus eſt, & non habet finem: excelſus & immenſus.

26. Ibi fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt, ſtatura magna, ſcientes bellum.

27. Non hos elegit Dominus, neque viam diſciplinæ invenerunt: propterea perierunt.

28. Et quoniam non habuerunt ſapientiam, interierunt propter ſuam inſipientiam.

29. Quis aſcendit in (p) cœlum, & accepit eam, & eduxit eam de nubibus?

30. Quis transfretavit mare, & invenit illam? & attulit illam ſuper aurum electum?

31. Non eſt qui poſſit ſcire vias ejus, neque qui exquirat ſemitas ejus:

32. Sed qui ſcit univerſa, novit eam, & adinvenit eam prudentia ſua: qui præparavit terram in æterno tempore, & replevit eam pecudibus, & quadrupedibus:

33. Qui emittit lumen, & vadit: & vocavit illud, & obedit illi in tremore.

34. Stellæ autem dederunt lumen in cuſtodiis (q) ſuis, & lætatæ ſunt:

35. Vocatæ ſunt, & dixerunt: Adſumus: & luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas.

36. Hic eſt Deus (r) noſter, & non æſtimabitur alius adversùs eum.

37. Hic adinvenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Jacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo.

38. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus converſatus eſt.

CAPUT IV.

Jeruſalem ſuam luget deſolationem, hortaturque filios ſuos ut forti ſint animo: nam ſicut ob ſua peccata Deus eos tradidit adverſariis, ita iis liberatis puniet hoſtes eorum.

1. HIc liber (a) mandatorum Dei, & lex quæ eſt in æternum: omnes qui tenent eam, pervenient ad vitam: qui autem dereliquerunt eam, in mortem.

2. Convertere Jacob, & apprehende eam, ambula per viam ad ſplendorem ejus contra lumen (b) ejus.

3. Ne tradas alteri gloriam (c) tuam, & dignitatem tuam genti alienæ.

4. Beati ſumus Iſrael: quia quæ Deo placent, manifeſta ſunt nobis.

5. Animæquior eſto populus Dei, memorabilis (d) Iſrael:

6. Venumdati eſtis gentibus non in perditionem: ſed propter quod in ira ad iracundiam provocaſtis Deum, traditi eſtis adverſariis.

7. Exacerbaſtis enim eum qui fecit vos, Deum æternum, immolantes dæmoniis, & non Deo.

8. Obliti enim eſtis Deum, qui nutrivit vos, & contriſtaſtis nutricem (e) veſtram Jeruſalem.

9. Vidit (f) enim iracundiam à Deo venientem vobis, & dixit: Audite confines Sion, adduxit enim mihi Deus luctum magnum:

10. Vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum, & filiarum, quam ſuperduxit illis Æternus.

11. Nutrivi enim illos cum jucunditate: dimiſi autem illos cum fletu & luctu.

12. Nemo gaudeat (g) ſuper me viduam, & deſolatam: à multis derelicta ſum propter peccata filiorum meorum, quia declinaverunt à lege Dei.

13. Juſtitias autem ipſius neſcierunt, nec ambulaverunt per vias mandatorum Dei, neque per ſemitas veritatis ejus cum juſtitia ingreſſi ſunt.

14. Veniant confines Sion, & memorentur captivitatem filiorum, & filiarum mearum, quam ſuperduxit illis Æternus.

15. Adduxit enim ſuper illos gentem de longinquo, gentem improbam, & alterius linguæ:

16. Qui non ſunt reveriti ſenem, neque puerorum miſerti ſunt, & abduxerunt dilectos (h) viduæ, & à filiis unicam deſolaverunt.

17. Ego

componebant; politicas artes didicerunt, non veram ſapientiam.

24. (o) Hoc Univerſum.

29. (p) Difficultatem ſapientiæ conſequendæ proponit, quæ ſine Dei gratia haberi nequit.

34. (q) In ſtationibus & locis deſignatis; *Et lætatæ ſunt*, promptæ ad obediendum.

36. (r) Quæ ſequuntur, ad Deum referuntur; ſed vaticinium de Chriſto continent. Verbum Dei poſt umbraticam populi veteris ſapientiam, hominem factum, & cum hominibus converſatum, & veram ſapientiam docuiſſe, cùm ſit ipſe Dei ſapientia.

CAP. IV. 1. (a) Sapientia, quam adeò commendavi, continetur libro mandatorum Dei; *Quæ eſt in æternum*, in ſe ipſa, quoad præcepta moralia, & in antitypo ſuo, quoad cæremonialia. *Et omnes qui tenent eam*, & obſervant, pervenient ad vitam æternam.

2. (b) Eam ſequere ut facem præiucentem.

3. (c) Si deos alienos colas, ſervus eris.

5. (d) Gr. Monimentum Iſraelis, reliquiæ tuæ Deo gratæ ſunt.

8. (e) Jeruſalem, Synagogam, ſeu Eccleſiam Dei, quæ illos in cultu Dei, & in lege divina educaverat. Hujus caput & nobiliora membra erant in Jeruſalem.

9. (f) Iracundiam divinam.

12. (g) Nemo mihi inſultet.

16. (h) Filios meos, quæ vidua ſum; *A filiis*, filiis orbatam & deſertam.

17. Ego autem quid possum adjuvare vos?

18. Qui enim adduxit super vos mala, ipse vos eripiet de manibus inimicorum vestrorum.

19. Ambulate (i) filii, ambulate: ego enim derelicta sum sola.

20. Exui me stola (k) pacis, indui autem me sacco obsecrationis, & elamabo ad Altissimum in diebus meis.

21. Animæquiores estote filii, clamate ad Dominum, & eripiet vos de manu principum inimicorum.

22. Ego enim speravi in æternum (l) salutem vestram: & venit mihi gaudium à sancto super misericordia, quæ veniet vobis ab æterno salutari nostro.

23. Emisi enim vos cum luctu & ploratu: reducet autem vos mihi Dominus cum gaudio & jucunditate in sempiternum.

24. Sicut enim viderunt vicinæ Sion captivitatem vestram à Deo, sic videbunt & in celeritate salutem vestram à Deo, quæ superveniet vobis cum honore magno, & splendore æterno.

25. Filii patienter sustinete iram, quæ supervenit vobis: persecutus est enim te inimicus tuus, sed citò videbis perditionem ipsius: & super cervices ipsius ascendes.

26. Delicati (m) mei ambulaverunt vias asperas: ducti sunt enim ut grex direptus ab inimicis.

27. Animæquiores estote filii, & proclamate ad Dominum: erit enim memoria vestra ab eo qui duxit vos.

28. Sicut enim fuit sensus (n) vester ut erraretis à Deo: decies tantùm iterùm convertentes requiretis eum.

29. Qui enim induxit vobis mala, ipse rursum adducet vobis sempiternam jucunditatem cum salute vestra.

30. Animæquior esto Jerusalem; exhortatur (o) enim te, qui te nominavit.

31. Nocentes peribunt, qui te vexaverunt: & qui gratulati sunt in tua ruina, punientur.

32. Civitates, quibus servierunt filii tui, punientur; & quæ accepit filios tuos.

33. Sicut enim gavisa est in tua ruina, & læta est in casu tuo, sic contristabitur in sua desolatione.

34. Et amputabitur exultatio multitudinis ejus, & gaudimonium (p) ejus erit in luctum.

35. Ignis enim superveniet ei ab æterno in longiturnis diebus, & habitabitur à dæmoniis (q) in multitudine temporis.

36. * Circumspice Jerusalem ad Orientem, & vide jucunditatem à Deo tibi venientem. * *Inf. 5. 5.*

37. Ecce enim veniunt filii tui, quos dimisisti dispersos, veniunt collecti ab Oriente usque ad Occidentem, in verbo sancti (r) gaudentes in honorem Dei.

CAPUT V.

Jubetur Jerusalem luctum exuere, eò quòd filii ejus cum ignominia ducti in captivitatem, cum gloria sint in patriam reducendi.

1. EXue te Jerusalem stola luctus, & vexationis tuæ: & indue te decore, & honore ejus, quæ à Deo tibi est, sempiternæ gloriæ.

2. Circumdabit te Deus diploide (a) justitiæ, & imponet mitram capiti honoris æterni.

3. Deus enim ostendet splendorem suum in te, omni qui sub cœlo (b) est.

4. Nominabitur (c) enim tibi nomen tuum à Deo in sempiternum: Pax justitiæ, & honor pietatis.

5. Exurge Jerusalem, & sta in excelso: * & circumspice ad Orientem, & vide collectos filios tuos ab Oriente sole usque ad Occidentem, in verbo sancti gaudentes Dei memoria. * *Sup. 4. 36.*

6. Exierunt enim abs te pedibus (d) ducti ab inimicis: adducet autem illos Dominus ad te portatos in honore sicut filios regni.

7. Con-

19. (i) Redite ad me ex captivitate.

20. (k) Veste qua induebar in prosperitate mea.

22. (l) Gr. In æterno, scilicet in Deo; *A sancto*, à Deo.

26. (m) Quos præ cæteris amaveram.

28. (n) Gr. Cogitatio vestra, ad errandum à Deo, decuplate conversi quærite eum; quod referri debet ad Israel secundùm spiritum, non secundùm carnem; *Decies tantum*, decuplo majori studio quærite eum.

30 (o) Gr. *Consolabitur te*. *Qui te nominavit*, qui te de suo nomine vocavit, & urbem sanctam appellavit.

34 (p) Gr. Superbia, qua se insolenter effert.

35. (q) A satyris: quæ videtur hyperbole.

37. (r) Juxta promissum Dei: quæ veriùs impleta sunt sub Messia, cùm fideles ex omni parte Orbis ad ipsum & ejus Ecclesiam confluxerunt.

CAP. V.

2. (a) Diplois est tunica talaris muliebris; *Honoris æterni*, id est, Dei, ex Græco; hæc prophetia ad Ecclesiam propriè pertinet, & ad urbem Jerusalem vix applicari potest. *Et impone mitram capiti tuo*; Mitra est ornamentum capitis mulieris, ut stola vestis muliebris: loquitur de Ecclesia tamquam de muliere.

3. (b) Gr. *Omni qui sub cœlo est*, terræ nimirum: efficiet ut toto orbe terrarum sis clarissima.

4. (c) Civitas in qua pax abundat & justitia; vocari idem est ac esse: quæ prophetia manifestè pertinet ad Ecclesiam; per nomen significatur specialis nota: nam pax justitiæ est Ecclesiæ propria, & non auferetur ab ea: Isa. 9. *Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis*.

6. (d) Cùm captivi sunt abducti; *Portatos in honore*, equis & curribus honorificè vectos. Ut miseri abierunt, sed honorificè redierunt.

7. Constituit (e) enim Deus humiliare omnem montem excelsum, & rupes perennes, & convalles replere in æqualitatem terræ: ut ambulet Israel diligenter in honorem Dei.

8. Obumbraverunt (f) autem & silvæ, & omne lignum suavitatis, Israel ex mandato Dei.

9. Adducet enim Deus Israel cum jucunditate in lumine (g) majestatis suæ, cum misericordia, & justitia, quæ est ex ipso.

CAPUT VI.

Judæos Babylone captivos vaticinatur Jeremias post septem generationes liberandos: hortaturque, ut sibi caveant ab illorum idololatria, ostendens imbecillia esse idola, penitusque sensu carentia, ac vanissima.

EXemplar epistolæ, quam misit Jeremias ad abducendos captivos in Babyloniam à rege Babyloniorum, ut annuntiaret illis secundùm quod præceptum est illi à Deo.

* Jer. 25. 9. 1. * PROPTER peccata, quæ peccastis ante Deum, abducemini in Babyloniam captivi à Nabuchodonosor rege Babyloniorum.

2. Ingressi itaque in Babylonem, eritis ibi annis plurimis, & temporibus longis, usque ad generationes (a) septem: post hoc autem educam vos inde cum pace.

* Isa. 44. 10. 3. * Nunc autem videbitis in Babylonia deos aureos (b), & argenteos, & lapideos, & ligneos in humeris portari, ostentantes metum gentibus.

4. Videte ergo ne & vos similes efficiamini factis alienis, & metuatis, & metus vos capiat in ipsis.

5. Visa (c) itaque turba de retrò, & ab ante, adorantes, dicite in cordibus vestris: Te oportet adorari Domine.

6. Angelus enim meus vobiscum est: ipse autem exquiram (d) animas vestras.

7. Nam lingua ipsorum polita à fabro, ipsa etiam inaurata & inargentata, falsa sunt, & non possunt loqui.

8. Et sicut (e) virgini amanti ornamenta: ita accepto auro fabricati sunt.

9. Coronas certè aureas habent super capita sua dii illorum: unde subtrahunt sacerdotes ab eis aurum & argentum, & erogant illud in semetipsos.

10. Dant autem & ex ipso prostitutis, & meretrices ornant: & iterùm cùm receperint illud à meretricibus, ornant deos suos.

11. Hi autem non liberantur ab ærugine & tinea.

12. Opertis autem illis veste purpurea, extergunt faciem ipsorum propter pulverem domus, qui est plurimus inter eos.

13. Sceptrum autem habet ut homo, sicut judex regionis, qui in se peccantem non interficit.

14. Habet etiam in manu gladium, & securim; se autem de bello, & à latronibus non liberat: unde vobis notum sit quia non sunt dii.

15. Non ergo timueritis eos. Sicut enim vas hominis confractum inutile efficitur, tales sunt & dii illorum.

16. Constitutis illis in domo, oculi eorum pleni sunt pulvere à pedibus introeuntium.

17. Et sicut alicui qui regem offendit, circumseptæ sunt januæ: aut sicut ad sepulchrum adductum mortuum, ita tutantur sacerdotes ostia clausuris & seris, ne à latronibus expolientur.

18. Lucernas accendunt illis, & quidem multas, ex quibus nullam videre possunt: sunt autem sicut trabes in domo.

19. Corda (f) verò eorum dicunt elingere serpentes, qui de terra sunt, dum comedunt eos, & vestimentum ipsorum, & non sentiunt.

20. Ni-

7. (e) Facilem iis præbebit reditum.

8. (f) Præteritum pro futuro; *Lignum suavitatis*. Gr. Suave olens: silvæ iis erunt umbraculo.

9. (g) Divina virtute factum: alludit ad columnam ignis in deserto.

CAP. VI. 2. (a) Vox Græca spatium significat decem annorum, vel septem juxta alios: sic medici veteres vetant incidi venam pueris ante duas generationes, seu ante 14. annos; si priori modo generatio accipiatur, videntur numerandæ ab anno 13. Regis Josiæ, ut putat Tirinus; si posteriori modo, ab anno 4. Joachim: alii aliter 70. annos computant. Insignem & notabilem annorum numerum Hebræi vocant generationem.

3. (b) Frustrà hæc verba Catholicis objiciunt Calviniani; non enim aliud docet Propheta, quàm simulacra gentium non esse deos; quod sæpè concludit his verbis: *Unde vobis notum sit, quia non sunt dii, ne ergo timueritis eos*; idque libenter concedimus de nostris imaginibus: sed hinc non sequitur nullam iis deberi venerationem, cùm ad sua prototypa referuntur. Nam ut pronuntiantes sanctissimum nomen Jesus, non sonum vocis honoramus caput aperiendo, sed ipsum Filium Dei; sic ubi procumbimus ante Crucifixi imaginem, non ipsam imaginem propriè adoramus, sed eum, cujus est imago. Atque ex hac epistola refellitur Calvinus, cùm negat statuas à gentibus fuisse adoratas, sed in iis ut in imaginibus verum Deum; nam singulis penè versibus Propheta Babylonios perstringit, quòd ligna & lapides pro diis colerent, & ob eam rationem SS. Patres irrident Ethnicos.

5. (c) Non quasi ore & opere contraria liceat exhibere; sed quamdiu nulla urget profitendæ fidei necessitas, tum in corde solo veritatem fidei retinendam esse docet.

6. (d) Vester ero vindex.

8. (e) Sic ea vestiunt, quasi ornarent virginem.

19. (f) Seu medullam ligni corrodunt serpentes, aut vermes.

20. Nigræ fiunt facies eorum à fumo, qui in domo fit.

21. Supra corpus eorum, & fupra caput eorum volant noctuæ, & hirundines, & aves etiam fimiliter, & cattæ.

22. Unde fciatis quia non funt dii. Ne ergo timueritis eos.

23. Aurum etiam quod habent, ad fpeciem eft. Nifi aliquis exterferit æruginem, non fulgebunt: neque enim dum conflarentur, fentiebant.

24. Ex omni pretio empta funt, in quibus fpiritus non ineft ipfis.

*Ifa.46.7. 25. * Sine pedibus in humeris portantur, oftentantes ignobilitatem fuam hominibus. Confundantur etiam qui colunt ea.

26. Propterea fi ceciderint in terram, à femetipfis non confurgunt: neque fi quis eum ftatuerit rectum, per femetipfum ftabit, fed ficut mortuis munera eorum illis apponentur.

27. Hoftias illorum vendunt facerdotes ipforum, & abutuntur: fimiliter & mulieres eorum decerpentes, neque infirmo, neque mendicanti aliquid impertiunt;

28. De facrificiis eorum fœtæ, & menftruatæ contingunt. Scientes itaque ex his quia non funt dii, ne timeatis eos.

29. Unde enim vocantur dii? Quia mulieres apponunt diis argenteis, & aureis, & ligneis:

30. Et in domibus eorum facerdotes fedent, habentes tunicas fciffas, & capita, & barbam rafam, quorum capita nuda funt.

31. Rugiunt autem clamantes contra deos fuos, ficut in cœna mortui.

32. Veftimenta eorum auferunt facerdotes, & veftiunt uxores fuas, & filios fuos.

33. Neque fi quid mali patiuntur ab aliquo, neque fi quid boni, poterunt retribuere: neque regem conftituere poffunt, neque auferre.

34. Similiter neque dare divitias poffunt, neque malum retribuere. Si quis illis votum voverit, & non reddiderit; neque hoc requirunt.

35. Hominem à morte non liberant, neque infirmum à potentiori eripiunt.

36. Hominem cæcum ad vifum non reftituunt, de neceffitate hominem non liberabunt.

37. Viduæ non miferebuntur, neque orphanis benefacient.

38. Lapidibus de monte fimiles funt dii illorum, lignei, & lapidei, & aurei, & argentei. Qui autem colunt ea, confundentur.

39. Quomodo ergo æftimandum eft, aut dicendum, illos effe deos?

40. Adhuc enim ipfis Chaldæis non honorantibus ea: qui cùm audierint (g) mutum non poffe loqui, offerunt illud ad Bel, poftulantes ab eo loqui:

41. Quafi poffint fentire qui non habent motum, & ipfi cùm intellexerint, relinquent ea: fenfum enim non habent ipfi dii illorum.

42. Mulieres autem circumdatæ funibus in viis (h) fedent, fuccendentes offa olivarum.

43. Cùm autem aliqua ex ipfis attracta ab aliquo tranfeunte dormierit cum eo, proximæ fuæ exprobrat quòd ea non fit digna habita, ficut ipfa, neque funis ejus diruptus fit.

44. Omnia autem quæ illis fiunt, falfa funt. Quomodo æftimandum aut dicendum eft, illos effe deos?

45. A fabris autem, & ab artificibus facta funt. Nihil aliud erunt, nifi id quod volunt effe facerdotes.

46. Artifices etiam ipfi, qui ea faciunt, non funt multi temporis. Numquid ergo poffunt ea quæ fabricata funt ab ipfis effe dii?

47. Reliquerunt autem falfa, & opprobrium poftea futuris.

48. Nam cùm fupervenerit illis prælium, & mala: cogitant facerdotes apud fe, ubi fe abfcondant cum illis.

49. Quomodo ergo fentiri debeant quoniam dii funt, qui nec de bello fe liberant, neque de malis fe eripiunt?

50. Nam cùm fint lignea, inaurata, & inargentata, fcietur poftea quia falfa funt, ab univerfis gentibus, & regibus: quæ manifefta funt quia non funt dii, fed opera manuum hominum, & nullum Dei opus cum illis.

51. Unde ergo notum eft, quia non funt dii, fed opera manuum hominum, & nullum Dei opus in ipfis eft?

52. Regem regioni non fufcitant, neque pluviam hominibus dabunt.

53. Judicium quoque non difcernent, neque regiones liberabunt ab injuria: quia nihil poffunt, ficut corniculæ inter medium cœli & terræ.

54. Etenim cùm inciderit ignis in domum deorum ligneorum, argenteorum, & aureorum,

40. (g) Petunt ab idolo ut mutus loqui poffit, cùm idolum ipfum non loquatur.

42. (h) In viis templi exponunt pudicitiam fuam, zona circumdatæ, quafi virginali, & Veneri facræ, & primo cuique obvio copiam fui faciunt. Interim offa, feu nucleos olivarum fuccendebant, quos ritus à Babylonis Græcos accepiffe ex Herodoto, Strabone, & aliis probant Cornelius à Lapide, Pererius & alii,

reorum, sacerdotes quidem ipsorum fugient, & liberabuntur: ipsi verò sicut trabes in medio comburentur.

55. Regi autem, & bello non resistent. Quomodo ergo æstimandum est, aut recipiendum quia dii sunt?

56. Non à furibus, neque à latronibus se liberabunt dii lignei, & lapidei, & inaurati, & inargentati, quibus (i) hi qui fortiores sunt,

57. Aurum, & argentum, & vestimentum, quo operti sunt, auferent illis, & abibunt, nec sibi auxilium ferent.

58. Itaque melius est esse regem ostentantem virtutem suam: aut vas in domo utile, in quo gloriabitur qui possidet illud: vel ostium in domo, quod custodit quæ in ipsa sunt; quàm falsi dii.

59. Sol quidem, & luna (k), ac sidera cùm sint splendida, & emissa ad utilitates, obaudiunt.

60. Similiter & fulgur cùm apparuerit, perspicuum est: idipsum autem & spiritus in omni regione spirat.

61. Et nubes, quibus cùm imperatum fuerit à Deo perambulare universum orbem, perficiunt quod imperatum est eis.

62. Ignis etiam missus desuper ut consumat montes, & silvas, facit quod præceptum est ei. Hæc autem neque speciebus, neque virtutibus uni eorum similia sunt.

63. Unde neque existimandum est, neque dicendum, illos esse deos, quando non possunt neque judicium judicare, neque quidquam facere hominibus.

64. Scientes itaque quia non sunt dii, ne ergo timueritis eos.

65. Neque enim regibus maledicent, neque benedicent.

66. Signa etiam in cœlo gentibus non ostendunt, neque ut sol lucebunt, neque illuminabunt ut luna.

67. Bestiæ meliores sunt illis, quæ possunt fugere sub tectum, ac prodesse sibi.

68. Nullo itaque modo nobis est manifestum quia sunt dii: propter quod ne timeatis eos.

69. Nam sicut in cucumerario formido (l) nihil custodit: ita sunt dii illorum lignei, & argentei, & inaurati.

70. Eodem modo & in horto spina alba, supra quam omnis avis sedet. Similiter & mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum lignei, & inaurati, & inargentati.

71. A purpura (m) quoque & murice, quæ supra illos tineant, scietis itaque quia non sunt dii. Ipsi etiam postremò comedunrur, & erunt opprobrium in regione.

72. Melior (n) est homo justus, qui non habet simulacra: nam erit longè ab opprobriis.

56. (i) Biblia Lovaniensia legunt, *iniqui*, pro *Ligni*.
59. & 60. (k) Sunt idolis meliora, utilitatem hominibus afferunt, & Dei præcepto obediunt, uti fulgura & venti.
69. (l) Terricula, quæ in cucumerariis poni solent ad terrendas aves: natura sua non custodiunt, cùm non sint nisi hominum simulacra: sic idola opinione tantùm superstitiosorum aliquid efficiunt, non natura sua.
71. (m) Existimat Maldonatus interpretem vertisse à purpura, à murice, quæ supra illos tineant, seu tineis exeduntur: scietis utique quia non sunt dii. *Et erunt in opprobrium*; erit omnibus irrisionis materia.
72. (n) Propheta plus significat, quàm verbis exprimat. Justus enim gloriam inveniet æternam.

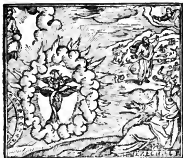
PROPHETIA EZECHIELIS.

EZECHIEL filius Buzi è tribu Levi, & Sacerdos, abductus fuit sub initium secundæ captivitatis, & post annos quinque suæ deportationis, qui fuit Sedeciæ annus quintus, cœpit prophetare, Nabuchodonosoris 13. Prophetavit per annos 22. ubique cum Jeremia consentit, & idem ferè est utriusque libri argumentum.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Tempus & locus quibus Ezechieli ostensæ sunt visiones Dei.

1. E T factum est in trigesimo (a) anno, in quarto, in quinta mensis, cùm essem in medio captivorum * juxta fluvium Chobar, aperti sunt cœli, & vidi visiones Dei.

* Sup. 1. 23. & 10. 20 & 43. 3.

2. In quinta mensis, ipse est annus quintus transmigrationis regis Joachin,

3. Factum (b) est verbum Domini ad Ezechielem filium Buzi sacerdotem in terra Chaldæorum, secùs flumen Chobar: & facta est super eum ibi manus Domini.

4. Et vidi, & ecce ventus (c) turbinis veniebat ab Aquilone; & nubes magna, & ignis involvens, & splendor in circuitu ejus: & de medio ejus quasi species electri, id est de medio ignis:

5. Et in medio ejus similitudo (d) quatuor animalium: & hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis.

6. Quatuor (e) facies uni, & quatuor pennæ uni.

7. Pedes eorum pedes recti, (f) & planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, & scintillæ quasi aspectus æris candentis.

8. Et manus (g) hominis sub pennis eorum in quatuor partibus: & facies & pennas per quatuor partes habebant,

9. Junctæque (h) erant pennæ eorum alterius ad alterum; non revertebantur cùm incederent: sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur.

10. Similitudo (i) autem vultus eorum: facies hominis, & facies leonis à dextris ipsorum quatuor; facies autem bovis à sinistris ipsorum quatuor, & facies aquilæ desuper ipsorum quatuor.

11. Facies (k) eorum, & pennæ eorum extentæ desuper: duæ pennæ singulorum jungebantur, & duæ tegebant corpora eorum:

12. Et

CAP. I. 1. (a) Sive hic annus computetur ab inventione libri legis, regnante Josia, sive ab anno Jubilæi, sive à captivitate Babylonica, & à capto Joachin, seu denique ab initio regni Nabopolassar patris Nabuchodonosoris, unde Babylonii numerabant annos. *In quarto*, id est mense. *Aperti sunt cœli*, vel fulgura emicuerunt, vel ut ait Hieron. *Apertos cœlos, non divisione firmamenti, sed fide credentis intellige, eo quod cœlestia sint illi reserata mysteria*. Credibilius est hos 30. annos à captivitate numerari; non enim de Jubilæo, aut de inventione libri legis, sed de captivitate agebat Propheta. Theodoretus ab anno 18. Josiæ, quo sententia captivitatis fuit pronuntiata, eos annos enumerat: ut 400. anni Gen. 15. ab eo anno quo Deus Abrahamo peregrinationem Ægyptiorum & captivitatem prædixit, sunt computandi.

3. (b) Divina virtus, ventus, turbo, ignis, calamitatem Judæis imminentem designant. Currus Dei, divinæ majestatis & providentiæ est symbolum. Adstant illi Cherubim, & caeterus Angelorum ad jussa Dei facienda expediti; currus Dei, seu providentiæ ministri sunt Cherubim. Quatuor habet facies divina providentia, fortis est ut leo, velox ut aquila, amabilis ut homo, patiens ut bos; *In medio rota*, causarum seriem, & connexionem insinuat.

4. (c) Turbines excitans. *Ab Aquilone*, respectu Judææ, à Babylone nempè. Et *ignis involvens*: 70. Ignis fulgurans. Hæc visio obscura gloriam Domini adumbrabat, ut Ezechiel ipse initio cap. 2 testatur: quæ in cœlo primùm, quod instar sapphiri lumine circumfusæ celerebit; tum in ministris divini imperii, & in ordine providentiæ, qui & alis instructi celeritatem in exequendis Dei mandatis exprimunt. Turbo ille ab Aquilone Nabuchodonosorem satis apte exhibet; sic enim ab aliis Prophetis designatur, ut Jerem. 23. *Ecce turbo dominicæ indignationis*. *Et splendor in circuitu ejus*: nubis, adeo ut circa nubem totum illud spatium colluceret, & de medio ejus, ignis nimirum. *Species electri*, an succini, an potius æris præstantissimi, & coloris aurei. Metallum illud populum Israel exprimit, quem tot calamitates absumere non potuerunt.

5. (d) Non erant animalia, sed eorum similitudinem præ se ferebant spiritus cœlestes: *Similitudo*, forma eorum erat similis formæ humanæ.

6. (e) Unicuique eorum erant quatuor facies, humana anterior, leonina dextra; &c. unicuique facies quatuor erant, alæ duæ ad tegendam illam corporis partem quæ illis respondebat, duæ ad volandum versùs eam partem, in quam facies spectabat.

7. (f) Sept. Interpret. *Crura recta*, ut in homine. *Quasi planta pedis vituli*. Aquila vertit, quasi planta pedis rotundi; ut facilè in omnes partes moverentur: *Et scintilla*, Hebr. *Scintillantes*, nempè eorum pedes, aut crura.

8. (g) Brachia humanis similia: *Sub pennis eorum in quatuor partibus*, animalium, quæ quatuor faciebus respondebant. *Habebant*, ut in omnem partem aspicere & ambulare possent. In singulis quaternæ erant facies, quaterna brachia. sub qualibet penna, vel ala, erat una manus.

9. (h) Ut æquali celeritate in eam partem volare possent. vel ex Hebr. conjunctæ erant alæ unius faciei alis alterius faciei in eodem animali. *Non revertebantur*: non vertebant se ut cætera animalia, cùm in contrariam partem volebant ire, quia faciem habebant & alas in omnem partem.

10. (i) Hoc loco videtur punctum interponendum: omnia faciem hominis habebant: *à dextris*, ex Hebr.

12. Et unumquodque eorum coram facie sua ambulabat (l): ubi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec revertebantur cùm ambularent.

13. Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens (m) in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.

14. Et animalia ibant & revertebantur (n), in similitudinem fulguris coruscantis.

15. Cùmque aspicerem animalia, apparuit rota (o) una super terram juxta animalia, habens quatuor facies.

16. Et aspectus rotarum, & opus earum, quasi visio maris: & una similitudo ipsarum quatuor: & aspectus (p) earum & opera, quasi sit rota in medio rotæ.

17. Per quatuor (q) partes earum euntes ibant, & non revertebantur cùm ambularent.

* Infr. 10. 12.

18. Statura (r) quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aspectus: & * totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor.

19. Cùmque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ juxta ea: & cùm elevarentur animalia de terra, elevabantur simul & rotæ.

20. Quocumque ibat spiritus, (s) illuc eunte spiritu, & rotæ pariter elevabantur, sequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis.

21. Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant: & cum elevatis à terra, pariter elevabantur & rotæ, sequentes ea: quia spiritus vitæ erat in rotis.

22. Et similitudo super capita animalium (t) firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper.

23. Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ (u) alterius ad alterum: unumquodque duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur.

24. Et audiebam sonum (x) alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei: cùm ambularent, quasi sonus erat multitudinis ut sonus castrorum: cùmque starent, demittebantur pennæ eorum.

25. Nam cùm fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant, & submittebant (y) alas suas.

26. Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni (z): & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.

27. Et vidi quasi speciem electri, velut aspe-

facies leonis erat ad dexteram faciei humanæ: *Et desuper:* vox illa, *desuper*, neque in Hebræo, neque apud 70. occurrit: nec poterat, nisi à tergo fuisset, ait Maldonatus: aut certè hoc loco vox *desuper*, significat præterea: unicuique animali quatuor inerant facies, non una tantùm.

11. (k) Singulis animalibus 16. erant alæ, ex iis octo erant extensæ ad volandum in omnes partes Universi, aliæ octo corpus animalis tegebant: ala unius faciei alæ alterius faciei ejusdem animalis juncta erat: quod omnium consensum exprimebat.

12. (l) Unumquodque rectà ibat: nam versùs partes omnes faciem habebat obversam.

13. (m) Videbatur in medio animalium ignis discurrere, & de igne fulgur egredi.

14. (n) In contrariam partem ambulabant. Contrarium videtur dixisse Propheta v. 9. & 12. animalia scilicet non reverti. Sed ut benè advertit Martianæus in nupero opere *de Triplici Syntaxi*, habenda ratio circumstantiarum, ubi videtur in sententiis aliqua subesse contradictio. Addit Propheta ea reverti instar fulgurum, Hebr. *Bezec*, בזק. Nam ut fulgura in ictu oculi micant, & progrediuntur in momento temporis, neque ab aere, aut à se ipsis separantur; ita hæc animalia prorsùm volabant. At si quem offenderent obicem, priora non relegebant vestigia, atque ut ait Hieronymus, non tam revertuntur quàm contrahunt se, extincta rursùm, & præbitura lumen quod parumper absconderant.

15. (o) Una juxta unum animal: singulæ rotæ juxta singula animalia; quæ quatuor rotæ aliæ aliis comprehensæ unam velut rotam, aut sphæram efficiebant: à 4. animalibus sic pendebant, ut horum motu agerentur; eæque mundum aspectabilem in perpetuo motu positum designabant, res inferiores Dei ministris subjici, ut juxta divinæ providentiæ nutum moveantur. *Rota una super terram:* quæ in cœlo infra quadrigam apparebat, non super veram terram. *Rota una juxta animalia:* singulæ rotæ juxta singula animalia, quæ non erant in curru, sed tamquam stipatores singulas rotas comitabantur. *Habens quatuor facies:* erat quadripartita: adeò ut unaquæque rota aliam transversim secaret, & quatuor semicirculi velut coluri in sphæra apparerent. Cuilibet rotæ insculpta erat facies hominis, leonis, bovis & aquilæ.

16. (p) Forma, species: *Quasi visio maris*, cærulei coloris: *Et una:* singularum consimilis figura; *Aspectus earum & opera*; figura & compositio. *Quasi rota in medio rotæ:* integra rota sphæræ cujusdam instar formata. *Et similitudo:* An fortè octo erant rotæ? sed quatuor tantùm erant locis separatæ; nam binæ erant mutuò implicatæ.

17. (q) Versùs quatuor sua latera citra ullam conversionem, aut flexionem rotari poterant.

18. (r) Hebr. Dorsum: extimus circulus erat prodigiosæ magnitudinis: *Horribilis. Totum corpus:* Hebr. dorsum; *Oculis plenum*, ocellis, quales in cauda pavonis, quòd motus omnes sint ordinati.

20. (s) Scilicet animalium. Quocumque spiritus animalium hæc impellebat, eò quoque spiritus rotarum eas promovebat, cùm idem spiritus utraque regeret.

22. (t) Et super capita animalium erat *similitudo firmamenti*, *horribilis*, propter divinitatem quam præ se ferebat.

23. (u) Extentæ; *Alterius ad alteram:* unaquæque alteri sibi vicinæ, dextra sinistræ unius faciei in eodem animali conjuncta erat; *Unumquodque:* unaquæque facies ejusdem animalis; *Velabat*, præ reverentia.

24. (x) Sicut tonitruum: *Demittebantur pennæ eorum:* non concutiebant alas; ad volandum tamen erant paratæ.

25. (y) Hieron. *Vocem enim Dei omnipotentis resonantem in cœlestibus ferre non poterant, sed stabant & mirabantur, & silentio suo Dei potestatem demonstrabant.*

26. & 27. (z) Verba sic ordinanda: Et super firmamentum, quod eorum capitibus imminebat, erat similitudo throni, & quasi ex sapphiro fabricati. *Aspectum:* figuram ignis intra speciem electri.

aspectum ignis, intrinsecùs ejus per circuitum: à lumbis ejus & desuper, & à lumbis ejus usque deorsùm, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu.

28. Velut aspectum arcus cùm fuerit in nube in die pluviæ: hic erat aspectus splendoris per gyrum.

CAPUT II.

Roboratur Propheta exterritus, ut intrepidè arguat rebelles Israel.

1. HÆc visio similitudinis gloriæ Domini: & vidi, & cecidi in faciem meam, & audivi vocem loquentis. Et dixit ad me: Fili hominis sta super pedes tuos, & loquar tecum.

2. Et ingressus est in me spiritus postquam locutus est mihi, & statuit me supra pedes meos: & audivi loquentem ad me,

3. Et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel, ad gentes apostatrices, quæ recesserunt à me: ipsi & patres eorum prævaricati sunt pactum meum usque ad diem hanc.

4. Et filii dura facie, & indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus:

5. Si forte vel ipsi audiant (a), & si forte quiescant, quoniam domus exasperans est: & scient quia propheta fuerit in medio eorum.

6. Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas: quoniam increduli & subversores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas: verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est.

7. Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, & quiescant: quoniam irritatores sunt.

8. Tu autem fili hominis audi quæcumque loquor ad te, & noli esse exasperans (b) sicut domus exasperatrix est: aperi os tuum, & comede quæcumque ego do tibi.

9. Et vidi, & ecce manus missa (c) ad me, in qua erat involutus liber: & expandit illum coram me, * qui erat scriptus intùs & foris: & scriptæ erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. *Apoc. 5. 1.

CAPUT III.

Comesto libro datur prophetæ facies adamantina, ut intrepidè arguat rebelles.

1. ET dixit ad me: Fili hominis quodcumque inveneris comede (a): comede volumen istud, & vadens loquere ad filios Israel.

2. Et aperui os meum, & cibavit (b) me volumine illo:

3. Et dixit ad me: Fili hominis venter (c) tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto, quod ego do tibi. * Et comedi illud: & factum est in ore meo sicut mel dulce. *Apoc. 10. 9. 10.

4. Et dixit ad me: Fili hominis vade ad domum Israel, & loqueris verba mea ad eos.

5. Non enim ad populum profundi sermonis (d), & ignotæ linguæ tu mitteris, ad domum Israel:

6. Neque ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones: & si ad illos mitteretis, ipsi audirent te.

7. Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me: omnis quippè domus Israel attrita fronte est, & duro corde.

8. Ecce dedi (e) faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum.

9. Ut adamantem, & ut silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos, neque metuas à facie eorum: quia domus exasperans est.

10. Et dixit ad me: Fili hominis omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi:

11. Et

CAP. II. 5. (a) *Audiant*, obtemperent; *Et quiescant*, cessent à peccatis. More humano loquitur: sic enim loqui solemus, cùm alios admonemus. Hieron. *Loquitur autem hæc Deus ambigentis affectu, ut liberum hominis monstret arbitrium.*

8. (b) Ne mihi resistas; *Comede*, verba mea meditare intùs; serva & commenda memoriæ.

9. (c) Sept. Interpret. Extensa ad me: *In qua erat involutus liber:* Hebr. *Volumen libri:* membrana convoluta; *Intùs & foris:* in facie, & à tergo. *Lamentationes*, calamitates: Hebr. *Ante & retro*: præterita & futura, utriusque Testamenti scriptura: vel in facie & in tergo, ex utraque parte, ut totum volumen scripta implerent. Hieron. *Vel certe foris in historia littera, intus intelligentia spiritualis.*

CAP. III. 1. (a) Greg. *Comede, & pasce; satiare, & eructa; accipe, & sparge; confortare, & labora; ipse qui jussit, os ejus aperuit:* Ex versione 70. Idem Greg. *Sed tamen hoc ipsum sumere, nostrarum virium non est, nisi ipse cibaverit, qui ut comedatur jussit. Quodcumque inveneris in manu mea: quæcumque tibi revelavero, dic omnia, nihil dissimula.*

2. (b) Ingessit mihi in os, & fecit, ut devorarem, non reipsa, sed spiritu prophetico docuit me omnia.

3. (c) Metaphora exponitur v. 10. Multi legendo vel audiendo comedunt, sed non satiantur. Greg. *Comedit, & non satiatur, bibit, & non inebriatur, qui verba Dei audiens, lucra & gloriam concupiscit.*

5. & 6. (d) Obscuri & difficilis, vel barbari sermonis. *Audirent:* hoc loco vocatio gentium & reprobatio Judæorum apertè designantur: id ipsum est quod ait Christus Matth. 11. *Si in Tyro & Sidone, &c.*

8. (e) Hier. *Ex quo discimus interdum gratia Dei esse impudentiæ resistere, frontem fronte concurrere:* ea quippè constantia opus est, ut obdurata corda emolliantur.

11. Et vade, ingredere ad transmigrationem, ad filios populi tui, & loqueris ad eos, & dices eis: Hæc dicit Dominus Deus: si fortè audiant, & quiescant.

12. Et assumpsit me spiritus, & audivi post me vocem commotionis (f) magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo:

13. Et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.

14. Spiritus quoque levavit me, & assumpsit me: & abii amarus (g) in indignatione spiritus mei: manus enim Domini erat mecum, confortans me.

15. Et veni ad transmigrationem, ad acervum novarum frugum, ad eos qui habitabant juxta flumen Chobar, & sedi ubi illi sedebant: & mansi (h) ibi septem diebus mœrens in medio eorum.

16. Cùm autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens:

* Inf. 33. 7. 17. * Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel: & audies de ore meo verbum, & annuntiabis eis ex me.

18. Si dicente me ad impium: Morte morieris: non annuntiaveris ei, neque locutus fueris ut avertatur à via sua impia, & vivat: ipse impius in iniquitate sua morietur; sanguinem autem ejus de manu tua requiram.

19. Si autem tu annuntiaveris impio, & ille non fuerit conversus ab impietate sua, & à via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti (i).

20. Sed & si conversus justus à justitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem: ponam offendiculum (k) coram eo, ipse morietur, quia non annuntiasti ei: in peccato suo morietur, & non erunt in memoria justitiæ ejus, quas fecit; sanguinem verò ejus de manu tua requiram.

21. Si autem tu annuntiaveris justo, ut non peccet justus, & ille non peccaverit: vivens vivet, quia annuntiasti ei, & tu animam tuam liberasti.

22. Et facta est super me manus Domini, & dixit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum.

23. Et surgens egressus sum in campum: & ecce ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam vidi * juxta fluvium Chobar: & cecidi in faciem meam. * Sup. 1. 3.

24. Et ingressus est in me spiritus, & statuit me super pedes meos: & locutus est mihi, & dixit ad me: Ingredere, & includere (l) in medio domus tuæ.

25. Et tu fili hominis, ecce data sunt super te vincula (m), & ligabunt te in eis, & non egredieris de medio eorum.

26. Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir objurgans: quia domus exasperans est.

27. Cùm autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat (n): & qui quiescit, quiescat: quia domus exasperans est.

CAPUT IV.

Jubetur propheta delineare obsidionem Jerusalem, ac dormire super latus sinistrum 390. diebus, super dextrum verò 40. ac vilem sibi parare cibum.

1. ET tu fili hominis sume tibi laterem (a), & pones eum coram te: & describes in eo civitatem Jerusalem.

2. Et ordinabis adversùs eam obsidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro.

3. Et

12. (f) Venti procellosi, & Angelorum clamantium *Benedicta*: gloriosum prædicabant Deum in excelsis, & ejus justitiam adversùs Jerusalem. Hieron. *Locus autem Domini est omnis in quo hospitium invenit. Et assumpsit me spiritus*: visus sum rapi à Spiritu sancto, vel ab Angelo.

14. (g) Præ zelo, qui præcordia incendebat: *Erat mecum*: Dei virtus me roborabat, ut parerem ei: sed & tristis erat ob imminentem populo calamitatem.

15. (h) Hieron. *Septemque diebus priùs versatur inter eos videns quæ cuncta gerebant, ut postea sciret quæ corriperet*. Doctorem & Prophetam quasi in specula te constitui, ut quæ sunt futura prospiceres. *Et audies*: verbum Dei in Evangelio audimus, in epistolis Apostolorum tamquam in prima Evangelii expositione, in Conciliis, in SS. Patribus, quorum scripta traditionem Ecclesiæ continent. *Requiram*: in te ulciscar sanguinem ejus.

19. (i) Eo ipso opere salvasti animam tuam. Hinc Apost. 1. Cor. 3. *Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem*: non dicit secundùm fructum l[illegible]erit.

20. (k) Variis pœnis eum afficiam, quibus pungatur; vel permittam huic poni offendiculum ob culpam præcedentem. *Notandum*, inquit Hieron. *quòd possit justus cadere, & si habuerit magistrum, ad meliora converti*. Hebr. *Ponam offendiculum*. sic interpretantur, patefaciam occulta ejus peccata.

24. (l) Quia nihil proficies admonens eos: vel abde te in domum, ut priùs audias ex Deo quæ dicturus es, Hierosolymæ obsidionem hoc signo indicat.

25. (m) Injecta sunt per visionem Prophetæ.

27. (n) Dices illis quæ audisti ac vidisti. Qui voluerit audire, audiat; qui noluerit, non audiat: quia scio plerosque non audituros, cùm sit gens pervicax. 70. Qui audit, audiat; & qui incredulus est, incredulus sit.

CAP. IV. 1. (a) Nondum igne coctum: in eo jubetur describere obsessam civitatem Jerusalem: sic factis vaticinari jubetur Propheta. Hieron. *Urbs quam putabant esse firmam, & inexpugnabilem, fragilissimo lateri comparatur*. Ex Hieron. Symmachus vertit πλινθίον, *laterculum, seu abacum, in cujus pulvere solent Geometræ lineas radiosque describere*.

3. Et tu sume tibi sartaginem (b) ferream, & pones eam in murum ferreum inter te, & inter civitatem: & obfirmabis faciem tuam ad eam, & erit in obsidionem, & circumdabis eam: signum est domui Israel.

4. Et tu dormies (c) super latus tuum sinistrum, & pones iniquitates domus Israel super eo, numero dierum quibus dormies super illud, & assumes iniquitatem eorum.

5. Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos & nonaginta dies: & portabis iniquitatem domus Israel.

6. Et cùm compleveris hæc, dormies super latus tuum dexterum secundò: & * assumes iniquitatem domus Juda quadraginta diebus: diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. * Num. 14. 34.

7. Et ad obsidionem Jerusalem convertes faciem tuam, & brachium tuum erit extentum: & prophetabis adversùs eam.

8. Ecce circumdedi (d) te vinculis: & non te convertes à latere tuo in latus aliud, donec compleas dies obsidionis tuæ.

9. Et tu sume (e) tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam: & mittes ea in vas unum, & facies tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud.

10. Cibus autem tuus quo vesceris, erit in pondere (f) viginti stateres in die: à tempore usque ad tempus comedes illud.

11. Et aquam in mensura bibes, sextam partem hin: à tempore usque ad tempus bibes illud.

12. Et quasi subcinericium (g) hordeaceum comedes illud: & stercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum.

13. Et dixit Dominus: Sic comedent filii Israel * panem suum pollutum inter gentes, ad quas ejiciam eos. * Osee 9. 4.

14. Et dixi: A, a, a, Domine Deus, ecce anima mea non est polluta; (h) & morticinum, & laceratum à bestiis non comedi ab infantia mea usque nunc, & non est ingressa in os meum omnis caro immunda.

15. Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis: & facies panem tuum in eo.

16. Et dixit ad me: Fili hominis: * Ecce ego conteram baculum (i) panis in Jerusalem: & comedent panem in pondere, & in solicitudine: & aquam in mensura, & in angustia bibent: * Inf. 5. 16. & 14. 13.

17. Ut deficientibus pane & aqua, corruat unusquisque ad fratrem suum: & contabescant in iniquitatibus suis.

CAPUT V.

Jubetur Propheta barbam & pilos capitis radere, eos variè consumere. Quo quidem cives Jerusalem variis mortis generibus perituros designatur.

1. ET tu fili hominis sume (a) tibi gladium acutum, radentem pilos: & as-

3. (b) Hieron. *Sartago ferrea, quæ instar muri inter Prophetam & urbem ponitur, grandem iram demonstrat Dei, quæ nullis precibus fatigatur, nec flectitur ad misericordiam:* Ea quoque sartago igne comburendam civitatem, & obsessos graviter cruciandos significat. *Ad eam*, contra eam: vultu implacabili aspicies obsessos: *Signum est domui Israel*; hæc significant urbem brevi obsidendam.

4. & 5. (c) Hebr. *Decumbes*: quod est animi anxii, & admodùm molesti: totidem dies obsidionis Jerusalem. 40. dies in latere dextro designant 40. dies quibus Chaldæi captam urbem diripuerunt. *Super eo latere*; pones debitam peccatis eorum pœnam: ita ut tot diebus te affligas, quot urbs ipsa arctiori obsidinne cingetur, per tres menses, his omissis, quibus Chaldæi obsidionem intermiserunt, ut obviàm irent Ægyptiis. *Dedi tibi*, numero dierum 390. *Et portabis*, in figura & imagine. Cùmque per 390. annos ab anno 37. Salomonis in scelus idololatriæ prolapsa fuerit, ab eo anno 13. Josiæ ad ultimum Sedeciæ annum sceleratiores facti fuerint, ut ex Prophetia Jeremiæ liquet, 40. diebus gravissimè punientur: Propheta gerit personam civitatis & civium, qui mox obsidendi & vinciendi erant. Alii 40. annos numerant à tempore hujus prophetiæ ad primum Cyri annum: alii demum ut Gordonus ab anno 13. Josiæ, cùm mala invaluerunt, ad undecimum usque annum Sedeciæ.

8. (d) Hoc loco Propheta gerit personam civitatis, ut versiculo præcedenti gerebat personam hostis: vincula sunt captivitatis signa.

9. (e) Hæc quoque famem venturam obsessis designant: mensuram panis & aquæ tam arctam præscribit, *quâ trahitur magis anima, quam sustentatur, nec vires tribuit, sed mortem prohibet*, Hieron. vel captivitatem cum fame conjunctam decem tribuum per 390. annos describit.

10. (f) Non quantum voles, sed decem tantùm uncias panis singulis diebus; *A tempore*, quo cubare cœperis in sinistrum latus, usque ad tempus quo cubare desines: vel ex Hieron. à vespere usque ad vesperam.

12. (g) Illum non coques in clibano, sed sub cinere, ut solent rustici. Jubetur panem suum operire, Hebr. *Coquere sub cinere stercoris humani*. Quo indicat in obsidione non defutura modò ligna, sed & stercora boum, & equorum, quibus siccatis uterentur igni alendo. Coram filiis Israel comedes, ut hinc discant, quis futurus sit eorum status in obsidione.

14. (h) Numquam immundo cibo me contaminavi. Ad votum Prophetæ Deus mitigat sententiam suam. In hoc Propheta Christi personam adumbrat, qui iniquitates nostras portavit. Hieron. *Nos autem terrena contemnimus, sed comedimus panem qui de cælo descendit, & fruimur illo cibo, de quo Psalmista decantat, Panem Angelorum comedit homo, nequaquam Ægyptiis carnibus, sed mannæ tenuitate viventes.*

16. (i) Eripiam panem qui corpus humanum sustentat. De utraque captivitate Israelis & Jerusalem ænigma proposuit, sed brevitatis causa in propositione Jerusalem, in conclusione Israelem prætermisit.

CAP. V. 1. (a) Hoc emblemate Deus urbis Jerusalem imminentem calamitatem exprimit, & v. 5. ipse exponit:

& assumes eum, & duces per caput tuum, & per barbam tuam: & assumes tibi stateram ponderis, & divides eos.

2. Tertiam (b) partem igni combures in medio civitatis, juxta completionem dierum obsidionis: & assumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu ejus: tertiam verò aliam disperges in ventum, & gladium nudabo post eos.

3. Et sumes inde (c) parvum numerum: & ligabis eos in summitate pallii tui.

4. Et ex eis rursum tolles, & projicies (d) eos in medio ignis, & combures eos igni: & ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel.

5. Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Jerusalem, in medio gentium posui (e) eam, & in circuitu ejus terras.

6. Et contempsit judicia mea, ut plus esset impia quàm gentes: & præcepta mea, ultrà quàm terræ, quæ in circuitu ejus sunt: judicia enim mea projecerunt, & in præceptis meis non ambulaverunt.

7. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Quia superastis (f) gentes, quæ in circuitu vestro sunt, & in præceptis meis non ambulastis, & judicia mea non fecistis, & juxta judicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, non estis operati;

8. Ideò hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & ipse ego faciam in medio tui judicia (g) in oculis gentium.

9. Et faciam in te quod non feci, & quibus similia ultrà (h) non faciam, propter omnes abominationes tuas.

10. Ideò patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres suos, & faciam in te judicia, & ventilabo universas reliquias tuas in omnem ventum.

11. Idcircò vivo ego, dicit Dominus Deus: nisi pro eo quòd sanctum meum violasti in omnibus offensionibus tuis, & in cunctis abominationibus tuis: ego quoque confringam, & non parcet oculus meus, & non miserebor.

12. Tertia pars tui peste morietur, & fame consumetur in medio tui: & tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo: tertiam verò partem tuam in omnem ventum dispergam, & gladium evaginabo post eos.

13. Et complebo (i) furorem meum, & requiescere faciam indignationem meam in eis, & consolabor: & scient quia ego Dominus locutus sum in zelo meo, cùm implevero indignationem meam in eis.

14. Et dabo te in desertum & in opprobrium gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, in conspectu omnis prætereuntis.

15. Et eris opprobrium, & blasphemia (k), exemplum, & stupor in gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, cùm fecero in te judicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ.

16. Ego Dominus locutus sum: Quando misero sagittas famis pessimas in eos: quæ erunt mortiferæ, & quas mittam ut disperdam vos: & famem congregabo super vos, & * conteram in vobis baculum panis. *Sup. 4. 16. Inf. 14. 13.

17. Et immittam in vos famem, & bestias pessimas usque ad internecionem: & pestilentia & sanguis transibunt per te, & gladium inducam super te: ego Dominus locutus sum.

CAPUT VI.

Propter multiplicem idololatriam filiorum Israel, in varias orbis plagas dispergendos prædicitur.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam ad montes (a) Israel, & prophetabis ad eos,

3. Et

gladius enim acutus, seu novacula iram Dei, statera judicium & providentiam divinam, ignis pestem & famem, pili capitis & barbæ cives Jerusalem designant.

2. (b) Civium; *In medio civitatis*, quam in latere delineasti: *Dierum obsidionis*: aliquos pilos quotidie combures, donec dies obsidionis compleantur. *Disperges in ventum*, quo dispersio Judæorum exprimitur. *Et gladium*: nam Chaldæi Judæos in Ægyptum fugientes sunt insecuti.

3. (c) Ex tertia parte, *parvum numerum*, capillorum: *Et ligabis eos*: qui se spontè Regi Babylonis dediderunt servabis, ut res quæ ne amittantur, ligari solent in ora vestimenti.

4. (d) Quidam intelligunt falsos prophetas, qui igni traditi sunt, Jerem. 29. 22.

5. (e) In confinio Asiæ, Africæ, & Europæ, ut gentes in circuitu positæ fidem illius & exempla vitæ imitarentur.

7. (f) Peccando: *Et juxta judicia gentium*. Etiam gentes deos suos non mutavêrunt, vos autem Deum vestrum dereliquistis, Jerem. 2. 10. 11.

8. (g) Hieron. *Idcircò non per Angelos, neque per alios ministros, sed ipse ego faciam judicia mea videntibus cunctis*: de te pœnas sumam in conspectu gentium.

9. (h) Vox *ultrà*, non strictè sumenda, sed non nisi post longum tempus: ut Isaiæ 2. *Et non exercebuntur ultrà ad prælium*. Item 1. Reg. 7. de Philisthæis, *Nec appsuerunt ultrà ut venirent in terminos Israel*.

13. (i) Hieron. *Humanis Deus loquitur affectibus, non quòd ipse irascatur, sed quo nos per pœnas atque cruciatus Deum sentiamus iratum*.

15. 16. & 17. (k) Hebr. Et convicium. *Sagittas*, grandinem. *Pestilentia*, pestis ad bellum.

CAP. VI. 2. (a) Est personæ fictio, qua sermo convertitur ad res inanimatas, quia in montibus erecta fuerant altaria: Hieron. *Non auribus, sed imperio ac potentia conditoris suum audiunt & intelligunt creatorem*. *Pone faciem tuam*; obfirma vultum tuum, liberè loquere.

Isa.36.6. 3. Et dices : * Montes Iſrael audite verbum Domini Dei : Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus : Ecce ego inducam ſuper vos gladium, & diſperdam excelſa veſtra,

4. Et demoliar aras veſtras, & confringentur ſimulacra veſtra : & dejiciam interfectos veſtros ante idola veſtra.

5. Et dabo cadavera filiorum Iſrael ante faciem ſimulacrorum veſtrorum : & diſpergam oſſa veſtra circùm aras veſtras,

6. In omnibus habitationibus veſtris : Urbes deſertæ erunt, & excelſa demolientur, & diſſipabuntur : & interibunt aræ veſtræ, & confringentur : & ceſſabunt idola veſtra, & conterentur delubra veſtra, & delebuntur opera veſtra.

7. Et cadet interfectus in medio veſtri : & ſcietis quia ego ſum Dominus.

8. Et relinquam (b) in vobis eos, qui fugerint gladium in gentibus, cùm diſperſero vos in terris.

9. Et recordabuntur mei liberati veſtri in gentibus, ad quas captivi ducti ſunt : quia contrivi cor eorum fornicans, & recedens à me ; & oculos eorum fornicantes poſt idola ſua : & diſplicebunt ſibimet ſuper malis quæ fecerunt in univerſis abominationibus ſuis.

10. Et ſcient, quia ego Dominus non fruſtrà locutus ſum, ut facerem eis malum hoc.

11. Hæc dicit Dominus Deus : Percute manum tuam, & allide pedem tuum, & dic : Heu, ad omnes abominationes malorum domus Iſrael : quia gladio, fame, & peſte ruituri ſunt.

12. Qui longè eſt, peſte morietur (c) : qui autem propè, gladio corruet : & qui relictus fuerit, & obſeſſus, fame morietur : & complebo indignationem meam in eis.

13. Et ſcietis quia ego Dominus, cùm fuerint interfecti veſtri in medio idolorum veſtrorum, in circuitu ararum veſtratum, in omni colle excelſo, & in cunctis ſummitatibus montium, & ſubtus omne lignum nemoroſum, & ſubtus univerſam quercum frondoſam, locum ubi accenderunt thura redolentia univerſis idolis ſuis.

14. Et extendam (d) manum meam ſuper eos : & faciam terram deſolatam & deſtitutam, à deſerto Deblatha, in omnibus habitationibus eorum : & ſcient quia ego Dominus.

CAPUT VII.

Denuntiat Propheta totius terræ Juda extremam & inevitabilem vaſtationem proximè imminere, propter eorum ſcelera.

1. ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens :

2. Et tu fili hominis, hæc dicit Dominus Deus terræ Iſrael : Finis venit, venit finis ſuper quatuor plagas terræ.

3. Nunc finis ſuper te, & immittam furorem meum in te : & judicabo te juxta vias tuas : & ponam contra te omnes abominationes tuas.

4. Et non parcet oculus meus ſuper te, & non miſerebor : ſed vias (a) tuas ponam ſuper te, & abominationes tuæ in medio tui erunt : & ſcietis quia ego Dominus.

5. Hæc dicit Dominus Deus : Afflictio una, afflictio (b) ecce venit.

6. Finis venit, venit finis, evigilavit adversùm te : ecce venit.

7. Venit contritio ſuper te, qui habitas in terra : venit tempus, propè eſt dies occiſionis, & non gloriæ montium (c).

8. Nunc de propinquo effundam iram meam ſuper te, & complebo furorem meum in te : & judicabo te juxta vias tuas, & imponam tibi omnia ſcelera tua :

9. Et non parcet oculus meus, nec miſerebor, ſed vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ in medio tui erunt : & ſcietis quia ego ſum Dominus percutiens.

10. Ecce dies, ecce venit : egreſſa eſt contritio, floruit (d) virga, germinavit ſuperbia :

11. Iniquitas ſurrexit (e) in virga impietatis;

8. & 9. (b) Non omnes gladio interibunt, ſed aliquot relinquam. *Liberati* : qui ex vobis erunt ſuperſtites.

12. (c) Juxta ſpiritalem ſenſum, ex Hieron. *Hæreſis eſt velut quædam peſtis, quâ moriuntur qui ab Eccleſia recedunt. Qui ſciolus ſibi videtur, niſi caverit, gladio inimici ferietur, quia propiùs accedit ad ſcrutanda myſteria. Qui ſimplici contentus fide, verſatur in Eccleſia, & in nullo bono opere ſe exercet, ille fame morietur, torpet per ignaviam, & non paſcitur verbo Dei.*

14. (d) Percutiam eos. *A deſerto Deblatha* : Hebr. A deſerto uſque Deblatha : alii legunt *Reblatha*, in terra Emath, quæ poſtea dicta eſt Sephama Syriæ, ubi reſidebat Nabuchodonoſor, cùm Sedecias excæcatus eſt. Itaque prædicit fore ut Judæa ab hoc loco uſque Jeroſolymam tota vaſtetur.

4. (a) Pœnas peccatorum tuorum : *In medio*, in conſpectu omnium. *Abominationes tuæ*, abominationum ſupplicia.

5. & 6. (b) Singularis & extrema. *Venit* ; deſolatio venit, & maturè quaſi ſummo mane : *Venit finis*, excidium.

7. (c) Non ſicut clamores læti colligentium uvas in montibus, vel in cultu idolorum jubilantium. *Venit contritio*, Jeroſolymæ obſidio. Theodotio vertit [illegible], ordinem contextumque malorum.

10. (d) Citò aderunt amari fructus. Hieron. *Floruit virga, quæ multo vobis tempore minabatur, & de flore fructum plagarum parturit ; ſuperbia veſtra germinavit quod merebamini.* Per virgam poteſt intelligi Nabuchodonoſor. Iſaiæ 10. *Væ Aſſur virga furoris mei.*

11. (e) Hebr. *In virgam excrevit*, in virgam qua pe-

CAP. VII.

pietatis; non ex eis; & non ex populo, neque ex sonitu eorum: & non erit requies in eis.

12. Venit tempus, appropinquavit dies: qui emit, non lætetur: & qui vendit, non lugeat: quia ira super omnem populum ejus (f).

13. Quia qui vendit, ad id quod vendidit, non revertetur, & adhuc in viventibus vita eorum: visio enim ad omnem multitudinem ejus non regredietur: & vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur.

14. Canite (g) tuba, præparentur omnes, & non est qui vadat ad prælium: ira enim mea super universum populum ejus.

15. Gladius foris; & pestis & fames intrinsecùs: qui in agro est, gladio morietur: & qui in civitate, pestilentia & fame devorabuntur.

16. Et salvabuntur qui fugerint ex eis: & erunt in montibus quasi columbæ convallium omnes trepidi, unusquisque in iniquitate sua.

17. Omnes manus dissolventur, & omnia genua fluent (h) aquis.

18. * Et accingent se ciliciis, & operiet
*Isa. 15. 2. Jer. 48. 37. eos formido, & in omni facie confusio, & in universis capitibus eorum calvitium.

19. Argentum eorum foras projicietur,
*Prov. 11. 4. Sophon. 1. 18. Eccli. 5. 10. & aurum eorum in sterquilinium erit. * Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur: quia scandalum iniquitatis eorum factum est.

20. Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum & simulacrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in immunditiam:

21. Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum (i), & impiis terræ in prædam, & contaminabunt illud.

22. Et avertam faciem meam ab eis, & violabunt arcanum (k) meum: & introibunt in illud emissarii, & contaminabunt illud.

23. Fac conclusionem (l): quoniam terra plena est judicio sanguinum, & civitas plena iniquitate.

24. Et adducam pessimos de gentibus, & possidebunt domos eorum: & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum.

25. Angustia superveniente, requirent pacem, & non erit.

26. Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum: & quærent visionem de propheta, & lex peribit à sacerdote, & consilium à senioribus.

27. Rex lugebit, & princeps induetur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundùm viam eorum faciam eis, & secundùm judicia eorum judicabo eos: & scient (m) quia ego Dominus.

CAPUT VIII.

Ezechiel, post visam Dei similitudinem, spiritu raptus in Jerusalem, videt pessimas Judæorum idololatrias sub variis figuris: quare negat Dominus se eis parciturum, aut orationes eorum exauditurum.

1. ET factum est in anno sexto (a), in sexto mense, in quinta mensis: ego sedebam in domo mea, & senes Juda sedebant coram me, & cecidit ibi super me manus Domini Dei.

2. Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum ejus, & deorsum, ignis: & à lumbis ejus, & sursum, quasi aspectus splendoris, ut visio electri.

3. Et

nietur & castigabitur iniquitas: ea fuit causa flagelli, quo percutientur impii: è radice iniquitatis eorum nata est virga, qua verberentur; comparat iniquitatem radici, pœnam virgæ: *Et non ex populo*, quisquam residuus erit: *Non ex eis*: Vatab. Non remanebit residuum ex eis; *Neque ex sonitu eorum*, peribit superbia & fastus eorum sonorus; *Non erit requies*, à malis; non ex Chaldæis, aut ex populo innumerabili, aut ex strepitu armorum, sed ex vestra iniquitate. Vel *non erit requies in eis*: non cessabunt donec pro meritis vos flagellaverint.

12. & 13. (f) Regionis, opes omnes diripientur. *Non revertetur*, uti lex jubet anno Jubilæi: *Vita eorum*: vivent quidem, sed ad bona vendita non redibunt: *Non regredietur*: prophetia non erit inanis & falsa, ita Isai. 5.

14. (g) Hieron. *Nihil profuit imperasse, cùm non sit in populo, qui audeat ad bella procedere.* Idcircò autem enervatus est populus, quia omnis ira Dei super omnem multitudinem ejus.

17. (h) Infirma erunt; vel urina defluet præ pavore; vel genua dissolventur, & quasi liquescent præ timore.

19. 20. & 21. (i) Diripientur eorum opes à pollutis gentibus. *Scandalum*: cùm idola coluerunt: vel avaritia erit eis in scandalum; aliena rapuerunt, perdent sua. *In superbiam*: Hieron. *Quæ ego dederam illis, verterunt in superbiam: ut de quibus poterant per eleemosynas & bona opera animam suam liberare, ex illis habuerunt arrogantia materiam, & mea munera in deorum simulacra verterunt.* *In immunditiam*: in contemptum.

22. (k) Adyta templi & sanctuarium: *Emissarii*, latrones, prædatores.

23. (l) Finem impone eorum judicio & condemnationi. Hebr. Fac catenam insignem captivitatis.

27. (m) Hieron. *Ut quem non intelligebant per beneficia, per tormenta cognoscant.*

1. (a) A prima visione ad hanc usque 144. menses sunt interjecti, quæ quidem acta sunt, ut ipse ait v. 3. *in visione Dei*, spiritu, non corpore, ex Hieron. in anno sexto captivitatis Joachin. *Manus Domini*: manus autem ἐνέργειαν significat, i. e. opera, ut visionis possent sacramenta cognoscere. CAPUT VIII.

* Dan. 14. 35. 3. * Et emissa similitudo (b) manus apprehendit me in cincinno capitis mei: & elevavit me spiritus inter terram & cœlum: & adduxit me in Jerusalem in visione Dei, juxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem, ubi erat statutum idolum zeli ad provocandam æmulationem.

4. Et ecce ibi gloria Dei Israel, secundùm visionem quam videram in campo.

5. Et dixit ad me: Fili hominis, leva oculos tuos ad viam Aquilonis. Et levavi oculos meos ad viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portæ (c) altaris, idolum zeli in ipso introitu.

6. Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu quid isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, ut procul recedam à sanctuario meo? & adhuc conversus videbis abominationes majores.

7. Et introduxit me ad ostium atrii (d): & vidi, & ecce foramen unum in pariete.

8. Et dixit ad me: Fili hominis fode parietem. Et cùm fodissem parietem, apparuit ostium unum.

9. Et dixit ad me: Ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.

10. Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium & animalium, abominatio, & universa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.

11. Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, & Jezonias filius Saphan stabat in medio eorum, stantium ante picturas: & unusquisque habebat thuribulum in manu sua: & vapor nebulæ de thure consurgebat.

12. Et dixit ad me: Certè vides fili hominis quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, unusquisque in abscondito cubiculi sui; dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.

13. Et dixit ad me: Adhuc conversus videbis abominationes majores, quas isti faciunt.

14. Et introduxit me per ostium portæ (e) domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.

15. Et dixit ad me: Certè vidisti fili hominis: adhuc conversus videbis abominationes majores his.

16. Et introduxit me in atrium domus Domini interius: & ecce in ostio templi Domini inter vestibulum & altare, quasi vigintiquinque viri dorsa habentes contra templum Domini, & facies ad Orientem: (f) & adorabant ad ortum Solis.

17. Et dixit ad me: Certè vidisti fili hominis: numquid leve est hoc domui Juda, ut facerent abominationes istas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate, conversi sunt ad irritandum me? & ecce applicant ramum (g) ad nares suas.

18. Ergo & ego faciam in furore: non parcet oculus meus, nec miserebor: & cùm clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam (h) eos.

CAPUT IX.

Cædes in urbe facienda Prophetæ per visum ostenditur: ab iis liberantur, qui signati sunt ab Angelo littera Thau.

1. ET clamavit in auribus meis voce magna, dicens: Appropinquaverunt visitationes urbis, & unusquisque vas interfectionis habet in manu sua.

2. Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem: & uniuscujusque vas interitus in manu ejus: vir quoque unus in medio eorum vestitus erat lineis, & atramentarium scriptoris ad renes ejus: & ingressi sunt, & steterunt juxta altare æreum:

3. Et gloria (a) Domini Israel assumpta est de Cherub, quæ erat super eum ad limen

3. (b) Hieron. *Similitudo, non ipsa manus extenditur;* videturque manus, ut membrum humani corporis, atque consueti, nequaquam terreat eum qui assumitur, ubi erat idolum, olim positum à Manasse. Hieron. *Pulchrèque appellatur idolum zeli, quia ad æmulationem & zelum Dominum provocat.* Idolum erat Baal ex eodem Hieronymo. Unde hæc visio ad universum tempus, ex quo populus Juda ad idololatriam cœperat deflectere, videtur pertinere. *Et emissa similitudo:* homo ille quem initio videram, misit similitudinem manus, visus est mihi per crines me apprehendere. *Juxta ostium interius,* atrii anterioris, seu sacerdotum.

5. (c) Quæ vicina erat altari æneo Salomonis, quod Achaz è medio atrii sacerdotum transtulerat ad angulum altaris aquilonaris. Hebr. *Ab aquilone ad portam,* juxta portam atrii interioris, ubi erat altare.

7. (d) Exterioris: circùm erant exhedræ sacerdotum, & gazophylacia: priùs eum adduxerat juxta ostium atrii interioris, sed adhuc erat in atrio exteriori; nunc adducit eum in ipsum ostium atrii interioris: aut ostium illud est gazophylacii, non templi.

14. (e) Ad portam atrii exterioris, ibi erant laici & mulieres.

16. (f) Apud Ethnicos altaria versùs orientem sita erant, apud Judæos versùs occasum: quia lex Judæorum erat umbra futurorum, per Christum umbra transiit in lucem.

17. (g) Olivæ, quæ Minervæ, ut myrti Veneri, lauri Apollini consecratæ, quasi eos adorantes, sicut manus ori admoveri solet, in signum honoris, aut fortè derisionis causa id faciebant, juxta Græc. versionem: *Et ecce ipsi quasi subsannantes, ὡς μυκτηρίζοντες.*

18. (h) Hieron. *Qui enim non intelligunt quid sibi prosit, & orant frequenter contraria, expedit eis ut non exaudiantur à Domino.*

3. (a) Discessit à propitiatorio, & stetit in limine CAP. IX.

men domus: & vocavit virum, qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.

4. Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem: * & signa thau (b) super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio ejus.

*Exod. 12. 7. Apoc. 7. 3.

5. Et illis (c) dixit, audiente me: Transite per civitatem sequentes eum, & percutite: nō parcat oculus vester, neque misereamini.

6. Senem, adolescentulum, & virginem, parvulum, & mulieres, interficite usque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis thau, ne occidatis, & à sanctuario meo incipite. Cœperunt ergo à viris senioribus, qui erant ante faciem domus.

7. Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria interfectis: egredimini. Et egressi sunt, & percutiebant eos qui erant in civitate.

8. Et cæde completa, remansi ego: ruique super faciem meam, & clamans ajo: Heu, heu, heu Domine Deus: ergone disperdes omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Jerusalem?

9. Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel & Juda, magna est nimis valdè, & repleta est terra sanguinibus, & civitas repleta est aversione: dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.

10. Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor: viam eorum super caput eorum reddam.

11. Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorso suo, respondit verbum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi.

CAPUT X.

Jubetur vir lineis vestitus accipere prunas ignis de medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim, & super civitatem eas effundere. Quod futuri mox incendii signum erit.

1. ET vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis (a) solii, apparuit super ea.

2. Et dixit ad virum (b), qui indutus erat lineis, & ait: Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim, & effunde super civitatem. Ingressusque est in conspectu meo:

3. Cherubim autem stabant à dextris (c) domus, cùm ingrederetur vir, & nubes implevit atrium interius.

4. Et elevata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus: & repleta est domus nube, & atrium repletum est splendore gloriæ Domini.

5. Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi vox (d) Dei omnipotentis loquentis.

6. Cùmque præcepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ sunt inter Cherubim: ingressus ille stetit juxta rotam.

7. Et extendit Cherub manum de medio Cherubim, ad ignem qui erat inter Cherubim: & sumpsit, & dedit in manus ejus, qui indutus erat lineis: qui accipiens egressus est.

8. Et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.

9. Et vidi, & ecce quatuor rotæ juxta Cherubim: rota una juxta Cherub unum, & rota alia juxta Cherub unum: species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi.

10. Et aspectus earum similitudo una (e) quatuor, quasi sit rota in medio rotæ.

11. Cùmque ambularent, in quatuor partes (f) gradiebantur: & non revertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur, & cæteræ, nec convertebantur.

12. Et omne corpus (g) earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis, in circuitu quatuor rotarum.

13. Et rotas istas vocavit volubiles, audiente me.

14. Quatuor autem facies habebat unum: facies

sanctuarii: Hieron. *Fuit ad limen atrii domus, atque vestibuli, quod nequaquam tecto premitur*; vel Ezechiel hæret in visione capitis primi: ab illo solio gloriæ Domini vocat septimum illum virum.

4. (b) Signum est Dominicæ crucis, quia littera T, apud Hebræos ante captivitatem exprimebat figuram crucis, uti apud Græcos & Latinos; unde & titulus crucis non sine Dei consilio tribus his linguis fuit conscriptus. Atque hoc signum vitale fuit apud Hebræos, & apud Gentiles. Angelus vestitus lineis, qui figura est Christi, signo T, salvandos signabat in fronte.

5. & 6. (c) Sex viris de quibus v. 2. *Sanctuario:* ab suppiis sacerdotibus, & populo præfectis. Hieron. *Et qui fuerant in populis causa peccati, primi meruere supplicia.*

CAP. X. 1. (a) Unde paulò ante descenderat Deus: *De firmamento*; cujus figura, c. 1. v. 26. descripta est.

2. (b) Dixit qui sedebat super thronum sapphirinum. Duplex adventus Domini designatur, prior, cùm signo Thau signati sunt gementes; posterior hoc in loco, ubi venit cum igne. *Imple manum tuam prunis*, quæ erant per urbem dispersæ in signum incendii.

3. & 4. (c) Sanctuarii, aut templi: nam à sinistris, seu ab Aquilone erant idola. Interea nubes implevit atrium interius: atrium verò exterius repletum est splendore gloriæ Domini, qui à nube splendida manabat. *Et elevata est*: cùm exiret è sanctuario, implevit splendore totum templum.

5. & 7. (d) Theodotio; Quasi tonitrui Dei. *Cherub*, Hebraismus; unus e quatuor Cherubim.

10. (e) Ex illis quatuor videbatur una quadripartita rota constare.

11. (f) In omnem partem eadem facilitate volvebantur: *Sed ad locum*: sic rotæ erant connexæ, ut quocumque prima rota moveretur, eò omnes sequerentur.

12. (g) Theodoretus id refert ad Cherubim: Hier.

facies una, facies Cherub (h): & facies secunda, facies hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto facies aquilæ.

15. Et elevata sunt Cherubim: ipsum est animal (i), quod videram juxta fluvium Chobar.

16. Cùmque ambularent Cherubim, ibant pariter, & rotæ juxta ea: & cùm elevarent Cherubim alas suas ut exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ juxtà erant.

17. Stantibus illis, stabant: & cum elevatis elevabantur: spiritus enim vitæ erat in eis.

18. Et egressa est gloria Domini à limine templi: & stetit super Cherubim.

19. Et elevantia Cherubim alas suas, exaltata sunt à terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt: & stetit in introitu portæ domus Domini orientalis: & gloria Dei Israel erat super ea.

20. Ipsum est animal, quod vidi subter (k) Deum Israel * juxta fluvium Chobar: & intellexi quia Cherubim essent.

* Sup. 1. 1. & 3.

21. Quatuor vultus uni, & quatuor alæ uni: & similitudo manus hominis sub alis eorum.

22. Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus quos videram juxta fluvium Chobar, & intuitus (l) eorum, & impetus singulorum ante faciem suam ingredi.

CAPUT XI.

Adversùs Jezoniam & Pheltiam, qui pessimum tractabant consilium, vaticinatur, illos & quotquot nolunt resipiscere puniendos; tum agit de reditu in patriam.

1. ET elevavit me spiritus, & introduxit (a) me ad portam domus Domini orientalem, quæ respicit ad solis ortum: & ecce in introitu portæ viginti-quinque viri: & vidi in medio eorum Jezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banajæ, principes populi.

2. Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in urbe ista,

3. Dicentes: Nonne dudum (b) ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, nos autem carnes.

4. Idcircò vaticinare de eis, vaticinare fili hominis.

5. Et irruit in me spiritus Domini, & dixit ad me: Loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis domus Israel, & cogitationes cordis vestri ego novi.

6. Plurimos occidistis in urbe hac, & implestis vias ejus interfectis.

7. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio ejus, hi sunt carnes (c), & hæc est lebes: & educam vos de medio ejus.

8. Gladium metuistis, & gladium inducam super vos, ait Dominus Deus.

9. Et ejiciam vos de medio ejus, daboque vos in manu hostium, & faciam in vobis judicia.

10. Gladio cadetis: in finibus Israel judicabo vos, & scietis quia ego Dominus.

11. Hæc non erit vobis in lebetem, & vos non eritis in medio ejus in carnes: in finibus Israel judicabo vos.

12. Et scietis quia ego Dominus: quia in præceptis meis non ambulastis, & judicia mea non fecistis, sed juxta judicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.

13. Et factum est, cùm prophetarem; Pheltias filius Banajæ mortuus est: & cecidi in faciem meam clamans voce magna; & di-

ad rotas, quibus c. 1. v. 18. oculi tribuuntur. Reliqua, ut caro, colla, manus iis per metaphoram tribuuntur: *Et circuli*: Hier. *Circulos autem rotarum canthos ferreos appellavit, quibus lignorum rotunditas arctatur, & stringitur.*

14. (h) Ex Hebr. *facies vituli*. Hier. *Hæc*, inquit, *quatuor Evangelia multo ante prædicta, Ezechielis quoque volumen probat, in quo prima visio contexitur*. Item, *Evangelium autem si quis rotam, cursumque consideret, in brevi tempore videbit mundum esse completum sermone Apostolico*. Alii existimant per quatuor ista animalia designari quatuor Monarchias; per faciem leonis regnum Babylonis propter ferocitatem; per faciem hominis regnum Persarum, quod mitius fuit respectu Judæorum; per faciem vituli regnum Græcorum propter lasciviam; per faciem aquilæ regnum Romanorum ceteris excelsius. Hinc videtur colligi omnia animalia habuisse formam humanam; sed alia bovinam quodammodo, alia leoninam referebat.

15. & 16. (i) Singulare pro plurali. *Residebant*: Hebr. *Non recedebant*, non ab iis discedebant.

20. (k) Sub imagine electrina, quæ capitibus Cherubim imminebat, ex c. 1. v. 26.

22. (l) Ipsi suo impetu satis declarabant se ad anteriora procedere, nec umquam regredi: constans decretum Dei deserendi Synagogam, & verum cultum transferendi ad gentes indicabant.

1. (a) Jam Ezechiel erat in templo: nam ex cap. 10. v. 6. in atrio sacerdotum vidit cædem illorum: Itaque videtur ex illo atrio translatus ad portam orientalem atrii exterioris. CAP. XI.

3. (b) Eæque manent, postquam Jeremias urbem evertendam prædixit. Ex Hebr. *Non est propè ædificanda domus*: Quod prophetæ prædicunt brevi futurum, non implebitur; sic metum populo eximebant. *Hæc est lebes, nos autem carnes*: Non abducemur aliò captivi, quamdiu vixerimus, sicut carnes non eximuntur ex olla priùs quàm planè coctæ sint. Aliter Hieron. *Desperantes salutem, & scelerum conscientia parati ad interitum, nec volentes per pœnitentiam peccata corrigere; Hæc lebes est: volumus obsidione cingi, & mori, ut carnes in olla subjecto igne absumuntur*. Jeremias visam à se Jerosolymam ut ollam igne succensam dixerat: ita reponunt per ironiam: sit ita sanè, ut dicis, urbs hæc lebes, seu olla, & nos quasi carnes in ea coquamur, malumus igne cremari, quàm nos Chaldæis dedere: nonne dudum ædificabant domos, & urbs est munitissima? quid metuimus?

7. & 10. (c) Vos mactastis ut victimas. *In finibus*, in Reblatha.

& dixi: Heu, heu, heu Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israel?

14. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

15. Fili hominis, fratres tui, fratres tui, viri propinqui tui, & omnis domus Israel, universi, quibus dixerunt habitatores Jerusalem: Longè recedite à Domino, nobis data est terra in possessionem.

16. Propterea hæc dicit Dominus Deus; quia longè feci eos in gentibus, & quia dispersi eos in terris: ero eis in sanctificationem (d) modicam in terris, ad quas venerunt.

17. Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo (e) vos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel.

18. Et ingredientur illuc, & auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes ejus de illa.

* Ier. 31. 31. av. 36. 26. 19. * Et dabo eis cor (f) unum, & spiritum novum tribuam in visceribus eorum: & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum.

20. Ut in præceptis meis ambulent, & judicia mea custodiant, faciantque ea: & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.

21. Quorum cor post offendicula & abominationes suas ambulat, horum viam in capite (g) suo ponam, dicit Dominus Deus.

22. Et elevaverunt Cherubim alas suas, & rotæ cum eis: & gloria Dei Israel erat super ea.

23. Et ascendit gloria Domini de medio civitatis, stetitque super montem (h), qui est ad orientem urbis.

24. Et spiritus levavit me, adduxitque in Chaldæam ad transmigrationem, in visione, in spiritu Dei: & sublata est à me visio, quam videram.

25. Et locutus sum ad transmigrationem omnia verba (i) Domini, quæ ostenderat mihi.

CAPUT XII.

Ezechiel factis ipsis portendit futuram civium & regis ipsius captivitatem, reliquis gladio, peste & fame in urbe consumptis.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos (a) habent ad videndum, & non vident: & aures ad audiendum, & non audiunt: quia domus exasperans est.

3. Tu ergo fili hominis, fac tibi vasa transmigrationis (b), & transmigrabis per diem coram eis: transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum, in conspectu eorum, si fortè aspiciant: quia domus exasperans est.

4. Et efferes foras vasa tua quasi vasa transmigrantis per diem in conspectu eorum: tu autem egredieris vespere coram eis, sicut egreditur migrans.

5. Ante oculos eorum perfode tibi parietem, & egredieris (c) per eum.

6. In conspectu eorum in humeris portaberis (d), in caligine effereris: faciem tuam velabis, & non videbis terram: quia portentum dedi te domui Israel.

7. Feci ergo sicut præceperat mihi Dominus: vasa mea protuli quasi vasa transmigrantis per diem: & vespere perfodi mihi parietem manu: & in caligine egressus sum, in humeris portatus in conspectu eorum.

8. Et factus est sermo Domini manè ad me, dicens:

9. Fili hominis, numquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans: Quid tu facis?

10. Dic

16. (d) Hebr. *In sanctuarium*: ero ipsis qui se dederunt ultrò Chaldæis, quique erunt quasi reliquiæ & seminarium gentis, in templum spiritale; protegam eos.

17. (e) Hæc historicè de Jerusalem, quæ ad Ecclesiam spectant.

19. (f) Hæc inchoata sunt in Judæis reductis in patriam, consummata verò in Ecclesia Christi. Hieron. *Idcircò autem datur cor molle, & aufertur cor durum, ut in præceptis meis ambulent, judiciaque custodiant, & sint in populum Dei: Dominusque qui prius fuerat adversarius, fit eis in Deum.* 70. vertunt cor alterum, seu novum.

21. (g) Eos pro meritis puniam; Hebraismus, ut cap. 9. 10.

23. (h) Montem Olivarum ex Hebræis ipsis. Hieron. *Mirumque in modum usque in præsentem diem gloria Domini quæ deseruit domum, stat super montem Oliveti, & in crucis signo rutilans spectat templum Judæorum in favillas & cineres dissolutum.* Dicitur ascendisse; seu templo & ab urbe discessisse.

25. (i) Hier. *Verba autem in Scripturis sanctis pro rebus dici sæpe admonuimus.*

CAPUT XII.

2 (a) Vident quæ agenda sint, sed non agunt.

3. (b) Collige sarcinas, ut fieri solet ab iis qui ab uno loco in alium migrant; idque in signum eorum quæ ventura erant.

5. (c) Et per rupturas egredieris, ut ostendas principibus Chaldæos muro perfosso irrupturos in urbem, & Sedeciam per hortum regium exiturum: Jerem. 39.

6. (d) Sedeciam excæcandum prædicit; *Et non videbis terram*: quæ singula v. 10. 11. 12. & 13. exponuntur. *Quia portentum*; non solùm dictis, sed factis quæ ventura sint portendes. Posui te urbi quasi imaginem migrationis & captivitatis, uti & Jeremiam: ambo hi prophetabant, hic Jerosolymæ, Ezechiel Babylone. Hieron. *Ut enim in diversis regionibus Dei providentia*

10. Dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Super ducem (e) onus istud, qui est in Jerusalem, & super omnem domum Israel, quæ est in medio eorum.

11. Dic: Ego portentum vestrum: quomodo feci, sic fiet illis: in transmigrationem, & in captivitatem ibunt.

12. Et dux (f), qui est in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient ut educant eum: facies ejus operietur ut non videat oculo terram.

13. * Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea: & adducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum: & ipsam non videbit, ibique morietur.

* Inf. 17. 20.

14. Et omnes qui circa eum sunt, præsidium ejus, & agmina ejus, dispergam in omnem ventum: & gladium evaginabo post eos.

15. Et scient quia ego Dominus, quando dispersero illos in gentibus, & disseminavero eos in terris.

16. Et relinquam ex eis viros paucos à gladio, & fame, & pestilentia: ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus, ad quas ingredientur: & scient quia ego Dominus.

17. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, panem tuum in conturbatione (g) comede: sed & aquam tuam in festinatione & mœrore bibe.

19. Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Jerusalem in terra Israel: Panem suum in solicitudine comedent, & aquam suam in desolatione bibent: ut desoletur terra à multitudine sua, propter iniquitatem omnium qui habitant in ea.

20. Et civitates quæ nunc habitantur, desolatæ erunt, terraque deserta: & scietis quia ego Dominus.

21. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

22. Fili hominis, quod est proverbium istud vobis in terra Israel, dicentium: In longum differentur dies, & peribit omnis visio?

23. Ideò dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Quiescere faciam proverbium istud, neque vulgò dicetur ultrà in Israel: & loquere ad eos quòd appropinquaverint dies, & sermo omnis visionis.

24. Non enim erit ultrà omnis visio cassa, neque divinatio ambigua in medio filiorum Israel.

25. Quia ego Dominus loquar: & quodcumque locutus fuero verbum, fiet, & non prolongabitur ampliùs: sed in diebus vestris domus exasperans loquar verbum, & faciam illud, dicit Dominus Deus.

26. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

27. Fili hominis, ecce domus Israel dicentium: Visio, quam hic videt, in dies multos: & in tempora longa iste prophetat.

28. Proptereà dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Non prolongabitur ultrà omnis sermo meus: verbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

CAPUT XIII.

Minatur Dominus Pseudoprophetis populum seducentibus, falsam promittendo pacem, & parietem luto absque paleis liniendo.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo: Audite verbum Domini:

3. Hæc dicit Dominus Deus: * Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.

* Jer. 23. 1. Inf. 14. 9. & 34. 2.

4. Quasi vulpes (a) in desertis, prophetæ tui Israel erant.

5. Non ascendistis ex adverso (b), neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini.

6. Vident vana, & divinant mendacium, dicentes: Ait Dominus: cùm Dominus non miserit eos: & perseveraverunt confirmare sermonem.

7. Numquid non visionem cassam vidistis, & divinationem mendacem locuti estis? & di-

probaretur, & intelligerent audientes, quæcumque accidebant populo, nequaquam idolorum potestate, sed Domini jussione contigisse.

10. & 11. (e) Sedeciæ hæc calamitas annuntiatur. *In transmigrationem*; transmigratio ad eos spectat qui spontè dediti sunt, captivitas ad eos qui vi capti sunt: Jechoniæ fuit transmigratio, Sedeciæ captivitas.

12. & 13. (f) Sedecias, qui securus vivit: *Vt non videat*, oculi effodientur. *Et extendam*: nam Sedecias captus est fugiens instar feræ.

18. 22. & 24. (g) Hebr. In tremore: vel ad mensuram comede. *Longum*; prophetia de excidio brevi futuro. *Ambigua*: nemo poterit dubitare, quin prophetia fuerit impleta.

CAPUT XIII.

4. (a) Pseudoprophetæ timidi sunt, & in speluncis delitescunt; non sese opponunt hostibus.

5. (b) Officia veri pastoris describit; primùm ascendere ex adverso, hoc est, intrepidè populi peccata increpare; alterum, objicere se ut murum pro populo, precibus & sacrificiis. *Vt staretis in prælio*: hostibus cùm visibilibus, ut hæreticis, tum invisibilibus pugnando resistere: vel prælium vocat per metaphoram res omnes adversas; *In die Domini*, in die iræ.

& dicitis, Ait Dominus; cùm ego non sim locutus.

8. Proptereà hæc dicit Dominus Deus: Quia locuti estis vana, & vidistis mendacium: ideò ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus:

9. Et erit manus mea super prophetas, qui vident vana, & divinant mendacium: in concilio (c) populi mei non erunt, & in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terram Israel ingredientur: & scietis quia ego Dominus Deus.

10. Eò quòd deceperint populum meum, dicentes: Pax, & non est pax: & ipse ædificabat (d) parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis.

11. Dic ad eos qui liniunt absque temperatura, quòd casurus sit: erit enim imber inundans (e), & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & ventum procellæ dissipantem.

12. Siquidem ecce cecidit paries: numquid non dicetur vobis: Ubi est litura, quam linistis?

13. Proptereà hæc dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit: & lapides grandes in ira in consumptionem.

14. Et destruam parietem, quem linistis absque temperamento: & adæquabo eum terræ, & revelabitur fundamentum ejus: & cadet, & consumetur in medio ejus: & scietis quia ego sum Dominus.

15. Et complebo indignationem meam in pariete, & in his qui liniunt eum absque temperamento, dicamque vobis: Non est paries, & non sunt qui liniunt eum.

16. Prophetæ Israel, qui prophetant ad Jerusalem, & vident ei visionem pacis: & non est pax, ait Dominus Deus.

17. Et tu fili hominis, pone faciem tuam contra filias (f) populi tui, quæ prophetant de corde suo: & vaticinare super eas,

18. Et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ quæ consuunt (g) pulvillos sub omni cubito manus: & faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas: & cùm caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum.

19. Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, & fragmen panis, ut interficerent animas quæ non moriuntur, & vivificarent animas quæ non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis.

20. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes: & dirumpam eos de brachiis vestris: & dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum.

21. Et dirumpam cervicalia vestra, & liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt ultrà in manibus vestris ad prædandum: & scietis quia ego Dominus.

22. Pro eo quòd mœrere fecistis cor justi mendaciter, quem ego non contristavi: & confortastis manus impii, ut non reverteretur à via sua mala, & viveret?

23. Proptereà vana non videbitis, & divinationes non divinabitis ampliùs, & eruam populum meum de manu vestra: & scietis quia ego Dominus.

CAPUT XIV.

Hypocritis & idololatris, qui Dei responsa per prophetas requirebant, exitium minatur; ac subinde addit, etiamsi Noe, Job, & Daniel orent pro Judæis, eos non exauditum iri.

1. ET venerunt ad me viri seniorum (a) Israel, & sederunt coram me.

2. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

3. Fili hominis, viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, & scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam: numquid interrogatus respondebo eis?

4. Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, & venerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo (b) ei in multitudine immunditiarum suarum:

5. Ut

9. (c) In cœtu populi redeuntis è captivitate; *Et non scribentur*, in catalogo Israelitarum redeuntium.

10. (d) Populus sibi promittebat securitatem: *Absque paleis*, confirmabant falsam populi securitatem infirmis rationibus.

11. (e) Exercitus Chaldæorum; *Et ventum procellæ*, regem Babylonis, quem cap. 1. vidit ab Aquilone venientem.

17. (f) Audacter loquere contra mulieres, quæ se prophetissas & fatidicas venditant.

18. & 19. (g) Heb. *hoi limtaperot*, הוי למתפרות, væ consuentibus. *Violabant*; oraculis meis fidem detrahebant: *Ut interficerent*, justos condemnantes, impios absolventes.

1. (a) Hebraismus, primores, vel nonnulli è senioribus. CAPUT XIV.

4. (b) Hieron. *Ut juxta quod vult & credit, ita & audiat: non enim meretur correctionem, qui non discendi, sed tentandi animo interrogat.*

5. (c) Ipsi sibi laqueos in corde posuerunt, quibus capientur ipsi.

5. Ut capiatur (c) domus Israel in corde suo, quo recesserunt à me in cunctis idolis suis.

6. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Convertimini, & recedite ab idolis vestris, & ab universis contaminationibus vestris avertite facies vestras.

7. Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicumque advena fuerit in Israel, si alienatus fuerit à me, & posuerit idola sua in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, & venerit ad prophetam ut interroget per eum me: ego Dominus respondebo (d) ei per me.

8. Et ponam faciem meam super hominem illum, & faciam eum in exemplum, & in proverbium, & disperdam eum de medo populi mei: & scietis quia ego Dominus.

* Sup. 13. 3. 9. * Et propheta cùm erraverit, & locutus fuerit verbum: ego Dominus decepi (e) prophetam illum: & extendam manum meam super illum, & delebo eum de medio populi mei Israel.

10. Et portabunt iniquitatem suam: juxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit:

11. Ut non erret ultrà domus Israel à me, neque polluatur in universis prævaricationibus suis: sed sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum.

12. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

13. Fili hominis, terra cùm peccaverit mihi, ut prævaricetur prævaricans, extendam manum meam super eam, & * conteram virgam panis ejus: & immittam in eam famem, & interficiam de ea hominem, & jumentum. * Sup. 4. 16. & 5. 16.

14. Et si fuerint (f) tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel, & Job: ipsi justitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum.

15. Quòd si & bestias pessimas induxero super terram ut vastem eam: & fuerit invia, eò quòd non sit pertransiens propter bestias:

16. Tres viri isti si fuerint in ea, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt: sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur.

17. Vel si gladium induxero super terram illam, & dixero gladio: Transi per terram: & interfecero de ea hominem, & jumentum:

18. Et tres viri isti fuerint in medio ejus: vivo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios, neque filias: sed ipsi soli liberabuntur.

19. Si autem & pestilentiam immisero super terram illam, & effudero indignationem meam super eam in sanguine (g), ut auferam ex ea hominem, & jumentum:

20. Et Noe, & Daniel, & Job fuerint in medio ejus: vivo ego, dicit Dominus Deus, quia filium & filiam non liberabunt: sed ipsi justitia sua liberabunt animas suas.

21. Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quòd & si quatuor judicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam, immisero in Jerusalem, ut interficiam de ea hominem, & pecus:

22. Tamen relinquetur in ea salvatio educentium filios, & filias: ecce ipsi ingredientur ad vos, & videbitis viam eorum, & adinventiones eorum, & consolabimini super malo, quod induxi in Jerusalem, in omnibus quæ importavi super eam.

23. Et consolabuntur vos, cùm videritis viam eorum, & adinventiones eorum: & cognoscetis quòd non frustrà fecerim omnia, quæ feci in ea, ait Dominus Deus.

CAPUT XV.

Ut lignum de vite præcisum destinatur igni, ita Judæos ob inveterata peccata cum urbe sua prædicit igne absumendos.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili

8. (d) Decipiam illum secùs respondens quam sperabat: vel per me ipsum sententiam adversùs eum pronuntiabo.

9. (e) Falsum nempè prophetam, non verum: illum Dominus decipit exigente malitia populi veros prophetas audire recusantis: objicit illis falsum prophetam, qui loquitur ea quæ placent; atque sibi mutuò sunt in laqueum, falsus propheta & populus. Hinc Paulus 2. Thessal. 2. 10. *Eò quòd charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent; ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio*. Vide L. 3. Reg. c. 22. *Ego Dominus decepi*, permisi ut deciperetur in pœnam peccatorum populi increduli; vel decepi: nam contra evenit, quam falsus propheta prædixerat.

14. (f) Non quòd precibus & meritis justorum non aliquando parcat Deus impiis, sed ita completam esse malitiam civitatis declarat, ut omninò decreverit sui contemptum vindicare. Tres hos viros fortè nominat Propheta, quòd initio felices, tum adversa usi fortuna, postremò pristinam felicitatem recuperarint; ita & de Judæis si pœnitentiam agerent. Hieron. *Notandum, quòd non his parcat, qui in sceleribus perseverant; sed qui agunt pœnitudinem, ut merita patrum, filiorum adjuvet conversio*. Tres etiam illos nominat viros sanctitate insignes, qui sua ætate alios liberare non potuerunt: non enim Noe homines à diluvio, nec Job filios suos à morte, nec Daniel populum à captivitate liberavit: licèt Noe à diluvio, Job à morte, Daniel à leonibus fuerint liberati.

19. 21. & 22. (g) Hebr. In sanguinem, ad fundendum sanguinem. *Quatuor*: quatuor pœnarum genera, & acerba supplicia. *Salvatio*: quidam erunt superstites,

2. Fili hominis, quid fiet de ligno vitis (a), ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna silvarum?

3. Numquid tolletur de ea lignum, ut fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, ut dependeat in eo quodcumque vas?

4. Ecce igni datum est in escam: utramque partem ejus consumpsit ignis, & medietas ejus redacta est in favillam: numquid utile erit ad opus?

5. Etiam cùm esset integrum, non erat aptum ad opus: quantò magis cùm illud ignis devoraverit, & combusserit, nihil ex eo fiet operis?

6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quomodo lignum vitis inter ligna silvarum, quod dedi igni ad devorandum, sic tradam habitatores Jerusalem.

7. Et ponam (b) faciem meam in eos: de igne egredientur, & ignis consumet eos: & scietis quia ego Dominus, cùm posuero faciem meam in eos,

8. Et dedero terram inviam, & desolatam: eò quòd prævaricatores extiterint, dicit Dominus Deus.

CAPUT XVI.

Synagogæ ortum, educationem, nuptias, adulterium, repudium describit; tum pœnitentiam, & reconciliationem prædicit.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, notas fac Jerusalem abominationes suas:

3. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Jerusalem: Radix (a) tua, & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.

4. Et quando nata es in die ortus tui, non est præcisus umbilicus (b) tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec involuta pannis.

5. Non pepercit (c) super te oculus ut faceret tibi unum de his, misertus tui: sed projecta es super faciem terræ in abjectione animæ tuæ, in die qua nata es.

6. Transiens (d) autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo, & dixi tibi cùm esses in sanguine tuo: Vive: dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo vive.

7. Multiplicatam (e) quasi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta, & ingressa es, & pervenisti ad mundum muliebrem: ubera tua intumuerunt, & pilus tuus germinavit: & eras nuda, & confusione plena.

8. Et transivi per te, & vidi te: & ecce tempus tuum, tempus amantium: & expandi amictum (f) meum super te, & operui ignominiam tuam. Et juravi tibi, & ingressus sum pactum tecum (ait Dominus Deus) & facta es mihi.

9. Et lavi te aqua, & emundavi sanguinem tuum ex te: & unxi te oleo.

10. Et vestivi te discoloribus, & calceavi (g) te janthino: & cinxi te bysso, & indui te subtilibus.

11. Et ornavi te ornamento, & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum.

12. Et dedi inaurem super os (h) tuum, & circulos auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.

13. Et ornata es auro, & argento, & vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus: similam (i) & mel, & oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis: & profecisti in regnum.

14. Et egressum est nomen (k) tuum in gentes propter speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus.

15. Et

CAPUT XV. 2. (a) Hieron. *Cum silvatico præponatur sarmentum manens in vite, quia sarmentum dat fructum: præciso tamen sarmento de vite si comparetur, lignum silvaticum intelligitur esse melius.* Atque aptissima hac comparatione ostenditur, quàm gravis damnatio eis maneat, qui plus acceperunt à Deo, & iis quæ acceperunt, non benè utuntur.

7. (b) Inimicè tractabo eos: Ignem vocat afflictiones; si è flamma egressi fuerint, iterum eos conjiciam in ignem, ut consumantur; ex una calamitate in aliam incurrent.

CAPUT XVI. 3. (a) Non generatione, sed morum similitudine: unde infrà v. 44. subdit: *Sicut mater, ita & filia ejus*; ubi de morum imitatione loquitur: *Et pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa*, seu Hethæa, eodem modo intelligitur. Hierosolymam exhibet sub persona adulteræ. Hieron. *Sed quia impii erant Amorrhæi, & Hethæi: Judæi autem imitati sunt impietatem illam, invenerunt sibi parentes, non de quibus nascerentur, sed quorum mores sectando pariter damnarentur.*

4. (b) Neglecta es omninò, & abjecta instar abortivi; non sordes nativitatis ablutæ.

5. (c) Vatab. Non est misertus tui oculus hominis: *Sed projecta es*, quasi exposita, ut morereris.

6. (d) Ubi in Ægypto in populum formari cœpisti, vidi te incultam & barbaram: *In sanguine tuo vive*, 70. De sanguine tuo vita: licèt voluteris in sanguine tuo, vives tamen: ego tibi obstetricans curam tui egi ab ipsa infantia; vidi te contaminatam sanguine tuo.

7. (e) In immensum multiplicata, adolevisti, & nubilis facta es. *Et eras nuda*, cùm ea ætate esses quæ ornari amat.

8. & 9. (f) Hebr. *Alam meam*, id est, oram vestimenti mei; desponsavi te mihi more Judæorum, Ruth 3. Erat is matrimonii ritus, ut vir fœminam pallio suo tegeret. *Lavi*, videtur alludere ad mandatum Dei Exodi 15. 10.

10. (g) Calceis violacei coloris. *Et indui te subtilibus vestibus*, ut panno serico.

12. (h) Hebr. *al appeca*, על־אפך, *Super nares tuas*: monile in fronte super nares pendulum; vel *inaures* vocat, quas mox *circulos* appellat, *Coronam decoris*, pulcherrimam: solebant sponsæ coronari.

13. (i) Non cæpas Ægypti, sed delicatum cibum; *Et in regnum*, regina facta es.

14. (k) Fama tua ad omnes gentes perlata est.

15. Et habens fiduciam in pulchritudine tua, fornicata es in nomine (l) tuo: & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut ejus fieres.

16. Et sumens de vestimentis tuis, fecisti tibi excelsa (m) hinc inde consuta: & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est.

17. Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.

18. Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas: & oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis.

19. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutrivi te, posuisti in conspectu eorum in odorem suavitatis, & factum est, ait Dominus Deus.

20. Et tulisti filios tuos, & filias tuas, quas generasti mihi: & immolasti eis ad devorandum. Numquid parva est fornicatio tua?

21. Immolasti filios meos, & dedisti, illos consecrans, eis.

22. Et post omnes abominationes tuas, & fornicationes, non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo.

23. Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus,)

24. Et ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis.

25. Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ: & abominabilem fecisti decorem tuum: & divisisti (n) pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti fornicationes tuas.

26. Et fornicata es cum filiis Ægypti vicinis tuis magnarum carnium: & multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me.

27. Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam justificationem (o) tuam: & dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt in via tua scelerata.

28. Et fornicata es in filiis (p) Assyriorum, eò quòd necdum fueris expleta: & postquam fornicata es, nec sic es satiata.

29. Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis: & nec sic satiata es.

30. In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus; cùm facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?

31. Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelsum tuum fecisti in omni platea: nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium,

32. Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos.

33. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, ut intrarent ad te undique ad fornicandum tecum.

34. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio (q): in eo enim quòd dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium.

35. Proptereà meretrix audi verbum Domini.

36. Hæc dicit Dominus Deus: Quia effusum est æs tuum, & revelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, & super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis:

37. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es; & omnes quos dilexisti, cum universis quos oderas: & congregabo eos super te undique, & nudabo ignominiam tuam coram eis, & * videbunt omnem turpitudinem tuam. * Inf. 23. 10.

38. Et judicabo te judiciis adulterarum, & effundentium sanguinem: & dabo te in sanguinem furoris & zeli.

39. Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar (r) tuum: & demolientur prostibulum tuum: & denudabunt te vestimentis tuis, & auferent vasa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenamque ignominia:

40. Et adducent super te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladiis suis.

41. Et

15. (l) Quasi tui juris esses. *Fiducia*: nimia levitas ad idololatriam te incitavit, & nomen tuum contaminasti; peccata ejus describuntur sub specie meretricis.

16. & 17. (m) Idola ornasti ex vestibus tuis, aut opibus. *Decoris*, magnifica; vel instrumenta decoris tui, quibus idola ornasti, aut fabricata es. Armillas & inaures, vocat vasa, seu instrumenta decoris, aut gloriæ. *Et factum est*, id negare non potes.

25. & 26. (n) Honesto verbo rem turpem significat. *Ægypti*, Ægyptiorum pinguia corpora, & ad libidinem prona.

27. (o) Sanctificationem tuam, jus tuum, & dona quibus te dotavi, & ornavi ut sponsam. Vel auferam favorem meum, & puniam te. *Et dabo*, in desideria prava. *Filiarum Palæstinarum*, urbium: *Quæ erubescunt*, quòd sint te justiores, vel potiùs te oderunt.

28. (p) Cum filiis quorum idola coluistis.

34. (q) Post te non erit fornicatio similis tuæ.

39. 40. & 41. (r) Templum quod in prostibulum convertisti. *Et lapidabunt*: alludit ad pœnam adulterarum. *Mulierum*, nationum quæ per mulieres hoc loco describuntur.

* 4. Reg. 15. 9. 41. * Et comburent domos tuas igni, & facient in te judicia in oculis mulierum plurimarum: & desines fornicari, & mercedes ultrà non dabis.

42. Et requiescet (f) indignatio mea in te: & auferetur zelus meus à te, & quiescam, nec irascar ampliùs,

43. Eò quòd non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, & provocasti me in omnibus his: quapropter & ego vias tuas in capite (t) tuo dedi, ait Dominus Deus, & non feci juxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis.

44. Ecce omnis, qui dicit vulgò proverbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater (u), ita & filia ejus.

45. Filia matris tuæ es tu, quæ projecit virum suum, & filios suos: & soror sororum tuarum es tu, quæ projecerunt viros suos, & filios suos: mater vestra Cethæa, & pater vester Amorrhæus.

46. Et soror tua major, Samaria, ipsa & filiæ ejus, quæ habitant ad sinistram tuam: soror autem tua minor te, quæ habitat à dextris tuis, Sodoma, & filiæ ejus.

47. Sed nec in viis earum ambulasti (x), neque secundùm scelera earum fecisti pauxillum minus: penè sceleratiora fecisti illis in omnibus viis tuis.

48. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ ejus, sicut fecisti (y) tu, & filiæ tuæ.

* Gen. 19. 24. 49. * Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis & abundantia, & otium ipsius, & filiarum ejus: & manum egeno & pauperi non porrigebant.

50. Et elevatæ sunt, & fecerunt abominationes coram me: & abstuli eas sicut vidisti.

51. Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccavit: sed vicisti eas sceleribus tuis, & justificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es.

52. Ergo & tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratiùs agens ab eis: justificatæ sunt enim à te: ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ justificasti sorores tuas.

53. Et convertam (z) restituens eas conversione Sodomorum cum filiabus suis, & conversione Samariæ, & filiarum ejus: & convertam reversionem tuam in medio earum,

54. Ut portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti consolans eas.

55. Et soror tua Sodoma, & filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam: & Samaria, & filiæ ejus revertentur ad antiquitatem suam: & tu, & filiæ tuæ revertemini ad antiquitatem vestram.

56. Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiæ tuæ,

57. Antequam revelaretur (a) malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per gyrum:

58. Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus.

59. Quia hæc dicit Dominus Deus: Et faciam tibi, sicut despexisti juramentum, ut irritum faceres pactum:

60. Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ: & suscitabo tibi pactum sempiternum (b),

61. Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis: cùm receperis (c) sorores tuas

42. (f) Satiabo indignationem meam. *Nec irascar ampliùs*, cùm te dimisero, non enim te ampliùs ut sponsam diligam.

43. (t) In caput tuum redundabunt, & non feci juxta libidinem: *Scelera tua*: majora supplicia merebaris.

44. & 46. (u) Non est emendata suppliciis. *Samaria*, quæ erat metropolis regni Israel, ut Jerusalem regni Juda. *Major dicitur soror*, quia decem tribus erant. Sodomam à dextris esse dicit propter locorum situm: Orientem spectantibus in Jerusalem, Samaria est ad sinistram. *Soror tua major*, 70. tibi sanguine conjuncta.

47. (x) Non es contenta earum sceleribus: *Pauxillum minus*; non satis habuisti paulò minora scelera admittere, sed multò majora perpetrasti.

48. & 49. (y) Cùm Baal in templo coluisti. *Iniquitas*: non commemorat gravissimum peccatum, propter quod eversi sunt Sodomitæ; sed causas & occasiones tantæ iniquitatis. *Superbia*, fastus nimirùm; *Saturitas panis*, omnium rerum affluentia; *Et otium ipsius*, *& filiarum ejus*, urbium ei subjectarum; *Non porrigebant*, prætermissum ab iis præcipuum peccatorum remedium.

53. (z) Deducam te è captivitate. Sodoma quidem jam absumpta erat, sed fortè populi ex ea prognati, ut Moabitæ & Ammonitæ adhuc remanserant: pejus erat peccatum Judæorum, qui Baal in templo colebant, quique Dei notitia erant imbuti. Moabitæ verò, & Ammonitæ, Samaritani è captivitate diaboli liberati ad Christum convertentur. Hic locus de vocatione gentium optimè intelligitur, qua Gentiles ad Ecclesiam Christi tamquam in patriam suam revertentur: ponit unam civitatem Gentilium loco omnium. *In medio earum*: unà cum illis.

57. (a) Tot suppliciis de te sumptis. Hinc colligit Gordonus non totam Pentapolim fuisse subversam, adeò ut urbs Segor & vicini pagi evaserint.

60. (b) Legis novæ; nam à figura subitò ad veritatem transit. Hieron. *Sic nobis videtur lectionis ordo reddendus: In diebus superbiæ tuæ, quando peccabas, non es recordata eversionis Sodomæ sororis tuæ; antequam pateret malitia tua, quæ hoc tempore revelata est, in tantum ut cunctis urbibus Syriæ & Palæstinæ, quæ in circuitu tuo sunt, fieres opprobrium: nunc autem quia revelata est ignominia tua. Dei ausculta sententiam: vel porta, juxta 70. scelus & ignominiam tuam, ut postquam pœnas pro sacrilegio sustinueris, veniam non ex pacto tuo, sed ex mea clementia consequaris.*

61. & 63. (c) Ita ut ex gentibus & Judæis conversis una coalescat Ecclesia: *Sed non ex pacto tuo*, quod ea

tuas te majores cum minoribus tuis : & dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo.

62. Et suscitabo ego pactum meum tecum: & scies quia ego Dominus,

63. Ut recorderis, & confundaris, & non sit tibi ultrà aperire os præ confusione tua, cùm placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus.

CAPUT XVII.

Proposita parabola de duabus aquilis inter se pugnantibus, prædicit fore ut Sedecias tradatur in manus Nabuchodonosoris.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis propone ænigma (a), & narra parabolam ad domum Israel,

3. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri.

4. Summitatem frondium ejus avulsit: & transportavit eam in terram Chanaan (b), in urbe negotiatorum posuit illam.

5. Et tulit de semine (c) terræ, & posuit illud in terra pro semine, ut firmaret radicem super aquas multas: in superficie posuit illud.

6. Cùmque germinasset, crevit in vineam latiorem (d) humili statura, respicientibus ramis ejus ad eam: & radices ejus sub illa erant: facta est ergo vinea, & fructificavit in palmites, & emisit propagines.

7. Et facta est aquila (e) altera grandis, magnis alis, multisque plumis: & ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, ut irrigaret eam de areolis germinis sui.

8. In terra bona super aquas multas plantata est: ut faciat frondes, & portet fructum, ut sit in vineam grandem.

9. Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergone prosperabitur (f)? nonne radices ejus evellet, & fructus ejus distringet, & siccabit omnes palmites germinis ejus, & arescet: & non in brachio grandi, neque in populo multo, ut evelleret eam radicitus?

10. Ecce plantata est: ergone prosperabitur? nonne cùm tetigerit eam ventus urens siccabitur, & in areis germinis sui arescet (g)?

11. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

12. Dic (h) ad domum exasperantem: Nescitis quid ista significent? Dic: Ecce venit rex Babylonis in Jerusalem: & assumet regem, & principes ejus, & adducet eos ad semetipsum in Babylonem.

13. Et tollet de semine regni, ferietque cum eo fœdus: & ab eo accipiet jusjurandum: sed & fortes terræ tollet,

14. Ut sit regnum humile, & non elevetur, sed custodiat pactum ejus, & servet illud.

15. Qui recedens ab eo misit nuntios ad Ægyptum, ut daret sibi equos, & populum multum. Numquid prosperabitur, vel consequetur salutem qui fecit hæc? & qui dissolvit pactum, numquid effugiet?

16. Vivo ego, dicit Dominus Deus: quoniam in loco regis, qui constituit eum regem, cujus fecit irritum juramentum, & solvit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur.

17. Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium: in jactu aggeris, & in extructione vallorum, ut interficiat animas multas.

18. Spre-

te prodeat; non ex merito tuo, sed ex misericordia mea magna. Vel *non ex pacto tuo*, non propter illud vetus pactum, sed propter novum. *Aperire*: nullam habebis occasionem querendi de me.

CAPUT XVII. 2. (a) Hoc ipsum postea Deus exponit, v. 12. *Aquila grandis* est Nabuchodonosor: *Magnarum alarum*, qui magno exercitui & variis nationibus imperabat: *Venit ad Libanum*, Judæam, vel Jerusalem, vel ad templum è cedris Libani constructum: *Et tulit medullam cedri*, Joachin & principes.

4. (b) Vox illa vim habet nominis appellativi, non proprii, & significat negotiationem, quod mox explicat: *In urbe negotiatorum*, Babylone. Itaque Babylonem transtulit Joachin, & principes.

5. (c) Sedeciam, postquam Jechoniam & principes ejus abduxit: *Et posuit illud in terra*, Hebr. *In terra seminis*, i. e. fertili: *Pro semine*: ut in Judæa maneret stirps regia: *Et super aquas*, super populos: *In superficie*; sic tamen ut altas in terram non ageret radices, sed facilè avelli posset, nec potestatem ejus alta imperii radice firmaret.

6. (d) Jam cum vinea eum comparat, quæ in latum crescit, non in altum, ut arboribus opacata: *Humili statura*; regnum enim quod ante altum erat instar cedri, factum est humile instar vineæ; *Ad eam*, nempè ad aquilam. Hieron. *Ut præesset quidem populis Judæorum, sed respiceret ad Babylonis jubentis imperium*: vel ad eam, scilicet vitem; nam rami cum in altum tendere non possunt, incurvantur, & arborem respiciunt.

7. (e) Rex Ægypti. *Et ecce vinea ista*, Sedecias, mittens legatos ut auxilium peteret: *Ut irrigaret eam*; Ægyptus aquis abundat, eòque alludit.

9. (f) Aquila illa prior regni Judæorum robur omne, & filios Sedeciæ ut fructus, & principes ut palmites evellet: *Non in brachio grandi*, non opus erit multo milite, ut evellat hos radicitus; *Distringet*, opes ejus diripiet.

10. (g) In ipsa Judæa, in loco ubi adolevit, in Jericunthino agro captus est Sedecias.

12. (h) Edissere nobis parabolam: hanc sigillatim Deus exponit. *Tollet*, Sedeciam, eumque pro Joachin constituet regem.

18. Spreverat enim juramentum ut solveret fœdus, & ecce dedit manum (i) suam: & cùm omnia hæc fecerit, non effugiet.

19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Vivo ego, quoniam juramentum quod sprevit, & fœdus quod prævaricatus est, ponam in caput ejus.

* Sup. 12. 13. Inf. 32. 3. 20. * Et expandam super eum rete meum, & comprehendetur in sagena mea: & adducam eum in Babylonem, & judicabo eum ibi, in prævaricatione qua despexit me.

21. Et omnes profugi ejus cum universo agmine suo, gladio cadent: residui autem in omnem ventum dispergentur: & scietis quia ego Dominus locutus sum.

22. Hæc dicit Dominus Deus: Et sumam ego de medulla (k) cedri sublimis, & ponam: de vertice ramorum ejus tenerum distringam, & plantabo super montem excelsum & eminentem.

23. In monte sublimi Israel plantabo illud, & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam: & habitabunt sub ea omnes volucres, & universum volatile sub umbra frondium ejus nidificabit.

24. Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, & exaltavi lignum humile: & siccavi lignum viride, & frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus sum, & feci.

CAPUT XVIII.

Deus rejecto veteri proverbio Judæorum, contrarium inducit: Anima quæ peccaverit, ipsa morietur, nec filius portabit iniquitatem patris; ad pœnitentiam eos invitat.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Quid est quòd inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israel, dicentes: * Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt? * Jer. 31. 29.

3. Vivo ego, dicit Dominus Deus, si erit ultrà vobis parabola hæc in proverbium in Israel.

4. Ecce omnes animæ, meæ sunt: ut anima patris, ita & anima filii mea est: anima quæ peccaverit, ipsa morietur.

5. Et vir si fuerit justus, & fecerit judicium (a) & justitiam,

6. In montibus non comederit (b), & oculos suos non levaverit ad idola domus Israel: & uxorem proximi sui non violaverit, & ad mulierem menstruatam non accesserit:

7. Et hominem non contristaverit: pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit: * panem suum (c) esurienti dederit, & nudum operuerit vestimento: * Isa. 58. 7. Matth. 25. 35.

8. Ad usuram (d) non commodaverit, & ampliùs non acceperit: ab iniquitate averterit manum suam, & judicium verum fecerit inter virum & virum:

9. In præceptis meis ambulaverit, & judicia mea custodierit ut faciat veritatem: hic justus est, vita vivet, ait Dominus Deus.

10. Quòd si genuerit filium latronem effundentem sanguinem, & fecerit unum de istis:

11. Et hæc quidem omnia non facientem, sed in montibus comedentem, & uxorem proximi sui polluentem:

12. Egenum & pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola levantem oculos suos, abominationem facientem:

13. Ad usuram dantem, & ampliùs accipientem: numquid vivet? non vivet: cùm universa hæc detestanda fecerit, morte morietur, sanguis ejus in ipso erit.

14. Quòd si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui quæ fecit, timuerit, & non fecerit simile eis:

15. Super montes non comederit, & oculos suos non levaverit ad idola domus Israel, & uxorem proximi sui non violaverit:

16. Et

18. & 19. (i) Sedecias fœdus iniit cum Pharaone. *Caput*, ulciscar cum illius periculo. *Quod sprevit*, &c. ex hoc loco discimus fidem datam infidelibus & hæreticis servari oportere, dummodo pacta non sint cum impietate conjuncta. Hieron. *Ex quo discimus etiam inter hostes servandam fidem, & non considerandum, cui, sed per quem juraveris.*

22. (k) Hæc & sequentia ad Messiam Hebræis non reclamantibus pertinent: tametsi in hoc falluntur, quòd de temporali regno Christi interpretantur: per volucres cœli potentes, & sublimes hujus sæculi designat, qui sub Christi protectione conquiescunt. Hieron. *Iste erupit in germen, & facit fructum, & cedros omnes sua sublimitate superavit.*

CAPUT XVIII. 5. (a) *Judicium*, cùm neminem afficit injuria; *Justitiam*, cùm benignus est in proximum: judicium fit à judice, cùm reos punit; injustitia cùm absolvit; vel justitiæ nomine benignitas, aut liberalitas intelligitur.

6. (b) Idolothyta: *Et oculos suos non levaverit*, adorandi causa, aut invocandi deos alienos.

7. (c) Esurienti & indigenti, suum dederit, non alienum.

8. (d) Ex Hieron. Catalogum virtutum texit, quæ illi videntur in decem & septem partes dividi. *Sed vide profectum*, ait Hieron. *In principio legis à fratribus tantùm fœnus tollitur, in propheta ab omnibus usura prohibetur, dicente Ezechiele: Pecuniam suam non dedit ad usuram. Porrò in Evangelio, virtutis augmentum est, præcipiente Domino; Fœneramini his à quibus non speratis recipere. Et amplius non acceperit*, Hieron. *Putans quidam usuram tantùm esse in pecunia; quod prævidens*,

16. Et virum non contriſtaverit, pignus non retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem ſuum eſurienti dederit, & nudum operuerit veſtimento:

17. A pauperis injuria averterit manum ſuam, uſuram & ſuperabundantiam non acceperit, judicia mea fecerit, in præceptis meis ambulaverit: hic non morietur in iniquitate patris ſui, ſed vita vivet.

18. Pater ejus, quia calumniatus eſt, & vim fecit fratri, & malum operatus eſt in medio populi ſui, ecce mortuus eſt in iniquitate ſua.

19. Et dicitis: Quare non portavit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius judicium & juſtitiam operatus eſt, omnia præcepta mea cuſtodivit, & fecit illa, vivet vita.

* Deut. 24. 16. 20. * Anima, quæ peccaverit, ipſa morietur: filius non portabit iniquitatem pa-
4. Reg. 14. 6. tris (e), & pater non portabit iniqui-
2. Par. 25. 4. tatem filii: juſtitia juſti ſuper eum erit, & impietas impii erit ſuper eum.

21. Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, & cuſtodierit omnia præcepta mea, & fecerit judicium & juſtitiam: vita vivet, & non morietur.

22. Omnium iniquitatum ejus, quas operatus eſt, non recordabor (f): in juſtitia ſua, quam operatus eſt, vivet.

* Inf. 33. & 11. 11. 23. * Numquid voluntatis meæ eſt mors
2. Pet. 3. 9. impii, dicit Dominus Deus, & non ut convertatur à viis ſuis, & vivat?

24. Si autem averterit ſe juſtus à juſtitia ſua, & fecerit iniquitatem ſecundùm omnes abominationes, quas operari ſolet impius, numquid vivet? omnes juſtitiæ ejus, quas fecerat, non recordabuntur: in prævaricatione, qua prævaricatus eſt, & in peccato ſuo, quod peccavit, in ipſis morietur.

* Inf. 33. 20. 25. Et dixiſtis: * Non eſt æqua via Domini. Audite ergo domus Iſrael: Numquid via mea non eſt æqua, & non magis viæ veſtræ pravæ ſunt?

26. Cùm enim averterit ſe juſtus à juſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis: in injuſtitia, quam operatus eſt, morietur.

27. Et cùm averterit ſe impius ab impietate ſua, quam operatus eſt, & fecerit judicium & juſtitiam: ipſe animam ſuam vivificabit.

28. Conſiderans enim, & avertens ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis, quas operatus eſt, vita vivet, & non morietur.

29. Et dicunt filii Iſrael: Non eſt æqua via Domini. Numquid viæ meæ non ſunt æquæ, domus Iſrael, & non magis viæ veſtræ pravæ?

30. Idcircò unumquemque juxta vias ſuas judicabo, domus Iſrael, ait Dominus
Deus. * Convertimini, & agite pœniten- * Matth. 3. 2.
tiam ab omnibus iniquitatibus veſtris: & Luc. 3. 3.
non erit vobis in ruinam iniquitas.

31. Projicite à vobis omnes prævaricationes veſtras, in quibus prævaricati eſtis, & facite vobis cor novum, & ſpiritum novum: & quare moriemini, domus Iſrael?

32. * Quia nolo mortem morientis, di- * Sup. 11.
cit Dominus Deus: revertimini, & vi- Inf. 33. 11. 2. Pet. 3. 9.
vite.

CAPUT XIX.

Sub allegoria miſerandam ſortem filiorum Joſiæ deplorat.

1. ET tu aſſume planctum (a) ſuper principes Iſrael:

2. Et dices: Quare mater tua leæna (b) inter leones cubavit, in medio leunculorum enutrivit catulos ſuos?

3. Et eduxit unum de leunculis ſuis, & leo factus eſt: & didicit capere prædam, hominemque comedere.

4. Et audierunt de eo gentes, & non abſque vulneribus ſuis ceperunt eum: & adduxerunt eum in catenis in terram Ægypti.

5. Quæ cùm vidiſſet (c) quoniam infirmata eſt, & periit expectatio ejus: tulit unum de leunculis ſuis, leonem conſtituit eum.

6. Qui

Scriptura divina omni rei aufert ſuperabundantiam; ut plus non recipias quam dediſti: v. gr. ut hiemis tempore demus decem modios, & in meſſe recipiamus quindecim, hoc eſt amplius partem mediam.

20. (e) Neque id pugnat cum verbis Exod. 20. *Ego Deus Zelotes, viſitans iniquitatem patrum in filios*, cùm ii ſunt patrum æmulatores: non enim additur ex Hebr. juxta Hieron. *Hic qui oderunt me.*

21. & 27. (f) Aug. ſerm. 58. de Verb. Dom. *Hac voce audita, à deſperatione impii recreantur, & ab illa altiſſima & profunda voragine, qua ſubmerſi fuerant, emerguntur.* Et in Pſal. 101. *Hoc portu propoſito deponis vela iniquitatis, convertis proram, velificas ad juſtitiam, & ſperans vitam non negligis medicinam. Non recordabor*, niſi ut parens & medicus. *Vivificabit*, diram mortem vitabit.

CAPUT XIX.

1. (a) Luge calamitatem principum Iſrael. Hieron. *Planctus igitur ſuper principes eſt, omnes videlicet qui de Joſia ſtirpe generati ſunt.*

2. & 4. (b) Duorum leonum fit mentio, quorum prior eſt Joachaz filius Joſiæ; de quo dicitur, *Et adduxerunt eum in catenis in terram Ægypti*; alter eſt Sedecias. Hieron. Jechoniam deſignari putat filium Joachin: ſed alii Sedeciam interpretantur. *Enutrivit*, Hebr. *Ribbeta* רבתה *multiplicavit*. Jeruſalem eſt leæna, quæ inter breve tempus multos genuit reges, & amiſit. Aliis videtur per leones finitimos principes deſignari, quorum mores, & ſuperſtitiones Judæi induerunt.

5. & 6. (c) Mater ejus ſe filio & rege orbari. *Leo*, Hieron. de Jechonia, aut Sedecia interpretatur.

6. Qui incedebat inter leones, & factus est leo: & didicit prædam capere, & homines devorare:

7. Didicit viduas facere, & civitates eorum in desertum adducere: & desolata est terra, & plenitudo ejus à voce rugitus illius.

8. Et convenerunt adversùs eum gentes undique de provinciis, & expanderunt super eum rete suum, in vulneribus earum captus est.

9. Et miserunt eum in caveam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis: miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox ejus ultrà super montes Israel.

10. Mater tua quasi vinea (d) in sanguine tuo super aquam plantata est: fructus ejus, & frondes ejus creverunt ex aquis multis.

11. Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra (e) dominantium, & exaltata est statura ejus inter frondes: & vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum.

12. Et evulsa est in ira, in terramque projecta, * & ventus urens siccavit fructum ejus: marcuerunt, & arefactæ sunt virgæ roboris (f) ejus: ignis comedit eam.

* *Osee 13. 15.*

13. Et nunc transplantata est in desertum, in terra invia & sitienti.

14. Et egressus est ignis de virga ramorum (g) ejus, qui fructum ejus comedit: & non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium. Planctus est, & erit in planctum.

CAPUT XX.

Seniores Prophetam consulunt de exitu belli Judaici; negat Ezechiel se iis responsurum: sed loco responsi, eorum scelera exprobrat.

1. ET factum est in anno septimo (a), in quinto, in decima mensis: venerunt viri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, & sederunt coram me.

2. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

3. Fili hominis, loquere senioribus Israel, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid ad interrogandum me vos venistis? vivo ego quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus.

4. Si judicas (b) eos, si judicas fili hominis, abominationes patrum eorum ostende eis.

5. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: In die qua elegi Israel, & levavi manum meam pro stirpe domus Jacob, & apparui eis in terra Ægypti, & levavi manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus vester:

6. In die illa levavi manum meam pro eis, ut educerem eos de terra Ægypti, in terram quam provideram eis, fluentem lacte & melle: quæ est egregia inter omnes terras.

7. Et dixi ad eos: Unusquisque offensiones oculorum suorum abjiciat, & in idolis Ægypti nolite pollui: ego Dominus Deus vester.

8. Et irritaverunt me, nolueruntque me audire: unusquisque abominationes oculorum suorum non projecit, nec idola Ægypti (c) reliquerunt: & dixi ut effunderem indignationem meam super eos, & implerem iram meam in eis, in medio terræ Ægypti.

9. Et feci propter nomen (d) meum, ut non violaretur coram gentibus, in quarum medio erant, & inter quas apparui eis, ut educerem eos de terra Ægypti.

10. Ejeci ergo eos de terra Ægypti, & eduxi eos in desertum.

11. * Et dedi eis præcepta (e) mea, & judicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, vivet in eis.

* *Lev. 18. 5. Rom. 10. 5.*

12. * Insuper & sabbata mea dedi eis, ut

* *Ex. 20. 8. & 31. 13. Deut. 5. 12.*

10. (d) Jerusalem antè cum leæna, nunc cum vinea comparat: *In sanguine tuo:* per nobilissimam stirpem tuam regio sanguine fœcundam, ut v. 2. *Enutrivit*, seu multiplicavit catulos suos, & mirum in modum est elata.

11. (e) Ita ut ex illis sceptra fieri, ac multi ex regio sanguine reges esse possent. *Altitudinem suam*, videndo superbiret.

12. (f) Solidæ: *Ignis comedit eam*, Jerusalem ignis ut vineam absumpsit.

14. (g) Vel Ismael, qui Godoliam interfecit, vel Sedecias ipse, qui causa fuit excidii Jerusalem. *Sceptrum dominantium*; nisi post exactos complures annos, iique sub principe potentiori, ut duces populum rexerunt. Unde Genes. 49. Non negatur quin rex ab iis auferatur; sed dux, quod est nomen inferioris potestatis.

CAPUT XX. 1. (a) Captivitatis Jechoniæ; revelationes cœperunt anno quinto, tum quievit in latus sinistrum 390. dies, in dextrum 40. seu 430. quo tempore non vaticinatus est: post annum sextum & mensem sextum vaticinari cœpit, & Judæorum scelera prophetico spiritu videre: post undecim menses acciderunt, quæ hoc capite recensentur.

4. (b) An non judicabis eos? Ita Maldonatus ex Hebr. an non condemnabis & coargues eos? non respondebo ad eorum interrogata, sed adversùs eos sententiam proferam. *Abominationes*, Hieron. *Hac videlicet causa ut ostendantur similia parentibus agere, & hæreditario malo longissimum funem trahere peccatorum, ut quorum imitantur vitia, eorum supplicia pertimescant.*

8. (c) Hieron. *Ex quo ostenditur necdum eos fuisse egressos de Ægypto, quando voluit effundere indignationem suam.*

9. (d) Non quæ cogitaveram; sed eos è servitute Ægyptiorum liberavi.

11. (e) Per præcepta Decalogus, per judicia reliqua mandata intelligi possunt. *Vivet in eis*, non punietur.

ut essent signum inter me & eos: & scirent quia ego Dominus sanctificans eos (f).

13. Et irritaverunt me domus Israel in deserto, in præceptis meis non ambulaverunt, & judicia mea projecerunt, quæ faciens homo vivet in eis: & sabbata mea violaverunt vehementer: dixi ergo ut effunderem furorem meum super eos in deserto, & consumerem eos.

14. Et feci propter nomen meum, ne violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in conspectu earum.

15. Ego igitur levavi manum meam super eos in deserto, ne inducerem eos in terram, quam dedi eis, fluentem lacte & melle, præcipuam terrarum omnium:

16. Quia judicia mea projecerunt, & in præceptis meis non ambulaverunt, & sabbata mea violaverunt: post idola enim cor eorum gradiebatur.

17. Et pepercit (g) oculus meus super eos, ut non interficerem eos: nec consumpsi eos in deserto.

18. Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec judicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum polluamini:

19. Ego Dominus Deus vester: in præceptis meis ambulate, judicia mea custodite, & facite ea:

20. Et sabbata mea sanctificate, ut sint signum inter me & vos, & sciatis quia ego sum Dominus Deus vester.

21. Et exacerbaverunt me filii, in præceptis meis non ambulaverunt: & judicia mea non custodierunt ut facerent ea: quæ cùm fecerit homo, vivet in eis: & sabbata mea violaverunt: & comminatus sum ut effunderem furorem meum super eos, & implerem iram meam in eis in deserto.

22. Averti autem manum meam, & feci propter nomen meum, ut non violaretur coram gentibus, de quibus ejeci eos in oculis earum.

23. Iterùm levavi manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationes, & ventilarem in terras:

24. Eò quòd judicia mea non fecissent, & præcepta mea reprobassent, & sabbata mea violassent, & post idola patrum suorum fuissent oculi eorum.

25. Ergo & ego dedi eis præcepta (h) non bona, & judicia in quibus non vivent.

26. Et pollui (i) eos in manibus suis, cùm offerrent omne quod aperit vulvam, propter delicta sua: & scient quia ego Dominus.

27. Quamobrem loquere ad domum Israel, fili hominis: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc (k) & in hoc blasphemaverunt me patres vestri, cùm sprevissent me contemnentes:

28. Et induxissem eos in terram, super quam levavi manum meam ut darem eis: viderunt omnem collem excelsum, & omne lignum nemorosum, & immolaverunt ibi victimas suas: & dederunt ibi irritationem (l) oblationis suæ, & posuerunt ibi odorem suavitatis suæ, & libaverunt libationes suas.

29. Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos ingredimini? & vocatum est nomen ejus Excelsum (m) usque ad hanc diem.

30. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Certè in via patrum vestrorum vos polluimini, & post offendicula eorum vos fornicamini:

31. Et in oblatione donorum vestrorum, cùm traducitis filios vestros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis vestris usque hodie: & ego respondebo vobis domus Israel? Vivo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.

32. Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut gentes (n), & sicut cognationes terræ, ut colamus ligna & lapides.

33. Vivo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti (o), & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.

34. Et educam (p) vos de populis: & congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis,

12. (f) Ut intelligerent me unum esse qui eos sanctificarem. Hieron. *Ergo sabbatum & circumcisio in signum data sunt veri sabbati, & vera circumcisionis.*

17. (g) Hieron. *Possumus & hoc dicere, quòd non deleverit eos, neque consumpserit cum stirpe sua, atque progenie.*

25. (h) Præcepta, quæ sunt natura sua bona, sed facta sunt populo non bona; vel præcepta imperfecta, cæremonias quæ à cultu deorum eos deterrerent. Nam initio Decalogum tantummodo iis dederat; vel alia Deo permittente sunt eis imposita præcepta, quæ dicuntur non bona per *miosim*, quòd non sint perfecta ut novæ legis præcepta.

26. (i) Permisi ut polluerentur in sacrificiis profanis: *Propter delicta sua*, immolantes liberos, ut de se darent supplicium.

27. (k) Non contenti iis quæ fecerant in Ægypto, & in deserto, majora fecerunt cùm introducti sunt in terram Juda.

28. (l) Posuerunt oblationes quæ me irritarent.

29. (m) Quid sibi vult hoc nomen ex idololatria natum? Hebr. במה *Bama, usque in hanc diem*, ita ut istiusmodi loca appellentur *Bama*. Unde Græci Interpretes Hebræam vocem Ἀβαμά, retinuerunt.

31. (n) Quas non videbant puniri à Deo propter idololatriam; aut optabant esse sine vero Deo, à quo se malè tractari existimabant.

33. (o) Velitis, nolitis, regnabo super vos, regam vos in virga furoris mei.

34. (p) Inter quos dispersi estis, Chaldæos fugientes: retraham vos è fuga.

estis; in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.

35. Et adducam vos in desertum (q) populorum, & judicabor vobiscum ibi facie ad faciem.

36. Sicut judicio contendi adversùm patres vestros in deserto terræ Ægypti (r), sic judicabo vos, dicit Dominus Deus.

37. Et subjiciam vos sceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis (s).

38. Et eligam de vobis transgressores, & impios, & de terra incolatus eorum educam eos, & in terram Israel non ingredientur: & scietis quia ego Dominus.

39. Et vos domus Israel, hæc dicit Dominus Deus: Singuli post idola vestra ambulate (t), & servite eis. Quòd si & in hoc non audieritis me, & nomen meum sanctum pollueritis ultrà in muneribus vestris, & in idolis vestris:

40. In monte (u) sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi serviet mihi omnis domus Israel, omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi, & ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum in omnibus sanctificationibus vestris.

41. In odorem suavitatis suscipiam vos, cùm eduxero vos de populis, & congregavero vos de terris, in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum.

42. Et scietis quia ego Dominus, cùm induxero vos ad terram Israel, in terram, pro qua levavi manum meam, ut darem eam patribus vestris.

43. Et recordabimini ibi viarum vestrarum, & omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis: & displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitiis vestris, quas fecistis.

44. Et scietis quia ego Dominus, cùm benefecero vobis propter nomen meum, & non secundùm vias vestras malas, neque secundùm scelera vestra pessima domus Israel, ait Dominus Deus.

45. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

46. Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Austri (x), & stilla ad Africum, & propheta ad saltum agri meridiani.

47. Et dices saltui meridiano: Audi verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride, & omne (y) lignum aridum: non extinguetur flamma succensionis: & comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem.

48. Et videbit universa caro, quia ego Dominus succendi eam, nec extinguetur.

49. Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ipsi dicunt de me: Numquid non per parabolas loquitur iste?

CAPUT XXI.

Prædicit horrendum ac multiplicem gladium venturum super Jerusalem, & super filios Ammon, à rege Babylonis; qui tamdem in terra sua judicandus est.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pone faciem tuam ad Jerusalem, & stilla (a) ad sanctuaria, & propheta contra humum Israel:

3. Et dices terræ Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & ejiciam gladium meum de vagina sua, & occidam (b) in te justum & impium.

4. Pro eo autem quòd occidi (c) in te justum & impium, idcircò egredietur gladius

35. (q) Ubi non sunt populi: *Et judicabor vobiscum.* Hebr. *Disceptabo vobiscum*, ultionem de vobis sumam; *Facie ad faciem*, solus cum solis.

36. (r) In deserto Arabiæ, cùm exierunt ex Ægypto.

37. (s) Percutiam vobiscum novum fœdus; quod ad novam legem refertur: vel subjiciam vos legibus meis.

39. (t) Ironia est. Hieron. *Nomen autem meum nolite ultrà polluere per munera vestra, atque simulacra.* Idola vestra palàm colite, quæ tantoperè amatis, nec vos jactetis ut populum meum.

40. (u) Veniet tempus, quo veri Israelitæ me colent in Ecclesia. Hebr. *Quia in monte sancto meo:* nam ad vocationem gentium tendit prophetia.

46. (x) Obfirma vultum tuum contra Jerusalem: *Ad saltum*, silvam ad meridiem positam, terram Israel montosam & nemorosam. *Et stilla ad Africum*, continenter & fluente oratione loquere. Jerusalem cum saltu, cives cum arboribus comparat.

47. (y) Bonos & malos cives: pergit in metaphora, qua Jerusalem silvam appellavit: *Omnis facies*, omnes homines qui metu & fame extenuati ut combusti apparebunt. *Ab Austro usque ad Aquilonem.* Hieron. Ab Jerusalem usque ad Babylonem, fame, pestilentia ruentium complectitur: *Per parabolas*; apertiùs loquere, non intelligimus per parabolam quid loquaris. Hieron.

CAPUT XXI.

2. (a) Vaticinare: nam sermo prophetarum cum pluvia comparatur, quia de cœlo venit. Apertè jam loquitur, quæque per ænigmata proposuerat, in hoc capite dilucidè exponit: seniores illi quos alloquebatur, cum eo id expostulabant, quòd parabolas loqueretur: nunc saltum Austri Jerusalem, ignem qui silvam succenderet, gladium esse Nabuchodonosoris, lignum viride & aridum, justum & impium apertè declarat.

3. (b) Neque id pugnat cum verbis Abraham Genes. 18. *Absit à te ut hanc rem facias, & occidas justum cum impio.* In publica calamitate sæpè Deus justos cum impiis involvit, cùmque pœna sit temporalis, illos purgat, hos punit: sed alia est ratio pœnæ æternæ; mors justis non pœna est, sed gloria. *Ejiciam gladium*: stringam, educam Nabuchodonosorem.

4. & 5. (c) Occidere decrevi. *Ab Austro*; à Bersabee Dan usque. *Irrevocabilem*: quem nemo impedire possit.

dius meus de vagina sua ad omnem carnem ab Austro usque ad Aquilonem:

5. Ut sciat omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irrevocabilem.

6. Et tu fili hominis ingemisce in contritione (d) lumborum, & in amaritudinibus ingemisce coram eis.

7. Cùmque dixerint ad te: Quare tu gemis? dices: Pro auditu (e): quia venit, & tabescet omne cor, & dissolventur universæ manus, & infirmabitur omnis spiritus, & per cuncta genua fluent aquæ: ecce venit, & fiet, ait Dominus Deus.

8. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

9. Fili hominis, propheta, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Loquere: Gladius (f), gladius exacutus est, & limatus.

10. Ut cædat victimas, exacutus est: ut splendeat, limatus est: qui moves sceptrum (g) filii mei, succidisti omne lignum.

11. Et dedi eum ad lævigandum, ut teneatur manu: iste exacutus est gladius, & iste limatus est, ut sit in manu interficientis.

12. Clama, & ulula fili hominis, quia hic factus (h) est in populo meo, hic in cunctis ducibus Israel qui fugerant: gladio traditi sunt cum populo meo, idcircò plaude super femur,

13. Quia probatus est: & hoc, cùm sceptrum subverterit, & non erit, dicit Dominus Deus.

14. Tu ergo, fili hominis, propheta, & percute manu ad manum (i), & duplicetur gladius, ac triplicetur gladius interfectorum: hic est gladius occisionis magnæ, qui obstupescere eos facit,

15. Et corde tabescere, & multiplicat ruinas. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladii acuti, & limati ad fulgendum, amicti (k) ad cædem.

16. Exacuere, vade ad dexteram, sive ad sinistram, quocumque faciei tuæ est appetitus.

17. Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam, ego Dominus locutus sum.

18. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

19. Et tu, fili hominis, pone (l) tibi duas vias, ut veniat gladius regis Babylonis: de terra una egredientur ambæ: & manu capiet conjecturam, in capite viæ civitatis conjiciet.

20. Viam pones ut veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, & ad Judam in Jerusalem munitissimam.

21. Stetit enim rex Babylonis in bivio, in capite duarum viarum, divinationem quærens, commiscens (m) sagittas: interrogavit idola, exta consuluit.

22. Ad dexteram (n) ejus facta est divinatio super Jerusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os in cæde, ut elevet vocem in ululatu, ut ponat arietes contra portas, ut comportet aggerem, ut ædificet munitiones.

23. Eritque quasi consulens frustrà (o) oraculum in oculis eorum, & sabbatorum otium imitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.

24. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd recordati (p) estis iniquitatis vestræ, & revelastis prævaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quòd recordati estis, manu capiemini.

25. Tu autem profane (q), impie dux Israel, cujus venit dies in tempore iniquitatis præfinita:

26. Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim (r), tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem sublevavit, & sublimem humiliavit?

27. Ini-

6. (d) Jubet Prophetam non solùm verbis, sed etiam actionibus vaticinari. *Contritio lumborum*, gemitus vehementes.

7. (e) Ob ea quæ audivi ex Deo. *Fluent aquis*, sudore præ metu, Vatablus.

9. (f) Præ dolore ingeminat: gladius est divina justitia in manu Nabuchodonosoris.

10. (g) Regnum Judæ subvertis ò gladie! apostrophe ad gladium Nabuchodonosoris.

12. & 13. (h) Gladius. *Qui fugerant*: in Sedecia & principibus. *Probatus*, politus, aptus ut occidat; vel mihi probatus est.

14. (i) Ego plaudam manu, quasi fautor tuus. *Triplicetur*; ex Hieron. triplex Nabuchodonosoris adventus insinuatur; in primo subjecit sibi Joakimum, 4. Reg. 24. in secundo Jechoniam, qui & Joachinus dictus est, captivum abduxit; in tertio Sedeciam erutis oculis.

15. & 16. (k) Limati, vel parati ad cædem. *Vade*: Deus dat gladio Nabuchodonosoris optionem, ut eat quocumque voluerit. *Faciei tua*, aciei tuæ.

19. (l) Mente concipe; vel describe in tabula urbem Babylonem, & duas vias ex ea: *Conjecturam*, utram viam initurus sit: modum sortitionis exponit.

21. (m) In quibus nomina Jerusalem & Rabbath scripta erant: *Interrogavit idola, & consulit exta*; quæ tria divinationis genera inter se consenserunt, ita Deo permittente & sortes moderante.

22. (n) Super Jerusalem sors cecidit; *Ut ponat arietes*, instrumenta bellica.

23. (o) Videbitur Judæis Nabuchodonosor frustrà idola consuluisse, cùm Deus sortes sic moderatus fuerit, ut Hierosolymæ obsidionem semper sortiretur: *Et sabbatorum*, videbitur illis nihil agere, & quasi operam perdere: *Recordabitur iniquitatis*, violati juramenti à Sedecia.

24. (p) Vatabl. ex Hebr. Eò quòd in memoriam reduxistis iniquitatem vestram; jactastis iniquitates vestras.

25. (q) Hebr. *Pollute*, Sedecia nimirùm. *In tempore iniquitatis*, cùm iniquitas tua finem tibi regni afferet.

26. (r) *Cidaris* est insigne pontificis, corona, seu diadema regis: Hieron. *Hæc est cidaris, hæc corona, quæ nihil fecit judicio; sed quos volebat, exaltabat.*

27. Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: & hoc non factum est, donec veniret (f) cujus est judicium, & tradam ei.

28. Et tu, fili hominis, propheta, & dic: Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium (t) eorum, & dices: Mucro, mucro, evagina te ad occidendum, lima te ut interficias, & fulgeas,

29. Cùm tibi viderentur vana, & divinarentur mendacia: ut dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita.

30. Revertere (u) ad vaginam tuam in loco, in quo creatus es, in terra nativitatis tuæ judicabo te,

31. Et effundam super te indignationem meam: in igne furoris mei sufflabo (x) in te, daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum.

32. Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio terræ, oblivioni traderis: quia ego Dominus locutus sum.

CAPUT XXII.

Enumerat scelera Jerosolymis perpetrata, eamdem in scoriam versam esse, & combustioni proximam.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Et tu, fili hominis, nonne judicas (a), nonne judicas civitatem sanguinum?

3. Et ostendes ei omnes abominationes suas, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Civitas effundens sanguinem in medio sui, ut veniat tempus ejus: & quæ fecit idola contra semetipsam, ut pollueretur.

4. In sanguine (b) tuo, qui à te effusus est, deliquisti: & in idolis tuis, quæ fecisti, polluta es: & appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium gentibus, & irrisionem universis terris.

5. Quæ juxta sunt, & quæ procul à te, triumphabunt de te: sordida, nobilis, grandis interitu.

6. Ecce principes Israel singuli (c) in brachio suo fuerunt in te, ad effundendum sanguinem.

7. Patrem & matrem contumeliis affecerunt in te, advenam calumniati sunt in medio tui, pupillum & viduam contristaverunt apud te.

8. Sanctuaria mea sprevisti, & sabbata mea polluisti.

9. Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, & super montes comederunt in te, scelus operati sunt in medio tui.

10. Verecundiora (d) patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliaverunt in te:

11. * Et unusquisque in uxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefariè, frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te. * Jer. 5. 8.

12. Munera acceperunt (e) apud te ad effundendum sanguinem: usuram & superabundantiam accepisti, & avarè proximos tuos calumniabaris: meique oblita es, ait Dominus Deus.

13. Ecce complosi (f) manus meas super avaritiam tuam, quam fecisti; & super sanguinem, qui effusus est in medio tui.

14. Numquid sustinebit cor tuum, aut prævalebunt manus tuæ, in diebus quos ego faciam tibi? ego Dominus locutus sum, & faciam.

15. Et dispergam te in nationes, & ventilabo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam à te.

16. Et possidebo (g) te in conspectu gentium: & scies quia ego Dominus.

17. Et

27. (f) Non enim planè extinctum est regnum, & sacerdotium Judæorum, donec veneeit Christus: ad eum pertinet judicium. Hieron. *Iste est cui repositum est imperium, & sacerdotium sempiternum. Iniquitatem*, pœnam iniquitatis; *Et hoc non factum est*, non omninò delebitur hæc corona.

28. & 29. (t) Insultabunt Ammonitæ Chaldæis, quòd non ausi essent eos bello incessere, & Judæis, quòd Deus eorum esset imbellis: sed utrumque opprobrium brevì præcidendum mucrone Chaldæorum prædicit. *Cùm tibi viderentur vana*: divini tui responderunt gladium ad te non venturum: *Ut dareris*, ut traderent te gladio.

30. (u) O Rex Babylonis in terram tuam redi, ibi puniam te: *In terra nativitatis tuæ*, in qua nati estis, moriemini.

31. (x) O mucro in fornace accensa sufflabo in te: *Insipientium*, vestro quidem judicio, vel barbarorum, nempè Medorum & Persarum: *Fabricantium interitum*, crudelium.

CAPUT XXII. 2. (a) An cessas judicare & condemnare? Non quòd muneri suo deesset Propheta!; sed ut acriùs reprehendat, & minetur, Deus urget. Tum ministros suos admonet, ut severè se gerant erga peccatores, priusquam a Deo puniantur: vel etiam, an fortè causam ages Jerusalem urbis sanguinum? ut cap. 20.

4. & 5. (b) Propter humanum sanguinem quem effudisti. *Interitu*: quæ multiplici genere mortis, gladio, fame, peste peribis; vel quæ cædibus es nobilitata.

6. & 9. (c) Pro suis quique viribus. *Super montes*, ubi immolabant idolis.

10. (d) Filii cum matribus, aut novercis suis concubuerunt: sic honesta periphrasi incestus abominabilis exprimitur.

12. (e) Judices, ut innocentem condemnarent. *Usuram*: Hieron. *Necessitatem pauperum verterunt in lucrum*.

13. & 14. (f) Obstupui. Hieron. *Habitum irascentis assumpsi*: admiratus sum & dolui propter avaritiam tuam, & propter homicidia. *Sustinebit*; iram meam, aut seipsum ferre poterit?

16. (g) Deum vestrum & Dominum me esse ostendam; vel te mundatum è captivitate reducam.

17. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scotiam: omnes isti æs, & stannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt.

19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Jerusalem,

20. Congregatione argenti, & æris, & stanni, & ferri, & plumbi in medio fornacis: ut succendam in ea ignem ad conflandum: sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam: & conflabo (h) vos.

21. Et congregabo vos, & succendam vos in igne furoris mei, & conflabimini in medio ejus.

22. Ut conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in medio ejus: & scietis (i) quia ego Dominus, cùm effuderim indignationem meam super vos.

23. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

24. Fili hominis, dic ei: Tu es terra immunda (k), & non compluta in die furoris.

25. Conjuratio prophetarum in medio ejus, sicut leo rugiens, rapiensque prædam, animas devoraverunt, opes & pretium acceperunt, viduas ejus multiplicaverunt in medio illius:

26. Sacerdotes ejus contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum & profanum non habuerunt distantiam: & inter pollutum (l) & mundum non intellexerunt: & à sabbatis meis averterunt oculos suos, & coninquinabar in medio eorum.

* Mich. 3. 11. Sophon. 3. 3. 27. * Principes ejus in medio illius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas, & avarè ad sectanda lucra.

28. Prophetæ autem ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & divinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cùm Dominus non sit locutus.

29. Populi terræ calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter: egenum & pauperem affligebant, & advenam opprimebant calumnia absque judicio.

30. Et quæsivi (m) de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam: & non inveni.

31. Et effudi super eos indignationem meam, in igne iræ meæ consumpsi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus.

CAPUT XXIII.

Sub typo duarum meretricum Oolla & Ooliba, ac punitionis earum, ostendit Dominus quanta fuerit idololatria Samariæ & Jerusalem.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, duæ mulieres (a) filiæ matris unius fuerunt,

3. Et fornicatæ sunt in Ægypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi subacta sunt ubera earum, & fractæ sunt mammæ pubertatis earum.

4. Nomina (b) autem earum, Oolla major, & Ooliba soror ejus minor: & habui eas, & pepererunt filios & filias. Porrò earum nomina, Samaria Oolla, & Jerusalem Ooliba.

5. Fornicata est igitur super (c) me Oolla, & insanivit in amatores suos, in Assyrios propinquantes.

6. Vestitos hyacintho, principes, & magistratus, juvenes cupidinis (d), universos equites, ascensores equorum.

7. Et dedit fornicationes suas super eos electos, filios Assyriorum universos: & in omnibus in quos insanivit, in immunditiis eorum polluta est.

8. In-

20. (h) Ordo verborum inversus: Conflabo vos, tum requiescam. Cùm antè purum argentum essetis, versi estis in scoriam; conjiciam vos in fornacem, ut purgemini.

22. (i) Hieron. *Et hoc totum faciam, ut postquam effudero indignationem meam super vos, finis vestri cruciatus, mei notitia sit.* Hæc summa religionis vis, ut supremum Dei dominium in nos & creaturas agnoscentes, eum præ omnibus amemus & veneremur: cùm cætera amare non debeant nisi in ordine ad Deum.

24. (k) Nondum suppliciis purgata: *Non compluta*, In quam Deus iratus pluviam non mittet.

26. (l) Inter sanctum & profanum. Quantò magis cavendum nobis est, ne similem sententiam audiamus, nos quibus non umbratica, sed vera sancta commissa sunt, corpus & sanguis Domini, discretio & judicium inter animam pollutam & non pollutam?

30. (m) Nempè de sacerdotibus, prophetis & principibus, contra quos loquitur propheta: *Et non inveni*, qui exemplo suo aliis præiret, & in viam reduceret.

CAPUT XXIII.

2. & 3. (a) Duo populi Juda, & Israel: quasi ex una matre duæ natæ sunt filiæ, duo populi ex uno. *Ubera*: virginitatem perdiderunt.

4. (b) Samaria Oolla, seu tabernaculum idolorum, *Et Jerusalem Ooliba*, seu tabernaculum meum in ea: Samaria dicitur soror major ob multitudinem populi: nam regnum Samariæ decem tribus complectebatur, & quia prior fuit in fornicatione, seu in idololatria; in Samaria erat tabernaculum, non Dei, sed idolorum; in Jerusalem erat tabernaculum veri Dei.

5. (c) Contra me: *Et insanivit in amatores suos, in Assyrios propinquantes*; confœderatos; horum idola coluit.

6. & 7. (d) Venustos, aut electos. *Insanivit*: in idolis omnium populorum quos adamavit, polluta est.

8. Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Ægypto (e), non reliquit: nam & illi dormierunt cum ea in adolescentia ejus, & illi confregerunt ubera pubertatis ejus, & effuderunt fornicationem suam super eam.

9. Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insanivit libidine.

*Sup. 16. 38. 10. * Ipsi discooperuerunt ignominiam ejus, filios & filias ejus tulerunt, & ipsam occiderunt gladio: & factæ sunt famosæ mulieres, & judicia perpetraverunt in ea.

11. Quod cùm vidisset soror ejus Ooliba, plusquam illa insanivit libidine: & fornicationem suam super fornicationem sororis suæ.

12. Ad filios Assyriorum (f) præbuit impudenter, ducibus & magistratibus ad se venientibus, indutis veste varia, equitibus qui vectabantur equis, & adolescentibus forma cunctis egregia.

13. Et vidi quòd polluta esset via una ambarum.

14. Et auxit fornicationes suas: cùmque vidisset viros depictos (g) in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus,

15. Et accinctos balteis renes, & tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, similitudinem filiorum Babylonis, terræque Chaldæorum, in qua orti sunt,

16. Insanivit super eos concupiscentia oculorum suorum, & misit nuntios ad eos in Chaldæam.

17. Cùmque venissent ad eam filii Babylonis ad cubile mammarum (h), polluerunt eam stupris suis, & polluta est ab eis, & saturata est anima ejus ab illis.

18. Denudavit quoque fornicationes suas, & discooperuit ignominiam suam: & recessit anima mea ab ea, sicut recesserat anima mea à sorore ejus.

19. Multiplicavit enim fornicationes suas, recordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata est in terra Ægypti.

20. Et insanivit libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum: & sicut fluxus equorum, fluxus eorum.

21. Et visitasti (i) scelus adolescentiæ tuæ, quando subacta sunt in Ægypto ubera tua, & confractæ sunt mammæ pubertatis tuæ.

22. Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua: & congregabo eos adversùm te in circuitu;

23. Filios Babylonis, & universos Chaldæos, nobiles, tyrannosque & principes, omnes filios Assyriorum, juvenes forma egregia, duces & magistratus universos, principes principum, & nominatos ascensores equorum:

24. Et venient super te instructi curru & rota, multitudo populorum: lorica, & clypeo, & galea armabuntur contra te undique: & dabo coram eis judicium, & judicabunt te judiciis suis.

25. Et ponam zelum (k) meum in te, quem exercent tecum in furore: nasum tuum, & aures tuas præcident: & quæ remanserint, gladio concident: ipsi filios tuos, & filias tuas capient; & novissimum tuum devorabitur igni.

26. Et denudabunt te vestimentis tuis, & tollent vasa gloriæ tuæ.

27. Et requiescere faciam scelus tuum de te, & fornicationem tuam de terra Ægypti: nec levabis oculos tuos ad eos, & Ægypti non recordaberis ampliùs.

28. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odisti; in manus, de quibus satiata est anima tua.

29. Et agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittent te nudam, & ignominia plenam, & revelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum & fornicationes tuæ.

30. Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post gentes, inter quas polluta es in idolis earum.

31. In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem ejus in manu tua.

32. Hæc dicit Dominus Deus: Calicem sororis tuæ bibes profundum (l), & latum: eris in derisum, & in subsannationem, quæ est capacissima.

33. Ebrie-

8. (e) Idololatriam, quam attulerat ex Ægypto, non dimisit: *Confregerunt ubera*, virginitatem: nam laxa & fracta signum sunt corruptionis. 70. Subacta ubera, seu collapsa.

12. & 13. (f) Hebr. Filios Assur adamavit. *Una*, similea utriusque mores.

14. (g) Nam lascivæ imagines animum provocant ad lasciviam: contrà piæ imagines & pudicæ ad pietatem & pudicitiam invitant. Unde in Ecclesiis arcendæ sunt imagines, in quibus Sancti, aut Sanctæ depinguntur amatorio habitu, & à cubiculis ipsis sunt amovendæ.

17. (h) Hebr. Amorum: templa insinuat, quæ idolis construxerant; vel ad cubiculum amatorum: sic vocat delubra, ubi Judæi idolis immolabant.

21. (i) Renovasti veterem in Ægypto idololatriam tuam: vel fecisti ut visitarem, ut punirem.

25. 27. & 32. (k) Punitionem ex zelotypia ortam. *Levabis*, non ampliùs coles idola: quæ prophetia in Ecclesia impleta est. *Et calicem*, calix pro supplicio.

32. (l) *Profundum*, pœnarum magnitudine; *Latum*, duratione captivitatis. *Quæ es capacissima*, quæ nunc frequentissime habitaris, jam eris *in derisum*: vel calix iste erit in derisum, quia multum vini capiet, & te inebriabit; vel ad calicem refertur, qui in Hebræo est fœminini generis; idque retinuit interpres, ut sæpè alias.

33. Ebrietate, & dolore repleberis: calice mœroris, & tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ.

34. Et bibes illum, & epotabis usque ad fæces, & fragmenta (m) ejus devorabis, & ubera tua lacerabis: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

35. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia oblita es mei, & projecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum, & fornicationes tuas.

36. Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, numquid judicas (n) Oollam, & Oolibam, & annuntias eis scelera earum?

37. Quia adulteratæ sunt, & sanguis in manibus earum, & cum idolis suis fornicatæ sunt: insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad devorandum.

38. Sed & hoc fecerunt mihi: Polluerunt sanctuarium (o) meum in die illa, & sabbata mea profanaverunt.

39. Cùmque immolarent filios suos idolis suis, & ingrederentur sanctuarium meum in die illa, ut pollucrent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ.

40. Miserunt ad viros venientes de longè, ad quos nuntium miserant: itaque ecce venerunt: quibus te lavisti, & circumlinisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.

41. Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te: thymiama meum, & unguentum meum posuisti super eam.

42. Et vox multitudinis exultantis erat in ea: & in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto, posuerunt armillas in manibus eorum (p), & coronas speciosas in capitibus eorum.

43. Et dixi ei, quæ attrita est in adulteriis: Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc.

44. Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem: sic ingrediebantur ad Oollam & Oolibam mulieres nefarias.

45. Viri ergo justi sunt: hi judicabunt eas judicio adulterarum, & judicio effundentium sanguinem: quia adulteratæ sunt, & sanguis in manibus earum.

46. Hæc enim dicit Dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem, & trade eas in tumultum, & in rapinam.

47. Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladiis eorum: filios & filias earum interficient, & domos earum igne succendent.

48. Et auferam scelus de terra, & discent omnes mulieres ne faciant secundùm scelus earum.

49. Et dabunt scelus vestrum super (q) vos, & peccata idolorum vestrorum portabitis: & scietis quia ego Dominus Deus.

CAPUT XXIV.

Obsidionem Jerusalem prædicit Ezechiel sub typo lebetis pleni carnibus igne consumendis. Interim moritur ejus uxor, quam vetat Deus plangere in signum futuri excidii.

1. ET factum est verbum Domini ad me, in anno nono (a), in mense decimo, decima die mensis, dicens:

2. Fili hominis, scribe (b) tibi nomen diei hujus, in qua confirmatus est rex Babylonis adversùm Jerusalem hodie.

3. Et dices per proverbium ad domum irritatricem parabolam, & loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Pone ollam (c): pone, inquam, & mitte in eam aquam.

4. Congere (d) frusta ejus in eam, omnem partem bonam, femur & armum, electa & ossibus plena.

5. Pinguissimum pecus assume, compone quoque strues ossium sub (e) ea: efferbuit coctio ejus, & discocta sunt ossa illius in medio ejus.

6. Propterà hæc dicit Dominus Deus: Væ civitati sanguinum, ollæ, cujus rubigo (f) in ea est, & rubigo ejus non exivit de ea: per partes & per partes suas ejice eam, non cecidit super eam sors.

7. San-

34. (m) Ut ebrii; vel lambes & guttulas exhausto calice.

36. & 37. (n) Cùm non judicas. *Genuerunt*, qui mei esse debuerunt; vel cruentas adhuc manus habent ex nece prophetarum & justorum.

38. (o) Cùm idolum Baal in templo posuerunt.

42. & 45. (p) Hebr. Earum, nempè Oollæ, & Oolibæ. *Justi*, ministri justitiæ meæ; vel justa videbuntur, si cum Judæis conferantur.

49. (q) Pœnas idololatriæ vestræ debitas de vobis sument.

CAPUT XXIV. 1. (a) Captivitatis Jechoniæ; alias videtur esse annum 9. Sedeciæ, biennio ante captam Jerusalem.

2. (b) Nota hunc diem, quo Nabuchodonosor obsidebit Jerusalem. Tum erat Ezechiel Babylone; jubet Deus notari ipsummet diem.

3. (c) Parabolam hanc Propheta jubetur proponere, verbis & factis vaticinari, qua Jerusalem incendendam, cives frustatim concidendos, & concremandos declarat: quæ v. 6. & 10. exprimuntur.

4. (d) Quæ in eam conjici debent, lectissimum quemque civem in urbe trucidandum.

5. (e) In fundo ollæ pone principes. *Efferbuit*, Hebr. Ebullire fac; *Discocta sunt ossa:* vim obsidionis insinuat, qua fortissimi quique erant consumendi.

6. (f) Olla seu lebes Jerusalem repræsentat, quæ non potest nisi igne purgari: *Per partes & partes*, cives omnes ejecit. *Non cecidit super eam sors*, ut fieri solet, cum aliqui salvandi sunt: non fortuitò occidendi, aut ejiciendi, sed sine discrimine: *Et caedes*, communis venit interitus.

7. Sanguis enim ejus in medio ejus est, super limpidissimam petram (g) effudit illum: non effudit illum super terram, ut possit operiri pulvere.

8. Ut superinducerem indignationem meam, & vindicta ulciscerer: dedi sanguinem ejus super petram limpidissimam ne operiretur.

* Nah. 3. 1. Hab. 2. 12. 9. Propterea hæc dicit Dominus Deus: * Væ civitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram.

10. Congere ossa, quæ igne succendam: consumentur carnes, & coquetur universa compositio, & ossa tabescent.

11. Pone (h) quoque eam super prunas vacuam, ut incalescat, & liquefiat æs ejus: & confletur in medio ejus inquinamentum ejus, & consumatur rubigo ejus:

12. Multo labore sudatum est, & non exivit de ea nimia rubigo ejus, neque per ignem.

13. Immunditia tua execrabilis (i): quia mundare te volui, & non es mundata à sordibus tuis: sed nec mundaberis priùs, donec quiescere faciam indignationem mea in te.

14. Ego Dominus locutus sum: Veniet, & faciam: non transeam, nec parcam, nec placabor: juxta vias tuas, & juxta adinventiones tuas judicabo te, dicit Dominus.

15. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

16. Fili hominis, ecce ego tollo à te desiderabile (k) oculorum tuorum in plaga: & non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ.

17. Ingemisce tacens (l), mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.

18. Locutus sum ergo ad populum manè, & mortua est uxor mea vespere: fecique manè sicut præceperat mihi.

19. Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis, quid ista significent, quæ tu facis?

20. Et dixi ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens:

21. Loquere domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperii vestri, & desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pavet anima vestra: filii vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent.

22. Et facietis sicut feci: Ora amictu non velabitis, & cibos lugentium non comedetis.

23. Coronas habebitis in capitibus vestris, & calceamenta in pedibus: non plangetis neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & unusquisque gemet ad fratrem suum.

24. Eritque Ezechiel vobis in portentum (m): juxta omnia quæ fecit, facietis, cùm venerit istud: & scietis quia ego Dominus Deus.

25. Et tu, fili hominis, ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios & filias eorum:

26. In die illa cùm venerit fugiens ad te, ut annuntiet tibi:

27. In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo qui fugit: & loqueris, & non silebis ultrà: erisque eis in portentum, & scietis quia ego Dominus.

CAPUT XXV.

Regionibus Ammon, Moab, Idumææ, & Palæstina minatur Dominus exitium, quòd filios Israel afflixerint, & de eorum calamitate lætati fuerint.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam contra filios Ammon, & prophetabis de eis.

3. * Et dices filiis Ammon: Audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd dixisti: Euge (a), euge super sanctuarium meum, quia pollutum est, & super terram Israel, quoniam desolata est; & super domum Juda, quoniam ducti sunt in captivitatem: * Ier. 27. 3.

4. Idcir-

7. & 10. (g) Non occulta, sed publica fuerunt homicidia. *Congere*: Hebr. *Multiplica ligna*, succende ignem.

11. (h) Seu civitatem, quæ incendio consumetur, postquam lebetis rubigo, quæ sordes & iniquitatem civium significat, consumpta fuerit.

13. (i) Adhuc hæret in te macula sceleris. *Volui*, voluntate signi & conditionata, non absoluta. *Indignationem*, donec exsatiavero iram meam.

16. (k) Uxorem: *In plaga*, subito interitu: *Non planges*, ne plangas.

17. (l) Ut nemo te audiat: *Corona tua*, fasciam intelligit, qua sacerdotes tiaram sacerdotalem ligabant; vel cæsariem ne tondeat, prohibetur. *Nec amictu ora velabis*: nec veste teges, ut pullati homines faciunt: hæc est alia parabola, qua significat tantam omnium fore perturbationem, ut nec suæ uxoris quisquam interitum lugeat.

24. (m) Adeò ingens futura est clades, urbis incendium & templi, ut ad ea quæ sibi sunt propiora, homines animum non attendant.

CAPUT XXV. 3. (a) Hinc liquet quam grave sit peccatum lætari de malis alienis, vel ex vindictæ cupiditate, vel ex malevolentia: cùm verò in Scriptura dicitur justus lætari cùm viderit vindictam, commendatur ordo divinæ justitiæ, quæ non patitur ut impietas maneat impunita.

4. Idcircò ego tradam te filiis orientalibus (b) in hæreditatem, & collocabunt caulas suas in te, & ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges tuas: & ipsi bibent lac tuum.

5. Daboque Rabbath (c) in habitaculum camelorum, & filios Ammon in cubile pecorum: & scietis quia ego Dominus.

6. Quia hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd plausisti manu, & percussisti pede, & gavisa es ex toto affectu super terram Israel:

7. Idcircò ecce ego extendam manum meam super te, & tradam te in direptionem gentium, & interficiam te de populis, & perdam de terris, & conteram: & scies quia ego Dominus.

8. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd dixerunt Moab & Seir: Ecce sicut omnes gentes, domus Juda:

9. Idcircò ecce ego aperiam (d) humerum Moab de civitatibus, de civitatibus, inquam, ejus, & de finibus ejus inclytas terræ Bethjesimoth & Beelmeon & Carjathaim,

10. Filiis Orientis cum filiis Ammon, & dabo eam in hæreditatem: ut non sit ultrà memoria filiorum Ammon in gentibus.

11. Et in Moab faciam judicia: & scient quia ego Dominus.

12. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd fecit Idumæa ultionem (e) ut se vindicaret de filiis Juda, peccavitque delinquens, & vindictam expetivit de eis;

13. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumæam, & auferam de ea hominem & jumentum, & faciam eam desertam ab Austro (f): & qui sunt in Dedan, gladio cadent.

14. Et dabo ultionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel: & facient in Edom juxta iram meam, & furorem meum: & scient vindictam meam, dicit Dominus Deus.

15. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd fecerunt Palæstini vindictam, & ulti se sunt toto animo, interficientes, & implentes inimicitias veteres:

16. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores, & perdam reliquias maritimæ regionis.

17. Faciamque in eis ultiones magnas arguens in furore: & scient quia ego Dominus, cùm dedero vindictam meam super eos.

CAPUT XXVI.

Tyri inclytæ urbis prædicit Dominus eversionem, quòd super vastatione Jerusalem exultaverit.

1. ET factum est in undecimo anno, prima mensis, factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, pro eo quòd dixit Tyrus de Jerusalem: Euge confractæ sunt portæ populorum (a), conversa est ad me: implebor, deserta est.

3. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego super te Tyre, & ascendere faciam ad te gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans,

4. Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres ejus: & radam pulverem (b) ejus de ea, & dabo eam in limpidissimam petram.

5. Siccatio sagenarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus: & erit in direptionem gentibus.

6. Filiæ quoque ejus, quæ sunt in agro, gladio interficientur: & scient quia ego Dominus.

7. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis ab Aquilone, regem regum, cum equis, & curribus, & equitibus, & cœtu populoque magno.

8. Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio interficiet: & circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro: & elevabit contra te clypeum.

9. Et vineas, & arietes temperabit in muros

4. (b) Vel Chaldæis, vel Arabibus, qui greges suos & camelos secum agebant.

5. (c) Quæ posteà Philadelphia est nuncupata à rege Ægypti Ptolemæo Philadelpho.

9. (d) Aditum faciam ad munitiora loca, ut hostibus pateant.

12. (e) Nam Idumæi fugientes Judæos occidebant, ex Abdia propheta.

13. & 14. (f) Hebr. *Theman*, eadem vox *Austrum* significat; a Theman, quæ est in Idumæa ad Austrum, usque ad Dedan; sic tota Idumæa vastanda. *Manum*; an per Machabæos?

CAPUT XXVI. 2. & 3. (a) Populos vocat cives Hierosolymæ. *Conversa est*, ejus opibus implebor. *Propterea*; præter litteralem, allegoricum etiam sensum de civitate diaboli destruenda intelligere debemus, cùm in perpetuum destruendam Tyrum dicat, quæ posteà tamen est reædificata, cùm Isaiæ, cap. 23. 15. de ea dictum sit, *In oblivione eris, ò Tyre, septuaginta annis*. Iisdem verbis utitur Joannes in Apocalypsi adversus Babylonem spiritalem; ac postremò quæ in sequentibus adversùs principem Tyri subjiciuntur, propriè ad principem tenebrarum pertinent. Sed juxta Hieron. licèt civitas ipsa iterùm ædificata fuerit, summo tamen imperio omninò excidit: nam Chaldæis, Græcis, & Romanis subjecta fuit.

4. 5. & 6. (b) Hyperbole. *Sagenarum*, piscatores in ea retia siccabunt: *Filiæ*, oppida ei subjecta.

muros tuos, & turres tuas destruet in armatura sua.

10. Inundatione equorum ejus operiet te pulvis eorum: à sonitu equitum, & rotarum, & curruum movebuntur muri tui, cùm ingressus fuerit portas tuas quasi per introitum urbis dissipatæ.

11. Ungulis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cædet, & statuæ tuæ nobiles in terram corruent.

12. Vastabunt opes tuas, diripient negotiationes tuas: & destruent muros tuos, & domos tuas præclaras subvertent: & lapides tuos, & ligna tua, & pulverem tuum in medio aquarum ponent.

* Jerem. 7. 34. 13. * Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, & sonitus citharatum tuarum non audietur ampliùs.

14. Et dabo te in limpidissimam petram, siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis (c) ultrà: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

15. Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non à sonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorum tuorum, cùm occisi fuerint in medio tui, commovebuntur insulæ?

16. Et descendent de sedibus suis omnes principes maris: & auferent exuvias suas, & vestimenta sua varia abjicient, & induentur stupore: in terra sedebunt, & attoniti super repentino casu tuo admirabuntur.

17. Et assumentes super te lamentum, dicent tibi: Quomodo peristi, quæ habitas in mari, urbs inclyta, quæ fuisti fortis in mari cum habitatoribus tuis, quos formidabant universi?

18. Nunc stupebunt naves in die pavoris tui: & turbabuntur insulæ in mari, eò quòd nullus egrediatur ex te.

19. Quia hæc dicit Dominus Deus: Cùm dedero te urbem desolatam sicut civitates quæ non habitantur: & adduxero super te abyssum (d), & operuerint te aquæ multæ:

20. Et detraxero te cum his qui descendunt in lacum ad populum sempiternum (e), & collocavero te in terra novissima sicut solitudines veteres, cum his qui deducuntur in lacum, ut non habiteris: porrò cùm dedero gloriam in terra viventium,

21. In nihilum redigam te, & non eris, & requisita non invenieris ultrà in sempiternum, dicit Dominus Deus.

CAPUT XXVII.

Tyri urbis maritimæ ac opulentissimæ ruina defletur, enarratis mercibus quæ undequaque ad eam deferri solent.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Tu ergo, fili hominis, assume super Tyrum lamentum:

3. Et dices (a) Tyro, quæ habitat in introitu maris, negotiationi populorum ad insulas multas: Hæc dicit Dominus Deus: O Tyre, tu dixisti: Perfecti decoris ego sum,

4. Et in corde maris sita. Finitimi tui, qui te ædificaverunt, impleverunt decorem tuum:

5. Abietibus de Sanir (b) extruxerunt te cum omnibus tabulatis maris: cedrum de Libano tulerunt ut facerent tibi malum.

6. Quercus de Basan (c) dolaverunt in remos tuos: & transtra tua fecerunt tibi ex ebore Indico, & prætoriola de insulis Italiæ.

7. Byssus varia de Ægypto texta est tibi in velum ut poneretur in malo: hyacinthus & purpura de insulis Elisa (d) facta sunt operimentum tuum.

8. Habitatores Sidonis & Aradii (e) fuerunt remiges tui: sapientes tui, Tyre, facti sunt gubernatores tui.

9. Senes Giblii (f), & prudentes ejus habuerunt nautas ad ministerium variæ supellectilis tuæ: omnes naves maris, & nautæ earum fuerunt in populo negotiationis tuæ.

10. Per-

14. (c) Potest intelligi, nisi post longum temporis spatium, nec fortè eodem in loco. Vox Hebræa *Hod*, עוד, uti & Græca, ex Hieronymo uoum significat sæculum, *αἰὼν*, id est, humanæ tempus ætatis.

19. (d) Hebr. voraginem, seu Chaldæorum copias innumerabiles.

20. (e) Ad eos qui mortui sunt à multis sæculis in perpetuum, seu ad extremum mundi finem: *In terra novissima*, in sepulchro: *In terra viventium*, cùm gloriam meam restituero in Judæa, ubi Deus verus colitur.

CAPUT XXVII. 3. & 4. (a) Notat superbiam Tyri: *Ad insulas multas*, quæ cum populis negotiatur usque ad insulas remotissimas. Hieron. Habitat igitur Tyrus in introitu maris; vel quòd priùs insula fuit, vel quòd portu tutissimo de alto venientes recipit naves. *Maris*, quo ex omni loco maris appellitur.

5. (b) Seu *Hermon*: sub figura navis Tyrum describit: *Cum omnibus tabulatis maris*: Hebr. *Omnes tuas tabulas*; utrumque ordinem tabularum, ut sit in navibus, omnes domorum tuarum tabulæ erant ex abiete. *Ut facerent tibi malum*: Hieron. Loquitur quasi ad navem *προτιμῶν*, urbis significans pulchritudinem, & rerum omnium abundantiam.

6. (c) Regio erat in tribu Manasse; *Prætoriola*, cellulæ navis. 70. *domos silvestres* vertunt: *De insulis Italiæ*, ex transmarinis regionibus agere videtur.

7. (d) Græcia, alii Italiam vertunt. Hieron. Jonii maris sic appellant insulas. *Texta est tibi in velum*, aulæa.

8. (e) Aradus insula Tyri vicina. Sidonii & Aradii olim tibi pares, jam tui remiges sunt & servi. Sic dicta est à nono filio Chanaan.

9. 11. & 12. (f) Gr. Biblii, incolæ Gebal, urbs erat

10. Persæ, & Lydii, & Libyes erant in exercitu tuo viri bellatores tui: clypeum, & galeam suspenderunt in te pro ornatu tuo.

11. Filii Aradii cum exercitu tuo erant super muros tuos in circuitu: sed & Pigmæi, qui erant in turribus tuis, pharetras suas suspenderunt in muris tuis per gyrum: ipsi compleverunt pulchritudinem tuam.

12. Carthaginenses negotiatores tui, à multitudine cunctarum divitiarum, argento, ferro, stanno, plumboque repleverunt nundinas tuas.

13. Græcia (g), Thubal, & Mosoch, ipsi institores tui: mancipia, & vasa ærea advexerunt populo tuo.

14. De domo Thogorma (h), equos, & equites, & mulos adduxerunt ad forum tuum.

15. Filii Dedan (i) negotiatores tui: insulæ multæ negotiatio manus tuæ: dentes eburneos & hebeninos commutaverunt in pretio tuo.

16. Syrus negotiator tuus propter multitudinem operum (k) tuorum, gemmam, & purpuram, & scutulata, & byssum, & sericum, & chodchod proposuerunt in mercatu tuo.

17. Juda & terra Israel ipsi institores tui in frumento (l) primo, balsamum, & mel, & oleum, & resinam proposuerunt in nundinis tuis.

18. Damascenus negotiator tuus in multitudine operum tuorum, in multitudine diversarum opum, in vino pingui, in lanis coloris optimi.

19. Dan, & Græcia, & Mosel (m), in nundinis tuis proposuerunt ferrum fabrefactum: stacte & calamus in negotiatione tua.

20. Dedan institores tui in tapetibus ad sedendum (n).

21. Arabia, & universi principes Cedar, ipsi negotiatores manus tuæ: cum agnis, & arietibus, & hœdis venerunt ad te negotiatores tui.

22. Venditores Saba, & Reema, ipsi negotiatores tui: cum universis primis aromatibus, & lapide pretioso, & auro, quod proposuerunt in mercatu tuo.

23. Haran (o), & Chene, & Eden negotiatores tui: Saba, Assur, & Chelmad venditores tui.

24. Ipsi negotiatores tui multifariàm involucris hyacinthi, & polymitorum, gazarumque pretiosarum, quæ obvolutæ & astrictæ erant funibus: cedros quoque habebant in negotiationibus tuis.

25. Naves maris (p), principes tui in negotiatione tua: & repleta es, & glorificata nimis in corde maris.

26. In aquis multis adduxerunt te remiges tui: ventus auster contrivit (q) te in corde maris.

27. Divitiæ tuæ, & thesauri tui, & multiplex instrumentum tuum, nautæ tui & gubernatores tui, qui tenebant supellectilem tuam, & populo tuo præerant: viri quoque bellatores tui, qui erant in te, cum universa multitudine tua, quæ est in medio tui: cadent in corde maris in die ruinæ tuæ.

28. A sonitu clamoris gubernatorum tuorum conturbabuntur classes:

29. Et descendent de navibus suis omnes qui tenebant remum: nautæ & universi gubernatores maris in terra stabunt:

30. Et ejulabunt super te voce magna, & clamabunt amarè: & superjacient pulverem capitibus suis, & cinere conspergentur.

31. Et radent super te calvitium, & accingentur ciliciis: & plorabunt te in amaritudine animæ ploratu amarissimo.

32. Et assument super te carmen lugubre, & plangent te: Quæ est ut Tyrus, quæ obmutuit in medio maris?

33. Quæ in exitu negotiationum tuarum de mari (r) implesti populos multos: in multitudine divitiarum tuarum, & populorum tuorum ditasti reges terræ.

34. Nunc contrita es à mari, in profundis aquarum opes tuæ, & omnis multitudo

Phœniciæ: hujus incolæ erant periti fabri lignarii. *Pygmæi*, 70. custodes. *Carthaginenses*: Hebr. *Tharsis negotiatrix tua*. *A multitudine*, præ multitudine divitiarum.

13. (g) Hebr. *Javan*, יון, seu Jonia: *Thubal*, Hispani: *Mosoch*, Cappadocum metropolis ab Augusto *Cæsarea* dicta; Hieron. *Quæ usque hodie Mazaa dicitur*, à filio Japheth, uti & Thubal.

14. (h) Vatabl. Germanos, alii ut Hieron. Phrygiam interpretantur.

15. (i) Idumæi, ex cap. superiori: *Dentes hebeninos*, frusta ligni pretiosi, quale est hebenum.

16. (k) Ut emerent quæ apud te fiebant. *Scutulata*, vestes acu pictas: *Chodchod*, Hebr. כדכד, vestes sunt qualibet pretiosæ. Hieron. alibi Jaspidem vertit.

17. (l) Frumenta exposuerunt in nundinis tuis, Hebraismus.

19. (m) Urbs in finibus Israel ad Aquilonem, uti & Dan: *Ferrum fabrefactum*, in laminas ductum, vel chalybem.

20. & 33. (n) Chald. ad ornandos equos. *Saba*, in Arabia Felici.

23. (o) Charæ Parthorum: *Chelmad*, Medorum provincia. *Eden*, in Babylonia, ad confluentem Tygris & Euphratis, ubi paradisus terrestris juxta Huetium.

25. (p) Hebr. Tharsis: *Principes*, seu præcipuæ. Hieron. *Primum est crimen Tyri, si quid videtur habere bona, non Dei putare, sed suum, & omnem pulchritudinem, quæ illi de diversis venit regionibus, proprie æstimare diligentiæ & virtutis*. Et infrà: *Nihil tibi defuit, quod ad divitias pertinet insularum. Quæ tamen glorificatio fuit aggravatio possidentis, dum non potes moderatè ferre divitias*.

26. (q) Conteret te. Hebr. Ventus orientalis, qui omnia exurit.

33. & 36. (r) Vectigalibus: *Perpetuum*, in pristinum

tiendo tua, quæ erat in medio tui, ceciderunt.

35. Universi habitatores insularum obstupuerunt super te: & reges earum omnes tempestate perculsi mutaverunt vultus.

36. Negotiatores populorum sibilaverunt super te: ad nihilum deducta es, & non eris usque in perpetuum.

CAPUT XXVIII.

Excidium Tyri, & vastatio Sidonis, ac reditus filiorum Israel in terram suam, vastatis eorum inimicis prænuntiantur.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, dic principi Tyri: Hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd elevatum est cor tuum, & dixisti: Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris: cùm sis homo, & non Deus, & dedisti cor tuum quasi cor Dei.

3. Ecce sapientior es tu Daniele (a): omne secretum non est absconditum à te.

4. In sapientia & prudentia tua fecisti tibi fortitudinem: & acquisisti aurum & argentum in thesauris tuis.

5. In multitudine sapientiæ tuæ, & in negotiatione tua multiplicasti tibi fortitudinem: & elevatum est cor tuum in robore tuo.

6. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd elevatum est cor tuum quasi cor Dei:

7. Idcircò ecce ego adducam super te alienos, robustissimos gentium: & nudabunt gladios suos super pulchritudinem sapientiæ tuæ, & polluent decorem tuum.

8. Interficient, & detrahent te: & morieris in interitu occisorum in corde maris.

9. Numquid dicens loqueris: Deus ego sum, coram interficientibus te: cùm sis homo, & non Deus, in manu occidentium te?

10. Morte (b) incircumcisorum morieris in manu alienorum: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

11. Et factus est sermo Domini ad me, dicens: Fili hominis leva planctum super regem Tyri:

12. Et dices ei: Hæc dicit Dominus Deus: Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, & perfectus decore,

13. In deliciis paradisi (c) Dei fuisti: omnis lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius, & jaspis, chrysolithus, & onyx, & berillus, sapphirus, & carbunculus, & smaragdus: aurum opus decoris tui: & foramina tua in die, qua conditus es, præparata sunt.

14. Tu Cherub (d) extentus, & protegens, & posui te in monte sancto Dei, in medio lapidum ignitorum ambulasti.

15. Perfectus (e) in viis tuis à die conditionis tuæ, donec inventa est iniquitas in te.

16. In multitudine negotiationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate, & peccasti: & ejeci te de monte Dei, & perdidi te, ò Cherub protegens, de medio lapidum ignitorum.

17. Et elevatum est cor tuum in decore tuo: perdidisti sapientiam tuam in decore tuo, in terram projeci te: ante faciem regum dedi te ut cernerent te.

18. In multitudine iniquitatum tuarum, & iniquitate negotiationis tuæ, polluisti sanctificationem (f) tuam: producam ergo ignem de medio tui, qui comedat te, & dabo te in cinerem super terram in conspectu omnium videntium te.

19. Omnes, qui viderint te in gentibus, obstupescent super te: nihili factus es, & non eris in perpetuum.

20. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

21. Fili hominis pone faciem tuam contra Sidonem: & prophetabis de ea,

22. Et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Sidon, & glorificabor in medio tui: & scient quia ego Dominus,

cùm

splendorem non restitueris. Nam ex Isaia post 70. annos erat instauranda.

CAPUT XXVIII. 3. (a) Sept. Interpr. Numquid tu es sapientior Daniele? ex quo liquet sapientiam Danielis jam tum fuisse celebratam in Chaldæa; vel etiam si esses sapientior Daniele. *Omne secretum*, an nosti omnem secretum?

10. & 12. (b) Crudeli morte à barbaris illata. *Signaculum*; in te divinæ potentiæ & gloriæ quasi sigillo expressa est imago.

13. (c) Hebr. *In horto Eden*, seu in loco amœnissimo. *Et foramina tua*; Hebr. *Opus tympanorum tuorum, & tibiarum præparatum est*, in die quo natus es. Hieron. auri tympanum vocat, in quo infixi sunt lapides, seu gemmæ.

14. (d) In fine terræ Chanaan, ut populos tibi subditos quasi Cherub protegeres. Quæ quidem ad principem tenebrarum allegorico sensu & præcipuè intento referuntur, qui conditus est donis naturæ & gratiæ ornatus: *In medio lapidum ignitorum*, inter gemmas, quæ instar ignis collucent.

15. (e) Tertul. l. 2. contra Marcionem cap. 10. *Quæ ad sugillationem, Angeli, non illius principis, propriè pertinere manifestum est*: cui concinit Hieron. *Quo sermone demonstrant nequaquam hominem, de quo scribitur; sed contrariam fortitudinem, quæ quondam in paradiso Dei commorata sit. Quid habuerit, ostendit, quidve perdiderit*. De calamitate ventura loquitur, post tantam gloriam. Ex iis colligi videtur prævaricatores Angelos aliquamdiu in justitia stetisse. *In deliciis paradisi*, quæ deliciæ sine justitia esse non possunt: *Perfectus in viis tuis*, ergo ab initio injustitia in eo non fuit: nam justitia & iniquitas ordinem temporis exigunt.

18. (f) Hieron. *Quam habueras, quando habitabat in monte, & conversabatur in medio ignitorum lapidum.*

cùm fecero in ea judicia, & fanctificatus (g) fuero in ea.

23. Et immittam ei peftilentiam, & fanguinem in plateis ejus: & corruent interfecti in medio ejus gladio per circuitum: & fcient quia ego Dominus.

24. Et non erit ultrà domui Ifrael offendiculum amaritudinis, & fpina (h) dolorem inferens undique per circuitum eorum, qui adverfantur eis: & fcient quia ego Dominus Deus.

25. Hæc dicit Dominus Deus: Quando congregavero domum Ifrael de populis, in quibus difperfi funt, fanctificabor in eis coram gentibus: & habitabunt in terra fua, quam dedi fervo meo Jacob.

26. Et habitabunt in ea fecuri: & ædificabunt domos, & plantabunt vineas, & habitabunt confidenter, cùm fecero judicia in omnibus, qui adverfantur eis per circuitum: & fcient quia ego Dominus Deus eorum.

CAPUT XXIX.

Adversùs regem Ægypti vaticinatur, regnum ejus in folitudinem redigendum, poft 40. tamen annos revocandum.

1. IN anno decimo, decimo menfe, undecima die menfis, factum eft verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam contra Pharaonem regem Ægypti, & prophetabis de eo, & de Ægypto univerfa:

3. Loquere, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Pharao rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis: Meus (a) eft fluvius, & ego feci memetipfum.

4. Et ponam frænum (b) in maxillis tuis: & agglutinabo pifces fluminum tuorum fquamis tuis: & extraham te de medio fluminum tuorum, & univerfi pifces tui fquamis tuis adhærebunt.

5. Et projiciam te in defertum, & omnes pifces fluminis tui: fuper faciem terræ cades, non colligeris, neque congregaberis: beftiis terræ, & volatilibus cœli dedi te ad devorandum:

6. Et fcient omnes habitatores Ægypti quia ego Dominus: * pro eo quòd fuifti baculus arundineus domui Ifrael. * *Ifa. 36.6.*

7. Quando apprehenderunt te manu, & confractus es, & laceraſti omnem humerum eorum: & innitentibus eis fuper te, comminutus es, & diffolvifti omnes renes eorum.

8. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego adducam fuper te gladium: & interficiam de te hominem, & jumentum.

9. Et erit terra Ægypti in defertum, & in folitudinem: & fcient quia ego Dominus: pro eo quòd dixeris: Fluvius meus eft, & ego feci eum.

10. Idcircò ecce ego ad te, & ad flumina tua: daboque terram Ægypti in folitudines, gladio diffipatam, à turre Syenes (c), ufque ad terminos Æthiopiæ.

11. Non pertranfibit eam pes hominis, neque pes jumenti gradietur in ea: & non habitabitur quadraginta annis.

12. Daboque terram Ægypti defertam (d) in medio terrarum defertarum, & civitates ejus in medio urbium fubverfarum, & erunt defolatæ quadraginta annis: & difpergam Ægyptios in nationes, & ventilabo eos in terras.

13. Quia hæc dicit Dominus Deus: Poft finem quadraginta annorum congregabo Ægyptum de populis, in quibus difperfi fuerunt.

14. Et reducam captivitatem Ægypti, & collocabo eos in terra Phatures (e), in terra nativitatis fuæ: & erunt ibi in regnum humile:

15. Inter cetera regna erit humillima, & non elevabitur ultrà fuper nationes, & imminuam eos, ne imperent gentibus.

16. Neque erunt ultrà domui Ifrael in confidentia, docentes iniquitatem, ut fugiant, & fequantur eos: & fcient quia ego Dominus Deus.

17. Et

22. (g) Hebr. *Cùm fanctificavero me*, i. e. cùm me fanctum & juftum judicem oftendero. Hieron. *Sanctificatio autem Dei eft pœna peccantium.*

24. & 25. (h) Rex Sidonis regi Juda plerumque adverfabatur. *Congregavero*, poft folutam Ifraelis captivitatem.

CAPUT XXIX. 3. (a) Per fynecdochen, mea eft Ægyptus, & mea prudentia hanc acquifivi. *Et ego feci memetipfum*, regem: Hebr. *Et ego feci mihi*, nempe flumen illud; fic Ægyptum totam draconem vocat, feu crocodilum in Nilo frequentem, & draconi fimilem; vel quia antiqui ferpentis, feu dæmonis figuram exhibet. *Qui cubas*: unde inacceffum regnum fuum putabat. Hic Pharao cognomento *Apries* perfuafum habebat, *quòd nullus hominum, vel deorum poffet fibi regnum adimere, quod ita ftabilivisset*, ait Herodotus l. 2. Draconem etiam vocat Pharaonem, quia vicinas gentes devorabat. *Memetipfum*: mihi feci rivulos ad irrigandam Ægyptum.

4. & 6. (b) Hebr. *Chachim*, חחים, hamos: *In maxillis tuis*, regem Chaldæorum. *Et agglutinabo*, unà cum fubditis fibi adftrictis extrahet ex aquis, principes tuos, & cives capiam. *Arundineus*, vana fpe lactafti populum Ifrael.

10. (c) Inter mare rubrum & Nilum, ufque ad Æthiopiam, ab initio ad finem ufque. Hieron. *Turris autem Syene ufque hodie permanet, caftrum ditioni Romanæ fubditum, ubi funt Nili cataracta, & ufque ad quem locum de noftro mari Nilus navigabilis eft.*

12. (d) Similem aliis terris defertis. *40. annis.* Quæ ut multa alia per auxefim, feu exagerationem videntur intelligenda. Poft 50. annos certum eft Ægyptum refloruiffe.

14. (e) In parte meridionali Ægypti, feu in Thebaide, longiffimè à Chaldæa.

17. Et factum (f) est in vigesimo & septimo anno, in primo, in una mensis: factum est verbum Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversùs Tyrum: omne caput decalvatum, & omnis humerus depilatus est: & merces non est reddita ei, neque exercitui ejus, de Tyro, pro servitute, qua servivit mihi adversùs eam (g).

19. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem
* Jer. 46. 2. Babylonis in terra Ægypti: * & accipiet multitudinem ejus, & deprædabitur manubias ejus, & diripiet spolia ejus: & erit merces exercitui illius,

20. Et operi, quo servivit adversùs eam: dedi ei terram Ægypti, pro eo quòd laboraverit (h) mihi, ait Dominus Deus.

21. In die illo pullulabit cornu (i) domui Israel, & tibi dabo apertum os in medio eorum; & scient quia ego Dominus.

CAPUT XXX.

Omnes Ægypti urbes à rege Babylonis diripientur.

1. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ululate, væ, væ diei:

3. Quia juxtà est dies, & appropinquat dies Domini: dies nubis, tempus gentium erit.

4. Et veniet gladius in Ægyptum: & erit pavor in Æthiopia, cùm ceciderint vulnerati in Ægypto, & ablata fuerit multitudo illius, & destructa fundamenta ejus.

5. Æthiopia, & Libya, & Lydi (a), & omne reliquum vulgus, & Chub, & filii terræ fœderis, cum eis gladio cadent.

6. Hæc dicit Dominus Deus: Et corruent fulcientes Ægyptum, & destruetur superbia imperii ejus: à turre Syenes gladio cadent in ea, ait Dominus Deus exercituum.

7. Et dissipabuntur in medio terrarum desolatarum, & urbes ejus in medio civitatum desertarum erunt.

8. Et scient quia ego Dominus: cùm dedero ignem in Ægypto, & attriti fuerint omnes auxiliatores ejus.

9. In die illa egredientur nuntii (b) à facie mea in trieribus, ad conterendam Æthiopiæ confidentiam: & erit pavor in eis in die Ægypti, quia absque dubio veniet.

10. Hæc dicit Dominus Deus: Cessare faciam multitudinem Ægypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis.

11. Ipse & populus ejus cum eo, fortissimi gentium adducentur ad disperdendam terram: & evaginabunt gladios suos super Ægyptum: & implebunt terram interfectis.

12. Et faciam (c) alveos fluminum aridos, & tradam terram in manus pessimorum: & dissipabo terram & plenitudinem ejus manu alienorum, ego Dominus locutus sum.

13. * Hæc dicit Dominus Deus: Et disperdam simulacra (d), & cessare faciam idola de Memphis: & dux de terra Ægypti non erit ampliùs: & dabo terrorem in terra Ægypti. * Zach. 13. 2.

14. Et disperdam terram Phatures, & dabo ignem in Taphnis, & faciam judicia in Alexandria (e).

15. Et

17. (f) Transit Propheta à decimo anno ad 27. Nabuchodonosoris, quòd hæc ad idem regnum pertineant: vel ut aliis placet, ad vigesimum septimum annum à captivitate Jechoniæ, aut Joachio, qui annus est tricesimus quintus Nabuchodonosoris, tum Ægyptus vastata, & Monarchia Nabuchodonosoris incipit, & post biennium Danielis prophetia.

18. (g) Adversùs Tyrum. *Depilatus est*, exercitus Nabuchodonosoris valdè defatigatus est in expugnatione Tyri.

20. (h) Nabuchodonosor cùm diu oppugnasset Tyrum, & continua onerum gestatione, quidquid erat inter urbem & continentem, opplesset lapidibus, adeò ut militibus tot onerum gestatione, *omnis humerus depilatus esset*, & attritus; Tyrii desperata salute conscensis navibus pretiosiora quæque Carthaginem & ad insulas Jonii maris comportarunt, domos regi Chaldæorum, & limpidam petram pro spoliis relinquentes; sed hoc damnum Deus spoliis Ægypti resarcivit: Hieron. ex antiquis historiis Assyriorum.

21. (i) Hieron. Vaticinium tuum nequaquam ex dubia promissione pendebit, sed cernetur opere perpetratum. *Cornu*, robur & regnum designat.

CAPUT XXX. 5. & 7. (a) Urbs Lyda in Palæstina, vicina Ægypto, ubi Petrus Æneam paralyticum sanavit. *Et Chub*, Chubii in Maræotide apud Ptolomæum. *Et filii terræ fœderis*, Judæi qui in Ægyptum se receperant, vel omnes qui cum Ægypto erant confœderati. *In medio*, ut aliæ terræ desertæ.

9. (b) Qui per Nilum in navibus vecti nuntient Æthiopiæ Ægypto subjectæ cladem, eique terrorem injiciant. *In trieribus*: vox Græca τριήρης, triremem significat.

12. (c) Tam expeditæ erunt hostibus viæ, ac si nullis rivis essent intercisæ: vel exsiccabo fluvios, adeò ut sterilis fiat Ægyptus: *Alveos fluminum*, canales per quos Nilus derivari solebat in agros vicinos.

13. (d) Hoc diversis temporibus impletur. Primùm Nabuchodonosor omnia evertit templa Ægypti: deinde cùm Christus infans in Ægyptum fugit, valdè probabilis est opinio tum corruisse simulacra Ægypti juxta vaticinium Isaiæ, cap. 19. *Ecce Dominus ascendit super nubem levem*, in carne immaculata, *& ingredietur Ægyptum, & commovebuntur simulacra Ægypti à facie ejus coruscante*. 3. Evangelio suscepto per Ægyptum, non modò è templis, sed è cordibus Ægyptiorum sublata sunt idola. *Memphis*, ad Nili ostia, nunc Cairus. *Non erit ampliùs*, ad longum tempus.

14. (e) Hebr. hæc civitas dicitur *No*, נא, quæ ab Alexandro instaurata & aucta, dicta est Alexandria: 70. Diospolim vocant.

15. Et effundam indignationem meam super Pelusium robur Ægypti, & interficiam multitudinem Alexandriæ,

16. Et dabo ignem in Ægypto: quasi parturiens dolebit Pelusium, & Alexandria erit dissipata, & in Memphis angustiæ quotidianæ.

17. Juvenes Heliopoleos & Bubasti (f) gladio cadent, & ipsæ captivæ ducentur.

18. Et in Taphnis nigrescet dies, cùm contrivero ibi sceptra Ægypti, & defecerit in ea superbia potentiæ ejus: ipsam nubes operiet; filiæ autem ejus in captivitatem ducentur.

19. Et judicia faciam in Ægypto: & scient quia ego Dominus.

20. Et factum est in undecimo (g) anno, in primo mense, in septima mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens:

21. Fili hominis, brachium Pharaonis regis Ægypti confregi: & ecce non est obvolutum, ut restitueretur ei sanitas, ut ligaretur pannis, & fasciaretur linteolis, ut recepto robore posset tenere gladium.

22. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad Pharaonem regem Ægypti, & comminuam brachium ejus forte, sed confractum: & dejiciam gladium de manu ejus:

23. Et dispergam Ægyptum in gentibus, & ventilabo eos in terris.

24. Et confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manu ejus: & confringam brachia Pharaonis, & gement gemitibus interfecti coram facie ejus.

25. Et confortabo brachia regis Babylonis, & brachia Pharaonis concident: & scient quia ego Dominus, cùm dedero gladium meum in manu regis Babylonis, & extenderit eum super terram Ægypti.

26. Et dispergam Ægyptum in nationes, & ventilabo eos in terras, & scient quia ego Dominus.

CAPUT XXXI.

Utriusque regis Assyriorum & Ægyptiorum varii status sub Cedri parabola describuntur.

1. ET factum est in anno undecimo, tertio mense, una mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, dic Pharaoni regi Ægypti, & populo ejus: Cui similis factus es in magnitudine tua?

3. Ecce Assur quasi cedrus (a) in Libano, pulcher ramis, & frondibus nemorosus, excelsusque altitudine, & inter condensas frondes elevatum est cacumen ejus.

4. Aquæ nutrierunt illum, abyssus (b) exaltavit illum: flumina ejus manabant in circuitu radicum ejus, & rivos suos emisit ad universa ligna regionis.

5. Propterea elevata est altitudo ejus super omnia ligna regionis: & multiplicata sunt arbusta ejus, & elevati sunt rami ejus præ aquis multis.

6. Cùmque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cœli, & sub frondibus ejus genuerunt omnes bestiæ saltuum, & sub umbraculo illius habitabat cœtus gentium plurimarum.

7. Eratque pulcherrimus in magnitudine sua, & in dilatatione arbustorum suorum: erat enim radix illius juxta aquas multas.

8. Cedri non fuerunt altiores illo in paradiso Dei, abietes non adæquaverunt summitatem ejus, & platani non fuerunt æquæ frondibus illius: omne lignum paradisi Dei non est assimilatum illi, & pulchritudini ejus.

9. Quoniam speciosum feci eum, & multis condensisque frondibus: & æmulata (c) sunt eum omnia ligna voluptatis, quæ erant in paradiso Dei.

10. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd sublimatus est in altitudine, & dedit summitatem (d) suam virentem atque condensam, & elevatum est cor ejus in altitudine sua:

11. Tradidi eum in manu fortissimi (e) gentium, faciens faciet ei: juxta impietatem ejus ejeci eum.

12. Et succident eum alieni, & crudelissimi nationum, & projicient eum super montes, & in cunctis convallibus corruent rami ejus, & confringentur arbusta ejus in universis rupibus terræ: & recedent de umbraculo ejus omnes populi terræ, & relinquent eum.

13. In ruina ejus habitaverunt omnia volatilia cœli, & in ramis ejus fuerunt universæ bestiæ regionis.

14. Quam

17. (f) Prope Pelusium ad ostium orientale primum Nili, nunc *Suez*.

20. (g) Jechoniæ captivi, quæ est solita Ezechielis epocha: hæc prior prophetia a posteriore confirmata.

CAPUT XXXI. 3. (a) Comparat Pharaonem cum rege Assyriorum, qui ut cedrus alias arbores, sic alios reges magnitudine imperii vincebat. Hic tamen a Babylonis regibus dejectus est. Ac fortè Pharaonem ipsum Assur appellat Scriptura, magnos reges præcelsis arboribus, principes ramis, populum foliis conferre solet.

4. (b) Abundantia aquarum: Vat. Aquas vocat divitias, quæ affluebant.

9. (c) Huic invidebant principes, qui tum florebant.

10. (d) Vatab. Posuit ex superbia fastigium suum, *Inter condensa*, stipatus rerum multitudine. *Et elevatum est cor ejus*, præ superbia.

11. (e) Chaldæorum. Hieron. *Non mireris si à Babylonis sis vincendus, atque pervertendus*, Pharaonem alloquitur, *Cùm Assur multo te fortior eodem Chaldæo superante deletus sit*.

14. Quam ob rem non elevabuntur in altitudine sua omnia ligna aquarum, nec ponent sublimitatem suam inter nemorosa atque frondosa, nec stabunt in sublimitate sua omnia quæ irrigantur aquis: quia omnes traditi sunt in mortem ad terram ultimam (f), in medio filiorum hominum, ad eos qui descendunt in lacum.

15. Hæc dicit Dominus Deus: In die quando descendit ad inferos, induxi luctum (g), operui eum abysso: & prohibui flumina ejus, & coercui aquas multas: contristatus est super eum Libanus, & omnia ligna agri concussa sunt.

16. A sonitu (h) ruinæ ejus commovi gentes, cùm deducerem eum ad infernum cum his qui descendebant in lacum: & consolata sunt in terra infima omnia ligna voluptatis egregia atque præclara in Libano, universa quæ irrigabantur aquis.

17. Nam & ipsi cum eo descendent (i) in infernum ad interfectos gladio: & brachium uniuscujusque sedebit sub umbraculo ejus in medio nationum.

18. Cui assimilatus (k) es ò inclyte atque sublimis inter ligna voluptatis? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram ultimam: in medio incircumcisorum dormies, cum eis qui interfecti sunt gladio: ipse est Pharao, & omnis multitudo ejus, dicit Dominus Deus.

C A P U T XXXII.

Pharao quantumvis gloria sublimis, conterendus est à rege Babylonis: multæ nationes cum eo in abyssum detrahentur.

1. ET factum est, duodecimo anno, in mense duodecimo, in una (a) mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, assume lamentum super Pharaonem regem Ægypti, & dices ad eum: Leoni gentium assimilatus es, & draconi qui est in mari: & ventilabas cornu in fluminibus tuis, & conturbabas aquas pedibus tuis, & conculcabas flumina earum.

3. Proptereà hæc dicit Dominus Deus:
* Expandam super te rete meum in multitudine populorum multorum, & extraham te in sagena mea. * Sup. 12. 13. & 17. 20.

4. Et projiciam te in terram, super faciem agri abjiciam te: & habitare faciam super te omnia volatilia cœli, & saturabo (b) de te bestias universæ terræ.

5. Et dabo carnes (c) tuas super montes, & implebo colles tuos sanie tua.

6. Et irrigabo terram fœtore sanguinis tui super montes, & valles implebuntur ex te.

7. * Et operiam (d), cùm extinctus fueris, cœlum, & nigrescere faciam stellas ejus: solem nube tegam, & luna non dabit lumen suum. * Isa. 13. 10. Joel. 2. 10. & 3. 15. Matt. 24. 29.

8. Omnia luminaria cœli mœrere faciam super te, & dabo tenebras super terram tuam, dicit Dominus Deus, cùm ceciderint vulnerati tui in medio terræ, ait Dominus Deus.

9. Et irritabo (e) cor populorum multorum, cùm induxero contritionem tuam in gentibus super terras quas nescis.

10. Et stupescere faciam super te populos multos: & reges eorum horrore nimio formidabunt super te, cùm volare cœperit gladius meus super facies eorum: & obstupescent repentè singuli pro anima sua in die ruinæ tuæ.

11. Quia hæc dicit Dominus Deus: Gladius regis Babylonis veniet tibi,

12. In gladiis fortium dejiciam multitudinem tuam: inexpugnabiles omnes gentes hæ: & vastabunt superbiam Ægypti, & dissipabitur multitudo ejus.

13. Et perdam omnia jumenta ejus, quæ erant super aquas (f) plurimas: & non conturbabit eas pes hominis ultrà, neque ungula jumentorum turbabit eas.

14. Tunc

14. (f) Infimam, ad sepulchrum: *In medio filiorum hominum*, instar aliorum hominum.

15. (g) Fors est ut commemoret cladem Sennacherib, qui occisus est à liberis suis: à figura ad rem figuratam transit. *Et prohibui*, omni præsidio nationum eum exui. Hieron. *Et omnia flumina, & omnes nationes ultra eum rigare cessaverunt.* Libanus regnum in quo erat cedrus illa altissima.

16. (h) Propter fragorem illius ruinæ. *Ligna voluptatis*, paradisi, seu horti voluptatis.

17. (i) Sept. Interpr. Descenderunt. *In medio eorum*, qui singulà se subdiderunt ejus potentiæ, & in ejus clientelam se tradiderunt.

18. (k) Regi Assyriorum similis factus es ò Pharao, cujus potentiam consequi voluisti; sed idem te manet exitus.

CAPUT XXXII. 1. & 2. (a) In prima mensis. *Assimilatus*; quod est leo inter bestias, & cete inter pisces, tu es inter gentes. *Conturbabas aquas*; bellis omnia miscebas. Hier. *Leoni comparatus Pharao, non unius gentis, sed multarum gentium, sive draconi in mari, ut terras aquasque possideas.*

4. (b) Homines rapaces Ægyptum invadent, & deprædabuntur: alludit ad pisces qui capti in terram projiciuntur.

5. (c) Populi tui: *Super montes*, quò fugerunt: *Sanie tua*, sanguine tuo.

7. (d) Hæc sensu mystico de prima diaboli dejectione, vel de postrema illius ruina in fine sæculorum ab Hieronymo intelliguntur; vel per hyperbolen more prophetico de magnitudine luctus Ægypti dicuntur, adeò ut cœlum ipsum tantam ruinam lugere videretur. Figurato sermone cladem Ægypti exprimit.

9. (e) Metu concutiam; cùm fama exitii tui sparsa fuerit.

13. (f) In pratis juxta aquas pascebantur. Tum abducentur, aut occidentur cuncta pecora, nec amplius conturbabunt aquas.

14. Tunc purissimas reddam aquas eorum, & flumina (g) eorum quasi oleum adducam, ait Dominus Deus:

15. Cùm dedero terram Ægypti desolatam: deseretur autem terra à plenitudine sua, quando percussero omnes habitatores ejus: & scient quia ego Dominus.

16. Planctus est, & plangent eum: filiæ gentium plangent eum: super Ægyptum, & super multitudinem ejus plangent eum, ait Dominus Deus.

17. Et factum est in duodecimo anno, in quintadecima mensis, factum est verbum Domini ad me, dicens:

18. Fili hominis, cane lugubre super multitudinem Ægypti: & detrahe (h) eam ipsam, & filias gentium robustarum, ad terram ultimam, cum his qui descendunt in lacum.

19. Quò pulchrior (i) es? descende, & dormi cum incircumcisis.

20. In medio interfectorum gladio cadent: gladius datus est, attraxerunt (k) eam, & omnes populos ejus.

21. Loquentur ei potentissimi robustorum de medio inferni, qui cum auxiliatoribus ejus descenderunt, & dormierunt incircumcisi, interfecti gladio.

22. Ibi Assur (l), & omnis multitudo ejus: in circuitu illius sepulchra ejus: omnes interfecti, & qui ceciderunt gladio.

23. Quorum data sunt sepulchra in novissimis laci: & facta est multitudo ejus per gyrum sepulchri ejus: universi interfecti, cadentesque gladio, qui dederant quondam formidinem in terra viventium.

24. Ibi Ælam, & omnis multitudo ejus per gyrum sepulchri sui: omnes hi interfecti, ruentesque gladio: qui descenderunt incircumcisi ad terram ultimam: qui posuerunt terrorem suum in terra viventium, & portaverunt ignominiam suam cum his qui descendunt in lacum.

25. In medio interfectorum posuerunt cubile (m) ejus in universis populis ejus: in circuitu ejus sepulchrum illius: omnes hi incircumcisi, interfectique gladio: dederunt enim terrorem suum in terra viventium, & portaverunt ignominiam suam cum his qui descendunt in lacum: in medio interfectorum positi sunt.

26. Ibi Mosoch, & Thubal, & omnis multitudo ejus: in circuitu ejus sepulchra illius: omnes hi incircumcisi, interfectique & cadentes gladio: quia dederunt formidinem suam in terra viventium.

27. Et non dormient cum fortibus, cadentibusque (n) & incircumcisis, qui descenderunt ad infernum cum armis suis, & posuerunt gladios suos sub capitibus suis, & fuerunt iniquitates eorum in ossibus eorum: quia terror fortium facti sunt in terra viventium.

28. Et tu ergo in medio incircumcisorum contereris, & dormies cum interfectis gladio.

29. Ibi Idumæa, & reges ejus, & omnes duces ejus, qui dati sunt cum exercitu suo cum interfectis gladio: & qui cum incircumcisis dormierunt, & cum his qui descendunt in lacum.

30. Ibi principes Aquilonis omnes, & universi venatores (o): qui deducti sunt cum interfectis, paventes, & in sua fortitudine confusi: qui dormierunt incircumcisi cum interfectis gladio, & portaverunt confusionem suam cum his qui descendunt in lacum.

31. Vidit eos Pharao, & consolatus est super universa multitudine sua, quæ interfecta est gladio; Pharao, & omnis exercitus ejus, ait Dominus Deus:

32. Quia dedi terrorem meum in terra viventium, & dormivit in medio incircumcisorum cum interfectis gladio; Pharao, & omnis multitudo ejus, ait Dominus Deus.

CAPUT XXXIII.

Populares suos ad pœnitentiam adhortatur; is Babylone manens captam esse Jerusalem denuntiat.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis, loquere ad filios populi tui, & dices ad eos: Terra cùm induxero super eam gladium, & tulerit populus terræ virum unum de novissimis (a) suis, & constituerit eum super se speculatorem:

3. Et

14. (g) Nilo per ea transeunte, nec fluenta eorum turbante.

18. (h) Prædicito Ægyptiorum ruinam. *Ad terram ultimam*, infernum. *In lacum*, in sepulchrum.

19. (i) In quo præstas aliis, ut merearis in montem evadere: *Cum incircumcisis:* descendes & morieris cum peccatoribus.

20. & 21. (k) In os gladii: ut in mortem. *Potentissimi*, his, aut similibus verbis Isaias, c. 24. utitur, Et tu vulneratus ò Pharao, sicut & nos descendisti ad nos: sic gratulantes sibi, quòd mors potentiorum sortem æquet cum infimis.

22. 23. & 24. (l) Rex Assyriorum victus à Nabuchodonosore. *Sepulchra*, posita sunt sepulchra in parte infima inferni; *In novissimis laci*. *Ælam*, Persæ, aut Medi, ad quos Assyriorum transiit imperium.

25. & 26. (m) Arcam sepulchralem. *Mosoch*, Cappadoces; *& Thubal*, Iberi, ut nonnullis placet.

27. (n) Qui gloriosè ceciderunt, non melioris erunt conditionis: *Cum armis suis*, qui in honorem virtutis cum armis sepeliebantur: *Et fuerunt iniquitates eorum:* gladio confixi pœnas scelerum dederunt.

30. & 31. (o) Prædones & tyranni. *Consolatus est*, quòd tam multos haberet pœnarum socios.

2. (a) Hieron. *Cavendum nobis est, ne munere nostro negligenter fungentes, non ut ministerium, sed ut hono-*

3. Et ille viderit gladium venientem super terram, & cecinerit buccina, & annuntiaverit populo:

4. Audiens autem, quisquis ille est, sonitum buccinæ, & non se observaverit, veneritque gladius, & tulerit eum: sanguis ipsius super caput ejus erit.

5. Sonum buccinæ audivit, & non se observavit, sanguis ejus in ipso erit: si autem se custodierit, animam suam salvabit.

6. Quòd si speculator viderit gladium venientem, & non insonuerit buccina: & populus se non custodierit, veneritque gladius, & tulerit de eis animam: ille quidem in iniquitate sua captus est, sanguinem autem ejus de manu speculatoris requiram.

* Sup. 3. 17. 7. * Et tu fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel: audiens ergo ex ore meo sermonem, annuntiabis eis ex me.

8. Si me dicente ad impium: Impie, morte morieris: non fueris locutus, ut se custodiat impius à via sua: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram.

9. Si autem annuntiante te ad impium ut à viis suis convertatur, non fuerit conversus à via sua: ipse in iniquitate sua morietur: porrò tu animam tuam liberasti.

10. Tu ergo, fili hominis, dic ad domum Israel: Sic locuti estis, dicentes: Iniquitates nostræ, & peccata nostra super (b) nos sunt, & in ipsis nos tabescimus: quomodo ergo vivere poterimus?

* Sup. 18. 23. 11. * Dic ad eos: Vivo ego, dicit Dominus Deus: nolo (c) mortem impii, sed ut convertatur impius à via sua, & vivat. Convertimini, convertimini à viis vestris pessimis: & quare moriemini domus Israel?

12. Tu itaque fili hominis dic ad filios populi tui: Justitia justi non liberabit eum, in quacumque die peccaverit: & impietas (d) impii non nocebit ei, in quacumque die conversus fuerit ab impietate sua: & justus non poterit vivere in justitia sua, in quacumque die peccaverit.

13. Etiam si dixero justo quòd vita vivat, & confisus in justitia sua fecerit iniquitatem: omnes justitiæ ejus oblivioni tradentur, & in iniquitate sua, quam operatus est, in ipsa morietur.

14. Si autem dixero impio: Morte morieris: & egerit pœnitentiam à peccato suo, feceritque judicium & justitiam,

15. Et pignus (e) restituerit ille impius, rapinamque reddiderit, in mandatis vitæ ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum: vita vivet, & non morietur.

16. Omnia peccata ejus quæ peccavit, non imputabuntur ei: judicium & justitiam fecit, vita vivet.

17. Et dixerunt filii populi tui: Non est æqui ponderis (f) via Domini: & ipsorum via injusta est.

18. Cùm enim recesserit justus à justitia sua, feceritque iniquitates, morietur in eis.

19. Et cùm recesserit impius ab impietate sua, feceritque judicium & justitiam, vivet in eis.

20. * Et dicitis: Non est recta via Domini. Unumquemque (g) juxta vias suas judicabo de vobis, domus Israel. * Sup. 18. 25.

21. Et factum est in duodecimo (h) anno, in decimo mense, in quinta mensis transmigrationis nostræ, venit ad me qui fugerat de Jerusalem, dicens: Vastata est civitas.

22. Manus autem Domini facta fuerat ad me vespere, antequam veniret qui fugerat: aperuitque os meum donec veniret ad me manè, & aperto ore meo non silui ampliùs.

23. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

24. Fili hominis, qui habitant in ruinosis (i) his super humum Israel, loquentes ajunt: Unus erat Abraham, & hæreditate

rem æstimemus: & quod pejus est, deliciis ventrique & otio servientes honorem nos accepisse putemus, non ministerium; nec statim respondeamus, Quid prodest docere, si nolit auditor facere quod docueris? unusquisque enim ex suo animo atque officio judicatur; tu si locutus non fueris, ille si audire contempserit. Pergit Propheta: *Terra autem*: cùm super terram aliquam induxero gladium: Nullum bellum fit sine Dei providentia: *De novissimis suis*; si speculatori etiam vilissimo credere debet, quantò magis prophetæ, quem Deus ipse constituit?

10. (b) His opprimimur: quæ videntur dicta esse desperatione quadam, quos statim erigit.

11. (c) Cap. 18. similibus verbis allocutus est eos, qui pœnitentiam agere nolebant: in hoc capite eos erigit, qui de salute sua desperabant. Hier. *Quibus omnibus demonstratur nec peccatorem salutem desperare debere, si agat pœnitentiam; nec justum in sua confidere justitia, si perdiderit negligenter quod magno labore acquisierat.*

12. (d) Non negat Propheta Deum à peccatore converso pœnas exigere temporales; sed loquitur de imputatione ad mortem æternam: *Vivere*, salvari ob priorem justitiam.

15. (e) Ponit duo justitiæ opera, ex quibus cætera intelliguntur.

17. (f) Non injustè nobiscum agit Deus; cùm potiùs eorum injusta sit vitæ ratio. Lex justa est, ut unusquisque judicetur juxta ea quæ egit.

20. (g) Jungendum cum iis vocibus *De vobis*, non judicabo vos ex viis vestris pristinis, sed ex præsentibus.

21. & 22. (h) Hinc liquet annos à Jechoniæ captivitate numerari. *Silui*; non in parabolis, sed aperte locutus sum.

24. (i) Judæi qui remanserant in ruinis Jerusalem &

ditate possedit terram: nos autem multi sumus, nobis data est terra in possessionem.

25. Idcircò dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui in sanguine comeditis (k), & oculos vestros levatis ad immunditias vestras, & sanguinem funditis: numquid terram hæreditate possidebitis?

26. Stetistis in gladiis (l) vestris, fecistis abominationes, & unusquisque uxorem proximi sui polluit: & terram hæreditate possidebitis?

27. Hæc dices ad eos: Sic dicit Dominus Deus: Vivo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent: & qui in agro est, bestiis tradetur ad devorandum: qui autem in præsidiis & speluncis sunt, peste morientur.

28. Et dabo terram in solitudinem, & in desertum, & deficiet superba fortitudo ejus: & desolabuntur montes Israel, eò quòd nullus sit qui per eos transeat.

29. Et scient quia ego Dominus, cùm dedero terram eorum desolatam & desertam, propter universas abominationes suas, quas operati sunt.

30. Et tu fili hominis: filii populi tui, qui loquuntur de te juxta muros, & in ostiis domorum, & dicunt unus ad alterum, vir ad proximum suum loquentes; Venite, & audiamus quis sit sermo egrediens à Domino.

31. Et veniunt ad te, quasi si ingrediatur populus, & sedent coram te populus meus: & audiunt sermones tuos, & non faciunt eos: quia in canticum (m) oris sui vertunt illos, & avaritiam suam sequitur cor eorum.

32. Et es eis quasi carmen musicum, quod suavi dulcique sono canitur: & audiunt verba tua, & non faciunt ea.

33. Et cùm venerit quod prædictum est (ecce enim venit) tunc scient quòd prophetes fuerit inter eos.

CAPUT XXXIV.

Invehitur in pastores, qui seipsos non gregem pascunt; sed Deus missurus est pastorem servum suum David qui gregem colligat, pascat, & salvet.

1. ET factum est verbum Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis propheta de pastoribus Israel: propheta, & dices pastoribus: Hæc dicit Dominus Deus: * Væ pastoribus (a) Israel, qui pascebant semetipsos: nonne greges à pastoribus pascuntur? * Ier. 23. 1. Sup. 13. 3.

3. Lac (b) comedebatis, & lanis operiebamini, & quod crassum erat occidebatis: gregem autem meum non pascebatis.

4. Quod infirmum fuit non consolidastis, & quod ægrotum non sanastis, quod confractum est non alligastis, & quod abjectum (c) est non reduxistis, & quod perierat non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis, & cum potentia.

5. Et dispersæ sunt oves meæ, eò quòd non esset pastor: & factæ sunt in devorationem omnium bestiarum agri, & dispersæ sunt.

6. Erraverunt greges mei in cunctis montibus, & in universo colle excelso: & super omnem faciem terræ dispersi sunt greges mei, & non erat qui requireret, non erat, inquam, qui requireret.

7. Propterea pastores audite verbum Domini:

8. Vivo ego, dicit Dominus Deus: quia pro eo quòd facti sunt greges mei in rapinam, & oves meæ in devorationem omnium bestiarum agri, eò quod non esset pastor: neque enim quæsierunt pastores mei gregem meum, sed pascebant pastores semetipsos, & greges meos non pascebant:

9. Propterea pastores audite verbum Domini:

10. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce

ego

Judææ, quique lætabantur, quia futurum putabant ut possiderent Judæam, quòd filii essent Abrahæ, qui solus eam possederat. Hieron. *Non quòd ipse possederit, sed quòd semen ejus terram repromissionis acceperit.*

25. (k) Carnes cum sanguine comeditis contra legem Levitic. 19. *Immunditias*, adulteria, idololatriam.

26. (l) Cum gladiis: vi & armis omnia geritis; statis more eorum qui parati sunt fundere sanguinem: vel confiditis in armis vestris.

31. & 32. (m) Ut irrideant. Hieron. *Quæ operibus neglexerant, postquam advenisse cognoverint (necesse enim est evenire, quod Propheta Dei sermone pronuntiat) tunc incipient approbare & nosse quòd cuncta quæ audierant, non fuerint hominis verba, sed Domini. Audiamus*, sola curiositate ducti. *Carmen*: tu illis es ludibrio.

CAPUT XXXIV.
2. (a) Distinguit Dominus inter verum pastorem & falsum, & Christi veri pastoris adventum prædicit. *Qui pascebant semetipsos*, quæ sua sunt, non quæ Dei sectantes.

3. (b) Aug. de past. c. 1. *Accipiant sustentationem necessitatis à populo, mercedem dispensationis à Domino; non expectent illi mercedem, nisi, & unde isti salutem.* Subdit Propheta: *Quod crassum erat, occidebatis.* (Aug.) *Forte & pingues necant malè vivendo, malum exemplum præbendo. Qui aberraverint à via reducendi; qui gravi vulnere sauciantur, spiritalibus sementis curandi sunt, & alliganda sunt vulnera; populi considerantes vulnera infirmi, & terrena sapientes, ad cœlestia erigendi: pingues & fortes in mandatis ambulantes sine offensione diligenti custodia conservandi.*

4. (c) Sept. Interpret. Quod errabat, non reduxistis. Hieron. Permittentes eos ab hæreticis decipi. *Cum austeritate*, 70. Quod forte erat afflixistis labore.

ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, & cessare faciam eos ut ultrà non pascant gregem, nec pascant ampliùs pastores semetipsos: & liberabo gregem meum de ore (d) eorum, & non erit ultrà eis in escam.

11. Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ipse requiram oves meas, & visitabo eas.

12. Sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum: sic visitabo oves meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerant in die nubis (e) & caliginis.

13. Et educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram suam: & pascam eas in montibus Israel, in rivis, & in cunctis sedibus terræ.

14. In pascuis (f) uberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israel erunt pascua earum: ibi requiescent in herbis virentibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israel.

15. Ego pascam oves meas, & ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus.

16. Quod perierat requiram, & quod abjectum erat reducam, & quod confractum fuerat alligabo, & quod infirmum fuerat consolidabo, & quod pingue & forte custodiam: & pascam illas in judicio.

17. Vos autem greges mei, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego judico inter pecus & pecus (g), arietum & hircorum.

18. Nonne satis vobis erat pascua bona depasci? insuper & reliquias pascuarum vestrarum conculcastis pedibus vestris: & cùm purissimam aquam biberetis, reliquam pedibus vestris turbabatis.

19. Et oves meæ his, quæ conculcata pedibus vestris fuerant, pascebantur: & quæ pedes vestri turbaverant, hæc bibebant.

20. Propterea hæc dicit Dominus Deus ad vos: Ecce ego ipse judico inter pecus pingue (h), & macilentum:

21. Pro eo quòd lateribus & humeris impingebatis, & cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras:

22. Salvabo gregem meum, & non erit ultrà in rapinam, & judicabo inter pecus & pecus.

23. * ET SUSCITABO SUPER EAS PASTOREM UNUM, qui pascat eas, servum meum David (i): ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. *Isa. 40. 11. Osee 3. 5. Joan. 1. 45. & 10. 11. 14.

24. Ego autem Dominus ero eis in Deum: & servus meus David princeps in medio eorum: ego Dominus locutus sum.

25. Et faciam cum eis pactum (k) pacis, & cessare faciam bestias pessimas de terra: & qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus.

26. Et ponam (l) eos in circuitu collis mei benedictionem: & deducam imbrem in tempore suo: pluviæ benedictionis erunt.

27. Et dabit lignum agri fructum suum, & terra dabit germen suum, & erunt in terra sua absque timore: & scient quia ego Dominus, cùm contrivero catenas jugi eorum, & eruero eos de manu imperantium sibi.

28. Et non erunt ultrà in rapinam in gentibus, neque bestiæ terræ devorabunt eos: sed habitabunt confidenter absque ullo terrore.

29. Et suscitabo eis germen nominatum (m): & non erunt ultrà imminuti fame in terra, neque portabunt ultrà opprobrium gentium.

30. Et scient quia ego Dominus Deus eorum cum eis, & ipsi populus meus domus Israel: ait Dominus Deus.

31. * Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ, homines estis: & ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus. *Joan. 10. 11.

C A-

10. & 11. (d) Ex eorum vi, qua gregem devorant, cùm pascere teneantur. *Requiram*: Christus ipse loquitur, & se venturum promittit. August. c. 13. l. de past. *Invenio omnes pastores bonos in uno pastore: utique si sunt bona oves, sunt & boni pastores; in uno sunt; unum sunt; illi pascunt, Christus pascit. Ecce ego* ipse venio: Christus loquitur, se venturum promittit.

12. & 13. (e) In die calamitatis. *In terram suam*, in Ecclesiam: ad vocationem omnium gentium respicit. *Inducam*, reducam à captivitate, idque maximè sub Christo, ut ex sequentibus liquet.

14. (f) In verbis Scripturæ, in Sacramentis, in donis Spiritus sancti.

17. & 18. (g) Inter agnos & hædos: à pastoribus ad populum transit. *Depasci*, divites alloquitur, qui pauperes vexabant: *Conculcastis pedibus*: quod aliis poterat alimento esse, conculcastis, & perdere maluistis, quàm pauperibus elargiri.

20. & 21. (h) Inter beneficos & avaros, ut hos puniam, illos ulciscar. *Impingebatis*, pulsabatis alias oves, donec extra pascua ejiceretis.

23. (i) Qui locus de solo Christo intelligi potest. Quod si ad Abraham, aut ad Mosem dixisset Deus ipse, de filio Jesse id accipiendum foret: sed post mortem Davidis Christo, cujus David erat figura, id omnino convenit. Ipsi Hebræi ut R. David Kimchi hunc locum intelligunt de Messia.

25. (k) Novum testamentum. *Bestias pessimas*, dæmones: hæc prophetia Christo nato impleri cœpta est, in cœlesti Jerusalem perficietur.

26. (l) Efficiam ut omnes gentes quæ in circuitu sunt Jerusalem, sint felices.

29. (m) Celebre: 70. *Plantam pacis*, germen illud totam Judæorum gentem illustrabit. Hic est vitis vera.

CAPUT XXXV.

Montis Seir sive Idumæorum futura vastatio, quòd populum Dei afflixerint. Idem est argumentum Abdiæ prophetæ.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

2. Fili hominis pone faciem tuam adversum montem Seir, & prophetabis de eo, & dices illi:

3. Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, mons Seir, & extendam manum meam super te, & dabo te desolatum atque desertum.

4. Urbes tuas demoliar, & tu desertus eris: & scies quia ego Dominus.

5. Eò quòd fueris inimicus sempiternus, & concluseris filios Israel in manus gladii in tempore afflictionis eorum, in tempore iniquitatis extremæ.

6. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus: quoniam sanguini (a) tradam te, & sanguis te persequetur: & cùm sanguinem oderis, sanguis persequetur te.

7. Et dabo montem Seir desolatum atque desertum: & auferam de eo euntem, & redeuntem.

8. Et implebo montes ejus occisorum suorum: in collibus tuis, & in vallibus tuis, atque in torrentibus interfecti gladio cadent.

9. In solitudines sempiternas tradam te, & civitates tuæ non habitabuntur: & scietis quia ego Dominus Deus.

10. Eò quòd dixeris: Duæ gentes, & duæ terræ meæ erunt, & hæreditate possidebo eas (b): cùm Dominus esset ibi:

11. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus, quia faciam juxta iram tuam, & secundùm zelum tuum, quem fecisti odio habens eos: & notus efficiar per eos cùm te judicavero.

12. Et scies quia ego Dominus audivi universa opprobria tua, quæ locutus es de montibus Israel, dicens: Deserti (c), nobis ad devorandum dati sunt.

13. Et insurrexistis super me ore vestro, & derogastis adversum me verba vestra: ego audivi.

14. Hæc dicit Dominus Deus: Lætante universa terra, in solitudinem te redigam.

15. Sicuti gavisus es super hæreditatem domus Israel, eò quòd fuerit dissipata, sic faciam tibi: dissipatus eris mons Seir, & Idumæa omnis: & scient quia ego Dominus.

CAPUT XXXVI.

Deus promittit se populum suum è captivitate educturum, eique spiritum novum & vitam novam per Christum daturum.

1. TU autem fili hominis propheta super montes Israel, & dices: * Montes Israel audite verbum Domini: * Sup. 6. 3.

2. Hæc dicit Dominus Deus: Eò quòd dixerit inimicus de vobis: Euge, altitudines sempiternæ (a) in hæreditatem datæ sunt nobis:

3. Propterea vaticinare, & dic: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd desolati estis, & conculcati per circuitum, & facti in hæreditatem reliquis gentibus, & ascendistis (b) super labium linguæ, & opprobrium populi:

4. Propterea montes Israel audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, torrentibus, vallibusque, & desertis, parietinis, & urbibus derelictis, quæ depopulatæ sunt, & subsannatæ à reliquis gentibus per circuitum.

5. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quoniam (c) in igne zeli mei locutus sum de reliquis gentibus, & de Idumæa universa, quæ dederunt terram meam sibi in hæreditatem cum gaudio, & toto corde, & ex animo: & ejecerunt eam ut vastarent:

6. Idcircò vaticinare (d) super humum Israel, & dices montibus & collibus, jugis & vallibus: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, & in furore meo locutus sum, eò quòd confusionem gentium sustinueritis.

7. Idcircò hæc dicit Dominus Deus: Ego levavi manum meam, ut gentes, quæ in circuitu vestro sunt, ipsæ confusionem suam portent.

8. Vos

CAPUT XXXV. 6. (a) Vel Judæis consanguineis; vel in gladium tradam te.

10. (b) Idumæam & Judæam; *Cùm Dominus esset ibi*: de Judæis, apud quos erat templum, loquitur. *Duæ gentes*, Juda & Israel: ductis in captivitatem Judæis, vicinæ gentes in earum terras irruerunt, ut in vacuam hæreditatem. Jer. 49. 1. *Cum Dominus esset ibi*: quòd terra esset sancta.

12. & 13. (c) Montes Judææ. *Super me*, contra me locuti estis superbe. *Derogastis*, detraxistis.

CAPUT XXXVI. 2. (a) Montes antiqui terræ Israel, qui semper in eodem statu permanent.

3. & 4. (b) Facti estis in proverbium, & in fabulam. *Parietinis*, parietum ruinis.

5. (c) Vox, *quoniam*, non est causalis, sed explicativa, & significat Deus se id facturum quod prædixit. *Ejecerunt eam*, terram pro habitatoribus terræ.

6. (d) Quòd perpauci homines relicti fuerint: ad montes & colles sermonem convertit. *Sustinueritis*: quia contumeliis ab iis affecti estis.

8. Vos autem montes Israel ramos vestros germinetis, & fructum vestrum afferatis populo meo Israel: propè (e) enim est ut veniat.

9. Quia ecce ego ad vos, & convertar ad vos, & arabimini, & accipietis sementem.

10. Et multiplicabo in vobis homines, omnemque domum Israel: & habitabuntur civitates, & ruinosa instaurabuntur.

11. Et replebo vos hominibus, & jumentis: & multiplicabuntur, & crescent: & habitare vos faciam sicut à principio, bonisque donabo majoribus, quàm habuistis ab initio: & scietis quia ego Dominus.

12. Et adducam super vos homines, populum meum Israel, & hæreditate possidebunt te: & eris eis in hæreditatem, & non addes ultrà, ut absque eis sis.

13. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quòd dicunt de vobis: Devoratrix (f) hominum es, & suffocans gentem tuam:

14. Propterea homines non comedes ampliùs, & gentem tuam non necabis ultrà, ait Dominus Deus:

15. Nec auditam faciam in te ampliùs confusionem gentium, & opprobrium populorum nequaquam portabis, & gentem tuam non amittes ampliùs, ait Dominus Deus.

16. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

17. Fili hominis, domus Israel habitaverunt in humo sua, & polluerunt eam in viis suis, & in studiis suis: juxta immunditiam menstruatæ facta est via eorum coram me.

18. Et effudi indignationem meam super eos pro sanguine quem fuderunt super terram, & in idolis suis polluerunt eam.

19. Et dispersi eos in gentes, & ventilati sunt in terras: juxta vias eorum, & adinventiones eorum judicavi eos.

20. Et ingressi sunt ad gentes, ad quas introierunt, & * polluerunt (g) nomen sanctum meum, cùm diceretur de eis: * Isa.52.5. Rom.2.24.
Populus Domini iste est, & de terra ejus egressi sunt.

21. Et peperci (h) nomini sancto meo, quod polluerat domus Israel in gentibus, ad quas ingressi sunt.

22. Idcircò dices domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Non propter vos ego faciam, domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, quod polluistis in gentibus, ad quas intrastis.

23. Et sanctificabo nomen meum magnum, quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in medio earum: ut sciant gentes quia ego Dominus, ait Dominus exercituum, cùm sanctificatus (i) fuero in vobis coram eis.

24. Tollam quippè vos de gentibus, & congregabo vos de universis terris, & adducam vos in terram vestram.

25. Et effundam (k) super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab universis idolis vestris mundabo vos.

26. * Et dabo vobis cor novum, & * Sup.11.
spiritum novum ponam in medio vestri: & 19.
auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum.

27. Et spiritum meum ponam in medio vestri: & faciam ut in præceptis meis ambuletis, & judicia mea custodiatis & operemini.

28. Et habitabitis in terra, quam dedi patribus vestris: eritis & mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.

29. Et salvabo vos ex universis inquinamentis vestris: & vocabo frumentum, & multiplicabo illud, & non imponam vobis famem.

30. Et

8. (e) Citò venient ex captivitate. Quæ quidem omnia de Ecclesia post persecutionum tempora interpretatur Hieronymus, cùm Judæis ipsis vix aptari possint.

13. (f) *Devoratrix hominum es*: hæc dicebant olim exploratores missi à Mose Numeror. 9. Quasi hæc natura esset terræ, ut incolas suos exterminaret, vel gladio hostili, vel morsibus bestiarum. Quod tribuendum erat justitiæ Dei vindicanti, id genio terræ superstitiosè adscribebant. Quæ in hoc capite continentur, propriè conveniunt humani generis redemptioni, cujus imago fuit reditus Judæorum è captivitate Babylonica.

20. (g) Quasi Deus non potuisset eos tueri: id quoque polluerunt Judæi suis sceleribus.

21. & 22. (h) Rationem habui nominis mei. *Propter nomen*; in hoc & in iis qui sequuntur versiculis gradus omnes justificationis complectitur. Prima ejus origo hic insinuatur. *Non propter vos*, præveniens gratia. *Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos; sed secundùm misericordiam suam salvos nos fecit*. Tit. 3. Secundus est fides, quam v. 18. designat: *Eritis mihi in populum*. Tertius est propriæ infirmitatis cognitio, v. 31. *Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum*; quam sequitur dolor sincerus: *Et displicebunt vobis iniquitates vestræ*. Quartus est Sacramentum, quo inducimur in Ecclesiam, de quo v. 28.

23. (i) Deus sanctificat nomen suum, cùm illud ab opprobriis hominum vindicat.

25. (k) Cujus effectum mox subjicit, *Et mundabimini*; R. David de remissione peccatorum agi putat, neque aliam aquam quæ mundaret, in Judæos unquam effudit. *Mundabimini*. ergo delentur peccata, & mundatur anima. Baptismum excipit Confirmatio, cujus effectum v. 26. exprimit his verbis: *Et dabo vobis cor novum, & spiritum novum in medio vestri*, in corde vestro. Quod ut præstet Deus, aufert cor lapideum, *De carne vestra*, & dat nobis carneum, & flexibile: nec corporis Christi participationem omisit, v. 29. *Et vocabo frumentum, & multiplicabo illud*. Hieron. *Multiplicabitur eis frumentum, de quo efficitur cœlestis panis*. Postremò progressum in operibus bonis exprimit, v. 27. *Et faciam ut in præceptis meis ambuletis*. Quæ omnia vix ad Judæos, sed ad fideles Christianos omninò referuntur.

30. Et multiplicabo fructum ligni, & genimina agri, ut non portetis ultrà opprobrium famis in gentibus.

31. Et recordabimini viarum vestrarum pessimarum, studiorumque non bonorum: & displicebunt vobis iniquitates vestræ, & scelera vestra.

32. Non propter vos ego faciam, ait Dominus Deus, notum sit vobis: confundimini, & erubescite super viis vestris, domus Israel.

33. Hæc dicit Dominus Deus: In die, qua mundavero vos ex omnibus iniquitatibus vestris, & inhabitari fecero urbes, & instauravero ruinosa,

34. Et terra deserta fuerit exculta, quæ quondam erat desolata in oculis omnis viatoris,

35. Dicent: Terra illa inculta, facta est ut hortus voluptatis: & civitates desertæ, & destitutæ atque suffossæ, munitæ sederunt.

36. Et scient gentes quæcumque derelictæ fuerint in circuitu vestro, quia ego Dominus ædificavi dissipata, plantavique inculta, ego Dominus locutus sim, & fecerim.

37. Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc in hoc invenient me domus Israel, ut faciam eis: Multiplicabo eos sicut gregem hominum,

38. Ut gregem (l) sanctum, ut gregem Jerusalem in solemnitatibus ejus: Sic erunt civitates desertæ, plenæ gregibus hominum: & scient quia ego Dominus.

CAPUT XXXVII.

Sub parabola aridorum ossium reviviscentium, designat filios Israel, qui de omni prosperitate desperantes, reducendi sunt in terram suam sub uno rege ac pastore David, seu Christo.

1. FActa est super me manus (a) Domini, & eduxit me in spiritu Domini: & dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus:

2. Et circumduxit me per ea in gyro: erant autem multa valdè super faciem campi, siccaque vehementer.

3. Et dixit ad me: Fili hominis putasne vivent ossa (b) ista? Et dixi: Domine Deus, tu nosti.

4. Et dixit ad me: Vaticinare de ossibus istis: & dices eis: Ossa arida audite verbum Domini.

5. Hæc dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego intromittam in vos spiritum, & vivetis.

6. Et dabo super vos nervos, & succrescere faciam super vos carnes, & superextendam in vobis cutem: & dabo vobis spiritum, & vivetis, & scietis quia ego Dominus.

7. Et prophetavi sicut præceperat mihi: factus est autem sonitus, prophetante me, & ecce commotio: & accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam.

8. Et vidi, & ecce super ea nervi, & carnes ascenderunt: & extenta est in eis cutis desuper, & spiritum non habebant.

9. Et dixit ad me: Vaticinare ad spiritum, vaticinare fili hominis, & dices ad spiritum: Hæc dicit Dominus Deus: A quatuor ventis veni spiritus, & insuffla super interfectos istos, & reviviscant.

10. Et prophetavi sicut præceperat mihi: & ingressus est in ea spiritus, & vixerunt: steteruntque super pedes suos exercitus grandis nimis valdè.

11. Et dixit ad me: Fili hominis, ossa hæc universa, domus Israel est: ipsi dicunt: Aruerunt ossa nostra, & periit spes nostra, & abscissi (c) sumus.

12. Propterea vaticinare, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris, populus meus: & inducam vos in terram Israel.

13. Et scietis quia ego Dominus, cùm aperuero sepulchra vestra, & eduxero vos de tumulis vestris, popule meus:

14. Et dedero spiritum meum in vobis, & vixeritis, & requiescere vos faciam super humum vestram: & scietis quia ego Dominus locutus sum, & feci, ait Dominus Deus.

15. Et

38. (l) Ut Jerusalem tribus anni solemnibus festis plena est gregibus, quæ ad immolandum adducuntur: sic erunt omnes urbes plenæ hominibus.

CAPUT XXXVII. 1. (a) Quæ ipsum apprehendit; visus Propheta sibi quasi manu injecta rapi, & in campum deduci: *In spiritu Domini*, prophetico, non reipsa.

3. (b) Quæ de ossibus aridis hoc capite continentur, ad reditum populi Israelitici pertinent juxta litteralem sensum, qui & Dei omnipotentiam vivis coloribus exprimit; sed in spirituali & in sublimiori sensu, cùm Ecclesia ex omnibus gentibus, quasi ex ossibus aridis congregata, tum resurrectio universalis in die judicii pulchre nobis exhibentur. Ante Incarnationem corporis mystici confirmatio impossibilis videbatur; Christus verbo & miraculis congregare cœpit ossa dissipata: sed post ejus mortem Spiritus vitam iis impertiit, postquam Filius hominis, quem Propheta exhibet, Spiritum è cœlo in Ecclesiam effudit: sed & in resurrectione corporum à quatuor ventis, seu à quatuor mundi partibus immisso spiritu vitam recipient. *Putasne vivent ossa ista?* non interrogat Prophetam, an ossa illa in extrema resurrectione victura sint: non enim Propheta ea de re dubitabat; sed utrùm tunc victura essent.

11. & 14. (c) Heb. Separati ab invicem, in captivitate. *Spiritum*, Christus in ossa, seu in gentes dispersas Spiritum suum effudit, qui vitam gratiæ iis impertiit, & pacem.

15. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

16. Et tu fili hominis sume tibi lignum (d) unum: & scribe super illud: Judæ, & filiorum Israel sociorum ejus: & tolle lignum alterum, & scribe super illud: Joseph ligno Ephraim, & cunctæ domui Israel, sociorumque ejus.

17. Et adjunge illa, unum ad alterum tibi in lignum unum: & erunt in unionem in manu tua.

18. Cùm autem dixerint ad te filii populi tui loquentes: Nonne indicas nobis quid in his tibi velis?

19. Loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam lignum Joseph, quod est in manu Ephraim, & tribus Israel, quæ sunt ei adjunctæ: & dabo eas pariter cum ligno (e) Juda, & faciam eas in lignum unum: & erunt unum in manu ejus.

20. Erunt autem ligna, super quæ scripseris in manu tua, in oculis eorum.

21. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum (f), ad quas abierunt: & congregabo eos undique, & adducam eos ad humum suam.

* Ioan.10. 16.

22. * Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Israel, & rex unus erit omnibus imperans: & non erunt ultrà duæ gentes, nec dividentur ampliùs in duo regna.

23. Neque polluentur (g) ultrà in idolis suis, & abominationibus suis, & cunctis iniquitatibus suis: & salvos eos faciam de universis sedibus, in quibus peccaverunt, & emundabo eos: & erunt mihi populus, & ego ero eis Deus.

* Isa.40.11. Ier.23.5. Sup.34.23. Dan.9.24. Ioan.1.45.

24. * Et servus meus David rex super eos, & pastor (h) unus erit omnium eorum: in judiciis meis ambulabunt, & mandata mea custodient, & facient ea.

25. Et habitabunt super terram (i), quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri: & habitabunt super eam ipsi, & filii eorum, & filii filiorum eorum, usque in sempiternum: & David servus meus princeps eorum in perpetuum.

* Ps.109.4. & 116.1. Ioan.12.34.

26. * Et percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis: & fundabo eos, & multiplicabo, & dabo sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum.

27. Et erit tabernaculum meum in eis: & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus.

28. Et scient gentes quia ego Dominus sanctificator Israel, cùm fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.

CAPUT XXXVIII.

Prophetia de Gog, & Magog.

1. ET factus est sermo Domini ad me, dicens:

* Inf.39.1. Apoc.20.7.

2. * Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog (a), terram Magog, principem capitis Mosoch & Thubal: & vaticinare de eo.

3. Et dices ad eum: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te Gog principem capitis Mosoch & Thubal,

4. Et circumagam te, & ponam frænum in maxillis tuis: & educam te, & omnem exercitum tuum, equos & equites vestitos loricis universos, multitudinem magnam, hastam & clypeum arripientium & gladium.

5. Persæ, Æthiopes, & Libyes cum eis, omnes scutati & galeati.

6. Gomer (b), & universa agmina ejus, domus Thogorma, latera Aquilonis, & totum robur ejus, populique multi tecum.

7. Præ-

16. (d) Nova parabola utriusque regni Judæ & Israelis in unum coadunationem exprimit; vel *Juda & filiorum Israel*, Hebr. Judæ & filiis Israel sociis ejus: tribum scilicet Juda cum tribu Levi & Benjamin.

19. (e) Cum virga Juda: *Et erunt unum in manu mea*; quod ad tempus Christi est referendum. Tum enim sublata est vetus discordia inter tribum Judæ, & decem tribus quæ à tribu Ephraim sunt nominatæ.

21. (f) Osee decem tribus sine spe reditus ablegandas dicit: unde hunc locum de Israele spiritali multi interpretantur, de quo mox dicitur, *Pastor unus erit omnium eorum, in judiciis meis ambulabunt*: à figura repentè transit ad rem figuratam.

23. (g) Populorum sub Christo societatem insinuat.

24. (h) Hieron. *Tantaque erit clementia, ut non solum rex, sed & pastor appelletur: eò quòd superbum nomen imperii pastoris vocabulo mitiget.* Quæ sequuntur, ad unum Christum omninò pertinent. *Et David*, Christus filius David.

25. 26. & 27. (i) Super Ecclesiam. *Sanctificationem*, Hebr. *Sanctuarium meum in perpetuum*. Fœdus pacis est novum Testamentum. *Tabernaculum*: nos sumus templum Dei. 1. Cor. 3.

CAPUT XXXVIII.

2. (a) Populi qui in hoc capite recensentur, Gog & Magog, gentes esse Scythicas Hebræi existimant; alii varias nationes, quæ in exercitu Antiochi pugnabant, ut Persas, & Cappadoces, designari volunt. Mentio fit Gog & Magog, Apoc. 20.

6. (b) Galatas interpretantur, Thogemar Armenos, aut Phryges, quos Appianus in Antiochi exercitu stipendia meruisse ait. Magog esse urbem Syriæ à Græcis ob multitudinem templorum Hierapolim dictam ex Plinio l.5. cap.23. nonnulli colligunt. Alii ex Josepho & Hieron. Scythas esse prope mare Caspium, & ad Indiam usque protensos arbitrantur. Mysticè hæc de Antichristo prænuntiantur. Amos cap.7. meminit Gog regis in capite locustarum. Sic enim legunt 70. *Et ecce bruchus unus Gog rex*. Hunc multitudo locustarum designabat, uti & Joel cap.2. *Super montes populus multus: Et eum qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis.*

7. Præpara, & instrue te, & omnem multitudinem tuam, quæ coacervata est ad te: & esto eis in præceptum (c).

8. Post dies multos visitaberis: in novissimo annorum venies ad terram, quæ reversa est à gladio, & congregata est de populis multis ad montes Israel, qui fuerunt deserti jugiter: hæc de populis educta est, & habitabunt in ea confidenter universi.

9. Ascendens autem quasi tempestas venies, & quasi nubes, ut operias terram tu, & omnia agmina tua, & populi multi tecum.

10. Hæc dicit Dominus Deus: In die illa ascendent sermones super cor tuum, & cogitabis cogitationem pessimam:

11. Et dices: Ascendam ad terram absque muro: veniam ad quiescentes, habitantesque securè: hi omnes habitant sine muro, vectes & portæ non sunt eis:

12. Ut diripias spolia, & invadas prædam, ut inferas manum tuam super eos, qui deserti fuerant, & posteà restituti, & super populum, qui est congregatus ex gentibus, qui possidere cœpit, & esse habitator umbilici terræ.

13. Saba (d) & Dedan, & negotiatores Tharsis, & omnes leones ejus dicent tibi: Numquid ad sumenda spolia tu venis? ecce ad diripiendam prædam congregasti multitudinem tuam, ut tollas argentum, & aurum, & auferas supellectilem, atque substantiam, & diripias manubias infinitas.

14. Propterea vaticinare fili hominis, & dices ad Gog: Hæc dicit Dominus Deus: Numquid non in die illo, cùm habitaverit populus meus Israel confidenter, scies?

15. Et venies de loco tuo à lateribus Aquilonis (e) tu, & populi multi tecum, ascensores equorum universi, cœtus magnus, & exercitus vehemens.

16. Et ascendes super populum meum Israel quasi nubes, ut operias terram. In novissimis diebus eris, & adducam te super terram meam: ut sciant gentes me, cùm sanctificatus fuero in te in oculis eorum, ô Gog.

17. Hæc dicit Dominus Deus: Tu ergo ille es, de quo locutus (f) sum in diebus antiquis, in manu servorum meorum prophetarum Israel, qui prophetaverunt in diebus illorum temporum, ut adducerem te super eos.

18. Et erit in die illa, in die adventus Gog super terram Israel, ait Dominus Deus, ascendet indignatio mea in furore meo.

19. Et in zelo meo, in igne iræ meæ locutus sum. Quia in die illa erit commotio (g) magna super terram Israel:

20. Et * commovebuntur à facie mea pisces maris, & volucres cœli, & bestiæ agri, & omne reptile quod movetur super humum, cunctique homines qui sunt super faciem terræ: & subvertentur montes, & cadent sepes, & omnis murus corruet in terram. * Matth. 24. 19. Luc. 21. 25.

21. Et convocabo adversùs eum in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius uniuscujusque in fratrem suum dirigetur.

22. Et judicabo eum peste, & sanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immensis: ignem & sulphur pluam super eum, & super exercitum ejus, & super populos multos, qui sunt cum eo.

23. Et magnificabor, & sanctificabor: & notus ero in oculis multarum gentium, & scient quia ego Dominus.

CAPUT XXXIX.

Adducet Dominus Gog contra Israel, sed ipsum cum toto ejus exercitu ibi interficiet; Dominus filios Israel propter peccata eorum tradidit in captivitatem, sed reducet eos in terram eorum ad nominis sui gloriam.

1. TU autem fili hominis vaticinare adversùm Gog, & dices: Hæc dicit

Maldonatus existimat eamdem esse Ezechielis & Joannis Apoc. 20. Prophetiam, & Joannem alludere ad Ezechielis Prophetiam, quæ fortè nondum completa est. Nam Prophetiæ licèt de sola Jerusalem, aut Judæa agere videantur, longiùs tamen ad Ecclesiam spectant, & ad finem usque mundi protenduntur. Sic Ezechiel superiùs de liberatione à captivitate diaboli, ac de Ecclesiæ constitutione est vaticinatus; nunc de Ecclesiæ tyrannis, ac præcipuè de Antichristi temporibus agit. Tyrannos vocat nomine Gog, ut terram eorum Magog, principem capitis Mosoch, seu principem summum, aut primarium.

7. & 8. (c) Esto illis dux & imperator. *Visitaberis*: illius punitionem prædicit, & terram Judæorum designat. *Ad terram*, in Judæam.

13. (d) Arabes: *Et Dedan*, Idumæi: *Et Tharsis*, Tyrii & Sidonii; *Et omnes leones*, prædones; qui & ex præda volebant ditescere.

15. (e) E Scythia: In ea est opinione Pezronius Abbas, ut putet Scythas, qui ex Aquilone venturi sunt, ter excurrisse in Palæstinam, primùm anno 26. Oziæ, cujus incursionis meminerunt Joel, Amos, & Isaias; deinde anno 10. Josiæ, cujus irruptionis mentionem facit Sophonias; ut tertiam Ezechiel & Zacharias commemorant, eamque factam post captivitatem putat. Callinus vetustissimus Poeta primæ incursionis in Asiam meminit ex Strabone l. 14. secundæ Herodotus l. 6. eósque in Ægyptum penetrasse ait. Julius Africanus eos Palæstinam populatos docet, & Bethsan occupasse, quæ Scythopolis dicta est, prope lacum Genesareth.

17. (f) Numeror. 24. juxta 70. Joel & Amos videntur ab Ezechiele indicari, qua de re alibi. Scytharum incursio, cujus meminit Ezechiel, videtur Pezronio accidisse post reditum è captivitate. Proni sunt multi, inquit Gordonus, in hanc sententiam, fore ut portenta hæc sint ab Aquilone, Scythis, & Tartaris, Europæis, Suecis, ex quibus conflatus sit exercitus Magog.

19. & 22. (g) Videtur nonnullis finem mundi sub Antichristo describere. *Judicabo*; Antiochum plaga lethali percussit Deus.

rit Dominus Deus: Ecce ego super te Gog principem capitis Mosoch & Thubal:

2. Et circumagam te, & educam te, & ascendere te faciam de lateribus Aquilonis: & adducam te super montes Israel.

3. Et percutiam arcum (a) tuum in manu sinistra tua, & sagittas tuas de manu dextera tua dejiciam.

4. Super montes Israel cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui sunt tecum: feris, avibus, omnique volatili, & bestiis terræ dedi te ad devorandum.

5. Super faciem agri cades: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.

6. Et immittam ignem in Magog (b), & in his qui habitant in insulis confidenter: & scient quia ego Dominus.

7. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, & non polluam (c) nomen sanctum meum ampliùs: & scient gentes quia ego Dominus Sanctus Israel.

8. Ecce venit, & factum (d) est, ait Dominus Deus: hæc est dies, de qua locutus sum.

9. Et egredientur habitatores de civitatibus Israel, & succendent, & comburent arma, clypeum, & hastas, arcum, & sagittas, & baculos manuum, & contos: & succendent ea igni septem annis.

10. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus: quoniam arma succendent igni, & deprædabuntur eos, quibus prædæ fuerant, & diripient vastatores suos, ait Dominus Deus.

11. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum sepulchrum in Israel: vallem viatorum ad Orientem maris (e), quæ obstupescere faciet prætereuntes: & sepelient ibi Gog, & omnem multitudinem ejus, & vocabitur vallis multitudinis Gog.

12. Et sepelient eos domus Israel, ut mundent terram septem mensibus.

13. Sepeliet autem eum omnis populus terræ, & erit eis nominata dies, in qua glorificatus sum, ait Dominus Deus.

14. Et viros jugiter constituent lustrantes terram, qui sepeliant & requirant eos qui remanserant super faciem terræ, ut emundent eam: post menses autem septem (f) quærere incipient.

15. Et circuibunt peragrantes terram: cùmque viderint os hominis, statuent juxta illud titulum (g), donec sepeliant illud pollinctores in valle multitudinis Gog.

16. Nomen autem civitatis Amona (h), & mundabunt terram.

17. Tu ergo fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: Dic omni volucri, & universis avibus, cunctisque bestiis agri: Convenite, properate, concurrite undique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel: ut comedatis carnem, & bibatis sanguinem.

18. Carnes fortium comedetis, & sanguinem principum terræ bibetis: arietum, & agnorum (i), & hircorum, taurorumque & altilium, & pinguium omnium.

19. Et comedetis adipem in saturitatem, & bibetis sanguinem in ebrietatem, de victima, quam ego immolabo vobis:

20. Et saturabimini super mensam (k) meam de equo, & equite forti, & de universis viris bellatoribus, ait Dominus Deus.

21. Et ponam gloriam meam in gentibus: & videbunt omnes gentes judicium meum, quod fecerim; & manum meam, quam posuerim super eos.

22. Et scient domus Israel, quia ego Dominus Deus eorum, à die illa, & deinceps.

23. Et scient gentes quoniam in iniquitate sua capta sit domus Israel, eò quòd dereliquerint me, & absconderim faciem meam ab eis: & tradiderim eos in manus hostium, & ceciderint in gladio universi.

24. Juxta immunditiam eorum & scelus feci eis, & abscondi faciem meam ab illis.

25. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Nunc reducam captivitatem Jacob, & misere-

CAPUT XXXIX.

3. & 4. (a) Arcum de manibus tuis dejiciam. *Cades tu:* quæ de Antiocho exponi nequeunt, cùm è Perside rediens interierit, nisi de ducibus ejus & exercitu: commodiùs forsitan ista Scythis aptantur, ut alibi ex Abbate Pezronio innuimus. *Ad devorandum*, cadavera occisorum.

6. (b) In regionem regis Gog. *In insulis*, & in eos qui sunt maris finitimi.

7. (c) Non sinam pollui nomen sanctum meum.

8. & 9. (d) Propè est ut fiat quod prædixi. *Et septem:* numerus certus pro incerto ponitur, ut apud Hebræos fieri solet: tametsi ea quoque est hyperbole. De Machabæis hæc commodè exponuntur.

11. & 12. (e) Tiberiadis: *Et vocabitur*, & erit: multi interpretes hæc referunt ad Machabæos, alii denique ad Scythas: *Mundent*, ne polluantur.

14. (f) Vox Hebræa *Ketse*, קצה, *finem* significare potest; itaque verti potest, *Initio septem mensium Viros jugiter*, *assiduos*, qui inquirant & sepeliant cadavera: *Post menses septem*, multos.

15. (g) Ut notum fiat esse os humanum. *Pollinctores* dicuntur, qui curant funera, & sepeliunt cadavera.

16. (h) Sept. Interpr. πολυάνδρειον, *cœmeterium*; locus ubi multa sunt sepulchra, vel hominum mortuorum corpora, Hebraicè *Hamona*, המונה; ex Hieronymo in Comm. est *multitudo*; ita urbs vocabitur.

18. (i) Varii hominum ordines, principum, ducum, & militum per hæc animalia, quæ in sacrificiis immolari solebant, designantur.

20. & 23. (k) Sic vocat vallem illam multitudinis Gog plenam cadaveribus. *Absconderim*, favere illis desierim.

ferebor omnis domus Israel : & assumam zelum (l) pro nomine sancto meo.

26. Et portabunt (m) confusionem suam, & omnem prævaricationem, qua prævaricati sunt in me, cùm habitaverint in terra sua confidenter, neminem formidantes:

27. Et reduxero eos de populis, & congregavero de terris inimicorum suorum, & sanctificatus fuero in eis, in oculis gentium plurimarum.

* Sup. 20. 23. 28. * Et scient quia ego Dominus Deus eorum, eò quòd transtulerim eos in nationes, & congregaverim eos super terram suam, & non dereliquerim quemquam ex eis (n) ibi.

29. Et non abscondam ultrà faciem meam ab eis, eò quòd effuderim spiritum meum super omnem domum Israel, ait Dominus Deus.

CAPUT XL.

Instauratio civitatis & templi, & sub utriusque figura ædificatio Ecclesiæ adumbratur.

1. IN vigesimoquinto anno transmigrationis nostræ, in exordio anni, decima mensis, quartodecimo anno postquam percussa est civitas: in ipsa hac die facta est super me manus Domini, & adduxit me illuc.

2. In visionibus Dei adduxit me in terram Israel, & dimisit me super montem excelsum nimis: super quem erat quasi ædificium (a) civitatis vergentis ad Austrum.

3. Et introduxit me illuc; & ecce vir, cujus erat species quasi species æris (b), & funiculus lineus in manu ejus, & calamus mensuræ in manu ejus: stabat autem in porta.

4. Et locutus est ad me idem vir: Fili hominis vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum in omnia, quæ ego ostendam tibi: quia ut ostendantur tibi adductus es huc: annuntia omnia, quæ tu vides, domui Israel.

5. Et ecce murus forinsecùs in circuitu domus undique, & in manu viri calamus mensuræ sex cubitorum, & palmo (c): & mensus est latitudinem ædificii calamo uno, altitudinem quoque calamo uno.

6. Et venit ad portam, quæ respiciebat viam Orientalem, & ascendit per gradus (d) ejus: & mensus est limen portæ calamo uno latitudinem, id est limen unum calamo uno in latitudine:

7. Et thalamum uno calamo in longum, & uno calamo in latum: & inter thalamos, quinque cubitos:

8. Et limen portæ juxta vestibulum portæ intrinsecùs, calamo uno.

9. Et mensus est vestibulum portæ octo cubitorum, & frontem ejus duobus cubitis: vestibulum autem portæ erat intrinsecùs.

10. Porrò thalami portæ ad viam Orientalem, tres hinc & tres inde: mensura una trium, & mensura una frontium ex utraque parte.

11. Et mensus est latitudinem liminis portæ, decem cubitorum: & longitudinem portæ, tredecim cubitorum:

12. Et

25. (l) Vindicabo ab injuriis gentium nomen meum. Qui de Antichristo ista interpretantur, hæc verba, *Reducam captivitatem Iacob*, de conversione Judæorum intelligunt.

26. (m) Peccatorum suorum confusionem, tum eos pœnitebit, liberationis beneficio provocatos.

28. & 29. (n) De prædestinatis loquitur juxta Maldonatum. *Ab iis*, ab Ecclesia: *Eo quòd effuderim spiritum meum*, quòd effusissimè eam dilexerim.

CAPUT XL. 2. (a) Templi atria, & fabricæ moles, quasi speciem civitatis referebant. Quod describit, templum ipsum videtur Salomonis, ut ad illius instaurationem Judæi excitarentur, & ejus extaret forma quædam, juxta quam novum extrueretur templum, quantum eorum facultates ferre possent. Hieron. *Templum mysticum nos ad Christi Ecclesiam referimus, & quotidie in ejus Sanctis ædificari cernimus.* Nam ut antè animadvertit, hoc templum quod nunc describitur, & ordo sacerdotii, terræque divisio & fertilitas, multò augustius est, quàm quod Salomon extruxerat. Aliis tamen probabile videtur templi Hierosolymitani formam describi, angustiorem quidem, quòd typum cum antitypo misceat, seu cum Ecclesia more Prophetarum: proponit verò formam templi Salomonis, ut ad templi instaurationem Judæorum spem erigat. Sed quorumdam Interpretum probabilis videtur sententia, hoc vaticinium etiam juxta litteralem sensum ad Ecclesiam solam & cœlestem Jerusalem pertinere. Ita præter cæteros Alcasar, & in Apocal. c. 3. ita ut templum Ezechielis sit spirituale & mysticum, sic censet D. Bossuet Episcopus Meldensis scribens in Apocal.

3. (b) Erat totus fulgidus & splendidus: Christum exhibet novi templi architectum. *Et calamus mensuræ*, seu mensorius, quòd partes omnes hujus templi ad normam veritatis & charitatis exigi debeant. *Murus*, extimus qui totum ambiebat templum, seu peribolus.

5. (c) Cubitus sacer profanum excedebat uno palmo: sex cubitorum, & sex palmorum. Hebraismus: visus sum mihi videre domum, & murum extra illam per circuitum, templum scilicet: *Calamo uno*, posuit signum ad altitudinem unius cannæ.

6. (d) Hieron. *Non per unum, sed per plures gradus, quorum filetur numerus, ut ascensionis appareat difficultas, & quoscumque gradus tibi proposueris, scias minus esse ab eo, quod dubium relinquatur.* Prudenter iis subjicit: *Hæc breviter divinantis magis, quàm explanantis animo diximus, volentes juxta litteram obscuram, & pene non apparentem picturam adumbrare.* Quamobrem cùm singula persequi quæ ad structuram hujus templi, quod ab Ezechiele delineatur, difficillimum sit, ac plerisque videatur describi templum Salomonis, quod instaurandum erat, de quo actum fuit in Annotationibus ad l. 3. Regum; cumque satis verisimile sit hoc vaticinium de Ecclesia Dei sola, & cœlesti Jerusalem intelligi oportere etiam in litterali sensu, ut visum est nonnullis Interpretibus, quos citat Cornelius à Lapide scribens in hoc caput Ezechielis, adeò ut hoc templum sit omninò mysticum & spirituale, nihil necesse est sacri textus verba singillatim exponere, ac licet nobis Annotationes prætermittere in alios hujus capitis versiculos, ad caput usque 43.

12. Et marginem ante thalamos cubiti unius: & cubitus unus finis utrimque: thalami autem, sex cubitorum erant hinc & inde.

13. Et mensus est portam à tecto thalami usque ad tectum ejus, latitudinem viginti quinque cubitorum: ostium contra ostium.

14. Et fecit frontes per sexaginta cubitos: & ad frontem atrium portæ undique per circuitum.

15. Et ante faciem portæ, quæ pertingebat usque ad faciem vestibuli portæ interioris, quinquaginta cubitos.

16. Et fenestras obliquas in thalamis, & in frontibus eorum, quæ erant intra portam undique per circuitum: similiter autem erant, & in vestibulis fenestræ per gyrum intrinsecùs, & ante frontes pictura palmarum.

17. Et eduxit me ad atrium exterius, & ecce gazophylacia, & pavimentum stratum lapide in atrio per circuitum: triginta gazophylacia in circuitu pavimenti.

18. Et pavimentum in fronte portarum, secundùm longitudinem portarum erat inferius.

19. Et mensus est latitudinem à facie portæ inferioris usque ad frontem atrii interioris extrinsecùs, centum cubitos ad Orientem, & ad Aquilonem.

20. Portam quoque, quæ respiciebat viam Aquilonis atrii exterioris, mensus est tam in longitudine, quàm in latitudine.

21. Et thalamos ejus tres hinc, & tres inde: & frontem ejus, & vestibulum ejus secundùm mensuram portæ prioris, quinquaginta cubitorum longitudinem ejus, & latitudinem viginti quinque cubitorum.

22. Fenestræ autem ejus, & vestibulum, & sculpturæ secundùm mensuram portæ, quæ respiciebat ad Orientem: & septem graduum erat ascensus ejus, & vestibulum ante eam.

23. Et porta atrii interioris contra portam Aquilonis, & Orientalem: & mensus est à porta usque ad portam centum cubitos.

24. Et eduxit me ad viam Australem, & ecce porta, quæ respiciebat ad Austrum: & mensus est frontem ejus, & vestibulum ejus, juxta mensuras superiores.

25. Et fenestras ejus, & vestibula in circuitu, sicut fenestras cæteras: quinquaginta cubitorum longitudine, & latitudine viginti quinque cubitorum.

26. Et in gradibus septem ascendebatur ad eam: & vestibulum ante fores ejus: & cælatæ palmæ erant, una hinc, & altera inde in fronte ejus.

27. Et porta atrii interioris in via Australi: & mensus est à porta usque ad portam in via Australi, centum cubitos.

28. Et introduxit me in atrium interius ad portam Australem: & mensus est portam juxta mensuras superiores.

29. Thalamum ejus, & frontem ejus, & vestibulum ejus eisdem mensuris: & fenestras ejus, & vestibulum ejus in circuitu quinquaginta cubitos longitudinis, & latitudinis viginti quinque cubitos.

30. Et vestibulum per gyrum longitudine vigintiquinque cubitorum, & latitudine quinque cubitorum.

31. Et vestibulum ejus ad atrium exterius, & palmas ejus in fronte: & octo gradus erant, quibus ascendebatur per eam.

32. Et introduxit me in atrium interius per viam Orientalem: & mensus est portam secundùm mensuras superiores.

33. Thalamum ejus, & frontem ejus, & vestibulum ejus, sicut suprà: & fenestras ejus, & vestibula ejus in circuitu, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum.

34. Et vestibulum ejus, id est atrii exterioris: & palmæ cælatæ in fronte ejus hinc & inde: & in octo gradibus ascensus ejus.

35. Et introduxit me ad portam, quæ respiciebat ad Aquilonem: & mensus est secundùm mensuras superiores.

36. Thalamum ejus, & frontem ejus, & vestibulum ejus, & fenestras ejus per circuitum, longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine viginti quinque cubitorum.

37. Et vestibulum ejus respiciebat ad atrium exterius: & cælatura palmarum in fronte ejus hinc & inde: & in octo gradibus ascensus ejus.

38. Et per singula gazophylacia ostium in frontibus portarum: ibi lavabant holocaustum.

39. Et in vestibulo portæ, duæ mensæ hinc, & duæ mensæ inde: ut immoletur super eas holocaustum, & pro peccato, & pro delicto.

40. Et ad latus exterius, quod ascendit ad ostium portæ, quæ pergit ad Aquilonem, duæ mensæ: & ad latus alterum ante vestibulum portæ, duæ mensæ.

41. Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensæ inde: per latera portæ octo mensæ erant, super quas immolabant.

42. Quatuor autem mensæ ad holocaustum, de lapidibus quadris extructæ: longitudine cubiti unius & dimidii: & latitudine cubiti unius & dimidii: & altitudine cubiti unius: super quas ponant vasa, in quibus immolatur holocaustum, & victima.

43. Et labia earum palmi unius, reflexa intrin-

intrinsecùs per circuitum: super mensas autem carnes oblationis.

44. Et extra portam interiorem, gazophylacia cantorum in atrio interiori, quod erat in latere portæ respicientis ad Aquilonem: & facies eorum contra viam Australem, una ex latere portæ Orientalis, quæ respiciebat ad viam Aquilonis.

45. Et dixit ad me: Hoc est gazophylacium, quod respicit viam Meridianam: sacerdotum erit, qui excubant in custodiis templi.

46. Porrò gazophylacium, quod respicit ad viam Aquilonis, sacerdotum erit, qui excubant ad ministerium altaris: isti sunt filii Sadoc, qui accedunt de filiis Levi ad Dominum ut ministrent ei.

47. Et mensus est atrium longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum per quadrum: & altare ante faciem templi.

48. Et introduxit me in vestibulum templi: & mensus est vestibulum quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde: & latitudinem portæ trium cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.

49. Longitudinem autem vestibuli viginti cubitorum, & latitudinem undecim cubitorum, & octo gradibus ascendebatur ad eam. Et columnæ erant in frontibus: una hinc, & altera inde.

CAPUT XLI.

Dispositio reædificandi templi juxta partes singulas.

1. ET introduxit me in templum, & mensus est frontes, sex cubitos latitudinis hinc, & sex cubitos inde, latitudinem tabernaculi.

2. Et latitudo portæ, decem cubitorum erat: & latera portæ, quinque cubitis hinc, & quinque cubitis inde: & mensus est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.

3. Et introgressus intrinsecùs mensus est in fronte portæ duos cubitos: & portam, sex cubitorum: & latitudinem portæ, septem cubitorum.

4. Et mensus est longitudinem ejus viginti cubitorum, & latitudinem ejus viginti cubitorum, ante faciem templi: & dixit ad me: Hoc est Sanctum Sanctorum.

5. Et mensus est parietem domus sex cubitorum: & latitudinem lateris quatuor cubitorum undique per circuitum domus.

6. Latera autem, latus ad latus, bis triginta tria: & erant eminentia, quæ ingrederentur per parietem domus, in lateribus per circuitum, ut continerent, & non attingerent parietem templi.

7. Et platea erat in rotundum, ascendens sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum: idcircò latius erat templum in superioribus: & sic de inferioribus ascendebatur ad superiora in medium.

8. Et vidi in domo altitudinem per circuitum, fundata latera ad mensuram calami sex cubitorum spatio:

9. Et latitudinem per parietem lateris forinsecùs quinque cubitorum: & erat interior domus in lateribus domus.

10. Et inter gazophylacia latitudinem viginti cubitorum in circuitu domus undique,

11. Et ostium lateris ad orationem: ostium unum ad viam Aquilonis, & ostium unum ad viam australem: & latitudinem loci ad orationem, quinque cubitorum in circuitu.

12. Et ædificium, quod erat separatum, versumque ad viam respicientem ad mare, latitudinis septuaginta cubitorum: paries autem ædificii, quinque cubitorum latitudinis per circuitum: & longitudo ejus nonaginta cubitorum.

13. Et mensus est domus longitudinem, centum cubitorum: & quod separatum erat ædificium, & parietes ejus, longitudinis centum cubitorum.

14. Latitudo autem ante faciem domus, & ejus quod erat separatum contra orientem, centum cubitorum.

15. Et mensus est longitudinem ædificii contra faciem ejus, quod erat separatum ad dorsum: ethecas ex utraque parte centum cubitorum: & templum interius, & vestibula atrii.

16. Limina, & fenestras obliquas, & ethecas in circuitu per tres partes, contra uniuscujusque limen, stratumque ligno per gyrum in circuitu: terra autem usque ad fenestras, & fenestræ clausæ super ostia.

17. Et usque ad domum interiorem, & forinsecùs per omnem parietem in circuitu intrinsecùs, & forinsecùs, ad mensuram.

18. Et fabrefacta Cherubim & palmæ: & palma inter Cherub & Cherub, duasque facies habebat Cherub.

19. Faciem hominis juxta palmam ex hac parte, & faciem leonis juxta palmam ex alia parte, expressam per omnem domum in circuitu.

20. De terra usque ad superiora portæ, Cherubim & palmæ cælatæ erant in pariete templi.

21. Limen quadrangulum, & facies Sanctuarii, aspectus contra aspectum.

22. Altaris lignei trium cubitorum altitudo, & longitudo ejus duorum cubitorum: & anguli ejus, & longitudo ejus, & pa-

& parietes ejus lignei. Et locutus est ad me: Hæc est mensa coram Domino.

23. Et duo ostia erant in templo, & in sanctuario.

24. Et in duobus ostiis ex utraque parte bina erant ostiola, quæ in se invicem plicabantur: bina enim ostia erant ex utraque parte ostiorum.

25. Et cælata erant in ipsis ostiis templi Cherubim, & sculpturæ palmarum, sicut in parietibus quoque expressæ erant: quam ob rem & grossiora erant ligna in vestibuli fronte forinsecùs.

26. Super quæ fenestræ obliquæ, & similitudo palmarum hinc atque inde in humerulis vestibuli, secundùm latera domus, latitudinemque parietum.

CAPUT XLII.

De gazophylaciis, cæterisque quæ ad sacrorum usum pertinent, reædificandis.

1. ET eduxit me in atrium exterius per viam ducentem ad Aquilonem, & introduxit me in gazophylacium, quod erat contra separatum ædificium, & contra ædem vergentem ad Aquilonem.

2. In facie longitudinis, centum cubitos ostii Aquilonis, & latitudinis quinquaginta cubitos,

3. Contra viginti cubitos atrii interioris, & contra pavimentum stratum lapide atrii exterioris, ubi erat porticus juncta porticui triplici.

4. Et ante gazophylacia deambulatio decem cubitorum latitudinis, ad interiora respiciens viæ cubiti unius. Et ostia eorum ad Aquilonem:

5. Ubi erant gazophylacia in superioribus humiliora: quia supportabant porticus, quæ ex illis eminebant de inferioribus, & de mediis ædificii.

6. Tristega enim erant, & non habebant columnas, sicut erant columnæ atriorum: propterea eminebant de inferioribus, & de mediis à terra cubitis quinquaginta.

7. Et peribolus exterior secundùm gazophylacia, quæ erant in via atrii exterioris ante gazophylacia: longitudo ejus quinquaginta cubitorum.

8. Quia longitudo erat gazophylaciorum atrii exterioris, quinquaginta cubitorum: & longitudo ante faciem templi, centum cubitorum.

9. Et erat subter gazophylacia hæc introitus ab Oriente ingredientium in ea de atrio exteriori.

10. In latitudine periboli atrii, quod erat contra viam orientalem, in faciem ædificii separati, & erant ante ædificium gazophylacia.

11. Et via ante faciem eorum, juxta similitudinem gazophylaciorum, quæ erant in via Aquilonis: secundùm longitudinem eorum, sic & latitudo eorum: & omnis introitus eorum, & similitudines, & ostia eorum.

12. Secundùm ostia gazophylaciorum, quæ erant in via respiciente ad Notum: ostium in capite viæ: quæ via erat ante vestibulum separatum per viam orientalem ingredientibus.

13. Et dixit ad me: Gazophylacia Aquilonis, & gazophylacia Austri, quæ sunt ante ædificium separatum: hæc sunt gazophylacia sancta, in quibus vescuntur sacerdotes, qui appropinquant ad Dominum in Sancta sanctorum: ibi ponent Sancta sanctorum, & oblationem pro peccato, & pro delicto: locus enim sanctus est.

14. Cùm autem ingressi fuerint sacerdotes, non egredientur de sanctis in atrium exterius: & ibi reponent vestimenta sua, in quibus ministrant, quia sancta sunt: vestienturque vestimentis aliis, & sic procedent ad populum.

15. Cùmque complesset mensuras domus interioris, eduxit me per viam portæ, quæ respiciebat ad viam orientalem: & mensus est eam undique per circuitum.

16. Mensus est autem contra ventum orientalem calamo mensuræ, quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitum.

17. Et mensus est contra ventum Aquilonis quingentos calamos in calamo mensuræ per gyrum.

18. Et ad ventum Australem mensus est quingentos calamos in calamo mensuræ per circuitum.

19. Et ad ventum occidentalem mensus est quingentos calamos in calamo mensuræ.

20. Per quatuor ventos mensus est murum ejus undique per circuitum, longitudinem quingentorum cubitorum, & latitudinem quingentorum cubitorum, dividentem inter sanctuarium & vulgi locum.

CAPUT XLIII.

De gloria Domini, de altari & sacrificiis.

1. ET duxit me ad portam, quæ respiciebat ad viam Orientalem.

2. Et ecce gloria (a) Dei Israel ingrediebatur per viam orientalem: & vox erat ei quasi vox aquarum multarum, & terra splendebat à majestate ejus.

Sup. 9. 1. 3. * Et vidi visionem secundùm speciem, quam videram, quando venit ut disperderet civitatem: & species secundùm aspe-
Sup. 1. 1. ctum, * quem videram juxta fluvium Chobar: & cecidi super faciem meam.

4. Et majestas Domini ingressa est templum per viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem.

5. Et elevavit me spiritus, & introduxit me in atrium interius: & ecce repleta erat gloria Domini domus.

6. Et audivi loquentem ad me de domo, & vir qui stabat juxta me,

7. Dixit ad me: Fili hominis, locus solii (b) mei, & locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israel in æternum: & non polluent ultrà domus Israel nomen sanctum meum, ipsi & reges eorum in fornicationibus suis, & in ruinis regum suorum, & in excelsis.

8. Qui fabricati sunt limen suum juxta limen meum, & postes suos juxta postes meos: & murus erat inter me & eos: & polluerunt (c) nomen sanctum meum in abominationibus quas fecerunt: propter quod consumpsi eos in ira mea.

9. Nunc ergo repellant procul fornicationem suam, & ruinas regum suorum à me: & habitabo in medio eorum semper.

10. Tu autem fili hominis ostende domui Israel templum, & confundantur ab iniquitatibus suis, & metiantur fabricam:

11. Et erubescant ex omnibus quæ fecerunt: Figuram domus, & fabricæ ejus exitus (d), & introitus, & omnem descriptionem ejus, & universa præcepta ejus, cunctumque ordinem ejus, & omnes leges ejus ostende eis, & scribes in oculis eorum: ut custodiant omnes descriptiones ejus, & præcepta illius, & faciant ea.

12. Ista est lex domus in summitate montis: Omnis finis ejus in circuitu, Sanctum Sanctorum est: hæc est ergo lex domus.

13. Istæ autem mensuræ altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum & palmum: in sinu (e) ejus erat cubitus, & cubitus in latitudine, & definitio ejus usque ad labium ejus, & in circuitu, palmus unus: hæc quoque erat fossa altaris.

14. Et de sinu terræ usque ad crepidinem (f) novissimam duo cubiti, & latitudo cubiti unius: & à crepidine minore usque ad crepidinem majorem quatuor cubiti, & latitudo cubiti unius.

15. Ipse autem Ariel (g) quatuor cubitorum: & ab Ariel usque ad sursum, cornua quatuor.

16. Et Ariel duodecim cubitorum (h) in longitudine per duodecim cubitos latitudinis: quadrangulatum æquis lateribus.

17. Et crepido (i) quatuordecim cubitorum longitudinis, per quatuordecim cubitos latitudinis in quatuor angulis ejus: & corona in circuitu ejus dimidii cubiti, & sinus ejus unius cubiti per circuitum: gradus autem ejus versi ad Orientem.

18. Et dixit ad me: Fili hominis, hæc dicit Dominus Deus: Hi sunt ritus (k) altaris, in quacumque die fuerit fabricatum: ut offeratur super illud holocaustum, & effundatur sanguis.

19. Et dabis Sacerdotibus, & Levitis, qui sunt de semine Sadoc, qui accedunt

ad

CAPUT XLIII. 2. (a) Figura gloriam Dei referens, quam viderat cap. 1. *Aquarum multarum*, vox Dei; Hieron. *Omnium scilicet in toto orbe populorum: Et terra splendebat: Quod in adventu Christi factum est. Porta*, qua exierat. Quod erat populi Israelitici cum Deo reconciliati argumentum.

7. (b) Quod ad Ecclesiam propriè pertinet. Hieron. *Vir autem*, inquit, *qui stabat juxta Prophetam*, *dixit ad eum*, *quem perspicuè Dominum intelligimus*.

8. (c) Non omnis qui peccat, dicitur polluere nomen Dei: non enim id dicitur de gentibus, sed de iis qui fidem veram profitentur, nec vivunt tamen, ut fides ac religio præscribit. Præcipuè autem ii polluunt, quorum professio sanctior est, ut sacerdotes. *Et in ruinis regum suorum*, in cadaveribus regum, ut Amon, & Manasses, qui sepulti sunt propè templum, idque profanarunt. *Et non polluent*, quæ non ad templum Jerusalem, sed ad cœlestis Jerusalem templum pertinent.

11. & 12. (d) Hebr. Rationem & ordinem fabricæ. *Lex*; hæc est templi descriptio, totus ille peribolus: idque vel ad præterita pertinet, vel ad ea quæ dicenda sunt posteà.

13. (e) In cavitate, quæ pavimento marmoreo incisa erat, quæque altare cingebat, in quam fundebatur sanguis victimarum, qui per subterraneos meatus decurrebat in torrentem. *Et definitio ejus*, margo extremorum. *Hæc quoque erat fossa altaris*; altare vocat quidquid super fundamentum erat superstructum.

14. (f) Inferiorem: hanc minorem appellat, quòd haberet tantùm duos cubitos altitudinis: duæ erant crepidines, seu margines, in quibus sacerdotes poterant altare circumire.

15. (g) Suprema pars altaris: Hebr. *Harel*, aut *Ariel*, אריאל, quibusdam *mons Dei*, si per *he* scribatur loco *aleph*: alii *Leonem Dei* interpretantur, quòd devoraret victimas. Ex mensura liquet *Ariel* esse crepidinem superiorem altaris.

16. (h) Ariel quadratum, latus unum quoque erat 12. cubitorum.

17. (i) Crepido inferior: totius altaris altitudo erat septem cubitorum: nam basis altitudo erat cubiti unius, crepido inferior duorum, Ariel quatuor: & corona in circuitu dimidii cubiti; *Et sinus ejus cubiti unius*, basis, seu fundamentum, adeò ut sit repetitio versiculi 13.

18. 21. 26. & 27. (k) Quos è Levitico repetit: vel hæc est forma aut mensura altaris. *Extra sanctuarium*; est enim publica altaris profanati expiatio. *Implebunt*, consecrabunt: vel superficiem altaris oblationibus suis implebunt. *Facient*, offerent.

ad me, ait Dominus Deus, ut offerant mihi vitulum de armento pro peccato.

20. Et assumens de sanguine ejus, pones super quatuor cornua ejus, & super quatuor angulos crepidinis, & super coronam in circuitu: & mundabis illud, & expiabis.

21. Et tolles vitulum, qui oblatus fuerit pro peccato: & combures eum in separato loco domus extra sanctuarium.

22. Et in die secunda offeres hircum caprarum immaculatum pro peccato: & expiabunt altare, sicut expiaverunt in vitulo.

23. Cùmque compleveris expians illud, offeres vitulum de armento immaculatum, & arietem de grege immaculatum.

24. Et offeres eos in conspectu Domini: & mittent sacerdotes super eos sal, & offerent eos holocaustum Domino.

25. Septem diebus facies hircum pro peccato quotidie: & vitulum de armento, & arietem de pecoribus, immaculatos offerent.

26. Septem diebus expiabunt altare, & mundabunt illud: & implebunt manum ejus.

27. Expletis autem diebus, in die octava & ultrà, facient sacerdotes super altare holocausta vestra, & quæ pro pace offerunt: & placatus ero vobis, ait Dominus Deus.

CAPUT XLIV.

De porta sanctuarii clausa leges sacerdotibus imposita.

1. ET convertit me ad viam portæ sanctuarii exterioris, quæ respiciebat ad Orientem: & erat clausa (a).

2. Et dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa (b) erit: non aperietur, & vir non transibit per eam: quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa

3. Principi. Princeps (c) ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino: per viam portæ vestibuli ingredietur, & per viam ejus egredietur,

4. Et adduxit me per viam portæ Aquilonis in conspectu domus: & vidi, & ecce implevit gloria Domini domum Domini: & cecidi in faciem meam.

5. Et dixit ad me Dominus: Fili hominis pone cor tuum, & vide oculis tuis, & auribus tuis audi omnia, quæ ego loquor ad te de universis cæremoniis domus Domini, & de cunctis legibus ejus: & pones cor tuum in viis templi per omnes exitus sanctuarii.

6. Et dices ad exasperantem me domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiant vobis omnia scelera vestra domus Israel:

7. Eò quòd inducitis filios alienos incircumcisos corde, & incircumcisos carne, ut sint in sanctuario meo, & polluant domum meam: & offertis panes (d) meos, adipem, & sanguinem: & dissolvitis pactum meum in omnibus sceleribus vestris.

8. Et non servastis præcepta sanctuarii mei: & posuistis custodes observationum mearum in sanctuario meo vobismetipsis.

9. Hæc dicit Dominus Deus: Omnis alienigena incircumcisus corde, & incircumcisus carne, non ingredietur sanctuarium meum, omnis filius alienus qui est in medio filiorum Israel.

10. Sed & Levitæ (e), qui longè recesserunt à me in errore filiorum Israel, & erraverunt à me post idola sua, & portaverunt iniquitatem suam:

11. Erunt in sanctuario meo æditui, & janitores (f) portarum domus, & ministri domus: ipsi mactabunt holocausta, & victimas populi: & ipsi stabunt in conspectu eorum, ut ministrent eis.

12. Pro eo quòd ministraverunt (g) illis in conspectu idolorum suorum, & facti sunt domui Israel in offendiculum iniquitatis: idcircò levavi manum meam super eos, ait Dominus Deus, & portabunt iniquitatem suam:

13. Et non appropinquabunt ad me ut sacerdotio fungantur mihi, neque accedent ad omne sanctuarium meum juxta Sancta sancto-

CAPUT XLIV.

1. (a) Sanctuarium illud exterius erat vestibulum; dicitur *sanctuarium*, quòd pars esset domus Domini: cùm gloria Domini per eam portam intrasset, clausa est porta, populo scilicet: nam sacerdotes per illam transise poterant.

2. (b) In usum principis futura est, non ut ingrediatur per eam, sed ut in limine ejus sedeat, & spectet sacrificia, cùm sacris interesse: nam soli sacerdotes per eam intrabant. Allegoricè uterum virginalem supremo Principi apertam designat. Hieron. *Pulchrè quidam portam clausam, per quam solus Dominus Israel ingreditur, Mariam virginem intelligunt.* Incarnatio per gloriam Domini figuratur.

3. (c) Ibique edet, partes victimarum duas offeret. *Vestibuli*, atrii orientalis.

7. (d) Panes & victimas quæ ab alienigenis accepistis, quod vetitum erat Levit. 22. *Vobismetipsis*, nutu vestro, non ex mea voluntate.

10. (e) Non ad solos Levitas, sed & ad Sacerdotes quoque hæc spectant, uti ex sequentibus liquet.

11. (f) Hieron. *Pro sacerdotali enim officio redigentur in ultimum gradum, & erunt janitores in ignominiam sempiternam*: & infrà; *Symmachus ordinem Lectionis sensumque considerans, rectius interpretatus est, dicens: Posueram enim eos custodes januarum domus, ut non ad eos pertineat qui futuri sunt in templo, sed ad eos qui fuerunt.*

12. (g) Populo in Idololatria servierunt.

sanctorum: sed portabunt confusionem suam, & scelera sua quæ fecerunt.

14. Et dabo eos janitores domus in omni ministerio ejus, & in universis quæ fient in ea.

15. Sacerdotes autem & Levitæ filii Sadoc, qui custodierunt cæremonias sanctuarii mei, cùm errarent filii Israel à me, ipsi accedent ad me ut ministrent mihi: & stabunt in conspectu meo ut offerant mihi adipem, & sanguinem, ait Dominus Deus.

16. Ipsi ingredientur sanctuarium meum, & ipsi accedent ad mensam meam, ut ministrent mihi, & custodiant cæremonias meas.

17. Cùmque ingredientur portas atrii interioris, vestibus lineis induentur: nec ascendet super eos quidquam laneum, quando ministrant in portis atrii interioris & intrinsecùs.

18. Vittæ lineæ erunt in capitibus eorum, & feminalia linea erunt in lumbis eorum, & non accingentur in sudore (h).

19. Cùmque egredientur atrium exterius ad populum, exuent se vestimentis suis, in quibus ministraverant, & reponent ea in gazophylacio sanctuarii, & vestient se vestimentis aliis: & non sanctificabunt populum in vestibus suis.

20. Caput autem suum non radent (i) neque comam nutrient: sed tondentes attondent capita sua.

21. Et vinum non bibet omnis sacerdos quando ingressurus est atrium interius.

* Levit. 21. 14. 22. * Et viduam & repudiatam non accipient uxores, sed virgines de semine domus Israel: sed & viduam, quæ fuerit vidua à sacerdote, accipient.

23. Et populum meum docebunt quid sit inter sanctum & pollutum, & inter mundum & immundum ostendent eis.

24. Et cùm fuerit controversia, stabunt in judiciis meis, & judicabunt: leges meas, & præcepta mea in omnibus solemnitatibus meis custodient, & sabbata mea sanctificabunt.

25. Et ad mortuum hominem non ingredientur, ne polluantur, nisi ad patrem & matrem, & filium & filiam, & fratrem & sororem, quæ alterum virum non habuerit: in quibus contaminabuntur.

26. Et postquam fuerit emundatus, septem dies numerabuntur ei.

27. Et in die introitus sui in sanctuarium ad atrium interius, ut ministret mihi in sanctuario, offeret pro peccato suo, ait Dominus Deus.

28. * Non erit autem eis hæreditas; ego hæreditas eorum: & possessionem non dabitis eis in Israel; ego enim possessio eorum. * Num. 18. 20. Deut. 18. 1.

29. Victimam & pro peccato & pro delicto ipsi comedent: & omne votum in Israel ipsorum erit.

30. * Et primitiva (k) omnium primogenitorum, & omnia libamenta ex omnibus quæ offeruntur, sacerdotum erunt: & primitiva ciborum vestrorum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem domui tuæ. * Exod. 22. 29.

31. * Omne morticinum, & captum à bestia de avibus & de pecoribus non comedent Sacerdotes. * Levit. 22. 8.

CAPUT XLV.

In quatuor partes Jerosolymam secat, ut nonnullis videtur, primam templo & sacerdotibus, secundam Levitis, tertiam civibus, quartam principi destinat.

1. CUmque cœperitis terram dividere sortitò (a), separate primitias Domino, sanctificatum de terra, longitudine viginti quinque millia, & latitudine decem millia: sanctificatum erit in omni termino ejus per circuitum.

2. Et erit ex omni parte sanctificatum quingentos per quingentos, quadrifariàm per circuitum: & quinquaginta cubitis in suburbana ejus per gyrum.

3. Et à mensura ista mensurabis longitudinem viginti quinque millium, & latitudinem decem millium, & in ipso erit templum, Sanctumque Sanctorum.

4. San-

18. & 19. (h) Adstrictè nimis, ut ad ministeria sint expediti. *Non sanctificabunt*: ne populus vestes sanctas tangat, & noxam contrahat.

20. (i) Concilium Carthaginense V. *Clerici neque comam nutriant, neque barbam*. Conc. Tol. IV. formam tonsuræ Clericalis præscribit. Quæ in comment. ait Hieron. vel quisquis alius, *Nec rasis capitibus, sicut sultores, & Sacerdotes Isidis, atque Serapis; nec comam demittere nos debere*, quod barbarorum est: consuetudini Ecclesiasticæ non adversatur; sed contra eos disserit, qui vana superstitione instar gentilium se radebant, aut muliebri mollitie barbam omnem penitùs vellicantes comam instar mulierum nutriebant: in Ecclesiastica radendi consuetudine honestati consulitur, & spineæ coronæ significatio manet.

30. (k) Hieron. *Grandis dignitas sacerdotum, sed grandis ruina eorum si peccant; lætemur ad ascensum, sed timeamus ad lapsum; non est tanti gaudii excelsa tenuisse, quanti mœroris de sublimioribus corruisse. Primogenitorum*, utrumque confundi solent primitiæ & primogenita, quidquid aut animal, aut terra primum gignit. *Libamenta*, decimas quas Levitæ ex oblatis dabant sacerdotibus.

1. (a) Ex Dei arbitrio: sed quia vocaverat hæreditatem, quæ sortitò dividi solet, hac utitur voce; quæ divisio facta non est, seu Judæi ab hostibus circumjectis prohibiti fuerint, seu ista figuratè tantum præscripta sint à Deo, & impleta in Ecclesia. Quod quidem verisimilius est: nam templi, & urbis fabrica mysticè est intelligenda, uti ex cap. 21. & 22. Apoc. colligi: CAPUT XL.

4. Sanctificatum de terra erit sacerdotibus ministris sanctuarii, qui accedunt ad ministerium Domini: & erit eis locus in domos, & in sanctuarium sanctitatis.

5. Viginti quinque autem millia longitudinis, & decem millia latitudinis erunt Levitis, qui ministrant domui: ipsi possidebunt viginti gazophylacia.

6. Et possessionem civitatis dabitis quinque millia latitudinis, & longitudinis viginti quinque millia, secundùm separationem sanctuarii, omni domui Israel.

7. Principi quoque hinc & inde in separationem sanctuarii, & in possessionem civitatis, contra faciem separationis sanctuarii, & contra faciem possessionis urbis: à latere maris usque ad mare, & à latere Orientis usque ad Orientem: Longitudinis autem juxta unamquamque partem à termino Occidentali usque ad terminum Orientalem.

8. De terra erit ei possessio in Israel: & non depopulabuntur ultrà principes populum meum: sed terram dabunt domui Israel secundùm tribus eorum.

9. Hæc dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis principes Israel: iniquitatem & rapinas intermittite, & judicium & justitiam facite, separate confinia vestra à populo meo, ait Dominus Deus.

10. Statera justa, & ephi justum, & batus justus erit vobis.

11. Ephi & batus æqualia, & unius mensuræ erunt: ut capiat decimam partem cori batus, & decimam partem cori ephi: juxta mensuram cori erit æqua libratio eorum.

Exod. 30. 13. Lev. 27. 25. Num. 3. 47.

12. * Siclus autem viginti obolos habet. Porrò viginti sicli, & viginti quinque sicli, & quindecim sicli, mnam faciunt.

13. Et hæ sunt primitiæ, quas tolletis: sextam partem ephi de coro frumenti, & sexta partem ephi de coro hordei:

14. Mensura quoque olei, batus olei, decima pars cori est: & decem bati corum faciunt: quia decem bati implent corum.

16. Et arietem unum de grege ducentorum, de his quæ nutriunt Israel in sacrificium, & in holocaustum, & in pacifica, ad expiandum pro eis, ait Dominus Deus.

16. Omnis populus terræ tenebitur primitiis his principi in Israel.

17. Et super principem erunt holocausta, & sacrificium, & libamina in solemnitatibus, & in Calendis, & in Sabbatis, & in universis solemnitatibus domus Israel: ipse faciet pro peccato sacrificium, & holocaustum, & pacifica ad expiandum pro domo Israel.

18. Hæc dicit Dominus Deus: In primo mense, una mensis, sumes vitulum de armento immaculatum, & expiabis sanctuarium.

19. Et tollet sacerdos de sanguine quod erit pro peccato: & ponet in postibus domus, & in quatuor angulis crepidinis altaris, & in postibus portæ atrii interioris.

20. Et sic facies in septima mensis, pro unoquoque qui ignoravit, & errore deceptus est, & expiabis pro domo.

21. In primo mense, quartadecima die mensis, erit vobis Paschæ solemnitas: septem diebus azyma comedentur.

22. Et faciet princeps in die illa pro se, & pro universo populo terræ, vitulum pro peccato.

23. Et in septem dierum solemnitate faciet holocaustum Domino septem vitulos, & septem arietes immaculatos quotidie septem diebus: & pro peccato hircum caprarum quotidie.

24. Et sacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietem faciet: & olei hin per singula ephi.

25. Septimo mense, quintadecima die mensis in solemnitate, faciet sicut suprà dicta sunt per septem dies; tam pro peccato, quàm pro holocausto, & in sacrificio, & in oleo.

CAPUT XLVI.

Porta tantùm Sabbatis & Calendis aperienda: de sacrificiis à principe offerendis.

1. HÆc dicit Dominus Deus: Porta atrii interioris (a), quæ respicit ad Orientem, erit clausa sex diebus, in quibus opus fit: die autem sabbati aperietur, sed & in die Calendarum aperietur.

2. Et intrabit princeps per viam vestibuli (b) portæ deforis, & stabit in limine portæ: & facient sacerdotes holocaustum ejus,

Illustriss. Meldensis episcopus. Nam Apoc. 21. 15. verba ipsa Ezech. cap. 40. Joannes Apostolus usurpat, & cap. 22. de fluvio aquæ vitæ loquitur; in Ezechiele, c. 47. v. 1. uterque æternam felicitatem his aquis exprimit, adeò ut non aliud videatur esse templum Prophetæ præter illud ipsum quod in Apocalypsi designatur, qua de re suprà egimus.

CAPUT XLVI.

1. (a) Seu atrii Sacerdotum: *Clausa erit sex diebus*, sabbato aperta, quò major esset in locum sacrum reverentia.

2. (b) Per portam orientalem atrii exterioris. *Et facient*, immolabunt pro eo: privilegium autem erat principis, ut per portam Orientis atrii exterioris ingrederetur, populus per portam meridionalem & septem-

ejus, & pacifica ejus: & adorabit super limen portæ, & egredietur: porta autem non claudetur usque ad vesperam.

3. Et adorabit populus terræ ad ostium portæ illius in sabbatis, & in Calendis, coram Domino.

4. Holocaustum autem hoc offeret princeps Domino: in die sabbati sex agnos immaculatos, & arietem immaculatum.

5. Et sacrificium ephi per arietem (c): in agnis autem sacrificium quod dederit manus ejus: & olei hin per singula ephi.

6. In die autem Calendarum vitulum de armento immaculatum: & sex agni & arietes immaculati erunt.

7. Et ephi per vitulum, ephi quoque per arietem faciet sacrificium: de agnis autem, sicut invenerit manus ejus: & olei hin per singula ephi.

8. Cùmque ingressurus est princeps, per viam vestibuli portæ (d) ingrediatur, & per eamdem viam exeat.

9. Et cùm intrabit populus terræ in conspectu Domini in solemnitatibus: qui ingreditur per portam Aquilonis, ut adoret, egrediatur per viam portæ Meridianæ: porrò qui ingreditur per viam portæ Meridianæ, egrediatur per viam portæ Aquilonis: non revertetur per viam portæ, per quam ingressus est, sed è regione illius egredietur.

10. Princeps (e) autem in medio eorum cum ingredientibus ingredietur, & cum egredientibus egredietur.

11. Et in nundinis (f), & in solemnitatibus erit sacrificium ephi per vitulum, & ephi per arietem: agnis autem erit sacrificium, sicut invenerit manus ejus: & olei hin per singula ephi.

12. Cùm autem fecerit princeps spontaneum holocaustum, aut pacifica voluntaria Domino; aperietur ei porta quæ respicit ad Orientem, & faciet holocaustum suum, & pacifica sua, sicut fieri solet in die sabbati: & egredietur, claudeturque porta postquam exierit.

13. Et agnum ejusdem anni immaculatum faciet holocaustum quotidie Domino: semper manè faciet illud.

14. Et faciet sacrificium super eo catà manè manè (g) sextam partem ephi, & de oleo tertiam partem hin, ut misceatur similæ: sacrificium Domino legitimum, jugo atque perpetuum.

15. Faciet agnum, & sacrificium, & oleum catà manè manè: holocaustum sempiternum.

16. Hæc dicit Dominus Deus: Si dederit princeps donum alicui de filiis suis: hæreditas ejus, filiorum suorum erit, possidebunt eam hæreditariè.

17. Si autem dederit legatum de hæreditate sua uni servorum suorum, erit illius usque ad annum remissionis, & revertetur ad principem: hæreditas autem ejus, filiis ejus erit.

18. Et non accipiet (h) princeps de hæreditate populi per violentiam, & de possessione eorum: sed de possessione sua hæreditatem dabit filiis suis: ut non dispergatur populus meus unusquisque à possessione sua.

19. Et introduxit me per ingressum, qui erat ex latere portæ, in gazophylacia sanctuarii ad sacerdotes, quæ respiciebant ad Aquilonem: & erat ibi locus vergens ad Occidentem.

20. Et dixit ad me: Iste est locus ubi coquent sacerdotes pro peccato, & pro delicto: ubi coquent sacrificium, ut non efferant in atrium exterius, & sanctificetur (i) populus.

21. Et eduxit me in atrium exterius, & circumduxit me per quatuor angulos atrii: & ecce atriolum (k) erat in angulo atrii, atriola singula per angulos atrii.

22. In

trionalem. Verùm nomine principis *Messias*, seu Christus rectè intelligitur. Post hæc enim fuerunt tantùm duces, non reges Judæ. Princeps itaque Christus, qui nec proficit, nec deficit, sive ad nos descendat, sive in cœlum conscendat, eadem majestatis suæ utitur libertate.

5. (c) Heb. *Minha epha*, מנחה איפה, *Oblatio epha*; in singulos arietes similæ mensura præscribitur.

8. & 9. (d) Portam vestibuli suprà nominatam. *Ingreditur*, ut in tanta populi turba expeditior esset transitus.

10. (e) Quicumque regnaverit, ingredietur per portam orientalem, quæ media est inter meridionalem & septemtrionalem: eodem tempore cum aliis ingredietur & egredietur, sed non per eamdem portam orientalem.

11. & 14. (f) In festis. *Manè*, id est, singulis temporibus.

14. & 17. (g) Singulis diebus manè. *Servorum*, Subditorum; revertetur ad principem anno remissionis, seu Jubilæo.

18. (h) Quod itaque, 1. Reg. 8. à Samuele exponente jus regis dictum fuit, *Agros quoque, & vineas, & oliveta optima tollet, & dabit servis suis*, per hunc Ezechielis locum exponitur, ubi quid liceat principi ex jure naturali & divino præscribitur: l. 1. Reg. non quid liceat, sed quantum sibi per vim usurparent reges nationum, exprimitur: nam ipsi postulantes regem dixerant, *Sicut habent cætera nationes*. Id verò ad sacerdotes novæ legis extendit Hieron. *Qui ditior est sacerdos, quàm cùm venit ad sacerdotium, quidquid plus habuerit, non filiis debet dare, sed pauperibus, & sanctis fratribus, & domesticis fidei, qui vincent merita liberorum.*

20. (i) Et non sanctificetur, uti & cap. 44. 11. 19. de vestibus Sacerdotum, quas reponere tenebantur in gazophylacio Sanctuarii: *Et non sanctificabunt populum in vestibus suis*. Quod enim res sacras contingebat, id erat sanctificatum, & quasi consecratum, Exod. 30.

21. (k) In quatuor angulis erant quatuor atriola coquendis carnibus sacrificiorum destinata. Sub his porticibus culinæ erant, in quibus Levitæ coquebant eas

22. In quatuor angulis atrii atriola disposita, quadraginta cubitorum per longum, & triginta per latum: mensuræ unius quatuor erant.

23. Et paries per circuitum ambiens quatuor atriola: & culinæ fabricatæ erant subter porticus per gyrum.

24. Et dixit ad me: Hæc est domus culinarum, in qua coquent ministri domus Domini victimas populi.

C A P U T XLVII.

Aqua quæ subter limen domus egredientes torrentem efficiunt, qui sanat omnia quæ tetigerit.

1. ET convertit me ad portam domus, & ecce aquæ (a) egrediebantur subter limen domus ad Orientem: facies enim domus respiciebat ad Orientem: aquæ autem descendebant in latus templi dextrum ad Meridiem altaris.

2. Et eduxit me per viam portæ Aquilonis, & convertit (b) me ad viam foras portam exteriorem, viam quæ respiciebat ad Orientem: & ecce aquæ redundantes à latere dextro.

3. Cùm egrederetur vir ad Orientem, qui habebat funiculum in manu sua, & mensus est mille cubitos: & traduxit me per aquam usque ad talos.

4. Rursumque mensus est mille, & traduxit me per aquam usque ad genua:

5. Et mensus est mille, & traduxit me per aquam usque ad renes. Et mensus est mille, torrentem, quem non potui pertransire: quoniam intumuerant (c) aquæ profundi torrentis, qui non potest transvadari.

6. Et dixit ad me: Certè vidisti (d) fili hominis. Et eduxit me, & convertit ad ripam torrentis.

7. Cùmque me convertissem, ecce in ripa torrentis ligna (e) multa nimis ex utraque parte.

8. Et ait ad me: Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli (f) Orientalis, & descendunt ad plana deserti, intrabunt mare, & exibunt, & sanabuntur aquæ.

9. Et omnis anima vivens, quæ serpit (g) quocumque venerit torrens, vivet: & erunt pisces multi satis postquam venerint illuc aquæ istæ, & sanabuntur, & vivent omnia, ad quæ venerit torrens.

10. Et stabunt super illas piscatores, ab Engaddi (h) usque ad Engallim siccatio sagenarum erit: plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiæ:

11. In littoribus autem ejus, & in palustribus non sanabuntur, quia in salinas (i) dabuntur.

12. Et super torrentem orietur in ripis ejus

victimarum populi partes, quæ ex altari ad offerentes pertinebant, quas etiam in iisdem atriolis comedebant: hæc atriola erant in quatuor angulis atrii exterioris, seu Israelitici.

CAPUT XLVII. 1. (a) Ad portam templi orientalem. Aquæ illæ per subterraneos ductus subter templum decurrentes victimas alluebant, & atrium expurgabant. Salutares Baptismi aquas Ecclesiæ doctrinam significant. Exeunt è templo ad sanitatem gentium, magis & magis redundant propter multitudinem gentium, quæ ad Baptismum veniunt; vitam præbent omni animali, sed in locis palustribus sunt insalubres; nam qui lacunas sequuntur perversorum dogmatum, non vitam, sed mortem inveniunt. De his aquis Christus Dominus cum Samaritana verba faciebat. Item Joan. 7. *Si quis sitit, veniat ad me.* De his loquitur ipse Ezechiel cap. 36. & Joannes in Apoc. c. 21.

2. (b) Vatab. *Et circuire me fecit* in viam foras ducentem ad portam exteriorem septemtrionalem, in viam quæ tendit in Orientem. *Per portam aquilonarem atrii*; nam in templo non erat porta aquilonaris, aut meridionalis: *Per viam portæ*, per portam.

5. (c) Hoc aquarum incrementum significat Ecclesiam, & Evangelicam legem, ex parvis initiis per totum orbem propagandam. Nam in Scripturis aquarum abundantia rerum omnium copia designatur. Quod historicè in Judæos non potest convenire. *Qui non potest transvadari*, Hieron. *Quis enim hominum gloriari potest castum se habere cor, vel ad cujus mentem per oculorum fenestras mors concupiscentiæ non introibit, & ut parum dicam, animi titillatio?*

6. (d) Hebr. *An vidisti?* An diligenter observasti hunc torrentem, quidve significet?

7. (e) Ligna ad ripam torrentis, seu Jordanis, qui impetu fluit in mare mortuum, fideles exprimunt.

8. (f) Hebr. *el hagghelila*, אל הגלילה, 70. vertunt, *ad Galilæam orientalem*; vox enim Hebræa potest esse & nomen proprium hujusce regionis, & alia etiam significare. Dicit enim Hieronymus: Aquila interpretatus est θῖνας, quod *tumulos arenarum* significat: Symmachus πεδιάδα, quod possumus transferre *confusum*. Aquilam sequitur Hieronymus. Aquæ cursu suo multas arenas secum trahunt; descendunt in planitiem deserti, ubi subeunt mare mortuum, ita ut hujus maris aquæ amaræ, & insalubres fluminis ingressu dulciores fiant & salubriores, ac pisces, qui prius præ salsedine moriebantur, in illa aqua vivant. Sed ex Hieron. Baptismi aquas nobis exhibent: *Quæ si egrediantur de limine templi Domini, & Apostolicam teneant disciplinam, tumulos sabuli steriles prius & infertiles faciunt esse frugiferos ... in tantum, ut ubi prius sterilitas fuerit & mors, ibi esse ubertas & vita ... mirumque in modum aquis Evangelicis aqua sanantur mortua, quæ ab eo quod nihil vitale habeant, nomen mortis sortita sunt.*

9. (g) Pisces omnes: nam de iis tantùm agitur. *Vivet, & erunt pisces multi*: nam aquâ Baptismi à latere Christi vim habet vivificandi.

10. (h) *Engaddi* est civitas in finibus maris mortui: *Engallim* vicus ad initium hujus maris: erit exsiccatio sagenarum per totum illum tractum, & captura piscium, *super illa*, Hebr. *super illum*, nempè torrentem in duos rivos divisum. Torrens ille est Ecclesia, mare mundus, Apostoli piscatores.

11. (i) Littora quæ hoc torrente medium maris penetrante non alluuntur, & palustres sinus non sanabuntur, sed relinquentur in salsugine, & sterilitate sua, ut punitione sua aliis sint exemplo, qui prudentiores fiant. Hieron. *Illud latenter ostendit, quòd quæ in arca Noe non fuerit, pereat, regnante diluvio; & quos iste fluvius non attigerit, non suscipiant sanitatem.*

ejus ex utraque parte omne lignum pomiferum (k): non defluet folium ex eo, & non deficiet fructus ejus: per singulos menses afferet primitiva, quia aquæ ejus de sanctuario egredientur: & erunt fructus ejus in cibum, & folia ejus ad medicinam.

13. Hæc dicit Dominus Deus: Hic est terminus (l), in quo possidebitis terram in duodecim tribubus Israel: quia Joseph duplicem funiculum habet.

14. Possidebitis autem eam singuli æquè ut frater suus; super quam levavi manum meam ut darem patribus vestris: & cadet terra hæc vobis in possessionem.

15. Hic est autem terminus terræ: ad plagam Septemtrionalem, à mari magno via Hethalon (m), venientibus Sedada,

16. Emath, Berotha, Sabarim, quæ est inter terminum Damasci & confinium Emath, domus Tichon (n), quæ est juxta terminum Auran.

17. Et erit terminus (o) à mari usque ad atrium Enon terminus Damasci, & ab Aquilone ad Aquilonem: terminus Emath plaga Septemtrionalis.

18. Porrò plaga Orientalis de medio Auran (p), & de medio Damasci, & de medio Galaad, & de medio terræ Israel, Jordanis disterminans ad mare Orientale, metiemini etiam plagam Orientalem.

19. Plaga autem australis meridiana à Thamar (q) usque ad aquas contradictionis Cades: & torrens usque ad mare magnum: & hæc est plaga ad Meridiem australis.

20. Et plaga maris, mare magnum à confinio per directum (r), donec venias Emath: hæc est plaga maris.

21. Et dividetis terram istam vobis per tribus Israel:

22. Et mittetis eam in hæreditatem vobis, & advenis (s), qui accesserint ad vos, qui genuerint filios in medio vestrûm: & erunt vobis sicut indigenæ inter filios Israel: vobiscum divident possessionem in medio tribuum Israel.

23. In tribu autem quacumque fuerit advena, ibi dabitis possessionem illi, ait Dominus Deus.

CAPUT XLVIII.

Dividitur terra sancta in duodecim tribus: mensura civitatis, 12. portæ civitatis.

1. ET hæc nomina (a) tribuum à finibus Aquilonis juxta viam Hethalon pergentibus Emath, atrium Enan terminus Damasci ad Aquilonem juxta viam Emath. Et erit ei plaga Orientalis mare, Dan una.

2. Et super terminum Dan, à plaga Orientali usque ad plagam maris, Aser una:

3. Et super terminum Aser, à plaga Orientali usque ad plagam maris, Nephtali una.

4. Et super terminum Nephthali, à plaga Orientali usque ad plagam maris, Manasse una.

5. Et super terminum Manasse, à plaga Orientali usque ad plagam maris, Ephraim una.

6. Et super terminum Ephraim, à plaga Orientali usque ad plagam maris, Ruben una.

7. Et super terminum Ruben, à plaga Orientali usque ad plagam maris, Juda una.

8. Et super terminum Juda, à plaga Orientali usque ad plagam maris, erunt primitiæ (b), quas separabitis, vigintiquinque millibus latitudinis & longitudinis, sicuti

12. (k) His similia vidit Joannes Apoc. cap. 22. Atque arbores omnes quas vidit Ezechiel, lignum vitæ, seu sapientiam ipsam ex cap. 3. Proverbiorum efficiunt, virorem suum servant illæ arbores: *quia aquæ ejus de sanctuario egredientur: Neque enim qui plantat, est aliquid, &c.* Apud hæreticos & philosophos omnia sunt sterilia: nam aquis è sanctuario manantibus non irrigantur, & Scripturis non utuntur juxta Ecclesiæ sensum expositis. Hæc ad Scripturam sacram accommodat Hieronymus; cujus historicus sensus in cibum est, spiritalis in medicinam: nam mores corrigit.

13. (l) Limites terræ sanctæ describit: hæc est mensura & ratio dividendi terram. Quæ divisio effectum non habuit, nisi spiritali sensu, cùm è decem tribubus pauci unà cum tribu Juda & Benjamin redierint.

15. (m) Cùm venitur à mari magno per Hethalon in Sedada: utraque urbs est in finibus tribus Juda. Describit priùs universam terram, & fines ejus. *A mari magno*, ab ea parte quæ versùs Septemtrionem vergebat.

16. (n) Habitatio *Tichon*, quæ non alibi vertitur.

17. (o) Mensura plagæ septemtrionalis, atrium erit à mari mediterraneo usque ad atrium, seu ad vicum Enon, quod est nomen loci ad radices Antilibani: *Ab Aquilone ad Aquilonem*, à parte aquilonari maris mediterranei usque ad partem aquilonarem Syriæ.

18. (p) Hebraismus, plaga orientalis erit ea quæ continetur inter Auran, Damascum Galaad, & terram Israel: *Ad mare orientale*, ad mare Genesareth. *Auran*, ex Hieron. erat in deserto Damasci.

19. (q) Seu Jericho urbe palmarum usque ad aquas contradictionis. *Cades, usque ad desertum* Sin; & torrens Ægypti, qui in mare influit. Vel juxta Hieron. *Thamar* est *Palmira: Torrens*, qui in mare definit prope Rhinocoruram.

20. (r) A mari mediterraneo quod terminus est occidentalis versus Emath, recta via.

22. (s) Seu Proselytis, qui se ad populum Dei aggregare volunt: quod intelligi debet de Ecclesia: nam Proselytos Israeliticæ hæreditatis non fecerunt participes Nehemias & Esdras.

CAPUT XLVIII.

1. (a) Unicuique tribui partem assignat.

8. (b) Portio illa quam primitiarum ritu Deo offeretis: pars sacerdotum habebat decem millia latitudinis, tantumdem Levitæ, civitatis pars quinque millia cubi-

ſicuti ſingulæ partes à plaga Orientali uſque ad plagam maris: & erit ſanctuarium in medio ejus.

9. Primitiæ, quas ſeparabitis Domino: longitudo vigintiquinque millibus, & latitudo decem millibus.

10. Hæ autem erunt primitiæ ſanctuarii ſacerdotum: ad Aquilonem longitudinis vigintiquinque millia, & ad mare latitudinis decem millia, ſed & ad Orientem latitudinis decem millia, & ad Meridiem longitudinis vigintiquinque millia: & erit ſanctuarium Domini in medio ejus.

11. Sacerdotibus (c) ſanctuarium erit de filiis Sadoc, qui cuſtodierunt cæremonias meas, & non erraverunt cùm errarent filii Iſrael, ſicut erraverunt & Levitæ.

12. Et erunt eis primitiæ (d) de primitiis terræ Sanctum Sanctorum, juxta terminum Levitarum.

13. Sed & Levitis ſimiliter juxta fines ſacerdotum vigintiquinque millia longitudinis, & latitudinis decem millia. Omnis longitudo viginti & quinque millium, & latitudo decem millium.

14. Et non venumdabunt ex eo, neque mutabunt, neque transferentur primitiæ terræ, quia ſanctificatæ ſunt Domino.

15. Quinque millia autem quæ ſuperſunt (e) in latitudine per vigintiquinque millia, profana erunt urbis in habitaculum, & in ſuburbana: & erit civitas in medio ejus.

16. Et hæ menſuræ ejus: ad plagam ſeptemtrionalem quingenta (f) & quatuor millia: & ad plagam Meridianam, quingenta & quatuor millia: & ad plagam Orientalem, quingenta & quatuor millia: & ad plagam Occidentalem, quingenta & quatuor millia.

17. Erunt autem ſuburbana civitatis ad Aquilonem ducenta quinquaginta, & ad Meridiem ducenta quinquaginta, & ad Orientem ducenta quinquaginta, & ad mare ducenta quinquaginta.

18. Quod autem reliquum fuerit in longitudine ſecundùm primitias ſanctuarii (g), decem millia in Orientem, & decem millia in Occidentem, erunt ſicut primitiæ ſanctuarii: & erunt fruges ejus in panes his qui ſerviunt civitati.

19. Servientes autem civitati, operabuntur ex omnibus tribubus Iſrael.

20. Omnes primitiæ (h), vigintiquinque millium, per vigintiquinque millia in quadrum, ſeparabuntur in primitias ſanctuarii, & in poſſeſſionem civitatis.

21. Quod autem reliquum (i) fuerit, principis erit ex omni parte primitiarum ſanctuarii, & poſſeſſionis civitatis è regione vigintiquinque millium primitiarum uſque ad terminum Orientalem: ſed & ad mare è regione vigintiquinque millium uſque ad terminum maris, ſimiliter in partibus principis erit: & erunt primitiæ ſanctuarii, & ſanctuarium templi in medio ejus.

22. De poſſeſſione autem Levitarum, & de poſſeſſione civitatis in medio partium principis: erit inter terminum Juda, & inter terminum Benjamin, & ad principem pertinebit.

23. Et reliquis tribubus: A plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Benjamin una.

24. Et contra terminum Benjamin, à plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Simeon una.

25. Et ſuper terminum Simeonis, à plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Iſſachar una.

26. Et ſuper terminum Iſſachar, à plaga Orientali uſque ad plagam Occidentalem, Zabulon una.

27. Et ſuper terminum Zabulon, à plaga Orientali uſque ad plagam maris, Gad una.

28. Et ſuper terminum Gad, ad plagam Auſtri

torum: hæc juncta viginti quinque millia efficiunt: adeò ut trea illæ portiones ſacræ ſimul ſumptæ quadratum efficerent, cujus ſingula latera erant 25000. cubitorum; *Sicut ſingulæ partes*: Longitudo ſingularum partium, ut ſimul junctarum, erit 25000. quod poſtea ſigillatim explicat.

11. (c) Totum hoc ſpatium, v. 20. expreſſum, ſacerdotibus erit addictum, ſeu ſanctificatum.

12. (d) Dabitur illis pars ſanctiſſima, ubi templum erit.

15. (e) Ad perfectum quadratum 25000. cubitorum conflandum. *Profana*, comparata cum portione Sacerdotum & Levitarum. *Et erit civitas in medio ejus*, in medio hujus ſpatii 25000. longitudinis, & 5000. latitudinis.

16. (f) Cubitorum, qua menſura utitur, unicuique lateri ea menſura tribuitur: & quatuor erant ſuburbana, quorum ſingula habebant 250. calamos latitudinis; eaque erant vacua, ut in his cives obambularent: hujus generis unum erat ſuburbanum inter templum & ſacerdotum habitationem, eritque ambitus urbis 18000. cubitorum.

18. (g) Juxta Levitarum portionem. *Erunt fruges ejus in panes*; inde miniſtri urbis publicis officiis addicti alebantur. Illud ſpatium adjacens ſpatio ſacerdotum ſerviet pro habitatione promiſcui vulgi.

20. (h) Hebr. *Univerſa oblationes*: Vocat totum illud ſpatium *primitias*, vel *oblationem ſanctam*, quòd univerſa civitas cum reliqua terra Iſrael comparata ſancta eſſet. Hæc tria ſpatia Sacerdotum, Levitarum, & civium, quæ continent 25000. cubitos in quadrum, non deſervient aliorum uſibus quàm miniſtrorum templi, & civium.

21. (i) Uſque ad Jordanem ex una parte orientis, aut ad mare uſque, ex parte occidentis futurum erat principis: ita ut ſeparatio illa Sacerdotum, Levitarum, & urbis, eſſet in medio poſſeſſionis principis, ut ipſe muniset & tueretur miniſtros templi & cives.

Austri in meridie: & erit finis de Thamar usque ad aquas contradictionis Cades, hæreditas contra mare magnum.

29. Hæc est terra, quam mittetis in sortem tribubus Israel: & hæ partitiones earum, ait Dominus Deus.

30. Et hi egressus civitatis: A plaga Septemtrionali quingentos & quatuor millia mensurabis.

31. Et portæ civitatis ex nominibus tribuum Israel, portæ tres à Septemtrione, porta Ruben una, porta Juda una, porta Levi una.

32. Et ad plagam Orientalem, quingentos & quatuor millia: & portæ tres, porta Joseph una, porta Benjamin una, porta Dan una.

33. Et ad plagam Meridianam, quingentos & quatuor millia metieris: & portæ tres, porta Simeonis una, porta Issachar una, porta Zabulon una.

34. Et ad plagam Occidentalem, quingentos & quatuor millia: & portæ eorum tres, porta Gad una, porta Aser una, porta Nephthali una.

35. Per circuitum, decem & octo millia: & nomen civitatis ex illa die, Dominus ibidem (k).

35. (k) In qua Dominus perpetuò habitabit. Quod typicè & exiguo tempore convenit terrenæ Jerosolymæ, propriè Ecclesiæ Christi, quæ in quadro est posita ut firmissima; in hoc Emmanuel perpetuò manebit. *Dominus ibidem*, vel *cum illa*, quod nomen soli Ecclesiæ convenire potest.

PROPHETIA
DANIELIS.

DANIEL è stirpe regia oriundus, anno quarto Joakim Babylonem captivus ductus est à Nabuchodonosore. Puer duodecim annorum, ut Ignatio martyri visum est, solemne illud judicium Susanna adversùs duos senes impudicos tulit. Quæ historia cap. 13. *fusè enarratur. Judæi hanc Susannæ historiam, quæque cap.* 13. *&* 14. *referuntur, inter canonicas scripturas non habent, quòd in Hebræo textu desiderentur. Sed ii vel ex negligentia, vel fortè de industria hæc sustulerunt, cùm Ecclesia universa ab Apostolorum temporibus Susannæ & Danielis historiam, uti & canticum trium puerorum, in sacrum canonem receperit, nec aliundè Apostoli & viri Apostolici, quàm à veteri Synagoga, hæc acceperint. Unde Origenes in Epistola ad Julium Africanum, qui de genuitate & auctoritate hujus historiæ dubitabat, quòd in textu Hebræo desideraretur, ad communem Ecclesiæ consensum provocat:* Scias itaque ad hæc quid nobis agendum, non solùm de his quæ de Susannæ historia per totam Christi Ecclesiam circumferuntur: quæ tamen in Hebræo non habentur. *Negat historiam ab Apostolis & sanctis Patribus receptam rejici oportere. Quin etiam Theodotio secundo sæculo hanc historiam ex Hebræa in Græcam linguam transtulit, magno quidem argumento eam Hebraicè scriptam fuisse. Undè cùm Africanus opponeret eam in libris Hebraicis non reperiri, huic respondit Origenes:* Non igitur mirum si veram hanc de Susanna historiam, illi qui non procul abierunt simili proposito seniorum illorum, suffurati sint & abstulerint à Scripturis. *Doctores scilicet Judæorum illa detraxerunt, quæ sibi apud populum odio esse poterant.*

Idem homil. 1. *in Levit.* Tempus est, *inquit*, non adversùs improbos presbyteros uti Susannæ vocibus: quas illi quidem repudiantes historiam Susannæ de catalogo divinorum voluminum detraxerunt: nos autem & suscipimus, & opportunè contra ipsos proferimus.

Visus est S. Hieronymus Susannæ historiam in dubium revocare ob eamdem rationem, quæ Julium Africanum moverat, quòd in Hebræis codicibus deesset. Hinc Ruffinus invehitur in Hieronymum: Quis ergo, *inquit*, in ista eruditorum virorum copia ausus

ausus est instrumentum divinum, quod Apostoli Ecclesiis tradiderunt, & depositum Spiritus sancti compilare? An non est compilare, cùm quædam quidem immutantur, & error dicitur corrigi? Nam omnis illa historia de Susanna, quæ castitatis exemplum præbebat Ecclesiis Dei, ab isto abscissa est & abjecta, atque posthabita.

Sed respondet Hieronymus non aliud à se factum, quàm Hebræorum sententiam retulisse, ut ipse testatur Apol. 2. adversùs Ruffinum: Quod autem refero quid adversùs Susannæ historiam, & trium puerorum, & Belis draconisque fabulas, quæ in volumine Hebraico non habentur, Hebræi soleant dicere; qui me criminatur, stultum se sycophantem probat: non enim quid ipse sentirem, sed quid illi contra nos dicere soleant, explicavi.

Quod si aliud quiddam aliquando senserit Hieronymus textui Hebraico favens, illius hac in re sententiam Ecclesia secuta non est. Unde & Latina Ecclesia Hieronymi versionem tantùm post ducentos annos amplexa est, re diligentiùs expensa, & multis in locis ea versione correcta, usum & traditionem Patrum secuta.

CAPUT PRIMUM.

Daniel sub initium captivitatis, & unà cum eo Azarias, Ananias, & Misael electi sunt ut adstarent Regi.

1. ANNO tertio (a) regni Joakim regis Juda, venit Nabuchodonosor rex Babylonis in Jerusalem, & obsedit eam:

2. Et tradidit Dominus in manu ejus Joakim regem Juda, & partem vasorum domus Dei: & asportavit ea in terram Sennaar in domum dei sui, & vasa intulit in domum thesauri dei sui.

3. Et ait rex Asphenez præposito eunuchorum, ut introduceret de filiis Israel, & de semine regio, & tyrannorum,

4. Pueros (b), in quibus nulla esset macula, decoros forma, & eruditos omni sapientia, cautos scientia, & doctos disciplina, & qui possent stare in palatio regis, ut doceret eos litteras, & linguam Chaldæorum.

5. Et constituit eis rex annonam per singulos dies de cibis suis, & de vino unde bibebat ipse, ut enutriti tribus annis, posteà starent in conspectu regis.

6. Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda, Daniel, Ananias, Misael, & Azarias.

7. Et imposuit eis præpositus eunuchorum nomina; Danieli, Baltassar; Ananiæ, Sidrach; Misaeli, Misach; & Azariæ, Abdenago.

8. Proposuit (c) autem Daniel in corde suo, ne pollueretur de mensa regis, neque

CAP. I. 1. & 2. (a) Exeunte anno tertio Joachim inchoatum est regnum Nabuchodonosoris. Unde quæ gessit Nabuchodonosor anno primo, dicantur gesta anno tertio, vel anno quarto Joachim. Paravit expeditionem suam anno tertio, perfecit anno quarto, ex Josepho lib. 10. Antiq. Nabuchodonosor anno uno antequam rex esset, paravit expeditionem in Syriam & in Judæam, 2. Paralip. 36. Regem Juda abductum fuisse Babylonem legimus: sed ex lib. 4. Reg. cap. 24. Nabuchodonosorem mutasse consilium liquet. Hic *Joakim*, est ipse *Jechonias*, cujus fit mentio in genealogia Christi apud Matthæum: *Josias genuit Jechoniam & fratres ejus in transmigratione Babylonis*. Sed posterior Jechonias, de quo mox subditur, *Et post transmigrationem Babylonis Jechonias genuit Salathiel*, is fuit prioris filius, ut videtur Pererio lib. 1. in Danielem post Hieronymum; alioqui essent tantùm 41. non 42. generationes in genealogia Christi.

4. (b) Vox illa, *pueri*, apud Hebræos sæpè est conditionis nomen, non ætatis. Vix enim illi puerili ætate poterant esse omni sapientia eruditi. Nabuchodonosor voluit eos ut ministros haberet prudentes & eruditos, qui se coram variis de rebus disputare possent. *Litteras & linguam*, artem scribendi & loquendi.

8. (c) Vel quòd certis essent cæremoniis consecrati, vel quia pars aliqua erat immolatitia. Quod autem

neque de vino potus ejus: & rogavit eunuchorum præpositum ne contaminaretur.

9. Dedit autem Deus Danieli gratiam & misericordiam in conspectu principis eunuchorum.

10. Et ait princeps eunuchorum ad Danielem: Timeo ego dominum meum regem, qui constituit vobis cibum & potum: qui si viderit vultus vestros macilentiores præ cæteris adolescentibus coævis vestris, condemnabitis caput meum regi.

11. Et dixit Daniel ad Malasar, quem constituerat princeps eunuchorum super Danielem, Ananiam, Misaelem, & Azariam:

12. Tenta nos obsecro servos tuos diebus decem, & dentur nobis legumina ad vescendum & aqua ad bibendum:

13. Et contemplare vultus nostros, & vultus puerorum qui vescuntur cibo regio: & sicut videris, facies cum servis tuis.

14. Qui, audito sermone hujuscemodi, tentavit eos diebus decem.

15. Post dies autem decem, apparuerunt vultus eorum meliores & corpulentiores præ omnibus pueris, qui vescebantur cibo regio.

16. Porrò Malasar tollebat cibaria, & vinum potus eorum: dabatque eis legumina.

17. Pueris autem his dedit Deus scientiam & disciplinam, in omni libro & sapientia (d): Danieli autem intelligentiam omnium visionum & somniorum.

18. Completis itaque diebus, post quos dixerat rex ut introducerentur: introduxit eos præpositus eunuchorum in conspectu Nabuchodonosor.

19. Cùmque eis locutus fuisset rex, non sunt inventi tales de universis, ut Daniel, Ananias, Misael, & Azarias: & steterunt in conspectu regis.

20. Et omne verbum (e) sapientiæ & intellectus, quod sciscitatus est ab eis rex, invenit in eis decuplum, super cunctos ariolos & magos, qui erant in universo regno ejus.

21. * Fuit autem Daniel usque ad annum primum Cyri (f) regis. *Inf.6.28.

CAPUT II.

Nabuchodonosoris insomnium Chaldæi cùm non possent conjectari, propterea interimi jubentur; solus Daniel illud est interpretatus. Hinc honoratus fuit à Rege.

1. IN anno secundo (a) regni Nabuchodonosor, vidit Nabuchodonosor somnium, & conterritus est spiritus ejus, & somnium ejus fugit ab eo.

2. Præcepit autem rex, ut convocarentur arioli (b), & magi, & malefici, & Chaldæi, ut indicarent regi somnia sua: qui cùm venissent, steterunt coram rege.

3. Et dixit ad eos rex: Vidi somnium, & mente confusus ignoro quid viderim.

4. Responderuntque Chaldæi regi Syriacè (c): Rex in sempiternum vive: dic somnium servis tuis, & interpretationem ejus indicabimus.

5. Et respondens rex, ait Chaldæis: Sermo recessit (d) à me: nisi indicaveritis mihi somnium, & conjecturam ejus, peribitis vos, & domus vestræ publicabuntur.

6. Si autem somnium, & conjecturam ejus

Apost. 1. Cor. 8. ait, *Scimus quia nihil est idolum in mundo:* Etsi talis consecratio reipsâ nulla esset, æstimari tamen debebat ex opinione cùm gentium, quæ tali consecratione utebantur, tum Judæorum, ne scandalum paterentur, si Daniel & socii ejus eadem mensa cum gentibus uterentur, nec ciborum discrimen ullum haberent. Idem alii fecerunt; sed Daniel hujus consilii auctor fuit.

17. (d) Ita ut & legere & intelligere & scribere possent omnes characteres Chaldaica potissimùm lingua; imò & omnes artes liberales quæ cum grammatica intelligi possunt. *Visionum*; Visiones hoc loco dicuntur, quæ vigilantibus certa quadam ratione contingunt: cujusmodi fuit manus illa scribens in pariete visa Baltasari. *Somniorum*: facultas interpretandi somnia divinitùs missa, non fortuita & inania, quæ nulla observatione digna sunt.

20. (e) Quidquid difficile & arduum iis proponeretur à rege, multò aliis omnibus doctiores & acutiores in eo videbantur. Hieron. *Discunt ergo ea mente doctrinam Chaldæorum, qua & Moyses omnem sapientiam Ægyptiorum didicerat: non ut sequantur, sed ut judicent, atque convincant idololatras.*

21. (f) Fuit in honore apud reges Chaldæorum, ut toto captivitatis tempore Judæos auctoritate sua & vaticiniis juvaret. Ita Hieron. in cap. 6. Usque ad primum annum Cyri, qui Chaldæorum destruxit imperium, Daniel potens fuit in Chaldæa.

CAP. II.

1. (a) Videtur alius fuisse ab eo cujus fit mentio, cap. 1. quod ex hoc loco nonnulli interpretes colligunt. Alii censent annum secundum fuisse non regni, sed monarchiæ, multis devictis nationibus; vel anno secundo à morte patris, cùm solus regnare cœpit. Josephus scribit lib. 10. Antiq. cap. 1. id accidisse post secundum annum Ægyptiacæ vastitatis. Pererius & alii annum fuisse 23. regni opinantur. Sic anni Augusti quidam numerant ab eo tempore, quo imperare cœpit, ac dicitur imperasse 56. annos: alii ab Actiaca victoria, cùm solus imperavit; quo quidem modo 44. tantùm annos imperavit.

2. (b) Illi verbis, hi rebus agunt. *Chaldæi:* Hieron. *Puto significari Genethliacos. Malefici*, qui ex cadaveribus & extis animalium manes invocant, vel præstigiatores, qui incantationibus suis species rerum naturalium mutant.

4. (c) Lingua Chaldæa: id Daniel monet, quòd eorum verba usque ad v. 8. referat Chaldaicè.

5. (d) Rei quam somniavi oblitus sum, ita ut umbra tantùm illius remaneret. *Indicaveritis*; quòd si enim non poterant scire præteritum, qua ratione res futuras, quarum causæ erant indeterminatæ, scire potuissent?

ejus narraveritis, præmia, & dona, & honorem multum accipietis à me: somnium igitur, & interpretationem ejus indicate mihi.

7. Responderunt secundò, atque dixerunt: Rex somnium dicat servis suis, & interpretationem illius indicabimus.

8. Respondit rex, & ait: Certè novi quòd tempus redimitis (e), scientes quòd recesserit à me sermo.

9. Si ergo somnium non indicaveritis mihi, una est de vobis sententia (f), quòd interpretationem quoque fallacem & deceptione plenam composueritis, ut loquamini mihi donec tempus pertranseat. Somnium itaque dicite mihi, ut sciam quòd interpretationem quoque ejus veram loquamini.

10. Respondentes ergo Chaldæi coram rege, dixerunt: Non est homo super terram, qui sermonem tuum, rex, possit implere: sed neque regum quisquam magnus & potens verbum hujuscemodi sciscitatur ab omni ariolo, & mago, & Chaldæo.

11. Sermo enim, quem tu quæris, rex, gravis est: nec reperietur quisquam, qui indicet illum in conspectu regis: exceptis diis, quorum non est cum hominibus conversatio.

12. Quo audito, rex, in furore & in ira magna præcepit, ut perirent omnes sapientes Babylonis.

13. Et egressa sententia, sapientes interficiebantur: quærebanturque Daniel & socii ejus, ut perirent.

14. Tunc Daniel requisivit de lege atque sententia, ab Arioch principe militiæ regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis.

15. Et interrogavit eum, qui à rege potestatem acceperat, quàm ob causam tam crudelis sententia à facie regis esset egressa. Cùm ergo rem indicasset Arioch Danieli,

16. Daniel ingressus rogavit regem, ut tempus daret sibi ad solutionem indicandam regi.

17. Et ingressus est domum suam, Ananiæque & Misaeli & Azariæ sociis suis indicavit negotium:

18. Ut quærerent misericordiam à facie Dei cœli super sacramento isto, & non perirent Daniel & socii ejus cum cæteris sapientibus Babylonis.

19. Tunc Danieli mysterium per visionem nocte revelatum est: & benedixit Daniel Deum cœli,

20. Et locutus ait: Sit nomen Domini benedictum à sæculo & usque in sæculum: quia sapientia & fortitudo ejus sunt.

21. Et ipse mutat tempora, & ætates: transfert regna, atque constituit: dat sapientiam sapientibus, & scientiam intelligentibus disciplinam:

22. Ipse revelat profunda, & abscondita, & novit in tenebris constituta: & lux cum eo est *. * 1. Cor. 4. 5.

23. Tibi Deus patrum nostrorum confiteor, teque laudo: quia sapientiam & fortitudinem dedisti mihi: & nunc ostendisti mihi quæ rogavimus te, quia sermonem regis aperuisti nobis. 1. Io. 1. 6. Ioan. 1. 9. & 8. 12.

24. Post hæc Daniel ingressus ad Arioch, quem constituerat rex ut perderet sapientes Babylonis, sic ei locutus est: Sapientes Babylonis ne perdas: introduc me in conspectu regis, & solutionem regi narrabo.

25. Tunc Arioch festinus introduxit Danielem ad regem, & dixit ei: Inveni hominem de filiis transmigrationis Juda, qui solutionem regi annuntiet.

26. Respondit rex, & dixit Danieli, cujus nomen erat Baltassar: Putasne verè potes mihi indicare somnium, quod vidi, & interpretationem ejus?

27. Et respondens Daniel coram rege, ait: Mysterium, quod rex interrogat, sapientes, magi, arioli, & aruspices nequeunt indicare regi.

28. Sed est Deus in cœlo revelans mysteria, qui indicavit tibi, rex Nabuchodonosor, quæ ventura sunt in novissimis temporibus. Somnium tuum, & visiones capitis tui in cubili tuo hujuscemodi sunt:

29. Tu rex cogitare (g) cœpisti in strato tuo, quid esset futurum post hæc: & qui revelat mysteria, ostendit tibi quæ ventura sunt.

30. Mihi quoque non in sapientia, quæ est in me (h) plus quàm in cunctis viventibus, sacramentum hoc revelatum est: sed ut interpretatio regi manifesta fieret, & cogitationes mentis tuæ scires.

31. Tu rex videbas, & ecce quasi statua una grandis: statua illa magna, & statura

8. (e) Moras nectitis; tempus vitæ vestræ verbis producitis.

9. & 13. (f) Stat firma de vobis perdendis sententia. *Quærebanturque*, quòd vulgus eos propter excellentem doctrinam cum Magis confunderet.

29. (g) Greg. Homil. 1. in Ezech. *Qui ergo ipsam, ut ita dicam, radicem fortis pratulit, profecto ex præteritis probavit, quod vera essent quæ de futuris diceret.*

30. (h) Quòd studio, labore, aut magna ingenii vi hanc acquisiisset sapientiam, ut videbatur Regi. Negat sibi hoc mysterium humana sapientia, sed afflatu tantùm divino sibi patefactum; vult animum regis ad unius Dei cognitionem adducere; simul & interpretationi suæ ut divinæ, non ut humanæ auctoritatem conciliare.

tura sublimis stabat contra te, & intuitus ejus erat terribilis.

32. Hujus statuæ caput ex auro optimo erat, pectus autem & brachia de argento; porrò venter & femora ex ære:

33. Tibiæ autem ferreæ, pedum quædam pars erat ferrea (i), quædam autem fictilis.

34. Videbas ita, donec abscissus est lapis (k) de monte sine manibus: & percussit statuam in pedibus ejus ferreis & fictilibus, & comminuit eos.

35. Tunc contrita sunt pariter ferrum, testa, æs, argentum, & aurum, & redacta quasi in favillam æstivæ areæ, quæ rapta sunt vento: nullusque locus inventus est eis: lapis autem, qui percusserat statuam, factus est mons magnus, & implevit universam terram:

36. Hoc est somnium: Interpretationem quoque ejus dicemus coram te, rex.

37. Tu rex regum es: & Deus cœli, regnum, & fortitudinem, & imperium, & gloriam dedit tibi:

38. Et omnia in quibus habitant filii hominum, & bestiæ agri: volucres quoque cœli dedit in manu tua, & sub ditione tua universa constituit: tu es ergo caput aureum (l).

39. Et post te consurget regnum aliud minus (m) te argenteum: & regnum tertium aliud æreum, quod imperabit universæ terræ.

40. Et regnum quartum (n) erit velut ferrum: quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet & conteret omnia hæc.

41. Porrò quia vidisti pedum & digitorum partem testæ figuli, & partem ferream: regnum divisum (o) erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundùm quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto.

42. Et digitos pedum ex parte ferreos, & ex parte fictiles: ex parte regnum erit solidum, & ex parte contritum.

43. Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur (p) quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest testæ.

44. In diebus (q) autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet universa regna hæc: & ipsum stabit in æternum.

45. Secundùm quod vidisti, quòd de monte abscissus est lapis sine manibus (r), & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum, Deus magnus ostendit regi, quæ ventura sunt posteà; & verum est somnium, & fidelis interpretatio ejus.

46. Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, & Danielem adoravit (s), & hostias & incensum præcepit ut sacrificarent ei.

47. Loquens ergo rex, ait Danieli: Verè Deus vester Deus deorum est, & Dominus regum, & revelans mysteria: quoniam tu potuisti aperire hoc sacramentum.

48. Tunc rex Danielem in sublime extulit, & munera multa & magna dedit ei: & constituit eum principem super omnes provincias Babylonis, & præfectum magistratuum super cunctos sapientes Babylonis.

49. Da-

33. (i) Pedes erant conflati ex ferro unà cum terra mixto, uti v. 43. exponitur.

34. (k) Christus scilicet, qui confregit regna idolorum: itaque regnum illud est Ecclesia catholica, quæ universam replevit terram.

38. (l) Non tam Regi, quàm imperii magnificentiæ & splendori id nominis tribuit: deinde regnum Nabuchodonosoris caput vocat, quia primum erat, & illius successores designat.

39. (m) Regnum Medorum & Persarum, quod coaluerat in unum, ut brachia cum pectore. Hoc Persarum regnum argenteum dicitur, quòd tamdiu non duraverit, quam primum Assyriorum & Chaldæorum, atque à primo multùm degenerarit, ut tertium à secundo; unde & cum ventre hoc comparatur: æreum est quòd alia regna vi armorum contriverit. *Ærrum*; Macedonum imperium, *quod imperabit universæ terræ*. Idque fuit amplissimum. *Est*, inquit Hieron. *æs clarissimum & sonantissimum, edit sonum magnum & clarum*.

40. (n) Romanorum, quòd omnia æres regna perdomuit; aut fortè de Alexandri successoribus hoc regnum in partes divisum intelligi potest. In textu Chald. *Et regnum quartum erit forte sicut ferrum*: quod Imperio Romano apte convenit.

41. & 42. (o) Cùm ob factiones, tum etiam ob subditorum rebelliones, qui proprios sibi reges constituent. Quæ divisio orietur à *plantario ferri*, è radice pedis ferrei, ex ipso robore pedum, ex nimis opibus. *Ex parte regnum erit solidum*, quando aristocraticè regebatur. *Ex parte contritum*, fragile & discors ob bella civilia.

43. (p) Junctis inter dissidentes connubiis: *Sed non adhærebunt sibi*: fortior erit ambitio, quàm cognatio & affinitas. Quæ etiam de regno Seleucidarum & Ptolemæorum ab aliis intelliguntur ob inutiles affinitates & tyrannidem principum.

44. (q) Post evolutas regnorum ætatas, stante adhuc Romanorum imperio: *Suscitabit Deus cæli regnum*, Christi & Ecclesiæ; per fidem in terra constitutum ad cœlum usque perveniet. *In diebus regnorum*; de regnis, non de regibus hactenùs locutus fuerat. *Quod in æternum non dissipabitur*, neque in aliam gentem transferetur, ut alia regna. *Comminuet*; per humilitatem primi adventus, & terrorem secundi; ille ad hominum salutem, hic ad gloriam & majestatem Christi; ille ad misericordiam & gratiam, hic ad justitiam & ultionem pertinet. Divina providentia ita disponente, illa regna mutata sunt, ut venturo Christo via muniretur.

45. (r) Conceptus è virgine Christus idololatriam contrivit; sola Dei non hominum potentia regnum illud est constitutum, in ipsis initiis parvum. Fatentur Hebræi, Christum esse hunc lapidem nondum abscissum, sed abscindendum putant.

46. (s) Veneratus corporis inclinatione: *Ut sacrificarent ei*, ut munera & odores afferrent; aut si præcepit verum sacrificium, scriptum non est ita factum fuisse. Imò Danielem id prohibuisse hinc colligitur, quòd inducat regem sic loquentem; *Vere Deus vester Deus deo-*

49. Daniel autem postulavit à rege; & constituit super opera provinciæ Babylonis, Sidrach, Misach, & Abdenago : Ipse autem Daniel (t) erat in foribus regis.

CAPUT III.

Nabuchodonosor statuam erigit auream, quam jubet eo coli honore, qui uni Deo debetur : id facere recusant Ananias, Azarias, & Misael; propterea conjiciuntur in fornacem ardentem, ubi Dei laudes celebrant, & Canticum canunt: illæsi educuntur.

1. NAbuchodonosor rex fecit (a) statuam auream, altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex, & statuit eam in campo Dura provinciæ Babylonis.

2. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus, & judices, duces, & tyrannos, & præfectos, omnesque principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchonosor rex.

3. Tunc congregati sunt satrapæ, magistratus, & judices, duces, & tyranni, & optimates qui erant in potestatibus constituti, & universi principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonsor rex : stabant autem in conspectu statuæ, quam posuerat Nabuchodonosor rex:

4. Et præco clamabat valenter : Vobis dicitur populis, tribubus, & linguis:

5. In hora, qua audieritis sonitum tubæ, & fistulæ, & citharæ, sambucæ (b), & psalterii, & symphoniæ, & universi generis musicorum, cadentes adorate statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex.

6. Si quis autem non prostratus adoraverit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis.

7. Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonitum tubæ, fistulæ, & citharæ, sambucæ, & psalterii, & symphoniæ, & omnis generis musicorum: cadentes omnes populi, tribus, & linguæ, adoraverunt statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex.

8. Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldæi accusaverunt Judæos:

9. Dixeruntque Nabuchodonosor regi : Rex in æternum vive:

10. Tu rex posuisti decretum, ut omnis homo, qui audierit sonitum tubæ, fistulæ, & citharæ, sambucæ, & psalterii, & symphoniæ, & universi generis musicorum, prosternat se, & adoret statuam auream:

11. Si quis autem non procidens adoraverit, mittatur in fornacem ignis ardentis.

12. Sunt ergo viri (c) Judæi, quos constituisti super opera regionis Babylonis, Sidrach, Misach, & Abdenago : viri isti contempserunt, rex, decretum tuum : deos tuos non colunt, & statuam auream, quam erexisti, non adorant.

13. Tunc Nabuchodonosor in furore & in ira præcepit, ut adducerentur Sidrach, Misach, & Abdenago: qui confestim adducti sunt in conspectu regis.

14. Pronuntiansque Nabuchodonosor rex, ait eis: Verène Sidrach, Misach, & Abdenago, deos meos non colitis, & statuam auream, quam constitui, non adoratis?

15. Nunc ergo si estis parati (d), quacumque hora audieritis sonitum tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ, & psalterii, & symphoniæ, omnisque generis musicorum, prosternite vos, & adorate statuam quam feci: quòd si non adoraveritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardentis: & quis est Deus, qui eripiet vos de manu mea?

16. Respondentes Sidrach, Misach, & Abdenago, dixerunt regi Nabuchodonosor : Non oportet nos de hac re respondere (e) tibi.

17. Ecce

rum est, & Dominus regum; nec Danielem, sed Danielis Deum adoravit.

49. (t) Erat regi familiaris.

CAP. III. 1. (a) Multis post annis; utrùm ea fuerit statua Regis, an dei Chaldæorum; dubium est. Accusatores trium puerorum videntur innuere statuam dei Chaldæorum fuisse, cùm ajunt, *Deos tuos non colunt, & statuam quam erexisti, non adorant*: neque enim dicunt, *Te non colunt.* Sic Nabuchodonosor ad pueros; *Verène deos meos non colitis & statuam?* Hæc tamen distinguit Hieron. Cùm respondent pueri, *Deos tuos non colimus*: nec deos tuos colimus, nec statuam tuam, in qua adorari voluisti, adoramus. Fortè erecta est statua suadentibus Chaldæorum sacerdotibus, ut objecto crimine Danielem & socios perderent. *Aurea* dicitur, non quòd omni ex parte aurum esset, sed inducta auro fuit, & lignea. Statuam ingentem in somnis viderat ex variis metallis conflatam, aliam jussit erigi auream, fortè ut prædictiones de monarchiis eluderet, & omnibus persuaderet, fore ut Chaldæorum regnum sic perstaret, ut numquam everteretur; vel ut stuporem videntibus crearet. Hieron. *Velox oblivio veritatis, ut qui dudum servum dei quasi Deum adoraverat, nunc statuam sibi fieri jubeat, ut ipse adoretur in statua.*

5. (b) Chald. *Sabbeca*, סבכא, Græc. σαμβύκην, Lat. *Sambyx*; genus erat instrumenti musici, leviori carminum generi adhiberi solitum; unde illud adagium, *Sambucam aptare cothurno*, i. e. levia gravibus admiscere: tetrachordum erat, acuti & arguti soni.

12. (c) Vulgò *pueri* dicuntur habita ratione ætatis, qua illi abducti sunt Babylonem; aut Scripturæ consuetudine; sed cur Danielis nulla fit mentio? An fortè longius aberat?

15. (d) Si addas, *Vivetis*, oratio quæ nunc est vacua ob aposiopesim, plena erit.

16. (e) In re facili & certa non opus est deliberatione : nam rex videbatur spatium illis ad respondendum dare.

17. Ecce enim Deus noster, quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardentis, & de manibus tuis, ò rex, liberare.

18. Quòd si noluerit (f), notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, & statuam auream, quam erexisti, non adoramus.

19. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore: & aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach, Misach, & Abdenago: & præcepit ut succenderetur fornax septuplum quàm succendi consueverat.

20. Et viris fortissimis de exercitu suo jussit, ut ligatis pedibus Sidrach, Misach, & Abdenago, mitterent eos in fornacem ignis ardentis.

21. Et confestim viri illi vincti, cum braccis suis, & tiaris, & calceamentis, & vestibus, missi sunt in medium fornacis ignis ardentis,

22. Nam jussio regis urgebat: fornax autem succensa erat nimis. Porrò viros illos, qui miserant Sidrach, Misach, & Abdenago, interfecit flamma (g) ignis.

23. Viri autem hi tres, id est, Sidrach, Misach, & Abdenago, ceciderunt in medio camino ignis ardentis, colligati.

Quæ sequuntur, in Hebræis voluminibus non reperi.

24. Et ambulabant (h) in medio flammæ laudantes Deum, & benedicentes Domino.

25. Stans autem Azarias oravit sic, aperiensque os suum in medio ignis, ait:

26. Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum, & laudabile & gloriosum nomen tuum in sæcula:

27. Quia justus es in omnibus quæ fecisti nobis, & universa opera tua vera, & viæ tuæ rectæ, & omnia judicia tua vera.

28. Judicia enim vera fecisti, juxta omnia quæ induxisti super nos, & super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem: quia in veritate, & in judicio induxisti omnia hæc propter peccata nostra.

29. Peccavimus (i) enim, & iniquè egimus recedentes à te: & deliquimus in omnibus:

30. Et præcepta tua non audivimus, nec observavimus, nec fecimus sicut præceperas nobis, ut benè nobis esset.

31. Omnia ergo, quæ induxisti super nos, & universa, quæ fecisti nobis, in vero judicio fecisti:

32. Et tradidisti nos in manibus inimicorum nostrorum iniquorum, & pessimorum, prævaricatorumque, & regi injusto & pessimo ultrà omnem terram.

33. Et nunc non possumus aperire os: confusio & opprobrium facti sumus servis tuis, & his qui colunt te.

34. Ne, quæsumus, tradas nos in perpetuum propter nomen tuum, & ne dissipes testamentum tuum:

35. Neque auferas misericordiam tuam à nobis, propter Abraham dilectum tuum, & Isaac servum tuum, & Israel sanctum tuum:

36. Quibus locutus es pollicens quòd multiplicares semen eorum sicut stellas cœli, & sicut arenam quæ est in littore maris:

37. Quia Domine imminuti sumus plus quàm omnes gentes, sumusque humiles in universa terra hodie propter peccata nostra.

38. Et non est in tempore hoc princeps, & dux, & propheta (k), neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te,

39. Ut possimus invenire misericordiam tuam: sed in animo contrito, & spiritu humilitatis suscipiamur.

40. Sicut in holocausto arietum, & taurorum, & sicut in millibus agnorum pinguium: sic fiat sacrificium (l) nostrum in conspectu tuo hodie, ut placeat tibi: quoniam non est confusio confidentibus in te.

41. Et nunc sequimur te in toto corde, & timemus te, & quærimus faciem tuam.

42. Ne confundas nos: sed fac nobiscum juxta mansuetudinem tuam, & secundùm multitudinem misericordiæ tuæ.

43. Et erue nos in mirabilibus tuis, & da gloriam nomini tuo Domine:

44. Et

18. (f) Non dicunt: Eripiet nos, sed *Potest eripere nos de camino ignis*: nec certam habent hæreticorum persuasionem, qua statuant se impetraturos quidquid a Deo expectant.

22. (g) Quod non pugnat cum v. 46. *Et non cessabant qui miserant eos, ministri regis succendere fornacem*: præterquàm enim hæc in Hebræo desiderantur, atque ex editione Theodotionis videntur huc translata, id priùs refertur breviter per hysterosim, ac posteà plenius narratur, & quomodo factum sit, explicatur.

24. (h) Hieron. *Grande miraculum! ardent vincula quibus ligati sunt, & vinctorum corpora timens flamma non tangit. Laudantes Deum*: Hinc admodùm est probabile, carmen illud quod sequitur à Daniele Hebraice scriptum esse, sed negligentia Hebræorum intercidisse.

29. (i) Chrysost. *Operantur ut justi, loquuntur ut peccatores.*

38. (k) Nempè in Judæa jam à Chaldæis vastata: Daniel verò forsan longius aberat, neque illi, aut Ezechieli liberum erat prophetarum obire munera, monere publicè, erudire, corripere.

40. (l) Sacrificium hoc laudis & martyrii. Sic Deus in persona trium puerorum adumbrabat cultum spiritalem novæ legis.

44. Et confundantur omnes, qui ostendunt servis tuis mala, confundantur in omni potentia tua, & robur eorum conteratur:

45. Et sciant quia tu es Dominus Deus solus, & gloriosus super orbem terrarum.

46. Et non cessabant qui miserant eos ministri regis succendere fornacem, naphtha, & stuppa, & pice, & malleolis (m),

47. Et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novem:

48. Et erupit, & incendit quos reperit juxta fornacem de Chaldæis.

49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & sociis ejus, in fornacem: & excussit flammam ignis de fornace,

50. Et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem, & non tetigit eos omninò ignis, neque contristavit, nec quidquam molestiæ intulit.

51. Tunc hi tres quasi ex uno ore laudabant, & glorificabant, & benedicebant Deum in fornace, dicentes:

52. Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum: & laudabilis, & gloriosus, & superexaltatus in sæcula, & benedictum nomen gloriæ tuæ sanctum: & laudabile, & superexaltatum in omnibus sæculis.

53. Benedictus es in templo sancto gloriæ tuæ: & superlaudabilis, & supergloriosus in sæcula.

54. Benedictus es in throno regni tui: & superlaudabilis, & superexaltatus in sæcula.

55. Benedictus es, qui intueris abyssos, & sedes super Cherubim: & laudabilis, & superexaltatus in sæcula.

56. Benedictus es in firmamento cœli: & laudabilis, & gloriosus in sæcula.

57. Benedicite omnia opera Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

58. Benedicite Angeli Domini Domino: laudate, & superexaltate eum in sæcula.

*Ps. 148. 4. 59. * Benedicite cœli Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

60. Benedicite aquæ (n) omnes, quæ super cœlos sunt, Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

61. Benedicite omnes virtutes Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

62. Benedicite sol & luna Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

63. Benedicite stellæ cœli Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

64. Benedicite omnis imber & ros Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

65. Benedicite omnes spiritus (o) Dei Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

66. Benedicite ignis & æstus Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

67. Benedicite frigus & æstus Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

68. Benedicite rores & pruina Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

69. Benedicite gelu & frigus Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

70. Benedicite glacies & nives Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

71. Benedicite noctes & dies Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

72. Benedicite lux & tenebræ Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

73. Benedicite fulgura & nubes Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

74. Benedicat terra Dominum: laudet & superexaltet eum in sæcula.

75. Benedicite montes & colles Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

76. Benedicite universa germinantia in terra Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

77. Benedicite fontes Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

78. Benedicite maria & flumina Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

79. Benedicite cete, & omnia quæ moventur in aquis, Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

80. Benedicite omnes volucres cœli Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

81. Benedicite omnes bestiæ & pecora Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

82. Benedicite filii hominum Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

83. Benedicat Israel Dominum: laudet & superexaltet eum in sæcula.

84. Be-

46. (m) Aut vitis sarmenta erant, aut manipuli spartei pice obliti: *Naphtha*, est flos bituminis, ex Plinio l. 2. cap. 105.

60. (n) Pererius cœli nomine hunc aera, per aquas nubes in excelso aere generatas vult intelligi: nam *cœlum* pro *aere* in Scriptura passim accipitur; vox Hebræa caret singulari.

65. (o) Venti vehementes; nam immediatè præcedit: *Benedicite omnis imber & ros Domino*; invitant omnes creaturas ad laudandum Deum ob suam pulchritudinem

84. Benedicite sacerdotes Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

85. Benedicite servi Domini Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

86. Benedicite spiritus & animæ (p) justorum Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

87. Benedicite sancti & humiles corde Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

88. Benedicite Anania, Azaria, Misael Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.

Quia eruit nos de inferno, & salvos fecit de manu mortis, & liberavit nos de medio ardentis flammæ, & de medio ignis eruit nos.

89. Confitemini Domino, quoniam bonus: quoniam in sæculum misericordia ejus.

90. Benedicite omnes religiosi Domino Deo deorum: laudate & confitemini ei, quia in omnia sæcula misericordia ejus.

Hucusque in Hebræo non habetur: & quæ posuimus, de Theodotionis editione translata sunt.

91. Tunc Nabuchodonosor rex obstupuit, & surrexit properè, & ait optimatibus suis: Nonne tres viros misimus in medium ignis compeditos? Qui respondentes regi, dixerunt: Verè rex.

92. Respondit, & ait: Ecce ego video quatuor viros solutos, & ambulantes in medio ignis, & nihil corruptionis in eis est, & species quarti similis filio Dei.

93. Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis ardentis, & ait: Sidrach, Misach, & Abdenago, servi Dei excelsi, egredimini, & venite. Statimque egressi sunt Sidrach, Misach, & Abdenago de medio ignis.

94. Et congregati satrapæ, & magistratus, & judices, & potentes regis contemplabantur viros illos, quoniam nihil potestatis habuisset ignis in corporibus eorum, & capillus capitis eorum non esset adustus, & sarabala eorum non fuissent immutata, & odor ignis non transisset per eos.

95. Et erumpens Nabuchodonosor, ait: Benedictus Deus eorum, Sidrach videlicet, Misach, & Abdenago, qui misit Angelum suum, & eruit servos suos, qui crediderunt in eum: & verbum regis immutaverunt (q), & tradiderunt corpora sua ne servirent, & ne adorarent omnem deum, excepto Deo suo.

96. A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus, & lingua, quæcumque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misach, & Abdenago, dispereat, & domus ejus vastetur: neque enim est alius Deus, qui possit ita salvare.

97. Tunc rex promovit Sidrach, Misach, & Abdenago, in provincia Babylonis.

98. NABUCHODONOSOR REX, omnibus populis (r), gentibus, & linguis, qui habitant in universa terra, pax vobis multiplicetur.

99. Signa & mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi prædicare.

100. Signa ejus, quia magna sunt; & mirabilia ejus, quia fortia: & regnum ejus regnum sempiternum, & * potestas ejus in generationem & generationem. * *Inf.* 4. 31. & 7. 14.

CAPUT IV.

Nabuchodonosor narrat somnium de arbore succisa ab Angelis, quod somnium solus Daniel interpretatur de ejus ejectione è regno, & mutatione in bestiam.

1. EGo Nabuchodonosor quietus eram in domo mea, & florens in palatio meo:

2. Somnium vidi, quod perterruit me: & cogitationes meæ in strato meo, & visiones capitis mei conturbaverunt me.

3. Et per me propositum est decretum ut introducerentur in conspectu meo cuncti sapientes Babylonis, & ut solutionem somnii indicarent mihi.

4. Tunc ingrediebantur arioli, magi, Chaldæi, & aruspices, & somnium narravi in conspectu eorum: & solutionem ejus non indicaverunt mihi:

5. Donec collega (a) ingressus est in conspectu meo Daniel, cui nomen Baltassar secundùm nomen dei mei, qui habet spiritum

& utilitatem; estque velut poetica ethopœja ad affectus excitandos. Hieron. *Omnis creatura non voce, sed opere laudat Dominum, quia ex creaturis consequenter Creator intelligitur, & in singulis operibus Dei magnificentia demonstratur.*

86. 92. & 94. (p) Quæ in sinu Abrahæ sunt. *Filiæ*, Angeli, ut vertunt 70. Interpretes. *Sarabala*, Chald. *Sarbalim*, סרבלים, sunt chlamydes, pallia, aut femoralia.

95. (q) Contra impium regis imperium fortiter egerunt. Vatab.

98. (r) Est titulus epistolæ, quæ capite proximo refertur: unde hæc verba ad caput quartum videntur pertinere. Quare Nabuchodonosor duo posuit decreta; unum propter miraculum in fornace factum, cujus verba propheta non recitat; alterum propter interpretationem somnii, de quo capite sequenti.

5. (a) Quòd cum fecisset participem administrationis

rum Deorum sanctorum in semetipso: & somnium coram ipso locutus sum.

6. Baltassar princeps ariolorum (b), quoniam ego scio quòd spiritum sanctorum deorum habeas in te, & omne sacramentum non est impossibile tibi: visiones somniorum meorum, quas vidi, & solutionem earum narra.

7. Visio capitis mei in cubili meo: Videbam (c), & ecce arbor in medio terræ, & altitudo ejus nimia.

8. Magna arbor, & fortis: & proceritas ejus contingens cœlum: aspectus illius erat usque ad terminos universæ terræ.

9. Folia ejus pulcherrima, & fructus ejus nimius: & esca universorum in ea, subter eam habitabant animalia & bestiæ: & in ramis ejus conversabantur volucres cœli: & ex ea vescebatur omnis caro.

10. Videbam in visione capitis mei super stratum meum, & ecce vigil (d) & sanctus de cœlo descendit.

11. Clamavit fortiter, & sic ait: Succidite arborem (e), & præcidite ramos ejus: excutite folia ejus, & dispergite fructus ejus: fugiant bestiæ quæ subter eam sunt, & volucres de ramis ejus.

12. Verumtamen germen (f) radicum ejus in terra sinite, & alligetur vinculo ferreo & æreo, in herbis quæ foris sunt, & rore cœli tingatur, & cum feris pars ejus in herba terræ.

13. Cor ejus ab humano commutetur, & cor feræ detur (g) ei: & septem tempora mutentur super eum.

14. In sententia (h) vigilum decretum est, & sermo sanctorum, & petitio: donec cognoscant viventes, quoniam dominatur Excelsus in regno hominum; & cuicumque voluerit, dabit illud, & humillimum hominem constituet super eum.

15. Hoc somnium vidi ego Nabuchodonosor rex: tu ergo Baltassar interpretationem narra festinus: quia omnes sapientes regni mei non queunt solutionem edicere mihi: tu autem potes, quia spiritus Deorum sanctorum in te est.

16. Tunc Daniel, cujus nomen Baltassar, cœpit intra semetipsum tacitus cogitare quasi una hora: & cogitationes ejus conturbabant eum. Respondens autem rex ait: Baltassar, somnium & interpretatio ejus non conturbent te. Respondit Baltassar, & dixit: Domine mi, somnium his qui te oderunt, & interpretatio ejus hostibus tuis sit.

17. Arborem quam vidisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cœlum, & aspectus illius in omnem terram.

18. Et rami ejus pulcherrimi, & fructus ejus nimius, & esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiæ agri, & in ramis ejus commorantes aves cœli:

19. Tu es rex, qui magnificatus es, & invaluisti: & magnitudo tua crevit, & pervenit usque ad cœlum, & potestas tua in terminos universæ terræ.

20. Quòd autem vidit rex vigilem & sanctum descendere de cœlo, & dicere: Succidite arborem, & dissipate illam, attamen germen radicum ejus in terra dimittite, & vinciatur ferro & ære in herbis foris, & rore cœli conspergatur, & cum feris sit pabulum ejus: donec septem tempora mutentur super eum:

21. Hæc est interpretatio sententiæ Altissimi, quæ pervenit super dominum meum regem:

22. Ejicient te ab hominibus, & cum bestiis (i) ferisque erit habitatio tua, & * fœnum ut bos comedes, & rore cœli infunderis: septem quoque tempora mutabuntur super te, donec scias quòd dominetur Excelsus super regnum hominum, & cuicumque voluerit, det illud. * Inf. 5. 21

23. Quòd autem præcepit ut relinqueretur germen radicum ejus, id est, arboris: regnum tuum tibi manebit, postquam cognoveris potestatem esse cœlestem.

24. Quam ob rem rex consilium meum placeat tibi, * & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum: forsitan ignoscet delictis tuis. * Eccli. 3. 33.

25. Om-

regni: *Secundùm nomen Dei mei. Beli*; unde nomen ei indiderat *Baltassaris*. Hieron. *Nec mirum si erret Nabuchodonosor, & quidquid super se cernit, non Deum, sed Deos arbitretur*. Quamquam id proprium est linguæ Hebraicæ & Chaldaicæ, ut nomen Dei in plurali numero proferatur.

6. (b) Loquitur ut idololatra; vel quia super sapientes eum constituerat, ac nomen arioli, ut magi in bonam partem accipit. *Spiritum Sanctorum deorum*, i. e. Spiritum Sanctum, quòd ex Daniele didicerat.

7. 8. & 9. (c) Hæc hyperbolicè dicuntur. *Folia*, ornatum & pompam regiam. *Fructus*, tributa, quæ undique afferebantur.

10. (d) Angelus qui caret corpore: Hieron. *Significat Angelos, quod semper vigilent, & ad Dei imperium sint parati*.

11. (e) Regem è throno dejicite, & ejus principes, ut ramos, *præcidite*.

12. (f) Stirpem ei relinquite: *Et alligetur vinculo ferreo*, Nabuchodonosor: *In herbis*, in pratis: tamquam insanus & furibundus vinculis constringitur, quibus solutus per deserta loca more ferarum vagabatur.

13. (g) Usu rationis privetur; fiat insanus, & similis bestiis.

14. (h) Ab Angelis juxta mandatum divinum. *Et sermo sanctorum*; petitio hæc est petitio sanctorum Angelorum.

22. (i) Inter bestias ages, ferarum more vives. Quod ait v. 33. *Et figura mea reversa est*, quæ recesserat per tantam unguium & capillorum deformitatem: videtur etiam quasi lycantropia quadam laborasse.

25. Omnia hæc venerunt super Nabuchodonosor regem.

26. Post finem mensium duodecim, in aula (k) Babylonis deambulabat.

27. Respónditque rex, & ait: Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei?

28. Cùmque sermo adhuc esset in ore regis, vox de cœlo ruit: Tibi dicitur Nabuchodonosor rex: Regnum tuum transibit à te,

29. Et ab hominibus ejicient te, & cum bestiis & feris erit habitatio tua: fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias quòd dominetur Excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit, det illud.

30. Eadem hora sermo completus (l) est super Nabuchodonosor, & ex hominibus abjectus est, & fœnum ut bos comedit, & rore cœli corpus ejus infectum est: donec capilli ejus in similitudinem aquilarum crescerent, & ungues ejus quasi avium.

31. Igitur post finem dierum, ego Nabuchodonosor oculos meos ad cœlum levavi, & sensus meus redditus est mihi: & Altissimo benedixi, & viventem in sempiternum laudavi, & glorificavi: * quia potestas ejus potestas sempiterna, & regnum ejus in generationem & generationem.

* Sup. 3. 100.

32. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati sunt: juxta voluntatem enim suam facit tam in virtutibus cœli quàm in habitatoribus terræ: & non est qui resistat manui ejus, & dicat ei: Quare fecisti?

33. In ipso tempore sensus (m) meus reversus est ad me, & ad honorem regni mei decorémque perveni: & figura mea reversa est ad me: & optimates mei, & magistratus mei requisierunt me, & in regno meo restitutus sum: & magnificentia amplior addita est mihi.

34. Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo, & magnifico, & glorifico regem cœli: quia omnia opera ejus vera, & viæ ejus judicia, & gradientes in superbia potest humiliare.

CAPUT V.

Baltassar dum vasa templi profanat, & temulentus laudat idola sua, videt digitos in pariete scribentes. Hanc scripturam solus Daniel legere potuit & interpretari.

1. Baltassar rex fecit grande convivium optimatibus suis mille: & unusquisque secundùm suam bibebat (a) ætatem.

2. Præcepit ergo jam temulentus, ut afferentur vasa aurea & argentea, quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod fuit in Jerusalem, ut biberent in eis rex & optimates ejus, uxorésque ejus & concubinæ.

3. Tunc allata sunt vasa aurea, & argentea, quæ asportaverat de templo, quod fuerat in Jerusalem: & biberunt in eis rex & optimates ejus, uxores & concubinæ illius.

4. Bibebant vinum, & laudabant deos suos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneósque & lapideos.

5. In eadem hora apparuerunt digiti, quasi manus hominis scribentis contra candelabrum in superficie parietis aulæ regiæ: & rex aspiciebat articulos manus scribentis.

6. Tunc

26. & 27. (k) Unde prospectus patebat in totam urbem. *Ædificavi*, triplici muro cinxi, regiam, templum construxi.

30. (l) Hieronymus negat eum reipsa in bestiam mutatum; cùm id Scriptura non dicat, & v. 31. rex subjiciat sibi sensum redditum, facilè intelligimus eum non humanam formam, sed sensum mutasse: deinde ait Daniel corpus ejus infectum esse rore cœli, donec capilli in similitudinem aquilarum crescerent, & ungues ejus quasi avium; neque de aliis corporis partibus alicrit quod mutatæ fuerint præter capillos & ungues, qui nisi resecentur, facilè crescunt: verisimile est eum bestiarum more nudum fuisse. Quod ait v. 33. *Et figura mea reversa est ad me*, id de pulchritudine corporis non de figura ipsa commodè intelligitur. Itaque ut videtur S. Thomæ l. 2. de regimine principum, opinione sua, & imaginatione in bestiam mutatus est. Ferinum temperamentum datum est illi, & privatus membrorum humanorum officio, adeò ut curvato corpore incederet, rationis usu orbatus, pedibus & manibus reptans, fugiens congressum hominum.

33. (m) Hieron. *Quando dicit sensum sibi redditum, ostendit non formam se amisisse, sed mentem*. De tempore quo sensu, & regno privatus est, an septem mensibus, an septem annis, variæ sunt interpretum sententiæ: communior ea est sententia, per septem annos extra hominum consortium vixisse instar feræ.

CAP. V. 1. (a) Hebr. *Et coram mille vinum bibebat*; Baltassar ipse, seu is fuerit *Evilmerodach*, seu frater ejus minor natu, aut filius ejus, quod probabilius videtur; ac fortè in mensa eadem, aut separata coram optimatibus bibebat, & unusquisque poculum priùs, aut posteriùs sumebat pro ratione ætatis; priùs seniores, postea juniores. Rex munitione urbis, & recondito in plures annos commeatu securus, luxu diffluens & deliciis, in ipsa urbis obsidione intemperanter vivebat, atque huic convivio mille principes interfuerunt. Videtur Pererio & aliis hoc caput præter ordinem historiæ positum: nam septimo & octavo cap. narrantur quæ primo & tertio anno Regis Baltassaris gesta sunt; in quinto autem capite quæ ultimo & decimo septimo Baltassaris anno contigerunt, nempe ut Daniel omnem simul texeret historiam, quæ ad Reges Chaldæorum pertinet: cùm septimum & octavum capita unius Danielis visiones complectantur. Variis autem nominibus *Baltassar* designatur. Nam Jerem. 50. *Merodach* appellatur; Herodotus hunc Labynitum vocat l. 1. Berosus & Alexander Polyhistor apud Josephum l. 10. Antiq. hunc vocant *Nabonidum*. Idque sæpè evenit, ut iidem reges variis figurentur nominibus, non solùm apud sacros Auctores, sed etiam apud profanos. Hujus convivii meminit Xenophon l. 7. Cyropædiæ: Isaiæ cap. 21. idem prædictum.

6. Tunc facies regis commutata est, & cogitationes ejus conturbabant eum: & compages (b) renum ejus solvebantur, & genua ejus ad se invicem collidebantur.

7. Exclamavit itaque rex fortiter, ut introducerent magos, Chaldæos, & aruspices. Et proloquens rex ait sapientibus Babylonis: Quicumque legerit scripturam hanc, & interpretationem ejus manifestam mihi fecerit, purpura vestietur, & torquem auream habebit in collo, & tertius in regno meo erit.

8. Tunc ingressi omnes sapientes regis non potuerunt nec scripturam legere, nec interpretationem indicare regi.

9. Unde rex Baltassar satis conturbatus est, & vultus illius immutatus est: sed & optimates ejus turbabantur.

10. Regina (c) autem, pro re quæ acciderat regi, & optimatibus ejus, domum convivii ingressa est; & proloquens ait: Rex in æternum vive: non te conturbent cogitationes tuæ, neque facies tua immutetur.

11. Est vir in regno tuo, qui spiritum deorum sanctorum habet in se: & in diebus patris tui scientia & sapientia inventæ sunt in eo: nam & rex Nabuchodonosor pater (d) tuus, principem magorum, incantatorum, Chaldæorum, & aruspicum constituit eum, pater, inquam, tuus, ò rex:

12. Quia spiritus amplior, & prudentia, intelligentiaque & interpretatio somniorum, & ostensio secretorum, ac solutio ligatorum inventæ sunt in eo, hoc est in Daniele: cui rex posuit nomen Baltassar: nunc itaque Daniel vocetur, & interpretationem narrabit.

13. Igitur introductus est Daniel coram rege. Ad quem præfatus rex ait: Tu es Daniel de filiis captivitatis Judæ, quem adduxit pater meus rex de Judæa?

14. Audivi de te, quoniam spiritum deorum habeas: & scientia, intelligentiaque ac sapientia ampliores inventæ sunt in te.

15. Et nunc introgressi sunt in conspectu meo sapientes magi, ut scripturam hanc legerent, & interpretationem ejus indicarent mihi: & nequiverunt sensum hujus sermonis edicere.

16. Porrò ego audivi de te, quòd possis obscura interpretari, & ligata dissolvere: si ergo vales scripturam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura vestieris, & torquem auream circa collum tuum habebis, & tertius in regno meo princeps eris.

17. Ad quæ respondens Daniel, ait coram rege: Munera tua sint tibi, & dona (e) domus tuæ alteri da: scripturam autem legam tibi, rex, & interpretationem ejus ostendam tibi.

18. O rex, Deus Altissimus regnum & magnificentiam, gloriam & honorem dedit Nabuchodonosor patri tuo.

19. Et propter magnificentiam quam dederat ei, universi populi, tribus, & linguæ, tremebant & metuebant eum: quos volebat, interficiebat: & quos volebat, percutiebat: & quos volebat, exaltabat: & quos volebat, humiliabat.

20. Quando autem elevatum est cor ejus, & spiritus illius obfirmatus est ad superbiam, depositus est de solio regni sui, & gloria ejus ablata est:

21. * Et à filiis hominum ejectus est, sed & cor ejus cum bestiis positum est, & cum onagris erat habitatio ejus: fœnum quoque ut bos comedebat, & rore cœli corpus ejus infectum est, donec cognosceret quòd potestatem haberet Altissimus in regno hominum: & quemcumque voluerit, suscitabit super illud. * Sup. 4. 22.

22. Tu quoque filius ejus Baltassar, non humiliasti cor tuum, cùm scires hæc omnia:

23. Sed adversùm Dominatorem cœli elevatus es: & vasa domus ejus allata sunt coram te: & tu, & optimates tui, & uxores tuæ, & concubinæ tuæ vinum bibistis in eis: deos quoque argenteos, & aureos, & æreos, ferreos, ligneosque & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque sentiunt, laudasti: porrò Deum, qui habet flatum (f) tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti.

24. Idcircò ab eo missus est articulus manus, quæ scripsit hoc, quod exaratum est.

25. Hæc est autem scriptura, quæ digesta est: MANE (g), THECEL, PHARES.

26. Et hæc est interpretatio sermonis. MANE: numeravit Deus regnum tuum, & complevit illud.

27. THE-

6. & 8. (b) Ut sit in vehementi timore. *Legere*; nam initiales tantummodò litteræ scriptæ erant. Berosus quem sequitur Josephus, successorem Nabuchodonosoris censet fuisse *Evilmerodach*, quem *Neglissar*, tum *Labasordach*, tandem *Baltassar* ex ordine exceperunt. Evilmerodach occisum fuisse à Neglissar sororis marito tradunt Auctores, quos citat Josephus l. priori contra Appionem: ac probabile est Baltassar ab amicis patris neci subductum fuisse, quoad patris hostes regnaverunt.

10. (c) Mater vel avia Baltassaris Nitocris nomine.

11. (d) Avus more apud Hebræos usitato; idque colligitur ex cap. 27. Jeremiæ.

17. (e) Quòd impium sit rem sacram vendere.

23. (f) Qui mortificat & vivificat; qui habet vitam tuam in sua potestate.

24. & 25. (g) Manus cum suis articulis. *Mane*, tria verba in pariete descripta scriptura designabat; primum *numerum*, secundum *pondus*, tertium *divisionem* significabant.

27. THECEL: appenſus es in ſtatera, & inventus es minus (h) habens.

28. PHARES: diviſum (i) eſt regnum tuum, & datum eſt Medis & Perſis.

29. Tunc jubente rege indutus eſt Daniel purpura, & circumdata eſt torques aurea collo ejus: & prædicatum eſt de eo quòd haberet poteſtatem tertius in regno ſuo.

30. Eadem (k) nocte interfectus eſt Baltaſſar rex Chaldæus.

31. Et Darius Medus ſucceſſit in regnum annos natus ſexaginta duos.

CAPUT VI.

Daniel inter principes conſtitutus, accuſatur, quòd regis edicto non paruerit: miſſus eſt in lacum leonum, unde exiit illæſus, immiſſis in lacum accuſatoribus, qui ſubitò à leonibus ſunt dilaniati.

1. PLacuit (a) Dario, & conſtituit ſuper regnum ſatrapas centum viginti, ut eſſent in toto regno ſuo.

2. Et ſuper eos principes tres, ex quibus Daniel unus erat: ut ſatrapæ illis redderent rationem, & rex non ſuſtineret moleſtiam.

3. Igitur Daniel ſuperabat omnes principes & ſatrapas: quia ſpiritus Dei amplior erat in illo.

4. Porrò rex cogitabat conſtituere eum ſuper omne regnum: unde principes & ſatrapæ quærebant occaſionem ut invenirent Danieli ex latere (b) regis: nullamque cauſam & ſuſpicionem reperire potuerunt, eò quòd fidelis eſſet, & omnis culpa & ſuſpicio non inveniretur in eo.

5. Dixerunt ergo viri illi: Non inveniemus Danieli huic aliquam occaſionem, niſi fortè in lege Dei ſui.

6. Tunc principes & ſatrapæ ſurripuerunt regi, & ſic locuti ſunt ei: Dari rex in æternum vive:

7. Conſilium inierunt omnes principes regni tui, magiſtratus, & ſatrapæ, ſenatores, & judices, ut decretum imperatorium exeat, & edictum: Ut omnis qui petierit aliquam petitionem à quocumque deo & homine, uſque ad triginta dies, niſi à te rex, mittatur in lacum leonum.

8. Nunc itaque rex confirma ſententiam, & ſcribe decretum: ut non immutetur quod ſtatutum eſt à Medis & Perſis (c), nec prævaricari cuiquam liceat.

9. Porrò rex Darius propoſuit edictum, (d), & ſtatuit.

10. Quod cùm Daniel comperiſſet, id eſt, conſtitutam legem, ingreſſus eſt domum ſuam: & feneſtris apertis (e) in cœnaculo ſuo contra Jeruſalem tribus temporibus in die flectebat genua ſua, & adorabat, confitebaturque coram Deo ſuo, ſicut & antè facere conſueverat.

11. Viri ergo illi curioſiùs inquirentes, invenerunt Danielem orantem & obſecrantem Deum ſuum.

12. Et accedentes locuti ſunt regi ſuper edicto: Rex, numquid non conſtituiſti, ut omnis homo, qui rogaret quemquam de diis & hominibus, uſque ad dies triginta, niſi te, rex, mitteretur in lacum leonum? Ad quos reſpondens rex, ait: Verus eſt ſermo juxta decretum Medorum atque Perſarum, quod prævaricari non licet.

13. Tunc reſpondentes dixerunt coram rege: Daniel de filiis captivitatis Juda, non curavit de lege tua, & de edicto quod conſtituiſti: ſed tribus temporibus per diem orat obſecratione ſua.

14. Quod verbum cùm audiſſet rex, ſatis contriſtatus eſt: & pro Daniele poſuit cor ut liberaret eum, & uſque ad occaſum ſolis laborabat ut erueret illum.

15. Viri autem illi intelligentes regem, dixerunt ei: Scito rex, quia lex Medorum atque Perſarum eſt, ut omne decretum, quod conſtituerit rex, non liceat immutari.

16. Tunc

27. (h) Minus habens dierum, quàm ætas & natura poſtulabat, adeò ut morte violenta & præcipiti moreris: ita Hieronymus hæc verba interpretatur.

28. (i) Inter Perſas & Medos. Cyrus bellum gerebat nomine Darii Medi avunculi ſui; mortuo ſine liberis Dario Cyrus utrumque regnum poſſedit.

30. (k) Xenophon l. 7. tradit, illo eodem die quo Babylonii diem feſtum agentes ludis & conviviis vacabant, urbem eſſe captam, & regem neci datum. Nam Cyrus multas & altas foſſas fecerat, in quas deductum Euphratem tranſmeavit. Xenophon Cyaxarem, ſeu Darium Cyri avunculum hujus belli auctorem fuiſſe tradit, & Syrum acciviſſe. *Quod autem*, inquit Hieron. *vivente Cyro rege Perſarum & Dario rege Medorum ſolus Darius ſucceſſit in regnum, ordo ætatis, & propinquitatis, & regni ſervatus eſt*. Darius enim tum fuit ſexaginta duobus annis natus, & majus erat regnum Medorum, quam Perſarum; idem Cyri avunculus fuit. Excidium autem & everſio Babylonis, quam Iſaias cap. 13. & 14. Jerem. cap. 50. prædicunt, non ſimul, ſed paulatim contigit, amiſſo primùm imperio, tum ſub Dario Hyſtaſpis filio qui eam expugnavit, poſteà à Seleuco habitatoribus fuit exhauſta. Cyrus tria regna Babylonis, Mediæ, & Perſidis in unum conjunxerat.

CAP. VI.

1. (a) Id viſum eſt Dario ut 120. Satrapæ regno præeſſent. Præcipua auctoritas erat penes Danielem.

4. (b) Pagninus, ex parte regni, in negotiis Regis: ut invenirent aliquid quod circa regni adminiſtrationem Danieli poſſent objicere.

8. (c) Hieron. *Perſpicuum eſt unum fuiſſe regnum ſub Dario & Cyro Medorum atque Perſarum*.

9. (d) Hoc uſi ſunt prætextu, ut novi Regis imperium omnes agnoſcerent.

10. (e) Ergo cæremoniarum uſus non eſt indifferens, ſecùs imprudenter egiſſet Daniel. Nihil de orandi ritu quo ante utebatur edicti metu mutare voluit. Hieron. *Tria autem eſſe tempora quibus Deo flectenda ſunt genua, tertiam horam, ſextam, & nonam, Eccleſiaſtica intelligit traditio*.

16. Tunc rex præcepit; & adduxerunt Danielem, & miserunt eum in lacum leonum. Dixitque rex Danieli: Deus tuus, quem colis semper, ipse liberabit te.

17. Allatusque est lapis unus, & positus est super os laci: quem obsignavit (f) rex annulo suo, & annulo optimatum suorum, ne quid fieret contra Danielem.

18. Et abiit rex in domum suam, & dormivit incœnatus, cibique non sunt allati coram eo, insuper & somnus recessit ab eo.

19. Tunc rex primo diluculo consurgens, festinus ad lacum leonum perrexit:

20. Appropinquansque lacui, Danielem voce lacrymabili inclamavit, & affatus est eum: Daniel serve Dei viventis, Deus tuus, cui tu servis semper, putasne valuit (g) te liberare à leonibus?

21. Et Daniel regi respondens ait: Rex in æternum vive:

* 1 Mac. 2. 60. 22. * Deus meus misit Angelum suum, & conclusit ora leonum, & non nocuerunt mihi: quia coram eo justitia (h) inventa est in me: sed & coram te, rex, delictum non feci.

23. Tunc vehementer rex gavisus est super eo, & Danielem præcepit educi de lacu: eductusque est Daniel de lacu, & nulla læsio inventa est in eo, quia credidit (i) Deo suo.

24. Jubente autem rege, adducti sunt viri illi, qui accusaverant Danielem: & in lacum leonum missi sunt, ipsi, & filii, & uxores eorum: & non pervenerunt usque ad pavimentum laci, donec arriperent eos leones, & omnia ossa eorum comminuerunt.

25. Tunc Darius rex scripsit universis populis, tribubus, & linguis (k), habitantibus in universa terra: PAX vobis multiplicetur.

26. A me constitutum est decretum, ut in universo imperio & regno meo tremiscant & paveant Deum Danielis. Ipse est enim Deus vivens, & æternus in sæcula: & regnum ejus non dissipabitur, & potestas ejus usque in æternum.

27. Ipse liberator, atque salvator, faciens signa, & mirabilia in cœlo & in terra: qui liberavit Danielem de lacu leonum.

28. * Porrò Daniel perseveravit usque ad regnum Darii, regnumque Cyri Persæ. * Sup. 1. 21.

CAPUT VII.

Visio Danielis de quatuor bestiis, quæ quatuor Monarchias designant, nec non de Christi regno æterno.

1. ANno primo (a) Baltassar regis Babylonis, Daniel somnium vidit: visio autem capitis ejus in cubili suo: & somnium scribens, brevi sermone comprehendit: summatimque perstringens, ait:

2. Videbam in visione mea nocte, & ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno (b).

3. Et quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari diversæ inter se.

4. Prima quasi leæna (c), & alas habebat aquilæ: aspiciebam donec evulsæ sunt alæ ejus, & sublata est de terra, & super pedes quasi homo stetit, & cor hominis datum est ei.

5. Et

17. (f) Hieron. Et qui de Leonibus securus est, de hominibus pertimescit? ne principes si viderent Danielem à Leonibus non interfici, ipsi eum occiderent. Hæc figurabant ea quæ in Christo ventura erant.

20. (g) i. e. Voluit ne te liberare? Theodoretus.

22. (h) Cùm ait se coram rege justum fuisse, de particulari justitia est intelligendum: accusatus enim fuerat, quòd in regem deliquisset; cùm ait se coram Deo justum esse, de generali loquitur justitia, non quod negaret se aliquando peccare in Deum, sed peccata sua esse remissa, nec fuisse mortifera insinuat.

23. (i) Fide per charitatem formata. Ad hunc locum alludit Paulus Hebr. 11. vers. 33. cùm ait, *Sanctos per fidem obturasse ora leonum*: nam fides prima salutis est causa.

25. 26. & 27. (k) Nationibus, phrasi Chaldaica. *Tremiscant*, ut omnino abstineant ab omni adversus Deum irreverentia & contumelia, ut cap. 3. Nabuchodonosor edicto caverat. *Usque*, quamdiu Darius & Cyrus regnaverunt.

CAP. VII. 1. (a) In Prophetis non servatur ordo temporum: quæ enim hoc capite narrantur, antè multis annis evenerunt, quàm ea quæ superiori capite. Quæ in hoc libro sub figura regnorum adumbrantur, ad imperium Christi sunt referenda, quod omnia terræ imperia destruxit, per justitiæ severitatem, aut misericordiam infinitam. Id observat Maldonatus, solitos fuisse Prophetas singula vaticinia separatim scribere, prout se unumquodque offerebat, & populis posteà proponere non servato ordine temporum, in unum volumen esse collecta, ut in Psalmis factum cernimus. Potest tamen hujus mutati ordinis aliqua afferri ratio, quòd hactenus Daniel quæ ad Prophetiam quasi viam muniunt, sex primis capitibus & historiam magis scripserit, quam prophetiam, nunc sua vaticinia contexat.

2. (b) Sic appellabant mare Mediterraneum: Quatuor venti, quatuor regna, eorum commotiones & bella indicant, uti & quatuor bestiæ ferocia vim & sævitiam in his regnis constituendis, & servandis exhibent. Hieron. per quatuor ventos quatuor angelicas potestates, quibus principalia regna commissa sunt, intelligit. Teodoretus similitudine quatuor ventorum inter se pugnantium adumbratos putat tumultus maximos, qui in exortu cujusque Monarchiæ extiterunt.

4. (c) Prima Monarchia Chaldæorum, *Alas habebat aquilæ*, ob celeritatem in bellis conficiendis: hinc Jerem. 4. *Velociores aquilis equi ejus*. *Aspiciebam donec evulsæ sunt alæ ejus*, Nabuchodonosoris, qui & regno & rationis usu privatus instar bovis fuit incurvatus: sed hæc bestia cum Deum cœli agnovit, *sublata est de terra*, super pedes *quasi homo stetit*, & erecta fuit; vel potiùs de futura regni translatione sub persona Nabuchodonosoris vaticinatur: duæ illius alæ sunt Evilmerodach, & Baltassar, quibus sublatis regnum esse desiit Babylonis.

5. Et ecce bestia (d) alia similis urso in parte stetit: & tres ordines erant in ore ejus, & in dentibus ejus, & sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas.

6. Post hæc aspiciebam, & ecce alia quasi pardus (e), & alas habebat quasi avis, quatuor super se, & quatuor capita erant in bestias, & potestas data est ei.

7. Post hæc aspiciebam in visione noctis, & ecce bestia quarta (f) terribilis, atque mirabilis, & fortis nimis, dentes ferreos habebat magnos, comedens atque comminuens, & reliqua pedibus suis conculcans: dissimilis autem erat cæteris bestiis, quas videram ante eam, & habebat cornua decem.

8. Considerabam cornua, & ecce cornu aliud parvulum ortum (g) est de medio eorum: & tria de cornibus primis evulsa sunt à facie ejus: & ecce oculi, quasi oculi hominis erant in cornu isto, & os loquens ingentia.

9. Aspiciebam (h) donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit: vestimentum ejus candidum quasi nix, & capilli capitis ejus quasi lana munda: thronus ejus flammæ ignis: rotæ ejus ignis accensus.

10. Fluvius (i) igneus, rapidusque egrediebatur à facie ejus: * millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei: judicium sedit, & libri aperti sunt. * Apoc. 5. 11.

11. Aspi-

5. (d) Monarchia Persarum & Medorum. *In parte stetit*, Syrus, *Ad unum latus stetit*, in Babylonios scilicet. Hieron. Primùm erexit se, & invasit partem sibi viciniorum, seu regnum Chaldæorum, quo devicto facile ei fuit cætera jugo suo subjicere. *Similis urso*; nam ut catuli ursorum, sic Persæ viles & informes à Cyro ad bellum formati sunt, & ad imperii fastigium evecti. *Et tres ordines*, Chald. & 70. *Inter dentes ejus*: tria nempe regna Persarum, Medorum & Babylonicum, quæ Cyrus in unum conjunxit. *Surge, comede carnes plurimas*, Deo permittente, aut impellente, Cyrum multas gentes domiturum significat.

6. (e) Alexander: *Et alas habebat quasi avis*, ob victoriarum incredibilem celeritatem. *Et quatuor capita erant in bestia*, quatuor Alexandri præcipuos duces, quibus imperium posteà divisum est: Philippo Macedonia & Græcia, Antigono Asia minor, Seleuco Syria & Babylonia, Ptolemæo Ægyptus. Theodoretus per quatuor alas, omnes orbis terrarum partes intelligit; vel quatuor præcipua regna, Babylonicum, Medorum, Persarum, Græcorum, cum Maldonato licet interpretari.

7. (f) Monstrum erat ex plurium commistione conflatum, Romanorum scilicet imperium: *Dentes*, ingentes exercitus. *Et habebat cornua decem*, reges potentes à populo Romano debellatos videtur innuere, quicumque illi sint. *In visione noctis*, per somnium nocturnum. Quarta bestia Romanum imperium post primum Christi adventum, & ante secundum adventum videtur designare. Nam ea de re Daniel hoc in loco, & Joannes in Apoc. c. 17. videntur loqui. Joannes verò apertè Romam designat v. 9. Quòd autem Daniel c. 2. Romanum imperium à Christo comminutum innuit, de victoria spirituali, non de temporali agit. Cæterùm Romani imperii nullam exprimit formam, ut in aliis imperiis, quibus unus rex dominabatur: sed varia fuit hujus imperii forma: unde hæc bestia non nominatur à Daniele. *Reliqua pedibus suis conculcans*: tributis subigens quos non occidebat. Decem illi reges forte adhuc futuri sunt, aut si jam extiterunt, ii quærendi sunt ex interpretatione cap. 13. & 17. Apoc. Quatuor illæ bestiæ e mari prodeunt, apud Danielem in mari, seu in mundo tot procellis agitatu pugnant, ut in Apoc. c. 13. quarta bestia Romanum videlicet imperium de mari ascendit, & maris nomine mundum ipsum intelligit, ex cap. 21., mare non amplius futurum ait. *Et vidi cœlum novum, & mare jam non est*. *Et habebat cornua decem*; Porphyrius juxta Hieron. duas posteriores bestias Macedonum & Romanorum in uno Macedonum regno ponit & dividit, pardum volens intelligi Alexandrum; bestiam autem dissimilem cæteris bestiis quatuor Alexandri successores, & deinde usque ad Antiochum Epiphanem decem reges enumerat, qui fuerunt sævissimi.

8. (g) Patres nonnulli intelligunt Antichristum, qui decem illos reges subiget: *Os loquens ingentia*, Porphyrius de Antiocho hæc interpretatur. Alii in quarta bestia regnum Seleucidarum & Lagidarum adumbratum putant: ex iis decem reges Judæos sunt persecuti. Cornu illud parvulum ortum in medio eorum putant esse Antiochum illustrem; tria cornua ab eo evulsa, tres reges ab eo devictos, Ptolemæum qui Philometor dictus est, Ptolemæum Evergetem, & Demetrium cujus regnum invasit. Verùm longè probabilius est, quartâ illa bestia terribili Romanum imperium designari. Hoc in loco Porphyrii commentum refellit Hieronymus. Nam tertia & quarta bestia non unum, sed duo regna designant ex Daniele, præterquam Antiochus Ptolemæum Evergetem non devicit, Philometora quidem vicit, sed jussu Romanorum ex Ægypto discedere coactus est.

9. (h) Me adhuc aspiciente judicium factum est de Antichristo, ut plerisque videtur, vel ut alii conjiciunt, de auferendis, dandisque regnis agebatur. *Et antiquus dierum sedit*, unus & trinus Deus æternus ante omnia tempora; vel pater æternus de subjiciendis Christo hostibus judex sedit. Consimile Dei tribunal describitur Apocal. 4. ubi agitur de judicio adversus Judæos & Romanos Ecclesiæ persecutores pronuntiando; ante omnia Joanni Judex & ejus assessores, & consessus omnis exhibentur. Per thronum flammeum splendor judicii divini; per rotas igneas judicis providentia ubique præsens exprimitur. An de Antiochi ipsius judicio, ut nonnullis placet, aut de alio in extremis temporibus futuro judicio agitur, quo Pater æternus omnes inimicos filio subjecturus est, & Antichristum imprimis?

10. (i) Sententia quam pronuntiat, efficacissima est, & celerrima. Quæ nonnulli applicant Christo, qui vivos & mortuos in extremo die judicabit. Hoc loco de subjiciendis Christo hostibus, qui ejus regno bellum inferebant, uti Psal. 109. scriptum est, omnino agi videtur. *Judicium sedit*, judices sederunt, Deus & illius consiliarii: *Et libri aperti sunt*, accusationes & defensiones, exposita utrimque rationes.

11. Aſpiciebam propter vocem ſermonum grandium, quos cornu illud loquebatur: & vidi quoniam interfecta eſſet beſtia (k), & periiſſet corpus ejus, & traditum eſſet ad comburendum igni:

12. Aliarum quoque beſtiarum ablata eſſet poteſtas (l), & tempora vitæ conſtituta eſſent eis uſque ad tempus & tempus.

13. Aſpiciebam ergo in viſione noctis, & ecce cum nubibus cœli quaſi filius (m) hominis veniebat, & uſque ad antiquum dierum pervenit: & in conſpectu ejus obtulerunt eum.

14. Et dedit ei poteſtatem (n), & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipſi ſervient: *poteſtas ejus, poteſtas æterna, quæ non auferetur: & regnum ejus, quod non corrumpetur.

* Sup. 3. 100. & 4. 31. Mich. 4. 7. Luc. 1. 32.

15. Horruit ſpiritus meus, ego Daniel territus ſum in his, & viſiones capitis mei conturbaverunt me.

16. Acceſſi ad unum de aſſiſtentibus, & veritatem quærebam ab eo de omnibus his. Qui dixit mihi interpretationem ſermonum, & docuit me:

17. Hæ quatuor beſtiæ magnæ, quatuor ſunt regna, quæ conſurgent de terra.

18. Suſcipient autem regnum ſancti Dei altiſſimi: & obtinebunt regnum uſque in ſæculum, & ſæculum ſæculorum.

19. Poſt hoc volui diligenter diſcere de beſtia quarta, quæ erat diſſimilis valdè ab omnibus, & terribilis nimis: dentes & ungues ejus ferrei: comedebat, & comminuebat, & reliqua pedibus ſuis conculcabat:

20. Et de cornibus decem, quæ habebat in capite: & de alio, quod ortum fuerat, ante quod ceciderant tria cornua: & de cornu illo, quod habebat oculos, & os loquens grandia, & majus erat cæteris.

21. Aſpiciebam, & ecce cornu (o) illud faciebat bellum adverſus Sanctos, & prævalebat eis,

22. Donec venit antiquus (p) dierum, & judicium dedit Sanctis Excelſi, & tempus advenit, & regnum obtinuerunt Sancti.

23. Et ſic ait: Beſtia quarta, regnum quartum erit in terra, quod majus erit omnibus regnis, & devorabit univerſam terram, & conculcabit, & comminuet eam.

24. Porrò cornua decem ipſius regni, decem reges erunt: & alius conſurget poſt eos, & ipſe potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.

25. Et ſermones contra Excelſum loquetur (q), & Sanctos Altiſſimi conteret: & putabit quòd poſſit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu ejus uſque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.

26. Et judicium ſedebit, ut auferatur potentia, & conteratur, & diſpereat uſque in finem.

27. Regnum autem, & poteſtas, & magnitudo regni, quæ eſt ſubter omne cœlum, detur populo ſanctorum Altiſſimi: cujus regnum, regnum ſempiternum eſt, & omnes reges ſervient ei, & obedient.

28. Huc uſque finis verbi. Ego Daniel multùm cogitationibus meis conturbabar, & facies mea mutata eſt in me: verbum autem in corde meo conſervavi.

CAPUT VIII.

Quæ futura ſint in ſecunda & tertia Monarchia: Gabriel Angelus viſionem interpretatur.

1. ANno tertio regni Baltaſſar regis, viſio apparuit mihi. Ego Daniel, poſt id quod videram in principio,

2. Vidi

11. (k) Romanum imperium prorſus abolitum, quæ eſt judicii concluſio. Vel ſi ea beſtia Antiochum deſignet, is judicio Dei percuſſus interiit.

12. (l) Aliorum priorum regnorum: *Uſque ad tempus & tempus*, vidi cæteras beſtias tempore à Deo conſtituto periiſſe.

13. (m) Chriſtus Dominus, qui dicitur quaſi filius hominis. Quo quidem nomine eum eſſe pluſquam hominem innuitur. Hujus regnum poſt hæc terrena imperia cœpit per Incarnationem, idque per mortem, reſurrectionem & aſcenſionem fuit obſignatum. *Uſque ad antiquum dierum pervenit*, huic data eſt omnis poteſtas in cœlo & in terra: ſecundus quoque ejus adventus deſignatur.

14. (n) Judicandi & regnandi, pacificam devictis hoſtibus poteſtatem adipiſcitur. *Et omnes populi*, Hieron. *Hæc cui poteſt hominum convenire, reſpondeat Porphyrius, aut quis iſte tam potens ſit?*

21. (o) Regnum fortè eſt Antichriſti, alii de Antiocho intelligunt.

22. (p) Donec Deus tribunal ſuum conſcendit, & ſe præſentem eſſe per potentiam oſtendit. *Et judicium dedit Sanctis*, qui cum Chriſto judicabunt; vel ſententiam protulit ſecundùm Sanctos, regnum cœleſte adjudicavit Sanctis.

25. (q) De Antichriſto hæc interpretari ſolent, eum regnaturum tres annos & ſex menſes: *Tempus*, annum videlicet; *& tempora*, duos annos; *& dimidium temporis*, ſeu dimidium anni. Sic Apoc. 11. *Et calcabunt civitatem ſanctam menſibus quadraginta duobus*, &c. Eumdem numerum regni Antichriſti init Daniel c. 12. v. 11. cùm v. 7. eadem verba in eumdem ſenſum attuliſſet; & Joannes Apoc. c. 12. ait mulierem, i. e. Eccleſiam fugiſſe in ſolitudinem per dies mille ſexaginta. Numerus hic eſt myſticus. Nec fortè neceſſe eſt eum numerum præcisè & definitè ſumere, ſeu de Antichriſto, ſeu de Antiocho intelligamus: eſt enim numerus Eccleſiæ perſecutionibus conſecratus, qualis fuit Antiochi perſecutio; atque Eccleſiæ acerbiſſimas perſecutiones eo ferè temporis ſpatio terminari Deus voluit, ut per intervalla temporum reſpiraret. Sic Dan. 9. dimidium hebdomadis totidem menſes continet. Hæc tamen nonnulli de Antiocho intelligunt, qui urbem Jeruſalem occupavit & profanavit tribus annis cum dimidio, ex Joſepho l. 12. Antiq. cap. 10. ſed illud vix explicari poteſt quod ſequitur v. 27. *Regnum autem & poteſtas quæ*

2. Vidi in visione mea, cùm essem in Susis (a) castro, quod est in Ælam regione: vidi autem in visione esse me super portam Ulai.

3. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce aries (b) unus stabat ante paludem, habens cornua excelsa, & unum excelsius altero atque succrescens. Posteà

4. Vidi arietem cornibus ventilantem (c) contra Occidentem, & contra Aquilonem, & contra Meridiem, & omnes bestiæ non poterant resistere ei, neque liberari de manu ejus: fecitque secundùm voluntatem suam, & magnificatus est.

5. Et ego intelligebam: ecce autem hircus (d) caprarum veniebat ab Occidente super faciem totius terræ, & non tangebat terram: porrò hircus habebat cornu insigne inter oculos suos.

6. Et venit usque ad arietem illum cornutum, quem videram stantem ante portam, & cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ.

7. Cùmque appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum, & percussit arietem: & comminuit duo cornua ejus; & non poterat aries resistere ei: cùmque eum misisset in terram, conculcavit, & nemo quibat liberare arietem de manu ejus.

8. Hircus autem caprarum magnus (e) factus est nimis: cùmque crevisset, fractum est cornu magnum, & orta sunt quatuor cornua subter illud per quatuor ventos cœli.

9. De uno autem ex eis egressum (f) est cornu unum modicum: & factum est grande contra Meridiem, & contra Orientem, & contra fortitudinem.

10. Et magnificatum est usque ad fortitudinem (g) cœli: & dejecit de fortitudine, & de stellis, & conculcavit eas.

11. Et usque ad principem (h) fortitudinis magnificatum est: & ab eo tulit juge sacrificium, & dejecit locum sanctificationis ejus.

12. Robur autem datum est ei contra juge sacrificium propter peccata: & prosternetur veritas (i) in terra, & faciet, & prosperabitur.

13. Et

est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi, nisi de Ecclesiæ regno id intelligatur suo tempore constituendo. Et quidem Antiochus fuit typus non solius Antichristi, sed persecutorum Ecclesiæ, quorum idem penè fuit exitus, ac magni illi eventus sunt alii aliorum typi.

CAPUT VIII.

2. (a) Vatab. *Et in visione circumspiciens visus sum mihi esse in Susis*, in regia Persarum, mœnibus & turribus instar arcis munitissima. Alii vertunt, in Susis regia Elamitidis seu Persidis, tametsi Susa in confinio Babyloniæ & Persidis sita est ex Strabone l. 15. tumque ditionis Chaldæorum esse potuit, eaque facta est regia Persarum à Cyro, ut testatur Strabo. *In Susis castro*, in arce ipsa; *Super portam Ulai*. Vatab. Super fluvium Eulæum. Id Scripturæ solemne est, ut res easdem sub diversis figuris exprimat. Alia quidem est visio à superiore, sed quoad sententiam par illius est. Nam in priori parte tantùm bestiæ interpretationem ab Angelo petierat, quia mirabilior erat; in hac visione trium aliarum significationem sibi demonstratam exhibet, quod his verbis v. 1. indicavit: *Post id quod videram in principio*; post primam visionem superiori capite enarratam. Nec fortè reipsa Susis fuit, si urbs ea fuit Persarum, qui Chaldæorum erant hostes; sed visus est sibi Susis degere, ut Ezechiel cap. 11. dicit se spiritu raptum esse Jerusalem.

3. (b) Rex Medorum & Persarum, ut Angelus posteà explicat. *Cornua excelsa*: vox Hebræa est numeri dualis: ut duo regna Medorum & Persarum, *Unum excelsius altero*, nempe regnum Persarum paulatim auctum, atque succrescens significet: Hebr. *Ascendens sub finem*, Cyrus sub finem regni sui major fuit Dario rege Medorum. Atque hi fortasse sunt duo cornua arietis.

4. (c) Nam Cyrus & ejus successores in his regionibus magna gesserunt bella. *Contra Occidentem*; omnes partes mundi præter Orientem nominat, quòd regnum ejus ad Orientem esset respectu aliarum regionum, in quibus bella gessit. *Et omnes bestiæ*: sic reges alios vocat, ut in metaphora incœpta persistet; *Et magnificatus est*, ex parvis initiis in regem potentissimum evasit. Hieron. *Cornu autem unum excelsius altero atque succrescens, ipsum Cyrum significat, qui post Astiagem avum maternum cum avunculo Dario, quem Græci Cyaxarem vocant, Medis imperavit & Persis*.

5. & 7. (d) Alexander Macedo qui juvenis regnare cœpit: vel potiùs hirci nomine designat regem Græcorum generatim, per cornu Alexandrum. *Et non tangebat terram*: præ celeritate in conficiendis bellis. Hircum caprarum vocat, qui capris præire solet cæteris robustior. Quod præmisit, *Et ego intelligebam*: intento animo considerabam, vel confusa quadam & generali cognitione intelligebam regnorum mutationem significari. *Duo cornua*, Persas & Babylonios.

8. (e) Alexander, qui magnus est appellatus: *Et orta sunt quatuor cornua*, quatuor reges, de quibus superiori capite. Plures quidem fuerunt, sed ex iis quatuor principes erant, ad quos cæteri se adjunxerunt.

9. (f) E Seleuco ortus est Antiochus illustris. *Contra Meridiem*, devicto Ptolemæo Ægypti rege. *Contra Orientem*, debellato rege Armeniæ omnem vim suam vertit *Contra fortitudinem*, Judæam: vox eadem v. 45. vertitur terra inclyta. Dicitur Judæa terra fortitudinis, quia divino præsidio fortis erat: vox Hebræa exercitum quoque significat, & ita mox accipitur.

10. (g) Ad exercitum cœli, Judæos qui Deo duce bella gerebant; *De fortitudine*, Hebr. de exercitu multos prostravit Judæos; *Et dejecit de stellis*, illustribus viris, petulanter insurgens: stellæ militia Dei dici solent, duas metaphoras in unam confundit.

11. (h) Majestatem divinam sibi vindicans, l. 1. Mach. 9. *Et ab eo tulit juge sacrificium*: vetans Deo sacrificari agnum, qui quotidie immolabatur in templo, *quod dejecit*, non diruit: cessavit enim juge sacrificium per tres annos & ampliùs, constituto in templo Dei, Jovis Olympii simulacro; vel sex anni numerantur ab anno 143 imperii Græcorum ad 148. tamdiu enim duravit Judæorum calamitas, & per triennium templi profanatio. Hæc quoque possunt ad Antichristum referri, qui juge sacrificium non penitus tollet, sed solemnem ejus ritum & publicum, ut apud hæreticos. 2300. dies sex annos, quatuor menses & viginti dies continent: adeò ut profanatio templi ante id tempus incœperit. Atque hæc desolatio templi persecutionem Christianorum tribus primis sæculis adumbrat, uti & Antichristi persecutionem. Hieron. *Hunc locum plerique nostrorum ad Antichristum referunt, & quod sub Antiocho in typo factum est, sub illo in veritate dicunt esse complendum*. Quod autem infert, *Mundabitur sanctuarium*, Judæ Machabæi significat tempora.

12. (i) Lex divina; ita Deo permittente ob peccata populi, legem penè totam abolevit, imò & verum Dei cultum.

13. Et audivi unum de ſanctis loquentem: & dixit unus ſanctus alteri neſcio cui loquenti: Uſquequò viſio (k), & juge ſacrificium, & peccatum deſolationis, quæ facta eſt: & ſanctuarium, & fortitudo conculcabitur?

14. Et dixit ei: Uſque (l) ad veſperam & manè, dies duo millia trecenti: & mundabitur ſanctuarium.

15. Factum eſt autem cùm viderem ego Daniel viſionem, & quærerem intelligentiam: ecce ſtetit in conſpectu meo quaſi ſpecies viri.

16. Et audivi vocem viri inter Ulai: & clamavit, & ait: Gabriel, fac intelligere iſtam viſionem.

17. Et venit, & ſtetit juxta ubi ego ſtabam: cùmque veniſſet, pavens corrui in faciem meam, & ait ad me: Intellige fili hominis, quoniam in tempore (m) finis complebitur viſio.

18. Cùmque loqueretur ad me, collapſus ſum pronus in terram: & tetigit me, ſtatuit me in gradu meo,

19. Dixitque mihi: Ego oſtendam tibi quæ futura ſunt in noviſſimo maledictionis: quoniam habet tempus finem ſuum.

20. Aries quem vidiſti habere cornua, rex Medorum eſt atque Perſarum.

21. Porrò hircus caprarum, rex Græcorum eſt, & cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipſe eſt rex primus.

22. Quòd autem fracto illo ſurrexerunt quatuor pro eo: quatuor reges de gente ejus conſurgent, ſed non in fortitudine ejus.

23. Et poſt regnum eorum, cùm creverint iniquitates (n), conſurget rex impudens facie, & intelligens propoſitiones:

24. Et roborabitur fortitudo ejus, ſed non in viribus (o) ſuis: & ſuprà quàm credi poteſt, univerſa vaſtabit, & proſperabitur, & faciet. Et interficiet robuſtos, & populum ſanctorum

25. Secundùm voluntatem (p) ſuam, & dirigetur dolus in manu ejus: & cor ſuum magnificabit, & in copia rerum omnium occidet plurimos: & contra principem principum conſurget, & ſine manu conteretur.

26. Et viſio veſpere & manè, quæ dicta eſt, vera eſt: tu ergo viſionem ſigna, quia poſt multos (q) dies erit.

27. Et ego Daniel langui, & ægrotavi per dies: cùmque ſurrexiſſem, faciebam opera regis, & ſtupebam ad viſionem, & non erat qui interpretaretur (r).

CAPUT IX.

Orat Daniel pro libertate populi: mittitur Gabriel, qui libertatem & Chriſti adventum poſt 70. hebdomadas annorum promittit.

1. IN anno primo Darii filii Aſſueri (a) de ſemine Medorum, qui imperavit ſuper regnum Chaldæorum:

2. Anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi (b) in libris * numerum annorum, de quo factus eſt ſermo Domini ad Jere- * Jer. 25. 11. & 29. 10.

13. (k) Jugis ſacrificii ablati durabit? *Et peccatum deſolationis*, & deſolatio propter peccatum facta: *Et ſanctuarium, & fortitudo*; Hebr. Exercitus: Uſquequò & templum & populus conculcabitur?

14. (l) Totidem dies naturales, quos à veſpera Judæi numerabant. Hier. *Per annos vaſtitatis Ieruſalem ſex, contaminationis autem templi tres.* Theodoretus per veſperam initium calamitatis, per manè finem. Lovanienſes in Annotationibus cenſent hanc vocem, *dies*, abundare à Deo.

17. (m) In tempore definito.

23. (n) Judæorum; *Conſurget*, non proximè; ſed poſt 100. annos & ampliùs. *Rex impudens facie*, Antiochus impius. *Intelligens propoſitiones*, Hebr. ænigmata, verſutias; aſtutus, & callidus.

24. (o) Non ſuis viribus, ſed Dei permiſſu roborabitur.

25. (p) Pro arbitrio. *Dirigetur dolus*: quæ cogitaverit, perficiet. *Et ſine manu conteretur*, non ab hominibus, ſed à Deo. Urbs illa in qua Antiochus mortuus eſt, videtur fuiſſe Suſa in Elemaide, ubi erat templum Dianæ auguſtiſſimum; Perſepolis l. 2. Mach. dicitur, quòd eſſet urbs Perſidis inſignis: nam urbs Perſepolis propriè dicta, incenſa fuit ab Alexandro l. 5. Machab. c. 6. Elymæ, quòd olim eſſent Provinciæ Elymaidis. Quòd autem in l. 2. cap. 9. Antiochus dicitur percuſſus, cùm templum Nanneæ vellet diripere, non occiſus dicitur, ſed percuſſus lapidibus, & qui cum eo erant, occiſi.

26. (q) Poſt 2300. dies, ut dictum eſt, reſtituetur juge ſacrificium veſpere & manè: vel potiùs, & viſio veſpere & manè, viſio illa 2300. dierum vera eſt. Tempus in priori l. Machab. determinatum ab anno 143. ad annum 148. longius eſſe nequit ſex annis integris. Sed 2300. dies continent ſex annos, 4. menſes, & 20. dies. An forte dicendum eſt cum Pererio, hoc in loco Danielis terminum non conſtitui in purgatione templi, ſed in morte Antiochi, quæ accidit anno 149. tamdiu enim duravit perſecutio? *Tu ergo viſionem ſigna*, apud te ſerva, ne illa ne dubites propter eventus dilationem, vel manda poſteritati. *Quia poſt multos dies erit*; reſpectu vitæ humanæ longum eſt tempus.

27. (r) Angelus quidem viſionem huic expoſuerat; ſed quibus hæc futura eſſent temporibus, non aperuit, nec regum nomina. Hebr. *Et non erat qui intelligeret*, atque ita vertit Theodotio: vel nemo cauſam moroi, aut ſtuporis mei intelligebat.

1. (a) Aſſuerus idem multis videtur qui Aſtyages: vox Hebræa magnum principem ſignificat, idque fuit agnomen commune, quod illuſtribus Medorum regibus tributum fuit. CAP. IX.

2. (b) Unde initium annorum 70. captivitatis ſumendum videatur, utrùm à primo anno Nabuchodonoſoris, ſeu ab anno Joachim tertio, quæ prima fuit captivitas, ut videtur Sulpitio Severo l. 2. an à tranſmigratione Jechoniæ, ut placet Scaligero: an demum ab undecimo anno Sedeciæ, cùm ſolitudo, vaſtitas & deſolatio prædicta à Jeremia c. 25. facta eſt, quæ Joſephi, Euſebii & aliorum eſt ſententia; magna eſt inter eruditos controverſia, de qua alibi diximus, ut cap. 25. Jeremiæ, item cap. 29. & quidem Jeremias cap. 25. prædicit 70. captivitatis annos tum finiendos, cùm Babylonis imperium eſſet deſtructum. Hoc ipſum ex poſtremis verbis l. 2. Paralip. & ex initio Eſdræ manifeſtum eſt. Quin & cap. 44. & 45. Iſaiæ id perſpicuè prædictum fuit.

Jeremiam prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni.

3. Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare & deprecari in jejuniis, sacco, & cinere.

4. Et oravi (c) Dominum Deum meum, & confessus sum, & dixi: * Obsecro, Domine Deus magne & terribilis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus te, & custodientibus mandata tua.

* 2. Esd. 1. 5.

5. * Peccavimus, iniquitatem fecimus, impiè egimus, & recessimus: & declinavimus à mandatis tuis, ac judiciis.

* Baruc. 1. 17.

6. Non obedivimus servis tuis prophetis, qui locuti sunt in nomine tuo regibus nostris, principibus nostris, patribus nostris, omnique populo terræ.

7. Tibi Domine justitia (d): nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Juda, & habitatoribus Jerusalem, & omni Israel, his qui propè sunt, & his qui procul, in universis terris, ad quas ejecisti eos propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te.

8. Domine nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, & patribus nostris qui peccaverunt.

9. Tibi autem Domino Deo nostro misericordia, & propitiatio, quia recessimus à te:

10. Et non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in lege ejus, quam posuit nobis per servos suos prophetas.

11. Et omnis Israel prævaricati sunt legem tuam, & declinaverunt ne audirent vocem tuam, & stillavit super nos maledictio, & detestatio, * quæ scripta est in libro Moysi servi Dei, quia peccavimus ei.

* Deut. 27. 14.

12. Et statuit (e) sermones suos, quos locutus est super nos, & super principes nostros, qui judicaverunt nos, ut superinduceret in nos magnum malum, quale numquam fuit sub omni cœlo, secundùm quod factum est in Jerusalem.

13. Sicut scriptum est in lege Moysi, omne malum hoc venit super nos: & non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, & cogitaremus veritatem tuam.

14. Et vigilavit (f) Dominus super malitiam, & adduxit eam super nos: justus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis, quæ fecit: non enim audivimus vocem ejus.

15. * Et nunc Domine Deus noster, * qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu forti, & fecisti tibi nomen secundùm diem hanc: peccavimus, iniquitatem fecimus,

* Baruc. 2. 11. * Exod. 14. 22.

16. Domine in omnem justitiam (g) tuam: avertatur obsecro ira tua, & furor tuus, à civitate tua Jerusalem, & monte sancto tuo. Propter peccata enim nostra, & iniquitates patrum nostrorum, Jerusalem & populus tuus in opprobrium sunt omnibus per circuitum nostrum.

17. Nunc ergo exaudi Deus noster orationem servi tui, & preces ejus: & ostende faciem tuam super sanctuarium tuum, quod desertum est, propter temetipsum.

18. Inclina Deus meus aurem tuam, & audi: aperi oculos tuos, & vide desolationem nostram, & civitatem, super quam invocatum est nomen (h) tuum: neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.

19. Exaudi Domine, placare Domine: attende & fac: ne moreris propter temetipsum Deus meus: quia nomen tuum invocatum est super civitatem, & super populum tuum.

20. Cùmque adhuc loquerer, & orarem, & confiterer peccata mea, & peccata populi mei Israel, & prosternerem preces meas in conspectu Dei mei, pro monte sancto Dei mei.

21. Adhuc me loquente in oratione, ecce vir Gabriel (i), quem videram in visione à principio, citò volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini.

22. Et docuit me, & locutus est mihi, dixitque: Daniel, nunc egressus sum ut docerem te, & intelligeres.

23. Ab exordio precum tuarum egressus (k) est sermo: ego autem veni ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es: tu ergo animadverte sermonem, & intellige visionem.

24. Se-

4. (c) Duæ sunt hujus orationis partes, confessio, & petitio: confessio duplex, peccatorum accusatio, & divinæ justitiæ, misericordiæque laudatio. v. 5. & sequentibus se & populum accusat.

7. (d) Justè quidem plectimur, & confundimur.

12. (e) Hebr. Suscitavit sermones suos, fecit ut evenirent quæ comminatus fuerat.

14. (f) Opponit Judæis in peccatis suis dormientibus, Dei ad puniendum vigilantiam.

16. (g) Hebr. secundùm omnes justitias tuas, i. e. pro multiplici justitia tua; justitiæ vocem usurpat pro benignitate & misericordia. Alii id conjungunt cum his verbis v. 15. Iniquitatem fecimus: justitia interdum, aut veritas pro Lege sumitur.

18. & 19. (h) Quæ Civitas Dei vocatur. *Ne moreris*; ne protoges captivitatis nostræ tempus, etsi peccata nostra id merentur.

21. (i) Sub specie hominis, cùm 4. Monarchiæ essent velut præambula ad mysterium Incarnationis, idem Archangelus Gabriel, quem fortitudinem Dei interpretantur, ad hæc nuntianda missus est, quæ ad Messiæ adventum pertinent. *Quem videram in visione*: in prima visione qua vidi quatuor bestias, quas ille mihi exposuit: tametsi non dixerat quis ille fuerit, sed nunc indicat fuisse Gabrielem.

23. (k) Decreta est à Deo legatio, ut ad te venirem, & tempus Messiæ venturi te edocerem. *Quia vir desideriorum es*; Symmachus vertit, vir es amabilis;

24. Septuaginta hebdomades abbreviatæ (l) sunt super populum tuum, & super urbem sanctam tuam ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia, & ungatur Sanctus Sanctorum.

25. Scito ergo, & animadverte: Ab exitu (m) sermonis, ut iterùm ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexagintaduæ erunt: & rursum ædificabitur platea, & muri in angustia temporum.

26. Et post hebdomades (n) sexaginta duas occidetur Christus: & non erit ejus populus, qui eum negaturus est: Et civitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo: & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio.

27. Confirmabit autem pactum multis hebdomada (o) una: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium: & * erit in templo abominatio desolationis: & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio.

* Matth. 24. 15.

C A-

vel activè, quia tu ardes desiderio tuæ & tuorum salutis; non solùm tempus quo à captivitate Babylonica liberentur, sed etiam à captivitate diaboli libertatem designat; quod fieri nequit nisi per Messiam, cujus adventum tibi annuntio.

24. (l) Paucæ à Deo sunt definitæ annorum hebdomades, nempe 490. anni sunt usque ad Christum, quod tempus potuisset diutiùs protelari, sed Sanctorum precibus fuit contractum. Sic Matth. 24. dies persecutionis Antichristi dicuntur breviati, seu breves à Deo facti. Quin & voces cum Græca, tum Hebraicæ significant constitutas esse, aut definitas 70. hebdomadas. Aut certè dicuntur abbreviatæ, si cum annis præteritis à promissione Messiæ conferantur. Aut denique juxta Julium Africanum anni illi lunares futuri sunt breviores solaribus 11. diebus. *Ut consummetur prævaricatio*, Hebr. ut finiatur, & peccatum totius mundi deleatur, *Et adducatur justitia sempiterna*, Hebr. *justitia sæculorum*, i. e. Christus Dominus: *Et impleatur visio & prophetia*, omnium Prophetarum: *Et ungatur Sanctus Sanctorum*, Christus Dominus. Unde autem inchoandæ sint 70. hebdomades annorum, mox exponit Angelus. Sic Danielem docet 70. annos captivitatis typum esse universæ generis humani liberationis: *Ut consummetur prævaricatio*, ut finiatur, vel ad cumulum prævaricatio perveniat. Quatuor hic memorantur, quæ nulli nisi Messiæ conveniunt, 1. Ut deleatur iniquitas, 2. Ut adducatur justitia sempiterna, 3. Ut impleantur Dei promissa, & vaticinia Prophetarum, 4. Ut ungatur Sanctus Sanctorum, *& finem accipiat peccatum*: Gr. ut signetur peccatum; sic legit Tertull. in l. adversus Judæos: finitum autem peccatum dicitur, quòd Christus pro peccato cumulatè satisfecerit; vel peccatum idololatriæ intelligitur, quod in Scripturis peccatum simpliciter dici solet. Quin & potentiam diaboli fregit Christus per gratiam suam, quæ præsentia expellit peccata, Deo satisfacit pro præteritis, adversus imminentia nos munit, ut optimè Pererius. *Et impleatur visio*, Gr. signetur: *Ipse enim fuit signaculum omnium Prophetarum, adimplens omnia, quæ retro de eo Prophetæ nuntiaverant*. Tertul. loco citato.

25. (m) Seu ab edicto Artaxerxis, vel septimo, vel vigesimo anno ejus regni, de reficienda Jerusalem. *Et rursum ædificabitur platea*, seu forum publicum; *Et muri*, interjecto illo tempore; post edictum Regis, non post 70. hebdomadas. *In angustia temporum*, brevi temporis spatio, intra 52. dies mœnia absolventur; vel Judæi tum ab inimicis hostibus prementur. Intra brevissimum tempus muri sunt instaurati: nam multa hominum millia laborabant, nec mœnia omni ex parte à fundamentis sunt excitata, sed cum multis in locis essent interrupta, ea sunt continuata; id colligitur ex capite 4. Nehemiæ.

26. (n) Hebraismus est, post septem hebdomadas & 62. quæ est repetitio præcedentium: *Occidetur Christus*, in crucem actus, Heb. *unctus*, non unctio, ut vertunt 70. *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est*: Heb. *Non erit ei*, non stabit pro eo populus, ab omnibus deseretur. Hæc verba nunc desunt in Hebræo & in Græco; sed teste Hieron. olim ita legebant, *Non erit illius imperium*, Regnum Judæorum abjiciet; Judæi non erunt amplius regnum Dei. Hebdomadæ 69. ad Baptismum usque Christi benè extenduntur. Quo tempore, verbo & exemplo cœpit populum regere, ac 69. Hebdomadæ in annum decimum quintum Tiberii desinunt. Cùm Daniel 69. hebdomadas in duas partes divisisset in septem & sexaginta duas, & docuisset quid memorabile in septem prioribus esset eventurum, nempe ut muri in angustia temporum ædificarentur, post hæc declarat quid post alias sexaginta duas futurum sit, quòd nimirum Christus sit occidendus. Hoc igitur Gabriel prædicit fore, ut post septem & sexaginta duas hebdomadas Messias occidatur. Ita Pererius: Tum verò populus Hebræus erit abjiciendus. Deinde alterum Judæis malum evenit: *Et civitatem & sanctuarium populus dissipabit cum duce venturo*; populus Romanus duce Tito, & desolatio erit in perpetuum. *Et finis*, Vatab. Cum inundatione Romanorum. *Et post finem belli statuta desolatio*: Judæis omnibus occisis, vel expulsis. *Et non erit ejus populus*, ab eo abjicietur.

27. (o) Novum testamentum, *Hebdomada una*, quæ prima subsequetur 69. prædictas firmabitur; cujus pacti leges explicabit tribus primis annis cum dimidio, prædicando, & missionem suam omni genere miraculorum confirmando; *Et in dimidio hebdomadis*, septuagesimæ, *hostia & sacrificium*, Mosaicum; veritate illucescente cessabunt figuræ: deficiet sacrificium; nam sacrificia Deo accepta esse desierunt, mortua quidem, etsi nondum mortifera. *Desolationis*, Hebr. *Ad alam*, seu ad extremum templi, *erunt abominationes desolantes*, res fœdæ, seu profanationes à zelotis & sceleratis, qui templo instar arcis communito cædes patrabunt, aut exercitus ipse Romanorum. Multis & variis argumentis, testimoniis, ac Prophetarum vaticiniis, miraculis, vita & moribus, morte sua & resurrectione, Christi ipsius prædictionibus, quas & eventus comprobarunt, pactum confirmabit. Scaliger edictum illud, cujus mentionem facit Archangelus Gabriel Danielis cap. 9. statuit in anno secundo Darii Nothi, & confundit edictum de reædificando templo cum edicto de reædificanda urbe. Qua in re plurimùm à vero aberrat. Ex Hebræo textu Ludovicus Capellus hoc vaticinium paulò aliter exponit in Chronologia sacra: v. 23. *Exiit verbum*, i. e. mandatum de me ad te mittendum. *Quia vir desideriorum es*, homo Deo gratus. v. 24. *Decisæ sunt*, decretæ à Deo *70. hebdomades*. Reliqua apud Auctorem videri possunt. Quod etiam ait Angelus v. 25. *Ab exitu verbi &c.* designat edictum quoddam de reædificanda Jerosolyma, quod habetur Esdræ 6. quodque ab Artaxerxe Longimano datum est in Judæorum gratiam: in quo quidem non fit mentio instaurationis murorum: ea tamen facilè intelligitur: cur enim eam non concessisset, cùm adeò esset liberalis & benignus in Judæos? Ea quidem non est cœpta ab Esdra, qui rebus sacris intentus erat, sed post aliquot annos à Nehemia incœpta fuit anno 20. Artaxerxes, qui prius edictum confirmavit, cùm instauratio ab hostibus Judæorum esset impedita, quòd prius edictum de muris specialiter non loqueretur. Atque ut Cyrus edicto suo potestatem fecit templi reædificandi, quæ hostium accusatione est impedita usque ad Darium Hystaspis filium: sic ab Artaxerxe anno 7. regni sui potestas data est Judæis instaurandæ urbis, quæ à Nehemia tantummodò executioni mandata est. Unde initium 70. hebdomadum ab anno septimo Artaxerxis existimat Capellus esse repetendum, ex quo ad resurrectionem Chri-

CAPUT X.

Daniel diſcit ab Angelo, preces ſuas exauditas fuiſſe. Pugna inter Angelum Perſarum & hunc Angelum.

1. ANno tertio Cyri regis Perſarum, verbum revelatum eſt Danieli cognomento Baltaſſar, & verbum verum (a), & fortitudo magna: intellexitque ſermonem: intelligentia enim eſt opus in viſione.

2. In diebus illis ego Daniel lugebam (b) trium hebdomadarum diebus,

3. Panem (c) deſiderabilem non comedi, & caro & vinum non introierunt in os meum, ſed neque unguento unctus ſum: donec complerentur trium hebdomadarum dies.

4. Die autem vigeſima & quarta menſis primi eram juxta fluvium magnum, qui eſt Tigris.

5. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce vir (d) unus veſtitus lineis, & renes ejus accincti auro obrizo:

6. Et corpus ejus quaſi chryſolithus, & facies ejus velut ſpecies fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens: & brachia ejus, &

quæ

ſti ſunt 490. anni. A vigeſimo anno Artaxerxis Memnonis ad mortem Chriſti ſunt tantùm 416. anni, neque adeò illud eſt initium 70. hebdomadum: in medio ultimæ hebdomadæ cœpit Chriſti prædicatio poſt ejus Baptiſmum. *In medio ſeptimanæ*, ſeu in media ſeptimana ceſſare fecit ſacrificia legis. Vel juxta alios 70. hebdomades non totos 490. annos, ſed tantùm 487. complectuntur, adeò ut in medio ultimæ hebdomadis per mortem Chriſti ſacrificia legalia ceſſare incœperint: tum enim *venit hora, in qua qui Deum adorant, adoraturi ſunt in ſpiritu & veritate:* ſed trium aut quatuor annorum differentia non eſt magni momenti; diſcrimen enim illud omne pendet à calculo annorum Regum Perſarum, Macedonum, & Aſſamonæorum ab Artaxerxe ad Chriſtum uſque.

Hæc verba Angeli *Uſque ad Meſſiam*, non ſunt accipienda de Chriſti nativitate, ſed potiùs de ejus Baptiſmo, cùm officium mediatoris proprie exercens conſtitutus eſt in munere ſuo.

Quod autem ait, *Reædificabitur platea, & foſſa*; ita eſt intelligendum, quòd in complexu 69. hebdomadum ſit reædificanda Jeroſolyma, cui reædificationi opponit everſionem per populum ducis venturi, v. 26. *Poſt ſeptimanas 62. exſcindetur Chriſtus*; ſubaudiendæ ſunt 7. ſeptimanæ, de quibus antè dixit, *Ab exitu verbi uſque ad Meſſiam ſeptimanæ ſunt 7. & 62.* poſt ſeptimanas 7. & 62. exſcindetur Chriſtus, cui exciſioni ſubjicit Angelus everſionem urbis, ut quid conſecuturum, non ut concluſum eo ſpatio 69. hebdomadum. Ala autem abominabilis juxta textum Hebræum videtur eſſe factio zelotarum, qui ob pertinaciam ſuam in cauſa fuerunt everſionis templi & Jeroſolymæ. Nec minùs tamen eſt probabile, abominationis voce exercitum Romanorum Jeroſolymam obſidentium intelligi. Juxta hunc annorum calculum ab anno quarto vel quinto Joachin ad annum primum Cyri numerantur 70. anni. Intereà tamen cultus divinus non omnino deſiit, niſi poſt annos undecim, cùm extremo Sedeciæ anno templum everſum eſt. Sic à Cyri anno primo, quo edictum publicatum fuit de reædificando templo, ad Darii Hyſtaſpis annum ſecundum, undecim anni interjacent, quot ſunt à prima captivitate ad templi deſtructionem, quod per annos 70. jacuit everſum. Nam ut ſtatus populi Judaici concuſſus & penè proſtratus fuit per undecim annos ante templi everſionem, ſic ſtatus libertatis per totidem annos à ſoluta captivitate ſtetit ante templi inſtaurationem, & ſacra vaſa tum fuerunt reſtituta. Sic etiam à Chriſti nativitate ad templi typici everſionem, & novi templi, ſeu Eccleſiæ ædificationem, Judæorum ritibus abolitis, 70. anni numerantur. Nam anteà exiguæ velut gentium primitiæ fuerant Deo conſecratæ: nec multum refert, utrùm initium 70. hebdomadarum ducatur ab anno 7. Artaxerxis, quo edictum in gratiam Judæorum emanavit, an ab anno ejus vigeſimo, quo Judæis civitatem muris cingendi poteſtas data eſt, cùm in tribus primis edictis nihil expreſsè de inſtaurandis muris contineatur. Sed neque id prohibitum fuit, imò jam a Cyro facultas ædificandi Jeroſolymam data fuerat, uti ab Iſaia ducentis penè annis antè prædictum fuerat cap. 44. *Qui dico Cyro, Paſtor meus es, & omnem voluntatem meam complebis; qui dico Jeruſalem, Ædificaberis; & Templo, Fundaberis.* Ex Euſebii, Hieronymi, & Druſii Chronologia ſuum calculum comprobat Capellus.

Sed & tempora cum edicto Artaxerxis anno 20. regni dato convenire oſtendit Meldenſis Epiſcopus in ſua diſſertatione de Hiſtoria generali. Siquidem 70. annorum hebdomades (nullæ autem in Scripturis ſunt aliæ quàm dierum vel annorum) ſummam efficiunt 490. annorum: tot verò numerari ab anno 20. Artaxerxis ad annum quintum aut quartum poſt mortem Chriſti hinc liquet, quòd extremo anno Olympiadis 76. Themiſtocles ejectus è patria Artaxerxi ſcripſerit, mortuo jam Xerxe, ut teſtatur Thucidides pene coætaneus. Itaque annus vigeſimus Artaxerxis incidit ſub finem Olympiadis 81. Unde ad Chriſti nativitatem ſunt anni 453. Quibus adde annos 30. uſque ad initium prædicationis Chriſti, ſeu ad annum 15. Tiberii, anni 483. prodibunt, ſeu 69. hebdomades. Circa ultimæ hebdomadis annum quartum incidit mors Chriſti, idque eſt medium ultimæ illius hebdomadæ, quam ab aliis ſecernit Angelus apud Danielem, ut myſteriis plenam. Atque ut ſupputationum varietas ad paucos annos excurrat, non tanti illa eſt, quæ rem adeò perſpicuam obſcuret. Non enim fidei noſtræ probationes ex limata Chronologia pendent. Eventus ipſe cum tam illuſtri vaticinio mirum in modum conſentit, excidium nimirum Jeroſolymæ, & abominanda deſolatio, poſt 62. hebdomadas cum ſeptem aliis conjunctas: prædicit Angelus fore ut occidatur Chriſtus, tum civitas & ſanctuarium deſtruantur, deficiant ſacrificia, & abominanda deſolatio conſequatur, quæ ad finem uſque mundi ſit duratura. Dionyſius Carthuſianus per dimidium hebdomadæ non quartum annum, ſed dimidium aut poſteriorem medietatem ultimæ hebdomadæ interpretatur, in qua Chriſtus prædicavit Evangelium, & paſſus eſt. Fruſtrà reſpondent Rabbini recentiores 70. hebdomades ad conſtructionem templi referri, vel ad Antiochum illuſtrem, cùm templum violatum fuit, & poſteà repurgatum. Neque enim tempora conveniunt, nec præcipuæ vaticinii partes; nec demum Antiochi temporibus peccatum finem accepit, aut adducta eſt juſtitia ſempiterna, aut Chriſtus eſt occiſus.

1. (a) Viſio non ficta, nec in ſomniis, ſed in veritate: *Et fortitudo magna*, Hebr. Exercitus magnus, nempe Angelorum qui comitabantur Gabrielem: aut potiùs viſum illud verum fuit & forte, ſeu terribile: verbum etiam pro re magna ſumi poteſt. *Intellexitque ſermonem*, rem viſam interprete Angelo: *Intelligentia enim opus eſt*, quòd res ſit involuta; Pagninus: Et intellexit verbum, & intellexit ſibi in viſione. CAP. X.

2. (b) Quòd templi inſtauratio, ut Cyrus juſſerat, eſſet impedita Cyro abſente; vel etiam quòd tam pauci Judæi in Judæam rediiſſent, & alii penè innumerabiles captivitatem & exilium libertati & patriæ antepoſuerent.

3. (c) Cibum aliquem delicatum, contentus pane vulgari: *Caro & vinum non introierunt in os meum:* non eſt ergo quòd Novatores ciborum delectum tam acriter reprehendant: *Sed neque unguento*; Hier. *Qui mos apud Perſas & Indos hodie quoque ſervatur, ut pro balneis utantur unguentis.*

5. (d) Alii vertunt, quaſi vir; Angelus humana ſpecie, atque ut veriſimile eſt, Gabriel ipſe. *Quaſi chryſolithus*, Hebr. Tharſis, 70. vocem illam Tharſis, mare interpretantur. Quæ vox in Scripturis valde eſt homonyma: interdum pro lapide pretioſo uſurpatur, ſeu pro chryſolitho.

quæ deorsum sunt usque ad pedes, quasi species æris candentis: & vox sermonum ejus ut vox multitudinis.

7. Vidi autem ego Daniel solus visionem: porrò viri qui erant mecum, non viderunt: sed terror nimius irruit super eos, & fugerunt in absconditum.

8. Ego autem relictus solus vidi visionem grandem hanc: & non remansit in me fortitudo, sed & species mea immutata est in me, & emarcui, nec habui quidquam virium.

9. Et audivi vocem sermonum ejus: & audiens jacebam consternatus super faciem meam, & vultus meus hærebat terræ.

10. Et ecce manus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super articulos manuum mearum.

11. Et dixit ad me: Daniel vir desideriorum, intellige verba, quæ ego loquor ad te, & sta in gradu tuo: nunc enim sum missus ad te. Cùmque dixisset mihi sermonem istum, steti tremens.

12. Et ait ad me: Noli metuere Daniel: quia ex die primo, quo posuisti cor tuum ad intelligendum, ut te affligeres in conspectu Dei tui, exaudita sunt verba tua: & ego veni propter sermones tuos.

13. Princeps (e) autem regni Persarum restitit mihi viginti & uno diebus: & ecce Michael unus de Principibus primis venit in adjutorium meum, & ego remansi ibi juxta regem Persarum.

14. Veni autem ut docerem te quæ ventura sunt populo tuo in novissimis (f) diebus, quoniam adhuc visio in dies.

15. Cùmque loqueretur mihi hujuscemodi verbis, dejeci vultum meum ad terram, & tacui.

16. Et ecce quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea: & aperiens os meum locutus sum, & dixi ad eum, qui stabat contra me: Domine mi, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium.

17. Et quomodo poterit servus Domini mei loqui cum Domino meo? nihil enim in me remansit virium, sed & halitus meus intercluditur.

18. Rursum ergo tetigit (g) me quasi visio hominis, & confortavit me,

19. Et dixit: Noli timere vir desideriorum: pax tibi, confortare, & esto robustus. Cùmque loqueretur mecum, convalui, & dixi: Loquere Domine mi, quia confortasti me.

20. Et ait: Numquid scis quare venerim ad te? & nunc revertar ut prælier (h) adversum principem Persarum: cùm ego egrederer, apparuit princeps Græcorum veniens.

21. Verumtamen annuntiabo tibi quod expressum est in Scriptura (i) veritatis: & nemo est adjutor meus in omnibus his, nisi Michael princeps vester.

CAPUT XI.

Narrat Angelus prælia Seleucidarum & regum Ægypti, ac de Antiocho illustri multa.

1. EGo autem ab anno primo (a) Darii Medi stabam ut confortaretur, & roboraretur.

2. Et nunc veritatem annuntiabo tibi. Ecce adhuc tres reges (b) stabunt in Perside, & quartus ditabitur opibus nimiis super omnes: & cùm invaluerit divitiis suis, concitabit omnes adversum regnum Græciæ.

3. Sur-

13. (e) Regnis & Provinciis præpositi sunt à Deo Angeli custodes: figurata locutione innuitur, quemlibet Angelum summo studio agere pro homine, vel regno suæ curæ commisso. Quidam tamen, principis Persarum nomine malum Angelum intelligunt, qui Cyro in bello adversus Scythas occupato Cambysem Cyri filium, cui rerum administratio credita erat, alienabat à Judæis.

14. (f) Post adventum Christi: *Quoniam adhuc visio in dies*, post multum temporis implenda.

18. (g) Varios describit gradus, quibus anima coram Deo dejecta erigitur: primò efficaci voce clamat: *Sta in gradu tuo*; tum per operationem sancti Spiritus tangit labia, linguam solvit & roborat, ac deperditum vigorem restituit.

20. (h) Ut ratione decertem, vel ut malum Angelum expugnem. *Princeps Græcorum*, qui ex Hieron. idcircò venit, ut transferetur imperium à Persis ad Græcos. Theodor. Præliari dixit pro disserere, aut persuadere.

21. (i) In decreto divino, quod instar legis scriptæ ratum est, & fixum, neque oblivione delebitur. Hieron. *Juxta editionem vulgatam usque ad finem libri una putatur visio, quæ anno tertio Regis Persarum apparuit Danieli. Porrò juxta Hebraicam veritatem, separata sunt quæ sequuntur, & scripta ordine præpostero: non enim sub anno Cyri tertio, sed sub Darii anno primo ista narrantur facta.*

1. (a) Sunt verba Angeli: hoc caput cum superiori connexum est, & pro hujus decreti eventu & confirmatione, se precatum esse ait quòd Judæis faveat. Existimat Hieron. hanc visionem à priori esse diversam. CAP. XI.

2. (b) Cyrus, Cambyses filius Cyri, & Darius Hystaspis filius. *Et quartus ditabitur opibus nimiis*, Xerxes nimirum. Hieronymus censet, Danielem ipsum, non Angelum, hæc verba proferre, *Stabam ut confortaretur, &c.* ut regnum ejus roboraretur: consuetudinis autem prophetarum est repentè personas inducere sine ulla præfatione verborum. *Ecce tres adhuc reges*: Hieron. *Et notandum quòd quatuor post Cyrum regibus Persarum numeratis novem præterierit, & transierit ad Alexandrum; non enim curæ fuit spiritui prophetanti historiæ ordinem sequi, sed præclara quæque perstringere.* De quarto rege post Cyrum loquens sic ait: *Concitabit omnes adversum regnum Græciæ*, Xerxes nimirum; alios reges Persarum non commemorat, neque eorum historiam pertexere suscepit Angelus, sed primos tantùm, sub quibus res Judæorum vicissitudines aliquas experirentur: uti sub Alexandro res Judæorum in discrimen venerunt.

3. Surget (c) verò rex fortis, & dominabitur potestate multa: & faciet quod placuerit ei.

4. Et cùm steterit (d), conteretur regnum ejus, & dividetur in quatuor ventos cœli; sed non in posteros ejus, neque secundùm potentiam illius, qua dominatus est: lacerabitur enim regnum ejus etiam in externos, exceptis his.

5. Et confortabitur rex Austri (e): & de principibus ejus prævalebit super eum, & dominabitur ditione: multa enim dominatio ejus.

6. Et post finem annorum fœderabuntur (f): filiaque regis Austri veniet ad regem Aquilonis facere amicitiam, & non obtinebit fortitudinem brachii, nec stabit semen ejus: & tradetur ipsa, & qui adduxerunt eam, adolescentes ejus, & qui confortabant eam in temporibus.

7. Et stabit (g) de germine radicum ejus plantatio: & veniet cum exercitu, & ingredietur provinciam regis Aquilonis: & abutetur eis, & obtinebit.

8. Insuper & deos eorum, & sculptilia, vasa quoque pretiosa argenti & auri, captiva ducet in Ægyptum: ipse prævalebit adversus regem Aquilonis.

9. Et intrabit in regnum rex Austri, & revertetur (h) ad terram suam.

10. Filii autem ejus provocabuntur, & congregabunt multitudinem exercituum plurimorum: & veniet properans, & inundans: & revertetur, & concitabitur, & congredietur cum robore ejus.

11. Et provocatus rex Austri (i) egredietur, & pugnabit adversus regem Aquilonis, & præparabit multitudinem nimiam, & dabitur multitudo in manu ejus.

12. Et capiet multitudinem, & exaltabitur cor ejus, & dejiciet multa millia, sed non prævalebit (k).

13. Convertetur (l) enim rex Aquilonis, & præparabit multitudinem multò majorem quàm priùs: & in fine temporum, annorumque veniet properans cum exercitu magno, & opibus nimiis.

14. * Et in temporibus illis multi consurgent adversus regem Austri: filii quoque prævaricatorum populi tui extollentur ut impleant visionem, & corruent. * Isa. 19. 16.

15. Et veniet rex Aquilonis (m), & comportabit aggerem, & capiet urbes munitissimas: & brachia Austri non sustinebunt, & consurgent electi ejus ad resistendum, & non erit fortitudo.

16. Et faciet veniens (n) super eum juxta placitum suum, & non erit qui stet contra faciem ejus: & stabit in terra inclyta, & consumetur in manu ejus.

17. Et ponet (o) faciem suam ut veniat ad tenendum universum regnum ejus, & re-

3. (c) Alexander Magnus, qui devicto Dario Codomano Asiæ regno potietur.

4. (d) Et confirmatum fuerit, per sexennium ferè: *Dividetur in quatuor ventos cœli*, in quatuor partes præcipuas comminuetur instar vasis: *Sed non in posteros ejus*, non enim filii ejus regnaverunt post eum, sed 12. duces, è quibus quatuor præcipui rem omnem ad se traxerunt. *Non in posteros ejus*, Theodot. legit, non in novissimos ejus: nullus exæquavit potentiam ejus. *Lacerabitur enim regnum ejus*, in quatuor partes: *Exceptis his*, præter eos qui aliquas imperii partes tenuerunt, ut Eumenes, Perdicas, Lysimachus, &c. vel exceptis filiis ejus, aut fratre ejus Aridæo.

5. (e) Ptolemæus Lagi primus post Alexandrum Ægypti rex. Gabriel omissis aliis, de regibus Ægypti & Syriæ loquitur, quòd Judæa inter eos interjecta bellorum foret particeps, sed quantumvis potens futurus sit Rex Austri, Antiochus hoc suscitabit bellum adversus Philadelphum. *Prævalebit adversus eum*, sed Philadelphus inito cum Antiocho fœdere filiam Berenicem cum ampla dote illi in uxorem dabit: hoc est quod mox subjicit.

6. (f) Berenice ad Antiochum? *Facere amicitiam, & non obtinebit fortitudinem brachii sui*, seu regnum Asiæ quod sperabat se adepturum: *Nec stabit semen ejus*; nam prior Antiochi uxor Laodice illam cum amicis & filio, imò & Antiochum ipsum veneno sustulit.

7. (g) In regio Ægypti throno: *De germine radicum ejus plantatio*; frater Philadelphi Evergetes, qui injuriam fratri & fratris filiæ illatam ulturus est. *Ingredietur provinciam Regis Aquilonis*, Seleuci Callinici: *Et abutetur eis & obtinebit*, thesauros diripiet, Laodicem interficiet.

9. & 10. (h) Rebus in regno suo turbatis. *Ejus*, Seleuci Callinici, qui pugnans interierat, teste Justino l. 29. Polybio l. 5. Seleucus Ceraunus & Antiochus magnus *provocabuntur* ad arma capienda; *Et veniet properans & inundans*; Antiochus magnus, fratre à suis interfecto per dolum, Syriam brevì recuperabit, mox Ægyptum invasurus; *Et revertetur*, Theodotio vertit, *Et sedebit*, i. e. obsidebit.

11. (i) Ptolemæus Philopator, Evergetis filius *egredietur*, obviàm ibit Antiocho: *Et pugnabit adversus regem Aquilonis*, satis feliciter apud Raphiam urbem in confiniis Ægypti ex l. 1. Machab. cap. 1. & Hieronymo: *Et dabitur multitudo*, tradetur multitudo exercitus Antiochi in manus Ptolemæi.

12. (k) Antiochum non exuet omni regno, neque eum capiet, qui cognita Philopatoris ignavia, fœdere cum eo sancito.

13. & 14. (l) Bellum instaurabit contra Ægyptios: *Et in fine temporum*, post multos dies mortuo Philopatore filium ejus Epiphanem adhuc infantem & quadrimum aggredietur; *Et veniet properans cum exercitu magno*, atque in auxilium Antiochi: *Adversus regem Austri multi consurgent*; *filii quoque prævaricatorum populi tui*, Judaici *extollentur*, *ut impleant visionem*, *& corruent*. Ex iis multi cum Onia filio Oniæ tertii pontificis in Ægyptum dilapsi, & superbia elati, novum templum Onion dictum, templi Hierosolymitani æmulum exstruent, eo prætextu, ut impleant visionem Isaiæ 19. ubi loquens de altaribus & Ecclesiis Christianorum ait futurum *altare Domini in medio Ægypti*: Addit Angelus, *Et corruent*; nam hoc templum sub Vespasiano destructum fuit.

15. (m) Versùs Ægyptum: *Et comportabit aggerem*, obsidebit: *Et brachia Austri*, duces & exercitus Ptolemæi: *Non sustinebunt*, impetum Antiochi: tametsi *consurgent electi ejus*, duces Ptolemæi ex Ægypto immissi in Syriam, ut Scopas, Eropas & alii: *Sed non erit fortitudo ad resistendum*, Antiocho.

16. (n) Contra Ægypti regem & ejus duces faciet *juxta placitum suum*; recipiet totam Syriam. *Et stabit in terra inclyta*, in Judæa: *Et consumetur in manu ejus*, Judæis ultrò se dedentibus, teste Josepho l. 12.

17. (o) Animum huc intendet, ut veniat *ad tenendum universum regnum ejus*, Ptolemæi: *Recta faciet cum*

& recta faciet cum eo: & filiam fœminarum dabit ei, ut evertat illud: & non stabit, nec illius erit.

18. Et convertet faciem suam ad insulas (p), & capiet multas: & cessare faciet principem opprobrii sui, & opprobrium ejus convertetur in eum.

19. Et convertet faciem suam ad imperium terræ suæ, & impinget, & corruet (q), & non invenietur.

20. Et stabit in loco ejus vilissimus (r), & indignus decore regio: & in paucis diebus conteretur, non in furore, nec in prælio.

21. Et stabit in loco ejus despectus, & non tribuetur ei honor regius (ſ): & veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia.

22. Et brachia (t) pugnantis expugnabuntur à facie ejus, & conterentur: insuper & dux fœderis.

23. Et post amicitias (u), cum eo faciet dolum: & ascendet, & superabit in modico populo.

24. Et abundantes & uberes urbes ingredietur: & faciet quæ non fecerunt patres ejus, & patres patrum ejus: rapinas, & prædam, & divitias eorum dissipabit, & contra firmissimas cogitationes inibit: & hoc usque ad tempus.

25. Et concitabitur fortitudo ejus (x), & cor ejus adversum regem Austri in exercitu magno: & rex Austri provocabitur ad bellum multis auxiliis, & fortibus nimis: & non stabunt, quia inibunt adversus eum consilia.

26. Et comedentes (y) panem cum eo, conterent illum, exercitusque ejus opprimetur: & cadent interfecti plurimi.

27. Duorum quoque regum cor erit ut malefaciant (z), & ad mensam unam mendacium loquentur, & non proficient: quia adhuc finis in aliud tempus,

28. Et revertetur (a) in terram suam cum opibus multis: & cor ejus adversum Testamentum Sanctum: & faciet, & revertetur in terram suam.

29. Statuto tempore (b) revertetur, & veniet ad Austrum: & non erit priori simile novissimum.

30. Et venient super eum Trieres (c) & Romani: & percutietur, & revertetur, & indignabitur contra testamentum sanctuarii, & faciet: reverteturque, & cogitabit

eo, fœdus inibit æquis conditionibus, vel bona fide se agere simulabit; *Filiam fœminarum dabit*, pulcherrimam filiam, Phrasi Hebraica, Cleopatram in uxorem dabit: *Ut evertat illud*, ut regnum Ægypti invadat: *Non stabit*; nam Cleopatra mariti partes fovit, nec dolus exitum habuit quem sperabat Antiochus.

18. (p) Cepit Rhodum, Samum & alias insulas. *Et cessare faciet principem opprobrii sui*; vel Lucium Scipionem à quo victus est; vel populi Romani minas intentantis opprobrium cessare fecit, cùm magnam Græciæ partem subegit: *Et opprobrium ejus convertetur in eum*; cùm cæsus secundò à Lucio Scipione, summo probro coactus est Asia cedere, Syria sola sibi retenta, sumptus belli solvere, obsides Romam mittere, & tributum pendere, l. 2. Machab. cap. 8. Justinus, lib. 31. Livius Decade 4. l. 7. vel Africanus rejiciet à se, convertetque in Antiochum opprobrium, quo priùs Romanos affecerat, cùm Romanam legationem contumeliosè sprevit. Vatablus sic legit: *Et princeps compescet ejus probra, retorquens in eum sine omni suo dedecore*; Lucius Africanus coget eum ab incœpto desistere, in dedecus Antiochi.

19. (q) Cùm adversus Elimæos bello decertavit; aut occisus est ab accolis, cùm Jovis Dodonæi templum spoliare vellet, Just. l. 32. Strabo l. 16.

20. (r) Seleucus Philopator Antiochi magni filius, qui 12. annos regnavit inglorius & avarus. *Et in paucis diebus conteretur*, ab Heliodoro quo usus fuerat, ut templum Jerosolymæ diriperet, ab eo veneno sublatus creditur.

21. (ſ) Ab hoc loco usque ad finem prophetia est de Antiocho Epiphane ad litteram, de Antichristo ut antitypo Antiochi, qui fratris regnum invasit fraudato fratris filio, quem Syri in regem asciverant. *Et veniet clam*, Antiochus qui Romæ erat obses: *Et obtinebit regnum in fraudulentia*, simulans se fratris filii tutelam velle suscipere.

22. (t) Brachia vocat vires eorum, qui pro regni hærede pugnaverunt. *Insuper & dux fœderis*, Ptolemæus Philometor, qui ex Antiochi sorore natus erat, & quasi vinculum erat fœderis cum Antiocho magno initi à Ptolemæo Epiphane, qui & forsan etiam fœdus cum Antiocho illustri inierat. Alii Tryphonem intelligunt, qui ex Appiano fuit auctor fœderis: sed Antiochus.

23. & 24. (u) Acceptas; *Cum eo faciet dolum*, inhians regno Ægypti: *Et superabit*, non magno exercitu occupabit Ægyptum: *Et faciet quæ non fecerunt patres ejus*, cùm exactionibus, tum largitionibus: *Patres patrum ejus*, reges Asiæ licèt hostes essent. *Et contra firmissimas*, quas expugnare non poterat urbes, *cogitationes inibit*, qua ratione, aut vi, aut dolo eas expugnaret: *Et hoc usque ad tempus*, dissimulato consilio, donec ad exitum perducat.

25. (x) Antiochi: *Et cor ejus*, studium omne & cogitatio: *Adversus regem Austri*, coget exercitum: *Et non stabunt*, promissis, & donis Antiochi corrupti in partes ejus ibunt: primùm mercatorias & opulentas urbes cepit, tum munitas aggressus, tandem in apertum bellum erupit.

26. (y) Hebr. *Comedentes buccellam cibi ejus*: familiares conterent illum, prodent eum.

27. (z) Fictè & simulatè: *Ad mensam unam*, convenient ambo ut sibi mutuò noceant: *Et non proficient*: fortè ea loquendi forma, magna familiaritas insinuatur. *Quia adhuc finis*, utriusque regis finis in aliud tempus à Deo constitutum protelatur: *Et non proficient*, neutri suus succedet dolus.

28. (a) Antiochus, *In terram suam*, in Syriam Ægypto spoliata, *Cum opibus multis: & cor ejus adversum Testamentum Sanctum*, cogitans de vastanda Judæa & templo. *Et revertetur*. Quod animo conceperat: primùm pacificè ingressus Jerusalem, 2. Mach. 4. tum paucis post annis eam expilavit: 2. Mach. 5. Itaque faciet juxta voluntatem suam, & spoliato templo revertetur in Syriam.

29. (b) Hebr. *Ad tempus*, post aliquod tempus. *Veniet ad Austrum*, in Ægyptum: *Et non erit priori simile novissimum*, non erit hæc expeditio priori similis: non succedet Antiocho secunda expeditio, quàm fusiùs narrant Justinus l. 34. & Livius l. 45

30. (c) Trieres, & in iis *Romani*. Publius Popillus Læna Alexandriam cum ingenti classe advectus mandavit Antiocho ut ex Ægypto excederet; invitus paruit, ira plenus hanc effudit in Judæos, *Et indignabitur*, contra Jerosolymam. *Cogitabit adversum eos*, Hebr. *Observabit eos qui dereliquerunt testamentum sanctuarii*; desertores legis, quorum opera utetur, Simonis nempe, Jasonis, Menelai, de quibus l. 2. Machab. 4. Eos tamdem perdet, Jasonem imprimis Antiocho & Judæis invisum.

tabit adversum eos, qui dereliquerunt testamentum sanctuarii.

31. Et brachia (d) ex eo stabunt, & polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent juge sacrificium: & dabunt abominationem in desolationem.

32. Et impii in testamentum (e) simulabunt fraudulenter: populus autem sciens Deum suum, obtinebit, & faciet.

33. Et docti in populo docebunt (f) plurimos: & ruent in gladio, & in flamma, & in captivitate, & in rapina dierum.

34. Cùmque corruerint (g), sublevabuntur auxilio parvulo: & applicabuntur eis plurimi fraudulenter.

35. Et de eruditis (h) ruent, ut conflentur, & eligantur, & dealbentur usque ad tempus præfinitum: quia adhuc aliud tempus erit.

36. Et faciet juxta voluntatem (i) suam rex, & elevabitur, & magnificabitur adversus omnem deum: & adversus Deum deorum loquetur magnifica, & dirigetur, donec compleatur iracundia: perpetrata quippè est definitio.

37. Et Deum patrum suorum non reputabit (k): & erit in concupiscentiis fœminarum, nec quemquam deorum curabit: quia adversum universa consurget.

38. Deum autem Maozim in loco (l) suo venerabitur: & deum, quem ignoraverunt patres ejus, colet auro, & argento, & lapide pretioso, rebusque pretiosis.

39. Et faciet ut muniat Maozim (m) cum deo alieno, quem cognovit, & multiplicabit gloriam, & dabit eis potestatem in multis, & terram dividet gratuitò.

40. Et in tempore præfinito præliabitur (n) adversus eum rex Austri, & quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis, in curribus, & in equitibus, & in classe magna, & ingredietur terras, & conteret & pertransiet.

41. Et introibit in terram gloriosam (o), & multæ corruent: hæ autem solæ salvabuntur de manu ejus, Edom, & Moab, & principium filiorum Ammon.

42. Et mittet (p) manum suam in terras: & terra Ægypti non effugiet.

43. Et dominabitur thesaurorum auri & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti: per Libyam quoque & Æthiopiam transibit.

44. Et fama turbabit eum ab Oriente & ab Aquilone (q): & veniet in multitudine magna, ut conterat & interficiat plurimos.

45. Et figet tabernaculum (r) suum Apadno inter maria, super montem inclytum & sanctum: & veniet usque ad summitatem ejus, & nemo auxiliabitur ei.

C A-

31. (d) Potentiores, aut perfidi Judæi: *Sanctuarium fortitudinis*, profanabunt templum Dei fortissimi. *Et dabunt desolationem & abominationem*; Hebr. *Ponent in templo abominationem desolationis*, desolationes abominabiles profanos milites cum simulacro Jovis Olympii.

32. (e) Desertores; *Simulabunt fraudulenter*, prodent religionem & patriam, simulantes se communi bono velle consulere. *Populus autem sciens Deum suum*; cultui divino adhærens: *Obtinebit*, Hebr. *Corroborabit vir suum*: *Et faciet*, viriliter aget.

33. (f) Quis sit verus Dei cultus: *Et in rapina dierum*, bonorum deprædatione, quæ multos dies durabit. Sic docebunt plurimos exemplis magis, quam verbis, moriendum esse pro vera religione.

34. (g) Corruere videbuntur: *Sublevabuntur auxilio parvulo*, non magnis copiis, per Judam Machabæum & fratres ejus; *Fraudulenter*, proditorio animo, ut Alcimus & alii.

35. (h) Scribis: *Ruent*, plurimi non peccando, sed moriendo, aut patiendo: *Ut conflentur*, quasi igne probentur: *Eligantur*, Hebr. *Purgentur & dealbentur*; nitescant & splendidiores fiant: *Quia adhuc aliud tempus erit*, nimirum prosperitatis & pacis: post luctuosum tempus aliud erit lætissimum, quo per Christum electi liberabuntur.

36. (i) Ut libuerit: *Et adversus Deum deorum*, verum & unum Deum: *Loquetur magnifica*, hæc conveniunt cum cap. 8. *Et dirigetur*, Hebr. *Et prosperabitur*: *Donec compleatur iracundia*, donec expleat Deus indignationem suam; *Perpetrata quippe est definitio*; certum enim tempus à Deo est constitutum, ultra quod ejus ira non progredietur.

37. (k) In his quæ sequuntur, de Antiocho ut typo Antichristi differit: nullum deorum curabit, neque adeò patrum suorum Deum. Quamquam majores Antiochi Dei veri templum donis suis coluerunt, etsi idem sua idola retinerent, sed sumptus ad sacrificia facienda suppeditarunt, l. 2. Mach. 3. nullum quidem Deum curavit, qui unum & verum Deum sprevit: *Fœminarum*, nam publicè scortis miscebatur.

38. (l) In templo, personæ suæ tamquam fortitudinis idolum ponet; aut Jovem Olympium, ex falsa Græcorum opinione ut Deum fortitudinum, sicut habet textus Hebræus, loco veri Dei colet.

39. (m) Præsidiis muniet loca, in quibus erit simulacrum novi idoli quod invenit, & ab omnibus coli jussit; eorum qui illud colerent, opes multiplicabit. Quæ de Antichristo etiam intelligi possunt, qui ex Apost. 2. Thess. 2. in templo coletur ut Deus. Maozim est nomen appellativum, quod munitionem aut fortitudinem significat. Jovem Olympium Deum alienum vocat, scilicet Judæis, qui eum antè non noverant.

40. (n) Hebr. *Arietabit adversus eum Rex Austri*, Ptolemæus Philometor, nisi fortè de Antichristo loquitur. neque abhorret à verisimili conjectura Maldonati, secundam Antiochi in Ægyptum expeditionem, de qua v. 25. Angelus locutus fuerat, hoc loco repeti.

41. (o) Judæam: nec quisquam effugiet illius tyrannidem præter Ammonitas & Idumæos. Tertiæ expeditionis Antiochi in Ægyptum non meminit Scriptura, quæ sub finem vitæ ejus potuit accidere; vel de Antichristo hæc sunt intelligenda, nisi ea repetat quæ dicta sunt v. 28. Neque id novum est, ut prophetæ aliis verbis, & alio modo repetant, quæ prius dixerant. Hieronymus ex aliorum sententia hæc verba exponit: *Hæ autem solæ salvabuntur*: *Antiochus*, ajunt, *festinans contra Ptolemæum regem Austri, Idumæos, & Moabitas, & Ammonitas qui ex latere Judææ erant, non tetigit; ne occupatus alio prælio Ptolemæum redderet fortiorem*.

42. & 43. (p) Invadet varias terras ex cap. 8. 9. & l. 1. Mach. cap. 1. 17. *Transibit*, excurret prædandi causa.

44. (q) A Judæa; cùm ad Persidem venerit, & victorias Judæ Machabæi accipiet: hæc & sequentia ad Antiochum videntur omninò pertinere.

45. (r) Vox Hebr. entorium, aut tabernaculum significat, urbem Jerosolymam capiet. *Inter duo maria*,

CAPUT XII.

Postquam de Antiocho Epiphane multa disseruit Angelus, de illius antitypo Antichristo, ut multis videtur, & de Resurrectione mortuorum agit in hoc capite.

1. IN tempore (a) autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui: & veniet tempus quale non fuit ab eo ex quo gentes esse cœperunt usque ad tempus illud. Et in tempore illo salvabitur populus tuus, omnis qui inventus fuerit scriptus in libro.

2. Et multi de his qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt (b) * alii in vitam æternam, & alii in opprobrium ut videant semper. *Matt.25. 46.

3. Qui autem docti fuerint, * fulgebunt (c) quasi splendor firmamenti: & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. *Sap.3.7.

4. Tu autem Daniel claude sermones, & signa (d) librum, usque ad tempus statutum: plurimi pertransibunt, & multiplex erit scientia.

5. Et vidi ego Daniel, & ecce quasi duo alii stabant: unus hinc super ripam fluminis, & alius inde ex altera ripa fluminis.

6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis, qui stabat super aquas fluminis: Usquequò finis (e) horum mirabilium?

7. Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, * cùm elevasset dexteram & sinistram suam in cœlum, & jurasset per viventem in æternum, quia in tempus (f), & tempora, & dimidium temporis. Et cùm completa fuerit dispersio manus populi sancti, complebuntur universa hæc. *Apoc. 10.5.

8. Et ego audivi, & non intellexi (g). Et dixi: Domine mi, quid erit post hæc?

9. Et ait: Vade Daniel, quia clausi (h) sunt, signatique sermones, usque ad præfinitum tempus.

10. Eligentur, & dealbabuntur, & quasi ignis probabuntur multi: & impiè agent impii, neque intelligent omnes impii, porrò docti intelligent.

11. Et à tempore cùm ablatum fuerit juge sacrificium (i), & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.

12. Beatus, qui expectat, & pervenit usque ad dies mille (k) trecentos triginta-quinque.

13. Tu

mare Mediterraneum, & mare Mortuum. Judææ universæ ab uno mari ad alterum dominabitur: *Super montem inclytum & sanctum*, super montem Sion, quem nec Deo, nec hominibus defendentibus capiet. Vatablus vertit: *Cùm venerit finis ejus*, imperii nempe, nemo auxiliabitur ei.

CAP. XII. 1. (a) Antichristi temporibus: nam de illo Angelus videtur loqui in hoc capite: *Michael princeps magnus*, cœlestis militiæ. *Qui stat*, olim Synagogæ, nunc Ecclesiæ præpositus. Cùm autem mox agat de resurrectione, palam est de Antiocho Angelum non loqui. *Et veniet tempus*: Hebræus textus addit, *Afflictionis*. *Salvabitur populus tuus*, nempè in tempore illo salvabuntur Judei, cùm viderint Antichristum à Christo Domino profligatum: *Scriptus in libro vitæ*, prædestinatus: non omnis populus, vel Ecclesia salvanda dicitur, sed qui sunt prædestinati: ergo Ecclesia non ex solis constat prædestinatis.

2. (b) Omnes quidem resurgent, sed non omnes evigilabunt, ut videant lucem æternam. Quidam legunt, *Alii in opprobrium, ut vilescant semper*, meliùs ut videant opprobrium suum; vox, multi, sæpè in Scriptura pro omnibus sumitur, ut Roman. 5. 19.

3. (c) Mox additur: *Qui ad justitiam erudiunt multos*; non item qui docti fuerint, & alios non erudiunt ad rectam fidem & probos mores. Docti verò hoc loco activè sumuntur, pro doctoribus qui alios ad viam salutis ducunt.

4. (d) Quod prophetia longo post tempore sit implenda, eaque sit obscura. *Plurimi pertransibunt*, percurrent has prophetias; *Multiplex erit scientia*, earum interpretatio: non nisi post longum tempus hæc evenient, sed signa apud te, & quasi depositum serva hanc prophetiam: nam cuncta evenient. Deinde obscuritatem illius insinuat, ut liber Apocal. cap. 1. postremò veritas prophetiæ innuitur: at cap. 8. 26. cùm hæc à Daniele scripta sunt, nemo ferè intelligebat; post Antiochi tempora cœperunt intelligi, quæ ad illius persecutionem pertinebant. Quæ de Antichristo dicta sunt, homines tum intelligent, cùm signa ejus adventus à Christo prædicta venerint. Irenæus l. 4. cap. 43. Omnis prophetia priusquam impleatur, ænigma est; cùm autem impleta est, manifestam habet expositionem, & intelligentiam. *Ad tempus statutum*: ad tempus legis Evangelicæ referri potest, cùm per illuminationem Spiritus Sancti mysteria Scripturarum sunt reseranda, Theodot. His enim omnibus signis, & sigillis, divini Spiritus gratia post nostri Salvatoris adventum ablatis, quæ prius obscura erant, credentibus fecit manifesta.

6. (e) *Quando hæc erunt?* Matth. 24. Ne Daniel curiosiùs interrogaret, quando hæc sint futura, ne Angelo quidem id roganti aperte revelatur, ut videtur Maldonato.

7. (f) Audivi Angelum hæc dicentem, In annum & duos annos, & anni dimidium: per tres annos cum semisse durabit Antichristi persecutio. *Et cùm completa fuerit dispersio*, populi Christiani, tunc hæc evenient: *Dispersio manus*, exercitus populi sancti, seu Ecclesiæ: cùm enim de bello ageret, usus est voce militari.

8. (g) Quæ Angelus alteri Angelo responderat. *Quid erit post hæc? quis harum rerum finis?* ut vertit Theodotio.

9. & 10. (h) Hoc est, *Non est vestrum nosse tempora*. *Eligentur*, In cœlum assumentur; id bonis lucro cedet, quòd velut igne probentur. *Intelligent*, sapientes Christiani.

11. (i) Missæ usus publicus: vox Græca significat continuationem, nimirum divini cultus: *In desolationem*, ut Antichristus omnia bona perdat: *Dies mille ducenti nonaginta*, tres anni cum dimidio, seu 24. menses, ex Apoc. cap. 11.

12. (k) Dies dabitur 45. dierum, & lapsis dabitur tempus resipiscendi: non hinc sequitur à morte Antichristi 45. dies ad extremum judicium futuros: nihil enim simile ait Angelus. Tam exiguum temporis spatium non sufficeret convertendis tot hominum millibus per Antichristum seductis. *De die autem illa nemo scit*: Matth. 24. *A tempore*, cùm ablatum fuerit juge sacrificium, & cultus veri Dei: *Et posita fuerit abominatio*, abominandum idolum Antichristi in templo Jerusalem, ut multis videtur; sed potius in Ecclesia usque ad finem persecutionis erunt 1290 dies: hæc abominatio primum

13. Tu autem vade ad præfinitum (l) : & requiesces, & stabis in sorte tua in finem dierum.

Hucusque Danielem in Hebræo volumine legimus. Quæ sequuntur usque ad finem libri, de Theodotionis editione translata sunt.

CAPUT XIII.

Susannæ accusatio, & absolutio.

1. ET erat vir (a) habitans in Babylone, & nomen ejus Joakim:

2. Et accepit uxorem nomine Susannam, filiam Helciæ, pulchram nimis, & timentem Deum:

3. Parentes enim illius, cùm essent justi, erudierunt filiam suam secundùm legem Moysi.

4. Erat autem Joakim dives valdè, & erat ei pomarium vicinum domui suæ: & ad ipsum confluebant Judæi, eò quòd esset honorabilior omnium.

5. Et constituti (b) sunt de populo duo senes judices in illo anno: de quibus locutus est Dominus: Quia egressa est iniquitas de Babylone à senioribus judicibus, qui videbantur regere populum.

6. Isti frequentabant domum Joakim, & veniebant ad eos omnes qui habebant judicia.

7. Cùm autem populus revertisset per meridiem, ingrediebatur Susanna, & deambulabat in pomario viri sui.

8. Et videbant eam senes quotidie ingredientem, & deambulantem: & exarserunt in concupiscentiam ejus:

9. Et everterunt sensum suum, & declinaverunt oculos suos ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum justorum.

10. Erant ergo ambo vulnerati amore ejus, nec indicaverunt sibi vicissim dolorem suum:

11. Erubescebant enim indicare sibi concupiscentiam suam, volentes concumbere cum ea.

12. Et observabant quotidie solicitiùs videre eam. Dixitque alter ad alterum:

13. Eamus domum, quia hora prandii est. Et egressi recesserunt à se.

14. Cùmque revertissent, venerunt in unum: & sciscitantes ab invicem causam, confessi sunt concupiscentiam suam: & tunc in communi statuerunt tempus, quando eam possent invenire solam.

15. Factum est autem, cùm observarent diem aptum, ingressa est aliquando sicut heri & nudiustertius, cum duabus solis puellis, voluitque lavari in pomario: æstus quippè erat:

16. Et non erat ibi quisquam, præter duos senes absconditos, & contemplantes eam.

17. Dixit ergo puellis: Afferte mihi oleum, & smigmata (c), & ostia pomarii claudite, ut laver.

18. Et

ab Antiocho posita est in templo, secundò sub Tito, tertiò sub Antichristo.

13. (l) Omnibus hominibus locum, ad Limbum Patrum; noli ampliùs quærere quæ sciri non possunt: *Et requiesces*, expectans Messiæ mortem: *Et postea stabis in sorte tua*, in loco beatitudinis tibi destinato. *In finem dierum*, 70. Interpretes, *In consummationem dierum*, usque ad finem mundi, dum resurgas.

CAPUT XIII. 1. (a) Historia Susannæ continetur hoc capite, quod loco suo emotum eruditis penè omnibus videtur. Nam adhuc puero Daniele hæc evenit historia: & tamen jam erat Babylone, atque ex hoc facto jam magnus à populo haberi cœpit: unde primo capiti proximè subjiciendum videtur. Et quidem Daniel historias omnes propheticis subjecit, ut ad eas viam muniret. Hanc quidem historiam Judæi ut fabulam rejiciunt, quòd Hebraicè scripta non fuerit, uti nec quæ sequitur Beli historia, nec canticum trium puerorum: quibus Eusebius, Apollinaris, imò & Hieronymus videtur adstipulari: sed vetustas ipsa, veterum penè omnium consensus, & Ecclesiæ approbatio huic auctoritatem omninò conciliant. Nec dubium est, quin Hebraicè hæc scripta sit historia, tametsi textus Hebræus Judæorum negligentia, aut malitia exciderit: unde enim 70. Interpretes, Aquila, Symmachus & Theodotio, nisi ex Hebræo eam transtulissent? Ignatius in Epist. ad Magnesianos hujus meminit: Cyprianus, Epist. 40. in oratione Dominica, & alibi, Origenes in Epistola ad Africanum, & hom. 1. in Leviticum; ut omittam Ambrosium, l. 1. offic. cap. 18. & alibi passim, Augustinum, l. 2. de serm. Domini in monte, & multis aliis in locis, Chrysostomum, hom. de Susanna, ut alios omittam plurimos. Seu à Daniele ipso, quod omnino certum est ex tacito Ecclesiæ judicio, seu ab alio de Daniele scripta hæc fuerit historia Hebraicè, de auctoritate illius canonica dubitare non licet.

5. (b) Indulgentia Regis permittentis, ut quæ ad legem pertinebant, à Judæis judicarentur. *De quibus locutus est Dominus*, per Jeremiam, cap. 29. nec tamen verba ipsa eo loco referuntur, sed sensus, vel illius loci, vel alterius, ut Jerem. 23. 14. *In prophetis Jerusalem vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacii*. *Qui videbantur regere populum*, quod tantæ essent apud populum existimationis, ut populum regere viderentur.

17. (c) Smigma est unguentum vim habens abstergendi, quo mulieres ad eluendas oris maculas utebantur.

18. Et fecerunt sicut præceperat: clauseruntque ostia pomarii, & egressæ sunt per posticum, ut afferrent quæ jusserat, nesciebantque senes intùs esse absconditos.

19. Cùm autem egressæ essent puellæ, surrexerunt duo senes, & accurrerunt ad eam, & dixerunt:

20. Ecce ostia pomarii clausa sunt, & nemo nos videt, & nos in concupiscentia tui sumus: quam ob rem assentire nobis, & commiscere nobiscum.

21. Quòd si nolueris, dicemus contra te testimonium, quòd fuerit tecum juvenis, & ob hanc causam emiseris puellas à te.

22. Ingemuit Susanna, & ait: Angustiæ sunt mihi undique: si enim hoc egero, mors mihi est: si autem non egero, non effugiam manus vestras.

23. Sed melius est mihi absque opere incidere in manus vestras, quàm peccare in conspectu Domini.

24. Et exclamavit voce magna Susanna: exclamaverunt autem & senes adversus eam.

25. Et cucurrit unus ad ostia pomarii, & aperuit.

26. Cùm ergo audissent clamorem famuli domus in pomario, irruerunt per posticum, ut viderent quidnam esset.

27. Postquam autem senes locuti sunt, erubuerunt servi vehementer: quia nunquam dictus fuerat sermo hujuscemodi de Susanna. Et facta est dies crastina.

28. Cùmque venisset populus ad Joakim virum ejus, venerunt & duo presbyteri pleni iniqua cogitatione adversus Susannam, ut interficerent eam.

29. Et dixerunt coram populo: Mittite ad Susannam filiam Helciæ uxorem Joakim. Et statim miserunt.

30. Et venit cum parentibus, & filiis, & universis cognatis suis.

31. Porrò Susanna erat delicata nimis, & pulchra specie.

32. At iniqui illi jusserunt ut discooperiretur (erat enim cooperta) ut vel sic satiarentur decore ejus.

33. Flebant igitur sui, & omnes qui noverant eam.

34. Consurgentes autem duo presbyteri in medio populi, posuerunt manus suas super caput ejus.

35. Quæ flens suspexit ad cœlum: erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino.

36. Et dixerunt presbyteri: Cùm deambularemus in pomario soli, ingressa est hæc cum duabus puellis: & clausit ostia pomarii, & dimisit à se puellas.

37. Venitque ad eam adolescens qui erat absconditus, & concubuit cum ea.

38. Porrò nos cùm essemus in angulo pomarii, videntes iniquitatem, cucurrimus ad eos, & vidimus eos pariter commisceri.

39. Et illum quidem non quivimus comprehendere, quia fortior nobis erat, & apertis ostiis exilivit.

40. Hanc autem cùm apprehendissemus, interrogavimus, quisnam esset adolescens, & noluit indicare nobis: hujus rei testes sumus.

41. Credidit eis multitudo, quasi senibus & judicibus populi, & condemnaverunt (d) eam ad mortem.

42. Exclamavit autem voce magna Susanna, & dixit: Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant,

43. Tu scis quoniam falsum testimonium tulerunt contra me: & ecce morior, cùm nihil horum fecerim, quæ isti malitiosè composuerunt adversum me.

44. Exaudivit autem Dominus vocem ejus.

45. Cùmque duceretur ad mortem, suscitavit (e) Dominus spiritum sanctum pueri junioris, cujus nomen Daniel:

46. Et exclamavit voce magna: Mundus ego sum à sanguine hujus.

47. Et conversus omnis populus ad eum, dixit: Quis est iste sermo, quem tu locutus es?

48. Qui cùm staret in medio eorum, ait: Sic fatui filii Israel, non judicantes, neque quod verum est cognoscentes, condemnastis filiam Israel?

49. Revertimini ad judicium, quia falsum testimonium locuti sunt adversus eam.

50. Reversus est ergo populus cum festinatione, & dixerunt ei senes: Veni, & sede in medio nostrùm, & indica nobis: quia tibi Deus dedit honorem senectutis.

51. Et dixit ad eos Daniel: Separate illos ab invicem procul, & dijudicabo eos.

52. Cùm ergo divisi essent alter ab altero, vocavit unum de eis, & dixit ad eum: Inveterate dierum malorum, nunc venerunt peccata tua, quæ operabaris priùs;

53. Ju-

41. (d) Privata quisque tacitaque sententia, quòd adultera esset, ex cap. 20. Levitici sit capitis damnanda, posteà à judicibus juridicè damnata est.

45. (e) Spiritum Sanctum, qui erat in Daniele adolescente, ex Græco textu.

53. Judicans judicia injusta, innocentes opprimens, & dimittens noxios, dicente Domino: * Innocentem & justum non interficies.

*Exod. 23. 7.

54. Nunc ergo si vidisti eam, dic sub qua arbore (f) videris eos colloquentes sibi. Qui ait: Sub schino.

55. Dixit autem Daniel: Rectè mentitus es in caput tuum: Ecce enim Angelus Dei accepta sententia ab eo, scindet te medium.

56. Et, amoto eo, jussit venire alium, & dixit ei: Semen Chanaan, & non Juda, species decepit te, & concupiscentia subvertit cor tuum:

57. Sic faciebatis filiabus Israel, & illæ timentes loquebantur vobis: sed filia Juda non sustinuit iniquitatem vestram.

58. Nunc ergo dic mihi, sub qua arbore comprehenderis eos loquentes sibi. Qui ait: Sub prino.

59. Dixit autem ei Daniel: Rectè mentitus es & tu in caput tuum: manet enim Angelus Domini, gladium habens, ut secet te medium, & interficiat vos.

60. Exclamavit itaque omnis cœtus voce magna, & benedixerunt Deum, qui salvat sperantes in se.

61. Et consurrexerunt adversus duos presbyteros (convicerat enim eos Daniel ex ore suo falsum dixisse testimonium) feceruntque eis sicut malè egerant adversus proximum,

62. * Ut facerent secundùm legem Moysi: & interfecerunt eos, & salvatus est sanguis innoxius in die illa.

*Deut. 19. 18. & 19.

63. Helcias autem & uxor ejus laudaverunt Deum pro filia sua Susanna, cum Joakim marito ejus, & cognatis omnibus, quia non esset inventa in ea res turpis.

64. Daniel autem factus est magnus in conspectu populi, à die illa, & deinceps.

65. Et rex Astyages (g) appositus est ad patres suos, & suscepit Cyrus Perses regnum ejus.

CAPUT XIV.

Historia Belis & Draconis in hoc capite continetur.

1. ERat autem Daniel conviva regis (a), & honoratus super omnes amicos ejus.

2. Erat quoque idolum apud Babylonios nomine Bel: & impendebantur in eo per dies singulos similæ artabæ (b) duodecim, & oves quadraginta, vinique amphoræ sex.

3. Rex quoque colebat eum, & ibat per singulos dies adorare eum: porrò Daniel adorabat Deum suum. Dixitque ei rex: Quare non adoras Bel?

4. Qui respondens, ait ei: Quia non colo idola manufacta, sed viventem Deum, qui creavit cœlum & terram, & habet potestatem omnis carnis.

5. Et dixit rex ad eum: Non videtur tibi esse Bel vivens Deus? An non vides quanta comedat & bibat quotidie?

6. Et ait Daniel arridens: Ne erres rex. Iste enim intrinsecùs luteus est, & forinsecùs æreus, neque comedit aliquando.

7. Et iratus rex vocavit sacerdotes ejus, & ait eis: Nisi dixeritis mihi, quis est qui comedat impensas has, moriemini.

8. Si autem ostenderitis, quoniam Bel comedat hæc, morietur Daniel, quia blasphemavit in Bel. Et dixit Daniel regi: Fiat juxta verbum tuum.

9. Erant autem sacerdotes Bel septuaginta, exceptis uxoribus, & parvulis, & filiis. Et venit rex cum Daniele in templum Bel.

10. Et dixerunt sacerdotes Bel: Ecce nos egredimur foras: & tu rex pone escas, & vinum misce, & claude ostium, & signa annulo tuo:

11. Et cùm ingressus fueris manè, nisi inveneris omnia comesta à Bel, morte moriemur, vel Daniel qui mentitus est adversum nos.

12. Con-

54. (f) *Qui ait: Sub schino*, & alter v. 59. *Sub prino*; Illud lentiscum, quoddam Ilicis genus significat: allusio nominum, seu paranomasia fundatur in vocibus Græcis: neque id auctoritatem historiæ elevat, nam ut ait Estius, nec necesse est ad veritatem historiæ, ut res eadem referatur iisdem vocibus: sufficit enim ut voces idem significent; præterquam paucas habemus voces Hebraicas, & fortè longè plures erant, cùm hæc scribebantur. Quin etiam potuit Græcus interpres ejusmodi paranomasiam in Græcis vocibus invenire, ut invenit Latinus inter schinum, & scindere, σχίσαι scindere significat, ut πρίσαι cædere.

65. (g) Caput sequens ab his verbis incipere multi existimant: tum enim Daniel admodum senex erat, sed hoc loco hæc verba aptè sunt posita in hanc sententiam. *Daniel autem factus est magnus in conspectu populi: & rex Astyages*, seu Darius, *appositus est ad patres suos*: i. e. usque ad mortem Astyagis, & regnum Cyri, adeò ut sit Hebraismus: particula, *&*, pro, *usque*, posita: ita Maldonatus. Ac videtur hic locus ex fine cap. 9. huc translatus, ut videtur Pererio.

CAPUT XIV.

1. (a) Evilmerodach, aut Baltassaris, ut plures opinantur: alii Cyri, propter extrema verba superioris capitis, quæ conjungunt cum hac historia; aut ipsius Nabuchodonosoris: adeò ut hoc caput sit ordine tertium. *Erat conviva regis*, vivebat ex mensa regis; *Et honoratus*, ut cap. 2. v. 48. legimus.

2. & 12. (b) Artaba erat mensura frumentaria Persarum. *Contemnebant*, periculum.

12. Contemnebant autem, quia fecerant sub mensa absconditum introitum, & per illum ingrediebantur semper, & devorabant ea.

13. Factum est igitur postquam egressi sunt illi, rex posuit cibos ante Bel: præcepit Daniel pueris suis, & attulerunt cinerem, & cribravit per totum templum coram rege: & egressi clauserunt ostium: & signantes annulo regis abierunt.

14. Sacerdotes autem ingressi sunt nocte juxta consuetudinem suam, & uxores, & filii eorum: & comederunt omnia, & biberunt.

15. Surrexit autem rex primo diluculo, & Daniel cum eo.

16. Et ait rex: Salvane sunt signacula, Daniel? Qui respondit: Salva, rex.

17. Statimque cùm aperuisset ostium, intuitus rex mensam, exclamavit voce magna: Magnus es Bel, & non est apud te dolus quisquam.

18. Et risit Daniel: & tenuit regem ne ingrederetur intro: & dixit: Ecce pavimentum, animadverte cujus vestigia sint hæc.

19. Et dixit rex: Video vestigia virorum, & mulierum, & infantium. Et iratus est rex.

20. Tunc apprehendit sacerdotes, & uxores, & filios eorum: & ostenderunt ei abscondita ostiola, per quæ ingrediebantur, & consumebant quæ erant super mensam.

21. Occidit ergo illos rex, & tradidit Bel in potestatem Danielis: qui subvertit eum, & templum ejus.

22. Et erat draco (c) magnus in loco illo, & colebant eum Babylonii.

23. Et dixit rex Danieli: Ecce nunc non potest dicere quia iste non sit Deus vivens: adora ergo eum.

24. Dixitque Daniel: Dominum Deum meum adoro: quia ipse est Deus vivens: iste autem non est Deus vivens.

25. Tu autem rex da mihi potestatem, & interficiam draconem absque gladio & fuste. Et ait rex: Do tibi.

26. Tulit ergo Daniel picem, & adipem, & pilos, & coxit pariter: fecitque massas, & dedit in os draconis, & diruptus est draco. Et dixit: Ecce quem colebatis.

27. Quod cùm audissent Babylonii, indignati sunt vehementer: & congregati adversum regem, dixerunt: Judæus factus est rex: Bel destruxit, draconem interfecit, & sacerdotes occidit.

28. Et dixerunt cùm venissent ad regem: Trade nobis Danielem, alioquin interficiemus te, & domum tuam.

29. Vidit ergo rex quòd irruerent in eum vehementer: & necessitate compulsus tradidit eis Danielem.

30. Qui miserunt eum in lacum leonum, & erat ibi diebus sex.

31. Porrò in lacu erant leones septem, & dabantur eis duo corpora quotidie, & duæ oves: & tunc non data sunt eis, ut devorarent Danielem.

32. Erat autem Habacuc (d) propheta in Judæa, & ipse coxerat pulmentum, & intriverat panes in alveolo: & ibat in campum ut ferret messoribus.

33. Dixitque Angelus Domini ad Habacuc: Fer prandium, quod habes, in Babylonem Danieli, qui est in lacu leonum.

34. Et dixit Habacuc: Domine, Babylonem non vidi, & lacum nescio.

35. * Et apprehendit eum Angelus Domini in vertice ejus, & portavit eum capillo capitis sui, posuitque eum in Babylone supra lacum in impetu spiritus sui. *Ezec. 8. 3.

36. Et clamavit Habacuc, dicens: Daniel serve Dei, tolle prandium, quod misit tibi Deus.

37. Et ait Daniel: Recordatus es mei Deus, & non dereliquisti diligentes te.

38. Surgensque Daniel comedit. Porrò Angelus Domini restituit Habacuc confestim in loco suo.

39. Venit ergo rex die septimo ut lugeret Danielem: & venit ad lacum, & introspexit, & ecce Daniel sedens in medio leonum.

40. Et exclamavit voce magna rex, dicens: Magnus es Domine Deus Danielis. Et extraxit eum de lacu leonum.

41. Porrò illos, qui perditionis ejus causa fuerant, intromisit in lacum, & devorati sunt in momento coram eo.

42. Tunc rex ait: Paveant omnes habitantes in universa terra Deum Danielis: quia ipse est salvator, faciens signa & mirabilia in terra: qui liberavit Danielem de lacu leonum.

22. (c) Gaudet diabolus ad primi facti Evæ memoriam commendandam forma serpentum, ait Aug. l. 11. de Genesi ad lit. sic teste Valer. Max. Romani ad pestem eliminandam serpentem Epidaurium Romam invexerunt, & coluerunt quasi urbis Æsculapium.

32. (d) Hieron. Epiphanius, & alii plerique è veteribus putant eumdem fuisse qui inter minores prophetas numeratur. *Intriverat panes*, Gr. comminuerat, offam fecerat.

IN PROPHETAS MINORES.

ROPTEREA, inquit Augustinus, lib. 18. de Civitate Dei cap. 29 *dicuntur minores, quia sermones eorum sunt breves in eorum comparatione, qui majores ideò vocantur, quia prolixa volumina condiderunt*. Neque eodem ordine apud Hebræos 12. Prophetæ disponuntur quo apud Græcos, ut Hieronym. in Prologo animadvertit: sed apud Hebræos ita sunt dispositi, ut in vulgata nostra editione. Gregor. Nazianz. in carmine de veris & genuinis Scripturæ libris eumdem servat ordinem, quem Hebræi, si Jonam Prophetam exceperis, quem Abdiæ præponit.

Hos esse Auctores Prophetiarum, quibus eæ tribuuntur, iisdem rationibus evincitur, quibus jam sæpè usi sumus, quòd plerique omnes inipso limine cujusque Prophetiæ se illius auctores profiteantur; quòd multas ex iis sententias posteriores sint mutuati; quòd denique canoni Hebræorum inscribantur, ac Syracides Prophetas duodecim laudibus celebret, ac plures ex iis in novo citentur Testamento.

PROPHETIA OSEE.

PROPHETA *Hoseas, aut Osee, eodem tempore quo Isaias vaticinatus est, ut ex primis ejus verbis liquet*, In diebus Oziæ, Joathan, Achaz, Ezechiæ regum Juda, & in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel. *Isaias sub iisdem regibus Juda se vaticinatum esse declarat, sed Jeroboam regis Israel non meminit; unde primus Osee vaticinari cœpit Jeroboami secundi temporibus, ac diutissimè is vixit: vox Osee*, salvavit, *significat. Stylus ejus est concisus & patheticus; Synagogæ reprobationem, gentium vocationem prædicit.*

CAPUT PRIMUM.

Oseas jubetur uxorem ducere fornicariam in signum Synagogæ fornicantis post idola: tum vocatio gentium insinuatur.

1. VERBUM Domini, quod factum est ad Osee filium Beeri, in diebus Oziæ, Joathan, Achaz, Ezechiæ regum Juda, & in diebus Jeroboam (a) filii Joas regis Israel.

2. Principium loquendi Domino in Osee: & dixit Dominus ad Osee: Vade, sume tibi uxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

3. Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim: & concepit, & peperit ei filium.

4. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrahel: quoniam adhuc modicum, & visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu, & quiescere (b) faciam regnum domus Israel.

5. Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrahel (c).

6. Et concepit adhuc, & peperit filiam. Et dixit ei: Voca nomen ejus Absque misericordia: quia non addam ultrà misereri (d) domui Israel, sed oblivione obliviscar eorum.

7. Et domui Juda miserebor, & salvabo eos in Domino Deo suo: & non salvabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.

8. Et

CAP. I. 1. (a) Primis nempè temporibus Oziæ, ante annum ejus decimum quartum. Quo tempore etiam prophetarunt Amos & Jonas. *Principium loquendi*, an fortè quòd inter Prophetas illius temporis primùm Osee locutus sit Dominus? 70. *Initium sermonis Domini ad Osee*. *Sume tibi*; genitivo substantivi pro adjectivo uti solent Hebræi, in plurali numero superlativi vicem obire, ut Isaiæ 53. *Virum dolorum*, i. e. plenum dolorum; unde Hieron. *Ut quantò illa sordidior est, tantò sit Propheta patientior, qui talem uxorem duxerit*. Sic jubet Deus ut ex meretrice faciat castam conjugem. *Et fac tibi*; vox illa, *Fac*, neque in textu Hebræo, neque apud 70. invenitur, unde cu Hieronymo subaudiendum est, *Sume*, ut adducat in domum suam, quos ex fornicatione mulier susceperat. Sed ob ea quæ sequuntur verba: *Et concepit & peperit*, Propheta innuere videtur imperatum sibi fuisse, ut filios ex ea gigneret; qui filii fornicationum dicuntur, quòd futurum esset ut ad idololatriam propensi admodùm forent. Nam in Scriptura fornicationis nomine idololatria designari solet. Cur ita jusserit Deus, statim causam aperit, *Quia fornicans*, i. e. quia filii hujus Synagogæ quam olim duxi, adhuc vehementer fornicabuntur per idolorum cultum. Ita hunc difficilem locum exponit Fr. Ribera S. J. ac suam expositionem confirmat ex cap. 2. ubi Deus sic ait: *Et filiorum ejus non miserebor, quoniam filii fornicationum sunt*. Quod Theodorus apud Theodoretum ita exponit; *Ipsi enim similia atque mater eorum commisit, fecerunt*. Vetus est & magna quæstio utrùm hæc revera gesta fuerint, an tantummodo in visione prophetica, ut Paraphrastes Chaldæus vertit; & Hieron. in proœmio commentarii sui in hunc Prophetam contendit, hunc Prophetæ locum ita intelligi oportere; idque ex aliis Prophetarum locis, ut Ezech. 4. Isaiæ 20. Jerem. 27. multa dici facta à Prophetis, quæ facta non sunt, vel quia non potuerant fieri, vel quia non decuit, & necessariò in spiritu gesta confitendum est. Sed revera id gestum esse, pro certo habent Irenæus l. 4. c. 37. Aug. l. 3. de Doctrina Christiana c. 12, & l. 22. contra Faustum c. 80. Theodoretus hanc affert rationem, quòd cùm Judæi viderent Prophetas nova quædam & inaudita facere, causas inquirerent, & sic docerentur, ut tenaciùs quæ didicerant memoria retinerent. Unde Hieron. in c. 9. Jeremiæ vult in Scriptura divina non solùm auribus doceri populum, sed & oculis: magis enim retinetur quod visu, quàm quod auditu ad animum pervenit. Cùm Prophetæ aliquid facere jubentur, & non faciunt, statim id ostendunt, ut Basil. in c. 8. Isaiæ observat; id videre est in c. 4. Ezech. cùmque in spiritu res fiunt, id ipsum Prophetæ solent explicare, ut Ezech. 40. & quidem Propheta nihil Dei præceptis honestius judicavit, *Nec culpandus*, inquit Hieron. *Propheta interim, ut sequamur historiam, si meretricem converterit ad pudicitiam; sed potiùs laudandus, quod ex mala bonam fecerit*. Quòd si, ut probabile est, Gomer post nuptias ad pristinam rediit vitæ turpitudinem, in hoc etiam Synagogam magis exprimi.

4. (b) Ruffinus existimat vindicari sanguinem Achab, quoniam posteri Jehu in eadem scelera incurrerunt, adeò ut justum fuerit eadem pœna illos affici, à quibus Achab & posteri ejus deleti sunt, vel per Jezrahel intelligitur Israel, ut quidam habent codices. Atque hæc expositio confirmatur ex fine c. 2. adeò ut Jezrahelis nomine populus Dei intelligatur: unde & hoc in loco Jezrahel ponitur cum articulo masculino à 70. interpretibus, non item quando urbem significat. Quòd si ad Jehu hæc verba referantur, hic erit sensus: Puniam te ò domus Jehu, juxta punitionem quæ sumpta est de domo Achab, fuso ejus sanguine in Jezrahel, cùm eamdem foveas impietatem. *Quiescere*: evertam regnum Israel, vel regnum transferam ad Sellum in valle Jezrahel.

5. (c) Ex hoc loco colligit Hieron. dimicatum fuisse cum Assyriis in valle Jezrahel, ubi fusus est sanguis Achab & Jezabel. Hujus vallis fit mentio Josue 17. & Judic. 6. Erat hæc vallis longissima, & ferè ad Samariam usque protensa.

6. (d) Vocatur Absque misericordia; sic enim captus est Israel ab Assyriis, ut non ampliùs in patriam esset reversurus.

8. Et ablactavit (e) eam, quæ erat Absque misericordia. Et concepit, & peperit filium.

9. Et dixit: Voca nomen ejus Non populus meus: quia vos non populus meus, & ego non ero vester (f).

10. Et erit numerus filiorum Israel quasi arena (g) maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur. * Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos: dicetur eis: Filii Dei viventis.

* Rom. 9. 26.

11. Et congregabuntur (g) filii Juda, & filii Israel pariter: & ponent sibimet caput unum, & ascendent de terra: quia magnus dies Jezrahel.

CAPUT II.

In hoc capite Deus cum Synagoga expostulat, quod fidem violaverit, pœnitentibus fausta promittit; de vocatione gentium & de fœdere sempiterno.

1. Dicite (a) fratribus vestris: Populus meus; & sorori vestræ, Misericordiam consecuta.

2. Judicate (b) matrem vestram, judicate: quoniam ipsa non uxor mea, & ego non vir ejus: auferat fornicationes suas à facie sua, & adulteria sua de medio uberum suorum.

3. Ne fortè expoliem eam nudam, & statuam (c) eam secundùm diem nativitatis suæ: & ponam eam quasi solitudinem, & statuam eam velut terram inviam, & interficiam eam siti.

4. Et filiorum illius non miserebor: quoniam filii fornicationum sunt.

5. Quia fornicata est mater eorum, confusa est quæ concepit eos: quia dixit: Vadam post amatores (d) meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum.

6. Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, & sepiam eam maceria, & semitas suas non inveniet.

7. Et sequetur amatores suos, & non apprehendet eos: & quæret eos, & non inveniet, & dicet: Vadam, & revertar ad virum meum priorem: quia benè mihi erat tunc magis quàm nunc.

8. Et hæc nescivit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicavi ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.

9. Idcircò convertar (e), & sumam frumentum meum in tempore suo, & vinum meum in tempore suo, & liberabo lanam meam & linum meum, quæ operiebant ignominiam ejus.

10. Et tunc revelabo (f) stultitiam ejus in oculis amatorum ejus: & vir non eruet eam de manu mea:

11. Et

8. (e) Israel in captivitatem ductus projicietur à Deo, non aletur verbo Dei, ut qui ablactatus infans, jam non vescitur parentis lacte, sed alimentis sustentatur externis.

9. (f) Vestri curam penitùs abjiciam: non eritis ampliùs populus Dei, sed Assyriorum servi.

10. (g) Transit ad vocationem gentium, à tristibus ad læta more Prophetarum. Apostolus Rom. 9. de vocatione gentium, & eorum fide, qui ex Judæis credere voluerunt, omnem nobis difficultatem interpretationis abscidit, asserens Christi temporibus esse completum, ait Hieron. Sic eumdem locum Petrus c. 2. prioris Epist. citat in eamdem sententiam. Neque de filiis Israel, cùm redierunt è captivitate Babylonica, juxta historicum sensum hæc intelligi possunt; nam exiguus erat Israelitarum è Babylone redeuntium numerus, nec decem tribus redierunt, aut certè ii perpauci fuerunt. Itaque Propheta alludit ad promissionem Abrahæ factam Genes. cap. 13. & 15. Atque in hac promissione non dicuntur semen Abrahæ, qui ex eo originem trahunt, licet sint etiam innumerabiles, sed qui ejus fidem & pietatem imitantur, ex Apost. Rom. 4. *Ideo ex fide ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed & ei qui est ex fide Abrahæ, qui est pater omnium nostrûm:* & ad Gal. 3. *Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ.* Unde ex Apostolo duplex est Israel: de incredulis 1. Cor. 10. hæc habet: *Videte Israel secundum carnem;* de credentibus autem Galat. 6. *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. Et erit in loco;* in ipsis locis, in quibus obliti erant Dei, & idola coluerant, jam filii Dei vocentur.

11. (h) Non in eamdem civitatem, aut provinciam, sed in eamdem Ecclesiam. Filios Israel vocat eos qui conversi sunt ex gentibus, filios Juda qui conversi sunt è Judæis. *Caput unum*, Christum videlicet. *Et ascendent de terra:* an de terra ascendere idem est ac crescere & multiplicari; in omnes partes se effundent filii Juda & Israel. *Quia magnus est dies Jezrahel*, mirabile quiddam & inusitatum faciet Deus, cùm semen Dei in unum congregatum, per totum orbem diffundetur post adventum Christi, cùm ipsam fundabit Ecclesiam. Jezrahel interpretatur semen Dei.

CAP. II.

1. (a) Iidem sunt ex Apost. Rom. 9. qui vocabuntur filii Dei vivi, & quos vocari jubet populum suum & misericordiam consecutum. *Quos & vocavit, non solùm ex Judæis, sed etiam ex gentibus*, sicut in Osee dicit, *Vocabo non plebem meam, &c.*

2. (b) Historico sensu Propheta justos qui tum erant, alloquitur. Synagogam duarum tribuum matrem appellat. Prophetæ ab historia ad Christum transire solent, non ex abrupto, sed arrepta occasione. Dixerat, *Quia vos non populus meus:* sed ne quis putaret, Deum non præstiturum Abrahæ quod ei promiserat, hinc transit ad Christum, & prædicit tantam fore credentium multitudinem, ut numerari non possit. Mox redit ad historiam: interim matrem vestram increpate, quæ de meretrice uxor facta, rursus fornicata est cum amatoribus suis. Quoniam non se gerit ut uxorem, sed ut adulteram, fornicaria est, inquit Hieron. quæ cum pluribus copulatur, adultera quæ unum virum deserens alteri jungitur. Synagoga utramque malitiam conjunxit: nam & virum deseruit, & multos Deos coluit, idque apertè & impudenter.

3. & 4. (c) In eodem statu, in quo erat antequam eam ab idololatria eximeret: *Non miserebor*, quia matris fornicationes sunt imitati.

5. (d) Post Assyrios & alias nationes quæ idola colebant, vel etiam idola intelliguntur, quorum causa Deum verum reliquit. Allegorice Apostolis & Judæis fidelibus dicitur ut matrem suam Synagogam judicent & arguant, quæ exspoliata est, & posita quasi solitudo post mortem Christi.

9. (e) Auferam ei omnia, quæ se ab amatoribus suis accepisse dicebat, ut reipsa experiatur hæc mea esse. *Et liberabo lanam meam*, quam possidebat.

10. (f) Ipsi ejus amatores stultissimi fatebuntur, quòd Deum tam beneficum offenderet. Hæc omnia post

11. Et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, & omnia festa tempora ejus.

12. Et corrumpam vineam ejus, & ficum ejus: de quibus dixit: Mercedes hæ, meæ sunt, quas dederunt mihi amatores mei: & ponam eam in saltum, & comedet eam bestia agri.

13. Et visitabo super eam dies Baalim (g), quibus accendebat incensum, & ornabatur inaure sua, & monili suo, & ibat post amatores suos, & mei obliviscebatur, dicit Dominus.

14. Propter hoc, ecce ego lactabo (h) eam, & ducam eam in solitudinem: & loquar ad cor ejus.

15. Et dabo ei vinitores (i) ejus ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam spem: & canet ibi juxta dies juventutis suæ, & juxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti.

16. Et erit in die illa, ait Dominus: vocabit me: Vir meus: & non vocabit me ultrà, Baali.

17. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultrà nominis eorum.

18. Et percutiam (k) cum eis fœdus in die illa, cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra: & dormire eos faciam fiducialiter.

19. Et sponsabo (l) te mihi in sempiternum: & sponsabo te mihi in justitia, & judicio, & in misericordia, & in miserationibus.

20. Et sponsabo te mihi in fide (m): & scies quia ego Dominus.

21. Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos (n), & illi exaudient terram.

22. Et terra exaudiet triticum, & vinum, & oleum: & hæc exaudient Jezrahel (o).

23. Et seminabo (p) eam mihi in terra, & miserebor ejus, quæ fuit Absque misericordia.

24. * Et dicam non populo meo: Populus meus es tu: & ipse dicet: Deus meus es tu. * Rom. 9. 25. 1. Pet. 2. 10.

CAPUT III.

Jubet Deus ut Propheta alteram sumat, eamque adulteram, sed ea conditione ut diu maneat domi cœlebs, neque ad virum suum redeat; ex quo insinuat fore ut Israel diu maneat sine rege, sine lege, sine Deo, & tamen posteà revertatur ad Deum.

1. ET dixit Dominus ad me: Adhuc vade (a), & dilige mulierem dilectam amico & adulteram: sicut diligit Dominus filios Israel, & ipsi respiciunt ad deos alienos, & diligunt vinacia uvarum.

2. Et fodi (b) eam mihi quindecim argenteis, & coro hordei, & dimidio coro hordei.

3. Et dixi ad eam: Dies multos expectabis me: non fornicaberis, & non eris viro (c): sed & ego expectabo te.

4. Quia

passionem Christi Judæa perpessa est, quòd bonorum suorum auctorem Christum non agnoverit. Venerunt Romani, & tulerunt gentem eorum & locum; cessaverunt ritus omnes.

13. (g) Ulciscar me de iis quos idolis consecravit diebus.

14. (h) Nunc bona recenset quæ ex Dei misericordia per Christum erat consecutura: *Lactabo eam*, alliciam; nam lactare hoc loco decipere significat; & ita vertunt 70. *In solitudinem*; segregabo illam ab amatoribus suis, à consuetudine peccatorum & idololatrarum propter hoc; vox Hebræa etiam significat, tamen, sine dubio. Quod de Judæis vix intelligi potest; unde quæ sequuntur ad Ecclesiam pertinent.

15. & 16. (i) Apostolos, Chald. Gubernatores ejus, *Ex eodem loco*, Ex eadem gente: *Et Vallem Achor*, ut olim post turbationem illam, de qua Josae 7. secuta sunt prospera punito Acham in valle Achor: ita hic fiet, post adversa dabo spem magnam bonorum. Josue fuit typus Christi, Acham Judæorum incredulorum: punientur Judæi sacrilegi, & veri Israelitæ spem magnam concipient. *Ad aperiendam spem*, viam aperiam ad omne decus: 70. Ad aperiendam intelligentiam: per adversa eruditur anima. *Et auferam nomen Baalim*, ita ut ne idola quidem nominentur. Baali maritum meum significat.

18. (k) Ex Hebr. & 70. Percutiam eis fœdus, faciam ut inter homines & bestias sit fœdus. Isaiæ 11. *Habitabit lupus cum agno*; quæ omnia de populo gentium intelliguntur, Act. 10.

19. (l) Justificando te: & tui curam geram, ne quis te lædat injustè: *Iuxta dies ascensionis Ægypti*; alludit ad Canticum Moysis demerso Pharaone. *Et sponsabo te mihi*; verba sunt Dei ad Ecclesiam, quæ est sponsa Christi, quam despondit ut sit justa & omni virtutum genere ornata; idque fœdere sempiterno.

20. (m) Fideliter præstabo quæ promitto, ut sponsa mea sis per fidem, non per legis opera.

21. (n) Tropica locutio: Deus exaudit cœlum, seu aera, imbres in eo colligens: cœli exaudiunt terram sitientem quam aquis irrigant, terra ea se uberes fructus promit. Ingentem gratiæ copiam & donorum se daturum Jezraheli, seu semini Dei significat.

22. (o) Facient quod vult populus Dei, semen Dei: implebunt eum bonis.

23. (p) Ecclesiam propagabo per Apostolos.

1. (a) Non satis est duxisse uxorem Gomer, nisi diligas eam licèt adulteram, ut Deus diligit Synagogam. Hanc duces & amabis, licèt non sit amabilis, sed erit symbolum amoris quo prosequor Synagogam licèt adulterio pollutam. *Diligunt vinacia uvarum*, folliculos qui remanent vino expresso, in quibus nihil succi est: Hebr. *Lagenas*, aut vasa vino plena. An de eadem muliere quam duxit Osee, quæque est fornicata, an de alia uxore soluta vinculo matrimonii, quæque cùm viveret maritus, erat infamis, dubitatur. CAP. III.

2. (b) Ex Hebr. Possedi vel emi eam dote 15. argenteorum: non ut 70. innuere videntur, de meretricia conductione loquitur: nuptiæ fiebant coemptione, Gen. 29. 1. Reg. 18. item Genes. 34.

3. (c) Alteri, quæ sunt circumstantiæ legitimi conjugii. Christus expectabit usque ad finem sæculi.

4. Quia dies multos sedebunt (d) filii Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine ephod, & sine theraphim.

5. * Et post hæc revertentur filii Israel, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum: & pavebunt ad Dominum, & ad bonum ejus, in novissimo dierum.

* Ezec. 34. 23.

CAPUT IV.

Israeli extrema minatur mala propter ea quæ commisit scelera: sacerdotum ignorantiam & libidinem reprehendit.

1. Audite verbum Domini filii Israel, quia judicium (a) Domino cum habitatoribus terræ: non est enim veritas, & non est misericordia, & non est scientia Dei in terra.

2. Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundaverunt, & sanguis (b) sanguinem tetigit.

3. Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucre cœli: sed & pisces maris congregabuntur (c).

4. Verumtamen unusquisque non judicet: & non arguatur (d) vir: populus enim tuus, sicut hi qui contradicunt sacerdoti.

5. Et corrues (e) hodie, & corruet etiam propheta tecum: nocte tacere feci matrem tuam.

6. Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum & ego.

7. Secundùm multitudinem (f) eorum sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8. Peccata (g) populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum.

9. * Et erit sicut populus, sic sacerdos (h): & visitabo super eum vias ejus, & cogitationes ejus reddam ei.

* Isai. 24. 2.

10. Et comedent, & non saturabuntur: fornicati sunt, & non cessaverunt: quoniam Dominum dereliquerunt in non custodiendo.

11. Fornicatio, & vinum, & ebrietas auferunt cor.

12. Populus meus in ligno (i) suo interrogavit, & baculus ejus annuntiavit ei: spiritus enim fornicationum decepit eos, & fornicati sunt à Deo suo.

13. Super capita montium sacrificabant, & super colles accendebant thymiama: subtus quercum, & populum, & terebinthum, quia bona erat umbra ejus: ideò fornicabuntur filiæ vestræ, & sponsæ vestræ adulteræ erunt.

14. Non visitabo (k) super filias vestras cùm fuerint fornicatæ, & super sponsas vestras cùm adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur, & cum effœminatis sacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

15. Si

4. (d) Judaicum populum multis sæculis futurum sine templo & sacrificiis innuit: sedere in Scriptura est lugentium. *Surgite postquam sederitis*, Psal. 126. *Et theraphim*: sine idolis gentium, aut simulacris. *Revertentur*, in fine sæculi revertentur ad Christum. *Et pavebunt ad Dominum*: magna reverentia eum colent: *Et ad bonum ejus*, ad magna beneficia quæ ab eo accipient. Alii hæc exponunt de captivitate Babylonica; sed illi non fuerunt sine Deo, sine lege, sine sacerdote: nunc quidem sunt sine lege: nam lex Mosis, lex non est, & neminem obligat; quique Evangelicam legem non habent, ii propriè sunt sine lege, qua omnes obligantur; semper, aut regem aut principem habuerunt usque ad Christum, nunc serviunt omnibus regibus. Nusquam Zorobabel dictus est David, aut quivis alius præter Christum; nec propriè rex fuit, ex C. 22. Jerem. Quamobrem verba Osee captivitati Babylonicæ aptari non possunt.

CAP. IV. 1. (a) Vult Deus vobiscum judicio contendere: *Non est enim veritas*: alter alterum decipit. *Non est scientia Dei*: quæ opera cum cognitione conjungit. 1. Joan. 2. *Qui dicit se nosse Deum*, &c. *Habitatoribus terræ*, decem tribuum.

2. (b) Peccata peccatis, homicidia homicidiis cumularunt. Sanguis in Scripturis significat id omne quod committitur per sanguinis effusionem, & ad omnem oppressionem patet; sanguis etiam in Scriptura pro peccato sumi solet: is erat Judæis execrabilis.

3. (c) *Congregari* in Scripturis significat *mori*; qui enim moriuntur, ad multitudinem congregantur.

4. (d) Ludit operam, qui eos reprehendit, cùm ipsis Sacerdotibus resistant.

5. (e) In summam calamitatem brevi incurres. *Nocte*, in magna calamitate; *Tacere feci matrem tuam*, Synagogam confusam & convictam: vel regnum vestrum in noctem calamitatum & malorum præcipitia dedi.

7. (f) Quò plures fuerunt, hoc graviùs peccaverunt: vel populum multiplicavi; quot in ea nati sunt, tot ferè sunt inimici mei.

8. (g) Sacrificia pro peccatis edunt Sacerdotes; & tamen iniquitatem eorum fovebunt, non objurgando, sed laudando, ne oblationes amittant. Bernardus Serm. 77. in Cantica. *Peccatorum pretia exigunt, & peccantibus debitam solicitudinem non impendunt. Et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas suas*; Expectabunt avidè peccata populi, quasi ex iis quæstum habentes.

9. (h) Utrosque puniam; & easdem ab iis pœnas repetam ob pravas machinationes: *Et visitabo super eum*, populum; *Vias ejus*, opera ejus, & vitæ rationem.

12. (i) Per lignum, seu idolum; & divinare voluit per baculos, aut sagittas, ritu Chaldæorum, Ezech. 21.

14. (k) Non cohibebo, nec puniam eas æquè graviter ac vos ipsos. *Conversabantur*, quia vos pravis exemplis eas in peccatum inducitis. Hieron. *Grandis offensa est, postquam peccaveris, non mereri iram Dei: nam quos amatur, corripitur*. Juda; à correptione communi universæ Israel venit ad privatam duarum tribuum.

15. Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Juda: & nolite ingredi in Galgala (l), & ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis: Vivit Dominus.

16. Quoniam sicut vacca (m) lasciviens declinavit Israel: nunc pascet eos Dominus, quasi agnum in latitudine.

17. Particeps idolorum Ephraim, dimitte (n) eum.

18. Separatum (o) est convivium eorum, fornicatione fornicati sunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus.

19. Ligavit eum spiritus (p) in alis suis, & confundentur à sacrificiis suis.

CAPUT V.

Sacerdotes in judicium vocat, quòd populo sint in laqueum; excidium iis minatur, & Juda, qui Israelem secutus est.

1. Audite hoc sacerdotes (a), & attendite domus Israel, & domus regis auscultate: quia vobis judicium est, quoniam laqueus facti estis speculationi, & rete expansum super Thabor.

2. Et victimas declinastis (b) in profundum: & ego eruditor omnium eorum.

3. Ego scio (c) Ephraim, & Israel non est absconditus à me: quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel.

4. Non dabunt cogitationes suas ut revertantur ad Deum suum: quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognoverunt.

5. Et respondebit (d) arrogantia Israel in facie ejus: & Israel & Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Judas cum eis.

6. In gregibus suis, & in armentis suis vadent ad quærendum Dominum, & non invenient: ablatus est ab eis.

7. In Dominum prævaricati sunt, quia filios alienos (e) genuerunt: nunc devorabit eos mensis cum partibus suis.

8. Clangite buccina in Gabaa (f), tuba in Rama: ululate in Bethaven, post tergum tuum Benjamin.

9. Ephraim in desolatione erit in die correptionis (g): in tribubus Israel ostendi fidem.

10. Facti sunt principes Juda quasi assumentes (h) terminum: super eos effundam quasi aquam iram meam.

11. Calumniam patiens est Ephraim, fractus judicio (i): quoniam cœpit abire post sordes.

12. Et ego quasi tinea (k) Ephraim: & quasi putredo domui Juda.

13. Et vidit Ephraim languorem (l) suum, & Juda vinculum suum: & abiit Ephraim ad Assur, & misit ad regem ultorem: & ipse non poterit sanare vos, nec solvere poterit à vobis vinculum.

14. Quoniam ego quasi leæna Ephraim, & quasi catulus leonis domui Juda: ego ego capiam, & vadam: tollam, & non est qui eruat.

15. Vadens revertar (m) ad locum meum: donec deficiatis, & quæratis faciem meam.

CA-

15. (l) Ut colatis idola; neque juraveritis per vitam idolorum; vel cum idola colatis, cur me in testimonium adducitis?

16. (m) Ne imitemini Israelem, qui instar vaccæ oestro percitæ, excusso jugo fugit: i. e. brevi vos instar agni mactandi pascet Deus in loco spatioso Assyriorum, qui vos spoliabunt.

17. (n) O Juda dimitte decem tribus, neque iis te adjungas.

18. (o) Hebr. Vinum eorum corruptum est: Israel longè est à Dei cultu. *Dilexerunt*, 70. Dilexerunt ignominiam.

19. (p) Ventus seu turbo mox eos in Assyriam, ut paleas ventus, transferet: *Confundentur à sacrificiis suis*, ob sacrificia idolis facta.

CAP. V. 1. (a) Qui vos pro sacerdotibus geritis in Israel: vel sacerdotes Juda. *Quoniam laqueus facti estis*, seu scandalum iis qui vestræ curæ sunt commissi, & similes reti expanso super montem excelsum; qualis est Thabor in Galilæa, quo aves, aut feræ capiuntur.

2. (b) Avertistis à Deo, ejus cultum deserentes, in profundum idololatriæ demersi. *Et ego eruditor eorum*; etsi eos sæpè docuerim per Prophetas.

3. & 4. (c) Novi ejus opera: ita sunt addicti idololatriæ, ut ab idolorum cultu non abstineant. *Quia spiritus*, impetu quodam idololatriæ aguntur.

5. & 6. (d) Pœnæ respondebunt criminibus. *In facie ejus*; vel ipso cernente, palam. *Ruet etiam Judas cum eis*: qui posteà ducetur in captivitatem, quòd Israelis idololatriam secutus fuerit. Frustrà per victimas quærent Deum.

7. (e) Alienos à Dei cultu. Vel genuerunt è mulieribus extraneis. *Nunc devorabit eos mensis*: hostis per singulos menses irruet in eos. *Cum partibus suis*, 70. sortibus, cum possessionibus suis.

8. (f) 70. Super colles; video hostes jam irruentes. *Tuba in Rama*, 70. *Resonate in excelsis*: Rama *excelsum*, Gabaa *collem* significat. Nuntiate adesse Assyrios: urbes illæ erant in tribu Benjamin, cui etiam imminebat incendium; parate vos ad prælium. *Ululate in Bethaven*, jam desperantes.

9. (g) Punitionis: Ostendam me vera prædixisse, minas meas non esse irrites.

10. (h) Sept. Transferentes, & partem vicini agri sibi vindicantes; legis transgressionem significat: Ita ut nihil ejus remaneat, ut in aqua effusa.

11. (i) Dei justo judicio, Assyriorum injusto, ut peregrinis captivis solet evenire. *Quoniam cœpit abire post sordes*, idola.

12. (k) Seu caries; *Domui Juda*, paulatim eos consumant.

13. & 14. (l) Afflictionem: *Et Juda vinculum suum*, vulnus fasciis involutum. *Et misit ad regem ultorem*, vindicem, defensorem, ut se juvaret; Osee ad Phul & Salmanasar, Achaz ad Teglat Phalasar miserunt Legatos, sed frustra. *Quia ego ipse*, vos sternam.

15. (m) Ut solent leones satiati sanguine. *Donec*, multis afflicti malis.

CAPUT VI.

Promittit Christum salvatorem; tum Ephraim increpat, & invehitur in Galaitidas, qui euntes in Jerusalem occiderunt.

1. IN tribulatione sua manè consurgent ad me: Venite, & revertamur ad Dominum:

2. Quia ipse cepit (a), & sanabit nos: percutiet, & curabit nos.

* 1. Cor. 15. 4.

3. * Vivificabit nos post duos (b) dies: in die tertia suscitabit nos, & vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum: quasi diluculum præparatus est egressus ejus, & veniet quasi imber nobis temporaneus, & serotinus terræ.

4. Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Juda? misericordia vestra quasi nubes matutina (c), & quasi ros manè pertransiens.

5. Propter hoc dolavi in prophetis, occidi eos in verbis oris mei: & judicia tua quasi lux egredientur.

* 1. Reg. 15. 22. Eccle. 4. 17. Matt. 9. 13. & 12. 7.

6. * Quia misericordiam volui, & non sacrificium (d): & scientiam Dei, plusquàm holocausta.

7. Ipsi autem sicut Adam (e) transgressi sunt pactum, ibi prævaricati sunt in me.

8. Galaad (f) civitas operantium idolum, supplantata sanguine.

9. Et quasi fauces virorum latronum, particeps (g) sacerdotum, in via interficientium pergentes de Sichem: qua scelus operati sunt.

10. In domo Israel vidi horrendum: ibi fornicationes Ephraim: contaminatus (h) est Israel.

11. Sed & Juda pone messem tibi, cùm convertero captivitatem populi mei.

CAPUT VII.

Variis similitudinibus Israelitarum pravitatem oculis subjicit; Regum suorum impietati consentientes in idololatriam exarserunt.

1. CUm sanare vellem Israel, revelata (a) est iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati sunt mendacium: & fur ingressus est spolians, latrunculus foris.

2. Et ne fortè dicant (b) in cordibus suis, omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinventiones suæ, coram facie mea factæ sunt.

3. In malitia sua lætificaverunt regem (c): & in mendaciis suis principes.

4. Omnes adulterantes, quasi clibanus succensus à coquente: quievit paululùm civitas à commistione fermenti, donec fermentaretur totum.

5. Dies.

CAP. VI. 2. (a) Captivos fecit: vel incidit & sanavit nos; vel sanabit nos, per Filium suum quem mittet Salvatorem.

3. (b) Christi resurrectionem & tempus designat; à littera transit ad Christum: ab ærumnis nos intra breve tempus liberabit. *Vivemus*, Curam nostri habebit: Sciemus Deum fide & operibus: Christi ortus instar auroræ est præparatus, ut peccati & ignorantiæ tenebras disjiciat. Vox Hebræa rem non utcumque paratam, sed firmam significat. Psalm. 9. *Parata sedes tua ex tunc*, Firmum solium tuum, quod dimoveri non poterit.

4. & 5. (c) Citò exaruit beneficentia vestra in fratres vestros; vel ipsi non sinitis Dei misericordiam longiùs progredi, quæ magna vobis bona afferret. *Propter hoc dolavi in Prophetis*: Admonui vos per Prophetas: cùm autem non addat, *meis*, fortè de pseudoprophetis, quos Deus per Eliam igne consumpsit, hoc intelligi potest. *Judicia mea*: Judicia in te mea; *Quasi lux egredientur*, apertè te puniam.

6. (d) Impiorum nempe sacrificium rejicit, juxta illud Eccl. 4. *Multo melior est obedientia, quàm stultorum victima*: cùm enim duo inter se comparantur, unum sine altero spectari debet, ut si doctum cum pio confertas, intelliges pium ineruditum, & doctum pietate destitutum; hominem pium docto antepones: non solùm exteriorem, sed magis interiorem cultum exiguo. *Et scientiam Dei*, Legis divinæ observationem.

7. (e) Imitati sunt Adami inobedientiam; vel Adam est vox appellativa: unde Vatablus: *Ipsi autem transgressi sunt fœdus meum sicut hominis*: Quasi fœdus ictum cum homine, qui specie exteriori decipitur: *Ibi prævaricati sunt*, offerendo victimas extra templum.

8. (f) Civitas sacerdotalis facta est metropolis idololatriæ: *Supplantata sanguine*; Hebr. à sanguine, & dejicienda propter effusum innoxium sanguinem. Vox civitatis sæpè pro regione ipsa accipitur: non enim est urbs eo nomine signata, nisi forte est urbs Ramoth-Galaad.

9. (g) Consilium sacerdotum Bethel, qui se sceleribus devoverunt. Societas & conspiratio sacerdotum, sitiens sanguinem & cædes: adjuvans consilium sacerdotum Bethel, qui euntes in Jerusalem latronibus in via positis trucidabant, ex Hieron.

10. & 11. (h) Idololatria: *Sed & Juda pone messem tibi*; Putas, ò Juda, te quietè victurum, & messem collecturum tuam, id facies, *cùm convertero captivitatem populi mei*: cùm te reduxero è captivitate Babylonica, non priùs; vel, fructus quidem terræ recipies post reditum tuum. *Pone messem tibi*, Te quoque expilabunt Assyrii, ab iis meteris: *Sed & Judas* contaminatus est, ex Sept. Inter.

CAP. VII. 1. (a) Factus est deterior Israel, quò peccatis eorum plura adhibere volui remedia; velut instauratis viribus manifesta & publica facta est ejus iniquitas. Volebat Deus sanare Israelem per Jehu; Regis consiliarii ei persuaserunt, ut idololatriam non everteret, ne forte decem tribus redire ad domum David cogitarent: unde idololatria antè repressa acrior emersit. *Et operati sunt mendacium*, tam in factis, quam in verbis. Veritas dicitur cùm quis id facit quod debet pro statu suo, mendacium contra. Idcircò domus Israel tam à domesticis, quàm ab externis, vexata est & direpta.

2. (b) Me veterum peccatorum meminisse. *Adinventiones suæ*, Quæ impie fecerunt, eos circumstant, & ultionem exigunt.

3. & 4. (c) Illius impietati consentientes. *Adulterantes*, deserto Deo: *Quasi clibanus succensus*, ardent libidine colendi idola. *Quievit paululum civitas*, in principio regni Jehu. *A commistione fermenti*, dum furtim idololatriam permisit, & hoc fermento paulatim omnis populus corruptus est.

5. Dies (d) regis noſtri : cœperunt principes furere à vino: extendit manum ſuam cum illuſoribus.

6. Quia applicuerunt quaſi clibanum cor (e) ſuum, cùm inſidiaretur eis: tota nocte dormivit coquens eos, manè ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ.

7. Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus, & devoraverunt judices ſuos: omnes reges eorum ceciderunt: non eſt qui clamet in eis ad me.

8. Ephraim in populis (f) ipſe commiſcebatur: Ephraim factus eſt ſubcinericius panis, qui non reverſatur.

9. Comederunt alieni robur ejus, & ipſe neſcivit: ſed & cani (g) effuſi ſunt in eo, & ipſe ignoravit.

10. Et humiliabitur ſuperbia Iſrael in facie ejus: nec reverſi ſunt ad Dominum Deum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his.

11. Et factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta non habens cor: Ægyptum invocabant, ad Aſſyrios abierunt.

12. Et cùm profecti fuerint, expandam (h) ſuper eos rete meum: quaſi volucrem cœli detraham eos, cædam eos ſecundùm auditionem cœtus eorum.

13. Væ eis, quoniam receſſerunt à me: vaſtabuntur, quia prævaricati ſunt in me: & ego redemi eos: & ipſi locuti ſunt contra me mendacia.

14. Et non clamaverunt ad me in corde ſuo, ſed ululabant (i) in cubilibus ſuis: ſuper triticum & vinum ruminabant, receſſerunt à me.

15. Et ego erudivi (k) eos, & confortavi brachia eorum: & in me cogitaverunt malitiam.

16. Reverſi (l) ſunt ut eſſent abſque jugo: facti ſunt quaſi arcus doloſus: cadent in gladio principes eorum, à furore linguæ ſuæ. Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti.

CAPUT VIII.

Samaria cum vitulo ſuo aureo deſtruetur propter idololatriam, horum victimas Deus non ſuſcipiet.

1. IN gutture tuo ſit tuba (a) quaſi aquila ſuper domum Domini: pro eo quòd tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam prævaricati ſunt.

2. Me invocabunt: Deus meus cognovimus te Iſrael.

3. Projecit Iſrael bonum, inimicus perſequetur eum.

4. Ipſi regnaverunt (b), & non ex me: principes extiterunt, & non cognovi: argentum ſuum & aurum ſuum fecerunt ſibi idola, ut interirent:

5. Projectus eſt vitulus (c) tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eos: uſquequò non poterunt emundari?

6. Quia ex Iſrael & ipſe (d) eſt: artifex fecit illum, & non eſt deus: quoniam in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

7. Quia ventum (e) ſeminabunt, & turbinem metent: culmus ſtans non eſt in eo,

5. (d) Dies feſtus regis noſtri: vox populi jam decepti. *Illuſoribus*, Rex ipſe junxit ſe cum Dei illuſoribus, quaſi à populo coactus. *Extendit manum ſuam*, Cœpit idola colere; vel libenter facere cœpit quod ipſi faciebant.

6. & 7. (e) Promptos ſe præbuerunt ad augendam idololatriam. *Tota nocte dormivit*, jam ſecurus. *Manè ipſe ſuccenſus*, in eumdem furorem inſaniens. Vox, *quia*, ornatus tantùm cauſa ponitur, ut ſæpè aliis. *Omnes calefacti ſunt quaſi clibanus*, populi inſanientis falſa ſecuritate animatus. *Devoraverunt*, In ejus ſceleris ſocietatem rapuerunt. Qui conſecuti ſunt reges, exemplum Jehu ſecuti ſunt, omnes hoc peſtifero igne arſerunt.

8. (f) Cùm gentibus commiſcebatur. *Qui non reverſatur*, non volvitur, ac propterea aduritur, & conſumitur ab Aſſyriis populus. Vel *non reverſatur*, non agit pœnitentiam, non mutatur.

9. & 11. (g) Adventat illius finis, ut ſenectus. *Et ipſe ignoravit*, nec ſenſit excidium imminens. *Non habens cor*, intelligentiam, ſtultus planè.

12. (h) Cùm profecti fuerint ad Ægyptios, adducam Aſſyrios qui eos capient. Ita factum legimus 4. Reg. 17. Sed cùm hæc quæſierint auxilia, *Cadam eos*, ut minatus ſum per Moyſen & Prophetas.

14. (i) Cùm eſſent in miſeriis, non clamabant ad me, ſed mœſti in cubilibus ſuis ejulabant. De cibis tantùm ſoliciti, vel ex Hieron. præ ubertate tritici & vini quæ collegerant, rebellaverunt.

15. (k) Seu caſtigaverim eos, ſeu defenderim, in ſua pravitate ſunt obfirmati.

16. (l) Hier. Reverſi ſunt in priſtinum ſtatum, ut in præcipitia ruerent, quaſi legem non haberent. *Facti ſunt quaſi arcus doloſus*, qui aliò ſagittam emittit, quàm in deſtinatum ſcopum. Erant Ægyptiis in deriſum: vel idipſum faciebant, cùm erant in Ægypto, idolis honorem mihi debitum tribuebant. *Principes*, Principes qui populum deceperunt, 70. *Propter imperitiam linguæ ſuæ*, quòd vitulos aureos deos ſuos appellaverunt.

1. (a) Proclama, imminet Aſſyrius, quaſi aquila ad prædam advolans. *Super domum Domini*; ad Judam vaticinatur, ut ad Iſraelem, mox ad Iſraelem reverſurus. CAPUT VIII.

4. (b) In principe legitimo duo ſunt, poteſtas, & uſus poteſtatis; illa à Deo eſt: *Non eſt enim poteſtas niſi à Deo*, Rom. 13. *Si bonus ſit uſus poteſtatis*, erit itidem à Deo; ſecùs, ſi malus fuerit: Vel me inconſulto à domo Davidis receſſerunt. Ahias Propheta miſſus quidem eſt ad Jeroboam, ſed non ad populum: ſcindi regnum non tam voluit Deus, quàm permiſit. *Regnaverunt*, pro regnare cœperunt; vel etiam Jeroboam & Jehu regnaverunt juſſu Dei, ſed non ſecundùm ejus voluntatem; & ex ambitione populus his paruit rebellionis ſpiritu actus. *Principes extiterunt, & non cognovi*; eos reprobavi, quia me ut Deum ſuum non agnoverunt: idque adhuc clarius eſt de principibus, qui tempore Oſee, ut Sellum, Manahem, Phacee, ſolium Iſraelis invaſerunt. *Et ego non cognovi*; Non approbare invaſionem Sellum, Manahem, Phacee, qui Oſee ætate regnum uſurparunt,

5. (c) Samaria, te & idola tua projecit Deus. *Iratus eſt furor meus in eis*, in eos; *Uſquequo?* Quamdiu erunt in ſordibus ſuis?

6. (d) Inventus ab Iſraelitis vitulus: ſic diſſolvetur ut aranearum telæ.

7. (e) Ventus grana disjicit. *Et turbinem metent*, In

eo, germen non faciet farinam: quod & si fecerit, alieni comedent eam.

8. Devoratus (f) est Israel: nunc factus est in nationibus quasi vas immundum.

9. Quia ipsi ascenderunt ad Assur (g), onager solitarius sibi: Ephraim munera dederunt amatoribus.

10. Sed & cùm mercede conduxerint nationes, nunc congregabo eos: & quiescent paulisper ab onere regis, & principum (h).

11. Quia multiplicavit (i) Ephraim altaria ad peccandum: factæ sunt ei aræ in delictum.

12. Scribam (k) ei multiplices leges meas, quæ velut alienæ computatæ sunt.

13. Hostias offerent, immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non suscipiet eas: nunc recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit peccata eorum: ipsi in Ægyptum convertentur (l).

14. Et oblitus est Israel factoris sui, & ædificavit delubra: & Judas multiplicavit (m) urbes munitas: & mittam ignem in civitates ejus, & devorabit ædes illius.

CAPUT IX.

Inediam in captivitate, & miseriam minatur Deus, quòd imitentur cultores Beelphegor. Num. c. 25.

1. Noli (a) lætari Israel, noli exultare sicut populi: quia fornicatus es à Deo tuo, dilexisti mercedem super omnes areas tritici.

2. Area & torcular non pascet eos, & vinum mentietur eis.

3. Non habitabunt in terra Domini: reversus est Ephraim in Ægyptum, & in Assyriis pollutum comedit.

4. Non libabunt Domino vinum (b), & non placebunt ei: sacrificia eorum, quasi panis lugentium: omnes, qui comedent eum, contaminabuntur: quia panis eorum animæ ipsorum, non intrabit in domum Domini.

5. Quid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini?

6. Ecce enim profecti sunt à vastitate: Ægyptus congregabit (c) eos, Memphis sepeliet eos: desiderabile argentum eorum urtica hæreditabit, lappa in tabernaculis eorum.

7. Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote Israel stultum prophetam, insanum (d) virum spiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

8. Speculator (e) Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias ejus, insania in domo Dei ejus.

9. * Profundè (f) peccaverunt, sicut in diebus Gabaa: recordabitur iniquitatis eorum, & visitabit peccata eorum. * Judic. 19. 25.

10. Quasi uvas in (g) deserto, inveni Israel: quasi prima poma ficulneæ in cacumine ejus, vidi patres eorum: ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, & abalienati sunt in confusionem, & facti sunt abominabiles, sicut ea quæ dilexerunt.

11. Ephraim quasi avis avolavit, gloria eorum à partu (h), & ab utero, & à conceptu.

12. Quòd

tempestate metent. Inani labore se exercent, turbinem, seu calamitatem colligent.

8. (f) Qui erat vas gloriæ, *Nunc factus est quasi vas immundum*, quasi matula, absorptus est Israel mittus idolis, & proprium Israelis nomen amisit.

9. (g) Manahem mille talenta solvit in tributum Regi Assyriorum 4. Reg. 15. *Ascenderunt ad Assur*; ascendent captivi. Onager, qui jugum legis divinæ pridem excussit, solus derelictus est.

10. (h) Per aliquod temporis spatium cessabunt tributum solvere; aut potiùs captivi ducentur in Assyriam. Eximam vos ad tempus tributis, quæ regibus vestris solvitis; nam in captivitatem vos mittam.

11. (i) Apud Assyrios aras multas offendent, quibus immolare compellentur.

12. (k) Per Prophetas terrendo, quæ leges velut alienæ, & nihil ad eos spectantes, computatæ sunt ab Israelitis.

13. (l) Multi è decem tribubus in Ægyptum confugerunt ex initio.

14. (m) In his spem suam posuit, non in Deo. *Et mittam ignem in civitates ejus*, quod factum est à Sennacherib, sola Jerusalem salva. Vel *in civitates ejus*, Israelis, *& devorabit ædes illius*, Judæ. Nam in Hebr. *Israel* in masculino, *Judas* in fœminino pro terra Judæ poni solet. *Civitates ejus*, masculino usus est pronomine, fœmineo, *ædes illius*.

CAP. IX. 1. & 2. (a) Non enim ampliùs populus es, sed mancipium: Ubicumque erat spes lucri, colebas idola aliarum nationum; ad omnes areas frumenti copiam te habiturum pro mercede idololatriæ sperabas. *Dilexisti mercedem*, meretriciam ab idolis. *Area & torcular non pascet eos*, Maxima erit sterilitas. Frustrà sperasti fore ut prostitutio tua idolis, magna tritici copia muneraretur.

4. & 5. (b) Tanta erit sterilitas, ut ne vinum quidem habeant, quod in sacrificiis libent. *Lugentium*, qui comedi solet & in exequiis; vix enim sustentandæ vitæ sufficit. *Contaminabuntur*; In quacumque domo erat cadaver, polluebantur qui in ea domo erant. *In die solemni*; In die Paschatis.

6. (c) Sepeliet. *Hæreditabit*, in dirutis ædibus antea splendidis. *Lappa*, herbæ aculeatæ, 70. *Spina*. Lappa est planta, quæ vestibus tenaciter adhæret.

7. (d) Insani prophetæ vestri, vel insano spiritu acti: cognoscent omnes Israel fuisse stultum prophetam, qui sibi prospera semper pollicebatur.

8. (e) Debuerat secundùm Deum prophetare. *Dei ejus*, quòd vitulum colant, quo nihil stultius.

9. (f) Ex intima malitia: *Sicut in diebus Gabaa*, cùm Levitæ uxorem violarunt, vel ex Hieron. cùm Regem postularunt.

10. (g) Quæ sunt gratissima: at filii eorum Beelphegor coluerunt, ut turpissima idola ab iis amata.

11. (h) Verborum transpositio sic disponenda: Gloria Ephraim, seu multitudo hominum, quasi avis avolavit a nido; eum deseruit, ubi in lucem editi sunt filii. *Et à conceptu*: Antequam in utero formarentur, propter sterilitatem.

12. Quòd & si enutrierint (i) filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus: sed & væ eis cùm recessero ab eis.

13. Ephraim, ut vidi, Tyrus (k) erat fundata in pulchritudine: & Ephraim educet ad interfectorem filios suos.

14. Da (l) eis Domine. Quid dabis eis? Da eis vulvam sine liberis, & ubera arentia.

*1. Reg. 8. 5. 15. * Omnes nequitiæ eorum in Galgal (m), quia ibi exosos habui eos: propter malitiam adinventionum eorum, de domo mea ejiciam eos: non addam ut diligam eos, omnes principes eorum recedentes.

16. Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est: fructum nequaquam facient. Quòd & si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum.

17. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: & erunt vagi in nationibus.

CAPUT X.

Israel citra ullum fructum servit idolo suo, vitulo aureo quem Assyrius auferet. Perstat in metaphora, ac jubet praeparari novale cordis ad justitiam, quam afferet Christus.

1. Vitis (a) frondosa Israel, fructus adæquatus est ei: secundùm multitudinem fructus sui multiplicavit altaria, juxta ubertatem terræ suæ exuberavit simulacris.

2. Divisum (b) est cor eorum, nunc interibunt: Ipse confringet simulacra eorum, depopulabitur aras eorum.

3. Quia nunc dicent (c): Non est rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis?

4. Loquimini verba visionis (d) inutilis, & ferietis fœdus: & germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri.

5. Vaccas (e) Bethaven coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit super eum populus ejus, & æditui ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo.

6. Siquidem & ipse in Assur (f) delatus est, munus regi ultori: confusio Ephraim capiet, & confundetur Israel in voluntate sua.

7. Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquæ.

8. Et disperdentur excelsa idoli, peccatum (g) Israel: lappa & tribulus ascendet super aras eorum: & dicent montibus: * Operite nos; & collibus: Cadite super nos. * Isa. 2. 19. Luc. 23. 30. Apoc. 6. 16.

9. * Ex diebus Gabaa (h), peccavit Israel, ibi steterunt: non comprehendet eos in Gabaa prælium super filios iniquitatis. * Judic. 20. 5.

10. Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cùm corripientur propter duas iniquitates (i) suas.

11. Ephraim vitula (k) docta diligere trituram, & ego transivi super pulchritudinem colli ejus: ascendam super Ephraim, arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob.

12. * Seminate vobis in (l) justitia, & metite in ore misericordiæ, innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos justitiam. * Jer. 4. 3.

13. Ara-

12. (i) Si fortè omnes ejus filii non statim ab ortu extincti fuerint, in flore ætatis eos occidam inter homines: 70. & Theodotio, *Caro mea ex eis*: adeò ut Hebraici codices variaverint; Væ eis cùm eos omninò deseruero, & in acerbam tradidero captivitatem.

13. (k) Sic meo vallatus auxilio, ut Tyrus mari, vel rebus omnibus abundabat.

14. (l) Dabis eis, prophetice: Mulieres non concipiant: quòd si conceperint, infantes lactis inopia moriantur. *Da eis vulvam sine liberis*: Mulieres fac potiùs steriles, quàm ut liberorum necem suis aspiciant oculis.

15. (m) Ibi regem Saulem confirmarunt; ibi Saul primùm peccavit, cùm Samuelem, ut jussus erat, non expectavit; ibi Israelitæ cultu idolorum impietatem suam professi sunt: antiquissima est eorum impietas.

CAP. X. 1. (a) Heb. *Vitis vacua Israel, fructum ponet sibi*, tota se in frondes effundens. *Fructus*, nullum verum solidum tulit. *Secundùm multitudinem fructus sui*; quantò magis populis & opibus abundavit; *Multiplicavit altaria*, idolorum.

2. (b) Alii alia idola colunt; vel à me est omnino separatum.

3. (c) Ab hostibus cincti dicent, à Deo sumus destituti; quomodo rex opitulari potest?

4. (d) Falsas prophetarum visiones; secus eveniet, quàm ipsi vaticinati sunt. *Et germinabit*: Sic in Israel supplicia germinabunt, & mores ad malum compositi, tamquam sulci herbas inutiles proferent.

5. (e) Vitulos, vaccas vocat per irrisionem: *Bethaven*, i. e. locus iniquitatis. *Luxit super eum*, super vitulum, qui ab Assyriis abducetur. Luxerunt custodes, seu æditui, qui antea exultabant, cùm vitulus ab omnibus coleretur.

6. (f) Hunc vitulum aureum rex Israel miserat ad Phul regem Assyriorum. *Rego ultori*, cujus protectionem ambiebat, vel quo utetur Deus in ultionem.

8. (g) Excelsa loca in quibus peccabat.

9. (h) Peccare non desiit. *Prælium*; Non ejusmodi prælium futurum est, quale olim fuit Judicum temporibus in Gabaa: cives priùs vicerunt, quàm vincerentur: sed Assyriis nullo modo resistent.

10. (i) Propter vitulos aureos in duobus locis constitutos, aut propter idololatriam cum morum corruptione conjunctam.

11. (k) Vitulæ alliciuntur ad trituræ laborem præ pabulo, quòd triturantes spicas vellant. Sic Israelitæ ultrò colunt idola, quòd inde sperent ditari posse. *Transivi*, Jugo pressi robustum collum ejus, superbum domui, 70. *Domabo*: Hier. *Transibo*, quæ vox semper plagas & adversa significat. *Arabit Judas*, qui captivitatem Israelis videns ad me convertetur: trituram vocat cultum idolorum ob præsentem quæstum. Regnante Ezechia, duæ tribus idola reliquerunt. *Confringet*; multi ex Israele hortante Ezechia venerunt Jerusalem. 2. Paral. 30. & 31. Glebas sulcorum comminuet, ut terra emollita recipiat sementem.

12. (l) Ad justitiam. *In ore misericordiæ*, i. e. lar-

13. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem (m) mendacii: quia confisus es in viis tuis, in multitudine fortium tuorum.

14. Consurget tumultus (n) in populo tuo: & omnes munitiones tuæ vastabuntur, sicut vastatus est * Salmana à domo ejus, qui judicavit Baal in die prælii, matre super filios allisa.

* Judic. 8. 21.

15. Sic fecit vobis Bethel, à facie malitiæ nequitiarum vestrarum.

CAPUT XI.

Israelem à se diligi ostendit Deus ex beneficiis in eum collatis: sed tot beneficiorum immemores traditi sunt Assyriis.

1. SIcut manè transiit (a), pertransiit rex Israel. Quia puer Israel, & dilexi eum: & * ex Ægypto vocavi filium meum.

* Mat. 2. 15.

2. Vocaverunt eos, sic abierunt à facie eorum: Baalim immolabant, & simulacris sacrificabant.

3. Et ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis: & nescierunt quòd curarem eos.

4. In funiculis Adam (b) traham eos, in vinculis charitatis: & ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum: & declinavi ad eum ut vesceretur.

5. Non revertetur (c) in terram Ægypti, & Assur ipse rex ejus: quoniam noluerunt converti.

6. Cœpit (d) gladius in civitatibus ejus, & consumet electos ejus, & comedet capita eorum.

7. Et populus meus pendebit (e) ad reditum meum: jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur.

8. Quomodo dabo te Ephraim, protegam (f) te Israel? * quomodo dabo te sicut Adama, ponam te ut Seboim? Conversum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea.

* Gen. 19. 24.

9. Non faciam (g) furorem iræ meæ: non convertar ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ego, & non homo: in medio tui sanctus, & non ingrediar civitatem.

10. Post Dominum ambulabunt (h), quasi leo rugiet: quia ipse rugiet, & formidabunt filii maris.

11. Et avolabunt (i) quasi avis ex Ægypto, & quasi columba de terra Assyriorum: & collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.

12. Cir-

gissimè, seu in misericordia: Hebraïsmus. *Novale*, Spinis evulsis, & fractis glebis: novale est ager nunc primùm proscissus. *Tempus*, Donec venerit Christus Dominus, ne semen divinum in terra petrosa, & in duro corde recipiatis. Vox illa, *tempus*, & Hebraicè & Græcè apud 70. semper significat opportunitatem. Videte ne occasionem illam elabi sinatis. Transit à præsentibus ad futura, nempe ad Christum more Prophetarum: *In ore misericordiæ*, In misericordia, Hebraïsmus.

13. (m) Frugem mentientem; Mentitæ sunt vobis fruges.

14. & 15. (n) Hostilis exercitus. *Salmana*, Rex Madianitarum à Gedeone, qui destruxit Baal. Recentiores aliter vertunt ex Hebr. secundùm quod vastavit Salmana domum Arbel; seu is Salmanx ut Salmanasar, seu quis alius Prophetæ temporibus notissimus, qui Arbel locum munitissimum expugnavit. Versio tamen 70. non aliena est à nostra: sicut princeps Salmana de domo Jerobaal in diebus belli matrem super filios allisit: cùm scilicet Israelitæ idola colerent; vel potiùs Salmana hæc passus est Gedeone vincente: nam versio nostra habet, Sicut vastatus est Salmana. *A facie malitiæ*: Propter malitiam vestram.

CAP. XI. 1. (a) Osee ultimus Israelis rex, quem Salmanasar statim abducet in Assyriam. Quare hoc de regibus decem tribuum dicitur, qui regnum amittere meruerunt. *Quia puer Israel*: cùm adhuc exiguus esset populus Israel, quando descendit in Ægyptum, tum dilexi eum, & tamquam filium vocavi ex Ægypto. Particula, *quia*, plerumque ornatus causa ponitur ab Hebræis, nec est causalis. Quod gestum fuerat in typo, adhuc implendum erat in rei significatæ manifestatione. Unde Matt. cap. 2. citat hunc locum tamquam vaticinium fugæ Christi in Ægyptum, & reversionis ejus: ac frustrà calumniatur hunc locum Julianus Imperator: nam quæ præcesserunt in aliis secundùm historiam, implentur in Christo & in Ecclesia secundum allegoriam. Igitur is est allegoricus sensus, quem non proximè efficiunt verba, sed res illæ quas verba significant. Eductio populi Israel ex Ægypto significabat puerum Jesum ex Ægypto revocandum. Allegoricum sensum præcipuè quærebat Spiritus Sanctus uti in iis verbis: *Os ejus non confringetis*. Unde hæc Prophetia omninò est impleta, cùm Christus rediit ex Ægypto. Populus Israel Filius Dei primogenitus appellatur Exod. 4. & figura est veri Filii Dei sub ea ratione.

4. (b) Vox *Adam* est communis, non propria. *Funiculis*; omnibus beneficiis, quibus alliciuntur homines; præteritum pro futuro. *Et ero quasi exaltans jugum*; quod maxillas lædebat: humeris jugo imposito, & ori per funem alligato, qui funis detrahebatur cùm boves pascebantur. *Et declinavi*; Inclinavi me & demisi ut pascerentur.

5. (c) Non serviet iterùm Ægyptiis, sed Assyriis.

6. (d) Incipiet bellum, vel gladius hostilis hos subjiciet. *Et consumet electos ejus*, prudentiores & primates. Vel de bellis civilibus loquitur.

7. (e) Hærebit an rediturus sit, Prophetis adhortantibus. Expectabit ut eos liberem; serò aget pœnitentiam.

8. (f) Videtur quasi justitia Dei vindex pugnare cum ejus amore & misericordia; protegamne te adeo rebellem? Non sinunt tam horrenda tua crimina. *An dabo te sicut Adamam & Seboim*, Urbes Pentapoleos? Paternus amor obstat. *Conversum est in me cor meum*, & immutatum, & quasi pœnitens conturbor: mutabo sententiam, si mores mutaveris; vel etiam, an mutabo sententiam more hominum, cùm eos pœnitet?

9. (g) Non disperdam. *Et non homo*, qui iræ furore abripitur. *Civitatem*, Samariæ, ut eam destruam. Homo punit ut perdat, Deus autem percutit ut emendet. Hieron. Vel non omnino delebo. Non perdam vos ut decreveram.

10. (h) Nonnulli ex iis; vel potiùs veram iis pollicetur libertatem per Evangelii prædicationem. *Quasi leo rugiet*; Propheticus & genuinus is videtur sensus: Christus patietur ut agnus, resurget ut leo, rugitu suo orbem terrarum per Apostolos, & Spiritus sui ignem perterruit. *Et formidabunt filii maris*: Qui remotissimas insulas habitant, ad hos Evangelium perveniet; iique sagena Domini conclusi convertentur ad fidem.

11. (i) Israelitæ è terris gentilium advolabunt in Ecclesiam.

12. Circumdedit (k) me in negatione Ephraim, & in dolo domus Israel : Judas autem testis descendit cum Deo, & cum sanctis fidelis.

CAPUT XII.

Frustrà Israel in Ægypto confidit ut liberetur ab Assyrio : tam Ephraim quàm Juda reddet Dominus juxta eorum merita : Juda reprehenditur, quòd sibi non consulucrit videns Israelis excidium.

1. EPhraim pascit ventum (a), & sequitur æstum : tota die mendacium & vastitatem multiplicat : & fœdus cum Assyriis iniit, & oleum in Ægyptum ferebat.

2. Judicium (b) ergo Domini cum Juda, & visitatio super Jacob : juxta vias ejus, & juxta adinventiones ejus reddet ei.

* Gen 25. 25. & 32. 24. 3. * In utero supplantavit (c) fratrem suum : & in fortitudine sua directus est cum Angelo.

4. Et invaluit ad Angelum, & confortatus est : flevit, & rogavit eum : in Bethel invenit eum, & ibi locutus est nobiscum (d).

5. Et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus (e).

6. Et tu ad Deum tuum converteris : misericordiam & judicium custodi, & spera in Deo tuo semper.

7. Chanaan (f), in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit.

8. Et dixit Ephraim : Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi : omnes labores (g) mei non invenient mihi iniquitatem, quam peccavi.

9. Et ego Dominus Deus tuus ex terra Ægypti, adhuc sedere te faciam (h) in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis.

10. Et locutus sum super (i) prophetas, & ego visionem multiplicavi, & in manu prophetarum assimilatus sum.

11. Si Galaad (k) idolum, ergo frustrà erant in Galgal bobus immolantes : nam & altaria eorum quasi acervi super sulcos agri :

12. * Fugit (l) Jacob in regionem Syriæ, & servivit Israel in uxorem, & in uxorem servavit. * Gen. 28. 5.

13. * In propheta autem (m) eduxit Dominus Israel de Ægypto : & in propheta servatus est. * Exod 14 21. & 21.

14. Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, & sanguis ejus super eum veniet, & opprobrium ejus restituet ei Dominus suus.

CAPUT XIII.

Israel ob nefandas abominationes excidetur. Hinc transit ad Christum, qui unus tot malis medebitur morte sua & resurrectione gloriosa.

1. LOquente (a) Ephraim, horror invasit Israel, & deliquit in Baal, & mortuus est.

2. Et nunc addiderunt (b) ad peccandum : feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem idolorum, factura artificum totum est : his ipsi dicunt : Immolate homines vitulos adorantes.

3. Id-

12. (k) Israel voluit me seducere falsis promissis. *Descendit cum Deo*, Quòd fidelis Deo adhæreat, adhuc regnabit ; & veritatem ipse sub Ezechia rege, testimonio & fide sua confirmabit. *Testis descendit*, Pascam Judæ, ut adhuc dominetur ; sic vertunt ex Hebræo Chaldæus & Pagninus.

CAP. XII. 1. (a) Vanas spes alit. *Et sequitur æstum* : Multùm laborat, & labore suo in varias incidet calamitates. Vox Hebræa ventum urentem & noxium significat. *Tota die*, Semper ; *Mendacium*, idola, *& vastitatem multiplicat*, infortunia alia aliis accumulat. *Oleum in Ægyptum ferebat*, quo abundabat Samaria ; Ægyptiis mittebant munera.

2. (b) Disceptatio. *Et visitatio*, certa punitio. Contra decem tribus.

3. (c) Tenendo plantam pedis. *Directus est cum Angelo* ; Superavit Angelum, vel prosperè ei cesserunt omnia.

4. (d) Ibi me ut Deum agnovit, vel præcepit domui suæ, ut idola abjicerent, & unum Deum colerent. Jacob bis perrexit Bethel, Gen. 28. & 35.

5. & 6. (e) Ex Jacobi animo non excidit Deus. *Converteris* : Convertere, parentem tuum Jacob imitare, deos alienos abjice.

7. (f) Israel Chananæus factus est ; proximum circumvenit, Ezechielis 16. 3.

8. (g) Sic loqui solent omnes usurarii præ cæcitate mentis.

9. (h) Sedere te feci : Non idololatria has opes tibi præbuerunt, sed ego ipse. Vel tempus pœnitentiæ tibi relinquit. Eduxi te de Ægypto, & venisti in terram promissionis, festum tabernaculorum celebrasti, post tot peccata adhuc hoc festum egisti, differam captivitatem tuam.

10. (i) Ad Prophetas, ut Lucæ 3. *Factum est verbum Domini super Joannem*, i. e. ad Joannem : sub variis formis, ut terrorem injicerem, aut eos spe firma roborarem.

11. (k) Et tamen vastata est ab Assyriis : plura erant in Galaitide idola, cùm eam invasit Theglath-Phalasar, neque eam à vastatione servarunt. Quare operam perdunt qui in Galgalis immolant. *Altaria eorum*, quæ erexerunt, *quasi acervi super sulcos agri* : Sunt similia acervis lapidum juxta agros cultos conjectis.

12. (l) Revertitur ad beneficia Jacob & posteris ejus præstita. *In uxore*, Propter uxorem.

13. & 14. (m) Per Moysem. *Restituet* ; Supplicium huic opprobrio, quo Ephraim Deum affecit, respondet.

CAPUT XIII. 1. (a) Cùm olim tribus Ephraim tantùm loqueretur, horror invadebat reliquas tribus Israel : sed ubi deliquit, mortem sibi conscivit. Vel per Ephraim Jeroboam intellige, qui ubi de vitulis aureis locutus est, universus Israel præ timore regis, ea superstitione quæ mortem iis attulit, fuit infectus. *Et deliquit in Baal* : Quem posteà adoravit.

2. (b) Peccata peccatis cumulantes. *Quasi similitudinem idolorum*, 70. Secundùm similitudinem. *His ipsi dicunt*, Hebr. & 70. *Ipsi ipsis dicunt* ; alii aliis, Sacerdotes populo, si vultis placere diis vestris. *Immolate homines* ; Immolantes homines adorabant vitulos.

3. Idcircò erunt quasi nubes matutina (c), & sicut ros matutinus præteriens, sicut pulvis turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.

* Isai. 43. 11. 4. * Ego autem Dominus Deus tuus ex terra Ægypti: & Deum absque me nescies, & salvator non est præter me.

5. Ego cognovi te in deserto, in terra solitudinis.

6. Juxta (d) pascua sua adimpleti sunt, & saturati sunt: & levaverunt cor suum, & obliti sunt mei.

7. Et ego ero eis quasi leæna, sicut pardus in via Assyriorum.

8. Occurram eis quasi ursa raptis catulis, & dirumpam interiora jecoris eorum: & consumam eos ibi quasi leo, bestia agri scindet eos.

9. Perditio (e) tua Israel: tantummodò in me auxilium tuum.

10. Ubi est rex tuus? maximè nunc salvet te in omnibus urbibus tuis: & judices tui, de quibus dixisti: * Da mihi regem, & principes. * 1. Reg. 8. 5.

11. Dabo tibi regem in furore (f) meo, & auferam in indignatione mea.

12. Colligata (g) est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus.

13. Dolores parturientis venient ei: ipse filius (h) non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorum.

14. De manu mortis liberabo (i) eos, de morte redimam eos: * ero mors tua ò mors: morsus tuus ero inferne: consolatio abscondita est ab oculis meis. * 1. Cor. 15. 54. Heb. 2. 14.

15. Quia ipse inter fratres dividet (k): * adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem: & siccabit venas ejus, & desolabit fontem ejus, & ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis. * Ezech. 19. 12.

CAPUT XIV.

Prædicit futurum Samariæ excidium; hortatur tamen eos ad pœnitentiam, tum de Christo venturo agit.

1. PEreat (a) Samaria, quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum: in gladio pereant, parvuli eorum elidantur, & fœtæ ejus discindantur.

2. Convertere Israel ad Dominum Deum tuum: quoniam corruisti in iniquitate tua.

3. Tollite (b) vobiscum verba, & convertimini ad Dominum: & dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, accipe bonum: & reddemus vitulos labiorum nostrorum.

4. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus (c), nec dicemus ultrà: Dii nostri opera manuum nostrarum: quia ejus, qui in te est, misereberis pupilli.

5. Sanabo contritiones (d) eorum, diligam eos spontaneè: quia aversus est furor meus ab eis.

6. Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, & erumpet radix ejus ut Libani.

7. Ibunt

3. (c) Citò transibit eorum felicitas. *De fumario*, Hebr. *De fenestra*, per quam exit fumus.

6. (d) Secundùm pascua sua; juxta abundantiam pascuorum quæ dedi eis.

9. (e) Tu tibi ipsi es causa malorum; per mala tua opera provocasti Deum ad sumendam de peccatis vindictam.

11. (f) Futurum loco præteriti. Reges pessimos aliquando dedi tibi: *Auferam*, Extinxi illos propter scelera.

12. (g) Putat me oblitum suorum criminum, sed in justitiæ meæ abscondito manent seposita: sumpta est metaphora ab iis quæ accuratè ligantur, & absconduntur ne excidant.

13. (h) Quando populus conteretur, non poterit resistere. Pagninus sic vertit: Filius insipiens est, & est velut fœtus qui non egreditur ex uteri materni angustiis, & diu manet in illo dolore.

14. (i) Propheta ad Christum evolat. *De morte redimam eos, ero mors tua ò mors*: Principem & auctorem mortis morte sua destruxit; resurrectione sua fecit, ut mors instar somni reputetur: *Morsus tuus ero inferne*; Partem ejus auferam, Patres scilicet qui è Limbis surrexerunt. *Consolatio abscondita est ab oculis meis*: Nunc quod meum dolorem consoletur, non video, nisi cùm Christum cogito. Post longam comminationem eos consolatur ob Christi resurrectionem, & nostram, quæ in resurrectione Christi inchoata est, 1. Cor. 15. *De manu mortis*, 70. *De manu inferni*: mors & infernus sæpè in Scriptura promiscuè usurpantur, & unum pro altero sumitur. Verba autem illa; *Absorpta est mors in victoria*, videntur eadem esse cum verbis Isaiæ, cap 25. *Præcipitavit mortem in sempiternum*: Gr. *devoravit*, seu *absorpsit*. Quod legimus 1. Cor. 15. *In victoria*. Gr. habemus, *In victoriam*. Quod habent 70. *Ubi est mors causa tua?* δίκη; qua contra homines in Dei judicio certabat, & superior erat; aut ubi est sententia tua, quam in omnes homines pronuntiabas; aut jus quod habebas in genus humanum? mutatione unius litteræ, νῖκη, non mutavit sensum; *Ubi est victoria tua?* 70. In eumdem sensum vertunt: *Ubi est victoria tua ò mors? morsus tuus ero inferne*. Eadem vox Hebræa *morsum*, vel *aculeum*, quo quis confoditur, exprimit: quod cœptum est in resurrectione Christi, & complebitur in universa resurrectione.

15. (k) Ipse, vel Christus in infernum descendens; vel Deus cruenta cæde fratrem à fratre divides. *Adducet urentem ventum*, Assyriæ.

CAPUT XIV.

1. (a) Peribit, quoniam irritavit Deum suum, qui benignitate paterna eam fovebat.

3. (b) Humilitatis verba afferte. *Accipe bonum*; Vel in bonum quod tibi offerimus; vel audite verba Domini, in cordibus custodite, factis declarate: gratiarum actiones, labiorum sacrificia: per vitulos sacrificium universim intelligitur. 70. verterunt; *Reddemus ut fructum labiorum nostrorum*. Atque ad hunc locum videtur alludere Apost. Hebr. 15. *Per ipsum autem offeramus hostiam laudis semper Deo*, id est, fructum labiorum. *Et accipe bonum*: Hieron. *Nisi tuleris mala nostra, bonum quod offerimus, habere non possumus*.

4. (c) Salutem nostram non ex Assyriis, neque ex velocitate equorum expectabimus. *Pupilli*, Populi tui Israel, qui apud te est, vel qui tuæ curæ est derelictus.

5. (d) Vulnera; *Spontaneè*, Ex mera liberalitate mea. Cùm Israel convertetur ad me, tum sanabo eos, seu

7. Ibunt rami ejus, & erit quasi oliva gloria ejus: & odor ejus ut Libani (e).

8. Convertentur (f) sedentes in umbra ejus: vivent tritico, & germinabunt quasi vinea: memoriale ejus sicut vinum Libani.

9. Ephraim (g) quid mihi ultrà idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus est.

10. Quis sapiens (h), & intelliget ista? intelligens, & sciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & justi ambulabunt in eis: prævaricatores verò corruent in eis.

in fine sæculi, seu in adventu Christi. Hæc quippè de Christi temporibus interpretantur Hieronymus, Cyrillus & alii.

7. (e) Vox Hebræa *thus* etiam significat. Libanus plenus erat cedris odoratis: Sancti sunt velut odor Christi, qui verbis & factis eum hominibus ostendunt.

8. (f) Sub tutela Christi. *Vivent tritico:* Rerum omnium abundantia redundabunt, fruemur Eucharistiæ cibo sub specie panis. 70. *Confirmabuntur tritico:* Quorsum enim inter tot bona spiritalia triticum promittitur? *Memoriale ejus:* Memoria ejus populi gratissima erit omnibus, ut vinum Libani, quod est præstantissimum. *Germinabunt quasi vinea:* Ecclesia latè suos palmites expandet.

9. (g) Dicet conversus ad Christum: *Quid mihi ultrà idola?* Quid ad nos attinet ultrà servire idolis?

10. (h) Si quis est sapiens, hæc intelliget: pauci intelligent. *Corruent in eis:* Incredulis occasio ruinæ id erit quod aliis vitæ causa futurum est.

PROPHETIA JOEL.

JOEL iisdem ferè temporibus sub Ezechia & Manasse prophetavit. Unde non decem tribus, ut Osee, nisi aliquando ex occasione, sed duas tantùm alloquitur.

CAPUT PRIMUM.

Judæ exitium per Chaldæos, proposita erucæ, bruchi, & rubiginis similitudine, prædicit.

1. VERBUM Domini, quod factum est ad Joel filium Phatuel.

2. Audite hoc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: si factum est istud in diebus vestris, aut in diebus patrum vestrorum?

3. Super hoc filiis vestris narrate, & filii vestri filiis suis, & filii eorum generationi alteræ.

4. Residuum erucæ comedit locusta (a), & residuum locustæ comedit bruchus, & residuum bruchi comedit rubigo.

5. Expergiscimini ebrii (b), & flete, & ululate omnes, qui bibitis vinum in dulcedine: quoniam periit ab ore vestro.

6. Gens enim ascendit super terram meam, fortis & innumerabilis: dentes ejus ut dentes leonis: & molares ejus ut catuli leonis.

7. Posuit vineam (c) meam in desertum, & ficum meam decorticavit: nudans spoliavit eam, & projecit: albi facti sunt rami ejus.

8. Plange quasi virgo accincta sacco (d) super virum pubertatis suæ.

9. Periit

CAP. I. 4. (a) Quatuor frugum pestes describit, quæ totidem Chaldæorum incursiones designant, erucam, locustam, bruchum, & rubiginem segetum. Bruchus Græcè & Latinè à βρύκω, *Comedo*, est locustæ parvus, is quoque *Attelabus* vocitatur. Hæc mala revera evenisse, & per aliquot annos Palæstinam vastasse, non figuratè tantùm intelligenda ex ipso contextu, & ex cap. 4. Prophetæ Amos colligit Pezronius, cùm Amos easdem plagas commemoret.

5. & 6. (b) Qui nihil aliud præter voluptates cogitatis. *Gens enim:* solet Scriptura de ejusmodi bestiolis sic loqui, ac si homines essent: ut Proverb. 30. *Formica populus infirmus.* Item, *Locusta regem non habet;* pergit Propheta similitudine catuli leonis jam grandioris uti, cùi dentes molares sunt validi.

7. (c) Populum meum. *Decorticavit*, Principes inter populum opibus spoliavit. Unde & aruerunt quasi cortice detracto; cuncta hæc sub metaphora.

8. & 9. (d) Qui habitus est lugentium. *Pubertatis suæ*, Cui in virginitate sua nupsit. Quoniam vir primus Synagogæ fuit Deus ipse, qui eam sibi despondit: sed illa ad idola, quasi ad secundas nuptias transierat. *Quasi virgo;* vox Hebræa juniorem fœminam, seu virgo sit, seu nupta, significat.

9. Periit sacrificium, & libatio de domo Domini: luxerunt sacerdotes ministri Domini.

10. Depopulata est regio, luxit humus: quoniam devastatum est triticum, confusum (e) est vinum, elanguit oleum.

11. Confusi sunt agricolæ, ululaverunt vinitores super frumento & hordeo, quia periit messis agri.

12. Vinea confusa est, & ficus elanguit: malogranatum, & palma, & malum, & omnia ligna agri aruerunt: quia confusum est gaudium à filiis hominum.

13. Accingite vos, & plangite sacerdotes, ululate ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco ministri Dei mei: quoniam interiit de domo Dei vestri sacrificium & libatio.

* Inf. 2. 15. 14. * Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes omnes habitatores terræ in domum Dei vestri, & clamate ad Dominum:

15. A, a, a, diei: quia propè est dies Domini, & quasi vastitas à potente veniet.

16. Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei nostri, lætitia & exultatio?

17. Computruerunt jumenta in stercore suo, demolita sunt horrea, dissipatæ sunt apothecæ: quoniam confusum est triticum.

18. Quid ingemuit animal, mugierunt greges armenti? Quia non est pascua eis: sed & greges pecorum disperierunt.

19. Ad te Domine clamabo: quia ignis comedit speciosa deserti, & flamma succendit omnia ligna regionis.

20. Sed & bestiæ agri, quasi area sitiens imbrem, suspexerunt ad te: quoniam exsiccati sunt fontes aquarum, & ignis devoravit speciosa deserti.

CAPUT II.

Hostium sævitiam subjicit oculis; Judæos ad pœnitentiam adhortatur: Deus effundet Spiritum suum super omnem carnem.

1. Canite (a) tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ: Quia venit dies Domini, quia propè est.

2. Dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quasi manè (b) expansum super montes populus multus & fortis: similis ei non fuit à principio, & post eum non erit usque in annos generationis.

3. Ante faciem ejus ignis vorans (c), & post eum exureos flamma: quasi hortus voluptatis terra coram eo, & post eum solitudo deserti, neque est qui effugiat eum.

4. Quasi aspectus equorum, aspectus (d) eorum: & quasi equites sic current.

5. Sicut sonitus quadrigarum super capita montium exilient, sicut sonitus flammæ ignis devorantis stipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium.

6. A facie ejus cruciabuntur populi: omnes vultus redigentur in ollam.

7. Si-

10. (e) Quod expectationi non respondit.

CAP. II. 1. (a) Existimat Abbas Pezronius in suis tantaminibus in Prophetas, quinto aut sexto anno post superioris capitis vaticinium, scilicet circa annum Oziæ 25. & Jeroboami secundi itidem 25. hoc caput scriptum à Joele fuisse. Primum quidem in urbe Jerosolyma editum fuisse, & 12. tribuum calamitates ibi prædictas, atque ea evenisse mala ex insectis & ærugine, quæ Amos, cap. 4. commemorat; tametsi clades ab Assyriis brevi consecutæ, per has plagas sunt adumbratæ. Hoc capite novas plagas & calamitates ab hostibus proditurας prænuntiat. Jam enim locustarum plaga præcesserat, uti & ingens terræ motus, cujus Amos meminit initio suæ prophetiæ, quem Zacharias, cap. 14. v. 5. non obscurè designat. *Et fugietis*; Ex ipso hujus capitis initio palàm est novum aliquod imminere bellum, non locustarum, sed ingentem hostium exercitum describit.

2. (b) Hebr. Quasi aurora expansa super montes; *Populus multus & fortis*, ut lux solis statim diffunditur: Incredibilem hostium multitudinem & celeritatem ob oculos ponit. *Usque in annos*, Usque ad multas generationes. Nomen quippè geminatum apud Hebræos magnam multitudinem significat.

3. (c) Hieron. Quidquid attinget quasi vorax flamma consumet. *Quasi hortus*; antequam hostis veniret, fertilis erat terra & amœna: sed posteà omni decore suo spoliata est.

4. (d) Ferox eorum aspectus, vel Assyriorum, vel Scytharum, ut existimat Pezronius, qui è plagis Aquilonis in Palæstinam irruperunt, ut diximus ad cap. 38. Ezechielis; atque eorum videtur meminisse Amos, C. 7. sub figura locustarum, & à Joele hoc in loco citra ullam figuram describuntur. Quæ sequuntur usque ad vers. 13. hujus nationis impetum & rapacitatem exprimunt.

7. Sicut fortes current: quasi viri bellatores ascendent murum: viri in viis suis gradientur, & non declinabunt à semitis suis.

8. Unusquisque (e) fratrem suum non coarctabit, singuli in calle suo ambulabunt: sed & per fenestras cadent, & non demolientur.

9. Urbem ingredientur, in muro current: domos conscendent, per fenestras intrabunt quasi fur.

10. A facie ejus contremuit (f) terra, moti sunt cœli: * sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

* Isai. 13. 10. Ezec. 32. 7. Inf. 3. & 3. 15. Matt. 24. 29. Marc. 13. 24. Luc. 21. 25. Jer. 30. 7. Amos 5. 18. Soph. 1. 15.

11. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus (g) sui: quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia & facientia verbum ejus: * magnus enim dies Domini, & terribilis valdè: & quis sustinebit eum?

12. Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, & in fletu, & in planctu.

13. Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra, & convertimini ad Dominum Deum vestrum: * quia benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis (h) super malitia.

* Ps. 85. 5. Jon. 4. 2.

14. * Quis scit (i) si convertatur, & ignoscat, & relinquat post se benedictionem, sacrificium & libamen Domino Deo vestro?

* Jon. 3. 9.

15. Canite tuba in Sion, * sanctificate jejunium, vocate cœtum,

* Sup. 1. 14.

16. Congregate populum, sanctificate ecclesiam, coadunate senes, congregate parvulos, & sugentes ubera: egrediatur (k) sponsus de cubili suo, & sponsa de thalamo suo.

17. Inter vestibulum (l) & altare plorabunt sacerdotes ministri Domini, & dicent: Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, ut dominentur eis nationes: quare dicunt in populis: Ubi est Deus eorum?

18. Zelatus est Dominus terram suam, & pepercit (m) populo suo.

19. Et respondit Dominus, & dixit populo suo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum, & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos ultrà (n) opprobrium in gentibus.

20. Et eum, qui ab Aquilone est, procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inviam & desertam: faciem ejus contra mare Orientale, & extremum ejus ad mare novissimum: & ascendet fœtor ejus, & ascendet putredo ejus, quia superbè egit.

21. Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificavit (o) Dominus ut faceret.

22. Nolite timere animalia regionis: quia germinaverunt speciosa deserti, quia lignum attulit fructum suum, ficus & vinea dederunt virtutem suam.

23. Et filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem (p) justitiæ, & descendere faciet ad vos imbrem matutinum & serotinum, sicut in principio.

24. Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

25. Et reddam vobis annos, quos comedit locusta, bruchus, & rubigo, & eruca: fortitudo mea magna, quam misi in vos.

26. Et comedetis vescentes, & saturabimini: & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum: & non confundetur populus meus in sempiternum.

27. Et scietis quia in medio Israel ego sum: & ego Dominus Deus vester, & non est ampliùs: & non confundetur populus meus in æternum.

28. Et

8. (e) Alter alterum non premet, suum servabunt ordinem. *Et non demolientur*: Et non consumentur; portis clausis per fenestras irrumpent.

10. (f) Præteritum pro futuro more Prophetarum. *Obtenebrati sunt*, Præ multitudine equorum & pulveris ab iis sublati: vel præ terrore cœlum tenebris obduci & terra tremere sic videbitur.

11. (g) Quem ipse ducet. Terra antè movebitur, quàm hæc Barbarorum inundatio Palæstinam infestet. Vox etiam Domini, tonitrui fragor intelligi potest, ut Psal. 17.

13. (h) Hebr. Pœnitens de malo quod comminatus fuerat: malitia sæpè pro afflictione sumitur: Matth. 6. *Sufficit diei malitia sua*: Deus dives est in misericordia.

14. (i) Voces illæ, *Quis scit*, ad condonationem pœnarum temporalium referuntur: non eas Deus semper pœnitentibus indulget. *Benedictionem*, Bonorum abundantiam, ex qua sacrificia, & libamina Deo offerantur.

16. (k) Pœnitentiæ temporibus etiam à licitis voluptatibus abstinendum.

17. (l) Inter porticum templi & altare holocaustorum plorent sacerdotes. *Quare*, Ne dicant populi gentiles: Ubi est Deus eorum, qui illos non potuit defendere?

18. (m) Postquam plebs Jerosolymæ his verbis excitata rediit in viam, tum Propheta eam est consolatus.

19. & 20. (n) Per longum tempus. *Aquilone*; ista in locustas non cadunt, neque ab Aquilone, sed ab Austro vel ab Oriente hæ nubes insectorum prodeunt; & satis commodè ad Scythas referri videntur.

21. (o) Tecum magnificè aget: quæ ad Ecclesiam magis, quàm ad Judæam videntur referri posse.

23. (p) Christus Dominus non solùm est doctor veritatis, ut Moses, & Prophetæ, sed etiam est doctor justitiæ, qui pluviam voluntariam segregat hæreditati suæ. De Christo & Ecclesia quod reliquum est in hoc capite, vaticinium intelligi debet.

* Isa.44.3. Act.2.17. 28. Et erit post hæc: * Effundam (q) spiritum meum super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt.

29. Sed & super servos meos & ancillas in diebus illis effundam spiritum meum.

30. Et dabo prodigia (r) in cœlo, & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

* Sup.2.10. Matt.24.29. Luc.21.25. Act.2.20. * Rom.10.13. 31. * Sol convertetur in tenebras, & luna in sanguinem: antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis.

32. Et erit: * omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus (s) erit: quia in monte Sion, & in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, & in residuis, quos Dominus vocaverit.

CAPUT III.

An de extremi judicii die, de gloria electorum, & de reproborum pœnis; aut de judicio Gentium in valle Josaphat futuro vaticinatur Propheta? Fons jugis de domo egredietur.

1. QUia ecce in diebus (a) illis, & in tempore illo, cùm convertero captivitatem Juda & Jerusalem:

2. Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Josaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hæreditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, & terram meam diviserunt.

3. Et super populum meum miserunt sortem (b): & posuerunt puerum in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino, ut biberent.

4. Verùm quid mihi & vobis Tyrus (c) & Sidon, & omnis terminus Palæstinorum? numquid ultionem vos reddetis mihi? & si ulciscimini vos contra me, citò velociter reddam vicissitudinem vobis super caput vestrum.

5. Argentum enim meum & aurum tulistis: & desiderabilia mea & pulcherrima intulistis in delubra vestra.

6. Et filios Juda, & filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum; ut longè faceretis eos de finibus suis.

7. Ecce ego suscitabo eos de loco, in quo vendidistis eos: & convertam retributionem vestram in caput vestrum.

8. Et vendam filios vestros, & filias vestras in manibus filiorum Juda, & venumdabunt eos Sabæis genti longinquæ, quia Dominus locutus est.

9. Clamate hoc in gentibus, sanctificate bellum, suscitate robustos: accedant, ascendant omnes viri bellatores.

10. Concidite aratra vestra in gladios, & ligones vestros in lanceas. Infirmus dicat: Quia fortis ego sum.

11. Erum-

28. (q) Impleta est hæc Prophetia tempore novi Testamenti, cùm fidei mysteria sunt revelata. Nascentis Ecclesiæ primordia velut oculis subjicit, cùm Spiritus Sancti dona, non ut anteà in perpaucos homines, & raro, sed in omnes sine discrimine sexus, aut conditionis effudit. *Somnia*, divina scilicet somnia, qualia verique Joseph immisit Deus, & cœlestes visiones vigilantibus, cùm rerum futurarum species sensibiles vi imaginatrici Deus imprimit, ut Ezechieli, & Joanni Apostolo. Utroque enim modo Deus arcana sua & futuros eventus Sanctis revelavit. Duo autem illa Prophetiarum genera ex cap. 12. Numerorum colliguntur. R. David hanc Prophetiam ad Messiam refert. Amb. L. 1. de Spiritu S. cap. 7. hinc probat divinitatem Spiritus Sancti: *Quoniam non dicitur effundi nisi quod participabile est; nec dicit Deus, effundam de Angelo meo, sicut ait effundam de Spiritu meo, quia Angelus non est participabilis. Non spiritum ait, sed de Spiritu: neque enim nos capere possumus plenitudinem Spiritus sancti.*

30. (r) Hæc utiqua vel ad primum, vel ad secundum Christi adventum videntur pertinere. Nam in passione Christi sanguis ex ejus latere lancea perfosso manavit, & Spiritus Sanctus suo lumine & ardore fidelium corda complevit, cùm Judæorum mentes vapor & teter obduxit fumus.

32. (s) Non aliter judicium Dei quis potest effugere, nisi credendo in Christum. *Salvatur*, Hebr. *Evasio* nempe in Ecclesia Christi, extra quam nulla est salus. *Vocaverit*, in iis qui ex Judæis ad Christum convertentur, cæteris propter incredulitatem pereuntibus. *Sicut dixit Dominus*, Ut mihi revelavit. Vir doctus à nobis identidem laudatus postremos hos versus de invasione Scytharum post captivitatem Babylonicam Xerxis temporibus juxta historicum sensum post Theodoretum exponit, de qua incursione loqui Ezechielem cap. 38. existimat. *Et erit in illa die adventus Gog super terram Israel*, &c. Theodoretus in hunc locum Joelis: *Post spiritualium verò donorum prædictionem in aliam sententiam transfert Prophetiam, prædicens de Gog & Magog, de quibus divinus Ezechiel vaticinatus est: quemadmodum post reditum è captivitate maximè copiis bellum inferrent contra Ierusalem; nimirum, ut verisimile est, gentibus Israeli vicinis eos ad hanc rem sollicitantibus. Quod si res ita sit, caput tertium non aliud ferè erit quàm hujus prophetiæ de duplici Scytharum incursione continuatio, juxta historicum sensum.*

1. (a) Initium hujus capitis connexum est cum extremis verbis superioris, ex sententia Auctoris identidem à nobis laudati: ex primæ hostium incursionis occasione secundam insinuat, cùm Scythæ in terram sanctam populabundi impetum fecerunt, & in seipsos mutuis cædibus ruentes, magna ex parte perierunt in valle Josaphat. Quod Cyrillus scribens in hunc locum, non de Scythis, ut Theodoretus, sed de finitimis nationibus ex continuata & constanti traditione acceptum refert. *Hoc ad nos*, inquit, *traditione pervenit*. Quin & locum conflictus, aut potiùs ultionis divinæ, à Propheta designari ait. Meretur quoque fidem Propheta, qui ipsum nobis conflictus locum nominat. *Cùm convertero*, Post reditum è Babylone, ait Theodoretus, congregabo, id est, congregari permittam, & primum eorum impetum non prohibebo. *Et deducam eas in vallem Iosaphat*; De historico sensu diximus; sed nihil obstat, quominus in sensu spirituali, & præcipuè à Spiritu Sancto intento, de extremo mundi judicio ista accipiantur. Nam *Iosaphat* vocabulum *judicium Dei* significat. Alii ad primum Christi adventum hæc referunt: nam ista ad Ecclesiam omninò videntur pertinere; utroque modo Propheta de judicio loquitur, quo populus à diaboli captivitate liberatus in veram Dei libertatem assereretur. CAP. III.

3. (b) Ut victores solent, qui captivos inter se partiuntur. Quæ nonnulli ad captivitatem Babylonicam, aut ad eventus qui sunt consecuti, referenda putant.

4. & 6. (c) Qui in priori incursione, ut videtur Auctori laudato, complures Judæos à Scythis emptos aliis nationibus vendiderant, & urbes Palæstinæ diripuerant.

11. Erumpite, & venite omnes gentes de circuitu, & congregamini: ibi occumbere faciet Dominus robustos tuos.

12. Consurgant, & ascendant gentes in vallem Josaphat (d): quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu.

*Apoc. 14. 15. 13. * Mittite falces (e), quoniam maturavit messis: venite, & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata est malitia eorum.

14. Populi populi in valle concisionis (f): quia juxtà est dies Domini in valle concisionis.

*Sup. 2. 10. & 31. 15. * Sol & luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.

*Ier. 25. 30. *Amos 1. 2. 16. * Et Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam: & movebuntur cœli, & terra: & Dominus spes populi sui, & fortitudo filiorum Israel.

17. Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion monte sancto meo: & erit Jerusalem sancta, & alieni non transibunt per eam ampliùs.

18. Et erit in die (g) illa: * stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte: *Amos 9. 13. & per omnes rivos Juda ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.

19. Ægyptus (h) in desolationem erit, & Idumæa in desertum perditionis: pro eo quòd iniquè egerint in filios Juda, & effuderint sanguinem innocentem in terra sua.

20. Et Judæa in æternum habitabitur, & Jerusalem in generationem & generationem.

21. Et mundabo (i) sanguinem eorum, quem non mundaveram: & Dominus commorabitur in Sion.

Ulturum se has injurias populo suo illatas Deus per Prophetam declarat; quod circa quadragesimum Oziæ annum impletum est. Nam his devictis ab Ozia, Judæi complures è Tyriis, Sidoniis, & aliis Palæstinis bello captos Sabæis vendiderunt. Nisi fortè de captivitatis Babylonicæ temporibus hæc intelligantur, cùm Tyrii & Sidonii se Chaldæis adjungentes Judæorum bona diripuerunt. *Græcorum*, Gentilium.

12. (d) A Tyro sursum ad Scythas prophetiam convertit, inquit Theodoretus: nam vocat in judicium finitimos in circuitu, quòd barbaris juncti Judæos opprimere conati sint.

13. (e) Cædem hostium cum vindemia & uberi messe comparat. Angelos divinæ voluntatis administros compellat: eodem planè modo Angelus in Apocal. cap. 14. & 15. loquitur, ubi Joannes extremum judicium sub figura torcularis exhibet.

14. 15. 16. & 17. (f) Cædis nempè & stragis populorum. *Obtenebrati sunt*: hæc in sensu historico exponit Theodoretus; ac docet futurum ut Dominus tonitribus suis circumstrepens, & terram motibus concutiens, plagisque cœlitùs immissis eos omnioò perdat. Soli quoque & lunæ offusæ tenebræ, Matth. 24. ut signa ultimi judicii designantur à Domino; quæque hoc loco Propheta describit: *Et movebuntur cœli & terra*, Lucæ 21. ad extremum sæculi diem, uti quæ sequuntur, ad Ecclesiam ipsam apertè referuntur: *Et erit Jerusalem sancta*.

18. (g) Judæos in spem erigit, aut potiùs fideles Christianos; pacem & rerum omnium copiam iis pollicetur, fore ut fontes qui sæpè in Judæa exsiccantur, ubertim fluant. *Et irrigabit torrentem spinarum*: Hebr. *Vallem Setim*, quæ ultra Jordanem sita est, ubi cedri abundant. Posteà Ægypti & Idumææ prædicit exitium.

19. (h) Judæi complures in Ægyptum, & in Idumæam confugerunt, qui ab iis sunt occisi.

21. (i) Ulciscar sanguinem fidelium. *In Sion*, in Ecclesia. Deus Spiritu suo & gratia fidelium animas mundavit, quæ anteà per sacrificia tantùm in figura mundabantur.

PRO-

PROPHETIA AMOS.

AMOS *armentarius fuit, & vixit in deserto de Thecue; contra decem tribus vaticinatur.*

CAPUT PRIMUM.

Invehitur adversùs multas nationes quæ patientia Dei abutentes, à suis non abstinebant sceleribus.

1. VERBA Amos, qui fuit in pa-
storibus de Thecue (a): quæ
vidit super Israel in diebus
Oziæ regis Juda, & in die-
* Zach. 14. 5. bus Jeroboam filii Joas regis Israel, * an-
te duos annos terræmotus.
* Jer. 25. 30. Joel. 3. 16. 2. Et dixit: * Dominus de Sion ru-
giet (b), & de Jerusalem dabit vocem suam:
& luxerunt speciosa pastorum, & exsicca-
tus est vertex Carmeli.
3. Hæc dicit Dominus: Super (c) tri-
bus sceleribus Damasci, & super quatuor
non convertam eum: eò quòd triturave-
rint in plaustris ferreis Galaad.
4. Et mittam ignem in domum Azael,
& devorabit domos Benadad.
5. Et conteram vectem (d) Damasci:
& disperdam habitatorem de campo idoli,
& tenentem sceptrum de domo voluptatis:
& transferetur populus Syriæ Cyrenen, di-
cit Dominus.
6. Hæc dicit Dominus: Super tribus
sceleribus Gazæ, & super quatuor non con-
vertam eum: eò quòd transtulerint capti-
vitatem perfectam (e), ut concluderent
eam in Idumæa.
7. Et mittam ignem in murum Gazæ, &
devorabit ædes ejus.
8. Et disperdam habitatorem de Azoto,
& tenentem sceptrum de Ascalone: & con-
vertam manum meam super Accaron, &
peribunt reliqui Philisthinorum, dicit Do-
minus Deus.
9. Hæc dicit Dominus: Super tribus sce-
leribus Tyri, & super quatuor non con-
vertam eum: eò quòd concluserint capti-
vitatem perfectam in Idumæa, & non sint
recordati fœderis fratrum (f).

10. Et

CAP. I. 1. (a) Thecua urbs erat, unde missa est à Joab ad Davidem mulier quæ veniam impetraret Absaloni, 2. Reg. 14. Hæc à Roboamo posteà fuit instaurata, 2. Paral. 11. Josephi temporibus vicus erat 12. milliaribus Jerosolymis distans. *Ante duos annos terræmotus:* Hujus terræmotus meminit Zacharias c. 14. Existimat Franc. Ribera hunc terræmotum factum esse intra annum decimum quartum Oziæ, non vicesimo quinto, ut volunt Judæi.

2. (b) Voce pastorali utitur, ut vocem Dei terribilem exprimat. Hier. *Naturale est ut omnes artifices suæ artis loquantur exemplis, & unusquisque in quo studio trivit ætatem, illius similitudinem proferat.* Deus qui colitur in Jerusalem, vestras urbes conteret, ô Israel. *Speciosa pastorum*, vocat læta pascua. *Vertex Carmeli*, vox illa generatim pro loco fertili sumitur.

3. (c) Sæpissime, *Et super quatuor*, Non convertam me ad eum aut sententiam contra eum latam non mutabo. Quasi dicat: Quatuor sunt & plura scelera Damasci, propterea hos puniam: numerus est definitus pro indefinito. Sunt plura Damasci scelera, quæ puniam, illud imprimis quòd sub Azael Rege Syriæ trituraverint in plaustris Galaitidas. Plaustra illa ferreia & dentatis rotis instructa erant, quibus paleas comminuere solebant ob fœni penuriam.

5. (d) Robur ejus & munimen: *De campo idoli*, locum designat in quo idolorum cultus vigebat; De planitie Damasci transferetur Syriæ populus Cyrenen, in superiorem Asiam, in confinio Armeniæ & Mediæ, quæ à Cyro fluvio sic dicta est. Ptolemæus urbem *Carnam* ponit in Media: Regnante Achaz hoc vaticinium impletum fuit.

6. (e) Quòd Judæos qui ad se confugerant, nullo excepto conclusos tradiderint in Idumæam transferendos.

9. (f) Salomonis & Hiram Regis Tyri, qui se fratres appellabant.

10. Et mittam ignem in murum Tyri, & devorabit ædes ejus.

11. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Edom, & super quatuor non convertam eum: eò quòd persecutus sit in gladio fratrem (g) suum, & violaverit misericordiam ejus, & tenuerit ultrà furorem suum, & indignationem suam servaverit usque in finem.

12. Mittam ignem in Theman: & devorabit ædes Bosræ.

13. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non convertam eum: eò quòd dissecuerit prægnantes (h) Galaad ad dilatandum terminum suum.

14. Et succendam ignem in muro Rabba: & devorabit ædes ejus in ululatu in die belli, & in turbine in die commotionis.

15. Et ibit Melchom in captivitatem, ipse, & principes ejus simul, dicit Dominus.

CAPUT II.

Moabitis & Israelitis minatur interitum.

1. HÆc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Moab, & super quatuor non convertam eum: eò quòd incenderit ossa (a) regis Idumææ usque ad cinerem.

2. Et mittam ignem in Moab, & devorabit ædes Carioth: & morietur in sonitu Moab, in clangore tubæ:

3. Et disperdam judicem (b) de medio ejus, & omnes principes ejus interficiam cum eo, dicit Dominus.

4. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Juda, & super quatuor non convertam eum: eò quòd abjecerit legem Domini, & mandata ejus non custodierit: deceperunt enim eos idola sua, post quæ abierant patres eorum.

5. Et mittam ignem in Juda, & devorabit ædes Jerusalem.

6. Hæc dicit Dominus: Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non convertam eum: pro eò quòd vendiderit pro argento justum, & pauperem pro calceamentis (c).

7. Qui conterunt super pulverem terræ capita pauperum, & viam humilium declinant: & filius ac pater ejus ierunt ad puellam, ut violarent nomen sanctum meum.

8. Et super vestimentis pignoratis (d) accubuerunt juxta omne altare: & vinum damnatorum bibebant in domo Dei sui.

9. * Ego autem exterminavi Amorrhæum à facie eorum: cujus altitudo, cedrorum (e) altitudo ejus, & fortis ipse quasi quercus: & contrivi fructum ejus desuper, & radices ejus subter. * Num. 21. 24. Deut. 2. 24.

10. * Ego sum qui ascendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi. * Ex. 14. 21. Deut. 8. 2.

11. Et suscitavi (f) de filiis vestris in prophetas, & de juvenibus vestris nazaræos: numquid non ita est filii Israel, dicit Dominus?

12. Et propinabitis nazaræis vinum: & prophetis mandabitis, dicentes: Ne prophetetis.

13. Ecce ego stridebo subter vos, sicut stridet plaustrum onustum fœno.

14. Et peribit (g) fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non salvabit animam suam:

15. Et tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non salvabitur, & ascensor equi non salvabit animam suam:

16. Et robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus.

CAPUT III.

Populum Israeliticum olim à Deo electum, acerbas daturum pœnas ob admissa scelera predicit.

1. AUdite verbum, quod locutus est Dominus super (a) vos, filii Israel: super

---

11. (g) Israelem. *Misericordiam ejus*, Fecit contra misericordiam fratri debitam.

13. & 15. (h) Ut regionem illam invaderent. Paulus Burgensis sic vertit, eò quòd dissecuerint montana Galaad; quòd dissiparint montes Galaaditarum terræ suæ finitimos, ut terræ suæ terminos dilatarent. *Ibit Melchom*, Idolum Ammonitarum.

CAP. II. 1. (a) Moabitæ, in Idumæos devictos ita sunt grassati, ut in mortuos, aut in eorum monumenta sævirent. Hieron. ex veterum Hebræorum sententia tradit Moabitas ardentes odio & cupidine vindictæ, regis Idumææ, qui cum Josaphat rege Juda, & Joram rege Israel ascenderat contra Moab, ossa è sepulchro effossa in cineres redegisse. Hanc injuriam vindicat Deus, ut ostendat se omnium esse creatorem, & judicem omnium.

3. (b) Regem. *Et devorabit ædes Carioth*, urbis primariæ Moabitarum, *& morietur in sonitu*, in crudeli bello.

6. & 7. (c) Vili pretio. *Qui conterunt*, Ad terram eos dejiciunt, & terunt pedibus. *Declinant*, Declinare faciunt, vel deorsum inclinant & deprimunt. *Et filius, ac pater*, Uterque cum nuru, vel meretrice habent consuetudinem.

8. (d) Quibus uti non licet depositario, uti nec aliis rebus quæ usu consumuntur. *Juxta omne altare*, idolorum. *Damnatorum*, 70. Vinum de calumniis bibebant, ex oppressione pauperum.

9. (e) Sermo hyperbolicus, quo non propriè significatur quod dicitur, sed impropriè, rei nimirum communis excessus: ut Num. 13. Amorrhæos fuisse excelsæ staturæ hac hyperbole insinuatur.

11. & 13. (f) Filios vestros feci Prophetas: *Stridebo*; Quoniam pastor erat Amos, è medio rure petit similitudines.

14. (g) Frustrà fugam capesset; *Virtutem suam*, Nihil ei proderit.

CAP. III. 1. (a) Ad omnes tribus loquitur Deus, quas eduxit ex Ægypto.

super omnem cognationem, quam eduxi de terra Ægypti, dicens:

2. Tantummodò vos cognovi (b) ex omnibus cognationibus terræ: idcircò visitabo super vos omnes iniquitates vestras.

3. Numquid ambulabunt duo pariter, nisi convenerit eis?

4. Numquid rugiet leo in saltu, nisi habuerit prædam? numquid dabit catulus leonis vocem de cubili suo, nisi aliquid apprehenderit (c)?

5. Numquid cadet avis in laqueum terræ absque aucupe? numquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?

6. Si clanget tuba in civitate, & populus non expavescet? si erit malum (d) in civitate, quod Dominus non fecerit?

7. Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit (e) secretum suum ad servos suos prophetas.

8. Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit?

9. Auditum (f) facite in ædibus Azoti, & in ædibus terræ Ægypti: & dicite: Congregamini super montes Samariæ, & videte insanias multas in medio ejus, & calumniam patientes in penetralibus ejus.

10. Et nescierunt facere rectum, dicit Dominus, thesaurizantes iniquitatem & rapinas in ædibus suis.

11. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Tribulabitur (g) & circuietur terra: & detrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

12. Hæc dicit Dominus: Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ: sic eruentur filii Israel, qui habitant in Samaria in plaga (h) lectuli, & in Damasci grabato.

13. Audite, & contestamini (i) in domo Jacob, dicit Dominus Deus exercituum:

14. Quia in die cùm visitare cœpero prævaricationes Israel, super eum visitabo, & super altaria Bethel: & amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.

15. Et percutiam domum hiemalem (k) cum domo æstiva: & peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

CAPUT IV.

Sub typo pinguium vaccarum in optimates Samariæ invehitur, tametsi variis afflicti sunt plagis.

1. AUdite verbum hoc vaccæ (a) pingues, quæ estis in monte Samariæ: quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis vestris: Afferte, & bibemus.

2. Juravit Dominus Deus in Sancto (b) suo: quia ecce dies venient super vos, & levabunt vos in contis, & reliquias vestras in ollis ferventibus.

3. Et per aperturas exibitis altera contra alteram, & projiciemini in Armon (c), dicit Dominus.

4. Venite ad Bethel (d), & impiè agite: ad Galgalam, & multiplicate prævaricationem: & afferte manè victimas vestras, tribus diebus decimas vestras.

5. Et sacrificate de fermentato laudem: & vocate (e) voluntarias oblationes, & annuntiate: sic enim voluistis filii Israel, dicit Dominus Deus.

6. Unde

2. & 3. (b) Amavi, fovi. *Nisi convenerit*. Non convenit mihi vobiscum, quia legem meam violatis, & fœdus vobiscum initum: ideò rejiciam vos.

4. (c) Hebr. Apprehensurus sit. Atque ut leo rugit cùm prædæ suæ imminet, sic & vos existimate scelerum pœnas daturos. Postquam Prophetæ eas vobis annuntiaverint: non diu differentur supplicia.

6. (d) Punitio, malum pœnæ: hinc admonemur in afflictione, ut cogitationem nostram magis ad Deum, qui nos castigat, quàm ad homines, qui hæc nobis infligunt mala, referamus: talis enim cogitatio ad divinæ misericordiæ opem implorandam, non ad ultionem sumendam nos excitat.

7. & 8. (e) Loquitur de malis publicis: sic Dominus facere solet, ut supplicia quæ hominibus parat, priùs cum Prophetis communicet. *Quis non timebit?* Cùm miserit eum Dominus.

9. (f) Vult Deus vicinas nationes congregari. Quoniam illæ testes fuerunt quæ & quanta in Israelem beneficia contulerit; & spectatores eos adhibet, qui de Israelis calamitatibus lætentur.

11. (g) Vos Assyrii pedibus suis triturabunt, ut boves triticum, & terram vestram vastabunt, vos qui in luxu & voluptate vitam agitis.

12. (h) In parte lectuli: *Et in Damasci grabato*; In deliciis. Damascum expugnaverat Jeroboam secundus, & mollem vitam vivere ex Damascenis didicerant.

13. (i) Jubet Deus; ut omnes qui hæc audierint, decem tribubus annuntient.

15. (k) Palatia hiemi & æstati aptata: Magnates diversas diversis anni temporibus domos habebant, cùm voluptatibus suis indulgebant.

CAP. IV. 1. (a) Non mulieres tantùm luxu diffluentes, sed & viros alloquitur, ex Hieronymo.

2. (b) Per nomen sanctum suum, aut per se ipsum: *Et reliquias vestras*, liberos vestros: metaphoram inceptam prosequitur, & quos vaccas pinguos vocaverat, eorum carnes in contis, aut capita in hastis portanda, ut fit à victoribus, minatur.

3. (c) In Armeniam, aut alium in locum minùs notum: *Et per aperturas exibitis*: Ruptis muris, & perforatis ab Assyriis multi educentur, alter in conspectu alterius.

4. (d) Verba deserentis Dei; estque locutio ironica, qua eorum studia declarat, ut Apoc. 22. *Qui in sordibus est, sordescat adhuc*. Idolorum vanitatem iis exprobrat, quæ eos ab imminenti strage salvare non poterant.

5. (e) Eas publicate: *Sic enim voluistis* facere; tametsi hostiæ illæ nihil habent cur spontaneæ vocentur, cùm eas offeratis contra legem.

6. Unde & ego dedi vobis stuporem (f) dentium in cunctis urbibus vestris, & indigentiam panum in omnibus locis vestris: & non estis reversi ad me, dicit Dominus.

7. Ego quoque prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc tres menses superessent usque ad messem: & plui super unam civitatem, & super alteram civitatem non plui: pars una compluta est; & pars, super quam non plui, aruit.

8. Et venerunt duæ & tres civitates ad unam civitatem ut biberent aquam, & non sunt satiatæ: & non redistis ad me, dicit Dominus.

* Agg. 2. 18. 9. * Percussi vos in vento urente, & in aurugine, multitudinem hortorum vestrorum, & vinearum vestrarum: oliveta vestra, & ficeta vestra comedit eruca: & non redistis ad me, dicit Dominus.

10. Misi in vos mortem in via Ægypti (g), percussi in gladio juvenes vestros, usque ad captivitatem equorum vestrorum: & ascendere feci putredinem castrorum vestrorum in nares vestras: & non redistis ad me, dicit Dominus.

* Gen. 19. 24. 11. Subverti vos, * sicut subvertit Deus Sodomam & Gomorrham, & facti estis quasi torris (h) raptus ab incendio: & non redistis ad me, dicit Dominus.

12. Quapropter hæc faciam tibi Israel: postquam (i) autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui Israel.

13. Quia ecce formans montes, & creans ventum, & annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, & gradiens super excelsa terræ: Dominus Deus exercituum nomen ejus.

CAPUT V.

Luget vastitatem Samariæ; tum hortatur eos ad pœnitentiam; horum victimas odit Deus.

1. AUdite verbum istud, quod ego levo super vos planctum (a): Domus Israel cecidit, & non adjiciet ut resurgat.

2. Virgo Israel projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.

3. Quia hæc dicit Dominus Deus: Urbs, de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum: & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Israel.

4. Quia hæc dicit Dominus domui Israel: Quærite me, & vivetis.

5. Et nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Bersabee non transibitis: quia Galgala captiva ducetur, & Bethel erit inutilis (b).

6. Quærite Dominum, & vivite: ne fortè comburatur ut ignis domus Joseph, & devorabit, & non erit qui extinguat Bethel.

7. Qui convertitis (c) in absinthium judicium, & justitiam in terra relinquitis.

8. Facientem Arcturum, & Orionem, & convertentem in manè tenebras, & diem in noctem mutantem: * qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ: Dominus nomen est ejus. * Inf. 9. 6.

9. Qui subridet (d) vastitatem super robustum, & depopulationem super potentem affert.

10. Odio habuerunt corripientem in porta (e): & loquentem perfectè abominati sunt.

11. Idcircò, pro eo quòd diripiebatis pauperem, & prædam electam tollebatis ab eo: * domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vincas plantabitis amantissimas, & non bibetis vinum earum. * Soph. 1. 13.

12. Quia cognovi multa scelera vestra, & fortia peccata vestra: hostes (f) justi accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta:

13. Idcò prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est.

14. Quæ-

6. 7. & 8. (f) Fame eos affligerat, & cruentis bellis. *Tres menses*; cùm imber maximè necessarius esset ut herba turgeret: nam arescit prorsùs, si desit imber. *Et venerunt*, ut è cisternis haurirent aquas.

10. (g) Ut olim Ægyptios percussi: aut locus iste ex cap. 7. Osee exponi potest, Ægyptum invocabant. Qui Ægyptum profecti fuerunt, in via perierunt, vel ex morbo, vel hostili gladio, vel denique cùm Jeroboam ab Idumæis prælio victus est ultra Gazam, in via quæ à Palæstina ducit in Ægyptum, ut videtur viro pereruditо. *Et ascendere feci*, nempe in prælio illo infelici cum Idumæis: aut fortè cùm Syri totam illam vastarunt regionem, & multas urbes succenderunt. Unde alia potest esse historia 4. Reg. 13. cùm Joachaz cæsus est à Rege Syriæ in Samaria. Quod optimè convenit verbis Prophetæ: *Percussi in gladio juvenes vestros, &c.*

11. (h) Qui totus absumeretur, nisi inde ereptus esset.

12. & 13. (i) Monet decem tribus, ut captæ ab Assyriis non despondeant animum. *Præparare in occursum Dei tui Israel*: ut Christum agnoscant, cùm prædicatum iis fuerit Evangelium per Apostolos. Tum enim omnipotentiam suam, & bonitatem ostendet. *Et annuntians*, Non dedignatur homines docere salutaria, & exortam Christi lucem nebula tegere.

CAP. V. 1. (a) Carmen lugubre; *Et non adjiciet ut resurgat*; loquitur de captivitate Assyriorum.

5. & 6. (b) Hebr. ad nihilum redigetur. *Comburatur*, Ne fortè ignis invadat domum Joseph, & in cineres redigat Bethel.

7. (c) Injusta eorum judicia adversùs pauperes commemorat. Qui ex judicio consolationem in malis suis expectabant, mœrorem invenerunt. *Relinquitis*, Illam jacere sinitis.

9. (d) Omnipotentiam Dei & justitiam simul & misericordiam ponit ob oculos. Qui fortibus magna minatur mala, & perdit cùm vult, quasi subridendo comminatur.

10. (e) In cœtu: *Loquentem perfectè*, verba perfecta: 70. Sermonem sanctum Prophetarum: odio habuerunt Prophetam corripientem.

12. & 13. (f) Sept. Conculcantes justum. *Tacebit*,

14. Quærite bonum, & non malum, ut vivatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiscum, sicut dixistis (g).

* Ps. 96. 10. Rom. 12. 9. 15. * Odite malum, & diligite bonum, & constituite in porta judicium: si fortè misereatur (h) Dominus Deus exercituum reliquiis Joseph.

16. Propterea hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator: In omnibus plateis planctus: & in cunctis, quæ foris sunt, dicetur: Væ væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui sciunt plangere (i).

17. Et in omnibus vineis erit planctus: quia pertransibo in medio tui, dicit Dominus.

* Jer. 30. 7. Joel. 2. 11. Soph. 1. 15. 18. * Væ desiderantibus (k) diem Domini: ad quid eam vobis? dies Domini ista, tenebræ, & non lux.

19. Quomodo si fugiat (l) vir à facie leonis, & occurrat ei ursus: & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber.

20. Numquid non tenebræ dies Domini, & non lux: & caligo, & non splendor in ea?

* Isai. 1. 11. Jer. 6. 20. Malac. 1. 10. 21. * Odi, & projeci festivitates vestras: & non capiam odorem (m) cœtuum vestrorum.

22. Quòd si obtuleritis mihi holocautomata, & munera vestra, non suscipiam: & vota pinguium vestrorum non respiciam.

23. Aufer à me tumultum (n) carminum tuorum: & cantica lyræ tuæ non audiam.

24. Et revelabitur quasi aqua judicium, & justitia quasi torrens fortis.

* Act. 7. 42. 25. * Numquid hostias & sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis, domus Israel?

26. Et portastis tabernaculum Moloch (o) vestro, & imaginem idolorum vestrorum, sidus Dei vestri, quæ fecistis vobis.

27. Et migrare vos faciam trans Damascum, dicit Dominus: Deus exercituum nomen ejus.

CAPUT VI.

In hoc capite superbis opulentis & libidinosis Israelitis calamitates mox futuras predicit.

1. VÆ qui opulenti (a) estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Israel. Luca 6. 24.

2. Transite in Chalane (b), & videte, & ite inde in Emath magnam: & descendite in Geth Palæstinorum, & ad optima quæque regna horum: si latior terminus eorum termino vestro est.

3. Qui separati (c) estis in diem malum: & appropinquatis solio iniquitatis.

4. Qui dormitis in lectis eburneis, & lascivitis in stratis vestris: qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

5. Qui canitis ad vocem psalterii: sicut David putaverunt se habere vasa (d) cantici.

6. Bibentes vinum in phialis, & optimo unguento delibuti: & nihil patiebantur super contritione Joseph.

7. Quapropter nunc migrabunt in capite transmigrantium: & auferetur factio lasciviventium.

8. Jura-

Persuadebunt sibi justi Deum decrevisse nos tradere in hostium potestatem. *Tacebit*, Prudens, cùm prodesse nemini possit, & sibi tantùm noceat.

14. (g) Id erat frequens in ore filiorum Israel: Sit Dominus vobiscum.

15. (h) Dubitantis more loquitur, ut rei difficultatem significet.

16. (i) Mos illius provinciæ fuit, ut ait Hieron. lamentatores & lamentatrices habere, & pretio conducere ad lugendum, vel immaturam mortem, vel aliam calamitatem, ut qui aderant, ad lacrymas excitarentur.

18. (k) In eos invehitur, qui irridentes Prophetas dicebant: Ubi est dies Domini toties à vobis decantatus?

19. (l) Theglath-Phalasar erit instar *leonis*, Salmanasar instar *ursi*, Sennacherib instar *colubri*; dum unius vim effugient, in alterum incurrent.

21. (m) Non placebit mihi odor thymiamatum vestrorum.

23. (n) Confusum sonitum laudum, quas idolis etiam offerre consuevistis: veniet supplicium more aquæ inundantis.

26. (o) Cùm essent in terra Moab, Numer. 25. Quod ait Propheta versu 25. eos non obtulisse sacrificia Deo in deserto quadraginta annis: scilicet postquam vitulum aureum coluerunt, ubi tulit occasio, semper corde reversi sunt in Ægyptum, atque in hanc sententiam hunc locum citat S. Stephanus Act. 7. Hunc locum sic interpretatur Grotius: Nonne per 40. annos in deserto mihi sacrificium obtulistis? & tamen patres vestri ibi perierunt quòd obmurmuraverint: quantò magis vos ipsi, qui falsos deos colitis?

CAP. VI.

1. (a) Quæ verba videntur legenda cum disjunctione; *Væ vobis qui opulenti estis in Sion; væ vobis qui confiditis*: Sic enim tribum Juda & decem tribus alloquitur, non solam tribum Juda, quæ non confidebat in monte Samariæ: 70. *Væ despicientibus Sion*: Hebr. *Væ insolescentibus contra Sion*: nam ut benè advertit Pezronius, Propheta qui Bethel venerat jussu Dei, Israelem solum compellat, qui adversùs Judam insolenter se gerebat, quòd nuper fines suos longè latequè protulisset Jeroboam.

2. (b) Urbem Chaldæorum in Babylonia sitam, quæ posteà à Seleuco Nicanore dicta est *Seleucia*. *Ite inde in Emath*, Antiochiam; an illæ urbes ditiores sunt regione quam vobis concessi? & tamen me deserentes ad idola confugistis.

3. (c) Servati in diem captivitatis. *Et appropinquatis*, Qui quantum potestis ad oppressionem vestram festinatis, impio & barbaro regi mox subjiciendi, cujus irruptionem peccata vestra accelerant.

5. & 7. (d) Instrumenta musica. *Lasciviventium*, Turba eorum qui una consentiunt in voluptatibus capiendis.

* Ier. 51. 14. 8. * Juravit Dominus Deus in anima sua, dicit Dominus Deus exercituum: Detestor ego superbiam Jacob, & domos ejus odi, & tradam civitatem cum habitatoribus suis.

9. Quòd si relliqui fuerint decem viri in domo una, & ipsi morientur.

10. Et tollet eum propinquus suus, & comburet (e) eum, ut efferat ossa de domo: & dicet ei, qui in penetralibus domus est: Numquid adhuc est penès te?

11. Et respondebit: Finis est. Et dicet ei: Tace, & non recorderis nominis Domini.

12. Quia ecce Dominus mandabit, & percutiet domum majorem (f) ruinis, & domum minorem scissionibus.

13. Numquid currere queunt in petris equi (g), aut arari potest in bubalis, quoniam convertistis in amaritudinem judicium, & fructum justitiæ in absinthium?

14. Qui lætamini in nihilo: qui dicitis: Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua?

15. Ecce enim suscitabo super vos domus Israel, dicit Dominus Deus exercituum, gentem: & conteret vos ab introitu Emath, usque ad torrentem deserti.

CAPUT VII.

Amos deprecatur pœnas, quæ Israe imminent; Amasias sacerdos eum accusat.

1. HÆc ostendit mihi Dominus Deus: & ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsionem (a) regis.

2. Et factum est: cùm consummasset comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propitius esto, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?

3. Misertus (b) est Dominus super hoc: Non erit, dixit Dominus.

4. Hæc ostendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat judicium ad ignem Dominus Deus: & devoravit abyssum (c) multam, & comedit simul partem.

5. Et dixi: Domine Deus quiesce, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est?

6. Misertus est Dominus super hoc: Sed & istud non erit, dicit Dominus Deus.

7. Hæc ostendit mihi Dominus: & ecce Dominus stans super murum litum, & in manu ejus trulla cæmentarii.

8. Et dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? Et dixi: Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam (d) in medio populi mei Israel: non adjiciam ultrà superinducere eum.

9. Et demolientur excelsa idoli, & sanctificationes Israel desolabuntur: & consurgam (e) super domum Jeroboam in gladio.

10. Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellavit contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere universos sermones ejus.

11. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam, & Israel captivus migrabit de terra sua:

12. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Juda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi.

13. Et

10. & 11. (e) Non solito more sepeliet, aut balsamo unget. *Recorderis*, præ desperatione, quasi Deus penitùs vos abjecerit; aut verba sunt indignantis.

12. (f) Decem tribus: *Et domum minorem*, domum Juda, *scissionibus*, muros scindet.

13. & 14. (g) Viam mandatorum Domini insistere non potestis, quamdiu cor lapideum geritis, & convertitis in amaritudinem judicium; vel, numquid possunt immutari rerum naturæ, ut equi currant per petras? Pro justitiæ fructu tulistis absinthium; quæ Deo dulcia sunt, vertistis in amara. *In nihilo*, In idolis.

CAP. VII. 1. (a) Hæc Prophetia ab Abbate Pezronio sic exponitur: Postquam Benadad rex Syriæ regnum Israel vastavit, & optima quæque diripuit, herbas succisas vidit Propheta verno tempore revirescere, cùm Jeroboam regnum Israel restituit. Sed posteà nubes locustarum herbam quæ germinaverat, exedit. Nam Phul rex Assyriorum aut alii hostes populi Israelitici à Deo mittendi erant. Orante Amos, Deus populi sui misertus est: nam Israel pecunia se redemit. Tum alia secuta est visio Regis Theglath-Phalasar, qui cum exercitu instar ignis irruit in populum Israel, & partem ejus abduxit in Assyriam. *Fictor*; visionem primam de Scytharum invasione exponit Auctor mox laudatus, nec vertendum putat *fictor locustarum*, sed *fœtura locustarum*, ut verterunt 70. Sic verba illa: *Et ecce serotinus post tonsionem regis*, cum 70. *Et ecce bruchus unus Gog rex*, nempè in fronte exercitus, aut locustarum, qui regem Scytharum figurabat. Quod autem rex Scytharum his verbis, *Et ecce bruchus unus Gog rex*, designetur, probat ex cap. 38. Ezechielis, v. 2. *Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog & terram Magog principem Ros, Mosoch, & Thubal*. Ita Hebræus textus, & 70. item v. 16. *Ascendes super populum meum Israel quasi nubes, ut operiat terram*; quæ verba jam protulimus. *Et ecce fictor locustæ*; cùm terra priori gramine resecto novum germinabat, imbre verno perfusa jam præcisa fuerat herba. *Post tonsionem regis*, à Rege Syriæ, qui agros vastaverat: herba illa recens regni Israelitici sub Jeroboamo secundo splendorem aliquem indicabat: sed ingens locustarum multitudo eam depasta, Phul Assyriorum regem, aut alium hostem mox allaturum portendit.

3. (b) Nam Israelitæ magna pecuniæ vl se rediment.

4. & 6. (c) Nationes impias. *Non erit*, Ea plaga non adveniet. Theglath-Phalasar partem tantummodo abducet.

8. (d) Deponam, ut vetus murus gypso, aut calce inductus perstet adhuc aliquot annis: sic Deus a ruina populum servaverat. Sed nunc declarat tempus miserationis effluxisse ob eorum peccata. Eventus ipse in Salmanasar contigit.

9. (e) Quod factum est cùm Sellum occidit Zachariam filium Jeroboam.

13. Et in Bethel non adjicies ultrà ut prophetes: quia ſanctificatio (f) regis eſt, & domus regni eſt.

14. Reſponditque Amos, & dixit ad Amaſiam: Non ſum propheta, & non ſum filius prophetæ: ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros.

15. Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregem: & dixit Dominus ad me: Vade propheta ad populum meum Iſrael.

16. Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non prophetabis ſuper Iſrael, & non ſtillabis ſuper domum idoli (g).

17. Propter hoc, hæc dicit Dominus: Uxor tua in civitate fornicabitur: & filii tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & tu in terra polluta morieris, & Iſrael captivus migrabit de terra ſua.

CAPUT VIII.

Propheta ſub ſimilitudine uncini pomorum prædicit regni Iſrael imminens exitium: cauſam affert, pauperum oppreſſionem, & doloſas venditiones.

1. HÆc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce uncinus (a) pomorum.

2. Et dixit: Quid tu vides Amos? Et dixi: Uncinum pomorum. Et dixit Dominus ad me: Venit finis ſuper populum meum Iſrael: non adjiciam ultrà ut pertranſeam eum.

3. Et ſtridebunt (b) cardines templi in die illa, dicit Dominus Deus: multi morientur: in omni loco projicietur ſilentium.

4. Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos terræ,

5. Dicentes: Quando tranſibit menſis, (c) & venumdabimus merces; & ſabbatum, & aperiemus frumentum: ut imminuamus menſuram, & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas,

6. Ut poſſideamus (d) in argento egenos & pauperes pro calceamentis, & quiſquilias frumenti vendamus?

7. Juravit Dominus in ſuperbiam Jacob: Si oblitus fuero uſque ad finem (e) omnia opera eorum.

8. Numquid ſuper iſto non commovebitur terra, & lugebit omnis habitator ejus: & aſcendet quaſi fluvius univerſus, & ejicietur, & defluet quaſi rivus Ægypti?

9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus: occidet (f) ſol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis:

10. * Et convertam feſtivitates veſtras in luctum, & omnia cantica veſtra in planctum: & inducam ſuper omne dorſum veſtrum ſaccum, & ſuper omne caput calvitium: & ponam eam quaſi luctum unigeniti, & noviſſima ejus quaſi diem amarum. * Tob. 2. 6. 1. Mach. 1. 41.

11. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & mittam famem (g) in terram: non famem panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.

12. Et commovebuntur à mari uſque ad mare, & ab Aquilone uſque ad Orientem: circuibunt quærentes verbum Domini, & non invenient.

13. In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti.

14. Qui jurant in delicto (h) Samariæ, & dicunt: Vivit Deus tuus Dan, & vivit via Berſabee; & cadent, & non reſurgent ultrà.

C A-

13. (f) Templum regis & domus regia eſt in hoc urbe. *Propheta*, Hebr. *Non Propheta ego, neque filius Propheta ego*, ſupple *eram*, ut vertunt 70. *Vellicans ſycomoros*: ficus hujus arboris edi non poſſunt, niſi antè inciſi ad ſolem excoquantur. Fructus ſimiles ſunt ficui, folia moro, ex Plinio L. 13. cap. 7. qui eam vocat ficum Ægyptiam. *Sed armentarius ego ſum*: Aquila & Symmachus vertunt, *armenti paſtorem*.

16. & 17. (g) Hebr. *Super domum Iſaac*; qui ſenſus eſt apertior: non enim veriſimile eſt Amaſiam *Bethel* appellaſſe *domum idoli*. Contra domum idoli, 70. *Super domum Iacob*. *Et humus tua*, Agri quos poſſides, aliis tribuentur. *Et tu in polluta terra morieris*, in terra Aſſyriorum. Cùm autem minùs ſit probabile eventum hujus vaticinii uſque ad Salmanaſar productum fuiſſe, credibile putat Pezronius, paucis poſt annis à Scythis impletam eſſe hanc Prophetiam, quæ ad Amaſiam ſpectabat, quique vituli aurei ſacerdos erat, & lucri cupidus. Sic terrere voluit Prophetam. *Is* verò ſe non vaticinari ait quæſtus faciendi cauſa, cùm fructibus ficus agreſtis veſci ſoleret.

CAPUT VIII. 1. & 2. (a) Quidam ex Hebr. vertunt *caniſtrum pomorum*, in quem conjiciuntur fructus æſtivi: ex Hebr. alii vertunt *fuſtem hamatum*, quo ſpicula Aſſyriorum deſignantur; 70. caveam aucupii, capiendis ſcilicet avibus, quòd futurum eſſet, ut Iſraelitæ nec opinantes opprimerentur. *Ut pertranſeam*, Ut eorum flagitia relinquam impunita.

3. (b) Non læti ampliùs cantus audientur, ſed horrendi ſtrepitus: Hebr. Laquearia templi. Vel templi Bethel, quo ve lut in aſylum fruſtrà confugient: nam decem tribus alloquitur. *Silentium*, Ubique erit ſilentium præ multitudine morientium.

5. (c) Calendæ nimirum, & ſabbata, ut poſſent frumenta vendere. *Menſuram*, Ut minorem in vendendis mercibus menſuram faciamus, & majora pondera in accipiendis. Ex Hieron. *Siclus* nomen eſt monetæ & ponderis; moneta appendi ſolebat: unde addit, *Supponamus ſtateras doloſas*.

6. (d) Ut nummis collectis egenos nobis ſervire cogamus, vel pretio minimo, quale eſt duorum calceorum.

7. & 8. (e) In omne tempus. *Univerſus*; Ex Hebr. vox, *Univerſus*, ad terram Iſrael refertur, quam mala inſtar Nili exundantis evertent: divitiæ ejus & habitatores inſtar ſpumæ ad littora ejectæ in alias regiones ejicientur.

9. (f) Eorum proſperitas magnis calamitatibus obſcurabitur.

11. (g) Hæc ad ſtatum Judæorum præſentem maximè pertinent. *Non famem panis*: hanc quidem non negat ſe miſſurum, ſed famem verbi Dei potiſſimùm intelligit. Judæi tenent verba, ſed carent intelligentia. Hanc famem nunc Judæi patiuntur.

14. (h) Per cultum Samariæ: *Sic vivit via Berſabee*, cultus vituli aurei in Dan & Berſabee ſolemnis.

CAPUT IX.

Visio Dei stantis super altare, quod percuti jubet ab Angelo; sed promittit fore ut suscitet tabernaculum David, & instauret omnia per Christum.

1. VIdi Dominum stantem super altare (a), & dixit: Percute cardinem, & commoveantur superliminaria: avaritia enim in capite omnium, & novissimum eorum in gladio interficiam: non erit fuga eis. Fugient, & non salvabitur ex eis qui fugerit.

*Pf.138.8. 2. * Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos: & si ascenderint usque in cœlum, inde detraham eos,

3. Et si absconditi fuerint in vertice Carmeli, inde scrutans auferam eos: & si celaverint se ab oculis meis in profundo maris, ibi mandabo serpenti (b), & mordebit eos.

4. Et si abierint in captivitatem coram inimicis suis, ibi mandabo gladio, & occidet eos: & * ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum. * Jer. 44. 11.

5. Et Dominus Deus exercituum, qui tangit terram, & tabescet: & lugebunt omnes habitantes in ea: & ascendet sicut rivus (c) omnis, & defluet sicut fluvius Ægypti.

6. Qui ædificat in cœlo ascensionem suam, & fasciculum (d) suum super terram fundavit: * qui vocat aquas maris, & effundit eas super faciem terræ, Dominus nomen ejus. *Sup. 5. 8.

7. Numquid non ut filii Æthiopum vos estis mihi, filii Israel, ait Dominus? numquid non Israel ascendere feci de terra Ægypti: * & Palæstinos de Cappadocia (e), & Syros de Cyrene? * Deut. 2. 23. Jer. 47. 4.

8. Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: Verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus.

9. Ecce enim mandabo ego, & concutiam (f) in omnibus gentibus domum Israel, sicut concutitur triticum in cribro: & non cadet lapillus super terram.

10. In gladio (g) morientur omnes peccatores populi mei: qui dicunt: Non appropinquabit, & non veniet super nos malum.

11. In die illa * suscitabo (h) tabernaculum David, quod cecidit: & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerant instaurabo: & reædificabo illud sicut in diebus antiquis. * Act. 15. 16.

12. Ut possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eò quòd invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc.

13. Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & comprehendet arator messorem, & calcator uvæ mittentem semen: & * stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. * Joel. 3. 18.

14. Et convertam captivitatem populi mei Israel: & ædificabunt civitates desertas, & inhabitabunt: & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.

15. Et plantabo eos super humum suam: & non evellam eos ultrà de terra sua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.

CAP. IX. 1. (a) Alia visione exitium Israelis confirmat Propheta: altare illud est in Bethel juxta plerosque interpretes. Hieron. existimat Prophetam contra duas tribus, & de altari templi, cùm venerint Romani, eum vaticinari, qui quidem variis temporibus & prophetavit & scripsit. Deus verò aut Prophetam ipsum, aut Angelum alloquitur, cùm ait, *Percute cardinem:* Hebr. superiorem portæ partem, quæ pomorum & florum sculpturis distincta erat: Sic percute, ut cardines ipsi commoveantur.

3. (b) Monstro marino; quo reges sævissimi intelliguntur.

5. (c) Ut calamitatum fluvius; vel intumescent & defluent instar Nili, quòd prosperitas impiorum sit fluxa, & citò effluat.

6. (d) Populum Israeliticum, aut Ecclesiam, aut hominum societatem. Qui hæc mala denuntiat, is ipse est qui posuit in cœlo thronum suum, qui promissis suis firmitatem tribuit.

7. (e) Hebr. *Caphthor: Et Syros de Cyrene:* quæ regio est in Asia, ut identidem diximus.

9. (f) Laboribus exercebo, & calamitatibus, ita ut nullo loco consistere videantur.

10. (g) Transit à metaphora ad rem significatam, ad ultimum Jerosolymæ excidium, cùm peccatores qui Christum occiderunt, interfecti sunt.

11. (h) Hæc verba interpretatus est Jacobus Apost. Act. 15. in Conc. Jerosolymitano: Post multas ætates domum David excitabo. *Ejus*, Novæ domus, nempe Ecclesiæ, de qua sequentes versus omninò sunt intelligendi. Suscitatum est tabernaculum, seu domus David, Apostolis prædicantibus, & aliis è populo credentibus: sed aperturæ murorum suppletæ sunt è gentilibus, quasi è vivis lapidibus.

PROPHETIA ABDIÆ.

ABDIAM servum Dei interpretantur. Cùm hæc Prophetia in canone Hebræorum quarto loco posita sit, nec tempus ipsum indicetur, probabile admodum est eodem tempore, quo superiores Prophetas, eum vaticinatum esse, nimirum Oziæ temporibus.

CAPUT UNICUM.

Vaticinatur exitium adversus Idumæos qui affligebant ac subsannabant filios Israel: qui tamen reducti, dominium accipient in eos qui ipsos afflixerant.

1. VIsio Abdiæ. Hæc dicit Dominus Deus ad Edom) a): * Auditum audivimus à Domino, & legatum ad gentes misit: Surgite, & consurgamus adversùs eum in prælium.

* Jer. 49. 14.

2. Ecce parvulum (b) dedi te in gentibus: contemptibilis tu es valdè.

3. Superbia cordis tui extulit te, habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium (c) tuum: qui dicis in corde tuo: Quis detrahet me in terram?

4. Si exaltatus fueris ut aquila, & si inter sidera posueris nidum tuum: inde detraham te, dicit Dominus.

5. Si fures introissent (d) ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nonne furati essent sufficientia sibi? si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi?

6. Quomodo scrutati sunt Esau, investigaverunt abscondita ejus?

7. Usque ad terminum emiserunt te: omnes viri fœderis (e) tui illuserunt tibi: invaluerunt adversùm te viri pacis tuæ: qui comedunt tecum, ponent insidias subter te: non est prudentia in eo.

8. * Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esau?

* Isai. 29. 14. 1. Cor. 1. 19.

9. Et timebunt fortes tui à Meridie (f), ut intereat vir de monte Esau.

10. Pro-

CAPUT UNIC.

1. (a) Contra Idumæos qui se barbaris adjunxerant, ut Judæos opprimerent. *Audivimus*, Ipse & alii Prophetæ ejusdem secum ætatis, qui adversùs Edom prophetarunt. *Et legatum*; non Angelum, aut hominem, qui gentes adversùs Idumæos incitaret: sed illud per metaphoram ita est intelligendum, cùm animos ad bellum concitat, ut Isaiæ 45. de Cyro, & Jerem. 1. *Ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis. Surgite*, verba sunt gentium sese adversùs Idumæos exhortantium. In priori parte Prophetiæ usque ad v. 10. Idumææ exitium prædicit; iisdem penè utitur verbis, & eamdem affert causam; *Pro eo quod iniquè egerint in filios Iuda*. Extremam Idumæorum ruinam describit sub Nabuchodonosore Jeremias cap. 49. & iisdem utitur verbis, quibus Abdias: *Auditum audivimus à Domino*; auditum pro re audita: Item, *Et legatum ad gentes misit*.

2. (b) Ego te parvulum feci, nec militum numero præstas; vel ut Chaldæus explicat, ecce infirmum dedi te inter populos.

3. (c) Sept. Habitaculum, quod inaccessum hostibus jactatis: *Inde detraham te*, vel fame ipsa.

5. (d) Quæ sibi sufficerent, abstulissent: sed tamen quædam reliquissent tibi. *Quomodo conticuisses*? Silentium non negat, sed affirmat: an non illi tibi silentium imposuissent præ timore mortis? aliquid tamen tibi reliquissent: non item Chaldæi.

7. (e) Nationes quæ fœdus tecum inierant, se Chaldæis adjungent, & te insequentur usque ad terminos regionis tuæ, & in hostilem regionem te mittent. *Non est prudentia in eo*; quam prudentiam putant, vera est stultitia.

9. (f) Qui sunt ad regionem Idumææ australem, longiùs à Chaldæis dissiti.

* Gen. 27. 41. 10. * Propter interfectionem, & propter iniquitatem in fratrem tuum Jacob, operiet te confusio, & peribis in æternum (g).

11. In die cùm stares adversùs eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, & extranei ingrediebantur portas ejus, & super Jerusalem mittebant sortem: tu quoque eras quasi unus ex eis.

12. Et non despicies (h) in die fratris tui, in die peregrinationis ejus: & non lætaberis super filios Juda in die perditionis eorum: & non magnificabis os tuum in die angustiæ.

13. Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum: neque despicies & tu in malis ejus in die vastitatis illius: & non emitteris adversùs exercitum ejus in die vastitatis illius.

14. Neque stabis in exitibus (i) ut interficias eos qui fugerint: & non concludes reliquos ejus in die tribulationis.

15. Quoniam juxtà est dies Domini super omnes gentes (k): sicut fecisti, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum.

16. Quomodo enim bibistis super montem (l) sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter: & bibent, & absorbebunt, & erunt quasi non sint.

17. Et in monte Sion erit salvatio, & erit Sanctus: & possidebit domus Jacob eos qui se possederant (m).

18. Et erit domus Jacob ignis, & domus Joseph flamma (n), & domus Esau stipula: & succendentur in eis, & devorabunt eos: & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est.

19. Et hæreditabunt (o) hi qui ad Austrum sunt, montem Esau, & qui in campestribus Philisthiim: & possidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ: & Benjamin possidebit Galaad.

20. Et transmigratio exercitus (p) hujus filiorum Israel, omnia loca Chananæorum

10. & 11. (g) In longissimum tempus. *Propter interfectionem*; in posteriori parte causas aperit desolationis Idumæorum, quas usque ad v. 17. prosequitur *Exercitum ejus*; cùm exercitum jam victum in captivitatem abducebant.

12. (h) Ne despicias in die fratris tui: quoniam prope est dies Domini, ne sicut fecisti, fiat tibi: 70. *Ne inspexeris*: induratos Idumæos leniter admonet Deus, ne scelera committant, quæ gravissimis suppliciis luent. Non videbis cum gaudio calamitatem fratris tui. *In die peregrinationis ejus*, Cùm captivus abducetur in alienas terras. *O. tuum*, Non insultes verbis irrisione plenis. In die *vastitatis illius*, Ne ejus ruina sit vobis occasio prædæ.

14. (i) In triviis & compitis, quò plures viæ desinunt, ut vitæ eorum struatis insidias.

15. (k) Hierosolymæ vicinas, ejus excidio & spoliis imminentes.

16. (l) Super montem Sion lauta convivia fecistis. *Bibent*; super vos, cùm subversi fueritis & spoliati. *Omnes gentes*, Chaldæorum milites, & auxiliares copiæ, ut Judæi ipsi Idumæorum victores, ut Judas Machabæus, L. 1. Machab. 5. & L. 2. Mach. cap. 10. In direptione Jerosolymæ Idumæi cum aliis gentibus vasa sacra profanarunt.

17. (m) Hæc sanè ad Christum & Ecclesiam omninò pertinent, quæ in monte Sion fundata est, cùm Spiritus Sanctus in Apostolos & in fideles illapsus, in universum orbem postea effusus est. Hic mons sanctus, nempè Ecclesia, hæc domus Jacob sibi subjecit eos qui Ecclesiam persecuti fuerant, instar ignis stipulam gentilium assumpsit, atque in suum corpus adduxit. Quanquam Ribera & alii complures hæc & quæ sequuntur historico sensu ad ea quæ captivitatem Babylonicam sunt consecuta, allegorico & spiritali sensu ad Christum & Ecclesiam referunt. Vix enim credibile putant tot nomina hominum & locorum figuratè tantùm accipi oportere, nec Esau sit Esau, neque Ephraim, aut Philisthiim, aut Benjamin sint Ephraim, Philisthiim & Benjamin. Unde Hieron. Cyrillus, Theodoretus, historicum sensum eum esse putant, quem verba propriè accepta reddunt. Itaque cùm antea dixerit Propheta Idumæos æternùm perituros, ut suos consolaretur, subjecit ea quæ attulimus. *Erit salvatio*, i. e. liberatio; redibunt Judæi è captivitate: *Et erit Sanctus*, Hebr. *Sanctitas*: erit in ea templum. *Eos qui se possederant*, Palæstinos, quibus Judæi servierant, hos Judæi subegerunt Machabæorum temporibus: alii ad tempora Sennacherib hæc verba referunt, cùm domus Jacob suam accepit hæreditatem. *In monte Sion*: id est, in Ecclesia Catholica erit salvatio, quia extra illam non est salus, ut Aug. exponit, L. 18. de Civit. cap. 31. *Sed ut omnes qui non erant in arca Noe, diluvio inundante perierunt; ita qui non sunt in Ecclesia, diluvio altero non aqua, sed ignis peribunt. In hac habitat Sanctus, id est Dominus Jesus Christus: in hac est verum templum, in quo Deo Patri salutaris hostia immolatur corporis & sanguinis Filii sui.*

18. (n) Domus Jacob sunt duæ tribus, domus Joseph sunt ii qui ex decem tribubus se tribui Judæ adjunxerunt Roboami & Ezechiæ temporibus, quique unà redierunt è captivitate. *Erit ignis*, ob celeritatem & efficacitatem victoriæ, ut L. 1. Mach. 5. de Idumæis legimus victis à Juda Machabæo, & de iisdem subactis à Joanne Hircano filio Simonis scribit Josephus alter: Et quidem Josephus L. 15. Antiq. cap. 17. confirmat, eaque prædicta sunt ab Ezechiele cap. 25. *Reliquiæ*, Pauci relinquentur ex tanta multitudine; qui loquendi Scripturæ mos est usitatus, ut 4. Reg. 10. de domo Achab percussa à Jehu.

19. (o) Qua de re jam diximus. De Palæstinis y Azoto & Gaza, legimus 1. Machab. 5. & L. 2. cap. 10. de regione Ephraim, seu Samaria, eam subactam fuisse ab Alexandro Josephus tradit L. 13. cap. 1. 7. & 18. Terram Galaad recuperatam à Juda Machabæo scriptum est L. 1. Machab. 5. & apud Josephum L. 13. cap. 21. de Palæstinis urbibus 2. Machab. 12. de Tyro & Sidone expugnatis ab Aristobulo Simonis nepote, & filio Hircani, scribit Josephus L. 3. cap. 23. *Ad Austrum*; in viciniora quæque loca duci solent coloniæ. Unde qui Judææ australem plagam incolebant, Idumæam possederunt; qui campestrem tenebant regionem, ii Palæstinorum urbes occuparunt. Benjaminitis data est Galaadites regio.

20. (p) Exercitus filiorum Israel, qui captivus ducetur Babylonem, possidebit oram illam maritimam Chananæorum usque ad Sareptam, quæ urbs erat Sidoniorum. Hunc versiculum aliter interpretatur vir magnæ eruditionis Pezronius, & ad Oziæ refert tempora, eumque de prima Scytharum invasione exponit. Nam barbari urbes Israelitarum diripuerant, multos secum abduxerant captivos ex tribu Juda; Idumæi unà cum barbaris juncti, illa in Judæos admiserant facinora, quæ à v. 10. ad v. 17. recensentur. Sed Ozias brevi post tempore Idumæos & vicinas nationes attrivit; & acceptas ab iis injurias ultus est. *Possidebit*; hæc ad captivos, qui à Scythis abducti fuerant, refert Auctor citatus. Nam Abdias superioribus verbis consolatus fuerat domum Jacob, & captivos in Bosphorum Cimmerium deportatos, sed mox redituros, ac decem tribus Chananæorum regionem usque Sareptam possessuros prædicit, idque futurum ut filii Juda habitarent in civita-

rum usque ad Sareptam: & transmigratio Jerusalem, quæ in Bosphoro est, possidebit civitates Austri.

21. Et ascendent salvatores (q) in montem Sion judicare montem Esau: & erit Domino regnum.

tibus ad Austrum positis. Ribera de Bosphoro Thracio, non de Cimmerio, hunc locum interpretatur, in quem pars Judæorum translata fuerat, & inde in urbes suas, quæ ad Austrum positæ sunt, eam restituendam prædicit Propheta; sed non minùs est probabile Cimmerium Bosphorum intelligi; vox enim *Sepharad* terminum significat, quòd esset in extremis Babylonici regni partibus. Quia ergo lingua Assyriorum, ait Hieron. terminus dicitur Sepharad, hunc sensum esse conjicio: Transmigratio Jerusalem quæ in cunctis terminis regionibusque divisa est, urbes Austri, id est, tribus suæ reciplet. Stephanus urbem Indiæ docet esse Bosphorum.

21. (q) Semper Deus mittet duces qui populum liberent, & Idumæorum audaciam reprimant. *Judicare montem Esau:* judicare autem est imperantis. Suscitabuntur à Deo liberatores. *Et erit Domino regnum:* Regnabit Deus in hoc populo, & ab eo coletur. Quæ sanè pleniùs in Ecclesia per Apostolorum prædicationem impleta sunt; nam prosperitas Judæorum sub Machabæis umbra tantùm fuit Christianæ Religionis in universum orbem diffusæ.

PROPHETIA JONÆ.

JONAS, *qui nomen habet* columbæ, *iisdem prophetavit temporibus quibus præcedentes Prophetæ, nempe Jeroboamo secundo regnante in Samaria. Idem enim est propheta, cujus fit mentio, Lib.* 4. *Reg. cap.* 14. *& qui hanc scripsit prophetiam, cujus Pater Amathi utrobique nominatur, ut Josephus, L.* 9. *Antiq. cap.* 11. *& Patres omnes consentiunt. In nuda & simplici historia sublimis latet intelligentia mortis & resurrectionis Salvatoris, ipso Salvatore demonstrante Matth.* 12. 40. *Historia magis quàm Prophetia, prima fronte apparet: sed Prophetæ non solùm verbis, verùm etiam factis vaticinantur. Historicus sensus ex verbis, mysticus ex rebus quas verba significant, eruitur. In sensu historico vocum notio ita nos coercet, ut in quamcumque intelligentiam non evagemur, sed ex consuetudine Scripturæ & Patrum sententiis, & peritia linguarum verba ambigua interpretemur: sic in sensu mystico, quod cum historia convenit, & aptè cum præcedentibus & consequentibus cohæret, omninò sequi necesse est. Solus è Prophetis ad Gentes missus est Jonas, qui Christi typus est, & resurrectionis ejus.*

CAPUT PRIMUM.

Jonas à Deo mittitur Niniven, qui pœnitentiam iis prædicet; fugit in Tharsis; tempestas excitatur; jactis sortibus in mare projicitur; cessat tempestas.

1. ET factum est verbum Domini ad Jonam filium Amathi, dicens:

2. Surge, & vade in Niniven civitatem grandem, & prædica in ea: quia ascendit (a) malitia ejus coram me.

3. Et surrexit (b) Jonas, ut fugeret in Tharsis à facie Domini, & descendit in Joppen, & invenit navem euntem in Tharsis: & dedit naulum ejus, & descendit in eam ut iret cum eis in Tharsis à facie Domini.

4. Dominus autem misit ventum magnum

CAP. I. 2. (a) Hanc dissimulare non possum, & celerem vindictam exposcit.

3. (b) Causam fugæ aperit cap. 4. ne mendax videretur, quòd sciret Deum clementem esse, nec dubitaret quin placatus urbem conservaret. Quid sit autem Tharsis, diximus in cap. 9. L. 3. Regum. Hieron. mare ipsum esse putat. Et quidem mare Mediterraneum, atque illud maximè quod Africæ littora alluit, eo no-

gnum in mare: & facta est tempestas magna in mari, & navis periclitabatur conteri.

5. Et timuerunt nautæ, & clamaverunt viri ad deum suum: & miserunt vasa, quæ erant in navi, in mare, ut alleviaretur ab eis: & Jonas descendit ad interiora navis, & dormiebat sopore gravi.

6. Et accessit ad eum gubernator, & dixit ei: Quid tu sopore deprimeris? surge, invoca Deum tuum, si fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

7. Et dixit vir ad collegam suum: Venite, & mittamus sortes, & sciamus quare hoc malum sit nobis. Et miserunt sortes: & cecidit sors super Jonam.

8. Et dixerunt ad eum: Indica nobis cujus causa malum istud sit nobis: quod est opus tuum? quæ terra tua, & quò vadis? vel ex quo populo es tu?

9. Et dixit ad eos: Hebræus ego sum, & Dominum Deum cœli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

10. Et timuerunt viri timore magno, & dixerunt ad eum: Quid hoc fecisti? (cognoverunt enim viri quòd à facie Domini fugeret, quia indicaverat eis.)

11. Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi, & cessabit mare à nobis? quia mare ibat, & intumescebat.

12. Et dixit ad eos: Tollite me, & mittite (c) in mare, & cessabit mare à vobis: scio enim ego quoniam propter me tempestas hæc grandis venit super vos.

13. Et remigabant viri ut reverterentur ad aridam, & non valebant: quia mare ibat, & intumescebat super eos.

14. Et clamaverunt ad Dominum, & dixerunt: Quæsumus Domine, ne pereamus in anima viri istius, & ne des super nos sanguinem innocentem: quia tu Domine, sicut voluisti, fecisti.

15. Et tulerunt Jonam, & miserunt in mare: & stetit mare à fervore suo.

16. Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolaverunt hostias Domino, & voverunt vota.

CAPUT II.

Jonas in ventre ceti orat Deum, & postquam in eo tribus diebus & tribus noctibus fuit conclusus, jubente Deo ejicitur in terram.

1. ET præparavit (a) Dominus piscem grandem ut deglutiret Jonam: & * erat Jonas in ventre piscis tribus diebus, & tribus noctibus. * Matt.12. 40. & 16. 4. Luc.11.30. 1. Cor.15. 4.

2. Et oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis.

3. Et dixit: * Clamavi (b) de tribulatione mea ad Dominum, & exaudivit me: de ventre inferi clamavi, & exaudisti vocem meam. * Ps. 119. 1.

4. Et projecisti me in profundum in corde maris, & flumen (c) circumdedit me: omnes gurgites tui, & fluctus tui super me transierunt.

5. Et ego dixi (d): Abjectus sum à conspectu oculorum tuorum: verumtamen rursus videbo templum sanctum tuum.

6. * Circumdederunt me aquæ usque ad animam: abyssus vallavit me, pelagus operuit caput meum. * Ps.68. 1.

7. Ad extrema montium descendi (e): terræ vectes concluserunt me in æternum:

mine signari multi opinantur: Nomen non Ciliciæ modò, & vicinarum Provinciarum à Tharsis nepote Japheth ductum ad mare quodvis magnarum navium patiens, esse translatum: solent enim Hebræi nomina propria, propter aliquam similitudinem in appellativa vertere. Unde Paral. L. 2. cap. 20. de Josaphat dicitur, quòd classem instruxerit in Asiongaber, quæ iret in Tharsim. *A facie Domini*, cupiebat Jonas procul fugere, ut Niniven mitti non posset: unde metaphoricè dicitur fugere à facie Domini: hinc versùs occasum festinabat.

12. & 14. (c) Quod divino afflatu dixit. *Et ne des*, Ne punias nos quòd hominem qui in nulla re nos læsit, projiciamus in mare.

CAP. II. 1. (a) Fecit ut citò adesset ingens piscis, quicumque ille fuerit: nam *Ceti* nomen generis est, non speciei. Et quidem balænæ fauces sunt angustiores, quàm ut hominem deglutire possint: sed tamen Deo ita volente dilatari potuerunt: nec desunt ingentes in mari pisces, ut Charcaria & alia, quorum fauces satis amplæ sunt, ut hominem integrum vorent; *Lamiam* alii vocant. *Tribus diebus & tribus noctibus*: non fortè integris, ut figura sit veritati similior.

3. (b) Cùm è navi in mare projiceret. *Et exaudivit me*, cetum mittendo; quæ verba sunt gratias agentis. *De ventre inferi clamavi*: De ventre profundo & obscuro ceti: clamavit etiam cordis affectu, cùm se intra belluæ ventrem esse sensit.

4. (c) Sept. *Flumina*, Fluctus concitati. Hæc Jonæ verba ex Psal. 41. sunt desumpta: *Omnia excelsa tua & fluctus tui super me transierunt.*

5. (d) Putavi me abjectum esse à te, ubi me vidi in tantis periculis constitutum: vel fateor me commeritum esse, ut omninò desererer.

7. (e) Ad rupium antra, quibus eram conclusus,

eum: & ſublevabis de corruptione vitam meam, Domine Deus meus.

8. Cùm anguſtiaretur (f) in me anima mea, Domini recordatus ſum: ut veniat ad te oratio mea ad templum ſanctum tuum.

9. Qui cuſtodiunt vanitates (g) fruſtrà, miſericordiam ſuam derelinquunt.

10. Ego autem in voce laudis immolabo tibi: quæcumque vovi, reddam pro ſalute Domino.

11. Et dixit (h) Dominus piſci: & evomuit Jonam in aridam.

CAPUT III.

Jonas iterùm jubetur ire ad Ninivitas; prædicit ſubverſionem civitatis poſt 40. dies; converſis Ninivitis, Deus parcit civitati.

1. ET factum eſt verbum Domini ad Jonam ſecundò, dicens:

2. Surge, & vade in Niniven civitatem magnam: & prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.

3. Et ſurrexit Jonas, & abiit in Niniven juxta verbum Domini: & Ninive erat civitas magna itinere trium dierum (a)

4. Et cœpit Jonas introire in civitatem itinere diei unius (b): & clamavit, & dixit: Adhuc quadraginta dies, & Ninive ſubvertetur.

*Matt. 12. 41. Luca 11. 32. 5. * Et crediderunt viri Ninivitæ in Deum: & prædicaverunt (c) jejunium, & veſtiti ſunt ſaccis à majore uſque ad minorem.

6. Et pervenit verbum ad regem Ninive: & ſurrexit de ſolio ſuo, & abjecit veſtimentum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.

7. Et clamavit, & dixit in Ninive ex ore regis & principum ejus, dicens: Homines, & jumenta, & boves, & pecora non guſtent quidquam: nec paſcantur, & aquam non bibant.

8. Et operiantur ſaccis homines, & jumenta, & clament ad Dominum in fortitudine, & convertatur vir à via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum.

9. * Quis ſcit ſi convertatur & ignoſcat Deus: & revertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus? *Jer. 18. 11. Joel. 2. 14.

10. Et vidit Deus opera eorum, quia converſi ſunt de via ſua mala: & miſertus eſt Deus ſuper malitiam, quam locutus fuerat ut faceret eis, & non fecit.

CAPUT IV.

Jonas affligitur, quòd eventus prædicti oraculi non ſuccederet: reprehenditur à Domino, & eruditur per hederam, & vermem.

1. ET afflictus eſt Jonas afflictione magna, & iratus (a) eſt:

2. Et oravit ad Dominum, & dixit: Obſecro Domine, numquid non hoc eſt verbum (b) meum, cùm adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupavi ut fugerem in Tharſis: * ſcio enim quia tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia. *Pſal. 85. 5. Joel. 2. 13.

3. Et nunc Domine tolle quæſo, animam meam à me: quia melior eſt mihi mors quàm vita.

4. Et dixit Dominus: Putaſne benè iraſceris tu?

5. Et

Deſcendi in terram, cujus vectes retinacula ſempiterna: e quibus exire non licet niſi per miraculum. *Et ſublevabis*; Ex Hebræo, Tolles me vivum è foſſa, Deus meus.

8. (f) Cùm de ſalute deſperarem. *Domini recordatus ſum*: Domini recordatio mihi ſaluti fuit; & te, Domine, qui habitas in templo Jeruſalem, oravi.

9. (g) Qui Idolis, aut pravis affectibus ſerviunt. *Derelinquunt*: Hebr. Derelinquent; ipſi ſe privant Dei miſericordia.

11. (h) Juſſit: *Et evomuit Jonam in aridam*. In quod littus Jonas appulerit, dicere non poſſumus: id ſanè conſtat fuiſſe ad mare Mediterraneum, ſeu ad Pontum Euxinum, ut videtur Joſepho L. 9. cap. 11. ſeu prope Seleuciam, ubi minor eſt à Ninive diſtantia. Allegorice piſcis ille ingens eſt Limbus, in quem deſcendit anima Chriſti in triduo mortis uſque ad reſurrectionem ſuam.

CAP. III. 3. (a) Diodorus Siculus hujus urbis magnitudinem ſic deſcribit, ut ambitus murorum eſſet 480. ſtadiorum, ſeu ſexaginta milliarium. Hieronymus tanti ambitus eam fuiſſe ait, ut vix trium dierum poſſet itinere circumiri. Vel certè trium dierum ſpatio opus erat, ut Jonas in viis penè omnibus pœnitentiam prædicaret.

4. (b) Adeò ut in tertia parte urbis prædicaverit, ſed ejus prædicatio totam urbem ſtatim impleverit. *Adhuc quadraginta dies*: Poſt quadraginta dies. Apud Sept. legimus, *Adhuc tres dies*: ſed ſcribæ error irrepſit. Juſtinus Martyr legit: *Tres & quadraginta dies*. Græci ipſi qui 70. ſequuntur, legunt ut in Hebræo, *Quadraginta dies*. Neque eam ſententiam protulit Deus ut irrevocabilem; ſed erat ejuſmodi, ut mutatis rebus poſſet revocari. Tunc non impleta eſt Prophetia quantum ad tempus, quòd pœnitentia eorum effectum prohibuerit: ſed ſublato obice Ninive ſubverſa eſt, ut diſcimus ex cap. 14. Tobiæ: *Non enim excidit verbum Domini*; ſcilicet quoad ſubſtantiam non excidit Prophetia.

5. (c) Hoc videtur dictum per anticipationem: nam illud veriſimilius eſt priùs perveniſſe verbum ad regem, & ejus auctoritate prædicatum eſſe jejunium.

1. (a) Sept. Interpr. *Et confuſus eſt*: timuit enim, ne vanus & mendax Propheta haberetur, cùm videret Ninivitas ſubitò ad pœnitentiam converſos, & clementiam Dei haberet perſpectam. CAP. IV.

2. (b) Non me fefellit divinatio mea; cur me prophetare vis, quod facturus non es? Non dolebat de aliorum ſalute, ſed dolebat pro gloria Dei, ne Prophetia, quæ illius donum eſt, gentilibus vileſceret.

5. Et egressus est Jonas de civitate, &
sedit contra Orientem civitatis: & fecit si-
bimet umbraculum ibi, & sedebat (c) sub-
ter illud in umbra, donec videret quid
accideret civitati.
6. Et præparavit Dominus Deus hede-
ram (d), & ascendit super caput Jonæ,
ut esset umbra super caput ejus, & prote-
geret eum (laboraverat enim) & lætatus
est Jonas super hedera, lætitia magna.
7. Et paravit Deus vermem ascensu dilu-
culi in crastinum: & percussit hederam,
& exaruit.
8. Et cùm ortus fuisset sol, præcepit (e)
Dominus vento calido & urenti: & per-
cussit sol super caput Jonæ, & æstuabat:
& petivit animæ suæ ut moreretur, & di-
xit: Melius est mihi mori, quàm vivere.
9. Et dixit Dominus ad Jonam: Pu-
tasne benè irasceris tu super hedera? Et
dixit: Benè irascor ego usque ad mortem.
10. Et dixit Dominus: Tu doles super
hederam, in qua non laborasti, neque fe-
cisti ut cresceret: quæ sub una nocte nata
est, & sub una nocte periit.
11. Et ego non parcam Ninive civitati
magnæ, in qua sunt plus quàm centum
viginti millia hominum, qui nesciunt (f)
quid sit inter dexteram & sinistram suam,
& jumenta multa?

5. (c) Expectans an saltem Deus insigni aliqua plaga urbem percuteret.
6. (d) Sic vocem Hebræam veteres, ut Aquila & Symmachus verterunt, eosque secutus est Hieronymus; 70. verterunt: *Cucurbitam*; vox Hebræa *Kikajon*, קיקיון forte utrumque significat.
8. (e) Voluit Deus hoc exemplo docere Jonam quàm immeritò irasceretur, quòd tam magnam urbem non subvertisset, cùm ipse de erosa hedera, aut cucurbita adeò doleret. *Et æstuabat*, Hebr. Deficiebat præ calore, & mori cupiebat.
11. (f) Proverbium Hebr. quòd pueros qui nondum nacti sunt usum rationis, significat. Et si pœnitentia Ninivitarum non me ad ignoscendum hortaretur, tot innocentium conditio hanc à me indulgentiam extorqueret. *Et jumenta multa*; nihil enim odit Deus eorum quæ fecit, Sap. 11.

PROPHETIA MICHÆÆ.

Quo tempore vaticinatus fuerit Michæas, in limine ipso, uti & patriam suam indicat, vicum nempe dictum Morasthi *prope Eleutheropolim. Hanc esse* Maresam *urbem non ignobilem, cujus fit mentio Josue, cap. 15. existimat Masius; unde Chaldæus vertit* Ad Michæam de Maresa, *quæ etiam est vicina Eleutheropoli.*

CAPUT PRIMUM.

Michæas Samariæ & Judæ prædicit excidium, ob utriusque idololatriam.

1. VERBUM Domini, quod fa-
ctum est ad Michæam Mo-
rasthiten, in diebus Joathan,
Achaz, & Ezechiæ, regum
Juda: quod vidit super Samariam (a),
& Jerusalem.
*Deut. 32. 1. 2. * Audite populi omnes, & attendat
terra, & plenitudo (b) ejus: & sit Do- Isa 1. 2.
minus Deus vobis in testem, Dominus de
templo sancto suo.
3. * Quia ecce Dominus egredietur (c) * Isa. 26. 21.
de loco suo: & descendet, & calcabit super
excelsa terræ.
4. Et consumentur montes subtùs eum:
& val-

CAP. I. 1. (a) Decem tribus. *Et Jerusalem*, Et adversùs duas tribus.
2. (b) Sept. Interpr. *Terra, & omnes qui in ea sunt. In testem*, Deus mihi contra vos sit testis, nihil me reticere eorum quæ ex ipso audivi contra vos, adeò ut sitis omninò inexcusabiles, si eum per me loquentem non audieritis.
3. (c) Exeret potentiam suam. *Et descendet*, Hieron. Descensio Dei est majestatis ejus ad inferiora decursus: cùm in mundi regimine majestatem suam manifestat.

& valles ſcindentur ſicut cera à facie ignis, & ſicut aquæ, quæ decurrunt in præceps.

5. In ſcelere (d) Jacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſrael: quod ſcelus Jacob? nonne Samaria? & quæ excelſa Judæ? nonne Jeruſalem?

6. Et ponam (e) Samariam quaſi acervum lapidum in agro cùm plantatur vinea: & detraham in vallem lapides ejus, & fundamenta ejus revelabo.

7. Et omnia ſculptilia ejus concidentur; & omnes mercedes ejus comburentur igne, & omnia idola ejus ponam in perditionem: quia de mercedibus meretricis congregata (f) ſunt, & uſque ad mercedem meretricis revertentur.

8. Super hoc plangam, & ululabo (g): vadam ſpoliatus, & nudus: faciam planctum velut draconum, & luctum quaſi ſtruthionum.

9. Quia deſperata eſt plaga ejus, quia venit uſque ad Judam, tetigit portam populi mei uſque ad Jeruſalem.

10. In Geth nolite annuntiare, lacrymis ne ploretis, in domo Pulveris pulvere vos conſpergite.

11. Et tranſite (h) vobis habitatio Pulchra, confuſa ignominia: non eſt egreſſa quæ habitat in exitu: planctum Domus vicina accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet.

12. Quia infirmata eſt in bonum (i), quæ habitat in amaritudinibus: quia deſcendit malum à Domino in portam Jeruſalem.

13. Tumultus quadrigæ ſtuporis habitanti Lachis: principium (k) peccati eſt filiæ Sion, quia in te inventa ſunt ſcelera Iſrael.

14. Propterea dabit emiſſarios ſuper hæreditatem Geth: domus mendacii in deceptionem regibus Iſrael.

15. Adhuc hæredem (l) adducam tibi quæ habitas in Mareſa: uſque ad Odollam veniet gloria Iſrael.

16. Decalvare, & tondere ſuper filios deliciarum tuarum: dilata calvitium tuum ſicut aquila: quoniam captivi ducti ſunt ex te.

C A P U T II.

Propheta pauperum oppreſſionem cùm Iſraelitis tum Judæis exprobrat, & iis minatur exitium.

1. VÆ qui cogitatis (a) inutile; & operamini malum in cubilibus veſtris: in luce matutina faciunt illud, quoniam contra Deum eſt manus eorum.

2. Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos: & calumniabantur virum, & domum ejus; virum, & hæreditatem ejus.

3. Idcircò hæc dicit Dominus: Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam malum: unde non auferetis (b) colla veſtra & non ambulabitis ſuperbi, quoniam tempus peſſimum eſt.

4. In die illa ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuavitate, dicentium: Depopulatione vaſtati ſumus: pars (c) populi mei commutata eſt: quomodo recedet à me, cùm revertatur, qui regiones noſtras dividat?

5. Pro-

Et calcabit, Potentiſſimos quoſque conculcabit, & conteret.

5. (d) Omnia hæc mala, quæ prænuntio, venient ob impietatem Jacob. *Nonne Samaria?* Idololatria Samariæ; *Nonne Jeruſalem?* Quæ plena eſt altaribus idolorum.

6. (e) Per Aſſyrios ſubvertetur, nec quicquam ex ea remanebit præter acervum lapidum; ædificia ejus ſolo æquabo, & ruinam lapidum in vallem projiciam.

7. (f) Idolorum cultrix Samaria, & divitiæ ex amicitia gentium, quarum idola colebat. *Revertentur*, Tranſibunt ad Niniven uſque, quæ à Nahum vocatur meretrix ſpecioſa, quæ ignem evaſerat: divitiæ Samariæ ad Niniven ibunt.

8. & 10. (g) Propheta loquitur. *Pulveris*, In urbe plena pulvere ob ruinas.

11. (h) Tranſi in captivitatem. *Vobis*; Ornatus gratis addi ſolet, uti à Latinis: ſic Cicero in Piſonem, Is mihi etiam gloriabitur. *Non eſt egreſſa*, Samaria non eſt egreſſa, ſed abducta.

12. (i) Infirmior eſt quàm ut vos juvet. *In amaritudinibus*, Plena peccatis.

13. & 14. (k) Lachis prima idololatriam Regum excepit. *Emiſſarios:* Lachis mittet in Geth ad opem poſtulandam, ſed fruſtrà.

15. (l) Hoſtes qui te poſſideant; *Mareſa* hæreditatem ſignificat: urbs erat in tribu Juda.

1. (a) Chald. Væ cogitantibus ad rapinam: figura utitur interdum Scriptura, quæ diminutio dicitur, cùm verba videntur parùm ſignificare, etſi multùm ſignificent. *Eſt manus eorum*; per manum, non tam opera, quam conſilium & induſtria intelligi poſſunt. CAP. II.

3. (b) Graviſſimum onus imponam vobis, quod excutere non poteritis.

4. (c) Hæreditas populi mei data eſt alienis. *Quo-*

5. Propter hoc non erit tibi mittens funiculum (d) fortis in cœtu Domini.

6. Ne loquamini loquentes (e): Non stillabit super istos, non comprehendet confusio.

7. Dicit domus Jacob : Numquid abbreviatus (f) est spiritus Domini, aut tales sunt cogitationes ejus ? Nonne verba mea bona sunt cum eo, qui rectè graditur?

8. Et è contrario (g) populus meus in adversarium consurrexit : desuper tunica pallium sustulistis : & eos, qui transibant simpliciter, convertistis in bellum.

9. Mulieres populi mei ejecistis de domo deliciarum suarum : à parvulis earum tulistis laudem meam in perpetuum.

10. Surgite, & ite, quia non habetis hic requiem: propter immunditiam ejus corrumpetur putredine pessima.

11. Utinam (h) non essem vir habens spiritum, & mendacium potiùs loquerer : stillabo tibi in vinum, & in ebrietatem : & erit super quem stillatur populus iste.

12. Congregatione congregabo (i) Jacob totum te : in unum conducam reliquias Israel, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum, tumultuabuntur à multitudine hominum.

13. Ascendet enim pandens (k) iter ante eos: divident, & transibunt portam, & ingredientur per eam : & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

C A P U T III.

Propheta idem prosequitur argumentum adversùs tribus omnes, quòd jura omnia pervertant.

1. ET dixi : Audite principes Jacob, & duces domus Israel : Numquid (a) non vestrum est scire judicium;

2. Qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles (b) eorum desuper eis, & carnem eorum desuper ossibus eorum?

3. Qui comederunt carnem populi mei; & pellem eorum desuper excoriaverunt : & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ.

4. Tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos : & abscondet faciem suam ab eis in tempore illo, sicut nequiter egerunt in adinventionibus suis.

5. Hæc dicit Dominus super prophetas; qui seducunt populum meum : qui mordent dentibus suis, & prædicant pacem : & si quis non dederit in ore eorum quippiam, sanctificant super eum prælium.

6. Propterea nox vobis pro visione erit, & tenebræ vobis pro divinatione : & occumbet sol super prophetas, & obtenebrabitur super eos dies.

7. Et confundentur qui vident visiones; & confundentur divini: & operient omnes vultus suos, quia non est responsum Dei.

8. Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio, & virtute: ut annuntiem Jacob scelus suum, & Israel peccatum suum.

9. Audite hoc principes domus Jacob, & judices domus Israel: quia abominamini judicium, & omnia recta pervertitis.

10. Qui ædificatis (c) Sion in sanguinibus, & Jerusalem in iniquitate.

11. * Principes ejus in muneribus judicabant, & sacerdotes ejus in mercede docebant, & prophetæ ejus in pecunia divinabant : & super Dominum requiescebant, dicentes: Numquid non Dominus in medio nostrûm ? non venient super nos mala.

* Ezec. 22. 27. Soph. 3. 3.

12. Pro-

modo; non reversurum Assyrium putabant, & tamen redint, ut regiones Israelitarum suis distribueret. Hæc verba Israelis Assyrii eum irrisione imitabantur. Sub Theglath-Phalasar, hostes recesserant, sed redierunt sub Salmanasar.

5. (d) Non habitabis in terra patribus tuis promissa. Canticum illud ut vertit Hieron. est carmen lugubre, quod cantabitur cum suavitate, i. e. cum molli & fracta voce, ut vox Hebræa significat; aut certè Assyrius id cantabit lætus.

6. (e) In persona Dei loquitur Propheta, qui optimates increpat quòd Prophetas irriderent, qui toties inculcabant mortem, & captivitatem. *Non stillabit super istos*, Nihil tale patietur populus, non stillabit ira Domini.

7. (f) Ita ne Deus peccatis nostris opprimetur, & quasi suffocabitur, ut populum suum prorsùs delere velit? Respondet Deus : Non abbreviatus est Spiritus meus, neque sponte mea punio; sed misericordiam meam experientur, qui rectè ambulant.

8. (g) Vos ita agitis ut adversarii mei, nullum misericordiæ meæ locum relinquitis. *Qui transibant simpliciter*, Qui securi erant & innocentes, ut in bello captos, sic eos spoliatis.

11. (h) Aliì vertunt : *Si vir essem spiritum sequens, & mendacium concinnans, & prophetarem tibi de vino*, tum essem Propheta gratus populo : vulgato more *mendacium* vocat, quidquid aliter evenit quam prædictum est: non utique optat mentiri.

12. (i) Hi duo versiculi ad Ecclesiam omninò videntur pertinere. *Tumultuabuntur*; ubi cum Ecclesiæ dilatatione futuram confusionem, & vitam sæcularem multorum indicat. Solent Prophetæ terroribus & minis futuræ redemptionis spem subjicere, & multa prædicere, quæ non simul, sed per longa temporis spatia implentur. *Quasi gregem in ovili*: Plenè congregabo omnes fideles intra Ecclesiam.

13. (k) Præibit Christus verbo & exemplo. *Eis*, Ascendet in cœlum, & eos secum tollet.

1. (a) Nam optimatum est scire quid juxta legem Dei sit faciendum. CAP. III.

2. (b) Populum non tondetis, sed deglubitis. Eorum crudelitatem describit sub metaphora pastorum, qui ovium pelles detrahunt.

10. & 11. (c) Qui sumptuosas domos in pauperum sanguine ædificatis. Ex v. 11. & 12. liquet hoc caput ad Judam pertinere. *Requiescebant*, quia templum Domini habebant.

* Jer. 26. 18. 12. Propter hoc, causa vestri, * Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem quasi acervus lapidum erit, & mons templi in excelsa silvarum.

CAPUT IV.

Hoc capite idem vaticinium, quod Isaiæ cap. 2. continetur; montis Sion restitutio.

* Isai. 2. 2. 1. ET erit: * In novissimo (a) dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles: & fluent ad eum populi.

2. Et properabunt gentes multæ, & dicent: Venite, ascendamus (b) ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob: & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis ejus: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Jerusalem.

3. Et judicabit (c) inter populos multos, & corripiet gentes fortes usque in longinquum: & concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in ligones: non sumet gens adversùs gentem gladium: & non discent ultrà belligerare.

4. Et sedebit vir subtùs vitem suam, & subtùs ficum suam, & non erit qui deterreat: quia os Domini exercituum locutum est.

5. Quia omnes populi ambulabunt (d) unusquisque in nomine Dei sui: nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum & ultrà.

6. In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem (e): & eam, quam ejeceram, colligam, & quam afflixeram:

* Soph. 3. 19. 7. * Et ponam claudicantem in reliquias: & eam, quæ laboraverat, in gentem robustam: * & regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum. * Dan. 7. 14. Lucæ 1. 32.

8. Et tu turris (f) gregis nebulosa filiæ Sion usque ad te veniet: & veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem.

9. Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem?

10. Dole, & satage filia Sion, quasi parturiens: quia nunc egredieris de civitate, & habitabis in regione, & venies usque ad Babylonem: ibi liberaberis, ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum.

11. Et nunc congregatæ sunt super te gentes multæ, quæ dicunt: Lapidetur (g): & aspiciat in Sion oculus noster.

12. Ipsi autem non cognoverunt (h) cogitationes Domini, & non intellexerunt consilium ejus: quia congregavit eos quasi fœnum areæ.

13. Surge, & tritura filia Sion: quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æreas: & comminues populos multos, & interficies Domino rapinas eorum, & fortitudinem eorum Domino universæ terræ.

CAPUT V.

Christus nasciturus in Bethlehem, quæ allaturus sit bona; idololatria destruenda.

1. NUnc vastaberis filia (a) latronis: obsidionem posuerunt super nos, in virga percutient maxillam judicis Israel:

2. ET

CAP. IV. 1. (a) Hæc Prophetia ab Isaia, cap. 2. & à Michæa eodem tempore emissa, manifestò ad Messiam & Ecclesiam pertinet: atque ut alibi diximus, veræ Ecclesiæ notæ hac Prophetia continentur. 1. Ad unum montem omnes confluent, qui est in vertice montium. 2. Sanctitas est in divinæ legis observatione: *Ibimus in semitis ejus*: nam ut ait Isaias, ad eam fluent omnes gentes. 3. Apostolico de sinu egredietur lex, ubi cœpit Apostolica prædicatio. Postquam eos perterruit, more suo & aliorum Prophetarum, ad Christi adventum venit. Novissimum dierum appellat tempus novi Testamenti. Ea est Scripturæ loquendi usitata ratio, ut novissimos dies appellet magis comparate, quàm superlativè: sive sit ante tempus Messiæ, sive post illud tempus: idque ex iis quæ sequuntur & præcedunt, est definiendum: adeò ut in novissimis diebus idem sit persæpè, ac post hæc; ut Danielis 2. tametsi ibi multa sunt de regno Christi.

2. (b) Impleta est hæc Prophetia, & quotidie impletur, cùm gentes ad Deum convertuntur, quem Judæi adoraverunt. *De viis*, vias suas, quid agere debeamus. *Quia de Sion exibit lex*: sunt verba Prophetæ causam afferentis cur gentes venturæ essent ad Ecclesiam, quoniam lex nova dabitur in Jerusalem, unde exibit in universum orbem.

3. (c) Christi & Ecclesiæ imperium designat. *Et concident*; quæ quidem de pace temporali sub adventum Christi, & concordia gentium omnium confluentium ad Ecclesiam, commodè intelliguntur. Hæc igitur accipi possunt ut signa temporis, quo ista implebuntur: nam summa pax erat, cùm Christus natus est: quamquam pax illa diu non stetit: itaque Propheta loquitur de vera pace animorum inter eos, qui crediderint futura. Ita Irenæus L. 4. cap. 67. Origenes L. 5. contra Celsum, Justinus Apol. 2. Tertul. initio libri contra Judæos. Lex Evangelica est pacis conservatrix, & evellit radices bellorum, avaritiam, ambitionem, iniquitatem.

5. (d) Hebr. *Ambulant*; ambulare in nomine Domini est Deum colere. *Et ultrà*; hac voce utitur Propheta, ut æternitatis quamdam imaginem exprimat.

6. (e) Synagogam: *Et eam quam ejeceram*; gentes nonnulli interpretantur: sed videtur Propheta de conversione Judæorum loqui: claudicantem vocat Synagogam variis afflictam calamitatibus.

8. (f) De templo, aut urbe Jerusalem videtur loqui.

11. (g) Hebr. Ut profana habeatur. *Oculus noster*, Oculi nostri ejus calamitate pascantur.

12. (h) Non intelligent hostes, quid Dominus de te cogitaverit. *Sicut fœnum areæ*, quod congregatur, ut trituretur.

CAP. V. 1. (a) Jerusalem latrociniis dedita: *Nunc*, ad tempus proximum refertur, scilicet ad captivitatem Baby-

* Matt. 2. 6. Joan. 7. 42. 2. * ET TU BETHLEHEM Ephrata (b) parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.

3. Propter hoc dabit (c) eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israel.

4. Et stabit (d), & pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui: & convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ.

5. Et erit iste pax: cùm venerit Assyrius in terram nostram, & quando calcaverit in domibus nostris: & suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines.

6. Et pascent terram Assur in gladio (e), & terram Nemrod in lanceis ejus: & liberabit ab Assur, cùm venerit in terram nostram, & cùm calcaverit in finibus nostris.

7. Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum multorum quasi ros à Domino, & quasi stillæ super herbam, quæ non expectat virum, & non præstolatur filios hominum.

8. Et erunt reliquiæ (f) Jacob in gentibus in medio populorum multorum, quasi leo in jumentis silvarum, & quasi catulus leonis in gregibus pecorum: qui cùm transierit, & conculcaverit, & ceperit, non est qui eruat.

9. Exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici tui interibunt (g).

10. Et erit in die illa, dicit Dominus: Auferam equos tuos de medio tui, & disperdam quadrigas tuas.

11. Et perdam civitates terræ tuæ, & destruam omnes munitiones tuas, & auferam maleficia de manu tua, & divinationes non erunt in te.

12. Et perire faciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui: & non adorabis ultrà opera manuum tuarum.

13. Et evellam lucos tuos de medio tui: & conteram civitates tuas.

14. Et faciam in furore (h) & in indignatione ultionem in omnibus gentibus, quæ non audierunt.

CAPUT VI.

Michæas ad res suorum temporum regreditur, cum Judæis graviter expostulat.

1. AUdite quæ Dominus loquitur: Surge, contende judicio adversùm montes, & audiant colles vocem tuam.

2. Au-

lonicam, de qua antè dixerat: *Et venies usque ad Babylonem*. De excidio illius à Romanis nihil præcesserat, neque adeò de illius urbis ruina videtur loqui. Tum Bethlehem opponit Jerusalem, quòd in ea nasciturus esset Christus.

2. (b) Quæ vocaris Ephrata: sic ab alia ejus nominis in tribu Zabulon Josue cap. 19. distinguitur. Etsi parvula es, tu tamen inter præcipuas urbes celebris futura es: *In millibus Juda*, Inter urbes quæ mille armatos homines habent. Apud Matthæum Messiæ nativitatem Judæi ipsi his verbis apertissimè expressam agnoverunt, ubi humanam & divinam Christi generationem indicant. Evangelistæ non verba è Prophetis anxiè reddunt, sed sententias: 70. *Et tu Bethlehem domus Ephrata parvula es, ut sis in millibus Juda:* Parvula es, ò Bethlehem, si murorum ambitum & numerum civium consideres: sed reverà magna es, quia ex te egredietur, qui sit dominator in Israel: causam enim aperit superioris sententiæ. Ideò non minima es, sed maxima, ut Evangelista exponit. Vel Prophetæ verba legi possunt cum interrogatione; Parvulusne es, ut sis in millibus Juda? Non sanè: ex te enim mihi egredietur, &c. Multa sunt in Scripturis, quæ nisi pronuntiatione & gestu adjuventur, intelligi vix possunt, ut quæ ironicè dicuntur. Sic Genes. 3. *Ecce Adam factus est quasi unus ex nobis:* Ribera cui hic posterior sensus magis probatur, veteres codices 70. citat, in quibus ita legitur: *Et tu Bethlehem domus Ephrata nequaquam minima es*. Ita hæc verba citant Eusebius L. 6. de Demonstr. cap. 13. Origenes L. 1. contra Celsum, Aug. Ep. 1. & L. 18. de Civit. cap. 30. *Et egressus ejus*; quæ verba divinitatem Christi comprobant. Priùs dixerat de humana nativitate, jam de divinitate illius id addendum fuit, ne purus homo Christus haberetur. In Hebræo *egressus*, in plurali legimus; solent enim Hebræi in rebus maximis uti plurali numero pro singulari. Hæc verba *Ab initio, & a diebus æternitatis*, separatim sumpta non æternitatem, sed longissimum tempus significarent: sed juncta, omninò illam designant: nam voces repetitæ augent significationem, ut in sæculum sæculi; ab initio antequam quidquam faceret.

3. (c) Sinet Judæos in servitutem redigi, donec virgo pariat Messiam, qui suam formabit Ecclesiam. *Et reliquiæ fratrum ejus*, quos vocabit: *Convertentur ad filios Israel*; ad Apostolos & ad primos discipulos. Id quoque in mundi fine futurum. Quæ sequuntur, ad Ecclesiam referuntur.

4. & 5. (d) In maxima fortitudine. Stabit ut iis auxilietur. *Iste pax*; Qui nos cum Deo reconciliabit; per Assyrios, dæmones & persecutores intelligi possunt. Ex Hebr. *Conterent terram*; Assur & Nemrod ex duobus regnis Assyriorum & Chaldæorum unum efficient. Verùm ista non possunt ritè intelligi nisi de rebus novi Testamenti, uti ex iis quæ præcedunt & sequuntur manifestum est. Tunc ergo erit pax, cùm tot gentes ad Evangelium confluent. Per Assur non Assyrii, qui quando Christus natus est, nihil Judæos lædebant; sed hostes & tyranni cùm visibiles tum invisibiles designantur, qui Michææ temporibus erant maximè formidandi. Ecclesiam verò Christus etiam in mediis persecutionibus est consolatus. *Septem pastores*, i. e. multos; Propheta adjunxit se populo novi Testamenti.

6. & 7. (e) Cùm potestate imperabunt; & hostes antè infensos sibi subjicient. *Et liberabit ab Assur*: Christus per Apostolos liberabit. *Quasi stilla super herbam*; quæ non humana industria, sed divina virtute crescit.

8. (f) Apostoli, Episcopi & prædicatores Evangelii. *Quasi leo*, Omnes sibi subjicient.

9. & 10. (g) Infideles esse desinent. *Auferam equos tuos*; Post captivitatem Babylonicam Judæi idola non coluerunt; unde hæc Prophetia impleta quidem fuit tempore Evangelii, sed impleri cœpit mox à captivitate. Hæc & quæ sequuntur, de Israele secundùm spiritum dicuntur, seu de Ecclesia Catholica: non de conversis modò, sed etiam de convertendis tum Judæis, tum gentilibus: Disperdam omnia belli instrumenta & munitiones. Sensu historico Babyloniorum ruinam, aut Judæorum liberationem, qui equis non indigebunt, prædicit.

14. (h) Quæ civitates post prædicatum Evangelium credere noluerint, pœnas mihi dabunt acerbas.

2. Audiant montes (a) judicium Domini, & fortia fundamenta terræ: quia judicium Domini cum populo suo, & cum Israel dijudicabitur.

* Ier. 2. 5. 3. * Popule (b) meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? responde mihi.

4. Quia eduxi te de terra Ægypti, & de domo servientium liberavi te: & misi ante faciem tuam Moysen, & Aaron, & Mariam?

* Num. 22. 23. 5. * Popule meus memento quæso quid cogitaverit Balach rex Moab, & quid responderit ei Balaam filius Beor, de Setim usque ad Galgalam, ut cognosceres justitias Domini.

6. Quid dignum offeram (c) Domino? curvabo genu Deo excelso? numquid offeram ei holocautomata, & vitulos anniculos?

7. Numquid placari potest Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? numquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

8. Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te: * Utique facere (d) judicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo. *Zach. 7. 9. Matth. 23. 23. Deut. 6. 5. & 26. 16.

9. Vox Domini ad civitatem clamat, & salus erit timentibus nomen tuum: Audite (e) tribus, & quis approbabit illud?

10. Adhuc ignis in domo impii thesauri iniquitatis, & mensura minor iræ plena.

11. Numquid justificabo stateram impiam, & saccelli pondera dolosa?

12. In quibus divites ejus repleti sunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

13. Et ego ergo cœpi percutere te perditione super peccatis tuis.

14. Tu comedes, & non saturaberis: & humiliatio tua in medio tui: & apprehendes, & non salvabis (f): & quos salvaveris, in gladium dabo.

15. * Tu seminabis, & non metes: tu calcabis olivam, & non ungeris oleo; & mustum, & non bibes vinum. * Deut. 28. 38. Agg. 1. 6.

16. Et custodisti præcepta Amri, & omne opus domus Achab: & ambulasti in voluntatibus eorum, ut darem te in perditionem, & habitantes in ea in sibilum, & opprobrium populi mei portabitis.

CAPUT VII.

Propheta hoc in capite Judæorum mores depravatos describit. In Deo solo confidendum docet.

1. VÆ mihi, quia factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum, præcoquas (a) ficus desideravit anima mea.

2. Periit sanctus de terra, & rectus in hominibus non est: omnes in sanguine (b) insidiantur, vir fratrem suum ad mortem venatur.

3. Malum manuum suarum dicunt bonum: princeps (c) postulat, & judex in reddendo est: & magnus locutus est desiderium animæ suæ, & conturbaverunt eam.

4. Qui optimus in eis est, quasi paliurus (d): & qui rectus, quasi spina de sepe. Dies speculationis tuæ, visitatio tua venit: nunc erit vastitas eorum.

5. Nolite (e) credere amico: & nolite confidere in duce: ab ea quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.

6. Quia

CAP. VI. 2. (a) Primates populi. *Montes* vocat, quòd præ aliis eminerent, atque in iis plebs spem suam poneret. *Et cum Israel dijudicabitur*: Hebr. *Reprehendet se*; Patietur reprehendi ab Israele, si eum injuria affecerit.

3. (b) Quæ in eum populum beneficia contulerit, in memoriam revocat.

6. & 7. (c) Populus videtur exprobranti Deo respondere, quid ei offerre possit quod acceptum sit. *Numquid dabo*, Numquid immolabo?

8. (d) Propheta ab iis exigit, ut justè agant & cum charitate erga proximos. *Et solicitum*, Hebr. *Cum humilitate*: ne securi nimis de salute nostra simus. Ambulare cum Deo est illi placere, illi adhærere; neque ut segnes nos ambulare jubet, sed cum solicitudine.

9. & 10. (e) Hebr. *Audite virgam* minantem. *Et quis approbabit illud*? Quis humiliter excipiet verbum Domini? Perpauci erunt. *Et mensura minor*: Habent mensuras minores justo, quibus decipiant. *Ignis*, Adhuc retinent aliena injustè parta, quæ ignis absumet: ex Hebr. Thesauri iniquitatis adhuc in domo impii.

14. (f) Filios tuos cupies liberare in hac vastatione, & non poteris. Si qui fortè evaserint, in gladium hostilem tradam.

CAP. VII. 1. (a) Maturas; cùm nullum racemum in vinea reperisset post vindemiam, nullum, aut perpaucos prophetarum vocibus verè conversos invenit, ut ficus maturas.

2. (b) In sanguinem; Omnes parant insidias, ut effundant sanguinem.

3. (c) Paratus est judex magnatibus quæ exigunt, adjudicare. *Desiderium animæ suæ*: ut aliis detrimentum afferat, & servientes hujus libidini invenit. *Et conturbaverunt eam*, animam, vel terram, de qua dixerat; Periit sanctus de terra: vel magnatem in pravo proposito confirmant.

4. (d) Est spinæ genus, ex Plin. L. 24. cap. 13. Quidquid attigerit, pungit. *Dies speculationis tuæ*; Venit dies, quam tui Prophetæ prædicebant, cùm omnia tibi prospera promitterent. Quæ dicit irridendo.

5. (e) Qui à Deo recesserunt, justo judicio inter se discordant. *In duce tuo*: alii vertunt *In marito*. Quæ sequuntur, Israelis adversùs Babylonios querelas, & Dei ultionem in hostes populi, liberationem Judæorum

* Matt.10. 35. * Matt.10. 36. 6. * Quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit adversùs matrem suam, nurus adversùs socrum suam: * & inimici hominis domestici ejus.

7. Ego autem ad Dominum aspiciam (f), expectabo Deum salvatorem meum: audiet me Deus meus.

8. Ne læteris inimica (g) mea super me, quia cecidi: consurgam, cùm sedero in tenebris, Dominus lux mea est.

9. Iram Domini portabo, quoniam peccavi ei, donec causam meam judicet, & faciat judicium meum: educet me in lucem, videbo justitiam ejus.

10. Et aspiciet inimica mea, & operietur confusione, quæ dicit ad me: Ubi est Dominus Deus tuus? Oculi mei videbunt in eam: nunc erit in conculcationem ut lutum platearum.

11. Dies, ut ædificentur maceriæ (h) tuæ: in die illa longè fiet lex.

12. In die illa & usque ad te veniet de Assur, & usque ad civitates munitas: & à civitatibus munitis usque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.

13. Et terra (i) erit in desolationem propter habitatores suos, & propter fructum cogitationum eorum.

14. Pasce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ, habitantes solos in saltu, in medio Carmeli: pascentur Basan & Galaad juxta dies antiquos.

15. Secundùm dies egressionis tuæ de terra Ægypti ostendam ei mirabilia.

16. Videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine sua: ponent manum super os, aures eorum surdæ (k) erunt.

17. Lingent pulverem sicut serpentes; velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis: Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te.

18. * Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis (l) peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? non immittet ultrà furorem suum, quoniam volens misericordiam est. * Jer.10.6. Act. 10. 43.

19. Revertetur, & miserebitur nostri: deponet iniquitates nostras, & projiciet in profundum maris omnia peccata nostra.

20. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham: quæ jurasti patribus nostris à diebus antiquis.

& reditum complectuntur: quæ cùm fuerint infra pristinum splendorem sub Davide & Salomone, in Ecclesia propriè sunt impleta. Hic locus Matthæi 10. integer habetur. Chrysost. Hom. 36. in Matthæum, Prophetiæ mentionem fecit, quæ quamvis ad hoc propositum dicta non sit, hoc ipsum tamen signanter expressit. Idem nihilominùs utrobique dicitur, non historico, sed allegorico sensu, quæ nonnulla à Domino & Apostolis è Prophetis desumuntur. Excidium urbis per Chaldæos typus fuit excidii à Romanis futuri, & prædicantibus Apostolis propinqui credentium jura sanguinis & necessitudinis violabant.

7. (f) Loquitur propheta in persona fidelium, qui spem suam in Domino collocaverant, à quo erant liberandi. *Expectabo Deum salvatorem meum*, Christum scilicet salvatorem.

8. & 9. (g) O Babylon, ne læteris de ruina mea. *Portabo*, Patienter feram afflictionem à Deo immissam.

11. (h) Tunc reædificaberis ò Jerusalem. *In die illa*, restaurationis Jerusalem, captivi tui sparsi per Assyriam & Persidem ad te redibunt. *Ad montem de monte*, A Libano usque ad montes Idumææ. *Usque ad civitates munitas*, quas olim possederat Israel; vel in civitatibus munitis, in quibus servabantur Judæi.

13. & 14. (i) Chaldæorum erit, *In desolationem*. *In virga tua*. In pastorali baculo: *Habitantes solos in saltu*, Destitutos omni præsidio ut greges sine pastore. *In medio Carmeli*, Pasce eos, & guberna in solo fertili ut olim.

16. (k) Ne audiant vestram felicitatem, obturabunt aures suas. Quæ propriè ad Ecclesiam pertinent; nam status eorum post captivitatem numquam ita floruit ut Davidis & Salomonis temporibus.

18. (l) Condonas peccatum. *Reliquiarum*, Eorum qui ex captivitate servati sunt.

PROPHETIA NAHUM.

De excidio Ninivitarum vaticinatur, idque post decem tribus abductas.

CAPUT PRIMUM.

Ninivitis, qui post pœnitentiam Jona prædicante factam in pristina sunt relapsi scelera, minatur excidium.

1. ONus Ninive: Liber visionis Nahum Elcesæi (a).

2. Deus æmulator, & ulciscens Dominus: ulciscens Dominus, & habens furorem: ulciscens Dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis.

3. Dominus patiens (b), & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem. Dominus in tempestate & turbine viæ ejus, & nebulæ pulvis pedum ejus.

4. Increpans mare, & exsiccans illud: & omnia flumina ad desertum deducens. Infirmatus est Basan & Carmelus: & flos Libani elanguit.

5. Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt: & contremuit terra à facie ejus, & orbis, & omnes habitantes in eo.

6. Ante faciem indignationis ejus quis stabit? & quis resistet in ira furoris ejus? indignatio ejus effusa est ut ignis: & petræ dissolutæ sunt ab eo.

7. Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis: & sciens (c) sperantes in se.

8. Et in diluvio prætereunte, consummationem faciet loci ejus (d): & inimicos ejus persequentur tenebræ.

9. Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet: non consurget duplex (e) tribulatio.

10. Quia sicut spinæ (f) se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium: consumentur quasi stipula ariditate plena.

11. Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam: mente pertractans prævaricationem.

12. Hæc

CAP. I. 1. & 2. (a) Elcese erat oppidum Galilææ. *Æmulator*; Zelus seu æmulatio est ira, quæ ex ardenti amore proficiscitur.

3. (b) Patiens quidem est, sed tamen potens adulciscendum. *Mundans*, Hebr. Mundando non mundabit: videtur nunc reos pro mundis & innoxiis habere, eos tamdem puniet ut nocentes; non aget vobiscum quasi cum innocentibus.

7. (c) Has tuetur: nunc Judæos consolatur, de expeditione Sennacherib deinceps verba facturus.

8. (d) Niniven, vel ut aliis videtur, populi Judaici quem castigat pœna transitoria, ut diluvio quodam. *Persequentur tenebræ*, pœnæ æternæ: Alii de exercitu Medorum & Chaldæorum hæc intelligunt, qui instar diluvii Niniven devastarunt; vel denique cladem a Sennacherib acceptam innuit: hic instar diluvii Judæam inundantis citò pertransiit. De re eadem Isaias cap. 8. & eadem usus similitudine locutus est: *Ecce Dominus adducet super vos aquas fluminis fortes & multas, regem Assyriorum, &c.* Quod ait, *Consummationem faciet loci illius*, Phrasi Hebraica locum perire dicit, cùm res ipsa quæ in loco erat, perit: ut Danielis 2. *Tunc contrita sunt, nullusque locus inventus est.* *Ejus*, nempe Dei, de qua loquebatur, *Bonus Dominus*: tenebræ persequentur Assyrios, mors inopinata.

9. (e) Uno ictu & semel conteret: vel Deus affligit decem tribus per Salmanasar, non item affliget duas quæ supersunt tribus per Sennacherib.

10. (f) Impii una consociantur, ut malè agant, & instar fasciculi spinarum una comburentur. Sic Assyrii in obsidione Jerusalem indulgentes vino ab Angelo interficientur.

12. Hæc dicit Dominus: Si perfecti (g) fuerint, & ita plures: sic quoque attondentur, & pertransibit: afflixi te, & non affligam te ultrà.

13. Et nunc conteram virgam ejus de dorso tuo, & vincula tua disrumpam.

14. Et præcipiet (h) super te Dominus, non seminabitur ex nomine tuo ampliùs: de domo Dei tui interficiam sculptile, & conflatile, ponam sepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

* Isai. 52. 7. Rom. 10. 15. 15. * Ecce super montes pedes evangelizantis, & annuntiantis (i) pacem: celebra Juda festivitates tuas, & redde vota tua: quia non adjiciet ultrà ut pertranseat in te Belial: universus interiit.

CAPUT II.

De Ninives excidio per Chaldæos, & quòd superbè egerit contra populum Dei.

1. Ascendit (k) qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem: contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valdè.

2. Quia reddidit Dominus superbiam Jacob (l), sicut superbiam Israel: quia vastatores dissipaverunt eos, & propagines eorum corruperunt.

3. Clypeus fortium ejus ignitus (c), viri exercitus in coccineis: igneæ habenæ currus in die præparationis ejus, & agitatores consopiti sunt.

4. In itineribus conturbati (d) sunt: quadrigæ collisæ sunt in plateis: aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia.

5. Recordabitur (e) fortium suorum, ruent in itineribus suis: velociter ascendent muros ejus, & præparabitur umbraculum.

6. Portæ (f) fluviorum apertæ sunt, & templum ad solum dirutum.

7. Et miles captivus abductus est: & ancillæ ejus minabantur (g) gementes ut columbæ, murmurantes in cordibus suis.

8. Et Ninive quasi piscina aquarum aquæ ejus: ipsi verò fugerunt: state, state, & non est qui revertatur.

9. Diripite argentum, diripite aurum: & non est finis divitiarum ex omnibus vasis desiderabilibus.

10. Dissipata est, & scissa, & dilacerata, & cor tabescens, & dissolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum sicut nigredo ollæ.

11. Ubi est habitaculum leonum, & pascua catulorum leonum, ad quam ivit leo ut ingrederetur illuc, catulus leonis, & non est qui exterreat?

12. Leo cepit sufficienter catulis suis, & necavit leænis suis: & implevit prædà speluncas suas, & cubile suum rapina.

13. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & succendam (h) usque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius: & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur ultrà vox nuntiorum tuorum.

C A-

12. (g) Assyrios alloquitur; cladem Sennacherib prænuntiat. Quæ Prophetia posteà impleta est. *Si perfecti fuerint:* Licèt robusti & magno numero: *Sic quoque attondentur*; usitata Prophetis metaphora, qua stragem hominum, quæ fit nullo negotio, tonsionem vocant, ut Isaiæ 7. *In illa die radet Dominus in novacula*, &c. *Et pertransibit*, rex Assyriorum Sennacherib. *Afflixi te*, cùm multas urbes cepit; *Et non affligam te*, ultrà; non perpetuam securitatem pollicetur, sed illorum temporum hominibus.

14. (h) Statuit contra te, ò Sennacherib, pœnas. *Non seminabitur*. Nullum deinceps generabis filium: nam brevi post tempore interfectus fuit à duobus filiis: *Sculptile*; nam victores deos suos in locum priorum collocabant; vel de domo, i. e. in domo, nempè in templo dei sui occisus, unde prosperitatem sperabat: ac fortè cadaver ejus diu fuit relictum insepultum.

15. (i) Cladem Sennacherib annuntiantis. *Quia non adjiciet ultrà*, Non vastabit ampliùs urbes tuas. Qui locus sensu allegorico ad Ecclesiæ fundationem pertinet, ex Paulo Apost. Rom. 10. *Celebra Juda festivitates tuas*: Jam securè potestis festivitates vestras celebrare.

CAP. II. 1. (a) Niniven compellat: Brevi ascendet contra te hostis Chaldæus, te vidente, nec valente prohibere. *Contemplare viam*; Videbis magnam hostium multitudinem.

2. (b) Superbiam Assyriorum in Jacob. Alii per superbiam, magnificentiam & dignitatem pristinam intelligunt. *Superbiam Jacob*; non qua superbiit Jacob, sed qua superbierunt Assyrii adversus Jacob, seu adversùs duas tribus. *Quia vastatores*, Assyrii, quorumvis per multas gentes grassabantur: *Et propagines eorum corruperunt*; Minores urbes, aut liberos destruxerunt.

3. (c) Aureus ad solis radios refulgens: *Viri exercitus in coccineis*; Nobiles purpureis vestibus induti: *Et agitatores consopiti*: vox Hebr. quasi crapulam, aut ebrietatem significat; In pugnando feroces quasi agitatores curruum, vel equorum, nihil timent; vel de Assyriis loquitur, qui timore torpebunt attoniti, & exanimati.

4. (d) Mutuò sese impedient in itinere præ multitudine, Chaldæi scilicet: nam mutatio personarum frequens est apud Prophetas.

5. (e) Assur recordabitur fortium, qui in itinere corruerunt, & ascendet velociter muros Ninives; vel mirabitur suis deesse pristinam multitudinem; è muris hostes arcere conabuntur, sed obsidio tam diuturna erit, ut Assyrii umbracula adversùs aeris injurias in muris parare cogantur.

6. (f) Tigris inundatione muri dejecti sunt, teste Herodoto, post biennii obsidionem.

7. & 8. (g) Ducebantur ut oves. Hieron. per ancillas intelligit minores urbes. *Piscina aquarum*; præ multitudine civium.

13. (h) Donec omninò absumantur quadrigæ tuæ, & omnes belli apparatus.

CAPUT III.

Ninive, quæ civitas sanguinum appellatur & adultera, vastabitur, & gloria ejus evanescet.

Ezech. 24. 9. Habac. 2. 12. 1. VÆ civitas sanguinum, universa mendacii (a) dilaceratione plena; non recedet à te rapina.

2. Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ ferventis, & equitis ascendentis:

3. Et micantis gladii, & fulgurantis hastæ, & multitudinis interfectæ, & gravis ruinæ: nec est finis cadaverum, & corruent in corporibus suis.

4. Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus (b) suis, & familias in maleficiis suis:

Isa. 47. 3. 5. Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & * revelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

6. Et projiciam super te abominationes, & contumeliis te afficiam, & ponam te in exemplum.

7. Et erit: omnis, qui viderit te, resiliet à te, & dicet: Vastata est Ninive: quis commovebit (c) super te caput? unde quæram consolatorem tibi?

8. Numquid melior es Alexandria (d) populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu ejus: cujus divitiæ, mare: aquæ, muri ejus.

9. Æthiopia fortitudo ejus, & Ægyptus, & non est finis (e): Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

10. Sed & ipsa in transmigrationem ducta est in captivitatem: parvuli ejus elisi sunt in capite omnium viarum, & super inclytos ejus miserunt sortem, & omnes optimates ejus confixi sunt in compedibus.

11. Et tu ergo inebriaberis, & eris despecta: & tu quæres auxilium ab inimico.

12. Omnes munitiones tuæ sicut ficus cum grossis suis: si concussæ fuerint, cadent in os comedentis.

13. Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, devorabit ignis vectes tuos.

14. Aquam propter obsidionem hauri (f) tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum, & calca, subigens tene laterem.

15. Ibi comedet te ignis: peribis gladio; devorabit te ut bruchus: congregare (g) ut bruchus: multiplicare ut locusta.

16. Plures fecisti negotiationes (h) tuas quàm stellæ sint cœli: bruchus expansus est, & avolavit.

17. Custodes tui quasi locustæ: & parvuli tui quasi locustæ locustarum, quæ considunt in sepibus in die frigoris: sol ortus est, & avolaverunt, & non est cognitus locus earum ubi fuerint.

18. Dormitaverunt pastores tui, rex Assur: sepelientur principes tui: latitavit populus tuus in montibus, & non est qui congreget.

19. Non est obscura contritio tua, pessima est plaga tua: omnes qui audierunt auditionem (i) tuam, compresserunt manum super te: quia super quem non transiit malitia tua semper?

CAP. III. 1. & 2. (a) Mendax, plena rapto, & dolis. *Vox flagelli*, quo auriga equos ad cursum incitat: exercitus ad prælium se præparantis pictura. *Et corruent*, in cadaveribus interfectorum.

4. (b) Quæ docuit alias gentes idololatriam & maleficia. *Speciosæ & gratæ*, in oculis hominum.

7. (c) Hebr. Quis dejecto capite tibi compatietur? quis vicem tuam dolebit? 70. *Quis gemet eam?*

8. (d) Hebr. *Numquid melior es pro No-Ammon?* Hieron. more aliorum scriptorum usus est nomine suis temporibus usurpato, ut Jerem. cap. 46. *Quæ habitas in fluminibus*; situm ejus describit, & munitiones.

9. (e) Copiarum ejus, Alexandriæ. Habet ex omni parte auxilia; *Africa & Libyes*: Afri reliqui, sed & Libyi maximè.

14. (f) Quòd diuturna futura sit obsidio: refice in muris quidquid corruerat.

15. (g) Collige milites quantum poteris: hæc irridendo dicit.

16. & 17. (h) Innumeras artes congerendi pecunias invenisti, sed avolarunt ut bruchus. Alii vertunt, *Negotiatores*, idem est sensus. *Locustarum*, Vermes, aut gemmina locustarum.

19. (i) Hebr. Qui audierunt famam cladis tuæ. *Compresserunt*, Plauserunt manibus præ gaudio.

PRO.

PROPHETIA HABACUC.

QUOD *Habacuc ante captivitatem Babylonicam vaticinatus fuerit, vel ex hoc ipso liquet, quòd eam prædicit futur.m primi capitis v.* 6. Quia ego suscitabo Chaldæos, &c. *alioquin historicum, non propheıam ageret. Itaque non is videtur esse Habacuc, cujus fit mentio Danielis ultimo. Atque ut duo sunt Prophetæ, Michaæ nomine, ut duo sunt Abdiæ nomine; ita nihil prohibet, quominùs duo sint ejusdem nominis Habacuc.*

CAPUT PRIMUM.

De Judæorum injustitia queritur Propheta; sed eos puniendos respondet Deus.

1. UNus (a), quod vidit Habacuc propheta.

2. Usquequò (b) Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non salvabis?

3. Quare ostendisti mihi iniquitatem & laborem, videre (c) prædam & injustitiam contra me? & factum est judicium, & contradictio potentior.

4. Propter hoc lacerata (d) est lex, & non pervenit usque ad finem judicium: quia impiùs prævalet adversùs justum, propterea egreditur judicium perversum.

5. * Aspicite (e) in gentibus, & videte: admiramini, & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cùm narrabitur. * Act. 13. 41.

6. Quia ecce ego suscitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem super latitudinem terræ, ut possideat tabernacula non sua.

7. Horribilis, & terribilis est: ex semetipsa judicium (f), & onus ejus egredietur.

8. Leviores pardis equi ejus, & velociores lupis vespertinis; & diffundentur equites ejus: equites namque ejus de longè venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum

9. Om-

CAP. I.

1. (a) Adversùs plurimas nationes vaticinatur. Non exprimit cujus sit onus, uti Nahum adversùs Niniven: sic Isaiæ 13. *Onus Babylonis.*

2. (b) Personam infirmorum induit Propheta: sed paulò post Dei providentiam in justorum oppressione, & impiorum prosperitate commendat: non ex errore circa divinam providentiam, sed cum exaggeratione aliqua petit ut de impiis sumatur supplicium. *Usquequò:* ostenderat Dominus Prophetæ vastitatem Jerusalem futuram, quod maxima eum affecit tristitia, videns rem esse à Domino decretam, quantumvis ille oraret Deum pro populo suo.

3. (c) Me vidente. *Judicium*, Judicium inter Judæos & Chaldæos pronuntiasti, atque hi evadunt potentiores. Vel potiùs, ubi de jure contenditur, vis & potentia superior est; vel ex Hebræo, Lites sunt, nusquam justitia.

4. (d) Cùm videant superiores esse qui potentiores, contra legem judicant, idque sibi licitum putant; atque ita semper egreditur judicium perversum.

5. (e) Impunita impiorum crimina mox punitum iri insinuat. Quæ in tot populos judicia exercuerint, considerate. Hunc locum citat Apostolus Act. 13. juxta sensum allegoricum, *Opus factum est.* Ubi loquitur de excæcatione Judæorum, qui numquam sibi persuadere potuerunt se à Deo ita deserendos, ut urbs & templum vastarentur, & Judæa in solitudinem redigeretur. *Opus factum est*, fieri incœpit: Hebr. *Opus operor*: Deus videtur respondere Prophetæ conquerenti, quòd non exaudiatur. Respondet, inquam, Deus, & causam affert, quòd Prophetis non credant. *Aspicite in gentibus:* Videtis alias nationes à Chaldæis devictas, ita & vos vastandos quoque arbitremini: 70. habent, *Videte contemptores*; sic Paulus & Lucas legunt: Contemptores verbi mei.

7. & 10. (f) Faciet quidquid libuerit. *Triumphabit*,

9. Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus urens: & congregabit quasi arenam, captivitatem.

10. Et ipse de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi ejus erunt: ipse super omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

11. Tunc mutabitur spiritus, & pertransibit, & corruet (g): hæc est fortitudo ejus dei sui.

12. Numquid (h) non tu à principio Domine Deus meus, sancte meus, & non moriemur? Domine in judicium posuisti eum: & fortem, ut corriperes, fundasti eum.

13. Mundi (i) sunt oculi tui, ne videas malum: & respicere ad iniquitatem non poteris: quare respicis super iniqua agentes, & taces devorante impio justiorem se?

14. Et facies homines quasi pisces (k) maris, & quasi reptile non habens principem.

15. Totum in hamo (l) sublevavit, traxit illud in sagena sua, & congregavit in rete suum. Super hoc lætabitur & exultabit.

16. Propterea immolabit sagenæ suæ, & sacrificabit reti suo: quia in ipsis incrassata (m) est pars ejus, & cibus ejus electus.

17. Propter hoc ergo expandit (n) sagenam suam, & semper interficere gentes non parcet.

CAPUT II.

Jubetur Propheta visionem describere, & illius eventum patienter expectare.

1. Super custodiam meam stabo (a), & figam gradum super munitionem: & contemplabor, ut videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me.

2. Et respondit mihi Dominus, & dixit: Scribe visum, & explana (b) eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum.

3. Quia adhuc visus procul (c), & apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta illum: quia veniens veniet, & non tardabit.

4. Ecce qui incredulus (d) est, non erit recta anima ejus in semetipso: * justus autem in fide sua vivet. * Joan. 3. 36. Rom. 1. 17. Gal. 3. 11. Heb. 10. 38.

5. Et quomodo vinum potantem decipit (e): sic erit vir superbus, & non decorabitur: qui dilatavit quasi infernus animam suam: & ipse quasi mors, & non adimpletur: & congregabit ad se omnes gentes, & coacervabit ad se omnes populos.

6. Numquid non omnes isti super eum parabolam (f) sument, & loquelam ænigmatum ejus: & dicetur: Væ ei, qui multiplicat non sua? usquequò & aggravat contra se densum lutum?

7. Num-

Nabuchodonosor; *Ridiculi ejus erunt*: Eos habebit irrisui, & ludibrio.

11. (g) Ultra humanam sortem se extollet, & infra homines abjectus instar bestiæ vivet per 7. annos. *Et corruet*, mente captus instar feræ. *Hæc est fortitudo ejus*, qui se ut Deum coli volebat: aut forte de tota gente Chaldæorum loquitur, idque suadent quæ præcedunt.

12. (h) Populi nomine Deum interpellat, ut meminerit fœderis cum Israelitis sanciti: Nonne tu Deus noster & protector tu es? *In judicium posuisti eum*: Chaldæorum regem, ut per eum punias inobedientes.

13. (i) An nos in manus Nabuchodonosoris trades? *Quare respicis?* negatio olim legebatur: *Quare non respicis?* Sed idem subest sensus. Quare tamen vides iniquè agentes, & taces? videris eorum facta approbare: sed capite sequenti ipse respondet; *Si moram fecerit, expecta eum*.

14. (k) Videtis homines contemnere, ut piscator pisces, qui ducem non habent, aut protectorem.

15. (l) *Traxit illud in sagena sua*, Chaldæus: Victorias adversus gentes reportatas sibi tribuet.

16. (m) Imperium ejus dilatatum. Victorias tribuit fortitudini suæ; industriam militarem, & arma sagenam vocat: Videt se armis pulcherrima quæque regna ditioni suæ subjecisse: Quasi piscator partem meliorem sibi reservat.

17. (n) Chaldæus mittet exercitus suos, ut cuncta absumat. Cum videt nihil sibi adversi contingere, novas quotidie nationes bello invadit.

CAP. II. 1. (a) Attente expectabo responsionem Domini: sumpta metaphora ab iis qui arces custodiunt: 70. *Et quid respondeam ad arguentem*: ad eos qui a me rationem quæsierunt, quasi providentiam Dei arguentes.

2. (b) Verbis apertis, & grandioribus litteris, ut omnes legere possint & intelligere.

3. (c) Res visa non citò implebitur. *Et apparebit in finem*, tempore constituto: liberationem populi à captivitate Babylonica, & à captivitate dæmonis per Christum, Deus Prophetæ ut futuram post multa tempora ostendit, ut patienter expectetur, & interim justus ex fide vivat; Paulus ad Gal. 3. de fide in Christum ea verba interpretatur. Justus propter fidem & spem futurorum bonorum quæ credit, perseverat in justitia, & in bonis operibus. *Et non tardabit*: Christus veniet tempore præstituto: non tardavit, qui tempore constituto venit. Cùm in Scripturis venturus aut expectatus dicitur, & nihil additur, Christus intelligitur, ut Genes. 49. *Donec veniat qui mittendus est*: sic respondet querelis eorum, qui divinam providentiam accusabant.

4. (d) Qui non crediderit, non erit justus coram me. Hebr. 10. *Quod si subtraxerit se*, per incredulitatem, *non placebit animæ meæ*: ita 70. loco horum verborum, *Non erit anima ejus recta in semetipso*, in eumdem sensum. Nemo enim Deo placere potest, nisi justus sit & rectus.

5. (e) Ita Rex Babylonis victoriarum dulcedine inebriatus citò transibit. *Non decorabitur*, Summa afficietur ignominia.

6. (f) Erit in proverbium & derisionem. Nihil auri & argenti acervi proderunt, non magis quàm lutum densatum. Particula, &, hic, ut sæpè alias, redundat. Greg. in Pastor. admon. 21. *Avaro quippè contra se densum lutum aggravare, est terrena lucra cum pondere peccati cumulare*. Aggravat, seu multiplicat, in re vilissima laborat.

7. Numquid non repentè consurgent qui mordeant te : & suscitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?

8. Quia tu spoliasti gentes multas, spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter sanguinem hominis, & iniquitatem terræ civitatis, & omnium habitantium in ea.

9. Væ qui congregat avaritiam malam domui suæ, ut sit in excelso nidus ejus, & liberari se putat de manu mali.

10. Cogitasti confusionem domui tuæ, concidisti populos multos, & peccavit anima tua.

11. Quia lapis de pariete clamabit (g) : & lignum, quod inter juncturas ædificiorum est, respondebit.

* Ezech. 24. 9. Hab. 3. 8. 12. * Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, & præparat urbem in iniquitate.

13. Numquid non hæc sunt à Domino (h) exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, & gentes in vacuum, & deficient.

14. Quia replebitur terra, ut cognoscant gloriam Domini, quasi aquæ operientes mare.

15. Væ qui potum dat amico suo mittens fel suum (i), & inebrians ut aspiciat nuditatem ejus.

16. Repletus es ignominia (k) pro gloria: bibe tu quoque, & consopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ super gloriam tuam.

17. Quia iniquitas Libani (l) operiet te, & vastitas animalium deterrebit eos de sanguinibus hominum, & iniquitate terræ & civitatis, & omnium habitantium in ea.

18. Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile, & imaginem falsam? quia speravit in figmento fictor ejus, ut faceret simulacra muta.

19. Væ qui dicit ligno: Expergiscere : Surge, lapidi tacenti: numquid ipse docere poterit? Ecce iste coopertus est auro & argento : & omnis spiritus non est in visceribus ejus.

20. * Dominus autem in templo sancto suo : sileat à facie ejus omnis terra. * Ps. 10. 5.

CAPUT III.

Oratio prophetæ pro liberatione populi & redemptione humani generis per Christum.

1. ORATIO HABACUC PROPHETÆ PRO IGNORANTIIS. (a)

2. DOmine, audivi auditionem tuam (b), & timui.

Domine opus tuum, in medio annorum vivifica illud.

In medio annorum notum facies : cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis.

3. Deus ab Austro veniet (c), & sanctus de monte Pharan:

Operuit cœlos gloria ejus: & laudis ejus plena est terra.

4. Splendor (d) ejus ut lux erit: cornua in manibus ejus.

Ibi abscondita est fortitudo ejus:

5. Ante faciem ejus ibit mors (e).

Et egredietur diabolus ante pedes ejus.

6. Stetit, & mensus (f) est terram.

Aspexit, & dissolvit gentes : & contriti sunt montes sæculi.

Incur-

11. (g) Lapides ædificiorum vindictam à Deo exposcent. *Et lignum*, idem loquetur, & clamabit contra te.

13. & 14. (h) Quæ dicturus sum, audivi à Domino. *Laborabunt*, Incendentur populi à Medis & Persis, & Chaldæi frustrà in eo extinguendo laborabunt. *Replebitur terra*, Medis & Persis.

15. (i) Perfidiam Regum Babylonis notat, qui post fœdus initum cum vicinis, eos spoliabant.

16. (k) Perstat in metaphora ebriorum. *Circumdabit te*, Hebr. *Vertet super te:* Totum exhauries.

17. (l) Pœnæ tibi debitæ ob templi direptionem instar aquarum operient te. Templum Libanus dicitur, quod totum ferè è cedris Libani constructum esset. *De sanguinibus hominum*. Propter sanguinem Judæorum quem effuderunt.

CAP. III. 1. (a) Pro peccatis populi. Orat Deum ut impleat quod promisit, nec propter peccata Judæorum tantum bonum differri sinat.

2. (b) Quod me audire fecisti : Opus tuum perfice in medio temporum, liberationem à captivitate, & à peccato per adventum Filii tui, quem mihi revelatione cognitum fecisti. Audivi quod dixisti, *Quia veniens veniet*; audivi opus magnum, quod pro salute hominum facturus es: non sinas dexteræ tuæ opus quasi extingui, sed vivifica illud. *In medio annorum*, Cùm venerit plenitudo temporis, intra annos à te constitutos. In medio alicujus rei dicitur, quod intra illam est, ut Psal. 100. *Non habitabit in medio domus meæ, qui facit superbiam*, i. e. intra domum meam. *Misericordiæ*; Licèt peccatis hominum iratus, misericordiam tuam non subtrahes; *Notum facies*, opus tuum.

3. (c) Futurum pro præterito. Legem suam dedit in monte Sina, qui ad Austrum situs est : sed toto Orbe gloriam suam diffundit, non in nube, ut olim. Post hæc verba in Hebræo ponitur *Sela*, 70. illius loco ponunt *Diapsalma*: Aquila vertit, *Semper*, nec ponitur nisi ubi insigne illud est quod dicitur, aut valdè optabile, idque tantùm in Psalterio, & in hoc Cantico, ubi ter ponitur, idque est optantis : nec dubium est, quin in iis locis fieret aliqua cantus mutatio : adeò ut cantores paululùm quiescerent. *Operuit*, Cuncta implebit claritate & majestate sua.

4. (d) Pura corda penetrabit. *Fortitudo ejus*, In manibus cruci affixis. Aug. *Quid fortius manu hac, quæ mundum vicit, non ferro armata, sed ferro transfixa?* Hebr. *Manus radios vibravi*.

5. (e) Hebr. *Sagitta ignita*. Mors & diabolus ut divinæ justitiæ executores præibant, cùm lex data est : sed mors ipsa morte Christi victa, & diabolus in triumphum actus, præibunt ante faciem ejus.

6. (f) Victores terram armis partam metiuntur: Sic Josue divisit terram promissionis 12. tribubus. *Aspexit & dissolvit gentes*, velut in ictu oculi. Sed ea verba ad

Incurvati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis ejus.

7. Pro iniquitate (g) vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

8. Numquid in fluminibus (h) iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?

Qui aſcendes ſuper equos tuos: & quadrigæ tuæ ſalvatio.

9. Suſcitans ſuſcitabis (i) arcum tuum, juramenta tribubus quæ locutus es.

Fluvios ſcindes terræ:

10. Viderunt te, & doluerunt montes (k): gurges aquarum tranſiit.

Dedit abyſſus vocem ſuam: altitudo manus ſuas levavit.

11. Sol & Luna ſteterunt (l) in habitaculo ſuo, in luce ſagittarum tuarum, ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.

12. In fremitu (m) conculcabis terram: in furore obſtupefacies gentes.

13. Egreſſus (n) es in ſalutem populi tui: in ſalutem cum Chriſto tuo.

Percuſſiſti caput de domo impii: denudaſti fundamentum ejus uſque ad collum.

14. Maledixiſti ſceptris ejus, capiti (o) bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad diſpergendum me.

Exultatio eorum, ſicut ejus qui devorat pauperem in abſcondito.

15. Viam (p) feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

16. Audivi, & conturbatus (q) eſt venter meus: à voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat.

Ut requieſcam in die tribulationis: ut aſcendam ad populum accinctum noſtrum.

17. Ficus (r) enim non florebit: & non erit germen in vineis.

Mentietur opus olivæ: & arva non afferent cibum.

Abſcindetur de ovili pecus: & non erit armentum in præſepibus.

18. Ego autem in Domino gaudebo (ſ): & exultabo in Deo Jeſu meo.

19. Deus Dominus fortitudo mea: & ponet pedes meos quaſi cervorum.

Et ſuper excelſa mea deducet (t) me victor in pſalmis canentem.

Chriſtum imprimis referuntur, qui ſedens ad dexteram Patris, terram Apoſtolis ſuis diviſit, ut Evangelii luce eam complerent. *Mentes ſaeculi*; conditi ab initio, vel principes ſæculi, ſub greſſus Dei æterni depreſſi ſunt propter Dei æterni adventum.

7. (g) Adversùs iniquitatem Iſraelitarum erecta. Loquitur etiam de judicio adversùs eos qui Chriſto non obedierunt, atque eos Æthiopum nomine deſignat, ob morum deformitatem, ut Amos 9. *Numquid non ut Filii Æthiopum vos eſtis mihi Filii Iſrael? Pelles*, Tabernacula Madian concutientur & diſſipabuntur.

8. (h) Cùm Jordanis retrorſum actus eſt? An potiùs ut populum tuum ſalvares, hæc feciſti prodigia? Alludit ad mare rubrum & Jordanem; ſed multò magis ad ſigna quæ finem ſæculi præcedent, & ad ſuperiorem ſententiam id pertinet; Hebr. *Qui aſcendes ſuper equos tuos*, & ſuper currus bellicos, ut ſalves ſervos tuos.

9. (i) Corripies arcum, qui quodam modo jacebat. *Juramenta tribubus*: Suſcitabis juramenta quæ tribubus Iſrael, ſeu electis tuis præſtitiſti. *Fluvios ſcindes*, Potentiam impiorum ſubvertes; vel fluvii è terra erumpent, ut populo tuo potum præbeant.

10. (k) Poteſtates hujus ſæculi tempeſtates adversùs ſervos tuos excitarunt: ſed omnis eorum impetus tranſiit. *Dedit Abyſſus vocem ſuam*; infernus: quæ eſt proſopopœja; *Dare vocem ſuam*, eſt acclamare & approbare. *Altitudo*, Cœli, aut Angeli ſunt gratulati.

11. (l) Joſue temporibus; vel ſol & luna priùs obtenebrata, converſa in tenebras & ſanguinem, Joelis 2. lumen ſuum receperunt. *In luce*; redit ad illud v. 10. *Viderunt te:* Impii territi ſagittis tuis igneis, quæ ſunt fulgura & coruſcationes: Apoc. 16. *Fulgurantis haſtæ tuæ*, fulminum.

12. (m) Furore plenus nationes omnes perterrefacies.

13. (n) Ut ſalvares populum tuum cum Chriſto tuo; cum illo eris. *Caput*, Dæmonem ipſum, vel Antichriſtum: Vel de populi liberatione, & exitu ab Ægypto, hoc loco agit Propheta.

14. (o) Caput eorum contudiſti, tyrannicam dæmonis potentiam evertiſti, ſimul perdidiſti duces & bellatores ejus. *Exultatio eorum:* putabant impii nos confuſum iri, & perditum; & exultabant, ut dives ſolet cùm vult ſpoliare pauperem in abſcondito: Aut de Pharaone pergit dicere.

15. (p) Quamvis juſti aquis calamitatum obruantur, ut fortis bellator eos erues. In ſenſu hiſtorico exercitus Pharaonis cladem commemorat.

16. (q) Poſtquam oſtendiſti mihi, quàm gravia de inimicis tuis ſumas ſupplicia. *A voce*, Audita voce tua. *Ingrediatur putredo*; Veniant in me omnia mala, & oſſa mea putredine impleantur, dum in die judicii ſecurus ſim. *Ut aſcendam*; ſic nonnulli exponunt; Adversùs populum meum hoſtes inſurrexerunt; eo terrore ſic perculſus ſum, ut in eum venerim ſtatum, in quo homo ad intima uſque conſumi ſe ſentit: hanc Chaldæorum crudelitatem ſine ſummo dolore videre non potui. Vel ſecundùm Vulgatam hic ſenſus eſſe poteſt; cùm audivi mala, quibus Deus populum ſuum percuſſurus eſt, optavi me dolore conſumi, ut morerer, antequam ea evenirent mala. *Accingere*; apud Hebræos eſt parare ſe ad prælium. Hieron. vertit, *Ad populum accinctum noſtrum*; & expouit ad populum fortem, bellatorem & pugnacem, qui ſcilicet cum Antichriſto & ejus ſectatoribus pugnet. Sic L. 2. contra Pelag. *Computreſcant* oſſa mea, & ſuper me vermes ſcateant, tantùm ut requieſcam in die anguſtiæ, & aſcendam ad populum fortem meum, ut me illi adjungam, cùm hoſtes adversùs eum incurrent.

17. (r) Magna tum erit virtutum ſterilitas. *Non afferent cibum*, fructum; fames in proximo erit.

18. (ſ) Propter bona mihi ab eo data: *Et exultabo in Deo Jeſu meo:* nomen Jeſu ſcriptum eſt per abbreviationem litterarum: 70. *In Deo ſalvatore meo*.

19. (t) Dabit corpori meo agilitatem, ut in cœlum cum Domino meo aſcendam. Hieron. Canam victoriam ejus, triumphum, & trophæum crucis. Unde pſalmi qui hunc habent titulum, canuntur Chriſto victori, & liberatori noſtro.

PRO-

PROPHETIA SOPHONIÆ.

P*AUCIS ante captivitatem annis sub Josia vaticinatus est: duas tribus ad pœnitentiam invitat.*

CAPUT PRIMUM.

Excidium Jerosolymæ prædicit, & quàm amara futura sit dies ultionis declarat.

1. VERBUM Domini quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezeciæ, (a) in diebus Josiæ filii Amon regis Judæ.

2. Congregans (b) congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus:

3. Congregans hominem & pecus, congregans volatilia cœli & pisces maris: & ruinæ impiorum erunt: & disperdam homines à facie terræ, dicit Dominus.

4. Et extendam manum meam super Judam, & super omnes habitantes Jerusalem: & disperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditiuorum cum sacerdotibus:

5. Et eos qui adorant super tecta militiam cœli, & adorant & jurant in Domino, & jurant in Melchom (c).

6. Et qui avertuntur de post tergum Domini (d), & qui non quæsierunt Dominum, nec investigaverunt eum.

7. Silete (e) à facie Domini Dei: quia juxtà est dies Domini, quia præparavit Dominus hostiam, sanctificavit vocatos suos.

8. Et erit: in die hostiæ Domini, visitabo (f) super principes, & super filios regis, & super omnes qui induti sunt veste peregrina:

9. Et visitabo super omnem, qui arroganter ingreditur super limen (g) in die illa: qui complent domum Domini Dei sui iniquitate & dolo.

10. Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piscium (h), & ululatus à Secunda, & contritio magna à collibus.

11. Ululate habitatores Pilæ (i): conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes involuti argento.

12. Et erit in tempore illo: scrutabor Jerusalem in lucernis (k): & visitabo super

CAP. I. 1. (a) Non utique regis; neque enim alius Ezechiæ Filius in L. Reg. & Paralip. præter Manassen recensetur: hic fuit Jeremiæ coætaneus.

2. (b) Hebr. *Delens delebo*, Congregabo ut perdam.

5. (c) Idolo Ammonitarum, qui eodem ore jurant per Deum verum & falsum.

6. (d) Qui licèt idola non colant; Dominum tamen non sequuntur. *Nec investigaverunt eum*; Nec priùs, nec postea quæsierunt: geminatione verbi idem significantis, eorum pertinaciam in peccando indicat.

7. (e) Timore perculsi. silere in Scriptura sæpè cessationem ab omni opere significat. *Sanctificavit*, Chald. *Convocavit*, Chaldæos, ut per eorum gladios occiderentur Judæi tamquam victimæ. Sanctificare jejunium, est jejunium indicere.

8. (f) Decernam supplicium. *Veste peregrina*, Qui cum vestibus mores & ritus peregrinos induerunt.

9. (g) Templi. *Iniquitate*; Vel idolis, impiis sacrificiis.

10. (h) Quæ ducebat Diospolim, per quam fortè irruperunt Chaldæi.

11. (i) Contundendi in mortem: hoc nomine designat vallem Siloe inter duos colles interjectam. *Populus Chanaan*; sic vocat Judæos.

12. (k) Cùm à Chaldæis diripietur qui abditissima quæque loca penetrant: typicè extremum judicium indicat. *Non faciet benè Dominus*, Non reddet justis præ-

per viros defixos in fæcibus suis: qui dicunt in cordibus suis: Non faciet benè Dominus, & non faciet malè.

13. Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in desertum: & * ædificabunt domos, & non habitabunt, & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

* Amos. 5. 11.

14. Juxtà est dies Domini magnus, juxtà est & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

15. * Dies iræ dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis.

* Jer. 30. 7. Joel. 2. 11. Amos 5. 18.

16. Dies tubæ & clangoris (l) super civitates munitas, & super angulos excelsos.

17. Et tribulabo homines, & ambulabunt ut cæci, quia Domino peccaverunt: & effundetur sanguis eorum sicut humus, & corpora eorum sicut stercora.

18. * Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: * in igne zeli (m) ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.

* Ezec. 7. 19.
* Inf. 3. 8.

CAPUT II.

Invitat Judæos ad pœnitentiam, ne cum aliis nationibus clade imminente involvantur.

1. Convenite, congregamini (a) gens non amabilis:

2. Priusquam pariat jussio (b) quasi pulverem transeuntem diem, antequam veniat super vos ira furoris Domini, antequam veniat super vos dies indignationis Domini.

3. Quærite Dominum omnes mansueti (c) terræ, qui judicium ejus estis operati: quærite justum, quærite mansuetum: si quomodo abscondamini in die furoris Domini.

4. Quia Gaza (d) destructa erit, & Ascalon in desertum, Azotum in meridie ejicient, & Accaron eradicabitur.

5. Væ qui habitatis funiculum (e) maris, gens perditorum: verbum Domini super vos Chanaan terra Philisthinorum, & disperdam te, ita ut non sit inhabitator.

6. Et erit funiculus (f) maris requies pastorum, & caulæ pecorum:

7. Et erit funiculus ejus, qui remanserit de domo Juda: ibi pascentur, in domibus Ascalonis (g) ad vesperam requiescent: quia visitabit eos Dominus Deus eorum, & avertet captivitatem eorum.

8. Audivi opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon: quæ exprobraverunt populo meo, & magnificati (h) sunt super terminos eorum.

9. Propterea vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel, quia Moab ut Sodoma erit, & filii Ammon quasi Gomorrha, siccitas spinarum, & acervi salis, & desertum usque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & residui gentis meæ possidebunt illos.

10. Hoc eis eveniet pro superbia sua: quia blasphemaverunt, & magnificati sunt super populum Domini exercituum.

11. Horribilis Dominus super eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulæ (i) gentium.

12. Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

13. Et extendet manum suam super Aquilonem (k) & perdet Assur: & ponet speciosam in solitudinem, & in invium, & quasi desertum.

14. Et

mia, *non faciet malè*, nec supplicia impiis. *In fordibus suis*, Qui divinæ providentiæ cogitationem omnem abjiciunt.

16. (l) Tubæ personabunt ubique, *Et super angulos excelsos*, turres & propugnacula, quæ in murorum angulis posita erant.

18. (m) Zelum vocat vindictam, quòd Synagogam ut uxorem habeat; in similitudinem mariti, peccatum ulciscetur uxoris.

CAP. II. 1. (a) Ipse ad pœnitentiam vocat, ne faciat quod minatus est. *Gens non amabilis*, sine affectione, 70. *Sine disciplina*; vel quæ Dei amore indigna est.

2. (b) Priusquam Dei mandatum dicat efficiat velut pulverem cum impetu venientem: Ex Hebr. Diem in quo instar paleæ disjiciemini: Antequam Deus jussu suo pariat diem excidii Jerusalem, qui dies veniet subitò, ut pulvis qui à vento rapitur, & transit.

3. (c) Humiles inter malos relicti. *Quærite justum*: Hebr. justitiam. *Si quomodo abscondamini*: dubitantis more loquitur, ut innuat tot & tanta fore supplicia, ut vix justi liberentur.

4. (d) Tantus erit Chaldæorum furor, ut non Judæam modò, sed etiam terram Palæstinorum, & urbes vastent munitissimas.

5. (e) Palæstinam, quæ longa erat & angusta. *Gens perditorum*, Regio Philisthinorum ad Austrum posita, ut quidam opinantur; aut potiùs gens tota Palæstinorum; vos qui alios perdere solebatis.

6. (f) Littus maris: requies pastorum: prædicit fore, ut post captivitatem in Judæorum ditionem veniat Palæstina.

7. (g) Post reditum à captivitate in ruderibus Ascalonis requiescent pastores Judæi.

8. & 9. (h) Dilatati; aut superbè, & cum irrisione locuti sunt contra Judæorum terminos. Vacui sunt, eos occupabimus. *Possidebunt*, quod impletum fuit Machabæorum temporibus.

11. (i) Hebr. Omnes gentium regiones transmarinæ. *Et adorabunt eum*; Diversarum nationum homines Deum verum adorabunt, non in solo templo Jerusalem, sed quisque in sua regione; non in sola Judæa, sed ubique erunt templa. Hæc impleta sunt in lege nova. *Attenuati sunt*, Christus per incarnationem falsos deos in nihilum redegit.

13. & 14. (k) Excidium Ninives prædicit paulò post futuram, ut alibi ostendimus. *Speciosam*, Urbis pulchritudinem designat. *Onocrotalus*, Pelicanus.

* Isai. 34. 11. 14. * Et accubabunt in medio ejus greges, omnes bestiæ gentium: & onocrotalus & ericius in liminibus ejus morabuntur: vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari, quoniam attenuabo robur ejus.

15. Hæc est civitas gloriosa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde suo: Ego sum, & extra me non est alia amplius: quomodo facta est in desertum cubile bestiæ? omnis qui transit per eam, sibilabit, & movebit manum suam.

CAPUT III.

Primi versiculi ad captivitatem Babylonicam, posteriores ad Christum videntur pertinere.

1. VÆ provocatrix (a), & redempta civitas, columba.

2. Non audivit vocem, & non suscepit disciplinam: in Domino non est confisa, ad Deum suum non appropinquavit.

* Ezech. 22. 27. Mich. 3. 11. 3. * Principes ejus in medio ejus quasi leones rugientes: judices ejus lupi vespere, non relinquebant in manè.

4. Prophetæ ejus vesani, viri infideles: sacerdotes ejus polluerunt sanctum, injustè egerunt contra legem.

5. Dominus justus in medio ejus non faciet (b) iniquitatem: manè manè judicium suum dabit in lucem, & non abscondetur: nescivit autem iniquus confusionem.

6. Disperdidi gentes, & dissipati sunt anguli (c) earum: desertas feci vias eorum, dum non est qui transeat: desolatæ sunt civitates earum, non remanente viro, neque ullo habitatore.

7. Dixi (d): Attamen timebis me, suscipies disciplinam: & non peribit habitaculum ejus, propter omnia in quibus visitavi eam: verumtamen diluculo surgentes corruperunt omnes cogitationes suas.

8. Quapropter expecta (e) me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum, quia judicium meum ut congregem gentes, & colligam regna: & effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: * in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra. * Soph. 1. 18.

9. Quia tunc reddam populis labium (f) electum ut invocent omnes in nomine Domini, & serviant ei humero uno.

10. Ultrà flumina Æthiopiæ (g), inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi.

11. In die illa non confunderis (h) super cunctis adinventionibus tuis, quibus prævaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiæ tuæ, & non adjicies exaltari ampliùs in monte sancto meo.

12. Et derelinquam in medio tui populum pauperem (i) & egenum: & sperabunt in nomine Domini.

13. Reliquiæ (k) Israel non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non invenietur in ore eorum lingua dolosa: quoniam ipsi pascentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat.

14. Lauda (l) filia Sion: jubila Israel: lætare, & exulta in omni corde, filia Jerusalem.

15. Abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultrà.

16. In die illa dicetur Jerusalem: Noli timere: Sion, non dissolvantur manus tuæ.

17. Do-

CAP. III. 1. (a) Civitas, toties liberata, quæ Deum provocat ad iracundiam. Hebr. *Polluta*, & stolida, ut columba sine intellectu. *Non audivit vocem Domini*, per Prophetas: sermonem convertit ad Jerusalem.

5. (b) Non favebit iniquitati. *Manè manè*, Citissimè, vel quotidie. De illa sumet supplicium manifestum. *Confusionem*; Qui sunt in Jerusalem iniqui, numquam confusi sunt, nec pœnitentiam egerunt.

6. (c) Turres in murorum angulis constitutæ, vel principes populi Hebræi: sed probabilius videtur de aliis gentibus vallatis eum loqui.

7. (d) Cùm hæc fecissem, dixi per Prophetas. *Habitaculum ejus*, Habitaculum tuum. *Visitavi eam*, Contentus ero pœnis levioribus, quas hactenùs dederunt, nec vastaberis, si in posterum timeas.

8. (e) Hæc verba ex Hebræo & Vulgata ad Christum omninò referuntur. *Ut congregem gentes*, Id statui ut in extremo judicio ignis devoret terram. Cùm Apostoli missi sunt à Deo ut Ecclesiam fundarent, Christum ut salvatorem & judicem mundi prædicarunt, ut Paulus Apost. Act 17. ubi fidem extremi judicii cum resurrectione Christi conjungit; idque ex contextu totius capitis manifestum est. *Et effundam super eos*, Judæos, *omnem iram furoris mei*.

9. (f) Et jam plures deos non nominabunt, sed unum agnoscent. *Et serviant ei humero uno*; Ut eodem spiritu jugum ejus ferant, una mente, eodem spiritu ei serviant.

10. (g) Ægyptus & remotiores Africæ gentes Evangelium excipient. De his loquitur Isaias cap. 18. *Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Æthiopiæ. Qui mittit in mare legatos, & in vasis papyri*: papyrus autem nascitur in palustribus Ægypti, & quiescentibus Nili aquis.

11. (h) Synagogam alloquitur, & filios ejus qui ad fidem Christi convertentur. *Magniloquos*, Qui verbis magnificis superbiam tuam fovebant, magistros elatos, Scribas & Pharisæos, de quibus superbiebas. *In monte sancto meo*; in hoc Judæi valdè gloriabantur, quòd soli haberent templum veri Dei.

12. (i) Sept. *Mitem & humilem*: quæ Ecclesiæ omninò conveniunt. Nam pro Scribis & Pharisæis dabo tibi Apostolos & discipulos pauperes, mansuetos & humiles.

13. (k) Judæi in exordio nascentis Ecclesiæ pauci quidem fuerunt. Sic Isaiæ vaticinium exponit Paulus Rom. 9. *Mendacium*, pro noxio & gravi mendacio sumitur, ut observat Melchior Canus L. 4. cap. ultimo. *Et accubabunt*, in Ecclesia, in loco tutissimo.

14. & 15. (l) Præ lætitia in laudes prorumpe, ò Ecclesia. *Abstulit*, Delevit sententiam condemnationis, peccata tua sustulit.

17. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit: gaudebit super te in lætitia, silebit (m) in dilectione sua, exultabit super te in laude.

18. Nugas (n), qui à lege recesserant, congregabo, quia ex te erant: ut non ultrà habeas super eis opprobrium.

19. Ecce ego interficiam omnes, qui afflixerunt te in tempore (o) illo: & salvabo claudicantem: & eam, quæ ejecta fuerat, congregabo: & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confusionis eorum.

20. In tempore illo, quo adducam (p) vos: & in tempore, quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen, & in laudem omnibus populis terræ, cùm convertero captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus.

17. (m) Præ amore tui peccata tua condonabit: *Exultabit*: Exultare te faciet.

18. (n) Homines nugaces, vel liberos vestros congregabo. Hieron. in hunc locum: *Id*, inquit, *quod diximus, nugas, sciamus in Hebræo ipsum latinum esse sermonem, & propterea à nobis, ita ut in Hebræo erat, positum, ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matricem. Significat etiam abjectum & contemptum. Hinc Propheta vocat nugaces & mendaces eos qui à lege recesserunt, Christum rejiciendo, quam servare promiserant; quos tamen congregandos ait, ac loquitur de conversis ex Judaismo. De iis autem qui postea sunt convertendi, mox ait: Et salvabo claudicantem*, &c.

19. (o) Eodem ipso tempore quo hæc fient, per Romanos interficiam Judæos, qui te, ò Ecclesia mea, sunt persecuti. *Et salvabo claudicantem*, Synagogam, quæ Deum verum adorat, Jesum ejus filium rejicit, *Ejectam*, cui libellum repudii dedi; Osee 2. *Colligam eam quam ejeceram*. Vel *claudicantem*, afflictam, & oppressam, ex 70. interpretibus.

20. (p) Ubique prædicato Evangelio, & conversis omnibus prædestinatis, ex omnibus nationibus vos adducam.

PROPHETIA AGGÆI.

CAPUT PRIMUM.

Judæos adhortatur ad Templi fabricam; hanc esse Dei voluntatem docet.

1. IN anno secundo Darii regis, in mense sexto (a), in die una mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, ad Zorobabel, filium Salathiel, ducem Juda, & ad Jesum filium Josedec, sacerdotem magnum, dicens: 1. Esd. 5. 1.

2. Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Populus iste dicit? Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.

3. Et factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens:

4. Numquid tempus vobis est ut habitetis in domibus laqueatis, & domus ista deserta?

5. Et nunc hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda vestra super vias vestras.

6. Seminastis * multum, & intulistis parum: comedistis, & non estis satiati: bibistis, & non estis inebriati: operuistis vos, & non estis calefacti: & qui mercedes congregavit, misit eas in sacculum pertusum. * Deut. 28. 38. Mich. 6. 15.

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite (b) corda vestra super vias vestras:

8. Ascendite in montem (c), portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit Dominus.

9. Respexistis (d) ad amplius, & ecce factum est minus: & intulistis in domum, & exsufflavi illud: quam ob causam,

Cap. I. 1. (a) Augusto mense, cùm fruges in horrea intulissent parcissimas, opportunè Propheta causam sterilitatis affert. *Ad Zorobabel filium Salathiel*, filii Jechoniæ; & distinguitur ab alio Zorobabel filio Phadajæ, filii ejusdem Jechoniæ & fratre ejusdem Salathiel ex L. 1. Paral. cap. 3. In genealogia Matthæi & Lucæ alter est Zorobabel pater Abiud, alter pater est Booz, & utriusque pater vocabatur Salathiel.

7. (b) Advertite animum ad statum rerum vestrarum, & videbitis vos ipsos calamitatis vestræ auctores esse.

8. (c) Ut ligna afferatis ad structuram templi. *Et acceptabilis mihi erit*, Domus quam ædificabitis mihi, grata erit. *Et glorabor*, Laudabor ab hominibus.

9. (d) Hieron. *Cùm jam candescerent segetes, & messium tempus instaret. Messuistis vacuos culmos, & inanes stipulas sine spicarum frugibus congregastis.*

sam, dicit Dominus exercituum? quia domus mea deserta est, & vos festinatis unusquisque in domum suam.

10. Propter hoc super vos prohibiti sunt cœli, ne darent rorem, & terra prohibita est ne daret germen suum:

11. Et vocavi siccitatem super terram, & super montes, & super triticum, & super vinum, & super oleum, & quæcumque profert humus, & super homines, & super jumenta, & super omnem laborem manuum.

12. Et audivit Zorobabel filius Salathiel, & Jesus filius Josedec sacerdos magnus, & omnes reliquiæ (e) populi vocem Domini Dei sui, & verba Aggæi prophetæ, sicut misit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

13. Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini, populo dicens: Ego vobiscum sum, dicit Dominus.

14. Et suscitavit Dominus spiritum Zorobabel filii Salathiel, ducis Juda, & spiritum Jesu filii Josedec sacerdotis magni, & spiritum reliquorum de omni populo: & ingressi sunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei sui.

CAPUT II.

Ad substructionem templi Judæos excitat; ac de hujus templi gloria propter Christi præsentiam vaticinatur.

1. IN die vigesima & quarta mensis (a), in sexto mense, in anno secundo Darii regis.

2. In septimo mense, vigesima & prima mensis, factum est verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens:

3. Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Juda, & ad Jesum filium Josedec sacerdotem magnum, & ad reliquos populi, dicens:

4. Quis in vobis est derelictus (b), qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?

5. Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus: & confortare Jesu filii Josedec sacerdos magne, & confortare omnis populus terræ (c), dicit Dominus exercituum: & facite (quoniam ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum)

6. Verbum quod pepigi vobiscum, cùm egrederemini de Terra Ægypti: & spiritus meus erit in medio vestrùm, nolite timere.

7. Quia hæc dicit Dominus exercituum: * Adhuc unum modicum (d) est, & ego commovebo cœlum, & terram, & mare, & aridam. * Heb. 12. 26.

8. Et movebo omnes gentes: ET VENIET DESIDERATUS cunctis gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum.

9. Meum (e) est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum.

10. Magna (f) erit gloria domus istius novissimæ plus quàm primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

11. In

12. & 13. (e) Qui ex magna populi multitudine Babylonem deportata redierant in Judæam. *Nuntius*, Unus è Prophetis Domini.

CAP. II. 1. (a) Hæc verba multis videntur ad finem capitis superioris pertinere; tumque cœpisse materiam templo extruendo præparari.

4. (b) Cur hoc dicat, intelligimus ex cap. 3. Esdræ. *Et quid vos videtis?* Nullius pretii, comparatione prioris, vobis videtur.

5. & 6. (c) Non propterea despondeas animum. *Verbum*, Hieron. Ego enim sum vobiscum, & sermo meus quem pepigi: non deero vobis, recordabor verbi mei, promissorum. *Et spiritus meus*, Spiritus Sanctus qui vos tuebitur.

7. (d) Apertum est vaticinium de Christo post breve tempus venturo. Apost. Hebr. 12. hunc locum citans docet Deum anteà movisse terram semel, nimirum in monte Sinai, nunc autem promittere fore ut non solùm terram, sed & cœlum commoveat: nam Christus suo sanguine non solùm terrestria, sed & cœlestia instauravit, ac terrenos homines per suam gratiam in spiritales convertit. Moveri autem, aut commoveri dicuntur ea, in quibus res novæ fiunt & admirabiles.

9. (e) Si alius vobis id promitteret, meritò dubitaretis: sed me hoc promittente, quæ potest esse dubitandi causa? Neque aurum vestrum, vel argentum posco: hæc enim mea sunt.

10. (f) Quod non solùm allegorico sensu & potissimùm à Spiritu Sancto intento de Ecclesia, sed etiam in sensu historico de templo ab Herode instaurato & præsentia Domini illustrato verum est. Vos ædificate domum, hanc ego à parvis initiis ad magnam gloriam provehebam: sed priùs cœlum & terram commovebo, & veniet desideratus cunctis gentibus. *Et in loco isto dabo pacem:* historico sensu de pace Judæis data loquitur Deus, ut templum reædificare possent; allegorico & genuino sensu de pace Ecclesiæ futura.

11. In vigesima & quarta noni mensis, in anno secundo Darii regis, factum est verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens:

12. Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga sacerdotes legem, dicens:

13. Si tulerit homo carnem sanctificatam in ora vestimenti sui, & tetigerit de summitate ejus panem (g), aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid sanctificabitur? Respondentes autem sacerdotes, dixerunt: Non.

14. Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et responderunt sacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur.

15. Et respondit Aggæus, & dixit: Sic populus iste, & sic gens ista ante faciem meam, dicit Dominus, & sic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

16. Et nunc ponite corda vestra à die hac & suprà, antequam poneretur lapis super lapidem in templo Domini.

17. Cùm accederetis ad acervum viginti modiorum, & fierent decem: & intraretis ad torcular, ut exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

18. * Percussi vos vento urente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum vestrarum: & non fuit in vobis, qui reverteretur ad me, dicit Dominus. * Amos 4. 9.

19. Ponite corda vestra ex die ista, & in futurum, à die vigesima & quarta noni mensis: à die, qua fundamenta jacta sunt templi Domini, ponite super cor vestrum.

20. Numquid jam semen in germine est: & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & lignum olivæ non floruit? ex die ista benedicam.

21. Et factum est verbum Domini secundò ad Aggæum in vigesima & quarta mensis, dicens:

22. Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens: Ego movebo (h) cœlum pariter & terram.

23. Et subvertam (i) solium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium: & subvertam quadrigam, & ascensorem ejus: & descendent equi, & ascensores eorum: vir in gladio fratris sui.

24. In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam (k) te, * Zorobabel fili Salathiel serve meus, dicit Dominus: & ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum. * Eccli. 49. 13.

13. (g) *Levit. 6.* Caro hostiæ Deo oblatæ id sanctificabat quod tangebat, ut vestem; sed vestis ipsa hanc sanctitatem aliis rebus non tribuebat: cùm legalis immunditia, ut corporis mortui contactus, immundum efficeret quidquid attigerat. Sic erratis, cùm hostiis, quas mihi affertis, vos sanctificari arbitramini, quamdiu templum mihi ædificare negligitis: sed homo immundus, quales estis negligentia vestra, quidquid attigerit, immundum facit. Sic opera vestra & victimæ vos immundos faciunt, quamdiu cessatis, & præ socordia templum mihi non extruitis. Judæi etiam si templum non haberent, altare tamen extruxerant, in quo hostias immolarent, Esd. 3. Similitudo à sacrificiis petitur, & ex legali munditie & immunditie, de vera animæ sanctitate sermo est.

22. (h) Tempus adventus Christi designat; cùm Filius meus veniet, multa regna destruentur.

23. (i) Regnum Romanorum bellis civilibus extenuabitur. *Regni gentium*: Quod sibi alia regna subjecerat, posteà subvertetur. *Et descendent*, Ellipsis, in mortem. Deus reverà Persarum Monarchiam per Græcos evertit, ut Græcorum Imperium per Romanos.

24. (k) Cadentibus aliis regnis & Romanorum Imperio, regnum Christi divina providentia servabitur: atque ut ad Zorobabel hoc vaticinium referatur, solet Scriptura quibusdam ea promittere, quæ in eorum posteris implentur: ut Genes. 12. *In te benedicentur universæ cognationes terræ.*

PRO-

PROPHETIA ZACHARIÆ.

ZACHARIAS in eodem versatur argumento, quod Aggæus brevi sermone perstrinxit: Judæos ad templi constructionem adhortatur, sed multa prophetico stylo de Christo vaticinatur; symbolis utitur subobscuris, ut quadrigis, oculis, volumine, candelabro, quæ eventus ipse in Christo & Apostolis illustrat. Prophetavit anno secundo Darii Hystaspis.

CAPUT PRIMUM.

Prioribus versiculis deterret Judæos ab idololatria, & ab aliis sceleribus, tum per equos varii coloris describit Judæorum statum.

1. IN mense octavo, in anno secundo Darii regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ (a) filii Addo, prophetam, dicens:

2. Iratus est Dominus super patres vestros iracundia.

3. Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: * Convertimini (b) ad me, ait Dominus exercituum: & convertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

* Is. 21.22. & 31.6. & 45.22. Jer. 3. 12. Ezec. 18.

4. Ne sitis sicut patres vestri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes: Hæc dicit Dominus exercituum: Convertimini de viis vestris malis, & de cogitationibus vestris pessimis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus.

30. & 33. 11. Osee 14. 2. Joel. 2. 12. Malac. 3. 7.

5. Patres vestri ubi sunt? & prophetæ (c) numquid in sempiternum vivent?

6. Verumtamen verba mea, & legitima mea quæ mandavi servis meis prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros, & conversi (d) sunt, & dixerunt: Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundùm vias nostras, & secundùm adinventiones nostras, fecit nobis?

7. In die vigesima & quarta undecimi mensis Sabath, in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filii Addo, prophetam, dicens:

8. Vidi per noctem, & ecce vir (e) ascendens super equum rufum, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo: & post eum equi rufi, varii, & albi.

9. Et dixi: Quid sunt isti, Domine mi? & dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego ostendam tibi quid sint hæc.

10. Et

CAP. I. 1. (a) Multi opinantur eum esse, cujus fit mentio Matth. 23. nam Lucæ 11. de morte Prophetarum loquitur Dominus.

3. (b) Conc. Trid. Sess. 6. cap. 5. *Cùm dicitur in sacris litteris, Convertimini ad me, & ego convertar ad vos; libertatis nostræ admonemur; cùm respondemus, Converte nos ad te, & convertemur; Dei nos gratia præveniri confitemur.*

5. (c) Seu de Pseudoprophetis id intelligamus cum Hieronymo; idque per irrisionem dictum, cùm illi partim in bello, partim in captivitate perierint, tametsi omnia prospera pollicerentur; seu de veris Prophetis, qui conditione erant mortali, cùm verba Prophetarum viva sint & efficacia, nec pereant unquam. Tum is sensus futurus est: Non semper vobiscum erunt veri Prophetæ, qui vos ad virtutem adhortentur.

6. (d) Multi ex patribus vestris persuasi à Prophetis conversi sunt ad me per pœnitentiam, cùm me malis premerentur.

8. (e) Vir ille Christum Dominum adumbrabat, ut in Apocal. ubi vestimento sanguine tincto indutus apparet, ob passionem: ministri quoque ejus super equos aut rufos, ut Martyres, aut albos ut Virgines & Innocentes, aut varios, ob diversa spiritus dona ascenderant. Hebræi Michaelem Archangelum fuisse opinantur, qui erat custos Judæorum. *Inter myrteta*, quæ animas in Ecclesia excultas adumbrant: *Quæ erant in profundo*. Angelus erat in lacu, aut fluvio, in cujus ripa

10. Et respondit vir, qui stabat inter myrteta, & dixit: Isti sunt, quos misit Dominus ut perambulent terram.

11. Et responderunt Angelo Domini, qui stabat inter myrteta, & dixerunt: Perambulavimus (f) terram, & ecce omnis terra habitatur, & quiescit.

12. Et respondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum usquequò tu non misereberis Jerusalem, & urbium Juda, quibus iratus es? Iste jam septuagesimus (g) annus est.

13. Et respondit (h) Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba consolatoria.

14. Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit
* Inf. 8. 2. Dominus exercituum: * Zelatus (i) sum Jerusalem, & Sion zelo magno.

15. Et ira magna ego irascor super gentes opulentas: quia ego iratus sum parùm (k), ipsi verò adjuverunt in malum.

16. Propterea hæc dicit Dominus: Revertar ad Jerusalem in misericordiis: & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpendiculum extendetur super Jerusalem.

17. Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent civitates meæ bonis: & consolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Jerusalem.

18. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua (l).

19. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid sunt hæc? & dixit ad me: Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam, & Israel, & Jerusalem.

20. Et ostendit mihi Dominus quatuor fabros (m).

21. Et dixi: Quid isti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc sunt cornua, quæ ventilaverunt Judam per singulos viros, & nemo eorum levavit caput suum: & venerunt isti deterrere ea, ut dejiciant cornua gentium, quæ levaverunt cornu super terram Juda, ut dispergerent eam.

CAPUT II.

Instaurationem templi & urbis promittit Deus. Sensus allegoricus est de Ecclesia Christi.

1. ET levavi oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manu ejus funiculus mensorum (a).

2. Et dixi: Quò tu vadis? Et dixit ad me: Ut metiar Jerusalem, & videam quanta sit latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.

3. Et ecce Angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur (b), & Angelus alius egrediebatur in occursum ejus.

4. Et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem, præ multitudine hominum, & jumentorum in medio ejus.

5. Et ego ero ei, ait Dominus, murus (c) ignis in circuitu: & in gloria ero in medio ejus.

6. O, ò, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos (d) cœli dispersi vos, dicit Dominus.

7. O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis:

8. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Post gloriam misit me ad gentes (e), quæ spoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.

9. Quia

erant myrti; *Et post eum equi rufi*, equorum sessores, Angeli custodes.

11. (f) Ministri Ecclesiæ à Deo missi, ad Dominum sæpè redeunt. *Et quiescit*; ineunte Darii imperio, cuncta in pace erant, in sensu historico.

12. (g) Septuaginta anni Jeremiæ, cap. 25. & 29. ab anno quarto Joakim cœpti, in annum primum Cyri desinunt; 70. anni Zachariæ, ab undecimo anno Sedeciæ, cùm templum incendio absumptum est, in anno secundo Darii finiuntur: de his diximus alibi fusiùs; ac præter cæteros hoc argumentum copiosè tractat Fr. Ribera in hunc locum.

13. (h) Dominus Angelum qui in me loquebatur affatus, bona verba locutus est & consolationis plena.

14. (i) Zelus est cùm malè eos tractari videmus, quos valdè amamus; estque dolor ira & amore mistus.

15. (k) Puniri volebam & emendari populum meum: sed Chaldæi modum sæviendo excesserunt. *In malum*, immaniter afflixerunt.

18. (l) Theodoretus per cornua quatuor orbis partes, unde gentes adversùs Judam & Israelem prodiere, interpretatur. Ab Occidente Palæstini, à Meridie Ægyptii & Idumæi, ab Oriente Moabitæ, à Septentrione Assyrii, forsan & Scythæ.

20. (m) Variis munitos instrumentis, ut deterrerent cornua, eaque à Judæis abigerent: atque ita evenit: Nam Judæi post reditum suum vicinas nationes subegerunt. Itaque quatuor fabri fortè sunt quatuor Angeli qui Judæos erigentes, eorum hostes debellarunt.

CAP. II.

1. (a) Cùm ea quæ sunt in hoc capite scripta, majora sint quam ut in urbe Jerusalem facta dici queant, necesse est ut illa etiam in historico sensu de Ecclesiæ felicitate interpretemur post adventum Domini nostri Jesu Christi. Unde & Judæi ipsi ad futura sui Messiæ tempora hæc referunt. *Funiculus mensorum*; quo quidem designabat civitatem in monte ædificandam, ad quam omnes confluerent gentes.

3. (b) Ut novam mihi afferret revelationem.

5. (c) Qui hostes terreat, ne cœptum opus interrumpant. *Et in gloria ero*, in gloriam; gloriosam reddam: Septuag. Interpret. *Ero illi in gloriam*. Huc refertur versiculus 8. qui in proprio & genuino sensu ad Christum & Ecclesiam spectat, uti & sequentes.

6. (d) Fugite de omnibus mundi partibus, in quas vos dispersi, ò electi mei: Eos alloquitur qui Babylone remanserant. *Misit me*, nonnulli hæc tribuunt Michaeli Archangelo.

8. (e) Vox est Salvatoris, ex Hieron. Postquam gloriam meam in terris ostendero, post miraculosam resurrectionem meam; qui versiculus cum quinto conferri potest, & ad eum referri.

9. Quia ecce ego levo manum meam super eos, & erunt prædæ his qui serviebant sibi: & cognoscetis quia Dominus exercituum misit me.

10. Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

11. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & scies (f) quia Dominus exercituum misit me ad te.

12. Et possidebit Dominus Judam partem suam in terra sanctificata: & eliget adhuc Jerusalem.

13. Sileat omnis caro à facie Domini: quia consurrexit de habitaculo sancto suo.

CAPUT III.

Jesus filius Josedec depositis captivitatis vestimentis jubetur stare coram Domino, & caput tegere cidari munda: multa de Christo subjicit.

1. ET ostendit mihi Dominus Jesum (a) sacerdotem magnum stantem coram Angelo Domini: & satan stabat à dextris ejus ut adversaretur ei.

2. Et dixit Dominus ad satan: Increpet (b) Dominus in te satan: & increpet Dominus in te, qui elegit Jerusalem: numquid non iste torris est erutus de igne?

3. Et Jesus erat indutus vestibus sordidis (c): & stabat ante faciem Angeli.

4. Qui respondit, & ait ad eos qui stabant coram se, dicens: Auferte vestimenta sordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abstuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.

5. Et dixit: Ponite cidarim mundam super caput ejus. Et posuerunt cidarim mundam super caput ejus, & induerunt eum vestibus: & Angelus Domini stabat.

6. Et contestabatur Angelus Domini Jesum, dicens:

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaveris, & custodiam meam custodieris: tu quoque judicabis domum meam, & custodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hìc assistunt.

8. Audi Jesu sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes (d) sunt: ecce enim ego * ADDUCAM SERVUM MEUM
ORIENTEM. * Luc. 1. 78.

9. Quia ecce lapis (e), quem dedi coram Jesu: super lapidem unum septem oculi sunt: ecce ego cælabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum: & auferam iniquitatem terræ illius in die una.

10. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit (f) vir amicum suum subter vitem, & subter ficum.

CAPUT IV.

Hæc visio ad Zorobabel, ut præcedens ad magnum sacerdotem spectat; allegoricè Ecclesiæ ædificatio designatur.

1. ET reversus est Angelus, qui loquebatur in me, & suscitavit me, quasi virum qui suscitatur de somno suo.

2. Et

11. 12. & 13. (f) Loquitur Angelus, vel Propheta. *Sanctificata*, In Judæa. *Habitaculo:* è cœlo ad nos venit.

CAP. III. 1. (a) Deus Zachariæ ostendit in visione Jesum magnum sacerdotem à se electum, ut unà cum Zorobabel populum suum regeret. Sed hic figura erat Jesu Christi Domini nostri ut est caput Ecclesiæ. Unde quæ hoc capite continentur, Christo conveniunt, partim ut capiti, partim ut ejus corpori, quod est Ecclesia: ut illud v. 4. *Auferte vestimenta sordida ab eo*, &c. Christus formam servi accipiens, in similitudinem carnis peccati, in resurrectione sua vestem pretiosam indutus, & in persona Ecclesiæ quam per Baptismum à servitute diaboli exemit. Cyrillus ne allegorico quidem sensu hæc Christo convenire existimat: Angelum Christi typum, Jesum sacerdotem populi Judaici figuram esse docet: nam quædam in Jesum filium Josedec optimè conveniunt, nullomodo in Christum; ut illud *Ecce abstuli à te iniquitatem*; *Stantem coram Angelo Domini*, qui eum defendebat accusante diabolo. Sed iniquitates nostras ipse portavit.

2. (b) Dominus loquitur de se ipso, quasi de alio, ut sæpè aliàs in Scripturis: ut Genes. 19. Num. 12. & alibi. *Increpet*, id est, reprimat te Deus increpatione sua, furorem tuum. *Increpet in te*, Hebraismus, pro increpet: *Numquid non iste torris?* Ceu torris est semiustus & erutus ex incendio.

3. 6. & 7. (c) Quibus peccata significantur, vel instar hominis accusati. *Et contestabatur*, Palàm admonebat. *Et custodiam*, 70. præcepta mea: Dabo tibi ex his qui nunc adstant Angelis, aliquos qui te securum efficient.

8. (d) Huic muneri sunt destinati, ut quæ futura sunt verbis & factis portendant: 70. *Portentorum spectatores*; quòd Deus iis res futuras aperiat: Hebr. *Quoniam viri portenti:* Viri futura prænuntiantes: quia tu & amici tui factis vestris futura prænuntiatis. Qui templum ædificatis, & Ecclesiæ ædificationem portenditis. *Servum meum Orientem:* obscuriùs antea Christum adumbravit Propheta, nunc clarè eum exprimit voce Hebræa, quæ aut *germen*, aut *surculum*, qui ex se succrescit, significat: atque unum est ex nominibus quæ Christo tribuuntur.

9. (e) Angularem Ecclesiæ lapidem nobis exhibet. *Septem oculi sunt*, Septem dona Spiritus Sancti, ut in Apocalypsi scriptum est. *Ecce ego cælabo sculpturam ejus:* Corpus Christi in utero virginis à Deo ipso formatum fuit, atque ipse vivos lapides hujus ædificii cælat, & incidit. *Et auferam iniquitatem terræ*, sui sanguinis effusione. Quem priùs vocavit Orientem, aut germen, nunc vocat lapidem. *Quem dedi coram Jesu*; quem illi ostendi, cùm dixi: *Ecce adducam servum meum Orientem*, qui futurus est Ecclesiæ fundamentum. Vel septem oculi hoc in loco, ut in Apocal. sunt septem Angeli, quibus potissimùm Deus demandavit hominum curam, de quibus cap. 4. *Septem sunt illi oculi Domini, qui discurrunt in universam terram.* De his loquitur Raphael Angelus Tobiæ, cap. 12. atque in Apoc. cap. 5. *Habentem septem oculos, qui sunt septem spiritus Dei.*

10. (f) Cùm fides cor unum & animam unam efficiet, & fideles magna tranquillitate patientur. Quæ metaphora ex iis ducitur, qui cum amicis sub vinea sua aut ficu suaviter epulantur.

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Vidi, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas (a) ejus super caput ipsius, & septem lucernæ ejus super illud: & septem infusoria lucernis, quæ erant super caput ejus.

3. Et duæ olivæ super illud: una à dextris lampadis, & una à sinistris ejus.

4. Et respondi, & ajo ad Angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid sunt hæc, domine mi?

5. Et respondit Angelus, qui loquebatur in me, & dixit ad me: Numquid nescis quid sunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

6. Et respondit, & ait ad me, dicens: Hoc est verbum Domini ad Zorobabel, dicens: Non in exercitu (b), nec in robore, sed in spiritu meo, dicit Dominus exercituum.

7. Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum (c): & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ ejus.

8. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

9. Manus (d) Zorobabel fundaverunt domum istam, & manus ejus perficient eam: & scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos.

10. Quis enim despexit (e) dies parvos? & lætabuntur, & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel. Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in universam terram.

11. Et respondi, & dixi ad eum: Quid sunt duæ olivæ istæ, ad dexteram candelabri, & ad sinistram ejus?

12. Et respondi secundò, & dixi ad eum: Quid sunt duæ spicæ olivarum, quæ sunt juxta duo rostra (f) aurea, in quibus sunt suffusoria ex auro?

13. Et ait ad me, dicens: Numquid nescis quid sunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

14. Et dixit: Isti sunt duo filii (g) olei, qui assistunt Dominatori universæ terræ.

CAPUT V.

Utitur propheta variis symbolis, ut volantis voluminis, mulieris in medio amphoræ.

1. ET conversus sum, & levavi oculos meos: & vidi, & ecce volumen volans (a).

2. Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo ejus viginti cubitorum, & latitudo ejus decem cubitorum.

3. Et dixit ad me: Hæc est maledictio, quæ egreditur super faciem omnis terræ: quia omnis fur, sicut ibi scriptum est, judicabitur: & omnis jurans, ex hoc similiter judicabitur.

4. Educam illud (b), dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, & ad

CAP. IV. 2. (a) Vox Hebræa *globum*, cui oleum infunditur, significat. Ex hoc velut pomo aureo in suprema candelabri parte posito, septem rami, aut tubi exibant, per quos oleum defluebat in globum; inter duas olivas virides, quæ oleum suppeditabant, positum erat candelabrum, quod in sensu litterali templum, in spirituali Ecclesiam adumbrabat, & illius progressum. Lampas in summo stipite, vel hastili candelabri, Christum Ecclesiæ caput designat. Sunt qui per duas olivas summum sacerdotem & Zorobabel intelligant, qui omni cura & studio necessaria templi constructioni suppeditabant.

6. (b) Tanta populi in fine sæculi conversio non humana potentia, sed virtute Spiritus mei fiet; ita Cyrillus.

7. (c) Obices omnes Deus amovebit: *Et educet lapidem primarium*; Qui templi fundamenta posuit, ille supremam imponet manum: ita nonnulli interpretes. *Et exæquabit*, Tam feliciter opus perficiet, quàm incœpit. Frustrà diabole consurges contra hunc populum; licet te opponas instar montis magni, nihil proficies; in planum dejicieris. Cyrillus Zorobabelem Christum interpretatus: nam sæpè in Scriptura res figurata nomen figuræ induit. Christus etiam est lapis primarius, qui locum in Ecclesia principem tenet. 70. vertunt *Lapidem hæreditatis*, seu Christum, cui promissa est hæreditas omnium nationum, & gentium, & Judæorum, qui educetur & palam fiet, cùm usque ad illud tempus Judæis esset absconditus. *Gratia ejus*, Ex Hebr. legendum putat Ribera, *Gratia ejus*, nempè lapidis primarii. Vel ad litteram, Zorobabel supremum lapidem imponet huic ædificio, cujus primum lapidem posuit.

9. (d) De ultiora ædificii consummatione agit, quam Apostoli fundaverunt, & fidelica Judæi in fine sæculi absolvent.

10. (e) Parva templi initia: *Et videbunt lapidem stanneum*, Perpendiculum, ut ad normam exigat structuram. *Septem isti sunt oculi Domini*: Angeli divinæ providentiæ ministri, ita nonnulli juxta Hebræos hæc verba interpretantur. Sed alii ista ut præcedentia de fine sæculi, cùm Antichristus tyrannidem exercebit suam, intelligunt. Vocat illud tempus dies parvos, quia pauciores erunt, & propter electos breviabuntur, Matth. 24. *Lapidem stanneum*, quem Judæi cum lætitia videbunt mitti a prædicatoribus instar perpendiculi, ut ædificetur pars Ecclesiæ quæ corruerat. *Septem isti oculi*, Angeli scilicet, lætabuntur videntes lapidem stanneum in manu Zorobabel.

11. (f) Ex utroque latere candelabri exibat clavus aureus, latus & magnus instar rostri avis: in his erant suffuseria aurea, seu vasa per quæ infundebatur oleum in lucernas. Et quidem hoc candelabrum multùm differt a candelabro templi, cui septem infusoria & rostra antea deerant; sed habebat *scyphos* & sphærulas & lilia, quibus hoc caret Zachariæ candelabrum. *Duæ spicæ olivarum*, Duæ olivæ.

14. (g) Duo uncti, Zorobabel & Josedec: sed de Henoch & Elia etiam in sensu litterali satis apte exponuntur.

1. (a) Hoc capite justitia Dei in prævaricatores legis exprimitur. Lex ipsa Judæis data est, volumen illud volans, quo maledictiones in legis violatores continentur: atque hoc volumen in lucem proferet Deus, & impios condemnabit. Volans dicitur hæc membrana, quòd iis hominibus immineret supplicium; magnitudo ejus, vehemens punitio super faciem omnis terræ Judaicæ, longitudo 20. cubitorum multitudinem peccatorum significat. 70. vertunt *Falcem volantem*. CAP. V.

4. (b) Volumen, & pœnas eo contentas volumine. *Et commorabitur*; Non citò pertransibit, sed diu eos affliget, & consumet domum integram, ne memoria ejus remaneat, ut fit in maximis sceleribus.

ad domum jurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus ejus, & consumet eam, & ligna ejus, & lapides ejus.

5. Et egressus est Angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me: Leva oculos tuos, & vide quid est hoc, quod egreditur.

6. Et dixi: Quidnam est? Et ait: Hæc est amphora (c) egrediens. Et dixit: Hæc est oculus eorum in universa terra.

7. Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier una sedens in medio amphoræ.

8. Et dixit: Hæc est impietas. Et projecit (d) eam in medio amphoræ, & misit massam plumbeam in os ejus.

9. Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres (e) egredientes, & spiritus in alis earum, & habebant alas quasi alas milvi: & levaverunt amphoram inter terram & cœlum.

10. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quò istæ deferunt amphoram?

11. Et dixit ad me: Ut ædificetur ei domus in terra Sennaar, & stabiliatur, & ponatur ibi super basem suam.

CAPUT VI.

Quatuor quadrigæ quatuor monarchias designant. His succedit Christi regnum. Vir oriens ædificabit templum Domini.

1. ET conversus sum, & levavi oculos meos, & vidi: & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

2. In quadriga (a) prima equi rufi, & in quadriga secunda equi nigri,

3. Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varii, & fortes.

4. Et respondi, & dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: Quid sunt hæc, domine mi?

5. Et respondit Angelus, & ait ad me: Isti sunt quatuor venti (b) cœli, qui egrediuntur, ut stent coram Dominatore omnis terræ.

6. In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis (c): & albi egressi sunt post eos: & varii egressi sunt ad terram Austri.

7. Qui autem erant robustissimi (d), exierunt, & quærebant ire & discurrere per omnem terram. Et dixit: Ite, perambulate terram: & perambulaverunt terram.

8. Et vocavit me, & locutus est ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis (e), requiescere fecerunt spiritum meum in terra Aquilonis.

9. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

10. Sume à transmigratione (f) ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia: & venies tu in die illa, & intrabis domum Josiæ, filii Sophoniæ, qui venerunt de Babylone.

11. Et sumes aurum & argentum: & facies coronas, & pones in capite Jesu filii Josedec sacerdotis magni,

12. Et loqueris ad eum, dicens: Hæc ait Dominus exercituum, dicens: * ECCE VIR ORIENS (g) NOMEN EIUS: & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino. * Luc. 1, 78.

13. Et

6. & 7. (c) Vox Hebræa *Epha*, non vas tantùm, sed certam mensuram significat. Unde Judæorum peccata ad certam mensuram, aut cumulum perducta designat. *Hæc est*. In hoc intenti, ut hanc mensuram impleant: sic ruunt in peccata. *Mulier sedens amphora in medio*, impietatem ipsam Judæorum, & stuporem cum impudentia conjunctum, falsam confidentiam & securitatem inter tot scelera indicat. Nondum plena erat mensura, donec Christum occiderent, & Apostolos persequerentur.

8. (d) Judicium Dei insinuat Angelus, quo Judæi pondere peccatorum oppressi à Deo sunt derelicti. *Et misit massam*; impietas diu mansura in gente Judæorum designatur. *Hæc est impietas*, Populi Judaici.

9. (e) Priorem mulierem Angelus interpretatus est impietatem: sic duæ istæ mulieres possunt exponi, excæcatio, qua mentes Judæorum captæ sunt à morte Domini, & induratio, qua tamdiù manent in sua incredulitate & perfidia. *Et spiritus in alis earum*, vento velut impulsæ, diabolo vires suggerente, ut persequerentur Ecclesiam. *Et levaverunt amphoram*; ut omnibus manifesta foret eorum excæcatio.

CAP. VI. 2. & 3. (a) Assyrii & Chaldæi in Judæos præ cæteris sævierunt: *Et in quadriga secunda*, Persarum edicta perpetuò timore eos percellebant. *In quadriga tertia equi albi*; Alexander eos mitiùs habuit. *Et in quadriga quarta* Romanorum, *equi varii & fortes*; modò humaniùs, modò duriùs, Judæos excepere.

5. (b) Qui ex quatuor Orbis plagis spirant, dum alii aliis succedunt ex ordine divinæ providentiæ, ut venti ex thesauris Dei, qui solus constituit imperia. *Qui egrediuntur*; quatuor Monarchiæ sunt tamquam quatuor venti: nam in Scripturis nota similitudinis sæpe omittitur; totum Orbem concutient, ut quatuor venti versùs omnes terræ partes spirant.

6. (c) Persæ adversùs Chaldæos; *Et albi*, Græci, *egressi sunt post eos*; *& varii*, Romani, *egressi sunt ad terram Austri*, cùm Ægyptum invaserunt.

7. (d) Romani. Quamquam varii equi Romanos, fortes alienigenas designant, Hebræi putant esse Ismaelitas, seu Sarracenos.

8. (e) Persæ adversùs Chaldæos. *Spiritum meum*, Iram meam expleverunt, quam adversùs Babylonem conceperam; vel me placaverunt, cùm libertate donarunt populum meum.

10. (f) Regnum Jesu Christi prænuntiat ex iis qui transmigraverant Babylonem, & in Judæam redierant, quique aurum suum attulerant, ut templo offerrent. Hos seligit, Holdai, Tobiam, Idaiam, & Josiam, & jubet ut in domo Josiæ, qui vel primus inter eos erat, vel fortè aurifex, aut custos templi, duas efficiat coronas, easque imponat capiti Jesu Filii Josedec, qui Christum Dominum regem simul & sacerdotem figurabat. Alii non coronas, sed coronam cum Chaldaica paraphrasi legunt, cùm pluralis numerus sæpe loco singularis ponatur.

12. (g) Non tua causa tibi corona imponitur, sed quia Christi Regis regum typus es, & figura. De hac

13. Et ipse extruet templum Domino: & ipse portabit gloriam (h), & sedebit, & dominabitur super solio suo: & erit sacerdos super solio suo, & consilium pacis erit inter illos duos.

14. Et coronæ (i) erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hem filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

15. Et qui procul sunt, venient, & ædificabunt (k) in templo Domini: & scietis quia Dominus exercituum misit me ad vos. Erit autem hoc, si auditu audieritis vocem Domini Dei vestri.

CAPUT VII.

De jejuniis Judæorum.

1. ET factum est in anno quarto Darii regis, factum est verbum Domini ad Zachariam, in quarta mensis noni, qui est Casleu.

2. Et miserunt (a) ad domum Dei, Sarasar, & Rogommelech, & viri qui erant cum eo, ad deprecandam faciem Domini:

3. Ut dicerent sacerdotibus domus Domini exercituum, & prophetis, loquentes: Numquid flendum est mihi in quinto mense, vel sanctificare me debeo, sicut jam feci multis annis?

4. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens:

5. Loquere ad omnem populum terræ, & ad sacerdotes, dicens: * Cùm jejunaretis, & plangeretis in quinto & septimo per hos septuaginta annos; numquid (b) jejunium jejunastis mihi? *Isa. 58. 5.

6. Et cùm comedistis, & bibistis, numquid non vobis comedistis (c), & vobismetipsis bibistis?

7. Numquid non sunt verba, quæ locutus est Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Jerusalem habitaretur, & esset opulenta, ipsa & urbes in circuitu ejus, & ad Austrum, & in campestribus habitaretur?

8. Et factum est verbum Domini ad Zachariam, dicens:

9. Hæc ait Dominus exercituum, dicens: * Judicium (d) verum judicate, & misericordiam & miserationes facite, unusquisque cum fratre suo. *Mich. 6. 8. Matth. 23. 23.

10. * Et viduam, & pupillum, & advenam, & pauperem nolite calumniari: & malum vir fratri suo non cogitet in corde suo. *Exod. 22. 22. Isa. 1. 23. Jer. 5. 28.

11. Et noluerunt attendere, & averterunt scapulam recedentem, & aures suas aggravaverunt ne audirent.

12. Et cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent legem, & verba quæ misit Dominus exercituum in spiritu suo per manum prophetarum priorum: & facta est indignatio magna à Domino exercituum.

13. Et factum est sicut locutus est, & non audierunt: sic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

14. Et dispersi eos per omnia regna, quæ nesciunt: & terra desolata est ab eis, eò quòd non esset transiens & revertens: & posuerunt terram desiderabilem in desertum.

CA-

voce *Oriens*, jam diximus cap. 3. Hebræum nomen ubique pro *germine* aut *surculo* sumitur, atque unum est ex iis, quæ Christo identidem tribuuntur, Isaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia*: Jerem. 23. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum*, & cap. 33. *Et in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ*; ubique eadem est vox Hebræa, quam Hieronymus in hunc locum scribens docet significare germen: *Quia ex se repentè succrescet, & ex radice sua in similitudinem germinis pullulabit*: Ubi nullum habet verbum de sole, aut de illius claritate. 70. vertunt ἀνατολὴ, & ea voce utitur Lucas in cantico Zachariæ, *Oriens ex alto*; ubi ad hunc locum Zachariæ Prophetæ Zacharias Joannis Baptistæ pater videtur alludere. Sed vox illæ à verbo Græco ἀνατέλλω ducitur, quod producere per germinationem, quodque oriri dicimus apud auctores profanos, significat: id verò de sole, de plantis, de iis omnibus quæ de novo apparent, dicitur. Sic 70. locum Jeremiæ 23. 5. *Germen justum* vertunt ἀνατολὴν. Hæc paulò fusiùs ex Francisco Ribera, unde pleraque mutuamur. *Et subter eum orietur*: Hebr. *de sub se*: Ex se ipso germinabit, & multiplicabitur; ramos producet, seu multitudinem credentium. *Et ædificabit*, Ecclesiam.

13. (h) Coronam gloriæ: Psal. 20. *Posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso*. *Et sedebit*, ut rex populi. *Super solio suo*; seu throno: simul erit Rex & sacerdos, Psal. 109. *Erit inter illos duos*: inter dignitatem regiam & sacerdotalem, inter duos illos thronos, seu dignitates.

14. (i) Primi & quarti mutantur nomina, quia fortè erant binomii: Coronam posteà in templo pones, & nomina eorum qui aurum & argentum obtulerunt, huic incidentur in memoriam sempiternam: Qui Christum regem agnoverunt, & in utilitatem Ecclesiæ laborarunt, in memoria æterna erunt.

15. (k) Quæ in Ecclesia impleta sunt, non in templo Jerusalem: multi & magni doctores e gentibus Ecclesiam ædificarunt verbo & scriptis: Isa. 60. *Erit autem*; Hæc vobis evenient bona, si Christum ut par est, audiatis & excipiatis.

2. (a) Viri principes ex Judæis qui remanserant Babylone, miserunt Jerosolymam ad sacerdotes & Prophetas, ut scirent an jejunare deberent mense quinto & septimo, quòd mense quinto incensa fuisset Jerosolyma, & mense septimo interfectus Godolias, quem Rex Babylonis præfecerat Judæis qui relicti fuerant. CAP. VII.

5. (b) Non mihi, sed vobis jejunastis: non enim à peccatis vestris abstinuistis, sed ut sumptui parceretis, vel ut religiosi videremini.

6. (c) Immodicè, & voluptatis causa.

9. (d) Hæc quæ vobis dico, per Prophetas dicebam patribus vestris.

CAPUT VIII.

Quæ dicuntur in hoc capite, in sensu historico, partim ad urbem Jerusalem, partim ad Ecclesiam pertinent: nam felicitas totius Ecclesiæ genti Judæorum ut radici, quæque in Apostolis & discipulis horum particeps bonorum fuit, & ipsi Ecclesiæ promittitur; sed pleraque hoc capite contenta, majora sunt, quàm ut soli Judæorum genti tribuantur.

1. ET factum est verbum Domini exercituum, dicens:

2. Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus sum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus sum eam.

3. Hæc dicit Dominus exercituum: Reversus (a) sum ad Sion, & habitabo in medio Jerusalem: & vocabitur Jerusalem, Civitas veritatis, & Mons Domini exercituum mons sanctificatus.

4. Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt senes & anus in plateis Jerusalem: & viri baculus (b) in manu ejus præ multitudine dierum.

5. Et plateæ civitatis complebuntur infantibus & puellis ludentibus in plateis ejus.

6. Hæc dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi hujus in diebus (c) illis, numquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum?

7. Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego salvabo populum meum de terra Orientis (d), & de terra Occasus solis.

8. Et adducam eos, & habitabunt in medio Jerusalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, in veritate (e) & in justitia.

9. Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur (f) manus vestræ, qui auditis in his diebus sermones istos per os prophetarum, in die qua fundata est domus Domini exercituum, ut templum ædificaretur.

10. Siquidem ante dies illos merces (g) hominum non erat, nec merces jumentorum erat: neque introeunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimisi omnes homines, unumquemque contra proximum suum.

11. Nunc autem non juxta dies priores ego faciam reliquiis (h) populi hujus, dicit Dominus exercituum,

12. Sed semen (i) pacis erit: vinea dabit fructum suum, & terra dabit germen suum, & cœli dabunt rorem suum: & possidere faciam reliquias populi hujus universa hæc.

13. Et erit: sicut eratis maledictio in gentibus, domus Juda, & domus Israel: sic salvabo vos, & eritis benedictio (k): nolite timere, confortentur manus vestræ.

14. Quia hæc dicit Dominus exercituum: Sicut cogitavi ut affligerem vos, cùm ad iracundiam provocassent patres vestri me, dicit Dominus,

15. Et non sum misertus: sic conversus cogitavi in diebus istis ut benefaciam domui Juda, & Jerusalem: nolite timere.

16. Hæc sunt ergo verba, quæ facietis: * Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: veritatem & judicium pacis judicate in portis vestris. * Eph. 4. 25.

17. Et unusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris: & juramentum mendax ne diligatis: omnia enim hæc sunt, quæ odi, dicit Dominus.

18. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens:

19. Hæc

CAPUT VIII.

3. (a) Propitius ei ero, non eam deseram. Non omni ex parte de Judæis hæc dicuntur, sed in Ecclesiam præcipuè conveniunt, Matth. 28. *Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi.* *Civitas veritatis*: quod uni Ecclesiæ convenit, teste Apost. 1. Timoth. 3. *Mons sanctificatus*, in quo verus Deus vera religione colitur.

4. (b) Præ gravi ætate: ex Hebr. *vir*, i. e. unusquisque habens baculum in manu sua, magno pacis & tranquillitatis indicio.

6. (c) Illud tempus spectat, quo cœptum est prædicari Evangelium ab Apostolis, cùm pauci crederent, & omnes ferè in incredulitate sua permanerent: id facilè mihi erit præstare.

7. (d) Judæi neque in Orientem, neque in Occidentem captivi abducti fuerant, sed in Aquilonem. Itaque de filiis Ecclesiæ cùm Judæis, tum gentilibus, ex omnibus terræ partibus venturis, loquitur.

8. (e) Veritatem illis præstabo implendo promissa, pro meritis eos remunerando.

9. (f) Judæis propriè nunc loquitur: nam quædam sic de Jerusalem dicuntur, ut eorum etiam quæ ante dixit, quæque Judæis & gentibus sunt communia, meminerit: forti sitis animo, ut quam cœpistis templi ædificationem, perficiatis.

10. (g) Laborastis in agris colendis, & merces non fuit laboris vestri: in ipsa urbe dissensiones erant & inimicitiæ.

11. (h) Non præsentibus modò, sed & futuris hominibus, qui unum populum efficiunt. Unde præsentibus meritò id promittitur, quod futuris præstabitur.

12. (i) Semen pacificum, quod mihi serviet ex animo. *Vinea dabit fructum suum*; spiritualium bonorum copiam per metaphoram sensibilium exponit.

13. (k) Quæ de Judæis in Ecclesia futuris omninò intelligi debent: nam decem tribus non redierunt: itaque de bonis spiritalibus hæc dicta sunt, *salvabo vos*, per prædicationem Evangelii. Unde R. David hæc ad Messiæ tempora esse referenda meritò existimat.

19. Hæc dicit Dominus exercituum : Jejunium (l) quarti, & jejunium quinti, & jejunium septimi, & jejunium decimi erit domui Juda in gaudium, & lætitiam, & in solemnitates præclaras : veritatem tantùm, & pacem diligite.

20. Hæc dicit Dominus exercituum : Usquequò veniant populi, & habitent in civitatibus multis,

21. Et vadant habitatores, unus ad alterum (m), dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum: vadam etiam ego.

22. Et venient populi multi, & gentes robustæ, ad quærendum Dominum exercituum in Jerusalem, & deprecandam faciem Domini.

23. Hæc dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent (n) decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes : Ibimus vobiscum : audivimus enim quoniam Deus vobiscum est.

CAPUT IX.

Adversus civitates Syriæ, & Philisthinos: Rex Christus venturus est in Sion, insidens pullo asinæ; emittit vinctos de lacu in sanguine testamenti.

1. ONus (a) verbi Domini in terra Hadrach, & Damasci requiei ejus: quia Domini est oculus hominis, & omnium tribuum Israel.

2. Emath quoque in terminis (b) ejus, & Tyrus, & Sidon : assumpserunt quippe sibi sapientiam valdè.

3. Et ædificavit (c) Tyrus munitionem suam, & coacervavit argentum quasi humum, & aurum ut lutum platearum.

4. Ecce Dominus possidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem ejus, & hæc igni devorabitur.

5. Videbit Ascalon, & timebit: & Gaza, & dolebit nimis : & Accaron, quoniam confusa est spes ejus: & peribit (d) rex de Gaza, & Ascalon non habitabitur.

6. Et sedebit separator (e) in Azoto, & disperdam superbiam Philisthinorum.

7. Et auferam sanguinem ejus (f) de ore ejus, & abominationes ejus de medio dentium ejus, & relinquetur etiam ipse Deo nostro, & erit quasi dux in Juda, & Accaron quasi Jebusæus.

8. Et circumdabo (g) domum meam ex his qui militant mihi euntes & revertentes, & non transibit super eos ultrà exactor : quia nunc vidi in oculis meis.

9. * Exulta (h) satis filia Sion, jubila filia Jerusalem : ECCE REX TUUS * Isa. 62. 11.
venit tibi justus, & salvator: ipse pauper, Matt. 21. 5.
& ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.

10. Et

19. & 20. (l) Cùm muri Jerusalem sunt diruti; *& jejunium quinti*, cùm urbs incensa est; *& jejunium septimi*, cùm penitùs è terra sua ejecti sunt; *& jejunium decimi*, cùm urbs obsessa est à Nabuchodonosore: hæc, inquam, jejunia doloris causa suscepta in festivitates vertenda ait. Quæstioni de jejunio capite superiori propositæ respondet Deus: *Usquequo veniant populi*, 70. *Adhuc venient populi multi*; vel donec veniant populi, gentiles nimirum, qui in Ecclesiam venturi sunt. Non enim ex Babylone populi redierunt, sed pars populi Judaici.

21. (m) Heb. Unius civitatis ad alteram: Hieron. exponit: Et una civitas pergat ad alteram, & sese mutuò cohortentur.

23. (n) Quæ omninò de Evangelii temporibus intelliguntur: *Audivimus enim*, ex miraculis & prodigiis didicimus, *quoniam Deus vobiscum est*.

CAP. IX. 1. (a) *Onus*, Prophetiam tristem & minacem nuntium significat; & tamen in hoc capite prædicitur vocatio gentium juxta Hieronymum, & Theodoretum, quòd prædicatores Evangelii quasi hostes describat, qui delent non homines, sed falsos deos, & vitia. *In terra Hadrach*, quæ creditur urbs Syriæ, vel Syria ipsa: *Et Damasci requiei ejus*, Syriæ, vel Hadrach, in qua spem omnem suam collocat: vel ut aliis placet, in qua Dominus requiescet quasi in urbe dilecta. *Oculus hominis*, ex 70. Quia Dominus respicit homines, & omnes tribus Israel, Oculi omnium hominum in Deum intenti esse debent, & ab eo bona cuncta expectare.

2. (b) Inter urbes quæ credituræ sunt recensetur, vel in terminis Damasci. *Sapientiam*; Quamvis sibi sapientes videantur, Evangelii tamen simplicitati subjecerunt se.

3. & 4. (c) Omni ope resistent Evangelio, cùm divites sint, & humanis præsidiis muniti. *Possidebit*: Quantumvis sapientes sibi videantur; *Expugnabit eam*, licèt mari cinctam. Ista enim allegoricè videntur accipienda ex iis quæ præcedunt & quæ sequuntur. De victoria quippe Verbi divini, & illius armis, non de Judæorum victoriis rectè intelliguntur: quamquam ea verba, *Hæc igni devorabitur*, de Tyro expugnata, & incensa ab Alexandro Magno, exponi commodè possunt.

5. (d) Subdet se jugo Christi, licèt fortis, ut nomen ipsum declarat, recepto Evangelio se dedet Christo. Perire dicitur rex, cùm civitas in potestatem venit alienorum. *Et Ascalon non habitabitur*, à Palæstinis, sed à Judæis primùm, tum à Christianis.

6. (e) Hieron. Christum ea voce interpretatur, qui separat oves ab hœdis. *Et disperdam*; Eorum qui maximè inter Philisthinos superbiunt. Vox etiam, *Separator*, Victorem potest designare, qui spolia dividit.

7. (f) Philisthinorum, de quibus loquitur; atque id frequens est in Scriptura, ut numerum mutet. *Medio dentium*; Efficiam ut posthac non vescantur sanguine, nec carnibus quæ sunt idolis immolatæ, quas abominationes vocat. *Ipse Deo nostro*, Salvus fiet per Christum; eamdem habebunt gratiam Palæstini quam Judæi conversi. *Et Accaron*, Palæstinus sic tractabitur à Deo quasi unus esset ex principibus Juda. *Quasi Jebusæus*, Tamquam veteres habitatores Jerusalem, qui habitarunt Jerusalem cum filiis Juda, Josue 15. & Jud. 1.

8. (g) Circumdabo Ecclesiam exercitu meo. *Euntes & revertentes*, qui mihi ad nutum deserviunt. *Exactor*, Diabolus, qui ab iis quibus dominatur, animas exigit: quod de justis & perfectis verum est. *Quia nunc vidi oculis meis*: Quia vos vidi, vestri misertus, in vos oculos meos converti.

9. (h) Illustris hæc Prophetia impleta est à Christo Domino die Palmarum, Matth. 21. 4. *Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam: Di-*

10. Et disperdam (i) quadrigam ex Ephraim, & equum de Jerusalem, & dissipabitur arcus belli: & loquetur pacem gentibus, & potestas ejus à mari usque ad mare, & à fluminibus usque ad fines terræ.

11. Tu quoque in sanguine (k) testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.

12. Convertimini ad munitionem vincti (l) spei, hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

13. Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum (m), implevi Ephraim: & suscitabo filios tuos Sion super filios tuos Græcia: & ponam te quasi gladium fortium.

14. Et Dominus Deus super eos videbitur (n); & exibit ut fulgur, jaculum ejus: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Austri.

15. Dominus exercituum proteget eos: & devorabunt (o), & subjicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur quasi à vino, & replebuntur ut phialæ, & quasi cornua altaris.

16. Et salvabit (p) eos Dominus Deus eorum in die illa, ut gregem populi sui: quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus.

17. Quid enim bonum (q) ejus est, & quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?

C A P U T X.

Bona quoque à Deo petenda sunt, non ab idolis; tum bona promittit, magnos imprimis duces.

1. PEtite (a) à Domino pluviam in tempore serotino, & Dominus faciet

cite filia Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subjugalis: Item Joan. 12. 15. *Noli timere filia Sion: Ecce rex tuus venit super pullum asinæ.* Ubi Evangelistæ verbis more suo paululùm immutatis eumdem retinent sensum. Idem quippe est quod ait Joannes, *Noli timere*, quodque Propheta ait, *Exulta Filia Sion*, i. e. nihil est quod jam timeas tanto rege adveniente. Matthæus ex duobus unum efficit testimonium, quod solent Evangelistæ, & Apostoli, ut obscuriorem locum per apertiorem exponant, & ostendant de eadem re duos Prophetas loqui. Sic Marci 1. 2. *Ecce mitto Angelum meum*, ex cap. 3. Malachiæ; *Vox clamantis in deserto*, ex cap. 40. Isaiæ depromitur. Sic illud Isaiæ 62. *Dicite Filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit*; quod apertissimè de Messia dictum est, conjungit cum verbis Zachariæ, ut palàm faciat, de se eadem Prophetas loqui. *Justus & Salvator*, ut justificet & salvet. *Ipse pauper*, 70. Mansuetus & humilis. Hunc versiculum corruptum à Judæis recentiosibus viri docti existimant: hoc modo, *Ecce rex tuus veniet tibi justus, & salvatus ipse*: cùm in 70. & in vulgata sit vox *Salvator*, quam Christo adimere voluerunt, idque post Hieronymi tempora. In Chaldaica paraphrasi est vox, *Salvator*.

10. (i) In pace per Evangelium data nullus erit usus quadrigarum, aut apparatus bellici: Christus in toto orbe regnabit.

11. (k) Hieron. *In sanguine passionis tuæ, qui vincti in carcere tenebantur inferni, in quo nulla est misericordia, tua clementia liberasti.* Hebræi verò sic habent: *Etiam tu in sanguine fœderis tui emisisti vinctos tuos de cisterna*, ut de potentia Christi intelligi non possit. Hieron. legit, *Emisisti*, & ita habent 70. Judæi, inquit Ribera, invidentes gloriæ Christi, vitiaverunt punctis suis, & adjectione unius minimæ litteræ, Jod: viderunt enim præclarum dari à Propheta de gloria Christi testimonium. *In sanguine testamenti*, Per sanguinem testamenti, ut sæpè alias, in virtute, ut Psal. 43. *In te inimicos tuos ventilabimus cornu*, &c. *Sanguis testamenti* dicitur, per quem auctor vitæ moriens æternam nobis dedit hæreditatem.

12. (l) O vincti sperantes, quos captivos tenet diabolus, quique libertatem per Christum speratis: Judæos alloquitur: *Convertimini ad locum munitum*, seu ad Christum arcem salutis munitissimam, seu ad Ecclesiam. *Duplicia*; Si fortè hæc vita ad quam vos invitat Christus, vobis videtur laboriosa, annuntio vobis me redditurum pro istis laboribus magna præmia.

13. (m) Judæi hæc & quæ sequuntur ad tempora Machabæorum referunt: sed cùm de Christo & gentium vocatione semper locutus sit Propheta in hoc capite, longè probabilius est ad prædicationem Evangelii hæc pertinere. Assumam Judam, & eos qui convertentur ex Judæis: ut sit mihi instar arcus extenti, ut per sagittas prædicationis Evangelicæ gentes subjiciam Evangelio. *Implevi Ephraim*: 70. & Hieron. legunt, Quasi arcum implevi, seu distendi Ephraim; nam ex decem tribubus abjectis Deus assumpsit primos Evangelii prædicatores. *O Græcia*, O gentes; has enim Scriptura Græcos identidem vocat, conversos è Judæis faciant superiores gentilibus: *Et ponam te quasi gladium fortium*, cui nihil resistit. Victorias quas reportabunt, designat.

14. (n) Adjuvans eos, & pro iis pugnans. *Jaculum*, Verbum ejus, perstat in metaphora pugnantis. *In tuba canet*, Ut milites cogat, aciem instruat. *In turbine Austri*, Instar turbinis ab Austro venientis in adversarios feretur.

15. (o) Hostes suos instar ignis consument. *Et subjicient*, 70. *Et obruent eos lapidibus fundæ*, verbis Scripturæ sanctæ, & iis quæ Spiritus Sanctus suggeret, quibus adversarii resistere non poterunt. *Inebriabuntur*, 70. *Bibent sanguinem eorum sicut vinum*: hac metaphora pugnæ victoriam Apostolorum describit.

16. (p) Ut pastor oves, sic Deus eos proteget, qui verbo Dei & mansuetudine pugnabunt. *Lapides*; sunt enim lapides vivi & sancti, è quibus ædificatur Ecclesia: unde servabuntur ab omnibus periculis.

17. (q) De Sanctissima Eucharistia hunc locum exponit Hieronymus; nihil habet melius aut pretiosius eo quod nobis dat in sanctissimo altaris Sacramento: vox, *Ejus*, in Hebræo cùm sit masculini generis, ad Deum refertur, non ad terram: Donavit Sanctis suis bonum omnium maximum, frumentum scilicet electorum, panem cœlestem, & vinum pretiosi sanguinis sui, *Germinans virgines*, quod corporis & animi castitatem efficit.

1. (a) Pergit Deus amorem suum & misericordiam CAP. X.
in populum suum commendare, ac de bonis Legis novæ temporibus disserere. Hortatur eos ut petant à Deo doctrinam Evangelii, qua totius terræ facies irrigata fœcundetur. Pluvia temporanea, aut matutina, ex Hieron. & Cyrillo, fuit doctrina legis per Mosem data, qua jacta semina per legem naturæ germinarunt: doctrina novæ legis est pluvia serotina, qua fructus maturescunt: nihil enim ad perfectum adduxit lex: vel Deus ante omnia jubet à se, non ab idolis, beneficia postulari. *Et Dominus faciet nives*: vox Hebræa *procellas*, aut *fulgurationes* significat. Itaque vox illa nubem vento agitatam & fulgurantem designat, quæ cum fulguribus aquam demittit. Apostoli per eas nubes coruscantes, & cœlestem imbrem in terram effundentes, commodè intelliguntur: neque enim nives decidunt mense Majo.

faciet nives, & pluviam imbris dabit eis, singulis herbam in agro.

2. Quia simulacra locuta sunt inutile, & divini viderunt mendacium, & somniatores locuti sunt frustrà: vanè consolabantur: idcircò abducti (b) sunt quasi grex: affligentur, quia non est eis pastor.

3. Super (c) pastores iratus est furor meus, & super hircos visitabo: quia visitavit Dominus exercituum gregem suum, domum Juda, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello.

4. Ex ipso angulus (d), ex ipso paxillus, ex ipso arcus prælii, ex ipso egredietur omnis exactor simul.

5. Et erunt quasi (e) fortes conculcantes lutum viarum in prælio: & bellabunt, quia Dominus cum eis: & confundentur ascensores equorum.

6. Et confortabo domum Juda, & domum Joseph (f) salvabo: & convertam eos, quia miserebor eorum: & erunt sicut fuerunt quando non projeceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

7. Et erunt quasi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quasi à vino: & filii eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

8. Sibilabo (g) eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos sicut antè fuerant multiplicati.

9. Et seminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & vivent cum filiis suis, & revertentur (h).

10. Et reducam eos de terra Ægypti, & de Assyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non invenietur eis locus:

11. Et transibit (i) in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis, & humiliabitur superbia Assur, & sceptrum Ægypti recedet.

12. Confortabo eos in Domino, & in nomine ejus ambulabunt, dicit Dominus.

CAPUT XI.

De templi & urbis excidio; de pastoribus qui oves non pascebant.

1. Aperi Libane (a) portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.

2. Ulula abies (b), quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: ululate quercus Basan, quoniam succisus est saltus munitus.

3. Vox ululatus pastorum (c) quia vastata est magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vastata est superbia Jordanis.

4. Hæc dicit Dominus Deus meus: Pasce pecora occisionis (d),

5. Quæ qui possederant, occidebant (e), & non dolebant, & vendebant ea, dicentes:

2. (b) In varios errores sunt abducti ab hujusmodi magistris, sicut oves quæ nihil intelligunt: sed pastorem sequuntur, quocumque ierit. *Affligentur*; neque enim ii sunt veri pastores.

3. (c) Super ejusmodi magistros, & super hircos fœtidos. *Visitavit*, Quia Dominus vult benefacere gregi suo: 70. non posuerunt particulam, *quia*, adeò ut sit initium novæ sententiæ. *Et posuit eos quasi equum gloria sua*, 70. Quasi equum decorum, instrumentum gloriæ suæ; victor per me futurus est. Hæc Cyrillus interpretatur de Apostolis & prædicatoribus Evangelii, quos Deus variis donis ornavit.

4. (d) Ex ipso Juda educam angulum, seu regem Christum, lapidem angularem; *Et paxillus*, a quo pendent & sustinentur fideles omnes. *Arcus prælii*, Fortes bellatores ex eo prodibunt. *Exactor simul*, Iidem populos Christo subjicient: *Exactor*, Præfectus operibus, hæc à Domino.

5. (e) Vox illa, *Quasi*, indicat Prophetam metaphoricè loqui de Apostolis, quasi de bellatoribus.

6. & 7. (f) Decem tribus: quæ conversio partim facta est, partim in fine sæculi est facienda. *Ephraim*, qui præ cæteris fortes habebantur.

8. (g) Exiguo sono è remotissimis locis congregabo eos; quia redimam eos per mortem Filii mei.

9. & 10. (h) Venient ad Ecclesiam. *Ægypti*; Multi qui evaserant captivitatem Assyriorum, & fugerant in Ægyptum; solvam omnem captivitatem. *Et ad terram Galaad*: Ad patriam cœlestem, fortissimam; *Et non invenietur eis locus*, in Ægypto, vel apud Assyrios; aut potiùs in Palæstina præ multitudine.

11. (i) Deus eos liberabit a captivitate diaboli per multa pericula. Alludit ad ea quæ populo Israelitico evenerunt, cùm ex Ægypto ad terram promissionis venit: nihil eorum iter impedivit: non fretum maris rubri, non Jordanis exundans. *Et percutiet in mari fluctus*; quod de Ephraim dicitur, qui vincet magna pericula, ut Moses virga percussit mare rubrum.

1. (a) Videtur Zacharias de templi, quod Libani nomine in Scriptura signari solet, aut etiam de Jerosolymæ excidio vaticinari: nam Prophetæ solent bonis, quæ ex Evangelii prædicatione manant, pœnas incredulorum subjicere. Isaiæ 10. templi excidium sub Libani nomine itidem prædicitur: *Libanus autem cum excelsis cadet*: uti & Ezechiel, cap. 17. Templum enim totum cedris è Libano excisis constabat; tametsi Cyrillus urbem ipsam designari putat: mox enim subdit Propheta, *Et comedet ignis cedros tuas principes civitatis*: quæ sequuntur, hanc interpretationem confirmant. CAP. XI.

2. (b) Abietum nomine, qui dignitate sunt proximi, uti per quercus Basan fortes viribus, & per saltum munitum urbs ipsa munitissima designatur. Jubet autem Propheta, ut cives Romanis vastantibus portas aperiant. Refert Josephus, l. 7. de bello Judaico, cap. 12. Orientalem portam æneam & gravissimi ponderis hora sexta noctis ultrò apertam fuisse in die Azymorum.

3. (c) Hi sunt populorum rectores; eosdem vocat leones ob sævitiam. *Superbia Jordanis*, quia Jordanis exundat; diripientur eorum divitiæ: Chald. Quoniam exsiccata est propter eos elatio Jordanis.

4. (d) Homines occisioni destinatos: hæc esse verba Dei Patris ad Salvatorem nostrum existimat Theodoretus: ille enim missus est ad oves quæ perierant domus Israel.

5. (f) Hæc pecora pontifices & sacerdotes in suos usus convertebant, ut fusè prosequitur Ezechiel, cap. 34. *Væ pastoribus Israel*, &c. *Et non dolebant*, 70. Non agebant pœnitentiam. *Et vendebant ea*, Ex iis quæstum faciebant. *Divites facti sumus*: quasi gratias Deo agentes quod ex iniquitate ditarentur.

tes: Benedictus Dominus, divites facti sumus; & pastores eorum non parcebant eis.

6. Et ego non parcam (f) ultrà super habitantes terram, dicit Dominus: ecce ego tradam homines, unumquemque in manu proximi sui, & in manu regis sui: & concident terram, & non eruam de manu eorum.

7. Et pascam pecus (g) occisionis propter hoc, ò pauperes gregis. Et assumpsi mihi duas virgas, unam vocavi Decorem, & alteram vocavi Funiculum: & pavi gregem.

8. Et succidi (h) tres pastores in mense uno, & contracta est anima mea in eis: siquidem & anima eorum variavit in me.

9. Et dixi: Non pascam (i) vos: quod moritur, moriatur: & quod succiditur, succidatur: & reliqui devorent unusquisque carnem proximi sui.

10. Et tuli virgam (k) meam, quæ vocabatur Decus; & abscidi eam, ut irritum facerem fœdus meum, quod percussi cum omnibus populis.

11. Et in irritum deductum est in die illa: & cognoverunt sic pauperes (l) gregis, qui custodiunt mihi, quia verbum Domini est.

12. Et dixi ad eos: Si bonum est in oculis (m) vestris, afferte mercedem meam: & si non, quiescite. * Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. * Matt. 27. 9.

13. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad statuarium (n).

14. Et præcidi (o) virgam meam secundam, quæ appellabatur Funiculus, ut dissolverem germanitatem inter Judam & Israel.

15. Et dixit Dominus ad me: Adhuc sume (p) tibi vasa pastoris stulti.

16. Quia ecce ego suscitabo (q) pastorem in terra, qui derelicta non visitabit, dispersum non quæret, & contritum non sanabit, & id quod stat non enutriet, & carnes pinguium comedet, & ungulas eorum dissolvet.

17. O pastor, & idolum (r), derelinquens gregem: gladius super brachium ejus, & super oculum dextrum ejus: brachium ejus ariditate siccabitur, & oculus dexter ejus tenebrescens obscurabitur.

CAPUT XII.

Prædicit varios casus Jerusalem. Visuri sunt homines quem confixerunt.

1. ONus verbi Domini super Israel (a). Dicit Dominus extendens cœlum, & fun-

6. (f) Super populum Judaicum, qui à peccando non abstinuit, & pontifices qui in mortem Salvatoris consenserunt. *Ecce tradam homines*: Hieron. *Dimittam unumquemque contra proximum suum, & sese mutua cæde truncabunt, per intestina bella & factiones inter se miserum in modum distracti: per regem verò, Romanorum Imperatorem designat, qui Judææ urbes evertit. Et concident terram*, Vastabunt Romani. *Et non eruam*, Perpetua erit hæc captivitas & desolatio.

7. (g) Curæ meæ commissum: nam Christus loquitur ad Apostolos, & ad fideles convertit sermonem suum. *Propter hoc*, quia pastores non habent, à quibus pascantur. *O pauperes gregis*, qui superbiam pontificum & sacerdotum non imitamini: Aliter, ò pauper grex. *Et assumpsi mihi duas virgas*; Ut hominum pastor duos baculos, aut virgas pastorales sumpsi, unam post alteram, priorem Noemi temporibus, ut omnium hominum pastor; *Unam vocavi Decorem*, vel clementiam, nam justum erat omnes homines à suo conditore gubernari; fœdus cum iis pepigi, quod fregerunt; *Et alteram vocavi Funiculum*, cùm Israelem elegi in hæreditatem ex pacto inito cum Abraham, Genes. 17. *Et pavi gregem*, semen Abrahæ, cùm antea pascerem omnes gentes.

8. (h) Hieron. tres illos pastores ait fuisse Mosen, Aaron, & Mariam Prophetissam, quæque adeò mulieres docebat: eodem mense quo mortua est Maria, sententia mortis in Mosen & Aaron lata est. Vel succidam, ex 70. *Contracta est anima mea in eis*: non in pastoribus, sed in iis quos pascebam, ut liquet ex iis quæ sequuntur. *Variavit in me*, Citò à me discesserunt.

9. (i) Non introducam vos in terram promissam; Nemo ex iis qui à 20. annis exierunt ex Ægypto, ingredietur, peribitis in deserto præter Josue & Caleb. *Quod moritur, moriatur*; Curam vestri abjiciam. *Quod succiditur*, ab hostibus, aut à bestiis, *succidatur*, *& reliqui devorent*, ut factum est. Numer. 14.

10. (k) Abjeci alios populos propter idololatriam; *Et abscidi eam*, postquam tuli virgam alteram, quæ dicitur Funiculus.

11. (l) Qui in populo Israel verè humiles, & mihi obtemperantes, cognoverunt gratiam quam populo præstabam, cum præ cæteris eligens, & me impleturum quæ promiseram Abrahæ, Isaac & Jacob.

12. (m) Si vobis bonum videtur: *Afferte mercedem meam*; Reddite mihi mercedem aliquam ob tot beneficia in vos collata, agnoscite me ut Salvatorem ad vos missum: *Et si non*; Si id non vultis, *quiescite*, Non cogam vos, liberi estis. *Et appenderunt*, Dederunt pro mercede, quam reddere tenebantur, triginta argenteos Judæ traditori.

13. (n) Vox Hebræa *Plasten*, seu *fictorem*, aut *figulum*, imò ex Vatablo & aliis mutatione unius litteræ *custodem thesauri* significat. Hier. ipse in commentariis *Plasten*, aut *fictorem* ea voce designari potiùs quàm *statuarium* docet: unde obscuritas in translatione est potiùs quàm in texto Hebræo, cùm ager figuli ex iis argenteis emptus fuerit. Judas quidem projecit eos argenteos pœnitentia ductus, Jesum habens præ oculis; sed desperatione victus est. *Appretiatus*, rei indignitatem per ironiam ob oculos ponit: *Et tuli triginta argenteos*; nam Judas illos projecit in templum.

14. (o) Cùm in crucem me egissent, eos abjicere statui: Ex eis quosdam elegi, reliquam multitudinem abjeci; qui secuti sunt domum David, seu Christum, dicti sunt Judæi; reliqui Israelis nomine comprehensi.

15. (p) Post ea quæ verbis adversùs populum istum prophetasti, jam factis ipsis varietnare, & sume instrumenta pastoris insipientis & scelerati. An fortè Antichristum is designat?

16. (q) Suscitari permittam. *Non enutriet*, Non ducet ad pascua: *Et ungulas eorum dissolvet*, Graviter feriet.

17. (r) Tu qui pastor videri cupis: *Gladius super brachium*, Christus franget fortitudinem tuam spiritu oris sui: *Et super oculum dextrum ejus*; Consilia ejus in nihilum recident; mens tenebris obducetur.

CAP. XII. 1. (a) Super Israelitas incredulos. Alii hanc Prophetiam ad tempora Machabæorum referunt.

& fundans terram, & fingens spiritum hominis in eo:

2. Ecce ego ponam (b) Jerusalem superliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: sed & Juda erit in obsidione contra Jerusalem.

3. Et erit: In die illa ponam Jerusalem lapidem oneris (c) cunctis populis: omnes, qui levabunt eam, concisione lacerabuntur: & colligentur adversùs eam omnia regna terræ.

4. In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in stuporem, & ascensorem ejus in amentiam: & super domum Juda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

5. Et dicent duces (d) Juda in corde suo: Confortentur mihi habitatores Jerusalem in Domino exercituum Deo eorum.

6. In die illa ponam (e) duces Juda sicut caminum ignis in lignis, & sicut facem ignis in fœno: & devorabunt ad dexteram & ad sinistram omnes populos in circuitu: & habitabitur Jerusalem rursus in loco suo in Jerusalem.

7. Et salvabit Dominus tabernacula (f) Juda, sicut in principio: ut non magnificè glorietur domus David, & gloria habitantium Jerusalem contra Judam.

8. In die illa proteget Dominus habitatores Jerusalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quasi David (g): & domus David quasi Dei, sicut Angelus Domini in conspectu eorum.

9. Et erit in die illa: quæram conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Jerusalem.

10. Et effundam super domum David, & super habitatores Jerusalem spiritum (h) gratiæ & precum: * & aspicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti. * Joan. 19. 37.

11. In die illa magnus erit planctus in Jerusalem, * sicut planctus Adadremmon in campo Mageddon (i). * 2. Par. 35. 22.

12. Et planget terra: familiæ & familiæ seorsum: familiæ domus David seorsum, & mulieres eorum seorsum:

13. Familiæ domus Nathan (k) seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ domus Levi seorsum, & mulieres eorum seorsum: familiæ Semei seorsum, & mulieres eorum seorsum.

14. Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ seorsum, & mulieres eorum seorsum.

CA-

2. (b) Ita ut hostes qui ad Ecclesiam oppugnandam venerint, insaniant ut ebrii. Si de Jerusalem terrestri sermo habeatur, hanc ut portam domus crapulæ futuram ait, in quam populi vicini intrabunt, ut eam diripiant; quod Antiochi Epiphanis temporibus evenit. *Sed & Juda*, Multi è Judæis se Antiocho adjunxerunt. Si de Ecclesia, ut par est, id intelligamus, non solùm vicinæ nationes, sed & Judæi ipsi hanc evertere conabuntur: nam Jerusalem numquam obsessa est à Juda: 70. *Et in Judaa erit obsidio super Jerusalem*.

3. (c) Mos est, inquit Hier. in urbibus Palæstinæ, & usque hodie per omnem Judæam vetus consuetudo servatur, ut in viculis, oppidulis & castellis, rotundi ponantur lapides gravissimi ponderis, ad quos juvenes exercere se soleant, & eos pro varietate virium sublevare. Sæpè accidebat, ut se ipsos læderent. sic omnes populi vires suas ostentare volent persequendo Ecclesiam, & levando hunc lapidem, quantum quisque valet: sed nullus eam persequetur, quin seipsum lædat. *Omnes qui levabunt eum, concisione lacerabuntur*; ut evenire solebat iis qui magnos illos lapides levabant: nam corporis aut manibus vulnus sæpe infligebant. *Et colligentur adversùs eam regna terra*: quod Ecclesiæ apprimè convenit: ea siquidem ubique persecutionem passa est. Quamquam & de Machabæis ad litteram id exponi potest. Nam Machabæi illa ab hostibus mala posteà ulti sunt, non suis viribus, cùm numero essent perpauci, sed Dei ope ingentes exercitus fregerunt. Quod in sequentibus apertius exprimitur.

5. (d) Apostoli & discipuli è populo Judæorum electi à Deo, in medio hostium erunt immoti.

6. (e) Ecclesia interim magna sumet incrementa, & prædicatores Evangelii audientium corda igne verbi divini succendent: *In loco suo*, Ecclesia recuperabit quæ tyranni & hæretici ademerant.

7. (f) Ea tabernacula sunt Ecclesiæ particulares, ab Apostolis, aut ab eorum successoribus fundatæ. *Ut non magnificè glorietur domus David*: nam palàm erit victoriam uni Deo referri acceptam. Qui de Machabæis hæc interpretantur, satis commodè ea Prophetæ verba iis aptare possunt. Deus ut Antiochum & alios Syriæ reges debellaret, non familiam David, sed Machabæos è tribu Levi selegit. *Et gloria habitantium Jerusalem, contra Judam*; nam oppida Judææ salvavit, non urbis primariæ opibus, nec domus David robore; sed paucorum fidelium ex oppido Modin usus est opera.

8. & 9. (g) Qui præ humana infirmitate ceciderit, surrecturus est ferventior sicut David. *Et domus David quasi Dei*; sicut filii Dei virtutibus prædití. *In conspectu eorum*, instar Angeli Domini iis præeuntis. *Conterere*, adeò ut numquam prævaleant.

10. (h) Spiritum sanctum effundam; Spiritus primùm gratiam spargit ut semen, deinde preces ut plantas germinare facit. *Et aspicient ad me, quem confixerunt*: hæc Prophetia teste Joanne Apostolo ad Christum omninò pertinet in cruce confixum, & lancea pertusum; *Et plangent eum planctu quasi super unigenitum*: Planctus eorum qui Dominum crucifixerunt, in die Pentecostes apparuit, cùm Petri sermone compuncti rogarunt quid faciendum sibi esset, ut tantum facinus expiarent. Domus David est Ecclesia Jerosolymæ congregata, in quam effusus est spiritus gratiæ & compunctionis. Alii tamen ista exponunt de pœna Judæorum, qui noluerunt Christum recipere. *Videbunt in quem transfixerunt*, nimirum in judicio Dei videbunt; atque ad hunc Zachariæ locum alludit Joannes Apoc. 1. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt: & plangent se super eum omnes tribus terra*.

11. & 12. (i) Ubi Josias occisus est à rege Ægypti, eum luxerunt universus Juda, & Jerusalem, ex c. 35. L. 2. Paral. *Seorsum*, Viros seorsum, & mulieres seorsum, primates Judæorum.

13. (k) Familia Nathan filii David, cujus genealogia pertexitur Lucæ 3. Hic frater erat Salomonis, 1. Paral. 3. *Familia Semei*: vel Sammai ex c. 8. Isaiæ, vel *Symeon*, ut posuerunt 70. ex iis Scribæ & Pharisæi prodiisse creduntur: fortè ex errore describentium orta est inter nomina varietas, ut nonnulli censent.

CAPUT XIII.

Christus fons gratiæ & justitiæ : fons ille aperiendus per passionem; percutietur pastor, & oves dispergentur.

1. IN die (a) illa erit fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.

* Ezec. 30. 13. 2. * Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: Disperdam (b) nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultrà : & pseudoprophetas, & spiritum immundum auferam de terra.

3. Et erit, cùm prophetaverit quispiam ultrà, dicent ei pater ejus & mater ejus, qui genuerunt eum : Non vives : quia mendacium locutus es in nomine Domini : & configent eum pater ejus & mater ejus, genitores ejus, cùm prophetaverit.

4. Et erit: In die illa confundentur prophetæ, unusquisque ex visione sua cùm prophetaverit: nec operientur pallio (c) saccino, ut mentiantur:

5. Sed dicet: Non sum propheta, homo agricola ego sum : quoniam Adam (d) exemplum meum ab adolescentia mea.

6. Et dicetur ei : Quid sunt plagæ (e) istæ in medio manuum tuarum? Et dicet : His plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me.

7. Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum : * Percute pastorem, & dispergentur oves: & convertam manum meam ad parvulos. *Matt. 26. 31. Mar. 14. 27.

8. Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes (f) duæ in ea dispergentur, & deficient : & tertia pars relinquetur in ea.

9. Et ducam tertiam partem per ignem (g), & uram eos sicut uritur argentum, & probabo eos sicut probatur aurum. Ipse vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum. Dicam : Populus meus es ; & ipse dicet : Dominus Deus meus.

CAPUT XIV.

Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem; percutiet Dominus plaga gentes quæ pugnaverunt contra Jerusalem.

1. ECce venient (a) dies Domini, & dividentur spolia tua in medio tui.

2. Et congregabo (b) omnes gentes ad Jerusalem in prælium, & capietur civitas, & vastabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars civitatis in captivitatem, & reliquum populi non auferetur ex urbe.

3. Et egredietur Dominus, & præliabitur (c) contra gentes illas, sicut præliatus est in die certaminis.

4. Et stabunt pedes ejus in die illa super montem olivarum (d), qui est contra Jerusalem ad Orientem: & scindetur Mons olivarum ex media parte sui ad Orientem, & ad Occidentem, prærupto grandi

CAPUT XIII.

1. (a) Redit ad Christi passionem, de qua obiter locutus fuerat c. 12. Solet autem Scriptura copulare disjuncta tempora his verbis, *In diebus illis*, aut *In die illa*, ut docet Chrysost. Hom. 10. in Matthæum : vel in die illa, cùm impletum fuerit tempus Messiæ adventus votis omnium exoptatum. *Fons*; fontem illum Christum esse docet Greg. Hom. 20. in Ezech. *Fons occultus est unigenitus Patris invisibilis Deus, fons vero patens est idem Deus incarnatus*. Deinde fons dicitur propter baptisma & alia Sacramenta, & propter doctrinam Evangelicam. *In ablutionem*, Judæorum & Gentilium.

2. (b) Ex omnium Judæorum sententia loquitur Propheta de Messia. Hic idolorum cultum per Apostolos suos & prædicatores Euangelii sustulit; necnon & pseudoprophetas, & vates dæmonibus afflatos.

4. (c) Sept. *Pelle cilicina*, qua induebantur Prophetæ, cùm populum ad pœnitentiam hortabantur. Isaiæ c. 20. præcipitur, ut auferat saccum de lumbis suis; hos pseudoprophetæ imitabantur, ut tutò mentiri possent.

5. (d) In exemplum mihi proposui Adam, qui sudore vultus sui terram colendo vescebatur pane suo.

6. & 7. (e) Quæ ad Christum omninò videntur pertinere, ex iis quæ mox sequuntur. *Super pastorem meum:* postquam enim de Christo dixerat, *Erit fons patens domui David*, ac de pseudoprophetis longiorem inseruit parenthesim, mox redit ad Christum: *In domo eorum, qui diligebant me*; Hæc passus sum à Judæis qui olim diligebant me, & colebant. *Framea*; hæc sunt verba Dei Patris causam afferentis cur Christum morti tam acerbæ traderet, nempe ut per ejus mortem electi vitam consequerentur æternam. Salvator ipse ab Apostolis derelictus, & ab inimicis comprehensus nocte passionis suæ, ista Prophetæ verba impleta fuisse testatur, *Percute pastorem, & dispergentur oves*, Framea seu gladius suscitabitur super pastorem meum; eum percuti sinam à Judæis. *Ad parvulos*, Apostolos non deseram, sed reducam ad præceptorem suum.

8. (f) Duo populi inter se divisi, Judæi & gentiles, nisi veniant ad Christum, in æternum peribunt. *Et tertia pars*, Tertius populus erit Christianorum, qui ex illis duobus exurget, & salvabitur.

9. (g) Variis tentationibus & laboribus hunc tertium populum probabo, ut fiat quasi aurum purissimum.

CAPUT XIV.

1. (a) Longè verisimillimum videtur, Prophetam de excidio Jerosolymæ sub Tito vaticinari. Postquam de morte Christi locutus est, de Judæorum perditione loquitur, & apertiùs explicat quod cap. 11. dixerat, *Aperi Libane portas tuas. Et dividentur spolia tua in medio tui*: Hostes securi non in agro, sed in medio urbis vastatæ spolia divident.

2. (b) Exercitum Romanorum è variis nationibus coactum. *Non auferetur ex urbe*: quia peribit in urbe pars dimidia aut circiter civitatis.

3. (c) Contra has gentes quæ expugnarunt Jerosolymam, pugnavit Christus ut Euangelio eas subjiceret. *Sicut præliatus est*, cùm Ægyptios demersit in mare rubrum, sic idolatriam penitùs evertet.

4. (d) Cùm Dominus egreditur & stat super Montem olivarum, tum relinquit Jerusalem, & transit ad vicinas nationes, quas Judæi oderant. Mons olivarum Ecclesiam gentium significat; atque in Prophetis nihil est

di valdè : & separabitur medium montis ad Aquilonem, & medium ejus ad Meridiem.

5. Et fugietis (e) ad vallem montium eorum, quoniam conjungetur vallis montium usque ad proximum : & fugietis * sicut fugistis à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Juda : & veniet Dominus Deus meus, omnesque Sancti cum eo.

* Amos 1. 1.

6. Et erit in die illa : Non erit lux, sed frigus & gelu (f).

7. Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies neque nox : & in tempore vesperi erit lux.

8. Et erit in die (g) illa : Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem : medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare novissimum : in æstate, & in hieme erunt.

9. Et erit Dominus Rex (h) super omnem terram : in die illa erit Dominus unus, & erit nomen ejus unum.

10. Et revertetur (i) omnis terra usque ad desertum, de colle Remmon ad Austrum Jerusalem : & exaltabitur, & habitabit in loco suo, à porta Benjamin usque ad locum portæ prioris, & usque ad portam angulorum : & à turre Hananeel usque ad torcularia regis.

11. Et habitabunt in ea, & anathema (k) non erit ampliùs : sed sedebit Jerusalem secura.

12. Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnaverunt adversùs Jerusalem : tabescet caro uniuscujusque stantis super pedes suos, & oculi ejus contabescent in foraminibus suis, & lingua eorum contabescet in ore suo.

13. In die illa erit tumultus Domini magnus in eis : & apprehendet vir manum proximi, & conseretur manus ejus super manum proximi sui.

14. Sed & Judas (l) pugnabit adversùs Jerusalem : & congregabuntur divitiæ omnium gentium in circuitu, aurum, & argentum, & vestes multæ satis.

15. Et sic erit ruina equi, & muli, & cameli, & asini, & omnium jumentorum, quæ fuerint in castris illis, sicut ruina hæc.

16. Et omnes qui reliqui (m) fuerint de universis gentibus, quæ venerunt contra Jerusalem, ascendent ab anno in annum, ut adorent Regem, Dominum exercituum, & celebrent festivitatem tabernaculorum.

17. Et erit : qui non ascenderit de familiis terræ ad Jerusalem, ut adoret (n) Regem, Dominum exercituum, non erit super eos imber.

18. Quòd

usitatius, quàm figuratæ illæ locutiones, montis, vinea, &c. Ecclesia gentium dicitur mons olivarum ad Orientem Jerosolymæ positus, cui sol justitiæ oritur, quique profert uberrimos gratiæ & virtutum fructus. Unde & Christus Joan. 8. & Lucæ 24. Jerosolymæ interdiù manebat, noctu transibat in montem olivarum. *Et scindetur*, facta voragine versùs Orientem & Occidentem, ut in hac voragine mons alter rursùs fiat, cujus pars ad Septemtrionem, altera ad Austrum vergat : adeò ut mons in quatuor partes dividatur in modum crucis. Vel una fit vorago, cujus dimidiæ partes loco suo motæ convertantur una ad Austrum, altera ad Aquilonem. Quo quidem significatur, non omnes qui credent, salvos fore. Cùm autem mons olivarum figuratè sit accipiendus, frustrà quæritur quando mons ille scissus est : solet enim Scriptura per terræmotus, & rerum natura sua immobilium concussionem, magnarum rerum mutationes designare, ut Psal. 17. *Commota est, & contremuit terra*.

5. (e) Ex Hebr. & 70. legitur *Montium meorum*; Cùm scindetur mons olivarum, cùm Evangelium in toto orbe recipietur, vos Judæi in vestra incredulitate permanentes, & illo fragore territi fugietis in vallem, quæ inter montem Sion & templum est interjecta, mansuri in umbra & ritibus veteris testamenti, non ad idolorum cultum revertentes. *Quoniam conjungetur vallis*, Quoniam vorago illa montis oliveti, quæ maxima fissura est, usque ad montem templi perveniet. Quo latiùs Evangelii lux se diffundet, hoc pertinaciùs Judæi resistent. *In diebus Oziæ regis Juda*, Josephus L. 9. cap. 11. tum dimidium montis oliveti ad Occidentem vergentis transisse ad montem Orientalem scribit : fuga illa Judæorum figura fuit hujus fugæ, quæ à Propheta describitur. *Et veniet*; hæc in extremo judicio, ut in Epistola Judæ scriptum est : Vos fugietis ad vallem, & sub umbra legis vos tutos fore putabitis : sed veniet Christus ad judicandum, tumque cognoscetis quàm à vero aberraveritis.

6. & 7. (f) Quæ obstabunt, quominùs fugiatis. *Domino*, huic uni nota est; *Non dies, neque nox*; est quædam velut correctio; neque dies propriè, neque nox dici potest : nam judicium fiet brevissimo temporis spatio. *Erit lux*, In fine hujus diei erit lux Sanctis indeficiens, nox reprobis.

8. (g) Non in die judicii, sed refertur ad id quod dixit antea, *Et stabunt pedes ejus in die illa*. *Exibunt aquæ vivæ*, ex eo fonte manantes, de quo cap. superiori : *In die illa erit fons patens domui David*, salutaris doctrina Evangelii. Jerusalem vocatur Ecclesia, ex Hier. nam in hoc capite Jerusalem nusquam pro urbe, sed pro Ecclesia accipitur. *Medium earum ad mare Orientale* : Per totum orbem terrarum hæ spargentur aquæ. *In æstate, & in hieme erunt*, Nullo tempore deficient.

9. (h) Christus ubique regnabit, non audientur idolorum nomina.

10. (i) Omnis illa terra desolabitur, ut possit Jerusalem dilatari : collis Remmon erat locus munitissimus in tribu Benjamin, major solito futurus est : cùm autem id factum numquam fuerit, palam est de Ecclesia, non de urbe hæc intelligi oportere.

11. & 13. (k) Non erit occisio ; quantumvis concutiatur Ecclesia, non dissipabitur. *Tumultus Domini*, Stupor à Deo immissus. *Et apprehendet*, Quisque à proximo suo auxilium petet.

14. (l) Aut Judæi, aut Apostatæ & Hæretici eo nomine designantur. *Et congregabuntur*, Potentes & divites pugnabunt contra Ecclesiam : sed Deo pugnante vincentur, & eorum spoliis ditabitur Ecclesia ; horum eruditione, eloquentia, & nobilitate locupletabitur.

16. (m) Qui servati fuerint cæteris pereuntibus, ad festos dies celebrandos accurrent, figura nomen pro re figurata ponitur, & perfectio Christianorum recèns ad fidem conversorum, quique per desertum hujus vitæ ad veram promissionis terram contendent, insinuatur.

17. (o) Quæ non venerint ad Ecclesiam familiæ quantumvis nobiles & potentes, arescent, & peribunt, ut sata quæ imbrem è cœlo non accipiunt.

18. Quòd & si familia Ægypti (o) non ascenderit, & non venerit: nec super eos erit, sed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non ascenderint ad celebrandam festivitatem tabernaculorum.

19. Hoc erit peccatum Ægypti, & hoc peccatum omnium gentium, quæ non ascenderint ad celebrandam festivitatem tabernaculorum.

20. In die illa erit quod super frænum (p) equi est, sanctum Domino: & erunt lebetes in domo Domini quasi phialæ coram altari.

21. Et erit omnis lebes (q) in Jerusalem & in Juda sanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & sument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator ultrà in domo Domini exercituum in die illo.

18. (o) Seu Ægypti nomine Ecclesiæ persecutores, seu Judæos ipsos designet, ut Apoc. 11. innuitur, ipsa quoque peribit, nec erit super eam imber divinæ gratiæ.

20. (p) Hebræi, ubi habemus *frænum*, phaleras, seu ornatum equorum legunt. *Quasi phialæ coram altari*; Maximus erit numerus se suaque offerentium Deo.

21. (q) Omnes deferent lebetes suos in templum, & consecrabunt eos Domino, ut sacrificiis serviant. Multitudo offerentium in nova lege, & innumerabilis multitudo martyrum, & religiosorum greges, qui se Christo devovent, insinuantur. Loquitur itaque Propheta, ait Cyrillus, tamquam de sacrificiis secundùm legem; nos autem intelligimus convenienter temporibus Christi & nostro cultui; œconomicè autem dicimus factum esse sermonem obscurè, non omnibus expositum, ne projiciatur canibus, quod solis Sanctis revelat Verbum. *Mercator*, Hebr. Chananæus, *in domo Domini*; erant qui lebetes venderent, & oves & columbas & alia quæ sacrificiis erant necessaria: sed non erunt ejusmodi mercatores in templo: nam adorabitur Dominus in spiritu & veritate, & offeretur corpus & sanguis Domini; nemo præ inopia offerre victimas desinet.

PROPHETIA
MALACHIÆ.

POST absolutam templi fabricam vaticinatus videtur temporibus Darii Hystaspis.

CAPUT PRIMUM.

Populum ut beneficiorum, quæ à Deo accepit, immemorem reprehendit; tum de novæ legis sacrificiis apertè differit.

1. ONus (a) verbi Domini ad Israel in manu Malachiæ.

2. Dilexi vos, dicit Dominus, & dixistis: In quo dilexisti nos? Nonne (b) frater erat Esau
* Rom. 9. 13. Jacob, dicit Dominus, & * dilexi Jacob,

3. Esau autem odio habui? & posui montes ejus in solitudinem (c), & hæreditatem ejus in dracones deserti.

4. Quòd si dixerit Idumæa: Destructi sumus, sed revertentes ædificabimus quæ destructa sunt: Hæc dicit Dominus exercituum:

CAP. I. 1. (a) Prophetante Malachia. *Onus verbi*, Prophetia onerosa, dura verba. *Ad Israel*, Ad eos qui è captivitate redierant. Eumdem esse Malachiam & Esdram, non Judæi modò, sed etiam Hieronymus & alii opinantur. C. 2. Invehitur acriter in Sacerdotes, qui uxores alienigenas duxerant, uti Esdras, cap. 9. Zachariæ & Aggæi fit mentio, Esdræ, c. 5. & 6. non item Malachiæ, quem fortè non omisisset, si alius esset ab ipso Esdra. Ecclesiasticus viros illustres laudat, Esdræ nullam facit mentionem, quòd forsitan cum aliis prophetis eum laudaverit; Nehemiæ meminit. Esdram quidem ut Sacerdos & Scriba, non ut Propheta laudatur in Scriptura: sed illud verisimile putant, *Malachiam* dictum, seu *Angelum* aut nuntium Dei, postquam prophetare cœpit. Illud etiam frequens est in Scripturis, ut habenti duo nomina usitatius illi tribuatur: adeò ut sæpè nomen alterum ignoraretur, nisi ex occasione aliqua in alio Scripturæ loco fuisset indicatum. Multa in hanc rem profert exempla P. Ribera. Azariam nesciremus dictum fuisse Oziam, nisi ex cap. 15. L. 2. Paral. Illud accepissemus.

2. (b) Quòd eos dilexerit Deus, demonstrat ex ipsa gentis origine: antequam nasceretur Jacob, eum dilexi, Esau odio habui saltem in ejus posteris, vel ut aliis placet, minùs dilexi.

3. (c) Urbes ejus in montibus positas & munitas Chaldæi vastaverunt, nec redierunt è captivitate sua, uti vos nunc reversi patriam vestram tranquillè incolitis.

cituum: Isti ædificabunt, & ego destruam: & vocabuntur (d) termini impietatis, & populus cui iratus est Dominus usque in æternum.

5. Et oculi vestri videbunt: & vos dicetis: Magnificetur (e) Dominus super terminum Israel.

6. Filius honorat (f) patrem, & servus dominum suum: si ergo Pater ego sum, ubi est honor meus? & si Dominus ego sum, ubi est timor meus? dicit Dominus exercituum: ad vos, ò sacerdotes, qui despicitis nomen meum, & dixistis: In quo despeximus nomen tuum?

7. Offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis: In quo polluimus te? In eo quòd dicitis: Mensa Domini despecta est.

8. Si offeratis (g) cæcum ad immolandum, nonne malum est? & si offeratis claudum, & languidum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placuerit ei, aut si susceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

9. Et nunc deprecamini vultum Dei ut misereatur vestri (de manu enim vestra factum (h) est hoc) si quomodo suscipiat facies vestras, dicit Dominus exercituum.

10. Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuitò? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: & munus non suscipiam de manu vestra.

11. * Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus (i), & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. * Ps. 112. 3.

12. Et vos polluistis (k) illud in eo quod dicitis: Mensa Domini contaminata est: & quod superponitur, contemptibile est, cum igne qui illud devorat.

13. Et dixistis: Ecce de labore (l), & exsufflastis illud, dicit Dominus exercituum, & intulistis de rapinis claudum, & languidum, & intulistis munus: numquid suscipiam illud de manu vestra, dicit Dominus.

14. Maledictus dolosus (m), qui habet in grege suo masculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in gentibus.

C A-

4. (d) Idumæi quidam à captivitate redierunt; sed posteà à Judæis Machabæorum temporibus subacti sunt, à Juda Machabæo & à Joanne Hircano filio Simonis fratris Judæ domiti sunt & circumcisi.

5 (e) Machabæorum temporibus Judæi multùm dilataverunt fines suos; verùm id altiori sensu de Ecclesiæ dilatatione intelligitur.

6. & 7. (f) Ad peccata Sacerdotum convertit sermonem. *Offertis super altare*, super mensam, panes propositionum, vel panes sacrificiorum, qui offerebantur super altare, Levit. 1. 6. & 7. Panis pollutus ille est, qui secundùm legis præscriptum non præparatur; & sic polluitis me, & contemnitis. *Despecta est*, Contemptibilis est, & contaminata, ac priorem amisit splendorem. Nempe hinc sacerdotes excusatos se putabant, quòd populus minùs esset liberalis, & in delectu oblationum minùs esset attentus, adeò ut id omne quod offerebat, recipere cogerentur. Unde avaritiæ suæ quamdam excusationis speciem obtendebant, quamvis ex templi reditibus hostias puras Deo offerre potuissent: hinc Propheta eos avaritiæ crimine condemnat.

8. (g) Si vilissima quæque ex animalibus offertis, *nonne malum est?* Et tamen id facitis ò sacerdotes, seu victimas pro vobis ipsis offeratis, seu à populo viliores accipiatis in holocaustum; eas verò, quarum pars in vestrum usum cedit, ut meliores sint, cavetis. *Offer illud duci tuo:* Zorobabeli, qui dux erat, non rex; *Si placuerit ei*, Numquid placebit ei? *Aut si susceperit faciem tuam:* An benigne illud excipiet?

9. & 10. (h) Vos enim quæ dixi, fecistis universa. *Gratuitò*; Et tamen tam negligenter munus vestrum obire non pudet. *Non est mihi voluntas*; Dominus declarat per Prophetam hæc sacrificia sibi odio esse & fastidio, ac longe excellentius aliud pollicetur; simul populum cum suo sacerdotio rejiciendum prædicit.

11. (i) Præsenti tempore utitur pro futuro. *Oblatio munda*, hoc est, corpus & sanguis Filii mei, ut SS. PP. & veteres penè omnes exponunt. Chrysost. in. Ps. 95. postquam hæc verba protulit, *Vide*, loquit, *quàm lucidenter, quamque dilucide mysticam interpretatus est mensam, quæ est incruenta hostia:* Et in Orat. 2. contra Judæos, probat hanc Prophetiam numquam impletam esse, nisi in nostro sacrificio: nam sacrificium Judæorum neque in toto Orbe oblatum fuisse Deo, neque offerri posse extra Jerusalem, ex Deuter. cap. 16. ostendit.

12. (k) Cùm viderent altare non ita ornatum, ut antea, vel certè, ut Cyrillus exponit, si minùs verbis, saltem factis id dicebant, cùm debitum honorem sancto altari non adhiberent. *Contemptibile*, quia à cœlo non datus est, ut prior, sed ex aqua crassa accensus, 2. Mach. 1.

13. (l) Sacerdotes & Laici paupertatem suam obtendebant. *Et exsufflastis illud*: Exsufflatione mea dignum fecistis. *Et intulistis de rapinis*: Quod pejus erat, victimas obtulistis a rapinis vestris.

14. (m) Paupertatem prætexitis, cùm pinguia sint vobis animalia, & deterrima offeratis in votum; & tamen in victimis ex voto oblatis vitia tolerari non possunt; dolosè mecum agitis. *Horribile in gentibus*: Heb. Omni reverentia & timore dignum.

CAPUT II.

Deus sacerdotum benedictionibus maledicit, nisi resipiscant, quòd legem ejus contemnant: Judæos reprehendit, quod ducant alienigenas.

1. ET nunc ad vos mandatum hoc, ò sacerdotes.

2. * Si nolueritis audire, & si nolueritis ponere super cor, ut detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egestatem, & maledicam (a) benedictionibus vestris, & maledicam illis: quoniam non posuistis super cor.

* Lev. 26. 14. Deut. 28. 15.

3. Ecce ego projiciam vobis brachium (b), & dispergam super vultum vestrum stercus solemnitatum vestratum, & assumet vos secum.

4. Et scietis (c) quia misi ad vos mandatum istud, ut esset pactum meum cum Levi, dicit Dominus exercituum.

5. Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pavebat.

6. Lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non est inventa in labiis ejus: in pace & in æquitate ambulavit mecum, & multos avertit ab iniquitate.

7. Labia (d) enim sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus: quia Angelus Domini exercituum est.

8. Vos autem recessistis de via, & scandalizastis plurimos in lege: irritum (e) fecistis pactum Levi, dicit Dominus exercituum.

9. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, sicut non servastis vias meas, & accepistis faciem in lege.

10. * Numquid non pater unus omnium nostrùm? numquid non Deus unus creavit nos? quare ergo despicit unusquisque nostrùm fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum?

* Matt. 23. 9. Eph. 4. 6.

11. Transgressus est Juda, & abominatio facta est in Israel, & in Jerusalem: quia contaminavit (f) Judas sanctificationem Domini, quam dilexit; & habuit filiam dei alieni.

12. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum & discipulum de tabernaculis (g) Jacob, & offerentem munus Domino exercituum.

13. Et hoc rursum fecistis, operiebatis (h) lacrymis altare Domini, fletu, & mugitu, ita ut non respiciam ultrà ad sacrificium, nec accipiam placabile quid de manu vestra.

14. Et dixistis: Quam ob causam? quia Dominus testificatus (i) est inter te, & uxorem pubertatis tuæ, quam tu despexisti: & hæc particeps tua, & uxor fœderis tui.

15. Nonne unus (k) fecit, & residuum spiritus ejus est? Et quid unus quærit, nisi semen Dei? Custodite ergo spiritum vestrum, & uxorem adolescentiæ tuæ noli despicere.

16. Cùm odio habueris, dimitte (l), dicit Dominus Deus Israel: operiet autem iniquitas vestimentum ejus, dicit Dominus exercituum: custodite spiritum vestrum, & nolite despicere.

17. La-

CAP. II. 2. (a) Auferam vobis quę ex benignitate mea possidetis, vel quibus benedixeritis, ut agris & pecoribus, ut fœcunda sint, ego sterilia efficiam.

3. (b) Armum animalis dexterum, qui reservabatur sacerdotibus, ut pectusculum, Levit. 7. & 10. *Et dispergam*, Sept. vertunt ventriculum qui reservabatur sacerdotibus. Projiciam, i. e. projici faciam in faciem vestram ventriculum, & ejus stercore facies vestras deturpabo. *Et assumet vos secum*; Semper eritis contemptibiles.

4. (c) Sic deturpati scietis me ad vos Prophetam misisse cum isto mandato, ut pactum meum cum Levi initum, cum sacerdotali & Levitico genere sancitum, firmum esset: his promisi pacem, & vitam corporis & animi.

7. (d) Custodire debent. *Et legem requirent ex ore ejus:* Bernard. L. 2. de Consid. cap. 13. *Legem requirent, non nugas profectò, non fabulas*. Hæc præmiserat: *Consecrasti os tuum Evangelio, talibus jam aperire illicitum, assuescere sacrilegum est*. Tum hæc Prophetæ verba subjicit: *Quia Angelus Domini exercituum est*: Angeli non referunt hominibus nisi quæ à Deo acceperunt. Sacerdos Dei & hominum sequester, Dei ad populum voluntatem denuntiat.

8. & 9. (e) Effecistis ut non rédderem vobis quæ promiseram Levi. *Accepistis faciem*, Non legibus, aut justitia causas ipsas expenditis; sed personarum tantummodò habetis rationem.

11. (f) Miscendo se cum alienigenis uxoribus: *Et habuit filiam dei alieni*; Habuit pro uxore mulierem colentem idola.

12. (g) Sive sit sacerdos, sive laicus: tabernacula Jacob urbes vocat & oppida, Psal. 86. *Diligit Dominus portas Sion super tabernacula Iacob*: vox illa tabernaculi transiit ad domos & urbes: *Et offerentem munus*: quisquis sit ille, etiamsi plurima offerat Deo munera, sacerdotes imprimis, qui in eadem culpa fuerunt.

13. (h) Uxores Israelitica flebant die ac nocte ante altare Domini videntes se relictas.

14. (i) Deus testatum reliquit quid vellet, præcepit quomodo gerere te debeas erga uxorem quam juvenis duxisti, idque præcepit Gen. 2. *Propter hoc relinquet homo*, &c. *Et hæc particeps tua*, socia & uxor, cum qua fœdus matrimonii iniisti.

15. (k) Unus Deus fecit marem & fœminam, ut ex iis perpetuo conjugii vinculo genus humanum propagaretur, Matth. 19. *Et residuum spiritus ejus est*: Dei scilicet, qui cùm inspirasset in faciem Adami spiraculum vitæ, de costa Adami formavit Evam, & illi dedit residuum spiritus sui, flatus sui, similem animam ad imaginem Dei factam. *Et quid unus quærit, nisi semen Dei?* Quid aliud vult Deus, nisi ut semen tuum sit sanctum, ut semen populi Dei non adulteretur per matres alienigenas? Hæc benè intelliguntur ex cap. 9. Esdræ. *Custodite ergo spiritum vestrum*, ab omni legis prævaricatione, & ab omni libidine: 70. *Custodite in spiritu vestro*, Ne deseratis uxores vestras, & diligite eas ut consortes, & partes vestri.

16. (l) Hæc à sacerdotibus & Levitis dici putat Hieronymus; alii à Deo ipso per ironiam dicta volunt: ironiam detegit mox sequens comminatio. *Vestimentum*

17. Laborare (m) fecistis Dominum in sermonibus vestris, & dixistis: In quo eum fecimus laborare? In eo quòd dicitis: Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent: aut certè ubi est Deus judicii?

CAPUT III.

De adventu Christi & præcursoris ejus. In eos invehitur qui cultum Dei esse inutilem dicebant.

Matt. 11. 10. Mar. 1. 2. Luc. 1. 17. & 7. 27. 1. ECce ego mitto (a) Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator, quem vos quæritis: & Angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum:

2. Et quis poterit cogitare (b) diem adventus ejus, & quis stabit ad videndum eum? Ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum:

3. Et sedebit conflans (c), & emundans argentum, & purgabit filios Levi, & colabit eos quasi aurum, & quasi argentum, & erunt Domino offerentes sacrificia in justitia.

4. Et placebit Domino sacrificium Juda & Jerusalem, sicut dies sæculi, & sicut anni antiqui.

5. Et accedam (d) ad vos in judicio, & ero testis velox maleficis, & adulteris, & perjuris, & qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

6. Ego enim Dominus, & non mutor (e): & vos filii Jacob non estis consumpti.

7. A diebus enim patrum vestrorum recessistis à legitimis meis, & non custodistis. * Revertimini (f) ad me, & revertar ad vos, dicit Dominus exercituum. Et dixistis: In quo revertemur? * Zach. 1. 3.

8. Si affiget (g) homo Deum, quia vos configitis me? Et dixistis: In quo configimus te? In decimis, & in primitiis.

9. Et in penuria (h) vos maledicti estis, & me vos configitis gens tota.

10. Inferte omnem decimam in horreum, & sit cibus in domo mea, & probate me super hoc, dicit Dominus: si non aperuero vobis cataractas cœli, & effudero vobis benedictionem usque ad abundantiam,

11. Et increpabo (i) pro vobis devorantem, & non corrumpet fructum terræ vestræ: nec erit sterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

12. Et beatos vos dicent omnes gentes: eritis enim vos terra desiderabilis, dicit Dominus exercituum.

13. In-

ejus, non mulieris dimissæ, sed viri dimittentis: nam pronomen, *ejus*, in Hebræo est masculini generis. Iniquitas accipitur pro pœna quam meretur iniquitas.

17. (m) Humano more exprimit quantum eorum sermones adversùs Dei providentiam ei displicuerint; quòd vidissent Babylonios & alios idololatras abundare divitiis, se autem inopes, dicebant malos Deo placere; *Et ubi est Deus judicii?* Ubi est Deus qui justè judicare solet, Deus faciens judicium?

CAP. III. 1. (a) Postquam sacerdotum mores & vitam reprehendit, Prophetiam de Christo ad fidelium consolationem subjicit, qui daturus est puros & integros sacerdotes, quorum sacrificio Deus placabitur. Angelus ille est Joannes Baptista, docente nos Christo Domino Matth. 11. & Lucæ cap. 7. Missio Joannis quia communis erat tribus personis, à Propheta tribuitur Filio, ab Evangelistis Patri, ut ostendatur eadem utriusque natura & potestas & operatio, & distinctio personarum: atque Evangelistæ observare non solent morosè verba, sed sensum. *Dominator, quem vos quæritis:* Hebr. *Dominus*. Illum esse Messiam, Judæi & nostri consentiunt: solus verò Deus templum habet, ac proinde Messias est Deus. Tunc Christus dicitur venisse, cùm docere incœpit, & munus suum obire; tunc venit in Ecclesiam, cùm se manifestavit. *Et Angelus Testamenti*: in fœdere promissus Deuter. 18. & quia fœdus novum, seu legem novam Deum inter & homines fecit.

2. (b) Quis poterit cogitando consequi, quanta sit gloria diei ejus? alii vertunt: Quis poterit sustinere? *Et quis stabit ad videndum eum?* Quis poterit ferre tantam lucem, & majestatem? quis hæc cogitans non deficiat præ admiratione? *Argentum*, per Spiritum S. corda fidelium purificans, ut ignis metalla fundit: *Et quasi herba fullonum*, qua lanam detergunt; herba *Borith* Jerem. 2. quam 70. vertunt herbam lavantium: ubi Hieron. *Herba fullonum*, inquit, *juxta ritum Provinciæ Palæstinæ in virentibus & humectis nascitur locis, & ad lavandas sordes eamdem vim habet, quam & nitrum.* Alii natrum vocant, aut sodam.

3. (c) Purificans, *Et emundans argentum*, sicut argentum; Nam Hebræi, ut sæpè diximus, notam similitudinis interdum non exprimunt: *Et purgabit filios Levi*, novæ legis sacerdotes, quorum filii Levi fuerunt figura.

5. (d) Redit ad reprehendendos sui sæculi mores: *Maleficis*, Ego ipse ero judex, & testis criminum etiam magis occultorum. maleficos vocat magicis artibus addictos, quales Jeremias cap. 27. in populo multos fuisse testatur. *Et qui calumniantur, qui humiliant viduas*: Sept. Qui opprimunt per potentiam viduas.

6. (e) Putatis me mutatum esse, ac malos mihi placere: non ita est, neque enim mutor, & mali semper mihi displicent. *Vos filii Jacob*, Magna erga vos usus sum misericordia, quos propter peccata potui extinguere: Vel non consumemini; vel ex 70. nondum ad meliorem vitam conversi estis.

7. (f) Per veram pœnitentiam. *Et dixistis*, Quid faciendum nobis est, ut ad te revertamur?

8. (g) Vox Hebræa, *Cabah*, קבע, juxta recentiores *rapere* significat, adeò ut hic sit sensus: num rapiet homo Deum, i. e. num rapiet quæ Dei sunt? Ex Hieron. hoc verbum est Syrorum & Chaldæorum, quod per metaphoram affligere, & vehementi dolore afficere significat. *Configitis*; humano more Deus configi dicitur, cùm res magnoperè illi displicet, ut decimas non solvi sacerdotibus; *in decimis & primitiis*: id L. 2. Esdræ cap. 5. refert Nehemias, partes Levitarum non fuisse datas.

9. (h) Pœnas datis vos magna sterilitate, nec resipiscitis, sed configitis potiùs, fraudando me decimis, quod gens tota, seu principes & privati faciunt.

11. (i) Avertam locustam, & bruchum, quæ segetes vestras exedunt.

13. Invaluerunt (k) super me verba vestra, dicit Dominus.

14. Et dixistis: Quid locuti sumus contra te? Dixistis: * Vanus est, qui servit Deo: & quod emolumentum quia custodivimus præcepta ejus, & quia ambulavimus tristes coram Domino exercituum? * Job 21. 15.

15. Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: siquidem ædificati sunt facientes impietatem: & tentaverunt Deum, & salvi facti sunt.

16. Tunc locuti sunt timentes (l) Dominum, unusquisque cum proximo suo: Et attendit Dominus, & audivit: & scriptus est liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen ejus.

17. Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio (m), in peculium: & parcam eis, sicut parcit vir filio suo servienti sibi.

18. Et convertemini, & videbitis (n) quid sit inter justum & impium: & inter servientem Deo, & non servientem ei.

CAPUT IV.

Impiorum supplicia: orietur sol justitiæ timentibus Deum: Elias mittendus antequam veniat dies Domini.

1. Ecce enim dies (a) veniet succensa quasi caminus: & erunt omnes superbi, & omnes facientes impietatem, stipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.

2. * Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol (b) justitiæ, & sanitas in pennis ejus: & egrediemini, & salietis sicut vituli de armento. * Luc. 1. 78.

3. Et calcabitis (c) impios, cùm fuerint cinis sub planta pedum vestrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

4. * Mementote (d) legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, præcepta & judicia. * Exod. 20. Deut. 4. 5. & 6.

5. * Ecce ego mittam vobis Eliam (e) prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. * Matt. 17. 10. Mar. 9. 10. Luc. 1. 17.

6. Et convertet cor patrum (f) ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terram anathemate.

13. (k) Molestissima mihi fuerunt verba vestra, quæ cap. 2. referuntur, cùm ad blasphemiam post egestatem rediissent, & divinam accusarent providentiam potius quàm peccata sua.

16. (l) Providentiam Dei defenderunt adversùs impios, atque id locuti sunt quod justos decebat. *Coram eo*, ut suo tempore illis mercedem reddat: figurato sermone Deus utitur.

17. (m) In die qua pœnas de impiis & blasphemantibus sumam: *In peculium*; Hebr. *In substantiam dilectam*, In acquisitionem.

18. (n) Tunc vos cognoscetis, quàm injustæ fuerint vestræ querelæ, quàm impiæ blasphemiæ: sed sera & inutilis erit vestra conversio, dum calamitatem vestram videbitis, ad Deum non redeuntes.

CAP. IV. 1. (a) De extremo judicio loquitur Propheta. Priùs dixerat, *Et videbitis quid intersit inter justum & impium*: causam nunc affert, quoniam dies veniet iræ plena. *Radicem & germen*; Dies illa omnia bona & voluptates iis auferet, neque ullam vitæ melioris spem relinquet.

2. (b) Longè aliter vobis qui me amatis & timetis, eveniet: Christus enim Sol justitiæ majestate & splendore plenus vobis apparebit, & omnes fugabit tenebras; felices vos efficiet. *Et sanitas in pennis ejus*: Quocumque radios velut pennas extenderit, sanitatem affert. *Sicut vituli de armento*: 70. *Sicut vituli è vinculis soluti*.

3. (c) Eritis cum Christo, & cum illo impios damnabitis: *Cum fuerint cinis*, viles & abjecti.

4. (d) Prophetæ sic de futuris vaticinantur, ut præsentia non deserant. Itaque adhortatur homines suæ ætatis, quorum alii divinam incusabant providentiam, alii eam tuebantur, ut piè & sanctè vivant, quod tunc præstare non poterant, nisi ad præscriptum legis Mosaicæ vitam instituerent. *Quam mandavi ei in Horeb*; in monte Sinai, ubi majestatis meæ splendorem illi ostendi. *Præcepta & judicia*; lex mandata moralia complectitur, præcepta quæ ad ritus & cæremonias pertinent, judicia quæ ad judicialia.

5. (e) Non de Joanne Baptista, sed de Elia Thesbite eum loqui omnes ferè Patres consentiunt: atque ad hunc locum alludit Siracidea, cap. 48. Cùm autem Dominus Matth. 17. ait Eliam jam venisse, nempè Joannem, non propterea rejicit Scribarum sententiam, sed loquitur de adventu Joannis, qui præcessit in spiritu & virtute Eliæ. 70. *Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbitem*. Quòd autem Propheta de secundo adventu Christi loquatur, ex iis quæ sequuntur, manifestum est.

6. (f) Patres sunt Patriarchæ & Prophetæ. Idem de Joanne scriptum est Lucæ 1. *Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios*; ubi patres vocantur Patriarchæ, Abraham, Isaac & Jacob, filii Judæi quibus prædicavit Joannes. Quocirca apud Malachiam filii sunt iidem Judæi, quibus prædicabit Elias, qui restituet omnia, ut ait Ecclesiasticus, seu tribus omnes Jacob. Hinc Greg. L. 11. in Job cap. 10. exponens ea verba Job, *Commutans labium veracium, & doctrinam senum auferens*, hæc ad Judæos transfert. *Labium itaque veracium mutatum est, quia quem venturum dixerant, negaverunt præsentem. Et doctrina senum ablata est: quia nequaquam ea credendo secuti sunt, quæ patres suos prædixisse meminerunt. Anathemate*, Ne fortè inveniam terram incredulitate plenam, atque eam perdam penitùs. 70. *Ne veniens percutiam terram*. Id verò imprimis propter Judæos carnales, & in varias terras dispersos.

LIBER

LIBER PRIMUS MACHABÆORUM.

HIC liber historiam quadraginta annorum continet; qui non à morte Alexandri, sed à regno Seleucidarum numerantur, duodecim post annis, ex Eusebio, Lib. 8. Demonstrat. Evangel. Illud quoque admodùm probabile est, auctores horum librorum uno ferè anno intèr se dissidere in computatione, seu ob allatam suprà rationem, seu ob diversa anni principia: cùm alii à Martio, ut Judæi, annos inciperent, alii à Septembri, ut Antiocheni.

Cæterùm perturbatus narrationis ordo, & capita transposita obscuritatem quamdam afferunt. Historia ferè omnis utriusque libri, Antiochi *Illustris*, Eupatoris, *&* Demetrii *temporibus continetur*. Antiochus Epiphanes *regnare cœpit anno Imperii Græcorum* 137. *Duas in Ægyptum expeditiones paravit, priorem anno* 143. *de qua Machab. L.* 2. *cap.* 4. *alteram anno* 145. *de qua eo in libro, cap.* 5. *Eodem anno spoliat templum Jerosolymæ, &* Matathias *primus Judæorum dux patrias leges tuetur, ex Lib.* 1. *Machab. cap.* 2. *Anno* 146. Judas *Machabæus Antiocho bellum infert;* Machabæi *nomen illi inditum plerique volunt, quòd vexillis hæc verba cantici Moysis Exod.* 15. 11. *Hebraicè* מכבי *inscripserit*, Quis similis tui in diis, Domine? *Primæ harum vocum litteræ Hebraicæ nomen* Machabæi *efficiunt. Hebræi compendii causa sæpè unum conflant vocabulum ex primis litteris multarum vocum.*

Anno 148. *Judas purgat templum ex L.* 1. *Machab. cap.* 4. *v.* 52. *anno ante obitum Antiochi. Quòd autem Lib.* 2. *Machab. cap.* 10. *v.* 3. *purgatio facta narratur post biennium à morte Antiochi, purgatio non dicitur bis facta, aut diversis temporibus, sed narrata morte Antiochi repetitur, & facta dicitur post biennium, non à morte Antiochi, sed à profanatione templi. Ita quidem P. Gordonus in Synopsi horum librorum, qui rerum gestarum seriem & librorum capita nativo ordini restituit.*

CAPUT PRIMUM.

Antiochus Epiphanes Ægypto domita, invadit Jerosolymam, templum diripit, cives cogit religionem ejurare.

1. ET factum est, postquam percussit Alexander Philippi Macedo, qui primus regnavit in Græcia, egressus de terra Cethim (a), Darium regem Persarum & Medorum:

2. Constituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit reges terræ,

3. Et pertransiit usque ad fines (b) terræ: & accepit spolia multitudinis gentium: & siluit terra in conspectu ejus.

4. Et congregavit virtutem, & exercitum fortem nimis: & exaltatum est, & elevatum cor ejus:

5. Et obtinuit regiones gentium, & tyrannos: & facti sunt illi in tributum.

6. Et post hæc decidit in lectum, & cognovit quia moreretur.

7. Et vocavit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti à juventute: & divisit (c) illis regnum suum, cùm adhuc viveret.

8. Et regnavit Alexander annis duodecim, & mortuus est.

9. Et

CAP. I. 1. (a) Hoc nomine *Cyprum* & adjacentes insulas, imò & Græciam designant Hebræi, ut Jerem. 2. 10. *Transite per insulas Cethim. Qui primus regnavit in Græcia*, in tota Græcia, quæ Syriam & Ægyptum iis temporibus continebat; ab Hebræis dicta est regnum Græcorum.

3. (b) Ad extrema Orientis tum nota.

7. (c) Præfecturas videlicet iis distribuit: sic Danielis prophetia, cap. 8. impleta cernitur. *Pueros*; Hebræi vocant omnes alicujus aut principis, aut privati ministros.

9. Et obtinuerunt pueri ejus regnum, unusquisque in loco suo:

10. Et imposuerunt omnes sibi diademata post mortem ejus, & filii eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terra.

11. Et exiit (d) ex eis radix peccatrix, Antiochus illustris, filius Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses: & regnavit in anno centesimo trigesimo septimo regni Græcorum.

12. In diebus illis exierunt ex Israel filii iniqui, & suaserunt multis, dicentes: Eamus, & disponamus testamentum cum gentibus, quæ circa nos sunt: quia ex quo recessimus ab eis, invenerunt nos multa mala.

13. Et bonus visus est sermo in oculis eorum.

14. Et destinaverunt (e) aliqui de populo, & abierunt ad regem: & dedit illis potestatem ut facerent justitiam gentium.

15. Et ædificaverunt gymnasium (f) in Jerosolymis secundùm leges Nationum:

16. Et fecerunt sibi præputia (g), & recesserunt à testamento sancto, & juncti sunt Nationibus, & venumdati sunt ut facerent malum.

17. Et paratum (h) est regnum in conspectu Antiochi, & cœpit regnare in terra Ægypti, ut regnaret super duo regna.

18. Et intravit in Ægyptum in multitudine gravi, in curribus, & elephantis, & equitibus, & copiosa navium multitudine:

19. Et constituit bellum adversùs Ptolemæum regem Ægypti, & veritus est Ptolemæus a facie ejus, & fugit, & ceciderunt vulnerati multi.

20. Et comprehendit civitates munitas in terra Ægypti: & accepit spolia terræ Ægypti.

21. Et convertit (i) Antiochus, postquam percussit Ægyptum in centesimo & quadragesimo tertio anno: & ascendit ad Israel,

22. Et ascendit Jerosolymam in multitudine gravi.

23. Et intravit in sanctificationem cum superbia, & accepit altare aureum, & candelabrum luminis, & universa vasa ejus, & mensam propositionis, & libatoria, & phialas, & mortariola (k) aurea, & velum, & coronas, & ornamentum aureum, quod in facie templi erat: & comminuit omnia.

24. Et accepit argentum, & aurum, & vasa concupiscibilia: & accepit thesauros occultos, quos invenit: & sublatis omnibus abiit in terram suam.

25. Et fecit cædem hominum, & locutus est in superbia magna.

26. Et factus est planctus magnus in Israel, & in omni loco eorum:

27. Et ingemuerunt principes, & seniores: virgines, & juvenes infirmati sunt: & speciositas mulierum immutata est.

28. Omnis maritus sumpsit lamentum: & quæ sedebant in thoro maritali, lugebant:

29. Et commota est terra super habitantes in ea, & universa domus Jacob induit confusionem.

30. Et post duos annos dierum (l) misit Rex principem tributorum in civitates Juda, & venit Jerusalem cum turba magna.

31. Et locutus est ad eos verba pacifica in dolo: & crediderunt ei.

32. Et irruit super civitatem repentè, & percussit eam plaga magna, & perdidit populum multum ex Israel.

33. Et accepit spolia civitatis: & succendit eam igni, & destruxit domos ejus, & muros ejus in circuitu:

34. Et

11. (d) Juxta Danielis vaticinium, cap. 8. v. 9. hic velut radix venenata fructus lethiferos protulit. *Qui fuerat Romæ obses*, Antiochus illustris.

14. (e) Destinati sunt aut delegati ad Regem. *Justitiam gentium*, Juxta consuetudinem gentium.

15. (f) Athletarum & gladiatorum, ex Josepho L. 12. c. 6.

16. (g) Non circumcidendo, vel aliis quibusdam modis. *Et recesserunt à testamento sancto*, à lege Dei.

17. (h) Cùm firmatum esset Syriæ regnum, huic adjicere voluit Ægyptum sub specie reducendi Ptolemæi Philometoris, cui cum fratre natu majore de regno contendebat, eaque fuit prima Antiochi in Ægyptum expeditio: anno 143. ex Ægypto rediit. *Cœpit regnare*, Gr. ὑπέλαβεν βασιλεῦσαι, *Consilium cœpit regnare*, i. e. Cogitavit de regno Ægypti adipiscendo.

21. (i) Reversus est: secundam expeditionem hoc loco narrari volunt viri eruditi, anno 145. biennio post primam expeditionem: adeò ut in hunc annum incidat profanatio templi. Alii unicam volunt esse expeditionem Antiochi anno 142. adeò ut sex anni effluxerint ab illa profanatione, ad purgationem usque factam anno 148. juxta verba Angeli, Danielis cap. 8. v. 14. *Usquequo visio, & juge sacrificium, & peccatum desolationis, quæ facta est, & sanctuarium, & fortitudo conculcabitur? & dixit ei: Usque ad vesperam & mane dies duo millia trecenti, & mundabitur sanctuarium.* Hi dies sex annos, menses quatuor, dies viginti efficiunt; unde ab anno 143. ad mortem usque Antiochi hunc numerum colligunt. Sed non satis liquet unde incipiat clades illa, ex qua tot dies numerantur. Per tres annos cum semisse Antiochus Jerosolymam & arcem Sion tenuit, & innumeris malis Judæos afflixit; sed jam antea sacra sanctæ erant profanatæ. Hieronymus scribens in hunc Danielis locum, sic ait: *Hunc locum plerique nostrorum ad Antichristum referunt, & quod sub Antiocho in typo factum est, sub illo in veritate dicunt esse complendum.*

23. & 25. (k) Gr. τὰς θυΐσκας, thuribula, *Et coronas*, Regum dona. *Intravit*, in templum.

30. (l) Integros in secunda expeditione. Tum ædificavit abominandum idolum desolationis, ut habetur infra v. 57.

34. Et captivas duxerunt mulieres : & natos & pecora possederunt.

35. Et ædificaverunt civitatem David muro magno & firmo, & turribus firmis, & facta est illis in arcem:

36. Et posuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, & convaluerunt in ea, & posuerunt arma, & escas, & congregaverunt spolia Jerusalem:

37. Et reposuerunt illic: & facti sunt in laqueum magnum.

38. Et factum est hoc ad insidias sanctificationi, & in diabolum (m) malum in Israel:

39. Et effuderunt sanguinem innocentem per circuitum sanctificationis, & contaminaverunt sanctificationem.

40. Et fugerunt habitatores Jerusalem propter eos, & facta est habitatio exterorum, & facta est extera semini suo, & nati ejus reliquerunt eam.

41. Sanctificatio ejus desolata est sicut solitudo: * dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbata (n) ejus in opprobrium, honores ejus in nihilum.

* Tob. 2. 6. Amos 8. 10.

42. Secundùm gloriam (o) ejus multiplicata est ignominia ejus: & sublimitas ejus conversa est in luctum.

43. Et scripsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus, unus: & relinqueret unusquisque legem suam.

44. Et consenserunt omnes gentes secundùm verbum regis Antiochi:

45. Et multi ex Israel consenserunt servituti ejus, & sacrificaverunt idolis, & coinquinaverunt sabbatum.

46. Et misit Rex libros per manus nuntiorum in Jerusalem, & in omnes civitates Juda: ut sequerentur leges gentium terræ,

47. Et prohiberent holocausta, & sacrificia, & placationes (p) fieri in templo Dei,

48. Et prohiberent celebrari sabbatum, & dies solemnes:

49. Et jussit coinquinari sancta, & sanctum populum Israel.

50. Et jussit ædificari aras, & templa, & idola, & immolari carnes suillas, & pecora communia,

51. Et relinquere filios suos incircumcisos, & coinquinari animas eorum in omnibus immundis, & abominationibus, ita ut obliviscerentur legem, & immutarent omnes justificationes Dei.

52. Et quicumque non fecissent secundùm verbum regis Antiochi, morerentur.

53. Secundùm omnia verba hæc scripsit omni regno suo : & præposuit principes populo, qui hæc fieri cogerent.

54. Et jusserunt civitatibus Juda sacrificare.

55. Et congregati sunt multi de populo, ad eos qui dereliquerant (q) legem Domini: & fecerunt mala super terram:

56. Et effugaverunt populum Israel in abditis, & in absconditis fugitivorum locis.

57. Die quintadecima mensis Casleu (r), quinto & quadragesimo & centesimo anno, ædificavit rex Antiochus abominandum idolum desolationis super altare Dei, & per universas civitates Juda in circuitu ædificaverunt aras:

58. Et ante januas domorum, & in plateis incendebant thura, & sacrificabant:

59. Et libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos:

60. Et apud quemcumque inveniebantur libri testamenti Domini, & quicumque observabat legem Domini, secundùm edictum regis trucidabant eum.

61. In virtute sua faciebant hæc populo Israel, qui inveniebatur in omni mense & mense in civitatibus.

62. Et quinta & vigesima die mensis sacrificabant super aram, quæ erat contra altare.

63. Et mulieres, * quæ circumcidebant filios suos, trucidabantur secundùm jussum regis Antiochi,

* 2. Mach. 6. 10.

64. Et suspendebant pueros à cervicibus per universas domos eorum: & eos, qui circumciderant illos, trucidabant.

65. Et multi de populo Israel definierunt apud se, ut non manducarent immunda: & elegerunt magis mori, quàm cibis coinquinari immundis:

66. Et noluerunt infringere legem Dei sanctam, & trucidati sunt :

67. Et facta est ira magna super populum valdè.

C A-

38. (m) In calumniatorem: prohibebant ne in templum quis veniret Deum adoraturus.

41. (n) Mutavit enim tempora Antiochus, Danielis, cap. 7. v. 25. seu temporum jura.

42. (o) Quanta fuerat gloria ejus anteà, tanta postea fuit vilitas ejus.

47. (p) Hostias, sacrificia.

55. (q) Græcè hæc ita distinguuntur; *Et congregati sunt multi de populo ad eos*, Græcos nimirùm, qui, nempè Israelitæ, dereliquerant legem Domini.

57. (r) Novembris. *Quinto & quadragesimo & centesimo anno*; tum fuit ingens templi profanatio, jam antè incœpta. Hanc desolationem templi Daniel, cap. 11. v. 31. prædixerat. Ad versum 20. ea referri possunt quæ l. 2. cap. 4. narrantur de Antiochi adventu in Jerusalem, ubi cum honore susceptus est; de pulsis Jasone & Menelao; de occisis Onia & Andronico; nec non quæ L. 2. cap. 6. à v. 1. ad decimum memorantur. Item ad ea mala quæ in hoc capite à v. 21. usque ad finem narrantur, ea revocari debent, quæ L. 2. c. 6. describuntur de morte Eleazari, eodem in capite, & de septem fratribus, qui crudele obierunt martyrium, cap. 7. legimus.

CAPUT II.

Mathathias cum filiis Antiochi tyrannidi obsistit, in montem Modin se recipit, colligit exercitum; moriturus adhortatur suos, ut patrias leges tueantur.

1. IN diebus illis surrexit Mathathias filius Joannis, filii Simeonis, sacerdos ex filiis Joarib ab Jerusalem, & consedit in monte Modin:

2. Et habebat filios quinque, Joannem, qui cognominabatur Gaddis:

3. Et Simonem, qui cognominabatur Thasi:

4. Et Judam, qui vocabatur Machabæus:

5. Et Eleazarum, qui cognominabatur Abaron: & Jonathan, qui cognominabatur Apphus.

6. Hi viderunt mala, quæ fiebant in populo Juda, & in Jerusalem.

7. Et dixit Mathathias (a): Væ mihi, ut quid natus sum videre contritionem populi mei, & contritionem civitatis sanctæ, & sedere illic, cùm datur in manibus inimicorum?

8. Sancta in manu extraneorum facta sunt: templum ejus sicut homo ignobilis.

9. Vasa gloriæ ejus captiva abducta sunt: trucidati sunt senes ejus in plateis, & juvenes ejus ceciderunt in gladio inimicorum.

10. Quæ gens non hæreditavit regnum ejus, & non obtinuit spolia ejus?

11. Omnis compositio (b) ejus ablata est. Quæ erat libera, facta est ancilla.

12. Ecce sancta nostra, & pulchritudo nostra, & claritas nostra desolata est, & coinquinaverunt ea gentes.

13. Quò ergo nobis adhuc vivere?

14. Et scidit vestimenta sua Mathathias, & filii ejus: & operuerunt se ciliciis, & planxerunt valdè.

15. Et venerunt illuc qui missi erant à rege Antiocho, ut cogerent eos, qui confugerant in civitatem Modin, immolare, & accendere thura, & à lege Dei discedere.

16. Et multi de populo Israel consentientes accesserunt ad eos: sed Mathathias & filii ejus constanter steterunt.

17. Et respondentes qui missi erant ab Antiocho, dixerunt Mathathiæ: Princeps & clarissimus & magnus es in hac civitate, & ornatus filiis & fratribus.

18. Ergo accede prior, & fac jussum regis, sicut fecerunt omnes gentes, & viri Juda, & qui remanserunt in Jerusalem: & eris tu, & filii tui inter amicos regis, & amplificatus auro & argento, & muneribus multis.

19. Et respondit Mathathias, & dixit magna voce: Et si omnes gentes regi Antiocho obediunt, ut discedat unusquisque à servitute legis patrum suorum, & consentiat mandatis ejus:

20. Ego, & filii mei, & fratres mei obediemus legi patrum nostrorum.

21. Propitius sit nobis Deus: non est nobis utile relinquere legem & justitias Dei:

22. Non audiemus verba regis Antiochi, nec sacrificabimus transgredientes legis nostræ mandata, ut eamus altera via.

23. Et ut cessavit loqui verba hæc, accessit quidam Judæus in omnium oculis sacrificare idolis super aram in civitate Modin, secundùm jussum regis:

24. Et vidit Mathathias, & doluit, & contremuerunt renes ejus, & accensus est furor ejus secundùm judicium legis (c), & insiliens trucidavit eum super aram:

25. Sed & virum, quem rex Antiochus miserat, qui cogebat immolare, occidit in ipso tempore, & aram destruxit:

26. Et zelatus est legem, * sicut fecit Phinees Zamri filio Salomi. * Num. 25. 13.

27. Et exclamavit Mathathias voce magna in civitate, dicens: Omnis, qui zelum habet legis statuens (d) testamentum, exeat post me.

28. Et fugit ipse, & filii ejus in montes, & reliquerunt quæcumque habebant in civitate.

29. Tunc descenderunt multi quærentes judicium, & justitiam, in desertum:

30. Et sederunt ibi ipsi, & filii eorum, & mulieres eorum, & pecora eorum: quoniam inundaverunt super eos mala.

31. Et renuntiatum est viris regis, & exercitui, qui erat in Jerusalem civitate David, quoniam discessissent viri quidam, qui dissipaverunt mandatum regis, in loca occulta in deserto, & abiissent post illos multi.

32. Et

CAP. II. 7. (a) Divino spiritu impulsus tantæ profanationi cum filiis & parvis copiis resistit, avitam religionem tuetur. Cyprianus, epist. 68. *Meminimus & tenemus, succumbentibus licet & cedentibus cæteris, Matathiam legem Dei vindicasse fortiter.*

11. (b) Omnis ornatus. *Quæ erat libera*; sub Macedonibus, leges suas & jura retinebat.

24. (c) Quod tunc judex esset in civitate, zelo legis animatus: *Et insiliens trucidavit eum*; juxta legem Dei Deuter. cap. 13. v. 6. Hinc Cyprian. in Exhort. ad Martyr. *Cujus præcepti & vigoris memor Mathathias interfecit eum, qui ad aram sacrificaturus accesserat*; vel *secundùm judicium legis*, secundùm legem quæ extat Deuter. 13. 9. *Trucidavit eum*, filiis adjuvantibus, ex Josepho.

27. (d) Servans pactum cum Deo initum.

32. Et statim pertexerunt ad eos, & constituerunt adversùs eos prælium in die sabbatorum,

33. Et dixerunt ad eos: Resistitis & nuac adhuc? exite, & facite secundùm verbum regis Antiochi, & vivetis.

34. Et dixerunt: Non exibimus, neque faciemus verbum regis, ut pollnamus diem sabbatorum,

35. Et concitaverunt adversùs eos prælium.

36. Et non responderunt (e) eis, nec lapidem miserunt in eos, nec oppilaverunt loca occulta,

37. Dicentes: Moriamur omnes in simplicitate nostra: & testes erunt super nos cœlum & terra, quòd injustè perditis nos.

38. Et intulerunt illis bellum sabbatis: & mortui sunt ipsi, & uxores eorum, & filii eorum, & pecora eorum, usque ad mille animas hominum.

39. Et cognovit Mathathias, & amici ejus, & luctum habuerunt super eos valdè.

40. Et dixit vir proximo suo: Si omnes fecerimus sicut fratres nostri fecerunt, & non pugnaverimus adversùs gentes pro animabus nostris, & justificationibus nostris: nunc citiùs disperdent nos à terra.

41. Et cogitaverunt in die illa, dicentes: Omnis homo quicumque venerit ad nos in bello die sabbatorum, pugnemus adversùs eum: & non moriemur omnes, sicut mortui sunt fratres nostri in occultis.

42. Tunc congregata est ad eos synagoga Assidæorum (f) fortis viribus ex Israel, omnis voluntarius in lege:

43. Et omnes, qui fugiebant à malis, additi sunt ad eos, & facti sunt illis ad firmamentum (g).

44. Et collegerunt exercitum, & percusserunt peccatores in ira sua, & viros iniquos in indignatione sua: & cæteri fugerunt ad nationes, ut evaderent.

45. Et circuivit Mathathias, & amici ejus, & destruxerunt aras:

46. Et circumciderunt pueros incircumcisos quotquot invenerunt in finibus Israel: & in fortitudine.

47. Et persecuti sunt filios superbiæ, & prosperatum est opus in manibus eorum:

48. Et obtinuerunt (h) legem de manibus gentium, & de manibus regum: & non dederunt cornu peccatori.

49. Et appropinquaverunt dies Mathathiæ moriendi, & dixit filiis suis: Nunc cousortata (i) est superbia, & castigatio, & tempus eversionis, & ira indignationis:

50. Nunc ergo, ò filii, æmulatores estote legis, & date animas vestras pro testamento patrum vestrorum,

51. Et mementote operum patrum, quæ fecerunt in generationibus suis: & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52. * Abraham nonne in tentatione inventus est fidelis, & reputatum est ei ad justitiam? *Gen. 22. 2.

53. * Joseph in tempore angustiæ suæ custodivit mandatum, & factus est dominus Ægypti. *Gen. 41. 40.

54. * Phinees pater noster, zelando zelum Dei, accepit testamentum (k) sacerdotii æterni. *Num. 25. 13. Eccli. 45. 28.

55. * Jesus, dum implevit verbum, factus est dux in Israel. *Jos. 1. 2. Num. 14. 6.

56. * Caleb, dum testificatur in ecclesia, accepit hæreditatem. *Jos. 14. 14.

57. * David in sua misericordia consecutus est sedem regni in sæcula. *2. Reg. 2. 4.

58. * Elias, dum zelat zelum legis, receptus est in cœlum. *4. Reg. 2. 11.

59. * Ananias & Azarias & Misael credentes, liberati sunt de flamma. *Dan. 3. 50.

60. * Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum. *Dan. 6. 22.

61. Et ita cogitate per generationem & generationem: quia omnes qui sperant in eum, non infirmantur.

62. Et à verbis viri peccatoris ne timueritis: quia gloria ejus stercus & vermis est:

63. Hodie extollitur, & cras non invenietur: quia conversus est in terram suam, & cogitatio ejus periit.

64. Vos ergo filii confortamini, & viriliter agite in lege: quia in ipsa gloriosi eritis.

65. Et ecce Simon frater vester, scio quòd vir consilii est: ipsum audite semper, & ipse erit vobis pater.

66. Et Judas Machabæus fortis viribus à juventute sua, sit vobis princeps militiæ, & ipse aget bellum populi.

67. Et adducetis ad vos omnes factores legis: & vindicate vindictam populi vestri.

68. Re-

36. (e) Et non restiterunt: *Nec oppilaverunt loca occulta*, fortè specus, aut latebras, in quibus se absconderant.

42. (f) Fortè *Assæorum*, seu *Rechabitarum* collectio, vel forsitan *Essæorum*; *Fortes viribus*, venerunt cum eis.

43. (g) Qui spontè se obtulerunt ad tuendam legem.

48. (h) Obtinuerunt legis observationem, quam gentes impediebant: *Et non dederunt cornu peccatori*; Non permiserunt ut prævalerent peccatores.

49. (i) Invaluit. *Et castigatio*, exploratio; *Et tempus eversionis*, quo multi à pietate recedunt.

54. (k) Promissionem, Sacerdotii longa serie ad posteros transeuntis.

68. Retribuite (l) retributionem gentibus, & intendite in præceptum legis.

69. Et benedixit eos, & appositus est ad patres suos.

70. Et defunctus est anno centesimo & quadragesimo sexto : & sepultus est à filiis suis in sepulchris patrum suorum in Modin, & planxerunt eum omnis Israel planctu magno.

CAPUT III.

Judas quatuor prælia iniit cum ducibus Antiochi: duo prima hoc capite enarrantur; primum v. 10. cum Apollonio, secundum cum Serone v. 15. duo reliqua cap. 4. referuntur.

1. ET surrexit Judas, qui vocabatur Machabæus, filius ejus pro eo:

2. Et adjuvabant eum omnes fratres ejus, & universi qui se conjunxerant patri ejus, & præliabantur prælium Israel cum lætitia.

3. Et dilatavit gloriam populo suo, & induit se loricam sicut gigas, & succinxit se arma bellica sua in præliis, & protegebat castra gladio suo.

4. Similis factus est leoni in operibus suis, & sicut catulus leonis rugiens in venatione.

5. Et persecutus est iniquos perscrutans eos: & qui conturbabant populum suum, eos succendit flammis:

6. Et repulsi sunt inimici ejus præ timore ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbati sunt : & directa (a) est salus in manu ejus.

7. Et exacerbabat reges multos, & lætificabat Jacob in operibus suis, & in sæculum memoria ejus in benedictione.

8. Et perambulavit civitates Juda, & perdidit impios ex eis, & avertit iram ab Israel.

9. Et nominatus est usque ad novissimum terræ, & congregavit pereuntes.

10. Et congregavit Apollonius gentes, & à Samaria virtutem multam & magnam, ad bellandum contra Israel.

11. Et cognovit Judas, & exiit obviàm illi : & percussit, & occidit illum : & ceciderunt vulnerati multi, & reliqui fugerunt.

12. Et accepit spolia eorum: & gladium Apollonii abstulit Judas, & erat pugnans in eo omnibus diebus.

13. Et audivit Seron princeps exercitus Syriæ, quòd congregavit Judas congregationem fidelium, & ecclesiam secum,

14. Et ait : Faciam mihi nomen, & glorificabor in regno, & debellabo Judam, & eos qui cum ipso sunt, qui spernebant verbum regis.

15. Et præparavit se : & ascenderunt cum eo castra impiorum, fortes auxiliarii, ut facerent vindictam in filios Israel.

16. Et appropinquaverunt usque ad Bethoron : & exivit Judas obviàm illi cum paucis.

17. Ut autem viderunt exercitum venientem sibi obviàm, dixerunt Judæ: Quomodo poterimus pauci pugnare contra multitudinem tantam, & tam fortem, & nos fatigati sumus jejunio hodie?

18. Et ait Judas : Facile est concludi multos in manus paucorum : & non est differentia in conspectu Dei cœli liberare in multis, & in paucis:

19. Quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo est.

20. Ipsi veniunt ad nos in multitudine contumaci & superbia, ut disperdant nos, & uxores nostras, & filios nostros, & ut spolient nos:

21. Nos verò pugnabimus pro animabus nostris, & legibus nostris:

22. Et ipse Dominus conteret eos ante faciem nostram : vos autem ne timueritis eos.

23. Ut cessavit autem loqui, insiluit in eos subitò : & contritus est Seron, & exercitus ejus in conspectu ipsius:

24. Et persecutus est eum in descensu Bethoron usque in campum, & ceciderunt ex eis octingenti viri, reliqui autem fugerunt in terram Philisthiim.

25. Et cecidit timor Judæ, ac fratrum ejus, & formido super omnes gentes in circuitu eorum.

26. Et pervenit ad regem nomen ejus, & de præliis Judæ narrabant omnes gentes.

27. Ut audivit autem rex Antiochus sermones istos, iratus est animo : & misit, & congregavit exercitum universi regni sui, castra fortia valdè:

28. Et aperuit ærarium suum, & dedit stipendia exercitui in annum : & mandavit illis ut essent parati ad omnia.

29. Et vidit quòd defecit pecunia de thesauris suis, & tributa regionis modica propter dissensionem (b), & plagam, quam fecit in terra, ut tolleret legitima, quæ erant à primis diebus:

30. Et timuit ne non haberet ut semel & bis, in sumptus, & donaria, quæ dederat

68. (l) Deum & ejus cultum omnibus anteponentes : *Et intendite in præceptum legis* ; Non injurias vobis illatas, sed Dei gloriam & legem præ cæteris rebus spectate.

CAP. III.

6. (a) Per ipsum salvi facti sunt multi.

29. & 30. (b) Bella civilia, aut calamitates provinciis illatas. *Bis*, Ut ante hac.

derat antè larga manu: & abundaverat super reges, qui ante eum fuerant.

31. Et consternatus erat animo valdè, & cogitavit ire in Persidem, & accipere tributa regionum, & congregare argentum multum.

32. Et reliquit Lysiam hominem nobilem de genere regali, super negotia regia, à flumine Euphrate usque ad flumen Ægypti:

33. Et ut nutriret Antiochum filium suum, donec rediret.

34. Et tradidit ei medium exercitum, & elephantos: & mandavit ei de omnibus quæ volebat, & de inhabitantibus Judæam & Jerusalem:

35. Et ut mitteret ad eos exercitum, ad conterendam, & extirpandam virtutem Israel, & reliquias Jerusalem, & auferendam memoriam eorum de loco:

36. Et ut constitueret habitatores filios alienigenas in omnibus finibus eorum, & sorte distribueret terram eorum.

37. Et rex assumpsit partem exercitus residui, & exivit ab Antiochia civitate regni sui, anno centesimo & quadragesimo septimo: & transfretavit Euphratem flumen, & perambulabat superiores regiones.

38. Et elegit Lysias Ptolemæum filium Dorymini, & Nicanorem, & Gorgiam, viros potentes ex amicis regis:

39. Et misit cum eis quadraginta millia virorum, & septem millia equitum, ut venirent in terram Juda, & disperderent eam secundùm verbum regis.

40. Et processerunt cum universa virtute sua, & venerunt, & applicuerunt Emmaum in terra campestri.

41. Et audierunt mercatores regionum nomen eorum: & acceperunt argentum & aurum multum valdè, & pueros: & venerunt in castra, ut acciperent filios Israel in servos; & additi sunt ad eos exercitus Syriæ, & terræ alienigenarum.

42. Et vidit Judas, & fratres ejus, quia multiplicata sunt mala, & exercitus applicabant ad fines eorum: & cognoverunt verba regis, quæ mandavit populo facere in interitum, & consummationem.

43. Et dixerunt unusquisque ad proximum suum: Erigamus dejectionem populi nostri, & pugnemus pro populo nostro, & sanctis (c) nostris.

44. Et congregatus est conventus ut essent parati in prælium: & ut orarent, & peterent misericordiam & miserationes.

45. Et Jerusalem non habitabatur, sed erat sicut desertum: non erat qui ingrederetur & egrederetur de natis ejus; & Sanctum conculcabatur: & filii alienigenarum erant in arce, ibi erat habitatio gentium: & ablata est voluptas à Jacob, & defecit ibi tibia & cithara.

46. Et congregati sunt, & venerunt in Maspha contra Jerusalem: quia locus orationis erat in Maspha antè in Israel.

47. Et jejunaverunt illa die, & induerunt se ciliciis, & cinerem imposuerunt capiti suo, & disciderunt vestimenta sua:

48. Et expanderunt libros legis, de quibus scrutabantur (d) gentes similitudinem simulacrorum suorum:

49. Et attulerunt ornamenta sacerdotalia (e), & primitias, & decimas: & suscitaverunt Nazaræos, qui impleverant dies:

50. Et clamaverunt voce magna in cœlum, dicentes: Quid faciemus istis, & quò eos ducemus?

51. Et sancta tua conculcata sunt, & contaminata sunt, & sacerdotes tui facti sunt in luctum, & in humilitatem.

52. Et ecce Nationes convenerunt adversùm nos ut nos disperdant: tu scis quæ cogitant in nos.

53. Quomodo poterimus subsistere ante faciem eorum, nisi tu Deus adjuves nos?

54. Et tubis exclamaverunt voce magna.

55. Et post hæc constituit Judas duces populi, tribunos, & centuriones, & pentacontarchos, & decuriones.

56. * Et dixit his, qui ædificabant domos, & sponsabant uxores, & plantabant vineas, & formidolosis, ut redirent unusquisque in domum suam secundùm legem. *Deut. 20. 5. 6. Judic. 7. 3.

57. Et moverunt castra, & collocaverunt ad Austrum Emmaum.

58. Et ait Judas: Accingimini, & estote filii potentes, & estote parati in manè, ut pugnetis adversùs Nationes has, quæ convenerunt adversùs nos, disperdere nos & sancta nostra:

59. Quoniam melius est nos mori in bello,

43. & 46. (c) Pro templo & rebus sacris. *In Maspha.* Cum adire templum non possent, profecti sunt in Maspha: locus erat publicis orationibus & cœtibus sacris perecelebris ante constructionem templi, Judic. 9. & L. 1. Reg. 6.

48. (d) In his sacrilegos suos ritus & fabulas invenire se posse existimabant. Gr. Quos Gentes rimabantur, ut in iis inscriberent picturas Idolorum suorum. Hoc utique modo reddebant libros legis Judæis inutiles.

49. (e) Non ut sacrificarent, quod erat vetitum extra templum facere: sed ut primitias, decimas, & Nazaræos Deo offerrent, Nazaræos coram illo sisterent, cum ad misericordiam flecterent.

bello, quàm videre mala gentis nostræ, & sanctorum.

60. Sicut autem fuerit voluntas in cœlo, sic fiat.

CAPUT IV.

Tertium prælium iniit contra Gorgiam, quartum adversus Lysiam: mundatur templum anno 148. hæc de purgatione templi conjunge cum cap. 10. L. 2.

1. ET assumpsit Gorgias quinque millia virorum, & mille equites electos: & moverunt castra nocte,

2. Ut applicarent ad castra Judæorum, & percuterent eos subitò: & filii, qui erant ex arce, erant illis duces.

3. Et audivit Judas, & surrexit ipse, & potentes, percutere virtutem (a) exercituum regis, qui erant in Emmaum.

4. Adhuc enim dispersus erat exercitus à castris (b).

5. Et venit Gorgias in castra Judæ noctu, & neminem invenit, & quærebat eos in montibus: quoniam dixit: Fugiunt hi à nobis.

6. Et cùm dies factus esset, apparuit Judas in campo cum tribus millibus virorum tantùm: qui tegumenta & gladios non habebant (c):

7. Et viderunt castra gentium valida, & loricatos, & equitatus in circuitu eorum, & hi docti ad prælium.

8. Et ait Judas viris, qui secum erant: Ne timueritis multitudinem eorum, & impetum eorum ne formidetis.

* Exod. 14. 9. 9. * Memento qualiter salvi facti sunt patres nostri in mari rubro, cùm sequeretur eos Pharao cum exercitu multo.

10. Et nunc clamemus in cœlum; & miserebitur nostri Dominus, & memor erit testamenti patrum nostrorum, & conteret exercitum istum ante faciem nostram hodie:

11. Et scient omnes gentes, quia est qui redimat & liberet Israel.

12. Et elevaverunt alienigenæ oculos suos, & viderunt eos venientes ex adverso.

13. Et exierunt de castris in prælium, & tuba cecinerunt hi qui erant cum Juda.

14. Et congressi sunt: & contritæ sunt gentes, & fugerunt in campum.

15. Novissimi autem omnes ceciderunt in gladio, & persecuti sunt eos usque Gezeron, & usque in campos Idumææ, & Azoti, & Jamniæ: & ceciderunt ex illis usque ad tria millia virorum.

16. Et reversus est Judas, & exercitus ejus, sequens eum.

17. Dixitque ad populum: Non concupiscatis spolia: quia bellum contra nos est,

18. Et Gorgias & exercitus ejus prope nos in monte: sed state nunc contra inimicos nostros, & expugnate eos, & sumetis postea spolia securi.

19. Et adhuc loquente Juda hæc, ecce apparuit pars quædam prospiciens de monte.

20. Et vidit Gorgias quòd in fugam conversi sunt sui, & succenderunt castra: fumus enim, qui videbatur, declarabat quod factum est.

21. Quibus illi conspectis timuerunt valdè, aspicientes simul & Judam, & exercitum in campo paratum ad prælium.

22. Et fugerunt omnes in campum alienigenarum (d):

23. Et Judas reversus est ad spolia castrorum, & acceperunt aurum multum, & argentum, & hyacinthum, & purpuram marinam, & opes magnas.

24. Et conversi hymnum canebant, & benedicebant Deum in cœlum, quoniam bonus est, quoniam in sæculum misericordia ejus.

25. Et facta est salus magna in Israel in die illa.

26. Quicumque autem alienigenarum evaserunt, venerunt, & nuntiaverunt Lysiæ universa quæ acciderant.

27. Quibus ille auditis, consternatus animo deficiebat: quòd non qualia voluit, talia contigerunt in Israel, & qualia mandavit rex.

28. Et sequenti (e) anno congregavit Lysias virorum electorum sexaginta millia, & equitum quinque millia, ut debellaret eos.

29. Et venerunt in Judæam, & castra posuerunt in Bethoron, & occurrit illis Judas cum decem millibus viris.

30. Et viderunt exercitum fortem, & oravit, & dixit: Benedictus es salvator Israel, * qui contrivisti impetum potentis (f) in manu servi tui David, * & tradidisti castra alienigenarum in manu Jonathæ filii Saul, & armigeri ejus. * 1. Reg. 17. 50. * 1. Reg. 14. 13.

31. Con-

CAP. IV. 3. (a) Majorem partem exercitus, quæ in castris remanserat duce Nicanore, L. 2. Machab. 8. 23.

4. (b) Gorgiæ copiæ à reliquo exercitu sejunctæ erant.

6. (c) Græc. Quales voluissent cum ter millibus malè armatis, inquit Josephus.

22. & 23. (d) Phœnicum & Idumæorum. *Purpuram*, Pretiosas merces tyrio colore tinctas.

28. & 29. (e) Nempè anno 148. imperii Græcorum. *In Bethoron*, Gr. ἐν Βαιθσούρα, *Bethsura*.

30. (f) Goliath. Vox Hebræa interdùm *gigas*, ut Ge-

31. Conclude exercitum istum in manu populi tui Israel, & confundantur in exercitu suo & equitibus.

32. Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoveantur contritione sua.

33. Dejice illos gladio diligentium te: & collaudent te omnes, qui noverunt nomen tuum, in hymnis.

34. Et commiserunt prælium: & ceciderunt de exercitu Lysiæ quinque millia virorum.

35. Videns autem Lysias fugam suorum, & Judæorum audaciam, & quòd parati sunt aut vivere, aut mori fortiter, abiit Antiochiam, & elegit milites, ut multiplicati rursùs venirent in Judæam.

36. Dixit autem Judas, & fratres ejus: Ecce contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta, & renovare.

37. Et congregatus est omnis exercitus, & ascenderunt in montem Sion.

38. Et viderunt sanctificationem (g) desertam, & altare profanatum, & portas exustas, & in atriis virgulta nata sicut in saltu, vel in montibus, & pastophoria diruta.

39. Et sciderunt vestimenta sua, & planxerunt planctu magno, & imposuerunt cinerem super caput suum.

40. Et ceciderunt in faciem super terram, & exclamaverunt tubis signorum, & clamaverunt in cœlum.

41. Tunc ordinavit Judas viros, ut pugnarent adversùs eos, qui erant in arce, donec emundarent sancta.

42. Et elegit sacerdotes sine macula, voluntatem habentes in lege Dei:

43. Et mundaverunt (h) sancta, & tulerunt lapides contaminationis in locum immundum.

44. Et cogitavit de altari holocaustorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret.

45. Et incidit illis consilium bonum ut destruerent illud: ne fortè illis esset in opprobrium, quia contaminaverunt illud gentes, & demoliti sunt illud.

46. Et reposuerunt lapides in monte (i) domus in loco apto, quoadusque veniret propheta, & responderet de eis.

47. Et acceperunt lapides integros secundùm legem: & ædificaverunt altare novum, secundùm illud quod fuit priùs:

48. Et ædificaverunt sancta (k), & quæ intra domum erant intrinsecùs: & ædem, & atria sanctificaverunt.

49. Et fecerunt vasa sancta nova, & intulerunt candelabrum, & altare incensorum, & mensam in templum.

50. Et incensum posuerunt super altare, & accenderunt lucernas, quæ super candelabrum erant, & lucebant in templo.

51. Et posuerunt super mensam panes, & appenderunt vela, & consummaverunt omnia opera quæ fecerant.

52. Et ante matutinum surrexerunt quinta & vigesima die mensis noni (hic est mensis Casleu) centesimi quadragesimi octavi anni:

53. Et obtulerunt sacrificium secundùm legem, super altare holocaustorum novum quod fecerunt.

54. Secundùm tempus & secundùm diem, in qua contaminaverunt illud gentes, in ipsa renovatum est in canticis, & citharis, & cinyris, & in cymbalis.

55. Et cecidit omnis populus in faciem, & adoraverunt, & benedixerunt in cœlum eum, qui prosperavit eis.

56. Et fecerunt dedicationem altaris diebus octo; & obtulerunt holocausta cum lætitia, & sacrificium salutaris (l) & laudis.

57. Et ornaverunt faciem templi coronis aureis & scutulis: & dedicaverunt portas, & pastophoria, & imposuerunt eis januas.

58. Et facta est lætitia in populo magna valdè, & aversum est opprobrium gentium.

59. * Et statuit Judas, & fratres ejus, & universa ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis, ab anno in annum, per dies octo, à quinta & vigesima die mensis Casleu, cum lætitia & gaudio. * Joan. 10. 22.

60. Et ædificaverunt (m) in tempore illo montem Sion, & per circuitum muros altos, & turres firmas, nequando venirent gentes, & conculcarent eum, sicut anteà fecerunt.

61. Et collocavit illic exercitum, ut servarent eum, & munivit eum ad custodiendam Bethsuram (n), ut haberet populus munitionem contra faciem Idumææ.

C A-

nes. 6. 4. interdùm *potens* vertitur, ut Judicum cap. 5. v. 30. & alibi.

38. (g) Templum, aut sancta sanctorum. *Pastophoria*, cubicula, exhedras: hæc forte sunt encænia, de quibus Joan. 10.

43. (h) Quæ profanata fuerant: *Et tulerunt lapides contaminationis*: idola ipsa & aras, cùm altare veteri altare fuit impositum.

46. & 47. (i) In ipso monte Moria. *Integros*, Intactos ferro.

48. (k) Sanctum sanctorum, & ea quæ ad ædem sacerdotalem pertinebant.

56. & 57. (l) Hostias pacificas in gratiarum actionem. *Et scutulis*; auratis quibusdam ornamentis, quasi scutulis.

60. (m) Turres templo vicinas munierunt: montem Sion muro cinxit, ut arci ab hostibus occupatæ hanc munitionem opponeret. Tametsi urbs tota interdum hoc nomine signatur.

61. (n) Qui locus erat prope Hierosolymam. Sic

CAPUT V.

Decem præliis Judas feliciter pugnat contra Idumæos, tum adversùs filios Bean, deinde contra Ammonitas, postea in Galilæam mittit Simonem adversus Tyrios & Sidonios. Item contra Ephron, Samaritas, Palæstinos.

1. ET factum est, ut audierunt gentes in circuitu, quia ædificatum est altare & sanctuarium sicut priùs, iratæ sunt valdè:

2. Et cogitabant tollere genus Jacob, qui erant inter eos, & cœperunt occidere de populo, & persequi.

3. Et debellabat Judas filios Esau in Idumæa, & eos qui erant in Acrabathane (a), quia circumsedebant Israelitas, & percussit eos plaga magna.

4. Et recordatus est malitiam filiorum Bean (b), qui erant populo in laqueum, & in scandalum, insidiantes ei in via.

5. Et conclusi sunt ab eo in turribus, & applicuit ad eos, & anathematizavit eos, & incendit turres eorum igni, cum omnibus qui in eis erant.

6. Et transivit ad filios Ammon, & invenit manum fortem, & populum copiosum, & Timotheum ducem ipsorum:

7. Et commisit cum eis prælia multa, & contriti sunt in conspectu eorum, & percussit eos:

8. Et cepit Gazer (c) civitatem, & filias ejus, & reversus est in Judæam.

9. Et congregatæ sunt gentes quæ sunt in Galaad, adversùs Israelitas qui erant in finibus eorum, ut tollerent eos: & fugerunt in Datheman (d) munitionem,

10. Et miserunt litteras ad Judam & fratres ejus, dicentes: Congregatæ sunt adversùm nos gentes per circuitum, ut nos auferant:

11. Et parant venire, & occupare munitionem, in quam confugimus: & Timotheus est dux exercitus eorum.

12. Nunc ergo veni, & eripe nos de manibus eorum, quia cecidit multitudo de nobis.

13. Et omnes fratres nostri, qui erant in locis Tubin (e), interfecti sunt: & captivas duxerunt uxores eorum, & natos, & spolia, & peremerunt illic ferè mille viros.

14. Et adhuc epistolæ legebantur, & ecce alii nuntii venerunt de Galilæa conscissis tunicis, nuntiantes secundùm verba hæc:

15. Dicentes convenisse adversùm se à Ptolemaida, & Tyro, & Sidone: & repleta est omnis Galilæa alienigenis, ut nos consumant.

16. Ut audivit autem Judas, & populus, sermones istos, convenit ecclesia (f) magna cogitare quid facerent fratribus suis, qui in tribulatione erant, & expugnabantur ab eis.

17. Dixitque Judas Simoni fratri suo: Elige tibi viros, & vade, & libera fratres tuos in Galilæa: ego autem & frater meus Jonathas ibimus in Galaaditim.

18. Et reliquit Josephum filium Zachariæ, & Azariam duces populi, cum residuo exercitu in Judæa ad custodiam:

19. Et præcepit illis, dicens: Præestote populo huic: & nolite bellum committere adversùm gentes, donec revertamur.

20. Et partiti sunt Simoni viri tria millia, ut iret in Galilæam: Judæ autem octo millia in Galaaditim.

21. Et abiit Simon in Galilæam, & commisit prælia multa cum gentibus: & contritæ sunt gentes à facie ejus, & persecutus est eos usque ad portam

22. Ptolemaidis: & ceciderunt de gentibus ferè tria millia virorum, & accepit spolia eorum,

23. Et assumpsit eos, qui erant in Galilæa, & in Arbatis, cum uxoribus, & natis, & omnibus quæ erant illis, & adduxit in Judæam cum lætitia magna.

24. Et Judas Machabæus & Jonathas frater ejus transierunt Jordanem, & abierunt viam trium dierum per desertum.

25. Et occurrerunt (g) eis Nabuthæi, & susceperunt eos pacificè, & narraverunt eis omnia, quæ acciderant fratribus eorum in Galaaditide,

26. Et quia multi ex eis comprehensi sunt in Barasa (h) & Bosor, & in Alimis, & in Casphor, & Mageth, & Carnaim: hæ omnes civitates munitæ, & magnæ.

27. Sed

vertit Vatablus: Copias ibidem præsidii causa collocavit, eique tuendo Bethsuram, ut præsidium haberet populus adversùs Idumæam. Aut fortè *Bethsura* erat in finibus Judæ versùs Idumæam.

CAP. V. 3. (a) Quæ urbs erat, aut pars Idumææ, quæque Numer. cap. 34. v. 4. *Ascensus scorpionum* vocitatur. *Quia circumsedebant Israelitas*; Incursiones faciebant, & lacessebant Israelitas.

4. & 5. (b) Qui ex Josepho erant itidem Idumæi. *Anathematizavit*, Morti eos devovit, & bona Deo consecravit. *Et cepit Gazer*: ibi Timotheus occisus est.

8. (c) *Gazer*, Josephus habet *Jazorum*. Alia est urbs ejus nominis cis Jordanem in tribu Ephraim.

9. & 11. (d) In monte Galaad. *Timotheus*, Filius fortè alterius Timothei.

13. (e) Tubianæi in Arabia, aut fortè est *Tob*, Jud. 11. cap. 3. Hinc *Tubianæi* in Arabia, L. 2. Machab. cap. 12. v. 17.

16. (f) Fortè *Sanedrim*, aut potiùs quotquot potuerunt in unum locum colligi.

25. (g) Nabuthæi pars Arabum.

26. (h) In Græco & apud Josephum, *In Bosorra*,

27. Sed & in cæteris civitatibus Galaaditidis tenentur comprehensi, & in crastinum constituerunt admovere exercitum civitatibus his, & comprehendere, & tollere eos in una die.

28. Et convertit Judas, & exercitus ejus, viam in desertum Bosor repentè, & occupavit civitatem: & occidit omnem masculum in ore gladii, & accepit omnia spolia eorum, & succendit eam igni.

29. Et surrexerunt inde nocte, & ibant usque ad munitionem (i).

30. Et factum est diluculo, cùm elevassent oculos suos, ecce populus multus, cujus non erat numerus, portantes scalas & machinas, ut comprehenderent munitionem, & expugnarent eos.

31. Et vidit Judas quia cœpit bellum, & clamor belli ascendit ad cœlum sicut tuba, & clamor magnus de civitate:

32. Et dixit exercitui suo: Pugnate hodie pro fratribus vestris.

33. Et venit tribus ordinibus post eos, & exclamaverunt tubis, & clamaverunt in oratione.

34. Et cognoverunt castra Timothei, quia Machabæus est, & refugerunt à facie ejus: & percusserunt eos plaga magna; & ceciderunt ex eis in die illa ferè octo millia virorum.

35. Et divertit Judas in Maspha, & expugnavit, & cepit eam: & occidit omnem masculum ejus, & sumpsit spolia ejus, & succendit eam igni.

36. Inde perrexit, & cepit Casbon, & Mageth, & Bosor, & reliquas civitates Galaaditidis.

37. Post hæc autem verba congregavit Timotheus exercitum alium, & castra posuit contra Raphon trans torrentem.

38. Et misit Judas speculari exercitum: & renuntiaverunt ei, dicentes: Quia convenerunt ad eum omnes gentes, quæ in circuitu nostro sunt, exercitus multus nimis:

39. Et Arabas conduxerunt in auxilium sibi, & castra posuerunt trans torrentem, parati ad te venire in prælium. Et abiit Judas obviàm illis.

40. Et ait Timotheus principibus exercitus sui: Cùm appropinquaverit Judas, & exercitus ejus ad torrentem aquæ: si transierit ad nos prior, non poterimus sustinere eum: quia potens poterit adversùm nos.

41. Si verò timuerit transire, & posuerit castra extra flumen, transfretemus ad eos, & poterimus adversùs illum.

42. Ut autem appropinquavit Judas ad torrentem aquæ, statuit scribas (k) populi secus torrentem, & mandavit eis, dicens: Neminem hominum reliqueritis: sed veniant omnes in prælium.

43. Et transfretavit ad illos prior, & omnis populus post eum, & contritæ sunt omnes gentes à facie eorum, & projecerunt arma sua, & fugerunt ad fanum, quod erat in Carnaim.

44. Et occupavit ipsam civitatem, & fanum succendit igni, cum omnibus qui erant in ipso: & oppressa est Carnaim, & non potuit sustinere contra faciem Judæ.

45. Et congregavit Judas universos Israelitas, qui erant in Galaaditide, à minimo usque ad maximum, & uxores eorum, & natos, & exercitum magnum valdè, ut venirent in terram Juda.

46. Et venerunt usque Ephron: & hæc civitas magna in ingressu posita, munita valdè, & non erat declinare ab ea dextera vel sinistra, sed per mediam iter erat.

47. Et incluserunt se qui erant in civitate, & obstruxerunt portas lapidibus: & misit ad eos Judas verbis pacificis,

48. Dicens: Transeamus per terram vestram, ut eamus in terram nostram: & nemo vobis nocebit: tantùm pedibus transibimus. (l) Et nolebant eis aperire.

49. Et præcepit Judas prædicare in castris, ut applicarent unusquisque in quo erat loco.

50. Et applicuerunt se viri virtutis: & oppugnavit civitatem illam tota die, & tota nocte, & tradita est civitas in manu ejus:

51. Et peremerunt omnem masculum in ore gladii, & eradicavit eam, & accepit spolia ejus, & transivit per totam civitatem super interfectos.

52. Et transgressi sunt Jordanem in campo magno, contra faciem Bethsan (m).

53. Et erat Judas congregans extremos, & exhortabatur populum per totam viam, donec venirent in terram Juda.

54. Et ascenderunt in montem Sion cum lætitia & gaudio, & obtulerunt holocausta, quòd nemo ex eis cecidisset, donec reverterentur in pace.

55. Et

quod locum munitum significat. *Et in Alimis*; legendum putat Grotius *In Malemis*, quæ urbs erat Moabitarum.

29. (i) In quam Judæi se receperant.

42. (k) Qui milites habebant descriptos, præfectos militares.

48. & 49. (l) Iter rectà facientes. *Applicarent*, ut jurarent.

52. (m) Scythopolim, vel è regione Scythopoleos.

55. Et in diebus, quibus erat Judas & Jonathas in terra Galaad, & Simon frater ejus in Galilæa contra faciem Ptolemaidis,

56. Audivit Josephus Zachariæ filius, & Azarias princeps virtutis, res benè gestas, & prælia quæ facta sunt,

57. Et dixit: Faciamus & ipsi nobis nomen, & eamus pugnare adversùs gentes, quæ in circuitu nostro sunt.

58. Et præcepit his qui erant in exercitu suo, & abierunt Jamniam.

59. Et exivit Gorgias de civitate, & viri ejus obviàm illis in pugnam.

60. Et fugati sunt Josephus & Azarias usque in fines Judææ: & ceciderunt illo die de populo Israel ad duo millia viri, & facta est fuga magna in populo:

61. Quia non audierunt Judam, & fratres ejus, existimantes fortiter se facturos.

62. Ipsi autem non erant de semine virorum illorum, per quos salus facta est in Israel.

63. Et viri (n) Juda magnificati sunt valdè in conspectu omnis Israel, & gentium omnium ubi audiebatur nomen eorum.

64. Et convenerunt ad eos fausta acclamantes.

65. Et exivit Judas, & fratres ejus, & expugnabant filios Esau, in terra quæ ad Austrum est, & percussit Chebron & filias ejus: & muros ejus & turres succendit igni in circuitu.

66. Et movit castra ut iret in terram alienigenarum, & perambulabat Samariam.

67. In die illa ceciderunt sacerdotes in bello, dum volunt fortiter facere, dum sine consilio exeunt in prælium.

68. Et declinavit Judas in Azotum, in terram alienigenarum, & diruit aras eorum, & sculptilia deorum ipsorum succendit igni: & cepit spolia civitatum, & reversus est in terram Juda.

CAPUT VI.

Antiochus in gravem incidit morbum, & moritur dirè vexatus.

1. ET rex Antiochus perambulabat (a) superiores regiones, & audivit esse civitatem Elymaidem in Perside nobilissimam, & copiosam in argento & auro,

2. Templumque (b) in ea locuples valdè: & illic velamina aurea, & loricæ, & scuta, quæ reliquit Alexander Philippi rex Macedo, qui regnavit primus in Græcia.

3. Et venit, & quærebat (c) capere civitatem, & deprædari eam: & non potuit, quoniam innotuit sermo his qui erant in civitate:

4. Et insurrexerunt in prælium, & fugit inde, & abiit cum tristitia magna, & reversus est in Babyloniam (d).

5. Et venit qui nuntiaret ei in Perside (e), quia fugata sunt castra, quæ erant in terra Juda:

6. Et quia abiit Lysias cum virtute forti in primis, & fugatus est à facie Judæorum, & invaluerunt armis, & viribus, & spoliis multis, quæ ceperunt de castris, quæ exciderunt:

7. Et quia diruerunt abominationem, quam ædificaverat super altare, quod erat in Jerusalem, & sanctificationem, sicut priùs, circumdederunt muris excelsis, sed & Bethsuram civitatem suam.

8. Et factum est ut audivit rex sermones istos, expavit, & commotus est valdè: & decidit in lectum, & incidit in languorem præ tristitia, quia non factum est ei sicut cogitabat.

9. Et erat illic per dies multos: quia renovata est in eo tristitia magna, & arbitratus est se mori.

10. Et vocavit omnes amicos suos, & dixit illis: Recessit somnus ab oculis meis, & concidi, & corrui corde præ solicitudine:

11. Et dixi in corde meo: In quantam tribulationem deveni, & in quos fluctus tristitiæ, in qua nunc sum; qui jucundus eram, & dilectus in potestate mea!

12. Nunc verò reminiscor malorum, quæ feci in Jerusalem, unde & abstuli omnia spolia aurea & argentea, quæ erant in ea, & misi auferre habitantes Judæam sine causa.

13. Cognovi ergo quia propterea invenerunt me mala ista: & ecce pereo tristitia magna in terra aliena!

14. Et

63. & 66. (n) Gr. Vir Judas & fratres ejus. *Samariam*; Ex Josepho & L. 2. Machab. cap. 12, *Maresam*. Nam Samaria longiùs distat ab iis locis.

CAP. VI. 1. (a) Regiones trans Euphratem positas. *Et audivit esse Elymaidem in Perside*: Urbs eadem fortè erat *Elymais*, & *Persepolis*, nisi ita dicta fuerit, quòd esset urbs Persidis. Q. Curtius L. 5. ait *Persepolim* ab Alexandro eversam; Diodorus Siculus, L. 19. eam testatur fuisse restitutam. *Elymæ* apud scriptores Græcos est regionis nomen, non urbis, & ita habet textus Græcus, *In Elymaide, in Perside*; L. 2. cap. 9. v. 9. urbem eamdem & *Persepolim*, & *Elymaidem* vocat: fors est ut *Persepolis* sit nomen adjectitium, quasi *urbs Persidis*.

2. (b) Deæ Nanææ, ex L. 2. Mac. 1. 13. Hanc Strabo *Anaiam* vocat, corrupto fortè vocabulo: *Dianam* appellat Polybius à Josepho citatus.

3. (c) Ut pater ejus Elimai Jovis templum, ait Grotius.

4. (d) Discessit inde repetens Babyloniam: nam L. 2. v. 13. se mori dixit in terra aliena; nondum ergo in Babyloniam, quæ suæ erat ditionis, venerat.

5. (e) In confiniis Persidis, cùm in Babyloniam pergeret.

14. Et vocavit Philippum, unum de amicis suis, & præposuit eum super universum regnum suum:

15. Et dedit ei diadema, & stolam suam, & annulum, ut adduceret Antiochum filium suum, & nutriret eum, & regnaret.

16. Et mortuus est illic Antiochus rex, anno centesimo quadragesimo nono (f).

17. Et cognovit Lysias, quoniam mortuus est rex, & constituit regnare Antiochum filium ejus, quem nutrivit adolescentem: & vocavit nomen ejus Eupator.

18. Et hi qui erant in arce, concluserant (g) Israel in circuitu sanctorum: & quærebant eis mala semper, & firmamentum gentium.

19. Et cogitavit Judas disperdere eos: & convocavit universum populum, ut obsiderent eos.

20. Et convenerunt simul, & obsederunt eos anno centesimo quinquagesimo, & fecerunt balistas & machinas.

21. Et exierunt quidam ex eis qui obsidebantur, & adjunxerunt se illis aliqui impii ex Israel,

22. Et abierunt ad regem, & dixerunt: Quousque non facis judicium, & vindicas fratres nostros?

23. Nos decrevimus servire patri tuo, & ambulare in præceptis ejus, & obsequi edictis ejus:

24. Et filii populi nostri propter hoc alienabant se à nobis, & quicumque inveniebantur ex nobis, interficiebantur, & hæreditates nostræ diripiebantur.

25. Et non ad nos tantùm extenderunt manum, sed & in omnes fines nostros.

26. Et ecce applicuerunt hodie ad arcem Jerusalem occupare eam, & munitionem Bethsuram munierunt:

27. Et nisi præveneris eos velociùs, majora quàm hæc facient, & non poteris obtinere eos.

28. Et iratus est rex, ut hæc audivit: & convocavit omnes amicos suos, & principes exercitus sui, & eos qui super equites erant:

29. Sed & de regnis aliis, & de Insulis (h) maritimis, venerunt ad eum exercitus conductitii.

30. Et erat numerus exercitus ejus, centum millia peditum, & viginti millia equitum, & elephanti triginta duo, docti ad prælium.

31. Et venerunt per Idumæam, & applicuerunt ad Bethsuram, & pugnaverunt dies multos, & fecerunt machinas: & exierunt, & succenderunt (i) eas igni, & pugnaverunt viriliter.

32. Et recessit Judas ab arce, & movit castra ad Bethzacharam (k) contra castra regis.

33. Et surrexit rex ante lucem, & concitavit exercitus in impetum contra viam Bethzacharam: & comparaverunt se exercitus in prælium, & tubis cecinerunt:

34. Et elephantis ostenderunt sanguinem uvæ & mori, ad acuendos eos in prælium:

35. Et diviserunt bestias per legiones: & astiterunt singulis elephantis mille viri in loricis concatenatis, & galeæ æreæ in capitibus eorum: & quingenti equites ordinati unicuique bestiæ electi erant.

36. Hi ante tempus ubicumque erat bestia, ibi erant: & quocumque ibat, ibant, & non discedebant ab ea.

37. Sed & turres ligneæ super eos firmæ protegentes super singulas bestias: & super eas machinæ: & super singulas viri virtutis (l) triginta duo, qui pugnabant desuper, & Indus magister bestiæ.

38. Et residuum equitatum hinc & inde statuit in duas partes, tubis exercitum commovere, & perurgere constipatos in legionibus (m) ejus.

39. Et ut refulsit sol in clypeos aureos, & æreos, resplenduerunt montes ab eis, & resplenduerunt sicut lampades ignis.

40. Et distincta est pars exercitus regis per montes excelsos, & alia per loca humilia: & ibant cautè & ordinatè.

41. Et commovebantur omnes inhabitantes terram à voce multitudinis, & incessu turbæ, & collisione armorum: erat enim exercitus magnus valdè, & fortis.

42. Et

16. (f) L. 2. v. 11. Epistolæ hinc inde referuntur anno 148. sub Antiocho Eupatore post mortem patris. Sed diversas esse utriusque libri epochas jam diximus: præterquam non ab eodem mense annum incipiebant Judæi & Græci. Huc referenda sunt quæ L. 2. cap. 9. 10. 11. & 12. referuntur.

18. (g) Qui erant in arce, obsidebant templum: aditus ad templum Judæis infestos faciebant.

29. & 30. (h) Oris maritimis. *Numerus*; hic numerus non omninò convenit cum eo numero, qui L. 2. cap. 13. recensetur. Verùm jam alibi est observatum variari interdum numerum exercitus, qui major est in principio expeditionis. Deinde potuit Eupator subsidia mittere in alia loca. Josephus eumdem ponit copiarum numerum.

31. (i) Qui erant Bethsuræ, eruptione facta.

32. (k) Ad domum Zachariæ. Videtur Judas ex v. 32. & 42. bis aggressus exercitum regium.

37. (l) Suspicantur nonnulli inversam esse constructionem, ac legendum esse, Super singulas 32. viri fortes qui pugnabant.

38. (m) Gr. ἐν φάραγξιν, *In vallibus*, in montium faucibus: ita etiam Josephus. At Vulgatus Interpres videtur olim legisse ἐν φάλαγξιν. Est enim φάλαγξ, *legio*.

42. Et appropiavit Judas, & exercitus ejus in prælium: & ceciderunt de exercitu regis sexcenti viri.

43. Et vidit Eleazar (n) filius Saura unam de bestiis loricatam loricis regis: & erat eminens super cæteras bestias: & visum est ei quòd in ea esset rex:

44. Et dedit se ut liberaret populum suum, & acquireret sibi nomen æternum.

45. Et cucurrit ad eam audacter in medio legionis, interficiens à dextris & à sinistris, & cadebant ab eo huc atque illuc.

46. Et ivit sub pedes elephantis, & supposuit se ei, & occidit eum: & cecidit in terram super ipsum, & mortuus est illic.

47. Et videntes virtutem regis, & impetum exercitus ejus, diverterunt se ab eis.

48. Castra autem regis (o) ascenderunt contra eos in Jerusalem, & applicuerunt castra regis ad Judæam & montem Sion.

49. Et fecit pacem cum his qui erant in Bethsura: & exierunt de civitate, quia non erant eis ibi alimenta conclusis, quia sabbata erant terræ.

50. Et comprehendit rex Bethsuram: & constituit illic custodiam servare eam.

51. Et convertit castra ad locum sanctificationis (p) dies multos: & statuit illic balistas, & machinas, & ignis jacula, & tormenta ad lapides jactandos, & spicula, & scorpios ad mittendas sagittas, & fundibula.

52. Fecerunt autem & ipsi machinas adversùs machinas eorum, & pugnaverunt dies multos.

53. Escæ autem non erant in civitate, eò quòd septimus annus esset: & qui remanserant in Judæa de gentibus, consumpserant reliquias eorum, quæ repositæ fuerant.

54. Et remanserunt in sanctis (q) viri pauci, quoniam obtinuerat eos fames: & dispersi sunt unusquisque in locum suum.

55. Et audivit (r) Lysias quòd Philippus, quem constituerat rex Antiochus, cùm adhuc viveret, ut nutriret Antiochum filium suum, & regnaret:

56. Reversus esset à Perside, & Media, & exercitus qui abierat cum ipso, & quia quærebat suscipere regni negotia:

57. Festinavit ire, & dicere ad regem, & duces exercitus: Deficimus quotidie, & esca nobis modica est, & locus, quem obsidemus, est munitus, & incumbit nobis ordinare de regno.

58. Nunc itaque demus dextras hominibus istis, & faciamus cum illis pacem, & cum omni gente eorum:

59. Et constituamus illis ut ambulent in legitimis suis sicut priùs: propter legitima enim ipsorum, quæ despeximus, irati sunt, & fecerunt omnia hæc.

60. Et placuit sermo in conspectu regis & principum: & misit ad eos pacem facere, & receperunt illam.

61. Et juravit illis rex, & principes: & exierunt de munitione (s).

62. Et intravit rex montem Sion, & vidit munitionem loci: & rupit citiùs juramentum, quod juravit: & mandavit destruere murum in gyro.

63. Et discessit festinanter, & reversus est Antiochiam, & invenit Philippum dominantem civitati: & pugnavit adversùs eum, & occupavit civitatem.

CAPUT VII.

Demetrius Soter Roma veniens Tripolim Phœniciæ, & ab exercitu exceptus, jubet occidi Eupatorem: Alcimum Pontificem creat, quem mittit adversùs Judam; sed re infecta ad regem revertitur, & mittit Nicanorem, qui cæsus est à Juda.

1. ANno centesimo quinquagesimo primo exiit Demetrius (a) Seleuci filius ab urbe Roma, & ascendit cum paucis viris in civitatem maritimam, & regnavit illic.

2. Et factum est, ut ingressus est domum regni patrum suorum, comprehendit exercitus Antiochum & Lysiam, ut adducerent eos ad eum.

3. Et res ei innotuit; & ait: Nolite mihi ostendere faciem eorum.

4. Et occidit eos exercitus. Et sedit Demetrius super sedem regni sui:

5. Et venerunt ad eum viri iniqui & impii ex Israel: & Alcimus dux eorum, qui volebat fieri sacerdos.

6. Et accusaverunt populum apud regem,

43. (n) Josephus putat fratrem fuisse Judæ, Gr. dictum Auram, qui & *Abaron* cognomen habuit.

48. (o) Pars exercitus: nam pars altera Bethsuram obsidebat.

51. (p) Contra Jerusalem: vel contra munitiones externas.

54. (q) In templo, ad defensionem.

55. (r) Rebellio Philippi est causa reditus Eupatoris, & pacis cum Machabæo sancitæ. Est autem hoc fœdus diversum ab eo cujus fit mentio L. 2. Machab. cap. 13. v. 23. Obsessum fuisse templum à Rege scribit Josephus.

61. (s) Obviàm Regi, honoris causa.

1. (a) Qui per 14. annos paterno regno spoliatus fuerat. *In civitatem maritimam*, Tripolim, ex L. 2. Machab. 14. CAP. VII.

gem, dicentes: Perdidit Judas, & fratres ejus omnes amicos tuos, & nos disperſit de terra noſtra.

7. Nunc ergo mitte virum, cui credis, ut eat, & videat exterminium omne, quod fecit nobis, & regionibus regis: & puniat omnes amicos ejus, & adjutores eorum.

8. Et elegit rex ex amicis ſuis Bacchidem, qui dominabatur trans flumen magnum in regno, & fidelem regi: & miſit eum,

9. Ut videret exterminium, quod fecit Judas: ſed & Alcimum impium conſtituit in ſacerdotium, & mandavit ei facere ultionem in filios Iſrael.

10. Et ſurrexerunt, & venerunt cum exercitu magno in terram Juda: & miſerunt nuntios, & locuti ſunt ad Judam, & ad fratres ejus verbis pacificis in dolo.

11. Et non intenderunt ſermonibus eorum: viderunt enim quia venerunt cum exercitu magno.

12. Et convenerunt ad Alcimum & Bacchidem congregatio ſcribarum requirere quæ juſta ſunt:

13. Et primi, Aſſidæi (b) qui erant in filiis Iſrael, & exquirebant ab eis pacem.

14. Dixerunt enim: Homo ſacerdos de ſemine Aaron venit, non decipiet nos.

15. Et locutus eſt cum eis verba pacifica: & juravit illis, dicens: Non inferemus vobis malum, neque amicis veſtris.

16. Et crediderunt ei: Et comprehendit ex eis ſexaginta viros, & occidit eos in una die, ſecundùm verbum quod ſcriptum eſt:

* Pſ. 78. 1. 2. 3. 17. * Carnes ſanctorum (c) tuorum, & ſanguinem ipſorum effuderunt in circuitu Jeruſalem, & non erat qui ſepeliret.

18. Et incubuit timor & tremor in omnem populum: quia dixerunt: Non eſt veritas & judicium in eis: tranſgreſſi ſunt enim conſtitutum, & jusjurandum quod juraverunt.

19. Et movit Bacchides caſtra ab Jeruſalem, & applicuit in Bethzecha: & miſit, & comprehendit multos ex eis qui à ſe effugerant, & quoſdam de populo mactavit, & in puteum magnum projecit.

20. Et commiſit regionem Alcimo, & reliquit cum eo auxilium in adjutorium ipſi. Et abiit Bacchides ad regem:

21. Et ſatis agebat (d) Alcimus pro principatu ſacerdotii ſui.

22. Et convenerunt ad eum omnes, qui perturbabant populum ſuum, & obtinuerunt terram Juda, & fecerunt plagam magnam in Iſrael.

23. Et vidit Judas omnia mala quæ fecit Alcimus, & qui cum eo erant, filiis Iſrael, multò plus quam gentes.

24. Et exiit in omnes fines Judææ in circuitu, & fecit vindictam in viros deſertores, & ceſſaverunt ultrà exire in regionem.

25. Vidit autem Alcimus quòd prævaluit Judas, & qui cum eo erant: & cognovit quia non poteſt ſuſtinere eos, & regreſſus eſt ad regem, & accuſavit eos multis criminibus.

26. * Et miſit rex Nicanorem, unum ex principibus ſuis nobilioribus: qui erat inimicitias exercens contra Iſrael: & mandavit ei evertere populum. * 2. Mac. 15. 1.

27. Et venit Nicanor in Jeruſalem cum exercitu magno, & miſit ad Judam & ad fratres ejus verbis pacificis cum dolo,

28. Dicens: Non ſit pugna inter me & vos: veniam cum viris paucis, ut videam facies veſtras cum pace.

29. Et venit ad Judam, & ſalutaverunt ſe invicem pacificè: & hoſtes parati erant rapere Judam.

30. Et innotuit ſermo Judæ, quoniam cum dolo venerat ad eum: & conterritus eſt ab eo, & ampliùs noluit videre faciem ejus.

31. Et cognovit Nicanor quoniam denudatum eſt conſilium ejus: & exivit obviàm Judæ in pugnam juxta Capharſalama (e).

32. Et ceciderunt de Nicanoris exercitu ferè quinque millia viri, & fugerunt in civitatem (f) David.

33. Et poſt hæc verba aſcendit Nicanor in montem Sion: & exierunt de ſacerdotibus populi ſalutare eum in pace, & demonſtrare ei holocautomata, quæ offerebantur pro rege.

34. Et irridens ſprevit eos, & polluit: & locutus eſt ſuperbè,

35. Et juravit cum ira, dicens: Niſi traditus fuerit Judas, & exercitus ejus in manus meas, continuò cùm regreſſus fuero in pace, ſuccendam domum iſtam. Et exiit cum ira magna.

36. Et intraverunt ſacerdotes, & ſteterunt ante faciem altaris & templi: & flentes dixerunt:

37. Tu

13. & 14. (b) Qui præ cæteris majorem religionis cultum præ ſe ferebant. *Dominabitur*, trans flumen.

17. & 18. (c) Aſſidæorum. *Veritas*, Nec fidem, nec jus colunt.

21. (d) Omni modo id agens.

31. (e) Urbs erat Palæſtinæ cis Jordanem in tribu Manaſſe: hæc ab Herode *Antipatris* dicta eſt.

32. (f) In arcem ab hoſtibus occupatam. Suſpicatur Grotius, Nicanorem victorem fuiſſe, ex L. 2. Mach. cap. 15. adeò ut vertendum putet, *Interfecti ſunt à Nicanore quinquies mille*, nempè Judæi qui fugerunt in templum, non in arcem quam Macedones tenebant.

37. Tu Domine elegisti domum istam ad invocandum nomen tuum in ea, ut esset domus orationis & obsecrationis populo tuo.

38. Fac vindictam in homine isto, & exercitu ejus, & cadant in gladio: memento blasphemias eorum, & ne dederis eis, ut permaneant.

39. Et exiit Nicanor ab Jerusalem, & castra applicuit ad Bethoron: & occurrit illi exercitus Syriæ.

40. Et Judas applicuit in Adarsa (g) cum tribus millibus viris: & oravit Judas, & dixit:

41. * Qui missi erant à rege Sennacherib, Domine, quia blasphemaverunt te, exiit Angelus, & percussit ex eis centum octoginta quinque millia:

* 4. Reg. 19. 35. Tobiæ 1. 21. Eccli. 48. 24. Isaiæ 37. 36. 2 Mach. 8. 19.

42. Sic contere exercitum istum in conspectu nostro hodie: & sciant cæteri quia malè locutus est super sancta tua: & judica illum secundùm malitiam illius.

43. Et commiserunt exercitus prælium tertiadecima die mensis Adar: & contrita sunt castra Nicanoris, & cecidit ipse primus in prælio.

44. Ut autem vidit exercitus ejus quia cecidisset Nicanor, projecerunt arma sua, & fugerunt:

45. Et persecuti sunt eos viam unius diei, ab Adazer usquequò veniatur in Gazara, & tubis cecinerunt post eos cum significationibus (h):

46. Et exierunt de omnibus castellis Judææ in circuitu, & ventilabant eos cornibus, & convertebantur iterùm ad eos, & ceciderunt omnes gladio, & non est relictus ex eis nec unus.

47. Et acceperunt spolia eorum in prædam: & caput Nicanoris amputaverunt, & dexteram ejus, quam extenderat superbè, & attulerunt & suspenderunt contra Jerusalem.

48. Et lætatus est populus valdè, & egerunt diem illam in lætitia magna.

49. Et constituit agi omnibus annis diem istam, tertiadecima die mensis Adar.

50. Et siluit terra Juda dies paucos.

CAPUT VIII.

Romana Respublica sic describitur, ut erat ante bellum Punicum tertium. Missi legati Romam, cum Romanis fœdus sanciunt.

1. ET audivit Judas nomen Romanorum (a), quia sunt potentes viribus, & acquiescunt ad omnia, quæ postulantur ab eis: & quicumque accesserunt ad eos, statuerunt cum eis amicitias, & quia sunt potentes viribus.

2. Et audierunt prælia eorum, & virtutes bonas quas fecerunt in Galatia (b), quia obtinuerunt eos, & duxerunt sub tributum:

3. Et quanta fecerunt in regione Hispaniæ, & quòd in potestatem redegerunt metalla (c) argenti & auri, quæ illic sunt, & possederunt omnem locum consilio suo, & patientia:

4. Locaque quæ longè erant valdè ab eis, & reges qui supervenerant eis ab extremis terræ, contriverunt, & percusserunt eos plaga magna: cæteri autem dant eis tributum omnibus annis.

5. Et Philippum & Persen Cetеorum regem, & cæteros qui adversùm eos arma tulerant, contriverunt in bello, & obtinuerunt eos:

6. Et Antiochum magnum regem Asiæ, qui eis pugnam intulerat habens centum viginti elephantos, & equitatum, & currus, & exercitum magnum valdè, contritum ab eis.

7. Et quia ceperunt (d) eum vivum, & statuerunt ei ut daret ipse, & qui regnarent post ipsum, tributum magnum, & daret obsides, & constitutum,

8. Et

40. (g) Vicus est in tribu Ephraim, sed in confinio tribus Benjamin, qui & *Adazer* appellatur v. 45.

45. & 47. (h) Sono tubæ victoriam designante. *Amputaverunt*; caput in arce, manum propè templum posuerunt, ex L. 2. cap. ultimo.

CAPUT VIII. 1. (a) Hæc omnia dicuntur narrata Judæ, nec sacer historicus de rerum omnium veritate suam interponit auctoritatem. Quamquam & iis quoque sua constat veritas. Nam acquiescebant iis quæ legitimè postulabantur, ac præsertim cùm de societate ineunda agebatur. Philippum & Perseum Ceteorum, seu Macedonum Regem, Philippum per T. Quintum Flaminium, & Perseum per P. Æmilium bello contrivere. Quæ de Antiocho narrantur, qui 150. habuit Elephantos, & captus est vivus, à vero non sunt aliena; tot enim habuit Elephantos vel in acie, vel in aliis locis. Teste Polybio, L. 5. Elephantos 102. adversùs Ptolemæum eduxerat in aciem. Livius & alii non eum quidem captum, sed in arctum redactum scribunt, adeò ut instar captivi, quæcumque L. Scipio injunxit, ea fecerit: nimirum 1000. talenta, quæ singulis annis pendere jussus est, filium obsidem dare, regnorum divisionem pati: adeò ut probabile videatur eum per breve tempus captum fuisse, mox dimissum: hinc fortè eam ob causam L. Scipio fuit accusatus. Deinde hæc proponuntur ut audita. Quòd autem curia esset 320. Senatorum usque ad Gracchi seditiones; quòd committerent uni homini magistratum suum: utrumque verum est: nam duo quidem erant consules, sed in uno & eodem loco unus tantummodò fasces habebat, vel alternis diebus imperabant.

2. (b) Seu in *Gallogræcia*, quam subegit cap. 11. Manlius post pacem cum Antiocho M. initam.

3. (c) Hispaniam venis metallorum auri, argenti, cupri & ferri feracem testatur Plinius, L. 3. cap. 3.

7. (d) Evasit quidem vivus, ut narrat T. Livius, sed capi potuit & dimitti à Scipione: aut certè effecerunt, ut ipse Romanis fide data se sisteret Lysimachiæ, ut refert Polybius, L. 17. *Et dares obsides*, viginti, è quibus Antiochus ejus filius erat: *Et constitutum*, Gr. ϰ διαστολὴν, *divisionem*, partem regni daret Romanis, quæ est cis Taurum montem.

8. Et regionem (e) Indorum, & Medos, & Lydos, de optimis regionibus eorum: & acceptas eas ab eis, dederunt Eumeni regi.

9. Et quia qui erant apud Helladam (f), voluerunt ire, & tollere eos: & innotuit ſermo his,

10. Et miſerunt ad eos ducem unum, & pugnaverunt contra illos, & ceciderunt ex eis multi, & captivas duxerunt uxores eorum, & filios, & diripuerunt eos, & terram eorum poſſederunt, & deſtruxerunt muros eorum, & in ſervitutem illos redegerunt uſque in hunc diem:

11. Et reſidua regna, & inſulas, quæ aliquando reſtiterant illis, exterminaverunt, & in poteſtatem redegerunt.

12. Cum amicis autem ſuis, & qui in ipſis requiem habebant, conſervaverunt amicitiam, & obtinuerunt regna, quæ erant proxima, & quæ erant longè: quia quicumque audiebant nomen eorum, timebant eos.

13. Quibus verò vellent auxilio eſſe ut regnarent, regnabant: quos autem vellent, regno deturbabant: & exaltati ſunt valdè.

14. Et in omnibus iſtis nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, ut magnificaretur in ea.

15. Et quia curiam fecerunt ſibi, & quotidie conſulebant trecentos (g) viginti, conſilium agentes ſemper de multitudine, ut quæ digna ſunt, gerant:

16. Et committunt uni homini magiſtratum ſuum per ſingulos annos dominari univerſæ terræ ſuæ: & omnes obediunt uni, & non eſt invidia, neque zelus inter eos.

17. Et elegit Judas Eupolemum, filium Joannis, filii Jacob, & Jaſonem, filium Eleazari, & miſit eos Romam conſtituere cum illis amicitiam, & ſocietatem:

18. Et ut auferrent ab eis jugum Græcorum, quia viderunt quòd in ſervitutem premerent regnum Iſrael.

19. Et abierunt Romam viam multam valdè, & introierunt curiam, & dixerunt:

20. Judas Machabæus, & fratres ejus, & populus Judæorum miſerunt nos ad vos ſtatuere vobiſcum ſocietatem & pacem, & conſcribere nos ſocios & amicos veſtros.

21. Et placuit ſermo in conſpectu eorum.

22. Et hoc reſcriptum eſt, quod reſcripſerunt in tabulis æreis, & miſerunt in Jeruſalem, ut eſſet apud eos ibi memoriale pacis & ſocietatis.

23. Bene sit Romanis, & genti Judæorum, in mari & in terra in æternum: gladiuſque & hoſtis procul ſit ab eis.

24. Quòd ſi inſtiterit bellum Romanis priùs, aut omnibus ſociis eorum in omni dominatione eorum:

25. Auxilium feret gens Judæorum, prout tempus dictaverit, corde pleno:

26. Et præliantibus non dabunt, neque ſubminiſtrabunt triticum, arma, pecuniam, naves, ſicut placuit Romanis: & cuſtodient mandata eorum, nihil ab eis accipientes (h).

27. Similiter autem & ſi genti Judæorum priùs acciderit bellum, adjuvabunt Romani ex animo, prout eis tempus permiſerit:

28. Et adjuvantibus non dabitur triticum, arma, pecunia, naves, ſicut placuit Romanis: & cuſtodient mandata eorum abſque dolo.

29. Secundùm hæc verba conſtituerunt Romani populo Judæorum.

30. Quòd ſi poſt hæc verba hi aut illi addere, aut demere ad hæc aliquid voluerint, facient ex propoſito ſuo: & quæcumque addiderint, vel dempſerint, rata erunt.

31. Sed & de malis, quæ Demetrius rex fecit in eos, ſcripſimus ei, dicentes: Quare gravaſti jugum tuum ſuper amicos noſtros, & ſocios Judæos?

32. Si ergo iterùm adierint nos, adversùm te faciemus illis judicium, & pugnabimus tecum mari terraque.

C A P U T IX.

Hoc capite mors Judæ & prælia cum Bacchide referuntur. In locum Judæ Jonathas ſufficitur.

1. Interea ut audivit Demetrius, quia cecidit Nicanor & exercitus ejus in prælio,

8. (e) Ita Judas audierat. *Suſpicatur* Grotius vitium hic eſſe exſcriptoris, ac legendum eſſe *Ioniam*, *Myſiamque*, *& Lydiam*, quæ datæ ſunt Eumeni, ex Livio L. 38. neque enim *Media* aut *India* fuerunt Romanorum, aut Eumenis: tametſi Ortelius Mediam, Thraciam, & Stephanus Regionem Indicam circa Pontum deſignant.

9. (f) Apud Græcos: *Voluerunt ire, & tollere eos:* de Ætholis loquitur, qui anno 564. ab urbe condita defecerunt à Romanis ad Antiochum, quique à Glabrione victi ſunt. Quod autem ait, *Omnes obediunt uni,* ſeu conſuli, ſeu dictatori; *Et non eſt invidia*, hoc intelligendum eſt humano more, quamdiu ſtabat Reſpublica bene inſtituta: *Et acquiſcunt ad omnia quæ poſtulantur ab eis*; ſi juſta ſint & rationi conſentanea.

15. (g) Modò plures, modò pauciores erant Senatores; ſed fortè tum temporis tot erant Senatores. Gracchorum temporibus tot ferè erant Senatores.

26. (h) Suis quique ſumptibus militabunt. Quidam

prælio, appofuit Bacchidem & Alcimum rurfum mittere in Judæam, & dextrum cornu cum illis.

2. Et abierunt viam, quæ ducit in Galgala, & caftra pofuerunt in Mafaloth, quæ eft in Arbellis: & occupaverunt eam, & peremerunt animas hominum multas.

3. In menfe primo anni centefimi & quinquagefimi fecundi applicuerunt exercitum ad Jerufalem:

4. Et furrexerunt, & abierunt in Beream viginti millia virorum, & duo millia equitum.

5. Et Judas pofuerat caftra in Laifa, & tria millia viri electi cum eo:

6. Et viderunt multitudinem exercitus quia multi funt, & timuerunt valdè: & multi fubtraxerunt fe de caftris, & non remanferunt ex eis nifi octingenti viri.

7. Et vidit Judas quòd defluxit exercitus fuus, & bellum perurgebat eum, & confractus eft corde, quia non habebat tempus congregandi eos, & diffolutus (a) eft.

8. Et dixit his qui refidui erant: Surgamus, & eamus ad adverfarios noftros, fi poterimus pugnare adversùs eos.

9. Et avertebant eum, dicentes: Non poterimus, fed liberemus animas noftras modò, & revertamur ad fratres noftros, & tunc pugnabimus adversùs eos: nos autem pauci fumus.

10. Et ait Judas: Abfit iftam rem facere ut fugiamus ab eis: & fi appropiavit tempus noftrum, moriamur in virtute propter fratres noftros, & non inferamus crimen gloriæ noftræ.

11. Et movit exercitus de caftris, & fteterunt illis obviàm: & divifi funt equites in duas partes, & fundibularii & fagittarii præibant exercitum, & primi certaminis omnes potentes.

12. Bacchides autem erat in dextro cornu, & proximavit legio ex duabus partibus, & clamabant tubis:

13. Exclamaverunt autem & hi, qui erant ex parte Judæ, etiam ipfi, & commota eft terra à voce exercituum: & commiffum eft prælium à manè ufque ad vefperam.

14. Et vidit Judas, quòd firmior eft pars exercitus Bacchidis in dextris, & convenerunt cum ipfo omnes conftantes corde:

15. Et contrita eft dextera pars ab eis, & perfecutus eft eos ufque ad montem Azoti (b).

16. Et qui in finiftro cornu erant, viderunt quòd contritum eft dextrum cornu, & fecuti funt poft Judam, & eos qui cum ipfo erant, à tergo:

17. Et ingravatum eft prælium, & ceciderunt vulnerati multi ex his & ex illis.

18. Et Judas cecidit, & cæteri fugerunt.

19. Et Jonathas & Simon tulerunt Judam fratrem fuum, & fepelierunt eum in fepulchro patrum fuorum in civitate Modin.

20. Et fleverunt eum omnis populus Ifrael planctu magno, & lugebant dies multos,

21. Et dixerunt: Quomodo cecidit potens, qui falvum faciebat populum Ifrael?

22. Et cætera verba bellorum Judæ, & virtutum quas fecit, & magnitudinis ejus, non funt defcripta: multa enim erant valdè.

23. Et factum eft: poft obitum Judæ emerferunt iniqui in omnibus finibus Ifrael, & exorti funt omnes qui operabantur iniquitatem.

24. In diebus illis facta eft fames magna valdè, & tradidit fe Bacchidi omnis (c) regio eorum cum ipfis.

25. Et elegit Bacchides viros impios, & conftituit eos dominos regionis:

26. Et exquirebant, & perfcrutabantur amicos Judæ, & adducebant eos ad Bacchidem, & vindicabat in illos, & illudebat.

27. Et facta eft tribulatio magna in Ifrael, qualis non fuit ex die, qua non eft vifus propheta in Ifrael.

28. Et congregati funt omnes amici Judæ, & dixerunt Jonathæ:

29. Ex quo frater tuus Judas defunctus eft, vir fimilis ei non eft, qui exeat contra inimicos noftros, Bacchidem, & eos qui inimici funt gentis noftræ.

30. Nunc itaque te hodie eleginus effe pro eo nobis in principem, & ducem, ad bellandum bellum noftrum.

31. Et fufcepit Jonathas tempore illo principatum, & furrexit loco Judæ fratris fui.

32. Et cognovit Bacchides, & quærebat eum occidere.

33. Et cognovit Jonathas, & Simon frater ejus, & omnes qui cum eo erant: & fu-

dubitant, an rectè fecerit Judas hoc inire fœdus: nam quamdiu fpem fuam in folo Deo collocavit, cuncta ei feliciter fuccefferunt, non item poftea: fed nulla huic culpa fuit cum infidelibus fancire fœdus pro jufta patriæ defenfione, uti liquet ex Abrahamo & Davide.

7. (a) Vox Græca καὶ ἐξέλυθη, verti poteft, *& ceffavit*, ut in turn loco fuos adhortaretur.

15. (b) Jofephus ufque ad montem Afa: non enim de Philifthinorum urbe hoc loco agitur.

24. (c) Pars major regionis.

CAP. IX.

& fugerunt in desertum Thecuæ, & consederunt ad aquam lacus Asphar.

34. Et cognovit Bacchides, & die sabbatorum venit ipse, & omnis exercitus ejus trans Jordanem.

35. Et Jonathas misit fratrem (d) suum ducem populi, & rogavit Nabuthæos amicos suos, ut commodarent illis apparatum suum, qui erat copiosus.

36. Et exierunt filii Jambri (e) ex Madaba, & comprehenderunt Joannem, & omnia quæ habebat, & abierunt habentes ea.

37. Post hæc verba, renuntiatum est Jonathæ, & Simoni fratri ejus, quia filii Jambri faciunt nuptias magnas, & ducunt sponsam ex Madaba, filiam unius de magnis principibus Chanaan, cum ambitione magna.

38. Et recordati sunt sanguinis Joannis fratris sui: & ascenderunt, & absconderunt se sub tegumento montis.

39. Et elevaverunt oculos suos, & viderunt: & ecce tumultus, & apparatus multus: & sponsus processit, & amici ejus, & fratres ejus obviàm illis cum tympanis & musicis, & armis multis.

40. Et surrexerunt ad eos ex insidiis, & occiderunt eos, & ceciderunt vulnerati multi, & residui fugerunt in montes: & acceperunt omnia spolia eorum:

41. Et conversæ sunt nuptiæ in luctum, & vox musicorum ipsorum in lamentum.

42. Et vindicaverunt vindictam sanguinis fratris sui: & reversi sunt ad ripam Jordanis.

43. Et audivit Bacchides, & venit die sabbatorum usque ad oram Jordanis in virtute magna.

44. Et dixit ad suos Jonathas: Surgamus, & pugnemus contra inimicos nostros: non est enim hodie sicut heri (f), & nudiustertius.

45. Ecce enim bellum ex adverso, aqua verò Jordanis hinc & inde, & ripæ, & paludes, & saltus: & non est locus divertendi.

* 1. Par. 20. 3. 46. * Nunc ergo clamate in cœlum, ut liberemini de manu inimicorum vestrorum. Et commissum est bellum.

47. Et extendit Jonathas manum suam percutere Bacchidem, & divertit ab eo retrò:

48. Et dissiliit Jonathas, & qui cum eo erant, in Jordanem, & transnataverunt (g) ad eos Jordanem.

49. Et ceciderunt de parte Bacchidis die illa mille viri. Et reversi sunt in Jerusalem (h).

50. Et ædificaverunt civitates munitas in Judæa, munitionem, quæ erat in Jericho, & in Ammaum, & in Bethoron, & in Bethel, & Thamnata, & Phara, & Thopo, mutis excelsis, & portis, & seris.

51. Et posuit custodiam in eis, ut inimicitias exercerent in Israel:

52. Et munivit civitatem Bethsuram, & Gazaram, & arcem, & posuit in eis auxilia, & apparatum escarum:

53. Et accepit filios principum regionis obsides, & posuit eos in arce in Jerusalem in custodiam.

54. Et anno centesimo quinquagesimo tertio, mense secundo, præcepit Alcimus destrui muros (i) domus sanctæ interioris, & destrui opera prophetarum: & cœpit destruere.

55. In tempore illo percussus est Alcimus: & impedita sunt opera illius, & occlusum est os ejus, & dissolutus est paralysi, nec ultrà potuit loqui verbum, & mandare de domo sua.

56. Et mortuus est Alcimus in tempore illo cum tormento magno.

57. Et vidit Bacchides quoniam mortuus est Alcimus: & reversus est ad regem, & siluit terra annis duobus.

58. Et cogitaverunt omnes iniqui dicentes: Ecce Jonathas, & qui cum eo sunt, in silentio habitant confidenter: nunc ergo adducamus Bacchidem, & comprehendet eos omnes una nocte.

59. Et abierunt, & consilium ei dederunt.

60. Et surrexit ut veniret cum exercitu multo: & misit occultè epistolas sociis suis, qui erant in Judæa, ut comprehenderent Jonathan, & eos qui cum eo erant: sed non potuerunt, quia innotuit eis consilium eorum.

61. Et

35. (d) Joannem cognomine Gaddi; *ducem populi*, quem populo regendo præfeceras; *ut commodarent illis apparatum suum*; ut impedimenta servarent, vel ut commendarent, id est, ut apud eos deponerent.

36. (e) Gr. *υἱοὶ Ἰαμβρὶ, Filii Jambri*; Madaba urbs est in Arabia.

44. (f) Nobis non liberum est prælium detrectare, ut antea.

48. (g) In Græco est negatio οὐ: adeò ut hic sit sensus: Jonathas frustrato ictu contra Bacchidem natando trajecit; nec Bacchides eum insecutus est, sed firmiora loca occupavit & munivit.

49. (h) In arcem quam occupabant Bacchides cum suis militibus.

54. (i) Qui atrium sacerdotum ab atrio gentium separabant. Sic Alcimus idololatras cum Israelitis voluit confundere.

61. Et apprehendit de viris regionis, qui principes erant malitiæ, quinquaginta viros, & occidit eos:

62. Et secessit Jonathas, & Simon, & qui cum eo erant, in Bethbessen, quæ est in deserto: & extruxit diruta ejus, & firmaverunt eam.

63. Et cognovit Bacchides, & congregavit universam multitudinem suam: & his, qui de Judæa erant, denuntiavit.

64. Et venit, & castra posuit desuper Bethbessen: & oppugnavit eam dies multos, & fecit machinas.

65. Et reliquit Jonathas Simonem fratrem suum in civitate, & exiit in regionem, & venit cum numero,

66. Et percussit Odaren, & fratres ejus, & filios Phaseron in tabernaculis ipsorum: & cœpit cædere, & crescere in virtutibus.

67. Simon verò, & qui cum ipso erant, exierunt de civitate, & succenderunt machinas,

68. Et pugnaverunt contra Bacchidem, & contritus est ab eis: & affixerunt eum valdè, quoniam consilium ejus, & congressus ejus erat inanis.

69. Et iratus contra viros iniquos, qui ei consilium dederant ut veniret in regionem ipsorum, multos ex eis occidit: ipse autem cogitavit cum reliquis abire in regionem suam.

70. Et cognovit Jonathas, & misit ad eum legatos componere pacem cum ipso, & reddere ei captivitatem (k).

71. Et libenter accepit, & fecit secundùm verba ejus, & juravit se nihil facturum ei mali omnibus diebus vitæ ejus.

72. Et reddidit ei captivitatem, quam priùs erat prædatus de terra Juda: & conversus abiit in terram suam, & non apposuit ampliùs venire in fines ejus.

73. Et cessavit gladius ex Israel: & habitavit Jonathas in Machmas, & cœpit Jonathas ibi judicare populum, & exterminavit impios ex Israel.

CAPUT X.

Res gesta ab anno 153. ad annum usque 165. magna ex parte narrantur.

1. ET anno centesimo sexagesimo ascendit Alexander (a) Antiochi filius, qui cognominatus est Nobilis: & occupavit Ptolemaidam: & receperunt eum, & regnavit illic.

2. Et audivit Demetrius rex, & congregavit exercitum copiosum valdè, & exivit obviàm illi in prælium.

3. Et misit Demetrius epistolam ad Jonathan verbis pacificis, ut magnificaret eum.

4. Dixit enim: Anticipemus facere pacem cum eo, priusquam faciat cum Alexandro adversùm nos:

5. Recordabitur enim omnium malorum, quæ fecimus in eum, & in fratrem ejus, & in gentem ejus.

6. Et dedit ei potestatem congregandi exercitum, & fabricare arma, & esse ipsum socium ejus: & obsides, qui erant in arce, jussit tradi ei.

7. Et venit Jonathas in Jerusalem, & legit epistolas in auditu omnis populi, & eorum qui in arce (b) erant.

8. Et timuerunt timore magno, quoniam audierunt quòd dedit ei rex potestatem congregandi exercitum.

9. Et traditi sunt Jonathæ obsides, & reddidit eos parentibus suis:

10. Et habitavit Jonathas in Jerusalem, & cœpit ædificare & innovare civitatem.

11. Et dixit facientibus opera, ut extruerent muros, & montem Sion in circuitu lapidibus quadratis ad munitionem: & ita fecerunt.

12. Et fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus, quas Bacchides ædificaverat:

13. Et reliquit unusquisque locum suum, & abiit in terram suam:

14. Tantùm in Bethsura remanserunt aliqui, ex his qui reliquerant legem, & præcepta Dei: erat enim hæc eis ad refugium.

15. Et audivit Alexander rex promissa, quæ promisit Demetrius Jonathæ: & narraverunt ei prælia, & virtutes, quas ipse fecit, & fratres ejus, & labores, quos laboraverunt.

16. Et ait: Numquid inveniemus aliquem virum talem? & nunc faciemus eum amicum, & socium nostrum.

17. Et scripsit epistolam, & misit ei secundùm hæc verba, dicens:

18. REX Alexander fratri Jonathæ salutem.

19. Audivimus de te, quòd vir potens sis viribus, & aptus es ut sis amicus noster:

20. Et

70. (k) Multitudinem captivorum.

CAP. X. 1. (a) Alexander dictus *Balas*, filius Antiochi, qui se filium Antiochi illustris dicebat.

7. & 11. (b) Tum enim arx Jerusalem erat in potestate Demetrii. *Sion*, Totam urbem, excepta arce & templo.

20. Et nunc constituimus (c) te hodie summum sacerdotem gentis tuæ, & ut amicus voceris regis, (& misit ei purpuram, & coronam auream) & quæ nostra sunt, sentias nobiscum, & conserves amicitias ad nos.

21. Et induit (d) se Jonathas stola sancta septimo mense, anno centesimo sexagesimo, in die solemni scenopegiæ: & congregavit exercitum, & fecit arma copiosa.

22. Et audivit Demetrius verba ista, & contristatus est nimis, & ait:

23. Quid hoc fecimus, quòd præoccupavit nos Alexander apprehendere amicitiam Judæorum ad munimen sui?

24. Scribam & ego illis verba deprecatoria, & dignitates, & dona: ut sint mecum in adjutorium.

25. Et scripsit eis in hæc verba: REX Demetrius genti Judæorum salutem:

26. Quoniam servastis ad nos pactum, & mansistis in amicitia nostra, & non accessistis ad inimicos nostros, audivimus, & gavisi sumus.

27. Et nunc perseverate adhuc conservare ad nos fidem, & retribuemus vobis bona pro his quæ fecistis nobiscum:

28. Et remittemus vobis præstationes multas, & dabimus vobis donationes.

29. Et nunc absolvo vos & omnes Judæos à tributis, & pretia salis indulgeo, (e) & coronas remitto, & tertias seminis:

30. Et dimidiam partem fructus ligni, quod est portionis meæ, relinquo vobis ex hodierno die, & deinceps, ne accipiatur à terra Juda, & à tribus civitatibus (f), quæ additæ sunt illi ex Samaria & Galilæa, ex hodierna die & in totum tempus:

31. Et Jerusalem sit sancta, & libera cum finibus suis: & decimæ & tributa ipsius sint.

32. Remitto etiam potestatem arcis, quæ est in Jerusalem: & do eam summo sacerdoti, ut constituat in ea viros quoscumque ipse elegerit, qui custodiant eam.

33. Et omnem animam Judæorum, quæ captiva est à terra Juda in omni regno meo, relinquo liberam gratis, ut omnes à tributis solvantur, etiam pecorum suorum.

34. Et omnes dies solemnes (g), & sabbata, & neomeniæ, & dies decreti, & tres dies ante diem solemnem, & tres dies post diem solemnem, sint omnes immunitatis & remissionis omnibus Judæis, qui sunt in regno meo:

35. Et nemo habebit potestatem agere aliquid, & movere negotia adversùs aliquem illorum, in omni causa.

36. Et ascribantur ex Judæis in exercitu regis ad triginta millia virorum: & dabuntur illis copiæ ut oportet omnibus exercitibus regis, & ex eis ordinabuntur qui sint in munitionibus regis magni:

37. Et ex his constituentur super negotia regni, quæ aguntur ex fide, & principes sint ex eis, & ambulent in legibus suis, sicut præcepit rex in terra Juda.

38. Et tres civitates, quæ additæ sunt Judææ ex regione Samariæ, cum Judæa reputentur: ut sint sub uno, & non obediant alii potestati, nisi summi sacerdotis.

39. Ptolemaida, & confines ejus, quas dedi donum sanctis, qui sunt in Jerusalem, ad necessarios sumptus sanctorum.

40. Et ego do singulis annis quindecim millia siclorum argenti de rationibus regis, quæ me contingunt:

41. Et omne quod reliquum fuerit, quod non reddiderant qui super negotia erant annis prioribus, ex hoc dabunt in opera domus.

42. Et super hæc quinque millia siclorum argenti, quæ accipiebant de sanctorum ratione per singulos annos: & hæc ad sacerdotes pertineant, qui ministerio funguntur.

43. Et quicumque confugerint in templum, quod est Jerosolymis, & in omnibus finibus ejus, obnoxii regi in omni negotio, dimittantur, & universa, quæ sunt eis in regno meo, libera habeant.

44. Et ad ædificanda, vel restauranda opera sanctorum, sumptus dabuntur de ratione regis:

45. Et ad extruendos muros Jerusalem, & communiendos in circuitu, sumptus dabuntur de ratione regis, & ad construendos muros in Judæa.

46. Ut

20. (c) Jam erat constitutus post mortem Judæ: sed auctoritate regia fuit confirmatus.

21. (d) Non purpura, sed ornamentis pontificiis.

29. (e) Tributum ex sale: erant salinæ in Judæa: *Et coronas remitto*: aurum coronarium. Judæi solebant Coronas aureas Regibus offerre quot annis. Id dicitur *aurum coronarium*, postea Patriarchis suis offerri solitum Imperatores ad se traxerunt, L. penult. Cod. de Judæis: *Et tertias seminis*, tertiam partem seminis; Josephus, pro tertiis fructuum partibus.

30. (f) Ex quibus erant *Lyda* & Ramatha, ex c. 11. v. 34. ex tribus præfecturis.

34. (g) Ne cogantur causas agere diebus alicujus solemnitatis decretæ: *Et dies decreti*; Festa ex certa institutione, non ex lege decreta; *Et tres dies*, quibus Judæi ad solvendum compelli non possint. Ut tutus esset Jerosolymam itus & reditus.

46. Ut audivit autem Jonathas (h) & populus sermones istos, * non crediderunt eis, nec receperunt eos: quia recordati sunt malitiæ magnæ, quam fecerat in Israel, & tribulaverat eos valdè.

* Sup. 7. 22.

47. Et complacuit eis in Alexandrum, quia ipse fuerat eis princeps (i) sermonum pacis, & ipsi auxilium ferebant omnibus diebus.

48. Et congregavit rex Alexander exercitum magnum, & admovit castra contra Demetrium.

49. Et commiserunt prælium duo reges, & fugit exercitus Demetrii, & insecutus est eum Alexander, & incubuit super eos.

50. Et invaluit prælium nimis, donec occidit sol: & cecidit Demetrius in die illa.

51. Et misit Alexander ad Ptolemæum regem Ægypti legatos secundùm hæc verba, dicens:

52. QUONIAM regressus sum in regnum meum, & sedi in sede patrum meorum, & obtinui principatum, & contrivi Demetrium, & possedi regionem nostram,

53. Et commisi pugnam cum eo, & contritus est ipse, & castra ejus à nobis, & sedimus in sede regni ejus:

54. Et nunc statuamus ad invicem amicitiam: & da mihi filiam tuam uxorem, & ego ero gener tuus, & dabo tibi dona, & ipsi, digna te.

55. Et respondit rex Ptolemæus, dicens: FELIX dies, in qua reversus es ad terram patrum tuorum, & sedisti in sede regni eorum.

56. Et nunc faciam tibi quod scripsisti: sed occurre mihi Ptolemaidam, ut videamus invicem nos, & spondeam tibi, sicut dixisti.

57. Et exivit Ptolemæus de Ægypto, ipse, & Cleopatra filia ejus, & venit Ptolemaidam, anno centesimo sexagesimo secundo.

58. Et occurrit ei Alexander rex, & dedit ei Cleopatram filiam suam: & fecit nuptias ejus Ptolemaidæ, sicut reges, in magna gloria.

59. Et scripsit rex Alexander Jonathæ, ut venirent obviàm sibi.

60. Et abiit cum gloria Ptolemaidam, & occurrit ibi duobus regibus, & dedit illis argentum multum, & aurum, & dona: & invenit gratiam in conspectu eorum.

61. Et convenerunt adversùs eum viri pestilentes ex Israel, viri iniqui interpellantes adversùs eum: & non intendit ad eos rex.

62. Et jussit spoliari Jonathan vestibus suis, & indui eum purpura: & ita fecerunt. Et collocavit eum rex sedere secum.

63. Dixitque principibus suis: Exite cum eo in medium civitatis, & prædicate, ut nemo adversùs eum interpellet de ullo negotio, nec quisquam ei molestus sit de ulla ratione.

64. Et factum est, ut viderunt qui interpellabant gloriam ejus, quæ prædicabatur, & opertum eum purpura, fugerunt omnes:

65. Et magnificavit eum rex, & scripsit eum inter primos amicos, & posuit eum ducem, & participem (k) principatus.

66. Et reversus est Jonathas in Jerusalem cum pace, & lætitia.

67. In anno centesimo sexagesimoquinto, venit Demetrius filius Demetrii à Creta in terram patrum suorum.

68. Et audivit Alexander rex, & contristatus est valdè, & reversus est Antiochiam.

69. Et constituit Demetrius rex Apollonium ducem, qui præerat Cœlesyriæ: & congregavit exercitum magnum, & accessit ad Jamniam: & misit ad Jonathan summum sacerdotem,

70. Dicens: Tu solus resistis nobis: ego autem factus sum in derisum, & in opprobrium, propterea quia tu potestatem adversùm nos exerces in montibus.

71. Nunc ergo si confidis in virtutibus tuis, descende ad nos in campum, & comparemus (l) illic invicem: quia mecum est virtus bellorum.

72. Interroga, & disce quis sum ego, & cæteri, qui auxilio sunt mihi, qui & dicunt quia non potest stare pes vester ante faciem nostram, quia bis in fugam conversi sunt patres tui in terra sua:

73. Et nunc quomodo poteris sustinere equitatum & exercitum tantum in campo, ubi non est lapis, neque saxum, neque locus fugiendi?

74. Ut audivit autem Jonathas sermones

46. (h) Noverat Demetrii dolos.

47. (i) Ex v. 4. Demetrius prior de amicitia sermonem fecerat: sed Jonathas eum audire noluerat, ut hostem Judæorum infensum. Alexander fœdus obtulerat.

65. (k) Mensæ regiæ præpositum.

71. (l) Certemus in æquis locis: *Virtus bellorum*, Gr. τῶν πόλεων, *Civitatum*. Interpres habuit in suo codice πολέμων, *bellorum*.

nes Apollonii, motus est animo: & elegit decem millia virorum, & exiit ab Jerusalem, & occurrit ei Simon frater ejus in adjutorium:

75. Et applicuerunt castra in Joppen, & exclusit eum à civitate: quia custodia (m) Apollonii Joppe erat, & oppugnavit eam.

76. Et exterriti qui erant in civitate, aperuerunt ei, & obtinuit Jonathas Joppen.

77. Et audivit Apollonius, & admovit tria millia equitum, & exercitum multum.

78. Et abiit Azotum tamquam iter faciens, & statim exiit in campum, eò quòd haberet multitudinem equitum, & confideret in eis. Et insecutus est eum Jonathas in Azotum, & commiserunt prælium.

79. Et reliquit Apollonius in castris mille equites post eos occultè.

80. Et cognovit Jonathas quoniam insidiæ sunt post se, & circuierunt castra ejus, & jecerunt jacula in populum à manè usque ad vesperam.

81. Populus autem stabat, sicut præceperat Jonathas: & laboraverunt equi eorum.

82. Et ejecit Simon exercitum suum, & commisit contra legionem: equites enim fatigati erant: & contriti sunt ab eo, & fugerunt.

83. Et qui (n) dispersi sunt per campum, fugerunt in Azotum, & intraverunt in Bethdagon idolum suum, ut ibi se liberarent.

84. Et succendit Jonathas Azotum, & civitates quæ erant in circuitu ejus, & accepit spolia eorum, & templum Dagon: & omnes, qui fugerunt in illud, succendit igni.

85. Et fuerunt qui ceciderunt gladio, cum his qui succensi sunt, ferè octo millia virorum.

86. Et movit inde Jonathas castra, & applicuit ea Ascalonem: & exierunt de civitate obviàm illi in magna gloria.

87. Et reversus est Jonathas in Jerusalem cum suis, habentibus spolia multa.

88. Et factum est: ut audivit Alexander rex sermones istos, addidit adhuc glorificare Jonathan.

89. Et misit ei fibulam auream, sicut consuetudo est dari cognatis regum. Et dedit ei Accaron, & omnes fines ejus, in possessionem.

CAPUT XI.

Alexander pugnans vincitur, & post fugam occiditur in Arabia. Regnat Demetrius. Jonathas magnam ab eo init gratiam, eumque periclitantem liberat: varia Jonathæ prælia & pericula.

1. ET rex Ægypti congregavit exercitum, sicut arena quæ est circa oram maris, & naves multas: & quærebat obtinere regnum Alexandri dolo, & addere illud regno suo.

2. Et exiit in Syriam verbis pacificis, & aperiebant ei civitates, & occurrebant ei: quia mandaverat Alexander rex exire ei obviàm, eò quòd socer suus esset.

3. Cùm autem introiret civitatem Ptolemæus, ponebat custodias militum in singulis civitatibus.

4. Et ut appropiavit Azoto, ostenderunt ei templum Dagon succensum igni, & Azotum & cætera ejus demolita, & corpora projecta, & eorum qui cæsi erant in bello tumulos, quos fecerant secus viam.

5. Et narraverunt regi quia hæc fecit Jonathas, ut invidiam facerent ei: & tacuit rex.

6. Et occurrit Jonathas regi in Joppen cum gloria, & invicem se salutaverunt, & dormierunt illic.

7. Et abiit Jonathas cum rege usque ad fluvium, qui vocatur Eleutherus (a): & reversus est in Jerusalem.

8. Rex autem Ptolemæus obtinuit dominium civitatum usque Seleuciam maritimam, & cogitabat in Alexandrum consilia mala.

9. Et misit legatos ad Demetrium, dicens: VENI, componamus inter nos pactum, & dabo tibi filiam meam, quam habet Alexander, & regnabis in regno patris tui.

10. Pœnitet enim me quòd dederim illi filiam meam: quæsivit enim me occidere.

11. Et vituperavit eum, propterea quòd concupierat regnum ejus.

12. Et abstulit filiam suam, & dedit eam Demetrio, & alienavit se ab Alexandro, & manifestatæ sunt inimicitiæ ejus.

13. Et intravit Ptolemæus Antiochiam, & imposuit duo diademata capiti suo, Ægypti & Asiæ.

14. Ale-

75. (m) Solebant Judæi à montanis locis hostem saxo petere.
83. (n) Gr. *Et equitatus dispersus est in campo.*

7. (a) Fluvius est in Syria, cujus origo est in monte Libano. CAP. XI.

14. Alexander autem rex erat in Cilicia illis temporibus: quia rebellabant qui erant in locis illis.

15. Et audivit Alexander, & venit ad eum in bellum: & produxit Ptolemæus rex exercitum, & occurrit ei in manu valida, & fugavit eum.

16. Et fugit Alexander in Arabiam, ut ibi protegeretur: Rex autem Ptolemæus exaltatus est.

17. Et abstulit Zabdiel Arabs caput Alexandri, & misit Ptolemæo.

18. Et rex Ptolemæus (b) mortuus est in die tertia: & qui erant in munitionibus, perierunt ab his qui erant intra castra.

19. Et regnavit Demetrius anno centesimo sexagesimo septimo.

20. In diebus illis congregavit Jonathas eos qui erant in Judæa, ut expugnarent arcem (c), quæ est in Jerusalem: & fecerunt contra eam machinas multas.

21. Et abierunt quidam qui oderant gentem suam viri iniqui ad regem Demetrium, & renuntiaverunt ei quòd Jonathas obsideret arcem.

22. Et ut audivit, iratus est: & statim venit ad Ptolemaidam, & scripsit Jonathæ ne obsideret arcem, sed occurreret sibi ad colloquium festinatò.

23. Ut audivit autem Jonathas, jussit obsidere (d): & elegit de senioribus Israel, & de sacerdotibus, & dedit se periculo.

24. Et accepit aurum, & argentum, & vestem, & alia xenia multa, & abiit ad regem Ptolemaidam, & invenit gratiam in conspectu ejus,

25. Et interpellabant adversùs eum quidam iniqui ex gente sua.

26. Et fecit ei rex, sicut fecerant ei qui ante eum fuerant: & exaltavit eum in conspectu omnium amicorum suorum,

27. Et statuit ei principatum sacerdotii, & quæcumque alia habuit priùs pretiosa, & fecit eum principem amicorum.

28. Et postulavit Jonathas à rege, ut immunem faceret Judæam, & tres toparchias (e), & Samariam, & confines ejus: & promisit ei talenta trecenta.

29. Et consensit rex: & scripsit Jonathæ epistolas de his omnibus, hunc modum continentes:

30. Rex Demetrius fratri Jonathæ salutem, & genti Judæorum.

31. Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni parenti nostro de vobis, misimus ad vos ut sciretis:

32. Rex Demetrius Lastheni parenti salutem.

33. Genti Judæorum, amicis nostris, & conservantibus quæ justa sunt apud nos, decrevimus benefacere, propter benignitatem ipsorum, quam erga nos habent.

34. Statuimus ergo illis omnes fines Judææ, & tres civitates (f), Lydan, & Ramathan, quæ additæ sunt Judææ ex Samaria, & omnes confines earum, sequestrari omnibus sacrificantibus in Jerosolymis, pro his quæ ab eis priùs accipiebat rex per singulos annos, & pro fructibus terræ & pomorum.

35. Et alia quæ ad nos pertinebant decimarum & tributorum, ex hoc tempore remittimus eis: & areas (g) salinarum, & coronas quæ nobis deferebantur,

36. Omnia ipsis concedimus: & nihil horum irritum erit ex hoc, & in omne tempus.

37. Nunc ergo curate facere horum exemplum, & detur Jonathæ, & ponatur in monte sancto, in loco celebri.

38. Et videns Demetrius rex quòd siluit terra in conspectu suo, & nihil ei resistit, dimisit totum exercitum suum, unumquemque in locum suum, excepto peregrino exercitu, quem contraxit ab insulis gentium: & inimici erant ei omnes exercitus patrum ejus.

39. Tryphon (h) autem erat quidam partium Alexandri priùs: & vidit quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetrium, & ivit ad Emalchuel Arabem, qui nutriebat Antiochum filium Alexandri:

40. Et

18. (b) Ex vulneribus acceptis in pugna cum Alexandro commissa: *Et qui erant in munitionibus*, quas ceperat Ptolemæus. *Perierunt ab his qui erant intra castra*, à copiis Ptolemæi, quas Demetrius pecunia corruperat.

20. (c) Demetrius jusserat ut Jonathæ redderetur; sed res executioni non mandata fuit, Jonatha contrarias partes secuto.

23. (d) Quidam legunt in Græco Codice, *Jussit non obsidere*; vix enim credibile iis videtur Jonatham adire voluisse Regem, cùm obsideret arcem: obsidionem continuari jussit.

28. (e) Samariæ, Peræa & Galilææ.

34. (f) In Græco, tertia additur ἀφαίρεμα, quæ videtur esse *Ephrem*, Joan. 11. v. 54. In Græco tres sunt præfecturæ, duæ tantùm in Vulgata. Nullum hodie in Græco verbum reperitur, quod *Sequestrari* respondeat. Fortè prò ἀφαίρεμα, legit olim Interpres ἀφαιρεῖν, aut ἀφαιρεῖσθαι, quod *auferre*, *adimere*, & *sequestrari* significat. Remittit pecunias, quæ dari solebant ab offerentibus primitias, quæque dabantur pro tertia parte frugum.

35. (g) Græc. τὰς τοῦ ἁλὸς λίμνας, *Salis stagna*.

39. (h) Qui priùs *Diadote* vocabatur, ex Appiano. *Qui nutriebat Antiochum*: Appianus eum vocat *Alexandrum*, ex Cleopatra filia Ptolemæi Philometoris natus erat.

40. Et assidebat ei, ut traderet eum ipsi, ut regnaret loco patris sui: & enuntiavit ei quanta fecit Demetrius, & inimicitias exercituum ejus adversùm illum. Et mansit ibi diebus multis.

41. Et misit Jonathas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos, qui in arce erant in Jerusalem, & qui in præsidiis erant: quia impugnabant Israel.

42. Et misit Demetrius ad Jonathan, dicens: Non hæc tantùm faciam tibi, & genti tuæ: sed gloria illustrabo te, & gentem tuam, cùm fuerit opportunum.

43. Nunc ergo rectè feceris, si miseris in auxilium mihi viros: quia discessit omnis exercitus meus.

44. Et misit ei Jonathas tria millia virorum fortium Antiochiam: & venerunt ad regem, & delectatus est rex in adventu eorum.

45. Et convenerunt qui erant de civitate, centum viginti millia virorum, & volebant interficere regem.

46. Et fugit rex in aulam: & occupaverunt qui erant de civitate, itinera civitatis, & cœperunt pugnare.

47. Et vocavit rex Judæos in auxilium, & convenerunt omnes simul ad eum, & dispersi sunt omnes per civitatem:

48. & occiderunt in illa die centum millia hominum, & succenderunt civitatem, & ceperunt spolia multa in die illa, & liberaverunt regem.

49. Et viderunt qui erant de civitate, quòd obtinuissent Judæi civitatem sicut volebant: & infirmati sunt mente sua, & clamaverunt ad regem cum precibus, dicentes:

50. Da nobis dextras, & cessent Judæi oppugnare nos & civitatem.

51. Et projecerunt arma sua, & fecerunt pacem, & glorificati sunt Judæi in conspectu regis, & in conspectu omnium qui erant in regno ejus, & nominati sunt in regno: & regressi sunt in Jerusalem, habentes spolia multa.

52. Et sedit Demetrius rex in sede regni sui: & siluit terra in conspectu ejus.

53. Et mentitus est omnia quæcumque dixit, & abalienavit se à Jonatha, & non retribuit ei secundùm beneficia quæ sibi tribuerat, & vexabat eum valdè.

54. Post hæc autem reversus est Tryphon, & Antiochus cum eo puer adolescens, & regnavit, & imposuit sibi diadema.

55. Et congregati sunt ad eum omnes exercitus, quos disperserat Demetrius, & pugnaverunt contra eum: & fugit, & terga vertit.

56. Et accepit Tryphon bestias, & obtinuit Antiochiam:

57. Et scripsit Antiochus adolescens Jonathæ, dicens: Constituo tibi sacerdotium, & constituo te super quatuor civitates, ut sis de amicis regis.

58. Et misit illi vasa aurea in ministerium, & dedit ei potestatem bibendi in auro, & esse in purpura, & habere fibulam auream:

59. Et Simonem fratrem ejus constituit ducem à terminis Tyri usque ad fines Ægypti.

60. Et exiit Jonathas, & perambulabat trans flumen civitates: & congregatus est ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Ascalonem, & occurrerunt ei honorificè de civitate.

61. Et abiit inde Gazam: & concluserunt se qui erant Gazæ: & obsedit eam, & succendit quæ erant in circuitu civitatis, & prædatus est ea.

62. Et rogaverunt Gazenses Jonathan, & dedit illis dexteram: & accepit filios eorum obsides, & misit illos in Jerusalem: & perambulavit regionem usque Damascum.

63. Et audivit Jonathas quòd prævaricati (1) sunt principes Demetrii in Cades, quæ est in Galilæa, cum exercitu multo, volentes eum removere à negotio regni:

64. Et occurrit illis: fratrem autem suum Simonem reliquit intra provinciam.

65. Et applicuit Simon ad Bethsuram, & expugnabat eam diebus multis, & conclusit eos.

66. Et postulaverunt ab eo dextras accipere, & dedit illis: & ejecit eos inde, & cepit civitatem, & posuit in ea præsidium.

67. Et Jonathas & castra ejus applicuerunt ad aquam Genesar, & ante lucem vigilaverunt in campo Asor.

68. Et ecce castra alienigenarum occurrebant in campo, & tendebant ei insidias in montibus: ipse autem occurrit ex adverso.

69. Insidiæ verò exsurrexerunt de locis suis, & commiserunt prælium.

70. Et fugerunt qui erant ex parte Jonathæ omnes, & nemo relictus est ex eis, nisi

63. (1) In Græco hodie legitur παρῆσαν, i. e. *aderant*, *advenerant*, quod quantum absit a Vulgata, quisque videt. Crediderim Interpretem legisse παρέβησαν, id est, *transgressi sunt*, *prævaricati sunt*: ex quo facillimè exscriptorum incuria ortum est illud παρῆσαν.

nisi Mathathias filius Absolomi, & Judas filius Calphi, princeps militiæ exercitus.

71. Et scidit Jonathas vestimenta sua, & posuit terram in capite suo, & oravit.

72. Et reversus est Jonathas ad eos in prælium, & convertit eos in fugam, & pugnaverunt (k).

73. Et viderunt qui fugiebant partis illius, & reversi sunt ad eum, & insequebantur cum eo omnes usque Cades ad castra sua, & pervenerunt usque illuc.

74. Et ceciderunt de alienigenis in die illa tria millia virorum: & reversus est Jonathas in Jerusalem.

CAPUT XII.

Anno 170. Jonathas mittit Legatos Romam, qui fœdus initum renovarent; ad Spartiatas quoque scribit. Tryphon Jonatham dolo capit.

1. ET vidit Jonathas quia tempus eum juvat, & elegit viros, & misit eos Romam statuere, & renovare cum eis amicitiam:

2. Et ad Spartiatas, & ad alia loca misit epistolas secundùm eamdem formam.

3. Et abierunt Romam, & intraverunt curiam, & dixerunt: Jonathas summus sacerdos, & gens Judæorum miserunt nos, ut renovaremus amicitiam & societatem secundùm pristinum.

4. Et dederunt illis epistolas ad ipsos per loca, ut deducerent eos in terram Juda cum pace.

5. Et hoc est exemplum epistolarum, quas scripsit Jonathas Spartiatis:

6. JONATHAS summus sacerdos, & seniores gentis, & sacerdotes, & reliquus populus Judæorum, Spartiatis fratribus salutem.

7. Jampridem missæ erant epistolæ ad Oniam (a) summum sacerdotem ab Ario, qui regnabat apud vos, quoniam estis fratres nostri, sicut rescriptum continet, quod subjectum est.

8. Et suscepit Onias virum, qui missus fuerat, cum honore: & accepit epistolas, in quibus significabatur de societate & amicitia.

9. Nos, cùm nullo horum indigeremus (b), habentes solatio sanctos libros, qui sunt in manibus nostris,

10. Maluimus mittere ad vos renovare fraternitatem, & amicitiam, ne fortè alieni efficiamur à vobis: multa enim tempora transierunt, ex quo misistis ad nos.

11. Nos ergo in omni tempore sine intermissione in diebus solemnibus, & cæteris quibus oportet, memores sumus vestri in sacrificiis quæ offerimus, & in observationibus, sicut fas est & decet meminisse fratrum.

12. Lætamur itaque de gloria vestra.

13. Nos autem circumdederunt multæ tribulationes, & multa prælia, & impugnaverunt nos reges, qui sunt in circuitu nostro.

14. Noluimus ergo vobis molesti esse, neque cæteris sociis & amicis nostris, in his præliis.

15. Habuimus enim de cœlo auxilium, & liberati sumus nos, & humiliati sunt inimici nostri.

16. Elegimus itaque Numenium Antiochi filium, & Antipatrem Jasonis filium, & misimus ad Romanos renovare cum eis amicitiam & societatem pristinam.

17. Mandavimus itaque eis ut veniant etiam ad vos, & salutent vos: & reddant vobis epistolas nostras de innovatione fraternitatis nostræ.

18. Et nunc benefacietis respondentes nobis ad hæc.

19. Et hoc est rescriptum epistolarum, quod miserat Oniæ:

20. ARIUS, rex Spartiatarum, Oniæ sacerdoti magno salutem.

21. Inventum est in scriptura de Spartiatis & Judæis, quoniam sunt fratres, & quòd sunt de genere Abraham.

22. Et nunc ex quo hæc cognovimus, benefacitis scribentes nobis de pace vestra:

23. Sed & nos rescripsimus vobis: Pecora nostra, & possessiones nostræ, vestræ sunt: & vestræ, nostræ: mandavimus itaque hæc nuntiari vobis.

24. Et audivit Jonathas, quoniam regressi sunt principes Demetrii cum exercitu multo suprà quàm priùs, pugnare adversùs eum.

25. Et exiit ab Jerusalem, & occurrit eis in Amathite (c) regione: non enim dederat eis spatium ut ingrederentur regionem ejus.

26. Et misit speculatores in castra eorum: & reversi renuntiaverunt, quòd constituunt supervenire illis nocte.

27. Cùm occidisset autem sol, præcepit Jona-

72. (k) Gr. fugerunt.

CAP. XII. 7. (a) Hic erat Onias secundus circa annum Græcorum 79.

9. (b) Nullo testimonio ad recognoscendam eam cognationem, documentum habentes sanctos libros, in quibus de Cethuræ posteris scriptum est.

25. (c) Quæ est in Arabia.

Jonathas suis vigilare, & esse in armis paratos ad pugnam tota nocte, & posuit custodes per circuitum castrorum.

28. Et audierunt adversarii quòd paratus est Jonathas cum suis in bello: & timuerunt, & formidaverunt in eorde suo: & accenderunt focos in castris suis.

29. Jonathas autem, & qui cum eo erant, non cognoverunt usque manè: videbant autem luminaria ardentia:

30. Et secutus est eos Jonathas, & non comprehendit eos: transierant enim flumen Eleutherum.

31. Et divertit Jonathas ad Arabas, qui vocantur Zabadæi, & percussit eos, & accepit spolia eorum.

32. Et junxit, & venit Damascum, & perambulabat omnem regionem illam.

33. Simon autem exiit, & venit usque ad Ascalonem, & ad proxima præsidia: & declinavit in Joppen, & occupavit eam

34. (Audivit enim quòd vellent præsidium tradere partibus Demetrii) & posuit ibi custodes ut custodirent eam.

35. Et reversus est Jonathas, & convocavit seniores populi, & cogitavit cum eis ædificare præsidia in Judæa,

36. Et ædificare muros in Jerusalem; & exaltare altitudinem magnam inter medium arcis & civitatis, ut separaret eam à civitate, ut esset ipsa singulariter (d), & neque emant, neque vendant.

37. Et convenerunt, ut ædificarent civitatem: & cecidit murus, qui erat super torrentem ab ortu solis, & reparavit eum, qui vocatur Caphetetha:

38. Et Simon ædificavit Adiada in Sephela, & munivit eam, & imposuit portas & seras.

39. Et cùm cogitasset Tryphon regnare Asiæ, & assumere diadema, & extendere manum in Antiochum regem:

40. Timens ne fortè non permitteret eum Jonathas, sed pugnaret adversùs eum, quærebat comprehendere eum, & occidere. Et exurgens abiit in Bethsan.

41. Et exivit Jonathas obviàm illi cum quadraginta millibus virorum electorum in prælium, & venit Bethsan.

42. Et vidit Tryphon quia venit Jonathas cum exercitu multo ut extenderet in eum manus, timuit.

43. Et excepit eum cum honore, & commendavit eum omnibus amicis suis, & dedit ei munera: & præcepit exercitibus suis ut obedirent ei, sicut sibi.

44. Et dixit Jonathæ: Ut quid vexasti universum populum, cùm bellum nobis non sit?

45. Et nunc remitte eos in domos suas: elige autem tibi viros pancos, qui tecum sint, & veni mecum Ptolemaidam, & tradam eam tibi, & reliqua præsidia, & exercitum, & universos præpositos negotii, & conversus abibo: propterea enim veni.

46. Et credidit ei, & fecit sicut dixit: & dimisit exercitum, & abierunt in terram Juda.

47. Retinuit autem secum tria millia virorum: ex quibus remisit in Galilæam duo millia, mille autem venerunt cum eo.

48. Ut autem intravit Ptolemaidam Jonathas, clauserunt portas civitatis Ptolemenses: & comprehenderunt eum: & omnes qui cum eo intraverant, gladio interfecerunt.

49. Et misit Tryphon exercitum & equites in Galilæam, & in campum magnum (e), ut perderent omnes socios Jonathæ.

50. At illi cùm cognovissent quia comprehensus est Jonathas, & periit, & omnes qui cum eo erant, hortati sunt semetipsos, & exierunt parati in prælium.

51. Et videntes hi, qui insecuti fuerant, quia pro anima res est illis, reversi sunt:

52. Illi autem venerunt omnes cum pace in terram Juda. Et planxerunt Jonathan, & eos qui cum ipso fuerant, valdè; & luxit Israel luctu magno.

53. Et quæsierunt omnes gentes, quæ erant in circuitu eorum, conterere eos, dixerunt enim:

54. Non habent principem, & adjuvantem: nunc ergo expugnemus illos, & tollamus de hominibus memoriam eorum.

CAPUT XIII.

Occiso Jonatha; suffectus est Simon. Hic adversùs perfidum Tryphonem excivit Demetrium, cum quo pacem iniit; arcem Jerusalem cepit anno 171. quam gentes ab anno 145. tenuerant.

1. ET audivit Simon quòd congregavit Tryphon exercitum copiosum, ut veniret in terram Juda, & attereret eam.

2. Videns quia in tremore populus est, & in

36. & 38. (d) Separata ab urbe, citra communicationem. *In Sephela*, In loco plano.

49. (e) Dictum Esdrelon, & Mageddo.

& in timore, ascendit Jerusalem, & congregavit populum:

3. Et adhortans dixit: Vos scitis quanta ego, & fratres mei, & domus patris mei, fecimus pro legibus, & pro sanctis prælia, & angustias quales vidimus:

4. Horum gratia perierunt fratres mei omnes propter Israel, & relictus sum ego solus.

5. Et nunc non mihi contingat parcere animæ meæ in omni tempore tribulationis: non enim melior sum fratribus meis.

6. Vindicabo itaque gentem meam, & sancta, natos quoque nostros, & uxores: quia congregatæ sunt universæ gentes conterere nos inimicitiæ gratia.

7. Et accensus est spiritus populi simul ut audivit sermones istos:

8. Et responderunt voce magna, dicentes: Tu es dux noster loco Judæ & Jonathæ fratris tui:

9. Pugna prælium nostrum: & omnia quæcumque dixeris nobis, faciemus.

10. Et congregans omnes viros bellatores, acceleravit consummare universos muros Jerusalem, & munivit eam in gyro.

11. Et misit Jonathan filium Absalomi (a), & cum eo exercitum novum in Joppen, & ejectis his, qui erant in ea, remansit illic ipse.

12. Et movit Tryphon à Ptolemaida cum exercitu multo, ut veniret in terram Juda, & Jonathas cum eo in custodia.

13. Simon autem applicuit in Addus (b) contra faciem campi.

14. Et ut cognovit Tryphon quia surrexit Simon loco fratris sui Jonathæ: & quia commissurus esset cum eo prælium, misit ad eum legatos,

15. Dicens: Pro argento, quod debebat frater tuus Jonathas in ratione regis, propter negotia quæ habuit, detinuimus eum.

16. Et nunc mitte argenti talenta centum, & duos filios ejus obsides, ut non dimissus fugiat à nobis, & remittemus eum.

17. Et cognovit Simon quia cum dolo loqueretur secum, jussit tamen dari argentum, & pueros: ne inimicitiam magnam sumeret ad populum Israel, dicentem:

18. Quia non misit ei argentum, & pueros, propterea periit.

19. Et misit pueros, & centum talenta: & mentitus est, & non dimisit Jonathan.

20. Et post hæc venit Tryphon intra regionem, ut contereret eam: & gyraverunt per viam quæ ducit Ador (c): & Simon, & castra ejus ambulabant in omnem locum quocumque ibant.

21. Qui autem in arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos, ut festinaret venire per desertum (d), & mitteret illis alimonias.

22. Et paravit Tryphon omnem equitatum, ut veniret illa nocte: erat autem nix multa valdè, & non venit in Galaaditim.

23. Et cùm appropinquasset Bascaman (e), occidit Jonathan & filios ejus illic.

24. Et convertit Tryphon, & abiit in terram suam.

25. Et misit Simon, & accepit ossa Jonathæ fratris sui, & sepelivit ea in Modin civitate patrum ejus.

26. Et planxerunt eum omnis Israel planctu magno, & luxerunt eum dies multos.

27. Et ædificavit Simon super sepulchrum patris sui & fratrum suorum ædificium altum visu, lapide polito retrò & antè:

28. Et statuit septem pyramidas, unam contra unam patri & matri, & quatuor fratribus:

29. Et his circumposuit columnas magnas: & super columnas arma, ad memoriam æternam: & juxta arma naves sculptas, quæ viderentur ab omnibus navigantibus mare.

30. Hoc est sepulchrum, quod fecit in Modin, usque in hunc diem.

31. Tryphon autem cùm iter faceret cum Antiocho (f) rege adolescente, dolo occidit eum.

32. Et regnavit loco ejus, & imposuit sibi diadema Asiæ, & fecit plagam magnam in terra.

33. Et ædificavit Simon præsidia Judææ, muniens ea turribus excelsis, & muris magnis, & portis, & seris: & posuit alimenta in munitionibus.

34. Et

CAPUT XIII.

11. (a) Qui frater erat Mathathiæ.

13. (b) Forsan est *Adiada* à Jonatha extructa. *Contra faciem campi*, Esdrelon. Ex quo loco prospectus erat in campestria.

20. (c) Quæ & *Dora* dicitur, quæque est duplex, una in Idumæa, altera in Phœnicia; eaque est urbs maritima.

21. & 22. (d) Idumææ. *Galaaditim*; Ex Græco textu, & Josepho: *Præ nive non potuit venire Jerosolymam*; sed mutato itinere venit in Galaaditim.

23. (e) Hanc Josephus vocat *Bascho*, seu *Baschas*, Josue 15.

31. (f) Qui dictus est *Theus*, quique filius erat Alexandri Balæ.

34. Et elegit Simon viros, & misit ad Demetrium regem, ut faceret remissionem (g) regioni: quia actus omnes Tryphonis per direptionem fuerant gesti.

35. Et Demetrius rex ad verba ista respondit ei, & scripsit epistolam talem:

36. Rex Demetrius Simoni summo sacerdoti, & amico regum, & senioribus, & genti Judæorum, salutem.

37. Coronam auream, & bahem (h), quam misistis, suscepimus: & parati sumus facere vobiscum pacem magnam, & scribere præpositis regis remittere vobis quæ indulsimus.

38. Quæcumque enim constituimus, vobis constant. Munitiones, quas ædificastis, vobis sint.

39. Remittimus quoque ignorantias, & peccata usque in hodiernum diem, & coronam quam debebatis: & si quid aliud erat tributarium in Jerusalem, jam non sit tributarium.

40. Et si qui ex vobis apti sunt conscribi inter nostros, conscribantur, & sit inter nos pax.

41. Anno centesimo septuagesimo ablatum est jugum (i) gentium ab Israel.

42. Et cœpit populus Israel scribere in tabulis & gestis publicis, anno primo sub Simone summo sacerdote, magno duce, & principe Judæorum.

43. In diebus illis applicuit Simon ad Gazam, & circumdedit eam castris, & fecit machinas, & applicuit ad civitatem, & percussit turrem unam, & comprehendit eam.

44. Et erupetant qui erant intra machinam, in civitatem: & factus est motus magnus in civitate.

45. Et ascenderunt qui erant in civitate, cum uxoribus & filiis supra murum, scissis tunicis suis, & clamaverunt voce magna, postulantes à Simone dextras sibi dari,

46. Et dixerunt: Non nobis reddas secundùm malitias nostras, sed secundùm misericordias tuas.

47. Et flexus Simon non debellavit eos: ejecit tamen eos de civitate, & mundavit ædes, in quibus fuerant simulacra, & tunc intravit in eam cum hymnis benedicens Dominum:

48. Et ejecta ab ea omni immunditia, collocavit in ea viros, qui legem facerent: & munivit eam, & fecit sibi habitationem.

49. Qui autem erant in arce Jerusalem, prohibebantur egredi & ingredi regionem, & emere, ac vendere: & esurierunt valdè, & multi ex eis fame perierunt.

50. Et clamaverunt ad Simonem ut dextras acciperent: & dedit illis: & ejecit eos inde, & mundavit arcem à contaminationibus:

51. Et intraverunt in eam tertia & vigesima die secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo, cum laude, & ramis palmarum, & cinyris, & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, quia contritus est inimicus magnus ex Israel.

52. Et constituit ut omnibus annis agerentur dies hi cum lætitia.

53. Et munivit montem (k) templi, qui erat secùs arcem, & habitavit ibi ipse, & qui cum eo erant.

54. Et vidit Simon Joannem filium suum, quòd fortis prælii vir esset: & posuit eum ducem virtutum (l) universarum: & habitavit in Gazaris.

CAPUT XIV.

Simon Joppe, Gaza, & arce Jerusalem expugnatis v. 7. dilatavit fines gentis suæ, & obtinuit regionem. Hæc erant loca munitissima, quæ liberum Judæ dominatum præbebant Jerusalem.

1. Anno centesimo septuagesimo secundo congregavit rex Demetrius exercitum suum, & abiit in Mediam (a) ad contrahenda sibi auxilia, ut expugnaret Tryphonem.

2. Et audivit Arsaces rex Persidis & Mediæ, quia intravit Demetrius confines suos, & misit unum de principibus suis ut comprehenderet eum vivum, & adduceret eum ad se

3. Et abiit, & percussit castra Demetrii: & comprehendit eum, & duxit eum ad Arsacem, & posuit eum in custodiam.

4. Et siluit omnis terra Juda omnibus diebus Simonis, & quæsivit bona genti suæ: & placuit illis potestas ejus, & gloria ejus omnibus diebus.

5. Et

34. (g) Tributi ad id tempus debiti: prior enim immunitas à Demetrio concessa effectum non habuerat.

37. (h) Balteum quidam interpretantur: Gr. *βαΐνην*, aut *βαΐν*, ramum palmæ aureum.

41. & 43. (i) Ita ut nec regibus subessent, nec tributum solverent. Hinc annos numerare cœperunt ab anno primo Simonis. *Ad Gazam*, Ad Gazæ portum.

53. (k) Ubi erat templum; vel ipsum munivit templum.

54. (l) Exercituum: dictus est Joannes Hircanus. *In Gazaris*, quæ est *Gadara* Straboni, non procul à Gaza.

1. (a) Quæ subdita erat Parthis.

5. Et cum omni gloria sua accepit Joppen in portum, & fecit introitum in insulis maris.

6. Et dilatavit fines gentis suæ, & obtinuit regionem.

7. Et congregavit captivitatem multam, & dominatus est Gazaræ, & Bethsuræ, & arci: & abstulit immunditias ex ea, & non erat qui resisteret ei.

8. Et unusquisque colebat terram suam cum pace: & terra Juda dabat fructus suos, & ligna camporum fructum suum.

9. Seniores in plateis sedebant omnes, & de bonis terræ tractabant, & juvenes induebant se gloriam & stolas belli.

10. Et civitatibus tribuebat alimonias, & constituebat eas ut essent vasa (b) munitionis, quoadusque nominatum est nomen gloriæ ejus usque ad extremum terræ.

11. Fecit pacem super terram, & lætatus est Israel lætitia magna.

12. Et sedit unusquisque sub vite sua, & sub ficulnea sua: & non erat qui eos terreret.

13. Defecit impugnans eos super terram: reges contriti sunt in diebus illis.

14. Et confirmavit omnes humiles populi sui, & legem exquisivit, & abstulit omnem iniquum & malum:

15. Sancta glorificavit, & multiplicavit vasa sanctorum.

16. Et auditum est Romæ quia defunctus esset Jonathas, & usque in Spartiatas: & contristati sunt valdè.

17. Ut audierunt autem quòd Simon frater ejus factus esset summus sacerdos loco ejus, & ipse obtineret omnem regionem, & civitates in ea:

18. Scripserunt ad eum in tabulis æreis, ut renovarent amicitias, & societatem, quam fecerant cum Juda, & cum Jonatha fratribus ejus.

19. Et lectæ sunt in conspectu ecclesiæ in Jerusalem. Et hoc exemplum epistolarum, quas Spartiatæ miserunt:

20. SPARTIANORUM principes, & civitates, Simoni Sacerdoti magno, & senioribus, & sacerdotibus, & reliquo populo Judæorum, fratribus, salutem.

21. Legati, qui missi sunt ad populum nostrum, nuntiaverunt nobis de vestra gloria, & honore, ac lætitia: & gavisi sumus in introitu eorum.

22. Et scripsimus quæ ab eis erant dicta in conciliis populi (c), sic: Numenius Antiochi, & Antipater Jasonis filius, legati Judæorum, venerunt ad nos, renovantes nobiscum amicitiam pristinam.

23. Et placuit populo excipere viros gloriosè, & ponere exemplum sermonum eorum in segregatis populi libris, ut sit ad memoriam populo Spartiatarum. Exemplum autem horum scripsimus Simoni magno Sacerdoti.

24. Post hæc autem misit Simon Numenium Romam, habentem clypeum aureum magnum, pondo mnarum mille, ad statuendam cum eis societatem. Cùm autem audisset populus Romanus

25. Sermones istos, dixerunt: Quam gratiarum actionem reddemus Simoni, & filiis ejus?

26. Restituit (d) enim ipse fratres suos, & expugnavit inimicos Israel ab eis: & statuerunt ei libertatem, & descripserunt in tabulis æreis, & posuerunt in titulis in monte Sion.

27. Et hoc est exemplum scripturæ: OCTAVA decima die mensis Elul, anno centesimo septuagesimo secundo, anno tertio sub Simone sacerdote magno in Asaramel (e),

28. In conventu (f) magno sacerdotum, & populi, & principum gentis, & seniorum regionis, nota facta sunt hæc: Quoniam frequenter facta sunt prælia in regione nostra.

29. Simon autem Mathathiæ filius ex filiis Jarib, & fratres ejus dederunt se periculo, & restiterunt adversariis gentis suæ, ut starent sancta ipsorum, & lex: & gloria magna glorificaverunt gentem suam.

30. Et congregavit Jonathas gentem suam, & factus est illis sacerdos magnus, & appositus est ad populum suum.

31. Et voluerunt inimici eorum calcare, & atterere regionem ipsorum, & extendere manus in sancta eorum.

32. Tunc restitit Simon, & pugnavit pro gente sua, & erogavit pecunias multas,

10. (b) Hebræis *vas* dicitur quidquid usum aliquem præstat.

22. & 24. (c) Gr. In actis publicis. *Romanus*; vox *Romanus* deest in Græco: vix tamen alii quàm Romani libertatem plenam constituere potuerunt. Serarius existimat hanc vocem è margine in textum irrepsisse, & populum illum Judaicum intelligi oportere, cùm Romanorum responsum proximo capite habeatur.

26. (d) Ille & fratres restituerunt Israel. *Et statuerunt ei libertatem*, Simoni & domui ejus omnem libertatem & potestatem statuerunt. *Et descripserunt*, prout descripserunt ipsi Judæi.

27. (e) Forsan locus erat publici consilii. Vatablus censet corruptam esse vocem, & legendam esse *Jerusalem*. Serarius opinatur retentam esse vocem Hebræam, quæ significat *In principe Dei*: quod Simon dicatur summus sacerdos in Domino.

28. & 29. (f) Hic verborum apparatus penè persuadet hanc non esse promulgationem Romani decreti, sed Judaici. *Jarib*, Joarib.

tas, & armavit viros virtutis gentis suæ, & dedit illis stipendia:

33. Et munivit civitates Judææ, & Bethsuram, quæ erat in finibus Judææ, ubi erant arma hostium anteà: & posuit illic præsidium viros Judæos.

34. Et Joppen munivit, quæ erat ad mare: & Gazaram, quæ est in finibus Azoti, in qua hostes anteà habitabant, & collocavit illic Judæos: & quæcumque apta erant ad correptionem (g) eorum, posuit in eis.

35. Et vidit populus actum Simonis, & gloriam quam cogitabat facere genti suæ, & posuerunt eum ducem suum, & principem sacerdotum, eò quòd ipse fecerat hæc omnia, & justitiam, & fidem, quam conservavit genti suæ, & exquisivit omni modo exaltare populum suum.

36. Et in diebus ejus prosperatum est in manibus ejus, ut tollerentur gentes de regione ipsorum, & qui in civitate David erant in Jerusalem, in arce, de qua procedebant, & contaminabant omnia quæ in circuitu sanctorum sunt, & inferebant plagam magnam castitati (h):

37. Et collocavit in ea viros Judæos ad tutamentum regionis, & civitatis, & exaltavit muros Jerusalem.

38. Et rex Demetrius statuit illi summum sacerdotium.

39. Secundùm hæc fecit eum amicum suum, & glorificavit eum gloria magna.

40. Audivit enim quòd appellati sunt Judæi à Romanis amici, & socii, & fratres, & quia susceperunt legatos Simonis gloriosè:

41. Et quia Judæi, & sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, & summum sacerdotem in æternum, donec surgat propheta fidelis (i):

42. Et ut sit super eos dux, & ut cura esset illi pro sanctis, & ut constitueret præpositos super opera eorum, & super regionem, & super arma, & super præsidia:

43. Et cura sit illi de sanctis: & ut audiatur ab omnibus, & scribantur in nomine ejus omnes conscriptiones in regione: & ut operiatur purpura, & auro:

44. Et ne liceat ulli ex populo, & ex sacerdotibus irritum facere aliquid horum, & contradicere his quæ ab eo dicuntur, aut convocare conventum in regione sine ipso: & vestiri purpura, & uti fibula aurea.

45. Qui autem fecerit extra hæc, aut irritum fecerit aliquid horum, reus erit.

46. Et complacuit omni populo statuere Simonem, & facere secundùm verba ista.

47. Et suscepit Simon, & placuit ei ut summo sacerdotio fungeretur, & esset dux & princeps gentis Judæorum, & sacerdotum, & præesset omnibus.

48. Et scripturam istam dixerunt ponere in tabulis æreis, & ponere eas in peribolo (k) sanctorum, in loco celebri:

49. Exemplum autem eorum ponere in ærario, ut habeat Simon, & filii ejus.

CAPUT XV.

Acta anno 173. sub Simone summo sacerdote.

1. ET misit rex Antiochus (a) filius Demetrii epistolas ab insulis maris Simoni sacerdoti, & principi gentis Judæorum, & universæ genti:

2. Et erant continentes hunc modum: REX Antiochus Simoni sacerdoti magno, & genti Judæorum, salutem.

3. Quoniam quidem pestilentes obtinuerunt regnum patrum nostrorum, volo autem vendicare regnum, & restituere illud sicut erat anteà: & electam feci multitudinem exercitus, & feci naves bellicas.

4. Volo autem procedere per regionem, ut ulciscar in eos, qui corruperunt regionem nostram, & qui desolaverunt civitates multas in regno meo.

5. Nunc ergo statuo tibi omnes oblationes, quas remiserunt tibi ante me omnes reges, & quæcumque alia dona remiserunt tibi:

6. Et permitto tibi facere percussuram proprii numismatis in regione tua:

7. Jerusalem autem sanctam esse, & liberam: & omnia arma quæ fabricata sunt, & præsidia quæ construxisti, quæ tenes, maneant tibi.

8. Et omne debitum regis, & quæ futura sunt regi, ex hoc & in totum tempus remittuntur tibi.

9. Cùm autem obtinuerimus regnum nostrum, glorificabimus te, & gentem tuam, & templum gloria magna, ita ut manifestetur gloria vestra in universa terra.

10. An-

34. (g) Ad correctionem, Ad morum disciplinam.

36. & 38. (h) Loci & cultus divini sanctitati. *Statuit*, Confirmavit.

41. & 42. (i) Fide dignus, qui doceret ad quem sacerdotii dignitas pertineret; quod tunc evidens non erat ob bella & tumultus. Quòd si enim id manifestum fuisset, nihil opus erat consensu Judæorum & sacerdotum. *Cura*, illi esset & inspectio.

48. (k) In porticibus templi.

1. (a) Dictus *Sidetes*, à *Side* Pamphyliæ oppido; filius Demetrii Soteris, frater Demetrii Nicatoris. *Ab insulis maris*, A Seleucia, & Media, quæ non procul est à mari. Hinc enim cœpit bellum. Alii à Rhodo. CAPUT XV.

10. Anno centesimo septuagesimo quarto exiit Antiochus in terram patrum suorum, & convenerunt ad eum omnes exercitus, ita ut pauci relicti essent cum Tryphone.

11. Et insecutus est eum Antiochus rex, & venit Doram (b) fugiens per maritimam.

12. Sciebat enim quòd congregata sunt mala in eum, & reliquit eum exercitus.

13. Et applicuit Antiochus super Doram cum centum viginti millibus virorum belligeratorum, & octo millibus equitum:

14. Et circuivit civitatem, & naves à mari accesserunt: & vexabant civitatem à terra & mari, & neminem sinebant ingredi, vel egredi.

15. Venit autem Numenius, & qui cum eo fuerant, ab urbe Roma, habentes epistolas regibus & regionibus scriptas, in quibus continebantur hæc:

16. **Lucius** (c) consul Romanorum, Ptolemæo regi salutem.

17. Legati Judæorum venerunt ad nos amici nostri, renovantes pristinam amicitiam & societatem, missi à Simone principe Sacerdotum, & populo Judæorum.

18. Attulerunt autem & clypeum aureum mnarum mille.

19. Placuit itaque nobis scribere regibus, & regionibus, ut non inferant illis mala, neque impugnent eos & civitates eorum, & regiones eorum: & ut non ferant auxilium pugnantibus adversùs eos.

20. Visum autem est nobis accipere ab eis clypeum.

21. Si qui ergo pestilentes refugerunt de regione ipsorum ad vos, tradite eos Simoni principi sacerdotum, ut vindicet in eos secundùm legem suam.

22. Hæc eadem scripta sunt Demetrio regi, & Attalo, & Ariarathi, & Arsaci (d).

23. Et in omnes regiones: & Lampsaco (e), & Spartiatis, & in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lyciam, & in Alicarnassum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaselidem, & in Gortynam, & Gnidum, & Cyprum, & Cyrenen.

24. Exemplum autem eorum scripserunt Simoni principi sacerdotum, & populo Judæorum.

25. Antiochus autem rex applicuit castra in Doram secundò, admovens ei semper manus, & machinas faciens: & conclusit Tryphonem, ne procederet:

26. Et misit ad eum Simon duo millia virorum electorum in auxilium, & argentum, & aurum, & vasa copiosa:

27. Et noluit ea accipere, sed rupit omnia, quæ pactus est cum eo anteà, & alienavit se ab eo.

28. Et misit ad eum Athenobium unum de amicis suis, ut tractaret cum ipso, dicens: Vos tenetis Joppen, & Gazaram, & arcem quæ est in Jerusalem, civitates regni mei:

29. Fines earum desolastis, & fecistis plagam magnam in terra, & dominati estis per loca multa in regno meo.

30. Nunc ergo tradite civitates, quas occupastis: & tributa locorum, in quibus dominati estis extra fines Judææ.

31. Sin autem, date pro illis quingenta talenta argenti, & exterminii, quod exterminastis, & tributorum civitatum alia talenta quingenta: sin autem, veniemus, & expugnabimus vos.

32. Et venit Athenobius amicus regis in Jerusalem, & vidit gloriam Simonis, & claritatem in auro, & argento, & apparatum copiosum; & obstupuit: & retulit ei verba regis.

33. Et respondit ei Simon, & dixit ei: Neque alienam terram sumpsimus, neque aliena detinemus: sed hæreditatem patrum nostrorum, quæ injustè ab inimicis nostris aliquo tempore possessa est.

34. Nos verò tempus habentes, vindicamus hæreditatem patrum nostrorum.

35. Nam de Joppe & Gazara quæ expostulas, ipsi faciebant in populo plagam magnam, & in regione nostra: horum damus talenta centum. Et non respondit ei Athenobius verbum.

36. Reversus autem cum ira ad regem, renuntiavit ei verba ista, & gloriam Simonis, & universa quæ vidit: & iratus est rex ira magna.

37. Tryphon autem fugit navi in Orthosiada (f).

38. Et constituit rex Cendebæum ducem mari-

11. (b) Quæ & *Adora* dicitur: urbs est maritima in Phœnicia.

16. (c) Quidam legunt *Lepidum*, qui anno 173. Consul fuit. Calphurnius Piso anno 174. erat Consul, quem Valer. Maximus, L. 1. cap. 4. vocat *Lucium*. Ita legunt in fastis Onuphrius & alii. Senatus consulti Hebræus scriptor Hebræis Hellenistis scribens sensum magis quam verba ipsa expressit. Sic enim Senatus consulta incipiebant: *Quod Lucius Furius verba fecit*.

22. (d) Regi Persarum, qui & *Phraates*.

23. (e) Urbs erat in Mysia: *Mindum*, urbem Cariæ portu celebrem; *Sicyonem*, urbem Peloponnesi: *Et in Phaselidem*: urbs erat maritima in confinio Lyciæ & Pamphyliæ: *Et in Gortynam*, urbs erat Cretæ.

37. (f) Quæ est urbs Phœniciæ.

maritimum, & exercitum peditum & equitum dedit illi.

39. Et mandavit illi movere castra contra faciem Judææ: & mandavit ei ædificare Gedorem (g), & obstruere portas civitatis, & debellare populum. Rex autem persequebatur Tryphonem.

40. Et pervenit Cendebæus Jamniam, & cœpit irritare plebem, & conculcare Judæam, & captivare populum, & interficere, & ædificare Gedorem.

41. Et collocavit illic equites, & exercitum: ut egressi perambularent viam Judææ, sicut constituit ei rex.

CAPUT XVI.

Hoc capite mors Simonis & duorum filiorum narratur. Joannes ejus filius, qui & Hircanus dictus est, Simoni patri successit. In Simone Machabæorum desinit historia anno Simonis 8. Joannes multa & præclara gessit, quæ ab utroque Josepho Flavio, & Gorionide referuntur. Antiochus Sidetes sic dictus voce Syriaca, quòd venandi studio teneretur, Jerosolymam anno Sabbatico obsessurus venit. Cum Joanne inducias primum, tum pacem fecit. Hunc Joannes ad bellum Parthicum comitatus Hircani cognomen adeptus est; Aristobulo filio principatum reliquit, qui primus nomen Regis assumpsit, & cum summo sacerdotio conjunxit.

1. ET ascendit Joannes de Gazaris, & nuntiavit Simoni patri suo quæ fecit Cendebæus in populo ipsorum.

2. Et vocavit Simon duos filios seniores, Judam & Joannem, & ait illis: Ego, & fratres mei, & domus patris mei expugnavimus hostes Israel ab adolescentia usque in hunc diem: & prosperatum est in manibus nostris liberare Israel aliquoties.

3. Nunc autem senui, sed estote loco meo, & fratres (a) mei, & egressi pugnate pro gente nostra: auxilium verò de cœlo vobiscum sit.

4. Et elegit de regione viginti millia virorum belligeratorum, & equites; & profecti sunt ad Cendebæum: & dormierunt in Modin.

5. Et surrexerunt manè, & abierunt in campum: & ecce exercitus copiosus in obviàm illis peditum, & equitum, & fluvius torrens erat inter medium ipsorum.

6. Et admovit castra contra faciem eorum ipse, & populus ejus, & vidit populum trepidantem ad transfretandum torrentem, & transfretavit primus: & viderunt eum viri, & transierunt post eum.

7. Et divisit populum, & equites in medio peditum: erat autem equitatus adversariorum copiosus nimis.

8. Et exclamaverunt sacris tubis, & in fugam conversus est Cendebæus, & castra ejus: & ceciderunt ex eis multi vulnerati: residui autem in munitionem fugerunt.

9. Tunc vulneratus est Judas frater Joannis: Joannes autem insecutus est eos, donec venit Cedronem, quam ædificavit:

10. Et fugerunt usque ad turres, quæ erant in agris Azoti, & succendit eas igni. Et ceciderunt ex illis duo millia virorum, & reversus est in Judæam in pace.

11. Et Ptolemæus filius Abobi constitutus erat dux in campo Jericho, & habebat argentum & aurum multum.

12. Erat enim gener summi sacerdotis.

13. Et exaltatum est cor ejus, & volebat obtinere regionem, & cogitabat dolum adversùs Simonem, & filios ejus, ut tolleret eos.

14. Simon autem, perambulans civitates, quæ erant in regione Judææ, & sollicitudinem gerens earum, descendit in Jericho ipse, & Matathias filius ejus, & Judas, anno centesimo septuagesimo septimo, mense undecimo: hic est mensis Sabath.

15. Et suscepit eos filius Abobi (b) in munitiunculam, quæ vocatur Doch, cum dolo, quam ædificavit: & fecit eis convivium magnum, & abscondit illic viros.

16. Et cùm inebriatus (c) esset Simon, & filii ejus, surrexit Ptolemæus cum suis, & sumpserunt arma sua, & intraverunt in convivium, & occiderunt eum, & duos filios ejus, & quosdam pueros ejus.

17. Et fecit deceptionem magnam in Israel, & reddidit mala pro bonis.

18. Et scripsit hæc Ptolemæus, & misit regi, ut mitteret ei exercitum in auxilium, & traderet ei regionem, & civitates eorum, & tributa.

19. Et

39. (g) In tribu Dan. *Et obstruere portas civitatis*. Vox *civitatis* non est in Græco: unde quidam vertunt αὐλὰς, *fauces montium*.

CAPUT XVI. 3. 4. & 8. (a) Gr. *Fratris mei*, nempè, Jonathæ. *In Modin*, Prope Gedor. *Fugerunt*, in Gedor.

15. (b) Ptolemæus, in munitiunculam quæ vocatur *Doch*.

16. (c) Inebriatio pro *satietate* sumitur, non quòd mente motus fuerit.

19. Et misit alios in Gazaram tollere Joannem: & tribunis misit epistolas, ut venirent ad se, & daret eis argentum, & aurum, & dona.

20. Et alios misit occupare Jerusalem, & montem templi.

21. Et præcurrens quidam, nuntiavit Joanni in Gazara, quia periit pater ejus, & fratres ejus, & quia misit te qnoque interfici.

22. Ut audivit autem, vehementer expavit: & comprehendit viros, qui venerant perdere eum, & occidit eos: cognovit enim quia quærebant eum perdere.

23. Et cætera sermonum Joannis, & bellorum ejus, & bonarum virtutum, quibus fortiter gessit, & ædificii murorum (d), quos extruxit, & rerum gestarum ejus:

24. Ecce hæc scripta sunt in libro dierum sacerdotii ejus, ex quo factus est princeps sacerdotum post patrem suum.

23. (d) Murorum Jerusalem, quorum summas partes dejecerat, ut pacem ab Antiocho redimeret, ex Josepho.

LIBER SECUNDUS MACHABÆORUM.

CAPUT PRIMUM.

Utroque Capite primo & secundo epistola scripta Jerosolymis ad Judæos Hellenistas per Ægyptum dispersos continetur. In hac epistola fit mentio alterius v. 7. Scripsimus vobis, *quæ scripta est anno 169. hæc protrahitur usque ad finem cap. 2. missa fuit anno 188. De illius auctore dubitatur, an Judas fuerit Essenus, qui tum temporis, teste Josepho, ob prophetiæ donum magnæ erat apud Judæos auctoritatis; an alius nobis incognitus: sic incertum est quis ille fuerit* Aristobulus, *qui dicitur magister Ptolemæi, an Aristobulus Peripateticus, an quis alius ejusdem ætatis. Ptolemæi, qui* Phycon *dictus est, annus vicesimus incidit in annum* 188.

1. FRATRIBUS, qui sunt per Ægyptum, Judæis, salutem dicunt fratres, qui sunt in Jerosolymis, Judæi, & qui in regione Judææ, & pacem bonam.

2. Benefaciat vobis Deus, & meminerit testamenti sui, quod locutus est ad Abraham, & Isaac, & Jacob servorum suorum fidelium:

3. Et det vobis cor omnibus, ut colatis eum, & faciatis ejus voluntatem, corde magno, & animo volenti.

4. Adaperiat cor vestrum in lege sua, & in præceptis suis, & faciat pacem.

5. Exaudiat orationes vestras, & reconcilietur vobis, nec vos deserat in tempore malo.

6. Et nunc hic sumus orantes pro vobis.

7. Regnante Demetrio (a), anno centesimo sexagesimo nono, nos Judæi scripsimus vobis in tribulatione, & impetu, qui supervenit nobis in istis annis, ex quo recessit Jason à sancta terra, & à regno.

8. Por-

CAP. I. 7. (a) Nicanore, cujus partes Judæi tum sequebantur, contra Tryphonem. *Scripsimus vobis*. Antiochi & Epiphanis temporibus, postquam Jason recesserat à fide, quam patriæ suæ debebat, & ab amicitia Regum Ægypti.

8. Portam succenderunt, & effuderunt sanguinem innocentem : & oravimus ad Dominum, & exauditi sumus, & obtulimus sacrificium, & similaginem, & accendimus lucernas, & proposuimus panes.

9. Et nunc frequentate dies scenopegiæ mensis Casleu.

10. Anno centesimo octogesimo octavo, populus qui est Jerosolymis, & in Judæa, Senatusque, & Judas (b), Aristobolo magistro Ptolemæi regis, qui est de genere christorum sacerdotum, & his, qui in Ægypto sunt, Judæis, salutem & sanitatem.

11. De magnis periculis à Deo liberati, magnificè gratias agimus ipsi, utpotè qui adversùs talem regem (c) dimicavimus.

12. Ipse enim ebullire (d) fecit de Perside eos, qui pugnaverunt contra nos, & sanctam civitatem.

13. Nam cùm in Perside esset dux (e) ipse, & cum ipso immensus exercitus, cecidit in templo Naneæ, consilio deceptus sacerdotum Naneæ.

14. Etenim cum ea habitaturus (f) venit ad locum Antiochus, & amici ejus, & ut acciperet pecunias multas dotis nomine.

15. Cùmque proposuissent eas sacerdotes Naneæ, & ipse cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum.

16. Cùm intrasset Antiochus : apertoque occulto aditu templi, mittentes lapides percusserunt ducem, & eos qui cum eo erant, & diviserunt membratim, & capitibus amputatis foras projecerunt.

17. Per omnia benedictus Deus, qui tradidit impios.

18. Facturi igitur quinta & vigesima die mensis Casleu purificationem (g) templi, necessarium duximus significare vobis : ut & vos quoque agatis diem scenopegiæ, & diem ignis qui datus est quando Nehemias ædificato templo & altari obtulit sacrificia.

19. Nam cùm in Persidem ducerentur patres nostri, sacerdotes qui tunc cultores Dei erant, acceptum ignem de altari occultè absconderunt in valle, ubi erat puteus altus & siccus, & in eo contutati sunt eum, ita ut omnibus ignotus esset locus.

20. Cùm autem præterissent anni multi, & placuit Deo ut mitteretur Nehemias à rege Persidis : nepotes sacerdotum illorum, qui absconderant, misit ad requirendum ignem : & sicut narraverunt nobis, non invenerunt ignem, sed aquam crassam.

21. Et jussit eos haurire, & afferre sibi : & sacrificia quæ imposita erant, jussit sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua, & ligna, & quæ erant superposita.

22. Utque hoc factum est, & tempus affuit, quo sol refulsit (h), qui priùs erat in nubilo, accensus est ignis magnus, ita ut omnes mirarentur.

23. Orationem autem faciebant omnes sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Jonatha (i) inchoante, cæteris autem respondentibus.

24. Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum : Domine Deus omnium creator, terribilis & fortis, justus & misericors, qui solus es bonus rex,

25. Solus præstans, solus justus, & omnipotens, & æternus, qui liberas Israel

de

10. (b) Joannis Hircani vices gerens, Joanne in hostes bellum agente : *Christorum*, sacerdotum ex stirpe Aaron.

11. (c) Antiochus ille an fuit *Epiphanes*, ut multi opinantur, an potiùs *Sedetes*, qui anno 188. regnabat. Hic teste Justino L. 36. bis in Persidem irrupit, primùm quidem comitante Joanne Hircano, ut diximus, ac fortè iterum eò perrexit, cùm ab eodem Joanne jam esset alienatus. Mors utriusque Antiochi Illustris & Sidetis omninò diversa est, & distincta tempora.

12. (d) Militea adversùs Judæos : alii legunt in Persidem & Chaldæam ; sed Persidis nomen latiùs interdum sumitur, & complectitur Parthos & Medos.

13. (e) Hic est Antiochus *Soter* ; qui & *Sedetes* frater Demetrii capti à Persis, & filius prioris *Demetrii* : huic enim omnia conveniunt, quæ hoc in loco referuntur. Hic cùm templum *Nanea* Veneris, ac *Diana* (nam utraque ibi colebatur) direptum iret cum exercitu, lapidibus obrutus est.

14. (f) Id utique usitatum fuit nonnullis Regibus, ut cum Deabus matrimonium contraherent : sic honesto prætextu thesauros rapturus venerat Antiochus. Huic persuaserunt sacerdotes ut templum cum paucis sociis ingrederetur : *Clauserunt templum*, quasi sacrus ritus facturi, eumque una cum amicis lapidibus obruerunt. Mortem hujus Regis alii aliter narrant. Justinus ait eum a suis desertum & occisum, cùm pugnaret adversùs Parthos : Appianus scribit eum sibi ipsi mortem conscivisse. Cædes secretò peracta est : hinc varii rumores de ejus nece sparsi ; ac credibile est sacerdotes templi vulgasse Regem a numine ipso occisum.

18. (g) Festum dedicationis vocat *Scenopegiam* : nam ad modum Scenopegiæ celebrabatur. Itaque dies encæniorum is est, de quo 1. Machab. 4. dies verò ignis est dies encæniorum templi secundi : de quo Esdræ, cap. 6. Gr. καὶ τὸ πῦρ. *Et diem ignis* : Is dies sacrificiorum congruebat cum tempore festi tabernaculorum, ut videre est Nehemiæ, cap. 8. Ita videtur Grotio, qui dubitat, an ea quæ sequuntur usque ad c. 2. v. 19. sint interjecta. Verùm id est extra omnem dubitationem positum, quæcumque hoc loco referuntur, ab Auctore Hagiographo esse conscripta. Tabernaculorum, aut Scenopegiæ dies ad mensem *Tisri* spectabat, Exodi, cap. 23.

22. (h) Ut aqua illa densa sole absondito aqua tantùm fuit, sed sole illucescente statim in ignem conversa est : sic Judæi peccatis suis Deum à se abalienarunt, & omnis eorum religio instar aquæ fuit, sacrificiis inutilis. Sed ubi divina misericordia iis affulsit, aqua illa in ignem conversa est, ac Deo accepta esse sacrificia declaratur, Ambr. L. 3. de officiis. Hic ignis absconditur captivitatis tempore, quo culpa regnat ; tempore autem libertatis revelatur ; & licet in aquæ speciem mutatus, tamen servat ignis naturam, ut consumat sacrificium.

23. (i) Hic erat præcentor, non Pontifex.

de omni malo, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos:

26. Accipe sacrificium pro universo populo tuo Israel, & custodi partem tuam, & sanctifica.

27. Congrega dispersionem nostram, libera eos qui serviunt gentibus, & contemptos & abominatos respice: ut sciant gentes quia tu es Deus noster.

28. Affige opprimentes nos, & contumeliam facientes in superbia.

29. Constitue populum tuum in loco *Deut. 30. 3. & 5. Inf. 2. 18.
sancto tuo, * sicut dixit Moyses.

30. Sacerdotes autem psallebant hymnos, usquequò consumptum esset sacrificium.

31. Cùm autem consumptum esset sacrificium, ex residua aqua Nehemias jussit lapides majores perfundi.

32. Quod ut factum est, ex eis flamma accensa est: sed ex lumine, quod refulsit ab altari, consumpta est.

33. Ut verò manifestata est res, renuntiatum est regi Persarum, quòd in loco, in quo ignem absconderant hi qui translati fuerant sacerdotes, aqua apparuit, de qua Nehemias, & qui cum eo erant, purificaverunt sacrificia.

34. Considerans autem rex, & rem diligenter examinans, fecit ei templum (k), ut probaret quod factum erat.

35. Et cùm probasset, sacerdotibus donavit multa bona, & alia atque alia munera, & accipiens manu sua, tribuebat eis.

36. Appellavit autem Nehemias hunc locum Nephthar, quod interpretatur Purificatio. Vocatur autem apud plures Nephi.

CAPUT II.

Pars altera epistolæ, cujus fit mentio capite superiore.

1. INvenitur autem in descriptionibus (a) Jeremiæ prophetæ, quòd jussit eos ignem accipere qui transmigrabant: ut significatum est, & ut mandavit transmigratis.

2. Et dedit illis legem ne obliviscerentur præcepta Domini, & ut non exerrarent mentibus videntes simulacra aurea & argentea, & ornamenta eorum.

3. Et alia hujusmodi dicens, hortabatur ne legem amoverent à corde suo.

4. Erat autem in ipsa scriptura, quomodo tabernaculum & arcam jussit propheta divino responso ad se facto comitari secum, usquequò exiit in montem, * in *Deut. 34. 1.
quo Moyses ascendit, & vidit Dei hæreditatem.

5. Et veniens ibi Jeremias invenit locum speluncæ: & tabernaculum, & arcam, & altare incensi intulit illuc, & ostium obstruxit.

6. Et accesserunt quidam simul, qui sequebantur, ut notarent sibi locum: & non potuerunt invenire.

7. Ut autem cognovit Jeremias, culpans illos, dixit: Quòd ignotus erit locus, donec congreget (b) Deus congregationem populi, & propitius fiat:

8. Et tunc Dominus ostendet hæc, & apparebit majestas Domini, & nubes erit, sicut & Moysi manifestabatur, & * sicut *3. Reg. 8. 11. 2. Par. 6. 14.
cùm Salomon petiit ut locus sanctificaretur magno Deo, manifestabat hæc.

9. Magnificè etenim sapientiam tractabat: & ut sapientiam habens, obtulit sacrificium dedicationis & consummationis templi.

10. * Sicut & Moyses orabat ad Dominum, & descendit ignis de cœlo, & consumpsit holocaustum, sic & Salomon oravit, & descendit ignis de cœlo, & consumpsit holocaustum. *Lev. 9. 24. 2. Par. 7. 1.

11. Et dixit Moyses, * eò quòd non sit comestum quod erat pro peccato, consumptum est. *Lev. 10. 16. & 17.

12. Similiter & Salomon octo diebus celebravit dedicationem.

13. Inferebantur (c) autem in descriptionibus & commentariis Nehemiæ hæc eadem: & ut construens bibliothecam congregavit de regionibus libros, & Prophetarum, & David, & epistolas Regum, & de donariis.

14. Similiter autem & Judas, ea quæ deciderant (d) per bellum, quod nobis acciderat, congregavit omnia, & sunt apud nos.

15. Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.

16. Acturi itaque purificationem scripsimus vobis: benè ergo facietis, si egeritis hos dies.

17. Deus

34. (k) Fortè *sacellum*, aut potiùs, ut suspicatur Serarius, *sacrum* adjectum fuit.

CAP. II. 1. (a) Liber iste non extat. Quo tempore captivitatis Jeremias ignem, arcam & tabernaculum subduxerit, incertum est.

7. (b) Fortè sub mundi finem, cùm Judæi ad fidem convertentur: alii hæc inventa esse volunt, cùm Christus, qui est vera arca, quique verum erexit tabernaculum, gentes congregavit. Hoc facto Deus ostendit fore, ut fides & evangelium ad gentes transferentur.

13. (c) Narrabantur. *In descriptionibus & commentariis*, in Annalibus, & in diariis; *& ut construens bibliothecam*, in ipso templo; *& de donariis*; posterior copula, *&*, abundat.

14. (d) Quæ per bellum disjecta erant, collegit.

17. Deus autem, qui liberavit populum suum, & reddidit hæreditatem omnibus, & regnum, & sacerdotium, & sanctificationem,

* Deut. 30. 2. & 5. Supr. 1. 29. 18. * Sicut promisit in lege, speramus quòd citò nostri miserebitur, & congregabit de sub cœlo in locum sanctum.

19. Eripuit enim nos de magnis periculis, & locum purgavit.

20. De Juda verò Machabæo, & fratribus ejus, & de templi magni purificatione, & de aræ dedicatione;

21. Sed & de prœliis, quæ pertinent ad Antiochum Nobilem, & filium ejus Eupatorem;

22. Et de illuminationibus quæ de cœlo factæ sunt ad eos, qui pro Judæis fortiter fecerunt, ita ut universam regionem, cùm pauci essent, vindicarent, & barbaram multitudinem fugarent,

23. Et famosissimum in toto orbe templum recuperarent, & civitatem liberarent, & leges, quæ abolitæ erant, restituerentur, Domino cum omni tranquillitate propitio facto illis;

24. Itemque ab Jasone Cyrenæo quinque libris comprehensa, tentavimus nos uno volumine breviare.

25. Considerantes enim multitudinem librorum, & difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum propter multitudinem rerum,

26. Curavimus volentibus quidem legere, ut esset animi oblectatio; studiosis verò, ut faciliùs possint memoriæ commendare; omnibus autem legentibus utilitas conferatur.

27. Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breviandi causa suscepimus, non facilem laborem, imò verò negotium (e) plenum vigiliarum & sudoris assumpsimus.

28. Sicut hi qui præparant convivium, & quærunt aliorum voluntati parere, propter multorum gratiam, libenter laborem sustinemus.

29. Veritatem (f) quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundùm datam formam brevitati studentes.

30. Sicut enim novæ domus architecto (g) de universa structura curandum est: ei verò qui pingere curat, quæ apta sunt ad ornatum, exquirenda sunt: ita æstimandum est & in nobis.

31. Etenim intellectum colligere, & ordinare sermonem, & curiosiùs partes singulas quasque disquirere, historiæ congruit auctori:

32. Brevitatem verò dictionis sectari, & executiones rerum vitare, breviandi concedendùm est.

33. Hinc ergo narrationem incipiemus: de præfatione tantùm dixisse sufficiat: stultum etenim est ante historiam effluere, in ipsa autem historia succingi.

CAPUT III.

Hæc duo capita 3. & 4. superioris libri capite 1. maxima ex parte continentur; initium turbarum à Simone præposito militia templi ortum est Seleuci temporibus, qui ad Apollonium retulit ingentem vim pecuniarum in templo asservari, easque è tributis esse collectas, profanas adeò esse, non rebus sacris destinatas.

1. IGitur cùm sancta civitas habitaretur in omni pace, leges etiam adhuc optimè custodirentur, propter Oniæ pontificis pietatem, & animos odio habentes mala,

2. Fiebat ut & ipsi reges & principes locum summo honore dignum ducerent, & tem-

27. (e) Ex hoc loco Heterodoxi perperam concludunt hunc Librum divino afflante Spiritu non esse scriptum. Nam, ut optimè respondet Bellarminus, L. 1. de verbo Dei, cap. 15. Deus est auctor omnium scripturarum, sed diversa ratione. Nam Prophetæ non alium habuerunt laborem, quàm scribendi quæ sibi erant revelata. Aliis non semper Deus revelabat verba, sed excitabat eos ut scriberent, & aderat ne fallerentur in scribendo. Et quidem hujus Libri scriptor nullam deprecatur culpam contra historiæ veritatem: sed de scribendi ratione tantùm loquitur. Aliud est verè, aliud diserte dicere. Deus quidem sic auctores sacros regebat, ut iis styli libertatem & scribendi modum relinqueret. *Negotium*: ut convivium paranti, ita & ei qui omnium utilitatem spectat, non leve negotium est.

29. (f) In Græco, τὸ μὲν ἐξακριβοῦν, *exactam pertractationem*: *veritatis* nomen deest: circumstantias quidem rerum gestarum Jasoni, qui erat auctor sacer relinquens, res summatim tractare voluit.

30. (g) Jasonem cum architecto comparat, qui ædificii materiam parat, & formam operis animo designat; se verò instar pictoris esse innuit, qui historiam ab alio factam breviando jucundiorem & utiliorem vult efficere.

& templum maximis muneribus illustrarent:

3. Ita ut Seleucus Asiæ rex de redditibus suis præstaret omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes.

4. Simon autem de tribu Benjamin præpositus templi constitutus, contendebat, obsistente sibi principe sacerdotum, iniquum aliquid in civitate moliri.

5. Sed cùm vincere Oniam non posset, venit ad Apollonium Tharseæ filium, qui eo tempore erat dux Cœlesyriæ, & Phœnicis:

6. Et nuntiavit ei, pecuniis innumerabilibus plenum esse ærarium Jerosolymis, & communes copias immensas esse, quæ non pertinent ad rationem sacrificiorum: esse autem possibile sub potestate regis cadere universa.

7. Cùmque retulisset ad regem Apollonius de pecuniis, quæ delatæ erant, ille accitum Heliodorum, qui erat super negotia ejus, misit cum mandatis, ut prædictam pecuniam transportaret.

8. Statimque Heliodorus iter est aggressus, specie quidem quasi per Cœlesyriam & Phœnicen civitates esset peragraturus, reverà autem regis propositum perfecturus.

9. Sed, cùm venisset Jerosolymam, & benignè à summo sacerdote in civitate esset exceptus, narravit de dato indicio pecuniarum: &, cujus rei gratia adesset, aperuit: interrogabat autem, si verè hæc ita essent.

10. Tunc summus sacerdos ostendit deposita esse hæc, & victualia (a) viduarum & pupillorum:

11. Quædam verò esse Hircani Tobiæ viri valdè eminentis, in his quæ detulerat impius Simon: universa autem argenti talenta esse quadringenta, & auri ducenta.

12. Decipi (b) verò eos, qui credidissent loco & templo, quod per universum mundum honoratur, pro sui veneratione & sanctitate omninò impossibile esse.

13. At ille pro his quæ habebat in mandatis à rege, dicebat omni genere (c) regi ea esse deferenda.

14. Constituta autem die intrabat de his Heliodorus ordinaturus. Non modica verò per universam civitatem erat trepidatio.

15. Sacerdotes autem ante altare cum stolis sacerdotalibus jactaverunt se, & invocabant de cœlo eum, qui de deposito legem posuit, ut his, qui deposuerant ea, salva custodiret.

16. Jam verò qui videbat summi sacerdotis vultum, mente vulnerabatur: facies enim & color immutatus declarabat internum animi dolorem.

17. Circumfusa enim erat mœstitia quædam viro, & horror corporis, per quem manifestus aspicientibus dolor cordis ejus efficiebatur.

18. Alii etiam gregatim de domibus confluebant, publica supplicatione obsecrantes, pro eo quòd in contemptum locus esset venturus.

19. Accinctæque mulieres ciliciis pectus, per plateas confluebant: sed & virgines, quæ conclusæ (d) erant, procurrebant ad Oniam, aliæ autem ad muros, quædam verò per fenestras aspiciebant:

20. Universæ autem protendentes manus in cœlum, deprecabantur.

21. Erat enim misera commistæ multitudinis, & magni sacerdotis in agone constituti expectatio.

22. Et hi quidem invocabant omnipotentem Deum, ut credita sibi, his qui crediderant, cum omni integritate conservarentur.

23. Heliodorus autem, quod decreverat, perficiebat eodem loco ipse cum satellitibus circa ærarium præsens.

24. Sed spiritus (e) omnipotentis Dei magnam fecit suæ ostensionis evidentiam, ita ut omnes, qui ausi fuerant parere ei, ruentes Dei virtute, in dissolutionem & formidinem converterentur.

25. Apparuit enim illis quidam equus terribilem habens sessorem, optimis operimentis adornatus: isque cum impetu Heliodoro priores calces elisit: qui autem ei sedebat, videbatur arma habere aurea.

26. Alii etiam apparuerunt duo juvenes virtute decori, optimi gloria, speciosique amictu: qui circumsteterunt eum, & ex utraque parte flagellabant, sine intermissione multis plagis verberantes.

27. Subitò autem Heliodorus concidit in terram, eumque multa caligine circumfusum rapuerunt, atque in sella gestatoria positum ejecerunt.

28. Et

CAP. III. 10. (a) Destinatas esse has opes viduis & pupillis sublevandis.

12. (b) In Græco apertior est sensus; per injuriam autem fraudare eos, qui sanctitati loci, & majestati templi confisi essent, indignum esse nec prorsus fieri debere: quod Latinus interpres nimis incommode vertit per *impossibile*. Jurisconsulti *impossibilia* vocant, quæ honestè fieri non possunt.

13. (c) Omni modo.

19. (d) I. .... Machab. additur *in thalamis*, Intra conclave virginum.

24. (e) Gr. Sed spirituum & omnis potestatis dominator magnum fecit ostentum.

28. Et is, qui cum multis cursoribus, & satellitibus prædictum ingressus est ærarium, portabatur nullo sibi auxilium ferente, manifesta Dei cognita virtute:

29. Et ille quidem per divinam virtutem jacebat mutus: atque omni spe & salute privatus.

30. Hi autem Dominum benedicebant, quia magnificabat locum suum: & templum, quod paulò antè timore ac tumultu erat plenum, apparente omnipotente Domino, gaudio & lætitia impletum est.

31. Tunc verò ex amicis Heliodori quidam rogabant confestim Oniam, ut invocaret Altissimum, ut vitam donaret ei, qui in supremo spiritu erat constitutus.

32. Considerans autem summus sacerdos, ne fortè rex suspicaretur malitiam aliquam ex Judæis circa Heliodorum consummatam, obtulir pro salute viri hostiam salutarem.

33. Cùmque summus sacerdos exoraret, iidem juvenes eisdem vestibus amicti, astantes Heliodoro, dixerunt: Oniæ sacerdoti gratias age: nam propter eum Dominus tibi vitam donavit.

34. Tu autem à Deo flagellatus, nuntia omnibus magnalia Dei, & potestatem. Et his dictis, non comparuerunt.

35. Heliodorus autem, hostia Deo oblata, & votis magnis promissis ei, qui vivere illi concessit, & Oniæ gratias agens, recepto exercitu, repedabat ad regem.

36. Testabatur autem omnibus ea quæ sub oculis suis viderat opera magni Dei.

37. Cùm autem rex interrogasset Heliodorum, quis esset aptus adhuc semel Jerosolymam mitti, ait:

38. Si quem habes hostem, aut regni tui insidiatorem, mitte illuc, & flagellatum eum recipies, si tamen evaserit: eò quòd in loco sit verè Dei quædam virtus.

39. Nam ipse, qui habet in cœlis habitationem, visitator & adjutor est loci illius, & venientes ad malefaciendum percutit, ac perdit.

40. Igitur de Heliodoro, & ærarii custodia, ita res se habet.

CAPUT IV.

Onias summus sacerdos sub Seleuco impiè dejectus ab Andronico perimitur jubente Menelao.

1. SImon autem prædictus pecuniarum & patriæ delator, malè loquebatur de Onia, tamquam ipse Heliodorum instigasset ad hæc, & ipse fuisset incentor malorum:

2. Provisoremque civitatis (a), ac defensorem gentis suæ, & æmulatorem legis Dei, audebat insidiatorem regni dicere.

3. Sed, cùm inimicitiæ in tantum procederent, ut etiam per quosdam Simonis necessarios homicidia fierent:

4. Considerans Onias periculum contentionis, & Apollonium insanire, utpote ducem Cœlesyriæ & Phœnicis, ad augendam malitiam Simonis, ad regem se contulit,

5. Non ut civium accusator, sed communem utilitatem apud semetipsum universæ multitudinis considerans.

6. Videbat enim sine regali providentia impossibile esse pacem rebus dari, nec Simonem posse cessare à stultitia sua.

7. Sed post Seleuci vitæ excessum, cùm suscepisset regnum Antiochus, qui Nobilis appellabatur, ambiebat Jason frater Oniæ summum sacerdotium:

8. Adito rege, promittens ei argenti talenta trecenta sexaginta, & ex redditibus aliis talenta octoginta,

9. Super hæc promittebat, & alia centum quinquaginta, si potestati ejus concederetur gymnasium & ephebiam sibi constituere, & eos, qui in Jerosolymis erant, Antiochenos scribere (b).

10. Quod cùm rex annuisset, & obtinuisset principatum, statim ad gentilem ritum contribules suos transferre cœpit.

11. Et amotis his, quæ humanitatis causâ Judæis à regibus fuerant constituta, per Joannem patrem Eupolemi, qui apud Romanos de amicitia & societate functus est legatione legitima, civium jura destituens, prava instituta sanciebat.

12. Etenim ausus est * sub ipsa arce gymnasium constituere, & optimos quosque ephebòrum in lupanaribus ponere. *1. Mach. 1. 15.

13. Erat autem hoc non initium, sed incrementum quoddam, & profectus gentilis & alienigenæ conversationis, propter impii & non sacerdotis Jasonis nefarium & inauditum scelus:

14. Ita ut sacerdotes jam non circa altaris officia dediti essent, sed contempto templo, & sacrificiis neglectis, festinarent participes fieri palæstræ, & præbitionis ejus injustæ, & in exercitiis disci.

15. Et patrios quidem honores nihil habentes, Græcas glorias optimas arbitrabantur:

16. Qua-

CAP. IV. 2. (a) Græcè, εὐεργέτην, benefactorem, Bene meritum de civitate.

9. (b) Amicos suos civitate Antiochena donare.

16. Quarum gratia periculosa eos contentio habebat, & eorum instinita æmulabantur, ac per omnia his consimiles esse cupiebant, quos hostes & peremptores habuerant.

17. In leges enim divinas impiè agere impunè non cedit: sed hoc tempus sequens declarabit.

18. Cùm autem quinquennalis agon Tyri celebraretur, & rex præsens esset,

19. Misit Jason (c) facinorosus ab Jerosolymis viros peccatores, portantes argenti didrachmas trecentas in sacrificium Herculis: quas postulaverunt hi qui asportaverant ne in sacrificiis erogarentur, quia non oporteret, sed in alios sumptus eas deputari.

20. Sed hæ oblatæ sunt quidem ab eo, qui miserat, in sacrificium Herculis: propter præsentes autem datæ sunt in fabricam navium triremium.

21. Misso autem in Ægyptum Apollonio Mnesthei filio, propter primates Ptolemæi Philometoris regis, cùm cognovisset (d) Antiochus alienum se à negotiis regni effectum, propriis utilitatibus consulens, profectus inde venit Joppen, & inde Jerosolymam.

22. Et magnificè ab Jasone & civitate susceptus, cum facularum luminibus & laudibus ingressus est: & inde in Phœnicen exercitum convertit.

23. Et post triennii tempus misit Jason Menelaum, supradicti Simonis fratrem, portantem pecunias regi, & de negotiis necessariis responsa perlaturum.

24. At ille commendatus regi, cùm magnificasset (e) faciem potestatis ejus, in semetipsum retorsit summum sacerdotium, superponens Jasoni talenta argenti trecenta.

25. Acceptisque à rege mandatis, venit, nihil quidem habens dignum sacerdotio; animos verò crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens.

26. Et Jason quidem, qui proprium fratrem captivaverat (f), ipse deceptus profugus in Ammanitem expulsus est regionem.

27. Menelaus autem principatum quidem obtinuit: de pecuniis verò regi promissis, nihil agebat, cùm exactionem faceret Sostratus, qui arci erat præpositus:

28. (Nam ad hunc exactio vectigalium pertinebat) quam ob causam utrique ad regem sunt evocati.

29. Et Menelaus amotus est à sacerdotio, succedente (g) Lysimacho fratre suo: Sostratus autem prælatus est Cypriis.

30. Et cùm hæc agerentur, contigit Tharsenses & Mallotas (h) seditionem movere, eò quòd Antiochidi regis concubinæ dono essent dati.

31. Festinanter itaque rex venit sedare illos, relicto suffecto uno ex comitibus suis Andronico.

32. Ratus autem Menelaus accepisse se tempus opportunum, aurea quædam vasa è templo furatus donavit Andronico, & alia vendiderat Tyri, & per vicinas civitates.

33. Quod cùm certissimè cognovisset Onias, arguebat eum, ipse in loco tuto se continens Antiochiæ secus Daphnem.

34. Unde Menelaus accedens ad Andronicum, rogabat ut Oniam interficeret. Qui cùm venisset ad Oniam, & datis dextris cum jurejurando (quamvis esset ei suspectus) suasisset de asylo procedere, statim eum peremit, non veritus justitiam.

35. Ob quam causam non solùm Judæi, sed aliæ quoque nationes indignabantur, & molestè ferebant de nece tanti viri injusta.

36. Sed regressum regem de Ciliciæ locis, adierunt Judæi apud Antiochiam, simul & Græci, conquerentes de iniqua nece Oniæ.

37. Contristatus itaque animo Antiochus propter Oniam, & flexus ad misericordiam, lacrymas fudit, recordatus defuncti sobrietatem, & modestiam.

38. Accensisque animis, Andronicum purpura exutum, per totam civitatem jubet circumduci: & in eodem loco, in quo in Oniam impietatem commiserat, sacrilegum vita privari, Domino illi condignam retribuente pœnam.

39. Multis autem sacrilegiis in templo à Lysimacho commissis Menelai consilio, & divulgata fama, congregata est multitudo adversùm Lysimachum, multo jam auro exportato.

40. Turbis autem insurgentibus, & animis

19. (c) Græcè, [illegible], *spectatores*, qui ad divinarum rerum curam mittebantur. *Didrachmas trecentas*, suspicatur Grotius *trecentas* pro *ter mille* positas, uti in versiculo proximè sequenti, navium *triremium*, pro *trieriam*, ubi erant tres ordines remorum, non tantùm tres remi, ut in naviculis. Sic v. 21. propter *primates*, Interpres forsitan scripsit *primarus*.

21. (d) Gr. Cùm cognovisset Antiochus à rebus suis alienum factum Ptolemæum.

24. (e) Cùm ei esset adulatus, atque ei persuasisset quidvis illum in sacra pro libitu posse, summi sacerdotii dignitatem in se transtulit, cùm is esset è tribu Benjamin.

26. (f) Vox Græca [illegible], etiam significat, *seduxerat*, aut *circumvenerat*; ipse deceptus, quod fecerat fratri, id ipse passus est a fratre altero. *Profugus in Ammanitem*, suspicatur Grotius scripsisse Interpretem *in Ammonidem*.

29. (g) Gr. Vicarium reliquit fratrem Lysimachum.

30. (h) *Mallote*, Incolæ civitatis cui nomen *Mallus* in Cilicia.

mis ira repletis, Lysimachus armatis ferè tribus millibus iniquis manibus uti cœpit, duce quodam tyranno, ætate pariter & dementia provecto.

41. Sed, ut intellexerunt conatum Lysimachi, alii lapides, alii fustes validos arripuere: quidam verò cinerem in Lysimachum jecere.

42. Et multi quidem vulnerati, quidam autem & prostrati, omnes verò in fugam conversi sunt: ipsum etiam sacrilegum secùs ærarium interfecerunt.

43. De his ergo cœpit judicium adversùs Menelaum agitari.

44. Et cùm venisset rex Tyrum, ad ipsum negotium detulerunt missi tres viri à senioribus.

45. Et cùm superaretur Menelaus, promisit Ptolemæo multas pecunias dare ad suadendum regi.

46. Itaque Ptolemæus in quodam atrio positum quasi refrigerandi gratia regem adiit, & deduxit à sententia:

47. Et Menelaum quidem universæ malitiæ reum criminibus absolvit: miseros autem, qui etiamsi apud Scythas causam dixissent, innocentes judicarentur, hos morte damnavit.

48. Citò ergo injustam pœnam dederunt, qui pro civitate, & populo, & sacris vasis causam prosecuti sunt.

49. Quam ob rem Tyrii quoque indignati, erga sepulturam eorum liberalissimi extiterunt.

50. Menelaus autem propter eorum, qui in potentia erant, avaritiam, permanebat in potestate, crescens in malitia ad insidias civium.

CAPUT V.

Quæ Antiochi jussu Jerosolymæ factæ sunt cædes, quæque prædixerat Angelus Danielis cap. 11. *referuntur. Ita enim Angelus Dan.* 11. *v.* 30. Et venient super eum trieres, & Romani, & percutietur: *metu videlicet infirmatus, aut consternatus. Nam Lena ex urbe Alexandriam missus jussit Antiocho, qui secundam in Ægyptum profectionem paraverat, ut ex Ægypto excederet: paruit ille ira & dolore plenus, quem effudit in Judæos.*

1. EOdem tempore Antiochus secundam profectionem paravit in Ægyptum.

2. Contigit autem per universam Jerosolymorum civitatem videri diebus quadraginta per aera equites discurrentes, auratas stolas habentes, & hastis, quasi cohortes, armatos.

3. Et cursus equorum per ordines digestos, & congressiones fieri cominùs, & scutorum motus, & galeatorum multitudinem gladiis districtis, & telorum jactus, & aureorum armorum splendorem, omnisque generis loricarum.

4. Quapropter omnes rogabant in bonum monstra converti.

5. Sed cùm falsus rumor exisset, tamquam vita excessisset Antiochus, assumptis Jason non minùs mille viris, repentè aggressus est civitatem: & civibus ad murum convolantibus, ad ultimum apprehensa civitate, Menelaus fugit in arcem:

6. Jason verò non parcebat in cæde civibus suis, nec cogitabat prosperitatem adversùm cognatos malum esse maximum, arbitrans hostium & non civium se trophæa capturum.

7. Et principatum quidem non obtinuit, finem verò insidiarum suarum confusionem accepit, & profugus iterùm abiit in Ammaniten.

8. Ad ultimum, in exitium sui conclusus ab Areta Arabum tyranno, fugiens de civitate in civitatem, omnibus odiosus, ut refuga legum & execrabilis, ut patriæ & civium hostis, in Ægyptum extrusus est:

9. Et qui multos de patria sua expulerat, peregrè periit, Lacedæmonas profectus, quasi pro cognatione ibi refugium habiturus:

10. Et qui insepultos multos abjecerat, ipse & illamentatus, & insepultus abjicitur, sepultura neque peregrina usus, neque patrio sepulchro participans.

11. His itaque gestis, suspicatus est rex societatem deserturos Judæos (a): & ob hoc profectus ex Ægypto efferatis animis, civitatem quidem armis cepit.

12. Jussit autem militibus interficere, nec parcere occursantibus, & per domos ascendentes trucidare.

13. Fiebant ergo cædes juvenum ac seniorum, & mulierum & natorum exterminia, virginumque & parvulorum neces.

14. Erant

CAP. V. 11. (a) Quòd de morte Antiochi rumorem sparsissent, quòd Lysimachum quem Pontificem constituerat, interfecissent, quòd ipsi adventanti portas occlusissent. Unde pergit Gabriel Angelus apud Danielem: *Et indignabitur contra testamentum sanctuarii*; contra Jerosolymam & templum ubi divina lex, quæ est sanctum Dei testamentum, servatur: *Et pollvent sanctuarium fortitudinis*, templum Dei fortissimi: *Et dabunt abominationem in desolationem*: Heb. *ponent in templo abominationem desolationis*; nempè simulacrum Jovis Olympii, ad profanos milites.

14. Erant autem toto triduo octoginta millia interfecti (b), quadraginta millia vincti, non minus autem venumdati.

15. Sed nec ista sufficiunt: ausus est etiam intrare templum universa terra sanctius, Menelao ductore, qui legum & patriæ fuit proditor:

16. Et scelestis manibus sumens sancta vasa, quæ ab aliis regibus & civitatibus erant posita ad ornatum loci, & gloriam, contrectabat indignè, & contaminabat.

17. Ita alienatus mente Antiochus, non considerabat, quòd propter peccata habitantium civitatem, modicùm Deus fuerat iratus: propter quod & accidit circa locum despectio:

18. Alioquin nisi contigisset eos multis peccatis esse involutos, * sicut Heliodorus, qui missus est à Seleuco rege ad expoliandum ærarium, etiam hic statim adveniens flagellatus, & repulsus utique fuisset ab audacia.

* Sup. 3. 25. & 27.

19. Verùm non propter locum, gentem; sed propter gentem, locum Deus elegit.

20. Ideòque & ipse locus particeps factus est populi malorum: posteà autem fiet socius bonorum, & qui derelictus in ira Dei omnipotentis est, iterùm in magni Domini reconciliatione cum summa gloria exaltabitur.

21. Igitur Antiochus mille & octingentis ablatis de templo talentis, velociter Antiochiam regressus est, existimans se præ superbia terram ad navigandum, pelagus verò ad iter agendum deducturum propter mentis elationem.

22. Reliquit autem & præpositos ad affligendam gentem: Jerosolymis quidem Philippum genere Phrygem, moribus crudeliorem eo ipso, à quo constitutus est:

23. In Garizim autem Andronicum & Menelaum, qui graviùs quàm cæteri imminebant civibus.

24. Cùmque appositus (c) esset contra Judæos, misit odiosum principem Apollonium cum exercitu viginti & duobus millibus, præcipiens ei omnes perfectæ ætatis interficere, mulieres ac juvenes vendere.

25. Qui cùm venisset Jerosolymam, pacem simulans, quievit usque ad diem sanctum sabbati: & tunc feriatis Judæis, arma capere suis præcepit.

26. Omnesque qui ad spectaculum processerant, trucidavit: & civitatem cum armatis discurrens, ingentem multitudinem peremit.

27. Judas autem Machabæus, qui decimus (d) fuerat, secesserat in desertum locum, ibique inter feras vitam in montibus cum suis agebat: & fœni cibo vescentes, demorabantur, ne participes essent coinquinationis.

CAPUT VI.

Per ducem à Rege missum ad sacrificia idolorum adiguntur Judæi. Templum profanatur, plures martyrium obeunt, Eleazarus imprimis, & duæ mulieres quæ filios circumciderant.

1. SEd non post multum temporis misit rex senem quemdam Antiochenum, qui compelleret Judæos, ut se transferrent à patriis & Dei legibus:

2. Contaminare (a) etiam quod Jerosolymis erat templum, & cognominare Jovis Olympii: & in Garizim, prout erant hi, qui locum inhabitabant, Jovis hospitalis.

3. Pessima autem & universis gravis erat malorum incursio:

4. Nam templum luxuria & comessationibus gentium erat plenum, & scortantium cum meretricibus, sacratisque ædibus mulieres se ultrò ingerebant, intrò ferentes ea, quæ non licebat.

5. Altare etiam plenum erat illicitis, quæ legibus prohibebantur.

6. Neque autem sabbata custodiebantur, neque dies solemnes patrii servabantur, nec simpliciter Judæum se esse quisquam confitebatur.

7. Ducebantur autem cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia: &, cùm Liberi sacra celebrarentur, cogebantur hedera (b) coronati Libero circuire.

8. Decretum autem exiit in proximas Gen-

24. (b) Grotius putat vocem *interfectos*, poni pro *desideratis*. Sed quæ sequuntur de vinctis & venumdatis suadent 80000. fuisse interfectos.

24. (c) Fortè oppositus, aut malè dispositus erga Judæos.

27. (d) An decurio, aut cum decem sociis, aut unus ex decem viris Assidæorum? *Et fœni cibo*, gramineo victu pasti.

CAP. VI. 2. (a) Ut prædictum fuerat à Daniele, cap. 11. v. 37. *Jovis hospitalis*, quòd Samaritani essent alienigenæ.

7. & 8. (b) Nam hedera Baccho sacra erat. *Ptolemæi*; duo erant Ptolemæi fratres diviso Ægypti regno, ex Justino, L. 34. Quidam in singulari legunt *Suggerente Ptolemæo*, Πτολεμαίου ὑποθεμένου, ita codex Alexandrinus. Fortè Ptolemæo Dorymenis filio, de quo Lib. 1. Machab. cap. 3. v. 38. *Ut sacrificarent*, Gr. καὶ σπλαγχνίζειν, *ad exta eos adducerent*: exta enim, seu interiora viscera iis dabantur, qui victimas obtulerant.

Gentilium civitates, ſuggerentibus Ptolemæis, ut pari modo & ipſi adversùs Judæos agerent, ut ſacrificarent:

9. Eos autem, qui nollent tranſire ad inſtituta gentium, interficerent: erat ergo videre miſeriam.

10. Duæ enim mulieres * delatæ ſunt natos ſuos circumcidiſſe: quas, infantibus ad ubera ſuſpenſis, cùm publicè per civitatem circumduxiſſent, per muros præcipitaverunt.

* 1. Mach. 1. 63.

11. Alii verò, ad proximas coeuntes ſpeluncas, & latenter ſabbati diem celebrantes, cùm indicati eſſent Philippo, flammis ſuccenſi ſunt, eò quòd verebantur, propter religionem & obſervantiam, manu ſibimet auxilium ferre.

12. Obſecro autem eos, qui hunc librum lecturi ſunt, ne abhorreſcant propter adverſos caſus, ſed reputent ea quæ acciderunt, non ad interitum, ſed ad correptionem eſſe generis noſtri.

13. Etenim multo tempore non ſinere peccatoribus ex ſententia agere, ſed ſtatim ultiones adhibere, magni beneficii eſt indicium.

14. Non enim, ſicut in aliis nationibus, Dominus patienter expectat, ut eas, cùm judicii (c) dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat:

15. Ita & in nobis ſtatuit, ut, peccatis noſtris in finem devolutis, ita demum in nos vindicet.

16. Propter quod numquam quidem à nobis miſericordiam ſuam amovet: corripiens verò in adverſis, populum ſuum non derelinquit.

17. Sed hæc nobis ad commonitionem legentium dicta ſint paucis. Jam autem veniendum eſt ad narrationem.

18. Igitur Eleazarus unus de primoribus ſcribarum, vir ætate provectus, & vultu decorus, aperto ore hians compellebatur carnem porcinam manducare.

19. At ille glorioſiſſimam mortem magis quàm odibilem vitam complectens, voluntariè præibat ad ſupplicium.

20. Intuens autem, quemadmodum oporteret accedere; patienter ſuſtinens, deſtinavit non admittere illicita propter vitæ amorem.

21. Hi autem qui aſtabant, iniqua miſeratione commoti, propter antiquam viri amicitiam, tollentes eum ſecretò rogabant afferri carnes, quibus veſci ei licebat, ut ſimularetur (d) manducaſſe, ſicut rex imperaverat, de ſacrificii carnibus:

22. Ut, hoc facto, à morte liberaretur: & propter veterem viri amicitiam, hanc in eo faciebant humanitatem.

23. At ille cogitare cœpit ætatis ac ſenectutis ſuæ eminentiam dignam, & ingenitæ nobilitatis canitiem, atque à puero optimæ converſationis actus: & ſecundùm ſanctæ & à Deo conditæ legis conſtituta, reſpondit citò, dicens, præmitti ſe velle in infernum.

24. Non enim ætati noſtræ dignum eſt, inquit, fingere: ut multi adoleſcentium, arbitrantes Eleazarum nonaginta annorum tranſiſſe ad vitam alienigenarum:

25. Et ipſi propter meam ſimulationem, & propter modicum corruptibilis vitæ tempus decipiantur; & per hoc maculam atque execrationem meæ ſenectuti conquiram.

26. Nam etſi in præſenti tempore ſuppliciis hominum eripiar, ſed manum Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam.

27. Quam ob rem fortiter vita excedendo, ſenectute quidem dignus apparebo:

28. Adoleſcentibus autem exemplum forte relinquam, ſi prompto animo, ac fortiter pro graviſſimis ac ſanctiſſimis legibus honeſta morte perfungar. His dictis, confeſtim ad ſupplicium (e) trahebatur.

29. Hi autem, qui eum ducebant, & paulò antè fuerant mitiores, in iram converſi ſunt propter ſermones ab eo dictos, quos illi per arrogantiam prolatos arbitrabantur.

30. Sed, cùm plagis perimeretur, ingemuit, & dixit: Domine, qui habes ſanctam ſcientiam, manifeſtè tu ſcis, quia, cùm à morte poſſem liberari, duros corporis ſuſtineo dolores: ſecundùm animam verò propter timorem tuum libenter (f) hæc patior.

31. Et iſte quidem hoc modo vita deceſſit, non ſolùm juvenibus, ſed & univerſæ genti memoriam mortis ſuæ ad exemplum virtutis & fortitudinis derelinquens.

CA-

14. (c) Menſura judicii, ut Hebræi loquuntur.

21. (d) Ut præ ſe ferret edentem de immolatitiis carnibus.

28. (e) Græcè τύμπανον, cujus ſupplicii meminit Apoſtolus Epiſt. ad Hebræos, cap. 11. v. 35. cùm dicit: *Alii autem diſtenti ſunt*, Gr. ἐτυμπανίσθησαν, quod alii de *fuſtibus*, alii de *verberibus* explicant: alii denique de *equuleo*, quo ſupplicio corpus velut tympani corium diſtendebatur. Calvinus & Beza fatentur Apoſtolum alludere ad ſupplicium Eleazari, & Machabæorum martyrium, de quibus cap. 7. proximo.

30. (f) *Senectus portus debet eſſe, non vita ſuperioris naufragium*. Amb. L. 2. de Jacob.

CAPUT VII.

Septem fratrum martyrium hoc capite describitur, qui Machabæi dicti sunt, quòd Machabæorum tempore martyrium subierint Antiochiæ, paulò antequam Mathathias armaretur.

1. CONtigit autem & septem fratres unà cum matre sua apprehensos, compelli à rege edere contra fas carnes porcinas, flagris & taureis (a) cruciatos.

2. Unus autem ex illis, qui erat primus, sic ait: Quid quæris, & quid vis discere à nobis? parati sumus mori magis, quàm patrias Dei leges prævaricari.

3. Iratus itaque rex, jussit sartagines & ollas æneas succendi: quibus statim succensis,

4. Jussit, ei qui prior fuerat locutus, amputari linguam; &, cute capitis abstracta, summas quoque manus & pedes ei præscindi, cæteris ejus fratribus & matre inspicientibus.

5. Et, cùm jam per omnia inutilis factus esset, jussit ignem admoveri, & adhuc spirantem torreri in sartagine: in qua cùm diu cruciaretur, cæteri unà cum matre invicem se hortabantur mori fortiter,

6. Dicentes: Dominus Deus aspiciet veritatem (b), & consolabitur in nobis, * quemadmodum in protestatione cantici declaravit Moyses: Et in servis suis consolabitur.

* *Deut.32. 36. & 43.*

7. Mortuo itaque illo primo, hoc modo, sequentem deducebant ad illudendum: &, cute capitis ejus cum capillis abstracta, interrogabant, si manducaret priùs, quàm toto corpore per membra singula puniretur.

8. At ille, respondens patria voce, dixit: Non faciam. Propter quod & iste, sequenti loco, primi tormenta suscepit:

9. Et in ultimo spiritu constitutus, sic ait: Tu quidem scelestissime in præsenti vita nos perdis: sed Rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æternæ vitæ resurrectione suscitabit.

10. Post hunc tertius illuditur, & linguam postulatus citò protulit, & manus constanter extendit:

11. Et cum fiducia ait: E cœlo ista possideo, sed propter Dei leges nunc hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero:

12. Ita ut rex, & qui cum ipso erant, mirarentur adolescentis animum, quòd tamquam nihilum duceret cruciatus.

13. Et hoc ita defuncto, quartum vexabant similiter torquentes.

14. Et, cùm jam esset ad mortem, sic ait: Potius est ab hominibus morti datos spem expectare à Deo, iterùm ab ipso resuscitandos: tibi enim resurrectio ad vitam non erit.

15. Et cùm admovissent quintum, vexabant eum. At ille respiciens in eum, dixit:

16. Potestatem inter homines habens, cùm sis corruptibilis, facis quod vis: noli autem putare genus nostrum à Deo esse derelictum.

17. Tu autem patienter sustine, & videbis magnam potestatem ipsius, qualiter te & semen (c) tuum torquebit.

18. Post hunc ducebant sextum, & is mori incipiens, sic ait: Noli frustrà errare: nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, peccantes in Deum nostrum, & digna admiratione facta sunt in nobis:

19. Tu autem ne existimes tibi impunè futurum, quòd contra Deum pugnare tentaveris.

20. Supra modum autem mater mirabilis, & bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens, bono animo ferebat, propter spem quam in Deum habebat:

21. Sin-

CAP. VII. 1. (a) Flagra erant ex nervis taurinis. Augustinus serm. 109. de divers. *Nondum quidem erat mortuus Christus, sed eos martyres fecit moriturus Christus.* Scutica dicuntur; ex tauri corio, vel ex nervis taurinis flagra illa erant confecta.

6. (b) Promissorum suorum. *Et in servis suis consolabitur*, καὶ ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ παρακληθήσεται. Ita 70. vertunt hunc cantici Mosaici locum Deuteron. c. 32. v. 36. ubi Vulgata habet *Miserebitur*.

17. (c) Antiochum Eupatorem.

21. Singulos illorum hortabatur voce patria (d) fortiter, repleta sapientia: &, fœmineæ cogitationi masculinum animum inferens,

22. Dixit ad eos: Nescio qualiter in utero meo apparuistis: neque enim ego spiritum & animam donavi vobis & vitam, & singulorum membra non ego ipsa compegi:

23. Sed enim mundi Creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem, & spiritum vobis iterùm cum misericordia reddet & vitam (e), sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges ejus.

24. Antiochus autem, contemni se arbitratus, simul & exprobrantis (f) voce despecta, cùm adhuc adolescentior superesset, non solùm verbis hortabatur, sed & cum juramento affirmabat, se divitem & beatum facturum, & translatum à patriis legibus amicum habiturum, & res necessarias ei præbiturum.

25. Sed ad hæc cùm adolescens nequaquam inclinaretur, vocavit rex matrem, & suadebat ei ut adolescenti fieret in salutem.

26. Cùm autem multis eam verbis esset hortatus, promisit suasuram se filio suo.

27. Itaque inclinata ad illum, irridens crudelem tyrannum, ait patria voce: Fili mi, miserere (g) mei, quæ te in utero novem mensibus portavi, & lac triennio dedi & alui, & in ætatem istam perduxi.

28. Peto, nate, ut aspicias ad cœlum & terram, & ad omnia quæ in eis sunt: & intelligas, quia ex nihilo fecit illa Deus, & hominum genus:

29. Ita fiet, ut non timeas carnificem istum; sed dignus fratribus tuis effectus particeps, suscipe mortem, ut in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam.

30. Cùm hæc illa adhuc diceret, ait adolescens: Quem sustinetis? non obedio præcepto regis, sed præcepto legis, quæ data est nobis per Moysen.

31. Tu verò, qui inventor omnis malitiæ factus es in Hebræos, non effugies manum Dei.

32. Nos enim pro peccatis nostris hæc patimur.

33. Et si nobis propter increpationem & correptionem Dominus Deus noster modicum (h) iratus est: sed iterùm reconciliabitur servis suis.

34. Tu autem, ô sceleste, & omnium hominum flagitiosissime, noli frustrà extolli vanis spebus in servos ejus inflammatus.

35. Nondum enim omnipotentis Dei, & omnia inspicientis, judicium effugisti.

36. Nam fratres mei, modico nunc dolore sustentato, sub testamento æternæ vitæ effecti sunt: tu verò judicio Dei justas superbiæ tuæ pœnas exsolves.

37. Ego autem, sicut & fratres mei, animam & corpus meum trado pro patriis legibus: invocans Deum maturiùs genti nostræ propitium fieri, teque cum tormentis & verberibus confiteri quòd ipse est Deus solus.

38. In me verò & in fratribus meis desinet Omnipotentis ira, quæ super omne genus nostrum justè superducta est.

39. Tunc rex accensus ira, in hunc super omnes crudeliùs desævit, indignè ferens se derisum.

40. Et hic itaque mundus obiit, per omnia in Domino confidens.

41. Novissimè autem post filios & mater consumpta est.

42. Igitur de sacrificiis, & de nimiis crudelitatibus satis dictum est.

CAPUT VIII.

Hoc capite Judæ Machabæi prælia adversus Nicanorem, Bacchidem, & Timotheum, enarrantur.

1. JUdas verò Machabæus, & qui cum illo erant, introibant latenter in castella: & convocantes cognatos & amicos, & eos qui permanserunt in Judaismo, assumentes, eduxerunt ad se sex millia virorum.

2. Et invocabant Dominum, ut respiceret in populum, qui ab omnibus calcabatur: & misereretur templo, quod contaminabatur ab impiis:

3. Misereretur etiam exterminio civitatis, quæ esset illicò complananda, & vocem sanguinis ad se clamantis audiret:

4. Me-

21. & 22. (d) Lingua Hebraica. *Et animam*, Spiritum vitalem.

23. (e) Ita quidem eorum mater. In eamdem sententiam secundus è fratribus inter tormenta fidem resurrectionis profitetur v. 10. *Sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus in æterna vitæ resurrectione suscitabit*: nec minùs apertè tertius fidem resurrectionis declarat. Tum enim teste Josepho Sadducæi exorti fuerant, qui animam unà cum corpore mori asserebant. Horum pravum dogma martyres in ipso vitæ exitu detestari, & ea spe animatos ad tormenta perferenda confirmantur. *Mater*, inquit Aug. L. 1. de anima, cap. 14. *fœcundior virtutibus, quando filii passi sunt, quàm fœtibus, quando nati sunt*, eos Dei opus esse his verbis declarat: *Et singulorum membra non ipsa compegi.*

24. (f) Gr. *Despectat*, aut *suspectam habens vocem exprobrantem*, metuens ne sibi indecorum esset fœminæ verba plusquam sua valere.

27. (g) Aug. ibid. *Qualis collocutio, quàm pia, quàm materna, quàm inter spirituales & carnales affectus in ambiguo suspensa!*

33. (h) Ad breve tempus.

4. Memoraretur quoque iniquissimas mortes parvulorum innocentum, & blasphemias nomini suo illatas, & indignaretur super his.

5. At Machabæus, congregata multitudine, intolerabilis gentibus efficiebatur: ira enim Domini in misericordiam conversa est.

6. Et superveniens castellis & civitatibus improvisus, succendebat eas: & opportuna loca occupans, non paucas hostium strages dabat:

7. Maximè autem noctibus ad hujuscemodi excursus ferebatur, & fama virtutis ejus ubique diffundebatur.

8. Videns autem Philippus (a) paulatim virum ad profectum venire, ac frequentiùs res ei cedere prosperè ad Ptolemæum ducem Cœlesyriæ & Phœnicis scripsit, ut auxilium ferret regis negotiis.

9. At ille velociter misit Nicanorem Patrocli de primoribus amicum, datis ei de permistis gentibus, armatis (b) non minùs viginti millibus, ut universum Judæorum genus deleret, adjuncto ei & Gorgia viro militari, & in bellicis rebus experientissimo.

10. Constituit autem Nicanor, ut regi tributum, quod Romanis erat dandum, duo millia talentorum (c) de captivitate Judæorum suppleret:

11. Statimque ad maritimas civitates misit, convocans ad coemptionem Judaicorum mancipiorum, promittens se nonaginta mancipia talento distracturum, non respiciens ad vindictam, quæ eum ab Omnipotente esset consecutura.

12. Judas autem ubi comperit, indicavit his qui secum erant Judæis, Nicanoris adventum.

13. Ex quibus quidam formidantes, & non credentes Dei justitiæ, in fugam vertebantur:

14. Alii verò, si quid eis supererat, vendebant, simulque Dominum deprecabantur (d), ut eriperet eos ab impio Nicanore, qui eos, priùs quàm cominus veniret, vendiderat:

15. Et si non propter eos, propter testamentum tamen quod erat ad patres eorum, & propter invocationem sancti & magnifici (e) nominis ejus super ipsos.

16. Convocatis autem Machabæus septem millibus, qui cum ipso erant, rogabat ne hostibus reconciliarentur, neque metuerent iniquè venientium adversùm se hostium multitudinem, sed fortiter contenderent.

17. Ante oculos habentes contumeliam, quæ loco sancto ab his injustè esset illata, itemque & ludibrio habitæ civitatis injuriam, adhuc etiam veterum instituta convulsa.

18. Nam illi quidem armis confidunt, ait, simul & audacia: nos autem in omnipotente Domino, qui potest & venientes adversùm nos, & universum mundum uno nutu delere, confidimus.

19. Admonuit autem eos & de auxiliis Dei, quæ facta sunt erga parentes: & * quòd sub Sennacherib centum octoginta quinque millia perierunt:

* 4. Reg. 19. 35. Tob. 1. 21. Eccli. 48. 24. Isai. 37. 36. 1. Mac. 7. 41.

20. Et de prælio (f), quod eis adversùs Galatas fuit in Babylonia, ut omnes, ubi ad rem ventum est, Macedonibus sociis hæsitantibus, ipsi sex millia soli peremerunt centum viginti millia, propter auxilium illis datum de cœlo, & beneficia pro his plurima consecuti sunt.

21. His verbis constantes effecti sunt, & pro legibus & patria mori parati.

22. Constituit itaque fratres suos duces utrique ordini, Simonem, & Josephum, & Jonathan, subjectis unicuique millenis & quingentenis.

23. Ad hoc etiam ab Esdra lecto illis sancto libro, & dato signo adjutorii Dei, in prima acie ipse dux commisit cum Nicanore.

24. Et facto sibi adjutore Omnipotente, interfecerunt (g) super novem millia hominum: majorem autem partem exercitus Nicanoris vulneribus debilem factam fugere compulerunt.

25. Pecuniis verò eorum, qui ad emptionem ipsorum venerant, sublatis, ipsos usquequaque persecuti sunt,

26. Sed reversi sunt hora conclusi; nam erat ante sabbatum: quam ob causam non perseveraverunt insequentes.

27. Arma autem ipsorum & spolia congregantes, sabbatum agebant: benedicentes Dominum, qui liberavit eos in isto die, misericordiæ initium stillans in eos.

28. Post

CAPUT VIII.

8. (a) Quem Antiochus reliquerat Jerosolymæ, ut Judæos vexaret.

9. (b) Qui partem faciebant 40000. virorum, quorum fit mentio L. 1. c. 3. 39. & 7000. equitum.

10. (c) Pro pensione duorum annorum, quæ Romanis debebatur.

14. (d) Aug. serm. 110. *Sic sanguine Martyrum impletus Orbis, prajallis seminibus seges Ecclesia pullulavit.*

15. (e) Quia populus Dei vocarentur.

20. (f) Quo tempore initum fuerit hoc prælium, incertum est. Appianus in Syriacis testatur Galatas ex Europa in Asiam irruentes ab Antiocho ejectos fuisse. Gallorum in Asiam incursus meminit Justinus, L. 32.

24. (g) L. 1. cap. 4. Tria millia hominum occisa legimus; utrumque verum est: nam in prælio 9000. hostium cæsa sunt, & tria millia ex iis qui fugerant. Vel ex 9000. tria millia in fuga interierunt.

28. Post sabbatum verò, debilibus, & & orphanis, & viduis diviserunt spolia: & residua ipsi cum suis habuere.

29. His itaque gestis, & communiter ab omnibus facta obsecratione, misericordem Dominum postulabant, ut in finem servis suis reconciliaretur.

30. Et ex his, qui cum Timotheo & Bacchide erant contra se contendentes, super viginti millia interfecerunt, & munitiones excelsas obtinuerunt: & plures prædas diviserunt, æquam portionem debilibus, pupillis, & viduis, sed & senioribus facientes.

31. Et cùm arma eorum diligenter collegissent, omnia composuerunt in locis opportunis, residua verò spolia Jerosolymam detulerunt:

32. Et Philarchen, qui cum Timotheo erat, interfecerunt, virum scelestum, qui in multis Judæos afflixerat.

33. Et cùm epinicia agerent Jerosolymis, eum qui sacras januas incenderat, id est, Callisthenem, cùm in quoddam domicilium refugisset, incenderunt, digna ei mercede pro impietatibus suis reddita.

34. Facinorosissimus autem Nicanor, qui mille negotiantes ad Judæorum venditionem adduxerat,

35. Humiliatus auxilio Domini, ab his quos nullos existimaverat, deposita veste gloriæ, per mediterranea fugiens, solus venit Antiochiam, summam infelicitatem (h) de interitu sui exercitus consecutus.

36. Et qui promiserat Romanis se tributum restituere de captivitate Jerosolymorum, prædicabat nunc protectorem Deum habere Judæos, & ob ipsum invulnerabiles esse, eò quòd sequerentur leges ab ipso constitutas.

CAPUT IX.

Mors Antiochi in Perside, purgatio templi, de Gorgia, & Timotheo reportata victoria narrantur.

1. EOdem tempore Antiochus inhonestè revertebatur de Perside.

2. Intraverat enim in eam, quæ dicitur Persepolis, & tentavit expoliare templum, & civitatem opprimere: sed multitudine ad arma concurrente, in fugam versi sunt: & ita contigit ut Antiochus post fugam turpiter rediret.

3. Et cùm venisset circa Ecbatanam (a), recognovit quæ erga Nicanorem, & Timotheum gesta sunt.

4. Elatus autem in ira, arbitrabatur se injuriam illorum qui se fugaverant, posse in Judæos retorquere: ideòque jussit agitari currum suum, sine intermissione agens iter, cœlesti eum judicio perurgente, eò quòd ita superbè locutus est se venturum Jerosolymam, & congeriem sepulchri Judæorum eam facturum.

5. * Sed qui universa conspicit Dominus Deus Israel, percussit eum insanabili & invisibili plaga. Ut enim finivit hunc ipsum sermonem, apprehendit eum dolor dirus viscerum, & amara internorum tormenta: * 2. Par. 16. 9.

6. Et quidem satis justè, quippè qui multis & novis cruciatibus aliorum torserat viscera, licèt ille nullo modo à sua malitia cessaret.

7. Super hoc autem superbia repletus, ignem spirans animo in Judæos, & præcipiens accelerari negotium, contigit illum impetu euntem de curru cadere, & gravi corporis collisione membra vexari.

8. Isque qui sibi videbatur etiam fluctibus maris imperare, supra humanum modum superbia repletus, & montium altitudines in statera appendere, nunc humiliatus ad terram in gestatorio (b) portabatur, manifestam Dei virtutem in semetipso contestans:

9. Ita ut de corpore impii vermes scaturirent, ac viventis in doloribus carnes ejus effluerent, odore etiam illius & fœtore exercitus gravaretur.

10. Et qui paulò antè sidera cœli contingere se arbitrabatur, eum nemo poterat propter intolerantiam fœtoris portare.

11. Hinc igitur cœpit ex gravi superbia deductus ad agnitionem sui venire, divina admonitus plaga, per momenta singula doloribus suis augmenta capientibus.

12. Et cùm nec ipse jam fœtorem suum ferre posset, ita ait: Justum est subditum esse Deo, & mortalem non paria Deo sentire.

13. Orabat autem hic scelestus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus.

14. Et civitatem, ad quam festinans veniebat, ut eam ad solum deduceret, ac sepulchrum congestorum faceret, nunc optat liberam (c) reddere:

15. Et Judæos (d), quos nec sepultura quidem se dignos habiturum, sed avibus

35. (h) Interpres potuit ex Græco scribere *felicitatem*: se felicem existimans Nicanor, quòd tantæ cladi superstes esset.

CAP. IX. 3. (a) Caput Mediæ, ex Plinio, L. 6. cap. 14.

8. (b) In sella gestatoria.

14. (c) Erant enim sub Regibus quædam civitates liberæ, ut Seleucia.

15. (d) Legendum videtur ut in Græco textu *Idumæi*

bus ac feris diripiendos traditurum, & cum parvulis exterminaturum dixerat; æquales nunc Athenienſibus facturum pollicetur:

16. Templum etiam ſanctum, quod priùs expoliaverat, optimis donis ornaturum, & ſancta vaſa multiplicaturum, & pertinentes ad ſacrificia ſumptus de redditibus ſuis præſtaturum:

17. Super hæc, & Judæum (e) ſe futurum, & omnem locum terræ perambulaturum, & prædicaturum Dei poteſtatem.

18. Sed non ceſſantibus doloribus (ſupervenerat enim in eum juſtum Dei judicium) deſperans ſcripſit ad Judæos in modum deprecationis epiſtolam hæc continentem:

19. Optimis civibus Judæis plurimam ſalutem, & benè valere, & eſſe felices, rex & princeps Antiochus.

20. Si benè valetis, & filii veſtri, & ex ſententia vobis cuncta ſunt, maximas agimus gratias.

21. Et ego in infirmitate conſtitutus, veſtri autem memor benignè, reverſus de Perſidis locis, & infirmitate gravi apprehenſus, neceſſarium duxi pro communi utilitate curam habere:

22. Non deſperans memetipſum, ſed ſpem multam habens effugiendi infirmitatem.

23. Reſpiciens autem quòd & pater meus, quibus temporibus in locis ſuperioribus ducebat exercitum, oſtendit qui poſt ſe ſuſciperet principatum:

24. Ut ſi quid contrarium accideret, aut difficile nuntiaretur, ſcientes hi qui in regionibus erant, cui eſſet rerum ſumma derelicta, non turbarentur.

25. Ad hæc conſiderans de proximo potentes quoſque & vicinos temporibus inſidiantes, & eventum expectantes, deſignavi filium meum Antiochum regem, quem ſæpè recurrens in ſuperiora regna multis veſtrûm commendabam: & ſcripſi (f) ad eum quæ ſubjecta ſunt.

26. Oro itaque vos, & peto memores beneficiorum publicè & privatim, ut unuſquiſque conſervet fidem ad me & ad filium meum.

27. Confido enim, eum modeſtè & humanè acturum, & ſequentem propoſitum meum, & communem vobis fore.

28. Igitur homicida & blaſphemus peſſimè percuſſus, & ut ipſe alios tractaverat, peregrè in montibus miſerabili obitu vita functus eſt.

29. Transferebat autem corpus Philippus collactaneus ejus, qui metuens filium Antiochi, ad Ptolemæum Philometorem in Ægyptum abiit.

CAPUT X.

Agitur de purgatione templi. Ingens è cœlo victoria.

1. Machabæus autem, & qui cum eo erant, Domino ſe protegente, templum quidem, & civitatem recepit (a):

2. Aras autem, quas alienigenæ per plateas extruxerant, itemque delubra demolitus eſt.

3. Et purgato templo, aliud altare fecerunt: & de ignitis lapidibus igne concepto, ſacrificia obtulerunt poſt biennium (b), & incenſum, & lucernas, & panes propoſitionis poſuerunt.

4. Quibus geſtis, rogabant Dominum proſtrati in terram, ne ampliùs talibus malis inciderent: ſed &, ſi quando peccaſſent, ut ab ipſo mitiùs corriperentur, & non barbaris ac blaſphemis hominibus traderentur.

5. Qua die autem templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, vigeſima quinta menſis, qui fuit Caſleu.

6. Et cum lætitia diebus octo egerunt in modum tabernaculorum, recordantes quòd ante modicum temporis, diem ſolemnem tabernaculorum in montibus & in ſpeluncis more beſtiarum egerant.

7. Propter quod thyrſos (c), & ramos virides, & palmas præferebant ei, qui proſperavit mundari locum ſuum.

8. Et decreverunt communi præcepto & decreto, univerſæ genti Judæorum, omnibus annis agere dies iſtos.

9. Et Antiochi quidem, qui appellatus eſt Nobilis, vitæ exceſſus ita ſe habuit.

10. Nunc autem de Eupatore Antiochi impii filio, quæ geſta ſunt narrabimus, breviantes mala, quæ in bellis geſta ſunt.

11. Hic enim ſuſcepto regno, conſtituit

qui Judæos apoſtatas recipiebant, & armis adverſùs Judam inſtructi ad bellum eos ducebant: aut de Judæis perfidis loquitur. *Athenienſibus*, legendum putat Grotius *Antiochenſibus*.

19. (e) Hoc in loco eſt religionis nomen.

25. (f) In epiſtola quam huic adjunxerat.

CAP. X. 1. (a) Receperat: eſt enim retrogreſſio quædam.

3. (b) Videtur Grotio ſubeſſe error ſcribæ, & legendum eſſe *poſt triennium*. Sed tamen purgatio templi bis narrari potuit: ut hîc & L. 1. c. 4. 1. Machab. 4. anno 148. ante mortem Antiochi, quæ narrata ejus morte repetitur, & facta eſt poſt biennium, non à morte Antiochi, ſed à profanatione: ita P. Gordonus in præloquio.

7. (c) Haſtas foliis intextas.

tuit super negotia regni Lysiam quemdam, Phœnicis & Syriæ militiæ principem.

12. Nam Ptolemæus, qui dicebatur Macer, justi tenax, erga Judæos esse constituit, & præcipuè propter iniquitatem quæ facta erat in eos, & pacificè agere cum eis.

13. Sed ob hoc accusatus ab amicis apud Eupatorem, cùm frequenter proditor audiret, eò quòd Cyprum creditam sibi à Philometore deseruisset, & ad Antiochum Nobilem translatus etiam ab eo recessisset, veneno vitam finivit.

14. Gorgias autem, cùm esset dux locorum, assumptis advenis frequenter Judæos debellabat.

15. Judæi verò, qui tenebant opportunas munitiones, fugatos ab Jerosolymis suscipiebant, & bellare tentabant.

16. Hi verò qui erant cum Machabæo, per orationes Dominum rogantes ut esset sibi adjutor, impetum fecerunt in munitiones Idumæorum:

17. Multaque vi insistentes, loca obtinuerunt, occurrentes interemerunt, & omnes simul non minùs viginti millibus trucidaverunt.

18. Quidam autem, cùm confugissent in duas turres valdè munitas, omnem apparatum ad repugnandum habentes,

19. Machabæus ad eorum expugnationem, relicto Simone, & Josepho, itemque Zachæo: eisque qui cum ipsis erant satis multis, ipse ad eas, quæ ampliùs perurgebant, pugnas conversus est.

20. Hi verò qui cum Simone erant, cupiditate ducti, à quibusdam qui in turribus erant, suasi sunt pecunia: & septuaginta millibus didrachmis acceptis, dimiserunt quosdam effugere.

21. Cùm autem Machabæo nuntiatum esset quod factum est, principibus populi congregatis, accusavit, quòd pecunia fratres vendidissent, adversariis eorum dimissis.

22. Hos igitur proditores factos interfecit, & confestim duas turres occupavit.

23. Armis autem ac manibus omnia prosperè agendo, in duabus munitionibus plus quàm viginti millia peremit.

24. At Timotheus, qui priùs à Judæis fuerat superatus, * convocato exercitu peregrinæ multitudinis, & congregato equitatu Asiano, advenit quasi armis Judæam capturus.

* 1. Mach. 5. 6.

25. Machabæus autem, & qui cum ipso erant, appropinquante illo, deprecabantur Dominum, caput terra aspergentes, lumbosque ciliciis præcincti,

26. Ad altaris crepidinem provoluti, ut sibi propitius, inimicis autem eorum esset inimicus, & adversariis adversaretur, sicut lex dicit.

27. Et ita post orationem, sumptis armis, longiùs de civitate procedentes, & proximi hostibus effecti, resederunt.

28. Primo autem solis ortu utrique commiserunt: isti quidem victoriæ & prosperitatis sponsorem cum virtute Dominum habentes: illi autem ducem belli animum habebant.

29. Sed, cùm vehemens pugna esset, apparuerunt adversariis de cœlo viri quinque in equis, frænis aureis decori, ducatum Judæis præstantes:

30. Ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis suis circumseptum incolumem conservabant: in adversarios autem tela & fulmina jaciebant, ex quo & cæcitate confusi, & repleti perturbatione cadebant.

31. Interfecti sunt autem viginti millia quingenti, & equites sexcenti.

32. Timotheus verò confugit in Gazaram præsidium munitum, cui præerat Chæreas.

33. Machabæus autem, & qui cum eo erant, lætantes obsederunt præsidium diebus quatuor.

34. At hi qui intus erant, loci firmitate confisi, supra modum maledicebant, & sermones nefandos jactabant.

35. Sed cùm dies quinta illucesceret, viginti juvenes ex his qui cum Machabæo erant, accensi animis propter blasphemiam, viriliter accesserunt ad murum, & feroci animo incedentes ascendebant:

36. Sed & alii similiter ascendentes, turres portasque succendere aggressi sunt, atque ipsos maledicos vivos concremare.

37. Per continuum autem biduum præsidio vastato, Timotheum occultantem se, in quodam repertum loco (d) peremerunt: & fratrem illius Chæream & Apollophanem occiderunt.

38. Quibus gestis, in hymnis & confessionibus benedicebant Dominum, qui magna fecit in Israel, & victoriam dedit illis.

C A-

37. (d) Græcè, In lacu quodam necatur.

CAPUT XI.

Judas Lysiæ exercitum delet; Lysias pacem inter Judæos & regem componit.

1. SEd parvo post tempore, Lysias (a) procurator regis, & propinquus, ac negotiorum præpositus, graviter ferens de his quæ acciderant,

2. Congregatis octoginta millibus, & equitatu universo, veniebat adversùs Judæos, existimans se civitatem quidem captam gentibus habitaculum facturum,

3. Templum verò in pecuniæ quæstum, sicut cætera delubra gentium, habiturum, & per singulos annos venale sacerdotium:

4. Nusquam recogitans Dei potestatem, sed mente effrænatus, in multitudine peditum, & in millibus equitum, & in octoginta elephantis confidebat.

5. Ingressus autem Judæam, & appropians Bethsuræ, quæ erat in angusto loco, ab Jerosolyma intervallo quinque stadiorum, illud præsidium expugnabat.

6. Ut autem Machabæus, & qui cum eo erant, cognoverunt expugnari præsidia, cum fletu & lacrymis rogabant Dominum, & omnis turba simul, ut bonum Angelum mitteret ad salutem Israel.

7. Et ipse primus Machabæus, sumptis armis, cæteros adhortatus est simul secum periculum subire, & ferre auxilium fratribus suis.

8. Cùmque pariter prompto animo procederent, Jerosolymis apparuit præcedens eos eques in veste candida, armis aureis hastam vibrans.

9. Tunc omnes simul benedixerunt misericordem Dominum, & convaluerunt animis: non solùm homines, sed & bestias ferocissimas, & muros ferreos parati penetrare.

10. Ibant igitur prompti, de cœlo habentes adjutorem, & miserantem super eos Dominum.

11. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostraverunt ex eis undecim millia peditum, & equitum mille sexcentos:

12. Universos autem in fugam verterunt, plures autem ex eis vulnerati nudi evaserunt. Sed & ipse Lysias turpiter fugiens evasit.

13. Et quia non insensatus erat, secum ipse reputans, factam erga se diminutionem, & intelligens invictos esse Hebræos, omnipotentis Dei auxilio innitentes, misit ad eos:

14. Promisitque se consensurum omnibus quæ justa sunt, & regem compulsurum amicum fieri.

15. Annuit autem Machabæus precibus Lysiæ, in omnibus utilitati consulens: & quæcumque Machabæus scripsit Lysiæ de Judæis, ea rex concessit.

16. Nam erant scriptæ Judæis epistolæ à Lysia quidem hunc modum continentes: LYSIAS populo Judæorum salutem.

17. Joannes & Abesalom, qui missi fuerant à vobis, tradentes scripta, postulabant ut ea, quæ per illos significabantur, implerem.

18. Quæcumque igitur regi poterunt perferri, exposui: & quæ res permittebat, concessit.

19. Si igitur in negotiis fidem conservaveritis, & deinceps bonorum vobis causa esse tentabo.

20. De cæteris autem per singula verbo mandavi, & istis, & his qui à me missi sunt, colloqui vobiscum.

21. Benè valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, mensis Dioscori (b) die vigesima & quarta.

22. Regis autem epistola ista continebat: REX Antiochus Lysiæ fratri salutem.

23. Patre nostro inter deos translato, nos volentes eos, qui sunt in regno nostro, sine tumultu agere, & rebus suis adhibere diligentiam,

24. Audivimus Judæos non consensisse patri meo ut transferrentur ad ritum Græcorum, sed tenere velle suum institutum, ac propterea postulare à nobis concedi sibi legitima sua.

25. Volentes igitur hanc quoque gentem quietam esse, statuentes judicavimus, templum (c) restitui illis, ut agerent secundùm suorum majorum consuetudinem.

26. Benè igitur feceris, si miseris ad eos, & dexteram dederis: ut cognita nostra voluntate, bono animo sint, & utilitatibus propriis deserviant.

27. Ad

CAP. XI. 1. & 5. (a) Procurator Regis, aut tutor, Justinus L. 34. pro tutore erat, non propriè tutor; *Expugnabat*, Oppugnabat.

21. (b) Jam suprà diximus epistolam Eupatoris referri posse ad Epocham 148. aut 149. juxta varias epochas, & variam computandi annos rationem. Præterquam quòd Chaldaica supputatio differt ab Alexandrina, quam sequitur auctor prioris libri. *Mense Dioscoro*, existimat Serarius eum fuisse mensem *Dystrum*, qui partim Februario, partim Martio respondet, cùm Reges in Asia solebant ad bellum proficisci. Idque colligit Tirinus ex litteris Antiochi, & legatorum Romanorum ad Judæos, quæ mense insequenti, nempe *Xanthico*, datæ sunt; ac fortè idem mensis diversis nominibus apud Græcos fuit designatus.

25. (c) Quod jam erat in potestate Judæorum; sed liberum iis religionis cultum concedit.

27. Ad Judæos verò regis epistola talis erat:

REX Antiochus senatui Judæorum, & cæteris Judæis salutem.

28. Si valetis, sic estis ut volumus: sed & ipsi benè valemus.

29. Adiit nos Menelaus, dicens velle vos descendere (d) ad vestros, qui sunt apud nos.

30. His igitur, qui commeant usque ad diem trigesimum mensis Xanthici, damus dextras securitatis,

31. Ut Judæi utantur cibis & legibus suis, sicut & priùs: & nemo eorum ullo modo molestiam patiatur de his, quæ per ignorantiam (e) gesta sunt.

32. Misimus autem & Menelaum, qui vos alloquatur.

33. Valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, Xanthici mensis quintadecima die.

34. Miserunt autem etiam Romani epistolam, ita se habentem:

QUINTUS Memmius (f), & Titus Manilius legati Romanorum, populo Judæorum salutem.

35. De his, quæ Lysias cognatus regis concessit vobis, & nos concessimus.

36. De quibus autem ad regem judicavit referendum, confestim aliquem mittite, diligentiùs inter vos conferentes, ut decernamus, sicut congruit vobis: nos enim Antiochiam accedimus.

37. Ideòque festinate rescribere, ut nos quoque sciamus cujus estis voluntatis.

38. Benè valete. Anno centesimo quadragesimo octavo, quintadecima die mensis Xanthici.

CAPUT XII.

Judas expugnatis variis civitatibus, & devictis finitimis populis, feliciter pugnat adversus Timotheum & Gorgiam. Cùm autem quidam è Judæis idolorum donaria sustulissent, & in prælio cecidissent, Judas sacrificia pro iis offerri jussit.

1. His factis pactionibus, Lysias pergebat ad regem: Judæi autem agriculturæ operam dabant (a).

2. Sed hi qui resederant, Timotheus (b), & Apollonius Gennæi filius, sed & Hieronymus, & Demophon super hos, & Nicanor Cypriarches, non sinebant eos in silentio agere, & quietè.

3. Joppitæ verò tale quoddam flagitium perpetrarunt: rogaverunt Judæos, cum quibus habitabant, ascendere scaphas, quas paraverant, cum uxoribus & filiis, quasi nullis inimicitiis inter eos subjacentibus.

4. Secundùm commune itaque decretum (c) civitatis, & ipsis acquiescentibus, pacisque causa nihil suspectum habentibus: cùm in altum processissent, submerserunt non minùs ducentos.

5. Quam crudelitatem Judas in suæ gentis homines factam ut cognovit, præcepit viris, qui erant cum ipso: & invocato justo judice Deo,

6. Venit adversùs interfectores fratrum, & portum quidem noctu succendit, scaphas exussit, eos autem qui ab igne refugerant, gladio peremit.

7. Et cùm hæc ita egisset, discessit quasi iterùm reversurus, & universos Joppitas eradicaturus.

8. Sed cùm cognovisset & eos, qui erant Jamniæ, velle pari modo facere habitantibus secum Judæis,

9. Jamnitis quoque nocte supervenit, & portum cum navibus succendit: ita ut lumen ignis appareret Jerosolymis à stadiis ducentis quadraginta.

10. Inde cùm jam abiissent novem stadiis, & iter facerent ad Timotheum, commiserunt cum eo Arabes quinque millia viri, & equites quingenti.

11. Cùmque pugna valida fieret, & auxilio Dei prosperè cessisset, residui Arabes victi, petebant à Juda dextram sibi dari, promittentes se pascua daturos, & in cæteris profuturos.

12. Judas autem, arbitratus verè in multis eos utiles, promisit pacem: dextrisque acceptis, discessere ad tabernacula sua.

13. Aggressus est autem & civitatem quamdam firmam, pontibus murisque circumseptam, quæ à turbis habitabatur gentium promiscuarum, cui nomen Casphin.

14. Hi verò qui int..s erant, confidentes

29. (d) Ut de rebus vestris & religione conferatis.

31. (e) Quæ tamen suæ salutis & religionis tuendæ causa fecerant non ex ignorantia: sed more regio loquitur.

34. (f) Tum erant in castris Lysiæ, & Antiochiam petebant, fortè ut Antiochus triremes incenderet, & elephantes occideret, qui numerum à Romanis præscriptum superabant, ex Appiano in Syriacis.

CAP. XII. 1. (a) Cum legatis Romanorum: vel induciis per legatum factis.

2. (b) Alius est ab eo, cujus fit mentio cap. 10. sic *Apollonius* alius est ab eo, qui commemoratur Lib. 1. cap. 3. Hi in circumjectis Judææ regionibus resederant: Ex collatione cap. 5. L. 2. Machab. Timotheus ille videtur idem esse cum eo, qui interfectus dicitur in hoc libro, cap. 10. v. 37. sed Apollonius diversus est ab eo, cujus sæpè fit mentio in hoc, & priori libro.

4. (c) Joppitæ novo decreto cum Judæis, qui in ea urbe erant, fœdus inierant, ut simul negotiarentur. Judæi nihil suspicantes mali, huic statuto acquieverunt.

tes in stabilitate murorum, & apparatu alimoniarum, remissiùs agebant, maledictis lacessentes Judam, & blasphemantes, ac loquentes quæ fas non est.

15. Machabæus autem, invocato magno mundi Principe, qui sine arietibus & machinis * temporibus Jesu præcipitavit Jericho, irruit ferociter muris:

* Josue 6. 20.

16. Et capta civitate per Domini voluntatem, innumerabiles cædes fecit, ita ut adjacens stagnum stadiorum duorum latitudinis, sanguine interfectorum fluere videretur.

17. Inde discesserunt stadia septingenta quinquaginta, & venerunt in Characa ad eos, qui dicuntur Tubianæi, Judæos;

18. Et Timotheum quidem in illis locis non comprehenderunt, nulloque negotio perfecto regressus est, relicto in quodam loco firmissimo præsidio.

19. Dositheus autem & Sosipater, qui erant duces cum Machabæo, peremerunt à Timotheo relictos in præsidio, decem millia viros.

20. At Machabæus, ordinatis circum se sex millibus, & constitutis per cohortes, adversùs Timotheum processit, habentem secum centum viginti millia peditum, equitumque duo millia quingentos.

21. Cognito autem Judæ adventu, Timotheus præmisit mulieres, & filios, & reliquum apparatum, in præsidium, quod Carnion dicitur: erat enim inexpugnabile, & accessu difficile propter locorum angustias.

22. Cùmque cohors Judæ prima apparuisset, timor hostibus incussus est, ex præsentia Dei, qui universa conspicit, & in fugam versi sunt alius ab alio, ita ut magis à suis dejicerentur, & gladiorum suorum ictibus debilitarentur.

23. Judas autem vehementer instabat puniens profanos, & prostravit ex eis triginta millia virorum.

24. Ipse verò Timotheus incidit in partes Dosithei & Sosipatris: & multis precibus postulabat ut vivus dimitteretur, eò quòd multorum ex Judæis parentes haberet, ac fratres, quos morte ejus decipi eveniret.

25. Et cùm fidem dedisset restituturum se eos secundùm constitutum, illæsum eum dimiserunt propter fratrum salutem.

26. Judas autem egressus est ad Carnion, interfectis vigintiquinque millibus.

27. Post horum fugam, & necem, movit exercitum ad Ephron civitatem munitam, in qua multitudo diversarum gentium habitabat: & robusti juvenes pro muris consistentes fortiter repugnabant: in hac autem machinæ multæ, & telorum erat apparatus.

28. Sed, cùm Omnipotentem invocassent, qui potestate sua vires hostium confringit, ceperunt civitatem: & ex eis qui intùs erant, vigintiquinque millia prostraverunt.

29. Inde ad civitatem Scytharum abierunt, quæ ab Jerosolymis sexcentis stadiis aberat.

30. Contestantibus autem his, qui apud Scythopolitas (d) erant, Judæis, quòd benignè ab eis haberentur, etiam temporibus infelicitatis quòd modestè secum egerint:

31. Gratias agentes eis, & exhortati etiam de cætero erga genus suum benignos esse, venerunt Jerosolymam die solenni septimanarum instante.

32. Et post Pentecosten abierunt contra Gorgiam præpositum Idumææ.

33. Exivit autem cum peditibus tribus millibus, & equitibus quadringentis.

34. Quibus congressis, contigit paucos ruere Judæorum.

35. Dositheus verò quidam de Bacenoris eques, vir fortis, Gorgiam tenebat: &, cùm vellet illum capere vivum, eques quidam de Thracibus irruit in eum, humerumque ejus amputavit: atque ita Gorgias effugit in Maresa.

36. At illis, qui cum Esdrin erant, diutiùs pugnantibus & fatigatis, invocavit Judas Dominum adjutorem & ducem belli fieri:

37. Incipiens voce patria, & cum hymnis clamorem extollens, fugam Gorgiæ militibus incussit.

38. Judas autem collecto exercitu venit in civitatem Odollam: &, cùm septima dies superveniret, secundùm consuetudinem purificati, in eodem loco sabbatum egerunt.

39. Et sequenti die venit cum suis Judas, ut corpora prostratorum tolleret, & cum parentibus poneret in sepulchris paternis.

40. Invenerunt autem sub tunicis interfectorum de donariis (e) idolorum, quæ apud Jamniam fuerunt, * à quibus lex prohibet Judæos: omnibus ergo manifestum factum est, ob hanc causam eos corruisse. * Deut. 7. 25.

41. Om-

30. (d) Scythopolim, quæ & *Bethsan* L. 1. cap. 5. appellatur.

40. (e) E fanis Jamniæ, quæ urbs est maritima, quædam idolorum anathemata, seu donaria sustulerant, quod lege divina Deuter. cap. 7. prohibetur. *Jamniam* pro *Idumaa* positam, ex libro priori, & ex Josepho Grotius putat.

41. Omnes itaque benedixerunt justum judicium Domini, qui occulta fecerat manifesta.

42. Atque ita ad preces conversi, rogaverunt, ut id quod factum erat, delictum oblivioni traderetur. At verò fortissimus Judas hortabatur populum conservare se sine peccato, sub oculis videntes quæ facta sunt pro peccatis eorum qui prostrati sunt.

43. Et facta collatione, duodecim millia drachmas argenti misit Jerosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, benè & religiosè de resurrectione cogitans:

44. (Nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur & vanum orare pro mortuis)

45. Et quia considerabat quòd hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam.

46. Sancta ergo & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut à peccatis solvantur.

CAPUT XIII.

Antiochus semel & iterùm victus, cùm Philippus rebellasset, pacem cum Judæis firmat.

1. ANNO (a) centesimo quadragesimo nono, cognovit Judas Antiochum Eupatorem venire cum multitudine adversùs Judæam,

2. Et cum eò Lysiam procuratorem & præpositum negotiorum, secum habentem peditum centum (b) decem millia, & equitum quinque millia, & elephantos viginti duos, currus cum falcibus trecentos.

3. Commiscuit autem se illis & Menelaus: & cum multa fallacia deprecabatur Antiochum, non pro patriæ salute, sed sperans se constitui in principatum.

4. Sed Rex regum suscitavit animos Antiochi in peccatorem: & suggerente Lysia hunc esse causam omnium malorum, jussit (ut eis est consuetudo) apprehensum in eodem loco necari (c).

5. Erat autem in eodem loco turris quinquaginta cubitorum, aggestum undique habens cineris: hæc prospectum habebat in præceps.

6. Inde in cinerem dejici jussit sacrilegum, omnibus eum propellentibus ad interitum.

7. Et tali lege prævaricatorem legis contigit mori, nec terræ dari Menelaum.

8. Et quidem satis justè: nam quia multa erga aram Dei delicta commisit, cujus ignis & cinis erat sanctus; ipse in cineris morte damnatus est.

9. Sed rex mente effrænatus veniebat, nequiorem se patre suo Judæis ostensurus.

10. Quibus Judas cognitis, præcepit populo ut die ac nocte Dominum invocarent, quò, sicut semper, & nunc adjuvaret eos:

11. Quippè qui lege, & patria, sanctoque templo privari vererentur: ac populum, qui nuper paululùm respirasset, ne sineret blasphemis rursùs nationibus subdi.

12. Omnibus itaque simul id facientibus, & petentibus à Domino misericordiam, cum fletu & jejuniis per triduum continuum prostratis, hortatus est eos Judas ut se præpararent.

13. Ipse verò cum senioribus cogitavit, priùs quàm rex admoveret exercitum ad Judæam, & obtineret civitatem, exire, & Domini judicio committere exitum rei.

14. Dans itaque potestatem (d) omnium Deo mundi creatori, & exhortatus suos ut fortiter dimicarent, & usque ad mortem pro legibus, templo, civitate, patria, & civibus starent, circa Modin exercitum constituit.

15. Et dato signo suis Dei victoriæ (e), juvenibus fortissimis electis, nocte aggressus aulam regiam, in castris interfecit viros quatuor millia, & maximum elephantorum cum his qui superpositi fuerant:

16. Summoque metu ac perturbatione hostium castra replentes, rebus prosperè gestis abierunt.

17. Hoc autem factum est die illucescente, adjuvante eum Domini protectione.

18. Sed rex, accepto gustu (f) audaciæ Judæorum, arte difficultatem locorum tentabat:

19. Et

CAPUT XIII.

1. (a) Suspicatur Grotius eamdem esse historiam, quæ refertur cap. 10. 11. sed ex alio scriptore decerptam.

2. (b) Ex Jasone, ut prædicto videtur Auctori c. 12. habuimus 60000. 1 ex Lib. 1. Machab. cap. 6. & ex Josepho habemus 100000. Alii lixas & calones annumerant, alii eos prætermittunt. Deinde crescunt exercitus ex auxiliis subinde adventantibus, aut decrescunt ex morbis. *Elephantos* 22. Auctor L. primi plures numerat; sed facilis est unius litteræ mutatio.

4 (c) Usitato apud eos supplicio.

14 (d) Rem omnem Deo committente.

15. (e) Hac scilicet data tessera militari: *Dei victoria*, quod ab uno Deo expectanda sit victoria. *Aulam regiam*, ubi erat Regis tentorium.

18. (f) Cùm specimen virtutis Judæorum experimento haberet. Ante prælium devitans volebat oppidum capere ex insidiis, aut fame.

19. Et Bethsuræ, quæ erat Judæorum præsidium munitum, castra admovebat: sed fugabatur (g), impingebat, minorabatur.

20. His autem, qui intùs erant, Judas necessaria mittebat.

21. Enuntiavit autem mysteria hostibus Rhodocus quidam de Judaico exercitu, qui requisitus comprehensus est, & conclusus.

22. Iterùm rex sermonem habuit ad eos qui erant in Bethsuris: dextram dedit: accepit: abiit.

23. Commisit (h) cum Juda: superatus est. Ut autem cognovit rebellasse Philippum Antiochiæ, qui relictus erat super negotia, mente consternatus, Judæos deprecans, subditusque eis, jurat de omnibus quibus justum visum est: & reconciliatus obtulit sacrificium, honoravit templum, & munera posuit:

24. Machabæum amplexatus est, & fecit eum à Ptolemaide usque ad Gerrenos (i) ducem & principem.

25. Ut autem venit Ptolemaidam, graviter ferebant Ptolemenses amicitiæ conventionem, indignantes (k) ne fortè fœdus irrumperent.

26. Tunc ascendit Lysias tribunal, & exposuit rationem, & populum sedavit, regressusque est Antiochiam: & hoc modo regis profectio & reditus processit.

CAPUT XIV.

Nicanor primùm amicitiam jungit cum Juda, quam posteà solvit: Templi minatur eversionem. Raziæ historia.

1. Sed post triennii (a) tempus cognovit Judas, & qui cum eo erant, Demetrium Seleuci cum multitudine valida, & navibus, per portum Tripolis ascendisse ad loca opportuna,

2. Et tenuisse regiones adversùs Antiochum, & ducem ejus Lysiam.

3. Alcimus autem quidam, qui summus sacerdos fuerat, sed voluntariè coinquinatus est temporibus commistionis (b), considerans nullo modo sibi esse salutem, neque accessum ad altare,

4. Venit ad regem Demetrium centesimo quinquagesimo anno, offerens ei coronam auream, & palmam, super hæc & thallos (c), qui templi esse videbantur. Et ipsa quidem die siluit.

5. Tempus autem opportunum dementiæ suæ nactus, convocatus à Demetrio ad consilium, & interrogatus quibus rebus & consiliis Judæi niterentur,

6. Respondit: Ipsi qui dicuntur Assidæi Judæorum, quibus præest Judas Machabæus, bella nutriunt, & seditiones movent, nec patiuntur regnum esse quietum.

7. Nam & ego defraudatus parentum gloria (dico autem summo sacerdotio) huc veni:

8. Primò quidem utilitatibus regis fidem servans, secundò autem etiam civibus consulens: nam illorum pravitate universum genus nostrum non minimè vexatur.

9. Sed oro his singulis, ô rex, cognitis, & regioni, & generi, secundùm humanitatem tuam pervulgatam omnibus, prospice.

10. Nam, quamdiu superest Judas, impossibile est pacem esse negotiis.

11. Talibus autem ab hoc dictis, & cæteri amici, hostiliter se habentes adversùs Judam, inflammaverunt Demetrium.

12. Qui statim Nicanorem præpositum elephantorum ducem misit in Judæam:

13. Datis mandatis, ut ipsum quidem Judam caperet: eos verò, qui cum illo erant, dispergeret, & constitueret Alcimum maximi templi summum sacerdotem.

14. Tunc gentes, quæ de Judæa fugerant Judam, gregatim se Nicanori miscebant: miserias & clades Judæorum, prosperitates rerum suarum existimantes.

15. Audito itaque Judæi Nicanoris adventu, & conventu nationum, conspersi terra rogabant eum, qui populum suum constituit, ut in æternum custodiret, quique suam portionem signis evidentibus protegit.

16. Imperante autem duce, statim inde moverunt, conveneruntque ad castellum Dessau.

17. Simon verò frater Judæ commiserat

19. (g) Modò agebatur in fugam, modò post collisionem abibat cum damno.

23. (h) Id ipsum narratur L. 1. Machab. cap. 6. 49. Atque Judæ victoria antecessit deditionem Bethsuræ, adeò ut ordo historiæ videatur Grotio paululùm inversus. *Philippum Antiochiæ*; Nisibim intelligi eidem placet Auctori. Hæc enim vicina erat Mediæ, & novo nomine vocabatur Antiochia, ex Plinio Lib. 6. cap. 13.

24. (i) Usque ad lacum Genesareth. *Ducem & principem*; jussit ut regis nomine hanc regionem administraret.

25. (k) Gr. *Indignabantur, pro quibus voluerunt rumpere fœdera:* Graviter ferebant, quòd tam amplum imperium datum esset Judæ Machabæo.

1. (a) A morte Antiochi Epiphanis. Demetrius Seleuci, qui *Soter* dictus est. CAPUT XIV.

3. (b) Cum plures Judæi unà cum gentilibus permisti eorum ritus & mores induerunt.

4. (c) Ramos aureos, quos e templo sustulerat.

rat cum Nicanore: sed conterritus est repentino adventu adversariorum.

18. Nicanor tamen, audiens virtutem comitum Judæ, & animi magnitudinem, quam pro patriæ certaminibus habebant, sanguine judicium facere metuebat (d).

19. Quam ob rem præmisit Posidonium, & Theodotium, & Matthiam, ut darent dextras atque acciperent.

20. Et cùm diu de his consilium ageretur, & ipse dux ad multitudinem retulisset, omnium una fuit sententia amicitiis annuere.

21. Itaque diem constituerunt, qua secretò inter se agerent: & singulis sellæ prolatæ sunt, & positæ.

22. Præcepit autem Judas armatos esse locis opportunis, ne fortè ab hostibus repentè mali aliquid oriretur: & congruum colloquium fecerunt.

23. Morabatur autem Nicanor Jerosolymis, nihilque iniquè agebat, gregesque turbarum, quæ congregatæ fuerant, dimisit.

24. Habebat autem Judam semper charum ex animo, & erat viro inclinatus.

25. Rogavitque eum ducere uxorem, filiosque procreare. Nuptias fecit: quietè egit, communiterque vivebant.

26. Alcimus autem, videns charitatem illorum ad invicem, & conventiones, venit ad Demetrium, & dicebat, Nicanorem rebus alienis assentire, Judamque regni insidiatorem successorem sibi destinasse.

27. Itaque rex exasperatus, & pessimis hujus criminationibus irritatus, scripsit Nicanori, dicens, graviter quidem se ferre de amicitiæ conventione, jubere tamen Machabæum citiùs vinctum mittere Antiochiam.

28. Quibus cognitis, Nicanor consternabatur, & graviter ferebat, si ea, quæ convenerant, irrita faceret, nihil læsus à viro:

29. Sed, quia regi resistere non poterat, opportunitatem observabat, qua præceptum perficeret.

30. At Machabæus, videns secum austeriùs agere Nicanorem, & consuetum occursum ferociùs exhibentem, intelligens non ex bono esse austeritatem istam; paucis suorum congregatis, occultavit se à Nicanore.

31. Quod cùm ille cognovit fortiter se à viro præventum, venit ad maximum & sanctissimum templum: & sacerdotibus solitas hostias offerentibus, jussit sibi tradi virum.

32. Quibus cum juramento dicentibus nescire se ubi esset qui quærebatur, extendens manum ad templum,

33. Juravit, dicens: Nisi Judam mihi vinctum tradideritis, istud Dei fanum in planitiem deducam, & altare effodiam, & templum hoc Libero patri consecrabo.

34. Et his dictis, abiit. Sacerdotes autem protendentes manus in cœlum, invocabant eum, qui semper propugnator esset gentis ipsorum, hæc dicentes:

35. Tu Domine universorum, qui nullius indiges, voluisti templum habitationis tuæ fieri in nobis.

36. Et nunc sancte sanctorum omnium Domine, conserva in æternum impollutam domum istam, quæ nuper mundata est.

37. Razias autem quidam de senioribus ab Jerosolymis delatus est Nicanori, vir amator civitatis, & benè audiens: qui pro affectu pater Judæorum appellabatur.

38. Hic multis temporibus continentiæ propositum tenuit in Judaismo, corpusque & animam tradere contentus pro perseverantia.

39. Volens autem Nicanor manifestare odium, quod habebat in Judæos, misit milites quingentos, ut eum comprehenderent.

40. Putabat enim, si illum decepisset, se cladem Judæis maximam illaturum.

41. Turbis autem irruere in domum ejus, & januam disrumpere, atque ignem admovere cupientibus, cùm jam comprehenderetur, gladio se petiit;

42. Eligens nobiliter mori potiùs, quàm subditus fieri peccatoribus (e), & contra natales suos indignis injuriis agi.

43. Sed cùm per festinatinationem non certo ictu plagam dedisset, & turbæ intra

18. (d) Cum hoste confligere.

42. (e) Hoc Raziæ facinus Augustinus reprehendit L. 2. contra duas epistolas Gaudentii, cap. 23. *Quomodolibet accipiatur à vobis hujus Raziæ vita laudata, non habet mors ejus laudatricem sapientiam, quia non habet dignam Dei famulis patientiam.* Hebræi tamen & multi è Catholicis excusant hoc facinus, quod sacer textus videtur non excusare modò, sed etiam laudare; *Ne subditus fieret peccatoribus*, ne blanditiis, aut tormentis in fraudem eum inducerent. Unde id potuit fieri peculiari Spiritus sancti impulsu, ut de Samsone legimus; & Aug. L. 1. de civit. cap. 9. & 26. de quibusdam virginibus scribit: *Quæ ut insectatores sua pudicitia devitarent, in flumen se projecerunt.* Sed communis tamen obstat regula, neminem debere peccando aliena peccata impedire, atque ut ait idem Augustinus epist. 61. *Scriptum est, Innocentem & justum ne occidas: si ergo iste innocens & justus non fuit, cur proponitur imitandus? Si autem innocens & justus fuit, quare innocentis & justi interfector insuper putatur esse laudandus?* Et contra epist. Gaudentii: *Hoc facere debuit, quod in eisdem litteris leguntur septem illi fratres matre exhortante fecisse, ut comprehensus in dolore sustineret, & in humilitate patientiam haberet.* Intentio illius bona fuit, & pia moribundi oratio; sed facinus ipsum nec imitandum est, nec laudandum, nisi Spiritus sancti impulsu id egerit: nam sui ipsius occisio non est generosi & virilis, sed pusilli & abjecti animi.

tra ostia irrumperent, recurrens audacter ad murum, præcipitavit semetipsum viriliter in turbas:

44. Quibus velociter locum dantibus casui ejus, venit (f) per mediam cervicem:

45. Et cùm adhuc spiraret, accensus animo, surrexit: & cùm sanguis ejus magno fluxu deflueret, & gravissimis vulneribus esset saucius, cursu turbam pertransiit:

46. Et stans supra quamdam petram præruptam, & jam exsanguis effectus, complexus intestina sua, utrisque manibus projecit super turbas, invocans dominatorem vitæ ac spiritus, ut hæc illi iterùm redderet: atque ita vita defunctus est.

CAPUT XV.

Judas Nicanorem & illius ingentem exercitum sternit: caesi Nicanoris caput & manum amputari jubet, & suspendi Jerosolymis in memoriam divinæ protectionis.

1. Nicanor autem, ut comperit Judam esse in locis Samariæ, cogitavit cum omni impetu die sabbati committere bellum. 1. Mach. 7. 26.

2. Judæis verò, qui illum per necessitatem (a) sequebantur, dicentibus: Ne ita ferociter & barbarè feceris, sed honorem tribue diei sanctificationis, & honora eum qui universa conspicit:

3. Ille infelix interrogavit, si est potens in cœlo, qui imperavit agi diem sabbatorum.

4. Et respondentibus illis: Est Dominus vivus ipse in cœlo potens, qui jussit agi septimam diem.

5. At ille ait: Et ego potens sum super terram, qui impero sumi arma, & negotia regis impleri. Tamen non obtinuit ut consilium perficeret.

6. Et Nicanor quidem cum summa superbia erectus, cogitaverat commune trophæum statuere de Juda.

7. Machabæus autem semper confidebat cum omni spe auxilium sibi à Deo affuturum.

8. Et hortabatur suos ne formidarent ad adventum nationum, sed in mente haberent adjutoria sibi facta de cœlo, & nunc sperarent ab Omnipotente sibi affuturam victoriam.

9. Et allocutus eos de lege & prophetis, admonens etiam certamina quæ fecerant priùs, promptiores constituit eos:

10. Et ita animis eorum erectis, simul ostendebat gentium fallaciam, & juramentorum prævaricationem.

11. Singulos autem illorum armavit, non clypei & hastæ munitione, sed sermonibus optimis, & exhortationibus, exposito digno fide somnio, per quod universos lætificavit.

12. Erat autem hujuscemodi visus: Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum & benignum, verecundum visu, modestum moribus, & eloquio decorum, & qui à puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni populo Judæorum:

13. Post hoc apparuisse & alium virum, ætate & gloria mirabilem, & magni decoris habitudine circa illum:

14. Respondentem verò Oniam dixisse: Hic est fratrum amator, & populi Israel: hic est, qui multùm orat pro populo, & universa sancta civitate, Jeremias propheta Dei.

15. Extendisse autem Jeremiam dexteram, & dedisse Judæ gladium aureum, dicentem:

16. Accipe sanctum gladium munus à Deo, in quo dejicies adversarios populi mei Israel.

17. Exhortati itaque Judæ sermonibus bonis valdè, de quibus extolli posset impetus, & animi juvenum confortari, statuerunt dimicare & confligere fortiter, ut virtus de negotiis judicaret: eò quòd civitas sancta & templum periclitarentur.

18. Erat enim pro uxoribus, & filiis, itemque pro fratribus, & cognatis minor solicitudo: maximus verò & primus pro sanctitate timor erat templi.

19. Sed & eos qui in civitate erant, non minima solicitudo habebat pro his qui congressuri erant.

20. Et, cùm jam omnes sperarent judicium futurum, hostesque adessent, atque exercitus esset ordinatus, bestiæ equitesque opportuno in loco compositi:

21. Considerans Machabæus adventum multitudinis, & apparatum varium armorum, & ferocitatem bestiarum, extendens manus in cœlum, prodigia facientem Dominum invocavit, qui non secundùm armorum potentiam, sed prout ipsi placet, dat dignis victoriam.

22. Di-

44. (f) Gr. ἦλθε κατὰ μέσον τὸ κενεῶνα, venit per medium ventrem, pervenit in mediam turbæ aream.

1. (a) Bello capti, aut deprehensi in locis, ubi Macedones imperabant.

22. Dixit autem invocans hoc modo :
*Sup. 8. 19. * Tu Domine, qui misisti Angelum tuum sub Ezechia rege Juda, & interfecisti de castris Sennacherib centum octogintaquinque millia :

23. Et nunc dominator cœlorum mitte Angelum tuum bonum ante nos, in timore & tremore magnitudinis brachii tui,

24. Ut metuant qui cum blasphemia veniunt adversùs sanctum populum tuum. Et hic quidem ita peroravit.

25. Nicanor autem, & qui cum ipso erant, cum tubis & canticis admovebant.

26. Judas verò, & qui cum eo erant, invocato Deo, per orationes congressi sunt :

27. Manu quidem pugnantes, sed Dominum cordibus orantes, prostraverunt non minùs trigintaquinque millia, præsentia Dei magnificè delectati.

28. Cùmque cessassent, & cum gaudio redirent, cognoverunt Nicanorem ruisse cum armis suis.

29. Facto itaque clamore, & perturbatione excitata, patria voce omnipotentem Dominum benedicebant.

30. Præcepit autem Judas, qui per omnia corpore & animo mori pro civibus paratus erat, caput Nicanoris, & manum cum humero abscissam, Jerosolymam perferri.

31. Quò cùm pervenisset, convocatis contribulibus, & sacerdotibus ad altare, accersiit & eos qui in arce (b) erant.

32. Et ostenso capite Nicanoris, & manu nefaria, quam extendens contra domum sanctam omnipotentis Dei, magnificè gloriatus est :

33. Linguam etiam impii Nicanoris præcisam jussit particulatim avibus dari : manum (c) autem dementis contra templum suspendi.

34. Omnes igitur cœli benedixerunt Dominum, dicentes : Benedictus, qui locum suum incontaminatum servavit.

35. Suspendit autem Nicanoris caput in summa arce, ut evidens esset, & manifestum signum auxilii Dei.

36. Itaque omnes communi consilio decreverunt nullo modo diem istum absque celebritate præterire :

37. Habere autem celebritatem tertiadecima die mensis Adar, quod dicitur voce Syriaca (d), pridie Mardochæi diei.

38. Igitur his erga Nicanorem gestis, & ex illis temporibus ab Hebræis civitate possessa, ego quoque in his faciam finem sermonis.

39. Et si quidem benè, & ut historiæ competit, hoc & ipse velim : sin autem minùs dignè, concedendum (e) est mihi.

40. Sicut enim vinum semper bibere, aut semper aquam, contrarium est : alternis autem uti, delectabile : ita legentibus, si semper exactus sit sermo, non erit gratus (f). Hìc ergo erit consummatus.

31. (b) Quosdam ex arce vocat ad se velut de pactis quibusdam acturus : nam arcem adhuc tenebant Macedones.

33. (c) Suspicatur Grotius pro ἐπίχειρα in Græco textu scriptum fuisse ἀριστεῖα, i. e. seu *præmia* victoriæ de amentia reportatæ testimonium.

37. (d) Sermone Judaico, quòd Judæa esset pars Syriæ.

39. (e) Auctor veniam petit, non quòd in dubium revocet, quæ hoc in libro narrantur : sed quòd stylo fortè minùs eleganti & polito scripserit.

40. (f) Sermo nimis elaboratus & cultus, minùs sæpè legentibus arridet. Spiritus sanctus scribentium stylo utitur, qui varius est pro ingeniorum, doctrinæ, & usus varietate. Auctor præ modestia veniam deprecatur, si fortè exilior videatur scribendi modus. At frustrà Novatores hac excusatione sacri scriptoris abutuntur, ut huic libro auctoritatem detrahant : nam & Paulus Apostolus 2. Cor. 11. dicere potuisset sibi concedendum esse quòd imperitus esset sermone : nec proptereà quidquam de auctoritate Epistolarum Pauli decederet. Græcè, sic etiam structura sermonis partim sublimis, quæ vino comparatur, partim tenuior, quæ aquæ, delectat aures eorum qui historiam legunt. Si quid sublimius dictum, iis acceptum referri debet, unde illud Auctor excerpsit ; si quid tenuius, id sibi.

I N

IN QUATUOR EUANGELIA PRÆFATIO.

I. QUÆ Prophetæ futura prædixerunt, hæc quatuor Evangelistæ Matthæus, Marcus, Lucas & Joannes facta commemorant: cum eo discrimine, quod ab Augustino L. I. de consensu Evangelistarum, cap. 4. fuit observatum. Tres nimirum Evangelistas in his rebus maximè diversatos, quas Christus per humanam carnem temporaliter gessit; Joannem porrò ipsam maximè divinitatem Domini, qua Patri est æqualis, intendisse: ita ut hos videas quodammodo in terra cum Christo Domino conversari, illum autem transcendisse nebulam, qua tegitur omnis terra, & pervenisse ad liquidum cœlum.

II. Quatuor Evangelia, nec plura, nec pauciora, semper agnovit & venerata est Ecclesia. Quem enim ab initio tenuit tramitem, ait Illustriss. Huetius in Demonstratione Evangelica, huic constanter insistere perseverat: quæ autem supposuerunt Hæretici, delevit dies. Quòd verò quatuor Evangeliorum libri (atque eadem est ratio de reliquis novi Testamenti & Apostolorum scriptis) sint genuini, eadem ratione demonstratur, qua probatum fuit in Prolegomenis libros veteris Testamenti esse genuinos, atque eorum esse Auctorum, à quibus scriptos esse credit Ecclesia. Nam æquales eorum, atque iis proximi per consequentes ætates scriptores sancti, ut Clemens Romanus, Ignatius, Polycarpus, Justinus Martyr, Athenagoras, Irenæus & alii Apostolorum vicini temporibus, Evangelia Matthæi, Marci, Lucæ, & Joannis, uti & Acta Apostolorum, Epistolas Pauli, Petri, Jacobi, Joannis, & Judæ, ac demum Apocalypsim citant ut scripta canonica, atque ex iis varia promunt testimonia. De quibusdam Epistolis à nonnullis olim fuit dubitatum: sed de quatuor Evangeliis nulla umquam in Ecclesia fuit dubitatio.

Quidam Hæretici nonnullos novi Testamenti libros repudiarunt, alii novos commenti sunt, ut Petri Evangelium, vel Acta; alii Andreæ, Philippo, Bartholomæo Evangelia falsò tribuerunt. Sed quæ ratio genuinos libros asserit, quæque ex suffragiis ætatis proximæ & continuata serie sequentium repetitur, eadem, inquit Huetius propositione prima Demonstrationis Evangelicæ, apocryphorum auctoritatem elevat. Hinc Evangelia quæ mox recensuimus Apostolorum nominibus falsò inscripta, omninò esse subdititia, ex eo vel maximè colligimus, quòd succedentia tempora constantem & perpetuum consensum iis non præbuerint, & falsitatem eorum prodiderint.

Ecclesiarum quippe consensus & traditio una est, & numquam fallens regula, ad quam sancti Patres provocant, ubi refellunt Hæreticos, qui subdititia Evangelia, aut spuria Apostolorum scripta protulere. Hinc illud pervagatum Augustini effatum contra Epist. Manich. cap. 5. *Ego verò Evangelio non crederem, nisi me Catholicæ Ecclesiæ commoveret auctoritas.*

Evangelium quidem non ab Ecclesia, sed à Deo ipso habet divinæ auctoritatis pondus: verùm ab Ecclesia discimus hoc ipsum esse Evangelium ab Apostolis conscriptum, & ad nos usque transmissum. Fides enim nostra, ut alibi sæpè diximus, in divinam auctoritatem ut ab Ecclesia propositam resolvitur; quique sint libri canonici, qui subdititii, ex unanimi Ecclesiarum consensu & traditione ipsa discimus. Quòd si eruditorum omnium judicio stultum planè

esset de Platonis, Aristotelis, Ciceronis, aut Titi Livii operibus dubitare; quæ sunt ab ipsis Auctorum temporibus per consequentes ætates doctis omnibus probata; multò major erit illorum amentia, qui negant, quatuor Evangeliorum, & alios novi Testamenti libros esse genuinos, & ab iis scriptos quorum nomina præ se ferunt. Non enim unius aut alterius Auctoris testimonio, sed totius penè orbis consensu recepti sunt, idque intra 40. aut 50. annos, viventibus adhuc Apostolis, stante Judæorum republica, Hierosolyma nondum excisa, cùm Auctores eorum agnosci facilè possent, nec quisquam de iis dubitaret, atque in omnibus extarent Ecclesiis horum librorum exemplaria.

III. Ii quidem libri sacrosancti ac divini ab omnibus Christianis semper habiti sunt, adeò ut summa religio his fuerit quidquam iis addere, aut detrahere. Ex quo id factum est, ut hæc Apostolorum monumenta licèt intra breve temporis spatium in varias sint translata linguas, atque inter Christianos complures sectæ & hæreses exortæ fuerint; integra tamen, & incorrupta permanserint, atque inter tot diversarum nationum exemplaria, nulla penè facta sit dissensio, nisi fortè ex eorum qui hos libros exscripsere incuria, aut inscitia, idque in rebus levioris momenti, ut fieri solet, quædam lectionis varietas irrepserit. Nam aliter fieri nequit citrà novum & continuatum miraculum.

Quòd autem quatuor Evangeliorum, & alii novi Testamenti libri ad nos usque incorrupti pervenerint, iisdem rationibus evincitur, quibus usi sumus in prolegomenis, seu in Biblicis institutionibus, quæ ad libros novi fœderis longè potiori jure adhiberi possunt.

Primùm enim auctographa sacrorum librorum in Ecclesiis præsertim Apostolicis, aut in iis ad quas missa fuerant Apostolorum scripta, diligenter sunt conservata, & exemplaria ubique exscripta. Si quæ majoris momenti in extypis ab archetypis diversa fuissent, hæc omnibus Ecclesiis statim innotuissent, & rejecta, viventibus præsertim Apostolis. Ac post eorum obitum viri Apostolici, Clemens Romanus, Ignatius, Polycarpus, & alii his vicini temporibus, ut Justinus Martyr, Irenæus, Tertullianus, eadem proferunt loca quæ nunc legimus.

An fortè inter exscriptores ubique terrarum dispersos id convenire potuit; ut sacros libros iisdem erroribus, & mendis, quasi ex condicto inquinarent? Nec video qua ratione tam sibi æquabilis & uniusmodi facta fuerit illa sacri textus depravatio. An viventibus Apostolis, aut brevì post eorum obitum temporis spatio? An repentè & simul id factum fuit? An paulatim, & temporum lapsu? Nihil horum dici potest, quod in magna non incurrant incommoda. Quis ille fuit tot falsiratum auctor? Quibus id temporibus evenit? Et quidem omnes Ecclesiæ Ebionitas qui Matthæi, Marcionitas qui Lucæ Evangelium & Pauli Epistolas corruperant, statim ut falsarios damnarunt.

IV. Accedit illud vel maximum, quod in prolegomenis veteris Testamenti & alibi fusiùs fuit expositum, his libris omnes inesse veritatis & sinceritatis characteres. Stylus ipse simplex est & modestus, ab omni fuco alienus; nulla quippe in iis est mundanæ eloquentiæ affectatio; non vanis immorantur conjecturis; facta referunt nudè & apertè; nec demum veritas ipsa, si homines alloqui vellet, aliam scribendi rationem adhiberet.

Sed audio quosdam incredulos, qui Auctores horum librorum, quicumque ii sint, non res gestas, sed fictas ad libidinem, & commentitias scripsisse, non seriò egisse pertendunt.

Qua tamdem ratione id probare possunt, Evangelistas non historiam, sed ficta narrasse miracula? Cùm ubique seriò & asseveranter, ut testes oculati ea referant, quæ ipsi viderint, aut ab iis qui viderant, acceperint, quæque publica fuerint, & coram magna populorum multitudine facta. Quin & loca ipsa, personas, circumstantias omnes sic designant, ut omnibus palàm sit, hoc

hoc iis fuisse propositum, ut viam salutis docerent, non ut oblectarent legentium animos.

V. Quæ narrant Christi & Apostolorum miracula, hæc primùm in Judæa, tum toto terrarum orbe intra paucorum annorum spatium sunt perpetrata, & promulgata. Quòd si mores eorum, instituta, & vitæ rationem quam à Christo Domino acceperant, intento animo intueamur, de horum testimoniis nullus esse potest dubitandi locus. Relictis omnibus secuti sunt Christum, qui eò venerat, ut testimonium perhiberet veritati; eam violare in iis maximè quæ ad religionem pertinent, nefas esse, & scelus horrendum, persuasi omnia potiùs perferenda esse tormenta, quàm id sceleris in se admittere.

Hoc ipsum à Christo Domino didicerant, nihil aliud in hoc mundo iis expectandum præter calamitates, persecutiones, contumelias, supplicia, mortem denique, spem omnem suam & fidelium in futura & beata vita esse collocandam.

Quamobrem qui Evangelia, vel alios novi Testamenti libros, aut Epistolas scripsere, nec falli, nec fallere potuerunt; atque iidem sunt, quibus hi libri tribuuntur. Hoc unum illis fuit propositum, ut quæ revera sunt gesta, aut dicta, hominibus persuaderent. Quæ esset Magistri sui doctrina, apprimè noverant; in factis tam publicis, tam manifestis, decipi non potuerunt. Hujus generis fuit Christi resurrectio, aut Spiritus Sancti in discipulos effusio; nec ulla suberat causa, cur in tam manifestis & recentis memoriæ rebus, in luce publica positis, toti orbi imponere conarentur. Quod enim ex iis commentis sperare poterant emolumentum? An fortè tot homines id consilii capere, aut exequi potuerunt, & terrarum orbem ea fide implere? An ex his, ut placet incredulis, laudem & nominis gloriam è commentis quæsierunt? A quibus tamdem hanc gloriolam aucuparentur? Non ab aliis certè quàm ab his qui Christi doctrinam & præcepta in honore habebant. Sed nulla res magis eorum existimationem apud Christianos deterrere potuisset, quàm si ausi essent in Judæa primùm, tum apud Gentiles ficta jactare miracula: cùm falsi revinci facilè potuissent vel ab ipsis Judæis, qui summis in Christianam religionem odiis ardebant.

VI. Verùm ut ad institutum nostrum redeamus, quatuor Evangelia semper agnovit & excepit Ecclesia, quamvis ex prologo Lucæ Evangelistæ constet complures id suscepisse, ut quæ ad vitam Christi Domini & doctrinam spectant, mandarent litteris. Sed præter quatuor Evangelistas non judicavit Ecclesia alios à Deo sic inspiratos fuisse, ut eorum scriptis fidem adhibere, aut canonicam iis auctoritatem tribuere oporteret. Hinc Irenæus L. 3. cap. 2. quatuor tantùm esse Evangelia docet, nec plura, nec pauciora, eaque esse velut quatuor Ecclesiæ columnas: idem tradit Clemens Alexandrinus L. 3. Stromatum. Hoc ipsum passim tradit Origenes, ut homil. 1. in Lucam; atque ea est constans omnium veterum sententia.

VII. Cur autem non plures, aut pauciores Spiritu Sancto afflatos, qui Evangelia scripserint, agnoverit Ecclesia, vix ulla afferri alia causa potest præter Dei voluntatem. Unus quidem cuncta scribere potuisset, quæ à pluribus referuntur Evangelistis: sed in quatuor illis qui diversis scripsere temporibus, summa consensio majus est quoddam veritatis argumentum, quàm si unus tantummodò eadem Domini facta & dicta retulisset. Quin etiam si quæ sit in miraculis Christi proferendis inter Evangelistas varietas; si quædam ab uno narrentur, quæ ab aliis omittuntur; si inter eos nonnulla in locis, temporibus, & aliis circumstantiis speciè diffidentia videantur, bonam & sinceram eorum fidem hæc omninò confirmant: adeò ut vel ex hoc ipso palàm fiat non ex conventione, aut ex collusione quadam eos scripsisse: ubique eadem fides, & idem candor se prodit. Sic Apostolorum contentiones, æmulationes, lapsus,

lapſus, uti & patientiam, fidem, conſtantiam æquè commemorant. Quamobrem ſi quid ab uno omiſſum fuit, quod ab aliis traditum eſt; ſi quæ ſit in narrationis ordine diverſitas, ſi eamdem Chriſti Domini ſententiam non iiſdem verbis referant, nihil propterea de eorum auctoritate & veracitate decedit: ſed bonam eorum fidem & veracitatem magis adſtruit. Non enim pugnant ſcriptores, ſi fortè unus proferat, quod ab alio omittitur; neque ordinis in narrandis factis diverſitas veritati ipſi præjudicat: cùm idem eſt ſenſus, ſibi conſtat ſententia, licèt non iiſdem prorsùs verbis efferatur.

VIII. Primùm enim illud cum Auguſtino ſtatuendum eſt, ſæpè ab uno Evangeliſta prætermitti, quod ab alio memoratur. Sic Matthæus cap. 1. hæc habet, *Antequam convenirent, inventa eſt in utero habens:* hoc quemadmodum factum ſit, quod hìc Matthæus prætermiſit, Lucas expoſuit, ut docet Aug. L. 2. de conſenſu Evangeliſtarum, cap. 51. ac viciſſim Matthæus connectit cap. 2. quod Lucas prætermiſit: *Cùm ergo natus eſſet Jeſus in Bethlehem*, &c. Quomodo autem & qua de cauſa Joſeph & Maria venerint Bethlehem, exponit Lucas cap. 2. ſed de Magis tacet: ex quibus Auguſtinus meritò concludit cap. 6. *Quemlibet eorum commemorando quod alter tacet, vel tacendo quod alter commemorat, non impedire intellectum veracis narrationis alterius.*

2. Si quando de eadem re diverſa dicere videantur, non idcircò pugnant inter ſe: non enim tam verborum quàm rerum quærenda eſt, vel amplectenda veritas: quando eos qui non eadem locutione utuntur, rebus, ſententiiſque non diſcrepant, in eadem veritate conſtitiſſe approbamus.

3. In factis enarrandis interdum anticipatione, interim utuntur recapitulatione. Sic Matthæus & Marcus, ille cap. 26. huic cap. 14. cœnam & unctionem in Bethania factam per recapitulationem referunt, quam Joannes cap. 12. ſuo loco commemorat. Joannes ubique ſervat ordinem temporum & locorum, nec ferè anticipatione utitur, aut recapitulatione.

Hinc Aug. cap. 21. Quid autem, inquit, intereſt quid quo loco ponat, ſive quod ex ordine inſerit, ſive quod omiſſum recolit, ſive quod antea factum ante præoccupat: dum tamen non adverſentur eadem narranti nec ſibi, nec alteri?

Quæ quidem Auguſtini regula latiùs patet: non enim ſemper obſervatur ab Evangeliſtis temporum ratio. Sæpè occaſione accepta ea conjungunt quæ ſunt affinia, licèt alio dicta, aut facta tempore. Unde non eſt curiosè laborandum, ut ſingula ſuperioribus certo ordine nectantur. Voces illæ, *tunc*, *in illis diebus*, aliquando indefinitè ſumuntur pro quovis tempore, nec ſemper ad tempus rei narratæ pertinent, ut idoneis dicetur locis.

IX. Illud in prolegomenis veteris Teſtamenti fuit à nobis obſervatum, temporum ordinem in libris hiſtoricis interdum non ſervari, vel ob materiæ connexionem, vel ut omnia quæ ejuſdem ſunt narrationis, eodem quoque orationis filo pertexantur, quæque ſi minùs temporibus, ſaltem inſigni aliqua circumſtantia ſunt conjuncta, in eamdem orationem includantur.

Jam ſi Evangeliſtas inter ſe conferamus, Matthæus Chriſti miracula paucis complectitur, ſed veteres Prophetias à Chriſto Domino impletas fuiſſe paſſim inſinuat. Verborum ordinem ſæpè commutat, quædam ſubinde addit, aut detrahit, eodem ſenſu reſervato. Sic verba Iſaiæ 7. 14. *Vocabis nomen ejus, Emmanuel:* Matthæus c. 1. 23. *Vocabunt:* eadem eſt ratio cap. 2. 6. *Et tu Bethlehem*, &c. qui locus ex cap. 5. Michææ deſumptus eſt. Scribæ enim & ſacerdotes explicare maluerunt quod ſenſit Propheta, quàm ſenſum ejus ſubobſcurum ad verbum reddere. Interdum etiam duplicis Prophetiæ ſententias connectit, ut cap. 21. 45. *Dicite Filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit*, &c. Prior eſt Iſaiæ c. 62. poſterior Zachariæ 9. Sic aliquando adjicit quæ præſentem locum illuſtrare poſſunt, ut cap. 19. 5. *Erunt duo in carne una:* Vox, *duo*, ab Hebræo textu abeſt.

Lucas

Lucas omnium minimè temporum ordinem videtur servare. Sic cap. 11. sermonem Domini cap. 6. incœptum prosequitur; Scripturam citat magis juxta 70. interpretationem, quàm juxta textum Hebræum.

Joannes Hebraismis præter cæteros utitur: nam omnes penè ejus sententiæ oratione directa sine ulla circuitione concluduntur, ac licèt à se invicem pendeant, nullo tamen nexu plerumque inter se colliganrur, nisi simplici conjunctione, *Et*, aut alia consimili, ut cap. 17. v. 8. & sequentibus: quæ omnes sententiæ connecti possent per relativa Hebræis minùs usitata. Unde hæ particulæ copulativæ plerumque eam vim habent, ut causam significent, & argumentum inferant; cùmque sæpè desint, major interdum in sententiis est obscuritas. Antitheses illustrationis & confirmationis causa usurpat, ut cap. 1. de luce & tenebris: Appositiones quoque plerumque asciscit, quas Latini per voculas *nempe, scilicet*, &c. annectunt; ut cap. 1. 12. *His qui credunt*, nempè his qui credunt. Item cap. 3. 13. *Nisi qui descendit de cælo*, nimirum Filius hominis. Antecedens nonnumquam pro relativo ponit, quod in Hebraico sermone est usitatum.

X. Hæc & alia hujus generis vir pereruditus in suis regulis ad intelligentiam novi Testamenti conscriptis fusiùs persequitur, quæ leviter attigisse satis fuerit. Idem non minùs utiles de docendi modo, quo usus est Christus Dominus, præmisit observationes, quæ apud Auctorem legi possunt, easque suis locis non omittemus, uti & quæ de parabolis ab eo sunt prudenter annotata. His in docendo sæpè utebatur Christus Dominus: est quippè simplicissimum docendi genus, rudibus maximè accommodatum, & ab omni ostentatione alienum. Philosophi contortis magna arte syllogismis tenebras offundunt; Rhetores vim quamdam animis afferunt; Pharisæi apud Judæos retrusa quædam, & à populi captu semota congerebant. At divina Sapientia hoc simplex docendi genus selegit, ut gloria omnis renovati per Evangelium Mundi divinæ esset, non humanæ virtutis opus.

Illud imprimis intuendum, quò spectet parabola; neque id anxiè nimis inquirendum, quid singula significent verba. In iis enim quædam sunt necessaria, ac velut propriæ cujusque parabolæ partes; quædam adjectitia, & ad ornatum comparata, ut constet sibi narrationis ordo. Solo vomere, ut ait August. L. 16. de civit. Dei cap. 2. terra proscinditur; sed ut hoc fieri possit, cætera aratri membra sunt necessaria. Complures parabolæ non solùm benè vivendi documenta, sed etiam permagni momenti Prophetias continent: ut parabola de grano Sinapis magnos Evangelii progressus prænotabat; altera de villicis infidis, Christi mortem, Judæorum ingens flagitium, ac pœnas quas daturi erant, apertissimè designabat. Quod autem Christus Dominus abrupta interdum differendi ratione uti videatur, id ab eo factum est, quòd cùm intima audientium cogitata penetraret, quæque ad finem sibi propositum spectarent, intueretur, eorum qui audiebant utilitati sermonem suum accommodare voluerit. Verùm ista & alia hujus generis plurima circa parabolas, Prophetias, veteris Testamenti figuras, & earum usum suis quæque locis commodiùs exponuntur: nunc institutum nostrum prosequamur.

XI. Hactenus de quatuor Evangeliis universim præfati sumus; nunc de singulis dicturi, ab eo quod omnium primum scriptum fuit à Matthæo ordiamur. Illud patrio sermone, seu Hebraico, qualis tum erat in Judæa usitatus, scriptum fuisse communis est omnium ferè veterum & recentiorum sententia. Paucis post Christi Ascensionem annis, antequam Apostoli in varias regiones discederent, ex aliorum Apostolorum consensu, & Judæorum, qui ad Christi fidem recens conversi fuerant, precibus adductus hoc scripsit Evangelium. In Græcam linguam statim translatum fuit, atque una tantummodo versio facta est, totius Ecclesiæ consensu recepta & probata, eaque vim habuit textus originalis, & archetypi. Quod enim Hieronymus textum Hebraicum

braicum Cæsareæ Palæstinæ in bibliotheca S. Pamphyli Martyris asservatum docet, illud erat Evangelium, quo Nazaræi utebantur, & in quo multa extabant à nostro textu, & genuino aliena. Unde cùm Hieronymus Latinam versionem emendavit, non ad Hebraicum, vel Syriacum, sed ad Græcum textum eam exegit, atque ut ipse loquitur, *Græcæ fidei reddidit*. Cajetanus tamen, Erasmus & alii perpauci in ea sunt opinione, ut putent Matthæi Evangelium Græcè exaratum fuisse, quòd in eo quædam voces Latinæ occurrant, quæ potiùs à scriptore Græco, quàm ab Hebræo erant usurpatæ, quòd Græcorum cum Latinis majus esset, quàm cum Hebræis commercium, & inter eas linguas major esset cognatio. Sic vocis *Petri* ad *Petram* allusio inter Græcum & Latinum sermonem inest tantummodò. Addunt voces Hebræas aut Syriacas ab Auctore ipso Græcè exponi solitas, quòd fieri vix potuit ab eo qui Syriacè scripserit. Sed ista non aliud evincunt, quàm Interpretem Græcum voces Syriacas exposuisse, easque fecisse Græcas, aut Latinas. Sic 70. Interpretes propria quædam nomina veteris Testamenti Græcè solent interpretari, idque in vulgata editione Latina non est infrequens, etiam in appellativis nominibus, ut Latinè explicentur.

At inquiunt, illud Matthæi Hebraicè, aut Syriacè scriptum Evangelium nulli è SS. Patribus visum umquam fuit, aut cognitum: siquidem Nazaræorum Evangelium à Græco longè diversum est. Hujus sæpè mentionem facit Hieronymus, ut in dialogo 3. adversùs Pelagianos: *In Evangelio*, inquit, *juxta Hebræos, quod Chaldaico quidem sermone, sed Hebraicis litteris scriptum est, quo utuntur usque hodie Nazaræi, secundùm Apostolos, sive ut plerique autumant, juxta Matthæum*. Nec verisimile est textum primigenium intra paucos annos sic periisse, ut nulla extiterit ejusmodi memoria primis Ecclesiæ sæculis.

His & aliis conjecturis respondet vir perdoctus, Matthæi Evangelium vetustissimis Ecclesiæ scriptoribus, ut Papiæ, Irenæo & aliis, non fuisse incognitum; brevì post tempore Christianos è Judæis conversos, Græcè magis quàm Syriacè, aut Chaldaicè locutos, & cum Græcis ad fidem conversis potiùs quàm cum aliis in pristina perfidia obfirmatis familiariter vixisse: adeò ut jam textus Syriacus ferè iis esset inutilis, atque is tantummodò fuerit penès Nazaræos, qui eum variis in locis depravarunt. Nec dubium est, quin versio Græca brevì post tempore, atque ut credibile est, Matthæi ipsius ætate facta fuerit, quàm Marcus, ut par est credere, jam viderat: nam iisdem sæpè utitur Græcis vocibus. Itaque illud est vero proximum, Evangelium à Matthæo in gratiam Judæorum, qui Hierosolymæ, & in Palæstina degebant, lingua in ea regione magis usitata scriptum esse; illudque eos usque ad excidium Hierosolymæ conservasse, & secum Pellam usque ante urbis obsidionem asportasse. Plerique ex iis Judaicarum observationum tenaces sectam Nazaræorum conflarunt; quæ posteà in sectam Ebionitarum degeneravit. Multas Nazaræi historias Evangelio adjecerunt, quas ex traditione acceperant. Itaque forsan ii habebant originalem textum, & integrum, ut videtur Epiphanio, sed variis additionibus conspersum: id Ebionitæ multò magis corruperunt, pleraque detrahentes.

Clemens Alexandrinus L. 2. Stromatum citat Evangelium juxta Hebræos. Illud Hieronymus non modò legerat, sed etiam verterat in Græcam linguam, idque à Nazaræis Berœæ civitatis Syriæ acceperat. Complura additamenta ex eo desumpta in suis commentariis in Matthæum commemorat; veteris Testamenti loca juxta Hebraicum textum citata, non ex 70. versione profert: cujusmodi est illud, *Nazaræus vocabitur*; item illud, *Ex Ægypto vocavi filium meum*, Osee 11. Ad hoc Evangelium recurrit, ut exponat vocem ἐπιούσιον, Matth. cap. 6. ubi notat vocem illam in Evangelio Nazaræorum *panem crastinum*, seu *quotidianum* exprimere, ut in vulgata veteri legebatur, & Lucæ c. 11.

adhuc legitur. Sic Matth. 23. ubi habemus, *Zachariam filium Barachiæ*, ibi legebatur, *filium Jojadæ*.

XII. Quod autem primus omnium scripserit Evangelium Matthæus, idque Hebraica lingua, seu Syriaca, quæ tum erat in Judæa usitata, id testatur Irenæus L. 3. cap. 1. Eusebius L. 3. cap. 39. citat Papiam in eamdem sententiam; uti & Origenem L. 6. cap. 25. *Primum scilicet Evangelium scriptum esse à Matthæo, priùs quidem publicano, posteà verò Apostolo Jesu Christi, qui illud Hebræo sermone conscriptum, Judæis ad fidem conversis, publicavit.* Idem testantur veteres penè omnes: patrio sermone eum scripsisse ajunt, qui usitatus fuit in Judæa, & in usum Hebræorum scripsit, ut eo absente, Evangelium quod prædicaverat, legerent. Lingua autem Syriaca erat Chaldaicæ dialectus, quæ in Syria erat in usu. Hæc in Judæa quibusdam Hebraicis vocibus erat permista, quales ab Evangelistis referuntur, ut *Haceldama*, ager sanguinis; *Golgotha*; & aliæ quædam.

Ex quatuor Evangelistis duo sunt Apostoli Matthæus & Joannes, duo itidem Apostolorum discipuli Marcus & Lucas, ille Petri, hic Pauli discipulus, & peregrinationis ejus comes; idque non sine providentia peculiari factum est, ut liqueret omnibus nihil esse discriminis inter ea quæ Apostoli mandarunt litteris, & illa quæ viva voce docuerunt.

XIII. *Evangelii* vox, ut omnibus notum est, bonum nuntium significat: quo quidem modo sumitur apud Isaiam cap. 52. *Quàm pulchri super montes pedes annuntiantis, & prædicantis pacem!* Quem locum citat Apostolus Roman. 10. ut insignem Prophetiam, qua prædicatio doctrinæ & vitæ Jesu Christi prænuntiatur. Sic Paulus Timotheum adhortatur, ut opus faciat *Evangelistæ*, seu verbum Dei annuntiet. Quo quidem modo Philippus Diaconus in Actis Apostolorum *Evangelista* nominatur. Sed posteà vox illa Evangelii ad historiam vitæ & doctrinæ Jesu Christi restricta est, & solis quatuor vitæ & prædicationis Christi Domini scriptoribus *Evangelistæ* nomen tributum.

Utrùm tituli ipsi Evangeliorum à sacris Auctoribus fuerint his libris præfixi, non ausim affirmare. Nam qui sua nomina libris inscripsere Prophetæ, aut Apostoli, hi textui ipsi eadem inseruerunt. Nihilominùs tamen certum est hos titulos, qui Evangelistarum nomina præ se ferunt, jam à primis Ecclesiæ temporibus inscriptos fuisse, atque ex veterum omnium testimoniis Auctores ipsi demonstrantur. Vox illa, *Secundùm Matthæum*, Græcè κατ', non aliud significat nisi hoc Evangelium à Matthæo fuisse conscriptum. Hoc utique Matthæo & aliis Evangelistis fuit propositum, ut fidelibus notum facerent Christum ipsum, atque ejus vitam, acta, & verba mandarent litteris, quæ Evangelii nomine expresserunt.

XIV. Matthæi vocatio ab eodem Evangelista refertur cap. 9. à Marco cap. 2. à Luca cap. 15. eodem prorsùs modo & cum iisdem circumstantiis. Sed Marcus & Lucas eumdem *Levi* appellant. Unde quidam è veteribus negarunt publicanum, cujus fit mentio apud Marcum & Lucam, esse *Matthæum*, sed *Levi* quem alium à Matthæo esse putant. Hanc opinionem tuetur Grotius, quòd Matthæus ipse numquam se *Levi* nomine appellet, nec duo alii Evangelistæ, cùm hanc referunt historiam, eum hoc nomine designent, atque Apostolorum catalogo non *Levi*, sed *Matthæus* adscribatur.

Secus tamen veteres penè omnes sentiunt, nempe ex ipso historiæ contextu, & omnibus circumstantiis, eumdem esse publicanum à Domino vocatum, & Matthæum qui in telonio sedebat, & statim secutus est vocantem Jesum. Idem igitur est Matthæus qui domi suæ excepit Dominum, quique ante vocationem suam *Levi* dicebatur.

SAN-

SANCTUM
JESU CHRISTI
EVANGELIUM
ſecundùm
MATTHÆUM.

CAPUT PRIMUM.

Chriſti genealogia pertexitur, & ejus conceptio de Spiritu ſancto: Joſeph ab Angelo myſterium edocetur.

1. LIBER generationis (a) Jeſu
* Luc. 3. 31. Chriſti filii * David, filii
Abraham.
*Gen.21.3. 2. * Abraham genuit Iſaac.
* Gen. 25. 25. * Iſaac autem genuit Jacob.
* Jacob autem genuit Judam, & fra- * Gen. 29.
tres ejus. 35.
3. * Judas autem genuit Phares, & Za- * Gen. 38.
ram de Thamar. 29. 1.Par.2.4.
* Phares autem genuit Eſron. * Ruth 4.
Eſron autem genuit Aram. 18.
4. Aram autem genuit Aminadab. 1. Par.2.5.
* Aminadab autem genuit Naaſſon. * Num. 7.
Naaſſon autem genuit Salmon. 12. * Ruth 4.
5. Salmon autem genuit Booz de Ra- 21.
hab (b).
* Booz autem genuit Obed ex Ruth. * Ruth 4.
Obed autem genuit Jeſſe. 22.
* Jeſſe autem genuit David regem. 1. Reg. 16. 1.
6. * David autem rex genuit Salomo- * 2. Reg.
nem ex ea quæ fuit Uriæ. 12. 24.
7. * Salomon autem genuit Roboam (c). * 3. Reg. 11. 43.
* Roboam autem genuit Abiam. * 3. Reg.
* Abias autem genuit Aſa. 14. 31. * 3. Reg.
8. Aſa autem genuit Joſaphat. 15. 8.
Joſaphat autem genuit Jotam.

Jo-

CAP. I. 1. (a) Genealogia Chriſti Domini ſecundùm carnem, ſeu Catalogus progenitorum Chriſti. *Filii David, filii Abraham*; hos duos præ cæteris commemorat, quòd utrique promiſſio ſpecialis facta fuerit, fore ut Chriſtus ex iis naſceretur, Abrahæ quidem ut gentis totius, Davidi ut familiæ ſuæ capiti. Ac primo quidem loco Davidem nominat, quòd Dei promiſſio non ad gentem tantummodò Judaicam, ſed ad privatam Davidis familiam pertineret. Hæc genealogia incipit ab Abraham, & deſinit in Joſeph virum Mariæ. Uterque Evangeliſta Matthæus & Lucas non Mariæ, ſed Joſephi ſtirpem expoſuit, cùm Joſeph ut pater Jeſu haberetur, neque id moris eſſet apud Judæos, ut mulierum genus deſcriberetur, ſed virorum tantummodò: unde vel nulla, vel Joſephi tantùm generis facienda erat deſcriptio; non enim aliam aut Judæi, aut Gentes recepiſſent. Itaque illud apud fideles conſtat, Mariam ut filiam unicam nupſiſſe viro non ſolum ejuſdem Tribus, ſed etiam ejuſdem familiæ, idque ex lege Dei, cap. 36. Numer. Joſeph & Maria conſobrini fuerunt, qui eumdem habuerunt avum, Mathan nimirùm. Unde in eadem ſtirpe ambo conveniunt.

5. (b) Mulieres quædam ex occaſione poſitæ ſunt in genealogia Chriſti, quia de iis peculiare quiddam in Scripturis memoratur.

7. (c) Vetus eſt infidelium calumnia duos Evangeliſtas Matthæum & Lucam inter ſe non convenire, cùm Matthæus ad Salomonem, Lucas ad Nathan Chriſti genus referant. Communis eſt reſponſio à Matthæo naturalem generationem, à Luca verò legalem proferri, atque hinc nominum & perſonarum diverſitatem manare. Unde Joſeph ex Matthæo filius erat Jacob, ex Luca filius Heli. Hanc conciliandi utrumque Evangeliſtam rationem Julius Africanus ex lege Deuteron. cap. 25. depromit, quæ his verbis concepta eſt: *Quando habitaverint fratres ſimul*, in eadem regione,

Joram autem genuit Oziam (d).
* 2. Par. 26. 23. 9. * Ozias autem genuit Joatham.
* 2. Par. 27. 9. * Joatham autem genuit Achaz.
* 2. Par. 28. 27. * Achaz autem genuit Ezechiam.
* 2. Par. 32. 33. 10. * Ezechias autem genuit Manassen.
* 2. Par. 33. 20. * Manasses autem genuit Amon.
* 2. Par. 33. 25. * Amon autem genuit Josiam.
* 2. Par. 36. 1. & 2. 11. * Josias autem genuit Jechoniam (e), & fratres ejus in transmigratione Babylonis.
12. Et post transmigrationem Babylonis: Jechonias genuit Salathiel.
Salathiel autem genuit Zorobabel.
13. Zorobabel autem genuit Abiud (f).
Abiud autem genuit Eliacim.
Eliacim autem genuit Azor.
14. Azor autem genuit Sadoc.
Sadoc autem genuit Achim.
Achim autem genuit Eliud.
15. Eliud autem genuit Eleazar.
Eleazar autem genuit Mathan.
Mathan autem genuit Jacob.
16. Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est JESUS, qui vocatur (g) Christus.

17. Omnes itaque generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim: & à David usque ad transmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonis usque ad Christum, generationes quatuordecim.
18. Christi autem generatio (h) sic erat: * Cùm esset desponsata mater ejus Maria Joseph, * Luc. 1. 27.

In eadem familia, *& unus absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri: sed accipiet eam frater ejus, & suscitabit semen fratris sui.* Hinc duo possunt esse ejusdem filii patres, unus à quo genitus est, alter legalis, cujus nomen & bona possidet. Exemplum habemus de Obed in libro Ruth. Sic Joseph fuit filius Jacob, & sub ea ratione genus ejus ad Davidem per Salomonem refertur; ut filius Heli, per Nathan ad Davidem perducitur. Mathan & Mathat ex eadem uxore filios genuerunt, Mathan quidem Jacob, Mathat autem Heli: Jacob ex uxore Heli sine liberis defuncti genuit Joseph natura quidem suum, sed secundum legem Heli filium. *Quidam tamen*, ait Mariana in hunc locum, *arbitrantur Matthæum genealogiam Christi per Joseph deduxisse, Lucam per Mariam, atque Heli fuisse Joachimum patrem virginis, Josephi socerum, quare vocatur ejus pater.* Qua de re nolo hoc loco disputare: indicasse satis fuerit hanc, qualiscumque sit, solutionem. Quòd si tamen communior & però recepta sententia Julii Africani magis arrideat, non intercedam: nam ea veterum traditione nititur & promissionibus quæ factæ sunt Davidi 2. Reg. 7. Psalmis 88. & 131. ex quibus colligitur regnum Salomonis fore perpetuum, semen ejus in æternum mansurum. Quod in Christo completum est, commutato temporali in spiritale regnum. Unde Africanus apud Eusebium hanc traditionem à cognatis Domini acceptam esse testatur: *Supradictam generis seriem ex Ephemeridum libro quam poterant fidelissimè descripserunt.*

8. (d) Quæritur cur tres omittantur reges Ochozias, Joas, & Amasias. Resp. ab Elia Propheta prædictum fuisse Achab, fore ut stirps ejus deficeret. Unde & Evangelista ad quartam usque generationem Reges Juda ex Achab impiissimo Rege Israel per fœmineum genus prognatos reticuit, ob maledictionem à Deo per Eliam domui Achab prædictam: vel etiam quia Evangelistæ propositum erat tres tantùm tessara-decadas, seu triplicem generationum seriem ab Abraham ad Joseph usque recenseri: Quæ autem à Davide usque ad captivitatem Babylonicam numerantur, cùm sint 17. tribus his resectis ad 14. rediguntur. Nam postea alias quoque generationes omittit: cùm autem ratio illius numeri occulta sit, non est cur eam curiosiùs scrutemur.

11. (e) Duos fuisse Jechonias, alibi diximus; primus Josiæ filius post primam transmigrationem occisus fuit, qui & Joakim dictus est; alter fuit hujus Jechoniæ filius, quem Evilmerodach habuit in honore, atque hic secundo loco ponitur. Hujus filius, aut nepos fuit Salathiel, qui Zorobabelem genuit. In quibusdam MSS. Græcis inter Josiam & Jechoniam interpositum est nomen Jachim: sed hanc lectionem losuper habuit Hieronymus, ea quippe contraria est optimis exemplaribus & antiquis versionibus.

13. (f) L. 1. Paralip. ponitur Ananias, qui ut videtur Abulensi, idem est cum Abiud, aut fortè Abiud alius est ex filiis Zorobabel, cujus posteritas eo loco Paralip. reticetur. Nam ab Abiud usque ad Joseph nulla in sacris litteris eorum fit mentio. Sed erant in unaquaque familia aliæ genealogiæ, ex quibus hi sumpti sunt ab Evangelista. Deest in hac tertia tessara-decade una generatio, quam expleret Phadajas, qui vel excidit, vel de industria ille omissus fuit à Matthæo, quòd apud Esdram L. 1. cap. 3. & L. 2. c. 7. à duobus Prophetis fuerit prætermissus, qui Zorobabel ad templi extructionem excitarunt, patris verò Phadajæ obscuri hominis non meminerint; tametsi quodammodo expressus fuit in tertia tessara decade, cùm 14. generationes numerentur. Unde non abhorret à verosimili eam generationem temporum lapso excidisse; nec Porphyrius id umquam objecit, unam generationem à Matthæo omissam fuisse, nisi fortè Zorobabel alius est ab eo, cujus fit mentio Lib. 1. Paralip. 3. 19.

16. (g) Qui est Christus. Idem enim in Scriptura est *vocari & esse*.

18. & 19. (h) Quæ referri possunt vel ad genealogiam Christi jam positam, vel ad ejus nativitatem, de qua mox dicturus est. Græcè, *Christi nativitas hæc erat sic: Cùm esset desponsata:* Sponsi & Sponsæ voces in Scriptura iis tantummodò qui juncti sunt matrimonio, tribuuntur, idque maximè cùm matrimonium ratum est. Sic Ecclesia *Sponsa Christi* dicitur, cùm sit Christo desponsata: *Despondi enim vos uni viro Virginem castam*, 2. Cor. 11. In veteri Testamento Sponsæ nomen sic usurpatur, ut Deuter. 22. *Si puellam virginem desponderit vir*. Item Oseæ 4. *Fornicabuntur Filiæ vestræ, & Sponsæ vestræ adulterabunt.* Evangelistæ autem Sponsæ nomen, & uxoris Mariæ, ut viri nomen Josepho tribuunt. *Antequam convenirent*, Antequam con-

Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.

19. Joseph autem vir ejus cùm esset justus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.

20. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens: Joseph fili David, noli timere accipere (i) Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.

* Luc. 1. 31. Act. 4. 12. 21. Pariet autem filium, * & vocabis nomen enim JESUM (k): ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum.

22. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur: quod dictum est à Domino per Prophetam, dicentem:

* Isa. 7. 14. 23. * Ecce virgo in utero habebit, & pariet filium: & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus.

24. Exurgens autem Joseph à somno, fecit sicut præcepit ei Angelus Domini, & accepit conjugem suam.

25. Et non cognoscebat eam, donec (l) peperit filium suum primogenitum: & vocavit nomen ejus JESUM.

CAPUT II.

Magi ex oriente profecti veniunt cum muneribus, Jesum adorant: Herodes ab iis delusus infantes necari jubet; Christus fugit in Ægyptum; illius reditus.

1. Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda in diebus (a) Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolymam, Luc. 2. 7.

2. Di-

gressu conjugali *convenirent*; *inventa est in utero habens de Spiritu Sancto*. Nonnulli has voces *Antequam convenirent*, sic interpretantur, antequam Maria domum duceretur, atque in easdem ædes convenirent. Ut ut sit, voce illa, *Antequam*, quæ in dubium revocari poterat, humanam excludit operationem, more in Scripturis usitato, non quòd postea convenerint: non enim ea de re agebatur. *Inventa est*, forsan post reditum Mariæ è domo Elisabeth; *Et nollet eam traducere*, perspecta quippe illi erat Mariæ virtus. Quò autem honori suo, & saluti conjugis consuleret: *Voluit eam occultè dimittere*, in aliam fortè regionem commeando. Silentium Mariæ magnum fuit virtutis ejus documentum, quæ mysterium Josepho non indicavit, nec purgare se festinavit.

20. (i) Nam de illa dimittenda cogitabat. *Mariam conjugem tuam*; Hæ voces in sponsalia de futuro ex usitato hominum sermone non conveniunt. Quare verum inter eos matrimonium, idque ratum, non consummatum, intercessit. Neque id contrarium fuit continentiæ voto: alioquin & ipsa sponsalia eidem voto opposita quoque fuissent. Itaque Maria cum Joseph vero connubio juncta erat ea divinæ sapientiæ consilio, ut filii & matris honori consultum foret. Quid enim Judæi adversùs Christum non dixissent, si sponsalia tantùm, non verum fuisset matrimonium? Eam controversiam eruditè pertractat Auctor Analyseos Gallicæ dissert. 2. ac subinde monet hanc quæstionem ortam esse ex homonymia, seu ea *æquivocatione*, ut loqui solemus; earum vocum sponsi & sponsæ, quæ interim pro iis qui in futurum matrimonium sibi invicem fidem dederunt, interim pro iis qui reipsa matrimonio juncti sunt, accipiuntur. *Quod enim in ea natum est*, i. e. conceptum, *de Spiritu Sancto est*: non ex fide violata, non ex vi extranea, sed ex virtute Spiritus Sancti in momento formatum est Christi Corpus, natum quodammodo & omnibus suis partibus absolutum.

21. & 23. (k) Quòd solius Dei est. *In utero*; Hoc Isaiæ testimonio evincit Evangelista Jesum esse Messiam & Dei Filium, qui locus expositus fuit cap. 7. Isaiæ. Græcè, *Illa virgo*: quo quidem articulo singularem & certam, imò & Beatissimam Virginem designari valdè est probabile, uti a viro docto fuit annotatum. *Et vocabitur nomen ejus Emmanuel*, Phrasi Hebraica nomen pro re sumitur: erit verus Emmanuel Deus & homo.

25. (l) Vox, *donec*, id tantùm indicat, quod antea factum non fuit, non quòd eam postea cognoverit: id unum designat, non eam cognovisse: & illæ particulæ, *antequam*, *donec*, indefinitum relinquunt quid postea factum sit. Sola Virginis fides, cum Spiritus Sancti operatione, quasi umbra, ut ait Angelus Gabriel apud Lucam, in hoc mysterio enituit. *Filium suum primogenitum*, non quòd alios habuerit fratres, sed quia nullum antè. Sic omnis unigenitus est primogenitus: Numer. 18. 15. primogenitus est ante quem nullus.

CAP. II.

1. (a) Mortuus est Herodes anno correctionis Julianæ 45. ab urbe condita 750. mense Novembri: unde & Christus natus est anno 749. Annus verò æræ vulgaris consulatu Caji Cæsaris, & Æmilii Pauli, incidit in annum 46. correctionis, & 754. urbis conditæ: adeò ut Nativitas Christi antevertat æram communem 4. annis & 7. diebus. Atque hic error in computanda æra Christianorum circa annum 525. Justino imperante irrepsit, cùm Dionysius exiguus annos computare cœpit ab Incarnatione Christi, quòd huic anno numeri aurei, seu cycli lunaris annum primum illigare voluerit. Nunc verò à primo die Januarii anni 46. Juliani post Nativitatem Christi jam ab aliquot sæculis æra Christiana incipit. Inter eruditos nostræ ætatis illud ferè convenit Christum natum esse anno 33. Herodis ab expugnata Hierosolyma, & a capto Antigono, à primo consulatu Augusti 39. qui erat duodecimus ejus consulatus; qua de re alibi fusiùs. *Ecce Magi*: Sic vocati solebant in Oriente, qui singularem profitebantur *sapientiam*, *& prudentiam*, *quæ de terra est*, Baruch 3. Atque in Arabia tam frequentes erant Magi, ut juxta Ptolemæum, L. 6. Geogr. cap. 8. nomen dederint sinui in parte Orientali Arabiæ sito. Utrùm reges ii fuerint, an reguli tantummodò & potentes, ut Job 2. amici ejus reges vocantur, dubitari solet. Nec fuisse Magos propriè dictos, qui artem magicam exercerent, certum est. Porrò, inquit Erasmus, quòd Magi nominentur, nemo maleficas artes quas vulgò magicas dicimus, somniet. Si quidem quos Græci *Sophos*, aut Philosophos, Chaldæi Magos vocant, ut te-

2. Dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? vidimus enim stellam (b) ejus in Oriente, & venimus adorare eum.

3. Audiens autem Herodes rex, turbatus est, & omnis Jerosolyma cum illo.

4. Et congregans omnes principes (c) sacerdotum, & scribas populi, sciscitabatur ab eis ubi Christus nasceretur.

5. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judæ: Sic enim scriptum est per Prophetam:

* Mic. 5. 2. Joan. 7. 42. 6. * Et tu Bethlehem (d) terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel.

7. Tunc Herodes clàm vocatis Magis diligenter didicit ab eis tempus stellæ, quæ apparuit eis:

8. Et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, & interrogate diligenter de puero: & cùm inveneritis, renuntiate mihi, ut & ego veniens adorem eum.

9. Qui cùm audissent regem, abierunt, & ecce stella, quam viderant in Oriente, antecedebat eos, usquedum veniens staret suprà, ubi erat puer.

10. Videntes autem stellam, gavisi sunt gaudio magno valdè.

11. Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, & procidentes adoraverunt (e) eum: * & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham. * Ps. 71. 10.

12. Et responso (f) accepto in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.

13. Qui cùm recessissent, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph, dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem ejus, & fuge in Ægyptum, & esto ibi usque dum dicam tibi. Futurum est enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum.

14. Qui consurgens accepit puerum & matrem

statur D. Hieronymus in Danielem. Aliis videntur fuisse siderum observatores. Hinc Munsterus: Hi Magi nostri fuerunt præcipuè siderum contemplatores, quorum Dominus misertus novam condidit stellam, quæ ipsos ad Christum perduceret. Non fuisse propriè reges, hinc conjici potest, quòd Evangelista id ipsum non tacuisset. Ac longè probabilius videtur ex Arabia Magos venisse, quàm è Perside, quæ 500. fermè leucis distat Hierosolyma. Deinde Prophetia Balaam, Num. 24. *Orietur stella ex Iacob*, quæ suo loco fuit exposita, iis erat notior, quàm Persis, aut Chaldæis. Hanc verò Magorum adorationem paucis post Nativitatem diebus factam esse Matthæus his verbis innuere videtur: *Cum natus esset Iesus*, &c. Huic sententiæ favent Justinus Martyr in dialogo cum Tryphone. Tertul. contra Judæos cap. 9. qui hæc verba Psalm. 71. his aptat, *Reges Arabum & Saba munera offerent*. In textu Hebræo sic legitur, *Reges Tharsis & insularum munus reddent, Reges Saba & Saba donum offerent*. Id observat Abbas Pezronius in Evangelica Historia Gallicè edita, primum Saba per *Sin*, alterum per *Samech* scriptum esse: adeò ut duo populi diversi his vocibus designentur, ambo in Arabia, qui Genes. 10. 7. indicantur. Saba per Samech filius erat Chus, alter Saba natus est è Regma, & nepos erat Nemrod, seu ex fratre filius. Pomponius Mela L. 2. cap. 8. loquens de Arabia Felice, Majorem, inquit, Sabæi tenent partem ostio proximam. Quin & Ezechiel cap. 27. loquens de Tyriis testatur Saba & Regma eò inferre aurum, & gemmas, & aromata. Gerræi, & Sabæi unà permisti, auro, thure, & myrrha optima abundabant, uti & vicinæ insulæ. Atque hi reguli insularum reges terræ & maris adumbrarunt, qui Christum posteà coluere fide, spe, & charitate

2. (b) Nativitatis ejus indicem. *In Oriente*; Illud est probabilius tum visam fuisse stellam, cùm natus est Jesus; nec credibile est eam ante biennium, aut plures menses apparuisse, ut multis videtur. Locum enim inquirunt Magi ubi natus sit Christus, in cujus rei argumentum afferunt ejus stellam à se visam, quam utique viderunt, non ut futuræ, sed ut præteritæ nativitatis indicem. Neque ulla subest ratio, cur profectionem suam tamdiu produxissent, si ante biennium, aut saltem à conceptu Joannis stellam ipsam conspexissent. Quamobrem ante paucos dies stella tum visa ab iis fuit, cùm essent in Oriente, sive ea staret in loco, ubi tum erant, & iis præiret, sive è regione Judææ ab iis cerneretur, eamque in sublimi aere extitisse verisimillimum est. Veteres plerique Magorum historiam post Purificationem contigisse putant, ut vetustissima Evangeliorum concordia, quæ Ammonio tribuitur. S. Leo post Eusebium in Chronico rerum hunc ordinem constituere videtur, cùm ait Epist. 16. *Aliud esse tempus quo infans circumciditur, aliud quo hostia pro eo legalis offertur, aliud cùm tres Magi*, &c. Communis tamen sententia est ante diem Purificationis Magos Jesum adorasse, cùm ex veteri Ecclesiæ traditione dies sextus Januarii huic manifestationi sit consecratus, neque ii è Perside, sed ex Arabia, quæ est ad ortum hibernum Palæstinæ habita ratione, advenerint. Quamquam fateor non satis firmum hinc duci argumentum, eos ante diem Purificationis venisse, quòd diem Epiphaniæ sexto Januarii Ecclesia Latina ante 1300. annos concelebret. Nam in Oriente festum Nativitatis Domini, & manifestationem, & mysteria penè omnia quæ ad Christi infantiam pertinent, Baptisma quoque eum eodem die celebrabant, teste Cassiano, collat. 10. Nunc etiam die 25. Decembris Epiphaniam cum nativitate conjungunt. Ecclesia quidem Latina ab initio saltem quinti sæculi Epiphaniam diei sexto Januarii affixit, cui & Baptisma Christi, & miraculum in Cana Galilææ factum adjunxit. Sic Innocentes die 28. Decembris occisi non sunt, tametsi ea dies eorum martyrio consecratur. Probabilius itaque videtur paucis ante Purificationem diebus Magos advenisse.

4. (c) 14. Familiarum sacerdotalium principes, qui primi erant inter sacerdotes.

6. (d) Sic locus ille Michææ 5. 2. profertur à scribis, ut pro *Ephrata* posuerint *terra Iuda*, & pro *minima es*, *nequaquam minima es*. Scribæ & Pharisæi explicare maluerunt quod sentit Propheta, quàm sensum ejus subobscurum reddere. In Hebræo, & in 70. deest negatio: sic habet Propheta: *Et tu Bethlehem Ephrata*, quæ alio nomine vocaris Ephrata, cùm esset altera Bethlehem in tribu Zabulon: *Parvulus es*, Matth. 2. *Nequaquam minima es*. Sunt qui ob eam rationem hunc locum à Judæis corruptum velint; alii legunt per interrogationem, *Numquid parvula es?* Isidorus L. 1. contra Judæos, cap. 11. Sic tamen commodè potest explicari; licèt sis exigua civium numero, ex te tamen dux magnus orietur, nec dignitate parva es. *In millibus Iuda*, in oppidis Juda. Matth. 2. *In principibus Iuda*; vox Hebræa utroque modo verti potest. Idem est Bethlehem esse in principibus, & in millibus exiguam comparatè ad urbes majores, non minimam dignitate; exiguum licet oppidum, insignem tamen dabis principem. Tribus Juda in cœtus 1000. hominum distincta erat.

11. (e) Ergo Christus ubicumque sit, est adorandus, & in Eucharistia maximè sub speciebus panis, & vini.

12. & 15. (f) Divinitùs admoniti: *Ex Ægypto*, Ex Osee cap. 11. v. 1. sed juxta alios ex cap. 13. vers. 12.

matrem ejus nocte, & secessit in Ægyptum:

15. Et erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem: * Ex Ægypto vocavi filium meum. * Osee 11. 1.

16. Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valdè, & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus ejus, à bimatu & infrà, secundùm tempus (g) quod exquisierat à Magis.

17. Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam prophetam dicentem:

18. * Vox in Rama audita (h) est, ploratus & ululatus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt. * Jer. 31. 15.

19. Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto,

20. Dicens: Surge, & accipe puerum, & matrem ejus, & vade in terram Israel: defuncti sunt (i) enim, qui quærebant animam pueri.

21. Qui consurgens, accepit puerum, & matrem ejus, & venit in terram Israel.

22. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Judæa pro Herode patre suo, timuit illò ire: & admonitus in somnis, secessit in partes Galilææ.

23. Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth: ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus (k) vocabitur.

CAPUT III.

Joannis Baptistæ in deserto vivendi ratio; ad pœnitentiam Judæos omnes adhortatur; Christum annuntiat, eumque baptizat.

1. IN diebus autem illis (a) venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ,

2. Et dicens: * Pœnitentiam (b) agite: appropinquavit enim regnum cœlorum. * Mar. 1. 4. Luc. 3. 3.

3. Hic est enim, qui dictus est per Isaiam prophetam dicentem: * Vox clamantis (c) in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. * Isa. 40. 3. Marc. 1. 3. Luc. 3. 4.

4. Ipse

Numeror. sumitur hic locus. Quem locum etsi ad literam de reditu Israelitarum ex Ægypto interpretari licet, optimè tamen de Christi reditu intelligitur, saltem per allegoriam, cùm sit verus Dei Filius.

16. (g) Ex ipso tempore quo visa est stella, Herodes constituit occidere infantes à bimatu & infrà, ut fortè is quem timebat, ante hoc tempus à Magis indicatum illius sævitiam eluderet: non autem post tempus visæ stellæ editos jussit occidi: id enim erat prorsùs inutile.

18. (h) Jerem. 31. Rama urbs erat in excelso loco posita in finibus Benjamin. Rachel mater Benjamin sepulta fuit in via quæ ducit Bethlehem paucis milliaribus ab urbe Rama. Per hanc urbem in tribu Benjamin sitam ductus est populus in captivitatem Babylonicam, tumque eam urbem ululatus captivorum implevit. Unde hæc Prophetia ex parte impleta est tempore Nabuchodonosoris, sed ultimum habuit complementum in ipso infanticidio. Macrob. L. 2. Saturnal. cap. 4. *Cùm audisset*, inquit, *Augustus inter pueros quos in Syria Herodes rex Judæorum intra bimatum jussit occidi, filium quoque ejus occisum, ait: Melius est Herodis porcum esse quam filium*. Non quòd Antipater Herodis filius unà cum Innocentibus occisus fuerit: sed Augustus illius necem simul accepit cum infanticidio, ac jam alios ejus liberos neci datos noverat. Josephus hujus nefarii sceleris nullam facit mentionem, quòd fortè id parvi duxerit, infantes illius urbis occisos fuisse; vel quòd Nicolaus Damascenus, qui Herodi erat ab intimis, eam necem silentio prætermiserit.

20. (i) Numerus pluralis pro singulari, quæ est enallage numeri.

23. (k) Vox in Scripturis usitata, Deo consecratum & à sæculo secretum significat: utrumque Christo optimè convenit. *Quod dictum est per Prophetas*; per unum è Prophetis forma loquendi usitata. Joan. 6. 45. *Est scriptum in Prophetis, Erunt omnes docibiles Dei*, Isaiæ 54. Sic Act. 13. 40. *Dictum est in Prophetis, Videte contemptores*, Habacuc 1. 5. *Nazaræus vocabitur*, ad Isaiæ c. 11. alludit, *& flos de radice ejus ascendet*, Hebraicè *Netzer*. Christus *flos ille* fuit, qui virtutum & doctrinæ suæ odore totum implevit orbem. In Syriaca versione, *Dictum est per Prophetam*: Quamvis Scriptura sæpè numerum pluralem pro singulari usurpet. Vox etiam *Nazaræus* de Christo ab ipsa urbe *Nazareth* ducitur. Antiqui *Nazaræi* à verbo *Nazar*, hoc est, separare, dicti sunt.

CAP. III.

1. (a) Euthymius notat, persæpè hunc loquendi modum continuatam temporum seriem non designare.

2. (b) Non solam fidem prædicat, sed legationem suam à prædicatione pœnitentiæ auspicatur. Cùm apud Infideles agitur, tum à fide ipsa incipiendum, ut Apostoli in Actis præstiterunt: sed apud Judæos, qui verum Deum colebant, à pœnitentia exordium sumitur. Christus nondum erat manifestatus, ac fides in Christum paulatim erat declaranda.

3. (c) Locus ex cap. 40. Isaiæ desumitur, ubi nonnulli sic legunt, *Vox clamantis in deserto: Parate viam Domino*, scilicet Christo venturo: sed communis lectio est apertior. Quatuor Evangelistæ Præcursoris acta referunt, quæ ad hæc summa capita referuntur, 1. Ad ministerium ejus, prædicationem scilicet & Baptismum, 2. Ad vitæ austeritatem, 3. Ad fructum prædicationis, 4. Ad ea quæ unicuique hominum conditioni dabat vitæ regendæ consilia, 5. Ad complura, eaque de Christo illustria testimonia referuntur.

4. Ipse autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum (d), & zonam pelliceam circa lumbos suos: esca autem ejus erat locustæ, & mel silvestre.

* Mar. 1. 5. 5. * Tunc exibat ad eum Jerosolyma, & omnis Judæa, & omnis regio circa Jordanem;

6. Et baptizabantur (e) ab eo in Jordane, confitentes peccata sua.

7. Videns autem multos Pharisæorum,
* Luc. 3. 7. & Sadducæorum, * venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies (f) viperarum quis demonstravit vobis fugere à ventura ira?

8. Facite ergo fructum (g) dignum pœnitentiæ.

* Joan. 8. 39. 9. Et ne velitis dicere intra vos: * Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ (h).

10. Jam enim securis (i) ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

* Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 1. 26. Act. 1. 5. 11. * Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta (k) portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni.

12. Cujus ventilabrum in manu sua: & permundabit aream suam: & congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet (l) igni inextinguibili.

13. * Tunc venit (m) Jesus à Galilæa in Jordanem ad Joannem, ut baptizaretur ab eo. * Mar. 1. 9.

14. Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego à te debeo (n) baptizari, & tu venis ad me?

15. Respondens autem Jesus, dixit ei: Sine modò: sic enim decet nos implere omnem (o) justitiam. Tunc dimisit eum.

16. Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua: & ecce aperti sunt ei cœli: & vidit (p) * Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se. * Luc. 3. 22.

17. * Et ecce vox de cœlis dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui (q). * Luc. 9. 35. 2. Pet. 1. 17.

CAPUT IV.

Christi jejunium & tentatio; item vocatio Petri & Andreæ, Jacobi & Joannis. Annuntiat Evangelium; varias curat infirmitates.

1. TUnc Jesus ductus est in desertum à Spiritu (a), ut tentaretur à diabolo. Mar. 1. 12. Luc. 4. 1.

2. Et

4. (d) Vestitus non instar cilicii textilis, vulgò *du Camelot*, sed ex pellibus camelorum consutis, ut olim Prophetæ, ait vir doctus R. Simo. Victum & vestitum Joannis describit Matthæus. Instar Eliæ vestitus primum Christi adventum annuntiabat, ut Elias secundum prænuntiabit. *Esca autem ejus erat locustæ*: Levit. 11. 22. inter volucres mundas locustæ recensentur. Bochartus in descriptione terræ sanctæ ait in Palæstina herbas esse eo nomine ad Jordanem, illis vesci Monachos. Communior sententia est fuisse veras locustas, quibus sale conditis multis in regionibus vesci pauperes testatur Plinius, L. 6. cap. 30. & L. 7. cap. 2. *Mel Silvestre* est mel ab apibus agrestibus arborum truncis, aut rupibus repositum. Non magis ille verbis quam durioris vitæ genere & exemplo suo ad pœnitentiam hortabatur.

6. (e) Baptisma Joannis velut medio erat loco inter baptismata Judæorum, seu legales ablutiones omninò steriles, & baptisma Christi, quod solum justitiam confert. Ad hoc Baptisma Joannes præparabat Judæos, & pœnitentiæ prædicatione disponebat, ut *remissionem* peccatorum acciperent à Christo. *Confitentes peccata sua*: Falsa est calumnia Protestantium Catholicos doctores ex hoc loco probare Confessionem Sacramentalem: non enim Sacramenta novæ legis instituta sunt à Joanne. Sed hinc colligitur quamdam peccatorum Confessionem tum in usu fuisse, eamque singillatim factam. Hoc enim propriè est confiteri peccata sua, non universim peccatorem se esse profiteri. Neque id erat Joannis munus, ut novæ legis Sacramenta institueret, sed ut viam ad illa muniret; ac baptismus Joannis erat externa quædam pœnitentiæ professio; cùmque consilium vitæ in melius mutandæ à Joanne peterent, actus vitæ præteritæ exponebant.

7. (f) Malorum parentum pejores filii, pleni iniquitatis veneno.

8. (g) Ergo sola fides non sufficit, sed bonis operibus est socianda.

9. (h) In dativo casu: potest Deus alios suscitare Abrahæ filios, gentes nimirum, & promissionem ei factam implere.

10. (i) Instat ultio divina: Iterum bona commendat opera, ut necessaria, non solùm in testimonium, & professionem fidei.

11. (k) Alii Evangelistæ, *corrigiam calceamenti solvere*, in eamdem sententiam. *Potuit sic dicere, cujus non sum dignus corrigiam calceamenti solvere, nec calceamenta portare: ut unus Evangelistarum hinc aliud, alii verò aliud, omnes tamen verum narraverint*, inquit Aug. L. 2. de cons. cap. 12. idque eo in libro sæpiùs inculcat, quòd *non tam verborum, quam rerum quærenda, vel amplectenda est veritas*. Hinc Maldonatus in cap. 21. Joannis, *Per sanctos scriptores ita accommodè locutus est Spiritus Sanctus, ac si ipsi suo modo, conceptu, voce, loquerentur & scriberent*. Baptismus mersionem significat. *Baptizabit*; Quod nunc confero baptisma, externum est tantummodò, idque ad aliud præparat longe præstantius, quod purgabit animam, & jus illi in cœlestem hæreditatem dabit. Joannes baptismo suo & prædicatione excitabat ad pœnitentiam, non peccata auferebat.

12. (l) Supplicium æternum hoc in loco indicat: nec tamen, inquit Estius, pœna ignis materialis hinc aperte colligitur, cùm totus sermo sit metaphoricus.

13. (m) Ut baptismo Joannis auctoritatem daret, aquam sanctificaret, ac manifestus fieret populo.

14. (n) Baptismo Christi opus habebat, saltem invisibili.

15. (o) Perfectam justitiam, ut Jacobi 1. 2. *Omne gaudium*: Decet nos omne quod justum est. *Dimisit*, Sivit eum facere.

16. (p) An Christus ipse? tum verò legendum esset, ut in Vulgata, *descendentem super se*. An Joannes: tumque legendum esset, *super ipsum*, ut est in Græco & in Syro. Ex Marco cap. 1. Jesus ipse vidit cœlos apertus, &c. Sed & Joannes ipse vidit, ex Joan. cap. 1.

17. (q) Qui mihi singulari modo gratus est, & acceptus. In Græco: *Ille filius meus*, non adoptivus, sed naturalis, ex me genitus. Quod Patris de Filio testimonium repetitur cap. 17. idque non solùm à tribus Evangelistis, sed etiam à Petro Apostolo 2. Epist. c. 1. refertur, ut res maximi momenti.

CAP. IV. 1. (a) A Spiritu Sancto, cujus mentio facta est in

2. Et cùm jejunasset quadraginta die-
bus, & quadraginta noctibus, posteà
esuriit (b);
3. Et accedens tentator dixit ei: Si filius
Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.
4. Qui respondens dixit: Scriptum est:
* Deut. 8. 4. Luc. 4. 4. * Non in solo pane vivit homo, sed in
omni verbo (c), quod procedit de ore
Dei.
5. Tunc assumpsit eum diabolus in san-
ctam civitatem, & statuit eum super pin-
naculum templi,
6. Et dixit ei: Si filius Dei es, mitte
* Psal. 90. 11. te deorsum. Scriptum est enim: * Quia
Angelis suis mandavit de te, & in mani-
bus tollent te, ne fortè offendas ad lapi-
dem pedem tuum.
7. Ait illi Jesus: Rursum scriptum est:
* Deut. 6. 16. * Non tentabis (d) Dominum Deum
tuum.
8. Iterùm assumpsit eum diabolus in
montem excelsum valdè: & ostendit (e)
ei omnia regna mundi, & gloriam eo-
rum,
9. Et dixit ei: Hæc omnia tibi dabo,
si cadens adoraveris me.
10. Tunc dicit ei Jesus: Vade Satana:
* Deut. 6. 13. Scriptum est enim: * Dominum Deum
tuum adorabis, & illi soli servies (f).
11. Tunc reliquit eum diabolus: & ec-
ce Angeli accesserunt, & ministrabant ei.
12. Cùm autem audisset Jesus quòd Joan-
nes traditus esset, * secessit (g) in Ga- * Mar. 1. 14.
lilæam:
13. Et, relicta civitate Nazareth, venit, Luc. 4. 14. Joan. 4. 43.
& habitavit in Capharnaum (h) maritima,
in finibus Zabulon & Nephthalim:
14. Ut adimpleretur quod dictum est
per Isaiam prophetam:
15. * Terra Zabulon, & terra Nephtha- * Isa. 9. 1.
lim, via maris trans Jordanem, Gali-
læa gentium,
16. Populus qui sedebat in tenebris, vi-
dit lucem magnam: & sedentibus in re-
gione umbræ (i) mortis, lux orta est eis.
17. * Exinde cœpit Jesus prædicare, * Mar. 1. 15.
& dicere: Pœnitentiam agite: appropin-
quavit enim regnum cœlorum.
18. Ambulans autem Jesus juxta mare
Galilææ, * vidit duos fratres (k), Si- * Mar. 1. 16.
monem, qui vocatur Petrus, & Andream Luc. 5. 2.
fratrem ejus, mittentes rete in mare,
(erant enim piscatores)
19. Et ait illis: Venite post me, & fa-
ciam vos fieri piscatores hominum.
20. At illi continuò relictis retibus se-
cuti (l) sunt eum.
21. Et procedens inde, vidit alios duos
fratres, Jacobum Zebedæi, & Joannem
fratrem ejus, in navi cum Zebedæo pa-
tre eorum, reficientes retia sua: & vo-
cavit eos.
22. Illi autem statim relictis retibus &
patre, secuti sunt eum.

23. Et

fine superioris capitis: docere nos voluit, quibus armis tentationes superentur, jejunio nimirum, oratione, & Scripturarum meditatione. Desertum illud, in quod se recepit Jesus, inter mare mortuum & urbem Jericho situm est, idque posteà vocatum fuit desertum tentationis. Tentavit diabolus, non solum ut probaret, sed etiam ut in peccatum induceret.

2. (b) Anteà non esurierat: Diabolus cognoscere voluit, an esset verè Filius Dei: ac forte non dubitabat, quin esset Filius Dei post tam illustre Patris æterni in baptismo testimonium: sed incertus erat, an naturalis esset Dei Filius, an per adoptionem quamdam excellentem. Christus sic eum repulit, ut in eadem illum ambiguitate reliquerit.

4. & 5. (c) In omni re: *Quod procedit*, quod jubetur à Deo: sic 70. pro re sæpe ponunt *verbum*. Assumpsit ut duceret eum supra *pinnaculum templi*. Illud verisimile est pinnaculum templi, aut loricam fuisse, Gallicè *vulgò le Parapet*, in summo templi fastigio positam; aut potiùs porticus ad meridiem sitæ tectum, vel solarium pinnis, seu lorica septum indicat. Quæ porticus altero tanto alius sublimior erat; vallis profunda erat huic subjecta. *Mitte te deorsum*, coram omni populo, ut credat te Messiam esse Patribus à Deo promissum.

7. (d) Deuteron. 6. Ille Deum tentat, qui potentiæ divinæ vult facere periculum, aut quærit miraculum, cum nihil opus est.

8. (e) An digito designans, aut narrando, aut per species objectas oculis Christi subjiciens? Græcè, *In momento temporis*, seu brevissimo temporis spatio. Sunt qui mundi nomine Romanum interpretantur imperium.

10. (f) Vox Græca cultum uni Deo debitum significat. Deuter. 6. sic habetur, *Dominum Deum tuum timebis*: timere Deum est eum colere. Christus sensum reddidit magis quam verba. Prima quidem tentatio jam præ se ferebat speciem, ut instanti necessitati fieret satis; secunda ad vanam curiositatem, tertia ad idololatriam inducebat. Primùm tentavit ut Filium Dei, secundò ut Prophetam, tertiò ut hominem è vulgo. August. L. 2. de consensu Evang. cap. 16. *Totum hoc similiter Lucas narrat, etsi non eodem ordine: unde incertum est, quid prius factum sit, utrum regna prius demonstrata sint ei, & postea in pinnam templi levatus sit; an hoc prius, & illud posteà: nihil tamen ad rem, dum omnia facta esse manifestum sit.* Quæ Joannes refert quatuor primis capitibus, omittuntur.

12. (g) Cessit invidiæ Pharisæorum, qui Joannem tradiderant. Sermo autem est de Galilæa gentium, quæ erat extra ditionem Herodis.

13. & 15. (h) Urbs erat in ditione Philippi, qui à Josepho ut pacis amans, modestus, & justus describitur. Unde Jesus in ejus tetrarchia diutiùs est commoratus, in finibus Zabulon & Nephthali, juxta Prophetiam Isaiæ, cap. 9. ex qua Matthæus ea tantùm citat, quæ sunt necessaria. *Via maris*, Gr. *Juxta viam maris*. Ibi patens erat via mercatoribus à Syria & Arabia profectis: adeò ut populi ex variis nationibus eò confluerent, ac merces suas Ptolemaida comportarent. *Trans Jordanem*; vox Græca ripam fluminis citeriorem, aut ulteriorem perinde significat; citeriorem, habita ratione Hierosolymæ; ulteriorem, si spectemus nomen inditum ab Israelitis, cùm ingressi sunt Palæstinam.

16. (i) Mortalis ob densissimas ignorantiæ tenebras.

18. (k) Quos jam ad familiaritatem suam admiserat, Joan. 1. 37. Hæc enim fuit Petri & Andreæ secunda vocatio. Aug. loco citato cap. 17. *Proinde fieri potest ut postea narraverit, non quod posteà factum erat, sed quod prius prætermiserat, ut cum illo intelligantur venisse Capharnaum, quò Ioannes dicit & ipsum, & matrem ejus, & discipulos venisse.*

20. (l) Lucas cap. 5. fusiùs hæc enarrat, & capturam piscium.

23. Et circuibat Jesus totam Galilæam, docens in synagogis eorum, & prædicans evangelium regni: & sanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo.

24. Et abiit opinio ejus in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes malè habentes, variis languoribus, & tormentis comprehensos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos (m), & paralyticos, & curavit eos:

* Mar. 3. 7. Luc. 6. 17. 25. * Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa, & Decapoli, & de Jerosolymis, & de Judæa, & de trans Jordanem.

CAPUT V.

In hoc capite quod sit summum hominis bonum, & quibus mediis ad illud perveniatur, Christus Dominus nos docet. Sermo ipse partim ad discipulos, partim ad fideles omnes pertinet.

1. Videns autem Jesus turbas, ascendit in montem, & cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli ejus,

2. Et aperiens os suum docebat eos, dicens:

* Luc. 6. 20. 3. * Beati pauperes (a) spiritu: quoniam ipsorum est regnum cœlorum.

* Ps. 36. 11. 4. * Beati mites (b): quoniam ipsi possidebunt terram.

* Isa. 61. 2. 5. * Beati qui lugent (c): quoniam ipsi consolabuntur.

6. Beati qui esuriunt & sitiunt justitiam: quoniam ipsi saturabuntur.

7. Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

* Ps. 23. 4. 8. * Beati mundo corde (d): quoniam ipsi Deum videbunt.

9. Beati pacifici (e): quoniam filii Dei vocabuntur.

10. * Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum cœlorum. * 1. Petr. 2. 20. & 3. 14. & 4. 14.

11. Beati estis cùm maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversùm vos mentientes (f), propter me:

12. Gaudete, & exultate; quoniam merces vestra copiosa est in cœlis: sic enim persecuti sunt prophetas, qui fuerunt ante vos.

13. Vos estis sal (g) terræ. * Quòd si sal evanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet ultrà, nisi ut mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. * Mar. 9. 49. Luc. 14. 34.

14. Vos estis lux (h) mundi. Non potest civitas abscondi supra montem posita.

15. * Neque accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. * Mar. 4. 21. Luc. 8. 16. & 11. 33.

16. Sic luceat lux vestra coram hominibus, * ut videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est. * 1. Pet. 2. 12.

17. Nolite putare quoniam veni solvere (i) legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere.

18. * Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota (k) unum, aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. * Luc. 16. 17.

19. * Qui ergo solverit unum de mandatis istis (l) minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. * Jac. 2. 10.

20. Dico enim vobis, quia nisi abundaverit (m) justitia vestra * plus quàm Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. * Luc. 11. 39.

21. Au-

24. (m) Comitiali morbo laborantes: qui morbus cum lunæ incremento, aut decremento solet ingravescere.

CAP. V. 3. (a) Beatos esse testatur, qui vulgò miseri habentur, si modò voluntate sint pauperes. Aug. L. de Sermone Domini in monte: *Rectè intelliguntur pauperes spiritu, humiles & timentes Deum, id est, non habentes inflantem spiritum.* Ii sunt pauperes spiritu, qui omnem affectum divitiarum exuerunt.

4. (b) Aug. *Mites sunt qui cedunt improbitatibus, & non resistunt malo, sed vincunt in bono malum.*

5. & 6. (c) Propter justorum calamitates. *Justitiam*, Qui studio virtutis & justitiæ ardent. Aug. *Istos amatores dicit veri & inconcussi boni.*

8. (d) Aug. *Hoc est mundum cor, quod est simplex cor; & quemadmodum lumen hoc videri non potest nisi oculis mundis, ita nec Deus videtur, nisi mundum sit illud quo videri potest.*

9. (e) Gr. Qui pacem inter homines conciliant.

11. (f) Si falsum dixerint maledicentes, magna vos merces manet, si propter Deum hæc patiamini.

13. (g) Aug. *Ostendens fatuos esse judicandos, qui temporalium bonorum vel copiam sectantes, vel inopiam metuentes, amittunt æterna, quæ nec dari ab hominibus possunt, nec auferri.* Vos estis condiendis animis & corruptione vindicandis destinati. *Quòd si sal evanuerit*; si insipidum factum fuerit, & saporem amiserit: *ad nihilum valet, nisi ut mittatur foras*; sed foras projicitur, phrasi Hebraica. *In quo salietur?* Quò alio sale condietur, aut reparabitur sal ipsum? Quid ei reddet acumen pristinum?

14. (h) Sal ad mores, lux ad doctrinam pertinet.

17. (i) Legem implevit hanc observando, gratiam nobis impertiendo, figuras omnes ad veteris legis significationem in seipso, & in Ecclesia exprimendo, quæ tacitè tantùm in lege continebantur, quique verus esset legis sensus, demonstrando.

18. (k) Aug. *Quibus verbis ostendit, in lege ad effectum etiam minima quæque perduci.* Vox Græca litteræ apicem significat.

19. (l) Quæ traditurus sum, quæque Pharisæis videntur minima · vel qui doctrinam divinam corruperit: aut loquitur de solutione mandatorum, quæ fit per solam transgressionem. *Qui prædicas non furandum, furaris*, Rom. 2. Hic Dei judicio vilis erit & in Ecclesia: *Vocabitur*, futurus est, vel non erit in regno cœlorum, seu in regno Dei.

20. (m) Nisi mandata Dei longè meliùs quàm Pharisæi custodiatis.

21. Audistis quia dictum est antiquis : * Exod. 20. 13. Deut. 5. 17.
* Non occides (n): qui autem occiderit, reus erit judicio.
22. Ego autem dico vobis: quia omnis, qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo, raca: reus erit concilio. Qui autem dixerit, fatue: reus erit gehennæ ignis.
23. Si ergo offers munus tuum ad altare (o), & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversùm te:
24. Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade priùs reconciliari fratri tuo: & tunc veniens offeres munus tuum.
25. * Esto consentiens adversario (p) * Luc. 12. 58.
tuo citò dum es in via cum eo: ne fortè tradat te adversarius judici, & judex tradat te ministro: & in carcerem mittaris.
26. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem.
27. Audistis (q) quia dictum est antiquis: * Non mœchaberis. * Exod. 20. 14.
28. Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit (r) mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo.
29. * Quòd si oculus (s) tuus dexter scandalizat te, erue eum, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam. * Mar. 9. 46. Inf. 18. 9.
30. Et si dextra manus tua scandalizat te, abscide eam, & projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuo-

21. (n) Aug. *Justitia Pharisæorum est ut non occidant, justitia eorum qui intraturi sunt in regnum cælorum, ut non irascantur sine causa.* Illud præceptum, non occides, ut alia quæque præcepta, non exteriori modò actione, sed & interiore animi motu violari nos docet. Pharisæi in gratiam eorum qui ulciscendi libidine ardebant, ea quæ sequuntur, addebant ad præcepta divina: *Qui autem occiderit, reus erit judicio*: Nempe in judicium vocabitur, ut causam perpetrati homicidii dicat; iræ verò & odii nullam habebant rationem. Christus quod ipsius præcepti verbis deesse videbatur, quodque necessarium effecerat, prava Pharisæorum interpretatio, supplet, alludens ad ipsam Judæorum politiam, antequam Romanorum ditioni subderentur. Triplex enim erat apud eos tribunal: primum triumvirorum in singulis oppidis, cùm numerus civium erat saltem 120. hominum. Secundum erat Synedrii parvi in majoribus oppidis, idque constabat è 23. judicibus: hoc concilium appellatur. Tertium erat magni concilii in urbe Jerusalem constituti, ad quod majores causæ referri solebant. Primi tribunalis nullam hoc loco rationem videtur habere Christus Dominus, sed secundi tantùm & tertii, quod concilium vocat. Ad utrumque pertinebat litis discussio, & sententia. Pharisæi & Scribæ homicidia legi divinæ subjiciebant; iram verò & convicia quæ ad homicidia viam sternunt, pro nihilo habebant. Christus Dominus hanc traditionem in eo ipso emendat, quòd hujus criminis horrorem animis, ut par est, non incuteret: ac tribunalium distinctioni apud Judæos usitatæ doctrinam suam sic accommodat, ut à dispositione magis remota, quæ tamen homines sæpè ad homicidia ducit, initium capiens, eam divinæ justitiæ tamquam 23. judicum tribunali subjiciat, nempe ut reus, seu accusatus rationem reddat, an justam habuerit irascendi causam, & pœnam subeat peccato debitam. Nam in Christiana Religione non tam iræ motus, quàm causa ipsa expenditur. Itaque varios iræ gradus sic distinguit Dominus, ut eam judicio, cùm est vehemens, subjiciat: 2. Cùm in vocem contemptus & convicii erumpit: *Qui dixerit fratri suo, Raca*, quæ vox in Hebræo & in Græco nullum habet significatum, & commoti tantùm animi affectum significat, ut pleræque interjectiones, uti Hebræus quidam Augustino respondit interroganti. Sunt qui sputum ea voce designari putent. 3. *Qui autem*; vox illa fatuus in Scripturis interdum pro impio sumitur. *In judicio*, ait Aug. cap. 9. *adhuc defensioni datur locus; in concilio autem quamquam & judicium esse soleat; tamen quia interesse aliquid hoc loco fateri cogit ipsa distinctio, videtur ad concilium pertinere sententiæ prolatio... Gehenna verò ignis certa est & damnatio & pœna damnati.* Videtur Augustinus judicium à concilio hac in re distinguere, quòd priori solam discussionem; seu instructionem litis, posteriori sententiam definitivam tribuat: tametsi satis est probabile hæc tribunalia ex causarum, de quibus judicabant, diversitate distingui; aut certè una erat inferior jurisdictio, & subalterna; altera superior. Græcè additur; εἰκῆ, temerè, sine causa. Hieron. negat in vetustioribus codicibus hanc vocem reperiri. Sensus quoque hic verborum esse potest: Vos dicitis, qui occiderit, reus erit judicio: Ego, qui irascitur, reus erit judicio, &c. Alii tamen negant Dominum hoc in loco constituere gradus & incrementa peccati, sed legem explicare. Ego dico vobis quod non solùm qui occiderit, sed etiam qui voluntatem habuerit occidendi, vel grave malum inferendi proximo, & sese vindicandi, is judicio, seu condemnatione dignus sit, ut qui videt mulierem ad concupiscendum eam. Ita quidem Estius in hunc locum: sed prior sententia magis recepta est. Docet quidem Christus graviores pœnas deberi peccatis, quàm vulgo crederent. Non omnes qui aliquo iræ impetu commoventur, aut levem inferunt contumeliam, æternæ mortis pœna sunt puniendi: sed de iis qui consensu deliberato irascuntur personæ, non vitiis, eamque ex ira contumeliis afficiunt, sermonem habet Dominus: ita Menochius.

23. (o) Quod huic malo sit adhibendum remedium, mox subjicit, ut qui proximum læserit verbis, aut factis, quamprimùm illi satisfaciat. Aug. cap. 10. *Si in mentem venerit, quod aliquid habeat adversum nos frater, id est, si eum in aliquo læsimus: tunc enim ipse habet adversum nos. Nam nos adversùs illum habemus, si ille nos læserit.* Id autem faciendum saltem dilectionis affectu, si aliter fieri non expedit, aut non potest.

25. (p) Græcè *ἴσθι*. Quo quidem sermone parabolico nos admonet Dominus inimicis nostris ante nos reconciliari oportere, quam ad Deum judicem veniatur. Quamdiu vivimus, in via sumus: trahi ad judicem est Dei justitiam experiri. Exactores sunt ministri justitiæ divinæ; carcer, gehenna inferorum, aut purgatorii, penès culpæ gravitatem; nec reus inde exibit, nisi debitum omne antè solverit.

27. (q) Scribæ opus tantùm externum prohiberi censebant; Christus Dominus omnem impudicitiam vetari hoc præcepto docet.

28. (r) Deliberato concupiscentiæ affectu. August. cap. 12. *Hoc fine, & hoc animo attenderit, ut eam concupiscat. quod jam non est titillari delectatione carnis, sed plenè consentire libidini, ita ut non refrænetur illicitus appetitus, sed si facultas data fuerit, satietur.* Tum docet tria esse, quibus impletur peccatum, *suggestione, delectatione, & consensione... Ut quasi à serpente fiat suggestio, & quadam suasio; in appetitu autem carnali tamquam in Eva delectatio; in ratione verò tamquam in viro consensio... Sicut ergo tribus gradibus ad peccatum pervenitur, suggestione, delectatione, consensione; ita ipsius peccati tres sunt differentiæ, in corde, in facto, in consuetudine; tamquam tres mortes. Una quasi in domo, id est, cùm in corde consentitur libidini; altera jam prolata, quasi extra portam, cùm in factum procedit assensio; tertia, cùm vi consuetudinis malæ tamquam mole terrena premitur animus quasi in sepulchro jam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominum resuscitasse, quisquis Evangelium legit, agnoscit.*

29. (s) Aug. cap. 13. *Quidquid est quod significat*

tuorum, quàm totum corpus eat in gehennam.

*Deut.24.1. Infr.19.7. 31. Dictum est autem: *Quicumque dimiserit (t) uxorem suam, det ei libellum repudii.

*Mar.10.11. Luc.16.18. 1.Cor.7.10. 32. Ego autem dico vobis: *Quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari: & qui dimissam duxerit, adulterat.

*Exod.20.7. Lev.19.12. Deut.5.11. 33. Iterùm audistis quia dictum est antiquis: *Non perjurabis: reddes autem Domino juramenta tua.

Jac.5.12. 34. Ego autem dico vobis, non jurare (u) omninò, neque per cœlum, quia thronus Dei est:

35. Neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis:

36. Neque per caput tuum (x) juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.

*Jac.5.12. 37. *Sit autem sermo vester, est, est: non, non: quod autem his abundantius est, à malo (y) est.

*Exod.21.24. Lev.24.20. Deut.19.21. 38. Audistis quia dictum est: *Oculum (z) pro oculo, & dentem pro dente.

*Luc.6.29. 39. Ego autem dico vobis, non resistere malo (a): *sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.

*1.Cor.6.7. 40. *Et ei qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium (b).

41. Et quicumque te angariaverit (c) mille passus, vade cum illo & alia duo.

42. *Qui petit à te, da ei (d): & volenti mutuari à te, ne avertaris. *Deut.15.8.

43. Audistis quia dictum est: *Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. *Lev.19.18.

44. Ego autem dico vobis: *Diligite inimicos vestros, *benefacite his qui oderunt vos: *& orate pro persequentibus, & calumniantibus vos: *Luc.6.27. *Rom.12.20. *Luc.23.34. Act.7.59.

45. Ut sitis filii patris vestri qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos.

46. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt?

47. Et si salutaveritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis? nonne & Ethnici hoc faciunt?

48. Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est.

CAPUT VI.

Quomodo facienda sit eleemosyna; Oratio Dominica; simplex oculus; quærendum est imprimis regnum Dei.

1. ATtendite ne justitiam (a) vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud patrem vestrum, qui in cœlis est.

2. Cùm

oculus, sine dubio tale est, quod vehementer diligitur. Quidquid nobis charum est, aut necessarium, si pietati obsit, omnino est abjiciendum. Oculus etiam sumi potest pro re omni qua videtur, ut manus pro re qua tangitur. Multa sunt per Epitasim, vel exaggerationem intelligenda. Non enim jubet Dominus ut eruamus oculos; sed ut id omne abjiciamus, quod exitii est occasio.

31. (t) Permisit olim Deus, non præcepit dimittere uxorem, idque non licebat nisi dato libello repudii, quo alteri viro suæ uxoris potestatem faciens avocaretur à divortio, atque ut ait Aug. cap. 14. *Ut iracundiam temerariam projicientis uxorem, libelli cogitatio temperaret.* Qui ergo dimittendi moram quæsivit, significavit quantum potuit duris hominibus se nolle dissidium. *Quantumvis enim durus esset qui vellet dimittere uxorem, cùm cogitaret libello repudii dato jam sine periculo eam posse nubere alteri, facilè placaretur.*

34. (u) Aug. cap. 17. *Ita ergo intelligitur* præcepisse *Dominum, ne* juretur, *ne quisquam sicut bonum appetat jusjurandum, & assiduitate jurandi ad perjurium per consuetudinem delabatur ... Sed nemo novit, nisi qui expertus est, quàm sit difficile & consuetudinem jurandi extinguere, & numquam temere facere, quod nonnumquam facere necessitas cogit. Neque per cœlum*, August. ibidem. *Credo propterea, quia non putabant Judæi se teneri jurejurando, si per ista jurassent: cùm tamen per Deum juretur, cujus sunt omnia, cùm juratur per creaturas.*

36. (x) Quasi tuum sit. *Quid enim poterat quisque magis ad se pertinere arbitrari, quam caput suum? Sed quomodo nostrum est, ubi potestatem faciendi unius capilli albi, aut nigri non habemus?*

37. (y) Vel alieno propter incredulitatem alterius, aut proprio, cùm temere juratur: aut à Diabolo, qui ad ea peccata instigat maximè, in quibus honor Dei aliquo modo læditur.

38. (z) Restituet. Aug. cap. 19. *Pharisæorum justitia minor est non excedere vindictæ modum, ne plus rependat quisque quàm accepit; & magnus hic gradus est. Nemo enim facile invenitur, qui pugno accepto pugnum reddere velit ... Talem animum magna ex parte refrænavit .... ut vindicta non transeat, & hæc est pacis inchoatio: perfecta autem pax est talem penitus nolle vindictam.* Scribæ & Pharisæi hoc præceptum sic intelligebant, quasi liceret eam vindictam à judice petere, cùm lex ad solum judicem referatur, & ipsa doceat contrarium, Levit. 19. *Non quæras ultionem.*

39. (a) Ut ira deserveat: vult tantùm ut nullis injuriis à fraterna concordia abducamur. *In dexteram maxillam*, Illatam patienter feras injuriam. Eam tum fuisse loquendi rationem, quæ in proverbium abierat, admodum est verisimile. CAP.VI.

40. (b) Aug. *Ad præparationem cordis, non ad ostentationem operis, præceptum rectè intelligitur.* Tunica interiorem vestem, pallium exteriorem significat: hoc quoque forsan erat usu tritum proverbium.

41. (c) Aug. *Et hoc utique non tam pedibus agat, quàm ut animo sit paratus. Nam in ipsa Christiana historia, in qua est auctoritas, nihil tale invenitur factum à sanctis.*

42. (d) Indigenti da quod ei convenit accipere, & tibi dare. Aug. *Omni petenti*, inquit, *non omnia petenti, ut id des, quod dare honestè, & justè potes ... Et cui justè negaveris quod petit, indicanda est ipsa justitia, ut non eum inanem dimittas. Ne avertaris*, vultu tristi, aut usuras exigendo: ne repellas eum qui à te mutuo petit.

1. (a) Gr. *Eleemosynam*, quæ est quoddam genus justitiæ, & omne opus bonum complectitur.

2. Cùm ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, ut honorificentur ab hominibus: Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.

3. Te autem faciente eleemosynam, nesciat (b) sinistra tua quid faciat dextera tua:

4. Ut sit eleemosyna tua in abscondito, & pater tuus, qui videt in abscondito (c), reddet tibi.

5. Et cùm oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis & in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus: amen dico vobis, receperunt mercedem suam.

6. Tu autem cùm oraveris, intra in cubiculum (d) tuum, & clauso ostio, ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.

7. Orantes autem, nolite multùm loqui (e), sicut Ethnici: putant enim quòd in multiloquio suo exaudiantur.

8. Nolite ergo assimilari eis: scit enim pater vester quid opus sit vobis, antequam petatis eum.

* Luc. 11. 2. 9. Sic ergo vos orabitis: * Pater noster (f), qui es in cœlis: sanctificetur nomen tuum.

10. Adveniat (g) regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, & in terra.

11. Panem nostrum supersubstantialem (h) da nobis hodie.

12. Et dimitte nobis debita (i) nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.

13. Et ne nos inducas (k) in tentationem. Sed libera nos à malo. Amen.

14. * Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum: dimittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra. * Eccli. 28. 3. & 4. 5. Jac. 18. 35. Marc. 11. 25.

15. Si autem non dimiseritis hominibus: nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.

16. Cùm autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ, tristes (l): exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.

17. Tu autem, cùm jejunas, unge (m) caput tuum, & faciem tuam lava,

18. Ne videaris hominibus jejunans, sed patri tuo, qui est in abscondito: & pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.

19. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo, & tinea (n) demolitur: & ubi fures effodiunt, & furantur.

20. * Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur: & ubi fures non effodiunt, nec furantur. * Luc. 12. 33. 1. Tim. 6. 19.

21. Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.

22. * Lucerna corporis tui est oculus (o) tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. * Luc. 11. 34.

23. Si

3. (b) Omnis ostentatio in bonis operibus fugienda est: hyperbolica quædam locutio est. Si oculos haberet manus, sinistra videre non deberet quæ facit dextera.

4. (c) Aug. *Quid est in abscondito, nisi in ipsa bona conscientia, quæ humanis oculis demonstrari non potest, nec verbis aperiri? Reddet tibi*, Gr. addit, *in aperto*, Lucas, *in resurrectione mortuorum*: jubet tantummodò ut inanem gloriam fugiamus.

6. (d) *Clauso ostio*, Aug. cap. 3. *Parum est intrare cubicula, si ostium pateat importunis, per quod ostium ea quæ foris sunt, improbè se immergunt, & interiora nostra appetunt. Foris autem diximus esse omnia temporalia & visibilia, quæ per ostium, id est, per carnalem sensum in cogitationes nostras penetrant, & turba vanorum phantasmatum orantibus obstrepunt.*

7. (e) Ne verba futilia profundatis. Aug. *Et reverà omne multiloquium à gentilibus venit, qui exercendæ linguæ potiùs, quam mundando animo dant operam. Et hoc nugatorii studii genus etiam ad Deum prece flectendum transferre conantur. Arbitrantes Deum sicut hominem judicem verbis adduci in sententiam ... Fit ergo in oratione conversio cordis ad eum, qui semper dare paratus est, si nos capiamus quod dederit*. Itaque animus ipsa oratione purgatur, & fit capacior ad ea excipienda quæ dare vult Deus. Nam qui orat ut debet, jam aliquo modo dignus est qui accipiat.

9. (f) Aug. cap. 4. *Quo nomine & charitas excitatur. Quid enim charius filiis esse potest, quam pater? Et supplex affectus. Quid enim jam non det filiis, cum hoc ipsum antè dederit, ut filii essent?* Quæ vox patris communis est toti Trinitati, ac Deus est pater noster non solùm creatione, sed etiam adoptione. *Qui es in cœlis*, ubi præsentem se exhibet; *noster*, & non *meus*, ut intelligamus nos omnes fratres esse, unius patris filios; *Sanctificetur*, Sanctè colatur. Aug. *Quod non sic petitur, quasi non sit sanctum nomen Dei; sed ut sanctum habeatur ab hominibus, non in Judæa, sed in universa terra.*

10. (g) Gr. *Veniat*: Regnet in omnibus. *Sicut in cœlo & in terra*, Ut ab Angelis, sic ab hominibus voluntas tua impleatur. Tres primæ petitiones ad glorificandum Deum pertinent: petimus primò ut nomen ejus quaquaversùm celebretur, longè latèque propagetur, & promoveatur, fidelium augeatur numerus: 2. ut homines perfectè Deo subjiciantur. Innoc. III. Lib. 5. Myster. Missæ, cap. 25. *Fiat voluntas tua, id est, opere compleatur quod præcipis, quod consulis, quod suades*. Aug. L. de dono persever. cap. 7. ex hac petitione statuit gratiæ necessitatem.

11. (h) Gr. [illegible], eamdem vocem Interpres apud Lucam *quotidianum* vertit; ac dicitur supersubstantialis loco substantialis.

12. (i) Lucæ 11. *Peccata*, pœnas quoque culpis debitas, S. Petrus Chrysol. Serm. 71. *Homo, tu tibi misericordiæ factus es ipse mensura; quantum quæris misericordiæ, fac tantum.*

13. (k) Aug. *Multi dicunt, ne nos patiaris induci in tentationem ... Non enim per seipsum inducit Deus, sed induci patitur eum quem suo auxilio deseruerit*: cùm scilicet à nobis antè deseritur. Græci addunt, *Quoniam tuum est regnum*, &c. Quæ verba textui inserta esse ex Græcorum liturgiis verisimile est.

16. (l) Gr. tetrici. *Exterminant*, Gr. obscurant, deformant, corrumpunt.

17. (m) More Orientalium: ab iis Judæi jejunii tempore abstinebant. Unctio fiebat sine vestium injuria, quod balsamum non macularet. Nec jubet Christus ut caput ungant, sed ut hilaritatem potiùs quàm tristitiam vultus præ se ferant.

19. (n) Gr. Erosio, adesio; neque est vermiculi nomen.

22. (o) Intentio. *Corpus*, sunt opera. Aug. cap. 23. *Oculum ergo hic accipere debemus ipsam intentionem.*

23. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergo lumen, quod in te est, tenebræ sunt: ipsæ tenebræ quantæ erunt?

* Luc.16. 13. 24. *(p) Nemo potest duobus dominis servire: aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut unum sustinebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo servire & mammonæ.

*Ps.54.23. Luc.12.22. Phil. 4.6. 1.Tim.6.7. 1.Pet.5.7. 25. * Ideò dico vobis, ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quàm esca (q): & corpus plus quàm vestimentum?

26. Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea: & pater vester cœlestis pascit illa. Nonne vos magis pluris estis illis?

27. Quis autem vestrùm cogitans potest adjicere ad staturam (r) suam cubitum unum?

28. Et de vestimento quid soliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescunt: non laborant, neque nent.

29. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis.

30. Si autem fœnum (f) agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quantò magis vos modicæ fidei?

31. Nolite ergo soliciti esse, dicentes: Quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

32. Hæc enim omnia gentes inquirunt. Scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis.

33. Quærite ergo primùm regnum Dei, & justitiam ejus (t): & hæc omnia adjicientur vobis.

34. Nolite ergo soliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia (u) sua.

CAPUT VII.

De judicio temerario; petendum nobis est; quærendum, & pulsandum. Arbor bona & mala; via arcta; de domo supra petram ædificata.

1. NOlite judicare (a), ut non judicemini. Luc.6.37. Rom.2.1.

2. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini (b): * & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. * Mar.4.24.

3. Quid autem vides festucam (c) in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides?

4. Aut quomodo dicis fratri tuo: Sine ejiciam festucam de oculo tuo, & ecce trabs est in oculo tuo?

5. Hypocrita, ejice primùm trabem (d) de oculo tuo, & tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.

6. Nolite dare sanctum (e) canibus: neque mittatis margaritas vestras ante porcos: ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conversi dirumpant vos.

7. * Petite (f), & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis. * Inf.21.22. Mar.11.24.

8. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, invenit: & pulsanti aperietur. Luc.11.9. Joan.14.13. Jac.1.6.

9. * Aut quis est ex vobis homo, quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei? * Luc.11.11.

10. Aut si piscem petierit, numquid serpentem porriget ei?

11. Si

24. (p) Gr. uni adhærebit. Aug. *Mammona apud Hebraos divitia appellati dicuntur: congruit & Punicum nomen: Nam lucrum punicè mammon dicitur.*

25. (q) Animam pro vita: qui vitam dedit, escam non negabit: anxiam damnat solicitudinem, non providam diligentiam, Aug. cap. 14. *Vt intelligas, eum qui dedit animam, multò facilius escam esse daturum.* Non id prohibet, ut honesto labore victus quæratur: sed inordinatam vetat solicitudinem.

27. (r) Si Deus efficit quæ minùs sunt necessaria citra operam nostram, multò magis corpus & animum ipse tuebitur: *Cogitans*, Gr. *Solicitè agens.*

30. (f) Vox Hebræa, inquit Mariana, frumentum significat: nam fœni nullus est usus in clibano. Ps. 103. *Et fœnum servituti hominum.* Quamquam arentes stipulæ mittuntur in clibanum, ad calefaciendum.

33. (t) Gr. αὐτοῦ, Dei justitiam, quæ nobis est à Deo. Quam Deus nobis præscribit mandatorum observationem.

34. (u) Afflictio & molestia quam affert dies. Aug. *Sufficit quod sumere cogebit necessitas ipsa.*

CAP.VII. 1. (a) Temerè. *Vt non judicemus*, à Deo. August. cap. 18. *Hoc loco nihil aliud nobis pracipi existimo, nisi ut ea facta, qua dubium est quo animo fiant, in meliorem partem interpretemur . . . Maximè autem hi temerè judicant de incertis, & facilè reprehendunt, qui magis amant vituperare, & damnare, quàm emendare, atque corrigere: quod vitium vel superbia est, vel invidentia. Vox judicare, eadem condemnare significat.*

2. (b) A Deo semper, ab hominibus sæpè. proverbium est Hebræorum in Lib. Zoar. Deus enim peccata suppliciis compensat, ac mensura eadem est, si minùs gradu, saltem proportione quadam: durè & sine misericordia judicabitur, qui in judicando proximo durum se præbuerit.

3. (c) Leviorem iræ motum, leviores in fratre defectus. Aug. cap. 19. *Vt si fortè ille ira peccavit, tu odio reprehendas. Quantum autem inter festucam & trabem, quasi tantum inter iram distat & odium. Odium enim est ira inveterata; & tamen peccator admonens ex sincera charitate, non facit contra hoc præceptum: sed prius ejicere debet trabem ex oculo cognitam à fratre, & ostendere se verè esse conversum, ne videatur ex fastu fratrem corripere.*

5. (d) Aug. *Primò abs te expelle odium, deinde jam poteris eum quem diligis, emendare.*

6. (e) Aug. cap. 20. *Sanctum est, quod violare atque corrumpere nefas est . . . Ante porcos*, Aug. *Canes ergo pro oppugnatoribus veritatis, porcos pro contemptoribus positos non incongruè accipimus. Doctrina cælestis oblatrantibus, aut impuris hominibus prostitui non debet.*

7. (f) Aug. *Perseverantia opus est, ut accipiamus quod*

11. Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quantò magis pater vester, qui in cœlis est, dabit bona petentibus se?

* Tob. 4. 16. Luc. 6. 31. 12. * Omnia ergo quæcumque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis. Hæc est enim lex (g), & prophetæ.

* Luc. 13. 24. 13. * Intrate per angustam portam: quia lata porta, & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam.

14. Quàm angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam: & pauci sunt, qui inveniunt eam!

15. Attendite à falsis prophetis, qui veniunt (h) ad vos in vestimentis ovium, intrinsecùs autem sunt lupi rapaces:

16. A fructibus eorum cognoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus?

17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala autem arbor malos fructus facit.

18. Non potest arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala bonos fructus facere:

* Sup. 3. 10. 19. * Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

20. Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.

* Inf. 25. 11. Luc. 6. 46. 21. * Non omnis, qui dicit (i) mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum: sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse intrabit in regnum cœlorum.

22. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine (k) tuo prophetavimus, & * in nomine tuo dæmonia ejecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus? * Act. 19. 13.

* Ps. 6. 9. Inf. 25. 41. Luc. 13. 27. 23. Et tunc confitebor illis: Quia numquam novi vos: * discedite à me qui operamini iniquitatem.

* Luc. 6. 48. Rom. 2. 13. Jac. 1. 22. 24. * Omnis ergo, qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificavit domum suam supra petram,

25. Et descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat super petram.

26. Et omnis, qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificavit domum suam super arenam:

27. Et descendit pluvia, & venerunt flumina, & flaverunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

28. Et factum est: cùm consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina ejus.

29. * Erat enim docens eos sicut potestatem habens, & non sicut Scribæ eorum, & Pharisæi. * Marc. 1. 22. Luc. 4. 32.

CAPUT VIII.

Leprosus, puer Centurionis, socrus Petri, & ægri omnes sanantur à Christo; ejiciuntur dæmonia; sedatur tempestas.

1. Cum autem descendisset (a) de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ:

2. * Et ecce leprosus veniens, adorabat eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare. * Marc. 1. 40. Luc. 5. 12.

3. Et

petimus, & inveniamus quod quærimus, & quod pulsamus aperiatur: non semper id quod petimus, accipimus; sed vel illud ipsum, vel aliud bonum, si petimus, sicut oportet.

12. (g) Ut diligamus proximum propter Deum: huc lex omnis dirigitur.

15. (h) A seipsis, non à Deo missi. *Indumentis ovium*; Pellibus ovium, quibus Prophetæ indui solebant, ait vir doctus.

21. (i) Deus fructus ipsius, non folia tantùm; opera, non verba exigit.

22. & 23 (k) Publicæ functiones in malis ministris vim habent & efficaciam, ac vera fides sine charitate esse potest. Aug. *Non ergo cognoscet nisi eum qui operatur æquitatem.* *Confitebor*, Palam declarabo me eos pro meis agnoscere.

CAP. VIII. 1. (a) *Luc. cap. 6.* ait stetisse eum in loco campestri. Utrum idem sit sermo habitus à Domino, qui à Matthæo commemoratur, dubitat Aug. quòd *Matthæus dicat in monte hunc habitum esse sermonem à Domino sedente, Lucas autem in loco campestri à Domino stante... Quanquam etiam illud posset occurrere in aliqua excelsiore parte montis primò cum solis discipulis Dominum fuisse, quando ex eis illos duodecim elegit: deinde cum eis descendisse, non de monte, sed de ipsa montis celsitudine in campestrem locum, id est, in aliquam æqualitatem, quæ in latere montis erat, & multas turbas capere poterat, atque ibi stetisse, donec ad eum turbæ congregarentur. Ac postea cùm sedisset, accessisse propinquiùs discipulos ejus, atque ita illis, cæterisque turbis præsentibus unum habuisse sermonem, quem Matthæus Lucasque narraverunt, diverso narrandi modo, sed eadem veritate rerum & sententiarum, quas ambo dixerunt*, L. 2. de consensu Evang. cap. 19.

3. Et extendens Jesus manum, tetigit eum, dicens: Volo. Mundare (b). Et confestim mundata est lepra ejus.

*Lev.14.2. 4. Et ait illi Jesus: Vide, nemini dixeris: sed vade, * ostende te sacerdoti, & offer munus, quod præcepit Moyses, in testimonium illis.

*Luc.7.1. 5. * Cùm autem introisset Capharnaum (c), accessit ad eum Centurio, rogans eum,

6. Et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, & malè torquetur.

7. Et ait illi Jesus: Ego veniam (d), & curabo eum.

*Luc.7.6. 8. Et respondens Centurio, ait: * Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum: sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus.

9. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus (e), habens sub me milites, & dico huic: Vade, & vadit: & alii, Veni, & venit: & servo meo, Fac hoc, & facit.

10. Audiens autem Jesus miratus (f) est, & sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel.

*Malac.1.11. 11. Dico autem vobis, quòd multi * ab Oriente, & Occidente venient, & recumbent (g) cum Abraham, & Isaac, & Jacob in regno cœlorum:

12. Filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & stridor dentium.

13. Et dixit Jesus Centurioni: Vade, & sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est puer in illa hora.

14. Et cùm venisset (h) Jesus in domum Petri, vidit socrum ejus jacentem, & febricitantem:

15. Et tetigit manum ejus, & dimisit eam febris, & surrexit, & ministrabat eis.

16. * Vespere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & ejiciebat spiritus verbo: & omnes malè habentes curavit: *Mar.1.32.

17. Ut adimpleretur (i) quod dictum est per * Isaiam prophetam, dicentem: Ipse infirmitates nostras accepit: & ægrotationes nostras portavit. *Isa.53.4. 1.Pet.2.24.

18. Videns autem Jesus turbas multas circum se, jussit ire trans fretum (k).

19. Et accedens (l) unus Scriba, ait illi: Magister, sequar te, quocumque ieris.

20. Et dicit ei Jesus: * Vulpes foveas habent, & volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. *Luc.9.58.

21. Alius autem de discipulis ejus ait illi: Domine, permitte me primùm ire, & sepelire patrem meum.

22. Jesus autem ait illi: Sequere me, & dimitte (m) mortuos sepelire mortuos suos.

23. * Et ascendente eo in naviculam, secuti sunt eum discipuli ejus: *Mar.4.36. Luc.8.22.

24. Et ecce motus magnus factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus, ipse verò dormiebat (n).

25. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, & suscitaverunt eum, dicentes: Domine, salva nos, perimus.

26. Et dicit eis Jesus: Quid timidi estis, modicæ fidei? Tunc surgens, imperavit ventis

3. & 4. (b) Mundus esto. *Dixeris*; Exemplum fugiendæ jactantiæ præbere voluit. *Munus, quod præcepit Moyses*, Levit 14. *Duos passerculos*, &c. *In testimonium*, quemadmodum præcepit Moyses: vel *in testimonium*; ut eorum incredulitas hoc miraculo revincatur; aut *in testimonium*, quòd Christus servaret legem, non destrueret.

5. (c) Per amicos, qui, ut notat Aug. est usitatus loquendi modus: non enim exprimit an per se, aut per alios accesserit. Quod Matthæus breviter, Lucas distinctiùs enarrat, cap. 7. Centurio typum populi gentilis gessit, qui propiùs accessit ad Christum absentem, quàm Judæi ad præsentem. Nihil in Scriptura usitatum magis, quàm id homini tribuere, quod per alios facit.

7. (d) Si volueris: quod cùm ex humilitate recusasset Centurio, Dominus puerum sanavit absens. *Dic verbo*, Tantùm impera; Gr. Dic tantùm unum verbum.

9. (e) Etenim absens sanare poteris, qui nulli subditus es, cùm ego vel absens imperare soleam, tametsi alienæ potestati subditus: *Et dico*, cùm dico, *Vade*, obedit mihi.

10. (f) Non fiduciam Centurionis, sed fidem. Nam posteà Christus addidit v. 13. *Vade, & sicut credidisti, fiat tibi*. Miratus est Christus illam fidem, non ex ignoratione causæ, nihil enim eum fugiebat; sed in modum admirantis se composuit, & hoc egit quod admirantes solent. *Non inveni tantam fidem*; tacita est exprobratio in populum Judaicum.

11. (g) Christus figuratis utitur locutionibus, quæ tum erant in usu. Judæi rerum omnium abundantiam sub Messia futuram animo præceperant.

14. (h) Aug. loco citato *Hoc quando factum sit, id est, post quid, vel ante quid, non expressit Matthæus. Non enim post quod narratur, post hoc etiam factum necesse est ut intelligatur*: Ac verisimile est, quæ sequuntur usque ad v. 35. capitis sequentis, ante Sermonem Domini in monte acta fuisse.

17. (i) Verba Isaiæ, cap. 53. juxta textum Hebræum potiùs citantur, quam juxta 70. *Ipse infirmitates nostras accepit*: in se suscepit, ac pertulit, ut loquitur Petrus 1. Epist. 2. Et morbos peccatorum effectus sustulit.

18. (k) Gr. *Trans lacum*, ubi erat solitudo. Hinc Marcus & Lucas scribunt eum in desertum secessisse.

19. (l) Miraculis commotus Christum sequi affectabat, cujus ambitionem & dolosum animum Dominus perstringet: nam gloria & lucri cupiditate tenebatur.

22. (m) Non prohibet officium pietatis, sed Evangelizandi officium præferendum insinuat. Ac fortè petiit ille ut patris curam gereret usque ad ejus mortem: mortui penes animam mortuos corpore sepeliant: tu quæ magis sunt necessaria, cura. Priùs illi dixerat Christus, *Sequere me*, Lucæ 9. ideò petit facultatem patris sepeliendi.

24. (n) Somno voluntario, ut ad illius opem discipuli confugerent, & suæ fidei tenuitatem agnoscerent. Atque hoc loco fides non sumitur pro fiducia, cùm res ipsis desperata videretur.

ventis & mari, & facta est tranquillitas magna.

27. Porrò homines mirati sunt, dicentes: Qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?

Mar. 5. 1. Luc. 8. 26. 28. * Et cùm venisset trans fretum in regionem Gerasenorum (o), occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes, sævi nimis, ita ut nemo posset transire per viam illam.

29. Et ecce clamaverunt, dicentes: Quid nobis, & tibi, Jesu fili (p) Dei? Venisti huc ante tempus torquere nos?

* Mar. 5. 11. Luc. 8. 32. 30. * Erat autem non longè ab illis grex multorum porcorum pascens.

31. Dæmones autem rogabant eum, dicentes: Si ejicis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum.

32. Et ait illis: Ite (q). At illi exeuntes abierunt in porcos, & ecce impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis.

33. Pastores autem fugerunt: & venientes in civitatem, nuntiaverunt omnia, & de eis, qui dæmonia habuerant.

34. Et ecce tota civitas exiit obviàm
* Mar. 5. 17. Jesu: & * viso eo rogabant, ut transiret à finibus eorum.

CAPUT IX.

Christus sanat Paralyticum; vocat Matthæum; obmurmurantes Pharisæos compescit; hæmorrhoissam sanat; principis filiam suscitat; duobus cæcis visum restituit.

1. ET ascendens in naviculam, transfretavit, & venit in civitatem suam (a).

2. * Et ecce offerebant ei paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jesus fidem illorum, dixit paralytico: Confide fili, remittuntur (b) tibi peccata tua. * Mar. 2. 3. Luc. 5. 18.

3. Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se: Hic blasphemat (c).

4. Et cùm vidisset Jesus cogitationes eorum, dixit: Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris?

5. Quid est facilius, dicere: Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere: Surge, & ambula?

6. Ut autem sciatis, quia filius hominis habet potestatem (d) in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

7. Et surrexit, & abiit in domum suam.

8. Videntes autem turbæ timuerunt (e), & glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus.

9. * Et cùm transiret inde Jesus, vidit hominem sedentem in telonio (f), Matthæum nomine. Et ait illi: Sequere me. Et surgens, secutus est eum. * Mar. 2. 14. Luc. 5. 27.

10. Et factum est discumbente eo in domo (g), ecce multi publicani & peccatores venientes, discumbebant cum Jesu, & discipulis ejus.

11. Et videntes Pharisæi, dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat Magister vester?

12. At Jesus audiens, ait: Non est opus valentibus medicus, sed malè habentibus.

13. Euntes autem discite quid est: * * Osee 6. 6. Inf. 12. 7.
Misericordiam volo, & non sacrificium.
Non enim veni vocare justos (h), * * 1. Tim. 1. 15.
sed peccatores.

14. Tunc

28. (o) Græcè *Gergesenorum*; Marcus & Lucas Gadarenorum, Genes. 10. *Gergoseni* vocantur in textu Hebræo, quam vocem retinuit Matthæus qui scripsit Hebraicè. Urbs autem *Gergosa* nulla ampliùs tum erat; propè illam Syri condiderunt Gerasam, ut eam vocat Josephus L. 2. belli Judaici, cap. 35. ac primis Ecclesiæ temporibus sic vocata est: Unde vulgata editio regionem Gerasenorum vertit. Lucas verò Antiochensis regionem Gadarenorum Græcè scripsit. Hoc enim nomine apud Syro Macedonas nota erat, inter præcipuas urbes Decapoleos. Nam regio Gerasenorum à Pompeji temporibus subdita erat Gadarenis, quorum urbem Pompejus instaurari jusserat, in gratiam Demetrii liberti sui hinc oriundi. Ita Pezronius Abbas, qui addit in eam regionem genium se contulisse Dominum, quòd ibi plures essent Judæi, in quos humaniores erant Geraseni, ex Josepho L. citato, cap. 33. & 35. Decapoleos autem quinque urbes sitæ erant propè Jordanis fontes, aliæ ultra lacum, atque hæ urbes ad Græcos Syriæ pertinebant, ex Plinio L. 5. cap. 18. Unius tantùm Energomeni mentionem faciunt Marcus & Lucas, quòd forte alter ex iis multò notior esset, in quo erat legio dæmonum, uti respondet Augustinus; aut quod hic solus à Christo curatus fuerit.

29. (p) Ex miraculis suspicabantur esse Filium Dei. *Venisti huc ante tempus*, ante ultimum judicii diem; vel quia non putabant tam citò Christum venturum.

32. (q) Permisit Christus, tum ut ostenderet quantum dæmones in homines sævirent, si Deus sineret; tum ut liqueret contra Sadducæos extare spiritus. Quod malè petebant dæmones, ut nocerent; permittit Christus, ut illustrius fieret miraculum: Dæmones verò id petierunt, ut regionis illius incolæ damno porcorum affecti Dominum non reciperent.

CAP. IX. 1. (a) Capharnaum, ubi frequentiùs habitabat. Civitas ejus dicitur ratione habitationis, ut Nazareth ratione educationis.

2. (b) Hanc potestatem se habere probat, sanitatem homini solo jussu impertiendo.

3. & 5. (c) Sibi tribuendo quod solius Dei proprium est. *Dicere*, cum simul res executioni mandetur.

6. (d) Divinam, qua etiam Paralyticum mox erat sanaturus.

8. (e) Gr. *Admirati sunt*: Qui duo affectus sunt cognati maximè. Quædam exemplaria Latina cum Græcis consentiunt.

9. (f) Locus erat, ubi vectigalia solvebantur. Aug. libro citato, cap. 26. *Hinc autem probabilius videtur, quod hæc prætermissa recordando Matthæus commemorat, quia utique ante illum sermonem habitum in monte credendum est vocatum esse Matthæum. In eo quippe monte tunc Lucas commemorat omnes duodecim ex pluribus discipulis electos, quos & Apostolos nominavit*. Qua de re diximus in præfatione.

10. (g) Matthæi: Lucas & Marcus id apertissimè testantur.

13. & 14. (h) Justitiæ falsa persuasione inflatos. *Non*

14. Tunc accesserunt ad eum discipuli Joannis, dicentes : * Quare nos, & Pharisæi jejunamus frequenter : discipuli autem tui non jejunant ? [* Mar. 2. 18. Luc. 5.33.]

15. Et ait illis Jesus : Numquid possunt filii sponsi (i) lugere, quamdiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cùm auferetur ab eis sponsus, & tunc jejunabunt.

16. Nemo autem immittit commissuram (k) panni rudis in vestimentum vetus: tollit enim plenitudinem ejus à vestimento, & pejor scissura fit.

17. Neque mittunt vinum novum in utres veteres, alioquin rumpuntur utres, & vinum effunditur, & utres pereunt. Sed vinum novum in utres novos mittunt, & ambo conservantur.

18. * Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus accessit, & adorabat eum, dicens: Domine, filia mea modò defuncta (l) est: sed veni, impone manum tuam super eam, & vivet. [* Mar. 5. 22. Luc. 8.41.]

19. Et surgens Jesus, sequebatur eum, & discipuli ejus.

20. * Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retrò, & tetigit fimbriam vestimenti ejus. [* Mar. 5. 25. Luc. 8.43.]

21. Dicebat enim intra se : Si tetigero tantùm vestimentum ejus, salva ero.

22. At Jesus conversus, & videns eam, dixit: Confide filia, fides tua te salvam fecit. Et salva facta est mulier ex illa hora.

23. Et cùm venisset Jesus in domum principis, & vidisset tibicines (m) & turbam tumultuantem, dicebat:

24. Recedite : non est enim mortua puella, sed dormit (n). Et deridebant eum.

25. Et cùm ejecta esset turba, intravit: & tenuit manum ejus. Et surrexit puella.

26. Et exiit fama hæc in universam terram illam.

27. Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes : Miserere nostri, fili David.

28. Cùm autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci. Et dicit eis Jesus : Creditis quia hoc possum facere vobis ? Dicunt ei : Utique, Domine.

29. Tunc tetigit oculos eorum, dicens : Secundùm fidem vestram fiat vobis.

30. Et aperti sunt oculi eorum : & comminatus est illis Jesus, dicens : Videte ne quis sciat.

31. Illi autem exeuntes, diffamaverunt eum in tota terra illa.

32. Egressis autem illis, * ecce obtulerunt ei hominem mutum (o), dæmonium habentem. [* Inf. 12. 22. Luc. 11.14.]

33. Et ejecto dæmonio, locutus est mutus, & miratæ sunt turbæ, dicentes : Numquam apparuit sic in Israel.

34. Pharisæi autem dicebant: In principe dæmoniorum ejicit dæmones.

35. * Et circuibat Jesus omnes civitates & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans evangelium regni, & curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. [* Mar. 6.6.]

36. Videns autem turbas, misertus est eis: quia erant vexati, & jacentes sicut oves non habentes pastorem.

37. Tunc dicit discipulis suis: * Messis quidem multa, operarii autem pauci. [* Luc. 10.2.]

38. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam.

C A-

jejunant, tam frequenter ac Pharisæi : non enim de jejuniis à lege præscriptis hoc loco agitur.

15. (i) Gr. *Filii thalami nuptialis* ; qui cum novo sponso versantur, filii nuptiarum dicuntur Hebræa phrasi, ut filius pacis. Hac comparatione uti voluit Dominus loquens ad discipulos Joannis, ut insinuaret se esse verum Ecclesiæ sponsum, & ad testimonium Joannis de se respexit.

16. (k) Gr. Additamentum, *Panni rudis*, nondum à fullone subacti : *Tollit enim plenitudinem ejus*, integritatem panni lacerat. Discipulis meis nondum impono graviora præcepta, donec sint ad ea excipienda paratiores.

18. (l) Marcus cap. 5. in extremis fuisse ait. Rogavit primò pro filia animam agente, deinde nuntiata ejus morte, pro mortua deprecatus est. Matthæus uno verbo utrumque significavit brevitatis causa : aut dixit mortuam esse, quòd adeò male affectam reliquerit, ut eam expirasse crederet.

23. (m) Is fuit mos antiquorum, ut ad funus lamentatrices & tibicines adhiberent.

24. (n) Quòd tam facilè posset illam à morte, quàm à somno excitare, vel quod ea esset statim suscitanda, velut à somno.

32. (o) Vox Græca surdum potiùs quàm mutum significat : quòd hæc duo sint inter se conjuncta : nam qui surdi sunt à nativitate, iidem sunt muti : is verò alius est ab eo, cujus fit mentio Matth. 12. & Lucæ 11.

CAPUT X.

Christus duodecim Apostolos instructos mittit ad evangelizandum Judæis; infirmos sanandi potestatem iis impertit; simplicem prudentiam commendat, & alias virtutes Christianas.

Mar.3.13. Luc.6.13. & 9.1. 1. ET convocatis (a) duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem.

2. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc. Primus (b), Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater ejus,

3. Jacobus Zebedæi, & Joannes frater ejus, Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus publicanus, Jacobus Alphæi, & Thaddæus,

4. Simon Chananæus, & Judas Iscariotes, qui & tradidit eum.

5. Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens: In viam gentium (c) ne abieritis, & in civitate Samaritanorum ne intraveritis:

* Act.13.46. 6. Sed potiùs ite * ad oves quæ perierunt domus Israel.

7. Euntes autem prædicate, dicentes: Quia appropinquavit regnum cœlorum.

8. Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones ejicite: gratis accepistis, gratis date (d).

* Mar.6.8. 9. * Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam (e) in zonis vestris: Luc.9.3. & 10.4.

10. Non peram (f) in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus enim est operarius cibo suo.

11. In quamcumque autem civitatem, aut castellum intraveritis, interrogate quis in ea dignus (g) sit: & ibi manete donec exeatis.

12. Intrantes autem in (h) domum, salutate eam, dicentes: Pax huic domui.

13. Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos.

14. Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros: exeuntes foras de domo vel civitate, excutite pulverem de pedibus vestris.

15. Amen dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die judicii, quàm illi civitati.

16. * Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices (i) sicut columbæ. * Luc. 10. 3.

17. Cavete autem ab hominibus. Tradent enim vos in conciliis (k), & in synagogis suis flagellabunt vos:

18. Et ad præsides, & ad reges ducemini propter me, in testimonium illis, & gentibus

19. * Cùm autem tradent vos, nolite cogitare (l) quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora, quid loquamini. * Luc.12.11.

20. Non

CAP. X. 1. (a) Electio Apostolorum è discipulis facta refertur Lucæ 6.13. quos verisimile est electos fuisse anno 2. à prædicatione Christi incœpta, circa mensem Januarium. *Potestatem*, contra spiritus immundos. *Et curarent*, quæ potestas eatraordinaria missionis Apostolicæ erat argumentum.

2. 3. & 4. (b) Primus dignitate. Nam Andreas ejus frater priùs vocatus dicitur a Joanne. Primatus autem ille non fuit datus cùm hæc facta sunt, sed cùm ab Evangelista scriptum est. Evangelistæ eum primo loco recensent ob ejus primatum. *Qui dicitur Petrus*, posteà sic dictus cap.16. *Bartholomæus*, Filius Tolmai, seu Ptolemæi. *Simon*, Qui & Zelotes, è vico *Cana*, qui Syriacè *Zelum* significat. *Thaddæus*, qui & Judas, & Lebbæus, frater Jacobi Alphæi, Christi consanguineus; *Et Judas Iscariotes*, Filius Simonis è vico Carioth in tribu Juda, cujus fit mentio Josue 15. Hebr. virum significat.

5. (c) Quæ ducit ad gentes. *Ne abieritis*: Quia Judæis primùm prædicare Evangelium oportuit.

8. (d) Ratio affertur cur gratis miracula patrare debeant, quòd gratis hanc potestatem acceperint. Sic avaritiam, & simoniam coercet. *Mortuos suscitate*; hinc sequitur quosdam mortuos ab Apostolis esse suscitatos.

9. (e) Gr. Neque æs, neque ullam aliam pecuniam: ea quippe ex auro, argento, vel ære conflatur. Sensus est: Cum ad prædicandum Evangelium proficiscemini, ne sitis soliciti de cibo, potu, & aliis necessariis: ea quippè vobis suppeditabunt, quibus annuntiabitis Evangelium. Quod præceptum Christus dedit Apostolis ad tempus missionis, quotiescumque iter susciperent ad prædicandum Evangelium: ea verò commemorat quæ viatores secum deferre solent.

10. (f) Non circumferatis cibos, Gr. *Ad viam* comparetis, aut pocula. *Neque virgam*, Mar. 6. *Sed virgam* tantùm. Maldonatus putat, Evangelistas non numerasse verba, sed sensum exhibuisse. Dominus enim id tantùm vetuit, ne Apostoli quicquam ferrent, præter ea quæ essent in præsentem usum necessaria. Quædam editiones Græcè habent, *Neque virgas*: Sic Matth. habet *Neque calceamenta*: Marcus, *Calceatos sandaliis*. Itaque Christus præcipit, ut virgam tantùm, sandalia, tunicam secum ferant, non superflua, aut duo calceamenta. Hinc Juvencus L. 2. Hist. Evangel. *Nec plantis tegmina plura*. Virgæ etiam nomine intelligi potest virga ferro præfixa, qua se tuerentur. *Operarius*; ergo ut operario merces debetur, sic prædicatori stipendium: neque adeò proventus Ecclesiastici sunt meræ eleemosynæ intuitu paupertatis concessæ, sed ut laborum stipendia honoraria.

11. (g) Qui famæ commendatione dignus sit hospitio vestro: ne fortè labes in vos redundet, si ex fama laboret. *Donec exeatis*, è civitate, aut è pago: ne temerè mutetis hospitium.

12. (h) Hæc desunt in Græco vulgari: sed in plerisque exemplaribus occurrunt.

16. (i) Gr. *Sine cornibus*, innoxii, ut agni: itaque malum vobis illatum non referatis.

17. (k) In Synedria. Sæpè Apostoli coram Senatu magno adducti sunt, ut fidei suæ rationem redderent.

19. (l) Gr. *Ne folteits firis & anxii*; non præparationem, sed anaetatem prohibet.

20. Non (m) enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis.

21. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filii in parentes, & morte eos afficient:

22. Et eritis odio omnibus propter nomen meum: qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

23. Cùm autem persequentur vos in civitate ista, fugite (n) in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat filius hominis.

* Luc. 6. 40. Joan. 13. 16. & 15. 20.

24. * Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum.

25. Sufficit discipulo, ut sit sicut magister ejus: & servo, sicut dominus ejus. Si patrem familias Beelzebub vocaverunt, quantò magis domesticos ejus?

* Marc. 4. 22. Luc. 8. 17. & 12. 2.

26. Ne ergo timueritis eos: * Nihil enim est opertum, quod non revelabitur: & occultum, quod non scietur.

27. Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.

28. Et nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potiùs timete eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.

* 2. Reg. 14. 11. Act. 27. 35.

29. * Nonne duo passeres asse væneunt: & unus ex illis non cadet super terram sine patre vestro?

30. Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt.

31. Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos.

* Mar. 8. 38. Luc. 9. 26. & 12. 8. 2. Tim. 2. 12.

32. * Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est:

33. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est.

* Luc. 12. 51.

34. * Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere (o) in terram: non veni pacem mittere, sed gladium.

35. Veni enim separare hominem adversùs patrem suum, & filiam adversùs matrem suam, & nurum adversùs socrum suam:

36. * Et inimici hominis, domestici (p) ejus. * Mich. 7. 6.

37. * Qui amat patrem, aut matrem plus quàm me, non est me dignus: & qui amat filium, aut filiam super me, non est me dignus. * Luc. 14. 26.

38. * Et qui non accipit (q) crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. * Inf. 16. 24. Mar. 8. 34. Luc. 14. 27.

39. Qui invenit (r) animam suam, perdet illam: & qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

40. * Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit. * Luc. 9. 48. & 17. 31. Joan. 13. 20.

41. Qui recipit (s) prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet.

42. * Et quicumque potum dederit uni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantùm in nomine discipuli (t): amen dico vobis, non perdet mercedem suam. * Mar. 9. 40.

CAPUT XI.

Joannes è carcere mittit discipulos ad Christum, qui laudato Joanne jubet huic renuntiari, quæ patret miracula; civitatibus incredulis exprobrat infidelitatem; omnes invitat ut ad se veniant; jugum ejus suave, & onus leve.

1. ET factum est, cùm consummasset Jesus, præcipiens duodecim discipulis suis, transiit inde ut doceret & prædicaret in civitatibus eorum (a).

2. * Joannes autem cùm audisset in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, * Luc. 7. 18.

3. Ait

20. (m) Vox negativa sæpè comparationem significat. Spiritus sanctus magis loquetur in vobis, quam vos ipsi.

23. (n) Non debetis temerè adire vitæ pericula, nec persequentium furorem manendo accendere, nisi salus aliquorum ex vestra fuga in periculum vocetur: qua de re Aug. Epist. 18. ad Honoratum. Non propterea missionem vestram deseratis, sed in alias urbes migrate. *Donec veniat filius hominis*, donec adsit vobis. Alii de Spiritus Sancti missione id interpretantur: Donec veniam ad vos per Spiritum Paracletum.

34. (o) Futurum erat ut doctrina Christi Judæis & Gentibus annuntiata in familias divisionem & discordiam induceret, aliis credentibus, aliis incredulis.

36. (p) Propinqui infideles. Venit Christus non ut pacem terrenam, in qua non habetur ratio pietatis, stabiliret: dissensio verò illa, cujus meminit, non est seditiosa, sed patiens injuriarum; ex parte infidelium impia, ex parte fidelium justa & sancta. Christus dissensionum occasio fuit, non causa: eventum sæpè Scriptura, non intentionem, aut causam profert.

38. (q) Qui non patienter adversa perfert. Qua locutione Christus primus usus est, eaque crucis mysterium commendavit. Eadem vox Hebræa utrumque significat, accipere & ferre.

39. (r) Phrasi Hebraica invenire est acquirere, aut servare.

41. (s) Qui eo nomine Prophetam suscipit, quòd sit Propheta, mercedem accipiet, non in pari gradu, sed juxta affectus & officii magnitudinem: Prophetæ nomine doctor, aut prædicator Evangelii rectè intelligitur.

42. (t) Quia discipulus est. Hæc Christi documenta in monte ipso inter Capharnaum & Bethsaidam data sunt, cùm Apostolos elegit.

CAP. XI.

1. (a) Judæorum. Quid autem fecerint Apostoli à Christo dimissi, Marcus cap. 6. & Lucas cap. 9. referunt.

3. Ait illi: Tu es, qui venturus (b) es, an alium expectamus?

4. Et respondens Jesus ait illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audistis & vidistis.

* Isai. 35. 5. * Isa. 61. 1. 5. * Cæci vident (c), claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, * pauperes evangelizantur:

6. Et beatus est, qui non fuerit scandalizatus (d) in me.

* Luc. 7. 24. 7. * Illis autem abeuntibus, cœpit Jesus dicere ad turbas de Joanne: Quid existis in desertum videre? arundinem (e) vento agitatam?

8. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt.

9. Sed quid existis videre? prophetam? Etiam dico vobis, & plus quam prophetam (f).

10. Hic est enim de quo scriptum est:
* Mal. 3. 1. Marc. 1. 2. Luc. 7. 27. * Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

11. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum (g) major Joanne Baptista: qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo.

12. A diebus autem Joannis (h) Baptistæ usque nunc regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.

13. Omnes enim prophetæ & lex usque ad Joannem prophetaverunt (i):

14. Et si vultis recipere (k), * Ipse est Elias, qui venturus est. * Mal. 4. 5.

15. Qui habet aures (l) audiendi, audiat.

16. Cui autem similem æstimabo generationem (m) istam? Similis est pueris sedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus

17. Dicunt: Cecinimus (n) vobis, & non saltastis: lamentavimus, & non planxistis.

18. Venit enim Joannes neque manducans, neque bibens, & dicunt: Dæmonium habet.

19. Venit filius hominis manducans & bibens, & dicunt: Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et justificata (o) est sapientia à filiis suis.

20. Tunc cœpit exprobrare civitatibus, in quibus factæ sunt plurimæ virtutes ejus, quia non egissent pœnitentiam.

21. * Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent (p). * Luc. 10. 13.

22. Verumtamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissius erit in die judicii, quàm vobis.

23. Et

3. (b) Joannes qui tum erat in carcere, in arce Macheronta, ubi Herodes Antipas hujus anni initium exegit, duos è discipulis suis misit ad Christum: non quòd dubitaret an is esset Messias: *Tu es qui venturus es*, ἐρχόμενος, tu es Messias; sed ut discipuli ea de re convicti non dubitarent.

5. (c) Alludit ad cap. 35. & 61. Isaiæ, ubi hæc de Christo prædicuntur. *Mortui resurgunt*: hinc nonnulli colligunt plures quàm tres mortuos à Christo fuisse suscitatos. *Pauperes Evangelizantur*: Humilibus Evangelium annuntiatur.

6. (d) Qui offensus non fuerit vitæ meæ & mortis humilitate. Beatus, cui non fuero scandali & ruinæ occasio.

7. (e) Num hominem levem & inconstantem? ne fortè existimarent Joannem mutasse sententiam: non frustrà Joannem adiistis.

9. (f) Aliis Prophetis excellentiorem: præsentem vidit, & nondum à populo agnitum demonstravit.

11. (g) Lucas 7. 28. *Major inter natos mulierum Propheta Joanne Baptista nemo est*, De Sanctis veteris Testamenti id intelligit Maldonatus, si fiat comparatio in sanctitate.

12. (h) Primus Joannes pœnitentiam prædicavit, & docuit homines regnum cœlorum vi quadam rapi. *Major est illo*; juxta communiorem interpretationem, quantò Joannes alios Prophetas superavit, tantò novi fœderis Prophetæ Joannem notitia Mysteriorum post descensum Spiritus Sancti superarunt. Alii Prophetæ quasi eminùs futura bona, & liberationem mundi viderunt; sed ex quo Joannes apparuit, jam promissa divina impleri cœperunt; cœlum antè occlusum apertum est; *Et violenti rapiunt illud*, dum libidines vincunt suas, & intellectum redigunt in obsequium fidei, carnis & diaboli tentationes elidunt, & cœlum expugnant quasi arcem munitissimam. Regnum cœlorum sumi potest pro Ecclesia, aut pro vita æterna. Ex quo venit Joannes, mutata sunt tempora; non jam terrena, sed cœlestia, & majori vigilantia quærenda sunt; novam legem veteri videtur opponere.

13. (i) Loquitur de Prophetis, qui primum Christi adventum prædixere, quique extiterunt usque ad Joannem: ex quo regnum cœlorum omnibus est patefactum.

14. (k) Si benè accipitis quod dico, *Ipse est Elias qui venturus est*, præcursoris officio: ut Elias secundum, sic Joannes primum Christi adventum prævenit; ipse est Elias vestitu, vita, spiritu.

15. (l) Donum intelligentiæ; Qui docilis est.

16. (m) Hoc ipsum egerunt Judæi, quod solent pueri. Joannes clamavit, & Judæi, non ut par erat, responderunt.

17. (n) Iis exprobrat, quòd Joannem rejecerint propter severioris vitæ genus: ac similitudinem affert puerorum, qui in duos distributi choros, alii aliis exprobrant, quòd præ morositate sua neque cantus lugubres, seu nænias occinere noluerint, neque ad tibiæ sonum saltare. Sic Pharisæi plerique nec Christum ob communis vitæ institutum, nec Joannem propter austerioris vitæ rationem audire voluerunt: Similes morosis pueris, quibus nulla placet cantilena, seu læta, seu tristis.

19. (o) Sed divinæ sapientiæ, & consiliorum erga Judæos ratio declarata & approbata fuit ab Apostolis, & ab iis omnibus qui crediderunt; tametsi pars major divinum hoc beneficium rejecit. Quod utique & civitatibus exprobrat, quæ post tot prodigia à se visa, nec crediderunt, neque egerunt pœnitentiam. Particula *&*, videtur disjunctiva potiùs, quàm copulativa: ita ut vim habeat particulæ, *sed*. Mox idem exprobrat urbi Corozain, quæ in lacus Genezareth ingressu sita erat ultra Jordanem, è regione Capharnaum, ut Bethsaida citra Jordanem.

21. (p) Non fine speciali Dei auxilio, quod daturus iis fuisset. Alii id populariter intelligendum volunt, adeò ut dixerit Dominus, quod humano judicio omninò erat probabile futurum fuisse: sed Judæos arguit ob duritiem cordis, quæ in iis major erat, quàm in Tyriis, & Sidoniis. Hæc durities erat omninò vo-

23. Et tu Capharnaum, numquid usque in cœlum exaltaberis (q)? usque in infernum descendes: quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, fortè mansissent usque in hanc diem.

24. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remissius erit in die judicii, quàm tibi.

25. In illo tempore respondens (r) Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis.

26. Ita Pater: quoniam sic fuit placitum ante te.

27. Omnia mihi tradita sunt à Patre
* Joan. 6. 46. & 7. 28. & 8. 19. & 10. 15. meo. * Et nemo novit Filium, nisi (f) Pater: neque Patrem quis novit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

28. Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos.

29. Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis cor-
* Jer. 6. 16. de: & * invenietis requiem animabus vestris.

* 1. Joan. 5. 3. 30. * Jugum enim meum suave est, & onus meum leve (t).

CAPUT XII.

Christus discipulos adversùs Pharisæorum criminationes defendit. Die sabbati manum aridam sanat; dæmoniacum cæcum & mutum curat; Pharisæorum blasphemiam repellit; petentibus signum, Jonam Prophetam in signum futuræ suæ resurrectionis iis proponit.

1. IN illo tempore abiit Jesus per sata
Mar. 2. 23. Luc. 6. 1. sabbato: discipuli autem ejus esurientes cœperunt vellere spicas, & manducare.

2. Pharisæi autem videntes, dixerunt ei: Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere sabbatis.

3. At ille dixit eis: Non legistis * quid fecerit David, quando esuriit, & qui cum eo erant: * 1. Reg. 21. 6.

4. Quomodo intravit (a) in domum Dei, & panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere, neque his qui cum eo erant, * nisi solis sacerdotibus? * Lev. 24. 9.

5. Aut non legistis in lege, * quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant (b), & sine crimine sunt? * Num. 28. 9.

6. Dico autem vobis, quia templo major est hic (c).

7. Si autem sciretis, quid est: * Misericordiam volo, & non sacrificium: numquam condemnassetis innocentes. * 1. Reg. 15. 22. Eccles. 4. 17.

8. Dominus (d) enim est filius hominis etiam sabbati. Osee 6. 6. Sup. 9. 13.

9. Et cùm inde transisset (e), venit in synagogam eorum.

10. * Et ecce homo manum habens aridam, & interrogabant eum, dicentes: Si licet sabbatis curare? ut accusarent eum. * Mar. 3. 1. Luc. 6. 6.

11. Ipse autem dixit illis: * Quis erit ex vobis homo, qui habeat ovem unam, & si ceciderit hæc sabbatis in foveam, nonne tenebit & levabit eam? * Deut. 22. 4.

12. Quantò magis melior est homo ove? Itaque licet sabbatis benefacere.

13. Tunc ait homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est sanitati sicut altera.

14. Exeuntes autem Pharisæi, consilium faciebant adversùs eum, quomodo perderent eum.

15. Jesus autem sciens recessit inde: & secuti sunt eum multi, & curavit eos omnes:

16. Et præcepit eis ne manifestum eum facerent (f).

17. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam, dicentem:

18. Ecce

summaria; pravam vivendi rationem harum civitatum insinuat simplici illa comparatione cum Tyriis & Sidoniis.

23. (q) Gr. *Exaltata es*, prædicatione mea, & miraculis illustrata. Bethsaida & Corozain cum Tyriis & Sidoniis, Capharnaitas cum Sodomitis comparat, & graviores eos daturos pœnas denuntiat, quòd tam præclaras salutis occasiones spreverint. *Fortè mansissent*: Græcè ἂν, vox est inquiunt nonnulli, potentialis, manere potuissent; sed ea potiùs videtur, ut loquuntur Grammatici, expletiva, *utique & sine dubio* significat. Existimat R. Simo non aliud quàm summam Judæorum improbitatem usitati sermonis more hoc in loco exprimi.

25. (r) Sermonem suum prosequens, phrasi Hebraica. *Confiteor*, Gratias ago. Respondere is dicitur, qui non solùm ad interrogata sermonem suum convertit, sed etiam qui institutum sermonem continuat, aut in ea verba erumpit, quæ præviæ cogitationi respondent. *Parvulis*, Humilibus

27. (f) Non excluditur Spiritus Sanctus, sed excluditur tantùm quidquid est natura diversum. Hæc dicit, rationem reddens eorum quæ mox dicturus est.

30. (t) Quod unctio gratiæ sublevat, & amore ipso sustinetur. Sed mitis & humilis corde is esse debet, qui ad Christum vult pertinere.

CAP. XII.

4. (a) Panes præbente Sacerdote accepit, oblatos posteà comedit extra domum Dei. *Panes propositionis*, seu propositos, aut expositos. Panes quorum hoc in loco fit mentio, erant in domo summi Sacerdotis.

5. (b) Non cessant ab opere, quod facere non liceret, nisi id præceptum esset, atque ad cultum Dei pertineret; eaque est compendiaria quædam locutio.

6. & 7. (c) Qui est hoc in loco. *Misericordiam*, Charitatem erga proximos malim, quàm sola sacrificia.

8. (d) Qui sabbatum instituit, quique illud abrogare potest.

9. (e) Tum fortè Christus adhuc erat circa Judææ confinia, atque inde in Galilæam migraturus.

16. (f) Ante resurrectionis suæ tempus, atque ut hominum turbam declinaret.

*Isai.42.1. 18. * Ecce puer (g) meus, quem ele-
gi, dilectus meus, in quo benè complacuit
animæ meæ. Ponam spiritum meum super
eum, & judicium gentibus nuntiabit.
19. Non contendet (h), neque clama-
bit, neque audiet aliquis in plateis vo-
cem ejus:
20. Arundinem quassatam non confrin-
get (i), & linum fumigans non extin-
guet, donec ejiciat ad victoriam judi-
cium:
21. Et in nomine ejus gentes spera-
bunt (k).
22. Tunc oblatus est ei dæmonium ha-
bens, cæcus, & mutus: & curavit eum,
ita ut loqueretur, & videret.
23. Et stupebant omnes turbæ, & di-
cebant: Numquid hic est filius David?
* Sup. 9. 24. * Pharisæi autem audientes, dixe-
34. runt: Hic non ejicit dæmones nisi in Beel-
Mar.3.22. zebub principe dæmoniorum.
25. Jesus autem sciens cogitationes eo-
* Luc.11. rum, dixit eis: * Omne regnum divisum
17. contra se, desolabitur: & omnis civitas,
vel domus divisa contra se, non stabit.
26. Et si satanas satanam ejicit, adver-
sùs se divisus est: quomodo ergo stabit
regnum ejus?
27. Et si ego in Beelzebub ejicio dæmo-
nes, filii (l) vestri in quo ejiciunt? Ideò
ipsi judices vestri erunt.
28. Si autem ego in spiritu Dei ejicio
dæmones, igitur pervenit in vos regnum
Dei.
29. Aut quomodo potest quisquam in-
trare in domum fortis, & vasa ejus diri-
pere, nisi priùs alligaverit fortem? & tunc
domum illius diripiet.
30. Qui non est mecum, contra (m)
me est: & qui non congregat mecum,
spargit.
31. * Ideò dico vobis: Omne peccatum * Mar. 3.
& blasphemia remittetur hominibus, spi- 28. 29.
ritus (n) autem blasphemia non remittetur. Luc.12.10.
32. Et quicumque dixerit verbum con-
tra Filium hominis, remittetur ei: qui
autem dixerit contra Spiritum sanctum,
non remittetur ei, neque in hoc sæculo,
neque in futuro. (o)
33. Aut facite arborem (p) bonam,
& fructum ejus bonum: aut facite arbo-
rem malam, & fructum ejus malum: si-
quidem ex fructu arbor agnoscitur.
34. Progenies viperarum, quomodo
potestis (q) bona loqui, cùm sitis mali?
* ex abundantia enim cordis os loquitur. * Luc. 6.
35. Bonus homo de bono thesauro (r) 45.
profert bona: & malus homo de malo the-
sauro profert mala.
36. Dico autem vobis, quoniam om-
ne verbum otiosum, quod locuti fuerint
homines, reddent rationem de eo in die
judicii.
37. Ex verbis enim tuis justificaberis,
& ex verbis tuis (s) condemnaberis.
38. Tunc responderunt ei quidam de
Scribis & Pharisæis, dicentes: Magister,
volumus à te signum videre.
39. Qui respondens ait illis: * Gene- * Inf.16.4.
ratio mala & adultera (t) signum quærit: Luc.11.29.
& signum non dabitur ei, nisi signum * 1.Cor.1.22.
Jonæ Prophetæ. * Jon.2.1.

40. Sicut

18. (g) Vox Hebræa *Hebed*, עבד, *servum* significat, quòd servi formam assumpserit. *Nuntiabit*, Veram annuntiabit religionem. Ministerium ejus his verbis prænuntiat: *Et judicium meum*; Non Judæorum tantùm, sed & gentium legislator futurus est.

19. (h) Non erit contentiosus, aut clamosus: moderationem & mansuetudinem Christi exprimit. *Non contendet*, cum adversariis, *non clamabit*, ut qui rixantur, solent.

20. (i) Non opprimet, non dejiciet. *Linum fumigans non extinguet*, licèt naribus molestum: quibus omnibus Christi lenitatem commendat. *Donec ejiciat*, In extremo judicio adversarios vincat, ubi terribilis inimicis suis videbitur, & Evangelio toto orbe prædicato victor appareat.

21. (k) Interim propagato Evangelio Gentes in eò spem omnem suam collocabunt.

27. (l) Vestri discipuli, aut exorcistæ, quorum fit mentio Act. 19. vel discipuli Christi, quorum multi erant aut familiares, aut agnati calumniantium Pharisæorum: nam 72. discipuli ex Lucæ cap. 10. ejiciebant dæmonia, quorum obsessiones tum erant frequentiores. Cur me potiùs quàm filios vestros dicitis in Beelzebub ejicere dæmonia? Verisimile est Christum loqui de exorcistis Judæorum, quorum multi erant è secta Pharisæorum. Hi, teste Irenæo L. 2. cap. 5. dæmones ejiciebant, Altissimi & Omnipotentis invocatione: ac suis adhuc temporibus Judæos ita dæmones ejicere solitos ait: *Judæi*, inquit, *usque nunc hac ipsa advocatione dæmones effugant*.

30. (m) Aug. Aut Dei sumus, aut diaboli, nihil medium. *Et qui non congregat mecum*: Qui homines colligit non mihi, spargit.

31. (n) Quo Spiritus Sancti opera dæmoni tribuuntur; *Non remittetur*, vix & ægrè dimittitur: rarò ejusmodi peccatores pœnitet, ut par est; hæc peccata nihil ferè in homine relinquunt, ex quo sperari possit vera pœnitentia. Pharisæi dæmoni tribuebant, quæ certò sciebant à solo Deo proficisci posse.

32. (o) Ergo quædam peccata remittuntur in futuro sæculo, ut ex hoc loco probat August. L. 21. de civit. cap. 24. & Gregorius L. 4. dialog. cap. 39. alioqui superflua esset ista adjectio. Christi temporibus futuram aliam vitam agnoscebant Judæi.

33. (p) Quòd si ad præcedentia id referatur: cùm me reprehendere non possitis, nec opera mea, quid est cur me non recipiatis? vel me cum operibus laudate, vel si me damnatis, opera ipsa condemnate.

34. (q) Id neque est usitatum, neque diuturnum, ut mali bona proferant, & loquantur.

35. & 36. (r) Gr. additur καρδίας, cordis. *Otiosum*, Si de verbo otioso, quod sine utilitate audientis, aut loquentis dicitur, ratio reddenda est, quantò magis de blasphemia? Chrysostomus otiosum verbum non inutile modò, sed & falsum, & cum calumnia conjunctum interpretatur.

37. (s) Non quòd sola verba unumquemque aut justificent, aut condemnent: sed ad complures puniendos aut justificandos sufficiunt, tametsi ex multis aliis prodire soleat justificatio, aut condemnatio.

39. (t) Quod Chrysostomus ad eorum infidelitatem refert, aut ita vocatur, quæ frustrà Abrahamum & alios

40. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.

* Ion. 3. 5. 41. * Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista, & condemnabunt (u) eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ. Et ecce plus quàm Jonas hic.

42. Regina Austri surget in judicio cum generatione ista, & condemnabit eam:
* 3. Reg. 10. 1. 2. Par. 9. 1. * quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis, & ecce plus quàm Salomon hic.

* Luc. 11. 24. 43. * Cùm autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca (x) arida, quærens requiem, & non invenit.

44. Tunc dicit: Revertar in domum meam, unde exivi. Et veniens invenit eam vacantem, scopis mundatam, & ornatam.

45. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & intrantes
* 2. Pet. 2. 20. habitant ibi: * & fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. Sic erit & generationi huic pessimæ.

* Mar. 3. 31. Luc. 8. 19. 46. * Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus & fratres stabant foris, quærentes loqui ei.

47. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te.

48. At ipse respondens dicenti sibi, ait: Quæ est mater (y) mea, & qui sunt fratres mei?

49. Et extendens manum in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei.

50. Quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est.

CAPUT XIII.

Septem à Christo Domino proponuntur parabolæ: propheta est in patria sua sine honore.

1. IN illo die exiens Jesus de domo, sedebat secùs mare.

2. * Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita ut in naviculam ascendens sederet: & omnis turba stabat in littore; * Mar. 4. 1. Luc. 8. 4.

3. Et locutus est eis multa in parabolis (a), dicens: Ecce exiit qui seminat, seminare.

4. Et dum seminat, quædam ceciderunt secùs viam, & venerunt volucres cœli, & comederunt ea.

5. Alia autem ceciderunt in petrosa, ubi non habebant terram multam: & continuò exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ.

6. Sole autem orto æstuaverunt (b): & quia non habebant radicem, aruerunt.

7. Alia autem ceciderunt in spinas: & creverunt spinæ, & suffocaverunt ea.

8. Alia autem ceciderunt in terram bonam: & dabant fructum, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud trigesimum.

9. Qui habet aures audiendi, audiat.

10. Et accedentes discipuli dixerunt ei: Quare in parabolis loqueris eis?

11. Qui respondens, ait illis: Quia vobis datum est nosse mysteria regni cœlorum: illis autem non est datum.

12. * Qui enim habet (c), dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet, auferetur ab eo. * Inf. 25. 29.

13. Ideò in parabolis loquor eis: quia videntes (d) non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt.

14. Et

jactabat Patriarchas. *Nisi signum*, Non dabo aliud signum, nisi mortem & resurrectionam meam. *In corde terræ*, In sepulchro.

41. & 42. (u) Eorum condemnationi instabunt. *Regina Austri*, E confiniis Arabiæ felicis versùs Oceanum ad Austrum positis. Unde à finibus terræ venisse dicitur.

43. (x) Humano more loquitur: idque insinuat longè graviùs peccare Judæos, quàm si nullam Dei legem accepissent; ac dæmon ipse magis affectat præ superbia redire ad domum unde ejectus est, quàm novam occupare. *Requiem*, Locum habitationi idoneum.

48. (y) Beatior est Virgo quod mente, quàm quòd carne Christum conceperit; spiritalem præfert cognationem carnali.

CAPUT XIII. 3. (a) Tres sunt velut partes parabolæ; prœmium, quod sæpè omittitur, ut in hac parabola de semine. Secunda est fabula; tertia applicatio. In nonnullis argumentum sumitur à similibus, ut in hac parabola de semine; in aliis ex dissimilitudine, argumento sumpto, vel à minori affirmativè, ut Lucæ 11. vel à majori negativè, ut Lucæ cap. 16. de divite epulone. In Evangelio sæpè dicitur: *Simile est regnum cœlorum*; non quòd Ecclesia cum iis rebus conferatur: sed quia in Ecclesia tale aliquid contingit. Sic in hoc capite, v. 24. sator non comparatur regno cœlorum, sed rem ita se habere docet Dominus, ut si aliquis serat, &c. Marci cap. 4. apertiùs id exprimitur: *Sic est regnum Dei, quemadmodum si homo jaciat sementem in terram*. Hæc omnibus quæ sequuntur parabolis vir doctus in suis regulis proferre operæ pretium duxit, ad earum faciliorem intelligentiam: prima parabola fuit de semine, quod ut terra variè erat disposita, sic diversam habuit sortem, eaque ad verbum Dei pertinet, quod penes diversam animorum dispositionem variè procedit.

6. (b) Æstu percussa sunt, & exusta. *Audiendi*, Aures mentis ad intelligendum.

12. (c) Quod habere debet, & eo benè utitur, plus meretur. *Qui autem non habet*: quia indignus est ut habeat. Proverbium usu tritum, ditioribus dari, pauperibus auferri. Quæ proverbia negat vir doctus summo jure accipi oportere.

13. (d) Cùm videant miracula, iis nolunt credere: unde in pœnam incredulitatis obscurè loquitur; sic tenebræ tenebris, & obscuritas voluntariæ cæcitati redditur.

* Isai. 6.9. Marc. 4.12. Luc. 8.10. Joan. 12. 40. Act. 28. 26. Rom. 11.8.

14. Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ dicentis: * Auditu audietis (e), & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis.

15. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos clauserunt: nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos.

16. Vestri autem beati oculi quia vident (f), & aures vestræ quia audiunt.

* Luc. 10. 21.

17. * Amen quippe dico vobis, quia multi prophetæ & justi cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

18. Vos ergo audite parabolam seminantis.

19. Omnis (g) qui audit verbum regni, & non intelligit, venit malus, & rapit quod seminatum est in corde ejus: hic est qui secùs viam seminatus est.

20. Qui autem super petrosa seminatus (h) est, hic est, qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud:

21. Non habet autem in se radicem, sed est temporalis: facta autem tribulatione & persecutione propter verbum, continuò scandalizatur.

22. Qui autem seminatus est in spinis, hic est, qui verbum audit, & sollicitudo sæculi istius, & fallacia divitiarum suffocat verbum, & sine fructu efficitur.

23. Qui verò in terram bonam seminatus est, hic est, qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert, & facit aliud quidem centesimum (i), aliud autem sexagesimum, aliud verò trigesimum.

* Marc. 4. 26.

24. * Aliam parabolam proposuit illis, dicens: Simile (k) factum est regnum cœlorum homini, qui seminavit bonum semen in agro suo.

25. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus ejus, & superseminavit zizania in medio tritici, & abiit.

26. Cùm autem crevisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania.

27. Accedentes autem servi patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo? Unde ergo habet zizania?

28. Et ait illis: Inimicus homo hoc fecit: Servi autem dixerunt ei: Vis, imus, & colligimus (l) ea?

29. Et ait: Non: ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum.

30. Sinite utraque crescere usque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus: Colligite primùm zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.

31. * Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Simile est regnum cœlorum grano sinapis (m), quod accipiens homo seminavit in agro suo: * Marc. 4. 32. Luc. 13. 19.

32. Quod minimum (n) quidem est omnibus seminibus: cùm autem creverit, majus est omnibus oleribus, & fit arbor, ita ut volucres cœli veniant, & habitent in ramis ejus.

33. Aliam parabolam locutus est eis. * Simile est regnum cœlorum fermento (o), quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentatum est totum. * Luc. 13. 21.

34. Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas: & sine parabolis non loquebatur (p) eis:

35. Ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: * Aperiam in parabolis * Ps. 77. 2.

14. (e) Ex Isaiæ cap. 6. 9. juxta 70. versionem; *Non videbitis*, Non intelligetis. Matthæus causam affert cur non intelligant, nec credant, Marcus & Lucas eventum, *Vt videntes non videant*.

16. (f) Et corporis & mentis oculis. Quod quidem non adversatur verbis Christi Joan. 20. *Beati qui non viderunt*: sensus enim hic est; Ii Deo sunt gratiores, qui non visis, nec ratione naturali demonstratis crediderunt, sed propter auctoritatem divinam.

19. (g) Omnis, *παντὸς*; Phrasis est Hebraica, qua antecedenti posito sine dictione regente, attexitur relativum. Sensus est: De corde cujuscumque hominis audientis, & non intelligentis, h.e. non fide suscipientis, venit diabolus, qui rapit quod seminatum est; *Verbum regni*, Evangelii.

20. (h) Seminatum esse, ad personam refertur, instar agri, aut terræ secus viam positæ.

23. (i) Hieron. L. 1. contra Jovinianum: *Triginta referuntur ad nuptias, sexaginta verò ad viduas: porrò centesimus numerus exprimit virginitatis coronam*.

24. & 25. (k) Simile quiddam contingit in Ecclesia. *Cum autem dormirent homines*; Cùm præpositi Ecclesiæ negligentius se haberent: *Superseminavit zizania*, malos, aut hæreticos latentes.

28. (l) Non statim, nec mali omnes eradicandi: multi sunt occultè mali, multi non ita perversi, quin speranda sit eorum salus, neque adeò possibile est, imò nec expedit malos omnes a bonis separare; sed per disciplinam Ecclesiasticam & civilem sic agendum, ut atrocia quæque plectantur scelera.

31. (m) Profectum doctrinæ Evangelicæ, & illius efficaciam, hac parabola designat.

32. (n) Proportione quadam: nam pro mole sua magnam producit plantam, præsertim in locis calidioribus: Proverbium est apud Judæos usitatum, ut rem minimam granum sinapis vocent,

33. (o) Hæc parabola uti & præcedens progressum Ecclesiæ à tenuibus initiis & vim illius demonstrat. *Abscondit*: S. Chrysologus serm. 99. *Res de usu geritur, vir in agro sinapis arborem serit; domi mulier fermentum procurat, & pane præparat alimenta quia virum foris expectat labor, intus mulierem domestica cura constringit. In farina satis tribus*: tria sata efficiebant mensuram Ephi, quæ simul pinsi solebat, Genes. 18. vel ut aliis placet, Ephi tantum capiebat, quantum homo humeris suis portare poterat.

34. & 35. (p) Idque ut plurimùm. *Vt impleretur*, Ita ut illud impletum fuerit, quod Psal. 77. scriptum est, *Aperiam in parabolis os meum*; mysteria nemini adhuc reserata.

bolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.

* Mar. 4. 34. 36. * Tunc, dimissis turbis, venit in domum: & accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes: Edissere nobis parabolam zizaniorum agri.

37. Qui respondens ait illis: Qui seminat bonum semen, est Filius hominis.

38. Ager autem, est mundus. Bonum verò semen, hi sunt filii (q) regni. Zizania autem, filii sunt nequam.

39. Inimicus autem, qui seminavit ea, est diabolus. * Messis verò, consummatio sæculi est. Messores autem, Angeli sunt. * Apoc. 14. 15.

40. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur: sic erit in consummatione sæculi.

41. Mittet filius hominis Angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem:

42. Et mittent eos in caminum ignis. Ibi erit fletus, & stridor dentium.

* Sap. 3. 7. Dan. 12. 3. 43. * Tunc justi fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. Qui habet aures audiendi, audiat.

44. Simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro: quem qui invenit homo, abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit universa quæ habet, & emit agrum illum.

45. Iterùm simile est regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas.

46. Inventa autem una pretiosa margarita, abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.

47. Iterùm simile est regnum cœlorum sagenæ (r) missæ in mare, & ex omni genere piscium congreganti.

48. Quam, cùm impleta esset, educentes, & secùs littus sedentes, elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt.

49. Sic erit in consummatione sæculi: exibunt Angeli, & separabunt malos de medio justorum,

50. Et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus, & stridor dentium.

51. Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei: Etiam.

52. Ait illis: Ideò omnis scriba doctus in regno cœlorum, similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova (s) & vetera.

53. Et factum est, cùm consummasset Jesus parabolas istas, transiit inde.

54. Et * veniens in patriam suam, docebat eos in synagogis eorum, ita ut mirarentur, & dicerent: Unde huic sapientia hæc, & virtutes? * Mar. 6. 1. Luc. 4. 16.

55. * Nonne hic est fabri filius? Nonne mater ejus dicitur Maria: & fratres ejus Jacobus, & Joseph, & Simon, & Judas? * Joan. 6. 42.

56. Et sorores ejus, nonne omnes apud nos sunt? Unde ergo huic omnia ista?

57. Et scandalizabantur (t) in eo. Jesus autem dixit eis: Non est propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua.

58. Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum.

CAPUT XIV.

Mors Joannis Baptistæ; miraculum de quinque panibus; Christus de nocte venit ambulans super aquas.

1. IN illo tempore audivit Herodes Tetrarcha (a) famam Jesu: Mar. 6. 14. Luc. 9. 7.

2. Et

38. 43. & 44. (q) Justi, ad regnum cœleste præparati. *Scandala*, Qui aliis sunt scandalo. *Thesauro*, omne pretium Evangelicæ doctrinæ ostendit.

47. & 48. (r) Gallicè, *une seine*. Sagena est Ecclesia, quæ sinu suo bonos & malos complectitur. *Malos*, Minutiores pisces, viles & nullius pretii.

52. & 54. (s) Cuncta alendæ familiæ necessaria. *In patriam suam*, Nazareth; *Synagogis*, Gr. Synagoga.

57. (t) Offendebantur ob generis, ut iis videbatur, humilitatem. *Non est Propheta sine honore*, Nusquam minus est in honore. Videtur Christus Dominus tum in civitatem suam tertiò venisse cum discipulis, ex quo ministerium suum inceperat. Consobrini ejus hoc loco, & Marci cap. 6. recensentur: *Jacobus minor*, Episcopus Hierosolymitanus, cujus est epistola Canonica: *Et Joseph*, Græcè *Joses*: *Et Simon*; Cleophæ filius: *Et Judas*, qui & Thaddæus: *Et sorores ejus*, cognatæ, fortè filiæ fratris Joseph. Aut certè Maria Cleophæ, Mariæ soror, vel sponsi soror, quæ primùm Alphæo Jacobi & Josephi patri, tum Cleophæ nupserat: cujus filii fuerint Judas Apostolus & Simeon secundus Episcopus Hierosolymæ, adeò ut hi quatuor fuerint Christi Domini consobrini; iique interdum dicuntur fratres, ex patribus Alphæo, & Cleopha. Ita Petronius Abbas in Historia Evangelica, qui in ea quoque est sententia, Christum non statim ex urbe Capharnaum se Nazareth contulisse. Nam ex Marco cap. 4. & 6. discimus, Christum eo ipso die quo parabolas exposuit, in lacum unà cum discipulis esse profectum, ubi jussu suo tempestatem sedavit: tum in regionem Gerasenorum appulit, legionem dæmonum ejecit, & statim citra lacum reversus est. Quare Matthæus videtur per anticipationem locutus cap. 8. de sedata tempestate, & profectione ad Gerasenos.

CAPUT XIV. 1. (a) Herodes Antipas filius Herodis magni, cui regni paterni pars quarta obtigerat. Hic ante annum duxerat in uxorem Herodiadem neptem Herodis magni, ex Aristobulo prognatam. Hæc Philippum conjugem fratris Herodis Antipæ, sed ex alia matre natum, deseruerat, ut nuptias lege divina prohibitas cum Herode Antipa contraheret. Quod Judæis omnibus magno fuit scandalo: id enim Levit. 18. omninò erat prohibitum. Propterea is fuit à Joanne graviter reprehensus. In carcerem conjecit Joannem in arce Macheronta, atque Herodiadis artibus die ipso natalis Antipæ neci datus est, uti in hoc capite Matthæus à v. 3. ad 14. usque, Marcus cap. 6. & Lucas cap. 9. fusiùs referunt.

2. Et ait pueris (b) suis: Hic est Joannes Baptista: ipse surrexit à mortuis, & ideò virtutes operantur in eo.

* Mar. 6. 17. Luc. 3. 19. 3. * Herodes enim tenuit Joannem, & alligavit eum: & posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris (c) sui.

4. Dicebat enim illi Joannes: Non licet tibi habere eam.

* Inf. 21. 26. 5. Et volens illum occidere, timuit populum: * quia sicut prophetam eum habebant.

6. Die autem natalis Herodis saltavit filia (d) Herodiadis in medio, & placuit Herodi.

7. Unde cum juramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo.

8. At illa præmonita à matre sua, Da mihi, inquit, hìc in disco caput Joannis Baptistæ.

9. Et contristatus est rex: propter juramentum autem, & eos qui pariter recumbebant, jussit dari.

10. Misitque & decollavit Joannem in carcere.

11. Et allatum est caput ejus in disco, & datum est puellæ, & attulit matri suæ.

12. Et accedentes discipuli ejus, tulerunt corpus ejus, & sepelierunt illud: & venientes nuntiaverunt Jesu.

* Mar. 6. 31. Luc. 9. 10. Joan. 6. 1. 13. * Quod cùm audisset Jesus, secessit (e) inde in navicula, in locum desertum seorsùm: & cùm audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de civitatibus.

14. Et exiens (f) vidit turbam multam, & misertus est eis, & curavit languidos eorum.

15. Vespere autem facto, accesserunt ad eum discipuli ejus, dicentes: Desertus est locus, & hora jam præteriit: dimitte turbas, ut euntes in castella, emant sibi escas.

16. Jesus autem dixit eis: Non habent necesse ire: date illis vos manducare.

17. Responderunt ei: * Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. * Joan. 6. 9.

18. Qui ait eis: Afferte mihi illos huc.

19. Et cùm jussisset turbam discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, aspiciens in cœlum benedixit, & fregit, & dedit discipulis panes, discipuli autem turbis.

20. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos.

21. Manducantium autem fuit numerus, quinque millia (g) virorum, exceptis mulieribus, & parvulis.

22. * Et statim compulit Jesus discipulos ascendere in naviculam, & præcedere eum trans fretum, donec dimitteret turbas. * Mar. 6. 45.

23. Et dimissa turba, * ascendit in montem solus orare. Vespere (h) autem facto solus erat ibi. * Joan. 6. 15. Mar. 6. 46.

24. Navicula autem in medio mari jactabatur fluctibus: erat enim contrarius ventus.

25. Quar-

2. (b) Domesticis, *Hic est Joannes Baptista*; Lucas eum dubitasse ait; si fieri potest ut primùm addubitaverit, tum id ipsum in animum induxerit suum: nisi fortè id legendum sit per interrogationem. Aut certè quæ Herodes & Judæi de resurrectione acceperant è Scripturis, cum Philosophorum quorumdam placitis de transmigratione animorum confundere potuerunt. *Operantur*; vox Græca efficaciam in miraculis patrandis designat. Illud prorsùs stupendum videtur, Herodi ante Joannis mortem Jesum plane fuisse incognitum. Sed Chrysostomus præclarè advertit Homil. 49. in Matth. id solemne esse multis principibus, ut ad ea quæ ad Deum tantummodò & religionem spectant, non magnoperè attendant animum. Videre posteà cupiebat Jesum, mera curiositate adductus.

3. (c) Philippi, à quo Herodes Tetrarcha eam abduxerat.

6. (d) Hæc Salome dicta est è priori connubio cum Philippo nata. Qui Philippus non fuit Tetrarcha Trachonitidis, sed alius Herodis M. Filius ex Mariamne uxore. Hæc Salome posteà nupsit Philippo Tetrarchæ, ex Josepho L. 18. cap. 7. qui cùm sine liberis obiisset, Aristobolo regi Chalcidis nupsit. Circa mensem Februarium Joannis necem contigisse, ex ipsa rerum serie conjicit Pezronius, anno Christi 32. adeò ut per 7. aut 8. menses Joannes carcere conclusus videatur. Hanc necem Joannis factam esse Macheronte, & adeò iniquam Judæis etiam visam testatur Josephus, ut Herodis exercitum post aliquot annos ab Areta rege Arabum penitùs deletum fuisse in pœnam hujus nefarii sceleris persuasum habuerint.

13. (e) Tum Jesus in Galilææ civitatibus verbum prædicabat: paulò ante miserat Apostolos, qui regnum Dei annuntiarent: jam ad eum redierant, cùm illi mors Joannis Baptistæ fuit annuntiata, & legationis suæ rationem reddiderant, uti ex cap. 6. Marci discimus; & convenientes Apostoli ad Jesum renuntiaverunt ei omnia quæ egerant. Christus itaque secessit unà cum Apostolis in desertum Bethsaidæ, ex Lucæ cap. 9. v. 10. Hoc desertum ultra lacum Genesareth patebat. Christus Herodis sævitiam, & Pharisæorum insidias vitare voluit, quòd nondum venisset hora ejus. Aliam quoque hujus secessus rationem Marcus affert, quòd discipuli ex sua legatione fatigati rediissent, & requie indigerent, quam ibi consequi non poterant ob hominum frequentiam. *Turba secuta sunt eum pedestres de civitatibus*. Quocirca videtur Dominus non integrum lacum trajecisse, sed sinum ejus tantummodo, ac turbas pedibus juxta lacus littora eò venisse: imò quidam prævenerunt, ex Marci cap. 6. adeò ut Christus & Apostoli videantur paulisper in littore consedisse, priusquam in desertum se conferrent.

14. & 15. (f) Exiens è navi. *Vespere*, Inclinata die, quæ post meridiem jam processerat. Sequitur insigne miraculum de multiplicatione quinque panum, quod ab omnibus Evangelistis enarratur. Joannes cap. 6. v. 4. tempus ipsum designat: *Erat autem proximum Pascha Judæorum*. Quare ineunte Martio hoc factum videtur miraculum: nam eo anno Pascha die 25. Martii contigisse existimat Pezronius: atque hinc necem Joannis Baptistæ circa mensem Februarium evenisse colligit.

21. & 22. (g) Græcè, *Quasi quinque millia*, uti & Marc. 6. 44. *Compulit discipulos ascendere*: quod solus orare vellet, ac se populo subducere. *Et præcedere eum trans fretum*; E Galilæa exire, & Herodis insidias fugere.

23. (h) Duplicem vesperam Judæi solent distinguere: prioris fit mentio v. 15. ab hora tertia de meridie incipit; hoc loco secunda vespera commemoratur sub occasum solis.

25. Quarta autem vigilia noctis, venit ad eos ambulans super mare.

26. Et videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes: Quia phantasma est. Et præ timore clamaverunt.

27. Statimque Jesus locutus est eis, dicens: Habete fiduciam: ego sum, nolite timere.

28. Respondens autem Petrus dixit: Domine, si tu es, jube me ad te venire super aquas.

29. At ipse ait: Veni. Et descendens Petrus de navicula, ambulabat super aquam, ut veniret ad Jesum.

30. Videns verò ventum validum, timuit: & cùm cœpisset mergi, clamavit dicens: Domine, salvum me fac.

31. Et continuò Jesus extendens manum, apprehendit eum: & ait illi: Modicæ fidei, quare dubitasti?

32. Et cùm ascendissent in naviculam, cessavit ventus.

33. Qui autem in navicula erant, venerunt, & adoraverunt eum, dicentes: Verè Filius Dei es.

* Mar. 6. 53. 34. * Et cùm transfretassent, venerunt in terram Genesar.

35. Et cùm cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam, & obtulerunt ei omnes malè habentes.

36. Et rogabant eum ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent. Et quicumque tetigerunt, salvi facti sunt.

CAPUT XV.

Humanæ traditiones; insignia duo miracula, de Syrophœnissa, & septem panibus.

1. TUnc accesserunt ad eum ab Jerosolymis Scribæ, & Pharisæi, dicentes: Mar. 7. 1.

2. * Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum (a)? non enim lavant manus suas cùm panem manducant. * Mar. 7. 5.

3. Ipse autem respondens ait illis: Quare & vos transgredimini (b) mandatum Dei propter traditionem vestram? Nam Deus dixit:

4. * Honora patrem, & matrem; &: * Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur. * Exod. 20. 12. Deut. 5. 16. Ephes. 6. 2. * Exod. 21. 17. Lev. 20. 9. Prov. 20. 20.

5. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri, vel matri, Munus quodcumque est ex me (c), tibi proderit:

6. Et non honorificabit patrem suum, aut matrem suam: & irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram.

7. Hypocritæ, benè prophetavit de vobis Isaias, dicens:

8. * Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. * Isai. 29. 13. Mar. 7. 6.

9. Sine causa (d) autem colunt me, docentes doctrinas, & mandata hominum.

10. Et convocatis ad se turbis, dixit eis: Audite, & intelligite.

11. Non quod intrat in os, coinquinat (e) hominem: sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem.

12. Tunc

CAP. XV. 2. (a) Antiquorum qui ante nos fuerunt, quæ partim erant præter legem à Deo datam, & nihil ad pietatem conferentes, partim contra legem. *Lavant*; crebras enim manuum lotiones induxerant, etiam inter edendum. Hujusmodi *traditiones* legis erant explicationes quædam à doctoribus legis factæ, quas *legem oris* vocitabant.

3. (b) Querelam levem solida reprehensione repellit, quòd præceptum Dei de colendis parentibus per suas traditiones violarent.

5. & 6. (c) Quod Deo vovi, æquè tibi proderit, ac si tibi dedissem. Sic egenis parentibus nullam ferebant opem. Alii aliter hunc locum exponunt, ex cap. 7. Marci, *Et ultrà non dimisistis eum quidquam facere Patri suo*. Id videtur colligi, Pharisæorum hoc futile dogma, ut filii aliquid donarent parentibus, sed non quantum pietas erga parentes, aut eorum necessitas exigebat. Locus est obscurior, qui Christi temporibus erat apertior. Est enim sententia tum nota, quæ non tota profertur. *Tibi proderit*, seu prosit. Præceptum de colendis parentibus implet. *Non honorificabit*. Etsi non juvet eum.

9. (d) Gr. Frustrà, & sine ullo fructu. Hunc locum perperam detorquent Novatores contra constitutiones Ecclesiasticas: cùm eadem ratione principum leges vel optimè constitutas convellant. Itaque mandata hominum vocat Dominus, quæ pietati nihil conferunt, aut quæ legi divinæ adversantur.

11. (e) Nisi fortè ob intemperantiam, aut scandalum, idque ratione circumstantiarum. *Sed quod procedit ex ore*: Marcus, *ex homine*: Matthæus ad retinendam antithesim posuit, *ex ore*. Itaque synecdoche usi, os pro homine, & os cordis rectè intelligitur. Unde subdit, *homicidia, adulteria, fornicationes*, ut falsam quorumdam Judæorum opinionem rejiciat, qui simplicem fornicationem inter peccata non annumerabant. Hinc primo loco posuit cogitationes malas, simul ostendens omnium scelerum fomitem. Quod cùm minùs intelligerent discipuli, posteà Christus iis exposuit v. 17. 18. & 19. *Quia omne quod in os intrat*; Marcus, *& non intrat in*

12. Tunc accedentes discipuli ejus, dixerunt ei: Scis quia Pharisæi, audito verbo hoc, scandalizati sunt?

* Joan. 15. 2. 13. At ille respondens ait: * Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur.

* Luc. 6. 39. 14. Sinite illos: * cæci sunt, & duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt.

* Mar. 7. 17. 15. * Respondens autem Petrus dixit ei: Edissere nobis parabolam istam.

16. At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis?

17. Non intelligitis, quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in secessum emittitur?

18. Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem:

19. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ.

20. Hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.

* Mar. 7. 24. 21. * Et egressus inde Jesus, secessit in partes (f) Tyri & Sidonis.

22. Et ecce mulier Chananæa a finibus illis egressa clamavit, dicens ei: Miserere mei, Domine fili David: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23. Qui non respondit (g) ei verbum. Et accedentes discipuli ejus rogabant eum, dicentes: Dimitte eam: quia clamat post nos.

24. Ipse autem respondens ait: Non sum
* Sup. 10. 6. missus (h) nisi * ad oves, quæ perierunt
Joan. 10. 3. domus Israel.

25. At illa venit, & adoravit eum, dicens: Domine, adjuva me.

26. Qui respondens ait: Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.

27. At illa dixit: Etiam Domine: nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum.

28. Tunc respondens Jesus, ait illi: O mulier, magna est fides tua: fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex illa hora.

29. Et cùm transisset inde Jesus, venit secùs Mare Galilææ: & ascendens in montem, sedebat ibi.

30. * Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos: & projecerunt eos ad pedes ejus, & curavit eos: * Isai. 35. 5.

31. Ita ut turbæ mirarentur, videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes: & magnificabant Deum Israel.

32. * Jesus autem convocatis discipulis suis, dixit: Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, & non habent quod manducent: & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. * Mar. 8. 1.

33. Et dicunt ei discipuli: Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam?

34. Et ait illis Jesus: Quot habetis panes? At illi dixerunt: Septem, & paucos pisciculos.

35. Et præcepit turbæ, ut discumberent super terram.

36. Et accipiens septem panes, & pisces, & gratias agens, fregit (i), & dedit discipulis suis, & discipuli dederunt populo.

37. Et comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas.

38. Erant autem qui manducaverunt, quatuor millia hominum, extra parvulos & mulieres.

39. Et, dimissa turba, ascendit in (k) naviculam: & venit in fines Magedan.

CAPUT XVI.

Signum de cœlo petunt Judæi; confessio & primatus Petri; passionis prædictio.

1. ET accesserunt ad eum Pharisæi & Sadducæi tentantes (a): & rogaverunt eum ut signum de cœlo ostenderet eis. * Mar. 8. 11.

2. At

... tor ejus: quod animum non afficit. Cùm discipuli ex vultu Pharisæorum colligerent illos hinc offendi, idque forsan ipsi ægrè ferrent, quòd eorum Magister tam liberè Pharisæos increparet, Christus illis respondens ait: *Omnis plantatio*, &c. doctrina omnis à Deo non profecta delebitur. Sic Pharisæorum doctrina extinguetur aliquando, Christiana religio perpetuò futura est: quia hæc Deum habet auctorem, non item illa. Vel omnis plantatio ad Pharisæos refertur, de quibus minime curandum est. Nam melius est ut scandalum oriatur, quàm veritas relinquatur, ut ait Gregorius. Et scandalo accepto, non dato, angi non oportere hinc liquet: tamen si infirmorum magna est habenda ratio, iique sunt instruendi, cùm ex ignorantia vel bonæ actiones illos offendunt.

21. & 22. (f) In tribum *Aser*; quò nondum venerat. *Miserere*; Hæc mulier constantia, humilitate, fervore, fide ipsa impetravit filiæ sanitatem, eaque gentium vocationi præludere visa est, & exemplo suo Judæos confundere.

23. (g) Ut constantiam & fidem ejus exerceret, eamque in exemplum proponeret.

24. 26. & 30. (h) Ante mortem suam ad Judæos solos missus est à Patre. *Mittere canibus*; Sic Judæi gentiles vocabant ob impuros mores. *Debiles*, Membris mulctatos, Gr. κυλλοὺς, *mutilos*. Sic cap. 18. 8.

36. (i) Quod apud unum Evangelistam dicitur *benedicere*, apud alium *gratias agere* interdum ponitur: Neque hæc duo sunt omninò diversa: Græcè, *cùm gratias egisset*: simul gratias agebat, & benedicebat.

39. (k) Aut *Magadan*, Græcè *Magdala*; ita fortè à Syris vocabatur. Marcus cap. 8. in partes *Dalmanutha*: duo erant vici inter Juliadem & Gerasam siti & vicini ultra lacum Genesareth.

1. (a) Ut periculum facerent potentiæ ejus, & eum calumniarentur, si id quod petebant, non efficeret.

* Luc.12. 54. 2. At ille respondens, ait illis: * Facto vespere dicitis: Serenum erit; rubicundum est enim cœlum.

3. Et manè: Hodie tempestas, rutilat enim triste cœlum.

* Sup.12. 39. 4. Faciem * ergo cœli dijudicare nostis: signa autem temporum non potestis
*Jona 2.1. scire? * Generatio mala & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei (b), nisi signum Jonæ Prophetæ. Et relictis illis, abiit.

5. Et cùm venissent discipuli ejus trans fretum, obliti sunt panes accipere.

* Mar. 8. 15. 6. Qui dixit illis: * Intuemini, & cavete à fermento (c) Pharisæorum, &
Luc.12.1. Sadducæorum.

7. At illi cogitabant intra se dicentes: Quia panes non accepimus.

8. Sciens autem Jesus, dixit: Quid cogitatis intra vos modicæ fidei, quia panes non habetis?

9. Nondum intelligitis, neque recordamini * quinque panum in quinque millia
* Sup. 14. 17. hominum, & quot cophinos sumpsistis?
Joan. 6. 9. 10. Neque * septem panum in quatuor
* Sup.15. 34. millia hominum, & quot sportas sumpsistis?

11. Quare non intelligitis, quia non de pane dixi vobis: Cavete à fermento Pharisæorum, & Sadducæorum?

12. Tunc intellexerunt, quia non dixerit cavendum à fermento panum, sed à doctrina Pharisæorum, & Sadducæorum.

13. * Venit autem Jesus in partes Cæsareæ (d) Philippi: & interrogabat disci- * Mar. 8. 27.
pulos suos, dicens: Quem dicunt homines esse Filium hominis?

14. At illi dixerunt: * Alii (e) Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii * Luc. 9. 19.
verò Jeremiam, aut unum ex prophetis.

15. Dicit illis Jesus: Vos autem quem me esse dicitis?

16. Respondens Simon Petrus dixit:
* Tu es Christus, Filius (f) Dei vivi. * Joan. 6. 70.

17. Respondens autem Jesus, dixit ei: Beatus es Simon Bar-Jona (g): quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in cœlis est.

18. * Et ego dico tibi, quia tu es Pe- * Joan. 1. 42.
trus, & super hanc petram (h) ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversùs eam.

19. * Et tibi dabo claves (i) regni cœ- * Isai.22. 22.
lorum. Et * quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum & in cœlis: & quod- * Joan 20. 23.
cumque solveris super terram, erit solutum & in cœlis.

20. Tunc præcepit discipulis suis, ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus.

21. Exin-

4. (b) Signa adventus mei à Prophetis prædicta, ut tempus à Daniele definitum, cap. 9. locum nativitatis à Michæa designatum, miracula à Prophetis omnibus prænuntiata, quæ Christus discipulis Joannis ex Isaia, ut signa manifesta suæ Missionis protulit. *Nisi Jonæ Prophetæ*: Signum illud fuit resurrectio Christi. Duplex signorum genus iis exhibuit, unum Pharisæis, alterum Sadducæis: illis Prophetarum oracula, quæ jam impleri cœperant. Usus est illorum studio in prænuntiandis aeris mutationibus, quo tempus rebus suis faciendis opportunum observabant, cùm interim negligerent, quæ ad salutem pertinebant. Sadducæis verò, qui negabant resurrectionem corporum, Jonæ figuram in signum resurrectionis suæ dedit.

6. (c) Hinc occasionem cepit Dominus discipulos admonendi, ne prava Pharisæorum dogmata admitterent. Hi quidem in sua origine nihil habebant damnabile, sed sanctioris vitæ institutum profitebantur. Unde Pharisæi quasi à vulgo separati dicebantur. Sed posteà traditiones hominum, & vanas observationes induxere, & per hypocrisim se plebi insinuarunt. Hac metaphorica *fermenti* voce Judæi uti solent in malam partem.

13. (d) Quæ urbs sita est ad radices montis Libani. Syromacedones eam *Paneada* antè appellarunt, à Deo *Pan*, quem in speluncis vicinis colebant. Philippus Tetrarcha hanc instauraverat, & in honorem Tiberii Cæsaream vocaverat: ut Cæsarea ad mare mediterraneum posita, quæ ante turris Stratonis dicebatur, ab Herode seniore in honorem Augusti eo nomine fuerat insignita. *Interrogabat discipulos suos*; non ut disceret quid aliis videretur, sed ut eos doceret quis esset.

14. (e) Ut Herodes cum suis: vivente adhuc Joanne nondum Jesus erat adeò celebratus, & cognitus.

16. (f) Non adoptione, sed generatione, ac Deus de Deo. Petrus de filio hominis interrogatus, agnoscit filium hominis esse filium Dei: sic Nestorii hæresim in antecessum destruxit, unum & eumdem filium hominis & filium Dei professus. Non solùm ut cæteris promptior & fervidior ita respondit, sed ut caput visibile Ecclesiæ destinatum, & sublimiùs sentiens quàm qui Christum filium Dei antè professi erant, ita respondit.

17. (g) Filius Joannis: nam Johanna contrahitur in Jona ex usu illorum temporum.

18. (h) Allusio est ad confessionem Petri, cui hæc velut merces redditur à Christo, quòd sit *Petrus*, seu *Petra*: hæ quippè voces apud Hebræos & Syros rem eamdem significant. Ego te Petrum, seu Petram voco, *& super hanc Petram ædificabo Ecclesiam meam*: Quæ præcedunt & sequuntur, ad Petrum referuntur, tamquam explicatio quædam nominis à Christo impositi. Dominus confessionem Petri insigni prærogativa remunerat. Christus quidem est Petra solidissima Ecclesiæ, lapis, angularis, & fundamentum principale: sed caput ministeriale, & visibile constituit Petrum, cui potestatis suæ ministerium tradidit; idque merito fidei tam vivæ, & confessionis adeò gloriosæ illi concessum est, ut ædificium Ecclesiæ visibile, & in omnes ætates duraturum visibili quoque fundamento & firmo superstrueretur, quod ad Petri successores pertineret. Christus quidem solus est pastor, solus est fundamentum: Si quidem *fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus*, 1. Cor. 3. 11. sed participatione quadam ministerii alii sunt pastores, & alii fundamenta, Apocal. 21. v. 12. Apostoli dicuntur esse fundamenta novæ civitatis. Particula conjunctiva, uti & pronomen demonstrativum; *hanc*, manifestè ostendunt Christum loqui de Petro. *Adversùs eam*, scilicet Ecclesiam. Qui perversi doctrinis hominis inficiunt, ut hæretici, ii portas inferni hominibus in errorem inductis aperiunt: sed stabit semper Ecclesia Petræ firmitate fundata, & conatus omnes diaboli irriti sunt. Quidquid urbis, aut societatis defensioni utile est, id per metaphoram portæ nomen usurpare potest. *Qui confregit portas æreas*: per eas quippe partes firmissimæ civitatis designantur. Præcipuus earum usu est, ut apertæ liberum civibus præbeant aditum, & claudantur adversùs hostium impetus. Ecclesiæ perpetuitas his vocibus omninò designatur.

19. (i) Non solam remittendi peccata potestatem,

21. Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, & multa pati à senioribus, & Scribis, & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere.

22. Et assumens eum Petrus, cœpit increpare illum dicens: Absit à te, Domine: non erit tibi hoc.

* Mar. 8. 33. 23. Qui conversus, dixit Petro: * Vade post me satana (k), scandalum es mihi: quia non sapis ea quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum.

* Sup. 10. 38. Luc. 9. 23. & 14. 27. 24. Tunc Jesus dixit discipulis suis: * Si quis vult post me venire, abneget semetipsum (l), & tollat crucem suam, & sequatur me.

* Luc. 17. 33. Joan. 12. 25. 25. * Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.

26. Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua?

* Act. 17. 31. Rom. 2. 6. 27. Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis: * & tunc reddet unicuique secundùm opera ejus.

* Mar. 8. 39. Luc. 9. 27. 28. Amen dico vobis, * sunt quidam de hic stantibus (m), qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.

CAPUT XVII.

Transfiguratio; adventus Eliæ; puer lunaticus: quæ sit vis fidei, ubi jejunio & orationi sociatur: didrachma solvit Dominus.

1. ET post dies sex (a) assumit Jesus Petrum, & Jacobum, & Joannem fratrem ejus, & ducit illos in montem excelsum seorsùm: Mar. 9. 1. Luc. 9. 28.

2. Et transfiguratus (b) est ante eos. Et resplenduit facies ejus sicut sol: vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix.

3. Et ecce apparuerunt (c) illis Moyses & Elias cum eo loquentes.

4. Respondens autem Petrus, dixit ad Jesum: Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, Moysi unum, & Eliæ unum.

5. Adhuc eo loquente, ecce nubes (d) lucida obumbravit eos. * Et ecce vox de nube, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui: ipsum audite: * Sup. 3. 17. 2. Pet. 1. 17.

6. Et audientes discipuli (e) ceciderunt in faciem suam, & timuerunt valdè.

7. Et accessit Jesus, & tetigit eos, dixitque eis: Surgite, & nolite timere.

8. Le-

quæ communis fuit omnibus Apostolis, sed primatum in Ecclesiæ regimine, qui ad successores Petri pertinet, ut firmum sit ac stabile illud regimen. *Et quodcumque ligaveris*; alia utitur metaphora, qua excellentiam illius potestatis declarat. Vincula sunt peccata quæ remittuntur, pœnæ satisfactoriæ injunctio, aut relaxatio legitima, leges & præcepta quæ fideles obligant.

23. (k) *Satanas* significat adversarium, qui resistit in re aliqua: *Non est Satan, neque occursus malus*, 3. Reg. 5. 4. Non sapis ea quæ Dei sunt: Humana sapis; nec consilium Dei intelligis, dum mortem & opprobria reformidas, quæ futura sunt salutis humanæ instrumenta. Cùm discipulorum animos firmasset, tum apertè mortem suam & passionem futuram prænuntiavit: cui Petrus ut dignitate, sic amore in Christum princeps, *Absit*, inquit, *Domine*, *non erit tibi hoc*: Christus Petrum objurgat, quòd voluntati Dei, & generis humani redemptioni adversetur.

24. (l) Propriam scilicet voluntatem, quatenùs Dei voluntati repugnat; *Et tollat crucem suam*: patienter ferat hujus vitæ incommoda, & ea maximè quæ propter me patietur: alludit quoque ad genus mortis quod perpessurus erat.

28. (m) An de transfiguratione sua post paucos dies futura loquitur? An de Ecclesiæ regno post Jerosolymæ & Synagogæ destructionem? An demum de regno gloriæ suæ, quod post resurrectionem est adeptus, cùm in cœlum gloriosus ascendit? Hæc quidem omnia commodè intelligi possunt.

CAPUT XVII. 1. (a) Post sex integros dies, & partem utriusque extremi. Hinc Lucas cap. 9. post dies ferè octo id factum ait. *Et duxit eos in montem excelsum seorsum*: communis est opinio montem illum fuisse Thabor. Fr. Lucas Brugensis existimat hunc montem fuisse Libanum. Priori opinioni id favet, quòd in Galilæa hæc transfiguratio facta videatur. Nam in hoc capite v. 21. id habemus, *Conversantibus autem eis in Galilæa*: Thabor in medio Galilææ situs est. Sed posterior opinio ex superiori capite magnam habet probabilitatem, quòd Christus prope Cæsaream Philippi versaretur, cùm Petro promisit claves regni cœlorum, nec videtur hinc recessisse. Cæsarea autem ad radices montis Libani, vel potiùs Antilibani sita est. Marcus post historiam transfigurationis, & mox subsecutam Lunatici curationem, statim hæc subjicit: *Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam*; adeò ut quæ superiùs narrantur, non videantur facta in Galilæa.

2. (b) Testes hujus miraculi adhibuit Petrum, Jacobum & Joannem, ut regni cœlestis quod promittebat, specimen daret coram tribus testibus, qui rem ipsam post resurrectionem vulgarent. Alios Apostolos non duxit secum in montem, excludendus enim erat Judas ab hoc spectaculo, quod occultum esse voluit, donec resurgeret: nec solus excludi poterat sine offensione. Hoc autem specimen gloriæ suæ dare voluit, *ut de cordibus discipulorum crucis scandalum tolleretur*, ait Leo M. Homil. de Transfiguratione. Secundam addit rationem non minùs gravem: *Sed non minore providentia spes Ecclesiæ sanctæ fundabatur, ut totum Christi corpus agnosceret, quali esset commutatione donandum; ut ejus sibi honoris consortium membra promitterent, qui in capite præfulsisset*.

3. (c) Lex & Prophetæ. Duo illi erant veteris Testamenti inter Prophetas præcipui, qui de morte Christi cum eo disserebant, atque ex illo colloquio Apostoli eos agnoverunt. Elias in proprio corpore, Moyses in assumpto, aut resuscitato, (utrumque enim æquè facile est Deo) apparuerunt. Sic Dominus paulatim Apostolos suos instituebat, ut mortis brevi post tempore futuræ eventum ex æterno Dei consilio constitutum, atque iisdem Prophetarum oraculis annuntiatum, qui ejus promiserant salutarem adventum, intelligerent.

5. (d) Hæc lucida erat, non densa & caliginosa, ut in veteri Testamento. Neque illud existimare debemus, eos nube circumfusos fuisse, sed eorum capitibus nubes insedit instar tabernaculi. Unde Apostoli viderunt Moysen & Eliam nubem subeuntes: ita ut ambo sublati in nubem ex Apostolorum oculis evanuerint. *Et ecce vox*; extra nubem erant Apostoli.

6. (e) *Quia humana fragilitas*, ait Hieron. *conspectum majoris gloriæ ferre non sustinet*.

8. Levantes (f) autem oculos suos, neminem viderunt, nisi solum Jesum.

9. Et descendentibus illis de monte, præcepit eis Jesus dicens : Nemini dixeritis visionem (g), donec Filius hominis à mortuis resurgat.

10. Et interrogaverunt eum discipuli,
* Mar. 9. 10. dicentes: * Quid ergo Scribæ dicunt, quòd Eliam (h) oporteat primùm venire?

*Mal.4.5. 11. * At ille respondens, ait eis: Elias quidem venturus est, & restituet (i) omnia.

* Sup. 11. 14. * Sup. 14. 10. 12. Dico autem vobis, * quia Elias jam venit, & non cognoverunt eum, * sed fecerunt in eo quæcumque voluerunt. Sic & Filius hominis passurus est ab eis.

13. Tunc intellexerunt discipuli, quia de Joanne Baptista dixisset eis.

* Mar. 9. 16. Luc. 9. 38. 14. * Et cùm venisset ad turbam, accessit ad eum homo genibus provolutus ante eum, dicens: Domine, miserere filio meo, quia lunaticus (k) est, & malè patitur: nam sæpè cadit in ignem, & crebrò in aquam.

15. Et obtuli eum discipulis tuis, & non potuerunt curare eum.

16. Respondens autem Jesus, ait : O generatio incredula, & perversa, quousque (l) ero vobiscum? usquequò patiar vos? Afferte huc illum ad me.

17. Et increpavit illum Jesus, & exiit ab eo dæmonium, & curatus est puer ex illa hora.

18. Tunc accesserunt discipuli ad Jesum secretò, & dixerunt: Quare nos non potuimus ejicere illum?

19. Dixit illis Jesus : Propter incredu-
*Luc.17.6. litatem (m) vestram. * Amen quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis.

20. Hoc autem genus non ejicitur (n), nisi per orationem, & jejunium.

21. Conversantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Jesus : * Filius hominis tradendus est in manus hominum. * Inf. 20. 18. Mar. 9. 30. Luc. 9. 44.

22. Et occident eum, & tertia die resurget. Et contristati sunt vehementer.

23. Et cùm venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachma (o) accipiebant, ad Petrum, & dixerunt ei : Magister vester non solvit didrachma?

24. Ait: Etiam. Et cùm intrasset in domum, prævenit eum Jesus, dicens: Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum vel censum? à filiis suis, an ab alienis?

25. Et ille dixit : Ab alienis. Dixit illi Jesus: Ergo liberi sunt filii.

26. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamum : & eum piscem, qui primus ascenderit, tolle ; & aperto ore ejus, invenies staterem: illum sumens, da eis pro me, & te.

CAPUT XVIII.

Humiles in regno cœlorum aliis anteponuntur; vitandum est scandalum pusillorum; de correctione fraterna; clavium potestas; de rege qui rationem ponit cum servis suis.

1. IN illa hora accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Quis, putas, major (a) est in regno cœlorum? Mar.9.33. Luc.9.46.

2. Et

8. (f) Ne si Moyses & Elias perseverassent cum Domino, Patris vox videretur incerta, cui potissimùm daret testimonium; ait idem Hieronymus.

9. (g) Pergit Hieron. Non vult hoc in populos prædicari, ne & incredibile esset pro rei magnitudine, & post tantam gloriam apud rudes animos sequens crux scandalum faceret.

10. (h) Cùm Eliam unà cum Moyse discedentem vidissent, neque id conciliare possent cum iis quæ acceperant à doctoribus de Elia venturo, qui Messiæ adventum anteverteret, Christum interrogant: *Quid ergo*, &c. Christus Dominus Malachiæ Prophetiam iis exposuit, atque id futurum docuit, ut Elias posteriori adventui præcurreret. *Et restituet omnia*, Judæos scilicet in Ecclesiam adducendo, ut Henoch gentiles. Pharisæi autem & Scribæ negabant Messiam advenisse, quòd nondum venisset Elias, iique primum adventum cum secundo confundebant. Judæorum libri, ait vir doctus R. Simo, ubique Eliæ adventum ante Messiam insinuant, qui eos edoceat quid faciendum sit.

11. & 12. (i) Cuncta in ordinem disponet. *Jam venit*; Quasi diceret, Eliam vultis Messiæ adventum prævertere, jam is venit, nimirum Joannes Baptista in spiritu Eliæ. *Quæcumque voluerunt*; Hinc colligimus insidiis & invidia Pharisæorum Joannem traditum & occisum fuisse.

14. (k) Sic dicuntur vexati à Dæmone certis Lunæ temporibus.

16. (l) Non quòd tædio superatus sit, ait Hieron. mansuetus ac mitis: sed quòd in similitudinem medici, si ægrotum videat contra sua præcepta se gerere, dicat: Usquequò accedam ad domum istam? quousque artis perdam industriam, me aliud jubente, te aliud perpetrante? Hæc verba non ad Apostolos, sed ad patrem Lunatici, & ad Judæos diriguntur.

19. (m) Fidem minorem quam oporteret. *Granum Sinapis*, Fervens, & acre : ad captum eorum se demittens, rei omninò spiritali molem tribuit.

20. (n) Eos consolatur quòd puerum coram tanta multitudine sanare non potuerint. videtur Christus de peculiari aliquo genere dæmonum obstinatiore loqui.

23. (o) Seu dimidium sicli. Hoc tributum non Romanis, sed templo solvebatur, ex Josepho L. 18. cap. 12. didrachma quod more patrio Deo solent offerre. Nec Romani in Galilæa, & Trachonitide tributa exigebant. Capharnaum verò in ditione erat Philippi tetrarchæ. Vespasianus è debellatis Judæis hoc tributum ab iis postea solvi jussit.

CAPUT XVIII.

1. (a) In vis contenderant inter se Apostoli, quis eorum esset major : nondum enim intelligebant quodnam illud esset regnum cœlorum, idque fingebant animo, ut quoddam hujus mundi imperium. Itaque vocati à Domino, & interrogati qua de re in via contendissent, hi vicissim à Domino petierunt, quis major esset in regno cœlorum. Hujus contentionis occasio hinc videtur orta, quòd superiori capite Christus se moriturum & tertia die resurrecturum dixisset : hinc prope adfuturum hoc regnum in animum induxerant. *In regno*

* Inf. 19. 14. 2. * Et advocans (b) Jesus parvulum, statuit eum in medio eorum,
3. Et dixit: Amen dico vobis, nisi con-
* 1. Cor. 14. 20. versi fueritis (c), & * efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum cœlorum.
4. Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est major in regno cœlorum.
5. Et qui susceperit unum parvulum talem in nomine meo, me suscipit.
* Mar. 9. 41. Luc. 17. 2. 6. * Qui autem scandalizaverit unum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei ut suspendatur mola (d) asinaria in collo ejus, & demergatur in profundum maris.
7. Væ mundo à scandalis (e). Necesse est enim ut veniant scandala: verumtamen væ homini illi, per quem scandalum venit.
* Sup. 5. 30. Mar. 9. 42. 8. * Si autem manus tua, vel pes tuus scandalizat (f) te: abscide eum, & projice abs te: bonum tibi est ad vitam ingredi debilem, vel claudum, quàm duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.
9. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum, & projice abs te: bonum tibi est cum uno oculo in vitam intrare, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.
10. Videte ne contemnatis unum ex
* Ps. 33. 8. his pusillis: dico enim vobis, * quia Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis est.
11. * Venit enim filius hominis salva- * Luc. 19. 10.
re (g) quod perierat.
12. * Quid vobis videtur? si fuerint * Luc. 15. 4.
alicui centum oves, & erraverit una ex eis: nonne relinquit nonaginta novem in montibus, & vadit quærere eam quæ erravit?
13. Et si contigerit ut inveniat eam: Amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quàm super nonaginta novem, quæ non erraverunt.
14. Sic non est voluntas ante Patrem vestrum, qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis.
15. * Si autem peccaverit (h) in te * Lev. 19. 17.
frater tuus, vade, & corripe eum inter Eccli. 19. 13.
te & ipsum solum: si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Luc. 17. 3.
16. Si autem te non audierit (i), ad- Iac. 5. 19.
hibe tecum adhuc unum, vel duos, * ut * Deut. 19. 15.
in ore duorum, vel trium testium stet omne verbum. Ioan 8. 17. 2. Cor. 13. 1. Heb. 10. 28.
17. * Quòd si non audierit eos, dic ecclesiæ (k): si autem ecclesiam non * 1. Cor. 5. 9.
audierit, sit tibi sicut ethnicus & publicanus. 2. Thes. 3. 14.
18. * Amen dico vobis, quæcumque * Ioan. 20. 23.
alligaveritis (l) super terram, erunt ligata & in cœlo: & quæcumque solveritis super terram, erunt soluta & in cœlo.

19. Ite-

cœlorum, quod splendidum fore & gloriosum unà cum Judæis opinabantur.

2. (b) Non infantem, sed grandiusculum, qui vocatus venire posset, imò & credere. Hunc in exemplum veræ humilitatis proposuit, simplicem, innoxium, ab omni ambitione remotum, cedentem omnibus, de aliis benè sentientem.

3. (c) Ab ista ambitione, qua superiorem quæritis locum in regno meo: quamvis non esset peccatum damnabile, gravem tamen merebatur increpationem. *Et efficiamini sicut parvuli*, præ morum innocentia, & humilitate, quales sunt parvuli per ætatem. *In regnum cœlorum*, quod humilibus tantùm destinatur. Deinde quàm perniciosum sit scandalum, quo infirmi ad peccatum inducuntur aut exemplo, aut consilio, aut doctrina, ostendit: quò sibi caveant, ne aliis sint offendiculo.

6. (d) Mola quam asinus agebat in pistrino obductis oculis, quæque longè major erat, quàm mola brachiis hominum circumacta.

7. (e) Quæ mundus bonis creat. *Necesse*; Ea quippe est bonorum & malorum permistio, ut vitari vix possint. Sed Deus illa scandala in Ecclesiæ & electorum bonum convertit.

8. & 10. (f) Tibi est ruinæ occasio. *Ne contemnatis*, Id nos admonet Christus, ut eos revereamur, quorum tutelæ Angeli sunt præpositi, quippe exitium animabus illatum ulciscuntur. Quin & illud animo reputandum, propter eorum salutem Verbum Dei incarnatum fuisse, nec velle quemquam eorum perire.

11. & 12. (g) Ingentem suum in homines amorem exemplo pastoris exprimit. Nam pastor optimus innumerabiles Angelorum in cœlo exercitus reliquit, ut naturam humanam, quæ perierat, repararet, de cujus salute majorem capit lætitiam, quàm de Angelorum in bono perseverantia.

15. (h) Si te læserit, aut peccando scandalum fecerit. A scandalis quæ proximo bona spiritualia adimunt, ad eas descendit injurias, quæ honori, aut bonis corporis vim afferunt; satisfaciendi necessitatem in eo qui læsit, & paratum ad ignoscendum animum in eo qui læsus est, exigit. *Corripe*, Famæ illius consule, & peccatum corrige; seorsum antè monendus est, quàm deferatur ad Ecclesiam. Consimile quid Levit. 19. 17. præcipitur, ut omne odium inter privatos deleatur.

16. (i) Hic est secundus correptionis gradus; adhibendi sunt testes. *Stabit omne verbum*: ut de re ipsa constet, ac duorum testium testimonio revinci possit. Cùm scilicet peccatum pluribus potest innotescere, saltem per iterationem facti, ut exponit August. in Regula. Nam si crimen est occultum, quod tu solus scias, nec iteretur, quomodo adhibebis testes, ut coram iis moneas, & qua utilitate, cùm palàm sit negaturus, & te odio magis sit habiturus ob injuriam? Sunt tamen peccata quædam occulta Ecclesiæ, vel reipublicæ perniciosa, quæ sunt prodenda.

17. (k) Tertius est correptionis gradus, cùm in detrimentum communitatis damnum cedit, nec locus est secretæ admonitioni, nec spes ulla correctionis: tum enim ei qui curam gerit Ecclesiæ, denunciandum. Quartus erit correptionis gradus, ejectio ab Ecclesia, seu excommunicatio, si Ecclesiam non audierit. Tum eo loco habendus est, quo Judæi solebant Ethnicos & publicanos.

18. (l) Ne scilicet peccatores pastorum judicia spernant, declarat Dominus fore, ut quæcumque Apostoli & eorum successores ligaverint, aut solverint, seu interius in foro conscientiæ absolvendo, aut retinendo peccata; seu in foro exteriori per excommunicationem, soluta sint, aut ligata in cœlo.

19. Iterùm (m) dico vobis, quia si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petierint, fiet illis à Patre meo, qui in cœlis est.

20. Ubi enim sunt duo, vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.

21. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: * Domine, quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? usque septies? *Luc.17.4.

22. Dicit illi Jesus: Non dico tibi usque septies; sed usque septuagies septies (n).

23. Ideò assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.

24. Et cùm cœpisset rationem ponere, oblatus est ei unus, qui debebat ei decem millia talenta.

25. Cùm autem non haberet unde redderet, jussit eum dominus ejus vænumdari, & uxorem ejus, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.

26. Procidens autem servus ille, orabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

27. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, & debitum dimisit ei.

28. Egressus autem servus ille invenit unum de conservis suis, qui debebat ei centum denarios: & tenens suffocabat eum, dicens: Redde quod debes.

29. Et procidens conservus ejus, rogabat eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

30. Ille autem noluit: sed abiit, & misit eum in carcerem, donec redderet debitum.

31. Videntes autem conservi ejus quæ fiebant, contristati sunt valdè: & venerunt, & narraverunt domino suo omnia quæ facta fuerant.

32. Tunc vocavit illum dominus suus, & ait illi: Serve nequam, omne debitum dimisi tibi quoniam rogasti me:

33. Nonne ergo oportuit & te misereri conservi tui, sicut & ego tui misertus sum?

34. Et iratus dominus ejus tradidit eum tortoribus (o), quoadusque redderet universum debitum.

35. Sic & Pater meus cœlestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris.

CAPUT XIX.

Matrimonium ex institutione sua indissolubile. Adolescens dives auditis Christi consiliis tristis discedit. Quàm difficile sit diviti intrare in regnum cœlorum.

1. ET factum est, cùm consummasset Jesus sermones istos, migravit à Galilæa, & * venit (a) in fines Judææ trans Jordanem, * Marc.10.1.

2. Et secutæ sunt eum turbæ multæ, & curavit eos ibi.

3. * Et accesserunt (b) ad eum Pharisæi tentantes eum, & dicentes: Si licet homini dimittere uxorem suam, quacumque ex causa? *Marc.10.2.

4. Qui respondens, ait eis: Non legistis, quia * qui fecit hominem ab initio, masculum & fœminam fecit eos? & dixit: *Gen.1.27.

5. * Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carne (c) una. * Gen. 2.24. 1. Cor. 6.16.

6. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet. Ephes. 5.31.

7. Di-

19. (m) Non solùm id vobis promitto, sed quod amplius est, id quoque efficiam, ut quidquid per me, & propter me petieritis, id fiat vobis, cùm ea petieritis, quæ ad salutem spectant, idque meo nomine.

22. (n) Numerus finitus pro infinito: Quoties peccaverit: nullum enim in offensis fratrum veniæ terminum præfigi oportere docet, & confirmat parabola regis, cui servus debebat 10000. talenta; seu maximam pecuniæ vim, quæcumque illa sit. Quo quidem hominem designat, qui innumeris peccatis Deum offendit, quique conservo suo debitum noluit dimittere. *Sed usque*; Non quòd redeant dimissa peccata, sed duriùs ille punietur ob malè memorem animum, æternas dabit pœnas ob inhumanitatem. Hoc ad eos imprimis spectat, qui morti proximi veniam petunt, sed ubi convaluere, tanti beneficii immemores inopina morte opprimuntur.

34. (o) Ut eas subeant pœnas, quibus obnoxii erant qui creditores fraudaverant.

CAPUT XIX. 1. (a) Non in Judæam, sed in fines Judææ, in Peræam nempè e regione Jericho, ut ex Marci c. 10. discimus: sed eò tamen non pervenit nisi post festum tabernaculorum, adeò ut Capharnaum & Galilæam non ampliùs aditurus omninò reliquerit mense Augusto, pauca post transfigurationem diebus, atque in confiniis Galilææ, & Judææ prædicaverit usque ad festum tabernaculorum, quod circa 19. Septembris eo anno celebratum fuisse existimat Pezronius. Post festum tabernaculorum urbem Hierosolymam adiit, ubi multa cum Judæis disseruit, quæ à Joanne referuntur: in Peræam posteà se recepit. Non enim vita illius in tuto erat Hierosolymæ, neque in Judæa, neque in Galilæa, ubi erat Herodes Antipas, qui Sephoris Galilææ in urbe habitabat. Quare in Peræam se contulit, ubi nondum Evangelium annuntiatum fuerat: sed priùs quasi iter agendo in Galilææ & Judææ finibus ea fecit & dixit quæ Lucas à cap. 9. v. 51. ad caput usque 14. prosequitur, quæque suis locis exponentur: Nunc seriem narrationis Matthæi retexamus. Itaque post festum Tabernaculorum, cùm in ejus necem Judæi conjurassent, ultra Jordanem se recepit versùs Bethabara, non procul Jericho, ubi Joannes baptizaverat per duos menses usque ad festum Encæniorum, ibi commoratus ad finem usque Novembris. Hinc Joannes cap. 10. 40. docet eum *abiisse iterùm trans Jordanem*, quòd jam antè esset profectus: non enim in Judæa moratus est. In Peræam itaque *secutæ sunt eum turbæ*.

3. (b) Christi responsio matrimonii leges ad primam sui institutionem revocat. Deus enim uni viro unam destinavit uxorem, non plures; ita adeò indissolubilem inter eos societatem constituit.

5. (c) Gr. *In carnem unam*: in Hebræo: *Et erunt in*

*Deut 24. 1. 7. Dicunt illi: * Quid ergo Moyses mandavit (d) dare libellum repudii, & dimittere?

8. Ait illis: Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.

* Sup. 5. 32. Marc. 10. 11. Luc. 16. 18. 1. Cor. 7. 10. 9. * Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ob fornicationem (e), & aliam duxerit, mœchatur: & qui dimissam duxerit, mœchatur.

10. Dicunt ei discipuli ejus: Si ita est causa hominis cum uxore, non expedit nubere (f).

11. Qui dixit illis: Non omnes capiunt (g) verbum istud, sed quibus datum est.

12. Sunt enim eunuchi (h), qui de matris utero sic nati sunt: & sunt eunuchi, qui facti sunt ab hominibus: & sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat.

* Marc. 10. 13. Luc. 18. 15. 13. * Tunc oblati sunt ei parvuli, ut manus eis imponeret (i), & oraret. Discipuli autem increpabant eos.

* Sup. 18. 3. 14. Jesus verò ait eis: * Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire: talium est enim regnum cœlorum.

15. Et cùm imposuisset eis manus, abiit inde.

* Marc. 10. 17. Luc. 18. 18. 16. * Et ecce unus accedens, ait illi: Magister bone, quid boni faciam ut habeam vitam æternam?

17. Qui dixit ei: Quid me interrogas (k) de bono? Unus est bonus, Deus. Si autem vis ad vitam ingredi, serva mandata.

18. Dicit illi: Quæ? Jesus autem dixit: * Non homicidium facies: Non adulterabis: Non facies furtum: Non falsum testimonium dices: *Exod. 20. 13.

19. Honora patrem tuum, & matrem tuam: &, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

20. Dicit illi adolescens: Omnia hæc custodivi à juventute mea, quid adhuc mihi deest?

21. Ait illi Jesus: Si vis perfectus (l) esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me.

22. Cùm audisset autem adolescens verbum, abiit tristis: erat enim habens multas possessiones.

23. Jesus autem dixit discipulis suis: Amen dico vobis, quia dives difficilè intrabit (m) in regnum cœlorum.

24. Et iterùm dico vobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm divitem intrare in regnum cœlorum.

25. Auditis autem his, discipuli mirabantur valdè, dicentes: Quis ergo poterit salvus esse?

26. Aspiciens autem Jesus, dixit illis: Apud homines hoc impossibile (n) est: apud Deum autem omnia possibilia sunt.

27. Tunc

carnem unam; 70. addiderunt, *duo*, & sensus ipse id exigit: nam dictum erat: *Et adhærebit uxori suæ*, non uxoribus. Hebræi sæpè carnis nomine totum hominem intelligunt.

7. & 8. (d) Christus Dominus apertè distinguit, quæ illi confundebant. Repudii conditionem necessariam præscripsit Deus per Moysen, non illud præcepit. *Et ad duritiam cordis vestri*; Neque Adamo, neque Patriarchis illud permisit divortium. Sæpè vox illa *præcepit*, aut *mandavit*, permissionem tantummodò significat.

9. (e) Aut gravius aliud crimen. *Mœchatur*; Quod videtur ad novam legem pertinere, & revocare matrimonium ad primam sui institutionem: nam si in veteri lege licebat plures ducere uxores, priori retenta, cur non etiam dimissa? Adulterium uxoris divortium excusare potest, sed secundas nuptias non efficit legitimas, quamdiu ambo conjuges vivunt. Quamobrem exceptio illa, *nisi ob fornicationem*, ad divortium omninò pertinet, quod immediatè præcedit; non ad integram propositionem, quæ repudium & novum matrimonium complectitur. Christus Dominus quæ apud Judæos invaluerat duplicem consuetudinem condemnat, unam repudiandi uxorem quacumque ex causa; hanc verò licentiam ad adulterium restringit, & accurata ejus responsio id exigebat, ut exceptio fornicationis ad ipsum repudium pertineret. Alteram quoque consuetudinem novi ineundi matrimonii damnat; priorem c. 5. *Omnis qui dimiserit uxorem suam, facit eam mœchari*; posteriorem hoc loco: *Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, mœchatur; & qui dimissam duxerit, mœchatur*: Quòd prius matrimonium adhuc perstet; nec divortio solvatur quoad vinculum matrimonii, sed tantùm quoad thorum, seu cohabitationem. Idem docet Marci c. 10. & Lucæ c. 16.

10. (f) Si ea sit mariti conditio, ut non liceat pro arbitrio uxorem dimittere. Hinc Dominus occasionem sumit commendandæ virginitatis.

11. (g) Continentiam esse peculiare Dei donum non omnibus datum insinuat.

12. (h) Tria Eunuchorum distinguit genera: Nam alii ita nati sunt; alii ex necessitate, & vi extraria; alii demùm ex voluntate sua propter regnum cœlorum. *Qui potest capere, capiat*; Qui possunt perpetuam servare continentiam, seu ex voto, seu ex devotione, opus præstantissimum exercent, omni concupiscentiæ usu detracto. Divina adjuti gratia ita se gerunt, ac si à natura facti essent ad matrimonii usum inhabiles, aut à vi quadam extraria.

13. (i) More tum usitato: nam Judæi manus imponebant benedicturi.

17. (k) Gr. *Quid me dicis bonum? unus bonus Deus*, natura & per essentiam: cur me bonum dicitis, cùm me Deum esse non credatis, qui solus bonus est? Ambrosius in hunc locum: *Non ergo bonum se negat, sed Deum signat*.

21. (l) Marcus & Lucas: *Unum tibi deest*, quòd addictus sis divitiis; hoc tibi deest ad salutem.

23. & 24. (m) Quæ sequuntur sententiæ, ex hoc ipso exponi debent: nam impossibile rectiùs per difficile, quàm vice versa intelligitur. Res est valde difficilis divitibus non confidere in divitiis. *Facilius est camelum*: Benè vertit vulgata *camelum*: nam κάμιλος per iota, significat *rudentem*, aut funem crassiorem. Proverbium erat tum apud Judæos usitatum, cùm rem impossibilem esse affirmabant; idque in vetustioribus eorum libris occurrere testatur Ricardus Simo.

26. (n) Potest Deus gratiæ suæ vi cupiditatem illam, abusum, corruptionem ab ipsis divitiis divellere, & contemptum earum impertire.

27. Tunc respondens Petrus, dixit ei: Ecce nos reliquimus (o) omnia, & secuti sumus te: quid ergo erit nobis?

28. Jesus autem dixit illis: Amen dico vobis, quòd vos qui secuti estis me, in regeneratione, cùm sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.

29. Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum (p) accipiet, & vitam æternam possidebit.

* Inf. 20. 16. Mar. 10. 31. Luc. 13. 30. — 30. * Multi autem erunt primi novissimi (q), & novissimi primi.

CAPUT XX.

Parabola de denario diurno: Christus prædicit discipulis passionem, & resurrectionem suam: filii Zebedæi primas optant sedes; cæci illuminati.

1. Simile (a) est regnum cœlorum homini patrifamilias, qui exiit primo manè conducere operarios in vineam suam.

2. Conventione autem facta cum operariis ex denario (b) diurno, misit eos in vineam suam.

3. Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos,

4. Et dixit illis: Ite & vos in vineam meam, & quod justum fuerit, dabo vobis.

5. Illi autem abierunt. Iterùm autem exiit circa sextam & nonam horam, & fecit similiter.

6. Circa undecimam verò exiit, & invenit alios stantes, & dicit illis: Quid hic statis tota die otiosi (c)?

7. Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Ite & vos in vineam meam.

8. Cùm serò autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, incipiens à novissimis usque ad primos.

9. Cùm venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.

10. Venientes autem & primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi: acceperunt autem & ipsi singulos denarios.

11. Et accipientes murmurabant (d) adversùs patremfamilias,

12. Dicentes: Hi novissimi una hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei & æstus.

13. At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi injuriam: nonne ex denario convenisti mecum?

14. Tolle quod tuum est, & vade: volo autem & huic novissimo dare sicut & tibi.

15. Aut non licet mihi quod volo, facere? an oculus tuus nequam (e) est, quia ego bonus sum?

16. * Sic erunt novissimi (f) primi, & primi novissimi: multi enim sunt vocati, pauci verò electi. — * Sup. 19. 30. Mar. 10. 31. Luc. 13. 30.

17. Et

27. (o) August. Epist. ad Paulinum: *Revera omnia contemnit, qui non solum quantum potuit, sed etiam quantum voluit, habere contemnit.*

29. (p) Multò plura est accepturus, tranquillitatem videlicet animi, spem magnam salutis, internas consolationes: parva & pauca relicturus, magna & multa est accepturus. Centuplum accipiet non in bonis temporalibus, sed in cœlesti delectatione, & in firma spe æternæ beatitudinis.

30. (q) Quod fortè ad eos pertinet, qui omnia reliquerunt actu, non affectu; vel potiùs, multi qui nunc opibus præstant, erunt vilissimi, & contrà. Judæi qui se populum Dei jactabant, infimo loco futuros insinuat.

CAP. XX. 1. (a) Gr. *Simile est enim*: superioris sententiæ quasi ratio redditur. Paterfamilias Deus est, forum mundus, in quo ante vocationem Dei omnes erant penè otiosi, & inutiles; vinea est Ecclesia, fidelis quisque est velut palmes; operarii vocantur & conducuntur, Prophetæ & Apostoli; procurator domus est Christus ipse, qui unicuique operario mercedem tribuit.

2. (b) Denarius vitam æternam significat; cùm dispares sint meritis, omnes tamen sunt beati: non quod omnium sit par felicitas. Ex hac parabola hæc colliguntur, 1. Bona opera esse vitæ æternæ meritoria: *Voca operarios, & redde illis mercedem*; 2. Temporis diuturnitatem, molestiæ & laboris magnitudinem, ad majorem mercedem per se non valere; nisi major adsit charitas.

6. (c) Gentiles novissima hora vocantur: nam dies singuli in 12. horas erant divisi, adeò ut horæ æstate essent longiores.

11. (d) In cœlo nullus erit obmurmurationi locus, neque ulla erit querelæ causa. Hoc murmur Judæis adversùs Gentiles convenit.

15. (e) Invidus est & malus, phrasi Hebraica: An illis meam benignitatem invides?

16. & 17. (f) Eos sic vocat, non quibus pars minor, sed quibus nulla felicitas futura est. *Multi enim sunt vocati*, Quamvis multi sint vocati, primi & novissimi dicuntur respectu Dei & hominum: multi judicio hominum primi erunt, coram Deo novissimi. *Ascendens*, Ex civitate Ephrem, Joan. 11.

* Mar.10. 32. Luc.18.31. 17. * Et ascendens Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos secretò, & ait illis:

18. Ecce ascendimus Jerosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & Scribis & condemnabunt eum morte,

19. Et tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget.

* Mar.10. 35. 20. * Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis suis, adorans & petens aliquid ab eo.

21. Qui dixit ei: Quid vis? Ait illi: Dic ut sedeant (g) hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo.

22. Respondens autem Jesus, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem (h), quem ego bibiturus sum? Dicunt ei: Possumus.

23. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis: sedere autem ad dexteram meam vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum (i) est à Patre meo.

* Mar.10. 41. 24. * Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus.

* Luc.22. 25. 25. * Jesus autem vocavit eos ad se, & ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum (k): & qui majores sunt, potestatem exercent in eos.

26. Non ita erit inter vos: sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister:

27. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.

* Phil.2.7. 28. * Sicut filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam, redemptionem (l) pro multis.

* Mar.10. 46. 29. * Et egredientibus illis ab Jericho, secuta est eum turba multa:

Luc. 18. 35. 30. Et ecce duo (m) cæci sedentes secùs viam, audierunt quia Jesus transiret: & clamaverunt, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David.

31. Turba autem increpabat eos ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Domine, miserere nostri, fili David.

32. Et stetit Jesus, & vocavit eos, & ait: Quid vultis ut faciam vobis?

33. Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri.

34. Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum. Et confestim viderunt, & secuti sunt eum.

CAPUT XXI.

Jesus insidens asino, acclamante multitudine, ingreditur Jerosolymam; ejicit è templo vendentes & ementes. Indignantibus Pharisæis respondet. Ficus arefacta. Agricolæ homicidæ. Lapis angularis reprobatus ab ædificantibus.

1. ET cùm appropinquassent Jerosolymis, & venissent Bethphage ad Montem oliveti: tunc Jesus misit duos discipulos, Mar.11.1. Luc.19.29.

2. Dicens eis: Ite in castellum, quod contra vos est, & statim invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: solvite, & adducite mihi:

3. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet (a): & confestim dimittet eos.

4. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam (b), dicentem:

5. * Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subjugalis. * Isa. 62. 11. Zach. 9. 9. Joan. 12. 15.

6. Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Jesus.

7. Et adduxerunt asinam, & pullum: & imposuerunt super (c) eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt.

8. Plu-

21. (g) In regno illo, quod terrenum fore existimabant.

22. (h) Ferre tormenta, quæ ego passurus sum: ea est una assequendi quod cupitis ratio. *Possumus*; nec poterant tamen, nondum enim eas acceperant vires, quibus Christum sequerentur usque ad mortem, & biberent calicem passionis ejus.

23. (i) Nisi his quibus paratum est à Patre meo: etsi hæc vox, *vobis*, in Græco deest, & in Syriaco: *Non est meum*, quatenus homo sum.

25. (k) Earum gentium, cum potestate & ambitione: ac subinde monet sacerdotum imperium benignum esse oportere, & modestum: simul docet, discipulos, non aliud spectare oportere quàm salutem subditorum, & eorum utilitati servire

28. (l) Vox Græca λύτρον, *pretium* significat: *pro multis*, pro omnibus; sic Rom. 5. 19. *Peccatores constituti sunt multi*, i. e. omnes.

30. (m) Unius tantùm mentionem faciunt Marcus & Lucas, qui erat notior altero. Deinde Marcus unius tantùm meminit, quem Dominus sanavit exiens ex urbe, cùm alterum sanasset in ipso ingressu: utrumque conjungit Matthæus.

CAPUT XXI.

3. (a) Quia Dominus his vult uti ad gloriosum ingressum suum in Jerusalem.

4. & 5. (b) Testimonium hoc partim ex Isaia c.62. partim è Zacharia cap. 9. desumptum est. *Dicite filiæ Sion*, Civibus Jerusalem: frequens Hebraismus, quo civitates filiæ appellantur. *Mansuetus*; vox Hebræa *Hanav*, ענו, *mansuetum & pauperem* significat. *Sedens super asinam & pullum*, vicissim. Asinæ insidens in ascensu montis; pullo, in descensu. Alii Evangelistæ solius pulli mentionem faciunt: cùm eadem vox apud Hebræos & asino & asinæ communis sit, quidam putant per appositionem, asinam appellari & pullum. Aut certè cùm tres Evangelistæ pulli mentionem faciant, saltem asina sequebatur, juxta Matthæum, & Prophetiam Zachariæ, cap. 9. juxta versionem 70. ac frequens est in Scriptura usus pluralis pro singulari.

7. (c) Gr. Super summas vestes, seu pallia.

8. Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via: alii autem cædebant ramos de arboribus, & sternebant in via:

9. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant, dicentes:
* Ps. 117. 26 Marc. 11. 10. Hosanna (d) filio David: * benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna in altissimis.
Luc. 19. 38. 10. Et cùm intrasset Jerosolymam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic?

11. Populi autem dicebant: Hic est Jesus propheta à Nazareth Galilææ.

* Marc. 11. 15. Luc. 19. 45. Joan. 2. 14. 12. * Et intravit Jesus in templum (e) Dei, & ejiciebat omnes vendentes & ementes in templo: & mensas numulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit:

* Isa. 56. 7. Jer. 7. 11. Luc. 19. 46. 13. Et dicit eis: Scriptum est: * Domus mea domus orationis (f) vocabitur: vos autem fecistis illam speluncam latronum.

14. Et accesserunt ad eum cæci, & claudi in templo: & sanavit eos.

15. Videntes autem principes sacerdotum, & Scribæ mirabilia, quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hosanna filio David: indignati sunt,

16. Et dixerunt ei: Audis quid isti dicunt? Jesus autem dixit eis: Utique. Numquam legistis: * Quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem (g)? * Ps. 8. 3.

17. Et relictis illis, abiit foras extra Civitatem in Bethaniam, ibique mansit.

18. Manè autem revertens in Civitatem, esuriit.

19. * Et videns fici arborem (h) unam secùs viam, venit ad eam: & nihil invenit in ea nisi folia tantùm, & ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum. Et arefacta est continuò ficulnea. * Marc. 11. 13.

20. * Et videntes discipuli, mirati sunt, dicentes: Quomodo continuò aruit? * Marc. 11. 20.

21. Respondens autem Jesus, ait eis: Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hæsitaveritis, non solùm de ficulnea facietis, sed & si monti huic dixeritis, Tolle, & jacta te in mare, fiet.

22. * Et omnia quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis. * Sup. 7. 7. Marc. 11. 24.

23. Et cùm venisset in templum, accesserunt ad eum docentem, principes sacerdotum, & seniores populi, dicentes: * In qua potestate hæc facis? Et quis tibi dedit hanc potestatem? 1. Joan. 3. 22. * Marc. 11. 28. Luc. 20. 2.

24. Respondens Jesus dixit eis: Interrogabo vos & ego unum sermonem: quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio.

25. Baptismus Joannis unde erat? è cœlo, an ex hominibus? At illi cogitabant inter se, dicentes:

26. Si dixerimus, è cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Si autem dixerimus, ex hominibus, timemus turbam: * omnes enim habebant Joannem sicut prophetam. * Sup. 14. 5.

27. Et respondentes Jesu, dixerunt: Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

28. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios, & accedens ad primum, dixit: Fili, vade hodie, operare (i) in vinea mea.

29. Ille autem respondens, ait: Nolo. Posteà autem, pœnitentia motus, abiit.

30. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo, domine, & non ivit.

31. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Dicunt ei: Primus. Dicit illis Jesus: Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent vos in regnum Dei.

32. Venit

9. (d) Salvum fac filium David. Id sumptum est è Psal. 117. Verbum Hebreum regit dativum, atque hunc Hebraismum interpretes retinuerunt. *Hosanna in altissimis*, Tu qui habitas in altissimis, vel *in*, ponitur pro de altissimis.

12. (e) In atrium templi, ut probabile est, in atrium Israelitarum, vel, ut aliis placet, gentilium. *Et ejiciebat omnes vendentes*; Licebat quidem hostias emere, sed non in templo. Cum autem aliqui non haberent unde emerent, sacerdotes constituerant nummularios, qui darent mutuo pecuniam, accepta cautione. In festis solemnibus atrium, vulgò *le parvis*, erat instar fori, ubi venibant quæque sacrificiis necessaria.

13. (f) *Speluncam latronum*, ex Jerem. cap. 7. quòd vendentes plus justo venderent, atque ad sacerdotes turpis hujus lucri pars melior rediret.

16. & 17. (g) Perfectam laudem consecutus es. *Mansit*, Pernoctavit.

19. (h) Ut multa dixit Dominus parabolicè, ita & fecit, hoc imprimis, ut sterilitatem Synagogæ insinuaret.

28. (i) Judaicum populum designat, qui legem profitebatur divinam, sed huic non parebat.

32. Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, & non credidistis ei: publicani (k) autem, & meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis posteà, ut crederetis ei.

* Isa. 5. 1. Jer. 2. 21. Mar. 12. 1. Luc. 20. 9.

33. Aliam parabolam audite: * Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam (l), & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregrè profectus est.

34. Cùm autem tempus fructuum appropinquasset, misit servos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ejus.

35. Et agricolæ, apprehensis servis ejus, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidaverunt.

36. Iterùm misit alios servos plures prioribus, & fecerunt illis similiter.

37. Novissimè autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum.

38. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra se: * Hic est hæres, venite, occidamus eum, & habebimus hæreditatem ejus.

* Inf. 26. 3. & 27. 1. Joa. 11. 53.

39. Et apprehensum eum ejecerunt extra vineam (m), & occiderunt.

40. Cùm ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41. Ajunt illi: Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis.

42. Dicit illis Jesus: Numquam legistis in Scripturis: * Lapidem (n), quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

* Ps. 117. 22. Act. 4. 11. Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 7.

43. Ideò dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus ejus.

44. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem verò ceciderit, conteret eum.

45. Et cùm audissent principes sacerdotum & Pharisæi parabolas ejus, cognoverunt quòd de ipsis diceret.

46. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam eum habebant.

CAPUT XXII.

Parabola de rege qui nuptias fecit filio; de censu Cæsari solvendo. Quis sit resurrectionis status. Christus filius David, & ejus Dominus.

1. ET respondens (a) Jesus, dixit iterùm in parabolis eis, dicens:

2. * Simile (b) factum est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo.

* Luc. 14. 16. Apoc. 19. 9.

3. Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias, & nolebant venire.

4. Iterùm misit alios servos, dicens: Dicite invitatis: Ecce prandium meum paravi, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

5. Illi autem neglexerunt: & abierunt (c), alius in villam suam, alius verò ad negotiationem suam:

6. Reliqui verò tenuerunt servos ejus, & contumeliis affectos occiderunt.

7. Rex autem cùm audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & civitatem illorum succendit.

8. Tunc ait servis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui invitati erant, non fuerunt digni.

9. Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inveneritis, vocate ad nuptias.

10. Et egressi servi ejus in vias, congregaverunt omnes quos invenerunt, malos & bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentium.

11. Intravit autem rex ut videret discumbentes, & vidit ibi hominem non vestitum veste nuptiali (d).

12. Et

32. (k) Pœnitentiam præfert simulatæ justitiæ. *In via justitiæ*, In quo nihil erat, quod reprehendi meritò posset.

33. & 34. (l) Synagogam: *Vinea Domini exercituum, domus Israel est*, Isai. 5. 7. *Sepem circumdedit*, præcepta legis, aut divinæ providentiæ protectionem: *Et fodit in ea torcular*, Marcus *Lacum*, qui expressum vinum excipiebat: Isaias habet, *Torcular extruxit*. *Ædificavit turrim*, templum. *Servos*, Prophetas & Apostolos.

39. (m) Extra civitatem, in montem Calvariæ.

42. & 43. (n) Ex Psal. 117. Hebraismus, pro *lapis*. *Regnum Dei*, Vera religio: *Et dabitur genti facienti fructus ejus*, non ex se, sed ex gratia Dei.

CAPUT XXII.

1. (a) Hebraismus: Sermonem exorsus, vel præcedentibus hæc subjiciens.

2. (b) Idem evenit in Ecclesia, ac si quis rex fecerit nuptias filio suo. Eò spectat parabola, ut multos ad Ecclesiam vocari, paucos ad eam venire insinuet, & inter eos qui invitati veniunt, perpaucos esse cœlesti convivio dignos, ac veste nuptiali, seu charitate indutos, aut vitæ integritate præditos. Judæi primùm invitati venire noluerunt: Gentes posteà vocatæ sunt. Quòd unus tantùm notetur veste nuptiali destitutus, non propterea sequitur inter invitatos unum tantummodò fuisse indignum: non enim unus dicitur, sed homo, & verba regis ad unum aptiùs diriguntur, quàm ad multos. Nuptiæ illæ propter Christi & Ecclesiæ conjugium per Incarnationem sunt celebratæ. Misit primùm Prophetas, qui Judæos ad nuptias invitarent; post Ascensionem misit Apostolos, qui dicerent invitatis, *Prandium meum paratum est*: Christiana religio est constituta, aditus in cœlum referatus, æterna felicitas omnibus exposita, agnus occisus, corpus ejus in altaris Sacramento manducandum, & sanguis potandus.

5. 7. & 10. (c) Quò sua quemque vocabat libido. *Succendit*, sub Vespasiano & Tito. *Et bonos*, Nulla conditionis habita ratione; bonos secundùm officia virtutum.

11. & 14. (d) Solebant in his conviviis indui certis vestibus. *At ille obmutuit*; Nulla erit in die judicii apud Deum excusatio: nam veritas ipsa judex erit, vestis nuptialis bona opera designat. *Vocati*: Ad superio-

12. Et ait illi : Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.

* Sup. 8. 12. & 13. 42. Inf. 25. 30. 13. Tunc dixit rex ministris : * Ligatis manibus, & pedibus ejus, mittite eum in tenebras exteriores : ibi erit fletus, & stridor dentium.

14. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

* Mar. 12. 13. Luc. 20. 20. 15. * Tunc abeuntes Pharisæi, consilium inierunt ut caperent eum in sermone.

16. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis (e), dicentes : Magister, scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo : non enim respicis personam hominum :

17. Dic ergo nobis quid tibi videtur, licet censum dare Cæsari, an non?

18. Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait : Quid me tentatis hypocritæ?

19. Ostendite mihi numisma (f) census. At illi obtulerunt ei denarium.

20. Et ait illis Jesus : Cujus est imago hæc, & superscriptio?

21. Dicunt ei : Cæsaris. Tunc ait illis : * Rom. 13. 7. * Reddite (g) ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari : & quæ sunt Dei, Deo.

22. Et audientes mirati sunt, & relicto eo abierunt.

23. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt * non esse resurrectionem, & interrogaverunt eum, * Act. 23. 6. & v. 8.

24. Dicentes : Magister, Moyses dixit : * Deut. 25. 5. * Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. * Mar. 12. 19. Luc. 20. 28.

25. Erant autem apud nos septem (h) fratres : & primus, uxore ducta, defunctus est : & non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.

26. Similiter secundus, & tertius, usque ad septimum.

27. Novissimè autem omnium & mulier defuncta est.

28. In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? omnes enim habuerunt eam.

29. Respondens autem Jesus, ait illis : Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei.

30. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur : sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo.

31. De resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est à Deo dicente vobis :

32. * Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob? Non est Deus mortuorum (i), sed viventium. * Exod. 3. 6.

33. Et audientes turbæ, mirabantur in doctrina ejus.

34. Pharisæi autem audientes quòd silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum :

35. * Et interrogavit eum unus ex eis legis doctor, tentans eum : * Mar. 12. 28. Luc. 10. 25.

36. Magister, quod est mandatum magnum (k) in Lege?

37. Ait illi Jesus : * Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. * Deut. 6. 5.

38. Hoc est maximum, & primum mandatum.

39. Secundum autem simile est huic : * Diliges proximum tuum sicut teipsum. * Lev. 19. 18. Marc. 12. 31.

40. In his duobus mandatis universa lex pendet (l), & prophetæ.

41. Congregatis autem Pharisæis, interrogavit eos Jesus,

42. Dicens : Quid vobis videtur (m) de Christo? cujus filius est? Dicunt ei : David.

43. Ait

rem parabolam hæc referuntur, atque unus ejectus reproborum typus est.

16. (e) Ex aula fortè Herodis : qui tributum Cæsari persolvendum censebant ; quique erant secta Sadducæi, aut potiùs qui partes Herodis sequebantur.

19. (f) Quod solet pro censu dari, & Cæsaris imagine percussum est.

21. (g) Nam eo ipso, quòd externi principis nummo utebantur, se illi subditos profitebantur : non enim propriam monetam cudebant. Quemadmodum Cæsar à vobis exigit impressionem imaginis suæ, sic & Deus ; utque ut illi redditur nummus, sic Deo anima lumine ejus signata, ex Aug. in Psal. 4.

25. (h) Huic Sadducæorum argumento respondere non poterant Pharisæi, quòd post resurrectionem putarent fore vitam animalem, in qua conjugia jungerentur, & liberis procreandis operam darent. Solvit autem Christus uno verbo, quòd homines futuri sint immortales, nec ulla opus sit generatione.

32. (i) Nemo dicitur dominus rei quæ omninò periit : Ergo Abraham, Isaac, & Jacob vivi sunt, non corpore, sed anima. Immortalitas animæ, quam negabant Sadducæi, probat corporis resurrectionem, utrumque enim est pars hominis. Cùm Sadducæi non reciperent alios libros præter legem Moysis, inde Christus protulit argumentum. Dicitur Deus Abraham cujus vixit anima, & corpus ad vitam destinatum vivit Deo : cùm autem dicatur esse Deus vivorum, palàm est, Abraham, Isaac & Jacob adhuc vivere, & Deo subditos esse, ita August. q. 5. in Deuteron. Præcipuus error Sadducæorum is erat, quòd negarent immortalitatem animorum, atque hinc resurrectionem ut impossibilem concludebant. Contrà Christus hìc resurrectionem esse possibilem probat, quòd post mortem animi sint incorrupti. Animas autem non interire evincit ex his Scripturæ locis, *Ego sum Deus Abraham*, &c. Atqui non est Deus rerum creatarum, quæ omninò periere, & in nihilum redactæ sunt : Ergo illi adhuc vivunt Patriarchæ, & possunt resurgere : siquidem animam cum corpore iterùm conjungi nihil vetat.

36. & 37. (k) Positivum pro superlativo, quo Hebræi carent. *Corde tuo*, in diversos amores non distracto, nec languido : quod his verbis exprimitur, *Et in tota anima tua* ; ita ut nullus alius amor ei præferatur, vel æquetur.

40. (l) Hæc est totius Scripturæ summa : ad hæc duo referuntur Lex & Prophetæ : nam plenitudo legis est dilectio. *Proximum diliges sicut teipsum* ; diligis nolens tibi fieri injuriam, & volens ab aliis tibi benè fieri. Estque præceptum legis naturæ, quod à Christianis supernaturali modo observari debet : in charitate scilicet ad vitam æternam nobis à Christo promissam.

42. (m) Occasionem iis præbere voluit inquirendi an non ipse esset Christus. De Joanne id quæsivissis,

* Luc. 20. 41. 43. Ait illis : * Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Dominum, dicens (n):

* Ps. 109. 1. 44. * Dixit Dominus Domino meo: sede à dextris (o) meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

45. Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?

46. Et nemo (p) poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum ampliùs interrogare.

CAPUT XXIII.

Unus Magister noster Christus; duces cæci. Væ hypocritis; de juramento; de cæde prophetarum.

1. TUnc Jesus locutus est ad turbas, & ad discipulos suos,

2. Dicens: Super cathedram Moysi sede-
* 2. Esd. 8. 4. runt (a) * Scribæ, & Pharisæi.

3. Omnia (b) ergo quæcumque dixerint vobis, servate, & facite: secundùm opera verò eorum nolite facere: dicunt enim, & non faciunt.

* Luc. 11. 46 Act. 15. 10. 4. * Alligant (c) enim onera gravia, & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea movere.

5. Omnia verò opera sua faciunt ut videantur ab hominibus : * dilatant enim
* Num. 15. 38. phylacteria (o) sua, & magnificant fimbrias. Deut. 6. 8. & 11. 18.

6. * Amant autem primos recubitus in cœnis, & primas cathedras in synagogis, * Mar. 12. 39.

7. Et salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi. Luc. 11. 43. & 20. 46.

8. * Vos autem nolite vocari Rabbi (e): unus est enim Magister vester, omnes autem vos fratres estis. * Jac. 3. 1.

9. * Et patrem nolite vocare vobis super terram : unus est enim Pater vester, qui in cœlis est. * Mal. 1. 6.

10. Nec vocemini magistri: quia Magister vester unus est, Christus.

11. Qui major est vestrùm, erit minister vester.

12. * Qui autem se exaltaverit (f), humiliabitur : & qui se humiliaverit, exaltabitur. * Luc. 14. 11. & 18. 14.

13. Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ (g): quia clauditis regnum cœlorum ante homines: vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.

14. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: * quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes (h): propter hoc amplius accipietis judicium. * Mar. 12. 40 Luc. 20. 47.

15. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: quia circuitis mare & aridam, ut faciatis unum proselytum : & cùm fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo (i) quàm vos.

16. Væ

quem sciebatis non esse Filium David : de me, quem tot miraculis clarescere videtis, cui tàm illustre testimonium perhibuit Joannes ipse, cur non id quæritis?

43. (n) Spiritu Dei afflatus : dixit Deus Christo filio suo: quem idcircò Deum agnovit.

44. (o) Ad dexteram meam : ratione humanitatis divinitati conjunctæ. Messiam non modò Davidis filium, sed etiam Dei filium, atque habere Davidis Dominum, probat Christus alium à Davide Patrem, Deum scilicet, à quo genitus est in splendoribus Sanctorum. Hinc Calvinus ipse in hunc locum: Fatemur quidem hic disertè, & ad verbum non exprimi divinam ejus essentiam, sed inferre promptum est Deum esse, qui suprà omnes creaturas locatur.

46. (p) Ex adversariis : *Neque ausus est quisquam*, illorum. *Interrogare*, ut solebant, ad illius sapientiam explorandam.

CAPUT XXIII. 2. (a) Præteritum pro præsenti, sedent cum auctoritate, Greg. L. 13. Mor. cap. 35. *Malis doctoribus bonus sermo datur* in auditorum gratiam.

3. (b) Quæcumque præceperint vobis, phrasi Hebraica, nisi lex superior obstet, qualis est illa, obediendum esse magis Deo quàm hominibus. Quo quidem modo illud Apostoli Coloss. 3. intelligendum: *Filii obedite parentibus per omnia*. Nam in rebus evidenter malis nemini credendum est; in dubiis obsequi oportet præpositis à Deo : quorum vita perversa nos non eximit ab obsequio ; dignitati quippe debetur reverentia.

4. (c) Minuta quæque legis severè exigunt, præcipua verò negligunt : sed ad vitandum scandalum, & omnem rebellionis speciem, etiam leviora servanda sunt, salva lege divina & naturali.

5. (d) Membranæ erant, quibus præcepta Decalogi erant inscripta, quas brachiis & fronti circumligatas gerebant, ex Deuter. 6. 8. malè intellecto ; quo quidem jubebantur præcepta divina semper ante oculos habere, ut ea factis & operibus præstarent. *Et magnificant*; magnas faciunt fimbrias, quas è pallii quatuor angulis suspendebant, eæque filis hyacinthini coloris textæ erant, cap. 15. Numer.

8. (e) Nolite delectari hujusmodi titulis, ut Pharisæi qui ambitiosè sic appellari cupiebant. *Unus enim Magister vester*, qui docet omnes scientiam, & novit omnia: vos autem omnes fratres estis, & discipuli sub uno Patre & Magistro, Itaque non vetat vocari patres & magistros: nam & Paulus hos dignitatis titulos sibi sumit, & se magistrum gentium appellat; nec damnat titulos eruditionis qui usurpantur in Academiis : sed comparatè ad Deum loquitur : omnes enim sunt unius magistri, qui veritatem intùs docet, discipuli, ut August. L. de magistro fusè prosequitur : cùm alii foris tantùm admoneant; *Intùs is docet, qui solus cathedram habet in cœlo*.

12. (f) Non qui exaltatur, sed qui se exaltat, humiliabitur ; nec qui humiliatur, sed qui se humiliat, exaltabitur.

13. (g) Non est dicenda contumelia, sed zelus justus, cùm superior increpat manifestum & incorrigibilem peccatorem, ut alii timeant, & sibi caveant. Præterquam Christus non solùm prædicere, sed etiam æternum Væ inferre poterat propter Pharisæorum flagitia. *Qui clauditis regnum cœlorum*, à fide in Christum avocatis : Lucas 11. 52. *Tulistis clavem scientiæ*. Ii prætendebant neminem nisi ipsis aperientibus & docentibus intrare posse. Sic traditiones suas ut gravia onera imponebant, & falsa interpretatione Prophetias de Messia eludebant.

14. (h) Simulatione sanctitatis. Facultates viduarum, quæ faciliùs decipiuntur, in rem vestram vertere soletis, obtentu longarum orationum, quas pro iis funditis, ut Marcus habet cap. 12. *Et propter hoc*, ampliùs accipietis judicium, quàm cæteri, quia viduas exhauritis pietate simulata.

15. (i) Nam offensi perversa Pharisæorum vita & hypocrisi redibant ad idololatriam ; aut exemplo eorum superstitiosiores facti magis resistebant doctrinæ Evangelicæ.

16. Væ vobis duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit in auro templi, debet.

17. Stulti, & cæci: Quid enim majus est, aurum, an templum, quod sanctificat aurum?

18. Et quicumque juraverit in altari, nihil est: quicumque autem juraverit in dono, quod est super illud, debet.

19. Cæci: Quid enim majus est, donum, an altare, quod sanctificat donum?

20. Qui ergo jurat in altari, jurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt.

21. Et quicumque juraverit in templo, jurat in illo, & in eo qui habitat in ipso:

22. Et qui jurat in cœlo, jurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum.

* Luc. 11. 42. 23. * Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui decimatis mentham (k), & anethum, & cyminum, & reliquistis quæ * Mich. 6. 8. Zach. 7. 9. graviora sunt legis, * judicium, & misericordiam, & fidem: hæc oportuit facere, & illa non omittere.

24. Duces cæci, excolantes (l) culicem, camelum autem glutientes.

25. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia mundatis quod deforis est calicis & paropsidis: intùs autem pleni estis rapina & immunditia.

26. Pharisæe cæce, munda (m) priùs quod intùs est calicis & paropsidis, ut fiat id, quod deforis est, mundum.

27. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intùs verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia.

28. Sic & vos à foris quidem paretis hominibus justi: intùs autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate.

29. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulchra (n) prophetarum, & ornatis monumenta justorum,

30. Et dicitis: Si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum.

31. Itaque testimonio estis vobismetipsis, quia filii estis eorum qui prophetas occiderunt.

32. Et vos implete (o) mensuram patrum vestrorum.

33. * Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis à judicio gehennæ? * Sup. 3. 7.

34. Ideò ecce ego mitto ad vos prophetas, & sapientes, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini de civitate in civitatem:

35. Ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, * à sanguine Abel justi usque ad sanguinem * Zachariæ, filii Barachiæ (p), quem occidistis inter templum & altare. * Gen. 4. 8. Heb. 11. 4. * 2. Par. 24. 22.

36. Amen dico vobis, venient hæc omnia super generationem istam.

37. * Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? * Luc. 13. 34.

38. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.

39. Dico enim vobis, non me videbitis (q) amodò, donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAPUT XXIV.

Eversio templi: cavendum à seductoribus, & à pseudoprophetis; abominatio desolationis: adventus Christi.

1. ET egressus Jesus de templo, ibat (a). Et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes templi. Mar. 13. 1. Luc. 21. 5.

2. Ipse

23. (k) Qui decimas solvitis: non erat in lege præceptum solvere ejusmodi decimas, sed tantùm ex area & torculari: sed cùm in gravioribus essent negligentes, ut in jure reddendo; *Iudicium*, in servandis pactis fidem violabant.

24. (l) Vinum per linteum trajicientes, ne fortè immunda animalcula unà cum vino haurirent.

26. (m) A rapina & gula priùs abstine, tum poterit exterior placere mundities, quæ interiori respondebit.

29. (n) Græcè, *Quia ædificatis*. non ut malam reprehendit constructionem, aut instaurationem sepulchrorum: sed quòd ex hypocrisi id facerent, & in Christum eamdem exercerent sævitiam, quam majores eorum in prophetas, nec recederent ab eorum crudelitate. Quamvis ex Luca verba illa: *Et testimonio estis vobis*, magis ad facta, quàm ad dicta Pharisæorum referantur. Prophetarum sepulchra ædificantes, ab eorum doctrina penitùs erant alieni, Christum persequentes.

32. & 33. (o) Implebitis. *Genimina*; Ut è viperis nascuntur viperæ, sic ex homicidis homicidæ.

35. (p) Qui, ut probabile videtur, erat filius Jojadæ: hic potuit etiam vocari Barachias. Tres Zachariæ filii Barachiæ in Scripturis nominantur; primus Isaiæ 8. 2. vir magnus, de cujus morte nulla fit mentio; alius est inter minores Prophetas, qui in pace quievit; tertius est apud Josephum, L. 4. de bello Judaico, cap. 5. Zacharias filius Baruch, quem in templo Zelotæ occiderunt. Dubitant nonnulli, an fortè Christus de illo more prophetico, futurum per præteritum exprimens loquatur, ut cædes omnes usque ad templi excidium comprehendat. *Barachia*, Hebr. benedictum Domini significat.

39. (q) Benignum, ut modò; sed ut severum judicem in secundo adventu, cùm vel inviti gloriam meam agnoscetis.

CAPUT XXIV.

1. (a) Gr. *Abibat è templo. Ut ostenderent*; Fortè dubitabant de his, quæ dixerat Dominus de ejus ruina; ille verò excidium mox futurum prædicit. Mirabilis erat structura templi è lapidibus duris, & candidis, ferro & plumbo ita connexis, ut in omne ævum duraturi viderentur. Vide Josephum L. 15. cap. 14.

2. Ipse autem respondens dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, * non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur. [* Luc.19.44.]

3. Sedente autem eo super Montem oliveti, accesserunt ad eum discipuli secretò, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt (b)? & quod signum adventus tui, & consummationis sæculi?

4. Et respondens Jesus, dixit eis: * Videte ne quis vos seducat (c). [* Eph.5.6. Coloss.2.18.]

5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, & multos seducent.

6. Audituri (d) enim estis prælia, & opiniones præliorum. Videte ne turbemini: oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis.

7. Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, & terræmotus per loca.

8. Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

9. * Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus (e) propter nomen meum. [* Sup.10.17. Luc.21.12. Joa.15.20. & 16.2.]

10. Et tunc scandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem.

11. Et multi pseudoprophetæ surgent, & seducent multos.

12. Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13. Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.

14. Et prædicabitur (f) hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus: & tunc veniet consummatio.

15. * Cùm ergo videritis abominationem (g) desolationis, quæ dicta est à * Daniele propheta, stantem in loco sancto: qui legit, intelligat: [* Mar.13.14. Luc.21.20. * Dan.9.27.]

16. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes (h):

17. Et qui in tecto (i), non descendat tollere aliquid de domo sua:

18. Et qui in agro, non revertatur tollere tunicam suam.

19. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.

20. Orate (k) autem ut non fiat fuga vestra in hieme, * vel sabbato. [* Act.1.12.]

21. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usque modò, neque fiet.

22. Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis (l) caro: sed propter electos breviabuntur dies illi.

23. * Tunc si quis vobis dixerit (m): Ecce hic est Christus, aut illic: nolite credere. [* Mar.13.21. Luc.17.23.]

24. Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ: & dabunt signa magna (n), & prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi.

25. Ecce prædixi vobis.

26. Si ergo dixerint vobis, Ecce in deserto est, nolite exire: ecce in penetralibus, nolite credere.

27. Sic-

3. (b) Hæc mala, quæ urbi & templo eventura prædixisti: *Et quod signum adventus tui*; existimabant enim hæc penè iisdem temporibus eventura ante terrenum Christi regnum, quod vehementer optabant.

4. (c) Respondit Dominus non præcisè ad id quod rogabant, sed ad ea quæ scire eorum plurimùm intererat. August. Epist. 80. censet Christum Dominum permixtim agere de excidio Jerosolymæ, & de extremo judicio. Illud Judæis persuasum erat tempus adesse adventus Messiæ: hanc occasionem arripuerunt seductores se pro Messia venditandi. Inter eos fuerunt Judas, Theudas, tum Simon magus, postremò temporibus Adriani Barcochebas.

6. (d) Pseudoprophetas, persecutores, bella, & magnam morum mutationem fore prædicit: quæ signa communia sunt urbis excidio, & mundi consummationi. *Sed nondum est finis*, malorum, quæ Judæis eventura sunt ante urbis ruinam.

9. (e) Hæc omnia Apostolis & aliis discipulis evenerunt ante urbem expugnatam.

14. (f) Apud omnes gentes notas prædicatum est Evangelium ante excidium Jerosolymæ: *In testimonium omnibus gentibus*; Ad testificandam gentibus veritatem Evangelii. *Et tunc veniet consummatio*, Gr. *finis*, urbis primò, tum orbis. Unde primùm quæstionem solvit Dominus de excidio Jerosolymæ. Priusquam id evenerit, in magna orbis parte prædicatum est Evangelium, & ante extremum judicium in universo orbe prædicabitur; & quidem hæc omnia ante urbis ruinam evenerunt, & lex vetus in iis ruinis sepulta est.

15. (g) Abominatio, Hebræis est idolum. An Caji Caligulæ statua quæ in templo posita est, ex Josepho L. 2. de bello Jud. cap. 8.? An templi profanatio facta à Zelotis intelligitur, ex Josepho L. 6. cap. 1.? Lucas exercitum Romanum indicat, cùm Cestius Florus cinxit Jerosolymam. *Stantem*: Quæ abominatio erat in loco sancto.

16. (h) In speluncis montium se abscondant. Christiani in urbem ditionis Agrippæ se receperunt, Pellam nomine. *Abominatio desolationis*, Desolatio abominabilis, phrasi Hebraica. *Qui legit, intelligat*: nam intellectus ejus est multiplex, & difficilis.

17. (i) In loco munito maneat, vel non descendat ut sarcinas colligat, sed ut fugiat quàm citissimè.

20. (k) In tempore minùs commodo, ut liberè fugere liceat: loquitur de Sabbato juxta vulgarem Judæorum sententiam: non enim die Sabbati longum iter facere licebat.

22. (l) Nullus Judæorum superesset, nisi accelerata esset urbis obsidio. Ex mutuis cædibus, vel ex fame omnes absumpti fuissent, si diutiùs obsidio esset protracta: *Propter electos*, qui tum erant, vel qui nascituri erant.

23. (m) Videtur de regno Messiæ ab excidio Jerusalem ad finem usque mundi jam loqui, quasi futurus sit brevi secundus illius adventus, ut eum semper expectarent. Nam mille anni apud Deum quasi unus dies: vel fortè adhuc de excidio urbis disserit usque ad v. 29.

24. (n) Sed mendacia ex Apostolo 2. Thessal. 2. Ita ut sæpè electi in errorem inducantur ad tempus: qui in eo errore non persliterunt, cùm innumerabiles Judæi ante bellum Romanum fidem Christi amplexi fuerint, & hi fortassè vocantur electi.

27. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & paret usque in Occidentem: ita erit & adventus Filii hominis.

Luc. 17. 37. 28. * Ubicumque fuerit corpus (o), illic congregabuntur & aquilæ.

Isa. 13. 10. Ezech. 32. 7. Joel. 2. 10. & 3. 15. Mar. 13. 24. Luc. 21. 25. 29. * Statim autem post tribulationem (p) dierum illorum, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum commovebuntur:

Apoc. 1. 7. 30. Et tunc parebit signum (q) Filii hominis in cœlo: & tunc plangent omnes tribus terræ: & * videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa, & majestate.

1. Cor. 15. 52. 1. Thess. 4. 15. 31. * Et mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna: & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summis cœlorum usque ad terminos eorum.

32. Ab arbore autem fici discite parabolam: cùm jam ramus ejus tener fuerit, & folia nata, scitis quia propè est æstas:

33. Ita & vos, cùm videritis hæc omnia, scitote quia propè est in januis (r).

34. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant.

Mar. 13. 31. 35. * Cœlum & terra transibunt (s), verba autem mea non præteribunt.

36. De die autem illa & hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, nisi solus Pater.

Gen. 7. 7. Luc. 17. 26. 37. * Sicut autem in diebus Noe, ita erit & adventus Filii hominis.

38. Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, usque ad eum diem, quo intravit Noe in arcam,

39. Et non cognoverunt donec venit diluvium, & tulit omnes: ita erit & adventus Filii hominis.

40. Tunc duo erunt in agro: unus assumetur, & unus relinquetur.

41. Duæ molentes in mola: una assumetur, & una relinquetur.

42. Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.

43. Illud autem scitote, * quoniam si sciret paterfamilias qua hora fur venturus esset, vigilaret utique, & non sineret perfodi domum suam. *Mar. 13. 33. Luc. 12. 39.*

44. Ideò & vos estote parati: quia qua nescitis hora, Filius hominis venturus est.

45. Quis, putas, est fidelis servus, & prudens, quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?

46. * Beatus ille servus, quem, cùm venerit Dominus ejus, invenerit sic facientem. *Apoc. 16. 15.*

47. Amen dico vobis, quoniam super omnia bona sua constituet eum.

48. Si autem dixerit malus servus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire:

49. Et cœperit percutere conservos suos, manducet autem & bibat cum ebriosis:

50. Veniet dominus servi illius, in die qua non sperat, & hora qua ignorat:

51. Et dividet eum (t), partemque ejus ponet cum hypocritis: * illic erit fletus, & stridor dentium. *Sup. 13. 42. Inf. 25. 30.*

CAPUT XXV.

Decem virginum & talentorum parabola: extremum judicium.

1. TUnc simile (a) erit regnum cœlorum decem virginibus: quæ accipientes lampades suas, exierunt obviàm sponso, & sponsæ.

2. Quin-

28. (o) Gr. πτῶμα, Cadaver. Quòd si adhuc est sermo de excidio Hierosolymæ, ubicumque cadavera fuerint, statim vultures & aquilæ aderunt. Adventus Romanorum exercitus certum excidii signum futurum est: horum vexilla erant aquilæ. Nam hunc locum de corpore mortuo, seu de cadavere plerique intelligunt. Alii de Christo ipso, qui ubicumque fuerit, ad eum justi quasi aquilæ congregandi sunt, eaque est proverbialis locutio.

29. (p) Nunc sine dubitatione de secundo adventu Dominus sermonem instituit, ac de signis quæ diem judicii præcedent. *Statim autem*, post ea tempora quibus surgent Pseudoprophetæ. Sermo ille cùm sit propheticus, nihil mirum est si sit obscurior, & ab uno ad aliud remotius transeat. *Stellæ cadent de cælo*, retrahent lumen suum; *Et virtutes cælorum commovebuntur*; Gr. σαλευθήσονται: Cœlorum cardines trement, vel ut aliis placet Angeli obstupescent. Isa. 13. *Stellæ cæli non expandent lumen suum*. Alii de malis angelis, qui sunt *aerea* potestates, & nequitiæ spirituales in cœlestibus, id satis commode intelligunt: hi quippe turbabuntur, quòd eorum instet judicium, & possessione sua dejiciantur.

30. & 31. (q) Vexillum crucis, vel majestas ejus. *Voce magna*, Gr. *Cum tuba vocis magnæ*. Vox magna erit instar tubæ.

33. & 34. (r) Proverbialis locutio: Prope est redemptio vestra. *Generatio*, Gens Judaica quæ ad finem usque mundi permanebit. Quòd si de excidio urbis sermo fiat, generatio hæc erit hominum ætas usque ad eversionem civitatis, quò videtur redire sermo Domini.

35. & 36. (s) In alium statum reformata & igne conflagrationis repurgata: vel citiùs cœlum & terra transierint quàm verba mea. *Solus Pater*, Nisi solus Deus.

51. (t) Ab officio amovebit: Phrasi Hebraica dividere interdum pro interficere, aut disperdere sumitur: ut 1. Paral. 23.

1. (a) A superiore capite trium quæ sequuntur parabolarum sententia pendet, atque eò spectat, ut vigilantes, & bonis operibus intenti adventum Domini CAPUT XXV.

2. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes:

3. Sed quinque fatuæ, acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum (b):

4. Prudentes verò acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus.

5. Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes, & dormierunt.

6. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviàm ei.

7. Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & ornaverunt lampades suas.

8. Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.

9. Responderunt prudentes, dicentes: Ne fortè non sufficiat nobis & vobis, ite potiùs ad vendentes, & emite vobis.

10. Dum autem irent emere, venit sponsus: & quæ paratæ erant, intraverunt cum eo ad nuptias, & clausa est janua.

11. Novissimè verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis.

12. At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio (c) vos.

* Marc. 13. 33. 13. * Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam.

* Luc. 19. 12. 14. * Sicut enim homo peregrè proficiscens, vocavit servos suos, & tradidit illis bona sua.

15. Et uni dedit quinque talenta (d), alii autem duo, alii verò unum, unicuique secundùm propriam virtutem, & profectus est statim.

16. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis, & lucratus est alia quinque.

17. Similiter & qui duo acceperat, lucratus est alia duo.

18. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

19. Post multum verò temporis venit dominus servorum illorum, & posuit rationem cum eis.

20. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum.

21. Ait illi dominus ejus: Euge serve bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium (e) domini tui.

22. Accessit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratus sum.

23. Ait illi dominus ejus: Euge serve bone, & fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium domini tui.

24. Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, metis ubi non seminasti, & congregas ubi non sparsisti:

25. Et timens abii, & abscondi talentum tuum in terra: ecce habes quod tuum est.

26. Respondens autem dominus ejus, dixit ei: Serve male, & piger, sciebas quia meto ubi non semino, & congrego ubi non sparsi:

27. Oportuit (f) ergo te committere pecuniam meam nummulariis, & veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura.

28. Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

29. * Omni enim habenti dabitur (g), & abundabit: ei autem qui non habet, & quod videtur habere, auferetur ab eo. * Sup. 13. 12. Mar. 4. 25. Luc. 8. 18. & 19. 26.

30. Et inutilem servum ejicite in tenebras exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

31. Cùm autem venerit Filius hominis in majestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ:

32. Et

operiamur. Hic veniet ut sponsus, quem virgines, seu fideles expectant; ut dominus, qui à servis rationem exigit; ut judex, qui bonos à malis secernet. *Lampades suas*; Lampadis nomine fides intelligitur omnibus communis.

3. (b) Fidem habentes sine charitate: virgines dicuntur ob fidei puritatem.

12. & 14. (c) Vos ut virgines ad nuptias vocatas non novi. *Sicut enim*; videtur suspensa oratio, & ita subintelligendum: Sic faciet Christus qui in cœlum ascendet, multo post tempore ad judicium rediturus.

15. (d) Talenti nomine non gratia gratum faciens, sed gratis data intelligi debet, quæ ad aliorum utilitatem conceditur. *Virtutem*: Gr. *δύναμιν*, *facultatem*: non quòd dona supernaturalia dentur a Deo secundùm vires naturales: sed more humano loquitur, quòd homines soleant pecuniam servis ad lucrum faciendum distribuere, spectata singulorum industria. Quamquam plerumque gratiæ gratis datæ ad aliorum utilitatem concessæ pro ratione facultatis naturalis dari solent, ut scientia major iis qui plus ingenio valent: sed ipse nos ad accipienda dona facit idoneos.

21. (e) Intra in domum, ut sis particeps gaudii mei; fruere bonis meis.

27. (f) More humano loquitur, ut solent domini divites & avari. Deus à nobis exigit lucrum non usurarium, ut ille dives, sed verum & sanctum: cui plus datum, ab eo plus requiritur. *Cum usura*; Malus ille servus hero sævitiam & avaritiam exprobrando se excusatum putabat: in quo ipse se condemnabat: nam si ita res erat, debuit trapezitis pecuniam tradere.

29. (g) Merces ampla dabitur pro bono usu talenti à Deo accepti.

32. Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis:

33. Et statuet oves quidem à dextris suis, hœdos autem à sinistris.

34. Tunc dicet (h) rex his, qui à dextris ejus erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi.

* Isa. 58. 7. Ezech. 18. 7. 16. 35. Esurivi enim, & dedistis mihi manducare: sitivi, & dedistis mihi bibere: hospes eram, & collegistis me:

* Eccli. 7. 39. 36. Nudus, & cooperuistis me: * infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.

37. Tunc respondebunt ei justi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, & pavimus te: sitientem, & dedimus tibi potum?

38. Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nudum, & cooperuimus te?

39. Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & venimus ad te?

40. Et respondens rex, dicet illis: Amen dico vobis, quamdiu (i) fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.

41. Tunc dicet & his, qui à sinistris erunt: * Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis ejus. * Ps. 6. 9. Sup. 7. 23. Luc. 13. 27.

42. Esurivi enim, & non dedistis mihi manducare: sitivi, & non dedistis mihi potum:

43. Hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non cooperuistis me: infirmus, & in carcere, & non visitastis me.

44. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes: Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi?

45. Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico vobis: Quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis.

46. * Et ibunt hi in supplicium æternum: justi autem in vitam æternam. * Dan. 12. 2. Joan. 5. 29.

CAPUT XXVI.

Christus prædicit passionem suam post biduum futuram. Judæorum adversus eum conspiratio: unguenti pretiosi effusio: proditio Judæ: cœna Paschalis; Eucharistiæ institutio: oratio Christi in horto: discipulorum fuga: ducitur Jesus ad Caipham; Petrus negat, sed eum mox pænitet.

1. ET factum est: cùm consummasset Jesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis:

2. * Scitis quia post biduum (a) Pascha fiet, & Filius hominis tradetur ut crucifigatur. * Mar. 14. 1. Luc. 22. 1.

3. Tunc congregati sunt principes sacerdo-

34. & 35. (h) Etsi hæc narratio est captui nostro accommodata, non dubium tamen est, quin Christus hæc & alia ejusmodi sit dicturus. *Esurivi*; Hæc ad solos qui crediderunt, & secundùm fidem non vixerunt, pertinere, August. L. de fide & operibus cap. 15. existimat.

40. & 41. (i) Gr. *In quantùm fecistis*. *Discedite à me*; Pœna damni hac voce exprimitur, ut pœna sensus per ignem paratum diabolo.

CAPUT XXVI. 2. (a) Sub finem feriæ tertiæ, aut initium quartæ, ut nonnullis placet. Eo anno Pascha erat feria sexta: unde feria quinta ab hora nona ad undecimam usque immolabatur agnus. Id enim nobis longè probabilius videtur Christum unà cum discipulis, pridie quàm moreretur, agnum paschalem comedisse ex legis præscripto. Nam Matthæus, Marcus, & Lucas id apertissimè testantur: *Quò vis eamus, & paremus tibi, ut manduces Pascha?* Item, *Tempus meum prope est, apud te facio Pascha*. Vox illa *Pascha*, iteratur, & eamdem habet significationem, seu de ejus præparatione, seu de immolatione, seu demum de manducatione agatur; ubique agni immolationem, vel esum significat. Sic v. 17. 18. & 19. hujus capitis primus dies Azymorum erat feria quinta, & dies decimus quintus à vespere hujus diei incipiebat. Sic dies secundus Azymorum erat dies 16. ex Josepho L. 3. c. 10. Dies festi incipiebant à vespere diei præcedentis: tametsi Judæi, ut omnes ferè nationes, diem civilem à media nocte præcedentis diei ad subsequentis mediam usque noctem protendebant. Hinc Pererius in cap. 1. Genes. propè certum est, & si id nunc ageretur, multis exemplis Scripturarum, multisque argumentis probari posset, apud Judæos fuisse olim in usu triplex genus dierum, diem scilicet legalem à vespera in vesperam, diem naturalem ab ortu solis in ortum, diem usualem à media nocte ad mediam noctem; & quidem voces usitatæ, *pridiè*, *hodie*, *cras*, non ex vespere, sed ex media nocte distinguuntur. Si quid actum fuerit post solis occasum, nemo dixerit id factum fuisse hesterno die. Quare primus dies Paschalis usualis non à vespera, sed à media nocte incipiebat. Unde Agnus Paschalis extrema parte diei 14. lunæ immolabatur, & prima parte diei 15. edebatur: adeò ut duo illi dies sibi succedentes idem sibi nomen communicarent ex communi loquendi usu; & pars extrema diei 14. celebris ob manducationem agni & festi Azymorum no-

cerdotum, & seniores populi, in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiphas:

4. Et consilium fecerunt ut Jesum dolo tenerent & occiderent.

5. Dicebant autem: Non in die festo (b), ne fortè tumultus fieret in populo.

6. Cùm autem Jesus esset in Bethania (c) in domo Simonis leprosi,

7. Accessit ad eum mulier (d) habens
* Marc.14. 8. alabastrum unguenti pretiosi, & * effudit
Joan.12.3. super caput ipsius recumbentis.
& 11. 2. 8. Videntes autem discipuli, indignati (e) sunt, dicentes: Ut quid perditio hæc?

9. Potuit enim istud venumdari multò, & dari pauperibus.

10. Sciens autem Jesus, ait illis: Quid molesti estis huic mulieri? opus enim bonum operata est in me.

11. Nam semper pauperes habetis vobiscum: me autem non semper habetis (f).

12. Mittens enim hæc unguentum hoc in corpus meum: ad sepeliendum (g) me fecit.

13. Amen dico vobis, ubicumque prædicatum (h) fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur & quòd hæc fecit in memoriam ejus.

14. * Tunc abiit unus (i) de duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad * Mar.14. 10.
principes sacerdotum: Luc.22. 3.

15. Et ait illis: Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam (k)? At illi constituerunt ei triginta argenteos.

16. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet.

17. * Prima (l) autem die azymorum * Mar.14.
accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: 12.
Ubi vis paremus tibi comedere Pascha? Luc.22. 7.

18. At

men interdum tribuebat diei integro 14. breviandi sermonis causa. Unde Evangelistæ potuerunt vocare diem Azymorum primum diem 14. in quo necesse erat occidere Pascha, & extensione quadam nominis pars illius diei quarta in totum diem refluebat. Nec tamen fastus erat dies ad sextam usque horam. Aliis tamen videtur, primum diem Azymorum qui præ cæteris festis erat solemnis, fuisse Sabbatum, neque eo ipso die Christum Dominum morti fuisse condemnatum: cui sententiæ videtur favere Joannes Evangelista, ut suo loco dicemus. Atque ii videntur satis aptè tres Evangelistas cum Joanne conciliare, qui duos proximè sibi dies consequentes Azymorum à Judæis observatos volunt, cùm alii & plebs ipsa à conjunctione lunæ cum sole, alii à prima lunæ phasi mensem inciperent. Unde priores die Jovis sub vesperam, posteriores, iique magis spectabiles, ut sacerdotes, Pharisæi & Scribæ à vespera diei Veneris diem primum Azymorum numerabant, ut ex Joanne Evangelista colligi videtur. Unde & usus Judæorum duplex Pascha induxerat, quòd incertus esset dies primus lunæ, & innumerabilis multitudo tum Jerosolymam conveniret.

5. (b) Et tamen in die festo Christus voluit occidi juxta communiorem sententiam, non item si Christus Pascha, seu agnum Paschalem unà cum discipulis manducavit die Jovis, & sacerdotes die tantùm Veneris, ut viris pereruditis videtur, seu de primo die lunæ inter Judæos non convenerit: adeò ut alii à medio lunæ motu, alii à vero motu eum designaverint; aut potiùs quidam ab ipsa syzygia, seu à conjunctione, alii à prima lunæ phasi mensem inchoarint, & Christus Dominus priori computandi ratione usus fuerit, quòd legi esset magis consentanea: seu potiùs, ut visum est Ruperto, Petavio, & nuper Auctori Analyseos Gallicæ, sacerdotes ex traditione quadam festum Paschatis, quod die Veneris inciderat, in Sabbatum transtulerint, ne duo festa proximè consequentia populo essent impedimento. Hoc enim præter alia habebat incommodi, ut mortuorum cadavera in fervidis illis regionibus diu manerent insepulta. Utcumque ea res sit, Christus cùm voluit, occisus est, etiam die festo, cùm ejus inimicis tam commodè oblata esset occasio: nec tanta erat religio Judæorum in festis observandis, atque in Sabbato, cùm in festis diebus ea pararent, quæ ad vescendum erant necessaria, uti ex cap. 34. Exodi colligitur. Nec festivi diei religione, sed metu populi, ne tumultus fieret, id ab initio decreverant, ut in die festo Christum non interficerent. Sed oblata ea occasione prius consilium deseruerunt. Verùm ea est constans veterum sententia, Christum unà cum discipulis agnum Paschalem manducasse, antequam institueret Eucharistiam, quæ est verum Pascha Christianorum.

6. (c) Sexto nimirùm antè die, puta die Sabbati præcedente: quod ab Evangelista per recapitulationem memoratur, ut quid Judæ proditioni occasionem dederit, aperiat. *In domo Simonis Leprosi*: An Simon ille fuerit olim Leprosus, an familiæ cognomen fuerit, incertum.

7. (d) Maria soror Marthæ, & Lazari: *Habens alabastrum unguenti pretiosi*; Pyxidem ex alabastrite lapide, qui à Plinio L. 36. cap. 8. onyx appellatus, quòd unguem colore & lævitate sua referat. Alii tamen ἀλάβαστρον, Græcè dictum volunt, quòd vas esset sine ansa, idque è materia fragili conflatum, ut cùm opus esset, effunderetur liquor in eo contentus: Marcus ait, *Nardi pistici*, i. e. Sinceri, non factitii.

8. (e) Aut solus Judas, per syllepsim, discipuli pro discipulus, vel is præcipuè, & eo impellente alii quidam obmurmurabant.

11. (f) Pro habebitis, humana & visibili carne indutum.

12. (g) Non quòd ea de re cogitaverit Maria, sed ignara mysterii, impellente Spiritu sancto, quod postea facere non potuit, ut ungeret Corpus Christi, tum prævenit.

13. (h) En illustre Christi Domini vaticinium, quod paucis post annis Matthæus æternæ mandavit memoriæ, & eventu ipso est comprobatum.

14. (i) Judas offensus tam pretiosi unguenti jactura adiit ad Sacerdotes congregatos, idque feria quarta, nempe biduo ante Pascha.

15. (k) Operam suam locavit triginta argenteis, seu siclis. Nonnullis videtur nummos fuisse aureos, quibus cœmeterium peregrinorum emi potuit, iique communi & usitata voce argentei dicti sunt. Sed ager sterilis & desertus potuit etiam tam vili pretio æstimari.

17. (l) Feria quinta, sub finem lunæ 14. cùm usus Azymorum futurus erat, & agnus Paschalis occidendus. Utrùm verò Christus diem Paschatis præverterit, tum ut eo ipso die & eadem hora, qua Judæi agnum typicum occidebant, ipse in cruce moreretur, tum fortè quia cum multis aliis quem lex præscribebat, diem observare voluit, non ausim ea de re præcipitare sententiam, cùm utrimque probabiles non desint rationes. Quæ ab Auctore Analyseos Gallicæ proferuntur dissert. 32. minimè sunt contemnenda. His adducitur ut putet Judæos die tantùm Veneris Pascha immolasse, ne duo festi dies proximè consequerentur. Atque ita omnis quæ prima specie apparet inter Joannem & tres alios Evangelistas, tollitur repugnantia. Hi quippe Pascha à Domino celebratum memorant, Joannes de hoc Paschate nihil scripsit: ac fortè alii aliter diem Azymorum, seu 15. lunæ designabant. Cùm autem Joannes sic ait, *Ante diem festum Paschæ*, de Paschate à Domino & ab Apostolis celebrato non videtur loqui, cum illud jam

18. At Jesus dixit: Ite in civitatem ad quemdam (m), & dicite ei: Magister dicit: Tempus meum propè est, apud te facio Pascha cum discipulis meis.

19. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Jesus, & paraverunt Pascha.

*Marc.14.17. Luc.22.14. 20. * Vespere (n) autem facto, discumbebat cum duodecim discipulis suis.

21. Et edentibus (o) illis, dixit: Amen
*Joan.13.21. dico vobis, * quia unus vestrùm me traditurus est.

22. Et contristati valdè, cœperunt singuli dicere: Numquid ego sum Domine?

23. At ipse respondens, ait: Qui intingit (p) mecum manum in paropside, hic me tradet.

*Ps.40.10. 24. Filius quidem hominis vadit *; sicut scriptum est de illo: væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille.

25. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit: Numquid ego sum Rabbi? Ait illi: Tu dixisti.

26. * Cœnantibus (q) autem eis, accepit Jesus panem, & benedixit, ac fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite, & comedite: hoc est corpus meum. *1.Cor.11.24.

27. Et accipiens calicem, gratias (r) egit, & dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes.

28. Hic est enim sanguis meus novi testamenti (ſ), qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

29. Dico autem vobis: non bibam amodò de hoc genimine vitis (t), usque in diem illum, cùm illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.

30. Et hymno (u) dicto, exierunt in Montem Oliveti.

31. Tunc

à Domino factum asset, quando Eucharistiam instituit. Sed Paschatis, qui à sacerdotibus, & magna parte populi celebratum fuit, mentionem habet. Nec abhorret à verosimili Deum permisisse, ut quod animo conceperant, Juda prodente perficerent, & eadem hora Christus occideretur, qua sacerdotes agnum typicum immolabant. Sed ea de re jam diximus, & identidem recurret sermo, nunc historiam Passionis Dominicæ prosequamur. *Accesserunt discipuli ad Iesum*: Vocati ab eo, nempè Petrus & Joannes. Lucæ 22.8.

18. (m) Gr. *πρὸς τὸν δεῖνα*, *Ad certum quemdam*, eumque designaverat.

20. (n) Post occasum solis. *Discumbebat*. Romano more, qui à Persis ad Hebræos olim transierat. Nec lege constitutum erat, ut agnus à stantibus comederetur: discumbere etiam vel accumbere dicimus, ad mensam cum aliis accedere.

21. (o) Post institutam Eucharistiam: Lucas rerum ordinem videtur servasse, Matthæus verò & Marcus anticipatione usi: in Græco, *cùm edissent*: nam post cœnam agni hæc de proditore dixit Dominus.

23. (p) Judas prope Christum videtur accubuisse: unde & alii non audierunt, vel non attenderunt ad ea verba, *Tu dixisti*, v. 25. Qui modus loquendi est Hebræis familiaris: voce summissa locutus est Dominus. S. Leo serm. 7. de Passione Domini: Ecce parcit ausibus tuis Dominus, & nulli te nisi tibi indicat Christus; nec nomen tuum, nec persona detegitur; sed veritatis & misericordiæ verbo cordis tui tantùm, arcana tanguntur.

26. (q) Gr. *ἐσθιόντων*, *Cùm ederent*: Tres fuisse cœnas plerique interpretes docent, esum agni admodùm frugalem, cœnam communem, & Sacramenti sumptionem. *Benedixit*, Græcè *εὐλογήσας*, *Cùm benedixisset*, per gratiarum actionem, & invocationem Dei pro institutione tanti Sacramenti: unum pro altero usurpari solet, benedictio pro gratiarum actione. *Deditque discipulis suis*, i. e. porrexit: nondum enim illum discipuli habebant in manibus, quando dixit: *Hoc est corpus meum*, &c. Quæ est oratio simul enuntiativa, & efficax ejus quod enuntiatur, enuntiatum nampè operatrix: ut si quis voluntate donandi dicat, hic est ager tuus; aut cùm Dominus aquam convertit in vinum, si dixisset, hoc est vinum: tum enim vera est hujusmodi propositio, cùm id fit, quod dicitur.

27. (r) Gr. *καὶ εὐχαριστήσας*, unde & dicta est *Eucharistia*, ob præviam gratiarum actionem.

28. (ſ) Quo sancitur novum Testamentum. Alludit ad hæc verba Exodi 24. *Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum*. Sed cum eo discrimine, quod in veteri Testamento Deus promiserit se illis daturum terram Chananæorum, & Israelitæ sese obstrinxerint ad servandam legem Mosis: in novo Testamento Christus promittit æternam hæreditatem, nos verò ipsos de lege nova observanda obstringimus. *Effundetur*, Gr. *Effunditur*; Pro vobis Deo libatur & offertur. Potest etiam intelligi, effundetur in cruce. Illud verò ex perpetua & constanti Ecclesiæ traditione constat, Christum Dominum Eucharistiam non solùm ut Sacramentum, sed etiam ut sacrificium instituisse, quod in Ecclesia pro vivis & mortuis semper oblatum est. *Ipse sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech*, Sacerdotes constituit Apostolos, qui alios sibi successuros ordinarent. His autem verbis à Luca relatis eos consecravit Sacerdotes, *Hoc facite in meam commemorationem*. Hanc fidem ut acceptam à Domino, Paulus Corinthiis, & alii Apostoli omnibus fidelibus tradiderunt.

29. (t) Quod nimirùm fuit materia consecrationis: ex Lucæ narratione, qui rerum ordinem descripsit, de calice profano, non de consecrato ea verba intelliguntur. Cyrillus L. 7. in Levit. hinc colligit Christum non bibisse ex calice quem discipulis propinavit. *Cùm illud bibam vobiscum novum*, spiritale nempe & cœleste. Transit à significatione vini propria ad metaphoricam & figuratam, qualis futura est, cùm nos inebriabit ubertate cœlestis beatitudinis. Alii tamen per fructum vitis proprium Christi sanguinem intelligi oportere existimant, cùm sit ipse vitis vera, idque futurum polliceatur, ut novum bibat cum discipulis, postquam resurrexerit. Verba quidem Lucæ 22. de legali calice, quem paterfamilias bibendum porrigebat accumbentibus, sunt intelligenda, cùm ante consecrationem prolata fuerint, & ad Eucharistiæ mysterium præpararent Apostolorum animos, uti & hæc verba Christi quæ ad agnum Paschalem referuntur: *Dico enim vobis*, &c. ad corporis sui consecrationem præparabant. Itaque negant viri docti utriusque Evangelistæ textus suis locis dimovari oportere. Sic præparatis animis per agni Paschalis esum, & calicis legalis potum, ita ut non amplius cum discipulis vinum bibiturus esset, Eucharistiæ Sacramentum instituit. Siquidem per hæc verba; *Non bibam amodò de hoc genimine vitis*, non absolutè, sed cum restrictione loquitur, *de hoc genimine*, pronomen demonstrativum adhibens. Deinde certum præfigit tempus, cùm ex illo bibiturus esset unà cum discipulis suis: quod posteà bibit, novum illud fuit, & incorruptum. Observat illud vir doctus Judæos *novum* appellare quidquid præcellit. Regnum Patris est status gloriæ, quem Christus post resurrectionem suam adeptus est.

30. (u) Erasmus vertit, *Cùm hymnum cecinissent*: August. in Psal. 72. docet de ratione hymni esse ut cantetur.

* Mar. 14. 27. Jo. 16. 32. * Zach. 13. 7.

31. Tunc dicit illis Jesus: * Omnes vos scandalum (x) patiemini in me, in ista nocte. Sctiptum est enim: * Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.

* Mar. 14. 28. & 16. 7.

32. Postquam autem tesurrexero, præcedam vos in Galilæam.

33. Respondens autem Petrus, ait illi: Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor (y).

* Mar. 14. 30. Joa. 13. 38.

34. Ait illi Jesus: * Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter (z) me negabis.

* Mar. 14. 31. Luc. 22. 33.

35. Ait illi Petrus: * Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

36. Tunc venit Jesus cum illis in villam (a), quæ dicitur Gethsemani, & dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc, & orem.

37. Et assumpto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari, & mœstus esse.

38. Tunc ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hic, & vigilate mecum.

39. Et progressus pusillum, procidit in faciem suam, orans, & dicens: Pater mi, si possibile (b) est, transeat à me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

40. Et venit ad discipulos suos, & invenit eos dormientes, & dicit Petro: Sic non potuistis una hora vigilare mecum?

41. Vigilate, & orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus (c) est, caro autem infirma.

42. Iterum secundò abiit, & oravit, dicens: Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua.

43. Et venit iterùm, & invenit eos dormientes: erant enim oculi eorum gravati:

44. Et relictis illis, iterùm abiit, & oravit tertiò, eumdem sermonem dicens.

45. Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite (d) jam, & requiescite: ecce appropinquavit hora, & Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

46. Surgite, eamus: ecce appropinquavit qui me tradet.

47. * Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, missi à principibus sacerdotum, & senioribus populi. * Mar. 14. 43. Luc. 22. 47. Joan. 18. 3.

48. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum.

49. Et confestim accedens ad Jesum, dixit (e): Ave Rabbi. Et osculatus est eum.

50. Dixitque illis Jesus: Amice, ad quid venisti? Tunc accesserunt, & manus injecerunt in Jesum, & tenuerunt eum.

51. Et ecce unus ex his qui erant cum Jesu, extendens manum, exemit gladium suum, & percutiens servum principis sacerdotum amputavit auriculam ejus.

52. Tunc ait illi Jesus: Converte gladium tuum in locum suum. * Omnes enim qui acceperint gladium (f), gladio peribunt. * Gen. 9. 6. Apoc. 13. 10.

53. An putas, quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò plusquam duodecim legiones Angelorum?

54. Quomodo ergo implebuntur Scripturæ, quia sic oportet fieri? * Is. 53. 10.

55. In illa hora dixit Jesus turbis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me: quotidie apud vos

31. (x) Non solùm fugiendo, sed etiam spem resurrectionis amittendo. *Percutiam pastorem*, Zachar. 13. *Percute Pastorem*: quod dicitur ad frameam Domini, de qua illud præcessit: *Suscitare framea.*

33. (y) In eo peccat Petrus, quòd Domino contradicat, quòd se aliis præponat, ac de viribus suis nimium præsumat.

34. (z) Marcus cap. 14. *Priusquam gallus bis vocem dederit*: Joannes cap. 13. *Antequam gallus cantet, ter me negabis*: Ante gallicinium, paulò ante diluculum: tametsi etiam galli media nocte cantare solent: quod tempus non dicitur gallicinium.

36. (a) Gr. εἰς χωρίον, in locum, seu in prædium ad radices montis Oliveti positum.

39. (b) Lucæ 22. Christus sciebat conditionem non subsistere, sed voluit sic orare instructionis & consolationis nostræ causa: neque inefficax illud desiderium non moriendi, aut declaratio naturalis desiderii, pugnat cum efficaci voluntate moriendi: *Verumtamen non sicut ego volo*, desiderio naturali: *Sed sicut tu*, id volo voluntate rationali & deliberata, quæ semper est divinæ voluntati conformis, & naturali desiderii voluntati perfectè dominatur. Unde nulla est inter utramque pugna; nec voluntas illa desiderii naturalis erat absoluta, sed tantùm conditionalis. Naturæ ipsius sensum & carnis innoxiæ, ut à morte tam acerba immunis esset, Patri exponit; sed divinæ voluntati suam statim subjicit.

41. (c) Quamvis sitis prompto & alacri animo ad subeunda mortis pericula, caro tamen est imbecilla, ac proinde vobis necessarium est orationis præsidium.

45. (d) *Dormite jam*: si potestis: nam statim erant excitandi. Alii legunt per interrogationem, An dormitis?

49. (e) Ex usu Judæorum osculo se invicem salutabant: Lucæ 7. *Osculum mihi non dedisti*.

52. (f) Privata auctoritate, ii mori debent, ex lege sancita Gen. 9. mortis rei sunt. Id fecit Petrus per modum defensionis, sed non expectato Domini responso, cujus fortè silentium pro consensu accipiebat. Verba autem illa: *Omnes enim qui acceperint gladium*, sic intelligenda sunt, ut Deo, aut hominibus dent pœnas, & sæpissimè violenta morte pereant qui privata auctoritate humanum fundunt sanguinem.

vos sedebam docens in templo, & non me tenuistis.

* Thren. 4. 20. * Mar. 14. 50. 56. Hoc autem totum factum est, * ut adimplerentur Scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes *, relicto eo, fugerunt.

* Luc. 22. 54. Joan. 18. 24. 57. At illi tenentes Jesum, * duxerunt ad Caipham (g) principem sacerdotum, ubi Scribæ & seniores convenerant.

58. Petrus autem sequebatur eum à longè, usque in atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, ut videret finem.

59. Principes autem sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent:

60. Et non invenerunt, cùm multi falsi testes (h) accessissent. Novissimè autem venerunt duo falsi testes,

* Joan. 2. 19. 61. Et dixerunt: Hic dixit: * Possum destruere templum Dei, & post triduum reædificare illud.

62. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes ad ea, quæ isti adversùm te testificantur?

63. Jesus autem tacebat (i). Et princeps sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei.

* Sup. 16. 27. Rom. 14. 10. 1. Thess. 4. 15. 64. Dicit illi Jesus: Tu dixisti: verumtamen dico vobis, * amodò videbitis (k) Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli.

65. Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens: Blasphemavit: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam:

66. Quid vobis videtur? At illi respondentes dixerunt: Reus est mortis.

* Isa. 50. 6. Marc. 14. 65. 67. * Tunc expuerunt (l) in faciem ejus, & colaphis eum ceciderunt, alii autem palmas in faciem ejus dederunt,

68. Dicentes: Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit?

* Luc. 22. 55. Joan. 18. 17. 69. * Petrus verò sedebat foris in atrio (m): & accessit ad eum una ancilla, dicens: Et tu cum Jesu Galilæo eras.

70. At ille negavit coram omnibus, dicens: Nescio (n) quid dicis.

71. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla (o), & ait his qui erant ibi: Et hic erat cum Jesu Nazareno.

72. Et iterùm negavit cum juramento: Quia non novi hominem.

73. Et post pusillum (p) accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifestum te facit.

74. Tunc cœpit detestari (q), & jurare quia non novisset hominem. Et continuò gallus cantavit.

75. Et recordatus (r) est Petrus verbi Jesu, quod dixerat: Priùs quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, flevit amarè.

CAPUT XXVII.

Judas miserè perit. Jesus coram Pilato sistitur; Barabbas ei præfertur. Jesus flagellatur, spinis coronatur, crucem portat; vestimenta ejus divisa: crucifigitur cum latronibus.

1. MAnè autem facto, consilium inierunt (a) omnes principes sacer-

57. (g) Priùs ad Annam Caiphæ socerum duxerant, quem ille ad Gaipham misit.

60. (h) Qui eo animo venerant, ut Christum perderent, & verba ejus immutabant: quodque de templo corporis sui dixerat, ad templum ipsum materiale pravè detorquent: Joan. 2. *Solvite templum hoc*, i. e. si solvaritis, *in tribus diebus excitabo illud*; quod utique objectum fuit imprimis Christo, ut exosus plebi fieret.

63. (i) Nam sciebat nihil profuturam responsionem. *Adjuro te*: Christus ob Patris reverentiam silentium abrumpit.

64. (k) In extremo judicio. *A dextris virtutis Dei*, Ad dextram Dei omnipotentis.

67. (l) Gravissimum ignominiæ genus, ex Numer. cap. 12. v. 14. notatum.

69. (m) Joannes cap. 18. vers. 25. ait eum stetisse: utrumque verum est: ad ignem, ut fit, modò stans, modò sedens, unà cum servis & ministris.

70. (n) Non intelligo quid dicas: quæ fuit prima negatio. Ancilla ostiaria quæ illum introduxerat, ad lumen eum videns interrogavit obiter, & quasi aliud agens, ex Luca: *Numquid & tu ex discipulis es hominis istius?* Quod & posteà confirmavit, ex Matthæo & Marco. *Et tu cum Jesu Galilæo eras*. Petrus se eum nosse negavit primò: tum exiit ex atrio, non è domo, Marcus, *ante aulam*, i. e. in atrii vestibulum, tumque gallus primùm cantavit circa mediam noctem: nisi fortè post secundam negationem, aut paulò ante gallus cantaverit: nam ex Marco, jam Petrus vestibulum domus ingressus fuerat.

71. (o) Et alius quidam, ex Luca: & ait ancilla circumstantibus: *Et hic erat cum Jesu Nazareno*. Quidam verbis ancillæ moti Petrum ad ignem reversum interrogaverunt: *Numquid tu ex discipulis ejus es?* ex Joanne, cùm urgeretur Petrus.

73. (p) Alius affirmabat eum cum Jesu verè fuisse, Luca 22. 59. alii qui itidem adstabant, id ipsum ex ejus loquela confirmabant, & cognatus Malchi imprimis, ut refert Joannes; is tamen ignorabat cæsum fuisse à Petro cognatum; id enim illi objecisset.

74. (q) Gr. Mala imprecari, mendacio adjiciens perjurium.

75. (r) Jesus respexit Petrum, cor ejus ad pœnitentiam movendo.

1. & 2. (a) Cùm de crimine, cui judicium mortis erat addictum, agebatur: si ad legem Mosis id pertineret, de illo judicium ferre poterant; sed executioni illud mandare citra præsidis auctoritatem non licebat. Jam utique statuerant Christum occidere: sed manè facto, de mortis genere & modo deliberant; præterquàm aliquam juris formulam servare voluerint, ne judicium illud de nocte factum, violentæ potiùs & tumultuosæ necis speciem, quàm veri judicii formam habere videretur. Unde manè in templum convenerunt, ubi Synedrion erat congregatum. CAPUT XXVII.

cerdotum & seniores populi adversùs Jesum, ut eum morti traderent.

2. * Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato præsidi. *Marc.15.1. Luc.23.1. Joan.18.28.

3. Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quòd damnatus esset; pœnitentia (b) ductus, retulit triginta argenteos principibus sacerdotum, & senioribus,

4. Dicens: Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt: Quid ad nos? tu videris.

5. Et projectis argenteis in templo, recessit: * & abiens laqueo se suspendit (c). *Act.1.18.

6. Principes autem sacerdotum, acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam (d): quia pretium sanguinis est.

7. Consilio autem inito, emerunt (e) ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum.

8. * Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldama (f), hoc est, ager sanguinis, usque in hodiernum diem. *Act.1.19.

9. * Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam (g) prophetam, dicentem: * Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt à filiis Israel: *Zach.11.12.

10. Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

11. Jesus autem stetit ante præsidem, * & interrogavit eum præses, dicens: Tu es Rex Judæorum? Dicit illi Jesus: Tu dicis (h). *Mar.15.2. Luc.23.3. Joan.18.33.

12. Et cùm accusaretur à principibus sacerdotum, & senioribus, nihil respondit.

13. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quanta adversùm te dicunt testimonia?

14. Et non respondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur præses vehementer.

15. Per diem autem solemnem consueverat præses populo dimittere unum vinctum, quem voluissent.

16. Habebat autem tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

17. Congregatis ergo illis, dixit Pilatus: Quem vultis dimittam vobis, Barabbam (i), an Jesum, qui dicitur Christus?

18. Sciebat enim quòd per invidiam tradidissent eum.

19. Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus, dicens: Nihil tibi, & justo illi: multa enim passa sum hodie per visum propter eum.

20. * Principes autem sacerdotum, & seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam, Jesum verò perderent. *Marc.15.11. Luc.23.18. Joan.18.40. Act.3.14.

21. Respondens autem præses, ait illis: Quem vultis vobis de duobus dimitti? At illi dixerunt: Barabbam.

22. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus?

23. Dicunt omnes: Crucifigatur (k). Ait illis præses: Quid enim mali fecit? At illi

3. (b) Hic fortè speraverat fore ut Jesus aliquo miraculo Sacerdotum consilium eluderet. *Pœnitentia ductus*, sed infructuosa, non salutari, vel eo maximè, quòd esset spe veniæ & amore Dei destituta: nam ut pulchrè S. Leo: *Nihil præter suum facinus cogitabat, habens timorem, non quo fides vera justificatur, sed quo conscientia iniqua torquetur.* Infidelis sæpè ex conscientiæ stimulo dolet, idque maximè, si hominem innocentem & de se optimè meritum insigni injuria affecerit. Cùm essent in templo congregati, argenteos projecit ante pedes ministrorum. Idque longè est probabilius factum fuisse ante mortem Christi: non enim uit Evangelista Judam vidisse quòd Christus esset mortuus, sed damnatus, scilicet in concilio Judæorum. Atque ex hoc Judæ facto colligitur, Synedrion, cui præerat Anna, in templo fuisse coactum.

5. (c) Petrus Act. 1. id supplet quod deest narrationi Matthæi, & hujus facti finem exprimit, cujus initium Matthæus enarravit.

6. (d) *Corban* קָרְבָּן, Hebr. & Syr. donum sacrum significat: eaque vox ad gazophylacium, ubi sacra dona erant reposita, translata est.

7. (e) Illud admodùm verisimile est, hoc factum fuisse post mortem Christi: ager autem ille exigui fuit pretii, quòd exhaustus esset & inutilis prorsùs.

8. (f) Suspicatur Mariana, hanc vocem ex Act. 1. insertam fuisse narrationi Matthæi, cùm desit in exemplaribus Græcis & Syriacis: *Usque in hodiernum diem*; Perpetuò vocatus est, quasi monimentum publicum iniquitatis.

9. (g) Plerique putant *Jeremiæ* nomen loco *Zachariæ*, cujus hoc est vaticinium cap. 11. incuria exscriptorum irrepsisse: alii nec Jeremiam, nec Zachariam ab Evangelista nominatum, sed ut plerumque aliàs, scriptum esse *per Prophetam dicentem*. Sic legitur in textu Syriaco, & quidam codices olim ita habuerunt, ex August. L. 3. de consensu Evangelistarum cap. 7. Alii id priùs dictum esse à Jeremia volunt. Sed pro Zacharia scribas posuisse Jeremiam verisimilius est, quòd apud eum cap. 32. v. 9. fiat venditi agri mentio; cùmque in translatione 70. vix ullum hujus testimonii vestigium reperirent. *Quem appretiaverunt*, seu æstimaverunt: *Sicut præcepit mihi Dominus*, ut figura esset ejus quod aliquando futurum erat in passione Christi: adeò ut Zacharias hac in re fuerit typus Christi Domini, cujus pretium datum est figulo. Ac semper extiterunt codices, quibus nomen *Jeremiæ* deest, neque in Syriacis illud occurrit. Fieri etiam potest, ut compendiaria scriptione pro Ζεῦ, facta sit Ἰερῦ lectio; aut quod videtur Sanctio, pars Prophetiæ extet apud Jeremiam, unde solum Jeremiam Matthæus citaverit, quod in aliis Evangelistis occurrit. Hujus verò Prophetiæ sensum magis quam verba reddidit Evangelista.

11. (h) Hebraismus, Verè dicis: sed hoc ipsum interpretatur apud Joannem, *Regnum meum non est de hoc mundo*. Interrogationibus à Pilato identidem repetitis sic Christus suas aptavit responsiones, ut quæ vera erant, licèt Judæis odiosa, fateretur; calumnias judicio præsidis relinqueret; quæ ad causam nihil pertinebant, silentio involveret.

17. & 19. (i) Sceleratum, an innoxium. *Hodie*; Somnium terroribus plenum Deus huic mulieri injecerat, non ut Jesum à morte eximeret, sed ut ejus innocentiam hoc testimonio comprobaret.

23. 25. 26. 27. & 28. (k) Quod supplicium erat Romanis usitatum adversùs seditiosos. *Super nos*, Mors ejus vindicetur in nos, & filios nostros, si hic est innocens: quæ ultio est consecuta. *Flagellatum*, more Romanorum. *Universam cohortem*, Cohors erat pars decima legionis. *Chlamydem*, Vestis erat regia & militaris, ut verisimillimum est, valdè detrita.

illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur.

24. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret: accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens: Innocens ego sum à sanguine justi hujus: vos videritis.

25. Et respondens universus populus, dixit: Sanguis ejus super nos, & super filios nostros.

26. Tunc dimisit illis Barabbam: Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur.

27. Tunc milites præsidis suscipientes
*Marc.15. Jesum in prætorium, * congregaverunt ad
16. Ps.21.17. eum universam cohortem.

28. Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei:

*Joan.19.2. 29. * Et plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextera ejus. Et genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes: Ave rex Judæorum.

30. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus.

31. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis ejus, & duxerunt eum ut crucifigerent.

*Marc.15. 32. * Exeuntes autem invenerunt ho-
21. Luc. 23. minem (l) Cyrenæum, nomine Simo-
26. nem: hunc angariaverunt ut tolleret crucem ejus.

*Marc.15. 33. * Et venerunt in locum, qui dici-
22. Luc. 23. tur Golgotha, quod est Calvariæ locus.
33. 34. Et dederunt ei vinum bibere cum
Joan. 19. felle mistum. Et cùm gustasset, noluit bi-
17. bere.

35. Postquam autem crucifixerunt (m)
*Marc.15. eum, * diviserunt vestimenta ejus, sor-
24. Luc. 23. tem mittentes: ut impleretur quod dictum
34. est per Prophetam dicentem: * Diviserunt
Joan. 19. sibi vestimenta mea, & super vestem
24. *Ps.21.19. meam miserunt sortem.

36. Et sedentes servabant eum.

37. Et imposuerunt super caput ejus causam ipsius scriptam: HIC EST JESUS REX JUDÆORUM.

38. Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones: unus à dextris, & unus à sinistris.

39. Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua,

40. Et dicentes: * Vah qui destruis *Joan. 2.
templum Dei, & in triduo illud reædifi- 19.
cas: salva temetipsum: si Filius Dei es, descende (n) de cruce.

41. Similiter & principes sacerdotum illudentes cum Scribis & senioribus dicebant:

42. Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere: * si rex Israel est, *Sap.2.18.
descendat nunc de cruce, & credimus ei:

43. * Confidit in Deo, liberet nunc, *Ps.21.9.
si vult (o) eum: dixit enim: Quia Filius Dei sum.

44. Idipsum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.

45. A sexta (p) autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram usque ad horam nonam.

46. Et circa horam nonam clamavit (q)
Jesus voce magna, dicens: * Eli, Eli, *Ps.21.2.
lamma sabacthani? hoc est: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?

47. Quidam autem illic stantes, & audientes, dicebant: Eliam vocat iste.

48. Et continuò currens unus ex eis acceptam spongiam (r) implevit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.

49. Cæteri verò dicebant: Sine videamus an veniat Elias liberans eum.

50. Jesus autem iterùm clamans voce magna, emisit spiritum.

51. * Et ecce velum templi scissum est *2.Par.3.
in duas partes à summo usque deorsùm, 14.
& terra (s) mota est, & petræ scissæ sunt.

52. Et

32. & 34. (l) Rusticum: vox Syriaca oppidum, aut villam significat. *Vinum*, Myrrhatum, ait Marcus, nempè amarum valdè, & forsan absynthio, imò & felle mistum: Gr. ὄξος μετὰ χολῆς, acetum forte, aut vinum evanidum myrrha dilutum.

35. (m) Quatuor clavis affixerunt: non enim ligabant pedes & manus, sed figebant, suppedaneo subjecto. Plautus in Mostellaria actu 2. Ego dabo ei talentum primus qui in crucem excurrerit, sed ea lege, ut affigantur bis pedes, bis brachia. Cùm hæc verba, *Ut impleretur*, desint in plerisque MSS. Græcis, multi existimant ex Joannis cap. 19. ea esse desumpta. *Diviserunt sibi vestimenta ejus*; nudus adeò crucifixus est, & impleta est Prophetia Psalmi 21. & Isaiæ 53. *Et cum iniquis deputatus est.*

40. (n) Non fecit quod petebant, ut nos salvos faceret, & majus aliquid facturus erat è sepulchro surrecturus. Quin etiam si de cruce descendisset, non proptereà credidissent, cùm non crediderint resurgenti, & tot miraculis in cruce factis.

43. (o) Gr. *Si diligit eum*. *Latrones*, sub initium fortasse, aut per syllepsim pluralis numerus pro singulari usurpatur.

45. (p) In ipso meridie: *Super universam terram*; cujus rei meminit Phlegon Adriani libertus apud Eusebium.

46. (q) Voce magna: ut palàm faceret se sua voluntate mori: *Eli, Eli, lamma sabacthani*, quod est initium Psalmi 21. ut omnes intelligerent Psalmum integrum ad se pertinere. Vulgari idiomate hæc verba Jesus protulit: quem nec milites qui aderant, nec Judæi peregrini, seu Hellenistæ intelligebant. *Eli* [illegible] *Lamma* [illegible] *Sabach* [illegible], voces illæ erant Syriacæ, non Hebraicæ, quales sunt in Psalmo 21.

48. (r) Quam arundini imposuit, ut vitam ejus produceret, expectans an veniret Elias ad deponendum eum.

51. (s) *Toto orbe*: ut de Bithynia testatur Phlegon apud Eusebium. *Et velum*, quod erat ante propitiatorium, magno argumento Judaicas ceremonias, & sa-

52. Et monumenta aperta (t) sunt: & multa corpora Sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.

53. Et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis.

54. Centurio autem, & qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræmotu & his quæ fiebant, timuerunt valdè, dicentes: Verè Filius Dei erat iste.

55. Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ secutæ erant Jesum à Galilæa, ministrantes ei:

56. Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi & Joseph (u) mater, & mater filiorum Zebedæi.

* Marc 15. 42. Luc. 23. 50. Joan. 19. 38.

57. * Cùm autem serò factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa (x), nomine Joseph, qui & ipse discipulus erat Jesu.

58. Hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus.

59. Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda.

60. Et posuit illud in monumento suo novo (y), quod exciderat in petra. Et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti, & abiit.

61. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum.

62. Altera autem die, quæ est post Parasceven, convenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum,

63. Dicentes: Domine, recordati (z) sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens: Post tres dies resurgam.

64. Jube ergo custodiri sepulchrum usque in diem tertium: ne fortè veniant discipuli ejus, & furentur eum, & dicant plebi: Surrexit à mortuis: & erit novissimus error pejor priore.

65. Ait illis Pilatus: Habetis custodiam, ite, custodite sicut scitis.

66. Illi autem abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem, cum custodibus.

CAPUT XXVIII.

Christi resurrectio, custodibus perterritis, & revoluto lapide ab Angelo; Apparitio Angelorum sanctis mulieribus; Jesus undecim Apostolis se videndum præbet, Baptismum instituit, ac pollicetur se Ecclesiæ semper affuturum.

1. VEspere (a) autem sabbati, quæ lucescit in prima sabbati, venit Maria Magdalene, & altera Maria, videre sepulchrum. Mar. 16. 1. Joan. 20. 11.

2. Et ecce terræmotus factus (b) est magnus. Angelus enim Domini descendit de cœlo: & accedens revolvit lapidem, & sedebat super eum:

3. Erat autem aspectus ejus sicut fulgur, & vestimentum ejus sicut nix.

4. Præ

crificia cessasse, velamen legis sublatum, cœlum antea clausum per Christi mortem esse apertum.

52. (t) Non veterum Sanctorum, qui agniti non fuissent, sed eorum qui in Christum crediderant, nec ita pridem mortui fuerant, quique post resurrectionem Christi multis apparuerunt. Erant apud Judæos sepulchra communia, quæ aperta sunt in morte Christi: post resurrectionem quidam ex iis qui fideles erant, multis apparuerunt ingressi civitatem.

56. (u) Gr. Ἰωσῆ, Jose; *Mater filiorum Zebedæi*, quæ à Marco *Salome* appellatur: ut Maria mater Jacobi minoris, Maria Cleophæ.

57. (x) Quidam putant esse Ramatha patriam Samuelis.

60. (y) Quare in novo? Resp. Ambrosius scribens in Lucam: Ne alius suscitatus à perfidis diceretur.

63. & 64. (z) Joan. 2. *Solvite templum hoc*. Vel ex fama ab Apostolis sparsa: recordati sunt Judæi non fide, sed metu inducti. *Pejor priore*, Firmior ex resurrectionis persuasione.

CAPUT XXVIII. 1. (a) Gr. *Serò Sabbatorum*, dies hebdomadæ, dies Sabbatorum dicuntur. Itaque sub finem hebdomadæ, vel *vespere*, i. e. de nocte, *quæ lucescit in prima Sabbati*, sub finem noctis: Gr. *illucescente*, nimirum die, *in primam Sabbatorum*, seu in primum hebdomadæ diem; vel illucescente diluculo in prima Sabbati. *Et altera Maria*, Ambros. L. 3. de virginitate, existimat eam fuisse Matrem Domini. Alii matrem Jacobi esse censent, ex Luca cap. 24. 10. Matthæus duas tantùm commemorat, Marcus his addit Mariam Salome; Lucas hoc pietatis officium iis tribuit mulieribus, quæ à Galilæa secutæ erant Jesum. Habita ratione temporis, quo profectæ sunt, nulla est inter Evangelistas dissensio. Matthæus eas advenisse *vespere Sabbatorum*, ut dictum est, aut exacto die Sabbati; Joannes, *cum adhuc tenebræ essent*, quod de profectione earum est intelligendum: ex Luca & Marco profectæ sunt valdè manè: Marcus addit eas advenisse *orto jam sole*, nempe jam de die.

2. (b) Factus fuerat. *Descendit*, Descenderat, ut veritatem resurrectionis demonstraret, & sanctis mulieribus aditum ad sepulchrum pararet. Nam Christus è sepulchro clauso, ex omnium SS. Patrum consensu resurrexit.

4. Præ timore autem ejus exterriti (c) sunt custodes , & facti sunt velut mortui.

5. Respondens autem Angelus dixit mulieribus (d) : Nolite timere vos : scio enim, quòd Jesum , qui crucifixus est , quæritis :

6. Non est hic : surrexit enim , sicut dixit : venite , & videte locum , ubi positus erat Dominus.

7. Et citò euntes dicite discipulis ejus , quia surrexit : & ecce præcedit vos in Galilæam : ibi eum videbitis : ecce prædixi (e) vobis.

8. Et exierunt citò de monumento cum timore & gaudio magno , currentes nuntiare discipulis ejus (f).

9. Et ecce Jesus occurrit (g) illis , dicens : Avete. Illæ autem accesserunt , & tenuerunt pedes ejus , & adoraverunt eum.

10. Tunc ait illis Jesus : Nolite timere ; ite , nuntiate fratribus meis , ut eant in Galilæam , ibi me videbunt.

11. Quæ cùm abiissent , ecce quidam de custodibus venerunt in civitatem , & nuntiaverunt principibus sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

12. Et congregati cum senioribus , consilio accepto , pecuniam copiosam dederunt militibus ,

13. Dicentes : Dicite quia discipuli ejus nocte venerunt , & furati sunt eum , nobis dormientibus.

14. Et si hoc auditum fuerit à præside , nos suadebimus ei , & securos vos faciemus.

15. At illi accepta pecunia , fecerunt sicut erant edocti. Et divulgatum est verbum istud apud Judæos , usque in hodiernum diem.

16. Undecim autem discipuli abierunt in Galilæam (h) , in montem , ubi constituerat illis Jesus.

17. Et videntes eum adoraverunt : quidam autem dubitaverunt (i).

18. Et accedens Jesus locutus est eis , dicens : Data est mihi omnis potestas (k) in cœlo , & in terra.

19. * Euntes ergo docete (l) omnes gentes , baptizantes eos in nomine Patris , & Filii , & Spiritus sancti : *Marc. 16. 15.

20. Do-

4. (c) Non Christo resurgente : neque enim congruum erat , ut impia illa militum turba Christum gloriosè resurgentem primùm videret : sed Angelo viso , & terræ motu sunt exterriti , quasi viso spectro.

5. (d) Quæ ex Marco ingressæ erant monumentum , seu anteriorem cryptam : nam duplici crypta sepulchrum constabat.

7. (e) Marcus , *Sicut dixit vobis* ; Matth. εἶπον , *dixi* , fortè pro εἶπεν , *dixit* ; non enim Angelus prædixerat. *Præcedit* , Mox præcessurus est.

8. (f) A monumento redeuntibus. Voluit Dominus resurrectionem primùm discipulis innotescere per mulieres , ut haberent causam dubitandi & explorandi antequam crederent , & per illorum dubitationem fides resurrectionis magis in nobis firmaretur : quæ autem viderint piæ mulieres , ad Apostolos referunt. Summa est , *Angelum descendisse* ; duos esse visos Angelos scribunt Lucas & Joannes : sed Matthæus & Marcus illius tantùm meminere , qui mulieres est allocutus. Et quidem ea est commoda rem omnem , ut gesta fuit , disponendi ratio , quam Auctor Analyseos Gallicæ sic exponit : Cùm mulieres ad sepulchrum venissent , & intrassent , neminem viderunt ; nam Angelus qui super lapidem sedebat , iis se manifestum non fecit. Ingressæ in monumentum , & non invento Christi corpore , quid agerent , incertæ prorsùs erant. Maria Magdalene , relictis aliis ad sepulchrum , cucurrit ad Petrum & Joannem , ut legimus Joan. 20. Aliò translatum corpus existimabat. Tum exiit Petrus cum Joanne , & ambo venerunt ad monumentum , quos secuta est Maria : illi sudarium & linteamina separatim posita invenerunt , tum domum rediere relictis mulieribus : Maria longiùs in hortum progressa , si fortè locum ubi corpus Domini abscondissent , inveniret. Aliæ mulieres paulò post eæ euntes , in priori spelunca , seu in vestibulo offenderunt Angelos. Maria postquam frustrà quæsiisset corpus Christi , rediit ad monumentum , cum aliæ mulieres jussu Angelorum ad Apostolos nuntiatum ivissent , quæ ab Angelis acceperant. Cùm Maria inclinata vidisset Angelos , existimavit hos esse homines eò missos , postquam ipsa egressa fuerat. Cùm reverteretur , vidit Jesum , quem hortulanum esse credidit , cùm aliæ mulieres essent adhuc in via.

9. (g) Maria interim superveniens , earum testimonio suum quoque adjecit. Sic omnia sibi constant : obscurior autem visa est rei gestæ historia , quòd citiùs , quàm par esset , Angelos mulieribus apparuisse , & Magdalenam semper cum iis fuisse plerique existimarint. Sed expectato reditu ejus ad sepulchrum , res suo quæque ordine ritè disponuntur. Alii paulò aliter seriem ipsam narrationis pertexunt : consensus quidem Evangelistarum non minùs est perspicuus ingressis mulieribus in sepulchri anterius cubiculum ; Angelus specie juvenis apparuit , qui ita illas est affatus : *Nolite timere* , Matth. v. 5. & sequentibus : cùm autem in sepulchrum ipsum introeuntes corpus Domini non invenirent , in ipso egressu duos viderunt Angelos lumine fulgentes , qui illas sic affati sunt , ut habemus Lucæ 24. 6. tum ex metu & gaudio concussæ citò abierunt Jerosolymam , quæque viderant & audierant , Apostolis narravere ; *Et visa sunt ante illos sicut deliramentum* , Lucæ 24. Ex cap. 20. 2. Joannis , Maria Magdalene venit ad Petrum & Joannem , tum ambo Apostoli cucurrerunt , eaque rursus ad monumentum rediit orto jam sole , ubi vidit duos Angelos sedentes in sepulchro , qui eam rogarunt cur fleret ; tum ea è specu egressa Jesum vidit quem hortulanum putabat. Unde Marcus cap. 16. ait Jesum apparuisse primò Mariæ Magdalenæ , tum aliis mulieribus , vel prope sepulchrum , vel in via.

16. (h) Ea videtur solemnis apparitio , in qua visus est plus quingentis fratribus , 1. Cor. 15. 6.

17. (i) Vel est enallage , pluralis numerus pro singulari ; vel alii ab Apostolis dubitaverunt.

18. (k) Super omnem Ecclesiam : *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam* , Ephes. 1. 22. Data quidem illi est potestas , *& constitutus est rex super Sion montem sanctum ejus* , in ipsa incarnatione , *cùm Verbum caro factum est* ; tum enim rex & sacerdos fuit constitutus. Sed executio utriusque potestatis in opportunum tempus dilata est. Atque hujus potestatis participes fecit Apostolos , & ejus successores , non regni temporalis , quod regnum Pilato dixit non esse de hoc mundo.

19. & 20. (l) Apostolicas functiones his verbis complectitur ; potestatem docendi non solùm quæ ad fi-

20. Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem sæculi.

dem, sed etiam quæ ad mores pertineat: *Omnia quæcumque mandavi vobis*, ut administrationem Sacramentorum, quorum primum & maxime necessarium est Baptismus. *In nomine Patris*, in virtute, efficacia, auctoritate, ut Marci 16. *In nomine meo ejicient dæmonia*, Gr. εἰς τὸ ὄνομα, in nomen Patris, adscribentes eorum numero: *Et incorporantes* eos qui SS. Trinitatis fidem profitentur; idque invocato nomine Patris, &c. Quæ est forma Apostolis usitata. *Et ecce ego vobiscum sum*; adest in Ecclesia perpetua successio & promissio, qua se adfuturum Ecclesiæ ad finem usque mundi pollicetur. Quæ promissio Synagogæ numquam facta fuit. Promissio est absoluta, non ex conditione suspensa: hæc cùm ad fidei integritatem, tum ad vitæ sanctitatem pertinet, cùm utraque ad salutem sit necessaria.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM MARCUM.

MARCUS *Petri discipulus Romæ scripsit Evangelium, quod Petrus approbavit, ut Lib. 13. cap. 7. Historiæ Ecclesiasticæ testatur Eusebius. Veteres penè omnes in eadem fuerunt sententia, ea scripsisse quæ à Petro & ab aliis acceperit Apostolis*. Marcus, *ait Irenæus*, Interpres & sectator Petri, Evangelium suum à prædicatione Joannis incipit. *Hoc enim illi erat propositum, ut acta Jesu Christi enarraret, ex quo Dominus ministerium suum obire cœpit. Latinè, an Græcè scripserit, incertum est. Alius est à Marco qui Act. 12. vocatur Joannes. Missus est à Petro Alexandriam, cujus per 19. annos rexit Ecclesiam*.

CAPUT PRIMUM.

Marcus à prædicatione Joannis suum orditur Evangelium. Jesus ab eo baptizatus in desertum se recipit, ubi post 40. dierum jejunium tentatur à diabolo. Tum Joanne in carcerem conjecto prædicat regnum Dei in Galilæa. Petrum & Andream, Jacobum & Joannem vocat ad Apostolatum; ejicit dæmones, & varios sanat languores.

1. INITIUM (a) Evangelii Jesu Christi, Filii Dei.
2. Sicut scriptum est in Isaia
* *Malac.* 3. 1. propheta: * Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.
3. * Vox clamantis in deserto: Parate * *Isa.* 40. 3. *Mat.* 3. 3. *Luc.* 3. 4. *Joan.* 1. 23.
viam Domini, rectas facite semitas ejus.
4. Fuit

CAP. I. 1. & 2. (a) Hic titulus Libri videtur esse, cujus hæc est sententia. Hoc Evangelium, seu Evangelica prædicatio incipit ab eo ipso quod scriptum est in Isaia Propheta; vel prædicatio Evangelica hoc habuit principium, quod Prophetæ Isaias nimirùm & Malachias habiturum esse prædixerant. Nam quæ referuntur verba in Isaia & in Malachia occurrunt. Unde Græci codices habent, In Prophetis. Pars prior est Malachiæ: *Ego mitto Angelum meum*, &c. Pars posterior Isaiæ, quem solum codices Latini nominant, quòd vis probationis præcipuè his verbis contineatur: *Vox clamantis in deserto*, quæ ex cap. 40. Isaiæ desumuntur. Suspicatur Mariana has voces in *Prophetis*, & *in Isaia* ex margine transiisse in contextum, quòd codex Gothicus & vetus, quo utebatur, hoc tantùm habeat, *Sicut scriptum est*. Sed utriusque Prophetæ testimonium cùm idem sit, potuit illi Prophetæ attribui, qui antiquior est tempore, Isaiæ nimirum.

4. Fuit Joannes in deserto baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ (b) in remissionem peccatorum.

* Mat. 3. 5. 5. * Et egrediebatur ad eum omnis Judææ regio, & Jerosolymitæ universi, & baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata sua.
* Mat. 3. 4. 6. * Et erat Joannes vestitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos ejus,
Lev. 11. 22. & * locustas & mel silvestre edebat. Et prædicabat dicens:
* Mat. 3. 11. Luc. 3. 16. Joan. 1. 27. 7. * Venit fortior me post me: cujus non sum dignus procumbens solvere corrigiam calceamentorum ejus.
* Act. 1. 5. & 2. 4. & 11. 16. & 19. 4. 8. * Ego baptizavi vos aqua, ille verò baptizabit vos Spiritu sancto.
9. Et factum est: in diebus illis venit Jesus à Nazareth Galilææ: & baptizatus est à Joanne in Jordane.
10. Et statim ascendens de aqua, vidit cœ-
* Luc. 3. 22. Joan. 1. 32. los apertos, * & Spiritum tamquam columbam descendentem, & manentem in ipso.
11. Et vox facta est de cœlis: Tu es filius meus dilectus, in te complacui.
* Matt. 4. 1. Luc. 4. 1. 12. * Et statim Spiritus expulit (c) eum in desertum.
13. Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & tentabatur à satana, eratque cum bestiis, & Angeli ministrabant illi.
* Matt. 4. 12. Luc. 4. 14. Joan. 4. 43. 14. * Postquam autem traditus est Joannes, venit Jesus in Galilæam, prædicans Evangelium regni Dei,
15. Et dicens: Quoniam impletum est tempus (d), & appropinquavit regnum Dei: pœnitemini, & credite Evangelio.
16. * Et præteriens secus Mare Galilææ, vidit Simonem, & Andream fratrem * Matt. 4. 18. Luc. 5. 2.
ejus, mittentes retia in mare, (erant enim piscatores.)
17. Et dixit eis Jesus: Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.
18. Et protinus relictis retibus, secuti sunt eum.
19. Et progressus inde pusillum, vidit Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem ejus, & ipsos componentes retia in navi:
20. Et statim vocavit illos. Et relicto patre suo Zebedæo in navi cum mercenariis, secuti sunt eum.
21. * Et ingrediuntur Capharnaum: & statim sabbatis ingressus in synagogam, docebat eos. * Matt. 4. 13. Luc. 4. 31.
22. * Et stupebant super doctrina ejus: erat enim docens eos, quasi potestatem habens (e), & non sicut Scribæ. * Matt. 7. 28. Luc. 4. 32.
23. * Et erat in synagoga eorum homo in spiritu immundo: & exclamavit, * Luc. 4. 33.
24. Dicens: Quid nobis, & tibi Jesu Nazarene: venisti perdere nos? scio qui sis, Sanctus Dei.
25. Et comminatus est ei Jesus, dicens: Obmutesce, & exi de homine.
26. Et discerpens eum spiritus immundus, & exclamans voce magna exiit ab eo.
27. Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes: Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc nova? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei.
28. Et processit rumor ejus statim in omnem regionem Galilææ.
29. * Et protinùs egredientes de synagoga, venerunt in domum Simonis & Andreæ, cum Jacobo & Joanne. * Matt. 8. 14. Luc. 4. 38.
30. Decumbebat autem socrus Simonis febricitans: & statim dicunt ei de illa.
31. Et accedens elevavit eam, apprehensa manu ejus: & continuò dimisit eam febris, & ministrabat eis.
32. Vespere autem facto cùm occidisset sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes:
33. Et erat omnis civitas congregata ad januam.
34. Et curavit multos (f), qui vexabantur variis languoribus, * & dæmonia multa * Luc. 4. 41.

4. (b) Ut peccatorum remissionem consequerentur per Christum, per Baptismum cum pœnitentia conjunctum, nimirùm unà cum peccatorum confessione, & actionibus exterioribus pœnitentiæ.

12. (c) Non vim, sed efficaciam Spiritus quo agebatur, designat.

15. (d) A Prophetis prædictum, tempus nimirùm adventus Messiæ.

22. 23. 24. & 25. (e) In docendi modo, & auctoritate cum miraculis conjuncta. *In spiritu immundo*; Qui ad libidines & spurcitias incitabat. *Scio qui sis*; Vehementer suspicabatur eum filium Dei esse; Gr. *Ille sanctus*. *Obmutesce*; Nolebat se mendacis dæmonis testimonio approbari.

34. 44. & 45. (f) Matth. 8. 16. Gr. *Omnes*, qui sese offerebant. *Princips*, Gr. *Sacerdoti*: nam jus illud erat cujuslibet Sacerdotis. *Nemini dixeris*, Hæc verba non sunt prohibentis, sed ad instructionem nostram dicta, ne quæramus humanam gloriam. *Diffamare*, est publicare.

ta ejiciebat, & non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum.

35. Et diluculò valdè surgens, egressus abiit in desertum locum, ibique orabat.

36. Et prosecutus est eum Simon, & qui cum illo erant.

37. Et cùm invenissent eum, dixerunt ei: Quia omnes quærunt te.

38. Et ait illis: Eamus in proximos vicos, & civitates, ut & ibi prædicem: ad hoc enim veni.

39. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa, & dæmonia ejiciens.

* Matt. 8. 40. * Et venit ad eum leprosus deprecans eum: & genu flexo dixit ei: Si vis, potes me mundare. Luc. 5. 12.

41. Jesus autem misertus ejus, extendit manum suam: & tangens eum, ait illi: Volo. Mundare.

42. Et cùm dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est.

43. Et comminatus est ei, statimque ejecit illum:

44. Et dicit ei: Vide nemini dixeris: sed vade, ostende te principi sacerdotum, & offer pro emundatione tua, * quæ præcepit Moyses in testimonium illis. * Lev. 14. 2.

45. At ille egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem, ita ut jam non posset manifestè introire in civitatem, sed foris in desertis locis esset, & conveniebant ad eum undique.

CAPUT II.

Christus sanat paralyticum, cujus primùm peccata dimittit: Matthæum sedentem in telonio vocat: murmur Pharisæorum: spicæ velluntur à discipulis.

Matt. 9. 1. 1. ET iterùm intravit Capharnaum post dies,

2. Et auditum est quòd in domo esset, & convenerunt multi, ita ut non caperet neque ad januam (a), & loquebatur eis verbum.

* Luc. 5. 18. 3. * Et venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4. Et cùm non possent offerre eum illi præ turba, nudaverunt tectum ubi erat: & patefacientes submiserunt grabatum, in quo paralyticus jacebat.

5. Cùm autem vidisset Jesus fidem illorum, ait paralytico: Fili, dimittuntur tibi peccata tua.

6. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis:

7. Quid hic sic loquitur? blasphemat. * Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? * Job 14. 4. Isa. 43. 25.

8. Quo statim cognito Jesus spiritu suo (b), quia sic cogitarent intra se, dicit illis: Quid ista cogitatis in cordibus vestris?

9. Quid est facilius (c) dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata; an dicere: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula?

10. Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico)

11. Tibi dico: Surge, tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam.

12. Et statim surrexit ille: &, sublato grabato, abiit coram omnibus, ita ut mirarentur omnes, & honorificarent Deum, dicentes: Quia numquam sic vidimus.

13. Et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

14. * Et cùm præteriret, vidit Levi (d) Alphæi sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Et surgens secutus est eum. * Matt. 9. 9. Luc. 5. 27.

15. Et factum est, cùm accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Jesu, & discipulis ejus: erant enim multi, qui & sequebantur eum.

16. Et

CAP. II. 2. & 4. (a) Gr. *Nec quæ ad januam*; Loca caperent eos qui aderant. *Nudaverunt*: Gr. *Detexerunt*.

8. (b) Spiritu sancto, aut suo, non alieno: nemo enim id illi renuntiare potuit quod cogitabant. Quod magnum erat divinitatis argumentum, aliorum cogitationes spiritu suo cognoscere.

9. (c) Ut sciatis me id posse facere, ac dimittere ejus peccata, mox id effectum dabo, idque signo manifesto. Loquitur secundùm eorum opinionem. Apertè demonstrari non poterat dimissa esse peccata; sed dicendo, *Surge & ambula*, adeò ut dictum res sequeretur, difficilius iis videbatur: cùm tamen sanare ægrotum facilius esset, quàm peccata dimittere.

14. (d) Matthæum filium Alphæi. Hoc nomine Marcus & Lucas Matthæum designant.

16. Et Scribæ & Pharisæi videntes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis ejus: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit Magister vester?

17. Hoc audito Jesus ait illis: Non necesse habent sani medico, sed qui malè habent: * non enim veni vocare justos (e), sed peccatores. *1. Tim. 1. 15.

18. Et erant discipuli Joannis & Pharisæi jejunantes: & veniunt, & dicunt illi: Quare discipuli Joannis & Pharisæorum jejunant, tui autem discipuli non jejunant (f)?

19. Et ait illis Jesus: Numquid possunt filii nuptiarum (g), quamdiu sponsus cum illis est, jejunare? Quanto tempore habent secum sponsum, non possunt jejunare.

20. * Venient autem dies cùm auferetur ab eis sponsus: & tunc jejunabunt in illis diebus. *Matt. 9. 15. Luc. 5. 35.

21. Nemo assumentum (h) panni rudis assuit vestimento veteri: alioquin aufert supplementum novum à veteri, & major scissura fit.

22. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin dirumpet vinum utres, vinum effundetur, & utres peribunt: sed vinum novum in utres novos mitti debet.

23. * Et factum est iterùm (i) cùm Dominus sabbatis ambularet per sata, & discipuli ejus cœperunt progredi, & vellere spicas. *Matt. 12. 1. Luc. 6. 1.

24. Pharisæi autem dicebant ei: Ecce, quid faciunt sabbatis quod non licet?

25. Et ait illis: * Numquam legistis quid fecerit David, quando necessitatem habuit, & esuriit ipse, & qui cum eo erant? *1. Reg. 21. 6.

26. Quomodo introivit in domum Dei sub Abjathar (k) principe sacerdotum, & panes propositionis manducavit, quos non licebat manducare, * nisi sacerdotibus, & dedit eis qui cum eo erant? *Lev. 24. 9.

27. Et dicebat eis: Sabbatum (l) propter hominem factum est, & non homo propter sabbatum.

28. Itaque Dominus est Filius hominis, etiam sabbati.

CAPUT III.

Christus in Synagoga sanat manum hominis aridam: sequitur Apostolorum electio: Pharisæorum blasphemiam refellit: Mater & fratres eum quærunt.

1. ET introivit iterùm in synagogam: & erat ibi homo habens manum aridam. *Matt. 12. 9. Luc. 6. 6.*

2. Et observabant eum, si sabbatis curaret, ut accusarent illum.

3. Et ait homini habenti manum aridam: Surge in medium.

4. Et dicit eis: Licet sabbatis benè facere (a), an malè? animam salvam facere, an perdere? At illi tacebant.

5. Et circumspiciens eos cum ira (b), contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus illi.

6. * Exeuntes autem Pharisæi, statim cum Herodianis consilium faciebant adversùs eum, quomodo eum perderent. *Matt. 12. 14.

7. Jesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & multa turba à Galilæa & Judæa secuta est eum,

8. Et ab Jerosolymis, & ab Idumæa, & trans Jordanem: & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.

9. Et dixit discipulis suis, ut navicula sibi deserviret (c) propter turbam, ne comprimerent eum.

10. Multos enim sanabat, ita ut irruerent in eum, ut illum tangerent quotquot habebant plagas.

11. Et spiritus immundi, cùm illum videbant, procidebant ei: & clamabant dicentes:

12. Tu

17. (e) Justos vocat, qui se justos putabant. *Sed peccatores*, qui remedium quærebant, & animæ salutem; Gr. additur, *Ad pœnitentiam*.

18. (f) Sermo est de iis, quæ præscriptis à Mose jejuniis addebant discipuli Joannis, & Pharisæi.

19. (g) Qui nuptiis intersunt. Qua quidem parabola Christus se sponsum esse à Joanne designatum insinuat.

21. (h) His quidem centonis & vini novi similitudinibus insinuat, rudibus & imperfectis severum vivendi genus præcipi non oportere, aut certè moribus novis & Evangelio non benè convenire cum veteris legis institutis. *Alioqui aufert supplementum*; Pars novi panni aufert aliquid de veteri.

23. (i) Ea vox additur propter calumniam è spicis evulsis captatam.

26. (k) L. 2. Reg. 8. & 1. Paral. 18. Pater filii nomine vocatur, & vicissim, quòd hæc nomina utrisque fuerint communia: aut certè Achimelech dedit panes Davidi, 1. Reg. 21. quia cum patre summus sacerdos erat Abjathar.

27. (l) Institutum fuit Sabbatum, ut benè sit homini, ut quiescat, & vacet cultui Dei, non ut pereat.

CAP. III.

4. (a) Gr. *Prodesse*, beneficium conferre, homini ægroto, aut debili subvenire.

5. (b) Quæ in Christo nec prævertebat, nec turbabat rationem, ut in nobis: sed menti subjecta erat, & ad ejus imperium excitata; peccatis condolens, vitiis irascens, non hominibus. *Super cæcitate*: Vox Græca *πωρώσει*, *obdurationem* etiam & pertinaciam significat.

9. & 10. (c) Gr. *Ut navicula ibi remaneret ipsi*, ad usum suum. *Plagas*, Gr. *Flagella*: quotquot morbis vexabantur.

12. Tu es Filius Dei. Et vehementer comminabatur eis ne manifestarent illum.

*Matt. 10. 1. Luc. 6. 13. & 9. 1. 13. * Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit (d) ipse: & venerunt ad eum.

14. Et fecit ut essent duodecim cum illo: & ut mitteret eos prædicare.

15. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & ejiciendi dæmonia.

16. Et imposuit Simoni nomen Petrus:

17. Et Jacobum Zebedæi, & Joannem fratrem Jacobi, & imposuit eis nomina Boanerges (e), quod est, Filii tonitrui.

18. Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Jacobum Alphæi, & Thaddæum, & Simonem Cananæum,

19. Et Judam Iscariotem (f), qui & tradidit illum.

20. Et veniunt ad domum: & convenit iterùm turba, ita ut non possent neque panem manducare.

21. Et cùm audissent sui (g), exierunt tenere eum: dicebant enim: Quoniam in furorem versus est.

22. Et Scribæ, qui ab Jerosolymis descenderant, dicebant: * Quoniam Beelzebub habet, & quia in principe dæmoniorum ejicit dæmonia. *Matt. 9. 34.

23. Et convocatis eis, in parabolis dicebat illis: Quomodo potest satanas satanam ejicere?

24. Et si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare.

25. Et si domus super semetipsam dispertiatur, non potest domus illa stare.

26. Et si satanas consurrexerit in semetipsum, dispertitus est, & non poterit stare, sed finem habet.

27. Nemo potest vasa fortis ingressus in domum diripere, nisi priùs fortem alliget, & tunc domum ejus diripiet.

*Matt. 12. 31. Luc. 12. 10. 1. Joan. 5. 16. 28. * Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata, & blasphemiæ quibus blasphemaverint:

29. Qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum (h), sed reus erit æterni delicti.

30. Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet.

31. * Et veniunt mater ejus & fratres: & foris stantes miserunt ad eum vocantes eum, *Matt. 12. 46. Luc. 8. 19.

32. Et sedebat circa eum turba: & dicunt ei: Ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te.

33. Et respondens eis, ait: Quæ est mater mea, & fratres mei?

34. Et circumspiciens eos, qui in circuitu ejus sedebant, ait: Ecce mater mea, & fratres mei.

35. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est.

CAPUT IV.

Parabola de semine, quam explicat discipulis. Lucerna sub modio; granum sinapis; tempestatem sedat.

1. ET iterùm cœpit (a) docere ad mare: & congregata est ad eum turba multa, ita ut navim ascendens sederet in mari, & omnis turba circa mare super terram erat: Matt. 13. 2. Luc. 8. 5.

2. Et docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua:

3. Audite: ecce exiit seminans ad seminandum.

4. Et

13. 14. & 16. (d) Discipulos: nam reliquam plebem in planitie reliquerat. *Et fecit*, Elegit, instituit. *Imposuit Simoni nomen*; Jam impositum erat, ex Joanne, cap. 1. v. 42. quod à Marco hic repetitur, ut à Matth. cap. 16. aut certè Joannis 1. id promiserat Christus, quod hoc loco præstat: atque ut Dei benedicere est benefacere, ita conferre nomen, est rem nomine significatam largiri, ut Abrahamo benedictionem gentium, Petro fidei firmitatem.

17. (e) Seu *Filios tonitrui*, quasi tonantes: vox est Syriaca, quæ eos prædicatione Evangelii insignes futuros designabat. His solis mutavit nomina, quos regni sui columnas fecit.

19. (f) A vico sic dicto, aut à tribu Issachar. Nam Joann. 6. vocatur filius Simonis.

21. (g) Propinqui: *In furorem versus est*, Gr. ἐξέστη extra se factus est quasi mente alienatus, quòd nova & inaudita doceret, & faceret. Sic populus sanctos homines insanire putat. An fortè, ut aliis videtur, ejus cognati finxerunt furorem, ut periculo, quod à Pharisæis imminere existimabant, eum eriperent?

29. (h) Id est, ferè numquam: sunt enim obdurati: *Sed reus erit æterni delicti*: Gr. *Judicio*, æternæ pœnæ obnoxius erit ob delictum. Aliud est peccatum in Spiritum sanctum, quod fit ex certa & destinata malitia; aliud blasphemia in Spiritum sanctum, quale est convicium illud Scribarum, quo Dei opera tribuuntur dæmoni.

CAP. IV. 1. & 2. (a) Iterum docuit, ut in multis aliis Evangelii locis. *Doctrina sua*: More solito docens, nempe in parabolis.

4. Et dum seminat, aliud cecidit circa viam, & venerunt volucres cœli, & comederunt illud.

5. Aliud verò cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam: & statim exortum est, quoniam non habebat altitudinem (b) terræ:

6. Et quando exortus est sol, exæstuavit: & eò quòd non habebat radicem, exaruit.

7. Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinæ, & suffocaverunt illud, & fructum non dedit.

8. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum ascendentem, & crescentem: & afferebat unum triginta, unum sexaginta, & unum centum.

9. Et dicebat: Qui habet aures audiendi, audiat.

10. Et cùm esset singularis (c), interrogaverunt eum hi qui cum eo erant duodecim, parabolam.

11. Et dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: illis autem, qui foris (d) sunt, in parabolis omnia fiunt:

*Isa. 6.9. Matt. 13. 14. Luc. 8. 10. Joan. 12. 40. Act. 28. 26. Rom. 11.8.

12. * Ut videntes videant, & non videant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando (e) convertantur, & dimittantur eis peccata.

13. Et ait illis: Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14. Qui seminat, verbum seminat.

15. Hi autem sunt, qui circa viam, ubi seminatur verbum, & cùm audierint, confestim venit satanas, & aufert verbum, quod seminatum est in cordibus eorum.

16. Et hi sunt similiter, qui super petrosa seminantur: qui cùm audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud:

17. Et non habent radicem in se, sed temporales (f) sunt: deinde orta tribulatione & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur.

18. Et alii sunt qui in spinis seminantur: hi sunt qui verbum audiunt,

19. Et ærumnæ (g) sæculi, & * deceptio divitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu efficitur. *1. Tim. 6. 17.

20. Et hi sunt, qui super terram bonam seminati sunt, qui audiunt verbum, & suscipiunt & fructificant, unum triginta, unum sexaginta, & unum centum.

21. * Et dicebat illis: Numquid venit (h) lucerna ut sub modio ponatur, aut sub lecto? nonne ut super candelabrum ponatur? * Matt. 5. 15. Luc. 8. 16. & 11. 33.

22. * Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur: nec factum est occultum (i), sed ut in palàm veniat. * Matt. 10. 26. Luc. 8. 17.

23. Si quis habet aures audiendi, audiat.

24. Et dicebat illis: Videte quid audiatis (k). * In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adjicietur vobis. * Matt. 7. 2. Luc. 6. 38.

25. * Qui enim habet (l), dabitur illi: & qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo. * Matt. 13. 12. & 25. 29. Luc. 8. 18. & 19. 26.

26. Et dicebat: Sic est regnum (m) Dei, quemadmodum si homo jaciat sementem in terram,

27. Et dormiat (n), & exurgat nocte & die, & semen germinet, & increscat dum nescit ille.

28. Ultrò enim terra fructificat (o), primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

29. Et cùm produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.

30. Et dicebat: Cui assimilabimus regnum

5. 6. & 8. (b) Solum profundum non erat. *Exæstuavit:* Æstu solis adustum est. *Fructum;* Numerorum diversitas ad meritorum distinctionem pertinet.

10. (c) Gr. *Solitarié*, solus extra turbas. *Duodecim*, Gr. *Qui circa eum erant, cum duodecim*, nempe discipuli præter duodecim Apostolos.

11. (d) Extraneis, extra cœtum vestrum: *In parabolis omnia fiunt*, proponuntur.

12. (e) Gr. *μήποτε:* quidam exponunt, si quando, ut 2. Timot. 2. *Nequando det eis Deus pœnitentiam*. Sed ex Matth. cap. 13. videtur esse sensus negans: Matthæus causam, Marcus eventum affert, ob eorum peccata, & obstinationem.

17. (f) Ad breve tempus credunt; in se non habent radicem, sed superficie tenus emolliti videntur.

19. (g) Gr. Sollicitudines; *Et deceptio divitiarum:* Fallaces divitiæ; *Et introeuntes*, Supercrescentes; *concupiscentiæ*, circa reliqua quæ non habemus; *sollicitudines*, circa ea quæ habemus; utræque nocent, & suffocant verbum.

21. (h) Numquid accenditur? Quæ vos in secreto doceo, erunt aliquando hominibus per vos publicanda, neque manebunt occulta.

22. (i) Non ut occultum maneat, sed ut palàm fiat: ea quæ dixi vobis, ne occulta retineatis, sed prædicate publicè.

24. (k) Attendite ad ea quæ dico. *In qua mensura*, hoc in bonis intelligitur. Nam operanti juxta illa salutis monita, quæ diligenter sunt audienda & servanda, remetietur præmium juxta ejus meritum.

25 (l) Qui benè utitur dono sibi concesso, dabitur ei præmium; qui autem non utitur, talentum etiam ei commissum auferetur ab eo. Figuratus est sermo, qui tamen ab usitato loquendi modo non est alienus. Nam is non habere dicitur, qui non utitur, eum qui non loquitur, ubi opus est, dicimus non habere linguam, ut pigrum non habere manus aut pedes.

26. (m) Simile quiddam accidit in regno Dei, seu in Ecclesia. Hæ duæ similitudines vim & efficaciam Evangelii, aut Verbi divini indicant, quod per gratiam in corde operatur, & paulatim crescit, sine cura satoris, dum ad maturitatem perveniat: simul Ecclesiam à parvis initiis magna capere incrementa insinuat.

27. (n) Securè agat, dormiat nocte, surgat die; vel dum aliud agit, semen occulta naturæ vi crescit: *Dum nescit ille*, Gr. *Quomodo nescit ille*.

28. (o) Ubi cor est benè dispositum. *Deinde plenum*

gnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud?

*Matt.13.31. Luc.13.19. 31. * Sicut granum sinapis, quod cùm seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quæ sunt in terra:

32. Et cùm seminatum fuerit, ascendit, & fit majus omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita ut possint sub umbra ejus aves cœli habitare.

33. Et talibus multis parabolis loquebatur eis verbum, prout poterant audire:

34. Sine parabola (p) autem non loquebatur eis: seorsum autem discipulis suis disserebat omnia.

35. Et ait illis in illa die, cùm serò esset factum: Transeamus contrà.

*Matt.8.23. Luc.8.22. 36. * Et dimittentes turbam, assumunt (q) eum ita ut erat in navi: & aliæ naves erant cum illo.

37. Et facta est procella magna venti, & fluctus mittebat in navim, ita ut impleretur navis.

38. Et erat ipse in puppi super cervical (r) dormiens: & excitant eum, & dicunt illi: Magister, non ad te pertinet, quia perimus?

39. Et exurgens comminatus est vento, & dixit mari: Tace, obmutesce. Et cessavit ventus: & facta est tranquillitas magna.

40. Et ait illis: Quid timidi estis? necdum habetis fidem? Et timuerunt timore magno, & dicebant ad alterutrum: Quis, putas, est iste, quia & ventus & mare obediunt ei?

CAPUT V.

Legio dæmonum ex uno homine ejecta; porci in mare præcipitati; mulier à profluvio sanguinis curata; filia Jairi ad vitam revocatur.

Mat.8.28. Luc.8.26. 1. ET venerunt trans fretum maris in regionem Gerasenorum.

2. Et exeunti ei de navi, statim occurrit de monumentis (a) homo in spiritu immundo,

3. Qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis jam quisquam poterat eum ligare:

4. Quoniam sæpè compedibus & catenis vinctus, dirupisset catenas, & compedes comminuisset, & nemo poterat eum domare.

5. Et semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat, clamans, & concidens se lapidibus.

6. Videns autem Jesum à longè, cucurrit, & adoravit eum:

7. Et clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi, Jesu fili Dei altissimi? adjuro te per Deum, ne me torqueas.

8. Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ab homine.

9. Et interrogabat eum: Quod tibi nomen (b) est? Et dicit ei: Legio mihi nomen est, quia multi sumus.

10. Et deprecabatur eum multùm, ne se expelleret extra regionem.

11. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus, pascens.

12. Et deprecabantur eum spiritus, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus.

13. Et concessit eis statim Jesus. Et exeuntes spiritus immundi introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo millia, & suffocati sunt in mari.

14. Qui autem pascebant eos, fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem, & in agros. Et egressi sunt videre quid esset factum:

15. Et veniunt ad Jesum: & vident illum, qui à dæmonio vexabatur, sedentem, vestitum, & sanæ mentis, & timuerunt (c).

16. Et narraverunt illis, qui viderant, qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat, & de porcis.

17. Et rogare cœperunt eum ut discederet de finibus eorum.

18. Cùmque ascenderet navim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, ut esset cum illo:

19. Et non admisit (d) eum, sed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos, & annuntia illis quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui.

20. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli,

frumentum, perfectum. Herba fidem, aut timorem Dei, plenum frumentum charitatem, spica spem significat.

34. & 35. (p) Doctrinam suam parabolis tegebat. *In illa die*, In illo tempore quo prædicavit in Galilæa: aliis aliter videtur. Qua de re alibi diximus.

36. (q) Matthæi cap. 8. in altum ducunt, in eo situ quo erat in navi, docens plebem è navi.

38. (r) Seu pulvillum capiti ejus supposuerint, seu lignum in puppi positum, in quod caput posset reclinari.

CAP. V. 2. (a) E loco ubi erant monumenta, quem locum diabolus elegerat, ut magis terreret homines.

9. (b) Quis es? *Legio*; Non determinatus aliquis numerus, sed numerosa multitudo hoc nomine designatur, quo ut beneficii magnitudo, ita & Christi potentia declaratur.

15. & 17. (c) Gr. *Admirati sunt. Ut discederet*; perculsi fortè dæmonis magnitudine, & graviora mala metuentes, quòd gentiles essent.

19. (d) Non permisit: Quòd magis expediret eum apud suos manere, ut ad Christi fidem perpetua quadam hujus miraculi commemoratione populares suos excitaret, simul ut nos admoneret vitari oportere omnem inanis gloriæ speciem.

capoli, quanta sibi fecisset Jesus: & omnes mirabantur.

21. Et cùm transcendisset Jesus in navi rursum trans fretum, convenit turba multa ad eum, & erat circa mare.

*Matth. 9. 18. Luc. 8. 41. 22. * Et venit quidam de archisynagogis nomine Jairus: & videns eum, procidit ad pedes ejus,

23. Et deprecabatur eum multùm, dicens: Quoniam filia mea in extremis est: Veni, impone manum super eam, ut salva sit, & vivat.

24. Et abiit cum illo, & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

25. Et mulier quæ erat in profluvio sanguinis annis duodecim,

26. Et fuerat multa perpessa à compluribus medicis: & erogaverat omnia sua, nec quidquam profecerat, sed magis deteriùs habebat:

27. Cùm audisset de Jesu, venit in turba retro, & tetigit vestimenta (e) ejus:

28. Dicebat enim: Quia si vel vestimentum ejus tetigero, salva ero.

29. Et confestim siccatus est fons sanguinis ejus: & sensit corpore quia sanata esset à plaga.

30. Et statim Jesus in semetipso cognoscens virtutem, quæ exierat de illo, conversus ad turbam, ajebat: Quis tetigit vestimenta mea?

31. Et dicebant ei discipuli sui: Vides turbam comprimentem te, & dicis: Quis me tetigit?

32. Et circumspiciebat videre eam, quæ hoc fecerat.

33. Mulier verò timens & tremens, sciens quod factum esset in se, venit & procidit ante eum, & dixit ei omnem veritatem.

* Luc. 7. 50. & 8. 48. 34. Ille autem dixit ei: * Filia, fides tua te salvam fecit: vade in pace, & esto (f) sana à plaga tua.

35. Adhuc eo loquente, veniunt ab archisynagogo, dicentes: Quia filia tua mortua est: quid ultrà vexas Magistrum?

36. Jesus autem audito verbo, quod dicebatur, ait archisynagogo: Noli timere: tantummodò crede.

37. Et non admisit quemquam se sequi, nisi Petrum, & Jacobum, & Joannem fratrem Jacobi.

38. Et veniunt in domum archisynagogi, & videt tumultum, & flentes, & ejulantes multùm.

39. Et ingressus, ait illis: Quid turbamini, & ploratis? puella non est mortua, sed dormit.

40. Et irridebant eum. Ipse verò, ejectis omnibus, assumit patrem & matrem puellæ, & qui secum erant, & ingreditur ubi puella erat jacens.

41. Et tenens manum puellæ, ait illi: Talitha cumi, quod est interpretatum: Puella (tibi dico) surge.

42. Et confestim surrexit puella, & ambulabat: erat autem annorum duodecim: & obstupuerunt stupore magno.

43. Et præcepit illis vehementer ut nemo id sciret: & dixit dari illi manducare.

CAPUT VI.

Nemo propheta in patria; Apostolorum missio; mors Joannis; quinque panum miraculum; Christus orat in monte, ambulat super mare, ægros sanat.

1. ET egressus inde, abiit (a) in patriam suam: & sequebantur eum discipuli sui: Matt. 13. 54. Luc. 4. 16.

2. Et facto sabbato cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina ejus, dicentes: Unde huic hæc omnia? & quæ est sapientia, quæ data est illi: & virtutes tales, quæ per manus ejus efficiuntur?

3. * Nonne hic est faber (b), filius Mariæ, frater Jacobi, & Joseph, & Judæ, & Si- * Joan. 6. 42.

27. & 30. (e) Fimbriam pallii: id fecit clam, quòd immunda esset ex lege. *Quæ exierat*, seu virtutis effectum; Gr. *ex semetipso*.

34. & 39. (f) Sunt verba non sanantis, sed sanitatem confirmantis. *Mortua*; Christo non erat mortua, sed instar dormientis; nec parenti, cui mox erat restituenda.

CAP. VI.

1. (a) Non statim, sed multis interjectis diebus Capharnao in patriam suam Nazareth se contulit, ut ex Matth. cap. 13. perspicuum est.

3. (b) Matth. 13. *Nonne hic est fabri filius?* Fortè utrumque dicebant. Ipse cum Joseph & matre victum opere aliquo honesto quæsivit, & laborem manuum exemplo suo docuit. *Frater Jacobi*, consobrinus Jaco-

& Simonis? nonne & forores ejus hic nobifcum funt? Et fcandalizabantur in illo.

*Matt.13. 57. Luc.4. 24. Joan.4. 44. 4. Et dicebat illis Jefus: * Quia non eft propheta fine honore nifi in patria fua, & in domo fua, & in cognatione fua.

5. Et non poterat (c) ibi virtutem ullam facere, nifi paucos infirmos impofitis manibus curavit:

6. Et mirabatur propter incredulitatem eorum, & circuibat caftella in circuitu docens.

*Mat.10.1. ... 3.15. Luc.9.1. 7. * Et vocavit duodecim: & cœpit eos mittere binos, & dabat illis poteftatem fpirituum immundorum.

8. Et præcepit eis ne quid tollerent (d) in via, nifi virgam tantùm: non peram, non panem, neque in zona æs,

*Act.12.8. 9. * Sed calceatos fandaliis (e), & ne induerentur duabus tunicis.

10. Et dicebat eis: Quocumque introieritis in domum, illic manete, donec exeatis inde:

*Matt.10. 14. Luc.9. 5. Act.13.51. ... 18.6. 11. Et quicumque non receperint vos, nec audierint vos, * exeuntes inde, excutite pulverem de pedibus veftris in teftimonium illis.

12. Et exeuntes prædicabant ut pœnitentiam agerent:

*Jac.5.14. 13. Et dæmonia multa ejiciebant *, & ungebant (f) oleo multos ægros, & fanabant.

*Matt.14. 1.2. Luc.9.7. 14. * Et audivit rex Herodes, (manifeftum enim factum eft nomen ejus) & dicebat: Quia Joannes Baptifta refurrexit à mortuis: & propterea virtutes operantur in illo.

15. Alii autem dicebant: Quia Elias eft. Alii verò dicebant: Quia propheta (g) eft, quafi unus ex prophetis.

16. Quo audito Herodes ait: Quem ego decollavi Joannem, hic à mortuis refurrexit.

17. * Ipfe enim Herodes mifit, ac tenuit Joannem, & vinxit eum in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris fui, quia duxerat eam. *Luc.3.19.

18. Dicebat enim Joannes Herodi: * Non licet tibi habere uxorem fratris tui. *Lev.18. 16.

19. Herodias autem infidiabatur (h) illi: & volebat occidere eum, nec poterat.

20. Herodes enim metuebat Joannem, fciens eum virum juftum & fanctum: & & cuftodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.

21. Et cùm dies opportunus accidiffet, Herodes natalis fui cœnam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ.

22. Cùmque introiffet filia ipfius Herodiadis, & faltaffet, & placuiffet Herodi, fimulque recumbentibus; rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi:

23. Et juravit illi: Quia quidquid petieris, dabo tibi, licèt dimidium regni mei.

24. Quæ cùm exiffet, dixit matri fuæ: Quid petam? At illa dixit: Caput Joannis Baptiftæ.

25. Cùmque introiffet ftatim cum feftinatione ad regem, petivit dicens: Volo ut protinùs des mihi in difco caput Joannis Baptiftæ.

26. Et contriftatus eft rex: propter jusjurandum, & propter fimul difcumbentes, noluit eam contriftare:

27. Sed miffo fpiculatore (i) præcepit afferri caput ejus in difco. Et decollavit eum in carcere.

28. Et attulit caput ejus in difco: & dedit illud puellæ, & puella dedit matri fuæ.

29. * Quo audito, difcipuli ejus venerunt, & tulerunt corpus ejus: & pofuerunt illud in monumento. *Matt.14. 12.

30. * Et convenientes Apoftoli ad Jefum, renuntiaverunt ei omnia, quæ egerant, & docuerant. *Luc.9.10.

31. Et

bi minoris, *Et Jofeph.* Gr. *Jofes*, *Et Juda*, qui & Thaddæus, *Et Simonis*, aut Simeonis, qui fecundus fuit Jerofolymæ Epifcopus: *Et fcandalizabantur in illo*, ob educationis, & generis, ut ipfis videbatur, humilitatem; ac propterea non credebant eum effe Meffiam. Fratres quatuor, feu confobrinos Domini numerant. Maria Cleophæ, ut videtur viris doctis, feu ea foror Jofeph, aut matris Domini fuerit, duos videtur habuiffe maritos, Alphæum primò Jacobi minoris & Jofephi, feu Jofes patrem, deinde Cleopham, qui Judam Apoftolum, & Simeonem fecundum Jerofolymæ Epifcopum genuit, adeò ut quatuor illi fratres uterini fuerint.

5. (c) Non erat illi animus miracula faciendi: quafi non poffet, ita fe gerebat; vel ipfe noluit, quod populares fe indignos præftiterint hac gratia; vel denique *non poterat*, quia non expediebat. Sic dicimus fæpe nos non poffe, quod jufta ex caufa facere nolumus.

8. (d) Præter ea quæ erant ufus quotidiani. *Nifi virgam tantùm*, ad fuftentandum corpus. Nam Matth. 10. vetat ferre virgam ferro præfixam ad fui defenfionem: noluit enim Chriftus hac de re eos effe follicitos, quòd ejus præfidio fatis effent tuti. *Non peram*, cibis circumferendis.

9. (e) Quæ plantas tegunt, non calceis, quibus pedes toti muniuntur. *Et ne induerentur duabus tunicis*, mutatoriis veftibus. Quod præceptum iis ad tempus datum eft, cùm primò miffi funt.

13. (f) Multos ægros. *Et fanabant*; quæ unctio cum corporis fanitate aliquid animæ conferebat. Seu ea tum fuerit Sacramenti unctionis inftitutio, a Jacobo poftea promulgata, feu unctionis infirmorum ea typica fuerit fignificatio, & quafi præambula: nondum enim Apoftoli erant facerdotes.

15. (g) Unus aliquis ex Prophetis revixit.

19. & 20. (h) Gr. *Exitio ejus imminebat*. *Metuebat Joannem*, propter ejus auctoritatem apud populum: *Et cuftodiebat eum*, Gr. Obfervabat, reverebatur; aut confervabat, ne ab Herodiade interficeretur.

27. (i) Prætoriano fatellite: fic dicti cuftodes corporis, quòd fpicula, feu lanceas geftarent.

Matt. 14. 13. Luc. 9. 10. Joan. 6. 1. 31. Et ait illis: * Venite seorsùm in desertum locum, & requiescite pusillùm. Erant enim qui veniebant, & redibant multi: & nec spatium manducandi habebant.

32. Et ascendentes in navim, abierunt in desertum locum seorsùm.

33. Et viderunt eos abeuntes, & cognoverunt multi: & pedestres de omnibus civitatibus concurrerunt illuc, & prævenerunt eos.

Matt. 9. 36. & 14. 14. 34. * Ex exiens vidit turbam multam Jesus: & misertus est super eos, quia erant sicut oves non habentes pastorem, & cœpit illos docere multa.

35. Et cùm jam hora multa fieret, accesserunt discipuli ejus, dicentes: Desertus est locus hic, & jam hora præteriit:

Luc. 9. 12. 36. * Dimitte illos, ut euntes in proximas villas, & vicos, emant sibi cibos, quos manducent.

37. Et respondens ait illis: Date illis vos manducare. Et dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denariis panes, & dabimus illis manducare.

38. Et dicit eis: Quot panes habetis? ite, & videte. Et cùm cognovissent, dicunt: Quinque, & duos pisces.

Joan. 6. 10. 39. * Et præcepit illis, ut accumbere facerent omnes secundùm contubernia (k) super viride fœnum.

40. Et discubuerunt in partes, per centenos & quinquagenos.

41. Et acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, intuens in cœlum, benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis, ut ponerent ante eos: & duos pisces divisit omnibus.

42. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt.

43. Et sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus.

44. Erant autem qui manducaverunt quinque millia virorum.

45. Et statim coegit discipulos suos ascendere navim, ut præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam, dum ipse dimitteret populum.

46. Et cùm dimisisset eos, abiit in montem orare.

47. Et cùm serò esset, erat navis in medio mari, & ipse solus in terra.

Matt. 14. 24. 48. * Et videns eos laborantes in remigando (erat enim ventus contrarius eis) & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans supra mare: & volebat præterire eos.

49. At illi ut viderunt eum ambulantem supra mare, putaverunt phantasma esse, & exclamaverunt.

50. Omnes enim viderunt eum, & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis, & dixit eis: Confidite, ego sum, nolite timere.

51. Et ascendit (l) ad illos in navim, & cessavit ventus. Et plus magis intra se stupebant:

52. Non enim intellexerunt (m) de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.

53. * Et cùm transfretassent, venerunt in terram Genesareth, & applicuerunt. *Matt. 14. 34.*

54. Cùmque egressi essent de navi, continuò cognoverunt eum:

55. Et percurrentes universam regionem illam, cœperunt in grabatis eos, qui se malè habebant, circumferre, ubi audiebant eum esse.

56. Et quocumque introibat, in vicos, vel in villas, aut civitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, ut vel fimbriam vestimenti ejus tangerent: & quotquot tangebant eum, salvi fiebant.

CAPUT VII.

De manibus non lotis, & de aliis Judæorum cæremoniis; de humanis traditionibus; quæ coinquinent hominem; mulier Chananæa: homo surdus & mutus curatur.

1. ET conveniunt ad eum Pharisæi, & quidem de Scribis, venientes ab Jerosolymis.

2. * Et cùm vidissent quosdam ex discipulis ejus, communibus (a) manibus, id est non lotis, manducare panes, vituperaverunt. *Matt. 15. 2.*

3. Pharisæi enim, & omnes Judæi, nisi crebrò laverint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum:

4. Et à foro (b) nisi baptizentur, non comedunt: & alia multa sunt, quæ tradita sunt illis servare, baptismata calicum,

39. & 40. (k) Gr. *Convivia*, divisi in multas turmas. *In partes*, Gr. *In areolas*; inter singulas spatia erant, per quæ transiri posset.

51. (l) Edito miraculo, Matth. 14. 28. *Et plus magis*; supra modum stupebant.

52. (m) Præ mentis tarditate magis obstupescebant, quòd ambularet super aquas, quàm quòd tam paucis panibus tot homines pavisset: *Obcæcatum*, quasi obductis oculis.

2. (a) Immundis manibus: quæ ab omnibus cùm Judæis, tum gentilibus contrectari solent.

4. (b) Rerum venalium, ubi facilè contaminabantur rerum immundarum contactu. *Baptizentur*, *hi* lavent.

licum, & urceorum, & æramentorum, & lectorum:

5. Et interrogabant eum Pharisæi, & Scribæ: Quare discipuli tui non ambulant juxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem?

6. At ille respondens, dixit eis: Benè prophetavit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est: * Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me.

* Isa. 29. 13.

7. In vanum (c) autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.

8. Relinquentes enim mandatum Dei, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum, & calicum: & alia similia his facitis multa.

9. Et dicebat illis: Benè irritum facitis præceptum Dei, ut traditionem vestram servetis.

10. Moyses enim dixit: * Honora patrem tuum, & matrem tuam. Et: * Qui maledixerit patri, vel matri, morte moriatur.

* Exod. 20. 12. Deut. 5. 16. Ephes. 6. 2. * Exod. 21. 17. Lev. 20. 9. Prov. 20. 20.

11. Vos autem dicitis: Si dixerit (d) homo patri, aut matri, Corban, (quod est donum) quodcumque ex me, tibi profuerit:

12. Et ultrà non dimittitis eum quidquam facere patri suo, aut matri.

13. Rescindentes verbum Dei per traditionem vestram, quam tradidistis: & similia hujusmodi multa facitis.

14. * Et advocans iterùm turbam, dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite.

* Mat. 15. 10.

15. Nihil est extra hominem introiens (e) in eum, quod possit eum coinquinare: sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ communicant hominem.

16. Si quis habet aures audiendi, audiat.

17. Et cùm introisset in domum à turba, interrogabant eum discipuli ejus parabolam.

18. Et ait illis: Sic & vos imprudentes estis? Non intelligitis, quia omne extrinsecùs introiens in hominem, non potest eum communicare (f):

19. Quia non intrat in cor ejus, sed in ventrem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas?

20. Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa communicant hominem.

21. * Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt, adulteria, fornicationes, homicidia,

* Gen. 6. 5.

22. Furta, avaritiæ, nequitiæ, dolus, impudicitiæ, oculus malus (g), blasphemia, superbia, stultitia,

23. Omnia hæc mala ab intùs procedunt, & communicant hominem.

24. * Et inde surgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingressus domum, neminem voluit scire, & non potuit latere.

* Mat. 15. 21.

25. Mulier enim statim ut audivit de eo, cujus filia habebat spiritum immundum, intravit (h), & procidit ad pedes ejus.

26. Erat enim mulier Gentilis, Syrophœnissa genere. Et rogabat eum ut dæmonium ejiceret de filia ejus.

27. Qui dixit illi: Sine priùs saturari filios: non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus.

28. At illa respondit, & dixit illi: Utique, Domine, nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum.

29. Et ait illi: Propter hunc sermonem vade, exiit dæmonium à filia tua.

30. Et cùm abiisset domum suam, invenit puellam jacentem supra lectum, & dæmonium exiisse.

31. Et iterùm exiens de finibus Tyri (i), venit per Sidonem ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.

32. * Et adducunt ei surdum, & mutum (k), & deprecabantur eum, ut imponat illi manum.

* Matt. 9. 32.

33. Et

7. (c) Nullo fructu. *Benè*, Valdè, aut ironicè dictum, vos admodùm religiosi estis.

11. & 12. (d) Supplendum videtur, benè facit, aut legi satisfacit. *Non dimittitis*, Juvando parentes: nihil ei opus est, ut adjuvet parentes, quoniam Deo vovit facultates suas.

15. (e) Voluntas est fons omnis immunditiei: quod eam non attingit, non eam coinquinat. Ecclesia nullos cibos prohibet tamquam immundos vel natura, vel contrectatione; sed quosdam prohibet certis diebus, carnis domandæ studio, ut liberiùs serviamus Deo: cùm autem homo eas leges transgreditur præ intemperantia, aut contumacia, non cibus propriè coinquinat hominem, sed superbia, aut scandalum, aut inobedientia, & voluntas utendi his cibis, cùm non licet.

18. & 19. (f) Inquinare. *In secessum*: Gr. *In latrinam*. *Purgans omnes escas*: Purgatos relinquit cibos usui homini destinatos.

22. & 23. (g) Invidus, vel cupidus: *Stultitia*, Gr. Petulantia. *Neminem voluit scire*: Id fecit quod faciunt homines, qui latere volunt: hi clanculùm se subducunt: fecit quantum voluit, non quantum potuit; voluit voluntate signi, non absoluta.

25. & 26. (h) Gr. *Veniens*: nam extra domum factum est miraculum, ex cap. 15. Matthæi. *Gentilis*, Gr. Ἑλληνίς, seu Græca, quo nomine gentiles à Judæis tum secernebant.

31. (i) Gr. Tyri & Sidonis, venit ad mare. Non erat iter faciendum per Sidonem, nisi fortè intelligamus per loca Sidoni vicina. Nam verisimile est Christum urbem non ingressum fuisse. *Inter medios fines Decapoleos*; quæ partim erat cis Jordanem, partim ultra.

32. (k) Vox Græca μογιλάλον, hominem ferè mutum, & verba vix proferentem significat.

33. Et apprehendens eum de turba seorsùm, misit digitos suos in auriculas ejus: & expuens (I), tetigit linguam ejus.

34. Et suspiciens in cœlum, ingemuit, & ait illi: Ephphetha, quod est, adaperire.

35. Et statim apertæ sunt aures ejus, & solutum est vinculum linguæ ejus, & loquebatur rectè.

36. Et præcepit illis ne cui dicerent. Quantò autem eis præcipiebat, tantò magis plus prædicabant:

37. Et eò ampliùs admirabantur, dicentes: Benè omnia fecit: & surdos fecit audire, & mutos loqui.

CAPUT VIII.

Miraculum septem panum, & paucorum piscium: Pharisæi signum de cælo petunt; cæcus sanatur; passionem suam prædicit Christus. Fidei professio, & merces huic proposita.

Matt. 15. 32. 1. IN diebus illis iterùm cùm turba multa esset, nec haberent quod manducarent, convocatis discipulis, ait illis:

2. Misereor super turbam: quia ecce jam triduo sustinent (a) me, nec habent quod manducent:

3. Et si dimisero eos jejunos in domum suam, deficient in via: quidam enim ex eis de longè venerunt.

4. Et responderunt ei discipuli sui: Unde illos quis poterit hìc saturare panibus in solitudine?

5. Et interrogavit eos: Quot panes habetis? Qui dixerunt: Septem.

6. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit, & dabat discipulis suis ut apponerent, & apposuerunt turbæ.

7. Et habebant pisciculos paucos: & ipsos benedixit, & jussit apponi.

8. Et manducaverunt, & saturati sunt, & sustulerunt quod superaverat de fragmentis, septem sportas.

9. Erant autem qui manducaverant, quasi quatuor millia: & dimisit eos.

10. Et statim ascendens navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha (b).

11. * Et exierunt Pharisæi, & cœperunt *Matt. 16. 1.
conquirere (c) cum eo, quærentes ab il- Luc. 11. 54.
lo signum de cœlo, tentantes eum.

12. Et ingemiscens spiritu, ait: Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur (d) generationi isti signum.

13. Et dimittens eos, ascendit iterùm navim, & abiit trans fretum.

14. * Et obliti sunt panes sumere: & *Matt. 16.
nisi unum panem non habebant secum in 5.
navi.

15. Et præcipiebat eis, dicens: Videte, & cavete à fermento Pharisæorum, & fermento Herodis (e).

16. Et cogitabant ad alterutrum, dicentes: Quia panes non habemus.

17. Quo cognito, ait illis Jesus: Quid cogitatis, quia panes non habetis? nondum cognoscitis, nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor vestrum?

18. Oculos habentes non videtis? & aures habentes non auditis? * Nec recorda- *Sup. 6. 41.
mini, Ioan. 6. 11.

19. Quando quinque panes fregi in quinque millia: quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim.

20. Quando & septem panes in quatuor millia: quot sportas fragmentorum tulistis? Et dicunt ei: Septem.

21. Et dicebat eis: Quomodo nondum intelligitis?

22. Et veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum ut illum tangeret.

23. Et

33. & 34. (I) Tetigit digito suo saliva tincto. *Ephpheta*, אתפתח, Syr. apertus esto: quas cæremonias in Baptismo adhibet Ecclesia: ingemiscit ut homo, imperat ut Deus.

CAPUT VIII. 2. (a) Permanent mecum. Quæ historia jam exposita fuit Matthæi 15.

10. (b) Matth. 15. 39. *In fines Magedan*: duo sunt oppida inter Juliadem & Gerasam sita: multi codices habent Magedan, atque eumdem esse vicum existimat August. l. 2. de consensu Evang. cap. 51.

11. (c) Disputare: *Tentantes eum*, signum ab eo petentes, non ut crederent, sed ut potentiam ejus experirentur.

12. (d) Non dabitur, phrasi Hebræis usitata: *Si David mentiar*: Non mentiar Davidi, Psal. 86.

15. (e) Qui Sadducæis favebat. Quod enim Matthæus cap. 16. posuit, à fermento Sadducæorum, Marcus dixit, à fermento Herodis: adeò ut in Herodis aula Sadducæorum doctrina vigeret.

23. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & expuens in oculos ejus, impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret.

24. Et aspiciens, ait: Video (f) homines velut arbores ambulantes.

25. Deinde iterùm imposuit manus super oculos ejus: & cœpit videre (g): & restitutus est ita ut clarè videret omnia.

26. Et misit illum in domum suam, dicens: Vade in domum tuam: & si in vicum introieris, nemini dixeris.

Matt. 16. 13. 27. * Et egressus est Jesus, & discipuli ejus in castella Cæsareæ Philippi: & in via interrogabat discipulos suos, dicens

* Luc. 9. 18. eis: * Quem me dicunt esse homines?

28. Qui responderunt illi, dicentes: Joannem Baptistam, alii Eliam (h), alii verò quasi unum de prophetis.

29. Tunc dicit illis: Vos verò quem me esse dicitis? Respondens Petrus, ait ei: Tu es Christus (i).

30. Et comminatus (k) est eis, ne cui dicerent de illo.

31. Et cœpit docere eos, quoniam oportet Filium hominis pati multa, & reprobari à senioribus, & à summis sacerdotibus, & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere (l).

32. Et palàm verbum loquebatur. Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare (m) eum.

33. Qui conversus, & videns discipulos suos, comminatus est Petro, dicens: Vade retrò me, Satana, quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum.

34. Et convocata turba cum discipulis

* Matt. 10. 38. & 16. 24. Luc. 9. 23. & 14. 27. suis, dixit eis: * Si quis vult me sequi, deneget semetipsum: & tollat crucem suam, & sequatur me.

* Luc. 17. 33. Joan. 12. 25. 35. * Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet eam: qui autem perdiderit animam suam propter me & Evangelium (n), salvam faciet eam.

36. Quid enim proderit homini, si lucretur mundum totum: & detrimentum animæ suæ faciat?

37. Aut quid dabit homo commutationis pro anima sua?

38. * Qui enim me confusus (o) fuerit, & verba mea, in generatione ista adultera & peccatrice: & Filius hominis confundetur eum, cùm venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis. * Matt. 10. 33. Luc. 9. 26. & 12. 9.

39. Et dicebat illis: * Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens in virtute. * Matt. 16. 28. Luc. 9. 27.

CAPUT IX.

Transfiguratio Domini, vox de cœlo, de adventu Eliæ: spiritus mutus ejicitur, qui non potuerat ejici à discipulis. Iterum de Passione Domini prædictio: scandali occasio amputanda: vermis & ignis æterni: de sale & illius vi.

1. ET post dies sex assumit Jesus Petrum, & Jacobum, & Joannem: & ducit illos in montem excelsum seorsum (a) solos, & transfiguratus est coram ipsis. * Matt. 17. 1. Luc. 9. 28.

2. Et vestimenta ejus facta sunt splendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.

3. Et apparuit (b) illis Elias cum Moyse: & erant loquentes cum Jesu.

4. Et respondens Petrus, ait Jesu: Rabbi,

24. (f) Primùm subobscurè homines ambulantes videbat eos arborum specie.

25. (g) Perfectè: Paulatim eum curavit, ut fidem ejus accenderet.

28. (h) Pharisæi quidam transmigrationem animorum crediderunt, ex Josepho L. 2. de bello Judaico cap. 7. *Quasi prophetam:* Vox, *quasi*, deest in Græco.

29. (i) Marcus omittit magnifica promissa Petro à Christo facta, quæ alii Evangelistæ commemorant, quæque ad Petri prærogativam referuntur: sed Petrus forsan præ humilitate & modestia noluit ea referri à Marco: Ita Eusebius L. 3. Demonstr. Evangelicæ, cap. 7.

30. (k) Quia priùs oportuit impleri mysterium redemptionis. Veritatis doctorem & prophetam se dici voluit; Messiam verò se esse paucis aperuit.

31. (l) Id est, tertio die; more Hebræorum, qui post tempus aliquod facturi dicunt, quod fit eo tempore: Exibit tertius dies.

32. & 33. (m) Ex amore, non ex indignatione. *Satana;* Hoc nomine in Scripturis designare solet qui alteri obsistit. Nam *adversarium* significat, seu diabolus sit, seu homo.

35. (n) Ob Evangelii fidem, aut bona quæ per Evangelium annuntiantur.

38. & 39. (o) Erubuerit: *In generatione ista adultera,* Inter idololatras & peccatores. *In virtute,* In majestate transfigurationis, aut resurrectionis.

CAP. IX. 1. (a) Vox *seorsum* deest in nonnullis codicibus, & videtur redundare. Hæc autem Matth. 17. fuerunt exposita.

3. (b) Duo testes secundum Christi adventum præcurrent, ex Apocal. cap. 11. Hilarius in Matth. can. 29.

bi, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, Tibi unum, & Moysi unum, & Eliæ unum.

5. Non enim sciebat quid diceret: erant enim timore exterriti (c).

6. Et facta est nubes obumbrans eos: & venit vox de nube, dicens: Hic est filius meus charissimus: audite illum.

7. Et statim circumspicientes, neminem ampliùs viderunt, nisi Jesum tantùm secum.

* Matt.17. 9. 8. * Et descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quæ vidissent, narrarent: nisi cùm Filius hominis à mortuis resurrexerit.

9. Et verbum continuerunt apud se, conquirentes (d) quid esset: Cùm à mortuis resurrexerit.

* Mal.4.5. 10. Et interrogabant eum, dicentes: * Quid ergo dicunt (e) Pharisæi & Scribæ, quia Eliam oportet venire primùm?

11. Qui respondens, ait illis: Elias, cùm venerit (f) primò, restituet omnia: & quomodo * scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur.
* Is.53.3.4.

* Matt.17.12. 12. Sed dico vobis quia & * Elias (g) venit (& fecerunt illi quæcumque voluerunt) sicut scriptum est de eo.

13. Et veniens ad discipulos suos, vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes cum illis.

14. Et confestim omnis populus videns Jesum, stupefactus est, & expaverunt (h), & accurrentes salutabant eum.

15. Et interrogavit eos: Quid inter vos conquiritis?

* Luc.9.38. 16. * Et respondens unus de turba, dixit: Magister, attuli filium meum ad te habentem spiritum mutum:

17. Qui ubicumque eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit (i): & dixi discipulis tuis ut ejicerent illum, & non potuerunt.

18. Qui respondens eis, dixit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero? quamdiu vos patiar? afferte illum ad me.

19. Et attulerunt eum (k). Et cùm vidisset eum, statim spiritus conturbavit illum: & elisus in terram, volutabatur spumans.

20. Et interrogavit patrem ejus: Quantum temporis est ex quo ei hoc accidit? At ille ait: Ab infantia:

21. Et frequenter eum in ignem, & in aquas misit, ut eum perderet: sed si quid potes, adjuva nos, misertus nostri.

22. Jesus autem ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.

23. Et continuò exclamans pater pueri, cum lacrymis ajebat: Credo, Domine: adjuva incredulitatem meam.

24. Et cùm videret Jesus concurrentem turbam, comminatus (l) est spiritui immundo, dicens illi: Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo: & ampliùs ne introeas in eum.

25. Et exclamans, & multùm discerpens eum, exiit ab eo, & factus est sicut mortuus, ita ut multi dicerent: Quia mortuus est.

26. Jesus autem tenens manum ejus, elevavit eum, & surrexit.

27. Et cùm introisset in domum, discipuli ejus secretò interrogabant eum: Quare nos non potuimus ejicere eum?

28. Et dixit illis: Hoc genus (m) in nullo potest exire, nisi in oratione, & jejunio.

29. Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam: nec volebat quemquam scire.

30. * Docebat autem discipulos suos, & dicebat illis: Quoniam filius hominis tradetur in manus hominum, & occident * Matt.17.21. Luc.9.22.44.
eum, & occisus tertia die resurget.

31. At ignorabant verbum (n): & timebant interrogare eum.

32. Et

existimat Mosen unà cum Elia designari: alii Patres per duos testes Henoch & Eliam intelligunt.

5. (c) Rei novitate quasi extra se facti. *Audite illum*; Doctor à Deo est constitutus, qui solus est audiendus, & is quos ipse miserit.

9. (d) Disceptantes ob præsumptam de temporali regno opinionem.

10. (e) Resurrectionem mortuorum ex traditione credebant: sed qualis ea futura esset, non intelligebant. Nondum Elias venit, & tamen Pharisæi dicunt eum venturum esse ante diem judicii: quid ergo nunc de resurrectione loqueris, cùm Elias nondum venerit?

11. (f) Syriacè, *Elias venturus est priùs, ut præparet omnia*. Convertet enim gentes & Judæos. *Et quomodo scriptum est in Filium hominis*, de filio hominis; *Ut multa patiatur*, exemplo Christi. *Quomodo*, Sicut.

12. (g) Joannes Baptista. Hieron. in fine commentar. in Malachiam videtur negare Eliam venturum esse in persona propria: at se ipsum explicat scribens in Matthæum, ac subinde docet Eliam in secundo Christi adventu venturum juxta corporis fidem, per Joannem venisse in virtute & spiritu.

14. (h) Ob insperatum ejus adventum, & fortè ob majestatis fulgorem, qui ex transfiguratione in vultu apparebat, ut in Mose contigit.

17. & 18. (i) Sine sensu efficitur, aut contabescit. *Incredula*, Matth. & Lucas addunt, *Et perversa*: quæ quidem turbis tribuuntur, non discipulis: quorum incredulitatem, seu minorem quàm par esset fidem, seorsum exprobrat.

19. & 22. (k) Ad Jesum. An puer vicissim? *Possibilia*, Impetratu. *Credenti*: non quòd is qui credit, omnia possit efficere, sed Christus cuncta potest efficere in gratiam ejus qui credit.

24. (l) Cum imperio præcepit ei. Paulò antè dubitabat an Christus eum corporis morbum posset depellere; nunc adeò profecit, ut eum invocet tamquam unicum animæ medicum, qui infidelitatem ipsam curare possit; quod est solius Dei. Adjuvatur incredulitas, cùm adjuvatur incredulus ut credat: Adjuva meam fidem.

28. & 29. (m) Hoc genus dæmoniorum pessimum non potest ejici, *Nisi oratione & jejunio*. *Galilæam*; Volebat clam transire, ut Jerosolymam veniret.

31. (n) Passionem, & passionis modum, & regnum post resurrectionem venturum.

32. Et venerunt Capharnaum. Qui cùm domi essent, interrogabat eos: Quid in via tractabatis?

33. At illi tacebant; siquidem in via
* Matt.18. 1. Luc.9.46. inter se disputaverant, * quis eorum major esset.

34. Et residens, vocavit duodecim, & ait illis: Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus, & omnium minister.

35. Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum: quem cùm complexus esset, ait illis:

36. Quisquis unum ex hujusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit: & quicumque me susceperit, non me suscipit (o), sed eum, qui misit me.

* Luc. 9. 49. 37. * Respondit illi Joannes, dicens: Magister, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, qui non sequitur nos, & prohibuimus eum.

38. Jesus autem ait: Nolite prohibere
* 1. Cor. 12. 3. eum: * nemo est enim qui faciat virtutem in nomine meo, & possit citò malè loqui (p) de me.

39. Qui enim non est adversùm vos, pro vobis est.

* Matth. 10.42. 40. * Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis: amen dico vobis, non perdet mercedem suam.

* Matth. 18. 6. Luc.17.2. 41. * Et quisquis scandalizaverit unum ex his pusillis credentibus in me: bonum est ei magis si circumdaretur mola asinaria collo ejus, & in mare mitteretur.

* Matt.5. 30. & 18. 8. 42. * Et si scandalizaverit te manus tua, abscide illam: bonum est tibi debilem introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem (q):

43. Ubi vermis (r) eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

44. Et si pes tuus te scandalizat, amputa illum: bonum est tibi claudum introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis:

45. * Ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. * Is.66.24.

46. Quòd si oculus tuus scandalizat te, ejice eum: bonum est tibi luscum introire in regnum Dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

47. Ubi vermis (s) eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

48. * Omnis enim igne salietur, & omnis victima sale salietur. * Lev. 2. 13.

49. * Bonum est sal (t): quòd si sal insulsum fuerit: in quo illud condietis? Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos. * Matth.5. 13. Luc.14.34.

CAPUT X.

Matrimonium indissolubile; divites in magno salutis periculo versantur; primi erunt novissimi; Passionis iterata prædictio discipulorum ambitio reprimitur; cæcus illuminatur.

1. ET inde exurgens venit in fines (a) Judææ ultra Jordanem: & conveniunt iterùm turbæ ad eum: & sicut consueverat, iterùm docebat illos. * Matth.19. 1.

2. Et accedentes Pharisæi interrogabant eum: Si licet viro uxorem dimittere, tentantes eum.

3. At ille respondens, dixit eis: Quid vobis præcepit (b) Moyses?

4. Qui dixerunt: * Moyses permisit libellum repudii scribere, & dimittere. * Deut.24. 1.

5. Quibus respondens Jesus, ait: Ad duritiam (c) cordis vestri scripsit vobis præceptum istud.

6. Ab initio autem creaturæ, * masculum & fœminam fecit eos Deus. * Gen.1.27.

7. Propter hoc * relinquet homo patrem suum * Gen.2.24.

36. & 37. (o) Non tam me suscipit, quàm eum qui me misit. *Respondit*; Vox illa Hebræis communis est ad omne sermonis novum exordium; Joannes alia de materia sermonem instituit.

38. (p) Hæc enim non inter se consentiunt, virtutes facere in nomine Christi, aut invocato ejus nomine dæmones ejicere, & de eo malè loqui, ut solebant Pharisæi.

42. (q) Basilius Hom.6. in Hexameron, & Ambrosius ignem illum esse corporeum docent: contrarium videtur Damasceno: August. L. 21. de civit. cap. 9. ea de re videtur dubitare. His verbis Christus vocem gehennæ, quæ præcessit, explicat.

43. (r) Christus utitur vocibus ignis & vermis apud Judæos usitatis: vermis apud Isaiam 66. 24.

47. & 48. (s) Conscientiæ morsus animum excrucians. *Salietur*, Omnis damnatus igne, quasi sale condietur, perpetuò duraturus in supplicio. *Et omnis victima*, *Et*, pro *Sicut*; quemadmodum juxta legem omnia victima sale condiri debet: sic impii quasi justitiæ divinæ victimæ igne condientur.

49. (t) Quia salis mentionem fecit Evangelista, aliud Christi dictum de sale commemorat; *Habete in vobis sal*, Estote acres in agendo, & prudentes, sic tamen ut pax non violetur. Præcedenti sententiæ hanc adjicit, ubi vocem salis ex occasione usurpat in alia significatione. Commendat usum salis & sapientiæ: alioqui victima, quæ transire debet per ignem tribulationum, insipida erat.

CAP. X. 1. (a) Hic locus expositus fuit Matth. 19. Venit in fines Judææ, seu in Peræam, quæ est Judææ finitima: *Ultra Jordanem*, Gr. *Per locum qui est trans Jordanem*, secus Peræam.

3. (b) Præceptum ponit pro permissione, ut ex Matthæi cap. 19. & ex hoc loco inter se collatis liquet: non enim quærebant, an oporteret dimittere, sed an liceret.

5. 8. & 11. (c) Propter duritiam. *In carne*, Gr. *In carnem unam*, Una caro reputabuntur, vel in unam prolis carnem. *Super eam*, Contra eam: vox Hebræa utrumque significat, *super*, & *contra eam*, quam repudio ejecit.

Mat. 19. 5. 1 Cor. 7. 10. Ephes. 5. 31. * 1. Cor. 6. 16.

suum & matrem, & adhærebit ad uxorem suam:

8. Et * erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro.

9. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet.

10. Et in domo iterùm discipuli ejus de eodem interrogaverunt eum.

11. Et ait illis: Quicumque dimiserit uxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam.

12. Et si uxor dimiserit virum suum, & alii nupserit, mœchatur.

13. Et offerebant illi parvulos ut tangeret illos. Discipuli autem comminabantur offerentibus.

14. Quos cùm videret Jesus, indignè tulit, & ait illis: Sinite parvulos venire ad me, & ne prohibueritis eos: talium enim est regnum Dei.

15. Amen dico vobis: Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus, non intrabit in illud.

16. Et complexans eos, & imponens manus super illos, benedicebat (d) eos.

17. Et cùm egressus esset in viam, procurrens quidam genu flexo ante eum, rogabat eum: * Magister bone, quid faciam ut vitam æternam percipiam?

* Mat. 19. 16. Luc. 18. 18.

18. Jesus autem dixit ei: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus.

19. * Præcepta nosti: Ne adulteres, Ne occidas, Ne fureris, Ne falsum testimonium dixeris, Ne fraudem feceris, Honora patrem tuum & matrem.

* Exod. 20. 13.

20. At ille respondens, ait illi: Magister, hæc omnia observavi à juventute mea.

21. Jesus autem intuitus eum, dilexit (e) eum, & dixit ei: Unum tibi deest: vade, quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me.

22. Qui contristatus in verbo, abiit mœrens: erat enim habens multas possessiones.

23. Et circumspiciens Jesus, ait discipulis suis: Quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

24. Discipuli autem obstupescebant in verbis ejus. At Jesus rursùs respondens ait illis: Filioli, quàm difficile est, confidentes in pecuniis, in regnum Dei introire!

25. Facilius est, camelum per foramen acus transire, quàm divitem intrare in regnum Dei.

26. Qui magis admirabantur, dicentes ad semetipsos: Et quis potest salvus fieri?

27. Et intuens illos Jesus, ait: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum: omnia enim possibilia sunt apud Deum.

28. * Et cœpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. * Mat. 19. 27. Luc. 18. 28.

29. Respondens Jesus, ait: Amen dico vobis: Nemo est, qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut filios, aut agros, propter me, & propter evangelium,

30. Qui non accipiat centies tantùm, nunc in tempore hoc: domos, & fratres, & sorores, & matres, & filios, & agros, cum persecutionibus, & in sæculo futuro vitam æternam.

31. * Multi autem erunt primi novissimi, & novissimi primi. * Mat. 19. 30.

32. Erant autem in via ascendentes Jerosolymam: & præcedebat illos Jesus, & stupebant (f): & sequentes timebant.

* Et assumens iterùm duodecim, cœpit illis dicere quæ essent ei eventura. * Lu. 18. 31.

33. Quia ecce ascendimus Jerosolymam, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & Scribis, & senioribus, & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus:

34. Et illudent ei, & conspuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die resurget.

35. * Et accedunt ad eum Jacobus & Joannes (g) filii Zebedæi, dicentes: Magister, volumus, ut quodcumque petierimus, facias nobis. * Mat. 20. 20.

36. At ille dixit eis: Quid vultis ut faciam vobis?

37. Et dixerunt: Da nobis, ut unus ad dexteram tuam, & alius ad sinistram tuam, sedeamus in gloria tua.

38. Jesus autem ait eis: Nescitis quid petatis: potestis bibere calicem, quem ego bibo; aut baptismo, quo ego baptizor, baptizari (h)?

39. At illi dixerunt ei: Possumus. Jesus autem ait eis: Calicem quidem, quem ego bibo, bibetis; & baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini:

40. Se-

16. (d) Benedicere Dei est benefacere. Hinc parvuli, qui necdum ratione sua utuntur, gratiæ tamen capaces esse possunt.

21. (e) Vultu eum à se diligi ostendit, non humana tantùm dilectione, sed & divina, qua Christus dona sua diligebat, & studium observandæ legis. *Unum tibi deest*, ad perfectionem, imò ad salutem, ut affectum divitiarum & cupiditatem exuas.

32. (f) Discipuli, quòd eundo Jerosolymam tantum adiret periculum, & tam firmo esset animo.

35. (g) Matth. 20. dicitur mater eorum accessisse: sed illud perinde est: nam eorum impulsu mater adiit Dominum.

38. & 42. (h) Passione, qua velut imbre copioso desuper irruente inundabor: adeò ut baptismus hoc loco non simplicem passionem, sed malorum inundatio-

40. Sedere autem ad dexteram meam, vel ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est.

41. Et audientes decem, cœperunt indignari de Jacobo & Joanne.

* Luc. 22. 25. 42. Jesus autem vocans eos, ait illis: * Scitis quia hi, qui videntur principari gentibus, dominantur eis: & principes eorum potestatem habent ipsorum.

43. Non ita est autem in vobis, sed quicumque voluerit fieri major, erit vester minister:

44. Et quicumque voluerit in vobis primus esse, erit omnium servus.

45. Nam & Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis.

* Matt. 20. 29. Luc. 18. 35. 46. * Et veniunt Jericho, & proficiscente eo de Jericho, & discipulis ejus, & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus, sedebat juxta viam mendicans.

47. Qui cùm audisset quia Jesus Nazarenus est, cœpit clamare, & dicere: Jesu fili David, miserere mei.

48. Et comminabantur ei multi ut taceret. At ille multò magis clamabat: Fili David miserere mei.

49. Et stans Jesus præcepit illum vocari. Et vocant cæcum dicentes ei: Animæquior esto: surge, vocat te.

50. Qui projecto vestimento suo exiliens, venit ad eum.

51. Et respondens Jesus dixit illi: Quid tibi vis faciam? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut videam.

52. Jesus autem ait illi: Vade, fides tua te salvum fecit. Et confestim vidit, & sequebatur eum in via.

CAPUT XI.

Jesus ingreditur Jerosolymam; ficus arefacta; ejicit vendentes è templo. Quærentibus qua potestate id agat, alia interrogatione silentium imponit.

Mat. 21. 1. Luc. 19. 29. 1. ET cùm appropinquarent Jerosolymæ & Bethaniæ (a) ad Montem Olivarum, mittit duos ex discipulis suis,

2. Et ait illis: Ite in castellum, quod contra vos est, & statim introeuntes illuc, invenietis pullum ligatum, super quem nemo adhuc hominum sedit: solvite illum, & adducite.

3. Et si quis vobis dixerit: Quid facitis? dicite, quia Domino necessarius (b) est: & continuò illum dimittet huc.

4. Et abeuntes invenerunt pullum ligatum ante januam foris in bivio: & solvunt eum.

5. Et quidam de illic stantibus dicebant illis: Quid facitis solventes pullum?

6. Qui dixerunt eis sicut præceperat illis Jesus, & dimiserunt eis.

7. * Et duxerunt pullum ad Jesum: & imponunt illi vestimenta sua, & sedit super eum. * Joan. 12. 14.

8. Multi autem vestimenta sua straverunt in via: alii autem frondes cædebant de arboribus, & sternebant in via.

9. Et qui præibant, & qui sequebantur clamabant, dicentes: * Hosanna: * Ps. 117. 26.

10. Benedictus qui venit in nomine Domini: Benedictum quod venit regnum (c) patris nostri David: Hosanna in excelsis. Matt. 21. 9. Luc. 19. 38.

11. * Et introivit Jerosolymam in templum: & circumspectis (d) omnibus, cùm jam vespera esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim. * Mat. 21. 10.

12. Et alia die cùm exirent à Bethania, esuriit.

13. * Cùmque vidisset à longè ficum habentem folia, venit, si quid fortè inveniret in ea, & cùm venisset ad eam, nihil invenit præter folia: non enim erat tempus ficorum. * Matt. 21. 19.

14. Et respondens dixit ei: Jam non ampliùs in æternum ex te fructum quisquam manducet. Et audiebant discipuli ejus.

15. Et veniunt Jerosolymam. Et cùm introisset in templum, cœpit ejicere vendentes & ementes (e) in templo: & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium columbas evertit.

16. Et non sinebat ut quisquam transferret (f) vas per templum:

17. Et

nem significet. *Videntur*, Qui spectantur ut principes.

CAP. XI. 1. (a) Inter Jerosolymam & Bethaniam, unde jam exierat, ex cap. 21. Matth.

3. (b) Ut se Messiam expectatum probet, ex cap. 9. Zachariæ.

10. (c) Messiam regnaturum in domo David sciebant, illius restitutionem mox à Christo futuram expectabant: licèt quo is modo regnaturus esset, omninò ignorarent.

11. & 13. (d) Quæ fiebant in templo. *Vidisset*: Sic oculis lustravit, ut facere solent homines, qui sperant se aliquid inventuros. Significare voluit populi Judaici reprobationem, in quo fructus fidei & bonorum operum non invenit. *Non enim erat tempus ficorum*: unde in hoc facto latere mysterium est manifestum.

15. (e) Qui lucri studio vendebant: cùm in sacris tractandis cupiditas omnis abesse debeat.

16. (f) Ne sarcinæ, utensilia, aut instrumenta, quæ profanis usibus serviebant, huc illuc transferrentur.

17. Et docebat, dicens eis: Nonne scriptum est: * Quia domus mea, domus orationis vocabitur omnibus gentibus (g)? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. *Isa. 56. 7. Jerem. 7. 11.*

18. Quo audito principes sacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent: timebant enim eum, quoniam universa turba admirabatur super doctrina ejus.

19. Et cùm vespera facta esset, egrediebatur de civitate.

20. Et cùm manè transirent, viderunt ficum aridam factam à radicibus.

21. Et recordatus Petrus, dixit ei: Rabbi, ecce ficus, cui maledixisti, aruit.

22. Et respondens Jesus, ait illis: * Habete fidem (h) Dei. *Matt. 21. 21.*

23. Amen dico vobis, quia quicumque dixerit huic monti: Tollere, & mittere in mare; & non hæsitaverit in corde suo, sed crediderit, quia quodcumque dixerit, fiat, fiet ei.

24. * Propterea dico vobis, omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, & evenient vobis. *Matt. 7. 7. & 21. 22.*

25. * Et cùm stabitis (i) ad orandum, dimittite si quid habetis adversùs aliquem: ut & Pater vester, qui in cœlis est, dimittat vobis peccata vestra. *Matt. 6. 14. & 18. 35. Luc. 11. 9.*

26 Quòd si vos non dimiseritis: nec Pater vester, qui in cœlis est, dimittet vobis peccata vestra.

27. Et veniunt rursùs Jerosolymam. Et cùm ambularet in templo, accedunt ad eum summi sacerdotes, & Scribæ, & seniores:

28. Et dicunt ei: * In qua potestate hæc facis? & quis dedit tibi hanc potestatem ut ista facias? *Luc. 20. 2.*

29. Jesus autem respondens, ait illis: Interrogabo vos & ego unum verbum, & respondete mihi: & dicam vobis in qua potestate hæc faciam.

30. Baptismus Joannis, de cœlo erat, an ex hominibus? Respondete mihi.

31. At illi cogitabant secum, dicentes: Si dixerimus, De cœlo, dicet: Quare ergo non credidistis ei?

32. Si dixerimus, Ex hominibus, timemus populum: omnes enim habebant Joannem quia verè propheta esset.

33. Et respondentes dicunt Jesu: Nescimus. Et respondens Jesus ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam.

CAPUT XII.

Vinea agricolis locata; cæsi servi; reddenda quæ sunt Cæsaris Cæsari, quæ sunt Dei Deo. Messias quomodo filius est David: resurrectio.

1. ET cœpit illis in parabolis (a) loqui: Vineam pastinavit homo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & ædificavit turrim, & locavit eam agricolis, & peregrè profectus est. *Isa. 5. 1. Jer. 2. 21. Matt. 21. 33. Luc. 20. 9.*

2. Et misit ad agricolas in tempore servum, ut ab agricolis acciperet de fructu vineæ.

3. Qui apprehensum eum ceciderunt, & dimiserunt vacuum.

4. Et iterùm misit ad illos alium servum; & illum in capite vulneraverunt, & contumeliis affecerunt.

5. Et rursùm alium misit, & illum occiderunt: & plures alios: quosdam cædentes, alios verò occidentes.

6. Adhuc ergo unum habens filium charissimum, & illum misit ad eos novissimum, dicens: Quia reverebuntur filium meum.

7. Coloni autem dixerunt ad invicem: Hic est hæres: venite, occidamus eum: & nostra erit hæreditas.

8. Et apprehendentes eum, occiderunt: & ejecerunt extra vineam.

9. Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet colonos: & dabit vineam aliis.

10. Nec scripturam hanc legistis: * Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: *Ps. 117. 22. Isa. 28. 16. Matt. 21. 42. Act. 4. 11. Rom. 9. 33. 1. Pet. 2. 7.*

11. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

12. Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbam: cognoverunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Et relicto eo abierunt.

13. * Et mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis, & Herodianis, ut eum caperent in verbo. *Matt. 22. 15. Luc. 20. 20.*

14. Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, & non curas (b) quemquam: nec enim vides in faciem hominum,

---

17. (g) Prædicit Christus his verbis, & antè prædixerat Isaias cap. 56. futurum aliquando ut templa Deo extruantur in universo orbe. Id itaque de Ecclesiæ intelligi debet, cujus typus fuit templum Judæorum; *Vocabitur*, futura est.

22. (h) Qua Deo credatis, eum esse omnipotentem, & veracem: sic dicitur timor Dei, quo Deus timetur.

25. (i) Stationes vocabant Judæi cœtus ad orationem congregatos: quæ vox à Synagoge transiit ad Ecclesiam.

CAP. XII. 1. (a) Unam memorat: alias à se omitti insinuat. *Vineam pastinavit*, Gr. *Plantavit*. *Et fodit lacum*, ad excipiendum vinum ex uvis expressum.

14. (b) Non vereris: nulla apud te est personarum acceptio. *Licet dare tributum Cæsari?* Respondet Chri-

minum, sed in veritate viam Dei doces: licet dari tributum Cæsari, an non dabimus?

15. Qui sciens versutiam illorum, ait illis: Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut videam.

16. At illi attulerunt ei. Et ait illis: Cujus est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei: Cæsaris.

17. Respondens autem Jesus dixit illis:
* Rom. 13. 7. * Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et mirabantur super eo.

* Matt. 22. 23. Luc. 20. 27. 18. * Et venerunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse: & interrogabant eum dicentes:

* Deut. 25. 5. 19. Magister, Moyses nobis scripsit, ut si cujus frater mortuus fuerit, & dimiserit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater ejus uxorem ipsius, & resuscitet semen fratri suo.

20. Septem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, & mortuus est, non relicto semine.

21. Et secundus accepit eam, & mortuus est: & nec iste reliquit semen. Et tertius similiter.

22. Et acceperunt eam similiter septem: & non reliquerunt semen. Novissima omnium defuncta est & mulier.

23. In resurrectione ergo cùm resurrexerint, cujus de his erit uxor? septem enim habuerunt eam uxorem.

24. Et respondens Jesus, ait illis: Nonne ideò erratis, non scientes Scripturas, neque virtutem Dei?

25. Cùm enim à mortuis resurrexerint, neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli in cœlis.

26. De mortuis autem quòd resurgant, non legistis in libro Moysi, super rubum quomodo dixerit illi Deus, inquiens:
* Exod. 3. 6. Matt. 22. 32. * Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob?

27. Non est Deus mortuorum, sed vivorum. Vos ergo multùm erratis.

* Matt. 22. 35. 28. * Et accessit unus de Scribis, qui audierat illos conquirentes, & videns quoniam benè illis responderit, interrogavit eum quod esset primum omnium mandatum.

29. Jesus autem respondit ei: Quia primum omnium mandatum est: * Audi Israel; Dominus Deus tuus, Deus unus est: * Deut. 6. 4.

30. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum.

31. * Secundum autem simile est illi: Diliges proximum tuum tamquam teipsum. Majus horum aliud mandatum non est. * Lev. 19. 18. Matth. 22. 39.

32. Et ait illi Scriba: Benè Magister, in veritate dixisti, quia unus est Deus, & non est alius præter eum. Rom. 13. 9. Galat. 5. 14. Iac. 2. 8.

33. Et ut diligatur ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine: & diligere proximum tamquam seipsum, majus est omnibus holocautomatibus, & sacrificiis.

34. Jesus autem videns quòd sapienter respondisset, dixit illi: Non es longè à regno (c) Dei. Et nemo jam audebat eum interrogare.

35. Et respondens Jesus dicebat, docens in templo: Quomodo (d) dicunt Scribæ Christum filium esse David?

36. Ipse enim David dicit in Spiritu sancto: * Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. * Ps. 109. 1. Matth. 22. 44. Luc. 20. 42.

37. Ipse ergo David dicit eum Dominum, & unde est filius ejus? Et multa turba eum libenter audivit.

38. Et dicebat eis in doctrina sua: * Cavete à Scribis, qui volunt in stolis ambulare, & salutari in foro, * Mat. 23. 6. Luc. 11. 43. & 20. 46.

39. Et in primis cathedris sedere in synagogis, & primos discubitus in cœnis:

40. Qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis: hi accipient prolixius judicium.

41. * Et sedens Jesus contra gazophylacium, aspiciebat quomodo turba jactaret æs in gazophylacium, & multi divites jactabant multa. * Luc. 21. 1.

42. Cùm venisset autem vidua una pauper, misit duo minuta, quod est quadrans (e).

43. Et

stus non solùm quid liceat, sed etiam quid facere oporteat. *Reddite igitur*, &c. Simul eorum rationem elidit, qua putabant indignum illud esse, ut populus Dei serviat alienis: cùm hæc duo non pugnent, sed inter se consentiant maximè, reddere quæ sunt Cæsaris, Cæsari; quæ sunt Dei, Deo.

34. (c) Primùm quidem tentandi animo venerat, experiri volens quid de hac quæstione inter legis peritos agitata responderet Christus: laudavit Domini responsum, & vicissim ab eo laudatus est: *Non longè abes a regno Dei*: quòd propè esset ut crederet in Christum: jam in eo erat fides quædam implicita, & inchoata; reliquum erat ut in eum præsentem expressa fide crederet.

35. (d) Benè advertit Estius, nunquam Dominum interrogare, nisi ut magnum aliquid doceat. Sic hoc loco magnum mysterium de Christi natura insinuat, qui ut homo filius est David, ut Deus est ejus Dominus. Nec scribæ poterant ullam reddere rationem cur Messias esset Dominus David: nam illius divinitatem, & regnum spiritale, quod ad omnes temporum differentias, & redemptionem humani generis pertinet, ignorabant; neque illi dubitabant, quin hic Psalmus 109. ad Messiam pertineret.

42. & 44. (e) Id est quarta pars assis. *De penuria sua*; Nec tamen tentavit Deum: quia poterat operando manibus rursum lucrari quæ ad victum erant necessaria.

43. Et convocans discipulos suos, ait illis: Amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium.

44. Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miserunt: hæc verò de penuria sua omnia quæ habuit, misit totum victum suum.

CAPUT XIII.

Mirantibus discipulis structuram Templi prædicit Dominus urbis & Templi excidium, simul bella & persecutiones; signa de cælo futura; orandum & vigilandum præcipit: dies incertus.

Matt. 24. 1. 1. ET cùm egrederetur de templo, ait illi unus ex discipulis suis: Magister, aspice quales lapides, & quales structuræ.

2. Et respondens Jesus, ait illi: Vides
* Luc. 19. 44. & 21. 6. has omnes magnas ædificationes? * Non relinquetur lapis (a) super lapidem, qui non destruatur.

3. Et cùm sederet in Monte Olivarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus, & Jacobus, & Joannes, & Andreas:

4. Dic nobis, quando ista fient? & quod signum erit, quando hæc omnia incipient consummari (b)?

5. Et respondens Jesus cœpit dicere illis: * Videte ne quis vos seducat: * Ephes. 5. 6.

6. Multi enim venient in nomine meo 2. Thes. 2. 3. dicentes, quia ego sum: & multos seducent.

7. Cùm audieritis autem bella, & opiniones (c) bellorum, ne timueritis: oportet enim hæc fieri: sed nondum finis.

8. Exurget enim gens contra gentem, & regnum super regnum, & erunt terræmotus per loca, & fames. Initium dolorum hæc.

9. Videte (d) autem vosmetipsos. Tradent enim vos in conciliis, & in synagogis vapulabitis, & ante præsides & reges stabitis propter me, in testimonium illis.

10. Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Evangelium.

11. * Et cùm duxerint vos tradentes, * Matt. 10. 19. nolite præcogitare (e) quid loquamini: Luc. 12. 11. & 21. 14. sed quod datum vobis fuerit in illa hora, id loquimini: non enim vos estis loquentes, sed Spiritus sanctus.

12. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & consurgent filii in parentes, & morte afficient eos.

13. Et eritis odio omnibus propter nomen meum. Qui autem sustinuerit in finem, hic salvus erit.

14. * Cùm autem videritis abominationem (f) desolationis, stantem ubi non debet: qui legit, intelligat: tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montes: * Dan. 9. 27. Matth. 24. 15. Luc. 21. 20.

15. Et qui super tectum, ne descendat in domum, nec introeat ut tollat quid de domo sua:

16. Et qui in agro erit, non revertatur retro tollere vestimentum suum.

17. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus.

18. Orate verò ut hieme non fiant.

19. Erunt enim dies illi tribulationes (g) tales, quales non fuerunt ab initio creaturæ, quam condidit Deus, usque nunc, neque fient.

20. Et nisi breviasset Dominus dies, non fuisset salva omnis caro (h): sed propter electos, quos elegit, breviavit dies.

21. Et

CAPUT XIII. 2. (a) Post expugnatam urbem à Tito. Sub Juliano Apostata fundamenta templi eruta sunt à Judæis novum templum extruere parantibus: sed prohibiti sunt flammarum globis è terra erumpentibus, ut referunt Ammianus Marcellinus, isque Ethnicus, L. 18. Nazianzenus orat. 2. in Julianum.

4. & 6. (b) Gr. *Consummanda sunt*. *Ego sum*, Messias. Ante excidium Jerosolymæ multi extiterunt pseudo-Christi.

7. (c) Gr. *Rumores*, *seditiones*, & motus populorum sub Floro præside per totam Syriam excitati: *Ne timueritis*, Gr. *Ne turbemini*.

9. (d) Id est, cavete vobis-metipsis, ne terroribus & minis fidem deseratis. *In testimonium illis*, id est, ad testificandum illis de me.

11. (e) Gr. Ne sitis soliciti: vult eos præsidio suo confidere, non neligentes esse, aut inertes.

14. (f) Desolationem *abominabilem*, Gr. additur, *Quæ dicta est à Daniele Propheta: Stantem ubi non debet*, Gr. *ubi non oportet*, scilicet in templo.

19. (g) Gr. Tribulatio, qualis non fuit. Quidam codices legunt, *Erunt enim dies illi tribulationis*.

20. (h) Phrasi Hebraica, nullus homo evaderet, nisi accelerata esset obsidio. *Breviavit dies*, i. e. breviabit.

* Matt.24.23. Luc.17.23. & 21.8. 21. * Et tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus (i), ecce illic, ne credideritis.

22. Exurgent enim pseudochristi; & pseudoprophetæ, & dabunt signa & portenta ad seducendos, si fieri potest, etiam electos.

23. Vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia.

* Isa. 13.10. Ezech.32.7. Joel.2.10. 24. * Sed in illis diebus, post tribulationem illam, sol contenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum:

25. Et stellæ cœli erunt decidentes, & virtutes, quæ in cœlis sunt, movebuntur.

26. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa, & gloria.

* Matt.24.31. 27. * Et tunc mittet Angelos, suos, & congregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ, usque ad summum cœli.

28. A ficu autem discite parabolam. Cùm jam ramus ejus tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas:

29. Sic & vos cùm videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostiis.

30. Amen dico vobis, quoniam non transibit generatio hæc, donec omnia ista fiant.

31. Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

32. De die autem illo vel hora nemo scit, neque Angeli (k) in cœlo, neque Filius, nisi Pater.

* Matt.24.42. 33. * Videte, vigilate, & orate: nescitis enim quando tempus sit.

34. Sicut homo, qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit servis suis potestatem cujusque operis, & janitori præcepit ut vigilet.

35. Vigilate ergo, (nescitis enim quando dominus domus veniat: serò, an media nocte, an galli cantu, an manè,)

36. Ne cùm venerit repentè, inveniat vos dormientes.

37. Quod autem vobis dico, omnibus (l) dico: Vigilate.

CAPUT XIV.

De nece Domini cogitant sacerdotes: unguentum pretiosum in caput ejus effunditur fremente Juda; Cœna Paschalis; panis & vini consecratio. Orat Christus in horto, & pavet; apprehenditur prodente Juda: Jesus ad Caipham ducitur; Petri negatio & pœnitentia.

1. ERat autem Pascha & Azyma post biduum (a): & quærebant summi sacerdotes, & Scribæ, quomodo eum dolo tenerent, & occiderent. Matth.26.2. Luc.22.1.

2. Dicebant autem: Non in die festo, ne fortè tumultus fieret in populo.

3. * Et cùm esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, & recumberet: venit mulier habens alabastrum unguenti nardi spicati (b) pretiosi, & fracto alabastro, effudit super caput ejus. * Matt.26.6. Joan.12.3.

4. Erant autem quidam indignè ferentes intra semetipsos, & dicentes: Ut quid perditio ista unguenti facta est?

5. Poterat enim unguentum istud venumdari plus quàm trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6. Jesus autem dixit: Sinite eam, quid illi molesti estis? Bonum opus operata est in me.

7. Semper enim pauperes habetis vobiscum: & cùm volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habetis.

8. Quod habuit hæc, fecit: prævenit ungere corpus meum in sepulturam.

9. Amen dico vobis: Ubicumque prædicatum fuerit Evangelium istud in universo mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam ejus.

10. * Et Judas Iscariotes unus de duodecim abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. * Matt.26.14.

11. Qui audientes gavisi sunt: & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat quomodo illum opportunè traderet.

12. * Et primo die Azymorum quando Pascha immolabant, dicunt ei discipuli: Quò vis eamus, & paremus tibi ut manducès Pascha? * Matt.26.17. Luc.22.7.

13. Et

21. & 24. (i) Hoc in loco est Messias, qui vos liberet. *Diebus*, Hactenus de excidio Jerusalem, nunc de die judicii.

32. (k) Qui nullo modo sciunt; *Neque Filius*, qui nescit ad revelandum. Filius enim homo est quasi non sciens, quia non facit, ut alios scire faciat. Sic Joan.15.15. *Quia omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis*: quæ audivi ut nota vobis facerem. Sic illud Joan.16.13. *Quæcumque audiet, loquetur*, Quæcumque dicenda audiet. Frustrà quæstiones iis de rebus seritis, quæ ad Patrem pertinent.

37. (l) Non vobis tantùm, sed & omnibus, qui venturi sunt, dico: nam ut quisque moritur, ita judicabitur.

CAPUT XIV.

1. (a) Mariana: *Id dicit Christus die Martis, biduo ante diem Jovis, quo ipse celebravit Pascha, Luna 14. secundum legem, quod credo fecisse plures alios. Judæi vulgo per eorum traditiones, quia Sabbatum sequebatur, Luna 15. celebrarunt*; ea, inquit Mariana, *verissima ratio est Evangelistas conciliandi*.

3. (b) Non è foliis, sed è spicis expressi, quod pretiosius est: Gr. Πιςικῆς, per metathesim litterarum, pro σπικατῆς, spicatum voce latina servata: eamdem vocem interpres locis diversis aliter atque aliter Latinè reddit. Vox Græca ad nardum refertur.

13. Et mittit duos ex discipulis suis, & dicit eis: Ite in civitatem: & occurret vobis homo lagenam aquæ bajulans, sequimini eum:

14. Et quocumque introierit, dicite domino domus, quia magister dicit: Ubi est refectio (c) mea, ubi Pascha cum discipulis meis manducem?

15. Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum (d) grande, stratum: & illic parate nobis.

16. Et abierunt discipuli ejus, & venerunt in civitatem: & invenerunt sicut dixerat illis, & paraverunt Pascha.

* Matt.26. 20. Luc. 22. 14. 17. * Vespere autem facto, venit cum duodecim.

* Ioan.13. 21. 18. Et discumbentibus eis, & manducantibus, ait Jesus: Amen dico vobis, * quia unus ex vobis tradet (e) me, qui manducat mecum.

19. At illi cœperunt contristari, & dicere ei singulatim: Numquid ego?

20. Qui ait illis: Unus ex duodecim, qui intingit mecum manum in catino.

* Ps.40.10. Act.1.16. 21. Et filius quidem hominis vadit, * sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi, per quem filius hominis tradetur: bonum erat ei, si non esset natus homo ille.

* Matt 26. 26. 1. Cor. 11. 24. 22. * Et manducantibus (f) illis, accepit Jesus panem: & benedicens fregit, & dedit eis, & ait: Sumite, hoc est corpus meum.

23. Et accepto calice, gratias agens dedit eis: & biberunt ex illo omnes.

24. Et ait illis: Hic est sanguis meus novi testamenti (g), qui pro multis effundetur.

25. Amen dico vobis, quia jam non bibam de hoc (h) genimine vitis, usque in diem illum, cùm illud bibam novum in regno Dei.

26. Et hymno dicto exierunt in Montem olivarum.

* Ioan.16. 32. * Zach.13. 7. 27. Et ait eis Jesus: * Omnes scandalizabimini in me in nocte ista: quia scriptum est: * Percutiam pastorem, & dispergentur oves.

28. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.

29. Petrus autem ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, sed non ego.

30. Et ait illi Jesus: Amen dico tibi, quia tu hodie in nocte hac, priusquam gallus vocem bis dederit, ter me es negaturus.

31. At ille ampliùs loquebatur: *Et si* oportuerit me simul commori tibi, non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant.

32. * Et veniunt in prædium, cui nomen Gethsemani. Et ait discipulis suis: * Sedete hìc, donec orem (i). * Matt.26. 36. * Luc.22. 40.

33. Et assumit Petrum, & Jacobum, & Joannem secum: & cœpit pavere, & tædere.

34. Et ait illis: Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hìc, & vigilate.

35. Et cùm processisset paululùm, procidit super terram: & orabat, ut, si fieri posset, transiret ab eo hora:

36. Et dixit: Abba pater, omnia tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc à me, sed non quod ego volo, sed quod tu.

37. Et venit, & invenit eos dormientes. Et ait Petro: Simon dormis? non potuisti una hora vigilare?

38. Vigilate, & orate ut non intretis (k) in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro verò infirma.

39. Et iterùm abiens oravit, eumdem sermonem dicens.

40. Et reversus, denuò invenit eos dormientes, (erant enim oculi eorum gravati) & ignorabant quid responderent ei.

41. Et venit tertiò, & ait illis: Dormite jam, & requiescite. Sufficit: venit hora: ecce Filius hominis tradetur in manus peccatorum.

42. Surgite, eamus: ecce qui me tradet, propè est.

43. Et, adhuc eo loquente, venit Judas Iscariotes, unus de duodecim, & * cum * Matt.26. 47.
eo

14. (c) Gr. Diversorium: *Syr.* Locus convivii. Interpres sensum loquentis exprimit.

15. (d) In superiori domus parte: Gr. Cubiculum sursum positum.

18. (e) Quod per anticipationem videtur à Matthæo & Marco positum.

22. (f) Gr. Cum manducassent, post esum agni *Paschalis*.

24. (g) Quo fœdus inter Deum & homines sancitum est, & voluntas Christi ultima declarata. Aderant Apostoli, qui illud fœdus acceptarent Ecclesiæ nomine. Apud Lucam 22. & Paulum 1. Cor. 11. dicitur sanguis novum Testamentum; seu res ipsa Testamento relicta. Quod Testamentum in cœna conditum, in cruce obsignatum est, & confirmatum morte testatoris. *Qui pro multis effundetur*, Gr. *Effunditur*.

25. (h) Gr. pronomen, *hoc*, non exprimitur, atque his verbis insinuat se cum illis non ampliùs futurum.

32. 33. & 35. (i) Donec oravero. *Tædere:* Vox Græca, insigni timore, & anxietate percelli significat. *Hora*, Passionis: quæ oratio erat sub conditione, quam addidit his verbis, *Fiat voluntas tua*. desiderium naturæ, quod impropriè voluntatem solemus dicere, tantùm exprimit, non voluntatem, ut rationalis est, qua non aliud volebat, quam id ipsum quod erat ordinatum à Patre.

38. & 44. (k) Per consensum. Intrat verò tenta-

Luc. 22. 47. Joan. 18. 3. eo turba multa, cum gladiis & lignis, à summis sacerdotibus, & Scribis, & senioribus.

44. Dederat autem traditor ejus signum eis, dicens: Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum, & ducite cautè.

45. Et cùm venisset, statim accedens ad eum, ait: Ave Rabbi: & osculatus est eum.

46. At illi manus injecerunt in eum, & tenuerunt eum.

47. Unus autem quidam de circumstantibus educens gladium, percussit servum summi sacerdotis: & amputavit illi auriculam.

48. Et respondens Jesus, ait illis: Tamquam ad latronem existis cum gladiis & lignis comprehendere me?

49. Quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuistis. Sed ut impleantur Scripturæ.

*Matt. 26. 56. 50. * Tunc discipuli ejus relinquentes eum, omnes fugerunt.

51. Adolescens (l) autem quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo: & tenuerunt eum.

52. At ille rejecta sindone, nudus profugit ab eis.

*Matt. 26. 57. Luc. 22. 54. Joan. 18. 13. 53. * Et adduxerunt Jesum ad summum Sacerdotem: & convenerunt omnes sacerdotes, & Scribæ, & seniores.

54. Petrus autem à longè secutus est eum, usque intrò in atrium summi sacerdotis: & sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se.

*Matt. 26. 59. 55. * Summi verò sacerdotes, & omne concilium quærebant adversùs Jesum testimonium, ut eum morti traderent, nec inveniebant.

56. Multi enim testimonium falsum dicebant adversùs eum: & convenientia testimonia non erant.

57. Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant adversùs eum, dicentes:

58. Quoniam nos audivimus eum dicentem: * Ego dissolvam templum hoc *Joan. 2. 19.
manu factum, & per triduum aliud non manu factum ædificabo.

59. Et non erat conveniens (m) testimonium illorum.

60. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogavit Jesum, dicens: Non respondes quidquam ad ea, quæ tibi objiciuntur ab his?

61. Ille autem tacebat, & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dixit ei: Tu es Christus Filius Dei benedicti?

62. Jesus autem dixit illi: Ego sum (n): * & videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem cum nubibus cœli. *Matt. 24. 30. & 26. 64.

63. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua, ait: Quid adhuc desideramus testes?

64. Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnaverunt eum esse reum mortis.

65. Et cœperunt quidam conspuere eum, & velare faciem ejus, & colaphis eum cædere, & dicere ei: Prophetiza: & ministri alapis eum cædebant.

66. * Et cùm esset Petrus in atrio deorsum, venit una ex ancillis summi sacerdotis: *Matt. 26. 69. Luc. 22. 56. Joan. 18. 17.

67. Et cùm vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illum, ait: Et tu cum Jesu Nazareno eras.

68. At ille negavit, dicens: Neque scio, neque novi quid dicas. Et exiit foras ante atrium, & gallus cantavit.

69. * Rursùs autem cùm vidisset illum ancilla, cœpit dicere circumstantibus: Quia hic ex illis est. *Matt. 26. 71.

70. At ille iterùm negavit. * Et post pusillum rursùs qui astabant, dicebant Petro: Verè ex illis es: nam & Galilæus es. * Luc. 22. 59. Joan. 18. 25.

71. Ille autem cœpit anathematizare, & jurare: Quia nescio hominem istum, quem dicitis.

72. Et statim gallus iterùm cantavit. * Et recordatus est Petrus verbi, quod dixerat ei Jesus: Priùs quàm gallus cantet bis, ter me negabis. Et cœpit flere. *Matt. 26. 75. Joan. 13. 38.

CAPUT XV.

Passio Christi Domini.

1. ET confestim manè consilium facientes summi sacerdotes, cum senioti- Matt. 27. 1. Luc. 22. 66. Joan. 18. 28.

---

tio per cogitationem. *Ducite cautè*, Gr. ἀσφαλῶς, securè, tutò.

51. (l) Videtur fuisse ex villa quæ horto adjacebat, quique militum strepitu excitatus è lecto prosiliens spectatum accurrerat; neque is fuit è numero Apostolorum.

59. (m) Ad mortem sufficiens: vel non erant convenientia inter se testimonia.

62. (n) Priùs dixerat, *Tu dicis*, ex Matth. c. 27. 11. tum addidit quod hoc loco ponitur: *Ego sum*; quæ fuit causa cur adeò excandesceret Princeps Sacerdotum, quòd se Filium Dei & Patri æqualem diceret. Hoc ipsis videbatur crimen blasphemiæ, quod Deo esset injurium, non autem quòd se Messiam prædicaret: id enim non ut blasphemum, sed instar fraudis, aut fallaciæ habebant.

niotibus, & Scribis, & universo concilio, vincientes (a) Jesum, duxerunt, & tradiderunt Pilato.

2. Et interrogavit eum Pilatus: Tu es Rex Judæorum? At ille respondens, ait illi: Tu dicis (b).

*Matt.27.11. Luc.23.3. 3. * Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.

*Ioan.18.33. 4. * Pilatus autem rursum interrogavit eum, dicens: Non respondes quidquam? vide in quantis te accusant.

5. Jesus autem ampliùs nihil respondit, ita ut miraretur Pilatus.

6. Per diem autem festum solebat dimittere illis unum ex vinctis, quemcumque petiissent.

7. Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditiosis erat vinctus, qui in seditione fecerat homicidium.

8. Et cùm ascendisset (c) turba, cœpit rogare, sicut semper faciebat illis.

9. Pilatus autem respondit eis, & dixit: Vultis dimittam vobis regem Judæorum?

10. Sciebat enim quòd per invidiam tradidissent eum summi sacerdotes.

11. Pontifices autem concitaverunt turbam, ut magis Barabbam dimitteret eis.

*Matt.27.21. Luc.23.14. 12. * Pilatus autem iterùm respondens, ait illis: Quid ergo vultis faciam regi Judæorum?

*Ioan.18.40. 13. * At illi iterùm clamaverunt: Crucifige eum.

14. Pilatus verò dicebat illis: Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant: Crucifige eum.

15. Pilatus autem volens populo satisfacere, dimisit illis Barabbam, & tradidit Jesum flagellis cæsum, ut crucifigeretur.

16. * Milites autem duxerunt eum in atrium prætorii, & convocant totam cohortem, *Matt.27. 27. Ioan.19.2.

17. Et induunt eum purpura, & imponunt ei plectentes spineam coronam (d).

18. Et cœperunt salutare eum: Ave rex Judæorum.

19. Et percutiebant caput ejus arundine: & conspuebant eum, & ponentes genua, adorabant eum.

20. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum vestimentis suis: & educunt illum ut crucifigerent eum.

21. * Et angariaverunt prætereuntem quempiam, Simonem Cyrenæum (e), venientem de villa, patrem Alexandri & Rufi, ut tolleret crucem ejus. *Matt.27.32. Luc.23.26.

22. Et perducunt illum in Golgotha locum: quod est interpretatum Calvariæ locus.

23. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum: & non accepit.

24. * Et crucifigentes eum, diviserunt vestimenta ejus, mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. *Matt.27.35. Luc.23.34.

25. Erat autem hora tertia (f): & crucifixerunt eum. Ioan.19.23.

26. Et erat titulus causæ ejus inscriptus: REX JUDÆORUM.

27. Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum à dextris, & alium à sinistris ejus.

28. * Et impleta est Scriptura, quæ dicit: Et cum iniquis reputatus est. *Isai.53.12.

29. Et prætereuntes blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes: * Vah qui destruis templum Dei, & in tribus diebus reædificas: *Ioan.2.19.

30. Salvum fac temetipsum descendens de cruce.

31. Similiter & summi sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant:

CAP. XV. 1. (a) Cùm vinxissent: videntur soluta priora vincula in domo Caiphæ.

2. & 6. (b) Id quod res est. *Festum*, Paschatis: Syriacè tamen legitur, *In omni festo*.

8. (c) Gr. *Acclamasset*, Interpres fortè pro ἀναβοήσας legit ἀναβάς, vel populus cœpit eum acclamatione petere, ut Pilatus pro more dimitteret reum.

17. (d) Circumponunt ei coronam spineam, quam plexuerant.

21. (e) Simon ille ex filiis suis nominatur, qui celebres fuerunt inter Christianos: quod tamen incertum est.

25. (f) Sic designat spatium temporis inter horam tertiam & sextam interjectum. Hieron. vel quisquis alius in Psal. 77. putat errore scriptorum pro *sexta* positum, *tertia*, quòd numerorum notæ Græcè sint similes. Ex Joanne, Christus condemnatus fuit hora quasi sexta, seu hora sexta incipiente: tenebræ factæ sunt hora sexta: jam per aliquod temporis spatium Christus affixus erat cruci: neque id abhorret à verisimili, quod conjicit Auctor Analyseos Gallicæ post Petavium, Librarium loco ἕκτης, seu sexta, posuisse τρίτης: quòd statim Marcus subjecerit. *Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt*; eamdem horam statim repetitam non fuisse forsan existimavit.

bant: Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere.

32. Christus rex Israel descendat nunc de cruce, ut videamus, & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, convitiabantur ei.

33. Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt per totam terram usque in horam nonam.

34. Et hora nona exclamavit Jesus voce magna, dicens: * Eloi, eloi, lamma sabacthani? quod est interpretatum: Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?

* Psal. 21. 2. Matth. 27. 46.

35. Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant: Ecce Eliam vocat.

36. Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei, dicens: Sinite, videamus si veniat Elias ad deponendum eum.

37. Jesus autem emissa voce magna expiravit.

38. Et velum templi scissum est in duo, à summo usque deorsum.

39. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans expirasset, ait: Verè hic homo Filius Dei erat.

40. * Erant autem & mulieres de longè aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Jacobi minoris & Joseph mater, & Salome (g):

* Matth. 27. 55.

41. Et cùm esset in Galilæa, sequebantur eum, * & ministrabant ei, & aliæ multæ, quæ simul cum eo ascenderant Jerosolymam.

* Luc. 8. 2.

42. * Et cùm jam serò esset factum (quia erat parasceve, quod est ante sabbatum)

* Matt. 27. 57. Luc. 23. 50. Joan. 19. 38.

43. Venit Joseph ab Arimathæa nobilis decurio, qui & ipse erat expectans regnum Dei, & audacter introivit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu.

44. Pilatus autem mirabatur si jam obiisset. Et accersito Centurione, interrogavit eum si jam mortuus esset.

45. Et cùm cognovisset à Centurione, donavit corpus Joseph.

46. Joseph autem mercatus sindonem, & deponens eum involvit sindone, & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra, & advolvit lapidem ad ostium monumenti.

47. Maria autem Magdalene, & Maria Joseph, aspiciebant ubi poneretur.

CAPUT XVI.

Resurrectio Domini.

1. ET cùm transisset sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Jacobi, & Salome emerunt (a) aromata, ut venientes ungerent Jesum.

Matt. 28. 1. Luc. 24. 1. Joan. 20. 1.

2. Et valdè manè una sabbatorum, veniunt ad monumentum, orto (b) jam sole.

3. Et dicebant ad invicem: Quis revolvet nobis lapidem ab ostio monumenti?

4. Et respicientes viderunt revolutum lapidem. Erat quippè magnus valdè.

5. * Et introeuntes (c) in monumentum viderunt juvenem sedentem in dextris, coopertum stola candida, & obstupuerunt.

* Matt. 28. 5. Luc. 24. 4. Joan. 20. 12.

6. Qui dicit illis: Nolite expavescere: Jesum quæritis Nazarenum, crucifixum: surrexit, non est hic, ecce locus ubi posuerunt eum.

7. Sed ite, dicite discipulis ejus, & Petro, quia præcedit vos in Galilæam: ibi eum videbitis, * sicut dixit vobis.

* Sup. 14. 28.

8. At illæ exeuntes, fugerunt (d) de monumento: invaserat enim eas tremor & pavor: & nemini quidquam dixerunt: timebant enim.

9. Sur-

40. & 43. (g) Ex Græco liquet nomen non in genitivo, sed in nominativo poni: adeò ut Maria non vocaretur: eaque fuit mater filiorum Zebedæi. Nam Matth. cap. 27. eadem mulier dicitur mater filiorum Zebedæi; *Joseph Mater*, seu Jose. *Decurio*, Gr. consiliarius è Synedrio.

CAPUT XVI. 1. (a) Paraverunt aromata jam ipso die mortis, ex Luca cap. 23. sed alia quoque emerunt sub vesperam Sabbati, quòd priora non sufficerent.

2. (b) Pervenerunt ad monumentum: vel oriente sole, i. e. cùm jam illuscesceret.

5. (c) Postquam introiissent. *Viderunt juvenem*, anteà non conspicuum: unius tantùm meminerunt Matthæus & Marcus, cùm duo essent ex Luca & Joanne: illi mentionem tantummodò faciunt ejus qui pias mulieres est allocutus.

8. & 9. (d) Christum habuerunt obvium, Matth. 28. *Surgens*, Cùm resurrexisset.

* Joan. 20. 16. 9. Surgens autem manè, * prima sabbati, apparuit primò Mariæ Magdalenæ, de qua ejecerat septem dæmonia.

10. Illa vadens nuntiavit his, qui cum eo fuerunt, lugentibus & flentibus.

11. Et illi audientes quia viveret, & visus esset ab ea, non crediderunt.

* Luc. 24. 13. 12. * Post hæc autem duobus ex his ambulantibus ostensus (e) est in alia effigie, euntibus in villam.

13. Et illi euntes nuntiaverunt cæteris: nec illis crediderunt.

14. Novissimè recumbentibus (f) illis undecim apparuit: & exprobravit incredulitatem eorum & duritiam cordis: quia iis, qui viderant eum resurrexisse, non crediderunt.

15. Et dixit eis: Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ.

16. Qui crediderit (g), & baptizatus fuerit, salvus erit: qui verò non crediderit, condemnabitur.

17. Signa autem eos qui crediderint, hæc sequentur: * In nomine meo dæmonia ejicient: * linguis loquentur novis: * Act. 16. 18. * Act. 2. 4. & 10. 46.

18. * Serpentes tollent: & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: * super ægros manus imponent, & benè habebunt. * Act. 28. 5. * Act. 28. 8.

19. Et Dominus quidem Jesus postquam locutus est eis, * assumptus est in cœlum, & sedet à dextris Dei. * Luc. 24. 51.

20. Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante, sequentibus signis.

12. & 13. (e) In habitu peregrino. *Nec illis crediderunt*, Quidam ex iis, ut liquet ex Luca cap. 24.

14. (f) Verisimile est hæc ipso die resurrectionis contigisse, vel paulò pòst; & eamdem esse apparitionem, quam Joannes commemorat: licèt Thomas abesset: sed collegium Apostolorum eo numero constabat: sic ante casum Judæ collegium duodecim vocabatur. *Qui viderant eum resurrexisse*, Gr. *Suscitatum*. Pauci non crediderant.

16. (g) Qui crediderit cum voluntate observandi mandata, si sit adultus: nam infantibus Ecclesia suam adhibet fidem.

SANCTUM JESU CHRISTI EVANGELIUM SECUNDUM LUCAM.

UT *Marcus Petri, sic Lucas Pauli jussu Græcè scripsit Evangelium: quo anno incertum, an tertio Neronis anno, an fortè salutis, ut nonnullis videtur, anno 53. in Achaja scriptum fuit, cùm Paulus Corinthi degeret. Fieri potest ut Lucas anno 63. Evangelium & Acta vulgaverit in Achaja post reditum Pauli ab urbe Roma, ubi per biennium captivus fuerat. Is professione medicus fuit teste Apostolo ipso Coloss. cap. 4.* Salutat vos Lucas medicus charissimus. *Inter adjutores suos in Evangelii prædicatione eum annumerat in Epist. ad Philemonem:* Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas adjutores mei. *Paulum secutus videtur, cùm Troade in Macedoniam profectus est: tum enim prima illius habetur mentio Act. 16. ut comitis Pauli:* Navigantes autem à Troade recto cursu venimus Samothraciam. *Ex ipso Evangelii sui exordio palàm est eum non fuisse unum è 72. discipulis Christi: non enim ait se ea scribere, quæ ipse vidit, vel audivit à Christo Domino, sed quæ ab aliis accepit. Hinc Tertull. L. 4. contra Marcionem, qui solum Lucæ Evangelium admittebat, idque variis in locis corruptum:* Porrò, *inquit*, Lucas non Apostolus, sed Apostolicus; non magister, sed discipulus, utique magistro minor, certè tantum posterior, quantò posterioris Apostoli sectator.

Quæ autem illi fuerit scribendi Evangelii occasio, ipse in proœmio aperit: Quoniam,

niam, *inquit*, multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum. *Quidam enim res à Christo gestas scribere aggressi, falsis rumoribus narrationes suas aspserserant, & Apostolicam traditionem variis fabulis fœdaverant. Qua de re conquiritur Apostolus* 1. *Timoth. cap.* 1. *Apostolorum nomine Evangelia texuerant, quorum in Ecclesia nulla extat auctoritas.* Quia id quod conati sunt, implere non potuerunt, *ut ait Aug. Lib.* 1. *De consensu Evangel. cap.* 8. *& Ambrosius scribens in hoc proœmium. Ita quidem magna pars veterum post Origenem Homil.* 1. *in Lucam, Hieron. Præfat. in Matthæum, Aug. L.* 4. *de consensu Evang. cap.* 8.

Illud tamen non abhorret à verisimili, quod in prolegomenis suis cap. 2. *suspicatur Doctor Parisiensis, Lucam indefinitè loqui de multis Christianis, qui Apostolorum ætate ea mandaverant litteris, quæ acceperant de vita & prædicatione Christi Domini. Non enim de solis hæreticis loqui videtur, cùm eos non reprehendat, needum pleraque ab iis conficta, aut adulterata Evangelia prodiissent. Vox Græca non solùm incipere, aut tentare, sed etiam facere, aut perficere significat. Sic Lucas, Act.* 1. *cùm ait de Christo*, Quæ cœpit facere, & docere, *ea intelligit*, quæ Jesus fecit & docuit: *pergit Evangelista*: Sicut tradiderunt nobis &c.... *hæc ad ipsum Lucam pertinent, qui in hoc Evangelio quæ audierat ab Apostolis, ut in Actis, quæ ipse viderat, exposuit. Hæc itaque illi scribendi causa fuit, quòd diligenter totam hanc historiam ab initio ad finem usque sit assecutus, à Paulo quidem, & ab aliis Apostolis, imo ut verisimillimum est à beatissima Virgine omnia edoctus, aut certè cuncta illi fuerint divinitùs revelata, ut docet Chrysostomus; quod tamen non impedit, quominus ipse studium, conatum, meditationem, & diligentiam adhibuerit suam. Veritates Christianæ è Scripturis & traditione tamquam è fontibus manant: sed traditio prævertit Scripturæ.*

Quis autem fuerit ille Theophilus, an vir aliquis primarius, & magistratum gerens; tales enim eo titulo, κράτιστε, *seu præstantissimè, ornari solebant; an Christianus aliquis recèns ad fidem conversus, eo nomine ab Evangelista designatus, ut amator Dei, id planè incertum est. Itaque Lucas quæ Christus gessit, & sibi comperta erant, mandavit litteris, cùm ait*, Quæ in nobis completæ sunt, rerum; *quas narrare ex ordine constituit, nempè in rebus præcipuis & in totius historiæ complexu: non quòd cuncta etiam minutiora eo recensere ordine, quo gesta sunt, susceperit. Non enim Lucas, uti nec cæteri Evangelistæ, temporum ordinem ubique servare plerisque videtur, neque hanc sibi necessitatem imponit. Atque hæc de Præfatione, aut proœmio.*

CAPUT PRIMUM.

Post proœmium, Lucas quæ in nativitate Joannis evenerint, narrat ex ordine.

1. QUONIAM quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum:
2. Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis:
3. Visum est & mihi, assecuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile,
4. Ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.
5. Fuit in diebus Herodis (a), regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias, * de vice Abia: & uxor illius de filiabus Aaron, & nomen ejus Elisabeth. *1. Par. 24. 10.
6. Erant

CAP. I. ℣. 5. (a) Joannis conceptio, anno 32. Herodis contigit, quindecim ferè mensibus ante nativitatem Christi Domini. Ex Lucæ narratione liquet Zachariam fuisse sacerdotem *de vice Abia*, quæ octava erat è 24. quas David forte selegerat, ut unaquæque ordine suo in templo ministraret, idque per singulas hebdomadas: adeò ut 168. diebus exactis prima classis ad functiones suas in templo obeundas rediret. Illæ quidem familiæ ex

6. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis & justificationibus Domini sine querela,

7. Et non erat illis filius, eò quòd esset Elisabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

8. Factum est autem, cùm sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante (b) Deum,

9. Secundùm consuetudinem sacerdotii, forte exiit ut incensum poneret, ingressus in templum Domini:

*Exod. 30. 7. Lev. 16. 17. 10. Et * omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi.

11. Apparuit autem illi Angelus (c) Domini, stans à dextris altaris incensi.

12. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum.

13. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio (d) tua: & uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen ejus Joannem:

14. Et erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in nativitate ejus gaudebunt (e):

15. Erit enim magnus coram Domino: & vinum & siceram non bibet, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ:

16. Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum:

17. Et ipse præcedet ante illum in spiritu & virtute (f) Eliæ: * ut convertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. *Mal. 4. 6. Matt. 11. 14.

18. Et dixit Zacharias ad Angelum: Unde hoc sciam (g)? ego enim sum senex, & uxor mea processit in diebus suis.

19. Et respondens Angelus dixit ei: Ego sum Gabriel (h), qui asto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & hæc tibi evangelizare.

20. Et ecce eris tacens (i), & non poteris loqui, usque in diem quo hæc fiant, pro eo quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo.

21. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quòd tardaret ipse in templo.

22. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognoverunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, & permansit mutus.

23. Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam:

24. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor ejus, & occultabat se mensibus quinque, dicens:

25. Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

26. In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth,

27. Ad

Eleazaro & Ithamare filiis. Aaron erant oriundæ, sexdecim ex Eleazaro, octo ex Ithamare, uti ex L. 1. Paralip. cap. 24 discimus. Atque hæ sacerdotum classes ex Josepho, L. 7. Antiq. cap. 10. ad excidium usque templi perstiterunt. In unaquaque familia plures erant sacerdotes, & functionem quisque suam sortiebatur: incensi oblatio Zachariæ sorte contigit.

8. (b) Gr. *Contra Deum:* scilicet è regione tabernaculi fœderis, qui locus Dei præsentiam exhibebat. Hoc muneris obtigerat Zachariæ, ut adoleret incensum in altari thymiamatis vespere & manè.

11. (c) Ambrosius in hunc locum: *Utinam nobis quoque adolentibus altaria, sacrificium deferentibus assistat Angelus, imò præbeat se videndum. Non enim dubites assistere Angelum, quando Christus assistit, quando Christus immolatur.*

13. (d) An pro suscipienda prole? Sed cùm essent ambo senes, id minime sperabat Zacharias; cùmque Angelus id ei nuntiavit, non credidit: ergo deprecatio videtur fuisse pro salute populi, & adventu Messiæ. Cùm autem Angelus ait, *Uxor tua Elisabeth pariet tibi filium*, explicare incipit qua ratione deprecatio Zachariæ pro salute populi implenda sit. *Et vocabis:* Nomen accipit à gratia: nam per gratiam datus, Auctoris gratiæ præco futurus erat.

14. 15. & 16. (e) Ob ejus nativitatem publicum erit omni populo gaudium. *Et siceram non bibet*, more Nazaræorum: vox Hebræa *Sechar*, שכר, id omne significat, quod inebriare potest. *Ad Deum*, Ad Jesum Christum Dominum & Deum Judæorum.

17. (f) Eodem zelo: *Et virtute*, seu potentia. Quod Elias in secundo, hoc Joannes in primo Christi adventu præstabit: *Ut convertat corda patrum in filios:* Efficiet ut filii Patriarchas imitentur. *Parare Domino;* Ut paret plebem perfectè instructam ad excipiendam Dei gratiam. Joannes præparavit plebem per pœnitentiam, baptismum, verbum & exemplum. Ambrosius unum cum altero confert. *In deserto*, inquit, *Elias*, *in deserto Joannes; ille corvis pascebatur, hic dumis*, &c.

18. (g) Culpa non vacavit ob incredulitatem, quòd fidem non habuerit Angelo tam manifeste se ostendenti; quòd dubitaverit non solùm de modo, ut Abraham, & Gedeon, imò & B. Virgo; sed etiam de eventu, & de re ipsa: Ambr. *Condemnatur silentio incredulitas Sacerdotis, & fides Prophetarum probatur oraculo.*

19. (h) Ex persona & officio fidem sibi adstruit: simul Zachariam admonet revelationum, quas ipse fecit Danieli.

20. (i) Surdum & mutum fuisse, ait Ambrosius; ideò per nutus loquuntur ei.

27. Ad Virginem desponsatam (k) viro, cui nomen erat Joseph, de domo David, & nomen Virginis, Maria.

28. Et ingressus Angelus ad eam dixit: Ave gratia (l) plena: Dominus tecum: Benedicta tu in mulieribus.

29. Quæ cùm audisset (m), turbata est in sermone ejus, & cogitabat qualis esset ista salutatio.

30. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria, invenisti (n) enim gratiam apud Deum:

31. * Ecce concipies in utero, & paries filium, & * vocabis nomen ejus JESUM. * Isai. 7. 14. * Inf. 2. 21.

32. Hic erit magnus (o), & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus: * & regnabit in domo Jacob in æternum, * Dan. 7. 14. 27. Mich. 4. 7.

33. Et regni ejus non erit finis.

34. Dixit autem Maria ad Angelum: Quomodo (p) fiet istud, quoniam virum non cognosco?

35. Et respondens Angelus dixit ei: Spiritus sanctus superveniet (q) in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideòque & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

36. Et ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis:

37. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum (r).

38. Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundùm verbum tuum. Et discessit ab illa Angelus.

39. Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana (s) cum festinatione, in civitatem Juda:

40. Et

27. (k) Ambr. *Et benè utrumque posuit Scriptura, ut & desponsata esset, & Virgo; Virgo, ut expers virilis consortii videretur; desponsata, ne temerata virginitatis aduereretur infamia... Maluit autem Dominus aliquos de suo ortu, quam de matris pudore dubitare. Nomen Virginis, Maria*, quod Syriacè *Dominam* significat.

28. (l) Deo gratissima: *Benedicta tu in mulieribus*, Præ omnibus mulieribus. Triplicem gratiæ plenitudinem S. Bonaventura agnoscit, L. 3. sent. dist. 13. q. 3. superabundantiæ, quæ uni Christo ut ejus prærogativa convenit: abundantiæ, quæ B. Virgini; & sufficientiæ, quæ reliquis Sanctis.

29. (m) Gr. *Vidisset*; duplici nomine turbata est, aspectu Angeli, & insolita salutatione. *In sermone ejus*, Propter sermonem ejus: *Et cogitabat*, quorsum spectaret ea salutatio, & unde proficisci posset? Ambr. *Erat cogitans cum verecundia, quia pavebat; cum prudentia, quia benedictionis novam formulam mirabatur, quæ nusquam lecta est, nusquam antè comperta.*

30. & 31. (n) Hebraismus, quo quis eximiè gratus alteri dici solet. *Concipies*, Alludit ad vaticinium Isaiæ cap. 7. *Ecce Virgo concipiet*, &c.

32. (o) Rationem mox subjicit: *Et filius Altissimi vocabitur*: Neque enim alium Patrem agnoscet: *Et dabit*, Non temporale regnum, sed spirituale. Quod in domo David firmabit longè præstantiori ratione, quàm Judæi carnales expectent. Nam regnum ejus ad universam pertinebit Ecclesiam. Ambr. *Dictum est quidem etiam de Joanne ab Angelo, quod erit magnus: sed ille quasi homo magnus, hic quasi Deus magnus.*

34. (p) De re non dubitat, sed quærit modum B. Virgo, cui nulla erat hujus conceptionis via cognita præter communem, quam voto virginitatis emisso sibi interdixerat. Non ex vana curiositate, aut ex infidelitate, sed ex cœlesti prudentia ab Angelo petit. *Quomodo fiet istud?* Ex quibus verbis Aug. l. de sancta Virginitate, cap. 4. Mariam vovisse Virginitatem colligit: alioqui non apta videretur responsio, si de præsenti tantùm, aut de præterito loqueretur, non de futuro. Ambr. *Quantò temperatior ista responsio, quàm verba sunt sacerdotis? Hæc ait: Quomodo fiet istud? Ille respondit: Unde hoc sciam? Hæc jam de negotio tractat, ille adhuc de nuntio dubitat; negat ille se credere, quod negat se scire, & quasi fidei adhuc alium quærit auctorem; ista se facere profitetur, sed quomodo fieri possit, inquirit.*

35. (q) Illabetur in te. *Obumbrabit*, Non alium habebis sponsum, quàm Deum ipsum; Pater æternus per Spiritum suum tantum opus in te perficiet. Aug. tract. 99. in Joan. intelligit Spiritum sanctum, adeò ut sit repetitio horum verborum, *Spiritus Sanctus superveniet in te*. Sed satis commodè virtute Patris æterni per Spiritum Sanctum fœcundatam B. Virginem intelligimus, adeò ut Pater qui in se ab æterno genuit Verbum, ipsummet per Incarnationem gignat in utero Virginis, quæ idcircò & sponsa Patris æterni, & Mater Filii ejus: & templum est singulare Spiritus sancti. *Obumbrabit tibi*, Proteget te, ut concipias sine viro: honestè dixit; quod vulgò gravidare, aut fœtare dici solet. Obumbrabit etiam pro fovebit; Virgil. L. Æneid. 11. Reginæ nomen obumbrat: *Ex te Sanctum*: Vox illa, *Sanctum*, vim habet nominis, non adverbii, ut visum est Maldonato; nam de persona nascitura loquitur Angelus. Quod ex te nascetur Sanctum, vocabitur Filius Dei. Alludit Angelus ad Prophetiam Isaiæ, ubi fit mentio divinitatis Christi. Itaque vox, *Sanctum*, personam eamque sanctam significat, non modum tantummodo, quo Christus nasciturus est, ut fusè probat vir doctissimus.

37. & 38. (r) Nulla res est Deo impossibilis. *Fiat mihi*; Quo quidem consensu dato statim concepit Deum & hominem, perfectum hominem, & verum Deum.

39. (s) In montanam Judææ regionem. Annuntiatio quidem facta est circa tempus Paschale: atque illud valdè credibile est Mariam unà cum Josepho conjuge ad solemnitatem festi venisse Jerusalem; peractis festis sola in montana Judææ perrexit, ut verisimile est, in civitatem Hebron, quæ urbs erat sacerdotalis, ex cap. Josue, ubi domus erat Zachariæ, ut cognatam suam inviseret, eique gratularetur: per tres menses ibi est commorata. *Mariam quæ ante in penetralibus sola versabatur, non à publico virginitatis pudor, non à studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit*, Ambrosius.

40. Et intravit in domum Zachariæ, & salutavit Elisabeth.

41. Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit (t) infans in utero ejus: & repleta est Spiritu sancto Elisabeth:

42. Et exclamavit voce magna, & dixit: Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.

43. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me?

44. Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo.

45. Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur eà, quæ dicta sunt tibi à Domino.

46. Et ait Maria:

Magnificat (u) anima mea Dominum:

47. Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.

48. Quia respexit humilitatem (x) ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

49. Quia fecit mihi magna (y) qui potens est, & sanctum nomen ejus.

50. Et misericordia (z) ejus à progenie in progenies timentibus eum.

* Isa.51.9. * Ps.32.10. 51. Fecit potentiam in * brachio (a) suo: * dispersit superbos mente cordis sui.

52. Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles.

53. * Esurientes (b) implevit bonis: & divites dimisit inanes. * 1. Reg. 2. 5. Ps.33.11.

54. Suscepit (c) Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ.

55. Sicut locutus (d) est ad patres nostros, * Abraham, & semini ejus in sæcula. * Gen.17.9. & 22. 16. Ps.131.11. Isai.41. 8.

56. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus: & reversa est in domum suam.

57. Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium.

58. Et audierunt vicini & cognati ejus, quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei.

59. Et factum est in die octavo, venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam.

60. Et respondens mater ejus, dixit: Nequaquam, sed vocabitur Joannes.

61. Et dixerunt ad illam: Quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.

62. Innuebant autem patri ejus, quem vellet vocari eum.

63. Et postulans pugillarem scripsit, * dicens: Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi. * Sup. 13.

64. Apertum est autem illicò os ejus, & lingua ejus, & loquebatur benedicens Deum.

65. Et factus est timor (e) super omnes vicinos eorum: & super omnia montana Judææ divulgabantur omnia verba hæc:

66. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes: Quis, putas, puer iste erit? Etenim manus (f) Domini erat cum illo.

67. Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto: & prophetavit, dicens:

68. * Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, & fecit redemptionem plebis suæ: * Ps.73.12.

69. Et

41. (t) Gr. *Subsiliit*, præ gaudio, & intelligendi sensu. Exultavit infans: *Et repleta est: Non prius Mater repleta, quam Filius: sed cum Filius esset repletus Spiritu sancto, replevit & Matrem*, Ambr. *Et ait Maria*, Prophetico afflatu.

46. & 47. (u) Domini magnificentiam prædicat. *Et exultavit*, Gr. Exultat: *In Deo*, Propter Deum Salvatorem nostrum.

48. (x) Gr. *Abjectionem*, vilitatem: Me vilem licèt & abjectam Deus respexit. *Ecce enim*: Ex hoc tempore; deinceps. *Omnes generationes*, Omnes ætates, fideles omnes. Quæ Prophetia est valde insignis.

49. (y) Maternitatem cum virginitate conjunctam, Dei hominisque conceptionem: *Et sanctum nomen ejus*, Is cujus nomen sanctum est.

50. (z) Cujus misericordia perennis est; *Timentibus eum*, Religiosè eum colentibus.

51. (a) Gr. *Proceres, principes, δυνάστας*; Ipsorum consilia & cogitationes vanas & elatas dejecit.

53. (b) Pauperes; quod de beneficiis divinis in gentes effusis rectè intelligitur.

54. (c) Vox Græca insinuat populum suum dejectum quasi porrecta manu sustentasse & erexisse, cùm à dæmonis tyrannide eum liberavit. *Recordatus*, Gr. *Ut recordaretur*, Ut declararet se suæ misericordiæ non esse oblitum.

55. (d) Sicut promisit. *Semini Abraham*, & omnibus ejus posteris fœdere sempiterno.

65. (e) Phrasi Hebr. Reverentia & religione impleti sunt omnes: *Lingua ejus*, *Quia quam vinxerat incredulitas, fides solvit*, Ambrosius.

66. (f) Potentiam enim suam Deus in ejus pueri nativitate ostenderat.

* Ps. 131. 17. 69. * Et erexit cornu (g) salutis no-
bis: in domo David pueri sui.
* Jer. 23. 6. & 30. 10. 70. * Sicut (h) locutus est per os san-
ctorum, qui à sæculo sunt, prophetarum
ejus:
71. Salutem ex inimicis nostris, & de
manu omnium qui oderunt nos:
72. Ad faciendam (i) misericordiam
cum patribus nostris: & memorari testa-
menti sui sancti.
* Gen. 22. 16. Jer. 31. 33. Heb. 6. 13. & 17. 73. * Jusjurandum (k), quod jura-
vit ad Abraham patrem nostrum, datu-
rum se nobis:
74. Ut sine timore, de manu inimico-
rum nostrorum liberati, serviamus illi,
75. In sanctitate & justitia coram (l)
ipso, omnibus diebus nostris.
76. Et tu puer, propheta Altissimi vo-
caberis: præibis enim ante faciem Domi-
ni parare vias ejus:
* Mal. 4. 5. Sup. 17. 77. * Ad dandam scientiam salutis ple-
bi ejus, in remissionem peccatorum eo-
rum:
78. Per viscera misericordiæ Dei nostri;
in quibus visitavit nos, * oriens (m) ex
alto: * Zach. 3. 9. & 6. 12. Mal. 4. 2.
79. Illuminare (n) his, qui in tene-
bris, & in umbra mortis sedent: ad diri-
gendos pedes nostros in viam pacis.
80. Puer autem crescebat, & conforta-
batur spiritu: & erat in desertis usque in
diem ostensionis suæ ad Israel.

CAPUT II.

Christi nativitas, quæque acta sunt usque ad annum Christi tricesimum; edictum Cæsaris ut describeretur orbis Romanus: Maria parit Filium primogenitum: adsunt pastores; Circumcisio, Purificatio; Simeon & Anna prophetizant; puer Jesus in templo inter Doctores.

1. FActum est autem in diebus illis,
exiit edictum à Cæsare Augusto,
ut describeretur (a) universus orbis.
2. Hæc descriptio (b), prima, facta est
à præside Syriæ Cyrino;

3. Et

69. (g) *Cornu* pro potentia & gloria; *Cornu salutis*; potentiam salutarem, florentem rerum statum *erexit*: Nam hoc regnum antè dejectum erat, & afflictum: *In domo David*; In familia David potentem suscitavit successorem, Messiam nimirùm.

70. & 71. (h) Quemadmodum antè promiserat. *Salutem*, Promiserat enim fore ut nos ab inimicis nostris liberaret.

72. (i) Gr. *Ut faceret misericordiam*: quæ enim patribus promiserat, hæc adimplevit: *Et memorari*, Et se memorem esse fœderis cum Abrahamo iôti declaravit.

73. (k) Juxta jusjurandum quod Deus fecerat, fore ut hoc nobis beneficium largiretur.

75. & 77. (l) Non ficta, sed vera pietate. *In remissionem*, Per Christum.

78. (m) Vox Hebræa est nomen proprium Messiæ, Zachar. 3. Græcè nomen est substantivum, non participium.

79. (n) Ad illuminandum. In hoc cantico Zacherias gratias agit Deo ob Incarnationis beneficium; quæque ad filii sui ministerium spectant, hæc prædicit.

CAP. II. 1. (a) Augustus censum illum indixit, ut Imperii Romani vires & opes perspectas haberet, quotve essent viri ferendis armis idonei. Sed Deus ipse hunc censum faciendum decrevit, quò Joseph & Maria se in oppidum Bethlehem communem utriusque Patriam recipere cogerentur, & Michææ Prophetiam implerent: simul ut ex tabulis publici census liqueret, Christum Jesum ex stirpe David esse prognatum. Hinc Tertul. scribens contra Marcionem, Lib. 4. cap. 7. *Censum Augusti testem fidelissimum Dominicæ nativitatis Romana Archivia custodiunt*.

2. (b) Hic multæ & graves oriuntur difficultates. Primùm enim opponunt nonnulli, profanos historicos hujus census non meminisse. Quibus respondetur primùm à viro perdocto, nihil mirum esse si apud Historicos vix ulla hujus descriptionis mentio habeatur: nam ex iis qui extant, solus Dio Cassius historiam Augusti integram conscripsit, ac decem ejus libri qui acta Augusti ab anno Urbis conditæ 738. ad annum usque 748. continent, temporum injuria perierunt; quo quidem temporum intervallo hæc descriptio facta est. Resp. 2. Justinum Martyrem & Tertull. his vicinos temporibus Ethnicos & hæreticos ad tabularia publica, quæ tum integra servabantur, provocare, ut Christi stirpem regiam è semine David evincant. Plinius L. 4. cap. 9. descriptionis Italiæ ab Augusto factæ meminit, Quin & C. Tacitus, Lib. 1. Annal. cap. 11. & Sueton. in Augusto, cap. 101. testantur Augustum in commentarios redegisse Imperii Provincias, civitates, tributa, civium & sociorum nomina, onera, &c. Ita quidem D. le Naim in notis suis, p. 443. eam solvit objectionem. *A Cyrino præside*; præpositio *à*, deest in Græco, Cyrino præsidente in Syria. Oppon. 2. Cyrinum aut Quirinum tum Syriæ præsidem non fuisse, sed Sentium Saturninum ex Tertull. aut Quintilium Varum clade in Germania post aliquot annos accepta nobilem; idque numismatum inscriptiones, quas vir Doctiss. P. Pagi edidit, omninò persuadent: Nam litteræ numerales E, K, præ se ferunt annum vigesimum quintum æræ Antiochenæ, quæ die 2. Septembris incipit, hoc est, anno ab urbe condita 747. Itaque Varus videtur præfuisse Syriæ ante diem 2. Septembris anni 747. qui præcessit natalem Domini. Hunc nodum ita solvit Abbas Pezronius. Duo quippe tum temporis fuerunt præfecti Syriæ, Varus superioris, Sentius Saturninus inferioris. De hoc constat ex Josepho, cap. 18. ubi Josephus ait tres reos ab Herode ad Saturninum missos, qui Syriam administrabat, & Beryti tum agebat; idque factum est ineunte hoc ipso anno, quo Christus natus est: sed & numismata Vari nomine inscripta fidem faciunt Varum Syriæ præfuisse jam ab anno præcedenti, isque per quatuor aut quinque annos insequentes huic Provinciæ præfectus fuit, teste Josepho, L. 17. Antiq. cap. 7. & 12. Duo igitur simul extiterunt Syriæ præfecti. Quod aliter vix solvi potest, quàm hac distinctione adhibita, nempe Saturninum Syriæ inferiori, & vicinis Provinciis, Phœniciæ nimirum, & Palæstinæ, Varum autem superiori Syriæ quæ ad Euphratem usque & Armeniæ fines porrigebatur, præpositos fuisse. Anno 740. Berytum Augustus suadente Agrippa propter opportunitatem portus, & situm urbis, coloniam Romanam deduxerat anno tertio Olympiadis 191. teste Eusebio in Chronico: Coloniæ, inquit, Berytum, & Patras deductæ. Idque Strabo qui ea ferè ætate scripsit, L. 16. Geogr. testatur. Berytus tunc à Romanis instaurata duas legiones suscepit ibi ab Agrippa collocatas, cùm in tota Syria tres tantùm essent legiones, adeò ut Antiochiæ unâ tantummodo superesset. Quamobrem nihil mirum est si Saturninus Beryti sedem haberet, & censum Provinciarum sibi subjectarum fecerit, Sulpitio Quirino, aut Cyrino in partem hujus laboris vocato: quemadmodum Germanicus anno 15. Christi P. Vitellium, & C. Antium in idem opus sibi adjunxit, ut Tacitus, L. 1. Annal. commemorat. Itaque circa nativitatem Joannis talia

3. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem (c).

4. Ascendit autem & Joseph à Galilæa de civitate Nazareth, in Judæam in civitatem David, quæ vocatur * Bethlehem: eò quòd esset de domo & familia David,

* Mich. 5. Matt. 2. 6.

5. Ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante.

6. Factum est autem, cùm essent ibi, impleti sunt dies ut pareret.

7. Et peperit filium suum primogenitum (d), & pannis eum involvit, & reclinavit eum in præsepio: quia non erat eis locus in diversorio.

8. Et pastores erant in regione (e) eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis super gregem suum.

9. Et ecce Angelus Domini stetit juxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno.

10. Et dixit illis Angelus: Nolite timere: ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo:

11. Quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David.

12. Et hoc vobis signum: Invenietis infantem pannis involutum, & positum in præsepio.

13. Et subitò facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, & dicentium:

14. Gloria (f) in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

15. Et factum est, ut discesserunt ab eis Angeli in cœlum: pastores loquebantur ad invicem: Transeamus usque Bethlehem, & videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.

16. Et venerunt festinantes: & invenerunt Mariam, & Joseph, & infantem positum in præsepio.

17. Videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.

18. Et omnes, qui audierunt, mirati sunt: & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.

19. Ma-

edictum à Cæsare, ut describeretur universus orbis Romanis subjectus. *Atque hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino*. Nam Augustus Quirino id muneris injunxit, ut unà cum Saturnino qui huic Provinciæ erat præfectus ordinarius, hunc censum ageret extraordinaria, seu delegata potestate munitus. Atque idem Quirinus undecimo post anno eidem provinciæ præpositus fuit, isque Archelao deposito novum iniit censum, quem Lucas innuit his verbis: *Hæc descriptio prima facta est à Præfecto Syriæ Cyrino*; tumque tributum in capita fuit indictum, quod antea in Judæa non solvebatur. Occasione hujus tributi Judas Galilæus seditionem commovit, quòd populi libertatem infringere videretur. Alii existimant, hanc descriptionem inchoatam fuisse à Saturnino, perfectam à Quirino: ac subinde fieri potest ut Quirinus Syriæ præses à Luca nominetur, quòd huic Provinciæ posteà præfectus fuerit, cùm in Judæam tantùm venerit, posteriorem censum acturus, anno Christi undecimo, ex Josepho L. 18. cap. 1. Tum enim in Judæam venit, cùm jam attributa esset Syriæ Provinciæ, nempe ut percenseret Judæorum facultates, atque ut res Archelai in suam redigeret potestatem. In priori censu personæ tantùm, in hoc posteriori facultates etiam in tabulas sunt relatæ: priorem fecit ut Saturnino adjunctus, posteriorem ex ordinaria potestate sua; priorem tantùm descriptionem commemoravit Lucas, quòd hæc sola ad Christi nativitatem pertineret. Josephus posterioris tantùm meminit, quòd prior orbi Romano communis esset, posterior ad gentem Judaicam spectaret. Ex priore descriptione Justinus Martyr in Apologia ad Antoninum circa medium secundi sæculi probat Christum natum esse in urbe Bethlehem: *Quemadmodum*, inquit, *ex descriptionibus census alti, quæ sub Quirino sunt confecta, cognoscere potestis*: tumque verborum sensus multò erit apertior. Illud addit R. Simo in veteribus quibusdam MSS. non legi, à præside Quirino, sed uti jam dictum est, sublata præpositione, *à*, Quirino præside facta est; tumque sensus multò erit illustrior. Hic verò census toto orbe pacato factus est, & Jani templum occlusum, ut docet Augustinus, L. 18. de civit. cap. 46. Idem scribit Hieron. in cap. 2. Isaiæ. Suetonius in Augusto, cap. 22. *Augustus Janum Quirinum semel atque iterùm a condita urbe memoriam ante suam clausum in multo breviore temporis spatio terra marique pace parta ter clausit*. Primùm videlicet post pugnam Actiacam anno 725. Secundò ex Dione, L. 51. post confectum bellum Hispanicum anno urbis 729. Tertiò denique anno 746. Jam ab anno 744. id decretum fuerat ex Dione, L. 54. sed ob bella Pannoniæ & Germaniæ executioni mandatum non fuit, nisi anno 746. Hinc Horatius ode 15.

Et vacuum duellis
Janum Quirini clausum.

Idque factum est postquam Catti & Sicambri pacem postulassent:

Te cæde gaudentes Sicambri
Compositis venerantur armis.

Quæ pax anno ipso quo Christus natus est, nullo bello turbata est, & portæ Jani per 12. annos sunt occlusæ usque ad annum 758. In iis paulò longiores fuimus quòd permagni sint momenti ad historiæ Evangelicæ intelligentiam, atque ut æra Christiana constituatur. Natus est enim Christus anno ab urbe condita 749. Augusti à primo consulatu 39. anno 33. Herodis ab expugnata Hierosolyma & capto Antigono: ante æram vulgarem annis quatuor. Cùm enim sub Herode natus sit, ante annum 41. correctionis Julianæ, & anno 750. urbis Romæ, quo mortuus est Herodes, natum eum fuisse necesse est. Æra autem vulgaris cadit in annum 46. correctionis, & 754. urbis. Itaque anno 749. ab urbe condita die 25. Decembris juxta constantem Ecclesiæ traditionem Salvator noster natus est; anno insequenti exeunte mense Novembri mortuus est Herodes.

3. & 4. (c) In qua erat familiæ caput. *In civitatem David*, In qua natus erat David.

7. (d) Non quòd post illum alios genuerit, sed quòd ante illum neminem genuisset: *Et pannis eum involvit*: Sine dolore peperit, aut ulla partium læsione. Nam aliæ mulieres præ partus doloribus id facere non possunt. Origenes L. 1. contra Celsum: Ostenditur, inquit, apud Bethlehem spelunca, ubi natus est, & in ea præsepe, ubi fasciis obvolutus est: Atque hæc spelunca fuit extra oppidum. Et quidem stabula olim erant antra quædam extra oppida posita, ut testatur Julius Pollux, L. 9. cap. 4. Ambr. *Ex utero funditur, sed coruscat è cœlo; terreno in diversorio jacet, sed cœlesti lumine fulget; nupta peperit, sed Virgo concepit; nupta concepit, sed Virgo generavit.*

8. & 9. (e) In agro vicino: *Vigilantes*, Gr. In agro pernoctantes. *Claritas Dei*, Majestas divina in Angelo refulgens.

14. & 15. (f) Gloria sit Deo ob Christum natum. *Bonæ voluntatis*, Gr. εὐδοκίας, quæ vox in Scripturis significare solet propensam Dei erga homines voluntatem, qua scilicet misit hominibus Salvatorem. Hieron. tamen & veteres Latini legunt, bonæ voluntatis, seu ex bona Dei voluntate. *Verbum*, Rem novam quæ evenit,

19. Maria autem conservabat (g) omnia verba hæc, conferens in corde suo.

20. Et reversi sunt pastores glorificantes & laudantes Deum in omnibus quæ audierant & viderant, sicut dictum est ad illos.

* Gen.17. 12. Lev.12. 3. * Matt.1. 21. sup.1. 31.
21. * Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer: vocatum est nomen ejus * Jesus, quod vocatum est ab Angelo priùs quàm in utero conciperetur,

* Lev.12.6.
22. Et postquam impleti sunt dies (h) purgationis ejus * secundùm legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino,

* Exod.13. 2. Num.8.16.
23. Sicut scriptum est in lege Domini: * Quia omne masculinum (i) adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur:

* Lev.12.8.
24. Et ut darent hostiam (k) secundùm quod dictum est * in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25. Et ecce homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon, & homo iste justus, & timoratus, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat in eo,

26. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi priùs videret Christum Domini.

27. Et venit in spiritu in templum. Et cùm inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundùm consuetudinem legis pro eo:

28. Et ipse accepit eum in ulnas suas, & benedixit Deum, & dixit:

29. Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundùm verbum tuum in pace:

30. Quia viderunt oculi mei salutare tuum,

31. Quod parasti (l) ante faciem omnium populorum:

32. Lumen ad revelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

33. Et erat pater (m) ejus & mater mirantes super his quæ dicebantur de illo.

34. Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem ejus: * Ecce positus est hic in ruinam (n), & in resurrectionem multorum in Israel: & in signum, cui contradicetur; * Isa.8.14. Rom.9.33. 1.Pet.2.7.

35. Et tuam ipsius animam (o) pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes.

36. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua.

37. Et hæc vidua usque ad annos (p) octoginta quatuor: quæ non discedebat de templo, jejuniis & obsecrationibus serviens nocte ac die.

38. Et hæc, ipsa hora superveniens, confitebatur Domino: & loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel.

39. Et ut perfecerunt omnia secundùm legem Domini, reversi sunt in Galilæam in civitatem suam Nazareth.

40. Puer

19. (g) Quibus verbis commendatur modestia simul & prudentia B. Virginis; modestia, quia humili silentio se continet, nec suam jactat felicitatem muliebri loquacitate; prudentia, qua cuncta animo meditatur, & confert ad invicem.

22. (h) Matris & Filii: qui ritus observabatur post 40. dies a partu masculi, ex cap. 12. Levit. tametsi hac lege non tenebatur Beatissima Virgo, quòd non peperisset suscepto semine, nec obnoxia fuisset iis sordibus, quæ partum subsequuntur. *Tulerunt illum in Jerusalem*, juxta legem Exodi 13.

23. (i) Id est, omne primogenitum, seu vulva aperiatur, seu clausa remaneat. Christus verò exiit ex utero Virginis, illæso materno corpore; hæc sola sine corruptione concepit, & sine Virginitatis detrimento peperit; Christus exiit ex utero, ut radius solis e nube; Virgo concepit & peperit, Isaiæ capit. 7.

24. (k) Pro matre: nam primogenitus redimebatur quinque siclis, qui non offerebantur pro ipsa prole, sed quia eo pretio redimi debebat. *Vocabitur*, Sanctificabitur, & a communi usu separatum Deo dicabitur.

31. & 32. (l) Exhibuisti omnibus gentibus. *Ad revelationem gentium*, Ad illustrationem gentium: hoc lumen, quod est Christus, gentibus est revelatum.

33. (m) Non solùm hominum opinione, sed multò etiam magis ratione conjugii, quod ex Maria absque injuria conjugii conceptus natus sit: item ratione educationis. Origenes Hom. 12. in Levit. *Pro fideli ministerio Patris ei vocabulum Scriptura concessit.*

34. (o) Multi non credentes in Christum offendent vitio suo, Isa.8. alii credentes salvabuntur. *Et in signum*; Erit quasi in scopum, in quem omnes pene dirigent sagittas contradictionis; erit instar vexilli, quod multi evertere conabuntur.

35. (o) Hæc videntur legenda per parenthesim, adeò ut hæc verba, *Ut revelentur*, &c. ad superiora referantur, *Positus est in signum cui contradicetur*; & lingua, & manu, ut hinc manifestum fiat, quo quisque sit animo in Christum. *Gladius* autem sæpè pro persecutione, aut dolore ponitur in Scripturis.

37. & 39. (p) Ætatis, non viduitatis. *Reversi sunt in Galilæam*, Post fugam in Ægyptum. Ante cædem infantium, & priusquam Varus Syriæ præfectus veniret in Judæam, hæc facta est fuga. Varus enim Saturnino successit, utrique Syriæ præfectus, Herodes exeunte hoc anno tot scelerum pœnas dedit dira morte.

40. Puer autem crescebat (q), & confortabatur, plenus sapientia: & gratia Dei erat in illo.

41. Et ibant parentes ejus per omnes
*Exod 23. 15. & 34. 18. annos in Jerusalem, * in die solemni Paschæ.

Deut.16.1. 42. Et cùm factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Jerosolymam secundùm consuetudinem diei festi.

43. Consummatisque diebus, cùm redirent, remansit (r) puer Jesus in Jerusalem, & non cognoverunt parentes ejus.

44. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & notos.

45. Et non invenientes, regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum.

46. Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos.

47. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudentia & responsis ejus:

48. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater ejus ad illum: Fili, quid fecisti (s) nobis sic? ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.

49. Et ait ad illos: Quid est quòd me quærebatis? nesciebatis quia in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

50. Et ipsi non intellexerunt (t) verbum, quod locutus est ad eos.

51. Et descendit cum eis, & venit Nazareth: & erat subditus (u) illis. Et mater ejus conservabat omnia verba hæc in corde suo.

52. Et Jesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.

CAPUT III.

Joannes Baptista prædicat in deserto; testimonium ejus de Christo. Baptismus & genealogia Christi.

1. ANno (a) autem quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinæ tetrarcha,

2. Sub

40. (q) Plenus erat sapientia, & tamen proficiebat, quoad actum, non quoad habitum: Majora in dies edebat sapientiæ opera. Non ut augmentum aliquod acciperet, ait Nazianzenus, cùm ab initio gratia sapientiaque absolutus esset; sed quòd hæc hominibus ignatis paulatim appareat, atque ut infrà loquitur Lucas; *Stupebant omnes qui audiebant, super prudentia & responsis ejus*. Itaque profectus ille non erat aliud quiddam quam manifestatio divinæ illius sapientiæ, & scientiæ, quæ instar thesauri erant in Christo absconditæ.

43. & 44. (r) Ut ostenderet quale munus sibi esset à Patre datum. *In comitatu*; Fortè accidit, ut Joseph & Maria certis de causis restiterint, Jesum & cognatos cum quibus unà venerant, brevi se assecuturos sperantes: Interim Christus se comitatui subduxit.

48. (s) Huic veluti expostulationi amantissimæ Matris sic respondit Christus, ut doctores, & qui aderant, possent intelligere alium esse ejus Patrem. Nec verba matris sunt reprehendentis, sed admirantis, & dolentis; causam hujus absentiæ inquirebat.

50. (t) Quæ res essent illæ Patris, quibus eum vacare oporteret: nec ob summam in eum reverentiam ausi sunt interrogare. Dolentes quærebant Jesum, non quòd metuerent, ne ab itinere aberrasset, aut eos deseruisset, ut videtur Origeni; sed amor urgebat, & eum quærebant priùs, quàm causam ipsam, cur tam solicitè eum quærerent, seriò expendissent. Simul nos docuerunt Jesum non negligenter, sed summo studio quæri oportere, hunc adeò in ipsa Ecclesia inveniri, non extra Ecclesiam.

51. (u) In omnibus officiis liberorum erga parentes. Ambr. *Quid enim magister virtutis, nisi officium pietatis impleret? Non utique infirmitatis, sed pietatis illa subjectio est. Conservabat omnia verba hæc*, quæ posteà doceret Apostolos: nec quicquam dici probabilius potest, quàm Evangelistam hæc accepisse ex ore B. Virginis.

1. (a) Id verò permagni esse momenti tempus constituere, quo Præcursor Domini implere cœpit ministerium suum, hinc licet colligere, quòd Spiritus Sanctus annum ipsum tam accurate designatum voluerit: CAP. III.
hoc enim ipsum tempus fuit initium Evangelii. Sed gravis hoc loco oritur quæstio, unde annus ille decimus quintus Imperii Tiberii Cæsaris suum ducat initium, an ab Augusti obitu, quæ vulgaris pene & recepta est recentiorum interpretum sententia; an potiùs ab eo ipso tempore, quo ab Augusto in societatem imperii ascitus est Tiberius, idque triennio ante Augusti obitum, anno æræ vulgaris 26. cui sententiæ veteres Patres adstipulati videntur, & paucis abhinc annis viri imprimis docti non infirmis argumentis eam confirmant; ac præter alios Abbas Pezronius in Historia Evangelica id fusiùs persequitur. Primùm enim Lucas Joannis ministerium anno decimo quinto imperii Tiberii Cæsaris incœpisse ait, Græcè ἡγεμονίας, seu principatus, aut regiminis. Quæ vox non absolutum, aut summum significat imperium, quod voce βασιλείας exprimi solet. Tempus enim designat, quo ab Augusto in societatem regiminis vocatus est Tiberius, idque anno ab urbe condita 764. Nam anno 763. ædem Concordiæ dedicavit suo & Drusi nomine, ex Dione Cassio L. 56. id-

* Act. 4. 6. 2. * Sub principibus sacerdotum Anna (b) & Caipha: factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto.

* Matt. 3. 1. Mar. 1. 4. 3. * Et venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem (c) peccatorum,

4. Sicut scriptum est in Libro sermonum * Isai. 40. 3. Joan. 1. 23. Isaiæ prophetæ: * Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini: rectas facite semitas ejus:

5. Omnis vallis implebitur: & omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt prava in directa, & aspera in vias planas:

6. Et videbit omnis caro salutare Dei.

7. Dicebat ergo ad turbas quæ exibant * Matt. 3. 7. ut baptizarentur ab ipso: * Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira?

8. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, & ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

9. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

10. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus?

11. Respondens autem dicebat illis: * Qui habet duas tunicas (d), det non habenti: & qui habet escas, similiter faciat. * Jac. 2. 15. 1. Joan. 3. 17.

12. Venerunt autem & publicani ut baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus?

13. At ille dixit ad eos: Nihil ampliùs, quàm quod constitutum (e) est vobis, faciatis.

14. In-

que factum est die 16. Januarii ex Ovidio, L. 1. Fastorum, Dolabella & Silano consulibus. Tum reversus est in Germaniam, ubi hujus populi furorem repressit in Galliam profectus exortos sedavit motus; mox ab Augusto in societatem imperii est ascitus. Ac non multò post, ait Suetonius in Tiberio, cap. 21. lege per consules lata ut Provincias cum Augusto communiter administraret, simulque censum ageret, condito lustro in Illyricum profectus est. Itaque anno Christi 15. seu æræ vulgaris 11. consulibus Æmilio Lepido, & Statilio Tauro, collega imperii, ut loquitur Tacitus, factus est, *Illuc*, inquit, *cuncta vergere*, Annal. 1. cap. 3. Filius, collega Imperii, consors Tribunitiæ potestatis adsumitur, omnesque per exercitus ostentatur. Id confirmat Vellejus Paterculus cap. 123. Senatus populusque Romanus postulante patre ejus, ut æquum ei jus in omnibus provinciis, exercitibusque esset, &c. Jam antè Cæsar erat, nunc æqua cum Augusto potestas ei datur. Anno insequenti 765. Tiberius creavit Lucium Pisonem Romæ præfectum, ex Suetonio, cap. 42. & Tacito Annal. L. 6. cap. 10. deinde Piso per viginti annos pariter probatus. At, inquiunt, nemo ex veteribus Tiberii annos ex illa imperii societate annumerat. Respondet Petronius in Tito & Trajano annos ab illa societate olim fuisse computatos. P. Pagi profert numismata, quibus annus Titi undecimus inscribitur, cùm per biennium tantummodò à Vespasiani morte regnaverit. Post Augusti obitum Tiberius videbatur cunctanter agere, & Senatus expectare decretum, seu ipse Senatus auctoritatem, cui Augustus plurimùm tribuerat, seu Germanicum tot legionum ducem militibus & populo charum pertimesceret. Nihilominùs tamen prætorianæ cohortes ejus custodiæ aderant. 2. Qui mortem Christi ad consulatum duorum Geminorum referunt, annos Tiberii aliter computare non potuerunt: secùs eodem anno baptizatus fuisset Christus & mortuus. August. L. 18. de Civit. Dei, cap. 54. *Mortuus est ergo Christus duobus Geminis consulibus*... Clemens Alex. ait Christum mortuum esse anno 15. Tiberii; nempe ab Augusti obitu. Idem docet Julius Africanus apud Hieronymum in cap. 9. Danielis. Is verò annus decimus quintus Tiberii duorum Geminorum consulatu in Fastis & in Romana signatur historia. Tertull. L. contra Judæos, cap. 8. *Christi passio perfecta est sub Tiberio Cæsare, Consulibus Rubellio Gemino & Rufio Gemino*. Idem tradunt Lactantius, L. 4. Instit. cap. 10. Sulpicius Severus, L. 2. Histor. Sacræ, & alii quos profert Petronius dissertatione 4. ubi annum quo passus est Christus, eum probat esse qui à morte Augusti est decimus quintus. 3. Hoc ipsum confirmatur ex profectione quam Herodes Antipas anno æræ vulgaris 26. Romam suscepit. Cœpta est anno 26. æræ vulgaris: qua quidem annus missionis Joannis, Baptismi, & mortis Christi sic constituuntur, ut veterum ea de re sententiæ nullo penè negotio conciliantur; idque ex sequentibus fiet illustrius. *Procu-*

rante Pontio Pilato; Josephus L. 18. Antiq. cap. 3. His ita gestis Gratus Romam reversus est, exactis in Judæa annis undecim, cujus successor fuit Pontius Pilatus. Valerius ille Gratus quartus fuit Judææ præses jam à morte Augusti in eo munere constitutus. Undecimus annus Grati administrationis definit in annum Christi tricesimum, seu vigesimum sextum æræ communis. Pilatus verò eodem Josepho teste decem annos Judæam administravit. *Tetrarcha autem Galilææ Herode*, Antipa Herodis magni filio, Philippo autem fratre ejus Tetrarcha Ituræ, citra Jordanem, & *Trachonitidis* ultra Jordanem positæ, & *Lysania Abilinæ Tetrarcha*: De his dictum est in prolegomenis Veteris Testamenti, dissert. 4. Galilæa cùm superior, tum inferior, & Peræa ultra Jordanem Antipæ cesserunt: Philippo regio omnis à Cæsarea Philippi, seu à Jordanis fontibus Capharnaum usque ad lacum Galilææ parebat. Lysanias verò ille videtur filius alterius Lysaniæ, qui Antonii jussu occisus fuit; idque à vero non abhorret, partem avitæ ditionis huic esse restitutam ab Augusto, cùm Archelaus regno dejectus est, & alii Herodis filii idem adierunt discrimen. Rem omnem ab altiori principio deducit Vir clariss. D. le Naim, in suis notis, nempe à Ptolemæo quodam Mennæi filio, cujus identidem meminit Josephus, quique ex Strabone, L. 16. civitates quasdam Ituræ invaserat, cùm reges Syriæ bellis civilibus sese mutuò attererent. Hic Lysaniam filium hæredem habuit, sed eo posteà occiso Antonii jussu Zenodorus hunc principatum certo pretio à Romanis conduxit, cui ab Augusto ereptus, & Herodi traditus, parte tantummodò Zenodoro relicta: quæ, ut verisimile est, Abilinæ erat Tetrarchia, quam Lysanias aut filius, aut nepos prioris Lysaniæ anno 12. Tiberii obtinebat.

2. (b) *Anna* seu *Ananus*, anno Christi 13. æræ communis 7. Pontifici successor datus est à Quirino post secundum censum populi, qui magnos in Judæa tumultus excitaverat, isque per 15. aut 16. annos Pontificatum gessit, ac titulum summi sacerdotis semper retinuit, aitm magno Synedrii concilio præesset. Secta erat Sadducæus & dives: ex ea sectâ Romani Pontifices eligebant, quòd minùs essent ad seditionem prompti: nam erant opulenti. Deinde ea ratione Pharisæorum potentiam librabant, qui apud plebem in magna erant auctoritate. Caiphas erat Annæ gener.

3. (c) Quod jungendum videtur cum voce *pœnitentiam*, non utique cum voce *baptismum*; qua de re alibi.

11. (d) Plures quàm sit necessarium. Quæ eò spectant, ut dentur superflua indigentibus: idque præceptum est, non consilium tantummodò: Nam respondet Joannes quærentibus quid facerent, ut vitetur ira Dei; & cætera omnia quæ hoc in loco à Joanne dicuntur, sunt de præcepto.

13. & 15. (e) A principe, aut magistratu. *Faciatis*,

14. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis: & contenti estote stipendiis vestris.

15. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, ne fortè ipse esset Christus:

16. Respondit Joannes, dicens omnibus: * Ego quidem aqua baptizo vos: veniet autem fortior me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus: * ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni:

*Matt. 3. 11. Marc. 1. 8. Joan. 1. 26. * Matt. 3. 11. Act. 1. 5. & 11. 16. & 19. 4.*

17. Cujus ventilabrum in manu ejus, & purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

18. Multa quidem & alia exhortans evangelizabat populo.

19. * Herodes autem tetrarcha, cùm corripereturab illo de Herodiade uxore fratris sui, & de omnibus malis (f) quæ fecit Herodes,

** Matt. 14. 4. Marc. 6. 17.*

20. Adjecit & hoc super omnia, & inclusit Joannem in carcere.

21. * Factum est autem cùm baptizaretur omnis populus, & Jesu baptizato, & orante, apertum est cœlum:

** Matt. 3. 16. Marc. 1. 10. Joan. 1. 39.*

22. Et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum: & vox de cœlo facta est: * Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi.

** Matt. 3. 17. & 17. 5. Inf. 9. 35. 2. Pet. 1. 17.*

23. Et ipse Jesus erat incipiens (g) quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat,

24. Qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joseph,

25. Qui fuit Mathatiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge,

26. Qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Joseph, qui fuit Juda,

27. Qui fuit Joanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28. Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her,

29. Qui fuit Jesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Mathat, qui fuit Levi,

30. Qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliakim,

31. Qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David,

32. Qui fuit Jesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33. Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Judæ,

34. Qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

35. Qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36. Qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37. Qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan,

38. Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

C A P U T IV.

Christi jejunium in deserto: tentatur à Diabolo, venit Nazareth, legit in Synagoga locum Isaiæ, cap. 61. indignati Nazareni præcipitem eum dare volunt: venit Capharnaum, ibi docet, ejicit dæmones, ægros sanat; tum secedit in desertum.

1. JEsus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Jordane: & agebatur à Spiritu (a) in desertum.

Matt. 4. 1. Marc. 1. 12.

2. Die-

Gr. *Exigatis*. Ex hoc loco August. Epist. 5. ostendit, militiam non esse Christianis prohibitam. *Existimante*, Expectante adventum Messiæ imminentem.

19. (f) Libertate Prophetica de omnibus, quæ publicè nota erant, & reprehensione digna, Regem corripere non veritus.

23. (g) Gr. Et ipse Jesus erat quasi annorum triginta: *Incipiens*, ἀρχόμενος, suppleri potest, ministerium suum. Nam Lucas, Act. 10. hac voce utitur, incipiens ministerium, quod statim post Baptismum incœpit. Atque hac in re veteres omnes consentiunt. Hinc Aug. L. 2. de Doctr. Christ. cap. 28. *Dominum annorum triginta ferè baptizatum esse retinemus auctoritate Evangelica*. Non anno ætatis 34. baptizatus est, uti Usserius & post eum viri quidam docti opinantur: atque ea videtur constans Ecclesiæ traditio. Iren. L. 2. cap. 38. refellit Valentinianos, qui 30. Æonas fabulosos ex 30. annis Christi struebant: *Non ergo triginta Æones sunt, nec ob hoc Salvator triginta annorum existens venit ad Baptismum*. Conc. Neocæsar. Canone 11. *Presbyter ante 30. annos non ordinetur: Dominus enim Jesus Christus tricesimo anno baptizatus est, & cœpit docere*. Complures post Julium Africanum utramque genealogiam Matthæi & Lucæ exponunt eo quo alibi diximus modo. Ex Salomone descendit Mathan per Abiud filium Zorobabel; ex Mathan descendit Melchi per Resa, qui alter fuit Zorobabelis filius. Mathan uxorem duxit Estham, ex qua natus est Jacob: mortuo Mathan hæc alium duxit cognatum Mathan, qui fuit Mathat, ex quo natus est Eli: sicque Jacob & Eli erant uterini fratres: Eli sine liberis mortuo, viduam ejus duxit Jacob, ut suscitaret semen fratri suo juxta legem; ex ea genuit Joseph, qui natura fuit filius Jacob, ex lege filius Eli. Julius Africanus apud Eusebium, L. 1. cap. 7. rem ita esse ex traditione probat. Cognati enim, inquit, Servatoris nostri, sive ad ostendendam generis sui nobilitatem, sive ut simpliciter rem docerent, veraci utique sermone hæc nobis tradiderunt.

1. (a) Vi Spiritus sancti, quo plenus erat: desertum illud, quod postea Quadragesimæ est appellatum, erat in tribu Benjamin inter Bethel & Jericho. CAP. IV.

2. Diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et nihil manducavit in diebus illis: & consummatis illis esuriit.

3. Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat.

4. Et respondit ad illum Jesus: Scriptum est: * Quia non in solo pane (b) vivit homo, sed in omni verbo Dei.

* Deut.8. 3. Matt.4.4.

5. Et duxit illum diabolus in montem (c) excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis,

6. Et ait illi: Tibi dabo potestatem hanc universam, & gloriam illorum: quia mihi tradita sunt; & cui volo, do illa.

7. Tu ergo si adoraveris coram me, erunt tua omnia.

8. Et respondens Jesus, dixit illi: * Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies.

* Deut.6. 13. & 10. 20.

9. Et duxit (d) illum in Jerusalem, & statuit eum super pinnam templi, & dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum.

10. * Scriptum est enim quòd Angelis suis mandavit de te, ut conservent te:

* Psal.90.11.

11. Et quia in manibus tollent te, ne fortè offendas ad lapidem pedem tuum.

12. Et respondens Jesus, ait illi: Dictum est: * Non tentabis Dominum Deum tuum.

* Deut.6. 16.

13. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo, usque ad tempus (e).

14. * Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exiit per universam regionem de illo.

* Matt.4. 12. Marc.1.14.

15. Et ipse docebat in synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus.

16. * Et venit Nazareth (f), ubi erat nutritus, & intravit secundùm consuetudinem suam die sabbati in synagogam, & surrexit legere.

* Matt.13. 54. Marc.6.1. Joan.4.45.

17. Et traditus est illi Liber Isaiæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat:

18. * Spiritus Domini super me: propter quod unxit (g) me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde,

* Isa.61.1.

19. Prædicare captivis remissionem (h), cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.

20. Et cùm plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum.

21. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.

22. Et omnes testimonium illi dabant: & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, & dicebant: Nonne hic est filius Joseph?

23. Et ait illis: Utique (i) dicetis mihi hanc similitudinem: Medice cura teipsum: quanta audivimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.

24. Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo propheta (k) acceptus est in patria sua.

25. In veritate dico vobis, multæ (l) viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum annis tribus & mensibus sex: cùm facta esset fames magna in omni terra:

26. Et

4. (b) Benedictio Dei vim ad alendum tribuit pani. Tentationum ordinem paulò aliter Lucas, ac Matthæus describit. Et tamen Ambrosius Lucam exponens, Matthæi sequitur ordinem, cùm in textu, tum in commentariis: adeò ut ordo tentationis in Luca forsitan mutatus fuerit à librariis, seu ab exscriptoribus.

5. & 6. (c) In eodem deserto inter Jericho & Galgala. *Do illa*, Gr. *δίδωμι αὐτὴν*, *Do illam*, scilicet potestatem.

9. (d) Quæ hic tertia tentatio est, apud Matthæum est secunda.

13. & 14. (e) Tentavit posteà Christum per se, & ministros suos. *In virtute*, In magna potestate Spiritus, quam mox erat ostensurus per prædicationem & miracula.

16. & 17. (f) Postquam alia Galilææ loca peragrasset, Joanne jam tradito: quæ per anticipationem narrantur à Luca. *Librum*, antè involutum: Gr. Explicans librum: *Ubi scriptum erat*, Isaiæ cap. 61.

18. (g) Plenitudine donorum implevit, divinitate ipsa unxit me: *Misit me*; Omnibus annuntiatur Evangelium; pauperes spiritu illud suscipiunt. *Sanare contritos corde*: vel humiles, vel afflictos, & omni spe destitutos; ad alliganda vulnera peccatorum.

19. (h) Humilibus peccata dimittere. *Annum Domini*; Alludit ad annum Jubilæi: *Et diem tribulationis*, Ultionis de hoste humani generis. Hæc postrema verba desunt in Græco. Ex iis liquet Missionem omnem extraordinariam rejici oportere, nisi miraculis confirmetur, quæ sunt quasi vox Dei.

23. (i) Gr. *Omninò*: hinc liquet Jesum venisse Nazareth postquam multa fecit miracula Capharnai.

24. (k) Alio respondit proverbio, quo innuit eorum culpa evenire, quòd miracula non faciat, cùm ab iis contemnatur.

25. (l) Deum sæpè externos domesticis præponere insinuat, neque adeò mirum esse si popularibus suis alios præferat: *Nisi in Sarepta*; inter Tyrum & Sidonem.

* 3. Reg. 17. 9. 26. * Et ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam.

* 4. Reg. 5. 14. 27. * Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta: & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.

28. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes.

29. Et surrexerunt, & ejecerunt illum extra civitatem: & duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum.

30. Ipse autem transiens per medium illorum, ibat.

* Matt. 4. 13. Marc. 1. 21. 31. * Et descendit in Capharnaum civitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis.

* Matt. 7. 28. 32. * Et stupebant in doctrina ejus, quia in potestate erat sermo ipsius.

* Mar. 1. 23. 33. * Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum, & exclamavit voce magna,

34. Dicens: Sine (m), quid nobis, & tibi Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio te, quis sis, Sanctus Dei.

35. Et increpavit illum Jesus, dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et cùm projecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit.

36. Et factus est pavor in omnibus, & colloquebantur ad invicem, dicentes: Quod est hoc verbum, quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt?

37. Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

38. Surgens autem Jesus de synagoga, introivit in domum Simonis. * Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogaverunt illum pro ea.

* Matt. 8. 14. Marc. 1. 30.

39. Et stans super (n) illam, imperavit febri: & dimisit illam. Et continuò surgens ministrabat illis.

40. Cùm autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos.

* Marc. 1. 34. 41. * Exibant autem dæmonia à multis, clamantia & dicentia: Quia (o) tu es Filius Dei: & increpans non sinebat ea loqui: quia sciebant ipsum esse Christum.

42. Facta autem die egressus ibat in desertum locum, & turbæ requirebant eum, & venerunt usque ad ipsum: & detinebant illum ne discederet ab eis.

43. Quibus ille ait: Quia & aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei: quia ideò missus sum.

44. Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

CAPUT V.

Christus è navicula docet turbas; piscium multitudo capta. Petrus stupens Christum adorat, & eum sequitur. Leprosus primùm, tum paralyticus per tectum demissus sanantur. Matthæi vocatio; murmur Pharisæorum.

1. FActum est autem, cùm turbæ irruerent (a) in eum, ut audirent verbum Dei, & ipse stabat secùs stagnum Genesareth.

2. * Et vidit duas naves stantes secùs stagnum: piscatores autem descenderant, & lavabant retia. * Matt. 4. 18. Marc. 1. 16.

3. Ascendens autem in unam navim, quæ erat Simonis (b), rogavit eum à terra reducere pusillum. Et sedens docebat de navicula turbas.

4. Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem: Duc (c) in altum, & laxate retia vestra in capturam.

5. Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete.

6. Et cùm hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum.

7. Et annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent, & adjuvarent eos. Et venerunt, & impleverunt ambas naviculas, ita ut penè mergerentur.

8. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu, dicens: Exi (d) à me, quia homo peccator sum; Domine.

9. Stu-

34. (m) Ne me torqueas, desine mihi molestus esse: *Sanctus Dei*, Gr. ὁ Ἅγιος τοῦ Θεοῦ, *Ille Sanctus*, nempe Messias: id suspicabatur dæmon adhuc fluctuans.

39. (n) Prope illam, ut *Psal.* 103. *Qui fundavit terram super aquas.*

41. & 42. (o) Non sinebat eos dicere, quòd eum nossent, nec testimonium veritatis ab iis accipere volebat. *Requirebant*: in eadem urbe erat fidelis populus infideli admistus.

CAP. V. 1. (a) Cùm eum premerent. Primò vocati sunt discipuli, tum hæc captura piscium contigit: ac tandem secuti sunt eum discipuli, & Christo adhæserunt, *Matth.* 4. 18.

3. (b) Ambr. *Hæc est illa navis, quæ secundùm Matthæum fluctuat, secundùm Lucam repletur piscibus, ut & principia Ecclesiæ fluctuantis, & posteriora exuberantis agnoscas.*

4. (c) Ambr. *Etsi aliis imperatur, ut laxent retia sua; soli tamen Petro dicitur, Duc in altum, hoc est, in profundum disputationum. Quid enim tam altum, quam altitudinem divitiarum videre, scire Dei Filium, & professionem divinæ generationis assumere?*

8. (d) Præsentiam corporalem deprecatur, quòd ea

9. Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant, in captura piscium, quam ceperant:

10. Similiter autem Jacobum & Joannem, filios Zebedæi, qui erant socii Simonis. Et ait ad Simonem Jesus: Noli timere: ex hoc jam homines eris capiens (e).

11. Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus secuti (f) sunt eum.

*Mat. 8. 2. Mar. 1. 40. 12. * Et factum est, cùm esset in una (g) civitatum, & ecce vir plenus lepra, & videns Jesum, & procidens in faciem, rogavit eum, dicens: Domine, si vis, potes me mundare.

13. Et extendens manum, tetigit eum, dicens: Volo: Mundare. Et confestim lepra discessit ab illo.

14. Et ipse præcepit illi ut nemini diceret: sed, Vade, ostende te sacerdoti, & *Lev. 14. 4. offer pro emundatione tua, * sicut præcepit Moyses, in testimonium illis.

15. Perambulabat autem magis sermo de illo: & conveniebant turbæ multæ ut audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis.

16. Ipse autem secedebat in desertum, & orabat.

17. Et factum est in una dierum, & ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Judææ, & Jerusalem: & virtus Domini erat ad sanandum eos.

* Matt. 9. 2. Marc. 2. 3. 18. * Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre, & ponere ante eum.

19. Et non invenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, & per tegulas summiserunt eum cum lecto in medium ante Jesum.

20. Quorum fidem (h) ut vidit, dixit: Homo remittuntur tibi peccata tua.

21. Et cœperunt cogitare Scribæ, & Pharisæi, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?

22. Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris?

23. Quid est facilius dicere: Dimittuntur tibi peccata; an dicere: Surge, & ambula?

24. Ut autem sciatis (i) quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

25. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum in quo jacebat: & abiit in domum suam, magnificans Deum.

26. Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie.

27. * Et post hæc exiit, & vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. * Matt. 9. 9. Marc. 2. 14.

28. Et relictis (k) omnibus, surgens secutus est eum.

29. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua: & erat turba multa publicanorum, & aliorum, qui cum illis erant discumbentes.

30. Et murmurabant Pharisæi & Scribæ eorum, dicentes ad discipulos ejus: Quare cum publicanis & peccatoribus manducatis & bibitis?

31. Et respondens Jesus, dixit ad illos: Non egent qui sani sunt medico (l), sed qui malè habent.

32. Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam.

33. At illi dixerunt ad eum: * Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autem edunt & bibunt? * Matt. 2. 18.

34. Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare?

35. Venient autem dies, cùm ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc jejunabunt (m) in illis diebus.

36. Di-

sit indignus: Deum honore prosequimur, quando ad eum cum fiducia accedimus, & ab eo cum humilitate recedimus.

10. (e) Hæc vocatio Petri eadem videtur, quæ à Matthæo & à Marco refertur; quasdam tantummodò circumstantias addit Lucas. Quod autem Joan. 1. narratur, ab hujus loci historia diversum videtur.

11. (f) Quatuor discipuli. Visibilia quæ sunt miracula, tum sunt utilia, cùm invisibili miraculo conversionis cordis sociantur.

12. (g) Prope illam. Siquidem leprosis non licebat ingredi civitates, Levit. 13. Quod miraculum Lucas narrat per anticipationem: nam sermonem Domini in monte subsecutum id videtur.

20. (h) Ergo fides vel aliena etiam adultis prodest ad consequendam animæ & corporis sanitatem.

24. (i) Primò quidem animo & voluntate omnia reliquit, postea rebus suis dispositis reipsa omninò reliquit. *Et fecit ei convivium magnum*; non valdè splendidum, sed magnum, ob multitudinem eorum qui sunt invitati.

28. (k) J. C. non solùm cùm mortalem in terra vitam ageret, sed etiam post mortem suam in Ecclesia per ministros suos hanc exercet potestatem dimittendi peccata. *Itaque ille priùs avara de mercedibus, dura de laboribus & periculis nautarum emolumenta convertens, verbo vocatus, propria dereliquit, qui rapiebat aliena*, Ambr. Hic est veræ conversionis ordo: intuitus Domini, vocatio, obsequium.

31. & 32. (l) Jesus eos tantùm sanat, qui se ægrotos agnoscunt. *Justos*, Omnes enim peccaverunt, & egent gratia Dei. Ambr. *Quæ est ista æquitas, si justus relinquitur, peccator adsciscitur, nisi intelligas quòd eos justos dicit, qui ex lege præsumunt, & Evangelii gratiam non requirunt?*

35. (m) Non eximebat discipulos à jejuniis lege

36. Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram à novo vestimento immittit in vestimentum vetus: alioquin & novum rumpit, & veteri non convenit commissura à novo.

37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres: alioquin rumpet vinum novum utres, & ipsum effundetur, & utres peribunt.

38. Sed vinum novum in utres novos mittendum est, & utraque conservantur.

39. Et nemo bibens (n) vetus, statim vult novum, dicit enim: Vetus melius est.

CAPUT VI.

Discipuli die sabbati vellunt spicas; manus arida sanatio; Apostoli recensentur; beatitudines; dilectio inimicorum; caci cacorum duces; festuca in oculo; fructus boni ex arbore bona.

Matt. 12. 1. Marc. 2. 23. 1. FActum est autem in sabbato (a) secundo, primo, cùm transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas, & manducabant confricantes manibus.

2. Quidam autem Pharisæorum dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis?

3. Et respondens Jesus ad eos, dixit: Nec hoc legistis quod fecit David, cùm esurisset ipse, & qui cum illo erant:

* 1. Reg. 21. 6. 4. * Quomodo intravit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducavit, & dedit his qui cum ipso erant: *Exod. 29. 32. Lev. 24. 9. quos non licet manducare * nisi tantùm sacerdotibus?

5. Et dicebat illis: Quia Dominus est Filius hominis, etiam sabbati.

6. Factum est autem & in alio sabbato, ut intraret in synagogam, & doceret. * Et erat ibi homo, & manus ejus dextra erat arida. *Matt. 12. 10. Marc. 3. 1.

7. Observabant autem Scribæ, & Pharisæi, si in sabbato curaret: ut invenirent unde accusarent eum.

8. Ipse verò sciebat cogitationes eorum: & ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens stetit.

9. Ait autem ad illos Jesus: Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere, an malè; animam salvam facere, an perdere?

10. Et circumspectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est manus ejus.

11. Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jesu.

12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, & erat pernoctans (b) in oratione Dei.

13. * Et cùm dies factus esset, vocavit discipulos suos: & elegit (c) duodecim ex ipsis (quos & Apostolos nominavit) *Matt. 10. 1. Marc. 3. 13.

14. Simonem, quem cognominavit Petrum (d), & Andream fratrem ejus, Jacobum, & Joannem, Philippum, & Bartholomæum,

15. Matthæum, & Thomam, Jacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur Zelotes,

16. Et Judam Jacobi, & Judam (e) Iscariotem, qui fuit proditor.

17. Et

præscriptis: sed præter illa non imponebat alia, ut Pharisæi; non eos ab austeritate pœnitentiæ immunes facit, sed illos præparat ad labores.

39. (n) Gr. *Qui biberit*; Assuetus vino veteri, paulatim assuescit novo: sic discipulos paulò laxiori vitæ generi assuetos, paulatim ducendos esse ad vitæ severioris institutum docet. Quæ sunt in pietate exteriora, interiori dispositioni sunt attemperanda, pœnitentiæ labores cujusque viribus; habitus paulatim & per contrarios actus deleri solent.

CAP. VI. 1. (a) Quodnam illud sit Sabbatum, gravis est difficultas, quam Scaliger sic dissolvi posse putat, ut sit primum Sabbatum post secundum diem Azymorum, qui dies secundus, Levit. 23. v. 15. dicitur juxta textum Hebræum, *Crastinus Sabbati*, seu *Dies alter Sabbati*. Hic erat dies 16. mensis Nisan, quo manipulus spicarum offerebatur in templo. Quamobrem primum Sabbatum à secundo die Azymorum illud erat, quod Lucas Sabbatum secundo primum, seu δευτερόπρωτον appellat, quasi à secundo die Azymorum primum: ac Judæi nunc temporis Hebraica lingua illud ita designat, Sabbatum à secunda primum. Nam Lex jubet ut septem hebdomadæ plenæ numerentur à secunda die Azymorum ad Pentecosten. unde Sabbatum à die secunda Paschatis primum, secundum, tertium, usque ad octavam hebdomadam dicebatur; & Sabbatum secundo primum illud erat, quod primum occurrebat post secundum diem Azymorum; secundum quod secundo loco occurrebat. Id verò factum est cùm Jesus rediret Hierosolyma in Galilæam. Alii existimant tria fuisse Sabbata majori solemnitate celebrata, quòd ea in tribus festis Paschatis, Pentecostes & tabernaculorum occurrerent: ex iis secundum erat Sabbatum Pentecostes.

12. (b) Qua Deus oratur, ut charitas Dei est, qua diligitur Deus.

13. (c) Primos suos ministros Christus voluit eo nomine designari, quod *missos* significat, ut omnes intelligerent missionem omninò esse necessariam, ut auctoritas legitima in Ecclesia exerceatur, nec veram esse in Ecclesia missionem præter eam quæ inest successoribus Apostolorum. Ambr. *Non sapientes aliquos, non divites, non nobiles, sed piscatores & publicanos, quos dirigeret, elegit: ne traduxisse prudentia, ne redemisse divitiis, ne potentia nobilitatisve auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur; ut veritatis ratio, non disputationis gratia prævaleret. Elegit & Judam non per imprudentiam, sed providentiam.*

14. (d) Hæc nominis mutatio est distinctionis. Petri primatus ubique designatus occurrit, & ubique non schismatis, ut in hæreticis, nec dissensionis inter Catholicos occasio esse debet; sed reverentiam, & unitatis amorem excitare.

16. (e) Hujus vocatio fuit legitima, si quæ alia, sed inutilis, quòd vita ipsa vocationi non responderit: fundamentum est inutile, cui nullum ædificium superstruitur, ut ædificium sine fundamento ruit.

17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri (f), & turba discipulorum ejus, & multitudo copiosa plebis ab omni Judæa, & Jerusalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis,

18. Qui venerant ut audirent eum, & sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur.

19. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

* Matt. 5. 3. 20. * Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes (g): quia vestrum est regnum Dei.

* Matt. 5. 6. 21. * Beati qui nunc esuritis (h): quia saturabimini. Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

* Matt. 5. 11. 22. * Beati eritis (i) cùm vos oderint homines, & cùm separaverint vos, & exprobraverint, & ejecerint nomen vestrum tamquam malum, propter Filium hominis.

23. Gaudete in illa die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cœlo: secundùm hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

* Eccli. 31. 8. 24. Verumtamen væ vobis divitibus (k), quia habetis consolationem vestram.

Amos 6. 1. * Isa. 65. 13. 25. * Væ vobis, qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis, qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis.

26. Væ cùm benedixerint (l) vobis homines: secundùm hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

27. Sed vobis dico, qui auditis: * Diligite (m) inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. * Matt. 5. 44.

28. Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos.

29. * Et qui te percutit in maxillam, præbe & alteram. Et ab eo, qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. * Matt. 5. 39. 1. Cor. 6. 7.

30. Omni autem petenti te, tribue (n): & qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.

31. * Et prout vultis ut faciant vobis homines, & vos facite (o) illis similiter. * Tob. 4. 16. Matt. 7. 12.

32. * Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores diligentes se diligunt. * Matt. 5. 46.

33. Et si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt: quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt.

34. * Et si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere: quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur (p), ut recipiant æqualia. * Deut. 15. 8. Mat. 5. 42.

35. Verumtamen diligite inimicos vestros: benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes (q): & erit merces vestra multa, & eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos & malos.

36. Estote ergo misericordes, sicut & Pater vester misericors est.

37. * Nolite judicare (r), & non judicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini. * Mat. 7. 1.

38. Date, & dabitur vobis: mensuram (f) bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum

17. (f) Plano & æquabili: Munus Pastorum his duobus continetur, verbo divino fideles instruere & alere, tum Sacramentis eos curare. Quæ sequuntur, ea ferè Matth. cap. 5. Marci cap. 3. sunt explicata.

20. (g) Idem est sermo, qui Matth. 5. tametsi pauciores beatitudines refert Lucas. *Beati pauperes*, omni præsidio destitute. Amor divitiarum & Dei amor in eodem pectore non morantur.

21. (h) Justitiam, ex Matthæo; qui eam expetitis, qui propter eam & famem & sitim perpeti non timetis; paupertati regnum, fami abundantiam promittit. *Beati qui nunc fletis*; nati sumus ad fletum, quia nascimur peccatores; renascimur ad gaudium, qui regeneramur filii Dei.

22. (i) *Ergo temperantia cordis habet animi munditiam, justitia misericordiam, pacem prudentia, mansuetudinem fortitudo.*

24. (k) Ambr. *Licèt in pecuniariis copiis multa sint lenocinia delictorum, pleraque tamen sunt etiam incentiva virtutum... Non census igitur, sed affectus in crimine est.*

26. (l) Adulatione: nam homines pravi laudant sui similes. Adulatio obstat, quominùs divites ad meliorem frugem se recipiant.

27. (m) Inimicos diligimus, si iis benè velimus, & faciamus, non procurando iis bona, quibus pejores fiant, sed quæ eorum saluti prosint.

30. (n) Sive amico, sive inimico; tribue saltem id quod ei vel ex justitia debetur, vel ex charitate convenit, ac petenti rem sibi necessariam & honestam præbe. *Ne repetas*, cum detrimento charitatis, præsertim si urgente necessitate compulsus abstulerit: non item latroni cedere debeo quod abstulerit; nam illi & populo utile est, ut coerceatur. Ambr. *Lex vicissitudinem imperat ultionis; Evangelium inimicis charitatem, benignitatem odiis, vota maledictis, subsidia persequentibus, patientiam esurientibus, & gratiam remunerationis imperat.* Christus nec leges, nec usum legum reprehendit; sed perfectionis legem demonstrat.

31. & 32. (o) Hæc est æquitatis norma, quæ si bona fide consuleretur, quot conscientiæ casus vel sola dissolveret. *Gratia?* Si non alios diligimus, quàm eos qui nos diligunt, aut sunt in nos benefici.

34. (p) Hoc est, ex alterius miseria suum quærere commodum, cùm opem nostram emere compellitur, aut illi benefaciendo aliud a Deo quæritur.

35. (q) Etiamsi beneficium simile vicissim non expectetis. En consequenti usura prohibetur, cùm quis mutuum dat, & usuram tamquam debitam, & lucrum ultra sortem expectat. Non autem sensus est, ut mutuum demus non id expectantes, ut sors nobis restituatur. tum enim non erit mutuum, sed donatio, nisi is cui mutuò datur, reddere non possit. Nam in necessitate, cuncta iis communia esse debent, qui Christum unà possident.

37. (r) De intentione ipsa, cùm occulta est, nec se operibus prodit. *Nolite condemnare*, severè, & duriter aliorum peccata arguendo, cùm minuenda sint potiùs, & occultanda, illæsa veritate, aut justitia, non vulganda, vel augenda. *Dimittite*; quod ut præceptum divinæ misericordiæ consequendæ necessarium proponitur.

38. (f) Quod ad duo postrema præcepta pertinet: nam duo priora sunt prohibitiva: & quomodo unusquisque vult à Deo tractari, ita se gerat erga proximum. *Eadem quippe mensura*, &c. Certa ratione & proportione: quemadmodum dicit Apostolus, *Qui parcè*

Mat. 7. 2. Marc. 4. 24. num vestrum. * Eadem quippè mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.

39. Dicebat autem illis & similitudinem: Numquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foveam cadunt?

* Matt. 10. 24. Joan. 13. 16. 40. * Non est discipulus (t) super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus.

* Matt. 7. 3. 41. * Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras?

42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita (u), ejice primùm trabem de oculo tuo: & tunc perspicies ut educas festucam de oculo fratris tui.

* Matt. 7. 18. & 12. 33. 43. * Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala (x), faciens fructum bonum.

44. Unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant uvam.

45. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.

* Matt. 7. 21. Rom. 2. 13. Jac. 1. 22. 46. Quid autem vocatis me * Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

47. Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit:

48. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram: inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam movere: fundata enim erat super petram.

49. Qui autem audit, & non facit: similis est homini ædificanti domum suam super terram sine fundamento: in quam illisus est fluvius, & continuò cecidit: & facta est ruina domus illius magna.

CAPUT VII.

Centurionis fides; vidua Naim filius à morte excitatus: Joannes à Christo laudatur: mulier peccatrix.

1. CUm autem implesset (a) omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum. Matt. 8. 5.

2. Centurionis autem cujusdam servus malè habens, erat moriturus: qui illi erat pretiosus.

3. Et cùm audisset de Jesu, misit (b) ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, & salvaret servum ejus.

4. At illi cùm venissent ad Jesum, rogabant eum solicitè, dicentes ei: Quia dignus est ut hoc illi præstes:

5. Diligit enim gentem nostram: & synagogam ipse ædificavit nobis.

6. Jesus autem ibat cum illis. Et cùm jam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens: * Domine, noli vexari: Non enim sum dignus ut sub tectum meum intres. * Matt. 8. 8.

7. Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te: sed dic verbo (c), & sanabitur puer meus.

8. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, vade, & vadit: & alii, veni, & venit: & servo meo, fac hoc, & facit.

9. Quo audito Jesus miratus est: & conversus sequentibus se turbis, dixit: Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni.

10. Et reversi qui missi fuerant domum, invenerunt servum, qui languerat, sanum.

11. Et factum est: deinceps ibat in civitatem, quæ vocatur Naim: & ibant cum eo discipuli ejus, & turba copiosa.

12. Cùm autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur (d) filius unicus matris suæ: & hæc vidua erat: & turba civitatis multa cum illa.

13. Quam

seminat, parcè & metet: Eadem autem mensura remetietur, quæ respondebit meritis nostris; sed conferta erit ut à Deo benigno & magnifico profecta. *Coagitatam*, Benè concussam.

40. (t) Si tu cæcus & vitiosus te alteri magistrum præbes, dum illum reprehendis, non eum meliorem efficies, quam tu ipse es: non enim relinquet vitia sua videns tua.

42. (u) Qui affectata sanctitatis opinione leviora fratris vitia carpis, non ex charitate: vitia primùm tua & graviora quidem emenda, tum fratrem invitabis ad pœnitentiam.

43. (x) Mali non sunt idonei, qui alios reddant bonos: bonorum operum vocem, quæ sunt cordis lingua, nihil potest extinguere.

CAP. VII. 1. (a) Verba animo, opera cordi ipsi loquuntur.

3. (b) Se indignum credidit qui veniret ad Jesum, aut venientem tecto suo exciperet. Ac fortè seniores Judæorum Christum rogant de suo, ut veniat: nam v. 6. per amicos rogat ne veniat; aut certè humilitas in eo crescebat: *Domine noli vexari*: Gr. Ne fatigeris: Ambr. *Quoniam pergit, excusat Centurio, militarique deposito munere reverentiam sumit, ad fidem facilis, ad honorificentiam promptus.*

7. (c) Præcipe: divinam in Christo agnoscit potentiam. Ambr. *Et benè Lucas etiam in occursum amicos dicit à Centurione transmissos, ne præsentia sua gravare Domini verecundiam videretur.*

12. (d) Extra urbem: mos enim erat omnibus penè gentibus, ut extra oppida mortuos sepelirent. Hinc lex illa 12. Tabul. *In urbe ne sepelito.*

13. Quam cùm vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere.

14. Et accessit, & tetigit loculum. (Hi autem, qui portabant, steterunt.) Et ait: Adolescens, tibi dico, surge.

15. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui. Et dedit illum matri suæ.

* Inf. 24. 19. Joan 4. 19. 16. Accepit autem omnes timor: & magnificabant Deum, dicentes: * Quia propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitavit plebem suam.

17. Et exiit hic sermo in universam Judæam de eo, & in omnem circà regionem.

18. Et nuntiaverunt (e) Joanni discipuli ejus de omnibus his.

* Matt. 11. 2. 19. * Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, & misit ad Jesum, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

20. Cùm autem venissent ad eum viri, dixerunt: Joannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?

21. (In ipsa autem hora multos curavit à languoribus, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donavit visum.)

22. Et respondens, dixit illis: Euntes renuntiate Joanni quæ audistis, & vidistis:

* Isa. 35. 5. * Quia cæci vident (f), claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur:

23. Et beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me.

24. Et cùm discessissent nuntii Joannis, cœpit de Joanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam?

25. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosa sunt & deliciis, in domibus regum sunt.

26. Sed quid existis videre? Prophetam? Utique dico vobis, & plusquam (g) Prophetam:

27. * Hic est, de quo scriptum est: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. * Mal. 3. 1. Matt. 11. 10. Mar. 1. 2.

28. Dico enim vobis: Major inter natos mulierum propheta Joanne Baptista nemo est: qui autem minor est in regno Dei, major est illo.

29. Et omnis populus audiens & publicani justificaverunt (h) Deum, baptizati baptismo Joannis.

30. Pharisæi autem, & legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsos (i), non baptizati ab eo.

31. Ait autem Dominus: * Cui ergo similes dicam homines generationis hujus? & cui similes sunt? * Matt. 11. 16.

32. Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad invicem, & dicentibus: Cantavimus vobis tibiis, & non saltastis: lamentavimus, & non plorastis.

33. * Venit enim Joannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: Dæmonium habet. * Matt. 3. 4. Mar. 1. 6.

34. Venit Filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: Ecce homo devorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum.

35. Et justificata est sapientia ab omnibus filiis suis.

36. Rogabat autem illum quidam de Pharisæis ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi discubuit.

37. * Et ecce mulier (k), quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quòd accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti: * Matt. 26. 7. Mar. 14. 3. Joan. 12. 3. & 11. 2.

38. Et

18. (e) Fortè ex quadam æmulatione: sed Joannes in Domini sui laudem hanc convertit discipulorum æmulationem, & scientia omnis scholæ Joannis eò spectabat, ut ad Christum discipulos suos perduceret, tamquam ad liberatorem hominum, auctorem fidei, & justitiæ nostræ.

22. (f) Hoc ipsum intus in animis operatur, intellectum illuminat, voluntatem dirigit, peccata delet, cordis aures aperit, vitam peccatoribus etiam obduratis reddit, & humiles spiritu vias suas docet.

26. 27. & 28. (g) Nam lex & Prophetæ usque ad Joannem, isque digito indicavit quem Prophetæ annuntiaverant. *Angelum*, Cui nihil est cum terra commercii. *Major*, Inter homines non exortus est Propheta, neque adeò ullus homo major Joanne tam vita sanctitate, quàm officio Prophetæ: *Major est illo*; Magnum est inter Sanctos hujus vitæ & alterius discrimen.

29. (h) Joannis laudes à populo cum plausu acceptæ sunt: vel sunt verba Christi, qui laboris à Joanne suscepti eventum narrat. *Justificaverunt Deum*, Consilium Dei probaverunt & laudaverunt, qui Joannem miserit.

30. 32. & 35. (i) Fortè in suum exitium: Gr. *Rejecerunt*, Dei consilium, aut propositum, quo Deus illis consulere volebat. *In foro*, Sibi invicem acclamantibus. *Et justificata*, Sapientia Dei laudata est ab omnibus electis.

37. (k) Hanc nomine suo non designat Lucas, quòd fortè adhuc in vivis esset, cùm Lucas scriberet Evangelium. An tres illæ mulieres, nimirùm hæc ipsa cujus fit mentio hoc in loco, quæque ab Evangelista suppresso nomine *peccatrix* appellatur; Maria soror Lazari & Marthæ, de qua Lucas hoc capite, Joannes cap. 11. & 12. & Maria Magdalene, quam cap. 8. Lucas, & alii Evangelistæ Matthæus, & Marcus identidem suo nomine designant, utrum inquam sint una & eadem, nimirùm Maria Magdalene; an potiùs tres sint distinctæ mulieres, magna est controversia, quæ nostra hac ætate viros doctissimos exercet, quamve dirimere non præsumo, cùm permagna utrimque rationum momenta proferantur. Quid autem ea de re probabilius mihi videatur, brevi complectar. Et quidem cùm paucis ante annis Theologiam Clericorum Seminariis accommodatam evulgarem, in quinto volumine hanc quæstionem leviter, & quasi in transitu perstrinxi, atque in communi, & recepta magis opinione, quæ à Gregorii Magni temporibus ad hanc usque ætatem in Latina Ecclesia penè obtinuit, quæque mihi probabilior videbatur, acquievi: sed cùm variæ posterioribus his annis ex utraque parte dissertationes prodierint, quid ea de re sen-

38. Et stans retrò secùs pedes ejus, lacrymis cœpit rigare pedes (l) ejus, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes ejus, & unguento ungebat.

39. Videns autem Pharisæus, qui vocaverat eum, ait intra se dicens: Hic si esset propheta, sciret utique, quæ, & qualis est mulier, quæ tangit eum: quia peccatrix est.

40. Et respondens Jesus, dixit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic.

41. Duo debitores erant cuidam fœneratori: unus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta.

42. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit (m)?

43. Respondens Simon dixit: Æstimo quia is, cui plus donavit. At ille dixit ei: Rectè judicasti.

44. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, & capillis suis tersit.

45. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos.

46. Oleo caput meum non unxisti: hæc autem unguento unxit pedes meos.

47. Propter quod dico tibi: Remittuntur (n) ei peccata multa, quoniam dilexit multùm. Cui autem minus dimittitur, minùs diligit.

48. Dixit autem ad illam: * Remittuntur tibi peccata. * Mat.9.2.

49. Et cœperunt, qui simul accumbebant, dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

50. Dixit autem ad mulierem (o): Fides tua te salvam fecit: vade in pace.

C A-

tiam, paulò accuratiùs edisseram. Ac primùm id statuendum puto cum viro pereruditο, qui scienter & eleganter hoc tractavit argumentum in dissertatione Gallica nuper edita de Sancta Maria Magdalena, hanc quæstionem ex ipsis Evangelistis, non ex eorum auctoritate qui multis post sæculis scripsere, dirimi oportere: cùm quæstio sit merè historica & critica, neque ad fidem, vel ad Ecclesiæ disciplinam ullo modo pertineat, nec demùm ex populari quadam traditione, aut ex aliquot veterum, qui post multas ætates vixerunt, auctoritate sit dijudicanda: idque maximè cùm plerique è veteribus eam quæstionem leviter attigerint, iique in diversas abierint sententias. Nam Græci penè omnes non unam esse & eamdem mulierem, sed distinctas planè existimant, nec confundunt mulierem peccatricem, cujus meminit Lucas in hoc capite, cùm Maria sorore Marthæ, aut utramque cum Maria Magdalena. Atque ut alios omittam, Origenes tractat. 35. in Levit. eas omninò distinguit mulieres: Neque enim, inquit, credibile est, ut Maria quam diligebat Jesus, soror Marthæ, qua meliorem partem elegerat, peccatrix in civitate fuisse dicatur. Idem docet Homil. 1. & 2. in Cantica. Eadem est sententia Chrysostomi, Homil. 26. in Matthæum, & Hom. 61. in Joannem; Theophylacti in c. 14. Marci, ut alios omittam; è Latinis Patribus. Hieron. scribens in caput 26. Matthæi: *Nemo putet*, inquit, *eamdem esse qua super caput effudit unguentum, & qua super pedes*. Oppositæ tamen sententiæ in præfatione in Oseam videtur adstipulari: sed eo in loco obiter tantùm, non ex professo ea de re loquitur. Sic Ambrosius in L. de Virginibus, Mariam Magdalenam in numero Virginum recenset, tametsi L. 6. in Lucam utramque unctionem Lucæ cap. 7. & Joan. cap. 12. videtur confundere: sic tamen ut dubitanter, non asseveranter id proponat. Augustinus apertè favet opinioni, quæ peccatricem cum sorore Marthæ confundit. Tract. 49. in Joannem assensum suum videtur cohibere: *Ecce*, inquit, *ipsa soror, si tamen ipsa est, qua unxit pedes Domini unguento, & tersit capillis quos laverat lacrymis*. Gregorius Magnus primus, ut videtur Auctori dissertationis Gallicæ jam laudato *D. Anquetin*, non solùm Mariam Lazari sororem cum peccatrice, sed etiam Mariam Magdalenam cum utraque conjunxit, adeò ut ex iis tribus unam & eamdem effecerit; ut Homil. 33. Cùm autem nullus ex Evangelistis perspicuè asserat Mariam Magdalenam fuisse peccatricem, aut eam fuisse sororem Marthæ, aut ab ea factas esse unctiones, quæ in Evangeliis commemorantur: contendit vir doctus, iis ipsis qui has mulieres confundunt, probandi munus incumbere, quòd de una & eadem muliere Evangelistæ verba fecerint: silentium Scripturæ iis prorsùs favere, qui eas mulieres distinguunt. Nam Evangelistæ, quæ esset Maria Magdalena, quæ erga Dominum præstiterit officia, docuerunt; quid autem non fecerit, & quæ non esset, scribere non tenebantur. Et quidem inter omnes penè convenit, non unam, sed duas saltem unctiones ab Evangelistis referri. Quam enim hoc in loco Lucas commemorat, hæc neque tempore, neque loco, aut personis, aut circumstantiis convenit cum unctione à Joanne, & ab aliis Evangelistis descripta. Illa fit in Galilæa, ante Joannis Baptistæ necem, apud Simonem Pharisæum: ibi ea mulier, quæ erat in civitate peccatrix, ungit pedes Salvatoris, lacrymis suis tergit, unguento perfundit: Id quidem Pharisæum offendit, quòd Dominus sineret peccatricem mulierem ad pedes suos provolvi. Posterior unctio fit Bethaniæ, sex diebus ante passionem Domini, in convivio apud Simonem cognomine leprosum. Pretiosum unguentum soror Marthæ Maria effundit, qua de re quidam discipuli, & Judas imprimis offenduntur, quòd iis non necessaria videretur tanta profusio, atque id prætexerent, multò satius futurum fuisse, si ejus pretium daretur pauperibus: quæ quæ à Domino fiunt & dicuntur; ea sunt planè diversa. Quamobrem distinctæ prorsùs videntur unctiones, distinctæ personæ, & convivia diversa. Itaque subductis omnibus rationibus, illud probabilius videtur, mulierem peccatricem non esse Mariam Marthæ & Lazari sororem, tametsi utraque unxit Salvatorem; sed diversis temporibus & locis. Utrùm eadem sit peccatrix illa mulier quæ Maria Magdalena, paulò post excutiemus; nunc ad sacrum textum redeamus.

38. (l) Accumbebant, inquit Mariana, detractis calceis, & pedes lavabant. *Tergebat*, Erat, inquit idem Auctor, ritus, & adorationis, capillis, qui fœminis sunt pretiosi, aras & templa tergere.

42. (m) Gr. *Diliget*: adeò ut intelligendum videatur de dilectione, quæ debiti relaxationem sequitur.

47. (n) Unde factum est ut multùm diligat, Christum scilicet. Dilectio est causa remissionis peccatorum, & vicissim remissio causa dilectionis: quod verba quæ proximè sequuntur, persuadent. *Minus diligit*, Gr. ὀλίγον, Paululùm, ei scilicet qui putat se pauca & leviora habere peccata, uti Pharisæus. Ingens beneficium vehementem parit dilectionem.

50. (o) Quod paulò antè dilectioni tribuerat, id nunc fidei tribuit, quòd fides non impetret Dei beneficia sine dilectione: tametsi fortè ad sanitatem corporis assequendam non erat necessaria. Sed hæc mulier penè sola est quæ ad Dominum accedit, ut beneficium spiritale, seu remissionem peccatorum & sanitatem animæ recipiat.

CAPUT VIII.

Maria Magdalene : parabola seminum : lucerna supra candelabrum non in abscondito posita : tempestas sedata, & alia quæ superiùs sunt exposita, Matthei cap. 5. Marci cap. 4.

1. ET factum est deinceps, & ipse iter
faciebat per civitates & castella,
prædicans & evangelizans regnum Dei:
& duodecim cum illo,
2. Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiritibus malignis, & infirmitatibus:
* Maria, quæ vocatur Magdalene (a), de * Mar. 16.
qua septem dæmonia exierant, 9.
3. Et Joanna uxor Chusæ procuratoris
Herodis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ
ministrabant ei de facultatibus suis.
4. Cùm autem turba plurima convenirent, & de civitatibus properarent ad
eum, dixit per similitudinem:
5. * Exiit qui seminat (b), seminare * Matt. 13.
semen suum: & dum seminat, aliud ce- 3.
cidit Marc. 4. 3.

CAPUT VIII.

2. (a) Hoc loco percelebris redit quæstio, quam superiori capite attigimus, an Maria Magdalene eadem sit quæ capite superiori mulier peccatrix dicta est. Ac primùm an peccatricis vocabulo vitium pudicitiæ oppositum intelligi debeat, inter recentiores non convenit. Nam viri docti qui peccatricem cum Maria Magdalene confundunt, iidem negant eam in libidines projectam fuisse, aut infamem & indecoram egisse vitam: tametsi in adolescentia sua, ut pleræque aliæ virgines, mundanas vanitates, sumptus immodicos, luxum, & mollius vivendi genus secuta est. Quæ quidem severè admodum Deus Isaiæ, cap. 3. in filiabus Jerusalem reprehendit. Unde placuit, Deo dæmonum tyrannidi ad certum tempus eam tradere, ut elatum superbia animum frangeret, eamque ad meliorem mentem revocaret. Verùm multa sunt quæ suadent peccatricis nomine mulierem impudicam, quæque in ea civitate Galilææ omnibus erat scandalo satis apertè designari. Ita censent veteres penè omnes, & recentiores plerique interpretes; verba ipsa Pharisæi mulierem fuisse eo nomine infamem, in eadem civitate publicè notam, satis indicant. Christus ipse mulieris peccata multa fuisse & magna insinuat: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multùm*. Cùm autem Maria Magdalene jam ferè ab initio secuta fuerit Dominum, eique semper ministraverit de suis facultatibus, quam Pharisæis & Sacerdotibus calumniandi occasionem præbuisset, si ea non fuisset peccatrix, & eo nomine omnibus nota? cùm Scribæ & Pharisæi ei exprobrarent, quòd cum peccatoribus manducaret. 2. Mariam Magdalenam à septem dæmonibus liberatam fuisse Lucas hoc in loco, & Marcus cap. 16. apertissimè testantur, ac licèt Gregor. Magnus Homil. 23. universis vitiis plenam eam fuisse dicat, non is tamen negat realem & veram dæmonum possessionem: sed Hom. 33. id ipsum ex Marco Evangelista confirmat: *De qua septem dæmonia ejecta esse testatur Marcus*. Itaque ad sensum moralem Gregorius in homiliis suis pleraque Christi miracula sic applicat, ut ea quoque reipsa facta non inficietur, juxta regulam quam ipse præscribit Homil. 22. Cùm igitur Mariæ Magdalenæ, uti & quarumdam aliarum mulierum vera possessio, Evangelii auctoritate sit testata, hinc colligit Auctor Dissertationis Gallicæ aliam prorsùs esse à peccatrice muliere. Primùm enim vix assignari potest tempus, quo à Christo mulier peccatrix liberata fuit ab ea possessione: ille vitæ libidinosæ status cum tyrannica dæmonum possessione stare potest; nec benè convenit muliebribus illecebris cum energumenæ vexatione & torsionibus horrendis. An fortè post illud convivium hoc accepit beneficium à Christo? Nequaquam id credibile est, Christum huic mulieri peccatrici, & à dæmonibus vexatæ, dimidiatam dumtaxat & imperfectam animæ & corporis sanationem contulisse. Lucas statim nobis exhibet Magdalenam ut unam è piis mulieribus, quæ erant in comitatu Salvatoris, quæque à dæmonum possessione olim liberata fuerat: *De qua septem dæmonia exierant*. Lucas qui solus de muliere peccatrice mentionem habuit, nullibi docuit eam vocari Mariam Magdalenam. Unde ergo didicimus hoc peccatricis nomen potiùs Magdalenæ, quàm aliis mulieribus convenire? Idem Evangelista statim post peccatricis historiam, de Christi in varias civitates & vicos peregrinatione, ac de iis qui eum comitabantur, edisserit, nempe de 12. Apostolis, & quibusdam mulieribus, *Quæ erant curatæ à spiritibus malignis, & infirmitatibus*, & inter alias de *Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant*. Nullo is verbo innuit, eamdem esse, de qua paucis antè lineis verba fecerat. Quin potiùs Magdalenam describit, ut jam diu in comitatu Salvatoris existentem, cùm peccatrix vix ad eum auderet accedere, eamque Christus dimiserat his verbis, *Vade in pace*; In tuam domum te recipe. Atque hæc de peccatricis mulieris à Maria Magdalene distinctione. Non levioribus argumentis probari potest Mariam Magdalenam cum Maria sorore Marthæ & Lazari confundi non oportere. Primùm enim diversa utriusque est patria. Hanc esse e Judæa, nempe è Bethania, non obscurè docet Joannes, cap. 11. *Erat quidam languens Lazarus à Bethania, de Castello Mariæ & Marthæ sororis ejus*. Non ait, in Bethania, quasi peregrinus, vel quasi ab aliquot tantùm mensibus ibi degeret; sed à Bethania, ut Christus dicitur à Nazareth, & Petrus à Bethsaida. Mariæ verò Magdalenæ patria erat Galilæa: unde satis est probabile hoc cognomen duxisse à Castello Magdalo in Galilæa sito. Christum in Galilæa iter facientem cum aliis mulieribus sequebatur, eumque comitata est usque ad illius passionem, Matth. cap. 27. 55. *Erant autem ibi mulieres multæ à longè, quæ secutæ erant Iesum à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, Maria Iacobi*, &c. Idem testatur Marcus cap. 15. 40. *Erant autem mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Maria Magdalene ... Et cùm esset in Galilæa, sequebantur eum, & ministrabant ei*. Quæ nominantur aliæ mulieres, erant è Galilæa, atque in ea Provincia versabantur, ex qua exierant in ultima Christi Domini profectione: ac nihil est causæ, cur Magdalenam ab aliis mulieribus sejungamus. Nec sanè apud Evangelistas legimus ullam mulierem ex Judæa Provincia secutam fuisse Christum Dominum. Mariæ autem Marthæ soror enim erat Bethaniæ, cùm ad Christum miserunt, qui illi nuntiarent infirmitatem Lazari. Tum verò Christus erat in Peræa ultra Jordanem, quæ regio erat ditionis Herodis Antipæ: unde & pars Galilææ habebatur. Nam Juda auctor sectæ Zelantium, aut justorum, Galilæus dicebatur, cùm esset ex urbe Gamala ultra Jordanem sita. Maria autem post resurrectionem fratris Lazari paulò ante Passionem Christi non est reversa in Galilæam, neque adeò illa est Maria Magdalene, quæ cum aliis mulieribus venerat è Galilæa unà cum Christo Domino. Cùm igitur Maria soror Marthæ esset è Judæa, atque in illa regione habitaret, Maria autem Magdalene è Galilæa Christum ubique comitata, præsertim in ultima ejus profectione; cùmque Maria soror Marthæ Bethaniæ degeret, palam est duas esse mulieres patria, cognomine, vitæ ratione distinctas. Cùm autem Mariæ nomen commune admodum esset, Evangelistæ ubique mulieres ejus nominis accuratè distinguunt, addito cognomine, aut patriæ, vel cognationis adhibito discrimine. Sic Mariam Galilæam ubique Magdalenam, Mariam Bethaniæ sororem Marthæ designant. In passione Christi passim Maria occurrit, & ab omnibus Evangelistis Magdalenæ cognomento signatur, nusquam ut soror Marthæ memoratur: Neque ii nos admonent eamdem esse quæ Christi Domini pedes, & caput unxit Bethaniæ; ac mirari subit, quid causæ sit cur Joannes in passionis & resurrectionis historia ubique Mariam Magdalenam vocet, quam anteà ut Marthæ sororem designaverat, si eadem prorsùs est Maria.

5. (b) Qui seminabat: Gr. Seminans: eò spectat pa-

cidit fecùs viam, & conculcatum eft, & volucres cœli comederunt illud.

6. Et aliud cecidit fupra petram : & natum aruit, quia non habebat humorem.

7. Et aliud cecidit inter fpinas, & fimul exortæ fpinæ fuffocaverunt illud.

8. Et aliud cecidit in terram bonam : & ortum fecit fructum (c) centuplum. Hæc dicens clamabat : Qui habet aures audiendi, audiat.

9. Interrogabant autem eum difcipuli ejus, quæ effet hæc parabola.

10. Quibus ipfe dixit : Vobis datum eft noffe myfterium regni Dei, cæteris autem in parabolis : * ut videntes non videant, & audientes non intelligant.

* Ifa.6.9. Matth.13.14. Mar.4.12. Joan. 12.40. Act. 28.26. Rom.11.8.

11. Eft autem hæc parabola : Semen eft verbum (d) Dei.

12. Qui autem fecùs viam, hi funt qui audiunt : deinde venit diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes falvi fiant.

13. Nam qui fupra petram : qui cùm audierint, cum gaudio fufcipiunt verbum : & hi radices non habent : qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.

14. Quod autem in fpinas cecidit : hi funt, qui audierunt, & à folicitudinibus, & divitiis, & voluptatibus vitæ, euntes, fuffocantur, & non referunt fructum (e).

15. Quod autem in bonam terram : hi funt, qui in corde bono, & optimo audientes verbum retinent, & fructum afferunt in patientia.

* Matt.5.15. Marc. 4.21.

16. * Nemo autem lucernam accendens, operit eam vafe, aut fubtus lectum ponit : fed fupra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen.

* Matt.10.26. Mar.4.22.

17. * Non eft enim occultum, quod non manifeftetur : nec abfconditum, quod non cognofcatur, & in palàm veniat.

* Matt.13.12. & 25.29.

18. Videte ergo quomodo audiatis (f). * Qui enim habet, dabitur illi : & quicumque non habet, etiam quod putat fe habere, auferetur ab illo.

* Matt.12.46. Mar.3.31.

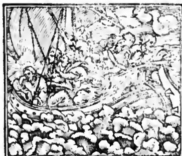
19. * Venerunt autem ad illum mater & fratres ejus, & non poterant adire eum præ turba.

20. Et nuntiatum eft illi : Mater tua, & fratres tui ftant foris, volentes te videre.

21. Qui refpondens, dixit ad eos : Mater (g) mea, & fratres mei hi funt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

* Matt.8.23. Mar.4.36.

22. * Factum eft autem in una dierum : & ipfe afcendit in naviculam, & difcipuli ejus, & ait ad illos : Transfretemus trans ftagnum. Et afcenderunt.

23. Et navigantibus illis, obdormivit, & defcendit procella venti in ftagnum, & complebantur, & periclitabantur.

24. Accedentes autem fufcitaverunt eum, dicentes : Præceptor, perimus. At ille furgens, increpavit ventum, & tempeftatem aquæ, & ceffavit : & facta eft tranquillitas.

25. Dixit autem illis : Ubi eft fides veftra? Qui timentes, mirati funt ad invicem, dicentes : Quis putas hic eft, quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei?

26. Et navigaverunt ad regionem Gerafenorum, quæ eft contra Galilæam.

27. Et cùm egreffus effet ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium jam temporibus multis, & veftimento non induebatur, neque in domo manebat, fed in monumentis.

28. Is, ut vidit Jefum, procidit ante illum :

rabola ut rationes afferat cur verbum Dei aut nullum, aut parvum, aut multum fructum afferat. Nullum vel parvum affert vitio terræ ipfius, feu liberi arbitrii, ob innatam cordis duritiam. Proverbium erat, qui inaniter laborat, in faxis feminare : Plato L. S. de legibus. 2. Ob fpinas occupationum mundanarum. 3. Secus viam, ob neglectum & pericula; exortæ fpinæ fuffocant verbum Dei; *Secus viam :* Qui negligit, aut contemnit verbum Dei, quique bonos affectus à Deo infpiratos, prorsùs inutiles efficit.

8. (c) Quæ fructum affert terra, ad maturitatem ufque non perducit : tentationis ventus fæpè eum deficit, aut vermis fuperbiæ excedit, aut libidinum putredo corrumpit.

11. (d) Id quod per femen fignificatur, eft verbum Dei : ut Petra erat Chriftus.

14. & 15. (e) Gr. *Fructum perfectum. In corde bono,* Gr. *Honefto ac bono,* feu perfecto & integro : *Retinent,* Qui in juftitia perfeverant : *Et fructum afferunt,* præmium vitæ æternæ : *In patientia* ; ad electos id pertinet. Cor bonum eft in amando & obfervando verbo Dei.

18. (f) Attendite ut doctrinam meam benè intelligatis, non negligenter eam excipiatis, aut otiosè. *Non habet,* Qui non operatur : qui Scripturarum fcientia non utitur ad falutem, is nihil habet.

21. (g) Ambrof. *Non quò maternà refutet pietatis obfequia, fed quò paterno fe minifterio ampliùs quàm maternis affectibus fubeffe cognofcat.*

lum: & exclamans voce magna, dixit: Quid mihi, & tibi est, Jesu Fili Dei Altissimi? obsecro te, ne me torqueas.

29. Præcipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, & vinciebatur catenis & compedibus custoditus: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta.

30. Interrogavit autem illum Jesus, dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio: quia intraverant dæmonia multa in eum.

31. Et rogabant illum ne imperaret illis ut in abyssum irent.

32. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte: & rogabant eum, ut permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis.

33. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intraverunt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in stagnum, & suffocatus est.

34. Quod ut viderunt factum qui pascebant, fugerunt, & nuntiaverunt in civitatem & in villas.

35. Exierunt autem videre quod factum est, & venerunt ad Jesum: & invenerunt hominem sedentem, à quo dæmonia exierant, vestitum (h), ac sana mente ad pedes ejus, & timuerunt,

36. Nuntiaverunt autem illis & qui viderant, quomodo sanus factus esset à legione:

37. Et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum, ut discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens navim, reversus est.

38. Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant, ut cum eo esset. Dimisit autem eum Jesus, dicens:

39. Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per universam civitatem, prædicans quanta illi fecisset Jesus.

40. Factum est autem cùm rediisset Jesus, excepit (i) illum turba: erant enim omnes expectantes eum.

* *Matt.9.18. Mar.5.22.* 41. * Et ecce venit vir, cui nomen Jairus, & ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ad pedes Jesu, rogans eum ut intraret in domum ejus,

42. Quia unica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit, dum iret, à turbis comprimebatur.

43. Et mulier (k) quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari:

44. Accessit retrò, & tetigit fimbriam vestimenti ejus: & confestim stetit fluxus sanguinis ejus.

45. Et ait Jesus: Quis est, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis: Quis me tetigit?

46. Et dixit Jesus: Tetigit me aliquis: nam ego novi virtutem de me exiisse.

47. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes ejus: & ob quam causam tetigerit eum, indicavit coram omni populo: & quemadmodum confestim sanata sit.

48. At ipse dixit ei: Filia (l), fides tua salvam te fecit: vade in pace.

49. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogæ, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum.

50. Jesus autem audito hoc verbo, respondit patri puellæ: Noli timere, crede tantùm, & salva erit.

51. Et cùm venisset domum, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, & Jacobum, & Joannem, & patrem & matrem puellæ.

52. Flebant autem omnes, & plangebant (m) illam. At ille dixit: Nolite flere, non est mortua puella, sed dormit.

53. Et deridebant eum, scientes quòd mortua esset.

54. Ipse autem tenens manum ejus clamavit, dicens: Puella, surge.

55. Et reversus est spiritus ejus, & surrexit continuò. Et jussit illi dari manducare.

56. Et stupuerunt parentes ejus, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

CAPUT IX.

Quæ sequuntur, habemus Matth. 10. exposita.

1. CONvocatis autem duodecim Apostolis, dedit illis virtutem & potesta- *Matt. 10. Mar.3.15.*

35. & 36. (h) Ab Apostolis. *Legione*; Vox illa deest in Græco textu.

40. & 41. (i) Multitudo eum læta excepit. *Jairus* ; Post verba Domini de jejunio, Matth. 9. hæc Jairi subjicitur historia: nam Matthæus sic habet: *Hæc illo loquente, ecce princeps unus accessit.*

43. (k) Eusebius L. 5. Hist. cap. 14. æneam Christo ab ea erectam esse statuam Cæsareæ scribit.

48. & 50. (l) Gr. *Confide filia. Crede*; Fiduciam exigit: spem & charitatem, aut alios actus virtutum non excludit, sed dubitationem & tristitiam. Frustrà hæc verba afferunt Novatores, ut persuadeant solam fidem ad justificationem sufficere: neque enim de ea fide, qua credimus, nos justificari per Christum, hoc loco agitur.

52. (m) Gr. *Cadebant*: qui mos erat lugentium in funeribus se ipsos ferire.

testatem super omnia dæmonia, & ut languores curarent.

2. Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos.

* *Mat. 10. 9. Marc. 6. 8.* 3. * Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis.

4. Et in quamcumque domum intraveritis (a), ibi manete, & inde ne exeatis.

5. Et quicumque non receperint vos,
* *Act. 13. 51.* * exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos.

6. Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes & curantes ubique.

* *Mat. 14. 9. Mar. 6. 14.* 7. * Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat eò quòd diceretur

8. A quibusdam: Quia Joannes surrexit à mortuis: à quibusdam verò: Quia Elias apparuit: ab aliis autem: Quia propheta unus de antiquis surrexit.

9. Et ait Herodes: Joannem ego decollavi: Quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.

10. Et reversi Apostoli, narraverunt illi quæcumque fecerunt: & assumptis illis secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidæ (b).

11. Quod cùm cognovissent turbæ, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui cura indigebant, sanabat.

12. Dies autem cœperat declinare. Et
* *Matt. 14. 15. Mar. 6. 36.* accedentes duodecim dixerunt illi: * Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque quæ circa sunt, divertant, & inveniant escas: quia hic in loco deserto sumus.

13. Ait autem ad illos: Vos date illis
* *Joan. 6. 9.* manducare. At illi dixerunt: * Non sunt nobis plus quàm quinque panes, & duo pisces: nisi fortè nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas.

14. Erant autem ferè viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos: Facite illos discumbere per convivia (c) quinquagenos.

15. Et ita fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes.

16. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, respexit in cœlum, & benedixit illis: & fregit, & distribuit discipulis suis, ut ponerent ante turbas.

17. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.

18. * Et factum est, cùm solus esset * *Matt. 16. 13. Mar. 8. 27.*
orans, erant cum illo & discipuli: & interrogavit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbæ?

19. At illi responderunt (d), & dixerunt: Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii verò quia unus propheta de prioribus surrexit.

20. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Christum (e) Dei.

21. At ille increpans illos, præcepit (f) ne cui dicerent hoc,

22. Dicens: * Quia oportet (g) Filium * *Matt. 17. 21. Mar. 8. 31. & 9. 30.*
hominis multa pati, & reprobari à senioribus, & principibus sacerdotum, & Scribis, & occidi, & tertia die resurgere.

23. * Dicebat autem ad omnes: Si quis * *Mat. 10. 38. & 16. 24. Mar. 8. 34. Inf. 14. 2*
vult post me venire (h), abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me.

24. * Qui enim voluerit animam suam * *Inf. 17. 33. Joan. 12. 25.*
salvam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam.

25. Quid enim proficit homo, si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat?

26. Nam

CAP. IX. 4. (a) Vetat in eodem oppido mutare hospitium, ne tamquam instabiles contemnantur. *Et inde ne exeatis*: Gr. *Et inde exeatis*: Donec exeatis, adeò ut idem sit sensus.

10. (b) Ultra lacum Genesareth, in cujus littore erat vicus Bethsaida, uti à Josepho vocitatur, L. 18. c. 3. In hoc vico Philippus Tetrarcha urbem condidit, quam Juliadem appellavit.

14. & 18. (c) Gr. *Per discubitus quinquagenos*. *Solus esset*, Solus cum discipulis, vel priusquam se cum discipulis in viam daret; solus & à discipulis remotus oravit.

19. (d) *Incerta sunt omnia, cùm de Deo sine Deo loquimur*, ait Hilarius.

20. (e) Quem misit Deus: pleniùs id refert Matthæus, quod Lucas compendiosè. Ambr. *Non licet mihi scire generationis seriem, non licet tamen nescire generationis fidem*. Christus fidem Incarnationis in Apostolis firmat: hæc integra his verbis continetur, *Christum Dei*, hominem divinitate unctum, missum à Deo.

21. (f) Apostolis, ne Judæi qui in Christo expectabant regem gloria & opibus splendidum, offensi ejus morte & spe sua frustrati difficiliùs crederent, aut illius passio impediretur: quod sequentia indicant.

22. (g) Deinde illud rectiùs judicabat, factis id demonstrare, quàm verbis: Amb. *Prohibentur Apostoli evangelizare eum Dei filium, ut evangelizarent posteà crucifixum*.

23. (h) Præceptum illud est: omnes enim tenentur venire post Christum, abnegare voluntatem carnis, Dei voluntati se subjicere, quotidianas tribulationes patienter ferre. Tenentur omnes ad perfectionem niti, crucem suam quotidie ferre: nam Deo sic disponente crux crucem excipit, ne mens nostra ulli rei creatæ plus satis inhæreat: tametsi omnia quæ ad perfectionem ducunt, non sunt de præcepto. Quotidiana est hominis afflictio. Sic versiculus iste cum superiore nectitur: capitis mysteria, passio, mors, resurrectio, in membris impleri debent.

* Mat. 10. 33. Mar. 8. 38. 2. Tim. 2. 12. 26. * Nam qui me erubuerit (i), & meos sermones; hunc Filius hominis erubescet, cùm venerit in majestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum.

* Mat. 16. 28. Mar. 8. 39. 27. * Dico autem vobis verè: sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei.

* Matt. 17. 1. Marc. 9. 1. 28. * Factum est autem post hæc verba ferè dies octo, & assumpsit Petrum, & Jacobum, & Joannem, & ascendit in montem ut oraret.

29. Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera: & vestitus ejus albus & refulgens.

30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyses & Elias,

31. Visi in majestate (k): & dicebant excessum ejus, quem completurus erat in Jerusalem.

32. Petrus verò, & qui cum illo erant, gravati erant somno. Et evigilantes viderunt majestatem ejus, & duos viros, qui stabant cum illo.

33. Et factum est cùm discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum: Præceptor, bonum est nos hìc esse: & faciamus tria tabernacula, unum Tibi, & unum Moysi, & unum Eliæ: nesciens quid diceret.

34. Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos: & timuerunt, intrantibus illis in nubem.

* 2. Pet. 1. 17. 35. Et vox facta est de nube, dicens: * Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.

36. Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus. Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant.

37. Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa.

* Mat. 17. 14. Mar. 9. 16. 38. * Et ecce vir de turba exclamavit, dicens: Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia unicus est mihi:

39. Et ecce spiritus apprehendit eum, & subitò clamat, & elidit, & dissipat eum cum spuma, & vix discedit dilanians eum:

40. Et rogavi discipulos tuos ut ejicerent illum, & non potuerunt.

41. Respondens autem Jesus, dixit: O generatio infidelis, & perversa, usquequò ero apud vos, & patiar vos? Adduc huc filium tuum.

42. Et cùm accederet, elisit illum dæmonium, & dissipavit.

43. Et increpavit Jesus spiritum immundum, & sanavit puerum, & reddidit illum patri ejus.

44. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei: omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos: Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum.

45. At illi ignorabant verbum istud, & erat velatum ante eos ut non sentirent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo.

46. * Intravit autem cogitatio (l) in eos, quis eorum major esset. * Mat. 18. 1. Mar. 9. 33.

47. At Jesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, & statuit illum secùs se,

48. Et ait illis: Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit: & quicumque me receperit, recipit eum, qui me misit. Nam qui minor (m) est inter vos omnes, hic major est.

49. Respondens autem Joannes, dixit: Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, & prohibuimus eum: quia non sequitur nobiscum.

50. Et ait ad illum Jesus: Nolite prohibere: qui enim non est adversùm vos, pro vobis (n) est.

51. Factum est autem dum complerentur dies assumptionis ejus, & ipse faciem suam firmavit (o) ut iret in Jerusalem.

52. Et

26. & 28. (l) Non est dignus Deo, qui Deum seipso indignum judicavit. *Dies octo*, utroque die extremo comprehenso: Alii Evangelistæ sex tantùm dies interjectos numerant.

31. (k) Gr. *In gloria*: in majestate non sua, sed Christi, quæ in eos redundabat. Unde v. 32. *Et viderunt majestatem ejus*. *Excessum ejus*: Gr. ἔξοδον, exitum è vita, seu mortem: dicebant Christo propter discipulos qui aderant. Sic Moses & Elias funguntur munere prophetico, ut Samuel & Eliseus post mortem quodammodo prophetaverunt. Lex & Prophetæ non aliud quam Christum spirant.

46. (l) Hæc cogitatio quater discipulorum animos subiit: 1. hoc in loco, cùm tres soli ducti sunt in montem, qui noluerunt aliis patefacere, quæ viderant, atque alii hinc singulare quiddam ab iis visum esse facilè suspicati sunt: 2. Post petitionem matris Zebedæorum: 3. Post staterem pro Domino à Petro datum, Matth. 17. exponente Hieronymo; 4. In cœna ultima, Lucæ 22. Cæterùm Dominus Matth. 16. Lucæ 22. & Joan. cap. ultimo satis apertè testatus est qua dignitate Petrum esse vellet. Hoc in loco ad discipulorum interrogationem noluit respondere, ne invidiam eorum & contentionis causas accenderet: sed ea respondit quæ huic morbo sanando erant aptiora, & antidotum humilitatis his præbuit: Christianam pueritiam proposuit, quæ humilis & simplex esse debet.

48. (m) Ad parvulorum imitationem eos invitat, quorum mores à superbia & ambitione sunt alieni. Qui magis se dimiserit, hic major erit: nam vera excellentia in humilitate posita est.

50. (n) Gr. *Pro nobis*: nam qui in Dei nomine ejicit dæmones, per fidem nobis conjungitur: nemo quippe sine aliqua fide in Christum dæmones ejicit. Matth. 12. *Qui non est mecum, contra me est*; Qui mihi per fidem non conjungitur, is mihi contrarius est. Cor ipsum aut Dei partes sequitur, aut inimici Dei; nihil est medium.

51. (o) Rectà iter instituit in Jerusalem, firmo ani-

52. Et misit nuntios ante conspectum suum: & euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum ut pararent (p) illi.

53. Et non receperunt eum, quia facies (q) ejus erat euntis in Jerusalem.

54. Cùm vidissent autem discipuli ejus Jacobus & Joannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cœlo (r), & consumat illos?

55. Et conversus increpavit illos, dicens: Nescitis (s) cujus spiritus estis.

56. * Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare. Et abierunt in aliud castellum. (* Joan. 3. 17. & 12. 47.)

57. Factum est autem: ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar (t) te quocumque ieris.

58. Dixit illi Jesus: * Vulpes foveas habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. (* Matt. 8. 20.)

59. Ait autem ad alterum: Sequere me: ille autem dixit: Domine, permitte mihi primùm ire, & sepelire patrem meum.

60. Dixitque ei Jesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, & annuntia regnum Dei.

61. Et ait alter: Sequar te, Domine, sed permitte mihi primùm renuntiare his quæ domi sunt.

62. Ait ad illum Jesus: Nemo mittens (u) manum suam ad aratrum, & respiciens retrò, aptus est regno Dei.

CAPUT X.

Quæ hoc capite continentur, ea ferè sunt explicata cap. 9. 10. & 11. Matthæi, præter extremam hujus capitis partem de Martha & Maria.

1. POst hæc autem designavit Dominus & alios septuaginta duos (a): & misit illos binos ante faciem suam, in omnem civitatem & locum, quò erat ipse venturus.

2. Et dicebat illis: * Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. (* Matt. 9. 37.)

3. Ite: * Ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. (* Mat. 10. 16.)

4. * Nolite portare sacculum (b), neque peram, neque calceamenta, & * neminem per viam salutaveritis. (* Mar. 6. 8. * 4. Reg. 4. 29.)

5. In quamcumque domum intraveritis, primùm dicite: Pax huic domui:

6. Et si ibi fuerit filius pacis (c), requiescet super illum pax vestra: sin autem, ad vos revertetur.

7. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ apud illos sunt: * dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. (* Deut. 24. 14. Matt. 10. 10. 1. Tim. 5. 18.)

8. Et in quamcumque civitatem intraveritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis:

9. Et curate infirmos, qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquavit (d) in vos regnum Dei.

10. In quamcumque autem civitatem intraveritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite:

11. * Etiam pulverem, qui adhæsit nobis de civitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum Dei. (* Act. 13. 51.)

12. Dico vobis, quia Sodomis in die illa (e) remissius erit, quàm illi civitati.

13. * Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent. (* Matt. 11. 21.)

14. Verumtamen Tyro & Sidoni remissius erit in judicio, quàm vobis.

15. Et tu Capharnaum usque ad cœlum

mo, & imperterrito vultu, contumelias omnes, & morsus acerbitatem prospiciens.

52. (p) Hospitium: Christus iter suum per Samariam instituit.

53. (q) Præ se ferebat velle ire Jerosolymam.

54. (r) Cognominati fuerant à Domino *Boanerges*, seu *filii tonitrui*, ut Christi Evangelium intonarent, non ut ignem & fulgura è cœlo demitterent.

55. (s) Hoc non vobis suggerit Spiritus Patris mei, sed caro & sanguis; Spiritu Evangelico & mansuetudinis animati esse debetis, non ultionis: nescitis qui Spiritus vos agat. Vultis imitari zelum Eliæ, qui Spiritus non est personæ meæ, aut novi Testamenti: veni quippe ut salvarem, non ut perderem.

57. 58. & 59. (t) Præsumenti de suis viribus nihil videtur difficile. *Vulpes*, Multi Jesu Christi nomine quietem quærunt, & vitæ commoda: qui aliud quærit ab eo, indignus est ejus ministerio. *Sepelire*, Manere cum patre usque ad ejus mortem; vel sepelire jam mortuum.

62. (u) Hac similitudine ducta ab aratoribus, qui oculos habent in sulcum intentos, docet bonum Ecclesiæ ministrum ad alias curas avocari non oportere. *Aptus est regno Dei*, aut prædicando, aut promerendo.

CAP. X.

1. (a) Gr. *Septuaginta*: duo omittuntur ut numerus ponatur rotundior. Electio hæc facta est ad eum modum, quo Moyses, Numer. cap. 12. septuaginta duos elegit Judices, ubi v. 16. & 17. tantùm 70. dicuntur, sed v. 26. duo sunt adjecti: Is jam anteà duodecim principes tribuum adjutores habebat. Iisdem mandatis eos instruxit Dominus, quibus 12. Apostolos in Galilæa; inferiores erant Apostolis, ut Episcopis Presbyteri. *Et misit illos binos*, ut sibi mutuo essent auxilio.

4. (b) Ad litteram est hyperbole: non enim prohibet ea officio humanitatis: sed ne impediantur rebus minimè necessariis, neve quicquam iis moræ sit.

6. & 7. (c) Dignus pace, & salute Evangelica. *Edentes*, Ut obviis quibusque cibis contenti, non ut mendici, sed ut jus accipiendi habentes; mox enim subjicit: *Dignus est enim operarius mercede sua*. Quòd cibus ab iis debeatur, ut merces operario: tametsi Deus ipse est merces eorum.

9. (d) Prope est Messias à Deo promissus, regni cœlestis dator, & auctor.

12. & 13. (e) In extremo & tremendo Dei judicio. *Pœniterent*, Pœnitentiam egissent.

lum exaltata, usque ad infernum demergeris.

*Matt.10.40. Ioan.13.20. 16. * Qui vos audit, me audit (f): & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.

17. Reversi (g) sunt autem septuaginta duo cum gaudio, dicentes: Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo.

18. Et ait illis: Videbam satanam sicut fulgur de cœlo cadentem (h).

19. Ecce dedi (i) vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici: & nihil vobis nocebit.

20. Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subjiciuntur: gaudete (k) autem, quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis.

*Matt.11.25. 21. * In ipsa hora exultavit Spiritu sancto, & dixit: Confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quòd abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Etiam pater: quoniam sic placuit ante te.

22. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et nemo scit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.

23. Et conversus ad discipulos suos, di-
*Matt.13.16. xit: * Beati oculi, qui vident (l) quæ vos videtis.

24. Dico enim vobis, quòd multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

*Matt.22.35. Marc.12.28. 25. * Et ecce quidam Legisperitus surrexit tentans (m) illum, & dicens: Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?

26. At ille dixit ad eum: In lege quid scriptum est? quomodo legis?

27. Ille respondens dixit: * Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde (n) tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua: & proximum tuum sicut teipsum. *Deut.6.5.

28. Dixitque illi: Rectè respondisti: hoc fac, & vives (o).

29. Ille autem volens justificare (p) seipsum, dixit ad Jesum: Et quis est meus proximus?

30. Suscipiens (q) autem Jesus, dixit: Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum: & plagis impositis abierunt semivivo relicto.

31. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via: & viso illo præterivit.

32. Similiter & Levita, cùm esset secùs locum, & videret eum, pertransiit.

33. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secùs eum: & videns eum, misericordia motus est.

34. Et

16. (f) Hine colligitur præpositis Ecclesiæ datam esse à Deo potestatem non docendi modò, sed & præcipiendi, ac leges condendi pro locorum & temporum opportunitate. Pastoralis auctoritatis, uti & veritatis, in Deo ipso fons est, & origo; Christo à Patre est communicata per Incarnationem, Apostolis data est per missionem à Filio, Episcopis per successionem non interruptam. Vox *audire* in Scripturis non solùm significat acquiescere docenti, sed & parere. Sic Pater de Filio loquens, *Ipsum audite*. Item Deuter. 6. *Audi Israel*.

17. (g) Reversis cum ingenti gaudio discipulis, quòd dæmonia iis subjicerentur. *In nomine tuo*, vel nomine tuo pronuntiato.

18. (h) Id est, cùm dæmones à corporibus hominum ejiciebatis, hos quasi è cœlo, seu è gloriæ loco instar fulguris præcipites in spiritu videbam. Nam ex iis corporibus quibus insederant, quasi è cœlo iterum dejecti videbantur: vel instar fulguris subitò cadentem Satanam ex aere videbam:

19. (i) Gr. *Ecce do vobis potestatem calcandi supra serpentes*, quibus diabolus post peccatum utitur, ut noceat hominibus. *Inimici*, Qua potestate nunc etiam utitur in aquæ & salis benedictione, in exorcismis, quæ his Christi verbis tamquam titulo innituntur. Preces Ecclesiæ sunt quasi archiva, aut tabularia publica, quibus jus istud, aut potestas continetur.

20. (k) Cùm amor Dei cordibus nostris est inscriptus per Spiritum sanctum, & in manibus per bona opera, tùm spes magna manet in cœlo nos scriptos esse ad æternitatem: vel, gaudete quòd inter fideles adscripti estis, quibus cœlum est destinatum.

23. (l) Oculis fidei: quæ Judæi non videbant, nisi carnis oculis.

25. (m) Experiri volens an aliquid doceret à lege alienum: id alio tempore factum est, ex Matth. 22.

27. (n) Idem pluribus vocibus exprimitur, ad rem magis inculcandam, & majorem explicationem. *Sicut teipsum*, Eo modo quo teipsum diligis.

28. (o) Non vivimus sine charitate, nec charitas diu manet sine bonis operibus.

29. (p) Se justum ostendere, quòdque de salute sua esset solicitus.

30. & 31. (q) Vices respondendi. *Homo quidam descendebat:* Historia sit an parabola, incertum. *Ab Jerusalem in Jericho*: qui locus, ut docet Hieron. latrociniis infamis erat. *Præterivit*, Gr. ἀντιπαρῆλθεν, *E via deflexit*, ne ad eum accederet.

34. Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens (r) oleum, & vinum: & imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, & curam ejus egit.

35. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius habe: & quodcumque supererogaveris, ego cùm rediero, reddam tibi.

36. Quis horum trium videtur tibi proximus (f) fuisse illi, qui incidit in latrones?

37. At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Jesus: Vade, & tu fac similiter.

38. Factum est autem, dum irent, & ipse intravit in quoddam castellum (t): & mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam:

39. Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens (u) secùs pedes Domini, audiebat verbum illius.

40. Martha autem satagebat circa frequens ministerium: quæ stetit, & ait: Domine, non est tibi curæ, quòd soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, ut me adjuvet.

41. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, solicita es, & turbaris erga plurima.

42. Porrò unum est necessarium (x). Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAPUT XI.

Quæ in hoc capite enarrantur usque ad v. 51. eadem sunt in Matthæo, cap. 7. 9. 12. 23. imò & in cap. 5. & 6. narrata & explicata.

1. ET factum est: cùm esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit & Joannes discipulos suos.

2. Et ait illis: Cùm oratis (a), dicite: * Pater, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. *Matt. 6. 9.

3. Panem nostrum quotidianum (b) da nobis hodie.

4. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem & ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem.

5. Et ait ad illos: Quis vestrûm habebit amicum (c), & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes:

6. Quoniam (d) amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum,

7. Et

34. (r) Quod viatores ad usum itineris solebant secum portare. Hoc unguentum Christi vocant chirurgi vulneribus utile; severitati jungenda lenitas: sic sanantur vulnera. *Duxit in stabulum*: Gr. diversorium. Ambr. *In quo*, Adamo, *omne genus occidisset humanum, nisi Samaritanus ille descendens vulnera ejus acerba curasset*.

36. (f) Proximum facit charitas, ac Samaritanus proximi functus est officio.

38. (t) Bethaniam esse vulgò creditur: qua de re quid nobis videretur, suprà diximus. Ex hoc ipso loco Auctor differtat. Gallicæ à nobis identidem laudatus non absurdè colligit Mariam Magdalenam, & sororem Marthæ, distinctas esse personas. Primùm enim ex cap. 9. Jesus jam è Galilæa exierat, & per Samariam transierat, neque illud Castellum videtur aliud esse à Bethania prope Jerusalem sita. Quin & ea verba, *Mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam, & huic erat soror nomine Maria*, cum mente subjiciunt intellectum, nondum ab Evangelista harum sororum factam esse mentionem, nondum visas esse à Domino, aut saltem jamdiu esse, ex quo illas inviserat: cùm tamen Maria Magdalene in comitatu ejus assidua esset, eique de suis facultatibus ministraret. Actuosa Magdalenæ vita cum alterius Mariæ tranquilla contemplatione non benè cohæret. Mariæ à Bethania vivendi ratio omninò diversa est ab ea, quam in Magdalena observat Evangelista: Illa enim tota est interior, & vitæ contemplativæ symbolum: hæc Salvatorem ubique sequitur, cruento ejus sacrificio præsens adest cum Beatissima Virgine; parat aromata corpori ejus polliciendo; prima resurgentem videt, ad sepulchrum properat. Nihil ex his ad Mariam è Bethania pertinet, quæ huic tribuuntur: omnia Bethaniæ aguntur in sororis præsentia.

39. (u) Aug. serm. 27. de verbis Domini: *Quantò humilius sedebat, tantò amplius capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem convallis*.

42. & 43. (a) Nempe rerum divinarum studium. *Optimam*, Gr. bonam, excellentem, & meliorem partem ipsius Marthæ, quæ etiam bona erat. Hoc Evangelium legitur in Assumptione B. Virginis: quia totius vitæ decursu & in omni negotio optimam partem studiosissimè elegit.

2. (a) Orandi modum jam docuerat Jesus in monte. Sed in gratiam eorum qui tum non aderant, placuit illi hunc repetere, & iisdem penè verbis. In Græco septem Dominicæ Orationis partes continentur: e... in vulgata editione tertia & septima videntur omissæ, quæ tamen ad proximè præcedentes referuntur. Nam ex duabus primis tertia sequitur, & septima apud Matthæum una est cum præcedente: ut docet Aug. Enchir. cap. 115. & 116. *Pater*, Gr. additur, *noster*, *qui es in cælis*. Deus vult coli à filiis, non à servis tantummodò, & adorari in spiritu & veritate. Quæ à Deo petenda sunt, primùm nos docet, quæ nimirùm ad ejus gloriam & hominum necessitates spectant: sic tamen ut quæ ad Dei gloriam, regnum ejus & voluntatem pertinent, omninò præire debeant indigentiæ nostræ, reconciliationi cum Deo, periculis & malis vitandis. Tres personæ hoc Patris nomine invocantur: *Sanctificetur nomen tuum*, Sanctè colatur. Hoc sit primum animæ desiderium, Dei gloria. Hoc excipit adventus regni Dei, & sanctificationis nostræ, quæ in nobis per Baptismum incipit, uti & adoptio nostra in cœlo perficienda. CAP. XI.

3. (b) Gr. *ἐπιούσιον*, panem quo singulis diebus egemus: Tum remissionem peccatorum, & Dei misericordiam imploramus, atque ut omnes obices & pericula amoveat, quæ nos arcent ab ingressu patriæ cœlestis. Nam in hac vita peregrinamur à Domino, & cuncta sunt periculis plena; dæmones ubique nobis ut latrones insidias struunt, ut nos spolient gratia, & mactent.

5. (c) Præcipuam orationis conditionem, perseverantiam videlicet, ejus vim & necessitatem nobis commendat, atque utitur similitudine hominis, qui ab amico nocte intempesta postulat ut sibi tres panes commodet. Vis illa quam preces Deo afferunt, illi pergrata est, non molesta.

6. (d) Causa quidem justa erat, sed multa obstabant

7. Et ille de intùs respondens dicat: Noli mihi molestus esse, jam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi.

8. Et si ille perseveraverit pulsans: dico vobis, & si non dabit illi surgens, eò quòd amicus ejus sit, propter improbitatem (e) tamen ejus surget, & dabit illi quotquot habet necessarios.

* Matt. 7. 7. & 21. 22. Marc. 11. 24. Joan. 14.13. Jac. 1. 5.

9. * Et ego dico vobis: Petite (f), & dabitur vobis: quærite, & invenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10. Omnis enim qui petit, accipit (g): & qui quærit, invenit: & pulsanti aperietur.

*Mat.7.9.

11. * Quis autem ex vobis patrem petit panem (h), numquid lapidem dabit illi? aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi?

12. Aut si petierit ovum: numquid porriget illi scorpionem?

13. Si ergo vos, cùm sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris: quantò magis Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum (i) petentibus se?

* Matt. 9. 32. & 12. 22.

14. * Et erat ejiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cùm ejecisset dæmonium, locutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ.

* Matt. 9. 34. Mar. 3. 22.

15. Quidam autem ex eis dixerunt: * In Beelzebub principe dæmoniorum ejicit dæmonia.

16. Et alii tentantes, signum (k) de cœlo quærebant ab eo.

17. Ipse autem ut vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in seipsum divisum desolabitur, & domus supra domum cadet.

18. Si autem & Satanas in se ipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus? quia dicitis in Beelzebub me ejicere dæmonia.

19. Si autem ego in Beelzebub ejicio dæmonia: filii vestri in quo ejiciunt? Ideò ipsi judices vestri erunt.

20. Porrò si in digito Dei ejicio dæmonia: profectò pervenit in vos regnum Dei.

21. Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet.

22. Si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma (l) ejus auferet, in quibus confidebat, & spolia ejus distribuet.

23. Qui non est mecum, contra (m) me est: & qui non colligit mecum, dispergit.

24. Cùm immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inveniens dicit: Revertar in domum meam unde exivi.

25. Et cùm venerit, invenit eam scopis mundatam, & ornatam.

26. Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus.

27. Factum est autem, cùm hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter qui te portavit, & ubera quæ suxisti.

28. At ille dixit: Quin (n) imò beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.

29. Tur-

quominùs his precibus acquiesceret: clausum erat ostium, pueri dormiebant: sed ostium misericordiæ divinæ in hac vita semper patet.

8. (e) Gr. *Impudentiam*, inverecundiam ejus; propter importunam perseverantiam: nam improbitas etiam in bonam partem quandoque accipitur.

9. (f) Terna repetitiona ajusdem rei, petere, quærere, pulsare, quæ verbis, non sensu differunt, ad instantissimam petitionem nos adhortatur, ut docet Aug. L. 1. Retract. cap. 19. retractans locum quemdam, ubi hæa tria solleitè distinxerat. Etsi petere ad orationem, quærere ad bona opera, pulsare ad perseverantiam in utrisque commodè referri possunt. Io petendo adhibenda est paoperis humilitas, in quærendo servi boni diligentia, in pulsando amici fiducia. Præ superbia, aut impotentia, homines diu differunt sua beneficia; Deus verò benignitate sua & sapientia differt, ut majoribus donis nos cumulet.

10. (g) Si petit, quæ oportet, & quomodo oportet, nimirum perseveranter, idque cum simplicitata, & rectitudine cordis. Cùm id non accipimus quod petimus, id fit, vel quòd malè petamus, vel quòd e re nostra sit, ut id non accipiamus, quò malè uteremur.

11. (h) Quæ à Deo petuntur, nec inutilia, nec periculosa, nec demum omninò noxia esse debent: hæc Dominus per lapides, serpentes, & scorpiones exprimit. Ea verò sint necessaria, ut panis, aut utilia, ut pisces, aut salubria, ut ova. At sæpè caduca pro æternis, noxia pro utilibus postulamus.

13. (i) Bona vera, spiritum pietatis, justitiæ, & charitatis, qui solus dignus ast Deo.

16. 17. 18. & 20. (k) Quasi illa quæ Christus dederat, non sufficerent. *Domus*, familia, adversùs saipsam divisa. *Dicitis*, Hoc vobis ideò dico, quia dicitis. *Pervenit in vos*; in quibusdam codicibus & Græcè legitur, *Prævenit*, i. e. supervenit vobis nec cogitantibus regnum Dei.

22. (l) Omnem apparatum hominis armati. Christus è corde aufert arma dæmonis, cùm voluptatum amoram, divitiarum cupiditatem, & vitæ superbiam avellit.

23. (m) Nam si justus est, cum Christo erit; si injustus, contra Christum: sententia est generalis, sed ex contextu ipso liquet dictam esse contra diabolum.

28. (o) Quæ particula Græcè non corrigit, quod dictum erat, sed confirmat. Noluit Christus applaudere verbis mulieris, dicendo, verè beatus est venter, qui me portavit, ne seipsum laudare videretur: sed illud subjecit, quod potest omnibus esse commune, audire & facere. Transfert beatitudinem ad eos qui audiunt & custodiunt verbum Dei. Stultum est existimare injuriam fieri Filio, cum Matri tribuuntur laudes, quæ in Filium redundant: Beata ast virgo Maria quæ in utero concepit, portavit, peperit, educavit Sanctum Sanctorum, qui eam sanctificans dignam effecit, ut esset Mater Dei.

29. Turbis autem concurrentibus cœpit dicere : * Generatio hæc , generatio nequam est: signum quærit, & signum non dabitur ei , nisi signum Jonæ (o) Prophetæ : *Matt. 12. 39.

30. * Nam sicut fuit Jonas signum Ninivitis : Ita erit & Filius hominis generationi isti : *Jon. 3. 4.

31. * Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, & condemnabit illos : quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis : & ecce plus quàm Salomon hic (p) . *3. Reg. 10. 1. 2. Par. 9. 1.

32. Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione hac, & condemnabunt (q) illam : * quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ : & ecce plus quàm Jonas hic. *Jona 3. 5.

33. * Nemo lucernam accendit (r), & in abscondito ponit , neque sub modio : sed supra candelabrum , ut qui ingrediuntur, lumen videant. *Matt. 5. 15. Mar. 4. 21.

34. * Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus (ſ) tuus fuerit simplex , totum corpus tuum lucidum erit : si autem nequam fuerit , etiam corpus tuum tenebrosum erit. *Matt. 6. 22.

35. Vide ergo ne lumen (t), quod in te est , tenebræ sint.

36. Si ergo corpus (u) tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum , erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te .

37. Et cùm loqueretur , rogavit illum quidam Pharisæus ut pranderet apud se. Et ingressus recubuit.

38. Pharisæus autem cœpit intra se reputans dicere , quare non baptizatus esset ante prandium.

39. Et ait Dominus ad illum : * Nunc vos Pharisæi , quod deforis est calicis & catini , mundatis : quod autem intus est vestrùm, plenum est rapina, & iniquitate. *Matt. 23. 25.

40. Stulti , nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est, fecit?

41. Verumtamen quod superest , date eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.

42. Sed væ vobis Pharisæis , quia decimatis (x) mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis judicium & charitatem Dei : hæc autem oportuit facere , & illa non omittere.

43. Væ * vobis Pharisæis , quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. *Mat. 23. 6. Marc. 12. 39. Inf. 20. 46.

44. Væ vobis, quia estis ut monumenta, quæ non apparent (y) , & homines ambulantes suprà , nesciunt.

45. Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi : Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis.

46. At ille ait : Et vobis Legisperitis væ : * quia oneratis homines oneribus , quæ portare non possunt , & ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas. *Mat. 23. 4.

47. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum : patres autem vestri occiderunt illos.

48. Profectò testificamini (z) quòd consentitis operibus patrum vestrorum : quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulchra.

49. Propterea & sapientia Dei dixit : Mittam ad illos Prophetas , & Apostolos , & ex illis occident , & persequentur :

50. Ut inquiratur sanguis omnium Prophetarum , qui effusus est à constitutione mundi à generatione ista,

51. * A sanguine Abel , usque ad sanguinem * Zachariæ , qui periit inter altare *Gen. 4. 8. *2. Par. 24. 22.

29. (o) Christi resurrectio ultimum fuit ejus miraculum, Judæis primò , tum Gentibus, ut conversionis eorum fons & exemplar propositum , in Ninivitarum qui gentiles erant, conversione figuratur.

31. (p) Gr. *Hic* est adverbium ὧδε. Hujus Reginæ exemplo Christiani pudore affici debent , qui Sapientiam incarnatam in novo Testamento audire nolunt per os Ecclesiæ ubique diffusæ.

32. (q) Comparatione meritorum. Beneficiorum Dei oblivio, aut abusus cor indurat.

33. (r) Lucerna nostra à Spiritu sancto accensa , & supra Ecclesiæ candelabrum posita, est Scriptura sancta, & Evangelium imprimis.

34. (ſ) Intentio pura, qua diriguntur actiones ; mentis oculus simplex est, qui cum pura intentione jungit etiam operis bonitatem, uti Bernardus L. de præcepto & dispensatione docet . Dominus etiam videtur loqui non de singulis actionibus , sed de toto corpore actionum, quod bonum erit, & lucidum , si intentio ubique sit simplex & recta , etiamsi per ignorantiam in quibusdam venialiter peccemus: per corpus etiam affectus omnes, et per oculum mentem puram rectè intelligimus.

35. (t) Ne mens tua sit excæcata falsis præjudiciis: unde judicia temeraria , & dissensiones.

36. (u) Maldonatus existimat mendum irrepsisse in textum Græcum mutatione vocis ὄμμα , in σῶμα , quod factu facile est, ac legendum putat. *Si ergo oculus tuus totus lucidus fuerit* , ne sit quædam tautologia: sed ipsemet aliam subjicit expositionem , & verba illa repetita : *Erit lucidum totum* , non ad corpus , sed ad corporis & animæ facultates referentur : adeò ut nihil sit quod non sit lucidum.

42. (x) Decimas solvitis : Illos reprehendit , quòd in pietatis officio iniqui admodùm essent , in plerisque severiores quàm par sit , & superstitiosiores , in aliis remissiores. Quæ nullius sunt momenti , religiosè observatis ; justitiam , aut misericordiam , aut bonam fidem in negotiis tractandis, vel in promissis non servatis . *Hæc oportuit facere* , tamquam imprimis necessaria : *Et illa non omittere*; potuistis non omittere.

44. (y) Cujusmodi plura erant in Palæstina, in terra desolata, & pretiosa.

48. & 49. (z) Cùm Prophetarum Dominum occidere in animo habetis , & à parentum sceleribus non receditis ; cùm vita omni , & Christi persecutione satis declaratis vos sanctitatem Prophetarum odisse. Hæc sunt totidem testimonia vestræ pravitatis : Idem enim Spiritus adversùs veritatis præcones vos impellit, qui pa-

tare & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.

52. Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clavem (a) scientiæ, ipsi non introistis, & eos, qui introibant, prohibuistis.

53. Cùm autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & Legisperiti graviter insistere, & os ejus opprimere (b) de multis,

54. Insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore ejus, ut accusarent eum.

CAPUT XII.

Quæ hoc capite continentur, in Matthæo & Marco fuerunt exposita, uti in margine annotatur.

1. MUltis autem turbis circumstantibus, ita ut se invicem conculca-
*Matt.16. 6. Mar.8. 5. rent, cœpit dicere ad discipulos suos: * Attendite (a) à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

*Matt.10. 26. Mar.4.22. 2. * Nihil autem opertum (b) est, quod non reveletur: neque absconditum, quod non sciatur.

3. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis.

4. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent ampliùs quid faciant.

5. Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui, postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam: ita dico vobis, hunc timete.

6. Nonne quinque passeres væneunt dipondio (c), & unus ex illis non est in oblivione coram Deo?

7. Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis vos.

8. Dico autem vobis: * Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei: *Matt.10. 32. Mar.8. 38. 2.Tim. 2. 12.

9. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.

10. * Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, non remittetur. *Matt.12. 32. Mar.3. 29.

11. Cùm autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus & potestates, nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis (d), aut quid dicatis.

12. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere.

13. Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem.

14. At ille dixit illi: Homo, quis me constituit judicem (e), aut divisorem super vos?

15. Dixitque ad illos: Videte (f), & cavete ab omni avaritia: quia non in abundantia cujusquam vita ejus est, ex his quæ possidet.

16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: * Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit: *Eccli.11. 19.

17. Et cogitabat intra se, dicens: Quid faciam, quia non habeo quò congregem fructus meos?

18. Et dixit: Hoc faciam: Destruam horrea mea, & majora faciam: & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, & bona mea,

19. Et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.

20. Dixit autem illi Deus: Stulte (g), hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cujus erunt?

21. Sic

tres vestros adversùs Prophetas. *Sapientia*, Ego qui Dei sum sapientia.

52. (a) Hoc nomine eos condemnat, quòd jus interpretandi Scripturas in perniciem animarum, & clavem scientiæ sic usurpassent, ut regnum cœlorum hominibus occluderent, fidem in Messiam iis adimentes.

53. (b) Per frequentes interrogationes, & quæstiones: Gr. Ἀποστοματίζειν, *Os ejus obstruere*, silentium imponere.

CAP.XII. 1. (a) Seu simulatio pietatis: fermentum illud, ut dictum fuit apud Matthæum, cap. 10. doctrina Pharisæorum plena simulatione sanctitatis, & hominibus placendi studio, eo signatur nomine. Hoc fermentum actiones omnes corrumpit, & sub specie pietatis horrenda tegit vitia.

2. (b) Nihil enim adeò tectum, quod aliquando non retegatur, ac larva illa falsæ pietatis detrahetur, vel in præsenti vita, vel in futura.

6. (c) Gr. *Assariis duobus*. Assarium est minutum assis: duo itaque minuta erant assaria, quæ quadrantem efficiebant, ex Hesychio.

11. (d) Nam qui ad judicia producendi erant, scire non poterant de quibus essent interrogandi: alia est ratio doctorum, & concionatorum, qui antè meditari debent quæ dicturi sunt: tametsi utrique totum à Deo expectare debent, illi per orationem, & piam fiduciam, hi verò simul adhibito studio & meditatione.

14. (e) Non venerat Dominus ad hujusmodi controversias dirimendas: ambos tamen fratres admonuit, ne aliena bona retinendo graviter peccarent. Vulgare hoc malum, inquit Menochius, ut à spiritualibus magistris temporalia petantur, spiritualia verò non recipiantur. Concessa olim fuit à principibus judicandi potestas ipsis Episcopis, ut fideles a litigando abstraherent.

15. (f) Omnem avaritiam prohibet, etiam parsimoniæ & frugalitatis pretextu fucatam. *Quæ Possidet*; Natura paucis contenta est, nec vita hominis est posita in multis possessionibus, sed in bono earum usu, cui pauca sufficiunt: nec propterea quis diutiùs, aut feliciùs vivit, quòd abundet opibus.

20. (g) Gr. *Amens*. *Hac nocte*, auferetur à te vita, quæ alieni est juris, & tibi commodata.

21. Sic eſt qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum dives (h).

22. Dixitque ad diſcipulos ſuos: Ideò dico vobis: * Nolite ſoliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis, neque corpori quid induamini. [* Pſ. 54.23. Mat. 6.25. 1. Pet. 5.7.]

23. Anima plus eſt quàm eſca, & corpus plus quàm veſtimentum.

24. Conſiderate (i) corvos, quia non ſeminant, neque metunt, quibus non eſt cellarium, neque horreum, & Deus paſcit illos. Quantò magis vos pluris eſtis illis?

25. Quis autem veſtrùm cogitando poteſt adjicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum?

26. Si ergo neque quod minimum eſt, poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis?

27. Conſiderate lilia, quomodo creſcunt: non laborant, neque nent: dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut unum ex iſtis.

28. Si autem fœnum, quod hodie eſt in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit: quantò magis vos puſillæ fidei?

29. Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in ſublime tolli (k):

30. Hæc enim omnia gentes mundi quærunt (l). Pater autem veſter ſcit quoniam his indigetis.

31. Verumtamen quærite primùm regnum Dei, & juſtitiam ejus: & hæc omnia adjicientur vobis.

32. Nolite timere puſillus grex (m), quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.

33. * Vendite quæ poſſidetis, & date eleemoſynam. Facite vobis ſacculos qui non veteraſcunt, * theſaurum non deficientem in cœlis: quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit. [* Matt. 19. 21.] [* Matt. 6. 20.]

34. Ubi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit.

35. Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ ardentes (n) in manibus veſtris,

36. Et vos ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum quando revertatur à nuptiis: ut, cùm venerit, & pulſaverit, confeſtim aperiant ei.

37. Beati ſervi illi, quos cùm venerit dominus, invenerit vigilantes: amen dico vobis, quòd præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere, & tranſiens miniſtrabit illis.

38. Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita invenerit, beati ſunt ſervi illi.

39. * Hoc autem ſcitote, quoniam ſi ſciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam. [* Matt. 24. 43.]

40. Et vos eſtote parati: * quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. [* Apoc. 16. 15.]

41. Ait autem ei Petrus: Domine, ad nos dicis hanc parabolam (o): an & ad omnes?

42. Dixit autem Dominus: Quis, putas, eſt fidelis diſpenſator, & prudens, quem conſtituit dominus ſupra familiam ſuam, ut det illis in tempore tritici menſuram (p)?

43. Beatus ille ſervus, quem, cùm venerit dominus, invenerit ita facientem.

44. Verè dico vobis, quoniam ſupra omnia quæ poſſidet, conſtituet illum.

45. Quòd ſi dixerit ſervus (q) ille in corde ſuo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere ſervos & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari:

46. Ve-

21. (h) Parabolam propoſito ſuo accommodat. Ille autem eſt in Deum dives, qui divitiarum ſuarum uſum in Deum refert, & ad proximorum neceſſitates eas expendit. Ille enim multa apud Deum merita comparat; non ſibi theſaurizat, neque opes congerit, ut ſuis commodis, voluptatibus, & ambitioni ſerviant.

24. (i) Solicitudines inordinatas jubet exuere, non curam, & opus: ad quod Sapiens pigrum & inertem exemplo formicæ exſtimulat. *Quantò magis vos*, inquam, qui ad imaginem Dei conditi eſtis? Illud eodem pertinet: *Nonne quinque paſſeres?* Ambr. *Nam ſi Deus oblivionem paſſerum non habet, hominum habere qui poteſt?* Et infra. *Aves cœli ſpeciale ſibi nihil vindicant, & ideo pabulis indigere neſciunt, quia aliis invidere non poſſunt.*

29. (k) Aut continua futuri expectatione ſuſpendi: ſolent enim homines vitæ neceſſaria adepti non ibi ſiſtere, concupiſcentia ſemper anxia, ſolicita, numquam quieſcente.

30. (l) Cum anxietate & perturbatione animi: vobis autem fidelibus indigna eſt ejuſmodi inordinata ſolicitudo, quaſi nulla eſſet divina veſtrùm cura & providentia. Qui vobis regnum æternum dedit, neceſſaria hujus vitæ non denegabit.

32. 33. & 34. (m) Electi cum reprobis comparati, puſilli gregis nomine à Domino appellantur. Qui Domini doctrinam amplectebantur, pauci erant numero. *Sacculos*, In ſacculis pauperum repoſitæ divitiæ non pereunt, ut avarorum ſacculi uſu detriti. *Theſaurus*, Ubi eſt felicitas noſtra, ibi cor noſtrum eſſe debet.

35. (n) Hæc verba. *In manibus veſtris*, deſunt in Græco, & apud Aug. L. de Contin. cap. 7. ubi hoc præceptum exponit. Conditiones proponit neceſſarias diſcipulis, ut ſuo miniſterio rite defungantur. 1. Continentiam, quæ affectus omnes pravos coerceat: 2. Ut bonorum operum exemplis fulgeant: 3. Ut ſibi & ſuis actionibus invigilent, à falſa & infida ſecuritate ſibi caveant, in legem Dei ſemper intenti.

41. (o) Cùm ſcilicet boni & mali ſervi imaginem deſcripſit. Rem ita eſſe apertè declarat Dominus, ac boni Paſtoris dotes exprimit, qui primùm fidelis eſſe debet, nec ſinere ut bona domini ſui diſſipentur, remiſſiùs agendo, & ultra quàm par ſit, indulgendo.

42. (p) Ut verbo Dei eos paſcat. Metaphora utitur ex illius temporibus uſu deſumpta, cum procurator domeſticis certam tritici menſuram, ſeu demenſum unoquoque menſe ſuppeditabat. Bern. Lib. 4. de Conſid. *Si non fidelis, fraudabit; ſi non prudens, fraudabitur.*

45. (q) Bono ſervo malum opponit, qui falſam ſecuritatem, aut longioris vitæ fiduciam criminibus ſuis obtendit.

46. Veniet dominus servi illius in die qua non sperat, & hora qua nescit, & dividet (r) eum, partemque ejus cum infidelibus ponet.

47. Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, & non præparavit, & non fecit secundùm voluntatem ejus, vapulabit multis:

48. Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui commendaverunt multum, plus petent ab eo.

49. Ignem (s) veni mittere in terram, & quid volo nisi ut accendatur?

50. Baptismo autem habeo baptizari: & quomodo coarctor usque dum perficiatur?

* Matt. 10. 34. 51. * Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem:

52. Erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, & duo in tres

53. Dividentur: pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.

* Matt. 16. 2. 54. * Dicebat autem & ad turbas: Cùm videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Nimbus venit: & ita fit.

55. Et cùm austrum flantem, dicitis: Quia æstus erit: & fit.

56. Hypocritæ, faciem cœli & terræ nostis probare(t): hoc autem tempus quomodo non probatis?

57. Quid autem & à vobis ipsis non judicatis quod justum est?

58. * Cùm autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne fortè trahat te ad judicem, & judex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. * Matt. 5. 25.

59. Dico tibi, non exies inde, donec etiam novissimum minutum reddas.

CAPUT XIII.

De pœnitentia agenda: ficus infructuosa: mulierem sabbato sanat; parabola de grano sinapis; regnum Dei est fermento simile; angusta porta: de Passione sua brevi futura.

1. ADerant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis (a), quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum.

2. Et respondens dixit illis: Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt?

3. Non, dico vobis: sed nisi pœnitentiam (b) habueritis, omnes similiter peribitis.

4. Sicut illi decem & octo(c), supra quos cecidit turris in Siloe, & occidit eos: putatis quia & ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Jerusalem?

5. Non, dico vobis: sed si pœnitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis (d).

6. Dicebat autem & hanc similitudinem: Arborem (e) fici habebat quidam plantatam in vinea sua, & venit quærens fructum in illa, & non invenit.

7. Dixit autem ad cultorem vineæ: Ecce

46. (r) Ab officio suo ejiciet, & ab aliis servis separabit. Græcè *In duas scindet partes*; corpus ab anima separabit.

49. (s) Evangelium quod persecutiones accendit. Quæ sequuntur, alio tempore à Domino pronuntiata existimat Maldonatus, ac subinde negat cum superioribus nexum anxiè quæri oportere. *Quid volo nisi ut accendatur?* ut boni probentur; mali quales sunt, appareant. Gr. *Quid volo, si jam accensus est?* utinam is jamjam accendatur: nam hæc particula εἰ, interdum utinam significat, ut Lucæ 19. 42. *Si cognovisses & tu*: mortem suam & passionem metaphoricis vocibus exprimit.

56. & 57. (t) Tempus salutis vestræ. *Non judicatis*, Ea vobismetipsis, ex iis quæ facere soletis, non judicatis quod justum est fieri à vobis. Objectioni quoque vulgi fortassis occurrit, qua dicerent se Scripturarum imperitos tempus adventus Messiæ scire non posse: quibus reponit, ea quæ quotidie viderent miracula sufficere, ut de illius adventu certiores fierent.

CAPUT XIII. 1. (a) An illi fuerint è secta Judæ Galilæi, qui ante aliquot annos commoverat populum, docens tributa à populo Dei non Cæsari, sed uni Deo solvi oportere? An potiùs cum Pilatus sacrum ærarium cùm vellet diripere, eo prætextu ut aquam è fontibus, qui 200. stadiis Jerosolymis distabant, per aquæ ductus in urbem deduceret, id vehementer populum offendit, iique turmatim ad Pilatum adiere conviciis eum lacessentes. Pilatus milites cum fustibus immisit, qui sine discrimine percutientes quosdam occiderunt Galilæos, qui ad seditionem erant promptiores, quique in templum venerant ut offerrent sacrificia.

3. (b) Christus primùm docet ex punitionis modo peccati gravitatem non esse metiendam: sed tamen calamitates plerumque esse peccatorum pœnas, adeò ut nisi resipiscerent, ira divina in eos severiùs animadverteret: omnes enim impœnitentes malè perituri sunt, vel in hoc sæculo, vel in futuro.

4. (c) Fons erat extra urbem, qui Siloe dicebatur, quique piscinam efficiebat: hæc natatoria Siloe est appellata: aut quod aliis visum est, duo hujus nominis fontes prope urbem extabant, unus è monte Gihon versus Occidentem profluens, alter è monte Sion manabat, inter Austrum & Orientem, prope vallem Ennom: in altero ex iis fontibus turris erat, quæ ruina sua 18. homines occidit.

5. (d) Urbis ipsius ruinam, cujus imago est illa Siloes turris, indicat.

6. (e) Synagogam hac parabola sterilem & infructuosam designat, quæ à tribus annis plantata nullum extulerat fructum: cùm ficus quæ fructum non affert anno tertio, numquam latura videatur. Placet nonnullis tertio anno prædicationis Christi hanc ab eo usurpare parabolam. Ut ut sit; Dei patientia & longanimitate nos abuti non oportere subinde admonet; sterilitatem animæ, patientiam Domini, ac tandem animæ infructuosæ condemnationem insinuat.

ce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, & non invenio: succide ergo illam: ut quid etiam terram occupat?

8. At ille respondens, dicit illi: Domine, dimitte illam & hoc anno, usque dum fodiam circa illam, & mittam stercora:

9. Et siquidem fecerit fructum (f: sin autem, in futurum succides eam.

10. Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis.

11. Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem & octo: & erat inclinata, nec omninò poterat sursum respicere.

12. Quam cùm videret Jesus, vocavit eam ad se, & ait illi: Mulier, dimissa (g) es ab infirmitate tua.

13. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est, & glorificabat Deum.

14. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbato curasset Jesus: dicebat turbæ: Sex dies sunt, in quibus oportet operari: in his ergo venite, & curamini, & non in die sabbati.

15. Respondens autem ad illum Dominus dixit: Hypocritæ, unusquisque vestrùm sabbato non solvit bovem suum, aut asinum à præsepio, & ducit adaquare?

16. Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit satanas, ecce decem & octo annis, non oportuit solvi à vinculo isto die sabbati?

17. Et cùm hæc diceret, erubescebant omnes adversarii ejus: & omnis populus gaudebat in universis, quæ gloriosè fiebant ab eo.

18. Dicebat ergo: Cui simile est regnum Dei, & cui simile æstimabo illud?

* Matt. 13. 31. Mar. 4. 31. 19. * Simile est grano sinapis (h), quod acceptum homo misit in hortum suum, & crevit, & factum est in arborem magnam: & volucres cœli requieverunt in ramis ejus.

20. Et iterùm dixit: Cui simile æstimabo regnum Dei?

* Matt. 13. 33. 21. * Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum.

22. Et ibat (i) per civitates & castella docens, & iter faciens in Jerusalem.

23. Ait autem illi quidam: Domine, si pauci sunt, qui salvantur? Ipse autem dixit ad illos:

24. * Contendite intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, quærent (k) intrare, & non poterunt. * Matt. 7. 13.

25. * Cùm autem intraverit paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, aperi nobis: & respondens dicet vobis: Nescio vos unde sitis: * Matt. 25. 10.

26. Tunc incipietis dicere: Manducavimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27. Et dicet vobis: * Nescio vos unde sitis: * discedite à me omnes operarii iniquitatis. * Matt. 7. 23. * Psal. 6. 9.

28. Ibi erit fletus, & stridor dentium: cùm videritis Abraham, & Isaac, & Jacob, & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Mat. 25. 41.

29. Et venient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei.

30. * Et ecce sunt novissimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt novissimi. * Matt. 19. 30. & 20. 16. Mar. 10. 31.

31. In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi: Exi, & vade hinc: quia Herodes vult te occidere.

32. Et ait illis: Ite, & dicite vulpi (l) illi: Ecce ejicio dæmonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertia die consummor.

33. Verumtamen oportet me hodie & cras, & sequenti die ambulare: quia non capit prophetam perire extra Jerusalem.

34. * Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennis, & noluisti? * Matt. 23. 37.

35. Ecce

9. & 11. (f) Ellipsis: Ibi manebit. *Infirmitatis*, Illam diabolus huic morbo illigaverat. Nam & corporis incommoda interdum à dæmone immittuntur, permittente Deo.

12. (g) Libera es ab infirmitate; quod repentè factum est.

19. (h) Magna fore Evangelii incrementa, & præter hominum opinionem, prædicit Christus Dominus.

22. (i) Iter faciens Jerosolymam. Hæc Christi miracula & documenta facta sunt in confiniis Galilææ, cùm adhuc esset in Galilææ parte australi, & peteret Jerosolymam: tum enim nunciatum fuit, ab Herode eum quæri ad necem. Id fortè angebat Herodem, quòd Christum tanta populi multitudo sequeretur.

24. & 27. (k) Non quærent intrare per angustam portam: non enim quærunt viam salutis, quæ arcta est. *Non poterunt*, Quia noluerunt intrare per eam portam, quæ ducit ad salutem: pauci inveniunt, quia pauci quærunt. *Operarii*, Qui in pravis actionibus vitam agitis.

32. & 33. (l) Herodi, qui Christo insidias struebat, & erat magnus veterator; idque dicit Dominus auctoritate sua, & fretus Patris potentia. Invito Herode & Pharisæis indignantibus opus meum peragam: *Et tertia die consummor*, Post breve temporis spatium consummabor per passionem, & mortem, in qua omnia consummabuntur. *Non capit*, Non decet, Gr. οὐκ ἐνδέχεται, *Non est possibile*.

35. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta (m). Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cùm dicetis: Benedictus qui venit in nomine Domini.

CAPUT XIV.

Sanatur hydropicus: invitandi pauperes, non divites; crux nobis tollenda; de ædificante turrim; de gesturo bellum; de sale quod evanescit.

1. ET factum est cùm intraret Jesus in domum cujusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi observabant eum.

2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.

3. Et respondens (a) Jesus dixit ad Legisperitos, & Pharisæos, dicens: Si licet sabbato curare?

4. At illi tacuerunt. Ipse verò apprehensum sanavit eum, ac dimisit.

5. Et respondens ad illos, dixit: Cujus vestrûm asinus, aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet illum die sabbati?

6. Et non poterant ad hæc respondere illi.

7. Dicebat autem & ad invitatos parabolam (b), intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos:

8. Cùm invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne fortè honoratior te sit invitatus ab illo;

9. Et veniens is, qui te & illum vocavit, dicat tibi: Da huic locum: & tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere.

10. Sed cùm vocatus fueris, vade, recumbe (c) in novissimo loco: ut, cùm
* Prov. 25. 7. venerit qui te invitavit, dicat tibi: * Amice, ascende superiùs. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus:

11. * Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. * Mat. 23. 12. Infr. 18. 14.

12. Dicebat autem & ei, qui se invitaverat: * Cùm facis prandium (d), aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites: ne fortè te & ipsi reinvitent, & fiat tibi retributio. * Tob. 4. 7. Prov. 3. 9.

13. Sed cùm facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, & cæcos:

14. Et beatus eris, quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in resurrectione (e) justorum.

15. Hæc cùm audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi: Beatus, qui manducabit panem (f) in regno Dei.

16. At ipse dixit ei: * Homo quidam fecit cœnam magnam, & vocavit multos. * Mat. 22. 2.

17. Et misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia. Apoc. 19. 9.

18. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi (g), & necesse habeo exire, & videre illam: rogo te habe me excusatum.

19. Et alter dixit: Juga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excusatum.

20. Et alius dixit: Uxorem duxi, & ideò non possum venire.

21. Et reversus servus nuntiavit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit servo suo: Exi citò in plateas & vicos civitatis: & pauperes, ac debiles, & cæcos, & claudos introduc huc.

22. Et ait servus: Domine, factum est ut imperasti, & adhuc locus est.

23. Et ait dominus servo: Exi in vias, & sepes (h): & compelle intrare, ut impleatur domus mea.

24. Di-

35. (m) Id factum est in excidio Jerosolymæ. *Benedictus*; ita dicent, qui agnoscent Dei vindictam.

CAPUT XIV. 3. (a) Jesus incipiens loqui dixit. Ad hoc convenerant, ut observarent eum. Itaque Jesus ad eorum cogitationes, quæ sequuntur, parabolas proposuit.

7. (b) Qua eos docuit humilitatem, & modestiam: *Intendens quomodo*: Considerans.

10. (c) Eò spectat parabola, non tam ut doceat quem locum in conviviis eligere debeant homines, quod ad mores civiles pertinet, quàm ut ad veram humilitatem hos instituat. Ex conclusione ipsa, *Omnis qui se exaltat, humiliabitur*, palàm est majus quiddam nos docere velle, cùm ait: *Recumbe in novissimo loco*: id videlicet, ut aliis nosmetipsos non anteponamus. Sic Paulus, cùm ajebat, *se nihil esse*, recumbebat in novissimo loco: interiorem modestiam potiùs quàm exteriorem præcipit.

12. (d) Non prohibet Dominus, ne invitemus ad prandium amicos, vicinos, aut cognatos etiam divites, humanæ societatis conservandæ causa; sed nos admonet mercedem hujus sæculi sæpè in causa esse, cur præmium futuri sæculi amittamus, quod illa præcipuè à nobis quæratur. Itaque hæc verba, *Noli vocare*, non sunt prohibentis; sed si volumus apud Deum mereri, pauperes & debiles potiùs invitemus. Eo quidem modo, quo hæc verba c. 6. exponuntur: *Si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia?* Vox autem illa, *divites*, ad quatuor præcedentia refertur, amicos, fratres, cognatos, vicinos: nam si ii fuerint pauperes, præ cæteris invitari debent. *Ne forte te & ipsi reinvitent*, Gr. *Ne aliquando*.

14. (e) Ergo opera bona sunt meritoria vitæ æternæ. Ac rectè & laudabiliter fiunt opera spe retributionis, quæ Deus est ipse.

15. (f) Gr. *Prandium*: qui particeps erit regni cœlestis. Quod confirmat Christus Dominus simul, & subjecta parabola causam affert, cur plerique Judæi ex eo numero non futuri sint: similis parabola Matth. 22. proponitur.

18. (g) Non est illicitum villam, aut boves emere: sed nimia solicitudo rerum temporalium nos à cœlesti convivio alienos facit. *Cœperunt omnes simul excusare*, Gr. *Ἀπὸ μιᾶς*, ex una scilicet sententia, & quasi ex compacto.

23. (h) In pagos & loca cincta sepibus, Gentium

24. Dico (i) autem vobis, quòd nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.

25. Ibant autem turbæ multæ cum eo : & conversus dixit ad illos:

*Matt.10. 37. 26. * Si quis venit ad me , & non odit (k) patrem suum, & matrem , & uxorem , & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam , non potest meus esse discipulus.

*Matt.10. 38. & 16. 24. Mar.8.34. 27. * Et qui non bajulat crucem suam , & venit post me, non potest meus esse discipulus.

28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare (l), non priùs sedens computat sumptus, qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum;

29. Ne, posteaquàm posuerit fundamentum, & non potuerit perficere , omnes qui vident, incipiant illudere ei,

30. Dicentes : Quia hic homo cœpit ædificare, & non potuit consummare?

31. Aut quis rex iturus committere bellum adversùs alium regem , non sedens priùs cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei , qui cum viginti millibus venit ad se?

32. Alioquin adhuc illo longè agente , legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt.

33. Sic ergo omnis ex vobis , qui non renuntiat (m) omnibus quæ possidet , non potest meus esse discipulus.

* Matt.5. 13. Mar.9.49. 34. * Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur?

35. Neque in terram , neque in sterquilinium utile est , sed foras mittetur . Qui habet aures audiendi , audiat.

CAPUT XV.

Christus Dominus Pharisæos revincit , qui indignabantur, quòd peccatores reciperet; ac subinde tres proponit parabolas, ovem perditam & quæsitam à bono pastore , drachmam itidem perditam & inventam, filium prodigum.

1. ERant autem appropinquantes ei publicani , & peccatores , ut audirent illum.

2. Et murmurabant Pharisæi, & Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, & manducat cum illis.

3. Et ait ad illos parabolam istam , dicens:

4. * Quis ex vobis homo , qui habet centum oves: & si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, & vadit ad illam , quæ perierat , donec inveniat eam? *Matt.18. 12.

5. Et cùm invenerit eam , imponit in humeros suos gaudens:

6. Et veniens domum convocat amicos & vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi , quia inveni ovem meam , quæ perierat?

7. Dico vobis, quòd ita gaudium erit (a) in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia.

8. Aut quæ mulier habens drachmas decem , si perdiderit drachmam unam , nonne accendit lucernam, & everrit domum, & quærit diligenter , donec inveniat?

9. Et cùm invenerit, convocat amicas & vicinas , dicens : Congratulamini mihi, quia inveni drachmam , quam perdideram?

10. Ita dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente .

11. Ait

vocationem innuit: *Et compelle intrare* ; sæpè hoc loco utitur August. ut probet hæreticos pœnis compelli posse , ut intrent in Ecclesiam Catholicam . Sic Epist. 204. *Qui compellitur , qui non vult , cogitur : sed cùm intraverit , jam volens pascitur* . Ambr. *Post divitum resupina fastidia se convertit ad gentes ; jubet bonos & malos introire , ut bonos augeat , malorum affectum in meliora commutet* .

24. (l) Videtur Christus in persona sua loqui , & parabolam sic applicare , ut ii omnes qui se perperàm excusarunt , regni cœlestis sint expertes.

26. (k) Quatenus Christo contrarii sunt, qui non valedicunt pravis cupiditatibus.

28. (l) Susceptio rei arduæ his metaphoris significatur, & magna deliberatione opus esse, cùm quis virtutis viam arripit.

33. (m) In præparatione animi ; eiùs omnia omittere paratus esse debet, quàm me offendere . Quemadmodum is odit patrem & matrem & animam suam , qui propter eos non vult Christum negare , aut offendere : Ita is renuntiat omnibus quæ possidet , qui paratus est ea potiùs relinquere , quàm in Deum peccare.

CAP.XV. 7. (a) Supple , majus erit : novum enim gaudium excitat inventio ovis errantis . Sic mater plus gaudet de sanitate recuperata filii , quam de aliorum firma sanitate. Allatæ verò sunt ab eo hæc & duæ sequentes parabolæ, ut murmur Pharisæorum injustum planè

11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios (b):

12. Et dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ me contingit (c). Et divisit illis substantiam.

13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregrè profectus (d) est in regionem longinquam, & ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriosè.

14. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, & ipse cœpit egere.

15. Et abiit, & adhæsit uni civium regionis illius. Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos.

16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis (e), quas porci manducabant: & nemo illi dabat.

17. In se autem reversus, dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo!

18. Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccavi in cœlum, & coram te:

19. Jam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis.

20. Et surgens venit ad patrem suum. Cùm autem adhuc longè esset, vidit illum pater ipsius, & misericordia (f) motus est: & accurrens cecidit super collum ejus, & osculatus est eum.

21. Dixitque ei filius: Pater, peccavi in cœlum, & coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus.

22. Dixit autem pater ad servos suos: Citò proferte stolam primam (g), & induite illum, & date annulum in manum ejus, & calceamenta in pedes ejus:

23. Et adducite vitulum saginatum, & occidite, & manducemus, & epulemur:

24. Quia hic filius meus mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est. Et cœperunt epulari.

25. Erat autem filius ejus senior in agro: & cùm veniret, & appropinquaret domui, audivit symphoniam & chorum:

26. Et vocavit unum de servis, & interrogavit quid hæc essent.

27. Isque dixit illi: Frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit.

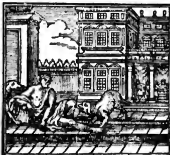
28. Indignatus est autem, & nolebat introire. Pater ergo illius egressus, cœpit rogare illum.

29. At ille respondens, dixit patri suo: Ecce tot annis servio (h) tibi, & numquam mandatum tuum præterivi, & numquam dedisti mihi hœdum, ut cum amicis meis epularer:

30. Sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum.

31. At ipse dixit illi: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt.

32. Epulari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic, mortuus erat, & revixit: perierat, & inventus est.

CAPUT XVI.

Villici iniquitatis parabola: item de divite epulone. De fideli servo; vis cœlo inferenda; de matrimonio.

1. DIcebat autem & ad discipulos suos: Homo quidam erat dives, qui habe-

esse demonstraret. *Qui non indigent pœnitentia*, tametsi egent quotidiana quadam pœnitentia ob leviora peccata. Quæ pœnitentia justorum spectat ad profectum pietatis, non ad vitæ, aut voluntatis in diversum mutationem.

11. (b) In prima parabola Christus ut pastor errantes oves propriis gestat humeris; in secunda, Ecclesia quæ drachmam perditam solicitè quærit; in tertia de filio prodigo Deus quasi pater filium juniorem & prodigum benignè recipit, fremente filio natu majore, qui Scribas & Pharisæos repræsentat. Discedentes à se Deus non prohibet, redeuntes amplectitur. Itaque filius ille minor natu gentes in omnes libidines effusas nobis exhibet.

12. (c) Quæ ad me pertinet, forsan maternæ hæreditatis partem postulat.

13. (d) Regio longinqua est oblivio Dei, ut ait Aug. L. 2. q. q. 4. Evangel. cap. 33. Ambr. *Qui recedit à fonte, sitit; qui recedit à thesauro, eget; qui recedit à sapientia, hebetatur. Eò egere ergo cœpit, & famem pati, quia nihil prodigo satis est voluptati: semper famem patitur sui, qui alimentis perpetuis nescit impleri.*

16. (e) Fructus est oblongus, colore fusco, sapore dulci, cornu similis: in regionibus calidioribus, ubi hi fructus abundant, porcis dari solent. Miserabilis status peccatoris describitur, dum omni cibo spirituali destituitur.

20. & 21. (f) Ut eum divina prævenit gratia. *Peccavi*, palàm & impudicè vivendo, *Et coram te*, mandatis tuis non obtemperans.

22. (g) Præcipua justitiæ stola induatur: *Et date annulum in manum ejus*, ut arrham inhabitantis Spiritus & fidelis animæ.

29. & 32. (h) Illa expostulatio fratris senioris, Judæorum adversùs gentium reconciliationem, aut cœtum

habebat villicum (a): & hic diffamatus est apud illum quasi dissipasset bona ipsius.

2. Et vocavit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ: jam enim non poteris villicare (b).

3. Ait autem villicus intra se: Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco.

4. Scio quid faciam, ut, cùm amotus fuero à villicatione, recipiant me in domos suas.

5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantum debes domino meo?

6. At ille dixit: Centum cados (c) olei. Dixitque illi: Accipe cautionem tuam: & sede citò, scribe quinquaginta.

7. Deinde alii dixit: Tu verò quantum debes? Qui ait: Centum coros (d) tritici. Ait illi: Accipe litteras tuas, & scribe octoginta.

8. Et laudavit Dominus villicum iniquitatis (e), e quia prudenter fecisset: quia filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.

9. Et ego vobis dico: facite vobis amicos de mammona iniquitatis (f): ut, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.

10. Qui fidelis (g) est in minimo, & in majori fidelis est: & qui in modico iniquus est, & in majori iniquus est.

11. Si ergo in iniquo (h) mammona fideles non fuistis: quod verum est, quis credet vobis?

12. Et si in alieno fideles non fuistis: quod vestrum est, quis dabit vobis?

13. * Nemo servus potest duobus dominis servire (i): aut enim unum odiet, * Matt. 6. 24.
& alterum diliget: aut uni adhærebit, & alterum contemnet: non potestis Deo servire, & mammonæ.

14. Audiebant (k) autem omnia hæc Pharisæi, qui erant avari: & deridebant illum.

15. Et ait illis: Vos estis qui justificatis vos coram hominibus: Deus autem novit (l) corda vestra: quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum.

16. * Lex & Prophetæ usque ad Joan- * Matt. 11. 12.
nem (m): ex eo regnum Dei evangelizatur, & omnis in illud vim facit.

17. Fa-

qui justos se putant, querelas injustas exprimit. *Mortuus*, Pro mortuo habebatur.

CAPUT XVI. 1. (a) Gr. *œconomum*, cui scilicet bonorum administratio credita est, præfectum domus. Qua quidem voce nos admonet bonorum temporalium nos non esse dominos, sed dispensatores tantummodò.

2. & 3. (b) Domus curam habere. *Fodere non valeo*, Labore manuum mearum victum quærere non possum.

6. (c) Gr. Βάτους: Batus autem non idem est qui cadus. Hic, ut nonnullis videtur, sextarios Romanos 48. seu uncias 960. continebat, & erat ejusdem capacitatis cum amphora Romana; juxta alios batus sextarios 72. cadus verò 60. seu decem congios, aut 18. pintas Parisienses capit. *Accipe cautionem*, Gr. *Scriptum tuum*, tabulas tuas, quibus hero meo es obligatus.

7. (d) Corus tam aridorum quàm liquidorum continet 80. libras Romanas.

8. (e) Iniquum, idque duplici nomina, quòd cùm bona domini decoxisset, & debitoribus partem injustâ condonasset: *Quia prudenter fecisset*, callidè; factum non laudat, sed ingenium. Sic in furibus quandoque ingenium laudamus. Ita quidem homo qui vitam suam in voluptatibus hujus sæculi egit, quique mox rationem se Deo redditurum videt, quòd bona à Deo accepta miserè decoxerit, nec præ corporis infirmitate fodere terram, seu carnem jejuniis & laboribus domare possit, nec præ pudore mendicare, aut duros pœnitentiæ labores subire, eò tamdem se recipit, ut bona sibi credita egenis largiatur. *Quia filii hujus sæculi*, qui ad leges hujus sæculi vitam suam agunt: *Prudentiores*, Non absolutè sunt prudentiores, sed in suo quique genere: siquidem aptas ad fines suos rationes magis accommodant. Nam ad fines sibi propositos & temporales majori prudentia & calliditate contendunt, quàm filii lucis, justitiæ & veritatis legibus informati: illi in rebus suis gerendis sunt astutiores, quàm isti in salute animæ quærenda.

9. (f) De mammona iniquo: quia divites plerumque aut iniqui sunt, aut iniquorum hæredes. Vix enim fieri potest, inquit Hieron. ut divitiæ sine aliqua, si non injustitia, saltem iniquitate colligantur, cùm eas ut nobis proprias tribuimus, & nimia cupiditate quærimus, vel retinemus. Sunt etiam divitiæ iniquæ, quòd illæ ad iniquitatem nos solicitent, & corruptos cupiditate animos impellant. *Ut cùm defeceritis*: Ex iis concludit Dominus quantum elemosynarum largitio iis necessaria sit, qui bonis acceptis à Deo tamquam fideles œconomi malè usi sunt; cùm meritis suis cœlum consequi non possint, nec judicii divini effugere severitatem, opes suas in egenos conferunt. Neque eò sententia Domini trahenda, ut bona per injustitiam parta in elaemosynas erogentur, cùm veris dominis restitui possunt. *Recipiant vos*, Nam si solus fueris, nec pauperum precibus adjutus, in supremo Dei judicio succumbas necesse est. Aug. L. 21. de civit. cap. 27. hanc sententiam, *Facite vobis*: &c. hoc versu Virgilii contineri ait:

Quique sui memores alios fecere merendo:

Divitum est terra, pauperum est cœlum; date de vestro, ut illi tribuant vobis de suo.

10. (g) Alteram mox addit rationem, quo eleemosynæ necessitatem confirmat, quòd ea sit velut fidelitatis nostræ probatio: adeò ut Deus majora bona fidei nostræ committat, si in minimis simus fideles.

11. & 12. (h) Primùm divitiæ vocantur iniquæ, tum modicæ, & falsæ: *Quod verum est, quis dabit vobis?* Postremò alienæ, v. 12. *Et si in alieno fideles non fuistis*: Opes enim sunt perparva bona, nec magni eas facit, nisi qui se parvi æstimat. Sunt fallaces, & alienæ; falsam habent bonorum speciem, non rem ipsam. Quòd si igitur in earum administratione fideles non fuerimus, quis veras, solidas, & cœlestes opes, nempè dona spiritalia nobis committet? quæ veræ & nostræ dicuntur divitiæ, quia perpetuæ, & explent animum; temporales alienæ dicuntur, quia ad tempus dantur.

13. (i) Qui præ amore pecuniæ non facit eleemosynam, hoc ipso probat se Christi servum non esse, ac pecuniam ut idolum colere. *Mammona* ממונא, est vox Syriaca, quam editio vulgata retinuit.

14. (k) Hos Christus admonet pravam animorum dispositionem Deo perspectam esse, eosque falsa pietatis specie sibi & aliis illudere.

15. (l) Cùm autem legis auctoritatem, quæ magnam bonorum temporalium copiam iis promittit, qui eam observant, in suæ avaritiæ patrocinium afferre possent, hanc exceptionem prævertit Dominus his verbis.

16. (m) Lex cessavit & Prophetæ præsente Christo:

* Matt. 5. 18. 17. * Facilius (n) est autem cœlum & terram prætetire, quàm de Lege unum apicem cadere.

* Matt. 5. 32. Marc. 10. 11. 1. Cor. 7. 10. & 11. 18. * Omnis qui dimittit uxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur.

19. Homo (o) quidam erat dives, qui induebatur purpura & bysso: & epulabatur quotidie splendidè.

20. Et erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus,

21. Cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis, & nemo illi dabat: sed & canes veniebant, & lingebant ulcera ejus.

22. Factum est autem ut moreretur mendicus, & portaretur ab Angelis in sinum (p) Abrahæ. Mortuus est autem & dives, & sepultus est in inferno.

23. Elevans autem oculos suos, cùm esset in tormentis, vidit Abraham à longè, & Lazarum in sinu ejus:

24. Et ipse clamans dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma.

25. Et dixit illi Abraham: Fili, recordare quia recepisti (q) bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris.

26. Et in his omnibus (r) inter nos & vos chaos magnum firmatum est: ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare.

27. Et ait: Rogo ergo te pater ut mittas eum in domum patris mei.

28. Habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormentorum.

29. Et ait illi Abraham: Habent Moysen, & Prophetas: audiant illos.

30. At ille dixit: Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent.

31. Ait autem illi: Si Moysen & Prophetas non audiunt (s): neque si quis ex mortuis resurrexit, credent.

CAPUT XVII.

Vitandum scandalum; pœnitenti condonandum; augenda fides; servi inutiles sumus: decem leprosi curantur.

1. ET ait ad discipulos suos: Impossibile (a) est ut non veniant scandala: væ autem illi per quem veniunt. Mat. 18. 7. Mar. 9. 41.

2. Utilius est illi, si lapis molaris (b) imponatur circa collum ejus, & projiciatur in mare, quàm ut scandalizet unum de pusillis istis.

3. Attendite vobis: * Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum: & si pœnitentiam egerit, dimitte (c) illi. * Lev. 19. 17. Eccli. 19. 13. Mat. 18. 15.

4. Et

hic non ampliùs eget præconibus, qui ejus adventum prænuntient: *Evangelizatur*: Ex quo venit Joannes, Evangelium palam annuntiatur. *Et omnes in illud vim facit*; Qui hoc regnum adipisci volunt, vim sibi faciant, & cupiditates suas inhibeant necesse est. Christus se Messiam esse, qui Legi & Prophetis novam affert lucem, his verbis declarat.

17. (n) Nec tamen Evangelio lex extinguitur, quod Pharisæi mussitabant: nam divitiæ temporales, quas lex promittebat, non aliud quiddam erant, quàm bonorum cœlestium umbræ & figuræ, quæ in Evangelio adimplentur.

19. (o) Historia sit, an parabola, non constat: probabile est historiam esse, cui adjuncta sit parabola, ut quòd dives cum Abrahamo locutus fuerit, & eum rogaverit. Hanc verò historiam divitis epulonis adjecit Dominus, ut miserandam esse eorum conditionem, qui divitiis abundant, & in egenos sunt duri, velut oculis subjiceret. Divitem in hac vita describit, ut indutum purpura, qua reges uti solebant, & bysso, seu lino tenuissimo. Quo quidem nos admonet via quemquam in hac vita simul & in altera felicem esse posse ac Deum divites creasse, ut pauperes sublevarent, & pauperes qui divitibus saluti consulerent.

22. (p) In locum quietis, cui præerat Abraham, qui est pater credentium, & filii ejus quasi in sinu Patris excipiuntur. *Mortuus est autem & dives*: Quæ sequuntur, figuratè describuntur ad exemplum hujus mortalis vitæ.

25. (q) Hic ordo est à Deo constitutus inter præsentem & futuram vitam, ut felicitas, tribulationes alterius vitæ, cruciatus, voluptates hujus sæculi excipiant. Gr. *Bona tua*, in quibus summum bonum constituisti.

26. (r) Gr. *Præter hæc omnia*: *Chaos magnum*, Gr. *χάσμα*, *hiatus*, seu inane, non maximum intervallum: *Firmatum est*, decreto Dei non auferendum umquam. Legendum esse *chasma* in Vulgata, non *chaos*, suspicatur Maldonatus.

31. (s) Certior est Scripturæ & Ecclesiæ auctoritas quovis oculato teste: mortuo resurgenti non credet, qui Christo non credit.

CAPUT XVII.

1. (a) Matth. 18. *Necesse est*, posita hominum malitia impossibile est ut non superveniant salutis impedimenta. Fieri non potest, quin herbæ inutiles nascantur inter segetes: eæ tamen, quantum fieri potest, sunt evellendæ.

2. (b) Frequens tum fuisse supplicium in Palæstina, ait Mariana.

3. (c) Cùm agnoscit culpam & veniam petit; idque

4. Et si septies in die peccaverit in te, & septies in die conversus fuerit ad te, dicens: Pœnitet me: dimitte illi.

5. Et dixerunt Apostoli Domino: Adauge nobis fidem (d).

*Mat. 17. 19. 6. * Dixit autem Dominus: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, diceretis huic arbori moro: Eradicare, & transplantare in mare: & obediet vobis.

7. Quis autem vestrùm habens servum arantem, aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi: Statim transi, recumbe:

8. Et non dicat ei: Para quod cœnem, & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam, & post hæc tu manducabis & bibes?

9. Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quæ ei imperaverat?

10. Non puto. Sic & vos, cùm feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles (e) sumus: quod debuimus facere, fecimus.

11. Et factum est, dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam.

12. Et cùm ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longè:

13. Et levaverunt vocem, dicentes: Jesu præceptor, miserere nostri.

*Levit.14.2. 14. Quos ut vidit, dixit: * Ite, ostendite vos sacerdotibus (f). Et factum est, dum irent, mundati sunt.

15. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans Deum,

16. Et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens: & hic erat Samaritanus.

17. Respondens autem Jesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? & novem ubi sunt?

18. Non est inventus qui rediret, & daret gloriam Deo, nisi hic alienigena.

19. Et ait illi: Surge, vade: quia fides tua te salvum (g) fecit.

20. Interrogatus autem à Pharisæis: Quando venit regnum (h) Dei? respondens eis, dixit: Non venit regnum Dei cum observatione:

21. Neque dicent (i): Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.

22. Et ait ad discipulos suos: Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii hominis, & non videbitis.

23. * Et dicent vobis: Ecce hic, & ecce illic. Nolite ire, neque sectemini: *Matt.24. 23. Marc. 4. 21.

24. Nam sicut fulgur (k) coruscans de sub cœlo, in ea quæ sub cœlo sunt, fulget: ita erit Filius hominis in die sua.

25. Primùm autem oportet illum multa pati, & reprobari à generatione hac.

26. * Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus Filii hominis. *Gen. 7. 7. Matt. 24. 37.

27. Edebant, & bibebant: uxores ducebant, & dabantur ad nuptias, usque in diem, qua intravit Noe in arcam: & venit diluvium, & perdidit omnes.

28. * Similiter sicut factum est in diebus Lot: Edebant, & bibebant: emebant, & vendebant: plantabant, & ædificabant: *Gen. 19. 15.

29. Qua die autem exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cœlo, & omnes perdidit:

30. Secundùm hæc erit qua die Filius hominis revelabitur.

31. In illa hora, qui fuerit in tecto (i), & vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retrò.

32. Memores estote uxoris Lot.

33. Qui-

faciendum juxta prudentiæ, & fraternæ correctionis leges. *Increpa illum*, admone: Ambr. *Plus enim proficit amica correptio, quàm accusatio turbulenta; illa pudorem incutit, hæc indignationem movet.... infirmus enim custos diuturnæ bonitatis est timor: pudor autem bonus magister officii. Qui enim metuit, reprimitur, non emendatur; quem pudet facere, in naturam vertit... Pulchrè autem posuit, si peccaverit in te: non enim æqua conditio in Deum hominemque peccare.*

5. (d) Cum fiducia conjunctam: Id jam erat magnæ fidei, petere à Christo, ut fidem perficeret in eorum cordibus, quod solus Deus præstare potest.

10. (e) Deo quippè nemo utilis esse potest, per Dei gratiam servi boni & fideles sumus, sed ex nobis prorsùs inutiles. Neque hinc sequitur justorum actiones omnes esse peccata: alioquì non dicerent, *Quod debuimus facere, fecimus*; ac si præcepta divina servari nequeunt, non diceret Dominus, *Cum feceritis omnia quæ præcepi vobis*. Et alibi eum qui talenta Domini utiliter expenderat, non sic alloqueretur: *Euge serve bone*, &c. *Quod debuimus facere, fecimus*: non propterea nobis obstrictus est Deus, uti nec herus servo, qui quod debuit facere, id fecit: sed nos tamen remunerat Deus, qui vitam æternam nobis promisit.

14. (f) Uni ex sacerdotibus, Qui reversus est, Samaritanus erat, sed conjunctus cum aliis novem: nec fortè omnes Samaritani erant schismatici.

19. (g) A lepra liberavit; fidem aliorum non condemnat, sed ingrati animi labem.

20. (h) Fortè irridendi animo interrogabant Pharisæi, quòd Christus frequenter appropinquare regnum Dei diceret: vel regnum Dei ponitur, pro Messia, seu rege venturo. *Cum observatione*, cum pompa mundana & ostentatione, ut in regibus solet; neque cum iis signis, quæ expectatis. Subinde docet regnum suum longè diversum esse à terrenis, neque id temporibus subjici.

21. (i) Nec poterunt homines verè dicere, ecce in hoc, vel in illo loco regnat Messias. *Ecce enim regnum Dei intra vos est*; jam præsens adest: in medio vestri, vel intra vos id versatur. Tum venturum tempus prædicit discipulis, quo apostasia grassante diem unum à persecutione vacuum videre cupient, cùm Pseudoprophetæ ubique erunt.

24. (k) Græcè: ex una cœli regione coruscans fulget usque in alteram: *Ita erit Filius hominis in die sua*, in novissimo die, cùm ad judicandum venerit.

31. (l) Ne cujusquam rei amore teneamur, nos admonet. An fortè de excidio urbis loquitur Christus?

*Matth.10. 39. Mar.8.35. Sup.9.24. Joan.12.25. 33. * Quicumque quæsierit animam suam
salvam facere, perdet illam: & quicum-
que perdiderit illam, vivificabit eam.
* Matth.24. 40. 34. Dico vobis: * In illa nocte erunt
duo in lecto (m) uno: unus assumetur,
& alter relinquetur:
35. Duæ erunt molentes in unum: una
assumetur, & altera relinquetur: duo
in agro: unus assumetur, & alter relin-
quetur.
36. Respondentes dicunt illi: Ubi Do-
mine?
37. Qui dixit illis: Ubicumque fuerit
corpus (n), illuc congregabuntur &
aquilæ.

CAPUT XVIII.

Orationis assiduitas exemplo judicis, & viduæ importuna adstruitur; de Publicano & Pharisæo parabola; divitiarum periculum; prædicit passionem suam; cæcum illuminat.

Eccli. 18. 22. 1. Thess.5. 17. 1. Dicebat autem & parabolam ad il-
los, quoniam oportet semper
orare (a) & non deficere,
2. Dicens: Judex quidam erat in qua-
dam civitate, qui Deum non timebat, &
hominem non reverebatur.
3. Vidua autem quædam erat in civita-
te illa, & veniebat ad eum, dicens:
Vindica (b) me de adversario meo.
4. Et nolebat per multum tempus. Post
hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non
timeo, nec hominem revereor:
5. Tamen quia molesta est mihi hæc vi-
dua, vindicabo illam, ne in novissimo (c)
veniens suggillet me.
6. Ait autem Dominus: Audite quid
judex iniquitatis dicit:
7. Deus autem non faciet vindictam ele-
ctorum suorum clamantium ad se die ac
nocte, & patientiam (d) habebit in illis?
8. Dico vobis, quia citò faciet vindi-
ctam (e) illorum. Verumtamen Filius
hominis veniens, putas, inveniet fidem
in terra?
9. Dixit autem & ad quosdam (f), qui
in se confidebant tamquam justi, & asper-
nabantur cæteros, parabolam istam:
10. Duo homines ascenderunt in tem-
plum ut orarent: unus Pharisæus, & alter
Publicanus.
11. Pharisæus stans, hæc apud se ora-
bat (g): Deus, gratias ago tibi, quia
non sum sicut cæteri hominum: raptores,
injusti, adulteri: velut etiam hic Publicanus.
12. Jejuno bis in sabbato: decimas do
omnium quæ possideo.
13. Et Publicanus à longè stans, nole-
bat nec oculos ad cœlum levare: sed per-
cutiebat pectus suum, dicens: Deus pro-
pitius esto mihi peccatori.
14. Dico vobis, descendit (h) hic ju-
stificatus in domum suam ab illo: * quia * Mat.23. 12.
omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui Sup.14.11.
se humiliat, exaltabitur.
15. * Afferebant autem ad illum & in- * Mat.19. 13.
fantes, ut eos tangeret. Quod cùm vide- Marc. 10. 13.
rent discipuli, increpabant illos.
16. Jesus autem convocans illos, dixit:
Sinite pueros venire ad me, & nolite ve-
tare eos: talium est enim regnum Dei.
17. Amen

34. & 36. (m) Matth. *In agro*, utrumque Christus dixit. *Ubi Domine*, Quò Domine assumentur? regnum humanum fingebant animo.

37. (n) Qua de re diximus Matth. cap. 24. sed tamen ubi Matthæus ponit πτῶμα, *cadaver*, Lucas habet σῶμα, corpus. Ambr. *Est etiam corpus, de quo dictum est; Caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus. Veri aquilæ sunt, quæ alis circumvolant spiritalibus... Est etiam corpus Ecclesia, in qua per baptismi gratiam renovamur.*

CAPUT XVIII. 1. (a) Quæ parabola eò spectabat, ut doceret perseverandum esse in oratione, *Et non deficere*: Gr. Non tædio affici, aut animum despondere ob dilationem rei quam petimus. Vox illa *semper*, non significat temporis continuationem, uti Euchitis visum est, ab oratione sic dictis, quòd perpetuam orationem & sine ulla intermissione faciendam pertenderent. Sed perseverantiam & constantiam in orando postulat: cùm impossibile sit perpetuò sic vacare orationi, ut nullo temporis spatio intermittatur. August. Hæresi 54. quæ est Euchitarum, de hoc Domini præcepto, & eo Apostoli loco 1. Thessal. 5. *Sine intermissione orantes*, differens: *Sic*, inquit, *sanissimè accipitur, ut nullo die interpenantur certa tempora orandi*. Idem Epist. 121. cap. 9. assiduam orationem intelligit perpetuum desiderium rerum cœlestium, quod certis temporum intervallis vocali etiam oratione ad Deum explicatur.

3. (b) Jus meum tuearis adversùs eum qui judicio mecum certat.

5. (c) Ne tandem: *Gr. in finem*, perpetuò: *suggillet me*; obtundat, tædio afficiat, probris oneret. Vox enim Græca ὑπωπιάζειν, faciem pugnis tundere significat; ne in furorem versa manibus & unguibus involet in faciem meam.

7. (d) Erasmus vertit è Græco, *etiam cùm patiens fuerit in illis*, quantumcumque distulerit vindictam, tamen aliquando vindicabit: nam participium in Græco textu ut futurum rectè accipitur.

8. (e) Possunt electi petere à Deo ultionem impiorum, ut emendentur, aut potestas nocendi iis eripiatur; vel posita eorum impœnitentia: ut Apoc. 6. *Vindica sanguinem nostrum*, veniens in secundo adventu, uti ex præcedentibus liquet. *Inveniet fidem*, constantem & charitate firmatam, ut Matth. 24. *Refrigescet charitas multorum*: non quòd deficiat prorsùs fides, sed quia erit admodum rara, & paucos inveniet, in quibus sit perfecta fides.

9. (f) De quibusdam, *Qui in se confidebant*: ut prior parabola perseverantiam, sic ista humilitatem in oratione exigit: ex Græco: Qui sibi ipsis persuaserant se justos esse. Seu historia sit, seu parabola, quæ pro exemplo ad alios homines accommodari potest.

11. & 12. (g) Oratione generatim accepta, ut gratiarum actionem, & sublatum in Deum animum comprehendit. *Sabbato*, Qualibet hebdomada: *Decimas do*, dare consuevi.

14. (h) Post orationem in templo factam: *Justificatus ab illo*, præ illo, plus quàm Pharisæus.

17. Amen dico vobis: Quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer (i), non intrabit in illud.

* Mat. 19. 16. 18. * Et interrogavit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo?

19. Dixit autem ei Jesus: Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus.

* Exod. 20. 13. 20. Mandata nosti: * Non occides: Non mœchaberis: Non furtum facies: Non falsum testimonium dices: Honora patrem tuum & matrem.

21. Qui ait: Hæc omnia custodivi à juventute mea.

22. Quo audito, Jesus ait ei: Adhuc unum tibi deest: omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere (k) me.

23. His ille auditis, contristatus est: quia dives erat valdè.

24. Videns autem Jesus illum tristem factum, dixit: Quàm difficilè, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt!

25. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quàm divitem intrare in regnum Dei.

26. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest salvus fieri?

27. Ait illis: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

28. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te.

29. Qui dixit eis: Amen dico vobis, nemo est, qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios propter regnum Dei,

30. Et non recipiat multò plura in hoc tempore, & in sæculo venturo vitam æternam.

* Mat. 20. 17. Marc. 10. 32. 31. * Assumpsit autem Jesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus (l) Jerosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis.

32. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur:

33. Et postquam flagellaverint, occident eum, & tertia die resurget.

34. Et ipsi nihil horum intellexerunt; & erat verbum istud absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

35. * Factum est autem, cùm appropinquaret Jericho (m), cæcus quidam sedebat secùs viam, mendicans. * Mat. 20. 29. Marc. 10. 46.

36. Et cùm audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset.

37. Dixerunt autem ei, quòd Jesus Nazarenus transiret.

38. Et clamavit, dicens: Jesu fili David, miserere mei.

39. Et qui præibant, increpabant eum ut taceret. Ipse verò multò magis clamabat: Fili David, miserere mei.

40. Stans autem Jesus jussit illum adduci ad se. Et cùm appropinquasset, interrogavit illum,

41. Dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine, ut videam.

42. Et Jesus dixit illi: Respice, fides tua te salvum fecit.

43. Et confestim vidit, & sequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

CAPUT XIX.

Zachæi historia: parabola decem mnarum: Jesus ingreditur Jerosolymam: deflet civitatis excidium: ingressus templum ejicit vendentes.

1. ET ingressus perambulabat Jericho.

2. Et ecce vir nomine Zachæus: & hic princeps (a) erat publicanorum, & ipse dives:

3. Et quærebat videre Jesum, quis esset: & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat.

4. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum (b) ut videret eum: quia inde erat transiturus.

5. Et cùm venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe,

17. & 18. (i) Ea simplicitate & docilitate qua puer ille. *Quidam princeps*, Vir primarius, magistratu insignis, Matth. 19.

22. (k) Hæc ad perfectionem ducunt, mandata servare, omnia pro Deo relinquere, & paratum esse pro eo cuncta pati, quod est sequi Christum.

31. (l) Hæc dicta esse à Domino post festum tabernaculorum, cùm ultra Jordanem esset, admodum est probabile. Id verò prædixit Apostolis, ut eorum animos confirmaret, seque ultrò mortem pati ostenderet.

35. (m) Ex quo id colligi potest, Christum ex regione ultra Jordanem prope Bethabaram, ubi Joannes olim baptizabat, profectum, & Jordane transmisso appropinquasse Jericho. *Cæcus quidam sedebat secùs viam:* Id factum dicunt Matthæus cap. 20. & Marcus cap. 10. cùm Jesus egrederetur: aut fortè Christus paulò pòst reversus est in urbem & ingrediens cæcum sanavit; vel denique alium ingrediens urbem, alium egrediens sanavit; ac posterior erat filius Timæi nomine *Bartimæus*, ex Marco cap. 10. nec mirum si Matthæus duorum meminerit, *Et ecce duo cæci*, Marcus unius tantùm, quem noverat. Matthæus duos commemorat, quorum unus visum recuperavit, cùm Dominus ad urbem accederet, ex Luca; Marcus illius tantùm mentionem fecit, qui notior erat.

CAPUT XIX. 2. (a) Pluribus publicanis præfectus. Ambr. *Et ipse dives: ut scias non omnes divites avaros, & discant divites, non in facultatibus crimen hærere, sed in iis qui uti nesciant facultatibus: nam divitiæ ut impedimenta improbis, ita bonis sunt adjumenta virtutis.*

4. (b) In arborem moro similem, quoad folia, & ficui, propter fructus: de qua Amos Propheta. Plinius

chæe, festinans descende: quia hodie in domo tua oportet me manere.

6. Et festinans descendit, & excepit illum gaudens.

7. Et cùm viderent omnes, murmurabant, dicentes quòd ad hominem peccatorem divertisset.

8. Stans autem Zachæus, dixit ad Dominum: Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus (c): & si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum.

9. Ait Jesus ad eum: Quia hodie salus domui huic facta est: eò quòd & ipse filius sit Abrahæ.

*Matt. 18. 11. 10. * Venit enim Filius hominis quærere, & salvum facere quod perierat.

11. Hæc illis audientibus adjiciens, dixit parabolam, eò quòd esset prope Jerusalem: & quia existimarent quòd confestim regnum Dei manifestaretur.

*Matt. 25. 14. 12. Dixit ergo: * Homo (d) quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, & reverti.

13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas, & ait ad illos: Negotiamini dum venio.

14. Cives (e) autem ejus oderant eum: & miserunt legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare super nos.

15. Et factum est ut rediret accepto regno: & jussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset.

16. Venit autem primus dicens: Domine, mna tua decem mnas acquisivit.

17. Et ait illi: Euge bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates.

18. Et alter venit, dicens: Domine, mna tua fecit quinque mnas.

19. Et huic ait: Et tu esto super quinque civitates.

20. Et alter venit, dicens: Domine, ecce mna tua, quam habui repositam (f) in sudario:

21. Timui enim te, quia homo austerus es: tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti.

22. Dicit ei: De ore tuo te judico, serve nequam: sciebas quòd ego homo austerus (g) sum, tollens quod non posui, & metens quod non seminavi:

23. Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris (h) utique exegissem illam?

24. Et astantibus dixit: Auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet.

25. Et dixerunt ei: Domine, habet decem mnas.

26. * Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, & abundabit: ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo. *Matt. 13. 12. & 25. 29. Marc. 4. 25. Sup. 8. 18.

27. Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc: & interficite ante me.

28. Et his dictis, præcedebat ascendens Jerosolymam.

29. Et factum est, * cùm appropinquasset ad Bethphage, & Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos, *Matt. 21. 1. Marc. 11. 1.

30. Dicens: Ite in castellum, quod contra est: in quod introeuntes invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo umquam hominum sedit: solvite illum, & adducite.

31. Et si quis vos interrogaverit: Quare solvitis? sic dicetis ei: Quia Dominus operam ejus desiderat.

32. Abierunt autem qui missi erant: & invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum.

33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos: Quid solvitis pullum?

34. At illi dixerunt: Quia Dominus eum necessarium habet.

35. * Et duxerunt illum ad Jesum. Et jactan- *Joan. 12. 14.

ficum Ægyptium vocat: eadem vox significat ficum fatuam, cùm scribitur per ω, sed scripta per ο, designat arborem moro similem, ut docet Mariana.

8. (c) Dare constitui: *Et si quem defraudavi*: Gr. Si quid per calumniam eripui, *Reddo quadruplum*: Utrumque necessarium est iis qui per injustitiam aliena ceperunt, ut injustè ablata restituant, & ex ablatis detrimenta; atque ut peccata sua eleemosynis redimant: propositum fortè suum & affectum declarat Zachæus, non quòd antea id effecerit: *Et si quem defraudavi*: Ambr. *Alterum enim non sat est, nec habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat, quia non spolia, sed dona quæruntur.*

12. (d) Hæc parabola ut in multis similis sit parabolæ quæ Matth. 25. habetur, alio tamen & loco & tempore prolata fuit, & in multis differt ab illa parabola quæ Matth. 25. dicta est Jerosolymæ: hæc ante ingressum in urbem. *Mna* juxta quosdam est libræ semisse, juxta alios 100. drachmas continet, libra verò 104.

14. (e) Judæi ejusdem generis & tribus Christum regem recusarunt: *Non habemus regem nisi Cæsarem*; multas excitarunt adversùs Ecclesiam persecutiones.

20. (f) Hoc dicunt qui amore otii, & laboris metu, sibi solis vivere amant.

22. (g) Quasi plura exigat Deus, quàm humana ferat infirmitas.

23. (h) *Usuras* vocat lucrum omne supra sortem, sive justum ex negotiatione, sive injustum ex mutuo. Ambr. *Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam? non nostra, sed sua pecunia quæris usuram.*

jactantes vestimenta sua supra pullum, imposuerunt Jesum.

36. Euntе autem illo, substernebant vestimenta sua in via.

37. Et cùm appropinquaret jam ad descensum Montis Oliveti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus,

38. Dicentes: Benedictus, qui venit rex in nomine Domini, pax in cœlo (i), & gloria in excelsis.

39. Et quidam Pharisæorum de turbis, dixerunt ad illum: Magister, increpa discipulos tuos.

40. Quibus ipse ait: Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt (k).

41. Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam, dicens:

42. Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.

43. Quia venient dies in te: & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te: & coangustabunt te undique:

44. Et ad terram prosternent te, & filios tuos, qui in te sunt, * & non relinquent (l) in te lapidem super lapidem: eò quòd non cognoveris tempus visitationis tuæ.

* *Mat. 24. 2. Mar. 13. 2. Inf. 21. 6.*

45. * Et ingressus in templum, cœpit ejicere vendentes in illo, & ementes,

* *Matt. 21. 12. Marc. 11. 15.*

46. Dicens illis: Scriptum est: * Quia domus mea domus orationis est. Vos autem fecistis illam speluncam latronum.

* *Isa. 56. 7. Jer. 7. 11.*

47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem sacerdotum, & Scribæ, & Principes plebis quærebant illum perdere:

48. Et non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum.

CAPUT XX.

Idem est argumentum hujus capitis, quod capitis 21. Matthæi à versu 23. usque ad finem, & apud Marcum, capite 11. & 12. de Baptismo Joannis, de vinea colonis, isque homicidis, de lapide angulari, de Deo & Cæsare, de resurrectione mortuorum, de Christo Davidis filio & Domino.

1. ET factum est in una dierum, docente illo populum in templo, & evangelizante, convenerunt principes sacerdotum, & Scribæ cum senioribus, *Matt. 21. 23. Marc. 11. 27.*

2. Et ajunt dicentes ad illum: Dic nobis, in qua potestate hæc facis? aut: Quis est, qui dedit tibi hanc potestatem?

3. Respondens autem Jesus, dixit ad illos: Interrogabo vos & ego unum verbum. Respondete mihi:

4. Baptismus (a) Joannis de cœlo erat, an ex hominibus?

5. At illi cogitabant intra se, dicentes: Quia si dixerimus, De cœlo; dicet, Quare ergo non credidistis illi?

6. Si autem dixerimus, Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos: certi (b) sunt enim, Joannem prophetam esse.

7. Et responderunt se nescire unde esset.

8. Et Jesus ait illis: Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio.

9. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc: * Homo plantavit vineam, & locavit eam colonis: & ipse peregrè fuit multis temporibus. * *Isa. 5. 1. Jer. 2. 21. Matth. 21. 33. Mar. 12. 1.*

10. Et in tempore misit ad cultores servum, ut de fructu vineæ darent illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem.

11. Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes, & afficientes contumelia, dimiserunt inanem.

12. Et addidit tertium mittere: qui & illum vulnerantes ejecerunt.

13. Dixit autem dominus vineæ: Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan, cùm hunc viderint, verebuntur.

14. Quem

38. (i) De cœlo sit pax vobis: *Et gloria in excelsis*, glorificetur Deus qui habitat in excelsis. Messiam potentem expectabant, & gloriosum regnum; expectationi suæ vota respondebant.

40. 42. & 43. (k) Hyperbolica locutio in proverbium usitata. *Quia*, vox *quia*, videtur abundare: ò si scires. *Quæ ad pacem tibi*: quæ ad salutem tuam pertinent, hoc ipso tempore *In te*, Tibi, super te: *Circumdabunt te inimici tui vallo*; tempore obsidionis sub Tito: ita ut nemini pateat exitus: Josephus L. 6. cap. 13. de bello Judaico.

44. 45. & 48. (l) Funditùs everteris, hyperbole: sed civitas alio translata est. *Cœpit ejicere*: Et hoc alio die factum narrat Marcus, cap. 13. post ficum arefactam. *Deus templum suum non mercatoribus vult esse diversorium, sed domicilium sanctitatis; nec vendibili religionis officio, sed obsequio gratuito usum ministerii sacerdotalis informat*, Ambr. *Suspensus*, ab ore ejus pendebat.

4. (a) Qua potestate id faceret Dominus, quæstionem alia quæstione solvit de baptismo Joannis proposita, ex cujus solutione pendebat solutio quæstionis ab iis propositæ. Si dixisset Christus se hanc potestatem à Deo accepisse, statim excepissent, id ipsum à Pseudoprophetis dici solitum; si miracula protulisset, hæc diabolo adscribebant. CAP. XX.

6. & 9. (b) Nam iis persuasum est Joannem habendum esse ut prophetam. *Vineam: Quid ergo illis faciet dominus vineæ?* Pulchrè interrogat, ut sua seipsi damnent sententia... *Agricola quippe Pater, vitis est Christus, at verò nos palmites, qui nisi fructum feramus in Christo, cultoris æterni falce succidemur*, Ambros.

14. Quem cùm vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes: Hic est hæres, occidamus (c) illum, ut nostra fiat hæreditas.

15. Et ejectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ?

16. Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi: Absit (d).

17. Ille autem aspiciens eos, ait: Quid
* Ps. 117. (e) est ergo hoc, quod scriptum est: *
22. Isa. 28. 16. Lapidem quem reprobaverunt ædificantes,
Matth. 21. hic factus est in caput anguli?
42. 18. Omnis qui ceciderit super illum la-
Act. 4. 11. Rom. 9. 33. pidem, conquassabitur: super quem autem
1. Pet. 2. 7. ceciderit, comminuet illum.

19. Et quærebant principes sacerdotum, & Scribæ mittere in illum manus in illa hora: & timuerunt populum: cognoverunt enim quòd ad ipsos dixerit similitudinem hanc.

* Mat. 22. 20. * Et observantes miserunt insidiato-
15. Marc. 12. res, qui se justos simularent, ut caperent
13. eum in sermone, ut traderent illum principatui & potestati præsidis.

21. Et interrogaverunt eum, dicentes: Magister, scimus quia rectè dicis & doces: & non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces:

22. Licet nobis tributum dare Cæsari, an non?

23. Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos: Quid me tentatis?

24. Ostendite (f) mihi denarium. Cujus habet imaginem, & inscriptionem? Respondentes dixerunt ei: Cæsaris.

* Rom. 13. 25. Et ait illis: * Reddite ergo quæ sunt
7. Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo.

26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe: & mirati in responso ejus, tacuerunt.

* Matt. 22. 27. * Accesserunt autem quidam Sad-
23. Marc. 12. ducæorum, qui negant esse resurrectio-
18. nem, & interrogaverunt eum,

28. Dicentes: Magister, Moyses scripsit nobis: * Si frater alicujus mortuus fue- * Deut. 25.
rit habens uxorem, & hic sine liberis 5.
fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, & suscitet semen fratri suo.

29. Septem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, & mortus est sine filiis.

30. Et sequens accepit illam, & ipse mortuus est sine filio.

31. Et tertius accepit illam. Similiter & omnes septem, & non reliquerunt semen, & mortui sunt.

32. Novissimè omnium mortua est & mulier.

33. In resurrectione ergo, cujus eorum erit uxor? siquidem septem habuerunt eam uxorem.

34. Et ait illis Jesus: Filii hujus sæculi (g) nubunt, & traduntur ad nuptias:

35. Illi verò qui digni habebuntur sæculo illo, & resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores:

36. Neque enim ultrà mori poterunt: æquales enim Angelis sunt, & filii sunt Dei: cùm sint filii resurrectionis.

37. Quia verò resurgant mortui, &
Moyses ostendit secùs rubum, * sicut di- * Exod. 3.
cit Dominum, Deum Abraham, & Deum 6.
Isaac, & Deum Jacob.

38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum (h): omnes enim vivunt ei.

39. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei: Magister, benè dixisti.

40. Et ampliùs non audebant eum quidquam interrogare.

41. Dixit autem ad illos: Quomodo dicunt Christum, filium esse David?

42. Et ipse David dicit in libro Psal-
morum: * Dixit Dominus Domino meo, * Ps. 109.
sede à dextris meis, 1.
43. Donec ponam inimicos tuos, sca- Matth. 22.
bellum pedum tuorum. 44. Marc. 12.
44. David ergo Dominum illum vocat: 36.
& quomodo filius ejus est?

45. Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis:

46. At-

14. & 15. (c) Principes Judæorum aliquo modo cognoverunt, aut certè suspicati sunt Christum esse Messiam, & hæredem regni populi Dei: sed illud regnum terrenum esse, non spiritale, in animum suum induxerant. Cùm de Messia tam demissè sentirent, non veriti sunt eum occidere, ne mutato per eum rerum Judaicarum statu ipsi honoribus & emolumentis suis exciderent. Unde quæstionem de Christo, cujus filius esset, explicare non potuerunt, quòd ejus dignitatem ignorarent. *Vt nostra fiat hæreditas:* ut nos ea bona tamquam nostra possideamus: metuebant enim ne Jesu ad regnum evecto ipsi è statu suæ dignitatis & potentiæ dejicerentur. *Ejectum*, Christus extra Jerusalem passus est.

16. (d) Auditores una voce dixerunt, *Malos malè perdet*, & Dominus eorum responsum suo calculo comprobavit. Tum vel omnes, vel aliqui dixere, *Absit:* Deus avertat, ut tantum scelus admittant. Quibus respondet Dominus aspiciens eos, nempè sacerdotes & Scribas, qui post triduum hoc sceleris erant perpetraturi.

17. (e) Scelus illud quantumvis grave admissuri estis, & quod prædixit David, futurum est: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes:* Vos quorum erat ædificare & instruere populum Dei, lapidem illum reprobastis, filium occidistis.

24. (f) Ambr. *Docet hoc loco Dominus, circumspectos nos in respondendo adversùs hæreticos esse debere.*

34. (g) Qui mortalem hanc vitam agunt: his opponuntur filii resurrectionis, qui cùm sint immortales, nuptiis operam non dabunt: hos Deus ad vitam æternam suscitat & gignit, dum vitæ suæ participes facit.

38. (h) Vivunt quoad animam, mortui quidem quoad corpus, Deo tamen vivunt, qui eos suscitabit ad beatam vitam, & cui nostra non pereunt corpora.

* Matt. 23. 6. Marc. 12. 38. Sup. 11. 43. 46. * Attendite à Scribis, qui volunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foro, & primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conviviis:

47. Qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

CAPUT XXI.

Idem est argumentum quod cap. 24. apud Matthæum, quod capitis 12. & 13. apud Marcum: excidium templi, quæque futura sint extremi judicii signa.

Marc. 12. 41. 1. RESpiciens autem vidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, divites.

2. Vidit autem & quamdam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo.

3. Et dixit: Verè dico vobis, quia vidua hæc pauper, plus quàm (a) omnes misit.

4. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit.

5. Et quibusdam dicentibus de templo, quòd bonis lapidibus & donis ornatum esset, dixit:

* Mat. 24. 2. Mar. 13. 2. Sup. 19. 44. 6. Hæc quæ videtis, * venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.

7. Interrogaverunt autem illum, dicentes: Præceptor, quando hæc erunt, & quod signum cùm fieri incipient (b)?

8. Qui dixit: Videte ne seducamini: multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum (c); & tempus appropinquavit: nolite ergo ire post eos.

9. Cùm autem audieritis prælia (d), & seditiones, nolite terreri: oportet primùm hæc fieri, sed nondum statim finis.

10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum adversùs regnum.

11. Et terræmotus magni erunt per loca, & pestilentiæ, & fames, terroresque de cœlo, & signa magna erunt.

12. Sed ante hæc omnia injicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in synagogas, & custodias, trahentes ad reges & præsides, propter nomen meum:

13. Continget autem vobis in testimonium (e).

14. Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari quemadmodum respondeatis.

15. Ego enim dabo vobis os & sapientiam, cui non poterunt resistere & contradicere omnes adversarii vestri.

16. Trademini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis, & morte afficient ex vobis:

17. Et eritis odio omnibus propter nomen meum:

18. Et capillus de capite vestro non peribit.

19. In patientia vestra possidebitis (f) animas vestras.

20. * Cùm autem videritis circumdari (g) ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus: * Dan. 9. 27. Matth. 24. 15. Marc. 13. 14.

21. Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes: & qui in medio ejus, discedant: & qui in regionibus, non intrent in eam.

22. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt.

23. Væ autem prægnantibus & nutrientibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, & ira populo huic.

24. Et cadent in ore gladii: & captivi ducentur in omnes gentes, & Jerusalem calcabitur à gentibus, donec impleantur tempora nationum (h).

25. * Et erunt signa (i) in sole, & luna, * Isai. 13. 10.

CAPUT XXI.

3. & 4. (a) Ratione habita suarum facultatum. *Ex eo quod deest illi*, Gr. *Ex penuria sua*, ut vertit Erasmus. ex eo quòd ipsi necessarium erat ad victum. Hinc major illius devotio. Notant interpretes Christum non improbasse oblationes, quarum pars in usum sacerdotum cedebat: etsi sacerdotes Christum ad necem quærerent, & oblationibus malè uterentur.

7. (b) Jam egressus erat Jesus è templo sub vesperam, & perrexerat in montem Oliveti; varias quæstiones congerunt, ex Matth. Marco, & Luca, quas Christus non disjunxit. De tempore, quo templum diruendum foret, nihil respondere voluit. De signis quæ præcederent urbis eversionem, & de Ecclesiæ per Antichristum desolatione, sic agit, ut multa signa utrique desolationi sint communia: ex quibus illud primùm commemorat, fore ut multi seductores in fraudem illiciant fideles.

8. (c) Multi venient, qui sibi adscribent nomen Christi, aut Messiæ.

9. (d) Quatuor ante urbis excidium annis in Judæa cruenta arserant bella, quæ in una tantùm provincia sæviebant. Sed appropinquante ultima die *surget gens contra gentem*.

13. & 15. (e) Fidei, & vestri in me amoris, vel contra Judæos. *Sapientiam*, Os sapiens.

19. (f) Salvabitis, lucrifacietis: nam Genes. 4. *Possedi hominem per Deum*.

20. (g) Matthæus, *Cùm videritis abominationem desolationis*, seu violationem templi à Zelotis factam. Utrumque dixit Dominus, & primò quidem illud quod refert Lucas, cùm circumdata est civitas à Cestio Gallo, quæ obsidio soluta est: sed posteà secuta est abominanda templi violatio. Fideles Judæi Pellam ultra Jordanem se receperunt, Euseb. L. 3. cap. 5.

24. (h) Ad finem usque mundi: numquam enim Judæi restituentur.

25. (i) Ab excidio Jerosolymæ transit ad mundi excidium. Dies autem Domini, qui superveniet, fortè comprehendit universum tempus, ex quo signa illa incipient, usque ad judicium: quòd comparatio de diebus Noe Matth. 24. efficit probabile. Christi discipuli unà conjunxerant duos eventus admodùm diversos, cu-

Ezech. 32. 7. luna, & stellis, & in terris pressura gen-
Joel. 2. 10. & 3. 15. tium præ confusione sonitus maris, & flu-
ctuum:
Matth. 24. 29. 26. Arescentibus hominibus præ timore,
Marc. 13. 24. & expectatione, quæ supervenient univer-
so orbi: nam virtutes (k) cœlorum mo-
vebuntur:

27. Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna, & majestate.

28. His autem fieri incipientibus, re-
* Rom. 8. 23. spicite, & levate capita vestra: * quo-
niam appropinquat redemptio vestra.

29. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam, & omnes arbores:

30. Cùm producunt (l) jam ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas.

31. Ita & vos cùm videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei.

32. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio (m) hæc, donec omnia fiant.

33. Cœlum & terra transibunt: verba autem mea non transibunt.

34. Attendite autem vobis, ne forte graventur (n) corda vestra in crapula, & ebrietate, & curis hujus vitæ: & superveniat in vos repentina dies illa:

35. Tamquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ.

36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, & stare ante Filium hominis.

37. Erat autem diebus docens in templo: noctibus verò exiens, morabatur in monte, qui vocatur Oliveti.

38. Et omnis populus manicabat (o) ad eum in templo audire eum.

CAPUT XXII.

Idem argumentum quod Matthæi cap. 26. & Marci 14. pactio Judæ cum Judæis: Cœna Paschalis, Eucharistia, oratio pro fide Petri; Christi agonia in horto, Judæ osculum, negatio Petri, & ejus pœnitentia; Jesus illusus, & morte condemnatus.

1. APpropinquabat (a) autem dies festus Mat. 26. 2.
Azymorum, qui dicitur Pascha: Mar. 14. 1.
2. Et quærebant principes sacerdotum, & Scribæ, quomodo Jesum interficerent: timebant verò plebem.

3. * Intravit (b) autem satanas in Ju- * Mat. 26. 14.
dam, qui cognominabatur Iscariotes, Mar. 14. 10.
unum de duodecim:

4. Et abiit, & locutus est cum principibus sacerdotum, & magistratibus, quemadmodum illum traderet eis.

5. Et gavisi sunt, & pacti sunt pecuniam illi dare.

6. Et spopondit. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis.

7. Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi Pascha.

8. Et

vitatis Jerusalem, & mundi excidium, quòd tum falsa apud Judæos opinio obtineret, urbem sanctam unà cum terrarum orbe perituram: legem enim suam non desituram nisi cum mundo persuasum habebant. Ac discipuli ipsi post adventum Spiritus Sancti hoc præjudicium tamdem exuerunt. *Et signa erunt:* nempè post tempora nationum: nam gentes usque ad id tempus semper intrabunt in Ecclesiam. *Et in terris*, Gr. *in terra*, quod nonnulli de Judæa interpretantur; cui ut aliis regionibus sæpè in Scriptura commune terræ nomen tribuitur.

26. & 28. (k) Sidera. *Levate*, animos erigite.

30. & 31. (l) Gr. *Protrudunt*, gemmam scilicet, in qua fructus jam continetur. Vox illa, *fructum*, deest in Græco. *Prope*, Quod in primo adventu Christi incœpit.

32. (m) Si de excidio templi loquitur, generatio hæc ad eos qui tum vivebant, pertinet. Nam plerique ex iis testes fuerunt hujus desolationis: si de mundi extremo die verba faciat Dominus, per generationem hanc Judæorum gentem, quæ tum fidelis fiet, omninò intelligit.

34. (n) Gr. Ne aliquando deprimantur corda vestra. *Et superveniat:* Noverat Christus non superventurum diem judicii iis quos alloquebatur: sed qualis quisque in morte reperitur, talis in die judicii coram Deo sistendus.

38. (o) Vox Græca ὀρθρίζειν, significat ante lucem surgere, manè ibat.

CAPUT XXII. 1. (a) Dies erat Mercurii, seu feria quarta, cumque passio Domini incœpit, cùm sacerdotes in necem Christi conspirarunt. Hinc fideles olim feriis 4. & 6. jejunabant, teste August. Epist. 86.

3. (b) Quoties diabolus homini persuadet grave aliquod peccatum, intrare in eum dicitur: Joannes c. 13. ait post buccellam Satanam introiisse in Judam. Sed priùs jam introierat, quando pactus est cum sacerdotum principibus, & posteà, quando cum iis venit, ut eum traderet. Impellente igitur diabolo Christus traditus est, ac mysterium illud divinæ sapientiæ ignoravit diabolus, ex cap. 1. Cor. 2.

8. Et misit Petrum & Joannem, dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus.

9. At illi dixerunt: Ubi vis paremus?

10. Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans: sequimini eum in domum, in quam intrat,

11. Et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi Magister: Ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis manducem?

12. Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum, & ibi parate.

13. Euntes autem, invenerunt sicut dixit illis, & paraverunt pascha.

* Matt. 26. 20. Marc. 14. 17.

14. * Et cùm facta esset hora, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

15. Et ait illis: Desiderio desideravi (c) hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar.

16. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur (d) in regno Dei.

17. Et accepto calice (e) gratias egit, & dixit: Accipite, & dividite inter vos.

18. Dico enim vobis quòd non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat.

* 1. Cor. 11. 24.

19. * Et accepto pane gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur: hoc facite (f) in meam commemorationem.

20. Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens: Hic est calix (g) novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.

21. * Verumtamen ecce manus (h) tradentis me, mecum est in mensa. * Matt. 26. 21. Marc. 14. 20.

22. Et quidem Filius hominis, * secundùm quod definitum est, vadit: verumtamen væ homini illi, per quem tradetur. Joan. 13. 18. * Ps. 40. 9.

23. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis qui hoc facturus esset.

24. Facta est autem & contentio (i) inter eos, quis eorum videretur esse major.

25. Dixit autem eis: * Reges (k) gentium dominantur eorum: & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. * Matt. 20. 25. Marc. 10. 42.

26. Vos (l) autem non sic: sed qui major est in vobis, fiat sicut minor: & qui præcessor est, sicut ministrator.

27. Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrûm sum, sicut qui ministrat.

28. Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis:

29. Et ego dispono (m) vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum,

30. Ut edatis (n) & bibatis super mensam meam in regno meo: & sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel.

31. Ait

15. (c) Summoperè desideravi *hoc Pascha manducare vobiscum*, agnum Paschalem, hujus anni & diei, quo Eucharistia erat instituenda. Manducare Pascha in Scripturis de agno Paschali semper intelligitur. Neque dici potest hoc vehemens Christi desiderium impletum non fuisse. Primo enim die Azymorum hæc cœna fuit celebrata, cùmque Dominus ea verba protulit, jam cum Apostolis accumbebat. Atque ea fuit unanimis Sanctorum Patrum sententia, Christum Pascha, seu agnum Paschalem unà cum Apostolis suis manducasse: etsi hæc verba ad Eucharistiam referri possunt ex parte, illud tamen dixit Apostolis, ut intelligere possent agni Paschalis & aliarum rerum apparatum.

16. (d) Tum enim verè implebitur Pascha, aut phase Domini, cùm ex hac vita in æternam felicitatem translati à servitute peccati liberi omninò erimus, atque illud v. 29. implebitur: *Ego dispono vobis*, &c.

17. (e) Aug. intelligit de sacro calice: probabilius tamen videtur hæc verba pertinere ad finem cœnæ Paschalis: alioqui ordinem inter duas Eucharistiæ partes invertisset, & bis consecrationem calicis narrasset Lucas.

19. (f) Benedicens: consecrans, offerens in sacrificium, dat eis potestatem, & præcipit ut utantur ea potestate: ita Conc. Trid. Sess. 22. cap. 1. Benedictio illa ab eo facta est, ut novam & realem panis & vini mutationem efficeret: quemadmodum in deserto præstitit, cùm panes benedixit. *Hoc facite*, &c. In mei memoriam renovandam, in passionis meæ repræsentationem; quæ fides est Ecclesiæ, quæque ex Apostolo 1. Cor. 11. 24. à Christo accepta illi tradita est. *Hæc* verba suo modo pertinent ad fideles omnes, qui sumere debent in memoriam Passionis Dominicæ, & unà cum sacerdote offerre.

20. (g) Eadem sunt verba Apostoli 1. Corint. 11. 25. quorum hic est sensus: Calix sanguinis mei Novi Testamenti, ut in canone Missæ; Id quod hoc calice continetur, est sanguis meus, quo Novum Testamentum confirmatur: Hic calix ob sanguinem quem continet, est signaculum, quo novum sancitur fœdus. *Qui pro vobis fundetur*: *Qui*, ad calicem refertur, ut ex ipso textu liquet, Τοῦτο τὸ ποτήριον τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, quod pro vobis funditur: ut de corpore anteà dixit, *Quod pro vobis datur*. Quòd si calix pro Apostolis, imò ex Matthæi verbis, pro multis fundebatur in cœna, verus erat sanguis in calice, & verum sacrificium.

21. & 22. (h) Ergo Dominus de traditore locutus est post ministratam Eucharistiam. Judas dum prodit, Judæi qui Christum Pilato tradunt, Pilatus qui Dominum condemnat, hi omnes Dei consilium exequuntur. *Secundum quod definitum est*, *vadit*. Spontè ad mortem.

24. (i) Jam anteà illa inter eos de primatu orta erat contentio: nunc ex iis quæ apud Joannem, cap. 13. v. 31. mox se clarificandum à Deo fore, quæque eo loco de morte sua mox futura prædixit, regnum Christi in terris incœpturum putabant, disceptatio iterùm exorta est, *Quis eorum videretur major*.

25. (k) Christus Dominus quis esset regni sui status, tùm in hac vita, tum in futura, iis exposuit. *Benefici vocantur*, munifici: Titulos grandes sibi vindicant. *Dominantur eorum*, pro earum: nam Græca vox ἐθνῶν, est neutrius generis.

26. (l) Potestas quam vobis dabo, exerceri non debet, ut civilis potestas: *Sicut minor*, Gr. *Sicut junior*. Voluit itaque inter suos discipulos, alios esse aliis majores, & primatum esse in Ecclesia, quod suo exemplo declarat. Non vetat alios esse dominos, alios subditos; sed ambitionem condemnat.

29. (m) Æternam eis felicitatem promittit, & eorum animos spe erigit, ne deficiant. *Regnum*, Variis laboribus quæsitum. Vox Græca διατίθεμαι, paciscor, fœdus facio, propriè significat.

30. (n) Quæ omnia spirituali modo sunt intelligenda, ut mihi sitis proximi tamquam in regno meo.

31. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce satanas expetivit (o) vos ut cribraret sicut triticum:

32. Ego autem rogavi (p) pro te, ut non deficiat fides tua: & tu aliquando conversus confirma fratres tuos.

33. Qui dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire.

* Mat. 26. 34. Marc. 14. 30. — 34. * At ille dixit: Dico tibi Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis:

* Mat. 10. 9. — 35. * Quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis, numquid aliquid defuit vobis?

36. At illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat (q); similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.

* Isai. 53. 12. — 37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri (r) in me: * Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me, finem habent.

38. At illi dixerunt: Domine, ecce duo gladii hìc. At ille dixit eis: Satis est.

* Mat. 26. 36. Marc. 14. 32. Joan. 18. 1. — 39. * Et egressus ibat secundùm consuetudinem in Montem Olivarum. Secuti sunt autem illum & discipuli.

40. Et cùm pervenisset ad locum, dixit illis: Orate ne intretis in tentationem.

* Mat. 26. 39. Marc. 14. 35. — 41. * Et ipse avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis: & positis genibus orabat,

42. Dicens: Pater, si vis, transfer (s) calicem istum à me: Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.

43. Apparuit autem illi Angelus (t) de cœlo, confortans eum. Et factus in agonia prolixiùs orabat.

44. Et factus est sudor ejus, sicut guttæ (u) sanguinis decurrentis in terram.

45. Et cùm surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes præ tristitia.

46. Et ait illis: Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis in tentationem.

47. * Adhuc eo loquente, ecce turba: & qui vocabatur Judas, unus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquavit Jesu ut oscularetur eum. — * Mat. 26. 47. Marc. 14. 43. Joan. 18. 3.

48. Jesus autem dixit illi: Juda, osculo Filium hominis tradis?

49. Videntes autem hi, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus in gladio?

50. Et percussit unus ex illis servum principis sacerdotum, & amputavit auriculam ejus dexteram.

51. Respondens autem Jesus, ait: Sinite (x) usque huc. Et cùm tetigisset auriculam ejus, sanavit eum.

52. Dixit autem Jesus ad eos, qui venerant ad se, principes sacerdotum, & magistratus templi, & seniores: Quasi ad latronem existis cum gladiis & fustibus?

53. Cùm quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora (y) vestra, & potestas tenebrarum.

54. * Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis sacerdotum: Petrus verò sequebatur à longè. — * Mat. 26. 57. Marc. 14. 53. Joan. 18. 24.

55. * Accenso autem igne in medio atrii, & circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. — * Mat. 26. 69. Marc. 14. 66. Joan. 18. 25.

56. Quem cùm vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, & eum fuisset intuita, dixit: Et hic cum illo erat.

57. At ille negavit eum, dicens: Mulier, non novi illum.

58. Et

31. (o) Satanas poposcit à Deo, & impetravit, ut vos tentationibus suis commoveret, ut agitatur in cribro triticum, quando separatur à pulvere. Cogitas de Primatu, & instat animæ tuæ periculum. Locutio illa metaphorica occurrit cap. 9. Prophetæ Amos.

32. (p) Christus rogavit pro omnibus, Joan. 17. sed singulari quodam modo pro Petro, quia Petrus caput aliorum & firmamentum erat constituendus. *Confirma fratres tuos*, terrore nimio perculsos; imò & totam Ecclesiam, & coepiscopos tuos: *Ut non deficiat fides tua*, ne omninò deficiat. Non enim diu defecit fides ejus, sed statim resipuit. Confirma autem fratres tuos, non Apostolos tantùm, sed & fideles omnes.

36. (q) Secum auferat. Græcè tamen est, *Tollet*, vendet, ut eat quò abire voluerit. Non jubentis sunt verba, sed eorum solicitudo & anxietas vitæ conservandæ causa indicatur. *Et qui non habet*, scilicet gladium: nam Christo capto, vitæ suæ timere cœperunt, ne ut seditiosi hominis socii ad mortem raperentur. Temporis imminentis periculum more Prophetarum, non solùm verbis, sed & rebus designat. Non enim jubet ut emant gladios, sed venisse tempus, quò si humanis utendum esset præsidiis, arma paranda forent. Per sacculum, seu marsupium, peram & gladium, iniquam temporum conditionem designat.

37. & 38. (r) Causam mutati temporis affert. *Duo gladii*, Duo sint, an plures gladii, perinde est. Non enim fortè militares gladii erant, sed rustici, quales ferè lanii secum ferunt. Cùm abrumpere volumus sermonem eorum, qui non intelligunt quæ à nobis dicta sunt, id solemus dicere, *Satis est*: nec intelligebant Apostoli, quid Christus significare vellet.

42. (s) Naturæ ipsius lenium & carnis innoxiæ, ut à morte tam acerba immunis fiat, Patri exponit.

43. (t) Sicut in se admisit tristitiam, sic admisit externam consolationem de cœlo, quam inter homines reperire non poterat; neque ea tamen erat absolutè necessaria, etiam ut homini. Nam ratio parti inferiori perfectè dominabatur. *Et factus in agonia*, in magno animi angore, ob appetitus sentientis fugam, cui tamen voluntas rationalis planè dominabatur.

44. (u) Guttæ etiam mixtæ sanguine, quæ tam copiosæ erant, ut quasi grumi, Gr. θρόμβοι, viderentur.

51. (x) Huc usque suffecerit: nolite ultrà progredi: Petrum alloquitur.

53. (y) Tempus adest, quo vobis permittitur facere quod libet.

58. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait: O homo non sum.

* Ioan. 18. 26. 59. * Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus est.

60. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente cantavit gallus.

61. Et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Do-
* Matt. 26. 34. Marc. 14. 30. Ioan. 13. 38. mini, sicut dixerat: * Quia priùs quàm gallus cantet, ter me negabis:

62. Et egressus foras Petrus flevit amarè.

63. Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes.

64. Et velaverunt eum, & percutiebant faciem ejus: & interrogabant eum, dicentes: Prophetiza, quis est, qui te percussit?

65. Et alia multa blasphemantes dicebant in eum.

* Mat. 27. 1. Mar. 15. 1. Ioan. 16. 28. 66. * Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, & principes sacerdotum, & Scribæ, & duxerunt illum in concilium suum, dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.

67. Et ait illis: Si vobis dixero, non credetis mihi:

68. Si autem & interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.

69. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.

70. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es Filius Dei? Qui ait: Vos dicitis, quia ego sum.

71. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus de ore ejus.

CAPUT XXIII.

Passionis serie continuata, mors Christi, quæque eam consecuta sunt prodigia enarrantur.

1. ET surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.

2. Cœperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, * & prohibentem tribu- * Mat. 22. 21.
ta dare Cæsari, & dicentem se Christum Marc. 12. 17.
regem esse.

3. * Pilatus autem interrogavit eum, * Matt. 27. 11.
dicens: Tu es rex Judæorum? At ille re- Mar 15 2.
spondens ait: Tu dicis. Ioan. 18. 33.

4. Ait autem Pilatus ad principes sacerdotum, & turbas: Nihil invenio causæ in hoc homine.

5. At illi invalescebant, dicentes: Commovet populum, docens per universam Judæam, incipiens à Galilæa usque huc.

6. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset.

7. Et ut cognovit quòd de Herodis potestate esset, remisit (a) eum ad Herodem, qui & ipse Jerosolymis erat illis diebus.

8. Herodes autem viso Jesu, gavisus est valdè. Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eò quòd audierat multa de eo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri.

9. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat (b).

10. Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ constanter (c) accusantes eum.

11. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo: & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum.

12. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant ad invicem.

13. Pilatus autem convocatis principibus

CAPUT XXIII. 7. (a) Fortè ut eum placaret, ac sibi reconciliaret offensum. Ob hanc causam fuerunt inimici, quòd anno 27. æræ communis Herodes scripserit ad Tiberium, & rogaverit, ut juberet tolli clypeos deauratos, quos Pilatus intulerat; idque factum à Tiberio, qui jussit ut clypei Cæsaream asportarentur, & in Templo quod Augusto dicaverat, collocarentur. Idque ægrè tulit Pilatus.

9. (b) Quòd Herodes nihil dignum responsione quæreret; signa tantùm & prodigia videre cupiebat, ut curiositati suæ satisfaceret.

10. & 11. (c) Vehementer, acriter. *Cum exercitu*: Vox Græca [illegible], aliquando usurpatur pro comitatu, seu satellitio, quo cingebatur: Syrus vertit, *Cum ministris suis. Et illusit indutum veste alba*: Græcè [illegible] id est, *splendida*, quam adhibuit, ut fatuus potius, quàm ut facinorosus judicaretur.

bus sacerdotum, & magistratibus, & plebe,

14. Dixit ad illos: Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum, & (* Joan. 18. 38. & 19. 4.) ecce ego coram vobis interrogans, * nullam causam inveni in homine isto ex his, in quibus eum accusatis.

15. Sed neque Herodes: nam remisi vos ad illum, & ecce nihil dignum morte actum est ei.

16. Emendatum ergo illum dimittam.

17. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum, unum.

18. Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam,

19. Qui erat propter seditionem quamdam factam in civitate, & homicidium, missus in carcerem.

20. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Jesum.

21. At illi succlamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum.

(* Matt. 27. 23. Marc. 15. 14.) 22. Ille autem tertiò dixit ad illos: * Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis invenio in eo: corripiam ergo illum, & dimittam.

23. At illi instabant vocibus magnis postulantes ut crucifigeretur: & invalescebant voces eorum.

24. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum.

25. Dimisit autem illis eum, qui propter homicidium & seditionem missus fuerat in carcerem, quem petebant: Jesum verò tradidit voluntati eorum.

(* Matt. 27. 32. Marc. 15. 21.) 26. * Et cùm ducerent eum, apprehenderunt Simonem (d) quemdam Cyrenensem, venientem de villa: & imposuerunt illi crucem portare post Jesum.

27. Sequebatur autem illum multa turba populi, & mulierum: quæ plangebant, & lamentabantur eum.

28. Conversus autem ad illas Jesus, dixit: Filiæ Jerusalem, nolite flere (e) super me, sed super vos ipsas flete, & super filios vestros.

29. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent: Beatæ steriles, & ventres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactaverunt.

30. Tunc incipient dicere montibus: * Cadite super nos; & collibus: Operite nos. (* Isai. 2. 19. Osee 10. 8. Apoc. 6. 16.)

31. Quia si in viridi (f) ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?

32. Ducebantur autem & alii duo nequam cum eo, ut interficerentur.

33. * Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariæ, ibi crucifixerunt eum; & latrones, unum à dextris, & alterum à sinistris. (* Mat 27. 33. Marc. 15. 22. Joan. 19. 17.)

34. Jesus autem dicebat: Pater, dimitte illis: non enim sciunt (g) quid faciunt. Dividentes verò vestimenta ejus, miserunt sortes.

35. Et stabat populus spectans, & deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios salvos fecit, se salvum faciat, si hic est Christus Dei electus.

36. Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei,

37. Et dicentes: Si tu es rex Judæorum, salvum te fac.

38. Erat autem & superscriptio scripta super eum litteris Græcis, & Latinis, & Hebraicis: Hic est rex Judæorum.

39. Unus autem de his, qui pendebant, latronibus, blasphemabat eum, dicens: Si tu es Christus, salvum fac temetipsum, & nos.

40. Respondens autem alter increpabat eum, dicens: Neque tu times Deum, quòd in eadem damnatione (h) es.

41. Et nos quidem justè, nam digna factis recipimus: hic verò nihil mali gessit.

42. Et dicebat ad Jesum: Domine, memento (i) mei, cùm veneris in regnum tuum.

43. Et dixit illi Jesus: Amen dico tibi: Hodie (k) mecum eris in paradiso.

44. Erat autem ferè hora sexta, & tenebræ factæ sunt in universam terram usque in horam nonam.

45. Et

26. (d) Joannes nullam faciens mentionem Simonis, ait, *Et bajulans sibi crucem*; seu Jesus præiret portans partem superiorem crucis, & manibus tolleret; seu potiùs cùm Jesus præ debilitatu ferre onus non posset, milites imposuerunt crucem humeris Simonis: sic enim facile est conciliare alios Evangelistas cum Joanne.

28. (e) Non eas reprehendit, quòd flerent; sed eas admonet fletum illum proficisci ex ignorantia causæ cur pateretur. Atque hic est verborum sensus: Non tam super me, quàm super vos flete: nam tertio die ad summam gloriam resurrecturus erat, & gravissima populo Judaico imminebant mala.

31. (f) Per lignum viride, quod nec debet excidi, nec comburi, justus designatur, & per aridum lignum impius. Unde Ezechiel. 20. 47. *Succendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride, & omne lignum aridum*; quod cap. 21. 3. exponit, *Occidam*, inquit, *justum & impium*.

34. (g) Non excusat eos, sed magnam eorum miseriam declarat, ob quam magna iis opus sit misericordia, his imprimis qui utcumque sciebant ex Prophetis eum esse Christum, ii tamen nesciebant quid facerent; magnitudinem sui sceleris ignorabant, & laborabant eo errore judicii, qui inest omni peccato.

40. (h) Morti proximus; *Quod in eadem damnatione es*; Græc. *judicio*; eodem supplicio condemnatus.

42. (i) Miranda confessio latronis, qui tam insigne Christo testimonium perhibuit, cùm extrema afficiebatur ignominia. Ambros. Serm. in feria quarta sacræ hebdomadæ: *Hæc perfecta fides est Christum in cruce Deum, non reum credere.*

43. (k) Eris secundùm animam beatus, in loco quie-

45. Et obſcuratus eſt ſol: & velum templi ſciſſum eſt medium.

* Pſ. 30. 6. 46. Et clamans voce magna Jeſus ait: * Pater, in manus tuas commendo ſpiritum meum. Et hæc dicens, expiravit.

47. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens: Verè hic homo juſtus erat.

48. Et omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora ſua revertebantur.

49. Stabant autem omnes noti ejus à longè, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa, hæc videntes.

* Matt. 27. 57. Marc. 15. 42. Joa. 19. 38. 50. * Et ecce vir nomine Joſeph, qui erat decurio, vir bonus & juſtus:

51. Hic non conſenſerat conſilio & actibus eorum, ab Arimathæa civitate Judææ, qui expectabat, & ipſe regnum Dei.

52. Hic acceſſit ad Pilatum, & petiit corpus Jeſu:

53. Et depoſitum involvit ſindone; & poſuit eum in monumento exciſo, in quo nondum quiſquam poſitus fuerat.

54. Et dies erat paraſceves, & ſabbatum illuceſcebat.

55. Subſecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, & quemadmodum poſitum erat corpus ejus.

56. Et revertentes paraverunt aromata, & unguenta: & ſabbato quidem ſiluerunt (l) ſecundùm mandatum.

CAPUT XXIV.

Reſurrectionis Chriſti circumſtantiæ, & variæ illius apparitiones.

Matt. 28. 1. Marc. 16. 2. Joan. 20. 1. 1. UNa (a) autem ſabbati valdè diluculò venerunt ad monumentum, portantes, quæ paraverant, aromata:

2. Et invenerunt lapidem revolutum à monumento.

3. Et ingreſſæ non invenerunt corpus Domini Jeſu.

4. Et factum eſt, dum mente conſternatæ eſſent de iſto, ecce duo viri ſteterunt (b) ſecùs illas in veſte fulgenti.

5. Cùm timerent autem, & declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas: Quid quæritis viventem cum mortuis?

6. Non eſt hìc, ſed ſurrexit: recordamini qualiter locutus eſt vobis, cùm adhuc in Galilæa eſſet,

7. Dicens: * Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertia reſurgere. * Matt. 16. 21. & 17. 21. Mar. 8. 31. & 9. 30. Sup. 9. 22.

8. Et recordatæ ſunt verborum ejus.

9. Et regreſſæ à monumento nuntiaverunt (c) hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus.

10. Erat autem Maria Magdalene, & Joanna, & Maria Jacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apoſtolos hæc.

11. Et viſa ſunt ante illos, ſicut deliramentum, verba iſta: & non crediderunt illis.

12. Petrus autem ſurgens cucurrit (d) ad monumentum: & procumbens vidit linteamina ſola poſita, & abiit ſecum mirans quod factum fuerat.

13. * Et ecce duo ex illis ibant ipſa die in caſtellum (e), quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Jeruſalem, nomine Emmaus. * Matt. 16. 12.

14. Et ipſi loquebantur ad invicem de his omnibus quæ acciderant.

15. Et factum eſt, dum fabularentur, & ſecum quærerent: & ipſe Jeſus appropinquans ibat cum illis:

16. Oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoſcerent.

17. Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones, quos confertis ad invicem ambulantes, & eſtis triſtes?

18. Et reſpondens unus, cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu ſolus peregrinus es in Jeruſalem, & non cognoviſti quæ facta ſunt in illa his diebus?

19. Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt: De Jeſu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & ſermone, coram Deo & omni populo:

20. Et

cis & pacis, ubi ſunt animæ juſtorum poſt hanc vitam; nam ibi eſt Paradiſus, ubi felicitatis ſtatus. Chriſtus ad inferos deſcendens limbum Patrum vertit in Paradiſum, quia felicitatem iis attulit.

56. (l) *Quieverunt*, ut vertit Eraſmus. *Secundùm mandatum*, legis ſcilicet, quæ omnibus id prohibet. Unde nihil paraverunt ex aromatibus quæ emerant. Quamquam opera quæ faciebant piæ mulieres, non erant ſervilia, nec per legem prohibita, ſervaverunt mandatum ſecundùm conſuetudinem & traditionem Judæorum, qui ſabbatum colebant arctiùs, quàm lex ipſa præciperet. Sic noluerunt ingredi prætorium, ne contaminarentur; quaſi immundi eſſent, ſi domum Gentilis intrarent, quod lege non prohibetur.

CAPUT XXIV.

1. (a) Prima die hebdomadæ, qui eſt dies Dominica.

4. (b) Joannes ſediſſe eos ait: ſed vox Græca ἐφεστάναι, propriè ſupervenire ſignificat.

9. (c) Non ſimul hæc nuntiata ſunt: nam primò quidem nuntiatum fuit corpus Chriſti ſublatum fuiſſe; deinde Magdalena nuntiavit ſe Dominum vidiſſe: poſt primum nuntium videtur Petrus & Joannes cucurriſſe: ſingula expoſita ſunt ad cap. 28. Matthæi.

12. (d) Unà cum Joanne. *Linteamina*, quibus corpus Chriſti fuerat involutum.

13. (e) Vicus ille ab Adriano poſteà in celebrem urbem mutatus Nicopolis dictus eſt, ac ſeptem milliaribus Jeroſolyma diſtabat. Dicta eſt Nicopolis in monumentum devictæ à Romanis Judææ.

20. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum.

21. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel: & nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt.

22. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum,

23. Et, non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere.

24. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum: & ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum verò non invenerunt.

25. Et ipse dixit ad eos: O stulti, & tardi corde ad credendum, in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ!

26. Nonne hæc oportuit pati (f) Christum, & ita intrare in gloriam suam?

27. Et incipiens à Moyse, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ de ipso erant.

28. Et appropinquaverunt castello quò ibant: & ipse se finxit (g) longiùs ire.

29. Et coegerunt illum dicentes: Mane nobiscum, quoniam advesperascit, & inclinata est jam dies. Et intravit cum illis.

30. Et factum est, dum recumberet cum eis, accepit panem, & benedixit, ac fregit, & porrigebat illis.

31. Et aperti sunt oculi eorum, & cognoverunt eum: & ipse evanuit ex oculis eorum.

32. Et dixerunt ad invicem: Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, & aperiret nobis Scripturas?

33. Et surgentes eadem hora regressi sunt in Jerusalem: & invenerunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant,

34. Dicentes: Quòd surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.

35. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via: & quomodo cognoverunt eum in fractione panis (h).

36. * Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, & dicit eis: Pax vobis: ego sum, nolite timere. * Mar. 16. 14. Joan. 20. 19.

37. Conturbati verò, & conterriti, existimabant se spiritum videre.

38. Et dixit eis: Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in corda vestra?

39. Videte manus meas, & pedes, quia ego ipse sum: palpate, & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.

40. Et cùm hoc dixisset, ostendit eis manus, & pedes.

41. Adhuc autem illis non credentibus, & mirantibus præ gaudio, dixit: Habetis hìc aliquid, quod manducetur?

42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & favum mellis.

43. Et cùm manducasset (i) coram eis, sumens reliquias dedit eis.

44. Et dixit ad eos: Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cùm adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.

45. Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas (k).

46. Et dixit eis: * Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die: * Ps. 18. 6.

47. Et prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolyma.

48. * Vos autem testes estis horum. * Act. 1. 8.

49. * Et ego mitto promissum Patris mei in vos: vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. * Joan. 14. 26.

50. Eduxit autem eos foras (l) in Bethaniam: & elevatis manibus suis benedixit eis.

51. * Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum. * Mar. 16. 19. Act. 1. 9.

52. Et ipsi adorantes, regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno:

53. Et erant semper (m) in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen.

26. (f) Quibus obtineret regnum suum in cœlo & in terra; quod regnum est Ecclesia. Regnum illud Ecclesiæ constitui per passionem ex æterno Dei decreto oportuit.

28. (g) Ita se composuit, quasi longiùs iturus; ut eorum in se amorem magis accenderet.

35. (h) Dum simul comederemus; an potiùs in usu Sacro-sanctæ Eucharistiæ?

43. (i) Quæ vera fuit manducatio, non nutritio.

45. 46. & 47. (k). Ergo Scripturæ obscuritatem habent sibi adjunctam; neque eas intellexissent Apostoli, nisi Dominus iis aperuisset eorum intellectum... Præter alia Scripturæ loca, Isaias cap. 53. prædixerat ejus mortem, & crucem. Resurrectionis typus fuit Jonas, eamque prædixit Michæas cap. 4. *In nomine ejus*, auctoritate, & jussu; *Testes estis*, eritis.

50. (l) Extra Jerusalem; *In Bethaniam*, unde reversus est in montem Oliveti.

53. (m) Horis orationi destinatis, & temporibus opportunis; idque maximè ante acceptum Spiritum sanctum.

SAN-

SANCTUM
JESU CHRISTI
EVANGELIUM
SECUNDUM JOANNEM.

JOANNES Apostolus & Evangelista, filius Zebedæi, frater Jacobi Majoris, è Bethsaida Galilææ oppido ad mare Tiberiadis oriundus, postremus omnium Græcè scripsit Evangelium, cùm ex Insula Patmos Ephesum rediisset, discipulorum suorum & vicinarum Ecclesiarum precibus adductus, & paucis ante obitum annis. Cur scriberet, id potissimùm in causa fuit, ut Cerinthi, Ebionis, & Nicolaitarum, qui Christo Domino divinitatem detrahebant, impios errores refelleret; tum etiam ut quæ in aliis Evangelistis deesse videbantur, suppleret; & ea maximè quæ Christus Dominus primo suæ prædicationis anno gessit & dixit magis insignia: cùm alii Evangelistæ ab Incarnatione Domini Historiam Evangelicam incæperint, Joannes ab æterna Verbi generatione eam orditur, & brevi verborum complexu illam sic exponit, ut omnes penè hæreses circa divinam & humanam Jesu Christi generationem ortas penitùs everterit.

CAPUT PRIMUM.

Verbi æterna generatio & divinitas; Joannis de Christo illustre testimonium. Andreas Simonem fratrem adducit ad Jesum, ut Philippus Nathanaelem.

1. IN principio (a) erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.

2. Hoc erat in principio apud (b) Deum.

3. Omnia per ipsum facta (c) sunt: & sine ipso factum est nihil, quod factum est,

4. In ipso vita erat, & vita erat lux (d) hominum:

5. Et

CAP. I. 1. (a) In ipsa æternitate, ante omnia tempora, cùm nullum esset tempus. Sic æternum esse Verbum Dei apertè docet Evangelista. *Et Verbum erat apud Deum*, distincta nimirùm à Patre persona, non diversæ naturæ. *Et Deus erat Verbum*, unus & idem cum Patre Deus. Sic cap. 4. *Spiritus est Deus*, id est, Deus est Spiritus. Hinc D. August. Tract. 1. in Joan. *Evangelista dicit: In principio erat Verbum; & tu dicis, quia & ipsum Verbum factum est. Ille, Omnia per ipsum facta sunt, dicit; & tu dicis, quia & ipsum Verbum factum est. Poterat dicere Evangelista: In principio factum est Verbum: sed quid ait? In principio erat Verbum. Si erat, non est factum.* Idem tract. 3. *In principio erat Verbum. In quo principio? Et Verbum erat apud Deum: & quale Verbum? Et Deus erat Verbum.*

2. (b) Verbum erat Deus, quia in principio erat apud Deum: vel hoc Verbum quod erat Deus, apud Patrem & cum Patre erat, necdum humanam carnem assumpserat. *In principio*, ab æterno, ante rerum omnium creationem]. Persona erat à Patre distincta, sed ejusdem naturæ & substantiæ.

3. (c) Jam Verbum ut omnium rerum principium & creatorem exprimit Evangelista. *Et sine ipso factum est nihil*: Gr. *Ne unum quidem eorum quæ facta sunt, sine ipso factum est*. Latini sic distinguunt, & punctum voci, *nihil*, subjiciunt: tum puncto interposito; *Quod factum est, in ipso vita erat*. Ita Augustinus. Vulgata utrique interpretationi aptatur. Græci Patres, ut Chrysostomus, hæc verba, *Quod factum est*, jungunt cum præcedentibus, adeò ut hic sit sensus: *Nihil eorum quæ facta sunt, sine illo factum est*: tum sequitur altera sententia, *In ipso vita erat*, fons vitæ, uti & veritas ipsa.

4. (d) Qua intelligimus, quæ adest omnibus, etiam cæcis corde & peccatoribus, ut solis lumen præsens est cæco, qui soli absens est, ut ait Aug. scribens in hunc locum, qui & Tract. 3. hæc habet: Quod factum est, non est vita, sed in arte, hoc est, in sapientia Dei, antequam fieret, vita erat. Quid absonum magis, quàm Joannem his verbis tam magnificis non aliud efficere, & persuadere voluisse, quàm Christum esse merum hominem, non Deum, sed à Deo missum instar legati, ad cœlum usque sublatum instar Pauli Apostoli, atque ibi cum Deo contulisse paucis ante Evangelii prædicationem annis, ut somniant Sociniani; hominum Magistrum instar Mosis constitutum, & Deum dici, ut Moses Deus Pharaonis dictus est, idque sublimiori quadam ratione,

5. Et lux in tenebris lucet, & tenebræ (c) eam non comprehenderunt.

* Mat. 3. 1. Mar. 1. 2. — 6. * Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes.
7. Hic venit in testimonium, ut testimonium (f) perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.
8. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.
* Infr. 3. 19. — 9. * Erat lux vera (g), quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum.
* Heb. 11. 3. — 10. In mundo erat (h), * & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit.
11. In propria (i) venit, & sui eum non receperunt.
12. Quotquot autem receperunt eum; dedit eis potestatem (k) filios Dei fieri, his, qui credunt in nomine ejus:
13. Qui non ex sanguinibus (l), neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.
14. * Et Verbum caro (m) factum est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre; plenum gratiæ & veritatis. — * Matt. 1. 16. Luc. 2. 7.
15. Joannes testimonium perhibet de ipso, & clamat (n), dicens: Hic erat, quem dixi: Qui post me venturus est, ante me factus est: quia prior me erat.
16. * Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. — * 1. Tim. 5. 17.
17. Quia lex (o) per Moysen data est, gratia & veritas per Jesum Christum facta est.
18. * Deum nemo vidit umquam: unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit (p). — * 1. Tim. 6. 16. 1. Ioan. 4. 12.
19. Et hoc est testimonium (q) Joannis, quando miserunt Judæi ab Jerosolymis sacerdotes & Levitas ad eum, ut interrogarent eum: Tu quis es?
20. Et confessus est, & non negavit (r): & confessus est: Quia non sum ego Christus.
21. Et interrogaverunt eum: Quid ergo? Elias (s) es tu? Et dixit: Non sum. Propheta es tu? Et respondit: Non.
22. Dixerunt ergo ei: Quis es, ut re- sponsum

cuncta per ipsum facta, quæ ad mundi renovationem spectant, non quòd mundus ab eo conditus sit. Hæc & alia hujusmodi monstra fingunt Sociniani, sed fingunt tamen, & verbis Evangelistæ vim afferunt.

5. (c) Homines errorum offusi tenebris hanc lucem non receperunt; occluserunt enim mentis oculos ne viderent.

7. (f) Ut testis & præco adventus Domini. Testimonium Joannis Baptistæ ubique commendant Evangelistæ, quòd permagni esset ponderis ad Judæos revincendos: in magna quippe erat apud eos sanctitatis opinione, & omnes illum ut Prophetam habebant.

9. (g) Paululùm digressus, ut de Joanne loqueretur, redit ad Verbum æternum: *Erat lux vera*, per essentiam, & participabilis, non participata. *Quæ illuminat omnem hominem*, seu lumine naturali, cujus facultas, aut ratio cuique homini insita est, ut exponit Cyrillus; seu gratiæ lumine, quantum in se est, ut interpretatur Chrysostomus. Illud quoque è Græco textu licet interpretari, ἐρχόμενον, *veniens*, quod referri potest ad τὸ φῶς, *lumen*; ita ut hic sit sensus: lumen illud verum veniens in hunc mundum, ut illuminet omnem hominem. Quæ sequuntur, huic favent expositioni: nam de Verbo divino manifestè intelliguntur.

10. (h) Ante incarnationem erat ubique præsens per suam divinitatem, qua mundum condidit, & eum regit; unde & mundus Verbum ipsum, à quo factus est, nosse debebat.

11. (i) In mundum à se conditum: vel *in propria venit*, ad Judæos, ex quibus natus est secundùm carnem, quique erant populus Dei.

12. (k) Vox Græca ἐξουσία, potestatem cum auctoritate, vel dignitate conjunctam significat.

13. (l) Qui non ut cæteri homines, vel ex humano semine, vel ex concupiscentia, vel ex hominis voluntate per adoptionem humanam, sed ex Deo nati sunt per divinam adoptionem.

14. (m) Homo factus est: *Quasi unigeniti*, vox *quasi*, apud Hebræos sæpè est particula affirmans. Splendor & gloria Jesu Christi non ut Mosis & Prophetarum, sed ut filii unigeniti à Patre, in Transfiguratione, Resurrectione & Ascensione perspicuè & clarè visa, quasi unigeniti, ut par erat illum apparere, qui verè est unigenitus Dei Patris, ejusdem cum eo naturæ.

15. (n) Alludit ad ea verba Isaiæ, cap. 40. *Vox clamantis in deserto. Qui post me venturus est*, ad prædicandum & annuntiandum Evangelium. *Ante me factus est*, vox Græca ἔμπροσθέν μου. Quod ait, *ante me*, inquit Beda, non ad ordinem temporis, sed ad distantiam pertinet dignitatis: *Quia prior me erat*, non solùm æternitate, ut Deus, sed etiam ut homo longè præstantior.

17. (o) August. Lib. 17. contra Faustum, cap. 6. *Ipsa lex, cùm impleta est, gratia & veritas facta est per Iesum Christum. Gratia qua lex veritate impletur; veritas, qua figuras & Prophetias implevit.*

18. (p) Quæ de Verbo dixi, non aliundè quàm ab ipsomet Verbo accepi, seu ab unigenito qui est in sinu Patris. *Ipse enarravit nobis*; Gr. ἐξηγήσατο, exposuit, dilucidè declaravit: seu postrema illa verba sint à Joanne Baptista prolata, seu ea sint ipsius Evangelistæ verba. August. *Quid est in sinu Patris? In secreto Patris .... qui Patrem novit, ipse enarravit.*

19. (q) Redit ad Joannis testimonium clariùs explicandum. Aug. *Tamen quia quasi in nocte apparuit in corpore mortali, lucernam sibi accendit, unde videretur.*

20. (r) Hebraismus, quo responsi constantia exprimitur: ex responsione Joannis palàm est eum interrogatum fuisse an is esset Christus.

21. (s) Quem ex Malachia, cap. 4. venturum ante

sponsum demus his, qui miserunt nos? quid dicis de te ipso?

*Isai.40.3. Matt.3.3. Mar.1.3. Luc.3.4. 23. Ait: * Ego vox clamantis in deserto: Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias Propheta.

24. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.

25. Et interrogaverunt eum, & dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?

*Matth.3.11. 26. Respondit eis Joannes, dicens: * Ego baptizo in aqua: medius autem vestrùm stetit, quem vos nescitis.

*Mar.1.7. Luc.3.16. Act.1.5.& 11.16.& 19.4. 27. * Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est: cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti.

28. Hæc in Bethania (t) facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans.

29. Altera (u) die vidit Joannes Jesum venientem ad se, & ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.

30. Hic est, de quo dixi: Post me venit vir, qui ante me factus est: quia prior me erat.

31. Et ego nesciebam (x) eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans.

*Matth.3.16. Mar.1.10. Luc.3.22. 32. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens: * Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, & mansit super eum.

33. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto.

34. Et ego vidi: & testimonium perhibui quia hic est Filius Dei.

35. Altera die iterùm stabat Joannes, & ex discipulis ejus duo.

36. Et respiciens Jesum ambulantem, dicit: Ecce Agnus Dei.

37. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, & secuti sunt Jesum.

38. Conversus autem Jesus, & videns eos sequentes se, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, (quod dicitur interpretatum Magister) ubi habitas?

39. Dicit eis: Venite, & videte. Venerunt, & viderunt ubi maneret, & apud eum manserunt die illo: hora autem erat quasi decima.

40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri unus ex duobus, qui audierant à Joanne, & secuti fuerant eum.

41. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, & dicit ei: Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus.)

42. Et adduxit eum ad Jesum. Intuitus autem eum Jesus, dixit: Tu es Simon filius Jona (y): tu vocaberis Cephas, (quod interpretatur Petrus.)

43. In crastinum voluit exire in Galilæam, & invenit Philippum. Et dicit ei Jesus: Sequere me.

44. Erat autem Philippus à Bethsaida, civitate Andreæ & Petri.

45. Invenit Philippus Nathanael, & dicit ei: Quem scripsit* Moyses in lege, & Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph à Nazareth. * Gen.49.10. Deut.18.18.

46. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth (z) potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & vide. *Isa.40.10.& 45.8. Jer.23.5. Ezech.34.23.& 37.24.

47. Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, & dicit de eo: Ecce verè Israelita, in quo dolus non est. Dan.9.24.& 25.

48. Dicit ei Nathanael: Unde me nosti? Respondit Jesus, & dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cùm esses sub ficu, vidi te.

49. Respondit ei Nathanael, & ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel.

50. Respondit Jesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Vidi te sub ficu, credis: majus (a) his videbis.

51. Et dicit ei: Amen, amen dico vobis,

Messiam acceperant; cùm abstinentia cibi, vestitu, zelo Dei eum referret. Quidam ex iis forsitan animarum transmigrationem admittebant. *Non sum*, propriè Elias, sed virtute, spiritu & officio. *Propheta es tu?* Græcè propter articulum, Propheta ille à Judæis expectatus, & promissus, de quo Deuteronom. 18. quem Judæi à Messia distinguebant, & Messiæ comitem futurum putabant.

28. (t) Gr. *Bethabara*, qui locus erat trans Jordanem. Vox Gr. *πέραν*, potest etiam *cis Jordanem* designare, ad littus scilicet Jordanis. Per sex menses baptizaverat in Judæa: sed fortè concursus populorum Romanis suspectum fecerat: unde Joannes ultra fluvium in Peræa baptizavit. *Bethabara*, Hebraicè domum transitus significat: frequentes populi eò confluebant.

29. (u) Postero die. *Agnus Dei*, Græcè ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, *Ille Agnus Dei*, de quo Isaiæ 53. Sola Deo digna victima, quæ potest Deo reconciliare homines: *Ecce qui tollit*, Gr. ὁ αἴρων, qui portat, qui portando aufert peccata mundi.

31. (x) Oculis corporis non videram eum, licèt scirem advenisse Messiam. Propterea veni baptizatum, ut ex occasione baptismi eum manifestarem. Cùm Joannes à prima ætate in deserto vitam egisset, Christum ex facie non noverat. Ubi Christus ab eo baptizari voluit, tum quis esset, Deus illi revelavit: sed posteà cùm Spiritus sanctus in eum columbæ specie descendisset, & vox Patris de cœlo intonuisset, ad publicam illam manifestationem, Joannes refert eam quam de Christo habuerat notitiam.

42. (y) Seu Johanna, aut Joannis, per contractionem: vocaberis *Cephas*, Chald. *Cepha*, כיפא, *est Petra*.

46. (z) Sciebant Messiam in Bethlehem nasciturum.

50. & 51. (a) Majora: Gr. μείζω. *Videbitis*, ei servientes Angelos. *Supra*, vox Hebr. *al*, על, juxta

bis, videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium hominis.

C A P U T II.

Jesus invitatus ad nuptias aquam in vinum convertit; tum venit Capharnaum, hinc Jerosolymam, ubi è templo ejicit vendentes, ac multa signa facit.

1. ET die tertia (a) nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Jesu ibi.

2. Vocatus est autem & Jesus, & discipuli ejus, ad nuptias.

3. Et deficiente vino, dicit mater (b) Jesu ad eum: Vinum non habent.

4. Et dicit ei Jesus: Quid (c) mihi, & tibi est, mulier? nondum venit hora mea.

5. Dicit mater ejus ministris: Quodcumque dixerit vobis, facite.

6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundùm purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas (d) binas, vel ternas.

7. Dicit eis Jesus: Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum.

8. Et dicit eis Jesus: Haurite nunc, & ferte architriclino (e). Et tulerunt.

9. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, & non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam: vocat sponsum architriclinus,

10. Et dicit ei: Omnis homo primùm bonum vinum ponit: & cùm inebriati fuerint, tunc id, quod deterius est: Tu autem servasti bonum vinum usque adhuc.

11. Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ: & manifestavit gloriam suam, & crediderunt in eum discipuli ejus.

12. Post (f) hoc descendit Capharnaum ipse, & mater ejus, & fratres ejus, & discipuli ejus: & ibi manserunt non multis diebus.

13. Et propè erat Pascha (g) Judæorum, & ascendit Jesus Jerosolymam:

14. Et invenit in templo vendentes boves, & oves, & columbas, & numularios sedentes.

15. Et cùm fecisset quasi flagellum (h) de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque, & boves, & numulariorum effudit æs, & mensas subvertit.

16. Et his, qui columbas vendebant, dixit: Auferte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis.

17. Recordati sunt verò discipuli ejus, quia scriptum est: * Zelus domus tuæ comedit me. *Psal. 68.

18. Responderunt ergo Judæi, & dixerunt ei: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?

19. Re-

etiam, seu *propè* significat. Bernardus in Psal. 90. ser. 12. *Beati illi Spiritus ascendunt per contemplationem Dei, descendunt per compassionem tui, ut custodiant te in omnibus viis tuis. Ascendunt ad vultum ejus, descendunt ad nutum ejus.*

CAP. II. 1. (a) Postquam in Galilæam venit circa 21. Februarii, vel die tertia ab egressu è deserto, ubi tentatus fuit à diabolo, juxta Euthymium. *In Cana Galilææ:* nam aliud erat oppidum ejusdem nominis in Tribu Ephraim, Josue 15. 18. Cana Galilææ oppidum erat, quod trium horarum spatio distabat Nazareth, juxta Hieronymum in locis Hebraicis, in finibus scilicet Galilææ & Phœniciæ.

3. (b) Mariæ erga convivas miseratio, in filium fides, modestia in proponendo & exponendo quid facto opus esset, elucescit: ubi formam orandi nobis præbet, nempè ut indigentiam nostram simpliciter Deo exponamus. Fors est ut pauperes essent conjuges; nam summissa voce hoc filio insinuavit, eorum pudori consulens.

4. (c) Quæ verba non sunt reprehendentis, sed docentis. Mater miraculum deposcebat, quod Divinitatis erat opus; docere discipulos suos voluit in obeundis ministerii sui functionibus nullam carnis & sanguinis habendam esse rationem. *Nondum venit hora mea*, nondum venit tempus, quo miraculum à te postulatum sit faciendum. Nondum venit hora edendi miracula publica, quæ fieri debent, ut Evangelica prædicatio confirmetur. Nondùm publicè docuerat, nec se ut Messiam ostenderat. Quod postulabat B. Virgo ex charitate & misericordia, illud videtur negare Christus, quòd præscripto tantùm tempore edenda essent miracula. Nec mirum si variis virtutibus res diversæ, imò & quandoque contrariæ subjiciantur, utrimque laudabiles. Voto nihilominùs Matris annuit Christus: neque Maria præcipitatione, aut quavis alia ratione peccavit, ut calumniantur quidam Novatores.

6. (d) *Metreta* erat mensura quædam Attica, quæ Hebræorum cado penè æqualis erat, quadraginta ferè librarum Parisiensium, ut plerisque videtur. Nuptias verò per aliquot dies Judæi solebant producere.

8. & 10. (e) Qui præfectus erat convivio. *Inebriati*, Cùm exhilarati paululùm incaluerint. Sic enim vox illa sæpè in Scripturis usurpatur etiam in bonam partem.

12. (f) Brevi post tempore: *Fratres ejus*, cognati: *Non multis diebus*: Instabat enim festum Paschatis, quòd eo anno incidit in diem sextum Aprilis, ut Petronio videtur. Itaque exeunte Februario, Capharnao profectus est Jerosolymam, ut ibi Evangelii prædicandi munus auspicaretur.

13. (g) Primùm post baptismum, nondum tradito Joanne in carcerem.

15. & 16. (h) Oves & boves flagello expulsa, non homines: vox, *quasi*, deest in Græco. *Negotiationis*, Fori publici.

* Matt. 26. 61. & 27. 40. Marc. 14. 58. & 15. 29.

19. Respondit Jesus, & dixit eis: * Solvite (i) templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.

20. Dixerunt ergo Judæi: Quadraginta (k) & sex annis ædificatum est templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?

21. Ille autem dicebat de templo corporis sui.

22. Cùm ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat, & * crediderunt scripturæ, & sermoni quem dixit Jesus.

* Psal. 3. 6. & 16. 9.

23. Cùm autem esset Jerosolymis in pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus quæ faciebat.

24. Ipse autem Jesus non credebat (l) semetipsum eis, eò quòd ipse nosset omnes,

25. Et quia opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.

CAPUT III.

Nicodemum qui de nocte venerat, Christus de necessitate Baptismi, & de redemptione generis humani instruit: Joannis testimonium.

1. ERat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps (a) Judæorum.

2. Hic venit ad Jesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister: nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.

3. Respondit Jesus, & dixit ei: Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuò (b), non potest videre regnum Dei.

4. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo potest homo nasci, cùm sit senex? numquid potest in ventrem matris suæ iteratò introire, & renasci?

5. Respondit Jesus: Amen, amen dico tibi, nisi (c) quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei.

6. Quod natum est ex carne, caro (d) est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est.

7. Non mireris quia dixi tibi: Oportet vos nasci denuò.

8. Spiritus ubi vult, spirat: & vocem ejus audis: * sed nescis unde veniat, aut quò vadat: sic est omnis, qui natus est ex spiritu (e). * Ps. 134. 7.

9. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri?

10. Respondit Jesus, & dixit ei: Tu es magister in Israel, & hæc ignoras?

11. Amen,

19. (i) Si solveritis, vel solvetis, imperativus modus pro futuro tempore. Templum vocat corpus suum propter inhabitantem divinitatem per unionem hypostaticam. Ubique Joannes insinuat Christi divinitatem. Præ ardenti in Deum amore Templum violari non sinebat.

20. (k) Sex & quadraginta effluxerunt anni, ex quo Templum hoc ædificari cœpit, nec tamen ex omni parte est absolutum, & intra triduum illud restitues? Templum illud in quo hæc omnia agebantur, hoc ipsum erat, quod ab Herode à fundamentis ædificari cœpit anno regni sui decimo octavo, nempè ut Josephus computare solet, à capta Jerosolyma, & à morte Antigoni. Sic enim quatuor & triginta annos regni Herodis enumerat. Porrò annus ille erat vigesimus ante æram vulgarem. His 20. annis si addas 26. æræ communis jam elapsos, summa erit 46. annorum ab initio hujus operis suscepti. Hoc templum magnitudine sua æquabat templum Salomonis. Nam centum cubitos longum erat, & altum sacr. cùm templi à Zorobabele extructi altitudo esset tantummodò sexaginta cubitorum. Illud itaque templum, cujus mentionem faciunt Judæi, id ipsum est, quod ab Herode fuit extructum. Non enim per tot annorum spatium templum secundum fuit ædificatum. Id quidem concedimus, hujus ædificii molem intra octo annorum spatium fuisse absolutam; sed exteriora quæque opera, ornamenta, portæ, &c. nondum erant absoluta: nam usque ad Neronis tempora continuata fuit horum operum fabrica. Judæi autem ob hujus vocis homonymiam decepti, hanc restitutionem templo quod tunc temporis extabat, applicant. Aliis tamen videtur de secundo templo à Zorobabele post captivitatem extructo Judæos verba facere, eosque 46. annorum, quibus intermissa fuit ædificatio, habere rationem.

24. & 25. (l) Judæis, quorum pars maxima non credebat Jesum esse verum Messiam. Occultarum verò cogitationum notitia argumentum est divinitatis.

CAP. III. 1. & 2. (a) Senator magni consilii, seu synedrii. *Nocte*; Id videtur actum Jerosolymæ; est enim præcedentis historiæ continuatio. *Nemo enim potest*, &c.... Ergo sunt quædam signa, aut miracula quæ ab iis fieri non possunt, qui falsam doctrinam per ea confirmare nituntur. Hæc signa sunt velut quædam sigilla, quibus Deus veram doctrinam confirmat, atque sic vocat, ut distinguantur à præstigiis dæmonum.

3. (b) Gr. ἄνωθεν, quod postea vertit Interpres *sursum*. Sed ex verbis sequentibus Nicodemi palàm est Dominum locutum fuisse de iterata nativitate: adeò ut ad regnum Dei possidendum prima nativitas non sufficiat, sed opus sit secunda. Unde prima veræ Religionis elementa hoc loco Nicodemum docet Christus Dominus.

5. (c) Quasi ex Patre & Matre, Gr. nascatur. *Non potest intrare*, aqua corpus, Spiritus verò animum mundat. Cùm autem corporalis nativitatis idea Nicodemi mentem confunderet, hunc illi scrupulum exemit Christus Dominus, primò quidem ex lato discrimine quod carnalem inter & spiritualem generationem intercedit.

6. (d) Ex homine, carnale est. August. *Caro hic spiritui opponitur. Quod natum est ex carne, caro est: nam illi cum sua origine convenit. Quod natum est ex spiritu, Spiritus est, seu spiritale. Siquidem simile ex simili nascitur. Cum homo servit legi Dei, spiritualis est, idque habet à secunda illa nativitate.*

8. (e) Non ventus, sed Spiritus sanctus hoc nomine designatur. Tametsi alludit ad ventum, qui in varias spirat partes: sed nemo dixerit ventum spirare ubi vult. Deus quidem facit omnia pro sua voluntate, & imprimis regenerationem nostram, cujus characteres & effectus venti similitudine exprimit. Spiritus sancti opera per effectus tantummodò percipiuntur. *Unde veniat.* Doctrina foris sonat per prædicatores; ex effectis tamquam ex voce quadam Spiritus ille cognoscitur: sed horum affectuum principium, aut finem in quem tendunt, non intuemur. *Sic est omnis, qui natus est ex Spiritu*: est enim illius nativitas occulta, invisibilis & interior. Auctor ejus est Spiritus sanctus. Ex effectis probat Dominus novam hanc regenerationem propterea rejici non oportere, quòd mente non concipiatur.

11. Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur (f), & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis.

12. Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis (g)?

13. Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit (h) de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo.

* Num. 21. 9. 14. * Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto; ita exaltari (i) oportet Filium hominis:

15. Ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

* 1. Joan. 4. 9. 16. * Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret: ut omnis, qui credit (k) in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.

17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum.

18. Qui credit in eum, non judicatur: qui autem non credit, jam judicatus (l) est: quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei.

19. Hoc est autem judicium (m): * quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem: erant enim eorum mala opera. * Sup. 1. 9.

20. Omnis enim qui malè agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus.

21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta.

22. Post hæc venit Jesus, & discipuli ejus in terram Judæam (n): & illic demorabatur cum eis, * & baptizabat. * Inf. 4. 2.

23. Erat autem & Joannes baptizans (o) in Ænnon, juxta Salim: quia aquæ multæ erant illic, & veniebant, & baptizabantur.

24. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem (p).

25. Facta est autem quæstio (q) ex discipulis Joannis cum Judæis de Purificatione.

26. Et venerunt ad Joannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, * cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum. * Sup. 1. 29.

27. Re-

11. (f) Cùm mysticam illam regenerationem minùs intelligeret Nicodemus, Christus doctrinam suam cum auctoritate tot signis & miraculis munita, tum illustri veteris Testamenti figura confirmat. *Quod scimus, loquimur*, id est, non audita, sed visa.

12. (g) Humilia quidem, si cum altioribus mysteriis, ut cum Resurrectione & Ascensione comparentur: nam Pharisæi suis baptismis & ablutionibus animam purgari sibi persuaserant. *Non credidistis*, non intellexistis.

13. (h) Ut hæc doceret; nemo scrutatus est arcana Dei qui est in cœlis: *Nisi qui descendit de cœlo*, nisi qui ex Deo suam habet originem. Descendit quodammodo Verbum Incarnatum per unionem personalem divinitatis cum humanitate. *Qui est in cœlo*, ratione suæ divinitatis. Ego unus Patrem in cœlo vidi, & mihi uni fides adhibenda, cùm de rebus divinis loquor. Neque audiendi sunt Sociniani, cùm hæc Christi verba in figurato, aut metaphorico sensu intelligi oportere pertendunt, quòd cœlestem doctrinam & divinam à Deo acceperit. Nam si id recipimus, nihil erit in Evangelio tam apertè enuntiatum, quod ejusmodi diverticulis ad sensum metaphoricum non detorqueatur. Nec minùs insulsum est, quod ea labe contacti somniant, Christum instar Eliæ in cœlum translatum fuisse, ubi hæc sibi revelata hausit mysteria. Quod quidem cùm gratis & ad libidinem effictum sentiant ipsi, ad figuratam dictionem se recipiunt, atque hunc locum sic interpretantur, ut cognitionem tantummodò rerum cœlestium Christo concedant, quam hominibus aperuit. Sic vim affert textui Evangelico & cuncta ad libitum in sensum metaphoricum & figuratum torquet Socinus Tomo 1. f. 140. editionis Batavicæ. Hæc utique & alia ejusmodi plurima figuratè dicta contendit, ne in Christo unitatem personæ in duabus naturis, & idiomatum communicationem fateri cogatur. Cùm autem illum duriorem esse, quàm ut viris cordatis probari possit, ipse sentiat, fabulam comminiscitur; Nihil, inquit, aliud restat, nisi ut filium hominis, sive hominem illum & verè & propriè jam tum & de cœlo descendisse, & in cœlo fuisse dicamus, quod nos non modò libenter concedimus, sed etiam planè contendimus. Quid hoc est nisi divinare, aut delirare potiùs?

14. (i) Hujus regenerationis causam meritoriam, mortem nimirùm suam, in serpente æneo à Mose erecto figuratam Nicodemo exhibet. Siquidem ut serpens ille æneus, Numer. cap. 21. & sine veneno Hebræos ab ignitis serpentibus vulneratos solo aspectu sanavit: ita serpens innoxius homines, qui in ipsum exaltatum in cruce credunt, & lethali vulnere sunt percussi, sanat; idque ex ingenti Dei in homines amore profectum est.

16. & 17. (k) Fide quæ per dilectionem operatur: *Ut judicet*, Id est, condemnet; quod intelligitur de primo adventu.

18. (l) Qui Christum non recipit, ejus damnatio certa est: nam fides in Salvatorem unicum est salutis præsidium: adeò ut nullus jam sit disceptationi locus, cùm infidelitas est positiva.

19. & 20. (m) Hæc est condemnandi ratio & causa. *Odit lucem*, Nec vult pravos habitus exuere: *Facit veritatem*, Qui benè agit.

22. (n) Hoc Christi colloquium cum Nicodemo Jerosolymis peractum est: tum venit Jesus in regionem Judææ, quam hoc loco distinguit ab urbe Jerosolyma, unde exierat: *Et baptizabat*, non per se, sed per discipulos, ut dicitur cap. sequenti. Sed ipse tamen discipulos baptizavit, aut quosdam ex illis. Sic Apostoli cùm gentibus prædicabant, perpaucos baptizabant, ut discimus ex verbis Apostoli, 1. Corinth. 1. *Non enim misit me Deus baptizare, sed Evangelizare*.

23. (o) Per sex menses in Judæa baptizavit, ubi Judæis salutaria ejus monita exciperunt; tum Bethaniam, seu Bethabara perrexit ultra Jordanem, ac tandem in Ænon citra Jordanem venit: *Et baptizabantur*, immergendo nimirùm, cùm profundior aqua ab eo seligeretur. Ænon ad austrum Scythopolis, olim Bethsan, sita erat octavo ab urbe milliari.

24. (p) Quæ Dominus à jejunio usque ad vincula Præcursoris egerat, alii Evangelistæ prætermiserant. Hoc ipsum nos admonere voluit Evangelista, ne Christi actorum historia à jejunio ad tempus usque, quo Joannes conjectus fuit in carcerem, aliorum Evangelistarum historiis contraria videretur: simul & quosdam Judæos Christo addictos de utroque baptismo commemoravit. Judæi quippè baptismum inter purificationes legales recensebant.

25. (q) Utrius baptismus Christi an Joannis esset præstantior. Rem ipsam ad Joannem detulerant, ac subindè discipuli ejus zelo in suum præceptorem incitati queri visi sunt quòd Jesus baptizaret.

27. Respondit Joannes, & dixit: Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum (r) de cœlo.

28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, * quòd dixerim: Non sum ego Christus: sed quia missus sum ante illum.
*Sup. 1. 20.

29. Qui habet sponsam, sponsus est: amicus (ſ) autem sponsi, qui stat, & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est.

30. Illum oportet crescere (t), me autem minui.

31. Qui desursum venit, super (u) omnes est. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. Qui de cœlo venit, super omnes est.

32. Et quod vidit, & audivit, hoc testatur: & testimonium ejus nemo (x) accipit.

33. Qui accepit ejus testimonium, signavit (y) quia * Deus verax est.
* Rom. 3. 4.

34. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur: non enim ad mensuram dat Deus spiritum.

35. Pater diligit Filium: & omnia dedit in manu ejus.

36. * Qui credit in Filium, habet vitam æternam (z): qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.
* 1. Joan. 5. 10.

CAPUT IV.

Christi cum muliere Samaritana colloquium, quæque sunt consecuta; multorum fides; reguli filii curatio.

1. UT ergo cognovit Jesus, quia audierunt Pharisæi quòd Jesus plures discipulos facit, * & baptizat, quàm Joannes,
* Sup. 3. 22.

2. (Quamquam Jesus non baptizaret, sed discipuli (a) ejus)

3. Reliquit Judæam (b), & abiit iterùm in Galilæam.

4. Oportebat autem eum transire per Samariam.

5. Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar (c): juxta prædium, * quod dedit Jacob Joseph filio suo.
* Gen. 33. 19. & 48. 22. Jos. 24. 32.

6. Erat autem ibi fons Jacob. Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta.

7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Jesus: Da mihi bibere.

8. Discipuli enim ejus abierant in civitatem ut cibos emerent.)

9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu Judæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Judæi Samaritanis.

10. Respondit Jesus, & dixit ei: Si scires donum Dei, & quis est, qui dicit tibi: Da mihi bibere: tu forsitan petisses ab eo, & dedisset tibi aquam (d) vivam.

11. Dicit

27. (r) Illam itaque hominum multitudinem à Deo mitti insinuat, se missum ut sponsi amicum, qui Ecclesiam virginem castam Christo sponso exhiberet. *Accipere*, pro *habere* ponitur. Quod ego habeo, aliunde habeo; ille de se habet, & proprium.

29. (ſ) Propter ingentem actionum & miraculorum Christi splendorem. Amicus sponsi citra invidiam adstat sponso honoris causa, in ejus obsequium intentus.

30. (t) Illum crescere oportet in nominis sui gloria, & gentium conversione, me autem obscuritate quadam involvi.

31. (u) Græc. ἐπάνω πάντων, *Super omnia*, reddi potest. *De terra loquitur*; nihil aliud quàm homo est, humana & humilia loquitur, quibuscumque gratiæ ornetur donis; quæque de cœlestibus dicturus est, ab eo doctetur qui è cœlo venit.

32. (x) Paucissimi doctrinam ejus accipiunt. Est hyperbole Joanni usitata, ut vers. 20. *Omnes veniunt ad eum*.

33. & 34. (y) Gr. ἐσφράγισεν, quasi sigillo suo declaravit Deum esse veracem. non enim credimus, nisi ei quem veracem judicamus. Is igitur doctrinam Christi à Deo profectam quasi sigillo suo confirmat. *Non enim ad mensuram dat Deus*: semper & spiritu Dei loquitur, & quidquid loquitur, verbum Dei est. Non eadem est ratio eorum qui ad mensuram habent spiritum, quales sunt Prophetæ. Unde August. Tract. 14. in Joan. *Hominibus ad mensuram dat: unico filio non dat ad mensuram*.

36. (z) Inchoatam, cùm operatur juxta ea quæ credit: *Manet super eum*: Augustin. *Non dixit, Ira Dei venit ad eum, sed ira Dei manet super eum. Omnes qui nascuntur ut mortales, habent secum iram Dei. Quam iram Dei? Quam excepit primus homo Adam. Qua ira? de qua dicit Apostolus, Fuimus & nos filii iræ*. Vel *manet*, id est, permanet.

CAP. IV.
2. (a) Quamquam Dominus usus est discipulis ut baptizaret.

3. (b) Sic Pharisæorum invidiam non irritabat, cùm in Provinciam remotam secederet.

5. (c) Cùm antea diceretur *Sichem*. *Juxta prædium*, quod Jacob emerat centum agnis à filiis Hemor.

10. (d) Gratiam Spiritus sancti, aut verbum vitæ,

11. Dicit ei mulier: Domine, neque in quo haurias habes, & puteus altus est: unde ergo habes aquam vivam?

12. Numquid tu major es patre nostro Jacob (e), qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filii ejus, & pecora ejus?

13. Respondit Jesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterùm: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum (f):

14. Sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis (g) in vitam æternam.

15. Dicit ad eum mulier: Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire.

16. Dicit ei Jesus: Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17. Respondit mulier, & dixit: Non habeo virum. Dicit ei Jesus: Benè dixisti, quia non habeo virum:

18. Quinque enim viros habuisti; & nunc quem habes, non est tuus vir: hoc verè dixisti.

19. Dicit ei mulier: Domine, video quia Propheta es tu.

20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, & vos dicitis, * quia Jerosolymis est locus, ubi adorare (h) oportet.

* Deut. 12. 5.

21. Dicit ei Jesus: Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem.

22. * Vos adoratis quod nescitis (i): nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est.

* 4. Reg. 17. 41.

23. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt (k) Patrem in spiritu & veritate. Nam & Pater tales quærit, qui adorent eum.

24. * Spiritus est Deus: & eos, qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare.

* 2. Cor. 3. 17.

25. Dicit ei mulier: Scio quia Messias venit (l) (qui dicitur Christus) cùm ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26. Dicit ei Jesus: Ego sum, qui loquor tecum.

27. Et continuò venerunt discipuli ejus: & mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit: Quid quæris, aut quid loqueris cum ea?

28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in civitatem, & dicit illis hominibus:

29. Venite, & videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci: numquid ipse est Christus?

30. Exierunt ergo de civitate, & veniebant ad eum.

31. Intereà rogabant eum discipuli, dicentes: Rabbi, manduca.

32. Ille autem dicit eis: Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis.

33. Dicebant ergo discipuli ad invicem: Numquid aliquis attulit ei manducare?

34. Dicit eis Jesus: Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus.

35. Nonne vos dicitis, quòd adhuc quatuor menses sunt, & messis venit (m)? Ecce dico vobis: Levate oculos vestros, & videte regiones, * quia albæ sunt jam ad messem.

* Matt. 9. 37. Luc. 10. 2.

36. Et

atque ut loquitur Sapiens, *aquam sapientiæ salutaris*, quæ sitim rerum terrenarum extinguit. Mulier non intelligens quænam esset aqua illa viva, seu gratiæ, seu doctrinæ, ab eo petit unde habeat aquam illam vivam.

12. (e) Dicebant enim Samaritani se è Patre Jacob esse prognatos, posteaquam multi ex Judæis cum Samaritanis mulieribus junxerant connubia.

13. (f) Augustinus ibid. *Etenim aqua in puteo, voluptas sæculi est in profunditate tenebrosa: hinc hauriunt homines hydria cupiditatum.* Qui ex aqua spiritali biberit ad satietatem, quod erit in futuro sæculo, non sitiet iterum; sitis non recurret.

14. (g) Perducet eum ad vitam æternam, ac futurum est ut numquam sitiat. Aqua naturalis ad tempus sedat sitim, spiritalis autem ex se, nisi eam homo abjiciat, in perpetuum sitim extinguit. Nam hujus vitæ Justitiam tribuit, quæ æternæ initium est: *In vitam æternam*: nam ad locum suæ originis ascendet, & suscepta ad vitam æternam perducet.

20. & 21. (h) Sacrificare. *Adorabitis Patrem*: De cultu exteriore atque publico inter Judæos & Samaritanos erat quæstio, non utrùm ubique Deum adorare fas esset. Nec Christus hoc loco tollit cultum exteriorem, sed interiorem præcipuè commendat: simul insinuat externum Dei cultum per omnes gentes in locis ad eam rem consecrandis mox futurum, novi scilicet Testamenti temporibus, ac fore ut cultus omnis exterior Judæorum & Samaritanorum desineret.

22. (i) Neque enim probare poterant Samaritani Deum esse cultus illius Templi, aut rituum quibus utebantur, auctorem: Ignoratis quis ille sit Deus quem colitis. *Quia salus ex Judæis est*; apud Judæos conservata erat vera Religio, atque inde salus propaganda in universum orbem.

23. (k) Non propterea Dominus rejicit usum cæremoniarum, ut Sectarii perperàm concludunt: sed spiritalem cultum ut potiorem agnoscit, sine quo exterior cultus est omninò inutilis. Nam verus & spiritalis cultus cognoscendo & amando Deum perficitur. Spiritus carni opponitur, veritas superstitioni & errori Gentilium: Spiritus quoque & veritas hoc in loco pro cultu vero & sincero, ab omni hypocrisi & superstitione remoto, accipi potest. Vel adoratio in spiritu ea dicitur, quæ propria est novi Testamenti, & nudis sacrificiis & ritibus veteris Testamenti opponitur.

25. (l) Gr. ἔρχεται, quod etiam significat, Mox venturus est. Atque hinc liquet opinionem Messiæ advenientis apud Samaritanos increbuisse.

35. (m) Vox eadem Græca ponitur quæ paulò antè, ἔρχεται, Mox veniet: Discipulos ad laborem adhortatur; ac simul docet nihil inesse trito huic proverbio apud otiosos usurpato, Quatuor adhuc menses ad messem usque intercedunt; adeò ut nihil necesse sit ante tempus se excruciare. *Ad messem*; id dicit de spiritali messe, cùm jam videret illius urbis cives turmatim accedere ad doctrinam salutis, capessendam dispositos. Nec necesse est fingere hoc colloquium circa mensem Decembrem habitum fuisse, cùm circa meridiem Christus præ æstu & itinere fatigatus esset; adeò ut longè

36. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in vitam æternam: ut, & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

37. In hoc enim est verbum verum: quia alius est qui seminat (n), & alius est qui metit.

38. Ego misi vos metere quod vos non laborastis: alii laboraverunt, & vos in labores eorum introistis.

39. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis: Quia dixit mihi omnia quæcumque feci.

40. Cùm venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies.

41. Et multò plures crediderunt in eum propter sermonem ejus.

42. Et mulieri dicebant: Quia jam non propter tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, & scimus, quia hic est verè Salvator mundi.

43. Post duos autem dies exiit inde: & abiit in Galilæam.

* Matt. 13. 44. * Ipse enim (o) Jesus testimonium
57. Mar. 6. 4. perhibuit, quia Propheta in sua patria ho-
Luc. 4. 24. norem non habet.

* Matt. 4. 45. * Cùm ergo venisset in Galilæam,
12. Mar. 1. 14. exceperunt eum Galilæi, cùm omnia vidis-
Luc. 4. 14. sent quæ fecerat Jerosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum.

46. Venit ergo iterùm in Cana Gali-
* Sup. 2. 9. læ, * ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus (p), cujus filius infirmabatur Capharnaum.

47. Hic cùm audisset quia Jesus adveniret à Judæa in Galilæam, abiit ad eum, & rogabat eum ut descenderet, & sanaret filium ejus: incipiebat enim mori.

48. Dixit ergo Jesus ad eum: Nisi signa & prodigia videritis, non creditis (q).

49. Dicit ad eum regulus: Domine, descende priùs quàm moriatur filius meus.

50. Dicit ei Jesus: Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni, quem dixit ei Jesus, & ibat.

51. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt ei, & nuntiaverunt dicentes, quia filius ejus viveret.

52. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua meliùs habuerit. Et dixerunt ei: Quia heri hora septima reliquit eum febris.

53. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat, in qua dixit ei Jesus: Filius tuus vivit: & credidit ipse, & domus ejus tota.

54. Hoc iterùm secundum signum (r) fecit Jesus, cùm venisset à Judæa in Galilæam.

CAPUT V.

Christus ægrotum sanat, qui ab octo & triginta annis languescebat; jubet grabatum tollere die sabbati, quod Judæos offendit.

1. POst hæc erat dies festus (a) Judæo- Lev. 23. 5.
rum, & ascendit Jesus Jerosoly- Deut. 16. 1.
mam.

2. Est

probabilius videatur hæc exeunte Junio contigisse; alioquin Christus totius penè anni decursu in Judæa mansisset baptizans, & quatuor ejus discipulos secundo tantùm anno prædicationis in familiam suam adscivisset; quod non est verisimile. Itaque Dominus de spiritali messe loquitur. Nam si quatuor adhuc erant menses usque ad segetum messem, quomodo Christus hunc apud eos sermonem habuisset: *Quia alba sunt ad messem*? Alii hæc acta fuisse volunt inter Pascha & Pentecosten, quòd tum segetes maturescerent. Utcumque ea res sit, proverbium illud de quatuor mensibus ad litteram sumendum non videtur.

37. (n) Prophetæ qui seminaverunt primi, & Apostoli qui fruges ex illo semine messuerunt.

44. (o) Particula *enim* videtur tantùm expletiva; adeò ut hic sit sensus: Abiit in Galilæam, in qua, licèt patria sua, non est in honore habitus, sicut ipse Jesus testimonium perhibuit. Sic relicta patria sua, ubi diu non est commoratus, reliquam Galilæam percurrit, Matth. 4.

46. (p) Græc. *Regius*, Βασιλικός, quòd esset Aulicus, de regio comitatu Philippi Tetrarchæ, Judæus tamen: nam si gentilis fuisset, id non reticuisset Evangelista. Deinde quod subjicit Dominus, illud ipsum suadet.

48. (q) Nam ad Judæos id propriè pertinebat. Jam credere incipiebat regulus, cùm ad Jesum confugeret; sed fides illius adhuc infirma erat, non ut in Centurione plena: non enim sanari filium posse credebat, nisi Jesus eò descenderet. Jesus vacillantem ejus fidem confirmans ait: *Vade, filius tuus vivit.* Signa verò & prodigia sic distinguit Ammonius, ut prodigium sit præter naturam, qualis est cæci illuminatio; signum, quod alioqui per naturam fieri potest, ut morbi curatio.

54. (r) Nam primum signum in Cana Galilææ fecerat, mutata in vinum aqua; cùm iterùm venisset in Galilæam, hoc secundum signum fecit. Hæc utique unus Joannes scripsit, quæ acta sunt à medio mense Februario usque ad Julii initium. Unde Hieronymus, Lib. de Scriptor. Ecclesiast. cap. 9: Superioris temporis, antequàm Joannes clauderetur in carcere, gesta narravit, sicut manifestum esse poterit his, qui diligenter quatuor Evangeliorum volumina legerint: tum quòd omnem, quæ inter Joannem & alios Evangelistas videtur esse, discrepantiam tollit, ut mox subjicit. Hæc igitur quatuor capitibus comprehensa Joannis incarcerationem præcedunt.

CAP. V.

1. (a) Quis ille fuerit dies festus, an Paschatis, an Pentecostes, an sortium, seu *Phurim* פורים, an denique Encæniorum seu dedicationis Templi, variant sententiæ. Plerique è veteribus & recentioribus illud fuisse Pascha secundi anni prædicationis Christi opinantur, ut quatuor Paschata inveniant. Verùm nonnulla obstant huic sententiæ minimè contemnenda, quæ in Historia sua Evangelica prosequitur Pezronius; illud imprimis quòd Evangelista festum Paschatis proprio nomine designare soleat, ut cap. 2. v. 13. & cap. 6. v. 4. cap. 11. v. 55. ubi semper usurpat has voces *Pascha Judæorum*. 2. Chrysostomus, Cyrillus, & alii complures Interpretes hoc festum de Paschate non exponunt, & plerique veteres tria tantùm agnoscunt Paschata, non quatuor. 3. Initio capitis sexti Pascha Judæorum commemorat: *Erat autem proximum Pascha, dies festus Judæorum.* Nec verisimile est annum integrum ab Evangelista statim

2. Est autem Jerosolymis Probatica (b) piscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinque porticus habens:

3. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

4. Angelus autem Domini descendebat secundùm tempus (c) in piscinam: & movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacumque detinebatur infirmitate.

5. Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate sua.

6. Hunc cùm vidisset Jesus jacentem, & cognovisset quia jam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri?

7. Respondit ei languidus: Domine, hominem non habeo; ut, cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego, alius ante me descendit.

8. Dicit ei Jesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

9. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo.

10. Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat: * Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

* Nehem. 10. 31. Jerem. 17. 21.

11. Respondit eis: Qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula.

12. Interrogaverunt ergo eum: Quis est ille homo, qui dixit tibi, Tolle grabatum tuum, & ambula?

13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Jesus enim declinavit à turba constituta in loco.

14. Posteà invenit eum Jesus in templo, & dixit illi: Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.

15. Abiit ille homo, & nuntiavit Judæis, quia Jesus esset, qui fecit eum sanum.

16. Propereà persequebantur Judæi Jesum, quia hæc faciebat in sabbato.

17. Jesus autem respondit eis: Pater meus usque modò operatur (d), & ego operor.

18. Propereà ergo magis quærebant eum Judæi interficere: quia non solùm solvebat sabbatum, sed & Patrem suum (e) dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaque Jesus, & dixit eis:

19. Amen, amen dico vobis: non potest Filius à se facere quidquam, nisi (f) quod viderit Patrem facientem: quæcumque enim ille fecerit, hæc & Filius similiter facit.

20. Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat (g) ei, quæ ipse facit: & majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini.

21. Sicut

transiliri, una tantùm ejus actione intra unius anni decursum commemorata. Quamobrem dies ille festus non multùm distabat ab eo Paschate, cujus mentionem facit capite proximo, seu festum illud fuerit Purium, dictum *Phurim*: quod Christi temporibus non erat eòmodùm celebratum; seu potiùs id fuerit Encæniorum, ac dedicationis festum, quod mense Decembri ferè semper celebrabatur tribus & ampliùs ante Pascha mensibus, quibus multa, eaque memoranda, in Galilæam reversus patravit miracula.

2. (b) Seu *Pecuaria*: Græc. ἐπὶ τῇ προβατικῇ, *ad probaticam*, supple portam, quæ dicitur *porta gregis*: Hebr. *Bethseda* בית-צידא, aut Bethsaida. Habemus L. 2. Esdræ, cap. 3. & cap. 12. v. 39. juxta editionem Septuaginta Interpretum, Jerosolymæ extitisse portam probaticam, Hebr. *portam pecoris*, quæ in Vulgata editione dicitur *porta gregis*. Eo nomine videtur donata, quod per eam greges pecorum in urbem intrarent. Hæc porta ad Orientem sita erat versùs torrentem Cedron. Hinc fortè nomen suum duxit piscina huic portæ vicina. Itaque seu intelligamus Jerosolymæ fuisse piscinam probaticam, seu eam propè portam pecuariam extitisse juxta textum originalem, perinde est. Hæc piscina Hebraicè dicta est vel *Bethesda* בית-חסדא, i. e. misericordiæ, ut Hieronymus & Græca legunt, vel *Bethsaida* בית-צידא, ut Vulgata, quæ vox significat domum, seu locum venationis, aut piscationis, quod minùs convenit huic piscinæ. Sed vox *Bethseda*, vel *Bethesda*, domum misericordiæ, fortè *nosocomium*, aut juxta alios locum effusionis significat, quod in istud stagnum influit undique subterraneis ductibus è templo aquæ se diffunderent, quibus victimæ lotæ fuerant. Hieronymus, Lib. de locis Hebraicis geminos ibi fuisse lacus ait, quorum unus hibernis aquis repleri solet, alterius aquas subrubras esse. Nam hostias in eo lavari à sacerdotibus solitas ferunt. In priorem, ut verisimile est, Angelus descendebat hiberno tempore.

4. (c) Identidem, statis temporibus. Quo tempore hoc miraculum incœperit, incertum est. Non abhorret à verisimili hoc advenientis Messiæ indicium fuisse, ac fortè ad fidem Baptismi adstruendam, quo sanitas animæ restituitur, & maculæ peccatorum divina virtute abluuntur. Voces illæ *secundùm tempus*, desunt in Græco textu.

17. (d) Occupat Judæorum objectionem, cessandum ab omni opere die sabbati: Respondet Christus Deum non cessare ab omni opere, cùm cuncta conservet & regat die sabbati. *Et ego operor*, quæ ad hominum salutem conferunt, nullo dierum habito discrimine.

18. (e) Gr. Ἴδιον, *proprium*, unicum & verum: Sic Apostolus, Roman. 8. 32. *Qui proprio Filio non pepercit:* quem locum meritò urget Ambrosius adversùs Arianos, Lib. 2. de Fide, cap. 4. Tum verò intellexerunt Judæi Patris nomine Deum ipsum à Christo exprimi; unde & quærebant eum interficere, quòd non solùm solveret sabbatum, sed ob hoc maximè quòd se æqualem Deo faceret. Sic August. Tract. 17. *Ecce intelligunt Judæi, quod non intelligunt Ariani. Quis erat, nesciebant; talem tamen prædicari agnoscebant, quia Patrem suum dicebat Deum æqualem se faciens Deo.*

19. (f) Vox illa non exceptionem significat, sed adversantis particulæ vim habet: Quidquid facit, Patre in se operante facit: à se quidem facit ut Deus, sed ab alio, persona quidem non natura distinctio, id habet. Quod addit, *Hæc & Filius similiter facit*, id est, simul cum eo facit. Unde Aug. ait: *Si per Filium facit, quæ Pater facit, non alia Pater, alia Filius facit.*

20. (g) Gr. μείζονα, ostendet ei majora opera, quàm sit sanatio paralytici, ut mortuorum suscitationem.

21. Sicut enim Pater suscitat mortuos, & vivificat: sic & Filius, quos vult, vivificat (h).

22. Neque enim Pater judicat quemquam: sed omne judicium dedit Filio,

23. Ut omnes honorificent (i) Filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit illum.

24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in judicium non venit, sed transiit à morte in vitam.

25. Amen, amen dico vobis, quia venit (k) hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei: & qui audierint, vivent.

26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso: sic dedit & Filio habere vitam (l) in semetipso:

27. Et potestatem dedit ei judicium facere, quia (m) Filius hominis est.

28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei:

29. * Et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectionem judicii. * Mat. 25. 46.

30. Non possum (n) ego à meipso facere quidquam. Sicut audio, judico: & judicium meum justum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.

31. Si ego testimonium (o) perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.

32. * Alius (p) est, qui testimonium perhibet de me: & scio quia verum est testimonium, quod perhibet de me. * Mat. 3. 17. Sup. 1. 15.

33. Vos misistis ad Joannem: & testimonium perhibuit veritati.

34. Ego autem non ab homine testimonium accipio (q): sed hæc dico, ut vos salvi sitis.

35. Ille erat lucerna (r) ardens, & lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus.

36. Ego autem habeo testimonium majus (s) Joanne. Opera enim, quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea: ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me:

37. Et qui misit me Pater, * ipse testimonium perhibuit (t) de me: neque vocem ejus umquam audistis, * neque speciem ejus vidistis. * Matt. 3. 17. & 17. 5. * Deut. 4. 12.

38. Et verbum ejus non habetis (u) in vobis manens: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

39. Scrutamini (x) Scripturas; quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me:

40. Et non vultis venire ad me ut vitam habeatis.

41. Claritatem (y) ab hominibus non accipio.

42. Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis.

43. Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.

44. Quo-

21. & 22. (h) Sic Filius suscitabit mortuos, cùm corpore, tum Spiritu, idque voluntate sua, eosque vivificabit. Pater non judicat quemquam seorsum à Filio, sed judicium omne suum exequitur per Filium.

23. (i) Ut eum revereantur; in quo posita est hominum salus.

25. (k) Jam instat hora, tempus incipit, quando mortui audient vocem Filii Dei.

26. (l) Non solùm vita ipsa est, sed & fons vitæ per Incarnationem. Vox illa *sicut*, perfectam æqualitatem indicat.

27. (m) Secundùm quòd est homo. Superiora enim videtur de se ipso dixisse, ut Filio Dei.

30. (n) Quòd non alia sit voluntas Filii, quàm voluntas Patris.

31. (o) Non est fide dignum, ut putatis: Ille noverat verum esse, sed propter infirmos sol lucernas quærebat, Aug. serm. 43. de verbis Domini.

32. (p) Pater cœlestis, qui in baptismo testimonium perhibuit de me, his verbis: *Hic est Filius meus dilectus*. Est etiam inter homines Joannes, qui tot illustria de me edidit testimonia, cujus testimonio utor, non quòd illo indigeam, cùm Pater æternus per tot miracula missionem meam testatam faciat.

34. (q) Vestri causa illud testimonium Joannis accipio, ad quem misistis rogantes, an fortè is esset Christus: id verò negavit, meque ut Messiam agnovit.

35. (r) Non lux ipsa, sed lucerna ab alio lumine accensa, quæ lucebat doctrina & exemplo, ardebat charitate. *In luce ejus*: hoc splendore perstricti ad eum venistis; sed citò ardor ille refrixit, quòd vitia vestra acriùs reprehenderet, & missionem meam ut præco annuntiaret: unde hunc sprevistis, & dixistis eum dæmonium habere.

36. (s) Id est, majus Joannis testimonio: opera enim, quorum efficiendorum potestatem à Patre accepi, sunt testimonia omni exceptione majora. Nam opera ipsa adeò mirabilia, me Filium Dei verum esse demonstrant, cùm Patris nomine, atque ut ab eo missus hæc faciam.

37. (t) Cùm cœlum apertum fuit, & vox ejus audita in meo baptismate. *Neque ejus vocem umquam audistis*: Deus per se non loquitur hominibus, sed per Prophetas & doctores. Ut olim misit Mosen & Prophetas, ita nunc misit Unigenitum suum, quem videre potuistis, & audire; & tamen noluistis eum recipere: cùm Pater meus vobis loquatur, ac tot miracula, quæ vobis coram fiunt, fidem ejus adstruant. Deus ipse videri nequit; per miracula missio mea innotescit.

38. (u) Quem misit ille, huic non creditis: Etenim ego sum quem ille misit, nec mandata quæ per me vobis dedit, recipitis.

39. (x) Vox Gr. ἐρευνᾶτε, anceps est, cùm possit esse indicativi, & imperativi modi: frustrà scrutamini Scripturas: vel ex [illegible] Scripturas, quæ testantur me esse Christum à Deo promissum. Prophetas evolvite qui uno ore omnes [illegible] adventum meum, vitam, prædicationem, miracula prænuntiant.

41. & 43. (y) Gr. δόξαν, gloriam, non requiro, nec in his opus est humanâ laude. *Patris*, Non missus à Deo, hunc recipitis.

44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis (z): * & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis? * Inf. 12. 43.

45. Nolite putare quia ego accusaturus (a) sim vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.

46. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan (b) & mihi: * de me enim ille scripsit. *Gen. 3. 15. & 22. 18. & 49. 10. Deut. 18. 15.

47. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?

CAPUT VI.

Miraculum de quinque panibus & duobus piscibus multiplicatis: Sacramenti Eucharistici promissio.

Matt. 14. 13. Marc. 6. 32. Luc. 9. 10. 1. POst hæc abiit Jesus trans mare (a) Galilææ, quod est Tiberiadis:

2. Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his qui infirmabantur.

3. Subiit ergo in montem Jesus: & ibi sedebat cum discipulis suis.

4. Erat autem proximum Pascha (b), dies festus Judæorum.

5. Cùm sublevasset ergo oculos Jesus, & vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: Unde ememus panes, ut manducent hi?

6. Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset facturus.

7. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat.

8. Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas frater Simonis Petri:

9. Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos?

10. Dixit ergo Jesus: Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia.

11. Accepit ergo Jesus panes: & cùm gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter & ex piscibus quantum volebant.

12. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis: Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant.

13. Collegerunt ergo, & impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducaverant.

14. Illi ergo homines cùm vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est verè propheta, qui venturus est in mundum.

15. Jesus ergo cùm cognovisset, quia venturi essent ut raperent eum, & facerent eum regem, * fugit (c) iterùm in montem ipse solus. *Matt. 14. 23. Mar. 6. 46.

16. Ut autem serò factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare.

17. Et cùm ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum: & tenebræ jam factæ erant: & non venerat ad eos Jesus.

18. Mare autem, vento magno flante, exurgebat.

19. Cùm remigassent ergo quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vident Jesum ambulantem super mare, & proximum navi fieri, & timuerunt.

20. Ille

44. (z) Est enim humanæ gloriæ cupiditas magnum ad credendum impedimentum. Scribæ & Pharisæi metuebant, ne eorum existimatio apud populum minueretur, si Christi pauperis discipuli fierent, quem ut sabbati violatorem habebant.

45. (a) Non erit necesse, ut ego vos accusem; solus Moses, aut lex ipsa vos reos peraget.

46. (b) Vox Græca ἄν, utique, & forsitan significat. *De me enim ille scripsit*, idque potissimùm Genes. 49. in prophetia Jacob, & Deuteron. 18. v. 15. 18. *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum*. Non dubitabant, quin vera essent, quæ Mosea scripserat; sed multa non intelligebant, & ea maximè quæ de Christo prædixerat: quæ si intellexissent, aut Christo credidissent, aut Mosi fidem adhibuissent. Cùm igitur nec Christi testimonio de seipso, quamvis tot miraculis & vaticiniis confirmato, nec Joannis toties repetitis testimoniis, nec Patris æterni voci, quam in baptismo Christi protulit coram magna populi multitudine, nec Scripturis demum universis, quas legebant, fidem haberent; quid reliquum erat, nisi ut se obcæcatos esse faterentur?

CAP. VI. 1. (a) In desertum, ultra lacum Genesareth, quod Bethsaida dicebatur: vicus is erat, quem, ut diximus, Philippus Tetrarcha in urbem Juliadis nomine posteà extruxit. Idque factum est post necem Joannis Baptistæ, quæ exeunte Februario accidit. Duplex erat Bethsaida; una ultrà mare, altera citra lacum, ex qua urbe quidam discipuli erant oriundi.

4. (b) Secundum videlicet à prædicatione Christi, ut verisimillimum est.

15. (c) Secessit in montem, unde venerat, & noctem orationi impendit.

20. Ille autem dicit eis: Ego sum, nolite timere.

21. Voluerunt ergo accipere (d) eum in navim: & statim navis fuit ad terram, in quam ibant.

22. Altera die, turba quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una, & quia non introisset cum discipulis suis Jesus in navim, sed soli discipuli ejus abiissent:

23. Aliæ verò supervenerunt naves à Tiberiade, juxta locum ubi manducaverant panem, gratias agente Domino.

24. Cùm ergo vidisset turba, quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in naviculas, & venerunt Capharnaum quærentes Jesum.

25. Et cùm invenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc venisti?

26. Respondit eis Jesus, & dixit: Amen, amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.

27. Operamini (e) non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam,
* Matt.3. 17.& 17.5. Sup.1.32. quem Filius hominis dabit vobis: * Hunc enim Pater signavit Deus.

28. Dixerunt ergo ad eum: Quid faciemus (f) ut operemur opera Dei?

*1.Joan.3. 23. 29. Respondit Jesus, & dixit eis: * Hoc est opus Dei, ut credatis (g) in eum quem misit ille.

30. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum (h) ut videamus, & credamus tibi? quid operaris?

31. Patres nostri manducaverunt man-
*Exod.16. 14. na in deserto, sicut scriptum est: * Panem de cœlo dedit eis manducare.
Num.11.7. Ps.77.24. Sap.16.20. 32. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo (i) verum.

33. Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.

34. Dixerunt ergo ad eum: Domine, semper da (k) nobis panem hunc.

35. Dixit autem eis Jesus: Ego sum panis vitæ: * qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet umquam. *Eccli.24. 29.

36. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis.

37. Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet (l): & eum, qui venit ad me, non ejiciam foras:

38. Quia descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui misit me.

39. Hæc est autem voluntas ejus, qui misit me, Patris: ut omne, quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die.

40. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me: ut omnis, qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die.

41. Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset: Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi.

42. Et dicebant: * Nonne hic est Jesus *Matt.13. 55.
filius Joseph, cujus nos novimus patrem, & matrem? Quomodo ergo dicit hic: Marc.6.3.
Quia de cœlo descendi?

43. Respondit ergo Jesus, & dixit eis: Nolite murmurare in invicem:

44. Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit (m) eum: & ego resuscitabo eum in novissimo die.

45. Est scriptum in Prophetis (n): * Et *Isai.54. 13.
erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audivit à Patre, & didicit, venit ad me.

46. * Non quia Patrem vidit quisquam, *Matt.11. 27.
nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem.

47. Amen, amen dico vobis: Qui credit in me, habet (o) vitam æternam.

48. Ego sum panis vitæ.

49. * Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt. *Exod.16. 15.

50. Hic

21. & 22. (d) Imò eum acceperunt, Marc. 6. *Nisi una*, In quam intraverant discipuli, ut habet Syrus codex. Unde plebs ipsa Christum adhuc esse in deserto Bethsaidæ sibi persuaserat, eumque ibi quærebat.

27. (e) Saluti potiùs animæ, quàm corporis curæ serviendum. *Signavit Deus*, Quasi sigillo apposito, sic testimonio suæ vocis & Prophetarum, prodigiis denique & miraculis obsignavit in mundi salutem, & declaravit me esse ejus filium. *Signavit*, sua auctoritate munivit.

28. (f) Deo grata, ut operemur cibum incorruptum, cujus mentionem fecisti.

29. (g) Illud opus exigit, quod ante omnia est necessarium, fidem nimirum: opus Dei vocat, quòd sit donum Dei, & fundamentum cæterorum.

30. (h) Assentiuntur illi, dummodo miraculis sibi fidem adstruat.

32. (i) Panem qui dat vitam mundo æternam: non panem è cœlo aereo, ut manna, quod à sublimi quidem aere depluit, sed comparatum cum vero pane, nec cœlestis panis dici potest.

34. & 35. (k) Volebant pasci sine labore. *Ego sum panis vitæ*, id est, Panis vivus.

37. (l) Quem Pater elegerit electione æterna, ad me veniet, per fidem vivam, cumque benignè excipiam; non repellam, non ejiciam foras, postquam venerit. Vel in numerum discipulorum eum adscribam.

44. (m) Nisi cor à fide aversum ad se convertat per gratiam suam citra necessitatem ullam.

45. (n) In volumine Prophetarum. *Et erunt omnes docibiles Dei*: Gr. διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, *Docti Dei*, seu *à Deo*, per gratiam. Legitur in Isaia cap. 54. vers. 13. *Ponam universos filios tuos doctos à Domino*, id est, interiùs docendos. *Omnis*, Qui interiore audita Patrem sic audivit, ut disceret. Alii exponunt, *Doctos Dei*, à Deo, ut vox illa *docti*, vim potiùs habeat nominis, quàm participii, id est, docti in iis quæ ad Deum spectant.

47. (o) Habet in spe, quamdiu vivit in hoc sæculo; & reipsa post mortem, si ejus præceptis pareat, & in iis perseveret.

50. Hic est panis de cœlo descendens: ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.

51. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi.

52. Si quis manducaverit (p) ex hoc pane, vivet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.

53. Litigabant ergo Judæi ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?

54. Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaveritis (q) carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.

55. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in novissimo die.

*1. Cor. 11. 27. 56. * Caro enim mea, verè est cibus (r): & sanguis, meus verè est potus.

57. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.

58. Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter (f) Patrem: & qui manducat me, & ipse vivet propter me.

59. Hic est panis, qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt Patres vestri manna (t), & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

60. Hæc dixit in synagoga docens, in Capharnaum.

61. Multi ergo audientes ex discipulis ejus, dixerunt: Durus (u) est hic sermo, & quis potest eum audire?

62. Sciens autem Jesus apud semetipsum, quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis: Hoc vos scandalizat?

63. Si ergo videritis (x) Filium hominis ascendentem ubi erat priùs?

64. Spiritus est, qui vivificat: caro (y) non prodest quidquam: verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.

65. Sed sunt (z) quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jesus qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum.

66. Et dicebat: Propterea dixi vobis, quia

51. (p) Jam apertè de manducatione sacramentali loquitur, cùm hactenus ferè de manducatione spirituali per fidem verba fecerit. Ac potissimùm v. 35. *Ego sum panis vitæ*. Nam Christus fidem exigit, ut caro sua dignè manducetur. Hoc enim est opus Dei, quod v. 29. postulavit, ut panem illum vitæ præberet, fides ipsa. Quocirca merces huic operi proposita aliud quiddam erit à fide; non enim idem est opus faciendum, & merces huic operi destinata. Panem illum esse carnem suam declarat: *Ego sum panis vivus*, &c.... *Norunt fideles corpus Christi, si corpus Christi non negligant esse. O Sacramentum pietatis! o signum unitatis! o vinculum charitatis!* August.

54. (q) Hic sermo durior videretur, si non aliud quàm fidem his verbis intelligeret Christus.

56. (r) Qui vitam æternam animæ operatur: ut cibus corpori hanc vitam tribuit, dum in corpus nostrum mutatur: sic Christi caro ritè suscepta, nos in ipsum convertit, in nobis manet, ut nos in eo.

58. (f) Cujus vita vivo: *Et ego vivo propter Patrem*, Græc. per Patrem.

59. (t) In aere formatum. *Vivet in æternum:* in ea quippè erit germen immortalitatis. In hoc autem cum Capharnaitis colloquio, Christus Dominus corpus suum & sanguinem daturum se in cibum & potum apertissimis verbis pollicetur. Quæ promissio versibus 27. 35. 50. & sequentibus repetitur. Nusquam alibi Joannes Eucharistiæ meminit, qui alia fidei mysteria tam enucleatè commemorat: Cùm tamen tres alii Evangelistæ illius institutionem disertis verbis scripto tradiderint. Nec ferè quicquam dictum est, aut factum creditu arduum, ad cujus fidem discipulorum animi ad credendum anteà præparati à Domino non fuerint. An quisquam id sibi persuadeat, hoc Sacramentum à Christo tam subitò institutum fuisse, ut illius nullam antè fecerit mentionem, aut non promiserit priùs? Nulla potest esse major similitudo inter promissionem & donationem, quàm quæ est inter hæc verba promissionis, *Panis quem ego dabo, caro mea est*, & illa institutionis, *Accipite, & manducate, Hoc est corpus meum*. Manducationem spiritalem, quæ fide, & sacramentalem, quæ ore perficitur, Christus non separat in hoc capite, sed unà conjungit: cùm utraque realem & integram manducationem efficiat. A versu 27. ad 48. usque, priorem ut conditionalem exigit, & præmii loco realem pollicetur. Futurum tempus quo utitur, non aliud quàm promissionem designat. Nec manducationem spiritalem promittit, quæ non deerat discipulis, imò & in vetere Testamento erat usitata, quæque ut conditio prævia requiritur.

61. (u) Quòd si Christus non aliud intellexisset per carnis suæ manducationem, quàm fidem cui jam assueverant discipuli, nihil erat facilius, quàm eos revocare in viam. Verùm nihil ejusmodi affert Dominus molliendi sermonis gratia. *Secretum Dei intentos debet facere, non adversos*, August. Tract. 27.

63. (x) Aug. *Quid ergo cum dixerit? an vobis incredibile videbitur me inde descendisse? Tunc intelligetis me potuisse carni meæ vim vivificantem dare. Sic erit filius hominis in cælo: quemadmodum Filius Dei erat in terra.*

64. (y) De his nimirùm ex sensuum carnali perceptione, aut humana ratione vultis judicare, cùm hæc mysteria percipiantur solo Dei spiritu, qui unus dat intelligentiam & vitam. Quod vobis dixi de manducatione carnis invisibili, exteriori specie tamquam velo obductæ, non de carne mortua & in frusta concisa, *Spiritus & vita sunt*, ac res planè spiritales & vivas exprimunt. Non dixit Christus suam nihil prodesse carnem, quam dare vitam æternam toties affirmavit. Hic itaque est verborum sensus: Carnalis vester intellectus nihil prodest; solus Dei Spiritus veræ fidei lumen procreat. Quo quidem modo *Caro* in Scripturis passim usurpatur, ut Matth. 16. 17. *Caro & sanguis non revelavit tibi*. Illi autem sunt increduli, qui realem manducationem non credunt. Nam spiritalis manducatio per fidem neminem offendebat: an in causa fuit cur multi ex discipulis à Christo discesserint? Quæ enim erat causa hujus defectionis, si nihil habeat ea manducatio, quod rationem humanam offendat? Itaque caro sine spiritu non prodest quidquam: ut scientia inflat sine charitate. Non propterea est inutilis scientia: at cùm sola est, inflat. *Proinde sic dictum est, Caro non prodest quidquam, quomodo dictum est, Scientia inflat: jam ergo debemus odisse scientiam? Absit. Et quid est, Scientia inflat? Sola sine charitate. Ideò adjunxit, Charitas ædificat. Adde ergo scientiæ charitatem, & utilis erit scientia, non per se, sed per charitatem*, August. Itaque spiritali modo, non carnali sunt intelligenda. Sic tamen ut non spiritalis tantùm, sed etiam realis & vera sit manducatio, ut ex præcedentibus liquet: *Panis quem ego dabo*, &c.

65. (z) In me, & ficto animo accesserunt. *Non dixit, sunt quidam ex vobis qui non intelligunt, sed causam dixit cur non intelligant*, August. ibidem.

quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

67. Ex hoc multi (aa) discipulorum ejus abierunt retrò: & jam non cum illo ambulabant.

68. Dixit ergo Jesus ad duodecim: Numquid & vos vultis abire?

69. Respondit ergo ei Simon Petrus: Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes.

* Mat. 16. 16. Marc. 8. 29. Luc. 9. 20. 70. * Et nos credidimus, & cognovimus, quia tu es Christus Filius Dei.

71. Respondit eis Jesus: Nonne ego vos duodecim elegi: & ex vobis unus diabolus est?

72. Dicebat autem Judam Simonis Iscariotem: hic enim erat traditurus eum, cùm esset unus ex duodecim.

CAPUT VII.

Christus injustas Judæorum calumnias, quòd hominem die sabbati sanasset, reprimit. Ministri qui ad eum capiendum missi erant, laudes ejus prædicant.

1. POst hæc autem ambulabat Jesus in Galilæam; non enim volebat in Judæam ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere.

2. Erat autem in proximo dies festus (a) Judæorum, * Scenopegia. * Lev. 23. 34.

3. Dixerunt autem ad eum fratres (b) ejus: Transi hinc, & vade in Judæam, ut & discipuli tui videant opera tua, quæ facis.

4. Nemo quippe in occulto quid facit; & quærit ipse in palàm esse: si hæc facis, manifesta teipsum mundo.

5. Neque enim fratres ejus credebant (c) in eum.

6. Dicit ergo eis Jesus: Tempus meum nondum advenit (d): tempus autem vestrum semper est paratum.

7. Non potest mundus odisse (e) vos: me autem odit: quia ego testimonium perhibeo de illo, quòd opera ejus mala sunt.

8. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum istum: quia meum tempus nondum impletum est.

9. Hæc cùm dixisset, ipse mansit (f) in Galilæa.

10. Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc & ipse ascendit ad diem festum, non manifestè, sed quasi in occulto.

11. Judæi ergo quærebant eum in die festo, & dicebant: Ubi est ille?

12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant: Quia bonus est. Alii autem dicebant: Non, sed seducit turbas.

13. Nemo tamen palàm loquebatur de illo, propter metum Judæorum.

14. Jam autem die festo mediante (g), ascendit Jesus in templum, & docebat.

15. Et mirabantur Judæi, dicentes: Quomodo hic litteras scit, cùm non didicerit?

16. Respondit eis Jesus, & dixit: Mea doctrina non est mea, sed ejus, qui misit me.

17. Si quis voluerit (h) voluntatem ejus facere: cognoscet de doctrina, utrùm ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

18. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem quærit gloriam ejus, qui misit eum, hic verax (i) est, & injustitia in illo non est.

19. * Nonne Moyses dedit vobis legem (k): & nemo ex vobis facit legem? * Exod 24. 3.

20. Quid

67. (aa) Non è septuaginta discipulis, qui juxta Jansenium Gandavensem nondum erant electi; è quorum numero fuerunt Matthias & Barnabas, qui ab initio sequuti sunt Dominum, ex cap. 1. Actorum.

CAP. VII. 2. (a) Festum Tabernaculorum, quod circa medium Septembris per octo dies celebrabant. Hoc festum Levit. cap. 23. v. 36. institutum fuit à Deo in memoriam peregrinationis filiorum Israel per quadraginta annos in deserto, *Ut discant posteri vestri, quòd in tabernaculis habitare fecerim filios Israel*: & Levit. 23. v. 43. *Cùm educerem eos de terra Ægypti*. Die octavo, relictis tabernaculis, in Templum conveniebant gratias Deo acturi, qui dies Levit. 23. vers. 36. dicitur *Dies cœtus atque collectæ*.

3. (b) Propinqui Domini ambitione ducti, ut gloriam ex ejus operibus captarent, id suadebant; quod eorum cupiditati, non fidei tribuendum. *Quæ facis*, vel discipuli qui ab eo recesserant, aut qui baptizati quidem fuerant, quique non sequebantur Christum.

5. (c) Nondum fides eorum satis firma erat, eumque esse Messiam nondum iis persuasum; sed posteà crediderunt, ut patet ex cap. 1. Actor. ubi dicitur Mariam matrem Jesu & fratres ejus fuisse in cœnaculo expectantes promissum Spiritum sanctum.

6. (d) Tempus à Patre præscriptum. Deinde hostes mihi infensos illic inveniam, vos non item. *Semper est paratum*; Vobis perindè est, quocumque tempore volueritis.

7. & 8. (e) Ea ratione qua me odit: non odit quod suum est. *Non ascendo*, Gr. *οὔπω ἀναβαίνω*, *nondum ascendo*: nec manifestè ascendam, sed in occulto.

9. (f) Per aliquot dies expectans 72. discipulos, quos miserat ad prædicandum Evangelium, qui tum læti redierunt, ex cap. 10. Lucæ.

14. 15. & 16. (g) Quarto die solemnitatis. *Non didicerit*, sacras litteras, qui nullo usus est præceptore. *Doctrina*, Non est à me: non eam propria industria comparavi, August.

17. (h) Bona hominis voluntas, & studium illi obsequendi, multùm confert ad cognoscendum, utrùm doctrina aliqua sit ex Deo.

18. (i) Qui ea tantùm dicit, quæ Deus præcipit, & ejus tantummodò gloriam quærit, huic credi debet: nullam enim fallendi causam habet. *Et injustitia*, procul est à mendacio.

19. (k) Quam nemo ex vobis servat. Et tamen tumultuamini, quasi legem violem, cùm sano hominem die sabbati.

*Sup. 5. 18. 20. * Quid me quæritis interficere? Respondit turba (l), & dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere?

21. Respondit Jesus, & dixit eis: Unum opus feci, & omnes miramini:

*Lev. 12. 3. 22. Propterea (m) * Moyses dedit vobis circumcisionem: (non quia ex Moyse est,
*Gen. 17. 10. * sed ex patribus) & in sabbato circumciditis hominem.

23. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi: mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato?

*Deut. 1. 16. 24. * Nolite judicare secundùm faciem, sed justum judicium judicate (n).

25. Dicebant ergo quidam ex Jerosolymis: Nonne hic est, quem quærunt interficere?

26. Et ecce palàm loquitur, & nihil ei dicunt. Numquid verè cognoverunt principes quia hic est Christus?

27. Sed hunc scimus (o) unde sit: Christus autem cùm venerit, nemo scit unde sit.

28. Clamabat ergo Jesus in templo docens, & dicens: Et me scitis (p), & unde sim scitis: & à me ipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis.

29. Ego scio eum: quia ab ipso sum, & ipse me misit.

30. Quærebant ergo eum apprehendere: & nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus.

31. De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus cùm venerit, numquid plura signa faciet quàm quæ hic facit?

32. Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc: & miserunt Principes & Pharisæi ministros, ut apprehenderent eum.

33. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum tempus vobiscum sum: & vado ad eum qui me misit.

34. * Quæretis me, & non invenietis: *Inf. 13. 33.
& ubi ego sum (q), vos non potestis venire.

35. Dixerunt ergo Judæi ad semetipsos: Quò hic iturus est, quia non inveniemus eum? numquid in dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes?

36. Quis est hic sermo, quem dixit: Quæretis me, & non invenietis: & ubi sum ego, vos non potestis venire?

37. In novissimo autem * die (r) magno festivitatis, stabat Jesus, & clamabat, *Lev. 23. 27.
dicens: Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

38. * Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina (s) de ventre ejus fluent aquæ vivæ. *Deut. 18. 15. Joel. 2. 28. Act. 2. 17.

39. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus datus (t), quia Jesus nondum erat glorificatus.

40. Ex illa ergo turba, cùm audissent hos sermones ejus, dicebant: Hic est verè propheta.

41. Alii dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit Christus?

42. * Nonne Scriptura dicit: Quia ex *Mich. 5. 2.
semine David, & de Bethlehem castello, *Mat. 2. 6.
ubi erat David, venit Christus?

43. Dissensio itaque facta est in turba propter eum.

44. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum: sed nemo misit super eum manus.

45. Venerunt ergo ministri ad Pontifices, & Pharisæos. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxistis illum?

46. Responderunt ministri: Numquam sic locutus est homo, sicut hic homo.

47. Responderunt ergo eis Pharisæi: Numquid & vos seducti estis?

48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis?

49. Sed

20. (l) Plebs scilicet, quæ ignorabat consilium Principum. *Dæmonium habes*, Insanis. *Quid posset aliud dicere turba turbulenta? Quid posset aliud olere cœnum commotum?* August.

22. (m) Et tamen Moses dedit vobis circumcisionem, cujus ipse non est Auctor; sed ab Abrahamo & Patriarchis tradita vobis fuit. Quòd si infans nascatur sabbato, hunc octavo die circumciditis, vulnus adhibito medicamine curatis. Quia circumcisio pertinet ad aliquod signaculum salutis, & non debent homines sabbato vacare à salute, August.

24. 25. & 26. (n) Ex operibus ipsis judicate, & re penitùs perspecta. *Quidam*, Quibus nota erant principum consilia. *Principes*, Sacerdotum, aut Synedrii.

27. (o) Nam scimus quo patre, & ex qua patria natus sit. Natum esse in Bethlehem nesciebant. *Christus autem cùm venerit, nemo scit unde sit*. Ista ex vulgari plebis errore dicebant, & ex malè intellectis quibusdam Scripturæ locis hauserant, cujusmodi est iste Isaiæ locus, cap. 53. 8. *Generationem ejus quis enarrabit?* Christum in Bethlehem nasciturum, statim in remotas terras transferendum, unde repentè prodiret, fortè sibi persuaserant.

28. (p) Creditis vos scire unde sim? Docet se aliquid habere suprà id quod sciebant, & se Filium Dei esse. *Sed est verus*, Verax est, & promissa sua servat: ideò misit me, ut quod promiserat Patribus, præstaret.

34. & 35. (q) Ubi ego ero. *Quò iturus est?* Ad Judæos inter gentes sparsos?

37. (r) Qui erat celeberrimus. *Si quis sitit*, Si quis optat salutem æternam. Videtur alludere ad verba Isaiæ, cap. 55. 1. *Omnes sitientes venite ad aquas*. Neque illud abhorret à verisimili, quod quidam interpretes observant, tum temporis plebem extra muros urbis turmatim prodire solitam, ut aquam è fonte *Siloës* haurirent. Christus enim qui ex casibus obviis occasionem sermonis capere solebat, docet eos, quis sit fons salutaris, cujus meminit Zacharias, capite 13. v. 1.

38. (s) Alludit ad varia Scripturæ loca, in quibus Prophetæ Spiritus sancti effusionem sub fluminis aut fontis similitudine expresserunt, ut Isaias, cap. 58. v. 11. *Et eris quasi hortus irriguus, & sicut fons aquarum, cujus non deficient aquæ*.

39. (t) Palam & cum effusione ad consummationem Sanctorum, ut in die Pentecostes.

49. Sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti (u) sunt.

50. Dixit Nicodemus ad eos, * ille qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis : *Sup. 3. 2.

51. Numquid lex nostra judicat hominem, nisi priùs audierit ab ipso, * & cognoverit quid faciat? *Deut. 17. 8. & 19. 15.

52. Responderunt, & dixerunt ei : Numquid & tu Galilæus (x) es? Scrutare Scripturas, & vide quia à Galilæa propheta non surgit.

53. Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

C A P U T   VIII.

Mulierem in adulterio deprehensam adducunt ad Christum, qui eam absolvit. Quòd se ante Abraham genitum diceret, lapidare volunt.

1. JEsus autem perrexit in Montem Oliveti :

2. Et diluculò iterùm venit in templum, & omnis populus venit ad eum, & sedens docebat eos.

3. Adducunt (a) autem Scribæ, & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam : & statuerunt eam in medio.

4. Et dixerunt ei : Magister, hæc mulier modò deprehensa est in adulterio.

5. * In lege autem Moyses mandavit (b) nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? *Lev. 20. 10.

6. Hoc autem dicebant tentantes (c) eum, ut possent accusare eum. Jesus autem inclinans se deorsùm, digito scribebat in terra.

7. Cùm ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, & dixit eis : * Qui sine peccato (d) est vestrùm, primus in illam lapidem mittat. *Deut. 17. 7.

8. Et iterùm se inclinans, scribebat in terra.

9. Audientes autem unus post unum exibant, incipientes à senioribus : & remansit solus (e) Jesus, & mulier in medio stans.

10. Erigens autem se Jesus, dixit ei : Mulier, ubi sunt, qui te accusabant? nemo te condemnavit?

11. Quæ dixit : Nemo, Domine. Dixit autem Jesus : Nec ego te condemnabo : Vade, & jam ampliùs noli peccare.

12. Iterùm ergo locutus est eis Jesus, dicens : * Ego sum lux (f) mundi : qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. *1. Joan. 1. 5.

13. Dixerunt ergo ei Pharisæi : Tu de te ipso testimonium perhibes : testimonium tuum non est verum (g).

14. Re-

49. (u) Qui contra legem hunc velut Messiam recipiunt.

52. (x) Aut factione, aut patria, tu qui Galilæi partibus faves? An non seductus es, ut multi ex Galilæa? *Scrutare Scripturas*; historiam temporum revolve. *Et vide num surgit*; quod falsum erat : nam & Jonas & Nahum erant Galilæi.

CAPUT VIII. 3. (a) Hanc olim mulieris adulteræ historiam codices quidam Græci non habuerunt. Antiquiores tamen ac melioris notæ hanc etiamnum exhibent. Et plurimi ex sanctis Patribus, ut Ambrosius L. 3. de Spiritu, Augustinus Tractat. 33. in Joan. Hieronymus contra Pelag. L. 2. hanc referunt. Denique Concilium Tridentinum Sess. 4. cum Ecclesia universa eam genuinam agnoscit.

5. (b) Jubet lex ipsa Levit. cap. 20. eam unà cum mœcho occidi : sed quo mortis genere, non exprimit. At Ezechielis cap. 16. v. 38. lapidibus obruebantur, fortè ex traditione quadam. Nec tamen Judæi tum habuerunt potestatem occidendi, nisi ex Præsidis consensu. Hinc Origenes ait in cap. 7. Epistolæ ad Rom. Homicidam punire non potest, nec adulteram lapidare; hoc enim sibi vindicat Romanorum potestas, & dubitas adhuc si mortua sit litteræ lex?

6. (c) Dolosa hac interrogatione Christo struebant insidias. Nam si morte eam condemnandam esse mulierem diceret, ut inhumanus & crudelis haberetur; si absolveret, eum ut inimicum legis accusarent. *Scribebat in terra*; Judicium suum paulisper distulit, ut illos pudore suffunderet, atque ut causam aliquam sui silentii prætexeret, & elabendi occasionem iis præberet. *In terra* : quo quidem significabat eorum astutiam non sibi esse incognitam, seque eorum honori parcere non respondendo. Quid scriberet, nostrum non est divinare.

7. (d) Nempè ab adulterio immunis : nam tum temporis erant perditissimis moribus, teste Josepho. *Mittat*. Non illud quidem exigit Dominus, ut innoxii soli sententiam ferant & judicent de facinorosis, qui error fuit Vvicless & Joannis Hus. Sed negat æquum esse ut ejusdem flagitii rei, quales tum erant Scribæ & Pharisæi, eam potestatem exercerent, nisi priùs pœnitentiam agerent. Qua quidem sententia plena sapientiæ justitiam vindicem cum misericordia conciliabat. Sic enim salutem adulteræ in accusatorum criminibus collocavit, eaque ut mortis rea esset, eorum manibus non erat occidenda, qui eodem crimine tenebantur. Hæc vox justitiæ est.

9. & 11. (e) Non omninò solus; nam Apostoli adstant & turba : sed sine Scribis & Pharisæis. *Non condemnabo* : Non suscipiam personam judicis.

12. (f) Non solùm ut Deus, sed ut Deus homo. Ego humanis mentibus credenda & facienda manifesto, tenebris involutos doctrina & exemplo illustrans. *Tenebræ metuendæ sunt morum, non oculorum : & si oculorum, non exteriorum, sed interiorum, unde discernitur non album & nigrum, sed justum & injustum*, August. Tract. in Joan. 35. Interruptum Christi sermonem prosequitur Evangelista.

13. & 14. (g) Non est legitimum. *Verum est*, Con-

14. Respondit Jesus, & dixit eis: Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum: quia scio unde veni, & quò vado: vos autem nescitis unde venio, aut quò vado.

15. Vos secundùm carnem judicatis: ego non judico quemquam:

16. Et si judico ego, judicium meum verum est, quia solus non sum: sed ego, & qui misit me, Pater.

17. Et in lege vestra scriptum est, * quia duorum hominum testimonium verum est.

* Deut.17. 6. & 19.15. Mat.18.16. 2. Cor. 13. 1. Heb.10.28.

18. Ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso: & testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater.

19. Dicebant ergo ei: Ubi est Pater tuus? Respondit Jesus: Neque me scitis, neque Patrem meum: si me sciretis, forsitan (h) & Patrem meum sciretis.

20. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo: & nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus.

21. Dixit ergo iterùm eis Jesus: Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quò ego vado, vos non potestis venire.

22. Dicebant ergo Judæi: Numquid interficiet semetipsum, quia dixit: Quò ego vado, vos non potestis venire?

23. Et dicebat eis: Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo.

24. Dixi ergo vobis, quia moriemini in peccatis vestris: si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro.

25. Dicebant ergo ei: Tu quis es? Dixit eis Jesus: Principium, qui & loquor vobis.

26. Multa habeo de vobis loqui, & judicare: sed qui me misit, * verax est: & ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo.

* Rom.3.4.

27. Et non cognoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum.

28. Dixit ergo eis Jesus: Cùm exaltaveritis (i) Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, & à meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor:

29. Et qui me misit, mecum est, & non reliquit me solum: quia ego quæ placita sunt ei, facio semper.

30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31. Dicebat ergo Jesus ad eos, qui crediderunt ei, Judæos: Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis:

32. Et cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.

33. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus umquam: quomodo tu dicis: Liberi (k) eritis?

34. Respondit eis Jesus: Amen, amen dico vobis: * quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati.

* Rom. 6. 15. & 16. 2.Pet.2.19.

35. Servus autem non manet in domo in æternum: filius autem manet in æternum.

36. Si ergo vos filius liberaverit, verè liberi eritis.

37. Scio quia filii Abrahæ estis: sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis.

38. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor: & vos quæ vidistis apud Patrem vestrum, facitis.

39. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus: Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite.

40. Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi à Deo: hoc Abraham non fecit.

41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei: Nos ex fornicatione (l) non sumus nati: unum Patrem habemus Deum.

42. Dixit ergo eis Jesus: Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me: ego enim ex Deo processi, & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

43. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum.

44. * Vos ex patre diabolo estis: & desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit: quia non est veritas in eo, cùm loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, & pater ejus.

* 1.Joan.3. 8.

45. Ego

ditiones omnes ad verum testimonium requisitæ adsunt. Prima est ut testis probè id sciat, de quo fert testimonium. *Scio unde veni*, Missionis meæ originem: *Et quò vado*; Illius finem; scio me esse Filium Dei, qui in hunc mundum veni, ut salutem humano generi afferam; & peracta redemptione, scio me ad Patrem rediturum, atque eò fideles & justos tracturum: *Aut quò vado*, Hæc utique ignoratis, ò Judæi, neque adeò mirum est, si mihi non credatis: *Lumen & alia demonstrat & seipsum*.

19. 25. & 27. (h) Hæc particula non est dubitantis, sed affirmantis. *Principium*, Gr. *à principio*, ab æterno, quod modò dixi vobis: vel is sum, quem jam ab initio dixi vobis. *Verax*; Non intelligebant hæc eum de Patre suo dicere.

28. (i) In cruce: tum enim secuta sunt miracula, ac plurimi crediderunt.

33. 35. & 37. (k) A servitute peccati. *Non manet*, ut filius. *In vobis*, Spiritalia non capitis: non invenit locum in vobis, ex Græco.

41. & 44. (l) Non sumus idololatræ, & Patrem habemus Deum. *Ex Patre*, per imitationem: *Homicida*,

45. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi.

46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi?

* 1. Joan. 4. 6. 47. * Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

48. Responderunt ergo Judæi, & dixerunt ei: Nonne benè dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes?

49. Respondit Jesus: Ego dæmonium non habeo: sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me.

50. Ego autem non quæro gloriam meam: est qui quærat, & judicet.

51. Amen, amen dico vobis: si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum.

52. Dixerunt ergo Judæi: Nunc cognovimus quia dæmonium habes. Abraham mortuus est, & Prophetæ: & tu dicis: Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum.

53. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Prophetæ mortui sunt. Quem te ipsum facis?

54. Respondit Jesus: Si ego glorifico (m) me ipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus, qui glorificat me, quem vos dicitis, quia Deus vester est,

55. Et non cognovistis eum: ego autem novi eum: Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, & sermonem ejus servo.

56. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum: vidit, & gavisus est.

57. Dixerunt ergo Judæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

58. Dixit eis Jesus: Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum (n).

59. Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum: Jesus autem abscondit se, & exivit de templo.

CAPUT IX.

Jesus cæcum à nativitate sanat die sabbati; cujus miraculi occasione Pharisæi Christo detrahunt.

1. ET præteriens Jesus vidit hominem cæcum à nativitate:

2. Et interrogaverunt eum discipuli ejus: Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur?

3. Respondit Jesus: Neque hic peccavit (a), neque parentes ejus: sed ut manifestentur opera Dei in illo.

4. Me oportet operari opera ejus, qui misit me, donec dies est: venit nox, quando nemo potest operari.

5. Quamdiù sum in mundo, lux sum mundi.

6. Hæc cùm dixisset, expuit (b) in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum super oculos ejus.

7. Et dixit ei: Vade, lava in natatoria Siloe (quod interpretatur Missus (c).) Abiit ergo, & lavit, & venit videns.

8. Itaque vicini, & qui viderant eum priùs quia mendicus erat, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat, & mendicabat? Alii dicebant: Quia hic est.

9. Alii autem: Nequaquam, sed similis est ei. Ille verò dicebat: Quia ego sum.

10. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi?

11. Respondit: Ille homo, qui dicitur Jesus, lutum fecit: & unxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad natatoria Siloe, & lava. Et abii, lavi, & video.

12. Et dixerunt ei: Ubi est ille? Ait: Nescio.

13. Adducunt eum ad Pharisæos, qui cæcus fuerat.

14. Erat autem sabbatum, quando lutum fecit Jesus, & aperuit oculos ejus.

15. Iterùm ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset. Ille autem dixit eis:

cùm homines in peccatum induxit. *Et Pater ejus*, mendacii auctor; si veritatem dico, Gr. quia veritatem dico.

54. & 56. (m) Dictis & factis humanis tantummodò. *Diem meum:* Diem, tempus adventus mei.

58. (n) Vox Græca non solùm *gigni*, sed etiam *esse* significat. *Ego sum*, verè & reipsa, non tantùm in decreto Dei, aut in ideis divinis, ut perperàm Grotius interpretatur; id enim est commune rebus omnibus creatis; sed ut Deus: *Ego sum qui sum*, Exod. 3. 14. & Psal. 38. *Antequam fierent montes, tu es.*

CAP. IX. 3. (a) Cæcitas in pœnam alicujus peccati, præcipuè à Deo non est immissa. Erant enim alii homines æquè & magis peccatores, quorum filii cæci non nascebantur: sed ita natus est, ut gloria Dei ostenderetur, uti de Lazaro ait: *Infirmitas hæc non est ad mortem, sed ut glorificetur Filius Dei.* Itaque hinc discimus infirmitates aliquando immitti ad vindictam peccatorum, interdum ad ostensionem gloriæ Dei, ut in hoc cæco, quandoque ad probandam & exercendam virtutem, ut in Jobo, Tobia, &c.

6. (b) Quo quidem medicamine juxta communem naturæ ordinem homo videns excæcari magis poterat, quàm cæcus sanari: sed ut ostenderet totum illud miraculum divinæ esse potentiæ. Deinde exemplo suo confirmavit rectè in sacris functionibus adhiberi externas cæremonias, & per quosdam ritus corporales tribui effectus spiritales. Unde in baptismate hanc cæremoniam adhibet Ecclesia.

7. (c) Figura erat Baptismi ad abluenda peccata destinati. Non omisit Evangelista interpretationem hujus vocis, quòd ibi lateret mysterium, scilicet per Christum à Patre missum genus humanum illuminandum esse per fidem & baptismum.

eis : Lutum mihi posuit super oculos, & lavi, & video.

16. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam : Non est hic homo à Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant : Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos.

17. Dicunt ergo cæco iterùm : Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos ? Ille autem dixit : Quia propheta est.

18. Non crediderunt ergo Judæi (d) de illo, quia cæcus fuisset, & vidisset, donec vocaverunt parentes ejus qui viderat :

19. Et interrogaverunt eos, dicentes : Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est ? Quomodo ergo nunc videt?

20. Responderunt eis parentes ejus, & dixerunt : Scimus quia hic est filius noster, & quia cæcus natus est :

21. Quomodo autem nunc videat, nescimus : aut quis ejus aperuit oculos, nos nescimus : ipsum interrogate : ætatem habet, ipse de se loquatur.

22. Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos : jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret.

23. Propterea parentes ejus dixerunt : Quia ætatem habet, ipsum interrogate.

24. Vocaverunt ergo rursum hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei : Da gloriam (e) Deo : nos scimus quia hic homo peccator est.

25. Dixit ergo eis ille : Si peccator est, nescio : unum scio, quia cæcus cùm essem, modò video.

26. Dixerunt ergo illi : Quid fecit tibi ? quomodo aperuit tibi oculos ?

27. Respondit eis : Dixi vobis jam, & audistis : quid iterùm vultis audire ? numquid & vos vultis discipuli ejus fieri ?

28. Maledixerunt (f) ergo ei, & dixerunt : Tu discipulus illius sis : nos autem Moysi discipuli sumus.

29. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus : hunc autem nescimus unde sit.

30. Respondit ille homo, & dixit eis : In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, & aperuit meos oculos :

31. Scimus autem quia peccatores Deus non audit (g) : sed si quis Dei cultor est, & voluntatem ejus facit, hunc exaudit.

32. A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati.

33. Nisi esset hic à Deo, non poterat facere quidquam.

34. Responderunt, & dixerunt ei : In peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et ejecerunt (h) eum foras.

35. Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras : & cùm invenisset eum, dixit ei : Tu credis in Filium Dei?

36. Respondit ille, & dixit : Quis est, Domine, ut credam in eum?

37. Et dixit ei Jesus : Et vidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est.

38. At ille ait : Credo, Domine. Et procidens adoravit eum.

39. Et dixit Jesus : In judicium ego in hunc mundum veni (i) : ut qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.

40. Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei : Numquid & nos cæci sumus?

41. Dixit eis Jesus : Si cæci essetis, non haberetis peccatum. Nunc verò dicitis : Quia videmus. Peccatum (k) vestrum manet.

CAPUT X.

Veri pastoris, & mercenarii discrimina : Judæi Christum lapidare volunt, quod se unum cum Patre esse diceret.

1. AMen, amen dico vobis : qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde : ille fur (a) est, & latro.

2. Qui

18. (d) Pharisæi qui eum interrogabant.

24. (e) Modus adjurandi apud Judæos usitatus, cùm veritatem inquirebant, ut Josue 7. 19. nam veritas Deum glorificat.

28. (f) Gr. ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν, *conviciati sunt ei.*

31. (g) Qui ad astruendam falsam doctrinam miracula facere conantur. Sed forsan nihil necesse est anxiè defendere veritatem omnimodam eorum quæ dixit cæcus. Non solet Deus audire peccatores in peccatis suis perseverantes, nec pœnitentes peccatores etiam pro impiis sumi possunt, qui Religionis omnis sunt expertes : quo quidem modo Pharisæi hanc vocem *peccator*, v. 24. usurparunt.

34. (h) Extra templum, aut extra Synagogam.

39. (i) Veni ad declaranda Dei judicia, & ejus providentiam, quæ in hoc maximè spectatur, ut qui cæci sunt, videant, quique se imperitos agnoscunt, intelligentiæ dono illustrentur : superbi autem cæcitate mulctentur. Hæc ad Gentilium conversionem, & reprobationem Judæorum, qui legis habent scientiam, referuntur. Aug. *Quid est, Qui non vident videant ? qui se non videre confitentur, & medicum quærunt, ut videant.*

41. (k) Infidelitatis positivæ, Si vos cæcos esse agnosceretis, peccatum incredulitatis non haberetis. *Quia videmus* : Scientiam legis vobis tribuitis. *Peccatum vestrum manet* ; Scientia illa vobis est occasio permanendi in peccato. Sat doctos & instructos vos esse arbitramini, ac peccatum infidelitatis perseverat in vobis. *Peccatum vestrum manet*, non remittitur, & gravius est, quia non ex ignorantia cæci estis, ac propterea estis inexcusabiles.

CAP. X. 1. (a) Cùm scribæ & sacerdotes Christum ut seductorem haberent, & cæcum ejecissent ; occasione acce-

2. Qui autem intrat per ostium (b), pastor est ovium.

3. Huic ostiarius aperit, & oves vocem ejus audiunt, & proprias oves (c) vocat nominatim, & educit eas.

4. Et cùm proprias oves emiserit, ante eas vadit: & oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus.

5. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non noverunt vocem alienorum.

6. Hoc proverbium (d) dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis.

7. Dixit ergo eis iterùm Jesus: Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ovium.

8. Omnes quotquot venerunt (e), fures sunt, & latrones, & non audierunt eos oves.

9. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur: & ingredietur (f), & egredietur, & pascua inveniet.

10. Fur non venit nisi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego veni ut vitam habeant, & abundantiùs habeant.

11. Ego sum pastor (g) bonus. * Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. * Isa. 40. 11. Ezec. 34. 23. & 37. 24.

12. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit: & lupus rapit, & dispergit oves:

13. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non pertinet ad eum de ovibus.

14. Ego sum pastor bonus: & cognosco meas, & cognoscunt me meæ.

15. * Sicut novit me Pater, & ego agnosco Patrem: & animam meam pono pro ovibus meis. * Mat. 11. 27. Luc. 10. 22.

16. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili (h): & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus pastor.

17. Proptereà me diligit Pater: * quia ego pono (i) animam meam, ut iterùm sumam eam. * Isa. 53. 7.

18. Nemo tollit (k) eam à me: sed ego pono eam à meipso, & potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterùm sumendi eam: Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19. Dissensio iterùm facta est inter Judæos propter sermones hos.

20. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit: quid eum auditis?

21. Alii dicebant: Hæc verba non sunt dæmonium habentis: numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

22. * Facta sunt autem Encænia (l) in Jerosolymis: & hiems erat. * 1 Mac. 4. 56. 59.

23. Et

præ, ostendit Dominus se verum esse pastorem, ac quærere salutem ovium: eos qui antè venerunt, quique non sunt missi à Deo, esse fures & latrones: fures, qui gregem volunt abigere; latrones, qui mactare. Veri & falsi pastoris affert discrimina. Ac prima quidem veri Pastoris nota est vocatio.

2. (b) Per Christum: nam & Pastor est, & Ostium; aut quod aliis videtur, Deus Pater est Dominus ovium; Filius Pastor; Spiritus sanctus Ostiarius, qui pastoribus, aut ministris ritè vocatis aditum aperit in corda fidelium, dum eos dociles efficit. Oves sunt fideles; Ovile Ecclesia. Christus se ostium dicit, quatenùs per ipsum intramus ad Deum, & ad beatitudinem. Vero Pastori ostiarius aperit ostium. Hunc enim qui à Deo ipso vocatus est, Spiritus sanctus introducit.

3. (c) Seu fideles, seu justi, seu electi eo nomine designentur. Et cognoscunt pastoris vocem, ab aliis eum secernunt, ut latronis voce terrentur. *Et proprias oves vocat nominatim*, sigillatim.

6. (d) Hanc parabolam, seu occultam sententiam, cujus sensum non perceperunt. Aug. *Pascit enim manifestis, exercet obscuris.*

8. (e) Non à me, sed à se ipsis missi. *Sed non audierunt eos oves:* Legitimi pastores ejus auctoritate muniuntur.

9. (f) Phrasis est Hebraica, quæ totius vitæ actiones & quotidianam hominis conversationem significat. *Et pascua inveniet*, cibum spiritalem, verbum Dei, & Sacramenta, ac tandem vitam æternam, ut Psalm. 22. *Dominus regit me, & nihil mihi deerit; in loco pascua ibi me collocavit.* Tum boni pastoris & mercenarii characteres describit.

11. (g) Idem est ostium, per quod fideles intrant in Ovile, seu in Ecclesiam, & Pastor, quatenus nobis præbet pascua doctrinæ & vitæ æternæ. Sese anteà opposuit pseudoprophetis, cùm se dixit ostium; nunc se Pastorem vocat, seque opponit mercenariis, qui metu amittendi commodà silent & fugiunt. Quin & se solum Messiam insinuat. *Animam suam dat*: Vitam exponit suam pro ovibus suis, ut à lupis & latronibus eas defendat. Aug. Tract. 47. *Audite autem quia & mercenarii necessarii sunt. Multi quippè in Ecclesia commoda terrena sectantes, Christum tamen prædicant, & per eos vox Christi auditur, & sequuntur oves non mercenarium, sed vocem pastoris per mercenarium.*

16. (h) E Gentibus, ex quibus & Judæis fiet unum Ovile. *Et illas oportet me adducere*, Per Apostolos & discipulos.

17. (i) Ponet volens, qui resumendi habet potestatem. Impendo vitam pro ovibus.

18 (k) Hoc mandatum accepi à Patre meo, ut ponam animam meam; etsi liberrimè huic mandato obsequar: præceptum Patris cum summa libertate conciliat.

22. (l) Templum à Salomone constructum, solemni ritu dedicatum fuit anno octavo à jactis fundamentis.

23. Et ambulabat Jesus in templo, in porticu (m) Salomonis.

24. Circumdederunt ergo eum Judæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palàm.

25. Respondit eis Jesus: Loquor vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me:

26. Sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis.

27. Oves meæ vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me:

28. Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quisquam de manu mea.

29. Pater meus quod dedit mihi, majus (n) omnibus est: & nemo potest rapere de manu Patris mei.

30. Ego & Pater unum sumus (o).

31. Sustulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum.

32. Respondit eis Jesus: Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis?

33. Responderunt ei Judæi: De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia: & quia tu homo cùm sis, facis (p) teipsum Deum.

34. Respondit eis Jesus: Nonne scriptum est in lege vestra: * quia Ego dixi, dii (q) estis? * Ps. 81. 6.

35. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, & non potest solvi Scriptura:

36. Quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis: Quia blasphemas: quia dixi, Filius Dei sum?

37. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38. Si autem facio: & si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis, & credatis quia Pater in me est, & ego in Patre.

39. Quærebant ergo eum apprehendere: & exivit de manibus eorum.

40. Et abiit (r) iterùm trans Jordanem, in eum locum, ubi erat Joannes baptizans primùm: & mansit illic:

41. Et multi venerunt ad eum, & dicebant: Quia Joannes (s) quidem signum fecit nullum.

42. Omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

C A-

Cùm dirutum fuisset à Rege Nabuchodonosore, restitutum fuit sub Zorobabel, & à summo sacerdote Jesu filio Josedec, ut habetur L. 1. Esdræ, cap. 3. Quæ quidem dedicatio ante annos 540. facta fuerat. Post 344. annos cùm Templum ab Antiocho profanatum fuisset, Judas Machabæus deleto exercitu Antiochi, & everso altari quod Jovi Olympio Antiochus erexerat, expurgavit Templum, & novam ejus dedicationem est aggressus, quæ memoratur L. 1. Machab. cap. 4. v. 59. *Et statuit Judas & fratres ejus & universa Ecclesia Israel, ut agatur dies dedicationis altaris in temporibus suis ab anno in annum per dies octo à quinta & vigesima die mensis Casleu, cum lætitia & gaudio.* Hic nonus erat mensis ab æquinoctio verno. Græci hoc festum vocabant Ἐγκαίνια, quasi *Renovationem*. Josephus Lib. 12. cap. 11. docet per dies octo hoc festum celebrari, & festum appellari *Luminum*, quòd fortè in Templo arderet magna cereorum copia.

23. (m) Sic dicta, quòd eodem in loco, & eadem forma esset cum porticu à Salomone erecta, eaque ad Orientem vergebat: unde & *Orientalis* à Josepho vocitatur Lib. 20. cap. 8.

29. (n) Græc. μείζων, Pater qui dedit mihi servandas oves, major omnibus est.

30. (o) Adest personarum distinctio. *Unum sumus*, naturæ unitas exprimitur. Aug. Tract. 48. *Cur Judæi intellexerunt quod non intelligunt Ariani? Ideò enim irati sunt, quoniam senserunt non posse dici, Ego & Pater unum sumus, nisi ubi est æqualitas Patris & Filii.*

33. (p) Quòd si Christus agnovisset verum esse quod objiciebant, ex honore & gloria Dei erat crimen objectum apertè refellere, dicendo, *Non sum Deus*, uti fecerunt Paulus & Barnabas, Act. 14.

34. (q) Quod verum est, non dignatus est indignis aperire; nec Divinitatis suæ fidem hoc argumento elevat, neque eam apertè probare vult hominibus, qui pravo affectu veritatem requirebant, ut de blasphemia eum condemnarent. Sed ostendit se non inconvenienter filium Dei dixisse. Si enim homines, quibus munus datum est aliis imperandi, & judicandi, in Scriptura *Dii* appellantur; quantò justiùs ille quem Pater sanctificavit, cujus humanitatem Divinitati ipsi in eadem persona singulari quadam ratione copulavit, quem purum ab omni inquinamento misit in mundum, absque ulla blasphemiæ nota potuit se *Filium Dei* dicere. August. *Vidit eos non ferre splendorem veritatis, & eum temperavit in verbis.... Si sermo Dei factus est ad homines, ut dicerentur Dii, ipsum Verbum Dei quod est apud Deum, quomodo non est Deus?* Vox Hebræa *Elohim*, אלהים, in Scriptura ministris Dei, ac potissimùm magistratibus tribui solet.

40. (r) Post festum Tabernaculorum Christus ultra Jordanem se receperat prope Judææ confinia. Ibi duos menses exegit usque ad Encænia, quibus peractis abiit iterùm trans Jordanem versùs Bethabara, ubi Joannes primùm baptizaverat. In Peræam primùm se contulerat post festum Tabernaculorum: ubi acta sunt quæ Matthæus cap. 19. & Marcus cap. 10. referunt. Circa Encænia rediit Jerosolymam. In ipso itinere discipulis quæ ventura erant, mortem nempè suam & passionem prænuntiat, quæ Lucæ cap. 18. à versu 31. & cap. 19. scripta sunt. Post Encænia cùm Judæi vellent eum apprehendere, iterùm in Peræam se contulit ineunte Decembri, atque ibi mansit usque ad finem Martii, cùm Lazari mors contigit. Itaque iterùm se contulit Bethabara, ubi primùm baptizavit Joannes trans fluvium, antequam baptizaret in Ennon propè Salim. Siquidem nunc inter eruditos ferè convenit Christum natum esse in Bethlehem die 25. Decembris, anno urbis conditæ 749. duodecimo consulatu Augusti, cujus Collega in Fastis fuit Cornelius Sulla. Anno 781. urbis conditæ, ineunte Decembri, Jesus annum trigesimum secundum penè exegerat, & die 25. Decembris annus 33. ætatis incipiebat. Ineunte Januario Rubellius Geminus, & Fufius Geminus consulatum inierunt. Christum his consulibus passum esse veteres primorum sæculorum Patres censuerunt, uti suo loco à nobis est observatum.

41. (s) Quod manifestè indicat Christum ibi more solito docuisse, miracula edidisse cùm Joannes nullum fecisset miraculum. Hic enim Christo servatus est honos. Sed is fuit vitæ Joannis tenor, qui magnam auctoritatem ei conciliaret, tamquam testi veritatis idoneo, & omni exceptione majori.

CAPUT XI.

Jesus Lazarum excitat à mortuis: quo insigni miraculo complures moti in Christum credunt. Hinc Pontificum & Pharisæorum odia, & inito consilio, necem illi meditantur.

1. ERat autem quidam languens Lazarus à Bethania, de castello Mariæ, & Marthæ sororis ejus.

* Mat. 26. 7. Luc. 7. 37. Inf. 12. 3. 2. (Maria autem erat, * quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes ejus capillis suis: cujus frater Lazarus infirmabatur.)

3. Miserunt ergo sorores ejus ad eum dicentes: Domine, ecce quem amas, infirmatur.

4. Audiens autem Jesus dixit eis: Infirmitas (a) hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

5. Diligebat autem Jesus Martham, & sororem ejus Mariam, & Lazarum.

6. Ut ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus.

7. Deinde post hæc dixit discipulis suis: Eamus in Judæam iterùm.

8. Dicunt ei discipuli: Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, & iterùm vadis illuc?

9. Respondit Jesus: Nonne duodecim sunt horæ (b) diei? Si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt:

10. Si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo.

11. Hæc ait, & post hæc dixit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut à somno excitem eum.

12. Dixerunt ergo discipuli ejus: Domine, si dormit, salvus erit.

13. Dixerat autem Jesus de morte ejus: illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret.

14. Tunc ergo Jesus dixit eis manifestè: Lazarus mortuus est:

15. Et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi: sed eamus ad eum,

16. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos: Eamus & nos, ut moriamur cum eo.

17. Venit itaque Jesus: & invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem.

18. (Erat autem Bethania juxta Jerosolymam quasi stadiis quindecim.)

19. Multi autem ex Judæis venerant ad Martham & Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo.

20. Martha ergo ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi: Maria autem domi sedebat.

21. Dixit ergo Martha ad Jesum: Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:

22. Sed & nunc scio, quia quæcumque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.

23. Dicit illi Jesus: Resurget frater tuus.

24. Dicit ei Martha: Scio quia resurget * in resurrectione in novissimo die. * Luc. 14. 14. Sup. 5. 29.

25. Dixit ei Jesus: Ego sum resurrectio, & vita: * qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: * Sup. 6. 40.

26. Et omnis, qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

27. Ait illi: Utique Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti.

28. Et cùm hæc dixisset, abiit, & vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens: Magister adest, & vocat te.

29. Illa ut audivit, surgit citò, & venit ad eum:

30. Nondum enim venerat Jesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco, ubi occurrerat ei Martha.

31. Judæi ergo, qui erant cum ea in domo, & consolabantur eam, cùm vidissent Mariam quia citò surrexit, & exiit, secuti sunt eam, dicentes: Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi.

32. Maria ergo cùm venisset ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus, & dicit ei: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.

33. Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, & Judæos qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu (c), & turbavit seipsum,

34. Et

CAP. XI. 4. (a) Nam, ut ait Aug. mors ipsa Lazari non erat ad mortem, ut mortuus maneret, sed pro gloria Dei; ut gloria filii Dei per ejus resurrectionem palàm fieret. *Per eam*, Infirmitatem, non mortem, Gr. δι' αὐτῆς, quòd refertur ad vocem ἀσθένεια, cùm θάνατος, Græcè sit masculini generis. Hoc est ergo quod ait, *Non est ad mortem*, quia & ipsa mors non erat ad mortem, sed potiùs ad miraculum.

9. (b) Diem artificialem ab ortu solis ad occasum in horas duodecim dividebant, quæ longiores erant æstate, hieme breviores. Intra id tempus si quis ambulet, non offendit. Nam is videt quo loco ponat pedem. Sic antequam vitæ meæ occasus advenerit, & constitutum à Patre tempus, nihil mihi periculi imminet, nec quidquam à Judæis metuendum.

33. (c) Motum aliquem vehementiorem in seipso excitavit, ut ostenderet se humanos affectus induisse, qui tamen in ejus essent potestate, Augustinus: *Turbaris tu nolens; turbatus est Christus, quia voluit.*

34. Et dixit: Ubi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, veni, & vide.

35. Et lacrymatus est Jesus.

36. Dixerunt ergo Judæi: Ecce quomodo amabat eum.

37. Quidam autem ex ipsis dixerunt: *Sup. 9. 6. * Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?

38. Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum: erat autem spelunca: & lapis superpositus erat ei.

39. Ait Jesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat: Domine, jam fœtet, quatriduanus est enim.

40. Dicit ei Jesus: Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?

41. Tulerunt ergo lapidem: Jesus autem elevatis sursum oculis, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti (d) me.

42. Ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum, qui circumstat, dixi: ut credant quia tu me misisti.

43. Hæc cùm dixisset, voce magna clamavit (e): Lazare, veni foras.

44. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes & manus institis (f), & facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Jesus: Solvite eum, & sinite abire.

45. Multi ergo ex Judæis, qui venerant ad Mariam & Martham, & viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum.

46. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecit Jesus.

47. Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant: Quid facimus, quia hic homo multa signa facit?

48. Si dimittimus eum sic, omnes credent (g) in eum: & venient Romani, & tollent nostrum locum, & gentem.

49. * Unus autem ex ipsis Caiphas nomine, cùm esset Pontifex anni illius, dixit eis: Vos nescitis quidquam. *Inf. 18. 14.

50. Nec cogitatis quia expedit vobis, ut unus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.

51. Hoc autem à semetipso non dixit: sed cùm esset Pontifex (h) anni illius, prophetavit, quòd Jesus moriturus erat pro gente,

52. Et non tantùm pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi (i), congregaret in unum.

53. Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum.

54. Jesus ergo jam non in palàm ambulabat apud Judæos, sed abiit in regionem juxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephrem (k), & ibi morabatur cum discipulis suis.

55. Proximum autem erat Pascha Judæorum: & ascenderunt multi Jerosolymam de regione ante Pascha, ut sanctificarent (l) seipsos.

56. Quærebant ergo Jesum: & colloquebantur ad invicem, in templo stantes: Quid putatis, quia non venit ad diem festum? Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

CAPUT XII.

Jesus venit Bethaniam; ungitur à Maria sorore Marthæ; ingreditur Jerosolymam magno populi plausu: Vox Patris æterni auditur de Christi clarificatione.

1. JEsus ergo ante sex dies Paschæ venit (a) Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Jesus. Mat. 26. 6. Mar. 14. 3.

2. Fecerunt autem ei cœnam ibi: & Martha ministrabat, Lazarus verò unus erat ex discumbentibus cum eo.

3. Ma-

41. (d) Christum semper exauditum esse à Patre, ex hoc loco colligitur; neque enim Filius unigenitus & dilectus repelli poterat, qui nihil nisi justum postulabat.

43. (e) Idque propter mysterium: nam mortuus quatriduanus & sepultus significat peccatorem inveteratum, consuetudinis mole oppressum, quiè sepulchro non exit, nisi multis Ecclesiæ precibus & lacrymis.

44. (f) Id est, fasciis & involucris. *Solvite eum, & sinite abire.* Hoc dictum Apostolis existimat August. *Iis nimirùm, quibus solvendi peccata potestatem daturus erat. Quando contemnis, mortuus jaces: & si tanta, quanta dixi, contemnis, sepultus jaces. Quando confiteris, procedis. Quid enim est procedere, nisi ab occulto velut exeundo manifestari? Sed ut confitearis, Deus facit magna voce clamando, id est, magna gratia vocando. Ideò cùm processisset mortuus adhuc ligatus, confitens & adhuc reus, ut solverentur peccata ejus, ministris hoc dixit Dominus: Solvite illum, & sinite abire. Quid est, Solvite, & sinite abire? Quæ solveritis in terra, soluta erunt & in cælis.*

48. (g) Putabant Christi, seu Messiæ regnum esse temporale: metuebant ergo, ne defectionis & rebellionis rei haberentur à Romanis, si omnes in Christum crederent.

51. (h) Voluit quidem Caiphas Jesum occidi, ne populus Christo tamquam Regi suo addictus à Romanis exterminaretur. Sed cùm ea verba alium sensum eumque divinum continerent, motus à Spiritu sancto, inscius tamen hæc verba protulit, quorum verum sensum non intelligebat. *Cùm enim esset Pontifex anni illius:* nam ad nutum Præsidum Pontifices mutabantur. Voluit Deus ejus ore tamquam instrumento uti, & per eum potiùs quàm per alium hoc proferri oraculum.

52. & 53. (i) Gentiles. *Cogitaverunt*, Id planè constituerant.

54. (k) Gr. Ἐφραίμ, ab aliis *Ephrem*. Urbs illa erat in deserto Judææ, in finibus tribuum Ephraim & Benjamin, propè urbem Hai.

55. & 56. (l) Ut sacrificiis & purificationibus se compararent ad solemnitatem festi. *Non venit*, Quòd Jesus ante eos esset profectus.

CAP. XII. 1. (a) Die Veneris, ut verisimile est, ac die Sabbati exceptus est in domo Simonis leprosi, ex Matthæi c. 26.

3. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici (b), pretiosi, & unxit pedes Jesu, & extersit pedes ejus capillis suis: & domus impleta est ex odore unguenti.

4. Dixit ergo unus ex discipulis ejus, Judas (c) Iscariotes, qui erat eum traditurus:

5. Quare hoc unguentum non vænijt trecentis denariis, & datum est egenis?

6. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, & loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat (d).

7. Dixit ergo Jesus: Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud.

8. Pauperes enim semper habetis vobiscum: me autem non semper habetis (e).

9. Cognovit ergo turba multa ex Judæis quia illic est: & venerunt, non propter Jesum tantùm, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit à mortuis.

10. Cogitaverunt autem principes sacerdotum, ut & Lazarum interficerent:

11. Quia multi propter illum abibant ex Judæis, & credebant in Jesum.

12. In crastinum autem turba multa, quæ venerat ad diem festum, cùm audissent quia venit Jesus Jerosolymam:

13. Acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviàm ei, & clamabant: Hosanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel.

14. * Et invenit Jesus asellum, & sedit super eum, sicut scriptum est: * Zac. 9. 9. Mat. 21. 7. Mar. 11. 7. Luc. 19. 35

15. Noli timere filia Sion: ecce rex (f) tuus venit sedens super pullum asinæ.

16. Hæc non cognoverunt discipuli ejus primùm: sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt, quia hæc erant scripta de eo: & hæc fecerunt ei.

17. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento, & suscitavit eum à mortuis.

18. Propterea & obviàm venit turba; quia audierunt eum fecisse hoc signum.

19. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos: Videtis quia nihil proficimus? ecce mundus totus post eum abiit.

20. Erant autem quidam Gentiles, ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo.

21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, volumus Jesum videre.

22. Venit Philippus, & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dixerunt Jesu.

23. Jesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur (g) Filius hominis.

24. Amen, amen dico vobis, nisi granum (h) frumenti cadens in terram, mortuum fuerit;

25. Ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. * Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. * Matt. 10. 39. & 16. 25. Mar. 8 35. Luc. 9. 24. & 17. 33.

26. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi sum ego, illic & minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus.

27. Nunc anima mea turbata (i) est. Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc.

28. Pa-

3. (b) Sinceri non adulterati, aut magni pretii, ut habent alii Evangelistæ.

4. (c) Cœpit obloqui. August. Tract. 50. *Væ tibi miser; bonus odor occidit te.*

6. (d) Tamquam dispensator familiæ Christi; injunctum erat illi officium, quæ à piis hominibus & mulieribus offerebantur, in sustentationem sanctæ familiæ, quæque jure naturæ erant debita iis qui prædicant verbum Dei, recipiendi & erogandi ad arbitrium Christi. Nota erat Christo Judæ avaritia; sed quàm parvi facienda sit pecunia, voluit ostendere. *Portabat*: vox Græca ἐβάσταζεν, significat etiam *auferebat*: idque contextus ipse insinuat.

8 & 10. (e) Præsens pro futuro. *Interficerent*; Vel ob id maximè quòd essent Sadducæi, ac resurrectionem mortuorum negarent: quam Hæresim funditùs evertebat Lazari resurrectio.

15. & 16. (f) Messias. *Tunc recordati sunt*, Post effusionem Spiritus sancti intellexerunt prophetiam de regno Christi spiritali & potentissimo.

23. (g) Ut Gentes convertantur ad fidem, quæ est Dei gloria, & mortis Christi fructus.

24. 25. & 26. (h) Mortis suæ necessitatem ex grani similitudine ostendit. *Qui amat*, Præ me, & rebus divinis. Discipulos ad mortem pro nomine suo perferendam adhortatur, proposito æternæ vitæ præmio. *Me sequatur*, Si quis meum ministrum se profitetur, me imitetur.

27. (i) Videtur eadem esse oratio, quæ in horto. Pars animæ inferior turbatur, vel agitatur horrore mor-

28. Pater, clarifica (k) nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo: Et clarificavi, & iterùm clarificabo.

29. Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii dicebant: Angelus ei locutus est.

30. Respondit Jesus, & dixit: Non propter me hæc vox venit, sed propter vos.

31. Nunc judicium est mundi (l): nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.

32. Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham (m) ad meipsum.

33. (Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.)

34. Respondit ei turba: Nos audivimus * ex lege (n), quia Christus manet in æternum: & quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis?

* Psal.109.4. & 116. 2. Isa. 40. 8. Ezec. 37. 25.

35. Dixit ergo eis Jesus: Adhuc modicum (o) lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

36. Dum lucem habetis (p), credite in lucem, ut filii lucis sitis. Hæc locutus est Jesus: & abiit, & abscondit se ab eis.

37. Cùm autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum:

38. Ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur (q), quem dixit: * Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini, cui revelatum est?

* Isa.53.1. Rom.10.16.

39. Propterea non poterant credere (r), quia iterùm dixit Isaias:

40. * Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum: ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos.

* Isa. 6. 9. Mat.13.14. Mar.4.12. Luc. 8. 10. Act. 28. 26. Rom. 11.8.

41. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus (s) & locutus est de eo.

42. Verumtamen & ex principibus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ut è synagoga non ejicerentur.

43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quàm gloriam Dei.

44. Jesus autem clamavit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit (t) me.

45. Et qui videt (u) me, videt eum qui misit me.

46. Ego lux in mundum veni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat.

47. Et si quis audierit verba mea, & non custodierit: ego non judico (x) eum: non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum.

48. Qui spernit me, & non accipit verba mea: habet qui judicet eum: * sermo quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die.

* Mar. 16. 16.

49. Quia ego ex me ipso non sum locutus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar,

50. Et

tis naturali. *Ex hac hora*; hora illa adeò tremenda, est passio tam acerba. *Sed propterea veni in hanc horam*: Imò non dicam: propterea enim veni ut patiar. Naturæ sensum sic premi oportere docet, ut una Dei gloria quæratur. Sensum carnis, quo fugiebat mortem, ipse corrigit.

28. (k) Potiùs id petam, ut nomen tuum ex mea passione glorificetur, & quidvis patiar quod in gloriam tuam cedat, ac demum ut in me fiat voluntas tua. Concisæ sunt sententiæ quasi animi æstuantis. *Et clarificavi*, per miracula, & iterùm clarificabo per resurrectionem & ascensionem. Vita Christi omnia gloriam dedit Deo; sed ex ejus morte, resurrectione, & Gentium conversione, se in Filio glorificatum ita declarat Deus.

31. (l) Qui liberandus est à potestate diaboli. *Ejicietur foras*, Non regnabit ampliùs in cordibus hominum, Principatum suum amittet. Ad judicium Dei hominibus salutare, & dæmonibus exitiale, hæc divini nominis clarificatio pertinet.

32. (m) Græcè πάντας ἑλκύσω, *omnes traham*, & Judæos & Gentiles. Ex illa cœlum inter & terram exaltatione funestum quiddam suspicati sunt Judæi.

34. (n) E Sacris Scripturis, ut Psalm. 71. 109. & Isaiæ cap. 9. *Quia Christus manet in æternum*: Judæis persuasum erat Messiam non moriturum. Id verò colligebant ex verbis præcedentibus Christum de morte sua loqui, cùm ait, *Nisi granum frumenti*, &c... aut suspicati sunt de quodam alio eum verba fecisse. Nam Messiæ mortem tribuere non audebant, quòd ea peccatoris character iis videretur, & aliena prorsùs à Messiæ gloria. Cùm igitur quærerent quis ille esset filius hominis, non judicavit Dominus ea de re apertiùs disserere; eos tantummodo ad fidem est adhortatus.

35. (o) Gr. Ἔτι μικρὸν χρόνον τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν, *adhuc modico tempore lux vobiscum*: ad breve tempus vobiscum sum, salutem vestram operemini.

36. (p) Ut hujus lucis sitis participes: *Et abscondit se*, ab iis sub vesperam. Cùm ii essent indociles, nec tot visis miraculis flecterentur, ab iis recessit.

38. (q) Ita ut sermo Isaiæ impletus sit: *Quis credidit auditui nostro*, rebus quas ex nobis audierunt? *Brachium Domini*, potentia, aut miracula.

39. (r) Propter cæcitatem suam, quam prædixit Isaias.

41. & 42. (s) Christi, nempè cap. 6. Isaiæ. Ex quo Christi divinitas confirmatur. Hujus obdurationis causa præcipua & naturalis fuit perversa eorum voluntas: Dæmonis seductio fuit causa proxima; Deus causa negativa, non removendo obicea. Etsi è principibus omnium ordinum multi crediderunt in eum, sed fide admodum infirma & languida. Adversùs hos incredulos, aut timidos, Christus vocem extollens dixit: *Qui credit in me*, &c.

44. (t) Non tantùm credit in me, sed etiam in eum qui misit me, in Deum scilicet, cùm sim ipse Deus. *Non credit in me*, id est, in hoc quod videt, sed in eum qui misit me.

45. (u) Qui per fidem me novit ut Filium Dei: *Videt eum qui misit me*; cujus majestas in doctrina mea & miraculis fulget. Is videt Deum, cùm eadem sit utriusque natura, atque eadem fides in Patrem & Filium tendat.

47. & 48. (x) Non punio in primo adventu meo, *Judicabit*, Condemnabit eum,

50. Et scio quia mandatum ejus vita æterna est (y). Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

CAPUT XIII.

Jesus post cœnam lavat pedes discipulorum, & linteo abstergit; proditorem Joanni indicat; novum mutuæ dilectionis mandatum commendat; & Petro trinam prædicit negationem.

Matth. 26. 2. Mar. 14. 1. Luc. 22. 1. 1. ANte diem festum (a) Paschæ, sciens Jesus quia venir hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem: cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.

2. Et cœna (b) facta, cùm diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ:

3. Sciens quia omnia dedit (c) ei Pater in manus, & quia à Deo exivit, & ad Deum vadit:

4. Surgit à cœna, & ponit vestimenta (d) sua: & cùm accepisset linteum, præcinxit se.

5. Deinde mittit aquam (e) in pelvim, & cœpit lavare pedes discipulorum, & extergere linteo, quo erat præcinctus.

6. Venit ergo ad Simonem Petrum (f). Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes?

7. Respondit Jesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nescis (g) modò, scies autem posteà.

8. Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Jesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum.

9. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non rantùm pedes meos, sed & manus, & caput.

10. Dicit

50. (y) Est causa vitæ æternæ, dat vitam æternam. *Sic loquor*, ut ipse præscripsit mihi.

CAPUT XIII. 1. (a) Ge. πρὸ τῆς ἑορτῆς, *ante festivitatem*, seu solemnitatem azymorum. Quotus ille fuerit dies mensis, qui hebdomadæ dies, gravis est inter eruditos controversia, de qua jam egimus in cap. 26. Matthæi. Difficultas in eo præcipuè est posita, ut Joannes cum tribus aliis Evangelistis concilietur, qui certè nullo inter se modo pugnant. Omissis variis dissertationibus, quas alio in loco attigimus, Pexronius hanc controversiam sic videtur aptè dirimere in erudita admodùm dissertatione, quam Historiæ Evangelicæ subjecit. Hujus summa ea est, Judæos per duos dies sibi proximè consequentes agnum Paschalem immolasse, & festum Azymorum celebrasse: tametsi duo illi dies pro uno & eodem, nempè pro decimo quarto lunæ die haberentur. Quod ut probet, principii loco id ponit quod vix negari potest, veteres Hebræos usos esse & annis & mensibus lunaribus, sic tamen ut mensis lunaris vel ab ipsa conjunctione cum sole, ubi est interlunium, vel à prima ejus phasi inciperet. Hinc duæ erant neomeniæ, prior à conjunctione ipsa, posterior à prima Lunæ phasi computata. Unde & duo quoque erant dies, qui initium anni constituebant, seu duplex dies decimus quartus Lunæ, quo festum Azymorum celebrandum erat, de quo Levit. cap. 23. *Mense primo quarta decima die ad vesperam Phase Domini est*. Agnus Paschalis à tertia usque ad quintam horam mactabatur, & ineunte nocte cum panibus azymis edebatur, eu Josepho, Lib. 7. de Bello Judaico, cap. 7. Ex quibus & aliis quæ in eadem dissertatione legi possunt, concludit vir doctus illud efficaci Christum Dominum celebrasse ultimum Pascha, seu agnum Paschalem comedisse cum suis discipulis die 14. Lunæ ab ipsa conjunctione, qui erat dies Jovis, cùm principes sacerdotum die insequenti, nempè die 14. à prima lunæ phasi Pascha comederint, uti ex Joanne colligitur. Nam die Veneris nondum Pascha ab iis celebratum esse innuit Joannes cap. 18. v. 28. cùm ait eos *non intrasse in prætorium ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha*. Et cap. 19. v. 14. *Erat autem parasceve Paschæ hora quasi sexta*. Nondum igitur festum iis advenerat; nec verisimile est in die tam solemni Christi condemnationem procurasse. Quæ difficultates statim evanescunt, cùm duplicem Neomeniam & duos festos Paschatis dies agnoscimus. Dies quidem mensis à prima phasi numerabantur; ex usu ipso dies octavus Azymorum inductus fuit ob innumerabilem hominum multitudinem, qui tum temporis Jerosolymam confluebant, cùm incertum esset quo die computandæ essent Neomeniæ. Atque ea ratione loca Scripturæ difficiliora illustrantur, & Evangelistæ specie quidem dissidentes, nullo negotio conciliantur. Dies igitur Veneris erat decimus quartus à phasi lunæ incipienti, & dies sabbati festus duplici nomine. Nam erat primus dies Azymorum ab iis celebratus, qui die Veneris ad vesperam manducaverant Pascha, dies secundus Azymorum erat dies Dominicus. Ac post septem hebdomadas dies Pentecostes incidit in diem Dominicam juxta unanimem Ecclesiarum consensum. Propter utriusque festi concursum magnus dies sabbati à Joanne dictus est. Sed inquiunt, die ipso festi Barabbas fuit dimissus, ut tres Evangelistæ testantur. R. propter festum, κατ', eum fuisse dimissum, idque in pervigilio festi commodiùs fieri solebat, quàm die festo. Nunc textum ipsum prosequamur. *Dilexit*, id est summoperè; nomen pro adverbio, vel, usque ad mortem.

2. (b) Post usum agni Paschalis ante Eucharistiæ institutionem: Sunt qui hæc verba sic exponunt, *cœna facta*, i. e. *parata*, cùm cœnæ tempus adesset.

3. (c) Ut Deo per æternam generationem, ut homini per unionem hypostaticam.

4. (d) Exteriora, ut servi ministerium liberiùs obiret.

5. (e) Significans qua animi puritate ad illam mensam accedere oporteat, lavit pedes eorum, & intùs in anima perfecit, quod in una corporis parte exprimebat, eorum affectus mundans. Augustinus Tract. 56. *Locuturus Evangelista de tanta Domini humilitate, priùs celsitudinem ejus voluit commendare.*

6. (f) Omnium primo: unde Petrus exhorruit tam humile erga se officium. *Tu mihi lavas pedes*: Aug. *Quid est, tu? quid est, mihi? cogitanda potius quàm dicenda.*

7. & 8. (g) Non intelligis quorsùm hæc fiant. *Lavero*, Lotione corporali, quæ secundùm se non est necessaria ad salutem: sed quia parendum erat Christi

10. Dicit ei Jesus: Qui lotus (h) est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes.

11. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes.

12. Postquam ergo lavit pedes eorum, & accepit vestimenta sua: cùm recubuisset iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis?

13. Vos vocatis me Magister, & Domine: & benè dicitis: sum etenim.

14. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus, & Magister: & vos debetis alter alterius lavare (i) pedes.

15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita & vos faciatis.

*Matt.10. 16. * Amen, amen dico vobis: Non
24. Luc.6.40. est servus major domino suo: neque
Inf.15.20. Apostolus major est eo, qui misit illum.

17. Si hæc scitis (k), beati eritis si feceritis ea.

18. Non de omnibus vobis dico (l): ego scio quos elegerim: sed ut adimpleatur
*Ps.40.10. Scriptura: * Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum.

19. Amodò dico vobis, priusquam fiat (m): ut cùm factum fuerit, credatis quia ego sum.

*Matt.10. 20. * Amen, amen dico vobis: Qui ac-
40. cipit si quem misero, me accipit: qui autem
Luc.10.16. me accipit, accipit eum qui me misit.

21. Cùm hæc dixisset Jesus, turbatus (n) est spiritu: & protestatus est, &
*Matt.26. dixit: * Amen, amen dico vobis: Quia
21. unus ex vobis tradet me.
Marc.14. 22. Aspiciebant ergo ad invicem disci-
18. Luc.22.21. puli, hæsitantes de quo diceret.

23. Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu, quem diligebat Jesus.

24. Innuit ergo huic Simon Petrus: & dixit ei: Quis est, de quo dicit?

25. Itaque cùm recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est?

26. Respondit Jesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cùm intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ.

27. Et post buccellam introivit (o) in eum satanas. Et dixit ei Jesus: Quod facis, fac citiùs.

28. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei.

29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quòd dixisset ei Jesus: Eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret.

30. Cùm ergo accepisset ille buccellam, exivit (p) continuò. Erat autem nox.

31. Cùm ergo exisset, dixit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis: & Deus clarificatus est in eo.

32. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso (q): & continuò clarificabit eum.

33. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. * Quæretis me: & sicut dixi Judæis: *Sup.7.34.
Quò ego vado, vos non potestis venire: & vobis dico modò.

34. * Mandatum novum (r) do vobis: *Lev. 19.
Ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut 18.
& vos diligatis invicem. Matt. 22. 39.

35. In hoc cognoscent (s) omnes quia Inf.15.12.
discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.

36. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò vadis? Respondit Jesus: Quò ego vado, non potes me modò sequi: sequeris (t) autem postea.

37. Dicit

præcepto, in quo latebat hoc mysterium, quod nemo possit partem habere cum Christo, quem non laverit à peccatis.

10. (h) Qui ablutus est à peccatis in Sacramento Baptismi, id tantùm necesse est, ut purget affectus animi, & quotidiana peccata: *Sed est mundus totus*, per Baptismum: *Et vos mundi estis*, per fidem & animi propositum: Transit à lotione exteriori ad interiorem more suo, à corporeis ad spiritalia.

14. (i) In lotione pedum, quodcumque genus abjecti ministerii intelligitur saltem in præparatione animi: cùm de salute proximi agitur, non recusemus vilissima quæque ministeria & officia.

17. (k) Si hoc faciendum esse vobis persuasum est.

18. (l) Quasi omnes futuri sitis quæ vos monui. *Ego scio quos elegerim*, ad gratiam & gloriam. *Sed ut adimpleatur Scriptura*, *Elevavit contra me calcaneum suum*, Psal. 40. v. 10. *Magnificavit super me supplantationem*: mihi magnas struxit insidias. *Illi manducabant panem Domini: ille, Judas, panem Domini contra Dominum*, August. Tract. 59.

19. (m) Nunc prædico vobis: *Ut credatis, quia Ego sum Filius Dei*, vel is de quo id prædictum erat.

21. (n) Præ horrore sceleris Judæ; vicem ejus dolens, & testatus est palàm. *Affectum quippe humanum, quando oportuit, in se indicavit, in se ipso potestate commovit*, *August.*

27. (o) Jam antè introierat: sed tunc totum se præbuit dæmoni. *Quod facis, fac citiùs*: Quod paras animo, exequere. Verba sunt non jubentis, sed permittentis; non tr[illegible]gidi, sed parati ad passionem. Noverat prava Judæ consilia, è quibus Deus suam gloriam erueret.

30 & 31. (p) Dæmone illum incitante. *Clarificatus est*, Jam morte mea glorificabor, nunc prodente Juda passio cœpta est mea, & Patris glorificatio: nam morte mea destruam mortem, mox resurgam, & omnia ad me traham.

32. (q) Per semetipsum, sua potentia, Resurrectione, Ascensione, Spiritus sancti effusione.

34. (r) Vetus est, ab initio mundi traditum: novum quoque dicitur in Scriptura quod præcellit. Nunc datur ut proprium novi fœderis, si minùs quoad substantiam, saltem quoad modum perfectiorem. *Ut diligatis invicem, sicut dilexi vos*: Nullis meritis præcedentibus vestram salutem quærens.

35. (s) Eo signo, ea nota, veri Christiani ab omnibus aliis distinguuntur. Discipuli Joannis dignoscebantur ex vitæ austeritate & jejuniis, discipuli Pharisæorum ex variis observationibus, vos ex mutua dilectione.

36. (t) August. *Quid festinas Petre? nondum te suo Spiritu solidavit Petra. noli extolli præsumendo: non potes modò, noli dejici desperando: sequeris postea.*

37. Dicit ei Petrus: Quare non possum
* *Matt. 26. 35. Marc. 14. 29. Luc. 22. 33.* te sequi modò? * animam meam pro te ponam.

38. Respondit ei Jesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit (u) gallus, donec ter me neges.

CAPUT XIV.

Multæ in domo patris mansiones: Christus est via, veritas & vita; qui videt Christum, videt & Patrem; Pater mittet Paraclitum in nomine Christi. Christus pacem relinquit discipulis.

1. NOn turbetur (a) cor vestrum. Creditis in Deum, & in me credite.

2. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Si quò minùs (b), dixissem vobis: Quia vado parare vobis locum.

3. Et si abiero (c), & præparavero vobis locum: iterùm venio, & accipiam vos ad me ipsum, ut ubi sum ego, & vos sitis.

4. Et quò ego vado (d) scitis, & viam scitis.

5. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quò vadis: & quomodo possumus viam scire?

6. Dicit ei Jesus: Ego sum via (e), & veritas, & vita. Nemo venit ad Patrem, nisi per me.

7. Si cognovissetis (f) me, & Patrem meum utique cognovissetis: & amodò cognoscetis eum, & vidistis eum.

8. Dicit ei Philippus (g): Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

9. Dicit (h) ei Jesus: Tanto tempore vobiscum sum: & non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem. Quomodo tu dicis: Ostende nobis Patrem?

10. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, à me ipso non loquor. Pater autem in me manens, ipse facit (i) opera.

11. Non creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est?

12. Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & majora horum faciet: quia ego ad Patrem vado (k).

13. * Et quodcumque petieritis (l) Patrem in nomine meo, hoc faciam: ut glorificetur Pater in Filio. * *Mat. 7. 7. & 21. 22. Marc. 11. 24. Inf. 16. 23.*

14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam.

15. Si diligitis me, mandata mea servate.

16. Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum (m) dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum,

17. Spiritum (n) veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum. Vos autem cognoscetis eum: quia apud vos manebit, & in vobis erit.

18. Non

38. (u) Cantu illo magis noto, qui gallicinium appellatur: *Donec ter me neges*: Gr. *Quin ter me neges*.

CAPUT XIV.

1. (a) His auditis, tristitia & mœrore sunt perculsi. *Creditis in Deum*, fide opus est. Sed sicut creditis in Deum, ut veracem, ita & in me credite, & confidite: absens licèt vos non deseram. Eorum animos confirmat simul & adhortatur, ut in se ipsum fidem & spem omnem ut in Deum conjiciant, nec promissis à se factis diffidant. *Et in me credite*: consequens est enim, ut qui in Deum creditis, & in me credere debeatis; quod non esset consequens, nisi Christus esset Deus. Vel credite in Deum & in me, perseverate in fide vestra.

2. (b) Gr. εἰ δὲ μὴ, *alioqui*, vel, *nisi ita esset*, id est, nisi in domo Patris mei multæ essent mansiones servis meis destinatæ, non ego vana spe vos lactassem; sed eo vobis paratum locum, cœlum hactenùs ob peccata hominum clausum sanguine meo reseraturus.

3. (c) Credenti colligitur meritum, videnti redditur præmium. *Iterum venio*, Vos in mansiones meas & in consortium meum assumam: vel ex Euthymio, Quòd si abiero parare vobis locum, veniam iterùm.

4. (d) Nempè ad Patrem meum: *Et viam scitis*, per mortem nimirum meam, ut sæpè ex me audistis, vel per mei imitationem & præcepta: viam scitis, qua me sequi debetis. *Sciebant illi, sed imperfectè: illi sciebant, sed se scire nesciebant*, August.

6. (e) Quæ per veritatem ducit ad vitam: via per quam venitur, veritas ad quam pervenitur: Vita in qua manetur, ex Augustino. Via conversationis sanctæ, veritas divinæ doctrinæ, & vita beatitudinis æternæ, ex S. Leone serm. 2. de Res. Dom. Tribus illis in Græco textu unus articulus, ἡ, *illa*, affixus est. Ut homo via est per quam ad ipsum itur, ut ad Deum.

7. (f) Perfectè, non tantùm ut homo sum, sed etiam ut Deum, & Verbum æternum: *Cognovissetis*, ex miraculis utcumque nostis, sed longè perfectiori modo eum paulò pòst cognoscetis, cùm Spiritus sanctus in vos descenderit. *Et vidistis eum*; Imò jam vidistis, testes fuistis ejus potentiæ.

8. (g) Qui non intelligebat sensum verborum Domini: de cognitione per fidem, non de clara Dei visione agebatur. Hinc Dominus

9. (h) Verbis & operibus eos docens. *Philippe, qui videt me, videt & Patrem*: Non quòd Filius idem sit qui Pater, sed quia idem quod Pater, ratione naturæ divinæ.

10. (i) Nihil ago, aut loquor, nisi imperatum à Patre, qui per me operatur. Aug. Tract. 71. *Sed quid est, à meipso non loquor, nisi à meipso non sum, qui loquor? Ego in Patre*: Hæc est περιχώρησις, seu circuminsessio personarum, qua Pater est in Filio, & Filius in Patre citra mixtionem ullam, aut confusionem; qua Patres post Nicænum Concilium usi sunt adversùs Arianos, quæque primis hujus Evangelii verbis clarè exprimitur, *In principio erat Verbum*, & in iis quæ sequuntur: item *Ego & Pater unum sumus*.

12. (k) Regnaturus cum Patre. *Quia vado ad Patrem*: Postquàm discessero, majora faciam opera.

13. (l) Gloria Dei est finis omnium miraculorum. Unde August. Tract. 73. *Quodcumque petimus adversùs utilitatem salutis, non petimus in nomine Salvatoris*. Hactenus Judæi in nomine Abraham, Isaac & Jacob petierunt; sed in nomine Christi deinceps petendum est.

16. (m) Paracliti nomen interdum commune est toti Trinitati. Et Christus propriè ille est Advocatus ratione humanæ naturæ.

17. (n) Omnis veritatis doctorem. *Quia non videt eum*: non novit; unde nec desiderat.

18. Non relinquam vos orphanos: veniam ad vos.

19. Adhuc modicum: & mundus me jam non videt. Vos autem videtis (o) me: quia ego vivo, & vos vivetis.

20. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum (p) in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.

21. Qui habet (q) mandata mea, & servat ea: ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.

22. Dicit ei Judas (r), non ille Iscariotes: Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?

23. Respondit Jesus, & dixit ei: Si quis diligit (s) me, sermonem meum servabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus:

24. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem quem audistis, non est meus: sed ejus, qui misit me, Patris.

25. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens.

26. Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcumque (t) dixero vobis.

27. Pacem (u) relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet.

28. Audistis quia ego dixi vobis: Vado (x), & venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem: quia Pater major me est.

29. Et nunc dixi vobis priùs quàm fiat: ut cùm factum fuerit, credatis (y).

30. Jam non multa loquar vobiscum: venit enim princeps (z) mundi hujus, & in me non habet quidquam.

31. Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, & * sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc. * Act. 2. 23.

CAPUT XV.

Christus vitis vera, Pater agricola, discipuli palmites: mutua dilectio; Apostolos elegit ut fructum afferant, isque maneat.

1. EGo sum vitis (a) vera: & Pater meus agricola est.

2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum: & omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat.

3. * Jam vos mundi estis (b) propter sermonem, quem locutus sum vobis. * Sup. 13. 10.

4. Manete in me: & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite (c): sic nec vos, nisi in me manseritis.

5. Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: quia sine me nihil potestis facere.

6. Si

19. (o) Græcè Θεωρεῖτε, *videbitis. Quia ego vivo:* Vivam scilicet post resurrectionem meam. August. Tract. 75. *Duas ergo resurrectiones, suam scilicet mox futuram, & nostram in sæculi fine venturam, duobus verbis præsentis & futuri eleganter breviterque promisit.*

20. (p) Per unitatem naturæ: *Et vos in me*, ut membra cum suo capite: *Et ego in vobis*, ut caput in membra influens. Quod mysterium unionis nostræ cum Christo non cognoscitur, nisi per Spiritum sanctum.

21. (q) Qui ea didicit. August. *Qui habet in memoria, & servat in vita; qui habet in sermonibus, & servat in moribus; qui habet audiendo, & servat faciendo.*

22. (r) Thaddæus frater Jacobi. *Quid factum est?* Hebraismus, Quæ causa est, quì fit, quam ob causam te manifestare vis nobis, & non mundo?

23. (s) Non aliud est certius argumentum amoris in Deum nostri, quàm mandatorum observatio. August. *Quæsierat de Christi manifestatione, & audivit de dilectione atque mansione. Est ergo quædam Dei manifestatio interior, quam prorsus impii non noverunt.*

26. (t) Græcè πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν, *omnia quæ dixi vobis.*

27. (u) Pacis nomine omne bonum, ac salus ipsa designatur, phrasi Hebraica. Pax autem est tranquillitas ordinis, quam mundus polliceri potest, non dare. Inter fructus Spiritus sancti recensetur ab Apostolo, Galat. 5.

28. (x) Rediturus post resurrectionem. *Si diligeretis me*; Non quòd eum non diligerent, sed est usitatus loquendi modus amici cum amicis dolentibus ob discessum, qui majorem ipsi gloriam est allaturus. *Quia Pater major me est*, me homine scilicet: nam ratione humanitatis ad Deum vadit, non ratione divinitatis. Aug. Tract. 78. *Quid igitur, Hæretice? Cùm Christus Deus sit & homo, loquitur ut homo, & calumniaris Deo. Ille in se naturam commendat humanam, tu in illo audes deformare divinam?*

29. (y) Augustinus; *Creditur hæc non fide nova, sed aucta.*

30. (z) Qui 2. ad Corint. cap. 4. vocatur *Deus hujus sæculi*: venit per ministros suos. *Sed ut cognoscat mundus*: ut sciant omnes ultrò & ex mandato Patris mori me. *Surgite, eamus*: adeò ut virgula tantummodò, non puncto distinguantur hæc duo verba: *Surgite, eamus*. Secùs enim suspensus & imperfectus videtur horum verborum sensus. Ac subinde probabile est se ad discedendum comparasse, & discedere incœpisse, aut reliquum sermonem in via ad hortum habuisse.

CAP. XV.

1. (a) Hortatur discipulos, ut per fidem & amorem sibi constanter adhæreant, quò fructum afferant. Christus ut caput Ecclesiæ vitis est, quæ vitalem succum fidelibus tamquam palmitibus suggerit. Fideles Christo insiti fide & charitate uberrimos afferunt fructus.

3. (b) Per fidem quæ per charitatem operatur. *Quare non ait, mundi estis propter baptismum, qui loti estis; sed, ait propter verbum, quod locutus sum vobis? Nisi quia & in aqua verbum mundat: detrahe verbum, & quid est aqua, nisi aqua?* August.

4. & 5. (c) Quod ad vitam conducat æternam, nec tantùm conditionem sine qua non, sed causam præcipuam indicat, sine qua nec perficere, nec incipere possumus. Continuo gratiæ meæ influxu vobis opus est, Aug. Tract. 81. Sive ergo parum, sive multum, sine illo fieri non potest, sine quo nihil fieri potest.

6. Si quis in me non manserit: mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet (d).

7. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint: quodcumque volueritis (e), petetis, & fiet vobis.

8. In hoc clarificatus (f) est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis, & efficiamini mei discipuli.

9. Sicut (g) dilexit me Pater, & ego dilexi vos. Manete in dilectione mea.

10. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut & ego Patris mei præcepta servavi, & maneo in ejus dilectione.

11. Hæc locutus sum vobis, ut gaudium (h) meum in vobis sit, & gaudium vestrum impleatur.

* Sup. 13. 34. Eph. 5. 2. 1. Thess. 4. 9. — 12. * Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos.

13. Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis.

14. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.

15. Jam non dicam vos servos (i): quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcumque audivi à Patre meo, nota feci vobis.

* Matt. 28. 19. — 16. Non vos me elegistis: sed ego elegi vos, & posui vos * ut eatis, & fructum afferatis: & fructus vester maneat: ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

* 1. Joan. 3. 11 & 4. 7. — 17. * Hæc mando vobis, ut diligatis invicem.

18. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit.

19. Si de mundo fuissetis (k), mundus quod suum erat, diligeret: quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propereà odit vos mundus.

20. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis: * Non est servus major domino suo. Si me persecuti sunt, * & vos persequentur: si sermonem meum servaverunt, & vestrum servabunt. — * Sup. 13. 16. Matt. 10. 24. * Matth. 24. 9.

21. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum: quia nesciunt eum, qui misit me.

22. Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

23. Qui me odit: & Patrem meum odit.

24. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me, & Patrem meum.

25. Sed ut adimpleatur sermo, qui in lege (l) eorum scriptus est: * Quia odio habuerunt me gratis. — * Psal. 34. 19.

26. * Cùm autem venerit Paraclitus, quem ego mittam (m) vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me: — * Luc. 24. 48.

27. Et vos testimonium perhibebitis (n), quia ab initio mecum estis.

CAPUT XVI.

Futuras prædicit persecutiones, & adventum Spiritus sancti, qui mundum arguat, eos doceat, & Christum clarificet.

1. HÆc locutus (a) sum vobis, ut non scandalizemini.

2. Absque synagogis (b) facient vos: sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo.

3. Et

6. (d) Ergò palmites præcidi possunt à vite: & homines Christo insiti per gratiam, possunt ab ea excidere. Aug. *Unum de duobus palmite congruit, aut vitis, aut ignis.*

7. (e) Quod ad salutem pertineat, ac postuletis quæ Deus vult ut petatis.

8. (f) Glorificabitur: præteritum pro futuro. Ex ubertate fructuum quos proferetis, Pater meus gloriam suam eliciet.

9. (g) Vox illa similitudinem notat, non æqualitatem: *Et ego*, sic dilexi vos. *Manete*, Ad amorem Dei & proximi exemplo suo inducit discipulos suos.

11. (h) Quo gaudeo de vobis: *Et gaudium vestrum*, quo de me gaudetis, *impleatur*, & perfectum sit; ut gaudii mei sitis participes, idque magis ac magis crescat in cœlo perficiendum. Aug. Tract. 83. *Inchoatur in fide renascentium, implebitur in præmio resurgentium.*

15. (i) Deinceps non tantùm servos, sed & amicos dicam. *Quæcumque audivi à Patre*: quæcumque ad instructionem vestram pertinent, ut homo & legatus à Patre dixi vobis. Aug. Tract. 86. *Sed nimirum quod facturus est, fecisse se dicit, quia ea quæ futura sunt fecit.*

19. & 22. (k) Græcè ἦτε fuissetis, essetis. *Haberent*, Peccatum incredulitatis, quo me ut Messiam agnoscere noluerunt.

25. (l) Psalm. 34. & 68. *Lex* sumitur pro veteri Testamento; *Ut*, eventum significat, non causam.

* 26. (m) Hoc ipsum habens à Patre, quòd eum mittam, quem non mitterem, nisi à me procederet: *Perhibebit de me*, tum visibili modo per dona gratuita & miracula, tum invisibiliter operando in cordibus hominum, movendo & persuadendo.

27. (n) August. Tract. 93. *Ille in cordibus vestris, vos in vocibus vestris; ille inspirando, vos sonando. Parum quippe fuerat eos adhortari exemplo, nisi impleret Spiritu suo.*

CAPUT XVI. — 1. (a) Hæc dixi vobis de odio hominum & futuris persecutionibus, ne cùm venerint, vos imparatos offendant. Venturas persecutiones iterùm prædicit, ne despondeant animum, cùm eas experiantur. *Ut non scandalizemini*, ne à fide excidatis.

2. (b) Per excommunicationes. *Sed venit hora*, jam instat tempus; *Ut omnis*, cùm omnis, &c. *Obsequium*, Græcè λατρείαν, cultum Deo gratum exhibere putet; & sacrificium illi offerre.

3. Et hæc facient vobis, quia non noverunt (c) Patrem, neque me.

4. Sed hæc locutus sum vobis, ut cùm venerit hora eorum, reminiscamini, quia ego dixi vobis.

5. Hæc autem vobis ab initio non dixi (d), quia vobiscum eram: Et nunc vado ad eum, qui misit me: & nemo ex vobis interrogat me, Quò vadis?

6. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum.

7. Sed ego veritatem dico vobis: expedit (e) vobis ut ego vadam: si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

8. Et cùm venerit ille, arguet mundum de peccato (f), & de justitia, & de judicio.

9. De peccato quidem, quia non crediderunt in me.

10. De justitia (g) verò, quia ad Patrem vado: & jam non videbitis me:

11. De judicio autem, quia princeps (h) hujus mundi jam judicatus est.

12. Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modò.

13. Cùm autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit (i) vos omnem veritatem: non enim loquetur à semetipso: sed quæcumque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annuntiabit vobis.

14. Ille me clarificabit: quia de meo accipiet (k), & annuntiabit vobis.

15. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt (l). Propterea dixi: quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.

16. Modicum, & jam non videbitis me: & iterùm modicum, & videbitis me: quia vado (m) ad Patrem.

17. Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem: Quid est hoc, quod dicit (n) nobis: Modicum, & non videbitis me: & iterùm modicum, & videbitis me, & quia vado ad Patrem?

18. Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit, Modicum? nescimus quid loquitur.

19. Cognovit autem Jesus, quia volebant eum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter vos, quia dixi: Modicum, & non videbitis me: & iterùm modicum, & videbitis me.

20. Amen, amen dico vobis: quia plorabitis (o), & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

21. Mulier cùm parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus: cùm autem pepererit puerum, jam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

22. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterùm autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum: & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23. Et in illo die me non rogabitis (p) quidquam. * Amen, amen dico vobis: si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

24. Usque modò non petistis quidquam in nomine (q) meo: Petite, & accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum.

25. Hæc in proverbiis locutus sum vobis.

*Mat. 7. 7. & 21. 22. Mar. 11. 24. Luc. 11. 9. Sup. 14. 13. Jac. 1. 5.

3. (c) Deum esse Patrem meum, neque me esse ejus Filium.

5. (d) Apertè: de iis sæpè locutus fuerat, sed non tam manifestè. *Quia vobiscum eram*: Neque id opus erat, ut vobis præproperè terrorem incuterem.

7. (e) Eorum tristitiam lenit, hoc ipso tempore quo ad mortem festinat. *Paraclitus non veniet*: nam effusio illa Spiritus sancti fructus esse debuit mortis & resurrectionis Christi.

8. (f) Incredulitatis & infidelitatis, quòd præ incredulitate sua tot in eum facinora admiserint.

10. (g) Mundum ex eo convincit justum se esse & innoxium, quòd rediturus sit ad Patrem per gloriosam Ascensionem suam, per doctrinam Apostolorum tot miraculis confirmatam, per conversionem gentium. Aug. *Quo pacto igitur mundus arguendus est de justitia, nisi de justitia credentium? ... Ipsa quippè fidelium comparatio, infidelium est vituperatio. Non videbitis me*, humilem, sed excelsum; non videbitis mortalem, sed sempiternum.

11. (h) Et regnum ejus destructum est: extendus est imperio, quod in homines exercet, & in abyssum præcipitandus. Post Christi adventum dæmon obmutuit, cessarunt oracula; qua de re opusculum conscripsit Plutarchus, *Cur cessarint oracula*. Aug. *Credant itaque homines in Christum, ne arguantur de peccato infidelitatis suæ, quo peccata omnia continentur. Transeant in numerum fidelium, ne arguantur de justitia eorum, quos justificatos non imitantur. Caveant futurum judicium, ne cum mundi principe damnentur, quem judicatum mirantur.*

13. (i) Quæ ad vestrum ministerium est necessaria, & docebit ea quæ nunc portare non potestis mysteria omnia Christianæ religionis. *Loquetur*, Quæcumque audiet dicenda. *Docebit vos*: Græcè *Deducet vos in omnem veritatem*.

14. (k) Quia à me procedit ut à Patre: Aug. Tract. 99. *Non ergo loquetur à semetipso, quia non est à semetipso; sed quæcumque audiet, loquetur. Ab illo audiet, à quo procedit: audire illi scire est, scire verò esse.*

15. (l) Ac proinde divinitas ipsa: eadem habeo ut filius ejus.

16. (m) Quia brevi moriar, crastino die: *Et videbitis me*, post resurrectionem meam.

17. (n) Quod cùm non intelligerent discipuli (nam mors Christi sæpè eis prædicta fuit, nunquam intellecta) quærebant inter se quid hoc esset. Noluit Christus apertè mortem imminentem iis exponere, ne illorum augeret tristitiam; sed aliud futurum admonuit, ut de absentia sua magno afficerentur dolore.

20. (o) Me capto & crucifixo. *Vertetur in gaudium*, Post resurrectionem meam. Utrumque hunc statum comparat cum muliere parturiente.

23. (p) Non me interrogabitis de discessu meo, nec de morte; ea quippe ex eventu ipso & per Spiritum sanctum cognoscetis: vos scientia implebit Spiritus sanctus.

24. (q) Nihil adhuc petierant in nomine Christi ut mediatoris & redemptoris. Aug. Tract. 102. *Quoniam in comparatione rei quam petere debuistis, pro nihilo habendum est, quod petistis. Ut gaudium vestrum sit plenum*, Græcè πεπληρωμένη, *repletum*, ita ut accipiatis quidquid petieritis. Hoc in nomine meo petite, ut gaudium vestrum sit plenum, & accipietis.

bis. Venit hora, cùm jam non in proverbiis loquar vobis, sed palàm de Patre annuntiabo vobis.

26. In illo die in nomine meo petetis: & non dico vobis quia ego rogabo (r) Patrem de vobis:

27. Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis (ſ), & credidistis quia ego à Deo exivi.

28. Exivi à Patre, & veni in mundum: iterùm relinquo mundum, & vado ad Patrem.

29. Dicunt ei discipuli ejus: Ecce nunc palàm loqueris, & proverbium nullum dicis.

30. Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi ut quis te interroget: in hoc credimus quia à Deo existi.

31. Respondit eis Jesus: Modò creditis (u)?

*Matt. 26. 31. Mar. 14. 27. 32. * Ecce venit hora, & jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est.

33. Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem (x) habeatis. In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

CAPUT XVII.

Christi ad Patrem oratio, ut Pater Filium, & vicissim Filius Patrem clarificet; item pro discipulis, & iis qui per discipulos in eum erant credituri.

1. HÆc locutus est Jesus: & sublevatis oculis in cœlum, dixit: Pater venit hora (a), clarifica filium tuum, ut filius tuus clarificet te:

2. * Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam. *Matt. 28. 18.

3. Hæc est autem vita (b) æterna: Ut cognoscant te, solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum.

4. Ego te clarificavi super terram: opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam:

5. Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum, claritate, quam habui priùs, quàm mundus esset, apud te.

6. Manifestavi (c) nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo: Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermonem tuum servaverunt.

7. Nunc cognoverunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt:

8. Quia verba, quæ dedisti mihi, dedi eis: & ipsi acceperunt, & cognoverunt verè

26. (r) Pro vobis. Non negat se Patrem oraturum pro ipsis, sed consolatur eos, dicendo, *Pater amat vos*.

27. (ſ) Sed priùs amaverat Deus: est in vobis jam unde à Patre amemini: amavit priùs, ut bonos faceret; nunc amat propter bonum quod in eis est, & vult eos remunerare.

28. & 30. (t) Non dixit, reliqui Patrem, & veni in mundum: nam semper cum Patre mansit: *Iterùm*, vice versa relinquo mundum, à Deo ipso exivi. *Quia à Deo existi*, ut Deus de Deo, non solum ut legatus à Deo missus, ut perperam interpretantur Sociniani: *Non opus est*: Nam antequam quis interroget, nosti quid interrogaturus sit. Sic non opus est Deo, ut quis eum oret: scit enim quid oraturi simus; sed opus est nobis.

31. (u) Sed paulò post apparebit, quàm imperfecta sit fides vestra: vel itane modo creditis, & tam serò?

33. (x) Non ut exprobrans hæc dixi vobis, sed ut pacem & tranquillitatem vestram in omnibus angustiis in me sitam esse, nec vos à me desertum iri credatis. *Ut in me pacem habeatis*, in me confisi tranquillo & quieto sitis animo. *In mundo pressuram habebitis*: Augustinus in Psalm. 96. *Tranquilliora & meliora tempora nolite sperare fratres; fallitis vos. Quod vobis Evangelium non promittit, nolite promittere. Ego vici mundum*, vincam patientissimè mortem perferendo.

CAPUT XVII. 1. (a) Tempus à te præfixum. *Clarifica filium tuum*: Elata voce pronuntiavit hanc admirabilem orationem in gratiam Apostolorum & fidelium, primùm postulat à Patre resurrectionis & nominis sui gloriam, quæ in Patris honorem redundabit. *Venit hora*, passionis, *Clarifica*, Græcè δόξασον, glorifica, per Resurrectionem, Ascensionem & Missionem Spiritus sancti, & Evangelii per totum orbem prædicationem: *Ut clarificet*, ut divinitatem tuam & gloriam omnibus manifestam faciat,

3. (b) Hæc est vitæ æternæ consequendæ ratio duplex, unius Dei & veri, ac Christi ab eo missi cognitio. *Solum Deum verum*: ut per fidem vivam, quæque per dilectionem operatur, cognoscant te esse illum, qui solus cum Filio & Spiritu sancto verus est Deus. Nam vox, *solus*, excludit tantùm ea quæ sunt extra Patris naturam: non Filium, qui in Patre est, ut Pater in ipso; non Spiritum sanctum, qui ab utroque procedit. Unde & Ariani ac Novatores perperam abutuntur hoc loco, dum illi negant Filium esse verum Deum; hi verò malè colligunt ad vitam æternam sufficere fidem in Deum & in mediatorem Christum. Deinde fides non sufficit ad consequendam vitam æternam, sed est via quæ ad illam ducit, eaque est salutis fundamentum: *Ut cognoscant te solum Deum verum*; te esse illum, qui solus est verus Deus: adeò ut vox illa, *solum*, non ad Patrem tantummodò, ut Sociniani pertendunt, sed ad Patrem & ad Jesum Christum referatur, ὁ μόνος. Articulus præfixus, & emphasim habens, illum verum Deum à falsis Gentilium diis omninò distinguit: neque id tantummodo significat, qui est solus: sed ut vir doctus animadvertit, illud planè significat ὁ ὢν ὁ μόνος, *qui solus est ille Deus*, cùm idola non sint dii. Rogat Patrem, ut per resurrectionem & sessionem ad ejus dexteram secundùm humanitatem, in se refundat eam gloriam, quam habuit ante mundum conditum, ut ab omnibus & ubique cognoscatur, ut Filius unicus Patris, quam gloriam visus est quodammodo deponere, cùm naturam induit humanam. Sic ordinanda videntur verba: Claritate quam habui apud te, priusquam mundus fieret, nunc me clarifica: est enim hysteronproteron.

6. (c) Discipulis meis, pro quibus secundo loco orat Patrem, ut eos conservet in fide & charitate. August. Tract. 106. *Non illud nomen tuum, quo vocaris Deus, sed illud quo vocaris Pater meus. Hoc nomen ejus prius occultum omnibus, nunc manifestavit eis, quos dedit ei Pater ipse de mundo.*

verè quia à te exivi, & crediderunt quia tu me misisti.

9. Ego pro eis rogo: Non pro mundo rogo (d), sed pro his quos dedisti mihi: quia tui sunt:

10. Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt: & clarificatus sum in eis.

11. Et jam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio (e). Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi: ut sint unum, sicut & nos.

12. Cùm essem cum eis, ego serva-
* Inf.18.9. bam (f) eos in nomine tuo. * Quos
dedisti mihi, custodivi: & nemo ex eis
* Ps.108.8. periit, nisi filius perditionis, * ut Scriptu-
ra impleatur.

13. Nunc autem ad te venio: & hæc loquor in mundo, ut habeant (g) gaudium meum impletum in semetipsis.

14. Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.

15. Non rogo ut tollas eos de mundo, sed ut serves eos à malo (h).

16. De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo.

17. Sanctifica (i) eos in veritate. Sermo tuus veritas est.

18. Sicut tu me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum.

19. Et pro eis ego sanctifico (k) meipsum: ut sint & ipsi sanctificati in veritate.

20. Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro eis, qui credituri sunt per verbum eorum in me;

21. Ut omnes unum sint (l), sicut tu Pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus, quia tu me misisti.

22. Et ego claritatem (m) quam dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, sicut & nos unum sumus.

23. Ego in eis, & tu in me: ut sint consummati in unum: & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos, sicut (n) & me dilexisti.

24. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, & illi sint mecum: ut videant claritatem (o) meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

25. Pater juste, mundus te non cognovit: ego autem te cognovi: & hi cognoverunt, quia tu me misisti.

26. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

CAPUT XVIII.

Passionis Christi initium & progressus; captus à Judæis, ad Annam & Caipham ductus; interrogatus à Pontifice, respondet, & à servo Pontificis cæditur; à Petro negatur; ducitur in prætorium; necem ejus Judæi postulant à Pilato.

1. HÆc cùm dixisset Jesus, egressus 2. Reg.15.
est cum discipulis suis trans Tor- 23.
rentem Cedron (a), ubi erat hortus, in Matt. 26. 36.
quem introivit ipse, & discipuli ejus. Marc. 14. 32.
2. Sciebat autem & Judas, qui tradebat Luc.22.39.
eum, locum: quia frequenter Jesus convenerat illuc cum discipulis suis.

3. Judas

9. & 10. (d) Speciatim nunc pro Apostolis & discipulis meis rogo. *Tui sunt*, Etsi dati sunt mihi à Patre, cùm omnia sint communia Patri & Filio. *Et clarificatus sum in eis*, qui relictis omnibus secuti sunt me, & per fidem mihi adhæserunt.

11. (e) Cras moriturus, & paulò post resurrecturus ad vitam immortalem. *Ut sint unum, sicut & nos*: unum sint in unitate spiritus & voluntatis citra divisionis notam, sicut unum sumus in unitate naturæ. Ut sint unum corpus cum Christo, unus spiritus cum Deo.

12. (f) Præsentia humanitatis meæ, verbo, exemplo, miraculis: *In nomine tuo*: per virtutem operationis tuæ, tamquam à te missus. *Nisi filius perditionis*, sed tantùm periit Judas. Sic Matth. 5. *Ad nihil valet ultrà, nisi ut mittatur foras*: nemo ex iis *periit* pro *peribit*. *Ut Scriptura impleatur*, particula *ut* eventum significat, non causam.

13. (g) Ut gaudium quod ex mea præsentia conceperunt, non minuatur, sed crescat.

15. (h) Ab hominum nequitia, vel à re mala, vel à tentationibus diaboli: *à maligno*, ἐκ τοῦ πονηροῦ: Sic enim vox Græca exponi potest.

17. (i) Unctione gratiæ tuæ, dignos effice hoc ministerio, ut veritatis doctrinam annuntient.

19. (k) Offero me tibi, & consecro in hostiam sanctam, in ara crucis. *Sanctificare*, in veteri Testamento est ad rem sacram præparare. *In veritate*, Veram eis apprecatur puritatem, ut sint sanctificati, initiati & consecrati ad annuntiandam veritatem. Solebant victimæ sanctificari, id est, segregari ad cultum Dei, priusquàm offerrentur.

21. (l) Ejusdem fidei & charitatis vinculo conjuncti ad divinarum personarum similitudinem. *Quia tu me misisti*, Hæc enim fidei & dilectionis consensio magno erit argumento hanc doctrinam planè cœlestem esse, Filium à Patre missum: cùm tot nationes & moribus & locorum intervallis adeò disjunctæ in eosdem sensus & affectus convenire non possent, nisi ab eodem fonte manarent. *Ut credat mundus*: Ut eorum exemplo alii perducantur ad fidem.

22. (m) Nempè ut sint filii per adoptionem, quemadmodum filius sum per naturam. Vel dedi eis potestatem edendi miracula; utraque filiatio & natura & adoptione, claritatis, seu gloriæ nomine designari solet in Scripturis. Sic Joan. 1. *Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre*: & Rom. cap. 5. *Gloriamur in spe gloriæ Filiorum Dei*.

23. (n) Supple, sicut tu in me. Similitudo ad suum exemplar insinuatur. *Ut sint consummati in unum*, in unum corpus cum Christo perfectè conjuncti.

24. & 25. (o) Gloriam quam mihi ut homini daturus es. *Pater juste*, Qui reddis unicuique juxta opera sua: *Mundus te non cognovit*, maxima pars hominum, & mundo addicti.

1. (a) Torrens ille inter Jerusalem, & montem Oliveti præterfluit vallem interjectam. Suspicatur Mariana pro τῶν κέδρων, legendum esse Κεδρὼν, atque à CAPUT XVIII.

* Mat. 26. 47. Marc. 14. 43. Luc. 22. 47. 3. * Judas ergo cùm accepisset cohortem (b), & à Pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, & facibus, & armis.

4. Jesus itaque sciens omnia, quæ ventura erant super eum, processit, & dixit eis: Quem quæritis?

5. Responderunt ei: Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus: Ego sum. Stabat autem & Judas, qui tradebat eum, cum ipsis.

6. Ut ergo dixit eis: Ego sum: abierunt retrorsum (c), & ceciderunt in terram.

7. Iterùm ergo interrogavit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Jesum Nazarenum.

8. Respondit Jesus: Dixi vobis, quia ego sum: si ergo me quæritis, sinite (d) hos abire.

9. Ut impleretur sermo, quem dixit:
* Sup. 17. 12. * Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam.

10. Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum: & percussit pontificis servum: & abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen servo Malchus.

11. Dixit ergo Jesus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum?

12. Cohors ergo, & tribunus (e), & ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, & ligaverunt eum:

* Luc. 3. 2. 13. Et adduxerunt eum ad * Annam primùm, erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius.

* Sup. 11. 49. 14. Erat autem Caiphas, * qui consilium dederat Judæis: Quia expedit, unum hominem mori pro populo.

15. Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, & alius discipulus (f). Discipulus autem ille erat notus pontifici, & introivit cum Jesu in atrium pontificis.

16. Petrus autem stabat ad ostium foris. * Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. * Mat. 26. 58. Marc. 14. 54. Luc. 22. 55.

17. Dicit ergo Petro ancilla ostiaria: Numquid & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum.

18. Stabant autem servi & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se: erat autem cum eis & Petrus stans, & calefaciens se.

19. Pontifex ergo interrogavit (g) Jesum de discipulis suis, & de doctrina ejus.

20. Respondit ei Jesus: Ego palàm (h) locutus sum mundo: ego semper docui in synagoga, & in templo, quò omnes Judæi conveniunt: & in occulto locutus sum nihil.

21. Quid me interrogas? interroga eos, qui audierunt quid locutus sim ipsis: ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

22. Hæc autem cùm dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens: Sic respondes pontifici?

23. Respondit ei Jesus: Si malè locutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem benè, quid me cædis?

24. * Et misit (i) eum Annas ligatum ad Caipham pontificem. * Mat. 26. 57. Marc. 14. 53. Luc. 22. 54.

25. Erat autem Simon Petrus stans, & calefaciens se. * Dixerunt ergo ei: Numquid & tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, & dixit: Non sum. * Mat. 26. 69. Marc. 14. 67. Luc. 22. 56.

26. Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus, cujus abscidit Petrus auriculam: Nonne ego te vidi in horto cum illo?

27. Iterùm ergo negavit Petrus: & statim gallus cantavit.

28. * Adducunt ergo Jesum à Caipha in prætorium (k). Erat autem manè: & ipsi non introierunt in prætorium, ut non con- * Mat. 27. 2. Mar. 15. 1. Luc. 23. 1.

scriba additum fuisse articulum, ac τῶν posuisse pro τοῦ cùm existimaret vocem *Cedron* significare *Cedros*.

3. (b) Quæ solemnibus festis dari solebat à præside, principibus, seu senatoribus, ne quis tumultus fieret. Si minùs totam accepit cohortem, certè magnam ejus partem, cohors quæ erat pars decima legionis, Templi & urbis præsidio erat destinata, præsertim in festo Paschatis.

6. (c) Debilitate immissa, ita ut stare non possent. Nec præsentem Jesum agnoscerent: quo quidem miraculo ostendit Jesus se nulla vi coactum, sed ultrò ad mortem properare.

8. & 10. (d) Verba sunt jubentis & operantis efficaciter, non deprecantis aut suadentis. *Percussit*, non expectato Christi responso.

12. & 13. (e) Præfectus cohortis, Gr. χιλίαρχος, *Adducerent*, Honoris gratia, aut fortè domus ejus erat in proximo. Cyrillus post hæc verba, *Pontifex anni illius*, interserit sequentia: *Miserunt autem eum vinctum ad Caipham Pontificem*; quod insinuat Evangelista, & clariùs exprimit v. 24.

15. (f) Civis Jerosolymitanus, non Joannes, qui toto triennio palàm Christo adhæserat.

19. (g) Cur discipulos colligeret, quidve eos doceret.

20. (h) Docuit aliquando in deserto, in via & privatim: sed nihil diversum ab iis quæ palàm docuit, nihil quod publicum fieri nollet.

24. (i) Miserat: Idque dictum existimat Cyrillus repetendo, & ad priora orationem reducendo, ut eam quæ tertiò facta est Petri negationem commodè recenseret. *Et misit eum Annas*, Gr. *Misit igitur eum Annas*, ἀπέστειλεν οὖν. Quæ Cyrilli lectio difficultatem solvit quæ ex nostra oritur lectione, utrùm in domo Annæ, aut in ædibus Caiphæ hæc acciderint. Sed ut lectio Cyrilli non recipiatur, tamen rectè intelligimus *misit* pro *miserat*. Nam Hebræi carent præterito plusquam perfecto.

28. (k) In domum præsidis. *Sed ut manducarent Pascha*, id est agnum Paschalem, quem feria sexta manducabant sacerdotes & magna pars Judæorum, ut nobis dictum est ad caput 13. & ad caput 26. Matthæi.

contaminarentur, sed ut manducarent Pascha.

* Act. 10. 28. & 11. 3. 29. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis adversùs hominem hunc?

30. Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

31. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum vos, & secundùm legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi: Nobis non licet (l) interficere quemquam.

* Mat. 20. 19. 32. * Ut sermo (m) Jesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus.

* Mat. 27. 11. Mar. 15. 2. Luc. 23. 3. 33. * Introivit ergo iterùm in prætorium Pilatus, & vocavit Jesum, & dixit ei: Tu es Rex Judæorum?

34. Respondit Jesus: A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me?

35. Respondit Pilatus: Numquid ego Judæus sum? Gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti?

36. Respondit Jesus: Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judæis: nunc autem regnum meum non est hinc.

37. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Jesus: Tu dicis (n) quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati: omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.

38. Dicit ei Pilatus: Quid est veritas? Et cùm hoc dixisset, iterùm exivit ad Judæos, & dicit eis: Ego nullam invenio in eo causam.

* Mat. 27. 15. Mar. 15. 6. Luc. 23. 17. 39. * Est autem consuetudo vobis ut unum dimittam vobis in Pascha: vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum?

40. Clamaverunt ergo rursum omnes, dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

CAPUT XIX.

Pilati jussu Jesus est flagellatus, tum à militibus variis afflictus contumeliis, spinis coronatus, iterùm à Pilato interrogatus, tamdem morte condemnatus, inter duos latrones crucifixus. Titulum scripsit Pilatus; vestimenta ejus à militibus divisa; sors de tunica missa. Jesus Matrem Joanni, & Joannem Matri in cruce commendat; aceto potatus, consummatis omnibus emittit Spiritum; ex aperto ejus latere sanguis, & aqua profluunt: corpus myrrha & aloe conditum sepelitur.

1. TUnc ergo apprehendit Pilatus Jesum, & flagellavit (a). Matth. 27. 27. Marc. 15. 16.

2. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus: & veste purpurea circumdederunt eum.

3. Et veniebant ad eum, & dicebant: Ave Rex Judæorum: & dabant ei alapas.

4. Exivit ergo iterùm Pilatus foras, & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam.

5. (Exivit ergo Jesus portans coronam spineam, & purpureum vestimentum:) Et dicit eis: Ecce homo.

6. Cùm ergo vidissent eum Pontifices, & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non invenio in eo causam.

7. Re-

31. (l) Judæis ademerant Romani gladii potestatem. Stephanum quidem occiderunt populo tumultuante, sed forsan absente præside. Litem tamen instruere poterant ipsi, & reum mortis pronuntiare.

32. & 34. (m) Matth. cap. 20. Tradent eum gentibus. *A semetipso*, Videtur ex hoc colloquio secreto cum Pilato Christus vel Græcè vel Latinè locutus. An propria sponte id quæris?

37. & 38. (n) Verè dicis: Hebraismus affirmantis. *Quid est veritas?* Quæstionem proposuit fastidiosè, & lubet contemnentis. Non expectato responso foras egreditur.

1. (a) Græcè ἐμαστίγωσε, loris cecidit lictorum manibus, si fortè ea flagellatione Judæorum plebs placari posset: crucifigendi priùs flagellabantur. CAPUT XIX.

7. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, & secundùm legem (b) debet mori, quia Filium Dei se fecit.

8. Cùm ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

9. Et ingressus est prætorium iterùm: & dixit ad Jesum: Unde es tu ? Jesus autem responsum non dedit ei.

10. Dicit ergo ei Pilatus : Mihi non loqueris ? nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?

11. Respondit Jesus: Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum (c) esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.

12. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Judæi autem clamabant, dicentes: Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris: omnis enim, qui se regem facit, contradicit Cæsari.

13. Pilatus autem cùm audisset hos sermones, adduxit foras Jesum: & sedit pro tribunali, in loco (d), qui dicitur Lithostrotos, Hebraicè autem Gabbatha.

14. Erat autem Parasceve Paschæ, hora quasi sexta, & dicit Judæis : Ecce Rex vester.

15. Illi autem clamabant : Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regem vestrum crucifigam ? Responderunt Pontifices : Non habemus Regem, nisi Cæsarem.

16. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur. Susceperunt (e) autem Jesum, & eduxerunt.

* Mat. 27. 31. Marc. 15. 21. Luc. 23. 33. 17. * Et bajulans (f) sibi crucem, exivit in eum, qui dicitur Calvariæ, locum, Hebraicè autem Golgotha:

18. Ubi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Jesum.

19. Scripsit autem & titulum Pilatus : & posuit super crucem. Erat autem scriptum (g) : Jesus Nazarenus, Rex Judæorum.

20. Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt: quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Jesus : Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.

21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Judæorum: Noli scribere, Rex Judæorum: sed, Quia ipse dixit : Rex sum Judæorum.

22. Respondit Pilatus : Quod scripsi, scripsi.

23. Milites ergo cùm crucifixissent eum, * acceperunt vestimenta (h) ejus, (& fecerunt quatuor partes : unicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. * Mat. 27. 35. Marc. 15. 24. Luc. 23. 34.

24. Dixerunt ergo ad invicem : Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit. Ut Scriptura impleretur, dicens : * Partiti sunt vestimenta mea sibi : & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. * Psal. 21. 19.

25. Sta-

7. (b) Levit. cap. 24. v. 14. Blasphemi lapidibus obrui debent : Quòd si obtinere non possint ut crucifigatur, lapidari eum volunt, quòd dixerit se Filium Dei, & pœna capitis plecti debeat, cùm se æqualem Deo fecerit. In hoc enim posita erat blasphemia, quam obtendebant.

11. (c) Populus Judaicus : *Majus peccatum habet*, quàm tu, qui invitus me condemnas.

13. & 14. (d) Græc. λιθόστρωτον, *lapidibus stratus*. *Parasceve*, Dies Veneris, quo parabantur ea quæ ad festum Paschatis simul & sabbati erant necessaria. Magna quippè Judæorum pars, ut diximus, agnum edebat Paschalem sub vesperam ejus diei, quòd à phasi Lunæ prima, non ab ipsa conjunctione dies numerarent; vel ut aliis placet, ne duo festi dies sibi proximè succederent. *Hora quasi sexta* : inter horam tertiam & sextam, quam Marcus vocat *tertiam*. *Et dicit Judæis* : *Ecce Rex vester*; ironicè Regem appellabat, ut quocumque modo eum eriperet neci: nihil esse periculi ne miser homo regnum affectaret. *Non habemus Regem, nisi Cæsarem*, Ergo ex prophetia Jacob jam Messias advenerat.

16. (e) Græ. παρέλαβον, *acceperunt* : *& eduxerunt*, Græ. ἀπήγαγον, *abduxerunt*.

17. (f) Mos erat ut suas sibi cruces damnati portarent. Cicero Divin. in Verrem : *Servus per circum cùm virgis cæderetur, furcam ferens, ductus est*.

19. (g) Ut Caiphas, cap. 11. prophetavit nesciens quid diceret, sic Pilatus prophetavit nesciens quid scriberet, & uterque testimonio suo veritatem ipsam confirmavit. Titulus Christi nomen, Patriam, & supplicii causam continebat.

23. (h) Pro pallio seu veste exteriore, quæ quatuor partibus fibula junctis constabat : vel duæ erant vestes, interior, quæ talaris erat, & exterior, seu pallium quadrangulum. *Erat autem tunica inconsutilis*, ita ut dissui non posset à superiori parte incipiendo textu, ut solent fieri quæ Gall. vulgò *Camisoles*, dicuntur filo textæ. Hæc figura erat Ecclesiæ, quæ indivisa est per unitatem fidei, & nexum charitatis. Hanc dividere conantur hæretici, dum se ab ea separant ; sed una manet, & indivisa.

25. Stabant autem juxta crucem Jesu mater (i) ejus, & soror matris ejus, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.

26. Cùm vidisset ergo Jesus matrem, & discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius (k) tuus.

27. Deinde dicit discipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua (l).

28. Posteà sciens Jesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit: Sitio. *Ps.68. 22.

29. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo (m) circumponentes, obtulerunt ori ejus.

30. Cùm ergo accepisset Jesus acetum, dixit: Consummatum (n) est. Et inclinato capite tradidit spiritum.

31. Judæi ergo, (quoniam parasceve erat) ut non remanerent in cruce corpora sabbato, (erat enim magnus (o) dies ille sabbati) rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura, & tollerentur.

32. Venerunt ergo milites: & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo.

33. Ad Jesum autem cùm venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura:

34. Sed unus militum lancea latus ejus aperuit, & continuò exivit sanguis & aqua.

35. Et qui vidit, testimonium perhibuit: & verum (p) est testimonium ejus. Et ille scit quia vera dicit: ut & vos credatis.

36. Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur: * Os non comminuetis ex eo (q). *Exod.12. 46. Num.9.12.

37. Et iterùm alia Scriptura dicit: * Videbunt (r) in quem transfixerunt. *Zach.12. 10.

38. * Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa, (eò quòd esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Jesu. *Matt.27. 57. Mar.15. 42. Luc.23. 50.

39. Venit autem & Nicodemus, * qui venerat ad Jesum nocte primùm, ferens mixturam myrrhæ & aloes (s), quasi libras centum. *Sup.3.2.

40. Acceperunt ergo corpus Jesu, & ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire.

41. Erat autem in loco, ubi crucifixus est, hortus: & in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat.

42. Ibi ergo propter parasceven (t) Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.

CAPUT XX.

Resurrectio Christi, & varia ejus apparitiones, primùm Mariæ Magdalenæ, tum Petro & Joanni, deinde aliis Apostolis, quibus dat Spiritum sanctum, & potestatem remittendi peccata; rursùm Thomæ & aliis se videndum præbet Apostolis.

1. UNa (a) autem sabbati, Maria Magdalene venit manè, cùm adhuc tenebræ essent, ad monumentum: & vidit lapidem sublatum à monumento. Matth.28. 1. Mar.16.2. Luc.24.1.

2. Cu-

25. (i) Cæteris omnibus constantior, stabilis & animo infracta, tametsi filii vulneribus sauciata. *Et soror matris ejus Maria Cleophæ*, quæ nupta erat Cleophæ. Fortè idem est Joanni *Cleophas*, qui aliis Evangelistis *Alphæus* pater Jacobi minoris. Hic Κλωπᾶς, apud Lucam cap. 12. sic dicitur per phasim Græcis familiarem, ut *Simon Petrus* aliquando *Barjona*, aliquando *Jonæ* filius dicitur.

26. (k) Officio & charitate virginem virgini commendavit, ut omnia necessaria illi subministraret.

27. (l) Græc. ἔλαβεν αὐτὴν εἰς τὰ ἴδια, *recepit illam in propria*, in domum suam, in curam suam.

29. (m) Nonnullis videtur legendum esse Græcè non ὑσσώπῳ, sed ὑσσῷ, quod *hastile*, seu *pilum* significat, quodque alii Evangelistæ dixerunt κάλαμον. Nam *Calami* aut *Arundinis* nomen apud Græcos & Latinos significat *Virgam*, vel instrumentum oblongum. Sic Apocalyp. cap 11. v. 21. Jerusalem cœlestis mensurari dicitur *Arundine aurea*. Et quidem hyssopus herba quædam est humilis: nisi fortè hæc planta iis in locis assurgat in majorem altitudinem: sed hyssopus erat cum calamo colligata.

30. (n) Id omne quod ad humani generis redemptionem fieri Prophetæ prædixerant. *Et inclinato capite tradidit spiritum*: In aliis hominibus mors à corpore animam extrudit, sed ipse in manus Patris animam suam tradidit. Inclinat caput, tum expirat, ut mortis Dominus & vitæ.

31. & 34. (o) Duplex enim erat solemnitas. *Lancea*, Aug. serm. 105. de divers. *In uno est mundatio tua, in altero redemptio tua. Per sanguinem Sacramentum corporis & sanguinis Domini, & per aquam Sacramentum baptismi designatur. Quibus ut præcipuis reliqua Sacramenta continentur, quæque virtutem omnem suam ex passione Christi desumunt.*

35. (p) Testimonium suum allegat per omnes Ecclesias receptum, ut potè dilecti discipuli, qui tum solus ex Apostolis supererat.

36. (q) Secundùm mysticum sensum eumque certissimum & principalem à Spiritu Sancto intentum.

37. (r) Judæi ipsi qui Christum lancea perforatum aspexerunt: *Videbunt*, in extremo judicio, Apocal. 1. v. 7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt* lancea & clavis: aut de iis qui miseratione commoti sunt, Luc. 23. vers. 48. *Et aspicient ad me quem confixerunt*; Zachar. cap. 12. vers. 10.

39. (s) Multis aromatibus opus erat, ut corpus integrum & non exenteratum servaretur: libra erat duodecim unciarum.

42. (t) Tempus erat parasceves mox finiendæ, & instabat Sabbatum.

CAP. XX. 1. (a) Prima die hebdomadæ, die Dominica, *cùm adhuc tenebræ essent*, nimirùm quando profectæ sunt piæ mulieres.

2. Cucurrit (b) ergo, & venit ad Simonem Petrum, & ad alium discipulum, quem amabat Jesus, & dicit illis: Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.

3. Exiit (c) ergo Petrus, & ille alius discipulus, & venerunt ad monumentum.

4. Currebant autem duo simul, & ille alius discipulus præcucurrit citiùs Petro, & venit primus ad monumentum.

5. Et cùm se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit.

6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, & introivit in monumentum, & vidit linteamina posita,

7. Et sudarium, quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum.

8. Tunc ergo introivit & ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum: & vidit, & credidit (d):

9. Nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum à mortuis resurgere.

10. Abierunt ergo iterùm discipuli ad semetipsos.

11. * Maria autem stabat ad monumentum foris, plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, & prospexit in monumentum: * Mar. .. 1. Marc. 16. 5. Luc. 24. 4.

12. Et vidit duos Angelos in albis, sedentes, unum ad caput, & unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu (e).

13. Dicunt ei illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Quia tulerunt Dominum meum: & nescio ubi posuerunt eum.

14. Hæc cùm dixisset, conversa est retrorsum, & vidit Jesum stantem: & non sciebat quia Jesus est.

15. Dicit ei Jesus: Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei: Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum: & ego eum tollam.

16. Dicit ei Jesus: Maria (f). Conversa illa, dicit ei: Rabboni (quod dicitur Magister.)

17. Dicit ei Jesus: Noli me tangere; nondum enim ascendi ad Patrem meum: vade autem ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum: Deum meum, & Deum vestrum.

18. Venit Maria Magdalene annuntians discipulis: Quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.

19. * Cùm ergo serò esset die illo, una sabbatorum, & fores essent clausæ (g), ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum: venit Jesus, & stetit in medio, & dixit eis: Pax vobis. * Mar. 16. 14. Luc. 24. 36. 1. Cor. 15. 5.

20. Et cùm hoc dixisset, ostendit eis manus, & latus. Gavisi sunt ergo discipuli, viso Domino.

21. Dixit ergo eis iterùm: Pax vobis. Sicut misit (h) me Pater, & ego mitto vos.

22. Hæc

2. (b) Qua ratione Joannes cum aliis Evangelistis concilietur; diximus ad caput 27. Matthæi. Mulieres illæ cùm intrassent in sepulchrum, neminem viderunt; neque enim adhuc Angelus seipsum videndum præbuerat. Maria Magdalene, relictis aliis ad sepulchrum, cucurrit ad Apostolos, & priùs quidem ad Simonem & Joannem. *Tulerunt*, inquit, *Dominum meum*, aliò translatum corpus existimans.

3. (c) Hos secuta est Maria: ibi invenerunt sudarium & linteamina seorsum posita, tum demum redieere, relictis ibi mulieribus; Maria interim in hortum paulò longiùs progressa est, si fortè inveniret corpus Domini. Tum aliæ mulieres in priori spelunca viderunt duos Angelos, quorum jussu nuntiatum venerunt ad Apostolos. Intereà Maria rediit ad monumentum, & inclinata vidit Angelos, quos existimabat esse homines eò missos postquam egressa fuerat. Cùm reverteretur, vidit Jesum quem hortulanum esse credidit, cùm aliæ mulieres adhuc essent in via. Nonnulli formam sepulchri quadratam esse existimant, ac occlusum erat ostium, quod claudebatur lapide, quem sublatum invenit Magdalena; & quoniam ostium erat humile, necesse fuit, ut Joannes ad videndum interiora se inclinaret: ita Mariana.

8. & 9. (d) Sublatum esse Domini corpus, uti Maria nuntiaverat. Quòd si de fide resurrectionis id intelligamus, hic sensus erit versus sequentis: *Nondum enim sciebant Scripturam*, quæ de resurrectione Christi loquitur.

12. (e) Luc. 24. 4. Vox Græca ἐπέστησαν, *supervenire & adesse*, significat: onde parùm refert quòd Lucas eos *stetisse*, Joannes *sedisse* dixerit.

16. (f) Voce sua familiari & consueta. *Noli me tangere*, Noli diutiùs morari in tactu pedum meorum. *Nondum enim ascendi*, pro *ascendo*: Tempus non deerit hujusmodi affectus explendi: *Deum meum, & Deum vestrum*: Deus speciali quodam modo dicitur eorum à quibus singulariter diligitur & colitur.

19. (g) Sicut clauso Virginis utero natus est, & clauso sepulchro resurrexit. Sic Patres intellexerunt hunc locum, neque pueriles & sophisticas has rationes attulerunt Christum per fenestram intrasse: ex quo sequitur duo corpora in eodem loco divinitùs esse posse.

21. (h) Qui è cœlo in terram ad vitam æternam hominibus largiendam me misit; *Et ego mitto vos*, pari auctoritate, & ob eumdem finem, ut Legatos & Apostolos meos.

22. Hæc cùm dixisset, insufflavit (i): & dixit eis: Accipite Spiritum sanctum:

* Mat. 18. 18. 23. * Quorum remiseritis (k) peccata, remittuntur eis : & quorum retinueritis, retenta sunt.

24. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus (l), non erat cum eis quando venit Jesus.

25. Dixerunt ergo ei alii discipuli : Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis : Nisi videro in manibus ejus fixuram (m) clavorum, & mittam digitum meum in locum clavorum, & mittam manum meam in latus ejus, non credam.

26. Et post dies octo, iterùm erant discipuli ejus intùs ; & Thomas cum eis. Venit Jesus januis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax vobis.

27. Deinde dicit Thomæ : Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum : & noli esse incredulus, sed fidelis.

28. Respondit Thomas, & dixit ei : Dominus meus, & Deus (n) meus.

29. Dixit ei Jesus: Quia vidisti me Thoma, credidisti: beati (o) qui non viderunt, & crediderunt.

30. * Multa quidem & alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. * Inf. 21. 25.

31. Hæc autem scripta sunt, ut credatis (p), quia Jesus est Christus Filius Dei : & ut credentes, vitam habeatis in nomine ejus.

C A-

22. (i) Qun quidem signo se id reipsa facere quod dicebat, & eumdem Spiritum ex se procedere significabat.

23. (k) Tum acceperunt Spiritus sancti gratiam, qua peccata dimitterent, & filios adoptionis per gratiam efficerent. Sed die Pentecostes acceperunt Spiritum sanctum, quo *induerentur virtute ex alto*, ut acciperent operationum virtutem, gratiam sanitatum, genera linguarum, &c... Nunc potestatem promissam Matth. 18. his verbis contulit.

24. (l) Id est, *geminus*, quod *Thomas*, תאומא, Hebraicè, Δίδυμος, Græcè significat. Eadem potestas Thomæ absenti data est, vel posteà collata fuit. Cùm autem in Syriaca editione eadem occurrat interpretatio, hinc palam est novum Testamentum è Græco esse translatum in linguam Syriacam.

25. (m) In vetustis codicibus legebant *figuram*, Gr. τύπον, vulnerum vestigia.

28. (n) Gregorius Homil. 26. *Ille dubitando vulnerum cicatrices tetigit, & de nostro pectore dubitationis vulnus amputavit : dubitavit ne dubitaremus*. Hæc vox *Deus*, primùm ab Apostolis tributa est Jesu. Theodorus Mopsuestenus hæc verba Thomam dixisse existimabat, non de Christo; sed ad Deum converso sermone, qui illum in vitam revocaverat. Quæ explicatio ut impia in quinta Synodo rejecta est. Hic nominativus usurpatur pro vocativo, ut multis in aliis Scripturæ locis, & apud auctores linguæ Latinæ.

29. (o) Id est, Beatiores sunt. Aliud vidit, aliud credidit Thomas: vidit hominem, credidit Deum. Per fidem longè certiorem habuit persuasionem quàm per sensum, qui tamen induxit eum ad fidem ; ut sensus ducunt nos ad cognitionem principiorum in scientiis, quorum assensus longè certior est omni perceptione sensuum.

31. (p) Idcircò Joannes scripsit Evangelium, ut divinitatem Christi Domini adversùs Ebionem & Cerinthum vindicaret. Ac videtur hic finem scribendi facere voluisse : sed posteà, Spiritus sancti impulsu, quæ sequuntur, adjecit. Non defuere qui putarent caput ultimum hujus Evangelii ab Ecclesia Ephesina adjectum fuisse ex scriptis Apostoli, & hoc in capite finitum esse Evangelium Joannis. Caput ultimum ut à Joanne scriptum agnoscit & veneratur Ecclesia. Quæri hoc loco solet, qua hora, quo die, quo demùm mense Dominus resurrexerit. De hora, nulla aut perparva est contentio: nam summo mane surrexisse inter omnes ferè convenit, adeò ut tertio die incœpto exierit è sepulchro clauso. Angeli lapidem superpositum removerunt, ut piis mulieribus & discipulis manifestum fieret eum verè surrexisse. 2. Illud quoque certum est die Dominica resurrectionem factam, quæ propterea Κυριακὴ ἡμέρα, à Græcis, & *Dies Domini*, à Latinis appellatur. Hunc diem Apostoli solemnibus conventibus posteà dedicarunt, ut liquet ex Actis Apost. cap. 20. v. 7. *Una autem sabbati, cùm convenissemus ad frangendum panem*, id est, prima die hebdomadæ. Hic erat secundus dies Azymorum Judæis, & quinquagesimus ab eo dies fuit Pentecostes, qui in diem Dominicam incurrebat, ex omnium Ecclesiarum consensu. 3. Sed de mense & de die mensis major est controversia. Existimat quidem Pezronius hunc diem fuisse decimum septimum Aprilis anni 29. æræ vulgaris, quod colligit ex cyclo apud Judæos usitato, ad quem menses & dies festos exigebant. Qua de re pereruditam dissertationem Historiæ Evangelicæ subjecit, cujus hæc ferè summa est. 1. Christi temporibus cyclum 84. annorum à Judæis publicè expositum fuisse, in quo sexies quatuordecim anni continentur, ut docet Epiphanius Hæresi 51. quæ est Alogorum. In eo cyclo triginta menses erant intercalati, quibus ineunte altero cyclo unus addebatur mensis. Unde illi annos quatuordecim sexies multiplicantes in cyclo annorum 84. anno octogesimo quinto mensem intercalant. Singuli anni erant Lunares 54. dierum, horarum octo, & aliquot minutorum. Intra quatuordecim annos quinque menses intercalabant, adeò ut in cyclo integro triginta menses inseri oporteret. Initium & finem cujusque cycli designat Prosper in Chronico majori, ita ut primus cyclus incœperit anno sexto Claudii, post sedecim annos à morte Christi, anno à mundo condito juxta Eusebii Chronicon 5247. qui est annus æræ vulgaris 46. *Incipit*, ait Prosper, *cyclus Paschalis, qui annis constat 84. & post annos octoginta quatuor ad eamdem legem revertitur*. Secundam periodum statuit anno 130. Finis est primi cycli, & secundi exordium. Sic anno 214. desinit secundus cyclus, incipit initium tertii, & ita pergit usque ad annum 382. consulatu Antonii & Syagrii designatum. 2. Ad hunc cyclum Paschatis festum exegit Ecclesia Romana quinque prioribus sæculis. Qua de re conqueritur Cyrillus Alexandrinus in Prologo Paschali, quòd cyclus ille quatuor & octoginta annorum minùs esset accuratus, ac sæpè qui dies decimus quartus juxta cyclum habebatur, duobus diebus anteverteret, & Pascha interdum ante initium primi mensis celebraretur; idque Constantinus magnus apud Eusebium, Lib. 3. de vita ejus, cap. 18. exprobrat. Atque hic cyclus jam integer è Bibliotheca Imperatoris publici juris factus nullum dubitationi locum relinquit, quin is sit, cujus meminit Epiphanius, quique à Judæis fuit ante Christi tempora continuatus. Unde semper incipit à sabbato, & duodecim annorum hebdomadas continet, qui numerus Judæis est familiaris, isque ante adventum Christi incipit, & triginta menses intercalates, quorum meminit Epiphanius, complectitur. Qua ratione sit dispositus, exposuit vir omni genere doctrinæ excultus Cardinalis Noris nuper vita functus, ad calcem Epocharum Syro-Macedonum. Hic desinit anno 354. æræ Christianæ, Constantii septimo consulatu, quo quidem tempore exscriptum illum fuisse admodùm est probabile. Is videtur conflatus ex periodo Calippi 76. annorum, & octaeteride seu octo annorum periodo, simul junctis. Hujus meminit Paschasinus in Epistola ad S. Leo-

CAPUT XXI.

Alia Christi apparitio ad mare Tiberiadis: Petrus Jesu cognito mittit se in mare; ter interrogatus de suo in Christum amore, pascendas Christi oves accipit, ac de futuro vitæ exitu admonetur.

1. POsteà manifestavit se iterùm Jesus discipulis ad mare Tiberiadis. Manifestavit autem sic:

2. Erant simul Simon Petrus, & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael (a), qui erat à Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex discipulis ejus duo.

3. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscari. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Et exierunt, & ascenderunt in navim: & illa nocte nihil prendiderunt.

4. Manè autem facto stetit Jesus in littore: non tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est.

5. Dixit ergo eis Jesus: Pueri, numquid pulmentarium (b) habetis? Responderunt ei: Non.

6. Dicit eis: Mittite in dexteram navigii rete, & invenietis. Miserunt ergo: & jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

7. Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus, Petro: Dominus est. Simon Petrus (c), cùm audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.

8. Alii autem discipuli navigio venerunt, (non enim longè erant à terra, sed

nem, cùm de Paschatis die statuendo anni 444. quæstio mota fuisset. *Nam cùm Romana supputatio, quæ cyclo concluditur, cujus ipse de quo agitur, erit annus 63. qui cœpit à consulatu Antonii & Syagrii, nobis dubitatem afferret*, &c... Itaque hoc cyclo Romana utebatur Ecclesia, quod Cyrillus acriori stylo reprehendit: *Illi etiam qui Judæorum pravitati respondere conati sunt, & octoginta quatuor annorum Paschalem circulum instituerunt, si perfecta rationis circulum tenuissent*, &c. 3. Contra ea quæ diximus, opponunt juxta Astronomicas tabulas Lunæ; mensis Nisan initium anno 29. æræ vulgaris, quo mortuum esse Christum statuimus, incidit in diem secundum Aprilis, circa horam octavam à meridie, adeò ut dies decimus quartus tum incideret in diem decimum sextum Aprilis, qui erat dies sabbati; sub cujus diei finem agnus Paschalis immolabatur. Quamobrem Christus eo anno non est passus, aut agnum Paschalem non comedit die Jovis unà cum discipulis, cùm die Veneris fuerit crucifixus. Respondet optimè vir suprà laudatus, hujus argumenti vim eludi facilè non posse, si menses ad Lunæ phases, aut ad observationes Astronomicas, easque accuratas Judæi exegissent. Sed cùm cyclis errori obnoxiis uterentur, qui duobus diebus interdum à vero Lunæ loco aberrabant, non mirum est, si in supputationibus dierum Lunæ & mensium erraverint. Quod quidem Epiphanius loco citato non omisit loquens de Judæis: *Siquidem*, inquit, *ante tempus Pascha comederunt illi epulum Paschale duobus diebus antequàm deberent comedere, quòd cyclus ille tantumdem temporis anticiparet... Quod cùm illis aberrandi causa tunc fuisset, non modò perturbantes omnia biduo legitimum Paschatis tempus anteverterunt, sed & uno insuper die prætergressi maximis se erroribus implicuerunt.* Quod cum Evangelistis satis aptè cohæret. Nam ex iis quosdam Pascha celebrasse die Jovis colligimus, alios autem die Veneris. Id verò satis erat legi implendæ, si die decimo quarto juxta civilem & popularem supputationem Pascha celebrarent, qui dies cyclo usitato apud eos erat definitus. Nec mirum si idem Judæis evenerit quod Latinis, tametsi ex tabulis Astronomicis error in eorum calculo demonstraretur, cùm dies primus juxta Lunæ motum jam tertius, & decimus quartus quasi decimus sextus haberetur; quod Cyrillus cum iis graviter expostulat: *Qualis ergo*, inquit, *est cæcitas mentis, vel dementia, ut cùm videri non possit trigesima, videatur adhuc deficiens, & dicatur prima, nonnumquam & secunda?* Ex R. Maimonide quidem discimus circa sextum sæculum ad phasim apparentem neomenias suas & festos dies revocasse: sed vix uno aut altero sæculo id in usu fuit. Nam septimo sæculo Hillel enneadecaeteridem induxit. Cùm autem & duplicem neomeniam celebrarent, duplex quoque is erat dies Paschatis. Alii priori die festum Azymorum incipiebant, alii sequenti die, & sæpè iidem duobus consequentibus diebus festum celebrabant. Unde cùm Christus Joan. cap. 13. dixisset Judæ: *Quod facis, fac citius*; quidam ex Apostolis crediderunt eum de iis emendis, quæ necessaria erant ad diem festum, loqui, quòd dies Veneris iis esset festivus. Et tamen dies sabbati ex eodem Evangelista erat primus dies Azymorum iis qui die Jovis agnum non comederant. Joan. 19. *Erat enim magnus dies ille sabbati*, ob duplicem solemnitatem. Nam sacerdotes die tantùm Veneris agnum immolarunt eo ipso tempore, quo verus agnus fuit occisus. Hi sunt itaque duo primi dies Azymorum, qui apud Judæos hujus temporis celebrantur. Unde Josephus dies octo Azymorum numerat. Tametsi secundus magis erat in honore, quòd decimus quintus esset mensis Nisan, & à phasi ipsa computandus. Sunt qui commodè satis nodum hunc expediunt, quòd feria secunda, quarta, & sexta non celebrarent festum Azymorum ex quadam traditione; cùm alii legis mandatum observarent, & die Veneris qui erat decimus quintus, Paschatis festum celebrarent, agno die Jovis occiso. Utcumque ea res sit, consulibus duobus Geminis, Christus manducavit Pascha die Jovis ad vesperam, qui erat decimus quartus mensis lunaris ex cyclo designati, & ab ipsa conjunctione numerati, seu à trigesimo die mensis præcedentis, qui hoc anno erat intercalaris. Crastino die sacerdotes & principes populi agnum comederunt, qui erat decimus quartus ab ipsa phasi: adeò ut dies sabbati fuerit magnus dies Azymorum. Atque hoc systema cum usu Judæorum Thalmudistarum, & Caraitarum omninò consentit; quatuor Evangelistas apprimè conciliat; ipsa denique auctoritate veterum fulcitum, à viris doctis nostræ & superioris ætatis receptum est.

2. (a) Hic inter discipulos, imo inter Apostolos à nonnullis recensetur, uti & cap. 1. cum Petro, Andrea & Philippo. Rupertus & alii suspicantur ipsum esse Bartholomæum. Nam hactenus Apostolis tantummodò apparuit Christus. Nec *Bartholomæus* videtur esse nomen proprium, uti nec *Barjona*; sed *filius Tholemæi*, aut *Ptolemæi*. Joannes autem eum proprio nomine designare voluit: tametsi more Hebræorum usitatiori vocabulo ex Patris nomine *Bartholomæus* diceretur, quod Christi tempore frequens erat. Postremò cùm de reliquis Apostolis aut factum aliquod, aut dictum, aut aliquid peculiare memoratur, de Bartholomæi actis, aut dotibus nulla fit mentio, adeò ut satis probabile videatur *Bartholomæum* ipsum esse *Nathanaelem*, qui erat à Cana Galilææ, & cujus memoria honorifica habetur cap. 1. Neque unus fuit ex 72. discipulis, qui longo post tempore selecti sunt. Nathanael unà cum Philippo vocatus est eodem tempore quo Petrus & Andreas. Ita Estius in hunc locum. CAPUT XXI.

5. (b) Numquid vobis adest obsonium, quod ad panem addi solet?

7. (c) Chrysost. homil. 86. *Proprios mores referunt Petrus & Joannes: ille ferventior, hic altior erat: ille vehementior, hic perspicacior: Ideò Joannes prior agnovit Jesum, Petrus prior ad illum properavit. Erat enim nudus*, exteriori deposita, sola erat interiore tunica in-

sed quasi cubitis ducentis) trahentes rete piscium.

9. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.

10. Dicit eis Jesus: Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc.

11. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus (d) centum quinquaginta tribus. Et cùm tanti essent, non est scissum rete.

12. Dicit eis: Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum: Tu quis es? scientes, quia Dominus est.

13. Et venit Jesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.

14. Hoc jam tertiò (e) manifestatus est Jesus discipulis suis, cùm resurrexisset à mortuis.

15. Cùm ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus: Simon Joannis diligis (f) me plus his? Dicit ei: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos.

16. Dicit ei iterùm: Simon Joannis, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei: Pasce agnos meos.

17. Dicit ei tertiò: Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me? & dixit ei: Domine tu omnia nosti: tu scis quia amo te. Dixit ei: Pasce oves (g) meas.

18. * Amen, amen dico tibi: cùm es- * 2. Pet. 1.
ses junior, cingebas te, & ambulabas ubi 14.
volebas: cùm autem senueris, extendes (h) manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis.

19. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cùm hoc dixisset, dicit ei: Sequere me.

20. Conversus Petrus (i) vidit illum discipulum, quem diligebat Jesus, sequentem, * qui & recubuit in cœna super pe- * Sup. 13.
ctus ejus, & dixit: Domine, quis est qui 23.
tradet te?

21. Hunc ergo cùm vidisset Petrus, dixit Jesu: Domine, hic autem quid (k)?

22. Dicit (l) ei Jesus: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

23. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Jesus: Non moritur; sed: Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?

24. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus (m), quia verum est testimonium ejus.

25. * Sunt autem & alia multa, quæ * Sup. 20.
fecit Jesus: quæ si scribantur per singula, 30.
nec ipsum arbitror mundum capere (n) posse eos, qui scribendi sunt, libros.

dutus: *Tunica succinxit se*, tunica exteriori, lumbos succingens, ut decentior esset habitus.

11. (d) Quibus electi designari videntur, ut rete Ecclesiam adumbrat: Ex iis nullus periit. *Et cùm tanti essent*, tot & tanti.

14. (e) Apostolis congregatis: nam die resurrectionis multis separatim apparuerat: & simul coactis, tum octavo die, tertiò ad mare Tiberiadis. Fore est ut non numerentur apparitiones, sed dies quibus apparuit.

15. (f) Ter interrogavit Petrum, qui ter negaverat: unde tertiò rogatus contristatus est, culpæ suæ memor. Non audet respondere se plus aliis Dominum diligere. *Pasce agnos meos*, in fide teneriores.

17. (g) Bernardus L. 2. de Considerat. Non designat aliquas, sed assignat omnes. Petram fecerat Ecclesiæ & fundamentum, Matth. 16. præclaram ob fidei confessionem; nunc pastorem constituit ob amoris prærogativam: Petrus & Christo satisfacit, quem ter negaverat, & collegis, quibus se prætulerat. Totius Ecclesiæ regimen accipit; pastor non solus, sed primus constituitur.

18. (h) In cruce: *Et alius te cinget*, vinciet te, in crucem aget: *Et ducet quò tu non vis*, voluntate naturæ.

20. (i) Christum sequebatur Petrus in littore progredientem: *Vidit illum discipulum*, ponè sequentem.

21. (k) Quem habebit vitæ exitum, quid de eo futurum est?

22. (l) Græc. & Syriacè, *Si eum volo manere*: vel absolutè, *Sic eum volo manere*, & tranquillam obire mortem, nihil ad te; tu me sequere mortis meæ imitatione. Omnes ferè consentiunt legendum esse, *Si eum volo manere*.

24. (m) Maximi ponderis erat apud omnes Ecclesias Joannis testimonium. In persona fidelium hæc dicit: Ecclesiæ omnes ejus testimonium ut certum & indubitatum recipiunt.

25. (n) Intellectu. Id unum docet multos exarandos esse libros, si facta singula & dicta Christi Domini scriberentur, cùm nihil dixerit, aut fecerit, quod non esset memoria hominum dignissimum, ac per hyperbolem in Scripturis frequentem, quæ legentium intellectum superaret, librorum multitudinem exprimit: quæ hyperbole ex sermone vulgi usitato desumitur: sic cap. 12. Pharisæi dicunt: *Ecce totus mundus post eum abiit*.

ACTUS

ACTUS APOSTOLORUM.

HIC liber Actuum Apostolorum à Luca Evangelista conscriptus, est velut continuatio quædam Evangelii. Unde ab Oecumenio Evangelium Spiritus sancti *meritò appellatur. Nam quæ Spiritus Sanctus per Apostolos gessit, Ecclesiæ nascentis exordia, atque illius magna per triginta ferè annos incrementa, hoc in libro mira brevitate & perspicuitate describuntur. In eo promissiones Christi impletas legimus, Ascensionem ejus in Cœlum, Spiritus Sancti illapsum, quo Ecclesia formata est, & quasi animata, tot mirabiles qui ex illa Spiritus Sancti effusione consecuti sunt effectus, Evangelii toto penè orbe noto prædicationem, invictam Apostolorum fortitudinem, portenta ferè innumerabilia & miracula, complures Petri & Pauli sermones, horum varias persecutiones: tametsi de Petro pauca, & de aliis Apostolis pauciora scripsit Lucas. Sed nobis cogitandum reliquit eadem, aut consimilia ab aliis Apostolis toto orbe dispersis facta esse miracula, iisdem laboribus eos esse defunctos, easdem subiisse persecutiones. Nam sacrorum scriptorum calamum sic divina regebat providentia, ut ea tantùm scriberent, quæ ad fidem Christianam alendam & roborandam erant necessaria: ne sacrorum librorum multitudo de eorum pretio & auctoritate quicquam detraheret. Hinc Lucas aliorum Apostolorum acta, quibus non interfuit, quæque ab iisdem Apostolis, aut viris Apostolicis conscripta fuerant, non mandavit litteris. Petri historiam tantummodò delibavit; Paulum Romam usque deduxit; quæ sunt secuta, silentio prætermittens. Ex iis tamen quæ hoc in libro sunt simplici & candido, sed eleganti stylo enarrata, de reliquis quæ scripta non fuerunt, facile est judicium; atque ea sufficere visa sunt sinceris & bonæ fidei hominibus omninò persuadendis, ac de Christianæ Religionis veritate convincendis; Traditio ipsa & viva vox, Scripturarum supplet silentium.*

Hic liber octo & viginti capita complectitur. In primo Ascensionem Domini in Cœlum, Matthiæ in locum Judæ electionem cum omnibus circumstantiis commemorat, In secundo Ecclesiæ ipsius quasi partum describit Evangelista, tamquam ex utero Synagogæ, in quo hactenus delituerat. Tum usque ad caput decimum, Ecclesiæ velut incunabula, ac prima illius incrementa, & quasi infantiam in urbe Jerosolyma mentis oculis subjicit. Deinde Evangelii propagationem in Judæam & Samariam, populis anteà inimicis, in eamdem fidem coadunatis, ac tamdem Christianam Religionem longè latèque diffusam in Romani Imperii provincias, Pauli imprimis gesta & varias persecutiones sacer Scriptor prosequitur. Quò major rerum gestarum ab Apostolis lux accedat, operæ pretium fuerit singulis tempus adscribere, quod ex Chronico Canone Historiæ Apostolicæ Pezronii Abbatis nondum editæ mutuabimur: quæ omnia in Historia Apostolica idoneis probat testimoniis.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Hoc capite duo permagni momenti continentur, Ascensio Christi Domini in cælum post quadraginta dies, & Matthiæ electio.

1. PRIMUM (a) quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Jesus facere, & docere,

2. Usque in diem, qua præcipiens (b) Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est:

3. Quibus & præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis (c), per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.

4. Et convescens (d), * præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, * quam audistis (inquit) per os meum: * Luc. 24. 49. Joan. 14. 26. * Matt. 3. 11. Marc. 1. 8.

5. Quia Joannes quidem baptizavit aqua (e), vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. Luc. 3. 16. Joan. 1. 26.

6. Igitur qui convenerant, interrogabant eum, dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum (f) Israel?

7. Dixit autem eis: Non est vestrùm (g) nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate:

8. * Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, & * eritis mihi testes in Jerusalem, & in omni Judæa, & Samaria, & usque ad ultimum terræ. * Inf. 2. 1. * Luc. 24. 48.

9. Et cùm hæc dixisset, videntibus illis, elevatus (h) est: & nubes suscepit eum ab oculis eorum.

10. Cùm-

CAP. I. 1. (a) Gr. τὸν πρῶτον, Antea scripsi Evangelium. *De his omnibus*; per distributionem, ut loquuntur Dialectici, accommodam, quæ scilicet erant ad docendum necessaria, quæque poterant sufficere ad fidem faciendam, & ad Christi doctrinam explicandam. Sic 1. Cor. 10. *Omnibus placeo*, fidelibus nempè, iisque bonis. Sic Lucæ cap. 1. *Visum est mihi assecuto omnia. O Theophile*, Quis ille fuerit, incertum est, an proprium nomen hominis inter Christianos nobilis? Nam vox Græca aliquem aut dignitate, aut moribus præstantem designat. An potiùs pium, & Dei amantem, voce communi appellat? *Facere & docere*: Quæ duæ extiterunt partes ministerii Christi, gesta nempè illius & doctrina.

2. (b) Cùm præcepisset Apostolis, cùm præcepta dedisset: *Per Spiritum sanctum*: Hæc utique jungi possunt cum præceptis quæ Christus ita dedit Spiritu sancto plena, quæque postremis capitibus Matthæi, Marci, & Lucæ, necnon hoc capite continentur. Aut certè *quos elegit per Spiritum sanctum*: adeò ut in utroque sensu sit hyperbaton, seu quædam vocum transpositio. Juxta priorem intellectum, sic illud est reducendum, *Usque in diem, qua præcipiens per Spiritum sanctum Apostolis*; vel juxta posteriorem sensum, *Usque in diem, qua præcipiens Apostolis, quos elegit per Spiritum sanctum, assumptus est*; nimirùm vi propria per divinitatem sibi in eadem persona conjunctam. Itaque Christus opus suum ab Incarnatione usque ad Ascensionem in cœlum, unde descenderat, omninò perduxit: cùm electis à se discipulis præcepta dedisset necessaria de Spiritu sancto, quem accepturi erant, quò se ad illius præpararent illapsum, quæque eo aspirante didicissent, executioni mandarent.

3. (c) Gr. τεκμηρίοις, signis indubitatis. *Et loquens de regno Dei*, de iis quæ pertinebant ad Ecclesiam, & ad illius constitutionem. Hinc Apostolicarum traditionum origo: nam multa eos docuit, quæ scripta non sunt, ut major esset Ecclesiæ auctoritati locus; eæque ad nos usque per traditionem pervenerunt.

4. (d) Gr. συναλιζόμενος, quod Interpres vertit *Convescens*. Valla & Erasmus congregationem in unum locum eo verbo designari contendunt, ac legendum putant, *Conversans*. Rectè quidem intelligimus Christum Apostolis in unum congregatis præcepisse, ut expectarent promissum Spiritum sanctum: sed tamen versio Syriaca, Hieronymus, ac doctissimi Interpretes vulgatæ interpretationi favent.

5. (e) Quin etiam Apostoli jam baptizati erant Baptismo Christi: sed prætereà opus erat alio Baptismo fortitudinis, & charitatis, qui eos interiùs, & ad persecutiones omnes perferendas dispositos efficeret, quique instar ignis ingenitum mortis & tormentorum metum consumeret: unde & Spiritu sancto uberiùs eos impleri oportuit.

6. (f) Regnum adhuc terrenum sibi unà cum aliis Judæis fingebant Apostoli. Quamobrem eum interrogarunt, utrùm more aliorum regum ipse esset regnaturus, & Israelitas à jugo Romanorum vindicaturus. Christus verò hujus quæstionis solutionem in adventum Spiritus sancti distulit, à quo erant edocendi quodnam futurum esset regnum Israel.

7. & 8. (g) Non vobis expedit, neque ad vos pertinet: *Sed accipietis*: Hoc ipsum vos scire oportet, fore ut virtute Spiritus Sancti animati publicum reddatis testimonium Incarnationis meæ, Passionis, Resurrectionis, atque hoc testimonium vestro sanguine obsignetis. Tam insigne testimonium illapsus Spiritus sancti fructus erit uberrimus, ac per illud regnum Israelis restituetur. Quod utique regnum interius in animis fidelium per fidem, spem & charitatem omninò est spiritale, atque in ejus regni restitutionem post Spiritus Sancti effusionem toti incubuerunt Apostoli.

9. (h) Ex Evangelio Lucæ, cap. 24. v. 50. *Eduxit autem eos foras in Bethaniam*, extra Jerusalem; unde

10. Cùmque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri astiterunt juxta illos in vestibus albis;

11. Qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? hic Jesus, qui assumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum (i) vidistis eum euntem in cœlum.

12. Tunc reversi sunt Jerosolymam à monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, sabbati (k) habens iter.

13. Et cùm introissent (l) in cœnaculum, ascenderunt ubi manebant Petrus & Joannes, Jacobus & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Jacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Judas Jacobi.

14. Hi omnes erant perseverantes unanimiter (m) in oratione cum mulieribus, & Maria matre Jesu, & fratribus ejus.

15. In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum dixit (n): (erat autem turba hominum simul, ferè centum viginti.)

16. Viri fratres, oportet (o) impleri
* Ps. 40. 10. Scripturam *, quam prædixit Spiritus san-
Joa. 13. 18. ctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Jesum:

17. Qui connumeratus erat in nobis (p), & sortitus est sortem ministerii hujus.

* Matt. 27. 7. 18. * Et hic quidem possedit (q) agrum de mercede iniquitatis, & suspensus crepuit medius: & diffusa sunt omnia viscera ejus.

19. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille, lingua eorum, Haceldama, hoc est, ager sanguinis.

20. Scriptum est enim in libro Psalmo-
rum: * Fiat commoratio eorum (r) de- * Ps. 68. 26.
serta, & non sit qui inhabitet in ea: * & * Ps. 108.
episcopatum ejus accipiat alter. 8.

21. Oportet (s) ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit & exivit inter nos Dominus Jesus,

22. Incipiens à baptismate Joannis usque in diem, qua assumptus est à nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis.

23. Et statuerunt duos, Joseph qui vocabatur Barsabas (t), qui cognominatus est Justus, & Matthiam.

24. Et orantes dixerunt: Tu Domine, qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris ex his duobus unum,

25. Accipere locum ministerii hujus, & apostolatus, de quo prævaricatus est Judas ut abiret in locum suum.

26. Et dederunt (u) sortes eis, & cecidit sors super Matthiam, & annumeratus est cum undecim Apostolis.

CAPUT II.

Descensus Spiritus sancti; linguæ ignitæ; Petri concio; ter mille ad fidem conversi; primorum fidelium mores; bona communia.

1. ET cùm complerentur dies Pentecostes (a), erant omnes pariter in eodem loco:

2. Et

reversus videtur in montem Oliveti, in cujus clivo sita erat Bethania. In eo scilicet loco elevatus est, ubi mansere pedum ejus impressa vestigia, teste Sulpicio Severo L. 2. & Paulino Epist. 11.

11. (i) In eadem forma, & fortè in eodem loco: quibus verbis eos de absentia Domini consolatur.

12. (k) Hoc est 1500. circiter passus Geometricos: cùm Bethania ultra montem posita, duo milliaria distaret Jerosolyma.

13. (l) Gr. *Ubi ingressi sunt*, nempè domum; *Ascenderunt in cœnaculum*, in supremum domus tabulatum, seu in solarium: Gall. *La plate forme*: quæ erat pars domus orationis magis idonea.

14. (m) In eadem domo erant congregati: Gratia Dei est efficacior, ubi est unanimis fratrum concordia, & orandi perseverantia. *Et Maria matre Jesu*. Inter quas prima & præcipua erat mater Jesu; *Et fratribus Jesu*, cognatis ejus.

15. (n) Petrus ut princeps Apostolorum jure suo utitur de Ecclesiæ regimine acturus, & duodecimi Apostoli electione, Ecclesiæ in unum congregatæ id proponit quod ad mystici corporis Christi perfectionem erat necessarium. *Hominum*, Gr. *nominum*, seu capitum.

16. (o) Gr. *Oportebat*: Loquitur Petrus de infelici Judæ exitu jam præterito, qui impellente avaritia illam Psalmi 68. prophetiam implevit.

17 (p) Nobiscum. *Et sortitus est*, Particeps fuit hujus ministerii, quod nullus accipit, nisi ex voluntate Dei, non ex meritis suis.

18. (q) Ex ejus pecunia ager fuit acquisitus. *Suspensus crepuit*: Gr. [illegible], *pronus crepuit*, quòd ejus ventres intumuerit; aut fortè fune disrupto, & discisso ventre, præceps corruerit effusis visceribus. *De mercede iniquitatis*; atque hunc perfidiæ suæ fructum recepit. Duplicem ob rationem vocatus est *ager sanguinis*, quòd pretium fuerit proditionis Judæ, & ibi Judas miseram obierit mortem.

20. (r) Non illud abhorret à vero, vocem, *eorum*, irrepsisse ex consuetudine legendi hunc Psalmi versiculum, cùm Petrus illum ad Judam accommodet, quod universim scriptum est in Judæos parricidas; vel ut aliis placet, *Fiat commoratio ejus deserta*, seu domus Judæ, à Romanis evertendæ. *Et Episcopatum*, munus pastoria Judæ commissum. Quæ postrema verba ex Psalmo 108. sunt desumpta.

21. (s) Jam in præsenti tempore loquitur Petrus, ac subinde necessariam Apostoli in locum Judæ substitutionem insinuat. *Quo intravit, & exivit*: Phrasis est Hebraica: quo nobiscum vixit, & conversatus est, ut firmius sit testimonium, cùm testes oculati producuntur.

23. & 25. (t) Hoc est *Filius Saba*. *In locum suum*, in locum gehennæ.

26. (u) Electio jam præcesserat, qua duo ex fratrum, seu discipulorum numero selecti fuerant, qui cùm viderentur meritis pares, hos sortitio discrevit. Unde sors illa fuit cum electione conjuncta, & divisiva, ut ajunt, qua uti solent, cùm divisæ hæreditatis quæ pars unicuique heredi contingat, sorti committitur. Augustinus sermone 2. in Psalmum 30. *Sors non aliquid mali est, sed res est in dubitatione humana divinam indicans voluntatem*. Tum sortem misisse Apostolos ait, postquam duos elegerant virtutibus pares: *Electi sunt duo judicio humano, electus est unus ex duobus judicio divino*.

CAP. II. 1. (a) Cùm dies quinquagesimus post festum Azymorum compleretur. Qui dies cum ex constanti Eccle-

2. Et factus est repentè de cœlo sonus, tamquam advenientis spiritus (b) vehementis, & replevit totam domum ubi erant sedentes.

3. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tamquam ignis, seditque supra singulos eorum:

4. * Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis (c), prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. *Matt. 3. 11. Mar. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 7. 39. Sup. 1. 8. Inf 11. 16. & 19. 6.*

5. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione, quæ sub cœlo est.

6. Facta autem hac voce, convenit multitudo, & mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes (d).

7. Stupebant autem omnes, & mirabantur, dicentes: Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt,

8. Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus?

9. Parthi, & Medi, & Ælamitæ, & qui habitant Mesopotamiam, Judæam, & Cappadociam, Pontum, & Asiam,

10. Phrygiam, & Pamphyliam, Ægyptum, & partes Libyæ (e), quæ est circa Cyrenen, & advenæ Romani,

11. Judæi quoque, & Proselyti, Cretes, & Arabes: audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.

12. Stupebant autem omnes, & mirabantur ad invicem dicentes: Quidnam vult hoc esse?

13. Alii autem irridentes dicebant: Quia musto (f) pleni sunt isti.

14. Stans autem Petrus cum undecim levavit vocem suam, & locutus est eis: Viri Judæi, & qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea.

15. Non enim, sicut vos æstimatis, hi ebrii sunt, cùm sit hora diei tertia (g):

16. Sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joel:

17. * Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus) effundam (h) de Spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ: & juvenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt. *Isai. 44. 3. Joel. 2. 28.*

18. Et quidem super servos meos, & super

sæ traditione fuerit Dominicus, hinc colligunt quidam viri docti festum Azymorum à plerisque Judæis hoc anno die sabbati fuisse celebratum, & agnum Paschalem die Veneris fuisse immolatum. In textu Græco *dies* in singulari numero ponitur. Nam una tantùm erat dies in festo Pentecostes, non plures, ut in Paschate. *Pariter*, Gr. *unanimiter*, simul: eo die quasi animata fuit Ecclesia Spiritu Sancto, à quo jam habuerat justitiam: sed motum & vigorem nunc accipit.

2. (b) Venti vehementis, qui signum erat divini adventus, ut L. 3. Regum, cap. 19. eo ipso die, quo legem Israelitis dederat Deus.

4. (c) Utrum una & eadem lingua, quæ ab omnibus intelligeretur, locuti sint Apostoli, ita ut miraculum in iis fuerit qui audiebant; an potiùs distinctis linguis locuti sunt, adeò ut alii Græcè, Latinè alii, & ita de cæteris loquerentur, quæri meritò solet. Utrumque fieri potuit; nam accepto Spiritu sancto statim cœperunt loqui variis linguis Apostoli, cùm diversarum nationum homines eò confluerent, & permistim adessent. Sed illud quoque satis est verosimile una & eadem lingua posteà locutos esse, quæ ab omnibus qui aderant, intelligebatur.

6. (d) Non adeò stupendum fuisset, si diversi homines diversis locuti fuissent linguis: sed inauditum hactenùs fuit miraculum, quod idem homo eadem utens lingua ab omnibus intelligeretur. Quæ oratio à Petro habita est, una & eadem lingua fuit pronuntiata, ab omnibus tamen intellecta. Nec dubium tamen est, quin Apostoli donum linguarum acceperint, ut Evangelium toto orbe prædicarent. Hinc Apostolus 1. Cor. 12. *Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrùm lingua loquor.* Quin & fideles posteà accepto Spiritu sancto variis locuti sunt linguis, ut Actorum 10. & 19. cap. testatum habemus. Divisio linguarum olim in pœnam facta est, cùm dispersæ sunt nationes: nunc linguarum donum in unitatem fidei, & in unum corpus fideles adducit.

10. (e) Libya aliquando sumitur pro tota Africa, interim pro ea regione quæ est ad occasum Ægypti: hujus metropolis erat Cyrenes. *Et advenæ Romani*, Judæi aut professione, aut genere.

13. (f) Vox Græca γλεύκος, *liquorem dulcem* significat. Non enim ea tempestate mustum fuit expressum, aut factæ sunt vindemiæ: sed vinum erat nondum austerum, aut forsan igne coctum, cujusmodi est vinum Canariense, & alia pleraque.

15. (g) Hora nona matutina, qua quidem hora non solent homines inebriari, præsertim in fervidis illis regionibus. Petrus verò hinc occasionem sumit docendi Judæos, hoc ipsum quod vino tribuebant, à Spiritu Sancto esse profectum, idque prædictum à Joele Propheta ostendit, cujus verba suo loco sunt exposita. Et quidem quod solet vinum in hominibus, hoc Spiritus sancti effusio in Apostolis miro quodam efficiebat modo, lætitiam cordis incredibilem, verborum ubertatem, interritos in periculis animos, rerum terrenarum contemptum, sinceritatem in reddendis testimoniis.

17. (h) Hæc effusio Spiritus sancti cœpit in Apostolis usque ad mundi finem duratura. Vocatio Gentium his verbis insinuatur: dies vocantur novissimi, novæ legis tempora. Vox Hebraica *Achare*, אחרי, *posteà*, significat. *Filii vestri*, Spiritum propheticum accipient, & varia Spiritus Sancti dona, mysteria hactenus incognita penetrabunt.

per ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt:

19. Et dabo prodigia (i) in cœlum sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.

20. Sol convertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & manifestus.

*Joel.2.32. Rom.10.13. 21. * Et erit: omnis quicumque invocaverit (k) nomen Domini, salvus erit.

22. Viri Israelitæ, audite verba hæc: Jesum (l) Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigiis, & signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis:

23. Hunc definito consilio (m), & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemistis:

24. Quem Deus suscitavit, solutis (n) doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.

*Psal.15.8. 25. David enim dicit (o) in eum: * Providebam Dominum in conspectu meo semper: quoniam à dextris est mihi ne commovear:

26. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultavit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe (p):

27. Quoniam non derelinques animam meam in inferno (q), nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

28. Notas mihi fecisti vias vitæ (r): & replebis me jucunditate cum facie tua.

29. Viri fratres, liceat audenter dicere

*3.Reg.2.10. ad vos de patriarcha David, * quoniam defunctus est, & sepultus: & sepulchrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem.

30. Propheta igitur cùm esset, & sciret quia jurejurando * jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus: *Ps.131.11.

31. Providens locutus est de resurrectione Christi, quia * neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. *Ps.15.10. Inf.13.35.

32. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus.

33. Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.

34. Non enim David ascendit in cœlum (s): dixit autem ipse: * Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis: *Ps.109.1.

35. Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36. Certissimè sciat ergo omnis domus Israel, quia & Dominum eum, & Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis.

37. His autem auditis, compuncti sunt corde, & dixerunt ad Petrum, & ad reliquos Apostolos: Quid faciemus, viri fratres?

38. Petrus verò ad illos: Pœnitentiam (inquit) agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine (t) Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

39. Vobis enim est repromissio (u), & filiis vestris, & omnibus qui longè sunt, quos-

19. (i) Hæc spectant ad extremum judicium, aut ad ea quæ jam in morte Christi visa sunt prodigia, cujusmodi fuit sol obscuratus, terræ motus, &c.

21. (k) Per verum Dei cultum, quique in fide, spe, & charitate ad finem usque perseveraverit.

22. (l) Dei testimonio, & innumeris miraculis comprobatum Messiam esse ostendit.

23. (m) Non casu fortuito, non ex imbecillitate, aut invitum, sed divinæ voluntatis decreto traditum: adeò ut Christi mortem Deus voluerit, odium & invidiam Judæorum permiserit. Non enim Judæ avaritiam, aut infestos Judæorum animos fecit Deus, sed utrisque usus est ad generis humani redemptionem perficiendam, quæ invenit in cordibus eorum. *Traditum*, Gr. ἔκδοτον, *deditum*, *expositum*.

24. (n) Gr. λύσας, *Solvens*. Dolores illi non aliud videntur esse, quàm dolores quos perpessus est in cruce, quique illi mortem intulerunt. Hebraismus ille frequens est in Scripturis, ut *homo peccati*, est *peccator*; *dolores mortis*, sunt *mortales dolores*: corpus ab anima separavit dolor, resurrectio doloris effectus solvit. Vel ut aliis videtur Interpretibus, vox Hebraica *Chebalim*, חבלים, quæ *dolores*, eadem & *vincula* exprimit: sic Psalm. 17. 6. ad quem fortè alludit Petrus, *dolores inferni*, in Vulgata, Hebr. sunt *vincula*, aut *funes*. Petrus Hebraicè loquens potuit hunc locum citare, *Circumdederunt me funes mortis*. Lucas verò qui versione 70. uti solet, ita scripsit, *Solutis doloribus inferni*. Rupit enim Christus per resurrectionem suam mortis vincula, quibus mors eos constringit, qui ex hac vita excedunt. *Juxta quod*, eò quòd: *Ab eo*, à morte, ac probationis loco utitur Davidis testimonio.

25. (o) David in hoc Psalmo 15. Christum inducit loquentem: *In eum*, hoc est, in persona Christi, vel ejus nomine: *Providebam Dominum*, Patriam æternam. Hæc utique suo loco sunt exposita ad Psalmum 15. quem veteres Rabbini de Messia exposuerunt.

26. (p) Futuræ resurrectionis securus; nec ô Deus! sines ut corpus sanctificatum per unionem Verbi hypostaticam corrumpatur.

27. (q) Descensus Christi ad inferos hinc manifestè colligitur. Nusquam enim legimus animam descendere in sepulchrum. Unde hæc duo Petrus cum Psalmista distinguit: *Quia non derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem*, seu incinerationem; illud ad animam, hoc ad ejus corpus pertinet. Quamvis non inficiemur animam interdum pro homine accipi; nec defuerint qui hæc intellexerint de sepulchro, hoc modo; *Non relinques me sub regno mortis*.

28. (r) Revocabis me ad vitam: *Cum facie tua*, in cœlo. Tum Judæorum objectionem occupat, ac subinde ostendit Davidem non de seipso loqui, sed de Christo ejus filio secundùm carnem.

34. (s) Ita ut de eo verè dici possit; *Sede à dextris meis*. Hæc quippè verba in Davidem non cadunt.

38. (t) Profitentes nomen Christi. Fidem in Christum exigit, ut missum à Deo, & hominum redemptorem, eamque ut conditionem ad Baptismum necessariam: non quòd Apostoli alia uterentur forma præter eam quam Christus ipse instituerat. *Et accipietis*, gratiam justificantem per Sacramentum Confirmationis. Unde praecessit instructio quoad credenda & facienda.

39. (u) Hæc quidem *facta est Abrahæ & semini ejus*

quoscumque advocaverit Dominus Deus noster.

40. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos, dicens: Salvamini à generatione ista prava.

41. Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt: & appositæ (x) sunt in die illa animæ circiter tria millia.

42. Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus.

43. Fiebat autem omni animæ timor: multa quoque prodigia & signa per Apostolos in Jerusalem fiebant, & metus erat magnus in universis.

44. Omnes etiam qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia.

45. Possessiones & substantias vendebant, & dividebant illa omnibus, prout cuique opus erat.

46. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, & frangentes circa domos panem (y), sumebant cibum cum exultatione, & simplicitate cordis,

47. Collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum (z).

CAPUT III.

Claudus ex utero matris suæ sanatur à Petro; concursus populi; Petri concio secunda.

1. PEtrus autem & Joannes ascendebant in templum, ad horam orationis nonam (a).

2. Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suæ, bajulabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa (b), ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum.

3. Is cùm vidisset Petrum & Joannem incipientes introire in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet.

4. Intuens autem in eum Petrus cum Joanne, dixit: Respice in nos.

5. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis.

6. Petrus autem dixit: Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo, hoc tibi do: In nomine Jesu Christi Nazareni surge, & ambula,

7. Et apprehensa manu ejus dextera, allevavit eum, & protinùs consolidatæ sunt bases ejus & plantæ.

8. Et exiliens stetit, & ambulabat: & intravit cum illis in templum ambulans, & exiliens, & laudans Deum.

9. Et vidit omnis populus eum ambulantem, & laudantem Deum.

10. Cognoscebant autem illum, quòd ipse erat, qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt stupore & extasi, in eo quod contigerat illi.

11. Cùm teneret autem Petrum & Joannem, cucurrit omnis populus ad eos, ad porticum quæ appellatur Salomonis (c), stupentes.

12. Videns autem Petrus, respondit ad populum: Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute, aut potestate fecerimus hunc ambulare?

13. Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum Jesum, quem vos quidem tradidistis, & negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti.

14. * Vos autem sanctum & justum ne- * Matt. 27.
gastis (d), & petistis virum homicidam do- 20.
nari vobis: Mar. 15.
11.
15. Auctorem verò vitæ (e) interfeci- Luc. 23. 18.
stis, quem Deus suscitavit à mortuis, cu- Joan. 18.
jus nos testes sumus. 40.

16. Et in fide (f) nominis ejus, hunc, quem vos vidistis, & nostis, confirmavit nomen ejus: & fides, quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrùm.

17. Et

quod est Christus: tametsi in gratiam Judæorum factum sit: *Et omnibus qui longè sunt*: De Judæis propriè loqui videtur, qui toto orbe erant dispersi. Nondum enim forsitan vocatio Gentium perspecta erat Petro, uti ex cap. 10. colligitur: tametsi alii de Gentibus à fide alienis hæc intelligunt, ut Propheta & Christus ipse identidem prædixerant.

41. (x) Fidelium numero sunt appositæ: qui à discipulis sunt baptizati, non immersione, sed effusione, vel aspersione aquæ.

46. (y) Gr. *Per singulas domos*. Versio Syriaca utitur voce *Pherista*, פריסתא, quæ *fractionem*, seu Eucharistiam significat, & clariùs.

47. (z) Hoc est, in eamdem vivendi rationem; vel juxta textum Græcum, qui salvarentur, fideles.

CAP. III. 1. (a) Hora erat post meridiem tertia, quæ precibus vespertinis erat destinata.

2. (b) An fortè hæc porta extructa fuit in locum ejus quam Joathan Lib. 4. Reg. cap. 15. extruxerat in templo Salomonis? Josephus L. 7. Antiq. cap. 12. eam factam ait ex ære Corinthio.

11. (c) De qua Ezechiel 40. & Joan. 10. 23. Hanc describit Josephus L. 8. cap. 2. & Lib. 20. cap. 8. Ea quidem in parte extima atrii Gentium, & eodem in loco, quo à Salomone fuerat extructa, ab Herode fuit restituta.

14. (d) Oblatum Messiam, Sanctum sanctorum adeò exoptatum rejecistis. Verum hujus miraculi auctorem demonstrat Petrus.

15. (e) Deum scilicet hominem factum interfecistis. Deus enim solus est auctor vitæ; eum qui vos creavit, occidistis. Non de vita æterna, sed de temporali manifestè loquntur, atque ex ipsa antithesi qua Petrus utitur, palam est Petrum iis exprobrare Deicidium.

16. (f) Per fidem in Christum, & invocationem nominis ejus, cui internam fidem conjunxerat; ac nomen

17. Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam (g) fecistis, sicut & principes vestri.

18. Deus autem quæ prænuntiavit per os omnium prophetarum, pati Christum suum, sic implevit.

19. Pœnitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata vestra:

20. Ut cùm venerint tempora refrigerii (h) à conspectu Domini, & miserit eum, qui prædicatus est vobis, Jesum Christum,

21. Quem oportet quidem cœlum suscipere (i) usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum à sæculo prophetarum.

*Deut.18.15. Inf.7.37. 22. Moyses quidem dixit: * Quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tamquam me, ipsum audietis juxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis.

23. Erit autem: omnis anima, quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur (k) de plebe.

24. Et omnes prophetæ à Samuel, & deinceps, qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos.

25. Vos estis filii prophetarum, & testamenti, quod disposuit Deus ad patres
*Gen.22.3. nostros, dicens ad Abraham: * Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.

26. Vobis primùm Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis: ut convertat se unusquisque à nequitia sua.

CAPUT IV.

Ex prædicatione Petri quinquies mille sunt ad fidem conversi: Petrus & Joannes in carcere conjecti: constantia eorum: Oratio fidelium qui replentur Spiritu sancto; horum cor unum, anima una: de Barnaba.

1. Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt sacerdotes, & magistratus (a) templi, & Sadducæi,

2. Dolentes quòd docerent populum, & annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis:

3. Et injecerunt in eos manus, & posuerunt eos in custodiam in crastinum: erat enim jam vespera.

4. Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt: & factus est numerus virorum quinque millia (b).

5. Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes (c) eorum, & seniores, & Scribæ in Jerusalem;

6. Et Annas princeps sacerdotum, & Caiphas, & Joannes, & Alexander, & quotquot erant de genere sacerdotali.

7. Et statuentes eos in medio, interrogabant: In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos?

8. Tunc repletus Spiritu sancto Petrus, dixit ad eos: Principes populi, & seniores audite:

9. Si nos hodie dijudicamur (d) in benefacto hominis infirmi, in quo iste salvus factus est,

10. No-

hoc loco non pro virtute tantùm & potestate, sed propriè pro Christi nomine accipitur. *Confirmavit nomen ejus*: Hoc loco, ut sæpè alias, est hyperbaton, seu quædam vocum transpositio, quæ sic disponi potest: Et nomen ejus confirmavit per illius fidem hunc quem vidistis & nostis: mox ad pœnitentiam eos adhortatur.

17. (g) Cùm ignorantia peccatum imminuat: nam major culpa & gravior extitisset, si contra conscientiam, ac certam persuasionem de Christi missione & sanctitate auctorem vitæ interemissent. Eamdem igitur Petrus affert excusationem, quam Salvator in cruce. Ea tamen ignorantia usus est Deus, ut Prophetarum implerentur oracula, quæque Judæi adversùs Christum fecerant, Deus in bonum converteret.

20. (h) Hic est ellipsis quædam, adeò ut supplendum aliquid videatur, quale est illud, ut perfruamini refrigerio, aut ubi tempus advenerit refrigerii; sicque versiculus 19. cum vigesimo est conjungendus, ut deleantur peccata vestra, cùm venerint tempora refrigerii: *A conspectu Domini*, præsente & favente Domino; vel, ut aliis placet, *à conspectu Domini*, adversùs ignem illum, quo conflagraturus est orbis: quemadmodum in Psalmis legimus, *Umbraculum ab æstu*, ut sint tuti, & securi ab æstu; *à turbine, & à pluvia*. In Scripturis etiam *facies*, sæpè pro *ira Dei* usurpatur: ut Ps. 17.9. *Ignis à facie ejus exarsit*.

21. (i) Cœlo recipi. Sic enim Deo placuit, ut fides vestra exerceatur: *Usque in tempora restitutionis*: Donec compleantur omnia quæ dicta sunt à Prophetis. Vox Græca δέξασθαι, significat *suscipere*, aut *admitte-*

re: ac publicam tantummodò & exteriorem præsentiam excludit Apostolus, non invisibilem, quamvis realem, qua præsens est in Eucharistia, de qua minime agebatur; aut extraordinariam, ut quando Paulo & aliis Sanctis apparuit, ut 1. Cor. 3. *Nonne Iesum Christum Dominum nostrum vidi?*

23. & 24. (k) Peribit, in populo Dei non censebitur. *Omnes Prophetæ*: Usus auctoritate Mosis ex capite 18. Deuteronomii, idque confirmat ex Prophetis, quorum monumenta ad nos usque pervenerunt.

1. (a) Gr. Στρατηγὸς, *Præfectus*, nimirum custodibus Templi. Non is erat centurio cohortis, quæ præsidio erat in turre Antonia, quique non Templi, nisi fortè atrii Gentium excubiis præerat. Nam Levitæ erant Templi & atrii interioris custodes præpositi, ne quis tumultus fieret. *Et Sadducæi*, qui cum resurrectionem mortuorum negarent, ægrè ferebant Christi resurrectionem palàm annuntiari. CAP. IV.

4. (b) An tria virorum millia, qui die Pentecostes fuerunt baptizati, in hunc numerum includuntur; an potiùs eo die quinque millia præter alia tria nomen Christo dederint, dubitatur. Hi verò diebus proximè sequentibus sunt baptizati per aquæ effusionem, aut aspersionem.

5. (c) Magni Synedrii Senatores, *& Seniores*, alii urbis Senatores, *& Scribæ*, Legis Doctores. An fortè 24. Classium Sacerdotalium capita Seniorum nomine designantur?

9. (d) Syriacè, si in jus vocamur: *In benefacto*, quòd benè fecerimus. *In quo iste salvus factus est*, supple, judicamur, quòd ille sanitatem receperit.

10. Notum sit omnibus vobis, & omni plebi Israel: quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit à mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus.

* Ps. 117. 22. Isa. 28. 16. Matth. 21. 42. Marc. 12. 10. Luc. 20. 17. Rom. 9. 33. 1. Petr. 2. 7.

11. * Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli:

12. Et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo (e) datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

13. Videntes autem Petri constantiam & Joannis, comperto quòd homines essent sine litteris, & idiotæ, admirabantur, & cognoscebant eos quoniam cum Jesu fuerant:

14. Hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere.

15. Jusserunt autem eos foras extra concilium secedere: & conferebant ad invicem,

16. Dicentes: Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum (f) factum est per eos, omnibus habitantibus Jerusalem: manifestum est, & non possumus negare.

17. Sed ne ampliùs divulgetur in populum, comminemur eis, ne ultrà loquantur in nomine hoc ulli hominum.

18. Et vocantes eos, denuntiaverunt ne omninò loquerentur, neque docerent in nomine Jesu.

19. Petrus verò & Joannes respondentes, dixerunt ad eos: Si justum (g) est in conspectu Dei, vos potiùs audire quàm Deum, judicate:

20. Non enim possumus quæ vidimus & audivimus non loqui.

21. At illi comminantes dimiserunt eos: non invenientes quomodo punirent eos, propter populum, quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat.

22. Annorum enim erat ampliùs quadraginta homo, in quo factum fuerat signum istud sanitatis.

23. Dimissi autem venerunt ad suos: & annuntiaverunt eis, quanta ad eos principes sacerdotum & seniores dixissent.

24. Qui cùm audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, & dixerunt: Domine, tu es qui fecisti cœlum, & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

25. Qui Spiritu sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti: * Quare fremuerunt Gentes, & populi meditati sunt inania? * Ps. 2. 1.

26. Astiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversùs Dominum, & adversùs Christum ejus.

27. Convenerunt enim verè in civitate ista adversùs sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes (h), & Pontius Pilatus, cum Gentibus, & populis Israel,

28. Facere quæ manus tua & consilium tuum decreverunt (i) fieri.

29. Et nunc Domine respice in minas (k) eorum, & da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum,

30. In eo quòd manum tuam extendas ad sanitates, & signa & prodigia fieri per nomen sancti filii tui Jesu.

31. Et cùm orassent, motus est locus, in quo erant congregati: & repleti (l) sunt omnes Spiritu sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.

32. Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una: nec quisquam eorum, quæ possidebat (m), aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.

33. Et

12. (e) Ergo fides in Christum est ad salutem omninò necessaria: qui nobis salutem æternam impartitus, is facilè potuit hunc sanare claudum.

16. (f) Per eos factum, notum est omnibus habitantibus in Jerusalem.

19. (g) An justum est Deo coram & teste *vos potiùs audire, quam Deum?*

27. (h) Ex hoc loco nonnulli Interpretes colligunt Herodem cum Pilato in Christi necem consensisse.

28. (i) Nefarium illud parricidium non decrevit Deus, sed permisit. Mortem quidem filii sui decrevit sanctissimo consilio, quod illi impleverunt perversissima voluntate: sicut eleemosynam facit Pater familias pia voluntate, quam interdum distribuit servus prava voluntate. Consilia Dei, Pilatus, Herodes & Principes Sacerdotum promoverunt iis obsistendo. *Et fecerunt*, perfecerunt, *quæ manus Dei*, potentia, & consilium, seu divina providentia, *decreverunt fieri.*

29. & 30. (k) Ut eas avertas, non ut vindices. *In eo quod*. Gr. ἐν τῷ, sanationes & signa operando.

31. (l) Ut in die Pentecostes, & ob eumdem finem: Nam loquebantur verbum Dei cum fiducia. Hinc discimus nos quotidiana egere Dei gratia, ut quod ipse dedit, conservemus, quia semper deficimus.

32. (m) Ex iis nemo quæ possidebat, *aliquid suum esse dicebat*: Atque hic erat religiosæ & monasticæ vitæ progressus, quæ in Christi familia habuisse videtur initium. *Communia*, iis scilicet qui bonis relictis se Deo totos dederant. Primùm enim non fideles omnes qui in Judæa erant à Christo Domino ad fidem conversi, aut qui Jerosolymis habitabant se adjunxere; atque illud ex Evangelio liquet plurimos ex iis qui crediderant, proprias habuisse possessiones. Sed neque omnes qui erant Jerosolymis, ut Nicodemus, & Gamaliel, propria reliquerunt bona. Quod igitur generatim in hoc & secundo capite scriptum est, ad eos potissimùm pertinet, qui post acceptum Spiritum Sanctum una item & altera Petri prædicatione conversi credidere; neque illos omnes sine ulla exceptione complecti necesse est. Nam plerique erant filii familias, quorum parentes nondum erant fideles: alii conjugati, qui continere nollent ab opere conjugali. Nam qui fidem amplectebantur Christianam, non omnes jubebantur suas relinquere facultates: siquidem Petrus postcà dixit Ananiæ, *Nonne manens tibi manebat?* loquens de possessione quam vendiderat: liberum cuique erat fundos saltem suos retinere.

33. Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri: & gratia (n) magna erat in omnibus illis.

34. Neque enim quisquam egens (o) erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum, aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant,

35. Et ponebant ante pedes Apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat.

36. Joseph (p) autem, qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est interpretatum Filius consolationis) Levites, Cyprius genere,

37. Cùm haberet agrum, vendidit eum, & attulit pretium, & posuit ante pedes Apostolorum.

CAPUT V.

Ananias & Saphira ob fraudatum agri pretium puniuntur à Deo: Petri miracula: Apostoli in custodiam dati stant in Concilio; intrepidè respondent; Gamalielis consilium; cæsi gaudent.

1. Vir autem quidam nomine Ananias, cum Saphira uxore sua vendidit agrum,

2. Et fraudavit (a) de pretio agri, conscia uxore sua: & afferens partem quamdam, ad pedes Apostolorum posuit.

3. Dixit autem Petrus: Anania, cur tentavit (b) satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, & fraudare de pretio agri?

4. Nonne manens tibi manebat (c), & venumdatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, sed Deo.

5. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit & expiravit (d). Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt.

6. Surgentes autem juvenes amoverunt eum, & efferentes sepelierunt.

7. Factum est autem quasi horarum trium spatium, & uxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introivit.

8. Dixit autem ei Petrus: Dic mihi mulier, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit: Etiam tanti.

9. Petrus autem ad eam: Quid utique convenit vobis tentare (e) Spiritum Domini? Ecce pedes eorum, qui sepelierunt virum tuum, ad ostium; & efferent te.

10. Confestim cecidit ante pedes ejus, & expiravit. Intrantes autem juvenes, invenerunt illam mortuam, & extulerunt, & sepelierunt ad virum suum.

11. Et factus est timor (f) magnus in universa Ecclesia, & in omnes qui audierunt hæc.

12. Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis.

13. Cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis: sed magnificabat eos populus.

14. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum, ac mulierum,

15. Ita ut in plateas ejicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.

16. Concurrebat autem & multitudo vicinarum civitatum Jerusalem, afferentes ægros, & vexatos à spiritibus immundis: qui curabantur omnes.

17. Exur-

33. (n) Grati erant Deo & hominibus: sic Ecclesiæ velut infantia Christi infantiæ respondebat.

34. (o) Pauperes erant, quia nemo ex iis qui se totos Deo addixerant, suum esse quicquam dicebat: non erant tamen egeni, cùm necessaria iis non deessent.

36. (p) Illustre hujus rei affert exemplum Barnabæ, qui cùm Cyprius esset genere, & Levita, possessionem habuit in Judæa, vel in Cypro Insula, quam vendidit, & pretium attulit ad pedes Apostolorum.

CAP. V. 2. (a) Gr. *antevertit*, partem pretii majorem uxore conscia retinuit, quod fortasse totum consecraverat, ut videtur Augustino sermone 10. de diversis, qui votum præcessisse putat, eumque mentitum esse in fraudem voti. Quamquam illud ipsum ex textu non apertè colligitur. In eo saltem peccarunt, quòd timidi fuerint dispensatores, necessariis non contenti, commoda sua sectantes, meliorem pretii partem sibi servantes, totum à se afferri simulaverint; imò & mentientes Apostolos & Ecclesiam se fallere posse crediderint, quasi totum dedissent: hypocrisim cum mendacio & fraude conjunxerunt. Quæ & quanta fuerit hujus peccati gravitas, nostrum non est judicare.

3. (b) Gr. *Cur implevit?* Cur tentationi consensum adhibuisti?

4. (c) Difficile est hæc verba cum voto, aut consecratione pretii conciliare. Metuebant quidem egestatem divinæ providentiæ diffisi, aut certè metuebant ne bonorum dispensatores satis cautè, aut fideliter se gererent. Hinc tamen rectè sequitur Apostolos id fidelium libertati reliquisse, ut bona sua in commune conferrent. *Sed Deo*, Hinc meritò colligunt sancti Patres adversùs Macedonium, Spiritum sanctum Deum esse. Petrus enim dixerat Ananiam mentitum esse Spiritui sancto; atque is mentitus fuerat Ecclesiæ, cujus velut anima est Spiritus sanctus.

5. (d) Non propterea Ananias à Petro fuit occisus. Quæ enim protulit verba, increpationem tantummodò continebant, nullam mortis mentionem: Saphiræ quidem sententiam Dei declaravit. Ambos ex increpatione Petri salutari dolore percussos fuisse valdè credibile est: Petrus Apostolus, inquit Hieronymus in Epistola ad Demetriadem, *Nequaquam his imprecatur mortem, ut stultus Porphyrius calumniatur; sed Dei judicium prophetico spiritu annuntiat, ut pœna duorum hominum, sit doctrina multorum.*

9. (e) An Spiritus sanctus ipsis inesset Apostolis, an eorum fraudem detegeret?

11. (f) Illud permagni intererat severiùs animadvertere in primos hujus peccati auctores, ad terrorem aliorum. Sic enim omnibus persuasum fuit Spiritum Dei in Ecclesia residere, quam per Apostolos regebat.

17. Exurgens autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant (quæ est hæresis Sadducæorum) repleti sunt zelo:

18. Et injecerunt manus in Apostolos, & posuerunt eos in custodia publica.

19. Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris, & educens eos, dixit:

20. Ite, & stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ hujus.

21. Qui cùm audissent, intraverunt diluculò in templum, & docebant. Adveniens autem princeps sacerdotum, & qui cum eo erant, convocaverunt concilium, & omnes seniores filiorum Israel: & miserunt ad carcerem, ut adducerentur.

22. Cùm autem venissent ministri, & aperto carcere non invenissent illos, reversi nuntiaverunt,

23. Dicentes: Carcerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante januas: aperientes autem neminem intùs invenimus.

24. Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi, & principes sacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret.

25. Adveniens autem quidam nuntiavit eis: Quia ecce viri, quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes, & docentes populum.

26. Tunc abiit magistratus cum ministris, & adduxit illos sine vi: timebant enim populum ne lapidarentur.

27. Et cùm adduxissent illos, statuerunt in concilio: & interrogavit eos princeps sacerdotum,

28. Dicens: Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine isto: & ecce replestis Jerusalem doctrina vestra: & vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.

29. Respondens autem Petrus, & Apostoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quàm hominibus.

30. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno.

31. Hunc principem & salvatorem (g) Deus exaltavit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israeli, & remissionem peccatorum.

32. Et nos sumus testes (h) horum verborum, & Spiritus sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.

33. Hæc cùm audissent, dissecabantur (i), & cogitabant interficere illos.

34. Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legisdoctor honorabilis universæ plebi, jussit foras ad breve homines fieri.

35. Dixitque ad illos: Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis quid acturi sitis.

36. Ante hos enim dies extitit Theodas (k), dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum: qui occisus est: & omnes qui credebant ei, dissipati sunt, & redacti ad nihilum.

37. Post hunc extitit Judas Galilæus in diebus professionis, & avertit populum post se, & ipse periit: & omnes, quotquot consenserunt ei, dispersi sunt.

38. Et nunc itaque dico vobis, discedite ab hominibus istis, & sinite illos: quoniam si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissolvetur (l):

39. Si

31. (g) Hunc per resurrectionem gloriosam exaltatum ab omnipotentia Dei, in Principem & Salvatorem hominum constituit.

32. (h) Testes oculati nihil in hoc mundo spectantes, aut timentes, sibi ubique constantes, quorum testimonium non variat, testes numero plures. In hoc testimonio sunt omnes veritatis characteres, sincerum est de his quæ viderunt, & audierunt; facta ab iis miracula eorum testimonium confirmabant.

33. (i) Fremebant. *Interficere eos*, de horum nece nulla servata juris forma cogitabant.

36. (k) Hujus filius aut nepos fuit alter Theodas, cujus meminit Josephus L. 20. cap. 5. qui anno quarto Claudii rebellionem patris, aut avi sui sub Augusto factam paulò post Herodis mortem renovare conatus est, quique à Caspio Fado Judææ præside occisus fuit: nisi fortè Josephum memoria fefellerit, qui sub Claudio hoc factum recensuit, quod sub Augusto contigerat. Sed probabilius videtur duos extitisse impostores ejusdem nominis, quod apud Judæos erat usitatum, ac priorem, cujus meminit Gamaliel, iis temporibus rebellasse quæ variis seditionibus fuerunt obnoxia, nimirum paulò post Herodis obitum, cùm Archelaus Romam se contulisset, ut testamenti paterni confirmationem obtineret. Tum enim die Pentecostes orta est seditio in Judæa adversùs Sabinum Augusti procuratorem, ac multi iis temporibus rebellarunt, qui se Reges & Messias venditabant. Decimo post anno cùm Quirinus censum Judææ jussu Augusti iniret, Judas Galilæus rebellavit. Primus quidem census, ut alibi dictum fuit, factus est vivente Herode seniore, cùm descriptus est orbis terrarum, nulla capitatione indicta. Nam sub Herode nullum à Romanis tributum Judæis fuit impositum; sed Archelao ultra alpes relegato, bona ejus fisco sunt addicta, Judæa in provinciam redacta, ac Judæi tributum persolvere coacti sunt, quæ Judæ Galilæo rebellandi fuit occasio. Tum verò Quirinus secundum censum instituit. Prior quidem ad potentiæ Romanæ ostentationem factus est, ut vires Imperii perspectæ haberentur. In eo homines tantùm, non facultates censebantur; posterior ad fiscum pertinebat: unde prior census citra ullum tumultum factus est, non item posterior.

38. (l) Ita quidem est: consilium quod ex Deo non proficiscitur, tamdem dissolvitur. Sed non propterea cessare debet præpositorum vigilantia. Deinde in iis quæ profert Gamaliel exemplis, Theodæ, & Judæ Galilæi seditiones non sine auctoritate publica sedatæ fuerunt. Gamaliel verò hac ratione & iis usus est exemplis, ut Apostolos ab instanti periculo eriperet, atque ejus verba non sunt Spiritus sancti. Hoc Gamalielis dilemma ab Heterodoxis frustrà profertur, ut probent nihil licere potestatibus adversùs eorum schismata. Id quidem apud Synhedrium valebat, cui jus non erat vi-

39. Si verò ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne fortè & Deo repugnare inveniamini. Consenserunt autem illi.

40. Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omninò loquerentur in nomine Jesu, & dimiserunt eos.

41. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.

42. Omni autem die non cessabant, in templo & circa domos docentes, & evangelizantes Christum Jesum.

CAPUT VI.

Septem Diaconorum electio. Stephanus plenus fide & sapientia, magna signa facit, falsò accusatur. Quæ hoc capite & sequenti proximo enarrantur, hoc anno primo à Passione Christi evenerant.

1. IN diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum (a) adversùs Hebræos, eò quòd despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum.

2. Convocantes autem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis (b).

3. Considerate ergo fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto, & sapientia, quos constituamus super hoc opus.

4. Nos verò orationi, & ministerio verbi instantes erimus.

5. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide & Spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum advenam Antiochenum.

6. Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum: & orantes imposuerunt (c) eis manus.

7. Et verbum Domini crescebat, & multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valdè: multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei.

8. Stephanus autem plenus gratia & fortitudine faciebat prodigia & signa magna in populo.

9. Surrexerunt autem quidam de synagoga, quæ appellatur Libertinorum (d), & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia, & Asia, disputantes cum Stephano:

10. Et non poterant resistere sapientiæ (e), & Spiritui, qui loquebatur.

11. Tunc summiserunt viros, qui dicerent se audivisse eum dicentem verba blasphemiæ in Moysen, & in Deum.

12. Commoverunt itaque plebem, & seniores, & Scribas: & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium,

13. Et statuerunt falsos testes, qui dicerent: Homo iste non cessat loqui verba adversùs locum sanctum, & legem.

14. Au-

tæ & necis adversùs reos. Id quoque verum erat, hoc opus, si ex hominibus esset, non ex Deo, omninò dissolutum iri, aut per se, cùm error ipse per se manifestus fieret, aut per legitimas potestates, quibus usurus esset Deus. Sed adversus potestatem à Deo constitutam, schismati aut hæresi destruendæ hoc dilemma perperàm adhiberetur.

CAP. VI. 1. (a) Græci illi, seu Hellenistæ erant Judæi, qui scilicet in aliis provinciis nati Græcè loquebantur: *Adversùs Hebræos*, qui in Judæa nati, Hebraicè, seu potius Syriacè loquebantur. Judæi dici solent tum genere, tum religione, Hebræi qui ex Abrahamo sunt oriundi, adeò ut vox illa originis potiùs, quàm religionis videatur. Græcos, seu Hellenistas eos vocat Evangelista, qui in iis regionibus, ubi Græcus sermo erat usitatus, nati & educati, ad fidem Christi erant conversi. *Despicerentur*: Quòd nimirùm divitum eleemosynæ, non ut par erat, viduis distribuerentur, adeò ut jam quædam videretur fuisse personarum acceptio. Unde Apostoli viros septem elegerunt, qui ex justitia quæque cibaria, & vitæ necessaria præberent. Crescente multitudine incipiunt obmurmurationes: cùm hactenùs fidelium cor unum fuerit.

2. & 4. (b) Ea scilicet, quæ ad vitam sunt necessaria, tribuere. *Nos verò orationi*, ac præcipuè incruento altaris sacrificio, quæ est oratio perfectissima, intenti erimus.

6. (c) Gr. Cùm orassent: ut septem hos viros ordinarent ad hoc munus obeundum, non solùm ut mensæ communi præessent, sed & sacræ. Eleemosynarum quidem distributio hujus electionis faciendæ fuit occasio, sed is non erat præcipuus Apostolorum finis, cùm viros Spiritu sancto plenos & sapientia eligi oportere statuerunt. Illa eleemosynarum distributio nihil admodùm spiritale, aut supra naturæ vires exigebat, quod-que in quibusdam Clericis non occurreret: quemdam duntaxat justitiæ affectum requirebat. Majus quiddam Apostoli habebant in animo, nempè ut in ministerio sacro adjutores seligerent, qui in altaris sacrificio adessent Episcopis, Eucharistiam populo distribuerent, & alia obirent sacra munera, quæ ex traditione Apostolica accepimus. Et quidem id peculiare fuit urbi Jerusalem, quòd è divitum facultatibus in commune collatis vitæ necessaria viduis & pauperibus tribuerentur; & tamen in omnibus Ecclesiis ordinati sunt Diaconi, ut Ecclesiæ ministri, in quibus Apostolus in priori Epistola ad Timotheum easdem penè dotes postulat, quas in Episcopis requirit: magno quidem argumento eos ad sacra ministeria electos fuisse. Unde Apostoli orantes iis manus imponunt, ut Moses olim Josue, ut potestatis suæ utcumque eos participes efficiant, & in partem aliquam spiritalis regiminis eos vocent. Id quidem Lucas silentio prætermittit, & vivæ vocis traditioni integrum relinquit, ut pleraque alia. Nam ex perpetua Ecclesiæ traditione id facilè intelligimus Diaconos ad Hierarchiam Ecclesiasticam pertinere; neque argumentis negativis dogma illud omnium Ecclesiarum traditione firmatum convelli ullo modo potest. Illud porrò satis est vero-simile septem Diaconos fuisse Hellenistas: nam eorum nomina Græca sunt, non Hebraica.

9. (d) Qui fortè è patribus libertate donatis erant oriundi. Nam Pompejus complures Judæos in servitutem abduxerat, quos alii Judæi in suas Synagogas nolebant admittere. Sunt qui per *Libertinos* intelligunt oriundos è Libya inter Cyrenen & Ægyptum, quorum fit mentio Actor. 2. atque hoc in loco junguntur Cyrenensibus.

10. (e) Gr. *Quæ loquebatur*. Sapientiæ resistitur, cùm sola est, nec spiritus ei adjungitur.

14. Audivimus enim eum dicentem: Quoniam Jesus Nazarenus hic, destruet locum istum, & mutabit traditiones, quas tradidit nobis Moyses.

15. Et intuentes eum omnes, qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tamquam faciem Angeli (f).

CAPUT VII.

Stephani in Concilio stantis concio: acriter eos objurgat, quòd veritati resistant. Lapidatus orat pro lapidantibus.

1. Dixit autem princeps sacerdotum: Si hæc ita se habent?

2. Qui ait: Viri fratres, & patres audite: Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ, cùm esset in Mesopotamia (a), priùs quàm moraretur in Charan,

Gen. 12. 1. 3. Et dixit ad illum: * Exi de terra tua, & de cognatione tua, & veni in terram, quam mostravero tibi.

4. Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitavit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit (b) illum in terram istam, in qua nunc vos habitatis.

5. Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis: sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini ejus post ipsum, cùm non haberet filium.

Gen. 15. 13. 6. Locutus est autem ei Deus: * Quia erit semen ejus accola in terra aliena, & servituti eos subjicient, & malè tractabunt eos annis quadringentis (c):

7. Et gentem cui servierint, judicabo ego, dixit Dominus: & post hæc exibunt, & servient mihi in loco isto.

8. * Et dedit illi testamentum circumcisionis (d): * & sic genuit Isaac, & circumcidit eum die octavo: & * Isaac, Jacob: & * Jacob, duodecim Patriarchas. *Gen. 17. 10. *Gen. 21. 24. *Gen. 25. 25.*

9. Et Patriarchæ æmulantes, * Joseph vendiderunt in Ægyptum, & erat Deus cum eo: *Gen. 29. 32. & 35. 23. *Gen. 37. 28.*

10. Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus ejus: & * dedit ei gratiam & sapientiam in conspectu Pharaonis regis Ægypti, & constituit eum præpositum super Ægyptum, & super omnem domum suam, *Gen. 41. 37.*

11. Venit autem fames in universam Ægyptum & Chanaan, & tribulatio magna: & non inveniebant cibos patres nostri.

12. * Cùm audisset autem Jacob esse frumentum in Ægypto: misit patres nostros primùm: *Gen. 42. 2.*

13. * Et in secundo (e) cognitus est Joseph à fratribus suis, & manifestatum est Pharaoni genus ejus. *Gen. 45. 3.*

14. Mittens autem Joseph accersivit Jacob patrem suum, & omnem cognationem suam in animabus septuagintaquinque (f).

15. * Et descendit Jacob in Ægyptum, & * defunctus est ipse, & patres nostri. *Gen. 46. 5. *Gen. 49. 32.*

16. Et translati sunt in Sichem, & positi (g) sunt in sepulchro, * quod emit Abraham pretio argenti à filiis Hemor filii Sichem. *Gen. 23. 16. & 50. 5. & 13. Jos. 24. 32.*

17. Cùm

15. (f) Hujus splendorem ferre non poterant, uti nec olim Judæi faciem Mosis.

CAP. VII. 2. (a) Quæ inter Euphratem & Tigrim interjacet regio, propriè Mesopotamia dicitur: latè sumpta Chaldæam complectitur, eaque ad Austrum sita est: ex capite 11. Geneseos palàm est Deum apparuisse Abraham, cùm esset in Ur Chaldæorum: capite 12. per recapitulationem loquitur Moses, *Dixit autem Dominus*: quod licet interpretari, *Dixerat Dominus*: siquidem, ut idemmet iidem monuimus, Hebræi carent præterito plusquam perfecto: adeò ut Thare præ senio, aut infirmitate coactus fuerit in Charan, seu in Haran, aut Carris habitare.

4. (b) Moses præceptum Dei eo loco retulit, ubi executioni mandatum est: Stephanus verò ex recepta traditione cavet ne illa recapitulatio Mosis nos in errorem inducat, ac subinde admonet Deum apparuisse Abrahamo, priusquam esset in Charan, cùm scilicet is esset in Ur Chaldæorum. Videntur quidem hæc cum utriusque ætate Thare nimirùm & Abrahæ non omninò convenire. Qua de re diximus alibi. Ulterius cui subscribunt Auctor Analyseos Gallicæ, & alii, probabilius existimat Abrahamum non fuisse primogenitum Tharæ, licèt dignitatis causa primo loco nominetur. Cùm autem Moses ait Thare anno ætatis septuagesimo genuisse Abraham, Nachor & Aran, non aliud insinuat, quàm quòd id ætatis cœperit filios generare. Itaque anno 130. Thare genuit Abram. Nec sanè tres filios genuit eodem anno ætatis suæ septuagesimo. Addunt alii cum Rabbinis, cùm de Chronologia agitur, non scrupulosè temporum ordini insisti oportere, Mosem ad res ipsas magis, quàm ad exactam temporum seriem attendisse.

6. (c) Quod vaticinium cùm ad posteros Abrahæ pertineat, videtur à nativitate Isaac incipere, qui post annos 25. natus est: adeò ut ex eo tempore ad exitum usque ex Ægypto 405. anni numerentur, & rotundo numero expresso 5. anni negligantur. Alii numerant annos 400. ab eo ipso tempore, quo hanc à Deo accepit promissionem; vel denique numerus 400. annorum tempus omne complectitur, quo posteri Abrahæ in terra aliena peregrinati sunt, ut 70. Interpretes verterunt, & textus ipse Samaritanus expressit.

8. (d) Fœdus Circumcisionis. *Et sic genuit Isaac*, qui datus est Abrahæ vi promissionis illi factæ à Deo, isque Christi Domini figura fuit, & gratiæ per Evangelium datæ. Tum adversùs Judæorum calumnias Jesum defendit, eumque cum Patriarcha Joseph quem fratres sunt persecuti, confert, & cum Mose ipso: ambo quippè insignes typi fuerunt Jesu Christi.

13. (e) Cùm iterùm fratres ejus rediissent in Ægyptum. Tum ea recenset quæ evenerunt Joseph, quæque Jesu Christo facile applicari poterant, fratrum invidiam, venditionem, seu familiæ salutem.

14. (f) Textus Hebraicus tantùm 70. numerat Genes. 46. Illud porrò videtur Auctori Analyseos Gallicæ id satis esse verisimile textum 70. Interpretum à scriba quodam nonnihil esse immutatum, ut Stephanum cum Mose conciliaret. Nam Deuteron. 10. 22. septuaginta Interpretes cum textu Hebraico conveniunt, atque septuaginta tantùm animas recensent.

16. (g) Difficile plerisque videtur hæc cum historia Geneseos conciliare. Sed de iis diximus in notis ad Genesim. Sunt qui suspicentur mendum irrepsisse in nomen Abrahæ, quod positum fuit loco Jacob. Abraham quidem speluncam duplicem emit ab Ephron Hæ-

17. Cùm autem appropinquaret tempus promissionis (h), quam confessus erat Deus Abrahæ, * crevit populus, & multiplicatus est in Ægypto,

** Exod. 1. 7.*

18. Quoadusque surrexit alius rex in Ægypto, qui non sciebat Joseph.

19. Hic circumveniens genus nostrum, afflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos ne vivificarentur.

20. * Eodem tempore natus est Moyses, & fuit gratus Deo (i), qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui.

** Exod. 2. 2. Heb. 11. 23.*

21. Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, & nutrivit eum sibi in filium.

22. Et eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum, & erat potens in verbis, & in operibus suis.

23. Cùm autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor ejus ut visitaret fratres suos filios Israel.

24. * Et cùm vidisset quemdam injuriam patientem, vindicavit illum: & fecit ultionem ei qui injuriam sustinebat, percusso Ægyptio.

** Exod. 2. 12.*

25. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis: at illi non intellexerunt.

26. * Sequenti verò die apparuit illis litigantibus: & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri, fratres estis, ut quid nocetis alterutrum?

** Exod. 2. 13.*

27. Qui autem injuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te constituit principem & judicem super nos?

28. Numquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Ægyptium?

29. Fugit autem Moyses in verbo isto: & factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos.

30. Et expletis annis quadraginta, * apparuit illi in deserto montis Sina Angelus in igne flammæ rubi.

** Exod. 3. 2.*

31. Moyses autem videns, admiratus est visum: & accedente illo ut consideraret, facta est ad eum vox Domini, dicens:

32. Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob. Tremefactus autem Moyses, non audebat considerare.

33. Dixit autem illi Dominus: Solve calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est.

34. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, & gemitum eorum audivi, & descendi liberare eos. Et nunc veni, & mittam te in Ægyptum.

35. Hunc Moysen, quem negaverunt, dicentes: Quis te constituit principem & judicem? hunc Deus principem & redemptorem (k) misit, cum manu Angeli, qui apparuit illi in rubo.

36. * Hic eduxit illos, faciens prodigia & signa in terra Ægypti, & in rubro mari, & in deserto annis quadraginta.

** Exod. [illegible] 8. & 9. 10. & 14. 14.*

37. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israel: * Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tamquam (l) me, ipsum audietis.

** Deut. 18. 15.*

38. * Hic est, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris: qui accepit verba vitæ dare nobis.

** Exod. 19. 3.*

39. Cui noluerunt obedire patres nostri: sed repulerunt, & aversi sunt cordibus suis in Ægyptum,

40. Dicentes ad Aaron: * Fac nobis deos, qui præcedant nos: Moyses enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei.

** Exod. 32. 1.*

41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostiam simulacro, & lætabantur in operibus manuum suarum.

42. Con-

thæo 400. siclis argenti, ubi sepulti sunt Sara, Abraham, Isaac, Rebecca, Lia, Jacob: sed Jacob emit agrum à filiis Hemor Hevæi Patris Sichem 100. agnis, ubi sepultus est Joseph: adeò ut diversæ historiæ permistæ iis videantur. Sunt denique qui putent Ephronis patrem binomium fuisse, eumque Seor, & Hemor dictum. Hemor quidem filius fuit Sichem, non illius qui vendidit agrum Jacob, sed longè antiquioris. Hemor quidem multos habuit filios, quorum primogenitus Ephron fratrum & suo nomine agrum vendidit Abrahæ. Quòd si res ita sit, ut Hemor fuerit binomius, satis commodus futurus est sensus, Patriarchas primùm in Sichem esse sepultos, tum eos translatos esse in Hebron, & sepultos in spelunca quam Abraham emerat à filio Hemor, qui in Genesi dicitur Seor. Quamcumque ex iis amplectamur sententiam, cavendum est ne Stephanum plenum sapientia & Spiritu sancto memoria lapsum temerè asseramus, & Jacobi acquisitionem cum ea quæ ante annos 120. facta fuerat, confudisse. Syriacæ ac Arabicæ versiones pluralem numerum in singularem mutant, & loco, *positi sunt*, in his legitur: *Translatus est in Sichem, positusque in sepulchro*. Grotius hæc verba, *Filii Sichem*, ex Syriaca versione resecat, & mutat *Hemor in Ephron*, cùm in utroque vocabulo sit idem numerus litterarum & syllabarum; ac proclivis fuerit illa vocum mutatio.

17. (h) 400. Annorum, quam *confessus erat Deus*, professus, Gr. *quam juraverat*.

20. (i) Vox, *Deo*, est Hebraismus, pro valdè. Laudes Mosis fusè prosequitur Stephanus, ne videatur de legis abrogatione locutus, tum etiam ut exemplo Mosis toties à populo contempti & exasperati tacitus iis exprobret immemorem Judæorum animum erga Christum Dominum; ac demum ut tam magni Prophetæ testimonium illustre commendet.

35. (k) Moyses citra injuriam unius Redemptoris Christi, mediator & sequester Deum inter & filios Israel, ut typus Salvatoris, appellatur. Atque in hoc Christum expressit, quòd à Judæis reprobatus, horum princeps & redemptor factus fuerit. *Cum manu Angeli*, Cum protectione & tutela Angeli.

37. & 38. (l) Vox illa non æqualitatem, sed similitudinem designat. *In Ecclesia*, in totius populi cœtu.

42. Convertit autem Deus, & tradidit eos servire militiæ cœli, sicut scriptum est in Libro Prophetarum: * Numquid (m) victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

* Amos 5. 25.

43. Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Rempham, figuras, quas fecistis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem.

44. Tabernaculum testimonii (n) fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, * loquens ad Moysen, ut faceret illud secundùm formam quam viderat.

* Exod. 25. 40.

45. * Quod & induxerunt, suscipientes patres nostri cum Jesu in possessionem gentium, quas expulit Deus à facie patrum nostrorum, usque in diebus David,

* Jos. 3. 14. Heb. 8. 9.

46. * Qui invenit gratiam ante Deum, * & petiit ut inveniret tabernaculum (o) Deo Jacob.

* 1. Reg. 16. 13. * Ps. 131. 5.

47. * Salomon autem ædificavit illi domum.

* 3. Reg. 6. 1. 1. Par. 17. 12.

48. * Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut Propheta dicit:

* Inf. 17. 24.

49. * Cœlum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus? aut quis locus requietionis meæ est?

* Isai. 66. 1.

50. Nonne manus mea fecit hæc omnia?

51. Dura cervice (p), & incircumcisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis, sicut patres vestri, ita & vos.

52. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores (q) & homicidæ fuistis;

53. Qui accepistis legem in dispositione (r) Angelorum, & non custodistis.

54. Audientes autem hæc dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.

55. Cùm autem esset plenus Spiritu sancto, intendens in cœlum, vidit gloriam (s) Dei, & Jesum stantem à dextris Dei. Et ait: Ecce video cœlos apertos, & Filium hominis stantem à dextris Dei.

56. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, & impetum fecerunt unanimiter in eum.

57. Et ejicientes eum extra civitatem lapidabant: & testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis (t), qui vocabatur Saulus.

58. Et lapidabant Stephanum invocantem, & dicentem: Domine Jesu, suscipe (u) Spiritum meum.

59. Positis autem genibus, clamavit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cùm hoc dixisset, obdormivit in Domino. Saulus autem erat consentiens neci ejus.

CAPUT VIII.

Orta persecutione dispersi sunt discipuli. Saulus Ecclesiam persequitur. Philippus Samaritanos ad fidem convertit. Simon Magus ab eo baptizatur, posteà ejicitur. Petrus & Joannes dant Spiritum sanctum. Eunuchus à Philippo baptizatur.

1. Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Jerosolymis, & omnes dispersi (a) sunt per regiones Judææ & Samariæ, præter Apostolos.

2. Cu-

42. & 43. (m) Citatur hic locus Amos 5. juxta versionem 70. Interpretum, exceptis verbis postremis. *Trans Babylonem*: in Hebræo & apud 70. habemus *trans Damascum*: ut non solùm ultra Damascum, sed etiam ultra Babylonem transferantur.

44. (n) Cultus publici locum variasse ostendit: quæ pars est altera sui argumenti: nam eum accusabant, quòd Templi futuram destructionem prædixisset: id verò eos admonet, nec tabernaculo, nec templo Deum indigere.

46. & 48. (o) Psal. 131. Nimirum sedem fixam. *Habitat*, Tamquam egens habitatione, ut exponit Paulus Act. 17. Habitat verò in templo Deus, quatenùs ibi exaudit preces nostras, confert beneficia, ac peculiari quodam modo præsentiam suam exhibet; eòque nos conferre jubet, ut ei laudes, sacrificia, & orationes offeramus. Verùm in templo non habitat, ut rex in palatio, quo sit ab aeris injuriis tutus, ac præ immensitate sua templi angustiis contineri nequit.

51. (p) Præfracto animo, qui salutaria monita audire non vultis; *Incircumcisis cordibus*, qui sanctas rejicitis admonitiones, & pleni estis pravis affectibus.

52. (q) Nam Judæi Christum tradiderunt Pilato, & Gentibus; proditores fuerunt, Judæ ministerio utentes, & homicidæ per Pilatum.

53. (r) Gr. In dispositiones. Nam Angeli hujus legislationis ministri extiterunt.

55. (s) Fulgorem quemdam divinæ majestatis indicem. *Ecce*, dicuntur cœli aperti, quatenùs Christus in cœlo videbatur oculis corporeis; dicitur sedere à dextris Dei, quando regia ejus potestas designatur; stans verò instar Ducis pro nobis pugnat, aut præmium cœlestis gloriæ Athletis suis ostendit. Nam stare est situs naturalis corporis valentis & gloriosi. Filium hominis vocat: nam Judæi Jesum ut purum hominem habebant, eumque sic appellat, ne dubitent se de Jesu loqui: quod quidem illis fuit scandalo.

57. (t) Gr. *Juvenis*, seu adulti. Ex lege Deuteron. 17. testes ipsi lapidare incipiebant blasphemos. Quò autem ii essent magis expediti, deposuerunt vestimenta sua secùs pedes Sauli.

58. (u) Benè & piè moriendi formam nobis demonstrat. Primùm enim non rerum temporalium, sed animæ suæ curam gerit, actus fidei & spei in Jesum exerit, ejus amore incensus inimicis ignoscit. Sic mortem Christi pulchrè imitatus, pro seipso primùm, tum pro inimicis suis Deum interpellat; Jesum invocat ut Dominum & Deum. Saulus verò in Stephani necem consentiens, hanc instar sacrificii Deo grati spectabat.

CAPUT VIII.

1. (a) Dispersio illa divinæ misericordiæ opus fuit, & occasio propagandi Evangelii. Vox illa, *Omnes*, non omnes complectitur fideles: quorsum enim Apostoli soli remansissent, si cuncti senes, pueri, mulieres fugissent? oves suas proculdubio secuti essent Pastores.

2. Curaverunt autem Stephanum viri timorati, & fecerunt planctum (b) magnum super eum.

3. Saulus autem devastabat Ecclesiam; per domos intrans, & trahens viros ac mulieres, tradebat in custodiam.

4. Igitur qui dispersi erant, pertransibant, evangelizantes verbum Dei.

5. Philippus (c) autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum.

6. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat.

7. Multi enim eorum, qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magna exibant.

8. Multi autem paralytici & claudi curati sunt.

9. Factum est ergo gaudium magnum in illa civitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui antè fuerat in civitate magus, seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum:

10. Cui auscultabant omnes à minimo usque ad maximum, dicentes: Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna.

11. Attendebant autem eum, propter quòd multo tempore magiis suis dementasset eos.

12. Cùm verò credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres.

13. Tunc Simon & ipse credidit (d): & cùm baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa & virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.

14. Cùm autem audissent Apostoli, qui erant Jerosolymis, quòd recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum & Joannem.

15. Qui cùm venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent (e) Spiritum sanctum:

16. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantùm erant in nomine Domini Jesu.

17. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum.

18. Cùm vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam,

19. Dicens: Date & mihi hanc potestatem (f), ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum:

20. Pecunia tua tecum sit in perditionem (g): quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.

21. Non est tibi pars, neque sors in sermone (h) isto: cor enim tuum non est rectum coram Deo.

22. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua: & roga Deum, si fortè remittatur (i) tibi hæc cogitatio cordis tui.

23. In felle enim amaritudinis (k), & obligatione iniquitatis video te esse.

24. Respondens autem Simon, dixit: Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat super me horum quæ dixistis.

25. Et illi quidem testificati & locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, & multis regionibus Samaritanorum evangelizabant.

26. An-

Itaque non fideles omnes, sed discipuli, qui fidelium nomine comprehenduntur, relicta Jerosolyma in Judææ & Samariæ regiones se receperunt. In quo quidem Apostoli illustre pastoribus præbuerunt exemplum, ne fugiant in communi persecutione, nisi fortè ii soli ad necem quærantur. Tum enim exemplo Petri & Pauli fugere illa licet, dummodò non desint, qui fidelibus Sacramenta, & verbum Dei administrent.

2. & 3. (b) Solemnes exequiæ factæ sunt in Protomartyre. *Tradebat in custodiam*; in templi carcerem. Atque hinc perspicuum est non fugisse fideles omnes, sed plerosque cum discipulis.

5. (c) Philippus unus è septem Diaconis, non Apostolus: siquidem is manus imposuisset baptizatis, neque id opus fuisset, ut Petrus & Joannes eò descenderent, ut darent Spiritum sanctum baptizatis. Ex quo quidem duo colligimus, Episcopos solos esse Ministros saltem ordinarios Sacramenti Confirmationis, & munus Diaconorum sacrum esse, ac procurandæ fidelium saluti destinatum. Philippus lucem Evangelii huic populo intulit, qui quidem legem Mosis agnoscens, Messiam expectabat. Unde & Semi-Judæi quodammodò habebantur.

13. (d) Christum resurrexisse, ac fidem Christianam professus est. Ex ipsis Petri verbis, qui eum ad pœnitentiam est adhortatus, non ad credendum, colligitur eum verè credidisse.

15. (e) Jam quidem illum acceperant in baptismo ad sanctificationem; sed eum ab Apostolis acceperunt ad robur per Confirmationis Sacramentum. Quo quidem modo in Apostolos effusus est in die Pentecostes. Quiddam Samaritanis deerat ad Christianismi perfectionem, quod iis datum est per Confirmationem. Hoc conferendi Spiritum sanctum privilegium, Apostolorum dignitatem præ discipulis extollebat, & Ecclesiæ conservabat unitatem.

19. (f) Id verò simillimum est, signo aliquo exteriori tum fuisse manifestatum, fideles accepisse Spiritum sanctum: non quòd omnes linguis loquerentur, sed fortè signis quibusdam exterioribus illud palàm fiebat. Nec Simon valdè solicitus erat de interiori robore, sed de patrandis miraculis, è quibus famam & lucrum quærebat.

20. (g) Peribis sacrilege cum tua pecunia. *Possideri*, comparari: sic enim vox possidere accipi solet in Scripturis.

21. (h) In negotio isto, in re ista: dona Spiritus sancti nec dare potes, nec recipere.

22. (i) Hinc colligimus difficilem admodùm Simonis & Simoniacorum omnium fuisse pœnitentiam, & reconciliationem.

23. (k) Amarissimo; *Et obligatione iniquitatis*, Gr. *In colligatione iniquitatis*. Video te peccatis quasi tot funibus & catenis constrictum; aut video te gravioribus pœnis destinatum. Fel illud videtur esse doctrina execranda; *Obligatio iniquitatis*, pacta cum diabolo facta.

26. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum, dicens: Surge, & vade contra meridianum, ad viam quæ descendit ab Jerusalem in Gazam: hæc est deserta (l).

27. Et surgens abiit. Et ecce vir Æthiops, eunuchus (m), potens Candacis reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem:

28. Et revertebatur sedens super currum suum, legensque Isaiam prophetam.

29. Dixit autem Spiritus Philippo: Accede, & adjunge te ad currum istum.

30. Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaiam Prophetam, & dixit: Putasne, intelligis quæ legis?

31. Qui ait: Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum ut ascenderet, & sederet secum.

32. Locus autem Scripturæ, quam le-
* Is. 53. 7. gebat, erat hic: * Tamquam ovis ad occisionem ductus est: & sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum.

33. In humilitate judicium ejus sublatum (n) est. Generationem ejus quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita ejus?

34. Respondens autem eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo?

35. Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.

36. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam (o): & ait Eunuchus: Ecce aqua, quid prohibet me baptizari?

37. Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait: Credo (p), Filium Dei esse Jesum Christum.

38. Et jussit stare currum: & descenderunt uterque in aquam, Philippus, & Eunuchus, & baptizavit eum.

39. Cùm autem ascendissent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, & amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam suam gaudens.

40. Philippus autem inventus est in Azoto, & pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

CAPUT IX.

Sauli conversio; Jesum prædicat; Judæorum vitat insidias; Jerosolymam proficiscitur & Tarsum. Petrus sanat Æneam; Tabitham à mortuis excitat.

1. SAulus autem adhuc spirans (a) mi- Gal. 1. 13.
narum, & cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum,

2. Et petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas: ut si quos invenisset hujus viæ viros, ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem.

3. * Et cùm iter faceret, contigit ut * Inf. 22. 6. & 26. 12.
appropinquaret Damasco: & subitò cir- 1. Cor. 15. 8.
cumfulsit eum lux de cœlo. 2. Cor. 12. 2.

4. Et cadens in terram audivit (b) vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris?

5. Qui dixit: Quis es Domine? Et ille: Ego sum Jesus, quem tu persequeris: durum est tibi contra stimulum calcitrare (c).

6. Et

26. (l) Nempe Gaza ab Alexandro Magno vastata. Sed nova fuit Machabæorum temporibus, non procul à veteri, quæ hoc loco deserta appellatur, ad veteris Gazæ rudera.

27. (m) Seu spado is fuerit, seu Princeps palatinus: Candacis Reginæ nomen commune erat regionis Meroes, quæ Æthiopiæ accensebatur, & mulieribus Æthiopiæ erat subjecta, ex Strabone, L. 17. Plinius, L. 6. cap. 29. Reginam Æthiopiæ Candacem commemorat. Eunuchus *venerat adorare in Jerusalem*, ut proselytus.

33. (n) Per resurrectionem à morte liberatus, Hebr. *De carcere, & de judicio sublatus est*; è sepulchro, vel sua passione ipsa & condemnatione, sublatus est in crucem, in supplicii humilitate summam adeptus gloriam. *Generationem ejus*, numerosam ejus sobolem, postquam mortem subierit.

36. (o) Existimat Abbas Pezronius Eunuchum Reginæ Candacis baptizatum fuisse in fonte qui erat propè vicum Bethoron, vicesimo ab Jerosolymis lapide, versus Chebronem; tincto Eunucho raptus est Philippus Azotum.

37. (p) Non hoc solum fuit ei ad credendum propositum; sed hoc solum exprimitur, quod erat inter credenda difficillimum.

CAP. IX.

1. & 2. (a) Minas & cædes in discipulos versabat animo. *Epistolas*, Præfectus Damasci Judæis favebat.

4. (b) Vidit etiam Jesum loquentem: etsi hoc in loco nullam facit mentionem visionis: sed in hoc ipso capite Ananias id apertè testatur; uti & Paulus c. 22. & 26. item 1. Cor. 15.

5. (c) Proverbium est à bobus, vel equis cervicosis ductum, qui contra stimulum non impunè calcitrant. Nam ii magis compungi solent. Sic Apostolorum miracula, & Stephani prædicatio tot erant stimuli, quibus Pauli conscientia vellicata resistebat.

6. Et tremens, ac stupens dixit: Domine, quid me vis facere?

7. Et Dominus ad eum: Surge, & ingredere civitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes (d).

8. Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum.

9. Et erat ibi tribus diebus non videns, & non manducavit, neque bibit.

10 Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine * Ananias: & dixit ad illum in visu Dominus: Anania. At ille ait: Ecce ego, Domine.

* Inf. 22. 12.

11. Et Dominus ad eum: Surge, & vade in vicum, qui vocatur rectus: & quære in domo Judæ Saulum nomine Tarsensem: ecce enim orat.

12. (Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manus ut visum recipiat.)

13. Respondit autem Ananias: Domine, audivi à multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis in Jerusalem:

14. Et hic habet potestatem à principibus Sacerdotum alligandi omnes, qui invocant nomen tuum.

15. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israel.

16. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

17. Et abiit Ananias, & introivit in domum: & imponens ei manus (e), dixit: Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via qua veniebas, ut videas, & implearis Spiritu sancto.

18. Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tamquam squamæ, & visum recepit: & surgens baptizatus est.

19. Et cùm accepisset cibum, confortatus est. Fuit autem cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot.

20. Et continuò in synagogis prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei.

21. Stupebant autem omnes qui audiebant, & dicebant: Nonne hic est, qui expugnabat in Jerusalem eos, qui invocabant nomen istud: & huc ad hoc venit, ut vinctos illos duceret ad principes sacerdotum?

22. Saulus autem multò magis convalescebat, & confundebat Judæos, qui habitabant Damasci, affirmans, quoniam hic est Christus.

23. Cùm autem implerentur dies multi (f), consilium fecerunt in unum Judæi ut eum interficerent.

24. Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. * Custodiebant autem & portas die ac nocte, ut eum interficerent.

* 2. Cor. 11. 32.

25. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum demiserunt eum, submittentes in sporta.

26. Cùm autem venisset in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, & omnes timebant eum, non credentes quòd esset discipulus.

27. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos: & narravit illis quomodo in via vidisset Dominum, & quia locutus est ei, & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Jesu.

28. Et erat cum illis intrans & exiens in Jerusalem, & fiducialiter agens in nomine Domini.

29. Loquebatur quoque Gentibus (g), & disputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum.

30. Quod cùm cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & dimiserunt Tarsum.

31. Ec-

7. (d) Paulus cap. 22. contrarium videtur innuere. Responsio facilis est, Pauli comites sonum confusæ vocis audierunt, non distinctæ. Sic Joan. 12. Turbæ de cœlo vocem audierunt, sed confusè, cùm plerique tonitruum esse dicerent. Deinde Pauli comites vocem quidem ejus, cùm Domino responderet, audire poterant, non Christi loquentis: unde cap. 22. ait, *Ejus qui loquebatur mecum*. Hæc Paulus, cap. 26. aliis quidem verbis refert; ut hinc liquere possit non semper ad verbum res gestas, aut dictas narrari, quæ in alio loco interdum supplentur.

17. & 19. (e) Marci ultimo capite, *Et super ægros manus imponent*. Pergit Lucas, *tamquam squamæ*, quæ traditiones Pharisaicas, & falsa præjudicia, quibus mens ejus obducta fuerat, figurabant.

23. (f) An tres anni quos egit in Arabia: videtur enim Paulus post conversionem suam se in Arabiam contulisse, ubi tres ferè annos exegit, ut Judæorum ira hoc temporis spatio leniretur, ac postea rediisse Damascum; tumque Judæi de illo interficiendo cogitarunt. Nam post tres annos à conversione sua venit Jerosolymam, ubi fideles nondum eum noverant. Quòd si Damasci per triennium mansisset, ejus conversionem ignorare non potuissent, cùm tam propè esset Damascus, & inter duas illas urbes multa intercederent commercia: sed Arabes cum Judæis nulla societate jungebantur. Unde potuit facilè Pauli conversio diu ignota permanere. Fama quidem illius ut persecutoris Ecclesiæ Damascum pervenerat. Sed cùm postea nulla ejus facta esset mentio, dubitare poterant fideles Jerosolymæ, an ille in fide Christi constans permansisset. Unde post ejus reditum eum fugiebant. Ita Auctor Analyseos, Dissert. 27. Idque constat ex cap. 1. Epistolæ ad Galatas 36. 22. Petrus autem tum erat Jerosolymis, necdum Gentibus prædicaverat, ut liquet ex v. 32. ac toto hoc anno Paulus morabatur in Arabia. Herodis Antipæ exercitus deletus est ab Areta Arabiæ rege, qui præsidium habebat Damasci, Josephus L. 18. c. 7.

29. (g) Vox illa, *Gentibus*, deest in Græco textu, ac nonnulli existimant ex alia versione, quæ pro *Græcis* posuit, *Gentibus*, eam vocem huc esse translatam. Nam Interpres hanc vocem *ἑλληνιστάς*, interdum *Gentes* vertit.

31. Ecclesia quidem per totam Judæam, & Galilæam, & Samariam habebat pacem, & ædificabatur (h) ambulans in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus replebatur.

32. Factum est autem, ut Petrus dum pertransiret (i) universos, deveniret ad sanctos, qui habitabant Lyddæ.

33. Invenit autem ibi hominem quemdam, nomine Æneam, ab annis octo jacentem in grabato, qui erat paralyticus.

34. Et ait illi Petrus: Ænea, sanat te Dominus Jesus Christus: surge, & sterne (k) tibi. Et continuò surrexit.

35. Et viderunt eum omnes, qui habitabant Lyddæ & Saronæ: qui conversi sunt ad Dominum.

36. In Joppe autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas (l). Hæc erat plena operibus bonis, & eleemosynis, quas faciebat.

37. Factum est autem in diebus illis, ut infirmata moreretur. Quam cùm lavissent, posuerunt eam in cœnaculo.

38. Cùm autem propè esset Lydda ad Joppen, discipuli audientes quia Petrus esset in ea, miserunt duos viros ad eum, rogantes: Ne pigriteris venire usque ad nos.

39. Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cùm advenisset, duxerunt illum in cœnaculum: & circumsteterunt illum omnes viduæ flentes, & ostendentes ei tunicas (m) & vestes, quas faciebat illis Dorcas.

40. Ejectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua oravit: & conversus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos: & viso Petro, resedit.

41. Dans autem illi manum, erexit eam. Et cùm vocasset sanctos, & viduas, assignavit eam vivam.

42. Notum autem factum est per universam Joppen: & crediderunt multi in Domino.

43. Factum est autem, ut dies multos moraretur in Joppe, apud Simonem (n) quemdam coriarium.

CAPUT X.

Cornelio Centurioni Angelus apparet; Petrus divina visione admonitus Cornelium adit, Christum illi annuntiat; baptizatur, & Spiritum sanctum accipit unà cum familia sua.

1. Vir autem quidam erat in Cæsarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur Italica (a),

2. Religiosus (b), ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans Deum semper:

3. Is vidit in visu manifestè, quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem ad se, & dicentem sibi, Corneli.

4. At ille intuens eum, timore correptus, dixit: Quid est, Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam (c) in conspectu Dei.

5. Et nunc mitte viros in Joppen, & accersi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus:

6. Hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium, cujus est domus juxta mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7. Et cùm discessisset Angelus, qui loquebatur illi, vocavit duos domesticos suos,

31. (h) Vox Græca incrementum quoque significat, & firmitatem.

32. (i) Tamquam caput visibile cùm obiret Ecclesias. *Lydda*, cujus fit mentio L. 1. Machab. cap. 11. eaque posteà dicta est Diospolis, ubi coacta fuit Synodus adversùs Pelagium: civitas erat ad mare posita propè Joppen.

34. & 35. (k) Para lectum ad exportandum. *Sarona*, Gr. *Assaron*, mons est simul & urbs; ac tota regio campestris inter Cæsaream & Joppen saginandis pecoribus idonea hoc censetur nomine.

36. (l) Caprea, aut Damula. *Operibus bonis*, Ergo cuncta nostra opera non sunt immunda, aut peccata.

39. & 40. (m) Vestes interiores. *Resedit*, Vox eadem & Græca similem ob rationem usurpatur à Luca cap. 7. Evangelii, *Et resedit qui erat mortuus*, hoc est sedens surrexit, non recubuit, ut nonnullis visum est: quæ jacebat resedit. Quorsum enim recubuisset? an præ infirmitate, & velut moritura? Tumque non signum vitæ dedisset, ac frustrà dixisset Petrus, *Tabitha, surge*, neque illa Petro obtemperasset, ut probat Auctor Analyseos Dissert. 28.

43. (n) Non apud unum è primariis civitatis, quò facilior esset ad eum aditus; simul ut doceret Pastores, magnatum consuetudinem non anteponi oportere pauperum aut mediæ sortis hominum familiaritati. Hoc anno Herodes Antipas Tetrarcha Galilææ à Cajo Cæsare relegatus est Lugdunum in Gallia unà cum Herodiade.

CAP. X.

1. (a) Centurio ex cohorte quæ dicebatur Italica. Erat legio Romana hoc nomine insignita. Ac subinde illud est credibile Cornelium fuisse Centurionem primæ cohortis, ex decem quibus constabat legio. Ecclesia in Judæam & in Samariam propagata Princeps Apostolorum Gentibus lucem Evangelii intulit.

2. (b) Justus adeò, qui credebat in Deum, non naturali tantum fide, sed etiam supernaturali, eaque implicita in Mediatorem, ut Judæi inter quos versabatur. *Nec tamen*, inquit S. Aug. Lib. de Prædestinatione SS. *sine aliqua fide donabat & orabat. Nam quomodo invocabat, in quem non crediderat? Sed si posset esse sine fide Christi salvus, non ad eum mitteretur Architectus Petrus.* Sed quia tempus advenerat revelati Evangelii, fide in Christum explicita opus illi fuit, ut docet S. Thomas. 2. 2. q. 10. art. 4.

4. (c) Recordatus est: orationes, & eleemosynæ tuæ, quasi memoriale quoddam obversantur conspectui Dei.

suos, & militem metuentem Dominum, ex his qui illi parebant.

8. Quibus cùm narrasset omnia, misit illos in Joppen.

9. Postera autem die iter illis facientibus, & appropinquantibus civitati, ascendit Petrus in superiora (d) ut oraret circa horam sextam.

10. Et cùm esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus (e):

11. Et vidit cœlum apertum, & descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis (f) submitti de cœlo in terram,

12. In quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cœli.

13. Et facta est vox ad eum: Surge (g) Petre, occide, & manduca.

14. Ait autem Petrus: Absit Domine, quia numquam manducavi omne commune & immundum.

15. Et vox iterùm secundò ad eum: Quod Deus purificavit (h), tu commune ne dixeris.

16. Hoc autem factum est per ter: & statim receptum est vas in cœlum.

17. Et dum intra se hæsitaret Petrus, quidnam esset visio, quam vidisset: ecce viri, qui missi erant à Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad januam.

18. Et cùm vocassent, interrogabant, si Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium.

19. Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei: Ecce viri tres quærunt te.

20. Surge itaque, descende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego misi illos.

21. Descendens autem Petrus ad viros, dixit: Ecce ego sum, quem quæritis: quæ causa est, propter quam venistis?

22. Qui dixerunt: Cornelius Centurio, vir justus, & timens Deum, & testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab Angelo sancto, accersire te in domum suam, & audire verba abs te.

23. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens profectus est cum illis: & quidam ex fratribus ab Joppe comitati sunt eum.

24. Altera autem die introivit Cæsaream. Cornelius verò expectabat illos, convocatis cognatis suis, & necessariis amicis.

25. Et factum est cùm introisset Petrus, obvius venit ei Cornelius, & procidens ad pedes ejus adoravit (i).

26. Petrus verò elevavit eum, dicens: Surge, & ego ipse homo sum.

27. Et loquens cum illo intravit, & invenit multos qui convenerant:

28. Dixitque ad illos: Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo, conjungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem.

29. Propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo, quam ob caussam accersistis me?

30. Et Cornelius ait: A nudiusquarta die usque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir stetit ante me in veste candida, & ait:

31. Corneli, exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

32. Mitte ergo in Joppen, & accersi Simonem, qui cognominatur Petrus: hic hospitatur in domo Simonis coriarii juxta mare.

33. Confestim ergo misi ad te: & tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt à Domino.

34. Aperiens autem Petrus os suum,
dixit: In veritate comperi (k), * quia non * Deut.10.
est personarum acceptor Deus: 17.
2 Par. 19.
35. Sed in omni gente, qui timet 7.
eum & operatur justitiam, acceptus est Job 34.19.
illi. Sap. 6.8.
Eccli. 35.
36. Verbum (l) misit Deus filiis Israel, 15.
annuntians pacem per Jesum Christum: Rom.2.11.
(hic est omnium Dominus.) Gal. 2.6.
Ephes.6.9.
37. Vos Col. 3.25.
1.Pet.1.17.

9. (d) In tectum, vel potiùs in solarium, quod planum erat; *Circa horam sextam*, circa meridiem, quæ hora erat orationis. Deus ad hoc opus non unum ex discipulis, de cujus missione dubitari potuisset, sed principem Apostolorum mittit.

10. (e) Gr. ἔκστασις. *Aversa est mens ejus à consuetudine corporali ad visum quemdam contemplandum alienum à præsentibus*, ut ait Augustinus Conc. 3. in Psal. 103. ubi facta est illi quædam mentis alienatio.

11. (f) Gr. ἀρχαῖς, *exterioribus angulis*, *ut gratia Evangelii ad quatuor Orbis partes pertinere intelligatur*, Aug. ibid.

13. (g) Primitiæ Judæorum & Gentium datæ sunt Petro.

15. (h) Per bestias immundas Gentes sunt designatæ: hos cibos Deus purificavit, abrogando ciborum delectum. Sed nihil hoc ad jejunia, aut ad carnis abstinentiam in quadragesima præscriptam ab Ecclesia pœnitentiæ causa.

25. (i) Cultu civili & religioso, ut solemus principibus & maximè Ecclesiasticis nos summittere. Sed Petrus eum erexit, dicens: *Surge, & ego ipse homo sum.*

34. (k) Comperio. *Quia non est personarum acceptor Deus*, In distribuendis fidei & gratiæ suæ donis non respicit natales; nec Judæos exclusis Gentibus ad Ecclesiam suam vocavit.

36. (l) Hoc est verbum Evangelii. *Annuntiare pacem per Jesum Christum*: Ergo pax & justitia sine Christo non habentur.

37. Vos scitis (m) quod factum est verbum per universam Judæam: incipiens enim à * Galilæa, post baptismum quod prædicavit Joannes, *Luc. 4. 14.

38. Jesum à Nazareth: quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto, & virtute, qui pertransiit benefaciendo & sanando omnes oppressos à diabolo, quoniam Deus erat cum illo.

39. Et nos testes sumus omnium, quæ fecit in regione Judæorum, & Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno.

40. Hunc Deus suscitavit tertia die, & dedit eum manifestum fieri,

41. Non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo: nobis, qui manducavimus & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.

42. Et præcepit nobis prædicare populo, & testificari, quia ipse est, qui constitutus est à Deo judex vivorum & mortuorum.

43. * Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum. *Jer. 31. 34. Mich. 7. 18.

44. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum.

45. Et obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro: quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.

46. Audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum.

47. Tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

48. Et jussit eos baptizari in nomine (n) Domini Jesu Christi. Tunc rogaverunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.

CAPUT XI.

Petrus Jerosolymam reversus, quòd Gentes in Ecclesiam admiserit, reprehenditur; quid secum actum fuerit, ex ordine enarrat. Fideles dispersi Jesum Judæis & Gentibus annuntiant; Barnabas & Paulus complures Antiochiæ convertunt ad fidem; ibi primum Discipuli cognominantur Christiani; Agabi prophetia; per manus Barnabæ & Sauli Judæis subsidium mittitur.

1. AUdierunt autem Apostoli, & fratres, qui erant in Judæa: quoniam & Gentes receperunt verbum Dei.

2. Cùm autem ascendisset Petrus Jerosolymam, disceptabant adversùs illum, qui erant ex circumcisione,

3. Dicentes: Quare (a) introisti ad viros præputium habentes, & manducasti cum illis?

4. Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens:

5. Ego eram in civitate Joppe orans, & vidi in excessu mentis visionem, descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis summitti de cœlo, & venit usque ad me.

6. In quod intuens considerabam, & vidi quadrupedia terræ, & bestias, & reptilia, & volatilia cœli.

7. Audivi autem & vocem dicentem mihi: Surge Petre, occide, & manduca.

8. Dixi autem: Nequaquam, Domine: quia commune, aut immundum numquam introivit in os meum.

9. Respondit autem vox secundò de cœlo: Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris.

10. Hoc autem factum est per ter: & recepta sunt omnia rursùm in cœlum.

11. Et ecce viri tres confestim astiterunt in domo, in qua eram, missi à Cæsarea ad me.

12. Dixit autem Spiritus mihi, ut irem cum illis, nihil hæsitans. Venerunt autem mecum, & sex fratres isti, & ingressi sumus in domum viri.

13. Narravit autem nobis, quomodo vidisset Angelum in domo sua, stantem & dicentem sibi: Mitte in Joppen, & accersi Simonem, qui cognominatur Petrus,

14. Qui loquetur tibi verba, in quibus salvus eris tu, & universa domus tua.

15. Cùm autem cœpissem loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos in initio.

16. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat: * Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto. *Matth. 3. 11. Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Joan. 1. 26. Sup. 1. 5. Inf. 19. 4.

17. Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum: ego quis eram, qui possem prohibere Deum?

18. His

37. (m) Ex fama quæ latè diffusa est. *Quod factum est verbum*, quæ acciderint Jesu prædicante.

48. (n) Per fideles quos unà secum adduxerat, qui eos baptizarunt juxta Christi institutionem, profitentes nomen & fidem Jesu Christi, & invocata sanctissima Trinitate.

CAP. XI. 3. (a) Nondum fideles Judæi Christianæ religionis de vocatione Gentium mysteriis, & de legis abrogatio-

18. His auditis, tacuerunt: & glorificaverunt Deum, dicentes: Ergo & Gentibus pœnitentiam (b) dedit Deus ad vitam.

19. Et illi quidem, qui dispersi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano (c), perambulaverunt usque Phœnicen, & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis.

20. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii, & Cyrenæi, qui cùm introissent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos (d), annuntiantes Dominum Jesum.

21. Et erat manus Domini cum eis: multusque numerus credentium conversus est ad Dominum.

22. Pervenit autem sermo (e) ad aures ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis super istis: & miserunt Barnabam usque ad Antiochiam.

23. Qui cùm pervenisset, & vidisset gratiam Dei, gavisus est: & hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino:

24. Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu sancto, & fide. Et apposita est multa turba Domino.

25. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulum: quem cùm invenisset, perduxit Antiochiam (f).

26. Et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia: & docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primùm Antiochiæ discipuli, Christiani (g).

27. In his autem diebus supervenerunt ab Jerosolymis prophetæ Antiochiam:

28. Et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio (h).

29. Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere (i) habitantibus in Judæa fratribus:

30. Quod & fecerunt, mittentes ad seniores (k) per manus Barnabæ & Sauli.

CAPUT XII.

Sanctus Jacobus martyrium obit; Petrus in vincula conjicitur, tum liberatur: Herodes divinum admittens honorem, ab Angelo percussus moritur.

1. Eodem autem tempore misit Herodes (a) rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia.

2. Occidit (b) autem Jacobum fratrem Joannis gladio.

3. Videns autem quia placeret Judæis, apposuit ut apprehenderet & Petrum. Erant autem dies Azymorum.

4. Quem cùm apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum (c), volens post Pascha producere eum populo.

5. Et

ne plenè instructi erant, de quibus persuaderi debuerunt, non tam Apostolorum, quàm divinæ voluntatis testimonio: cujusmodi illa fuit Petri visio, & Spiritus sancti in Gentes effusio. Quòd si enim hæc statim Judæis fuissent prædicta, vix fidem sibi annuntiatam recepissent; paulatim huc edoctos oportuit, nec Petrus dedignatur iis rationem facti sui reddere, ut ipse præcipit Epistola prima capite tertio.

18. (b) Gratiam qua verè eos pœniteat, aditum ad pœnitentiam.

19. (c) Gr. Stephani tempore, seu post Stephani martyrium: Lucas ad priora tempora suam reflectit historiam: Ecclesiæ Jerosolymitanæ dispersio ad salutem multarum Gentium profuit.

20. (d) Gr. Ἑλληνιστὰς, Judæos nimirum in Græcia natos, aut etiam ad Gentiles: communis est SS. PP. opinio post Chrysostomum, etsi Lucas nullam ejus rei facit mentionem, sed multa alia reticet, quæ aliunde discimus; Patrum Antiochiæ, quæ erat Syriæ metropolis, Ecclesiam ex solis Judæis fundasse, eique præfuisse per septem annos. Petri autem discipuli & proselyti verbum Dei annuntiarunt omnibus qui Græcè loquebantur, ac fortè Gentilibus.

22. (e) Ea res, seu conversio Antiochiensium pervenit ad fideles qui erant Jerosolymis. Id advertit Baronius, quòd hoc ipso anno Caius Imperator à Judæis vult adorari, quo tempore Christus ut verus Deus agnoscitur à Gentibus, Judæis repugnantibus.

25. (f) Ut Gentiles conversos in fide confirmaret, tamquam Gentium Apostolus. Nam Paulus venit Jerosolymam, Petrum ut Apostolorum principem invisurus, & Jacobum consobrinum Domini. Nullum præterea vidit Apostolum, quòd fortè in diversas profecti essent regiones, ut Evangelium prædicarent.

26. (g) Qui hactenùs fideles, credentes, aut Galilæi dicebantur.

28. (h) Anno scilicet secundo Claudii inchoato, ex Dione Cassio, L. 60. eaque duravit ad annum usque Claudii quartum: hanc prædixit Agabus, ut huic malo occurrerent Christiani. Fames in Palæstina grassata est anno Claudii 4. ex Eusebio in Chronico.

29. (i) Hæc est prima Pauli legatio, quam perfecit unà cum Barnaba. *Mittere in ministerium*, in subsidium fratrum, qui ut verisimile est, à Judæis fuerant spoliati, aut dira fama vexati.

30. (k) Ad Presbyteros, de quibus cap. 15. & 16. vel ad primores, ad Apostolos nimirum, Presbyteros, & Diaconos.

1. (a) Agrippa, qui erat Aristobuli filius, frater Herodiadis: huic Caligula Tetrarchias Herodis Antipæ & Philippi contulerat, Claudius adjecit Judææ regnum. Mors illius anno quarto Claudii contigit, ex Josepho L. 19. cap. 7. Paulus jam venerat Jerosolymam, & attulerat eleemosynas, quòd fame ab Agabo prædicta premerentur. Nec statim Agrippa post necem Jacobi interiit, ac verisimile est eum post biennium ab Angelo percussum fuisse. Petri acta ad hunc annum usque, quo in carcerem conjectus fuit, Lucas non commemorat. Ex Eusebio, L. 3. Hist. & ex aliis Scriptoribus Ecclesiasticis discimus interjecto hoc tempore eum Judæis in Ponto, Galatia, Bithynia & Cappadocia dispersis Evangelii lumen intulisse, idque ex Petri Epistola iis populis inscripta colligunt. CAPUT XII.

2. (b) An fortè ob eam causam occidit eum præ cæteris, quòd cæteri abessent Apostoli Jerosolymis?

4. (c) Sic tradiderat sexdecim militibus custodiendum, ut ternis horis quatuor vigilarent.

5. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio (d) autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo.

6. Cùm autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens (e) inter duos milites, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium custodiebant carcerem.

7. Et ecce Angelus Domini astitit: & lumen refulsit in habitaculo: percussoque latere Petri, excitavit eum, dicens: Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus ejus.

8. Dixit autem Angelus ad eum: Præcingere (f), & calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi: Circumda tibi vestimentum tuum, & sequere me.

9. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat quia verum est, quod fiebat per Angelum: existimabat autem se visum videre.

10. Transeuntes autem primam & secundam custodiam (g), venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem: quæ ultrò aperta est eis. Et exeuntes processerunt vicum unum: & continuò discessit Angelus ab eo.

11. Et Petrus ad se reversus, dixit: Nunc scio verè, quia misit Dominus Angelum suum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Judæorum.

12. Consideransque (h) venit ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati, & orantes.

13. Pulsante autem eo ostium januæ, processit puella ad audiendum, nomine Rhode.

14. Et ut cognovit vocem Petri, præ gaudio non aperuit januam, sed intrò currens nuntiavit stare Petrum ante januam.

15. At illi dixerunt ad eam: Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant: Angelus (i) ejus est.

16. Petrus autem perseverabat pulsans. Cùm autem aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

17. Annuens autem eis manu ut tacerent, narravit quomodo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque: Nuntiate Jacobo & fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum.

18. Facta autem die, erat non parva turbatio inter milites, quidnam factum esset de Petro.

19. Herodes autem cùm requisisset eum, & non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci (k): descendensque à Judæa in Cæsaream, ibi commoratus est.

20. Erat autem iratus Tyriis, & Sidoniis (l). At illi unanimes venerunt ad eum, & persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eò quòd alerentur regiones eorum ab illo.

21. Statuto autem die, Herodes vestitus veste regia, sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos.

22. Populus autem acclamabat: Dei voces, & non hominis.

23. Confestim autem percussit (m) eum Angelus Domini, eò quòd non dedisset honorem Deo: & consumptus à vermibus, expiravit.

24. Verbum autem Domini crescebat, & multiplicabatur.

25. Barnabas autem & Saulus reversi (n) sunt ab Jerosolymis * expleto ministerio, assumpto Joanne, qui cognominatus est Marcus. * Sup. 11. 29.

C A-

5. (d) Tamquam pro Ecclesiæ capite visibili, & Apostolorum Principe, assidua & intenta oratione Deum precabatur Ecclesia.

6. (e) Securus vitæ, cùm se totum divinæ providentiæ committeret. Sciebat quoque ex prædictione Domini se non nisi senem jam factum moriturum.

8. (f) Dormituri laxabant cingulum, quo vestes longas & diffluentes cingebant iter facturi. *Vestimentum tuum*, vestem superiorem, aut pallium. *Caligas*, sandalia quæ plantas tegunt, caligæ etiam calceos significant.

10. (g) Militum custodientium carcerem. Ad portam Palatii Herodis, qua ex arce in civitatem iter erat.

12. (h) Beneficii à Deo accepti magnitudinem. *Venit ad domum Mariæ*, in qua erat cœtus fidelium, qui multis in locis habebantur. *Marcus*, non Evangelista, sed Pauli & Barnabæ itinerum comes.

15. (i) Persuasum erat fidelibus unicuique Angelum datum esse custodem. Quæ quidem persuasio à Synagoga, non ad Ecclesiam modò, sed etiam ad Platonicos pervenerat. Hunc quidem Actorum locum Catholicæ favere sententiæ fatetur Camero; sed eum solum esse, temerè & falsò subjicit, cùm verba Christi Domini, Matth. 18. *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei*, uti & Psalmi 90. *Angelis suis mandavit de te*, ut alia omittam plurima, id ipsum plane confirment.

19. (k) Ad quæstionem aut supplicium. Plinius Junior in Epist. ad Trajanum de Christianis loquens: *Perseverantes*, inquit, *jussi duci*.

20. (l) Horum territorium erat angustius, quàm ut alere frumento eos posset: unde soliciti erant de conciliandа sibi pace cum Herode, ne fame vexarentur, negata frumenti exportatione. Agrippa eò venit non statim post Petrum e vinculis elapsum: illuc enim non venit nisi post tertium regni sui annum, ex Josepho L. 19. cap. 6. Illud verisimillimum est hoc anno 42. & 2. Claudii vigente Agrippæ persecutione quosdam Apostolos in vicinas Gentium regiones dispersos illis Evangelium annuntiasse, eosque post mortem Agrippæ reversos Jerosolymam.

23. (m) Plaga lethali ad instar Antiochi, viscerum torminibus, ut testatur Josephus L. 19. cap. 8. *Et consumptus*, ut avus ejus Herodes Ascalonites: Noctuam ab eo visam narrat Josephus.

25. (n) Cùm eleemosynas sibi commissas attulissent Jerosolymam, reversi sunt Antiochiam.

CAPUT XIII.

Paulus & Barnabas Domini jussu segregati ad Gentiles mittuntur; Cyprum veniunt; Sergius Paulus Proconsul ad fidem convertitur, Elyma mago obcæcato; concio Pauli Antiochiæ Pisidiæ; venit Iconium unà cum Barnaba.

1. ERant autem in Ecclesia, quæ erat Antiochiæ, prophetæ (a), & doctores, in quibus Barnabas, & Simon, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneus, & Saulus.

2. Ministrantibus (b) autem illis Domino, & jejunantibus, dixit illis Spiritus sanctus: Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus, ad quod assumpsi eos.

3. Tunc jejunantes, & orantes (c), imponentesque eis manus, dimiserunt illos.

4. Et ipsi quidem missi à Spiritu sancto abierunt Seleuciam (d): & inde navigaverunt Cyprum.

5. Et cùm venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in synagogis Judæorum. Habebant autem & Joannem in ministerio (e).

6. Et cùm perambulassent universam insulam usque Paphum, invenerunt quemdam virum magum pseudoprophetam, Judæum, cui nomen erat Bar-jesu,

7. Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accersitis Barnaba & Saulo, desiderabat audire verbum Dei.

8. Resistebat autem illis Elymas magus (f), (sic enim interpretatur nomen ejus) quærens avertere Proconsulem à fide.

9. Saulus autem, qui & Paulus (g), repletus Spiritus sancto, intuens in eum,

10. Dixit: O plene omni dolo, & omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere (h) vias Domini rectas.

11. Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns solem usque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo, & tenebræ, & circuiens quærebat qui ei manum daret.

12. Tunc

CAPUT XIII.

1. (a) A Malachiæ usque temporibus Prophetiæ donum ferè cessaverat: Doctores quæ essent credenda & agenda fideles instruebant. Qui Prophetæ dicebantur, ii Scripturas interpretabantur, & reconditiora mysteria exponebant; Catechistæ edocebant religionis elementa. Tum temporis, ut videtur Pezronio, Saulus in tertium cœlum raptus est ante missionem suam ad Gentes.

2. (b) Gr. λειτουργούντων, sacrificantibus. Vox ipsa λειτουργεῖν, munus publicum exercere universim significat. Sed in novo Testamento sic usurpatur, ut huic voci, *Domino*, sociata non aliud significet, quàm sacrificare, ut in Epist. ad Hebr. 10. 11. 1. Cor. 9. 13. & hoc in loco *Ministrantibus Domino*. Quod enim aliud ministerium ab iis exhiberi potuit Domino? Sic ad verum sacrificium pertinebat, quod præstabant Apostoli ministerium; publica erat Missæ oratio cum jejunio conjuncta: hoc erat munus Apostolicum. Perperàm igitur Novatores hæc verba, *Ministrantibus illis*, sic interpretantur, cùm munere suo fungerentur, docendi videlicet & prophetandi, ait Theodorus Beza: Quasi munus illud indesinenter non obirent: Quomodo utraque hæc functio tamquam epocha Apostolatus Pauli & Barnabæ constitui potest? Quorsum jejunium cum prædicandi munere conjungitur? At enim, inquit Beza, vox Græca munus publicum significat: Ita est, sed sacrificium Deo oblatum totius Ecclesiæ nomine est munus, si quod aliud, publicum; cùmque munus illud publicum vagum sit & indefinitum, multa ejusmodi officia significat, ac fortè sacrificium altaris incruentum eo nomine designavit Evangelista, ne infidelibus proderetur. Sic de Zacharia patre Joannis Baptistæ loquens eamdem usurpat vocem: *Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus*, τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. Hoc scilicet officium fuit offerendi sacrificium, non docendi. Sic 2. Cor. 9. 12. eleemosynis, quæ sunt quoddam sacrificii genus, vox eadem applicatur. Ita Philip. 2. 17. vox eadem ad fidem refertur, quæ corpus Deo immolat per pœnitentiam, intellectum per obsequium, & cordis affectus per charitatem. Quamobrem in novo Testamento vox illa ubique ferè ad sacrificium, aut propriè dictum, aut metaphoricum, omninò pertinet. Unde vox eadem sic accepta in Ecclesia Græca semper obtinuit. Nam Græci hoc Missæ sacrificium *liturgiæ* nomine designant, idque lingua Gallica & Teutonica vocari solet, *Le Service*, ut notat Estius in hunc locum. Jejunium erat quædam præparatio, quam excipiebat oratio cum sacrificio conjuncta; tum manuum impositio, qua dabatur Spiritus sanctus, character & potestas sacras obeundi functiones simul conferebatur. Unde & videtur propriè dicta ordinatio, non simplex benedictio cum voto & precibus conjuncta: adeò ut Episcopatus iis planè videatur manuum impositione collatus: nondum enim videntur hoc munus accepisse. Hæc fusè Auctor sæpè laudatus, dissert. 20.

3. (c) Unde preces & jejunia ex Apostolica traditione ministrorum ordinationi præmittuntur: ubi orationis publicæ fit mentio, cultus Dei externus intelligi solet, cujus pars præcipua est sacrificium.

4. (d) Vicinam Antiochiæ urbem, unde commodus est in Cyprum trajectus, cujus Metropolis est Salamina, à Constantino dicta Constantia, nunc *Famagosta*. Saulus & Barnabas egressi Antiochia circa vernum tempus Seleuciam venerunt. Cyprum inde navigantes, insulam peragrarunt toto hoc anno 44. Christi & 4. Claudii.

5. (e) Gr. ὑπηρέτην, *Ministrum*. Joannes cognomento Marcus juvabat eos in rerum temporalium cura, quò faciliùs prædicationis munus exercerent. Deinde eos instituebat, quos Saulus & Barnabas Christo acquisierant.

8. (f) Vox barbara quæ magum significat: Arabes sic vocant suos Philosophos.

9. (g) Hac occasione videtur nomen suum in Romanum & Græcum commutasse, ut faciliùs se Romanis & Græcis insinuaret, idque, ut probabile videtur, ex occasione hujus victoriæ de diabolo reportatæ.

10. & 13. (h) Oppugnare Evangelium, quod est via Domini recta tendens ad salutem. *Discedens ab eis*, laboris fortè & periculorum pertæsus. Hoc ipso anno videtur Marcus à Paulo & Barnaba discessisse, & Jerosolymam rediisse. Jam fortassis audierat mortem Agrippæ Regis, qui cùm annum ageret regni quartum, & octavum Tetrarchiæ à Cajo concessæ, in Palæstina diem suum obiit, post ludos in honorem Cæsaris magnificè celebratos. Ita Josephus Lib. 19. cap. 7. Post Agrippæ obitum Petrus videtur Jerosolymam reversus cum nonnullis Apostolis. Isque hoc anno videtur Pezronio fundasse Ecclesiam Antiochenam usque ad annum Claudii 11. Quo quidem tempore abiit in provincias Asiæ minoris, in Pontum, Galatiam & alias regiones.

12. Tunc Proconsul cùm vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini.

13. Et cùm à Papho navigassent Paulus, & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Joannes autem discedens ab eis, reversus est Jerosolymam.

14. Illi verò pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ: & ingressi synagogam die sabbatorum, sederunt.

15. Post lectionem autem legis, & Prophetarum, miserunt principes synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite.

16. Surgens autem Paulus, & manu silentium indicens, ait: Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite:

17. Deus plebis Israel elegit patres nostros, & plebem exaltavit (i) cùm
*Exod. 1. 1. essent incolæ * in terra Ægypti, * & in
* Exod. 13. 21. & 22. brachio excelso eduxit eos ex ea,

* Exod. 16. 3. 18. * Et per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto.

19. Et destruens gentes septem in terra
* Jos. 14. 2. Chanaan, * sorte distribuit eis terram eorum,

20. Quasi post quadringentos & quinqua-
* Judic. 3. 9. ginta annos: * & post hæc dedit judices usque ad Samuel Prophetam.

* 1 Reg. 8. 5. & 9. 16. & 10. 1. 21. Et exinde * postulaverunt regem: & dedit illis Deus Saul filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta (k).

* 1. Reg. 13. 14. & 16. 13. 22. Et amoto illo, * suscitavit illis David regem: cui testimonium perhibens,
* Ps. 88. 21. dixit: * Inveni (l) David filium Jesse, virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.

* Isa. 11. 1. 23. Hujus Deus ex semine * secundùm promissionem eduxit Israel salvatorem Jesum,

24. * Prædicante Joanne ante faciem * Mat. 3. 1. Marc. 1. 4. Luc. 3. 3.
adventus (m) ejus baptismum pœnitentiæ omni populo Israel.

25. Cùm impleret autem Joannes cursum suum, dicebat: Quem me arbitramini esse, * non sum ego; sed ecce venit * Matt. 3. 11. Mar. 1. 7. Ioan. 1. 27.
post me, cujus non sum dignus calceamenta pedum solvere.

26. Viri fratres, filii generis Abraham, & qui in vobis timent Deum, vobis verbum salutis hujus missum est.

27. Qui enim habitabant Jerusalem, & principes ejus, hunc ignorantes, & voces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt:

28. Et nullam causam mortis invenientes in eo, * petierunt à Pilato, ut interficerent eum. *Matt. 27. 20. 23. Marc. 15. 13. Luc. 23. 21. 23. Ioan. 19 15.

29. Cùmque consummassent omnia, quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento.

30. * Deus verò suscitavit eum à mortuis tertia die: qui visus est per dies multos his, * Mat. 28. Marc. 16. Luc. 24. Ioan. 20.

31. Qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Jerusalem: qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem.

32. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est:

33. Quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris (n), resuscitans Jesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est: * Filius meus es tu, ego hodie genui te. * Ps. 2. 7.

34. Quòd autem suscitavit eum à mortuis, ampliùs jam non reversurum (o) in corruptionem, ita dixit: * Quia dabo vobis sancta David fidelia. * Isa. 55. 3.

35. Ideò-

17. 18. & 20. (i) Per Moysen, & in magna potentia eduxit eos ex Ægypto. *Per 40. annorum tempus*, Gr. circiter, mores eorum sustinuit rebelles. *Quasi post 450. annos*: Qui numerantur à nato Isaac, usque ad terræ sanctæ divisionem. Sed cùm nulla facta fuerit mentio Isaaci, id multis non videtur probabile, Apostolum in Isaaco Chronologiæ suæ Epocham collocare voluisse. Nam ea cujus meminit electio tam aptè ad Abrahamum, aut ad Jacob, quàm ad Isaac ipsum refertur. Textus Græcus ab ea difficultate est immunis: Nam versiculum 19. à vicesimo per interjectum punctum dirimit, & tempus illud ad Samuelem usque prufert hoc modo: *Et post hæc per 450. annos dedit Judices usque ad Samuel Prophetam*. Quare 450. anni à Mose incipiunt, & in Samuelem videntur desinere. Sic enim textus videtur disponendus. Post hæc dedit Judices, & facti sunt circiter quadringenti quinquaginta anni usque ad Samuelem.

21. (k) Quibus continentur anni Samuelis: ita ut tempus Samuelis, non judicibus, sed regibus qui eos sunt consecuti, annumeret, ac Samuel prophetico munere functus fuerit annis 40. partim ante regnum Saulis, partim regnante Saule.

22. (l) Hoc testimonium videtur è pluribus locis contextum: ex L. 1. Regum cap. 13. *Quæsivit sibi Dominus virum secundùm cor suum, & voluntatem*. Et c. 16. *Providi in filiis Isai mihi Regem*. Item Psalmo 88. *Inveni David servum meum*. Quod autem addit Paulus, *Qui faciet omnes voluntates meas*; Illud ipsum explicat, quod dixerat Dominus, *Virum secundum cor meum*. Hæc omnia de Patriarcharum electione, Israelis liberatione, Judicum regimine, Davidis electione commemorat Paulus ut præambula ad stirpem regiam Jesu-Christi exponendam, atque ut hinc discant tot beneficia in populum Israeliticum esse collata, quòd Christus ex eo esset nasciturus. Mox probat Jesum Nazarenum esse Messiam à Judæis expectatum: primùm ex promissionibus toties Davidi iteratis, fore ut ex ejus stirpe Messias oriretur: unde à Judæis filius David solet appellari. Deinde probat ex testimoniis Joannis & Prophetarum in Jesu Christo impletis.

24. & 27. (m) Ante prædicationem Jesu. *Impleverunt*, cùm eum condemnarent.

33. (n) Gr. *Nobis filiis eorum*. Deus excitando à mortuis Jesum implevit promissiones factas Patriarchis de mittendo Liberatore, quæ in filiis Patriarcharum, in nobis scilicet completæ sunt. *Genui te*, per resurrectionem, quæ est quasi nova generatio: unde & Christus appellatur primogenitus mortuorum.

34. (o) Probat illud quoque Christum post resurrectionem suam non ampliùs moriturum, ex cap. 55. Isaiæ: *Quia dabo vobis sancta David fidelia*: promissa olim facta Davidi, rata faciam: cujusmodi est illud Psal. 15. *Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*;

* Ps. 15. 10. 35. Ideòque & aliàs dicit: * Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem.

* 3. Reg. 2. 10. 36. David enim in sua generatione (p) cùm administrasset, voluntati Dei * dormivit: & appositus est ad patres suos, & vidit corruptionem.

37. Quem verò Deus suscitavit à mortuis, non vidit corruptionem.

38. Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur: & ab omnibus, quibus non potuistis in lege Moysi justificari,

39. In hoc omnis, qui credit, justificatur.

40. Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis:

* Habac. 1. 5. 41. * Videte (q) contemptores, & admiramini, & disperdimini: quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis.

42. Exeuntibus autem illis, rogabant (r) ut sequenti sabbato loquerentur sibi verba hæc.

43. Cùmque dimissa esset synagoga, secuti sunt multi Judæorum, & colentium advenarum, Paulum & Barnabam: qui loquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei.

44. Sequenti verò sabbato penè universa civitas convenit audire verbum Dei.

45. Videntes autem turbas Judæi, repleti sunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebantur, blasphemantes.

46. Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad Gentes.

47. Sic enim præcepit nobis Dominus:

* Isa. 49. 6. * Posui te in lucem Gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.

48. Audientes autem Gentes gavisæ sunt, & glorificabant verbum Domini: & crediderunt quotquot erant præordinati (f) ad vitam æternam.

49. Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem.

50. Judæi autem concitaverunt mulieres religiosas, & honestas, & primos civitatis, & excitaverunt persecutionem in Paulum & Barnabam: & ejecerunt eos de finibus suis.

* Matt. 10. 14. Luc. 9. 5. 51. * At illi, excusso pulvere pedum in eos, venerunt Iconium.

52. Discipuli quoque replebantur gaudio, & Spiritu sancto.

CAPUT XIV.

Iconii plures convertuntur; Paulus & Barnabas Iconio pulsi & lapidati Lystram petunt, ubi claudum sanant; sibi sacrificare paratos vix impediunt; iterum lapidibus appetiti redeunt Antiochiam.

1. FActum est autem Iconii (a), ut simul introirent in synagogam Judæorum, & loquerentur, ita ut crederet Judæorum & Græcorum copiosa multitudo.

2. Qui verò increduli fuerunt Judæi, suscitaverunt, & ad iracundiam concitaverunt animas Gentium adversùs fratres.

3. Multo igitur tempore demorati sunt, fiducialiter (b) agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, dante signa & prodigia fieri per manus eorum.

4. Divisa est autem multitudo civitatis: & quidam quidem erant cum Judæis, quidam verò cum Apostolis.

5. Cùm autem factus esset impetus Gentilium & Judæorum cum principibus suis, ut contumeliis afficerent, & lapidarent eos,

6. Intelligentes confugerunt ad civitates Lycaoniæ, Lystram (c), & Derben, & universam in circuitu regionem, & ibi evangelizantes erant.

7. Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat, claudus ex utero matris suæ, qui numquam ambulaverat.

8. Hic

ac subinde ostendit illud intelligi non posse de Davide ipso, cujus corpus vidit corruptionem. Citat locum Isaiæ juxta 70. Interpretes: vulgata habet, *Misericordias David fideles*.

36. & 38. (p) Quamdiu vixit. *Voluntati Dei*, cùm Dei consiliis servivisset, & voluntati ejus esset obsecutus. Tum ad fidem eos adhortatur ob duas potissimùm rationes. Prima hæc est, quòd in eo solo sit peccatorum remissio. *Justificari*, Solus enim Christus, merita ejus, fides, gratia, Sacramenta justificant; alteram affert rationem, ne in iram Dei incurrant.

41. (q) Habac. 1. ne vobis idem eveniat, quod patribus vestris, qui verbum Dei contempserunt. *Et disperdimini*, Gr. *deficite*, præ metu: vel *exterminamini*, Imperativum pro futuro, ut sæpè; vel demùm abscondite vos præ confusione. *Quia opus operor*, scilicet resurrectionem Christi, & omnem Verbi incarnati œconomiam. Quod Propheta Habacuc dixerat de Chaldæis, Paulus Judæis applicat. Hoc utique erat usitatum apud Hebræos Doctores, inquit vir doctus, idque frequens esse in novo Testamento.

42. & 43. (r) Gr. *Rogabant gentes*. Probabile videtur eam vocem, *gentes*, culpa librariorum in textum Græcum irrepsisse, cùm Gentes non intrarent Synagogas. Unde vox illa neque in textu Syriaco, neque in Latino reperitur, nec citatur à Chrysostomo, aut certè intelligenda est de Proselytis, de quibus v. sequenti. *Et colentium*.

48. (f) Non ait solos electos, sed omnes electos credidisse, & fidem suscepisse, τεταγμένοι, aut destinati, ut legit Chrysostomus.

CAPUT XIV. 1. (a) Iconium erat civitas Lycaoniæ. *Multitudo*, inter Gentiles qui crediderunt, S. Thecla à SS. Patribus valdè celebratur.

3. (b) Liberè prædicantes Evangelium. *Verbo gratiæ suæ*, nempè Evangelio, quod Dei gratiam & salutem hominum annuntiat. *In Domino*, freti Domini auxilio, & auctoritate.

6. & 8. (c) Lycaonia Phrygiæ finitima est, ab ea montibus separatur; *Ut salvus fieret*, credebat se posse sanitatem consequi.

8. Hic audivit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, & videns quia fidem haberet ut salvus fieret,

9. Dixit magna voce: Surge super pedes tuos rectus. Et exilivit, & ambulabat.

10. Turbæ autem cùm vidissent quod fecerat Paulus, levaverunt vocem suam, Lycaonicè dicentes: Dii similes facti hominibus, descenderunt ad nos.

11. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum verò Mercurium (d): quoniam ipse erat dux verbi.

12. Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros & coronas ante januas afferens, cum populis volebat sacrificare.

13. Quod ubi audierunt Apostoli, Barnabas & Paulus, conscissis (e) tunicis suis exilierunt in turbas, clamantes,

14. Et dicentes: Viri, quid hæc facitis? & nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, * qui fecit cœlum, & terram, & mare, & omnia quæ in eis sunt: *Gen. 1. 1. Ps. 145. 6. Apoc. 14. 7.

15. Qui in præteritis generationibus (f) dimisit omnes gentes ingredi vias suas.

16. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit (g), benefaciens de cœlo, dans pluvias & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

17. Et hæc dicentes, vix sedaverunt turbas ne sibi immolarent.

18. Supervenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Judæi: & persuasis turbis, lapidantesque (h) Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse.

19. Circumdantibus autem eum discipulis, surgens intravit civitatem, & postera die profectus est cum Barnaba in Derben.

20. Cùmque evangelizassent civitati illi, & docuissent multos, reversi sunt Lystram, & Iconium, & Antiochiam,

21. Confirmantes animas discipulorum, exhortantesque ut permanerent in fide: & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

22. Et cùm constituissent illis per singulas Ecclesias presbyteros (i), & orassent cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt.

23. Transeuntesque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam (k).

24. Et loquentes verbum Domini in Perge, descenderunt in Attaliam:

25. * Et inde navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi (l) gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. *Sup. 13. 1.

26. Cùm autem venissent, & congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, & quia aperuisset Gentibus ostium fidei.

27. Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis.

CAPUT XV.

Concilium Jerosolymitanum, orta de ritibus Judaicis quæstione, celebratur: eò Paulus & Barnabas mittuntur; quæstione definita, Concilii Epistola mittitur ad Ecclesias. Paulus & Barnabas à se invicem discedunt, Paulus assumpto secum Sila, Barnabas assumpto Marco.

1. ET quidam descendentes de Judæa, docebant fratres: * Quia nisi circumcidamini secundùm morem Moysi, non potestis salvari. *Gal. 5. 2.

2. Facta ergo seditione (a) non minima Paulo & Barnabæ adversùs illos, statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alii ex aliis, ad Apostolos & Presbyteros in Jerusalem, super hac quæstione.

3. Illi ergo deducti ab Ecclesia, pertransibant Phœnicem & Samariam, narrantes conversionem Gentium: & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

4. Cùm autem venissent Jerosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia, & ab Apostolis, & senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis.

5. Sur-

11. (d) Mercurium enim putabant esse eloquentiæ Deum, qui Jovem comitari solebat: ac forsan Barnabas erat vultu & habitu corporis augustior, quàm Paulus.

13. (e) Ut fieri solebat in summo dolore, cùm audiebant blasphemias; ne gloria Dei transferretur ad homines.

15. (f) Sivit eos suo more vivere, nulla forma legis nisi naturalis præscripta: Gentes in pœnam scelerum dimisit, quò ferret naturæ impetus, abripi, & tenebris suis involvi.

16. (g) Quod testimonium in suo genere sufficiens erat ad Deum cognoscendum. Nam argumenta iis dedit, & beneficia, quæ Deum ipsum, si voluissent paulisper attendere, penitùs ignorare non sinebant.

18. & 20. (h) Hujus rei meminit Paulus 2. Cor. 11. *Et Antiochiam*, Pisidiæ, obeunt Ecclesias à se constitutas.

22. (i) Cùm primi, tum secundi ordinis. Vox Græca χειροτονία, ordinationem per manuum impositionem designat. Iisdem verbis utitur Apostolus Tit. 1. ubi loquitur de Episcopis. Hæc ordinatio cum fidelium oratione & jejunio erat conjuncta.

23. (k) Quæ est minoris Asiæ provincia, quæque unà cum Cilicia nunc dicitur Caramania.

25. (l) Unde discesserant, cùm gratiæ Dei & fidelium precibus sunt commendati, ut prædicarent Evangelium. Id porrò factum est Antiochiæ Syriæ, ubi toto anno 47. egerant Paulus & Barnabas.

CAP. XV.

2. (a) Gr. στάσεως καὶ συζητήσεως, facta contentione & disceptatione: *Paulo & Barnabæ adversùs illos*: negantibus circumcisionem esse necessariam ad salutem. *Ad Apostolos & Presbyteros*, cùm inter Judæos gravis aliqua orta esset quæstio, tum ad Synedrium ibatur, Deuteron 6. Huic in Ecclesia Concilia successerunt.

5. Surrexerunt autem quidam de hæresi (b) Pharisæorum , qui crediderunt , dicentes : Quia oportet circumcidi eos , præcipere quoque servare legem Moysi.

6. Conveneruntque Apostoli & seniores (c) videre de verbo hoc.

7. Cùm autem magna conquisitio fieret , surgens Petrus (d) dixit ad eos : * Viri fratres , vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit , per os meum audire Gentes verbum Evangelii , & credere.

* Sup. 10. 20.

8. Et qui novit corda Deus , testimonium perhibuit , * dans illis Spiritum sanctum , sicut & nobis,

* Sup. 10. 45.

9. Et nihil discrevit inter nos & illos , fide purificans (e) corda eorum.

10. Nunc (f) ergo quid tentatis Deum , imponere jugum super cervices discipulorum , quod neque patres nostri , neque nos portare potuimus?

11. Sed per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum (g) & illi.

12. Tacuit autem omnis multitudo : & audiebant (h) Barnabam & Paulum, narrantes quanta Deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos.

13. Et postquam tacuerunt , respondit Jacobus , dicens : Viri fratres , audite me.

14. Simon narravit quemadmodum primùm Deus visitavit (i) sumere ex Gentibus populum nomini suo.

15. Et huic concordant verba Prophetarum (k) , sicut scriptum est;

16. * Post hæc : revertar , & reædificabo tabernaculum David , quod decidit : & diruta ejus reædificabo , & erigam illud:

* Amos 9. 11.

17. Ut requirant (l) cæteri hominum Dominum , & omnes gentes , super quas invocatum est nomen meum , dicit Dominus faciens hæc.

18. Notū à sæculo est Domino opus suum.

19. Propter quod ego judico , non inquietari eos qui ex Gentibus convertuntur ad Deum,

20. Sed scribere ad eos ut abstineant (m) se à contaminationibus simulacrorum , & fornicatione , & suffocatis , & sanguine.

21. Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis , * ubi per omne sabbatum legitur.

* Sup. 13. 27.

22. Tunc placuit Apostolis , & senioribus cum omni Ecclesia , eligere viros ex eis , & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba , Judam , qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primos in fratribus,

23. Scribentes per manus eorum APOSTOLI & seniores fratres , his qui sunt Antiochiæ , & Syriæ , & Ciliciæ , fratribus ex Gentibus , salutem.

24. Quoniam audivimus quia quidam ex nobis exeuntes , turbaverunt vos verbis , evertentes animas vestras , quibus non mandavimus:

25. Placuit nobis collectis in unum , eligere viros , & mittere ad vos , cum charissimis nostris Barnaba & Paulo,

26. Hominibus , qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi.

27. Mi-

5. (b) De secta Pharisæorum ; quidam fideles hæ erant severiori disciplina imbuti.

6. (c) Gr. Presbyteri , ut hanc controversiam dirimerent. Tum habitum est Concilium , quod omnium, quæ posteà sunt celebrata , forma fuit & exemplar.

7. (d) Ratione Primatus jure suo primus sententiam dixit , atque ex iis quæ ante aliquot annos in Cornelio Centurione Deus ipse testatus fuerat , ostendit , nullo discrimine inter Judæos & Gentiles facto omnes ad fidem æquè vocari , ac Circumcisionis jugo Gentiles eximi oportere , quemadmodum Deus in Cornelio & in ejus familia confirmavit.

9. (e) Fide quæ per charitatem operatur , Gal. 5. Nam fides è corde ignorantiam tollit , charitas malam voluntatem , ut ait Aug. serm. 54. de diversis. Videtur Petrus alludere ad ea verba , quæ in visione , cùm esset Joppe , dicta sibi sunt : *Quod Deus purificavit , commune ne dixeris*. Quòd si corda eorum , qui unà cum Cornelio sunt baptizati , purgata non fuissent , Spiritus sanctus iis datus non esset.

10. (f) Cùm de voluntate Dei constet. *Quid tentatis Deum* ? Illius voluntati non parendo : *Imponere jugum*, Judæis vix ferendum , nedum Gentibus non assuetis : *Quod neque nos , neque Patres nostri portare potuimus* , nisi cum maxima difficultate : *Sarcinam* , ut ait Aug. *innumerabilium observationum*.

11. (g) Sed neque Judæi ad fidem conversi his legibus tenebantur , cùm deterioris non essent conditionis, quam Gentiles.

12. (h) Quæ per eos fecit Deus miracula , tot erant argumenta , quibus Deus nullam Circumcisionis exterioris se habere rationem testabatur.

14. (i) Sic videntur verba construenda : *Deus visitavit in Gentibus* , i. e. *Gentes* , ut ex iis sumeret populum nomine suo , ut sibi & Ecclesiæ suæ adjungeret.

15. & 16. (k) Amos , cujus textum magis quam verba laudat. *Reædificabo tabernaculum David* , regnum Messiæ , ex quo Judæi exciderant , propter scelera sua reprobati. Vox illa *revertar* , non legitur in Propheta ; sed Jacobus sensum spiritalem & genuinum profert potiùs quàm verba ipsa ; quæque sub Messia evenerunt , qui verus est David, commemorat. Vox Græca ἀναστρέψω ait vir doctus , potest significare , *evertam* : nam duarum tribuum eversionem prædicit Amos.

17. & 18. (l) Ut non solùm Judæi , sed etiam reliquæ nationes Dominum requirant. Hoc vaticinium ad literam primò impletum est in Zorobabele , qui fuit Christi figura , quia reædificavit tabernaculum Davidis, Ecclesiam nimirum , in qua habitat & regnat Christus filius David , Hebr. *Ut possideant reliquias Edom*. Pro *Edom* 70. legerunt Adam , aut fortè in constructione verborum deest aliquid , nempè ut reliquiæ *Adam* , & omnes Gentes possideant , supple , Dominum. *Notum est* , Nota est ab æterno ipsi Deo Gentium conversio.

20. (m) Ab esu eorum quæ Idolis erant immolata , quòd dæmonibus essent consecrata , atque etiam ob scandalum infirmorum : *Et fornicatione* , quam Gentiles illicitam non putabant , quòd legibus non esset vetita; *Et suffocatis & sanguine* , August. L. 32. contra Faustum objicientem Catholicis , quòd comederent morticina & immolata , munda & immunda , cap. 13. agnoscit Ecclesiæ suæ ætatis consuetudinem de non edendo morticino. *Elegisse* , inquit , *mihi videntur Apostoli pro tempore rem facilem , & nequaquam observantibus onerosam , in qua cum Judæis etiam Gentes aliquid communiter observarent. Atque id non ut legale præceptum , sed ut mo-*

27. Misimus ergo Judam & Silam, qui & ipsi vobis verbis referent eadem.

28. Visum est enim Spiritui sancto, & nobis, nihil ultrà imponere vobis oneris quàm hæc necessaria:

29. Ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato; & fornicatione: à quibus custodientes vos, benè agetis. Valete.

30. Illi ergo dimissi, descenderunt Antiochiam: & congregata multitudine tradiderunt epistolam.

31. Quam cùm legissent, gavisi sunt super consolatione.

32. Judas autem & Silas, & ipsi cùm essent Prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres, & confirmaverunt.

33. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace à fratribus, ad eos, qui miserant illos,

34. Visum est autem Silæ ibi remanere: Judas autem solus abiit Jerusalem.

35. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes, & evangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini.

36. Post aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus: Revertentes visitemus fratres per universas civitates, in quibus prædicavimus verbum Domini, quomodo se habeant.

37. Barnabas autem volebat secum assumere & Joannem, qui cognominabatur Marcus.

38. Paulus autem rogabat eum (ut qui * Sup. 13. 13. discessisset ab eis de Pamphylia, * & non isset cum eis in opus) non debere recipi.

39. Facta est autem dissensio (n), ita ut discederent ab invicem, & Barnabas quidem assumpto Marco navigaret Cyprum.

40. Paulus verò electo Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus.

41 Perambulabat autem Syriam, & Ciliciam, confirmans Ecclesias: præcipiens custodire præcepta Apostolorum, & seniorum.

CAPUT XVI.

Paulus lustrat Ecclesias. Visu admonitus, in Macedoniam se confert, Philippis Lydiam purpurariam ad fidem convertit; sanat Pythonissam: ipse & Silas virgis cæduntur, custos carceris convertitur, ipsi liberantur.

1. Pervenit autem Derben, & Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Judææ fidelis, patre Gentili.

2. Huic testimonium bonum reddebant, qui in Lystris erant, & Iconio fratres.

3. Hunc voluit Paulus secum proficisci: & assumens circumcidit (a) eum, propter Judæos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quòd pater ejus erat Gentilis.

4. Cùm autem pertransirent civitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus, qui erant Jerosolymis.

5. Et Ecclesiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

6. Transeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetati sunt à Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia.

7. Cùm venissent autem in Mysiam, tentabant (b) ire in Bithyniam: & non permisit eos Spiritus Jesu.

8. Cùm autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem:

9. Et visio per noctem Paulo ostensa est: Vir Macedo quidam erat stans, & deprecans eum, & dicens: Transiens in Macedoniam, adjuva nos.

10. Ut autem visum vidit, statim quæsivimus (c) proficisci in Macedoniam, certi facti quòd vocasset nos Deus evangelizare eis.

11. Na-

vale quiddam præscriptum fuit; uti & Noemo & ejus posteris ea lex data est, ut abstinerent ab omni cæde. Augustinus eo loco moren hujus abstinentiæ agnoscit quoad morticina & suffocata, ac subinde docet omnes Christianos nullam cibi naturam, quam societas admittit humana, refugere. Neque id fuit Apostolis propositum, ut perpetuò Ecclesiam universalem hac lege obstringerent, quam tamen complures Ecclesiæ propter reverentiam legis Apostolicæ diu retinuerunt. Atque ab iis abstinebant Christiani, ubi metus erat à scandalo: unde ea fuit tantummodò explicatio legis divinæ de vitando scandalo: ita Estius in hunc locum. Addi illud quoque potest non legere in textu Græco & Latino, *à suffocatis & sanguine*. Sed Irenæus, Tertull. Cyprianus, Augustinus, à suffocatis carnibus non legerunt. Hæc verò ad tempus vetita sunt, ne Judæi, qui à sanguine & suffocatis valdè abhorrueiant, graviùs offenderentur. In suffocatis enim sanguis superest, propterea usus eorum ad tempus prohibetur.

39. (n) Idque cessit in utilitatem Ecclesiæ: sic enim divinâ providentiâ factum est, ut pluribus Evangelium nuntiaretur. Sua cuique & Paulo, & Barnabæ constabat ratio. Hieron. Dialogo 2. contra Pelagium cap. 6. *Paulus severior, ille clementior, uterque in suo sensu abundat: & tamen dissensio aliquid habet fragilitatis humanæ.* Vox Græca παροξυσμὸς, primam iræ commotionem significat: ea voce utitur Paulus Hebr. 10. 24. ubi textus Latinus habet *provocationem charitatis*, adeò ut in bonam quoque partem vox illa accipiatur. Discessio Barnabæ à Paulo videtur facta anno Christi 49. verno tempore. Sila comite Paulus obiit Ecclesias Syriæ & Ciliciæ.

CAPUT XVI.

3. (a) Quia Judæus erat ex matre. Quamobrem ne Judæi moram afferrent Evangelio, qui ab incircumcisis verbum Dei audire noluissent, cum circumcidit, non Titum, quia Gentilis erat, ne videretur jugum legis Gentilibus imponere.

7. (b) Non permisit Deus, forsitan ob eam rationem, quòd in iis regionibus Evangelium jam annuntiavisset Petrus.

10. (c) Lucas hic primùm loquitur ut Pauli comes. An Troade expectabat Paulum, an ab Ecclesia Antiochena fuit constitutus comes peregrinationis Pauli, & ad Paulum convenerit?

11. Navigantes autem à Troade, recto cursu venimus Samothraciam (d), & sequenti die Neapolim;

12. Et inde Philippos (e), quæ est prima partis Macedoniæ civitas, colonia. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot, conferentes.

13. Die autem sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio (f) esse: & sedentes loquebamur mulieribus, quæ convenerant.

14. Et quædam mulier nomine Lydia (g), purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit: cujus Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur à Paulo.

15. Cùm autem baptizata esset, & domus ejus, deprecata est dicens: Si judicastis me fidelem Domino esse, introite in domum meam, & manete. Et coegit nos.

16. Factum est autem euntibus nobis ad orationem, puellam quamdam habentem spiritum pythonem (h) obviare nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis divinando.

17. Hæc subsecuta Paulum, & nos, clamabat dicens: Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant vobis viam salutis.

18. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens (i) autem Paulus, & conversus, spiritui dixit: Præcipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea. Et exiit eadem hora.

19. Videntes autem domini ejus quia exivit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum & Silam perduxerunt in forum ad principes:

20. Et offerentes eos magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant civitatem nostram, cùm sint Judæi:

21. Et annuntiant morem, quem non licet nobis suscipere, neque facere, cùm simus Romani.

22. Et cucurrit plebs adversùs eos: &
*2. Cor. 11. 25. Philip. 1. 13. 1. Thess. 2. 2. magistratus, scissis tunicis eorum, * jusserunt eos virgis cædi.

23. Et cùm multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem, præcipientes custodi ut diligenter custodiret eos.

24. Qui cùm tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno.

25. Media autem nocte, Paulus & Silas orantes, laudabant Deum: & audiebant eos, qui in custodia erant.

26. Subitò verò terræmotus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia: & universorum vincula soluta sunt.

27. Expergefactus autem custos carceris, & videns januas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, æstimans fugisse vinctos.

28. Clamavit autem Paulus voce magna, dicens: Nihil tibi mali feceris: universi enim hic sumus.

29. Petitoque lumine, introgressus est: & tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes:

30. Et producens eos foras, ait: Domini, quid me oportet facere, ut salvus fiam?

31. At illi dixerunt: Crede in Dominum Jesum: & salvus eris tu, & domus tua.

32. Et locuti sunt ei verbum Domini, cum omnibus qui erant in domo ejus.

33. Et tollens eos in illa hora noctis, lavit plagas eorum: & baptizatus est ipse, & omnis domus ejus continuò.

34. Cùmque perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensam, & lætatus est cum omni domo sua credens Deo.

35. Et cùm dies factus esset, miserunt magistratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos.

36. Nuntiavit autem custos carceris verba hæc Paulo: Quia miserunt magistratus ut dimittamini, nunc igitur exeuntes, ite in pace.

37. Paulus autem dixit eis: Cæsos nos publicè, indemnatos, homines Romanos miserunt in carcerem, & nunc occultè nos ejiciunt? Non ita: sed veniant (k),

38. Et ipsi nos ejiciant. Nuntiaverunt autem magistratibus lictores verba hæc. Timueruntque audito quòd Romani essent:

39. Et venientes deprecati sunt eos, & educentes rogabant ut egrederentur de Urbe.

40. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam: & visis fratribus consolati sunt eos, & profecti sunt.

CA-

11. (d) Insula est è regione Thraciæ: *Et sequenti die Neapolim*, in confinio Thraciæ & Macedoniæ.

12. (e) Urbs erat sic dicta à patre Alexandri. Prima est Macedoniæ, quæ occurrit venientibus è Samothracia, vel prima est Romana Colonia. *Conferentes*, ibi commorantes non otiosi, sed de rebus Religionem spectantibus disserentes.

13. (f) Seu locus in quo fiebat oratio, aut conventus Synagogæ; *Die Sabbatorum*, quodam sabbato. Mulieres eò priùs videntur convenisse.

14. (g) Quòd esset è Lydia oriunda; *Purpuraria*, quæ vendebat purpuram; *Civitatis Thyatirenorum*, quæ erat in Lydia; *Colens Deum*, fortè Proselyta.

16. (h) Syrus, Spiritum divinationis, qui responsa dabat petentibus.

18. (i) Dæmonis fraudem, quòdque à patre mendacii laudaretur, præterquam id metuendum erat, ne Philippenses sibi persuaderent Paulum & socios ejus eodem agi spiritu, cui miracula tribuerent.

37. (k) Honoris sui sæpè habenda est ratio. Quod utique fecit Paulus, tum ut ea ratione consultum foret fidelibus, quos Magistratus vexare non auderent sui facinoris conscii; tum ut Christi gloriam & bonum ejus odorem spargeret, cùm ejus causa tantam contumeliam paterentur, quam vitare facilè potuissent.

CAPUT XVII.

Paulus Philippis exiens Thessalonicam venit, ubi multos convertit ad fidem; inde Beræam profectus, in Synagoga verbum Dei prædicat; tum Athenas venit; in Areopago verum Deum annuntiat; credunt nonnulli, in iis Dionysius Areopagita.

1. CUm autem perambulassent Amphipolim (a), & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum.

2. Secundùm consuetudinem (b) autem Paulus introivit ad eos, & per sabbata tria disserebat eis de Scripturis,

3. Adaperiens & insinuans quia Christum oportuit pati, & resurgere à mortuis: & quia hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis (c).

4. Et quidam ex eis crediderunt, & adjuncti sunt Paulo & Silæ, & de colentibus Gentilibusque (d) multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ.

5. Zelantes autem Judæi, assumentesque de vulgo viros quosdam malos, & turba facta, concitaverunt civitatem: & assistentes domui Jasonis (e), quærebant eos producere in populum.

6. Et cùm non invenissent eos, trahebant Jasonem & quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: Quoniam hi, qui Urbem concitant, & huc venerunt,

7. Quos suscepit Jason, & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem (f) alium dicentes esse, Jesum.

8. Concitaverunt autem plebem, & principes civitatis audientes hæc.

9. Et accepta satisfactione (g) à Jasone, & à cæteris, dimiserunt eos.

10. Fratres verò confestim per noctem dimiserunt Paulum & Silam in Berœam. Qui cùm venissent, in synagogam Judæorum introierunt.

11. Hi autem erant nobiliores (h) eorum, qui sunt Thessalonicæ, qui susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent.

12. Et multi quidem crediderunt ex eis, & mulierum Gentilium honestarum, & viri non pauci.

13. Cùm autem cognovissent in Thessalonica Judæi, quia & Berœæ prædicatum est à Paulo verbum Dei, venerunt & illuc commoventes & turbantes multitudinem.

14. Statimque tunc Paulum dimiserunt fratres, ut (i) iret usque ad mare: Silas autem & Timotheus remanserunt ibi.

15. Qui autem deducebant (k) Paulum, perduxerunt eum usque Athenas, & accepto mandato ab eo ad Silam & Timotheum, ut quàm celeriter venirent ad illum, profecti sunt.

16. Paulus autem cùm Athenis eos expectaret, incitabatur spiritus ejus in ipso, videns idololatriæ deditam civitatem.

17. Disputabat igitur in synagoga cum Judæis, & colentibus, & in foro, per omnes dies, ad eos qui aderant.

18. Quidam autem Epicurei, & Stoici philosophi disserebant cum eo, & quidam dicebant: Quid vult seminiverbius (l) hic dicere? Alii verò: Novorum dæmoniorum videtur annuntiator esse: quia Jesum, & resurrectionem annuntiabat eis.

19. Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes: Possumus scire quæ est hæc nova, quæ à te dicitur, doctrina?

20. Nova enim quædam infers auribus nostris: Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse.

21. (Athe-

CAPUT XVII.

1. (a) Græcè, cùm transiissent, cùm iter fecissent Amphipoli, quæ est urbs Macedoniæ: *Et Apolloniam*, quæ urbs est Thessalonicæ vicina.

2. (b) Paulus solebat missionem suam à synagogis auspicari, quòd in iis exponerentur Scripturæ, atque hinc occasione accepta Jesum esse Messiam demonstrabat.

3. (c) Et Christus, seu Messias. Primùm è Scripturis ostendit Christum pati oportuisse, & à mortuis resurgere; hos esse genuinos Messiæ characteres, qui uni Jesu Christo conveniunt, nulli alteri. Ordo verborum hic est: Jesus quem annuntio vobis, est Christus, seu Messias.

4. (d) Conjunctio, que, videtur abundare, aut colentes dicuntur. Proselyti, vel Gentiles, qui relictis idolis unum Deum colebant.

5. & 6. (e) Qui hospitio exceperat Paulum & Silam. *Urbem concitant*: Gr. *orbem*, orbem.

7. (f) Sic crimine læsæ-Majestatis eos postulant, sævientes in Jasonem, ut hujus criminis participem.

9. (g) Jason satisdedit, non ut Paulum & Silam, sed ut seipsum judicio sisteret, si de rege aliquo temporali tumultus oriretur. Nam Paulum & Silam confestim & de nocte dimisit Berœam, quæ est urbs Macedoniæ, non procul Pella.

11. (h) Aut genere, aut prosapia, aut æquitate, & docilitate animi. *Quotidie scrutantes Scripturas*. Frustra hunc locum Catholicis opponunt Protestantes, ut probent omnia dogmata ad unius Scripturæ normam expendi oportere. Nam Berœenses *susceperunt verbum* cum omni aviditate, iique scrutabantur Scripturas, ut in veritate magis ac magis firmarentur: Catholici quoque scrutantur Scripturas, non quasi dubitantes, sed ut Ecclesiæ consensum cum Scripturis recognoscant: tametsi in eo qui dubitat, non reprehenditur inquisitio veritatis, dummodo ea fit cum humilitate conjuncta.

14. (i) Gr. ὡς, quod sæpè redundat, & interdum particula est affirmans, aut specie eundi ad mare, cùm reipsa terrestri itinere Athenas profectus sit; idque factum est ut ejus discessus Judæis esset incognitus.

15. & 16. (k) Vel honoris, vel securitatis causa Athenas usque eum perduxerunt. *Idololatriæ*, Videns civitatem Idolis refertam, zelo incitabatur.

18. (l) Garrulus, verbosus: *Novorum dæmoniorum*, peregrinorum: extraneos Deos non licebat privatim admittere.

21. (Athenienses autem omnes, & advenæ hospites, ad nihil aliud vacabant (m), nisi aut dicere, aut audire aliquid novi.)

22. Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienses, per omnia (n) quasi superstitiosiores vos video.

23. Præteriens enim, & videns (o) simulacra vestra, inveni & aram, in qua scriptum erat: IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.

* Gen.1.1. 24. * Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ cùm
* Sup.7.48. sit Dominus, * non in manufactis templis habitat,

25. Nec manibus humanis colitur (p) indigens aliquo, cùm ipse det omnibus vitam, & inspirationem, & omnia:

26. Fecitque ex uno (q) omne genus hominum inhabitare super universam faciem terræ, definiens statuta tempora, & terminos habitationis eorum,

27. Quærere (r) Deum, si fortè attrectent eum, aut inveniant, quamvis non longè sit ab unoquoque nostrùm.

28. In ipso (s) enim vivimus, & movemur, & sumus: sicut & quidam vestrorum Poetarum dixerunt: Ipsius enim & genus sumus.

29. Genus ergo cùm simus Dei; non debemus æstimare, auro, aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis & cogitationis hominis, Divinum esse simile.

30. Et tempora (t) quidem hujus ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant,

31. Eò quòd statuit (u) diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum à mortuis.

32. Cùm audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam verò dixerunt: Audiemus te de hoc iterùm.

33. Sic Paulus exivit de medio eorum.

34. Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius (x) Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alii cum eis.

CAPUT XVIII.

Paulus venit Corinthum, multos ibi ad fidem convertit; purgat se apud Gallionem Proconsulem; tum Ephesum proficiscitur unà cum Priscilla & Aquila. Apollo ab his institutus rem Christianam promovet.

1. POst hæc egressus ab Athenis, venit Corinthum:

2. Et

21. (m) Hyperbole, qua summa Atheniensium curiositas exprimitur. *Areopagus*, quasi Martis collis: una erat regio ex quinque, in quas urbs olim fuit divisa. Ibi judices de majoribus causis judicabant.

22. (n) In omnibus plus satis religiosos: id etiam vox Græca *δεισιδαιμονεστέρους*, significat.

23. (o) Gr. considerans. *Ignoto Deo*, complures fuisse aras, quarum aliæ in singulari, aliæ in plurali numero sic erant inscriptæ, valdè est probabile. Lucianus, vel quisquis alius in Philopatride jurat per Deum ignotum qui Athenis est. Quasi diceret Paulus, Non novo annuntio dæmonia, sed Deum vestrum ex ignoto vobis notum facio. Sic crimen novæ religionis prudenter eludit, dum unum & verum Deum prædicat, ac præcipuos Philosophorum errores circa divinitatem refellit. Ac primùm docet hoc Universum, quæque eo continentur, cœlum & terram ab uno Deo esse condita, Deum esse immensum, & infinitum, neque adeò templis indigere, aut iis concludi posse, cum esse cœli & terræ Dominum.

25. (p) Vox Græca *θεραπεία*, in novo Testamento non tam pro honore, quàm pro ministerio exhibito sumitur. Atque ad eum sensum voces illæ, *Manibus humanis*, verbum illud determinant; non enim aliquis manibus honoratur. Quod sequitur, *Indigens aliquo*, de ministerio intelligi oportere confirmat; non indiget templis, aut sacrificiis, cùm non egeat habitatione, aut cibo. *Inspirationem*, Gr. *πνοὴν*, *Spiritum*. Non enim ut principibus, Deo necessarius est ingens famulatus, qui cibum potumque, ac vitæ adjumenta suppeditet; sed omnibus est causa vivendi.

26. (q) Gr. *Ex uno sanguine*, ex unius Adami stirpe. Quod quidem contra Præadamitas meritò urgeri potest. *Definiens statuta tempora*, anni tempestates, vel ætates hominum, ac fines unicuique populo præscriptos. *Ut inhabitent*, sic cuncta ad providentiam divinam pertinere docet contra Epicureos.

27. (r) Ut Deum quærant, agnoscant, ament, in quem conditi sunt finem. *Si fortè*, quasi explorando more cæcorum, qui palpando aliquid quærunt. Nos enim per creaturas ad Dei notitiam utcumque pervenimus; idque hoc facilius est, quòd Deus nobis sit intimus, nos conservet ac tueatur.

28. (s) Per ipsum, & in ipso vivimus: cùm sit nobis intimior, quàm ipsi nobis, ac sua immensitate cuncta impleat. *Dixerunt*, Aratus in Phænomenis: *Ipsius enim & genus sumus*, cognatione quadam naturæ. Nam homo ad Dei imaginem est conditus, nec pater filios suos deserit.

30. (t) Quæ lucem Evangelii præcesserunt; *Despiciens Deus*, Gr. *ὑπεριδὼν*, dissimulans, quasi averso vultu ea videre nollet: sed posteà quasi subducto velo seipsum in Christo exhibuit; *Annuntiat hominibus*, per Apostolos: *Ut omnes ubique pœnitentiam agant*, de sua Idololatria, & aliis flagitiis.

31. (u) Neque enim inulta relinquit hominum scelera, sed severè puniet in die extremi judicii; *In quo*, reddens unicuique juxta opera sua; *In viro*, per Jesum Christum quem huic præfecit muneri; *Fidem præbens omnibus*, fidem faciens, atque in hujus rei argumentum eum à mortuis excitavit. Jesum viri nomine appellat, quòd Athenienses nihil amplius animo complecti possent. Omnium resurrectionem futuram, ac proinde omnes homines judicandos probat ex resurrectione Christi tot argumentis comprobata.

34. (x) Unus è Senatoribus Areopagi, qui posteà fuit Atheniensium Episcopus. Sic verbum Dei diversos edidit effectus: quidam irriserunt, qui suæ traditi sunt excitati; alii crediderunt, persuasi à Spiritu sancto intùs aspirante. Ambrosius L.6. in Lucam pulchrè advertit, quòd Paulus ante omnia Deum esse mundi auctorem docuerit. Nam si statim voluisset destruere cæremonias Idolorum, sermones ejus aures Gentilium respuissent. Ab uno igitur mundi Imperatore incipit dicens: *Deus qui fecit mundum, & cuncta quæ sunt in eo*. Negare non poterant unum operatorem esse mun-

2. Et inveniens quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem ejus, (eò quòd præcepisset (a) Claudius discedere omnes Judæos à Roma) accessit ad eos.

3. Et quia ejusdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur: (erant autem scenofactoriæ (b) artis.)

4. Et disputabat in synagoga per omne sabbatum, interponens nomen Domini Jesu, suadebatque Judæis, & Græcis.

5. Cùm venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus, instabat (c) verbo Paulus, testificans Judæis esse Christum Jesum.

6. Contradicentibus autem eis, & blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos: Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego, ex hoc ad Gentes vadam.

7. Et migrans inde, intravit in domum cujusdam, nomine Titi (d) Justi, colentis Deum, cujus domus erat conjuncta synagogæ.

8. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua: & multi Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Noli timere, sed loquere, & ne taceas:

10. Propter quod ego sum tecum: & nemo apponetur (e) tibi ut noceat te: quoniam populus est mihi multus in hac civitate.

11. Sedit autem ibi annum & sex menses, docens apud eos verbum Dei.

12. Gallione (f) autem proconsule Achajæ, insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

13. Dicentes: Quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum.

14. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Judæos: Si quidem esset iniquum aliquid, aut facinus pessimum, ò viri Judæi, rectè vos sustinerem.

15. Si verò quæstiones sunt de verbo, & nominibus (g), & lege vestra, vos ipsi videritis: Judex ego horum nolo esse.

16. Et minavit eos à tribunali.

17. Apprehendentes (h) autem omnes Sosthenem principem synagogæ, percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat.

18. Paulus verò cùm adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens, navigavit (i) in Syriam, (& cum eo Priscilla, & Aquila) qui sibi * totonderat in Cenchris caput: habebat enim votum. * Num. 6. 18. Inf. 21. 24.

19. Devenitque Ephesum, & illos ibi reliquit. Ipse verò ingressus synagogam, disputabat cum Judæis.

20. Rogantibus autem eis ut ampliori tempore maneret, non consensit,

21. Sed valefaciens, & dicens: Iterùm revertar ad vos, Deo volente, profectus est ab Epheso.

22. Et

di, unum Deum, unum omnium Creatorem. Tum venit ad Christum: qui autem tractat, debet audientium considerare personas, ne priùs irrideatur, quàm audiatur. Quando enim Athenienses crederent, quia Verbum caro factum est, & de Spiritu Virgo concepit, qui irridebant, quia resurrectionem audiebant mortuorum? Quid interest quo quisque credat ordine? non in principiis perfecta quæruntur: sed de principiis ad ea quæ perfecta sunt, pervenitur. Hactenùs Ambrosius, qui ex hoc brevi, sed præclaro Apostoli sermone, formam Religionis infidelium animis instillandæ nobis tradit.

CAPUT XVIII. 2. (a) Suetonius in Claudio cap. 25. Claudius Judæos impulsore Christo assiduè tumultuantes Roma expulit. Quod ait, impulsore Christo, hunc habet sensum, quòd Ethnicis id persuasum esset ex Christi occasione hos inter Judæos excitari tumultus. Josephus hujus ejectionis Judæorum non meminit, quòd illud edictum Romæ diu non fuerit observatum. Edicti hæc causa esse potuit, quòd Judæi cum Christianis frequenter altercarentur. Vel ob varias potiùs Judæorum cum Samaritanis seditiones edictum promulgavit, ut Judæi Roma excederent.

3. (b) Seu tentoria, seu aulææ pararent. Vox enim Græca σκηνοποιοὶ, utrumque significat.

5. (c) Gr. Constringebatur spiritu: magno studio prædicabat Jesum Christum esse Messiam, adversùs Judæos contradicentes verbis & miraculis confirmabat, 2. Cor. 2.

7. (d) Vox Titi deest in Græco; Justi est autem proprium: Græcè ὀνόματι Ἰούστου, Græca lectio forsan est mutila ex occasione particulæ τι bis positæ, adeò ut vera lectio sit ὀνόματι Τίτου Ἰούστου, cùm prior syllaba Titi eadem esset cum extrema præcedentis vocabuli. Neque hic est Titus, ad quem Epistola Pauli dirigitur, qui Corinthius non erat.

10. (e) Gr. Imponet, vel injiciet manus, ut noceat tibi.

12. (f) Totius Græciæ Proconsule, cujus tum Achæi erant principes. Hic frater erat Senecæ, ut liquet ex præfatione Senecæ in L. 4. quæstionum naturalium: à Junio Gallione is fuerat adoptatus.

15. & 16. (g) Non multùm sollicitus de Judæorum Messia. Minavit à tribunali, summovit. Hoc anno, vel in sequenti creatus fuerat Consul.

17. (h) Non Judæi, sed Græci qui erant in comitatu, aut negotia habebant coram Proconsule, quod Judæi pertinaciùs instarent. Qui Sosthenes postea ad fidem est conversus, & quarto pòst anno prioris ad Corinthios Epistolæ initio unà cum Paulo salutat Corinthios. Nam Corinthi diu commoratus Apostolus eum ad Christianam fidem tandem adduxit.

18. (i) Sed ante scripsit Epistolam priorem ad Thessalonicenses, mox alteram. In Cenchris; portus erat Corinthi. Habebat enim votum; Dubitatur, de Paulo, an de Aquila id sit accipiendum. Chrysostomus de Paulo, Hieronymus de Aquila hæc verba interpretantur. In textu Latino hæc verba nunc per parenthesim leguntur (Habebat enim votum) an Nazareatus ad certum tempus, an verò in perpetuum; an quoddam aliud votum? Etsi commodè id intelligitur ex Græco textu de Aquila, potuit tamen Paulus votum exequi juxta legem Numer. 6. cùm in ea re nihil esset mali, quòve Judæos faciliùs adduceret. Navigavit in Syriam, versùs Syriam; nam venit Ephesum. Hoc anno Petrus post septem annos à fundatione Ecclesiæ Antiochenæ Rhodium regi-

22. Et descendens Cæsaream (k), ascendit, & salutavit Ecclesiam, & descendit Antiochiam.

23. Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem, & Phrygiam, confirmans omnes discipulos.

24. Judæus autem quidam, Apollo (l) nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis.

25. Hic erat edoctus viam Domini: & fervens spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ sunt Jesu, sciens tantùm baptisma Joannis (m).

26. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga. Quem cùm audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum, & diligentiùs exposuerunt ei viam Domini.

27. Cùm autem vellet ire Achaiam, exhortati fratres, scripserunt discipulis ut susciperent eum. Qui cùm venisset, contulit multùm his qui crediderant.

28. Vehementer enim Judæos revincebat publicè, ostendens per Scripturas, esse Christum Jesum.

CAPUT XIX.

Paulus Ephesi duodecim baptizat, qui Joannis baptismo tantummodo tincti fuerant; multa ibi edit miracula; Judæi quidam exorcistæ ab energumenis malè tractantur. Libri magiæ igni traduntur. Seditio contra Paulum excitatur.

1. FActum est autem, cùm Appollo esset Corinthi, ut Paulus peragratis (a) superioribus partibus veniret Ephesum, & inveniret quosdam discipulos:

2. Dixitque ad eos: Si Spiritum sanctum accepistis (b) credentes? At illi dixerunt ad eum: Sed neque si Spiritus sanctus est, audivimus.

3. Ille verò ait: In quo ergo baptizati (c) estis? Qui dixerunt: In Joannis baptismate.

4. Dixit autem Paulus: * Joannes baptizavit baptismo pœnitentiæ populum, dicens: In eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est, in Jesum. *Matt.3.11. Mar.1.8. Luc.3.16. Joan.1.26. Sup.1.5.& 11.16.

5. His auditis, baptizati (d) sunt in nomine Domini Jesu.

6. Et cùm imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.

7. Erant autem omnes viri ferè duodecim.

8. Introgressus autem synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans, & suadens de regno Dei.

9. Cùm autem quidam indurarentur, & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, discedens ab eis, segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni (e) cujusdam.

10. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes, qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Judæi atque Gentiles.

11. Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli:

12. Ita ut etiam super languidos deferrentur à corpore ejus sudaria, & semicinctia (f), & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur.

13. Tentaverunt autem quidam & de circumeuntibus Judæis exorcistis (g), invocare super eos, qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes: Adjuro vos per Jesum, quem Paulus prædicat.

14. Erant autem quidam Judæi Scevæ principis (h) sacerdotum septem filii, qui hoc faciebant.

15. Respondens autem spiritus nequam dixit eis: Jesum novi, & Paulum scio; vos autem qui estis?

16. Et insiliens in eos homo, in quo erat

quit adjutorem suum, qui hanc administraret Ecclesiam. Interim profectus est in Pontum, Cappadociam, & alias provincias, verbum Dei prædicaturus; quod videtur ex ejus Epistola prima colligi.

22. (k) Palæstinæ, non Cappadociæ. Salutavit Ecclesiam Jerosolymitanam, ex qua aliæ omnes suam duxerunt originem.

24. (l) Gr. Ἀπολλῶς, ita ut sit nomen indeclinabile: *Potens in Scripturis*, exercitatus in Scripturis sanctis.

25. & 26. (m) Baptizatus tantummodò baptismo Joannis. Is fortassis à Joanne ipso baptizatus fuerat, tum reversus erat Alexandriam, inde Romam. *Exposuerunt*, Baptismum Christi, & alia fidei capita eum edocuerunt.

CAPUT XIX. 1. (a) Galatia, Ponto, Bithynia peragratis: fors est ut Apollo Epheso Corinthum jam profectus fuerit.

2. (b) Per impositionem manuum in Sacramento Confirmationis, ubi Spiritus sanctus præsentiam suam signo aliquo visibili sæpiùs testatam faciebat.

3. (c) Hinc palam est fideles non baptizatos fuisse nisi invocato Spiritus sancti nomine.

5. & 6. (d) Baptismo, quem Christus Dominus instituit, & forma ab eo præscripta. *Imposuisset*, In Sacramento Confirmationis, quod soli Episcopi Apostolorum successores conferunt.

9. & 11. (e) Sophistæ, cujus nomen Tyrannus. *Virtutesque*, Illustria miracula.

12. (f) Seu sint arctiores zonæ, seu velamina, quibus præcingi solent opifices; Gall. *Un Tablier*. Atque hinc sacrarum reliquiarum usus, & applicatio ad ægros optimè colligitur.

13. (g) Nam Judæi suos habebant Exorcistas: Matt. 12. *Filii vestri in quo ejiciunt?*

14. (h) Principis alicujus familiæ sacerdotalis, itque Ephesi morabantur.

erat dæmonium pessimum, & dominatus amborum (i), invaluit contra eos, ita ut nudi & vulnerati effugerent de domo illa.

17. Hoc autem notum factum est omnibus Judæis, atque Gentilibus, qui habitabant Ephesi: & cecidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Jesu.

18. Multique credentium veniebant, confitentes (k) & annuntiantes actus suos.

19. Multi autem ex eis, qui fuerant curiosa (l) sectati, contulerunt libros, & combusserunt coram omnibus: & computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium.

20. Ita fortiter crescebat verbum Dei, & confirmabatur.

21. His autem expletis, proposuit Paulus in Spiritu (m), transita Macedonia & Achaia, ire Jerosolymam, dicens: Quoniam postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

22. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum & Erastum, ipse remansit ad tempus in Asia.

23. Facta est autem illo tempore turbatio non minima de via Domini.

24. Demetrius enim quidam nomine, argentarius (n), faciens ædes argenteas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum:

25. Quos convocans, & eos qui hujusmodi erant opifices, dixit: Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio:

26. Et videtis, & auditis, quia non solùm Ephesi, sed penè totius Asiæ, Paulus hic suadens avertit multam turbam, dicens: Quoniam non sunt dii, qui manibus fiunt.

27. Non solùm autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire (o), sed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, sed & destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia, & Orbis colit.

28. His auditis, repleti sunt ira, & exclamaverunt dicentes: Magna Diana Ephesiorum.

29. Et impleta est civitas confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum (p), rapto Gajo & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli.

30. Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli.

31. Quidam autem & de Asiæ principibus (q), qui erant amici ejus, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum:

32. Alii autem aliud clamabant. Erat enim Ecclesia confusa: & plures nesciebant qua ex causa convenissent.

33. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo.

34. Quem ut cognoverunt Judæum esse, vox facta una est omnium, quasi per horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum.

35. Et cùm sedasset scriba (r) turbas, dixit: Viri Ephesii, quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum civitatem cultricem esse magnæ Dianæ, Jovisque prolis?

36. Cùm ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse, & nihil temerè agere.

37. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram.

38. Quòd si Demetrius, & qui cum eo sunt artifices, habent adversùs aliquem causam, conventus forenses aguntur, & proconsules sunt, accusent invicem.

39. Si quid autem alterius rei quæritis: in legitima Ecclesia (s) poterit absolvi.

40. Nam

16. (i) Ex septem filiis Scevæ duo tantùm erant. Græcè *rerum*: duo tantùm juxta vulgatam è septem malè habiti sunt. Juxta textum Græcum videntur omnes à dæmoniaco vulnerati, quod majori fuit miraculo, ut sequenti vers. insinuatur. Neque id prodigio simile fuisset, si unus homo adversùs duos insiluisset.

18. (k) Commemoratis etiam peccatis gravioribus, quod ii fecerant, qui ad Joannem Baptistam venerant. Quædam erat exterior pœnitentiæ professio, & peccatorum detestatio, non Sacramentalis Confessio: nam baptismo prævertebat, & ad eum disponebat.

19. (l) Artes vanas & superstitiosas. Hieronymus in præfatione Epist. ad Ephesios docet hanc civitatem artium magicarum præstigiis deditam fuisse: itque nonnullis videtur Apollonium Thyanæum tum Ephesi egisse. *Denariorum*, 20000. librarum aut circiter.

21. (m) Instinctu Spiritus sancti. *Oportet me & Romam videre*: Quo quidem tempore prior Epistola ad Corinthios videtur conscripta. Nam cap. ultimo hujus propositi meminit. Anno sequenti alteram ad eos misit Epistolam. Atque his ferè temporibus scripsit Epistolam ad Galatas.

24. (n) Auri faber, & sculptor argenti, ædiculas faciebat, in quibus erat simulacrum Dianæ, & effigies templi Ephesini.

27. (o) Pars nostra in periculum contemptus veniret, confutata à Paulo ut vana & superstitionis plena religione.

29. (p) Quò populi erat concursus, ibi erat tribunal Magistratuum.

31. & 33. (q) Gr. *Ἀσιαρχῶν*, qui erant sacerdotes, è præcipuis Asiæ civitatibus orti, & in Paulum benè affecti. *Detraxerunt Alexandrum*, Græce *Progredi fecerunt*, promoverunt in eum locum unde audiri posset. *Volebat*, Suam & Judæorum causam defendere.

35. (r) Gr. *Γραμματεὺς*, legis doctor, aut quasi Syndicus civitatis, qui illius jura callebat: *Civitatem cultricem*, Gr. *Ædilitiam*, templi ornatricem, *Jovisque Prolis*, Gr. à Jove demissi, simulacri nimirum è vite facti, teste Plinio L. 16. cap. 40.

39. & 40. (s) In legitimo cœtu, *argui seditionis*, injicit metum Proconsulis in auctores tumultus: *Cùm nullus obnoxius sit*, cùm nulla afferri possit causa probabilis hujus tumultus.

40. Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ: cùm nullus obnoxius sit (de quo possimus reddere rationem) concursus istius. Et cùm hæc dixisset, dimisit Ecclesiam.

CAPUT XX.

Paulus Epheso discedens, in Macedoniam per varias Græciæ urbes se confert; inde Troadem, ubi à mortuis excitat Eutychum; hinc Miletum petit, ubi orationem habet.

1. POstquam autem cessavit tumultus, vocatis Paulus discipulis, & exhortatus (a) eos, valedixit, & profectus est ut iret in Macedoniam.

2. Cùm autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam:

3. Ubi cùm fecisset menses (b) tres, factæ sunt illi insidiæ à Judæis navigaturo in Syriam: habuitque consilium ut reverteretur per Macedoniam.

4. Comitatus est autem eum Sopater Pyrrhi Berœensis, Thessalonicensium verò Aristarchus, & Secundus, & Gajus Derbeus, & Timotheus: Asiani verò Tychicus & Trophimus.

5. Hi cùm præcessissent, sustinuerunt (c) nos Troade:

6. Nos verò navigavimus post dies azymorum à Philippis, & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati sumus diebus septem.

7. Una (d) autem sabbati cùm convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, protraxitque sermonem usque in mediam noctem.

8. Erant autem lampades (e) copiosæ in cœnaculo, ubi eramus congregati.

9. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus super fenestram, cùm mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mortuus.

10. Ad quem cùm descendisset Paulus, incubuit super eum: & complexus dixit: Nolite turbari; anima enim ipsius in ipso est.

11. Ascendens autem, frangensque panem, & gustans, satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est.

12. Adduxerunt autem puerum viventem, & consolati sunt non minimè.

13. Nos autem ascendentes navem, navigavimus in Asson (f), inde suscepturi Paulum: sic enim disposuerat ipse per terram iter facturus.

14. Cùm autem convenisset nos in Asson, assumpto eo, venimus Mitylenen.

15. Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chium, & alia applicuimus Samum, & sequenti die venimus Miletum.

16. Proposuerat enim Paulus transnavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Jerosolymis.

17. A Mileto autem mittens Ephesum, vocavit Majores (g) natu Ecclesiæ.

18. Qui cùm venissent ad eum, & simul essent, dixit eis: Vos scitis, à prima die, qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim,

19. Serviens Domino cum omni humilitate, & lacrymis, & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum:

20. Quo-

CAP. XX.

1. (a) Gr. amplexatus, osculatus. *Valedixit*, Timotheo priùs Ephesi constituto Episcopo. *Ut iret in Macedoniam*, per Troadem. Nam videtur bis in Macedoniam se contulisse, & multa ibi perpessum, ut liquet ex Epist. 2. ad Corinth. cap. 7. Profectus Epheso Paulus in Macedoniam primùm, tum in Græciam se contulit; cùmque ei navigaturo in Syriam Judæi struxissent insidias, consilium cepit redeundi in Macedoniam, atque inde venit Troadem. Cùm autem esset in Macedonia, Titum excepit Philippis, tumque secundam ad Corinthios scripsit Epistolam juxta ea quæ à Tito acceperat.

3. (b) Nempè in Græcia, seu in Achaja, ac præsertim Corinthi, tumque videtur scripsisse Epistolam ad Romanos. Atque ibi certior factus est sibi in Syriam navigaturo insidias strui à Judæis, idque in causa fuit, cur mutato consilio pedestri itinere in Syriam contenderit.

5. & 6. (c) Expectarunt nos Troade: *Nos verò navigavimus Troadem*: Hinc colligimus Lucam per aliquod tempus abfuisse à Paulo; nam tertiam personam in primam commutat: causam præ modestia reticet, fortè ad perferendas eleemosynas Achæorum & Macedonum missus erat Jerosolymam. *Post dies Azymorum à Philippis*, ubi celebrarunt Pascha eodem tempore quo Judæi. Nulla tum videtur fuisse Philippis Synagoga. Agnus quidem Paschalis Jerosolymis tantummodo mactabatur: sed Azymos panes ubique edebant Judæi, etiam qui ad fidem erant conversi: idque observabat Paulus, ne Judæos offenderet.

7. (d) Die Dominica, seu prima die à sabbato: cùm venissemus *ad frangendum panem*, Eucharisticum. Jam enim cœtus Christiani die Dominica celebrabantur.

8. (e) Non solùm ad pellendas noctis tenebras: neque enim opus fuisset copiosis lampadibus; sed etiam ad decoranda mysteria. Quorsum enim illud commemoraret Lucas, si non alia fuisset ratio tot lampadum, quàm ut locus ille illuminaretur? Eucharistiæ celebrationem claudebant Agapæ.

13, 14. & 15. (f) Quæ est in Æolide, seu in Mysia, quæ & Apollonia dicta est, teste Hieronymo in locis Hebraicis. *Venimus Mitylenen*, Insula est in Mari Ægæo, uti & Chio, & Samos. *Venimus Miletum*, in Caria, ad mare, in confinenti Joniæ ad ostium Mæandri fluminis.

17. & 19. (g) Non Ephesinæ tantùm, sed & Asianæ Ecclesiæ, Gr. Presbyteros, quos infrà vocat Episcopos. Nam hæc nomina adhuc forsan erant communia. *Mittens Ephesum*, quæ erat Metropolis Asiæ, jussit vocari singularium urbium Episcopos. Nam singulis in locis unus erat Episcopus ob paucitatem fidelium. Necdum Diœceses erant distinctæ, aut iisdem finibus quibus hodie circumscriptæ; mutuas sibi præstabant operas

20. Quomodo nihil subtraxerim utilium, quò minùs annuntiarem vobis, & docerem vos publicè, & per domos,

21. Testificans (h) Judæis atque Gentilibus in Deum pœnitentiam, & fidem in Dominum nostrum Jesum Christum.

22. Et nunc ecce alligatus (i) ego spiritu, vado in Jerusalem: quæ in ea ventura sint mihi, ignorans:

23. Nisi quòd Spiritus sanctus (k) per omnes civitates mihi protestatur, dicens: quoniam vincula & tribulationes Jerosolymis me manent.

24. Sed nihil horum vereor: nec facio animam meam pretiosiorem quàm me, dummodò consummem cursum meum, & ministerium verbi, quod accepi à Domino Jesu, testificari Evangelium gratiæ Dei.

25. Et nunc ecce ego scio, quia ampliùs non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi prædicans regnum Dei.

26. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium.

27. Non enim subterfugi, quò minùs annuntiarem omne consilium Dei vobis.

28. Attendite (l) vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.

29. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi.

30. Et ex vobis ipsis exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se.

31. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte & die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrùm.

32. Et nunc commendo vos Deo, & verbo (m) gratiæ ipsius, qui potens est ædificare, & dare hæreditatem in sanctificatis omnibus.

33. Argentum, & aurum, aut vestem nullius concupivi, sicut

34. Ipsi scitis, * quoniam ad ea, quæ mihi opus erant, & his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. * 1. Cor. 4. 11. 1. Thess. 2. 9. 2. Thess. 3. 8.

35. Omnia (n) ostendi vobis; quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse verbi Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatius est magis dare, quàm accipere.

36. Et cùm hæc dixisset, positis genibus suis oravit cum omnibus illis.

37. Magnus autem fletus factus est omnium: & procumbentes super collum Pauli, osculabantur eum,

38. Dolentes maximè in verbo, quod dixerat, quoniam ampliùs faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem.

CAPUT XXI.

Iter Pauli Mileto Jerosolymam usque; in ipso itinere Agabus Paulo prædicit futura vincula. Jacobi monita ad Paulum, qui se purificat in templo.

1. CUm autem factum esset ut navigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Coum (a), & sequenti die Rhodum, & inde Pataram.

2. Et cùm invenissemus navem transfretantem in Phœnicen, ascendentes navigavimus,

3. Cùm

Episcopi. Doctrinam cum exemplis conjungit: neque enim ea sunt separanda. *Serviens*, Pastorum officia exemplo suo exhibet, humilitatem adversùs superbiam, patientiam in tribulationibus, fidem in ministerio.

21. (h) Pœnitentiam Judæis, qui jam fide aliqua erant instructi, fidem Gentilibus; conversionem inchoat pœnitentia, fides per baptismum & justificationem perficit.

22. (i) Vincula quæ me manent, animo prospiciens; *Spiritu* impellente, vel alligatus ob firmum animi propositum.

23. & 24. (k) Per Prophetas: nam multi erant hoc dono instructi. *Quàm me*, qui totum me Christo devovi.

28. (l) Vobis primùm, deinde universo gregi; primùm ut sancti sitis, deinde ut omnibus qui curæ vestræ sunt commissi, consulatis. *Regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo*: Qui quidem locus Christi divinitatem apertè demonstrat.

32. (m) Evangelio, vel gratiæ & benignitati divinæ; *Ædificare*, qui inceptum fidei ædificium potest absolvere: *Et dare hæreditatem in sanctificatis omnibus*; cum Sanctis omnibus, qui soli sunt capaces hujus hæreditatis, vel quam Sanctis omnibus impartietur.

35. (n) Gr. omninò, vel in omnibus, πάντα; *Suscipere infirmos*, in fide, ne cadant: manus iis porrigere, eosque retinere vacillantes. *Quàm accipere*, Id verò ex traditione acceperat Paulus. Hac ratione infirmis consulit, atque omnem suspicioni locum adimit, ne prædicationem Evangelii quæstum putent. Hoc quidem anno Princeps Apostolorum Petrus, postquam Corintho discessisset, venit Romam, ibique Cathedram suam constituit, ut videtur Pezronio: hoc ipsum colligit ex Lactantio L. de mortibus persecutorum, qui ita scribit: *Cùmque jam Nero imperaret, Petrus advenit*. Multos in hanc sententiam citat è veteribus, Eusebium Histor. L. 2. cap. 13. S. Leonem serm. 1. Ibique Romæ priorem scripsit Epistolam; postremo quidem anno Claudii venit, & primo Neronis anno Simonem Magum debellavit. Hinc Eusebius L. 2. cap. 13. ait, brevi magi impostoris potentiam fuisse extinctam. Anno 2. Neronis Romæ constitutam fuisse Ecclesiam Saturnino & Scipione Coss. in domo Pudentis existimat Pezronius; cùmque non posset Romæ semper remanere, Linum ordinasse Episcopum & adjutorem, sed non cum summa auctoritate. Ita Catalogus primus & secundus Rom. Pontif. Irenæus L. 3. cap. 3. Epiphanius hæresi 27. Num. 6.

CAPUT XXI.

1. (a) Quæ est Insula maris Ægei, principis medicorum Hippocratis patria. *Et inde Pataram*, quæ est Lydiæ metropolis.

3. Cùm apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, navigavimus in Syriam, & venimus Tyrum (b): ibi enim navis expositura erat onus.

4. Inventis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritum ne ascenderet Jerosolymam.

5. Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum uxoribus & filiis usque foras civitatem: & positis genibus in littore, oravimus.

6. Et cùm valefecissemus invicem, ascendimus navem: illi autem redierunt in sua.

7. Nos verò navigatione expleta à Tyro descendimus Ptolemaidam (c): & salutatis fratribus, mansimus die una apud illos.

8. Alia autem die profecti, venimus Cæsaream. Et intrantes domum Philippi evangelistæ, * qui erat unus de septem, mansimus apud eum. * Sup. 6. 5. & 8. 5.

9. Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes (d).

10. Et cùm moraremur per dies aliquot, supervenit quidam à Judæa propheta, nomine Agabus.

11. Is cùm venisset ad nos, tulit zonam Pauli: & alligans (e) sibi pedes & manus, dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum, cujus est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Judæi, & tradent in manus Gentium.

12. Quod cùm audissemus, rogabamus nos, & qui loci illius erant, ne ascenderet Jerosolymam.

13. Tunc respondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes, & affligentes cor meum? Ego enim non solùm alligari, sed & mori in Jerusalem paratus sum, propter nomen Domini Jesu.

14. Et cùm ei suadere non possemus, quievimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

15. Post dies autem istos præparati, ascendebamus in Jerusalem.

16. Venerunt autem & ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum.

17. Et cùm venissemus Jerosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum (f), omnesque collecti sunt seniores.

19. Quos cùm salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset in Gentibus per ministerium ipsius.

20. At illi cùm audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia sunt in Judæis, qui crediderunt, & omnes æmulatores sunt legis.

21. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas à Moyse eorum, qui per Gentes sunt, Judæorum: dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundùm consuetudinem ingredi.

22. Quid ergo est? utique oportet convenire multitudinem: audient enim te supervenisse.

23. Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor, votum (g) habentes super se.

24. His assumptis, sanctifica (h) te cum illis: & impende in illis * ut radant capita: & scient omnes quia quæ de te audierunt, falsa sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. * Num. 6. 18. Sup. 18. 18.

25. De his autem, qui crediderunt ex Gentibus, * nos scripsimus, judicantes ut abstineant (i) se ab idolis immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione. * Sup. 15. 20. & 29.

26. Tunc Paulus, assumptis viris, postera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio.

27. Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant, Judæi, cùm vidissent eum in templo, concitaverunt omnem populum, & injecerunt ei manus, clamantes:

28. Viri

3. & 4. (b) Pervenit Evangelium ad Tyrios, qui crediderunt: *Per Spiritum*, Quidam discipuli prædixerunt Paulo quæ passurus esset; alii conati sunt eum à profectione revocare.

7. & 8. (c) Quæ dicta est Accho, Judic. 1. 31. *Cæsaream*, totius regionis caput, quæ olim fuit turris Stratonis. *Philippi Evangelistæ*, sic dicti, quia prædicavit Evangelium.

9. (d) Futura prædicentes. Cùm autem Virgines appellentur, hoc admodùm est verisimile, eas votum, aut saltem propositum habuisse perpetuæ Virginitatis.

11. (e) More Prophetarum, qui non solùm verbis, sed & factis vaticinabantur. *Sic alligabunt*, per manus Gentium.

18. & 21. (f) Cur non ad Petrum? quod abesset Petrus; *Judæorum*, dispersi: doceas à Mose deficere, quod utique non prædicabat Paulus.

23. (g) Nazareatus, ut vulgò creditur: nec tamen id certum est; aliud enim votum potest intelligi.

24. (h) Seu Paulus ipse idem vovisset votum, seu quatuor illis qui voverant, adesset tantummodò, & impensas pro sacrificiis faceret. Neque enim se gessit ut Nazaræum, sed facto suo palàm probavit quatuor illorum votum: siquidem Paulus septimum non egerat diem. *Et scient omnes*: Non ergo aliqua Paulo suadetur simulatio, sed vera legis observatio, quam Judæis esse illicitam non docuerat Paulus.

25. (i) Occurrit objectioni tacitæ. Nam Paulus obtendere poterat Gentilium scandalum, quasi tenerentur servare legalia. Jacobus hanc occupat, & docet jam id scriptum fuisse ad Gentes, ut abstinerent tantùm ab Idolothytis, sanguine, & fornicatione, neque eos adstringi lege Mosaica.

28. Viri Israelitæ, adjuvate: hic est homo, qui adversùs populum, & legem, & locum hunc, omnes ubique docens, insuper & Gentiles induxit in templum (k), & violavit sanctum locum istum.

29. Viderant enim Trophimum Ephesium in civitate cum ipso, quem æstimaverunt quoniam in templum introduxisset Paulus.

30. Commotaque est civitas tota, & facta est concursio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum: & statim clausæ (l) sunt januæ.

31. Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis: Quia tota confunditur Jerusalem.

32. Qui statim assumptis militibus, & centurionibus, decurrit ad illos. Qui cùm vidissent tribunum, & milites, cessaverunt percutere Paulum.

33. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, & jussit eum alligari catenis duabus: & interrogabat quis esset, & quid fecisset.

34. Alii autem aliud clamabant in turba. Et cùm non posset certum cognoscere præ tumultu, jussit duci eum in castra.

35. Et cùm venisset ad gradus, contigit ut portaretur à militibus propter vim populi.

36. Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum.

37. Et cùm cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno: Si licet mihi loqui (m) aliquid ad te? Qui dixit: Græcè nosti?

38. Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum?

39. Et dixit ad eum Paulus: Ego homo sum quidem Judæus à Tarso Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum.

40. Et cùm ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem, & magno silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens:

CAPUT XXII.

Pauli concio: Judæi excandescunt; flagellis cædendus civem Romanum se declarat.

1. Viri fratres, & patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem.

2. Cùm audissent autem quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præstiterunt silentium (a).

3. Et dicit: Ego sum vir Judæus, natus in Tarso Ciliciæ, nutritus autem in ista civitate, secùs pedes Gamaliel eruditus juxta veritatem (b) paternæ legis, æmulator legis, sicut & vos omnes estis hodie:

4. * Qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans & tradens in custodias viros ac mulieres, * Sup. 8.3.

5. Sicut princeps sacerdotum mihi testimonium reddit (c), & omnes majores natu, à * quibus & epistolas accipiens, * Sup. 9.2. ad fratres Damascum pergebam, ut adducerem inde vinctos in Jerusalem, ut punirentur.

6. Factum est autem, eunte me, & appropinquante Damasco media die, subitò de cœlo circumfulsit me lux copiosa:

7. Et decidens in terram, audivi vocem dicentem mihi: Saule, Saule, quid me persequeris?

8. Ego autem respondi: Quis es, Domine? Dixitque ad me: Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris.

9. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt (d) ejus, qui loquebatur mecum.

10. Et dixi: Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit ad me: Surgens vade Damascum: & ibi tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat facere.

11. Et cùm non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus à comitibus, veni Damascum.

12. Ananias autem quidam, vir secundùm legem testimonium habens ab omnibus cohabitantibus Judæis,

13. Ve-

28. (k) In atrium Judæorum: existimabant Trophimum, quem cum Paulo in civitate viderant, ab eo introductum fuisse in templum.

30. 31. & 34. (l) A Janitoribus templi. *Tribuno cohortis*, qui arcem Antoniam cum præsidio custodiebat. *Jussit eum duci in castra*, in arcem.

37. (m) Paulus Græcè locutus est, non Syriacè; quod audiens Tribunus, statim ait, *Græcè nosti?* non interrogando, cùm videret eum Græcè loqui: unde responsum Pauli non expectat, sed hoc statim in illius mentem venit eum esse Ægyptium, qui ante aliquot dies tumultum excitaverat, de quo Josephus, L. 20. c. 6. & de bello Judaico, L. 2. cap. 13.

CAPUT XXII.

2. (a) Inter alia quæ Paulo objiciebant, hoc primum erat & præcipuum, quòd à Mosis religione defecisset, quòdque Gentibus Christi Evangelium prædicasset; mutationem religionis primo loco purgat.

3. (b) Græc. juxta accuratam rationem, vel rigorem legis Mosaicæ, se Judæum natum esse, in Judaismo educatum, ac zelum suum pro lege ostendit.

5. (c) Suismet litteris tum ad me datis; *Majores natu*, Gr. Presbyterium, Senatus Judæorum.

9. (d) Nisi confusè admodum; vel audierunt quidem vocem Pauli, non ejus qui loquebatur cum Paulo, ut mox subjicit.

13. Veniens ad me, & astans dixit mihi: Saule frater respice (e) . Et ego eadem hora respexi in eum.

14. At ille dixit: Deus patrum nostrorum præordinavit (f) te, ut cognosceres voluntatem ejus, & videres justum, & audires vocem ex ore ejus:

15. Quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti, & audisti.

16. Et nunc quid moraris? Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, invocato nomine ipsius.

17. Factum est autem revertenti mihi in Jerusalem, & oranti in templo, fieri me in stupore mentis (g),

18. Et videre illum dicentem mihi: Festina, & exi velociter ex Jerusalem: quoniam non recipient testimonium tuum de me.

19. Et ego dixi: Domine, ipsi sciunt
*Sup.8.3. * quia ego eram concludens in carcerem, & cædens per Synagogas eos qui credebant in te:

20. Et cùm funderetur sanguis Stephani
*Sup.7.57. testis tui, * ego astabam, & consentiebam, & custodiebam vestimenta interficientium illum.

21. Et dixit ad me: Vade, quoniam ego in nationes longè mittam te.

22. Audiebant autem eum usque ad hoc verbum, & levaverunt vocem suam, dicentes: Tolle de terra hujusmodi: non enim fas est eum vivere.

23. Vociferantibus autem eis, & projicientibus vestimenta sua, & pulverem jactantibus in aerem,

24. Jussit tribunus induci eum in castra, & flagellis cædi, & torqueri eum, ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei.

25. Et cùm astrinxissent eum loris: dicit astanti sibi Centurioni Paulus: *Si hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?*

26. Quo audito, Centurio accessit ad tribunum, & nuntiavit ei, dicens: Quid acturus es? hic enim homo, civis Romanus est.

27. Accedens autem tribunus, dixit illi: Dic mihi si tu Romanus es? At ille dixit: Etiam.

28. Et respondit tribunus: Ego multa summa civilitatem hanc consecutus sum. Et Paulus ait: Ego autem & natus (h) sum.

29. Protinus ergo discesserunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit postquam rescivit, quia civis Romanus esset, & quia alligasset eum.

30. Postera autem die volens scire diligentiùs, qua ex causa accusaretur à Judæis, solvit eum, & jussit sacerdotes convenire, & omne concilium, & producens Paulum, statuit inter illos.

CAPUT XXIII.

Paulus Pharisæos à Sadducæis divellit; huic Christus apparet; Judæi cædem illius machinantur; Lysias Paulum mittit ad Cæsaream.

1. INtendens (a) autem in concilium Paulus ait: Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernum diem.

2. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere (b) os ejus.

3. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet (c) te Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundùm legem, & contra legem jubes me percuti?

4. Et qui astabant, dixerunt: Summum sacerdotem Dei maledicis?

5. Dixit autem Paulus: Nesciebam (d), fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim: * Principem populi tui non maledices. *Exod.22.28.

6. Sciens

13. (a) Verbum est efficax ejus quod præcipitur, eoque visus est restitutus Paulo, ut Lucæ 18. cùm Dominus dixit cæco. *Respice.*

14. (f) Elegit te: *Et videret justum*, Christum scilicet, quem vidit Paulus oculis corporeis, ut ipse testatur 1. Cor. 15. ubi se cum iis annumerat, qui oculati testes fuerunt resurrectionis Christi.

17. & 18. (g) Cùm venisset Jerosolymam unà cum Barnaba, Actor. 11. Missionis suæ ad Gentes causam affert.

28. (h) Siquidem natus est Tharsi, quæ civitate Romana donata fuerat, quòd Cæsaris partes secuta esset, Plinius L. 5. cap. 27. Illud quidem erat civium Romanorum privilegium, ut verberibus cædi, aut in crucem agi non possent, ut docet Brissonius L. 1. Antiquit. Juris Romani cap. 13.

CAPUT XXIII. 1. (a) Gr. constanter eos intuens, & velut fixis oculis. *Omni conscientia*, De vera justitia loqui videtur, quæ est coram Deo, & citra ullam hypocrisim.

2. (b) Quasi impium & blasphemum, quòd se innoxium diceret, qui totius populi judicio nocens habebatur.

3. (c) Non dixit, Percutiat te Deus, quasi imprecando, sed percutiet, quasi prædicendo. Quæ verba nec maledictionem, nec contumeliam involvunt, sed eorum quæ futura erant, vaticinium: præter quàm sacerdotium illud jam erat inutile, & abrogatum. Unde Paulus vocat eum parietem dealbatum, tam scilicet specie tenùs pretiosam, sed quæ re ipsa nullius esset pretii, ut paries è luto & argilla compactus, & calce vel gypso illitus. Huic similis prorsùs est Evangelica locutio, *Sepulchra dealbata*; exteriùs speciosa, intùs plena ossibus: quibus Christi & Pauli verbis Pharisæorum & sacerdotum signatur hypocrisis. Erat Ananias e secta Sadducæorum, & gener Annæ.

5. (d) Videtur nonnullis ironicè dictum, & tamen verè, quia hunc non ampliùs agnoscebat Paulus ut sacerdotum Principem, cujus jam nullum erat sacerdotium. Sed probabilius videtur Ananiam à Paulo agnitum non fuisse, cùm cœtus ille solemnis non esset, nec quicquam fieret ex ordine, sed cuncta tumultua-

6. Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadducæorum, & altera Pharisæorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, * ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum, de spe & resurrectione mortuorum ego judicor (e).

* Philip. 3. 5.

7. Et cùm hæc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos & Sadducæos, & soluta est multitudo.

8. * Sadducæi enim dicunt, non esse resurrectionem, neque Angelum, neque Spiritum: Pharisæi autem utraque confitentur.

* Matt. 22. 23.

9. Factus est autem clamor magnus. Et surgentes quidam Pharisæorum (f), pugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto: quid si Spiritus locutus est ei, aut Angelus?

10. Et cùm magna dissensio facta esset, timens tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra.

11. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait: Constans esto: sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet & Romæ testificari.

12. Facta autem die collegerunt se quidam ex Judæis, & devoverunt se dicentes, neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum.

13. Erant autem plus quàm quadraginta viri, qui hanc conjurationem fecerant:

14. Qui accesserunt ad principes sacerdotum, & seniores, & dixerunt: Devotione devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum.

15. Nunc ergo vos notum facite tribuno cum concilio, ut producat illum ad vos, tamquam aliquid certiùs cognituri de eo. Nos verò priùs quàm appropiet, parati sumus interficere illum.

16. Quod cùm audisset filius sororis Pauli insidias, venit, & intravit in castra, nuntiavitque Paulo.

17. Vocans autem Paulus ad se unum ex Centurionibus, ait: Adolescentem hunc perduc ad tribunum, habet enim aliquid indicare illi.

18. Et ille quidem assumens eum duxit ad tribunum, & ait: Vinctus Paulus rogavit me hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi.

19. Apprehendens autem tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum, & interrogavit illum: Quid est, quod habes indicare mihi?

20. Ille autem dixit: Judæis convenit rogare te, ut crastina die producas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo:

21. Tu verò ne credideris illis; insidiantur enim ei ex eis viri ampliùs quàm quadraginta, qui se devoverunt non manducare, neque bibere, donec interficiant eum: & nunc parati sunt, expectantes promissum tuum.

22. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcipiens ne cui loqueretur, quoniam hæc nota sibi fecisset.

23. Et vocatis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, ut eant usque Cæsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos à tertia hora noctis:

24. Et jumenta præparate, ut imponentes Paulum, salvum perducerent ad Felicem (g) præsidem.

25. (Timuit enim ne fortè raperent eum Judæi, & occiderent, & ipse postea calumniam sustineret, tamquam acceptu-rus pecuniam)

26. Scribens epistolam continentem hæc: CLAUDIUS Lysias optimo præsidi Felici, salutem.

27. Virum hunc comprehensum à Judæis, & incipientem interfici ab eis, superveniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus est:

28. Volensque scire causam, quam objiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum.

29. Quem inveni accusari de quæstionibus legis ipsorum, nihil verò dignum morte, aut vinculis habentem criminis.

30. Et cùm mihi perlatum esset de insidiis, quas paraverant illi, misi eum ad te, denuntians & accusatoribus ut dicant apud te. Vale.

31. Milites ergo, secundùm præceptum sibi, assumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem (h).

32. Et

riò. Præter quàm Paulus à viginti quatuor, aut circiter annis jam aberat Jerosolyma, quò tantùm venerat non diu commoratus, adeò ut Ananiam numquam à se visum non agnoverit.

6. (e) *Ego judicor*; sic bona arte vitæ & causæ suæ consulit, ac Judices malè sociatos inter se committit; dogma de resurrectione Christi, dogmati de resurrectione in universum substituit, hypothesi thesim ipsam.

9. (f) Secta Pharisæus, Gamalielis discipulus: hoc quippe vocabulum severioris disciplinæ institutum, non errorem significat; doctrinæ ipsius habita ratione erat Pharisæus, quatenùs resurrectionem contra Sadducæos propugnabat.

24. 25. 26. & 30. (g) Pallantis liberti & Claudio chari fratrem. *Timuit enim*: hic versiculus 25. textui Græco deest, ac nonnullis videtur è margine codicis in textum translatus. *Optimo præsidi*, Græc. κρατίστῳ, præstantissimo, potentissimo. *Ut dicant apud te*, ut causam suam agant.

31. (h) Urbs erat ab Herode extructa in honorem patris, non procul Cæsarea. Parata erant jumenta ex cap. 24. quibus milites insederunt: Nam longiùs dista-

32. Et postera die dimissis equitibus ut cum eo irent, reversi sunt ad castra.

33. Qui cùm venissent Cæsaream, & tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum & Paulum.

34. Cùm legisset autem, & interrogasset de qua provincia esset: & cognoscens quia de Cilicia,

35. Audiam te, inquit, cùm accusatores tui venerint. Jussitque in prætorio (i) Herodis custodiri eum.

CAPUT XXIV.

Paulus coram Felice præside suam agit causam; hunc Felix vinctum reliquit.

1. POst quinque autem dies (a) descendit princeps sacerdotum, Ananias, cum senioribus quibusdam, & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem adversùs Paulum.

2. Et citato Paulo cœpit accusare Tertullus, dicens: Cùm in multa pace agamus per te, & multa corrigantur per tuam providentiam;

3. Semper & ubique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione.

4. Ne diutiùs autem te protraham, oro breviter audias nos pro tua clementia.

5. Invenimus hunc hominem pestiferum, & concitantem seditiones omnibus Judæis in universo orbe, & auctorem seditionis sectæ Nazarenorum:

6. Qui etiam templum violare conatus est, quem & apprehensum voluimus secundùm legem nostram judicare (b).

7. Superveniens autem tribunus Lysias, cum vi magna eripuit eum de manibus nostris,

8. Jubens accusatores ejus ad te venire: à quo poteris ipse judicans (c), de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum.

9. Adjecerunt autem & Judæi, dicentes hæc ita se habere.

10. Respondit autem Paulus, (annuente sibi Præside dicere:) Ex multis (d) annis te esse judicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam.

11. Potes enim cognoscere (e), quia non plus sunt mihi dies, quàm duodecim, ex quo ascendi adorare in Jerusalem:

12. Et neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis,

13. Neque in civitate: neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant.

14. Confiteor autem hoc tibi, quòd secundùm sectam (f), quam dicunt hæresim, sic deservio Patri & Deo meo, credens omnibus, quæ in Lege & Prophetis scripta sunt:

15. Spem habens in Deum, quam & hi ipsi expectant, resurrectionem futuram justorum, & iniquorum.

16. In hoc (g) & ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum, & ad homines semper.

17. Post annos autem plures, eleemosynas facturus in gentem meam, veni, & oblationes, & vota.

18. * In quibus invenerunt me purificatum in templo: non cum turba, neque cum tumultu. * Sup. 21. 26.

19. Quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præsto esse, & accusare si quid haberent adversùm me:

20. Aut hi ipsi dicant si quid invenerunt in me iniquitatis, cùm stem (h) in concilio,

21. Nisi

bat Antipatris, quàm ut intra unius noctis spatium eò pervenirent, si pedites fuissent.

35. (i) In palatio ab Herode extructo.

CAPUT XXIV. 1. 3. & 5. (a) Ex quo Paulus in carcerem conjectus fuerat. *Suscipimus*, Gr. amplectimur; vel suscipimus, tuam videlicet providentiam. *Auctorem seditionis*, principem sectæ.

6. (b) Damnatum tradere præsidi, penes quem erant judicia Capitalia, Judæorum senatui relictum erat jus cognoscendi & judicandi de reo in iis maximè quæ ad legem pertinebant: hujusmodi erat crimen quo Paulum accusabant, illud imprimis quòd Gentiles induxisset in templum, quodque templi violationem dicebant.

8. (c) Gr. examinans, seu interrogans. Neque enim id negare poterit. Sed fortè Tertullus Judæorum patronus non erat adeò imperitus, ut causæ suæ judicium ad Paulum revocaret, quasi se ipsemet reum perageret. Existimat quidem Auctor Analyseos Gallicæ loco, παρ' ὃ, *à quo*, legendum esse παρ' ὧν, *à quibus*, nempè accusatoribus, de quibus proximè verba fecerat, iique erant Ananias & Senatores magni Synedrii, qui non expectarunt, dum interrogarentur, sed ultrò confirmarunt quæ dicta erant à Tertullo. Unde Apostolus v. 19. eos ut testes rejicit, simul id contendit ad Judæos qui ex Asia venerant, non ad Senatores jus accusandi pertinere. Lectio autem illa, *à quibus*, ad marginem novi Testamenti à Roberto Stephano editi in folio fuit annotata, quæ videtur admodùm probabilis, & sensum efficit apertum.

10. (d) Nam multis præfuerat annis Trachonitidi, Batanææ, Gaulanitidi & Judææ ipsi ante biennium. Quòd si turbas aliquas, aut tumultus commovisset Paulus, Felici ignotum illud esse non potuisset. Deinde Judæorum mores à multis annis perspectos habebat Felix, isque noverat, quàm prompti essent ad seditiones & tumultus.

11. (e) E testibus: *Quàm duodecim*, neque adeò potui tam brevi temporis spatio excitare seditiones.

14. (f) Gr. ὁδὸν, viam, institutum, & vivendi rationem *quam vocant hæresim*, seu factionem, aut sectam vitiosam: *Sic deservio Deo & Patri*, Gr. τῷ πατρῴῳ θεῷ, Deo Patrum, seu patrio.

16. & 18. (g) Propterea, ob eam spem. *Purificatum*, Dum his rebus vacarem, invenerunt me purificatum, ea purificatione, de qua dictum est cap. 21.

20. & 21. (h) Gr. cùm starem coram Concilio, Synedrio, ubi hæc causa acta fuit. Quod confirmant hæc verba ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, idque proximè sequenti.

21. Nisi de una hac solummodò voce, qua clamavi inter eos stans: * Quoniam de resurrectione mortuorum ego judicor hodie à vobis.

22. Distulit autem illos Felix, certissimè (i) sciens de via hac, dicens: Cùm tribunus Lysias descenderit, audiam vos.

23. Jussitque Centurioni custodire eum, & habere requiem (k), nec quemquam de suis prohibere ministrare ei.

24. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla (l) uxore sua, quæ erat Judæa, vocavit Paulum, & audivit ab eo fidem, quæ est in Christum Jesum.

25. Disputante (m) autem illo de justitia, & castitate, & de judicio futuro, tremefactus Felix respondit: Quod nunc attinet, vade: tempore autem opportuno accersam te:

26. Simul & sperans, quòd pecunia ei daretur (n) à Paulo; propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo.

27. Biennio autem expleto (o), accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

CAPUT XXV.

Paulus coram Festo præside causam agit; appellat Cæsarem; coram Agrippa sistitur.

1. Festus ergo cùm venisset in provinciam, post triduum ascendit Jerosolymam à Cæsarea.

2. Adieruntque eum principes sacerdotum, & primi Judæorum, adversùs Paulum: & rogabant eum,

3. Postulantes gratiam adversùs eum, ut juberet perduci eum in Jerusalem, insidias tendentes ut interficerent eum in via.

4. Festus autem respondit, servari Paulum in Cæsarea: se autem maturiùs profecturum.

5. Qui ergo in vobis, ait, potentes (a) sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum.

6. Demoratus autem inter eos dies non ampliùs quàm octo, aut decem, descendit Cæsaream, & altera die sedit pro tribunali, & jussit Paulum adduci.

7. Qui cùm perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Jerosolyma descenderant Judæi, multas & graves causas objicientes, quas non poterant probare,

8. Paulo rationem reddente: Quoniam neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quidquam peccavi.

9. Festus autem volens gratiam præstare Judæis, respondens Paulo, dixit: Vis Jerosolymam ascendere, & ibi de his judicari apud me?

10. Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto (b), ibi me oportet judicari: Judæis non nocui, sicut tu meliùs nosti.

11. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori: si verò nihil est eorum, quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello.

12. Tunc Festus cum concilio locutus, respondit: Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis.

13. Et cùm dies aliquot transacti essent, Agrippa (c) rex & Bernice descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum.

14. Et cùm dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicavit de Paulo, dicens: Vir quidam est derelictus à Felice vinctus,

15. De quo cùm essem Jerosolymis, adierunt me principes sacerdotum, & seniores

---

Nisi de una, Nec Paulus de tribunali præsidis potuit aut dicere, aut cogitare, cùm Tertullus & Judæi eum accusaverint ut pestiferum & seditiosum hominem. Concilium igitur illud non aliud est, quàm Synedrium, in quo steterat Paulus; ac verba illa, *cùm starem*, ad præteritum, *invenerunt*, optimè referri possunt.

22. (i) An de instituto Christianorum, & de Pauli moribus? Vox illa *dicens*, per parenthesim intelligi potest, adeò ut responsum incipiat ab his verbis, *certissimè sciens*, cùm de hac secta diligentiùs inquisiero, & tribunus Lysias descenderit.

23. (k) Gr. *ἄνεσιν*, relaxationem: jussit eum mitiùs tractari.

24. (l) Soror erat Agrippæ Junioris, neptis Antonii & Cleopatræ, ex horum filia Cypria nomine Drusilla videtur cognomen sortita à Druso patre Claudii. Hæc relicto marito Azizo Emessenorum Rege, & circumciso, duxerat Felicem, idque contra legem. Hic per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercebat, cuncta maleficia sibi licere ratus, ait Tacitus.

25. (m) Cùm Felix vitiis oppositis deditus esset, cùmque has virtutes Christiana religio imprimis commendet.

26. (n) Quòd Paulum inter Christianos Principem esse existimaret, & audisset eleemosynas ab eo allatas fuisse Jerosolymam.

27. (o) Vel à captivitate Pauli, vel à præfectura Felicis, in Judæa. *Judæis*, quibus exosus erat, & à quibus fuit accusatus, & ad Neronem missus à Festo ejus successore: sed Pallantis fratris potentia pœnas debitas non dedit.

5. (a) Vox Græca utrumque significare potest, cùm eos qui apti sunt ad dicendum & probandum, tum illos qui commodè possunt & sine rerum suarum detrimento eò se conferre. CAPUT XXV.

10. (b) Jus appellandi erat civis Romani privilegium. Hinc discimus licitam esse appellationem non audita Judicis inferioris sententia, cùm ille suspectus est.

13. (c) Filius Agrippæ ab Angelo percussi, Rex Chalcidis & Trachonitidis: *Et Bernice*, soror Agrippæ, quæ patruo suo Herodi dicto nupserat primùm, tum Polemoni Ciliciæ Regi, ex Josepho, L. 20. cap. 5. Hæc postea placuit Vespasiano, ac propè abfuit ut nuberet Tito.

niores Judæorum, postulantes adversùs illum damnationem.

16. Ad quos respondi: Quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priùs quàm is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina.

17. Cùm ergo huc convenissent sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum.

18. De quo, cùm stetissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum:

19. Quæstiones verò quasdam de sua superstitione (d) habebant adversùs eum, & de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere.

20. Hæsitans autem ego de hujusmodi quæstione, dicebam si vellet ire Jerosolymam, & ibi judicari de istis.

21. Paulo autem appellante ut servaretur ad Augusti cognitionem, jussi servari eum, donec mittam eum ad Cæsarem.

22. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam & ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum.

23. Altera autem die, cùm venisset Agrippa, & Bernice, cum multa ambitione, & introissent in auditorium cum tribunis, & viris principalibus civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus.

24. Et dicit Festus: Agrippa rex, & omnes, qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me Jerosolymis, petentes & acclamantes non oportere eum vivere ampliùs.

25. Ego verò comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, judicavi mittere.

26. De quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, & maximè ad te, rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid scribam.

27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, & causas ejus non significare.

CAPUT XXVI.

Paulus coram Agrippa causam suam agit.

1. AGrippa verò ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere.

2. De omnibus, quibus accusor à Judæis, rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te cùm sim defensurus me hodie,

3. Maximè te sciente omnia, & quæ apud Judæos sunt consuetudines, & quæstiones: propter quod obsecro patienter me audias.

4. Et quidem vitam meam à juventute, quæ ab initio fuit in gente mea in Jerosolymis, noverunt omnes Judæi:

5. Præscientes me ab initio (a) (si velint testimonium perhibere) quoniam secundùm certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus.

6. Et nunc in spe (b), quæ ad patres nostros repromissionis facta est à Deo, sto judicio subjectus:

7. In quam duodecim tribus (c) nostræ, nocte ac die deservientes, sperant devenire. De qua spe accusor à Judæis, rex.

8. Quid (d) incredibile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat?

9. Et ego quidem existimaveram, me adversùs nomen Jesu Nazareni debere multa contraria agere.

10. * Quod & feci Jerosolymis, & multos sanctorum ego in carceribus inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta: & cùm occiderentur, detuli sententiam (e). * Sup. 8. 3.

11. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare: & ampliùs insaniens in eos, persequebar usque in exteras civitates.

12. In quibus (f) * dum irem Damascum cum potestate & permissu principum sacerdotum, * Sup. 9. 2.

13. Die media in via, vidi, rex, de cœlo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen, & eos qui mecum simul erant.

14. Omnesque nos cùm decidissemus in terram,

19. & 23. (d) Vox Græca à nonnullis ut anceps accipitur, ita ut & superstitionem & religionem significare possit. *Cum multa ambitione*, Cum apparatu magno.

CAPUT XXVI. 5. (a) Qui noverunt me jam ab adolescentia, antequam essem Christianus, *secundùm certissimam sectam*, exactissimam, In Græco vox est *αἵρεσιν*, quod tum generale erat vocabulum omnem sectam significans: sed apud Christianos tunc cœpit specialem & vitiosam habere significationem.

6. (b) Ob spem, seu per Christum partam salutem: spes enim pro re sperata hic accipitur.

7. (c) Non Pharisæi solùm, sed omnes Israelitæ salutem suam sperant per Messiam se consecuturos. *De qua ipse accusor*, quòd Jesum esse Messiam affirmem, Judæi verò id negent.

8. (d) An illud est incredibile Deum omnipotentem, qui cuncta è nihilo creavit, Jesum à mortuis excitasse?

10. (e) Latam à Judicibus detuli ad eos, quorum erat illam executioni mandare.

12. (f) Civitatibus, dum hæc agerem. *Cum permissu*, cum procuratione.

terram, audivi vocem loquentem mihi Hebraica lingua: Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare.

15. Ego autem dixi: Quis es, Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Jesus, quem tu persequeris.

16. Sed exurge, & sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum, & testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus apparebo (g) tibi,

17. Eripiens (h) te de populo, & gentibus, in quas nunc ego mitto te,

18. Aperire (i) oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem, & de potestate satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter Sanctos, per fidem quæ est in me.

19. Unde, rex Agrippa, non fui incredulus cœlesti visioni:

*Sup. 9.20. 28. & 13. 14. 20. * Sed his, qui sunt Damasci primùm, & Jerosolymis, & in omnem regionem Judææ, & Gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent, & converterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes (k).

21. Hac ex causa me Judæi, cùm essem
*Sup. 21. 31. in templo, * comprehensum tentabant interficere.

22. Auxilio autem adjutus Dei, usque in hodiernum diem sto, testificans minori, atque majori, nihil (l) extra dicens quàm ea quæ Prophetæ locuti sunt futura esse, & Moyses,

23. Si passibilis (m) Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus est populo, & Gentibus.

24. Hæc loquente eo, & rationem reddente, Festus magna voce dixit: Insanis Paule: multæ te litteræ ad insaniam convertunt.

25. Et Paulus: Non insanio (inquit) optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor.

26. Scit enim de his rex, ad quem & constanter loquor: latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quidquam horum gestum est.

27. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quia credis.

28. Agrippa autem ad Paulum: In modico suades (n) me Christianum fieri.

29. Et Paulus: Opto apud Deum, & in modico (o), & in magno, non tantùm te, sed etiam omnes qui audiunt, hodie fieri tales, qualis & ego sum, exceptis vinculis his.

30. Et exurrexit rex, & præses, & Bernice, & qui assidebant eis.

31. Et cùm secessissent, loquebantur ad invicem, dicentes: Quia nihil morte, aut vinculis dignum quid fecit homo iste.

32. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.

CAPUT XXVII.

Paulus Romam navigat; navigatio illa describitur.

1. UT autem judicatum est navigare eum in Italiam, & tradi Paulum cum reliquis custodiis (a) Centurioni nomine Julio cohortis Augustæ,

2. * Ascendentes navem Adrumetinam (b), incipientes navigare circa Asiæ loca, sustulimus, perseverante nobiscum Aristarco Macedone Thessalonicensi. *2.Cor.11. 25.

3. Sequenti autem die devenimus Sidonem. Humanè autem tractans Julius Paulum, permisit ad amicos ire, & curam (c) sui agere.

4. Et

16. (g) Gr. quorum causa apparebo tibi: ut scilicet eà re doceam: undè Christus sæpe Paulo apparuit.

17. (h) Ita ut evadas mortem à Judaico populo tibi intentatam: licèt multa esset passurus.

18. (i) Deus aperit ut causa principa, Doctores ut ministri: *Per fidem quæ est in me*, quæ est initium justificationis.

20. (k) Non solam fidem, sed & bona opera ad justificationem requirit Apostolus.

22. (l) Non quòd nihil præter Scripturas doceri, vel credi oporteat; sed ut Paulus nihil extra Prophetas, ita & nos nihil extra Apostolos ut dogma fidei tradimus, nihil quod non acceptum sit ab Apostolis, & ab Ecclesia propositum. *Et Moyses*, propter ejus excellentiam: separatim eum nominat ut Prophetarum præcipuum.

23. (m) Gr. παθητὸς, Erasmus vertit *passurus*: nam verbale interdum ponitur pro participio: atque is est Hebraismus non infrequens.

28. (n) Propemodum suades me Christianum fieri; ac subinde respondit Agrippa aulicorum more irridendo, sed Paulus seriò instat.

29. (o) Non solùm te, sed etiam omnes qui audiunt hodie, tales fieri, qualis ego sum, non ut aliquantulùm, sed ut omninò talis sis, qualis ego sum. In quo quidem zelum suum pro animarum salute declarat. Græcè *in parvo & in multo*, seu per omnem modum.

CAPUT XXVII.

1. (a) Vinctis, qui metonymicè ita dicuntur à Suetonio in Domitiano, uti & à Jurisconsultis. *Cohortis Augustæ*, ex legione Augustæ, seu Imperatricis: cohortes enim nominibus legionum, non propriis, signari solebant. Non cohors tota, sed pars illius huic custodiæ fuit destinata.

2. (b) Adrumetum est urbs maritima Africæ. Aliis tamen videtur urbem hoc loco designari in Æolide, seu in Mysia, quam Stephanus Adramitteum vocat. In Græco textu est Adramytina: idque videtur probabilius, cum navis Adrumetina non Asiæ littora legere, sed ad sinistram versùs Ægyptum flectere debuisset, aut medio mari se committere. *Sustulimus*, Anchoram solvimus, vela dedimus. Et quidem navis mutata est, cùm Asiæ minoris relicta est navigatio. *Circa Asiæ loca*: Syrus, Ad Asiæ loca navigaturi.

3. (c) Corpus fessum curare, quæque erant navigationi necessaria, parare.

4. Et inde cùm sustulissemus, subnavigavimus Cyprum (d), propterea quòd essent venti contrarii.

5. Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ navigantes, venimus Lystram (e), quæ est Lyciæ:

6. Et ibi inveniens centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, transposuit nos in eam.

7. Et cùm multis diebus tardè navigaremus, & vix devenissemus contra Gnidum (f): prohibente nos vento, adnavigavimus Cretæ, juxta Salmonem:

8. Et vix juxtà navigantes, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boniportus, cui juxtà erat civitas Thalassa (g).

9. Multo autem tempore peracto, & cùm jam non esset tuta navigatio, eò quòd & jejunium (h) jam præteriisset, consolabatur eos Paulus,

10. Dicens eis: Viri, video quoniam cum injuria & multo damno, non solùm oneris & navis, sed etiam animarum nostrarum, incipit esse navigatio.

11. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quàm his quæ à Paulo dicebantur.

12. Et cùm aptus portus non esset ad hiemandum, plurimi statuerunt consilium navigare inde, si quomodo possent, devenientes Phœnicen, hiemare, portum Cretæ respicientem ad Africum (i), & ad Corum.

13. Aspirante autem Austro, æstimantes propositum se tenere, cùm sustulissent de Asson (k), legebant Cretam.

14. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Typhonicus (l), qui vocatur Euroaquilo.

15. Cùmque arrepta (m) esset navis, & non posset conati in ventum, data nave flatibus, ferebamur,

16. In insulam autem quamdam decurrentes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham.

17. Qua sublata, adjutoriis utebantur, accingentes (n) navem, timentes ne in syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur.

18. Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt (o):

19. Et tertia die suis manibus armamenta navis projecerunt.

20. Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, & tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

21. Et cùm multa jejunatio fuisset, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem, ò viri, audito me, non tollere à Creta, lucrique facere injuriam hanc & jacturam.

22. Et nunc suadeo vobis bono animo esse: amissio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam navis.

23. Astitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cujus sum ego, & cui deservio,

24. Dicens: Ne timeas Paule, Cæsari te oportet assistere: & ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum.

25. Propter quod bono animo estote viri: credo enim Deo, quia sic erit, quemadmodum dictum est mihi.

26. In insulam autem quamdam oportet nos devenire.

27. Sed posteàquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria (p) circa mediam noctem, suspicabantur nautæ apparere sibi aliquam regionem.

28. Qui & summittentes bolidem (q), invenerunt passus viginti: & pusillum inde separati, invenerunt passus quindecim.

29. Ti-

4. (d) Non recto itinere; prænavigavimus; sed circuitu quodam infra Cyprum insulam uti coacti sumus.

5. (e) Quæ est urbs Lyciæ. Hæc latè sumpta Lycaoniam complectitur ex Stephano, Gr. εἰς Μύρα, quæ est Lyciæ civitas ad mare: Lystra verò in continenti sita est, & in Lycaonia. Unde non desunt, qui putent Vulgatam hoc in loco ad textum Græcum corrigi oportere.

7. (f) Est Asiæ promontorium Cretæ objectum. *Adnavigavimus Cretæ*, juxta Cretam; *Juxta Salmonem*; Ex Strabone, L. 2. est promontorium Cretæ orientale.

8. (g) In quodam MS. legitur Ἄλασσα: nusquam enim occurrit civitas nomine Thalassa: quæ urbs erat in Cretæ littore juxta Gaignæum.

9. (h) Jejunium solemne mensis Tisri, quod absolutè dicitur jejunium; tumque jam minùs tuta erat navigatio. *Consolabatur eos Paulus*, Gr. *Exhortabatur*, Syrus, *Consilium dabat*, nempè de intermittenda navigatione.

12. (i) Ventus est inter Austrum, & Occidentem, àtque flat ab occasu brumali: *Et ad Corum*, qui ab occasu estivo.

13. (k) Locus est propè positus. *Legebant Cretam*, Cretæ oram quàm proximè legebant.

14. (l) Gall. vulgò *un Ouragan*, qui vocatur Euroaquilo, in his regionibus *Nord est*.

15. & 16. (m) Acta in gyrum à typhone, vel in altum abrepta. *Cauda*, Gr. Clauda, quæque vicina est Cretæ, ventorum vi impulsa. *Potuimus vix obtinere scapham*, navi nostræ illigatam vix potuimus è mari in navim attollere, ne illa in navim impacta frangeretur, aut à puppi divelleretur.

17. (n) Uncis, funibus, & aliis constringentes instrumentis, ne in syrtem impingens frangeretur. *Summisso vase sic ferebantur*, Syrus, Submisimus antennam, exiguam veli partem explicantes, ut parum venti exciperet instar vasis; aut fortè vasis nomine navis ipsa intelligitur, cujus demisso malo sese fluctibus & ventis permiserunt.

18. 19. & 21. (o) Sarcinas aliquas & merces in mare projicientes. *Armamenta*, vulgò *les agrès*. *Jejunatio*, ob nimiam navis jactationem fastidium cibi consequitur.

27. (p) In mari Adriatico, quod non modò sinum Venetum, sed & Jonium quoque mare complectitur, ex Strabone.

28. (q) See plumbum quo aquæ altitudo exploratur, vulgò *la sonde*. *Invenerunt passus viginti*, Gall. 20.

29. Timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.

30. Nautis verò quærentibus fugere de navi, cùm misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent à prora anchoras extendere,

31. Dixit Paulus centurioni, & militibus: Nisi hi in navi manserint (r), vos salvi fieri non potestis.

32. Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere.

33. Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum, dicens: Quartadecima die hodie expectantes jejuni permanetis (s), nihil accipientes.

34. Propter quod rogo vos accipere cibum pro salute vestra: quia nullius vestrùm capillus de capite peribit.

35. Et cùm hæc dixisset, sumens panem, gratias egit Deo in conspectu omnium: & cùm fregisset, cœpit manducare.

36. Animæquiores autem facti omnes, & ipsi sumpserunt cibum.

37. Eramus verò universæ animæ in navi ducentæ septuaginta sex.

38. Et satiati cibo alleviabant navem, jactantes triticum (t) in mare.

39. Cùm autem dies factus esset, terram non agnoscebant: sinum verò quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent, ejicere navem.

40. Et cùm anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes juncturas (u) gubernaculorum: & levato artemone secundùm auræ flatum, tendebant ad littus.

41. Et cùm incidissemus in locum dithalassum (x), impegerunt navem: & prora quidem fixa manebat immobilis, puppis verò solvebatur à vi maris.

42. Militum autem consilium fuit ut custodias occiderent: ne quis cùm enatasset, effugeret.

43. Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri: jussitque eos, qui possent natare, emittere se primos, & evadere, & ad terram exire:

44. Et cæteros alios in tabulis ferebant: quosdam super ea, quæ de navi erant. Et sic factum est, ut omnes animæ evaderent ad terram.

CAPUT XXVIII.

Quæ Melitæ evenerint, enarrantur; Romam advenit; omnes ad se venientes fidem Christianam docet.

1. ET cùm evasissemus, tunc cognovimus quia Melita (a) insula vocabatur. Barbari verò præstabant non modicam humanitatem nobis.

2. Accensa enim pyra, reficiebant nos omnes, propter imbrem, qui imminebat, & frigus.

3. Cùm congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem, & imposuisset super ignem, vipera à calore cùm processisset, invasit manum ejus.

4. Ut verò viderunt Barbari pendentem bestiam de manu ejus, ad invicem dicebant: Utique homicida est homo hic, qui cùm evaserit de mari, ultio non finit eum vivere.

5. Et ille quidem excutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est.

6. At illi existimabant eum in tumorem convertendum, & subitò casurum, & mori. Diu autem illis expectantibus, & videntibus nihil mali in eo fieri, convertentes (b) se, dicebant eum esse Deum.

7. In locis autem illis erant prædia principis (c) insulæ, nomine Publii, qui nos suscipiens, triduo benignè exhibuit.

8. Con-

brasses, & pusillùm inde se invenerunt *passus quindecim*, quod indicio erat se terræ esse viciniores.

31. (r) Salutem quidem iis promiserat Deus, dummodò ea præstarent, quibus promissi executio erat illigata.

35. (s) Quòd nihil per modum justæ refectionis accepissent, sed tantùm perparum quid, & carptim identidem delibassent ad vitam sustentandam: nisi hoc fuerit miraculum.

38. & 39. (t) Qui tertius fuit jactus. *In quem cogitabant*, in quod littus, (nam Græcè est masculini generis;) enitebantur navem deducere.

40. (u) Syrus, Solverunt vincula gubernaculorum: priùs enim videntur alligasse, ne tempestatis vi frangerentur. An fortè, ut videtur viro docto, olim duo erant in unaquaque navi gubernacula, suum cuique lateri, eaque vinculis quibusdam navi erant alligata, quibus laxatis in aquas descendebant. Quo loco navis posita essent ea gubernacula, non est explicatu facile; nisi fortè sic aptata erant, ut nuper vir nobilis excogitavit, adeò ut unum gubernaculum ad puppim, alterum ad proram poneretur. *Et levato artemone*; Syrus, Parvo velo, quod proræ proximum est, quove utuntur nautæ, cùm metuunt ne vela majora plus satis venti concipiant.

41. (x) Isthmus est qui mare utrimque dividit: locum illum prope Melitam vocant *la Gala di S. Paolo*, portum, seu appulsum sancti Pauli. *Et prora quidem*, in arenoso solo.

1. 2. 3. & 4. (a) Hanc incolebant Africani. *Qui imminebat*, Gr. qui supervenerat. *Invasit*; momordit. CAPUT XXVIII.
Ultio, Gr. δίκη, justitiæ Deus, ultrix justitia.

6. (b) Mutata sententia. Jam ab iis temporibus hujus regionis serpentes venenum omne suum exuerunt.

7. (c) Civis Romani, qui in ea insula magistratum gerebat, aut vir erat primarius.

8. Contigit autem, patrem Publii febribus & dysenteria vexatum jacere. Ad quem Paulus intravit: & cùm orasset, & imposuisset ei manus, salvavit eum.

9. Quo facto, omnes, qui in insula habebant infirmitates, accedebant, & curabantur:

10. Qui etiam multis honoribus nos honoraverunt, & navigantibus imposuerunt quæ necessaria erant.

11. Post menses autem tres, navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hiemaverat, cui erat insigne Castorum (d).

12. Et cùm venissemus Syracusam, mansimus ibi triduo.

13. Inde circumlegentes devenimus Rhegium: & post unum diem flante Austro, secunda die venimus Puteolos;

14. Ubi inventis fratribus (e) rogati sumus manere apud eos dies septem: & sic venimus Romam.

15. Et inde cùm audissent fratres, occurrerunt nobis usque ad Appii forum (f), ac tres Tabernas. Quos cùm vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam.

16. Cùm autem venissemus Romam, permissum (g) est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite.

17. Post tertium autem diem convocavit primos Judæorum. Cùmque convenissent, dicebat eis: Ego, viri fratres, nihil adversùs plebem faciens, aut morem paternum, vinctus ab Jerosolymis traditus sum in manus Romanorum:

18. Qui cùm interrogationem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eò quòd nulla esset causa mortis in me.

19. Contradicentibus autem Judæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare.

20. Propter hanc igitur causam rogavi vos videre, & alloqui. Propter spem (h) enim Israel catena hac circumdatus sum.

21. At illi dixerunt ad eum: Nos neque litteras accepimus (i) de te à Judæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit, aut locutus est quid de te malum.

22. Rogamus autem à te audire quæ sentis: nam de secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur.

23. Cùm constituissent autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex Lege Moysi & Prophetis, à manè usque ad vesperam.

24. Et quidam credebant his quæ dicebantur: quidam verò non credebant.

25. Cùmque invicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo unum verbum: Quia benè Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros,

26. Dicens: * Vade ad populum istum, & dic ad eos: Aure audietis (k), & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicietis. *Isa. 6. 9. Matth. 13. 14. Mar. 4. 12. Luc. 8. 10. Joann. 12. 40. Rom. 11. 8.*

27. Incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos compresserunt: ne fortè videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos.

28. Notum ergo sit vobis, quoniam Gentibus missum est hoc salutare Dei, & ipsi audient.

29. Et cùm hæc dixisset, exierunt ab eo Judæi, multam habentes inter se quæstionem (l).

30. Man-

11. (d) Castoris & Pollucis, quos navigantibus præesse vulgò opinabantur.

14. (e) Ubi jam erant Christiani à viris Apostolicis ad fidem conversi.

15. (f) Distans Roma 50. milliaribus, sic dictum, quòd Appii Claudii statua esset insignitum. Sic enim vocabant loca, ubi Principum virorum statuæ erant collocatæ, ut *Frouli*, forum Julii, forum Livii, vulgò *Forli*. *Tres taberna*, vulgò *Cisterna*, 33. millibus ab urbe prope Velitras, Augusti Patriam. *Accepit fiduciam*, spem magnam fidei propagandæ, cùm tam benignos in se experiretur.

16. (g) Addunt Græca scholia, *Tradidit Centurio vinctos omnes Principi*, seu præfecto carcerum, qui tum erat præfectus prætorii, nomine Burras, excepto Paulo, cui ex commendatione Centurionis permissum est arbitratu suo ubi vellet manere, *cum custodiente se milite*.

20. (h) Propter Messiam à Judæis expectatum, quem venisse docet, aut propter resurrectionis dogma, quod in persona Jesu Christi propugno adversùs Judæos.

21. (i) Judæi Jerosolymæ actores esse desierant, quòd de lege eorum ageretur, quæ Romæ facilè contemneretur, cùmque in Judæa ipsa spreta fuisset eorum accusatio.

26. (k) Isaiæ 6. Hebr. *Audite, neque intelligatis*, non ut occludant aures, sed ex indignantis affectu, & cum aliqua imprecatione loquitur Propheta. Lucas sequitur 70. Interpretum versionem: *Et non percipietis*. Quid ea significent, quæve ex iis consequantur, non intelligent.

29. & 30. (l) Gr. disceptationem. *In suo conducto*, in ædibus quas conduxerat, quò Judæorum turbæ quotidie confluebant: adeò ut non parva esset illa mansio. Lucas multa prætermittit à Paulo gesta, & dicta. Sic non meminit primæ ejus defensionis, cujus mentionem facit 2. Timot. 4. *In prima mea defensione nemo mihi adfuit*. Etsi probabilius videtur Chrysostomo primam illam Apologiam in secunda Pauli profectione factam esse. Nam secunda ad Timotheum Epistola non multò antè martyrium Pauli scripta creditur; neque id verisimile est Paulum rem multis ante annis peractam, ut novam Timotheo scribere.

30. Mansit autem biennio toto in suo conducto: & suscipiebat omnes, qui ingrediebantur ad eum,

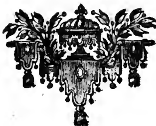
31. Prædicans (m) regnum Dei, & docens quæ sunt de Domino Jesu Christo, cum omni fiducia, sine prohibitione.

31. (m) Evangelii doctrinam: *Cum omni fiducia*, libertate, quam copia amicorum dabat, etiam ex aula Imperatoris, de quibus in Epist. ad Philip. *Salutant vos omnes sancti, maximè qui de domo Cæsaris sunt.* Anno Christi 67. Jacobus Alphæi Jerosolymorum Episcopus Martyrium obiit, ex Josepho, L. 20. cap. 8. Eusebio Hist. L. 2. cap. 23. Anno jam affecto Timotheus è vinculis liber dimissus est. Exeunte hoc anno, aut insequenti Lucam scripsisse Acta Apostolorum tradit Hieron. in Catalogo. Cùm Paulus ferè per biennium in libera fuisset custodia, ineunte anno 68. videtur arctiori custodia servatus, qua de re videtur loqui Epist. ad Philip. cap. 1. Suspicatur Pezronius vivente Burra prætorii Præfecto Paulum Romæ liberiùs prædicasse verbum Dei: sed eo mortuo, Præfectis prætorii Rufo satis probo homine; & Tigellino nequissimo, tum fortè Pauli vincula pressiora fuisse, & nota in toto prætorio: etsi paulò post dimissus est. Anno Neronis octavo Paulus plena libertate potitus, Roma egressus abiit in Macedoniam; mansit Philippis, ut promiserat in Epist. ad Philip. cap. 2. v. 24. æstivo tempore profectus est Troadem. Hinc Colossas venit. Petrus firmatis Asiæ Ecclesiis videtur hoc anno Romam venisse. Paulus circa vernum tempus Ephesto, ubi hiemem egerat, profectus est Miletum Cariæ, hinc in Cretam Insulam transfretavit, illic Titum ordinavit Episcopum, ut hanc regeret Ecclesiam. Anno jam affecto, Creta relicta navigavit in Græciam, & Ecclesias à se fundatas visitavit. Petrus dum Romæ esset, secundam scripsit Epistolam, aut anno insequenti, cap. 1. ubi innuit mortem suam instare. Paulus Romam secundò venit, Tit. 3. & 2. Timoth. 4. iterùm in vincula conjectus, 2. Timot. 1. non multò post coram Nerone sistitur; divina ope *liberatus est de ore leonis*, 2. Timoth. 4. post primam defensionem suam nondum planè solutus. Titus ab eo adhuc vincto missus in Dalmatiam, Crescens in Galliam, ex Eusebio, L. 3. cap. 4. Lucas solus cum eo remansit. Non multò post solutus est omninò vinculis, 2. Timoth. 4. profectus est in Hispaniam, quod jam sæpè cogitaverat, Rom. 15. ad fines Occidentis, ut testatur Clemens Rom. in Epistola ad Corinthios. Petrus persecutione audita venit Romam, non multò post in vincula conjectus, & cruci affixus capite in terram demisso, III. Calendas Julias Nerva & Vestino Coss. Catalogus r. Pontificum, Lactantius de mortibus persecut. cap. 2. Sulpicius Severus Histor. L. 2. cap. 41. Euseb. in Chronico. Paulus audita Neronis persecutione Romam ex Hispania tertiò proficiscitur, & anno proximè sequenti Martyrium obiit eodem die, non eodem anno. Suspicatur Pezronius id factum esse sententia Præfectorum prætorii Sabini, & Tigellini ἐπὶ ἡγεμόνων, ut innuit Clemens Romanus in Epist. ad Corinthios. Hinc Prudentius, Lib. de Coronis, Hymn. 12. *Unus utrumque dies pleno tamen innovatus anno vidit superba morte laureatum.*

Ita quoque Arator in poemate, L. 2. in Actus Apostolorum anno 544. Vigilio Papæ dicato:

Non eadem tamen una dies, annique voluto.
Tempore sacravit repetitam passio lucem.

Ita quidem Pezronius utriusque Apostoli Martyrium ex veteribus, certis addicit temporibus.

IN

IN EPISTOLAS BEATI PAULI APOSTOLI

PRÆFATIO.

RÆCIPUA Christianæ religionis fundamenta his Epistolis contineri, atque hæreses penè omnes, quæ posteà emerserunt, in iis jam compressas esse, & profligatas, communis est sanctorum Patrum sententia. Quæ ad morum informationem ex præscripto Legis Evangelicæ spectant, & cuncta vitæ Christianæ officia in clarissima luce posita complectuntur; virtutes quas sequi, vitia quæ in quocumque hominum statu, aut conditione fugere oporteat, sic exequuntur, ut meritò primi & genuini in Evangelium Commentarii habeantur: nam doctrina Evangelica admirabili quadam ratione in his Epistolis est explicata, quæque in rebus agendis occurrunt difficultates, seu ad conscientiæ dictamen, seu ad Legem divinam spectent, solutæ sunt, & complanatæ.

Stylus simplex est & gravis: humanam eloquentiam Paulus 1. Cor. c. 1. & 2. à se deprecatur, ut Apostolico muneri contrariam; sed divinam planè & nativam, non pigmentis Rhetorices fucatam adhibet, quæ vim infert animis gratam & salutarem, non artem ostentat. Sæpè ab instituto sermone paululùm digredi videtur, in scopum tamen suum semper intentus: ut v. 6. cap. 9. Epistolæ ad Romanos, *Non quòd exciderit verbum Dei, &c.* Idque ut objectioni, quæ ultrò se offert, occurrat, & illam occupet, vel ut rem propositam acriùs persequatur, scrupulis è medio sublatis. Quemadmodum, inquit vir doctus jam à nobis laudatus in Prolegomenis, cùm de stylo Scripturæ ageremus, flumina versùs mare properant, tametsi montium interjectu cursum suum aliorsùm inflectunt: sed postquam terras fertili humore irrigarunt, intermissum iter denuò prosequuntur.

Hyperbatis quoque interdum utitur Apostolus præ impetu Spiritus sancti quo plenus erat, ut Prophetis evenit. Hinc fit ut sententias quandoque convolvat, aut priores quasi imperfectas relinquat, ut Gal. 2. v. 6. *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid, &c.* Sic Ephes. 3. v. 4. *Hujus rei gratia, &c.* usque ad v. 19. ubi est continuatum hyperbaton. Quædam occurrunt apud eum prosopopœjæ, seu personarum fictiones. Sic Rom. cap. 7. Legem inducit quasi regem nobis imperantem; & cap. 6. Peccatum ut tyrannum nobis exhibet, & cap. 8. v. 19. *Nam expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat*; & quæ sequuntur. Apud eum quoque usitata est figura, quam refractionem vocant, cùm vox eadem in diverso significatu usurpatur, ut in eodem capite, v. 15. & cap. 11. v. 22.

Et quidem cùm duæ sint partes eloquentiæ, una in cogitatis politè efferendis posita, altera in rebus pro varietate materiæ, & auditorum ratione prudenter tractandis; illa est mutabilis pro varietate regionum & temporum, eaque fuit à sancto Paulo & à sacris Auctoribus usurpata, quatenus eorum consilio, & fini proposito congruebat. Sed pars altera eloquentiæ in Sacris Litteris, & præsertim in Pauli Epistolis ubique fulget. Cùm verborum ornatus

natus deest, tum is nec desideratur, ac stylus ipse nuda simplicitate pellucet, pigmentorum delectu longè augustior, quàm foret ex copia. Nam ut præclarè Auctor superioris sæculi doctus & disertus, sacræ divinæque Scripturæ puram, castam, simplicem habent orationem, qualem mores desiderant; verba delecta, si vis, non tamen nimia cum cura exquisita, & undique excerpta, ut dignitatis major, quàm gratiæ ac leporis ratio habita videatur.

EPISTOLÆ AD ROMANOS

ARGUMENTUM.

CUM inter Judæos ad Christi fidem conversos, & fideles è Gentibus vocatos; circa legalium observationem, ac ciborum delectum orta esset contentio, ac subinde metuendum esset ne in partes & factiones, atque inde in simultates contentionis ardor erumperet, utrosque sic conciliat Paulus, ut Judæorum prærogativas & privilegia præ Gentilibus esse concessa fateatur: quòd illis credita sint eloquia Dei, fœdus cum iis à Deo sancitum, Prophetæ ad eos missi, ex iis demum Christus natus sit, qui promissa Patribus facta implevit. Sed cùm utrique & Judæi & Gentiles meritis suis gratiam vocationis tribuerent, eos hac in re sic exæquat Paulus, ut eorum merita ante fidem nulla extitisse demonstret. Quare id unum est hujus Epistolæ argumentum, ut Apostolus ostendat, neque humana sapientiæ documentis, nec Legis Mosaicæ præceptis, sed sola in Christum fide, seu Christiana religione, quatenus utrique opponitur, & Philosophiæ & Legi veteri, veram acquiri justitiam, quæ nos Deo gratos efficiat; idque ex Gentilium & Judæorum depravatis moribus primùm colligit, cùm illi naturæ, hi Mosis Legem violaverint. Tum in secunda Epistolæ parte ea præscribit præcepta quæ in formandis moribus ad veram pietatem sunt necessaria. Judæos in primis admonet ut potestatibus ultrò se subjiciant; Gentiles, ut Judæorum infirmitati circa delectum ciborum, quæ præcipua videtur fuisse dissensionis occasio, sese accommodent; & utrosque ad virtutum exercitationem adhortatur.

Hæc Epistola Corinthi scripta est; nam in fine Epistolæ quosdam Corinthios nominat: quo anno, incertum est.

CAPUT PRIMUM.

Præmissa salutatione. Evangelii prædicationem & necessitatem commendat.

1. PAULUS, servus Jesu Christi,
vocatus (a) Apostolus,
*Act. 13. 2. * segregatus in Evangelium
Dei,
2. Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis,
3. De Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundùm carnem,
4. Qui

CAP. I. 1. 2. & 3. (a) Ad muneris Apostolici dignitatem vocatus, aut vocatione divina Apostolus: *Segregatus*, delectus ad prædicandum Evangelium. *De filio suo*, Hæc enim est Evangelio subjecta materies: hoc utique Evangelium est doctrina de Filio Dei, qui Deus est & homo; per quem Paulus vocatus est ad Apostolatum, ut illud prædicaret Gentibus, ex quibus sunt Romani. Solet enim Paulus perpetua quadam oratione distinctas periodos inter se connectere, & ex uno in aliud paulatim labi, sic tamen ut cuncta ad rem propositam re-

4. Qui prædestinatus (b) est Filius Dei in virtute secundùm spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri:

5. Per quem accepimus gratiam, & Apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus Gentibus (c) pro nomine ejus,

6. In quibus estis (d) & vos vocati Jesu Christi:

7. Omnibus qui sunt Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis (e). Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.

8. Primùm quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis: quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.

9. Testis enim mihi est Deus, cui servio (f) in spiritu meo in Evangelio filii ejus, quòd sine intermissione memoriam vestri facio

10. Semper in orationibus meis: obsecrans, si quomodo tamdem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.

11. Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos:

12. Id est, simul consolari (g) in vobis, per eam quæ invicem est, fidem vestram atque meam.

13. Nolo autem vos ignorare fratres: quia sæpè proposui venire ad vos, (& prohibitus sum usque adhuc) ut aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in cæteris gentibus.

14. Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum:

15. Ita (quod in me) promptum est & vobis, qui Romæ estis, evangelizare.

16. Non enim erubesco (h) Evangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primùm & Græco.

17. Justitia (i) enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem: sicut scriptum est: * Justus autem ex fide vivit. * Hab.2.4. Gal.3.11. Heb.10.38.

18. Revelatur (k) enim ira Dei de cœlo super omnem impietatem & injustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in injustitia detinent:

19. Quia quod notum (l) est Dei, manifestum est in illis: Deus enim illis manifestavit.

20. Invisibilia (m) enim ipsius, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque ejus virtus,

---

vocet, atque ex ultimis vocibus occasionem sumat inceptum sermonem persequendi in eamdem sententiam. *Qui factus est ei*, Qui cùm ab æterno sit Filius Dei, in tempore factus est, & genitus secundùm humanam naturam ex semine David. *Secundùm carnem*, Calvinus quidem in hunc locum: Hæc, inquit, particula aliquid in Christo fuisse carne nobilius subindicat: Sic ergo ex semine Davidis progenitus est homo, ut suam intereà Divinitatem retineat.

4. (b) ὁρισθέντος, qui definitus est, aut declaratus Filius Dei. Deinde, inquit Erasmus, Christi geminam in eadem hypostasi naturam mira verborum emphasi describit. De homine dicit, *factus est*, ut intelligas, aliquid accessisse quod non erat. De Divinitate dicit, *declaratus est*. Primùm ex virtute patrandi miracula, deinde *secundùm Spiritum sanctificationis*, per Spiritum sanctum, quo credentes sanctificat. Signa edebat Jesus per Spiritum illum sanctificationis, id est, vim divinam per quam ab initio conceptionis sanctificatus fuerat. Ita Grotius; adeò ut Spiritus sanctificationis sit ipsa essentialis Divinitas, qua sanctificata est humanitas. Postremò, *ex resurrectione mortuorum Jesu Christi*, ex eo quòd suaptè virtute à mortuis surrexerit. Ex eo triplici effectu Divinitas palàm fuit declarata & probata. Vel prædestinatum est ab æterno fore ut Christus, ut filius David secundùm carnem, idem foret Filius Dei. In Græco textu voces illæ v. 3. *de Filio suo*, in eodem sunt casu cum ultimis vocibus v. 4. *Jesu Christi Domini nostri*: adeò ut ea sit verborum constructio; *De Filio suo Jesu Christo Domino nostro*; quæque intercedunt, legenda videantur per parenthesim. Atque hæc est pars prior salutationis, in qua fidei suæ puritatem, & missionem, quæ à Christo ipso manavit, ante omnia præmittit. *Vocatus Apostolus*, v. 1. qui & divina electione fuit confirmatus; *Segregatus in Evangelium Dei*: Qui quidem Apostolatus nullis circumscribitur finibus.

5. (c) Ut Gentes adducantur ad fidem. Græc. εἰς ὑπακοὴν πίστεως, *ad obedientiam fidei*. *Pro nomine ejus*; ut Christi Legatus, vice ejus hoc fungar munere.

6. (d) Vocati à Christo: quemadmodum dicuntur dilecti Dei, id est, dilecti à Deo.

7. (e) Vocatis ad sanctitatem. Atque in hac voce desinit epigraphe, seu Epistolæ inscriptio; idque supplendum videtur, ut in aliis Epistolis, salutem dicit. *Gratia vobis*, gratia quæ nos cum Deo conjungit, & pax quæ cum proximo: quæ duo non separat Apostolus.

9. & 10. (f) Mente pura & integra. *Si quomodo*, si quando prospero itinere veniam ad vos; *In voluntate Dei*, Deo ita volente.

12. 14. & 15. (g) Gr. exhortari, ex mutua & communi fide. *Græcis*, Per Græcos politiores nationes, ut Romani, intelligi solent, tametsi Gentes omnes præter Græcos vocabant Barbaros; *Sapientibus*, doctis juxtà & indoctis; *Promptum est*, quantum ad me attinet.

16. (h) Non me pudet Evangelii, tametsi plerisque videtur vile & abjectum, prædicare Deum crucifixum. *Virtus enim*; nam Dei virtute & potentia salvat credentes; *Judæo primùm*, si minùs dignitate, saltem tempore; *& Græco*, deinde Græco.

17. (i) Qua nos justificat Deus per Evangelii prædicationem, non qua Deus justus est: non enim de justitia Dei ipsius in hac Epistola loquitur Apostolus; *Revelatur*, retegitur, aut manifestatur; *Ex fide in fidem*, quæ à fide incipit, & in fidem desinit; vel est Hebraismus, ex fide augescente, ut Psalmo 83. *Ibunt de virtute in virtutem*. *Vivit*, bruta sensu, homo ratione, Christianus fide vivit; *Sicut scriptum est*, Habac.2. v.4. Hoc ipsum est, quod in hac Epistola probandum suscipit Apostolus, postquam quæ huic propositioni adversari videntur, diluerit. Itaque hoc loco justitiam Dei, quam solam dare potest Deus, adstruit, eamque per fidem in Evangelio esse declaratam docet: ex quo id consequitur, quod mox subjicit.

18. (k) Per Evangelium denunciatur ultio Dei, *super omnem impietatem*, in Deum & adversùs verum Dei cultum; *injustitiam hominum*, adversùs proximum, cùm Legem Dei perrumpunt; *& veritatem Dei*, aut cognitam celant, aut naturalem legem scientes & volentes violant, aut cultum uni Deo debitum Idolis tribuunt, aut demùm veri notitia abutuntur.

19. (l) Lumine naturali, *manifestum est*, in illorum mente fulget: veritas enim per se est manifesta.

20. (m) Divinæ illius perfectiones, sapientia, bonitas, justitia; *à creatura*, Gr. *à conditione mundi*, ex quo mundus conditus est.

tus, & divinitas: ita ut sint inexcusabiles.

*Eph. 4. 17. 21. * Quia cùm cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt: sed evanuerunt in cogitationibus (n) suis, & obscuratum est insipiens cor eorum:

22. Dicentes enim se esse sapientes; stulti facti sunt.

* Ps. 105. 20. 23. * Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, volucrum, & quadrupedum, & serpentium.

24. Propter quod tradidit (o) illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam: ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis:

25. Qui commutaverunt (p) veritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & servierunt creaturæ potiùs quàm Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.

26. Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiæ. Nam fœminæ eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam.

27. Similiter autem & masculi, relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem (q) quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes.

28. Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia: tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conveniunt,

29. Repletos omni iniquitate; malitia (r), fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurrones,

30. Detractores, Deo odibiles (s), contumeliosos, superbos, elatos, inventores malorum, parentibus non obedientes,

31. Insipientes (t), incompositos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia.

32. Qui cùm justitiam (u) Dei cognovissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: & non solùm qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

CAPUT II.

Videtur Judæos ex æquo & Philosophos compellare usque ad v. 17. idque probare, utrosque eo ipso esse inexcusabiles, quòd eadem admitterent flagitia.

1. PRopter quod inexcusabilis es ò homo omnis, qui judicas. * In quo enim judicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis quæ judicas. * Mat. 7. 1.

2. Scimus enim quoniam judicium Dei est secundùm veritatem in eos qui talia agunt.

3. Existimas autem hoc ò homo, qui judicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies judicium Dei?

4. An divitias (a) bonitatis ejus, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?

5. Secundùm autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & revelationis justi judicii Dei,

6. * Qui reddet unicuique secundùm opera ejus: * Matt. 16. 27.

7. Iis quidem, qui secundùm patientiam (b) boni operis, gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam:

8. Iis autem, qui sunt ex contentione (c), & qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio.

9. Tri-

21. 22. & 23. (n) Gr. διαλογισμοῖς, *ratiocinationibus*, disquisitionibus. *Dicentes*: Gr. existimantes. *Et mutaverunt*, Idola pro Deo colentes.

24. (o) Psal. 80. *Dimisit secundùm desideria cordis eorum*: abire permisit; pravos & inordinatos secuti sunt affectus, *ut*, ita ut *contumeliis afficiant*.

25. & 26. (p) Idolis supremum cultum tribuentes; *Ignominiæ*, in fœdas libidines, quas parit oblivio Dei & contemptus.

27. & 28. (q) Pro meritis, *non probaverunt*: pro nihilo habuerunt, quòd Deus ignoret pravas eorum libidines; vel Dei beneficia noluerint agnoscere; *tradidit eos*, deserendo, *in reprobum sensum*, Gr. *in mentem reprobam*, de rebus agendis malè sentientem: omnes justitiæ leges perruperunt, & innumerabilia admiserunt flagitia.

29. (r) Gr. πορνείᾳ, πονηρίᾳ, *scortatione*: *nequitia*: ubi est paronomasia, corruptionem omnimodam cùm in seipsis, tum erga proximos exhibentes; *malignitate*, Gr. κακοηθείας, qua omnia in deteriorem partem accipiuntur.

30. (s) Vox Græca θεοστυγεῖς, etiam *Dei osores* significat; vellent Deum non esse; *elatos*, Gr. ἀλαζόνας: Cyprianus vertit *sui jactantes*.

31. (t) Absque judicio, *incompositos*, Gr. ἀσυνθέτους, inurbanos, turbulentos; *sine affectione*, qui præter seipsos amant neminem.

32. (u) Leges divinas, jus naturale, *non intellexerunt*, noluerunt intelligere; *sed qui consentiunt facientibus*, ut Philosophi, qui Idololatriam & alia scelera dissimulabant, & publicè colebant idola, quæ ipsi irridebant.

CAP. II. 4. (a) An exuberantem Dei bonitatem & patientiam contemnis? *Et longanimitatis*, qua pœnam in longum differt tempus, atque in ea securitatem & impunitatem tibi promittis.

7. (b) Qui in bonis operibus constantes, *incorruptionem*, immortalitatem quærunt; *vitam æternam*, Græci interpretes sic exponunt, *vitam æternam quærentibus gloriam & honorem*, supple, *reddet*.

8. (c) Contentiosis, *ira & indignatio*, supple, reddetur, seu gravis punitio. *Judæi primùm*; Quòd Judæi priores sint vocatione, & à Deo majora acceperint beneficia.

9. Tribulatio & anguſtia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primùm, & Græci:

10. Gloria autem, & honor, & pax omni operanti bonum, Judæo primùm, & Græco:

11. * Non enim eſt acceptio (d) perſonarum apud Deum. (* Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Job 34. 19. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 15. Act. 10. 34. Gal. 2. 6. Col. 3. 25. 1. Petr. 1. 17.)

12. Quicumque enim ſine lege peccaverunt (e), ſine lege peribunt: & quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.

13. * Non enim auditores legis juſti ſunt apud Deum, ſed factores legis juſtificabuntur. (* Matt. 7. 21. Jac. 1. 22.)

14. Cùm enim Gentes, quæ legem (f) non habent, naturaliter ea, quæ legis ſunt, faciunt, ejuſmodi legem non habentes, ipſi ſibi ſunt lex:

15. Qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcientia ipſorum, & inter ſe invicem cogitationibus (g) accuſantibus, aut etiam defendentibus,

16. In die (h), cùm judicabit Deus occulta hominum, ſecundùm Evangelium meum, per Jeſum Chriſtum.

17. Si autem tu Judæus cognominaris (i), & requieſcis in lege, & gloriaris in Deo,

18 Et noſti voluntatem ejus, & probas utiliora, inſtructus per legem,

19. Confidis teipſum eſſe ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris ſunt,

20. Eruditorem inſipientium (k), magiſtrum infantium, habentem formam ſcientiæ & veritatis in lege.

21. Qui ergo alium doces, teipſum non doces: qui prædicas non furandum, furaris:

22. Qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abominaris idola, ſacrilegium facis:

23. Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras (l).

24. (* Nomen enim Dei per vos blaſphematur inter Gentes, ſicut ſcriptum (m) eſt.) (* Iſa. 52. 5. Ezech. 36. 20.)

25. Circumciſio quidem prodeſt (n), ſi legem obſerves: ſi autem prævaricator legis ſis, circumciſio tua præputium facta eſt.

26. Si igitur præputium juſtitias legis cuſtodiat: nonne præputium illius in circumciſionem reputabitur?

27. Et judicabit id quod ex natura eſt præputium, legem conſummans, te, qui per litteram & circumciſionem prævaricator legis es?

28. Non enim qui in manifeſto, Judæus eſt: neque quæ in manifeſto, in carne, eſt circumciſio (o):

29. Sed qui in abſcondito, Judæus eſt: & circumciſio cordis in ſpiritu, non littera: cujus laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt.

CAPUT III.

In quo Judæi Gentibus antecellant; utrique ſunt in peccato, nec liberantur à peccato ex Legis operibus.

1. Quid ergo amplius (a) Judæo eſt? aut quæ utilitas circumciſionis?

2. Multùm (b) per omnem modum. Primùm quidem quia * credita ſunt illis eloquia Dei. (* Inf. 9. 4.)

3. Quid

11. (d) Non exteriora quædam, ut generis nobilitatem, aut opes, ſed merita tantummodò reſpicit Deus.

12. (e) Sine lege ſcripta, aut Moſaica, ut Gentiles; *ſine lege peribunt*, ne fortè ſibi perſuaderent ſe fore impunitos, quòd legem non acceperint, ut Judæi.

14. (f) Quæ ſcriptam non habent legem, *naturaliter*, per liberum voluntatis motum divina adjutum gratia, *faciunt*, his conſcientia eſt vice legis, quæ eos excuſat, aut pungit, cùm benè vel malè agunt.

15. (g) Gr. λογισμῶν, quæ vox ſignificat cogitationes cùm diſceptatione, & ratiocinatione conjunctas: cogitationes illæ pro conſcientia quæ præceſſit, ſumuntur.

16. (h) Gr. *In diem*, id manifeſtum fiet in die judicii. Sic videtur ordinanda lectio: *Cùm Deus judicabit occulta hominum per Jeſum-Chriſtum: ſecundum Evangelium meum*, ſicut prædicare, & docere ſoleo, Deus judicabit per Chriſtum, ut nunc per eum ſalvat.

17. (i) Jam ad Judæos ſolos ſermonem ſuum convertit. In Græcis quibuſdam codicibus legitur ἴδε, *ecce*, in aliis εἰ δὲ, *ſi autem*; an quia Judæus es, confidis te eſſe ducem cæcorum, & gloriaris in Deo, quòd unum colas Deum: in nuda ejus cognitione, & exteriore cultu confidis, de reliquo malè ſecurus, inflatus ſcientia, prævaricationi addens ſuperbiam?

20. (k) Gr. imperitorum. *Habentem formam in lege*, quæ eſt regula & norma rerum agendarum.

23. (l) Baſilius Homil. 16. *Contumelia legiſlatoris eſt legum contemptus.*

24. (m) Alludit ad locum Iſaiæ, cap. 52. v. 3. juxta 70. Interpretes, *Propter vos ſemper nomen meum blaſphematur in Gentibus.*

25. (n) Suo quidem tempore profuit, vel prodeſt, non carnali, ſed ſpiritali modo intellecta pro cordis circumciſione, quæ verum eſt fœdus cum Deo ſancitum.

28. & 29. (o) Duplex Judæorum & circumciſionis genus diſtinguit, exteriorem ſcilicet Judæum, aut circumciſionem, & interiorem in ſpiritu, non littera. Laus enim Judæi, tum circumciſionis vitiorum, à Deo pendet, non ab hominibus.

CAP. III. 1. (a) Objectioni occurrit: nam videbatur ſuperiori capite circumciſionem omninò deprimere. *Quid ergo*, inquient, habet Judæus præ Gentili, ſi præputium Gentili credenti imputandum ſit in circumciſionem?

2. (b) Multæ ſunt Judæorum prærogativæ, de quibus cap. 9. verſ. 4. & 5. ſed ea præcipua eſt, quòd uni populo Judaico credita ſint & commiſſa Dei oracula.

3. Quid enim si quidam illorum non
* 2.Tim.2.13. crediderunt (c)? * Numquid incredulitas illorum fidem Dei evacuabit? Absit.

* Joan. 3.33. 4. * Est autem Deus verax (d): * om-
* Ps. 115.11. nis autem homo mendax, sicut scriptum
est: * Ut justificeris in sermonibus tuis, &
* Ps. 50.6. vincas cùm judicaris.

5. Si autem iniquitas nostra justitiam Dei commendat (e), quid dicemus? Numquid iniquus est Deus, qui infert iram?

6. (Secundùm hominem dico). Absit: alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum?

7. Si enim veritas (f) Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius: quid adhuc & ego tamquam peccator judicor?

8. Et non (sicut blasphemamur, & sicut ajunt quidam nos dicere) faciamus mala ut veniant bona: quorum damnatio justa est.

9. Quid ergo? præcellimus eos (g)?
*Gal.3.22. supr.1.17. inf. 11.9. Nequaquam. * Causati enim sumus Judæos & Græcos omnes sub peccato esse,
* Ps.13.3. 10. Sicut scriptum (h) est: * Quia non est justus quisquam:

11. Non est intelligens, non est requirens Deum.

12. Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum (i).

13. * Sepulchrum patens est guttur eo- * Ps.5.11.
rum, linguis suis dolosè agebant: * Vene- * Ps.139.4. Jacob. 3.8.
num aspidum sub labiis eorum:

14. * Quorum os maledictione, & ama- * Psal.9.7.
ritudine plenum est:

15. * Veloces pedes (k) eorum ad ef- * Isa. 59.7.
fundendum sanguinem: Prov.1.16.

16. Contritio, & infelicitas in viis eorum:

17. Et viam pacis non cognoverunt:

18. * Non est timor Dei ante oculos * Ps.35.2.
eorum.

19. * Scimus (l) autem, quoniam * Gal.2.16.
quæcumque lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur: ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo:

20. Quia ex operibus legis non justificabitur omnis caro (m) coram illo. Per legem enim cognitio peccati.

21. Nunc autem sine lege justitia (n) Dei manifestata est: testificata à lege & Prophetis.

22. Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi, in omnes & super omnes qui credunt in eum: non enim est distinctio:

23. Omnes enim peccaverunt, & egent (o) gloria Dei.

24. Justificati (p) gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Jesu,

25. Quem

3. (c) Quid tum enim, si quidam eorum in sua perstiterint perfidia, an irritas Dei promissiones efficiet eorum incredulitas? *Evacuabit*, quidam codices habent, *evacuavit*.

4. (d) Gr. *Sit verax*. Interpres forsan scripserat, *esto*, ac littera o, excidit, ut suspicatur Gaignæus. Cùm omnis homo in verbis suis sit mendax, & in promissis fallax; utrumque longè abest à Deo: *Ut justificeris*, ut justus agnoscaris, *& vincas*: *ut*, eventum significat, non causam; ut victor in causa tua pronuntieris, cùm aliquis de tuis factis judicare ausus fuerit, quasi non stes promissis. Exemplo Davidis probat ob Judæorum incredulitatem irritas non fieri Dei promissiones: cùm generatim populo Dei, non singulis Judæis factæ sint a Deo promissiones. Incredulitas eorum, aut perfidia veritati & justitiæ divinæ in præstandis promissis majorem affert splendorem. Justitiam Dei vocat, quam in liberanda fide promissorum sibi debet Deus.

5. & 6. (e) Tacitam objectionem occupat, peccatores adeò justè puniri non posse, si Dei justitiam magis commendant & illustrant quodammodo. *Qui infert iram*, seu pœnam, *secundùm hominem dico*: More carnalium hominum loquor: *Absit*, hanc impiam statim rejicit blasphemiam manifestò falsam, ac breviter respondet mundum à Deo judicatum non iri, si Deus esset injustus.

7. & 8. (f) Objectionem adversarii urget acriùs. Quòd si meum mendacium in Dei laudem cedit, & ejus veritatem in præstandis promissis commendat magis, cur condemnor ut peccator? Imò & hinc videtur concludi oportere facienda esse mala, ut majora inde eveniant bona, cùm ex iis Dei gloria fiat illustrior: uti malevoli nobis falsò tribuunt hanc impietatem. Responsione in caput sextum dilata, id unum subjicit, *Quorum damnatio justa est*; qui scilicet ita sentiunt, quique eo nomine meritò damnandi sunt, uti & ii qui falsò asserunt hæc à nobis prædicari. Nullum enim malum cujusvis boni causa faciendum: tametsi id quandoque est tolerandum, sed illud committendum non est, ut id faciamus quod Deus vetat, quodcumque ex eo veniat bonum.

9. (g) Gentiles? *Nequaquam:* Neque id pugnat cum ipso hujus capitis initio. Hoc enim in loco agitur de meritis utriusque, qua in re pares existunt; tum verò de beneficiis in Judæos à Deo collatis agebatur. *Causati enim sumus*, causas attulimus, quòd omnes æquè sint peccatorum rei.

10. & 11. (h) Psal. 13. ex variis Scripturæ testimoniis probat omnes esse peccatores, neminem esse justum, nisi ex gratia Dei, neminem esse sapientem.

12. 13. & 14. (i) Ne unus quidem ex conditione sua naturali, aut ex natura sua. *Sepulchrum patens*; obscæna sunt eorum verba, dolis plena & calumniis, Psal. 13. *Linguis suis dolosè agebant*; amaritudine, verborum acerbitate, calumniis.

15. 16. & 17. (k) Isaiæ 59. membra omnia peccatoris serviunt iniquitati. *Contritio*, eò tendunt ut alios opprimant. *Et viam pacis*, Proverb. 18. *Non est pax impiis*.

19. (l) Ne fortè Judæi sibi persuaderent hæc non ad se, sed ad Gentes pertinere; *ut omne os obstruatur*, ne sibi blandiantur, quasi sint ab iis peccatis immunes; *& subditus*, ut omnes se Deo obnoxius agnoscant.

20. (m) Ex iis quod sibi erat propositum concludit Apostolus, per legem justificari neminem coram Deo, per eam peccatum cognosci, non deleri. Homini suam fœditatem occultat superbia, lex detegit, mundat gratia.

21. (n) Postquam Apostolus ostendit nec Philosophorum placitis, nec Legis Mosaicæ præceptis justificari homines, id demùm colligit per solam fidem, seu Christianam religionem nos justos effici, justitiæ Dei, qua justi sumus coram Deo: *Manifestata est*, cui justitiæ testimonium perhibent Lex & Prophetæ.

23. (o) Gr. *Destituuntur*, non habent unde coram Deo glorientur, vel egent gratia Dei.

24. (p) Quamobrem ex mera Dei misericordia sine meritis quæ præcesserint, justi efficimur; *Per redemptionem*, quam gratiam Christus suo sanguine nobis acquisivit.

25. Quem propofuit Deus propitiationem per fidem in fanguine (q) ipfius, ad oftenfionem juftitiæ fuæ, propter remiffionem præcedentium delictorum

26. In fuftentatione Dei, ad oftenfionem juftitiæ ejus in hoc tempore: ut fit ipfe juftus, & juftificans eum, qui eft ex fide Jefu Chrifti.

27. Ubi eft ergo gloriatio tua? Exclufa eft. Per quam legem? Factorum (r)? Non: fed per legem fidei.

28. Arbitramur enim juftificari hominem per fidem fine operibus legis.

29. An Judæorum Deus tantùm? nonne & Gentium? Imò & Gentium.

30. Quoniam quidem unus eft Deus, qui juftificat circumcifionem ex fide, & præputium per fidem.

31. Legem ergo deftruimus (f) per fidem? Abfit: fed legem ftatuimus.

CAPUT IV.

Exemplo Abrahæ probat neminem juftificari, nifi per fidem in Chriftum.

1. Quid ergo dicemus inveniffe Abraham patrem noftrum fecundùm carnem?

2. Si enim Abraham ex operibus (a) juftificatus eft, habet gloriam, fed non apud Deum.

* Gen. 15. 6. Gal. 3. 6. Iac. 2. 23. 3. Quid enim dicit Scriptura? * Credidit Abraham (b) Deo: & reputatum eft illi ad juftitiam.

4. Ei autem qui operatur, merces non imputatur fecundùm gratiam, fed fecundùm debitum.

5. Ei verò qui non operatur, credenti autem in eum, qui juftificat impium, reputatur fides ejus ad juftitiam fecundùm propofitum gratiæ Dei.

6. Sicut & David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto (c) fert juftitiam fine operibus:

7. * Beati, quorum remiffæ funt iniquitates, & quorum tecta funt peccata. * Pf. 31. 1.

8. Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum.

9. Beatitudo ergo hæc in circumcifione (d) tantùm manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata eft Abrahæ fides ad juftitiam.

10. Quomodo ergo reputata eft? in circumcifione, an in præputio? Non in circumcifione, fed in præputio.

11. * Et fignum (e) accepit circumcifionis, fignaculum juftitiæ fidei, quæ eft in præputio: ut fit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad juftitiam. * Gen. 17. 10. & 11.

12. Et fit pater circumcifionis, non iis tantùm qui funt ex circumcifione, fed & iis qui fectantur veftigia fidei, quæ eft in præputio patris noftri Abrahæ.

13. * Non enim per legem promiffio Abrahæ, aut femini ejus, ut hæres effet mundi: fed per juftitiam fidei (f). * Gal. 3. 18. Heb. 11. 9.

14. Si enim qui ex lege, hæredes funt: exinanita eft fides, abolita eft promiffio.

15. Lex enim iram operatur. Ubi enim non eft lex, nec prævaricatio.

16. Ideò ex fide, ut fecundùm gratiam firma fit promiffio omni femini, non ei qui ex lege eft folùm, fed & ei qui ex fide eft Abrahæ, qui pater eft omnium noftrùm,

17. (Sicut fcriptum eft: * Quia patrem multarum gentium pofui te) ante Deum, cui credidit, qui vivificat (g) mortuos, & vocat ea quæ non funt, tamquam ea quæ funt. * Gen. 17. 4.

18. Qui

25. & 26. (q) Oblato fanguine fuo in facrificium, ut per eum nos Deo reconciliaret. *In fuftentatione Dei*, poftquam omnibus retrò fæculis peccata hominum quafi diffimulando toleravit, tamdem his temporibus, cùm omnes effent in peccato conftituti, juftitiam fuam oftendit, quam iis largitus eft, *qui funt ex fide Iefu Chrifti*, qui credunt in Chriftum Deum & hominem, quique ad oftenfionem juftitiæ Dei, veteris Adæ noxam eluit proprio fanguine.

27. & 29. (r) Sic vocat legem Mofaicam: *Sed per legem fidei*, per Chriftianam religionem. *Imò & Gentium*: Sic enim Deus & Judæos & Gentiles ex æquo falvat.

31. (f) Pervulgatæ Judæorum objectioni occurrit, quafi hæc doctrina Legem deftrueret: fed refpondet eam adeò non deftrui per fidem, ut per eam ftabiliatur, & perficiatur: quod enim Lex imperat, fides impetrat.

CAP. IV. 2. (a) *Legis*: Quòd fi ex circumcifione ipfa Abraham fuit juftificatus, gloriari potuit juftam fibi mercedem effe redditam: fed Scripturæ teftimonio contrarium evincitur.

3. & 5. (b) Promiffioni Dei; *Et reputatum eft ei ad juftitiam*: Quare juftitia non ut merces operi debita, fed inftar gratiæ huic reddita eft: *Secundum propofitum gratiæ Dei*, prout decrevit Deus gratiam illi conferre: gratis eam accepit, non ex juftitia, quafi illi deberetur.

6. (c) Gr. λογίζεται, imputat, cui juftitiam gratis largitur.

9. (d) Gr. *In circumcifionem, an in præputium*? An ad Judæos tantùm, non ad Gentiles pertinet? vel certè Apoftolus tempus ipfum quo Abraham juftificatus eft per fidem, videtur refpicere. Cùm enim promiffioni Dei credidit, nondum erat circumcifus.

11. (e) *Sigillum*, quo gratia jam collata, ut rata habebatur; idque rei apponitur ad tempus occultandæ, & certo tempore declarandæ. Circumcifio figillum erat juftitiæ fidei, quam habuerat Abraham in præputio, quæque in lege occultata, in Evangelio erat revelanda. *Credentium*; Idcircò antè juftificatus fuit, quàm circumcifus, ut effet incircumciforum omnium Pater, uti & circumciforum. Ante circumcifionem juftificatus fuit, ut Pater effet Gentilium; poft circumcifionem, ut Pater Judæorum; *Per præputium*, in præputio.

13. (f) Non legis merito, quæ nondum erat accepta; *fed per juftitiam fidei*, promiffum fuit Abrahæ, *ut hæres effet mundi*, ut mundum univerfum poffideret in femine fuo, per Chriftum videlicet, in totius mundi converfione. Quæ promiffio impleta eft non per legem, fed per fidem.

17. 18. & 20. (g) Ex duplici capite fidem Abrahæ

18. Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secun-
* Gen. 15. 5. dùm quod dictum est ei : * Sic erit semen tuum.

19. Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cùm jam ferè centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ:

20. In repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo:

21. Plenissimè sciens quia quæcumque promisit, potens est & facere.

22. Ideò & reputatum est illi ad justitiam.

23. Non est autem scriptum tantùm propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam:

24. Sed & propter nos, quibus reputa-
* 1. Pet. 1. 21. bitur credentibus in eum, * qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis;

* Isa. 53. 6. 25. * Qui traditus (h) est propter de-
1. Pet. 1. 3. licta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram.

CAPUT V.

Qui sint fidei fructus; antitheses inter Adamum, & Christum; per Legem abundavit delictum.

1. JUstificati ergo ex fide (a), pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum:

2. * Per quem & habemus accessum * Ephes. 2. 18.
per fidem in gratiam (b) istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.

3. Non solùm (c) autem, sed & gloriamur in tribulationibus: * scientes quòd * Iac. 1. 3.
tribulatio patientiam operatur:

4. Patientia autem probationem (d), probatio verò spem,

5. Spes autem non confundit (e) : quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

6. Ut quid (f) enim Christus, cùm adhuc infirmi essemus, secundùm tempus * Heb. 9. 14.
* pro impiis mortuus est? 1. Pet. 3. 18.

7. Vix enim pro justo quis moritur (g) : nam pro bono forsitan quis audeat mori.

8. Commendat autem charitatem suam Deus in nobis: quoniam cùm adhuc peccatores essemus, secundùm tempus

9. Christus pro nobis mortuus est : multò igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum.

10. Si enim cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filii ejus: multò magis (h) reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.

11. Non solùm autem: sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus (i).

12. Propterea (k) sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, & per peccatum mors, & ita in omnes

nes

commendat, ex filii sacrificio, & ex senili ætate conjugis, cùm filium peperit. *Qui contra spem*; qui cùm, naturaliter prolem sperare non posset, Deo tamen promittenti credidit se patrem fore multarum Gentium. *In repromissione*, Gr. *Ad hanc Dei promissionem*.

25. (h) Ut nostra expiaret delicta. *Et resurrexit*; Christi resurrectio fidem omnium mysteriorum complectitur.

CAP. V. 1. (a) Non ex Lege; *Habeamus*, Gr. *Pacem habeamus cum Deo*, in gratiam redimus cum Deo. Atque hic est primus veræ justitiæ effectus, reconciliatio nostra cum Deo, quam neque Lex, neque humana philosophia potuerunt efficere.

2. (b) Justificationis, & reconciliationis; *In qua stamus*, in qua perseveramus, & gloriamur in spe æternæ felicitatis; atque hic est secundus justificationis effectus.

3. (c) Supple, gloriamur *in ea spe filiorum Dei*, quam futuræ gloriæ habent filii Dei, sed etiam in iis omnibus quæ ad eam perducunt: cujusmodi sunt quæ sequuntur; nempè læto & securo animo perpeti hujus vitæ afflictiones, quòd cum futura gloria sint conjunctæ: *Scientes quòd tribulatio*, nos ad patientiam exerceat.

4. (d) Nos à pravis affectibus tamquam à contractis sordibus expurgat, ut ignis aurum in fornace purius efficit; *Probatio verò spem*, cujus est velut fundamentum, eamque firmam efficit.

5. (e) Nos non fallit, Gr. *Non pudefacit*, ut iis accidit, qui spem suam ponunt in hominibus; neque enim id consequuntur quod speraverant: contrà iis evenit qui spem omnem suam in Deo collocant. Nam Spiritum sanctum acceperunt ut pignus & arrhabonem Regni cœlestis.

6. (f) Gr. ἔτι γὰρ, *Iam enim*; aut fortè legebatur εἰς τί, *Ad quid enim*? Quorsùm enim Christus mortuus est, cùm adhuc peccatores essemus, nisi ut in eam spem nos erigeret? *Secundùm tempus*, tempore à Patre constituto, & à Prophetis prædicto; vel ad tempus, scilicet per triduum.

7. & 8. (g) Ut opponat ei quod dixerat Christum pro impiis mortuum, cùm vix invenias qui pro justi vita tuenda mori velit; *In nobis*, Gr. εἰς ἡμᾶς, *In nos*.

10. (h) Qui peccatores Deo reconciliavit per mortem suam gloriosam. Qui vitam inimicis suis dedit, hanc multò magis amicis dabit.

11. (i) Non solùm reconciliati sumus Deo, sed & in Deo gloriamur, quòd in ejus familiam asciti sumus per Christum. Itaque hi sunt justificationis nostræ fructus, pax cum Deo, spes futuræ gloriæ, securus & lætus animus in ipsis tribulationibus, & adoptio divina. Jam utrumque statum justitiæ & peccati sic confert inter se, ut justitiæ vim peccati stragi longè anteponat: sed priùs ab utriusque origine sumit initium.

12. (k) Gr. διὰ τοῦτο, *propterea, sicut per unum hominem*; ut in oratione Dominica, *Sicut in cœlo, & in terra*. Videtur Origeni hoc in loco esse ellipsis, *Sicut per unum hominem peccatum*, ita per ipsum hominem est justificatio: sed alterum comparationis caput redditur v. 18. Duplex verò objectio illius occurrit animo adversùs hanc generalem peccati labem: primùm enim videntur excipiendi omnes qui ante Mosis legem vixere, qui legem violare non potuerunt, cùm nulla iis da-

nes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.

13. Usque ad legem enim peccatum (l) erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cùm lex non esset.

14. Sed regnavit (m) mors ab Adam usque ad Moysen etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, qui est forma futuri.

15. Sed non sicut delictum, ita & donum: si enim unius delicto multi mortui sunt: multò magis gratia Dei & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit (n).

16. Et non sicut per unum peccatum, ita & donum: nam judicium quidem ex uno in condemnationem (o): gratia autem ex multis delictis in justificationem.

17. Si enim unius delicto mors regnavit per unum: multò magis abundantiam gratiæ, & donationis, & justitiæ accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum.

18. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem (p) vitæ.

19. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi: ita & per unius obeditionem justi constituentur multi.

20. Lex autem subintravit ut abundaret (q) delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia:

21. Ut sicut regnavit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum nostrum.

CAPUT VI.

Dixerat Apostolus: Ubi abundavit delictum, superabundavit & gratia. Hinc statim animum subire potuit hæc cogitatio: Permanendum igitur est in peccato, ut superabundet gratia. Huic tacitæ objectioni occurrit, quasi nobis liceret esse malos, quia Deus bonus est.

1. QUid ergo dicemus? permanebimus in peccato ut gratia abundet?

2. Absit. Qui enim mortui sumus peccato (a), quomodo adhuc vivemus in illo?

3. An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in Christo (b) Jesu, in morte ipsius baptizati sumus?

4. * Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem (c): ut quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, * ita & nos in novitate vitæ ambulemus. *Gal. 3. 27. Coloss. 2. 12. *Ephes. 4. 23.

5. Si enim complantati (d) facti sumus similitudini mortis ejus: simul & resurrectionis erimus. Heb. 12. 1. 1. Pet. 2. 1. & 4. 2.

6. Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, & ultrà non serviamus peccato (e).

7. Qui

ta esset; tum infantes ipsi, ut rationis, sic peccati expertes: utrique objectioni respondet Apostolus, & omnes ante legem peccato obnoxios docet; *In quo*, in Adamo, *omnes peccaverunt*.

13. (l) Tametsi coràm hominibus non imputabatur, quòd nulla lex positiva pœnam imposuisset sceleribus.

14. (m) Sed mors in genus humanum grassata est, *etiam in eos*, adeò ut infantes ipsos, qui instar Adæ ultrò & voluntariè prævaricati non sunt, penitùs involvat. *Qui est forma futuri*, Typus secundi Adæ, ut mox dicturus est, ad interruptam comparationem rediturus, sic tamen ut justitiæ vim præ peccati ruinu extollat.

15. (o) Non enim solùm Adæ, sed & cætera delevit peccata, ac prætereà vitam donavit immeritis. *Multi*, id est, omnes; *Multò magis gratia Dei*, &c. Non quòd plures justificentur, quàm condemnentur, Græcè enim non πλείονας, seu *plures*; sed πολλοὺς, id est *multos*, legimus, quòd gratia Christi plus valuerit in justificando, quàm peccatum Adæ in occidendo: ita ut non comparatè plures, sed positivè multi exprimantur.

16. & 17. (o) Justitiæ & peccati fontes superiùs inter se contulit, nunc de subjecta utrique materia disserit. Unius peccati commissio hominum condemnationi satis fuit; sed gratiæ donum post innumera peccata justificavit homines. Græci legunt, *Et non sicut per unum peccatorem donum*; ubi est ellipsis frequens in Epistolis Pauli: sensus hic est, non tale donum est, qualis fuit per unum peccatorem prævaricatio. *Ex uno*, vel *peccato*, ut noster legit, vel *peccatore*, ut Græci legunt; ex uno tantùm delicto Adæ in judicium, ad condemnationem incurrimus; post multa autem delicta cùm originis, tum actu commissa, justitiam accipimus, eamque largitur Christi gratia.

18. (p) Institutam occidentis peccati, & justitiæ vivificantis comparationem, quoad generalem utriusque effectum, & principii unitatem prosequitur. *In omnes homines*: sic manavit, ut quemadmodùm peccati originis labes omnes inficit, qui nascuntur per Adamum, ita omnes qui justificantur, per Christum vitam accipiunt: qui scilicet à Christo per spiritalem generationem descendunt; *In justificationem vitæ*, quâ à morte peccati in gratiæ vitam revocantur.

20. & 21. (q) Particula, *ut*, eventum significat, non causam; hoc est, propterea factum fuit, ut delictum abundaret ex occasione. *In mortem*: Hominibus mortem inferens.

2. (a) In dativo casu. Moritur enim peccato, qui penitùs abstinet à peccato. Qui fieri potest, ut qui per baptismum vivimus, & peccatum abjecimus, vitam in peccato inveniamus? CAP. VI.

3. (b) Gr. *In Christum*, ad similitudinem mortis ejus: *In morte*, Gr. *In mortem*: Baptismus id efficit quod significat; immersio ipsa quæ tum temporis erat usitata, mortem & sepulturam Christi exhibebat; emersio illius resurrectionem: adeò ut baptismus mortem, sepulturam & Christi resurrectionem exprimat.

4. (c) Ita ut omne cum peccato commercium abrumpatur, ut Christus in sepulchro ab omni hominum societate sejunctus fuit. *Per gloriam Patris*, virtute gloriosi & omnipotentis Patris sui.

5. (d) Gr. *Insiti*, per similitudinem mortis ejus, ad similitudinem quoque resurrectionis ejus erimus: ut ramos communi succo vivit cum arbore; moriente arbore hiemis tempore, ramus quoque huic insitus moritur; illa veris tempore reviviscente, ramus reviviscit: Christus resurgendo vitam mortalem exuit.

6. & 7. (e) In cupiditate, & in peccatis ex ea nascentibus: corpus peccati sunt prava opera. *A peccato*,

7. Qui enim mortuus est, justificatus est à peccato.

8. Si autem mortui sumus cum CHRISTO: credimus quia simul etiam vivemus cum Christo:

9. Scientes quòd Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultrà non dominabitur.

10. Quòd enim mortuus est peccato (f), mortuus est semel: quòd autem vivit, vivit Deo.

11. Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo, in Christo Jesu Domino nostro.

12. Non ergo regnet (g) peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus.

* Coloss. 3. 5. 13. * Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tamquam ex mortuis viventes: & membra vestra arma justitiæ Deo.

14. Peccatum enim vobis non dominabitur (h): non enim sub lege estis, sed sub gratia.

15. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia (i)? Absit.

* Joan. 8. 34. 2. Pet. 2. 19. 16. * Nescitis (k) quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam?

17. Gratias autem Deo, quòd fuistis servi peccati, obeditis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi (l) estis.

18. Liberati autem à peccato, servi (m) facti estis justitiæ.

19. Humanum (n) dico, propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ in sanctificationem.

20. Cùm enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiæ (o).

21. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

22. Nunc verò liberati à peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam.

23. Stipendia (p) enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita æterna, in Christo Jesu Domino nostro.

CAPUT VII.

Quæ & qualis sit peccati servitus, idque ex Legis servitute illustrat; simul quod illi erat propositum, ostendit per Legem Mosaicam justificari neminem coram Deo, nosque per fidem in Christum Jesum ab eo Legis jugo esse liberatos. Quia Lex homini, quamdiu vivit, dominatur; atque ex matrimonii similitudine eos jam non esse Legi obnoxios probat. Lex est vice mariti, eaque mortua est per Christi mortem. Christus est instar secundi mariti, cui nupsimus mortua Lege.

1. AN ignoratis fratres, (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit?

2. * Nam quæ sub viro est mulier, vivente viro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est à lege viri. * 1. Cor. 7. 39.

3. Igitur, vivente viro, vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est à lege viri:

Qui mortuus est cum Christo per baptismum, is liberatus est à peccato.

10. (f) Ut id destrueret; *Mortuus est semel*, non ultrà moriturus: sic peccatum semel per baptismum deletum, non debet iterùm reviviscere. *Vivit Deo*; de Deo, & propter Deum vivit vita immortali, cui participare debemus, ut suscitati per Baptismum deinceps vivamus Deo, & propter Deum. Nobis vivimus in Adam vita quam accepimus ab eo; vivimus Deo per Christum vita gratiæ quam accepimus in Baptismo.

12. & 13. (g) Objectionem initio propositam ex mysteriis Christianæ Religionis hactenùs evertit; nunc ex libertate, quam lex nova nobis attulit, eamdem diluit objectionem; simul & nos adhortatur ne pravis affectibus pareamus, sed ut nos totos Deo permittamus tamquam mortuos, & à Deo suscitatos, ut membra nostra exhibeamus, ut arma pietatis & justitiæ exercendæ destinata, non ut peccati instrumenta.

14. (h) Ne forté pravas obtenderent consuetudines; in lege quidem peccatum vestri dominabatur: sed gratia vim ejus & tyrannidem infregit.

15. (i) Horum verborum occasione, *Sed sub gratia*, objectionem initio propositam repetit & refellit. *Absit*, imò contrarium potiùs hinc colligi debes, nempe omninò abstinendum à peccato.

16. (k) Peccati & justitiæ fructus inter se comparat. *Sive obeditionis*; obedientiam pro fide usurpat.

17. (l) Quòd cùm fueritis servi peccati, obedistis ad eum modum, quem Evangelium præscribit, ad cujus formam instituti fuistis; *In quam*, quæ vobis tradita est.

18. (m) Justitiæ legibus mancipati. Quamobrem peccatis servire vobis fas non est, nisi violata fide quam dedistis Deo per Baptismum.

19. (n) Quod in usu & societate hominum positum est, hoc tantùm vobis dico; servus non sibi, sed domino laborat: vel rem à vobis postulo non adeò difficilem, id unum peto ut tantum justitiæ tribuatis, quantum immunditiæ & iniquitati tribuistis; *In sanctificationem*, ut sancti sitis.

20. (o) In dativo casu: tum à lege justitiæ liberi non ei serviebatis.

23. (p) Hic est peccati fructus, hoc stipendium, quod instar Regis militibus rependit suis; non addit, ut antitheseos membra sibi respondeant, stipendium justitiæ vita æterna, ne tantum bonum nobis tribuamus, tametsi ex meritis datur: sed merita ipsa sunt gratiæ dona. *In Christo Jesu*, per Christum & ejus merita.

ri: ut non fit adultera, fi fuerit cum alio viro.

4. Itaque fratres mei, & vos mortificati (a) eftis legi per corpus Chrifti: ut fitis alterius, qui ex mortuis refurrexit, ut fructificemus Deo.

5. Cùm enim effemus in carne, paffiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur (b) in membris noftris, ut fructificarent morti.

6. Nunc autem foluti fumus à lege (c) mortis, in qua detinebamur, ita ut ferviamus in novitate fpiritus, & non in vetuftate litteræ.

7. Quid ergo dicemus? lex peccatum (d) eft? Abfit. Sed peccatum non cognovi, nifi per legem: nam concupifcentiam ne-
* Exod.20. fciebam, nifi lex diceret: * Non concupifces.
17. Deut.5.21. 8. Occafione autem accepta, peccatum per mandatum operatum eft in me omnem concupifcentiam (e). Sine lege enim peccatum mortuum erat.

9. Ego autem vivebam (f) fine lege aliquando. Sed cùm veniffet mandatum, peccatum revixit.

10. Ego autem mortuus (g) fum: & inventum eft mihi mandatum, quod erat ad vitam, hoc effe ad mortem.

11. Nam peccatum occafione accepta per mandatum, feduxit me, & per illud occidit.

12. * Itaque lex quidem fancta (h), * 1. Tim. 1. 8.
& mandatum fanctum, & juftum, & bonum.

13. Quod ergo bonum eft, mihi factum eft mors (i)? Abfit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum eft mihi mortem: ut fiat fupra modum peccans peccatum per mandatum.

14. Scimus enim quia lex fpiritualis (k) eft: ego autem carnalis fum, venumdatus fub peccato.

15. Quod enim operor, non intelligo: non enim quod volo bonum, hoc ago: fed quod odi malum, illud facio (l).

16. Si autem quod nolo, illud facio: confentio legi, quoniam bona eft.

17. Nunc autem jam non ego operor illud, fed quod habitat in me peccatum (m).

18. Scio enim quia non habitat in me, hoc eft in carne mea, bonum (n). Nam velle, adjacet mihi: perficere autem bonum, non invenio.

19. Non enim quod volo bonum, hoc facio: fed quod nolo malum, hoc ago (o).

20. Si autem quod nolo, illud facio: jam non ego operor (p) illud, fed quod habitat in me peccatum.

21. Invenio igitur legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adjacet:

22. Con-

CAP. VII. 4. (a) Lex in vobis mortua eft omni actione deftituta; *Per Corpus Chrifti*, in cruce mortuum; *Vt fructificemus Deo*: Qui fructus ex hoc fpiritali cum Chrifto conjugio nafcuntur uberrimi. Jufti anima fponfi gratia fecundata, & Chrifto conjuncta, bona opera quafi liberos parit.

5. (b) Non ita res fe habuit in Synagogæ fœdere, cùm lex fervabatur carnaliter, non ex amore Dei: tum enim fecundùm carnem fub lege vivebamus. *Pafsiones peccatorum*, peccandi affectus, qui per legis prohibitionem acriùs infurgebant, & quafi irritati crefcebant: *Vt fructificarent morti*, ut fructus mortis afferrent, pravas videlicet actiones.

6. (c) Quæ cùm vivificare non poffet, mortem ex occafione inferebat tranfgrefforibus, Gr. *Mortuo eo in quo detinebamur*, quod nos tenebat captivos, in cujus poteftate eramus. Vox Græca κατέχεσθαι, eos fignificat qui alieno ducuntur arbitrio: fic lex vinctos innumeris cæremoniis tenebat Judæos.

7. (d) Id videbatur fequi ex iis quæ dixerat Apoftolus, paffiones peccatorum per legem ut caufam irritatas operari in membris noftris. Hanc utique pravam rejicit confecutionem, fimul & exponit, quæ à lege ut à caufa, quæque ab ea ut ab occafione manant. Lex per fe efficit peccati cognitionem. *Sed peccatum non cognovi*; vim illius & tyrannidem non novi, *nifi per legem*. *Concupifcentiam*, quæque effent prava defideria nefciebam.

8. (e) Nam paffiones inordinatæ, & pravi affectus tum minùs excitabantur: peccati nomine concupifcentiam, aut peccati fomitem defignat.

9. (f) Quafi vivens mihi videbar; nondùm eram prævaricator, tametfi peccator eram: fed poftquam lex data eft, peccatum vitiatæ naturæ inhærens occafione fumpta revixit.

10. (g) Æternæ morti manifeftò factus fum obnoxius. Quod antè latebat, prohibitionis occafione vim fuam exeruit. Id verò non legi tribuendum, fed corruptioni noftræ, quam fola fanat gratia.

12. (h) Hinc concludit Apoftolus legem fanctam effe & mandatum fanctum, ut à Deo fancita, atque ut fancta præcipiunt. Sic objectionem propofitam diluit, & concludit legem ex fe bonam effe & fanctam. Legem interdum pro jure poteftatis, & dominio, interdùm pro præcepto fumit.

13. (i) Alteri occurrit objectioni, rem bonam & juftam nobis mortem intuliffe. Id verò negat Apoftolus: non enim lex ipfa, fed peccatum antè incognitum legis occafione fumpta nos occidit, tumque id manifeftò apparuit, & minùs excufandum. *Vt fiat*, Gr. *Vt fieret fupra modum peccator*; ut totum peccati ipfius venenum palam fieret; vel, ut concupifcentia fiat fupra modum potens ad peccandum, irritata per legem.

14. (k) Ea præcipit quæ fancta funt, ut fequamur virtutes, vitia fugiamus. *Carnalis fum*, obnoxius affectibus qui in peccatum nos ducunt. Non enim ab eo peccati fomite nos eximit lex nova; concupifcentia in Sanctis non extinguitur. *Venumdatus fub peccato*, quafi fervus empticius, gemens fub peccati tyrannide.

15. (l) In primis illis motibus qui rationi prævertunt; *Non intelligo*, non approbo, ut legi contrarium odi. Sed alia eft ratio Judæi, qui eft fub lege: nam deliberatò & voluntariè fructus mortis operatur; legis fanctitatem agnofcit, fed præ concupifcentia legis jugum ferre non poteft.

17. (m) De feipfo ut de homine fub gratia conftituto loquitur, qui luctatur cum concupifcentia.

18. (n) Propter innatam naturæ corruptionem; *In carne mea*, peccato corrupta.

19. (o) Per motus indeliberatos, Græc. κακόν, quod defectum magis, quàm malitiam, feu vitiofitatem quamdam, quæ inclinat ad malum, fignificat. *Non enim, &c.* quia imperfecta eft voluntas, & concupifcentiæ lex fortior eft.

20. (p) Non igitur plena voluntate his motibus confenfum adhibeo; Gr. *Non ampliùs ago*; idque ex verficulo infequenti fit manifeftum.

22. Condelector enim legi Dei secundùm interiorem hominem (q):

23. Video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captivantem (r) me in lege peccati, quæ est in membris meis.

24. Infelix ego homo, quis me liberabit, de corpore (f) mortis hujus?

25. Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente servio legi Dei: carne autem, legi peccati.

CAPUT VIII.

Vita secundùm carnem, & vita secundùm spiritum sibi invicem opposite; Spiritus in nobis orat; Gratiæ vires.

1. Nihil (a) ergo nunc damnationis est iis, qui sunt in Christo Jesu, qui non secundùm carnem ambulant.

2. Lex enim spiritus vitæ (b) in Christo Jesu liberavit me à lege peccati & mortis.

3. Nam quod impossibile erat legi, in quo (c) infirmabatur per carnem: Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne,

4. Ut justificatio (d) legis impleretur in nobis, qui non secundùm carnem ambulamus, sed secundùm spiritum.

5. Qui enim secundùm carnem sunt: quæ carnis sunt, sapiunt: qui verò secundùm spiritum sunt: quæ sunt spiritus, sentiunt.

6. Nam prudentia carnis, mors (e) est: prudentia autem spiritus, vita & pax.

7. Quoniam sapientia (f) carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subjecta: nec enim potest.

8. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt.

9. Vos autem in carne (g) non estis, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.

10. Si autem Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò vivit propter justificationem.

11. Quòd si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum à mortuis, habitat (h) in vobis: qui suscitavit Jesum Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis.

12. Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundùm carnem vivamus.

13. Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.

14. Quicumque enim spiritu Dei aguntur (i), ii sunt filii Dei.

15. * Non enim accepistis spiritum servitutis (k) iterùm in timore, sed accepistis spiritum * adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba (Pater). * 2. Tim. 1. 7. * Gal. 4. 5.

16. Ipse

22. (q) Etiam cùm experitur aliam legem in membris suis: Duplicem velut hominem nobis exhibet Apostolus, legem itidem duplicem, interiorem scilicet, seu spiritualem, & carnalem; legem carnis & mentis. Lex carnis est insitus læsæ naturæ ad peccandum affectus, qui spiritui resistit: interior homo dicitur quatenus agit ex recta ratione, & gratiæ ipsi obsequitur; exterior, quatenùs parti sentienti obsequitur.

23. (r) Quod obstet quominùs bona desideria exequatur ut vellet; captivat autem non voluntatis consensione, sed vitiosa passionum commotione.

24. & 25. (f) Tot pravis affectibus obnoxio. *Gratia Dei*, Gr. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, *Gratias ago Deo*: quod cum iis quæ sequuntur, magis cohæret. Igitur parte mei præcipua, ex qua manant actiones humanæ, legi Dei servio; quoad partem animalem, unde actus indeliberati nascuntur, legi concupiscentiæ obnoxius.

CAPUT VIII. 1. (a) Renati per Baptismum, etiamsi motus concupiscentiæ sentiant. *Nihil est damnationis*, qui pravis affectibus non obsequuntur; Legi quidem peccati subjiciuntur inviti, sed secundùm carnem non ambulant.

2. (b) Lex Spiritus vivificantis, ut Lex peccati & mortis est Lex peccati occidentis. Lex itaque Spiritus, quam Spiritus sanctus infundit animo, liberavit me, ut non ampliùs serviam peccato. Hujus libertatis prima velut tentamina cœperunt à Lege Mosaica: sed ea debilior fuit, seu juberet, seu prohiberet, seu denique minaretur, quam ut naturæ corruptæ prava desideria extingueret.

3. (c) Gr. ἐν ᾧ, *Quatenus*, infirmabatur per carnalem sui intellectum, vel potiùs per carnis infirmitatem: cum propter carnem ipsi reluctantem præstare non possit, ut inordinati affectus non dominentur. *Carnis peccati*, Quidam codices Græci habent, *In similitudinem carnis peccatricis*: adeò ut vera sit caro, sed peccatrici similis. In qua utique carne, *de peccato damnavit peccatum in carne*, per corpus Filii sui peccatum sustulit, dum innoxius, & in cruce moriens vim peccati infregit. Atque hæc fuit efficax ratio qua nos liberavit à Lege peccati, ut Christus fieret hostia pro peccato; in carne innoxia carnem peccatricem crucifixit, ut nos ab ejus servitute liberaret.

4. & 5. (d) Quam Lex non dabat. *Sed secundùm spiritum*: esse secundùm spiritum, esse in carne, aut secundùm carnem, apud Apostolum, constantem & stabilem subjectionis statum significat, qualis fuit Judæorum status sub Lege Mosaica: sed vivere secundùm carnem est obsequi carnis desideriis. Sic esse in spiritu, potentiam; vivere secundùm spiritum, actum ipsum significat.

6. (e) Animæ, cùm secundùm carnem vivit, & humana pro magnis habet.

7. (f) Prudentia carnis, media, ut vocant, sapientia finem spectat. *Inimica est Deo*, Gr. *in Deum*, quem odio habet quodammodo, ut auctorem præcepti, quòd carnis desideriis adversetur.

9. & 10. (g) Sub ejus tyrannide. *Mortuum est*, mortis affectibus obnoxium, propter peccatum Adæ: *Spiritus verò vivit*, Gr. *vita est*.

11. (h) Hoc probat ex resurrectione Christi, in quo erat plenitudo Spiritus sancti, qui corporibus nostris vitam præsentia & inhabitatione sua reddit: *Propter inhabitantem*, Gr. *Per Spiritum sanctum qui inhabitat in vobis*. Hujus inhabitationis & præsentiæ certa præbet indicia.

14. (i) Hæc est inhabitantis in nobis Spiritus insignis nota, cùm ejus impulsu agimus.

15. (k) Ut olim Judæi, qui timore tantùm, aut spe mercedis temporalis, ut servi, aut mercenarii mandata faciebant: *In quo clamamus*, per quem clamamus,

16. Ipse enim Spiritus testimonium reddit (l) spiritui nostro, quòd sumus Filii Dei.

17. Si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: si tamen compatimur, ut & conglorificemur.

18. Existimo enim, quòd non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur (m) in nobis.

19. Nam expectatio creaturæ, revelationem filiorum Dei expectat.

20. Vanitati enim creatura subjecta (n) est non volens, sed propter eum, qui subjecit eam in spe:

21. Quia & ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit, & parturit (o) usque adhuc.

23. Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes; & ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes (p), redemptionem corporis nostri.

24. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat?

25. Si autem quod non videmus, speramus: per patientiam expectamus.

26. Similiter autem & Spiritus adjuvat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet, nescimus: sed ipse Spiritus postulat (q) pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

27. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret (r) Spiritus: quia secundùm Deum postulat pro Sanctis.

28. Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (s), iis qui secundùm propositum vocati sunt Sancti.

29. Nam quos præscivit (t), & prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.

30. Quos autem prædestinavit, hos & vocavit (u): & quos vocavit, hos & justificavit: quos autem justificavit, illos & glorificavit.

31. Quid ergo dicemus (x) ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

32. Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?

33. Quis accusabit adversùs electos Dei? Deus qui justificat,

34. Quis est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.

35. Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius?

36. (Sicut scriptum est: * Quia propter *Ps.43.23.
te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oves occisionis.)

37. Sed in his omnibus superamus, propter (y) eum qui dilexit nos.

38. Certus sum enim, quia neque mors, neque

affectu magis, quàm voce, *Abba, Pater:* vox illa geminatur, vel majoris affectus exprimendi causa: vel potiùs prima est vox ipsa Syriaca אבא, cui aliam pro interpretatione adjecit.

16. & 17. (l) Per eum clamorem, seu affectum occultum in conscientiæ intimis nos esse filios Dei, atque adeò illius hæredes, & Christi cohæredes. Cui tamen hæreditati percipiendæ ea conditio apponitur, ut cum Christo patiamur.

18. & 19. (m) Quæ suo quidem tempore manifestabitur. *Expectat:* Ex vehementi, ut ita loquar, & anxia creaturarum etiam rationis expertium expectatione, per prosopopœjam quamdam nos ad patientiam adhortatur.

20. (n) Vel corruptioni, vel hominum vanitati quasi invita subjacet: *Sed propter eum*, vox Græca διὰ τὸν, significat etiam, *per eum*, qui subjecit eam in spe, fore ut aliquando liberetur ab ea servitute.

22. (o) Quòd omnes creaturæ libertatem nostram quodammodo exoptent.

23. & 24. (p) Hæreditatem nimirùm illam quæ effectus est adoptionis nostræ: quam spe jam tenemus.

26. (q) Hoc quoque aliud est præsentiæ Spiritus sancti indicium, quòd orandi nobis præbeat affectum, & pias nobis suggerat preces. *Postulat*, postulare nos facit, & docet; res ineffabiles modo quodam ineffabili postulat.

27. (r) Quid nos desiderare faciat: *Quia secundùm Deum*; quod Deo gratum est, postulat.

28. (s) Jam de ultimo effectu justitiæ Christianæ, seu de perseverantia dicturus, causam illius in Dei providentia positam esse docet, quæ omnes eventus sic disponit, ut cuncta ad Sanctorum bonum conspirent. *Qui secundùm propositum*; vox Græca πρόθεσιν, fixum & stabile consilium, habita ratione finis alicujus propositi, significat. *Vocati sunt sancti*; vox illa, *sancti*, deest in Græco.

29. (t) Scientia approbationis, hos etiam prædestinavit, *conformes fieri*, quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ: ut, quemadmodùm Christus est primogenitus Dei Patris Filius, ita & nos ejusdem Patris per illum filii simus adoptione, ut ille est natura filius.

30. (u) A primo gradu ad ultimum pervenitur; non ait, quos præscivit fore conformes Filio suo, hos prædestinavit, ut essent conformes Filio suo. Gradus omnes ad gloriam referuntur. Prædestinatio decernit media quæ electis præparantur. Prima hujus decreti executio est vocatio, tum justificatio, perseverantia denique est ultimum mediorum quæ in glorificationem desinunt. Quæ omnia conformitate cum Christo includuntur. Nam in mente Apostoli incepta cum Christo similitudo ad perfectam cum eo conformitatem refertur. Vocatio & justificatio illam inchoant, gloria est ejus perfectio; vocatio & justificatio sunt media, quibus utuntur præscientia & prædestinatio, ut homines perducant ad gloriam, ut ad finem.

31. & 32. (x) Quid ergo salutem nostram impedire poterit? an obstabunt admissa crimina? sed hæc Christi sanguine sunt expiata: *Donavit*, Gr. donabit.

37. & 38. (y) Per eum qui dilexit nos. Neque mors, neque mortis metus, neque vita, aut spes vitæ hujus; neque Angeli, neque dæmones ipsi quos spoliavit, quos in numerum persecutorum adscribit, quique propria re-

neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo,

39. Neque altitudo (z) neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.

CAPUT IX.

Promissiones Judæis factæ non frustrantur, si impleantur in spirituali Israele; de vocatione gentium.

1. VEritatem (a) dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto:

2. Quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo.

* Act. 9. 1. 1. Cor. 15. 9. 3. * Optabam (b) enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundùm carnem,

4. Qui sunt Israelitæ, quorum adoptio (c) est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa:

5. Quorum patres (d), & ex quibus est Christus secundùm carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.

6. Non autem quòd exciderit (e) verbum Dei. Non enim omnes qui ex Israel sunt, ii sunt Israelitæ:

7. Neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii: * sed in Isaac vocabitur (f) tibi semen: * Gen. 21. 12.

8. Id est, non qui filii carnis, hi Filii Dei: sed * qui filii sunt promissionis (g), æstimantur in semine. * Gal. 4. 28.

9. Promissionis enim verbum hoc est: * Secundùm hoc tempus veniam: & erit Saræ filius. * Gen. 18. 10.

10. Non solùm autem (h) illa: * sed & Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac patris nostri. * Gen. 25. 24.

11. Cùm enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, (ut secundùm electionem propositum Dei maneret)

12. Non ex operibus, sed ex vocante (i) dictum est ei:

13. * Quia major (k) serviet minori, sicut scriptum est: * Jacob dilexi, Esau autem odio habui. * Gen. 25. 23. * Mal. 1. 2.

14. Quid ergo dicemus (l)? numquid iniquitas apud Deum? Absit.

15. Moysi enim dicit (m): * Miserebor cujus misereor: & misericordiam præstabo cujus miserebor. * Exod. 33. 19.

16. Igi-

tinnerunt nomina; *neque instantia*, Gr. *non præsentia*, aut futura hujus vitæ bona; *neque fortitudo*, deest in Græco; non violentiæ.

39. (z) Non altitudines & profunditates satanæ, de quibus Apocal. cap. 3. Vel potiùs non cœlum, non inferi.

CAP. IX. 1. (a) Teste Christo; *In Spiritu sancto*, per Spiritum sanctum, qui est conscientiæ meæ testis.

3. (b) Gr. Ηὐχόμην, *Optaverim*, subaudi ἄν; *Optarim ego*, si liceret, separari à Christo, non tamen ab ejus charitate. Quòd si illa separatio cum pœnis æternis conjuncta intelligatur, erit hyperbolica locutio, qualis est Exodi 32. *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro vitæ.* Sed longè probabilius est Apostolum de æterna damnatione non loqui, quæ cum justitia Dei conciliari non potest. Non enim pœnis æternis damnari potest, qui charitatem habet; ac profectò plus debeo salutem meam diligere, quàm aliorum mille. Unde longè probabilior videtur Hieronymi interpretatio, qui *anathema* sumit pro *corporis occisione*. Nam *anathemata* Græcis erant homines scelesti, qui ad urbis lustrationem diis manibus mactabantur, si quæ immineret urbi calamitas. Atque ad hujusmodi sacrificia Paulus videtur alludere. Eum dicebant hominem sacrum, & *anathema*, à verbo ἀνατίθημι, *suspendo, consecro*, ἀνατιθέναι, *seponere*, vel *suspendere* significat, vel *donarium suspendere*.

4. (c) Quos Deus adoptavit in filios, Exod. 4. *Et gloria*, quorum major est gloria, quàm Gentilium, *& testamentum*, Gr. διαθῆκαι *& testamenta*, seu fœdera cum iis sancita; *& obsequium*, Græc. λατρεία, sacrorum ritus; *& promissa*, ad quos facta sunt promissiones, quarum præcipua est Christi adventus.

5. (d) Subaudi, *sunt*: *Et ex quibus*, conjunctio, *Et*, redundat; de quorum gente sancti Patriarchæ prodierunt, ex quibus natus est Christus. *Deus benedictus*, Deus super omnia, aut benedictus super omnia, Gr. ἐπὶ πάντων, fortè *super omnes*.

6. (e) Hoc autem dico, non quòd existimem Dei promissiones factas esse irritas. Nam solis veris Israelitis facta est promissio; neque omnes qui sunt ex Israel secundùm carnem, ii sunt veri Israelitæ.

7. (f) Non omnes qui semen sunt Abrahæ, hi filii, aut hæredes censentur. Non enim Ismael filius, aut hæres Abrahæ habitus est.

8. & 9. (g) Quos non tam semen Abrahæ, quàm illius fides genuit, habentur pro filiis Abrahæ. *Verbum hoc est*; De hac enim promissione ita scriptum est: *Secundùm hoc tempus*, hoc ipso tempore veniam, Gen. 18.

10. (h) Sara nimirum: *Sed & Rebecca*. Alia quoque ratione probat Apostolus carnalem Abrahæ generationem non esse legitimum titulum, quo filii Dei habeantur; probat, inquam, ex electione Jacob præ Esau, ut hæres fieret promissionis divinæ. *Ut secundùm electionem*: ut firmum esset decretum Dei juxta æternam electionem. Hoc inter Jacob & Esau discrimine utitur, tamquam figura allegorica discriminis, quod est inter electos & reprobos. Nihil tamen obstat, quominùs Esau salutem æternam sit consecutus; sed cùm ipse & posteri hujus à terra promissionis sint exclusi, quæ Jacob & posteritati ejus concessa est, ut Jacob electorum, sic Esau reproborum typus fuit.

12. (i) Dictum est Rebeccæ ex Dei vocatione, quam Apostolus justitiam gratuitam esse ostendit, non datam ex meritis præcedentibus.

13. (k) Idumæi Israelitis; *Esau autem odio habui*, in posteris saltem, vel ut aliis placet, *minùs dilexi*, minorem natu majori prætuli, idque typice dictum est, quòd Jacob electos saltem ad gratiam, Esau verò reprobos adumbret.

14. (l) An igitur injustitia erit in Deo, qui tantum posuit discrimen inter eos, quorum eadem erat conditio, causa eadem? Hanc objectionem rejicit Apostolus; primùm quòd Deus eorum misereatur, quorum vult misereri, nec misericordia ejus ab aliquo pendeat extrario.

15. (m) Hebr. *Miserebor cui voluero*, clemens ero in quem mihi placuerit; misericordia miseriam supponit, hæc peccatum; non enim exercetur misericordia, nisi

16. Igitur non volentis (n), neque currentis, sed miserentis est Dei.

17. Dicit enim Scriptura Pharaoni: * Quia in hoc ipsum excitavi (o) te, ut ostendam in te virtutem meam: & ut annuntietur nomen meum in universa terra.

* Exod. 9. 16.

18. Ergo cujus vult miseretur, & quem vult indurat (p).

19. Dicis itaque mihi: Quid adhuc queritur? voluntati enim ejus quis resistit (q)?

20. O homo, tu quis es, qui respondeas (r) Deo? * Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic?

* Sap. 15. 7. Isa. 45. 9. Jer. 18. 6.

21. An non habet potestatem figulus (f) luti, ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?

22. Quòd si Deus volens ostendere (t) iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia, vasa iræ, apta in interitum,

23. Ut ostenderet divitias (u) gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam.

24. Quos & vocavit (x) nos non solùm ex Judæis, sed etiam ex Gentibus.

25. Sicut (y) in Osee dicit: * Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam: & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.

* Osee 2. 24. 1. Pet. 2. 10.

26. * Et erit: In loco (z), ubi dictum est eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur Filii Dei vivi.

* Osee 1. 10.

27. Isaias autem clamat pro Israel: * Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquiæ salvæ fient.

* Is. 10. 22.

28. Verbum enim consummans, & abbrevians in æquitate: quia verbum breviatum faciet (a) Dominus super terram:

29. Et sicut prædixit Isaias: * Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus (b).

* Isa. 1. 9.

30. Quid

in eos qui in peccati miseriam sunt demersi, non erga innoxios, quibus divitias bonitatis suæ largitur Deus, & majorem felicitatem.

16. (n) Græci sic illud exponunt, non est volentis solius, sed divino opus est auxilio. At illud opus est gratiæ ut homo velit, & currat; quod tamen non fit sine illius consensu.

17. (o) Hebr. *Hermadtica*, העמדתיך, *stare te feci*, Exod. 9. Pharaonis pertinacia Dei potentiam fecit illustriorem: vel, *excitavi te*, ad regnum te evexi.

18. (p) Ubi cor durum non emollit, indurat deserendo; qui effectus est nostræ rebellionis, quæ consilium Dei, & justitiæ illius gloriam non impedit.

19. (q) Photius in hunc locum: Vides, inquit, quomodo dubitatis hujus solutio alterius est occasio dubii. Idcirco præstat hujusmodi causas non inquirere, aut si inquiras, majorum dubiorum causas pro solutione adfert. Est enim ingenui & non ingrati servi ab ipso opifice & domino rerum causas non exigere, sed de omnibus quæ agit, gratias illi reddere. Frustrà pravitatem nostram in Deum, qui est sanctitas ipsa, conjicimus. Hinc potiùs concludamus, mandatis Dei nos obsequi oportere, quando quidem voluntati ejus nemo resistit. Sic enim Apostolus obstruit os hominis, qui vult cum Deo contendere, cùm sit vilis & abjecta creature, in peccato nata.

20. (r) Suprema lex est voluntas Dei semper justa, etsi non semper nobis cognita. Deus veritas est, huic credendum, justitia ejus & voluntas adoranda.

21. (f) Utrum Apostolus eamdem massam, sive pura sit, sive corrupta, in universum intelligat, hoc loco non excutio. Quæstio est latè fusa, quæ in tam brevibus scholiis, ut par esset, tractari nequit.

22. (t) Si velit justam iram ostendere, ac se ultorem esse scelerum, quid ad te? *Vasa iræ apta in interitum*; aptata præ malitie eorum.

23. (u) Ad gloriam. Vasis misericordiæ præparavit Deus media ad gloriam, non item reprobis paravit media ad damnationem; ipsi enim suis criminibus aptarunt damnationis suæ merita. Unde Apostolus non ait *vasa iræ* quæ aptavit in interitum, sed *apta*, seu aptata, eaque à seipsis. In his omnibus ritè intelligendis, media ab occasionibus sunt secernenda. Illa ad finem propositum eliguntur; occasionibus quæ sese offerunt, utimur. Hanc enim homines ipsi suggerunt; media requirimus & eligimus, occasionee invenimus. Peccatum & omnis ordinis perversitas, occasionis locum tenet, non medii ad gloriam Dei manifestandam? voluit Deus violentam mortem pati; Judæ avaritia, Sacerdotum odiis, militum sævitia, populi ignorantia, Pilati ambitione usus est ut occasionibus, non ut media elegit.

24. (x) A v. 6. usque ad hunc versiculum demonstravit Apostolus inanes non fuisse Dei promissiones: quæ consecutio ex illius dictis erui posse videbatur; nunc probat populum Judaicum non fuisse omnino reprobatum: nam Deus electos suos habet cùm è Judæis, tum è Gentibus.

25. (y) Quoad Gentes, probat ex Osee cap. 2. *Vocabo*; apud Hebræos *vocare* est *efficere*.

26. & 27. (z) Id ipsum quod sequitur, eveniet. Item ex Isaia cap. 10. ubi de Judæorum conversione loquitur: quidquid superierit in fine sæculi, salvatum iri ait, etiamsi reliquiæ filiorum Israel arenæ maris numerum æquarent: vel ut aliis placet, reliquiæ salvæ fient, seu pauci in tanto Judæorum numero. Uter verior sit sensus, ex intellectu verborum Isaiæ colligi debet.

28. (e) Cùm ingentem populi multitudinem ad se vocaturus est. Non enim eadem erit Judæorum & Gentium ratio. Gentiles paulatim vocat in serie sæculorum: sed in extremis temporibus vias suas Deus breviabit, & Judæos omnes ad se convertet: cùm Apostolorum temporibus perpauci Judæi ad fidem converterentur, si cum Gentilibus conferantur. Verbum enim Gr. λόγος, promissionem Dei, & ejus consilium de salvendis Judæis videtur indicare. Vox συντελῶν, non *destructionem* significet & consumptionem, sed *perfectionem*, ut συντέμνων, *abbrevians*, seu brevi temporis spatio efficiet Judæorum sanctificationem.

29. (b) Idque maximè post excidium nationis, quod simile fuisset stragi Sodomæ & Gomorrhæ, ubi nulli relicti sunt præter familiam Loth *Reliquisset nobis semen*, posteros scilicet, qui per orbem terrarum dispersi ad finem usque sæculorum propagantur. Tum verò fiet generalis eorum conversio, juxta illud Danielis 12. *In tempore illo salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit in libro*, id est, populus tuus, cùm scriptus sit in libro, salvabitur, adeò ut voces illæ, scriptus in libro, non determinent, sed explicent tantummodò vocem, *omnis*. Alioqui nihil aliud diceret Propheta, quàm eos salvatum iri Judæos, qui in libro vitæ scripti reperientur: quod utique aliis omnibus commune est. Hæc fusè pertractat Auctor Analyseos Gallicæ dissertatione tertia adversùs Estium & alios, qui hunc Apostoli locum & Isaiæ vaticinium de paucissimis Judæis ad fidem convertendis interpretantur.

30. Quid ergo dicemus? Quòd gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam: justitiam autem, quæ ex fide (c) est.

31. Israel verò sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit.

32. Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus: offenderunt enim in lapidem offensionis,

*Isa. 8. 14. & 28. 16. 1. Petr. 2. 7. 33. Sicut scriptum est: * Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis, qui credit in eum, non confundetur.

CAPUT X.

Fidei in Christum necessitas; hujus justitia, quæ ex Lege est justitiæ, anteponenda: Gentilium vocatio; Judæorum incredulitas.

1. FRatres, voluntas (a) quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, fit pro illis in salutem.

2. Testimonium enim perhibeo illis, quòd æmulationem (b) Dei habent, sed non secundùm scientiam.

3. Ignorantes enim justitiam Dei, & suam quærentes statuere, justitiæ Dei non sunt subjecti.

4. Finis (c) enim legis, Christus, ad justitiam omni credenti.

5. Moyses enim scripsit, quoniam justitiam quæ ex lege est, * qui fecerit homo, vivet (d) in ea. *Lev. 18. 5. Ezech. 20. 11.

6. Quæ autem ex fide est justitia (e), sic dicit: * Ne dixeris in corde tuo: quis ascendet in cœlum? id est, Christum deducere: *Deut. 30. 12.

7. Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis revocare.

8. Sed quid dicit Scriptura? * Propè (f) est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est verbum fidei, quod prædicamus. *Deut. 30. 14.

9. Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, & in corde tuo credideris, quòd Deus illum suscitavit à mortuis, salvus eris.

10. Corde (g) enim creditur ad justitiam: ore autem confessio fit ad salutem.

11. Dicit enim Scriptura: * Omnis (h), qui credit in illum, non confundetur. *Isa. 28. 16.

12. Non enim est distinctio Judæi & Græci: nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum.

13. * Omnis enim quicumque invocaverit (i) nomen Domini, salvus erit. *Joel 2. 32. Act. 2. 21.

14. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?

15. Quomodo (k) verò prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est: * Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! *Isa. 52. 7. Nah. 1. 15.

16. Sed non omnes obediunt Evangelio. Isaias enim dicit: * Domine, quis credidit (l) auditui nostro? *Isa. 53. 1. Joa. 12. 38.

17. Ergo

30. (c) Hujus comparationis occasione redit Apostolus ad id quod præcipuo loco sibi erat propositum, legis operibus justificari neminem.

CAP. X. 1. (a) Gr. Εὐδοκία, propensus admodùm fuit animi affectu ad Judæorum salutem: ne fortè sibi persuaderent ex invidia, aut odio in Judæos locutum esse Apostolum.

2. & 3. (b) Gr. *Zelum* pro lege sua, zelum fervidum, sed cæcum. *Ignorantes*; Hic est errorum fons & origo, quòd ignorerent in quo posita sit vera justitia, qua Deus nos justificat. *Statuere*, Gr. στῆσαι, *stabilire*, propriis scilicet suis viribus innixi; *Justitia Dei*, fidei nimirum, & mediis à Deo ad veram justitiam consequendam institutis, *non sunt subditi*.

4. (c) Ab eo suam habet perfectionem, ad eum unum tendit, non in figuris modò, quæ in eum desinunt, sed etiam in præceptis. Qui legi obediunt, ii soli justi fiunt, qui hanc implent in fide Christi.

5. (d) Id probat ex discrimine quod Scriptura statuit inter justitiam quam assequuntur, qui Legem observare volunt ex naturæ viribus, & justitiam ipsam fidei; quòd illi in Legis observatione vitæ suæ consulant, & pœnas à Lege impositas non subeant, atque ut bona temporalia promittantur, non æterna, ut Levit. 18. ea tamen præceptis constat pene innumeris.

6. (e) Observatu est facilior; corde tantummodò & ore opus est. *Ne dixeris*; verba sunt Mosis Deuter. 30. quibus hortatur Judæos ad Legis observationem, eaque transfert Apostolus ad fidem ipsam & justitiam; quasi Christus de fide & religione nobis dicat, ne tibi persuadeas fidei & Christianæ religionis justitiam esse observatu impossibilem, aut adeo difficilem, ut opus tibi sit in cœlum ascendere, hoc est, Christum deducere, & evocare è cœlo, quasi id jam factum non fuerit per Incarnationem; aut ex abyssis, seu ex inferis eum revocare, quod in resurrectione impletum fuit. His ferè duobus articulis, fidei nostræ summa continetur.

8. (f) Res ipsa, seu negotium omne facile est, id tantummodò à te exigitur, ut corde credas, & ore confitearis. Id præcipuè in baptizandis adultis exigebant Apostoli, ut crederent Jesum Christum esse Filium Dei unigenitum, Messiam scilicet, Salvatorem, Legislatorem nostrum. Quæ erat aperta religionis nostræ professio, scilicet ut crederent quæ Christus docuit, & mandatis ejus parerent. Fides enim est solemnis obligatio ad obediendum; ac prima justitiæ infusio est ex fide: sed nec conservari potest, nec augeri, nisi divinis præceptis pareamus, ac fides cum obedientia jungatur. *Prope est verbum*, quod annuntio vobis.

10. (g) Ad fidei justitiam; confessioni salutem adscribit: neque enim salvi esse possumus, nisi cùm res poscit, ore confiteamur. Fides itaque cùm interior, tum exterior, est necessaria. Fides cum amore conjuncta est, ubi est in corde, & opere; cùm in Christum credimus.

11. & 12. (h) Sive Judæus sit, sive Gentilis: omnes enim sine discrimine justificat Deus per fidem cum charitate conjunctam.

13. (i) Invocare est orare Deum pro salute obtinenda, idque per fidem. Ac necessitas illa invocandi, necessitatem prædicationis involvit. Unde Apostolus missionem suam ad Gentes quasi obiter insinuat & tuetur adversùs Judæorum calumnias.

15. (k) Hoc loco est ellipsis, ac supplendum videtur aliquid, quale est illud; Et jam missi sunt prædicatores.

16. (l) Hactenus ostendit justificari neminem, nisi

17. Ergo fides ex auditu (m), auditus autem per verbum Christi.

18. Sed dico: Numquid non audierunt? * Et quidem in omnem terram exivit (n) sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.

* Pf. 18. 5.

19. Sed dico: Numquid Israel non cognovit? Primus Moyses dicit: * Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem: in gentem insipientem, in iram vos mittam.

* Deut. 32. 21.

20. Isaias autem audet (o), & dicit: * Inventus sum à non quærentibus me: palàm apparui iis, qui me non interrogabant.

* Isa. 65. 1.

21. Ad Israel autem dicit: * Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

* Isa. 65. 2.

CAPUT XI.

Ex Judæis aliqui sunt ad fidem conversi; sed plures convertentur. Gentiles admonet ut cautè ambulent in sua vocatione.

1. Dico ergo: Numquid Deus repulit (a) populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin:

2. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit (b). An nescitis in Elia quid dicit Scriptura: quemadmodum interpellat Deum adversùm Israel?

3. * Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam.

* 3. Reg. 19. 10.

4. Sed quid dicit illi divinum responsum? * Reliqui mihi septem millia (c) virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal.

* 3. Reg. 19. 18.

5. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secundùm electionem gratiæ (d) salvæ factæ sunt.

6. Si autem gratia, jam non ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia.

7. Quid ergo? quod quærebat Israel, hoc non est consecutus: electio (e) autem consecuta est: cæteri verò excæcati sunt:

8. Sicut scriptum est: * Dedit illis Deus spiritum compunctionis: oculos ut non videant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem.

* Isa. 6. 9. & 29. 10. Matth. 13. 14. Joa. 12. 40. Act. 28. 26.

9. Et David dicit: * Fiat mensa (f) eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis.

* Ps. 68. 23.

10. Obscurentur oculi eorum ne videant: & dorsum eorum semper incurva (g).

11. Dico ergo: Numquid sic offenderunt ut caderent (h)? Absit. Sed illorum delicto, salus est Gentibus, ut illos æmulentur.

12. Quòd si delictum illorum divitiæ sunt mundi, & diminutio (i) eorum divitiæ Gentium: quantò magis plenitudo eorum?

13. Vobis enim dico Gentibus (k): Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo,

14. Si

qui legem observat in fide Christi. Nunc alteram subjicit propositionem, nempè Christum à Judæis rejectum esse, ac perpaucos Evangelio paruisse. Quod probat ex cap. 53. Isaiæ; *Domine, quis credidit auditui nostro?* Quis credidit iis quæ audivit ex nobis, aut iis quæ a te audivimus?

17. (m) Ex verbi Dei prædicatione, & ex viva traditione, non ex Scriptura sola: non enim omnes possunt legere, aut quæ legunt intelligere. Mox id subjicit Judæos nullam posse excusationem obtendere, cùm ubique prædicatum sit Evangelium, atque Gentes penè innumerabiles Christi Evangelium fuerint amplexæ, iis ipsis videntibus. Ex auditu quidem fides ducit initium; sed Deus aures cordis aperit ad intelligendum.

18. (n) Ubicumque erant Judæi, Evangelii prædicatio ad eos potuit pervenire, adeò ut sint penitùs inexcusabiles.

20. (o) Non veritus offensionem populi sui; & quidem Deus variis modis homines quærit etiam non cogitantes.

CAP. XI. 1. (a) Neque omnem populum, neque in omne tempus abjecit Deus. Id primùm suo probat exemplo: atque ex Scriptura ipsa ostendit populi Israelitici infidelitatem numquam adeò generalem fuisse, ut multas non admiserit exceptiones.

2. (b) Quam acceptam habuit, quam ab æterno suam facere decrevit.

4. (c) Numerus finitus, & sæpè septenarius pro indefinito ponitur.

5. & 6. (d) Quos mihi reservavi, & complures sunt Judæi electi per gratiam. Vox, *Salvæ*, deest in Græco; Origenes tamen & Augustinus legunt cum nostro Interprete. *Non ex operibus*, Legis, nec absolutè propter bona opera datur prima gratia.

7. & 8. (e) Qui è Judæis sunt electi. *Cæteri vero*. Id probat ex Isaia, cap. 6. *Compunctionis*, Hebr. *stuporis*, aut *soporis*: qui veterno, aut lethargo corripiuntur, ii pungi solent, ut à somno excitentur; *Oculos*, Deuteron. 29. 4. ad videndum.

9. (f) Psal. 68. Altare eorum quod adeò venerantur ob sacrificia, quique præ illius zelo nolunt Evangelio credere. *In laqueum*, Ut cibus oblatus avibus in exitium cedit. Sic quæ sunt optima, in perniciem vertuntur iis qui Dei abutuntur beneficiis; aut *in laqueum*; quæcumque in hac vita optant magis, vertuntur in contrarium.

10. (g) Præ amore rerum terrenarum, adeò ut cœlestia iis non sapiant.

11. (h) Sine ulla spe resurgendi. *Absit*: Non enim abjectio Judæorum erit perpetua, & citra ullum fructum: horum quippè occasione Gentiles salutem sunt consecuti, quando Judæis Evangelium rejicientibus assumpti sunt. *Ut illos æmulentur*, Gentiles Judæos, aut Judæi Gentiles: cùm promissiones sibi factas ad Gentes transiisse videant, æmulationis zelo excitentur ad fidem amplectendam.

12. (i) Quòd si abjectio Judæorum ob sua scelera, *divitiæ sunt mundi*, tanta Gentibus intulerunt commoda; *quantò magis plenitudo eorum*, cùm Judæi ad fidem conversi, Gentes vicissim ad imitandum provocabunt?

13. (k) Inceptum sermonem interrumpit: *Honorificabo*; Græc. *illustrabo* munus meum prædicandi Gentibus.

14. Si quomodo ad æmulandum provocem (l) carnem meam, & salvos faciam aliquos ex illis.

15. Si enim amissio (m) eorum, reconciliatio est mundi: quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?

16. Quòd si delibatio (n) sancta est, & massa: & si radix sancta, & rami.

17. Quòd si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cùm oleaster (o) esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis olivæ factus es,

18. Noli gloriari adversùs ramos. Quòd si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te.

19. Dices ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar.

20. Benè: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere (p), sed time.

21. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat.

22. Vide ergo bonitatem, & severitatem Dei: in eos quidem, qui ceciderunt, severitatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate (q), alioquin & tu excideris.

23. Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterùm inserere illos.

24. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam olivam: quantò magis ii, qui secundùm naturam inserentur suæ olivæ?

25. Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, *(ut non sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, *Prov. 3. 7. Isai. 5. 21.

26. Et sic omnis Israel salvus fieret, sicut scriptum est: * Veniet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem à Jacob. * Isa. 59. 20.

27. Et hoc illis à me testamentum: cùm abstulero peccata eorum.

28. Secundùm (r) Evangelium quidem, inimici propter vos: secundùm electionem autem, charissimi propter patres.

29. Sine pœnitentia (s) enim sunt dona & vocatio Dei.

30. Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum:

31. Ita & isti (t) nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut & ipsi misericordiam consequantur.

32. Conclusit (u) enim Deus omnia in incredulitate: ut omnium misereatur.

33. O altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei: quàm incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus!

34. * Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis consiliarius ejus fuit? *Sap. 9. 13. Isa. 40. 13. 1. Cor. 2. 16.

35. Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

36. Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula. Amen.

C A-

14. (l) Ut ex Gentilium laudibus quosdam è Judæis provocem ad imitationem.

15. (m) Si Judæorum abjectio per occasionem reconciliatio est mundi, *quæ est assumptio?* quanta futura est eorum restitutio, quæ lætitia, quasi ii revixerint?

16. (n) Gr. ἀπαρχὴ, primitiæ; *& massa*, quòd si Apostoli, & primi discipuli sancti sunt, & massa ipsa sancta erit: sunt enim ejusdem naturæ primitiæ & massa ipsa: *Radix sancta est*, Patres & Patriarchæ, *& rami*, Judæi ex iis prognati.

17. (o) Vetat Gentiles gloriari, quòd in bonam oleam sint insiti. Nam si ramus oleastri præter naturam oleæ insertus est, multò potiori ratione Judæi tamquam rami in eam inserentur.

20. & 21. (p) Noli superbire, *sed time*: hoc utique est Dei beneficium, non tuum meritum: Cave ne Deus tibi non parcat, ut non pepercit ramis.

22. 24. 26. & 27. (q) In iis quæ tibi donavit. *Insertus es*; non enim solet oleaster in oleam inseri. *Salvus fieret*, in fine sæculorum, cùm plenitudo Gentium intraverit; *Sicut scriptum est*, Isaiæ 59. 20. *Cum venerit Sion*, cùm Redemptor venerit Sioni. *Testamentum*, Jerem. 31. fœdus, aut pactum, ut vertunt 70. Interpretes.

28. (r) Propter Evangelium: *Propter vos*, ò Gentiles; illis enim neglectis assumpsit vos Deus: *Secundùm electionem autem*, qua Deus olim eos elegit, in populum suum, *charissimi*, quoad Judæos qui à Deo sunt electi. August. L. de Prædestin. SS. cap. 16. Inimici, quia permisit Deus ut interficerent Christum, & sic redemptio in omnes redundaret: sed secundùm electionem, id est, prædestinationem, amici propter patres, quia tandem convertentur.

29. & 30. (s) Deus non revocat quod promisit. *Incredulitatem*; Illud fuit divinæ misericordiæ: cùm enim aliis stantibus, alii excidant; qui stant in fide, dubitare non possunt, quin eorum salus sit divinæ misericordiæ opus.

31. (t) Ad vestram misericordiam, ut Deus vestri misereretur. *Consequantur*, ut exemplo vestro provocati crederent in Christum; sic Deus omnium miseretur. Gentes olim fuerunt infideles, nunc Judæi. Futurum est ut Judæi nunc increduli, credant in Christum; incredulitas non causa, sed occasio fuit cur Deus Gentibus misericordiam præstiterit: nam semper habere voluit, in quos beneficia sua conferret.

32. (u) Permisit Deus, ut omnes non simul, sed successivè essent increduli, quò misericordiam suam exerceat. Nam ab initio homines Deum colebant, tum Gentes in idololatriam lapsi sunt; fœdus cum Abrahamo, & cum ejus posteris sancivit Deus, tum Judæi Christum & ejus Evangelium respuerunt, quod apud Gentes translatum fuit, itque in fine sæculorum majore ex parte fient increduli, ut docet Apostolus Epist. 2. ad Thessalon. cap. 3. tumque Judæos ad fidem vocaturus est. Sic duos populos ante inimicos in unum adducet corpus: ne sibi justitiam tribuerent homines, permisit Deus eos esse miseros, quò digni essent misericordia.

CAPUT XII.

Hactenùs Apostolus quæ ad doctrinam & fidei dogmata pertinent, exposuit: nunc mores ad præscriptum Christianæ religionis informandi rationem docturus, primùm eos adhortatur ad cultum spiritalem & rationalem exhibendum Deo; ut & corpora sua offerant Deo, tamquam hostias viventes, non mactando, ut legales victimas, sed iis utentes sanctè & piè.

*Phil.4.18. 1. Obsecro itaque vos, fratres, per misericordiam Dei *, ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium (a) vestrum.
2. Et nolite conformari (b) huic sæculo, sed reformamini in novitate sensus
* Ephes.5.17. vestri: * ut probetis quæ sit voluntas Dei
1. Thess.4.3. bona, & beneplacens, & perfecta.
3. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: Non plus sapere quàm oportet sapere (c), sed
* 1.Cor.12.11. sapere ad sobrietatem *: & unicuique sic-
Ephes.4.7. ut Deus divisit mensuram fidei.
4. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus (d), omnia autem membra non eumdem actum habent:
5. Ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.
6. Habentes autem donationes secundùm gratiam, quæ data est nobis, differentes: sive prophetiam (e) secundùm rationem fidei,
7. Sive ministerium (f) in ministrando, sive qui docet in doctrina,
8. Qui exhortatur (g) in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in bilaritate.
9. Dilectio (h) sine simulatione. * Odientes malum, adhærentes bono: * Amos 5.15.
10. * Charitate fraternitatis invicem diligentes: Honore invicem prævenientes: * Ephes.4.3.
11. Solicitudine non pigri (i): Spiritu ferventes: Domino servientes: 1.Pet.2.17.
12. Spe gaudentes: In tribulatione patientes: Orationi instantes:
13. Necessitatibus (k) sanctorum communicantes: * Hospitalitatem sectantes. * Hebr.13.2.
14. Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. 1.Petr.4.9.
15. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus:
16. Idipsum invicem sentientes (l): Non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos:
17. Nulli malum pro malo reddentes: * providentes (m) bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. * 2.Cor.8.21.
18. * Si fieri potest (n), quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: * Hebr.12.14.
19. * Non vosmetipsos defendentes (o) charissimi, sed date locum iræ: scriptum est enim: * Mihi vindicta: ego retribuam, dicit Dominus. * Eccli.28.1.2.& 3. * Matth.5.39.
20. * Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones (p) ignis congeres super caput ejus. * Deut.32.35. Hebr.10.30.

21. Noli

CAP. XII. 1. (a) Gr. *Rationalem cultum*, seu spiritale novæ in Christo vitæ sacrificium, prout recta exigit ratio: quod alii turpitudini, vos date honestati.

2. (b) Quoad mores, consuetudines, & vivendi rationem: *Sed reformamini*: Gr. *transformemini*; dissimiles omninò sitis huic sæculo per renovationem mentis vestræ.

3. (c) Nolite altiùs de vobis existimare, quàm par sit; *Ad sobrietatem*, cum modestia, de se, & sobriè sentire: *Et unicuique*, deest in Græco conjunctio, καὶ, sicque commodior est connexio: videtur Paulus fidem pro donis gratuitis & visibilibus hoc loco sumere.

4. (d) In corpore mystico, seu in Ecclesia singuli homines, ut diversa membra diversas obeunt functiones juxta diversas donationes sibi concessas; omnes ad bonum commune æquè conspirant, ac unusquisque dono accepto contentus manere in eo debet, neque adversùs alium non habentem insolescere. Usus donorum sit communis, ut aliis pro doni sui ratione subveniant.

6. (e) Ad prædicenda future, vel ad Scripturarum interpretationem. *Secundum rationem fidei*: Gr. *Analogiam*, seu proportionem, aut mensuram fidei, aut donorum visibilium.

7. (f) Gr. *διακονίαν*, ministerii Ecclesiastici gratiam, *In ministrando*, Gr. *In ministerio*, supple, maneat, ita ut se ad laborem, non ad honorem vocatum sciet. Ministerium illud character, aut potestas qua Deus pastorem instruxit, rectè intelligitur. *In doctrina*, se exerceat, ut magis ac magis proficiat: de Catechistis videtur loqui, qui fidei elementa docent.

8. (g) Concionando; quique ad benè agendum alios excitat. *In simplicitate*, bona fide, sine ostentatione, aut personarum acceptione distribuat eleemosynas sibi creditas, vel ex propriis bonis, vel ex alienis, liberaliter. Cum vigilantia, & cura præsit. *In bilaritate*, Qui curandis ægris pauperibus vacat, id præstet hilari animo, non tristi & moroso.

9. (h) A ministeriis Ecclesiæ transit ad officia Christianis omnibus communia, quorum illud est primum, ut universim malum odio habeamus, bono adhæreamus; tum ut proximum sincerè diligamus, honorificè de eo sentiamus.

11. (i) Habita nostri ratione, ut officio quisque suo fungatur, excussa omni socordia: *Spiritu ferventes*, cum fervore animi Deo servientes: memineritis vos Deo ipsi servire.

13. (k) Gr. *usibus sanctorum*, necessariis, non supervacaneis, subvenientes. Origenes: nam usibus sanctorum honestè & decenter, non quasi stipem indigentibus præbere, sed censum nostrum cum ipsis quodammodo habere communem conveniens videtur.

16. (l) Invicem concordes & unanimes: *Humilibus consentientes*: Gr. *accommodantes*; vosmetipsos humilibus, & abjectis, vel obsecundantes.

17. (m) Non solùm in conscientia, *Sed etiam coram hominibus*, ut nullam iis scandali occasionem præbeatis.

18. (n) Salva justitia, veritate, pietate. Vox Græca προνοούμενοι, significat consulere, aut prospicere.

19. (o) Gr. *Ulciscentes*, quod cum sequentibus convenit. *Date locum iræ*, irato cedite.

20. (p) Charitatem accendes, ad redamandum eum

*Prov.25. 21. 21. * Noli vinci à malo, sed vince in bono malum (q).

CAPUT XIII.

Quòd potestatibus & Magistratibus parendum sit; quid proximo debeamus; summa legis est dilectio proximi; vitia fugienda; Christum induamus.

Sap. 6. 4. 1. Pet. 2. 13. 1. Omnis anima potestatibus (a) sublimioribus subdita sit: Non est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt.

2. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt:

3. Nam principes non sunt timori (b) boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac: & habebis laudem ex illa:

4. Dei enim minister est tibi in bonum (c). Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est: vindex in iram ei, qui malum agit.

5. Ideò necessitate (d) subditi estote, non solùm propter iram, sed etiam propter conscientiam.

6. Ideò enim & tributa præstatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes.

*Matt.22. 21. 7. * Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

8. Nemini quidquam debeatis (e), nisi ut invicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem implevit.

*Exod.20. 14. Deut.5.18. 9. Nam: * Non adulterabis: Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces (f): & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: * Diliges proximum tuum sicut te ipsum. *Lev. 19. 18. Matt. 22. 39. Marc. 12. 31. Gal. 5. 14. Jac. 2. 8.

10. Dilectio proximi malum non operatur (g). Plenitudo ergo legis est dilectio.

11. Et hoc scientes tempus (h): quia hora est jam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quàm cùm credidimus.

12. Nox (i) præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

13. Sicut in die honestè ambulemus, * non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitiis (k), non in contentione & æmulatione: *Luca 21. 34.

14. * Sed induimini (1) Dominum Jesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desideriis. *Gal. 5. 16. 1. Petr. 2. 11.

CAPUT XIV.

Inter fideles ex Judæis & Gentibus conversos orta erat dissensio de ciborum delectu, & festorum observatione. Qui amulatores Legis erant, his cibos immundos edere religio erat: alii verò per Christum ab eo jugo se immunes, atque ex Concilio Jerosolymis coacto liberos se prædicabant, & Judæos ut infirmos in fide contemnebant. Apostolus fideles è Gentibus conversos hoc in capite adhortatur, ne Judæis sint offendiculo.

1. Infirmum autem in fide assumite (a), non in disceptationibus cogitationum.

2. Alius

provocabis, ac mutua charitas hinc accendetur. Congeres carbones, quibus ejus odium in te ut glacies resolvetur.

21. (q) Gr. τὸ κακὸν, non hominem malum, sed malitiam hominum benignitate tua vince.

CAPUT XIII. 1. (a) Publicis Magistratibus. Nam ex Judæis conversis quidam in hoc errore versabantur, ut alium principem à Deo nollent agnoscere, idque imprimis postquam Messias advenisset: quod ex se malum erat, & Christianam religionem in invidiam vocabat. Subditos eos esse oportere docet, quia omnis potestas est à Deo instituta. Sic Christus religionem constituit, ut civilem ordinem non mutaret. Tertul. ad Scap. *Colimus Imperatorem sic & quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem à Deo secundum, & solo Deo minorem.*

3. (b) *Sed mali*; Potestates sunt institutæ ut bonum promoveant, quod malum est, puniant: Gr. *Non sunt terrori bonorum*; In bonorum gratiam sunt constitutæ, in terrorem improborum.

4. (c) Ut pacificè vivamus, juvat & tuetur bonos: *Vindex in iram*, ut puniat, & vice Dei justitiam exerceat.

5. & 7. (d) Non solùm timore pœnæ: *Sed etiam propter conscientiam*, quia id justum est. *Tributum*, pro prædiis: *Vectigal*, pro mercibus exportandis: *Timorem*, reverentiam.

8. (e) Ad officia erga proximum transit Apostolus, quæ omnia ad charitatem revocat. Charitatis debitum perpetuum est. *Sola etiam reddita semper debitorem tenet; nec cùm redditur, amittitur, sed potiùs reddendo multiplicatur; habendo enim redditur, non carendo:* Aug. Epist. 62.

9. (f) Quo quidem mandato omne desiderium injustum adversùs proximum prohibetur. *Instauratur*, Gr. summatim colligitur, eaque velut ad caput, seu ad summam redigitur: Aug. recapitulatur, & consummatur.

10. (g) Gr. proximo non nocet.

11. (h) Opportunitatem adesse id faciendi, ut diligatis invicem. *Quam cùm credidimus*: cùm credere incœpimus, cùm baptizati sumus.

12. (i) Jam peccatorum tenebræ depulsæ sunt, dies autem æternitatis appropinquavit velut in diluculo: nondum adest, sed mox aderit: fortè legendum, *Nox processit*: id enim vox Græca προέκοψεν, significat.

13. (k) Illicitos omnes concubitus, & petulantiam omnem, uti & epulas, non honestatis, sed voluptatis causa & gulæ, ut & vinolentiam damnat.

14. (l) Ejus virtutes & exempla vita & moribus exprimite. *Ne feceritis*; nec prætexentes corporis necessitatem, cupiditates & inordinata desideria expleatis.

CAPUT XIV. 1. (a) Tolerate, nolite abjicere, quòd infirmus sit in fide; sed eum benignè suscipite: *Cogitationum*, Gr. non ad certamina disceptationum, nec tempus teratis in altercationibus disceptationum.

2. Alius enim credit (b) se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet.

3. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non judicet (c): Deus enim illum assumpsit.

*Iac.4,13. 4. * Tu quis es, qui judicas (d) alienum servum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.

5. Nam alius judicat (e) diem inter diem: alius autem judicat omnem diem: unusquisque in suo sensu abundet.

6. Qui sapit (f) diem, Domino sapit. Et qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, & gratias agit Deo.

7. Nemo enim nostrûm sibi vivit (g), & nemo sibi moritur.

8. Sive enim vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus.

9. In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit: ut & mortuorum & vivorum dominetur (h).

10. Tu autem quid judicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? * Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. *2.Cor.5.10.

11. Scriptum est enim: * Vivo ego, dicit Dominus (i), quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. *Isai.45.24. Phil.2.10.

12. Itaque unusquisque nostrûm pro se rationem reddet Deo.

13. Non ergo ampliùs invicem judicemus: sed hoc judicate (k) magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum.

14. Scio, & confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est.

15. Si enim propter cibum frater tuus contristatur: jam non secundùm charitatem ambulas. * Noli (l) cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est. *1.Cor.8.11.

16. Non ergo blasphemetur bonum (m) nostrum.

17. Non est enim regnum (n) Dei esca & potus: sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto:

18. Qui enim in hoc servit Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.

19. Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, in invicem custodiamus.

20. Noli propter escam destruere opus Dei. * Omnia quidem sunt munda: sed malum est homini, qui per offendiculum manducat (o). *Tit.1,15.

21. * Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. *1.Cor.8.13.

22. Tu fidem habes (p)? penès temetipsum habe coram Deo: Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod probat.

23. Qui

2. & 3. (b) Credit licere sibi de quibuslibet cibis vesci. *Manducet*, Gr. manducat, idque ex conscientia scrupulosa; vel si existimet periculum esse in carnibus edendis, vescatur oleribus. Sic litem dirimit, ut unicuique libertatem relinquat suam. *Assumpsit*, non abjecit: sed ad fidem vocavit, ac quisque pro conscientiæ suæ dictamine agat.

3. (c) Aug. L. 2. serm. in monte, cap. 18. *Maximè autem hi temerè judicant de incertis, & facilè reprehendunt, qui magis amant vituperare & damnare, quàm emendare & corrigere: quod vitium vel superbia est, vel invidia.*

4. (d) Judæos primùm hic reprehendit, quòd Gentiles conversos damnarent ob libertatem edendi de quibuslibet cibis. *Domino suo*, Hoc nihil ad te, Domini judicio est relinquendus. *Statuere illum*, eum stabilire, & efficere ne cadat: Domini est judicare, reus sit, necne.

5. (e) Alius existimat discrimen esse inter diem & diem, secundùm Legem Mosaicam; alius censet omnem diem esse cuilibet rei gerendæ non malè idoneum; sic libertatem gentilium tuetur Apostolus. *Unusquisque:* Gr. *Unusquisque sit certus mentis suæ*, seipsum consulat, & agat quod sibi dictat conscientia: seu de ciborum delectu agat Apostolus, ut videtur Chrysostomo, seu de dierum & feriarum observatione, non statim avocandos censet à consuetis observationibus, ne deserant fidem, sed ad tempus tolerandos jubet.

6. (f) Qui dierum habet rationem, ad honorem Domini id facit, aut facere debet.

7. (g) Ad Dei gloriam vivere & mori debemus.

9. (h) Ut ex morte & resurrectione sua dominium in vivos & mortuos exerceat.

11. (i) Vox Hebræa apud Isaiam, *Iehova*, est nomen Dei, quod Apostolus Christo Domino tribuit; *Et omnis lingua confitebitur Deo*, laudabit, ut Deum agnoscet.

13. (k) Hoc potiùs decernite, ne fratribus sitis scandalo, nec judicate vos invicem, saltem in rebus non omninò manifestis. Temeraria judicia multis rationibus condemnat, quòd Deus sibi uni cordis intentionem & arcana reservarit. Qui temerè judicat, sæpè eum damnat, quem Deus absolvit; in rebus quæ sunt indifferentes, unusquisque in suo sensu abundet, & ex conscientiæ dictamine agat.

15. (l) Qui contra conscientiam edit cibos in lege vetitos, aut scandalo offensus redit ad Judaismum.

16. (m) Fides nostra, ne ea sit opprobrio infidelibus propter dissensiones. Gr. *bonum vestrum*, ne libertas vestra infirmorum maledictis sit obnoxia; ne licentia potius immoderata, quàm libertas à vobis habeatur.

17. & 18. (n) Quo regnat in nobis, vel summum bonum non positum est in esca & potu, sed in justitia & gratia Dei, in pace cum proximo, & in spirituali gaudio, quod à Spiritu sancto proficiscitur. Unde qui abstinet à cibis ob infirmorum scandalum, nihil verè & solidi amittit: imò multum is lucratur, qui in hoc placet Deo. *Vel qui in hoc servit Christo:* Gr. *per hæc*, nempè per justitiam, pacem, & gaudium in Spiritu sancto: nec tamen delectus ciborum rejicitur, quem servat Ecclesia: tunc enim non cibus & potus secundùm se, sed obedientia præcepti ad regnum Dei pertinet.

20. (o) Quod fidem illius infirmare potest, aut lædere.

22. (p) Græca scholia rectè admonent hoc in loco

23. Qui autem discernit (q), si manducaverit, damnatus est: quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

CAPUT XV.

Concludit Gentiles conversos infirmitatem Judæorum portare debere, & de scientia sua non ita sibi placere, ut alios contemnant, sed ad eorum imbecillitatem in delectu ciborum, & dierum se demittere; in iis quæ bona sunt, & ædificationis, non suis tantum commodis servire, sed ad utilitatem proximi vita suæ rationem componere, & bonum proximi spiritale procurare.

1. DEbemus autem nos firmiores (a) imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere.

2. Unusquisque vestrûm proximo suo placeat in bonum (b), ad ædificationem.

3. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est (c): * Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. * Ps. 68. 10.

4. Quæcumque (d) enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: ut per patientiam, & consolationem Scripturarum, spem habeamus.

5. Deus autem patientiæ & solatii * det vobis idipsum sapere in alterutrum secundùm Jesum Christum: * 1. Cor. 1. 10.

6. Ut unanimes, uno ore honorificetis Deum, & Patrem (e) Domini nostri Jesu Christi.

7. Propter quod suscipite invicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei.

8. Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis (f) propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum:

9. Gentes autem super misericordia (g) honorare Deum, sicut scriptum est: * Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. * 2. Reg. 22. 50. Ps. 17. 50.

10. Et iterùm dicit: Lætamini Gentes cum plebe ejus.

11. Et iterùm: * Laudate omnes Gentes Dominum: & magnificate eum omnes populi. * Ps. 116. 1.

12. Et rursus Isaias ait: * Erit radix Jesse, & qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt. * Isa. 11. 10.

13. Deus (h) autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo: ut abundetis in spe, & virtute Spiritus sancti.

14. Certus sum autem fratres mei & ego ipse de vobis, quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere.

15. Audaciùs (i) autem scripsi vobis fratres ex parte, tamquam in memoriam vos reducens: propter gratiam quæ data est mihi à Deo,

16. Ut sim minister (k) Christi Jesu in Gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in Spiritu sancto.

17. Ha-

non agi de fide circa dogmata: *Penès teipsum*, tibi serva cùm nulla erit occasio scandali. *Beatus*. Quem propria conscientia non condemnat in eo quod eligit, & persuasum habet id non adversari religioni Christianæ.

23. (q) Qui dubitat an sibi liceat vesci tali cibo, & comedit tamen: *Damnatus est*; peccat, seipsum condemnat, quòd agat contra conscientiam. *Quia non ex fide*, subaudi, manducat, nec credit hæc sibi licitum esse. *Omne autem, quod non est ex fide*, quod fit contra propriam conscientiam: Gr. πίστις, quod persuasionem etiam significat: *peccatum est*; vel si de fide propriè dicta illud intelligamus, quidquid fit contra fidei regulam, peccatum est.

CAP. XV. 1. (a) Chrys. *Rependo Deo mercedem qui talem te fecit: tunc autem rependes quando infirmitatem ægroti correxeris.*

2. (b) In his quæ proximum ædificare possunt, huic obsequaris.

3. (c) Non sua spectavit commoda, non sibi indulgens, imbecillitates infirmorum ipse portavit. *Scriptum est*; Ellipsis hoc loco quædam videtur inesse ac supplendum, soli. *Non sibi placuit, sed Patri. Improperia*, Ps. 68. Illatas tibi, ò Pater, contumelias meas esse duxi; peccata populi expiare volui, & eorum subire pœnas.

4. (d) Id obiter advertit, quæ scripta sunt in veteri Testamento, ad utilitatem nostram & instructionem scripta esse, ut patientia & consolatione, quam nobis suppeditant Scripturæ adversùs hujus vitæ tentationes, spes nostra confirmetur. Chrys. *Nam vicissim ha duas, alteram parit alteram, tolerantia spem, spes tolerantiam, utraque verò ex Scripturis nascitur.*

6. & 7. (e) Deum qui est Pater D. N. J. Christi. *Suscipite*: Vos invicem amate ob gloriam Dei: sitis inter vos conjunctissimi, vos præsertim Gentiles.

8. (f) Hinc manifestum est, vos ab eo susceptos esse, quia utrique populo prospexit: Judæis Evangelium ministravit: *Propter veritatem Dei*, ex justitia quadam & fide, qua implevit quod eorum patribus promiserat, ut se veracem esse ostenderet. Unde quamdiu vixit, intra Judæorum fines se continuit.

9. 10. 11. & 12. (g) Ex vera gratia & misericordia sua gentes assumpsit, quod variis probat Scripturæ testimoniis: ex Psal. 17. 50. *Propterea confitebor*: Laudes tuas celebrabo: Ex Deuter. 32. 43. juxta 70. versionem: *Lætamini gentes cum plebe ejus*, cum populo Israelitico, ut idem corpus efficiatis; ex Psalmo 116. *Laudate Dominum omnes gentes*; ex Isaiæ cap. 11. 10. *Erit radix Jesse*, Christus, ex stirpe Jesse; idem est, *qui exurget regere gentes*. Isa. 22.

13. (h) Auctor & objectum spei nostræ. *In virtute*, Per virtutem Spiritus sancti.

15. (i) Paulò liberiùs, non vos increpandi gratia, sed ut in memoriam revocarem quæ vobis non erant incognita, atque ut satisfacerem officio Apostolatus mihi a Deo delegati.

16. (k) λειτουργὸς, Sacerdotio fungens, rem sacram faciens ex gratia mihi data, ut sim gentium Apostolus: *Sanctificans Evangelium*, ut Evangelii docendi munere defungar: *Oblatio*, ut Gentiles instar sacrificii fiant Deo accepti. Alludit ad ritum veteris Sacerdotii, in quo hostiæ Deo offerendæ sanctificabantur. Chrysost. *Sacerdoti vero nemo visio vertit, quòd immaculatam hostiam offerre satagat. Machæra siquidem mea Evangelium est, prædicationis videlicet sermo. Propterea omnia facio ne ignis ipse extinguatur: hoc enim in mandatis habeo.*

17. Habeo (l) igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum.

18. Non enim audeo (m) aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam Gentium, verbo & factis:

19. In virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti: ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi.

20. Sic autem prædicavi (n) Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem: sed sicut scriptum est;

* Isai.52. 15. 21. * Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22. Propter quod & impediebar plurimùm venire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc.

23. Nunc verò ulteriùs locum non habens (o) in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis:

24. Cùm in Hispaniam proficisci cœpero, spero quòd præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primùm ex parte (p) fruitus fuero.

25. Nunc igitur proficiscar in Jerusalem ministrare Sanctis.

26. Probaverunt enim Macedonia & Achaia, collationem (q) aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem.

27. Placuit enim eis: & debitores sunt
* 1.Cor.9. 11. eorum. * Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles: debent & in carnalibus ministrare illis.

28. Hoc igitur cùm consummavero, & assignavero (r) eis fructum hunc: per vos proficiscar in Hispaniam.

29. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Evangelii Christi veniam.

30. Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Jesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, ut adjuvetis (s) me in orationibus vestris pro me ad Deum,

31. Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judæa, & obsequii mei oblatio accepta fiat in Jerusalem Sanctis,

32. Ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer (t) vobiscum.

33. Deus autem pacis (u) sit cum omnibus vobis. Amen.

CAPUT XVI.

Commendationes aliquot & salutationes familiares hoc postremo capite continentur: simul & admonet cavendum esse à seductoribus simplicium; sapientes esse oportere in bonis operibus.

1. Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio (a) Ecclesiæ, quæ est in Cenchris:

2. Ut eam suscipiatis in Domino dignè sanctis: & assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi.

3. Salutate * Priscam (b) & Aquilam adjutores meos in Christo Jesu; * Act.18.2.

4. (Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium)

5. Et domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Epænetum dilectum mihi, qui est primitivus Asiæ in Christo.

6. Salutate Mariam, quæ multùm laboravit in vobis.

7. Salutate Andronicum & Juniam, cognatos (c) & concaptivos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo.

8. Sa-

17. (l) Gr. *Habeo quod in Christo glorier*, in his quæ ad Deum pertinent. Quòd opus mihi à Deo impositum felicem habuerit exitum.

18. (m) Non enim audeo gloriari, aut loqui, nisi de iis quæ per me Christus effecit: *In obedientiam gentium*; ut per me gentes Evangelio obedientes faceret, cùm verbis quæ iis annuntiavi, cum factis, quorum ipsi testes fuerunt.

20. (o) Sic laboravi, ut Evangelium prædicarem iis tantùm in locis, ubi Christus non erat annuntiatus, ne viderer aliorum labores mihi tribuere. *Sed sicut scriptum est*; hoc loco est Ellipsis, ac supplendum, in iis locis ubi Christus nondum erat cognitus, sicut scriptum est futurum esse.

23. (o) In oriente diutiùs manendi.

24. (p) Aliquantulùm vestra consuetudine. Gr. *Impletus fuero*, desiderium meum expleturus.

26. (q) Seu de bonis suis largiri. Hujus collationis meminit in utraque Epistola ad Corinth. adeò ut illæ scriptæ videantur ante hanc Epistolam: nam de incepta collatione in sanctos non perfecta, in utraque Epistola ad Corinth. mentionem facit.

28. & 29. (r) Gr. Consignavero. *Benedictionis*, Gr. εὐλογίας, quæ largitatem & munificentiam significat cum copioso fructu donorum spiritualium.

30. & 31. (s) Gr. ut simul contendatis, ut certetis mecum. *Infidelibus*, A Judæis qui non credunt Evangelio. *Oblatio*, Gr. Ministerium meum: eleemosynæ quas deferam, acceptæ sint fidelibus Judæis.

32. (t) Ut mutua consuetudine nos consolemur.

33. (u) Amator & auctor pacis. Hic videtur Apostolus finem imponere voluisse Epistolæ: sed posteà quæ sequuntur adjecisse.

1. & 2. (a) Erga fideles benè affecta, & bonis officiis plena: Gr. *Ministram*, fortè diaconissam: quæ diaconissæ olim in Ecclesia sunt institutæ in subsidium mulierum: *Quæ est in Cenchris*: oppidum erat & statio navalis Corinthiorum. *Sanctis*, Ut sanctos suscipere æquum est. *Astitit multis*, Gr. προστάτις, *patrona*: Sic dicebantur Athenis peregrinorum defensores. CAPUT XVI.

3. 4. & 5. (b) Gr. Priscillam uxorem Aquilæ. *Primitivus*, Gr. *Primitiæ*, Achaiæ.

7. (c) Vel ejusdem generis, vel sanguine propinquos. *Qui sunt nobiles in Apostolis*: Insignes inter Evangelii præcones.

8. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino.

9. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo Jesu, & Stachyn dilectum meum.

10. Salutate Apellen probum in Christo.

11. Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi (d) domo qui sunt in Domino.

12. Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multùm laboravit in Domino.

13. Salutate Rufum electum in Domino, & matrem ejus, & meam (e).

14. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt, fratres.

15. Salutate Philologum & Juliam, Nereum & sororem ejus, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos.

16. Salutate invicem in osculo (f) sancto. Salutant vos omnes Ecclesiæ Christi.

17. Rogo (g) autem vos fratres, ut observetis eos, qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis.

18. Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri: & per dulces sermones, & benedictiones; seducunt corda innocentium.

19. Vestra enim obedientia in omnem locum divulgata est. Gaudeo igitur in vobis (h). Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

20. Deus autem pacis conterat (i) Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum.

21. *. Salutat vos Timotheus adjutor meus, & Lucius, & Jason, & Sosipater, cognati mei. * Act. 16. 1.

22. Saluto vos ego Tertius (k), qui scripsi epistolam, in Domino.

23. Salutat vos Cajus hospes meus, & universa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius civitatis, & Quartus, frater (l).

24. Gratia (m) Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

25. Ei autem, qui potens (n) est vos confirmare juxta Evangelium meum, & prædicationem Jesu Christi secundùm revelationem mysterii temporibus æternis taciti,

26. (Quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundùm præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis Gentibus cogniti,

27. Soli sapienti Deo, per Jesum Christum, cui (o) honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

11. (d) Qui, ut verisimile est, fuit libertus Claudii.

13. & 14. (e) Affectu, & piis officiis. *Hermam*, Is fortè est Auctor libri qui *Pastor* inscribitur: Ita suspicatur Origenes.

16. (f) Sic fideles se invicem salutabant. *Salutant vos omnes Ecclesiæ*: Theodoretus, Totius, ut semel dicam, terrarum orbis nomine eam civitatem salutavit, quæ universo terrarum orbi præsidet.

17. (g) Rogat ut pseudoapostolos & seductores fugiant, qui dissentiones faciunt, & sanam doctrinam pervertunt. Origenes in hunc locum: Et ideò diligenter oportet intendere, quo prospectu doceat ille qui docet, utrùm gratiam & honorem ab auditoribus quærens, an mercedem à Domino pro instructione & profectu discentium sperans.

19. (h) De vobis: *Sed volo vos sapientes esse in bono*: nam prudentia sine simplicitate, astutia est; simplicitas sine prudentia, stultitia. Cavendum igitur vobis, ne à bono quod accepistis, seductorum adulationibus, & benedictionibus excidatis. Itaque id optat, ut in discretione bonorum & usu sint prudentes, simplices in malo & innoxii: Origenes: Paulus indiscretam & facilem Romanorum obedientiam notat: filii hujus sæculi in malo sunt sapientes, intenti ad malum. Contrà Apostolus vult nos esse in bono sapientes; ut, quod bonum est, id sapienter efficiamus, tempus & occasiones illud faciendi captantes, ut eo modo fiat quo faciendum est.

20. (i) Gr. conteret omnem adversarium, & dæmonem imprimis, cujus caput conteres, si primam peccati suggestionem repellas.

22. (k) Hic fuit quasi scriba, aut amanuensis Apostoli: hanc saltem exscripsit.

23. (l) Gr. œconomus, cui commissa erat cura publici ærarii.

24. (m) Hæc subscriptio erat consueta Apostolis; nam in ipsa fronte Epistolæ nomen erat inscriptum.

25. (n) Longum hyperbaton sensum efficit subobscurum: Hic verò est sensus: Ei qui potest vos stabilire in fide suscepta, per quam adhæretis Evangelio de Christo Jesu; qua quidem Evangelii prædicatione manifestatur mysterium omnibus retrò sæculis tacitum: *Quodque nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum*, qui Christum, & vocationem gentium prædixerunt, prout Deus æternus ordinaverat, ut scilicet fidei ab omnibus obediatur; sit illi, inquam, honor & gloria. *Secundum præceptum*: ex mandato Dei.

27. (o) Hoc pronomen superfluum videtur. Idem significat, quod, *illi*: pleonasmus est frequens apud Hebræos, & relativum abundat, cùm antecedens expressum fuit.

EPI-

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS PRIMA.

PAULUS Corinthi circa annum Christi 52. ut multis videtur, primus Evangelium prædicavit, tum diversis temporibus Petrus Apostolus, & Apollo Corinthios in fide confirmarunt: Urbs erat Achaia in Isthmo, qui Peloponnesum cum Græcia jungit, posita. In ea urbe Apostolus sesquiannum exegerat, & magnam hominum multitudinem ad Christi fidem adduxerat. Circa annum 57. Corinthii ad eum cùm esset Ephesi miserunt Stephanam, Fortunatum, & Achaicum, qui illum de statu Ecclesiæ suæ certiorem facerent, quique aliquas circa matrimonium, virgines, & viduas proponerent quæstiones. Iidem, ut verisimile est, abusus inductos eum edocuerunt, quos in hac Epistola libertate Apostolica corrigit, simul & difficultates propositas solvit. Priorem ad Corinthios Epistolam Ephesi datam conscripsit. Quæ ad mores pertinent, fusiùs, & ad omnium captum accommodatè persequitur; quæ pastorum in Deum, & in plebem, quæ fidelium in Deum, in seipsos, & in pastores constare debeant officia, ac duo præ cæteris Christianæ religionis Mysteria, Eucharistiam nimirum, & corporum resurrectionem, apertiùs exponit: Corporis Christi realem præsentiam & manducationem, ut fidelibus notas, & ab omnibus receptas, paucis quidem verbis, sed ita claris edisserit, ut in contrarium sensum trahi non possint. Mitto quæ de linguarum & prophetiæ donis subjicit, quæque in nascentis Ecclesiæ exordio erant vulgata.

CAPUT PRIMUM.

Præmissa congratulatione, eorum reprehendit dissidia.

1\. PAulus vocatus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Sosthenes (a) frater,

2\. Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi, in omni loco ipsorum, & nostro (b).

3\. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.

4\. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia (c) Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu:

5\. Quòd in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo, & in omni scientia:

6\. Sicut (d) testimonium Christi confirmatum est in vobis:

7\. Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia, expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi,

8\. Qui & confirmabit vos usque in finem sine crimine, in die adventus Domini nostri Jesu Christi.

9\. Fi-

CAP. I. 1. (a) Qui ante conversionem ad Christi fidem princeps Synagogæ exstiterat, & coram tribunali Gallionis Proconsulis, a Judæis ipsis multis verberibus est affectus.

2\. (b) Per aquas baptismi, & fidem in Christum; *Vocatis sanctis*, vocatione sanctis.

4\. (c) Ob gratiam Dei: *In Christo Jesu*, per Christum Jesum.

6\. (d) Gr. καθὼς, quod exponunt, *per quæ*, nempè sermonem & intelligentiam mysteriorum Dei, testimonium Christi in vobis confirmatur. Ex quibus donis palàm est veram vos accepisse fidem. Atque hæc sunt divinitatis Christi, quæ vobis est annuntiata, & Spiritus sancti præsentiæ testimonia.

* 1. Thess. 5. 24. 9. * Fidelis (e) Deus: per quem vocati estis in societatem filii ejus Jesu Christi Domini nostri.

10. Obsecro (f) autem vos fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi: ut idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem sententia.

11. Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab iis qui sunt Chloes (g), quia contentiones sunt inter vos.

12. Hoc autem dico, quòd unusquisque vestrùm dicit: Ego quidem sum Pauli (h): ego autem * Apollo: ego verò Cephæ: ego autem Christi. * Act. 18. 24.

13. Divisus (i) est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?

14. Gratias ago Deo, quòd neminem vestrùm baptizavi, * nisi Crispum & Cajum: * Act. 18. 8.

15. Ne quis dicat quòd in nomine meo baptizati estis.

16. Baptizavi autem & Stephanæ domum: cæterùm nescio si quem alium baptizaverim.

17. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare: * non in sapientia verbi (k), ut non evacuetur crux Christi. * 2. Petr. 1. 16. Inf. 2. 1. & 4. 13.

18. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est: iis autem qui salvi fiunt, id est nobis, * Dei virtus est. * Rom. 1. 16.

19. Scriptum est enim: * Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. * Isa. 29. 14.

20. * Ubi sapiens (l)? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? * Isa. 33. 18.

21. Nam quia in Dei sapientia non cognovit (m) mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.

22. Quoniam & Judæi signa (n) petunt, & Græci sapientiam quærunt.

23. Nos autem prædicamus Christum crucifixum: Judæis quidem scandalum (o), Gentibus autem stultitiam;

24. Ipsis autem vocatis Judæis (p), atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam:

25. Quia quod stultum (q) est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

26. Videte enim vocationem (r) vestram fratres, quia non multi sapientes secundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles:

27. Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia:

28. Et ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt (f), ut ea quæ sunt destrueret:

29. Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.

30. Ex ipso (t) autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & * justitia, & sanctificatio, & redemptio: * Jer. 23. 5.

31. Ut

9. (e) Verax est Deus; certum illud est & indubitatum fore ut opus inceptum perficiat. *In societatem*, ejusdem felicitatis. Hactenus congratulatio Apostoli, quæ ad corpus Ecclesiæ Corinthiorum universim pertinet, in qua multi erant donis sancti Spiritus locupletati, tametsi complures erant in eadem Ecclesia his donis destituti.

10. (f) Dissidia primùm inter Corinthios orta commemorat, eosque obsecrat, ut omnia divisionis semina abjiciant. *Sitis autem*, Ut sitis concordes in eadem sententia.

11. (g) Ex familia piæ mulieris; aut fortè locus aliquis designatur.

12. (h) Eos non reprehendit, quòd quisque suo præceptore gauderet, sed quòd salutem uni Deo acceptam non referant, eamque neglecto Christo suis magistris tribuant. *Ego autem Apollo*, qui post Apostolum fidem Corinthiorum confirmavit: *Ego verò Cephæ*, propter ejus auctoritatem; seu Petrus Corinthum venerit, seu quosdam Judæos Romæ, ut multis videtur, ad fidem converterit, qui propter edictum Claudii Corinthum se receperint.

13. (i) Quod uni debetur Christo, in plures dividitis. Meritò id metuebat Apostolus, ne inter Christianos schismata, aut dissidia orirentur, ut inter Philosophos, qui nomina sua ex cujusque sectæ auctore sumpserunt. An plures sunt Christi? unus ille est magister noster. *Numquid*, Redemptio hominum, & Sacramentorum institutio ad unum Christum pertinent, non ad Paulum, aut ad Petrum.

17. (k) Non in humana Eloquentia. *Evacuetur*, Ne homines salutem suam humanæ eloquentiæ tribuant, non passioni Christi.

20. (l) Isaias cap. 33. 18. *Ubi sapiens*, ubi professor & doctor sapientiæ? *Ubi scriba*, legisperitus: *Ubi conquisitor hujus sæculi*, ubi Philosophus, aut naturæ indagator? *Nonne stultam fecit*, Inanem prorsùs, cùm ad pravos mores corrigendos, & ad veram Dei cognitionem informandam Deus non elegerit hujus sæculi sapientes.

21. (m) Cùm Dei sapientia in hujus mundi conditione & regimine ubique fulgeat, perpauci tamen ad eam intenderunt animum, ac nulli ferè ex operum Dei aspectu fructum aliquem perceperunt. Placuit Deo aliam inire viam, rationi fidem, doctis abjectos & humiles substituere, & salvare homines prædicando Deum crucifixum, quod stultitiæ speciem præ se fert; *Et salvos facere credentes:* Id verò parùm videbatur idoneum persuadendis hominibus.

22. (n) Miracula: *Et Græci sapientiam quærunt*; Philosophi rationes & ornatum orationis: Judæi auctoritate, Gentiles ratione persuaderi volunt.

23. (o) Quod aliis infirmum, aliis stultum videtur; illis horrori est, his contemptui.

24. (p) Qui signa petunt, & prodigia, Christum Dei virtutem; Græcis, qui rationes quærunt, Dei sapientiam.

25. (q) Salvare homines per crucem: *Sapientius est hominibus*, qui per suam sapientiam vel unum hominem probum efficere numquam potuerunt. *Fortius est*; Nullis enim obicibus à fine sibi proposito deduci potuit.

26. (r) Multitudinem vocatorum, & per quos vocati sunt: *Non multi sapientes secundùm carnem*, humana sapientia: *Non multi nobiles*, generis claritate.

28. (f) Quæ pro nihilo habentur. Ut ea quæ videntur sublimia, destrueret.

30. (t) Per Dei gratiam vos estis vocati: *Et sanctificatio, & redemptio*: Per quem sanctificati sumus & redempti.

31. Ut quemadmodum scriptum est :
* Jer.9.23. & 24. 2. Cor.10.17. * Qui gloriatur, in Domino glorietur.

C A P U T II.

Apostolus non in humanæ sapientiæ verbis se Corinthios docuisse declarat, sed miraculis, tamquam invictis usum esse argumentis, sapientiam loqui mundo absconditam.

1. ET ego, cùm venissem ad vos, fratres, veni * non in sublimitate ser-
*Sap.1.17. monis, aut sapientiæ, annuntians vobis testimonium Christi.

2. Non enim judicavi (a) me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum.

*Act.18.1. 3. * Et ego in infirmitate (b) & timore, & tremore multo fui apud vos:

* 2.Pet.1.16. 4. Et sermo meus, & prædicatio mea, * non in persuasibilibus (c) humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis:

5. Ut fides (d) vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.

6. Sapientiam autem loquimur inter perfectos (e): sapientiam verò non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur:

7. Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ absconditæ (f) est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram,

8. Quam nemo principum hujus sæculi cognovit (g): si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent.

9. Sed (h) sicut scriptum est: * Quòd * Is.64.4.
oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum:

10. Nobis autem revelavit (i) Deus per spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.

11. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi spiritus Dei.

12. Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis:

13. * Quæ & loquimur non in doctis *Sap.1.17. & 2.1.4. 2.Pet.1.16.
humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina (k) spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes.

14. Animalis (l) autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere: quia spiritualiter examinatur.

15. Spiritualis autem judicat (m) omnia: & ipse à nemine judicatur.

16. * Quis enim cognovit (n) sensum *Sap.9.13. Is.40.13. Rom.11.34.
Domini, qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus.

C A-

CAP. II. 2. (a) Non enim aliud vos docere statui, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum. Ita me gessi apud vos, ac si non aliud scirem. Quæ duo neque eloquentiam, neque humanam requirunt sapientiam; sed ea simplici fide & humili sermone prædicari oportuit. *Christus crucifixus & lac sugentibus, & cibus est proficientibus*, August. Tract. 98. in Joan.

3. (b) Quod utique cum sermonis, aut sapientiæ humanæ ostentatione, & pompa non convenit.

4. (c) Non verbis exquisitis, & ad persuadendum appositis. *Sed in ostensione*; Sed effusis Spiritus sancti donis, & miraculis, tamquam demonstrationibus invictis, Evangelii prædicationem comprobans. Qua quidem agendi ratione usus sum.

5. (d) Ut fidem vestram non humanæ sapientiæ, sed virtuti Dei per nos operanti tribueretis: nec tamen deest sermonibus nostris vera sapientia.

6. (e) Inter fideles jam divinis imbutos mysteriis: sapientiam loquimur juxta cujusque statum & conditionem, non humanam. *Neque principum*, non potentum; aut fortè dæmonum, quorum imperium magis ac magis quotidie exolescit.

7. (f) In mysterio Incarnationis: quam Deus ab æterno præparavit, ut nos gloriæ suæ participes efficeret.

8. (g) Non Philosophi, non Oratores, & juxta Chrysost. non Herodes, aut Pilatus, aut Judæorum principes; nec juxta Ambros. Dæmones ipsi, qui si cognovissent Christum esse Deum, & redemptorem, numquam ejus mortem procurassent: adeò ut hæc Dei sapientia non in seipsa modò, sed etiam in mediis, quæ elegit, omninò fuerit abscondita. *Dominum gloriæ*, Sic Deus vocari solet in Scripturis, ac Paulus eodem titulo Christum designat.

9. (h) Particula. *Sed*, in plerisque codicibus Latinis deest, & ea sublata non minus commodus videtur sensus. *Loquimur Dei sapientiam*, absconditam rationi humanæ, aut sensibus inaccessam: *Sicut scriptum est, Quod oculus non vidit*, Isaiæ 6. *Quæ præparavit Deus*, vitam æternam solis Christianis cognitam, & præparatam in Filii sui Incarnatione. *Quod promittitur in futuro, non cernitur in præsenti*: Hieron. Epistol. 148. ad Marcellam.

10. & 12. (i) Nampe per Spiritum Sanctum. *Accepimus*, Non humana sapientia, & mundana sumus instituti, sed divina. Nec fas est res divinas ad humanam rationem exigere.

13. (k) Quam nobis suggerit Spiritus sanctus. *Spiritualia comparantes*, Si quæ oritur obscuritas, unum Scripturæ locum cum alio apertiore conferimus: Christi resurrectionem, ut exemplo utar Chrysostomi, cum Jonæ typo, qui ventre ceti per triduum inclusus fuit.

14. (l) Qui sensibus tantùm, & humanæ rationis lumine ducitur. *Examinatur*, Gr. *Dijudicatur*, lumine tantummodò spirituali.

15. (m) Quid bonum sit, quid malum, ex lumine fidei dijudicat: *Et ipse à nemine judicatur*: Chrys. arguitur, vel discutitur; non à fidelibus, quòd ab iis non dissideat; non ab incredulis, cùm eorum examine sit superior, quæque sunt spiritualia, captum hominis carnalis superent.

16. (n) Id verò ex testimonio Isaiæ cap. 40. confirmat: soli ergo norunt consilia Dei, qui ejus Spiritum acceperunt, ut Apostoli, quique Spiritu Christi animantur.

CAPUT III.

Studium partium, & dissensionum radices evellenda: carnales vocat contentionis amantes. Plantat & rigat minister, sed Deus dat incrementa. Christus est Ecclesiæ fundamentum. Nemo glorietur in hominibus.

1. ET ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus (a). Tamquam parvulis in Christo,

2. Lac (b) vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis.

3. Cùm enim sit inter vos zelus, & contentio: nonne (c) carnales estis, & secundùm hominem ambulatis?

4. Cùm enim quis dicat: Ego quidem sum Pauli; alius autem: Ego Apollo: nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? quid verò Paulus?

5. Ministri ejus, cui credidistis, & unicuique sicut Dominus dedit.

6. Ego plantavi (d), Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit.

7. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed, qui incrementum dat, Deus.

8. Qui autem plantat, & qui rigat, unum
Ps.61.13. Matt. 16. 27. Rom. 2. 6. Gal. 6. 5. sunt. * Unusquisque autem (e) propriam mercedem accipiet secundùm suum laborem.

9. Dei enim sumus adjutores (f): Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis.

10. Secundùm gratiam Dei, quæ data est mihi, ut sapiens architectus (g) fundamentum posui: alius autem superædificat. Unusquisque autem videat quomodo superædificet.

11. Fundamentum (h) enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.

12. Si quis autem superædificat (i) super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:

13. Uniuscujusque opus manifestum erit: Dies (k) enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur: & uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit.

14. Si cujus opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet.

15. Si cujus opus arserit, detrimentum patietur (l): ipse autem salvus erit: sic tamen quasi per ignem.

16. Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus (m) Dei habitat in vobis?

17. Si quis autem templum Dei violaverit (n), disperdet illum Deus. * Templum * Inf.6.19.
enim Dei sanctum est, quod estis vos. 2.Cor.6.16.

18. Nemo se seducat (o): si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens.

19. Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: * * Job 5.13.
Comprehendam sapientes in astutia eorum.

20. Et iterùm: * Dominus novit cogi- *Ps.93.11.
tationes sapientium, quoniam vanæ sunt.

21. Nemo itaque glorietur in hominibus.

22. Om-

CAP. III. 1. (a) Carnales vocat, quos anteà animales dixit, quibus sublimia & supra eorum captum prædicare non debuit, sed ad eorum infirmitatem se demittere. *Tamquam parvulis in Christo*, Tamquam infantibus.

2. (b) Gr. *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα*, *potavi vos lacte*. Non solidum cibum, sed facilem & simplicem doctrinam dedi, ut in catechismis fieri solet; in sacris concionibus solidior traditur cibus. Altiora Dei mysteria nondum vos docere potui.

3. & 5. (c) Cujus rei contentiones vestræ & æmulationes magno sunt argumento. *Cui credidistis*. Gr. *per quem credidistis*: alii cod. *per quos credidistis*; non ii sunt auctores fidei, sed per eos tamquam per canales ad vos illa manavit.

6. (d) Primus omnium vobis Christum annuntiavi, & fidei elementa tradidi. *Apollo rigavit*, sermonis ubertate, & præceptis fidem aluit vestram. *Sed Deus*, Fidei vestræ ut plantis incrementum dat, quam serunt ejus ministri, & rigant verbo prædicationis, orationibus suis, & Sacramentorum administratione.

8. (e) Ambo nihil aliud sunt quàm ministri unius & ejusdem Domini.

9. (f) Operarii à Deo missi; vos autem Dei opus estis, & ejus agricultura, ad quam ille nos applicat; ager estis quem ipse colit, ædificium quod nostris manibus extruit.

10. (g) Ædificii spiritualis, fidem in Jesum Christum: Templum illud Ecclesia est, cujus fundamentum Christus, Architecti sunt Apostoli.

11. (h) Ac ne hæretici quidem commenta sua, nisi sub Christi nomine, commendant: vel non aliud potest legitimum substerni hujus ædificii fundamentum quàm Christi doctrina.

12. (i) Doctrinam puram, & sanam, is mercedem amplam accipiet. Ligna, fœnum, stipulæ, sunt doctrinæ pravæ, aut inanes.

13. (k) Dies extremi judicii, qui illucescet cum igne. Vox *Domini*, deest in Græco. Unde quidam interpretantur, tempus futurum. Sed longè probabilior est prior expositio de die extremi judicii.

15. (l) Ut Architectus qui parietem malè coagmentatum erexit, is mulctabitur: *Sic tamen quasi per ignem*: Quod quidem de doctrina non prava, sed plus satis curiosa nonnulli interpretantur. *Salvus erit quasi per ignem*: Ut qui ex incensa domo elabuntur: at non item qui templum Dei falsis doctrinis evertunt, ut pseudo-apostoli & hæretici. Vox, *quasi*, apud Hebræos & Hellenistas interdum est affirmans.

16. (m) Ergo Spiritus sanctus est Deus: nam Deus solus templum habet.

17. (n) Profanaverit per falsas doctrinas, aut corruptos mores, Deus æternis suppliciis illum condemnabit. *Templum*: *Hoc Templum*, inquit Aug. serm. 20. de verbis Apost. *credendo fundatur*, *sperando erigitur*, *diligendo perficitur*.

18. (o) Ne fortè sibi blandientes de humana sapientia, respondeant satis se esse instructos, ut sanam doctrinam à perversa secernant: hos admonet mundi hujus sapientiam stultitiam esse coram Deo; idque probat ex c. 5. Job, & ex Psal. 93.

22. Omnia enim vestra (p) sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura: omnia enim vestra sunt:

23. Vos autem Christi (q): Christus autem Dei.

CAPUT IV.

Cùm ex occasione prædicatorum Evangelii orta esset inter Corinthios dissensio, quid de iis sentiendum sit, docet: non eos ut salutis auctores, sed ut Dei ministros, & Sacramentorum dispensatores spectari oportere.

1. Cor. 6. 4. 1. Sic nos existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei.

2. Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur (a).

3. Mihi autem pro minimo (b) est ut à vobis judicer, aut ab humano die: sed neque meipsum judico.

4. Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc justificatus (c) sum: qui autem judicat me, Dominus est.

5. Itaque nolite ante tempus judicare; quoadusque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita (d) tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit unicuique à Deo.

6. Hæc autem, fratres, transfiguravi (e) in me & Apollo, propter vos: ut in nobis discatis, ne suprà quàm scriptum est, unus adversùs alterum infletur pro alio.

7. Quis enim te discernit (f)? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?

8. Jam saturati (g) estis, jam divites facti estis: sine nobis regnatis: & utinam regnetis, ut & nos vobiscum regnemus.

9. Puto enim quòd Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos (h): quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus.

10. Nos (i) stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles.

11. Usque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles (k) sumus,

12. Et * laboramus operantes manibus nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus: * Act. 20. 34. 1. Thess. 4. 9.

13. Blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc. 2. Thess. 3. 8.

14. Non ut confundam vos, hæc scribo, sed ut filios meos charissimos moneo.

15. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.

16. Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

17. Ideò misi (l) ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino, qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Jesu, sicut ubique in omni Ecclesia doceo.

18. Tamquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.

19. Veniam autem ad vos citò, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem.

20. Non

22. (p) Ad vestram salutem ordinata; nulli enim addicti estis, imò omnia vestra sunt.

23. (q) Ut Dei & hominis: *Christus autem Dei*, ut homo ad Deum ordinatur. Vel Christo in omnibus placere, & parere debetis, ut ipse Patri placuit.

CAP. IV. 2. (a) Ut non desit muneri suo, vel utilitati proximi, non rebus suis serviat.

3. (b) Quod ad me attinet, non reformido hominum de me judicia; *Aut ab humano die*, hominum favore approbari. Sic Jeremiæ 17. *Tu es laus mea, & diem hominis non desideravi, tu scis*: dies quoque pro judicio subeundo in tribunali sumitur. Sic dies dicitur hominis, ut judicio se sistat: dies Domini in Scripturis pro extremo Dei judicio sumitur. *Judico*: Gr. *dijudico*; ut me cum aliis conferam.

4. (c) Fieri enim potest, ut quædam mihi peccata insint, quæ me fugiant. Vel in iis quæ sunt ministerii mei, nihil mihi conscius sum.

5. (d) Obscuras, & tenebrosas hominum cogitationes, actiones, & quo fine fiant.

6. (e) Meo & Apollo nomine usus sum propter vos, ne si vestrorum Doctorum, aut Pseudo-apostolorum nomina appellarem, majorem vobis præberem dissensionum occasionem; atque id etiam feci ut vestro pudori consulerem. Gr. *In figuram*, transtuli in typum, aut in exemplum eorum me & Apollo constitui. *Ut in nobis discatis*, non cuiquam nostrûm plus tribui oportere quàm ministris Dei.

7. (f) Quis te ab aliis, quibus te anteponis, secernit, nisi ipse Deus? *Accepisti*; Aliquis forsan respondeat se suo labore, aut studio ab aliis fuisse secretum; id pressius urget Apostolus: si accepisti à Deo ipso naturæ, aut gratiæ dona, *quid gloriaris?* Ex superiori versiculo, & ex iis qui sequuntur, palàm est hæc ad Corinthios, seu ad discipulos, non ad pseudo-apostolos, quos in secunda Epistola reprehendit, omninò referri oportere.

8. (g) Jam cœlestibus donis repleti estis, cùm antea pauperes essetis.

9. (h) Ut qui feris sunt expositi, quos Tertul. bestiarios vocat.

10. (i) Hominum judicio. *Vos autem prudentes*: Vestro quidem judicio. Hæc autem sunt verba indignantis, & ironicè dicta.

11. & 13. (k) Nullam certam sedem habentes. *Purgamenta*, Quasi sontes; *Omnium peripsema*, instar pulveris, aut scobis è ligno abrasæ. Aut juxta alios, ut victimæ expiandis populi peccatis destinatæ.

17. (l) Ut ab eo discatis vitæ meæ rationem. *Fidelis in Domino*: in iis quæ ad cultum Dei pertinent.

20. Non enim in sermone est regnum (m) Dei , sed in virtute.

21. Quid vultis ? in virga veniam ad vos , aut in charitate , & spiritu mansuetudinis?

CAPUT V.

De incestuoso primùm agit , quem excommunicari jubet , tum de aliis peccatis ; pravos Christianos vitari oportere.

Lev. 18. 7. & 20. 11. 1. OMninò auditur (a) inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes , ita ut uxorem patris sui aliquis habeat.

2. Et vos inflati estis : & non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrùm qui hoc opus fecit.

Col. 2. 5. 3. * Ego quidem absens corpore, præsens (b) autem spiritu , jam judicavi ut præsens eum, qui sic operatus est ,

4. In nomine (c) Domini nostri Jesu Christi , congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu ,

5. Tradere (d) hujusmodi satanæ in interitum carnis , ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.

Gal. 5. 9. 6. Non est bona gloriatio vestra. * Nescitis quia modicum fermentum (e) totam massam corrumpit?

7. Expurgate (f) vetus fermentum , ut sitis nova conspersio , sicut estis azymi . Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus .

8. Itaque epulemur , non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis & veritatis.

9. Scripsi (g) vobis in epistola : Ne commisceamini fornicariis.

10. Non utique fornicariis hujus mundi , aut avaris , aut rapacibus , aut idolis servientibus : alioquin debueratis de hoc mundo exiisse.

11. Nunc autem scripsi vobis non commisceri; si is qui frater nominatur (h), est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens , aut maledicus , aut ebriosus , aut rapax: cum ejusmodi nec cibum sumere.

12. Quid enim mihi de iis , qui foris sunt , judicare ? Nonne de iis, qui intus sunt, vos judicatis?

13. Nam eos, qui foris sunt, Deus judicabit. Auferte malum (i) ex vobis ipsis.

CAPUT VI.

Lites fugiendas , ac præsertim coram Judice Ethnico: iniquitatem omnem , quæque cœli auditu prohibent, fornicationem imprimis exagitat , quæ proprium corpus dedecorat.

1. AUdet (a) aliquis vestrùm habens negotium adversùs alterum, judicari apud iniquos, & non apud sanctos?

2. An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis qui de minimis judicetis?

3. Ne-

20. (m) Christiana perfectio, sed in morum sanctimonia, & in potenti operatione.

CAP. V. 1. (a) Constanti & certa fama ; paulò antè quasi optionem iis dederat , utrùm veniset ad eos cum severa & paterna correptione , ut decet venire Patrem ad filios malæ indolis; an cum lenitate, ut ad filios benè moratos . Atque hinc occasionem sumit puniendi incestuosum & adulterum: Flagitium erat publicum , & inter Ethnicos saltem ejus loci & temporis penè inauditum.

3. (b) Seu mente Sancto Spirito Dei illustrata , seu potestate & auctoritate Apostolica munitus . *Judicavi*, Sententiam excommunicationis tuli adversùs hunc hominem.

4. (c) Formam excommunicationis, & abscissionis, Christi auctoritate sibi concessa pronuntiat , quasi in cœtum fidelium esset spiritu translatus. Cùm hæc punitio sit omnium maxima, in paucos , eaque ob gravia scelera est decernenda. Multi erant Corinthii scelerum rei , unus tamen ab Apostolo abscinditur, quòd excommunicatio ex Tertul. Apolog. cap. 39. *Summum sit futuri judicii præjudicium , si quis ita deliquerit , ut à communicatione orationis & conventus , & omnis sancti commercii relegetur.* Itaque non passim & temerè , sed circumspectè fulmen illud vibrandum. *Et in spiritu & in nomine Domini nostri Jesu Christi* , ut ait Apostolus.

5. (d) Vel obsidendum ad aliorum terrorem, vel ab Ecclesiæ consortio eum repellendo , ita ut in potestatem satanæ veniat indirectè . *In interitum carnis* , ut carne sit afflictus , sive per pœnitentiæ labores , sive per vexationem obsidentis dæmonis: *Ut spiritus salvus fiat* , qui finis est excommunicationis , salus nimirùm animæ pœnitentis, & Ecclesiæ utilitas.

6. (e) Aut malæ doctrinæ, uti Dominus de fermento Pharisæorum dixit; vel pravi exempli , uti de hoc incestuoso ; *Totam massam corrumpit*: Gr. *conspersionem fermentat*; suo sapore inficit.

7. & 8. (f) Alludit ad ritum Judæorum , qui circa festum Paschatis fermentatum omne è domibus suis abjiciebant . *Immolatus* : Gr. *pro nobis* ; itque semper pro nobis , & in usus nostros immolatur , in altari ; vita Christianis , quos panes azymi adumbrabant , & pura & sancta agenda est , omni malitia & hypocrisi abjectis.

9. & 10. (g) Quæ forsan excidit: *Ne commisceamini*. Non gentilibus, & ab Ecclesia alienis : Chrysostomus, Theodoretus & alii existimant , in hac ipsa Epistola id scriptum esse.

11. (h) Qui tam manifestè peccat , ut talis nominetur, & passim audiat ut fornicator.

13. (i) Gr. τὸν πονηρὸν , quod ad malum, & ad fornicatorem , qui novercam suam pro concubina habebat, referri potest.

1. 2. & 3. (a) Adversùs litigantes , qui apud Infideles causas suas agebant, usque ad v. 15. invehitur, eosque acriter reprehendit , quòd res indigna videretur, & Ecclesiæ injuriosa ; quasi deessent idonei inter Christianos arbitri, qui has lites dirimerent . *Et si in vobis* , Si per vos judicabitur mundus ; indigni estis , *qui de minimis judicetis? Quantò magis sæcularia?* Quæ ad vitæ hujus usum pertinent , quæque sunt peritura . CAP. VI.

3. Neſcitis quoniam Angelos judicabimus? quantò magis ſæcularia?

4. Sæcularia igitur judicia ſi habueritis: contemptibiles (b) qui ſunt in Eccleſia, illos conſtituite ad judicandum.

5. Ad verecundiam (c) veſtram dico. Sic non eſt inter vos ſapiens quiſquam, qui poſſit judicare inter fratrem ſuum?

6. Sed frater cum fratre judicio contendit: & hoc apud infideles?

* Matt.5. 39. Luc.6.29. Rom.12.17. 1.Th.5.4.6. 7. * Jam quidem omninò delictum (d) eſt in vobis, quòd judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?

8. Sed vos injuriam facitis, & fraudatis: & hoc fratribus.

9. An neſcitis quia iniqui regnum Dei non poſſidebunt? Nolite errare: Neque fornicarii, neque idolis ſervientes, neque adulteri,

10. Neque molles (e), neque maſculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei poſſidebunt.

11. Et hæc quidam fuiſtis: ſed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed juſtificati eſtis, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, & in Spiritu Dei noſtri.

12. Omnia mihi licent, ſed non omnia expediunt (f): Omnia mihi licent, ſed ego ſub nullius redigar poteſtate.

13. Eſca ventri, & venter eſcis (g): Deus autem & hunc & has deſtruet: corpus autem non fornicationi, ſed Domino: & Dominus corpori.

14. Deus verò & Dominum ſuſcitavit: & nos ſuſcitabit per virtutem ſuam.

15. Neſcitis quoniam corpora veſtra membra ſunt Chriſti? Tollens (h) ergo membra Chriſti, faciam membra meretricis? Abſit.

16. An neſcitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? * Erunt enim (inquit) duo in carne una. * Gen. 2. 24. Mat.19.5. Mar.10.8. Eph.5.31.

17. Qui autem adhæret (i) Domino, unus ſpiritus eſt.

18. Fugite (k) fornicationem. Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus eſt: qui autem fornicatur, in corpus ſuum peccat.

19. An neſcitis quoniam * membra veſtra, templum (l) ſunt Spiritus ſancti, qui in vobis eſt, quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri? *Sup.3.17. 2.Cor.6.16.

20. * Empti enim eſtis pretio magno. Glorificate (m) & portate Deum in corpore veſtro. *Inf.7.23. 1.Pet.1.18.

CAPUT VII.

Quatuor quæſtiones de matrimonio ſibi propoſitas ſolvit Apoſtolus, & nuptis dat conſilia, illud imprimis ut quiſque maneat in quo vocatus eſt ſtatu; virginitatis affert commoda, nuptiarum incommoda; de viduis quoque edifferit.

1. DE quibus autem ſcripſiſtis (a) mihi: Bonum eſt homini mulierem non tangere:

2. Pro-

4. (b) Cùm de rebus minimis agatur. Quod ironicè, & quaſi indignans dicit, ut iis pudorem incutiat.

5. (c) Non ut ea de re ſtatuat abjectos homines, quique nullo habentur loco, judices conſtitui oportere, qui lites ortas componant: at ſi nulli ſint judices domeſtici, malim apud infimos Chriſtianos litem dijudicari, quàm apud infideles vel potentiſſimos.

7. (d) Gr. defectus, imbecillitas, & impotentia animi, qua cupiditati ſuccumbitis.

10. & 11. (e) Illi ſunt qui ſe ultrò polluunt, vel qui turpia patiuntur; hi verò turpia peragunt; utrique in crimen abominandum incurrunt. *Neque maledici*: vox Græca eos ſignificat, qui alios conviciis inſectantur. *Fuiſtis*, Alii alio vitio inquinati.

12. (f) Unicuique licet, quod ſuum eſt, judicio repetere; idque per ſe malum non eſt, nec præcepto vetitum: ſed ſæpiùs non expedit. *Poteſtate*, quod fit cùm lites ſequimur: nolim vos ſub infidelium poteſtate redigi; idque ob bona temporalia, quæ corpori tantùm ſerviunt. Multa nobis licent, ſed ad populorum, aut ad noſtram utilitatem non expediunt. *Sapienter enim illicita ſuperat, qui didicerit etiam non uti conceſſis*, Gregor. M. L. 7. Epiſt. 39.

13. (g) Sibi mutuò facta ſunt. Sed earum uſum Deus abolebit: duo vitia ſibi cognata impudicitiam cum intemperantia jungit Apoſtolus: nam ut præclarè Tertul. L. de Jejuniis, cap. 1. *Monſtrum ſcilicet habetur libido ſine gula: cùm hæc duo tam unita, atque concreta ſint*. *Corpus autem non fornicationi*: Ne fortè ſimplicem fornicationem inter res indifferentes & uſus promiſcui haberent: *Sed Domino*, ut membrum capiti ſuo ſubditum eſſe debet, & illi ſervire; *Et Dominus corpori*, Aug. ſerm. 18. de verbis Apoſt. *Si ergo unuſquiſque cupiens fornicari, videſcat ſibi, & in ſeipſo contemnat ſaltem uni in ſe contemnat Chriſtum*. Corpus itaque non fornicationi, ſed Domino ſervire debet, ac Dominus illud ſuæ gloriæ particeps efficiet.

15. (h) Id ſine quodam ſacrilegio fieri nequit, quod tamen fit, cùm fornicatione corpus contaminatur.

17. (i) Nam unuſquiſque id fit, quod vehementer amat: *Unus eſt ſpiritus*, voluntatum conjunctione, gratia, charitate.

18. (k) Hoc vitium potiùs fugiendo, quàm pugnando vincitur. *In corpus ſuum peccat*; quod ignominia afficit.

19. (l) Ergo Spiritus ſanctus eſt Deus: nam uni Deo templum & altare conſecrantur.

20. (m) Græcè, *In corpore veſtro, & ſpiritu veſtro*, quæ ſunt Dei, non veſtri: corporis & animi puritate Deum colite; caſtum ſervate corpus veſtrum in obſequium Dei. Flagitium eſt, iis quæ Dei ſunt, contra ipſum pravè uti.

CAP.VII. 1. (a) Poſtquam Apoſtolus de iis quæ corrigenda in Corinthiorum Eccleſia videbantur, ſermonem habuit, nunc quæſtionibus in Epiſtola quæ excidit, propoſitis ſigillatim reſpondet. Prima ex iis quæſtionibus hæc fuit, utrùm matrimonio jungi bonum eſſet, & ad ſalutem utile. Generatim reſpondet continentiam matrimonio anteponi oportere. Aliis tamen videtur quæſtionem de conjugatis eſſe propoſitam, an poſt fidem acceptam à re uxoria eſſet abſtinendum. Sic enim reſpondet; *Bonum eſt homini mulierem non tangere*: Gr. *mulieri non adhærere*, ſi per utriuſque conſenſum liceat τὸ καλὸς, res eſſet egregia, ſi id fieri poſſet ſine periculo. Ita Græcorum Scholia. Scripſerant Paulo, ſi oporteret ab uxore abſtinere, an non. Theodoretus in hunc locum: *Scribit autem, continentiam quidem laudans, fornicationem verò vituperans, conjugalem autem conjunctionem concedens*.

18. Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat (q) præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur.

19. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei.

Eph.4.1. 20. * Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.

21. Servus vocatus es? non sit tibi curæ: sed & si potes fieri liber, magis utere (r).

22. Qui enim in Domino vocatus (f) est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi.

*Sup.6.20. 1.Pet.1.18. 23. * Pretio empti estis, nolite (t) fieri servi hominum.

24. Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat apud Deum.

25. De virginibus autem præceptum (u) Domini non habeo: consilium autem do, tamquam misericordiam consecutus à Domino, ut sim fidelis.

26. Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem (x), quoniam bonum est homini sic esse.

27. Alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem.

28. Si autem acceperis uxorem, non peccasti. Et si nupserit virgo, non peccavit: tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco.

29. Hoc itaque dico, fratres: Tempus breve est: reliquum est, ut & qui habent uxores, tamquam non habentes sint:

30. Et qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquam non gaudentes: & qui emunt, tamquam non possidentes:

31. Et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: præterit enim figura (y) hujus mundi.

32. Volo (z) autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo.

33. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & divisus (a) est.

34. Et mulier innupta, & virgo, cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore, & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.

35. Porrò hoc ad utilitatem vestram dico: non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id, quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

36. Si quis autem turpem se videri existimat (b) super virgine sua, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri: quod vult faciat: non peccat, si nubat.

37. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem (c), potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc judicavit in corde suo, servare virginem suam, benè facit.

38. Igitur & qui matrimonio jungit virginem suam, benè facit: & qui non jungit, meliùs facit.

39. Mu-

ambulet, sicut unumquemque vocavit. Vox, *nisi*, idem significare potest, quod verumtamen. De discessione & divortio fidelis ab infideli dicit: si pax esse non possit sine divortio; alioquin vult unumquemque in vocatione sua & statu permanere. Nam fides conditionem cujusque non mutat. *Sicut in omnibus Ecclesiis doceo*: Græc. *præcipio*: quod variis posteà illustrat exemplis.

18. (q) Quod fieri posse tradit Epiphanius, Lib. de ponderibus & mensuris, & Celsus, Lib.7. cap. 25. uno verbo, non id affectet, ut incircumcisus videatur. Hoc enim, ut ait Chrysost. ad fidem nihil confert.

21. (r) Servitute utere ad animi salutem, in usum bonum eam confer; vel ut aliis videtur, si se offerat occasio consequendæ libertatis, illa utere, & in libertatem te assere. Aliter Chrysost. *Magis utere, magis servi, volens ostendere, quòd nihil lædit servitus*; sed magis prodest.

22. (f) Is à Christo in libertatem filiorum Dei est ascitus, & manumissus; atque hæc verba ad præcedentia referuntur: *Non sit tibi curæ*.

23. (t) Non de civili servitute loquitur Apostolus, juxta S. Chrysost. sed de vitiorum servitute: *Non eam tollit servitutem, sed eam quæ est à vitio, in qua sunt etiam liberi*.

25. (u) Quæsitum ab eo fuerat, an perpetua virginitas à Domino præcepta fuerit. Id verò negat; sed tamen hanc suadet iis qui in eo sunt statu, ut virginitatem suam Deo consecrare possint. *Ut sim fidelis*; gratiam Apostolici muneris in Gentes consecutus, ut fideliter iis consulam.

26. 28. & 29. (x) Ob difficultates & incommoda, quibus obnoxii sunt conjugati. *Peccasti*, Hieron. Lib.1. contr. Jovin. *Non illa virgo*, inquit, *quæ semet Dei cultui dedicavit*. Virgines enim quæ post consecrationem nupserunt, non tam sunt adulteræ quàm incestæ. *Tribulationem*, Dolores partus, & mille incommoda matrimonii, quæ quidem obstant, quominus pietati penitùs incumbant. Ab iis vellem vos immunes esse: *Vobis parco*. *Non habentes*, Ob brevitatem vitæ, non magnoperè iis sint addicti.

31. (y) Gr. Σχῆμα, species, dispositio, habitus: *Incassum cor quasi amantes figitis, dum fugit ipse quem amatis*: Gregor. Pastor. part. 3. cap. 27.

32. (z) Velim, *Vos esse sine sollicitudine*: unde & continentiam suadet. Hieron. L. 1. adversùs Jovin. *Ut nihil aliud esset, ut nulla merces amplior Virginem sequeretur, sufficeret hæc sola prælatio, cogitare quæ Domini sunt*.

33. & 35. (a) In varias distractus curas. *Injiciam*, non ut vobis necessitatem imponam. *Dominum obsecrandi*, vel observandi: Ut in obsequio assidui sitis: Gr. *Assidue adesse Domino, sine distractione*.

36. (b) Quod si quis in animum suum induxerit sibi probro esse, quòd filiam jam ætate provectam non collocet. *Et ita oportet fieri*, quòd filia nolit virginitatem servare: *Non peccat, si nubat*.

37. (c) Eam collocandi in matrimonium: *Potestatem autem habens*, nec movetur vulgi sermonibus, & huic proposito consentit filia: *Benè facit*.

*Rom.7.2. 39. * Mulier alligata est legi (d) quanto tempore vir ejus vivit: quòd si dormierit vir ejus, liberata est: cui vult nubat, tantùm in Domino.

40. Beatior autem erit si sic permanserit, secundùm meum consilium: puto (e) autem quòd & ego Spiritum Dei habeam.

CAPUT VIII.

Aliam solvit quæstionem de idolothyto; illud non esse illicitum per se de idolothytis edere, nisi id contra conscientiam, vel cum aliorum scandalo fiat.

1. DE iis autem, quæ idolis sacrificantur (a), scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas verò ædificat.

2. Si quis autem se existimat scire (b) aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire.

3. Si quis autem diligit (c) Deum, hic cognitus est ab eo.

4. De escis autem, quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum (d) in mundo, & quòd nullus est Deus, nisi unus.

5. Nam etsi sunt qui dicantur dii, sive in cœlo, sive in terra (siquidem sunt dii multi, & domini multi:)

6. Nobis tamen unus Deus, Pater, ex quo omnia (e), & nos in illum: & unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.

7. Sed non in omnibus est scientia (f). Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum, cùm sit infirma, polluitur.

8. Esca autem nos non commendat (g) Deo. Neque enim si manducaverimus, abundabimus: neque si non manducaverimus, deficiemus.

9. Videte autem ne fortè hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis.

10. Si enim quis viderit eum, qui habet scientiam, in idolio (h) recumbentem: nonne conscientia ejus, cùm sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta?

11. * Et peribit infirmus in tua scientia *Rom.14.
frater, propter quem Christus mortuus 15.
est?

12. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis.

13. * Quapropter si esca scandalizat fra- *Rom.14.
trem meum: non manducabo (i) car- 21.
nem in æternum, ne fratrem meum scandalizem.

CAPUT IX.

Exemplo suo docet quàm vitandum sit scandalum, & promovenda proximi ædificatio; se omnibus omnia factum; in hoc niti, ut præmium propositum assequatur.

1. NOn sum liber (a)? Non sum Apostolus? Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino?

2. Et

39. (d) Matrimonii, vivente viro; adeò ut alteri nubere non possit, quamdiu vir ejus vivit: sed eo mortuo, *liberata est à lege*; Gr. libertatem habet nubendi cui volet: *Tantùm in Domino*, secundùm Dominum; Christiano, non infideli, castis & honestis nuptiis, juxta leges Christianæ religionis.

40. (e) Ea voce utitur ex modestia: non enim dubitabat quin spiritu Dei ageretur in consiliis dandis. Simul id insinuat in consiliis quæ dedit, sibi fidem potiùs adhibendam, quàm iis qui diversa consulebant.

CAPUT VIII. 1. (a) Consultus fuerat Apostolus, an liceret de idolothytis edere: erant enim qui sibi videbantur aliis peritiores, qui citra scrupulum & cum scandalo infirmorum idolothyta palàm edere non dubitabant, de sua scientia nimiùm præsumentes. Hunc abusum hoc in capite, & in duobus, quæ proximè sequuntur, evellere volens Apostolus, primùm à præjudicata eorum opinione, qua de scientia sua nimiùm sibi tribuebant, eos deducit. *Scientiam habemus*, qua novimus idola nihil esse. Verùm id non sufficit: *nam scientia inflat*, cùm sola est, & à charitate secreta; *charitas verò ædificat*; aliorum salutem promovet. *Scientiam habemus omnes*; pars major fidelium.

2. (b) In quo sibi blandiatur, hic necdum scit, quis sit finis & usus scientiæ, ut scilicet aliis prosit, obsit nemini, nec de sua scientia superbias.

3. (c) Deum & proximum propter Deum; *Hinc cognitus est ab eo*; approbatus ac dilectus.

4. (d) Nihil est in eo numinis, nihil divinum exprimit, aut repræsentat.

6. (e) Prodierunt: *Et nos in illum*, redimus per veram religionem. *Et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia*, creata sunt, & nos per ipsum conditi sumus, & redempti. Hæc summa fidei nostræ, Deus Creator, unus Christus Redemptor: de Spiritu sancto non loquitur, de quo alibi sæpè.

7. (f) Hæc scientia quòd idolum nihil sit: Quidam autem cum conscientia erronea carnes idolis oblatas edunt, seu idolothyta, & repugnante conscientia manducant alienis exemplis inducti. Itaque propter infirmorum conscientiam, qua putant escas illas inquinatas esse, omnino ab iis abstinere debetis.

8. & 9. (g) Per se nos non commendat Deo: qui ex idolothytis edunt, non propterea Deo sunt gratiores. Unde ab iis facilè possunt & debent abstinere, cùm infirmis sint offendiculo. Abstinentia quidem sæpè est actus virtutis; sed esus idolothyti pietatem nostram non promovet: imò infirmis est ruinæ occasio.

10. & 11. (h) In loco ubi de idolothytis convivia faciebant. *In tua scientia*, Per tuam scientiam.

13. (i) Paratus sum per totam vitam abstinere à carnibus potiùs quàm fratribus infirmis esse offendiculo: Maligni & invidi sunt contemnendi, Christi exemplo Matth. 15. Sed cavendum ne infirmis simus scandalo.

1. (a) Objectionem occupat durum esse libertate sua non uti in iis quæ sunt concessa, ne infirmos offendamus; qui infirmi debent & falsas persuasiones exuere. Exemplo suo eos refellit, quave charitate, & œconomia erga infirmos usus fuerit, cùm esset Apostolus, ostendit: sed priùs Apostolatum suum, & potestatem sibi à Christo traditam adversùs pseudo apostolos constituit. *Non sum liber?* Non sum mei juris? *Non sum Apostolus?* quod duplici probat argumento. *Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi?* qui me immediatè CAP. IX.

2. Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum (b) Apostolatus mei vos estis in Domino.

3. Mea defensio (c) apud eos, qui me interrogant, hæc est.

4. Numquid non habemus potestatem manducandi, & bibendi?

5. Numquid non habemus potestatem mulierem (d) sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas?

6. Aut ego solus, & Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi?

7. Quis militat suis stipendiis umquam? Quis plantat vineam, & de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?

8. Numquid secundùm hominem (e) hæc dico? An & lex hæc non dicit?

* Deut. 25. 4. 9. Scriptum est enim in lege Moysi: * Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus (f) cura est Deo?
1. Tim. 5. 18.

10. An propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe, qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi.

* Rom. 15. 27. 11. * Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus?

12. Si alii potestatis (g) vestræ participes sunt, quare non potiùs nos? sed non usi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.

* Deut. 18. 1. 13. * Nescitis quoniam qui in sacrario (h) operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deserviunt, cum altari participant?

14. Ita & Dominus ordinavit (i) iis qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.

15. Ego autem nullo horum usus sum. Non autem scripsi hæc ut ita fiant (k) in me: bonum est enim mihi magis mori, quàm ut gloriam meam quis evacuet.

16. Nam si evangelizavero, non est mihi gloria (l): necessitas enim mihi incumbit: væ enim mihi est, si non evangelizavero.

17. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitus, dispensatio mihi credita est.

18. Quæ est ergo merces (m) mea? Ut Evangelium prædicans, sine sumptu ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio.

19. Nam cùm liber (n) essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem.

20. Et factus sum Judæis tamquam Judæus, ut Judæos lucrarer:

21. Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem (cùm ipse non essem sub lege) ut eos, qui sub lege erant, lucrifacerem: iis qui sine lege erant, tamquam sine lege essem (cùm sine lege Dei non essem: sed in lege essem Christi) ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant.

22. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus (o) omnia factus sum, ut omnes facerem salvos.

23. Omnia autem facio propter Evangelium (p): ut particeps ejus efficiar.

24. Nescitis quòd ii qui in stadio currunt (q), omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis.

25. Om-

misit. Deinde ex ipsa Corinthiorum ad fidem conversione id probat. *In Domino?* In iis quæ ad Christianam pertinent religionem.

2. (b) Quasi sigillum quo litteræ mei Apostolatus sunt obsignatæ; apud quos Apostolatus opera gessi, ac dona Spiritus Sancti quæ accepistis, sunt velut sigilla & characteres mei Apostolatus.

3. (c) Gr. Apologia hæc est apud eos qui discutiunt an sim Apostolus. Quæ apud vos per me Deus operatus est miracula, id ipsum evincunt.

5. (d) Mulieres pias qui Apostolis ministrabant, quales Christum sequebantur; qui mos erat Judæorum.

8. (e) An tantummodò humanis rationibus hanc potestatem asserimus? An non potiùs jus illud lege ipsa sancitum est?

9. (f) An propter boves hæc facta est lex? An potiùs propter homines in sensu sublimiori, & intento à Spiritu sancto.

12. (g) Facultatum, aut bonorum vestrorum. *Sed non usi sumus*: Ne moram afferemus prædicationi Evangelii.

13. (h) In templo, *operantur*: Bernardus de vita & mor. Cleric. *De altario, inquam, vivat, non superbiat, non luxurietur, denique non ditetur.*

14. (i) Constituit, & eo præcepto ii tenentur quibus Evangelium annuntiatur, Matth. 10. Bernardus ibidem: *Nec enim ordinavit Deus his qui Evangelio serviunt, aut habere delicias, vel ornatum: sed vivere, ait Paulus, ex eo, ut videlicet sint contenti alimenta corporis, non irritamenta gulæ, aut incitamenta libidinis, & quibus tegantur, non quibus ornentur, accipere.*

15. (k) Ut mihi à vobis sumptus exhiberi velim. Id unum mihi assumo, hanc unam mihi tribuo gloriam ex meo ministerio.

16. (l) Non est cur gloriari possim, qui ad hoc ministerium ex mera Dei gratia vocatus sum: quod jubeor facere, id facio: *Necessitas enim mihi incumbit*; ne ut servus inutilis abjiciar, *Væ enim mihi si non Evangelizavero*: cùm sim pastor à Deo constitutus, cui munus pascendi est impositum: sed majorem recipiam mercedem, si ultrò & volens hoc munere defungar. *Si autem invitus*, i. e. jussus, & ex mandato, nihil est cur glorier: sed munus mihi impositum exequi debeo.

18. (m) Quod meritum singulare, nempe ut gratuitò & sine sumptu prædicem Evangelium: *Ut non abutar potestate mea*, libertate sumptus exigendi, quod Evangelii fructum remorari potuisset. Sed non de hoc tantummodò jure decedere volui, quin & memetipsum vobis addixi, & meam libertatem ultrò abdicavi.

19. (n) Ab omnibus; cùm nulli essem obnoxius.

22. (o) Aug. Epist. 9. *Non mentiendo, sed compatiendo, non simulantis astu, sed commiserantis affectu.*

23. (p) Propagandum: *Ut ejus particeps efficiar*: ut assequar ea bona quæ promittit, ut fructus ejus percipiam, Evangelium annuntians.

24. (q) Christianos qui in cœlum contendunt, cum athletis comparat, ex quibus pauci præmium propositum consequuntur, & ii soli qui perseverantes ad me-

25. Omnis autem qui in agone conten-
dit (r) , ab omnibus se abstinet : & illi
quidem ut corruptibilem coronam acci-
piant: nos autem incorruptam.
26. Ego igitur sic curro , non quasi in
incertum : sic pugno , non quasi aerem
verberans (f) .
27. Sed castigo corpus meum , & in
servitutem redigo: ne fortè cùm aliis præ-
dicaverim , ipse reprobus (t) efficiar.

CAPUT X.

Prosequitur Apostolus quod cœperat superiori capite , de recta vivendi ratione ; ac primum vitia quæque , ac potissimum idololatriæ speciem omnem vitari oportere : per Eucharistiam fideles unum esse corpus ostendit.

1. NOlo (a) enim vos ignorare fra-
tres , quoniam patres nostri om-
*Exod.13. 21. nes * sub nube fuerunt , & omnes * mare
Num.9.21. transierunt;
*Exod.14. 22. 2. Et omnes in Moyse (b) baptizati
sunt, in nube , & in mari:
*Exod.16. 15. 3. * Et omnes eamdem escam (c) spi-
ritalem manducaverunt ,
*Exod.17. 6. 4. * Et omnes eumdem potum spirita-
Num. 20. 11. lem biberunt: (bibebant autem de spiritali ,
consequente eos , petra : petra autem erat
Christus)
5. Sed non in pluribus eorum benepla-
*Num.26. 64. & 65. citum est Deo ; * nam prostrati sunt in de-
serto.
6. Hæc autem in figura (d) facta sunt
nostri , ut non simus concupiscentes ma-
lorum , * sicut & illi concupierunt. *Ps. 105. 14.
7. Neque idololatræ efficiamini , sicut
quidam ex ipsis : quemadmodum scriptum
est : * Sedit populus manducare & bibere , *Exod. 32. 6.
& surrexerunt ludere.
8. Neque fornicemur , * sicut quidam *Num 25. 9.
ex ipsis fornicati sunt , & ceciderunt una
die viginti tria millia.
9. Neque tentemus (e) Christum , * sic- *Num.21. 5. & 6.
ut quidam eorum tentaverunt , & à ser-
pentibus perierunt.
10. * Neque murmuraveritis , sicut qui- *Num.11. 1. & 14.1.
dam eorum murmuraverunt , & perierunt
ab exterminatore.
11. Hæc autem omnia in figura contin-
gebant illis: scripta sunt autem ad corre-
ptionem nostram , in quos fines sæculo-
rum devenerunt.
12. Itaque qui se existimat stare , videat
ne cadat (f).
13. Tentatio vos non apprehendat nisi
humana : fidelis autem Deus est , qui non
patietur vos tentari supra id quod pote-
stis , sed faciet etiam cum tentatione pro-
ventum , ut possitis sustinere.
14. Propter quod charissimi mihi , fugi-
te (g) ab idolorum cultura :
15. Ut prudentibus loquor (h) , vos ipsi
judicate quod dico.
16. Calix benedictionis , cui benedici-
mus (i) , nonne communicatio sanguinis
Christi est ? & panis , quem frangimus ,
nonne participatio corporis Domini est ?

17. Quo-

tam sibi propositam perveniunt: *Ut comprehendatis*, assequamini.

25. (r) Gr. in publico aliquo certamine. *Ab omnibus se abstinet*: Temperanter vivit, cibis & rebus omnibus parcè utitur. Alludere videtur ad olympica certamina quæ Corinthi celebrabantur, in quibus pugiles decertabant. *Ab omnibus*, quæ obesse possunt.

26. (f) Sed certis ictibus hostem meum, seu carnem, ferio & subigo. Hac similitudine ostendit quàm pauci sint, qui ad destinatum præmium & magnis laboribus perveniant, quod capite sequenti usque ad vers. 14. prosequitur: ne Corinthii superbia elati inertem vitam agant.

27. (t) Dignus qui ejiciar, si vivendi ratio verbis non respondeat.

CAP. X. 1. (a) Quod in extrema parte superioris capitis proposuit, id probat exemplo Israelitarum, qui ex Ægypto sunt educti, ut terram promissam adirent, quique variis à Deo beneficiis affecti Christianorum statum figurabant. *Sub nube*, Quæ tabernaculum & populum ab æstu solis defendebat, ac Dei singularem in eos providentiam & curam exprimebat.

2. (b) Gr. *In Moysen*: duce Moyse: typicè sunt baptizati *in nube*, quæ Spiritus sancti gratiam, *& in mari*, quod aquas Baptismi exprimebat.

3. & 4. (c) Manna è cœlo demissum: Eucharistiæ typum, unde & Esca spiritalis dicitur, uti & aqua quæ è rupe manavit: utraque corporis & sanguinis Domini figura fuit mystica: *Consequente eos petra*: Gr. *Per totum iter comitante*; quòd aquæ quas fundebat Petra percussa in rivos divisæ longo itinere profluerent: Psal 77. *Et deduxit tamquam flumina aquas, & torrentes inundaverunt*. Non Petra eos consequebatur, sed Christus in Petra figuratus. Unde mox subdit: *Bibebant autem de spiritali*: Id est, credebant in Christum, in eum sperabant: *Petra autem erat Christus*, de cujus latere in cruce percusso sanguis & aqua exierunt, quibus potati sumus, & redempti, ac cœlestis gratiæ aqua viva in nos exundavit. *Beneplacitum est Deo*: tot affecti beneficiis in terram promissionis non pervenerunt, nisi Josue & Caleb.

6. (d) Ut ab eorum vitiis abstineamus: alioqnin in deserto perpetuæ vastitatis peribimus.

9. & 11. (e) Diffidentia, ut Israelitæ, qui Deum, & suum ducem tentaverunt, cùm dixerunt, *Cur eduxit nos de Ægypto*? quasi experiri illius potentiam volentes. *Tentaverunt*, Adeò ut supplendum sit, *eum*, i. e. Christum Dominum. *Pervenerunt*, Qui ad ultimam mundi ætatem devenimus.

12. & 13. (f) Alienis exemplis sapiat. *Tentatio*, Leves & humanas non experiri est impossibile: sed eas non foveatis, ne fiant penitùs insuperabiles: Gr. *Non vos apprehendit*: nondum experti estis vehementes tentationes; & tamen in Deo confidite. *Sed faciet*, Felicem dabit exitum; adeò ut nullum ex tentatione damnum, sed potius lucrum reportemus.

14. (g) Iterum ab idolothytis, & ab omni specie idololatriæ eos deterret, vel ex eo maximè, quòd in quavis religione, quicumque ex immolatis edit, altaris, & cultus illius religionis particeps fiat; idque ex cultu Christianæ religionis probat.

15. (h) Theodor. *Unde cum laude affert reprehensionem bonis verbis, ut ea benè accipiantur*.

16. (i) Quem cum gratiarum actione sumimus; vel calix qui prius benedicitur, quàm consecretur, & sumatur, *Frangimus*, Seu corpus Christi quod sub specie

17. Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus (k) omnes qui de uno pane participamus.

18. Videte (l) Israel secundùm carnem: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?

19. Quid ergo? dico quòd idolis immolatum, sit aliquid? aut quòd idolum, sit aliquid?

20. Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum: non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum:

21. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ (m) dæmoniorum.

22. An æmulamur (n) Dominum? Numquid fortiores illo sumus? * Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. *Sup. 6. 12.

23. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant (o).

24. Nemo quod suum est quærat (p), sed quod alterius.

25. Omne quod in macello vænit, manducate (q), nihil interrogantes propter conscientiam.

26. * Domini est terra, & plenitudo ejus. * Ps. 23. 1. Eccli. 17. 31.

27 Si quis vocat vos infidelium, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.

28. Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum qui indicavit, & propter conscientiam (r):

29. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius (s). Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia?

30. Si ego cum gratia participo, quid blasphemor (t) pro eo quòd gratias ago?

31. * Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis: omnia in gloriam (u) Dei facite. * Col. 3. 17.

32. Sine offensione estote Judæis, & Gentibus, & Ecclesiæ Dei:

33. Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.

CAPUT XI.

Primùm de mulierum agit velamine; tum de Eucharistia, ne quis ad eam indignè accedat, atque ut quisque seipsum probet.

1. IMitatores (a) mei estote, sicut & ego Christi.

2. Lau-

panis sumimus, nonne declarat nos communicare cum vero Christi corpore, & vero ejus sanguine? Sacrificia infidelium cum sacrificio Christianorum, altare cum altari, calicem cum calice comparat, & instar principii id ponit, Eucharistiam verum esse Sacramentum, & sacrificium, ac communionem corporis & sanguinis Domini. Chrysost. in hunc locum, valdè fideliter dixit & terribiliter; hoc est autem quod dicit: *Id quod est in calice, est id quod fluxit à latere, & illius sumus participes... Qui amant quidem, in possessionibus, pecuniis & vestibus suam ostendunt liberalitatem, & magnificentiam, in sanguine autem nullus umquam: quod tamen Christus fecit in hoc Sacramento, ut amorem suum in nos ostenderet. Participamus:* Gr. nam participamus.

17. (k) Quæ communicatio adeò est vera & realis, ut omnes qui eumdem panem manducamus, idem corpus mysticum efficimur. Hinc concludendum relinquit eos, qui Idolothyta comedunt, participes fieri sacrificii idolis oblati; ut qui de pane Eucharistico edunt, ii fiunt participes sacrificii Eucharistici. Chrysost. *Quid autem fiunt, qui sumunt corpus Christi? non corpora multa, sed unum corpus?*

18. (l) Idipsum illustrat ex cultu Judaico. *Participes,* Nonne ostendunt se colere eum Deum, cujus est altare, & in ejus societatem venire. Quæ argumentatio Apostoli probat per esum Idolothytorum, altaris & cultus idolorum eos quodammodo participes fieri, eaque hoc nititur principio: corporis & sanguinis Christi Domini participationem veram esse & realem, ut participatio cruenti Judæorum sacrificii est realis. Quòd si participatio illa in typicam quæ fit per fidem tantummodò, commutetur, nulla erit Apostoli consecutio.

21. (m) Altaris dæmoniorum; ergo mensa Domini est ipsum altare, in quo offertur corporis & sanguinis Domini sacrificium: mensa eadem est cùm sumitur ut Sacramentum.

22. (n) Gr. an illum ad zelum & iram provocare volumus? *Omnia mihi licent*: rem esse licitam obtendebant: *Sed non omnia expediunt*, habita ratione temporis, loci, & personarum.

23. (o) Nec licent, cùm utilitati proximi adversantur. Is enim ædificari debet, non offendi.

24. (p) Nemo vesci velit Idolothytis cum aliorum offensione.

25. (q) Eo utitur temperamento, ut securitati infirmorum caveat: ne scrupulosè quærant, unde carnes illæ quæ væneunt in macello prodierint: cùm cuncta ad Dominum pertineant; id cavendum ne conscientia cujusquam, vel tua ipsa lædatur.

28. (r) Ejus scilicet qui indicavit carnes esse immolatitias, vel propter infirmi conscientiam, abstinendum. *Et propter conscientiam*: particula, *Et*, idem exprimit, atque *id est*; explicationis vim habet, non conjunctionis.

29. (s) Qui te admonuit: non enim libertate mea uti debeo in fratris mei scandalum.

30. (t) Cur tamquam Idololatra traducor? In his & superioribus ostendit se idolothyta non prohibere, nisi quatenus suspicionem afferunt cultus idolorum, & infirmi offenduntur. Si per Dei gratiam quolibet cibo vesci possum, & pro hac libertate gratias Deo ago, quid est cur blasphemer? Quid me sino blasphemari? & malè audire apud Gentiles, qui, ut ait Chrysost. videntes Christianos idola aversari, & tamen ad eorum mensas accurrere, accusabant eos simulationis & gulæ. Vel etiam apud fideles, qui propterea me condemnant, sicque objectioni occurrit: sed charitati imprimis vult habendam esse rationem: quæ omnia ad Dei gloriam & proximi ædificationem revocat.

31. & 33. (u) Cuncta ex ejus amore profluunt, cuncta ex amore nostro ad eum sunt referenda; de omni bono opere laudetur Deus. *Placeo*, ut veritas ipsa placeat.

1. (a) Hic versiculus ad superioris capitis finem pertinet. *Imitatores mei estote*, in eo maximè quòd non meam, sed aliorum utilitatem quæro. Chrysost. *Nihil enim æquè potest facere imitatorem Christi, ac curam gerere proximorum.* CAP. XI.

2. Laudo (b) autem vos, fratres, quòd per omnia mei memores estis: & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis.

* Ephes. 5. 23. 3. Volo autem vos scire, * quòd omnis viri caput (c) Christus est: caput autem mulieris, vir: caput verò Christi, Deus.

4. Omnis vir orans (d) aut prophetans velato capite, deturpat caput suum.

5. Omnis autem mulier (e) orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: unum enim est ac si decalvetur.

6. Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si verò turpe est mulieri tonderi, aut decalvari, velet caput suum.

7. Vir quidem non debet velare (f) caput suum: quoniam * imago & gloria Dei est, mulier autem gloria viri est. * Gen. 1. 26.

8. Non enim vir ex muliere est, sed mulier (g) ex viro.

9. * Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. * Gen. 2. 23.

10. Ideò debet mulier potestatem (h) habere supra caput propter Angelos.

11. Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino.

12. Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo.

13. Vos ipsi judicate: decet mulierem non velatam orare Deum?

14. Nec ipsa natura (i) docet vos, quòd vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi:

15. Mulier verò si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt.

16. Si quis autem videtur contentiosus esse: nos talem consuetudinem non habemus (k), neque Ecclesia Dei.

17. Hoc autem præcipio (l): non laudans, quòd non in melius, sed in deterius convenitis.

18. Pri-

2. (b) Quod multi ex iis doctrinam ejus servarent. *Præcepta*: Gr. παραδόσεις, traditiones, seu instituta, quæ vobis tradidi. Omnes quidem eas traditiones, aut præcepta non servaverant; eos tamen universim laudat: *Sic enim*, inquit, Chrysost. *& auditores ferventes reddebat, ac firmiores, & eorum qui adversabantur, detrahebat fastum*. Hac præmissa præfatiuncula, alium qui obrepserat abusum reprehendit, qui in eo positus erat, quod mulieres aperto capite in Ecclesia aut prophetarent, aut Scripturas interpretarentur. Id verò & naturæ ipsi, & receptæ ubique consuetudini adversari docet, atque hoc velut fundamentum ponit Christum esse caput viri, & virum mulieris.

3. (c) Qui virum regit, huic imperat, ac per Spiritum sanctum motus omnes efficit, & in sensus influit, ut caput in membra corporis; atque in similem ferè modum vir est caput mulieris, quatenus mulier viro subjecta ab eo regitur: caput verò Christi, quatenus est Homo-Deus. Etsi Pater quoque dici potest caput Christi ratione principii, licèt Christus Filius ejusdem sit essentiæ cum Patre, & illi consubstantialis, ut docet Chrysost. caput autem est ejusdem essentiæ, cujus corpus: caput autem Christi est Deus. Sed ut optimè advertit Theodoretus, Paulus, non divina decreta tradens, neque Theologia utens, aut de divinitate loquens, hunc ordinem composuit, quo nimirum ritu viros & mulieres orare in Ecclesia oporteat. *Omnis viri caput*; omnium fidelium, de quibus loquitur.

4. (d) In cœtu publico aut prophetans, seu divina mysteria edisserens, velato capite, deturpat caput suum, dedecore afficit: caput autem illud, vel est ipsius hominis, vel Christus ipse, cui injuriam facit, quòd id fit indecens: cùmque immediatè Christo subjaceat, hoc velamine profitetur se uxori subesse: nam velamen tum temporis subjectionem ex omnium consensu indicabat.

5. (e) Contra, si mulier oret in cœtu publico non velato capite, *deturpat caput suum*, & ignominia afficit, aut virum ipsum, cùm hoc signo subjectionem ejus excutiat, aut caput proprium: nam perinde est, *ac si decalvetur*, seu radatur. Tam enim indecorum est mulieri sic orare in cœtu publico, quàm tonsam incedere. Id quippe est mulieris peplum, quod naturale capillorum velum. Hanc videtur mulieribus optionem dare, ut orent velato capite, aut radantur: quod utique valdè exhorrebant. Capilli enim sunt a natura concessi tanquam naturæ monitum quoddam, id omninò decere ut velo caput tegant, quod pudor & honestas imponunt. Illud judicabat Apostolus valde interesse ad salutem cùm mulierum, tum virorum; ut mulieres magnam in vestibus modestiam ostenderent: *Orans, aut prophetans*: In publico cœtu psalmos aut cantica faciens.

7. (f) Virum inter & mulierem hoc discriminis ponit: *Quòd vir sit imago & gloria Dei*: Imago est Dei non tantùm ob animam intellectualem (sic enim mulier est etiam imago & gloria Dei) sed ob principatum in cuncta viventia; atque in hoc principatu elucet imago & gloria Dei. Mulier autem gloria viri est, subjectionis suæ professione. Quod probat ex ipsa mulieri ob peccatum pœna à Deo inflicta: nam si virum non seduxisset, in omnibus viro æquaretur: post peccatum meritò audit, ait Chrysost. *Ad virum tuum conversio tua*: quamquam id quoque probat ex creatione mulieris.

8. (g) Nam mulier è viro formata est in ejus adjutorium, ad vitæ societatem, & prolis propagationem: unde in viri gloriam creata est, non vicissim: siquidem vir est origo & finis mulieris. Sed & mulieris modestia, viri gloria est, cùm castitatis sit indicium.

10. (h) Decet mulierem velamen gestare, quod signum est potestatis viri in mulierem. *Propter Angelos*, qui sacris intersunt cœtibus, & testes sunt pudoris mulierum; vel ut aliis videtur, propter sacerdotes & ministros Ecclesiæ, quos mulierum inverecundia offenderet: ii verò sunt velut Angeli à Deo missi. Quamquam ut Christianis, sic Judæis persuasum est, Angelos ut Dei ministros actionibus nostris & cœtibus interesse. *Potestatem habere*, Signum subjectionis: res significata pro signo.

14. & 15. (i) Id quoque ex recepta ubique consuetudine à natura ipsa profecta ostendit, non decere mulierem non velato capite orare: cùm mulieribus capilli instar velamenti dati sint, non item viro, *Qui si comam nutriat, ignominia est illi*. Nam capillitium longius mollis animi indicium præbet. Contrà in muliere, *si comam nutriat, gloria est illi, quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*: quod tamen aliud exigit velamen ab ipsa natura insinuatum: nam ut pulchrè Tertull. L. de veland. virg. cap. 15. *Scriptura legem condidit, natura contestatur, disciplina exigit*.

16. (k) Contradicendi, vel quòd mulier oret sine velamine, & aperto capite. Omnem amputat disceptationi locum ex recepta Ecclesiarum consuetudine. Quid ergo dicturi sunt, qui universæ Ecclesiæ consuetudinem rejiciunt, neque Ecclesiæ Dei ubique diffusæ acquiescunt? Chrysost. Est ergo contentionis, non rationis, his resistere & contendere. *Ecclesia Dei*, Gr. Ecclesiæ.

17. (l) Gr. hoc autem præcipiens ne mulieres aperto capite orent; simul valdè improbo alium quorumdam abusum multò deteriorem; *Quod non in melius, sed in deterius convenitis*, adeò ut cœtus vestri sæpe plus detrimenti quàm emolumenti afferant.

18. Primùm quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras (m) esse inter vos, & ex parte credo.

19. Nam oportet & hæreses (n) esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in vobis.

20. Convenientibus ergo vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare,

21. Unusquisque enim suam cœnam præsumit (o) ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est,

22. Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo (p) vos? in hoc non laudo.

23. Ego enim accepi (q) à Domino quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem,

* Mat. 26. 26. Marc. 14. 22. Luc. 22. 17. 24. Et gratias agens (r) fregit & dixit: * Accipite, & manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem.

25. Similiter & calicem (s), postquam cœnavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescumque bibetis, in meam commemorationem.

26. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis: mortem Domini annuntiabitis (t) donec veniat.

27. * Itaque quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indignè (u): reus erit corporis & sanguinis Domini. * Joan. 6. 59.

28. * Probet autem seipsum homo: & sic de pane illo edat, & de calice bibat. * 2. Cor. 13. 5.

29. Qui enim manducat & bibit indignè, judicium (x) sibi manducat & bibit: non dijudicans corpus Domini.

30. Ideò inter vos multi infirmi (y) & imbecilles, & dormiunt multi.

31. Quòd si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur.

32. Dum judicamur (z) autem, à Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.

33. Itaque fratres mei, cùm convenitis ad manducandum, invicem expectate.

34. Si quis esurit, domi manducet: ut non in judicium conveniatis. Cætera (aa) autem, cùm venero, disponam.

CAPUT XII.

De donis Spiritus sancti, iisque gratis datis. Ecclesia unum est corpus; sua cuique membro functio, & membra mutua ope egent.

1. DE spiritualibus (a) autem, nolo vos ignorare, fratres.

2. Sci-

18. (m) Gr. *Schismata*, dissensiones; quibus de rebus inter se dissentirent, Apostolus non declarat.

19. (n) Tam in fide, quam in moribus: *Ut qui probati sunt*, qui firmi sunt & stabiles, *manifesti fiant in vobis*: Particula, *ut*, eventum, non causam designat. Qua quidem ratione videtur innuere dissensiones illas circa mysteria ipsa & eorum fidem ibi ortas esse: unde institutionem Eucharistiæ refert ex ordine, & nuda fidei expositione disceptationes omnes elidit. Theodoretus tamen post Chrysostomum existimat per hæreses intelligi contentiones, non diversitates dogmatum. Quidam graviter errabant, sed magis ex ignorantia, quàm ex pervicacia; & tamen hæreses cedunt in bonum Ecclesiæ, ut præter cæteros docet Aug. L. 16. de civit. cap. 2. *Multa quidem ad fidem Catholicam pertinentia dum hæreticorum callida inquietudine exagitantur, ut adversùs eos defendi possint, & considerantur diligentius, & intelliguntur clariùs, & instantius prædicantur, & ab adversario mota quæstio discendi existit occasio.*

21. (o) Ante Eucharistiæ sumptionem, communem cœnam instruebant divitibus & pauperibus communem, Christum imitantes: sed has agapas aut charitatis convivia non, ut par erat, celebrabant: divites cum aliis divitibus cœnabant, exclusis pauperibus. *Ebrius*, i. e. largè epulatus: *Domos*, si epulari vultis, cur privatim id domi non facitis? Cur his comessationibus Ecclesiam profanatis, aut contemnitis, & pauperes cum ignominia reficitis?

22. (p) Quòd conveniatis in unum. *In hoc non laudo*, quòd pauperes contemnatis, & lautè in Ecclesia epulemini: nam mysterio corporis & sanguinis Domini ea ratione injuriam facitis.

23. (q) Per revelationem accepi quod vos docui viva voce, cùm apud vos essem.

24. (r) Cùm gratias egisset; *Quod pro vobis tradetur*: Gr. κλώμενον, frangitur, quod frangendo nunc distribuitur, ideo corpus tradetur in mortem. *Hoc facite in meam commemorationem*: Quod nunc facio, id à vobis fieri volo in memoriam passionis & mortis meæ, in qua sanguis à corpore fuit divisus.

25. (s) Accepit: *Testamentum*; Confirmat & continet novum Testamentum meo sanguine obsignatum; id meo sanguine, qui hoc continetur calice, sancitur. *Hoc facite*, vos Apostoli & Sacerdotes, consecrate, offerte, sumite, id facite quod jam feci.

26. (t) Gr. καταγγέλλετε, *annuntiatis*: Ecclesia ubique & perpetua successione per hoc Sacramentum annuntiat, & repræsentat mortem Christi ad extremum usque judicium, adeò ut hic sacer ritus ad mundi usque finem sit duraturus.

27. (u) Hinc colligitur, 1. sub una specie sumi posse Sacramentum; 2. eum qui conscius est peccati mortalis, & irreverenter accedit, reum esse corporis & sanguinis Domini violati & indignè suscepti. Petrus Blesensis Epist. 123. *Quàm perditus ergo est qui redemptionem in perditionem, qui sacrificium in sacrilegium, qui mysterium in parricidium, qui vitam convertit in mortem!*

29. (x) Reatum damnationis incurrit: *Non dijudicans corpus Domini*: sed eo utens quasi cibo promiscuo: ergo verum est corpus Domini, non tantùm ejus signum.

30. (y) Multi inter vos variis morbis & præmatura morte puniuntur.

32. (z) In hac præsenti vita. *Corripimur*, Dei misericordia castigamur.

34. (aa) Quæ ad dignam Eucharistiæ sumptionem & certum sacrificii ritum spectant, *disponam*, viva voce, non scriptis.

CAP. XII. 1. (a) Inter Corinthios orta erat dissensio, quæ Spiritus sancti dona essent præstantiora, & in quem usum fidelibus essent concessa. De iis enim nonnulli insolescentes aliis se anteponebant: primùm eos docet Apostolus quomodo hæc dona à dæmonum præstigiis discernantur, & quantum sit discriminis inter Christianam Religionem, & eam quam antè secuti fuerant.

2. Scitis quoniam cùm Gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini (b) euntes.

* Marc. 9. 38. 3. Ideò notum vobis facio, * quòd nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema (c) Jesu. Et nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto.

4. Divisiones verò gratiarum sunt, idem autem Spiritus:

5. Et divisiones ministrationum (d) sunt, idem autem Dominus:

6. Et divisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.

7. Unicuique autem datur (e) manifestatio Spiritus ad utilitatem.

8. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ (f): alii autem sermo scientiæ secundùm eumdem Spiritum.

9. Alteri fides (g) in eodem Spiritu: alii gratia sanitatum in uno Spiritu:

10. Alii operatio virtutum (h), alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum.

* Rom. 12. 3. & 6. Eph. 4. 7. 11. * Hæc autem omnia operatur (i) unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.

12. Sicut enim corpus unum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cùm sint multa, unum tamen corpus sunt: ita & Christus (k).

13. Etenim in uno Spiritu (l) omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi: & omnes in uno Spiritu potati sumus.

14. Nam & corpus non est unum membrum (m), sed multa.

15. Si dixerit pes: Quoniam non sum manus, non sum de corpore: num ideò non est de corpore?

16. Et si dixerit auris: Quoniam non sum oculus, non sum de corpore: num ideò non est de corpore?

17. Si totum corpus oculus: ubi auditus? Si totum auditus: ubi odoratus?

18. Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit.

19. Quòd si essent omnia unum membrum, ubi corpus?

20. Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus.

21. Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo; aut iterùm caput pedibus: Non estis mihi necessarii.

22. Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt:

23. Et quæ putamus ignobiliora (n) membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.

24. Hone-

2. (b) Nempè ut Ariolos & Pythones consulerent, vel audirent, *euntes*; Gr. abducti ibatis, seu abducebamini: nam Hebræis & Græcis frequens est participium pro verbo. Ne igitur Spiritus sancti operationes cum dæmonum ludificationibus confunderent, hanc illis certam designat ...scretionis notam.

3. (c) Gr. Jesum: nemo Jesum execratur, aut illi maledicit, nisi maligno spiritu agitatus: *Dominus Jesus*; Potest quis nomen Jesu pronuntiare, & ore confiteri sine Spiritu sancto, Matt. 7. 21. At si ultrò confiteatur Dominum Jesum, eumque invocet cum pietate, seu ex pio voluntatis affectu, is Spiritu sancto movente loquitur. Si blasphemat, impuro spiritu agitatur. *Nomen illud*, inquit Bernard. serm. 15. in Cantica, *est lux, cibus, medicina; lucet prædicatum, pascit recogitatum, invocatum lenit & ungit.*

5. & 6. (d) In Hierarchia Ecclesiastica sub eodem Christo Domino. *Operationum*, Miraculorum, aut insignium virtutum.

7. (e) Quæ præsentia Spiritus sancti ostenditur ad utilitatem Ecclesiæ, qui communis est visibilium charismatum finis. Atque ex iis donis exteris notum fiebat Spiritu sancto eos afflari, qui iis instructi erant.

8. (f) Varia ejusmodi charismata recenset; *Sapientiam*, Per quam, ex Augustino, divina in se cognoscimus; sermo sapientiæ est facultas eloquendi res divinas & abditas à Deo revelatas; sermo scientiæ est donum exponendi res fidei modo quodam familiari per exempla & humanas rationes. Græci *sermonem sapientiæ* de rebus altissimis, ut de mysterio Trinitatis, aut Incarnationis; *Scientiam*, de rebus inferioribus interpretantur.

9. (g) Fides pro constanti in Deum fiducia hoc loco accipitur, quam donum miraculorum comitatur: *Alii gratia sanitatum*; curatio morborum.

10. (h) Miraculorum; *Alii prophetia*, seu in futurorum prædictione, seu in expositione Scripturarum. *Discretio*; divini spiritus, & humani, aut diabolici; donum quo dignoscebantur ii qui divino erant afflati spiritu, à Magia & impostoribus. *Linguarum*, variarum linguarum cognitio & locutio. *Interpretatio*, Gr. *Linguarum*, qua scilicet aliqui non intelligentibus linguam alia lingua iis nota interpretabantur.

11. (i) August. Tract. 32. in Joan. *Accepimus & nos Spiritum sanctum, si amamus Ecclesiam; tolle invidiam, & meum est quod habes; livor separat, charitas jungit.*

12. (k) Christus totus; caput & corpus, seu Ecclesia, vel Christus unum habet corpus mysticum, quod multis membris constat.

13. (l) Per unum & eumdem spiritum: *Corpus*; quod est Ecclesia: *Baptizati sumus*; per Baptismum Christo insiti sumus: similitudinem corporis mystici cum naturali prosequitur. Primùm quoad membrorum diversitatem: nam Judæi, Gentiles, servi, liberi, & omnis conditionis homines, per Baptismum Christo sunt insiti, in eam unitatem cum suo capite formantur. *In uno spiritu*, In Eucharistiæ Sacramento admirabilis illa unitas membrorum cum suo capite perficitur. Vel eumdem spiritum in Baptismo accipimus; quod metaphorica loquendi ratione exprimit.

14. (m) Imo ex multis est membris compactum, quæ inter se consentiunt. Unde & in corpore mystico vitanda esse schismata & obmurmurationes, subinde admonet; neque perfectiores adversùs infirmiores ob accepta dona debent insolescere, ac vicissim infirmiores sua sorte contentos esse oportet: cùm in corpore naturali membra debiliora plerumque sint magis necessaria. Uti solet Apostolus exemplis & similitudinibus ex natura ipsa desumptis, ut sublimiora mysteria modo quodam familiari exponat.

23. (n) Ut pedes, ut venter, & viscera, hæc majori studio tegimus & vestimus.

24. Honesta (o) autem nostra nullius egent: sed Deus temperavit corpus ei, cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem:

25. Ut non sit schisma in corpore, sed idipsum pro invicem solicita sint membra.

26. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.

27. Vos autem estis corpus Christi, & membra (p) de membro.

* Eph. 4. 11. 28. * Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos (q), secundò Prophetas, tertiò Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum.

29. Numquid omnes Apostoli? numquid omnes Prophetæ? numquid omnes Doctores?

30. Numquid omnes virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur?

31. Æmulamini autem charismata meliora (r). Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

CAPUT XIII.

Sine charitate dona quæque gratuita, imò & martyrium ipsum sunt infructuosa: charitatis dotes.

1. SI linguis hominum (a) loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens.

2. Et si habuero prophetiam (b), & novetim mysteria omnia, & omnem scientiam: & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum.

3. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.

4. Charitas patiens (c) est, benigna est: Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur,

5. Non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

6. Non gaudet (d) super iniquitate, congaudet autem veritati:

7. Omnia suffert (e), omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8. Charitas numquam excidit (f): sive prophetiæ evacuabuntur, sive linguæ cessabunt, sive scientia destruetur.

9. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus.

10. Cùm autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.

11. Cùm essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli.

12. Vi-

24. (o) Ut facies & manus non egent ascititiis ornamentis.

27. (p) Membra invicem connexa, quæ à se mutuò prodent: Gr. *ex parte*, quòd non sibi solis sint membra; vel pro suæ cujusque functionis munere; vel singillatim.

28. (q) Qui instar capitis omnes eas dotes possident, quique primitias Spiritus acceperunt. *Secundò Prophetas*, qui sunt quasi oculi occulta & futura prævidentes, quique olim frequentes erant in Ecclesia. *Tertiò Doctores*, Prophetis in hoc erant inferiores, quòd in illis donum esset à Deo omni ex parte profectum; Doctores autem inter erudiendum humanam adhiberent industriam, multa de suo admiscentes, quæ tamen cum fide & Scripturis consentiebant. His Doctores erant instar linguæ. *Deinde virtutes*: Gr. *Potestates*, abstractum pro concreto more Hebræorum; qui patrant miracula; iique sunt instar manuum. *Opitulationes*, Qui miseris opitulantur; *Gubernationes*, qui bona Ecclesiæ administrabant, aut cuncta ordinabant.

31. (r) Quandoquidem æmulamini charismata Ecclesiæ utiliora, adhuc *excellentiorem viam vobis demonstro*; hanc mox ostendam, quæ ad vitam æternam rectà ducit; nempè charitatis viam.

CAPUT XIII. 1. (a) Omnium gentium; *Angelorum*, seu facundissima, quæ est hyperbole: Sic elegantem hominis faciem, Angelicam vulgò dicimus. *Charitatem*; Linguarum donum, quo imprimis gloriabantur Corinthii, quodve præ cæteris ambiebant, quòd fortè cæteri eò frequentes convenirent, cum charitate ipsa, quæ, ut docet Augustinus, cordis lingua est, sic confert, ut donum illud linguarum charitate destitutum sit instar cymbali, vel æris tinnientis, seu edentis inconditum sonum, ut vox Græca exprimit. Aug. Tract. 9. In Joan. *Quanta est ergo charitas, quæ si desit, frustrà habentur cætera; si adsit, rectè habentur omnia?*

2. (b) Seu futura & occulta prædicendi gratiam, seu Scripturas interpretandi donum; *Mysteria*, dona Prophetiæ, scientiæ, & fidei perfectæ miracula facientis, quam Dominus cum grano sinapi comparat, longè abesse à perfectione charitatis docet, cujus imaginem & effectus pulchre exprimit. Quin & martyrium ipsum cum affectu peccati lethalis, aut propter inanem gloriam susceptum, si absit charitas, nullius esse apud Deum momenti, apertè declarat.

4. & 5. (c) Gr. Longanimis: *Benigna*, comis, non aspera, non morosa. *Non æmulatur*, non invidet; *Perperam*, Gr. *non est procax*, nec præceps, sed lenis & placida: nihil agit inordinatè, nihil tumultuariò. *Ambitiosa*: Gr. *Non se gerit indecorè*, aut impudenter; *non quærit*; non suis, sed aliorum commodis servit; *non irritatur*, non exacerbatur: *non cogitat malum*; Gr. de proximo nihil mali suspicatur, non illi malum imputat, non ultionem petit, vel impuras cogitationes & desideria capellit.

6. (d) Non gaudet, si quis malum egerit; *veritati*, cùm quis justè & piè vivit: nam veritas pro æquitate hoc loco & alibi sæpè sumitur.

7. (e) Gr. *continet*, aliorum facta silentio tegit, & benignè interpretatur. *Credit*, quæ prudenter credenda sunt, divinæ auctoritati in omnibus se subjicit: *sustinet*, aliorum defectus patienter tolerat.

8. (f) Jam charitatis excellentiam præ aliis donis commendare incipit. Primùm non intermoritur, nec cessat in patria, ut dona cætera. Hæc verò virtutum omnium finis est, & perfectio, quæ in hac vita, quan-

12. Videmus nunc per ſpeculum in ænigmate (g): tunc autem facie ad faciem. Nunc cognoſco ex parte: tunc autem cognoſcam, ſicut & cognitus ſum.

13. Nunc autem manent, fides, ſpes, charitas: tria hæc: major autem horum eſt charitas.

CAPUT XIV.

De Prophetia & linguarum donis: his ad ædificationem utendum, uti & aliis donis.

1. SEctamini charitatem, æmulamini ſpiritalia (a): magis autem ut prophetetis.

2. Qui enim loquitur lingua (b), non hominibus loquitur, ſed Deo: nemo enim audit. Spiritu autem loquitur myſteria.

3. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & conſolationem.

4. Qui loquitur lingua, ſemetipſum ædificat: qui autem prophetat, Eccleſiam Dei ædificat.

5. Volo autem omnes vos loqui linguis; magis autem prophetare. Nam major eſt qui prophetat, quàm qui loquitur linguis: niſi fortè interpretetur, ut Eccleſia ædificationem accipiat.

6. Nunc autem, fratres, ſi venero ad vos linguis loquens (c): quid vobis prodero, niſi vobis loquar aut in revelatione, aut in ſcientia, aut in prophetia, aut in doctrina?

7. Tamen quæ ſine anima (d) ſunt vocem dantia, ſive tibia, ſive cithara, niſi diſtinctionem ſonituum dederint; quomodo ſcietur id quod canitur, aut quod citharizatur?

8. Etenim ſi incertam vocem det tuba, quis parabit ſe ad bellum?

9. Ita & vos per linguam niſi manifeſtum ſermonem dederitis; quomodo ſcietur id quod dicitur? eritis enim in aera loquentes (e).

10. Tam multa, ut puta, genera linguarum ſunt in hoc mundo: & nihil ſine voce eſt.

11. Si ergo neſciero virtutem vocis, ero ei, cui loquor, barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus:

12. Sic & vos, quoniam æmulatores eſtis ſpirituum (f), ad ædificationem Eccleſiæ quærite ut abundetis.

13. Et ideò qui loquitur, lingua oret, ut interpretetur.

14. Nam ſi orem lingua (g), ſpiritus meus orat, mens autem mea ſine fructu eſt.

15. Quid ergo eſt? Orabo (h) ſpiritu, orabo & mente: pſallam ſpiritu, pſallam & mente.

16. Cæ-

tum eſt ex ſe, non excidit. Cætera dona Deus conceſſit, ut fidem conſtitueret, ea conſtituta non ſunt ampliùs neceſſaria: ſcientia & Prophetiæ ceſſabunt, quatenus imperfectionem habent adjunctam.

12. (g) Velut per radios è creaturis reflexos; *& in ænigmate*, obſcurè.

CAPUT XIV. 1. (a) Spiritus ſancti dona ſic conſectari debetis, ut fratribus prodeſſe poſſint. Prophetiam & linguarum donu ſic inter ſe confert, ut Prophetiæ donum anteponat, multas ob rationes, quas deinceps proſequitur. Illud Prophetiæ donum multi Scripturarum intelligentiam, aut prædicationis munus ædificandæ Eccleſiæ idoneum intelligunt, quod Prophetiæ dono eſt finitimum, cùm zelo & ſpiritu Prophetarum eſt animatum.

2. (b) Peregrina & incognita; *Loquitur*, cùm nemo eam linguam intelligat, is Deo tantùm loquitur, non ad aliorum, ſed ad ſui ipſius ædificationem: myſteria loquitur, quæ explicare vix poteſt, cùm ſæpè difficile ſit linguam peregrinam in vulgarem vertere: *Spiritu*, Græcè *πνεύματι*, *Spiritui loquitur*; in Dei laudem, vel illi per Spiritum ſanctum loquuntur myſteria, ſeu res aliis abſconditas, nec tam magno fructu. Quæ eſt prima ratio cur donum Prophetiæ linguarum dono ſit præferendum, cùm ſit utilius, & pluribus proſit. Qui autem linguis loquitur, niſi interpretationis donum acceperit, Eccleſiam non ædificat, quemadmodum is qui futura prædicit, aut Scripturæ obſcuriora evolvit loca, & ſpeciali Sancti Spiritus motu alios ad pietatem excitat, aut afflictos conſolatur.

6. (c) Id verò exemplo ſuo confirmat: nam licèt ſit Apoſtolus, ſi loquatur linguis peregrinis, nihil eis proderit, niſi interpretetur, aut doceat per Prophetiam revelatione acceptam, aut ſcientiam ſtudio, aut labore partam. Quatuor illa, revelatio, prophetia, ſcientia, & doctrina, ad duo revocari poſſunt, ad ſcientiam, & prophetiam; ſcientia quippè cum doctrina, prophetia cum revelatione confunditur. Niſi per ſcientiam myſteriorum notitiam, per doctrinam fidei veritates, & regulas morum intelligamus: *In revelatione*, ſeu expoſitione rerum ſublimium, *aut in ſcientia*, ſeu in explicatione rerum quæ in Scriptura ſunt intellectu faciliores, cujuſmodi ſunt hiſtoriæ ſacræ, quæ facilè intelliguntur.

7. (d) Ut inſtrumenta muſica, quæ pulſantur, aut vento inflantur, niſi ſonorum & modulorum diſtinctionem dederint, ex iis quid canetur, ſcire non poſſumus. Sic donum ſimplex linguarum, niſi id cum interpretatione ſit conjunctum, pene fruſtrà eſt. Quæ eſt ſecunda ratio è vocis uſu deſumpta, cur linguarum donum ſit infra prophetiæ gratiam.

9. & 10. (e) Fruſtrà: nemo enim intelligit. *Puta*, Verbi gratia: Vide quot ſint genera linguarum in hoc mundo. Nihil eſt ſine voce diſtincta & intelligibili; cuique nationi ſua eſt peculiaris lingua, qua quidem conſtant hominum commercia, & ſocietas omnis. Atque hæc eſt tertia ratio, ex mutua hominum ſocietate ducta, quæ omninò deſtruitur, cùm homines non ſeſe mutuò intelligunt, iique ſibi invicem ſunt barbari, & contemptui.

12. (f) Donorum: *Ad ædificationem Eccleſiæ*: hæc quærite, non ad oſtentationem, ſed quæ ad ſplendorem Eccleſiæ ſunt utiliora.

14. (g) Publicè: *Spiritus meus orat*, voluntas mea movente Spiritu ſancto; *Mens autem mea*, Sine fructu eſt audientium, tametſi ego intelligo quæ dico: Sunt qui per *Spiritum* donum ipſum intelligunt.

15. (h) De publica oratione loquitur, cùm aliquis divino afflatus Spiritu, aut affectu orabat aliis audientibus: *Orabo ſpiritu*, voce ipſa: *orabo & mente*, ut ego & alii intelligant; aut demùm, *orabo ſpiritu*, devotionis, & actio: *orabo & mente*, ut alii ad pietatem excitentur.

16. Cæterùm si benedixeris spiritu: qui supplet (i) locum idiotæ, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? quoniam quid dicas, nescit.

17. Nam tu quidem benè gratias agis: sed alter non ædificatur.

18. Gratias ago Deo meo, quòd omnium vestrùm lingua loquor.

19. Sed in Ecclesia volo quinque (k) verba sensu meo loqui, ut & alios instruam: quàm decem millia verborum in lingua.

20. Fratres, nolite pueri (l) effici sensibus, sed malitia parvuli estote: sensibus autem perfecti estote.

* Is. 28. 11. 21. In lege (m) scriptum est *: Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudient me, dicit Dominus.

22. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus (n): prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.

23. Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ, aut fideles: nonne dicent quòd insanitis?

24. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota, convincitur (o) ab omnibus, dijudicatur ab omnibus:

25. Occulta cordis ejus manifesta (p) fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quòd verè Deus in vobis sit.

26. Quid ergo est, fratres? cùm convenitis, unusquisque vestrùm psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.

27. Sive lingua quis loquitur, secundùm duos, aut ut multum (q) tres, & per partes, & unus interpretetur.

28. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia, sibi autem loquatur, & Deo.

29. Prophetæ autem duo, aut tres dicant, & cæteri dijudicent (r).

30. Quòd si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat.

31. Potestis enim omnes per singulos prophetare: ut omnes discant, & omnes exhortentur:

32. Et spiritus prophetarum prophetis subjecti (s) sunt.

33. Non enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.

34. Mulieres in Ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut * & lex dicit, * Gen. 3. 16.

35. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia.

36. An à vobis verbum Dei processit (t)? aut in vos solos pervenit?

37. Si quis videtur propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata.

38. Si

16. (i) Gr. qui tenet locum idiotæ, qui est illitteratus, *quomodo dicet, Amen*, tuam orationem probaturus? Toto hoc capite id quidem vetat Apostolus, ne instructiones aut exhortationes fiant in lingua peregrina: sed non prohibet, quominùs oremus in lingua peregrina. Aliis datum erat donum linguarum, aliis sæpè donum intelligentiæ, aut interpretationis. Atque ut concedimus de oratione facta in lingua non vulgari Apostolum differere hoc in loco, tamquam de re minùs utili, cùm lingua est penitùs ignota, ac nemo adest qui interpretari possit: res aliter se habet cùm pastores non desunt, qui exponant preces publicas, præsertim si in vulgarem linguam sint versæ, ut in Ecclesia Catholica ubique est usitatum. Neque Apostolus usquam vetat orare in lingua vulgari, ut contendunt Novatores; sed neque id inficiamur preces publicas & Liturgias Hebraicè, seu Syriacè, Græcè & Latinè jam ab ipsis Ecclesiæ exordiis fuisse celebratas, quæ tum erant linguæ vulgares in majori orbis parte; quæque jam erant consecratæ mysteriis religionis celebrandis, ac deinceps permanserunt puræ: cùm vulgares linguæ quotidie mutentur, neque adeò unitati & communioni Ecclesiæ tuendæ sint idoneæ. Secùs verba ipsa, quibus incruentum Sacrificium conficitur, crebris mutationibus essent exposita, uti & forma Baptismi.

19. (k) Perpauca: *Sensu meo*, quæ intelligam, & aliis exponam; *in lingua*, peregrina. Ambrosiaster suspicatur ab Apostolo designari quosdam Judæos ad fidem conversos, qui in Ecclesia Corinthi lingua Hebraica, aut Syriaca loquebantur.

20. (l) Defectu prudentiæ, sed sapiatis ut viri perfecti, ac rerum pretia, ut par est, æstimetis.

21. (m) In Scriptura, Isaiæ 28. 11. *Nec sic exaudient me*; Non credent verbis meis, quæ ad intima cordis non penetrabunt.

22. (n) Nam fideles fidem suam doctrina sana ali volunt & confirmari: donum linguarum infideles convincit, & ad fidem adducit, ut miraculorum donum ex Chrysostomo.

24. (o) Erroris revincitur, ac de veritate Christianæ religionis persuasus è Scripturis & Prophetiis, quæ exponuntur, omninò dijudicatur; omnes eum cogunt fateri quàm falsa sit religio Gentilium.

25. & 26. (p) Quòd cordis intima penetrentur. *Convenitis*, Quando in Ecclesiam convenitis. Jam de usu utriusque doni, Prophetiæ, & linguarum, multa præscribit Apostolus. *Psalmum habet*, Psallendi, seu hymnos cantandi, aut componendi donum, aut docendi, aut linguis loquendi, aut scientiam revelatione infusam; *Omnia ad ædificationem*: Chrysost. *Quomodo enim est artificis officium ædificare, ita etiam Christiani proximis prodesse per omnia.*

27. (q) Tres ad summum loquantur, idque alternis, dummodo adsint qui interpretentur.

29. (r) Per discretionem spirituum, ne irrepat spiritus mendacii: *Alii*, aut doctores, aut Prophetæ dijudicent.

32. (s) Non enim aguntur cæco impetu, ut pythonissæ, sed cùm volunt, & Spiritus Sancti aspiratione.

36. & 38. (t) Itaque morem Ecclesiarum imitari debetis. *Ignorat*, Quia non vult agnoscere hanc legem, suo malo id faciet; tria verò præscribit; primum, ut Prophetiæ donum æmulentur, nec tamen linguarum donum negligant, atque omnia honestè & ex ordine faciant. Illa autem Apostoli verba: *Si quis ignorat, ignorabitur*, non ad Prophetas, aut ad spirituales, sed ad eos qui tales sibi videbantur, omninò diriguntur: nam veri Prophetæ hac admonitione non egebant, sed ii tantùm qui constituunt in Ecclesia ordinem, aut quæ ad fidei ædificationem spectant, insuper habebant.

38. Si quis autem ignorat, ignorabitur.
39. Itaque fratres æmulamini prophetare: & loqui linguis nolite prohibere.
40. Omnia autem honestè, & secundùm ordinem fiant.

CAPUT XV.

Quibusdam è Corinthiis, circa inanis Philosophiæ placita occupatis, de futura resurrectione dubitantibus, prædicatum à se Evangelium, & ab iis ultro susceptum, in memoriam revocat Apostolus: eamque probat variis argumentis.

Gal.1.11. 1. NOtum autem vobis facio (a), fratres, Evangelium, quod prædicavi vobis, quod & accepistis, in quo & statis,
2. Per quod & salvamini: qua ratione prædicaverim vobis, si tenetis (b), nisi frustrà credidistis.
3. Tradidi enim vobis in primis (c), quod & accepi: quoniam Christus mor-
*Isa.53.5. tuus est pro peccatis nostris * secundùm Scripturas:
*Jona.2.1. 4. * Et quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundùm Scripturas (d):
5. Er quia visus est Cephæ (e), &
* Joan.20.19. post hoc * undecim:
6. Deinde visus est plus quàm quingentis (f) fratribus simul: ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt:
7. Deinde visus est Jacobo (g), deinde Apostolis omnibus:
8. Novissimè autem omnium tamquam
* Act.9.3. abortivo, * visus est & mihi.
9. * Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. *Eph.3.8.
10. Gratia (h) autem Dei sum id quod sum, & gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantiùs illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia Dei mecum:
11. Sive enim ego, sive illi; sic prædicamus (i), & sic credidistis.
12. Si autem Christus prædicatur (k) quòd resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?
13. Si autem resurrectio mortuorum non est: neque Christus resurrexit.
14. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides vestra:
15. Invenimur (l) autem & falsi testes Dei: quoniam testimonium diximus adversùs Deum, quòd suscitaverit Christum, quem non suscitavit, si mortui non resurgunt.
16. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.
17. Quòd si Christus non resurrexit, vana est fides vestra; adhuc enim (m) estis in peccatis vestris.
18. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt.
19. Si in hac vita tantùm in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.
20. Nunc autem Christus resurrexit à mortuis (n) primitiæ * dormientium: * Col.1.18.
21. Quo- Apoc.1.5.

Non autem ea est mens Apostoli, ut intelligentiam mysteriorum ad salutem necessariam velit: nam ut pulchrè Chrys. *Si propter eos solos Christus mortuus est, qui certa intelligentia possunt ista discernere, pene frustra in Ecclesia laboramus.*

CAP. XV. 1. (a) Idque ab iis exigit, tamquam depositum.

2. (b) Si modò tenetis, qua ratione prædicaverim vobis. Nullum ferè est mysterium, quod Christus & Apostoli majori cura constituerint, quam mysterium resurrectionis.

3. (c) Inter præcipua fidei capita id vobis tradidi, *quod & accepi*, divinitus quemadmodum, cap. 11. loquitur de Eucharistia: Resurrectionem omnium ex Christi resurrectione probat.

4. (d) Osee 6. 3. quæ est prima resurrectionis probatio è Prophetis ducta, quorum verba non profert, quòd iis essent notissima.

5. (e) Secunda hujus mysterii probatio è variis Christi apparitionibus desumitur: primum ex ea quæ facta est Petro, qui princeps erat Apostolorum. Sic primus fuit inter Apostolos testis resurrectionis Christi, tametsi Magdalenæ priùs apparuit, quæ majore animo & solicitudine Christum requirere visa est. *Et post hoc undecim*; Gr. *duodecim*: quo quidem numero Apostolorum collegium designatur, sub vesperam Dominicæ, & octava die congregatum.

6. (f) In Galilæa, cujus mentionem facit, Matth. cap. 28. v. 7. & 10. Chrysost. *Et cur non simul visus est omnibus? ut fidei semina prius jaceret.*

7. (g) Alphæi: *Deinde Apostolis omnibus*, in die Ascensionis, & antea sæpe.

10. (h) Necessitatem gratiæ & ejus effectus designat. Quidquid boni agimus, à gratia Dei proficiscitur. Effectus statim indicat, *Et gratia ejus in me vacua non fuit*; sterilis ea non fuit: *sed abundantiùs illis omnibus laboravi*; quàm unusquisque illorum: liberum arbitrium cum gratiæ efficacia conciliat. *Non ego autem, sed gratia Dei mecum*, gratia quidem prævenit; sed Paulus eam non abjecit, ejus impressionem excepit: August. *Non quia ipse nihil boni agebat, sed quia nihil ageret, si ille non adjuvaret.* Sic Chrysostomus in hunc locum: *Delicta quidem sibi attribuit, ex recte autem factis nihil, sed totum Deo adscribit.*

11. (i) Sic ego & illi prædicamus: quæ est alia probatio, ex consensu Apostolorum sumpta. *Et sic credidistis*; quam prædicationem ultrò amplexi estis.

12. (k) Hoc igitur constituto fundamento, resurrectionem corporum possibilem esse, & revera futuram demonstrat. cùm Christus caput Ecclesiæ resurrexerit, ergo & membra illius sunt resurrectura. Resurrectio Christi est Christianæ religionis fundamentum, nec dubitare possumus de iis omnibus quæ ipse promisit. Sic enim ostendit se Deum esse verum, quòd seipsum à mortuis excitarit.

15. (l) Hoc uno Apostoli testimonio evincit Aug. in Epist. ad Hieron. nunquam licere, præsertim in materia religionis, mentiri, aut falsas historias comminisci.

17. (m) Deest in Græco particula causalis: Justificatio nostra ab ejus resurrectione pendet.

20. (n) Multis itaque argumentis probatum fuit Christum à mortuis resurrexisse. *Primitiæ dormientium*, & totius massæ sanctificatio, & generalis resurrectionis

* Coloss. 1. 18. Apoc. 1. 5. 21. * Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio (o) mortuorum.

22. Et sicut in Adam omnes moriuntur (p), ita & in Christo omnes vivificabuntur.

* 1. Thess. 4. 15. 23. * Unusquisque autem in suo ordine, primitiæ (q) Christus: deinde ii qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt.

24. Deinde finis (r): cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm evacuaverit omnem principatum & potestatem, & virtutem.

* Ps. 109. 1. Heb. 1. 13. & 10. 13. 25. Oportet autem illum regnare (s), * donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.

* Psal. 8. 8. Hebr. 2. 8. 26. Novissima autem inimica destruetur mors (t): * Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cùm autem dicat:

27. Omnia subjecta sunt ei: sine dubio præter eum, qui subjecit ei omnia.

28. Cùm autem subjecta fuerint illi omnia: tunc & ipse Filius subjectus (u) erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.

29. Alioquin quid facient qui baptizantur (x) pro mortuis, si omninò mortui non resurgunt? ut quid & baptizantur pro illis?

30. Ut quid & nos periclitamur omni hora?

31. Quotidie morior per vestram (y) gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro.

32. Si (secundùm (z) hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? * manducemus, & bibamus, cras enim moriemur. * Sap. 2. 6. Isai. 22. 13. & 56. 12.

33. Nolite seduci (a): Corrumpunt mores bonos colloquia mala.

34. Evigilate justi, & nolite peccare: ignorantiam enim Dei quidam habent, ad reverentiam (b) vobis loquor.

35. Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? qualive corpore venient?

36. Insipiens, tu quod seminas (c) non vivificatur, nisi prius moriatur.

37. Et quod seminas, non corpus, quod futurum est, seminas, sed nudum granum, ut putà tritici, aut alicujus cæterorum.

38. Deus autem dat illi corpus sicut vult: & unicuique seminum proprium corpus.

39. Non omnis caro, eadem caro: sed alia quidem hominum, alia verò pecorum, alia volucrum, alia autem piscium.

40. Et corpora cœlestia (d), & corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia autem terrestrium:

41. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate:

42. Sic

velut, pignus, ac vitæ gloriosæ: nam primus sic resurrexit, ut non ampliùs esset moriturus.

21. (o) Beata; ex iis quæ sequuntur, sic intelligenda videtur. Eaque sola est vera resurrectio.

22. (p) Sicut omnes qui moriuntur, non nisi in Adam moriuntur; ita & omnes qui vivificabuntur, per Christum vivificabuntur.

23. (q) Caput nimirùm prius dignitate & tempore: *Deinde ii qui sunt Christi*; qui scilicet vivificabuntur: resurrectio reproborum pro nihilo habetur: ordo autem dignitatis & meriti hoc loco censetur. *Crediderunt*; hæ voces desunt in Græco.

24. (r) Sæculi hujus, seù consummata omnium resurrectio; *Regnum*, electorum congregationem, quam ab omni perturbatione, & ab insidiis dæmonum liberam reddet Patri. *Nec tamen regnare cessabit*: Sed perfectiùs cum Patre regnabit, & electos hujus regni participes efficiet. *Cùm evacuaverit omnem principatum, & potestatem dæmonum*, qui electos nunc exercent: sed post generalem resurrectionem nullum ab hostibus Ecclesiæ erit periculum, tumque Christus Ecclesiæ regnum suæ custodiæ demandatum reddet Patri; sic tamen ut ipsum Ecclesiæ regnum à se non abdicet, uti nec Patri abstulit, cùm illud ab eo accepit.

25. (s) Vox illa, *donec*, non ponitur ut terminus temporis, sed pro *semper*. Non enim indicat finem imperii Christi futurum, subjectis inimicis; tunc quippe magis est imperaturus.

26. (t) Diabolus in cruce victus est, per gratiam peccatum destruitur; mors ultima in resurrectione debellanda.

28. (u) In suis membris, quibus tunc planè dominabitur. Nunc enim multa sunt ejus membra inter Catholicos, imò & inter infideles, nondum planè subjecta: *Ut Deus sit omnia in omnibus*.

29. (x) Locus obscurus est, quem variis modis exponunt; sensus ille quem insinuat Gagnæus, & proponit auctor Analyseos Gallicæ, satis est verisimilis, Baptismi nomine labores, molestias, quæ Apostoli, & Evangelii prædicatores pro infidelibus perferebant, metaphora à Christo ipso usurpata insinuari. Apud Pharisæos hoc erat usitatum, ut si quis cum immunditia legali decederet, alius se purificaret, iique existimabant hujusmodi baptisma mortuo imputandum in ipsa resurrectione. Sic preces & sacrificia offerebant pro mortuis. Theodoretus existimat Apostolum de Sacramento Baptismi loqui, quo à morte ipsa excitamur, & in quo mortuorum resurrectionem profitemur. Quòd si mortuorum resurrectionem non ereditis, cur eum symboli articulum palàm in Baptismo professi estis?

31. (y) Græci legunt *nostram* gloriationem; idque obtestatur se quotidie mori pro illis in eam spem resurrectionis. Sed is quoque videtur verborum sensus: nullus est dies in quo me morti non exponam pro vestra gloria & salute. Quòd si nulla sit expectanda resurrectio, id facio imprudenter, & insipienter.

32. (z) Si propter hominum gloriam, non propter spem futuræ resurrectionis. *Pugnavi*; Vox Greca *θηριομαχεῖν*, exponit Gagnæus pugnare usque ad extremum vitæ spiritum. *Secundùm hominem*, Photius exponit, quantùm est homini possibile: Vel ut more humano loquar, cum feris hominibus, ut cum bestiis pugnavi Ephesi. *Manducemus, & bibamus*, junge cum his verbis, si mortui non resurgunt; si nulla est spes post mortem: Sic enim impii, qui resurrectionem negant, philosophantur.

33. (a) Impiis sermonibus, quasi mortui non resurgant. *Corrumpunt bonos mores*. Senarius jambicus, è Menandro depromptus.

34. (b) Gr. *Ad pudorem*, ut vos pudeat: *Justi*; Gr. *Juste*, seu rectè, ad justitiam faciendam.

36. (c) Chrysost. *Propterea te voco insipientem, quod ignores quæ à te fiunt quotidie; & cùm ipse sis opifex resurrectionis, de Deo dubitas*.

40. (d) Homines resurrecturos in duas classes dividit, in justos, & injustos; illorum corpora vocat cœlestia; tum discrimina inter justos ipsos exemplo cœlestium corporum insinuat.

42. Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.

43. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria: Seminatur in infirmitate, surget in virtute:

44. Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale. Si est corpus animale, est & spiritale (e), sicut scriptum est:

* Gen. 2. 7. 45. * Factus est primus homo Adam in animam viventem (f), novissimus Adam in spiritum vivificantem.

46. Sed non priùs quod spiritale est, sed quod animale: deinde quod spiritale.

47. Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cœlo, cœlestis (g).

48. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cœlestis, tales & cœlestes.

49. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni (h), portemus & imaginem cœlestis.

50. Hoc autem dico, fratres: quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit.

51. Ecce mysterium (i) vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.

52. In momento, in ictu (k) oculi, in novissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur.

53. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem.

54. Cùm autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui
* Osee 13. 14. Heb. 2. 14. scriptus est: * Absorpta est mors in victoria (l).

55. Ubi est mors victoria tua? ubi est mors stimulus (m) tuus?

56. Stimulus autem mortis peccatum est: virtus verò peccati lex.

57. * Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. * 1. Joan. 5. 5.

58. Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles: abundantes in opere Domini semper, scientes quòd labor vester non est inanis in Domino.

CAPUT XVI.

De collectis faciendis pro fidelibus qui erant Jerosolymæ. Timotheum & alios ut commendat, alios salutat; vigilandum, & viriliter agendum. Qui Christum non amat, sit anathema.

1. DE collectis (a) autem, quæ fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, ita & vos facite.

2. Per unam (b) sabbati unusquisque vestrùm apud se reponat, recondens quod ei benè placuerit: ut non, cùm venero, tunc collectæ fiant.

3. Cùm autem præsens fuero: quos probaveritis (c) per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Jerusalem.

4. Quòd si dignum fuerit, ut & ego eam, mecum ibunt.

5. Veniam (d) autem ad vos, cùm Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo.

6. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quocumque iero.

7. Nolo enim vos modò in transitu videre; spero enim me aliquantulùm temporis manere apud vos, si Dominus permiserit.

8. Per-

44. (e) Spiritui subjectum: Objectioni factæ v. 35. *qualive corpore venient*; an scilicet corpora post resurrectionem alterius naturæ futura sint; sic respondet, ut per varias similitudines ostendat alias fore suscitati corporis dotes, non aliam naturam. Nam inter corpora mortalia & suscitata hoc erit discriminis, quòd illa sint corruptibilia, hæc incorruptibilia; illa sint vilia & abjecta, hæc gloriosa: ita ut pro meritorum diversitatem sit quoque gloriæ diversitas; illa sint infirma, hæc firma; illa animalia & variis affectionibus obnoxia, hæc spiritalia & terrenis affectibus soluta; illa egeant alimentis, hæc non item.

45. (f) Datum est illi corpus vivens vita animali, aut data est vita qua ipse viveret. *In spiritum vivificantem*, adeò ut vitam impertiat nostris corporibus, eamque incorruptam. Primus Adam creatus est cum anima vivente; secundus spiritu vivificante repletus est.

47. (g) Cujus origo divina est; per resurrectionem factus est corpore cœlestis, omni ex parte gloriosus.

49. & 50. (h) Ab allegoria transit ad tropologiam: *Portemus*, Gr. *portabimus*, ut membra capiti respondeant. *Corruptio*, corpus quale est in hac vita.

51. (i) Rem absconditam, & paucis cognitam. *Omnes resurgemus*; Nam soli electi à miseria ad gloriam transibunt. Græca lectio valdè diversa est, *Quiescemus*; Cùm electi, qui tum adhuc in vivis futuri sunt, post mortem statim sint resurrecturi, quasi in momento temporis mortem experturi.

52. (k) Fortè in nutu, aut in ictu oculi: Gr. in jactu oculi. *Immutabimur*, A corruptione ad incorruptionem.

54. (l) Per integram victoriam, Isaiæ 54. 55. & Osee 13. 14.

55. & 58. (m) Quo solet pungere & necare. *Stimulus autem mortis peccatum*: Hoc stimulo nos mors transfixit. *Immobiles*, In fide resurrectionis constantes.

CAPUT XVI.

1. (a) De eleemosynis quæ in pauperes Jerosolymitanos conferri solebant: hi verò Paulo & Barnabæ commendati fuerant.

2. (b) Primo die hebdomadæ, nempe die Dominica. *Quod ei bene placuerit*: Gr. *quod Deus prosperaverit*: E facultatibus suis, quas Deus ei contulit.

3. (c) Quos ipsi delegeritis, mittam cum Epistola. *Gratiam vestram*: Oecumenius: *Gratiam dixit: nam miserum erat eleemosyna vocabulum, & indignum sanctis qui illud accepturi erant.*

5. (d) Eò venit, & mansit tribus mensibus, Act. 20. post scriptam secundam Epistolam.

8. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten.

9. Ostium (e) enim mihi apertum est magnum, & evidens: & adversarii multi.

10. Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut & ego.

11. Ne quis ergo illum spernat: deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus.

12. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multùm rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus: & utique non fuit voluntas ut nunc veniret: veniet autem, cùm ei vacuum fuerit.

13. Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini.

14. Omnia vestra in charitate (f) fiant.

15. Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam sunt primitiæ Achaiæ, & in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos:

16. Ut & vos subditi sitis ejusmodi, & omni cooperanti, & laboranti.

17. Gaudeo autem in præsentia (g) Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id, quod vobis deerat, ipsi suppleverunt:

18. Refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum. Cognoscite ergo qui hujusmodi sunt.

19. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multùm, Aquila & Priscilla cum domestica sua Ecclesia: apud quos & hospitor.

20. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto.

21. Salutatio, mea manu (h) Pauli.

22. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema, Maran Atha (i).

23. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum.

24. Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen.

9. (e) Occasio se offert valdè opportuna Evangelii prædicandi.

14. & 15. (f) Ex charitate, non ex contentione. *Fortunati*, Hi duo in textu Græco non nominantur, sed v. 17. ex quo fortassis in hunc locum sunt translati. *Achaia*, Stephanas primus à Paulo baptizatus cum domo sua, ex cap. 1. *Et in ministerium*, Ministerio sanctorum seipsos addixerunt.

17. (g) Ob præsentiam: Gr. *In adventu suppleverunt*: Gr. *defectum præsentia vestra*.

21. (h) Scripta est hæc salutatio manu Pauli: reliquum Epistolæ, ab amanuensi, dictante Paulo, exceptum.

22. & 24. (i) Dominus venit, aut potiùs Dominus veniat, qui eos judicabit; vox Syriaca *Mea*, Charitas qua vos diligo.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS SECUNDA.

HÆC Epistola videtur multis eodem anno scripta quo prior, nempe anno 58. *æræ communis. In Græco textu data est Philippis in Macedonia: ubi Titum expectavit, qui brevì post tempore eò venit: Timotheus enim ante adventum Stephanæ & sociorum, qui priorem Epistolam detulerant, Corintho discesserat. Paulus verò Titum miserat, qui de hujus Ecclesiæ, & aliarum statu, nec non de Timotheo certiorem se faceret. Troadem profectus, Titum ibi, ut speraverat, non invenit; nec diu in ea urbe commoratus, ac de Epistolæ quam miserat, solicitus eventu, in Macedoniam se conferre statuit, atque inde Corinthum proficisci. Titus Philippis eum convenit, quid Corinthi ageretur, quæ perversi doctores adversùs Paulum garrirent, eum edocuit. Ægrè id ferebant, se in ea Epistola magna libertate fuisse reprehensos: Apostolum quasi morosiorem, & ambitiosum, laudum avidum calumniabantur, eum quoque levitatis & in-*

constantia insimulabant. Itaque veritus ne exacerbati præsentia sua adversariorum animi hinc occasionem sumerent alienandi à se fidelium animos, hanc secundam ad eos scripsit Epistolam, ut qui calumniis adversariorum erant occupati, in viam redirent.

Hanc Epistolam Titus cum duobus aliis discipulis ad Corinthios detulit, in qua apologiam suam primùm sic exequitur, ut ministerium suum potiùs & collegas, quàm seipsum extollat; tum ad collectas faciendas eos adhortatur; tandem pseudo apostolos libertate apostolica sic refellit, ut apertam sui defensionem prosequatur: ita ferè de hujus Epistolæ argumento vir doctus sæpè à nobis citatus.

CAPUT PRIMUM.

Amorem erga Corinthios suum, & sincerum animum declarat: non est apud eum ulla inconstantis animi labes, quòd apud eos non venerit.

1\. PAULUS Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis, qui sunt in universa Achaia.

2\. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.

* Eph. 1.3. 1. Pet. 1.3. 3. * Benedictus Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis,

4\. Qui consolatur (a) nos in omni tribulatione nostra: ut possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipsi à Deo.

5\. Quoniam sicut abundant passiones (b) Christi in nobis: ita & per Christum abundat consolatio nostra.

6\. Sive autem tribulamur (c) pro vestra exhortatione & salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione & salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum, quas & nos patimur:

7\. Ut spes (d) nostra firma sit pro vobis: scientes quòd sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis.

8\. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem (e), ita ut tæderet nos etiam vivere.

9\. Sed ipsi in nobismetipsis responsum (f) mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos:

10\. Qui de tantis periculis nos eripuit, & eruit: in quem speramus, quoniam & adhuc eripiet,

11\. Adjuvantibus & vobis in oratione pro nobis: ut ex multorum personis (g), ejus quæ in nobis est donationis, per multos gratiæ agantur pro nobis.

12\. Nam gloria (h) nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quòd in simplicitate cordis & sinceritate Dei, & non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo: abundantiùs autem ad vos.

13\. Non

CAP. I. 4. (a) Vox Græca exhortationem & consolationem significat; sic habet textus Græcus: *Per eam ipsam consolationem, qua consolamur & ipsi à Deo*: ita ut vox, *consolamur*, passive sumatur; sic Deus temperat afflictiones temporales, & consolationes, ut ex utrisque magnos fructus decerpat: nec semper liberat suos à persecutione; sed consolatur, & roborat.

5\. (b) Quas pro Christo perferimus, quasque ut suas reputat Christus, ut magnæ sunt, ita & abundat consolatio nostra, quæ in fideles ipsos exundat, dum iisdem malis & laboribus conflictati recreantur.

6\. (c) Sive affligimur, sive consolamur, id omne cedit ad vestram salutem: *Operatur*; juxta textum Græcum hæc verba, *qua operatur*, proximè legenda sunt post eam vocem, *& salute*: nam quod occurrit in Latino textu, *sive exhortamur*, est mera repetitio, atque ea verba desunt in Græco textu. *Operatur*, Est vox passiva, qua salus perficitur, *Per tolerantiam*, Similium afflictionum quales patimur; est quædam lectionis varietas cùm in Græco textu, tum in Latina versione; sed idem est utrobique sensus.

7\. (d) Adeò ut spem firmam de vobis habeamus: Gr. *Et spes nostra firma est de vobis*; de vestra scilicet constantia, & patientia. *Sic eritis & consolationis*, quam in malis nostris accepimus. Quæ afflictiones permagnæ fuerunt.

8\. (e) Supra vires naturales & corporis & animi: *Tæderet*; Gr. ita ut desperaremus de vita tuenda.

9\. (f) Sententiam mortis in nos ipsos, tamquam omninò conclamatos, protulimus, ut morti adjudicati, non tantùm aliorum opinione, sed etiam judicio nostro deplorati. *Fidentes*, ut discamus spem omnem in eo collocare.

11\. (g) Gr. *Ut à multis*; ut beneficium à Deo in nos collatum per multos gratiarum actionibus celebretur. Speramus fore ut Deus nos eripiat, si vestris orationibus nos adjuveritis, ut per multos de dono in nos collato Deo gratiæ agantur. Nam Græci exponunt, *à multis personis*; & quæ sequuntur, *διὰ πολλῶν*, *multis modis*; ut tot fideles gratias Deo agentes beneficii magnitudini quodammodo respondeant.

12\. (h) Rerum precibus vel ex hoc maximè se ad-

13. Non enim alia ſcribimus vobis, quàm quæ legiſtis (i), & cognoviſtis. Spero autem quòd uſque in finem cognoſcetis,

14. Sicut & cognoviſtis nos ex parte, quòd gloria veſtra ſumus, ſicut & vos noſtra, in die Domini noſtri Jeſu Chriſti.

15. Et hac confidentia volui (k) priùs venire ad vos, ut ſecundam gratiam haberetis:

16. Et per vos tranſire in Macedoniam (l), & iterùm à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Judæam.

17. Cùm ergo hoc voluiſſem, numquid levitate uſus ſum? Aut quæ cogito (m), ſecundùm carnem cogito, ut ſit apud me Est & Non?

18. Fidelis (n) autem Deus, quia ſermo noſter, qui fuit apud vos, non eſt in illo Est & Non.

19. Dei enim Filius Jeſus Chriſtus, qui in vobis per nos prædicatus eſt, per me, & Silvanum, & Timotheum, non fuit Est & Non, ſed Est (o) in illo fuit.

20. Quotquot enim promiſſiones Dei ſunt, in illo Est (p): ideò & per ipſum Amen Deo ad gloriam noſtram.

21. Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui unxit nos Deus (q):

22. Qui & ſignavit (r) nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.

23. Ego autem teſtem Deum invoco in animam meam, quòd parcens vobis, non veni ultrà (ſ) Corinthum: non quia dominamur fidei veſtræ, ſed adjutores ſumus gaudii veſtri: nam fide ſtatis.

CAPUT II.

Inceſtum pœnitentem abſolvit à pœnis debitis, eumque commendat fidelibus Corinthiis. Apoſtolus aliis vita, aliis odor mortis.

1. STatui (a) autem hoc ipſum apud me, ne iterùm in triſtitia venirem ad vos.

2. Si enim ego contriſto vos: & quis eſt qui me lætificet, niſi qui contriſtatur ex me?

3. Et hoc ipſum ſcripſi vobis, ut non cùm venero, triſtitiam ſuper triſtitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium omnium veſtrùm eſt.

4. Nam ex multa tribulatione & anguſtia cordis ſcripſi vobis per multas lacrymas: non ut contriſtemini: ſed ut ſciatis, quam charitatem habeam abundantiùs in vobis.

5. Si quis autem contriſtavit, non me contriſtavit: ſed ex parte, ut non onerem omnes vos.

6. Sufficit (b) illi, qui ejuſmodi eſt, objurgatio hæc, quæ fit à pluribus:

7. Ita ut è contrario magis donetis, & conſolemini, ne fortè abundantiori triſtitia abſorbeatur qui ejuſmodi eſt.

8. Pro-

juvandum ſperat, quòd ſe iis indignum non exiſtimet, nec propria eum reprehendat conſcientia, in iis maximè quæ ad Corinthios ſpectant. Atque hinc ſibi aditum parat ad propoſitum ſuum, & juſtam ſui defenſionem, nihil commodi ſui cauſa egiſſe. *Sinceritate Dei*, Quaſi Deo præſente, & ſincero animo Evangelium annuntiaſſe, non in ſapientia carnali & humana, *ſed in gratia Dei*, per dona Spiritus ſancti, & miracula. *Abundantiùs autem ad vos*, ea ubique ſinceritate animi uſi ſumus, ſed in vos maximè.

13. & 14. (i) In priori Epiſtola, *Et cognoviſtis*, Gr. *recognoſcitis*: quæ experientia & longa conſuetudine didiciſtis, ipſa rerum evidentia perſuaſi. *Spero*, Perfectè id cognoſcetis, Gr. ἕως τέλους, *Ex parte*, Quamvis adhuc imperfectè; nimirùm quòd nos gloria veſtra ſimus: *Sicut & vos noſtra*, ut de me doctore veſtro gloriari poſſitis, & ego de vobis, qui dociles adeò fuiſtis in excipiendo verbo Dei, & fideles in obſervando; *In die*, extremi judicii. Hanc ſui defenſionem ad caput uſque octavum perducit: ut primùm agit de iis quæ ſunt facti, tum de jure ſui Apoſtolatus: quæ ſuæ ſunt perſonæ, uſque ad finem cap. 2. ac demùm quæ ſui ſunt miniſterii, ad finem uſque capitis 7. proſequitur.

15. (k) Volebam, ut in priori Epiſtola, cap. 16. teſtatus eſt, *ut ſecundam gratiam haberetis*, ut vos in fide confirmarem, atque hæc novum ſumeret incrementum.

16. (l) Id quidem in alia Epiſtola quæ intercidit, vel per nuntium, videtur pollicitus, & juſtis de cauſis mutaſſe conſilium: quod adverſarii levitati animi falsò tribuebant.

17. (m) Quæ delibero & ſtatuo, an ſecundùm homines, qui leves ſunt & inſtabiles, hæc ſtatuo? An aliud dico, aliud facio, *ut ſit apud me, eſt, & non*, ut ſit in me inconſtantia quædam in meis promiſſionibus, ac modò affirmem, modò negem; *aut ſecundum carnem cogito*, commodi mei gratia?

18. (n) Deum, qui verax eſt, teſtor: *Quia ſermo noſter*; primùm ne fortè falſis præjudiciis indulgeant, obteſtatur eos, & affirmat nullam fuiſſe inconſtantiam in prædicatione Evangelii, quod ipſe unà cum Timotheo, & Silvano iis annuntiavit: ſed fixa & conſtans fuit ejus de Chriſto prædicatio. *Non eſt in illo, eſt, & non*, voces, *in illo*, non ſunt in textu Græco; è verſiculo ſequenti proximo potuerunt in hunc verſum irrepere.

19. (o) Chriſtus quem prædicavit, nec falli poteſt, nec fallere, cùm ſit æterna veritas: In eo cuncta ſunt firma.

20. (p) *Eſt*, Gr. τὸ ναί: promiſſiones Dei conſtantes ſunt & veraces: *Ideò & per ipſum Amen*: Per ipſum Chriſtum omnes Dei promiſſiones confirmantur.

21. (q) Supple, Deus eſt, qui Spiritus ſui unctione nos docuit; qui unxit nos ſua gratia, & ſtabiles facit.

22. (r) Qui quaſi ſigillo ſuo impoſito per crebra miracula & effuſa in nos chariſmata Evangelicam prædicationem obſignavit, ac dedit nobis pignus Spiritus Sancti, & velut arrham vitæ æternæ.

23. (ſ) Gr. *Nondum veni*, ne ſcilicet vos triſtitia afficerem. Cùm autem uſus eſſet ea voce, parcendi, ne imperioſus nimis iis videretur, mox ſubjicit: *Non quia dominamur fidei veſtræ*, Non quaſi fidei veſtræ cauſa, quam accepiſtis à nobis, poteſtatem in vos nobis tribuere volumus: *Imò adjutores ſumus gaudii veſtri*; ac gaudium illud de conſtantia veſtra in fide, confirmare tantummodò, & adjuvare volumus.

CAP. II.

1. (a) Cauſam affert retardatæ profectionis.

6. (b) Inceſti ab Eccleſia ſeparatio, quæ à Corin-

8. Propter quod obsecro vos, ut confirmetis (c) in illum charitatem.

9. Ideò enim & scripsi, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.

10. Cui autem aliquid donastis (d), & ego: nam & ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi,

11. Ut non circumveniamur (e) à satana: non enim ignoramus cogitationes ejus.

12. Cùm venissem autem Troadem propter Evangelium Christi, & ostium (f) mihi apertum esset in Domino,

13. Non habui requiem spiritui meo, eò quòd non invenerim Titum fratrem meum, sed valefaciens eis, profectus (g) sum in Macedoniam.

14. Deo autem gratias, qui semper triumphat (h) nos in Christo Jesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco:

15. Quia Christi bonus odor (i) sumus Deo, in iis qui salvi fiunt, & in iis qui pereunt:

16. Aliis quidem odor mortis (k) in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam. Et ad hæc quis tam idoneus?

17. Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes (l) verbum Dei, sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.

CAPUT III.

Hoc præcipuè Apostolo in hoc capite est propositum, ut doceat ministros novi Testamenti Legis Mosaicæ ministris præferri oportere.

1. INcipimus iterùm nosmetipsos commendare? aut numquid egemus (sicut quidam) commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?

2. Epistola (a) nostra vos estis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus:

3. Manifestati (b) quòd epistola estis Christi, ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.

4. Fiduciam (c) autem talem habemus per Christum ad Deum.

5. Non quòd sufficientes (d) simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est:

6. Qui & idoneos nos fecit ministros novi testamenti; non littera, sed Spiritu (e): littera enim occidit, Spiritus autem vivificat.

7. Quòd si ministratio mortis (f), litteris deformata in lapidibus, fuit in gloria; ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus, quæ evacuatur:

8. Quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria?

9. Nam

---

this facta est, sufficit, eumque recipi vult pœnitentem.

8. & 9. (c) Gr. *Ut ratam faciatis in illum charitatem*, ex publico consensu eum Ecclesiæ restituentes. *Experimentum vestrum*, ut experirer.

10. (d) Gr. *donastis*. *Et ego*, Ut condemnando eum vobis prævi, sic & in condonando, propter vos Ecclesiæ utilitati consulens. *In persona Christi*, vices gerens Christi, cujus auctoritate id facimus: utitur voce *donandi*; quod non otiosum esse notat Theophylactus.

11. (e) Ne Satanas hanc rapiat animam, & perdat.

12. (f) Cùm aditus pateret ad prædicationem Evangelii. Troas urbs est Phrygiæ, non procul ab eo loco in quo Troja fuit.

13. (g) Obviàm Tito, trajecto Hellesponto; adeò me angebat Ecclesiæ vestræ status; atque ibi multa passus sum.

14. (h) Triumphare nos facit per Christum: *Manifestat*, Famam Evangelii, & sui cognitionem benè fragrantem per nos spargit, dum persecutiones nos cogunt ex una regione in aliam commeare.

15. (i) Prædicatio nostra Deo accepta est, seu credentibus, seu incredulis prædicemus: nam omnes salvos esse volumus.

16. (k) Mortem generans; *Idoneus*? Perpauci quidem ad hæc intelligenda, aut efficienda sunt idonei: vox, *tam*, deest in Græco.

17. (l) Gr. *cauponantes*, ut caupones solent vinum quæstus causa pigmentis corrumpere: ita pseudo-apostoli sanam doctrinam alienæ doctrinæ admixtione adulterant.

CAP. III. 2. (a) Animis vestris Evangelium inscripsi, ac totis me commendat conversio vestra. *Cordibus*; hanc cordi meo impressam ubique circumfero.

3. (b) Manifestum quippè est hanc Epistolam gratiæ Christi esse dictatam, ut ministerio nostro descriptam. *Non atramento*, quod deleri potest, *Sed spiritu Dei vivi*; *Non in tabulis lapideis*: ut olim lex per Mosen data, *sed in tabulis cordis carnalibus*, seu carneis, ut Deus per Prophetas suos, Jeremiam cap. 31. & Ezechielem cap. 11. promiserat. Cordis carnei nomine cor docile intelligit; non cupiditatibus addictum, non lapideum.

4. (c) Hinc nobis gloriari licet, *quod Epistola nostra estis*, *ministrata à nobis per Christum ad Deum*: non id nostris meritis, sed gratiæ Christi tribuimus; cujus rei mox rationem affert.

5. (d) Quod ad salutem conferat. Eaque cogitatione, quæ voluntatem afficiat. Piæ cogitationes sunt bonorum operum velut semina à Deo sparsa.

6. (e) Non secundùm litteram, sed secundùm spiritum: Gr. *non littera, sed Spiritus*: non legis Mosaicæ, quæ mortem operatur ex occasione, dum concupiscentiam irritat: *Spiritus autem vivificat*: cum lex Evangelica vitam gratiæ largiatur & gloriæ. Hinc adeò ministerii nostri dignitas colligitur.

7. (f) Lex vetus quæ prævaricatores capite plectebat; quæque ex occasione augebat peccata, cùm data fuit per Mosen. *Ea litteris deformata*, insculpta lapidibus, *fuit in gloria*: adeò ut in faciem Mosis intueri non possent filii Israel: *Quæ evacuatur*, quæ citò evanuit. Quanto magis ministerium Evangelii gloriosum est, quod vitam tribuit æternam!

9. Nam si ministratio damnationis (g) gloria est: multò magis abundat ministerium justitiæ in gloria.

10. Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte (h), propter excellentem gloriam.

11. Si enim quod evacuatur, per gloriam est: multò magis quod manet, in gloria (i) est.

12. Habentes (k) igitur talem spem, multa fiducia utimur:

* Exod. 34. 33. 13. * Et non sicut Moyses (l) ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus, quod evacuatur,

14. Sed obtusi (m) sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum, (quoniam in Christo evacuatur)

15. Sed usque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.

16. Cùm autem conversus (n) fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

* Joan. 4. 24. 17. * Dominus autem Spiritus est: Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas.

18. Nos verò omnes revelata (o) facie gloriam Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tamquam à Domini Spiritu.

CAPUT IV.

De ministerii Evangelici usu sic dicere aggreditur, ut administrationem suam ab omni simulatione puram esse ostendat, non dolosam & quæstuosam, ut in pseudo-apostolis, qui externam pietatis speciem præferentes, intus erant impuri, & turpis lucri amantes.

1. Ideò habentes administrationem (a), juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus,

2. Sed abdicamus occulta dedecoris (b), non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

3. Quòd si etiam opertum est Evangelium (c) nostrum: in iis qui pereunt, est opertum:

4. In quibus Deus hujus sæculi (d) excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.

5. Non enim nosmetipsos prædicamus (e), sed Jesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Jesum:

6. Quo-

9. (g) Si ministerium legis quæ condemnat, gloriosum est, multò erit gloriosius ministerium novæ legis, quæ justificat, & vivificat.

10. (h) Quamquam legis Mosaicæ nulla penè fuit gloria, si cum lege Evangelica comparetur: *Propter excellentem gloriam*, Legis novæ: Græci has voces, *in hac parte*, referunt ad, *glorificatum est*, non ad vocem, *claruit*. Ex quo quidem illud sequitur, ministerium Evangelicum longè esse præstantius ministerio Levitico.

11. (i) Si lex uut vetus testamentum, quod antiquatur, & abrogatur per Christum, gloriosum fuit: *Multo magis*, Lex gratiæ, quæ in hac vita inchoatur, & in altera perficitur, *in gloria est*.

12. (k) Excellentis, & permanentis gloriæ spem; *Fiducia*; magna libertate Evangelium prædicamus.

13. (l) Non velata facie, ut Moses, sed apertè & liberè. quam historiam allegoricè exponit. Nam velamen illud cæremoniarum legalium observationem, & temporales promissiones adumbrabat: quod velamen evacuatur per Christum.

14. (m) Nec claram & apertam veteris Testamenti cognitionem habet.

16. (n) In fine sæculorum. *Velamen*, Per fidem ea cernent, quæ cordis cæcitas nunc iis abscondit; nunc Christum ignorant, & manet velamen in lectione Mosis, & veteris Testamenti, quod non aufertur nisi per Christum, quando conversum fuerit cor eorum: populus Judaicus in persona Mosis exprimitur.

18. (o) Christianos cum Judæis confert, aut potiùs ministros novi Testamenti cum veteris Testamenti ministris. *Speculantes*; apertè, quasi in speculo aspicientes: Gr. κατοπτριζόμενοι, quæ vox optimè, officium Apostolorum exprimit: significat enim exceptam in se imaginem instar speculi in alios reflecti sublato velamine; *a claritate*, radiantes fiunt imagines per vivam transformationem, & claritatem, quam prædicatione & exemplo suo in fideles trajiciunt; mysteria apertè docent, quæ Moses figurarum velamine involuta proponebat. Transformamur in eamdem imaginem, per impressionem ejus gloriæ quæ fit in nobis. *Tamquam*, à Domini spiritu profectam.

CAP. IV.

1. (a) Prout misericordiam Dei consecuti sumus, cùm ad hoc ministerium ex pura sua misericordia nos vocavit. *Non deficimus*, non succumbimus malis quæ nobis accidunt; neque in functionibus nostri ministerii negligentes sumus, & socordes.

2. (b) Turpe lucrum, & alia vitia, quæ hominum oculis occultari solent: *Neque adulterantes verbum Dei*: Gr. *dolosè tractantes*; falsa veris admiscentes: *Conscientiam*, veritatem sincerè & apertè profitentes, quales sumus, tales Deo & hominibus, qui de nobis rectè judicant, apparere volumus, non vana ostentatione, sed morum integritate ita probari cupientes, qui non ex præjudicatis, aut opinione, aut affectu, sed ex suæ conscientiæ testimonio de nobis judicabunt.

3. (c) Solvit objectionem, quæ fieri posset adversus ea quæ de manifestatione veritatis hoc loco, & superiore capite dixit, tot nimirùm hominibus incognitum esse Evangelium, & opertum; ac subinde respondet, per eorum infidelitatem stare, quominus lumen tam illustre non videant.

4. (d) Diabolus quem Christus principem hujus mundi vocat, & Apostolus Deum hujus sæculi, ob infirmitatem eorum, qui se diabolo subjiciunt: quemadmodum & ventrem Deum appellat in iis, qui ventri se devovent. Atque hæc est verborum constructio penè Hebraica: in quibus infidelibus Deus hujus sæculi mentes eorum excæcavit. *Evangelii gloria Christi*; Evangelii gloriosi & fulgentis, quo Christus ipse manifestatur.

5. (e) Jam probat verbum Dei à se non adulterari, nec se vana gloria duci, cùm seipsum non prædicet, sed Christum; non suam, sed Christi gloriam quærat. *Per Jesum*, Gr. *propter Jesum*: Nos servos vestros profitemur propter Jesum, ut ejus Evangelium vobis annuntiemus.

6. Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere (f), ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu.

7. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus (g) : ut sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.

8. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur (h): aporiamur, sed non destituimur:

9. Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus:

10. Semper mortificationem (i) Jesu in corpore nostro circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.

11. Semper enim nos, qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum ; ut & vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.

12. Ergo mors in nobis operatur (k), vita autem in vobis.

13. Habentes (l) autem eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est: * Credidi, propter quod locutus sum : & nos credimus, propter quod & loquimur: *Ps. 115. 10.

14. Scientes quoniam qui suscitavit Jesum, & nos cum Jesu suscitabit, & constituet vobiscum.

15. Omnia enim propter vos (m) : ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.

16. Propter quod non deficimus (n) : sed licèt is, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen is, qui intùs est, renovatur de die in diem.

17. Id enim, quod in præsenti est momentaneum (o) & leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.

18. Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt.

CAPUT V.

Totus est in hoc capite, ut ostendat, nos in hac vita, ut in exilio positos, ad cœlestem patriam contendere, ac vivere illi omnes oportere, qui pro omnibus mortuus est, urgente ad hoc charitate, ut omnes reconcilientur Christo, qui nos reconciliavit Deo Patri.

1. SCimus (a) enim, quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quòd ædificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.

2. Nam & in hoc ingemiscimus (b), habitationem nostram, quæ de cœlo est, superindui cupientes:

3. * Si tamen vestiti (c), non nudi inveniamur. *Apoc. 16. 15.

4. Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati: eò quòd nolumus expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est, à vita.

5. Qui

6. (f) Qui jussit verbo suo, ut lux è tenebris prodiret in creatione mundi; *Illuxit*, lumine fidei; *ad illuminationem*, ut alios cognitione Dei clara, & gloriosa illustremus; *in facie Christi*, quæ in Christo apparuit. Græcè, *in persona Christi*, ut vice Christi ejus cognitionem aliis impertiamur. Vel gloria Dei fulget in Christo ut in viva Patris imagine.

7. (g) In corpore caduco & fragili: *Ut sublimitas*, ut Deus hujus tam excellentis doni solus auctor habeatur, qui fictilibus vasis tantum sapientiæ thesaurum credere dignatus est, & in tot periculis ac persecutionibus tueri.

8. & 9. (h) Gr. *non coarctati*, tot rebus adversis; sed non opprimimur, non succumbimus. *Aporiamur*, perplexi sumus; *sed non destituimur*, non propterea de vita desperamus: Deus exitum nobis ostendit, & viam qua evadimus: ut vasa fictilia ex edito loco dejicimur, *sed non perimus*, non frangimur. Libertas animi, & firmitas inconcussa manet, spes & fiducia in Deum.

10. (i) Similitudinem & impressionem mortis Christi ubique circumferentes. *Manifestetur*: adeò ut vita nostra in tantis angustiis conservata, sit vitæ & resurrectionis Christi firmissimum argumentum: vel, ut vitæ Christi beatæ & immortalis imaginem in corporibus nostris portemus, ut cum illo resurgamus.

12. (k) Exercetur, aut vim suam in nobis exerit: atque hinc concludit Apostolos mori ob Evangelium, ut fideles vitam consequantur æternam, & per mortem nostram salus vestra perficiatur, dum roboratur, & crescit fides vestra.

13. (l) Quandoquidem habemus eamdem fidem cum Davide, ubi ait, *Credidi*: *Et nos credimus*, cum illo, *propter quod & loquimur*, & confidenter prædicamus Christi resurrectionem nobis & vobis salutarem. *Habentes eumdem spiritum fidei*, fidem à Spiritu sancto nobis donatam.

15. (m) Perferimus: ut effusa in vos Dei gratia exuberet in ejus gloriam, multis propter tot & tanta beneficia Deo gratias agentibus.

16. (n) Propter eam spem non deficimus, tot malis non succumbimus; vel à continua prædicatione non desistimus. Licèt corpus nostrum corrumpatur tot malis & laboribus obnoxium, mutus est lutetus, qui perfectam hominis interioris instaurationem remoratur.

17. (o) Afflictio nostra levis & momentanea, æque immensum & æternum gloriæ pondus operatur. *In sublimitate*; mirè, & supra modum, quasi excellentem & sublimem gloriam operatur: qui Hebraismus est: nam pro superlativo ingeminant positivum.

1. (a) Intimos animi sui sensus profert Apostolus, ut ostendat non vanæ gloriæ, aut turpis lucri causa indesinentes suos labores commemorasse. Ac primùm quidem ex omnibus quæ adiit periculis, vitæ hujus exitum, & æternæ desiderium exprimit; *Domus*, postquam exterior homo tot laboribus & malis solutus fuerit; *ædificationem*, firmum ædificium quod terrestri domui & luteæ, Gr. *tabernaculo*, opponit; seu corpus post resurrectionem gloriosum, & incorruptum. CAP. V.

2. (b) In hoc corpore; vel propter hoc ipsum ingemiscimus, quia speramus æternam domum; gloria quidem superindui cupientes, non spoliati vita mortali; quod in primo homine contigisset, si in originali justitia perstitisset.

3. & 4. (c) Bonis operibus, non nudi inveniamur. *Absorbeatur*, Nolentes mortem experiri, sed vita superindui.

5. Qui autem efficit (d) nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus spiritus.

6. Audentes igitur semper, scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur (e) à Domino:

7. (Per fidem enim àmbulamus, & non per speciem)

8. Audemus (f) autem, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes esse ad Dominum.

9. Et ideò contendimus, sive absentes (g), sive præsentes, placere illi.

* Rom. 14. 10. 10. * Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit (h), sive bonum, sive malum.

11. Scientes ergo timorem (i) Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse.

12. Non iterùm commendamus (k) nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis: ut habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde.

13. Sive enim mente excedimus (l), Deo: sive sobrii sumus, vobis.

14. Charitas (m) enim Christi urget nos: æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt:

15. Et pro omnibus mortuus est Christus, ut & qui vivunt, jam non sibi vivant (n), sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

16. Itaque nos ex hoc (o) neminem novimus secundùm carnem. Et si cognovimus secundùm carnem Christum: sed nunc jam non novimus.

17. Si qua ergo in Christo nova creatura (p), vetera transierunt: * ecce facta * Isai. 43. 19.
sunt omnia nova. Apoc. 21. 5.

18. Omnia (q) autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis.

19. Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis (r).

20. Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.

21. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum (s) fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.

CAPUT VI.

Hortatur eos ne in vacuum gratiam recipiant; tum quales esse oporteat ministros Christi docet: ad mutuam charitatem excitat Corinthios.

1. ADjuvantes (a) autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.

2. Ait

5. (d) Gr. *effecit nos*, in hunc finem, ut immortales essemus. *Deus*, supple, est, *qui dedit nobis pignus Spiritus*, gratiam suam, ut arrhabonem futuræ gloriæ.

6. (e) Cæterùm dolemus & nos, à patria abesse, & vitam præsentem ægrè toleramus. Quapropter de hac immortali gloria confidentes.

8. (f) Malumus peregrinari à corpore, quàm diutiùs abesse à Domino.

9. (g) In vita & in morte, id unum volumus, ut Deo placeamus. Ita fere Apostolus ratiocinatur: dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à Domino. nam per fidem ambulamus, non per speciem: ut igitur præsentes simus ad Dominum, illud nobis optabile est peregrinari a corpore. Quæ ratiocinatio nimis firma esset, si ad speciem ipsam non perveniretur, nisi post corporum resurrectionem.

10. (h) Hic bonorum operum merita, ut malorum demerita apertissimè declarantur.

11. (i) Tremendi illius judicii timore perculsi nihil magis optamus, quam puram habere conscientiam, atque hominibus suadere sincerum affectum nostrum, & integritatem. Quòd si efficere non possimus, non aliud restat, nisi ut Deo ipsi exponatur, cui nihil est absconditum: *Manifestos*, quòd plane nos cognoscitis. Hæc dicit propter aliquos à pseudo-apostolis deceptos.

12. (k) Hæc utique non eò dico, quòd ambitiosè captem vestram existimationem, quasi eam amiserim: *habeatis*, ut iis respondere possitis, *qui in facie gloriantur*, qui vera conscientiæ suæ gloria destituti fallacem quærunt gloriam. *Facie*, Specie exteriori. Hæc erat justissima sui commendandi causa, ne per ejus contemptum fructus Evangelii periret.

13. (l) Si rationis limites videamur egressi, magnificè de nobis ipsis loquentes, aut sublimia mysteria meditantes. *Deo*, hoc propter Dei honorem facimus, ne quis nos spernat; *sive sobrii sumus*, Gr. *modesti*, seu modum servantes, ad mediocria & humilia nos demittimus: *vobis*, vestri causa; & in exemplum modestiæ id facimus; illud paucis convenit, hoc bonis omnibus pastoribus.

14. (m) Charitas qua Christus nos dilexit, ea nos impellit, ut omnia ad honorem Dei, & utilitatem vestram faciamus. *Mortui*; mortui fuerant: quin & nos veteri vitæ & peccato, imò & commodis nostris temporalibus, & nobis ipsis mortuos existimare debemus.

15. (n) Quòd empti magno pretio jam non sint sui, sed Christi. Huic vitam nostram consecrare & devovere debemus, qui morte sua nos redemit; resurrectio ejus est sacrificii consummatio, per quam nos ad Deum trahit, & sanctificat.

16. (o) Gr. *ex nunc*; neminem colimus ob humanas dotes, qui omnibus ex æquo prodesse volumus; sive Judæi sint, sive Gentiles; sive nobiles, sive ignobiles, neminem novimus, commodi nostri habita ratione. *Etsi cognovimus*; & si aliquando id nobis gloriosum judicavimus, quòd ex eadem gente natus esset Christus, & apud nos versatus; hunc tantùm novimus, huic servimus secundùm spiritum, ut Redemptori nostro, gratiæ & salutis auctori, terrenis affectibus planè mortui: nec Christum ipsum jam cogitamus ut mortalem, sed ut immortalem.

17. (p) Si quis in Christum credit, hic nova est creatura; huic vetera transierunt, & humanos affectus penitus exuit. *Si qua*. Gr. *Si quis ergo*; Si quis in Christo mortuus cum eo resurrexit, is nova est creatura.

18. (q) Hæc omnia nova ex Dei gratia profecta sunt, cogitata, affectus, opera.

19. (r) Dedit nobis Apostolis ministerium prædicandæ reconciliationis cum Deo.

21. (s) Hostiam pro peccatis nostris; *Justitia Dei*, Justi ea justitia quam Deus in nobis efficit per Christum: eadem justitia dicitur Dei & nostra; Dei, quia eam donat; nostra, quia nos eam recipimus, & justos nos efficit.

1. (a) Gr. *Cooperantes*; munus suum legati exponit; CAP. VI.

* Isa. 49. 8. 2. Ait (b) enim: * Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis,

* 1. Cor. 10. 32. 3. * Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum:

4. Sed in omnibus exhibeamus nosmet-
* 1. Cor. 4. 1. ipsos * sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis,

5. In plagis, in carceribus, in seditionibus (c), in laboribus, in vigiliis, in jejuniis,

6. In castitate (d), in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta,

7. In verbo (e) veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ à dextris, & à sinistris;

8. Per gloriam, & ignobilitatem (f): per infamiam, & bonam famam: ut seductores, & veraces; sicut qui ignoti, & cogniti:

9. Quasi morientes (g), & ecce vivimus: ut castigati, & non mortificati:

10. Quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes, & omnia possidentes.

11. Os nostrum patet (h) ad vos, ò Corinthii, cor nostrum dilatatum est.

12. Non angustiamini in nobis: angustiamini (i) autem in visceribus vestris:

13. Eamdem autem habentes remunerationem (k), tamquam filiis dico, dilatamini & vos.

14. Nolite jugum ducere cum infidelibus (l). Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas luci ad tenebras?

15. Quæ autem conventio Christi ad Belial (m)? Aut quæ pars fideli cum infideli?

16. Qui autem consensus templo Dei cum idolis? * Vos enim estis templum * 1. Cor. 3. 16. 17. & 6. 19.
Dei vivi, sicut dicit Deus: * Quoniam
inhabitabo (n) in illis, & inambulabo inter * Lev. 26. 12.
eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

17. * Propter quod exite (o) de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, * Isa. 52. 11.
& immundum ne tetigeritis:

18. Et ego recipiam vos: * & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios * Jer. 31. 9.
& filias, dicit Dominus omnipotens.

CAPUT VII.

Corinthiorum pœnitentiam iis gratulatur, & eorum in se studium.

1. HAs ergo habentes promissiones (a), charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.

2. Ca-

ut Dei cooperator eos adhortatur, ne oblatam gratiam rejiciant, aut frustrà recipiant.

2. (b) Isaiæ cap. 49. *Tempore accepto exaudivi te*, tempore legis novæ, cui auxilium suum peculiare Deus addidit; vel Pater loquitur ad Filium: Exaudiam te pro membris tuis deprecantem: futurum pro præterito more Prophetarum.

5. (c) In perferendis populi adversùs nos concitati tumultibus: *In laboribus*; pœnas commemorat ultrò susceptas.

6. (d) Posteà quibus ornari virtutibus oporteat legatos & ministros Christi edisserit; In castitate imprimis, & morum integritate: *In scientia*, rerum quæ ad fidem pertinent, ut alios ædificent: *In longanimitate*, animi lenitate: *In suavitate*: Gr. *benignitate*, seu comitate, cui opponitur morum asperitas: *In Spiritu sancto*, in donis & fructibus Spiritus sancti, & præsertim in sincera charitate.

7. (e) Mox subjicit eorum munera, quorum primum est Evangelii prædicatio: *In verbo veritatis*, quæ prædicari debet sincera, & pura, ac prudenter administrari: *In virtute Dei*, qua miracula efficiuntur, aut refractarii coercentur: *Per arma justitiæ*; per bona opera; *à dextris & à sinistris*; in prosperis & adversis; cum pietate semper, & in omni occasione penitùs insensibili.

8. (f) Gr. *ignominiam*, seu laudemur, seu vituperemur; seu benè, seu malè audiamus; *Ut seductores, & veraces*; seu nos fallaces existiment, seu veraces. Sic nos exhibeamus ut Christi ministros. *Ignoti*; sive ut obscuri, atque ut ignobiles habeamur, cùm tamen per miracula & doctrinam simus cogniti.

9. (g) Ob innumeras afflictiones quotidie pro mortuis habemur; *Ut castigati*, per Magistratus cædimur: *Et non mortificati*, & tamen morti non addicti sumus.

11. (h) Gr. *patefactum est*; & præ affectu liberè vos sum allocutus. *Dilatatum est*: amor noster in vos omnes diffusus est.

12. (i) In corde nostro, tamquam in amplo domicilio habitatis: cum vestræ charitatis visceribus nimiùm angustis, nec mutua benevolentia me, ut par est, excipiatis: amor emitur amore.

13. (k) Parem gratiam referentes, & meam benevolentiam pari amore rependentes. *Dilatamini*; & vos me redamate, & diligite, ut vos diligo; exhortationes meas, ut à patre filii, sic excipite.

14. (l) Hinc occasionem sumit eos admonendi, ne matrimonia cum infidelibus contrahant, uti ab iis facturi ex Tito forsan acceperat. Vel saltem vetat ne intimam cum infidelibus societatem ineant, ob pericula quæ inde oriuntur.

15. (m) Quæ vox *sine jugo*, seu *exlegem* significat. *Conventio*, Gr. *consonantia*, quæ participatio: mundi corruptione cor inficitur, mens ejus tenebris obducitur.

16. (n) Quod olim Deus dixit de tabernaculo Levit. 26. hoc fidelibus applicat Apostolus, ut probet eorum animas esse templa Dei, quæ profanari non debent per connubia cum infidelibus juncta, aut per nimiam cum iis societatem, ne fortè mensis eorum & sacrificiis se inferant.

17. (o) Isaiæ 52. 11. quem locum aptat Apostolus ad vitandos Idololatras, affectu saltem, atque ut consuetudinem nimis familiarem cum illis inhibeat, ac multò magis mutua cum illis connubia.

1. (a) Ut simus templum Dei, & inhabitet in nobis: quas promissiones in lege nova accepimus. *Inquinamento*, ab omnibus peccatis, quæ carne, aut sola voluntate committuntur. *Perficientes*; ut simus sancti; ut opus sanctificationis perficiatur in nobis cum timore Dei sancto & religioso; ut sanctitas in Baptismo inchoata perficiatur. CAP. VII.

2. Capite (b) nos. Neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus.

3. Non ad condemnationem vestram dico (c): prædiximus enim, quòd in cordibus nostris estis, ad commoriendum, & ad convivendum.

4. Multa mihi fiducia (d) est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis, repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.

5. Nam & cùm venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus: foris (e) pugnæ, intùs timores.

6. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi.

7. Non solùm autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, qua consolatus (f) est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram æmulationem pro me, ita ut magis gauderem.

8. Quoniam etsi contristavi vos in epistola, non me pœnitet: etsi pœniteret (g), videns quòd epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit;

9. Nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundùm Deum, ut in nullo detrimentum (h) patiamini ex nobis.

* 1. Pet. 2. 19. 10. * Quæ enim secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem (i) operatur.

11. Ecce enim hoc ipsum, secundùm Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem: sed (k) defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam: in omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.

12. Igitur, etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam (l), nec propter eum qui passus est: sed ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis.

13. Coram Deo: ideò consolati sumus. In consolatione autem nostra, abundantiùs magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis.

14. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus (m): sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est,

15. Et viscera ejus abundantiùs in vobis sunt: reminiscentis omnium vestrùm obedientiam: quomodo cum timore & tremore excepistis illum.

16. Gaudeo quòd in omnibus confido (n) in vobis.

CAPUT VIII.

Hortatur Corinthios ut conferant eleemosynas in subsidium fidelium qui sunt Jerosolymis.

1. NOtam (a) autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedoniæ:

2. Quòd

2. (b) Responsurus vanis accusationibus, quas pseudo-apostoli in eum conjiciebant, rogat ut attentè audiant quæ mox dicturus est. *Neminem corrupimus*, aut perversa doctrina, aut malis exemplis; *neminem circumvenimus*, nihil cupidè extorsimus: Idque vox Græca *πλεονεκτεῖν* significat, neminem præ avaritia fraudavimus.

3. (c) Quasi vos eam de me opinionem habueritis: nam imprimis nobis chari estis, & parati sumus vobiscum mori & vivere.

4. (d) Sed ea libertate utor, ut apud filios, certus de vestra benevolentia; gaudio repletus ob adventum Titi, qui correctione vestra mihi nuntiata, omnem excussit tristitiam.

5. (e) Cum hostibus Ecclesiæ: *Intùs timores*, ob novas quæ subinde emergebant persecutiones. Vel intùs ab hostibus occultis & domesticis.

7. (f) Passivè, per quam consolationem de vobis magnam habuit, ob vestri emendationem, & magnum in me amorem: hoc enim significat per æmulationem, ob desiderium vestrum me videndi.

8. (g) Gr. *Etsi pœnitebat*: cum incipit alia periodus: video enim quòd Epistola illa etsi ad breve tempus vos contristavit; supplendum videtur, & tamen profuit vobis: nam tristitia quæ ex pœnitentia oritur, est semen salutis æternæ.

9. (h) Cùm melior factus fuerit fornicarius: adeò ut nullo detrimento affecti fueritis per nos, qui vobis causa tristitiæ fuimus.

10. (i) Animæ, dum obmurmurat, & ultionem expetit.

11. (k) Imò & defensionem; Gr. apologiam, seu excusationem: Tristitia illa vobis attulit solicitudinem, & vigilantiam, nostri defensionem. *Indignationem*, adversùs incestum, aut contra seipsos, quòd ita se gessisent, ut meritò ab Apostolo reprehenderentur. *Sed desiderium*, videndi Apostoli; *Sed vindictam*, cùm à sua communione incestum ejecerunt: *Incontaminatos*, ostendistis vos immunes esse à peccato fornicatoris. Initio quidem illud punire neglexistis, sed illam negligentiam purgastis. *Negotio*, in crimine incesti, quod non exprimit, quia delictum erat.

12. (l) Patri suo, non solùm propter eum scripsi, ut ei consulerem, sed ut ostenderem meam pro vestra salute solicitudinem, quæ solicitudo ex charitate profecta est: *Coram Deo*, atque hæc fuit præcipua excommunicantis intentio, ut à peccati contagio totum corpus servaretur illæsum.

14. (m) Quasi inaniter gloriatus essem de vobis apud eum. *Veritas*, vera inventa est.

16. (n) Id gaudeo, quòd absque periculo offensionis possim liberè & monendo & increpando vobiscum agere, atque omnia de vobis possim polliceri. Sic aditum sibi præparat ad ea, quæ mox ab iis est postulaturus.

1. (a) Quod secundo loco sibi proposuerat, aggreditur, nempe ut pauperes fideles, qui Jerosolymæ erant, suis eleemosynis sublevent. Ac primùm eos Macedonum exemplo excitat, quorum patientiam in variis afflictionibus perferendis, & liberalitatem in erogandis eleemosynis, gratiam, seu beneficium Dei appellat, quòd hæc sint divinæ gratiæ dona. CAPUT VIII.

2. Quòd in multo experimento tribulationis (b), abundantia gaudii ipsorum fuit; & altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum:

3. Quia secundùm virtutem (c) testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarii fuerunt,

4. Cum multa exhortatione obsecrantes (d) nos gratiam, & communicationem ministerii, quod fit in Sanctos.

5. Et non sicut speravimus (e), sed semetipsos dederunt primùm Domino, deinde nobis per voluntatem Dei;

6. Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam.

7. Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone (f), & scientia, & omni solicitudine, insuper & charitate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis.

8. Non quasi imperans (g) dico: sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans.

9. Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cùm esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.

10. Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est, qui non solùm facere, sed & velle cœpistis (h) ab anno priore:

11. Nunc verò & facto perficite: ut quemadmodum promptus (i) est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis.

12. Si enim voluntas prompta est, secundùm id quod habet, accepta est, non secundùm id quod non habet.

13. Non enim ut aliis sit remissio (k), vobis autem tribulatio, sed ex æqualitate.

14. In præsenti tempore vestra abundantia (l) illorum inopiam suppleat: ut & illorum abundantia vestræ inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas, sicut scriptum est:

15. * Qui multum, non abundavit (m): * Exod. 16. 18.
& qui modicum, non minoravit.

16. Gratias autem Deo, qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corde Titi,

17. Quoniam exhortationem quidem suscepit (n): sed cùm solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos.

18. Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus (o) est in Evangelio per omnes Ecclesias:

19. Non solùm autem, sed & ordinatus (p) est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam, quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram:

20. Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine (q), quæ ministratur à nobis.

21. * Providemus enim bona non solùm * Rom. 12. 17.
coram Deo, sed etiam coram hominibus.

22. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probavimus in multis sæpè solicitum esse: nunc autem multò solicitiorem, confidentia multa in vos,

23. Sive

2. (b) Id erat insignis Dei gratiæ argumentum, quòd tot calamitatibus, & bonorum spoliatione vexati, ii tamen magnum gaudium, & sinceram liberalitatem cum acerba vexatione, & altissima paupertate conjungerent. *Simplicitatis*; quæ paupertas, Gr. κατὰ βάθους, *à fundo* exhausta, redundavit in copiosam liberalitatem, à simplici & candido animo profectam.

3. (c) Pro viribus, *reddo*, ut ego testis sum; imò & supra vires, ultrò benigni fuerunt & liberales.

4. (d) Instantissimè orantes ut hanc acciperemus gratiam, ex Græco textu eleemosynas: *Sanctos*, ut ad sanctos deferremus quæ ad sublevandam pauperum inopiam dona offerebant.

5. (e) Non id modò facultates suas licèt egeni & pauperes, sed & semetipsos dederunt primùm Domino; deinde nobis, *per voluntatem Dei*, Deo ipsis hanc mentem aspirante.

7. (f) Loquendi facultate, & scientia, cognitione mysteriorum Dei: *Ut & abundetis*; facite, ut in hoc quoque abundetis.

8. (g) Exemplum Macedonum vobis propono, non quasi ea imperio: sed ut per aliorum, nempe Macedonum, solicitudinem, Gr. *studium*, affectum, *comprobans*, explorans, vestræ charitatis sinceritatem excitem, Gr. *ingenuitatem*, generosam animi indolem provocem, vel exploratam habeam.

10. (h) Ultrò, & nullo adhuc provocati exemplo; itaque iis auctor est, ut opere perficiant quod anno superiori decreverant, & juxta facultatum suarum modum indigentibus succurrant ex eo quod habent. *Sed & velle*, nullo exhortante, & suapte voluntate.

11. (i) Quemadmodum anno superiori promptam habuistis voluntatem benefaciendi sanctis, sic ad perficiendum vos promptos & alacres exhibete.

13. (k) Supplendum, eatenus, non ut alii vestra liberalitate ditati delicatiùs vivant, & penès vos sit rei familiaris angustia; aut aliis nihil conferentibus, & vobis *largientibus* sit tribulatio: *æqualitate*; sed volo ut per quamdam æqualitatem vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut iis non desint necessaria, & vos detis superflua.

14. (l) In bonis spiritualibus vestræ penuriæ sit supplemento; æqualitas quædam inter divitem & pauperem constituitur, cùm dives suis bonis pauperem juvat, pauper multùm orat pro divite.

15. (m) Quem locum Exodi aptat æqualitati: nam si divites de superfluis necessaria Sanctis suppeditent, tum fit quædam æqualitas, dum quisque sorte sua contentus erit. Quæ verò interjacent de compensatione bonorum spiritualium & temporalium, Gagnæus existimat per parenthesim scripta esse, cùm voce Græca *ἰσότης*, æqualitas, non compensatio designetur.

17. (n) Ad hoc quidem illum exhortati sumus, sed & sua sponte Corinthum reversus est: *Cùm solicitior esset*; cùm vestri studio teneretur.

18. (o) Videtur Silas hoc loco intelligi, ex tempore quo scripta est hæc Epistola.

19. (p) Ab Apostolis & Pastoribus: Gr. χειροτονηθεὶς, suffragiis electus. *Gratiam*; ad colligendas fidelium eleemosynas in sanctos: *Et destinatam voluntatem vestram*; Gr. juxta promptam animi vestri voluntatem exequendam.

20. (q) In hac eleemosynarum abundantia omnem pravæ administrationis suspicionem amovet, quòd ii, qui huic muneri præficiuntur, sint notæ probitatis.

23. Sive pro Tito (r) , qui est socius meus, & in vos adjutor; sive fratres nostri, Apostoli Ecclesiarum, gloria Christi.

24. Ostensionem ergo, quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.

CAPUT IX.

Continuata est exhortatio ad eleemosynas liberaliter & hilarè largiendas. Qui parcè seminat, parcè & metet : res est Deo grata , & pauperibus utilis.

1. NAm de ministerio , quod fit in sanctos , ex abundanti est mihi scribere vobis.

2. Scio enim promptum animum vestrum : pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito , & vestra æmulatio (a) provocavit plurimos.

3. Misi autem fratres , ut, ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte , ut (quemadmodum dixi) parati sitis:

4. Ne cùm venerint Macedones mecum , & invenerint vos imparatos , erubescamus nos (ut non dicamus vos) in hac substantia (b).

5. Necessarium ergo existimavi rogare fratres, ut præveniant (c) ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse , sic quasi benedictionem , non tamquam avaritiam.

6. Hoc autem dico : Qui parcè seminat, parcè & metet : & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.

7. Unusquisque prout destinavit (d) in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate : * hilarem enim datorem diligit Deus. * Eccl. 35. 11.

8. Potens (e) est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis : ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum,

9. Sicut scriptum est : * Dispersit , dedit pauperibus: justitia (f) ejus manet in sæculum sæculi. * Ps. 111. 9.

10. Qui autem administrat semen seminanti (g) , & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum justitiæ vestræ:

11. Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem , quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo.

12. Quoniam ministerium (h) hujus officii, non solùm supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino,

13. Per probationem (i) ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ, in Evangelium Christi, & simplicitate communicationis in illos, & in omnes,

14. Et in ipsorum obsecratione (k) pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis.

15. Gratias Deo super inenarrabili dono ejus.

CAPUT X.

Superior Epistola quosdam offenderat è Corinthiis, qui à pseudo-apostolis decepti auctoritatem Apostolicam , cujus ubique in ea epistola prodeunt indicia , impatienter ferebant. Quatuor his capitibus fortius eos repellit pseudo-apostolos, idque suo quidem, non ampliùs Timothei nomine. Ipse autem Paulus , cujus ministerium & personam pseudo-apostoli deterere ausi fuerant, propria obtrectatorum verba refert.

1. IPse autem ego Paulus obsecro vos, per mansuetudinem & modestiam Christi,

23. (e) Sic legunt nonnulli: sive per Titum, qui est socius meus, sive per fratres nostros Apostolos; ita ut hic sit sensus: misimus alium fratrem studiosum vestri, & confidentem de vobis ; vel potiùs nominativo pro accusativo utitur; confidit fore ut illos, ut par est, excipiatis , sive ob Titum ipsum , sive propter fratres , qui sunt Apostoli Ecclesiarum, quique vitæ suæ sanctitate & doctrina Ecclesiæ sunt ornamento. Ellipsim hoc loco esse alii suspicantur , quæ per verbum *est* suppletur : Si de Tito agitur , is est socius meus : Sive de Apostolis, quos fratres vocat, hi sunt gloria Christi.

CAP. IX. 2. (a) Gr. æmulatio ex vobis orta; id verò ab iis postulat, ut eam largitionem accelerent ante Macedonum adventum. *Evacuetur*; ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat.

4. (b) Gr. additur *gloriationis* : in hoc genere gloriandi ne erubescamus, quòd tam confidenter de vobis hac in parte gloriati simus.

5. (c) Ut antè veniant ad vos ; ut præparent antè promissam benedictionem: vox, *esse*, videtur abundare.

7. (d) Non coactus, aut tristis: *Hilarem enim datorem diligit Deus*, Proverb. 22. juxta 70. versionem: in vulgata sic habemus; *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur*. Aug. in Psal. 42. *Si panem dederis tristis, & panem & meritum perdidisti*.

8. (e) Nihil est cur egestatem timeatis. *Potens est enim Deus*, &c. ut habeatis unde beneficentiam vestram exerceatis.

9. (f) Beneficentia non perit, sed instar seminis in terram jacti fructus affert uberrimos : is laudem apud homines, & mercedem apud Deum consequetur.

10. & 11. (g) Qui vobis tribuit unde pauperibus subveniatis. *Simplicitatem*, Liberalem largiendi voluntatem, propter quam Deo gratias agimus.

12. (h) Eleemosynarum administratio ; Græc. τῆς λειτουργίας , sacri ministerii , quod sit velut oblatum Deo sacrificium : Id efficit ut à multis Deo gratiæ agantur.

13. (i) Qui vestræ beneficentiæ sunt participes, Deum glorificant. *Obedientia*, quòd facilè hinc appareat vos Christianam legem sequi ; *Et simplicitate* ; quòd sincero animo eos participes feceritis bonorum vestrorum.

14. (k) Dum preces pro vobis offerunt, Deum glorificant, & magno desiderio tenentur vos videndi propter tam excellentem Dei gratiam in vos collatam.

Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis.

2. Rogo (a) autem vos ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere, in quosdam, qui arbitrantur nos tamquam secundùm carnem ambulemus.

3. In carne (b) enim ambulantes, non secundùm carnem militamus.

4. Nam arma militiæ nostræ non carnalia (c) sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes,

5. Et omnem altitudinem (d) extollentem se adversùs scientiam Dei, & in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi,

6. Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cùm impleta fuerit vestra obedientia (e).

7. Quæ secundùm faciem sunt, videte (f). Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterùm apud se: quia sicut ipse Christi est, ita & nos.

8. Nam, & si ampliùs aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in ædificationem, & non in destructionem vestram: non erubescam.

9. Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas:

10. Quoniam quidem epistolæ, inquiunt, graves sunt & fortes: præsentia autem corporis infirma, & sermo contemptibilis:

11. Hoc cogitet qui ejusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto.

12. Non enim audemus (g) inserere, aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant: sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis.

13. Nos autem non in immensum (h) gloriabimur, * sed secundùm mensuram regulæ, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. * Eph. 4. 7.

14. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus (i) nos: usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi.

15. Non in immensum gloriantes in alienis laboribus: spem autem habentes crescentis (k) fidei vestræ, in vobis magnificari secundùm regulam nostram in abundantiam,

16. Etiam in illa, quæ ultrà vos sunt, evangelizare (l), non in aliena regula in iis quæ præparata sunt gloriari.

17. * Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. * Jer. 9. 23. 1. Cor. 1. 31.

18. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est: sed quem Deus commendat.

C A-

CAP. X. 2. (a) Ne cogar uti potestate illa, quam existimor à quibusdam nimis insolenter usurpare.

3. (b) In mortali quidem corpore vitam agimus: *Militamus*, non ut ambitiosi humanis nitimur præsidiis: non terrena emolumenta sectamur. Non demum nobis est ulla personarum acceptio, ut alios excommunicatione feriamus, aliorum crimina dissimulemus. Hoc enim pseudo-apostoli videntur exprobrasse, uti in calce cap. 12. insinuat.

4. (c) Illius infirmitatem & forsan humilem corporis habitum secundo loco exprobrabant. Apostolus verò docet, arma quibus utitur, ut dæmonis imperium destruat, altam mysteriorum scientiam, Apostolicam auctoritatem, non carnalia esse & infirma, cujusmodi sunt humanæ disciplinæ, artes politicæ, aut opes, aut magnatum favor, vel astutiæ: *sed potentia Deo*, sed validissima, quibus Deus utitur ut instrumentis ad destructionem munitionum, quibus confidunt homines: cujusmodi sunt humana eloquentia & Philosophia: *Consilia destruentes*: Gr. λογισμοὺς, ratiocinationes, quas Philosophi adhibent ad evertendam fidem.

5. (d) Ad destruendas omnes machinas politices, Philosophiæ, & eloquentiæ. *In obsequium Christi*, ut Christo subjiciatur & pareat. Altitudinem vocat quidquid in scientia, aut sermone sæculari apud homines admirationem movet.

6. (e) Hæc adversùs pseudo-apostolos, quibus ad tempus parcit, ne iisdem censuris simplices Corinthios ab iis deceptos & inobedientes involvat.

7. (f) Vox Græca βλέπετε, *videte*, & *videtis*, ex æquo significat. Si, *videtis*, legimus cum interrogatione, ironicè est intelligendum: an tantummodò secundùm faciem exteriorem nos consideratis, non potestatem nostri Apostolatus? Si, *videte*, legimus, id quoque ironicè interpretari licet: ite nunc, & secundùm faciem judicate. *Iterùm*, Gr. *vicissim*, ex seipso hoc perpendat. *Ita & nos*; adeò ut hac in parte illo inferiores non simus.

12. (g) Quod ironicè dictum multi existimant. Non audemus nos iis annumerare, aut comparare cum quibusdam, qui se adeò extollunt: *Sed in nobis nosmetipsos metientes*; Sed nos nostro pede metimur.

13. (h) Non supra modum: *Sed secundùm mensuram regulæ*: non ultra fines excurro, sed verè glorior de multitudine provinciarum, quas Christus mihi admensus est. *Mensuram pertingendi usque ad vos*; quòd Evangelium prædicando per interjectas provincias pervenerimus Corinthum usque; glorientur illi ut volent, de hoc tantummodò gloriabimur, nostram prædicationem ad vos usque pervenisse. Ac forte pseudo-apostoli jactabant se varias terrarum orbis partes prædicando obiisse; quibus respondet Apostolus se non ultra modum gloriaturum, sed secundùm mensuram regulæ à Deo præscriptæ, qua divisit Apostolis singulis regiones peragrandas.

14. (i) Progrediendo ultra fines nostros; quasi fines excedamus Apostolatus nostri.

15. (k) Sperantes crescente fide vestra, *Magnificari*; spem habentes, fore ut Evangelium ulteriùs proferamus, adeò ut majorem de vobis laudem adipiscamur. *Secundùm regulam nostram*, i. e. mensuram laboris nostri.

16. (l) Etiam in regionibus ultra Corinthum positis; *Non in aliena regula*, non attingendo alienos limites, ubi Evangelium ab aliis jam fuit annuntiatum; in locis quæ ab aliis sunt occupata, & præparata ad ferendum fructum. Vel in iis quæ à Deo nobis sunt commissa.

CAPUT XI.

Veniam subinde petit, quòd laudum suarum mentionem facere cogatur, idque insipientiam vocat: quod gloriari, & laudes suas prædicare, nisi gravis causa subsit, quoddam videatur esse insipientiæ, vel imprudentiæ genus: sed nulla potuit esse causa gravior, quàm ut Evangelium suum adversùs pseudo-apostolos defenderet; nam sui ipsius commendatio, vera est sapientia, ubi Dei causa agitur.

1. Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me:

2. Æmulor (a) enim vos Dei æmulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.

* Gen. 3. 4. 3. Timeo autem, ne * sicut serpens Hevam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quæ est in Christo.

4. Nam si is qui venit, alium Christum prædicat, quem non prædicavimus: aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis: aut aliud Evangelium, quod non recepistis: rectè pateremini.

5. Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis Apostolis (b).

6. Nam etsi imperitus (c) sermone, sed non scientia: in omnibus autem manifestati sumus vobis.

7. Aut numquid peccatum feci, meipsum humilians (d), ut vos exaltemini? quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis?

8. Alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum.

9. Et cùm essem apud vos, & egerem; nulli onerosus fui: nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres, qui venerunt à Macedonia: & in omnibus sine onere me vobis servavi, & servabo.

10. Est veritas (e) Christi in me, quoniam hæc gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiæ.

11. Quare? Quia non diligo (f) vos? Deus scit.

12. Quod autem facio, & faciam: ut amputem occasionem eorum, qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur, inveniantur sicut & nos.

13. Nam ejusmodi pseudo-apostoli, sunt operarii subdoli (g) transfigurantes se in Apostolos Christi.

14. Et non mirum; ipse enim satanas transfigurat se in Angelum lucis.

15. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ: quorum finis erit secundùm opera ipsorum.

16. Iterùm dico, (ne quis me putet insipientem (h) esse, alioquin velut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier)

17. Quod loquor (i), non loquor secundùm Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ.

18. Quoniam multi gloriantur secundùm carnem (k), & ego gloriabor.

19. Libenter enim suffertis insipientes (l): cùm sitis ipsi sapientes.

20. Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos cædit (m).

21. Secundùm ignobilitatem (n) dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet (in insipientia dico) audeo & ego:

22. He-

CAP. XI. 2. (a) Vos enim ardenter amo, ac zelotypia quadam laboro, sed zelo Dei, qui nihil aliud quàm Dei gloriam spectat. Vos quippè despondi Christo quasi paranymphus, per fidem & baptismum, ut integros & puros vos exhibeam in die judicii.

5. (b) Præ magnis Apostolis: Gr. nihilo me inferiorem fuisse magnis Apostolis. pseudo-apostolos perstringit, qui nihil præter sermonis nitorem & eloquentiam afferebant.

6. (c) Verborum ornatu: cùm tamen doctrinæ ubertate excelleret. *Manifestati sumus*, se nihilo iis inferiorem fuisse, cùm in rerum divinarum scientia vis omnis prædicationis posita sit; neque alios hujus rei testes postulat quam Corinthios ipsos, quibus apprimè erat cognitus, quique optimè noverant Apostolum sincerè & apertè cum iis egisse.

7. (d) An forte id mihi vitio vertitur, quòd proprio labore apud vos vivens, artificium vile exercerem? *Ut vos exaltemini*; ut vos spiritualibus divitiis locupletarem.

10. (e) Veritatem dico, testis mihi est Christus; *Infringetur*, nemo mihi hanc gloriandi materiem adimet, ut Evangelium gratis prædicem; ne pseudo-apostoli hic gloriandi occasionem sumant, quòd Evangelium gratis prædicent. Quòd si Paulus sumptus acciperet, se illi æquarent, ut v. 12. indicat; pastor quantum potest, libertatem suam tueri debet.

11. (f) Quod utique facit non ex ira, aut odio, sed ut pseudo-apostolis hanc adimat gloriandi occasionem, & jactandi se in omnibus se esse similes Paulo.

13. (g) Qui sumptus non palàm, sed clàm sumebant.

16. (h) De laudibus suis dicturus, iterùm rogat, ne hoc insipientiæ tribuatur, aut certè malle id ipsum ad insipientiam verti, quàm non gloriari cum Evangelii detrimento; ita Gagnæus.

17. (i) Existimate me non loqui ex humilitate Christiana, sed quasi ex insipientia, ut solent vani & stultè homines. *In hac substantia gloriæ*, In hac materia gloriæ; me minùs prudenter hanc gloriandi occasionem sumere.

18. (k) De generis nobilitate, de rebus externis. *Et ego gloriabor*: ut eorum jactantiam reprimam, & meam apud vos auctoritatem defendam: S. Thom.

19. (l) Ironia est; potestis insipientiam meam ferre, qui graviora multò à falsis doctoribus, & imperiosam eorum dominationem tam patienter fertis.

20. (m) Aut colaphis, aut contumeliis vos afficit; quod S. Thomas de servitute legis Mosaicæ interpretatur, aut de contumeliis intelligendum à pseudo-apostolis illatis.

21. (n) Gr. *Ignominiam*, seu rem ignominiosam dico, nempè ita contumeliis vos affici, quamquam hoc iterùm videor per insipientiam dicere. Quæcumque illi sibi arrogant ut gloriosa, ego quoque mihi arrogabo.

22. Hebræi sunt, & ego (o): Israelitæ sunt, & ego: Semen Abrahæ sunt, & ego:

23. Ministri (p) Christi sunt, (ut minùs sapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantiùs, in plagis supra modum, in mortibus frequenter.

* Deut. 25. 3. 24. A Judæis quinquies, * quadragenas, una minùs, accepi.

* Act. 16. 22. * Act. 14. 19. 25. * Ter virgis cæsus sum, * semel lapidatus sum, * ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui,

* Act. 27. 41. 26. In itineribus sæpè, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere (q), periculis ex Gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus:

27. In labore (r) & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate:

28. Præter illa quæ extrinsecùs sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum.

29. Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror?

30. Si gloriari oportet: quæ infirmitatis (f) meæ sunt, gloriabor.

31. Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in sæcula, scit quòd non mentior.

* Act. 9. 24. 32. * Damasci præpositus Gentis Aretæ regis, custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet:

33. Et per fenestram in sporta dimissus sum per murum, & sic effugi manus ejus.

CAPUT XII.

De raptu Pauli in tertium cœlum, de stimulo carnis: neque ille, aut discipuli ejus sua quæsierunt commoda.

1. SI gloriari (a) oportet (non expedit quidem:) veniam autem ad visiones & revelationes Domini.

2. * Scio hominem (b) in Christo ante annos quatuordecim, (sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium cœlum. * Act. 9. 3.

3. Et scio hujusmodi hominem, (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit:)

4. Quoniam raptus est in Paradisum: & audivit arcana (c) verba, quæ non licet homini loqui.

5. Pro hujusmodi gloriabor: pro me autem nihil gloriabor nisi in infirmitatibus meis.

6. Nam & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam: parco (d) autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.

7. Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus (e) carnis meæ angelus satanæ, qui me colaphizet.

8. Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet à me:

9. Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur (f). Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.

10. Pro-

22. (n) Se nulla in re iis inferiorem esse ostendit, neque in his quæ à natura sunt data, neque in donis spiritualibus, neque in susceptis laboribus, nec demùm in perferendis pro Christi nomine variis tormentorum generibus.

23. & 25. (p) Ut demus esse tales. *Profundo*, Seu naufragio facto tabulæ supernatans, aut fluctibus jactatus diem noctemque exegerit; seu divinitùs in mari fuerit servatus sine tabula. Gr. *In profundo egi*: Syriacus, in mari fui sine navi.

26. (q) E Judæis qui sæpè illi struxerunt insidias. *Fratribus*; ab iis qui se falsò Christianos dicebant.

27. & 28. (r) Gr. in defatigatione & ærumna; quæ est ægritudo laboriosa. *Instantia*, Moles negotiorum quotidie incumbentium, quibus penè obruor.

30. & 31. (f) De his malis quæ pro Christo passus sum, propter quæ ab adversariis vituperor. *Præpositus*, Constitutus ab Areta rege Arabiæ Petrææ præfectus.

CAP. XII. 1. (a) Gr. Gloriari sanè non expedit mihi, sed id cogor facere utilitatis vestræ causâ ad coercendam pseudo-apostolorum insolentiam, ne cum fidei periculo despiciar à vobis. *Revelationes*, Quæ sunt singularia Dei beneficia. Visio dicitur, cùm aliquid videtur, cujus latet intelligentia, ut visio Pharaonis: cùm autem rei visæ aperitur intelligentia, tum est revelatio.

2. (b) De se in tertia persona loquitur modestiæ causâ; *In Christo*, Gr. per Christum, aut ejus virtutem. *Ante annos quatuordecim*, fortè quando una cum Barnaba institutus est doctor Gentium, Act. 13. aut cùm Lystris lapidibus fuit obrutus. *Corpore*; sive in corpore unà cum anima translato; *Sive extra corpus*; sine ullo corporis sensu, aut motu, in sola anima minimè separata contigerit, ut videtur S. Thomæ 2. 2. q. 175. art. 5. se nescire ait Paulus, quod non satis intellexerit quæ circa se agerentur. *Cœlum*; usque ad sedem Beatorum.

4 & 5. (c) Gr. Et ineffabilia. *Infirmitatibus*; In passionibus, quæ me hominibus abjectum reddunt.

6. (d) Mihi tempero. *Existimet*: ne quis me præstantiorem putet, quàm ipse vel viderit, vel audierit.

7. (e) Gr. *Surculus infixus carni*, ad libidinem stimulandam, ut minister Satanæ, cui data est hæc potestas, ne vana gloria ob revelationum magnitudinem extolleretur: *Colaphizet*; ut hac velut ignominia affectus, non superbiam, sed mihi ipsi vilis efficiar.

9. (f) Potentia mea hoc fit illustrior, quò major est hominis infirmitas: *Ut habitet in me virtus Christi*; Ego Christus ipse est Deus.

10. Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo: Cùm enim infirmor, tunc potens (g) sum.

11. Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim à vobis debui commendari: nihil enim minus fui ab iis, qui sunt supra modum Apostoli: tametsi nihil sum:

12. Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super (h) vos, in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus.

13. Quid est enim, quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis, nisi quòd ego ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam.

14. Ecce tertiò (i) hoc paratus sum venire ad vos: & non ero gravis vobis. Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.

15. Ego autem libentissimè impendam, & superimpendar (k) ipse pro animabus vestris: licèt plus vos diligens, minus diligar.

16. Sed esto: ego vos non gravavi: sed cùm essem astutus, dolo vos cepi.

17. Numquid per aliquem eorum, quos misi ad vos, circumveni vos?

18. Rogavi Titum, & misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? nonne eodem spiritu ambulavimus? nonne iisdem vestigiis?

19. Olim putatis (l) quòd excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur: omnia autem charissimi propter ædificationem vestram.

20. Timeo (m) enim, ne fortè cùm venero, non quales volo, inveniam vos: & ego inveniar à vobis, qualem non vultis: ne fortè contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos:

21. Ne iterùm cùm venero, humiliet me Deus apud vos: & lugeam multos ex iis qui antè peccaverunt, & non egerunt pœnitentiam (n) super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam gesserunt.

CAPUT XIII.

Hortatur eos ne potestate, quam accepit à Christo, uti cogatur in delinquentes.

1. Ecce tertio (a) hoc venio ad vos: * In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum. * Deut. 15. 15. Matt. 18. 16. Joan. 8. 17. Heb. 10. 21.

2. Prædixi, & prædico, ut præsens, & nunc absens (b) iis, qui antè peccaverunt, & cæteris omnibus, quoniam si venero iterùm, non parcam.

3. An experimentum quæritis (c) ejus, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis?

4. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate (d): sed vivit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi sumus in illo: sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

5. Vosmetipsos tentate (e) si estis in fide, ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est? nisi fortè reprobi estis.

6. Spero

10. & 11. (g) Non mea, sed Christi virtute. *Apostoli*, Seu de veris loquatur Apostolis, cùm falsi doctores negarent eum esse Apostolum, seu ironice de pseudo-apostolis hæc intelligamus: *Tametsi nihil sum*, ex meipso.

12. (h) Apud vos. Signa vocat opera quæ probant ipsum esse Apostolum, ut miracula.

14. (i) Lucas Act. 18. primi adventus meminit; tertium commemorat Act. 20. non satis liquet quandonam secunda vice venerit; an fortè cùm esset Ephesi? an potiùs Lucas secundum Pauli adventum omisit, ut plures alias vitæ ejus circumstantias? an fortè hæc verba: *Ecce tertiò paratus sum*, ita sunt interpretanda, ut tertia vice se compararet ad iter faciendum.

15. (k) Non tantùm res meas, sed & vitam vestri causa libens profundam.

19. (l) Gr. πάλιν, *rursum*: occupat objectionem, se ideò excusare, ut eorum gratiam sibi concilliet; id verò ait, ex veritate, & charitate, seu ex suo in illos amore apologiam suam scribere, cujus tertiam & postremam partem ingreditur.

20. (m) Id metuit ne illos inveniat à pristinis vitiis non emendatos, atque eum ut severum patrem experiantur: *Ne fortè contentiones*, *æmulationes*, invidiæ; *animositates*, Gr. iræ; *inflationes*, fastus; *seditiones*, tumultus, *sint inter vos*.

21. (n) August. de publica pœnitentia id interpretatur; *Super immunditia*, mollitie, & aliis libidinibus contra naturam: *fornicatione*, quæcumque illa sit, aut adulterium, aut incestus, aut simplex fornicatio: *Et impudicitia*, vox Græca ἀσέλγεια, petulantiam, libidinem & lasciviam in oculis libidinosis & tactibus significat. Nullum est vitium, quod contagio magis serpat; nullum quod tenaciùs adhæreat, & corpus velut peste quadam magis inficiat.

CAPUT XIII.

1. (a) Tertia hac vice paratus sum ad vos venire: *Omne verbum*, Eos qui non egerunt pœnitentiam, secundùm legem Deuter. 17. vindicabo, excommunicationem, aut rigorem pœnitentiæ minatur: hoc ipsum est, quod superiori capite ait se timere, ne ab iis talis inveniatur, qualem non optarent. Non vagas & occultas sine testibus accusationes admittet: novit enim pacem Ecclesiarum judiciorum ordine contineri, & cavendum esse ab occultis delatoribus.

2. (b) Scripto nunc admonet ut absens, quod prædixerat verbo cùm adesset.

3. (c) An per vestram impœnitentiam vultis experiri utrùm Christus in me loquatur, utrùm in me, ut in aliis Apostolis, sit potestas puniendi peccata? *Non infirmatur*, non est imbecillis, sed per signa & miracula se manifestat.

4. (d) Propter infirmitatem carnis: *Sed vivit*, vita immortali. *Ex virtute Dei*, ex Dei potentia. *In illo*, cum illo, vel ad illius similitudinem: *Ex virtute Dei in vobis*, quæ apud vos se prodit.

5. (e) Vos ipsos examinate, si acceptam fidem retineatis: *In vobis*; in Ecclesia vestra, ubi tot Dei dona, tot miracula coruscant. *Reprobi*; Gr. ἀδόκιμοι, minimè probi, aut probati: vox enim illa hoc loco non accipitur ut opponitur prædestinatis. Videtur Apostolus

6. Spero autem quòd cognoscetis, quia nos non sumus reprobi (f).

7. Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis, non ut nos probati (g) appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis: nos autem ut reprobi simus.

8. Non enim possumus (h) aliquid adversùs veritatem, sed pro veritate.

9. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi (i) sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem.

10. Ideò hæc absens scribo, ut non præsens duriùs agam, secundùm potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

11. De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini (k), idem sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.

12. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti.

13. Gratia Domini nostri Jesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. Amen.

lus non de singulis, sed de Ecclesia Corinthiorum loqui.

6. (f) Gr. ἀδόκιμοι, *auctoritate dejecti:* Vel non sumus validis probationibus destituti.

7. (g) Non ut mundo probi videamur: oramus autem ut rectè agatis. nos interim, si id opus est, tamquam inglorii mundo existimemur, aut omni potestate destituti, quòd nobis nihil occurrat vindicandum.

8. (h) Nam potestas nullum habebit usum, si quod bonum est, faciatis: *Veritatem*, pro eo quod rectum est, usurpat.

9. (i) Contra vos à scelere puros: *Consummationem;* perfectionem; id optamus ut infirmi videamur, nec potestate nostra utamur.

11. & 13. (k) Gr. παρακαλεῖσθε, vos invicem consolamini. *Domini*: Tres sanctæ Trinitatis personas commemorat: gratuita Christi Redemptoris beneficentia, charitas qua Deus Pater nos dilexit, & larga effusio donorum Spiritus sancti.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD GALATAS.

Quo tempore scripta fuerit hæc Epistola, incertum videtur. Id tamen verisimile est à Paulo ante priorem ad Corinthios Epistolam scriptam fuisse, in qua cap. 16. *Corinthios hortatur ut de eleemosynis in sanctos qui Jerosolymæ erant conferendis eodem se gerant modo, quem Ecclesiis Galatiæ præscripsit. Sic loquitur c.* 6. v. 10. Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei; *ubi fideles Jerosolymæ videtur insinuare. Scribendi causa ea fuit, quòd Galatas ad fidem conversos quidam pseudo apostoli è Judæis pravis imbuerint doctrinis, observandæ legis necessitatem inducentes. Cùm autem doctrinam à Paulo traditam Galatæ accepissent, ipsum doctorem Gentium, non ut Apostolum, sed ut Apostolorum discipulum, quique ab iis dissideret, habebant pseudo apostoli, quæ acta fuerant Antiochiæ inter eum & Petrum, in sui erroris patrocinium afferentes. Ac tamdem id effecere ut Galatæ complures circumcisionem reciperent, quod erat exempli pessimi: cùm Gentiles jugum illud non ferendum à fide Christi deterruisset.*

Quamobrem Apostolus hanc scripsit Epistolam, in qua eum damnat errorem, ne in perniciem Ecclesiarum latiùs spargatur. Apostolatum suum adversùs calumniatores adstruit, legales cæremonias ut inutiles rejicit, pseudo apostolorum calumnias diluit; quæ Antiochiæ acta fuerint, commemorat; multos qui irrepserant abusus, condemnat.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Cùm falsi doctores Paulum ut missum tantummodò ab Apostolis, non ut Apostolum haberent, primùm ille characterem suum & auctoritatem constituit, ac subinde docet se à Christo ipso jam glorioso, & à mortuis suscitato, proximè missum; tum conversionis suæ circumstantias enarrat.

1. PAULUS Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per (a) Jesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitavit eum à mortuis:

2. Et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ.

3. Gratia vobis & pax (b) à Deo Patre, & Domino nostro Jesu Christo,

4. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de præsenti sæculo nequam, secundùm voluntatem Dei & Patris nostri,

5. Cui est gloria (c) in sæcula sæculorum: Amen.

6. Miror quòd sic tam citò transferimini, ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium:

7. Quod non est aliud, nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt convertere Evangelium Christi.

8. Sed licèt nos, aut Angelus (d) de cœlo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.

9. Sicut prædiximus, & nunc iterùm dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.

10. Modò enim hominibus suadeo (e), an Deo? An quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.

11. * Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium, quod evangelizatum est à me, quia non est secundùm hominem: *a 1. Cor. 15. 1.*

12. * Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. *b Eph. 3. 3.*

13. Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo: quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam,

14. Et proficiebam in Judaismo supra multos coætaneos meos in genere meo, abundantiùs æmulator existens paternarum mearum traditionum.

15. Cùm autem placuit ei, qui me segregavit ex utero matris meæ, & vocavit per gratiam suam,

16. Ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus: continuò non acquievi carni & sanguini,

17. Neque veni Jerosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abii in Arabiam (f): & iterùm reversus sum Damascum:

18. Deinde post annos tres veni Jerosolymam (g) videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim:

19. Alium

CAP. I. v. 1. (a) Cujus divinitatem insinuat cum humanitate conjunctam: in Græco textu præpositio διὰ, ex æquo Patrem & Filium afficit. Id uni Paulo convenit, ut constitutus fuerit Apostolus à Jesu Christo glorioso & immortali.

3. (b) Reconciliatio cum Deo; vel omnis prosperitas in Christo. Pastoribus auctoritatem, ovibus pacem per Christum, & gratiam impartitur.

5. & 7. (c) Qui propter tantum beneficium, oblationem nimirùm Jesu Christi, & ejus in vortam benignam voluntatem, in æternum laudandus est. Hactenus prima pars exordii, quæ salutationem continet; mox factum ipsum & immutationem eorum, quæ fuit scribendæ Epistolæ causa, exponit. *Convertere*, Græc. μεταστρέψαι, subvertere; ab iis scilicet seducti, fidem Evangelii ad Mosis legem revocatis.

8. (d) Etiamsi per impossibile, vel nos ipsi, vel Angelus evangelizaret vobis, *præterquam*, quæ contraria sunt Evangelio, quod accepistis, *anathema sit*, maledictus, & excommunicatus. Quod v. 9. repetit, ne hoc ipsum sibi excidisse crederent; doctrinam Evangelio contrariam damnat, non aliam Evangelio consentaneam, non traditiones Apostolicas, cùm ipse multa eos viva voce docuerit.

10. (e) Chrysostomus hæc verba sic interpretatur: an apud homines, vel apud Deum causam dico? vel divina, an humana suadeo? an ipsis tamùm hominibus probari volo? an forte hoc fungor munere, ut hominibus morem geram, non Deo? *Si adhuc hominibus placerem*, si hominum gloriam captarem, Christi servus non essem. Vox Græca ἀρέσκω, pro *assentari* sumitur: nam pseudo-apostoli jactabant Paulum prædicare legalia; Si solis hominibus placerem, excluso Deo, ministerium meum non sincerè obirem.

17. (f) Statim à conversione sua profectus est in Arabiam, seu in loca Damasci finitima, quæ Arabum ditioni tunc erant subjecta; hinc Damascum rediit, per triennium Evangelium prædicans; tum demissus est per murum: Hanc profectionem Pauli in Arabiam Lucas omisit.

18. (g) Ut videret Petrum, ob ejus primatum inter Apostolos: ex iis optimè colligitur Paulum nec doctri-

19. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.

20. Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior.

21. Deinde veni in partes Syriæ, & Ciliciæ (h).

22. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo:

23. Tantùm autem auditum habebant: Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem, quam aliquando expugnabat:

24. Et in me clarificabant Deum.

CAPUT II.

Doctrinam suam cum Apostolorum doctrina omninò consentire ostendit. Ita enim in Concilio Jerosolymitano fuit judicatum. Tertius ille fuit ejus adventus Jerosolymam. Petri reprehensio.

1. DEinde post annos quatuordecim, iterùm ascendi Jerosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito.

2. Ascendi autem secundùm revelationem: & contuli cum illis Evangelium, quod prædico in Gentibus, seorsùm autem iis, qui videbantur aliquid (a) esse: ne fortè in vacuum currerem, aut cucurrissem.

3. Sed neque Titus, qui mecum erat, cùm esset Gentilis, compulsus est circumcidi (b):

4. Sed propter subintroductos (c) falsos fratres qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent.

5. Quibus neque ad horam cessimus subjectione (d), ut veritas Evangelii permaneat apud vos:

6. Ab iis autem, qui videbantur (e) esse aliquid, (quales aliquando fuerint, nihil mea interest. * Deus personam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt.

* Deut. 10. 17. Job 34. 19. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 15. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Ephes. 6. 9. Col. 3. 25. 1. Pet. 1. 17.

7. Sed econtrà cùm vidissent quòd creditum est mihi Evangelium præputii, sicut & Petro circumcisionis:

8. (Qui enim operatus (f) est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes)

9. Et cùm cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Jacobus, & Cephas, & Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras (g) dederunt mihi & Barnabæ societatis: ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem:

10. Tantùm ut pauperum (h) memores essemus: quòd etiam solicitus fui hoc ipsum facere.

11. Cùm autem venisset Cephas Antiochiam (i), in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat.

12. Priùs enim quàm venirent quidam à Jacobo, cum Gentibus edebat: cùm autem venissent, subtrahebat & segregabat se, timens (k) eos qui ex circumcisione erant.

13. Et simulationi ejus consenserunt cæteri Judæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.

14. Sed

nam, nec missionem suam ab aliis Apostolis, sed à Christo solo accepisse.

21. (h) Post 15. dies, quibus mansit Jerosolymæ.

CAP. II. 2. (a) Gr. *Qui magni erant nominis, & auctoritatis, τοῖς δοκοῦσι, ne forte in vanum currerem*; ne inanis esset prædicationis nostræ fructus, si quibusdam videretur doctrina mea Apostolis non probari, ut pseudo-apostoli jactitabant: Itaque doctrinam meam cum Apostolis contuli, ut eorum auctoritate muniretur.

3. (b) Quòd Apostoli ad minimè necessarium judicarent.

4. (c) Gr. παρεισάκτους, subinductitios fratres. Vocem, *sed*, abundare existimat Hieronymus; vel particula, *neque*, est subintelligenda, & repetenda ex versu superiori: sed neque falsis fratribus, qui in Ecclesiam irrepserant, etiamsi multùm urgerent, tum cessimus, ut veritas & libertas Evangelii integra maneret.

5. (d) Ad subjectionem; vel cum Græcis legendum, τῇ ὑποταγῇ, subjectioni; quorum subjectioni neque ad horam cessimus, non iis nos subjecimus.

6. (e) Qui magnæ erant auctoritatis, subaudi, nihil accepi: quam sententiam mox repetit per hyperbaton, atque inceptam periodum longa parenthesi interrumpit.

8. (f) Qui vim suam ostendit in Petro, ut Judæis prædicaret Evangelium; *Operatus est & mihi inter Gentes*. Sic, ut Judæos quoque ad fidem adducam, sed Deus voluit ut Gentium potissimùm, quemadmodum Petrus Judæos, ad fidem perducerem, quò utrique nationi suus adesset patronus, diversis utriusque populi moribus obsecundans, dum unicuique proprium dedit pastorem.

9. (g) In Apostolatu socios asciverunt, quod utique non fecissent, si quid ab eorum doctrina alienum à nobis esset prædicatum.

10. (h) Qui à Judæis expoliati fuerant, *memores essemus*.

11. (i) Cùm Petrus Antiochiæ degens promiscuè unà cum Gentibus ageret, cum quibuslibet cibis uteretur, supervenerunt ab Jerosolymis Judæi Christiani, nondum planè legem Mosis dedocti, quique paulatim à superstitione sua erant avocandi. Petrus ne eos offenderet, à Gentilium mensa se subducens, Gentiles offendit, quòd velut impuri haberentur. Quin & plerique Judæi fideles, ex hoc Petri facto nutare cœperunt. Paulus utrique nationi consultum volens, Petrum apertè reprehendit, ea ratione usus, qua sententiam suam valdè confirmat. *Reprehensibilis*; cui reprehensioni seriò & apertè, non simulatè, aut ex composito factæ, Petrus silentio suo acquievit, cùm de cæremoniis legalibus ageretur.

12. (k) Ne scilicet eos offenderet timens eis. Libertas in Paulo, humilitas cum mira docilitate conjuncta in Petro emicuit: Deus Petrum docere noluit per Angelum, aut revelationem, ut ejus humilitate Ecclesiam erudiret.

14. Sed cùm vidissem quòd non rectè ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu, cùm Judæus sis, gentiliter vivis, & non judaicè (l), quomodo Gentes cogis judaizare?

15. Nos natura Judæi, & non ex Gentibus peccatores.

16. Scientes autem (m) quòd non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: * propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro.

* Rom. 3. 20.

17. Quòd si quærentes justificari in Christo, inventi sumus & ipsi peccatores (n), numquid Christus peccati minister est? Absit.

18. Si enim quæ destruxi, iterùm hæc ædifico (o): prævaricatorem me constituo.

19. Ego enim per legem, legi mortuus (p) sum, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci.

20. Vivo (q) autem, jam non ego: vivit verò in me Christus. Quòd autem nunc vivo in carne: in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21. Non abjicio (r) gratiam Dei. Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est.

CAPUT III.

Postquam Apostolus fidei dogma constituit, legales ceremonias justificare non posse, Galatas ipsos compellat, & stultitiæ non ferendæ eos revincit, quòd adversùs veritatem sibi notam in tam crassum errorem se à falsis doctoribus induci paterentur, quasi mentis oculis fascinatis; zelo quidem aculeato, & vivo, sed & veritate ipsa animato Galatas increpat, non ut lædat, sed ut sanet.

1. O Insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus (a) est, in vobis crucifixus?

2. Hoc solum à vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu (b) fidei?

3. Sic stulti (c) estis, ut cùm spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?

4. Tanta passi (d) estis sine causa? si tamen sine causa.

5. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei?

6. Sicut scriptum est: * Abraham credidit (e) Deo, & reputatum est illi ad justitiam.

* Gen. 15. 6. Rom. 4. 3. Iac. 2. 23.

7. Cognoscite (f) ergo, quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ.

8. Pro-

14. (l) Quòd si legi ipsi renuntiasti: *quomodo gentes cogis judaizare?* cogis nimirùm exemplo tuo. Id enim facilè sibi persuadebunt à cibis per legem vetitis esse abstinendum: dum times, ne Judæis infirmis sis offendiculo, Gentilium conscientiam vulneras, qui hunc ciborum delectum ad salutem necessarium non esse arbitrantur. Judæos infirmos in hoc errore confirmas, qui Gentilium conversioni, & Evangelii propagationi obstat maximè. Concilio Hierosolymitano sic adversaris, quo quidem Gentiles ab observatione legis liberos esse pronuntiatum fuit teipso auctore. Petro itaque restitit Paulus, ut Judæi ex ipso Petri silentio intelligerent nihil jam esse immundum, nullam ampliùs esse legis obligationem. Cæterùm non erravit Petrus opinione, sed imprudentia tantùm facti, quia simulatione sua errandi occasionem præbebat Gentibus.

16. (m) Particula, *autem*, textui Græco deest. *In Christo*: Gr. *In Christum Iesum credimus*; nos, inquit, natura Judæi, & ex parentibus Judæis orti sumus, & non proselyti ex Gentilibus nati; cæterùm scimus neminem justificari ex operibus legis. *Nisi*, sed per fidem. Quomodo igitur judaizare Gentes exemplo tuo compellis? *Propter quod*; propterea quòd alioquin nihil erat causæ cur novam religionem amplecteremur, si ex operibus legis justitiam haberemus.

17. (n) Cùm legis cæremonias abdicamus, nonne Christus peccati minister & auctor erit, cùm ipse nos à Lege ad se abduxerit? quod omninò est absurdum, & Christo injurium. Si quærimus justitiam à Christo, ergo non eam habuimus ex Lege.

18. (o) Si enim qui in Christum credunt, adhuc manerent peccatores, lex jam destructa esset restituenda: neque exemplo nostro destruamus, quod verbo prædicationis statuimus.

19. (p) Una cum Christo crucifixus sum per baptismum, qui mortem Christi exprimit.

20. (q) Quòd justè vivam in hoc corpore, id non legi, sed fidei in Christum tribuendum est.

21. (r) Gr. *Non irritam facio*; non adeò sum ingratus, ut gratiam Dei per Christum mihi datam rejiciam, cùm per legem salvari non possim.

CAP. III.

1. (a) Gr. descriptus & depictus, prædicationis meæ pictura velut oculis vestris subjectus, & quasi vobis intuentibus crucifixus, ut vos & à legis jugo & a prævaricationibus liberaret.

2. (b) An ex fide quam audistis, vel ex obedientia fidei? Pergit demonstrare veram justitiam, qua justi sumus, non ex ritibus in lege præscriptis, sed ex ipsa fide in Christum, seu ex ejus religione proficisci. Ex eodem fonte justitiam habuistis, ex quo tot Spiritus sancti dona, quæ utique non ex legis operibus, sed ex fide manarunt. Siquidem priùs dona Spiritus sancti accepistis, quàm ad legem Mosis intenderetis animum.

3. (c) Ut cùm fides vestra à spiritualibus donis cœperit, nunc eam à carnalibus cæremoniis perfici posse existimetis.

4. (d) Si lex vos salvare potest, frustrà pro Christo tanta perpessi estis; nihil vobis profuere tot afflictiones: *Si tamen sine causa*: nec tamen frustrà, si resipiscere vultis: quod subjicit, ne desperent; quasi diceret: sed spero de vobis meliora.

6. (e) Spiritum sanctum, & virtutem tot patrandi miracula, non ex operibus legis se accepisse fateri coguntur, sed ex auditu fidei. Quod utique non exprimit, sed facilè intelligitur; idque probat exemplo Abrahæ, qui ex fide, non ex legis operibus fuit justificatus, cùm promissis divinis credidit. Unde & Abrahæ filii per eamdem fidem justificantur. Verba illa, *sicut scriptum est*, desunt in Græco.

7. (f) Gr. intelligitis: *ex fide*, qui fideles sunt, & justitiam suam ex fide depromunt, hi sunt veri Abrahæ filii, & ex eodem fonte veram justitiam percipiunt.

8. Providens (g) autem Scirptura, quia ex fide justificat Gentes Deus, prænuntiavit Abrahæ: * Quia benedicentur in te omnes Gentes.

* Gen. 12. 3. Eccli. 44. 20.

9. Igitur qui ex fide (h) sunt, benedicentur cum fideli Abraham.

10. Quicumque enim ex operibus (i) legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: * Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in Libro legis ut faciat ea.

* Deut. 27. 26.

11. Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est: * quia justus ex fide vivit (k).

* Hab. 2. 4. Rom. 1. 17.

12. Lex autem non est ex fide (l), sed, * Qui fecerit ea, vivet in illis.

* Lev. 18. 5.

13. Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (m): quia scriptum est: * Maledictus omnis qui pendet in ligno:

* Deut. 21. 23.

14. Ut in Gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem (n) Spiritus accipiamus per fidem.

15. Fratres (secundùm hominem (o) dico) * tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat.

* Heb. 9. 17.

16. Abrahæ dictæ sunt promissiones (p), & semini ejus. Non dicit: Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in uno: Et semini tuo, qui est Christus.

17. Hoc autem dico, testamentum confirmatum (q) à Deo: quæ post quadringentos & triginta annos facta est Lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem.

18. Nam si ex lege hæreditas, jam non ex promissione. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus.

19. Quid igitur lex (r)? Propter transgressiones posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris.

20. Mediator (ſ) autem unius non est: Deus autem unus est.

21. Lex

8. (g) Cùm longè antè prævidisset auctor Scripturæ Deus fore ut justificaret homines per fidem, idcircò jam olim in Scriptura narratur dictum id fuisse Abrahamo.

9. (h) Fideles qui Christi fidem & religionem amplectuntur, iidem benedicentur cum Abraham, cujus exemplum imitantur illi qui terrenis rebus non illigati, ab uno Deo expectant omnia per fidem justitiæ fontem, & omnis benedictionis spiritalis. Qui autem justitiam quærunt in ritibus legis, ab ea benedictione excluduntur; quod ex Scriptura iterùm probat.

10. (i) Lex adeò non est benedictionis causa, ut qui in ea confidunt, maledicto, aut pœnis eo in loco intentatis, seu execrationi sint obnoxii, quòd lex sine gratia impleri non possit. Vox, *omnis*, in textu Hebræo Deuteronomii cap. 27. deest, sed addita est à 70. interpretibus ut necessaria, quòd propositio indefinita in iis quæ ad doctrinam spectant, universali exæquetur.

11. (k) Abacuc cap. 2. 4. nam fides est justitiæ fundamentum: unde in lege, seu per legem, aut ejus cæremonias nemo fit justus: non enim dixit, Justus ex lege vivit, sed ex fide; ex qua prodit oratio, ex oratione gratia.

12. (l) Non nititur fide, sed operibus & præceptis, quæ si quis fecerit, *vivet in illis*, & mortem vitabit, in quam incurrunt legis transgressores. Sed is vita tantummodò temporali vivet, non spiritali, de qua loquitur Scriptura cùm ait: *Justus ex fide vivit*, non ex lege. Fides vitam animæ tribuit, lex à morte corporis tantummodò tuetur, nisi per fidem impleatur.

13. (m) Factus pro nobis maledictum, seu execratio; nostram in se suscipiens maledictionem. *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, qui ob scelera sua post mortem pendet in ligno, ut sit populo ostentui. Christus pro nostra salute crucifixus similitudinem gessit hominis à Deo maledicti.

14. (n) Ut promissum Spiritum adoptionis accipiamus per fidem: *Gentibus*: Gr. in Gentes. Ut Gentes per Christum benedictionem sibi in Abrahamo promissam accipiant. Christus à Judæis spretus, ut fructum crucis Gentes perciperent, & fides omnibus communis in locum legis succederet.

15. (o) Exemplo utor humano & familiari. *Nemo spernit*, Gr. rescindit testamentum hominis debita auctoritate munitum; *aut superordinat*: Gr. *adjunget*, nec quicquam illi adjicit. Multò minùs testamentum hoc, seu promissio Abrahæ facta irritari potest.

16. (p) Illa promissio sæpiùs iterata, Gen. 12. 13. 15. 17. 22 antiquari nequit. *Multis*; Gr. de multis: nihil nisi Christo, & per Christum est promissum: Fideles omnes sunt unum in Christo, in eo cuncta implentur, in capite & in membris.

17. & 18. (q) Fœdus instar testamenti cum Abrahamo initum. Post quadringentos & triginta annos (qui à promissione facta Abrahæ ad legem usque excurrunt,) ac posterius legis fœdus, prius cum Abrahamo sancitum rescindere non potest. Non enim promissiones Dei priores, aut pactiones à posterioribus rescinduntur, ut fit in humanis pactionibus. Vox illa, τοῦτο δὲ, *hoc autem*, ad testamentum quod in Græco est fœminini generis, non refertur: sed sensus hic est: Hoc autem assero, per legem posteriorem infirmari non posse promissionem Abrahæ factam. *Hæreditas*, Si per legem nos cœlestem adiremus hæreditatem, jam non promissionis vi ea esset hæreditas. Nam Deus non ex conditione legis, sed irrevocabili dono hanc promisit hæreditatem.

19. (r) Quorsum igitur lata est lex, si prorsùs erat inutilis, si non conferebat justitiam? *Propter transgressiones posita est*: primùm, ut innotescerent, deinde ut coercerentur, deinque ut ex lege data abundans prævaricatio occasionem daret confugiendi ad Christi gratiam, & Redemptoris necessitatem agnoscendi: *Ordinata per Angelos*, Angelorum ministerio data est, cùm promissio Abrahæ facta fuerit per Deum ipsum. *In manu mediatoris*, Mosis nimirum, qui hac in re mediator fuit Deum inter & Israelitas, & typus Christi. Quæ quidem ex diverso ritu, quo lex & promissio factæ sunt, probat hæreditatem promissam Abrahæ non esse legem ipsam: cùm illa à Deo immediatè data fuerit, hæc ministerio Angelorum, & Mosis. *Donec veniret semen, cui promiserat*; quæ verba per parenthesim videntur legi oportere. Lex inducta fuit, non ut semper, sed ad tempus vigeret; per ministros suos exteriorem legem imponit Deus, per seipsum legem interiorem charitatis impartitur.

20. (ſ) Locus videtur obscurior, quem sic explicat Auctor Analyseos Gallicæ: *Mediator unius non est*: in contractu gratuito, atque ex mera liberalitate inito, nihil loci est mediatori. *Deus autem unus est*, Deus solus in promissione facta Abrahæ se adstringit. Alia est legis ratio, pactum est inter Deum & homines, hique onera, & conditiones acceptant; ex utraque parte consensus adsit necesse est. Unde & mediatoris interventu opus fuit: Angelus Deum, Moses populum repræsentabant. Quamquam alii vocem illam, *Mediatoris*, de Christo intelligunt, qui medius intercessit inter legem & Evangelium, ut illius esset finis, hujus initium & summa. Sic interponens se inter Deum & homines, ut ipse naturam utramque complecteretur, utramque alteri conciliaturus, Deum placans sua morte, & homines doctrina & gratia ad Dei cultum perducens.

21. Lex ergo adversùs promissa Dei? Absit (t). Si enim data esset lex, quæ posset vivificare, verè ex lege esset justitia.

* Rom. 3. 9. 22. * Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato (u), ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus.

23. Priùs autem quàm veniret fides (x), sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ revelanda erat.

24. Itaque lex pædagogus (y) noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur.

25. At ubi venit (z) fides, jam non sumus sub pædagogo.

26. Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.

* Rom. 6. 3. 27. * Quicumque enim in Christo (aa) baptizati estis, Christum induistis.

28. Non est Judæus, neque Græcus: non est servus, neque liber: non est masculus, neque fœmina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu.

29. Si autem vos Christi: ergo semen Abrahæ estis, secundùm promissionem hæredes.

CAPUT IV.

Statum Judæorum sub lege comparat cum statu filii qui minor est annis; idque ut jam antè probatum ponit, populum christianum verum esse promissionum hæredem, qui quamdiu est parvulus, nihil differt à servo, neque agit ut hæres.

1. DIco autem: Quanto tempore hæres parvulus est, nihil differt à servo, cùm sit dominus omnium:

2. Sed sub tutoribus & actoribus (a) est, usque ad præfinitum tempus à patre:

3. Ita & nos cùm essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.

4. At ubi venit plenitudo temporis (b), misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege,

5. Ut eos, qui sub lege erant, redimeret (c), ut adoptionem filiorum reciperemus.

6. Quoniam autem estis (d) filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem: Abba, Pater.

7. Itaque jam non est servus, sed filius. Quòd si filius, & hæres (e) per Deum.

8. Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii, serviebatis (f).

9. Nunc autem cùm cognoveritis Deum (g), imò cogniti sitis à Deo: quomodo convertimini iterùm ad infirma & egena elementa, quibus denuò servire vultis?

10. Dies observatis (h), & menses, & tempora, & annos.

11. Timeo vos (i), ne fortè sine causa laboraverim in vobis.

12. Estote sicut ego, quia & ego sicut vos: fratres, obsecro vos: Nihil me læsistis.

13. Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem: & tentationem (k) vestram in carne mea

14. Non

21. (t) Objectionem occupat, quæ ultrò se offert: si ex lege peccatum, aut transgressio abundat: ergo lex promissis Dei est contraria. Hanc consecutionem negat Apostolus, & respondet legem promissis Dei fore contrariam, si homines legis beneficio justitiam acciperent, ut existimabant Galatæ; aut data esset lex, quæ justos homines efficeret: tum enim promissio Dei esset irrita; sed lex justitiam dare nequit; hæc adeò promissionem magis confirmat, quàm destruit: quòd si lex benedictionem afferret, promissionem ipsam excluderet.

22. (u) Lex Mosaica conclusit omnes sub peccato ex occasione, ut ii tamdem agnoscerent promissam hæreditatem ad fidem in Christum pertinere; vel Scriptura declarat omnes esse peccato involutos, tam Judæos, quàm Gentiles.

23. (x) Quis fuerit legis usus, declarat Apostolus: custodis nimirum & pædagogi munus obiit; antequam Christus veniret, lege tamquam vallo quodam Judæi continebantur, ne ad cultum idolorum diffluerent: *In eam fidem*, usque ad eam fidem. Quæ quidem fides est omnium sæculorum.

24. (y) Quapropter velut lascivienti puero lex tamquam pædagogus data est Judæis, quæ illos in Dei timore contineret, eos velut manu duceret ad Christum; timore malum cohibebat, donec cor ipsum emolliret.

25. (z) Ubi adfuit Christus, cujus fidei traditi sumus: *Iam non sumus sub pædagogo*; jam legis minas & terrores evasimus, & Gentiles imprimis, quales erant Galatæ.

27. & 28. (aa) Primæ nativitatis nostræ pudorem tegit secunda per Baptismum nativitas, cùm Christum induimus. *Judæus*, Lex nova ex æquo ad nationes omnes pertinet.

CAP. IV. 2. & 3. (a) Gr. *œconomis*, seu rei domesticæ curatoribus. *Ita & nos*, Judæi legis ritibus serviebamus, rudioribus cultus divini elementis instituti.

4. (b) Tempus à Deo Patre definitum. *Factum ex muliere*; ex sola matris virginis substantia, sine Patre; *Factum sub lege*, cui se subjecit, licèt huic non esset obstrictus.

5. (c) Ut è servis filios faceret quasi dato pretio.

6. (d) Vos, ò Galatæ, qui legi subjecti, & sub tutoribus non fuistis, utpote Gentiles, tamen filii facti estis, ut Judæi: *Spiritum accepistis*, qui vos jam filios effectos clamare faciat, ardenter desiderare, & toto corde in Deum ferri. In tribus his versiculis Mysterium S. Trinitatis exprimitur. *Misit Deus Filium suum*, ab æterno genitum, antequam eum mitteret; item misit *Deus Spiritum Filii sui*, qui à Patre procedit, à quo mittitur, & à Filio, cujus est Spiritus; quique in tempore ad sanctificationem nostram missus est. Effusio illa S. Spiritus in cordibus nostris fructus est Incarnationis Filii Dei, & titulus nostræ adoptionis: orationem, quæ est cordis clamor ad Deum ut ad Patrem, Spiritus ipse format, & perficit.

7. (e) Per Christum jam non sumus servi, sed filii, & hæredes.

8. (f) Quàm præposterè Galatæ ad ritus Judaicos se conferant, mox ostendit, quasi majores annis in tutelam redire velint, qui anteà falsis diis serviebant.

9. (g) Ut Patrem: *Imò cogniti sitis à Deo*, ut filii; *elementa*; ad ritus gratiæ & veritatis vacuos; *quibus denuò servire vultis*; à ritibus paganis ad ritus Judaicos, qui gratiam conferre non possunt, convertimini, non ad eosdem, sed ad similes penè ritus, & vacuos.

10. (h) Judaicos ritus, sabbata, novilunia, annos sabbaticos.

11. & 12. (i) Vobis timeo, vel de vobis. *Sicut ego*, Judaicas observationes abjeci. Quia ego, sicut vos, olim legis zelator fui, vel eumdem in me amorem habetote, quo vos prosequor. *Obsecro*; jam vos ut insensatos non objurgo, sed ut fratres obsecro; *nihil me læsistis*, non ex odio, aut ira vos increpo. Vel loquitur de tempore quo apud illos est conversatus, non de doctrina sua quam deserebant.

13. & 14. (k) Me tot malis vexatum, quod vobis

14. Non ſpreviſtis, neque reſpuiſtis: ſed ſicut Angelum Dei excepiſtis me, ſicut Chriſtum Jeſum.

15. Ubi eſt ergo beatitudo (l) veſtra? Teſtimonium enim perhibeo vobis, quia, ſi fieri poſſet, oculos veſtros eruiſſetis, & dediſſetis mihi.

16. Ergo inimicus (m) vobis factus ſum, verum dicens vobis?

17. Æmulantur (n) vos non benè: ſed excludere vos volunt, ut illos æmulemini.

18. Bonum (o) autem æmulamini in bono ſemper: & non tantùm cùm præſens ſum apud vos.

19. Filioli mei, quos iterùm parturio (p), donec formetur Chriſtus in vobis.

20. Vellem autem eſſe apud vos modò, & mutare vocem meam: quoniam confundor (q) in vobis.

21. Dicite (r) mihi qui ſub lege vultis eſſe, legem non legiſtis?

22. Scriptum eſt enim: Quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, * & unum de libera. * Gen. 16. 15.

23. Sed qui de ancilla, ſecundùm carnem (ſ) natus eſt: qui autem de libera, per repromiſſionem:

24. * Quæ ſunt per allegoriam (t) dicta. Hæc enim ſunt duo teſtamenta. Unum quidem in monte Sina, in ſervitutem generans: quæ eſt Agar: * Gen. 21. 1.

25. Sina enim mons eſt in Arabia, qui conjunctus (u) eſt ei, quæ nunc eſt Jeruſalem, & ſervit cum filiis ſuis.

26. Illa autem, quæ ſurſum eſt Jeruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra.

27. Scriptum eſt enim: * Lætare ſterilis, quæ non paris: erumpe, & clama, quæ non parturis (x): quia multi filii deſertæ, magis quàm ejus quæ habet virum. * Iſa. 54. 1.

28. Nos

tentationis loco eſſe potuit: Gr. experimentum mei, ſeu probationem. *Non ſpreviſtis*, tentationem meam, vincula, carceres, plagas non aſpernati eſtis. *Angelum*: ut legatum Dei, imò ut Chriſtum ipſum excepiſtis.

15. (l) Gr. *Beatificatio*, ubi ſunt veſtræ de me voces & laudes? Et vos omninò beatos exiſtimabatis. *Eruiſſetis*, Si opus id fuiſſet: qua hyperbole ſummum in ſe Galatarum amorem exprimit.

16. (m) An me ut inimicum veſtrum exiſtimatis, quòd liberè verum dicam?

17. (n) Quòd Galatæ ſint in ſe malè affecti, cauſam rejicit in pſeudo-apoſtolos, qui Galatarum gratiam ambiebant, ut & ſibi eos addicerent, alios verò excluderent.

18. (o) Illud eſt laudabile, erga magiſtros ſuos benè affici, dummodò ſint boni, & conſtans ſit amor ille: *Et non tantùm cùm præſens ſum apud vos*; in quo eos levitatis inſimulat. Gr. bonum eſt æmulari ſemper in bono, & non ſolùm ad tempus.

19. (p) Ut vos à Judaiſmo revocem: quæ propoſitio præ affectu manet elliptica. *Formetur*, qui ob pravam doctrinam, quam à falſis doctoribus accepiſtis, ex animis veſtris penè deletus eſt. Vel perfectam ejus formam, ſeu rectam de illo fidem habeatis, qua Chriſtum vobis ad ſalutem ſufficere credatis.

20. (q) Gr. *dubius ſum animi*, quid dicturus ſim de vobis, neſcio; quomodo loquar vobiſcum abſens? Vel pudore afficior propter vos qui receſſiſtis ab eo quod vos docui.

21. (r) Jam ad probationes redit, quibus oſtenſurus eſt legis obſervationes, quibus ſe ſubjiciebant, non aliò tendere, quàm ut ab Eccleſia excluderentur; idque probat ex veteris & novæ legis diſcrimine. *Legiſtis*, Gr. *non auditis?* non attenditis? veſtram vos amare ſervitutem, cùm legis jugum vultis.

23. (ſ) Juxta conſuetum naturæ ordinem.

24. (t) Allegoria tum dicitur, cùm manente hiſtoriæ veritate aliud verbis exprimitur, aliud ſenſu intelligitur: hanc allegoriam evolvit Apoſtolus. *Servitutem*; videbatur mox additurus alterum Teſtamentum in monte Sion in libertatem generare: ſed propter hyperbaton id omiſit, quod ultrò animo occurrit. *Quæ eſt Agar*: quod teſtamentum per Agar figuratur. Itaque in ſenſu allegorico Agar & Sara ſunt Synagoga & Eccleſia Chriſti, ac cœleſtis Jeruſalem, ſive ut triumphans in cœlo, ſive ut militans in terra ſpectetur, ob fidem in Chriſtum, ſpem æternæ beatitudinis, & caſtum in Deum amorem. Duo Abrahæ connubia, unum cum ancilla, alterum cum libera, duo teſtamenta, ſeu fœdera exprimunt, unum in monte Sina cum Synagoga, alterum in monte Sion cum Eccleſia initum. Iſmael filius Agar populum Judaicum, Iſaac populum Chriſtianum adumbrat; ille Deum colebat timore ſervili, hic amore.

25. & 26. (u) Gr. congruit cum Jeroſolymis; cum Judæis cognationem habet, cum terrena Jeruſalem, quoad myſticam ſignificationem. Utraque vetus Teſtamentum ſignificat, ut Sara libera figura eſt novi Teſtamenti. *Quæ ſurſum eſt*: Una eſt Eccleſia, quæ tota cœleſtis eſt, & ſurſum tendit, quæque mater eſt omnium qui corda ſurſum tollunt. In Græco textu poſt *Sina* additur *Agar*, i. e. Sinæ nomen idem eſt quod Agar: Sina apud Arabes Agar dicitur. Plinius meminit urbis Agaræ in iis locis poſitæ.

27. (x) Hic locus Prophetæ exponi ſolet de Eccleſia è Gentibus congregata, quæ antè ſterilis erat & deſerta, quæque per Saram figuratur. Negat tamen Auctor Analyſeos Gallicæ hæc Iſaiæ cap. 54. verſ. 1. verba ad infidelem Gentilitatem referri poſſe, quæ tum temporis nec ſterilis, nec deſerta, nec ſponſa Chriſti concipitur. Itaque Eſtius & Auctor identidem laudatus ſponſam illam ſterilem & deſertam, Eccleſiam ipſam fuiſſe ſub veteri Teſtamento exiſtimant; juſtorum ſocietatem, nullo quidem viſibili ſigno à Synagoga ſecretam, ſed fide tantùm in Chriſtum venturum ut hominum redemptorem, & mandatorum obſervatione ex amore, non ex timore ſervili à Synagoga diſtinctam. Sterilis erat, quod numero pauci eſſent fideles, ac fecunditatis ſpiritalis duo principia, ſacerdotium nempè, & Cathedræ auctoritas, illi deeſſent. Huic Deus numeroſam prolem, & majorem quàm Synagogæ, promiſit, quod in prædicatione Evangelii & Gentium converſione impletum eſt. Quamobrem Eſtius hæc Prophetæ verba Eccleſiæ ipſi Chriſtianæ aptat, & juſtorum ſocietati, quæ ab initio mundi in paucis fidelibus ſemper fuit conſervata, quæque cum Synagoga unum & idem corpus viſibile efficiebat, tametſi ad novum Teſtamentum pertineret propter eaſdem virtutes, quæ nos Chriſtianos efficiunt, fidem nempè, ſpem & charitatem. Hæc ſocietas Iſaiæ temporibus extabat, licèt in paucis fidelibus; nam de illa in tempore præſenti loquitur: *Lætare ſterilis quæ non paris*, niſi perpaucos fideles. Jam erat ab initio mundi, ex Aug. L. 1. de Baptiſmo, & L. 18. de Civit. cap. 5. In Abel, Henoch, Noe, Abraham, Moſe, & in aliis juſtis, quos peperit ante Chriſtum natum. Nam fides in Chriſtum jam ab initio mundi fuit ad ſalutem neceſſaria, quique fide Chriſtiana fuerunt inſtructi, quibuſcumque vixerint temporibus, ad Eccleſiam pertinent, quæ Synagoga longè eſt antiquior, ut Sara, quæ Agar erat vetuſtior, & libera. Synagoga filios Deo non peperit, ſed ſervos. Hæc quidem fusè & doctè Auctor citatus; neque tamen negaverim utrumque intellectum verbis Iſaiæ aptari commodè poſſe, & Eccleſiæ ſuorum temporum, ac futuræ poſt Chriſti adventum. Tu, inquit, Eccleſia, quæ uſque ad Chriſti adventum ſterilis fuiſti, quæque è gentibus perpaucos, è Judæis plures quidem Chriſto filios, eoſque ſub ſer-

* Rom. 9. 8. 28. * Nos autem fratres, secundùm Isaac promissionis (y) filii sumus.

29. Sed quomodo (z) tunc is, qui secundùm carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundùm spiritum: ita & nunc.

u Gen. 21. 10. 30. Sed quid dicit Scriptura? * Ejice ancillam, & filium ejus: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

31. Itaque, fratres, nòn sumus ancillæ filii, sed liberæ: qua libertate Christus nos liberavit.

CAPUT V.

Apostolus Galatas à Circumcisione deterret: summam legis in dilectione proximi positam esse docet; carnis & spiritus colluctationem, & utriusque fructus describit.

1. STate (a), & nolite iterùm jugo servitutis contineri.

* Act. 15. 1. 2. * Ecce ego Paulus (b) dico vobis: quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.

3. Testificor (c) autem rursùs omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universæ legis faciendæ.

4. Evacuati (d) estis à Christo, qui in lege justificamini: à gratia excidistis.

5. Nos enim spiritu (e) ex fide, spem justitiæ expectamus.

6. Nam in Christo Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatem operatur (f).

7. Currebatis benè: quis vos impedivit (g) veritati non obedire?

8. Persuasio hæc non est ex eo, qui vocat vos.

9. * Modicum fermentum totam massam corrumpit. * 1. Cor. 5. 6.

10. Ego confido in vobis (h) in Domino, quòd nihil aliud sapietis: qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille.

11. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico (i): quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis.

12. Utinam & abscindantur (k) qui vos conturbant.

13. Vos enim in libertatem vocati estis (l), fratres: tantùm ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem spiritus servite invicem.

14. Omnis enim lex in uno sermone impletur: * Diliges proximum tuum sicut teipsum. * Lev. 19. 18. Matth. 22. 39. Rom. 13. 8.

15. Quòd si invicem mordetis, & comeditis: videte ne ab invicem consumamini.

16. Dico autem: * Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis. * 1. Pet. 2. 11.

17. Caro enim concupiscit adversùs spiritum (m): spiritus autem adversùs carnem: hæc enim sibi invicem adversantur: ut non quæcumque vultis, illa faciatis.

18. Quòd

virtutis velamine latitantes enixa es, lætare: nam multò plures filios Christo viro tuo paries, quàm Synagoga Legi Mosaicæ ut viro conjuncta, veteris Testamenti temporibus filios peperit. Neque illud damus Synagogam umquam defecisse: semper enim visibilis fuit in Templo, sacrificiis, sacerdotio, Prophetis, fidelibus.

28. (y) Hoc mysterium est Judæis incognitum, qui etsi originem à Sara per Isaac ducerent, secundùm spiritum ab Agar per Ismaelem descendebant. Gentiles verò, qui secundùm carnem è neutra nascebantur, regenerati per fidem, ut filii Saræ & Isaac habentur, vi promissionis factæ Abrahamo, fore ut omnes gentes in ejus semine benedicerentur, ut Isaac præter naturæ ordinem vi promissionis factæ Abrahamo natus est. Itaque juxta typum & similitudinem, ut Isaac filii Ecclesiæ sumus, ex virtute & promissione Dei. Ideò ex libera nati non debemus legi servire.

29. (z) Genes. 21. Ismael lusisse cum Isaac, h. e. illusisse, phrasi Hebraica dicitur, vel lusus ille fuit persecutio, sive ad idololatriam, sive ad lasciviam cum vellet inducere, ex S. Thoma.

CAP. V. 1. (a) Firmi estote, non vacillantes. *Jugo*, Gr. *ne immisceamini iterùm jugo servitutis*, legalis, vel ne obnoxii sitis huic jugo. Quod ait, *iterùm*, non propterea innuit eos aliquando sub lege fuisse: sed ab idolorum servitute liberatos esse.

2. (b) Cujus auctoritas pro ratione omni vobis esse debet; *Si circumcidamini*, ac Circumcisionem vobis ad salutem necessariam esse credatis, Christus, quem spernitis, nihil vobis proderit. Judæis quidem ad tempus circumcidi fas erat, non item Gentilibus.

3. (c) Denuntio eum qui amplectitur Circumcisionem, quæ est caput legis, & aperta illius professio, totius legis observationi se obnoxium reddere, quòd omnia illi sint connexa.

4. (d) Ab illius gratia excidistis, qui vultis per legem justificari.

5. (e) Per spiritum ex fide expectamus justitiam, & illius præmium: non ex Lege, aut ex Circumcisione.

6. (f) Gr. perficitur, vel fit efficax, cùm scilicet charitate animata, & incitata ad opus, non torpet otio: adeò ut non sola fides, sed cum charitate & bonis operibus conjuncta nos justos efficiat.

7. & 9. (g) Gr. *Cursum inhibuit*. *Corrumpit*, Gr. fermentat, suo velut odore inficit.

10. (h) De vobis, per gratiam Domini fore ut nihil sentiatis præter ea quæ vos docui.

11. (i) Pseudo-apostoli Galatis persuadebant Circumcisionis necessitatem à Paulo prædicari, quòd ante aliquot annos Timotheum circumcidi jussisset, & legales cæremonias observaret: quod utique nihil ad propositam quæstionem attinebat. Nam de Gentilibus agebatur. Quòd si, inquit, Circumcisionem ut Gentilibus necessariam prædico, quid adhuc persecutionem patior à Judæis? Timotheus verò natus erat ex matre Judæa, atque ut ad quorumdam Judæorum infirmitatem se demitteret, jussit eum circumcidi. *Evacuatum*: non enim Judæos tam offendebat prædicatio Christi crucifixi, quàm legis per crucem abrogatæ.

12. (k) Ab Ecclesia, & vestro consortio. Mox ad præcepta morum transit.

13. (l) Ne fortè existimarent sibi licere quæcumque vellent, eos admonet ne abutantur ea libertate; simul aliud, sed levius jugum illis imponit, nempe charitatis. ex Chrysostomo non dixit, diligite, sed servite, intensam ac vehementem declarans amicitiam.

17. (m) Carnalis concupiscentia excitat in nobis prava desideria Spiritui sancto, vel rationi ipsi contraria, quæ desideria non sentire optaretis; *velletis*, sed hoc

18. Quòd si spiritu ducimini, non estis sub lege (n).

19. Manifesta sunt autem opera carnis: quæ sunt fornicatio (o), immunditia, impudicitia, luxuria,

20. Idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ,

21. Invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes (p), & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.

22. Fructus autem Spiritus est, charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas,

23. Mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Adversùs hujusmodi non est lex (q).

24. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis.

25. Si spiritu vivimus, spiritu & ambulemus.

26. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

CAPUT VI.

Quæ ad mores ex Christi lege informandos pertinent, prosequitur; idque imprimis, ut alii aliorum portent onera, & in spiritu lenitatis adhibeatur correctio; ut in cruce Christi tantummodò gloriemur.

1. FRatres, & si præoccupatus (a) fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne & tu tenteris.

2. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis (b) legem Christi.

3. Nam si quis existimat se aliquid esse, cùm nihil sit, ipse se seducit.

4. Opus autem suum probet (c) unusquisque, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero.

5. * Unusquisque enim onus suum portabit. * 1. Cor. 3. 8.

6. Communicet (d) autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis.

7. Nolite errare: Deus non irridetur (e).

8. Quæ enim seminaverit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne (f) & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam.

9. * Bonum autem facientes, non deficiamus (g): tempore enim suo metemus, non deficientes. * 2. Thess. 3. 13.

10. Ergo dum tempus (h) habemus, operemur bonum ad omnes, maximè autem ad domesticos fidei.

11. Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu (i).

12. Quicumque enim volunt placere (k) in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantùm ut crucis Christi persecutionem non patiantur.

13. Ne-

assequi non potestis. Innata illa ad malum propensio, & jugis pugna hominis cum seipso, est peccati originalis fructus.

18. (n) Cogente & terrente; sed liberè facitis quod lex jubet.

19. (o) Gr. scortatio, adulterium, *& immunditia*, mollities, qua se molles contra naturam contaminant. *Luxuria*, vox Græca quamvis libidinem petulantiorem significat, ἀσέλγεια, protervia.

21. & 22. (p) In re gravi. Inter carnis opera non ea tantùm quæ corpore, sed etiam quæ solo animo perficiuntur, ut invidiam, & inimicitias, repunit. Alia ex iis quæ enumerantur, sunt mortalia ex genere, ut fornicatio; alia ex consummatione, ut ira, cujus consummatio est grave nocumentum proximi: si consensus accesserit, peccatum erit lethale.

23. (q) Quæ hos fructus arguat: charitas est primus S. Spiritus fructus, vita cæterorum. In Græco tantummodò novem fructus Spiritus numerantur: In vulgata editione 12. Fieri id potest ut exscriptores ejusdem vocis Græcæ duas posuerint synonymas.

CAP. VI. 1. (a) Hebraismus, si quis in delicto imbecillitate victus, aut seductus repertus fuerit; vel ex Græco textu, si quis opinione præsumitur alicujus peccati reus, vos qui spirituales, aut firmiores estis, nolite acriùs eum objurgare, sed potiùs instruite eum. Gr. restituite eum. *Considerans*, σκοπῶν, singularis numerus loco pluralis: eos præcipuè alloquitur, qui se aliis perfectiores existimabant, seipsos cum aliis comparantes, eosque duriùs tractantes.

2. (b) Gr. adimplete legem Christi, patienter ferentes, & ultrò ignoscentes.

4. (c) Actiones suas ad regulam, seu ad legem divinam exigat, non se aliis præponens; lapsus suos consideret.

6. (d) Qui in doctrina fidei instruitur, doctori suo bona temporalia & necessaria tribuat: de fidelibus adhuc rudioribus agit, qui pleniùs erant instruendi, adeò ut ministrorum honorarium ex jure divino debeatur.

7. (e) Vanæ excusationes apud Deum non valent; novit vestras facultates. Metaphoram seminis, seu sumptus ad doctorum sustentationem omnibus vitæ actionibus applicat.

8. (f) Qui suis cupiditatibus servit, de his *corruptionem metet*, mortem æternam: *qui autem seminat in spiritu*, Gr. *in spiritum*, qui seminat spiritualia. In bonis operibus velut in semine vita æterna continetur.

9. (g) Non defatigemur, non desides simus: *non deficientes*, in bono perseverantes; tempus serendi, & tempus metendi; serimus in tempore, metemus in æternitate.

10. (h) Gr. opportunitatem: *Domesticos*; quos una fides velut in eadem domo continet. Viri boni sunt aliis præferendi; sed alii non sunt excludendi.

11. (i) Qui aliena manu scribere soleo, hanc Epistolam scripsi mea manu, ut hinc discatis quantum vestra salus mihi chara sit. Vel attendite qualem vobis scripserim Epistolam.

12. (k) Judæis: *in carne*, per carnalem Circumcisionem. Præcipuum Epistolæ argumentum resumit, & novam subjicit rationem, quod falsi doctores eos circumcidi cogant, non zelo legis adducti, sed tantùm ne persecutiones patiantur à Judæis, qui non tam persequ-

13. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur (l).

14. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

15. In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura (m).

16. Et quicumque hanc regulam (n) secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei.

17. De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata (o) Domini Jesu in corpore meo porto.

18. Gratia Domini nostri Jesu Christi, cum spiritu vestro, fratres. Amen.

bantur fidem Crucifixi, quàm doctrinam legis abrogandæ.

13. (l) Quòd suæ auctoritatis impressa habeatis signa, & carnaliter de vobis glorientur, tamquam de suis discipulis.

15. (m) Anima fide & baptismo renovata, ut in novitate spiritus ambulans, non in vetustate litteræ.

16. (n) Hanc vivendi rationem ut secundùm Christum ambulent: *Et super Israel Dei*; super populum Christianum.

17. (o) Loco Circumcisionis cicatrices è vulneribus propter Christum acceptis. Hanc Circumcisionem, quæ est participatio dolorum Christi, opponit Circumcisioni Judæorum, quæ eorum servitutem sub lege designabat.

EPISTOLA
BEATI PAULI
APOSTOLI
AD EPHESIOS.

Ex cap. quarto & sexto hujus Epistolæ liquet eam scriptam fuisse Romæ; sed utrùm in prioribus, an in posterioribus Pauli vinculis ea præscripta fuerit, dubitatur. Per Tychicum quidem missa fuit, uti & Epistola ad Colossenses: sed ex Epistola 2. ad Timotheum, quæ posteriorum vinculorum tempore scripta est, discimus eumdem Tychicum ab Apostolo missum esse Ephesum; cùmque titulus nomen tantummodò Pauli, non Timothei nomini sociatum præ se ferat, videtur viris doctis scripta in posterioribus vinculis.

Ephesus erat Asiæ minoris Metropolis, templo Dianæ celebris: eò confluebant totius Orientis populi: per tres annos Paulus Evangelium ibi prædicaverat, ut Mileti hujus Ecclesiæ & circumjectæ regionis Pastoribus testatus est; idque repetitis vicibus, ut verisimile est: seditione ab argentariis exorta hinc exire coactus est. Missa est hæc Epistola per Tychicum ex Græca subscriptione. Hanc Epistolam scripsit, ut fideles in suscepta fide & in mutua dilectione confirmaret; atque eos adversùs turbam Philosophorum, magorum, Simonis discipulos, & falsos fratres è Judæis malè conversos muniret. In duas dividitur partes: in priori, quæ est dogmatica, de gratuita prædestinatione ad fidem, justitiam, & salutem disserit, ut firmi perstarent in doctrina, quam prædicaverat. Beneficia Incarnationis Dominicæ & Redemptionis in memoriam revocat. In posteriori Epistolæ parte, quæ à capite quarto incipit, præclara morum tradit præcepta. Epistola sublimis est ob materiæ dignitatem, stylus paulò obscurior; nulla enim alia Pauli Epistola tanta habet mysteria reconditis sensibus involuta, teste Hieronymo.

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Præmissa solito more salutatione, mysterium voluntatis Dei in vocatione & prædestinatione nostra veneratur; tum gratias agit Deo pro tot beneficiis per Christum in nos collatis.

1. PAULUS Apostolus Jesu Christi per voluntatem (a) Dei, omnibus sanctis, qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Jesu.

2. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo (b).

* 2. Cor. 1. 3. 1. Pet. 1. 3. 3. * Benedictus (c) Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo.

4. Sicut elegit (d) nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti & immaculati in conspectu ejus in charitate.

5. Qui prædestinavit nos in adoptionem (e) filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundùm propositum voluntatis suæ,

6. In laudem (f) gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificavit nos in dilecto filio suo.

7. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundùm divitias gratiæ ejus,

8. Quæ superabundavit in nobis, in omni sapientia & prudentia:

9. Ut notum faceret nobis sacramentum (g) voluntatis suæ, secundùm beneplacitum ejus, quod proposuit in eo,

10. In dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt, in ipso:

11. In quo etiam & nos sorte (h) vocati sumus, prædestinati secundùm propositum ejus, qui operatur omnia secundùm consilium voluntatis suæ:

12. Ut simus in laudem (i) gloriæ ejus nos, qui antè speravimus in Christo:

13. In quo & vos, cùm audissetis verbum veritatis, (Evangelium salutis vestræ) in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto,

14. Qui est pignus (k) hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.

15. Propterea & ego audiens fidem vestram, quæ est in Domino Jesu, & dilectionem in omnem sanctos,

16. Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis:

17. Ut Deus, Domini nostri Jesu Christi pater gloriæ (l), det vobis spiritum sapientiæ, & revelationis, in agnitione ejus;

18. Il-

CAP. I. 1. (a) Non ex meis meritis: *Omnibus sanctis*, ob vitæ innocentiam.

2. (b) Præpositio ἐν, ex æquo ad Patrem & Filium pertinet, quod SS. Patres adversùs Arianos observarunt.

3. (c) Laudetur Deus: homines Deo benedicunt laudando; Deus benedicit, hominibus benè faciendo. *Benedixit*, bonis spiritualibus, quæ in cœlo sunt reposita, nos cumulavit. Gratias Deo agit, qui effudit in nos tot bona sua spiritalia, remissionem peccatorum, justitiam & virtutes, quæ ad cœlestem & æternam vitam nos perducunt: In quo fidelium dona spiritalia à Judaicis benedictionibus, quæ ad terrestria spectant bona, distinguit.

4. (d) Atque hæc est electionis nostræ, seu prædestinationis causa; amor Dei in nos: quo quidem præ aliis innumeris hominibus nos elegit: *In ipso*, per Christum, *ut essemus sancti, & immaculati*; Gr. *Inculpati, & irreprehensibiles*; non quia eramus, sed ut essemus: *In conspectu ejus*, non modò coram hominibus, qui ex facie tantùm judicant: *Sed in conspectu ejus in charitate*; irreprehensibiles per charitatem.

5. (e) Qui juxta æternam prædestinationem sibi per Jesum nos adoptavit in filios, adoptione perfecta, quæ incepta est per regenerationem ad gratiam, sed in ultima resurrectione perficietur per Jesum Christum: *In ipsum*, Gr. *In sese*, prædestinavit ut sibi filios adoptaret: *Propositum*; Gr. εὐδοκίαν, beneplacitum ex bona voluntate sua, eaque gratuita.

6. (f) Ut laus omnis pro gratia ejus in nos collata, ei tribuatur per Filium, cui innititur nostra prædestinatio, sive ad gratiam, sive ad gloriam. *Gratificavit*, Gratos nos effecit per merita Filii sui.

9. & 10. (g) Adeò ut nobis notum fecerit arcanum, seu mysterium illud, quod à sola ejus voluntate pendebat: qua quidem voluntate statuerat ab æterno instaurare omnia per Christi Incarnationem, quæ omnium gratiarum fons est: *Instaurare*, vox Græca, significat in unum summatim colligere; in unum corpus, & sub eodem capite Angelos & homines adduxit. *In ipso*, per ipsum.

11. (h) In eam sortem & hæreditatem asciti sumus, non ex meritis nostris præcedentibus.

12. (i) Ut laus omnis reddatur Deo. Nam merita sunt dona Dei. *Speravimus*; nos scilicet Judæi, qui priores vocati sumus, & conversi ad fidem Christi. *In quo*, Christo, & vos Ephesini & Gentiles sperastis, in eamdem societatem vocati, nullo inter vos & Judæos discrimine. Quod probat ex Spiritus super eos effusione: *Signati*; Gr. *Obsignati*, & sigillati estis; quasi sigillo apposito vestram fidem approbavit.

14. (k) Et quasi arrha, seu pars anticipata redemptionis nostræ, quam ipse perficiet in futura vita. *In redemptionem acquisitionis*: hoc pignore accepto certi sumus populum ejus acquisitum omni ex parte redemptum iri: Pignus est usque ad perfectam redemptionem.

17. (l) Qui est Hebraismus, ut Deus gloriosus Pater Jesu Christi; vel Deus auctor gloriæ; vel denique Deus Christi, ratione humanitatis, Pater ratione divinitatis. Aut fortè est quædam transpositio in his vocibus Deus, & Pater; Deus gloriæ, Pater Domini J. C.

18. Illuminatos (m) oculos cordis vestri, ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus, & quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis,

19. Et quæ sit supereminens (n) magnitudo virtutis ejus in nos, qui credi-
* Inf. 3. 7. mus * secundùm operationem potentiæ virtutis ejus,

20. Quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus,

21. Supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen, quod nominatur non solùm in hoc sæculo, sed etiam in futuro.

* Ps. 8. 8. 22. * Et omnia subjecit sub pedibus ejus: & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam,

23. Quæ est corpus ipsius, & plenitudo (o) ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

CAPUT II.

Statum peccatoris mentis oculis subjicit, ut hominis coram Deo mortui, pravis affectibus, & carnali suæ voluntati traditi, ut filii iræ, qui mundi spiritu agitur, qui dæmonis imperio subest.

Col. 2. 13. 1. ET vos, cùm essetis mortui delictis & peccatis vestris,

2. In quibus aliquando ambulastis secundùm sæculum (a) mundi hujus, secundùm principem potestatis aeris hujus, spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiæ:

3. In quibus & nos (b) omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filii iræ, sicut & cæteri:

4. Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos,

5. Et cùm essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, (cujus gratia estis salvati)

6. Et conresuscitavit (c), & consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu:

7. Ut ostenderet in sæculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ in bonitate (d) super nos in Christo Jesu.

8. Gratia enim estis salvati per fidem, & hoc non ex vobis: Dei enim donum est;

9. Non ex operibus (e), ut ne quis glorietur.

10. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus.

11. Propter quod memores estote, quòd aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini (f) præputium, ab ea quæ dicitur circumcisio in carne, manu facta;

12. Quia eratis illo in tempore sine Christo (g), alienati à conversatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo.

13. Nunc autem in Christo Jesu, vos, qui aliquando eratis longè, facti estis propè in sanguine Christi.

14. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque (h) unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua:

15. Legem mandatorum (i) decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem,

16. Et

18. (m) Ut mentem vestram illustret: *Vocationis*, ad quam vos vocavit spem, quidve ab eo vocati sperare debeatis; *Et quæ divitiæ*, & quanta sit gloria hæreditatis vestræ.

19. 21. & 22. (n) In nos qui credimus, quos à mortuis excitatos, gloriosos efficit: *Operationem*; Per eamdem virtutem, qua Christum excitavit à mortuis. *Nomen*, Dignitatem omnem & potestatem. *Ecclesiam*, Græci legunt, *Dedit illum caput super omnia*, *visibilia*, *& invisibilia*.

23. (o) Nam caput corpore, & corpus capite perficitur. *Qui omnia*, Gr. *omnia in omnibus adimplentis*; vel passivè, completur, seu perficitur omnibus corporis mystici sui membris in unum collectis. Horum est plenitudo, & robor; his vitam fidei, motum spei, & charitatis operationem impartitur.

CAP. II. 2. (a) Secundùm ejus desideria; *aeris*, qui in hoc aere, ut in ventis diversatur. Vox, *hujus*, deest in Græco; unde legitur, secundùm principem potestatis aeris; *Spiritus*, juxta impulsum ejus Spiritus, qui dominatur potestatibus, quæ degunt in hoc aere.

3. (b) Ex quibus incredulis & nos fuimus aliquando facientes voluntatem, Gr. *voluntates carnis*, corpore & animo peccatores. *Natura*, à nativitate, ob peccatum originis, iræ Dei obnoxii; idque etiam ex propensione quadam naturali.

6. (c) Suscitavit per Christi gratiam, qua mors ejus, resurrectio & ascensio nobis applicantur, & novam in nobis vitam operantur.

7. (d) Per bonitatis suæ effusionem. *Gratia*, non ex meritis præcedentibus, cùm fides, quæ Dei donum est, meritorum sit initium.

9. & 10. (e) Quæ fidem præcesserint. *Factura*, Nova creatura: *Creati in Christo Jesu*, per Christum Jesum regenerati ad bona opera facienda, quæ ipsa sunt dona Dei. Creatio ad Deum solum pertinet, eaque est ex nihilo.

11. (f) Quos Judæi probri loco dicunt incircumcisos: *Gentes in carne*, utrobique hæc verba subjicit Apostolus, ut insinuet nec gentibus obesse præputium, nec Judæis circumcisionem.

12. (g) Alienos tum fuisse vos à Christo recordemini. *Conversatione*, alium ab his vivendi ritum, aliud institutum sequentes; illi enim unum Deum, vos idola colebatis. *Hospites*, alieni à fœderibus cum Abraham, Isaac, & Jacob, sancitis; ad vos nihil spectabant ea fœdera; *Et eratis sine Deo*, verum Deum ignorantes, & falsos colentes.

14. (h) Ex Judæis & Gentibus unum effecit corpus fidelium: *Maceria*, Gr. sepimenti; seu legem abrogando, quæ Judæos à Gentibus separabat, vel inimicitias Judæorum & Gentilium.

15. (i) Legem Mosaicam, quæ innumeris constabat præceptis: hanc fidei decretis, & novæ legis dogmati-

16. Et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in femetipſo.

17. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longè fuiſtis, & pacem iis, qui propè.

* Rom. 5. 2. 18. * Quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in uno Spiritu ad Patrem.

19. Ergo jam non eſtis hoſpites (k), & advenæ: ſed eſtis cives Sanctorum, & domeſtici Dei:

20. Superædificati ſuper fundamentum (l) Apoſtolorum, & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Jeſu:

21. In quo omnis ædificatio (m) conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino:

22. In quo & vos coædificamini (n) in habitaculum Dei in Spiritu.

CAPUT III.

Myſterium Gentilium cum Judæis reconciliationis Paulo revelatum, cujus myſterii ſe miniſtrum eſſe meritò gloriatur.

1. HUjus (a) rei gratia, ego Paulus vinctus Chriſti Jeſu, pro vobis Gentibus,

2. Si tamen (b) audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei, quæ data eſt mihi in vobis:

3. Quoniam ſecundùm revelationem notum mihi factum (c) eſt ſacramentum, ſicut ſuprà ſcripſi in brevi:

4. Prout poteſtis (d) legentes intelligere prudentiam meam in myſterio Chriſti:

5. Quod aliis generationibus (e) non eſt agnitum filiis hominum, ſicuti nunc revelatum eſt ſanctis Apoſtolis ejus, & Prophetis in Spiritu:

6. Gentes eſſe cohæredes (f), & concorporales, & comparticipes promiſſionis ejus in Chriſto Jeſu per Evangelium:

7. Cujus factus ſum miniſter, ſecundùm donum gratiæ Dei, quæ data eſt mihi * ſecundùm operationem (g) virtutis ejus. * Sup. 1. 19.

8. * Mihi omnium ſanctorum minimo data eſt gratia hæc, in Gentibus evangelizare (h) inveſtigabiles divitias Chriſti, * 1. Cor. 15. 9.

9. Et illuminare (i) omnes, quæ ſit diſpenſatio ſacramenti abſconditi à ſæculis in Deo, qui omnia creavit:

10. Ut innoteſcat principatibus (k) & poteſtatibus in cœleſtibus per Eccleſiam, multiformis ſapientia Dei,

11. Secundùm præfinitionem (l) ſæculorum, quam fecit in Chriſto Jeſu Domino noſtro:

12. In quo habemus fiduciam (m), & acceſſum in confidentia per fidem ejus.

13. Propter quod peto ne deficiatis (n) in tribulationibus meis pro vobis: quæ eſt gloria veſtra.

14. Hujus rei gratia (o) flecto genua mea ad Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti,

15. Ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur,

16. Ut det vobis ſecundùm divitias (p) gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem,

17. Chri-

bus abrogans: *In ſemetipſo*; ut duos populos tamquam unum hominem *condat*, Gr. *creet*.

19. (k) Gr. *Xένοι*, extranei & advenæ: hoſpites civibus, advenas opponit domeſticis.

20. (l) Doctrinam Apoſtolorum. *Lapide*, cui totum ædificium ſpiritale innititur. Sic ædificium illud veteri & novo Teſtamento ſubnixum Jeſus Chriſtus inſtar lapidis angularis connectit, & firmat.

21. (m) Eccleſiæ: *In Domino*, ut ſitis templum Deo conſecratum, cujus Chriſtus eſt fundamentum, & lapis angularis.

22. (n) Vos ſimul cum aliis Chriſtianis ædificamini, ut ſitis Dei habitaculum per Spiritum ſanctum.

CAP. III. 1. (a) Ut vos ædificio illi ſpiritali aptarem: *Ego Paulus vinctus Chriſti Jeſu*, pro Chriſto vinctus ſum. Ex nonnullis MSS. quædam ſupplent hanc vocem, *poſtulo*, Deum precor; quòd iis videatur in his verbis ellipſis, ſublata hac voce.

2. (b) Gr. *Eἴγε*, *ſiquidem*, intellexiſtis diſpenſationem gratiæ Dei mihi creditam, ut eam gentibus prædicarem, atque hæc vocatio vobis nota eſt: particula, *Si*, non tam eſt dubitantis hoc loco, quàm affirmantis.

3. (c) Gr. *notum mihi fecit*, ſupple, Deus; *ſacramentum*, Gr. *myſterium*, nimirum de gentium vocatione: *In brevi*, Gr. paucis, in ſuperiori capite, vel paulo antè.

4. (d) Quatenùs poteſtis capere intelligentiam meam: id enim voce Græca exprimitur, circa myſterium Chriſti.

5. (e) Superioribus ſæculis non eſt revelatum, quemadmodum ſanctis Apoſtolis, & Prophetis novi Teſtamenti: *In Spiritu*, per Spiritum ſanctum.

6. (f) Nimirùm id revelatum iis fuit, Gentes ad poſſeſſionem ejus hæreditatis vocari, ut idem corpus fidelium cum Judæis efficiant, & ejuſdem promiſſionis per Chriſtum ſint participes.

7. (g) Gr. *ἐνέργειαν*, *efficaciam*, potentiam ejus in patrandis miraculis.

8. (h) Ut evangelizem; *inveſtigabiles*, Imperveſtigabiles, nec comprehenſas, *divitias Chriſti*.

9. (i) Ut illuminem; *diſpenſatio*, Gr. *communicatio*; quæ ſit tanti ſacramenti adminiſtratio, ſeu œconomia.

10. (k) Seu bonis, ſeu malis Angelis, boni quidem longè clariùs ab Eccleſia didicerunt, atque in ea velut in ſpeculo inexhauſtam Dei ſapientiam ſunt contemplati, per ea quæ in Eccleſia geruntur.

11. (l) Ut perficeret per Chriſtum, quod ab æterno propoſuerat.

12. (m) Gr. libertatem Deum ipſum adeundi; *Per fidem ejus*, per quam licet nobis liberè & confidenter ad eum accedere.

13. (n) Ne animo concidatis ob tribulationes, quas veſtra cauſa perfero. *Gloria*; imò glorіemini potiùs quod ego præceptor veſter dignus factus fuerim, qui pro Chriſto contumelias patiar.

14. & 15. (o) Ne deficiatis. *Paternitas*; Gr. *πατριὰ*, *familia*, cognatio, affinitas: ex quo ſocietas omnis tam hominum quàm Angelorum originem ſuam ducit.

16. (p) Per gratiam ſuam & potentiam; *virtute corroborari*, ut det vobis ſecundùm interiorem hominem, qui intùs à Deo formatur, per virtutem Spiritus ſui, corroborari.

17. Christum habitare (q) per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati, & fundati,

18. Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum:

19. Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem (r) Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei.

20. Ei autem, qui potens est omnia facere superabundanter quàm petimus, aut intelligimus, secundùm virtutem, quæ operatur (f) in nobis:

21. Ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Jesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. Amen.

CAPUT IV.

Ad morum præcepta descendit, quæ ex principiis jam positis de structura ejusdem ædificii & nova eorum in eodem corpore societate ducuntur.

1. Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino (a), * ut dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, — * 1. Cor. 7. 17. Philip. 1. 27.

2. Cum omni humilitate, & mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in charitate,

3. * Soliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis. — * Rom. 12. 10.

4. Unum corpus, & unus Spiritus (b), sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ.

5. Unus Dominus, una fides, unum baptisma.

6. * Unus Deus & Pater (c) omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. — * Mal. 2. 10.

7. * Unicuique autem nostrûm data est gratia (d) secundùm mensuram donationis Christi. — * Rom. 12. 3. 1. Cor. 12. 11. 2. Cor. 10. 13.

8. Propter quod dicit: * Ascendens (e) in altum captivam duxit captivitatem: dedit dona hominibus. — * Ps. 67. 19.

9. Quòd autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit (f) primùm in inferiores partes terræ?

10. Qui descendit (g), ipse est & qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia.

11. Et ipse dedit quosdam quidem * Apostolos (h), quosdam autem Prophetas, alios verò Evangelistas, alios autem pastores, & doctores, — * 1. Cor. 12. 28.

12. Ad consummationem (i) sanctorum in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi:

13. Donec occurramus (k) omnes in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi:

14. Ut jam non simus parvuli (l) fluctuantes, & circumferamur omni vento do-

17. & 18. (q) Det vobis, ut per fidem Christus in vobis habitet: *ut in charitate radicati, firmi & constantes, possitis comprehendere*, immensa Dei in vos beneficia, & mysterii quod vobis prædico velut dimensiones omnes; quanta sit ejus latitudo per totum orbem diffusa, quanta longitudo in omnes futuras ætates, quæ altitudo ad cœlum usque & vitam æternam porrecta; *& profundum*, in vocatione, justificatione & electione Sanctorum.

19. (r) Summum ejus in nos amorem, qui exuperat humanam scientiam: *Ut impleamini*, ut donis omnibus abundetis.

20. (f) Gr. secundùm vim & potentiam, quæ efficaciter agit in nobis; secundùm gratiam & Spiritum qui vos potenter ad virtutem movet.

CAP. IV. 1. (a) Propter Dominum; *dignè*; ut pro dignitate vocationis vestræ vos geratis, ut decet eos, qui tantis sunt cumulati beneficiis.

4. (b) Sitis per mutuam charitatem. *Vocati*, Ad eamdem Dei possessionem vocati.

6. (c) Qui est Pater omnium, qui est super omnes, omnibus præest; *& per omnia*, providentia, & substantia sua omnibus intimè præsens est; *& in omnibus nobis*; Gr. *vobis*: Per gratiam suam vobis omnibus adest: adeò ut in unum corpus sitis coagmentati, eodem spiritu animati, eadem spe freti, eumdem Dominum Jesum agnoscentes, eadem fide instructi, eodem baptismo abluti, eidem Deo subjecti, atque adeò eamdem esse oporteat animorum consensionem.

7. (d) Varia sunt dona, & dispares gratiæ in corpore mystico, ut Christus ea variè partitus est; quæ dona unitatem Ecclesiæ non scindunt, sed tuentur.

8. (e) Id verò probat ex Psal. 67. ubi secundam personam mutat in tertiam: *Ascendens in altum*, cùm in cœlum ascenderet, dæmone & morte devictis: *Captivam*, nos ipsos à diaboli tyrannide liberavit, & dona sua hominibus distribuit, quorum alia illuminant, alia sanctificant Ecclesiam.

9. (f) E cœlo in terram; sicque Simonis Magi errorem refellit, qui negabat Christum ante Incarnationem extitisse: quem errorem Ebion & Photinus posteà amplexi sunt. Imò & descendit in partes inferiores terræ, unde captivos eduxit. Quid enim aliud sibi vult quod Propheta ait de Christo, nempe quod ascendit, nisi quòd ipse priùs descenderit in terram, vel in Limbum?

10. (g) Per Incarnationem: *Impleret*; & persona sua, & donis; vel ut omnia quæ de illo scripta erant, impleret veritate sua, Ecclesiam donis, terram gloria nominis sui, cœlum præsentia sua.

11. (h) Quibus jure divino succedunt Episcopi; *Alios verò Evangelistas*, qui Apostolos juvarent in prædicando Evangelio: *Alios Pastores & doctores*, adeò ut iidem sint pastores & doctores: non enim, ait, alios Pastores, alios Doctores, qui doctrinam Christianam tradunt; ut Prophetæ intelligentiam verbi Dei, quod Evangelistæ annuntiant exteris, doctores fidei domesticis.

12. (i) Gr. ad coagmentationem sanctorum. *In opus*; ut operentur & laborent in sui ministerii functionibus, atque in unum corpus perfectum coalescant.

13. (k) Gr. *Perveniamus*: hic finis est ordinum qui in Ecclesia sunt constituti, ut omnes agnoscant Filium Dei. Quosdam dedit Deus in Ecclesia Apostolos, Prophetas, Pastores, qui nos regant, & instruant, donec evadamus in viros perfectos fide, & sanctitate vitæ, & consummata sit membrorum Ecclesiæ coaptatio, quemadmodum Christus ad perfectam ætatem pervenit; idque futurum est post resurrectionem. Interim ordo Hierarchicus in Ecclesia perstabit, donec Christus in nobis planè formatus fuerit, ac novus homo virilem ætatem & staturam sit adeptus. Qui mysteria Religionis imperfectè norunt, hos pueris qui perfecta donantur notitia, illos cum viris comparat.

14. (l) Ut desinamus esse parvuli, opinionum procellis obnoxii, quos improbi & subdoli homines incautos decipiunt: *In nequitia*, per nequitiam.

doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris.

15. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus (m) in illo per omnia, qui est caput Christus:

16. Ex quo totum corpus (n) compactum, & connexum per omnem juncturam subministrationis, secundùm operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.

17. * Hoc igitur dico, & testificor in Domino, ut jam non ambuletis, sicut & Gentes ambulant in vanitate sensus sui, (* Rom. 1. 21.)

18. Tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati (o) à vita Dei, per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum,

19. Qui desperantes (p), semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.

20. Vos autem non ita didicistis Christum,

21. Si tamen (q) illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Jesu:

22. * Deponere (r) vos secundùm pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundùm desideria erroris. (* Col. 3. 8.)

23. * Renovamini (ſ) autem spiritu mentis vestræ, (* Rom. 6. 4.)

24. * Et induite novum hominem, qui secundùm Deum creatus est in justitia, & sanctitate veritatis. (* Col. 3. 10.)

25. * Propter quod deponentes (t) mendacium, * loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam sumus invicem membra. (* 1. Pet. 2. * Zach. 8. 16.)

26. * Irascimini, & nolite peccare (u): sol non occidat super iracundiam vestram. (* Ps. 4. 5.)

27. * Nolite locum dare diabolo (x): (* Jac. 4. 7.)

28. Qui furabatur (y), jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.

29. Omnis sermo (z) malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus.

30. Et nolite contristare (a) Spiritum sanctum Dei: in quo signati estis in diem redemptionis.

31. Omnis amaritudo (b), & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.

32. * Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes (c) invicem, sicut & Deus in Christo donavit vobis. (* Col. 3. 13.)

CAPUT V.

Moralia prosequitur; Christi imprimis imitationem, castum & prudentem sermonem, prudentiam, charitatem commendat, ut mulieres sint subditæ viris.

1. ESTote ergo imitatores (a) Dei, sicut filii charissimi:

2. * Et ambulate in dilectione, sicut & Chri- (* Joan. 13. 34. & 15. 12.)

15. (m) Non aliud nobis sit propositum, quàm idipsum quod fidei & veritati est consonum; non aliud sit incitamentum actionum nostrarum, quàm amor Dei & charitas ipsa.

16. (n) Corpus Ecclesiæ ex fidelibus quasi ex totidem membris aptè compactum, à Christo tamquam à capite suo vitam & spiritum excipit, ministerio Pastorum crescit, donec membra sint inter se & cum suo capite connexa: Christus est hujus corporis caput, fideles membra, quæ fide & charitate cùm inter se, tum unà cum suo capite sunt devincta; per Sacramenta tamquam per venas aluntur: crescit, inquam, corpus in apta membrorum proportione, atque illud augmentum in Christi corpore mystico fit per charitatem, quæ est instar caloris innati vitam impartientis.

18. (o) Ab ea vivendi ratione, quam Deus præcepit: *Cæcitatem*, Gr. *obdurationem*, quorum conscientia velut callum induxit.

19. (p) Gr. qui cùm dolere desierint, morbum suum & conscientiæ stimulos non sentiunt, desperant planè de salute sua, atque omni cupiditatum generi semetipsos tradunt.

21. (q) Siquidem; adeò ut ea sit vox confirmantis, ut videtur Chrysostomo; alii putant vocem esse dubitantis: Si tamen docti estis in ipso, *Sicut est veritas*; non aliud didicistis, ab eo, quàm juxta ejus doctrinam justè & piè vivere, atque illud imprimis.

22. (r) Exuere veteres affectus; *Qui corrumpitur secundùm desideria erroris*, cupiditates illicitas. Hanc scientiam intùs nos docet Christus, & pastores extrinsecus, in Ecclesiæ schola; fructus hujus doctrinæ est veteris hominis & pravorum affectuum depositio, atque interioris hominis renovatio.

23. & 24. (ſ) Gr. *renovari*, id quoque didicistis. *Creatus*, Qualis à Deo creatus est, & renovatus à Christo, in vera justitia & sanctitate.

25. (t) Ad actus particulares descendit, ac primùm ut lingua procul sit ab omni mendacio, & dolo: cùm simus invicem membra, nec membrum unum alterum fallat; veritas adsit in verbis, & in actionibus nostris.

26. (u) Cor ipsum affectuum sedes sic regendum, ut ira, si fortè exurgit, ad effectum usque non prorumpat, neque ad crastinum usque diem proferatur.

27. (x) Ne vobis dominetur, si ira in odium degeneret, si diutiùs duret.

28. (y) Exteriores actus, & manus ipsas cohibet: Eleemosynam præscribit.

29. (z) Gr. *obscœnus*, fœtidus: *Ut det gratiam audientibus*, non scandalum afferat, sed ædificationi, & proximi utilitati consulat.

30. (a) Offendere, *Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis*, obsignati per Confirmationis Sacramentum; *In diem redemptionis*, quem Spiritum ad diem usque resurrectionis, cùm ab omnibus malis liberi eritis, custodire debetis.

31. (b) Verba acerba; & blasphemia, maledictum omne: *Et clamor*, rixantium: *Cum omni malitia*, malevolentia erga alios.

32. (c) Condonantes; Injuriarum oblivione Deum imitamur, & debita nostra magna ex parte exsolvimus: nihil magis nos misericordia Dei indignos facit, quàm immitis animus, & durus, aut ulciscendi avidus.

CAP. V. 1. (a) Ut Pater vester cœlestis peccata condonat, ita vos offensas debetis invicem remittere, & charitatis officia exercere.

1. Ioan. 4. 21. Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suavitatis.

* Col. 3. 5. 3. * Fornicatio (b) autem, & omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos;

4. Aut turpitudo (c), aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet; sed magis gratiarum actio.

5. Hoc enim scitote intelligentes; quòd omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus (d), non habet hæreditatem in regno Christi & Dei.

* Matt. 24. 4. Mar. 13. 5. Luc. 21. 8. 2. Thess. 2. 3. 6. * Nemo vos seducat inanibus verbis (e): propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.

7. Nolite ergo effici participes eorum.

8. Eratis enim aliquando tenebræ (f); nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate:

9. Fructus enim lucis est in omni bonitate (g), & justitia, & veritate:

10. Probantes (h) quid sit beneplacitum Deo:

11. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.

12. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe (i) est & dicere.

13. Omnia autem, quæ arguuntur, à lumine manifestantur (k): omne enim, quod manifestatur, lumen est.

14. Propter quod dicit (l): Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.

15. Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis: * non quasi insipientes, * Col. 4. 5.

16. Sed ut sapientes: redimentes (m) tempus, quoniam dies mali sunt.

17. * Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. * Rom. 12. 2.

18. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria (n): sed implemini Spiritu sancto, 1. Thess. 4. 3.

19. Loquentes vobismetipsis in psalmis (o), & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino,

20. Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo & Patri.

21. Subjecti invicem in timore Christi.

22. * Mulieres (p) viris suis subditæ sint, sicut Domino: * Gen. 3. 16. Col. 3. 18. 1. Pet. 3. 1.

23. * Quoniam vir caput est mulieris: sicut Christus caput est Ecclesiæ: Ipse, salvator corporis ejus (q). * 1. Cor. 11. 3.

24. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus.

25. * Viri, diligite (r) uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, * Col. 3. 19.

26. Ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ,

27. Ut exhiberet (s) ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.

28. Ita & viri debent diligere uxores suas ut corpora sua. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.

29. Ne-

3. (b) Scortatio, omnis concubitus cum aliena; *Omnis immunditia*, obscœnitas.

4. (c) Verborum: *Stultiloquium*, quod ad ineptas fabulas refert Hieronymus; *aut scurrilitas*, urbanitatis excessus, cùm quis facetiis ultra modum indulget, & ambiguis utitur verbis, ut risum moveat: *Quæ ad rem non pertinet*; Gr. quæ non conveniunt, non decent; ut fortè particula, *enim*, exscriptoris incuria exciderit: ista Christianis minimè conveniunt: si urbanitas, aut facetiæ modum excesserint.

5. (d) Græci legunt, *qui est idololatra*, idolorum cultor; *aut avarus*: vox Græca eum quoque significat, qui voluptatum est appetentior. Id colimus quod amamus; pecuniam ut Deum suum colit, qui in ea felicitatem suam ponit.

6. (e) Falsa Philosophorum doctrina, quæ mores pervertit. *Diffidentiæ*, Incredulos, contumaces, veritati rebelles.

8. (f) Cæci, flagitiorum tenebris involuti: *Lux in Domino*, fide & doctrina Christi illustrati, per bonæ vitæ exempla aliis prælucentes.

9. (g) Gr. benignitate, quam iræ opponit, ut veritatem mendacio, justitiam fraudibus.

10. (h) Expendentes, *quod sit beneplacitum Deo*; quid Deo placeat, quid à vobis exigat.

12. (i) De peccatis carnis cum magna cautela loquendum: cedendum est necessitati, sed pudori parcendum.

13. (k) Tum enim arguuntur, cùm in lucem proferuntur; *lumen*, id est luce illustratum; lumen reliqua manifestat, & seipsum; doctrina & exemplo aliis prælucentis.

14. (l) Vel ex incerto auctore, aut potiùs ex Isaia 60. 1. vel ex cap. 26. 21. hæc verba desumuntur, Dormit, aut potiùs mortuus est, qui Dei & propriæ salutis obliviscitur; Deus unus eum excitat.

16. (m) Gr. *ementes*; novis negotiis ne impliciti sitis, opportunitatem benè agendi præterlabi ne sinatis; *Dies mali sunt*; vita est periculis & tentationibus plena.

18. (n) Intemperantia, morum dissolutio: *Sed implemini*, sobria, & sancta ebrietate. Illicitæ corporis voluptates, & spiritales animæ deliciæ sunt insociabiles.

19. (o) Relaxantes animos, non profanis cantilenis, sed psalmis, & hymnis, non lingua solùm, sed intimo cordis affectu: ut Deo loquentes, ad ejus gloriam cuncta referentes.

22. (p) Post officia omnibus fidelibus communia, ad ea particulariter descendit: ac primùm mulieribus præcipit, ut viris suis subjectæ sint, *sicut Domino*, ut Ecclesia Christo subest tamquam suo capiti: vir enim est caput uxoris.

23. (q) Pro, *sui*; Christus corpori suo, seu Ecclesiæ salutem confert influendo, & regendo. Quamquam vox, *ejus*, ad maritum quoque referri potest.

25. & 26. (r) Idque exemplo Christi illustrat, qui seipsum morti tradidit pro Ecclesia, quam mundavit baptismo aquæ, & verbo vitæ, seu per vivificam baptismi formam.

27. (s) Per resurrectionem sine peccati macula, ac ruga vetustatis. Ex quibus id concludendum relinquit, mutuum viri & uxoris amorem ab omni Gentilium fœditate purum esse oportere.

29. Nemo enim umquam carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fovet eam, sicut & Christus Ecclesiam:

30. Quia membra sumus corporis (t) ejus, de carne ejus & de ossibus ejus.

* Gen. 2. 24. Mat. 19. 5. Mar. 10. 7. 31. * Propter hoc relinquet (u) homo patrem, & matrem suam, & adhærebit uxori suæ: & * erunt duo in carne una.

* 1. Cor. 6. 16. 32. Sacramentum (x) hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia.

33. Verumtamen (y) & vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat virum suum.

CAPUT VI.

De mutuis inter parentes & liberos, inter dominos & servos officiis; de lucta adversus dæmones; de perseverantia in Oratione.

1. Filii, obedite parentibus vestris in Domino (a): hoc enim justum est.

*Exod. 20. 12. Deut. 5. 16. Eccli. 3. 9. Matt. 15. 4. Mar. 7. 10. Col. 3. 20. 2. * Honora (b) patrem tuum, & matrem tuam: quod est mandatum primum in promissione:

3. Ut benè (c) sit tibi, & sis longævus super terram.

4. Et vos, patres (d), nolite ad iracundiam provocare filios vestros: sed educate illos in disciplina, & correptione Domini.

* Col. 3. 22. Tit. 2. 9. 1. Pet. 2. 18. 5. * Servi, obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo:

6. Non ad oculum (e) servientes, quasi hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo,

7. Cum bona voluntate (f) servientes, sicut Domino, & non hominibus:

8. Scientes quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, sive servus, sive liber.

* Deut. 10. 17. 2. Par. 19. 7. Job 34. 19. Sap. 6. 8. Eccli. 35. 15. Act. 10. 34. Rom. 2. 11. Col. 3. 25. 1. Pet. 1. 17. 9. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas: scientes quia & illorum, & vester Dominus est in cœlis: * & personarum acceptio non est apud eum.

10. De cætero, fratres, confortamini (g) in Domino, & in potentia virtutis ejus.

11. Induite vos armaturam (h) Dei, ut possitis stare adversùs insidias diaboli.

12. Quoniam non est nobis colluctatio (i) adversùs carnem & sanguinem: sed adversùs principes, & potestates, adversùs mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ, in cœlestibus.

13. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo (k), & in omnibus perfecti stare.

14. State ergo succincti lumbos vestros in veritate (l), & induti loricam justitiæ,

15. Et calceati (m) pedes in præparatione Evangelii pacis:

16. In

30. (t) Seu Ecclesiæ, aut Christi, qui est caput nostrum. *De carne ejus*; similem cum eo carnem habens.

31. (u) Huc pertinent quæ legimus Genes. 2. 4. ut arctum Christi cum Ecclesia vinculum manifestum fiat: Nam *& adhærebit uxori suæ*, arctissimo amoris vinculo, & nexu indissolubili.

32. (x) Illa conjunctio viri & uxoris magnùm est mysterium & sacramentum, sub quo latet Christi & Ecclesiæ indissolubilis conjunctio. Nam Christus quodammodo reliquit Patrem, ut ipse ait: *Exivi à Patre, & veni in mundum*; reliquit & matrem, seu Synagogam, ut Ecclesiæ tamquam uxori adhæreat.

33. (y) Hinc concludit uxorem à viro diligendam tamquam propriam carnem. *Uxor autem timeat*, revereatur ut caput suum. Non nihil supplendum videtur his verbis: *Et vos & singuli*, nempè id præstate: *Ut unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat.*

CAP. VI. 1. (a) Propter Dominum, quatenus lex Christi id præcipit, Lucæ 14. 26. primùm quia justum est, ut iis honorem & reverentiam præstemus, à quibus vitam accepimus: nam Deus & natura filios parentibus subjiciunt, sic tamen ut filiorum erga parentes pietas, ad eum quem Deo debent cultum, omninò referatur.

2. (b) Non solùm cultu, sed & subsidio, ut Christus ipse interpretatur Matth. 15. 6. *In promissione*: huic mandato adjuncta est promissio boni temporalis in veteri lege, spiritalis in nova.

3. (c) Atque hæc est tertia ratio, cur parentum reverentiæ, longioris vitæ & felicis promissio adjecta fuerit, quatenùs æternæ saluti est utilis, & ad eam perducit.

4. (d) Vicissim patres admonet, primùm ne duriores sint in liberos, neve nimia severitate eos reddant indociles, & rebelles; deinde ne eos nimia indulgentia solutiores efficiant, sed justum servent modum severitatis & indulgentiæ. *Sed educate*, Gr. eruditione, & correptione, ac monitis sanctis, juxta Domini præcepta & doctrinam. Instituendi & formandi sunt eorum mores ad pietatem Christianam, ad vitæ honestæ & civilis officia: quò eos natura ferat, quæ sit illorum indoles, diligentiùs inquirendum: ob graviores tantùm culpas puniendi; idque moderatè, non ex impetu, aut ira castigandi.

6. (e) Non tantùm in præsentia. *Placentes*, ita ut præsentes revereamini, absentes spernatis; sed ut Christi servi, qui cor ipsum intuetur.

7. (f) Gr. *Cum benevolentia*, ex animo servientes.

10. (g) Constanti & forti animo estote adversùs tentationes, fortitudinem in Dei gratia quærite ut arma hostibus debellandis: simplicitatem imprimis Christianam, & humilitatem.

11. (h) Gr. universum armorum apparatum: Sic Christum induamus, ut nulla pars nostri vulneri pateat.

12. (i) Adversùs carnem & sanguinem, adversùs mortales homines: *Sed adversùs principes*, Gr. principatus: *Rectores*, hominum impiorum; pauci enim sunt ab iis liberi: *Contra spiritualia nequitiæ*, spirituales nequitias, quæ sunt in hoc caliginoso aere.

13. (k) In tempore difficili & periculoso, in ipso certamine.

14. (l) Doctrinæ, quodam velut baltheo renes succingite, ut affectus omnes carnis animo subjectos habeatis: *Et induti loricam justitiæ*, quæ instar thoracis vitæ omnes actiones tegat, & omni ex parte hominem muniat.

15. (m) Ad confitendum & annuntiandum Evangelium prompti, & alacres, Evangelium, inquam, pacis Deum inter & homines.

16. In omnibus sumentes scutum (n) fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere:

* Isa. 59. 17. 1. Thess. 5. 8. 17. * Et galeam (o) salutis assumite: & gladium spiritus, (quod est verbum Dei)

18. Per omnem orationem (p) & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu: & in ipso * vigilantes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus sanctis: * Col. 4. 2.

* Col. 4. 3. 2. Thess. 3. 1. 19. * Et pro me, ut detur (q) mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelii:

20. Pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipso audeam, prout oportet me, loqui.

21. Ut autem & vos sciatis quæ circa me sunt, quid agam: omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister in Domino:

22. Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra.

23. Pax fratribus, & charitas cum fide, à Deo Patre, & Domino Jesu Christo.

24. Gratia cum omnibus, qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptione (t). Amen.

16. (n) Impenetrabile omnibus telis inimici.
17. (o) Galeam salutarem assumite, quæ caput tueatur; spem de salute æterna: *Et gladium Spiritus*, quem Spiritus sanctus subministrat. Verbum Dei scriptum: & non scriptum: eo muniti omnes errores, & ingenii humani figmenta destruimus.
18. (p) Atque hæc arma oratio comitetur: *In spiritu*, ex interiori cordis affectu. Ubique, & in omni tempore; *In spiritu*, pietatis & religionis. *Vigilantes*, ne distrahatur animus: *In omni instantia*, cum perseverantia, & fervore cordis: *Pro omnibus sanctis*, in sanctorum communione, pro universa Ecclesia orantes.
19. (q) Ut mihi Deus os aperiat; ut suggerat, quæ loquar.
24 (r) Qui diligunt sincerè & incorruptè, vitam puram degunt: aut fortè hanc vocem addidit ob Simonis Magi & ejus discipulorum flagitia.

EPISTOLA
BEATI PAULI
APOSTOLI
AD PHILIPPENSES.

PHILIPPENSES primi inter Macedonas ad fidem Christi conversi, in ea tuenda, & in Pauli dilectione constantissimi fuerunt; pseudo-apostolos ne audire quidem voluerunt. Certiores facti Apostolum Romæ esse in vinculis, Epaphroditum unà cum muneribus misere, qui eum suo nomine salutaret & consolaretur. Epaphroditus longi itineris molestias perpessus, Romæ in morbum incidit; postquam is convaluit, ad suos rediit cum hac Epistola, in qua Philippensibus gratias agit Paulus; iisque gratulatur de perseverantia in fide, constantia in persecutionibus perferendis, de pseudo apostolorum contemptu; eosque ad virtutes omnes, humilitatem imprimis, mutuam dilectionem, & Dei timorem sic adhortatur, ut hac Epistola ubique hunc amorem spiret, quo ipse ardebat Apostolus.

CAPUT PRIMUM.

Post solitam salutationem, & studii erga Philippenses sui declarationem, vincula sua ad propagationem Evangelii multùm profuisse testatur: dubitat an sibi vivere satius sit, an mori; eosque ad patientiam adhortatur.

1. PAulus, & Timotheus (a), servi Jesu Christi, omnibus sanctis in Christo Jesu, qui sunt Philippis, cum Episcopis, & Diaconibus.

2. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.

3. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri,

4. Semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens,

5. Super communicatione vestra in Evangelio Christi, à prima die usque nunc.

6. Confidens hoc ipsum, quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu.

7. Sicut est mihi justum hoc sentire pro omnibus vobis: eò quòd habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defensione, & confirmatione Evangelii, socios gaudii mei omnes vos esse.

8. Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.

9. Et hoc oro, ut charitas vestra magis ac magis abundet in scientia, & in omni sensu (b):

10. Ut probetis potiora, ut sitis sinceri, & sine offensa in diem Christi,

11. Repleti fructu justitiæ per Jesum Christum, in gloriam & laudem Dei.

12. Scire autem vos volo (c) fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii:

13. Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio, & in cæteris omnibus;

14. Et plures è fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantiùs auderent sine timore verbum Dei loqui.

15. Quidam quidem & propter invidiam & contentionem (d): quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant,

16. Quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum.

17. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant non sincerè, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.

18. Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem (e), sive per veritatem, Christus annuntietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.

19. Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem, per vestram orationem, & subministrationem Spiritus Jesu Christi.

20. Secundùm expectationem (f), & spem meam, quia in nullo confundar: sed in omni fiducia sicut semper, & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem.

21. Mihi enim vivere Christus est, & mori lucrum.

22. Quòd si vivere in carne (g), hic mihi fructus operis est, & quid eligam ignoro.

23. Coar-

CAP. I. 1. (a) In Epistolis quas Romæ scripsit, Timotheum sibi adjungit ob benevolentiam singularem. *Philippis*; urbs erat Macedoniæ, quam Philippus Alexandri pater instauravit, & suo donavit nomine: *Cum Episcopis & Diaconibus*, Presbyterorum nullam facit mentionem; seu Presbyteri tunc Episcopi vocarentur, quòd plebis curam haberent; seu plures Presbyteri in una & eadem urbe Episcopi ordinarentur, iique in varias regiones ab Apostolis, cùm opus erat, mitterentur; seu denique in circumjectis locis plures essent Episcopi, cùm in eadem civitate unus tantum esset Episcopi auctoritate & jurisdictione instructus. An fortè, ut nonnullis videtur, primis illis temporibus nondum erant Presbyteri ab Episcopis distincti, cùm idem Episcopos omnia obire munera facilè posset.

9. & 10. (b) Prudentia, vel Intelligentia. *Potiora*: ut meliora eligatis: *Ut sitis sinceri*, ab omni vitio puri; *& sine offensa*, & nemini sitis offendiculo, nec ipsi impingatis, ut cursu non impedito usque ad diem Christi ambuletis in viis Domini.

12. (c) Post exordium, quo gratulatio de præteritis, spes & vota de futuris continentur; quæ circa se acta sunt, quæque ad religionem spectant, singillatim exponit, ne fortè existiment illius vincula Christianæ Religioni detrimentum attulisse.

15. & 17. (d) Ut Neronem adversùm me exacerbarent, quod legem abrogarem. *Non sincerè*, Non sincero animo. Christum annuntiant: *Suscitare*, Gr. addere, *vinculis meis*, usurpato prædicandi ministerio.

18. (e) Gr. *Sive specie, sive veritate*: seu ambitioni suæ quidvis prætexant, seu sincere id faciant, nihil moror.

20. & 21. (f) Ut vehementer spero; *In corpore meo*, in afflictionibus meis, seu corpus impendam in Evangelii prædicatione, sive illud Christo exhibeam ut hostiam moriendo, seu vivam, seu moriar: *Christus est*: nam Christo uni vivo. *Et mors lucrum*; vita æterna mortem excipiet.

22. (g) *Et*, pro *sanè*; utrum eligam ignoro, vitam, an mortem: voluntati Dei hoc ipsum relinquo.

23. Coarctor (h) autem è duobus: desiderium habens dissolvi, & esse cum Christo, multò magis melius;

24. Permanere autem in carne, necessarium propter vos.

25. Et hoc confidens scio quia manebo, & permanebo (i) omnibus vobis, ad profectum vestrum, & gaudium fidei:

26. Ut gratulatio (k) vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterùm ad vos.

*Eph.4.1. Col.1.10. 1 Thess.2.12. 27. * Tantùm dignè Evangelio Christi conversamini: ut sive cùm venero, & videro vos, sive absens audiam de vobis, quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii:

28. Et in nullo terreamini ab adversariis (l): quæ illis est causa perditionis, vobis autem salutis, & hoc à Deo:

29. Quia vobis donatum est pro Christo, non solùm ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini:

30. Idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc audistis de me.

CAPUT II.

Ad mutuam charitatem & humilitatem eos adhortatur.

1. SI qua ergo consolatio (a) in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis:

2. Implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem charitatem habentes, unanimes, idipsum sentientes,

3. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam: sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes,

4. Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum.

5. Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo (b) Jesu:

6. Qui cùm in forma (c) Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo:

7. Sed semetipsum exinanivit (d) formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo.

8. * Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. *Heb.2.9.

9. Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen:

10. * Ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium, & infernorum; *Isai.45.24. Rom.14.11.

11. Et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria (e) est Dei Patris.

12. Itaque charissimi mei, (sicut semper obedistis) non ut in præsentia mei tantùm, sed multò magis nunc in absentia mea, cum metu (f) & tremore vestram salutem operamini.

13. Deus est enim, qui operatur (g) in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate.

14. * Omnia autem facite sine murmurationibus, & hæsitationibus (h): *1.Pet.4.9.

15. Ut sitis sine querela (i), & simplices filii Dei, sine reprehensione, in medio nationis pravæ & perversæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo,

16. Verbum vitæ continentes (k) ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.

17. Sed

23. & 24. (h) Quid eligam: Sic cor ejus divisum erat inter desiderium fruendi Christo, & sua Ecclesiæ præstandi officia.

25. (i) Gr. *Unà cum omnibus vobis*: hinc liquet scriptam fuisse hanc Epistolam in prioribus vinculis: Nam sperat, & confidit se ereptum iri ex his vinculis.

26. & 27. (k) Gr. *Gloriatio vestra*. *Collaborantes*, Gr. *simul certantes*, quasi in eadem acie contra Evangelii hostes pugnatis.

28. (l) Sive ethnicis, sive hæreticis: *Quæ illis est causa perditionis*; Gr. ἔνδειξις, Indicium.

CAP. II. 1. (a) Si quæ sit in vobis erga me consolatio propter Christum: *Si quod solatium*; si me in vinculis sublevare vultis: *Si qua societas*, & communicatio in eodem spiritu; si quis erga afflictum in vobis est tener affectus.

5. (b) Quod fuit in Christo Jesu, vel de vobis hoc sentite, quod Christus de seipso; humilitatem nempè Christi exemplo iis commendat, illis præsertim qui naturæ, aut gratiæ donis instructi inferioribus ægrè cederent.

6. (c) In natura, aut majestate Dei, & verus Deus: *Non rapinam arbitratus est*; cùm sciret se æqualem Patri, nec velut ex rapina rem alienam usurpare, cùm se æqualem Patri assereret.

7. (d) Assumendo quod non erat. In unitate personæ, quæ seipsam exinanivit ob idiomatum communicationem. *Formam servi accipiens*, ita ut verus sit homo, ut verus est Deus: *Factus*, verè homo, & similis aliis hominibus: *Et habitu*, Gr. σχήματι, *forma*, figura corporis, vero corpore & anima rationali constans.

11. (e) Æquali cum Patre: ita ut eadem persona quæ Deus erat tantummodò, jam sit Deus & homo.

12. (f) Ob indignitatem propriam. *Et tremore*, ne Deum deserentes ab eo deseramur.

13. (g) Deus in nobis operatur velle & perficere, ac liberrimè tamen volumus, & agimus. Non sine nobis cooperantibus: *Pro bona voluntate*, Gr. ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας, pro benevolentia: Syrus, *Deus agit ut velitis, & perficiatis id quod vultis*.

14. (h) Gr. *Disceptationibus*: ut vestra bona opera, nulla circumstantia prava vitientur.

15. (i) Gr. irreprehensibiles, inculpati, & simplices sine fictione.

16. (k) Conservantes: *Ad gloriam*; in gloriationem, in gaudium meum.

17. Sed & si immolor (l) supra sacrificium, & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis.

18. Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi.

* Act. 16. 1. 19. Spero autem in Domino Jesu, * Timotheum me citò mittere ad vos: ut & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt.

20. Neminem enim habeo tam unanimem (m), qui sincera affectione pro vobis solicitus sit.

1. Cor. 13. 5. 21. * Omnes enim quæ sua sunt quærunt (n), non quæ sunt Jesu Christi.

22. Experimentum autem ejus cognoscite (o), quia sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio.

23. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro quæ circa me sunt.

24. Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos citò.

25. Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commilitonem meum, vestrum autem apostolum (p), & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos:

26. Quoniam quidem omnes vos desiderabat: & mœstus erat, propterea quòd audieratis illum infirmatum.

27. Nam & infirmatus est usque ad mortem: sed Deus misertus (q) est ejus; non solùm autem ejus, verùm etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.

28. Festinantiùs ergo misi illum, ut viso eo iterùm gaudeatis, & ego sine tristitia sim.

29. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, & ejusmodi cum honore habetote.

30. Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id, quod ex vobis deerat (r) erga meum obsequium.

CAPUT III.

In hoc capite agit Paulus contra Judaizantes, & Simoniacos hæreticos, de justitia legis & fidei. Qui sint verè circumcisi, exponit.

1. DE cætero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere (a), mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium.

2. Videte canes (b), videte malos operarios, videte concisionem.

3. Nos enim sumus circumcisio (c), qui spiritu servimus Deo, & gloriamur in Christo Jesu, & non in carne fiduciam habentes:

4. Quamquam ego habeam confidentiam & in carne. Si quis alius videtur confidere in carne (d), ego magis,

5. Circumcisus octavo die, ex genere (e) Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, * secundùm legem Pharisæus, * Act. 23. 6.

6. Secundùm æmulationem persequens Ecclesiam Dei, secundùm justitiam, quæ in lege est, conversatus sine querela.

7. Sed quæ mihi fuerunt lucra (f), hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta.

8. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam (g) Jesu Christi Domini mei: propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam,

9. Et inveniar (h) in illo, non habens meam justitiam, quæ ex lege est, sed illam, quæ ex fide est Christi Jesu: quæ ex Deo est justitia in fide,

10. Ad

17. (l) Si fidei vestræ oblationi & sacrificio meum sanguinem instar libaminis addam, id gaudeo.

20. (m) Quòd pari studio quærat ea quæ sunt Jesu Christi, & pro vobis sit solicitus.

21. (n) Propriis commodis serviunt valdè multi potiùs quàm aliorum saluti.

22. (o) Experimento illum cognoscetis, & invenietis eum talem esse, qualem dico: vel ex Græco, *γινώσκετε*, *nostis*, scitis.

25. (p) Legatum à vobis ad me missum. Per quem mihi necessaria subministratis, aut potiùs Episcopum vestrum.

27. (q) Hinc colligit vir doctus Apostolos rarò usos esse potestate sanandi infirmos erga fideles, sed erga infideles, ne patientiæ probationem his curationibus intercíperent: orationibus ad Deum fusis sanitatem eorum impetrabant. Id saltem ut plurimùm factum fuisse verisimile est.

30. (r) Ut vestras vices obiret, & id suppleret, quod vos absentes perficere non poteratis, vitæ suæ adiit discrimen.

CAP. III. 1. (a) Quæ & vobis & aliis inculcavi, ut à Judaismi prædicatoribus caveatis: *Necessarium*, ad securitatem vestram, ut vox Græca insinuat: *ὑμῖν δὲ ἀσφαλές*, *vobis autem tutum*.

2. (b) Qui adversùs veram doctrinam oblatrant: *Concisionem*, carne, non corde circumcisos.

3. (c) Circumcisi: *Qui spiritu servimus Deo*; aut spiritu Dei, ut alii legunt: *Et non in carne*, non in carnis circumcisione.

4. (d) Nec tamen hac in re mihi præponere se possunt, & de Circumcisione ipsa gloriari, imò & ego magis quàm illi jure meo possum.

5. (e) Non proselytus, *Hebræus ex Hebræis*; qui linguam Hebraicam retinui, cùm alii dispersi in gentibus eam dedidicerint.

7. (f) Quæ existimabam lucra, hæc ut detrimenta judicavi, quòd à Christi religione homines abducerent.

8. (g) Præ fidei & cognitionis Christi excellentia.

9. & 10. (h) Ut habeam justitiam quæ ex Deo est, cujus fides est fundamentum. Quæ fecit lucra, legis carnales cæremonias & prærogativas dimittendo, fidem in Christum, seu eminentem ejus cognitionem, veram justitiam, quæ ex Deo est, *virtutem*, seu effectum resurrectionis in nobis, & societatem passionum Christi.

10. Ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis ejus, & societatem passionum illius: configuratus morti ejus.

11. Si quo modo occurram ad resurrectionem, quæ est ex mortuis:

12. Non quòd jam acceperim (i), aut jam perfectus sim: sequor autem, si quo modo comprehendam in quo & comprehensus sum à Christo Jesu.

13. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum (k) autem, quæ quidem retrò sunt obliviscens, ad ea verò, quæ sunt priora, extendens meipsum,

14. Ad destinatum persequor (l), ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.

15. Quicumque ergo perfecti (m) sumus, hoc sentiamus: & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus revelabit.

16. Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula.

17. Imitatores mei estote fratres, & observate (n) eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram.

* Rom. 16. 17. 18. * Multi enim ambulant, quos sæpè dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi:

19. Quorum finis interitus: quorum Deus venter est: & gloria in confusione (o) ipsorum, qui terrena sapiunt.

20. Nostra autem conversatio (p) in cœlis est: unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum,

21. Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, secundùm operationem (q), qua etiam possit subjicere sibi omnia.

CAPUT IV.

Concordiam, pietatem, modestiam, orationem, & alias virtutes Christianas commendat; omnia potest in Christo.

1. Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea: sic state (a) in Domino, charissimi:

2. Evodiam (b) rogo, & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino.

3. Etiam rogo & te germane compar (c), adjuva illas, quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, & cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.

4. Gaudete (d) in Domino semper: iterùm dico, gaudete.

5. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus propè est.

6. Nihil soliciti sitis: sed in omni (e) oratione, & obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum.

7. Et pax Dei quæ (f) exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras, in Christo Jesu.

8. De cætero (g), fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate.

9. Quæ

Configuratus, Gr. dum conformis fio morti ejus, ut particeps ejus resurrectionis.

12. (i) In hoc stadio cursum meum persequor, donec ad metam, cui à Deo sum destinatus, perveniam. *Comprehendam*, illud bravium: *In quo comprehensus sum*, in quod Christus velut manu sua me deduxit, ut illud assequerer.

13. (k) Id unum ago, ut quæ anteà feci, obliviscens, ad perfectiora contendam; ne inani gloria efferar: *Priora*, potiora: *Extendens meipsum*, ad præstantiora contendo. Quod restat iter conficiendum magis quàm decursum considerans.

14. (l) Scopum mihi à Christo propositum sequor.

15. & 16. (m) Aut spirituales, quique ad perfectionem tendimus, sublimiori intelligentia donati. *Sapitis*, Deus hoc vos docebit: nam diversæ opiniones, dummodò in eadem permaneamus regula fidei & charitatis, nec lædatur concordia, obesse non possunt.

17. (n) Vox Græca σκοπεῖν, cùm sit anceps, (nam cavere & honorare significat,) ex eis quæ sequuntur, determinanda est, ex iis scilicet verbis: *Sicut habetis formam nostram*, Gr. τύπον, exemplum, ut nos tamquam exemplum & regulam imitemini.

19. (o) In his gloriantur, de quibus eos confundi oporteret; qui terrena tantummodò sapiunt præ avaritia.

20. (p) Gr. πολίτευμα, vitæ ratio, vel administratio, in cœlum tendit; terrena sapientibus, & ventris sui cultoribus, spem beatæ immortalitatis opponit.

21. (q) Gr. ἐνέργειαν, *Efficaciam*, potentiam efficacem: eò spectare debent desideria nostra, ubi est hæreditas nostra: summam Christi auctoritatem in res omnes exprimit.

CAP. IV. 1. (a) Perseverate, ut cœpistis, in vera doctrina, in sanctioris vitæ instituto.

2. (b) Quæ erant mulieres de Ecclesia benè meritæ, inter quas nonnulla orta erat dissensio; iis ipsis applicat, quæ superiori capite docuit de iis, qui cùm sint minùs perfecti, ab ipsa fidei & charitatis regula discedere non debent.

3. (c) Gr. socie, seu collega ingenue, qui fidei operibus mihi fuisti conjunctissimus, adjuva illas, nempè Evodiam, & Syntychen: *Quæ mecum laboraverunt*, ut credibile est, fœminis instituendis. *Cum Clemente*, Romano posteà Pontifice, ut est verisimillimum.

4. & 5. (d) Etiam in adversis. *Prope est*, Ut opem vobis ferat: Vel tempus retributionis, non longè abest; vel denique, Deus ubique præsens est, sub ejus oculis & præsentia vivimus, & operamur.

6. (e) Negotio & tempore: *Oratione*, per orationes & obsecrationes; *Petitiones vestræ*, quibus necessaria à Deo postulatis: *Innotescant apud Deum*; non quòd eos Deus ignoret, sed ut eas quasi præsentes intueatur.

7. (f) Quæ vincit omnem intellectum, *custodiat*, Gr. *custodiet*; adeò ut animi tranquillitatem & pacem conservet.

8. (g) Quod reliquum est: præcepta morum, & officia quædam generalia attingit. *Vera*, in verbis, pr...

9. Quæ (h) & didiciſtis, & accepiſtis, & audiſtis, & vidiſtis in me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiſcum.

10. Gaviſus (i) ſum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruiſtis pro me ſentire, ſicut & ſentiebatis: occupati autem eratis.

11. Non quaſi propter penuriam (k) dico: ego enim didici, in quibus ſum, ſufficiens eſſe.

12. Scio & humiliari (l), ſcio & abundare: (ubique & in omnibus inſtitutus ſum) & ſatiari, & eſurire: & abundare, & penuriam pati.

13. Omnia poſſum in eo, qui me confortat.

14. Verumtamen benè feciſtis, communicantes tribulationi meæ.

15. Scitis autem & vos Philippenſes, quòd in principio Evangelii, quando profectus ſum à Macedonia, nulla mihi Eccleſia communicavit in ratione dati & accepti, niſi vos ſoli:

16. Quia & Theſſalonicam ſemel & bis in uſum mihi miſiſtis.

17. Non quia quæro datum (m), ſed requiro fructum abundantem in ratione veſtra.

18. Habeo (n) autem omnia, & abundo: repletus ſum, acceptis ab Epaphrodito quæ miſiſtis, odorem ſuavitatis, * hoſtiam acceptam, placentem Deo. *Rom. 12. 1.

19. Deus autem meus impleat omne deſiderium veſtrum, ſecundùm divitias ſuas, in gloria (o), in Chriſto Jeſu.

20. Deo autem & Patri noſtro gloria in ſæcula ſæculorum: Amen.

21. Salutate omnem ſanctum in Chriſto Jeſu.

22. Salutant vos, qui mecum ſunt, fratres. Salutant vos omnes ſancti, maximè autem qui de Cæſaris (p) domo ſunt.

23. Gratia Domini noſtri Jeſu Chriſti cum ſpiritu veſtro. Amen.

miſſis, juramentis; vel rectitudinem cordis & ſinceritatem commendat. *Quæcumque pudica*, gravitatem & honeſtatem morum præſcribit: *Quæcumque juſta*, in negotiis & pactis: *Quæcumque ſancta*; variant lectiones Græcæ; aliæ ſanctitatem, aliæ caſtitatem innuunt; *Quæcumque amabilia*, quæ gratioſos efficiunt & comes; *Quæcumque bona fama*, quæ aliis eſt neceſſaria, ut eos ædificet vitæ noſtræ ratio: *Si qua laus diſciplina*, quidquid in bonis moribus laudem meretur; *hæc cogitate*, in his eſtote, hæc meditemini.

9. (h) Hæ ſunt fidei & vitæ Chriſtianæ regulæ, verbum Dei ſcriptum, aut prædicatum ab Apoſtolis, traditio ab iis profecta, & eorum exemplum, fide vivendi ratio.

10. (i) Gratias iis agit, quòd eum ſubſidio per Epaphroditum juverint; ſimul eos leviter pungit, quòd tamdiu eum deſeruerint: *Refloruiſtis*: quòd veſtra pro me ſolicitudo, quæ quodammodo creſcere viſa eſt, refloruerit. *Occupati autem eratis*: eos tamen excuſat, quòd impediti eſſent, & mittendi deeſſet opportunitas.

11. (k) Non ut egeſtati meæ, aut penuriæ ſubveniatis, hæc dico; *Didici*, præſenti ſtatu contentus eſſe. Vel hoc non dico quòd egeſtatem meam ſublevaſtis; ſed quia charitatem veſtram exhibuiſtis.

12. & 15. (l) Paupertatem pati. *Scitis*, Illos honorifico ornat teſtimonio, quòd cùm à Macedonia tranſiiſſet in Achaiam, Act. 16. & 17. Eccleſia eorum ſola charitatis mutuæ exercuerit officia, dum ob accepta ab eo ſpiritualia, temporalia ſubſidia rependit. *Communicavit*, Niſi vos ſoli, qui mihi ſemel & iterùm ſubſidium miſiſtis, cùm proficiſcerer Theſſalonicam.

17. (m) Gr. *Donum*: non id dico, ut mihi detis: *ſed requiro fructum*, veſtrum emolumentum, ut vos fructificetis, & meritum æternæ vitæ pro temporalibus referatis. *In ratione veſtra*, Græc. *in rationem veſtram*; quod in tabulis accepti, ſeu in rationario ſuo Deus vobis aſſignet: ſimilitudinem è negotiatoribus ducit.

18. (n) Gr. in acceptis habeo quæ miſiſtis per Epaphroditum: *Repletus ſum*, abundè explevistis egeſtatem meam.

19. (o) Donet vobis gloriam, & vitam æternam per Chriſtum Jeſum.

22. (p) De Neronis familia; confirmat id ipſum quod cap. 1. v. 12. & 13. inſinuavit. *Prætorio*, ſeu in aula; magnum quiddam erat in hac aula eſſe quoſdam fideles.

EPI-

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

COLOSSÆ civitás erat in Phrygia, vicina Laodiceæ, cujus meminit Plinius Lib. 5. cap. 31. Ab Epaphra Apostolorum discipulo ad fidem Christi conversa fuerat, quam Simoniani & Judæi corrumpere conati fuerant. Simoniani Angelos colere ut mediatores Deum inter & homines, Judæi ritus veteris legis eos docere tentabant: hos Apostolus ad veram & integram fidem revocat; tum ad omne virtutum genus eos adhortatur.

CAPUT PRIMUM.

Fideles ut sanctos salutat, & laudat. Tum docet Christum esse perfectam Dei Patris imaginem, mundi opificem, & Redemptorem hominum.

1. PAULUS Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater:

2. Eis, qui sunt Colossis, sanctis, & fidelibus fratribus in Christo Jesu.

3. Gratia vobis & pax à Deo Patre (a) nostro, & Domino Jesu Christo. Gratias agimus Deo, & Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes:

4. Audientes (b) fidem vestram in Christo Jesu, & dilectionem quam habetis in sanctos omnes,

5. Propter spem, quæ reposita est vobis in cœlis: quam audistis in verbo veritatis Evangelii:

6. Quod pervenit ad vos, sicut & in universo (c) mundo est, & fructificat, & crescit, sicut in vobis, ex ea die, qua audistis, & cognovistis gratiam Dei in veritate,

7. Sicut didicistis ab Epaphra charissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu,

8. Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu (d).

9. Ideò & nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes, & postulantes ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia & intellectu spiritali:

10. Ut ambuletis (e) dignè Deo per omnia placentes: in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei:

11. In omni virtute (f) confortati secundùm potentiam claritatis ejus, in omni patientia & longanimitate cum gaudio,

12. Gra-

CAP. I. 3. (a) Deo, qui est Pater Domini nostri Jesu Christi. *Orantes*, cùm oramus, gratias Deo agimus pro vobis.

4. & 5. (b) Gr. *Postquam audivimus*. *Audistis*, Gr. quam priùs audistis: *In verbo*, per verbum Evangelii, quod est verbum veritatis.

6. (c) In præcipuis orbis noti partibus Evangelium prædicatum fuit, idem omninò quod ab Epaphra audistis. Hoc subdit Apostolus, quòd Judæi & Simoniani iis suaderent purum Evangelium iis prædicatum non fuisse: doctrinam fidei veram ab Epaphra eos ab initio edoctos testatur, adeò ut nihil ei sit detrahendum.

8. & 9. (d) Non carnalem, sed spiritualem mei amorem. *Cessamus*, Non cessamus pro vobis orare: *Voluntatis*, ut cognoscatis voluntatem Dei in omnibus negotiis suscipiendis; aut potiùs voluntatem Dei, qua nos reconciliare voluit, & salvare per Christum, non per Angelos, ut Simoniani docebant; *Et intellectu spiritali* in custodiendis ejus mandatis. Hæc prima est Dei gratia, nosse quid Deus à nobis exigat.

10. (e) Ut Deo serviamus in spiritu & veritate, quærentes semper quæ Deo magis placent. *Fructificantes*, non in vanis & sterilibus desideriis, sed in bonis operibus vitam agentes.

11. (f) Omni virtute corroborati. *Gr. potentia ejus gloriosa*; vel secundùm vim gloriæ ejus, quæ in patientia Christianorum maximè elucet.

12. Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis Sanctorum in lumine (g):

13. Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filii dilectionis suæ;

14. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum:

15. Qui est imago Dei invisibilis (h), primogenitus omnis creaturæ:

* Joan. 1. 3. 16. * Quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis, & in terra, visibilia, & invisibilia, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum, & in ipso (i) creata sunt:

17. Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.

18. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, * qui est principium, primogenitus (k) ex mortuis: ut sit in omnibus ipse primatum tenens. * 1 Cor. 15. 20. * Apoc. 1. 5.

19. Quia in ipso complacuit, omnem plenitudinem (l) inhabitare:

20. Et per eum reconciliare (m) omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.

21. Et vos cùm essetis aliquando alienati, & inimici sensu (n) in operibus malis:

22. Nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, exhibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso:

23. Si tamen permanetis in fide fundati, & stabiles, & immobiles à spe Evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura, quæ sub cœlo est, cujus factus sum ego Paulus minister.

24. Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt (o) passionum Christi, in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia:

25. Cujus factus sum ego minister secundùm dispensationem Dei, quæ data est mihi in vos, ut impleam verbum (p) Dei:

26. Mysterium quod absconditum fuit à sæculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis ejus,

27. Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti hujus in Gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriæ,

28. Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, & docentes omnem hominem, in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu.

29. In quo & laboro, certando secundùm operationem ejus, quam operatur in me in virtute.

CAPUT II.

Hortatur eos ut firmi sint & stabiles in fide; omnes thesauros sapientiæ & scientiæ in Christo esse absconditos docet: simul eos admonet, ut ab impostoribus, & philosophis sibi caveant, & falsum Angelorum cultum vitent.

1. VOlo enim vos scire qualem sollicitudinem (a) habeam pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiciæ, & quicumque non viderunt faciem meam in carne:

2. Ut consolentur (b) corda ipsorum, instructi in charitate, & in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris & Christi Jesu:

3. In

12. (g) In partem hereditatis Sanctorum, quæ futura est clara & non ænigmatica Dei cognitio: *Vel in lumine*, i. e. per Evangelii lumen. Quo lumine perfusos dignos effecit Sanctorum sorte.

15. (h) *Invisibilis*, in genitivo casu, ex Græco textu; ejusdem naturæ cum Patre, per omnia ei similis.

16. & 17. (i) Per ipsum, *& in ipso*, Gr. *in ipsum*, *seu propter ipsum creata sunt*. *Ante omnes*, ante omnia.

18. (k) Resurgentium ad vitam immortalem primus.

19. (l) Plenitudinem divinitatis & donorum: primatum tenet in quovis ordine; ut Deus, est principium omnis creaturæ; ut homo, principium regenerationis, & caput corporis Ecclesiæ; ut mediator Dei & hominum, divinas omnes & humanas dotes possidet.

20. (m) Reconciliat nos per Sacerdotium suum: *Pacificans*, Victima est per mortem suam; Angelos hominibus concilians.

21. & 22. (n) Gr. *Mente alienati*, à Deo. *Nunc*, Placuit Deo per Christum reconciliare quæ in cœlis sunt & in terris; & vos quoque cùm essetis inimici Dei, per crucem tamen Christi reconciliati estis: *Exhibere vos sanctos*, ut vos exhiberet sanctos, ut vos offerret Deo jam immolatos per sacrificium Christi, & consecratos per gloriosam ejus resurrectionem.

24. (o) Ambrosiaster, reliquias passionum Christi; ut pro Christo patiamur, sicut pro nobis passus est: *Quæ desunt*, non ex parte Christi, sed ex parte nostra: *Adimpleo*; vices obeo: Quæ in Christi corpore impleta sunt mysteria, in corpore ejus mystico renovari debent.

25. 26. 27. 28. & 29. (p) Ministerium prædicationis; *Dispensationem*, Potestatem mihi à Deo datam: *Mysterium*, Redemptionis in Gentium conversione: *Divitias*, Gloriosas: *Quod est Christus*, caput & corpus Ecclesiæ: *Spes gloriæ*, per quem gloriam speratis æternam. *Corripientes*, Gr. *admonentes*, Ut à peccatis desinant. *Operationem*, Per potentiam gratiæ ejus.

1. (a) Certamen, aut laborem cum periculo conjunctum. *Quicumque*, ex hoc loco colligit Chrysost. Paulum nec Colossis, nec Laodiciæ Evangelium prædicasse, sed illud annuntiatum fuisse his civitatibus ab Epaphra, qui Apostolum Romæ convenerat. CAP. II.

2. (b) Passivè, ut consolationem accipiant: *Instructi in charitate*; conjuncti, & firmati in perfecta notitia, *Mysterii*; quod mysterium est reconciliationis mundi per mortem Christi: cùm fuerint plenè edocti & persuasi de hoc mysterio, & noverint per fidem Deum unum in natura, trinum in personis, & Incarnationem Verbi divini. *Dei Patris*, qui Filium genuit ab æterno, & in B. Virgine per Incarnationem in tempore; qui filios adoptavit in sinu Ecclesiæ per justificationem.

3. In quo (c) sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.

4. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum (d).

*1. Cor. 5. 3. 5. * Nam etsi corpore absens (e) sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudens, & videns ordinem vestrum, & firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ.

6. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum, in ipso ambulate,

7. Radicati (f), & superædificati in ipso, & confirmati fide, sicut & didicistis, abundantes in illo, in gratiarum actione.

8. Videte ne quis vos decipiat (g) per philosophiam, & inanem fallaciam, secundùm traditionem hominum, secundùm elementa mundi, & non secundùm Christum:

9. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (h):

10. Et estis in illo (i) repleti, qui est caput omnis principatus, & potestatis:

11. In quo & circumcisi estis circumcisione non manu facta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi:

12. Consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis (k) Dei, qui suscitavit illum à mortuis.

13. * Et vos, cùm mortui essetis in delictis, & præputio (l) carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta: *Eph. 2. 1.

14. Delens quod adversùs nos erat chirographum (m) decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci:

15. Et expolians principatus, & potestates, traduxit (n) confidenter, palàm triumphans illos in semetipso.

16. Nemo ergo vos judicet (o) in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum:

17. Quæ sunt umbra futurorum: corpus autem Christi.

18. * Nemo vos seducat, volens in humilitate, & religione (p) Angelorum, quæ non vidit ambulans, frustrà inflatus sensu carnis suæ, *Matt. 24. 4.

19. Et non tenens caput (q), ex quo totum corpus, per nexus & conjunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum Dei.

20. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis (r) hujus mundi: quid adhuc tamquam viventes in mundo decernitis?

21. Ne tetigeritis (s), neque gustaveritis, neque contrectaveritis:

22. Quæ

3. (c) In quo, Christo, reconditi sunt thesauri omnes sapientiæ Dei, quos Simoniani Angelis tribuebant. Hinc vera sapientia est haurienda non ab hæreticis & Philosophis.

4. (d) Gr. in artificio persuadendi, quo hæretici, & Philosophi utebantur.

5. (e) Solicitudinem suam, & anxietatem animi pro eorum salute ostendit, & sermonem inceptum interrumpens, eos admonet, ut adversùs hæreticos & Judæos sint cautiores. Benè constitutum inter eos ordinem, & fidei constantiam laudat, quam firmitatem ordo ipse inter corporis mystici membra imprimis tuetur.

7. (f) Sic Christo indivulsè adhæreant ut rami trunco suo, aut arbor radici, aut domus fundamento. *Abundantes in illo*, Gr. *in illa*; in fide scilicet: Crescit fides in memori animo, & in gratiarum actione.

8. (g) Gr. deprædetur, *per inanem fallaciam*, fucatam, nihil solidi habentem: *Secundum elementa mundi*, puerilia rudimenta, aut principia quædam à Philosophis conficta, & quasi per manus tradita, quibus fidem nostram convellere moliuntur: seu Platonicos qui cultum Angelicum inducebant, seu Epicureos designet juxta Clementem Alex. Lib. 1. Stromatum, qui in materiam toti erant demersi. In rebus fidei humana ratio conticescat, sequatur ut ancilla, non ducat.

9. (h) Non per operationem solùm, & donorum effusionem, ut in Sanctis, sed secundùm substantiam verè & naturaliter, non ut in umbra, ac figura, sed re ipsa: Aug. Epist. 58. corpus hic non sumitur, ut à spiritu distinguitur, sed ut opponitur umbræ & figuræ.

10. & 11. (i) Per illum, non per Angelos, gratia & donis repleti estis. *Circumcisi*, Baptismus est Circumcisio.

12. (k) Gr. *energia*: credentes in efficacem Dei operationem, qua Christum suscitavit à mortuis, & vos à peccato resurrexistis.

13. (l) Per carnalia desideria, & concupiscentias veteras, & cor incircumcisum.

14. (m) Qui morti eramus addicti ob peccatum Adæ; alii legem ipsam chirographi nomine intelligunt. Gr. *decretis*, seu dogmatibus: Evangelica scilicet dogmata & præcepta, legis jugum & chirographum deleverunt, & cruci affixerunt; decretum condemnationis nostræ delevit Christus, quod erat nobis contrarium.

15. (n) Diabolo spolia detraxit, & velut in pompa triumphi eum produxit, Gr. *Triumphans*, eos debellans, in *semetipso*; Ostentavit palam: hæc contra Simonianos, nunc contra Judaicas superstitiones eos munit. Vel *in ipso*, Gr. ἐν αὐτῷ, in cruce, τῷ σταυρῷ, v. 14. quò vox illa referri potest.

16. (o) Nemo vos condemnet, quasi vetitos in lege cibos edatis, *aut in parte diei festi*; in designatione festorum, quòd dies festos Judæorum partim observarent, partim non observarent; *vel in parte*, quantum ad dies festos. Abstinentiæ Synagogæ, ut partes legis cæremonialis sunt abrogatæ, sed sua Ecclesiæ constat auctoritas; neque à lege præscriptæ observationes confundi debent cum Ecclesiæ præceptis, quæ nihil habent superstitionis Judaicæ, sed aut carni domandæ, aut cultui divino sunt utilia. Atque hæc de Judaicis observationibus: mox ad Philosophos & hæreticos redit, qui cultum superstitiosum Angelorum inducere conabantur.

18. (p) In ea regione Phrygiæ hanc labem diu grassatam fuisse constat ex Conc. Laodic. can. 35. Angelos colebant ut Deos inter Deum summum & homines medios, ut mundi opifices. *Ambulans*, in his quæ non novit: de officio Angelorum docens quæ ignorat: *Volens in humilitate*, per abjectionem sui fictam se ultrò summittens, & arrogans sibi rerum cœlestium cognitionem: *Inflatus*, suæ imaginationis figmentis.

19. (q) Quia Christum non agnoscit, qui caput est influens in totum corpus Ecclesiæ, vitam illi & sensum impartiens. *In augmentum Dei*, quod à Deo est: *Per nexus & conjunctiones*, Verbi divini, Sacramentorum, & infusionem sancti Spiritus, corda nostra vivificat.

20. (r) Soluti à ritibus legis. *Decernitis*, Gr. *decernimini*, cùm aures vestras pseudo-apostolis præbetis, qui Judaicas cæremonias vos docent.

21. (s) Sic ajunt pseudo-apostoli: Jugum sibi à no-

22. Quæ sunt omnia in interitum (t) ipso usu, secundùm præcepta & doctrinas hominum:

23. Quæ sunt rationem quidem habentia sapientiæ (u) in superstitione, & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

CAPUT III.

Ad vitam novam in Christo ducendam, ad bona opera, mutuam tolerantiam, & gratiarum actiones eos adhortatur; conjugum inter se, parentum in liberos, & servorum in dominos, ac vicissim mutua præscribit officia.

1. IGitur, si consurrexistis (a) cum Christo, quæ sursùm sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens:

2. Quæ sursùm sunt sapite, non quæ super terram.

3. Mortui (b) enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo.

4. Cùm Christus apparuerit, vita vestra: tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.

5. Mortificate (c) ergo membra vestra, quæ sunt super terram: * fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & avaritiam, quæ est simulacrorum servitus: * Eph. 5. 3.

6. Propter quæ venit ira Dei super filios incredulitatis (d):

7. In quibus & vos ambulastis aliquando, cùm viveretis in illis.

8. * Nunc autem deponite & vos omnia: iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. * Rom. 6. 4. Eph. 4. 22. Heb. 12. 1. 1. Pet. 2. 1. & 4. 2.

9. Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem (e) cum actibus suis,

10. Et induentes novum (f), eum qui renovatur in agnitionem, secundùm * imaginem ejus qui creavit illum. * Gen. 1. 26.

11. Ubi (g) non est Gentilis, & Judæus, circumcisio, & præputium, Barbarus, & Scytha, servus, & liber: sed omnia, & in omnibus Christus.

12. Induite (h) vos ergo sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam:

13. Supportantes invicem, & donantes vobismetipsis, si quis adversùs aliquem habet querelam: sicut & Dominus donavit vobis, ita & vos.

14. Super omnia autem hæc, charitatem habete, quod est vinculum (i) perfectionis:

15. Et pax Christi exultet (k) in cordibus vestris, in qua & vocati estis in uno corpore: & grati estote.

16. Verbum (l) Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, docentes, & commonentes vosmetipsos, * psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. * Eph. 5. 19.

17. * Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine (m) Domini Jesu Christi, gratias agentes Deo & Patri per ipsum. * 1. Cor. 10. 31.

18. Mu-

bis impositum ferre nolunt, & aliud gravius sibi ultrò imponunt.

22. (t) Quæ dogmata & Pharisaicæ imprimis traditiones sunt in perditionem ipso usu; vel hæc ipsa pereunt ipso usu.

23. (u) Quæ dogmata speciem quidem pietatis præ se ferunt, sed reipsa sunt superstitione & hypocrisi plena. *In humilitate*, Gr. in afflictione, & in austera corporis maceratione, ut nonnulli exponunt; Gr. *non parcendo corpori*. *Honore*, Honoris nomine apud Hebræos sæpè designatur rerum necessariarum subministratio. Quare illa observatio nec voluptatem, nec honorem, nec utilitatem parit; sed nihil nisi falsam pietatis speciem habet, & fucata sunt omnia. Sed manet semper Ecclesiæ auctoritas, cùm abstinentiam præscribit, in Quadragesima, & in certis diebus pœnitentiæ destinatis.

CAP. III. 1. (a) Hactenùs quæ ad doctrinam & dogmata, nunc quæ ad mores & virtutum actiones spectant, persequitur. Ac primùm ex hoc fundamento, quòd Colossenses per Baptismum unà cum Christo mortui sint peccato & legis ritibus, liberi sint ab illius oneribus, concludit eosdem cum Christo ita resurrexisse, ut cœlestia tantùm debeant, non terrena sapere; idque probat ex novæ vitæ, quam in Baptismo acceperunt, conditione.

3. (b) Quantum ad veteris hominis affectus, & legem veterem. *Abscondita*, quia spiritualis & invisibilis, sed suo tempore apparebit.

5. (c) Veteris hominis affectus, qui nos in terram deprimunt; sive corpori insint, ut fornicatio, immunditia, libido, Gr. πάθος, unde *Pathici* dicuntur præposteræ huic & abominandæ libidini dediti; seu animo insideant, ut concupiscentia mala, & prava desideria, ut avaritia quæ idololatras efficit, cùm pecuniæ causa ea faciunt, quæ propter Deum fieri debent. Sic impudicitia bestias, superbia dæmones facit.

6. (d) In filios incredulos & inobedientes.

9. (e) Ingenitam peccandi consuetudinem, & veteris vitæ genus. Vetus homo non simulatione & hypocrisi tegendus, sed omninò exuendus per veram conversionem.

10. (f) Novam in Christo vitam; *In agnitionem*, per fidem & cognitionem Dei. *Imaginem*, secundùm mentem quæ est imago Dei, eaque ad exemplar Creatoris sui reformatur.

11. (g) Apud quem non est distinctio Judæi, aut Gentilis: *Christus*, qui omnium bonorum vices supplet, per quem omnia consequimur bona.

12. (h) Jam ad præcipua fidelium officia descendit, ac primùm attingit ea quæ ad proximum spectant. *Viscera*, Affectus tenerrimos, charitatem ipsam; *Modestiam*, Gr. *Lenitatem*, seu mansuetudinem, aut comitatem; *Patientiam*, Gr. longanimitatem.

14. (i) Qua cæteræ virtutes continentur, quæque perfectos homines facit, ac nos Deo conjungit.

15. (k) Gr. regnet in cordibus vestris, palmam ferat, non dissensio, non ira. *In qua vocati*, ad quam vocati estis: *In uno corpore*, In unam Ecclesiam, ut fiatis unum corpus: *Et grati estote*, Gr. amabiles, gratiosi, non morosi; vel grati erga Deum.

16. (l) Doctrina & fides Christi: *In gratia cantantes*; in gratiarum actione, vel per gratiam Spiritus sancti. *Docentes*, supple, estote.

17. & 18. (m) Ad Christi gloriam facite. *Domino*, Juxta legem Christi.

*Eph.5.22. 1.Pet.3.1. 18. * Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino.

19. Viri, diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas.

*Eph.6.1. 20. * Filii, obedite parentibus per omnia (n): hoc enim placitum est in Domino.

*Eph.6.4. 21. * Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant.

*Tit.2.9. 1.Pet.2.18. 22. * Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum.

23. Quodcumque facitis, ex animo (o) operamini, sicut Domino, & non hominibus:

24. Scientes quòd à Domino accipietis retributionem hæreditatis. Domino Christo servite.

*Rom.2.6. 25. * Qui enim injuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit: & non est personarum acceptio apud Deum.

CAPUT IV.

Dominis benignitatem in servos, omnibus perseverantiam in Oratione, sermonem sale & sapientia conditum commendat.

1. DOmini, quod justum est & æquum, servis præstate: scientes quòd & vos Dominum habetis in cœlo.

*Luc.18.1. 1.Thes.5.17. 2. * Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione:

*Eph.6.19. 2.Thes.3.1. 3. * Orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat (a) nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum:)

4. Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.

*Eph.5.15. 5. * In sapientia ambulare ad eos qui foris (b) sunt, tempus redimentes.

6. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere.

7. Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister, & conservus in Domino:

8. Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra,

9. Cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui ex vobis (c) est. Omnia quæ hic aguntur, nota facient vobis.

10. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum:

11. Et Jesus qui dicitur Justus: qui sunt ex circumcisione: hi soli sunt adjutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio.

12. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus Christi Jesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei.

13. Testimonium enim illi perhibeo, quòd habet multum laborem pro vobis, & pro iis qui sunt Laodiciæ, & qui Hierapoli.

14. Salutat vos * Lucas medicus charissimus, & Demas. *2.Tim.4.11.

15. Salutate fratres, qui sunt Laodiciæ, & Nympham (d), & quæ in domo ejus est, Ecclesiam.

16. Et cùm lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur: & eam, quæ Laodicensium est, vos legatis (e).

17. Et dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut illud impleas.

18. Salutatio, mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum. Amen.

20. (n) Quæ sunt juris Parentum. *Patres*, Paterna auctoritas lenitate est temperanda, & exemplo munienda.

23. (o) Libenter; *Sicut Domino*, quasi Domino obsequentes.

CAP. IV. 3. (a) Ut facultatem & occasionem præbeat liberè Christum prædicandi.

5. (b) Cum infidelibus cautè & circumspectè agatis: *Tempus redimentes*; captantes occasionem eos lucrifaciendi, ac tempus benè collocantes, etiam cum vestro dispendio, ut tempus habeatis Deo serviendi.

9. 10. 11. 12. & 13. (c) Concivis vester. *Mandata*, De quo vobis scriptum est, futurum ut ad vos veniret; vel *mandata*, commendatitias litteras. *Adjutores*, Ex Judæis Christianis: *In regno Dei*, In promovendo Evangelio. Tres illi nominati, Judæi fuerunt. *Justus*, tum Romana cognomina sumebant Judæi. *Voluntate*, Ut quæ sit voluntas Dei in rebus omnibus cognoscatis; ut sitis pleni studio faciendi voluntatem Dei. *Laborem*, Gr. *Zelum*.

15. (d) Cum pronomen, *ejus*, sit masculini generis, palam est Nympham esse viri nomen.

16. (e) Epistolam; an Pauli ad Laodicenses, ut videtur Auctori Analyseos Gallicæ dissertatione decima? Colossæ, Hierapolis, & Laodicea erant præcipuæ urbes Phrygiæ: paucis post scriptam hanc Epistolam annis terræmotu corruerunt, teste Orosio. Auctor Analyseos vis illud negari posse putat, quin Apostolus ad Laodicenses scripserit, seu prior ille litteras ad eos miserit, seu illis rescripserit: nec verisimile est, inquit, Paulum Roma misisse ad Colossenses Epistolam, quam Laodicenses ad eum scripserant, cùm vicina essent hæc duo oppida. Utramque urbem falsi prædicatores conturbabant, rituum legis veteris observationem, & cultum Angelorum iis æquè persuadere conabantur: utriusque Ecclesiæ cura & solicitudo Apostolum urgebat, ut ipse testatur capite 2. unde cùm utrisque idem periculum immineret, ut sibi mutuò Epistolas communicarent, in calce Epistolæ jussit. Quod autem textus Græcus sic habet: *Et eam quæ ex Laodicea est, vos legatis*; non ait ex Laodicea esse missam ad Apostolum, sed statuit eam Laodicea ad Colossenses esse mittendam. Textus tamen Græcus ἐκ Λαοδικείας, videtur persuadere Apostolum loqui de Epistola quæ missa est ad eum à Laodicensibus: nam si uno & eodem tempore ad Laodicenses scripsisset, Colossenses non rogaret ut suo nomine Laodicenses salutarent: quæ autem olim Pauli nomine vulgabatur ad Laodicenses Epistola, hæc teste Hieronymo ab omnibus exploditur. Quæ enim nunc eo titulo insignitur, omnino abhorret ab Apostoli stylo. Itaque illud satis est verisimile, Paulum jubere ut à Laodicensibus scripta Epistola à Colossensibus legatur, ut ipsis utilis.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIMA.

HÆC Epiſtola ſcripta eſt Corinthi, anno ut videtur 52. eăque inter Pauli Epiſtolas, ſi ratio temporis habeatur prima eſt. Theſſalonica urbs erat Macedoniæ primaria; nunc Salonica appellatur. Paulus Philippis ejectus Theſſalonicam venit, ubi complures ad fidem Chriſti convertit; ſed Judæorum perſecutioni cedere coactus, Athenas profectus eſt, inde Corinthum, ubi Theſſalonicæ fideles ab idololatris cùm alia multa, tum bonorum direptionem paſſos accepit. Eò miſit Timotheum, qui illos conſolaretur. Hic conſtantiam eorum in fide, & patientiam Apoſtolo renuntiavit, qui hanc ad eos ſcripſit Epiſtolam conſolatoriam, præclaris adhortationibus plenam, & præceptis quæ ad mores pertinent.

CAPUT PRIMUM.

Paulus Theſſalonicenſium fidem, conſtantiam in perſecutionibus, labores & charitatem gratulatur.

1. PAULUS (a), & Silvanus, & Timotheus, Eccleſiæ Theſſalonicenſium, in Deo Patre & Domino Jeſu Chriſto.

2. Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis, memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris ſine intermiſſione.

3. Memores operis (b) fidei veſtræ, & laboris, & charitatis, & ſuſtinentiæ ſpei Domini noſtri Jeſu Chriſti, ante Deum, & Patrem noſtrum:

4. Scientes fratres, dilecti à Deo, electionem (c) veſtram:

5. Quia Evangelium noſtrum non fuit ad vos in ſermone tantùm, ſed & in virtute (d), & in Spiritu ſancto, & in plenitudine multa, ſicut ſcitis quales fuerimus in vobis propter vos.

6. Et vos imitatores (e) noſtri facti eſtis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus ſancti:

7. Ita ut facti ſitis forma omnibus credentibus in Macedonia, & in Achaia.

8. A

CAP. I. 1. (a) More ſuo ſalutat Theſſalonicenſes; pacem iis & gratiam Dei apprecatur. Silvanum multi Silam eſſe exiſtimant, cujus frequens eſt in Actis mentio; ac præ modeſtia Apoſtoli titulum omittit, ne ſupra laborum ſocios ſeipſum efferre videatur: *Jeſu Chriſto*, congregatæ in nomine Dei Patris, &c. & Domini noſtri Jeſu Chriſti.

3. (b) Quæ in opus prodit, non inanis eſt & mortua, ſed viva; vel operis & fidei veſtræ, laboris & charitatis. In Græco deeſt conjunctio, quæ videtur ſupplenda, niſi intelligamus laborioſam charitatem: bona quidem opera ſunt fructus fidei, ut expectatio futurorum bonorum ſpei effectus, & charitate. *Et ſuſtinentia*, patientiæ; *& ſpei Domini noſtri*; in Domino noſtro. In memoriam revocat fidei opera, labores charitatis, & ſpei conſtantiam in tot rebus adverſis: *Ante Deum*, in conſpectu Dei.

4. (c) Non enim eſt dubium, quin veſtra in tot adverſis patientia, & labores, ſint electionis veſtræ ſigna & argumenta.

5. (d) Prædicatio noſtra non fuit in ſermone tantùm & verbis; ſed in ſignis & Miraculis: *In Spiritu ſancto*, in donis Spiritus Sancti abundè in vos effuſis: *Et in plenitudine multa*, cum plena & certa Evangelii cognitione. Omnibus ad perſuadendum & convincendum argumentis munita fuit. Quæ quidem in memoriam revocat, ut ipſi vel eo tacente concludant ſe ab ea doctrina tot veritatis divinæ argumentis conſignata deduci numquam oportere.

6. & 8. (e) In tolerandis perſecutionibus. *Diffama-*

8. A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solùm in Macedonia, & in Achaia, sed & in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est, ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui.

9. Ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus (f) ad vos: & quomodo conversi estis ad Deum à simulacris, servire Deo vivo, & vero,

10. Et expectare Filium ejus de cœlis (quem suscitavit ex mortuis) Jesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

CAPUT II.

In memoriam eorum revocat, quàm sincera & pura fuerit ejus prædicatio, quàm procul ab omni adulatione, dolo, & avaritia; quòd nemini oneri fuerit.

1. NAm ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit:

* Act. 16. 19. 2. Sed antè passi, & *contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam (a) habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multa solicitudine.

3. Exhortatio (b) enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo,

4. Sed sicut probati (c) sumus à Deo, ut crederetur nobis Evangelium: ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra.

5. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione avaritiæ: Deus testis est:

6. Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis.

7. Cùm possemus vobis oneri esse ut Christi Apostoli: sed facti sumus parvuli (d) in medio vestrùm, tamquam si nutrix foveat filios suos.

8. Ita desiderantes (e) vos, cupidè volebamus tradere vobis non solùm Evangelium Dei, sed etiam animas nostras: quoniam charissimi nobis facti estis.

9. Memores enim estis fratres laboris nostri, & fatigationis: * nocte ac die operantes, ne quem vestrùm gravaremus, prædicavimus in vobis Evangelium Dei. * Act. 20. 34. 1. Cor. 4. 12. 2. Thess. 3. 8.

10. Vos testes estis, & Deus, quàm sanctè (f), & justè, & sine querela, vobis, qui credidistis, fuimus:

11. Sicut scitis, qualiter unumquemque vestrùm (sicut pater filios suos)

12. Deprecantes vos & consolantes, testificati (g) sumus, ut ambularetis dignè Deo, qui vocavit vos in suum regnum & gloriam.

13. Ideò & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cùm accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed (sicut est verè) verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis.

14. Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Judæis:

15. Qui & Dominum occiderunt Jesum, & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus adversantur (h);

16. Prohibentes nos Gentibus loqui ut salvæ fiant, ut impleant peccata sua semper: pervenit enim ira Dei super illos usque in finem.

17. Nos autem fratres desolati (i) à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde, abundantiùs festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio:

18. Quo-

tus, Græc. ἐξήχηται, *personuit*, divulgatus est; *& in Achaia*, in universa Græcia.

9. (f) Quem fructum vobis attulerit prædicatio nostra, ex vestro de nobis testimonio & fama norunt omnes.

CAP. II. 2. (a) Intrepidè & liberè egimus; *In multa solicitudine*; cum multa anxietate, & multis periculis.

3. (b) Prædicatio nostra & doctrina pura fuit & sincera; *non de errore*, falsa non fuit, ut pleraque Philosophorum dogmata; *neque de immunditia*, non pravis desideriis favens, aut impura docens, ut Simonianorum perversa doctrina; *neque in dolo*, non simulata, & ad vos circumveniendos, aut ad turpe lucrum composita, ut in pseudo-apostolis.

4. (c) Sed sicut decebat eos, quos Deus approbavit, & dignos fecit, quibus prædicatio Evangelica crederetur. *Placentes*, non ut hominibus, qui de exterioribus tantùm judicant, placere cupientes. *Qui probat*, qui intima cordis arcana penetrat.

7. (d) Gr. *Mites*, benigni, humiles, parvulorum simplicitatem & veritatem cum nutricis tenero affectu & solicitudine conjunximus.

8. (e) Vos amantes, ita ut non solùm verbi Dei lacte nutriti sitis, sed etiam pro salute vestra ad moriendum parati essemus.

10. (f) Ab omni rerum terrenarum cupiditate alieni, & cœlestium amore succensi; *Justè*, erga proximum: *Et sine querela*, irreprehensibiles.

12. & 13. (g) Obtestantes & adhortantes vos ad perseverandum. *Auditus*, Auditionis *fidei*, qua doctrina fidei auditur: *Verbum Dei*, quod à nobis audistis. *Qui operatur*, aut Deus ipse, qui tot effectus mirabiles in vobis operatur, aut verbum Dei, Gr. λόγον, cùm sit masculini generis, Latinus interpres sic reddidit, *qui*: est autem velut semen, quod fructum affert bonorum actionum.

15. & 16. (h) Ne salvi fiant. *Impleant*, Ut semper augeant peccata sua. Ex iis omnibus invictissimum conficitur argumentum, quo Thessalonicenses omninò sibi persuaderent, manendum esse in suscepta religione, quæ omnes doctrinæ divinæ notas habet & characteres; seu modum spectarent, quo illis fuit annuntiata, tot signis & miraculis confirmata; seu prædicatorum mores considerarent, qui ab omni avaritiæ & ambitionis labe intacti fuerunt; seu denique persecutiones ipsas intuerentur, quas Thessalonicenses cum gaudio sic perpessi sunt, ut aliis nationibus quasi forma fuerint & exemplum.

17. & 19. (i) Gr. orbati vobis ad modicum tempus. *Spes*? Nonne vos estis spes nostra?

18. Quoniam voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus, & semel, & iterùm, sed impedivit nos satanas.

19. Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus?

20. Vos enim estis gloria nostra & gaudium.

CAPUT III.

Ex Timothei reditu, quem miserat Thessalonicam, permagnam accepit consolationem: eos adhortatur ad perseverantiam, & benè iis precatur.

1. PRopter quod non sustinentes (a) ampliùs, placuit nobis remanere Athenis, solis:

*Act. 16. 1. 2. * Et misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos, & exhortandos pro fide vestra:

3. Ut nemo moveatur (b) in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quòd in hoc positi sumus.

4. Nam & cùm apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis.

5. Propterea & ego ampliùs non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram: ne fortè tentaverit vos is qui tentat, & inanis fiat labor noster.

6. Nunc autem veniente (c) Timotheo ad nos à vobis, & annuntiante nobis fidem & charitatem vestram, & quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut & nos quoque vos:

7. Ideò consolati (d) sumus fratres in vobis, in omni necessitate & tribulatione nostra, per fidem vestram,

8. Quoniam nunc vivimus (e), si vos statis in Domino.

9. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante (f) Deum nostrum,

10. Nocte ac die abundantiùs orantes, ut videamus faciem vestram, & compleamus ea quæ desunt fidei vestræ?

11. Ipse autem Deus & Pater noster, & Dominus noster Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

12. Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram in invicem, & in omnes, quemadmodum & nos in vobis:

13. Ad confirmanda (g) corda vestra sine querela in sanctitate, ante Deum & Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi cum omnibus sanctis ejus. Amen.

CAPUT IV.

Vitanda est omnis immunditia; conjugio sanctè & honestè utendum; ut se invicem diligant, manibus operentur; ne mortuos lugeant Gentilium more, sed ut Christiani resurrectionem sperantes.

1. DE cætero (a) ergo, fratres, rogamus vos & obsecramus in Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, sic & ambuletis, ut abundetis magis.

2. Scitis enim quæ præcepta dederim vobis per Dominum (b) Jesum.

3. * Hæc est enim voluntas (c) Dei, sanctificatio vestra: ut abstineatis vos à fornicatione, *Rom. 12. 2. Eph. 5. 17.

4. Ut sciat unusquisque vestrùm vas (d) suum possidere in sanctificatione & honore;

5. Non

CAP. III. 1. (a) Cùm diutiùs ferre non possemus hanc animi anxietatem de vestro omnium statu, placuit nobis Athenis remanere: & Timotheum ad vos mittere, qui vos consolaretur, & in fide suscepta confirmaret.

3. (b) Ne afflictiones & turbæ in vos concitatæ quemquam à fide dimoveant; *Positi*, hæc enim est conditio nostra, hæc voluntas Dei, ea lege vivimus, ut pro fide patiamur, & nos Apostoli præ cæteris, ut vobis prædiximus: *Sicut & factum est, & scitis.*

6. (c) Gr. *Nuper*: Unde colligitur hanc Epistolam non Athenis, sed Corinthi scriptam fuisse.

7. (d) Passivè, consolationem accepimus: *Per fidem vestram*; Ob fidem vestram.

8. (e) Jam nulla est in nobis gravis afflictio, cùm certiores facti simus de fide vestra.

9. & 12. (f) Sincero animo, non ficto. *In vobis*, Gr. in vos, augeat mutuam charitatem vestram, quemadmodum & charitate abundamus erga vos.

13. (g) Hæc jungi debent his verbis: *Abundare faciat charitatem*, ut corda vestra confirmet, & irreprehensibilia efficiat per veram sanctitatem, & interiorem animi puritatem.

CAP. IV. 1. (a) Quod est reliquum Epistolæ, ea complectitur morum præcepta, quæ postulabat præsens eorum conditio, de qua à Timotheo certior factus fuerat. Hæc partim ad omnes fideles æquè pertinent, partim ad Thessalonicenses spectabant, ut res eorum tum erant. Primùm eosdem hortatur, ut quæ ab eo viva voce acceperant præcepta, observarent, iisque quantum fieri posset, opera supererogationis adderent: *Ut abundetis*, Evangelica consilia implentes: ut majores progressus faciatis.

2. (b) A Domino accepta, & majori reverentia observanda, in memoriam illorum revocat. Traditionis Apostolicæ regulas, ut divinas & à Christo profectas, commendat: quæ ad fidem conjugalem spectant, quam fortè nonnulli ex iis violaverant, aut illa strictæ obligationis non esse falsò sibi persuaserant.

3. (c) Circa matrimonii usum, quod cum sanctitate tractandum est. *Sanctificatio vestra*, ut sancti sitis, & mundi: Ex Bernardo serm. 2. in Cantica, hoc loco significat temperantiam, ut omnis vitetur fornicatio, quæ lege naturali prohibetur, & à Christiana religione fuit renovata: Hanc Philosophi ethnici condemnarunt verbis, non vita.

4. (d) Vel corpus proprium, vel uxoris: *In sancti-*

5. Non in passione desiderii, sicut & Gentes quæ ignorant Deum:

6. Et ne quis supergrediatur (e), neque circumveniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, & testificati sumus.

7. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.

8. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum: qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis (f).

9. De charitate autem fraternitatis non
* Joan. 13. necesse habemus scribere vobis: * Ipsi
34. & 15. enim vos à Deo didicistis (g), ut diliga-
12. & 17. ris invicem.
1. Joan. 3.
10. & 4. 11. 10. Etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis,

11. Et operam detis ut quieti (h) sitis, & ut vestrum negotium agatis, & operemini manibus vestris sicut præcepimus vobis: & ut honestè ambuletis ad eos qui foris sunt: & nullius aliquid desideretis.

12. Nolumus autem vos ignorare (i), fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent.

13. Si enim credimus quòd Jesus mortuus est, & resurrexit: ita & Deus eos, qui dormierunt per Jesum (k), adducet cum eo.

14. Hoc enim vobis dicimus in verbo
* 1. Cor. 15. Domini, * quia nos, qui vivimus, qui
51. residui sumus in adventum Domini, non prævenicmus eos, qui dormierunt.

15. Quoniam ipse Dominus in jussu, & in voce Archangeli & in tuba (l) Dei descendet de cœlo: & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi.

16. Deinde nos, qui vivimus (m), qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviàm Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus.

17. Itaque consolamini invicem in verbis istis.

CAPUT V.

Dies Domini, seu extremi judicii, incertus. Qui sint diei & tenebrarum filii: tum ad morum præcepta descendit.

1. DE temporibus (a) autem, & momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis.

2. * Ipsi enim diligenter scitis, quia * 2. Pet. 3.
dies Domini, sicut fur in nocte, ita ve- 10.
niet. Apoc. 3. 3.
& 16. 15.

3. Cùm enim dixerint pax, & securitas; tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, & non effugient.

4. Vos autem, fratres, non estis in tenebris (b), ut vos dies illa tamquam fur comprehendat:

5. Omnes enim vos filii lucis estis, & filii diei: non sumus noctis, neque tenebrarum.

6. Igitur non dormiamus (c) sicut & cæteri, sed vigilemus, & sobrii simus.

7. Qui enim dormiunt, nocte (d) dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.

8. Nos autem, qui diei sumus, sobrii
simus, * induti loricam fidei (e) & cha- * Isai. 59.
ritatis, & galeam spem salutis: 17.
9. Quo- Eph. 6. 14.
17.

ficatione & honore, non in efferata libidine. *Gentes*, quæ solius voluptatis causa utuntur propria conjuge. Finis proximus conjugii est filios Deo, & membra Christo generare; ultimus Deum glorificare; hoc fine proposito usus matrimonii dirigi debet.

6. (e) Quod nonnulli intelligunt de adulterio, cùm quis malis artibus pudicitiam conjugis alterius expugnat; vel *ne quis supergrediatur*; ne per vim, aut fraudes proximum suum opprimat, & circumveniat.

8. (f) Ut in nobis tamquam in templo suo inhabitet; vel qui has pietatis regulas contemnit, & pro nihilo ducit vitam impudicam agere, aut leges justitiæ perrumpere, hic Deum & Spiritum Sanctum spernit.

9. (g) Charitatem per Filium, qui hanc legem nobis præscripsit, & exemplo suo docuit.

11. (h) Quòd fortè nonnulli plus satis inquieti & curiosi essent, aut otio indulgerent, hos ad laborem adhortatur, ne aliis sint oneri. *Desideretis*, Gr. *Nulla re opus habeatis*, ut nulli addicti sitis.

12. (i) Cùm plus satis de morte suorum dolerent, hos admonet ut luctui suo modum ponant, cùm ii velut dormientes ad vitam perpetuam sint excitandi: mors enim somnus est & quies iis, qui saluti suæ consulentes in peccata non moriuntur.

13. & 14. (k) In Jesu, eique per fidem & charitatem fiut conjuncti; hos adducet cum Christo, ut membra cum capite suo. *Verbo*, Juxta Dei sententiam & decretum. Hæc dicimus quæ à Domino accepimus.

15. (l) Vocem Archangeli cum tuba comparat, sen ea sit expressio metaphorica, seu potiùs quia vox tubæ personabit. *Resurgent primi*, Gr. *primùm*, ut simul cum vivis ascendant.

16. (m) Loquitur in persona electorum qui tunc vivent.

1. 2. & 3. (a) Cùm generalis hujus revolutionis tempus Thessalonicenses ab Apostolo quærere possent, id scitu minimè esse necessarium docet, nec sciri posse. *Fur*, ita de improviso veniet: *Aut sicut dolor in utero habentis*. CAP. V.

4. & 5. (b) Seu in peccatis, nec estis filii tenebrarum, adeò ut dies extremi judicii vos ex improviso non deprehendat. Filii tenebrarum & noctis huic timori sunt obnoxii, non filii lucis, aut filii diei, quibus sol justitiæ illuxit.

6. (c) Non segnes sitis, & vestræ salutis negligentes; sed vigilate.

7. (d) In eadem perstat metaphora eorum qui noctis tempus quærunt, ut vino & libidini indulgeant: sed qui in Veritatis luce versantur, hi vigilant, & sobrii sunt, non solùm à vino, sed & à pravis affectibus, qui rationem conturbant.

8. (e) Ephes. 6. 14. vocat *loricam justitiæ*: nam vera justitia fide & charitate constat: Stare oportet in armis, & vigilandum adversùs insidias inimici; per fidem mens in bona cœlestia sit intenta, quæ in hac sæculi caligine intueatur; spes sit inconcussa & hum-

9. Quoniam non posuit nos Deus in iram (f), sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum,

10. Qui mortuus est pro nobis: ut sive vigilemus, sive dormiamus (g), simul cum illo vivamus.

11. Propter quod consolamini invicem, & ædificate alterutrum, sicut & facitis.

12. Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos, qui laborant inter vos, & præsunt vobis in Domino, & monent vos,

13. Ut habeatis (h) illos abundantiùs in charitate propter opus illorum: pacem habete cum eis.

14. Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes.

* Prov.17.13. & 20.22. Rom.12.17. 1. Pet.3.9. 15. * Videte ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est sectamini in invicem, & in omnes.

16. Semper gaudete.

*Eccli.18.22. Luc.18.1. Col.4.2. 17. * Sine intermissione orate (i).

18. In omnibus gratias agite: hæc est enim voluntas (k) Dei in Christo Jesu, in omnibus vobis.

19. Spiritum nolite extinguere (l).

20. Prophetias (m) nolite spernere.

21. Omnia autem probate (n): quod bonum est tenete.

22. Ab omni specie mala abstinete vos.

23. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia: ut integer spiritus vester, & anima, & corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur.

24. * Fidelis est, qui vocavit vos: qui etiam faciet. *1.Cor.1.9.

25. Fratres, orate pro nobis.

26. Salutate fratres omnes in osculo sancto.

27. Adjuro vos per Dominum, ut legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus.

28. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

lis, quæ illa expectet bona; & charitas bonis operibus fœcunda eadem promereatur.

9. (f) Deus nos non creavit, neque ad fidem, & religionem vocavit, ut nos æterna morte damnaret: *Sed in acquisitionem salutis*; sed ut nos per charitatem sibi acquireret & salvaret.

10. (g) Sive vivimus, sive morimur, simul *cum illo vivamus*; in hac vita vivamus cum illo per gratiam, post mortem in gloria.

13. & 14. (h) Ut summoperè eos diligatis. *Inquietos*, Gr. *inordinatos*, turbidos. Qui facto sunt animo, aut demisso, erigendi, cum iis benignè agendum; qui ex infirmitate peccant, aut ex ignorantia, hos sublevare debemus.

17. (i) Qui voluntatem Dei, aut patiendo, aut agendo propter illum, exequitur; qui semper Deum amat & proximum; qui statis horis Deum invocat, & identidem occupationes suas interrumpit, ut Deum deprecetur, is sine intermissione orat.

18. (k) Ut Deum per Jesum Christum Mediatorem nostrum obsecremus, eique gratias agamus.

19. (l) Spiritus Sancti dona & gratiam nolite extinguere præ inertia, aut abusu, ea dona vel in vobis, vel in aliis per invidiam ne comprimatis.

20. (m) Cùm donum illud Scripturas interpretandi, vel futura prædicendi, aliis datum sit ad ædificationem Ecclesiæ.

21. (n) Ad normam fidei cuncta sunt exigenda, & miracula, & revelationes.

EPI-

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES SECUNDA.

HANC secundam Epistolam non multò post priorem Corinthi scripsit Apostolus. Hæc scribendi fuit occasio, quòd cùm Paulus in superiori Epistola de futura resurrectione egisset, ut eos de morte parentum, vel amicorum solaretur, illi aut mente Apostoli non benè intellecta, aut à falsis doctoribus decepti, extremum instare judicium sibi persuaserant. Paulus verò ab eo errore illos deducit, & docet priùs adfuturum Antichristum, cujus mores & exitium redarguit, omnes ad patientiam cohortatur: neque illud abhorret à vero quamdam à falsis doctoribus suppositam fuisse illius Epistolam, in qua extremum judicium instare prædicebat. Apostolus, ne deinceps in errorem eo nomine inducerentur, hac utitur cautione: Salutatio, mea manu Pauli; quod est signum in omni Epistola: ita scribo.

CAPUT PRIMUM.

Gratias Deo agit ob fidem & mutuam Thessalonicensium charitatem, necnon ob patientiam in persecutionibus. Quod præmium bonos maneat, quæ supplicia malos.

1. PAULUS (a), & Silvanus, & Timotheus, Ecclesiæ Thessalonicensium, in Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.

2. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.

3. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas uniuscujusque vestrùm in invicem:

4. Ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, & fide, & in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus, quas sustinetis.

5. In exemplum (b) justi judicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini.

6. Si tamen (c) justum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant:

7. Et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione (d) Domini Jesu de cœlo cum Angelis virtutis ejus,

8. In flamma (e) ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi.

9. Qui

CAP. I. 1. 2. & 3. (a) Consimile est superioris Epistolæ exordium, neque Apostoli titulo utitur, ob eamdem rationem: Gratias Deo agit, quòd fides eorum & charitas tantùm inter persecutiones incrementum ceperint.

5. (b) Gr. Ἔνδειγμα, *indicium*, aut documentum, quòd scilicet Deus per tot persecutiones purgare eos velit, & regno suo dignos efficere.

6. (c) Particula, *si*, non est dubitantis, sed affirmantis; Gr. *siquidem*; quòd si enim bonos sic castigat, quæ mala improbi expectare debent?

7. (d) In extremo judicio, ubi Christus se manifestabit ut judicem omnium, Angelis suis comitatus.

8. (e) Gr. *in igne flamma*: vox *dantis*, non refertur ad flammam, cùm sit masculini generis, sed ad illud quod præcessit, *in revelatione Domini dantis vindictam*: Psal. 96. *Ignis ante ipsum præcedet & inflammabit in circuitu inimicos ejus.*

9. Qui pœnas dabunt in interitu (f) æternas à facie Domini, & à gloria virtutis ejus:

10. Cùm venerit glorificari in Sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt: quia creditum (g) est testimonium nostrum super vos in die illo.

11. In quo (h) etiam oramus semper pro vobis: ut dignetur vos vocatione sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis *, & opus fidei in virtute, * Sup.

12. Ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, & vos in illo (i), secundùm gratiam Dei nostri, & Domini Jesu Christi.

CAPUT II.

De secundo Christi adventu agit, quem brevi futurum nonnulli falsò prædicabant; prius hominem peccati manifestatum iri docet. Traditiones cum scriptas tum etiam non scriptas recipi oportere.

1. ROgamus autem vos fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, & nostræ congregationis (a) in ipsum:

2. Ut non citò moveamini (b) à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini.

3. * Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam nisi venerit discessio (c) primùm, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, * Eph. 5. 6.

4. Qui adversatur (d), & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat ostendens se tamquam sit Deus.

5. Non retinetis (e) quòd cùm adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis?

6. Et nunc quid detineat (f) scitis, ut reveletur in suo tempore.

7. Nam mysterium jam operatur iniquitatis: tantùm ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat.

8. Et tunc revelabitur ille iniquus, * quem Dominus Jesus interficiet spiritu (g) oris sui, & destruet illustratione adventus sui eum; * Isa. 11. 4.

9. Cujus

9. (f) Gr. In interitum æternum: *A facie Domini*, Chrysost. à Domini præsentia, vel ab ira Domini; facies Hebræis quandoque iram & indignationem significat: Psal. 50. *Averte faciem tuam à peccatis meis*, indignationem: *A gloria virtutis*, à potentia majestatis ejus punientur: A Domino, qui gloria & fortitudine præcellens apparebit.

10. (g) Quia prædicationi nostræ credidistis: *In die illo*, quo præmia bonis, supplicia improbis reddentur: quandoquidem testimonium quod verbo ejus reddidimus, à vobis exceptum est cum expectatione diei illius, in quo Christi corpus mysticum ex fidei semine formatum, perfectum & integrum ex membrorum omnium cum suo capite societate apparebit.

11. (h) Gr. *ad quod*; ut Christus in vobis glorificetur, ut fidem vestram conservet: *Bonitatis*, voluntatem bonam; *Opus fidei in virtute*; confessionem fidei perficiat in vobis cum animi constantia, & patientia in adversis; vel *opus fidei*, est salus æterna, quam potenti gratia Dei consequemur. Oramus ut vos dignos efficiat vocatione sua, & perficiat in vobis consilium bonitatis suæ, & salutis æternæ.

12. (i) Ejus gloriæ sitis participes, quod fit per gratiam Christi.

CAP. II. 1. (a) Per aggregationem ad ipsum, ex Græco textu, seu per salutem vestram, ex Zachar. 14. *Ecce veniet Dominus meus, omnesque Sancti ejus cum ipso.* Nam in adventu Domini omnes electi congregabuntur ad caput suum.

2. (b) Non deerant qui eos terrerent, quasi instaret extremum Dei judicium. Quin etiam ex verbis Apostoli, cap. 5. superioris Epistolæ, conturbati videntur, ne fortè eos imparatos dies ille inveniret. Hos itaque rogat Apostolus, ne à priori sententia discedant. *Spiritum*; per fictas revelationes, aut prophetias: *Neque per sermonem*, quem falsi doctores Paulo affingebant; neque per Epistolam itidem confictam. Ecclesiæ porrò munus est suppostitias Epistolas & Scripturas à genuinis secernere per Dei Spiritum: non est privati cujusque id tentare per proprium spiritum.

3. (c) Gr. *Apostasia*, defectio ab universali Ecclesia, & fide Catholica: *Et revelatus fuerit homo peccati*, nisi Antichristus manifestatus fuerit, homo quasi ex peccato concretus: Quæ duo erunt mox venturi judicii signa: *Filius perditionis*, tot malorum causa. Nisi ergo venerit discessio, &c. Non veniet Dominus ad judicium: ubi est ellipsis. Itaque Antichristus homo quidam est, non series hominum, qualem fingunt Novatores quidam, omni pudore detracto; illius exitium indicat & finem, cùm vocat filium perditionis, æternis pœnis destinatum.

4. (d) Gr. *Adversarius*, scilicet Dei: *Deus*, super omnem cultum aut verum, aut falsum: id enim vox Græca σέβασμα, significat: *Sedeat*, in Ecclesia, in omnibus Dei templis. Rectè id annotat vir doctissimus, Novatores qui temerè jactant Antichristum esse summum Pontificem, vel ex hoc ipso fateri se esse extra Ecclesiam. An sancti Pontifices Leo Magnus, Simplicius, &c. se extulerunt *supra omne quod dicitur Deus*, aut quidquam egerunt eorum, quæ Apostolus Antichristo, ut uni homini, & singulari tribuit, non continuatæ per tot consequentes ætates Pontificum successioni? Nam homo ille peccati juxta Apostolum venturus est paulò ante secundum Christi adventum.

5. (e) Gr. *An non meministis*, quod vobis dicebam, non venturum Christum, nisi priùs venerit Antichristus, seu homo peccati? Chrysost. tractans hæc verba, *Et nunc quid detineat scitis*: Quoniam, inquit, hoc dicit de Romano Imperio, meritò etiam ænigmaticè & adumbratè est locutus. Quod autem ait Apost. *Tantùm ut qui tenet*, &c. Hoc est, inquit Chrysostomus, quando Romanum Imperium de medio fuerit sublatum, tunc ille veniet. Sic Hieron. in cap. 25. Jeremiæ in eadem videtur esse sententia.

6. & 7. (f) Quid obstet, quominus veniat? An fortè quòd Evangelium nondum toto orbe sit prædicatum? *Reveletur*, qui tamen in suo tempore aderit. An potiùs illud ipsum, quod Apostolus de causis hujus moræ tradidit Thessalonicensibus, nos latet, & conjecturis tantummodò id assequimur? nisi forsan obex ille est fides orthodoxa, & publica ejus professio nondum ubique propagata? Multa tradiderunt viva voce Apostoli, quorum pars tantummodo ad nos pervenit per traditionem; pars occultata est, ut causa hujus moræ. *Iniquitatis*; suos enim habet præcursores Antichristus.

8. (g) Nutu, aut jussu suo; sententia sua condemnabit. *Illustratione*, Gr. *apparitione præsentiæ suæ*, fulgore suo; *eum*, vox illa videtur redundare. Hæc sanè, uti & superiora in unum hominem cadunt.

9. Cujus est adventus secundùm operationem satanæ (h), in omni virtute, & signis, & prodigiis mendacibus,

10. Et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt: eò quòd charitatem (i) veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideò mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio,

11. Ut judicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.

12. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti à Deo, quòd elegerit vos Deus primitias (k) in salutem, in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis:

13. In qua & vocavit vos per Evangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Jesu Christi (l).

14. Itaque fratres state: & tenete traditiones (m), quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.

15. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus, & Deus & Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia,

16. Exhortetur (n) corda vestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.

CAPUT III.

Qui præ otio & nimia curiositate publicum turbant ordinem, vitandi; prospera omnia iis apprecatur.

Eph. 6. 19. Col. 4. 3. 1. De cætero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat (a), & clarificetur, sicut & apud vos:

2. Et ut liberemur ab importunis, & malis hominibus: non enim omnium est fides (b).

3. Fidelis (c) autem Deus est, qui confirmabit vos, & custodiet à malo.

4. Confidimus autem de vobis, in Domino, quoniam quæ præcipimus, & facitis, & facietis.

5. Dominus autem dirigat corda vestra in charitate (d) Dei, & patientia Christi.

6. Denuntiamus autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè (e), & non secundùm traditionem, quam acceperunt à nobis.

7. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos:

8. * Neque gratis (f) panem manducavimus ab aliquo, sed in labore, & in fatigatione, nocte & die operantes, ne quem vestrûm gravaremus: * Act. 20. 34. 1. Cor. 4. 12. 1. Thes. 2. 9.

9. Non quasi non habuerimus potestatem (g), sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.

10. Nam & cùm essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis: quoniam si quis non vult operari, nec manducet.

11. Audivimus (h) enim inter vos quosdam ambulare inquietè, nihil operantes, sed curiosè agentes.

12. Iis autem, qui ejusmodi sunt, denuntiamus, & obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio (i) operantes, suum panem manducent.

13. * Vos autem fratres nolite deficere (k) benefacientes. * Gal. 6.

14. Quòd

9. (h) In adventu Antichristi Satanas vim omnem suam exercet per falsa prodigia: cujus generis fuerant magorum Ægypti prodigia.

10. & 11. (i) *Amorem veritatis*, Evangelii veritatem. *Mittet*, Sinet eos decipi; & inducentur in errorem Deo deserente.

12. (k) Deus vos ab initio elegit, Gr. ἀπ' ἀρχῆς, velut primos Ecclesiæ fructus, qui Deo offerri solebant. *In sanctificatione Spiritus*, per sanctificationem Spiritus in baptismo. *Et in fide veritatis*, in cognitione Evangelii.

13. (l) Ad quam fidem, vel sanctificationem: *Vocavit vos in acquisitionem gloriæ*, ut vos sibi in gloriam Domini nostri Jesu Christi acquireret; vel ut vos ipsi hanc gloriam adipiscamini.

14. (m) Ergo Apostoli tradiderunt præcepta & scripta & non scripta, & utraque sunt æquè observanda. Quòd si Thessalonicenses, quæ de extremo judicio Paulus iis tradiderat, memoria tenuissent, Apostolus hanc fortassis Epistolam non scripsisset, adeò ut ex occasione tantùm scripsisse videatur quæ viva voce tradiderat.

16. (n) Gr. Παρακαλέσαι, *consoletur*. Christus ergo, qui unà cum Patre operatur in cordibus nostris, verus est Deus.

CAP. III. 1. (a) Ut cum fructu ac feliciter propagetur, & illustretur, quemadmodum apud vos factum est.

2. (b) Cùm ea sit donum Dei, non omnibus datum; aut fortè sunt multi falsi fratres, neque omnes sunt ejusmodi, ut nos iis credere debeamus.

3. (c) Ne fortè Thessalonicenses, qui adhuc infirmi erant, hæc postrema verba conturbarent, quasi ad eos spectarent, mox subjicit, Deum constantem esse in suis promissis, ac futurum ut eos in fide confirmet, & à maligno, seu à dæmone tueatur, qui eorum fidei struebat insidias.

5. (d) Per charitatem Dei, Gr. *ad charitatem Dei*, & patientem ejus expectationem.

6. (e) Ab omni fratre turbido & inquieto. In superioris Epistolæ cap. 5. v. 14. interpres *inquietos* vertit; & v. proximo: *Non inquieti fuimus*, non turbidi, & insolentes.

8. (f) Ut vobis essemus exemplo: non otiosam & mollem apud vos vitam egimus, sed laboriosam.

9. (g) Sumendi à vobis quæ ad vitam sunt necessaria, ex jure ipso naturæ, & ex Christi mandato.

11. (h) Gr. audimus: *Inquietè*, Gr. *inordinatè*, uti solent otiosi homines, qui aliena curiosè investigant, se suaque negligunt; aliis negotia facessunt, cùm ipsi in otio marcescant.

12. (i) Placidè & quietè; ut Deo & æternitati laboret, non in superbia, & ostentatione.

13. (k) Perseverate in bono, nec vos prava exempla transversos agant: nec tamen à misericordiæ & charitatis operibus cessetis.

14. Quòd si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, & ne commisceamini cum illo, ut confundatur:

15. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem.

16. Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis.

17. Salutatio, mea manu (1) Pauli: quod est signum in omni epistola: ita scribo.

18. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

17. (1) Propria manu subscribit Epistolis: *Gratia Domini Jesu*; quibus verbis propria manu scriptis Epistolas claudebat: nomen ejus initio Epistolæ more cum temporis usurpato præfixum erat.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM PRIMA.

Quo loco, quove tempore hæc scripta fuerit Epistola, non consentiunt Interpretes. Quidam Laodiceæ scriptam esse volunt, Græca subscriptione persuasi: cùm tamen Paulus in Epistola ad Colossenses nondum eò se contulisse testetur. Alii in Macedonia exaratam censent, post priora Pauli vincula, quibus solutus, unà cum Timotheo in Judæam profectus est, & ambo regiones, quibus Evangelium prædicaverant, obierunt, ita ut Timotheo Ephesi relicto Paulus Græciæ provincias lustraverit, à Macedonia incipiens, unde hanc priorem ad Timotheum misit Epistolam. Verùm ea de re in argumento posterioris Epistolæ redibit sermo. In persona Timothei pastores omnes sic instruit, ut quæ sint eorum officia, cùm privata, tùm publica, quæ docendi, quæ vivendi ratio erga Clerum, domesticos, exteros, singillatim exponat, eosque magis ut doctores, quàm ut discipulos instituat.

CAPUT PRIMUM.

Quæ sint muneris Episcopalis: ut quæstiones inutiles, & genealogias infinitas, quibus Judæi indulgent, vitet omninò. Finis legis est charitas.

1. Paulus Apostolus Jesu Christi secundùm imperium Dei Salvatoris nostri, & Christi Jesu spei (a) nostræ:

* Act. 16. 1. 2. * Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, misericordia, & pax à Deo Patre, & Christo Jesu Domino nostro.

3. Sicut rogavi te ut remaneres Ephesi (b), cùm irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam ne aliter docerent,

4. Ne-

CAP. I. 1. & 2. (a) Chrysost. Patimur multa, sed magna nitimur spe. *Dilecto*, Gr. γνησίῳ τέκνῳ, *Germano filio*, per fidem genito.

3. (b) *Cùm irem in Macedoniam*, supplendum videtur, *sicut rogavi te*, & nunc rogo; ellipsis frequens in Epistolis Pauli: *Cùm irem in Macedoniam*, (unde scriptam esse hanc Epistolam post priora Romæ vincula admodùm est probabile) *Ut denuntiares quibusdam*, è Judæis malè conversis; *ne aliter docerent*, diversam ab ea quam prædicaveram, doctrinam. Sic prima periodo

* Isa. 4. 7. 2. Tim. 2. 23. Tit. 3. 9. 4. Neque * intenderent fabulis, & genealogiis (c) interminatis: quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide.

5. Finis (d) autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta.

6. A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium.

7. Volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

* Rom. 7. 12. 8. * Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitimè utatur (e):

9. Sciens hoc quia lex justo (f) non est posita, sed injustis, & non subditis, impiis, & peccatoribus, sceleratis, & contaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis,

10. Fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus, & perjuris, & si quid aliud sanæ doctrinæ adversatur,

11. Quæ est secundùm Evangelium gloriæ beati Dei, quod creditum est mihi.

12. Gratias ago ei, qui me confortavit (g), Christo Jesu Domino nostro, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio:

13. Qui priùs blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus: sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans (h) feci in incredulitate.

14. Superabundavit autem gratia Domini nostri, cum fide, & dilectione, quæ est in Christo Jesu.

15. Fidelis (i) sermo, & omni acceptione dignus: * quòd Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. * Matt. 9. 13. Mar. 2, 17.

16. Sed ideò misericordiam consecutus sum: ut in me primò ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum, qui credituri sunt illi, in vitam æternam.

17. Regi autem sæculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

18. Hoc præceptum (k) commendo tibi, fili Timothee, secundùm præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam,

19. Habens fidem (l), & bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt:

20. Ex quibus est Hymenæus, & Alexander: quos tradidi Satanæ, ut discant non blasphemare.

CAPUT II.

Præcipit Timotheo ut fiant obsecrationes pro Regibus & Magistratibus; imo ut orationes fundantur pro omnibus hominibus: vult enim Deus omnes homines salvos fieri.

1. Obsecro igitur primùm (a) omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus:

2. Pro

nondum ad finem perducta, divino afflatus Spiritu, usque ad v. 18. eos refellit falsos doctores.

4. (c) Ut probarent se genus ab Abrahamo ducere, cujus posteris vera justitia promissa est æterno fœdere. Ab Ecclesia procul amandari debet omnis incerta, & fabulis conspersa doctrina, quidquid est inutile, & pacem turbare magis potest, quàm ædificium Dei fidei superstruere, cujusmodi sunt quæstiones quædam, quæ contentiones alunt, non pietatem. *Quam ædificationem*, Chrysostomus legit œconomiam, seu dispensationem.

5. (d) Finis legis est charitas, eò tota refertur; neque istæ genealogiæ & fabulæ charitatem alunt, aut ædificationem in fide promovent, sed altercationes & lites. Aug. serm. 39. de Temp. *Tene charitatem, & in ea invenies omnem scientiam.*

8. (e) Tamquam pædagogo quæ ad Christum ducit, dum quisque propriæ infirmitatis conscius ad Christum tamquam ad medicum se recipit, atque in eo spem omnem ponit.

9. & 10. (f) Neque adeò sanctificato: per Christum lex adstringit; vel terrore legis jam non opus est homini justificato, qui sponte sua, & ob Dei amorem ea facit, quæ lex jubet: *Contaminatis*, Gr. *profanis*. *Plagiariis*, qui aliena mancipia furto subducunt: *Mendacibus*, perniciosè.

12. (g) Fortem reddidit. *Et fidelem*, Dum misericordia operante divina fidelis factus sum, & infirmo vires suppeditavit.

13. (h) Ignorantia tamen culpabili, sed bona fide errabat; & misericordiam est consecutus. Qui veritatem sibi notam oppugnat, vix convertitur.

15. & 16. (i) Certus & indubitatus, omni approbatione dignus, *Primus ego sum*; Qui verè humilis est, ad proprios tantùm defectus attendit animum.

18. (k) Illud de quo v. 3. ut Episcopatum Ephesinum susciperet, falsis doctoribus resisteret, *Præcedentes*, Quibus revelatum fuerat eum electum à Deo esse verbi divini ministrum. *Milites*, Sic te geras in hoc ministerio, ut reipsa comprobes vera extitisse quæ de te fuerunt prædicta. Alii *Prophetiæ* nomine divinarum Scripturarum cognitionem intelligunt: sensus erit, hoc præceptum tibi commendo, ut quemadmodum à puero sacras Litteras didicisti, ita in illis te exerceas, prædicandi munere ritè defungaris.

19. & 20. (l) Quæ duo juncta esse oportet ad boni & strenui militis Christi munus obeundum. *Quam*, bonam conscientiam ab omni crimine alienam, *quidam repellentes*, ut Alexander & Hymenæus: *Circa fidem naufragaverunt*, fidem amisere. Alexander ille est, cujus mentionem facit in posteriori Epist. cap. 4 *Tradidi*; excommunicati, & ab Ecclesia ejecti, Satanæ traditi sunt: *Ut discant non blasphemare*: Ut resipiscant. Quicumque fidem evertunt, illa excommunicatione plectuntur; quisquis est extra Ecclesiam, is potestati Satanæ subjicitur.

CAP. II 1 (a) Ante omnia te hortor, *fieri obsecrationes*, &c. Gr. *δεήσεις*, supplicationes ad removenda mala, deprecationes quidam interpretantur: *Orationes*, προσευχὰς, bonorum petitionem; *postulationes*, ἐντεύξεις, cùm interpellamus Deum pro aliorum salute. Sic voces Græcas exponunt.

2. Pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate & castitate (b).

3. Hoc enim bonum est, & acceptum coram Salvatore nostro Deo,

4. Qui omnes homines vult (c) salvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

5. Unus (d) enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus:

6. Qui dedit redemptionem (e) semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis:

7. In quo positus (f) sum ego prædicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior,) doctor Gentium in fide, & veritate.

8. Volo ergo viros orare in omni (g) loco, levantes puras manus sine ira & disceptatione.

*1.Pet.3.3. 9. * Similiter & mulieres in habitu ornato (h), cum verecundia & sobrietate ornantes se, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa:

10. Sed quod decet mulieres, promittentes (i) pietatem per opera bona.

11. Mulier in silentio discat cum omni subjectione.

12. * Docere (k) autem mulieri non permitto, neque dominari in virum: sed esse in silentio. *1.Cor.14.34.

13. * Adam (l) enim primus formatus est, deinde Heva: *Gen. 1. 27.

14. * Et Adam non est seductus (m): mulier autem seducta in prævaricatione fuit. *Gen.3.6.

15. Salvabitur autem per filiorum generationem (n), si permanserit in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.

CAPUT III.

Quæ sint Episcopi, & Diaconi dotes, quæ conditiones: Ecclesia est columna & firmamentum veritatis.

1. Fidelis (a) sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.

2. * Oportet ergo episcopum irreprehensibilem (b) esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, *Tit.1.7.

3. Non

2. (b) Gravitatem morum & honestatem vox Græca significat. Hanc pacem optat Ecclesiæ, quæ sit cum honestate & pietate conjuncta, non otiosam & nullam.

4. (c) Ex parte sua; si homines velint præstare quæ ab iis requiruntur. Aug. Lib. de Spir. & Litt. cap. 55. *Misericordiæ divinæ nulli sunt fines præscribendi.*

5. (d) Sicut est unus Deus, ita & unus mediator, non intercessionis modò, sed & redemptionis: de hac quippè nunc agitur, ut ex proximè sequenti versu colligitur. Non ait, & unus mediator, *sed unus & mediator:* utrumque ad Christum Jesum referens: adeò ut verba ita sint disponenda: unus enim Deus, unus Christus Jesus homo, isque mediator Dei & hominum. Ex quo illud probat, quod antè præmisit, Deum velle omnes homines salvos fieri, voluntate quidem antecedenti, sed seria & vera; unus creator, unus redemptor; pro omnibus incarnatus, ut esset pro omnibus mediator, solus & omnibus necessarius, qui nullo eget alio mediatore.

6. (e) Gr. pretium redemptionis; *Semetipsum pro omnibus*; nam pro omnibus satisfecit. *Testimonium temporibus suis*; cujus testimonium temporibus suis confirmatum est; se pretium dedit pro omnibus; quæque dixit, cuncta evenerunt: atque hæc redemptio est testimonium divinæ charitatis, & Evangelicæ veritatis, idque tempore à Deo constituto, & à Prophetis prædicto.

7. (f) Gr. ad quod testimonium gentibus publicandum positus sum, & nullus doctor gentium fidelis & verax.

8. (g) Publicè destinato: non solùm Jerosolymæ, sed ubique. *Sine ira*, & disceptatione, ut animus omnis odii & contentionis sit expers. Itaque manus sint puræ ab omni scelere, cor omni odio vacet: quæ effectum orationis inhibent.

9. (h) Decenti & modesto, non neglectu; pudore, modestia & castitate ornentur. Luxus, & insani sumptus, sæcularis fastus in mulieribus spiritum humilitatis, & compunctionis, quo ut fundamento preces nituntur, penitùs extinguunt; sed habenda tamen est extro status & conditionis, quæque in certis occasionibus exigit prudentia, præcepto Apostoli non adversantur.

10. (i) Sic videtur oratio construenda: sed per opera bona, ut decet promittentes, seu profitentes pietatem, ita se ornent. Alii hæc verba, *Per opera bona*, jungunt cum his verbis, *Ornantes se non in tortis crinibus*, &c. sed per bona opera: quæ verba legunt per parenthesim.

12. (k) Mox rationem subjicit cur mulieres docere non debeant.

13. (l) Et mulier post virum, eaque viri causa formata, post peccatum viro subjecta; neque id æquum esset, ut mulier posteriori loco creata virum sibi subjiceret.

14. (m) Non credidit verbis serpentis, sed ne uxorem contristaret, fructum vetitum comedit: *Prævaricatione*, prævaricata est, & seductam se fuisse confessa est. Adam sciens & volens, amore in uxorem victus, cum illa perire voluit. Itaque doctrina huic sexui, qui præceptum Dei tam malè est interpretatus, committi non debet. Semel mulier docuit virum, quòd fructus esset pulcher visu, & gustu suavis, atque omnia pervertit.

15. (n) Educationem & institutionem: *Si permanserit*, Gr. *Si permanserint in fide*, filii nimirum, aut etiam mulieres: si fidem sibi traditam conservent: *Cum sobrietate*, castitate, & temperantia ab illecebris, & omni libidine, quod vox Græca σωφροσύνης, significat.

1. (a) Res est sine dubio. *Episcopatum*, præclarum opus & periculis plenum desiderat. Quibus virtutibus ornatus esse debeat Episcopus ante electionem, primùm exponit, tum ad illius functiones descendit. CAP. III.

2. (b) Ab omni criminis suspicione alienum. Hoc unico verbo omne virtutum genus expressit. Chrysost. Ante omnia procul sit ab incontinentiæ vitio, cujus indicium quoddam est secundas inire nuptias. Unde si aliquem è sæcularibus eligere necesse sit, monogamus assumatur, non is qui uxori mortuæ alteram superinduxerit. Itaque Episcopus is esse debet, qui gregi suo invigilet & prospiciat. *Prudentem*, Gr. σώφρονα, quæ vox prudentem & pudicum significat; *Ornatum*,

3. Non vinolentum (c), non percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum, sed

4. Suæ domui (d) benè præpositum; filios habentem subditos cum omni castitate.

5. Si quis autem domui suæ præesse (e) nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit?

6. Non neophytum (f): ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli.

7. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, ut non in opprobrium (g) incidat, & in laqueum diaboli.

8. Diaconos (h) similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes:

9. Habentes mysterium fidei in conscientia (i) pura.

10. Et hi autem probentur primùm: & sic ministrent, nullum crimen (k) habentes.

11. Mulieres similiter pudicas (l), non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.

12. Diaconi sint unius uxoris (m) viri: qui filiis suis benè præsint, & suis domibus.

13. Qui enim benè ministraverint, gradum bonum sibi acquirent (n), & multam fiduciam in fide, quæ est in Christo Jesu.

14. Hæc tibi scribo, sperans (o) me ad te venire citò.

15. Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis.

16. Et manifestè (p) magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

CAPUT IV.

Futuras prædicit hæreses circa conjugium, & ciborum delectum; corporali exercitationi pietatis exercitationem anteponit; ac demum monet Episcopum ut aliis sit exemplo, ut gratiam suæ ordinationis non negligat.

1. Spiritus autem manifestè dicit (a); quia * in novissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, * 2. Tim. 3. 1. 2. Pet. 3. 3. Juda 18.

2. In

Gr. *compositum*, moderatum; atque hæ dotes sint hominis in se ipso spectati: sed aliorum habita ratione, exteros hospitio excipiat, *hospitalem*; omnino aliis instruendis sit idoneus, *doctorem*. Quomodo reget sine prudentia, aut ædificabit alios sine modestia, aut quomodo docebit indoctus?

3. (c) Eædem virtutes præscribuntur, cùm vitia opposita probibentur. Non vino deditum, *Non cupidum*, aut ad res plus satis attentum; non pecuniæ amantem, Gr. αἰσχροκερδῆ, *non turpis lucri cupidum*.

4. (d) Domum suam benè regentem: *Filios habentem subditos*, si quos ante Episcopatum genuerit; *cum omni castitate*: vox Græca castitatem, gravitatem, honestatem significat.

5. (e) Si paucos & suos non potest regere, quomodo tam multorum, & tam diversi status, sexus, eruditionis, curam geret?

6. (f) Quasi nuper natum, aut recèns insitum Christo per baptismum. Bernard. serm. 18. in cantica: Disce tu non nisi de pleno effundere, ne Deo largior esse velis. *Elatus*, quòd tam magna dignitate auctus sit: *Diaboli*; perinde ut diabolus, qui præ superbia periit, condemnetur; vel ne in potestatem diaboli incurrat, aut hominum calumniis exponatur.

7. (g) Ne scandalo sit gentibus. Ad diaconos deinde progreditur.

8. (h) Consimiles penè dotes in diaconis exigit, sen in seipsis, seu in familia sua spectentur: *Pudicos, non bilingues*; in sermone inconstantes, mendaces; aliud in ore, aliud in pectore habentes. De Presbyteris tacet: nam quæ de Episcopis dicit, ea quoque Presbyteris congruunt. Chrys. Virtutes exigit in Diaconis, quæ eorum officiis congruunt; Sacra Mysteria, & cura virginum impudico committi non debent; nec Ecclesiæ negotia vinolento, aut patrimonium pauperum avaro.

9. (i) Cum fide mysteriorum firme puram conscientiam conjunctam habeant, & morum integritate palàm faciant se puram habere fidem.

10. (k) Vox Græca criminationem significat; ita se gerant, ut data occasione, in jus non vocentur, nec quidquam illis objici possit.

11. (l) Quòd si Diaconi sint conjugio adstricti, horum uxores sint pudicæ; vel loquitur de Diaconissis Ecclesiæ ministerio addictis. *Non detrahentes*: Gr. *non calumniatrices*. Tum enim Ecclesiam linguæ intemperie conturbabunt, aut si minùs castæ fuerint, Ecclesiæ erunt dedecori, aut detrimento, si fideles non sint.

12. (m) Neque in Episcopis, neque in Diaconis quidquam tolerat Ecclesia, quod sacri conjugii Christi cum Ecclesia obstet imagini.

13. (n) Vel apud Deum, vel in Ecclesia gradum sibi facient ad dignitatem majorem, ad Presbyterii, aut Episcopatus munus: *Fiduciam*, Gr. libertatem benè agendi, juxta fidei præscripta: quod munus intrepidè & confidenter gerent.

14. & 15. (o) Spero me ad te venturum Ephesum. *Ut scias*, Hæc tibi scribo, ut si tardavero, *scias conversari*, In Ecclesia quæ est domus Dei vivi. In ea sola est unitatis Cathedra adversùs idololatriam, veritatis doctrinæ adversùs hæreses, & vitæ charitatis. Idololatria unitatem, hæresis veritatem, schisma charitatem evertit. *Columna & firmamentum veritatis*: quæ veritatem tuetur; quid è Deo sit revelatum, & quo sensu, exponit. Quicumque huic columnæ firmiter non adhærebit, erroris vento abripietur.

16. (p) Gr. haud dubiè: Magnum est Incarnationis mysterium: *Manifestatum*; Græcè relativum, *quod*, deest; sed loco ejus est, *Deus*, nempe, Christus Deus, qui est magnum illud pietatis & religionis Sacramentum. *Qui manifestatus est in carne*; qui per carnis assumptionem hominibus innotuit. *In Spiritu*, per Spiritum sanctum, & plenitudinem gratiæ sanctificatus; vel qui justus apparuit & declaratus est per Spiritum sanctum. Vox illa, *justificatus*, apud 70. interdum id ipsum significat quod *declaratus*, aut confirmatus, virtute scilicet Spiritus sancti, qui in discipulos effusus est. *Apparuit Angelis*, Gr. *visus est*, ab Angelis in præsepio, Deus homo quem anteà non viderant: *Assumptum in gloria*, in die Ascensionis. Mysterium illud amoris totum Christum complectitur, caput & membra; mysterium pietatis & veritatis, quo religio omnis continetur; ab æterno absconditum in decretis divinis, & in figuris veteris Testamenti occultatum, id manifestatum fuit hominibus, cùm Verbum caro factum est.

1. (a) Per revelationem nobis, aut Prophetis factam; CAP. IV.
Novissimis, Gr. *In posterioribus temporibus*, *discedent*; ...

2. In hypocrisi loquentium (b) mendacium , & cauteriatam habentium suam conscientiam ,

3. Prohibentium nubere (c) , abstinere à cibis , quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus , & iis qui cognoverunt veritatem .

4. Quia omnis creatura Dei bona (d) est , & nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur :

5. Sanctificatur (e) enim per verbum Dei , & orationem .

6. Hæc proponens fratribus , bonus eris minister Christi Jesu , enutritus (f) verbis fidei , & bonæ doctrinæ (quam assecutus es .

* Sup. 1. 4. 2. Tim. 2. 23. Tit. 3. 9. 7. * Ineptas (g) autem , & aniles fabulas devita : exerce autem teipsum ad pietatem .

8. Nam corporalis exercitatio (h) , ad modicum utilis est : pietas autem ad omnia utilis est , promissionem habens vitæ , quæ nunc est , & futuræ .

9. Fidelis sermo , & omni acceptione dignus .

10. In hoc enim laboramus (i) & maledicimur , quia speramus in Deum vivum , qui est Salvator omnium hominum , maximè fidelium .

11. Præcipe (k) hæc , & doce .

12. Nemo adolescentiam (l) tuam contemnat : sed exemplum esto fidelium in verbo , in conversatione , in charitate , in fide , in castitate .

13. Dum venio , attende lectioni (m) , exhortationi , & doctrinæ .

14. Noli negligere gratiam , quæ in te est , quæ data est tibi per prophetiam , cum impositione manuum presbyterii .

15. Hæc meditare , in his esto : ut profectus tuus manifestus sit omnibus .

16. Attende (n) tibi , & doctrinæ : insta in illis . Hoc enim faciens , & teipsum salvum facies , & eos qui te audiunt .

CAPUT V.

Quomodo Episcopus se gerere debeat erga seniores , juvenes , viduas , virgines : peccantes increpet ; non facilè manus imponat .

1. SEniorem ne increpaveris , sed obsecra (a) , ut patrem ; juvenes , ut fratres ;

2. Anus , ut matres ; juvenculas , ut sorores , in omni castitate (b) :

3. Viduas honora , quæ verè viduæ sunt .

4. Si qua autem vidua filios , aut nepotes habet (c) : discat primùm domum suam regere , & mutuam vicem reddere parentibus : hoc enim acceptum est coram Deo .

5. Quæ autem verè vidua (d) est , & desolata , speret in Deum , & instet obsecrationibus & orationibus nocte ac die .

6. Nam

Timothei persona Episcopos admonet , ut ab hæreticis qui erant futuri sibi caveant , iisque sanam opponant doctrinam .

2. (b) Loquentes , vitæ sanctitatem simulantes : *Cauteriatam* ; habentes inustam velut cauterio & igne concupiscentiæ conscientiam , vitiorum quasi stigmate adustam & notatam , ut servi diabolo addicti .

3. (c) In hunc censum posteà venerunt Marcionitæ , Encratitæ , Manichæi , qui legitimum matrimonium & carnium usum sine discrimine prohibebant . *Abstinere* , præcipientes abstinentiam à cibis ; adeò ut sit ellipsis quædam , ac supplendum sit verbum , præcipientes : *Creavit* ; atque ut cibi ex accidente , & abusu infidelium vitiarentur ; fidelibus tamen , qui iis utuntur ut par est , quique ob accepta à Deo beneficia gratias agunt , minimè obsunt . Abstinere ab usu carnium , vel ex superstitione quadam instar Ethnicorum , vel ex ritu Judaico , aut ex hæretica pertinacia , nefas est : sed abstinere vel ex obedientia , vel ex pœnitentiæ , aut subigendæ carnis studio , virtutis est , & pietatis officium .

4. (d) Ex natura sua . Quidquid ad Deum , ut ad principium suum , aut finem referri potest , bonum est .

5. (e) Purgatur per orationem quæ adhibetur à fidelibus , & per fidem in corde credentium vigentem , qua benè utimur donis Creatoris .

6. (f) Innutritus , & sana doctrina imbutus : *Assecutus* , in qua es exercitatus à pueritia .

7. (g) Gr. *profanas* . *Et aniles fabulas devita* , Gr. *rejice* , quæque ab hæreticis jactabantur , potissimum à Simonianis , & Gnosticis .

8. (h) Quod nonnulli ad jejunia perperàm referunt , cùm jejunium sit spiritalis exercitatio . Vox Græca palæstricas exercitationes designat , quæ ad corporis tantummodò valetudinem , aut robur prosunt . Exercitationis corporalis nomine Apostolus intelligit , id omne quod ad corpus tantùm spectat , non ad animam . *Pietas ad omnia utilis est* . Nam rebus omnibus benè utitur ; & remuneratur etiam in hac vita , saltem per ejus augmentum , & dona spiritalia .

10. (i) Ob hanc causam , seu ob vitam æternam , tot mala perferimus , tam magnos labores toleramus .

11. (k) De quibus dixi ; cum auctoritate præcipuè , cum charitate doce .

12. (l) Gr. Juventutem contemnat ; sic te gere exemplo & verbo , in sermone gravi , ut in vivendi ratione : *Nemo te contemnat* ; Vitæ sanctitas ætatis defectum supplet .

13. & 14. (m) Scripturæ sacræ. *Gratiam* , Gr. *donum* , Episcopalis muneris : *Presbyterii* ; cùm à multis Episcopis juxta Spiritus sancti revelationem ordinatus fuisti ; vel in cœtu eorum qui præsunt Ecclesiæ .

16. (n) Vitæ tuæ rationi , & aliorum instructioni , ut benè vivas , & alios rectè instruas : *Insta in illis* ; tibi & aliis consulendo in his persevera .

CAP. V. 1. (a) Vox Græca etiam significat *hortare* . Quædam ætatis habenda est reverentia . Chrys. *Grave quiddam molestum est argui ; oportet molestiam rei , mansuetudinis temperamento lenire* .

2. (b) Purè & circumspectè cum iis agendum : castitas sit in corde , in oculis ; in auribus , in sermone , in gestu ; habenda est ratio loci & temporis .

4. (c) Vox Græca hæc duo significat , *discat & doceat* : utrique sua ratio constat . Discant filii matres viduas alere , ne gravetur Ecclesia ; vel doceant viduæ familias suas piè & religiosè vivere , ac mutuam parentibus vicem reddere ; idque potissimùm cùm ii sunt filii , qui parentes alere possint , aut juvare . Parentes à liberis fructum bonæ institutionis , ut vicissim liberi pietatis suæ erga parentes fructus percipiant .

5. (d) Omni præsidio destituta : quales erant plurimæ è Judaismo , aut Paganismo ad fidem Christi conversæ .

6. Nam quæ in deliciis est, vivens mortua (e) est.

7. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint.

8. Si quis autem suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negavit, & est infideli deterior.

9. Vidua eligatur non minùs sexaginta annorum (f), quæ fuerit unius viri uxor,

10 In operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est.

11. Adolescentiores autem viduas devita. Cùm enim luxuriatæ (g) fuerint in Christo, nubere volunt:

12. Habentes damnationem (h), quia primam fidem irritam fecerunt.

13. Simul autem & otiosæ discunt circuire domos: non solùm otiosæ, sed & verbosæ, & curiosæ, loquentes quæ non oportet.

14. Volo ergo juniores nubere (i), filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia.

15. Jam enim quædam conversæ sunt retrò satanam (k).

16. Si quis fidelis habet viduas (l), subministret illis, & non gravetur Ecclesia: ut iis quæ verè viduæ sunt, sufficiat.

17. Qui benè præsunt presbyteri, duplici (m) honore digni habeantur: maximè qui laborant in verbo & doctrina.

18. Dicit enim Scriptura: * Non alligabis os bovi trituranti. Et: * Dignus est operarius mercede sua.

* Deut. 25. 4. 1. Cor. 9. 9. * Mat. 10. 10. Luc. 10. 7.

19. Adversùs presbyterum (n) accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20. Peccantes coram omnibus argue: ut & cæteri timorem habeant,

21. Testor coram Deo & Christo Jesu, & electis Angelis, ut hæc custodias sine præjudicio (o), nihil faciens in alteram partem declinando.

22. Manus citò nemini imposueris (p), neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi.

23. Noli adhuc (q) aquam bibere, sed modico vino utere, propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.

24. Quorumdam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium: quosdam autem & subsequuntur.

25. Similiter & facta bona (r) manifesta sunt: & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

CAPUT VI.

Quæ servorum in dominos constare debeant officia: novorum dogmatum auctores; verborum pugnæ; quæstus magnus est pietas cum sufficientia; radix omnium malorum cupiditas; divites ne sperent in incerto divitiarum.

1. Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur (a).

2. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis serviant, quia fideles sunt & dilecti, qui beneficii participes sunt. Hæc doce, & exhortare.

3. Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, & ei quæ secundùm pietatem est, doctrinæ:

4. Su-

6. & 8. (e) Quoad vitam æternam, aut coram Deo. *Fidem negavit*, factis, *Et est infideli deterior*, qui naturæ quodam impulsu suorum curam gerit.

9. & 10. (f) Eligatur ut sit Diaconissa. *Subsecuta*, Si in omne opus bonum intenta fuerit.

11. (g) Cùm adversùs fidem Christo datam lascivierint, aut fornicatæ fuerint: *Devita*, In numerum alendarum ab Ecclesia admitti non debent ob scandali periculum, postquam oneri fuerunt Ecclesiæ, & ejus expensis educatæ, volunt nubere.

12. & 13. (h) Quòd votum continentiæ fregerint. *Otiosa*, Vitam agunt otiosam & inutilem, curiosam planè.

14. (i) Malim juniores viduas nubere, quàm votum violando peccare, & aliis esse offendiculo: non legem præscribit, sed remedium proponit, ac minus bonum, sed necessarium, majori bono anteponendum.

15. (k) Jam præ incontinentia viam salutis deseruerunt, ut Satanæ adhæreant per apostasiam, aut nubentes post votum emissum.

16. (l) Sibi propinquitate conjunctas: *Ut iis quæ verè viduæ sunt, sufficiat*; quæ omni subsidio sunt destitutæ.

17. (m) Abundantiori præmio; apud Hebræos honorare non tam est revereri, quàm præbere necessaria: hinc etiam apud Latinos munus honorarium dicitur.

19. & 20. (n) Ne Presbyteri pateant calumniis in dedecus Ecclesiæ. Presbyter dicitur non ætate, sed gradu. *Argue*, Aut publicè peccantes, aut judicio convictos.

21. (o) Sine personarum acceptione, vel citra anticipationem animi sententiam feras, ut Syrus vertit. Locus alteri dandus est objecta diluendi; non occupato animo, aut cum præcipitatione judicandum.

22. (p) Per ordinationem. *Communicaveris*, Si indignos ordinaveris. *Castum*, justum, purum ab omni culpa, aut propria, aut aliena; vel de castitate propriè dicta loquitur.

23. & 24. (q) Gr. *ampliùs*, deinceps *aquam bibere*. *Ad judicium*; Hæc videntur eò referenda, manus citò nemini imposueris: quorumdam peccata ita sunt manifesta, ut examine non egeant, nam facilè dignoscuntur; alia non nisi accurato examine indicata innotescunt, sed abscondi tamen diutiùs non possunt.

25. (r) Quorum bona opera non sunt adeò manifesta; nec tamen diu latere possunt, *quæ aliter se habent*.

CAP. VI. 1. & 2. (a) Quasi servorum in dominos obsequium detraheret. Fides Christiana reipublicæ & familiarum ordinem non turbat, sed tuetur, & confirmat. *Participes*, Ejusdem gratiæ participes.

4. Superbus est, nihil sciens, sed languens (b) circa quæstiones, & pugnas verborum: ex quibus oriuntur invidiæ, contentiones, blasphemiæ, suspiciones malæ,

5. Conflictationes hominum mente corruptorum (c), & qui veritate privati sunt, existimantium quæstum esse pietatem.

6. Est autem quæstus (d) magnus, pietas cum sufficientia.

* Job 1.21. Eccli.5.14. 7. * Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubium quòd nec auferre quid possumus.

* Prov. 27. 26. 8. * Habentes (e) autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus.

9. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia, & nociva, quæ mergunt homines in interitum & perditionem.

10. Radix enim omnium malorum est cupiditas (f): quam quidam appetentes, erraverunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.

11. Tu autem, ò homo Dei, hæc fuge: sectare (g) verò justitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.

12. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam æternam, in qua vocatus (h) es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus.

13. Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia, & Christo Jesu, qui testimonium (i) reddidit * sub Pontio Pilato, bonam confessionem: * Mat. 27. 11. Joan. 18. 33. 37.

14. Ut serves mandatum sine macula, irreprehensibile, usque in adventum Domini nostri Jesu Christi:

15. Quem suis temporibus ostendet * beatus & solus potens, Rex regum, & Dominus dominantium: * Apoc. 17. 14. & 19. 16.

16. Qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem: * quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor, & imperium sempiternum. Amen. * Joan. 1.18. 1. Joan. 4. 12.

17. Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, * neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo (qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum) * Luc. 12. 15.

18. Benè agere, divites fieri in bonis operibus, facilè tribuere, communicare (k),

19. Thesaurizare sibi fundamentum (l) bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.

20. O Timothee, depositum (m) custodi, devitans profanas vocum novitates, & oppositiones falsi nominis scientiæ,

21. Quam quidam promittentes (n), circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

4. (b) Gr. *ægrotans*: *Nihil sciens*, quod ad veram pietatem pertineat, ut hæretici & plerique Catholici, qui circa inutiles quæstiones languescunt. *Blasphemiæ*, convitia; *Suspiciones malæ*, cùm semper aliquid mali de aliis suspicantur.

5. (c) Gr. *Inanes disputationes*, perversæ exercitationes; *hominum*, qui pietate Christiana abutuntur ad quæstum: *Victus parandi occasionem & subsidium, hunc ordinem esse judicantes*: Nazianz. Apol. 1.

6. (d) Vera pietas efficit, ut eo contenti simus, quod sufficit, Gr. pietas cum suæ sortis probatione.

8. (e) Bernard. *Utinam superfluis ponatur modus, utinam non cupiamus in infinitum*.

10. (f) Avaro nihil est scelestius: Gr. φιλαργυρία, *amor pecuniæ*.

11. (g) Has virtutes cupiditati avarorum opponit; *justitiam*, quæ alienis bonis non invidet; *pietatem*, quæ Deo non servit quæstus causa; *fidem*, quæ bona temporalia contemnit; *charitatem*, quæ illa largitur; *patientiam & mansuetudinem*, in iis amittendis.

12. (h) Gr. *Ad quam vocatus es*. *Confessionem*, In variis pro fide tuenda certaminibus, ac potissimùm Ephesi in persecutione à Demetrio excitata.

13. 15. & 16. (i) Testimonium veritatis. *Quem*, Gr. *quam*, scilicet manifestationem, seu adventum Domini. *Nec videre potest*, naturæ viribus.

18. (k) Cùm aliis opes suas; humanos esse erga indigentes: ex charitate, & libenter tribuere; quæque sunt superflua, ut ex justitia, ut partem hæreditatis communis pauperibus dividentes.

19. (l) Cœlestis & in æternum duraturi ædificii.

20. (m) Depositum traditæ doctrinæ, vel dona gratiæ in ordinatione tua tibi tradita. *Oppositiones*, contrarias opiniones quæ falso scientiæ nomine teguntur. *Novitates*, Gr. *κενοφωνίας*, *inanitates vocum*, loquacitatem inanem.

21. (n) Quam scientiam quidam profitentes exciderunt à fide, Gr. *aberrarunt à scopo*; ab integritate fidei desciverunt.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD TIMOTHEUM SECUNDA.

HANC Epistolam Romæ scriptam fuisse omnes consentiunt; sed utrùm in primis, ut Baronius, Estius, & alii opinantur, an in secundis vinculis, cùm jam ad subeundam martyrii palmam se pararet, ut veteres post Eusebium, L. 2. histor. c. 22. credidere, magna est dissensio.

CAPUT PRIMUM.

Quæ hoc capite continentur, eò spectant, ut Timotheus exsuscitet in se gratiam Dei, quam accepit per impositionem manuum; ut spiritum fortitudinis indutus, doctrinam Christi annuntiet, & in adversis roboretur.

1. PAULUS Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundùm promissionem vitæ (a), quæ est in Christo Jesu:

2. Timotheo charissimo filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Jesu Domino nostro.

3. Gratias ago Deo, cui servio à progenitoribus (b) in conscientia pura, quòd sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die.

4. Desiderans te videre, memor lacrymarum (c) tuarum, ut gaudio implear,

5. Recordationem accipiens ejus fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitavit primùm in avia tua Loide, & matre tua Eunice, certus sum autem quòd & in te.

6. Propter quam causam admoneo te, ut resuscites (d) gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum.

7. * Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris (e); sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis. *Rom. 8. 15.

8. Noli itaque erubescere (f) testimonium Domini nostri, neque me vinctum ejus: sed collabora Evangelio secundùm virtutem Dei:

9. Qui nos liberavit (g), & vocavit vocatione sua sancta, * non secundùm opera nostra, sed secundùm propositum suum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Jesu ante tempora sæcularia. *Tit. 3. 5.

10. Manifestata (h) est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam & incorruptionem per Evangelium:

11. In

CAP. I. 1. (a) Apostolatus sui hæc duo ponit fundamenta, Dei voluntatem, & vitæ æternæ promissionem; ad prædicandam salutem æternam, quæ nobis datur per Christum, voluntas Dei est vocationis principium & regula; finis, annuntiare vitæ æternæ promissionem.

3. (b) Quem progenitores mei coluerunt.

4. & 5. (c) Quibus me abeuntem es prosecutus. *Accipiens*, Dum sinceræ fidei tuæ recordor.

6. (d) Non intermori sinas gratiam Dei, quam accepisti, cùm ordinatus es Episcopus, gratiam scilicet annuntiandi Evangelium, edendi miracula, & Ecclesiam regendi, idque cum robore animi instar strenui ducis. Itaque gratiam confert Sacramentum Ordinationis, & cavendum ne ignis ille extinguatur; labore & actione subinde est excitandus.

7. (e) Spiritum timidum: *Sed virtutis*, sed fortitudinis adversùs vanos timores: *Et dilectionis*, seu charitatis erga proximum; *Et sobrietatis*, Gr. *moderationis*, vel sapientiæ: ne nimio zelo abripiamur, atque ut constantes in prosperis & adversis nos geramus.

8. (f) Noli erubescere doctrinam, quam nobis tradidit Christus Dominus, nec vincula mea. *Sed collabora*, Gr. Compatere afflictis pro Evangelio, particeps persecutionum; spem omnem collocans in potentia Dei, & secundùm vires tibi à Deo datas.

9. (g) A peccato, & morte æterna: *Et vocavit*, ad vitam æternam: *Ante tempora sæcularia*, in sua prædestinatione æterna: *In Christo Jesu*, per Christum.

10. (h) Gr. *per apparitionem*, seu adventum Domini

* 1. Tim. 2. 7. 11. In quo * positus (i) sum ego prædicator, & Apostolus, & magister Gentium.

12. Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim cui credidi (k), & certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem.

13. Formam (l) habe sanorum verborum, quæ à me audisti in fide & in dilectione in Christo Jesu.

14. Bonum depositum custodi (m) per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.

15. Scis hoc, quòd aversi (n) sunt à me omnes qui in Asia sunt, ex quibus est Phigellus, & Hermogenes.

* Inf.4.19. 16. Det misericordiam Dominus * Onesiphori domui: quia sæpè me refrigeravit, & catenam meam non erubuit:

17. Sed cùm Romam venisset, sollicitè me quæsivit (o), & invenit.

18. Det illi Dominus invenire misericordiam (p) à Domino in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu meliùs nosti.

CAPUT II.

Timotheo præcipit, ut idem doctrinæ depositum, quod coram multis testibus acceperat ab Apostolo, aliis itidem commendet. Illud imprimis, ut tamquam bonus miles laboret, contentiones vitet, uti & profana quæque.

1. TU ergo, fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Jesu:

2. Et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere.

3. Labora (a) sicut bonus miles Christi Jesu.

4. Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus (b): ut ei placeat, cui se probavit.

5. Nam & qui certat in agone (c), non coronatur nisi legitimè certaverit.

6. Laborantem agricolam (d) oportet primùm de fructibus percipere.

7. Intellige quæ dico: dabit (e) enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

8. Memor (f) esto Dominum JESUM CHRISTUM resurrexisse à mortuis ex semine David, secundùm Evangelium meum,

9. In quo laboro (g) usque ad vincula, quasi malè operans: sed verbum Dei non est alligatum.

10. Ideò omnia sustineo propter electos (h), ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu, cum gloria cœlesti.

11. Fidelis sermo: Nam si commortui sumus, & convivemus (i):

12. Si sustinebimus, & conregnabimus: * si negaverimus (k), & ille negabit nos: * Mat.10.33. Mar.8.38.

13. Si non credimus (l), ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Rom.3.3.

14. Hæc commone, testificans coram Domino. Noli contendere (m) verbis: ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium.

15. So-

Jesu Christi declarata, cùm Christus nobis illuxit. *Qui destruxit quidem mortem*, morte sua: *illuminavit*, in lucem protulit per Evangelii prædicationem.

11. (i) Ad illud prædicandum ego sum constitutus Apostolus.

12. (k) Neque officii mei, nec vinculorum me pudet. *Scio*, Fides quidem tenebris admixta est: sed tamen scio quis ille sit, in quem credidi, qui fidei meæ auctor & objectum est. *Depositum meum servare*; fidei & bonorum operum mercedem, quam expecto in tempore retributionis.

13. (l) Vivam imaginem, & exemplar doctrinæ, qua fuisti à me institutus. *Quæ à me audisti*, Doctrinam verbo traditam conserva, in iis maximè quæ ad mysteria & mores pertinent.

14. (m) Sanam illam doctrinam, quæ Scripturis & traditione continetur: Per duplicem illum canalem fides à Deo ad nos usque manat.

15. (n) Gr. aversati sunt me Judæi omnes profecti ex Asia minori, seu per defectionem è fide, seu ob periculi consortium.

17. (o) Cùm essem in militari custodia, & in amplissima civitate.

18. (p) Forsitan jam suum diem obierat Onesiphorus, cùm hæc scriberet Apostolus; idque ex vers. 16. colligi videtur: unde ex hoc loco orationes pro mortuis confirmari possunt.

CAP. II. 3. (a) Vox Græca significat mala perferre, & obfirmari in adversis.

4. (b) Civilibus negotiis: eadem enim ferè est ratio hominis qui se Deo consecrat, atque illius qui inter principis alicujus milites adscribitur; *Cui se probavit*, in cujus militiam se tradidit, à quo miles electus est. Ministrum Christi cum milite qui principi se addixit, cum athleta, cum agricola comparat.

5. (c) Gr. *Si quis etiam certet*: in ejusdem rei probationem utitur similitudine pugilis, qui non coronatur, nisi præscriptas certaminis leges servaverit, atque omnia abjecerit quæ obstare possunt, quominus victoriam reportet.

6. (d) Exemplo denique agricolæ eum excitat ad laborem, spe ipsa fructuum quos primus percipit agricola, dummodo is laboret. Episcopus est instar Agricolæ, vineam Christi, & agrum Evangelii excolentis; in cœlo præmium nos manet.

7. (e) Gr. *Det tibi*: Evangelicum ministerium adeundum est instar militia, qui omnibus relictis se in militiam tradidit; instar athletæ, qui non coronatur nisi post pugnam; instar agricolæ, qui messe confecta labore suo fruitur.

8. (f) Exemplum Christi ob oculos ponit, qui præmii loco vitam immortalem non solùm est consecutus; sed ita resurrexit, ut resurrectionis futuræ & spei nostræ sis forma & fundamentum. Hæretici illius temporis, resurrectionem nostræ religionis fundamentum impugnabant: *Secundùm Evangelium meum*, quod doceo.

9. (g) Gr. *affligor*, quasi essem sceleratus. *Sed verbum Dei non est alligatum*; pedes quidem vinculis constringuntur, non item lingua, quæ Evangelium prædicare non cessat.

10. (h) Qui nostris laboribus ad fidem sunt adducendi.

11. (i) Non moritur qui miseram vitam cum beata & immortali commutat.

12. (k) Negamus Christum vita & moribus magis quàm lingua.

13. (l) Gr. *si infidi sumus*; Si non credimus in Deum, nihil propterea illi decedit; idem semper est & æterna veritas, stat promissis suis. *Non potest*, semper idem est in suos: si eum negaverimus, infidelitas nostra de ejus fide in promissis præstandis & veritate nihil potest detrahere.

14. (m) Ex pertinacia, aut superbia. *Ad subversio-*

15. Solicitè cura (n) teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis:

16. Profana autem, & vaniloquia devita: multùm enim proficiunt ad impietatem (o):

17. Et sermo eorum ut cancer serpit: ex quibus est Hymenæus & Philetus,

18. Qui à veritate exciderunt, dicentes (p) resurrectionem esse jam factam, & subverterunt quorumdam fidem.

19. Sed firmum fundamentum (q) Dei stat, habens signaculum hoc: cognovit Dominus qui sunt ejus; & discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini.

20. In magna autem domo (r) non solùm sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea, & fictilia: & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

21. Si quis ergo emundaverit (s) se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, & utile Domino, ad omne opus bonum paratum.

22. Juvenilia autem desideria (t) fuge, sectare verò justitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro.

* 1. Tim. 1. 4. & 7. Tit. 3. 9. 23. * Stultas (u) autem, & sine disciplina quæstiones devita: sciens quia generant lites.

24. Servum autem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, (x), patientem,

25. Cum modestia (y) corripientem eos, qui resistunt veritati: nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscendam veritatem,

26. Et resipiscant à diaboli laqueis, à quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

CAPUT III.

In extremis temporibus hæc futura sunt hominum hæreticorum imprimis vitia, falsa pietas, mentis corruptio, homines seipsos amantes. Hortatur Timotheum ad subeundas forti animo afflictiones, & ad studium Scripturarum.

1. Hoc autem scito, quòd in * novissimis diebus (a) instabunt tempora periculosa: * 1. Tim. 4. 1. 2. Pet. 3. 3. Jud. 18.

2. Erunt homines seipsos amantes (b), cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti,

3. Sine affectione (c), sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate,

4. Proditores, protervi (d), tumidi, & voluptatum amatores magis quàm Dei:

5. Habentes speciem (e) quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. Et hos devita:

6. Ex

nem; contentiones nihil aliud quàm veritatem obscurant; conferre inter se debent servi Dei, non contendere. Opus Dei non promovent, sed subvertunt litigiosæ concertationes.

15. (n) Probabilem te exhibere, dignum quem Deus probet. *Operarium inconfusibilem*, Gr. *qui non erubescat*, crucem Christi; vel cujus mores & doctrina non sint Ecclesiæ pudori: *Rectè tractantem verbum veritatis*, Gr. *rectè secantem*, utilia à noxiis, aut superfluis bene secernentem, & verbi Dei cibum rectè partientem.

16. (o) Qui profana verba proferunt.

18. (p) Qui spiritalem animorum resurrectionem in Baptismo factam sensibili & palpabili resurrectioni substituunt, vel qui dicunt resurrectionem jam esse factam in Christo.

19. (q) Ecclesia Dei manet inconcussa; vel electi manent immoti; *habens signaculum hoc*, hoc velut sigillo obsignatur. *Cognovit Dominus qui sunt ejus*, Numer. 16. 5. Dei præscientia falli non potest, suos novit & amat, præsens iis adest. *Discedat*. Habens quisque ex fidelibus hoc Dei præceptum in animo fixum, ut ab iniquitate discedat; quod magnum est singulis fidelibus prædestinationis indicium. *Qui nominat*, qui profitetur Christianam Religionem.

20. (r) Quin etiam bonos exercent & probant mali, ut ignis argentum; iique transeunt per ignem instar auri, non consumuntur, aut franguntur, ut ligna & vasa fictilia.

21. (s) Ab istis erroribus, de quibus v. 16. *Utile Domino*, usibus Domini aptatur, idoneum ad omne opus bonum.

22. (t) Gr. *concupiscentias*, inanem gloriam, voluptates, & alia juvenum vitia. Bernard. Lib. 2. de Consid. cap. 13. *Inter sæculares nugæ, nugæ sunt, in ore sacerdotis blasphemiæ: fœdè ad cachinnos moveris, fœdiùs moves*.

23. (u) Gr. *ineruditas*: Ecclesiæ pacem quæstiones inutiles perturbant, ea tantummodò quæ ad fidem, & mores spectant, sunt depromenda, in iis immorandum.

24. (x) Gr. *idoneum*, aut paratum ad docendum aut docilem esse.

25. (y) Gr. *Cum mansuetudine*. *Nequando*, Si quando; nam vox Græca utrumque significat. ut misericordiæ Dei, si quando veritatem iis dignetur aperire, obsecundent.

1. (a) Quæ futura sunt usque ad finem mundi, prædicit Apostolus: *Instabunt tempora periculosa*, Gr. *difficilia & molesta*. CAP. III.

2. (b) Qui amor inordinatus in his quæ mox subjicit, se prodet; pecuniæ & inanis gloriæ *cupidi*; Gr. *pecuniæ amantes*; *elati*, arrogantes; *superbi*, in verbis jactabundi; *blasphemi*, contumeliosi, maledici.

3. (c) Erga proximos & fratres, absque pietate: *sine pace*, Gr. *fœdifragi*, in pactis infidi, aut qui nemini amicitia juncti sunt: *criminatores*, innocentium, Gr. *calumniatores*: *Incontinentes*, Gr. *intemperantes*, gulæ & libidinibus dediti: *Sine benignitate*, Gr. *osores bonorum*. Ex iis pravis affectibus fit catena vitiorum, cujus primus annulus est amor sui præpostetus. Hinc enim prodit pecuniæ sitis, quòd ea sit explendis affectibus instrumentum, & quasi fidejussor. Qui seipsos immodicè amant, nihil se aliis debere putant, aut ex jure naturæ, aut ex honestate, aut ex charitate.

4. (d) Gr. *instabiles*: leves, præcipites, quæ Dei sunt, ambitioni suæ, aut libidinibus postponunt.

5. (e) Gr. *formam*, simulatam pietatem: *virtutem autem ejus negantes*; vim illius abnegant; aliis præscribunt leges pietatis, à quibus longè absunt.

6. Ex his enim sunt, qui penetrant domos (f), & captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis:

7. Semper discentes, & numquam ad scientiam veritatis pervenientes.

* Exod. 7. 11. 8. Quemadmodum autem * Jannes & Mambres (g) restiterunt Moysi: ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem,

9. Sed ultrà non proficient (h): insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

10. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam,

11. Persecutiones, passiones: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, & Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.

12. Et omnes, qui piè volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.

13. Mali autem homines, & seductores, proficient in pejus (i); errantes, & in errorem mittentes.

14. Tu verò permane in iis, quæ didicisti, & credita sunt tibi: sciens à quo didiceris.

15. Et quia ab infantia sacras litteras (k) nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, quæ est in Christo Jesu.

* 2. Petr. 1. 20. 16. * Omnis scriptura (l) divinitùs inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia:

17. Ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

CAPUT IV.

In hoc postremo capite Paulus Timotheum adhortatur, ut prædicationi instet, & sanam doctrinam adversùs hæreticos tueatur, ministerium suum impleat.

1. TEstificor (a) coram Deo, & Jesu Christo, qui judicaturus est vivos & mortuos, per adventum ipsius, & regnum ejus:

2. Prædica verbum, insta opportunè, importunè (b): argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina.

3. Erit enim tempus, cùm sanam doctrinam non sustinebunt (c), sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus:

4. Et à veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur.

5. Tu verò vigila, in omnibus labora, opus fac Evangelistæ, ministerium tuum imple. Sobrius (d) esto.

6. Ego enim jam delibor (e), & tempus resolutionis meæ instat.

7. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi.

8. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex: non solùm autem mihi, sed & iis qui diligunt adventum ejus. Festina ad me venire citò.

9. De-

6. & 7. (f) Sui compendii causâ in familias se ingerunt. *Mulierculas*, quas sibi adulatione, superstitione & lenociniis devinciunt: *Variis desideriis*, cupiditatibus. Chrys. Fortassis & fœdiores alias concupiscentias signat. *Discentes*, Ab iis magistris qui errores tantùm docent.

8. (g) Sunt duo magi, qui Mosi restiterunt, & quorum nomina Paulus aut ex traditione aut ex revelatione accepta recenset: *Homines corrupti mente*, quibus judicium præ affectibus pravis corruptum est; *Reprobi circa fidem*: Gr. *non probati*, sed errantes.

9. (h) In fucata illa pietate, quin fraus eorum se prodat.

13. (i) Procedent in sua impietate seducti & seducentes.

15. (k) Huic veneno Scripturarum lectionem ut alexipharmacum opponit.

16. & 17. (l) Sacræ Scripturæ auctoritas summa est, cùm sit divinitùs inspirata: utilis est *ad docendum*, quòd fidei doceat dogmata; *ad arguendum*, ad errores refellendos: *ad corripiendum*, depravatos mores: *ad erudiendum*, in pietate & justitia. Quibus pastor instructus perfectionem consequi potest, & omne genus bonorum obire. Hominem Dei vocat doctorem Evangelicum; neque id dicit Paulus, solam Scripturam ad hæc esse utilem, cùm traditio ipsa, Sacramenta, bona opera sint etiam utilia & necessaria. Quatuor officia pastoris insinuat, docere, refellere, corrigere, & erudire, seu instituere.

CAP. IV. 1. (a) Adjuro te, obtestor: *Per adventum ipsius*: Gr. *secundùm apparitionem suam*.

2. (b) Quocumque tempore, & assiduè, patientia utendo adversùs omnia quæ obstant, & viam veritatis demonstrando. Licèt intempestivè aliquando loqui videamur iis qui non libenter audiunt, id utile tamen sæpè futurum est. Nam ut Aug. in fine expositionis Epist. ad Galatas pulchrè nos admonet: *Multi posteà cogitantes quæ audierint, & quàm justè audierint, ipsi se graviùs & severiùs arguerunt, & sanati sunt.*

3. (c) Cur pastor instanter & assiduò docere & instituere debeat, hanc affert causam, quòd futurum sit, ut sanam doctrinam in iis quæ ad mores spectant, & fidem, falsi doctores pervertant; idque ex hominum corruptione & infirmitate, qui veritatis lucem ferre non possunt, omninò orietur. Hi quippè ad sua desideria coacervabunt sibi magistros, prurientes auribus: vox, *prurientes*, Græcè est in recto casu, qui pruriunt auribus, & quærunt doctores sibi blandientes, qui aures scalpant & demulceant, pravis eorum desideriis serviant. Hos coacervabunt magistros, & alios super alios inducent, non ab Episcopis missos, sed eos qui se ultrò obtruserint.

5. (d) Hæc verba desunt in Græco: Et quidem Timotheus plus æquo erat sobrius, nec videbatur ad sobrietatem excitandus. Sed tamen Apostolus potuit in persona Timothei pastores omnes ad sobrietatem adhortari, ne vitam mollem & otiosam agant; sed ut gregi sibi commisso invigilent, ut laborent, & ministerium suum impleant omni ex parte.

6. (e) Gr. pro libamine immolor; sanguine meo tamquam libamine aspergor mox immolandus.

9. Demas (f) enim me reliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam:

10. Crescens in Galatiam (g), Titus in Dalmatiam.

* Col. 4. 14. 11. * Lucas (h) est mecum solus: Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerium.

12. Tychicum (i) autem misi Ephesum.

13. Penulam (k), quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, & libros, maximè autem membranas.

14. Alexander (l) ærarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundùm opera ejus:

15. Quem & tu devita: valdè enim restitit verbis nostris.

16. In prima mea defensione (m) nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur.

17. Dominus autem mihi astitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & liberatus sum de ore Leonis.

18. Liberavit (n) me Dominus ab omni opere malo: & salvum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

19. Saluta Priscam, & Aquilam, & * Onesiphori domum. * Sup. 1. 16.

20. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.

21. Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes.

22. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

9. (f) Jam cap. 1. à v. 15. ad finem usque docere Timotheum occœperat quæ sibi acciderant Romæ, illud imprimis se ab Asiaticis desertum, ab Onesiphoro adjutum; nunc hortatur Timotheum ut ad se veniat. *Diligens*, Vitæ præsenti plus satis addictus, & privatis suis commodis serviens.

10. (g) Fortè in Galliam, quæ à Græcis hoc nomine donabatur. Utcumque ea res sit; abiit à Paulo missus in Galliam, ut legit Theodoretus post Epiphanium.

11. (h) Lucas Evangelista. *Marcum assume*, Joannem cognomento Marcum; Barnabæ consobrinum, de quo Act. 12. & 15.

12. (i) Ut Timothei absentis vices obiret.

13. (k) Vox Græca φελόνην, vestem qua adversùs imbres & frigus utimur, significat. Alii *arculam* interpretantur. *Maximè autem membranas*; pergamenas sua manu exaratas.

14. (l) Faber ærarius: *Multa mala mihi ostendit*, intulit: Psal. 4. *Quis ostendit nobis bona?* id est, fecit.

16. (m) Cùm primùm de me quæstio habita est, in secundis meis vinculis: quæ enim jam in primis vinculis evenerunt, Timotheo erant notissima.

18. (n) Gr. *liberabit*: *In regnum suum cœleste*, ut consequar cœleste regnum.

EPISTOLA
BEATI PAULI
APOSTOLI
AD TITUM.

TITUM eximiè sibi charum Apostolus ordinaverat Cretæ & vicinarum Insularum Archiepiscopum; ad eum scribit non tam ut illum sui muneris admoneat, quàm ut omnes Ecclesiæ pastores instituat. Scripta est hæc Epistola circa annum Christi 66. ut viris eruditis videtur, è loco qui non procul aberat Nicopoli Epiri, vel ut aliis placet, Macedoniæ. Paulus, ut verisimile est, Titum Cretæ reliquit, cùm post prima vincula Româ profectus in Græciam se contulit.

CAPUT PRIMUM.

Præfatus se Apostolum missum à Christo, qui veram edoceret fidem, quos Titus ordinare debeat Presbyteros primùm admonet. Quæ sint Episcopi virtutes, Judaicis fabulis non attendendum, nec delectui ciborum, cùm omnia sint munda mundis.

1\. PAULUS servus (a) Dei, Apostolus autem Jesu Christi secundùm fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secundùm pietatem est

2\. In spem (b) vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur, Deus, ante tempora sæcularia:

3\. Manifestavit (c) autem temporibus suis verbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundùm præceptum Salvatoris nostri Dei:

4\. Tito dilecto (d) filio secundùm communem fidem, gratia & pax à Deo Patre, & Christo Jesu Salvatore nostro.

5\. Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt, corrigas, & constituas per civitates presbyteros (e), sicut & ego disposui tibi.

* 1. Tim. 3. 2. 6. * Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles (f), non in accusatione luxuriæ, aut non subditos.

7\. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem; non superbum (g), non iracundum; non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum:

8\. Sed hospitalem, benignum (h); sobrium, justum, sanctum, continentem,

9\. Amplectentem eum, qui secundùm doctrinam est, fidelem sermonem: ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt, arguere (i).

10\. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores; maximè qui de circumcisione (k) sunt:

11\. Quos oportet redargui (l): qui universas domos subvertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12\. Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri.

13\. Testimonium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos durè (m), ut sani sint in fide,

14\. Non intendentes Judaicis fabulis, & mandatis (n) hominum, aversantium se à veritate.

15\. Om-

CAP. I. 1. (a) Ministerium Apostolicum in ipsa humilitate fundatur: Aug. *Non se existimet potestate dominante, sed charitate serviente, felicem. Secundum fidem*, qui finis est Apostolatus, ut fideles omnes & electi maximè credant, & agnoscant veritatem, cujus agnitionis fundamentum est fides: *Pietatem*, veritatis norma est pietas, & verus Dei cultus, in quo ab humana Philosophia secernitur, quæ naturales tantùm veritates, & vitæ civilis officia considerat. Finis Evangelii est vitæ æternæ acquisitio.

2\. (b) Spem vitæ æternæ habens. In quo à lege Mosis distinguitur, quæ promittit tantummodò bona temporalia; sed fides Christiana sibi annexam habet spem æternæ vitæ, quæ solida est, & non frustratoria: *Ante tempora sæcularia*: In æterno suo decreto; *Veritas enim nec falli potest, nec fallere*. Alii vertunt, ante multa sæcula, nempè per Prophetas, ut Rom. 1.

3\. (c) Definito tempore eam declaravit: spem vitæ æternæ promissam, manifestam fecit per prædicationem mihi creditam; vel etiam manifestavit Verbum suum incarnatum.

4\. (d) Gr. *Germano filio: Secundùm communem fidem*, & spiritum quo ego te genui in Christo: *Gratia & pax*, tibi multiplicetur.

5\. (e) In majoribus oppidis Episcopos, quorum dotes mox exponit. Paulus in ea Insula jam fidei fundamenta jecerat; regimen illius Ecclesiæ Tito committit, ut Pastores constituat juxta traditionem & spiritum Apostolicum; varios Pastorum gradus distinguit.

6\. (f) Is sit, cujus fama non laboret, neque in se, neque in liberis suis, qui sint fideles, seu Christiani: *Non in accusatione luxuriæ*, vox Græca immodicum rerum omnium luxum significat, in comessationibus & compotationibus, quæ libidinem comitari solent: *Aut non subditos*, parentibus.

7\. (g) Gr. *Non sibi placentem*, non arrogantem: *Non vinolentum*. Hier. in hunc locum: *Numquam ego ebrium castum putabo*.

8\. (h) Gr. bonorum amantem; *Sobrium*, in actionibus suis moderatum: Gr. *prudentem. Continentem*: Hier. *Ut non solùm ab opere immundo abstineat, sed etiam à jactu oculorum, & à cogitationis errore, mens Christi corpus confectura sit libera*.

9\. (i) Convincere: Chrysost. *Hoc est, quod maximè doctorem exprimit, posse scilicet verbis instruere, & confutare adversarios*.

10\. (k) Judæi apud Cretenses nati, & malè conversi, qui Judaismum cum Christiana religione retinendum censebant.

11\. & 12. (l) Gr. *Os obturare*, *Proprius*, Epimenides, qui teste Cicerone, L. 1. de divinatione, & Laertio, ut Propheta à suis habitus est, & librum scripsit de oraculis. *Mala bestia*, quòd essent ad nocendum proclives; *Ventres pigri*, quòd otio & ventri indulgerent.

13\. (m) Gr. præcisè argue, charitate non molli, sed salutari, quæ in peccatore veternum excutiat.

14\. (n) Qui veritatis loco fabulas Judaicas venditabant, & ritus legis Mosaicæ retinebant. *Aversantium*, avertentium à veritate; quæ alienabant à veritate.

15. * Omnia munda mundis (o): coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum, sed inquinatæ sunt eorum & mens, & conscientia. * Rom. 14. 20.

16. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant: cùm sint abominati, & incredibiles (p), & ad omne opus bonum reprobi.

CAPUT II.

Quomodo docendi sint senes, mulieres, juvenes, servi; tum de gratia Salvatoris, & bonis operibus.

1. TU autem loquere (a) quæ decent sanam doctrinam:

2. Senes, ut sobrii (b) sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia:

3. Anus similiter in habitu (c) sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, benè docentes:

4. Ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant,

5. Prudentes (d), castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei:

6. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint.

7. In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina (e), in integritate, in gravitate,

8. Verbum sanum, irreprehensibile: ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.

9. * Servos dominis suis subditos esse, * Ephes. 6. 5.
in omnibus placentes, non contradicentes, Colos. 3. 22. 1. Pet. 2. 18.

10. Non fraudantes (f), sed in omnibus fidem bonam ostendentes: ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.

11. * Apparuit (g) enim gratia Dei * Inf. 3. 4.
Salvatoris nostri omnibus hominibus,

12. Erudiens (h) nos, ut abnegantes impietatem, & sæcularia desideria, sobriè, & justè, & piè vivamus in hoc sæculo,

13. Expectantes beatam spem, & adventum (i) gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi:

14. Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem (k), sectatorem bonorum operum.

15. Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio (l). Nemo te contemnat.

C A-

15. (o) Si quando quibusdam cibis abstinent Christiani, non ut immundis, sed ut lege Ecclesiastica vetitis abstinent. *Conscientia*, Mens errore corrupta, dum prohibitos lege Mosis cibos comedunt, contra conscientiam erroneam.

16. (p) Gr. *Increduli*, Inobedientes: *Reprobi*, ad omne bonum inutiles, propter errorem in quo versantur; ad quodvis opus bonum sunt inepti.

CAP. II. 1. (a) Quæ docere debeat Titus circa morum informationem, ita præscribit, ut cujusque conditionis & ætatis officia paucis perstringat verbis.

2. (b) In victu; tametsi vox Græca & sobrios & vigilantes significat; *Pudici*, Gr. sint graves & compositi in vitæ actionibus; *Sani in fide*, integri, adeò ut fides eorum nihil habeat erroris admixtum. *In dilectione*, ut charitas sit sincera, & sine simulatione: *In patientia*, ac spes eorum sit cum patientia conjuncta; senectutis incommoda patienter ferant.

3. & 4. (c) In eo habitu qui sacras & Deo dicatas mulieres decet; non vestibus solum, sed etiam gestu & incessu, quæ sanctimoniam & religionem earum redoleant. *Non criminatrices*, Gr. διαβόλας, *calumniatrices*: *Benè docentes*, bona docentes & honesta, non futilia, aut turpia; sed virtutes omnes, quæ ætatem, sexum, & conditionem earum spectant, juniores edoceant.

5. (d) Supple, *esse*, Gr. *temperantes*: *Ut non blasphemetur verbum Dei*, quasi vitia foveat, per anus vult adolescentulas institui.

7. & 8. (e) Ut puram & solidam & gravem doctrinam prædices: Gr. *Exhibe in doctrina tua integritatem*, gravitatem, ut non sit de rebus inutilibus, non sit hæreticorum veneno infecta. *Vereatur*, Gr. *ut confundatur adversarius*, Gentilis, aut Judæus. Doctrinæ puritatem, vitæ integritatem, & morum gravitatem in Pastoribus exigit: doctrina pura sit in fide, & in moribus informandis. Errores in fide hæreticos, ut in moribus pravos efficiunt Christianos: sed nisi doctrinæ puritati vitæ integritas accedat, nullus sequitur effectus. Gravitas in gestu, in incessu, in verbis, pastorem inprimis commendat, estque teste Ambrosio, L. 1. de Offic. cap. 18. *Pudicitiæ comes, cujus societate castitas ipsa tutior est.*

10. (f) Gr. non furtim aliquid decerpentes, non suffurantes. *Ornent in omnibus*: apud alios commendatam reddant.

11. (g) Quò minùs miremur, si Apostolus ad servorum instructionem descendat: *Apparuit*, Gr. *illuxit* gratia Dei Salvatoris nostri Incarnati. Hactenus veri Pastoris characteres expressit, nunc veri Christiani progressus describit. *Omnibus hominibus*; non uni populo, ut lex Judaica, & ad certum tempus, sed omnibus hominibus & in omne ævum.

12. (h) Non solùm verbo & exemplo, sed mentes etiam veritate sua illuminans, & cordibus charitatem infundens. *Impietatem*, qua neglecto Deo rebus creatis tamquam idolis adhæremus: *Et sæcularia desideria*, non solùm pravos affectus, sed etiam sæculi hujus cupiditates. *Sobriè*, erga nos ipsos, *justè* erga proximum, & *piè* erga Deum: *Vivamus in hoc sæculo.*

13. (i) An potuit clariùs Christi divinitatem exprimere? Primùm itaque omnis impietas abneganda, deinde sæcularia desideria; Christianæ vitæ officia, sobrietas nempè, justitia, pietas, colenda sunt, ac tandem in beatitudinis speratæ expectatione ad perfectionis statum contendere debemus. Expectantes adventum gloriosum Jesu Christi magni Dei, & Salvatoris nostri. Cùm enim in Græco textu nullus sit articulus inter magnum Deum & Salvatorem, hæc duo conveniunt Jesu Christo.

14. (k) Acceptum & gratum, peculiari modo dilectum; vocem Græcam περιούσιον, negat Hieron. alibi quam in Scripturis reperiri, *Sibi acceptabilem*, Deo consecratum per charitatem, quæ stare non potest bonis operibus destituta.

15. (l) Cum auctoritate, quasi Dei nomine: ita ut *nemo te condemnet*; sic te gere, ut nemo possit te despicere.

CAPUT III.

Primùm id præcipiendum jubet fidelibus, ut principibus & potestatibus subditi sint; tum de gratia Spiritus sancti in nos effusa disserit; ac demum de bonis operibus, & vitandis hæreticis.

1. ADmone (a) illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse:

2. Neminem blasphemare (b), non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

3. Eramus enim aliquando & nos insipientes (c), increduli, errantes, servientes desideriis & voluptatibus variis, in malitia & invidia agentes, odibiles, odientes invicem.

4. Cùm autem benignitas (d) & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei;

* 2. Tim. 1. 9. 5. * Non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundùm suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum (e) regenerationis & renovationis Spiritus sancti,

6. Quem effudit in nos abundè per Jesum Christum Salvatorem nostrum:

7. Ut justificati (f) gratia ipsius, hæredes simus secundùm spem vitæ æternæ.

8. Fidelis (g) sermo est: & de his volo te confirmare: ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo. Hæc sunt bona & utilia hominibus.

9. * Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis devita (h): sunt enim inutiles, & vanæ. * 1. Tim. 1. 4. & 4. 7. 2. Tim. 2. 23.

10. Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem (i) devita:

11. Sciens quia subversus (k) est, qui ejusmodi est, & delinquit, cùm sit proprio judicio condemnatus.

12. Cùm misero ad te Artemam, aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim (l): ibi enim statui hiemare.

13. Zenam legisperitum, & Apollo solicitè præmitte, ut nihil illis desit.

14. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi (m).

15. Salutant te qui mecum sunt omnes: saluta eos, qui nos amant in fide (n). Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

CAP. III. 1. (a) Ut subditorum erga principes & magistratus officiis non desint: *Paratos esse*, ut exequantur quidquid justum est. Subditorum erga principes officia ad hæc refert capita, ut eorum auctoritatem revereantur, jussis obtemperent, prompto & parato sint animo ad exequendum omne bonum opus sibi injunctum.

2. (b) Nemini maledicere: *Non litigiosos esse*, non rixarum amantes, *sed modestos*: Gr. *æquos*, mites: ita ut innocentiæ & benevolentiæ præcepta observent. *Mansuetudinem*, Aug. *Mitem autem esse & humilem, charitatis conservatio est*, in exposit. Epist. ad Gal.

3. (c) Ac ne fortè quis objiciat, plerosque homines adeò injustos esse & violentos, ut pacem cum iis habere non liceat; huic occurrit objectioni, meminisse oportere nos olim fuisse iis similes, & cum iis sic agendum esse, ut nobiscum agi tum optavimus; *Odibiles*, odio digni.

4. (d) Nequam Deus ipse tam benignè nobiscum egit, ut possemus erga proximum inhumanè nos gerere?

5. (e) Per aquas baptismi, quibus filii Dei efficimur: *Et renovationis Spiritus sancti*, & Sacramentum Confirmationis, per renovationem Spiritus sancti.

7. (f) Qui quidem est effectus illius divinæ gratiæ, quam in nos effudit. *Hæredes*, Nondum enim sumus hæredes in re, sed in spe: atque hic est finis ejusdem gratiæ tam salutaris.

8. (g) Hæc certa sunt & indubitata, ut curent bonis operibus præesse.

9. (h) Hier. in hunc locum: *Exerceatur sensus, mens quotidie divina lectione pascatur, & quæstiones nostra stulte non erunt quæstiones.*

10. (i) Vox Græca νουθεσία, ex Hieron. commonitionem magis & doctrinam absque increpatione significat.

11. (k) Gr. *Eversus est*, qui seipsum ab Ecclesia sejunxit, & proprio judicio condemnavit; neque illi ulla fit injuria, cùm à fidelium consortio separatur.

12. & 13. (l) Urbem Epiri. *Præmitte*, Honoris gratia deducas subministratis ad iter necessariis.

14. (m) Hier. *Infructuosos vocat quicumque Evangelistis non ministraverint.*

15. (n) Qui amat in fide, & secundùm fidem, is amat propter æternitatem; amor ille sacer est, nec perit: nullum est majus mutuæ benevolentiæ vinculum, quàm eadem fides, eadem charitas,

EPI-

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

PAULUS cùm Romæ esset vinctus, hanc scripsit Epistolam ad Philemonem virum nobilem inter Colossenses, & insigni pietate spectabilem. Hanc unà cum Epistola ad Colossenses misit per Onesimum, qui servus erat Philemonis, quique corrogatis quibusdam heri sui rebus Romam confugerat, ubi ad fidem Christianam conversus est ab Apostolo. Huic in prioribus suis vinculis magno fuit solatio & adjumento. Itaque Paulus in hac brevi quidem Epistola, sed charitatis & divinæ eloquentiæ plena, Philemonem rogat, ut ignoscat Onesimo, benignè eum excipiat; quod non modò præstitit Philemon, sed & fugitivum servum libertate donavit; isque tantos in religione christiana progressus fecit, ut post Timotheum Ephesi Episcopus ordinatus fuerit. Hunc Ignatius martyr in Epistola ad Ephesios magnis effert laudibus.

CAPUT UNICUM.

Philemoni, cujus charitatem ac fidem collaudat, Onesimum servum ipsius remittit: quem illi commendat, & ejus culpam in se recipit: indicans se cupere ipsum habere, ut sibi ministret in Evangelii prædicatione.

1. PAULUS vinctus Christi (a) Jesu, & Timotheus frater; Philemoni dilecto, & adjutori nostro,

2. Et Appiæ (b) sorori charissimæ, & Archippo commilitoni nostro, & Ecclesiæ quæ in domo tua est.

3. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Jesu Christo.

4. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis;

5. Audiens (c) charitatem tuam, & fidem, quam habes in Domino Jesu, & in omnes sanctos:

6. Ut communicatio (d) fidei tuæ evidens fiat in agnitione omnis operis boni, quod est in vobis in Christo Jesu.

7. Gaudium enim magnum habui, & consolationem in charitate tua: quia viscera sanctorum requieverunt (e) per te, frater.

8. Pro-

CAPUT UNIC.

1. (a) Pro Christo Jesu; sic tacitè per hæc vincula obsecrat Philemonem; *Et Timotheus frater, Philemoni dilecto, & adjutori nostro*, in promovendo Evangelio: cùm prædicatores hospitio exciperet, & opibus suis juvaret fideles; unde cum eo fructus laborum suorum communicat.

2. (b) Hæc fuit Philemonis uxor, & christiana; *Et Archippo commilitoni nostro*, qui, ut creditur, Colossensium erat Episcopus, aut certè inter præcipuos Ecclesiæ ministros, Philemonis amicus; *Et Ecclesiæ quæ in domo tua est*: sic totam Philemonis familiam, ut pro Onesimo deprecentur, prudenter involvit.

5. (c) Gratias ego Deo meo de his quæ audio, cùm de fide tua in Christum, tum de charitate erga sanctos: sic Philemonis laudes in gratiarum actiones & gratulationem convertit.

6. (d) Ut beneficentia ex fide tua profecta, *evidens fiat in agnitione omnis operis boni*; ut appareat omnibus, nec latere possit. Interpres legit evidens, Chrysost. efficax, operosa; ut fides quæ ex largitate tua omnibus apparet, magis ac magis fructuosa fiat operibus bonis; ex quibus divinæ in vos effusæ gratiæ divitias omnes recognoscant. Quæ liberalitas à fide profecta, verè Christiana est; hujus fructus sunt opera charitatis; finis & ratio, Christi amor.

7. (e) Quorum inopiam beneficentia tua recreasti.

8. Propter (f) quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet:

9. Propter charitatem (g) magis obsecro, cùm sis talis, ut Paulus senex, nunc autem & vinctus Jesu Christi:

10. Obsecro (h) te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo,

11. Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi utilis (i),

12. Quem remisi tibi. Tu autem illum, ut mea viscera, suscipe (k):

13. Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii:

14. Sine consilio autem tuo nihil volui facere, uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.

15. Forsitan enim ideò discessit ad horam à te, ut æternum illum reciperes (l):

16. Jam non ut servum, sed pro servo charissimum fratrem, maximè mihi: quantò autem magis tibi, & in carne, & in Domino (m)?

17. Si ergo habes me socium (n), suscipe illum sicut me:

18. Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet: hoc mihi imputa.

19. Ego Paulus scripsi mea manu (o): ego reddam, ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes:

20. Ita (p) frater. Ego te fruar in Domino: Refice viscera mea in Domino.

21. Confidens in obedientia tua scripsi tibi: sciens quoniam & super id, quod dico, facies.

22. Simul autem & para mihi hospitium (q): nam spero per orationes vestras donari me vobis.

23. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu,

24. Marcus, Aristarchus, Demas, & Lucas, adjutores mei.

25. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

8. (f) Propterea cùm jus habeam & libertatem per Christum imperandi tibi quod officii tui est, quod decet, nempe ut eamdem charitatem qua usus es in sanctos, erga servum exerceas.

9. (g) Propter charitatem qua te ut fratrem diligo, rogare magis velim. *Cùm sis talis ut Paulus*, uterque senex: senes autem obsecrandi sunt: *Nunc autem & vinctus Jesu Christi*; cujus adeò preces non aspernaberis, Apostoli senis, & vincti pro Christo. *Cùm sis talis*: Gr. *cùm sim talis*, senex, tamen rogo.

10. (h) Priusquam Onesimum designet, filium nominat à se institutum & baptizatum: Hier. in hunc locum: *Non sentit injuriam, non dolore cruciatur, nihil novit aliud nisi de Christi Evangelio cogitare.*

11. (i) Alludit ad nomen *Onesimi*, quod *utilem* significat: nec tamen utitur Græca voce O'νήσιμον, quod nimis affectatum videri posset; sed voce εὔχρηστον. Et quidem utilis admodum Ecclesiæ postea facta est. De fide servi, qui fide regitur, & pietate constare potest; non item de illo qui Deo fidem non servat.

12. & 14. (k) Ut mihi intimè charum. *Sine consilio autem tuo*: citra consensum tuum.

15. (l) Tecum in æternum futurum, cùm in hac vita, tum in futura.

16. (m) Excipies autem ut fratrem charissimum utrique, *maximè mihi*; qui eum institui, & baptizavi: *quantò autem magis tibi, & in carne*; qui fidelis erit in domesticis tuis rebus? nam fides eum promptiorem ad obsequium effecit; *& in Domino*, & in Domini negotiis, quæ servus tuus promovebit.

17. & 18. (n) Tibi in fide conjunctissimum. *Hoc mihi imputa*, Furtum ejus & debitum in me transcribe.

19. (o) Hæc Epistola mea manu scripta erit loco chirographi.

20. (p) Gr. *certè*: reddam quidquid ille debet; vel quæso te, frater, ut Onesimum in gratiam recipias. *Ego te fruar in Domino*: Gr. hunc fructum ex te referam, alludens ad nomen Onesimi.

22. (q) Ut Apostolo, ad quem plures quotidie confluunt; atque hoc ipsum efficacissimum erat ad flectendum Philemonis animum: Hier. *Non puto tam divitem fuisse Apostolum, & tantis sarcinis occupatum, ut præparato egeret hospitio, & non una contentus cellula: sed ut dum eum expectat Philemon ad se venturum, magis faciat quod rogatus fuit.*

EPISTOLA
BEATI PAULI
APOSTOLI
AD HEBRÆOS.

SCRIPTA est hæc Epistola ad Judæos Hierosolymæ & in Palæstina degentes: Nam alii Judæi per Græciam dispersi Hellenistæ dicebantur; unde Paulus in fine hujus Epistolæ se unà cum Timotheo ad eos venturum pollicetur. Hi quidem ad fidem conversi fuerant, sed legis ritibus plus satis addicti molestè ferebant gentiles ab observatione legalium factos immunes in Synodo Hierosolymitana. Bonis suis spoliati in fide ipsa nutabant, existimantes se in lege Mosis eadem commoda habituros, quæ cum bonorum & libertatis & vitæ periculo in Religione Christiana possidebant. Eleemosynis quidem in Macedonia collectis Apostolus mærorem eorum lenierat, sed veneratio Legis Mosaicæ & Gentilium ab ejus jugo solutio eos vehementer angebat. Scripsit ad eos Apostolus è primis Romæ vinculis hanc Epistolam Hebraica, seu patria lingua, quæ forsan Græcè versa est à Luca Evangelista, ut videtur Clementi Alexandrino; vel ut aliis placet, à Clemente Romano, cujus Epistola ad Corinthios & stylo & sententiis ab hac Epistola non multùm abhorret. Canonicam illam Græci penè omnes paucis exceptis agnoverunt: Atque ad eam videtur Petrus alludere, Epist. 2. cap. 3. Paulus secundùm datam sibi sapientiam scripsit vobis, *Judæis nimirùm. Nomen suum Epistolæ non præfixit, ne fortè eos offenderet, quòd Paulum minùs æquum esse cæremoniis Judaicis persuasum haberent: sed in calce Epistolæ satis se prodit. Clemens Romanus quædam hujus Epistolæ citat testimonia. Ariani posteriores eam rejecerunt, quòd sibi adversa videretur: hanc citat Tertul. sed ut Barnabæ. Eusebius L. 5. cap. 26. testatur quædam ejus testimonia ab Irenæo referri. Hilarius & Ambrosius eam citant ut Pauli Apostoli. Aug. L. 2. de doctr. Christ. cap. 8. & passim aliis in locis ut canonicam agnoscit, uti & Conc. Carthag. Innoc. I. Gelasius. Ab Ecclesiis omnibus Græcis, & à meliori parte Latinarum semper ut genuina Pauli Epistola recepta est: tametsi tertio sæculo ab omnibus non agnita est ut canonica.*

Ex Italia scriptam esse, ex cap. 13. 23. colligitur: Cognoscite fratrem nostrum Timotheum, cum quo, si celeriùs venerit, videbo vos. *Quæ circumstantiæ non in alium quàm in Paulum Apostolum convenire possunt. Paulo familiaris stylus quidem sublimior videtur, & tersior quàm in aliis Epistolis, quòd ad Judæos subtiliores, & in Scripturis ac ritibus veteris legis magis exercitatos scriberet. Neque aliud ex styli diversitate colligi potest, quàm hanc Epistolam lingua apud Hebræos usitata scriptam fuisse, & Græcè translatam à Luca, aut ab alio. Paulus in hac Epistola Jesum Christum ut Deum & hominem præ Angelis omnibus, præ Abrahamo & Mose extollit; sacerdotium ejus quod est secundùm ordinem Melchisedech, Sacerdotio Levitico longè anteponit; sacrificium ejus victimis legalibus, novum testamentum veteri longè præstantius esse demonstrat: atque hæc in prima parte suæ Epistolæ fusiùs prosequitur, quòd Judæi legem Angelorum ministerio datam, Mosis auctoritatem, Aaronis Pontificatum, Levitici sacerdotii perpetuam successionem; veteris testamenti promissa & miracula à Deo facta opponerent; in secunda Epistolæ parte, fidei necessitatem Sanctorum exemplis confirmat; consolationes denique subjicit, ac mores instruit.*

CAPUT

CAPUT PRIMUM.

Apostolus hoc in capite Christi excellentiam præ Angelis & divinitatem ejus demonstrat.

1. MULTIFARIAM (a), multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis: novissimè,
2. Diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit (b) hæredem universorum, per quem fecit & sæcula.
*Sap.7.26. 3. * Qui cùm sit splendor (c) gloriæ, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis:
4. Tantò melior (d) Angelis effectus, quantò differentius præ illis nomen hæreditavit.
5. Cui enim dixit aliquando Angelo-
*Ps. 2.7. rum: * Filius meus es tu, ego hodie ge-
*2 Reg.7. 14. nui (e) te? Et rursùm: * Ego ero illi in
patrem, & ipse erit mihi in filium?
6. Et cùm iterùm introducit (f) pri-
*Ps.96.7. mogenitum in orbem terræ, dicit: * Et
adorent eum omnes Angeli Dei.
7. Et ad Angelos (g) quidem dicit: * *Ps. 103. 4.
Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.
8. Ad filium (h) autem: * Thronus *Ps. 44 7.
tuus Deus, in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni tui.
9. Dilexisti (i) justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.
10. Et: * Tu in principio, Domine, *Ps. 101. 26.
terram fundasti (k): & opera manuum tuarum sunt cœli.
11. Ipsi peribunt (l), tu autem permanebis, & omnes ut vestimentum veterascent:
12. Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.
13. Ad quem autem Angelorum dixit
aliquando: * Sede à dextris meis, quo- *Ps.109.1.
adusque ponam inimicos tuos scabellum 1. Cor.15.
pedum tuorum? 25.

14. Non-

CAP. I. 1. (a) Deus voluntatem suam sæpè & variis modis olim aperuit, adeò ut alia quibusdam prophetis, alia aliis mysteria, nec omnibus uno & eodem modo ea retexerit; nonnullis per imagines, aut verba, aut ænigmata; aliis inter dormiendum; aliis inter vigilandum. *Novissimè diebus istis locutus est nobis in Filio:* Sed nuper nobis locutus est per Filium suum Deum & hominem; sic Hebræos & fideles longè majori gratia dignatus est in nova lege per Incarnationem: Nam Prophetæ per figuras & ænigmata certis temporibus locuti sunt.

2. (b) Qui ut homo hæres & possessor Universi à Patre est constitutus, cùm ab æterno ut Deus rerum omnium sit conditor & Dominus.

3. (c) Seu paternæ gloriæ, & divinæ majestatis, ut radius est splendor solis, à quo emanat; Patri coæternus: sed ne eum expertem naturæ divinæ crederemus, mox subdit, *Et figura substantiæ ejus*; Gr. *Character*, seu imago paternæ substantiæ sic expressa, ut per omnia sit illi similis & æqualis omninò, ejusdem naturæ: *Portansque*, regens, conservans, & continens omnia nutu suo, & potentia; *Purgationem peccatorum faciens*; Gr. per semetipsum purgationem faciens peccatorum nostrorum, non per exteriores victimas, sed per proprium corpus: *Sedet*; Apostolus Christi prærogativas recenset, tum ratione æternæ generationis, quòd per eum ut Deum & æternam sapientiam mundus sit conditus; sit gloriæ paternæ splendor; ut imago illius viva, sustentet & regat omnia nutu suo & voluntate; tum ut homo nos proprio sanguine abluerit, quòd supra res omnes creatas positus, thronum gloriæ adeptus fuerit; ut hæres universorum, & judex, atque in cœlum ascendens, sacerdotis, victimæ & mediatoris munus apud Patrem obire non desinat.

4. (d) Jam Christum Angelis longè præstantiorem esse probat ex Scripturis. Primùm quidem ex ipso Filii Dei nomine, quod ab æterno accepit; deinde per Incarnationem factus est homo Dei Filius, cùm Angeli servi tantummodò sint & ministri Dei; si Filius est, Deus quoque est.

5. (e) Cui ab æterno dixit Deus; Hodie genui te; non adoptione, aut gratia, sed natura filium meum ab æterno genui te; quod iterùm in ipsa Incarnatione, & in resurrectione ad immortalem gloriam à Patre fuit iteratum, uti docet Paulus, Act. 13. *Et rursum ego ero illi in patrem*; de temporali filiatione loquens; quæ verba de Christo, cujus Salomon typus erat, Apostolus cum Hebræis ad fidem conversis intelligit.

6. (f) Inducit vel in ipsa Incarnatione, cùm Filius mundi possessionem adiit, vel cùm in fine sæculorum iterùm introducit primogenitum suum in orbem terrarum, ut pro dignitate sua honoretur. *Et adorent eum omnes Angeli Dei*, Psal. 96.

7. (g) Id est, de Angelis. *Qui facit Angelos suos spiritus*, Psal. 103. qui facit Spiritus Angelos, seu nuntios: nam Angelus est nomen officii, ut Spiritus naturæ ignis, i. e. igneæ quodammodo & actuosæ naturæ, cujusmodi sunt fulgura jussa Dei exequentes summa celeritate.

8. (h) Longè aliud est Filii munus regnandi, scilicet, in æternum; unde & eum vocat Deum: *Thronus tuus Deus*; ò Deus Christe, in vocandi casu, thronus tuus æternus erit; *Virga æquitatis*, sceptrum tuum erit justitiæ sceptrum, Psal. 44.

9. (i) Amor justitiæ, & odium iniquitatis, judiciorum lex & norma futura est. Hæc Regis sunt ornamenta, thronus & sceptrum, quæ ministro non conveniunt. *Unxit te, Deus*, in vocandi casu, *Deus tuus, oleo exultationis*, gratia Spiritus sancti secundùm humanitatem unxit te, *præ participibus tuis*; non ad mensuram, sed ad plenitudinem; non oleo materiali unctus es à Patre, sed ipsa divinitate. Alludit ad nomen Messiæ, aut Christi, seu uncti.

10. (k) Postquam de humanitate Christi, quæ uncta est Spiritu sancto, locutus est, ad illius divinitatem redit, ne quis fortè existimet Christum incepisse, cùm assumpta carne in orbem terrarum inductus est. Christi itaque excellentiam & deitatem ex ipsius opere demonstrat, & verba Psalmi 101. ei tribuit.

11. & 13. (l) In formam novam mutari. *A dextris*

14. Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capient salutis?

CAPUT II.

Probata Christi divinitate, concludit Apostolus legem ejus servari oportere; tum agit de passione Christi, per quam de morte & diabolo triumphavit.

1. PRopterea (a) abundantiùs oportet observare nos ea quæ audivimus, ne fortè pereffluamus.

2. Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, & omnis prævaricatio & inobedientia accepit justam mercedis retributionem:

3. Quomodo (b) nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? quæ cùm initium accepisset enarrari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est,

* Mar.16. 20. 4. * Contestante Deo signis & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundùm suam voluntatem.

5. Non enim Angelis subjecit Deus orbem (c) terræ futurum, de quo loquimur.

6. Testatus est autem in quodam loco
* Ps.8.5. quis, dicens: * Quid est homo quòd memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum?

7. Minuisti (d) eum paulò minùs ab Angelis: gloria & honore coronasti eum: & constituisti eum super opera manuum tuarum.

8. * Omnia subjecisti (e) sub pedibus ejus. In eo enim quòd omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei. * Mat.28. 18. 1. Cor.15. 26.

9. * Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum: ut gratia Dei, pro omnibus gustaret mortem. * Philip.2. 8.

10. Decebat (f) enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare.

11. Qui enim sanctificat (g), & qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens:

12. * Nuntiabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te: * Ps.21.23.

13. Et iterùm: * Ego ero fidens in eum. Et iterùm *: Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus. * Ps.17.3. * Isa.8.18.

14. Quia ergo pueri communicaverunt (h) carni & sanguini, & ipse similiter participavit eisdem: * ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum: * Osee 13. 14. 1. Cor.15. 54.

15. Et liberaret (i) eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.

16. Nus-

meis, in plenitudine majestatis meæ. *Donec ponam*, vox illa non finem temporis, sed æternitatem significat; vel *donec*, ut ponam: sic Psal. 129. *Oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri*, ut misereatur nostri.

CAP. II. 1. (a) Ex iis quæ de Christi excellentia præ Angelis docuit Apostolus, id concludit, majori reverentia & cura observari à nobis oportere, quæ ab ipso Christo accepimus: *Ne fortè pereffluamus*, ne fortè hæc doctrina minùs attentis animis excepta, instar aquæ è vase rimarum pleno perfluat.

3. (b) Quomodo judicium Dei effugiemus, si Evangelicam doctrinam, quæ nobis salutem attulit, spernamus? Ac ne fortè obtenderent legem novam non sibi, ut par erat, traditam fuisse; mox subjicit eam à Domino ipso prædicatam, tum ab ejus Apostolis & discipulis ad nos & ad nostram usque ætatem esse promulgatam, atque innumeris miraculis confirmatam. Quæ miracula cùm certa sint & confessa, religionis nostræ firma sunt argumenta: Quòd si fides iis non habeatur, *Hoc nobis unum erit grande miraculum, quod terrarum orbis sine ullis miraculis Christo credidit*. Aug. L. 22. de civit. cap. 5. & cap. 8. *Quisquis adhuc prodigia, ut credat, inquirit, magnum ipse est prodigium, qui mundo credente non credit. Quamquam nec desunt his temporibus vera miracula: Nam etiam nunc fiunt miracula in ejus nomine, sive per Sacramenta ejus, sive per orationes, vel memorias Sanctorum ejus:* tum publica & manifesta profert miracula per Sancti Stephani reliquias facta. Cùm autem illud Hebræis venire in mentem posset, populum Hebræum, seu Synagogam olim subjectam fuisse Angelorum regimini: hanc statim objectionem diluit Apostolus.

5. (c) Ecclesiam, seu mundum innovatum.

7. (d) Si de Christo intelligamus, hoc de illo ut mortali, & tempore mortalitatis suæ interpretari licet. *Paulò minùs*, quidam interpretantur, ad modicum tempus.

8. & 9. (e) Nihil enim excipit, atque hanc prophetiam Christo applicat, juxta communem Judæorum, qui tum erant, sententiam: Sic passioni Christi aptat illa prophetæ verba: *Minuisti eum paulò minùs ab Angelis*; ut ad resurrectionem ejus quæ sequuntur, prophetæ verba referuntur: *Gloria & honore coronasti eum.* Ac ne conditio illa mortalis Judæos offenderet, qui Angelos impassibiles Christo passibili & mortali anteponerent, necessitatem mortis Christi probat, primùm ex fine quem sibi Christus proposuit, *ut gratia Dei*, ex mera charitate sua pro salute omnium, & ad breve tempus, *gustaret mortem.*

10. (f) Hoc ipsi & Patri conveniebat: *Adduxerat*, qui hanc ad salutem viam ab æterno hominibus statuit; *Consummare*, perfectè gloriosum reddere: cùm è summa crucis ignominia ad summam resurrectionis & ascensionis gloriam pervenit.

11. 12. & 13. (g) Christus scilicet. *Et qui sanctificantur*, fideles utique: *Ex uno omnes*; ex communi parente prognati eamdem naturam participant, propterea non confunditur *eos vocare fratres, dicens*; id probat ex Psal. 17.

14. (h) Homines ex carne & sanguine constant, utque hujus naturæ voluit esse particeps: *Ut per mortem destrueret eum*, qui invecta per peccatum morte tyrannum agebat.

15. (i) Per mortem suam, & spem vitæ æternæ, eos qui nimiùm perhorrescentes mortem instar servorum in perpetuo timore versabantur. Itaque vos ab ea servitute Christus liberavit: *Christianum expeditum morti genus*, Tert. L. de spectaculis.

16. Nusquam (k) enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.

17. Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis pontifex (l) ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.

18. In eo enim, in quo passus (m) est ipse & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.

CAPUT III.

Moses in domo Dei ut famulus, Christus ut Filius. Ne corda nostra obduremus, ut Judæi.

1. UNde, fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate (a) Apostolum & pontificem confessionis nostræ Jesum:

2. Qui fidelis est ei, qui fecit illum (b),
* Num. 12. 7. sicut & * Moyses in omni domo ejus.

3. Amplioris (c) enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quantò ampliorem honorem habet domus, qui fabricavit illam.

4. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creavit, Deus est.

5. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus (d), in testimonium eorum quæ dicenda erant:

6. Christus verò tamquam filius in domo (e) sua: quæ domus sumus nos, si fiduciam, & gloriam spei usque ad finem, firmam retineamus.

7. Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: * Hodie si vocem ejus audieritis, * Ps. 94. 8. Inf. 4. 7.

8. Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundùm (f) diem tentationis in deserto,

9. Ubi tentaverunt me patres vestri; probaverunt, & viderunt opera mea.

10. Quadraginta annis: Propter (g) quod infensus fui generationi huic, & dixi: Semper errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas,

11. Sicut juravi (h) in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

12. Videte, fratres, ne fortè sit in aliquo vestrûm cor malum incredulitatis, discedendi à Deo vivo:

13. Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec Hodie cognominatur (i), ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

14. Participes (k) enim Christi effecti sumus: si tamen initium substantiæ ejus usque ad finem firmum retineamus.

15. Dum

16. (k) Sed hominem fugientem & reluctantem quasi manu injecta in libertatem asseruit.

17. (l) Vel miseriarum nostrarum sensu motus nos Deo Patri reconciliaret.

18. (m) Ex morte sua & passione vim illam nobis in tentationibus & probationibus opitulantem deprompsit.

CAP. III. 1. (a) Postquam Christum longè excellentiorem esse Angelis Scripturarum auctoritate demonstravit, nunc eum cum Mose comparat. Ac primùm ratione ministerii probat Christum Pontificem & Apostolum esse confessionis nostræ, seu fidei nostræ, quam profitemur; cùm interpellat pro nobis apud Deum: unde & Pontifex est & Apostolus, seu legatus Dei, ad oves quæ perierant domus Israel missus. Ut Apostolus, Ecclesiæ fundamentum posuit fidem; ut Pontifex, Sacramentorum gratiam hominibus impertitus, se obtulit in sacrificium pro omnibus.

2. (b) Juxta Græcum textum sic legendum videtur: Considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Jesum fidelem fuisse ei qui fecit illum, qui ad eam dignitatem illum evexit. Ita quidem sermoni suo moderatur, ut Christum primò assimilet Mosi, ne Hebræos offendat, qui Mosem ultra quàm par erat extollebant.

3. (c) Nunc habita honoris & dignitatis ratione Christum Mose longè præstantiorem esse hinc probat, quòd Moses minister tantùm domus fuerit; domus illa fuit Synagoga, cujus pars erat Moses: Ecclesiæ verò opifex ac Dominus Christus est, qui totum hoc Universum condidit.

5. (d) Ne Mosem videatur contemnere, fidem & fidelitatem ejus commendat, sed ut famuli, qui Domini voluntatem domesticis Dei bona fide aperiret.

6. (e) Supra domum suam, quam ipsemet regit. *Quæ domus sumus nos*, vel etiam Christi domus sumus nos: *Si fiduciam*, Gr. παῤῥησίαν, *firmam retineamus*; si nihil trepidantes, libere Christum prædicemus, ac spem omnem nostram in eo collocemus, si de illa spe gloriemur, ex Græco textu: secus si ab ea spe exciderimus, ab ejus domo ejiciemur. Quod Patrum exemplo probat, qui ex Ægypto egressi cum spe promissam terræ sanctæ hæreditatem adeundi, ab ea fuerunt exclusi; atque in eam rem citat Psal. 94. ut probet non magis eos cœlestem patriam adituros, si Christo non paruerint, quàm patres eorum terram promissam ingressi sunt.

8. (f) Uti accidit populo Dei in deserto, & in loco qui dictus est contradictio, seu exacerbatio.

10. (g) In Hebræo desunt hæ duæ voces in Psal. 94. unde ista verba sumuntur. *Quadraginta annis*, videntur jungi oportere cum sequentibus, *infensus fui*: in Psalterio Rom. legimus, *proximus fui*: nimirùm ad puniendum: *Infensus fui*; ægrè tuli, molestus mihi fuit hic populus; vel si jungas cum præcedentibus, probaverunt me annis 40.

11. (h) Itaque juravi, in Psal. Romano: *Quibus juravi; in requiem meam*, quam daturus eram, ut requiescerent à laboribus suis.

13. (i) Seu vocatur, quamdiu præsenti vita fruimur, & tempus pœnitendi adest. *Fallacia peccati*, fallente & blandiente peccato. Bernard. L. 1. de consid. cap. 2. *Cor durum ipsum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus, minis non cedit, flagellis duratur, ingratum ad beneficia, ad consilia infidum, ad judicia surdum, inverecundum ad turpia, impavidum ad pericula, &c.*

14. (k) Periculosam securitatem amolitur, ac subinde monet nihil eis profuturum, quòd per fidem Christo ut capiti suo sint conjuncti, si ab eo discedant. *Si tamen*, si fidem Christi, quæ per charitatem operatur, per quam spiritaliter vivimus, ut corpus per animam, ad finem usque vitæ habeamus. *Initium substantiæ*, quam initio accepimus, per quam subsistimus; vel quæ initium vitæ novæ, quam accepimus à Deo, nobis dedit.

15. Dum (l) dicitur: Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione.

16. Quidam enim audientes (m) exacerbaverunt: sed non universi qui profecti sunt ex Ægypto per Moysen.

17. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis, qui peccaverunt, * quorum cadavera prostrata sunt in deserto? * Num. 14. 37.

18. Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt?

19. Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

CAPUT IV.

Quid sit sabbatum spiritale ingredi, & in Deo quiescere: perstat in exemplo allato eorum, qui perierunt in deserto, quibus facta fuerat promissio, ut nobis per Christum facta est.

1. Timeamus (a) ergo ne fortè relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse.

2. Etenim & nobis nuntiatum (b) est, quemadmodum & illis: sed non profuit illis sermo auditus, non admistus fidei ex iis qui audierunt.

3. Ingrediemur (c) enim in requiem, qui credidimus: quemadmodum dixit: * Sicut juravi in ira mea: Si introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab institutione mundi perfectis. * Psal. 94. 11.

4. Dixit enim in quodam loco (d) de die septima sic: * Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis. * Gen. 2. 2.

5. Et in isto (e) rursùm: Si introibunt in requiem meam.

6. Quoniam ergo superest (f) introire quosdam in illam, & ii, quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem:

7. Iterùm terminat (g) diem quemdam, Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, sicut suprà dictum est: * Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. * Sup. 3. 7.

8. Nam

15. (l) Particula, *dum*, in Græco deest; Latini quidem eam jungunt cum superioribus. Unde videtur id supplendum post hæc verba, *usque in finem retineamus*, ne idem infortunium nobis accidat, quod Hebræis, ne similiter pereamus, dum intelligimus nobis dictum, *Hodie si vocem ejus*, &c. Quamdiu vivimus, & audimus vocem Dei per ejus ministros.

16. (m) Gr. qui audierant: *Exacerbaverunt, sed non universi*: hæc per interrogationem legi oportere existimant Chrysost. Theodor. quos sequitur auctor Analyseos Gallicæ, dissert. 52. Chrysostomus hunc locum exponens hæc habet: Cùm rursùs attulisset testimonium (nempe ex Psalmo 94. citatum v. 13.) Subjungit interrogationem, scilicet v. 16. Quod quidem claram efficit orationem; unde hunc versiculum & sequentes, per interrogationes exponit. Quorumnam, inquit, meminit Scriptura, qui indurati fuere? nec ipse quidquam addit, quod ad illam pertineat restrictionem. Quidam exacerbaverunt, sed non omnes. Theodoretus hunc versum 16. in duo membra secat: Primum, inquit, legendum per interrogationem; secundum autem non enuntiator, sed per responsionem: Quæ enim sequuntur, efficiunt ut ita intelligamus: Nam præter Caleb, & Jesum Nave, sexcenta millia perierunt. Eodem quoque argumento utitur Apostolus 1. Cor. 10. ut pium & humilem timorem incutiat fidelibus exemplo Judæorum, qui ex Ægypto egressi perierunt in deserto, quòd Deum multis seditionibus irritarunt; & paucos ex iis Deo placuisse docet.

CAP. IV. 1. (a) Ne fortè neglecta & spreta promissione divina de introitu in requiem Dei, seu in regnum cœlorum, deesse huic promissioni aut deficere, eaque frustratus inveniatur.

2. (b) Hebræos hac in re cum patribus confert, quòd utrisque promissio Dei annuntiata fuerit, & promulgata; *Sermo auditus*, in genitivo casu, sermo auditionis, quem audierunt; *Non admistus fidei*, non attemperatus fidei, aut conjunctus cum fide eorum qui credidere, Josue scilicet & Caleb; sed ab exploratoribus missis decepti in Ægyptum remeare voluerunt. Suspicatur Gagnæus vitio librariorum positum fuisse, *qua*, pro, *qui*; non perindè crediderunt ut Josue & Caleb: Christus annuntiatus fuit Judæis, sed figuris adumbratus.

3. (c) Hebræi falsò sibi persuaserant hanc requiem à Deo promissam non aliam esse præter terræ promissæ possessionem, qua excludi non poterant. Itaque Apostolus hanc eis falsam detrahit opinionem, & probat requiem illam quam fideles expectant, non aliam esse quàm Dei ipsius possessionem: de qua requie Propheta loquitur Psal. 94. *Sicut juravi*, &c. Quæ quidem requies est Dei ipsius, quæ negata tantummodò fuit incredulis: credentibus non requies tantùm sabbati, vel terræ promissæ, sed regni cœlestis possessio promittitur. Hanc Hebræi nondum erant adepti, quamvis in requiem sabbati absoluto creationis opere homines jam ingressi fuerint. Interpretes plerique post Chrysostomum requiem illam, cujus fit mentio Psal. 94. ab ea distinguunt, cujus fit mentio Genes. 2. *Requievit Deus die septima*; priorem fidelibus esse promissam volunt, non posteriorem. Auctor Analyseos Gallicæ, dissert. 13. multis probat argumentis duplici illius requiei distinctione textum Apostoli omnino perturbari, cùm obvius sit sensus & intellectu facilis, si unam & eamdem Dei requiem Genes. 2. & Psalm. 94. memoratam agnoscamus. Ab ea exciderunt increduli, & hanc fideles expectant. Hoc utique videtur Apostolo propositum, ut probet Judæos incredulos à vera Dei requie, in qua eos collocaturus erat, excidisse, & fideles in eam admissum iri: idque sic ostendit.

4. (d) Nempè Genes. 2. *De die septima: Et requievit Deus*, &c. Eo loco de requie Dei loquitur Scriptura. Eaque est exemplar æternæ nostræ quietis.

5. (e) In hoc scilicet Psalmo 94. quem locum adducit Apostolus, ut testimonium Genes. 2. confirmet, & probet incredulos ab illa requie, cujus fit mentio Genes. 2. *Si introibunt in requiem meam*, quæ scilicet post creationem Universi est consecuta, atque ejus quietis ii futuri sunt participes, qui se totos Deo devoverint, & à rebus creatis abduxerint: nec duplici requie fruitur Deus, sed una: Moses Genes. 2. Deo requiem tribuit absolutis ejus operibus: ergo requies illa, à qua exciderunt Judæi infideles Psal. 94. eadem est cum illa, cujus mentionem facit Moyses. Deus in opere creationis quasi extra seipsum prodiit, & per requiem in seipsum rediit, in quo finis est rerum omnium, & summa perfectio, dum cuncta ad ejus gloriam referuntur.

6. (f) Cùm igitur promissio à Deo facta irrita esse non possit, nec voluntas ejus frustrari, necesse est ut quidam introeant in eam requiem, aut Judæi, aut nos ipsi; illi quibus nuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem: *Ingrediemur ergo*; quæ conclusio est ipsa propositio quam probatam oportuit.

7. (g) Gr. *Præfigit*, & determinat quoddam temporis spatium, *post tantum temporis*, post 400. & amplius

8. Nam si eis Jesus (h) requiem præstitisset, numquam de alia loqueretur, posthac, die.

9. Itaque relinquitur sabbatismus (i) populo Dei.

10. Qui enim ingressus est in requiem ejus; etiam ipse requievit ab operibus (k) suis, sicut à suis Deus.

11. Festinemus (l) ergo ingredi in illam requiem: ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

12. Vivus est enim sermo (m) Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis.

* Ps. 33.16. Eccli. 15. 20. 13. * Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda & aperta sunt oculis ejus, ad quem nobis sermo (n).

14. Habentes (o) ergo pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Jesum filium Dei: teneamus confessionem,

15. Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris: tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.

16. Adeamus (p) ergo cum fiducia ad thronum gratiæ; ut misericordiam consequamur, & gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

CAPUT V.

Superiori capite Apostolus illud insinuavit, Christum novæ legis summum esse Pontificem: idque in hoc capite fusius probandum suscipit.

1. Omnis namque Pontifex (a) ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat dona, & sacrificia pro peccatis:

2. Qui condolere possit iis, qui ignorant, & errant: quoniam & ipse circumdatus est infirmitate:

3. Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis.

4. * Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tamquam Aaron. * Exod. 28. 1. 2. Par. 26. 18.

5. Sic & Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret: sed qui locutus (b) est ad eum: * Filius meus es tu, ego hodie genui te. * Ps. 2. 7.

6. Quemadmodum & in alio loco dicit: * Tu es sacerdos in æternum (c), secundùm ordinem Melchisedech. * Ps. 109. 4.

7. Qui

annos à Josue temporibus, cùm facta est promissæ terræ partitio, & David adhuc ad illam requiem nos excitat his verbis: *Hodie si vocem ejus, &c.* manifestum itaque est superesse adhuc aliam requiem, in quam tendere debemus: *Hodie*, quamdiu vivimus, præter illam quam populus Hebræus adeptus est in terra Chanaan; eaque est æterna, & beatorum felicitas. *Hodie* dicitur, quod brevi desinat vita nostra, quasi dies unus.

8. (h) Seu Josue, *requiem præstitisset*, diem alium Deus non designaret, quo ingressuri essent: Non igitur illa fuit Dei requies obtemperantibus proposita. Nam si Josue temporibus illam consecuti fuissent requiem, cujus meminit David, numquam de alia loqueretur: *Post hac, die*, qua postea Jesus Christus, cujus Josue erat typus, introducturus esset fideles: vel non loqueretur postea de alia die, si Josue in ea requie eos statuisset.

9. (i) Cùm cesset ab operibus suis: huic relinquitur celebratio veri sabbati.

10. (k) Post mundi creationem hæc requies exemplar est quietis illius, quæ fideles manet. Qui vitam ingreditur immortalem, ut fruatur æterna Dei quiete. Ex his efficitur eamdem esse requiem quæ Psal. 94. & Genes. 2. memoratur, regnum scilicet cœlorum paratum electis à constitutione mundi, cujus possessionem adipiscentur.

11. (l) Enitamur per fidem & bona opera in illam ingredi requiem, ne quis cum Judæis incidat in idem incredulitatis crimen, & excludatur ab illa quiete æterna.

12. (m) Id quidem de Verbo increato, & de verbo inspirato intelligi potest, quod mutari nequit, quæque Deus pollicetur, eadem præstat. Quamquam de verbo Dei generatim, sive promittat, sive minetur, hæc commodè intelligi possunt, idque ad intima usque animæ penetrat.

13. (n) De quo nobis sermo futurus est, vel de quo nunc loquimur.

14. & 15. (o) Iterùm eos hortatur, in fide firmi sint & stabiles. Cùm ergo, inquit, cum habeamus Pontificem in cœlis, qui interpellat pro nobis, qui in æternam quietem nos inducet, non despondeamus animum: nam Pontifex noster compatitur infirmitatibus nostris. *Tentatum*, qui licèt ab omni peccato purus esset, omnibus tamen modis tentatus est, Gr. *afflictus*; Nihil in templo offerri poterat, nisi per sacerdotes; nihil in cœlo Deus accipit, nisi per Filium suum.

16. (p) Promissionibus ejus confidentes, *ad thronum gratiæ ejus*, ad tribunal pœnitentiæ accedamus; *ut misericordiam consequamur*, remissionem peccatorum; *& gratiam inveniamus*, in hac scilicet vita, dum pœnitentiæ locus est, & tempus impetrandi divini auxilii; ille indigentiæ nostræ subveniet. Hic enim est fructus sacrificii Christi in terra, & functio æterni ejus sacerdotii in cœlo.

1. & 2. (a) Ante omnia, quæ essent Pontificis in veteri lege conditiones exponit: prima ex natura ipsa desumitur, quæ nimirùm similis est aliorum hominum, atque in iis constituitur quæ ad cultum Dei pertinent. CAP. V. 2. Ut offerat dona spontè oblata, & sacrificia pro peccatis populi, & pro suis, quoniam ipse est circumdatus infirmitate. 3. *Qui condolere possit*: Gr. moderatè ferre aliorum infirmitates & delicta, adeò ut non plus satis sit indulgens, nec plus æquo severus; Gr. memor suæ fragilitatis misericors esse debet. 4. Nec seipsum intrudat, aut ingerat, sed vocari à Deo debet tamquam Aaron, vel per se, vel per successionem à Deo ordinatam.

5. (b) Hunc honorem ipsi tribuit Pater, qui dixit ad eum, *Filius meus es tu*; testimonium divinitatis Christi præmittit, ne similem prorsus aliis pontificibus existimarent. Neque id mirari debemus, quòd Christus summus Pontifex à Deo sit constitutus, cùm sit filius Dei. Adeò ut sacerdotii illius dignitas, naturali ejus filiationi quodammodo sit inserta. Ac post resurrectionem suam in sancta sanctorum, seu in cœlum introivit, & regni sui adiit possessionem.

6. (c) Summus novæ legis Pontifex ad redimenda hominum peccata à Patre missus est, & ordinatus. *Secundùm ordinem Melchisedech*, seu ritum à Deo institutum, quo panem & vinum obtulit Melchisedech.

7. Qui in diebus (d) carnis suæ, preces supplicationesque ad eum, qui posset illum salvum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.

8. Et quidem cùm esset Filius (e) Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam:

9. Et consummatus (f), factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ,

10. Appellatus (g) à Deo pontifex juxta ordinem Melchisedech.

11. De quo nobis grandis sermo, & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.

12. Etenim cùm deberetis magistri esse propter tempus (h): rursùm indigetis ut vos doceamini quæ sint elementa exordii sermonum Dei: & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.

13. Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiæ: parvulus (i) enim est.

14. Perfectorum autem est solidus cibus: eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem (k) boni ac mali.

CAPUT VI.

Quàm difficile est Christianos, qui post tot Dei beneficia lapsi sunt, & Filium ejus rursus in semetipsis crucifixerunt, renovari ad pœnitentiam.

1. Quapropter intermittentes (a) inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur, non rursum jacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad Deum,

2. Baptismatum (b) doctrinæ, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, & judicii æterni.

3. Et hoc faciemus (c), si quidem permiserit Deus.

4. * Impossibile (d) est enim, eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, *Matt. 12. 45. Inf. 10. 26. 2. Petr. 2. 20.

5. Gustaverunt (e) nihilominùs bonum Dei verbum, virtutesque sæculi venturi,

6. Et prolapsi sunt: rursus renovari ad pœnitentiam, rursum crucifigentes (f) sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes.

7. Ter-

7. (d) Dixerat id proprium esse sacerdotis, ut pro se & pro aliis hostias offerat; id factum esse à Christo in vita sua; & præsertim in cruce, pro sua resurrectione, & nostra: *Cum clamore valido*, non vocis tantùm, sed & desiderii: *Reverentia*, pro sua pietate & veneratione in Patrem; vel pro sui ipsius dignitate: unde Christus inducitur Pontifex, ut orans pro se & aliis, & circumdatus infirmitate nostra.

8. (e) Gr. *Etsi Filius Dei esset: Didicit*, experientia didicit, quàm difficilis virtus esset obedientia, & quàm arduum foret, Deo pro peccatis hominum satisfacere. Bern. *Dedit vitam, ne perderet obedientiam*.

9. (f) Gr. perfectus, vel immolatus. *Causa salutis æternæ*, quam in cruce operatus est, ad summum gloriæ gradum de cruce evectus.

10. (g) Declaratus verus Pontifex, qui pro delictis populi se Deo obtulit, qui sacrificium instituit in postrema cœna ad finem usque mundi duraturum, in quo sub speciebus panis & vini corpus suum & sanguinem consecravit; de quo quidem mysterio multa & grandia dicenda essent; sed plures erant ex iis, ad quos scribit, qui hæc capere non poterant.

12. (h) Quia dudum est, ex quo credidistis: *Elementa*, quæ sint prima doctrinæ Evangelicæ rudimenta, cùm in fide nutarent, & ad doctrinam sacram, non ut par erat, intenderent animum.

13. (i) Est quædam infantia Christiana, quæ malum nescit; est alia quæ in bono est satis instructa; illa crescere debet, ex hac autem exeundum est. *Justitiæ*, perfectæ justitiæ; sublimem religionis perfectionem non capit.

14. (k) Quod sit verè bonum, quod secus; quæ sit sana doctrina, quæ erronea.

CAP. VI. 1. (a) In gratiam perfectorum, de quibus mox fecit mentionem, omissis instructionibus Christianæ religionis, quæ cum Catechumenis & Neophytis haberi solent, cujusmodi sunt pœnitentia baptismi prævia, prima in Deum fidei elementa, ad sublimiora nos tollamus: cujusmodi est æternum Christi sacerdotium.

2. (b) Quæ tradi solent tyronibus; forsan vocat Baptismata propter trinam immersionem, vel ad varias ablutiones veteris legis alludit; *Impositionis quoque manuum*, in sacramento Confirmationis; de his enim jamdudum instructi estis, uti & de resurrectione mortuorum, & de extremo judicio. Hæc igitur omittamus, quæ sunt initia, ac prima velut fundamenta Christianæ religionis. Quamquam horum obliti videmini, & opus esse, ut iterum illa edisčatis.

3. (c) Sublimiora docebimus, si Deus siverit.

4. (d) Rationem affert cur hæc omittat, quòd impossibile sit, eos qui per apostasiam defecerunt à fide post Baptismum, per secundi Baptismi pœnitentiam renovari. Nam per Baptismum renovamur ab omni culpa & pœna; nec fortè deerant qui variis Baptismatibus assueti confidentiùs peccarent, sperantes fore ut per iterata Baptismata peccata omnia condonarentur. Id verò prorsus impossibile esse declarat Apostolus, quòd per Baptismum plenus mortis Christi effectus quoad culpam & pœnam nobis applicetur, ac Christus semel mortuus non ampliùs moriatur, idque impossibile sit ut iterum cruci affigatur. Unde impossibile prorsus est, non tantùm difficile, ut per iterata Baptismata renovetur. Baptismus enim nobis est vice mortis Christi, cujus est similitudo: non igitur est tantummodò difficultas magna renovationis integræ, quæ fit per Baptismum, sed ea planè est impossibilis, cùm Baptismus non iteretur, uti nec mors Christi. Renovatio itaque per secundum Baptismum est planè impossibilis, non item renovatio per pœnitentiam, de qua hoc loco non agit Apostolus, quæ semper est possibilis, & peccatoribus exposita. *Gustaverunt*, in Eucharistia; vel qui verbo Dei sunt nutriti, fide in Christum illuminati, vel gustarunt donum spiritualium consolationum, quique acceperunt peccatorum remissionem, ex qua magna oritur conscientiæ tranquillitas: *Participes*, in sacramento Confirmationis, vel participes facti sunt charismatum & donorum Spiritus sancti.

5. (e) Et gustaverunt doctrinam christianam, quæ bona cœlestia pollicetur, in qua instructi & educati sumus, ubi & spe futuræ beatitudinis firmati. *Virtutesque sæculi venturi*, immortalem gloriam edocti.

6. (f) Qui iterare volunt Baptismum, quantum est in se, volunt iterùm sibi crucifigi Christum, qui pro unoquoque nostrùm quodammodo moritur; nam per Baptismum mors ejus nobis applicatur cum plena & perfecta redemptione: cùm semel mortuus sit, pro sin-

7. Terra (g) enim sæpè venientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo.

8. Proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, & maledicto proxima: cujus consummatio in combustionem.

9. Confidimus (h) autem de vobis dilectissimi meliora, & viciniora saluti: tametsi ita loquimur.

10. Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri, & dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis.

11. Cupimus autem unumquemque vestrùm eamdem ostentare solicitudinem ad expletionem (i) spei usque in finem:

12. Ut non segnes efficiamini, verùm imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditabunt (k) promissiones.

13. Abrahæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum,

* Gen. 22. 16. 14. Dicens: * Nisi benedicens (l) benedicam te, & multiplicans multiplicabo te.

15. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.

16. Homines enim per majorem sui jurant: & omnis controversiæ eorum finis, ad confirmationem, est juramentum.

17. In quo abundantiùs (m) volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum:

18. Ut per duas res immobiles (n), quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem;

19. Quam sicut anchoram (o) habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem usque ad interiora velaminis:

20. Ubi præcursor (p) pro nobis introivit Jesus, secundùm ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum.

CAPUT VII.

Cùm quidam ex Hebræis Leviticum sacerdotium adhuc vigere, & semper duraturum, uti & legem Mosis, neque aliter expiari posse peccata quam sacrificiis & ritibus in Lege præscriptis persuasum haberent, utrumque hunc errorem sic refellit Apostolus, ut quod initio capitis superioris receperat, fore ut sublimiora religionis mysteria iis exponeret, hoc capite & sequentibus præstet.

1. Hic enim Melchisedech (a), rex Salem, sacerdos Dei summi, qui Gen. 14. 18. obviavit Abrahæ regresso à cæde regum, & benedixit ei:

2. Cui & decimas omnium divisit Abraham: primùm quidem qui interpretatur (b) rex justitiæ: deinde autem & rex Salem, quod est, rex pacis,

3. Sine

gulis semel tantummodo vult mori, quantùm ad illam perfectam mortis suæ applicationem per Baptismum, præterquàm Christus vivit in justis. *Et ostentui habentes*, Gr. *Ludibrio habentes*; moritur in iis qui post Baptismum in peccata relabuntur. Origenes, Hom. 2. in c. 2. Jud. Defunctus est Jesus in illis sine dubio, qui sæpè pœnitendo, & iterùm delinquendo, velut insultare morti Jesu dicuntur; *& ostentui habentes*, ludibrio, aut certè infidelium derisioni mortem ejus exponentes, quasi mors Christi in Baptismo peccata omnia non deleverit.

7. & 8. (g) Illos qui renovari volunt per secundum Baptismum post apostasiam, cum terra sterili & infructuosa comparat, quæ imbrem cœlestia prædicationis excipiens, nihil aliud quàm spinas profert, quæque idcircò ab agricolis reprobatur. *Cujus consummatio in combustionem*; cujus finis est æterna damnatio. Contrà, qui per bona opera, & bonum prædicationis & Sacramentorum usum proficiunt in melius, similes sunt terræ imbre cœlesti perfusæ, quæ herbas utiles profert. Itaque hæc expositio, qua impossibile pro difficili sumit, non videtur Apostoli proposito convenire: cùm de pœnitentia quæ antecedit Baptismum apertè loquatur, non de renovatione per Sacramentum pœnitentiæ, quæ nec impossibilis est, nec difficultatem habet adeò invincibilem. Præterquam hæc difficultas cum iis quæ præcedunt non cohæret: non enim iis qui post Baptismum peccaverunt est inutile judicium extremum, beatam resurrectionem, & alia fidei dogmata in memoriam redigere: cùm terra imbre salutari divinæ gratiæ irrigata *Accipit benedictionem*, herbas bonorum operum gignit, tumque accipit benedictionem à Deo: sed ubi spinas tantùm generat, tum illa est maledicto proxima.

9. (h) Jam consolatur Hebræos, & in spem eos erigit ob bona opera & labores quos perpessi sunt; ad perseverandum eos adhortatur. *Et viciniora saluti*, Gr. *conjuncta cum salute*.

11. (i) Ut spes vestra impleatur, quam perseverantia in tuto collocat.

12. (k) Gr. hæreditant non segnes, sed fortes, & generosi, quæ fortitudo ex fide orta in potentiam desinet.

14. (l) Particula, *nisi*, non est dubitantis, sed asseverantis; pro certo habens fore ut tibi benedicam.

17. (m) In quibus verbis Deus volens consilii sui & propositi immobilitatem abundantiùs ostendere, interposuit jusjurandum: vel ex abundanti volens ostendere quàm immutabile esset id quod promisit Abrahæ.

18. (n) Seu immutabiles, nimirùm per promissionem & juramentum, *habeamus*, nos qui in hac vita spe vitæ æternæ sustentamur, non enim nobis aliud est perfugium, quàm spes proposita æternorum bonorum.

19. (o) Hanc inter hujus vitæ procellas firmam tenemus, ne adversa nos dejiciant, aut prospera nimiùm efferant: *Et incedentem*, penetrantem intra velum, in ipsa sancta sanctorum, quæque in bonis æternis figitur.

20. (p) Viam ad illud sanctuarium munivit Jesus: *In æternum*, non semel unoquoque anno introivit in sancta, sed in æternum ibi habitat. Christus in cœlo est spei nostræ firmamentum.

CAP. VII. 1. (a) Cujus historiam Genes. cap. 14. à Mose descriptam summatim attingit, ut ostendat Christi sacerdotium longè præstantius esse Sacerdotio Levitico: hujus typum fuisse in Melchisedech, qui in Scriptura sic designatur, ut Abrahamum dignitate superaret. Quòd si typus Christi Abrahamo & Levi honore & dignitate superior est, quantò magis Christus ipse sacerdotes omnes ex Abraham prognatos antecellit?

2. (b) Melchisedech primùm ex nomine ipso, quod regem justitiæ exprimit: *Melech* enim regem,

3. Sine patre (c), sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.

4. Intuemini autem quantus (d) sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.

5. Et quidem de filiis Levi sacerdotium
* Deut. 18. accipientes, * mandatum habent decimas
3. sumere à populo secundùm legem, id
Jos. 14. 4. est, à fratribus suis: quamquam & ipsi exierint de lumbis Abrahæ.

6. Cujus autem generatio non annumeratur (e) in eis, decimas sumpsit ab Abraham, & hunc, qui habebat repromissiones, benedixit.

7. Sine ulla autem contradictione, quod minus est, à meliore benedicitur.

8. Et hìc (f) quidem, decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur, quia vivit.

9. Et (ut ita dictum (g) sit) per Abraham, & Levi, qui decimas accepit, decimatus est:

10. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech,

11. Si ergo consummatio (h) per sacerdotium Leviticum erat: (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit secundùm ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, & non secundùm ordinem Aaron dici?

12. Translato (i) enim sacerdotio, necesse est ut & legis translatio fiat.

13. In quo (k) enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit.

14. Manifestum est enim quòd ex Juda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.

15. Et ampliùs adhuc manifestum (l) est: si secundùm similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos,

16. Qui non secundùm legem mandati carnalis (m) factus est, sed secundùm virtutem vitæ insolubilis.

17. Contestatur (n) enim: Quoniam * Ps. 109. 4.
tu es sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedech.

18. Reprobatio (o) quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus, & inutilitatem;

19. Nihil

Sedech justitiam significat: Item ex civitatis suæ nomine commendat: erat enim rex Salem, quæ postcà Jerusalem dicta est, quòd pacem significat: quibus nominibus Christus vera justitiæ & pacis rex exprimitur: cùm sit justitia ipsa in æternitate, factus est nostra justitia in tempore. 2. Dignitatem Melchisedech insinuat, quòd esset sacerdos Dei summi, & benedictionem impertierit Abrahæ à cæde Chodorlahomor redeunti, decimas prædæ omnis Abrahamus Melchisedech obtulerit. Hæc Paulus sic commemorat, ut ostendat Melchisedech multiplici nomine Christi sacerdotium adumbrasse, & in hoc maximè quòd de illius ortu & genealogia nullam faciat Scriptura mentionem; in quo etiam Filii Dei est typus.

3. (c) Sic Christus secundùm humanitatem, patrem nullum habet, nec matrem ut Deus; utramque *generationem ejus quis enarrabit?* Neque initium dierum, neque finem vitæ habens: Melchisedecis ortus & interitus ignorantur: *Assimilatus*, In his omnibus quæ commemoravit: *Manet sacerdos in perpetuum*, non in se, sed in Christo, cujus est figura. Hos omnes characteres leviter attingit Paulus, atque in his duobus potissimùm immoratur, qui Melchisedecis sacerdotium præ Levitico extollunt, quòd Abrahamus decimas huic dederit, & benedictionem ab eo acceperit.

4. & 5. (d) Ut figura Christi. *De filiis*, Ordo quidem Leviticus in magno erat honore, cùm à suis fratribus ex eodem patre Abrahamo oriundis decimas acciperet. Qui è stirpe Levi sacerdotes erant, decimas à populo accipiendi jus habebant.

6. (e) Melchisedech omnium qui ex eo genere non erat, quique decimas ab Abrahamo recepit. *Benedixit*, ut superior inferiorem; is adeò longè excellentius habuit sacerdotium, quàm Leviticum: *A meliore benedicitur*, solemni benedictione.

8. (f) In sacerdotio Levitico: *Homines decimas accipiunt*, iique suos morti obnoxii, alii aliis succedunt. *Ibi autem*, scilicet in sacerdotio secundùm ordinem Melchisedech: *Quia vivit*, hoc in loco exprimitur ut vivens: testatur Scriptura Christum, cujus Melchisedech erat figura, semper vivere, cùm ait: *Tu es Sacerdos in æternum*.

9. & 10. (g) Ut ita dicam: *Per Abraham, & Levi*, ipse, qui decimas solet accipere: *Decimatus est*, in Abrahamo decimas solvit; in eo quippe erat quodammodo, ut in stirpe sua.

11. (h) Gr. perfectio: quòd si sacerdotium Leviticum vim habuit justificandi, *quid adhuc necessarium fuit?* Cur necesse erat, ut alius Sacerdos fieret secundùm ordinem Melchisedech, & non secundùm ordinem Aaron? Nihil opus erat sacerdotio Christi, si Leviticum sacerdotium justitiam attulisset: Christus solus est victima, & sacerdos Dei; *sub ipso*, vox Græca ἐπί, quæ præpositionem *sub* significat, interdum etiam *propter* significat; tumque hic sensus erit, legem Israelitis datam, ut hoc genus sacerdotii statueretur.

12. (i) Novum quippe sacerdotium legis mutationem secum habet adjunctam, & translato sacerdotio, necesse est ut legis quoque translatio fiat. Nam hæc duo lex & sacerdotium sunt indivulsè conjuncta, neque à se invicem separantur. Sacerdos est fœderis, seu Testamenti mediator; hujus sigillum est sacrificium; lex ipsa est pacti initi conditio: per Christum itur ad Deum; non ampliùs à Mose, sed à Christo legem accipimus, quæ cordibus nostris inscribitur.

13. (k) Gr. *ad quem*, seu de quo hæc dicuntur: *Tu es Sacerdos, &c.* Christus utique, *de alia tribu est*: nempè de tribu Juda: adeò ut sacerdotium Christi de tribu regia orti sit etiam regale, non ut Leviticum, quod legale tantummodò erat.

15. (l) Legis & Sacerdotii factam esse translationem. *Si exurgat alius Sacerdos*, Christus scilicet, cujus typus fuit Melchisedech.

16. (m) Cujus cæremoniæ penè omnes sunt carnales; *Insolubilis*, qui non secundùm carnalem successionem, quæ argumentum est vitæ perituræ; *sed secundùm virtutem vitæ insolubilis*; qui non moriturus est ut Sacerdotes Levitici, sed qui vitam dat credentibus æternam. Origenes in cap. 27. Numer. *Propinquis agrorum & prædiorum relinquatur hæreditas; gubernatio populi Dei illi tradatur, quem Deus elegerit.*

17. (n) Pater Filio: *Tu es Sacerdos in æternum*. postquam eum à morte excitavit, qui & ante luciferum eum genuit, Sacerdotem esse in æternum, & vitæ indissolubilis. Vetus Sacerdotium in carnali successione, novum in vita Christi immortali & resuscitata fundatur.

18. (o) Antiquatio veteris legis: *Propter infirmitatem*, Cùm perficere non possit, aut justitiam conferre. Vetus sacerdotium in promissis, & figuris positum erat, novum efficax est, & sanctum.

19. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio (p) verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum.

20. Et quantum (q) est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt;

21. Hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum: * Juravit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum.) *Ps. 109. 4.

22. In tantum (r) melioris testamenti sponsor factus est Jesus.

23. Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcircò quòd morte prohiberentur permanere:

24. Hic autem eò quòd maneat in æternum, sempiternum (s) habet sacerdotium.

25. Unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum: semper vivens ad interpellandum pro nobis.

26. Talis enim decebat ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus (t) à peccatoribus, & excelsior cœlis factus:

27. Qui non habet necessitatem quotidie (u), quemadmodum sacerdotes, * priùs pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel, seipsum offerendo. *Levit. 16.

28. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum.

CAPUT VIII.

Idem prosequitur argumentum, & Christi sacerdotii præ Aaronico excellentiam commendat ex templo ipso, & ministerio.

1. Capitulum (a) autem super ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis,

2. Sanctorum minister (b), & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo.

3. Omnis enim pontifex (c) ad offerendum munera, & hostias constituitur: unde necesse est & hunc habere aliquid, quod offerat:

4. Si ergo esset super terram (d), nec esset sacerdos: cùm essent qui offerrent secundùm legem munera,

5. Qui exemplari (e) & umbræ deserviunt cœlestium. Sicut responsum est Moysi, cùm consummaret tabernaculum: * Vide (inquit) omnia facito secundùm exemplar, quod tibi ostensum est in monte. *Exod. 25. 40. Act. 7. 44.

6. Nunc autem melius sortitus est ministerium (f), quantò & melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est.

7. Nam

19. (p) Introducta est lex nova, quæ in spem meliorem nos adduxit, per quam, *proximamus Deo*; per quam propiùs accedimus ad Deum.

20. (q) Gr. *Quatenus*, vel in quantum non sine jurejurando institutum est sacerdotium Christi; qui institutionis ritus sacerdotium Christi præ Levitico extollit. Nam prius firmum futurum non erat, ut novum, quod jurejurando fuit constitutum, & immutabile factum.

22. (r) Adeò verum est, novum Testamentum veteri esse præstantius. *Sponsor*, Quod utique probat Jesum præstantioris fœderis mediatorem factum, quòd ejus sacerdotium jurejurando firmatum fuerit, non item Leviticum; idque hoc juramento testabatur Deus, æternum fore Christi sacerdotium.

24. & 25. (s) Non migrans ad alios per successionem. *In perpetuum*, Gr. *plenè & perfectè*: *Per semetipsum*, Gr. *per ipsum*; Mors Sacerdotum ministerii finis erat; Christus per mortem & resurrectionem suam iniit sacerdotium.

26. (t) Vitæ puritate, nihil habens cum peccatoribus commune; *excelsior cœlis factus*: qui ratione assumptæ naturæ supremum tenet locum.

27. & 28. (u) Sæpè: *Sacerdotes*, Gr. *Summi Pontifices*. *Legem*, Qui post legem fuit pronuntiatus, Ps. 109. *Consummatum*, Vox eadem consecratum significat.

CAPUT VIII. 1. (a) Gr. Summa eorum quæ dicta sunt de abrogatione legis veteris, de sacerdotii Christi & regalis præ Levitico excellentia, eò spectat, ut agnoscamus nos talem habere Pontificem sanctum, innocentem, impollutum, qui introivit in sanctuarium tabernaculi non manu facti; sed ad dexteram majestatis Dei sedet, & in plenitudine divinæ majestatis habitat, ubi sacerdotii sui munus exequitur.

2. (b) Sanctuarii minister: vox Gr. λειτουργὸς, sacrum ministrum, nec sanctos solùm, sed sanctuarium etiam significat. Est igitur Christus cœlestis sanctuarii sacerdos, veri tabernaculi non à Mose, sed à Domino extructi, Ecclesiæ nimirum. Christus cum Ecclesia caput, cum corpore est victima, eo sanctuario & sacerdote digna maximè.

3. (c) Utriusque sacerdotii victimas confert inter se. Cùm Pontifex omnis offerat hostias & munera pro populo, Christus verò habeat quid offerat, non vitulorum sanguinem, sed proprium corpus & sanguinem, semel in ara crucis oblata, quæ Deo Patri pro nobis jugiter offert, vel incruentum altaris sacrificium.

4. (d) Auctor Analyseos Gallicæ hæc ad verbum immediatè præcedens revocat: si quod offert sacerdos, offert de iis quæ sunt super terram, ἐπὶ γῆς. Si terrena tantummodò offerret munera, nullus esset novi sacerdotii ministerio locus, cùm huic rei tot sacerdotes Levitici generis destinentur.

5. (e) Hi quidem Deum colunt, sed cultu qui umbra tantùm est cœlestium.

6. (f) Gr. λειτουργίας, sacri ministerii, seu sacrificii: *Sancitum est*: cùm æterna promittat & conferat novum Testamentum, vetus terrena tantummodò: Novi Testamenti sacrificium insinuat, quod veteris legis sacrificiis longè præstat. Id enim planè cœleste est, figuris veteris legis adumbratum; exemplar Mosi in monte expositum, quod promissionibus novi fœderis respondet. Quæ omnia uni Christo, seu corpori ejus & sanguini conveniunt. Ex iis efficitur aliud à sacerdotio Levitico institutum à Deo fuisse sacerdotium, idque longè excellentius, seu capitis ipsius, seu efficaciæ & virtutis ratio habeatur, aut jurisjurandi solemnitas, aut Pontificum dotes, aut sanctuaria, aut sacrificia, aut cultus ipse totus spectentur: Leviticum sacerdotium omninò antiquatur, neque adeò perpetuum esse potest.

7. Nam si illud priùs culpa vacasset: (g) non utique secundi locus inquireretur.

*Jer.31.31. 8. Vituperans (h) enim eos dicit: * Ecce dies venient, dicit Dominus: & consummabo super domum Israel, & super domum Juda, testamentum novum;

9. Non secundùm testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo: & ego neglexi eos, dicit Dominus.

10. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus: Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum:

11. Et non docebit (i) unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum:

12. Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor.

13. Dicendo autem novum, veteravit (k) prius. Quod autem antiquatur & senescit, propè interitum est.

CAPUT IX.

Novum Testamentum cùm meliores habeat promissiones, perfectius quàm vetus esse. Christus est melioris Testamenti minister, eoque adveniente vetus cessare oportuit. Novum Testamentum morte Testatoris fuit confirmatum.

1. Habuit quidem & prius (a), justificationes culturæ, & Sanctum sæculare.

2. * Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta (b). *Exod. 2[illegible] 1. & 36. [illegible]

3. Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum (c):

4. Aureum habens * thuribulum (d), & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronduerat, * & tabulæ testamenti, *Lev. 1[illegible] Num. 16.

*3.Reg.8. 9. 2.Par.5. 10.

5 Superque eam erant Cherubim gloriæ (e) obumbrantia propitiatorium: de quibus non est modò dicendum per singula.

6. His verò ita compositis; in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes:

7. In secundo autem * semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua & populi ignorantia: *Exod.30. 10. Lev.16.2.

8. Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam (f) esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum.

9. Quæ

7. (g) Gr. si esset irreprehensibile; si lex vetus perfecta foret, absque ullo defectu; *Non utique secundi locus inquireretur*; nihil necesse foret novo fœdere. Pergit ostendere, in veteri sacerdotio, aut in antiquo fœdere non eam esse vim & efficaciam, quam Hebræi complures ei tribuebant: ex cap. 31. Jeremiæ hoc ostendit, ubi Deus novum Testamentum se daturum domui Israel spiritali pollicetur, idque non lapidibus, sed cordibus fidelium insculptum. *Propter veteris hominis noxam, quæ per litteram jubentem & minantem minimè sanabatur, dicitur illud Testamentum vetus; hoc autem novum propter novitatem spiritus, quæ hominem novum sanat à vitio vetustatis*, Aug. *De Spiritu & Littera* c. 20. & eodem in loco: *Quid sunt leges Dei scripta in cordibus nostris, nisi ipsa præsentia Spiritus sancti, qui est digitus Dei, quo præsente diffunditur charitas in cordibus nostris, quæ plenitudo legis est, & præcepti finis?*

7. (h) Eos qui veterem acceperant legem.

11. (i) Quod vel ad tempora Apostolorum, in quibus fideles accepto Spiritu sancto, nullo labore docebantur; vel ad omnes verè Christianos referri potest, quòd dogmata ad salutem necessaria ad pauca capita revocentur, ac pueris & rudibus nota esse possint. Id ipsum Christus nos docuit Joann. 6. *Erunt omnes docibiles Dei*: hinc Aug. Tract. 26. in Joann. *Quid faciunt homines extrinsecùs annuntiantes; quid facio modò, cùm ego loquor? Strepitum verborum ingero auribus vestris. Nisi ergo revelet ille qui intùs est, quid dico, quid loquor? exterior cultor arboris, exterior est Creator, &c.*

13. (k) Gr. *vetus esse declaravit*, abrogavit.

CAP. IX. 1. (a) Testamentum, seu fœdus; Gr. *Tabernaculum*. *Cultura*, Gr. λατρείας, quod cultum divinum significat. Leges habuit vetus Testamentum, & ritus colendi Dei: Quod utique præmittit iis quæ mox dicturus est de Levitico sacerdotio, ne illud damnare videatur: tamen si demonstrabit illud ad veram justitiam consequendam inutile extitisse. *Et sanctum sæculare*, Gr. *mundanum*, seu caducum & terrestre, aut temporale; idque erat pars anterior tabernaculi, quæ juxta Theodoretum hunc mundum, ut pars altera cœlum ipsum exhibebat.

2. (b) Relativum, *quæ*, refertur ad tabernaculum *τὴν ἐκάλει*, fœminini generis; *Sancta*, Vel quæ pars tabernaculi dicitur sancta: Tabernaculum erat velut templum portatile, quod Ecclesiam militantem, in terra peregrinantem, exhibebat.

3. (c) Hæc pars tabernaculi sanctior à parte altera sejuncta erat velo secundo. Nam prius velum ad ostium tabernaculi erat pensile. Vox igitur, *secundum*, ex textu Græco ad *velum* referri debet, non ad tabernaculum.

4. (d) In altari thymiamatis propè velum, quod duas partes tabernaculi dividebat: adeò ut thuris incensum per superiorem veli partem subiret sancta sanctorum: *In qua*, juxta quam ex L. Num. 17. 10. & 3. Reg. 8. vel etiam in arca, urna & virga primùm erant intra arcam inclusæ, & posteà à Salomone fuerunt eductæ ex arca; *Et tabula Testamenti*, Legis datæ in monte Sinai, quæ reverà erant in arca.

5. (e) Plena gloriæ & majestatis, vel eximiè fabricata, vel auro micantia, & splendida.

8. (f) Prior quidem tabernaculi pars sacerdotium legale & cultum religionis Judaicæ exprimebat: sed sanctuarium cœlum ipsum, & religionem quæ ad illud ducit, nondum patuisse, nec verum ad illud iter per fidem, gratiam & justitiam esse reseratum; necdum ad cœlum ipsum, quod verum est sacrarium, patebat accessus, nisi summo sacerdoti, qui Christum adumbrabat.

9. Quæ parabola (g) est temporis instantis: juxta quam munera, & hostiæ offeruntur, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodò in cibis, & in potibus,

10. Et variis baptismatibus (h), & justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.

11. Christus autem assistens (i) pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manu factum, id est, non hujus creationis:

12. Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta, æterna redemptione inventa (k).

*Lev. 16. 15. 13. *Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem (l) carnis:

*1. Petr. 1. 19. 1. Joa. 1. 7. Apoc. 1. 5. 14. * Quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi?

*Gal. 3. 15. 15. Et ideò novi testamenti mediator (m) est: * ut morte intercedente, in redemptionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis.

16. Ubi enim testamentum est; mors necesse est intercedat testatoris (n).

17. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est.

18. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum (o) est.

19. Lecto enim omni mandato legis à Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, & hyssopo: ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit,

20. Dicens: * Hic sanguis testamenti (p), quod mandavit ad vos Deus. *Exod. 24. 8.

21. Etiam tabernaculum & omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit.

22. Et omnia penè in sanguine secundùm legem mundantur: & sine sanguinis effusione non fit remissio (q).

23. Necesse est ergo exemplaria (r) quidem cœlestium his mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostiis quàm istis.

24. Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit, exemplaria (s) verorum: sed in ipsum cœlum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis:

25. Neque ut sæpè offerat (t) semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno:

26. Alioquin oportebat (u) eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit.

27. Et

9. (g) Vel similitudo est temporis instantis, seu labentis sub lege Mosaica, vel futuri temporis; *Juxta quam*, Gr. *juxta quod*: quo quidem tempore sacrificia & oblata munera justificare homines, & in cœlum inducere non poterant: *Servientem solummodò in cibis, & potibus*: Gr. λατρεύοντα, cultorem, seu hujusmodi hostias offerentem; quæ sacrificia cùm carnalia tantùm essent, mundam non efficiebant animam. *In cibis & potibus*, in abstinentia quorumdam ciborum, & in ritibus qui ad corpus tantummodò pertinebant: *Non possunt*, coram Deo justificare.

10. (h) Ablutionibus: *Et justitiis carnis*, in certis ritibus, qui ab immunditiis corporis mundabant: *Usque ad tempus correctionis*; usque ad Christi adventum, qui melioribus institutis vetera correcturus erat.

11. (i) Gr. *adveniens*, accedens. Quàm infirmum esset sacerdotium Leviticum, hactenus ostendit; mox expositurus vim & efficaciam sacerdotii Christi, qui est verus Pontifex futurorum bonorum, non ut veteris legis Pontifices, qui bona tantùm hujus vitæ procurabant. *Tabernaculum*, in quo habitat plenitudo divinitatis, per proprium corpus: *Non hujus creationis*, non more usitato rerum creatarum conditum, sed Spiritus sancti opera in utero Virginis formatum.

12. (k) In proprio sanguine nobis acquisita, non exteriorem modò & momentaneam expiationem, ut veteris legis Pontifices, sed perfectam justificationem, & in æternum redimendi homines rationem invenit.

13. & 14. (l) Ad legalem munditiam. *Obtulit*, Filius ipse Deo offertur: Spiritus Sanctus est sacer ignis; vis illius sacrificii ex virtute infinita victimæ dimanat, nos Deo consecrat.

15. (m) Prævaricationes etiam ab electis in veteri Testamento factæ expiari non potuerunt nisi Christi sanguine; cùmque esset novi Testamenti, aut promissi fœderis mediator, necesse fuit, ut priùs ipse moreretur: *In redemptionem*, ut sua morte redimeret prævaricationes factas durante veteri Testamento.

16. (n) Alioqui jus nullum est ad hæreditatem: unde morte Christi ratum fuit novum Testamentum, atque illius sanguine confirmatum, uti in veteri lege; quod statim subjicit.

18. & 19. (o) Celebratum: vel confirmatum est. *Mandato*, Serie illa mandatorum, quæ Exod. 20. ad caput usque 24. referuntur. *Vitulorum*, omnem populum aspersit; atque ut figura veritati respondeat, necesse fuit populum Christianum, cujus populus Judaicus figura fuit, interiùs aspergi Christi sanguine, cujus typus erat sanguis animalium. Quamquam sanguis Christi non est simplex aspersio, sed fons vivus animas nostras inundans. Addit quædam Apostolus quæ cap. 24. Exodi non continentur; sive illa ex traditione, sive ex revelatione acceperit.

20. (p) Quod fœdus populi cum Deo sancitum confirmat. Atque ad id respexit Christus in extrema cum discipulis cœna, Matth. 26. *Quod mandavit ad vos Deus*; quod vobiscum sanait Deus.

22. (q) Non purgantur peccata sine sanguinis effusione.

23. (r) Tabernaculum nempè, quæque erant in tabernaculo, ut imagines rerum spiritalium. *Cœlestia*, Ecclesiam scilicet à Deo electam perfectioribus hostiis & sacrificiis spiritalibus mundari oportuit. Id enim per cœlestia intelligit Apostolus ex Chrysostomo: *Num cœlum aut Angelos? Nihil horum, sed nostra; nostra ergo sunt in cœlis, & nostra sunt cœlestia, Etiamsi peragantur in terra. Si ergo nos quoque sumus prope Deum, sumus in cœlo*: ita Chrysostomus.

24. (s) Imagines & typos veri sacrarii: *Sed in ipsum cœlum*, per illa figuratum.

25. (t) Christus semel tantùm semetipsum obtulit hostiam in ara crucis.

26. (u) Quòd si enim mors una non sufficiebat de-

27. Et quemadmodum (z) statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium:

28. * Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata; secundò sine peccato apparebit expectantibus se, in salutem. *Rom. 5. 9. 1. Petr. 3. 18.

CAPUT X.

Lex umbram tantummodò habebat futurorum bonorum: Jesus sacerdos & victima peccatis omnibus expiandis sufficit; ad eum plena fide accedendum.

1. Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem (a) rerum: per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, numquam potest accedentes perfectos facere:

2. Alioquin cessassent (b) offerri: ideò quòd nullam haberent ultrà conscientiam peccati, cultores semel mundati:

3. Sed in ipsis commemoratio (c) peccatorum per singulos annos fit.

4. Impossibile (d) enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata.

5. Ideò ingrediens (e) mundum dicit: * Hostiam, & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: * Ps. 39. 7.

6. Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt.

7. Tunc dixi: Ecce venio: * in capite (f) libri scriptum est de me: Ut faciam, Deus, voluntatem tuam. * Ps. 39. 8.

8. Superiùs dicens: Quia hostias, & oblationes, & holocautomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundùm legem offeruntur:

9. Tunc (g) dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut sequens statuat.

10. In qua voluntate sanctificati sumus (h) per oblationem corporis Jesu Christi semel.

11. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpè offerens hostias, quæ numquam possunt auferre peccata:

12. Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet (i) in dextera Dei,

13. De cætero expectans * donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. * Ps. 109. 1. 1. Cor. 15. 25.

14. Una

sendis omnium peccatis, quoties electi ab initio mundi peccaverunt, toties oportuisset illum pati: nunc autem *semel*, numquam posteà per cruentum corporis sacrificium, quod quotidie per incruentum renovatur. *In consummatione sæculorum*, in ultima ætate mundi per sui ipsius immolationem, *apparuit*.

27. (z) Atque ut homines semel tantùm morti addicuntur, sic Christus semel immolatus est ad multorum exhaurienda peccata.

CAP. X. 1. (a) In lege vim nullam esse, aut efficaciam remittendi peccata, & mundandi conscientiam; hinc probat Apostolus, quòd umbram tantùm haberet, non substantiam verorum bonorum: cujusmodi sunt vera justitia, solidæ virtutes, quæ bona erant adhuc futura iis qui legis imperio subdebantur; vel futura illa bona sunt cœlestis felicitatis gaudia, quorum imago est lex Evangelica: lex vetus umbram tantummodò, & rudem habebat delineationem, non imaginem vivam & solidam cœlestium bonorum; nec poterat justos & perfectos facere. Hoc utique probat ex victimis, quæ singulis annis expiationis die mactabantur, & ex quotidianis sacrificiis, quæ toties repetita justos non efficiebant offerentes. *Accedentes*, ad tabernaculum, ut Deo cultum suum exhiberent.

2. (b) Quòd si Lex verè justificare posset per hostias, quæ quotannis offeruntur in festo expiationis, pro iisdem peccatis offerri desiissent, neque eorum commemoratio, aut accusatio singulis annis, fuisset iteranda, quæ tot sacrificiis jam essent expiata. Nam semel mundati conscientiam haberent perpurgatam à veteribus peccatis; sed quotannis renovatur memoria eorumdem delictorum, pro quibus hostiæ oblatæ sunt; ergo lex per illas hostias singulis annis oblatas non justos efficit offerentes. Quæ ratio evincit hostias iisdem peccatis applicari non debuisse, si ea justificarent: sed de cessatione sacrificiorum non concludit, aut probat illa iteranda non fuisse. Ratio quippe communis sacrificium instituendi, ut suprema Dei majestas, & creaturæ ab eo dependentia, id exigebat, ut sacrificia continuarentur, si illa erant utilia. Sola itaque eorum inutilitas in causa fuit, cur abolita fuerint ex Apostolo cap. 7. *Reprobatio quidem fit præcedentis propter inutilitatem*. Perperam igitur ex hoc Apostoli loco Novatores concludunt, post Crucis sacrificium, Missæ sacrificium iterari non oportere. Non enim aliud docet Apostolus, nisi sacrificium expiationis cessaturum fuisse post primam oblationem pro iisdem peccatis, quæ jam expiata essent in prioribus sacrificiis: cùm justificati homines non ampliùs iisdem egerent victimis. Quamobrem, ut fusè probat Auctor Analyseos Gallicæ dissert. 15. Apostolus non agit de sacrificiis minimè iterandis, sed de applicatione sacrificiorum toties repetita, si ea justificarent: cùm nihil esset causæ, cur iisdem peccatis jam expiatis adhiberentur. Atque illa utitur facti probatione, ut demonstret sacrificia veteris legis justos non effecisse offerentes, nec conscientiam eorum mundasse, cùm sæpiùs pro iisdem peccatis, quasi adhuc exstarent, eadem iterarentur, & memoriam eorum renovarent, quòd deleta non fuerint per præcedentes hostias: id verò est quod subjicitur.

3. (c) Vox Græca, ut notat Menochius, significat per annum. Per sacrificia quæ die expiationis pro peccatis offeruntur, quæ quotannis admissa sacrificiis fuerant expiata.

4. (d) Cùm peccata animam ipsam afficiant, hæc delere non potest sanguinis taurorum & vitulorum aspersio, quæ corporis tantùm externa attingit.

5. (e) Ex Scriptura ipsa probat abrogata esse veteris legis sacrificia; idque ex Psal. 39. quem suo loco exposuimus. ubi Christus corpus suum in locum sacrificiorum substituit, idque offert, ut Patris voluntati obsequatur. *Ingrediens mundum*, ut peccata deleret factus homo: *Hostiam & oblationem noluisti*, me veniente respuisti: *Holocautomata pro peccato*, Gr. *& pro peccato*, sacrificia pro peccatis.

7. (f) Hebræi habent in volumine libri sui, in Scriptura, vel in lege ipsa, & in Prophetis quæ me venturum esse testantur.

9. (g) Gr. *Dixit*, Patris voluntati obediendo. Proprium corpus offerendo, quod veteris legis sacrificia figurabant. *Aufert primum, ut sequens statuat*; priora legis sacrificia abrogat, ut secundum, nempè sui corporis sacrificium, statuat & stabiliat.

10. (h) Pergit ostendere quantùm sacrificium Christi præstet sacrificiis veteris legis, cùm una sit hostia semel in cruce oblata, innumerabilia verò sint veteris legis sacrificia, quæ non sufficiunt ad delenda peccata: quod sacrificii Christi utilitatem cum efficacia & uura fecunditate conjunctam demonstrat.

12. (i) Postquam perfecit illam in cruce oblationem,

14. Una enim oblatione, consummavit in sempiternum sanctificatos (k).

15. Contestatur (l) autem nos & Spiritus sanctus. Postquam enim dixit:

* Jer. 31. 33. sup. 8. 8.

16. * Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, Dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas:

17. Et peccatorum, & iniquitatum eorum jam non recordabor ampliùs.

18. Ubi autem horum remissio: jam non est oblatio pro peccato (m).

19. Habentes (n) itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi,

20. Quam initiavit nobis viam novam, & viventem per velamen, id est, carnem suam,

21. Et sacerdotem (o) magnum super domum Dei:

22. Accedamus (p) cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda,

23. Teneamus (q) spei nostræ confessionem indeclinabilem, (fidelis enim est qui repromisit)

24. Et consideremus invicem in provocationem charitatis (r), & bonorum operum:

25. Non deserentes (s) collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes, & tantò magis, quantò videritis appropinquantem diem.

26. * Voluntariè (t) enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia; * Sup. 6. 4.

27. Terribilis (u) autem quædam expectatio judicii, & ignis æmulatio, quæ consumptura est adversarios.

28. Irri-

instar regnantis sedet, donec expleto electorum numero inimici ejus Dominum gloriæ agnoscant, eique planè subjiciantur.

14. (k) Baptizatos in suo sanguine perfecit in sempiternum per unam oblationem sui corporis; vel perfectum solvit pretium redemptionis & sanctificationis nostræ. Apostolus opponit Christi oblationem cruentam sacrificiis legalibus. Hoc Pauli testimonio perperam rursùs abutuntur Novatores adversùs Missæ sacrificium. Unam, inquiunt, Christi oblationem eamque efficacem hoc in loco & superiori capite variis in locis commendat, adeò ut illa oblatio minimè sit iteranda. Huic, inquiunt, unitati, & fecunditati innumerabilis Missarum multitudo opponitur, adeò ut Missa non sit verum sacrificium, nec vera oblatio. Responsio in promptu est, Apostolum hoc in loco agere de sacrificio cruento in crucis altari oblato, quod unum est; non enim sæpiùs moritur Christus: de sacrificio autem incruento ne verbum quidem dicit, adeò ut perperam hinc concludant nullum esse incruentum sacrificium. Sacrificia legis alia aliis succedebant quasi in priorum subsidium; ob virtutis & efficaciæ defectum semper erant iteranda, cùm posteriora non essent magis efficacia, quàm priora. Sed altaris victima non est supplementum victimæ Crucis, cùm sit eadem prorsùs, quæ merita & gratias sacrificio cruento acquisitas nobis applicat; cùmque omnes incruenti sacrificii oblationes ad cruentam in Cruce factam referantur, pro una & eadem oblatione habentur. Atque ut sint diversæ oblationes, nihil propterea adversùs toties iteratas Missæ oblationes ex Apostoli loco superiùs exposito: *Alioquin cessassent offerri*, concludi potest. Nam sacrificium Crucis causa est universalis ad omnia peccata auferenda; sed ut salutem in hominibus operetur, necesse est ut per causas particulares applicetur. Id verò fit per oblationem corporis & sanguinis Domini in altari, & per alia Sacramenta. Præterquam Apostolus loquitur non de sacrificiis ipsis, quæ si utilia essent, iterari utique possent & deberent; sed de applicatione toties repetita ad eadem peccata. Quòd igitur ita cavillantur adversarii, jam pridem desiisset sacrificium Missæ, si reconciliaret homines cum Deo; id inquam, negamus. Quomodo enim illa abrogatio stare potuit cum præcepto Domini: *Hoc facite in meam commemorationem?* Qua auctoritate sacrificium à Christo institutum aboleri posset? quod si inutile foret, cum legalibus sacrificiis abrogandum esset: at si utile est, an utilitas ipsa erit justa abrogationis causa, ne quid de sacrificii cruenti honore detrahat? Verùm ista fusiùs in dissertatione pro argumenti dignitate tractantur, à viro sæpiùs laudato, amico & populari meo.

15. (l) Id probat testimonio Jeremiæ, cap. 31. Hujus rei, inquit, testimonium nobis præbet Spiritus sanctus, qui post certum & constitutum tempus pollicetur fore ut non recordetur ampliùs peccatorum nostrorum, & legem novam mentibus nostris inscribat.

18. (m) Pro iis scilicet quæ jam sunt remissa. Sic in Baptismo, quo plena fit remissio, sacrificium Crucis perfectè applicatur; neque iteratur: si nova emergant peccata, Christi victima semper est offerenda.

19. & 20. (n) Jam ad moralem adhortationem descendit, quam ad Catechumenos & Baptizatos dirigit. Cùm igitur liber nobis aditus pateat in sancta sanctorum, seu in cœlum ipsum per Christi sanguinem, *Quam initiavit nobis viam novam*, ne sacerdotibus quidem antea concessam, *per velamen, id est, carnem suam*, quæ instar velaminis divinitatem ejus occultabat: hanc viam Christus ipse consecravit.

21. (o) Cùm habeamus sacerdotem magnum Jesum domui Dei præpositum, eumque immortalem, qui nos excipere, & Patri offerre semper potest: hac igitur spe & fiducia freti, *adeamus*, &c.

22. (p) Cum vero & sincero corde: *In plenitudine fidei*: Catechumenos excitat ut ad Baptismum accedant, non duplici, sed recto & sincero corde, ac plena fide citra ullam hæsitationem: *Aspersi*, puram habentes conscientiam: *Abluti aqua munda*, Baptismatis.

23. (q) Baptizatos jam adhortatur, ut in fidei professione, quæ in baptismate facta est, constantes sint, & firmam spem retineant: rationem hanc affert, quòd fidelis sit Deus qui repromisit.

24. (r) Incitemus nos ad mutuam charitatem æmulatione laudabili accensi.

25. (s) Non discedentes ab Ecclesiæ communione: *Est quibusdam*, qui Ecclesiam deserunt, ut ad Synagogam se adjungant. Ex quibus forsitan erant plerique Pharisæi ad fidem conversi, quique Synagogam deserere nolebant. Genus enim quoddam hominum huic apostasiæ affine, non singulos videtur designare.

26. (t) Scilicet Hebræis, quibus hanc generalem & communem propositionem applicat: cùm de iis potissimùm agatur, qui post veritatis notitiam ultrò in apostasiam redeunt. *Hostia*, nullum in lege sacrificium restat, quo peccata expiemur: nam post Crucis hostiam ab iis neglectam nulla in lege, aut usquam alibi alia superest, qua Deo reconciliari possint.

27. (u) Judicii extremi severitas eos manet, & ardens flamma, quæ consumptura est Dei adversarios, quique se Dei inimicis adjungunt. Itaque Apostolus eos adjurat ne à fidelium communione se subducant. Quòd si id fecerint, jam nulla iis relinquitur hostia pro tam atroci apostasiæ crimine, sed judicium terribile & ignem æternum experientur: cùm legales victimæ Christi sacrificio sint abrogatæ, neque unquam peccata eluere potuerint. Illud verò addit *Post acceptam veritatis no-*

28. Irritam (x) quis faciens legem
*Deut.17.6. Moysi, sine ulla miseratione * duobus vel tribus testibus moritur:
Matth.18.16. Joan.8.17. 2.Cor.13.1. 29. Quantò magis putatis deteriora meteri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit?
*Deut.32.35. Rom.12.19. 30. Scimus enim qui dixit: * Mihi vindicta, & ego retribuam. Et iterùm: Quia judicabit Dominus populum suum.

31. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.

32. Rememoramini (y) autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum:

33. Et in altero quidem, opprobriis & tribulationibus spectaculum facti: in altero autem, socii taliter conversantium effecti.

34. Nam & vinctis (z) compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.

35. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem.

36. Patientia enim vobis necessaria est: ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem.

37. Adhuc enim modicum aliquantulùm, qui venturus est, veniet, & non tardabit.

*Hab.2.4. 38. * Justus autem meus ex fide vivit (aa): quòd si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Rom.1.17. Gal.3.11.

39. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem (bb), sed fidei in acquisitionem animæ.

CAPUT XI.

Quid sit fides: ea est spei nostræ fundamentum: sancti patriarchæ & prophetæ quanta passi sunt pro fide tuenda.

1. Est autem fides sperandarum substantia (a) rerum, argumentum non apparentium.

2. In hac enim testimonium consecuti sunt senes.

3. * Fide intelligimus aptata (b) esse sæcula verbo Dei; ut ex invisibilibus visibilia fierent. * Gen.1.3.

4. * Fide plurimam hostiam (c) Abel, quàm Cain, obtulit Deo, * per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo; & per illam defunctus adhuc loquitur. * Gen.4.4. *Matt.23.35.

5. * Fide Henoch translatus est ne videret (d) mortem, & non inveniebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo. * Gen.5.24. Eccli.44.16.

6. Sine fide autem impossibile (e) est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit.

7. Fide

vitiam, ut omnem iis excusationem adimat, quam Judæi non conversi possunt obtendere: hanc verò punitionem futuram probat ex variis Scripturæ testimoniis.

28. (x) Quòd si enim legis transgressor sine ulla miseratione moritur, quantò graviora meretur supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, qui eum spreverit; sanguinem Testamenti pollutum duxerit, & quasi immundum habuerit: ac demum Spiritui gratiæ, Spiritui sancto, contumeliam fecerit, dum acceptam gratiam rejicit, adeò ut triplici nomine sit reus?

32. (y) In memoriam eorum redigit, quæ pro Christi fide olim pertulerant, adeò ut tot certaminum, tot afflictionum fructus penitùs amittant, si ab Ecclesiæ communione discedentes ad Synagogas redierint.

34. & 35. (z) Gr. *vinculis meis*. *Confidentiam*, Firmam constantiam.

38. (aa) Vita justi in fide, charitate & spe animata posita est.

39. (bb) Non sumus perfidi, aut increduli, à Deo discedentes perituri. *Sed fidei*, Sed constantes in fide, ut salutem animæ consequamur.

CAP. XI. 1. (a) Seu fundamentum, Gr. *hypostasis*, quod spem nostram sustentat: vox Græca *speratarum rerum*, ἐλπιζομένων, seu *sperantium*, ut vertit August. Tract. 14. in Joannem: utrumque enim significare potest participium medium. *Argumentum non apparentium*, firma & certa persuasio, aut convictio; firmissimus assensus rerum quæ non apparent in se ipsis, sed revelatæ sunt à Deo. Resurrectio v. gr. mortuorum speratur à nobis, ac fides illius efficit, ut jam in animis nostris per firmam spem subsistat. Non enim speramus nisi quæ credimus.

3. (b) Sola fide novimus cuncta quæ in mundo sunt, & subduntur temporibus, verbo Dei, jussu divino aptata esse, Gr. *coagmentata*, absoluta, in ordinem digesta fuisse: *Ut ex invisibilibus*, ut ex informi & tenebrosa materia primùm à Deo creata prodirent cum illa partium distinctione & ornatu, quem cernimus; velut ex nihilo fierent. Hoc utique, non humana ratione sola, sed fide imprimis accepimus, qua Philosophi destituti, & aliud rerum principium à Deo quærentes, evanuerunt in suis cogitationibus, & obscuratum est cor insipiens eorum. Hoc uno exemplo refellit Apostolus Protestantium fiduciam præsumptionis plenam. Nihil enim ad rerum conditionem pertinet certa & indubitata de salute nostra fiducia.

4. (c) Gr. *copiosiorem*, seu honoratiorem hostiam Abel quàm *Cain obtulit Deo*: *Consecutus est*, Testimonium accepit justitiæ suæ, cùm ignis è cœlo delapsus hostiam ejus absumpsit; & per illam, scilicet fidem, defunctus adhuc loquitur. Vox ejus etiamnum auditur in Scriptura, & fama illius in hominum memoria adhuc vivit. Ab ipso Abele, quem frater interfecit, orditur Apostolus, ut illius exemplo Hebræos consoletur, quòd à fratribus suis adeò vexentur.

5. (d) Ne experiretur, ne moreretur: cùm autem de fide illius nihil dicat Scriptura, id probat Apostolus, quòd in Scriptura testimonium habuerit placuisse Deo, Gen.5. *Ambulavit Henoch cum Deo*, 70. *placuit Deo*.

6. (e) Id verò sic evincit: qui ad Deum vult accedere, & illi placere, primùm credere eum oportet, quòd Deus existat, & inquirentibus se remunerator sit; nimirùm de existentia illius & justitia persuasus esse debet; illud ad fidem, cùm Deus sit invisibilis; hoc ad spem pertinet: utrumque in Henoch refulsit. Credere autem oportet per pium voluntatis affectum, qui ad credendum nos moveat.

* Gen. 6. 14. Eccli. 44. 17. 7. * Fide Noe, responso accepto de iis quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suæ, per quam damnavit (f) mundum: & justitiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus.

* Gen. 12. 1. 8. * Fide qui vocatur (g) Abraham obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hæreditatem: & exiit, nesciens quò iret.

9. Fide demoratus est in terra repromissionis, tamquam in aliena, in casulis (h) habitando, cum Isaac & Jacob cohæredibus repromissionis ejusdem.

10. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem (i): cujus artifex & conditor Deus.

* Gen. 17. 19. 11. * Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit esse eum, qui repromiserat.

12. Propter (k) quod & ab uno orti sunt (& hoc emortuo) tamquam sidera cœli in multitudinem, & sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis.

13. Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis (l) reptomissionibus, sed à longè eas aspicientes, & salutantes, & confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram.

14. Qui enim hæc dicunt (m), significant se patriam inquirere.

15. Et si quidem ipsius meminissent (n) de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi:

16. Nunc autem meliorem appetunt (o), id est, cœlestem. Ideò non confunditur Deus vocari Deus eorum: paravit enim illis civitatem.

17. * Fide obtulit Abraham Isaac, cùm tentaretur, & unigenitum offerebat, qui susceperat repromissiones; * Gen. 22. 1. Eccli. 44. 21.

18. Ad quem dictum est: * Quia in Isaac vocabitur (p) tibi semen: * Gen. 21. 12. Rom. 9. 7.

19. Arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus: unde eum & in parabolam (q) accepit.

20. * Fide & de futuris benedixit Isaac Jacob, & Esau. * Gen. 27. 27. 39.

21. * Fide Jacob, moriens singulos filiorum Joseph benedixit: * & adoravit fastigium (r) virgæ ejus. * Gen. 48. 15. * Gen. 47. 31.

22. * Fide Joseph (s), moriens de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandavit. * Gen. 50. 23.

23. * Fide Moyses (t), natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eò quòd vidissent elegantem infantem, * & non timuerunt regis edictum. * Exod. 2. 2. * Exod. 1. 17.

24. * Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis, * Exod. 2. 11.

25. Magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere jucunditatem,

26. Majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium (u) Christi: aspiciebat enim in remunerationem.

27. Fide reliquit (x) Ægyptum, non veritus animositatem regis: invisibilem enim tamquam videns sustinuit.

28. Fide

7. (f) Incredulitatis & impœnitentiæ: *Institutus*, Justitiam possedit, ut hæreditatem: Gen. 6. *Metuens*, pietate repletus, & sancto Dei timore.

8. (g) Nam antea tantummodò vocabatur Abram, post fidem verò tam illustrem, Abraham, quòd multarum gentium futurus esset parens. Multiplici nomine illius commendat fidem, quòd eo patre secundùm carnem gloriantes illius fidem imitari deberent, Gr. *vocatus* è patria profectus est.

9. (h) Gr. *In tabernaculis*, habitando more viatorum: *Cum Isaac & Iacob*, ut posteà Isaac & Jacob, qui ejusdem promissionis hæredes fuerunt. Fide itaque Abraham sic placuit Deo, ut totum se illi permisisset.

10. (i) Cœlestem nimirùm civitatem, eamque firmissimam, cujus artifex & conditor Deus. Id subdit Apostolus, ut Hebræos à promissionibus terrenis exemplo Abrahæ ad cœlestes transferat.

12. (k) Fidem Abrahæ: *Et hoc emortuo*; vis prolifica illi reddita est, uti & Saræ.

13. (l) Quæ sequuntur, de bonis cœlestibus intelliguntur: sed à longè eas *aspicientes*, in Christo scilicet futuram resurrectionem sperantes, *Iuxta fidem defuncti*, Gr. *secundum fidem defuncti*, in qua vixerunt, & mortui sunt.

14. (m) Se peregrinos & hospites esse: *Significant*, Non terram Chananæorum, quæ non erat eorum patria, & in qua habitabant; sed cœlestem patriam inquirere, quam non sunt adepti, nisi post mortem Christi: *à longè aspicientes & salutantes*, instar navigantium, qui portum eminùs conspectum salutant.

15. (n) Si Abraham, dum se peregrinum esse in terra Chanaan confitebatur, de Chaldæa, unde exierat, cogitasset. *Revertendi*, Abrahamo nimirùm & ejus posteris non deerat tempus & opportunitas eò revertendi.

16. (o) Id est, cœlestem: cùm igitur se *Peregrinos* in terra Chanaan agnoscunt, neque ad terram suæ originis revertuntur, eo peregrinorum nomine declarant se meliorem inquirere civitatem à Deo ipso paratam, quæ utramque Ecclesiam in terra & in cœlo positam complectitur; non erubescit *vocari Deus eorum*.

18. (p) In sola Isaaci posteritate implendæ erant promissiones.

19. (q) In figuram, similitudinem & exemplum immolationis Christi in cruce: per illius sacrificii Isaac apparatum, & resurrectionis Christi in liberatione Isaac adumbratæ.

21. (r) Gr. *adoravit super fastigium virgæ ejus*: dum adoravit innitens baculo, quem auctoritatis titulo gerebat Joseph.

22. (s) Prædixit Hebræos in terram Chanaan profecturos, atque hac fiducia subnixus adjuravit fratres, ut ossa sua in terram Chanaan asportarent.

23. 24. & 25. (t) Fide parentum: *Negavit*, aula relicta. *Iucunditatem*, Quàm relictis fratribus in adversitate, deliciis aulæ regiæ frui ad tempus.

26. (u) Futuris Christi opprobriis in antecessum communicare maluit, quàm honoribus & opibus terrenis abundare.

27. (x) Seu fugiendo post occisum Ægyptium, seu potiùs cùm eduxit populum ex Ægypto; nihil veritus Pharaonis iram: invisibilem enim Deum, *Tamquam videns sustinuit*, expectavit, non dubitans Deum sibi affuturum.

*Exod. 12. 21. 28. * Fide celebravit Pascha, & sanguinis effusionem (y): ne qui vastabat primitiva, tangeret eos.

*Exod. 14. 22. 29. * Fide transierunt Mare rubrum tamquam per aridam terram: quod experti Ægyptii, devorati sunt.

*Jos. 6. 20. 30. * Fide muri Jericho corruerunt, circuitu dierum septem.

*Jos. 2. 3. Jac. 2. 25. 31. * Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

32. Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Jephte, David, Samuel, & Prophetis:

33. Qui per fidem vicerunt regna (z), operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora leonum,

34. Extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum:

35. Acceperunt (aa) mulieres de resurrectione mortuos suos. Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut meliorem invenirent resurrectionem.

36. Alii verò ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres:

37. Lapidati (bb) sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti:

38. Quibus dignus non erat mundus: in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cavernis terræ.

39. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem,

40. Deo pro nobis melius aliquid providente (cc), ut non sine nobis consummarentur.

CAPUT XII.

Propositis Christi & Sanctorum exemplis eos adhortatur ad tolerandas afflictiones, ad pacem, concordiam & sanctitatem.

1. Ideoque & nos tantam habentes impositam (a) nubem testium, * deponentes omne pondus, & circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen: *Rom. 6. 4. Eph. 4. 22. Coloss. 3. 8. 1. Pet. 2. 1. & 4. 2.

2. Aspicientes (b) in auctorem fidei, & consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet.

3. Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus adversum semetipsum contradictionem, ut ne fatigemini, animis vestris deficientes.

4. Nondum enim usque ad sanguinem (c) restitistis, adversùs peccatum repugnantes:

5. Et obliti estis consolationis (d), quæ vobis tamquam filiis loquitur, dicens: * Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris. *Prov. 3. 11. Apoc. 3. 19.

6. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.

7. In disciplina perseverate. Tamquam filiis vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater?

8. Quòd si extra disciplinam (e) estis, cujus participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filii estis.

9. Deinde patres quidem carnis nostræ, eruditores habuimus, & reverebamur eos: non multò magis obtemperabimus Patri spirituum, & vivemus?

10. Et

28. (y) Qua agni Paschalis sanguine postes domorum sunt illiti.

33. & 34. (z) Ut Josue & David. *Obturaverunt ora leonum*, ut Daniel. *Extinxerunt*, ut tres pueri in fornace; *Convaluerunt de infirmitate*, ut Ezechias.

35. (aa) Ab Elia & Eliseo resuscitatos. *Non suscipientes redemptionem*, cùm possent à cruciatibus liberari.

37. (bb) Ut Jeremias: *secti*, ut Isaias: *tentati sunt, dissecti*, ut Eleazarus. *Circuierunt in melotis*, in pellibus ovinis.

40. (cc) Voluit Deus ut promissam non reciperent mercedem ante mortem Christi: *Ut non sine nobis*, ut æterna felicitas ad nostra usque tempora differretur: de qua jam v. 13. cœpit disserere.

CAP. XII. 1. (a) Circumjacentem, circumpositam: qui omnes crediderunt quod non cernebant, quique spe bonorum cœlestium erecti tanta passi sunt mala: *Deponentes omne pondus*, terrenorum affectuum, omnia impedimenta, Gr. ὄγκον, tristitiam omnem & animi ægritudinem, qua deprimitur animus, deponamus; *Et circumstans nos peccatum*, eorum qui à fide deficiebant, quorum exemplum vos movet & conturbat. *Certamen*, Col cœlum præmii loco proponitur, Gr. *Curramus propositum nobis certamen*, & duce Christo hanc vitam cum patientia transigamus, in qua indesinenter pugnandum est nobis cum mundo, carne & diabolo. In Græco textu præpositio, *ad*, deest.

2. (b) In eum intendite animum, qui fidei & spei nostræ auctor est & princeps, qui fidem infudit animis vestris, & eam perficiet. *Sustinuit crucem*, qui loco gaudii sibi propositi, seu felicitatis qua fruebatur, seu pro gaudio sibi proposito (adeò ut præpositio, *pro*, è textu Latino forsan exciderit) vel qui proposita sibi gloria post resurrectionem futura; vel ut Nazianzenus exponit, qui cùm posset non gustare mortem, sed paternis frui deliciis, tamen sustinuit crucis ignominiam, atque ob eam sui abjectionem voluntariam in dextera Dei sedet.

4. (c) Adversùs peccatum infidelitatis & apostasiæ, quod instar hostis infesti vos indesinenter provocat.

5. (d) Gr. *adhortationis*, quam ex Proverbiorum cap. 3. adducit, ut probet afflictiones nobis à Deo immissas esse paternæ in nos charitatis argumenta: *Num obliti estis?*

8. (e) Omnium afflictionum expertes: ergo spurii & adulterini estis, non legitimi filii: disciplinam pro animadversione & castigatione sumit.

10. Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundùm voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id quod utile est in recipiendo (f) sanctificationem ejus.

11. Omnis autem disciplina, in præsenti quidem videtur (g) non esse gaudii, sed mœroris: posteà autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ.

12. Propter quod remissas manus, & soluta genua, erigite (h),

13. Et gressus rectos (i) facite pedibus vestris: ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur.

* Rom. 12. 18. 14. * Pacem (k) sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum:

15. Contemplantes (l) ne quis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursùm germinans impediat, & per illam inquinentur multi.

* Gen. 25. 33. 16. Ne quis fornicator, aut profanus * ut Esau (m): qui propter unam escam vendidit primitiva sua:

* Gen. 27. 38. 17. Scitote (n) enim quoniam * & posteà cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim invenit pœnitentiæ locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam.

* Exod. 19. 12. & 20. 21. 18. * Non enim accessistis ad tractabilem (o) montem, & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam,

19. Et tubæ sonum, & vocem (p) verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum.

20. Non enim portabant (q) quod dicebatur: * Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. * Exod. 19. 13.

21. Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit: Exterritus (r) sum, & tremebundus.

22. Sed accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiam,

23. Et Ecclesiam primitivorum (s), qui conscripti sunt in cœlis, & judicem omnium Deum, & spiritus justorum perfectorum,

24. Et testamenti novi mediatorem Jesum, & sanguinis aspersionem meliùs loquentem quàm Abel (t).

25. Videte ne recusetis loquentem (u): Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur: multò magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus.

26. Cujus vox movit terram tunc: nunc autem repromittit, dicens: * Adhuc semel; & ego movebo non solùm terram, sed & cœlum. * Agg. 2. 7.

27. Quòd autem, Adhuc semel, dicit: declarat mobilium translationem (x) tamquam factorum, ut maneant ea quæ sunt immobilia.

28. Itaque regnum immobile suscipientes (y), habemus gratiam: per quam serviamus placentes Deo, cum metu & reverentia.

29. * Etenim Deus noster ignis consumens (z) est. * Deut. 4. 24.

C A-

10. (f) Gr. *recipiamus sanctificationem ejus*, ut participes simus sanctitatis ejus.

11. (g) Chrysost. *Quis enim mœror, aut qua tristitia parit gaudium exercitatis?* Nam fortiores reddunt in certamine.

12. (h) In Psalm. 90. *Fides sit tecum, & tecum est Deus in tribulatione.*

13. (i) Recto incedentes, non claudicantes, aut vacillantes. *Erret*, à recta via declinet.

14. (k) Concordiam, & charitatem. *Et sanctimoniam*, corporis & animi puritatem.

15. (l) Gr. *diligenter attendentes, ne quis desit gratia Dei*, à fide per apostasiam discedens: *Amaritudinis*, nequis venenatam doctrinam spargat in alios, ne quis inter vos prava opera aut dogmata proferat; vel radix amaritudinis est peccatum ipsum.

16. (m) Qui benedictionem Dei Abrahæ promissam nihili duxit.

17. (o) Gr. *scitis*, ex Gen. cap. 27. *Reprobatus est*, à patre, qui ejus postulationem rejecit: *Pœnitentiæ locum*, neque Isaac benedictionem Jacobo datam revocavit: *Lacrymis*, Theodoretus: *Non flevit agens pœnitentiam, sed fratris felicitati invidens.*

18. (o) Gr. *palpabilem*, seu sensibilem: *Et accensibilem ignem*, accensum, ardentem, ut in monte Sinai. Utriusque Testamenti discrimen affert, timorem & amorem: non estis sub lege, sed sub gratia: qui deserunt Christi religionem, minùs sunt venia digni, quàm Israelitæ, cùm peccaverunt.

19. (p) Ad terribilem Dei vocem, è monte loquentis. *Verbum*; ne Deus ad eos ipse loqueretur, deprecati sunt.

20. (q) Ferre non poterant. *Lapidabitur*; si hoc bestiis interminatur, quid de nobis futurum est?

21. (r) Hæc verba ex traditione acceperat, nisi fortè tum temporis in libris à Synagoga conservatis ea fuerint conscripta.

23. (s) Qui primi vocati sunt à Deo, & electi: *Et judicem omnium Deum*, Christum scilicet, cui omne judicium dedit Pater: *Et spiritus justorum*, animas justorum, & perfectorum, qui gloriam sunt consecuti.

24. (t) *Abel*; quàm sanguis Abel, qui ultionem postulat, Christus verò ut ignoscatur.

25. & 26. (u) Christum. *Movebo*, ut aliam mutuentur formam. *Adhuc semel*: Aggæi 2. post modicum tempus: quæ verba de primo & secundo Christi adventu intelligi possunt. *Movit terram*, in monte Sina. *Nunc autem*, tempore legis novæ. *Movebo*, Græc. *moveo*.

27. (x) Immutationem & firmum eorum statum. Alii per mobilia intelligunt tabernaculum, altare, sacerdotium, ritus veteris legis, quæ omnia mutanda erant.

28. (y) Regnum Christi possidere incipientes. *Habemus gratiam*, Gr. *habeamus*; illud beneficium Dei retineamus.

29. (z) Ejus adeò severitatem timeamus; neque enim cum peccato conciliari potest, & peccatores citò consumet. Hieron. aut quisquis alius in Psal. 77. *Lucet & urit; si peccatores sumus, incendit; si justi, lucet nobis.*

CAPUT XIII.

Exhortatio ad virtutes verè Christianas; ad charitatem in peregrinos & afflictos, ad castitatem, & obedientiam.

1. CHaritas fraternitatis (a) maneat in vobis.
* Rom. 12. 13. 1. Pet. 4. 9. * Gen. 18. 3. & 19. 2. 2. * Et hospitalitatem nolite oblivisci, per hanc enim * latuerunt (b) quidam, Angelis hospitio receptis.
3. Mementote vinctorum, tamquam simul vincti (c); & laborantium, tamquam & ipsi in corpore morantes.
4. Honorabile (d) connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Fornicatores enim, & adulteros judicabit Deus.
5. Sint mores sine avaritia, contenti
* Jos. 1. 5. præsentibus (e): ipse enim dixit: * Non te deseram, neque derelinquam.
* Ps. 117. 6. 6. Ita ut confidenter dicamus: * Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo.
7. Mementote præpositorum (f) vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem.
8. Jesus Christus heri, & hodie (g): ipse & in sæcula.
9. Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis.
10. Habemus altare (h), de quo edere non habent potestatem, qui tabernaculo deserviunt.
11. * Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. * Lev. 16. 27.
12. Propter quod & Jesus (i), ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.
13. Exeamus igitur ad eum extra castra (k), improperium ejus portantes.
14. * Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. * Mich. 2. 10.
15. Per ipsum ergo offeramus hostiam (l) laudis semper Deo, id est, fructum labiorum confitentium nomini ejus.
16. Beneficentiæ autem, & communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.
17. Obedite (m) præpositis vestris, & subjacete eis. Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.
18. Orate pro nobis: confidimus (n) enim quia bonam conscientiam habemus in omnibus benè volentes conversari.
19. Ampliùs autem deprecor vos hoc facere, quò celeriùs restituar (o) vobis.
20. Deus autem pacis, qui eduxit de mor-

CAPUT XIII. 1. (a) Fraterna charitas, qua vos ut fratres diligatis: ad virtutes Christianas eos adhortatur.

2. (b) Phrasis est Græca, Latinis insueta; quæ sic verti potest: Per hanc enim hospitalitatem quidam Angelos exceperunt, ut Abraham & Lot, nescientes Angelos esse.

3. (c) His subvenite, ut vobis ipsis, si essetis vincti, subveniri optaretis: *Laborantium*, Gr. *afflictorum*, mementote: *Morantes*, Tamquam ejusdem corporis membra, & iisdem malis corpus obnoxium habentes.

4. (d) Supple, sit, *In omnibus*, ita ut nihil fiat præter honestatem connubii, nec fides conjugalis violetur: *Fornicatores*; videtur connubium extollere adversùs eos qui nuptias damnabant: servate omnes honorem connubio debitum, à nemine id sperni debet, & sit torus vester sine macula.

5. (e) Contenti sitis vestra sorte: *Ipse enim dixit*, ad Josue, cap. 1. 5.

7. (f) Sacerdotum & Episcoporum, à quibus accepistis Dei verbum, tamquam à fidei doctoribus. *Quorum intuentes exitum*, finem vitæ gloriosum: cùm multi ex iis martyrium obiissent.

8. & 9. (g) Non deerant qui alium Christum, alium Messiam expectarent, eumdem verò Jesum esse, qui fuit anteà, & semper erit, & eamdem esse in eum fidem docet. *Ne doctrinis variis & peregrinis*, abducantur à vera fide. Hujus generis erat doctrina de cibis mundis & immundis post acceptum Baptismum. *Optimum est enim*; melius est gratia Evangelica mentem alere & stabilire, quam ciborum discrimina observare, quæ, *nihil profuerunt*, nihil contulerunt ad sanctitatem.

10. (h) Cibum habemus longè excellentiorem, quem edere non possunt sacerdotes Levitici, hostiam scilicet in ara Crucis oblatam, quam edere non licet nisi iis, qui accepto baptismate e Synagoga exierunt: idque probat ea similitudine legalis sacrificii, quod in festo expiationis immolabatur: ut de carne edere non licebat sacerdotibus, sed extra castra deferebatur cremanda: sic qui altari deserviunt, & Judæorum ritus observant, fructum crucis non percipiunt: cùm hoc sacrificium extra portam consumptum fuerit: Christianis aliud est altare, alia hostia, de qua iis non licet edere, qui veteres ritus observant.

12. (i) Hæc animalia extra castra cremata allegoricè Jesum adumbrabant extra portas Jerusalem igne passionis consumptum, ut sanguine suo populum sanctificaret. Atque hæc est vera hostia, qua vescimur in altari, ubi quotidie immolatur.

13. & 14. (k) Extra Synagogam, *improperium ejus portantes*; crucis illius participes, atque ejus vestigiis insistentes. *Manentem*, Stabilem civitatem.

15. (l) Pro victimis laudes, *id est fructum labiorum confitentium nomini ejus*: quæ laudes gloriam Deo reddunt. Quod optimè potest intelligi de corpore & sanguine Domini, quæ per labia sacerdotum consecrantur. Quæ antecedunt, ad eum sensum nos videntur perducere. Hactenùs Lucas, aut alius velut Pauli amanuensis stylum suum visus est stylo Apostoli commodare. Quæ sequuntur, Apostoli stylum omninò redolent. Beneficentiam, & bonorum, seu facultatum communicationem ante omnia commendat, & obsequium erga pastores.

17. (m) Chrysost. *Audiant qui regunt, non solùm qui ab iis reguntur, quòd sicut eos qui reguntur oportet esse obedientes, ita etiam eos qui regunt esse vigilantes & sobrios.*

18. (n) Nullius accusationem formidamus. Unde eorum precibus non indignum se probat, tametsi multis invisus erat, quòd iis legem Mosaicam aversari videretur; vel ex conscientiæ nostræ testimonio confidimus hoc unum nobis esse propositum, ut in omnibus prudenter & piè nos geramus.

19. & 20. (o) Cum adhuc esset vinctus Romæ. *Pacis*, auctor: *Qui eduxit*, qui per effusum in cruce sanguinem

mortuis pastorem magnum ovium, in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum,

21. Aptet (p) vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem: faciens in vobis quod placeat coram se per Jesum Christum: cui est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

22. Rogo autem vos fratres, ut sufferatis (q) verbum solatii. Etenim perpaucis scripsi vobis.

23. Cognoscite (r) fratrem nostrum Timotheum dimissum: cum quo (si celeriùs venerit) videbo vos.

24. Salutate omnes præpositos vestros, & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres.

25. Gratia cum omnibus vobis. Amen.

sibi ac nobis resurrectionis gloriam meruit, & pretio sui sanguinis oves suas acquisivit: *Testamenti æterni*, in pactum æternum nostræ cum Deo reconciliationis, cui nullum aliud succedit, quodque æterna dona promittit.

21. (p) Perficiat in omni genere bonorum operum, vos tamquam unius corporis membra aptet & componat: *Cui est gloria in sæcula sæculorum*: idque ad Christum & ad Deum Patrem referri potest.

22. (q) Ut æquo animo accipiatis hanc meam consolationem, vel exhortationem: nam perpaucis scripsi verbis, si rei dignitas spectetur; in pauca contraxi, quæ fusiùs dici poterant.

23. (r) Vox Gr. *Τινώσκετε*, verti etiam potest: Nostis fratrem nostrum Timotheum: *Dimissum*, Gr. vinculis solutum.

EPISTOLA CATHOLICA
BEATI JACOBI
APOSTOLI

HÆC Epistola inter catholicas prima numeratur; scripta fuit à Jacobo Apostolo, qui frater Domini vulgò dicitur, more Hebræis usitato. Jacobus autem ex Alphæo & Maria Cleophæ filia natus; Christi Domini erat consanguineus, eo quo alibi diximus modo. Minor vulgò dici solet, quòd Jacobus alter Zebedæi filius & frater Joannis prior ad Apostolatum à Christo vocatus fuerit. Antequam Apostoli toto orbe Evangelium prædicaturi ab urbe Jerosolyma discederent, hic Ecclesiæ Hierosolymitanæ regendæ fuit præpositus, tanta sanctitate conspicuus, ut Josephus urbis excidium injustæ illius neci tribuerit. Jacobum Apostolum & Episcopum Jerosolymitanum hujus Epistolæ auctorem esse communis est Ecclesiæ consensio, Conciliorum & SS. Patrum auctoritate firmata. Ad totius orbis Ecclesias, ut alias Catholicas Epistolas dirigi, verisimillimum est: eo quippe nomine censentur, quæ totius Ecclesiæ communia tractant negotia, neque ad fideles unius civitatis, aut regionis, ut Pauli Epistolæ, sed ad omnes omnium locorum, & temporum Christianos sunt conscriptæ. Quod enim Jacobus in Epistola sua duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem apprecatur, non Judæis legi Mosaicæ addictis, sed fidelibus tantummodò scribere probabilius videtur. Judæi enim à tempore captivitatis Babylonicæ per varias orbis regiones sparsi vix quidquam de Christi Evangelio audierant; perpauci ex iis quibus annuntiatum erat Evangelium, Christum ut Messiam agnoverant; Jacobus ipse iis ignotus erat penitùs. nec liquet quo is modo effecisset ut hæc Epistola ad eos perferretur. Itaque duodecim tribuum nomine Christianos designari omnes existimant viri docti, & inter eos Auctor Analyseos Gallicæ: eodem planè modo loquitur, quo Christus Dominus Apostolis suis prædixit fore ut judicarent 12. tribus Israel, hoc est, Christianos omnes qui sunt viri Israelitæ spiritu, non carne tantummodò. Sic Joannes in Apocalypsi vidit 12. portas cœlestis Jerusalem, quarum singulæ unius tribus nomine erant insignitæ; & cap. 7. Angelus duodecim millia signavit ex unaquaque tribu. Quid porrò causæ esse potuit, ut Jacobus Judæis potiùs,

tiùs, quàm Gentilibus ad fidem conversis scriberet? Cùm utrique & Gentiles conversi, & Judæi iisdem in civitatibus degerent, & in easdem convenirent Ecclesias, quæque ad mores & fidem spectant, utrisque essent communia, ad omnes omnium temporum & locorum fideles æquè pertinerent.

Id verò est Jacobo in hac Epistola propositum, ut quædam fidei præcepta & morum iis tradat, cùm adversùs hæreses quæ tunc temporis emergere incipiebant, tùm adversus corruptionem morum quæ futuris temporibus imminebat. Primum hujus Epistolæ caput instructioni datur: quæ sequuntur usque ad cap. 5. varias hæreses primis Ecclesiæ sæculis exorituras in antecessum damnat, & mores ad pietatem informat; in extrema Epistola parte pauperes & afflictos consolatur: ubique tamen videtur non alium sequi ordinem, præter eum qui animo ejus ultrò se offerebat, ferè ut in libris Sapientiæ cernimus, in Proverbus scilicet, Ecclesiaste, & in Ecclesiastico, imò & in Prophetis, ubi Spiritus Sancti afflatum sacri Auctores sequuntur.

CAPUT PRIMUM.

In adversis gaudendum; postulanda à Deo sapientia; cum fide orandum: de paupertate; de frænanda lingua; factores legis justificantur, non auditores tantùm: veræ religionis notæ.

1. JACOBUS (a) Dei & Domini nostri Jesu Christi servus, duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, salutem.

2. Omne gaudium existimate (b) fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis:

*Rom.5.3. 3. * Scientes quòd probatio (c) fidei vestræ patientiam operatur.

4. Patientia autem opus perfectum habet (d): ut sitis perfecti & integri, in nullo deficientes.

5. Si quis autem vestrùm indiget sapientia (e), postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat: & dabitur ei.

6. * Postulet autem in fide nihil hæsitans (f): qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento movetur, & circumfertur. *Mat.7.7. & 21. 22. Mar.11.24. Luc.11.9. Joan.14.13. & 16. 23. 24.

7. Non ergo æstimet homo ille quòd accipiat aliquid à Domino.

8. Vir duplex (g) animo, inconstans est in omnibus viis suis.

9. Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua;

10. Dives autem in humilitate (h) sua, * quoniam sicut flos fœni transibit: *Eccli 14. 18. Isa. 40.6. 1. Pet. 1. 24.

11. Exor-

CAP. I. 1. (a) Apostoli nomen præ humilitate reticet, ut Paulus scribens ad Philippenses & ad Thessalonicenses. *Dispersione*, Fidelibus per orbem sparsis, non Judæis tantummodò inter gentes per varia regna dispersis. Nam per duodecim tribus fideles omnes designari, uti jam diximus, videtur admodùm probabile. Quamquam illud etiam satis probabiliter dici potest, Jacobo ut Jerosolymæ Episcopo Judæos ad fidem conversos præcipuæ curæ fuisse. Unde & eo titulo ad eos scribit hanc Epistolam. *Salutem*, Gr. χαίρειν. Idem est salutandi modus Act. 15. adeo ut hæc videatur Epistola encyclica, & quasi synodica.

2. (b) Plenum & perfectum gaudium vobis accidere existimate, cùm in varias afflictiones incideritis: quod paradoxum mox probare aggreditur hoc genere argumenti, quod sorites dici solet.

3. (c) Exploratio, quæ fit per eas tentationes: *Patientiam operatur*; patientiæ materiam & occasionem præbet, eamque auget & perficit; probatio patientiam & vicissim efficit; per patientiam probatur homo, per probationem patientia perficitur.

4. (d) Gr. *habeat*, constanter patiatur, & perseveret fidelis usque in finem. *Perfecti*, ita ut nihil vobis desit in omni bonorum genere, dummodò adsit perseverantia, quæ hujus alacritatis in afflictionibus est fundamentum.

5. (e) Qua novimus quid faciendum sit, quæque ad salutem est necessaria; quæ si desit, perseverare non possumus, & patienter ferre afflictiones. *Postulet a Deo*, Ecclesiastic. 1. *Omnis sapientia a Domino est*. Ad petendum nos imprimis excitat. Latum est illud discrimen quod inter beneficia Dei & hominum intercedit: Homines quippe parum dant petentibus, quæque dederunt sæpè exprobrant. Contra Deus *dat omnibus affluenter*, & copiose, Gr. *simpliciter*; non restricta est ejus & maligna benignitas ut in hominibus, sed larga & iterum poscentibus exposita: si modò utilia ad salutem, ut par est, postulent.

6. (f) Sed cum fiducia impetrandi: nam de benevolentia Dei dubitare non debemus. *Fluctui maris*, Animus hominis dubitantis est instar fluctus maris, isque variis cogitationibus ut ventis huc illuc distrahitur; modò Deum ut omnipotentem & misericordem ex fidei principiis sibi exhibet, modò in contrarias partes flectitur, ac de illius misericordia, aut omnipotentia videtur ambigere.

8. & 9. (g) Fluctuans inter diversas sententias, incerti est animi. *Humilis*, Græc. *abjectus*; *in exaltatione sua*, quam promisit Christus, quamque fides largitur.

10. (h) In fide quæ aliis tenuioris sortis eum exæquat; glorietur solummodò in eo quòd sit Christia-

11. Exortus est enim sol cum ardore, & arefecit fœnum, & flos ejus decidit, & decor vultus ejus deperiit: ita & dives in itineribus (i) suis marcescet.

12. * Beatus vir, qui suffert tentationem (k): quoniam cùm probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se. * Job 5, 17.

13. Nemo cùm tentatur (l), dicat, quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est: ipse autem neminem tentat.

14. Unusquisque verò tentatur à concupiscentia sua abstractus, & illectus (m).

15. Deinde concupiscentia cùm conceperit, parit peccatum: peccatum verò cùm consummatum fuerit, generat mortem.

16. Nolite itaque errare (n), fratres mei dilectissimi.

17. Omne (o) datum optimum, & omne donum perfectum desursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.

18. Voluntariè (p) enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ ejus.

19. Scitis (q) fratres mei dilectissimi. * Sit autem omnis homo velox ad audiendum: tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram. * Prov. 17. 27.

20. Ira enim viri, justitiam Dei non operatur (r).

21. Propter quod abjicientes omnem immunditiam (s), & abundantiam malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras.

22. * Estote autem factores (t) verbi, & non auditores tantùm, fallentes vosmetipsos. * Matth. 7. 24. Rom. 2, 13.

23. Quia si quis auditor est verbi, & non factor: hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis (u) suæ in speculo:

24. Consideravit (x) enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit.

25. Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis (y), & permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis: hic beatus in facto suo erit.

26. Si quis autem putat se religiosum (z) esse, non refrænans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio.

27. Re-

nus. Alii supplendum putant: confundatur in humiliatione sua, & moderatè se gerat, ad rerum inconstantiam convertat oculos: quæ sequuntur, huic sententiæ favent.

11. (i) In tot occupationibus suis & laboribus, quos in acquirendis divitiis exhaurit.

12. (k) Ibi definit hæc instructio, unde incepit. Beatus qui non succumbit rebus adversis.

13. (l) A tentatione probationis ad tentationem pravam transit, simul ex occasione de boni & mali origine differit, quæ ab hæreticis posteà fuit variis erroribus obducta. Illud imprimis statuit neminem à Deo tentari, aut ad peccatum induci: nam Deus ut peccare nequit, ita nec ad peccandum inducere.

14. (m) Quibus gradibus peccatum perficiatur, paucis explicat. Primus est concupiscentia ipsa, aut prava suggestio, quæ nos illicit ad peccatum: secundus est delectatio quædam in ipsa cogitatione, quam non statim repellimus, quæque peccatum jam inchoat, in concupiscentiæ sinu velut conceptum: tertius est peccati partus, qui fit cum plena & deliberata voluntatis consensione: sed consummatio illius est ipsa executio, & pravi desiderii expletio, quæ mortem æternam efficit, cùm usque ad finem vitæ in eo perstamus, neque idonea pœnitentia eluitur peccatum.

16. (n) Ut vos à Deo tentari persuasum habeatis: rejiciendæ sunt tentationes, quæ nos ad peccatum alliciunt.

17. (o) Adeò non tentat Deus, ut dona omnia & virtutes, quibus ad benè beatèque vivendum accendimur, ab eo ipso dimanent. Sic de boni origine adversùs Philosophos & hæreticos statuit, ut charismata cœlestia, gratia sanctificans cum virtutibus conjuncta, lumen ipsum naturale, & fidei, à Patre luminum, ut radii à sole dimanent.

18. (p) Non necessitate ulla: *Ut simus initium aliquod creaturæ ejus*; ut simus quasi primitiæ creaturarum ejus, & novæ regenerationis, quæ inchoata per Baptismum, in gloriosa resurrectione perficietur: particula, *enim*, deest in Græco.

19. (q) Satis scitis quæ dixi vera esse, Gr. ὥστε, *Quapropter* videtur legisse interpres, *scitis*. *Ad audiendum*, Jam morum præceptis nos informare incipit, atque ab ipsius linguæ moderatione ducit exordium. Primus enim disciplinæ gradus est præcepta Dei libenter audire; sit promptior ad audiendam doctrinam Evangelii, quàm ad docendam.

20. (r) Vir iracundus non paret Dei mandatis, sed suam opinionem cum pertinacia tuetur, & alios acriter reprehendit. Ira enim falsis præjudiciis animum obducit.

21. (s) Omnem cupiditatem, quæ iram fovet, & quidquid fœdare potest animam: *Et abundantiam malitiæ*, Hebraismus, i.e. abundantem malitiam, seu malignitatem, ex præjudiciis sensuum, & pravis affectibus ortam. *Insitum*, Gr. *verbum implantatum*, seu doctrinam Evangelicam per prædicationem quasi insitam. Mansuetudo dociles & attentos nos reddit, Isaiæ 6. *Ad annuntiandum mansuetis misit me*.

22. (t) Ut qui fidem solam saluti necessariam sine bonis operibus, sibi & aliis falsò persuadent.

23. (u) Nativam faciem suam: *In speculo*; Qui non novit mysteria, neque ad formam Evangelii vivit, similis est homini, qui inspexit faciem suam in speculo, nihil solicitus ut maculas ejus abstergat: sic ille qui auditor tantùm est Verbi divini, statim obliviscitur qualis sit.

24. (x) In Evangelio quidem qualis esse debeat, videt: sed ad illius normam non studet se componere; quæ vidit, statim obliviscitur. Itaque ut speculum nihil prodest homini, cujus facies est luto inquinata, neque eam abluit; sic verbum Dei non prodest auditori, qui eluere culpas suas negligit: nam ex animo statim deletur impressa sui effigies.

25. (y) Divini amoris; *Et permanserit in ea*, & intento animo in eam defixus, non obiter tantùm, sed propiùs eam intuitus fuerit: *Beatus*, non in sola fide, sed in eadem bonis operibus sociata.

26. (z) Seu Christiani perfecti munus obire, & ordinem à Christo constitutum servare. *Non refrænans linguam suam*; imò in convicia, & calumnias se effundens: *Sed seducens cor suum*; quidquid libuerit animo versans, & temerè effutiens. Hujus vana est religio; de sua fide & religione inaniter gloriatur. Atque hæc est prima conditio quam religioni vult esse conjunctam: altera est ut duas justitiæ partes impleat, bonum faciendo, & malum vitando.

27. Religio (a a) munda & immaculata apud Deum & Patrem, hæc est: Visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc sæculo.

CAPUT II.

Fides non admittit personarum acceptionem; Lex in nulla violanda; Fides sine operibus est inanis.

Lev. 19. 15. Deuter. 1. 17. & 16. 19. Prov. 24. 23. Eccli. 42. 1.

1. FRatres mei, nolite (a) in personarum acceptione habere fidem Domini nostri Jesu Christi gloriæ.

2. Etenim si introierit in conventum vestrum vir aureum annulum habens in veste candida (b), introierit autem & pauper in sordido habitu,

3. Et intendatis in eum qui indutus est veste præclara, & dixeritis ei: Tu sede hic benè; pauperi autem dicatis: Tu sta illic; aut sede sub scabello pedum meorum:

4. Nonne judicatis (c) apud vosmetipsos, & facti estis judices cogitationum iniquarum?

5. Audite fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?

6. Vos autem exhonorastis pauperem. Nonne divites per potentiam opprimunt vos, & ipsi trahunt vos ad judicia?

7. Nonne ipsi blasphemant (d) bonum nomen, quod invocatum est super vos?

8. Si tamen legem perficitis (e) regalem secundùm scripturas: * Diliges proximum tuum sicut teipsum: benè facitis: * Lev. 19. 18. Matt. 22. 39. Marc. 12. 31. Rom. 13. 9. Gal. 5. 14.

9. * Si autem personas accipitis, peccatum operamini, redarguti à lege (f) quasi transgressores. * Sup. 1.

10. * Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. * Matt. 5. 19.

11. Qui enim dixit, Non mœchaberis, dixit &, Non occides. Quòd si non mœchaberis, occides autem, factus es transgressor legis.

12. Sic loquimini, & sic facite, sicut per legem libertatis (g) incipientes judicari.

13. Judicium enim sine misericordia illi, qui non fecit misericordiam: superexaltat (h) autem misericordia judicium.

14. Quid proderit fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Numquid poterit fides salvare eum?

15. * Si autem frater & soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano, * 1 Joan. 3. 17.

16. Dicat autem aliquis ex vobis illis: Ite in pace, calefacimini & saturamini: non dederitis autem eis, quæ necessaria sunt corpori, quid proderit?

17. Sic & fides (i), si non habeat opera, mortua est in semetipsa.

18. Sed dicet quis: Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende (k) mihi fidem tuam sine operibus: & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.

19. Tu

27. (a a) Beneficentiam exemplo peculiari illustrat: *Visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum*: eleemosynis eos sublevare; *& immaculatum se custodire ab hoc sæculo*: hoc est, omne genus mali, & vitia quæque fugere.

CAP. II. 1. (a) Hebraismus: nolite cum personarum acceptione conjungere fidem Christianam, ita ut in bonorum distributione, personæ, non meriti habeatis rationem. Quod Augustinus iis applicat, qui in distribuendis muneribus Ecclesiasticis divites, aut nobiles, aut amicos dignioribus anteponunt, Epist. 29. In iis quæ sunt religionis, nullus sit inter vos personarum respectus. *Jesu Christi gloriæ*, gloriosi.

2. & 3. (b) Gr. *splendida*, nitenti. *Benè*, Loco commodo & honorifico; aut sede sub scabello, quod pedibus sedentis subjicitur.

4. (c) Gr. Nonne convicti estis à propria conscientia, quòd sitis iniqui judices, aut perversi ratiocinantes? Vox enim Græca ratiocinationem significat, dum judicatis hunc esse honorandum, quia dives est, illum spernendum, quia pauper: discrimen inter divites & pauperes in his quæ religionis sunt facitis, & judices estis iniqui, cùm pauperes ob paupertatem contemnitis, qui ex specie externa hominum merita æstimatis.

7. (d) Nonne ii sunt, qui Christianam religionem traducunt? vel, in causa sunt, cur Christianum nomen blasphemetur ab infidelibus, cùm vident Christianos divites iniquè cum pauperibus agere, & ad tribunalia eos trahere. *Invocatum est*; unde Christiani vocati estis.

8. (e) Nec tamen intercedo quominus divites honoretis, cùm ipsi id mereantur; & legem charitatis etiam erga divites, qui in auctoritate positi sunt, custodiatis: sed divitiarum intuitu eos pauperibus malè anteponere & hos contemnere non debetis. Legem charitatis erga omnes regalem vocat, quia est communis omnibus à Christo imprimis data.

9. & 10. (f) Quæ prohibet acceptionem personarum, Levit. 19. *Omnium reus*, Quòd legislatoris auctoritatem contemnat, idque ob nexum virtutum inter se, & in vinculo charitatis.

12. (g) Ita vos geratis & verbis & factis, quasi per legem Evangelicam judicandi, per legem amoris & charitatis, per eam legem Levit. 19. Diliges proximum tuum.

13. (h) Gr. κατακαυχᾶται, *superexultat*, Vatablus *gloriatur* vertit. Exaltat se misericordia adversùs judicium. Aliqui opinantur errore Librarii pro *superexultat* irrepsisse *superexaltat*.

17. (i) Si non habeat opera sibi conjuncta, mortua est in semetipsa, ac bona opera sunt aperta vitæ spiritalis indicia, ut motus in animali est vitæ ipsius signum. Atque ut nuda illa verba, *Ite in pace*, nihil prosunt egentibus, nisi cibum iis præbeas; sic fides sola bonis operibus destituta nihil juvat habentem; ostendit enim quæ facienda sunt, non facit.

18. (k) Seorsum ab operibus: sic enim legendum videtur in Græco textu, non *sine operibus*, ut alia habet lectio; is enim ab eo petit, qui vacuus est bonis operibus, ut fidem suam probet. Ex eo contendit illum fidem suam demonstrare non posse, quòd fides sit per se invisibilis, ac per bona opera se prodat: etsi fidem habeat, hæc erit inutilis ad justificationem, cùm sit communis dæmonibus: ejusmodi homini fidem jactanti sine operibus licebit dicere, *Ostende*, &c.

19. Tu credis quoniam unus est Deus: Benè facis; & dæmones credunt, & contremiscunt.

20. Vis autem scire, ò homo inanis (l), quoniam fides sine operibus mortua est?

* Gen. 22. 9. 21. * Abraham pater noster nonne ex operibus (m) justificatus est, offerens Isaac filium suum super altare?

22. Vides quoniam fides cooperabatur (n) operibus illius: & ex operibus fides consummata est?

23. Et suppleta (o) est Scriptura, dicens: * Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam, & amicus Dei appellatus est. * Gen. 15. 6. Rom. 4. 3. Gal. 3. 6.

24. Videtis quoniam ex operibus (p) justificatur homo, & non ex fide tantùm?

25. Similiter * & Rahab meretrix, nonne ex operibus justificata est, suscipiens nuntios, & alia via ejiciens? * Jos. 2. 4. Hebr. 11. 31.

26. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita & fides sine operibus mortua est.

CAPUT III.

Quæ mala afferat lingua præceps; fructus arbori convenit: sapientia, alia terrena, alia divina est.

Mat. 23. 8. 1. NOlite (a) plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam majus judicium sumitis.

2. In multis enim offendimus (b) omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir: potest etiam fræno circumducere totum corpus.

3. Si autem equis fræna (c) in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.

4. Ecce & naves, cùm magnæ sint, & à ventis validis minentur, circumferuntur à modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit.

5. Ita & lingua modicum quidem membrum est, & magna exaltat. Ecce quantus ignis quàm magnam silvam incendit!

6. Et lingua ignis est, universitas (d) iniquitatis. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam nativitatis nostræ, inflammata à gehenna.

7. Omnis enim natura bestiarum, & volucrum, & serpentium, & cæterorum (e) domantur, & domita sunt à natura humana:

8. Linguam (f) autem nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero.

9. In ipsa benedicimus Deum & Patrem: & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt.

10. Ex ipso ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet (g), fratres mei, hæc ita fieri.

11. Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam?

12. Numquid potest, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Sic neque salsa dulcem potest facere aquam.

13. Quis

20. (l) Qui de nuda fide gloriaris, fructu bonorum operum destitutus.

21. (m) Augmentum gratiæ sanctificantis ex bonis operibus est consecutus, cùm jam esset justus: *Offerens Isaac*, Gr. cùm offerre paratus esset: neque opera sine fide, nec fides sine operibus prosunt.

22. (n) Fides non erat otiosa, sed actuosa. *Consummata est*, Roborata: fides hujus sacrificii principium fuit, & sacrificium ipsum, quo contra omnem naturæ sensum filium immolabat, fidem ejus perfecit.

23. (o) Gr. *Impleta est*, cùm ad fidem ipsius accesserunt bona opera, Scripturæ sensus impletus est: *Credidit*; Paulus excludit opera ante fidem facta, illa exigit quæ ex fide manant; fides Abrahæ ex obedientia ultimam suam accepit perfectionem. *Et amicus Dei appellatus est*: Isaiæ 41. v. 8. & L. 2. Paral. 20. 7.

24. (p) Quæ post fidem fiunt, quæque sanctitatis incrementum afferunt. Nec Jacobus Paulo adversatur, sed negat fidei soli justificationem tribui oportere: opera intelligit quæ ex fide nascuntur, quæque Spiritu sancto operante fiunt.

CAP. III. 1. (a) Ambitiosam docendi pruriginem & doctrinarum varietatem prohibet, quòd multi alios docendi munus non satis instructi usurparent, ac novis subinde opinionibus Ecclesiam conturbarent. Plures igitur sunt magistri, cùm diversa docent, & contraria: cùm autem idem docent omnes, tum unius magistri auctoritate docent, & unus magister sunt. *Majus judicium sumitis*, Gr. *sumemus*, in majus periculum incurremus. Judæi *doctores* vocabant, qui cœtibus suis præerant.

2. (b) Nam linguam regere perfecti est viri. Eccli. 19. 17. *Quis est enim, qui non deliquerit in lingua sua?*

3. 4. & 5. (c) Gr. *Ecce autem*: Quemadmodum fræno equum, & gubernaculo navem licèt mole magna circumagimus: *Minentur*, agantur: verbum est priscæ Latinitatis: sic lingua quæ modicum quidem est membrum, *& magna exaltat*, Gr. *magnificè gloriatur*, seu exultat, si ut par est, eam regimus, nos præcipites non agit, neque in profundum demergit, sed omnibus cupiditatibus, & corporis actionibus facilè moderamur.

6. (d) Gr. *mundus iniquitatis*, lingua, instrumentum omnis generis sceleribus admittendis aptatum. *Totum corpus*, vitiis inficit, & *rotam*, totum vitæ cursum contaminat, ab initio ad finem usque: *Inflammata à gehenna*; ob læsæ naturæ vitium à diabolo inustum.

7. (e) Gr. *marinorum*: fors est ut interpres verterit, *Et cæterorum*, ac Librarii lapsu *cæterorum* vox irrepserit.

8. (f) Naturæ viribus, Aug. L. de natura & gratia, cap. 15. *Non ait, linguam nullus domare potest, sed nullus hominum, ut cùm domatur, Dei misericordia, Dei adjutorio, Dei gratia fieri fateamur. Inquietum malum*, Gr. coerceri nequit.

10. & 11. (g) Uti lingua ad maledicendum. *Uvas*, Gr. *olivas*: ita legit Beda. *Sic neque salsa*, neque fons salsus, aquæ salsæ non possunt fieri dulces; Gr. *Sic nullus fons salsam & dulcem facere.*

13. Quis sapiens, & disciplinatus (h) inter vos? Ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ.

14. Quòd si zelum amarum (i) habetis, & contentiones sint in cordibus vestris, nolite gloriari, & mendaces esse adversùs veritatem.

15. Non est enim ista sapientia desursum descendens; sed terrena (k), animalis, diabolica.

16. Ubi enim zelus & contentio, ibi inconstantia (l) & omne opus pravum.

17. Quæ autem desursum est sapientia, primùm quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia, & fructibus bonis, non judicans, sine simulatione.

18. Fructus autem justitiæ, in pace seminatur, facientibus pacem (m).

CAPUT IV.

Contentiones omnes ex concupiscentia, quæ malorum omnium est origo: fugienda detractio, & superbia: cavendum à judiciis temerariis.

1. Unde bella (a) & lites in vobis? Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris, quæ militant in membris vestris?

2. Concupiscitis, & non habetis (b): occiditis, & zelatis, & non potestis adipisci: litigatis, & belligeratis, & non habetis, propter quod non postulatis.

3. Petitis, & non accipitis: eò quòd malè petatis (c): ut in concupiscentiis vestris insumatis.

4. Adulteri (d), nescitis quia amicitia hujus mundi, inimica est Dei? Quicumque ergo voluerit amicus esse sæculi hujus, inimicus Dei constituitur.

5. An putatis quia inaniter scriptura dicat: Ad invidiam (e) concupiscit spiritus, qui habitat in vobis?

6. Majorem autem dat gratiam. Propter quod dicit: * Deus superbis resistit (f), humilibus autem dat gratiam. * Prov. 3. 34. 1. Pet. 5. 5.

7. Subditi (g) ergo estote Deo, resistite autem diabolo, & fugiet à vobis.

8. Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus, peccatores: & purificate corda, duplices animo.

9. Miseri estote (h), & lugete, & plorate: risus vester in luctum convertatur, & gaudium in mœrorem.

10. * Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit vos. * 1. Pet. 5. 6.

11. Nolite detrahere alterutrum, fratres. Qui detrahit (i) fratri, aut qui judicat fratrem suum, detrahit legi, & judicat legem. Si autem judicas legem: non es factor legis, sed judex.

12. Unus est legislator, & judex, qui potest perdere, & liberare.

13. * Tu autem quis es, qui judicas proximum? Ecce (k) nunc qui dicitis: Hodie, aut crastino ibimus in illam civitatem, & faciemus ibi quidem annum, & mercabimur, & lucrum faciemus: * Rom. 14. 4.

14. Qui

13. (h) Gr. *scientia præditus*, ostendat ex bona conversatione sua, ex vitæ tenore & moribus, *operationem suam*, Gr. opera sua, quæ sapientiam mansuetam in respondendo, docendo, & arguendo prodant.

14. (i) Ex ira, aut invidia prodeuntem, & contentionis plenum. *Nolite gloriari*, contra veritatem, aut pro tuenda falsa nominis existimatione.

15. (k) Qualis est in avaris, qui terrenis bonis inhiant; *animalis*, seu carnalis: sic dicta ab anima, quatenus spiritui opponitur; sic Paulus: *Animalis homo non percipit quæ Dei sunt. Diabolica*, qualis est superbia vitæ, quæ à diabolo proficiscitur.

16. & 17. (l) Gr. *tumultus*, perturbatio. *Desursum*: quæ à Deo datur: *Primùm quidem pudica est*, Gr. ἁγνὴ casta, pura ab omni libidine, errore, & scelere: *modesta*, Gr. ἐπιεικὴς, *moderata*, mansueta, æquabilis, humana: *suadibilis*, cui facilè persuadentur bona, Gr. *tractabilis*, *bonis consentiens*, deest in Græco, & videtur esse explicatio verbi præcedentis: *Non judicans*, perperàm & temerè: *Sine simulatione*: Gr. nec dissimulans, neque aliena facta condemnans.

18. (m) Quæ pacem conciliant, ex iis seminatur fructus justitiæ, quem in futura vita metent.

CAP. IV. 1. (a) Dissensiones, discordiæ: *Ex concupiscentiis vestris*: Gr. *ex voluptatibus*, aut libidinibus, quas ut expleatis, divitias ardenter expetitis.

2. (b) Quòd alii iisdem hujus vitæ bonis acquirendis studeant, eaque occupent: hinc zelo & invidia ardetis: *Occiditis*, alii in alios sævitis, & male tractatis: *Litigatis*, commoda hujus vitæ contentionibus & litibus adipisci frustrà tentatis, cùm à Deo sint postulanda.

3. (c) Si à Deo illa petitis ob pravum finem, eadem postulatis, nempè ad explendas libidines vestras; ideò non accipitis.

4. (d) Gr. addit, *& adulteræ*, qui Deo relicto fidelium animarum sponso, ad res terrenas deflectitis.

5. (e) Locus ille è Cantico Mosis videtur desumptus: *Ipsi provocaverunt me in eo qui non erat Deus*: Spiritus ille qui habitat in vobis, quo terrena concupiscitis, zelum Dei & ultionem provocat.

6. (f) Locus ille Scripturæ ex parte Proverb. 3. v. 34. occurrit juxta 70. Interpretes: sed 1. Petr. 5. v. 5. integer continetur: adeò ut Epistola Petri videatur scripta ante hanc Epistolam Jacobi: Deus superbis gratiam denegat, humilibus largiorem præbet.

7. & 8. (g) Ut gratiam Dei uberiorem recipiatis: Vos qui longè à Deo recessistis: *Appropinquate Deo*, per fidem, humilitatem, & pœnitentiam; *Emundate manus*, externas actiones: *& purificate corda*, per interiores animi actus: *duplices animo*, diviso inter Deum & creaturas: vox Græca δίψυχοι, homines vacillantes, & instabilis propositi significat.

9. (h) Gr. *affligite vos*, per pœnitentiam, vos qui antea in voluptates demersi fuistis, & in rebus prosperis nimia elati lætitia.

11. (i) Ex odio, *aut qui judicat fratrem suum*, temerè, *detrahit legi*, quæ id vetat; *& judicat legem*, damnat legem, quasi ipse supra legem esset: legem Evangelicam non intelligit.

13. (k) Agite nunc qui dicitis: est transitio ad novam sermonis materiam, & negotiatores imprimis reprehendit, quòd non attendant ad vitæ humanæ conditionem, quæ à nutu divino pendet, & instar vapo-

14. Qui ignoratis quid erit in craſtino.

15. Quæ eſt enim vita veſtra? vapor eſt ad modicum parens, & deinceps exterminabitur. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit; &: Si vixerimus, faciemus hoc, aut illud.

16. Nunc autem exultatis in ſuperbiis (l) veſtris. Omnis exultatio talis, maligna eſt.

17. Scienti (m) igitur bonum facere, & non facienti, peccatum eſt illi.

CAPUT V.

Avaris divitibus exitium minatur; pauperes ad patientiam adhortatur, Chriſti & prophetarum exemplis propoſitis: Juramento abſtinendum; de oratione, & extrema unctione.

1. Agite nunc divites (a), plorate ululantes in miſeriis veſtris, quæ advenient vobis.

2. Divitiæ veſtræ putrefactæ (b) ſunt: & veſtimenta veſtra à tineis comeſta ſunt.

3. Aurum & argentum veſtrum æruginavit (c): & ærugo eorum in teſtimonium vobis erit, & manducabit carnes veſtras ſicut ignis. Theſaurizaſtis vobis iram in noviſſimis diebus.

4. Ecce merces operariorum, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in aures Domini ſabbaoth introivit.

5. Epulati (d) eſtis ſuper terram, & in luxuriis enutriſtis corda veſtra, in die occiſionis.

6. Addixiſtis (e), & occidiſtis juſtum, & non reſtitit vobis.

7. Patientes igitur eſtote fratres, uſque ad adventum (f) Domini. Ecce agricola expectat pretioſum fructum terræ, patienter ferens donec accipiat temporaneum, & ſerotinum.

8. Patientes igitur eſtote & vos, & confirmate corda veſtra: quoniam adventus Domini appropinquavit.

9. Nolite ingemiſcere (g) fratres in alterutrum, ut non judicemini. Ecce judex ante januam aſſiſtit.

10. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ (h), Prophetas: qui locuti ſunt in nomine Domini.

11. Ecce beatificamus eos qui ſuſtinuerunt. Sufferentiam Job (i) audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniam miſericors Dominus eſt, & miſerator.

12. Ante omnia autem fratres mei * * Matt. 5.
nolite jurare (k), neque per cœlum, 34.
neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem ſermo veſter: Eſt, eſt: Non, non: ut non ſub judicio decidatis.

13. Triſtatur (l) aliquis veſtrûm? oret: Æquo animo eſt? pſallat.

14. Infirmatur (m) quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, ungentes eum oleo in nomine Domini.

15. Et

ris diſſipatur. Longiorem vitam & ingentia lucra ſibi promittunt, neque ut Chriſtiani hanc addunt exceptionem: *Si Dominus voluerit*; neque ut homines brevis & incerti ævi memores, hac exceptione utuntur. *Si vixerimus*: ſed ſibi ipſis fidentes, ut futurorum ſecuri gloriantur.

16. (l) In divitiis, & in iis quæ ſuperbè jactatis & facitis. *Omnis exultatio talis*, gloriatio, *maligna eſt*, & improba.

17. (m) Hebræos imprimis, qui aliorum magiſtri videbantur, compellat, quibus Dei voluntas aut lex non erat incognita, quique adeò ignorantiam obtendere non poterant.

CAP. V. 1. (a) Itaque divites, qui inhumani eſtis in pauperes, plorate ejulantes ob miſerias ſempiternas, quæ vobis imminent propter duritiem cordis, & injuſtitias veſtras.

2. (b) Maluiſtis opes veſtras, triticum, vinum, oleum, & alia quæque à vobis congeſta perire, quàm pauperes ex iis ſublevare.

3. (c) Æruginem contraxit, poſt longum temporis ſpatium: tametſi id æri propriè accidit, quod auro & argento numiſmatis immiſceri ſolet. Aut fortè Apoſtolus his verbis id tantùm ſignificare voluit, à divitibus avaris opes ſuas & argentum in terra defodi: atque illa ærugo in teſtimonium erit eorum avaritiæ: *Et manducabit carnes veſtras*, exedet carnes veſtras, in cauſa erit cur ignis gehennæ vos excruciet. *Theſaurizaſtis vobis iram*: hæc vox, *iram*, in textu Græco deeſt, ac forſan ex cap. 2. v. 5. Epiſt. ad Rom. in hunc locum tranſlata eſt: adeò ut hic ſenſus verborum ſit; in noviſſimis vitæ diebus theſauri congeſti ſunt, quibus frui diutiùs non licuit.

5. (d) Gr. *deliciati eſtis*, *in diem occiſionis*: in diem quo velut victimæ ſacrificiis deſtinatæ mactandi eſtis: vel epulati eſtis, ut fieri ſolebat à Judæis in feſtis ſolemnioribus, cùm ſacrificia offerebant.

6. (e) Morti, Gr. *condemnaſtis juſtum*; forſan de Chriſto loquitur, ut Stephanus Act. 6. aut ſi de aliis juſtis & innoxiis loquitur, vox illa occidiſtis, id ſignificat quod Eccli. 34. 25. ſpoliaſtis: *Qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum*.

7. (f) Ad judicium, vel uſque ad mortem & privatum cujuſque judicium. *Temporaneum*, imbrem germinandi ſeminibus, & maturandis ſegetibus neceſſarium, Gr. *matutinum imbrem*, qui menſe Octobri, & ſerotinum, qui Aprili decidit: gratia vocationis eſt imber matutinus, quo Evangelii granum germinat in nobis juſtitiam; in ſpicam attollunt bona opera: imber ſerotinus eſt perſeverantiæ gratia.

9. (g) Nolite vobis mutuò iraſci, aut aliorum offenſas impatienter ferre: *Ut non judicemini*, à Domino ob impatientiam veſtram. *Ecce judex*, hic adeſt præ foribus.

10. (h) Sanctorum patientiam, & perpeſſiones, mortem eorum conſiderate.

11. (i) Quomodo illius patientia fuit remunerata à Domino. Alii poſtrema verba de morte Chriſti ignominioſa, & de glorioſa ejus Reſurrectione interpretantur; Syrus Interpres de Job ea intelligit: finem quem præſtitit ei Dominus, vidiſtis.

12. (k) Levem, frequentem & indiſcretam jurandi conſuetudinem vetat; ac locus ille ex cap. 5. 24. Matthæi deſumitur. *Decidatis*, Gr. *ſub judicium*, ne in condemnationem incurratis.

13. (l) Gr. *affligitur*: *æquo animo eſt*: ſi ſit animo hilari, pſallat: gratias agat in canticis ſpiritalibus.

14. (m) Vox Græca graviorem morbum ſignificat: *Inducat Presbyteros Eccleſiæ*, aut plures, aut unum è pluribus, qui hujus Sacramenti nempè Extremæ Unctio-

15. Et oratio fidei salvabit infirmum (n), & alleviabit eum Dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei.

16. Confitemini (o) ergo alterutrum peccata vestra, & orate pro invicem ut salvemini: multùm enim valet deprecatio justi assidua.

17. Elias homo erat similis (p) nobis passibilis: * & oratione oravit ut non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex.

* 3. Reg. 17. 1. Luc. 4. 25.

18. Et rursum oravit: & cœlum dedit pluviam, & terra dedit fructum suum.

19. Fratres mei, si quis ex vobis erraverit à veritate, & converterit quis eum:

20. Scire debet, quoniam qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam (q) ejus à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

nis est minister; *& orent super eum*: hæc est forma & ritus Sacramenti: *Ungentes eum oleo*, olivarum, eoque benedicto ab Episcopo; quæ est materia applicata ægroto per orationem: *In nomine Domini*, vice Christi Domini, aut invocato nomine Domini.

15. (n) Effectus Sacramenti est corporis sanitas, ut saluti animæ utilis fuerit: *Et alleviabit eum Dominus*, Gr. *eriget ejus animum*, in spem scilicet divinæ misericordiæ: *Et si in peccatis sit*, etiam lethalibus, quorum non meminerit: *Remittentur ei*, vi hujus Sacramenti.

16. (o) Non soli Deo, sed alter alteri; oves pastoribus. *In hac sententia*, inquit Beda, *debet esse illa discretio, ut quotidiana leviaque peccata invicem coæqualibus confiteamur, eorumque quotidiana credamus oratione salvari. Porrò gravioris lepræ immunditiam juxta legem sacerdoti pandamus, atque ad ejus arbitrium, qualiter & quanto tempore jusserit, purgationem peccatorum procuremus*. Satis est probabilis hujus loci interpretatio de confessione levium peccatorum, quæ fit consilii capiendi, vel auxilii gratia. Quamquam & commodè de Sacramentali confessione, quæ fit Sacerdotibus, ea verba intelliguntur. Quin etiam cùm desunt Sacerdotes in extremis periculis, utilis est illa confessio quæ fit Laicis, non ut Sacramentalis absolutio detur, sed ut actus pœnitentiæ exerceantur. Orationis vim & efficaciam exemplo Eliæ mox commendat.

17. (p) Passibilis: vox Græca *ὁμοιοπαθής*, significat eum similiter fuisse affectibus & hujus vitæ ærumnis obnoxium.

20. (q) Ejus quem ab errore deduxit, & à morte eripuit.

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI PRIMA.

PETRUM Apostolum hujus Epistolæ auctorem esse ex ipsa inscriptione, ex traditione & consensu universalis Ecclesiæ sic constat, ut ea de re nemo ex veteribus unquam dubitaverit. Romæ scriptam esse, quam Babylonem vocat ob colluviem omnium religionum, & falsorum deorum cultum, plerique existimant: tametsi non desunt qui eam Babylone conscriptam pertendant. Cùm autem Marci mentionem faciat, qui tertio Claudii anno, ut multis videtur, Alexandriam missus est à Petro, palàm est hanc Epistolam juxta hanc opinionem anno ejusdem Imperatoris secundo, aut ineunte tertio, circa annum salutis 43. perscriptam fuisse.

Quinque Asiæ provinciis inscribitur, his verbis: Petrus Apostolus Jesu Christi electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ. *Illud admodùm est probabile, Petrum Apostolum his provinciis lumen Evangelii intulisse. Unde Act. 16. prohibuit Spiritus Sanctus Paulum, ne verbum Dei in ea Asiæ provincia annuntiaret, neve in Bithyniam intraret, quòd fortè in iis provinciis jam annuntiatum esset Christi Evangelium; ac jussit Dominus ut in Macedoniam se conferret, quæ illius ope magis indigebat. Ita suspicatur Auctor Analyseos Gallicæ, qui dissertatione 18. multis suadet rationibus hanc Epistolam non solis Judais*

dæis per eas provincias dispersis, sed Christianis omnibus cùm è Judæis tùm è gentibus ad fidem conversis inscriptam fuisse. Primùm enim hæc Epistola in cœtu fidelium, qui è Judæis & Gentilibus constabat, legenda erat. neque æquum videtur Gentilibus omissis, qui numero erant potiores, solos Judæos esse salutatos. Et quidem complura sunt loca, quæ in Judæos non conveniunt, cujusmodi est ille c. 1. *v.* 14. Non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis; *quæ ignorantia Judæis vix umquam fuit exprobrata. Sic illud Osee vaticinium ad Gentium vocationem pertinet, quo utitur cap.* 2. *v.* 10. Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti. *Mitto alia in eam sententiam loca, quæ idem Auctor prosequitur.*

Quòd autem cap. 3. *v.* 6. *mulieres fideles compellans, eas esse ait filias Saræ, id utique intelligi potest secundùm spiritum, ex imitatione virtutum Saræ*, cujus estis filiæ benefacientes. *Textus Græcus factas esse filias Saræ indicat:* benè facientes, *per bona opera, & constantiam animorum*, & non pertimescentes ullam perturbationem.

Hujus Epistolæ argumentum partim est dogmaticum, idque maximè in primo capite, & aliis sparsim locis, ubi admirandum Dei consilium in mysterio Incarnationis, & beneficium redemptionis, atque hæreditatem regni cælestis, ad quam vocati sunt fideles, imprimis commendat; partim est paraneticum & exhortatorium, cùm universim ad omne virtutum genus, ad innocentiæ in Baptismo acceptæ custodiam, ad charitatem, temperantiam, obedientiam, orationem, tum sigillatim ad cujusque conditionis statum descendit, à servis incipiens, de mutuis conjugum officiis, de pastorum vigilantia, de juvenum moribus ad legem divinam informandis, stylo brevi & contracto, sed sublimi sic differit, ut ubique pastoris auctoritas cum eximia charitate conjuncta elucescat: sed nunc ad textum ipsum veniamus.

CAPUT PRIMUM.

Incipit à salutatione, & à gratiarum actione, tum quæ ad doctrinam, quæque ad mores spectant prosequitur.

1. PETRUS Apostolus Jesu Chri-
sti, electis advenis (a) dis-
persionis Ponti, Galatiæ,
Cappadociæ, Asiæ, & Bithyniæ,
2. Secundùm præscientiam Dei Patris,
in sanctificationem Spiritus, in obedien-
tiam, & aspersionem sanguinis Jesu Chisti:
Gratia vobis & pax multiplicetur.
* 2. Cor. 1. 3. Eph. 1. 3. 3. * Benedictus Deus & Pater Domini
nostri Jesu Christi, qui secundùm miseri-
cordiam suam magnam regeneravit (b)
nos in spem vivam, per resurrectionem
Jesu Christi ex mortuis,
4. In hæreditatem (c) incorruptibilem,
& incontaminatam, & immarcescibilem,
conservatam in cœlis in vobis,
5. Qui in virtute Dei custodimini (d)
per fidem in salutem, paratam revelari in
tempore novissimo.
6. In quo (e) exultabitis, modicum
nunc si oportet contristari in variis ten-
tationibus:
7. Ut probatio (f) vestræ fidei multò
pretiosior auro (quod per ignem proba-
tur) inveniatur in laudem, & gloriam,
& honorem, in revelatione Jesu Christi:
8. Quem

CAP. I. 1. & 2. (a) Fidelibus recens conversis, qui in iis provinciis Asiæ minoris variis temporibus sunt dispersi. Quinque provincias designat, in quibus Evangelium Christi prædicaverat. In his primo loco ponit Pontum, provincia est Ponto Euxino adjacens; Asiam quoque strictissimè sumptam recenset, quæ septem urbes Apocal. cap. 2. memoratas continet; electos vocat fideles ad fidem & gratiam ex præscientia, seu ex electione, aut ex prædestinatione Dei Patris tamquam ex causa. *In sanctificationem Spiritus*; Gr. *In sanctificatione*, per Spiritum sanctificantem; vel, ut sanctificarentur Spiritus sancti gratia, ut fidei obedirent, & mundarentur Christi sanguine.

3. (b) In spem vitæ æternæ, quam resurrectio Christi in nobis excitat, & fovet, cùm sit caput nostrum.

4. (c) Quæ non perit, ut terrenæ hæreditates, nec marcescit; *In vobis*, Gr. *in nos*; quæque ideò est extra omne periculum corruptionis, Syr. quæ parata est vobis.

5. (d) Fide quasi firmo præsidio ad salutem æternam consequendam custodimini.

6. (e) Qua in re, *exultabitis*, Gr. *exultatis*: *modicum nunc si oportet vos contristari*; etsi ad breve tempus vos affligi necesse est: *In variis tentationibus*, Gr. *experimentis*.

7. (f) Ut fides vestra probata, quæ multò est pre-

8. Quem cùm non videritis, diligitis: in quem nunc quoque non videntes creditis (g): credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata:

9. Reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum.

10. De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt:

11. Scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias:

12. Quibus revelatum est, quia non sibimetipsis, vobis autem ministrabant (h) ea, quæ nunc nuntiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu sancto misso de cœlo, in quem desiderant Angeli prospicere.

13. Propter quod succincti lumbos (i) mentis vestræ, sobrii perfectè sperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam, in revelationem Jesu Christi:

14. Quasi filii obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis:

15. Sed secundùm eum, qui vocavit vos, Sanctum (k): & ipsi in omni conversatione sancti sitis:

*Lev. 11. 44. 19. 2. & 20.7. 16. Quoniam scriptum est: * Sancti eritis, quoniam ego Sanctus sum.

*Deut.10. 17. Rom.2.11. Gal. 2.,6. 17. Et si patrem invocatis eum, qui * sine acceptione personarum judicat secundùm uniuscujusque opus, in timore incolatus vestri tempore conversamini.

18. Scientes (l) quòd non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis:

* 1. Cor.6. 20. & 7. 23. Heb. 9.14. 19. * Sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati:

20. Præcogniti (m) quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter vos, 1. Joan. 1. 7. Apoc. 1.5.

21. Qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitavit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, ut fides vestra, & spes esset in Deo:

22. Animas vestras castificantes (n) in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde invicem diligite attentiùs;

23. Renati non ex semine corruptibili (o), sed incorruptibili per verbum Dei vivi, & permanentis in æternum.

24. * Quia omnis caro ut fœnum: & omnis gloria ejus tamquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos ejus decidit. * Eccli.14. 8. Isa. 40.6. Jac. 1.10.

25. Verbum autem Domini manet in æternum: hoc est autem verbum, quod evangelizatum est in vos.

CAPUT II.

Omni malitia & dolo depositis, lac spirituale, ut modò geniti infantes, desideremus, in quo crescamus in viros perfectos ad imitationem Christi.

1. Deponentes (a) igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & invidias, & omnes detractiones, Rom 6. 4. Eph. 4.22. Col. 3. 8. Heb. 12. 1.

2. Sicut modò geniti (b) infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite; ut in eo crescatis in salutem:

3. Si tamen gustastis (c), quoniam dulcis est Dominus.

4. Ad quem accedentes lapidem (d) vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum:

5. Et

tiosior auro: Gr. additur, *quod perit*; *inveniatur in laudem*, cedat vobis in gloriam.

8. & 9. (g) Gr. *Ne nunc quidem videntes*, *credentes exultatis*. *In finem*, mercedem fidei vestræ.

12. (h) Non tam sibi, quàm vobis: hæc mysteria per Apostolos vobis annuntiata prædicebant. *In quem*, in Christum, vel in Spiritum sanctum, Gr. *in quæ*, seu in Christi mysteria, quæ quidem Angeli prospiciunt, sed numquam satiantur.

13. (i) Coercentes illicitas cogitationes, & pravos affectus, expediti & alacres in via veritatis ambulate; *In revelatione Jesu Christi*: in adventu Christi.

15. (k) Sed ipsi sancti sitis, ut ille, qui vocavit vos, sanctus est.

18. (l) Id sciatis, quòd non corruptibilibus auro vel argento redempti estis. Hortatur eos, ut hujus vitæ, quæ est velut peregrinatio quædam, his temporibus in timore versentur, ne tanto pretio redempti à jugo legalium & vanis traditionibus seniorum, deinceps tantis se exponant periculis: *Paternæ traditionis*, de prava vivendi ratione, quam à parentibus accepistis.

20. (m) Prædestinati quidem ab æterno, & novissimis temporibus: *Manifestati propter vos*, propter salutem vestram.

22. (n) Gr. *purificastis*, per spiritum; & loco *charitatis*, Gr. *est veritatis*: *Simplici ex corde*, Gr. *non dissimulato*: *Invicem diligite attentiùs*, Gr. *perseveranter*, & citra interruptionem: alii *impensè* vertunt.

23. (o) Sed incorruptibili, *Per verbum Dei vivi*; cùm itaque fratres sint regenerati verbo Dei, mutuus inter eos amor cessare non debet.

1. (a) Deposita igitur omni malitia, in Baptismo videlicet. CAP. II.

2. (b) Per verbum Dei & baptismum regenerati estote per novæ nativitatis gratiam, ut infantes per ætatis naturam, expertes omnis doli: *Lac concupiscite*; de matris Ecclesiæ uberibus doctrinam vobis alendis idoneam, ab omni errore puram: *In salutem*; ut per illud crescatis in viros perfectos, & salutem adipiscamini. *Rationabile*, Syr. *spiritale*, doctrinam Evangelicam: Gr. λογικόν.

3. (c) Gustastis in Baptismo; ac forte alludit ad Eucharistiam, quam in Baptismo accipiebant; vel, siquidem gustatis.

4. (d) Christum scilicet à Judæis reprobatum, sed electum à Deo, teste Isaia, cap. 24. *Ecce servus meus*, *suscipiam eum*, *electus meus*; quique est novi ædificii, seu Ecclesiæ fundamentum.

5. Et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini (e), domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum:

6. Propter quod continet (f) Scriptura:
* Isa. 28. 16. Rom. 9. 33. * Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum: & qui crediderit in eum, non confundetur.

7. Vobis igitur honor (g) credentibus:
* Ps. 117. 22. Isa. 8. 14. Matth. 21. 42. Act. 4. 11. non credentibus autem, * lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli,

8. Et lapis offensionis (h), & petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo & positi sunt.

9. Vos autem genus electum (i,) regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: ut virtutes annuntietis ejus, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum.

* Osee 2. 24. Rom. 9. 25. 10. * Qui aliquando non populus (k), nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.

* Rom. 13. 14. Gal. 5. 16. 11. * Charissimi, obsecro (l) vos tamquam advenas & peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis, quæ militant adversùs animam,

12. Conversationem vestram inter gentes habentes bonam: ut in eo, quòd detrectant de vobis tamquam de malefactoribus, ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis.

* Rom. 13. 1. 13. * Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ (m) propter Deum: sive regi, quasi præcellenti;

14. Sive ducibus, tamquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem verò bonorum;

15. Quia sic est voluntas Dei, ut benè facientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam:

16. Quasi liberi, & non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut servi Dei.

17. Omnes honorate: * fraternitatem diligite: Deum timete: Regem honorificate. * Rom. 12. 10.

18. * Servi subditi estote in omni timore dominis, non tantùm bonis & modestis, sed etiam dyscolis (n). * Eph. 6. 5. Col. 3. 22. Tit. 2. 9.

19. Hæc est enim gratia, si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias (o), patiens injustè.

20. Quæ enim est gloria, si peccantes, & colaphizati suffertis? Sed si benè facientes patienter sustinetis; hæc est gratia apud Deum.

21. In hoc enim vocati estis: quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus.

22. * Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus: * Isa. 53. 9.

23. Qui cùm malediceretur, non maledicebat (p): cùm pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injustè:

24. * Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: ut peccatis mortui, justitiæ vivamus: cujus livore sanati estis. * Isa. 53. 5. 1. Joan. 3. 5.

25. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum.

CA-

5. (e) Gr. ædificamini; *Domus spiritualis*: in domum spiritualem, in qua Spiritus sanctus habitat: *Sacerdotium sanctum*; ut fitis Sacerdotes sancti, qui Deo orationes, pia opera, & spirituales hostias, non instar legalium sacerdotum carnales hostias offeratis.

6. (f) Habemus in Scriptura Isaiæ 28. *Ecce pono in Sion*, in Ecclesia: *Lapidem summum angularem*, Gr. *in summo angulo positum*; qui duos populos Judæorum & Gentilium conjungat: *Non confundetur*: Sic vertunt 70. id est, spe sua non excidet; in Hebr. *Non festinet*, patienter expectet.

7. (g) Fons est honoris & gloriæ credentibus: non credentibus autem iis vel invitis, lapis quem reprobaverunt ædificantes, seu Judæorum principes, *hic factus est in caput anguli*.

8. (h) Iis qui sua culpa impingunt in verbum Evangelii, aut in Christum ipsum: *In quo positi sunt*, Gr. *in quod proprio nempè vitio positi*, sunt propter incredulitatem à Deo deserti.

9. (i) Quod Scriptura Israelitis tribuit Exod. 19. & Isaiæ 43. *Regale sacerdotium*, illius corporis adunati, qui simul rex est, & sacerdos. Leviticum sacerdotium non regium fuit, ut sacerdotium Christi: *Populus acquisitionis*; Christi sanguine acquisitus, Gr. *populus in acquisitionem*. *Ut virtutes annuntietis ejus*, ut memores sitis tanta beneficii.

10. (k) Osee 2. vix ille locus de Judæis dispersis intelligi potest: adeò ut vel ex eo loco concludi possit hanc Epistolam ad fideles è gentibus & Judæis conversis scriptam fuisse, non ad solos Judæos.

11. & 12. (l) Hortor vos, ut cives cœlestes, peregrinos in terra: *In die visitationis*; Cùm Deus per gratiam suam eos ad fidem convertere dignabitur.

13. (m) Vocem creaturæ usurpat Apostolus pro potestate humana: *Sive Regi*, *quasi præcellenti*, habenti potestatem.

18. (n) Vox Gr. σκολιοῖς, *asperos* significat. Voce alia Græca reddit interpres, quæ morosos & difficiles significat.

19. (o) Is studet conscientiam habere apud homines bonam, qui nihil agit quod eos meritò offendat. At si quod Deo gratum est, displiceat hominibus, eorum conscientia est negligenda. Vox Græca διὰ συνείδησιν non modò significat certum esse apud se de re aliqua, sed id unà cum alio scire.

23. (p) Gr. *maledicta non regerebat*. *Tradebat autem judicanti se injustè*; nempè Pilato. In Græco, *tradebat justè judicanti*: Deo scilicet, qui justè judicat causam ejus; & tamen sensus Vulgatæ bonus est: nam Pilato injustè judicanti ultrò se tradidit: *Oblatus est quia ipse voluit*.

CAPUT III.

Conjugatorum mutua in se officia: ad charitatem, & patientiam eos adhortatur; modestiam in vestitu, misericordiam & pacem iis commendat.

Ephes. 5. 22. Col. 3. 18. 1. Similiter & mulieres (a) subditæ sinr viris suis: ut & si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo luerifiant,

2. Considerantes in timore castam conversationem vestram.

* 1. Tim. 2. 9. 3. * Quarum non sit extrinsecùs capillatura (b), aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus:

4. Sed qui absconditus (c) est cordis homo, in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples.

5. Sic enim aliquando & sanctæ mulieres, sperantes in Deo, ornabant se, subjectæ propriis viris.

* Gen. 18. 12. 6. * Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum vocans: cujus estis filiæ (d) benefacientes, & non pertimentes ullam perturbationem.

*1. Cor. 7. 3. 7. * Viri (e) similiter cohabitantes secundùm scientiam, quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tamquam & cohæredibus gratiæ vitæ: ut non impediantur orationes vestræ.

8. In fine autem omnes unanimes (f), compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles:

* Prov. 17. 13. Rom. 12. 17. 1. Thess. 5. 15. 9. * Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed econtratiò benedicentes: quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis.

* Ps. 33. 13. 10. * Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia ejus ne loquantur dolum.

* Isa. 1. 16. 11. * Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & sequatur eam:

12. Quia oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum: Vultus autem Domini super facientes mala.

13. Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores (g) fueritis?

* Matth. 5. 10. 14. * Sed & si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem (h) autem eorum ne timueritis, & non conturbemini.

15. Dominum autem Christum sanctificate (i) in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe.

* Sup. 2. 12. 16. * Sed cum modestia, & timore, conscientiam habentes bonam: ut in eo, quòd detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem.

17. Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati, quàm malefacientes.

* Rom. 5. 6. Hebr. 9. 28. 18. * Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret (k) Deo, mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu.

19. In quo & his, qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit (l):

* Gen 7. 7. Matth 24. 37. Luc. 17. 26. 20. Qui incredùli (m) fuerant aliquando, * quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe, cùm fabricaretur area: in qna

CAP. III. 1. & 2. (a) De servorum in dominos antea; nunc de uxorum erga maritos officiis agit Apostolus: has viris subditas esse jubet, ut ex sola mulierum conversatione tam pura & casta ad fidem Christi convertantur viri: *Considerantes in timore castam conversationem vestram*, cum honore & reverentia conjunctam vestram vivendi rationem considerantes.

3. (b) Capillatura, Gr. *capillorum plicatura*, & crispatura, *aut circumdatio auri*, circumpositio ornamentorum quæ sunt ex auro texta: *Cultus*, ornatus in vestium amictu.

4. (c) Sed qui interior est homo, vice illius mundani cultus; *In incorruptibilitate*, situs sit in spiritus quieti & tranquilli integritate: *Locuples*, qui spiritus pacis & tranquillitatis est coram Deo pretiosus & magnificus ornatus.

6. (d) Saræ nimirùm, cujus mulieres ad fidem conversæ cùm sint filiæ secundùm spiritum, eam imitari debent in bonis operibus, & maximè in subjectione, quam illa marito suo exhibuit, atque in robore animi adversùs afflictiones, aut eas perturbationes, quibus mulieres facilè commoventur: *Non pertimescentes*, Gr. *non timentes ullum pavorem*, qui solet mulierum animos dejicere.

7. (e) Moderatè se habeant erga uxores; *Impartientes honorem*, ne uxores despiciant. Hebræi solent vas appellare id omne quo utimur. Quamobrem utrumque commodè de conjugii usu moderato, & de uxore honestè tractanda intelligi potest, quòd in conjugio & in gratia sint compares.

8. (f) In summa, omnes invicem eodem modo sint affecti, *modesti*, Gr. *affabiles*, mansueti.

13. (g) *Si boni*, in neutro genere, ut in Græco textu; nocere vobis non possunt infideles, si in bono constantes sitis.

14. (h) Vanas eorum minas, aut mala ab iis profecta ne timueritis.

15. (i) Eum colite ex animo, & intimo corde: *Parati semper ad satisfactionem*, Gr. *apologiam*, religionis scilicet vestræ, quam Gentiles infamabant.

18. (k) Gr. *adduceret*, reconciliaret Deo: *Mortificatus*, Mortuus quidem corpore, *vivificatus autem spiritu*, per animam, aut Spiritum Sanctum. Mortis primus effectus fuit proprii corporis resurrectio, quæ eumdem in fidelibus effectum procreabit: iis quippe meruit resurrectionem, ut sibi ipsi.

19. (l) Locus perdifficilis, de quo fusè Auctor Analyseos Gallicæ, differt. 19. *In quo*, seu per quem Spiritum, seu per suam animam cum divinitate conjunctam Christus *prædicavit*, animabus quæ in divinæ justitiæ carceribus, seu in expiationis, aut purgatorii locis expectabant adventum Redemptoris, annuntiavit se esse Christum, iisque efficaciam suæ mortis demonstravit; ac potissimùm iis de quibus mox locuturus est Petrus.

20. (m) Quique posteà in diluvio perituri, hortatu & prædicatione Noemi ad Deum conversi sunt instante diluvio. *Quando expectabant Dei patientiam in diebus Noe*, Gr. *quando expectabat Dei patientia*. Hanc lectionem tuetur Hieronymus, eaque in Missali Romano ser-

qua pauci, id est octo animæ salvæ factæ sunt per aquam.

21. Quod & vos nunc similis formæ salvos facit baptisma (n): non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi.

22. Qui est in dextera Dei, deglutiens mortem ut vitæ æternæ hæredes efficeremur: profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis, & potestatibus, & virtutibus.

CAPUT IV.

Arma Christianis sunt passio & exemplum Christi; vigilare in orationibus; invicem diligere, & pro Christo pati.

1. CHristo (a) igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: quia qui passus est in carne, desiit à peccatis:

2. * Ut jam non desideriis (b) hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne vivat temporis. * Eph. 4. 23.

3. Sufficit enim præteritum tempus (c) ad voluntatem Gentium consummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus.

4. In quo admirantur (d) non concurrentibus vobis in eamdem luxuriæ confusionem, blasphemantes.

5. Qui reddent rationem ei, qui paratus est judicare vivos & mortuos.

6. Propter hoc enim & mortuis evangelizatum (e) est: ut judicentur quidem secundùm homines in carne, vivant autem secundùm Deum in Spiritu.

7. Omnium autem finis appropinquavit (f). Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus.

8. Ante omnia autem, mutuam in vobismetipsis charitatem continuam habentes: quia * charitas operit (g) multitudinem peccatorum. * Prov. 10. 12.

9. * Hospitales invicem * sine murmuratione (h): * Rom. 12. 13. Hebr. 13. 2. * Philip. 2. 14.

10. * Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes, sicut boni * dispensatores multiformis (i) gratiæ Dei. * Rom. 12. 6.

11. Si quis loquitur (k), quasi sermones Dei: si quis ministrat, tamquam ex virtute, quam administrat Deus: ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum: cui est gloria, & imperium in sæcula sæculorum: Amen. * 1. Cor. 4. 2.

12. Charissimi, nolite peregrinari (l) in fervore, qui ad tentationem vobis fit, quasi novi aliquid vobis contingat:

13. Sed

vata est. *Cùm fabricaretur arca*: quæ fuit prædicatio, hæc erat efficacior, quòd facta acriùs moveant, quàm verba; & tamen solutionem à vinculis, post mortem his annuntiavit Christus, eosque participes suæ gloriæ effecit.

21. (n) Argumento videtur uti à majori ad minus. Quòd si mors Christi adeò efficax fuit, ut incredulos in extremo periculo conversos salvos faceret: quantò magis primitias fidelium per Baptismi aquas renovatas suæ resurrectionis participes efficiet? neque adeò mortem & martyrium timere debetis. Hoc exemplo utitur Apostolus, quòd Dei insignem misericordiam præ cæteris maximè commendet à mortis Christi inexhausta fecunditate desumptum, cujus velut arrham in Baptismo acceperunt: quo tamquam diluvio peccatorum sordes sunt detersæ. Et quidem illud longè probabilius est, homines complures qui diluvio perierunt, ad extremum usque non fuisse incredulos, postquam exitium certum iis fuit: alioqui prorsùs amentes hi fuissent. Salvos nos facit baptisma, non ut carnis, sed ut animæ sordes abluat. *Interrogatio*; non aqua sola est salutis causa, sed fides interior, quam palàm catechumenus profitetur, dum ad interrogata respondet, eu meritis passionis Christi, cujus complementum est ejus resurrectio. *Vel conscientia bona interrogatio*, est solemnis in Baptismo facta promissio fore ut puram & sanctam vitam agamus, cum Christo resurgentes.

CAP. IV. 1. (a) Vos igitur, qui per Baptismum mortis Christi fructum, atque illius impressionem accepistis, & pravis desideriis jam mortui estis, vos inquam, peccato omninò mori debetis; ut deinceps vivatis Deo, exemplo Christi vos pati oportet, & carnis affectus cruci affigere.

2. (b) Adeò ut quod reliquum est vitæ, non secundùm desideria & concupiscentias hominum, sed secundùm Dei voluntatem exigatis.

3. (c) Sufficit vobis more gentium vixisse hactenùs, & majorem vitæ partem in luxu, lascivia, & petulantia exegisse.

4. & 5. (d) Quod infidelibus miraculo est, vos cum illis in eamdem confusionem, aut profusionem rerum omnium non concurrere, ac propterea maledictis & conviciis vos incessunt, quæ Apostolus silentio premit: fortè nocturnos cœtus ut profanos & sacrilegos jam accusabant. *Judicare*, Rationem reddent hujus tam atrocis calumniæ Christo Domino, qui judicaturus est vivos & mortuos; reddent, inquam, hujus calumniæ, & aliorum scelerum rationem: Ac Christus illius judicii initium dedit, quando statim post mortem secundùm animam descendit ad inferos.

6. (e) Locus est perobscurus, quem multi referunt ad v. 19. superioris capitis, cui affinis hic videtur. Cornelius à Lapide de descensu Christi ad inferos, cùm ipse Patribus nuntium liberationis attulit, hunc locum interpretatur; licèt illi à mundanis hominibus æstimentur planè interiisse, tamen reverà vivant in spiritu, aut anima coram Deo. Quod autem contigit impiis in inferno conclusis, id ipsum accidet impiis omnibus, ut crucientur æterno supplicio: vel hoc Christi judicium apud inferos est sententia illius, qua sanctos Patres adjudicavit cœlo, & justam damnatorum sententiam manifestam fecit.

7. (f) Propè enim adest omnium, fidelium juxta & infidelium, finis. *Estote ergo prudentes*, Gr. *temperantes*, aut modesti, aut sobrii.

8. (g) Gr. *operiet*: hæc ad motivum charitatis spectant, propria peccata accusare, aliena excusare & condonare, quod est exercitium charitatis, Prov. 10. 12.

9. (h) Solent enim avari queri de hospitum multitudine, aut edacitate, aut de nimia libertate.

10. (i) Quæ varia est pro diversitate talentorum, quæ Deus liberaliter impertit; eaque sunt aut verbi, aut ministerii dona.

11. (k) Ut doceat, aut consoletur afflictos: *Quasi sermones Dei*: supple, loquatur ut Dei organum. Si quis instruendi munus & donum accepit à Deo: *Si quis ministrat*, si quis in Ecclesia pauperum, aut ægrorum habeat curam. *Ex virtute quam administrat Deus*: ut manifestum sit Deum in eo operari.

12. (l) Nolite ut rem novam mirari, aut percelli,

13. Sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut & in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes.

14. Si exprobramini (m) in nomine Christi, beati eritis: quoniam quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est ejus Spiritus, super vos requiescit.

15. Nemo autem vestrùm patiatur ut homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor.

16. Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine.

17. Quoniam tempus est ut incipiat judicium (n) à domo Dei. Si autem primùm à nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio?

* Prov. 11. 31. 18. * Et si justus vix salvabitur (o), impius & peccator ubi parebunt?

19. Itaque & hi, qui patiuntur secundùm voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas in benefactis.

CAPUT V.

Pastores primùm, tum juvenes instruit; illos ut gregi invigilent, hos ut subditi sint pastoribus.

1. SEniores (a) ergo, qui in vobis sunt, obsecro, consenior & testis Christi passionum: qui & ejus, quæ in futuro revelanda est, gloriæ communicator:

2. Pascite (d) qui in vobis est gregem Dei, providentes non coactè, sed spontaneè secundùm Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntariè:

3. Neque ut dominantes (c) in cleris, sed forma facti gregis ex animo.

4. Et cùm apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.

5. Similiter adolescentes subditi estote senioribus. * Omnes autem invicem humilitatem insinuate, * quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. * Rom. 12. 10. * Iac. 4. 6.

6. * Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis (d): * Iac. 4. 10.

7. * Omnem solicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis. * Ps. 54. 23. Matth. 6. 25. Luc. 12. 22.

8. Sobrii estote, & vigilate: quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem devoret:

9. Cui resistite fortes in fide: scientes (e) eamdem passionem ei, quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri.

10. Deus autem omnis gratiæ, qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Jesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque.

11. Ipsi gloria, & imperium in sæcula sæculorum. Amen.

12. Per Silvanum fidelem fratrem vobis, ut arbitror, breviter scripsi: obsecrans (f) & contestans, hanc esse veram gratiam Dei, in qua statis.

13. Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone (g) coelecta, & Marcus filius meus.

14. Salutate invicem in osculo sancto. Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Jesu. Amen.

si Deus probandi vestri gratia vos exploret: Ista enim voces Græcæ significant.

14. (m) Si nomen Christi vobis opprobrio vertitur; *Quod est honoris*: nam Deus in vobis glorificatur. *Spiritus*, qui est Spiritus fortitudinis & virtutis Dei super vos requiescit, ut stabiles vos & inconcussos efficiat: Græci addunt: *Qui per illos blasphematur, per vos glorificatur*.

17. (n) Basilius id interpretatur de afflictionibus, quæ fidelibus imminebant.

18. (o) Gr. *agrè*, cum labore & molestia: *Impius & peccator*: Gr. *ubi comparebit?* nempè in judicio; Proverb. 12. 31. juxta 70. Interpretes.

CAP. V. 1. (a) Presbyteros & pastores, seu Episcopos, qui in vobis sunt, obsecro: *Consenior*, Compresbyter, & Episcopus, cui suas oves supremus Pastor commisit pascendas. Præ humilitate se aliis æquat pastoribus, sic tamen ut dictis suis & adhortationibus, ex dignitate sibi à Christo data, & vis & pondus maximum accedat; tum etiam testimonium suum ex eo multum auctoritatis habet, quòd ut testis oculatus passionum Christi & ejus gloriæ, pastores omnes alloquatur: *Communicator*, seu particeps, quòd illi gloria resurrectionis Christi fuerit manifestata in monte Tabor; quæ quidem gloria in membra Christi aliquando se effundet.

2. (b) Hinc liquet seniores ab eo dici non tam ætate, quàm dignitate, & sacerdotio. Pastores obsecrat, ut gregem Dei sibi commissum sic regant, ut non inviti, *sed spontaneè*, & ex amore Dei, solam illius gloriam spectantes eum regant; non turpe lucrum sectantes, ut mercenarii; *sed voluntariè*, prompto & alacri animo, atque ex charitate sincera.

3. (c) Non pro imperio & ex potestatis suæ ostentatione. *Sed forma*, adeò ut se præbeant velut formam & exemplar rectè vivendi, ut quod jubent, primi exequantur; *Idque ex animo*, citra simulationem, sed verè & sincerè. *In cleris*, Gr. *in cleros*, in greges qui vobis quasi sorte quadam obtigerunt.

6. (d) In die judicii, Gr. *in tempore opportuno*.

9. (e) Eos consolatur, vel quia soli non patiuntur persecutionem, cùm id commune sit omnibus fidelibus; vel quia Deus illis adest, qui patientiam eorum confirmet, quodque opus cœpit, perficiat, & adversùs tentationes stabiliat.

12. (f) Adversùs Judæos prædicatores eos munit; simul testatur veram esse & genuinam fidem, quæ iis fuit annuntiata.

13. (g) Simul vobiscum electa ad fidem & salutem. Aut Romam fortè vocat Babylonem, non solùm ob urbis amplitudinem, sed propter idolorum confusionem, & superstitionum omnium colluviem: *Et Marcus filius meus*, quem fide & doctrina mea imbui; hic est Marcus Evangelista.

EPISTOLA BEATI PETRI APOSTOLI SECUNDA.

De Auctore hujus Epistolæ an fuerit Petrus Apostolus, etsi olim dubitarunt nonnulli, & etiamnum plerique è Protestantibus id in dubium revocant ob styli, inquiunt, diversitatem; ea tamen est constans Ecclesiæ sententia, Conciliorum & Sanctorum Patrum firmata consensu, hanc Epistolam à Sancto Petro ultimo suæ vitæ anno esse conscriptam: unde nihil mirum est, si stylus ejus aliquantùm diversus est à priori Epistola ante 20. & ampliùs annos exarata. Magdeburgenses ipsi à stylo superioris Epistolæ hanc non adeò dissidere concedunt, ac potuit Petrus alio uti Interprete. Inscriptio ipsa, quæque cap. I. v. 16. de transfiguratione Domini ut testis oculatus inserit, quodque initio cap. 3. præmittit secundam se ad eos scribere Epistolam, hujus Epistolæ Auctorem esse Petrum omninò persuadent. Unde in Canone Sacrorum Librorum apud Concilium Laodicenum & Concilia quarti & quinti sæculi, & apud Patres ferè omnes ut Canonica habetur. Scripta creditur anno salutis 67. ad fideles omnes, non ad Judæos tantùm, ut multis videtur; quæ enim in hac Epistola continentur, ad Gentes imprimis pertinent; cujusmodi sunt exhortationes ad Christianas virtutes, & pericula quæ Ecclesiæ imminebant ab Hæreticis.

CAPUT PRIMUM.

Petrus hortatur fideles ut ad cælestia promissa contendant: & electionem suam per bona opera certam faciant; doctrinam iis traditam veram esse ex divinis oraculis confirmat.

1. SIMON (a) Petrus, servus & Apostolus Jesu Christi, iis qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem in justitia Dei nostri, & Salvatoris Jesu Christi.

2. Gratia (b) vobis & pax adimpleatur in cognitione Dei, & Christi Jesu Domini nostri:

3. Quomodo (c) omnia nobis divinæ virtutis suæ, quæ ad vitam & pietatem donata sunt, per cognitionem ejus, qui vocavit nos propria gloria & virtute,

4. Per quem maxima & pretiosa nobis promissa donavit (d): ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ: fugientes ejus, quæ in mundo est, concupiscentiæ corruptionem.

5. Vos

CAP. I. 1. (a) Antiquum Simonis nomen cum posteriori Petri conjungit, ne quis dubitet hanc Epistolam ab eo ipso fuisse perscriptam: *Iis qui coæqualem*, Gr. *ejusdem pretii*, aut præmii, quod fideles omnes manet, quodque est ipsa Dei fruitio. *In justitia*, quæ hanc fidem comitatur, quamque Deus fidelibus impartitur; *Dei nostri & Salvatoris Jesu Christi*; Articulus voci Salvatoris non præfigitur, adeò ut divinitas Christi hinc confirmetur.

2. (b) Crescat & multiplicetur. *In cognitione Dei*, per cognitionem.

3. (c) Constructio Latina non parùm videtur involuta: in Græco planior est sensus. Quemadmodum *omnia*, supple dona, quæ ad vitam & pietatem pertinent, donata sunt nobis; *Propria gloria & virtute*, per propriam gloriam & virtutem. Unde in textu Græco hæc verba: *Divinæ virtutis suæ*, per ablativum reddi debent; adeò ut hic sensus sit apertus: Gratia in vobis & pax impleatur, eadem ratione qua dona pietatis reliqua vobis sunt donata, nimirùm per fidem & cognitionem Dei & Salvatoris Jesu Christi. Atque ex eo salutandi modo occasionem sumit propositum argumentum pertractandi, & varios Christianæ pietatis progressus exponendi, à prima vocatione ad perseverantiam usque; vocationem eorum divinæ virtuti tribuit, quæ corda ipsa mutat per gratiam.

4. (d) Per quem, Jesum Christum; Græci legunt, *per quæ*, virtutem scilicet Dei & gloriam: *Divinæ con-*

5. Vos autem curam omnem subinferentes (e), ministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam,

6. In scientia autem abstinentiam (f), in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem,

7. In pietate autem amorem fraternitatis, in amore autem fraternitatis charitatem.

8. Hæc enim si vobiscum adsint (g), & superent; non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Jesu Christi cognitione.

9. Cui enim non præstò (h) sunt hæc, cæcus est, & manu tentans, oblivionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum.

10. Quapropter (i), fratres, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis: hæc enim facientes, non peccabitis aliquando.

11. Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus (k) in æternum regnum Domini nostri, & Salvatoris Jesu Christi.

12. Propter quod incipiam (l) vos semper commonere de his; & quidem scientes & confirmatos vos in præsenti veritate.

13. Justum autem arbitror quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione:

14. Certus quòd velox est depositio tabernaculi mei, secundùm quod & Dominus noster Jesus Christus * significavit mihi. * Joan. 21. 19.

15. Dabo (m) autem operam & frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis.

16. * Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem & præsentiam: sed speculatores facti illius magnitudinis. * 1. Cor. 1. 17.

17. Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eum hujuscemodi à magnifica gloria: * Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. * Mat. 17. 5.

18. Et hanc vocem nos audivimus de cœlo allatam, cùm essemus cum ipso in monte sancto.

19. Et habemus firmiorem (n) propheticum sermonem: cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris:

20. Hoc primum intelligentes, * quòd omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione (o) non fit. * 2. Tim. 3. 16.

21. Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.

C A-

fortes naturæ: per infusionem Spiritus sancti, & gratiam sanctificantem: *Fugientes*, Si vitaveritis eam quæ hominibus inest corruptionem.

5. (e) Omni cura & diligentia adhibita: *Ministrate in fide*, Gr. *suppeditate*, vel exhibete virtutem, seu bona opera cum fide conjungite.

6. (f) Seu temperantiam: vox Græca ab omnibus illicitis continentiam significat, & moderationem. *In patientia autem pietatem*, cultum Dei verum.

8. (g) Gagnæus suspicatur sic vertisse Interpretem: *Hæc enim vobis cùm adsint*; sed exscriptorem disjuncta conjunxisse, & addidisse particulam *Si*. *Et superent*; idque copiosè, non vacuos, non bonorum operum inanes vos constituunt. Hujus ædificii spiritalis, quod gradatione quadam descripsit, fundamentum est fides bonis operibus sociata. Virtutum exercitio adjicit scientiam, seu prudentiam, aut cognitionem vanitatis rerum, ex qua cognitione oritur abstinentia ab illicitis voluptatibus, quam sequitur patientia, dum sensuum illecebris resistitur: Vera pietas, amor proximi, & illius sublevatio, ac demùm amor Dei sincerus fastigium imponit huic ædificio. Hæ virtutes si vobis insint, & in dies crescant, id efficient, ut cognitio Christi in vobis non sit sterilis, sed omninò fructuosa.

9. (h) Cui hæc non adsunt, *cæcus est*; quod bonum est, à malo non valet secernere, nec meminit se à veteribus delictis purgatum fuisse, cùm in eadem vitia relabatur.

10. (i) Nunc ad perseverantiam eos adhortatur, ut per bona opera certam suam faciant electionem in his quæ ad ejus executionem spectant. Nam per bona opera electio Dei nobis innotescit, hæc velut sigillum electioni divinæ imponunt. *Non peccabitis aliquando*, peccato lethifero; illud vitabimus, si cœlum ipsum quò tendimus, & viam quæ in illud nos ducit, in oculis semper habeamus. *Non peccabitis*, Gr. *Non offendetis*, non impingetis.

11. (k) Ea ratione aditus ad æternum Christi regnum vobis patebit: nam bona opera instar clavis cœlum reserant, & electionem nostram stabiliunt.

12. (l) Gr. *Non negligam*, curabo vos commonefacere; hæc in memoriam vestram revocabo.

15. (m) An fortè alias iis scripsit Epistolas, quibus regnum illud Christi æternum in eorum memoriam revocavit; an potiùs idipsum non præstitit, transfigurationis historiam, cujus testis fuit oculatus, eorum animis subjiciens, ut gloriæ Christi & ejus regni apertissimum testimonium, quod à Deo Patre accepit. *Accipiens*, cùm accepisset. *Voce delapsa ad eum*, è nube illa splendida, in qua magnifica Dei gloria fulgebat. Tum enim Christus gloria & honore indutus est à Patre. *Ipsum audite*; unus enim est magister noster, quem audimus in Ecclesia, ut in monte sancto Dei.

19. (n) Possumus, inquit Gagnæus, hic *firmiorem*, non comparativè, sed positivè sumere, quomodo sæpè Græcè & Latinè sumitur; vel *firmiorem propheticum sermonem*, hominum opinione, qui nostrum testimonium tanti non faciunt.

20. & 21. (o) Nemini privato jus est Scripturas propria authoritate interpretandi, sed hoc uni convenit Ecclesiæ, cui Sanctus Spiritus à Christo promissus fuit. *Prophetia*, Is genuinus est Prophetæ character, ut & Spiritus Sancti afflatu scribat, & loquatur. Non de solis Prophetarum, sed de Scripturis omnibus hoc loco agitur.

CAPUT II.

Prophetis, de quibus superiori capite egit, falsos doctores opponit, ut Simonianos, & alios Hæresiarchas, qui mox exorituri erant; eorum dogmata, corruptos mores, & imminens exitium animis fidelium subjicit, ut ab iis caveant.

1. Fuerunt verò & pseudoprophetæ in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas (a) perditionis, & eum, qui emit eos, Dominum negant, superducentes sibi celerem perditionem.

2. Et multi sequentur eorum luxurias (b), per quos via veritatis blasphemabitur:

3. Et in avaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur (c): quibus judicium jam olim non cessat; & perditio eorum non dormitat.

* Iob 4. 18. Juda 6.

4. * Si enim Deus Angelis (d) peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in judicium reservari.

* Gen. 7. 1.

5. Et originali (e) mundo non pepercit, * sed octavum Noe justitiæ præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens.

* Gen. 19. 25.

6. * Et civitates Sodomorum & Gomorrhæorum in cinerem redigens, eversione damnavit (f): exemplum eorum, qui impiè acturi sunt, ponens:

7. Et justum Lot oppressum à nefandorum injuria ac luxuriosa conversatione eripuit:

8. Aspectu enim, & auditu justus erat: habitans apud eos, qui de die in diem animam justam iniquis operibus cruciabant (g).

9. Novit (h) Dominus pios de tentatione eripere: iniquos verò in diem judicii reservare cruciandos:

10. Magis (i) autem eos, qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant, dominationemque contemnunt, audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere blasphemantes:

11. Ubi Angeli (k) fortitudine & virtute cùm sint majores, non portant adversùm se execrabile judicium.

12. Hi verò velut irrationabilia pecora, naturaliter in captionem (l) & in perniciem in his quæ ignorant blasphemantes in corruptione sua peribunt,

13. Percipientes mercedem injustitiæ, voluptatem existimantes diei delicias: coinquinationes (m), & maculæ deliciis affluentes, in conviviis suis luxuriantes vobiscum.

14. Ocu-

CAP. II.

1. (a) Sectas perniciosas. *Dominum negant*, hominum cum Deo reconciliationem transferentes in Angelos: quod Simoniani præ cæteris faciebant, divinam Christo filiationem, & summum imperium detrahentes, quique varias fingebant fabulas circa Angelorum systema. *Superinducentes*, accersentes sibi celerem perditionem. Sæpiùs in hæresiarchis cor antè corrumpitur per libidinem, quàm animus per errorem.

2. (b) Gr. *Perditiones*, exitialem doctrinam. *Per quos*, in causa erunt, cur infideles de religione Christiana; quæ est una veritatis via, malè sentiant, & loquantur.

3. (c) Instar mercatorum verbis compositis sua ornabunt prava dogmata, ut incautos decipiant; idque ut suam expleant avaritiam. *Non cessat*, Gr. *Non intermittitur*; horum damnatio instat, nec torpescit manus Dei, quæ de iis sumet supplicium.

4. (d) Longum hic videtur esse hyperbaton ad v. 9. usque. Gr. si enim Angelis, cùm peccassent, non pepercit, sed catenis caliginis in infernum detrusos tradidit in judicium reservatos. Augustinus sic exponit, quosdam ab initio Angelos peccasse, & in hujus caliginosi æris ima detrusos ad diem judicii reservari ampliùs puniendos.

5. (e) Gr. *Antiquo*, vel rudi & imperito; *inducens*, mundo impiis pleno. Id verò concludendum relinquit fore ut Deus paucis hominibus non parcat, qui alios ab ipsa veritate abducunt: eos tantùm à diluvio servavit incolumes, qui à mundi corruptione erant immunes.

6. & 7. (f) Penitùs evertit. *Eripuit*, Et justum Lot. Nefariorum hominum flagitiosam consuetudinem ferre ampliùs non valentem eripuit: durum est viro justo inter impios vitam agere.

8. (g) Cùm enim is esset casto auditu, atque aspectu, Sodomitæ iniquis suis operibus virum justum cruciabant.

9. (h) Usque ad hunc locum hyperbaton esse, aut ellipsim, & ita supplendum existimat Gagnæus. Quod si neque Angelis, neque originali, seu primitivo mundo, neque Sodomæ & Gomorrhæ pepercit Deus, his doctoribus mendacibus non parcet: novit enim Deus pios eruere è tentationibus, quibus probantur; *iniquos verò ad diem judicii reservare cruciandos*, non quòd ante judicium pœnas non luent, sed graviores erunt pœnæ assumptis corporibus.

10. (i) Gr. præcipuè eos qui in concupiscentiis immundis ambulant, cujusmodi erant falsi doctores, Sodomitarum abominationes, & impura desideria imitantes, ut Dæmonum superbiam, & originalis mundi insatiabilem avaritiam cum injustitia conjunctam. *Dominationemque contemnunt*, rebellio est hæresis comes; *Audaces*, *sibi placentes*, Gr. *pertinaces*, & præfracti, ut & Dæmones; *sectas*, Gr. *opiniones*, vel etiam Magistratus, quorum est gloriosa potestas, non verentur blasphemare, & conviciari: vox enim Græca *opinionem* & *dignitatem* ex æquo significat, adeò ut videatur explicatio horum verborum, *dominationemque contemnunt*.

11. (k) Cùm tamen sancti Angeli, licet purissimi & fortissimi, in malis principibus Dei auctoritatem revereantur, nunquam homines impellunt ad rebellionem. Quin & Michael Dæmonem cum maledicentia & execratione non condemnavit, sed ad judicium Dei provocavit, ut testatur Judas v. 9. Quid ergo? an impurus homo & apostata Christi Apostolos conviciari & blasphemare audebit?

12. (l) Gr. natura in servitutem, & interitum genita, ut muta animalia, quæ in servitutem, & hominum alimoniam condita sunt. Sic hæretici Dæmonum prædæ futuri sunt; atque ut animalia irrationabilia, cùm in rabiem aguntur, sine discrimine notos & ignotos invadunt; sic hæretici, quæ ignorant mysteria, hæc ederiuntur, & blasphemant; omnes sine discrimine invadunt: *peribunt*, ob corruptos mores.

13. (m) Inquinati, & maculati, ut sceleratum vocamus scelus; *in conviviis suis*, unà vobiscum se oblectantes, cùm agapæ celebrentur. In vestra convivia licèt caste & moderate se ingerunt, in castitate mulierem insidientur; uti factum fuit à Gnosticis. Corruptio à corde in animum, & vicissim manat.

14. Oculos habentes plenos adulterii (n), & incessabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor exercitatum avaritia habentes, maledictionis filii:

15. Derelinquentes rectam viam erra-
* Juda 11. verunt, * secuti viam Balaam (o) ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit:

16. Correptionem verò habuit suæ vesa-
* Num. 22. 28. niæ: subjugale mutum animal, * hominis voce loquens, prohibuit prophetæ insipientiam.

* Juda 12. 17. * Hi sunt fontes (p) sine aqua, & nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reservatur.

18. Superba (q) enim vanitatis loquentes, pelliciunt in desideriis carnis luxuriæ eos, qui paululùm effugiunt, qui in errore conversantur:

19. Libertatem illis promittentes (r),
* Joan. 8. 34. cùm ipsi servi sint corruptionis: * à quo enim quis superatus est, hujus & servus est.
Rom. 6. 16. & 20. 20. Si enim refugientes (s) coinquinationes mundi in cognitione Domini no-
* Heb. 6. 4. stri, & Salvatoris Jesu Christi, * his rur-
* Mat. 12. 45. sus implicati superantur: facta sunt eis * posteriora deteriora prioribus.

21. Melius enim erat illis non cognoscere viam justitiæ, quàm post agnitionem, retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato.

22. Contigit enim eis illud veri prover-
* Prov. 26. 11. bii: * Canis (t) reversus ad suum vomitum; &, Sus lota in volutabro luti.

C A P U T III.

Primùm eorum refellit errorem, qui judicium futurum negabant. Tum judicium differri docet, ut detur locus pœnitentiæ: postea laudat Paulum, & ejus epistolas ait esse intellectu difficiles.

1. HAnc ecce vobis, charissimi, secundam (a) scribo epistolam, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem:

2. Ut memores (b) sitis eorum, quæ prædixi verborum à sanctis Prophetis, & Apostolorum vestrorum, præceptorum Domini & Salvatoris.

3. Hoc primùm scientes (c), quòd ve-
nient * in novissimis diebus in deceptio- * 1. Tim. 4. 1.
ne illusores, juxta proprias concupiscen- 2. Tim. 3. 1.
tias ambulantes, Juda 18.

4. Dicentes (d): * ubi est promissio, * Ezec. 12. 27.
aut adventus ejus? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ.

5. Latet (e) enim eos hoc volentes, quòd cœli erant priùs, & terra, de aqua & per aquam consistens Dei verbo:

6. Per quæ (f), ille tunc mundus aqua inundatus periit.

7. Cœli (g) autem qui nunc sunt, & terra, eodem verbo repositi sunt, igni reservati in diem judicii, & perditionis impiorum hominum.

8. Unum

14. (n) Græcè legunt *adulteræ*, nihil aliud quàm mulieres adulteras spectantes, explendæ libidinis causa, oculos habentes plenos, *incessabilis*, seu indesinentis delicti: *pellicientes*, Gr. *Inescantes animas nutantes*, nec benè firmatas; avaritiæ & rapinis sunt dediti, digni maledictione & execratione: ut *filius mortis* dicitur *reus mortis*. Impudicorum libidines foras se produnt, & vix tegi possunt. *Avaritia*, vox Græca πλεονεξία, omnem libidinem effrænem etiam significat.

15. (o) Viam Balaam, seu avaritiam relicta veritate secuti sunt; *ex Bosor*, Gr. *filium Bosor*, seu Boor, nam in ejusmodi nominibus interdùm variant Græci & Hebræi.

17. (p) Nam aquam vitæ perdiderunt, quam veri Apostoli puram profundunt. Hæretici sunt fontes exarescentes, & *nebulæ turbidæ*, ventis & turbinibus, seu variis & peregrinis doctrinis agitatæ.

18. (q) Has scilicet aquas effundunt fontes lutosi, fastuosam & vanitate plenam doctrinam; *pelliciunt*, hos fructus proferunt hæ nubes, accendunt libidines, luxuriæ desideria in iis qui paulò antè ab erroribus idololatriæ, & prava hujus sæculi consuetudine soluti fuerant; *qui paululum effugiunt*, illos *qui in errore conversantur*. Gr. per carnalia desideria eos inescant, qui hominum in errore versantium consortia planè, seu reverà, ὄντως, vitaverant.

19. (r) Libertatem iis promittunt in omnibus, cùm interim *servi sint corruptionis*, seu immunditiæ: liberior vivendi & sentiendi potestas sub libertatis Christianæ larva in errorem plures inducit, quàm exquisita eloquentia, aut quævis alia ratio.

20. (s) Qui enim refugerunt *coinquinationes mundi*, per cognitionem Domini Jesu, *his rursùs implicati superantur*, his factis sunt posteriora deteriora prioribus; nam scientes & volentes prævaricantur, & omninò voluntariè peccant.

22. (t) Proverbium est, cap. 26. Prov. *Et sus lota*: aliud est proverbium, ac supplendum, reversa ad cœnum; frustrà enim lota est.

CAP. III.

1. (a) Ergo utraque est Petri Apostoli genuina Epistola. *In quibus*, Epistolis, *vestram excito sinceram*, puram, & incorruptam, *mentem in commonitione*, per commonitionem.

2. (b) Verborum quæ à sanctis Prophetis accepistis, & mandatorum quæ à sanctis Apostolis, quæque sunt Domini Salvatoris nostri.

3. (c) Apostolus superiori capite fideles sui temporis admonuit, ut caverent ab Hæreticis, qui tum in Ecclesia grassari cœperant; nunc munit Christianos omnes qui futuri sunt, adversùs hæreses quæ ad extremum usque judicium sunt proditturæ, præmissa præfatiuncula primo & secundo versiculo comprehensa. *Hoc primùm scientes*: illud ante omnia scitote futuros in novissimis temporibus, *in deceptione illusores*, decipientes, & illudentes præcipua Christianæ religionis dogmata, resurrectionis imprimis, & extremi judicii.

4. (d) Irrisoriè: *ubi est promissio adventus ejus*, secundi nimirùm Christi adventus. *dormierunt*, ex quo prisci mortui sunt, omnia sic permanent, ut à principio condita sunt. Hæ sunt usitatæ impiorum voces, quibus fidem infringere conantur, & peccatores lactare solent, quasi nulla huic mundo accedat unquam mutatio.

5. (e) Ignorare volunt quæ nescire tamen non possunt. *Quòd cœli erant priùs*, Quòd cœli & terra verbo Dei consistant, & per idem verbum aboleri possint; terra de aqua tertia die emersit jussu divino, cùm omni ex parte aquis operiretur; *& per aquam*, quidam vertunt, *& in aqua*.

6. (f) Cœlum nimirùm & terram, cuncta perierunt animalia: per cœlum, cùm apertis cataractis vis ingens aquarum effusa est; per terram, cùm rupti sunt fontes abyssi magnæ.

7. (g) An eos latet, quòd ut cœlum, seu aer, &

8. Unum (h) verò hoc non lateat vos, chariſſimi, quia unus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies unus.

9. Non tardat (i) Dominus promiſſionem ſuam, ſicut quidam exiſtimant: ſed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reverti.

* 1. Theſ. 5. 2. Apoc. 3. 3. & 16. 15. 10. * Adveniet autem dies Domini ut fur: in quo cœli magno impetu (k) tranſient, elementa verò calore ſolventur, terra autem & quæ in ipſa ſunt opera, exurentur.

11. Cùm igitur hæc omnia diſſolvenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis converſationibus & pietatibus,

12. Expectantes (l) & properantes in adventum diei Domini, per quem cœli ardentes ſolventur, & elementa ignis ardore tabeſcent?

* Iſa. 65. 17. & 66. 22. Apoc. 21. 1. 13. * Novos verò cœlos (m), & novam terram ſecundùm promiſſa ipſius expectamus, in quibus juſtitia habitat.

14. Propter quod, chariſſimi, hæc expectantes, ſatagite immaculati & inviolati ei inveniri in pace.

15. Et * Domini noſtri longanimitatem, ſalutem arbitremini: ſicut & chariſſimus frater noſter Paulus (n) ſecundùm datam ſibi ſapientiam ſcripſit vobis, *Rom. 2. 4.

16. Sicut & in omnibus epiſtolis (o), loquens in eis de his: in quibus ſunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & inſtabiles depravant, ſicut & cæteras Scripturas, ad ſuam ipſorum perditionem.

17. Vos igitur, fratres, præſcientes cuſtodite (p): ne inſipientium errore traducti excidatis à propria firmitate.

18. Creſcite verò in gratia, & in cognitione Domini noſtri, & Salvatoris Jeſu Chriſti. Ipſi gloria & nunc, & in diem æternitatis. Amen.

terra diluvio mundum, nempe viventia cuncta inundaverunt ad ulciſcendum impiorum flagitia; *ita cœli*, ſervati ſunt ut igne conflagrent, *in diem judicii*, ad impiorum preditionem. Itaque ut mundus olim per aquam periit, ſic per ignem peribit; ac cœlum & terra per idem verbum Dei ſunt reſervata ad perditionem impiorum. Judicium illud Dei ignorare volunt, ac propterea alios ſeducunt, quaſi non futurus ſit ſecundus Chriſti adventus, nec futura corporum reſurrectio; atque per eum errorem apoſtaſia illa, cujus meminit Paulus 2. Theſſ. 2. & ſeceſſio amplum ſibi patefaciet aditum Antichriſti temporibus.

8. (h) Illam verò impiorum irriſionem, quòd adventus ille Chriſti retardetur, ſic elidit Apoſtolus: Non retardat Dominus promiſſionis ſuæ effectum, quem conſtituto tempore præſtabit; ſed ſaluti hominum ſua providentia conſulit; neque apud eum eſt diſtinctio temporum, cui præſentia ſunt omnia: *Sicut mille anni*; Deus nec locis, nec temporibus continetur; nulla temporis mora apud eum diuturna eſt, aut brevis.

9. (i) Ille non retardat, qui conſtituto tempore præſtat quæ promiſit; dilatio illa non aliud eſt quàm Dei longanimitas; *propter vos*, Gr. *propter nos*.

10. & 11. (k) Gr. *Cum ſibilo*, inſtar procellæ, cum ſtrepitu: opus Dei ſemper perſtabit, quo voluerit modo; ſed ignis opera hominum deſtruet. *Oportet*, Niſi velimus cum rebus perituris perire.

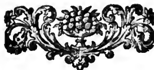
12. (l) Quaſi obviam euntes cum feſtinatione Chriſti adventui. *Tabeſcent*, Gr. *Liqueſcent*, inſtar metallorum in fornace. *Per quem*, adventum, aut diem; utrumque enim in Græco textu eſt feminini generis.

13. & 14. (m) Non igitur peribunt cœli quoad ſubſtantiam, quæ in meliorem ſtatum eſt mutanda. Quamobrem *Juſtitia habitat*; præſens pro futuro, habitabit: terrenorum bonorum ſitim extinguat cœleſtium expectatio. An ſoli juſti in hoc mundo renovato habitabunt?

15. (n) Id referendum videtur ad caput 2. Epiſt. ad Roman. niſi fortè in alia ſcriptum ſit Epiſtola, quæ temporum injuria intercidit.

16. (o) Sicut ſcripſit vobis in omnibus Epiſtolis; *de his*, nempè de adventu Domini, & de illius longanimitate. *In quibus*, non fortè Epiſtolis, (cùm articulus non ſit generis fœminini,) ſed verbis: inter quæ Pauli verba ſunt quædam difficilia intellectu, quæ hæretici *depravant*, *ſicut & cæteras Scripturas*.

17. (p) Cavete ne impiorum erroribus abducti, *excidatis à propria firmitate*, in qua eſtis conſtituti per doctrinam Apoſtolorum.

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI PRIMA.

EX tribus Epistolis Joannis Apostoli primam esse genuinam, & à Joanne Evangelista scriptam veterum omnium est una consensio: idem omninò styli character, qui in Evangelio, eadem utrobique charitas, eadem unctio in verbis propè singulis se prodit. Augustinus & alii nonnulli eam citant ut ad Parthos scriptam: sed cùm nulli nationi præ cæteris sit inscripta, cùmque doctrinam contineat quæ ad omnes omninò Christianos spectat, alii pertendunt eam neque ad Parthos, neque ad fideles ex Judæis in Perside dispersos, sed ad fideles omnes scriptam fuisse, eamque ut titulo, sic reipsâ esse Catholicam.

Circa secundam & tertiam Epistolam primis Ecclesiæ temporibus dubitatum fuit à nonnullis de utriusque auctore. Quidam enim Joanni Presbytero, seu seniori, cujus Papias meminit, ut Apostolorum discipuli, utramque tribuerunt, Irenæus L. 1. secundam laudat, ut Joannis Christi discipuli. Clemens Alex. Lib. 2. Stromatum locum citat ex prima Epistola, quam majorem appellat, adeò ut duas alias eidem Auctori omninò tribuere videatur, nempe Joanni Apostolo. Idem est ubique stylus, eædem sententiæ, omnes eamdem charitatem & proximi dilectionem spirant. Unde Patres quarti & quinti sæculi utramque in Canone novi Testamenti reponunt.

Argumentum primæ Epistolæ est divinitatis Christi contra Ebionis & Cerinthi hæreses, quæ nuper emerserant; tum humanitatis contra Basilidem assertio; simul mandatorum Dei observationem, & bonorum operum, charitatis imprimis erga proximum necessitatem contra Simonem Magum, & alios qui posteà extiterunt Hæreticos, qui solam fidem ad salutem esse necessariam pertendebant, omninò adstruit, & sæpiùs inculcat.

CAPUT PRIMUM.

De Incarnatione Verbi; de luce & tenebris; nullum esse sine peccato; sed sanguis Jesu Christi mundat nos.

1. QUOD fuit (a) ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ:

2. Et vita manifestata (b) est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis:

3. Quod

CAP. I. 1. (a) Gr. *erat*, vel in Evangelio, *In principio erat Verbum*; ipsum Verbum vitæ, seu vivum & visum, quod fuit ab æterno, annuntiamus vobis, & ejus divinitatem prædicamus.

2. (b) Particula, *Et*, sæpè in Scripturis pro causali sumitur, *quia*: hoc ipsum Verbum vitæ, seu vita ipsa per Incarnationem se manifestam fecit, eamque vidimus, & testamur, & annuntiamus vitam illam æternam, quæ in Patre erat abscondita, quæque apparuit vobis. Hæc est velut summa Evangelii, quam vobis prædicamus nos Christi Apostoli, testes oculari miraculorum quæ vidimus, & doctrinæ cælestis quam audivimus. Quod more suo repetit, ut omnem suspicionem adversùs hoc testimonium adeò luculentum testium multitudine confirmatum amoveat.

3. Quod vidimus, & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos societatem (c) habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre, & cum Filio ejus Jesu Christo.

4. Et hæc scribimus vobis ut gaudeatis (d), & gaudium vestrum sit plenum.

5. Et hæc est annuntiatio (e), quam audivimus ab eo, & annuntiamus vobis: * Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ.
* Joann. 8. 12.

6. Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus. (f).

7. Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem habemus ad invicem, * & sanguis (g) Jesu Christi, Filii ejus, emundat nos ab omni peccato.
* Heb. 9. 14. 1. Pet. 1. 19. Apoc. 1. 5.

8. * Si dixerimus (h) quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.
* 3 Reg. 8. 46. 2. Par. 6. 36. Prov. 20. 9. Eccle. 7. 21.

9. Si confiteamur peccata nostra; fidelis (i) est, & justus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.

10. Si dixerimus quoniam non peccavimus; mendacem facimus eum, & verbum (k) ejus non est in nobis.

CAPUT II.

Abstinendum à peccatis; Jesus Christus est propitiatio pro peccatis totius mundi; qui mundum diligit, Deum non diligit: multi Anti-Christi Anti-Christum præcedent.

1. Filioli mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis. Sed & si quis peccaverit, advocatum (a) habemus apud Patrem, Jesum Christum justum:

2. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi.

3. Et in hoc scimus (b) quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus.

4. Qui dicit se nosse eum, & mandata ejus non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est.

5. Qui autem servat verbum (c) ejus, verè in hoc charitas Dei perfecta est: & in hoc scimus quoniam in ipso sumus.

6. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare.

7. Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio (d): Mandatum vetus est verbum quod audistis.

8. * Iterùm (e) mandatum novum scribo vobis, quod verum est, & in ipso, & in vobis: quia tenebræ transierunt, & verum lumen jam lucet.
* 1. Joan. 13. 34. & 15. 12.

9. Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc.

10. Qui

3. (c) Gr. *Communionem*, in eadem fide & religione: Idcircò tam faustum nuntium vobis annuntiamus, ut tandem & vos sitis participes per Spiritum sanctum, qui hujus sanctæ societatis est nexus, quique nos cum Patre & Filio arctissimè conjungit. Christiana Religio societas est hominum cum Christo, & per Christum cum Deo, & cum aliis hominibus per fidem.

4. (d) Propterea hanc scribit Epistolam, ut in illa firmum habeant & solidum gaudium, quòd in eam societatem unà cum Apostolis, cum Christo, cum Deo ipso admissi fuerint; atque illud gaudium ex fide, & bonorum cœlestium expectatione profectum, tam plenum est & verum, quàm vana est & fallax ex bonis terrenis lætitia.

5. (e) Annuntiatio, quam audivit à Christo ipso, quæque in Evangelio continetur, hæc est: *Quoniam Deus lux est*, lux mentium, lux intelligibilis, pura veritas, sanctitas & justitia, quam sequi & imitari debemus, cui nullum est cum tenebris peccatorum commercium. Atque hæc prima est societatis illius, in quam asciti sumus, conditio, ut lumen illud peccatorum tenebris obscuratum excitemus.

6. (f) Non ex fide vivimus, si promissa in Baptismo facta non præstamus.

7. (g) Iterum conjunctio, *Et*, causalis est, quia sanguis Christi emundat nos à peccatis, quæ ante fidem, & post acceptum Baptismum contraximus.

8. (h) Quisquis se esse expertem peccati, de se nimiùm præsumit, & peccat. Itaque sincera infirmitatis suæ confessio est altera hujus societatis conditio; sola humilitas sincera est & vera, superbia est continuata dissimulatio. Voce metaphorica *luminis* puram & sanctam vivendi rationem, & Christi imitationem videtur intelligere.

9. (i) Ut nobis parcat, quia verè pœnitentibus id promisit. *Justus*; nam Christus hanc nobis veniam promeruit, & illi debita est hæc peccatorum remissio: hæc est fructus sanguinis Christi. Vox etiam ille, *justus*, interdùm misericordem & benignum significat.

10. (k) Non intelligimus, hanc ejus doctrinam mente non retinemus: nam in Scripturis & in oratione Dominica contrarium nos docet.

CAP. II.

1. & 2. (a) Solus Christus est victima propitiationis pro peccatis nostris, non solus intercessor, ut docet August. in hunc locum. Apostolus peccati deformitatem simul & remedium mentis oculis subjicit.

3. & 4. (b) Fides ex bona vita & mandatorum observatione dignoscitur. *Quoniam cognovimus eum*, non sterili scientiæ, sed cum effectu conjuncta; non novimus Deum ut veri Christiani, cùm mandata ejus non servemus; vita nostra est fidei probatio, cùm ex fide vivimus.

5. (c) Non quodvis verbum, sed mandatum dilectionis intelligit ex Augustino; tumque perfecta est charitas, cùm ille dominatur affectibus nostris, idque amamus quod amari debet, & tantùm diligimus, quantùm est diligendum.

7. (d) Cùm primùm Evangelium audistis. Quia etiam ab initio dictum est antiquis, *diliges proximum tuum*.

8. (e) Gr. Πάλιν, *è contrario*; imò verò, aut verumtamen, novum est mandatum; *Quod verum est, & in ipso*, scilicet in Christo, qui hujus dilectionis exemplum seipsum præbuit; *& in vobis*, etiam in vobis, quorum cordibus illud per Spiritum sanctum inscripsit; atque illa charitas fugatis tenebris lucere cœpit in mentibus vestris, ac verum lumen Evangelii.

* Inf. 3. 14. 10. * Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum (f) in eo non est.

11. Qui autem odit (g) fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus.

12. Scribo (h) vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.

13. Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis, adolescentes, quoniam vicistis malignum.

14. Scribo vobis, infantes, quoniam cognovistis patrem. Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.

15. Nolite (i) diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo.

16. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia (k) carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo est.

17. Et mundus transit, & concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

18. Filioli, novissima hora (l) est: & sicut audistis, quia Antichristus venit, & nunc Antichristi multi facti sunt: unde scimus, quia novissima hora est.

19. Ex nobis prodierunt (m), sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: sed ut manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.

20. Sed vos unctionem (n) habetis à Sancto, & nostis omnia.

21. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non est.

22. Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Jesus est Christus? Hic est Antichristus (o), qui negat Patrem, & Filium.

23. Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet; qui confitetur Filium, & Patrem habet.

24. Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat (p): Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis.

25. Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam.

26. Hæc scripsi vobis de his, qui seducunt vos.

27. Et vos unctionem (q), quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos, manete in eo.

28. Et nunc filioli manete in eo: ut cùm apparuerit, habeamus fiduciam (r), & non confundamur ab eo in adventu ejus.

29. Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam & omnis qui facit justitiam (s), ex ipso natus est.

C A-

10. (f) Is non impingit, neque ex aliorum peccatis occasionem ruinæ sumit, ut solent qui in tenebris ambulant.

11. (g) Qui odit fratrem suum, is peccatorum tenebris involutus oberrat; pravo affectu corruptus malè de fratre suo judicat, atque ita excæcatur, ut cæcitatem suam non sentiat; quæ bona sunt in aliis, non videt.

12. 13. & 14. (h) Filiolos vocat omnes ad quos scribit, & pueros, & juvenes, & senes; eosque in tres velut classes dividit. Senibus, qui ut plurimùm nosse vetera gloriantur, gratulatur, quòd Christum qui ab initio est, cognoverint; adolescentibus qui de fortitudine sua sibi blandiuntur, quòd malignum vicerint; pueris, quòd Patrem, à quo omnia sperare possunt, ut verum Patrem qui dat omnibus affluenter, invenerint.

15. (i) Vetat mundi amorem, quòd ambo illi amores Dei & mundi inter se pugnent; quantum de uno detrahitur, tantum accedit alteri.

16. & 17. (k) Mundi corruptio ad tria capita revocatur; ad voluptatem sensuum, quam Aug. vocat *libidinem sentiendi*; ad divitiarum, & ad inanem rerum visibilium cupiditatem; ac demum ad libidinem excellendi. Vox Gr. ἀλαζονεία, *insolentiam*, aut *arrogantiam* significat, quæ & dignitatum ambitionem, ac laudum humanarum aucupium includit. Hæc corruptio ex mundo est, & non ex Deo. Mundus verò, & quidquid in eo nobis blanditur, brevis est ævi, citò transit, & ejus dilectores secum abripit. Qui verò divinæ voluntati obtemperat, ejus immutabilitatis fit particeps.

18. (l) Instat novissimum tempus, multi quoque sunt Antichristi præcursores, seu heretici, Christi hostes: itaque adversùs hæreticos, quibus Dæmon ut ministris suis utitur, fideles munit. Ut Christus sua habet membra ab initio mundi, ita & Antichristus ab initio nascentis Ecclesiæ. *Antichristus venit*; articulus voci Græcæ præpositus, singularem designat Antichristum qui venturus est.

19. (m) Gr. *Exierunt: Sed non erant ex nobis*; hic est Ellipsis, quæ à Græcis sic impletur; hoc illis contigit, ut manifestum fiat eos non fuisse ex nobis, sed hypocritas; neque eos fuisse nobiscum sentientes. Erant quidem de Ecclesia, & in Ecclesia visibili; sed non erant ejus membra viva, aut fuerunt tantùm ad tempus.

20. (n) Spiritus sancti gratiam, quæ vos docet omnia ad salutem necessaria, & hæreticorum vafritiem detegit: ex plenitudine Christi vos estis sanctificati, & per fidem nostis omnia; est enim fides compendiaria rerum omnium cognitio.

22. (o) Hæc est Judaica hæresis, negare Jesum esse Christum: nam hoc est simul negare Patrem & Filium. Ea fuit prima hæresis, ac postrema futura est: in hoc Antichristi capitale dogma aliæ omnes hæreses desinent: indivisa est personarum divinarum cognitio & fides.

24. (p) Constantiam in fide quæ viva voce iis annuntiata fuerat, quamque ab initio acceperant, quæ per traditionem ad eos pervenerat, ut præcipuum adversùs hæreses alexipharmacum iis proponit, ac fore ut in Filio & Patre inconcussi permaneant, si constantes in fide fuerint; ac vitam æternam ut mercedem iis pollicetur.

27. (q) Spiritus sancti: intùs nos docet qui cathedram habet in cœlo; homines pulsant aures corporis, Spiritus sanctus oculos cordis aperit. *Et vos unctionem*; verba sic videntur disponenda: Quam vos accepistis unctionem ab eo, hæc maneat in vobis.

28. (r) Conscientia nos non reprehendente, intrepidi erimus in extremo Dei judicio.

29. (s) Qui Deum imitatur faciendo opera justa.

CAPUT III.

Felix illa nativitas per Baptismum; qua filii Dei nominamur & sumus: qui non diligit, manet in morte: diligendum verè, & operibus, non verbo tantum.

1. Videte (a) qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur & simus. Propter hoc mundus non novit nos: quia non novit eum.

2. Charissimi, nunc filii Dei sumus: & nondum apparuit (b) quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est.

3. Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat (c) se, sicut & ille sanctus est.

4. Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem (d) facit: & peccatum est iniquitas.

5. Et scitis quia ille apparuit, ut pecca-
* Is. 53. 9. ta nostra tolleret: * & peccatum in eo
1. Pet. 2. 22. non est.

6. Omnis qui in eo manet, non peccat: & omnis qui peccat, non vidit (e) eum, nec cognovit eum.

7. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit justitiam, justus (f) est: sicut & ille justus est.

* Joan. 8. 44. 8. * Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.

9. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.

10. In hoc manifesti (g) sunt filii Dei, & filii diaboli. Omnis qui non est justus, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum:

11. Quoniam hæc est annuntiatio (h), quam audistis ab initio, * ut diligatis al- * Joan. 13. 34. & 15. 12.
terutrum.

12. Non sicut * Cain, qui ex mali- * Gen. 4. 8.
gno (i) erat, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera ejus maligna erant: fratris autem ejus, justa.

13. Nolite (k) mirari, fratres, si odit vos mundus.

14. Nos scimus quoniam translati (l) sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. * Qui non diligit, manet * Lev. 19. 17.
in morte: Sup. 2. 10.

15. Omnis qui odit fratrem suum, homicida (m) est. Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem.

16. * In hoc cognovimus charitatem * Joan. 15. 13.
Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & nos debemus (n) pro fratribus animas ponere.

17. * Qui habuerit substantiam (o) hu- * Luc. 3. 11.
jus mundi, & viderit fratrem suum neces- Jac. 2. 15.
sitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo?

18. Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.

19. In

CAP. III. 1. (a) Considerate quantùm nos Deus diligit, qui ad filiorum dignitatem nos evexit; neque id vos conturbet, quòd mundus ut viles vos habeat & contemptibiles, quia nec vos novit, nec Deum; *Et simus*, deest in Græco; apud Deum idem est *vocari & esse*.

2. (b) Etsi nunc sumus filii Dei per adoptionem, nondum tamen apparuit quid in gloria futuri simus, nimirùm similes Christo per gloriam corporis & animæ. *Videbimus eum sicuti est*; hoc majus quiddam est, quàm id omne quod dici potest; videbimus Deum facie ad faciem, *Cùm apparuerit Jesus Christus*.

3. (c) Qui in hanc spem firmam & solidam erigitur, omne peccatum fugere debet, ut Christus sanctus est, & purus ab omni peccati labe; spes omnis alia nos fallit. *Sanctificat se*, purum se custodit.

4. (d) Divinæ legis prævaricationem: hoc enim est peccatum, legis transgressio. Qui legem Dei violat, hic Christo adversatur, qui venit in mundum, ut auferret peccatum, tamquam victima Deo digna.

6. (e) Qui peccat, is Christum non novit, ea cognitione quæ ad salutem confert: quis sit Christus, quid pro nobis passus effecerit, obliviscitur; *Nec cognovit*, eum fide viva.

7. 8. & 9. (f) Justitia quæ ex operibus manifestatur. *Peccatum*, per charitatem sumus Filii Dei, hanc adoptionem tueamur: peccatum mortale cum charitate & gratia habituali, quæ est velut semen Dei, simul esse nequit. *Non potest peccare*; quamdiu charitas in eo est, peccatum odio habet; vel insigne aliquod peccatum intelligit, cujusmodi est affectata infidelitas, agnitæ veritati non acquiescere: ac de hoc peccato loquitur Christus, Joan. 16. *De peccato quidem, quia non crediderunt in me*: qui in Filium Dei est adoptatus, & natus ex Deo, peccatum non facit infidelitatis illius affectatæ; *quia semen Dei*, seu fides viva in eo est. *& non potest peccare*: Per gratiam Dei in peccatum illud non labitur, ita Gagnæus: alii de peccato impœnitentiæ finalis intelligunt hunc locum; vel non potest peccare, quatenus est filius Dei, vel abhorret à peccato.

10. (g) Hoc indicio manifesti fiunt: charitas Filios Dei à filiis diaboli secernit.

11. (h) Hoc est quod vobis nuntiatum fuit jam ab initio Evangelii prædicati; vel amor proximi vetustissimum est Dei præceptum, cordibus nostris insculptum manu Creatoris, & renovatum verbo, exemplo & gratia Salvatoris.

12. (i) Diabolo, illud primum est peccatum filiorum Adam, idque ex invidia, quòd opera ejus essent mala, & Abelis bona.

13. (k) Si mundus, si homines mundo addicti, qui eodem spiritu reguntur, quo Cain, vos oderint, vos persequantur.

14. (l) A morte ad vitam gratia Dei sumus translati, cùm fratrem diligimus, & Deum in proximo.

15. (m) Qui odit fratrem suum, sibi ipsi vitam gratiæ adimit, & fratrem in corde suo interimit, cujus vita ipsi displicet, & cujus morte lætatur.

16. (n) Veræ charitatis exemplar in Christo moriente proponit nobis imitandum.

17. (n) Facultates; cùm frater in egestate est, aut necessitatem patitur, tum exercendi operis charitatis tempus maximè adest, eaque eleemosyna ex vero cordis affectu, & ex christiana pietate, non ex vanitate facienda. *Viscera*, charitas, benignitas.

19. In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus: & in conspectu (p) ejus suadebimus corda nostra.

20. Quoniam si reprehenderit (q) nos cor nostrum: major est Deus corde nostro, & novit omnia.

21. Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum:

* Mat. 21. 22. 22. * Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata ejus custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo, facimus.

* Joan. 6. 29 & 17. 3. 23. * Et hoc est mandatum ejus: Ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi:

* Joan. 13. 34. & 15. 12. & * diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.

24. Et qui servat mandata ejus, in illo manet, & ipse in eo: & in hoc scimus quoniam manet in nobis de Spiritu (r), quē dedit nobis.

CAPUT IV.

Cùm primis Ecclesiæ temporibus multi se in Christi nomine venire, ac se spiritu Dei afflatos jactarent, Apostolus fideles admonet, ut probent spiritus, utrum ex Deo sint, atque ex duobus indiciis spiritum Dei cognosci posse docet.

1. CHarissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.

2. In hoc cognoscitur (a) spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est:

3. Et omnis spiritus, qui solvit (b) Jesum, ex Deo non est: & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc jam in mundo est.

4. Vos ex Deo estis filioli, & vicistis (c) eum, quoniam major est qui in vobis est, quàm qui in mundo.

5. * Ipsi de mundo sunt: ideò de mundo loquuntur (d), & mundus eos audit. * Joan. 8. 47.

6. Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit (e) nos: qui non est ex Deo, non audit nos: in hoc cognoscimus Spiritum veritatis, & spiritum erroris.

7. Charissimi, diligamus nos invicem: quia charitas (f) ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum.

8. Qui non diligit, non novit Deum: quoniam Deus charitas est.

9. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam * Filium suum unigenitum * Joan. 3. 16.
misit Deus in mundum, ut vivamus per eum.

10. In hoc est charitas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

11. Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.

12. * Deum nemo (g) vidit umquam. * Joan. 1. 18. 1. Tim. 6. 16.
Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, & charitas ejus in nobis perfecta est.

13. In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de Spiritu (h) suo dedit nobis.

14. Et

19. (p) Non votis tantùm, aut desiderio, sed reipsa stat vera charitas; id nobis ipsis omninò persuadebit, nos sincero animo, non verbis tantummodò, erga fratres benè esse affectos, & vera pietate duci. Hæc illius est merces, ut in conspectu Dei, & in extremo judicio securi simus; si corde & opere fratres nostros diligimus, conscientiam nostram tranquillam & securam reddemus in conspectu Dei.

20. (q) Si conscientia nostra nos condemnaverit, aliud ore gerentes, aliud in pectore, quomodo Deum omniscium latere poterimus? Vel si cor nostrum jam nos condemnat & terret, quid nobis futurum est in extremo Dei judicio?

24. (r) Per Spiritum sanctum & charitatem ipsam novimus charitatem. Alii de missione visibili Spiritus sancti, qualis erat in primitiva Ecclesia, hæc verba interpretantur; idque ex iis quæ sequuntur, colligunt.

CAP. IV. 2. (a) Primum argumentum Spiritus Dei in nobis manentis est mysterii Incarnationis aperta professio; nam ea est prima orthodoxæ fidei nota. In veteri testamento Deuter. 13. veri à falsis Prophetis, qui præstigiis & fictis miraculis populum decipiebant, hoc ipso dignosci dicuntur, quòd falsi Prophetæ unitatem Dei impugnarent. In novo testamento vera missio prædicatorum hoc ipso fuit confirmata, quòd Verbum incarnatum profitentes, quam annuntiabant fidem, hanc adstruebant per miracula.

3. (b) Quòd si aliqua ex parte hujus mysterii fides violetur, negando Christum ante Incarnationem extitisse, tum divinitas ejus negatur, ut à Cerintho, & Ebione factum: si autem quis carnis humanæ tollat veritatem, ut Basilides, is solvit Christum, seu ejus Deitas, seu humanitas illi detrahatur. Una est in Christo persona, in qua divina & humana natura indivulsè uniuntur. *Qui solvit Jesum*, Gr. *Qui non confitetur Jesum Christum venisse in carne, est Antichristus*, ex Græco, & hic spiritus est Antichristi, *de quo audistis, quoniam venit*, per suos præcursores nimirùm; aut qui venturus est.

4. (c) Hos rejecistis, & eorum doctrinam: Deus qui in nobis pugnat, fortior est mundo, & diabolo, qui princeps hujus mundi nuncupatur.

5. (d) Hinc etiam pseudoprophetæ dignoscuntur, quòd iis utantur rationibus, quas mundus ultrò recipit, quæque ultra naturæ vires non pateant, quòd exempli gratia nihil existat antequam nascatur, & alia ejusmodi. Sed apud Christi Apostolos omnia ex Deo manant; missionis eorum auctoritas miraculis stabilitur.

6. (e) Doctrina Apostolorum ex Deo est; principiis utitur, quæ digna sunt Deo, & ejus omnipotentia.

7. (f) Ad charitatem in se spectatam redit, & ejus originem à Deo ipso repetit, qui est charitas increata; ex eo velut semine nos regenerat: *Et cognoscit Deum*, cognitione experimentali; nihil est majus charitate, quæ ex Deo manat, quæ Dei filios efficit, & veram Dei cognitionem gignit.

12. (g) Etsi nemo viderit Deum in hac vita, est tamen in iis qui charitatem habent, quæ in nobis est perfecta.

13. (h) Ex diversis Spiritus sancti donis cognoscimus Deum manere in nobis. Cùm enim Deus sub sensus nostros non veniat, de præsentia sua nos certos facere voluit per effectus Spiritus sancti, per miracula, per donum linguarum, & alia exteriora dona, quorum ipse Joannes & alii Apostoli sunt testes oculati: vel ex bonis operibus & amore rerum cœlestium Spiritum Dei in nobis esse novimus.

14. Et nos vidimus, & testificamur, quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi.

15. Quisquis confessus fuerit quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.

16. Et nos cognovimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus Charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17. In hoc (i) perfecta est charitas Dei nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii: quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo.

18. Timor (k) non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor pœnam habet: qui autem timet, non est perfectus in charitate.

19. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.

20. Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?

21. * Et hoc mandatum habemus à Deo: ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

* *Joan. 13. 34. & 15. 12. Ephes. 5. 2.*

CAPUT V.

Joannes in hoc capite divinitatem Christi & mysterium Incarnationis sic adstruit, ut ad id quod maximè ipsi cordi est, amorem scilicet Dei & proximi, de quo antè disseruerat, identidem digrediatur.

1. OMnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus (a) est. Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo.

2. In hoc cognoscimus (b) quoniam diligimus natos Dei, cùm Deum diligamus, & mandata ejus faciamus.

3. Hæc est enim charitas Dei, ut mandata (c) ejus custodiamus; & mandata ejus gravia non sunt.

4. Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum: & hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides (d) nostra.

5. * Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit (e) quoniam Jesus est Filius Dei? * *1. Cor. 15. 57.*

6. Hic est qui venit per aquam & sanguinem, Jesus Christus: non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine (f). Et Spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

7. Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in cœlo: Pater, Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres unum (g) sunt.

8. Et

17. (i) Ob hoc consummata fuit Dei in nos charitas: *Ut fiduciam habeamus*, ut intrepidi simus in die judicii, *Quia sicut ille est*, charitate plenus, & summè nos diligit, ita & nos summè illum, & propter eum fratres perfectè diligamus: sic tamen ut particula, *sicut*, non omnem similitudinem exprimat; & sicut ille manet in nobis, ita & nos sumus manentes in illo; crescente in nobis charitate, crescit in nobis humilis fiducia: *Sicut ille est*.

18. (k) Perfecta charitas expers est timoris merè servilis: nam ubi solus est timor ex conscientia peccatorum, ibi non est perfecta charitas; hic timor pœnam habet, excruciat conscientiam, neque illi cum gaudio & fiducia perfectæ charitatis convenit; timore casto & filiali hoc timemus, ne Deo ipsi displiceamus. *Pœnam habet*, Gr. κόλασιν, *punitionem*, fiduciam non habet. Hæc quoque verba, *Timor non est in charitate*, sic exponi possunt; qui charitatem habet perfectam, non re id timet, ne pro Deo pœnas & supplicia subeat: secùs amor ille est adhuc imperfectus.

CAP. V. 1. (a) Fidelem scilicet qui credit in Christum; qui amat Christum, ejus membra odisse non potest.

2. (b) Amoris quo diligimus Deum, amor noster erga proximum est certissimum argumentum: ut vicissim cùm mandata Dei observamus, eum diligimus, & natos ex Deo: ita ut amores illi duo unà sint conjuncti, nec unus sine altero stare possit. Verè non diligitur proximus, nisi cùm Deus amatur, & proximus propter Deum.

3. (c) Amor enim Dei, mandatorum ejus observatione continetur, quæ magna ex parte ad amorem proximi referuntur: *Gravia non sunt*; nihil enim amori grave est. Ex vitæ nostræ ratione, & ex ipsis operibus, an verè Deum & proximum diligamus, expendere debemus.

4. (d) Quod impossibile existimat mundus, id fides verum esse convincit. Hæc humilitati, & orationi conjuncta nos invictos facit; ea nos docet quid amandum sit, quid fugiendum: Vincimus mundum, cùm desideria carnis superamus, cùm pravos subigimus affectus.

5. (e) Fides qua divinitatem Christi, & incarnationem ejus credimus, victoriam de mundo & ejus incredulitate reportavit. Utrumque probat trium testium auctoritate, primùm quidem Incarnationis mysterium, & naturæ humanæ veritatem in Christo probat ex descensu Spiritus sancti, aqua, & sanguine.

6. (f) Venit enim Christus per aquam Baptismi nos salvaturus, non cum aqua sola, quam adhibebant Judæi, cui Joannes addidit pœnitentiam: sed in aqua & sanguine in cruce effuso. *Quoniam Christus est veritas*. Accessit Spiritus testimonium in Christi Baptismate, Joan. 1. *Super quem videris Spiritum descendentem, hic est qui baptizat in Spiritu sancto*: Spiritus testificatus Christum esse verum hominem, & Messiam. Itaque Christus nostra est victima, cujus sanguis nos redemit in cruce; purgat in Baptismo & in Sacramento pœnitentiæ, alit in Eucharistia. Hoc testimonium Spiritus sanctus reddit veritati Divinitatis & Incarnationis Christi.

7. (g) Hic versiculus in quibusdam codicibus Græcis deest, ac verisimile est hunc erasum esse ab Arianis; observat vir doctus hunc locum frequentiùs in Latinis exemplaribus occurrere. Ab Eugenio quidem Carthaginis Episcopo anno 484. in confessione fidei quam Hunnerico Vandalorum regi exhibuit, à Fulgentio quoque ad objectionem decimam Arianorum citatur; ac subinde Fulgentius existimat à B. Cypriano in Lib. de unitate Ecclesiæ ea verba laudari. Qua de re fusiùs disserit Franciscus Lucas, Annot. 612. neque ea de re dubitare licet post decretum Conc. Trid. Sess. 4. Quin etiam in veteri vulgata editione habetur. Pater Christum agnovit ut filium per voces Prophetarum, per vocem in Baptismo Christi, & in ejus transfiguratione emissam; Filius divinitatem suam verbo, miraculis, resurrectione ipsa comprobavit; Spiritus Sanctus donorum suorum effusione: *Et hi tres unum sunt*, in natura, Gr. *in unum sunt*, de uno & eodem Christo testificantur. Vel *unum sunt*, in essentia, aut unum in te-

8. Et tres (h) sunt, qui testimonium dant in terra: Spiritus, & aqua, & sanguis: & hi tres unum sunt.

9. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus (i) est, quoniam testificatus est de Filio suo.

* Ioan. 3. 36. 10. * Qui credit in Filium Dei, habet testimonium (k) Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo.

11. Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio ejus est.

12. Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet.

13. Hæc scribo vobis: ut sciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis (l) in nomine Filii Dei.

14. Et hæc est fiducia (m), quam habemus ad eum: Quia quodcumque petierimus secundùm voluntatem ejus, audit nos.

15. Et scimus quia audit nos quidquid petierimus: scimus quoniam habemus petitiones quas postulamus ab eo.

16. Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem (n), petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis.

17. Omnis iniquitas (o), peccatum est: & est peccatum ad mortem.

18. Scimus (p) quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat: sed generatio Dei conservat eum, & malignus non tangit eum.

19. Scimus (q) quoniam ex Deo sumus: & mundus totus in maligno positus est.

20. Et scimus quoniam Filius Dei venit, * & dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus (r), & vita æterna. * Luc. 24. 45.

21. Filioli, custodite vos à simulacris. Amen.

stimonio; quod ut concederemus, inquit, Hammondus, voces Græcas significare consensum testimonii, attamen is non excludit unitatem testium: nam ex unitate testium sequitur necessariò consensus in testimonio, quamvis ex consensu testimonii colligi nequeat unitas testium.

8. (h) Tres sunt in cœlo, qui de Christi divinitate; tres in terra, qui de veritate naturæ humanæ testificantur; spiritus quem moriens cum valido clamore emisit, aqua quæ de ejus latere fluxit, sanguis quo redempti sumus.

9. (i) Hæc verba, *Quod majus est*, desunt in Græco. *Quoniam si testimonium hominum accipimus*, an testimonium Dei ipsius rejiciemus?

10. & 11. (k) Quod Deus testificatus est de Christo. *Testimonium*, Illud testimonium quod Pater Filio reddidit, est vita æterna, quam nobis per Filium donavit; atque ex hoc ipso testatur Christum esse Deum: nam solus Deus largiri potest vitam æternam. Post peccatum vitam recipimus, quæ vera est animæ resurrectio; hanc accipimus à Deo ut à Patre, qui nos in filios adoptat in Christo, tamquam ejus membra, & in æternum, ut electos, si perseveremus.

13. (l) In Græco textu hæc adduntur: *Et ut credatis in nomine Filii ejus*.

14. & 15. (m) Alterum est de Filio Patris testimonium; fiducia nimirùm quam ad eum per Filium habemus: *Audit nos*, Semper exauditur justus, qui nihil aliud quàm Dei voluntatem desiderat; at Deus tum exaudit, cùm ea quæ saluti non sunt utilia, denegat. Cùm postulationes nostras benignè audierit, tum confidimus fore ut deinceps eas exaudiat, idque per Jesum Christum.

16. (o) Non de omni peccato lethali loquitur; quæ enim ex ignorantia, aut infirmitate admittimus, facilius remittuntur: sed de peccato ex pura malitia interpretari licet, & de obduratione, quod sæpiùs ad inferos ducit. Græca Scholia peccatum illud de finali impœnitentia exponunt, quod planè est irremissibile. Ejusmodi peccatum esse volunt, quo quis est tenax injuriarum, nec vult illatas remittere; eumque pro desperato habet Joannes. *Non pro illo dico ut quis roget*: Ecclesiast. cap. 28. v. 3. & 5. *Homo homini reservat iram, & à Deo quærit medelam? Quis exorabit pro delictis illius?* Alii peccatum ad mortem interpretantur peccatum infidelitatis, quo quis post agnitum Deum ad idola revertitur; de quo Jerem. 14. 11. *Tu ergo noli orare pro populo isto*, &c. Quod spectat ad aliorum peccata, quæ ducunt ad damnationem, non audet Joannes fideles hortari, ut cum eadem fiducia Deum deprecentur; ab hoc tamen charitatis officio eos non deterret, quod utile semper est, saltem ei qui illud præstat. Et quidem preces à fidelibus pro iis qui è peccati sordibus tentant emergere, sunt perutiles, eæque cum spe magna & fiducia quadam fiunt: motus enim doloris & pœnitentiæ opera sunt quædam vitæ initia; sed ubi peccator mortem ipsam amat, & nihil magis timet, quàm ne pravi habitus moriantur, non oratur cum fiducia pro eo qui non gemit, & mortem ipsam amat.

17. (o) Quod legi Dei repugnat: *Ad mortem*, cùm in eo quis perseverat; qui peccatum suum odit, atque ex eo quàm primùm tentat emergere, huic auxilium denegari non debet; sed qui ruinam non sentit suam, frustra expectat tempus mortis: id quidem est Deo possibile: at vix ullus est sperandi locus, nisi Deus singulari quodam modo ei succurrat.

18. (p) Hic versiculus eodem modo exponi potest, quo versic. 3. Atque immunitas illa à peccato mortali non est absoluta, cùm justus omnis à justitia possit excidere, & sæpè excidat: sed post Baptismum justi non sunt ampliùs in eo statu corruptionis, in quo ante Baptismum fuerant, obcæcatum cor habentes. sed in eo sunt statu, ut à lethali peccato possint faciliùs abstinere. Itaque de renatis per Baptismum loqui videtur comparatè ad priorem eorum statum; cujus rationem mox affert: *Sed generatio Dei conservat eum*, Gr. *Qui genitus est ex Deo, servat seipsum*: qui in fide viva perseverat: *Et malignus non tangit eum*, lethali vulnere.

19. (q) Hujus discriminis inter duos illos status ea est ratio, quòd regno gratiæ Dei jam sumus subditi, illius imperio regamur.

20. (r) Hoc est insigne divinitatis Christi testimonium; veram Dei cognitionem mundo attulit & amorem. *Et simus in vero Filio ejus*; Gr. *& sumus in illo vero, in Filio ejus Iesu Christo*, id est, in Deo, & in Filio ejus, vel per Filium ejus.

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI SECUNDA.

Diligere alterutrum est mandatum semper novum: hæreticis ne Ave quidem dicendum.

1. SENIOR Electæ (a) dominæ, & natis ejus, quos ego diligo in veritate, & non ego solus, sed & omnes qui cognoverunt veritatem,

2. Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

3. Sit vobiscum gratia (b), misericordia, pax à Deo Patre, & à Christo Jesu Filio Patris, in veritate & charitate.

4. Gavisus sum valdè, quoniam inveni de filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mandatum accepimus à Patre.

5. Et nunc rogo te domina, non tamquam mandatum novum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, * ut diligamus alterutrum.

* Joan. 13. 34. & 15. 12.

6. Et hæc est charitas (c); ut ambulemus secundùm mandata ejus. Hoc est enim mandatum, ut quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis:

7. Quoniam multi seductores exierunt (d) in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carnem: hic est seductor, & antichristus.

8. Videte vosmetipsos, ne perdatis (e) quæ operati estis: sed ut mercedem plenam accipiatis.

9. Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina, hic & Patrem & Filium habet.

10. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec AVE ei dixeritis.

11. Qui enim dicit illi AVE, communicat operibus ejus malignis.

12. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam & atramentum: spero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui: ut gaudium vestrum plenum sit.

13. Salutant te filii sororis tuæ Electæ.

1. (a) Ex hujus Epistolæ inscriptione quæstio oritur non contemnenda, an vox illa, *Electa*, sit nomen proprium Matronæ cui Apostolus hanc scribit Epistolam; eaque est communis & magis recepta interpretum sententia, cùm ex more tum temporis usitato propria eorum, quibus scribebatur, nomina initio Epistolæ ponerentur: sic Epistolæ ad Timotheum & Titum in ipso limine Timothei & Titi præ se ferunt nomina. Aliis tamen videtur eam vocem esse honoris aut dignitatis, quemadmodum vox *Senior* est dignitatis, eaque pro Episcopo interdum usurpatur. Nam Presbyteri & Episcopi nomen in ipso nascentis Ecclesiæ exordio promiscuè interdum usurpari valdè est probabile; idque colligi potest ex Actorum cap. 20. Itaque iis videtur nomen, *Electa*, non esse nomen proprium, sed appellativum, quo personæ cui scribitur qualitas designatur. Imò in ea est sententia Oecumenius, hac voce aliquam designari Ecclesiam, cui suppresso nomine certas ob rationes scribit Joannes Apostolus. Serarius Oecumenium sequitur, atque in eam sententiam valdè propendet Auctor Analyseos Gallicæ, dissert. 23. quæ consuli potest.

3. (b) Adoptionis, qua Pater nos in filios adoptavit: *Misericordia*, hæc meritorum Christi, qui pro nobis justitiæ Dei satisfecit, fructus est, ut pax Spiritus sancti: *In veritate*, cum fidei veritate.

6. (c) In hoc posita est charitas, ut mandatis obsequamur.

7. (d) Gr. *Introierunt*: exierunt qui priùs latebant: *Qui non confitetur; hic est seductor, & Antichristus*, Antichristi præcursor.

8. 9. 11. 12. & 13. (e) In textu Græc. *Ne perdamus*, ne fructum laborum amittamus; juxta vulgatam sententiam eos admonet, ne fructum bonorum operum perdant, si non perseverent; bonorum operum merita confirmat Apostolus. *Recedit*, Qui fidem Christi deserit; *Deum non habet*, alienus est à Deo. *Communicat*, Cum salutis periculo, aut fratrum scandalo. *Futurum*, Venturum. *Filii*, Aut filii sororis Electæ, aut fideles Ecclesiæ, ubi tum erat Joannes.

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI TERTIA.

Laudat Gaium propter hospitalitatem; quæ virtus est Christiana. An Gaius is est, cujus meminit Paulus, Rom. 16. vers. 23.

1. SENIOR Gaio charissimo, quem ego diligo in veritate.

2. Charissime, de omnibus (a) orationem facio prosperè te ingredi, & valere, sicut prosperè agit anima tua.

3. Gavisus sum valdè venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas.

4. Majorem horum non habeo gratiam, quàm ut audiam filios meos in veritate ambulare.

5. Charissime, fideliter facis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos,

6. Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu Ecclesiæ: quos, benefaciens, deduces dignè (b) Deo.

7. Pro nomine enim ejus profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8. Nos ergo debemus suscipere hujusmodi, ut cooperatores (c) simus veritatis.

9. Scripsissem forsitan Ecclesiæ: sed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.

10. Propter hoc, si venero, commonebo (d) ejus opera, quæ facit: verbis malignis garriens in nos: & quasi non ei ista sufficiant; neque ipse suscipit fratres: & eos, qui suscipiunt, prohibet, & de Ecclesia ejicit.

11. Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui malefacit, non vidit Deum.

12. Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate; sed & nos testimonium perhibemus: & nosti quoniam testimonium nostrum verum est.

13. Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum & calamum scribere tibi.

14. Spero autem protinùs te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

2. 3. 4. & 5. (a) Ante omnia. *Veritati*, Sinceræ pietati tuæ. *Gratiam*, Gr. *Gaudium*. *Fideliter facis*, Rem fideli dignam.
6. (b) Pro dignitate, quæ servos Dei decet: Gr. *Bene facies deducens*, si eos deduxeris.
8. (c) Verbi Dei præcones: *Veritatis*, Gr. *Veritati*, Evangelii propagationi.
10. (d) In memoriam reducam. Budæus, Judicabo. Verisimile est hunc Diotrephen hæreticum fuisse, quem ut ambitiosum, & calumniatorem, ac durum in fratres Apostolus reprehendit.

* Gen. 4. 4. * Num. 22. 23. * Num. 16. 31.
11. Væ illis, quia (k) in * via Cain abierunt, & * errore Balaam mercede effusi sunt, & in contradictione * Core perierunt:

* 2. Pet. 2. 17.
12. Hi sunt in epulis (l) suis maculæ, convivantes sine timore, semetipsos pascentes, * nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ,

13. Fluctus feri (m) maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia: quibus procella tenebrarum servata est in æternum.

* Apoc. 1. 7.
14. Prophetavit (n) autem & de his septimus ab Adam Henoch, dicens: * Ecce venit Dominus in Sanctis millibus suis

15. Facere judicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra Deum peccatores impii.

* Psal. 16. 10.
16. Hi sunt murmuratores (o) querulosi, secundùm desideria sua ambulantes, * & os eorum loquitur superba, mirantes personas quæstus causa.

* 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. 2. Pet. 3. 3.
17. Vos autem, charissimi, memores (p) estote verborum, * quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Jesu Christi,

18. Qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, secundùm desideria sua ambulantes in impietatibus.

19. Hi sunt qui segregant (q) semetipsos, animales, Spiritum non habentes.

20. Vos autem charissimi, superædificantes (r) vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei, in Spiritu sancto orantes,

21. Vosmetipsos in dilectione Dei servate (ſ), expectantes misericordiam Domini nostri Jesu Christi in vitam æternam.

22. Et hos quidem arguite (t) judicatos:

23. Illos verò salvate, de igne rapientes. Aliis autem misereminl in timore: odientes & eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam.

24. Ei autem, qui potens est vos conservare sine peccato, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione in adventu Domini nostri Jesu Christi;

25. Soli Deo Salvatori nostro, per Jesum Christum Dominum nostrum, gloria & magnificentia, imperium & potestas ante omne sæculum, & nunc, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

11. (k) Cum veneno errorum fideles interimunt, Caini invidiam & pravos mores sectantur. *Balaam*, quæstus causa prava docent dogmata. *Perierunt* ut *Core*, qui detrectans legitimam Mosis auctoritatem, miserè periit: sic illi adversùs Ecclesiam rebelles peribunt.

12. (l) Gr. *agapis*; eorum intemperantiam exprobrat, qui charitatis convivia in comessationes convertebant. *Macula*, vox Gr. σπιλάδες, cavernosas maris rupes significat, quæ non prævisæ naufragium afferunt. Sic impostores illi, dum simulata amicitia cum fidelibus epulantur, nisi ab iis caveatur, naufragium creant. *Nubes sine aqua*, & hoc ipso leviores, à ventis circumactæ, nec salutari doctrina fideles irrigant: *Arbores autumnales*, Gr. *deficientis autumni*, quæ florent in autumno: *Bis mortua*, fructu spoliatæ & foliis; in radice & ramis omni humore destitutæ: *Eradicata*, præ schismate ab Ecclesia avulsæ. Hæretici leves & inconstantes nubium sterilium instar, arbores sunt autumnales, quæ fructum afferunt marcidum: Gnosticos forsan indicat.

13. (m) In plurali, *feri fluctus maris*. Ex Beda fluctua feri maris sunt perversi doctores, in semetipsis inquieti semper, tumidi, tenebrosi, & amari, qui pacem Ecclesiæ impugnare non cessant. Sed tales rectè dicuntur despumantes confusiones suas, quia instar tumentium undarum quantò se superbientes attollunt, tantò ampliùs confusi, quasi in spumas levissimas dissolvuntur, & pereunt. *Sidera errantia*, vel stellæ discurrentes, vel ut cometæ nullum certum iter insistentes citò evanescunt. Hæretici cum fluctibus, quòd sint turbulenti, comparantur, despumantes sua dedecora, præ superbia attolluntur: sed detumescunt, & in spumam libidinis abeunt: *Procella tenebrarum*, Gr. obscuritas, vel caligo tenebrarum, in inferno nimirùm.

14. (n) Hoc Prophetiæ Henoch fragmentum, quod solum nunc superest, ad omnes hæreticos pertinet. *Millibus*, Stipatus innumeris Angelorum legionibus.

16. (o) Adversùs Ecclesiæ doctrinam & leges, quibus eorum licentia coercetur: *Ambulantes*, libidini suæ omninò servientes; *Superba*, vanos sermones, & doctrinam horrendam, quam proseminant cum fastu, & ostentatione, & adulatione: *Mirantes personas quæstus causa*, aliis adulantes.

17. (p) In memoriam fidelium revocat quæ ab Apostolis didicerunt, & secundam imprimis Epistolam Petri: nam scripta Apostolorum fideles adversùs hæreticorum venenum muniunt.

19. (q) Vox *semetipsos* in Græco deest, segregantes fideles ab Ecclesia; vitam animalem & libidinosam ducentes, Spiritu Dei omninò destituti. Adversùs hanc doctrinæ & morum corruptionem Apostolus fideles munit. Hæretici seipsos ab Ecclesia separant; *Animales*, sensuum voluptatibus dediti; hos ut duces sequuntur. Gnostici se solos spirituales jactabant, libidinum servi.

20. (r) Proficientes in fide, quæ est fundamentum ædificii Christiani; vel jactis fidei fundamentis, nunc superstructionem bonorum operum erigite; spes ipsa quæ est fidei fructus, ad cœlum usque illud attollit ædificium, charitas summum huic imponit fastigium. *In Spiritu sancto orantes*, Spiritus sancti gratia roborati.

21. (ſ) Continete vos in dilectione Dei, *In vitam æternam*, ut vitam æternam habeatis; qui est Hebraismus.

22. 23. & 24. (t) Ex Græco textu illi sunt vel desperati, quorum status est omninò miserabilis; Gr. *Horum commiseramini*; vel aliorum qui pravis exemplis abducti sunt à veritate, hos jubet Apostolus terrore æterni supplicii ab incendio quod iis imminet, revocare, & omnium abominanda horrere flagitia. Alii aliter exponunt juxta Vulgatam. Qui non sunt penitùs desperati, *hos arguite*, seu corripite *judicatos*, qui condemnati & indurati videntur; neque enim de eorum conversione desperandum: vel *judicatos*, postquam erroris convicti fuerint. Qui in libidines sunt demersi, hos magis percellunt quæ sensus afficiunt, ii terrore divinorum judiciorum quasi ab igne sunt vi quadam abducendi: sed omninò desperati plangendi sunt. *Aliis autem miseremini*, metuentes ne in hæc flagitia incurratis. Menochius paulò aliter hunc versiculum exponit. *Illos verò salvate*, qui in periculo sunt, ne decipiantur ab hæreticis; *De igne rapientes*, qui in periculo versantur. *Aliis autem*; alios in periculum pronos non sine casto timore miseratione complectimini. *Maculatam tunicam*; turpem vivendi morem & sordidum: cavete ne candidam innocentiæ vestem, quam accepistis in Baptismo, corruptis moribus contaminetis; propriæ infirmitatis conscii caveamus ne nos ipsos corrumpamus, dum alios à mundi corruptione abducere conamur. *Odientes & eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam*; nulla vobis sit cum impuris illis hominibus societas, vitate eos ut lepra infectos: *sine peccato*, Gr. *sine offensione*.

APOCALYPSIS BEATI JOANNIS APOSTOLI.

DUPLICEM hujus libri explicandi esse rationem rectè admonet Illustriss. Meldensis Episcopus D. Bossuet in Præfatione sua; una est generalis & expedita, cui lucem præfert Augustinus, cùm multis in locis, tum maximè L. 20. de Civit. Dei, cap. 8. Duas ille civitates, aut duo imperia sibi mutuò permista & confusa, si corporis ratio habeatur, sed spiritu separata distingnit. Unum est imperium Babylonicum, quod perturbationem & confusionem; alterum est regnum civitatis Jerusalem, quæ pacem designat. Ibi est regnum Satanæ, hic Christi; illic est spiritalis idololatria, atque ibi regnant cupiditas & avaritia. Sed in civitate Jerusalem est patientia & fides Sanctorum. *Hæc exponendi ratio per Christi Ecclesiam in Sanctis suis, & Diaboli societatem in impiis, facilis est & utilis huic Prophetiæ explicandæ; eaque est fidelium ædificationi aptissima. Hæc adeò secura est, & vera, à Spiritu sancto prævisa, & probata, uti & omnes Scripturæ sensus, & boni, & saluti fidelium accommodati. At si id unum esset Joanni Apostolo propositum, hic liber inter propheticos vix haberetur. Quæ futura erant in Ecclesia & imperio Romano prædixit, ut novi Testamenti Propheta:* Ne signaveris verba Prophetiæ hujus, tempus enim prope est, *cap. 22. v. 10. Quod ab initio revelationis suæ præmiserat:* Beatus qui legit & audit verba Prophetiæ hujus, & servat ea quæ in ea scripta sunt, tempus enim prope est; *Gr.* opportunitas, *nempè ut Ecclesia se pararet ad ea quæ imminebant mala. Neque id est verisimile Joannem præter omnium Prophetarum morem ea tantummodò prædixisse quæ in extremis temporibus ventura erant, ita ut casus omnes adeò memorabiles cùm Judæorum tum gentilium in pœnam spreti Evangelii & vexatæ Ecclesiæ venturos omitteret: cùm ea scire id esset Ecclesiæ perutile. Hujus generis sunt totius penè orbis conversio, Idolorum destructio, Romæ & ejus imperii ruina, quam à Joanne designatam fuisse sub nomine Babylonis testatur Irenæus L. 5. cap. 30. Romam ipsam vivis coloribus exprimit Joannes cap. 17. v. 9.* Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet: *& v. 18.* Mulier quam vidisti est civitas magna, quæ habet regnum super reges terræ. *Hinc August. loco citato:* Liber Apocalypsis totum hoc tempus complectitur, quod à primo adventu Christi usque in sæculi finem, quo erit secundus adventus, excurrit. *Cùm autem jam à primo adventu 17. sæcula effluxerint, fieri id non potest, quin Prophetiæ hoc libro comprehensæ magna ex parte impletæ non fuerint.*

Verùm ista in decursu hujus operis fient apertiora, cùm singillatim eventus quique magis insignes in Apocalypsi designati notabuntur. Qua in re Illustriss. Meldensem Episcopum præ cæteris sequemur, quòd nobis videatur intima hujus divini libri arcana, magna probabilitate exposuisse, salva quæ veteribus debetur reverentia, quorum interpretationes itidem veræ esse possunt; tametsi ii potiùs moralem sensum fidelium pietati & instructioni magis accommodatum persequi solent, quàm litteralem, quem eventus ipsi probant potiùs quàm solæ conjecturæ, quantumvis eæ sint verisimiles. Illud tamen concedam ubique sensum litteralem & historicum quæri non oportere, cùm is sæpè sit allegoricus & figuratus more Prophetarum.

Hieronymi temporibus hic liber nondum ab omnibus Orientis Ecclesiis ut canonicus habebatur. Basilius, Gregorius uterque Nazianzenus, & Nyssenus, Concilium Laodicense eum inter divinos non recensent. Sed a Justino Martyre, Irenæo, Clemente Alexandrino inter Scripturas divinitùs inspiratas, atque ab universis Occidentis Ec-

clesiis

3. Quod vidimus, & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos societatem (c) habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre, & cum Filio ejus Jesu Christo.

4. Et hæc scribimus vobis ut gaudeatis (d), & gaudium vestrum sit plenum.

* Joann. 8. 12. 5. Et hæc est annuntiatio (e), quam audivimus ab eo, & annuntiamus vobis: * Quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ.

6. Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus. (f).

* Heb. 9. 14. 1. Petr. 1. 19. Apoc. 1. 5. 7. Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce, societatem habemus ad invicem, * & sanguis (g) Jesu Christi, Filii ejus, emundat nos ab omni peccato.

* 3 Reg. 8. 46. 2. Par. 6. 36. Prov. 20. 9. Eccle. 7. 21. 8. * Si dixerimus (h) quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

9. Si confiteamur peccata nostra; fidelis (i) est, & justus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.

10. Si dixerimus quoniam non peccavimus; mendacem facimus eum, & verbum (k) ejus non est in nobis.

C A P U T II.

Abstinendum à peccatis; Jesus Christus est propitiatio pro peccatis totius mundi; qui mundum diligit, Deum non diligit: multi Anti-Christi Anti-Christum præcedent.

1. Filioli mei, hæc scribo vobis, ut non peccetis. Sed & si quis peccaverit, advocatum (a) habemus apud Patrem, Jesum Christum justum:

2. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantùm, sed etiam pro totius mundi.

3. Et in hoc scimus (b) quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus.

4. Qui dicit se nosse eum, & mandata ejus non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est.

5. Qui autem servat verbum (c) ejus, verè in hoc charitas Dei perfecta est: & in hoc scimus quoniam in ipso sumus.

6. Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare.

7. Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio (d): Mandatum vetus est verbum quod audistis.

8. * Iterùm (e) mandatum novum scribo vobis, quod verum est, & in ipso, & in vobis: quia tenebræ transierunt, & verum lumen jam lucet. * 1. Joa. 13. 34. & 15. 12.

9. Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est usque adhuc.

10. Qui

3. (c) Gr. *Communionem*, in eadem fide & religione: idcircò tam faustum nuntium vobis annuntiamus, ut tanti boni sitis participes per Spiritum sanctum, qui hujus sanctæ societatis est nexus, quique nos cum Patre & Filio arctissimè conjungit. Christiana Religio societas est hominum cum Christo, & per Christum cum Deo, & cum aliis hominibus per fidem.

4. (d) Propterea hanc scribit Epistolam, ut in illa firmum habeant & solidum gaudium, quòd in eam societatem unà cum Apostolis, cum Christo, cum Deo ipso admissi fuerint; atque illud gaudium ex fide, & bonorum cælestium expectatione profectum, tam plenum est & verum, quàm vana est & fallax ex bonis terrenis lætitia.

5. (e) Annuntiatio, quam audivit à Christo ipso, quæque in Evangelio continetur, hæc est: *Quoniam Deus lux est*, lux mentium, lux intelligibilis, pura veritas, sanctitas & justitia, quam sequi & imitari debemus, cui nullum est cum tenebris peccatorum commercium. Atque hæc prima est societatis illius, in quam asciti sumus, conditio, ut lumen illud peccatorum tenebris obscuratum excitemus.

6. (f) Non ex fide vivimus, si promissa in Baptismo facta non præstamus.

7. (g) Iterum conjunctio, *Et*, causalis est, quia sanguis Christi emundat nos à peccatis, quæ ante fidem, & post acceptum Baptismum contraximus.

8. (h) Quisquis se asserit expertem peccati, de se nimiùm præsumit, & peccat. Itaque sincera infirmitatis suæ confessio est altera hujus societatis conditio; sola humilitas sincera est & vera, superbia est continuata dissimulatio. Voce metaphorica *luminis* puram & sanctam vivendi rationem, & Christi imitationem videtur intelligere.

9. (i) Ut nobis parcat, quia verè pœnitentibus id promisit. *Justus*; nam Christus hanc nobis veniam promeruit, & illi debita est hæc peccatorum remissio: hic est fructus sanguinis Christi. Vox etiam illa, *justus*, interdùm misericordem & benignum significat.

10. (k) Non intelligimus, hanc ejus doctrinam mente non retinemus: nam in Scripturis & in oratione Dominica contrarium nos docet.

CAP. II. 1. & 2. (a) Solus Christus est victima propitiationis pro peccatis nostris, non solus intercessor, ut docet August. in hunc locum. Apostolus peccati deformitatem simul & remedium mentis oculis subjicit.

3. & 4. (b) Fides ex bona vita & mandatorum observatione dignoscitur. *Quoniam cognovimus eum*, non sterili scientia, sed cum affectu conjuncta; non novimus Deum ut veri Christiani, cùm mandata ejus non servamus; vita nostra est fidei probatio, cùm ex fide vivimus.

5. (c) Non quodvis verbum, sed mandatum dilectionis intelligit ex Augustino; tumque perfecta est charitas, cùm illa dominatur affectibus nostris, idque amamus quod amari debet, & tantùm diligimus, quantùm est diligendum.

7. (d) Cùm primùm Evangelium audistis. Quin etiam ab initio dictum est antiquis, *diliges proximum tuum*.

8. (e) Gr. Πάλιν, *è contrario*; imò verò, aut verumtamen, novum est mandatum; *Quod verum est, & in ipso*, scilicet in Christo, qui hujus dilectionis exemplum seipsum præbuit; *& in vobis*, etiam in vobis, quorum cordibus illud per Spiritum sanctum inscripsit; atque illa charitas fugatis tenebris lucere cœpit in mentibus vestris, ac verum lumen Evangelii.

* Inf. 3. 14. 10. * Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum (f) in eo non est.

11. Qui autem odit (g) fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus.

12. Scribo (h) vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.

13. Scribo vobis, patres, quoniam cognovistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis, adolescentes, quoniam vicistis malignum.

14. Scribo vobis, infantes, quoniam cognovistis patrem. Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.

15. Nolite (i) diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo.

16. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia (k) carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ: quæ non est ex Patre, sed ex mundo est.

17. Et mundus transit, & concupiscentia ejus. Qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.

18. Filioli, novissima hora (l) est: & sicut audistis, quia Antichristus venit, & nunc Antichristi multi facti sunt: unde scimus, quia novissima hora est.

19. Ex nobis prodierunt (m), sed non erant ex nobis: nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: sed ut manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis.

20. Sed vos unctionem (n) habetis à Sancto, & nostis omnia.

21. Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non est.

22. Quis est mendax, nisi is qui negat quoniam Jesus est Christus? Hic est Antichristus (o), qui negat Patrem, & Filium.

23. Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: qui confitetur Filium, & Patrem habet.

24. Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat (p): Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis.

25. Et hæc est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam.

26. Hæc scripsi vobis de his, qui seducunt vos.

27. Et vos unctionem (q), quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis ut aliquis doceat vos: sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos, manete in eo.

28. Et nunc filioli manete in eo: ut cùm apparuerit, habeamus fiduciam (r), & non confundamur ab eo in adventu ejus.

29. Si scitis quoniam justus est, scitote quoniam & omnis qui facit justitiam (s), ex ipso natus est.

C A-

10. (f) Is non impingit, neque ex aliorum peccatis occasionem ruinæ sumit, ut solent qui in tenebris ambulant.

11. (g) Qui odit fratrem suum, is peccatorum tenebris involutus oberrat; pravo affectu corruptus malè de fratre suo judicat, atque ita excæcatur, ut cæcitatem suam non sentiat; quæ bona sunt in aliis, non videt.

12. 13. & 14. (h) Filiolos vocat omnes ad quos scribit, & pueros, & juvenes, & senes; eosque in tres velut classes dividit. Senibus, qui ut plurimùm nosse vetera gloriantur, gratulatur, quòd Christum qui ab initio est, cognoverint; adolescentibus qui de fortitudine sua sibi blandiuntur, quòd malignum vicerint; pueris, quòd Patrem, à quo omnia sperare possunt, ut verum Patrem qui dat omnibus affluenter, invenerint.

15. (i) Vetat mundi amorem, quòd ambo illi amores Dei & mundi inter se pugnent; quantum de uno detrahitur, tantum accedit alteri.

16. & 17. (k) Mundi corruptio ad tria capita revocatur; ad voluptatem sensuum, quam Aug. vocat *libidinem sentiendi*; ad divitiarum, & ad inanem rerum visibilium cupiditatem; ac demum ad libidinem excellendi. Vox Gr. ἀλαζονεία, *insolentiam*, aut *arrogantiam* significat, quæ & dignitatum ambitionem, ac laudum humanarum aucupium includit. Hæc corruptio ex mundo est, & non ex Deo. Mundus verò, & quidquid in eo nobis blanditur, brevis est ævi, citò transit, & ejus dilectores secum abripit. Qui verò divinæ voluntati obtemperat, ejus immutabilitatis fit particeps.

18. (l) Instat novissimum tempus, multi quoque sunt Antichristi præcursores, seu hæretici, Christi hostes: itaque adversùs hæreticos, quibus Dæmon ut ministris suis utitur, fideles munit. Ut Christus sua habet membra ab initio mundi, ita & Antichristus ab initio nascentis Ecclesiæ. *Antichristus venit*; articulus voci Græcæ præpositus, singularem designat Antichristum qui venturus est.

19. (m) Gr. *Exierunt*: *Sed non erant ex nobis*; hic est Ellipsis, quæ a Græcis sic impletur; hoc illis contigit, ut manifestum fiat eos non fuisse ex nobis, sed hypocritas; neque eos fuisse nobiscum sentientes. Erant quidem de Ecclesia, & in Ecclesia visibili: sed non erant ejus membra viva, aut fuerunt tantùm ad tempus.

20. (n) Spiritus sancti gratiam, quæ vos docet omnia ad salutem necessaria, & hæreticorum vafritiem detegit: ex plenitudine Christi vos estis sanctificati, & per fidem nostis omnia; est enim fides compendiaria rerum omnium cognitio.

22. (o) Hæc est Judaica hæresis, negare Jesum esse Christum: nam hoc est simul negare Patrem & Filium. Ea fuit prima hæresis, ac postrema futura est: in hoc Antichristi capitale dogma aliæ omnes hæreses desinent: indivisa est personarum divinarum cognitio & fides.

24. (p) Constantiam in fide quæ viva voce iis annuntiata fuerat, quamque ab initio acceperant, quæ per traditionem ad eos pervenerat, ut præcipuum adversùs hæreses alexipharmacum iis proponit, ac fore ut in Filio & Patre inconcussi permaneant, si constantes in fide fuerint; ac vitam æternam ut mercedem iis pollicetur.

27. (q) Spiritus sancti: intùs nos docet qui cathedram habet in cœlo; homines pulsant aures corporis, Spiritus sanctus oculos cordis aperit. *Et vos unctionem*; verba sic videntur disponenda: Quam vos accepistis unctionem ab eo, hæc maneat in vobis.

28. (r) Conscientia nos non reprehendente, intrepidi erimus in extremo Dei judicio.

29. (s) Qui Deum imitatur faciendo opera justa.

CAPUT III.

Felix illa nativitas per Baptismum, qua filii Dei nominamur & sumus: qui non diligit, manet in morte: diligendum verè, & operibus, non verbo tantùm.

1. Videte (a) qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur & simus. Propter hoc mundus non novit nos: quia non novit eum.

2. Charissimi, nunc filii Dei sumus: & nondum apparuit (b) quid erimus. Scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est.

3. Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat (c) se, sicut & ille sanctus est.

4. Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem (d) facit: & peccatum est iniquitas.

5. Et scitis quia ille apparuit, ut pecca-
* Is. 53. 9. ta nostra tolleret: * & peccatum in eo
1. Petr. 2. 22. non est.

6. Omnis qui in eo manet, non peccat: & omnis qui peccat, non vidit (e) eum, nec cognovit eum.

7. Filioli, nemo vos seducat. Qui facit justitiam, justus (f) est: sicut & ille justus est.

* Joan. 8. 44. 8. * Qui facit peccatum, ex diabolo est: quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli.

9. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est.

10. In hoc manifesti (g) sunt filii Dei, & filii diaboli. Omnis qui non est justus, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum:

11. Quoniam hæc est annuntiatio (h), quam audistis ab initio, * ut diligatis al- * Joan. 13. 34. & 15. 12.
terutrum.

12. Non sicut * Cain, qui ex mali- * Gen. 4. 8.
gno (i) erat, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? Quoniam opera ejus maligna erant: fratris autem ejus, justa.

13. Nolite (k) mirari, fratres, si odit vos mundus.

14. Nos scimus quoniam translati (l) sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. * Qui non diligit, manet * Lev. 19. 17.
in morte: Sup. 2. 10.

15. Omnis qui odit fratrem suum, homicida (m) est. Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem.

16. * In hoc cognovimus charitatem * Joan. 15.
Dei, quoniam ille animam suam pro no- 13.
bis posuit: & nos debemus (n) pro fratribus animas ponere.

17. * Qui habuerit substantiam (o) hu- * Luc. 3.
jus mundi, & viderit fratrem suum neces- 11.
sitatem habere, & clauserit viscera sua ab Jac. 2. 15.
eo: quomodo charitas Dei manet in eo?

18. Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate.

19. In

CAP. III. 1. (a) Considerate quantùm nos Deus diligit, qui ad filiorum dignitatem nos evexit; neque id vos conturbet, quòd mundus ut viles vos habeat & contemptibiles, quia nec vos novit, nec Deum; *Et simus*, deest in Græco; apud Deum idem est *vocari & esse*.

2. (b) Etsi nunc sumus filii Dei per adoptionem, nondum tamen apparuit quid in gloria futuri simus, nimirùm similes Christo per gloriam corporis & animæ. *Videbimus eum sicuti est*; hoc majus quiddam est, quàm id omne quod dici potest; videbimus Deum facie ad faciem, *Cùm apparuerit Jesus Christus*.

3. (c) Qui in hanc spem firmam & solidam erigitur, omne peccatum fugere debet, ut Christus sanctus est, & purus ab omni peccati labe; spes omnis alia nos fallit. *Sanctificat se*, purum se custodit.

4. (d) Divinæ legis prævaricationem: hoc enim est peccatum, legis transgressio. Qui legem Dei violat, hic Christo adversatur, qui venit in mundum, ut auferret peccatum, tamquam victima Deo digna.

6. (e) Qui peccat, is Christum non novit, ea cognitione quæ ad salutem confert: quis sit Christus, quid pro nobis passus effecerit, obliviscitur; *Nec cognovit*, eum fide viva.

7. 8. & 9. (f) Justitia quæ ex operibus manifestatur. *Peccatum*, per charitatem sumus Filii Dei, hanc adoptionem tueamur: peccatum mortale cum charitate & gratia habituali, quæ est velut semen Dei, simul esse nequit. *Non potest peccare*; quamdiu charitas in eo est, peccatum odio habet; vel insigne aliquod peccatum intelligit, cujusmodi est affectata infidelitas, agnitæ veritati non acquiescere: ac de hoc peccato loquitur Christus, Joan. 16. *De peccato quidem, quia non crediderunt in me*: qui in Filium Dei est adoptatus, & natus ex Deo, peccatum non facit infidelitatis illius affectatæ; *quia semen Dei*, seu fides viva in eo est, *& non potest peccare*: Per gratiam Dei in peccatum illud non labitur. Ita Gagnæus: alii de peccato impœnitentiæ finalis intelligunt hunc locum; vel non potest peccare, quatenus est filius Dei, vel abhorret à peccato.

10. (g) Hoc indicio manifesti fiunt: charitas Filios Dei à filiis diaboli secernit.

11. (h) Hoc est quod vobis nuntiatum fuit jam ab initio Evangelii prædicati; vel amor proximi vetustissimum est Dei præceptum, cordibus nostris insculptum manu Creatoris, & renovatum verbo, exemplo & gratia Salvatoris.

12. (i) Diabolo, illud primum est peccatum filiorum Adam, idque ex invidia, quòd opera ejus essent mala, & Abelis bona.

13. (k) Si mundus, si homines mundo addicti, qui eodem spiritu reguntur, quo Cain, vos oderint, vos persequantur.

14. (l) A morte ad vitam gratia Dei sumus translati, cùm fratrem diligimus, & Deum in proximo.

15. (m) Qui odit fratrem suum, sibi ipsi vitam gratiæ adimit, & fratrem in corde suo interimit, cujus vita ipsi displicet, & cujus morte lætatur.

16. (n) Veræ charitatis exemplar in Christo moriente proponit nobis imitandum.

17. (o) Facultates; cùm frater in egestate est, aut necessitatem patitur, tunc exercendi operis charitatis tempus maximè adest, eaque eleemosyna ex vero cordis affectu, & ex christiana pietate, non ex vanitate facienda. *Viscera*, charitas, benignitas.

19. In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus: & in conspectu (p) ejus suadebimus corda nostra.

20. Quoniam si reprehenderit (q) nos cor nostrum: major est Deus corde nostro, & novit omnia.

21. Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum:

* Mat. 21. 22. — 22. * Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata ejus custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo, facimus.

* Joan. 6. 29 & 17. 3. * Joan. 13. 34. & 15. 12. — 23. * Et hoc est mandatum ejus: Ut credamus in nomine Filii ejus Jesu Christi: & * diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis.

24. Et qui servat mandata ejus, in illo manet, & ipse in eo: & in hoc scimus quoniam manet in nobis de Spiritu (r), quem dedit nobis.

CAPUT IV.

Cùm primis Ecclesiæ temporibus multi se in Christi nomine venire, ac se spiritu Dei afflatos jactarent, Apostolus fideles admonet, ut probent spiritus, utrum ex Deo sint, atque ex duobus indiciis spiritum Dei cognosci posse docet.

1. Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.

2. In hoc cognoscitur (a) spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est:

3. Et omnis spiritus, qui solvit (b) Jesum, ex Deo non est: & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc jam in mundo est.

4. Vos ex Deo estis filioli, & vicistis (c) eum, quoniam major est qui in vobis est, quàm qui in mundo.

5. * Ipsi de mundo sunt: ideò de mundo loquuntur (d), & mundus eos audit. — * Joan. 8. 47.

6. Nos ex Deo sumus. Qui novit Deum, audit (e) nos: qui non est ex Deo, non audit nos: in hoc cognoscimus Spiritum veritatis, & spiritum erroris.

7. Charissimi, diligamus nos invicem: quia charitas (f) ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum.

8. Qui non diligit, non novit Deum: quoniam Deus charitas est.

9. In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam * Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum. — * Joan. 3. 16.

10. In hoc est charitas: non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

11. Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.

12. * Deum nemo (g) vidit umquam. Si diligamus invicem, Deus in nobis manet, & charitas ejus in nobis perfecta est. — * Joan. 1. 18. 1. Tim. 6. 16.

13. In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de Spiritu (h) suo dedit nobis.

19. (p) Non voce tantùm, aut desiderio, sed reipsa stat vera charitas; id nobis ipsis omninò persuadebit, nos sincero animo, non verbis tantummodò, erga fratres benè esse affectos, & vera pietate duci. Hæc illius est merces, ut in conspectu Dei, & in extremo judicio securi simus; si corde & opere fratres nostros diligimus, conscientiam nostram tranquillam & securam reddemus in conspectu Dei.

20. (q) Si conscientia nostra nos condemnaverit, aliud ore gerentes, aliud in pectore, quomodo Deum omniscium latere poterimus? Vel si cor nostrum jam nos condemnat & terret, quid nobis futurum est in extremo Dei judicio?

24. (r) Per Spiritum sanctum & charitatem ipsam novimus charitatem. Alii de missione visibili Spiritus sancti, qualis erat in primitiva Ecclesia, hæc verba interpretantur; idque ex iis quæ sequuntur, colligunt.

CAP. IV. 2. (a) Primum argumentum Spiritus Dei in nobis manentis est mysterii Incarnationis aperta professio; nam ea est prima orthodoxæ fidei nota. In veteri testamento Deuter. 13. veri à falsis Prophetis, qui præstigiis & fictis miraculis populum decipiebant, hoc ipso dignosci dicuntur, quòd falsi Prophetæ unitatem Dei impugnarent. In novo testamento vera missio prædicatorum hoc ipso fuit confirmata, quòd Verbum incarnatum profitentes, quam annuntiabant fidem, hanc adstruebant per miracula.

3. (b) Quòd si aliqua ex parte hujus mysterii fides violetur, negando Christum ante Incarnationem extitisse, tum divinitas ejus negatur, ut à Cerintho, & Ebione factum: si autem quis carnis humanæ tollat veritatem, ut Basilides, is solvit Christum, seu ejus Deitas, seu humanitas illi detrahatur. Una est in Christo persona, in qua divina & humana natura indivulsè uniuntur. *Qui solvit Jesum*, &c. *Qui non confitetur Jesum Christum venisse in carne, est Antichristus*, ex Græco, & hic spiritus est Antichristi, *de quo audistis, quoniam venit*, per suos præcursores nimirùm; aut qui venturus est.

4. (c) Hos rejecistis, & eorum doctrinam: Deus qui in nobis pugnat, fortior est mundo, & diabolo, qui princeps hujus mundi nuncupatur.

5. (d) Hinc etiam pseudoprophetæ dignoscuntur, quòd iis utantur rationibus, quas mundus ultrò recipit, quæque ultra naturæ vires non patent, quòd exempli gratia nihil existat antequam nascatur, & alia ejusmodi. Sed apud Christi Apostolos omnia ex Deo manant; missionis eorum auctoritas miraculis stabilitur.

6. (e) Doctrina Apostolorum ex Deo est; principiis utitur, quæ digna sunt Deo, & ejus omnipotentia.

7. (f) Ad charitatem in se spectatam redit, & ejus originem à Deo ipso repetit, qui est charitas increata; ex eo velut semine nos regenerat: *Et cognoscit Deum*, cognitione experimentali; nihil est majus charitate, quæ ex Deo manat, quæ Dei filios efficit, & veram Dei cognitionem gignit.

12. (g) Etsi nemo viderit Deum in hac vita, est tamen in iis qui charitatem habent, quæ in nobis est perfecta.

13. (h) Ex diversis Spiritus sancti donis cognoscimus Deum manere in nobis. Cùm enim Deus sub sensus nostros non veniat, de præsentia sua nos certos facere voluit per effectus Spiritus sancti, per miracula, per donum linguarum, & alia exteriora dona, quorum ipse Joannes & alii Apostoli fuere testes oculati: vel ex bonis operibus & amore rerum cœlestium Spiritum Dei in nobis esse novimus.

14. Et nos vidimus, & testificamur, quoniam Pater misit Filium suum Salvatorem mundi.

15. Quisquis confessus fuerit quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.

16. Et nos cognovimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus Charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17. In hoc (i) perfecta est charitas Dei nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii: quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo.

18. Timor (k) non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor pœnam habet: qui autem timet, non est perfectus in charitate.

19. Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.

20. Si quis dixerit quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere?

* Joan. 13. 34. & 15. 12. Ephes. 5. 2. 21. * Et hoc mandatum habemus à Deo: ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

CAPUT V.

Joannes in hoc capite divinitatem Christi & mysterium Incarnationis sic adstruit, ut ad id quod maximè ipsi cordi est, amorem scilicet Dei & proximi, de quo antè disserueras, identidem digrediatur.

1. OMnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus (a) est. Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo.

2. In hoc cognoscimus (b) quoniam diligimus natos Dei, cùm Deum diligamus, & mandata ejus faciamus.

3. Hæc est enim charitas Dei, ut mandata (c) ejus custodiamus: & mandata ejus gravia non sunt.

4. Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum: & hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides (d) nostra.

5. * Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit (e) quoniam Jesus est Filius Dei? * 1. Cor. 15. 57.

6. Hic est qui venit per aquam & sanguinem, Jesus Christus: non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine (f). Et Spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.

7. Quoniam tres sunt, qui testimonium dant in cœlo: Pater, Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres unum (g) sunt.

8. Et

17. (i) Ob hoc consummata fuit Dei in nos charitas: *Ut fiduciam habeamus*, ut intrepidi simus in die judicii, *Quia sicut ille est*, charitate plenus, & summè nos diligit, ita & nos summè illum, & propter eum fratres perfectè diligamus: sic tamen ut particula, *sicut*, non omnem similitudinem exprimat; & sicut ille manet in nobis, ita & nos sumus manentes in illo; crescente in nobis charitate, crescit in nobis humilis fiducia: *Sicut ille est*.

18. (k) Perfecta charitas expers est timoris merè servilis: nam ubi solus est timor ex conscientia peccatorum, ibi non est perfecta charitas; hic timor pœnam habet, excruciat conscientiam, neque illi cum gaudio & fiducia perfectæ charitatis convenit; timore casto & filiali hoc timemus, ne Deo ipsi displiceamus. *Pœnam habet*, Gr. κόλασιν, *punitionem*, fiduciam non habet. Hæc quoque verba, *Timor non est in charitate*, sic exponi possunt; qui charitatem habet perfectam, non se id timet, ne pro Deo pœnas & supplicia subeat: secùs amor ille est adhuc imperfectus.

CAP. V. 1. (a) Fidelem scilicet qui credit in Christum; qui amat Christum, ejus membra odisse non potest.

2. (b) Amoris quo diligimus Deum, amor noster erga proximum est certissimum argumentum: ac vicissim cùm mandata Dei observamus, eum diligimus, & natos ex Deo: ita ut amores illi duo unà sint conjuncti, nec unus sine altero stare possit. Verè non diligitur proximus, nisi cùm Deus amatur, & proximus propter Deum.

3. (c) Amor enim Dei, mandatorum ejus observatione continetur, quæ magna ex parte ad amorem proximi referuntur: *Gravia non sunt*; nihil enim amori grave est. Ex vitæ nostræ ratione, & ex ipsis operibus, an verè Deum & proximum diligamus, expendere debemus.

4. (d) Quod impossibile existimat mundus, id fides verum esse convincit. Hæc humilitati, & orationi conjuncta nos invictos facit; ea nos docet quid amandum sit, quid fugiendum: Vincimus mundum, cùm desideria carnis superamus, cùm pravos subigimus affectus.

5. (e) Fides qua divinitatem Christi, & incarnationem ejus credimus, victoriam de mundo & ejus incredulitate reportavit. Utrumque probat trium testium auctoritate, primùm quidem Incarnationis mysterium, & naturæ humanæ veritatem in Christo probat ex descensu Spiritus sancti, aqua, & sanguine.

6. (f) Venit enim Christus per aquam Baptismi nos salvaturus, non cum aqua sola, quam adhibebant Judæi, cui Joannes addidit pœnitentiam: sed in aqua & sanguine in cruce effuso. *Quoniam Christus est veritas.* Accessit Spiritus testimonium in Christi Baptismate, Joan. 1. *Super quem videris Spiritum descendentem, hic est qui baptizat in Spiritu sancto*: Spiritus testificatur Christum esse verum hominem, & Messiam. Itaque Christus nostra est victima, cujus sanguis nos redemit in cruce; purgat in Baptismo & in Sacramento pœnitentiæ, alit in Eucharistia. Hoc testimonium Spiritus sanctus reddit veritati Divinitatis & Incarnationis Christi.

7. (g) Hic versiculus in quibusdam codicibus Græcis deest, ac verisimile est hunc erasum esse ab Arianis; observat vir doctus hunc locum frequentiùs in Latinis exemplaribus occurrere. Ab Eugenio quidem Carthaginis Episcopo anno 484. in confessione fidei quam Hunnerico Vandalorum regi exhibuit, à Fulgentio quoque ad objectionem decimam Arianorum citatur; ac subinde Fulgentius existimat à B. Cypriano in Lib. de unitate Ecclesiæ ea verba laudari. Qua de re fusiùs disserit Franciscus Lucas, Annot. 61 a. neque ea de re dubitare licet post decretum Conc. Trid. Sess. 4. Quin etiam in veteri vulgata editione habetur. Pater Christum agnovit ut filium per voces Prophetarum, per vocem in Baptismo Christi, & in ejus transfiguratione emissam; Filius divinitatem suam verbo, miraculis, resurrectione ipsa comprobavit; Spiritus Sanctus donorum suorum effusione: *Et hi tres unum sunt*, in natura, Gr. *in unum sunt*, de uno & eodem Christo testificantur. Vel *unum sunt*, in essentia, aut unum in te-

8. Et tres (h) sunt, qui testimonium dant in terra: Spiritus, & aqua, & sanguis: & hi tres unum sunt.

9. Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus (i) est, quoniam testificatus est de Filio suo.

* Joan. 3. 36. 10. * Qui credit in Filium Dei, habet testimonium (k) Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo.

11. Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio ejus est.

12. Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet.

13. Hæc scribo vobis: ut sciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis (l) in nomine Filii Dei.

14. Et hæc est fiducia (m), quam habemus ad eum: Quia quodcumque petierimus secundùm voluntatem ejus, audit nos.

15. Et scimus quia audit nos quidquid petierimus: scimus quoniam habemus petitiones quas postulamus ab eo.

16. Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem (n), petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis.

17. Omnis iniquitas (o), peccatum est: & est peccatum ad mortem.

18. Scimus (p) quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat: sed generatio Dei conservat eum, & malignus non tangit eum.

19. Scimus (q) quoniam ex Deo sumus: & mundus totus in maligno positus est.

20. Et scimus quoniam Filius Dei venit, * & dedit nobis sensum ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus (r), & vita æterna. * Luc. 24. 45.

21. Filioli, custodite vos à simulacris. Amen.

stimonio; quod ut concederemus, inquit, Hammondus, voces Græcas significare consensum testimonii, attamen is non excludit unitatem testium: nam ex unitate testium sequitur necessariò consensus in testimonio, quamvis ex consensu testimonii colligi nequeat unitas testium.

8. (h) Tres sunt in cœlo, qui de Christi divinitate; tres in terra, qui de veritate naturæ humanæ testificantur; spiritus quem moriens cum valido clamore emisit, aqua quæ de ejus latere fluxit, sanguis quo redempti sumus.

9. (i) Hæc verba, *Quod majus est*, desunt in Græco. *Quoniam si testimonium hominum accipimus*, an testimonium Dei ipsius rejiciemus?

10. & 11. (k) Quod Deus testificatus est de Christo. *Testimonium*, Illud testimonium quod Pater Filio reddidit, est vita æterna, quam nobis per Filium donavit; atque ex hoc ipso testatur Christum esse Deum: nam solus Deus largiri potest vitam æternam. Post peccatum vitam recipimus, quæ vera est animæ resurrectio; hanc accipimus à Deo ut à Patre, qui nos in filios adoptat in Christo, tamquam ejus membra, & in æternum, ut electos, si perseveremus.

13. (l) In Græco textu hæc adduntur: *Et ut credatis in nomine Filii ejus.*

14. & 15. (m) Alterum est de Filio Patris testimonium; fiducia nimirùm quam ad eum per Filium habemus: *Audit nos*, Semper exauditur justus, qui nihil aliud quàm Dei voluntatem desiderat; at Deus tum exaudit, cùm ea quæ saluti non sunt utilia, denegat. Cùm postulationes nostras benignè audierit, tum confidimus fore ut deinceps eas exaudiat, idque per Jesum Christum.

16. (n) Non de omni peccato lethali loquitur; quæ enim ex ignorantia, aut infirmitate admittimus, faciliùs remittuntur: sed de peccato ex pura malitia interpretari licet, & de obduratione, quod sæpiùs ad inferos ducit. Græca Scholia peccatum illud de finali impœnitentia exponunt, quod plane est irremissibile. Ejusmodi peccatum esse volunt, quo quis est tenax injuriarum, nec vult illatas remittere; eumque pro desperato habet Joannes, *Non pro illo dico ut quis roget*: Ecclesiast. cap. 28. v. 3. & 5. *Homo homini reservat iram, & à Deo quærit medelam? Quis exorabit pro delictis illius?* Alii peccatum ad mortem interpretantur peccatum infidelitatis, quo quis post agnitum Deum ad idola revertitur; de quo Jerem. 14. 11. *Tu ergo noli orare pro populo isto*, &c. Quod spectat ad aliorum peccata, quæ ducunt ad damnationem, non audet Joannes fideles hortari, ut cum eadem fiducia Deum deprecentur; ab hoc tamen charitatis officio eos non deterret, quod utile semper est, saltem ei qui illud præstat. Et quidem preces à fidelibus pro iis qui è peccati sordibus tentant emergere, sunt perutiles, eæque cum spe magna & fiducia quadam fiunt: motus enim doloris & pœnitentiæ opera sunt quædam vitæ initia; sed ubi peccator mortem ipsam amat, & nihil magis timet, quàm ne pravi habitus moriantur, non oratur cum fiducia pro eo qui non gemit, & mortem ipsam amat.

17. (o) Quod legi Dei repugnat: *Ad mortem*, cùm in eo quis perseverat; qui peccatum suum odit, atque ex eo quàm primùm tentat emergere, huic auxilium denegari non debet; sed qui ruinam non sentit suam, frustra expectat tempus mortis: id quidem est Deo possibile: at vix ullus est sperandi locus, nisi Deus singulari quodam modo ei succurrat.

18. (p) Hic versiculus eodem modo exponi potest, quo versic. 3. Atque immunitas illa à peccato mortali non est absoluta, cùm justus omnis à justitia possit excidere, & sæpè excidat: sed post Baptismum justi non sunt ampliùs in eo statu corruptionis, in quo ante Baptismum fuerant, obcæcatum cor habentes: sed in eo sunt statu, ut à lethali peccato possint faciliùs abstinere. Itaque de renatis per Baptismum loqui videtur comparatè ad priorem eorum statum; cujus rationem mox affert: *Sed generatio Dei conservat eum*, Gr. *Qui genitus est ex Deo, servat seipsum*: qui in fide viva perseverat: *Et malignus non tangit eum*, lethali vulnere.

19. (q) Hujus discriminis inter duos illos status ea est ratio, quòd regno gratiæ Dei jam sumus subditi, illius imperio regamur.

20. (r) Hoc est insigne divinitatis Christi testimonium; veram Dei cognitionem mundo attulit & amorem, *Et simus in vero Filio ejus*: Gr. *& sumus in illo vero, in Filio ejus Jesu Christo*, id est, in Deo, & in Filio ejus, vel per Filium ejus.

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI SECUNDA.

Diligere alterutrum est mandatum semper novum : hæreticis ne Ave quidem dicendum.

1. SENIOR Electæ (a) dominæ, & natis ejus, quos ego diligo in veritate, & non ego solus, sed & omnes qui cognoverunt veritatem,

2. Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

3. Sit vobiscum gratia (b), misericordia, pax à Deo Patre, & à Christo Jesu Filio Patris, in veritate & charitate.

4. Gavisus sum valdè, quoniam inveni de filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mandatum accepimus à Patre.

5. Et nunc rogo te domina, non tamquam mandatum novum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, * ut diligamus alterutrum.

* Joan. 13. 34. & 15. 12.

6. Et hæc est charitas (c); ut ambulemus secundùm mandata ejus. Hoc est enim mandatum, ut quemadmodum audistis ab initio, in eo ambuletis :

7. Quoniam multi seductores exierunt (d) in mundum, qui non confitentur Jesum Christum venisse in carnem : hic est seductor, & antichristus.

8. Videte vosmetipsos, ne perdatis (e) quæ operati estis : sed ut mercedem plenam accipiatis.

9. Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet : qui permanet in doctrina, hic & Patrem & Filium habet.

10. Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec AVE ei dixeritis.

11. Qui enim dicit illi AVE, communicat operibus ejus malignis.

12. Plura habens vobis scribere, nolui per chartam & atramentum : spero enim me futurum apud vos, & os ad os loqui : ut gaudium vestrum plenum sit.

13. Salutant te filii sororis tuæ Electæ.

1. (a) Ex hujus Epistolæ inscriptione quæstio oritur non contemnenda, an vox illa, *Electa*, sit nomen proprium Matronæ cui Apostolus hanc scribit Epistolam ; eaque est communis & magis recepta interpretum sententia, cùm ex more tum temporis usitato propria eorum, quibus scribebatur, nomina initio Epistolæ ponerentur : sic Epistolæ ad Timotheum & Titum in ipso limine Timothei & Titi præ se ferunt nomina. Aliis tamen videtur eam vocem esse honoris aut dignitatis, quemadmodum vox *Senior* est dignitatis, eaque pro Episcopo interdum usurpatur. Nam Presbyteri & Episcopi nomen in ipso nascentis Ecclesiæ exordio promiscuè interdum usurpari valdè est probabile ; idque colligi potest ex Actorum cap. 20. Itaque iis videtur nomen, *Electa*, non esse nomen proprium, sed appellativum, quo personæ cui scribitur qualitas designatur. Imò in ea est sententia Oecumenius, hac voce aliquam designari Ecclesiam, cui suppresso nomine certas ob rationes scribit Joannes Apostolus. Serarius Oecumenium sequitur, atque in eam sententiam valdè propendet Auctor Analyseos Gallicæ, dissert. 23. quæ consuli potest.

3. (b) Adoptionis, qua Pater nos in filios adoptavit : *Misericordia*, hæc meritorum Christi, qui pro nobis justitiæ Dei satisfecit, fructus est, ut pax Spiritus sancti : *In veritate*, cum fidei veritate.

6. (c) In hoc posita est charitas, ut mandatis obsequamur.

7. (d) Gr. *Introierunt* : exierunt qui priùs latebant. *Qui non confitetur ; hic est seductor, & Antichristus*, Antichristi præcursor.

8. 9. 11. 12. & 13. (e) In textu Græc. *Ne perdamus*, ne fructum laborum amittamus ; juxta vulgatam sententiam eos admonet, ne fructum bonorum operum perdant, si non perseverent ; bonorum operum merita confirmat Apostolus. *Recedit*, Qui fidem Christi deserit ; *Deum non habet*, alienus est à Deo. *Communicat*, Cum salutis periculo, aut fratrum scandalo. *Futurum*, Venturum. *Filii*, Aut filii sororis Electæ, aut fideles Ecclesiæ, ubi tunc erat Joannes.

EPISTOLA BEATI JOANNIS APOSTOLI TERTIA.

Laudat Gaium propter hospitalitatem; quæ virtus est Christiana. An Gaius is est, cujus meminit Paulus, Rom. 16. vers. 23.

1. SENIOR Gaio charissimo; quem ego diligo in veritate.

2. Charissime, de omnibus (a) orationem facio prosperè te ingredi, & valere, sicut prosperè agit anima tua.

3. Gavisus sum valdè venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tuæ, sicut tu in veritate ambulas.

4. Majorem horum non habeo gratiam, quàm ut audiam filios meos in veritate ambulare.

5. Charissime, fideliter facis quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos,

6. Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu Ecclesiæ: quos, benefaciens, deduces dignè (b) Deo.

7. Pro nomine enim ejus profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8. Nos ergo debemus suscipere hujusmodi, ut cooperatores (c) simus veritatis.

9. Scripsissem forsitan Ecclesiæ: sed is, qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes, non recipit nos.

10. Propter hoc, si venero, commonebo (d) ejus opera, quæ facit: verbis malignis garriens in nos: & quasi non ei ista sufficiant; neque ipse suscipit fratres: & eos, qui suscipiunt, prohibet, & de Ecclesia ejicit.

11. Charissime, noli imitari malum; sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui malefacit, non vidit Deum.

12. Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate; sed & nos testimonium perhibemus: & nosti quoniam testimonium nostrum verum est.

13. Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum & calamum scribere tibi.

14. Spero autem protinùs te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

2. 3. 4. & 5. (a) Ante omnia. *Veritati*, Sinceræ pietati tuæ. *Gratiam*, Gr. *Gaudium*. *Fideliter facis*, Rem fideli dignam.

6. (b) Pro dignitate, quæ servos Dei decet: Gr. *Bene facies deducens*, si eos deduxeris.

8. (c) Verbi Dei præcones: *Veritatis*, Gr. *Veritati*, Evangelii propagationi.

10. (d) In memoriam reducam. Budæus, Judicabo. Verisimile est hunc Diotrephen hæreticum fuisse, quem ut ambitiosum, & calumniatorem, ac durum in fratres Apostolus reprehendit.

EPISTOLA CATHOLICA BEATI JUDÆ APOSTOLI.

JUDAS Thaddæi & Lebbæi cognomine, frater Jacobi minoris, hanc scripsit Epistolam, quæ catholica nominatur, quod illa ad fideles omnes orbis Christiani scripta sit. Stylus est figuratus, idem ferè qui secundæ Epistolæ Petri Apostoli, cujus est velut epitome; iisdem penè verbis utitur, easdem adhibet figuras, adversùs eosdem hæreticos est perscripta. Atque inde colligit Auctor Analyseos Gallicæ priorem Petri Epistolam ad omnes sine discrimine Catholicos exaratam fuisse: nam duæ Petri Epistolæ ad eosdem diriguntur, ut concludi potest ex cap. 3. secundæ Epistolæ: Hanc ecce vobis, charissimi, secundam scribo Epistolam. *Ad eos ipsos Epistola Judæ dirigitur, ut liquet ex v. 17. & 18.* Memores estote verborum quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores. *Cùm itaque Epistola Judæ ad fideles omnes dirigatur, hinc sequi videtur Petri quoque Epistolas ad omnes Christianos sine discrimine scriptas fuisse. Unde Judas fideles ad quos scribit, in horum memoriam redigit, quæ princeps Apostolorum de hæreticis, qui extremis temporibus venturi sunt, admonuerat. Sic ambo Apostoli duas extremas hæreses indicant, primam Simonianorum, & Antichristi ultimam. Quo quidem Ecclesiæ perpetuitatem sine interruptione continuatam demonstrat. Omnes enim hæreses adversùs Ecclesiam Catholicam prodierunt, atque adeò hæc ad finem usque sæculorum perstabit. Hanc Epistolam citat Origenes Tomo 9. & 17. in Matthæum, Clemens Alex. in L. Hypotyposeon, & alibi. Patres penè omnes quarti sæculi eam ut Canonicam agnoverunt: etsi nonnulli, teste Eusebio L. 2. cap. 23. an esset genuina, dubitarunt. Hinc Hieron. L. de viris illust.* Et qui de libro Henoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, à plerisque rejicitur, & tamen auctoritatem vetustate jam & usu meruit, atque inter sanctas scripturas computatur.

Quòd autem librum apocryphum Henoch, & alterum itidem de ascensione Mosis in montem citat, nihil propterea de ejus auctoritate decedit. Nam in libris apocryphis quædam vera esse potuerunt, quæ aspirante Spiritu sancto Judas à fabulis sejunxit. Libri erant tum temporis celebres, quos citare potuit ut ab omnibus receptos, quò eorum animis altiùs imprimeret, quæ adversùs hæreticos scribebat: ita vir perdoctus. Adde illud quoque hanc Prophetiam Henoch traditione majorum ad Judam usque fortassis pervenisse, vel tum extitisse librum aliquem Henoch *nomine inscriptum, diversum ab apochrypho, cui absurda quædam sunt inserta. Jam ad textum ipsum veniamus.*

Monet

Monet, ut firmi sint in tradita semel fide adversùs insurgentes impios ac lascivos, subdens de horum supplicio in modum Judæorum ac Sodomorum futuro.

1. JUDAS Jesu Christi servus, frater autem Jacobi, his qui sunt in Deo Patre dilectis (a), & Christo Jesu conservatis, & vocatis.

2. Misericordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur (b).

3. Charissimi, omnem sollicitudinem (c) faciens scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis: deprecans supercertari semel traditæ sanctis fidei.

4. Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præscripti (d) sunt in hoc judicium) impii, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, & solum Dominatorem & Dominum nostrum Jesum Christum negantes.

5. Commonere autem vos volo, scientes semel (e) omnia, quoniam Jesus po-
* Num. 14. 37. pulum de terra Ægypti salvans, * secundò eos, qui non crediderunt, perdidit:

6. Angelos (f) verò, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine * reserva- * 2. Pet. 2. 4.
vit.

7. * Sicut Sodoma, & Gomorrha, & fi- * Gen. 19. 24.
nitimæ civitates simili modo exfornicatæ, & abeuntes post carnem alteram, factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes.

8. Similiter & hi (g) carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, majestatem autem blasphemant.

9. * Cùm Michael Archangelus cum dia- * Zach. 3. 2.
bolo disputans altercaretur (h) de Moysi corpore, non est ausus judicium inferre blasphemiæ: sed dixit: Imperet tibi Dominus.

10. Hi autem, quæcumque quidem ignorant, blasphemant: quæcumque autem naturaliter, tamquam muta animalia, norunt, in his corrumpuntur (i).

11. Væ

1. (a) A Deo Patre dilectis: Erasmus legit sanctificatis. *Et Christo Jesu conservatis*, per Christum Jesum conservatis, & vocatis. Electos tripliei charactere, vocatione nimirùm, justificatione, & perseverantia insignitos designat. *Vocatis*, qui ex mera Dei voluntate ad fidem vocati sunt.

2. (b) Gr. *multiplicetur*; misericordia sua Pater in conversione nostra nos prævenit. Filius qui est pax nostra, sua merita nobis applicat, & Spiritus Sancti charitatem diffundit in cordibus nostris.

3. (c) Cùm semper id valdè optaverim de communi vestra salute ad vos scribere, nunc id omninò necessarium judicavi, quòd res ipsa dilationem ampliùs non ferat. *Deprecans*, Gr. *adhortans* vos ut decertetis adversùs religionis hostes pro fide, quæ semel tradita est sanctis; nec aliam inquiratis, præter eam quam ex traditione accepistis, eamque propugnetis contra hæreticos, qui clam irrepserunt in Ecclesiam, ut eam doctrinæ & morum perversitate corrumpant.

4. (d) De quibus antè scriptum & prænuntiatum fuit fore ut in hunc reprobum sensum inciderent, aut hoc adversùm se judicium subirent, *qui Dei nostri gratiam transferentes*; qui libertate Christiana abutentes in luxuriam, in dissolutos mores eam transferunt, & Christi divinitatem negant; vel *præscripti sunt*, sententia supremi judicis condemnati.

5. (e) In memoriam revocare volui, non ut ignorantes docere, quod olim accepistis: *Quoniam Jesus*, seu *Josue*, ut nonnullis videtur: sed de Christo Jesu Judam loqui verisimilius est. *Salvans*, Gr. cùm salvasset Dominus: *secundo*, posteà, *eos qui non crediderunt*, *perdidit*, in priorem incredulitatem lapsos. Filii Israel in deserto semper rebelles, & pervicaces, semel & iterum omninò increduli fuerunt, primùm ante transitum maris rubri, Exodi 14. v. 11. & seq. cùm iis instaret Pharao: quod peccatum iis dimisit Deus: sed Num. 14. v. 3. cùm redire vellent in Ægyptum, & ducem alium à Mose sibi constituere, acerbas dederunt pœnas. Hoc justitiæ divinæ exemplum iis proponit Apostolus. Sic fideles, quos primùm Deus salvavit per Baptismum, secundò perdet, si ad hæreticos deficiant.

6. & 7. (f) Apostasiam rebellium Angelorum iis in secundum proponit exemplum: *Qui non servaverunt suum principatum*, primævam suam dignitatem, vel originem: eadem est sententia, & iisdem penè verbis expressa in secunda Petri Epistola cap. 2. Tertium exemplum affert Sodomæ & Gomorrhæ. *Post carnem alteram*, quo quidem loquendi genere abominationes contra naturam indicat, in quas hæretici ipsi incurrebant. *Exfornicatæ*, pessima libidine abrepti. *In exemplum*, divinæ ultionis; ignis supplicium ardori libidinis respondet.

8. (g) Gr. additur ἐνυπνιαζόμενοι, *consopiti*, i. e. somniis suis & vanis illusionibus delusi corpus omni spurcitia fœdant, ut Sodomitæ. *Dominationem*, Christo divinitatem detrahunt. Qui verborum sensus cum v. 4. consentit; vel juxta alios interpretes, Dei & ministrorum ejus dignitatem spernunt, publicam potestatem & leges omnes contemnunt; primi illi Hæresiarchæ libidinibus dediti, & legitimis potestatibus infensi, quæ in religione sunt sanctiora, impugnabant.

9. (h) Michael autem Archangelus cùm altercaretur cum diabolo: moderationem Michaelis opponit hæreticorum audaciæ; ille namque convicio & maledictis uti noluit adversùs Diabolum, sed his tantùm usus est verbis: *Imperet tibi Dominus*, Gr. *increpet*, aut coerceat te Dominus. Corpus Mosis sublatum fuisse ab Angelo, ex cap. ultimo Deuter. colligitur: sunt qui putent Apostolum id sumpsisse ex scriptura apocrypha, ita Gagnæus: Quam quidem historiam, tum in libris apud Judæos celebratis contineri valdè probabile est. Serarii conjectura est probabilis diabolum contendisse, ut corpus Mosis in terram promissionis inferretur, ne in terra Moab regione sibi addictâ sepeliretur, neve ab ejus reliquiis damnum aliquod acciperet. *Judicium inferre blasphemiæ*, eum condemnare cum execratione. Verus enim Dei zelus cum modestia conjunctus est.

10. (i) In his quæ non noverunt, blasphemos sermones texunt; quæcumque naturali instinctu ut muta animalia norunt, in iis corrumpuntur; ventri tantummodò serviunt, & cupiditatibus; seipsos ingluvie & obscœnis libidinibus fœdant.

* Gen. 4. 8. * Num. 22. 23. * Num. 16. 31.

11. Væ illis, quia (k) in * via Cain abierunt, & * errore Balaam mercede effusi sunt, & in contradictione * Core perierunt:

* 2. Pet. 2. 17.

12. Hi sunt in epulis (l) suis maculæ, convivantes sine timore, semetipsos pascentes, * nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosæ, bis mortuæ, eradicatæ,

13. Fluctus feri (m) maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia: quibus procella tenebrarum servata est in æternum.

* Apoc. 1. 7.

14. Prophetavit (n) autem & de his septimus ab Adam Henoch, dicens: * Ecce venit Dominus in Sanctis millibus suis

15. Facere judicium contra omnes, & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra Deum peccatores impii.

* Psal. 16. 10.

16. Hi sunt murmuratores (o) querulosi, secundùm desideria sua ambulantes, * & os eorum loquitur superba, mirantes personas quæstus causa.

* 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. 2. Pet. 3. 3.

17. Vos autem, charissimi, memores (p) estote verborum, * quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Jesu Christi,

18. Qui dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore venient illusores, secundùm desideria sua ambulantes in impietatibus.

19. Hi sunt qui segregant (q) semetipsos, animales, Spiritum non habentes.

20. Vos autem charissimi, superædificantes (r) vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei, in Spiritu sancto orantes,

21. Vosmetipsos in dilectione Dei servate (f), expectantes misericordiam Domini nostri Jesu Christi in vitam æternam.

22. Et hos quidem arguite (t) judicatos:

23. Illos verò salvate, de igne rapientes. Aliis autem miseremini in timore: odientes & eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam.

24. Ei autem, qui potens est vos conservare sine peccato, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione in adventu Domini nostri Jesu Christi;

25. Soli Deo Salvatori nostro, per Jesum Christum Dominum nostrum, gloria & magnificentia, imperium & potestas ante omne sæculum, & nunc, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.

11. (k) Cum veneno errorum fideles interimunt; Caini invidiam & pravos mores sectantur. *Balaam*, quæstus causa prava docent dogmata. *Perierunt ut Core*, qui detrectans legitimam Mosis auctoritatem, miserè periit: sic illi adversùs Ecclesiam rebelles peribunt.

12. (l) Gr. *agapis*; eorum intemperantiam exprobrat, qui charitatis convivia in comessationes convertebant. *Maculæ*, vox Gr. σπιλάδες, cavernosas maris rupes significat, quæ non prævisæ naufragium afferunt. Sic impostores illi, dum simulata amicitia cum fidelibus epulantur, nisi ab iis caveatur, naufragium creant. *Nubes sine aqua*, & hoc ipso leviores, à ventis circumactæ, nec salutari doctrina fideles irrigant: *Arbores autumnales*, Gr. *deficientis autumni*, quæ florent in autumno: *Bis mortuæ*, fructu spoliatæ & foliis; in radice & ramis omni humore destitutæ: *Eradicatæ*, præ schismate ab Ecclesia avulsæ. Hæretici leves & inconstantes nubium sterilium instar, arbores sunt autumnales, quæ fructum afferunt marcidum: Gnosticos forsan indicat.

13. (m) In plurali, feri fluctus maris. Ex Beda fluctus feri maris sunt perversi doctores, in semetipsis inquieti semper, tumidi, tenebrosi, & amari, qui pacem Ecclesiæ impugnare non cessant. Sed tales rectè dicuntur despumantes confusiones suas, quia instar tumentium undarum quantò se superbientes attollunt, tantò ampliùs confusi, quasi in spumas levissimas dissolvuntur, & pereunt. *Sidera errantia*, vel stellæ discurrentes, vel ut cometæ nullum certum iter insistentes citò evanescunt. Hæretici cum fluctibus, quòd sint turbulenti, comparantur, despumantes sua dedecora, præ superbia attolluntur: sed detumescunt, & in spumam libidinis abeunt: *Procella tenebrarum*, Gr. obscuritas, vel caligo tenebrarum, in inferno nimirùm.

14. (n) Hoc Prophetiæ Henoch fragmentum, quod solum nunc superest, ad omnes hæreticos pertinet. *Millibus*, Stipatus innumeris Angelorum legionibus.

16. (o) Adversùs Ecclesiæ doctrinam & leges, quibus eorum licentia coercetur: *Ambulantes*, libidini suæ omninò servientes; *Superba*, vanos sermones, & doctrinam horrendam, quam proseminant cum fastu, & ostentatione, & adulatione: *Mirantes personas quæstus causa*, aliis adulantes.

17. (p) In memoriam fidelium revocat quæ ab Apostolis didicerunt, & secundam imprimis Epistolam Petri: nam scripta Apostolorum fideles adversùs hæreticorum venenum muniunt.

19. (q) Vox *semetipsos* in Græco deest, segregantes fideles ab Ecclesia; vitam animalem & libidinosam ducentes, Spiritu Dei omninò destituti. Adversùs hanc doctrinæ & morum corruptionem Apostolus fideles munit. Hæretici seipsos ab Ecclesia separant; *Animales*, sensuum voluptatibus dediti; hos ut duces sequuntur. Gnostici se solos spirituales jactabant, libidinum servi.

20. (r) Proficientes in fide, quæ est fundamentum ædificii Christiani; vel jactis fidei fundamentis, nunc superstructionem bonorum operum erigite; spes ipsa quæ est fidei fructus, ad cœlum usque illud attollit ædificium, charitas summum huic imponit fastigium. *In Spiritu sancto orantes*, Spiritus sancti gratia roborati.

21. (f) Continete vos in dilectione Dei, *in vitam æternam*, ut vitam æternam habeatis; qui est Hebraismus.

22. 23. & 24. (t) Ex Græco textu illi sunt vel desperati, quorum status est omninò miserabilis; Gr. *Horum commiseramini*; vel aliorum qui pravis exemplis abducti sunt à veritate, hos jubet Apostolus terrore æterni supplicii ab incendio quod iis imminet, revocare, & omnium abominanda horrere flagitia. Alii aliter exponunt juxta Vulgatam. Qui non sunt penitùs desperati, *hos arguite*, seu corripite *judicatos*, qui condemnati & indurati videntur; neque enim de eorum conversione desperandum: vel *judicatos*, postquam erroris convicti fuerint. Qui in libidines sunt demersi, hos magis percellunt quæ sensus afficiunt, ii terrore divinorum judiciorum quasi ab igne sunt vi quadam abducendi: sed omninò desperati plangendi sunt. *Aliis autem miseremini*, metuentes ne in hæc flagitia incurratis. Menochius paulò aliter hunc versiculum exponit. *Illos verò salvate*, qui in periculo sunt, ne decipiantur ab hæreticis; *De igne rapientes*, qui in periculo versantur. *Aliis autem*; alios in periculum pronos non sine casto timore miseratione complectimini. *Maculatam tunicam*; turpem vivendi morem & sordidum: cavete ne candidam innocentiæ vestem, quam accepistis in Baptismo, corruptis moribus contaminetis; propriæ infirmitatis conscii caveamus ne nos ipsos corrumpamus, dum alios à mundi corruptione abducere conamur. *Odientes & eam, quæ carnalis est, maculatam tunicam*; nulla vobis sit cum impuris illis hominibus societas, vitate eos ut lepra infectos: *sine peccato*, Gr. *sine offensione*.

APOCALYPSIS BEATI JOANNIS APOSTOLI.

DUPLICEM *hujus libri explicandi esse rationem rectè admonet Illustriss. Meldensis Episcopus D. Bossuet in Præfatione sua; una est generalis & expedita, cui lucem præfert Augustinus, cùm multis in locis, tum maximè L. 20. de Civit. Dei, cap. 8. Duas ille civitates, aut duo imperia sibi mutuò permista & confusa, si corporis ratio habeatur, sed spiritu separata distinguit. Unum est imperium Babylonicum, quod perturbationem & confusionem; alterum est regnum civitatis Jerusalem, quæ pacem designat. Ibi est regnum Satanæ, hic Christi; illic est spiritalis idololatria, atque ibi regnant cupiditas & avaritia. Sed in civitate Jerusalem* est patientia & fides Sanctorum. *Hæc exponendi ratio per Christi Ecclesiam in Sanctis suis, & Diaboli societatem in impiis, facilis est & utilis huic Prophetiæ explicandæ; eaque est fidelium ædificationi aptissima. Hæc adeò secura est, & vera, à Spiritu sancto prævisa, & probata, uti & omnes Scripturæ sensus, & boni, & saluti fidelium accommodati. At si id unum esset Joanni Apostolo propositum, hic liber inter propheticos vix haberetur. Quæ futura erant in Ecclesia & imperio Romano prædixit, ut novi Testamenti Propheta:* Ne signaveris verba Prophetiæ hujus, tempus enim prope est, *cap.* 22. *v.* 10. *Quod ab initio revelationis suæ præmiserat:* Beatus qui legit & audit verba Prophetiæ hujus, & servat ea quæ in ea scripta sunt, tempus enim prope est; *Gr.* opportunitas, *nempè ut Ecclesia se pararet ad ea quæ imminebant mala. Neque id est verisimile Joannem præter omnium Prophetarum morem ea tantummodò prædixisse quæ in extremis temporibus ventura erant, ita ut casus omnes adeò memorabiles cùm Judæorum tum gentilium in pœnam spreti Evangelii & vexatæ Ecclesiæ venturos omitteret: cùm ea scire id esset Ecclesiæ perutile. Hujus generis sunt totius penè orbis conversio, Idolorum destructio, Romæ & ejus imperii ruina, quam à Joanne designatam fuisse sub nomine Babylonis testatur Irenæus L.* 5. *cap.* 30. *Romam ipsam vivis coloribus exprimit Joannes cap.* 17. *v.* 9. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet: & *v.* 18. Mulier quam vidisti est civitas magna, quæ habet regnum super reges terræ. *Hinc August. loco citato:* Liber Apocalypsis totum hoc tempus complectitur, quod à primo adventu Christi usque in sæculi finem, quo erit secundus adventus, excurrit. *Cùm autem jam à primo adventu* 17. *sæcula effluxerint, fieri id non potest, quin Prophetiæ hoc libro comprehensæ magna ex parte impletæ non fuerint.*

Verùm ista in decursu hujus operis fient apertiora, cùm singillatim eventus quique magis insignes in Apocalypsi designati notabuntur. Qua in re Illustriss. Meldensem Episcopum præ cæteris sequemur, quod nobis videatur intima hujus divini libri arcana, magna probabilitate exposuisse, salva quæ veteribus debetur reverentia, quorum interpretationes itidem veræ esse possunt; tametsi ii potiùs moralem sensum fidelium pietati & instructioni magis accommodatum persequi solent, quàm litteralem, quem eventus ipsi probant potiùs quàm sola conjectura, quantumvis eæ sint verisimiles. Illud tamen concedam ubique sensum litteralem & historicum quæri non oportere, cùm is sæpè sit allegoricus & figuratus more Prophetarum.

Hieronymi temporibus hic liber nondum ab omnibus Orientis Ecclesiis ut canonicus habebatur. Basilius, Gregorius uterque Nazianzenus, & Nyssenus, Concilium Laodicense eum inter divinos non recensent. Sed a Justino Martyre, Irenæo, Clemente Alexandrino inter Scripturas divinitùs inspiratas, atque ab universis Occidentis Ecclesiis

clesiis semper habitus est. Nunc omnes cùm Orientis tum Occidentis Ecclesiæ ut Canonicum, & ab Apostolo Joanne conscriptum, magna consensione agnoscunt.

Cùm hæc typis mandarentur, incidi in commentarios jam pridem editos, sed mihi incognitos viri docti juxtà & pii D. de la Chetardie, *quibus divina hæc revelatio ex historia Ecclesiastica præclarè exponitur. Opus ipsum in partes septem partitur: prima usque ad caput quartum est velut apparatus quidam ad revelationes mox secuturas; in secunda septem ætates, aut status Ecclesiæ summatim describuntur per septem libri sigilla, & septem tubas delineata. Primum libri obsignati sigillum reseratur: prima itidem tuba personat; & ita deinceps de reliquis sigillis & tubis usque ad sigillum septimum, & tubam itidem septimam, quibus diversæ ætates Ecclesiæ, & persecutiones designantur. Prima ætas est victricis Ecclesiæ per Martyres, qui sui sanguinis effusione & patientia de persecutoribus suis triumpharunt, & terrarum orbem Christi fide impleverunt; ad Constantini usque tempora ea producitur. Hanc excipit secunda ætas, in qua Ecclesia varias debellat hæreses. In tertia ætate barbari in Romanum grassantur imperium, & magna ex parte evertunt. Sed in quarta ætate Mahumetani & Turcæ imprimis id penitùs delent, ut quinta Ecclesiæ ætate hæreses cùm veteres tum novæ ubique ferè sobolescunt. Quid in sexta futurum sit ætate, quid in septima, conjecturis vix assequi possumus. Si Judæorum conversionem quæ capite septimo, Henoch & Eliæ adventum, & regnum Antichristi, quod capite undecimo insinuatur, exceperis. Hoc loco Joanni videtur ad sua redire tempora, ac jussu Angeli regum & nationum fata prædicere. Capite 12. usque ad 17. & 18. imperii idololatriæ excidium describitur cum omnibus circumstantiis: tum capite 19. barbaris nationibus ad Christi fidem conversis, Agni nuptiæ celebrantur: ac tandem homo peccati prodit, & ultima instat Ecclesiæ ætas, & Antichristi persecutio: hic cum Satana & Angelis ejus præceps ruet in abyssum: Sancti verò unà cum Christo regnaturi sunt cap. 21 Illud verò Hieronymi in caput 2. Abdiæ Prophetæ tenere debemus:* In Prophetica interpretatione, ut primùm historiæ fundamenta jaciamus, deinde sequamur intelligentiam spiritalem.

CAPUT PRIMUM.

Septem Asiæ minoris Ecclesiis liber inscribitur. Jesus Christus primogenitus è mortuis: prologus primæ visionis.

1. APOCALYPSIS (a) Jesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere servis suis, quæ oportet fieri citò: & significavit, mittens per Angelum suum servo suo Joanni,

2. Qui testimonium perhibuit verbo (b) Dei, & testimonium Jesu Christi, quæcumque vidit.

3. Beatus, qui legit & audit (c) verba prophetiæ hujus: & servat ea quæ in ea scripta sunt: tempus enim propè est.

4. Joannes septem Ecclesiis (d), quæ sunt in Asia. Gratia vobis & pax ab eo, * qui est, & qui erat, & qui venturus est: & à septem spiritibus, qui in conspectu throni ejus sunt; * Exod. 3. 14.

5. Et à Jesu Christo, qui est testis fidelis,

CAP. I. 1. (a) Cùm dicitur, *Apocalypsis Jesu Christi*, sensus non est, ut multis videtur, revelationem factam esse Jesu Christo, sed factam esse à J. C. adeò ut æternæ illæ & adorandæ veritates à Patre ut à fonte, à Christo ut à doctore nostro & magistro uno profectæ, per Angelos ut divinæ providentiæ administros, ad Apostolos & Episcopos, quibus sunt instar depositi traditæ, ad fideles usque transmittantur.

2. (b) Qui annuntiavit verbum Dei, & testimonium perhibuit de his omnibus quæ ipse vidit; qui Evangelium suum à verbo Dei exorsus est: adeo ut vel ex hoc loco manifestum fit Apocalypsin à Joanne Apostolo & Evangelista fuisse conscriptam; id enim Angelus monuit est Joanni admonere se illa scribere quæ ipse vidit.

3. (c) Cum fide, quique per bona opera servat *verba Prophetiæ hujus*, ea præcipuè quæ adversùs idololatriam præscribunt, quæque ad morum informationem pertinent. *Tempus enim propè est*, Gr. καιρὸς, *Opportunitas*, nempe fructum ex ea prophetia capiendi; vel tempus persecutionis propè est, ut ad eam se præparent fideles; vel quæ in hac revelatione continentur, ea citò, saltem ex parte, sunt eventura.

4. & 5. (d) Quas capite 2. & 3. singillatim compellat. Quæ autem iis scribit, omnibus scribit. *Quæ sunt in Asia*, minore: *Gratia vobis & pax*; ea est salutatio Apostolica, quæ bonum omne fidelibus apprecatur.

* 1. Cor. 15. 20. lis, * primogenitus mortuorum, & prin-
Col. 1. 18. ceps regum terræ: qui dilexit nos, & la-
* Heb. 9. 14. vit nos à peccatis nostris * in sanguine
1. Pet. 1. 19. suo,
1. Joa. 1. 7. 6. Et fecit nos regnum (e) & sacerdotes
Deo & Patri suo: ipsi gloria, & imperium
in sæcula sæculorum: Amen.
* If. 3. 13. 7. * Ecce venit cum nubibus, & vide-
Matt. 24. 30. bit (f) eum omnis oculus, & qui eum
Juda 14. pupugerunt. Et plangent se super eum om-
nes tribus terræ: Etiam: Amen.
* If. 41. 4. 8. * Ego (g) sum α & ω, principium
& 44. 6. & finis, dicit Dominus Deus, qui est,
& 48. 12. & qui erat, & qui venturus est, omni-
Inf. 21. 6. & 22. 13. potens.
9. Ego Joannes frater vester, & par-
ticeps in tribulatione, & regno, & pa-
tientia in Christo Jesu; fui in Insula,
quæ appellatur Patmos (h), propter ver-
bum Dei, & testimonium Jesu:
10. Fui in spiritu in Dominica die, &
audivi post me vocem magnam tamquam
tubæ,
11. Dicentis: Quod vides, scribe in li-
bro: & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt
in Asia, Ephesο (i), & Smyrnæ, & Per-
gamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Phila-
delphiæ, & Laodiciæ.
12. Et conversus sum, ut viderem vo-
cem (k), quæ loquebatur mecum: Et
conversus vidi septem candelabra aurea:
13. Et in medio septem candelabrorum
aureorum similem (l) filio hominis, ve-
stitum podere, & præcinctum ad mamil-
las zona aurea:
14. Caput (m) autem ejus & capilli
erant candidi tamquam lana alba, & tam-
quam nix, & oculi ejus tamquam flamma
ignis,
15. Et pedes ejus similes aurichalco (n),
sicut in camino ardenti, & vox illius tam-
quam vox aquarum multarum:
16. Et habebat in dextera sua stellas (o)
septem: & de ore ejus gladius utraque par-
te acutus exibat: & facies ejus sicut sol
lucet in virtute sua.
17. Et cùm vidissem eum, cecidi (p)
ad pedes ejus tamquam mortuus. Et po-
suit dexteram suam super me, dicens:
Noli timere: * ego sum primus, & no- * If. 41. 4. & 44. 6. & 48. 12.
vissimus; Inf. 22. 13.
18. Et vivus, & fui mortuus; & ecce
sum vivens in sæcula sæculorum, & ha-
beo claves (q) mortis, & inferni.
19. Scribe ergo quæ vidisti, & quæ
sunt (r), & quæ oportet fieri post hæc.
20. Sacramentum septem stellarum, quas
vidisti in dextera mea, & septem candela-
bra

Ab eo qui est: Græ. Ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν, ab eò cujus hoc est nomen, *Qui est*, Exod. 3. Quo quidem modo quæ sequuntur, sunt exponenda: *Et qui venturus est*, in judicium, quod propriè Christo convenit: *Et à septem spiritibus*, an fortè ab iis spiritibus qui adstant in conspectu Dei, ex quibus unus est Raphael, Tob. 13. Quod si datur: ergo Joannes ab Angelis quasi ab administris Dei, non ut ab auctoribus gratiam hanc suis apprecatur: nam omnis gratia ex meritis Christi ad nos usque dimanat; vel à septem spiritibus, qui septem illis Ecclesiis sunt præpositi. *Fidelis*, seu verax. *Primogenitus mortuorum*, qui primus resurrexit non ampliùs moriturus; primus ad vitam beatam resurrexit. Christus Angelis postponitur, ut inceptus sermo meliùs continuetur in iis quæ sequuntur.

6. (e) Gr. *Reges & sacerdotes*; reges, ut de mundo & diabolo triumphemus, *sacerdotes*, ut quæ in nobis sunt omnia, Deo consecremus. Atque ut Christiani omnes, non ita sunt reges, ut regalis potestas aboleatur in ipsis regibus; sic non ita sunt omnes sacerdotes, ut iis insit dignitas sacerdotalis, cùm in conficiendis Sacramentis, tum in offerendo incruento sacrificio altaris; *Sed ut omnes offerant spirituales hostias acceptabiles Deo*, ex 1. Petri Epist. cap. 2. v. 5.

7. (f) Etiam *qui eum pupugerunt*, alludit ad cap. 12. Zachariæ, cujus adeò prophetia in extremo die judicii perfectè implebitur. Interpres Lat. in eo Zachariæ loco vertit *transfixerunt*: in passione Domini hæc prophetia impleri cœpta est. *Super eum*, propter eum; *Etiam, amen*: utrumque adverbium est affirmantis. omninò ita erit.

8. (g) Causam reddit, cur istæc adeò affirmaverit, dicens; *Etiam, Amen*: quemadmodum omnes homines condidi, ita etiam ego sum finis, ad quem omnes venturi sunt, ut judicentur: ut ego sum principium, ex quo omnia fluxerunt; ita sum finis, ad quem omnia referuntur.

9. & 10. (h) Tempus ipsum designat Irenæus L. 3. & 5. nempè sub Domitiano Imperatore. *In Dominica*; Sola Apostolorum auctoritate exclusum est sabbatum, & inductus dies Dominicus: magno quidem argumento non ea solummodò tenenda esse quæ Scripturis continentur, sed etiam traditionis Apostolicæ summam habendam esse rationem, seu de credendis, seu de ritibus, seu de moribus agatur. Tertul. de præscrip. c. 36. & Clemens Alex. Lib. Quis dives salvetur, Num. 42. hujus exilii meminerunt.

11. (i) Quæ est Asiæ minoris metropolis, ut Smyrna est Ioniæ civitas, Pergamum Troadis, Thyatira Lydiæ, Philadelphia Mysiæ, Laodicia est in Asia strictè sumpta. *Quod vides*; quod mox visurus es.

12. (k) Ut auctorem vocis agnoscerem, vel potiùs ut intelligerem. Exod. 20. v. 18. *Cunctus populus videbat voces*, i. e. audiebat: *Septem candelabra*, quæ postea dicit esse septem Ecclesias; lumen fidei, aurum charitatis extra Ecclesiam frustrà quæsieris; in ea sola veritas est religionis, & templum charitatis.

13. (l) Tamquam Filium hominis, seu hominem: *Vestitum podere*, veste talari, ad pedes usque demissâ. In medio Ecclesiæ stat Christus, ut eam illuminet, & sanctificet; ut regat eam, & tueatur. Vestis illa Christi sacerdotium exhibet, ut zona aurea regiam ejus potestatem. Hæc visio omninò similis est visioni Danielis 10. v. 5. sic veteri Testamento cum novo pulchrè convenit.

14. (m) Regnum Christi æternum canis capillis adumbratur. Ita & Danielis 7. utrobique Filius coæternus Patri insinuatur: oculi ignei vigilantiam ejus, zelum, ac lumen exprimunt.

15. (n) Ob eorum firmitatem & splendorem. *Pedes*, Sunt Apostoli, Ecclesiæ fundamenta. *Vox illius*, prædicatio Evangelii, quæ in omnem terram exivit.

16. (o) Septem Episcopi Asiæ sunt septem illæ stellæ. *Gladius*, Verbum Dei, quo bonum à malo, veritas ab errore secernitur.

17. (p) Quasi exanimatus præ pavore. *Primus & novissimus*, principium & finis. Ego sum Deus, ut v. 8. Hæc divina est proprietas quæ Christo convenit.

18. (q) Penes me sunt claves vitæ & mortis; nihil adeò est cur timeatis a persecutoribus.

19. & 20. (r) Quæ geruntur in Ecclesiis. *Sacramentum*, Mysterium; *Angeli*, Episcopi. Scriba quid significent stellæ; septem stellæ sunt septem Episcopi.

bra aurea: ſeptem ſtellæ, Angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum: & candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt.

CAPUT II.

Angelis, ſeu Epiſcopis ſeptem Eccleſiarum quæ ſunt nominatæ, ſcribere Joanni præcipitur.

1. ANgelo Epheſi (a) Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit, qui tenet ſeptem ſtellas in dextera ſua, qui ambulat in medio ſeptem candelabrorum aureorum:

2. Scio opera (b) tua, & laborem, & patientiam tuam, & quia non potes ſuſtinere malos: & tentaſti eos, qui ſe dicunt Apoſtolos eſſe, & non ſunt: & inveniſti eos mendaces:

3. Et patientiam habes, & ſuſtinuiſti propter nomen meum, & non defeciſti.

4. Sed habeo adverſum te, quòd charitatem tuam primam reliquiſti (c).

5. Memor eſto itaque unde excideris: & age pœnitentiam, & prima opera fac: ſin autem, venio tibi, & movebo candelabrum tuum de loco ſuo, niſi pœnitentiam egeris.

6. Sed hoc habes, quia odiſti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7. Qui habet aurem (d), audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod eſt in Paradiſo Dei mei.

8. Et Angelo Smyrnæ (e) Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit primus, & noviſſimus, qui fuit mortuus, & vivit:

9. Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, ſed dives es: & blaſphemaris ab his, qui ſe dicunt (f) Judæos eſſe, & non ſunt, ſed ſunt ſynagoga ſatanæ.

10. Nihil horum timeas quæ paſſurus es. Ecce miſſurus eſt diabolus aliquos ex vobis in carcerem ut tentemini: & habebitis tribulationem diebus decem. Eſto fidelis uſque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

11. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Qui vicerit, non lædetur à morte ſecunda (g).

12. Et Angelo Pergami Eccleſiæ ſcribe: Hæc dicit qui habet rhomphæam (h) utraque parte acutam:

13. Scio ubi habitas (i), ubi ſedes eſt ſatanæ: & tenes nomen meum, & non negaſti fidem meam. Et in diebus illis Antipas teſtis meus fidelis, qui occiſus eſt apud vos, ubi ſatanas habitat.

14. Sed habeo adverſùs te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam * Balaam (k), * Num. 24. 5. & 25. 2.
qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filiis Iſrael, edere, & fornicari:

15. Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

16. Similiter (l) pœnitentiam age: ſi quo minùs veniam tibi citò, & pugnabo cum illis in gladio oris mei.

17. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Eccleſiis: Vincenti dabo manna (m) abſconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen novum ſcriptum, quod nemo ſcit, niſi qui accipit.

18. Et

CAP. II. 1. (a) Quis ille fuerit, incertum eſt. Joannes quidem Epheſi Eccleſiam regebat, ut Apoſtolus conſtituens Epiſcopos per civitates. Quæ vitia reprehendit, magis ad Eccleſias ipſas, aut ad plebem, quam ad Epiſcopos videntur pertinere, niſi quatenùs nonnullam in his negligentiam agnoſcit.

2. (b) Hoc eſt boni Paſtoris munus, non otioſam vitam ducere, ſed actuoſam & vigilem, ne ſeductores obrepant.

4. & 6. (c) Quòd de primo charitatis fervore non nihil remiſeris: Id futurum eſt, niſi ad priora redieris bona opera. Quamobrem ex operibus bonis de charitatis magnitudine judicatur. *Nicolaitarum*, Qui promiſcuum mulierum uſum permittebant.

7. (d) Spiritalem ad intelligendum, & ad obediendum diſpoſitam: *De ligno vitæ*, quod nobis in Chriſto eſt redditum, Joan. 6. quodque immortalitatem nobis confert.

8. (e) Qui vulgò creditur fuiſſe Polycarpus; hic laudatur citrà ullam reprehenſionem.

9. & 10. (f) Nam Chriſtiani ſoli ſunt verum ſemen Abrahæ: *Diebus decem*; multis diebus; ut Job 19. 3. *En decies confunditis me*. Alii pro certo tempore illud interpretantur.

11. (g) Mors prima eſt mors corporis, ſecunda eſt mors animæ; prior nos à rebus creatis ſeparat, mors ſecunda à Creatore.

12. (h) *Vivus eſt enim ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*, Hebr. 4. v. 12.

13. (i) Gr. *Scio opera tua, & ubi habitas. Ubi eſt ſedes Satanæ*: Gr. *Thronus*: quòd Pergamum urbs eſſet cultrix idolorum.

14. (k) Sectam Nicolaitarum, qui ut diximus, promiſcuè utendum uxoribus docebant. Balaami doctrinam appellat ob ſimilitudinem flagitiorum.

16. (l) Hoc gladio, nempè verbo Dei & ſcripto & tradito, utroque hæretici confunduntur. His armis inſtructus debet eſſe Epiſcopus. Alludit etiam ad Iſraelitas, qui conſilium ſecuti Balaami, gladio perierunt.

17. (m) Græcè additur, *comedere*; pro impuris Ni-

18. Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit Filius Dei, qui habet oculos tamquam flammam ignis, & pedes ejus similes aurichalco (n):

19. Novi opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuam, & opera tua novissima plura prioribus.

20. Sed habeo adversùs te pauca: quia permittis mulierem Jezabel (o), quæ se dicit propheten, docere, & seducere servos meos, fornicari, & manducare de idolothytis.

21. Et dedi illi tempus ut pœnitentiam ageret: & non vult pœnitere à fornicatione sua.

22. Ecce mittam (p) eam in lectum: & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operibus suis egerint.

23. Et filios ejus interficiam (q) in
* 1. Reg. 16.7. Psal.7.10. Jer.17.10. & 17.10. & 20.12. morte, & scient omnes Ecclesiæ, * quia
ego sum scrutans renes & corda: & dabo
unicuique vestrùm secundùm opera sua.
Vobis autem dico,

24. Et cæteris qui Thyatiræ estis: Quicumque non habent doctrinam (r) hanc, & qui non cognoverunt altitudines satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus:

25. Tamen id quod habetis, tenete (s) donec veniam.

26. Et qui vicerit, & custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super Gentes (t),

27. Et reget eas in virga ferrea, & tamquam vas figuli confringentur,

28. Sicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi stellam matutinam (u).

29. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

C A P U T III.

Cum Episcopo Sardensi, deinde cum Philadelphensi, postremo cum Laodicensi agit.

1. ET Angelo Ecclesiæ Sardis (a) scribe: Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei, & septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes quòd vivas, & mortuus es.

2. Esto vigilans, & confirma cætera (b), quæ moritura erant. Non enim invenio opera tua plena coram Deo meo.

3. In mente (c) ergo habe qualiter acceperis, & audieris, & serva, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaveris, * Ve- * 1.Thess. 5.2. 2.Pet.3.10. Inf.16.15.
niam ad te tamquam fur, & nescies qua
hora veniam ad te.

4. Sed habes pauca nomina (d) in Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua: & ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.

5. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen ejus de libro (e) vitæ, & confitebor nomen ejus coram Patre meo, & coram Angelis ejus.

6. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

7. Et Angelo Philadelphiæ (f) Ecclesiæ scribe: Hæc dicit Sanctus & Verus,
* qui habet clavem David: * qui aperit, * Is.22.22.
& nemo claudit: claudit, & nemo aperit: * Job 12.14.
8. Scio

colaitarum cibis dabo vobis panem vitæ, seu Eucharistiæ, vel intelligentiam Scripturarum & religionis, quæ est manna absconditum. *Calculum candidum*: Beatitudo qua Christus eos donabit, qui vicerint. Calculus candidus apud veteres faustum erat signum, ut in comitiis, ubi magistratus suffragiis eligebantur, aut absolutionis: nam judices in absolvendo calculis albis utebantur. Vel alludit ad morem in ludis publicis usurpatum, quo victoribus lapilli candidi dari solebant: iis inscriptum erat præmium certaminis.

18. & 19. (n) Cujus actiones sunt splendidæ: *Ministerium*; officia tua in fideles, & præsertim in pauperes.

20. (o) Tropicè Jezabel hæreticos, qui sibi Spiritum sanctum, & Scripturarum intelligentiam vindicant, exprimit. Quin etiam nos admonet, ut à falsis revelationibus, quæ in sexu debiliori sunt frequentiores, caveamus. *Fornicari*, sæpè hoc peccatum superbiæ fœtus est, & in ipsam desinit impietatem: erat fortè potens fœmina è secta Nicolaitarum.

22. (p) Gravi morbo eam feriam.

23. (q) Dira morte eos percutiam. *Scrutans*, scient omnes intima cordium arcana mihi esse perspecta: in renibus secretas voluptates Scriptura collocare solet, in corde abditas cogitationes.

24. (r) Qui doctrinam Jezabel non sequuntur, nec probant Satanæ *altitudines*, seu profunda, ut ipsi loquuntur: nam illi hæretici doctrinam suam ut sublimam jactabant. Vos autem profunda illa & callida consilia, quæ Satan invenit, non probetis.

25. (s) Quæ vobis præcepi per Apostolos meos; *Donec veniam*, usque ad extremum judicium, quòd vesci idolothytis non liceat propter scandalum. Fide & humilitate tuti eritis ab illusionibus Satanæ: fides enim est immobilis, semper eadem, numquam nova.

26. (t) De iis judicabunt; vel populos ad fidem conversos horum regimini & potestati committam.

28. (u) Claram Dei visionem; diem æternum, cui nullus erit occasus; vel splendorem phosphori, seu stellæ matutinæ, quæ soli præcurrit, huic impertiam.

1. (a) Quæ est Lydiæ Metropolis. Spiritus cum stel- CAP. III.
lis conjungit, i. e. Angelos qui præsunt Ecclesiis, ad quorum similitudinem Episcopi etiam *Angeli* nominantur. *Mortuus es*, præ negligentia tua & socordia in munere Episcopali; vel potiùs Ecclesiæ Sardicensis membra alloquitur, eaque in majori sui parte mortua reperit. Vel *mortuus es*, non ea es pietate, qua instructus esse debes.

2. (b) Cæteros confirma in fide & in bonis operibus, quibus destituta fides mortua est. *Opera tua plena*, seu perfecta: sunt ergo quædam bona opera & perfecta, non solùm coram hominibus, sed etiam coram Deo; plena sunt, cùm ex amore Dei manant.

3. (c) Gr. *Memor esto. Qualiter acceperis*, quomodo fueris institutus, & Apostolicas traditiones in memoria habe. *Tamquam fur*, de improviso.

4. (d) Paucos justos: Sic Act. 1. *Erat autem turba hominum simul ferè centum viginti*, Græcè est, *nominum*. *Vestimenta sua*, corpora sua: *In albis*, induti stola immortalitatis & gloriæ.

5. (e) Qui baptizati sunt, iidem scripti sunt in libro vitæ, quoad præsentem justitiam.

7. (f) Quæ est Mysiæ civitas, prope Lydiam. *Sanctus*, divinitate ipsa qua unctus est; *& verus*, æterna

8. Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum (g), quod nemo potest claudere : quia modicam habes virtutem, & servasti verbum meum, & non negasti nomen meum.

9. Ecce dabo de synagoga satanæ, qui dicunt se Judæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: Ecce faciam illos ut veniant, & adorent ante pedes tuos: & scient quia ego dilexi te.

10. Quoniam servasti verbum patientiæ meæ, & ego servabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem universum tentare habitantes in terra.

11. Ecce venio citò: tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.

12. Qui vicerit (h), faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur ampliùs: & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cœlo à Deo meo, & nomen meum novum.

13. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

14. Et Angelo Laodiciæ (i) Ecclesiæ scribe : * Hæc dicit: Amen, testis fidelis, & verus, qui est principium creaturæ Dei. * Joan. 14. 6.

15. Scio opera tua, quia neque frigidus (k) es, neque calidus : utinam frigidus esses, aut calidus :

16. Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.

17. Quia dicis: Quòd dives (l) sum, & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.

18. Suadeo tibi emere à me aurum (m) ignitum probatum, ut locuples fias, & vestimentis albis induaris, & non appareat confusio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, ut videas.

19. * Ego quos amo, arguo, & castigo. Æmulare (n) ergo, & pœnitentiam age. * Prov. 3. 12. Heb. 12. 6.

20. Ecce sto ad ostium, & pulso: si quis audierit (o) vocem meam, & aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.

21. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno (p) meo: sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno ejus.

22. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

CAPUT IV.

Thronus Dei, viginti quatuor seniores, quatuor animalia mystica, viginti quatuor seniorum adoratio, quatuor animalium Canticum.

1. POst hæc vidi: & ecce ostium apertum in cœlo ; & vox prima (a) quam audivi, tamquam tubæ loquentis mecum, dicens : Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc.

2. Et

veritate ; Sanctus & Verus in se ipso, in Ecclesia, in verbo, in suis promissis ; fons sanctitatis omnis & veritatis. *Clavem David*, cujus est disponere de iis omnibus quæ ad Ecclesiam pertinent. Alii interpretantur plenam gubernandæ Ecclesiæ potestatem. *Et nemo claudit* ; ratum est quidquid egerit.

8. & 9. (g) Ad prædicationem Evangelii. *Dabo*, Gr. *do*, ex Synagoga extraham quosdam, qui ad pedes tuos provoluti me adorabunt. *Dilexi te* ; quantumvis infirmum.

12. (h) Mundum, & Diabolum: fortem eum faciam, & firmum in Ecclesia. *Et scribam super eum* : ex Græco verti potest *super eam* : nam columnis inscribi solent victorum nomina. *Et nomen meum novum*, Jesu nomen, ac nomen etiam filiorum Dei : *Civitatis*, Ecclesiæ, cujus fidem Martyres profitentur.

14. (i) Quæ urbs est Cariæ : *Hæc dicit: Amen*, Gr. *Ille qui est Amen*, qui est ipsa veritas, & stabilitas, cujus verba sunt fidei norma : quam vocem mox explicat, *Testis fidelis, & verus, qui est principium*, origo, *creaturæ Dei*, quia per ipsum omnia creata sunt : vel qui dominatur omni creaturæ ; principium novæ creaturæ per Incarnationem ; primogenitus in gloria per resurrectionem suam.

15. & 16. (k) Is est qui gratiam, aut fidem nondum habet : *Calidus*, qui spiritu fervet, aut insignem habet fidem. *Tepidus*, qui studio rerum sæcularium gratiam extingui sinit, aut qui non audet fidem suam profiteri. Tepidus etiam est qui honesta vivendi ratione contentus, à vitiis fœdioribus abstinet quidem, sed vitam ducit mollem & languidam. Itaque tepidi sunt imbelles & ignavi, ad nullam rem idonei. *Quia tepidus es*, mihi nauseam paris, procul te ab amicitia mea abjiciam. Magna quippè scelera sæpè terrent peccatorem, & expergefaciunt ; tepor cum somno opprimit, & æterno. Qui Deum fastidit, dignus est quem Deus repellat, & illi sit fastidio. Tepidi neutri parti addicti, inter sæculum & Evangelium incedunt. *Tepidus es* ; quidam exponunt, parum stabilis, & vacillans.

17. (l) Summa miseria non est egere, sed egestatem suam non agnoscere, & divitias misericordiæ divinæ per superbiam aspernari, omni subsidio, omni virtute, & ipsa veritatis luce privari : qui tepidi sunt, ii sibi videntur boni, quòd magna non admittant scelera.

18. (m) Charitatem tribulationum igne probatam : Hinc languor oritur & tepor, quòd Deum simul & creaturas amare volumus. *Collyrium* est propriæ fragilitatis agnitio recuperandis fidei oculis ; sæculi cupiditas amovenda, ut videas paupertatem tuam.

19. (n) Zelus Dei extinctus, crebris orationibus & fervidis renovandus ; nos tepore & pigritia sopitos Deus per salutarem castigationem excitat simul & consolatur ; ne animum despondeamus.

20. (o) Felix qui præ peccati morte, aut teporis somno, adversùs Christi vocem non obsurduerit. Similis est Christi exhortatio Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 12. 1. Thessal. 5. *Cœnabo cum illo* ; particeps erit gaudii mei. Deus indesinenter admonet peccatores.

21. (p) Thronus Filii est sinus Patris: faciam eum regni mei consortem. Quæ septem Ecclesiis dantur monita, ad omnes Christi Ecclesias spectant, & ad omnes fidelium conditiones : in nonnullis charitatis imminutionem, in aliis quòd malum permittant, redarguit, ac tamdem tepidos, desides, & languidos acriter reprehendit.

CAP. IV. 1. (a) Filii hominis, quam primùm audierat : ex ordine revelationum docemur mores nostros antè informari oportere, quam in futura mysteria animum intendere. *Ostendam* ; jam incipiunt Joannis Prophetiæ.

2. Et statim fui in spiritu (b): & ecce sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens.

3. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis jaspidis & sardinis: & iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinæ.

4. Et in circuitu sedis sedilia (c) vigintiquatuor: & super thronos vigintiquatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ.

5. Et de throno procedebant fulgura (d), & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.

6. Et in conspectu sedis tamquam mare (e) vitreum simile crystallo: & in medio sedis, & in circuitu sedis, quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7. Et animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti.

8. Et quatuor animalia, singula eorum habebant alas (f) senas: & in circuitu, & intus plena sunt oculis: & requiem non habebant die ac nocte, dicentia: * Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est.

* Is. 6. 3.

9. Et cùm darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem (g) sedenti super thronum, viventi in sæcula sæculorum,

10. Procidebant vigintiquatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viventem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes:

11. Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, & honorem, & virtutem (h): quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.

CAPUT V.

Joannes videt librum septem sigillis obsignatum, quem solus Agnus qui occisus est, aperit. Propterea quatuor animalia, & viginti quatuor seniores Deum laudant, & Agnum.

1. ET vidi in dextera sedentis supra thronum, librum scriptum intus (a) & foris, signatum sigillis septem.

2. Et

Per ostium cœli apertum intelligimus eum admissum à Deo ad rerum quæ futuræ sunt cognitionem. Prophetiæ omnes quæ hoc libro continentur, eò tendunt, uti fusè prosequitus Illustriss. Meldensis Episcopus, ut Christi & Ecclesiæ victorias, quæ de inimicis fidei post Joannis tempora mox erant incepturæ, evolvat. Roma quoque Domina gentium, & idololatriæ velut centrum, tot Martyres fecit, atque instar Babylonis populo Dei fuit per trecentos annos infensissima, digna erat quæ justitiæ divinæ foret toti universo spectaculum. Hunc mirabilem eventum Romæ nimirùm, simul & idololatriæ ruinam Deus Joanni aperto cœli ostio hac voce ostendit: *Ascende huc*: Sic enim Deus posuit inimicos Christi sub scabello pedum ejus, Romanos inprimis, ex quibus tamen multos longè diversa ratione subjecit Evangelio; quodque Prophetæ omnes prædixerant, series quædam eventuum in longum tempus producitur. Insigne hoc Dei opus, & Christi de inimicis suis victoria in Romanæ idololatriæ eversione, in Ecclesiæ ipsius augmento, quod deinceps toti orbi palàm futurum erat, Joanni ostenditur. Hæc Prophetia est instar historiæ, in qua imperii Romani varios casus legimus: sub figura Babylonis Romam idolis suis addictam, quæ populum Dei sub jugo captivitatis tenebat, repentè à Deo prostratam sic describit, ut ea certis notis id omne facilè innotescat, ut ex capite 17. manifestè colligitur.

2. & 3. (b) Raptus in extasim, in visione spiritali. *Et ecce sedes*: cùm de judicio in Romam ethnicam pronuntiando hoc in loco agatur, Joanni omnis judicii apparatus, judex & ejus assessores exhibentur, uti Danielis 7. 9. *Et iris*, signum propitiationis divinæ, quam gemmarum colores oculis etiam insinuant. Iris circa thronum Dei symbolum est Dei cum Ecclesia æterni fœderis.

4. (c) Consessus ipse describitur; 24. *seniores*, veteris & novi Testamenti Sancti omnes per 12. Patriarchas & 12. Apostolos designantur, ut cap. 21. v. 13. & 14. Ecclesia universa per suos duces adumbratur. Itaque Christus ministros suos potestatis suæ & regni sui facit participes; 24. seniores, seu Presbyteri Episcopos fortè nobis exhibent, qui Ecclesiæ sunt judices, & quasi Dei assessores.

5. (d) Miraculorum, & comminationum tonitrua. *Quæ sunt septem Spiritus Dei*, septem Angeli qui decreta divina exequuntur.

6. & 7. (e) Thronus Dei quasi per mare immensum ab omni alio loco secretus est. Sed mare illud profundum veritatum & mysteriorum quæ à Deo sunt revelata, quatuor Evangelistæ penetrarunt luce divina illustrati: *Quatuor animalia*. Primum ex iis ante thronum, tria reliqua circa thronum: his 4. animalibus 4. Evangelistas adumbrari communior est SS. PP. sententia. *Plena oculis ante & retrò*: quæ præterita sunt, nobis enarrant, futura prænuntiant: hæ Evangelii legis ænigmata & figuras illustrat. De his quidem Græci à Latinis nonnihil dissentiunt; sed ex omnium consensu Aquilæ forma Joanni convenit, qui ab æterna Verbi divini generatione Evangelium suum orditur. Quatuor etiam insignes Sanctorum virtutes in iis adumbrantur, in leone fortitudo, in bove patientia, in homine prudentia, in aquila cognitionis sublimitas.

8. (f) Ut Seraphim Isaiæ 6. *Et in circuitu*, alarum quæ circumpositæ sunt corpori, ex Græco textu. *Et requiem non habebant*, non cessabant, stylo in Scripturis usitato.

9. & 10. (g) Gr. *gratiarum actionem*, aut laudes. *Coronas*, Deo offerebant cum gratiarum actione virtutes omnes suas, victoriæ decus & dignitatem ad eum referentes.

11. (h) Gr. *potentiam*, laudes potentiæ tuæ debitas. *Erant*, Græcè, sunt: Estius advertit Græcos interdum vocem, *erant*, pro, *sunt*, usurpare; per Dei voluntatem factum est, ut essent in ipso temporum initio.

1. (a) Hunc librum plerique omnes interpretantur CAP. V.

2. Et vidi Angelum fortem (b), prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, & solvere signacula ejus?

3. Et nemo poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terram, aperire librum, neque respicere illum.

4. Et ego flebam (c) multùm, quoniam nemo dignus inventus est aperire librum, nec videre eum.

5. Et unus de senioribus dixit mihi: Ne fleveris: ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, & solvere septem signacula ejus.

6. Et vidi: & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum, agnum (d) stantem tamquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram.

7. Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librum.

8. Et cùm aperuisset (e) librum, quatuor animalia, & vigintiquatuor seniores ceciderunt coram agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum:

9. Et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, & aperire signacula ejus: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione:

10. Et fecisti (f) nos Deo nostro regnum, & sacerdotes: & regnabimus super terram.

11. Et vidi, & audivi vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum: & erat numerus
* Dan. 7. 10. eorum * millia millium,

12. Dicentium voce magna: Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere (g) virtutem, & divinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.

13. Et omnem creaturam, quæ in cœlo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audivi dicentes: Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum.

14. Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas: & adoraverunt viventem in sæcula sæculorum.

CAPUT VI.

Apertis sigillis septem, ex quatuor primis exeunt equi diversi coloris.

1. ET vidi quòd aperuisset (a) Agnus unum de septem sigillis, & audivi unum de quatuor animalibus, dicens, tamquam vocem tonitrui: Veni, & vide.

2. Et

universam Scripturam, cujus duplex est intelligentia, litteralis & spiritalis; hæc interior de Christo, & Ecclesia, illa est exterior: Volumen erat more veterum convolutum. Septem sigilla sunt arcana Dei judicia, aut mysteria quæ Christus Joanni mox revelabit, quæque antequam revelarentur, erant obsignata: vel septem Ecclesiæ ætates designant. Numerus verò septenarius ubique in hoc libro, ut in universa penè Scriptura, perfectionem & universitatem quamdam significat. Septem sigilla quidam septem proximè sequentes visiones intelligunt.

2. & 3. (b) Primæ Hierarchiæ. *Terram*, Justorum animæ sunt omnes, vel in cœlo, vel in purgatorio: adeout hæ voces, *subtus terram*, Purgatorii locum designare videantur. Nulla creatura poterat obsignatum librum aperire: Greg. Hom. 33. *Quia septem diebus omne tempus comprehenditur, rectè septenario numero universitas designatur.*

4. (c) Mysteria Dei & salutis humani generis obsignata erant ante Christum, in quo sunt thesauri omnes scientiæ & sapientiæ Dei absconditi.

6. (d) Præ se ferentem signum ejus qui antè occisus fuerat. Agnus ille Christus est: dicitur tamquam occisus, quia revixerat. Qui occisus est, jacet, non stat. Leo vocatur ob fortitudinem, Agnus ob mansuetudinem: Leo factus est agnus, & stat in victimam volum in medio Ecclesiæ suæ. *Cornua septem*, totidem sunt victoriæ, quas de persecutoribus Ecclesiæ reportabit. *In medio throni*, ut mediator Dei & hominum inter thronum & quatuor animalia. *Missi in omnem terram*: Angeli providentiæ divinæ administri Ecclesiæ invigilant. *Cornua septem*, victoriæ sunt de septem tyrannis, qui præ cæteris persecuti sunt Ecclesiam, de quibus posteà.

8. (e) Cùm cœpisset aperire, & sigilla reserare. *Citharas*, ut cœleste gaudium significent, quemadmodum phialæ aureæ odoramentorum plenæ sunt Sanctorum orationes igne charitatis accensæ, quas Deo offerunt.

10. (f) Gr. *Fecisti nos reges & sacerdotes: Super terram*, novam: totus enim mundus erit justorum possessio. Christiana religio est regnum Messiæ in terra.

12. (g) Ut celebretur potestas tua: *Divinitatem*, Gr. *divitias*, dona Spiritus sancti, quæ Christus hominibus ex merito passionis suæ distribuit. *Qui occisus est*; quia occisus est, hanc virtutem, seu potestatem accepit: divinitatem meruit accipere, ut quam habuit ab æterno, eam manifestam faceret hominibus, & cognosceretur ipsa Dei sapientia. Christus morte sua meruit gloriæ suæ manifestationem, potestatis suæ exercitium, & usum.

1. (a) Christus mysteria regni Dei declarat: *Veni* CAP. VI.

2. Et vidi: & ecce equus (b) albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, & data est ei corona, & exivit vincens ut vinceret.

3. Et cùm aperuisset sigillum secundum (c), audivi secundum animal, dicens: Veni, & vide.

4. Et exivit alius equus rufus: & qui sedebat super illum, datum est ei ut sumeret pacem de terra, & ut invicem se interficiant, & datus est ei gladius magnus.

5. Et cùm aperuisset sigillum tertium, audivi tertium animal, dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger: & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.

6. Et audivi tamquam vocem in medio quatuor animalium dicentium: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, & vinum & oleum ne læseris.

7. Et cùm aperuisset sigillum quartum, audivi vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide.

8. Et ecce equus pallidus (d): & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum; & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestiis terræ.

9. Et cùm aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare (e) animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant,

10. Et clamabant voce magna, dicentes: Usquequò (f) Domine, (sanctus, & verus) non judicas, & non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?

11. Et datæ sunt illis singulæ stolæ (g) albæ: & dictum est illis ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi.

12. Et vidi cùm aperuisset sigillum sextum: & ecce terræmotus magnus factus est, & sol (h) factus est niger tamquam saccus cilicinus: & luna tota facta est sicut sanguis:

13. Et stellæ (i) de cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos cùm à vento magno movetur.

14. Et cœlum recessit sicut liber involutus: & omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt:

15. Et reges terræ, & principes, & tribuni, & divites, & fortes, & omnis servus, & liber, absconderunt se in speluncis, & in petris montium:

16. Et dicunt montibus, & petris: * Cadite (k) super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni: *Isa. 2. 10. Osee 10. 8. Luc. 23. 30.

17. Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: & quis poterit stare?

C A-

de septem sigillis, primum sigillum, more Hebraico. *De quatuor animalibus*; Auctores sacri ac potissimum quatuor Evangelistæ ad res objectas & executionem decretorum Dei nos efficiunt attentos. nam ad leges nobis Evangelio propositas cuncta sunt expendenda, atque Evangelium instar tonitrui homines ad Christum vocat, & ad extremos usque terræ fines intonat.

2. (b) Sic triumphantes equis albis insidentes urbem intrare soliti: Christus victor equo albo insidet, ut cap. 19. v. 11. *Habebat arcum*, ut impios eminùs feriret. Ipse rex regum & victor per resurrectionem omnia sibi subjecit: *Et exivit*, Gr. *Exivit vincens, & ut vinceret*, ut victoriam suam continuaret: qui jam victor erat, exivit rursùm ut vinceret.

3. & 4. (c) Cùm prophetiæ magis ac magis complerentur: *Ut sumeret pacem*: ut auferret: tyrannorum adversùs Martyres alia hæreticorum persecutio excepit, eaque in secunda Ecclesiæ ætate efferbuit. *Gladius magnus*, adversùs Catholicos, ut equus niger in tertia Ecclesiæ ætate, terribilis est barbarorum incursio. An potiùs equus rufus cruenta bella Romanorum designat, aut Imperatores Romanos, qui Christianos per 300. annos sunt persecuti? *Et qui sedebat super illum*; agitator eorum diabolus. *Datum est ei ut sumeret*, ut tolleret, *pacem de terra*, tamquam dissensionis auctor; & data est illi magna nocendi potestas. Atque hoc primum est iræ Dei flagellum, bella scilicet, quæ equi rufi, & sanguine cruenti imagine, ut fames v. 5. equi nigri typo signatur: Unde v. 6. parva tritici mensura vulgò, *un litron de blé*, magno emitur, & cavendum monet ut vinum & oleum magna cura conserventur: futura enim est ingens eorum penuria.

8. (d) An tertium Dei flagellum pestem, aut mortalitatem, quam hic equus pallidus exprimit, animal quartum quarta Ecclesiæ ætate designat? *Data est illi potestas*; iis nimirum qui tribus equis insidebant, potestas data est interficiendi gladio, fame & morte. *Et super quatuor partes terræ*, Gr. *super quartam partem terræ*. At potiùs, ut videtur viro docto, quem in præfatione laudavimus, equus ille pallidus est Mahumetismus ultima Romani Imperii labes, regni Antichristi typus & præcursor. Incursioni barbarorum succedens Mahumetismus tertiæ à quarta ætatis distinctionem manifestè indicat.

9. (e) Christus simul est altare, & vera Dei victima; vita nostra abscondita est cum Christo; sanguis Martyrum ad pedem altaris fusus est: sunt enim tamquam victimæ.

10. (f) Sancti qui in cœlo sunt, non ultionem in seipsos, sed destructionem regni peccati, conversionem impiorum, manifestationem justitiæ Dei, & secundum Christi adventum exoptant. Illud desiderium ultionis divinæ contra impios justitiæ amore concipitur à Sanctis.

11. (g) Quæ est gloria Sanctorum ante resurrectionem, Christi sanctitate & gloria tamquam veste induuntur: *Donec impleantur*, impiorum punitionem differt Deus, quamdiù id postulat electorum bonum, quorum multi sunt reprobis permisti.

12. (h) Prophetæ solent magnas calamitates sic describere, quasi totius naturæ confusionem: nam pereuntibus pereunt omnia.

13. & 14. (i) Tum cadunt de cœlo stellæ, cùm animæ fide & sanctitate conspicuæ à pietate excidunt, & in peccatorum abyssum præcipites ruunt. Universam naturam Deus tam facile quatit, quàm ventus vehemens arbores. *Involutus*, in quo nihil apparebat.

16. (k) Osee 10. 8. & Lucæ 23. 30. hæc quoque ad extremum judicii diem referuntur, quem Christus Matth. 24. cum excidio Jerosolymæ, & Prophetæ interdum cum extremis calamitatibus conjungunt. Quæ porrò insania, sibi persuadet justitiam Dei vitari posse, si nos ipsos abscondamus. Iram Agni non alia ratione vitabimus, quàm si ad illius misericordiam confugiamus.

CAPUT VII.

Ex singulis tribubus signantur duodecim millia electorum. Post hæc Joannes vidit innumerabilem multitudinem è Gentibus laudantium Deum.

1. POst hæc vidi quatuor Angelos (a) stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare, neque in ullam arborem.

2. Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum (b) Dei vivi: & clamavit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari,

3. Dicens: Nolite (c) nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.

4. Et audivi numerum signatorum (d), centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel.

5. Ex tribu Juda duodecim millia signati: Ex tribu Ruben duodecim millia signati: Ex tribu Gad duodecim millia signati:

6. Ex tribu Aser duodecim millia signati: Ex tribu Nephthali duodecim millia signati: Ex tribu Manasse duodecim millia signati:

7. Ex tribu Simeon duodecim millia signati: Ex tribu Levi duodecim millia signati: Ex tribu Issachar duodecim millia signati:

8. Ex tribu Zabulon duodecim millia signati: Ex tribu Joseph duodecim millia signati: Ex tribu Benjamin duodecim millia signati:

9. Post hæc vidi turbam (e) magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis: stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum:

10. Et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo (f) nostro, qui sedet super thronum, & Agno.

11. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium: & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adoraverunt Deum,

12. Dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, Amen.

13. Et

CAP. VII. 1. (a) Ministros divinæ justitiæ, & misericordiæ. Quæ Apostolus universim & confusè superiori capite insinuavit futura, nunc distinctè & quasi cominùs videnda proponit. *Tenentes*, qui res humanas commovent, ut Danielis 6. v. 2. Angeli qui ventos arcebant, ne perflarent, & cuncta commoverent, eosdem jussu divino emittunt.

2. (b) Gr. *sigillum*, quo scilicet electi erant obsignati.

3. (c) Cur ultio divinæ justitiæ suspendatur, rationem affert, quòd inter Judæos multi sint electi, quibus signum Dei est inurendum. Signum & character fidelium, crux ipsa est, quæ cordi magis quàm fronti imprimitur: constans fidei & vitæ Christianæ professio est illius signum exterius. Hoc sigillo cùm interiori tum exteriori electi à reprobis separantur. *Servi Dei nostri:* Atque hæc est sexta ætas Ecclesiæ, in qua Antichristus Judæos delere penitùs tentabit. Sed occasione Judæorum, qui ad Christum convertentur, Jerusalem cœlestem Joannes complectitur, non solos Judæos. An serie visionum interpellata quidam sextæ & septimæ ætatis singulares eventus Joanni deteguntur? ut videtur novissimo, sed sagaci interpreti identidem laudato.

4. (d) Gr. *sigillo obsignatorum*: numerus certus 144000. pro incerto ponitur; certum tamen esse electorum numerum insinuat. Sic Ezechiel. 19. 14. signo *tau*, ✠, quod crucem Christi figurabat, fronti impresso signantur, qui ab exitio erant immunes. Itaque Angelus obstat, quominus Angeli exterminatores ultionem divinam in aliqua regione exequantur, donec electi in Ecclesiam convenerint cum aliis fratribus, & sigillo gratiæ selecti obsignentur. Ita Meldensis Episcopus, qui docet Jerosolymæ Ecclesiam fidelium ab excidio urbis ad Adriani usque tempora perstitisse, atque eò complures Judæos convenisse, ex quibus plerique Christianam religionem amplexi sunt; cùm omnes à Deo prævisi & electi ingressi fuissent, tunc Judæi sunt exterminati & dispersi, tumque liber antea involutus consilii divini apertus est, sigilla reserata, atque ira Dei in Judæos effusa. Neque in Apocalypsi numeri præcisi & exacti quærendi sunt, quasi ex unaquaque tribu 12000. electi fuerint, sed numerus duodenarius in Scripturis est ubique sacer: nam & 12. sunt Patriarchæ, & 12. Apostoli; atque fides Patriarcharum & Apostolorum in suis successoribus adeò est multiplicata, ut in eo numero perfectè quadrato promissionum Dei æterna immutabilitas designetur. Unde & cap. 14. electorum universitas hoc numero exprimitur. Omissa est tribus Dan, quòd tribus Joseph bis recenseatur, Joseph & Manasse, cùm duo filii Joseph Ephraim & Manasse duas tribus effecerint, ac numerum duodenarium conservatum oportuerit. Nonnullis placet tribum Dan idcirco esse prætermissam, quòd ex illa Antichristus sit nasciturus. Ambrosius L. de Patriarchis, cap. 7. *Antichristus*, inquit, *futurus è tribu Dan*. An sola hæc tribus perfidiam suam non deseret in sexta ætate? sed hoc mysterium est.

9. (e) Nunc Martyrum, qui in variis persecutionibus passi sunt, innumerabilem multitudinem è gentibus collectam commemorat, postquam electos è Judæis recensuit.

10. (f) Salus nostra Deo & Agno est referenda. Sedenti in throno.

13. Et respondit unus de senioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & unde venerunt?

14. Et dixi illi: Domine mi, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni.

15. Ideò sunt ante thronum Dei, & serviunt ei die ac nocte in templo ejus: & qui sedet in throno, habitabit (g) super illos.

* Isa. 49. 10. 16. * Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque ullus æstus:

17. Quoniam Agnus, qui in medio
throni est, reget illos, & deducet eos ad
* Isa. 25. 8. Inf. 21. 4. vitæ fontes aquarum, * & absterget Deus
omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAPUT VIII.

Sigillum septimum reseratur, & exeunt septem Angeli cum tubis, quarum sonos plagæ singulæ excipiunt.

1. ET cùm aperuisset sigillum septimum, factum est silentium (a) in cœlo, quasi media hora.

2. Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei: & datæ sunt illis septem tubæ (b).

3. Et alius Angelus venit, & stetit ante altare habens thuribulum aureum: & data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei.

4. Et ascendit fumus incensorum de orationibus (c) sanctorum de manu Angeli coram Deo.

5. Et accepit (d) Angelus thuribulum, & implevit illud de igne altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus.

6. Et septem Angeli, qui habebant septem tubas (e), præparaverunt se ut tuba canerent.

7. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta est grando, & ignis, mista in sanguine, & missum est in terram, & tertia pars terræ combusta (f) est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est.

8. Et secundus Angelus tuba cecinit: & tamquam mons (g) magnus igne ardens missus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis,

9. Et mortua est tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas in mari, & tertia pars navium interiit.

10. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cœlo stella magna, ardens tamquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum:

11. Et nomen stellæ dicitur Absinthium (h): & facta est tertia pars aquarum in absinthium: & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt.

12. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita ut obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter.

13. Et

15. & 16. (g) Proteget eos. *Æstus*, Ventus urens.

CAPUT VIII. 1. (a) Illud fuit stupor, quòd sententia supremi Judicis cum veneratione mox esset excipienda, aut potiùs silentium est temporis intervallum inter primam & secundam visionem. Sigillum illud est mysterium judicii divini adversùs impios.

2. & 3. (b) Quæ mox futura bella indicant. *Altare*, Alludit ad altare thymiamatis, quod erat ante sancta sanctorum: *Data sunt*, ut Deo offerret. Ergo Angeli orationes nostras offerunt Deo, eique commendant, ut eas exaudire dignetur. Christus est altare ipsum, in quo fit oblatio Deo, & charitas est hujus sacrificii ignis.

4. (c) Quò nostræ orationes ad Deum ascendant, eas cum meritis Christi conjunctas esse oportet, & cor ipsum sursum tollendum est.

5. (d) Post ignem qui erat in thuribulo, consumptum, & exhalationem thymiamatis: *Et facta sunt tonitrua:* hæc prænuntia fuerunt ingentium calamitatum. *De igne altaris*, holocaustorum: hinc enim sumebantur carbones, quibus incenderentur aromata in altari thymiamatis.

6. (e) Mox revelatio earumdem rerum incepta est sub aliis signis, ut videtur illustri Anonymo, quem in præfatione laudavimus, nempe sub 7. tubis significata. Aug. L. 20. de civitate, cap. 17. *Sic eadem multis modis reperit, ut alia, atque alia dicere videatur: cùm aliter atque aliter hæc ipsa dicere investigetur.*

7. (f) Populus herbæ virentis figura Isaiæ 40. v. 7. exprimitur, ac juventus imprimis quæ in bellis perire solet.

8. & 10. (g) Potentia Romana, quæ, ut placet Meldensi Episcopo, instar Æthnæ ardentis in perniciem Judæorum incubuit, nec populus Judaicus omninò absumptus est, sed pars illius magna. Sed non minus est probabile de ultima Universi subversione hoc loco agi, non de solis Judæis.

11. (h) Hic est illius character; cuncta rebellionis igne implet, quam ruina & luctus consequuntur, residuum aquarum amaritudine perfusum.

13. Et vidi, & audivi vocem unius aquilæ (i) volantis per medium cœli, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra, de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

CAPUT IX.

Quintus & sextus Angelus tubis insonantes, plagas secuturas denuntiant.

1. ET quintus (a) Angelus tuba cecinit: & vidi stellam de cœlo cecidisse in terram, & data est ei clavis putei abyssi.

2. Et aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aer de fumo putei:

3. Et de fumo putei exierunt locustæ (b) in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ:

4. Et præceptum est illis ne læderent (c) fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantùm homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis:

5. Et datum est illis ne occiderent eos: sed ut cruciarent (d) mensibus quinque: & cruciatus eorum, ut cruciatus scorpii, cùm percutit hominem.

6. * Et in diebus (e) illis quærent ho- * Isa. 2. 19.
mines mortem, & non invenient eam: Osee 10. 8.
& desiderabunt mori, & fugiet mors ab Luc. 23.
eis. 30.

7. * Et similitudines locustarum, simi- * Sap. 16.
les equis paratis in prælium: & super ca- 9.
pita earum tamquam coronæ similes auro: & facies earum tamquam facies hominum.

8. Et habebant capillos (f) sicut capillos mulierum; & dentes earum, sicut dentes leonum erant:

9. Et habebant loricas (g) sicut loricas ferreas, & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum:

10. Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum nocere hominibus mensibus quinque: & habebant super se

11. Regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon (h), Græcè autem Apollyon, Latinè habens nomen Exterminans.

12. Væ

13. (i) Gr. *Angeli*: sæpè Deus eximium aliquem doctorem mittit, qui calamitates imminentes prænuntiet, ut flagella Dei precibus, jejuniis, & pœnitentia avertant homines. Triplex illud *væ*, tres quæ sequuntur acerbissimas calamitates exprimit.

CAP. IX. 1. (a) Quinta hac visione ingens Ecclesiæ persecutio continetur, quam de hæreticis qui Antichristi temporibus futuri sunt, plerique interpretantur. Sed hæreticis qui secundo & tertio sæculo e Judæis orti Ecclesiam divexarunt, Meldensis Episcopus hanc prophetiam applicat. Primùm quidem Cerinthus & Ebion Christum ut merum hominem, & in Deo unicam esse personam docuerant; quam hæresim Joannes Apostolus initio sui Evangelii profligavit. Sed post ejus obitum hæc Judaica hæresis Ecclesiam majori clade afflixit: tum enim exorti sunt hæretici, qui Verbum Dei non agnoscebant, unde & *Alogi* dicti sunt apud Epiphanium hæresi 51.

3. (b) Hi quidem hæretici instabiles, quique alias ex aliis quæstiones serunt, nec firmo gradu incedunt, nec in sublime feruntur, sed continuò saltitant, & Ecclesiæ messem excidunt, optimè adumbrantur. Pleræque hæreses non diu vivunt, sed instar locustarum citò intereunt, cùm tamen aliæ ex aliis renascantur. *Sed ultrà non proficient, insipientia enim illorum manifesta erit omnibus*, 2. Timot. 3. v. 9. *Exierunt locustæ in terram*: Gagnæus; Prodierunt hæretici locustarum similes, qui per elationem in altum saliunt, & per cupiditatem in terram recidunt, terrenis voluptatibus & deliciis addicti. *Ut scorpiones terræ*: qui blandi sunt in speciem, sed cauda ferunt venenata; sic hæretici specie tenus blandi, sed corum finis est venenatus; quos per invisiam nequeunt, per occultas insidias perimunt.

4. (c) Hæ locustæ non ut aliæ agrorum herbas, sed homines ipsos; non corpora, sed animas veneno suo interimunt: *Qui non habent*, qui constanti & firma fide sunt destituti, à venenatis hæreticorum morsibus tuti non erunt.

5. (d) Hæresis invidia & odio excruciat infectus ex labe totius vitæ decursu, quæ infantia, pueritia, adolescentia, juventute, & senectute continetur. Tamquam ictu scorpii, sic verme conscientiæ & stimulis pungantur. Quinque mensibus scorpii maximè sæviunt: cùm percutiunt homines, sub initium non vehemens est dolor, sed sensim augetur. Deus paulatim & per gradus nos punit, ut ad pœnitentiæ asylum confugiamus.

6. (e) De improbis hoc plerique intelligunt ob contextus ordinem: nam ii videntur esse qui non habent signum Dei in frontibus suis; vellet impius ut omnia cum ipso perirent.

8. (f) Habent mulierum capillos, cùm sint effœminati: *Et dentes earum*, ut dentes Leonum, quibus Ecclesiam discerpunt.

9. (g) Ob induratam pertinaciam. *Vox alarum*, propter strepitum verborum, & disceptationum confusionem: cor habent lapideum, & contumax.

11. (h) *Perdentem* significat, Gr. *exterminantem*, Ἀπολλύων, *Latinè Exterminans*: Angelus ille abyssi Diabolus est, qui homicida fuit ab initio, cùm primos parentes seduxit. Verba autem illa, *Latinè exterminans*, videntur ab Interprete adjecta: nam Joannes scripsit Græcè. Hæ locustæ videntur ex cap. 1. & 2. Joelis desumptæ.

12. Væ (i) unum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ post hæc.

13. Et sextus Angelus tuba cecinit: & audivi vocem (k) unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

14. Dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solve (l) quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.

15. Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum, ut occiderent tertiam (m) partem hominum.

16. Et numerus equestris exercitus vicies (n) millies dena millia. Et audivi numerum eorum.

17. Et ita vidi equos in visione: & qui sedebant super eos, habebant loricas (o) igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, & capita equorum erant tamquam capita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur.

18. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, & de fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum.

19. Potestas (p) enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum: nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita: & in his nocent.

20. Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent dæmonia, & simulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare;

21. Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.

CAPUT X.

Videt Joannes Angelum, qui pedem dextrum ponit in mari, sinistrum in terra; sequuntur tonitrua: tum Joannes librum datum ab Angelo jubetur devorare.

1. ET vidi (a) alium Angelum fortem descendentem de cœlo, amictum nube, & iris in capite ejus, & facies ejus erat ut sol, & pedes ejus tamquam columnæ ignis;

2. Et habebat in manu sua libellum (b) apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram;

3. Et

12. (i) Prima calamitas, quæ non fidelibus modò, sed etiam infidelibus luctuosa fuit, quòd hæresis illa Judaica veritatis solem his obduxerit.

13. (k) Vocem unam, imperium aliud permagni momenti à Deo profectum. Alii unam vocem interpretantur Christianæ doctrinæ concordiam ex quatuor Evangeliis Christi, qui est altare illud aureum; ex illo altari judicium adversus impios prodiit, ut gratia in electos.

14. (l) Ex Episcopo Meldensi temporum seriem Apostolus sequitur. Post secundum væ, aut secundam calamitatem Ecclesiæ à Paulo Samosateno perturbatæ, Persæ qui hactenùs Euphratem non transierant, à Romanis semper repulsi in Romanum imperium eundarunt, quod tum gravi vulnere afflictum est devicto Christianorum acerbo persecutore Valeriano, a Sapore Persarum Rege, & in captivitatem redacto. Tum imperium miserè discerptum externis & civilibus bellis: undequaque Barbari Occidentale imperium invaserunt. *Solvite quatuor Angelos*, seu boni, seu mali sint Angeli, jussis divinis illigati, obstabant ne Persæ hos limites transilirent. Euphrates Romani limes erat Imperii.

15. (m) Hac loquendi ratione Apostolus solet exprimere cladem, quæ cùm magna sit, non est tamen excidium plenum.

16. (n) Non determinatus, sed ingens numerus designatus, ut Danielis 7. Sunt qui per equestrem illum exercitum Dæmones & impios intelligant, ac frustrà mystica numerorum significatio quæsitur.

17. & 18. (o) Persæ ferro omni ex parte corporis tegebantur, eoque terso, & coloris cærulei. *Igneas*, Colorem igneum præ se ferebant. *Tamquam capita leonum*: instar leonum erant efferata. *Et de ore eorum*, militum ardor, aut impetus exprimitur, ut Nahum 2. 3. Quamquam ignis, fumus & sulphur, iram, superbiam, ultionem, bellorum omnes fontes satis aptè adumbrant.

19. (p) Parthi, quibus hic constabat exercitus, à fronte & à tergo pugnabant. *Caudæ eorum*, hostes jaculis confodiebant averso capite, & fugiendo. Vel capita illa sunt pedites, qui equorum tergo pone equitem insidebant.

1. (a) Quidam alium Angelum fortem Christum ipsum magni consilii Angelum interpretantur, virtutem Dei, qui de cœlo descendit; indutus est humanitate nostra tamquam nube; in cujus capite est iris, reconciliatio nempè generis humani; qui est splendor paternæ gloriæ: Pedes ejus sunt Apostoli, & prædicatores qui Christi nomen per universum orbem proseminant, ut Petrus, Paulus, &c. firmi in fide, tamquam columnæ; afflictionum igne probati; *tamquam columna ignis*. Sicque secundum Christi adventum, qui venturus est per ignem, exprimunt, *cùm elementa calore solventur*, ex Petri Epist. 2. cap. 3. Sed non minùs commodè hæc de alio Angelo intelliguntur, eoque septimo, qui ultimam ultionem comminatus: priùs quidem pacem promittit: *Iris in capite ejus*; sed resipiscere nolentibus supplicia minatur, qui ejus pedibus subjiciuntur. CAP. X

2. (b) Non amplius obsignatum, isque sententiam jam prolatam continet, qua non modò imperium persecutorum mox fractum iri terraque mari decernitur; sed etiam Antichristi regnum annuntiatur futurum.

3. Et clamavit voce magna, quemadmodum cùm leo (c) rugit. Et cùm clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.

4. Et cùm locuta fuissent septem tonitrua (d) voces suas, ego scripturus eram: & audivi vocem de cœlo dicentem mihi: Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere.

* Dan. 12, 7. 5. * Et Angelus, quem vidi stantem super mare, & super terram, levavit (e) manum suam ad cœlum:

6. Et juravit per viventem in sæcula sæculorum, qui creavit cœlum, & ea quæ in eo sunt; & terram, & ea quæ in ea sunt; & mare, & ea quæ in eo sunt: Quia tempus non erit ampliùs:

7. Sed in diebus vocis septimi Angeli, cùm cœperit tuba canere, consummabitur (f) mysterium Dei, sicut evangelizavit per servos suos Prophetas.

8. Et audivi vocem de cœlo iterùm loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli stantis super mare, & super terram.

9. Et abii ad Angelum, dicens ei, ut * Ezech. 3. 4. daret mihi librum. Et dixit mihi: * Accipe librum, & devora (g) illum: & faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tamquam mel.

10. Et accepi librum de manu Angeli; & devoravi illum: & erat in ore meo tamquam mel dulce: & cùm devorassem eum, amaricatus est venter meus.

11. Et dixit mihi: Oportet te iterùm prophetare (h) Gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis.

CAPUT XI.

Joannes jubetur metiri templum: duobus testibus potestas datur terram variis plagis percutiendi; occisi reviviscunt; tuba canit septimus Angelus; Christi regnum; Canticum 24. Seniorum.

1. ET datus est mihi calamus (a) similis virgæ, & dictum est mihi: Surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo.

2. Atrium autem, quod est foris templum, ejice foras, & ne metiaris illud: quoniam datum est Gentibus, & civitatem sanctam calcabunt mensibus (b) quadraginta duobus:

3. Et dabo (c) duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis.

4. Hi

3. (c) Rugitu leonis, stylo Prophetico ultio magna & proxima exprimitur. Iræ Dei comminationes sunt quasi totidem tonitrua.

4. (d) Quæ vocem ediderunt cum ingenti fragore, iisque judicia Dei abscondita, nec revelanda continentur; nam circumstantiæ & tempora divinæ ultionis, Dei cognitioni reservantur. *Scripturus eram*, videtur Joannes rem sibi revelatam statim pugillari excepisse.

5. & 6. (e) Daniel. c. 12. v. 7. Angelus jurat utraque manu sublata: sed hoc in loco Angelus libellum altera manu tenebat: *Quia tempus non erit ampliùs*, peracto judicio, ut plerique interpretantur: vel nullus est ampliùs dilationi locus; instat divina ultio; post ultimum vitæ tempus nullus est ampliùs pœnitentiæ locus.

7. (f) Liber apertus disruptis septem sigillis, & consummata mysteria septem tubarum sono ostendunt utrisque & sigillis & tubis res easdem designari, & ad finem usque mundi nos perducere.

9. (g) Idem legimus Ezech. 3. 1. *Devorare* hoc loco cum aviditate intelligendi percipere significat; altè menti infige; tot tantarumque rerum cognitio te valdè delectabit; sed cùm videris futuras Ecclesiæ persecutiones, tum acerbo animi dolore cruciaberis.

11. (h) Necesse est ut singillatim hæc regibus & populis annunties, quæ capite sequenti Joannes facturus est, postquam ingentes exposueris Ecclesiæ persecutiones, quæ iram Dei in Romanum imperium provocarunt.

CAP. XI. 1. (a) Alludere videtur Apostolus ad locum Ezechielis c. 40. v. 3. Calamus est arundo mensoria sex cubitorum, & unius palmi. Per templum Dei designatur atrium sacerdotum, in quo erat altare holocaustorum. *Adorantes in eo*, an sacerdotes in altari victimas offerentes? Sed templum ipsa est Ecclesia cujus membra electa numerantur. Meldensis Episcopus hæc de Ecclesiæ persecutione sub Diocletiano interpretatur, quæ ab eversione Ecclesiarum incepit. Joannes nobis exhibet templum & altare, quod ab hominibus destrui non potest: multum quidem sanguinis in ea persecutione effusum est; plures facti sunt apostatæ: sed Ecclesia in electis suis stetit invicta; quæ intùs erant juxta æternam electionem, non perierunt: hi sunt *Adorantes in eo. Et metire templum*; electorum societatem, ex quibus nullus perit; fide ipsa ut calamo, aut virga mensoria, Dei opera metiri & æstimare debemus. His verbis statum Ecclesiæ, & Judæorum imprimis in extremis temporibus videtur exprimere, ut v. sequenti seductores, & seductos ab Antichristo.

2. (b) Cuilibet persecutioni certi præscribuntur termini: non sævient tyranni quantum vellent, sed intra certum tempus à Deo præfixum: sic Daniel 7. v. 25. Antiochi persecutioni idem tempus præfigitur, nempè trium annorum cum dimidio, cùm ait: *Tradentur in manus*, nempè Antiochi, quod alii de Antichristo intelligunt; *Usque ad tempus*, seu annum; *Et tempora*, hoc est, per annos duos; *Et dimidium temporis*, seu anni. Qui numerus mysticus in hoc libro diversis verbis exprimitur, & sæpiùs iteratur: ut regnum etiam Antichristi, Juliani temporibus figuratum, cap. 13.

3. (c) Spiritum meum, *duobus testibus meis*; major pars Interpretum hunc locum de Antichristi persecutione exponit, idque satis commodè: Henoch & Eliam duos esse testes volunt. *Diebus mille ducentis sexaginta*: qui sunt 42. menses, quorum singuli 30. diebus constant. Ac numerus ille Ecclesiæ persecutionibus videtur consecratus. Primùm enim Antiochi persecutione fuit figuratus, & Scripturæ stylo *tempus* anni revolutionem significat, ut septem tempora Nabuchodonosoris, Danielis 4. Ac Joannes ad locum Danielis citatum manifestè alludit, ut genuinum persecutionum characterem designet: certos nimirum iis præfigit terminos ob electorum salutem, qui revera in ultima persecutione Ecclesiæ sunt constituti. Sic Valeriani persecutio per tres annos cum semisse est continuata. Qui sint duo illi testes in eorum sententia qui hanc prophetiam ad Antichristi tempora referunt, explicatu facilius est: nam Henoch & Elias juxta Ecclesiæ traditionem ad extrema usque tempora reservantur. De Henoch testimonium illustre videtur Eccli. 44. 16. Eliæ verò adventus Malach. 4. v. 4. Eccli. 48. v. 10. cumque Malachiæ locum Christus Joanni Baptistæ aptavit, Matth. 11. 14. & c. 17. v. 11. 12. Sed priorem intellectum prophetiæ non excludit: nam ut Chrysostomus Homil. 5. in Matth. observat, Elias jam venisse dicitur in figura Joannis Baptistæ; & venturus est in pro-

4. Hi sunt duæ olivæ (d ,) & duo candelabra , in conspectu Domini terræ stantes.

5. Et si quis voluerit eos nocere , ignis (e) exiet de ore eorum , & devorabit inimicos eorum : & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi.

6. Hi habent potestatem claudendi (f) cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga quotiescumque voluerint.

7. Et cùm finierint (g) testimonium suum, bestia quæ ascendit de abysso , faciet adversùm eos bellum, & vincet illos, & occidet eos.

8. Et corpora eorum jacebunt in plateis (h) civitatis magnæ , quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus est.

9. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies , & dimidium (i) : & corpora eorum non sinent poni in monumentis :

10. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos , & jucundabuntur : & munera mittent invicem, quoniam hi duo prophetæ cruciaverunt eos, qui habitabant super terram.

11. Et post dies tres, & dimidium, spiritus (k) vitæ à Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos , & timor magnus cecidit super eos , qui viderunt eos.

12. Et audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem eis: Ascendite (l) huc. Et ascenderunt in cœlum in nube : & viderunt illos inimici eorum.

13. Et in illa hora factus est terræmotus (m) magnus , & decima pars civitatis

pria persona, extremis temporibus. Ambo enim sunt præcursores, Joannes primi, Elias secundi Christi adventus. Utrùm hæc prophetia de Henoch & Elia hoc capite contineatur, cùm res ipsa sit in conjecturis posita, neque ad fidei dogma pertineat, & ea de re varient interpretes, liberum est unicuique ea de re judicium; ac fieri potest ut persecutio Antichristi, Diocletiani aut Juliani persecutione figuretur, & utraque unà conjungatur. Quemadmodum Christus Dominus cùm excidium Jerosolymæ prædixit, extrema mundi tempora, hoc est, rem figuratam cum figura ipsa simul conjunxit. Præterquàm ejusdem Scripturæ loci potest esse sensus multiplex, etiam litteralis, ut in prolegomenis veteris Testamenti diximus. Itaque his quæ ventura sunt hic locus aptari potest, sine præjudicio alterius intellectus, de his quæ jam evenerunt in Diocletiani & Maximiani, imò & in Juliani persecutione, quæ nobis sunt clariora, quàm futura quæ vix penetrari possunt quoad circumstantias & singulares eventus. *Amicti saccis*, ut iram Dei placare possint, aut homines ad pœnitentiam exemplo suo provocent. Sic prophetabunt cùm prædicendo futura, tum consolando & exhortando. Nihil etiam prohibet, quominùs hunc locum de extremis temporibus intelligamus: tum enim Prophetas mittet Deus, qui Ecclesiæ ædificium absolvent, ut Prophetas misit & Apostolos qui ejus fundamenta posuerunt.

4. (d) Hæc desumpta sunt ex cap. 4. Zachariæ, ubi Jesus filius Josedec summi Pontificis, & Zorobabel, qui populum Judaicum in captivitate Babylonica confirmarunt, & consolati sunt, ita designantur: ac Joannes ubique Ecclesiam in Synagogæ figura exprimit, eamque cœlesti unctione & doctrina in persecutionis æstu roborandam tradit. *In conspectu Domini terræ stantes*, quæ verba ex eodem Zachariæ loco sunt desumpta: Ac nihil prohibet omnes fidelium adhortatores per Jesum Josedec filium, & per Zorobabelem exhiberi ex eo Zachariæ loco. Verbi divini prædicatores sunt pacis legati, & divinæ unctionis ministri: *Stantes*; vivunt ergo.

5. (e) Verbi divini, qui adversarios consumpturus est, ut Eliæ temporibus; sic persecutores Ecclesiæ malè peribunt: per ignem quippe ultio divina rectè intelligitur.

6. (f) Sterilitate & fame puniendi Religionis hostes; quæ potestas data est Eliæ 3. Regum, c. 17. *Et convertendi eos in sanguinem*, ut fecit Moyses Exodi 7.

7. (g) Finis itaque tum erit persecutionis; *Bestia quæ ascendit de abysso*: de qua nondum mentionem fecit, quæque cap. 13. & 17. prodibit, sic vocatur ob crudelitatem qua desæviet in Christianos, quorum nomen & stirpem penitùs delere conabitur Diocletianus, aut Julianus, ut typi Antichristi. Alii de Antichristo ipso hæc intelligunt, & rectè, ut ex dicendis cap. 13. v. 7. & 8. item ex capitibus 17. 19. & 20. colligi potest.

8. (h) Gr. *In platea*, Martyrum corpora manebunt insepulta: *Civitatis magnæ*, Romæ nimirùm, si de persecutione Diocletiani sit sermo, aut Jerosolymæ, si de Antichristi crudelitate: Sodomam vocat ob impura flagitia, Ægyptum ob tyrannidem & superstitionum colluviem; ubi Christus potestate Romana fuit crucifixus, & in martyribus suis crucifigetur. An civitas illa magna est ipsa Jerosolyma, quam Judæi reædificabunt? Hieron. in caput 1. Sophoniæ. *In Apocalypsi Joannis Jerosolyma, in qua crucifixus est Dominus, vocatur spiritualiter Sodoma.*

9. (i) Quæ pars est dimidia hebdomadæ, per breve tempus: tempus integrum à persecutoribus speratum non implebitur: sic persecutio per dimidium hebdomadæ annorum est duratura: interfectorum corpora per dimidiam hebdomadam dierum, seu per breve tempus manebunt insepulta, nisi hæc de Henoch & Elia intelligi oporteat ab Antichristo occisis ad breve tempus.

11. (k) Anima vivificans: ex Meldensi Episcopo restitutio populi fidelis resurrectione figuratur; ut Ezech. 37. *Intravit in eos*, præteritum pro futuro: nam Joannes ut Propheta loquitur. Prosper in libro cui titulus est, *Dimidium temporis*: *Elias*, inquit, *& Henoch martyrium consummabunt . . & ascendentes in cœlum ibunt in occursum Christo vero Regi & Judici*. Tertul. L. de anima: *Translatus est*, inquit, *Henoch, & Elias; nec mors eorum reperta est, dilata scilicet: cæterùm morituri reservantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant*. Quod variis Scripturæ locis, & SS. PP. testimoniis confirmat vir perdoctus D. de la Chetardie, identidem a nobis citatus, qui negat his duobus Prophetis clerum & populum, sed duas personas singulares intelligi oportere: numerus quippe, *duo testes*, prædicationis tempus, mortuorum corpora exposita, resurrectio eorum, persecutorum punitio tot sunt characteres personarum: secus facta quæque illustriora in allegoriam torqueri possent.

12. (l) Ecclesiæ gloria sub Constantino statim post persecutionem prædici videtur, vel potiùs Eliæ, & Henoch mox futura gloria.

13. (m) Romanum imperium Imperatorum inter se dimicantium atrocibus bellis concussum fuit *Decima pars civitatis*: strages magnæ in toto imperio factæ: *Nomina hominum*, ingens hominum multitudo in his bellis cecidit: *Et dederunt gloriam Deo cœli*, post conversionem innumerabilium infidelium, & Ecclesiæ vi-

8. Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum (g), quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem, & servasti verbum meum, & non negasti nomen meum.

9. Ecce dabo de synagoga satanæ, qui dicunt se Judæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: Ecce faciam illos ut veniant, & adorent ante pedes tuos: & scient quia ego dilexi te.

10. Quoniam servasti verbum patientiæ meæ, & ego servabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem universum tentare habitantes in terra.

11. Ecce venio citò: tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam.

12. Qui vicerit (h), faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius: & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cœlo à Deo meo, & nomen meum novum.

13. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

14. Et Angelo Laodiciæ (i) Ecclesiæ
* Joan. 14. 6. scribe: * Hæc dicit: Amen, testis fidelis, & verus, qui est principium creaturæ Dei.

15. Scio opera tua, quia neque frigidus (k) es, neque calidus: utinam frigidus esses, aut calidus:

16. Sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo.

17. Quia dicis: Quòd dives (l) sum, & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus.

18. Suadeo tibi emere à me aurum (m) ignitum probatum, ut locuples fias, & vestimentis albis induaris, & non appareat confusio nuditatis tuæ, & collyrio inunge oculos tuos, ut videas.

19. * Ego quos amo, arguo, & casti- * Prov. 3. 12.
go. Æmulare (n) ergo, & pœnitentiam Heb. 12. 6.
age.

20. Ecce sto ad ostium, & pulso: si quis audierit (o) vocem meam, & aperuerit mihi januam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.

21. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno (p) meo: sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno ejus.

22. Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesiis.

CAPUT IV.

Thronus Dei, viginti quatuor seniores, quatuor animalia mystica, viginti quatuor seniorum adoratio, quatuor animalium Canticum.

1. POst hæc vidi: & ecce ostium apertum in cœlo; & vox prima (a) quam audivi, tamquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc.

2. Et

veritate; Sanctus & Verus in se ipso, in Ecclesia, in verbo, in suis promissis; fons sanctitatis omnis & veritatis. *Clavem David*, cujus est disponere de iis omnibus quæ ad Ecclesiam pertinent. Alii interpretantur plenam gubernandæ Ecclesiæ potestatem. *Et nemo claudit*; ratum est quidquid egerit.

8. & 9. (g) Ad prædicationem Evangelii. *Dabo*, Gr. *do*, ex Synagoga extraham quosdam, qui ad pedes tuos provoluti me adorabunt. *Dilexi te*, quantumvis infirmum.

12. (h) Mundum, & Diabolum: fortem eum faciam, & firmum in Ecclesia. *Et scribam super eum*: ex Græco verti potest *super eam*: nam enlumnis inscribi solent victorum nomina. *Et nomen meum novum*, Jesu nomen, ac nomen etiam filiorum Dei: *Civitatis*, Ecclesiæ, cujus fidem Martyres profitentur.

14. (i) Quæ urbs est Cariæ: *Hæc dicit: Amen*, Gr. *Ille qui est Amen*, qui est ipsa veritas, & stabilitas, cujus verba sunt fidei norma: quam vocem mox explicat, *Testis fidelis, & verus, qui est principium*, origo, *creaturæ Dei*, quia per ipsum omnia creata sunt: vel qui dominatur omni creaturæ; principium novæ creaturæ per Incarnationem; primogenitus in gloria per resurrectionem suam.

15. & 16. (k) Is est qui gratiam, aut fidem nondum habet: *Calidus*, qui spiritu fervet, aut insignem habet fidem. *Tepidus*, qui studio rerum secularium gratiam extingui sinit, aut qui non audet fidem suam profiteri. Tepidus etiam est qui honesta vivendi ratione contentus, à vitiis fœdioribus abstinet quidem, sed vitam ducit mollem & languidam. Itaque tepidi sunt imbelles & ignavi, ad nullam rem idonei. *Quia tepidus es*, mihi nauseam paris, procul te ab amicitia mea abjiciam. Magna quippè scelera sæpè terrent peccatorem, & expergefaciunt; tepor cum somno opprimit, & æterno. Qui Deum fastidit, dignus est quem Deus repellat, & illi sit fastidio. Tepidi neutri parti addicti, inter sæculum & Evangelium incedunt. *Tepidus es*; quidam exponunt, parùm stabilis, & vacillans.

17. (l) Summa miseria non est egere, sed egestatem suam non agnoscere, & divitias misericordiæ divinæ per superbiam aspernari, omni subsidio, omni virtute, & ipsa veritatis luce privari: qui tepidi sunt, ii sibi videntur boni, quòd magna non admittant scelera.

18. (m) Charitatem tribulationum igne probatam: Hinc languor oritur & tepor, quòd Deum simul & creaturas amare volumus. *Collyrium* est propriæ fragilitatis agnitio ecuperandis fidei oculis; sæculi cupiditas amovenda, ut videas paupertatem tuam.

19. (o) Zelus Dei extinctus, crebris orationibus & fervidis renovandus; nos tepore & pigritia sopitos Deus per salutarem castigationem excitat simul & consolatur; ne animum despondeamus.

20. (n) Felix qui præ peccati morte, aut teporis somno, adversùs Christi vocem non obsurduerit. Similis est Christi exhortatio Matthæi 24. Marci 13. Lucæ 12. 1. Thessal. 5. *Cœnabo cum illo*; particeps erit gaudii mei. Deus indesinenter admonet peccatores.

21. (p) Thronus Filii est sinus Patris: faciam eum regni mei consortem. Quæ septem Ecclesiis dantur monita, ad omnes Christi Ecclesias spectant, & ad omnes fidelium conditiones: in nonnullis charitatis imminutionem, in aliis quòd malum permittant, redarguit, ac tandem tepidos, desides, & languidos acriter reprehendit.

CAP. IV. 1. (a) Filii hominis, quam primùm audierat: ex ordine revelationum docemur mores nostros antè informari oportere, quàm in futura mysteria animum intendere. *Ostendam*; jam incipiunt Joannis Prophetiæ.

2. Et statim fui in spiritu (b) : & ecce sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens.

3. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis jaspidis & sardinis : & iris erat in circuitu sedis, similis visioni smaragdinæ.

4. Et in circuitu sedis sedilia (c) viginti quatuor : & super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ.

5. Et de throno procedebant fulgura (d), & voces, & tonitrua : & septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.

6. Et in conspectu sedis tamquam mare (e) vitreum simile crystallo : & in medio sedis, & in circuitu sedis, quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7. Et animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti.

8. Et quatuor animalia, singula eorum habebant alas (f) senas : & in circuitu, & intus plena sunt oculis : & requiem non
* Is. 6. 3. habebant die ac nocte, dicentia : * Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est.

9. Et cùm darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem (g) sedenti super thronum, viventi in sæcula sæculorum,

10. Procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viventem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes :

11. Dignus es, Domine Deus noster, accipere gloriam, & honorem, & virtutem (h) : quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.

CAPUT V.

Joannes videt librum septem sigillis obsignatum, quem solus Agnus qui occisus est, aperit. Propterà quatuor animalia, & viginti quatuor seniores Deum laudant, & Agnum.

1. ET vidi in dextera sedentis supra thronum, librum scriptum intus (a) & foris, signatum sigillis septem.

2. Et

Per ostium cœli apertum intelligimus eum admitti à Deo ad rerum quæ futuræ sunt cognitionem. Prophetiæ omnes quæ hoc libro continentur, eò tendunt, uti fusè prosequitur Illustriss. Meldensis Episcopus, ut Christi & Ecclesiæ victorias, quæ de inimicis fidei post Joannis tempora mox erant inceptura, evolvat. Roma quoque Domina gentium, & idololatriæ valut centrum, tot Martyres fecit, atque instar Babylonis populo Dei fuit per trecentos annos infensissima, digna erat quæ justitiæ divinæ foret toti universo spectaculum. Hunc mirabilem aventum Romæ nimirùm, simul & idololatriæ ruinam Deus Joanni aperto cœli ostio hac voce ostandit : *Ascende huc* : Sic enim Deus posuit inimicos Christi sub scabello pedum ejus, Romanos in primis, ex quibus tamen multos longè diversa ratione subjecit Evangelio; quodque Prophetæ omnes prædixerant, series quædam aveotnum in longum tempus producitur. Insigne hoc Dei opus, & Christi de inimicis suis victoria in Romanæ idololatriæ eversiona, in Ecclesiæ ipsius augmento, quod deinceps toti orbi palàm futurum erat, Joanni ostenditur. Hæc Prophetia est instar historiæ, in qua imperii Romani varios casus legimus : sub figura Babylonis Romam idolis suis addictam, quæ populum Dei sub jugo captivitatis tenebat, repente à Deo prostratam sic describit, ut ex certis notis id omna facilè innotescat, ut ex capite 17. manifestè colligitur.

2. & 3. (b) Raptus in extasim, in visione spiritali. *Et ecce sedes* : cùm de judicio in Romam ethnicam pronuntiando hoc in loco agatur, Joanni omnis judicii apparatus, judex & ejus assessores exhibentur, uti Danielis 7. 9. *Et iris*, signum propitiationis divinæ, quam gemmarum colores oculis etiam insinuant. Iris circa thronum Dei symbolum est Dei cum Ecclesia æterni fœderis

4. (c) Consessus ipse describitur; 24. *seniores*, veteris & novi Testamenti Sancti omnes per 12 Patriarchas & 12. Apostolos designantur, ut cap. 21. v. 12. & 14. Ecclesia universa per suos duces adumbratur. Itaque Christus ministros suos potestatis suæ & regni sui facit participes; 24. seniores, seu Presbyteri Episcopos fortè nobis exhibent, qui Ecclesiæ sunt judices, & quasi Dei assessores.

5. (d) Miraculorum, & comminationum tonitrua. *Quæ sunt septem Spiritus Dei*, septem Angeli qui decreta divina exequuntur.

6. & 7. (e) Thronus Dei quasi per mare immensum ab omni alio loco secretus est. Sed mare illud profundum veritatum & mysteriorum quæ à Deo sunt revelata, quatuor Evangelistæ penetrarunt luce divina illustrati : *Quatuor animalia*. Primum ex iis ante thronum, tria reliqua circa thronum : his 4. animalibus 4. Evangelistas adumbrari communior est SS. PP. sententia. *Plena oculis ante & retrò* : quæ præterita sunt, nobis enarrant, futura prænuntiant : lux Evangelii legis ænigmata & figuras illustrat. De his quidem Græci à Latinis nonnihil dissentiunt; sed ex omnium consensu Aquilæ forma Joanni convenit, qui ab æterna Verbi divini generationa Evangelium suum orditur. Quatuor etiam insignes Sanctorum virtutes in iis adumbrantur, in leona fortitudo, in bove patientia, in homine prudentia, in aquila cognitionis sublimitas.

8. (f) Ut Saraphim Isaiæ 6. *Et in circuitu*, alarum quæ circumpositæ sunt corpori, ex Græco textu. *Et requiem non habebant*, non cessabant, stylo in Scripturis usitato.

9. & 10. (g) Gr. *gratiarum actionem*, aut laudes. *Coronas*, Deo offerebant cum gratiarum actiona virtutes omnes suas, victoriæ decus & dignitatem ad eum referentes.

11. (h) Gr. *potentiam*, laudes potentiæ tuæ debitas. *Erant*, Græcè, sunt : Estius advertit Græcos interdum vocem, *erant*, pro, *sunt*, usurpare; per Dei voluntatem factum est, ut essent in ipso temporum initio.

1. (a) Hunc librum plerique omnes interpretantur CAP. V.

2. Et vidi Angelum fortem (b), prædicantem voce magna: Quis est dignus aperire librum, & solvere signacula ejus?

3. Et nemo poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terram, aperire librum, neque respicere illum.

4. Et ego flebam (c) multùm, quoniam nemo dignus inventus est aperire librum, nec videre eum.

5. Et unus de senioribus dixit mihi: Ne fleveris: ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire librum, & solvere septem signacula ejus.

6. Et vidi: & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum, agnum (d) stantem tamquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram.

7. Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librum.

8. Et cùm aperuisset (e) librum, quatuor animalia, & vigintiquatuor seniores ceciderunt coram agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes Sanctorum:

9. Et cantabant canticum novum, dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, & aperire signacula ejus: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione:

10. Et fecisti (f) nos Deo nostro regnum, & sacerdotes: & regnabimus super terram.

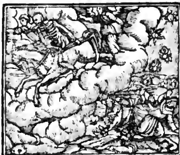
11. Et vidi, & audivi vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum: & erat numerus

* Dan. 7. 10. eorum * millia millium,

12. Dicentium voce magna: Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere (g) virtutem, & divinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.

13. Et omnem creaturam, quæ in cœlo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audivi dicentes: Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum.

14. Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas: & adoraverunt viventem in sæcula sæculorum.

CAPUT VI.

Apertis sigillis septem, ex quatuor primis exeunt equi diversi coloris.

1. ET vidi quòd aperuisset (a) Agnus unum de septem sigillis, & audivi unum de quatuor animalibus, dicens, tamquam vocem tonitrui: Veni, & vide.

2. Et

universam Scripturam, cujus duplex est intelligentia, litteralis & spiritalis; hæc interior de Christo, & Ecclesia, illa est exterior: Volumen erat more veterum convolutum. Septem sigilla sunt arcana Dei judicia, aut mysteria quæ Christus Joanni mox revelabit, quæque antequam revelarentur, erant obsignata: vel septem Ecclesiæ ætates designant. Numerus verò septenarius ubique in hoc libro, ut in universa penè Scriptura, perfectionem & universitatem quamdam significat. Septem sigilla quidam septem proximè sequentes visiones intelligunt.

2. & 3. (b) Primæ Hierarchiæ. *Terram*, Justorum animæ sunt omnes, vel in cœlo, vel in purgatorio: adeoque hæ voces, *subtus terram*, Purgatorii locum designare videantur. Nulla creatura poterat obsignatum librum aperire: Greg. Hom. 33. *Quia septem diebus omne tempus comprehenditur, rectè septenario numero universitas designatur.*

4. (c) Mysteria Dei & salutis humani generis obsignata erant ante Christum, in quo sunt thesauri omnes scientiæ & sapientiæ Dei absconditi.

6. (d) Per se ferentem figuram ejus qui antè occisus fuerat. Agnus ille Christus est: dicitur tamquam occisus, quia revixerat. Qui occisus est, jacet, non stat. Leo vocatur ob fortitudinem, Agnus ob mansuetudinem: Leo factus est agnus, & stat in victimæ mo-dum in medio Ecclesiæ suæ. *Cornua septem*, totidem sunt victoriæ, quas de persecutoribus Ecclesiæ reportabit. *In medio throni*, ut mediator Dei & hominum inter thronum & quatuor animalia. *Missi in omnem terram*: Angeli providentiæ divinæ administri Ecclesiæ invigilant. *Cornua septem*, victoriæ sunt de septem tyrannis, qui præ cæteris persecuti sunt Ecclesiam, de quibus posteà.

8. (e) Cùm cœpisset aperire, & sigilla reserare. *Citharas*, ut cœleste gaudium significent, quemadmodum phialæ aureæ odoramentorum plenæ sunt Sanctorum orationes igne charitatis accensæ, quas Deo offerunt.

10. (f) Gr. *Fecisti nos reges & sacerdotes*: *Super terram*, novam: totus enim mundus erit justorum possessio. Christiana religio est regnum Messiæ in terra.

12. (g) Ut celebretur potestas tua: *Divinitatem*, Gr. *divitias*, dona Spiritus sancti, quæ Christus hominibus ex merito passionis suæ distribuit. *Qui occisus est*; quia occisus est, hanc virtutem, seu potestatem accepit: divinitatem meruit accipere, ut quam habuit ab æterno, eam manifestam faceret hominibus, & cognosceretur ipsa Dei sapientia. Christus morte sua meruit gloriæ suæ manifestationem, potestatis suæ exercitium, & usum.

1. (a) Christus mysteria regni Dei declarat: *Vnam* CAP. VI.

2. Et vidi: & ecce equus (b) albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, & data est ei corona, & exivit vincens ut vinceret.

3. Et cùm aperuisset sigillum secundum (c), audivi secundum animal, dicens: Veni, & vide.

4. Et exivit alius equus rufus: & qui sedebat super illum, datum est ei ut sumeret pacem de terra, & ut invicem se interficiant, & datus est ei gladius magnus.

5. Et cùm aperuisset sigillum tertium, audivi tertium animal, dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger: & qui sedebat super illum, habebat stateram in manu sua.

6. Et audivi tamquam vocem in medio quatuor animalium dicentium: Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario, & vinum & oleum ne læseris.

7. Et cùm aperuisset sigillum quartum, audivi vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide.

8. Et ecce equus pallidus (d): & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum; & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestiis terræ.

9. Et cùm aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare (e) animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant.

10. Et clamabant voce magna, dicentes: Usquequò (f) Domine, (sanctus, & verus) non judicas, & non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?

11. Et datæ sunt illis singulæ stolæ (g) albæ: & dictum est illis ut requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conservi eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi.

12. Et vidi cùm aperuisset sigillum sextum: & ecce terræmotus magnus factus est, & sol (h) factus est niger tamquam saccus cilicinus: & luna tota facta est sicut sanguis:

13. Et stellæ (i) de cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos cùm à vento magno movetur.

14. Et cœlum recessit sicut liber involutus: & omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt:

15. Et reges terræ, & principes, & tribuni, & divites, & fortes, & omnis servus, & liber, absconderunt se in speluncis, & in petris montium:

16. Et dicunt montibus, & petris: * Cadite (k) super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni: * Isa. 2. 19. Osee 10. 8. Luc. 23. 30.

17. Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum: & quis poterit stare?

C A-

de septem sigillis, primum sigillum, more Hebraico. *De quatuor animalibus*; Auctores sacri ac potissimum quatuor Evangelistæ ad res objectas & executionem decretorum Dei nos efficiunt attentos. nam ad leges nobis Evangelio propositas cuncta sunt expendenda, atque Evangelium instar tonitrui homines ad Christum vocat, & ad extremos usque terræ fines intonat.

2. (b) Sic triumphantes equis albis insidentes urbem intrare soliti: Christus victor equo albo insidet, ut cap. 19. v. 11. *Habebat arcum*, ut impios eminùs feriret. Ipse rex regum & victor per resurrectionem omnia sibi subjecit: *Et exivit*, Gr. *Exivit vincens*, *& ut vinceret*, ut victoriam suam continuaret: qui jam victor erat, exivit rursùm ut vinceret.

3. & 4. (c) Cùm prophetiæ magis ac magis complerentur: *Ut sumeret pacem*: ut auferret: tyrannorum adversùs Martyres alia hæreticorum persecutio excepit, eaque in secunda Ecclesiæ ætate efferbuit. *Gladius magnus*, adversùs Catholicos, ut equus niger in tertia Ecclesiæ ætate, terribilis est barbarorum incursio. An potiùs equus rufus cruenta bella Romanorum designat, aut Imperatores Romanos, qui Christianos per 300. annos sunt persecuti? *Et qui sedebat super illum*; agitator eorum diabolus. *Datum est ei ut sumeret*, ut tolleret, *pacem de terra*, tamquam dissensionis auctor; & data est illi magna nocendi potestas. Atque hoc primum est iræ Dei flagellum, bella scilicet, quæ equi rufi, & sanguine cruenti imagine, ut fames v. 5. equi nigri typo signatur: Unde v. 6. parva tritici mensura vulgò, *un litron de blé*, magno emitur, & cavendum monet ut vinum & oleum magna cura conserventur: futura enim est ingens eorum penuria.

8. (d) An tertium Dei flagellum pestem, aut mortalitatem, quam hic equus pallidus exprimit, animal quartum quarta Ecclesiæ ætate designat? *Data est illi potestas*; iis nimirum qui tribus equis insidebant, potestas data est interficiendi gladio, fame & morte. *Et super quatuor partes terræ*, Gr. *super quartam partem terræ*. At potiùs, ut videtur viro docto, quem in præfatione laudavimus, equus ille pallidus est Mahumetismus ultima Romani Imperii labes, regni Antichristi typus & præcursor. Incursioni barbarorum succedens Mahumetismus tertiæ à quarta ætatis distinctionem manifestè indicat.

9. (e) Christus simul est altare, & vera Dei victima; vita nostra abscondita est cum Christo; sanguis Martyrum ad pedem altaris fusus est: sunt enim tamquam victimæ.

10. (f) Sancti qui in cœlo sunt, non ultionem in seipsa, sed destructionem regni peccati, conversionem impiorum, manifestationem justitiæ Dei, & secundum Christi adventum exoptant. Illud desiderium ultionis divinæ contra impios justitiæ amore concipitur à Sanctis.

11. (g) Quæ est gloria Sanctorum ante resurrectionem, Christi sanctitate & gloria tamquam veste induuntur: *Donec impleantur*, impiorum punitionem differt Deus, quamdiù id postulat electorum bonum, quorum multi sunt reprobis permisti.

12. (h) Prophetæ solent magnas calamitates sic describere, quasi totius naturæ confusionem: nam pereuntibus pereunt omnia.

13. & 14. (i) Tum cadunt de cœlo stellæ, cùm animæ fide & sanctitate conspicuæ à pietate excidunt, & in peccatorum abyssum præcipites ruunt. Universam naturam Deus tam facilè quatit, quàm ventus vehemens arbores. *Involutus*, in quo nihil apparebat.

16. (k) Osee 10. 8. & Lucæ 23. 30. hæc quoque ad extremum judicii diem referuntur, quem Christus Matth. 24. cum excidio Jerosolymæ, & Prophetæ interdum cum extremis calamitatibus conjungunt. Quæ porrò insania, sibi persuadet justitiam Dei vitari posse, si nos ipsos abscondamus. Iram Agni non alia ratione vitabimus, quàm si ad illius misericordiam confugiamus.

C A P U T VII.

Ex singulis tribubus signantur duodecim millia electorum. Post hæc Joannes vidit innumerabilem multitudinem e Gentibus laudantium Deum.

1. POst hæc vidi quatuor Angelos (a) stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare, neque in ullam arborem.

2. Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum (b) Dei vivi: & clamavit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari,

3. Dicens: Nolite (c) nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum.

4. Et audivi numerum signatorum (d), centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israel.

5. Ex tribu Juda duodecim millia signati: Ex tribu Ruben duodecim millia signati: Ex tribu Gad duodecim millia signati:

6. Ex tribu Aser duodecim millia signati: Ex tribu Nephthali duodecim millia signati: Ex tribu Manasse duodecim millia signati:

7. Ex tribu Simeon duodecim millia signati: Ex tribu Levi duodecim millia signati: Ex tribu Issachar duodecim millia signati:

8. Ex tribu Zabulon duodecim millia signati: Ex tribu Joseph duodecim millia signati: Ex tribu Benjamin duodecim millia signati:

9. Post hæc vidi turbam (e) magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis: stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum:

10. Et clamabant voce magna dicentes: Salus Deo (f) nostro, qui sedet super thronum, & Agno.

11. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium: & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adoraverunt Deum,

12. Dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, Amen.

13. Et

CAP. VII. 1. (a) Ministros divinæ justitiæ, & misericordiæ. Quæ Apostolus universim & confusè superiori capite insinuavit futura, nunc distinctè & quasi cominùs videnda proponit, *Tenentes*, qui res humanas commovent, ut Danielis 6. v. 2. Angeli qui ventos arcebant, ne perflarent, & cuncta commoverent, eosdem jussu divino emittunt.

2. (b) Gr. *sigillum*, quo scilicet electi erant obsignati.

3. (c) Cur ultio divinæ justitiæ suspendatur, rationem affert, quòd inter Judæos multi sint electi, quibus signum Dei est inurendum. Signum & character fidelium, crux ipsa est, quæ cordi magis quàm fronti imprimitur; constans fidei & vitæ Christianæ professio est illius signum exterius. Hoc sigillo cùm interiori tum exteriori electi è reprobis separantur. *Servi Dei nostri:* Atque hæc est sexta ætas Ecclesiæ, in qua Antichristus Judæos delere penitùs tentabit. Sed occasione Judæorum, qui ad Christum convertentur, Jerusalem cœlestem Joannes complectitur, non solos Judæos. An serie visionum interpellata quidam sextæ & septimæ ætatis singulares eventus Joanni deteguntur? ut videtur novissimo, sed sagaci interpreti identidem laudato.

4. (d) Gr. *sigillo obsignatorum*: numerus certus 144000. pro incerto ponitur; certum tamen esse electorum numerum insinuat. Sic Ezechiel. 19. 14. signo tau, T, quod crucem Christi figurabat, fronti impresso signantur, qui ab exitio erant immunes. Itaque Angelus obstat, quominus Angeli exterminatores ultionem divinam in aliqua regione exequantur, donec electi in Ecclesiam convenerint cum aliis fratribus, & sigillo gregis selecti obsignentur. Ite Meldensis Episcopus, qui docet Jerosolymæ Ecclesiam fidelium ab excidio urbis ad Adriani usque tempora perstitisse, atque eò complures Judæos convenisse, ex quibus plerique Christianam religionem amplexi sunt; cùm omnes à Deo prævisi & electi ingressi fuissent, tunc Judæi sunt exterminati & dispersi, tumque liber extea involutus consilii divini apertus est, sigilla reserata, atque ira Dei in Judæos effusa. Neque in Apocalypsi numeri præcisi & exacti quærendi sunt, quasi ex unaquaque tribu 12000. electi fuerint, sed numerus duodenarius in Scripturis est ubique sacer: nam & 12. sunt Patriarchæ, & 12. Apostoli; atque fides Patriarcharum & Apostolorum in suis successoribus adeò est multiplicata, ut in eo numero perfectè quadrato promissionum Dei æterna immutabilitas designetur. Unde & cap. 14. electorum universitas hoc numero exprimitur. Omissa est tribus Dan, quòd tribus Joseph bis recenseatur, Joseph & Manasse, cùm duo filii Joseph Ephraim & Manasse duas tribus effecerint, ac numerum duodenarium conservatum oportuerit. Nonnullis placet tribum Dan idcirco esse prætermissam, quòd ex illa Antichristus sit nasciturus. Ambrosius L. de Patriarchis, cap. 7. *Antichristus*, inquit, *futurus è tribu Dan*. An sola hæc tribus perfidiam suam non deseret in sexta ætate? sed hoc mysterium est.

9. (e) Nunc Martyrum, qui in variis persecutionibus passi sunt, innumerabilem multitudinem è gentibus collectam commemorat, postquam electos è Judæis recensuit.

10. (f) Salus nostra Deo & Agno est referenda. Sedenti in throno.

13. Et respondit unus de senioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & unde venerunt?

14. Et dixi illi: Domine mi, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni.

15. Ideò sunt ante thronum Dei, & serviunt ei die ac nocte in templo ejus: & qui sedet in throno, habitabit (g) super illos.

* Isa. 49. 10. 16. * Non esurient, neque sitient ampliùs, nec cadet super illos sol, neque ullus æstus:

17. Quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad
* Isa. 25. 8. vitæ fontes aquarum, * & absterget Deus
Inf. 21. 4. omnem lacrymam ab oculis eorum.

CAPUT VIII.

Sigillum septimum reseratur, & exeunt septem Angeli cum tubis, quarum sonos plagæ singulæ excipiunt.

1. ET cùm aperuisset sigillum septimum, factum est silentium (a) in cœlo, quasi media hora.

2. Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei: & datæ sunt illis septem tubæ (b).

3. Et alius Angelus venit, & stetit ante altare habens thuribulum aureum: & data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei.

4. Et ascendit fumus incensorum de orationibus (c) sanctorum de manu Angeli coram Deo.

5. Et accepit (d) Angelus thuribulum, & implevit illud de igne altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus.

6. Et septem Angeli, qui habebant septem tubas (e), præparaverunt se ut tuba canerent.

7. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta est grando, & ignis, mista in sanguine, & missum est in terram, & tertia pars terræ combusta (f) est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est.

8. Et secundus Angelus tuba cecinit: & tamquam mons (g) magnus igne ardens missus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis,

9. Et mortua est tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas in mari, & tertia pars navium interiit.

10. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de cœlo stella magna, ardens tamquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum:

11. Et nomen stellæ dicitur Absinthium (h): & facta est tertia pars aquarum in absinthium: & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt.

12. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum: ita ut obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter.

13. Et

15. & 16. (g) Proteget eos. *Æstus*, Ventus urens.

CAPUT VIII. 1. (a) Illud fuit stuporis, quòd sententia supremi Judicis cum veneratione mox esset excipienda, aut potiùs silentium est temporis intervallum inter primam & secundam visionem. Sigillum illud est mysterium judicii divini adversùs impios.

2. & 3. (b) Quæ mox futura bella indicant. *Altare*, Alludit ad altare thymiamatis, quod erat ante sancta sanctorum: *Data sunt*, ut Deo offerret. Ergo Angeli orationes nostras offerunt Deo, eique commendant, ut eas exaudire dignetur. Christus est altare ipsum, in quo fit oblatio Deo, & charitas est hujus sacrificii ignis.

4. (c) Quò nostræ orationes ad Deum ascendant, eas cum meritis Christi conjunctas esse oportet, & cor ipsum sursum tollendum est.

5. (d) Post ignem qui erat in thuribulo, consumptum, & exhalationem thymiamatis: *Et facta sunt tonitrua:* hæc prænuntia fuerunt ingentium calamitatum. *De igne altaris*, holocaustorum: hinc enim sumebantur carbones, quibus incenderentur aromata in altari thymiamatis.

6. (e) Mox revelatio earumdem rerum incepta est sub aliis signis, ut videtur illustri Anonymo, quem in præfatione laudavimus, nempe sub 7. tubis significata. Aug. L. 20. de civitate, cap. 17. *Sic eadem multis modis repetit, ut alia, atque alia dicere videatur; cùm aliter atque aliter hæc ipsa dicere investigetur.*

7. (f) Populus herbæ virentis figura Isaiæ 40. v. 7. exprimitur, ac juventus imprimis quæ in bellis perire solet.

8. & 10. (g) Potentia Romana, quæ, ut placet Meldensi Episcopo, instar Æthnæ ardentis in perniciem Judæorum incubuit, nec populus Judaicus omninò absumptus est, sed pars illius magna. Sed non minus est probabile de ultima Universi subversione hoc loco agi, non de solis Judæis.

11. (h) Hic est illius character; cuncta rebellionis igne implet, quam ruina & luctus consequuntur, ecsiduum aquarum amaritudine perfudunt.

13. Et vidi, & audivi vocem unius aquilæ (i) volantis per medium cœli, dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra, de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canituri.

CAPUT IX.

Quintus & sextus Angelus tubis insonantes, plagas secuturas denuntiant.

1. ET quintus (a) Angelus tuba cecinit: & vidi stellam de cœlo cecidisse in terram, & data est ei clavis putei abyssi.

2. Et aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aer de fumo putei:

3. Et de fumo putei exierunt locustæ (b) in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terræ:

4. Et præceptum est illis ne læderent (c) fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantùm homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis:

5. Et datum est illis ne occiderent eos: sed ut cruciarent (d) mensibus quinque: & cruciatus eorum, ut cruciatus scorpii, cùm percutit hominem.

6. * Et in diebus (e) illis quærent homines mortem, & non invenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis. * Isa. 2. 19. Osee 10. 8. Luc. 23. 30.

7. * Et similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium: & super capita earum tamquam coronæ similes auro: & facies earum tamquam facies hominum. * Sap. 16. 9.

8. Et habebant capillos (f) sicut capillos mulierum; & dentes earum, sicut dentes leonum erant:

9. Et habebant loricas (g) sicut loricas ferreas, & vox alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum:

10. Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum nocere hominibus mensibus quinque: & habebant super se

11. Regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon (h), Græcè autem Apollyon, Latinè habens nomen Exterminans.

12. Væ

13. (i) Gr. *Angeli*: sæpè Deus eximium aliquem doctorem mittit, qui calamitates imminentes prænuntiet, ut flagella Dei precibus, jejuniis, & pœnitentia avertant homines. Triplex illud *væ*, tres quæ sequuntur acerbissimas calamitates exprimit.

CAP. IX. 1. (a) Quinta hac visione ingens Ecclesiæ persecutio continetur, quam de hæreticis qui Antichristi temporibus futuri sunt, plerique interpretantur. Sed hæreticis qui secundo & tertio sæculo à Judæis orti Ecclesiam divexarunt, Meldensis Episcopus hanc prophetiam applicat. Primùm quidem Cerinthus & Ebion Christum ut merum hominem, & in Deo unicam esse personam docuerant; quam hæresim Joannes Apostolus initio sui Evangelii profligavit. Sed post ejus obitum hæc Judaica hæresis Ecclesiam majori clade afflixit: tum enim exorti sunt hæretici, qui Verbum Dei non agnoscebant; unde & *Alogi* dicti sunt apud Epiphanium hæresi 51.

3. (b) His quidem hæretici instabiles, quique alias ex aliis quæstiones serunt, nec firmo gradu incedunt, nec in sublime feruntur, sed continuò saltitant, & Ecclesiæ medium eradunt, optimè adumbrantur. Pleræque hæreses non diu vivunt, sed instar locustarum citò intereunt, cùm tamen aliæ ex aliis renascantur. *Sed ultrà non proficient, insipientia enim illorum manifesta erit omnibus*, 2. Timot. 3. v. 9. *Exierunt locustæ in terram*: Gagnæus; Prodierunt hæretici locustarum similes, qui per elationem in altum saliunt, & per cupiditatem in terram recidunt, terrenis voluptatibus & deliciis addicti. *Ut scorpiones terræ*: qui blandi sunt in speciem, sed cauda feriunt venenata; sic hæretici specie tenus blandi, sed sermo eorum est venenatus; quos per levitatem nequeunt, per occultas insidias perimunt.

4. (c) Hæ locustæ non ut aliæ agrorum herbas, sed homines ipsos; non corpora, sed animas veneno suo interimunt: *Qui non habent*, qui constanti & firma fide sunt destituti, à venenatis hæreticorum morsibus tuti non erunt.

5. (d) Hæresis invidia & odio excruciat infectos ea labe totius vitæ decursu, quæ infantia, pueritia, adolescentia, juventute, & senectute continetur. Tamquam ictu scorpii, sic verme conscientiæ & stimulis pungentur. Quinque mensibus scorpii maximè sæviunt: cùm percutiunt homines, sub initium non vehemens est dolor, sed sensim augetur. Deus paulatim & per gradus nos punit, ut ad pœnitentiæ asylum confugiamus.

6. (e) De improbis hoc plerique intelligunt ob contextus ordinem: nam ii videntur esse qui non habent signum Dei in frontibus suis; vellet impius ut omnia cum ipso perirent.

8. (f) Habent mulierum capillos, cùm sint effœminati: *Et dentes earum*, ut dentes Leonum, quibus Ecclesiam discerpunt.

9. (g) Ob induratam pertinaciam. *Vox alarum*, propter strepitum verborum, & disceptationum confusionem: cor habent lapideum, & contumax.

11. (h) *Perdentem* significat, Gr. *exterminantem*, Ἀπολλύων, *Latinè Exterminans*: Angelus ille abyssi Diabolus est, qui homicida fuit ab initio, cùm primos parentes seduxit. Verba autem illa, *Latinè exterminans*, videntur ab Interprete adjecta: nam Joannes scripsit Græcè. Hæ locustæ videntur ex cap. 1. & 2. Joelis depromptæ.

12. Væ (i) unum abiit, & ecce veniunt adhuc duo væ post hæc.

13. Et sextus Angelus tuba cecinit: & audivi vocem (k) unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

14. Dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solve (l) quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate.

15. Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum, ut occiderent tertiam (m) partem hominum.

16. Et numerus equestris exercitus vicies (n) millies dena millia. Et audivi numerum eorum.

17. Et ita vidi equos in visione: & qui sedebant super eos, habebant loricas (o) igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, & capita equorum erant tamquam capita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur.

18. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne, & de fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum.

19. Potestas (p) enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum: nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita: & in his nocent.

20. Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, ut non adorarent dæmonia, & simulacra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea, & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare:

21. Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.

CAPUT X.

Videt Joannes Angelum, qui pedem dextrum ponit in mari, sinistrum in terra; sequuntur tonitrua: tum Joannes librum datum ab Angelo jubetur devorare.

1. ET vidi (a) alium Angelum fortem descendentem de cœlo, amictum nube, & iris in capite ejus, & facies ejus erat ut sol, & pedes ejus tamquam columnæ ignis:

2. Et habebat in manu sua libellum (b) apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram:

3. Et

12. (i) Prima calamitas, quæ non fidelibus modò, sed etiam infidelibus luctuosa fuit, quòd hæresis illa Judaica veritatis solem iis obduxerit.

13. (k) Vocem unam, imperium aliud permagni momenti à Deo profectum. Alii unam vocem interpretantur Christianæ doctrinæ concordiam ex quatuor Evangeliis Christi, qui est altare illud aureum; ex illo altari judicium adversus impios prodit, ut gratiæ in electos.

14. (l) Ex Episcopo Meldensi temporum seriem Apostolus sequitur. Post secundum væ, aut secundam calamitatem Ecclesiæ e Paulo Samusateno perturbatæ, Persæ qui hactenùs Euphratem non transierant, à Romanis semper repulsi in Romanum imperium exundarunt, quod tum gravi vulnere afflictum est devicto Christianorum acerbo persecutore Valeriano, a Sapore Persarum Rege, & in captivitatem redacto. Tum imperium misere discerptum externis & civilibus bellis: undequaque Barbari Occidentale imperium invaserunt. *Solvite quatuor Angelos*, seu boni, seu mali sint Angeli, jussu divinis illigati, obstabant ne Persæ hos limites transilirent. Euphrates Romani limes erat Imperii.

15. (m) Hac loquendi ratione Apostolus solet exprimere cladem, quæ cùm magna sit, non est tamen excidium plenum.

16. (n) Non determinatus, sed ingens numerus designatur, ut Danielis 7. Sunt qui per equestrem illum exercitum Dæmones & impios intelligant, ac frustrà mystica numerorum significatio quæritur.

17. & 18. (o) Persæ ferro omni ex parte corporis tegebantur, eoque terso, & coloris cærulei. *Igneas*, Colorem igneum præ se ferebant. *Tamquam capita leonum*: instar leonum erant efferata. *Et de ore eorum*, militum ardor, aut impetus exprimitur, ut Nahum 2. 3. Quamquam ignis, fumus & sulphur, iram, superbiam, ultionem, bellorum omnes fontes satis aptè adumbrant.

19. (p) Parthi, quibus hic constabat exercitus, à fronte & à tergo pugnabant. *Caudæ eorum*, hostes jaculis confodiebant averso capite, & fugiendo. Vel capita illa sunt pedites, qui equorum tergo pone equitem insidebant.

1. (a) Quidam alium Angelum fortem Christum ipsum magni consilii Angelum interpretantur, virtutem Dei, qui de cœlo descendit; indutus est humanitate nostra tamquam nube; in cujus capite est iris, reconciliatio nempè generis humani; qui est splendor paternæ gloriæ: Pedes ejus sunt Apostoli, & prædicatores qui Christi nomen per universum orbem prosemi- CAP. X
nant, ut Petrus, Paulus, &c. firmi in fide, tamquam columnæ; afflictionum igne probati; *tamquam columnæ ignis*. Sicque secundum Christi adventum, qui venturus est per ignem, exprimunt, cùm *elementa calore solventur*, ex Petri Epist. 2. cap. 3. Sed non minùs commodè hæc de alio Angelo intelliguntur, eoque septimo, qui ultimam ultionem comminatur: priùs quidem pacem promittit: *Iris in capite ejus*; sed resipiscere nolentibus supplicia minatur, qui ejus pedibus subjiciuntur.

2. (b) Non amplius obsignatum, sive sententiam jam prolatam continet, qua non modò imperium persecutorum mox fractum iri terraque mari decernitur; sed etiam Antichristi regnum annuntiatur futurum.

4. Hi sunt duæ olivæ (d ,) & duo candelabra , in conspectu Domini terræ stantes.

5. Et si quis voluerit eos nocere , ignis (e) exiet de ore eorum , & devorabit inimicos eorum : & si quis voluerit eos lædere , sic oportet eum occidi .

6. Hi habent potestatem claudendi (f) cœlum , ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas convertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga quotiescumque voluerint .

7. Et cùm finierint (g) testimonium suum , bestia quæ ascendit de abysso , faciet adversùm eos bellum, & vincet illos , & occidet eos.

8. Et corpora eorum jacebunt in plateis (h) civitatis magnæ , quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, ubi & Dominus eorum crucifixus est.

9. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies , & dimidium (i) : & corpora eorum non sinent poni in monumentis :

10. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos , & jucundabuntur : & munera mittent invicem , quoniam hi duo prophetæ cruciaverunt eos, qui habitabant super terram .

11. Et post dies tres , & dimidium, spiritus (k) vitæ à Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos , & timor magnus cecidit super eos , qui viderunt eos .

12. Et audierunt vocem magnam de cœlo , dicentem eis: Ascendite (l) huc. Et ascenderunt in cœlum in nube : & viderunt illos inimici eorum.

13. Et in illa hora factus est terræmotus (m) magnus , & decima pars civitatis

pria persona , extremis temporibus . Ambo enim sunt præcursores, Joannes primi , Elias secundi Christi adventus. Utrùm hæc prophetia de Henoch & Elia hoc capite contineatur, cùm res ipsa sit in conjecturis posita , neque ad fidei dogma pertineat , & ea de re varient interpretes , liberum est unicuique ea de re judicium ; ac fieri potest ut persecutio Antichristi , Diocletiani aut Juliani persecutione figuretur , & utraque unà conjungatur . Quemadmodum Christus Dominus cùm excidium Jerosolymæ prædixit, extrema mundi tempora, hoc est, rem figuratam cum figura ipsa simul conjunxit. Præterquàm ejusdem Scripturæ loci potest esse sensus multiplex, etiam litteralis, ut in prolegomenis veteris Testamenti diximus . Itaque his quæ ventura sunt hic locus aptari potest, sine præjudicio alterius intellectus, de his quæ jam evenerunt in Diocletiani & Maximiani, imò & in Juliani persecutione, quæ nobis sunt clariora, quàm futura quæ via penetrari possunt quoad circumstantias & singulares eventus. *Amicti saccis* , ut iram Dei placare possint, aut homines ad pœnitentiam exemplo suo provocent . Sic prophetabunt cùm prædicendo futura , tum consolando & exhortando . Nihil etiam prohibet, quominùs hunc locum de extremis temporibus intelligamus: tum enim Prophetas mittet Deus, qui Ecclesiæ ædificium absolvent , ut Prophetas misit & Apostolos qui ejus fundamenta posuerunt.

4. (d) Hæc desumpta sunt ex cap. 4. Zachariæ, ubi Jesus filius Josedec summi Pontificis, & Zorobabel , qui populum Judaicum in captivitate Babylonica confirmarunt, & consolati sunt, ita designantur; ac Joannes ubique Ecclesiam in Synagogæ figura exprimit , eamque cœlesti unctione & doctrina in persecutionis æstu roborandam tradit . *In conspectu Domini terræ stantes* , quæ verba ex eodem Zachariæ loco sunt desumpta: Ac nihil prohibet omnes fidelium adhortatores per Jesum Josedec filium, & per Zorobabelem exhiberi ex eo Zachariæ loco . Verbi divini prædicatores sunt pacis legati , & divinæ unctionis ministri : *Stantes* ; vivunt ergo.

5. (e) Verbi divini , qui adversarios consumpturus est, ut Eliæ temporibus; sic persecutores Ecclesiæ malè peribunt: per ignem quippe ultio divina rectè intelligitur.

6. (f) Sterilitate & fame puniendi Religionis hostes ; quæ potestas data est Eliæ 3. Regum, c. 17. *Et convertendi eos in sanguinem*, ut fecit Moyses Exodi 7.

7. (g) Finis itaque tum erit persecutionis ; *Bestia quæ ascendit de abysso* : de qua nondum mentionem fecit , quæque cap. 13. & 17. prodibit , sic vocatur ob crudelitatem qua desæviet in Christianos , quorum nomen & stirpem penitùs delere conabitur Diocletianus, aut Julianus , ut typi Antichristi . Alii de Antichristo ipso hæc intelligunt , & rectè , ut ex dicendis cap. 13. v. 7. & 8. item ex capitibus 17. 19. & 20. colligi potest.

8. (h) Gr. *In platea* , Martyrum corpora manebunt insepulta: *Civitatis magnæ*, Romæ nimirùm, si de persecutione Diocletiani sit sermo , aut Jerosolymæ, si de Antichristi crudelitate: Sodomam vocat ob impura flagitia , Ægyptum ob tyrannidem & superstitionum colluviem ; ubi Christus potestate Romana fuit crucifixus , & in martyribus suis crucifigetur . An civitas illa magna est ipsa Jerosolyma , quam Judæi reædificabunt? Hieron. in caput 1. Sophoniæ . *In Apocalypsi Joannis Jerosolyma, in qua crucifixus est Dominus, vocatur spiritualiter Sodoma* .

9. (i) Quæ pars est dimidia hebdomadæ , per breve tempus : tempus integrum à persecutoribus speratum non implebitur : sic persecutio per dimidium hebdomadæ annorum est duratura : interfectorum corpora per dimidiam hebdomadam dierum , seu per breve tempus manebunt insepulta , nisi hæc de Henoch & Elia intelligi oporteat ab Antichristo occisis ad breve tempus.

10. (k) Anima vivificans : ex Meldensi Episcopo restitutio populi fidelis resurrectione figuratur; ut Ezech. 37. *Intravit in eos*, præteritum pro futuro: nam Joannes ut Propheta loquitur. Prosper in libro cui titulus est, *Dimidium temporis: Elias* , inquit , *& Henoch martyrium consummabunt* , . *& ascendentes in cælum ibunt in occursum Christo vero Regi & Judici*. Tertul. L. de anima: *Translatus est*, inquit, *Henoch*, *& Elias ; nec mors eorum reperta est, dilata scilicet: cæterùm morituri reservantur, ut Antichristum sanguine suo extinguant* . Quod variis Scripturæ locis , & SS. PP. testimoniis confirmat vir perdoctus D. de la Cherardie , identidem a nobis citatus , qui negat his duobus Prophetis clerum & populum , sed duas personas singulares intelligi oportere: numerus quippe, *duo testes*, prædicationis tempus, mortuorum corpora exposita , resurrectio eorum, persecutorum punitio tot sunt characteres personarum: secus facta quæque illustriora in allegoriam torqueri possent.

12. (l) Ecclesiæ gloria sub Constantino statim post persecutionem prædici videtur, vel potiùs Eliæ, & Henoch mox futura gloria.

13. (m) Romanum imperium Imperatorum inter se dimicantium atrocibus bellis concussum fuit *Decima pars civitatis* : strages magna in toto imperio facta : *Nomina hominum* , ingens hominum multitudo in his bellis cecidit : *Et dederunt gloriam Deo cæli* , post conversionem innumerabilium infidelium , & Ecclesiæ vi-

tis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia: & reliqui in timorem sunt missi, & dederunt gloriam Deo cœli.

14. Væ (n) secundum abiit: & ecce væ tertium veniet citò.

15. Et septimus (o) Angelus tuba cecinit: & factæ sunt voces magnæ in cœlo dicentes: Factum est regnum hujus mundi, Domini nostri & Christi ejus, & regnabit in sæcula sæculorum: Amen.

16. Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adoraverunt Deum, dicentes:

17. Gratias agimus tibi, Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti.

18. Et iratæ sunt Gentes, & advenit ira (p) tua, & tempus mortuorum judicari, & reddere mercedem servis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis, & magnis, & exterminandi eos qui corruperunt terram.

19. Et apertum (q) est templum Dei in cœlo: & visa est arca testamenti ejus in templo ejus, & facta sunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

CAPUT XII.

Bonorum Angelorum adversùs malos pugna; draco è cœlo in terram dejectus; mulierem persequitur.

1. ET signum (a) magnum apparuit in cœlo: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus ejus, & in capite ejus corona stellarum duodecim:

2. Et in utero habens, clamabat (b) parturiens, & cruciabatur ut pariat.

3. Et visum est aliud signum in cœlo (c): & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem: & in capitibus ejus diademata septem:

4. Et cauda (d) ejus trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram,

ctorias. Sed hæc melius forsan in postremam Antichristi persecutionem videntur convenire; septem tubarum sonus, uti & septem sigilla, in extremis tantùm temporibus implebuntur. Circumstantiæ omnes ad extrema tempora referuntur.

14. (n) Secunda persecutio post Valeriani tempora, quæ inter publicas calamitates numeratur à Meldensi Episcopo, huc pertinet, uti & væ tertium. *Veniet citò*: Roma ab Alarico expugnata & direpta: in Romani Imperii ruina idololatris punitis, & penè deletis. Sed non minori probabilitate illustris noster Anonymus væ secundum & tertium ad finem usque mundi, & ad mortuorum resurrectionem producit, idque per anticipationem, quæ frequens est in Scripturis. Sic væ secundum est sexta persecutio, ut tertium væ ultima est. Res eadem modis, verbis, & figuris planè diversis designatur: apertio sexti sigilli & sonus sextæ tubæ omninò inter se conveniunt.

15. (o) An universam populorum conversionem, idololatriæ destructionem, & Christi gloriam annuntiat? Gr. facta sunt regna mundi Domini nostri, supple, cuncta regna, Christi imperio subduntur.

18. (p) Tempus quo Roma destruetur. *Et tempus mortuorum*: Apostolus extremum & universale judicium cum Romæ ipsius ruina videtur conjungere, figuram cum veritate, qui mos est Scripturæ usitatus. *Judicari*, qua vindicentur mortui, puniantur impii, Sancti coronentur, frumentum à palea separetur.

19. (q) Ecclesia gentilibus patebit, ibi arca in aperto erit, & Dei præsentia omnibus erit manifesta. *Et visa est arca testamenti*; Arca Incarnationis ejus toto panditur orbe, ait Beda in hunc locum. Ac fortè arca ipsa in monte Horeb olim abscondita, tum manifesta fiet Judæis ad fidem conversis, juxta Prophetiam Jeremiæ, L. 2. Machab. cap. 2. *Et facta sunt fulgura*: hostes Ecclesiæ magna manent supplicia.

CAP. XI.

1. (a) Prodigium magnum: pergit Apostolus persecutionem Diocletiani, juxta Meldensem Episcopum, describere. *Mulier amicta sole*: Ecclesia quæ per Baptismum Christum induit, ac Christi lumine tota splendescit. *Et Luna*, humana sapientia tenuis & instabilis; *sub pedibus ejus*, ut vilis calcatur, quemadmodum & terrena omnia. *Corona stellarum duodecim*: Ecclesia Apostolorum cœtu tamquam corona stellarum ornatur. Græci mulierem illam Beatam Virginem esse volunt. Nihil obstat, quominùs sensus sit multiplex à Spiritu sancto intentus. Videtur Apostolus propria relegere vestigia, & præcipuos Ecclesiæ eventus delineare post septem illius ætates summatim decursas.

2. (b) Id Ecclesia cum B. Virgine commune habet, quòd virgo pariat: sed in eo à B. Virgine discrepat, quòd illa filios pariat cum dolore: nam sanguine Martyrum fecundatur; idque maximè primis & extremis Ecclesiæ temporibus.

3. (c) In sublimi aere: *Et ecce Draco magnus rufus*: Diabolus crudelis, & madens sanguine: *Habens capita septem*, præcipuos fidelium persecutores, hi fuerunt Nero, Domitianus, Decius, Valerianus, Aurelianus, Diocletianus, quibus addi potest Julianus apostata: seipsum interpretatur, cap. 17. v. 9. *Septem capita*, septem reges sunt, *& cornua decem*, totidem sævissimas persecutiones, quas Severus Sulpitius, Hieron. & alii recensent. Prima fuit sub Nerone, secunda sub Domitiano, tertia sub Trajano, quarta sub Aurelio Vero, quinta sub Severo, sexta sub Maximino, septima sub Decio, octava sub Valeriano, nona sub Aureliano, decima sub Diocletiano: alii paulò aliter eas disponunt. Ipsi Dæmones tyrannidem exercent suam in homines; unde & Satanas princeps hujus mundi à Christo Domino Joan. 12. appellatur.

4. (d) Cum malis Angelis qui eum secuti sunt, & fidelibus quos prostravit; mulieri parituræ minatur.

ram, & draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura: ut cùm peperisset, filium ejus devoraret.

5. Et peperit filium masculum (e), qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea: & raptus est filius ejus ad Deum, & ad thronum ejus:

6. Et mulier fugit in solitudinem (f), ubi habebat locum paratum à Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta.

7. Et factum est prælium (g) magnum in cœlo: Michael, & Angeli ejus præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli ejus:

8. Et non valuerunt (h), neque locus inventus est eorum ampliùs in cœlo.

9. Et projectus est draco ille magnus, serpens (i) antiquus, qui vocatur diabolus, & satanas, qui seducit universum orbem: & projectus est in terram, & Angeli ejus cum illo missi sunt.

10. Et audivi vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus: quia projectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

11. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinem (k) Agni, & propter verbum testimonii sui, & non dilexerunt animas suas usque ad mortem.

12. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ (l) terræ, & mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnam, sciens quòd modicum tempus habet.

13. Et postquam vidit draco quòd projectus esset in terram, persecutus (m) est mulierem, quæ peperit masculum:

14. Et datæ sunt mulieri alæ (n) duæ aquilæ magnæ, ut volaret in desertum in locum suum, ubi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis, à facie serpentis.

15. Et misit serpens ex ore suo post mulierem, aquam tamquam flumen (o), ut eam faceret trahi à flumine.

16. Et adjuvit terra (p) mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo.

17. Et iratus est draco in mulierem: & abiit facere prælium cum reliquis de semine ejus, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Jesu Christi.

18. Et stetit (q) supra arenam maris.

CAPUT XIII.

Bestia, quæ septem habet capita, & cornua decem, adoratur ab hominibus.

1. ET vidi de mari bestiam (a) ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua ejus decem diademata, & super capita ejus nomina blasphemiæ.

2. Et

5. (e) An Christum ipsum in cordibus fidelium formatum; qui gentes regit in virga ferrea & inflexibili? an cœtum fidelium, non mollem, sed virilem, quem Deus in clientelam suam accepit, & suæ potestatis participem fecit? nam Constantino ad imperium evecto fideles summam in gentes potestatem brevi erant habituri, iique cum Christo, qui verbi sui gladio omnes subegit gentes, regnabunt, & ad ejus thronum capientur. Vel *ad Deum*: quò Christus post mortem suam ascendit, cum Patre regnaturus.

6. (f) Ut Synagoga Antiochi temporibus, ubi tamdiu mansit, quamdiu persecutio Antiochi duravit: sic Ecclesia in suis membris infirmioribus in varias solitudines se recepit.

7. (g) Adversùs Ecclesiam vires omnes suas & conatus exeruit Diabolus, cùm videret infideles turmatim ad fidem converti. *Michael*, qui Ecclesiam tuetur, ut olim Synagogam, Danielis 12.

8. (h) Dæmonum affectata gloria unà cum idololatria cecidit: *Neque locus*; non ampliùs dæmones ut dii habiti sunt. Galerius Maximianus, qui primus fuit persecutionis auctor, morti proximus, inter graves morbi cruciatus edicto pacem Ecclesiæ reddidit anno 311. quod edictum Constantinus, cujus potentia in dies crescebat, roboravit: e cœlo cadunt, qui Ecclesiam deserunt.

9. & 10. (i) Qui olim primos parentes decepit. *Audivi*, Canticum gratiarum actionis ob prostratam idololatriam, & pacem Ecclesiæ datam. *Accusator*, ut Jobi 1.

11. (k) Per fidem & meritum passionis Christi: *Et per verbum testimonii sui*: per apertam fidei confessionem, nec vitæ propriæ pro Christo pepercerunt: Victoria de peccato & diabolo, ac salus nostra Agni sanguini refertur accepta.

12. (l) Nam novo furore actus persecuturus est Ecclesiam, expulsus à Sanctis atrocius in cæteros sæviet, idque majori ira, quia regnum suum brevi destructum iri novit. Cùm tot homines converterentur ad fidem, & Constantinus qui favebat Ecclesiæ, tantos progressus faceret: *Descendit*, descendet; more Prophetarum.

13. (m) Maximinus in Oriente persecutionem renovavit, adeò ut mulier iterùm in desertum secedere coacta fuerit, & in consimili persecutione simile quæsivit perfugium, idque magna celeritate. Diabolus in sponsam Christi, & in ejus filios iram suam effundit.

14. (o) Fides ex qua prodit oratio, & charitas ex qua bona opera, sunt alæ duæ, quas Ecclesia, aut fidelis quæque anima à Christo accipit; haec in deserto ducit, suo corpore alit, spiritu suo roborat, verbo illuminat: *Per tempus*, per annum, *& tempora*, summa est trium annorum cum dimidio anni. *Aquila magna*, qua Catholica adumbratur Ecclesia, in Romano diffusa imperio. Unde & mox nomen sibi sumet Romanæ religionis.

15. (o) Persecutionum quæ in Scripturis per aquas designantur. Tum verò hujus sæculi potestates, Constantinus, & Licinius, Ecclesiæ auxilio fuere. Pravæ cupiditates instar fluminis ex ore serpentis erumpunt.

16. (p) Principes terræ Constantinus & Licinius tum primùm adjuverunt Ecclesiam: *Aperuit terra os suum*. Constantinus scriptis ad Maximinum litteris ejus impietatem repressit, qui persecutionem moliebatur. *Hæc ille moliens*, ait Lactantius, *Constantini litteris deterretur, dissimulavit ergo*: sic draconis furor potestate terrena deferbuit repressus, brevi postea tempore recruduit.

18. (q) Codices Græci habent *steti*, ut viderem quæ sequuntur: vel stetit Draco in maris littore, ut bestiæ ascendenti è mari daret virtutem suam, in postrema persecutione Licinii; cujus classis ad Hellespontum submersa est, & ejecta in littus, ita ut ex 130000. vix 30000. evaserint, teste Zozimo.

1. (a) Hæc bestia juxta communiorem Interpretum CAPUT XIII.

2. Et bestia (b), quam vidi, similis erat pardo, & pedes ejus sicut pedes ursi, & os ejus sicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem suam, & potestatem magnam.

3. Et vidi unum (c) de capitibus suis quasi occisum in mortem: & plaga mortis ejus curata est. Et admirata est universa terra post bestiam.

4. Et adoraverunt (d) draconem, qui dedit potestatem bestiæ: & adoraverunt bestiam, dicentes: Quis similis bestiæ? & quis poterit pugnare cum ea?

5. Et datum est ei os (e) loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos.

6. Et aperuit os suum in blasphemias (f) ad Deum, blasphemare nomen ejus, & tabernaculum ejus, & eos qui in cœlo habitant.

7. Et est datum illi bellum facere cum Sanctis, & vincere (g) eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem,

8. Et adoraverunt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non sunt scripta nomina in Libro vitæ Agni (h), qui occisus est ab origine mundi.

9. Si quis habet aurem, audiat.

10. Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet (i): * qui in gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia, & fides Sanctorum. Gen. 9. 6. Matth. 26. 52.

11. Et

sententiam est Antichristum: cùm autem Apocalypsis sit Prophetia continuata, quæ Ecclesiæ persecutiones non multò post futuras, & illius de idololatria victorias complectitur; cùmque Babylonis nomine Roma ipsa idolis dedita ex omnium penè consensu designetur, atque insignes eventus hujus civitatis, & persecutionum suis divisi temporibus apprimè consentiant, illud videtur probabile, bestiæ nomine Diocletianum, qui in id totus incubuit, ut Christianum nomen deleret, & persecutionem ab eversione Ecclesiarum incepit, omninò designari, non Antichristum, qui ad extrema usque mundi tempora differtur. Nam Joannes initio suæ Prophetiæ tempus instare declarat: *Tempus enim prope est*. Hanc quidem Episcopi Meldensis interpretationem hujus loci nobis sequi licet, qui bestiæ nomine Diocletianum, seu Romam ipsam sub Diocletiano designari existimat, potiùs quàm Antichristum. Sic Daniel cap. 7. quatuor magna Imperia quatuor bestiarum figura exprimit, quæ itidem è mari, seu ex rerum humanarum agitatione ascendunt. Vel juxta Interpretationem clariss. viri, postquam Joannes Satanæ ruinam & idololatriæ, quam vetus ille seductor in orbem terrarum invexerat, quæque ad Licinium usque duravit, paucis descripsit; Romani Imperii exitium à Juliani temporibus inceptum ad Alaricum usque Romæ aversorem aggreditur. *Habentem capita septem*: Apostolus cap. 17. quæ sint hæc septem capita exponit, nempe septem Romæ montes, & septem ejus reges, & Augustos. Hi sunt Diocletianus, Maximianus Herculius, Constantius Chlorus Constantini Pater, Galerius, Maximianus, Maxentius filius primi Maximiani, Maximinus, & Licinius. Diocletiani nomen edicto adversùs Christianos primùm erat inscriptum, isque initio solus erat Imperator: nam ex eo ad alios pervenerat Imperatoria majestas. Inter septem illos Imperatores tres magis insignes fuere; cornua reges significant cap. 17. v. 12. ut Danielis cap. 7. v. 7. una ex quatuor bestiis decem habebat cornua; sed de his cap. 17. agendum: unde non mediocriter illustrantur quæ hoc capite recensentur. *Et super capita ejus nomina blasphemiæ*: Septem montes nomina habebant falsorum deorum, quibus erant consecrati, hisque Imperatores se decoratos putabant. Sic Diocletianus Jovis, Maximianus Herculis nomen sibi tribuit.

2. (b) Apostolus una Bestia unum exprimit imperium; sed quæ in Danielis bestiis erant magis terribilia, complectitur, eamque ex Leone, Urso, & Leopardo conflat. Lact. de Mort. persecut. 16. *Ab oriente usque ad occasum tres acerbissimæ bestiæ sævierunt*. Dira hæc persecutio cœpit ab ipso Diocletiano, & duobus Maximianis. Sic Roma persecutrix conflata erat è tribus feris, seu imperiis, quæ designantur Danielis 7. *Similis erat pardo*: corpus erat Leopardi, qui colorum varietate Maximiani Herculii inconstantiam repræsentat. Is abdicat imperium, tum repetit; cum filio suo init societatem, mox ejus mortem machinatur, uti & Galerii Maximiani, & Constantini generi sui: sævire in Christianos cœperat in Occidente ante generalem persecutionem. *Et pedes ejus sicut pedes ursi*, immanitate morum, & deformitate corporis ursum exprimebat: imò & ursos alebat, teste Lactantio. *Habebat*, inquit, *ursos ferocia ac magnitudinis suæ simillimos*: rapacitate quoque & aviditate ursum referebat. *Et os ejus sicut os Leonis*; primus alios adoptaverat, & cruentum illud edictum Galerio instigante promulgaverat.

3. (c) Primò bestiam vidit cum septemplici capite, sed posteà evanescebant: septem illis Imperatoribus decedentibus, quasi lethali vulnere confixa est bestia; ac tandem unum ex iis supererat caput, quod gravi vulnere percussum fuit, adeò ut bestia quasi occisa videri debuerit; idque evenit Maximini temporibus, cùm prioribus mortuis solus superesset, qui Ecclesiam persequeretur; sumque idololatriæ imperium unà cum illo extinctum visum est. *Et plaga mortis ejus curata est*: An Licinio imperante? sed ea persecutio levior fuit sub Licinio, quàm ut instar gravis vulneris haberetur. *Res*, inquit Severus Sulpitius, *levioris negotii, quàm ut ad Ecclesiæ vulnera pertineret*, L. 2. c. 10. Itaque bestia sub Juliano apostata post quinquaginta annos quasi revixit: is enim idololatriæ imperium restituit.

4. (d) Nam universo Imperio sub ejus potestatem redacto: *Adoraverunt draconem*. *Quis similis bestiæ?* Tum idololatriam invictam esse, & profanam religionem quasi mortuam revixisse, gentes sibi persuaserunt.

5. (e) Superbia Juliani ubique etiam apud Ammianum Marcellinum, & apud ipsum Julianum, atque jactantia ejus se prodit. *Et data est ei potestas*; id permisit Deus in bonum electorum, *menses quadraginta duos*: quæ potestas parùm duravit, & finita est morte Juliani. Numerus ille definito mensium numero exprimitur ob rationes superiùs allatas: sed mulier non se recepit in desertum, cùm publicus Dei cultus non fuerit interruptus, ut c. 12.

6. (f) In Christum, in Ecclesiam quæ tabernaculi nomine designatur, & in Sanctos: *Et eos qui in cœlo habitant*, in Christianos omnes, qui ad cœlum ut ad patriam suam tendunt.

7. (g) Cùm multi in ea persecutione ceciderint; quæ persecutio fuit universalis. *Vincere eos*, lingua, scriptis, sævitia, pravis artibus, uti de altera Antichristi figura Antiocho Daniel. cap. 8. prædixerat: *In omnem tribum*: Imperium Romanum in unum collegit Julianus.

8. (h) Quorum nomina ab omni ævo non sunt scripta in libro vitæ Agni; vel occisus est ab origine mundi, quia sacrificia quæque legis naturæ & Mosaicæ eum significabant, & ejus sanguinis virtute justi omnes sunt justificati: *Ab origine mundi*; multis videtur hoc loco esse hyperbaton; adeò ut hic sit verborum intellectus: quorum nomina non sunt scripta ab origine mundi in libro vitæ agni, qui occisus est.

10. (i) Sic Valerianus, qui tot fideles in captivitatem abduxerat, idem à Rege Persarum in miseram captivitatem redactus fuit: & alii persecutores miserè perierunt. *Hic est patientia*; id verò fideles consolatur;

11. Et vidi (k) aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo similia Agni, & loquebatur sicut draco.

12. Et potestatem prioris bestiæ omnem faciebat (l) in conspectu ejus : & fecit terram, & habitantes in ea, adorare bestiam primam, cujus curata est plaga mortis.

13. Et fecit (m) signa magna, ut etiam ignem faceret de cœlo descendere in terram in conspectu hominum.

14. Et seduxit habitantes in terra, propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem (n) bestiæ, quæ habet plagam gladii, & vixit.

15. Et datum est illi ut daret spiritum (o) imagini bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ: & faciat ut quicumque non adoraverint imaginem bestiæ, occidantur.

16. Et faciet omnes pusillos, & magnos, & divites, & pauperes, & liberos, & servos habere characterem (p) in dextera manu sua, aut in frontibus suis.

17. Et ne quis possit emere (q), aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis ejus.

18. Hic sapientia (r) est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est: & numerus ejus sexcenti sexaginta sex.

C A-

nam si nullum malum sit impunitum, nullum etiam bonum futurum est sine remuneratione. Vel Roma, quæ tot Christianos neci dedit, barbaris gentibus præda futura est. Vel exponente viro clariss. à nobis identidem laudato: *Hic est patientia*; non despondeant animum fideles: Julianus non omnem in eos sævitiam expromet: huic tantummodò fidem adversùs cavillos, & patientiam adversùs persecutiones opponent.

11. (k) Illa bestia, juxta Meldensem Episcopum, est falsa & fallax Philosophia, quæ tum temporis è Schola Pythagoræ emersit, quamque Hierocles & Porphyrius, ac posteà Maximus cum multis aliis magno verborum fastu, & variis præstigiis publicabant. Unde c.16. v. 13. hanc bestiam falsum Prophetam vocat. Tum Porphyrius & Hierocles libros adversùs Christianam Religionem scripserunt, in quibus idololatriam & Philosophiam Pythagoræ propugnarunt; quosdam ritus superstitiosos & abstinentias placandis malis spiritibus induxere; Apollonium Tyanæum qui è secta Pythagoræ Domitiani temporibus vigebat, quique falsis miraculis & abstinentia plebem decipiebat, ut virum eximiæ sanctitatis coluerunt. Hi Philosophi Imperatores adversùs Christianos incendebant, uti ex Lactantio & Eusebio discimus. Hæc bestia, seu ementita sapientia animalis, terrena & diabolica, è terra prodiisse dicitur. *Et habebat duo cornua similia agni*: Cornua vim & robur ubique designant. Agni cornua doctrina & miraculis continentur: hæc duo pseudosapientes simulabant sublimitate sermonis, aut doctrinæ, ac præstigiis, aut magicis artibus, quibus præter cæteros Julianus apostata addictus erat, ut illius pseudopropheta Maximus. Vivendi rationem Christianorum, & disciplinam in sacerdotum & pontificum ordinatione, in largitione eleemosynarum, in xenodochiorum constructione imitari conabantur. *Et loquebatur sicut draco*: specie quadam sublimis sapientiæ idololatria tegebatur. Ut ut sit, bestia illa secunda, quæ ascendit de terra, seu de abysso, insignem impostorem designat, qualis erat Maximus.

12. (l) Gr. *facit*, prioris bestiæ, Romæ scilicet, profanæ, seu Romani Imperii potestatem exercet: hinc auctoritatem suam desumebant Hierocles & alii, qui magistratuum obibant munera. *Adorare bestiam primam*, Romam ipsam quæ colebatur ut Deus: nam templa illi dicata erant, quin & ipsa in suis Imperatoribus colebatur. Plena est historia hujusmodi exemplis, & fidelibus Imperatorum imagines colendæ, & unà cum deorum imaginibus adorandæ erant propositæ, ut videre est in Epist. 97. L. 10. Plinii Junioris ad Trajanum. Hoc erat inter arcana imperii, ut nominis Romani veneratio omnium animis altiùs maneret insculpta. *Cujus curata est plaga mortis*. In Juliano apostata, qui Diocletiani sævitiam in Christianos post reditum è bello Persico renovare, & Christianum nomen penitùs extinguere statuerat. Hæc Philosophia tot adoratores Juliano conciliabat magicis artibus subnixa: nam Julianus Porphyrium ubique celebrabat ut sectæ auctorem & Deum, Libanius eum inter deos recenset; ac Julianus ipse his Philosophis tamquam administris Imperii utebatur, idque auctores omnes cùm Christiani tum ethnici ut rem certam tradunt. Maximus & alii quos consulebant magi, ad invadendum imperium hunc impulerant.

13. (m) Philosophia cum arte magica conjuncta: his præstigiis Porphyrii & Jamblici libri referti erant: *Ut etiam ignem faceret de cælo descendere in terram?* Historiam refert Eunapius in Maximo, ut & alia falsa miracula. Fieri etiam potuit, ut fulgura arte magica demitterent, atque in fulminibus præsertim prodigia sua explicabant. Illud propterea consiliarium fulmen vocitabant, quòd deorum consilia iis aperiret. Hanc potestatem arcessendi fulmina Maximus insignis Juliani seductor sibi vindicabat. Ita Sozomenus L. 5. c. 2. Zozimus L. 2.

14. (n) Ut instar Dei coleretur Julianus, & in ea Roma ipsa; nam Juliani imago est constituta unà cum Marte, Mercurio, & Jove, qui ei coronam imponebat. Unde fideles recusabant illi in deorum comitatu honorem deferre. *Quæ habet plagam gladii, & vixit*: Sic curabat plagam idololatriæ inflictam, & mortuam, quæque ejus opera revixerat. *Seduxit*, simulata primùm mansuetudine, præstigiis Maximi ipse seductus.

15. (o) An fortè idola respondebant rogantibus, eaque Julianus semper consulebat, quæ cùm victoriam de Persis promitterent, iis Christianorum sanguinem vovit; magorum præstigiis deorum statuæ velut animatæ apparebant. *Occidantur*, Id Julianus clam jusserat; quique id recusabant, falsorum criminum prætextu necabantur. Nazianzenus Orat. 3. *Ubi præscientia monstra & signa, viscerumque haruspicina?*

16. (p) Qui se quibusdam diis devovebant, eorum notas, aut nominum primas litteras fronti, aut pugno inustas ferebant, ut milites & servi: sic c. 7. v. 3. electi signum Dei gerunt in frontibus suis. Atheismus, impietas, hæresis, sunt bestiæ characteres, qui frontibus impiorum inuruntur.

17. (q) Diocletianus omni commercio Christianis & jus suum persequendi actione omni interdixerat, nisi diis antè immolassent; quam legem renovare statuerat Julianus, quæ juxta Sozomenum L. 5. 18. in antecessum executioni mandabatur. Videtur Apostolus ad Diocletianum redire, quem Julianus imitabatur: *Aut numerum nominis ejus*; nomen numero expressum.

18. (r) Ad hoc opus est sapientia & intellectu, tamquam in re ænigmatica numerum nominis hujus hominis quem indicat, assequi, eumque esse Diocletianum existimat Meldensis Episcopus. Illius charactere inurendus erat omnis, qui vendere, aut emere, seu commercium cum aliis inire volebat. *Diocles* antè vocabatur; factus imperator *Augusti* nomen proprio nomine subjecit: Latinis litteris ut decebat Romanum Imperatorem, numerus DCLXVI prodit DIOCLES AUGUSTUS. Itaque DCLXVI videtur esse numerus quæsitus. Vir clariss. & doctus in Juliano Apostata, vel potius Atheo, ut à viro docto tum fuit cognominatus, eumdem quærit numerum in lingua dominatrice. Tria sunt ejus nomina, nativitatis, Julianus, Claudius, Flavius: duorum tantùm primæ litteræ C. F,

C A P U T · XIV.

Agnus in monte Sion, quem sequuntur virgines, Qui bestiam, & imaginem ejus adoraverunt; cruciantur.

1. ET vidi (a): & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen ejus, & nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis.

2. Et audivi vocem de cœlo, tamquam vocem aquarum (b) multarum, & tamquam vocem tonitrui magni; & vocem, quam audivi, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis.

3. Et cantabant quasi canticum novum, ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores: & nemo poterat dicere (c) canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra.

4. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati (d): Virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocumque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno:

5. Et in ore eorum non est inventum mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei.

6. Et vidi alterum Angelum (e) volantem per medium cœli, habentem Evangelium æternum, ut evangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum:

7. Dicens magna voce: Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora judicii (f) ejus: & adorate eum, * qui * Ps. 145.
fecit cœlum, & terram, mare, & fontes 6.
aquarum. Act. 14. 14.

8. Et alius Angelus secutus est, dicens:
* Cecidit, cecidit Babylon (g) illa magna: * Isa. 21.
quæ à vino iræ fornicationis suæ potavit 9.
omnes gentes. Jer. 51. 8.

9. Et tertius Angelus secutus est illos, dicens voce magna: Si quis adoraverit bestiam,

numismatis inscripta erant. Secundum nomen erat dignitatis à Constantio concessum Cæsaris; August. nomen posteà usurpavit. Cognomentum erat Atheus, vel Antichristus, cujus regnum fuit typus. Itaque litteræ numerales in his nominibus *Julianus Cæsar Antichristus* continentur, DCLXIVII. Opus est indagatione sagaci, ut nomen illius hominis reperiatur, cui insint hæ numerales litteræ, quæ prædictum 666. efficiant numerum. 2. Ut hic ipse homo sit Imperator, qui vetet quidquam emere, aut vendere, seu omne vitæ civilis commercium omnibus prohibeat, nisi antè falsorum deorum cultu se commaculaverint. 3. Postquam id uni Diocletiano, aut Juliano convenire palàm factum est, hoc nomen sumendum fuit, quale habuit cùm privatus esset, eique adjungendum Imperatoris insigne: postremò numerus ille in litteris numeralibus, iisque Latinis contineatur, quòd de Romano Imperatore agatur. Nicolaus Lyranus in glossa ordinaria numerum illum in Latina numerandi ratione quærens, hunc maximè idoneum reperit, DCLXVI, nempe 666. isque de industria ab eo fuit excogitatus, qui cum nomine Diocles optimè conveoit: cùm autem Joannes Græcè scripserit, plerique putant hunc numerum in Græca lingua, non in Latina quæri oportere. S. Irenæus, L. 5. in hoc nomine *Lateinos*, eumdem reperit numerum per Græcos characteres expressum, adeò ut ipse conjiciat Imperium Romanum, & Romanam idololatriam eo numero designari. Verùm Apostolus nos admonet nomen hominis quæri oportere, sed inveniri non posse nisi adhibita magna industria, vel attentione.

CAPUT XIV.

1. (a) Visione spirituali. Tristi spectaculo tot persecutionum aliud subjicit valdè lætum, nempè Sanctorum gloriam, quorum universitas, & Martyrum imprimis numero 144000. exprimitur. *Et ecce Agnus*, Christus Jesus stabat: *Supra montem Sion*, Ecclesiam, paratus ad opem illi ferendam. Alii per montem Sion cœlum intelligunt, quod Sionis nomine sæpè designatur in Scripturis. *Habentes nomen ejus*, Agni, *& nomen Patris ejus*, ut servi Dei, cui se devoverunt, & pietatis Christianæ professionem ad finem usque intrepidè tenentes, & profitentes.

2. (b) Alludit ad sonum vehementem aquarum, quæ in rupem illiduntur. *Tamquam vocem tonitrui*, valdè sonoram ob lætitiæ magnitudinem; sed ordinatam tamen, & certis numeris temperatam, sicut citharœdorum.

3. (c) Gr. *discere*: non enim in cor hominis ascendit, quod Deus præparavit diligentibus se. *Quasi*; vox illa, *quasi*, rei veritatem adstruit, non negat, ut illa Joannis verba: *Vidimus gloriam ejus quasi unigeniti*. *Qui empti sunt de terra*; pretioso sanguine Agni de terrena conversatione redempti. Videtur Apostolus hæc referre ad Judæos, qui extremis temporibus ad Christi fidem convertentur. Id suadet numerus ipse 144000.

4. (d) Membra sunt Ecclesiæ, quæ virgo est casta; Martyres imprimis qui ab idololatriæ crimine sunt puri. Hæc quippe in Scripturis fornicationis nomine solet designari: tametsi hæc prærogativa perpetua continentiæ à Joanne etiam fuit designata, cùm caotico novo, tum his quæ sequuntur verbis, non solùm præceptis ejus, sed etiam consiliis parendo. Sed de omnibus Sanctis, qui mundi voluptatibus non sunt coinquinati, hæc commodè intelliguntur. Quamquam Virginum prærogativæ in cœlo optimè etiam intelligi possunt, quòd sensuum voluptatibus spretis Christum sint imitatæ, Angelicam vitam in terris egerint, Agni sponsæ, ut primitiæ puræ illi consecratæ.

6. (e) Qui judicium Dei adversùs incredulos annuntiat; *Habentem Evangelium æternum*, quod mutationi non est obnoxium, ut Lex Mosaica; quodque bona æterna promittit.

7. (f) Quod in Romam fidelium persecutricem mox exercebit, quodque futurum est extremi judicii typus: sed & venit hora, ac Deus colendus est sine procrastinatione, isque ut principium & finis omnium adorandus.

8. (g) Prior Angelus judicia Dei generatim annuntiat; secundus & tertius Romani imperii & idololatriæ instantem prædicunt ruinam, quòd Gentes vino suæ prostitutionis, & iram Dei provocandis, potaverit.

ſtiam, & imaginem ejus, & acceperit characterem in fronte ſua, aut in manu ſua:

10. Et hic bibet de vino (h) iræ Dei, quod miſtum eſt mero in calice iræ ipſius, & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni:

11. Et fumus (i) tormentorum eorum aſcendet in ſæcula ſæculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adoraverunt beſtiam, & imaginem ejus, & ſi quis acceperit characterem nominis ejus.

12. Hic patientia (k) ſanctorum eſt, qui cuſtodiunt mandata Dei & fidem Jeſu.

13. Et audivi vocem de cœlo, dicentem mihi: Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur (l). Amodò jam dicit Spiritus, ut requieſcant à laboribus ſuis: opera enim illorum ſequuntur illos.

14. Et vidi, & ecce nubem (m) candidam: & ſuper nubem ſedentem ſimilem Filio hominis, habentem in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam.

15. Et alius (n) Angelus exivit de templo, clamans voce magna ad ſedentem ſu-
* Joel. 3. 13. Matt. 13. 39. per nubem: * Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit meſſis terræ.

16. Et miſit qui ſedebat ſuper nubem, falcem ſuam in terram, & demeſſa (o) eſt terra.

17. Et alius (p) Angelus exivit de templo, quod eſt in cœlo, habens & ipſe falcem acutam.

18. Et alius Angelus exivit de altari, qui habebat poteſtatem ſupra ignem (q): & clamavit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ ſunt uvæ ejus.

19. Et miſit Angelus falcem ſuam acutam in terram, & vindemiavit vineam terræ, & miſit in lacum iræ Dei magnum:

20. Et calcatus (r) eſt lacus extra civitatem, & exivit ſanguis de lacu uſque ad frænos equorum per ſtadia mille ſexcenta.

CAPUT XV.

Qui vicerunt beſtiam, ſtant ſuper mare vitreum, & canunt canticum Moſis & Agni: tum aperto cœlo exeunt ſeptem Angeli, quibus dantur ſeptem phialæ plenæ iræ Dei.

1. ET vidi aliud ſignum in cœlo magnum & mirabile, Angelos ſeptem (a), habentes plagas ſeptem noviſſimas: Quoniam in illis conſummata eſt ira Dei.

* 2. Et vidi (b) tamquam mare vitreum miſtum igne, & eos, qui vicerunt beſtiam, & imaginem ejus, & numerum nominis ejus, ſtantes ſuper mare vitreum, habentes citharas Dei:

3. Et cantantes canticum (c) Moyſi ſervi Dei, & canticum Agni, dicentes: Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: juſtæ & veræ ſunt viæ tuæ, Rex ſæculorum.

4. Quis

10. (h) Ita Pſalmo 74. iræ divinæ calicem ad fæces uſque bibent; *mero*, non vino diluto, & ſine miſericordia pleno calice vindictæ divinæ. Vivam ſuppliciorum æternorum imaginem ſubjicit oculis; hæc collata cum Beatorum ſtatu longè majora futura ſunt, ea Chriſti & crucis conſpectu mirum in modum augebuntur.

11. (i) Ut juſtitiæ divinæ æternum ſacrificium: non eſt pax impiis neque in hac vita, neque in futura.

12. (k) Hinc diſcunt Sancti pœnas temporales ſubire, ut æternas vitent. *Et fidem Jeſu*: ergo fides non ſufficit, niſi mandatorum obſervatio huic adjuncta fuerit.

13. (l) Qui in fide & confeſſione Domini moriuntur: *Sequuntur illos*: ſuavis eſt labor hujus vitæ, cum de æterna quiete in Domino cogitamus.

14. (m) Judicii divini executionem jam aggreditur, quam meſſis & vindemiarum nominibus primum deſignat: *Similem Filio hominis*; an Chriſtum ipſum, qui Danielis 7. ita deſignatur? an fortè quid exterius vidit, non ſpirituali ſolùm viſione, Angelum qui perſonam Chriſti gerebat tamquam Judicis, ſedentis ſuper nubem in magna poteſtate & majeſtate, ut Matth. 25. cum regni inſignibus. *Coronam auream*: ad puniendos impios paratum; *Falcem acutam*; & ea Romam mox gravi ictu percuſſurum, vel impios à ſocietate Sanctorum ſeparantem.

15. (n) Diverſus ab iis, quorum mentio facta eſt: *Mitte falcem*; ſuis quæque temporibus peraguntur: Angelus judicii nuntiat cuncta eſſe parata; vel, ut aliis placet, tempus annuntiandi Evangelii venit.

16. (o) Roma ab Alarico everſa anno 410. ut videtur Meldenſi Epiſcopo.

17. (p) Non Filius hominis, ſed diverſus ab iis qui hoc capite memorantur. *Falcem acutam*, quæ racemis putandis eſt apta, ut in vindemia.

18. (q) Qui bellorum incendia excitat: eadem fortaſſis actio variè depingitur.

20. (r) Imperium ab Attila vaſtatum; ſed Romæ pepercit: *Exivit ſanguis*, per ſtadia mille ſexcenta; per 67. leucas communes: nam Attila Occidentem penè totum devaſtavit annis 451. & 452. Atque hoc in loco eſt manifeſta hyperbole; qua fortè cladem magnam Gentilium deſignat.

1. (a) Seu Angelorum univerſitas ſeptenarii nomine, ut ſeptem plagis omnia ſuppliciorum genera deſignantur; ſeu ſeptem ſint illi Spiritus, de quibus c. 1. ſeu ad imperii Romani calamitates, quæ à Valeriano cœperunt, & executionem judiciorum Dei ſpectant, hæc ſit quædam præparatio. CAP. XV.

2. (b) More ſuo, triſti ſpectaculo læta admiſcet, gloriam nimirùm Martyrum, populum igne amoris divini inflammatum; Martyres Baptiſmo fidei puro abluti, & igne Spiritus ſancti animati, ac demum variis probati ſuppliciis, & inſtar ignis rubeſcunt ut in fornace vitraria.

3. (c) Quo gratiæ aguntur Deo, quòd Martyres poſt effuſum ſanguinem mare rubrum tranſierint. *Et canticum Agni*: illud inſtar figuræ, hoc ut prototypus: utriuſque Teſtamenti litteris laudatur Deus. *Sunt*

* Jer. 10. 7. 4. * Quis non timebit te, Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius (d) es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam judicia tua manifesta sunt.

5. Et post hæc vidi, & ecce apertum (e) est templum tabernaculi testimonii in cœlo:

6. Et exierunt septem Angeli habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7. Et unum (f) de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei viventis in sæcula sæculorum.

8. Et impletum est templum fumo à majestate (g) Dei, & de virtute ejus: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum.

CAPUT XVI.

Effunduntur septem phialæ: beatus qui custodit vestimenta sua.

1. ET audivi vocem magnam de templo, dicentem septem Angelis: Ite & effundite (a) septem phialas iræ Dei in terram.

2. Et abiit primus (b), & effudit phialam suam in terram, & factum est vulnus sævum & pessimum in homines, qui habebant characterem bestiæ, & in eos, qui adoraverunt imaginem ejus.

3. Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare (c), & factus est sanguis tamquam mortui: & omnis anima vivens mortua est in mari.

4. Et tertius effudit phialam suam super flumina (d), & super fontes aquarum, & factus est sanguis.

5. Et audivi Angelum aquarum dicentem: Justus es Domine, qui es, & qui eras sanctus, qui hæc judicasti:

6. Quia sanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere: digni enim sunt.

7. Et audivi alterum ab altari dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens, vera & justa judicia tua.

8. Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem (e), & datum est illi æstu affligere homines, & igni:

9. Et æstuaverunt homines æstu magno, & blasphemaverunt (f) nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt pœnitentiam ut darent illi gloriam.

10. Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ: & factum est regnum ejus tenebrosum, & commanducaverunt linguas suas præ dolore:

11. Et blasphemaverunt (g) Deum cœli, præ doloribus, & vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis.

12. Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten: & siccavit (h) aquam ejus, ut præpararetur via regibus ab ortu solis.

13. Et

viæ tuæ; nihil nisi justum præcipis, nihil nisi verum promittis, ac justam de impiis sumis vindictam; *Rex sæculorum*, Gr. *sanctorum*.

4. (d) Gr. *Sanctus*: *manifesta sunt judicia*, quibus improbos punis, & bonos remuneras.

5. & 6. (e) An quòd figuræ omnes veteris Testamenti impletæ sunt? Arca fœderis c. 11. templum & tabernaculum hoc loco cœlum designans: Apertum quoque est templum, ut hinc exirent septem Angeli cum magno apparatu; *Vestiti lino*, Gr. *propter munditiem*. Voce tabernaculi sanctuarium exponunt, unde prodibant oracula.

7. (f) Quatuor animalia ubique ferè occurrunt, quando Deus magna revelat arcana; cùm sigilla sunt aperta, Joannem ut adesset accersunt, quòd omnia juxta Evangelium sint intelligenda.

8. (g) Sic in dedicatione templi, hoc fumo impletum est ex divinæ majestatis impressione.

CAPUT XVI. 1. (a) Apostolus, juxta Meldensem Episcopum, postquam Romæ & Romani imperii ruinam universim proposuit, tum explicatiùs eam & expressioribus lineamentis descriptam traditurus, rem omnem ab altiori ducit principio, & à *Væ* secundo, cujus c. 9. fecit mentionem, sumit exordium. *Septem phialas*; jussum illud magna voce à Deo immediatè profectum, ad septem Angelos perfertur, ut eodem penè tempore phialas iræ Dei effundant. In aliis visionibus, ut in sigillorum apertione, in septem tubis, cuncta continuata serie peraguntur; hoc loco simul fiunt omnia; vox una personat ad septem Angelos simul perlata: septem illas plagas, aut vulnera à morte Juliani recensit vir clariss. à nobis identidem laudatus, usque ad Romani imperii excidium, postquam Roma sæpiùs expugnata & direpta fuit.

2. (b) Imperium divinum non priùs ad primum Angelum pervenit, quàm ad alios, ita ut omnes phialas suas, quò illos justitia divina misit, huc, illuc effuderint; *Vulnus sævum*, anthracem pestiferum, Gr. *ulcus malignum*: *In homines*, idololatras, quique Imperatoris ut Dei colebant imaginem: an phiala effusa à primo Angelo Julianum lethali vulnere confixit, ut & illius consanguineos, & imperii usurpatores, magos imprimis? *Qui habebant characterem bestiæ*: Maximus præ cæteris, qui jussu Valentiniani occisus fuit: *In terram*, Imperium Romanum.

3. (c) Hæc bella sunt, quibus Romanum ubique ardebat imperium. *Tamquam mortui*, quòd omni auctoritate destitutum esset instar cadaveris. *Sanguis*, ater & coagulatus: cùm tyrannus Maximus idolorum patronus classem amisit, duce Andragatio in mare demersam.

4. & 5. (d) Bellis civilibus Provinciæ omnes arserunt.

8. (e) Æstu vehementi terra exaruit; hinc fames exorta. *Angelus*, qui in aquas phialam effuderat, & imperii provincias ad Boream positas vastaverat, solis calorem auxit, qui terræ fructus adureret. Legendus Hieron. in Epist. ad Heliodorum. Provinciæ ad Austrum positæ, Africa, & Hispania à Vandalis, Alanis, Gothis, imperio Romano adimuntur, & vastantur.

9. & 10. (f) Tot malis afflicti gentiles in Christianos hæc mala rejiciebant. *Bestia*, Barbari tandem sedem ipsam imperii invadunt, Italiam & Romam imprimis. *Tenebrosum*; Clarissimum terrarum omnium lumen extinctum est: imò Romani imperii truncatum caput, & ut verius dicam, in una urbe totus orbis interiit: Hier. præfat. in Ezechiel. *Linguas suas*, præ dolore, & fame.

11. (g) Obsessa est urbs Roma, & expugnata, & non desierunt blasphemi, ac furiosi esse Romani, Salvianus L. 6.

12. (h) Ut via regi Persarum, Scythis, Sarracenis & aliis copiis auxiliaribus roborato pateret: *Ut præpa-*

13. Et vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ spiritus (i) tres immundos in modum ranarum.

14. Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa (k), & procedunt ad reges totius terræ congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei.

* Mat. 24. 43. Luc. 12. 39. Sup. 3. 3.

15. * Ecce venio (l) sicut fur. Beatus qui vigilat, & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet, & videant turpitudinem ejus.

16. Et congregabit (m) illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon.

17. Et septimus (n) Angelus effudit phialam suam in aerem, & exivit vox magna de templo à throno, dicens: Factum est.

18. Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus est magnus, qualis (o) numquam fuit ex quo homines fuerunt super terram: talis terræmotus, sic magnus.

19. Et facta est civitas (p) magna in tres partes: & civitates Gentium ceciderunt: & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ ejus.

20. Et omnis insula (q) fugit, & montes non sunt inventi.

21. Et grando magna sicut talentum descendit de cœlo in homines: & blasphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta est vehementer.

CAPUT XVII.

Joannes videt meretricem purpuratam, cujus nomen est Babylon: Angelus illi aperit mysterium mulieris, & bestiæ.

1. ET venit unus de septem Angelis, qui habebant septem phialas, & locutus est mecum, dicens: Veni, ostendam (a) tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas,

2. Cum

neretur via regibus, qui futuris temporibus imperium Romanum deleturi sunt.

13. (i) Draco ibi restiterat, ubi Joannes eum videbat: ex tribus illis impuris spiritibus unus ex ore Draconis exiit, alter ex ore bestiæ, tertius ex ore pseudoprophetæ: bestia est imperium idolis addictum, cujus sunt ea septem capita, decem cornua; *Cui datum os loquens magna. In modum ranarum*, quales eruperunt inter Ægypti plagas.

14. (k) Arioli nempè & Magi, qui persecutiones adversùs Ecclesiam commovebant, & Imperatores ad suscipiendas bella impellebant, victoriam iis promittentes, dummodò Christianos persequerentur. Dionysius Alexandrinus apud Eusebium L. 7. commemorat insignem magum, qui Valerianum decepit pollicitus victoriam adversùs Persas ea conditione ut Christianum nomen deleret. Idem docet Lactantius de Diocletiano; sic per falsa miracula & oracula Theotecnus Maximinum adversùs fideles incitavit, ex Eusebio L. 9. 2. & 3. de Juliano idem supra diximus ex Eunapio. Maximus, isque insignis magus certam illi victoriam de Persis promiserat; hic immundus spiritus è secunda bestia magicis artibus addicta prodiit; iique tres spiritus hominibus illudebant per falsa oracula, ementita miracula, & perversa ratiocinia. *Ad diem magnum*: ad pugnam insignem, de qua v. 16. Grotio, *dies ille magnus omnipotentis Dei*, est dies quo Constantinus Magnus Romam cœpit. Tum enim Deus pro Constantino pugnavit.

15. (l) Quod de improvisa morte, & de publicis calamitatibus, quæ extremi judicii sunt imagines, intelligitur, & per parenthesim inseritur; nam Christus ipse loquitur, & idem est contextu v. 15. & 16. Vestimenta Christiana sunt justitia, charitas, & Christus ipse.

16. (m) Gr. *Congregavit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon*, ubi magni perierunt exercitus: in monte Mageddon ubi Sisara Reges Chananæos delevit, Jud. c. 5. v. 19. Ibi Ochozias rex Juda interiit, 4. Reg. 9. 27. Ibi occisus est Josias, 4. Reg. 23. 29. Sic Imperatores Valerianus primùm, tum Julianus à magis suis incitati bella suscipient, in quibus sunt perituri, & cladem eorum luctus publicus consequetur, qualis fuit Josiæ temporibus. *Congregavit illos*, Spiritus dæmoniorum, de quibus v. 14. Hæc intelligi commodè possunt de Persarum, Sarracenorum, Scytharum innumerabili multitudine, qui Theodosii Junioris temporibus ex Socrate L. 7. cap. 18. Theodoreto L. 5. cap. 28. Imperii terras invaserant, & miserè perierunt: ac forsan figuram cum re figurata conjungit Apostolus, & ultimam Antichristi persecutionem prædicit.

17. (n) Phialam effudit in aerem, ubi fulgura & tempestates excitantur: hinc ingens commotio Imperii. *Factum est*. Valeriano deleto, Barbari & Gothi imprimis Romani Imperii fines invaserunt, ac magna facta est rerum conversio, Imperio Romano instabat exitium. *Factum est*, fuit Roma, pestis & fames præeuntes Romæ excidio.

18. (o) Figurata locutio Prophetis usitata, qua Romanum Imperium Barbaris subditum iri insinuat Apostolus.

19. (p) Apostolus tamdem nos ad Imperii ruinam deduxit, cùm Occidentis Imperium in tres partes fuit divisum. Honorius Ravennæ, Attalus Romæ, Constantinus Galliæ jura dicebant; *Et civitates gentium ceciderunt*: Gallia, Hispania, magna Britannia Gothis prædæ fuerunt. *Et Babylon magna*, Roma ab Alarico capta & direpta, quam August. L. 18. de civit. cap. 24. vocat Babylonem Occidentalem.

20. & 21. (q) Terrarum orbis concussus est. *Et montes non sunt*, inventi; in terra marique suum amisit imperium Roma. *Talentum*, Ultionis divinæ pondus: *Blasphemaverunt*, Christianis hoc Romæ excidium tribuebant Ethnici, quæ occasio fuit Augustino scribendi libros de civitate Dei. Primò itaque Imperium à Persis concussum fuit, quæ Barbaris Occidentis Imperium invadendi fuit occasio: nam viribus Imperii adversùs Orientis reges conversis Occidentem nudatum Barbari invaserunt. Itaque jam sub Valeriano gravi ictu percussum fuit, adeò ut repercussu ipso Roma tamdem corruerit ab Alarico obsessa, ac tamdem expugnata anno 410. à Totila incensa. Quæ capite proximè insequenti distinctè & apertè describit Apostolus.

CAPUT XVII.

1. (a) Unus è septem Angelis quibus justitiæ divi-

2. Cum qua fornicati (b) sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis ejus.

3. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem (c) sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem.

4. Et mulier erat circumdata purpura (d), & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis ejus:

5. Et in fronte ejus nomen scriptum: Mysterium (e): Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.

6. Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine martyrum Jesu. Et miratus (f) sum cùm vidissem illam admiratione magna.

7. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem.

8. Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit: & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in Libro vitæ à constitutione mundi) videntes bestiam, quæ erat, & non est.

9. Et hic est sensus, qui habet sapientiam (g): Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt.

10. Quinque ceciderunt, unus est, & alius nondum venit: & cùm venerit, oportet illum breve tempus manere.

11. Et

næ executio est demandata: quæ ventura sunt, magis explicatè & per singula Joannem docturus, simul capitis 13 visionem expositurus. *Damnationem meretricis magnæ*, Babylonis scilicet, quam plerique interpretantur civitatem Diaboli: sed meretricis magnæ & Babylonis nomine Romam profanam & illius Imperium veteres intelligunt. *Quæ sedet super aquas multas*, quæ tot populis dominatur. Atque inter alios eventus Romæ excidium ab Alarico & Gothis hoc capite & proximè consequenti tam apertè describitur, ut in oculos ipsos penè incurrat. Roma in meretricis figura, stylo Scripturæ usitato, quæ prostitutionis nomine idololatriam passim designat, vivis coloribus exprimitur, uti mox palam fiet.

2. (b) Apostolus voce Græca ubique utitur, quæ publicam prostitutionem, non adulterium, aut violatam connubii fidem significat. Itaque hoc nomine Romam ethnicam, quæ Deo numquam fuit desponsata, non Christianam signat Apostolus; ac nusquam Scriptura Gentilium societates adulteras vocat, cùm fidem suam Deo non dederint, neque adeò illam violaverint. Unde Joannes eùm *meretricem* appellat, non eam dicit esse *adulteram*, sed πόρνην, ubique asserit, ut in hoc versiculo, *Cum qua fornicati sunt Reges terræ*, ἐπόρνευσαν, *Et inebriati sunt*, nec veteris Testamenti Prophetæ Tyrum nimirùm, aut Babylonem adulterii crimine, sed Judam, Israelem, Samariam eo nomine condemnant, quòd fidem conjugalem violaverint. Quare videant Protestantes, quàm temerè, ne atrociori utar verbo, asserant meretricem illam esse infidelem sponsam, violatæ fidei ream, Ecclesiam Romanam & corruptam. Sed Romam ipsam profanam designat, Sanctorum persecutricem, Babylonem, Sodomam, Ægyptum, & quemvis alium populum, ab affinitate cum Deo inita maximè alienum, idque v. 18. apertissimè exprimit: *Mulier est civitas magna, quæ habet regnum super reges terræ*: Et quidem Reges terræ non solùm deos Romanos, sed Romam ipsam & Imperatores coluerunt, & cum ea meretrice fornicati sunt.

3. (c) Hanc solam vidit in deserto; *Coccineam*: hæc bestia ea ipsa est, quæ capite 13. describitur; eadem est mulier, quæ Roma cum Imperio suo. *Plenam nominibus blasphemiæ*: nam urbem æternam appellabant; *Habentem capita septem*, nempè septem montes, ut v. 9. Apostolus ipse exponit. Sic illa mulier est urbs eadem quæ Regibus dominatur, ex v. 18. mulieris nomen & prostitutionem ejus, seu idololatriam meliùs exprimit. Quo quidem sensu inter meretrices Roma primas obtinuit: nam omnium gentium colebat deos.

4. (d) Qua Imperatrices & magistratus ornabantur: *Inaurata auro*, ob immensas ejus opes. *Habens poculum aureum*, ut Jeremias cap. 51. 7. describit Babylonem: hæc suorum errorum vino terrarum orbem inficit.

5. (e) Hoc nomen fronti inscriptum, impia Gentilium mysteria significat, quibus Roma dominationem suam adstruebat. *Mysterium*, Joannis temporibus ænigma fuit, nunc illud est explicatum *Babylon magna*; meretricis nomine, & sub nomine Babylonis Roma ipsa designatur. Nam Babylonis idola, incantationes, maleficia, auguria apud Prophetas passim occurrunt. Nationibus utraque dominabatur, plena erat idolis & ariolis, utraque Sanctos est persecuta. Irenæus Lib. 5. cap. 30. Imperium Romanum à Joanne hoc nomine designatum asserit, atque illius ruinam prænuntiat. Petrus Apostolus Epist. 1. cap. 5. Romam eo nomine designat. Hieronymus cùm alibi passim, tum Lib. 2. adversùs Jovinianum, Romam Babylonis nomine in Apocalypsi à Joanne maledictam esse testatur; & alibi in Epist. 151. eam esse meretricem docet, cujus fronti inscriptum est nomen blasphemiæ. Idem inculcat Epist. 17. & in Isaiæ cap. 24. eam esse, cujus supplicium in Apocalypsi legimus: & brevi post tempore impletas esse illas Prophetias accepit, cùm in Ezechielem scriberet.

6. & 8. (f) Cùm vidisset hoc tam insigne miraculum. *Bestia*, Erat quidem cùm hæc videbat Joannes: septem phialarum effusione destructa est; aut fortè, *quæ erat, & non est*. Roma idolis addicta: Gr. *& tamen est*: Syr. *& prope est*.

9. & 10. (g) Hæc exposita sunt ad caput 13. Septem capita septem montes figurabant, seu Romam, uti & septem reges. *Quinque*, Numerus septenarius est definitus & certus; nam à Joanne recensentur: *Unus est, & alius nondum venit*; ex septem Imperatoribus qui Ecclesiæ bellum indixerant, de quibus cap. 13. dictum fuit, quinque transierunt, seu ceciderunt, Diocletianus, Maximus, Constantius Chlorus, Galerius Maximianus, & Maxentius. *Unus est*: nempe Maximinus; *Et alius nondum venit*: an Licinius qui jam erat Imperator? sed character ille cæteris communis, adhuc ei deerat, nondum exercuerat privatim & suo nomine persecutionem; eo ipso tempore quod Apostolus designat, inter Licinium & Constantinum jam convenerat; & edicta in gratiam Christianorum facta, utriusque nomine erant publicata, ex Lactantio de morte Persec. n. 48. & Eusebio Lib. 10. 5. Quamdiu vixit Maximinus, in eadem fuit sententia Licinius, qui post quinque Imperatorum persecutionem elapsam nondum venerat; solus Maximinus in Ecclesiam sæviebat: circa annum 312. Maxentius à Constantino victus est, & crux Romæ à Constantino erecta. Tum Galerius Maximianus fetale edictum abrogaverat: Constantinus & Licinius Christianis apertè favebant. Hæc tempora Joanni apertè ostensa sunt, Satana è cœlo dejecto audita est vox de cœlo: *Nunc facta est salus, & virtus & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus*. Ex iis versiculis octavus hujus capitis faciliùs intelligitur, *Bestia quam vidisti*, &c. quæ anteà cum septem capitis

11. Et bestia, quæ erat, & non est: & ipsa octava (h) est: & de septem est, & in interitum vadit.

12. Et decem cornua, quæ vidisti, decem (i) reges sunt: qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tamquam reges una hora accipient post bestiam.

13. Hi unum consilium (k) habent, & virtutem, & potestatem suam bestiæ tradent.

14. Hi cum Agno pugnabunt (l), & Agnus vincet illos: * quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum, & qui cum illo sunt, vocati, electi, & fideles.

* 1. Tim. 6. 15. Inf. 19. 16.

15. Et dixit mihi: Aquæ, quas vidisti ubi meretrix sedet, populi sunt, & Gentes, & linguæ.

16. Et decem cornua, quæ vidisti in bestia: hi odient fornicariam (m), & desolatam facient illam, & nudam, & carnes ejus manducabunt, & ipsam igni concremabunt.

17. Deus enim dedit in corda eorum ut faciant (n) quod placitum est illi: ut dent regnum suum bestiæ donec consumentur verba Dei.

18. Et mulier (o), quam vidisti, est civitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

CAPUT XVIII.

Romæ Ethnicæ excidium: tum de lapide molari projecto ab Angelo.

1. ET post hæc vidi alium Angelum (a) descendentem de cœlo, habentem potestatem magnam: & terra illuminata est à gloria ejus.

2. Et exclamavit in fortitudine, dicens: * Cecidit (b), cecidit Babylon magna: & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ & odibilis:

* Isa. 21. 9. Jer. 51. 8. Sup. 14. 8.

3. Quia

bus visa est, cum uno tantùm capite prodiit; postquam alia capita citò evanuerant; sextum supererat, ac bestia non diu duratura videbatur, sed in interitum itura. Hinc bestia illa quasi jam non esset, apparebat: unde in fine ait, *Videntes bestiam, quæ erat, & non est*: Gr. *& si est*: adeò ut Joannes eam posset contemplari ut extinctam, cùm septimus persecutor brevi extinguendus foret: *Et cùm venerit, oportet illum breve tempus manere*: per triennium duravit persecutio Licinii, qui anno 323. periit. Aut potiùs hæc verba; *Alius nondum venit*, cum nuperrimo Interprete de Juliano sunt intelligenda, qui tertio Imperii sui anno mortuus est ex Socrate Lib. 3. cap. 21. *Et mirabuntur*; quòd idololatria quasi revixerit, & ascenderit de abysso.

11. (h) An bestia integra cum septemplici capite est bestia ex omnibus suis partibus compacta? *De septem est*; & septem nata. Hæc vocem, *& ipsa octava est* populo ipsi rectè aptari potest; nam sæpè populus non expectato Imperatorum jussu Martyres interemit. *In interitum vadit*; Idololatriæ Imperium Diocletiani temporibus ruinæ suæ proximum fuit. Huic successit Constantinus eversor idololatriæ.

12. (i) Auctor commentarii in Apocalypsim, qui falsò tribuitur Ambrosio, quem esse Beregaudum scriptorem septimi sæculi Episcopus Meldensis existimat, decem illos reges nominat, à quibus sectum fuit & eversum Romanum Imperium. Sed nihil necesse est definitum hunc numerum Regum intelligere, neque ullum numerum certum, ubi in prophetia, ut proprius rei, aut temporis character non designatur. Satis illud est, quòd ex uno & eodem imperio tot regna eximantur, & Barbarorum illuvie Romanum Imperium in Occidente, seu in fonte suo deleatur. Hi reges multiplici charactere designantur. *Qui regnum nondum acceperunt*, tempore ab eo indicato, cùm pacem Ecclesiæ dedit Constantinus: tum enim hæ nationes è sua quæque patria egressæ alienas terras quæsierunt: *Sed potestatem tamquam reges una hora accipient post bestiam*: Græcè, cum bestia. Reges velut ex condicto in Occidentale Imperium incursionem facturi sunt. *Nondum acceperunt*, nondum Imperii Romani partem aliquam sibi subjecerunt, sed id fiet brevi post tempore; *Post bestiam*, secundo à bestia gradu, cum qua inibunt fœdera. *Qui regnum nondum acceperunt*, sed accipient *post bestiam*, cujus ruinis thronos suos superstruent; Hieron. in c. 66. Isaiæ, rectissimè pro regibus cornua ponit: hanc habente Scriptura sacra consuetudinem, ut regnum semper interpretetur in cornibus.

13. (k) Non aliud quærant, quàm fixas habere sedes, easque magis commodas, quàm sit natale solum. *Et potestatem suam bestiæ tradent*: exercitus eorum Romæ stipendia mereri contenti; imminentis ruinæ Imperii hæc est insignis nota, quòd exercitum conflare non possit, nec se tueri nisi Barbarorum auxilio, ut Procopius Lib. 1. de bello Goth. ait principum Romanorum majestatem adeò fractam fuisse & debilitatam, ut fœdera cum iis inire, & Italiam ipsam sub specie fœderis tradere cogerentur. Sic ruinæ sua paululùm dilata barbaros in penetralia Imperii admittebant: Imperio infici, quasi cornua capiti, terras semper poscunt ab Imperatoribus, ut copiæ auxiliares.

14. (l) Idololatræ erant, sed posteà ad fidem Christianam sunt conversi. Pars eorum magna Ariana hæresi sunt contacti, sed innumerabiles, ut Franci, & Burgundiones, Catholicam fidem sunt amplexi: hi tamen posteà ad Arianos defecerunt; Saxonum conversio in magna Britannia fuit sincera; & Gothi tandem ad fidem Catholicam pervenerunt. Videndus Orosius Lib. 7. cap. 41. & Hier. in Epist. ad Heliodorum, & ad Lætam.

16. (m) Romam scilicet per multas ætates adhuc idololatria inquinatam. Atque una hæc fuit è rationibus, quæ Constantinum impulerunt, ut Constantinopolim extrueret, ut in civitate degeret quæ pura esset ab idololatria. Ita Orosius L. 7. Ac Roma Juliani temporibus usque ad excidium suum idolorum valde amans fuit, præsertim magna pars Senatus. *Odio habent fornicariam*, quam tandem diripient: *Et carnes ejus manducabunt*, Provinciae ejus vastabunt: *Et ipsam igni concremabunt*: qui est quartus horum regum character; quod præstitit Alaricus, teste Orosio L. 7. Aug. serm. 7. de excidio urbis: & Hieron. Epist. 12.

17. (n) Deus antea inhibebat Gothos, ut Romanis locum pœnitentiæ daret; posteà victoribus fræna permisit.

18. (o) Ne ullus superesset dubitandi locus, quæ esset illa mulier fornicaria, Angelus manifestè docet eam esse *civitatem magnam quæ habet regnum super reges terræ*, Roma scilicet, cujus fatum in hoc capite per singula continetur. In hac Joannis, ut in aliorum Prophetarum prædictione, paulatim ab obscuris ad clariora ducimur, & quasi à lumine ad lumen progredimur, ad magnum illum eventum, de quo jam a capite 11. disserere incepit.

CAPUT XVIII.

1. (a) Qui divinam ultionem imminentem, & toti orbi conspicuam mox annuntiabit.

2. (b) Roma gentium Domina, cujus idem fatum futurum est, quod Babylonis: unde hæc verba ex Isaiæ cap. 21. 9. & ex Jeremiæ cap. 51. 8. desumpta Romæ aptantur: quæ tamen penitùs eversa non fuit, uti nec Babylon à Cyro expugnata & direpta. Hæc enim ad tempora usque Alexandri non omnis expers gloriæ, sed cum pristino splendore minimè comparanda stetit; Propheta tamen eam ut penitùs desolatam & deletam

3. Quia de vino (c) iræ fornicationis ejus biberunt omnes gentes: & reges terræ cum illa fornicati sunt: & mercatores terræ de virtute deliciarum ejus divites facti sunt.

4. Et audivi aliam vocem de cœlo, dicentem: Exite (d) de illa populus meus: ut ne participes sitis delictorum ejus, & de plagis ejus non accipiatis.

5. Quoniam pervenerunt (e) peccata ejus usque ad cœlum, & recordatus est Dominus iniquitatum ejus.

6. Reddite (f) illi sicut & ipsa reddidit vobis: & duplicate duplicia secundùm opera ejus: in poculo, quo miscuit, miscete illi duplum.

7. Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum: quia in corde suo dicit: * Sedeo (g) regina, & vidua non sum: & luctum non videbo.

* Isa. 47. 8.

8. Ideò in una die venient plagæ ejus, mors, & luctus, & fames, & igne comburetur (h): quia fortis est Deus, qui judicabit illam.

9. Et flebunt, & plangent se super illam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cùm viderint fumum incendii ejus:

10. Longè stantes propter timorem tormentorum ejus, dicentes: Væ, væ civitas illa magna Babylon, civitas illa fortis: quoniam una hora venit judicium tuum.

11. Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet ampliùs:

12. Merces auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, (& omne lignum thyinum (i), & omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & marmore,

13. Et cinnamomum) & odoramentorum, & unguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & jumentorum, & ovium, & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animarum hominum.

14. Et poma desiderii animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia & præclara perierunt à te, & ampliùs illa jam non invenient.

15. Mercatores horum, qui divites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum ejus, flentes, ac lugentes,

16. Et dicentes: Væ, væ civitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis:

17. Quoniam una hora destitutæ sunt tantæ divitiæ, est omnis gubernator, & omnis qui lacum navigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè steterunt,

18. Et clamaverunt videntes locum (k) incendii ejus, dicentes: Quæ similis civitati huic magnæ?

19. Et miserunt pulverem super capita sua, & clamaverunt flentes & lugentes, dicentes: Væ, væ civitas illa magna, in qua divites facti sunt omnes, qui habebant naves in mari de pretiis ejus: quoniam una hora desolata est.

20. Exulta super eam cœlum, & sancti Apostoli, & Prophetæ: quoniam judicavit Deus judicium vestrum de illa.

21. Et

considerant, quòd direpta fuerit, neque Imperium suum retinuerit. Idem Romæ fuit exitus ab Alarico miserè vastatæ, adeò ut teste Hieronymo filiorum suorum sepulchrum fuerit: nec solùm Imperio & dominatione sua dejecta est, sed nationibus à se devictis prædæ fuit, & ludibrio. Romanum Imperium in frusta dilaceratum; Romam ipsam quadragesimo quinto post anno Gensericus Vandalorum Rex diripuit, tum Odoacer Herulorum rex unà cum Italia universa invasit. Italiam Anastasius Theodorico Gothorum regi ut Provinciam Imperii tradere coactus fuit; per 30. annos Romam duces Romani & Barbari alternis occuparunt. *Facta est habitatio dæmoniorum*, stylo Scripturæ usitato, loca desolata spectris & dæmonibus derelicta dici solent.

3. (c) Hebraismus est; error & vinum mentem de sua sede dejiciunt. *Mercatores*; luxum & superbiam eorum punit Deus. *Iræ*, vox eadem venenum significat, vino idololatriæ infecto.

4. (d) Ita Jeremias cap. 51. quod Apostolus Romæ aptat. Deus providentia sua plerosque ab excidio urbis retraxit, ut Innocentium Pontificem, & complures alios, teste Orosio Lib. 7. Romæ Alaricus asylum in Ecclesia S. Petri constituit, ut testatur August. Lib. 1. de civitate c. 1. Christiani complures in totum Orientem, in Palæstinam, in Ægyptum, in Africam se receperunt. Sed qui in ipsa urbis ruina extincti sunt electi, hi præ cæteris omnibus tutiùs exierunt è Babylone.

5. (e) Gr. secuta sunt ad cœlum usque. Idem de Babylone scriptum est Jer. 51.

6. (f) Claudius II. auctore Trebellio Pollione, innumerabilem Gothorum multitudinem internecione deleverat, & paulò ante Romæ excidium Radagasus alter è Regibus Gothorum, sed ethnicus, penitùs est debellatus, adeò ut vilissimo pretio Romæ venirent. Itaque non temerè Gothis dicitur: *Reddite illi, sicut reddidit vobis*; iique ut omnium nationum ultores spectantur. *In poculo*, vini iræ Dei. Hæ voces non sunt optantis, vel jubentis, sed annuntiantis quæ futura sunt.

7. (g) Ita se extollebat Babylon apud Isaiam, c. 47. sic Roma sui Imperii æternitatem jactabat. Atque hæc æternæ urbis inscriptio anno ante ejus expugnationem in murorum reparatione facta adhuc legitur. Prorsùs hinc liquet, quam periculosa sit prosperitas nulla adversitate diluta.

8. & 10. (h) Id factum ab Alarico. *Væ*, Hoc tertium est væ, quod à versiculo 14. capitis 11. ad hunc usque locum dilatum, in sequentibus v. 16. & 19. iteratur.

12. & 13. (i) Sic vertit Vulgata Lib. 3. Reg. 10. seu odoriferum. *Mancipiorum*. Gr. *corporum*. Apostolus hoc, in loco homines mancipiis opponens, per homines libera capita intelligit: nam in urbe direpta liberi simul, & servi venennt.

18. & 20. (k) Gr. *fumum incendii*. *Exulta*, Vox illa de cœlo v. 4. ad Prophetas & Apostolos dirigitur, quòd Sancti Deum laudent ob judicia quæ in terra exercet; de quibus Deum laudant.

21. Et sustulit unus Angelus (l) fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, & ultrà jam non invenietur.

22. Et vox citharœdorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te ampliùs: & omnis artifex omnis artis non invenietur in te ampliùs: & vox molæ (m) non audietur in te ampliùs:

23. Et lux lucernæ non lucebit in te ampliùs: & vox sponsi & sponsæ (n) non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quià in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes.

24. Et in ea sanguis (o) prophetarum & sanctorum inventus est: & omnium qui interfecti sunt in terra.

CAPUT XIX.

Aguntur gratiæ Deo de meretrice damnata, de die nuptiarum Agni, & Sanctorum remuneratione: Verbum Dei equo albo insidens exercitus cœlestes comitantur; impii ab avibus lacerantur.

1. POst hæc audivi (a) quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Alleluja: Salus, & gloria, & virtus Deo nostro est:

2. Quià vera & justa judicia sunt ejus; qui judicavit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prostitutione sua, & vindicavit sanguinem servorum suorum de manibus ejus.

3. Et iterùm dixerunt: Alleluja. Et fumus (b) ejus ascendit in sæcula sæculorum.

4. Et ceciderunt seniores vigintiquatuor, & quatuor animalia, & adoraverunt Deum sedentem super thronum, dicentes: Amen: Alleluja.

5. Et vox de throno (c) exivit, dicens: Laudem dicite Deo nostro omnes servi ejus: & qui timetis eum, pusilli & magni.

6. Et audivi quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Alleluja: quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens.

7. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ (d) Agni, & uxor ejus præparavit se.

8. Et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti & candido. Byssinum enim, justificationes sunt Sanctorum.

9. Et dixit mihi: Scribe: * Beati (e) qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt: & dicit mihi: Hæc verba Dei vera sunt. *Matt. 22. 2. Luc. 14. 16.

10. Et cecidi (f) ante pedes ejus, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne feceris: conservus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Jesu. Deum adora. Testimonium enim Jesu est spiritus prophetiæ.

11. Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur (g) Fidelis, & Verax, & cum justitia judicat, & pugnat.

12. Oculi

21. (l) Ita Jerem. 51. v. 63. sic quæ sequuntur, ex cap. 25. Jeremiæ, ex cap. 27. Ezechielis per imitationem ducuntur.

22. (m) Non deinceps tanta frumenti copia molæ subjicietur, quanta antè solebat in tanta populi multitudine.

23. (n) Non ampliùs Epithalamos occinent.

24. (o) Qui enim in provinciis occisi sunt Martyres, ii jusso aut exemplis Romanorum sunt interempti.

CAPUT XIX. 1. (a) Sancti laudant Deum magnificè, & gratias agunt in Ecclesia triumphante: Gr. *Salus, & gloria, & honor, & potestas Domino Deo nostro.* Protestantes in Synopsi Criticorum multa opponunt adversùs eam quam attulimus interpretationem prædictionum, quas Joannes à temporibus Adriani Imperatoris ad excidium usque Romæ sub Alarico perduxit, quæque in hoc caput desinunt: his singillatim respondet Meldensis Episcopus. Primùm quidem iidem fatentur Imperii Romani dilacerationem decem Regibus capite 17. designatis prædici: ex quo illud sequitur, Romæ ruinam, quæ hanc Imperii scissionem comitatur, esse ipsum Romæ excidium sub Alarico: secus nulla erit series & connexio rerum in hac Prophetia, & quidquid in mentem venerit, liberum erit in commentarios conjicere. Reliqua videri possunt apud perillustrem Antistitem.

3. (b) Meretricis, vel incendii ejus memoria numquam oblivione delebitur. *Ascendit*, est præsentis temporis: *In sæcula sæculorum*, Romæ & Romani Imperii eversio his verbis exprimitur, nisi fortè ad pœnas inferni referantur.

5. & 6. (c) E Dei majestate. *Regnavit*, In ruina Babylonica se regem esse ostendit.

7. & 8. (d) Destructa idololatria glorificata est Ecclesia in terra & in cœlo. *Byssino splendenti & candido:* Gr. *puro*; fides, bona opera, & intentio pura sunt ejus splendor in gloria.

9. (e) Qui ad cœleste convivium, quod Christus sponsæ suæ præparavit, vocati sunt.

10. (f) An Joannes existimabat hunc Angelum gloria splendidum Christum ipsum esse? An potiùs honorem illi deferre voluit naturæ Angelicæ convenientem, quo Sancti veteris Testamenti Angelos sunt prosecuti? Sed Angelus hunc honorem ab Apostolo accipere recusavit; & conservum se esse ait habentium Spiritum, Prophetiæ largitorem: Spiritus Propheticus tibi datus est, ut Evangelium annuncies.

11. (g) Christi splendida effigies adumbratur: *Equus*

12. Oculi autem ejus sicut flamma ignis, & in capite ejus diademata multa, habens nomen (h) scriptum, quod nemo novit nisi ipse,

* Isa.63.1. 13. * Et vestitus erat veste aspersa sanguine (i): & vocatur nomen ejus, Verbum Dei.

14. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo, & mundo.

15. Et de ore ejus procedit gladius (k) ex utraque parte acutus: ut in ipso percutiat Gentes. * Et ipse reget eas in virga ferrea: & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis.
* Psal.2.9.

16. Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum (l): * Rex regum, & Dominus dominantium.
* 1.Tim.6.15. Cap.17.14.

17. Et vidi unum Angelum stantem in sole (m), & clamavit voce magna, dicens omnibus avibus, quæ volabant per medium cœli: Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei:

18. Ut manducetis (n) carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum, & servorum, & pusillorum, & magnorum.

19. Et vidi (o) bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu ejus.

20. Et apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta: qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adoraverunt imaginem ejus. Vivi missi sunt hi duo in stagnum (p) ignis ardentis sulphure.

21. Et cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius: & omnes aves saturatæ sunt carnibus eorum.

CAPUT XX.

Angelus vinctum draconem in abyssum præcipitem dat: prima resurrectio: mille annorum regnum: solutus satanas seducit populos.

1. ET vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clavem abyssi, & catenam magnam in manu sua.

2. Et apprehendit draconem (a), serpentem antiquum, qui est diabolus & satanas, & ligavit eum per annos mille:

3. Et misit eum in abyssum, & clausit, & signavit super illum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni: & post hæc oportet illum solvi modico tempore.

4. Et vidi sedes (b), & sederunt super eas, & judicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium Jesu,

albus, triumphum de hostibus devictis Romano more describit, & Evangelicæ doctrinæ puritatem insinuat. *Fidelis*, Gr. *Sanctus sanctorum*.

12. (h) Hujus nominis dignitatem solus novit qui novit omnia: hujus nominis meminit c. 3. 12.

13. (i) An sanguine inimicorum, ut Isaiæ cap. 63. an potiùs proprio sanguine ejus humanitas fuit cruentata? Sic Verbum, sese Patri offert in sacrificium suo sanguine conspersum; illius sanguis est humani generis remedium.

15. (k) Judiciaria ejus potestas; an verbum Dei penetrabilius omni gladio ancipiti, quo solo damnabit impios? *In virga ferrea*: qua fideles tuebitur, & impios conteret. *Furoris*, qui salutarem sanguinem in vanum furoris iræ vertetunt.

16. (l) Græcè additur, *Nomen*: secundùm humanitatem à Patre illi data est omnis potestas in cœlo, & in terra.

17. (m) In eminenti loco, omnibus exposito, impiorum animæ dæmonibus traduntur.

18. (n) Ita Ezech. 39. 17. destructionem eorum, qui persecuti sunt Ecclesiam, annuntiat.

19. (o) Est brevis recapitulatio visionum precedentium.

20. (p) Ultionem divinam in terra factam æternum supplicium consequitur: bestia & falsus Propheta in stagnum ignis conjiciuntur: seductio ipsa potissimùm in hæresi se prodit. *Pseudopropheta*, singularis numerus loco pluralis figuram cum re figurata conjungit, & Antichristi supplicium per anticipationem exprimit, quæque in fine capitis insequentis dicentur per recapitulationem.

CAPUT XX.

2. & 3. (a) Quatuor nomina principi dæmonum hoc loco & passim Scriptura tribuit: draconem vocat ob sævitiam; serpentem antiquum ob occultam malitiam; diabolum, seu calumniatorem, à [illegible] *decipere, calumniari*: Hilarius & alii vocant *Zabulum*; ac demum Satanam, seu bonorum omnium adversarium. *Et ligavit eum*, ne fidelibus noceat, ut antea, usque ad finem sæculorum. Hæc videtur esse recapitulatio, quæ referenda est ad idololatriæ & Imperii Romani eversionem. Numerus mille annorum non est certus & definitus; sed tempus omne complectitur, quod ad resurrectionem usque excurrit. Sic Psalmo 104. mille generationes dicuntur futuræ omnes generationes. *Donec*, potestas illius prædicatione Evangelii variis modis coercetur, donec Antichristus veneris: *Tum solvetur modico temporis spatio*: tunc enim ingens erit Ecclesiæ persecutio, sed brevis. Intereà seductio quidem & tentatio futura est, sed minùs periculosa, neque adeò universalis, & vehemens.

4. (b) Martyrum animabus præparatas; in his thro-

ſu, & propter verbum Dei, & qui non adoraverunt beſtiam, neque imaginem ejus, neque acceperunt characterem ejus in frontibus, aut in manibus ſuis, & vixerunt, & regnaverunt cum Chriſto mille annis.

5. Cæteri (c) mortuorum non vixerunt, donec conſummentur mille anni. Hæc eſt reſurrectio prima.

6. Beatus (d), & ſanctus, qui habet partem in reſurrectione prima: in his ſecunda mors non habet poteſtatem: ſed erunt ſacerdotes Dei & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis.

* Ezec. 39. 2. 7. * Et cùm conſummati fuerint mille anni, ſolvetur ſatanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet (e) Gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena maris.

8. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & civitatem (f) dilectam.

9. Et deſcendit (g) ignis à Deo de cœlo, & devoravit eos: & Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphutis, ubi & beſtia,

10. Et pſeudopropheta cruciabuntur (h) die ac nocte in ſæcula ſæculorum.

11. Et vidi thronum magnum candidum, & ſedentem (i) ſuper eum, à cujus conſpectu fugit terra & cœlum, & locus non eſt inventus eis.

12. Et vidi (k) mortuos, magnos & puſillos, ſtantes in conſpectu throni, & libri aperti ſunt: & alius Liber apertus eſt, qui eſt vitæ: & judicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta erant in libris, ſecundùm opera ipſorum.

13. Et dedit mare (l) mortuos, qui in eo erant: & mors & infernus dederunt mortuos ſuos, qui in ipſis erant: & judicatum eſt de ſingulis ſecundùm opera ipſorum.

14. Et infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis. Hæc eſt mors ſecunda.

15. Et qui non inventus eſt in Libro vitæ ſcriptus, miſſus eſt in ſtagnum ignis.

C A-

nis Martyres ex majori numero exprimit; nam ſub Imperio Romano ſunt decollati, ſeu, ut vox Græca *πελεκίζω* inſinuat, *ſecuri percuſſi*, quod erat ſupplicium Romanis uſitatum: *Neque imaginem ejus*, Romæ nimirùm & Imperatorum, ex cap. 13. *Et vixerunt*, vita gratiæ, *& regnaverunt mille annis*; non per anticipatam reſurrectionem, ſiquidem de ſolis animabus agitur: hæ quidem uſque ad extremum judicii diem cum Chriſto regnant, & gloria eorum in terra & in Eccleſia manifeſtatur.

5. (c) Hæc prima reſurrectio ex Meldenſi Epiſcopo eſt juſtificatio, quæ reſurrectio conſummatur in hujus vitæ exitu, eaque vera vita eſt cum Chriſto, & beatis animabus convenit: nam de reſurrectione corporum dicetur v. 12. & 13. Hæc autem verba, *Cæteri mortuorum non vixerunt*, non de reprobis interpretatur; ſed de aliorum juſtorum animabus; quæ ſtatim non fruuntur beatitudine, niſi ad certum perfectionis gradum pervenerint. *Non vixerunt*, *οὐκ ἀνέζησαν*, Gr. non *reviviſcent*, non ſtatim Deum videbunt, ut Martyres, & perfecti, quorum mentionem facit Paulus Hebr. 12. 23.

6. (d) Cùm Sancti exeuntes ea hac vita, quæ propriè eſt mors quædam, novam ineunt vitam in cœlo; ſecunda autem futura eſt reſurrectio in anima & corpore. *In his ſecunda mors non habet poteſtatem*; mors prima eſt, ubi animæ in inferno cum epulone divite ſepultæ manent; mors ſecunda, cùm totus homo conſtans corpore & anima in ſtagnum ignis & ſulphuris præceps dejicitur. *Mille annis*; toto hoc decurrente ſæculo in terra glorioſi futuri ſunt; ſed eorum in cœlo regnum nullis temporum ſpatiis finietur. Vel *mille annis*, ad finem uſque mundi.

7. (e) Seductio illa non extincta erat, ſed fræno impoſito coercita & ligata, Eccleſiæ imperium habita ratione. Hoc frænum Satanæ impoſitum uſque ad tempora Antichriſti duraturum eſt, tum verò effrænis erit illius licentia. *Gog & Magog*: præ cæteris ſeducet hos populos, quorum mentionem facit Ezechiel, cap. 38. eoſque putat Hieronymus barbaros fuiſſe, ex intima Scythia ortos. *Congregabit eos in prælium*; utrùm adversùs Antichriſtum Reges Chriſtiani prælia commiſſuri, nihil temerè aſſerendum: videtur Joannes v. 3. 7. & 9. cuncta ferè ad ſeductionem referre. Quidam interpretes mille annos à Conſtantino ad Othomanorum familiam, quæ Mahumetiſmum mirum in modum propagavit, numerant; ſed mille anni benè intelliguntur anni à Deo conſtituti. Qui cùm effluxerint, & Eccleſia Gentium draconem vicerit nondum ligatum, eumdem vincet ſolutum Judæorum Eccleſia. Ita quidem vir perdoctus, quem idemeidem laudamus. Idem exiſtimat perſecutionem in calce præcedentis capitis expreſſam eamdem eſſe cum perſecutione cap. 39. Ezechielis delineata de Gog & Magog, & hanc cum perſecutione Antichriſti.

8. (f) Vix deſignari poteſt illa civitas, ſi ad litteram interpretemur: unde civitas illa ſpiritaliter intelligi poteſt, Eccleſia nimirum. *Caſtra Sanctorum*; ſocietas electorum, qui carne mortali adhuc ſunt induti, & in loco tentationis poſiti, adversùs hæreticos & tyrannos decertant. Quod prælii genus in extremo mundi ſæculo recrudeſcet.

9. (g) In die conflagrationis cœli, aeris, & terræ, 2. Petri 3. *Et diabolus, qui ſeducebat eos*; non ampliùs beſtia, ſeu Roma profana, aut pſeudopropheta: idololatria quippe erat abolita.

10. (h) Non quòd nunc vacent cruciatibus: ſed tentandi licentia iis detracta, cruciatus ſoli iis ſupererunt.

11. (i) Chriſtum ipſum in Eccleſia pura & immaculata habitantem: *A cujus conſpectu fugit terra & cœlum*: quando terra & elementa calore ſolventur: *Et locus non eſt inventus iis eis*, ſecundùm priorem ſpeciem.

12. (k) Alios coram Judice imperterritos, alios magno terrore concuſſos. *Et libri aperti ſunt*, conſcientia cujuſque aperta erit, & manifeſta. *Qui eſt liber vitæ*: divinæ prædeſtinationis, anteà occultus. Vel liber vitæ eſt Evangelium ipſum.

13. (l) In reſurrectione corporum: nam v. 4. & 5. de reſurrectione animarum tantummodò ſermo erat: ſecus jam diu aquæ & ſepulchra mortuos ſuos dediſſent. Ex his quædam colligit Meldenſis Epiſcopus, quæ omittere non debemus. Primùm ex iis quæ ad perſecutionem Antichriſti ſpectant, quæque futuris temporibus ſunt involuta, id unum pro certo habendum, qualiſcumque ſit illius violentia, majorem fore ſeductionem. Quod Paulus Apoſtolus 2. Theſſal. 2. inſinuat his verbis: *Cujus eſt adventus ſecundum operationem Satanæ in omni virtute & ſignis & prodigiis mendacibus, & in omni ſeductione iniquitatis iis qui pereunt*. Sævitiam ejus non memorat, aut effuſionem ſanguinis, uti nec Joannes in hoc capite v. 3. 7. 9. & toto hoc in libro: ſed neque Chriſtus Matth. 24. *Surgent enim Pſeudochriſti, & Pſeudoprophetæ, & dabunt ſigna magna, & prodigia: ita ut in errorem inducantur, ſi fieri*

CAPUT XXI.

Post eversum Anti-Christi regnum, cœlestis Jerusalem describitur; ejus opes & splendor, muri, portæ, dimensiones, duodecim fundamenta, felicitas denique delineantur.

Isa. 65.17. & 66. 22. 2. Petr. 3. 13. 1. ET vidi cœlum (a) novum, & terram novam. Primum enim cœlum, & prima terra abiit, & mare jam non est.

2. Et ego Joannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam descendentem (b) de cœlo à Deo, paratam, sicut sponsam ornatam viro suo.

3. Et audivi vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum (c) Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus.

4. * Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors ultrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultrà, quia prima abierunt (d). * Isa. 25. 8. Sup. 7. 17.

5. Et dixit qui sedebat in throno: * Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt, & vera. * Isa. 43. 19. 2. Cor. 5. 17.

6. Et dixit mihi: Factum (e) est; ego sum α & ω: initium, & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ, gratis.

7. Qui vicerit, possidebit hæc, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius (f).

8. Timidis (g) autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure: quod est mors secunda.

9. Et

potest, etiam electi. Itaque in persecutione Antichristi signa erunt & prodigia fallacia cum malitia, occulta simulatione & hypocrisi conjuncta: tametsi vis, aut crudelitas non deerit; sed deceptio prævalebit, ut in persecutione Ecclesiæ crudelitas & sanguinis effusio major fuit, quàm deceptio, quæ tamen non aberat, sed ex præcipua ejus parte definiri debet. 2. Brevis erit illa persecutio, ut v. 3. insinuat Joannes. sed utrùm per tres annos cum semisse sit duratura, ut plerique è veteribus conjiciunt, certò definiri non potest; atque ut tempus illud ad persecutionem Antiochi esset exigendum, id fortè à templi profanatione est numerandum, ex quo magis efferbuit illa Antiochi persecutio, quam Hieron. scribens in caput 8. Danielis probat ex Machabæis & Josepho longioris temporis spatio durasse. 3. Antichristi persecutionem à bestiæ persecutione, & falsi Prophetæ seductione, esse diversam, & suos cuique esse distinctos characteres, probatum fuit in c. 11. 12. 13. & aliis, nisi anticipatione, & recapitulatione utamur. 4. Illud quoque non prætereundum videtur, Regnum Christi in hoc libro variis usurpari modis, interdum in strictiori sensu pro eo temporis spatio quod persecutiones Ecclesiæ est consecutum, & terræ regna Christi jugo colla submiserunt, ut cap. 11. v. 15. & c. 12. v. 10. Interdum absolutè, postquam Christus glorificatus regnare cœpit cum Sanctis suis, ut Apoc. c. 1. 5. 3. 7. & 14. Quo quidem modo hoc caput intelligi debet, cui adjungenda est gloriæ Christi ac Sanctorum in terris manifestatio, & ejus ultima consummatio in fine sæculorum, cùm inimicos posuerit scabellum pedum suorum, & electos suos in unum coegerit. Postremò, quod ad Millenarios attinet, eam quidem opinionem à Papia inductam quidam Patres priorum sæculorum secuti sunt, & inter alios Justinus martyr, qui tamen in dialogo cum Tryphone p. 306. fatetur multos ex iis qui puram & religiosam doctrinam profitentur, aliter sentire. Quamquam hic locus à quodam è numero Protestantium fœdè est adulteratus, qui etiam infideli versioni adhæsit, ut probat Meldensis Episcopus. Sed nullum extat hujus opinionis vestigium apud Patres quarti sæculi; neque ejus meminerunt Clemens Alexandrinus, Cyprianus, Origenes; eaque oppugnata fuit à Cajo apud Eusebium L. 3. cap. 28. à Dionysio Alex. ut testatur Hier. L. 18. in Isaiam, & Eusebius L. 7. Erroris occasionem præbuit hoc caput vicesimum, quod sensu spirituali intelligi oportere supra diximus: nam prima resurrectio, quam Joannes martyribus tribuit, ad animas solas martyrum spectat, qui post mortem corporalem statim novam vitam sunt incœpturi. Quæ nonnulli Protestantium adjecerunt commenta, ut triplicem Christi adventum præter unum gloriosum, & Christum regnaturum per mille annos, post ultimum judicium, non ampliùs regnaturum, & alia opinionum portenta; hæc, inquam, præter cæteros copiosè refellit Meldensis Episcopus. Et quidem si ad litteram sumimus quæ de regno mille annorum dicuntur, in multa absurda ita nos inducemur, ut ex iis nullum exitum reperiamus. Illud tenendum est, unum Christi adventum visibilem fore, cùm in gloria sua apparebit; neque eum per mille annos unà cum Sanctis suis in terra futurum; sed cum iis in æternum in cœlo regnaturum.

CAPUT XXI.

1. (a) Hactenus S. Joannes historiam Ecclesiæ militantis, quæque ad extremum Dei judicium pertinent, nobis exhibuit. In postremis his duobus capitibus futuram beatitudinem nobis promissam vivis coloribus exprimit. Ac primùm quidem cœlum novum & terram novam se vidisse testatur, quæ superiori capite fugisse à facie sedentis dixerat, nova, inquam, qualitate & in statum præstantiorem mutata. *Et mare jam non est*, ut antea fuit, turbidum, inquietum, tempestatibus agitatum; *jam non est*, ut prius, sed renovatum. Nam ex 2. Petri Epist. c. 3. novos cœlos & novam terram expectamus. Alii figuratis his locutionibus statum Ecclesiæ tranquillum & pacatum exprimi putant: sed in priori expositione potiùs acquiescimus, ac de Ecclesia triumphante magis quam de militante, quæ variis agitatur tempestatibus, hæc intelligenda nobis videntur. Quamquam utrique expositioni sua constat ratio.

2. (b) Vidit in spiritu civitatem in aere pensilem, & ad se paulatim accedentem: sed sensus genuinus Ecclesiam designat, quæ è cœlo descendit, quæque inde suam ducit originem: nam sumus cives Sanctorum, *Paratam sicut sponsam ornatam viro suo*; vel à sponso, vel uni sponso suo ornatam; quod Christianæ mulieres præstare debent, ut ornatum modestum propter solum sponsum affectent.

3. (c) Id Levit. 26. 11. pollicetur Deus, eaque promissio omninò implebitur. *Et ipse Deus cum eis erit eorum Deus*: est enim Deus viventium, non mortuorum, quomodo *est Deus Abraham, Isaac & Jacob. Hoc illi est nomen in aeternum*, Exod. 3. ergo illi vivent in æternum.

4. & 5. (d) Vita mortalis plena ærumnis. *Vera*, Ita evenient, ut prædixi.

6. (e) Opus Dei est consummatum, mors ipsa destructa est. Vel præteritum pro futuro, more Prophetarum.

7. (f) Electos omnes ut filios suos habebit; hæreditatis suæ participes efficiet.

8. (g) Qui timent quod timendum non est; Gr. *ignavis*, qui persecutoribus cedunt; *& incredulis*, qui fidem divinis promissionibus non habent; *execratis*, qui more gentilium vivunt, & vitam ducunt à Christiana penitùs alienam: mendacium etiam accipitur pro falsa doctrina; aut *mendaces*, qui dolis & fraudibus proximum fallunt.

9. Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, & locutus est mecum, dicens: Veni, & ostendam tibi sponsam (h), uxorem Agni.

10. Et sustulit me in spiritu in montem magnum, & altum, & ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendentem de cœlo à Deo,

11. Habentem claritatem Dei: & lumen ejus simile lapidi pretioso tamquam lapidi jaspidis, sicut crystallum.

12. Et habebat murum magnum, & altum, habentem portas (i) duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.

13. Ab Oriente (k) portæ tres, & ab Aquilone portæ tres, & ab Austro portæ tres, & ab Occasu portæ tres.

14. Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum Agni.

15. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur civitatem, & portas ejus, & murum.

16. Et civitas in quadro posita est, & longitudo (l) ejus tanta est quanta & latitudo: & mensus est civitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia: & longitudo, & altitudo, & latitudo ejus, æqualia sunt.

17. Et mensus (m) est murum ejus centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli.

18. Et erat structura muri ejus ex lapide jaspide: ipsa verò civitas, aurum mundum simile vitro (n) mundo.

19. Et fundamenta (o) muri civitatis, omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, jaspis: secundum, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, smaragdus:

20. Quintum, sardonix: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octavum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21. Et duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt, per singulas: & singulæ portæ erant ex singulis margaritis: & platea civitatis aurum mundum, tamquam vitrum perlucidum.

22. Et templum (p) non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus.

23. * Et civitas non eget sole, neque luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna ejus est Agnus. * Isai. 60. 19.

24. Et ambulabunt gentes (q) in lumine ejus: & reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam.

25. * Et portæ (r) ejus non claudentur per diem: nox enim non erit illic. * Isai. 60. 11.

26. Et afferent gloriam & honorem gentium in illam.

27. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.

CAPUT XXII.

Videt Joannes fluvium aquæ vivæ, qui è throno Dei emanat, & ex utraque ripa arbores: beati qui Agni sanguine mundantur.

1. ET ostendit mihi fluvium aquæ vitæ (a), splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei & Agni.

2. In

9. 10. & 11. (h) Urbem è cœlo descendentem. *In spiritu*, In visione spirituali. *Civitatem sanctam*; Gr. addit, magnam. *Lumen*, Gr. *luminare*, quod illuminat civitatem illam: *Sicut crystallum*; perspicuitatis crystallinæ.

12. (i) Ut Ezech. 48. 31. ut per eas intrent omnes tribus, seu omnes electi. *Murum*, ut cives in tuto sint. *Angelos*, qui portas custodiant, ne hostium pateant incursibus; *Et nomina duodecim tribuum*, totius populi Dei.

13. (k) Ex omni regione populi in eam urbem intrant.

16. (l) Videtur non de muris, quorum mensuram mox describet, sed de ipsis domibus sermonem facere: eæ quippe ad eumdem modulum factæ dicuntur, adeò ut una alteram non excedat.

17. (m) Quoad ipsam altitudinem: Angelus usus est mensura, qualem homines solent adhibere.

18. (n) Summa puritas civitatis illius cœlestis insinuatur.

19. (o) Singulos fundamentorum lapides singulis gemmis, portas margaritis, muros jaspide, civitatem totam auro mundo & pellucido constare ait, ut ex rerum sensibilium consideratione, quibus nihil est in terra pretiosius, ad contemplationem rerum cœlestium nos ducat. Sic varias Beatorum dotes, & diversos in iis gloriæ gradus insinuat. Gemmæ quas nominat, eædem penè sunt quæ in summi Pontificis rationali designantur, Exodi 28.

22. (p) Materiale templum non vidit, quia Deus est illis vice templi. Atque hinc colligitur, templum illud apud Ezech. c. 40. & seq. descriptum spirituali modo perfectum iri.

24. (q) Quæ salvabuntur, ambulabunt in lumine ejus civitatis: nam vox Græca πόλις est fœminini generis.

25. (r) Numquam claudentur: nam dies erit perpetuus, ut summa erit securitas.

1. (a) Addunt Græci καθαρὸν purum. Hæc est æterna felicitas, quam aquæ templi apud Ezechielem cap. 47. figurabant; atque non alia est ejus templi ab Ezechiele descripti perfectio ab ea, quam Joannes nobis hoc loco exhibet. Gagnæus per *fluvium* Spiritum Sanctum intelligit, quem Joannes vidit *procedentem de sede Dei, & Agni*, à Patre scilicet & Filio procedentem. Verùm hæc explicatio non placet Estio, quòd hic non agatur de processione Spiritus Sancti, sed de exuberante donorum Dei effusione, quæ à Deo, ut ab CAPUT XXII.

2. In medio plateæ ejus (b), & ex utraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem Gentium.

3. Et omne maledictum (c) non erit ampliùs: sed sedes Dei & Agni in illa erunt, & servi ejus servient illi.

4. Et videbunt faciem ejus: & nomen (d) ejus in frontibus eorum.

5. * Et nox ultrà non erit: & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis (e), quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in sæcula sæculorum. * Isa. 60. 20.

6. Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum ostendere servis suis quæ oportet fieri citò.

7. Et ecce venio velociter (f). Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri hujus.

8. Et ego Joannes, qui audivi, & vidi hæc. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi ut adorarem (g) ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat:

9. Et dixit mihi: Vide ne feceris: conservus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui servant verba prophetiæ libri hujus: Deum adora.

10. Et dicit mihi: Ne signaveris (h) verba prophetiæ libri hujus: tempus enim propè est.

11. Qui nocet (i), noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui justus est, justificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.

12. Ecce venio citò, & merces mea mecum est, reddere unicuique secundùm opera sua.

13. * Ego (k) sum α, & ω, primus, & novissimus, principium, & finis. * Isa. 41. 4. & 44. 6. & 48. 12.

14. Beati, qui lavant (l) stolas suas in sanguine Agni: ut sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in civitatem. Sup. 1. 8. 17. & 21. 6.

15. Foris canes (m), & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis servientes, & omnis qui amat & facit mendacium.

16. Ego Jesus misi Angelum meum, testificari (n) vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix & genus David, stella splendida & matutina.

17. Et spiritus (o), & sponsa dicunt: Veni. Et qui audit, dicat: Veni. Et qui sitit, veniat: * & qui vult, accipiat aquam vitæ, gratis. * Isa. 55. 1.

18. Contestor (p) enim omni audienti verba prophetiæ libri hujus: Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto.

19. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ hujus, auferet Deus partem ejus de libro vitæ, & de civitate sancta, & de his quæ scripta sunt in libro isto.

20. Dicit qui testimonium perhibet istorum. Etiam venio citò: Amen. Veni (q) Domine Jesu.

21. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

effectrice causa dimanant; seu de aquis baptismi, & baptisteriis, quæ sub Constantino & aliis qui consecutì sunt Imperatoribus, magnificè in Ecclesiis sunt extructa; sive de æterna felicitate hæc sint intelligenda.

2. (b) Civitatis; *Lignum vitæ*, ita Ezech. c. 47. v. 12. Arbor vitæ amissam immortalitatem nobis restituit: Lignum vitæ uti & fluvius cœlestem beatitudinem significant. Nam, ut benè Menochius, in visionibus ænigmaticis res eadem per diversas figuras significari solet, cùm est magni momenti, neque illa uno symbolo, aut figura exprimi potest. *Et folia ligni*; videtur loqui de præsenti Ecclesia, ut cap. 21. sed eadem est Ecclesia, in diverso statu.

3. (c) Illa civitas immunis erit ab omni maledicto; nihil erit quod maledictionem mereatur, nullum peccatum, nulla infirmitas.

4. (d) Erunt æterna Dei possessio: *Videbunt faciem ejus*, Dei & Agni; videbunt mentis oculis essentiam Dei, & oculis corporis faciem Christi Domini: de hominibus à morte suscitatis hoc loco agitur; interim tamen animæ Sanctorum videbunt essentiam Dei.

5. (e) Isaiæ 60. v. 20. *Non occidet ultrà sol tuus, & luna tua non minuetur*. Hoc loco Deus est sol ipse, Lunæ autem nulla fit mentio, nulla quippè est ibi mutatio. Unde suprà cap. 12. mulier, seu Ecclesia lunam habet sub pedibus suis.

7. (f) Christus ipse loqui videtur; nolite terreri eorum minis & suppliciis: hæc citò finientur; ego veniam, & singulis reddam pro meritis.

8. & 9. (g) An fortè Angelus ille personam Christi exprimebat? at si ita est, cur prohibetur Joannes adorare Filium Dei in persona Angeli? Cur ei dicitur, *Deum adora*? hoc enim ipsum faciebat. Itaque videtur Angelus hæc dicere, quia revelabat mysteria, ut solent sæpe Prophetæ in persona Dei loqui, etiamsi illud non præmittant; *Hæc dicit Dominus*. *Prophetiæ*, hoc verbum deest in Græco textu.

10. (h) Ne obsignaveris; ne celaveris hæc oracula; scribe potiùs, & omnibus expone, quæ omnibus sunt utilia.

11. (i) Hæc verba neque præceptivè dicuntur, ut patet, neque tantùm permissivè, ut liquet ex duobus posterioribus membris: *Qui justus est, justificetur adhuc*, &c. sed prædicuntur tantùm: Injustitiam ad certum tempus tolerat Deus; sed tam nullum erit ejus nocumentum. Aut juxta alios hæc comminatoriè & ironicè intelligi debent: Si non sufficiunt eis præteritæ sordes, sordescant adhuc, quando illis ita visum est; sed qui sanctus est, curet ut sanctior sit; quia *ecce venio, & merces mea mecum est*: Christus ipse loquitur.

13. (k) Hæc verba Christi divinitatem omninò significant, quòd nihil sit eo prius, aut posterius.

14 (l) Qui per pœnitentiam merito passionis Christi maculas animæ abluunt, ut possint fructu ligni vitæ in æternum vesci, & Apostolicam doctrinam sequentes, sint æternæ vitæ participes: non enim licet intrare in sanctam civitatem nisi per Apostolorum portas.

15. (m) Impudici, impudentes, detractores, quales Joannis temporibus erant Judæi & hæretici: terrorem hoc in capite miscentur consolationibus; nam & fluvium gratiæ quo abluimur, sanguinem Christi quo mundamur, commemorat.

16. (n) Nota hæc facere Ecclesiis. *Radix & genus David*; ortus ex radice & genere David; *Stella splendida*, cujus nomen est *Oriens*, ex Zachar. 6. 12. *Stella matutina*, clarissimum cœli sidus.

17. (o) Spiritus sanctus, qui orare nos docet, & desiderare adventum Christi; *Et sponsa* Ecclesia, quæ gemitibus suis sponsum invitat ut veniat: *Et qui audit*, in se hanc vocem, dicat, *Veni Domine Jesu*: *Et qui sitit*, vitam æternam.

18. (p) Contestando admoneo. *Apposuerit*, adulteraverit addendo, aut demendo.

20. (q) Fidelis anima regnum Christi exoptat. Scriptura orditur à creatione mundi, & desinit in regni Dei consummationem, quæ est nova creatio.

FINIS.

Oratio Manasse, necnon Libri Duo, qui sub libri Tertii & Quarti Esdræ nomine circumferuntur, hoc in loco, extra scilicet seriem Canonicorum Librorum, quos sancta Tridentina Synodus suscepit, & pro Canonicis suscipiendos decrevit, sepositi sunt, ne prorsus interirent; quippe qui à nonnullis sanctis Patribus interdum citantur, & in aliquibus Bibliis Latinis tam manuscriptis quàm impressis reperiuntur.

ORATIO MANASSÆ REGIS JUDA, CUM CAPTUS TENERETUR IN BABYLONE.

DOMINE omnipotens, Deus patrum nostrorum, Abraham, & Isaac & Jacob, & seminis eorum justi, qui fecisti cœlum & terram cum omni ornatu eorum, qui ligasti mare verbo præcepti tui, qui conclusisti abyssum, & signasti eam terribili & laudabili nomine tuo: quem omnia pavent, & tremunt à vultu virtutis tuæ, quia importabilis est magnificentia gloriæ tuæ, & insustentabilis ira comminationis tuæ super peccatores: immensa verò & investigabilis misericordia promissionis tuæ: quoniam tu es Dominus, altissimus, benignus, longanimis, & multùm misericors, & pœnitens super malitias hominum. Tu Domine, secundùm multitudinem bonitatis tuæ, promisisti pœnitentiam & remissionem iis, qui peccaverunt tibi, & multitudine miserationum tuarum decrevisti pœnitentiam peccatoribus, in salutem. Tu igitur Domine Deus justorum, non posuisti pœnitentiam justis, Abraham, & Isaac, & Jacob, iis qui tibi non peccaverunt: sed posuisti pœnitentiam propter me peccatorem: quoniam peccavi super numerum arenæ maris: multiplicatæ sunt iniquitates meæ Domine, multiplicatæ sunt iniquitates meæ, & non sum dignus intueri & aspicere altitudinem cœli, præ multitudine iniquitatum mearum. Incurvatus sum multo vinculo ferreo, ut non possim attollere caput meum, & non est respiratio mihi: quia excitavi iracundiam tuam, & malum coram te feci: non feci voluntatem tuam, & mandata tua non custodivi: statui abominationes, & multiplicavi offensiones. Et nunc flecto genu cordis mei, precans à te bonitatem. Peccavi, Domine, peccavi, & iniquitates meas agnosco. Quare peto rogans te, remitte mihi Domine, remitte mihi, & ne simul perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum, iratus, reserves mala mihi, neque damnes me in infima terræ loca: quia tu es Deus, Deus, inquam, pœnitentium: & in me ostendes omnem bonitatem tuam, quia indignum salvabis me secundùm magnam misericordiam tuam, & laudabo te semper omnibus diebus vitæ meæ: quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tibi est gloria in sæcula sæculorum. Amen.

LIBER

LIBER ESDRÆ TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Magnificum Phase, quod Josias immolavit, celebrando septem diebus festum Azymorum, cui successerunt in regno Juda Jechonias, Joacim, Joachin, & Sedecias: eorumque ac populi captivitas propter sua scelera, urbisque subversio describuntur.

ET fecit Josias Pascha in Jerosolymis Domino, & immolavit Phase quarta decima luna primi mensis:

2. Statuens sacerdotes per vices dierum stolis amictos in templo Domini.

3. Et dixit Levitis sacris servis Israel, ut sanctificarent se Domino in positione sanctæ arcæ Domini, in domo, quam ædificavit Salomon filius David rex.

4. Non erit vobis tollere super humeros eam. Et nunc deservite Domino vestro, & curam agite gentis illius Israel ex parte secundùm pagos & tribus vestras,

5. Secundùm scripturam David regis Israel, & secundùm magnificentiam Salomonis filii ejus, omnes in templo, & secundùm particulam principatus paternam vestram, eorum qui stant in conspectu fratrum filiorum Israel.

6. Immolate Pascha, & sacrificia parate fratribus vestris, & facite secundùm præceptum Domini quod datum est Moysi.

7. Et donavit Josias in plebem quæ inventa est, ovium, agnorum, & hœdorum, & caprarum triginta millia, vitulos tria millia.

8. Hæc de regalibus data sunt secundùm promissionem populo: & sacerdotibus in Pascha, oves numero duo millia, ac vituli centum.

9. Et Jechonias, & Semeias, & Nathanael fratres, & Hasabias, & Oziel, & Coraba, in Phase, oves quinque millia, vitulos quingentos.

10. Et hæc cùm fierent eleganter, steterunt sacerdotes & Levitæ habentes azyma per tribus.

11. Et secundùm partes principatus patrum, in conspectu populi offerebant Domino, secundùm ea quæ in libro Moysi scripta sunt:

12. Et assaverunt Phase igni prout oportebat, & hostias coxerunt in æneis, & in ollis cum benevolentia:

13. Et attulerunt omnibus qui erant ex plebe: & post hæc paraverunt sibi & sacerdotibus.

14. Sacerdotes enim offerebant adipes, usque dum finita esset hora: & Levitæ paraverunt sibi, & fratribus suis filiis Aaron.

15. Et sacri cantores filii Asaph erant per ordinem, secundùm præceptum David, & Asaph, & Zacharias, & Jeddimus, qui erat à rege.

16. Et ostiarii per singulas januas, ita ut non prævaricaretur unusquisque suam: fratres enim illorum paraverunt illis.

17. Et consummata sunt quæ pertinebant ad sacrificium Domini.

18. In illa die egerunt Phase, & offerebant hostias super Domini sacrificium, secundùm præceptum regis Josiæ.

19. Et egerunt filii Israel, qui inventi sunt in tempore illo, Phase: & diem festum azymorum per dies septem:

20. Et non est celebratum Phase tale in Israel, à temporibus Samuelis Prophetæ:

21. Et omnes reges Israel non celebraverunt tale Pascha quale egit Josias, & Sacerdotes, & Levitæ, & Judæi, & omnis Israel, qui inventi sunt in commoratione Jerosolymis.

22. Octavo decimo anno, regnante Josia celebratum est Phase.

23. Et directa sunt opera Josiæ in conspectu Domini sui in corde pleno metuentis:

24. Et quæ circa illum quidem conscripta sunt, in pristinis temporibus, de eis qui peccaverunt, quique irreligiosi fuerunt in Dominum præ omni gente, & qui non quæsierunt verba Domini super Israel.

25. Et post omnem actum hunc Josiæ, ascendit Pharao rex Ægypti, veniens in Carchamis ab itinere super Euphratem, & exiit obviàm illi Josias.

26. Et misit rex Ægypti ad Josiam, dicens: Quid mihi & tibi est rex Judæ?

27. Non sum missus à Domino ut pugnem contra te: super Euphratem enim bellum meum est, festinans descende.

28. Et non est reversus Josias super currum: sed expugnare eum conabatur, non attendens verbum prophetæ ex ore Domini:

29. Sed constituit ad eum bellum in campo Mageddo. Et descenderunt principes ad regem Josiam.

30. Et dixit rex pueris suis, Amovete me à prælio, infirmatus sum enim valdè. Et statim amoverunt eum pueri ipsius de acie.

31. Et ascendit super currum secundarium suum: & perveniens Jerosolymam, vita functus est, & sepultus est in paterno sepulchro.

32. Et in tota Judæa lugebant Josiam: & qui præsidebant, cum uxoribus lamentabant eum, usque in hunc diem. Et datum est hoc fieri semper in omne genus Israel.

33. Hæc autem præscripta sunt in libro historiarum regum Judæ: & singula gesta actus Josiæ, & ejus gloria & intellectus ejus in lege Domini: quæque gesta sunt ab eo, & quæ non scripta sunt in libro regum Israel & Judæ.

34. Et assumentes, qui erant ex gente, Jechoniam filium Josiæ, constituerunt regem pro Josia patre suo, cùm esset annorum triginta trium.

35. Et regnavit super Israel mensibus tribus. Et amovit eum rex Ægypti, ne regnaret in Jerosolymis:

36. Et mulctavit gentem argenti talenta centum, & auri talentum unum.

37. Et constituit rex Ægypti Joacim fratrem ipsius, regem Judæ & Jerusalem:

38. Et alligavit magistratus Joacim, & Zara-

ocleum

celem fratrem suum, & apprehendens eduxit in Ægyptum.

39. Annorum erat Joacim viginti quinque, cùm regnare cœpisset in terra Juda & Jerusalem: & fecit malum in conspectu Domini.

40. Post hunc autem ascendit Nabuchodonosor rex Babylonis, & alligans eum in æreo vinculo, perduxit in Babyloniam:

41. Et sacra vasa Domini accepit Nabuchodonosor, & tulit & consecravit in templo suo in Babylonia.

42. Nam de immunditia illius & irreligiositate scriptum est in libro temporum regum.

43. Et regnavit Joachin filius ejus pro eo. Cùm autem constitutus esset rex, erat annorum decem & octo.

44. Regnavit autem menses tres & dies decem in Jerusalem, & fecit malum in conspectu Domini:

45. Et post annum mittens Nabuchodonosor, transmigravit eum in Babyloniam simul cum sacris vasis Domini.

46. Et constituit Sedeciam regem Juda & Jerusalem, cùm esset annorum viginti unius: regnavit autem annis undecim.

47. Et fecit malum in conspectu Domini, & non est veritus à verbis quæ dicta sunt ab Jeremia propheta ex ore Domini:

48. Et adjuratus à rege Nabuchodonosor, perjurans discessit: & indurata cervice sua, & corde suo, transgressus est legitima Domini Dei Israel.

49. Et duces populi Domini multa iniquè gesserunt, & impiè egerunt super omnes immunditias gentium: & polluerunt templum Domini quod sanctum erat in Jerosolymis.

50. Et misit Deus patrum ipsorum per Angelum suum revocare eos, propter quod parceret illis, & tabernaculo suo.

51. Ipsi verò subsannabant in Angelis suis: & qua die locutus est Dominus, erant illudentes prophetis ejus.

52. Qui usque ad iracundiam concitatus est super gentem suam, propter irreligiositatem suam, & præcepit ascendere reges Chaldæorum.

53. Hi occiderunt juvenes eorum in gladio, in circuitu sancti templi eorum, & non pepercerunt juveni, & seni, & virgini, & adolescenti:

54. Sed omnes traditi sunt in manus ipsorum: & omnia sacra vasa Domini, & regales apothecas resumentes, tulerunt in Babyloniam,

55. Et incenderunt domum Domini, & demolierunt muros Jerusalem: & turres ejus incenderunt igne,

56. Et consummaverunt omnia honorifica ejus, & ad nihilum redegerunt: & reliquos à gladio duxerunt in Babylonem.

57. Et erant servi illius usque dum regnarent Persæ, in repletione verbi Domini in ore Jeremiæ:

58. Quousque benignè ageret terra sabbata sua, omni tempore desertionis suæ sabbatizavit, in applicatione annorum septuaginta.

CAPUT II.

Cyrus rex Persarum Judæos in regno suo captivos remittit in terram suam: qui cum restaurarent Jerusalem, prohibiti sunt ab Artaxerxe propter quorumdam delationem.

1. Regnante Cyro rege Persarum, in consummatione verbi Domini in ore Jeremiæ,

2. Suscitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum, & prædicavit in toto regno suo simul per scripturam,

3. Dicens: Hæc dicit Cyrus rex Persarum: Me constituit regem orbi terrarum Dominus Israel, Dominus excelsus,

4. Et significavit mihi ædificare domum sibi in Jerusalem, quæ est in Judæa.

5. Si quis est ex genere vestro, Dominus ipsius ascendat cum eo in Jerusalem.

6. Quotquot ergo circa loca habitant, adjuvent eos qui sunt in loco ipso, in auro & argento,

7. In dationibus, cum equis & jumentis, cùmque aliis quæ secundùm vota apponuntur in ædem Domini quæ est in Jerusalem.

8. Et stantes principes tribuum, pagorum, & Judææ, ex tribu Benjamin, & Sacerdotes & Levitæ, quos excitavit Dominus ascendere & ædificare Domum Domini quæ est in Jerusalem, & qui erant in circuitu eorum,

9. Adjuverunt in omni auro & argento ejus, & jumentis, & votis compluribus multi quorum sensus excitatus est.

10. Et Cyrus rex protulit vasa sacra Domini, quæ transtulit Nabuchodonosor rex Babylonis ex Jerusalem, & consecravit ea idolo suo.

11. Et proferens ea Cyrus rex Persarum, tradidit Mithridato, qui erat super thesauros ipsius.

12. Per hunc autem tradita sunt Salmanasaro præsidi Judææ.

13. Horum autem hic numerus. Libatoria argentea duo millia quadringenta, athisfæ argenteæ triginta: phialæ aureæ triginta, item argenteæ duo millia quadringentæ: & alia vasa mille.

14. Omnia autem vasa aurea & argentea, quinque millia octingenta sexaginta.

15. Et enumerata sunt Salmanasaro simul cum his qui ex captivitate Babyloniæ venerant in Jerosolymam.

16. In Artaxerxis autem Regis Persarum temporibus scripserunt ei de his qui habitabant in Judæa & Jerusalem, Balsamus, & Mithridatus, & Sabellius, & Rathimus, Balthemus, Samelius scriba, & reliqui habitantes in Samaria, & cæteris locis, subjectam epistolam Regi Artaxerxi.

17. Domine, pueri tui Rathimus ab accidentibus, & Sabellius scriba, & reliqui curiæ tuæ judices in Cœlesyria & Phœnice.

18. Et nunc notum sit domino regi, quoniam Judæi qui ascenderunt à vobis ad nos, venientes in Jerusalem civitatem refugam & pessimam, ædificant furnos ejus, & statuunt muros, & templum suscitant.

19. Quòd si civitas ista & muri consummati fuerint, non tantùm tributa non sustinebunt pendere, sed etiam regibus resistent.

20. Et quia id agitur circa templum, rectè habere arbitrati sumus non despicere hoc ipsum:

21. Sed notum facere domino regi, ut si videbitur, rex, quæratur in libris patrum tuorum,

22. Et

22. Et invenies in admonitionibus scripta de his, & scies quoniam civitas ista fuit refuga, & reges & civitates concutiens,

23. Et Judæi refugæ, & prælia committentes in ea ab æterno, ob quam causam civitas ista deserta est.

24. Nunc ergo notum facimus, domine rex, quoniam si civitas hæc ædificata fuerit, & hujus muri erecti fuerint, descensus tibi non erit in Cœlesyriam & Phœnicen:

25. Tunc scripsit rex Rathimo, qui scribebat accidentia, & Balthemo, & Sabellio scribæ, & cæteris constitutis, & habitantibus in Syria & Phœnice, ea quæ subjecta sunt.

26. Legi epistolam quam misistis mihi. Præcepi ergo inquiri, & inventum est, quoniam civitas illa est ab ævo regibus resistens,

27. Et homines refugæ, & prælia in ea efficientes, & reges fortissimi erant in Jerusalem dominantes, & tributa exigentes à Cœlesyria & Phœnice.

28. Nunc ergo præcepi prohibere homines illos ædificare civitatem, & prohibere ne quid ultrà hæc fiat:

29. Sed nec procedant in plurimum ea quæ sunt malitiæ, ita ut regibus molestia inferatur.

30. Tunc recitatis his quæ à rege Artaxerxe scripta fuerant, Rathimus, & Sabellius scriba, & qui cum his constituti erant, jungentes festinanter venerunt in Jerusalem cum equitatu, & turba, & agmine:

31. Cœperuntque ædificantes prohibere, & vacabant ab ædificatione templi in Jerusalem, usque secundo anno regni Darii regis Persarum.

CAPUT III.

Dario post splendidam cœnam omnibus suis præfectis factam dormiente, tres corporis ejus custodes problema moverunt, Num vinum, rex, mulier, an veritas præstent: & primùm de vino probatur.

1. Rex Darius fecit cœnam magnam omnibus vernaculis suis, & omnibus magistratibus Mediæ & Persidis,

2. Et omnibus purpuratis, & prætoribus, & consulibus, & præfectis sub illo, ab India usque Æthiopiam, centum viginti septem provinciis.

3. Et cùm manducassent, & bibissent, & satiati revertentur, tunc Darius rex ascendit in cubiculum suum, & dormivit, & expergefactus est.

4. Tunc illi tres juvenes corporis custodes, qui custodiebant corpus regis, dixerunt alter alteri:

5. Dicamus unusquisque nostrûm sermonem qui præcellat: & cujuscumque apparuerit sermo sapientior alterius, dabit illi rex Darius dona magna,

6. Purpura cooperiri, & in auro bibere, & super aurum dormire, & currum aureo fræno, & cydarim byssinam, & torquem circa collum:

7. Et secundo loco sedebit à Dario propter sapientiam suam, & cognatus Darii vocabitur.

8. Tunc scribentes singuli suum verbum signaverunt, & posuerunt subtus cervical Darii regis,

9. Et dixerunt, Cùm surrexerit rex, dabimus illi scripta nostra: & quodcumque judicaverit rex è tribus, & magistratus Persidis, quoniam verbum ejus sapientius est, ipsi dabitur victoria sicut scriptum est.

10. Unus scripsit, Forte est vinum.

11. Alius scripsit, Fortior est rex.

12. Tertius scripsit, Fortiores sunt mulieres: super omnia autem vincit veritas.

13. Et cùm surrexisset rex, acceperunt scripta sua, & dederunt illi, & legit.

14. Et mittens vocavit omnes magistratus Persarum, & Medos, & purpuratos, & prætores, & præfectos:

15. Et sederunt in concilio: & lecta sunt scripta coram ipsis.

16. Et dixit, Vocate adolescentes, & ipsi indicabunt verba sua. Et vocati sunt, & introierunt.

17. Et dixit illis, Indicate nobis de his quæ scripta sunt. Et cœpit prior, qui dixerat de fortitudine vini,

18. Et dixit, Viri, quàm prævalet vinum omnibus hominibus qui bibunt illud! seducit mentem.

19. Itemque regis & orphani facit mentem vanam. Item servi ac liberi, pauperis ac divitis,

20. Et omnem mentem convertit in securitatem & jucunditatem, & non meminit omnem tristitiam & debitum,

21. Et omnia præcordia facit honesta, & non meminit regem, nec magistratum, & omnia per talenta loqui facit.

22. Et non meminerunt, cùm biberunt, amicitiam, nec fraternitatem: sed non multùm pòst sumunt gladios.

23. Et cùm à vino merserint, & surrexerint, non meminerunt quæ gesserunt.

24. O viri, num præcellit vinum? quis sic cogitat facere? Et tacuit hoc dicto.

CAPUT IV.

Probatur excellens fortitudo regis, mulieris, & veritatis; sed data veritati palma. Darius ad petitionem Zorobabel reddit sacra vasa, scribens ut Judæis detur libertas, & impensa ad extructionem Jerusalem.

1. Et inchoavit sequens dicere, qui dixit de fortitudine regis.

2. O viri, num præcellunt homines, qui terram & mare obtinent, & omnia quæ in eis sunt?

3. Rex autem super omnia præcellit, & dominatur eorum: & omne quodcumque dixerit suis, faciunt.

4. Et si miserit illos ad bellatores, vadunt, & demoliuntur montes, & muros, & turres.

5. Jugulantur, & jugulant, & regis verba non prætereunt: nam si vicerint, afferunt regi omnia quæcumque prædati fuerint.

6. Similiter & alii omnes, & quotquot non militant, nec pugnant, sed colunt terram: rursum cùm fuerint metentes, afferunt tributa regi:

7. Et ipse unus solus si dixerit, occidite occidunt: dixerit remittite, remittunt:

8. Dixerit percutite, percutiunt: dixerit exterminate, exterminant: dixerit ædificate, ædificant:

9. Dixerit excidite, excidunt: dixerit plantate, plantant:

10. Et omnis plebs, & virtutes eum obaudiunt,

diunt, & super hoc ipse recumbit, & bibit, & dormit.

11. Hi autem custodiunt in circuitu eum, & non possunt ire singuli, & facere opera sua, sed in dicto obaudientes sunt ei.

12. Viri, quomodo non præcellit rex qui sic diffamatur? Et tacuit.

13. Tertius qui dixerat de mulieribus & veritate, hic est Zorobabel, cœpit loqui.

14. Viri, non magnus rex, & multi homines, nec vinum præcellit. Quis est ergo qui dominatur eorum?

15. Nonne mulieres genuerunt regem, & omnem populum, qui dominatur mari & terræ:

16. Et ex illis nati sunt, & ipsæ educaverunt eos qui plantaverunt vineas, ex quibus vinum fit?

17. Et ipsæ faciunt stolas omnium hominum, & ipsæ faciunt gloriam hominibus, & non possunt homines separari à mulieribus.

18. Si congregaverint aurum & argentum, & omnem rem speciosam, & viderint mulierem unam bono habitu & bona specie,

19. Omnia hæc relinquentes in eam intendunt, & aperto ore conspiciunt, & eam alliciunt magis quàm aurum & argentum, & omnem rem pretiosam.

20. Homo patrem suum relinquit qui enutriit illum, & suam regionem, & ad mulierem se conjungit.

21. Et cum muliere remittit animam: & neque patrem meminit, neque matrem, neque regionem.

22. Et hinc oportet vos scire: quoniam mulieres dominantur vestri. Nonne doletis?

23. Et accipit homo gladium suum, & vadit in viam facere furta, & homicidia, & mare navigare & flumina,

24. Et leonem videt, & in tenebris ingreditur: & cùm furtum fecerit, & fraudes, & rapinas, amabili suæ affert.

25. Et iterùm diligit homo uxorem suam magis quàm patrem aut matrem.

26. Et multi dementes facti sunt propter uxores suas: & servi facti sunt propter illas:

27. Et multi perierunt, & jugulati sunt, & peccaverunt propter mulieres.

28. Et nunc credite mihi, quia magnus est rex in potestate sua: quoniam omnes regiones verentur tangere eum.

29. Videbam tamen Apemen filiam Bezacis, mirifici concubinam regis, sedentem juxta regem ad dexteram,

30. Et auferentem diadema de capite ejus, & imponentem sibi, & palmis cædebat regem de sinistra manu.

31. Et super hæc aperto ore intuebatur eam: & si arriserit ei, ridet: nam si indignata ei fuerit, blanditur, donec reconcilietur in gratiam.

32. O viri, cur non sunt fortiores mulieres? Magna est terra, & excelsum est cœlum: quis ista agit?

33. Et tunc rex, & purpurati intuebantur in alterutrum. Et inchoavit loqui de veritate.

34. O viri, nonne fortes sunt mulieres? Magna est terra, & excelsum est cœlum: & velox cursus solis convertit in gyro cœlum in locum suum in una die.

35. Nonne magnificus est qui hæc facit, & veritas magna, & fortior præ omnibus?

36. Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam ipsam benedicit, & omnia opera moventur, & tremunt eam, & non est cum ea quidquam iniquum.

37. Vinum iniquum, iniquus rex, iniquæ mulieres, iniqui omnes filii hominum, & iniqua illorum omnia opera, & non est in ipsis veritas, & in sua iniquitate peribunt:

38. Et veritas manet & invalescit in æternum, & vivit & obtinet in sæcula sæculorum.

39. Nec est apud eam accipere personas, neque differentias: sed quæ justa sunt facit omnibus, injustis ac malignis, & omnes benignantur in operibus ejus.

40. Et non est in judicio ejus iniquum, sed fortitudo, & regnum, & potestas, & majestas omnium ævorum. Benedictus Deus veritatis.

41. Et desiit loquendo. Et omnes populi clamaverunt, & dixerunt, Magna est veritas, & prævalet.

42. Tunc rex ait illi, Pete, si quid vis amplius, quàm quæ scripta sunt, & dabo tibi, secundùm quod inventus es sapientior proximis, & proximus mihi sedebis, & cognatus meus vocaberis.

43. Tunc ait regi, Memor esto voti tui, quod vovisti, ædificare Jerusalem, in die qua regnum accepisti:

44. Et omnia vasa quæ accepta sunt ex Jerusalem, remittere, quæ separavit Cyrus, quando mactavit Babyloniam, & voluit remittere ea ibi.

45. Et tu vovisti ædificare templum quod incenderunt Idumæi, quando exterminata est Judæa à Chaldæis.

46. Et nunc hoc est, quod postulo domine, & quod peto, hoc est majestas quod à te postulo, ut facias votum quod vovisti Regi cœli ex ore tuo.

47. Tunc surgens Darius rex, osculatus est illum: & scripsit epistolas ad omnes dispensatores, & præfectos, & purpuratos, ut deducerent eum, & eos qui eum illo erant, omnes ascendentes ædificare Jerusalem.

48. Et omnibus præfectis, qui erant in Syria, & Phœnice, & Libano, scripsit epistolas, ut traherent ligna cedrina à Libano in Jerusalem, ut ædificarent cum eis civitatem.

49. Et scripsit omnibus Judæis qui ascendebant à regno in Judæam pro libertate, omnem potentem, & magistratum, & præfectum non supervenire ad januas ipsorum,

50. Et omnem regionem, quam obtinuerant, immunem esse eis, & Idumæi relinquant castella quæ obtinent Judæorum,

51. Et in structuram templi dare per singulos annos talenta viginti, usque dum perædificaretur:

52. Et super sacrarium holocautomata ustulare quotidie, sicut habent præceptum: alia talenta decem offerre per singulos annos,

53. Et omnibus qui procedunt à Babylonia condere civitatem: ut esset libertas tam ipsis quàm filiis eorum, & omnibus sacerdotibus qui præcedunt:

54. Scripsit autem & quantitatem, & sacram stolam jussit dari, in qua deservirent;

55. Et Levitis scripsit dare præcepta, usque in diem qua consummabitur domus, & Jerusalem extrueture

56. Et omnibus custodientibus civitatem scripsit dari ei sortes & stipendia.

57. Et dimisit omnia vasa quæcumque separa-

verat Cyrus à Babylonia, & omnia quæcumque dixit Cyrus, & ipse præcepit fieri, & mitti Jerusalem.

58. Et cùm processisset ille adolescens, elevans faciem in Jerusalem, benedixit Regem cœli:

59. Et dixit, Abs te est victoria, & abs te est sapientia & claritas. Et ego servus tuus sum.

60. Benedictus es qui dedisti mihi sapientiam, & tibi confitebor Domine Deus patrum nostrorum.

61. Et accepit epistolas, & profectus est in Babyloniam. Et venit, & nuntiavit fratribus suis omnibus qui fuerunt in Babylonia:

62. Et benedixerunt Deum patrum suorum, quoniam dedit illis remissionem & refrigerium,

63. Ut ascenderent & ædificarent Jerusalem, & templum ubi nominatum est nomen ejus in ipso, & exultaverunt cum musicis & lætitia diebus septem.

CAPUT V.

Redeuntes à Babylonica captivitate in Jerusalem & Judæam recensentur, & restituunt Dei cultum, sed tamdem à cœpto opere ad tempus impediuntur.

1. POst hæc autem electi sunt, ut ascenderent principes pagorum per domos & tribus suas, & uxores illorum, & filii & filiæ eorum, & servi & ancillæ ipsorum, & pecora eorum.

2. Et Darius rex misit unà cum eis equites mille, donec deducerent eos in Jerusalem cum pace, & cum musicis & cum tympanis & tibiis.

3. Et omnes fratres erant ludentes, & fecit eos ascendere simul cum eis.

4. Et hæc sunt nomina virorum, qui ascenderunt per pagos suos in tribus, & in partem principatus ipsorum.

5. Sacerdotes: Filii Phinees, filii Aaron, Jesus filius Josedec, Joacim filius Zorobabel filii Salathiel de domo David, ex progenie Phares, de tribu Juda,

6. Qui locutus est sub Dario rege Persarum sermones mirificos in secundo anno regni ipsius mense Nisan primo.

7. Sunt autem hi, qui ascenderunt ex Judæa de captivitate transmigrationis, quos transmigravit Nabuchodonosor rex Babyloniæ in Babylonem, & reversus est in Jerusalem.

8. Et requisivit partem Judææ unusquisque in civitatem suam, qui venerunt cum Zorobabel & Jesu, Nehemias, Arcorea, Elimeo, Emmanio, Mardocheo, Beelsuro, Mechpsatochot, Olioro. Emonia unus de principibus eorum,

9. Et numerus à gentilibus eorum, ex præpositis eorum, filii Phares, duo millia centum septuaginta duo:

10. Filii Ares, tria millia centum quinquaginta septem.

11. Filii Phoemo, centum quadraginta duo: in filiis Jesu & Joabes, mille trecenti duo:

12. Filii Demu, duo millia quadringenti septuaginta: filii Choraba, ducentiquinque: filii Banica, centum sexaginta octo:

13. Filii Bebech, quadringenti tres: filii Archad, quadringenti vigintiseptem:

14. Filii Cham trigintaseptem: Filii Zoroar, duo millia sexagintaseptem: filii Adin, quadringenti sexaginta unus:

15. Filii Aderectis, centum octo: filii Ciaso & Zelas, centum septem: filii Azoroc, quadringenti triginta novem:

16. Filii Jedarbone, centum triginta duo: filii Ananiæ, centum triginta: filii Asoni, nonaginta:

17. Filii Marsar, quadringenti viginti duo: filii Zabarus, nonagintaquinque: filii Sepolemon, centum viginti tres:

18. Filii Nepopas, quinquaginta quinque: filii Nechanatus, centum quinquaginta octo: filii Cebethamus, centum triginta duo:

19. Filii Crearpattos, qui Enocadies, & Modiæ, quadringenti viginti tres: qui ex Gramas & Gabea, centum viginti unus.

20. Qui ex Besselon & Ceagge, sexagintaquinque: qui ex Bastaro, centum vigintiduo:

21. Qui ex Bechenobes, quinquagintaquinque: filii Lipiis, centum quinquagintaquinque: filii Labonni, trecenti quinquagintaseptem:

22. Filii Sichem, trecenti septuaginta: filii Suadon & Cliomus, trecenti septuagintaocto:

23. Filii Ericus, duo millia centum quadragintaquinque: filii Anaas, trecenti septuaginta. Sacerdotes:

24. Filii Jeddus, filii Euther, filii Eliasib, trecenti septuaginta duo: filii Emerus, ducentiquinquagintaduo:

25. Filii Phasurii, trecenti quinquaginta septem: filii Caree, ducenti vigintiseptem.

26. Levitæ: Filii Jesu in Caduhel, & Bamis, & Serebias, & Edias, septuagintaquatuor, omnis numerus à duodecimo anno, triginta millia quadringenti sexagintaduo.

27. Filii, & filiæ, & uxores, omnis computatio: quadraginta millia ducenti quadragintaduo.

28. Filii sacerdotum, qui psallebant in templo: filii Asaph, centum vigintiocto.

29. Ostiarii verò: filii Esmenni, filii Aser, filii Amon, filii Accuba, Topa filii Tobi, omnes centum trigintanovem.

30. Sacerdotes servientes in templo: filii Sel, filii Gaspha, filii Tobloch, filii Cariæ, filii Su, filii Hellu, filii Labana, filii Armacha, filii Accub, filii Utha, fili Cetha, filii Aggab, filii Obai, filii Anani, filii Canna, filii Geddu,

31. Filii An, filii Radin, filii Desanon, filii Nacoba, filii Caseba, filii Gaze, filii Ozui, filii Sinone, filii Attre, filii Hastem, filii Asiana, filii Manei, filii Nasissim, filii Aceusu, filii Agista, filii Azui, filii Favon, filii Phasalon,

32. Filii Meeda, filii Phusa, filii Caree, filii Barcus, filii Saree, filii Coesi, filii Nasit, filii Agisti, filii Pedon,

33. Salomon filii ejus, filii Asophot, filii Phasida, filii Celi, filii Dedon, filii Gaddahel, filii Sephegi,

34. Filii Aggia, filii Sachareth, filii Sabathen, filii Caroneth, filii Malsith, filii Amæ, filii Sasus, filii Addus, filii Subas, filii Eura, filii Rahotis, filii Phasphat, filii Malmon.

35. Omnes sacro servientes, & pueri Salomonis, quadringenti octogintaduo.

36. Hi sunt filii qui ascenderunt à Thelmela, Telharsa: principes eorum Carmellam, & Careth.

37. Et non poterant edicere civitates suas, & progenies suas, quemadmodum sint ex Israel. Filii Dalari, filii Tubal, filii Nechodaici.

38. Ex

38. Ex Sacerdotibus, qui fungebantur Sacerdotio: & non sunt inventi filii Obia, filii Achisos, filii Addin, qui accepit uxorem ex filiabus Phargeleu:

39. Et vocati sunt nomine ejus, & horum quæsita est generis scriptura in prædatura, & non est inventa, & prohibiti sunt Sacerdotio fungi.

40. Et dixit illis Nehemias & Astharas, Ne participentur sancta, donec exurgat Pontifex doctus in ostensionem & veritatem.

41. Omnis autem Israel erat, exceptis servis & ancillis, quadraginta duo millia trecenti quadraginta.

42. Servi horum & ancillæ, septem millia trecenti triginta septem. Cantores & cantatrices, ducenti sexaginta quinque.

43. Cameli, quadringenti triginta quinque. Equi septem millia triginta sex. Muli, ducenta millia quadraginta quinque. Subjugalia, quinque millia vigintiquinque.

44. Et de præpositis ipsis per pagos, dum venirent in templum Dei, quod erat in Jerusalem, voverunt suscitare templum in loco suo, secundùm suam virtutem:

45. Et dare in templum thesaurum operum sacrum auri mnas duodecim millia, & mnas argenti quinque millia, & stolas sacerdotales centum.

46. Et habitaverunt sacerdotes & Levitæ, & qui exierant de plebe, in Jerusalem, & in regione, & sacri camores, & ostiarii, & omnis Israel in regionibus suis.

47. Instante autem septimo mense, cùmque essent filii Israel unusquisque in suis rebus, convenerunt unanimes in atrium, quod erat ante januam Orientalem.

48. Et stantes Jesus filius Josedec & fratres ejus sacerdotes, & Zorobabel filius Salathiel & hujus fratres, paraverunt altare,

49. Ut offerrent super illud holocautomata, secundùm quæ in libro Moysi hominis Dei scripta sunt.

50. Et convenerunt ibi ex aliis nationibus terræ, & erexerunt sacrarium in loco suo omnes gentes terræ, & offerebant hostias, & holocautomata Domino matutina.

51. Et egerunt scenopegiam, & diem solemnem, sicut præceptum est in lege: & sacrificia quotidie, sicut oportebat:

52. Et post hæc oblationes institutas, & hostias sabbatorum, & neomeniarum, & dierum solemnium omnium sanctificatorum.

53. Et quotquot vovebant Domino à neomenia septimi mensis, cœperunt hostias offerre Deo, & templum Domini nondum erat ædificatum.

54. Et dederunt pecuniam lapidariis & fabris, & potum & pabula, cum gaudio.

55. Et dederunt carra Sidoniis & Tyriis, ut transveherent illis de Libano trabes cedrinas, & facerent rates in Joppe portu, secundùm decretum quod scriptum erat eis à Cyro rege Persarum.

56. Et in secundo anno venientes in templum Dei in Jerusalem, mense secundo, inchoavit Zorobabel filius Salathiel, & Josue filius Josedec, & fratres ipsorum, & sacerdotes & Levitæ, & omnes qui venerant de captivitate in Jerusalem:

57. Et fundaverunt templum Dei, novilunio secundi mensis secundi anni cùm venissent in Judæam & Jerusalem.

58. Et statuerunt Levitas à viginti annis, super opera Domini: & stetit Jesus & filius ejus, & fratres omnes Levitæ conspirantes, & executores legis, facientes opera in domo Domini.

59. Et steterunt sacerdotes habentes stolas cum tubis: & Levitæ filii Asaph, habentes cymbala,

60. Collaudantes Dominum, & benedicentes secundùm David regem Israel.

61. Et cantabant canticum Domino, quoniam dulcedo ejus, & honor in sæcula super omnem Israel.

62. Et omnis populus tuba cecinerunt, & proclamaverunt voce magna, collaudantes Dominum in suscitatione domus Domini.

63. Et venerunt ex sacerdotibus & Levitis, & præsidentibus secundùm pagos senioribus, qui viderant pristinam domum,

64. Et ad hujus ædificationem cum clamore & planctu magno, & multi cum tubis & gaudio magno:

65. In tantum ut populus non audiret tubas propter planctum populi. Turba enim erat tubis canens magnificè, ita ut longè audiretur.

66. Et audierunt inimici tribus Judæ, & Benjamin, & venerunt scire quæ esset vox tubarum.

67. Et cognoverunt quoniam qui erant ex captivitate, ædificant templum Domino Deo Israel.

68. Et accedentes ad Zorobabel & Jesum, præpositos pagorum, dixerunt eis: Ædificabimus unà vobiscum:

69. Similiter enim audivimus Dominum vestrum, & ipsi pariter incedimus à diebus Asbazareth regis Assyriorum, qui transmigravit nos huc.

70. Et dixit illis Zorobabel, & Jesus, & principes pagorum Israel,

71. Non est nobis & vobis ædificare domum Dei nostri; nos enim soli ædificabimus Domino Israel, secundùm ea quæ præcepit nobis Cyrus rex Persarum.

72. Gentes autem terræ incumbentes his qui sunt in Judæa, & levantes opus ædificationis & insidias, & populos adducentes prohibebant eos ædificare,

73. Et aggressuras exercentes, impedierunt, ne consummaretur ædificium omni tempore vitæ Cyri regis, & protraxerunt structuram per biennium usque ad Darii regnum.

CAPUT VI.

Judæi, annuente Dario, templum Dei extruunt in Jerusalem.

1. In secundo autem anno regni Darii prophetavit Aggæus & Zacharias filius Addin Prophetæ apud Judæam & Jerusalem in nomine Dei Israel super eos.

2. Tunc stans Zorobabel filius Salathiel, & Jesus filius Josedec, inchoaverunt ædificare domum Domini, quæ est in Jerusalem:

3. Cùm adessent eis prophetæ Domini, & adjuvarent eos. In ipso tempore venit ad illos Sisennes subregulus Syriæ & Phœnicis, & Satrabuzanes, & sodales ejus,

4. Et dixerunt eis: Quo præcipiente vobis domum hanc ædificatis, & tectum istud, & alia omnia perficitis, & qui sunt structores qui hæc ædificant?

5. Et habuerunt gratiam visitatione facta super

eos, qui erant ex captivitate à Domino seniores Judæorum.

6. Et non sunt impediti ædificare, donec significaretur Dario de omnibus istis, & responsum acciperetur.

7. Exemplum epistolæ, quam miserunt Dario. Sisennes subregulus Syriæ, & Phœnicis, & Satrabuzanes, & sodales ejus in Syria & Phœnice præsides, regi Dario salutem.

8. Omnia nota sint domino regi, quòd cùm venissemus in regionem Judææ, & introissemus in Jerusalem, invenimus ædificantes domum Dei magnam:

9. Et templum ex lapidibus politis, & magnis, & pretiosis materiis in parietibus,

10. Et opera illa instanter fieri, & suffragare, & prosperare in manibus eorum, & in omni gloria quàm diligentissimè perfici.

11. Tunc interrogavimus seniores, dicentes, Quo permittente, vobis ædificatis domum istam, & opera hæc fundatis?

12. Ideò autem interrogavimus eos, ut notum faceremus tibi homines & præpositos, & nominum scripturam præpositorum postulavimus illos.

13. At illi responderunt nobis, dicentes, Nos sumus servi Domini, qui fecit cœlum & terram,

14. Et ædificabatur hæc domus ante annos istos multos à rege Israel magno & fortissimo, & consummata est.

15. Et quoniam patres nostri exacerbantes erant, & peccaverunt in Deum Israel, tradidit eos in manus Nabuchodonosor regis Babyloniæ, regis Chaldæorum,

16. Et domum istam demolientes incenderunt, & populum captivum duxerunt in Babylonem.

17. In primo anno regnante Cyro rege Babyloniæ, scripsit Cyrus rex domum hanc ædificare,

18. Et illa sacra vasa aurea & argentea quæ extulerat Nabuchodonosor de domo quæ est in Jerusalem, & consecraverat ea in suo templo, rursus protulit ea Cyrus rex de templo quod erat in Babylonia, & tradita sunt Zorobabel & Salmanasaro subregulo:

19. Et præceptum est eis ut offerrent hæc vasa, & reponerent in templo quod erat in Jerusalem, & ipsum templum Dei ædificare in loco suo.

20. Tunc Salmanasarus subjecit fundamenta domus Domini, quæ est in Jerusalem: & exinde usque nunc ædificatur, & non accepit consummationem.

21. Nunc ergo si judicatur à te ô rex, perquiratur in regalibus bibliothecis Cyri regis, quæ sunt in Babylonia.

22. Et si inventum fuerit consilio Cyri regis cœptam esse structuram domus Domini, quæ est in Jerusalem, & judicatur à domino rege nostro, scribas de his nobis.

23. Tunc Darius rex præcepit inquiri in bibliothecis: & inventus est in Ecbathanis oppido, quod est in media regione, locus unus, in quo scripta erant ista.

24. Anno primo regnante Cyro, rex Cyrus præcepit domum Domini quæ est in Jerusalem ædificare, ubi incendebant igni assiduo,

25. Cujus altitudo sit cubitorum decem, & latitudo cubitorum sexaginta, quadratum lapidibus politis tribus, & meniano ligneo ejusdem regionis, & meniano uno novo, & impendia dari de domo Cyri regis:

26. Et sacra vasa domus Domini tam aurea quàm argentea quæ extulit Nabuchodonosor in domum Domini, quæ est in Jerusalem, ubi erant posita, ut ponantur illic.

27. Et præcepit curam agere Sisennem subregulum Syriæ & Phœnicis, & Satrabuzanem, & sodales ejus, & qui ordinati erant in Syria & Phœnice præsides, ut abstinerent se ab eodem loco.

28. Et ego quoque præcepi in totum ædificare: & prospexi, ut adjuvent eos qui sunt ex captivitate Judæorum, donec consummetur templum ædis Domini:

29. Et à vexatione tributorum Cœlesyriæ & Phœnicis, diligenter quantitatem dari his hominibus ad sacrificium Domini, Zorobabel præfecto, ad tauros, & arietes, & agnos,

30. Similiter autem & frumentum, & sal, & vinum, & oleum instanter per singulos annos, prout sacerdotes qui sunt in Jerusalem, dictaverunt consumi quotidie, sine ulla dilatione,

31. Ut offerantur libationes summo Deo pro rege & pueris ejus, & orent pro ipsorum vita:

32. Et denuntietur, ut quicumque transgressi fuerint aliquid ex his quæ scripta sunt, aut spreverint, accipiatur lignum de suis propriis, & suspendantur, & bona ipsorum regi ascribantur.

33. Propterea & Dominus, cujus nomen invocatum est, ibi exterminet omnem regem & gentem, qui manum suam extenderit prohibere, aut malè tractare domum Domini illam quæ est in Jerusalem.

34. Ego Darius rex decrevi quàm diligentissimè secundùm hæc fieri.

CAPUT VII.

Domus Dei extructa dedicatur & consecratur, in eaque festum Azymorum celebratur.

1. TUnc Sisennes subregulus Cœlesyriæ & Phœnicis, & Satrabuzanes, & sodales, obsecuti his quæ à Dario rege erant decreta,

2. Insistebant sacrosanctis operibus diligentissimè, cooperantes cum senioribus Judæorum principibus Syriæ.

3. Et prosperata sunt sacrosancta opera, prophetantibus Aggæo & Zacharia prophetis.

4. Et consummaverunt omnia per præceptum Domini Dei Israel, & ex consilio Cyri, & Darii, & Artaxerxis regis Persarum.

5. Et consummata est domus nostra usque ad tertiam & vigesimam diem mensis Adar, sexto anno Darii regis.

6. Et fecerunt filii Israel & sacerdotes & Levitæ, & cæteri qui erant ex captivitate, qui appositi sunt secundùm ea quæ scripta sunt in libro Moysi.

7. Et obtulerunt in dedicationem templi Domini, tauros centum, arietes ducentos, agnos quadringentos,

8. Et hœdos pro peccatis universi Israel, duodecim secundùm numerum tribuum Israel.

9. Et steterunt sacerdotes & Levitæ amicti stolis per tribus, super omnia opera Domini Dei Israel, secundùm librum Moysi, & ostiarii per singulas januas.

10. Et egerunt filii Israel cum his qui erant ex captivitate, illud Phase quartadecima luna mensis primi, quando sanctificati sunt sacerdotes & Levitæ.

11. Om-

11. Omnes filii captivitatis non sunt simul sanctificati, quia Levitæ omnea simul sanctificati sunt.

12. Et immolaverunt Phase universi filii captivitatis, & fratribus suis sacerdotibus, & sibimetipsis.

13. Et manducaverunt filii Israel, qui erant ex captivitate, omnea qui remanserant ab omnibus execrationibus gentium terræ quærentes Dominum,

14. Et celrbraverunt diem festum aaymorum, septem diebus epulantes in conspectu Domini,

15. Quoniam convertit consilinm regis Assyriorum in eos, confortare manus eorum ad opera Domini Dei Israel.

CAPUT VIII.

Ascendenti Esdra à Babylonia Jerosolymam traduntur Artaxerxis littera, quæ beneficia Judæis præstita continent: recensentur qui simul ascenderunt, & auro ac argento sacerdotibus commisso, Esdras facta oratione, commonet populum ad pœnitentiam, quòd ab alienigenis se non separassent.

1. ET post hunc regnante Artaxerxe Persarum rege, accessit Esdras filius Azariæ, filii Helciæ, filii Solome,

2. Filii Sadoc, filii Achitob, filii Ameri, filii Azahel, filii Bocei, filii Abisue, filii Phinees, filii Eleazari, filii Aaron primi sacerdotis:

3. Hie Esdras ascendit de Babylonia, cùm esset scriba, & ingeniosus in lege Moysi, quæ data est à Domino Deo Israel docere, & facere.

4. Er dedit ei rex gloriam, quòd invenisset gratiam in omni dignitate & desiderio in conspectu ejus.

5. Et ascenderunt simul cum ipso ex filiis Israel, & sacerdotibus, & Levitis, & sacris cantoribus templi, & ostiariis, & servia templi, in Jerusalem.

6. Anno septimo regnante Artaxerxe, In quinto mense, hic annus septimus est regni, exeuntes de Babylonia novilunio quinti mensis,

7. Venerunt Jerosolymam juxta præceptum illius, secundùm prosperitatem itineris à Domino ipsorum datam eis.

8. In his enim Esdras magnam disciplinam obtinebat, ne prætermitteret quidquam eorum, quæ essent ex lege Domini & præceptis, & docendo universum Israel omnem justitiam & judicium.

9. Accedentes autem qui scribebant scripta Artaxerxis regis, tradiderunt scriptum quod obvenerat ab Artaxerxe rege ad Esdram sacerdotem, & lectorem legis Domini, cujus exemplum subjectum est.

10. Rex Artaxerxes Esdræ sacerdoti, & lectori legis Domini, salutem.

11. Humanior ego judicans in beneficiis, præcepi eis qui desiderant ex gente Judæorum, sua sponte, & ex sacerdotibus & Levitia, qui sunt in regno meo, comitari tecum in Jerulalem.

12. Si qui ergo cupiunt ire tecum, conveniant, & proficiscantur, sicut placuit mihi & septem amicis meis consiliariis.

13. Ut visitent ea quæ aguntur secundùm Judæam & Jerusalem, observantes sicut habes in lege Domini.

14. Et ferant munera Domino Deo Israel, quæ vovi ego & amici Jerusalem, & omne aurum & argentum, quod inventum fuerit in regione Babyloniæ Domino in Jerusalem cum illo,

15. Quod est donatum pro ipsa gente in templum Domini eorum quod est in Jerusalem: ut colligatur hoc aurum & argentum ad tauros, & arietes, & agnos, & hœdos, & quæ his sunt congruentia,

16. Ut offerant hostias Domino super altare Domini ipsorum quod est in Jerusalem.

17. Et omnia quæcumque volueris cum fratribus tuia facere auro & argento, perfice pro voluntate tua, secundùm præceptum Domini Dei tui.

18. Et sacrosancta vasa, quæ data sunt tibi ad opera domus Domini Dei tui, quæ est in Jerusalem:

19. Et cætera quæcumque tibi subvenerint ad opera templi Dei tui, dabis de regali gazophylacio:

20. Cùm volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, perfice secundùm voluntatem Domini.

21. Et ego quidem rex Artaxerxes præcepi custodibus thesaurorum Syriæ & Phœnicia, ut quæcumque scripserit Esdras sacerdos, & lector legis Domini, diligenter detur ei usque ad argenti talenta centum, similiter & auri.

22. Et usque ad frumenti modios centum, & vini amphoras centum, & alia quæcumque abundant sine taxatione.

23. Omnia secundùm legem Dei fiant Deo altissimo, ne fortè exurgat ira in regno regis, & filii, & filiorum ejus.

24. Vobis autem dicitur, ut omnibus sacerdotibus & Levitis, & sacris cantoribus, & servis templi, & scribis templi hujus,

25. Nullum tributum, neque nlla alia indictio irrogetur, nec habeat quisquam potestatem objicere eis quidquam.

26. Tu autem Esdra, secundùm sapientiam Dei, constitue judices & arbitros in tota Syria & Phœnice: & omnes qui legem Dei tui non noverunt, doce:

27. Ut quotquot transgressi fuerint legem, diligenter plectantur, sive morte, sive cruciatu, sive etiam pecuniæ mulctatione vel abductione.

28. Et dixit Esdras scriba: Benedictus Deus patrum nostrorum, qui dedit hanc voluntatem in cor regis, clarificare domum suam quæ est in Jerusalem,

29. Et me honorificavit in conspectu regis & consiliariorum, & amicorum, & purpuratorum ejus.

30. Et ego constans animo factus sum secundùm opitulationem Domini Dei mei, & congregavi ex Israel viros, ut simul ascenderent mecum.

31. Et hi sunt præpositi secundùm suas patrias, & principatus portionales, eorum qui mecum ascenderunt de Babylonia in regno Artaxerxis.

32. Et ex filiis Phares, Gersomus: ex filiis Siemarith, Amenus: filiorum David, Acchus filius Sceciliæ:

33. Ex filiis Phares, Zacharias, & cum eo reversi sunt viri centum quinquaginta:

34. Ex filiis ductoris Moabilionis Zaræi, & cum ipso viri ducenti quinquaginta:

35. Ex filiis Zachues, Jechonias Zecholei, & cum ipso viri ducenti quinquaginta.

36. Ex filiis Sala, Maasias Gotholiæ, & cum ipso viri septuaginta:

37. Ex filiis Saphatiæ, Zarias Micheli, & cum ipso viri octoginta:

38. Ex filiis Job, Abdias Jeheli, & cum ipso viri ducenti duodecim:

39. Ex filiis Baniæ, Salimoth, filius Josaphiæ, & cum ipso viri centum sexaginta:

40. Ex filiis Beer, Zacharias Bebei, & cum ipso viri ducenti octo:

41. Ex filiis Ezead, Joannes Eccetan, & cum ipso viri centum decem:

42. Ex filiis Adonicam ipsis postremis, & hæc sunt nomina eorum, Eliphalam filius Gebel, & Semeias, & cum ipso viri septuaginta.

43. Et congregavi eos ad fluvium qui dicitur Thia, & merati fuimus illic triduo, & recognovi eos.

44. Et ex filiis sacerdotum & Levitarum non inveni illic.

45. Et misi ad Eleazarum, & Eecelon, & Masmao, & Maloban, & Enaathan, & Samea, & Joribum, Nathan, Enuagam, Zachariam, & Mosolamum, ipsos ductores & peritos:

46. Et dixi eis ut venirent ad Loddeum, qui erat apud locum gazophylacii.

47. Et mandavi eis ut dicerent Loddeo, & fratribus ejus, & illis qui erant in gazophylacio, ut mitterent nobis eos qui sacerdotio fungerentur in domo Domini Dei nostri:

48. Et adduxerunt nobis secundùm manum validam Domini Dei nostri viros peritos: ex filiis Moholi, filii Levi, filii Israel, Sebebiam, & filios & fratres, qui erant decem & octo:

49. Asbiam, & Amin ex filiis filiorum Chananæi, & filii eorum viri viginti.

50. Et ex his qui templo serviebant, quos dedit David, & ipsi principes ad operationem Levitis templo servientium ducenti viginti. Omnia nomina significata sunt in scripturis.

51. Et vovi illic jejunium juvenibus in conspectu Dei, ut quærerem ab eo bonum iter nobis, & qui nobiscum erant, & filiis, & pecoribus, propter insidias.

52. Erubui enim petere à rege pedites & equites in comitatu, tutelæ gratia, contra adversarios nostros.

53. Diximus enim regi, quoniam virtus Domini erit cum eis qui inquirunt eum in omni affectu.

54. Et iterùm deprecati sumus Dominum Deum nostrum secundùm hæc: quem & propitium habuimus, & compotes facti sumus Deo nostro.

55. Et separavi ex plebis præpositis, & sacerdotibus templi, viros duodecim, & Sedebiam, & Asannam, & cum eis ex fratribus eorum viros decem.

56. Et appendi eis aurum & argentum & vasa sacerdotalia domus Dei nostri, quæ donaverat rex, & consiliarii ejus, & principes, & omnis Israel.

57. Et cùm appendissem, tradidi argenti talenta centum quinquaginta, & vasa argentea talentorum centum, & auri talenta centum,

58. Et vasorum aureorum septies viginti, & vasa ærea de bono ærameoto splendentia, duodecim auri speciem reddentia.

59. Et dixi eis: Et vos sancti estis Domino, & vasa sunt sancta, & aurum, & argentum votum est Domino Deo patrum nostrorum.

60. Vigilate & custodite, donec tradatis ex plebis præpositis, & sacerdotibus & Levitis, & principibus civitatum Israel, in Jerusalem, in pastophorio domus Dei nostri.

61. Et hi qui susceperunt sacerdotes & Levitæ aurum & argentum & vasa, intulerunt in Jerusalem in templum Domini.

62. Et promovimus à fluvio Thia, die duodecima mensis primi, usquequò introivimus in Jerusalem.

63. Et cùm factus fuisset tertius dies, quarta autem die ponderatum aurum, & argentum traditum est in domo Domini Dei nostri, Marimoth filio Jori sacerdoti:

64. Et cum ipso erat Eleazar filius Phinees: & erant cum ipsis Josadus filius Jesu, & Medias, & Banni filius Levitæ: ad numerum, & ad pondus universa.

65. Et scriptum est pondus ipsorum eadem hora.

66. Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt sacrificium Domino Deo Israel, tauros duodecim pro omni Israel, arietes octoginta sex,

67. Agnos septuaginta duos, hircos pro peccato duodecim, & pro salute vaccas duodecim, omnia in sacrificium Domini.

68. Et relegerunt præcepta regia regalibus dispensatoribus, & subregulis Cœlesyriæ & Phœnicis: & honorificaverunt gentem, & templum Domini.

69. Et consummatis his, accesserunt ad me præpositi, dicentes: Non segregaverunt genus Israel, & principes, & sacerdotes & Levitæ,

70. Et alienigenæ gentes & nationes terræ, immunditias suas à Chananæis, & Hethæis, & Pherezæis, & Jebusæis, & Moabitis, & Ægyptiis, & Idumæis.

71. Conjuncti enim sunt filiabus eorum & ipsi, & filii eorum, & mistum est semen sanctum alienigenis gentibus terræ: & participes erant præpositi, & magistratus, iniquitatis ejus ab initio ipsius regni.

72. Et mox ut audivi ista, conscidi vestimenta & sacram tunicam: & lacerans capillos capitis, & barbam, sedi dolens & mœstus.

73. Et convenerunt quotquot tunc movebantur in verbo Domini Dei Israel, ad me lugentem super iniquitatem istam, & sedebam tristis usque ad sacrificium vespertinum.

74. Et consurgens à jejunio, conscissa habens vestimenta & sacram tunicam, ingeniculans, & extendens manus ad Dominum,

75. Dicebam: Domine confusus sum, & reveritus sum ante faciem tuam.

76. Peccata enim nostra multiplicata sunt super capita nostra, & iniquitates nostræ exaltatæ sunt usque ad cœlum.

77. Quoniam à temporibus patrum nostrorum sumus in magno peccato usque ad diem hunc.

78. Et propter peccata nostra, & patrum nostrorum, sumus traditi cum fratribus nostris, & cum sacerdotibus nostris, regibus terræ in gladium & captivitatem & deprædationem, cum confusione usque in hodiernum diem.

79. Et nunc quantum est hoc quòd contigit nobis misericordia abs te Domine Deus, & relinque nobis radicem & nomen in locum sanctificationis tuæ,

80. Detegere luminare nostrum in domo Domini Dei nostri, dare nobis cibum in omni tempore servitutis nostræ.

81. Et cùm serviremus, non fuimus derelicti à Domino Deo nostro; sed constituit nos in gratia, ponens nobis reges Persarum dare cibum,

82. Et clarificare templum Domini Dei nostri, & ædificare deserta Sion, dare nobis stabilitatem in Judæa & Jerusalem.

83. Et

83. Et nunc quid dicimus Domine habentes hæc? Transgressi enim sumus præcepta tua, quæ dedisti in manus puerorum tuorum prophetarum.

84. Dicens: Quoniam terra, in quam introistis possidere hæreditatem ejus, terra polluta est coinquinationibus alienigenarum terræ, & immunditiæ illorum repleverunt eam totam immunditia sua.

85. Et nunc filias vestras non conjungetis filiis eorum, & filias eorum non accipietis filiis vestris,

86. Et non inquiretis pacem habere cum illis omni tempore, ut invalescentes manducetis optima terræ, & hæreditatem distribuatis filiis vestris usque in ævum.

87. Et quæ contingunt nobis, omnia sunt propter opera nostra maligna, & magna peccata nostra.

88. Et dedisti nobis talem radicem, & rursum reversi sumus transgredi legitima tua, uti commisceremur immunditiæ alienigenarum gentium terræ hujus.

89. Nonne irasceris nobis perdere nos, quoadusque non relinquatur radix & nomen nostrum?

90. Domine Deus Israel verax es. Derelicta est enim radix usque in hodiernum diem.

91. Ecce nunc sumus in conspectu tuo in iniquitatibus nostris. Non est enim adhuc stare ante te in his.

92. Et cùm adorando confiteretur Esdras, flens, humi prostratus ante templum, congregati sunt ante eum ex Jerusalem turma magna valdè, viri, & mulieres, & juvenes, & juvenculæ. Fletus enim erat magnus in ipsa multitudine.

93. Et cùm clamasset Jechonias Jeheli ex filiis Israel, dixit Esdræ: Nos in Dominum peccavimus, quòd collocavimus nobis in matrimonium mulieres alienigenas ex gentibus terræ.

94. Et nunc es super omnem Israel. In his ergo fit jusjurandum à Domino, expellere omnes uxores nostras quæ ex alienigenis sunt cum filiis earum.

95. Sicut tibi decretum est à majoribus secundùm legem Domini exurgens explica.

96. Ad te enim spectat negotium, & nos tecum sumus, viriliter fac.

97. Et exurgens Esdras adjuravit principes sacerdotum & Levitas, & omnem Israel facere, secundùm hæc; & juraverunt.

CAPUT IX.

Jubentur abjicere uxores alienigenas cum filiis, & recensentur qui ex sacerdotibus ac Levitis juncti illis erant. Esdras legit legem Domini coram populo: quibus peractis, jubentur ut ad propria digressi, lætum diem agant.

1. ET exurgens Esdras ab ante atrium templi, abiit in pastophorium Jonathæ filii Nasabi,

2. Et hospitatus illie non gustavit panem, nec aquam bibit, super iniquitatem multitudinis.

3. Et facta est prædicatio in omni Judæa, & in Jerusalem omnibus qui erant ex captivitate in Jerusalem congregati,

4. Ut quicumque non occurrerit biduo vel triduo diei, secundùm judicium assidentium seniorum, tollerentur facultates suæ, & ipse alienus judicaretur à multitudine captivitatis.

5. Et congregati sunt omnes qui erant ex tribu Juda & Benjamin in tribus diebus in Jerusalem, hic mensis est nonus, dies mensis vigesimus.

6. Et sedit omnis multitudo in area templi, trementes, propter hiemem præsentem.

7. Et exurgens Esdras, dixit illis: Vos iniquè fecistis collocantes vobis in matrimonium uxores alienigenas, ut adderetis ad peccata Israel.

8. Et nunc date confessionem, & magnificentiam Domino Deo patrum nostrorum.

9. Et perficite voluntatem ipsius, & discedite à gentibus terræ, & ab uxoribus alienigenis.

10. Et clamavit omnis multitudo, & dixerunt voce magna: Sicut dixisti, faciemus.

11. Sed quoniam multitudo magna est, & tempus hibernum, & non possumus insubsidisti stare: & hoc opus non est nobis unius diei, neque bidui: multùm enim in his peccavimus:

12. Stent præpositi multitudinis, & omnes qui nobiscum inhabitant, & quotquot habent uxores apud se alienigenas.

13. Et assistant accepto tempore ex omni loco presbyteri, & judices, usquequò solvant iram Domini negotii hujus.

14. Jonathas autem filius Ezeli, & Ozias Thecam susceperunt secundùm hæc: & Bosoramus, & Levis, & Sabbathæus simul cooperati sunt cum illis.

15. Et steterunt secundùm hæc omnia universi qui erant ex captivitate.

16. Et elegit sibi viros Esdras sacerdos, principes magnos de patribus eorum secundùm nomina: & consederunt novilunio mensis decimi examinare negotium istud.

17. Et determinatum est de viris qui habebant uxores alienigenas, usque ad neomeniam primi mensis:

18. Et inventi sunt ex sacerdotibus permisti, qui habebant alienigenas uxores.

19. Ex filiis Jesu filii Josedec, & fratribus ejus: Masthas, & Eliozerus, & Joribus, & Joadeus,

20. Et injecerunt manus ut expellerent uxores suas: & ad litandum in exorationem, arietem pro ignorantia sua.

21. Et ex filiis Semmeri: Maseas & Esses & Jeelec, Azarias.

22. Et ex filiis Fosere: Limosias, Hismaenis, & Nathanee, Jussip, Reddus, & Thalsas.

23. Et ex Levitis: Jorabdus, & Semeis, & Colnis, & Calitas, & Facteas, & Coluas, & Elionas.

24. Et ex sacris cantoribus, Eliasib, Zaccarus.

25. Et ex ostiariis: Salumus, & Tolbanes.

26. Et ex Israel: ex filiis Foro, Ozi, & Remias, & Geddias, & Melchias, & Michelus, Eleazarus, & Jammebias, & Bannas.

27. Et ex filiis Jolaman: Chamas, & Zacharias, & Jerrelus, & Joddius, & Brimoth, & Helias.

28. Et ex filiis Zatoim: Eliadas, & Liasumus, Zochias, & Latimoth, & Zabdis, & Thebedias.

29. Et ex filiis Zebes: Joannes, & Amanias, & Zabdias, & Emens.

30. Et ex filiis Banni: Olamus, & Maluchus, & Jeddeus, & Jasub, & Azabus, & Jerimoth.

31. Et ex filiis Addin: Naathus, & Moosias, & Caleus, & Raanas, Maaseas, Mathathias, & Besel, & Bonus, & Manasses.

32. Et ex filiis Nuae: Noneas, & Aseas, & Melchias, & Sameas, & Simon, Benjamin, & Malchus, & Marras.

33. Et ex filiis Asom: Carianeus, Mathathias, & Bannus, & Eliphalach, & Manasses, & Semei.

34. Et ex filiis Banni: Jeremias, & Moodias, & Abramus, & Johel, & Baneas, & Pelias, & Jonas, & Marimoth, & Eliasib, & Mathaneus, & Eliasis, & Orizas, & Dielus, & Semedius, & Zambris, & Josephus.

35. Et ex filiis Nobei: Idelus & Mathathias, & Sabadus, & Zecheda, Sedmi & Jessei, Baneas.

36. Omnes isti conjunxerunt sibi uxores alienigenas, & dimiserunt eas cum filiis.

37. Et inhabitaverunt sacerdotes & Levitæ, qui erant ex Israel, in Jerusalem, & in tota una regione, novilunio mensis septimi. Et erant filii Israel in commorationibus suis.

38. Et congregata est omnis multitudo simul in aream, quæ est ab Oriente portæ sacræ:

39. Et dixerunt Esdræ pontifici & lectori, ut afferret legem Moysi, quæ tradita est à Domino Deo Israel.

40. Et attulit Esdras Pontifex legem omni multitudini eorum, à viro usque ad mulierem, & omnibus sacerdotibus, audire legem novilunio mensis septimi.

41. Et legebat in area, quæ est ante sacram portam templi, à prima luce usque ad vesperam, coram viris, & mulieribus. Et dederunt omnes sensum ad legem.

42. Et stetit Esdras sacerdos, & lector legis, super ligneum tribunal quod fabricatum erat.

43. Et steterunt ad eum Mathathias, & Samus, Ananias, Azarias, Urias, Ezechias, & Balsamus ad dexteram:

44. Et ad sinistram Faldeus, Misael, Malachias, Abusthas, Sabus, Nabadias, & Zacharias.

45. Et assumpsit Esdras librum coram omni multitudine: præsidebat enim in gloria in conspectu omnium.

46. Et cùm absolvisset legem, omnes erecti steterunt; & benedixit Esdras Dominum Deum altissimum, Deum sabaoth omnipotentem.

47. Et respondit omnis populus, Amen. Et elevatis sursum manibus procidentes in terram, adoraverunt Dominum.

48. Jesus, & Banaeus, & Sarebias, & Jaddimus, & Accubus, & Sabbathæus, & Calithes, & Azarias, & Joradus, & Ananias, & Philias Levitæ.

49. Qui docebant legem Domini, & in multitudine legebant legem Domini, & præferebant singuli eos, qui intelligebant lectionem.

50. Et dixit Atharathes Esdræ pontifici & lectori, & Levitis qui docebant multitudinem,

51. Dicens, Dies hic sanctus est Domino. Et omnes flebant, cùm audissent legem.

52. Et dixit Esdras, Digressi ergo manducate pinguissima quæque, & bibite dulcissima quæque, & mittite munera his qui non habent.

53. Sanctus enim est hic dies Domini, & nolite mœsti esse. Dominus enim clarificabit vos.

54. Et Levitæ denuntiabant in publico omnibus, dicentes, Dies hic sanctus est, nolite mœsti esse.

55. Et abierunt omnes manducare, & bibere, & epulari, & dare munera his qui non habebant ut epularentur. Magnificè enim sunt exaltati verbis quibus edocti sunt.

56. Et congregati sunt universi in Jerusalem celebrare lætitiam, secundùm testamentum Domini Dei Israel.

LIBER ESDRÆ QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Mittitur Esdras à Domino multa ingratis Judæis exhibita beneficia exprobraturus.

LIBER Esdræ prophetæ secundus, filii Sarei, filii Azarei, filii Helciæ, filii Sadaniæ, filii Sadoc, filii Achitob,

2. Filii Achiæ, filii Phinees, filii Heli, filii Ameriæ, filii Asiel, filii Marimoth, filii Arna, filii Oziæ, filii Borith, filii Abisei, filii Phinees, filii Eleazar,

3. Filii Aaron ex tribu Levi, qui fuit captivus in regione Medorum in regno Artaxerxis regis Persarum.

4. Et factum est verbum Domini ad me, dicens:

5. Vade, & nuntia populo meo facinora ipsorum, & filiis eorum iniquitates, quas in me admiserunt, ut nuntient filiis filiorum:

6. Quia peccata parentum ipsorum in ilis creverunt. Obliti enim mei sacrificaverunt diis alienis.

7. Nonne ego eduxi eos de terra Ægypti de domo servitutis? Ipsi autem irritaverunt me, & consilia mea spreverunt.

8. Tu autem excute comam capitis tui, & projice omnia mala super illos: quoniam non obedierunt legi meæ. Populus autem est indisciplinatus.

9. Usquequò eos sustinebo, quibus tanta beneficia contuli?

10. Reges multos propter eos subverti. Pharaonem cum pueris suis, & omnem exercitum ejus percussi.

11. Omnes gentes à facie eorum perdidi, & in Oriente provinciarum duarum Populos Tyri & Sidonis dissipavi, & omnes adversarios eorum interfeci.

12. Tu

12. Tu verò loquere ad eos, dicens: Hæc dicit Dominus:

13. Nempe ego vos per mare transmeavi, & plateas vobis initio munitas exhibui, ducem vobis dedi Moysen & Aaron sacerdotem:

14. Lucem vobis per columnam ignis præstiti, & magna mirabilia feci in vobis: vos autem mei obliti estis, dicit Dominus.

15. Hæc dicit Dominus omnipotens: Coturnix vobis in signo fuit, castra vobis ad tutelam dedi, & illic murmurastis:

16. Et non triumphastis in nomine meo de perditione inimicorum vestrorum, sed adhuc nunc usque murmurastis.

17. Ubi sunt beneficia, quæ præstiti vobis? Nonne in deserto cùm esurìretis, proclamastis ad me,

18. Dicentes, Ut quid nos in desertum istud adduxisti interficere nos? melius nobis fuerat servire Ægyptiis, quàm mori in deserto hoc.

19. Ego dolui gemitus vestros, & dedi vobis manna in escam. Panem Angelorum manducastis.

20. Nonne cùm sitiretis, petram excidi, & fluxerunt aquæ in saturitate? propter æstus foliis arborum vos texi.

21. Divisi vobis terras pingues: Chananæos, & Pherezæos, & Philisthæos à facie vestra projeci: quid faciam vobis adhuc, dicit Dominus?

22. Hæc dicit Dominus omnipotens, In deserto cùm essetis in flumine Amorrhæo sitientes, & blasphemantes nomen meum,

23. Non ignem vobis pro blasphemiis dedi, sed mittens lignum in aquam, dulce feci flumen.

24. Quid tibi faciam Jacob? Noluisti obedire Juda. Transferam me ad alias gentes, & dabo eis nomen meum, ut custodiant legitima mea.

25. Quoniam me dereliquistis, & ego vos derelinquam. Petentibus vobis à me misericordiam, non miserebor.

26. Quando invocabitis me, ego non exaudiam vos. Maculastis enim manus vestras sanguine, & pedes vestri impigri sunt ad committenda homicidia.

27. Non quasi me dereliquistis, sed vos ipsos, dicit Dominus.

28. Hæc dicit Dominus omnipotens, Nonne ego vos rogavi, ut pater filios, & ut mater filias, & ut nutrix parvulos suos,

29. Ut essetis mihi in populum, & ego vobis in Deum, & vos mihi in filios, & ego vobis in patrem?

30. Ita vos collegi, ut gallina pullos suos sub alas suas. Modò autem quid faciam vobis? Projiciam vos à facie mea.

31. Oblationem cùm mihi attuleritis, avertam faciem meam à vobis. Dies enim festos vestros, & neomenias, & circumcisiones repudiavi.

32. Ego misi pueros meos prophetas ad vos, quos acceptos interfecistis, & laniastis corpora eorum, quorum sanguinem exquiram, dicit Dominus.

33. Hæc dicit Dominus omnipotens, Domus vestra deserta est: Projiciam vos sicut ventus stipulam,

34. Et filii procreationem non facient: quoniam mandatum meum neglexerunt, & quod malum est coram me, fecerunt.

35. Tradam domos vestras populo venienti, qui me non audientes credunt: quibus signa non ostendi, facient quæ præcepi.

36. Prophetas non viderunt, & memorabuntur iniquitatum eorum.

37. Testor populi venientis gratiam, cujus parvuli exultant cum lætitia, me non videntes oculis carnalibus, sed spiritu credentes quæ dixi.

38. Et nunc frater aspice, quæ gloria: & vide populum venientem ab Oriente,

39. Quibus dabo ducatum Abraham, Isaac, & Jacob, & Osee, & Amos, & Michææ, & Joel, & Abdiæ, & Jonæ,

40. Et Nahum, & Habacuc, Sophoniæ, Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ, qui & Angelus Domini vocatus est.

CAPUT II.

Synagoga sub figura matris revocatur à malis suis ad vitam rectiorem.

1. HÆc dicit Dominus: Ego eduxi populum istum de servitute, quibus mandata dedi per pueros meos prophetas, quos audire noluerunt, sed irrita fecerunt mea consilia.

2. Mater quæ eos generavit, dicit illis, Ite filii, quia ego vidua sum & derelicta.

3. Educavi vos cum lætitia, & amisi vos cum luctu & tristitia, quoniam peccastis coram Domino Deo vestro, & quod malum est coram eo, fecistis.

4. Modò autem quid faciam vobis? ego vidua sum & derelicta: ite filii, & petite à Domino misericordiam.

5. Ego autem te pater testem invoco super matrem filiorum, qui noluerunt testamentum meum servare.

6. Ut des eis confusionem, & matrem eorum in direptionem, ne generatio eorum fiat.

7. Dispergantur in gentes nomina eorum, deleantur à terra: quoniam spreverunt sacramentum meum.

8. Væ tibi Assur, qui abscondis iniquos penes te. Gens mala, memorare quid fecerim Sodomæ & Gomorrhæ,

9. Quorum terra jacet in piceis glebis & aggeribus cinerum: sic dabo eos, qui me non audierunt, dicit Dominus omnipotens.

10. Hæc dicit Dominus ad Esdram, Nuntia populo meo, quoniam dabo eis regnum, Jerusalem quod daturus eram Israel.

11. Et sumam mihi gloriam illorum, & dabo eis tabernacula æterna, quæ præparaveram illis.

12. Lignum vitæ erit illis in odore unguenti, & non laborabunt, neque fatigabuntur.

13. Ite, & accipietis. Rogate vobis dies paucos, ut immorentur. Jam paratum est vobis regnum: vigilate.

14. Testare cœlum & terram. Contrivi enim malum, & creavi bonum, quia vivo ego, dicit Dominus.

15. Mater amplectere filios tuos, educa illos cum lætitia. Sicut columba confirma pedes eorum, quoniam te elegi, dicit Dominus.

16. Et resuscitabo mortuos de locis suis, & de monumentis educam illos, quoniam cognovi nomen meum in Israel.

17. Noli timere mater filiorum: quoniam te elegi, dicit Dominus.

18. Mi-

18. Mittam tibi adjutorium pueros meos Isaiam & Jeremiam, ad quorum consilium sanctificavi & paravi tibi arbores duodecim gravatas variis fructibus,

19. Et totidem fontes fluentes lac & mel, & montes immensos septem, habentes rosam & lilium, in quibus gaudio implebo filios tuos.

20. Viduam justifica, pupillos judica, egenti da, orphanum tuere, nudum vesti,

21. Confractum & debilem cura, claudum irridere noli, tutare mancum, & cæcum ad visionem claritatis meæ admitte.

22. Senem & juvenem intra muros tuos serva:

23. Mortuos ubi inveneris, signans commenda sepulchro, & dabo tibi primam sessionem in resurrectione mea.

24. Pausa & quiesce populus meus, quia veniet requies tua.

25. Nutrix bona nutri filios tuos, confirma pedes eorum.

26. Servos quos tibi dedi, nemo ex eis interiet: eos ego enim requiram de numero tuo.

27. Noli fatigari. Cùm enim venerit dies pressuræ & angustiæ, alii plorabunt, & tristes erunt: tu autem hilaris & copiosa eris.

28. Zelabunt gentes, & nil adversùs te poterunt, dicit Dominus.

29. Manus meæ tegent te, filii tui gehennam videant.

30. Jucundare mater cum filiis tuis, quia ego te eripiam, dicit Dominus.

31. Filios tuos dormientes memorare, quoniam ego eos educam de lateribus terræ, & misericordiam cum illis faciam: quoniam misericors sum, dicit Dominus omnipotens.

32. Amplectere natos tuos usque dum venio, & præstem illis misericordiam: quoniam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet.

33. Ego Esdras præceptum accepi à Domino in monte Oreb, ut irem ad Israel: ad quos cùm venirem, reprobaverunt me, & respuerunt mandatum Domini.

34. Ideòque vobis dico gentes, quæ auditis, & intelligitis, Expectate pastorem vestrum, requiem æternitatis dabit vobis: quoniam in proximo est ille, qui in fine sæculi adveniet.

35. Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis.

36. Fugite umbram sæculi hujus: accipite jucunditatem gloriæ vestræ. Ego testor palàm salvatorem meum.

37. Commendatum donum accipite & jucundamini, gratias agentes ei qui vos ad cœlestia regna vocavit.

38. Surgite & state & videte numerum signatorum in convivio Domini.

39. Qui se de umbra sæculi transtulerunt, splendidas tunicas à Domino acceperunt.

40. Recipe Sion numerum tuum, & conclude candidatos tuos qui legem Domini compleverunt.

41. Filiorum tuorum, quos optabas, plenus est numerus. Roga imperium Domini, ut sanctificetur populus tuus qui vocatus est ab initio.

42. Ego Esdras vidi in monte Sion turbam magnam, quam numerare non potui, & omnes canticis collaudabant Dominum.

43. Et in medio eorum erat juvenis statura celsus, eminentior omnibus illis, & singulis eorum capitibus imponebat coronas, & magis exaltabatur: Ego autem miraculo tenebar.

44. Tunc interrogavi Angelum, & dixi: Qui sunt hi, Domine?

45. Qui respondens dixit mihi: Hi sunt qui mortalem tunicam deposuerunt, & immortalem sumpserunt, & confessi sunt nomen Dei. Modò coronantur, & accipiunt palmas.

46. Et dixi Angelo: Ille juvenis quis est, qui eis coronas imponit? & palmas in manus tradit?

47. Et respondens dixit mihi: Ipse est filius Dei, quem in sæculo confessi sunt: ego autem magnificare eos cœpi, qui fortiter pro nomine Domini steterunt.

48. Tunc dixit mihi Angelus: Vade, annuntia populo meo, qualia & quanta mirabilia Domini Dei vidisti.

CAPUT III.

In omnibus Adæ posteris, & maximè in Gentibus infidelibus, abundat malitia.

1. ANno trigesimo ruinæ civitatis, eram in Babylone, & conturbatus sum super cubiculo meo recumbens, & cogitationes meæ ascendebant super cor meum:

2. Quoniam vidi desertionem Sion, & abundantiam eorum qui habitabant in Babylone.

3. Et ventilatus est spiritus meus valdè, & cœpi loqui ad Altissimum verba timorata,

4. Et dixi: O dominator Domine, tu dixisti ab initio, quando plantasti terram, & hoc solus, & imperasti populo,

5. Et dedisti Adam corpus mortuum: sed & ipsum figmentum manuum tuarum erat, & insufflasti in eum spiritum vitæ, & factus est vivens coram te;

6. Et induxisti eum in paradiso, quem plantaverat dextera tua, antequam terra adventaret.

7. Et huic mandasti diligere viam tuam, & præterivit eam, & statim instituisti in eo mortem, & in nationibus ejus, & natæ sunt gentes, & tribus, & populi, & cognationes, quarum non est numerus.

8. Et ambulavit unaquæque gens in voluntate sua, & mira agebant coram te, & spernebant præcepta tua.

9. Iterùm autem in tempore induxisti diluvium super inhabitantes sæculum, & perdidisti eos.

10. Et factum est in unoquoque eorum, sicut Adæ mori, sic his diluvium.

11. Dereliquisti autem unum ex his, Noe cum domo sua, & ex eo justi omnes.

12. Et factum est cùm cœpissent multiplicari, qui habitabant super terram, & multiplicaverunt filios & populos & gentes multas: & cœperunt iteratò impietatem facere plus quàm priores.

13. Et factum est cùm iniquitatem facerent coram te, elegisti tibi virum ex his, cui nomen erat Abraham.

14. Et dilexisti eum, & demonstrasti ei soli voluntatem tuam:

15. Et disposuisti ei testamentum æternum, & dixisti ei ut non unquam derelinqueres semen ejus. Et dedisti ei Isaac, & Isaac dedisti Jacob & Esau.

16. Et segregasti tibi Jacob, Esau autem separasti. Et factus est Jacob in multitudine magna.

17. Et factum est cùm educeres semen ejus ex Ægypto, adduxisti super montem Sina.

18. Et inclinasti cœlos, & statuisti terram, & com-

commovisti orbem, & tremere fecisti abyssos, & conturbasti sæculum,

19. Et transiit gloria tua portas quatuor, ignis, & terræmotus, & spiritus, & gelu, ut dares semini Jacob legem, & generationi Israel diligentiam.

20. Et non abstulisti ab eis cor malignum, ut faceret lex tua in eis fructum.

21. Cor enim malignum bajulans primus Adam, transgressus & victus est, sed & omnes qui de eo nati sunt.

22. Et facta est permanens infirmitas, & lex cum corde populi, cum malignitate radicis: & discessit quod bonum est, & mansit malignum.

23. Et transierunt tempora, & finiti sunt anni: & suscitasti tibi servum nomine David,

24. Et dixisti ei ædificare civitatem nominis tui, & offerre tibi in eadem thus & oblationes.

25. Et factum est hoc annis multis, & deliquerunt qui habitabant civitatem,

26. In omnibus facientes sicut fecit Adam, & omnes generationes ejus: utebantur enim & ipsi corde maligno.

27. Et tradidisti civitatem tuam in manibus inimicorum tuorum.

28. Numquid meliora faciunt, qui habitant Babylonem? Et propter hoc dominabitur Sion?

29. Factum est cùm venissem huc, & vidissem impietates, quarum non est numerus: & delinquentes multos vidit anima mea hoc trigesimo anno, & excessit cor meum:

30. Quoniam vidi quomodo sustines eos peccantes, & pepercisti impiè agentibus, & perdidisti populum tuum, & conservasti inimicos tuos; & non significasti.

31. Nihil memini quomodo debeat derelinqui via hæc. Numquid meliora facit Babylon quàm Sion?

32. Aut alia gens cognovit te præter Israel? aut quæ tribus crediderunt testamentis tuis, sicut Jacob?

33. Quarum merces non comparuit, neque labor fructificavit. Pertransiens enim pertransivi in gentibus, & vidi abundantes eas, & non memorantes mandatorum tuorum.

34. Nunc ergo pondera in statera nostras iniquitates, & eorum qui habitant in sæculo: & non invenietur nomen tuum, nisi in Israel.

35. Aut quando non peccaverunt in conspectu tuo, qui habitant terram? aut quæ gens sic observavit mandata tua?

36. Hos quidem per nomina invenies servasse mandata tua, gentes autem non invenies.

CAPUT IV.

Retunditur curiosi scrutatoris præsumptio, adductis variis similitudinibus.

1. ET respondit ad me Angelus, qui missus est ad me, cui nomen Uriel,

2. Et dixit mihi, Excedens excessit cor tuum in sæculo hoc, & comprehendere cogitas vias Altissimi.

3. Et dixi: Ita Domine meus. Et respondit mihi, & dixit: Tres vias missus sum ostendere tibi, & tres similitudines proponere coram te.

4. De quibus mihi si renuntiaveris unam ex his, & ego tibi demonstrabo viam, quam desideras videre, & docebo te, unde sit cor malignum.

5. Et dixi: Loquere Domine meus. Et dixit ad me: Vade pondera mihi ignis pondus, aut mensura mihi flatum venti, aut revoca mihi diem quæ præteriit.

6. Et respondit, & dixit: Quis natorum poterit facere, ut me interroges de his?

7. Et dixit ad me: Si essem interrogans te, dicens: Quantæ habitationes sunt in corde maris, aut quantæ venæ sunt in principio abyssi, aut quantæ venæ sunt super firmamentum, aut qui sunt exitus paradisi:

8. Diceres mihi fortassis, in abyssum non descendi, neque in infernum adhuc, neque in cœlum umquam ascendi.

9. Nunc autem non interrogavi te, nisi de igne, & vento, & die, per quem transisti, & à quibus separari non potes: & non respondisti mihi de eis.

10. Et dixit mihi: Tu quæ tua sunt tecum coadolescentia, non potes cognoscere:

11. Et quomodo poterit vas tuum capere Altissimi viam, & jam exteriùs corrupto sæculo intelligere corruptionem evidentem in facie mea?

12. Et dixi illi: Melius erat nos non esse, quàm adhuc viventes vivere in impietatibus, & pati, & non intelligere de qua re.

13. Et respondit ad me, & dixit: Proficiscens profectus sum ad silvam lignorum campi, & cogitaverunt cogitationem.

14. Et dixerunt: Venite & eamus, & faciamus ad mare bellum, ut recedat coram nobis, & faciamus nobis alias silvas.

15. Et similiter fluctus maris & ipsi cogitaverunt cogitationem, & dixerunt: Venite ascendentes, debellemus silvas campi, ut & ibi consummemus nobismetipsis aliam regionem.

16. Et factus est cogitatus silvæ in vanum: venit enim ignis, & consumpsit eam.

17. Similiter & cogitatus fluctuum maris: stetit enim arena, & prohibuit eos.

18. Si enim esses judex horum, quem inciperes justificare, aut quem condemnare?

19. Et respondi, & dixi: Utique vanam cogitationem cogitaverunt: terra enim data est silvæ, & mari locus portare fluctus suos.

20. Et respondit ad me, & dixit: Benè tu judicasti, & quare non judicasti tibimetipsi?

21. Quemadmodum enim terra silvæ data est, & mare fluctibus suis: sic qui super terram inhabitant, quæ sunt super terram intelligere solummodò possunt: & qui super cœlos, quæ super altitudinem cœlorum.

22. Et respondi, & dixi: Deprecor te, Domine, ut mihi detur sensus intelligendi.

23. Non enim volui interrogare de superioribus tuis, sed de his quæ pertranseunt per nos quotidie: propter quid Israel datus in opprobrium gentibus? quem dilexisti populum, datus est tribubus impiis, & lex patrum nostrorum in interitum deducta est, & dispositiones scriptæ nusquam sunt:

24. Et pertransivimus de sæculo, ut locustæ, & vita nostra stupor & pavor, & nec digni sumus misericordiam consequi.

25. Sed quid faciet nomini suo quod invocatum est super nos? & de his interrogavi:

26. Et respondit ad me, & dixit: Si fueris plurimùm scrutatus, frequenter miraberis: quoniam festinans festinat sæculum pertransire.

27. Et non capit portare quæ in futuris temporibus justis repromissa sunt: quoniam plenum injustitia est sæculum hoc & infirmitatibus.

28. De quibus auté interrogas, dicam: seminatum enim est malum, & necdum venit destructio ipsius.

29. Si

29. Si ergo non inversum fuerit quod seminatum est, & discesserit locus ubi seminatum est malum, non veniet ubi seminatum est bonum.

30. Quoniam gramen seminis mali seminatum est in corde Adam ab initio, & quantum impietatis generavit usque nunc, & generat usque cùm veniat area?

31. Æstima autem apud te gramen mali seminis, quantum fructum impietatis generavit:

32. Quando secatæ fuerint spicæ, quarum non est numerus, quàm magnam aream incipient facere?

33. Et respondi, & dixi: Quomodo, & quando hæc? Quare modici & mali anni nostri?

34. Et respondit ad me, & dixit mihi: Non festines tu super Altissimum. Tu enim festinas inaniter esse super ipsum; nam excessus tuus multus.

35. Nonne de his interrogaverunt animæ justorum in promptuariis suis, dicentes, Usquequò spero sic? & quando veniet fructus areæ mercedis nostræ?

36. Et respondit ad ea Jeremiel Archangelus, & dixit: Quando impletus fuerit numerus seminum in vobis, quoniam in statera ponderavit sæculum,

37. Et mensura mensuravit tempora, & numero numeravit tempora, & non commovit nec excitavit usquedum impleatur prædicta mensura.

38. Et respondi, & dixi: O dominator Domine, sed & nos omnes pleni sumus impietate.

39. Et ne fortè propter nos non impleantur justorum areæ, propter peccata inhabitantium super terram.

40. Et respondit ad me, & dixit: Vade, & interroga prægnantem, si quando impleverit novem menses suos, adhuc poterit matrix ejus retinere partum in semetipsa? Et dixi,

41. Non potest Domine. Et dixit ad me, In inferno promptuaria animarum matrici assimilata sunt.

42. Quemadmodum enim illa festinat quæ parit effugere necessitatem partus: sic & hæc festinat reddere ea quæ commendata sunt.

43. Ab initio tibi demonstrabitur de his quæ concupiscis videre.

44. Et respondi, & dixi: Si inveni gratiam ante oculos tuos, & si possibile est, & si idoneus sum,

45. Demonstra mihi, si plusquam præteritum sit habet venire, aut plura pertransierunt suprà quàm futurum est.

46. Quid pertransivit, scio: quid autem futurum sit, ignoro.

47. Et dixit ad me: Sta super dexteram partem, & demonstrabo tibi interpretationem similitudinis.

48. Et steti, & vidi: & ecce fornax ardens transiit coram me, & factum est, cùm transiret flamma, vidi, & ecce superavit fumus.

49. Post hæc transiit coram me nubes plena aquæ, & immisit pluviam impetu multam: & cùm transiisset impetus pluviæ, superaverunt in ea guttæ.

50. Et dixit ad me: Cogita tibi: sicut crescit pluvia amplius quàm guttæ, & ignis quàm fumus: sic superabundavit quæ transivit mensura. Superaverunt autem guttæ, & fumus:

51. Et oravi, & dixi, Putas vivo usque in diebus illis? vel quid erit in diebus illis?

52. Respondit ad me, & dixit, De signis, de quibus me interrogas, ex parte possum tibi dicere: de vita autem tua non sum missus dicere tibi, sed nescio.

CAPUT V.

Varia signa de futuris rebus Esdræ per Angelum ostenduntur, pro captivorum spe ac consolatione.

1. DE signis autem: ecce dies venient, in quibus apprehendentur qui inhabitant terram in censu multo: & abscondetur veritatis via: & sterilis erit à fide regio:

2. Et multiplicabitur injustitia super hanc quam ipse tu vides, & super quam odisti olim:

3. Et erit imposito vestigio quam nunc vides regnare regionem, & videbunt eam desertam.

4. Si autem tibi dederit Altissimus vivere, videbis post tertiam tubam, & relucescet subitò sol noctu, & luna ter in die.

5. Et de ligno sanguis stillabit, & lapis dabit vocem suam, & populi commovebuntur.

6. Et regnabit, quem non sperant qui inhabitant super terram, & volatilia commigrationem facient:

7. Et mare Sodomiticum pisces rejiciet, & dabit vocem noctu, quam non noverant multi: omnes autem audient vocem ejus,

8. Et chaos fiet per loca multa, & ignis frequenter remittetur, & bestiæ agrestes transmigrabunt, & mulieres menstruatæ parient monstra,

9. Et in dulcibus aquis salsæ invenientur, & amici omnes semetipsos expugnabunt: & abscondetur tunc sensus, & intellectus separabitur in promptuarium suum:

10. Et quæretur à multis, & non invenietur, & multiplicabitur injustitia, & incontinentia super terram.

11. Et interrogabit regio proximam suam, & dicet, Numquid per te pertransiit justitia justum faciens? Et hoc negabit.

12. Et erit in illo tempore, & sperabunt homines, & non impetrabunt: laborabunt, & non dirigentur viæ eorum.

13. Hæc signa dicere tibi permissum est mihi: & si oraveris iterùm & ploraveris, sicut & nunc, & jejunaveris septem diebus, audies iteratò horum majora.

14. Et evigilavi, & corpus meum horruit valdè: & anima mea laboravit, ut deficeret:

15. Et tenuit me qui venit Angelus, qui loquebatur in me, & confortavit me, & statuit me super pedes.

16. Et factum est in nocte secunda, & venit ad me Salathiel dux populi, & dixit mihi, Ubi eras? & quare vultus tuus tristis?

17. An nescis, quoniam tibi creditus est Israel in regione transmigrationis eorum?

18. Exurge ergo, & gusta panem, & non derelinquas nos, sicut pastor gregem suum in manibus luporum malignorum.

19. Et dixi ei, Vade à me, & non appropies ad me. Et audivit, ut dixi: & recessit à me.

20. Et ego jejunavi diebus septem ululans & plorans, sicut mihi mandavit Uriel Angelus.

21. Et factum est post dies septem, & iterùm cogitationes cordis mei molestæ erant mihi valdè,

22. Et resumpsit anima mea spiritum intellectus: & iterùm cœpi loqui coram Altissimo sermones,

23. Et dixi, Dominator Domine, ex omni silva terræ, & omnibus arboribus ejus, elegisti vineam unicam:

24. Et

24. Et ex omni terra orbis, elegisti tibi foveam unam: & ex omnibus floribus orbis, elegisti tibi lilium unum:

25. Et ex omnibus abyssis maris, replesti tibi rivum unum: & ex omnibus ædificatis civitatibus, sanctificasti tibimetipsi Sion.

26. Et ex omnibus creatis volatilibus, nominasti tibi columbam unam: & ex omnibus plasmatis pecoribus, providisti tibi ovem unam:

27. Et ex omnibus multiplicatis populis, acquisivisti tibi populum unum: & ab omnibus probatam legem, donasti huic quem desiderasti populo.

28. Et nunc Domine, ut quid tradidisti unum pluribus? Et præparasti super unam radicem alias, & disperdidisti unicum tuum in multis:

29. Et conculcaverunt eum, qui contradicebant sponsionibus tuis, quique tuis testamentis non credebant.

30. Et si odiens odisti populum tuum, tuis manibus debet castigari.

31. Et factum est, cùm locutus essem sermones, & missus est Angelus ad me, qui antè venerat ad me præterita nocte,

32. Et dixit mihi, Audi me, & instruam te: & intende mihi, & adjiciam coram te.

33. Et dixi, Loquere Domine meus. Et dixit ad me: Valdè tu in excessu mentis factus es pro Israel: an plus dilexisti eum, quàm qui eum fecit?

34. Et dixi ad eum, Non Domine, sed dolens locutus sum. Torquent enim me renes mei per omnem horam, quærentem apprehendere semitam Altissimi, & investigare partem judicii ejus.

35. Et dixit ad me, Non potes. Et dixi, Quare Domine? ad quid nascebar, aut quare non fiebat matrix matris meæ mihi sepulchrum, ut non viderem laborem Jacob, & defatigationem generis Israel?

36. Et dixit ad me, Numera mihi quæ necdum venerant, & collige mihi dispersas guttas, & revirida mihi aridos flores,

37. Et aperi mihi clausa promptuaria, & produc mihi inclusos in eis flatus; demonstra mihi vocis imaginem: & tunc ostendam tibi laborem quem rogas videre.

38. Et dixi, Dominator Domine, quis enim est qui potest hæc scire, nisi qui cum hominibus habitationem non habet?

39. Ego autem insipiens: & quomodo potero dicere de his quibus me interrogasti?

40. Et dixit ad me, Quomodo non potes facere unum de his quæ dicta sunt: sic non poteris invenire judicium meum, aut in fine charitatem quam populo promisi.

41. Et dixi, Sed ecce Domine tu propè es his qui in finem sunt: & quid facient qui ante me fuerunt, aut nos, aut hi qui post nos?

42. Et dixit ad me, Coronæ assimilabo judicium meum. Sicut non novissimorum tarditas, sic nec priorum velocitas.

43. Et respondi, & dixi, Nec poteras facere eos qui facti sunt, & qui sunt, & qui futuri sunt, in unum, ut celeriùs judicium tuum ostendas?

44. Et respondit ad me, & dixit, Non potest festinare creatura super creatorem, nec sustinere sæculum eos qui in eo creandi sunt, in unum.

45. Et dixi, Quomodo dixisti servo tuo, quoniam vivificans vivificasti à te creatam creaturam in unum, & sustinebat creatura, poterit & nunc portare præsentes in unum.

46. Et dixit ad me, Interroga matricem mulieris, & dices ad eam, Et si paris, quare per tempus? Roga ergo eam, ut det decem in unum.

47. Et dixi, Non utique poterit; sed secundùm tempus.

48. Et dixit ad me, Et ego dedi matricem terræ his qui seminati sunt super eam per tempus.

49. Quemadmodum enim infans non parit ea, quæ senum sunt: sic ego disposui à me creatum sæculum.

50. Et interrogavi, & dixi, Cùm jam dederis mihi viam, loquar coram te: nam mater nostra, de qua dixisti mihi, adhuc juvenis est; jam senectuti appropinquat.

51. Et respondit ad me, & dixit, Interroga eam quæ parit, & dicet tibi.

52. Dices enim ei, Quare quos peperisti, nunc non sunt similes his qui ante te, sed minores statura?

53. Et dicet tibi & ipsa, Alii sunt qui in juventute virtutis nati sunt: & alii qui sub tempore senectutis deficiente matrice sunt nati.

54. Considera ergo & tu quoniam minori statura estis præ his qui ante vos:

55. Et qui post vos, minori quàm vos, quasi jam senescentes creaturæ, & fortitudinem juventutis prætereuntes. Et dixi, Rogo Domine, si inveni gratiam ante oculos tuos, demonstra servo tuo, per quem visites creaturam tuam.

CAPUT VI.

Deus omnia novit antequam fiant, & omnia creavit propter hominem, omniumque fines considerat.

1. ET dixit ad me, Initio terreni orbis & antequam starent exitus sæculi, & antequam spirarent conventiones ventorum,

2. Et antequam sonarent voces tonitruum, & antequam splenderent nitores coruscationum, & antequam confirmarentur fundamenta paradisi,

3. Et antequam viderentur decori flores, & antequam confirmarentur motæ virtutes, & antequam colligerentur innumerabiles militiæ Angelorum,

4. Et antequam extollerentur altitudines aeris, & antequam nominarentur mensuræ firmamentorum, & antequam æstuarent camini in Sion,

5. Et antequam investigarentur præsentes anni, & antequam abalienarentur eorum qui nunc peccant adinventiones, & consignati essent qui fidem thesaurizaverunt:

6. Tunc cogitavi, & facta sunt per me solum, & non per alium: & finis per me, & non per alium.

7. Et respondi, & dixi, Quæ erit separatio temporum? aut quando prioris finis, & sequentis initium?

8. Et dixit ad me, Ab Abraham usque ad Isaac, quando nati sunt ab eo Jacob & Esau, manus Jacob tenebat ab initio calcaneum Esau,

9. Finis enim hujus sæculi Esau, & principium sequentis Jacob.

10. Hominis manus inter calcaneum & manum. Aliud noli quærere Esdra.

11. Et respondi, & dixi, O Dominator Domine, si inveni gratiam ante oculos tuos,

12. Oro ut demonstres servo tuo finem signorum tuorum, quorum partem mihi demonstrasti nocte præcedenti.

13. Et respondit, & dixit ad me, Surge super pedes tuos, & audi vocem plenissimam sonitus.

14. Et erit sicut commotio, nec ... locus, in quo stes super eum.

15. Ideò cùm loquitur ...

quoniam de fine verbum & fundamentum terræ intelligitur,

16. Quoniam de ipsis sermo tremiscit & commovetur; scit enim quoniam finem eorum oportet commutari,

17. Et factum est, cùm audissem, surrexi super pedes meos, & audivi: & ecce vox loquens, & sonus ejus sicut sonus aquarum multarum.

18. Et dixit, Ecce dies veniunt, & erit quando appropinquare incipiam, ut visitem habitantes in terra:

19. Et quando inquirere incipiam ab eis qui injustè nocuerunt injustitia sua, & quando suppleta fuerit humilitas Sion,

20. Et cùm supersignabitur sæculum quod incipiet pertransire, hæc signa faciam, Libri aperientur ante faciem firmamenti, & omnes videbunt simul,

21. Et anniculi infantes loquentur vocibus suis, & prægnantes immaturos parient infantes trium & quatuor mensium, & vivent, & suscitabuntur.

22. Et subitò apparebunt seminata loca non seminata, & plena promptuaria subitò invenientur vacua:

23. Et tuba canet cum sono, quam cùm omnes audierint, subitò expavescent.

24. Et erit in illo tempore, debellabunt amici amicos ut inimici, & expavescet terra cum his: & venæ fontium stabunt, & non decurrent in horis tribus:

25. Et erit, omnis qui derelictus fuerit ex omnibus istis quibus prædixi tibi, ipse salvabitur, & videbit salutare meum, & finem sæculi vestri.

26. Et videbunt qui recepti sunt homines, qui mortem non gustaverunt à nativitate sua, & mutabitur cor inhabitantium, & convertetur in sensum alium.

27. Delebitur enim malum, & extinguetur dolus.

28. Florebit autem fides, & vincetur corruptela, & ostendetur veritas quæ sine fructu fuit diebus tantis.

29. Et factum est, cùm loqueretur mihi, & ecce paulatim intuebar super eum ante quem stabam,

30. Et dixit ad me hæc, Veni tibi ostendere tempus venturæ noctis.

31. Si ergo iterùm rogaveris, & iterùm jejunaveris septem diebus, iterùm tibi renuntiabo horum majora per diem quàm audivi.

32. Audita est enim vox tua apud Altissimum. Vidit enim fortis directionem tuam, & providit pudicitiam, quam à juventute tua habuisti:

33. Et propter hoc misit me demonstrare tibi hæc omnia, & dicere tibi, Confide, & noli timere,

34. Et noli festinare cum prioribus temporibus cogitare vana, & non properes à novissimis temporibus.

35. Et factum est post hæc, & flevi iterùm: & similiter jejunavi septem diebus, ut suppleam tres hebdomadas, quæ dictæ sunt mihi.

36. Et factum est in octava nocte, & cor meum turbabatur iterato in me, & cœpi loqui coram Altissimo.

37. Inflammabatur enim spiritus meus valdè, & anima mea anxiabatur.

38. Et dixi, O Domine, loquens locutus es ab initio creaturæ, in primo die dicens, Fiat cœlum & terra: & tuum verbum opus perfectum.

39. Et erat tunc spiritus, & tenebræ circumferebantur, & silentium, sonus vocis hominis nondum erat abs te.

40. Tunc dixisti de thesauris tuis proferri lumen luminosum, quo appareret opus tuum.

41. Et die secundo creasti spiritum firmamenti, & imperasti ei ut divideret & divisionem faceret inter aquas, ut pars quædam sursum recederet, para verò deorsum maneret.

42. Et tertia die imperasti aquis congregari in septima parte terræ: sex verò partes siccasti & conservasti, ut ex his sint coram te ministrantia seminata à Deo, & culta.

43. Verbum enim tuum processit, & opus statim fiebat.

44. Processit enim subitò fructus multitudinis immensus, & concupiscentiæ gustus multiformes, & flores colore immutabili, & odores odoramenti investigabilia, & die tertia hæc facta sunt.

45. Quarta autem die imperasti fieri solis splendorem, lunæ lumen, stellarum dispositionem:

46. Et imperasti eis, ut deservirent futuro plasmato homini.

47. Quinto autem die dixisti septimæ parti, ubi erat aqua congregata, ut procrearet animalia, & volatilia, & pisces: & ita fiebat.

48. Aqua muta, & sine anima, quæ Dei nutu jubebantur, animalia faciebat, ut ex hoc mirabilia tua nationes enarrent.

49. Et tunc conservasti duas animas: nomen uni vocasti Henoch, & nomen secundæ vocasti Leviathan,

50. Et separasti ea ab alterutro. Non enim poterat septima pars, ubi erat aqua congregata, capere ea.

51. Et dedisti Henoch unam partem, quæ siccata est tertio die, ut habitet in ea ubi sunt montes mille.

52. Leviathan autem dedisti septimam partem humidam, & servasti eam, ut fiat in devorationem quibus vis, & quando vis.

53. Sexto autem die imperasti terræ, ut crearet coram te jumenta, & bestias, & reptilia:

54. Et super his Adam, quem constituisti ducem super omnibus factis quæ fecisti, & ex eo educimur nos omnes, quemque elegisti populum.

55. Hæc autem omnia dixi coram te Domine, quia propter nos creasti sæculum.

56. Residuas autem gentes ab Adam natas dixisti eas nil esse, & quoniam salivæ assimilatæ sunt, & quasi stillicidium de vase similasti abundantiam eorum.

57. Et nunc Domine, ecce istæ gentes quæ in nihilum deputatæ sunt, cœperunt dominari nostri, & devorare:

58. Nos autem populus tuus, quem vocasti primogenitum, unigenitum æmulatorem tuum, traditi sumus in manibus eorum:

59. Et si propter nos creatum est sæculum, quare non hæreditatem possidemus cum sæculo? Usquequò hæc?

CAPUT VII.

Absque tribulationibus non pervenitur ad immortalem vitam: & nunc quidem prosunt orationes justorum, post extremum autem judicium nihil immutabitur. Variis vitiis subjiciunt se homines, sed Dominus est misericors.

1. ET factum est, cùm finissem loqui verba hæc, missus est ad me Angelus qui missus fuerat ad me primis noctibus,

2. Et dixit ad me, Surge Esdra, & audi sermones quos veni loqui ad te.

3. Et

3. Et dixi, Loquere Deus meus. Et dixit ad me, Mare positum est in spatioso loco, ut esset altum & immensum:

4. Erit autem ei introitus in angusto loco positus, ut esset similis fluminibus.

5. Quis enim volens voluerit ingredi mare, & videre eum, vel dominari ejus? si non transierit angustum, in latitudinem quomodo venire poterit?

6. Item aliud, Civitas est ædificata, & posita in loco campestri: est autem plena omnium bonorum.

7. Introitus ejus angustus & in præcipiti positus, ut esset à dextris quidem ignis, à sinistris aqua alta:

8. Semita autem est una sola inter eos posita, hoc est, inter ignem & aquam, ut non capiat semita, nisi solummodò vestigium hominis.

9. Si autem dabitur civitas homini in hæreditatem, si numquam antepositum periculum pertransierit, quomodo accipiet hæreditatem suam?

10. Et dixi, Sic Domine. Et dixit ad me, Sic est & Israel pars.

11. Propter eos enim feci sæculum, & quando transgressus est Adam constitutiones meas, judicatum est quod factum est.

12. Et facti sunt introitus hujus sæculi angusti, & dolentes, & laboriosi: pauci autem & mali, & periculorum pleni: & labore magnoperè fulti.

13. Nam majoris sæculi introitus spatiosi & securi, & facientes immortalitatis fructum.

14. Si ergo ingredientes non fuerunt ingressi qui vivunt, angusta & vana hæc: non poterunt recipere quæ sunt reposita.

15. Nunc ergo quare tu conturbaris, cùm sis corruptibilis? Et quid moveris tu, cùm sis mortalis?

16. Et quare non accepisti in corde tuo quod est futurum, sed quod in præsenti?

17. Respondi & dixi, Dominator Domine, ecce disposuisti lege tua, quoniam justi hæreditabunt hæc, impii autem peribunt.

18. Justi autem ferent angusta, sperantes spatiosa; qui enim impiè gesserunt, & angusta passi sunt, & spatiosa non videbunt.

19. Et dixit ad me, Non est judex super Deum, neque intelligens super Altissimum.

20. Pereunt enim multi præsentes, quia negligitur quæ anteposita est Dei lex.

21. Mandans enim mandavit Deus venientibus, quando venerunt, quid facientes viverent, & quid observantes non punirentur.

22. Hi autem non sunt persuasi, & contradixerunt ei, & constituerunt sibi cogitamen vanitatis.

23. Et proposuerunt sibi circumventiones delictorum, & superdixerunt Altissimo non esse, & vias ejus non cognoverunt;

24. Et legem ejus spreverunt, & sponsiones ejus abnegaverunt, & in legitimis ejus fidem non habuerunt, & opera ejus non perfecerunt.

25. Propter hoc Esdra vacua vacuis, & plena plenis.

26. Ecce tempus veniet, & erit quando venient signa quæ prædixi tibi, & apparebit sponsa, & apparescens ostendetur quæ nunc subducitur terra:

27. Et omnis qui liberatus est de prædictis malis, ipse videbit mirabilia mea.

28. Revelabitur enim filius meus JESUS cum his qui cum eo sunt, & jucundabuntur qui relicti sunt in annis quadringentis.

29. Et erit post annos hos, & morietur filius meus CHRISTUS, & omnes qui spiramentum habent homines.

30. Et convertetur sæculum in antiquum silentium diebus septem, sicut in prioribus judiciis, ita ut nemo derelinquatur.

31. Et erit post dies septem, & excitabitur quod nondum vigilat sæculum, & morietur corruptum:

32. Et terra reddet quæ in ea dormiunt, & pulvis qui in eo silentio habitant, & promptuaria reddent quæ eis commendatæ sunt animæ.

33. Et revelabitur Altissimus super sedem judicii, & pertransibunt miseriæ, & longanimitas congregabitur.

34. Judicium autem solum remanebit, veritas stabit, & fides convalescet,

35. Et opus subsequetur, & merces ostendetur, & justitiæ vigilabunt, & injustitiæ non dominabuntur.

36. Et dixi, Primus Abraham propter Sodomitas oravit, & Moyses pro patribus qui in deserto peccaverunt,

37. Et qui post eum pro Israel in diebus Achaz & Samuelis.

38. David pro confractione, & Salomon pro eis qui venerunt in sanctificationem.

39. Et Elias pro his qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut viveret,

40. Et Ezechias pro populo in diebus Sennacherib, & multi pro multis.

41. Si ergo modò quando corruptibile increvit, & injustitia multiplicata est, & oraverunt justi pro impiis: quare & nunc sic non erit?

42. Et respondit ad me, & dixit, Præsens sæculum non est finis, gloria in eo frequens manet: propter hoc oraverunt pro invalidis.

43. Dies enim judicii erit finis temporis hujus, & initium temporis futuræ immortalitatis, in quo transivit corruptela:

44. Soluta est intemperantia, abscissa est incredulitas: crevit autem justitia, orta est veritas.

45. Tunc enim nemo poterit salvare eum qui periit, neque demergere qui vicit. Et respondi,

46. Et dixi, Hic est sermo meus primus & novissimus, quoniam melius erat non dare terram Adam, vel cùm jam dedisset, coercere eum ut non peccaret.

47. Quid enim prodest hominibus, in præsenti vivere in tristitia, & mortuos sperare punitionem?

48. O tu quid fecisti Adam? Si enim tu peccasti, non est factus solius tuus casus, sed & noster qui ex te advenimus.

49. Quid enim prodest nobis, si promissum est nobis immortale tempus; nos autem mortalia opera egimus?

50. Et quoniam prædicta est nobis perennis spes, nos verò pessimi vani facti sumus.

51. Et quoniam reposita sunt nobis habitacula sanitatis & securitatis: nos verò malè conversati sumus.

52. Et quoniam reposita est gloria Altissimi, protegere eos qui tardè conversati sunt: nos autem pessimis viis ambulavimus.

53. Et quoniam ostendetur paradisus, cujus fructus incorruptus perseverat, in quo est securitas & medela:

54. Nos verò non ingrediemur, in ingratis enim locis conversati sumus.

55. Et quoniam super stellas fulgebunt facies eorum qui abstinentiam habuerint: nostræ autem facies super tenebras nigræ.

56. Non enim cogitavimus viventes quando iniquitatem faciebamus, quòd incipiemus post mortem pati.

57. Et

57. Et respondit, & dixit, Hoc est cogitamentum certaminis quod certabit qui super terram natus est homo,

58. Ut si victus fuerit, patiatur quod dixisti: si autem vicerit, recipiet quod dico:

59. Quoniam hæc est vita quam Moyses dixit cùm viveret, ad populum dicens, Elige tibi vitam, ut vivas.

60. Non crediderunt autem ei, sed nec post eum prophetis: sed nec mihi qui locutus sum ad eos.

61. Quoniam non esset tristitia in perditionem eorum, sicut futurum est gaudium super eos, quibus persuasa est salus.

62. Et respondi, & dixi, Scio Domine, quoniam vocatus est Altissimus misericors in eo, quòd misereatur his qui nondum in sæculo advenerunt,

63. Et quòd miseretur illis qui conversionem faciunt in lege ejus:

64. Et longanimis est, quoniam longanimitatem præstat his qui peccaverunt quasi suis operibus:

65. Et munificus est, quoniam quidem donare vult pro exigentiis.

66. Et multæ misericordiæ, quoniam multiplicat magis misericordias his qui præsentes sunt, & qui præterierunt, & qui futuri sunt.

67. Si enim non multiplicaverit misericordias suas, non vivificabitur sæculum cum his qui inhæreditabunt in eo.

68. Et donat: quoniam si non donaverit de bonitate sua, ut alleventur hi qui iniquitatem fecerunt, de suis iniquitatibus non poterit decies millesima pars vivificari hominum.

69. Et judex si non ignoverit his qui curati sunt verbo ejus, & deleverit multitudinem contentionum: non fortassis derelinquerentur in innumerabili multitudine, nisi pauci valdè.

CAPUT VIII.

Deus in hoc sæculo misericors agnoscitur propter peccatores; plurimi tamen damnantur: at justis præmia sunt reposita.

1. ET respondit ad me, & dixit: Hoc sæculum fecit Altissimus propter multos, futurum autem propter paucos.

2. Dicam autem coram te similitudinem Esdra. Quomodo autem interrogabis terram, & dicet tibi, quoniam dabit terram multam magis unde fiat fictile, parvum autem pulverem unde aurum fit: sic & actus præsentis sæculi.

3. Multi quidem creati sunt, pauci autem salvabuntur.

4. Et respondi, & dixi: Absorbe ergo anima sensum, & devora quod sapit.

5. Convenisti enim obaudire, & prophetare volens. Nec enim tibi datum est spatium, nisi solummodò vivere.

6. O Domine, si non permittes servo tuo, ut oremus coram te, & des nobis semen cordi, & sensui culturam, unde fructus fiat, unde vivere possit omnis corruptus, qui portabit locum hominis?

7. Solus enim es, & una plasmatio nos sumus manuum tuarum, sicut locutus es:

8. Et quomodo nunc in matrice plasmatum est corpus, & præstas membra, conservatur in igne & aqua tua creatio: & novem mensibus patitur tua plasmatio tuam creaturam quæ in ea creata est.

9. Ipsum autem quod servat, & quod servatur, utraque servabuntur; servataque quandoque iterùm reddit matrix, quæ in ea creverunt.

10. Imperasti enim ex ipsis membris, hoc est mamillis præbere lac fructui mamillarum.

11. Ut nutriatur id quod plasmatum est usque in tempus aliquod, & posteà disponas eum tuæ misericordiæ.

12. Enutristi eum tua justitia, & erudisti eum in lege tua, & corripuisti eum tuo intellectu:

13. Et mortificabis eum, ut tuam creaturam: & vivificabis eum, ut opus tuum.

14. Si ergo perdideris eum qui tantis laboribus plasmatus est: tuo jussu facilè est ordinari, ut & id quod fiebat servaretur.

15. Et nunc Domine dicam, de omni homine tu magis scis: de populo autem tuo, ob quem doleo:

16. Et de hæreditate tua, propter quam lugeo, & propter Israel, propter quem tristis sum, & de Jacob, propter quem doleor

17. Ideò incipiam orare coram te pro me, & pro eis, quoniam video lapsus nostros qui inhabitamus terram.

18. Sed audivi celeritatem judicis qui futurus est.

19. Ideò audi vocem meam, & intellige sermonem meum, & loquar coram te.

20. Initium verborum Esdræ priusquam assumeretur: & dixi, Domine, qui inhabitas sæculum, cujus oculi elevati in superna & aere:

21. Et cujus thronus inæstimabilis, & gloria incomprehensibilis: cui astat exercitus Angelorum cum tremore,

22. Quorum servatio in vento & igni convertitur: cujus verbum verum, & dicta perseverantia:

23. Cujus jussio fortis, & dispositio terribilis: cujus aspectus arefacit abyssos, & indignatio tabescere facit montes, & veritas testificatur:

24. Exaudi orationem servi tui, & auribus percipe precationem figmenti tui.

25. Dum enim vivo, loquar: & dum sapio, respondebo.

26. Nec respicias populi tui delicta, sed qui tibi in veritate serviunt.

27. Nec intendas impia gentium studia, sed qui tua testimonia cum doloribus custodierunt.

28. Nec cogites qui in conspectu tuo falsè conversati sunt, sed memorare qui ex voluntate tua timorem cognoverunt.

29. Neque volueris perdere, qui pecudum mores habuerunt: sed respicias eos qui legem tuam splendidè docuerunt.

30. Nec indigneris eis qui bestiis pejores judicati sunt: sed diligas eos qui semper in tua justitia confidunt, & gloria.

31. Quoniam nos & patres nostri talibus morbis languemus: tu autem propter nos peccatores misericors vocaberis.

32. Si enim desideraveris ut nostri miserearis, tunc misericors vocaberis, nobis autem non habentibus opera justitiæ.

33. Justi enim, quibus sunt opera multa reposita, ex propriis operibus recipient mercedem.

34. Quid est enim homo, ut ei indigneris: aut genus corruptibile, ut ita amarus sis de ipso?

35. In veritate enim, nemo de genitis est, qui non impiè gessit: & de confitentibus, qui non deliquit.

36. In hoc enim annuntiabitur justitia tua, & bonitas tua Domine, cùm misertus fueris eis qui non habent substantiam bonorum operum.

37. Et respondit ad me, & dixit: Rectè

locutus

locutus es aliqua: & juxta sermones tuos, sic & fiet.

38. Quoniam non verè cogitabo super plasma eorum qui peccaverunt ante mortem, ante judicium, ante perditionem.

39. Sed jucundabor super justorum figmentum, & mrmorabor peregrinationis quoque, & salvationis, & mercedis receptionis.

40. Quomodo ergo locutus sum, sic & est.

41. Sicut enim agricola serit super terram semina multa, & plantationes multitudinis plantat, sed non in tempore omnia quæ seminata sunt, salvantur, sed nec omnia quæ plantata sunt, radicabunt: sic & qui in sæculo seminati sunt, non omnes salvabuntur.

42. Et respondi, & dixi: Si inveni gratiam, loquar.

43. Quomodo semen agricolæ si non ascenderit, aut non acceperit pluviam tuam in tempore, aut si corruptum fuerit multitudine pluviæ,

44. Sic perit: & similiter homo qui manibus tuis plasmatus est, & tu ei imago nominatus: quoniam similatus es ei, propter quem omnia plasmasti, & similasti semini agricolæ.

45. Non irascaris super nos, sed parce populo tuo, & miserere hæreditati tuæ. Tu autem creaturæ tuæ misereris.

46. Et respondit ad me, & dixit: Quæ sunt præsentia præsentibus, & quæ futura futuris.

47. Multum enim tibi restat, ut possis diligere meam creaturam super me: tibi autem frequenter & ipsi proximavi, injustis autem numquam.

48. Sed & in hoc mirabilis es coram Altissimo,

49. Quoniam humiliasti te sicut decet te: & non judicasti te, ut inter justos plurimùm glorificeris.

50. Propter quod miseriæ multæ & miserabiles efficientur eis qui habitant sæculum in novissimis: quia in multa superbia ambulaverunt.

51. Tu autem pro te intellige, & de similibus tuis inquire gloriam.

52. Vobis enim apertus est paradisus, plantata est arbor vitæ, præparatum est futurum tempus, præparata est abundantia, ædificata est civitas, probata est requies, perfecta est bonitas & perfecta sapientia.

53. Radix mali signata est à vobis: infirmitas, & tinea à vobis absconsa est: & in infernum fugit corruptio in oblivione.

54. Transierunt dolores, & ostensus est in fine thesaurus immortalitatis.

55. Noli ergo adjicere inquirendo de multitudine eorum qui pereunt.

56. Nam & ipsi accipientes libertatem, spreverunt Altissimum, & legem ejus contempserunt, & vias ejus dereliquerunt.

57. Adhuc autem justos ejus conculcaverunt,

58. Et dixerunt in corde suo non esse Deum; & quidem scientes quoniam moriuntur.

59. Sicut enim vos suscipient quæ prædicta sunt: sic eos sitis, & cruciatus, quæ præparata sunt; non enim voluit hominem disperdi.

60. Sed & ipsi qui creati sunt, coinquinaverunt nomen ejus qui fecit eos: & ingrati fuerunt ei qui præparavit eis vitam.

61. Quapropter judicium meum modò appropinquat.

62. Quæ non omnibus demonstravi, nisi tibi & tibi similibus paucis. Et respondi, & dixi:

63. Ecce nunc Domine demonstrasti mihi multitudinem signorum, quæ incipies facere in novissimis: sed non demonstrasti mihi quo tempore,

CAPUT IX.

Judicia Dei, sicut & alia ejus opera egregia, præcedent aliqua signa.

1. ET respondit ad me, & dixit, Metiens metire tempus in semetipso: & erit cùm videris, quando transierit pars quædam signorum quæ prædicta sunt,

2. Tunc intelliges quoniam ipsum est tempus, in quo incipiet Altissimus visitare sæculum quod ab eo factum est.

3. Et quando videbitur in sæculo motio locorum, & populorum turbatio,

4. Tunc intelliges quoniam de his erat Altissimus locutus à diebus qui fuerunt ante te ab initio.

5. Sicut enim omne quod factum est in sæculo, initium habet, pariter & consummationem, & consummatio est manifesta.

6. Sic & Altissimi tempora initia habent manifesta in prodigiis & virtutibus, & consummationes in actu & in signis.

7. Et erit, omnis qui salvus factus fuerit, & qui poterit effugere per opera sua, & per fidem in qua credidistis,

8. Relinquetur de prædictis periculis, & videbit salutare meum in terra mea, & in finibus meis; quoniam sanctificavi me à sæculo.

9. Et tunc miserebuntur qui nunc abusi sunt vias meas: & in tormentis commorabuntur hi qui eas projecerunt in contemptu.

10. Qui enim non cognoverunt me, viventes beneficia consecuti:

11. Et qui fastidierunt legem meam, cùm adhuc erant habentes libertatem.

12. Et cùm adhuc esset eis apertus pœnitentiæ locus, non intellexerunt, sed spreverunt: hos oportet post mortem in cruciamento cognoscere.

13. Tu ergo noli adhuc curiosus esse, quomodo impii cruciabuntur: sed inquire quomodo justi salvabuntur, & quorum sæculum, & propter quos sæculum, & quando.

14. Et respondi, & dixi,

15. Olim locutus sum, & nunc dico, & posteà dicam quoniam plures sunt qui pereunt, quàm qui salvabuntur:

16. Sicut multiplicatur fluctus super guttam. Et respondit ad me, & dixit:

17. Qualis ager, talia & semina: & quales flores, tales & tincturæ: & qualis operator, talis & creatio: & qualis agricola, talis cultura: quoniam tempus erat sæculi.

18. Et nunc cùm essem parans eis, his qui nunc sunt, antequam fieret sæculum, in quo habitarent; & nemo mihi contradixit:

19. Tunc enim quisque, & nunc creator in mundo hoc parato, & messe indeficienti, & lege investigabili corrupti sunt mores eorum.

20. Et consideravi sæculum, & ecce erat periculum propter cogitationes quæ in eo advenerunt.

21. Et vidi, & peperci ei valdè: & servavi mihi acinum de botro, & plantationem de tribu multa.

22. Pereat ergo multitudo quæ sine causa nata est, & servetur acinus meus, & plantatio mea, quia cum multo labore perfeci.

23. Tu autem si adhuc intromittas septem dies alios, sed non jejunabis in eis:

24. Ibis in campum florum, ubi domus non est ædificata: & manducabis solummodò de floribus

campi, & carnem non gustabis, & vinum non bibes, sed solummodò flores.

25. Deprecare Altissimum sine intermissione, & veniam, & loquar tecum.

26. Et profectus sum, sicut dixit mihi, in campum, qui vocatur Ardath, & sedi ibi in floribus. Et de herbis agri manducavi, & facta est esca eorum mihi in saturitatem.

27. Et factum est post dies septem, & ego discumbebam supra fœnum, & cor meum iterùm turbabatur sicut antè.

28. Et apertum est os meum, & inchoavi dicere coram Altissimo, & dixi:

29. O Domine, te nobis ostendens, ostensus es patribus nostris in deserto, quod non calcatur, & infructuoso, quando erant exeuntes de Ægypto, & dicens dixisti,

30. Tu Israel audi me, & semen Jacob intende sermonibus meis.

31. Ecce enim ego semino in vobis legem meam, & faciet in vobis fructum, & glorificabimini in eo per sæculum.

32. Nam patres nostri accipientes legem, non servaverunt, & legitima mea non custodierunt, & factus est fructus legis non parens: nec enim poterat, quoniam tuus erat.

33. Nam qui acceperunt, perierunt, non custodientes quod in eis seminatum fuerat.

34. Et ecce, consuetudo est, ut, cùm acceperit terra semen, vel navem mare, vel vas aliquod escam, vel potum: cùm fuerit exterminatum id, in quo seminatum est, vel in quod missum est:

35. Simul id quod seminatum est, vel missum est, vel quæ suscepta sunt, exterminantur, & suscepta jam non manent apud nos: sed nobis sic non factum est.

36. Nos quidem qui legem accepimus, peccantes perivimus, & cor nostrum quod suscepit eam:

37. Nam lex non periit, sed permansit in suo labore.

38. Et cùm loquerer hæc in corde meo, respexi oculis meis, & vidi mulierem in dextera parte, & ecce hæc lugebat, & plorabat cum voce magna, & animo dolebat valdè, & vestimenta ejus discissa, & cinis super caput ejus.

39. Et dimisi cogitatus, in quibus eram cogitans, & conversus sum ad eam, & dixi ei,

40. Ut quid fles? & quid doles animo? Et dixit ad me,

41. Dimitte me Domine meus ut defleam me, & adjiciam dolorem: quoniam valdè amaro sum animo, & humiliata sum valdè.

42. Et dixi ei, Quid passa es? dic mihi. Et dixit ad me,

43. Sterilis fui ego famula tua, & non peperi, habens maritum annis triginta.

44. Ego enim per singulas horas, & per singulos dies, & annos hos triginta deprecor Altissimum nocte ac die.

45. Et factum est, post triginta annos exaudivit me Deus ancillam tuam, & vidit humilitatem meam, & attendit tribulationi meæ, & dedit mihi filium, & jucundata sum super eum valdè ego, & vir meus, & omnes cives mei, & honorificabamus valdè Fortem.

46. Et nutrivi eum cum labore multo.

47. Et factum est cùm crevisset, & venisset accipere uxorem, feci diem epuli.

CAPUT X.

Per mulierem flentem, rursusque refulgentem, ostenditur figurari Jerusalem.

1. ET factum est, cùm introisset filius meus in thalamo suo, cecidit, & mortuus est:

2. Et evertimus omnes lumina, & surrexerunt omnes cives mei ad consolandum me, & quievi usque in alium diem usque nocte.

3. Et factum est, cùm omnes quievissent ut me consolarentur ut quiescerem: & surrexi nocte, & fugi: & veni sicut vides in hoc campo:

4. Et cogito jam non reverti in civitatem, sed hic consistere: & neque manducare, neque bibere, sed sine intermissione lugere, & jejunare usquedum moriar.

5. Et dereliqui sermones in quibus eram, & respondi cum iracundia ad eam, & dixi,

6. Stulta super omnes mulieres, non vides luctum nostrum, & quæ nobis contingunt?

7. Quoniam Sion mater nostra omni tristitia contristatur, & humilitate humiliata est, & luget validissimè.

8. Et nunc quoniam omnes lugemus, & tristes sumus: quoniam omnes contristati sumus, tu autem contristaris in uno filio?

9. Interroga enim terram, & dicet tibi: quoniam hæc est quæ debeat lugere casum tantorum super eam germinantium.

10. Et ex ipsa ab initio omnes nati & alii venient: & ecce, penè omnes in perditionem ambulant, & exterminium fit multitudo eorum.

11. Et quis ergo debet lugere magis, nisi hæc quæ tam magnam multitudinem perdidit, quàm tu quæ pro uno doles? Si autem dicis mihi,

12. Quoniam non est planctus meus similis terræ: quoniam fructum ventris mei perdidi, quem cum mœroribus peperi, & cum doloribus genui;

13. Terra autem secundùm viam terræ, abiitque in ea multitudo præsens, quo modo evenit: & ego tibi dico,

14. Sicut tu cum labore peperisti, sic & terra dat fructum suum homini ab initio ei qui fecit eam.

15. Nunc ergo retine apud temetipsam dolorem tuum, & fortiter fer qui tibi contigerunt casus.

16. Si enim justificaveris terminum Dei, & consilium suum recipies in tempore, & in talibus collaudaberis:

17. Ingredere ergo in civitatem ad virum tuum. Et dixit ad me,

18. Non faciam, neque ingrediar civitatem, sed hic moriar.

19. Et apposui adhuc loqui ad eam, & dixi,

20. Noli facere hunc sermonem, sed consenti persuadenti. Quot enim casus Sion? Consolare propter dolorem Jerusalem.

21. Vides enim quoniam sanctificatio nostra deserta effecta est, & altare nostrum demolitum est, & templum nostrum destructum est,

22. Et psalterium nostrum humiliatum est, & hymnus conticuit, & exultatio nostra dissoluta est, & lumen candelabri nostri extinctum est, & arca testamenti nostri direpta est, & sancta nostra contaminata sunt, & nomen quod invocatum est super nos, penè profanatum est: & liberi nostri contumeliam passi sunt, & sacerdotes nostri succensi sunt, & Levitæ nostri in captivitatem abierunt, & virgines nostræ coinquinatæ sunt, & mulieres nostræ vim passæ sunt, & justi nostri rapti sunt, & par-

parvuli nostri perditi sunt, & juvenes nostri servierunt, & fortes nostri invalidi facti sunt:

23. Et quod omnium majus, signaculum Sion, quoniam resignata est de gloria sua: nam & tradita est in manibus eorum qui nos oderunt.

24. Tu ergo excute tuam tristitiam multam, & depone abs te multitudinem dolorum, ut tibi repropitietur Fortis, & requiem faciet tibi Altissimus, requietionem laborum.

25. Et factum est, cùm loquebar ad eam, facies ejus fulgebat subitò & species, coruscus fiebat visus ejus, ut essem pavens valdè ad eam, & cogitarem quid esset hoc.

26. Et ecce, subitò emisit sonitum vocis magnum timore plenum, ut commoveretur terra à mulieris sono, & vidi:

27. Et ecce, ampliùs mulier non comparebat mihi, sed civitas ædificabatur, & locus demonstrabatur de fundamentis magnis: & timui, & clamavi voce magna, & dixi,

28. Ubi est Uriel Angelus, qui à principio venit ad me? quoniam ipse me fecit venire in multitudine in excessu mentis hujus, & factus est finis meus in corruptionem, & oratio mea in improperium.

29. Et cùm essem loquens ego hæc, ecce venit ad me, & vidit me.

30. Et ecce eram positus ut mortuus, & intellectus meus alienatus erat, & tenuit dexteram meam, & confortavit me, & statuit me super pedes meos, & dixit mihi,

31. Quid tibi est? & quare conturbatus est intellectus tuus, & sensus cordis tui? & quare conturbaris? Et dixi,

32. Quoniam dereliquisti me, & ego quidem feci secundùm sermones tuos, & exivi in campum: & ecce vidi, & video quod non possum enarrare. Et dixit ad me,

33. Sta ut vir, & commonebo te. Et dixi,

34. Loquere Domine meus tu in me, noli me derelinquere, ut non frustrà moriar:

35. Quoniam vidi quæ non sciebam, & audio quæ non scio.

36. Aut numquid sensus meus fallitur, & anima mea somniat?

37. Nunc ergo deprecor te, ut demonstres servo tuo de excessu hoc. Et respondit ad me, & dixit,

38. Audi me & docebo te, & dicam tibi de quibus times: quoniam Altissimus revelavit tibi mysteria multa.

39. Vidit rectam viam tuam, quoniam sine intermissione contristabaris pro populo tuo, & valdè lugebas propter Sion.

40. Hic ergo intellectus visionis quæ tibi apparuit antè paululùm.

41. Quam vidisti lugentem, inchoasti consolari eam.

42. Nunc autem jam speciem mulieris non vides, sed apparuit tibi civitas ædificari:

43. Et quoniam enarrabat tibi de casu filii sui, hæc absolutio est.

44. Hæc mulier quam vidisti, hæc est Sion; & quoniam dixit tibi, quam & nunc conspicies, ut civitatem ædificatam.

45. Et quoniam dixit tibi, quia sterilis fuit triginta annis: propter quod erant anni scilicet triginta, quando non erat in ea adhuc oblatio oblata.

46. Et factum est post annos triginta, ædificavit Salomon civitatem, & obtulit oblationes: tunc fuit quando peperit sterilis filium.

47. Et quod tibi dixit, quoniam nutrivit eum cum labore, hoc erat, habitatio in Jerusalem.

48. Et quoniam dixit tibi, quòd filius meus veniens in suo thalamo mortuus esset, & contigisset ei casus, hoc erat, quæ facta est ruina Jerusalem.

49. Et ecce, vidisti similitudinem ejus: & quoniam filium lugeret, inchoasti consolari eam: & de his quæ contigerunt, hæc erant tibi aperienda.

50. Et nunc videt Altissimus, quoniam ex animo contristatus es, & quoniam ex toto corde pateris pro ea, ostendit tibi claritatem gloriæ ejus, & pulchritudinem decoris ejus.

51. Propterea enim dixi tibi, ut maneres in campo ubi domus non est ædificata.

52. Sciebam enim ego, quoniam Altissimus incipiebat tibi ostendere hæc:

53. Propterea dixi tibi ut venires in agrum ubi non est fundamentum ædificii.

54. Nec enim poterat opus ædificii hominis sustineri in loco, ubi incipiebat Altissimi civitas ostendi.

55. Tu ergo noli timere, neque expavescat cor tuum: sed ingredere, & vide splendorem & magnitudinem ædificii, quantum capax est tibi visus oculorum videre:

56. Et post hæc audies quantum capit auditus aurium tuarum audire.

57. Tu enim beatus es præ multis, & vocatus es apud Altissimum sicut & pauci.

58. Nocte autem quæ in crastinum futura est, manebis hic:

59. Et ostendet tibi Altissimus eas visiones supremorum, quæ faciet Altissimus his qui habitant super terram à novissimis diebus.

60. Et dormivi illam noctem & aliam, sicut dixerat mihi.

CAPUT XI.

Apparet Esdræ in visione aquila principatum universi usurpans.

1. ET vidi somnium, & ecce ascendebat de mari aquila, cui erant duodecim alæ pennarum, & capita tria.

2. Et vidi, & ecce expandebat alas suas in omnem terram, & omnes venti cœli insufflabant in eam, & colligebantur.

3. Et vidi, & de pennis ejus nascebantur contrariæ pennæ, & ipsæ fiebant in pennaculis minutis & modicis.

4. Nam capita ejus erant quiescentia, & dimidium caput erat majus aliorum capitum, sed ipsa quiescebat cum eis.

5. Et vidi, & ecce aquila volavit in pennis suis, & regnavit super terram, & super eos qui habitant in ea.

6. Et vidi, quoniam subjecta erant ei omnia sub cœlo, & nemo illi contradicebat, neque unus de creatura quæ est super terram.

7. Et vidi, & ecce surrexit aquila super ungues suos, & misit vocem pennis suis, dicens,

8. Nolite omnes simul vigilare, dormite unusquisque in loco suo, & per tempus vigilate.

9. Capita autem in novissimo serventur.

10. Et vidi, & ecce vox non exibat de capitibus ejus, sed de medietate corporis ejus.

11. Et numeravi contrarias pennas ejus, & ecce ipsæ erant octo.

12. Et vidi, & ecce à dextera parte surrexit una penna, & regnavit super omnem terram.

13. Et factum est cùm regnaret, venit ei finis, & non apparuit locus ejus: & sequens exurrexit, & regnabat, ipsa multum tenuit tempus.

14. Et factum est cùm regnaret, & veniebat finis ejus, ut non appareret sicut prior.

15. Et ecce, vox emissa est illi, dicens,

16. Audi tu quæ tanto tempore tenuisti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias non apparere.

17. Nemo post te tenebit tempus tuum, sed nec dimidium ejus.

18. Et levavit se tertia, & tenuit principatum sicut & priores: & non apparuit & ipsa.

19. Et sic contingebat omnibus aliis singulatim principatum gerere, & iterùm nusquam comparere.

20. Et vidi, & ecce in tempore sequentes pennæ erigebantur à dextera parte, ut tenerent & ipsæ principatum: & ex his erant quæ tenebant, sed tamen statim non comparebant.

21. Nam & aliquæ ex eis erigebantur, sed non tenebant principatum.

22. Et vidi post hæc, & ecce non comparuerunt duodecim pennæ, & duo pennacula;

23. Et nihil supererat in corpore aquilæ, nisi duo capita quiescentia & sex penacula.

24. Et vidi, & ecce sex pennaculis divisæ sunt duæ, & manserunt sub capite quod est ad dexteram partem. Nam quatuor manserunt in loco suo.

25. Et vidi, & ecce subalares cogitabant se erigere, & tenere principatus.

26. Et vidi, & ecce una erecta est, sed statim non comparuit.

27. Et secundæ velociùs quàm priores, non comparuerunt.

28. Et vidi, & ecce duæ quæ superaverunt, apud semetipsas cogitabant & ipsæ regnare.

29. Et in eo cùm cogitarent, ecce unum quiescentium capitum quod erat medium, evigilabat: hoc enim erat duorum capitum majus.

30. Et vidi quoniam completa sunt duo capita secum:

31. Et ecce conversum est caput cum his qui cum eo erant, & comedit duas subalares quæ cogitabant regnare.

32. Hoc autem caput perconterruit omnem terram, & dominabatur in ea his qui habitant terram cum labore multo, & potentatum tenuit orbis terrarum super omnes alas quæ fuerunt.

33. Et vidi post hæc, & ecce medium caput subitò non comparuit, & hoc sicut alæ.

34. Superaverunt autem duo capita, quæ & ipsa similiter regnaverunt super terram, & super eos qui habitant in ea.

35. Et vidi, & ecce devoravit caput à dextera parte illud quod à læva.

36. Et audivi vocem dicentem mihi, Conspice contra te, & considera quod vides.

37. Et vidi, & ecce sicut leo concitatus de silva rugiens: & vidi quoniam emittebat vocem hominis ad aquilam. Et dixit, dicens:

38. Audi tu, & loquar ad te, & dicet Altissimus tibi,

39. Nonne tu es qui superasti de quatuor animalibus, quæ feceram regnare in sæculo meo, & ut per eos veniret finis temporum eorum?

40. Et quartus veniens devicit omnia animalia quæ transierunt, & potentatu tenuit sæculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore pessimo, & inhabitavit tot temporibus orbem terrarum cum dolo.

41. Et judicasti terram non cum veritate.

42. Tribulasti enim mansuetos, & læsisti quiescentes, & dilexisti mendaces, & destruxisti habitationes eorum qui fructificabant, & humiliasti muros eorum qui te non nocuerunt.

43. Et ascendit contumelia tua usque ad Altissimum, & superbia tua ad fortem.

44. Et respexit Altissimus superba tempora, & ecce finita sunt, & scelera ejus completa sunt.

45. Propterea non appareas tu aquila, & alæ tuæ horribiles, & pennacula tua pessima, & capita tua maligna, & ungues tui pessimi, & omne corpus tuum vanum;

46. Uti refrigeretur omnis terra, & revertatur liberata de tua vi, & speret judicium & misericordiam ejus qui fecit eam.

CAPUT XII.

Ad Esdræ orationem, hujus visionis datur explicatio cum membris ipsius.

1. ET factum est, dum loqueretur leo verba hæc ad aquilam: & vidi,

2. Et ecce quod superaverat caput, & non comparuerunt quatuor alæ illæ quæ ad eum transierunt, & erectæ sunt ut regnarent: & erat regnum eorum exile, & tumultu plenum.

3. Et vidi, & ecce ipsa non apparebant, & omne corpus aquilæ incendebatur, & expavescebat terra valdè, & ego à tumultu & excessu mentis, & à magno timore vigilavi, & dixi spiritui meo:

4. Ecce tu præstitisti mihi hoc in eo, quòd scrutaris vias Altissimi.

5. Ecce adhuc fatigatus sum animo, & spiritu meo invalidus sum valdè, & nec modica est in me virtus à multo timore, quam expavi nocte hac.

6. Nunc ergo orabo Altissimum, ut me confortet usque in finem.

7. Et dixi, Dominator Domine, si inveni gratiam ante oculos tuos, & si justificatus sum apud te præ multis, & si certè ascendit deprecatio mea ante faciem tuam,

8. Conforta me, & ostende servo tuo mihi interpretationem & distinctionem visus horribilis hujus, ut plenissimè consoleris animam meam.

9. Dignum enim me habuisti ostendere mihi temporum novissima. Et dixit ad me,

10. Hæc est interpretatio visionis hujus.

11. Aquilam quam vidisti ascendentem de mari, hoc est regnum quod visum est in visione Danieli fratri tuo.

12. Sed non est illi interpretatum, quoniam ego nunc tibi interpretor.

13. Ecce dies veniunt, & exurget regnum super terram, & erit timor terrior omnium regnorum quæ fuerunt ante eum.

14. Regnabunt autem in ea reges duodecim, unus post unum.

15. Nam secundus incipiet regnare, & ipse tenebit amplius tempus præ duodecim.

16. Hæc est interpretatio duodecim alarum quas vidisti.

17. Et quam audisti vocem quæ locuta est, non de capitibus ejus exeuntem, sed de medio corporis ejus,

18. Hæc est interpretatio, quoniam post tempus regni illius nascentur contentiones non modicæ, & periclitabitur ut cadat: & non cadet tunc, sed iterùm constituetur in suum initium.

19. Et quoniam vidisti subalares octo cohærentes alis ejus,

20. Hæc est interpretatio, exurgent in ipso octo reges, quorum erunt tempora levia, & anni citati, & duo quidem ex ipsis perient.

21. Appropinquante autem tempore medio, qua-

tuor

tuor servabuntur in tempore, cùm incipiet appropinquare tempus ejus ut finiatur: duo verò in finem servabuntur.

22. Et quoniam vidisti tria capita quiescentia,

23. Hæc est interpretatio: In novissimis ejus suscitabit Altissimus tria regna, & revocabit in ea multa; & dominabuntur terram,

24. Et qui habitant in ea, cum labore multo super omnes qui fuerunt ante hos: propter hoc ipsi vocati sunt capita aquilæ.

25. Isti enim erunt qui recapitulabunt impietates ejus, & qui perficient novissima ejus.

26. Et quoniam vidisti caput majus non apparens, hæc est interpretatio ejus: quoniam unus ex eis super lectum suum morietur, & tamen cum tormentis.

27. Nam duo qui perseveraverint, gladius eos comedet.

28. Unius enim gladius comedet qui cum eo: sed tamen hic gladio in novissimis cadet.

29. Et quoniam vidisti duas subalares trajicientes super caput quod est in dextera parte,

30. Hæc est interpretatio: Hi sunt quos conservavit Altissimus in finem suum, hoc est regnum exile & turbationis plenum.

31. Sicut vidisti & leonem, quem vidisti de silva evigilantem, & rugientem, & loquentem ad aquilam, & arguentem eam, & injustitias ipsius, per omnes sermones ejus sicut audisti;

32. Hic est ventus quem servavit Altissimus in finem ad eos, & impietates ipsorum; & arguet illos, & incutiet coram ipsis discerptiones eorum.

33. Statuet enim eos in judicio vivos: & erit, cùm arguerit eos, tunc corripiet eos.

34. Nam residuum populum meum liberabit cum miseria; qui salvati sunt super fines meos, & jucundabit eos quoadusque veniet finis, dies judicii, de quo locutus sum tibi ab initio.

35. Hoc somnium quod vidisti, & hæ interpretationes.

36. Tu ergo solus dignus fuisti scire Altissimi secretum hoc.

37. Scribe ergo omnia ista in libro quæ vidisti, & pone ea in loco abscondito.

38. Et docebis ea sapientes de populo tuo, quorum corda scis posse capere, & servare secreta hæc.

39. Tu autem adhuc sustine hìc alios dies septem: ut tibi ostendatur, quidquid visum fuerit Altissimo ostendere tibi.

40. Et profectus est à me. Et factum est, cùm audisset omnis populus quoniam pertransierunt septem dies, & ego non fuissem reversus in civitatem, & congregavit se omnis à minimo usque ad maximum; & venit ad me, & dixerunt mihi dicentes:

41. Quid peccavimus tibi, & quid injustè egimus in te, quoniam derelinquens nos sedisti in loco hoc?

42. Tu enim nobis superes solus ex omnibus populis, sicut botrus de vinea, & sicut lucerna in loco obscuro, & sicut portus & navis salvata à tempestate.

43. Aut non sufficiunt nobis mala quæ contingunt?

44. Si ergo tu nos dereliqueris, quantò nobis erat melius si essemus succensi & nos cum incendio Sion?

45. Nec enim nos sumus meliores eorum qui ibi mortui sunt. Et ploraverunt voce magna. Et respondi ad eos, & dixi:

46. Confide Israel, & noli tristari tu domus Jacob.

47. Est enim memoria vestri coram Altissimo, & Fortis non est oblitus vestri in tentatione.

48. Ego enim non dereliqui vos, neque excessi à vobis; sed veni in hunc locum ut deprecarer pro desolatione Sion, ut quærerem misericordiam pro humilitate sanctificationis vestræ.

49. Et nunc ite unusquisque vestrùm in domum suam, & ego veniam ad vos post dies istos.

50. Et profectus est populus, sicut dixi ei, in civitatem.

51. Ego autem sedi in campo septem diebus, sicut mihi mandavit; & manducabam de floribus solummodò agri, de herbis facta est esca mihi in diebus illis.

CAPUT XIII.

Altera visio Esdræ ostenditur cum ipsius interpretatione.

1. ET factum est post dies septem, & somniavi somnium nocte.

2. Et ecce de mari ventus exurgebat, ut conturbaret omnes fluctus ejus.

3. Et vidi, & ecce convalescebat ille homo cum millibus cœli: & ubi vultum suum vertebat ut consideraret, tremebant omnia quæ sub eo videbantur.

4. Et ubicumque exibat vox de ore ejus, ardescebant omnes qui audiebant voces ejus, sicut quiescit terra quando senserit ignem.

5. Et vidi post hæc, & ecce congregabatur multitudo hominum, quorum non erat numerus, de quatuor ventis cœli, ut debellarent hominem qui ascenderat de mari.

6. Et vidi, & ecce sibimetipsi sculpserat montem magnum, & volavit super eum.

7. Ego autem quæsivi videre regionem vel locum unde sculptus esset mons, & non potui.

8. Et post hæc vidi, & ecce omnes qui congregati sunt ad eum, ut expugnarent eum, timebant valdè, tamen audebant pugnare.

9. Et ecce, ut vidit impetum multitudinis venientis, non levavit manum suam, neque frameam tenebat, neque aliquod vas bellicosum, nisi solummodò ut vidi,

10. Quoniam emisit de ore suo sicut flatum ignis, & de labiis ejus spiritus flammæ, & de lingua ejus emittebat scintillas & tempestates, & commista sunt omnia simul, hic flatus ignis, & spiritus flammæ, & multitudo tempestatis:

11. Et concidit super multitudinem in impetu, quæ præparata erat pugnare, & succendit omnes, ut subitò nihil videretur de innumerabili multitudine, nisi solummodò pulvis, & fumi odor: & vidi, & extimui.

12. Et post hæc vidi ipsum hominem descendentem de monte, & vocantem ad se multitudinem aliam pacificam,

13. Et accedebat ad eum vultus hominum multorum, quorumdam gaudentium, quorumdam tristantium: aliqui verò alligati, aliqui adducentes ex eiis qui offerebantur, & ægrotavi à multitudine pavoris, & expergefactus sum, & dixi:

14. Tu ab initio demonstrasti servo tuo mirabilia hæc, & dignum me habuisti ut susciperes deprecationem meam:

15. Et nunc demonstra mihi adhuc interpretationem somnii hujus.

16. Sicut enim existimo in sensu meo, væ qui derelicti fuerunt in diebus illis: & multò plus væ his qui non sunt derelicti.

17. Qui enim non sunt derelicti, tristes erant.

13. Nunc ergo dispone domum tuam, & corripe populum tuum, & consolare humiles eorum, & renuntia jam corruptelæ,

14. Et dimitte abs te mortales cogitationes, & projice abs te pondera humana, & exue te jam infirmam naturam, & repone in unam partem molestissima tibi cogitamenta, & festina transmigrare à temporibus his:

15. Quæ enim vidisti nunc contigisse mala, iterùm horum deteriora facient:

16. Quantum enim invalidum fiet sæculum à senectute, tantum multiplicabuntur super inhabitantes mala.

17. Prolongavit enim se magis veritas, & appropinquavit mendacium. Jam enim festinat venire, quam vidisti visionem.

18. Et respondi, & dixi coram te Domine:

19. Ecce enim ego abibo, sicut præcepisti mihi, & corripiam præsentem populum. Qui autem iterùm nati fuerint, quis commonebit?

20. Positum est ergo sæculum in tenebris, & qui inhabitant in eo sine lumine.

21. Quoniam lex tua incensa est, propter quod nemo scit quæ à te facta sunt, vel quæ incipient opera.

22. Si enim inveni in te gratiam, immitte in me Spiritum sanctum, & scribam omne quod factum est in sæculo ab initio, quæ erant in lege tua scripta, ut possint homines invenire semitam, & qui voluerint vivere in novissimis, vivant.

23. Et respondit ad me, & dixit: Vadens congrega populum, & dices ad eos, ut non quærant te diebus quadraginta.

24. Tu autem præpara tibi buxos multos, & accipe tecum Saream, Dabriam, Salemiam, Echanum, & Asiel, quinque hos qui parati sunt ad scribendum velociter.

25. Et venias huc, & ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quæ non extinguetur quoadusque finiantur quæ incipies scribere.

26. Et tunc perfectis quædam palàm facies, quædam sapientibus absconsè trades: in crastinum enim hac hora incipies scribere.

27. Et profectus sum, sicut mihi præcepit, & congregavi omnem populum, & dixi:

28. Audi Israel verba hæc:

29. Peregrinati sunt patres nostri ab initio in Ægypto, & liberati sunt inde:

30. Et acceperunt legem vitæ quam non custodierunt, quam & vos post eos transgressi estis:

31. Et data est vobis terra in sortem, & terra Sion, & patres vestri, & vos iniquitatem fecistis, & non servastis vias quas præcepit vobis Altissimus:

32. Et justus judex cùm sit, abstulit à vobis in tempore quod donaverat.

33. Et nunc vos hic estis, & fratres vestri introrsum vestrùm sunt.

34. Si ergo imperaveritis sensui vestro, & erudieritis cor vestrum, vivi conservati eritis, & post mortem misericordiam consequemini.

35. Judicium enim post mortem veniet, quando iterùm reviviscemus: & tunc justorum nomina parebunt, & impiorum facta ostendentur.

36. Ad me igitur nemo accedat nunc, neque requirat me usque dies quadraginta.

37. Et accepi quinque viros, sicut mandavit mihi, & profecti sumus in campum, & mansimus ibi.

38. Et factus sum in crastinum, & ecce vox vocavit me dicens: Esdra, aperi os tuum, & bibe quo te potavero.

39. Et aperui os meum, & ecce calix plenus porrigebatur mihi. Hoc erat plenum sicut aqua: color autem ejus ut ignis similis.

40. Et accepi, & bibi: & in eo cùm bibissem, cor meum cruciabatur intellectu, & in pectus meum increscebat sapientia. Nam spiritus meus conservabatur memoria.

41. Et apertum est os meum, & non est clausum ampliùs.

42. Altissimus dedit intellectum quinque viris, quæ dicebantur excessiones noctis, quas non sciebant.

43. Nocte autem manducabant panem, ego autem per diem loquebar, & per noctem non tacebam.

44. Scripti sunt autem per quadraginta dies libri ducenti quatuor.

45. Et factum est cùm complevissent quadraginta dies, locutus est Altissimus, dicens: Priora quæ scripsisti, in palàm pone, & legant digni & indigni:

46. Novissimos autem septuaginta conservabis, ut tradas eos sapientibus de populo tuo.

47. In his enim est vena intellectus, & sapientiæ fons, & scientiæ flumen. Et feci sic.

CAPUT XV.

Prædicuntur multa calamitates sæculo superventura.

1. ECce loquere in aures plebis meæ sermones prophetiæ, quos immisero in os tuum, dicie Dominus:

2. Et fac ut in charta scribantur, quoniam fideles & veri sunt.

3. Ne timeas à cogitationibus adversùm te, nec turbent te incredulitates dicentium.

3. Quoniam omnis incredulus in incredulitate sua morietur.

5. Ecce ego induco, dicit Dominus, super orbem terrarum mala, gladium, & famem, & mortem, & interitum:

6. Propter quod superpolluit iniquitas omnem terram, & adimpleta sunt opera nociva illorum.

7. Propterea dicit Dominus:

8. Jam non silebo de impietatibus eorum quæ irreligiosè agunt, nec sustinebo in his quæ iniquè exercent: ecce sanguis innoxius & justus clamat ad me, & animæ justorum clamant perseveranter.

9. Vindicans vindicabo illos, dicit Dominus, & accipiam omnem sanguinem innoxium ex illis ad me.

10. Ecce populus meus quasi grex ad occisionem ducitur, jam non patiar illum habitare in terra Ægypti:

11. Sed educam eum in manu potenti & brachio excelso, & percutiam plaga sicut priùs, & corrumpam omnem terram ejus.

12. Lugebit Ægyptus, & fundamenta ejus plaga verberata, & castigatione quas inducet ei Deus.

13. Lugebunt cultores nperantes terram, quoniam deficient semina eorum ab uredine, & grandine, & à sidere terribili.

14. Væ sæculo, & qui habitant in eo:

15. Quia appropinquavit gladius & contritio eorum, & exurget gens contra gentem ad pugnam, & rhomphæa in manibus eorum.

16. Erit enim inconstabilitio hominibus, & alii aliis invalescentes non curabunt regem suum, & principes viæ gestorum suorum in potentia sua.

17. Concupiscet enim homo in civitatem ire, & non poterit.

18. Propter superbiam enim eorum civitates

turbabuntur, domus exterentur, homines metuent.

19. Non miserebitur homo proximum suum, ad irritum faciendum domos eorum in gladium, ad diripiendas substantias eorum, propter famem panis & tribulationem multam.

20. Ecce, ego convoco, dicit Deus, omnes reges terræ ad me verendum, qui sunt ab Oriente, & ab Austro, & ab Euro, & à Libano, ad convertendos in se, & reddere quæ dederunt illis:

21. Sicut faciunt usque hodie electis meis, sic faciam, & reddam in sinu eorum. Hæc dicit Dominus Deus.

22. Non parcet dextera mea super peccatores: nec cessabit rhomphæa super effundentes sanguinem innoxium super terram.

23. Exiit ignis ab ira ejus, & devoravit fundamenta terræ, & peccatores quasi stramen incensum.

24. Væ eis qui peccant, & non observant mandata mea, dicit Dominus.

25. Non parcam illis. Discedite filii à potestate. Nolite contaminare sanctificationem meam;

26. Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in illum: propterea tradidit eos in mortem, & in occisionem.

27. Jam enim venerunt super orbem terrarum mala, & manebitis in illis: non enim liberabit vos Deus, propter quod peccastis in eum.

28. Ecce visio horribilis, & facies illius ab Oriente.

29. Et exient nationes draconum Arabum in curribus multis, & sicut flatus, eorum numerus feretur super terram, ut jam timeant & trepident omnes qui illos audient.

30. Carmonii insanientes in ira, & exient ut apri de silva, & advenient in virtute magna, & constabunt in pugnam cum illis, & vastabunt portionem terræ Assyriorum.

31. Et post hæc supervalescent dracones nativitatis suæ memores, & convertent se conspirantes in virtute magna ad persequendos eos.

32. Isti turbabuntur, & silebunt in virtute illorum, & convertent pedes suos in fugam,

33. Et à territorio Assyriorum subsessor obsidebit eos, & consumet unum ex illis, & erit timor & tremor in exercitu illorum, & contentio in reges ipsorum.

34. Ecce nubes ab Oriente & Septemtrione usque ad Meridianum, & facies earum horrida valdè, plena iræ & procellæ,

35. Et collident se invicem, & collident sidus copiosum super terram, & sidus illorum, & erit sanguis à gladio usque ad ventrem,

36. Et fimus hominis usque ad substramen cameli, & erit timor & tremor multus super terram,

37. Et horrebunt qui videbunt iram illam, & tremor apprehendet illos: & post hæc movebunt nimbi copiosi

38. A Meridiano & Septemtrione, & portio alia ab Occidente:

39. Et superinvalescent venti ab Oriente, & recludent eam, & nubem quam suscitavi in ira, & sidus ad faciendam exterritationem ad Orientalem ventum & Occidentem violabitur.

40. Et exaltabuntur nubes magnæ & validæ plenæ iræ, & sidus, ut exterreant omnem terram, & inhabitantes eam, & infundent super omnem locum altum & eminentem sidus terribile.

41. Ignem & grandinem, & rhomphæas volantes, & aquas multas, ut etiam impleantur omnes campi, & omnes rivi plenitudine aquarum multarum.

42. Et demolientur civitates, & muros, & montes, & colles, & ligna silvarum, & fœnum pratorum, & frumenta eorum.

43. Et transibunt constantes usque ad Babylonem, & exterent eam:

44. Convenient ad ipsam, & circuibunt eam, & effundent sidus, & omnem iram super eam, & subibit pulvis & fumus usque in cœlum, & omnes in circuitu lugebunt eam:

45. Et qui sub ea remanserint, servient his qui exterruerunt.

46. Et tu Asia concors in spem Babylonis, & gloria personæ ejus,

47. Væ tibi misera propter quod assimilasti ei, & ornasti filias tuas in fornicatione, ad placendum & gloriandum in amatoribus tuis, qui tecum cupierunt semper fornicari.

48. Odibilem imitatam es in omnibus operibus ejus, & in adinventionibus ejus: propterea dicit Deus,

49. Immittam tibi mala, viduitatem, paupertatem, & famem, & gladium, & pestem, ad devastandas domos tuas à violatione, & morte, & gloria virtutis tuæ:

50. Sicut flos siccabitur, cùm exurget ardor qui emissus est super te,

51. Infirmaberis ut paupercula plagata & castigata à mulieribus, ut non possint te suscipere potentes & amatores.

52. Numquid ego sic zelabor te, dicit Dominus,

53. Nisi occidisses electos meos in omni tempore, exaltans percussionem manuum, & dicens super mortem eorum, cùm inebriata esses,

54. Exorna speciem vultus tui?

55. Merces fornicationis tuæ in sinu tuo, propter hoc redditionem accipies.

56. Sicut facies electis meis, dicit Dominus, sic faciet tibi Deus, & tradet te in malum.

57. Et nati tui fame interient: & tu rhomphæa cades, & civitates tuæ conterentur, & omnes tui in campo gladio cadent.

58. Et qui sunt in montibus, fame peribunt, & manducabunt carnes suas, & sanguinem bibent, à fame panis & siti aquæ.

59. Infelix per maria venies, & rursum accipies mala.

60. Et in transitu allident civitatem occisam, & exterent aliquam portionem terræ tuæ, & partem gloriæ tuæ exterminabunt, rursum revertentes ad Babylonem subversam.

61. Et demolita eris illis pro stipula, & ipsi erunt tibi ignis:

62. Et devorabunt te, & civitates tuas, terram tuam, & montes tuos, omnes silvas tuas, & lignum fructiferum igni comburent.

63. Filios tuos captivos ducent, & censum tuum in prædam habebunt, & gloriam faciei tuæ exterminabunt.

CAPUT XVI.

Horrenda universo orbi desolatio in fine futura.

1. VÆ tibi Babylon & Asia, væ tibi Ægypte & Syria.

2. Præcingite vos saccis, & ciliciis, & plangite filios vestros, & dolete: quoniam appropinquavit contritio vestra.

3. Immissus est vobis gladius, & quis est qui avertat illum?

4. Immissus est in vobis ignis, & quis est qui extinguat illum?

5. Im-

5. Immissa sunt vobis mala, & quis est qui repellat ea?

6. Numquid repellet aliquis leonem esurientem in silva, aut extinguet ignem in stipula, mox quando cœperit ardere?

7. Numquid repellet aliquis sagittam à sagittario forti missam?

8. Dominus fortis immittit mala, & quis est qui repellat ea?

9. Exiit ignis ex iracundia ejus, & quis est qui extinguat eum?

10. Coruscabit, & quis non timebit? Tonabit, & quis non pavebit?

11. Dominus comminabitur, & quis non funditùs conteretur à facie ipsius?

12. Terra tremuit & fundamenta ejus, mare fluctuat de profundo, & fluctus ejus disturbabuntur, & pisces ejus à facie Domini, & à gloria virtutis ejus:

13. Quoniam fortis dextera ejus quæ arcum tendit: sagittæ ejus acutæ quæ ab ipso mittuntur, non deficient, cùm cœperint mitti in fines terræ.

14. Ecce mittuntur mala, & non revertentur, donec veniant super terram.

15. Ignis succenditur, & non extinguetur, donec consumat fundamenta terræ.

16. Quemadmodum non redit sagitta missa à valido sagittario, sic non revertentur mala quæ missa fuerint in terram.

17. Væ mihi, væ mihi: quis me liberabit in illis diebus?

18. Initium dolorum & multi gemitus, initium famis & multi interitus, initium bellorum & formidabunt potestates, initium malorum & trepidabunt omnes.

19. In his quid faciam, cùm venerint mala?

20. Ecce fames & plaga, & tribulatio & angustia, missa sunt flagella in emendatione.

21. Et in his omnibus se non convertent ab iniquitatibus suis, neque flagellorum memores erunt semper.

22. Ecce, erit annonæ vilitas super terram, sic ut putent sibi esse directam pacem, & tunc germinabunt mala super terram, gladius, fames, & magna confusio.

23. A fame enim plurimi qui inhabitant terram interient, & gladius perdet cæteros qui superaverint à fame,

24. Et mortui sicut stercora projicientur, & non erit qui consoletur eos: Derelinquetur enim terra deserta, & civitates ejus dejicientur:

25. Non derelinquetur qui colat terram, & qui seminet eam.

26. Ligna dabunt fructus, & quis vindemiabit illa?

27. Uva matura fiet, & quis calcabit illam? erit enim locis magna desertio.

28. Cupiet enim homo hominem videre, vel vocem ejus audire.

29. Relinquentur enim de civitate decem, & duo de agro, qui absconderint se in densis nemoribus, & scissuris petrarum:

30. Quemadmodum derelinquuntur in oliveto & singulis arboribus tres, aut quatuor olivæ.

31. Aut sicut in vinea vindemiata racemi relinquuntur ab his qui diligenter vineam scrutantur:

32. Sic relinquentur in diebus illis tres aut quatuor ab scrutantibus domos eorum in rhomphæa.

33. Et relinquetur terra deserta, & agri ejus inveterabunt, & viæ ejus & omnes semitæ ejus germinabunt spinas, eò quòd non transient homines per eam.

34. Lugebunt virgines non habentes sponsos, lugebunt mulieres non habentes viros, lugebunt filiæ earum non habentes adjutorium:

35. Sponsi earum in bello consumentur, & viri earum in fame exterentur.

36. Audite verò ista, & cognoscite ea servi Domini.

37. Ecce verbum Domini, excipite illud: ne diis credatis de quibus dicit Dominus.

38. Ecce appropinquant mala, & non tardant.

39. Quemadmodum prægnans cùm parit in nono mense filium suum, appropinquante hora partus ejus, ante horas duas vel tres, dolores circumeunt ventrem ejus, & prodeunte infante de ventre, non tardabunt uno puncto:

40. Sic non morabuntur mala ad prodeundum super terram, & sæculum gemet, & dolores circumtenebunt illud.

41. Audite verbum plebs mea: parate vos in pugnam, & in malis sic estote, quasi advenæ terræ.

42. Qui vendit, quasi qui fugiat: & qui emit, quasi qui perditurus.

43. Qui mercatur, quasi qui fructum non capiat: & qui ædificat, quasi non habitaturus.

44. Qui seminat, quasi qui non metet: sic & qui vineam putat, quasi non vindemiaturus.

45. Qui nubunt, sic quasi filios non facturi: & qui non nubunt, sic quasi vidui.

46. Propter quod qui laborant, sine causa laborant:

47. Fructus enim illorum alienigenæ metent, & substantiam illorum rapient, & domos evertent, & filios eorum captivabunt, quia in captivitate & fame generant natos suos.

48. Et qui negotiantur in rapina, quantùm diu exornant civitates & domos suas, & possessiones & personas suas,

49. Tantò magis adzelabor eos super peccata sua, dicit Dominus.

50. Quomodo zelatur fornicaria mulierem idoneam & bonam valdè,

51. Sic zelabitur justitia iniquitatem cùm exornat se, & accusat eam in facie, cùm venerit qui defendat exquirentem omne peccatum super terram.

52. Propterea nolite similari ei, nec operibus ejus:

53. Quoniam adhuc pusillum, & tolletur iniquitas à terra, & justitia regnabit in vos.

54. Non dicat peccator se non peccasse, quoniam carbones ignis comburet super caput ejus, qui dicit: Non peccavi coram Domino Deo & gloria ipsius.

55. Ecce Dominus cognoscet omnia opera hominum, & adinventiones illorum, & cogitationes illorum, & corda illorum.

56 Dixit enim: Fiat terra, & facta est: fiat cœlum, & factum est.

57. Et in verbo illius stellæ fundatæ sunt, & novit numerum stellarum.

58. Qui scrutatur abyssum, & thesauros illarum: qui mensus est mare, & conceptum ejus.

59. Qui conclusit mare in medio aquarum, & suspendit terram super aquas verbo suo.

60. Qui extendit cœlum quasi cameram, super aquas fundavit eum.

61. Qui posuit in deserto fontes aquarum, & super verticem montium lacus ad emittendum flumina ab eminenti petra, ut potaret terram.

62. Qui finxit hominem, & posuit cor suum in medio corporis, & misit ei spiritum, vitam, & intellectum,

63. Et spiramen Dei omnipotentis qui fecit omnia,

omnia, & scrutinat omnia absconsa in absconsis terræ.

64. Hic novit adinventionem vestram, & quæ cogitatis in cordibus vestris, peccantes & volentes occultare peccata vestra,

65. Propter quod Dominus scrutinando scrutinavit omnia opera vestra, & traducet vos omnes,

66. Et vos confusi eritis cùm processerint peccata vestra coram hominibus, & iniquitates erunt, quæ accusatores stabunt in die illo.

67. Quid facietis? aut quomodo abscondetis peccata vestra coram Deo & Angelis ejus?

68. Ecce judex Deus, timete eum. Desinite à peccatis vestris, & obliviscamini iniquitates vestras jam agere eas in sempiterno, & Deus educet vos, & liberabit de omni tribulatione.

69. Ecce enim incenditur ardor super vos turbæ copiosæ, & rapient quosdam ex vobis, & cibabunt idolis occisos:

70. Et qui consenserint eis, erunt illis in derisum, & in improperium, & in conculcationem.

71. Erit enim locis locus, & in vicinas civitates exurrectio multa super timentes Dominum.

72. Erunt quasi insani nemini parcentes, ad diripiendum & devastandum adhuc timentes Dominum.

73. Quia devastabunt & diripient substantias, & de domibus suis eos ejicient.

74. Tunc parebit probatio electorum meorum, ut aurum quod probatur ab igne.

75. Audite dilecti mei, dicit Dominus: Ecce adsunt dies tribulationis, & de his liberabo vos.

76. Ne timeatis, nec hæsitetis, quoniam Deus dux vester est.

77. Et qui servat mandata & præcepta mea, dicit Dominus Deus, ne præponderent vos peccata vestra, ne superelevent se iniquitates vestræ.

78. Væ qui constringuntur à peccatis suis, & obteguntur ab iniquitatibus suis, quemadmodum ager constringitur à silva, & spinis tegitur semita ejus per quam non transit homo, & excluditur, & mittitur ad devorationem ignis.

F I N I S.

INDEX

INDEX EPISTOLARUM ET EVANGELIORUM,

QUÆ EX VETERI ET NOVO TESTAMENTO EXCERPTA,

in Ecclesia Dominicis & aliis festis diebus leguntur, juxta Missalis reformationem, ex decreto Sacro-Sancti Concilii Tridentini restituti, Pii V. Pont. Max. jussu editi, & Clem. VIII. auctoritate recogniti.

ADVENTUS.

Dominica prima.

EPISTOLA, Scientes. Rom. c. 13. v. 11. ad v. 14.
Evangelium, Erunt. Luc. cap. 21. v. 25. ad v. 33.

Dominica secunda.

Epist. Quæcumque, Rom. 15. 4. 13.
Evang. Cùm audisset, Matth. 11. 2. 10.

Dominica tertia.

Epist. Gaudete in Domino, Philipp. 4. 4. 8.
Evang. Miserunt, Joan. 1. 19. 28.

Feria quarta Quatuor Temporum.

Epist. Erit, Isa. 2. 2. 5.
Item, Epist. Locutus est, Isa. 7. 10. 15.
Evang. Missus est, Luc 1. 26. 38.

Feria sexta.

Epist. Egredietur, Isa. 11. 1. 5.
Evang. Exurgens, Luc. 1. 39. 47.

Sabbato.

Epist. Clamabunt, Isa. 19. 20. 22.
Item Epist. Lætabitur, Isa. 35. 1. 7.
Item Epist. Super, Isa. 40. 9. 11.
Item Epist. Hæc dicit, Isa. 45. 8.
Item Epist. Angelus, Dan. 3. 49. 51.
Item Epist. Rogamus, 2. Thess. 2. 1. 8.
Evang. Anno, Luc. 3. 1. 6.

Dominica quarta.

Epist. Sic nos, 1. Cor. 4. 1. 5.
Evang. Anno, Luc. 3. 1. 16.

In vigilia Nativitatis Domini.

Epist. Paulus, Rom. 1. 1. 6.
Evang Cùm esset, Matth. 1. 18. 21.

25. Decembris.

IN NATIVITATE DOMINI.

Ad primam Missam in nocte.

Epist. Apparuit gratia, Tit. 2. 11. 15.
Evang. Exiit, Luc. 2. 1. 14.

Ad Missam in aurora.

Epist. Apparuit, Tit. 3. 4. 7.
Evang. Pastores, Luc. 2. 15. 20.

Ad Missam in die.

Epist. Multifariam, Hebr. 1. 1. 12.
Evang. In principio, Joan. 1. 1. 14.

26. Decemb. *In festo S. Stephani Protomartyris.*

Epist. Stephanus, Act. 6. 8. 10. & c. 7. 54. 59.
Evang Ecce ego, Matth. 23. 34. 39.

27. Decemb. *In festo Sancti Ioannis Apostoli & Evangelistæ.*

Epist. Qui timet, Eccl. 15. 1. 6.
Evang. Sequere, Joan. 21. 19. 24.

28. Decemb. *In festo SS. Innocentium.*

Epist. Vidi, Apoc. 14. 1. 5.
Evang. Angelus, Matth. 2. 13. 18.

29. Decemb. *In festo S. Thomæ Cantuariensis Episcopi & Martyris.*

Epist. Omnis, Heb. 5. 1. 6.
Evang. Ego sum, Joan. 10. 11. 16.

Dominica infra Octavam Nativitatis Domini.

Epist. Quanto, Galat. 4. 1. 7.
Evang. Erant, Luc. 2. 33. 39.

In Octava Nativitatis Domini.

Epist. Apparuit benignitas, Tit. 3. 4. 8.
Evang. Pastores loquebantur, Luc. 2. 15. 20.

31. Decemb. *In festo sancti Silvestri Papæ & Confessoris.*

Epist. Testificor, 2. Timoth. 4. 1. 8.
Evang. Sint, Luc. 12. 35. 4.

1. Januarii. *In die Circumcisionis, & Octava Nativitatis Domini.*

Epist. Apparuit, Tit. 2.
Evang. Postquam, Luc. 2. 21. 22.

6. Januarii. *In Epiphania Domini.*

Epist. Surge, Isa. 60. 1. 6.
Evang. Cùm natus, Matth. 2. 1. 13.

Dominica infra Octavam Epiphaniæ.

Epist. Obsecro, Rom. 12. 1. 5.
Evang. Cùm, Luc. 2. 42. 52.

In Octava Epiphaniæ.

Epist. Surge, Isa. 60. 1. 6.
Evang. Vidit, Joan. 1. 29. 34.

Dominica secunda post Epiphaniam.

Epist. Habentes, Rom. 12. 6. 16.
Evang. Nuptiæ, Joan. 2. 1. 11.

Dominica tertia post Epiphaniam.

Epist. Nolite, Rom. 12. 16. 21.
Evang. Cùm, Matth. 8. 1. 13.

Dominica quarta post Epiphaniam.

Epist. Nemini, Rom. 13. 8. 10.
Evang. Ascendente, Matth. 8. 24. 34.

Dominica quinta post Epiphaniam.

Epist. Induite, Coloss. 3. 12. 41.
Evang. Simile, Matth. 13. 24. 30.

Dominica sexta post Epiphaniam.

Epist. Gratias, 1. Thess. 1. 2. 10.
Evang. Simile, Matth. 13. 31. 35.

Dominica in Septuagesima.

Epist. Nescitis, 1. Cor. 9. 24. 5.
Evang. Simile est, Matth. 20. 1. 16.

Dominica in Sexagesima.

Epist. Libenter, 2. Cor. 11. 19. 9.
Evang. Cùm turba, Luc. 8. 4. 15.

Dominica in Quinquagesima.

Epist. Si linguis, 1. Cor. 13. 1. 13.
Evang. Assumpsit, Luc. 18. 31. 43.

Feria quarta Cinerum.

Epist. Convertimini, Joel. 2. 12. 19.
Evang. Cùm jejunatis, Matth. 6. 16. 21.

Feria quinta.

Epist. Ægrotavit, Isa. 38. 1. 7.
Evang. Cùm introisset, Matth. 8. 5. 12.

Feria sexta.

Epist. Clama, Isa 58. 1. 4.
Evang. Audistis, Matth. 5. 38. 7.

Sabbato.

Epist. Si abstuleris, Isa. 58. 9. 14.
Evang. Cùm serò, Marc. 6. 47. 58.

Dominica prima in Quadragesima.

Epist. Hortamur, 2. Cor. 6. 1. 10.
Evang. Ductus est, Matth. 4. 1. 11.

Feria secunda.

Epist. Ecce ego, Ezech. 34. 11. 16.
Evang. Cùm venerit, Matth. 25. 31. *ad fin.*

Feria tertia.

Epist. Quærite, Isa. 55. 6. 11.
Evang. Cùm intrasset, Matth. 21. 10. 17.

Feria quarta Quatuor Temporum Quadragesimæ.

Epist. Ascende, Exod. 24. 12. *ad fin.*
Item Epist. Venit, 3. Reg. 19. 3. 8.
Evang. Magister, Matth. 12. 38. *ad fin.*

Feria quinta.

Epist. Factus, Ezech. 18 1. 9.
Evang. Egressus, Matth. 15. 21. 28.

Feria sexta Quatuor Temporum Quadrag.

Epist. Anima, Ezech. 18. 20. 28.
Evang. Erat dies, Joan. 5. 1. 15.

Sabbato Quatuor Temporum Quadragesimæ.

Epist. Quando, Deut. 10 12. *ad fin.*
Item alia Epist. Si custodieritis, Deut. 11. 22. 23.
Item alia Epist. Orationem, 2. Machab. 1. 23. 27.
Item alia Epist. Miserere, Eccl. 36. 1. 10.
Item alia Epist. Angelus, Dan. 3. 49. 51.
Item alia Epist. Rogamus, Thess. 5. 14. 24.
Evang. Assumpsit, Matth. 17. 1. 9.

Dominica secunda in Quadragesimæ.

Epist. Rogamus, 1. Thess. 4. 1. 17.
Evang. Assumpsit, Matth. 17. 19.

Feria secunda.

Epist. Oravit, Dan. 9. 15. 19.
Evang. Ego vado, Joan. 8. 21. 29.

Feria tertia.

Epist. Factus est, 3. Reg. 17. 8. 16.
Evang. Super, Matth. 13. 1. 12.

Feria quarta.

Epist. Oravit, Esther. 15. 8. 16.
Evang. Ascendens, Matth. 20. 17. 28.

Feria quinta.

Epist. Maledictus, Hier. 17. 5. 10.
Evang. Homo quidam, Luc. 16. 19. 31.

Feria sexta.

Epist. Dixit Joseph, Genes. 37 6. 22.
Evang. Homo erat, Matth. 21. 33. 46.

Sabbato.

Epist. Dixit Rebecca, Gen. 27. 6. 40.
Evang. Homo, Luc. 15. 11. *ad fin.*

Dominica tertia in Quadragesima.

Epist. Estote, Ephes. 5. 1. 9.
Evang. Erat, Luc. 11. 14 28.

Feria secunda.

Epist. Naaman, 4. Reg. 5. 1. 14.
Evang. Utique, Luc. 4. 23. 30.

Feria tertia.

Epist. Mulier, 4. Reg. 4. 1. 7.
Evang. Si peccaverit, Matth. 18. 15. 22.

Feria quarta.

Epist. Honora, Exod. 20. 12. 24.
Evang. Quare, Matth. 15.

Feria quinta.

Epist. Factum, Jer. 7. 1. 7.
Evang. Surgens, Luc. 4. 38. *ad fin.*

Feria sexta.

Epist. Convenerunt, Num. 20. 2. 13.
Evang. Venit, Joan. 4. 5. 42.

Sabbato.

Epist. Erat vir, Dan. 13. 1. 62.
Evang. Perrexit Jesus, Joan 8. 1. 11.

Dominica quarta in Quadragesima.

Epist. Scriptum, Galat. 4. 21. *ad fin.*
Evang. Abiit, Joan 6. 13. *ad fin.*

Feria secunda.

Epist. Venerunt, 4. Reg. 3. 16. *ad fin.*
Evang. Propè erat, Joan. 2. 13. *ad fin.*

Feria tertia.

Epist. Locutus est, Exod 32. 7. 14.
Evang. Jam die, Joan. 7. 14. 13.

Feria quarta.
Epist. Sanctificabo, Ezech. 36. 23. 27.
Item alia Epist. Lavamini, Isa. 1. 16. 19.
Evang. Præteriens, Joan. 9. 1. 39.
Feria quinta.
Epist. Venit mulier, 4. Reg. 4. 25. 38.
Evang. Ibat, Luc. 7. 11. 16.
Feria sexta.
Epist. Ægrotavit, 3. Reg. 17. 17. *ad fin.*
Evang. Erat quidam, Joan. 11. 1. 45.
Sabbato.
Epist. In tempore, Isa. 49. 8. 15.
Evang. Ego sum, Joan. 8. 12. 20.
Dominica de Passione.
Epist. Christus, Heb. 9. 11. 15.
Evang. Quis ex, Joan 8 46. *ad fin.*
Feria secunda.
Epist. Factum est, Joan. 3. 1. 10.
Evang. Miserunt, Joan. 7. 32. 39.
Feria tertia.
Epist. Congregati, Dan. 14. 27. *ad fin.*
Evang. Ambulabat, Joan. 7. 1. 13.
Feria quarta.
Epist. Loquere, Levit. 19. 10. 19.
Evang. Facta sunt, Joan. 10. 22. 38.
Feria quinta.
Epist. Oravit Azarias, Dan. 3. 34. 43.
Evang. Rogabat, Luc. 7. 36. *ad fin.*
Feria sexta.
Epist. Dixit Jeremias, Jer. 17. 13. 18.
Evang. Collegerunt, Joan. 11. 47. 54.
Sabbato.
Epist. Dixerunt, Jer. 18. 18. *ad fin.*
Evang. Cogitaverunt, Joan. 12. 10. 38.
Dominica in Palmis.
Post benedictionem Palmarum.
Epist. Venerunt, Exod. 15. 27. ad 6. c. 16.
Evang. Cùm appropinquasset, Matth. 21. 1. 10.
Ad Missam.
Epist. Hoc enim, Phil. 2. 5. 11.
Evang. Passio Domini, Matth. 26. 2. *ad fin.*
Feria secunda majoris Hebdomadæ.
Epist. Dominus, Isa. 50. 5. 10.
Evang. Ante, Joan. 12. 1. 9.
Feria tertia majoris Hebdomadæ.
Epist. Dixit Jeremias, Jer. 11. 18. 20.
Evangelium, Passio Domini, Marc. 14. 1. *ad fin.* cap. 15.
Feria quarta majoris Hebdomadæ.
Epistola, Dicite, Isa. 62. 11. 7.
Alia Epistola, Quis credidit, Isa. 53. 1. *ad fin.*
Evang. Passio Domini, Luc. 22. 1 53. c. 23.
Feria quinta in Cœna Domini.
Epistola, Convenientibus, 1. Cor. 11. 20. 32.
Evangelium, Ante diem, Joan. 13. 1. 15.
Feria sexta in Parasceve.
Epistola, In tribulatione, Osee 6. 1. 6.
Alia Epistola, Dixit Dominus, Exod. 12. 1. 11.
Evang. Passio Domini, Joan. 18. 1. *ad fin.* cap. 19.
Sabbato sancto.
Epistola, Si consurrexistis, Coloss. 3. 1. 14.
Evangelium, Vespere, Matth. 28. 1. 7.
Dominica Resurrectionis Domini.
Epistola, Expurgate, 1. Cor. 5. 7. 8.
Evang. Maria Magdalene, Marc. 16. 1. 7.
Feria secunda.
Epistola, Vos scitis, Act. 10. 37. 43.
Evangelium, Duo ex, Luc. 24. 13. 35.
Feria tertia.
Epistola, Viri fratres, Act. 13. 26. 33.
Evangelium, Stetit Jesus, Luc. 24. 36. 47.
Feria quarta.
Epistola, Deus, Act. 3. 13. 19.
Evangelium, Manifestavit, Joan. 21. 1. 14.
Feria quinta.
Epist. Angelus, Act. 8. 26. *ad fin.*
Evang. Maria, Joan. 20. 11. 18.
Feria sexta.
Epist. Christus, 1. Pet. 3. 18. 22.
Evang. Undecim, Matth. 28. 16. *ad fin.*

Sabbato in Albis.
Epist. Deponentes, 1. Pet. 2. 1. 10.
Evang. Una sabbati, Joan. 20. 1. 9.
Dominica in Albis in octava Paschæ.
Epist. Omne, 1. Joan. 5. 4. 9.
Evang. Cùm serò esset, Joan. 20. 19. *ad fin.*
Dominica secunda post Pascha.
Epist. Christus, 1. Pet. 2. 21. 25.
Evang. Ego sum, Joan. 10. 11. 17.
Dominica tertia post Pascha.
Epist. Obsecro, 1. Pet. 2. 11. *ad fin.*
Evang. Modicum, Joan. 16. 16. 22.
Dominica quarta post Pascha.
Epistola, Omne, Jacob. 1. 17. 21.
Evang. Vado ad eum, Joan. 16. 5. 14.
Dominica quinta post Pascha.
Epistola, Estote, Jacob. 1. 22. *ad fin.*
Evang. Amen, Joan. 16. 23. 30.
In Rogationibus.
Epistola, Confitemini, Jacob. 5. 16. *ad fin.*
Evang. Quis vestrùm, Luc. 11. 5. 12.
In Vigilia Ascensionis.
Epistola, Unicuique, Ephes. 4. 7. 13.
Evang. Sublevatis, Joan. 17. 1. 11.
In die Ascensionis Domini.
Epist. Primùm, Act. 1. 1. 11.
Evang. Recumbentibus, Marc. 16. 14. *ad fin.*
Dominica infra octavam Ascensionis.
Epist. Estote, 1. Pet. 4. 7. 11.
Evang. Cùm venerit, Joan. 15. 26. *ad fin.*
Sabbato in vigilia Pentecostes.
Epistola, Factum est, Act. 19. 1. 8.
Evang. Si diligitis, Joan. 14. 15. 21.
In Dominica Pentecostes.
Epistola, Cùm complerentur, Act. 2. 1. 11.
Evang. Si quis diligit me, Joan. 14. 23. 31.
Feria secunda.
Epist. Aperiens Petrus, Act. 10. 42. 48.
Evang. Dixit Jesus, Joan. 3. 16. 21.
Feria tertia.
Epist. Cùm audissent, Act. 8. 14. 16.
Evang. Amen amen, Joan. 10. 1. 10.
Feria quarta Quatuor Temp. Pentecostes.
Epistola, Stans Petrus, Act. 2. 14. 20.
Alia Epist. Per manus, Act. 5. 12. 15.
Evang. Nemo potest, Joan. 6. 44. 5.
Feria quinta.
Epistola, Philippus, Act. 8. 5. 8.
Evang. Convocatis, Luc. 9. 1. 16.
Feria sexta Quatuor Tempor. Pentecostes.
Epist. Exultate, Joel. 2. 23. 27.
Evang. Factum est, Luc. 5. 17. 16.
Sabbato Quatuor Temporum Pentecostes.
Epistola, Effundam, Joel. 2. 28 32. *ad med.*
Alia Epistola, Locutus, Lev. 23. 9. 15. 21.
Alia Epist. Audi Israel, Deut. 26. 1. 11.
Alia Epistola, Si in præceptis, Lev. 26. 3. 12.
Alia Epist. Angelus, Dan. 3. 49. 52.
Alia Epist. Justificati, Rom. 5. 1. 5.
Evang. Surgens, Luc. 4. 38. 44.
In festo sanctissimæ Trinitatis.
Epist. O altitudo, Rom. 11. 33. *ad fin.*
Evang. Data est, Matth. 28. 18. *ad fin.*
Dominica prima post Pentecosten.
Epist. Deus, 1. Joan. 4. 8. *ad fin.*
Evang. Estote, Luc. 6. 36. 42.
In solemnitate Corporis Christi.
Epist. Ego enim, 1. Cor. 11. 23. 29.
Evang. Caro mea, Joan. 6. 56. 59.
Dominica secunda post Pentecosten, quæ est infra Octavam Corporis Christi.
Epistola, Nolite, 1. Joan. 3. 13. 18.
Evang. Homo, Luc. 14. 16. 17.
In Octava Corporis Christi.
Epistola, Ego, 1. Cor. 11. 23. 29.
Evang. Caro mea, Joan. 6. 56. 59.
Dominica tertia post Pentecosten.
Epistola, Humiliamini, 1. Pet. 5. 6. 12.
Evang. Erant, Luc. 15. 1. 10.
Dominica quarta post Pentecosten.
Epistola, Existimo, Rom. 8. 18. 22.
Evang. Cùm turbæ, Luc. 5. 1. 11.
Dominica quinta post Pentecosten.
Epistola, Omnes, 1. Petr. 3. 8. 15. *ad medium.*
Evang. Amen dico, Matth. 5. 20. 24.

Dominica sexta post Pentecosten.
Epistola, Quicumque, Rom. 6. 3. 11.
Evang. Cùm turba, Marc. 8. 1. 9.
Dominica septima post Pentecosten.
Epistola, Humanum, Rom. 6. 19. *ad fin.*
Evang. Attendite, Matth. 7. 15. 21.
Dominica octava post Pentecosten.
Epistola, Debitores, Rom. 8. 12. 17.
Evang. Homo quidam, Luc. 16. 1. 19.
Dominica nona post Pentecosten.
Epistola, Non simus, 1. Cor. 10. 6. 13.
Evang. Cùm appropinquaret, Luc. 19. 41. 46.
Dominica decima post Pentecosten.
Epistola, Scitis, 1. Cor. 12. 2. 11.
Evang. Dixit Jesus, Luc. 18. 9 14.
Dominica undecima post Pentecosten.
Epistola, Notum, 1. Cor. 15. 10. *ad medium.*
Evang. Exiens, Mar. 7. 31. *ad fin.*
Dominica duodecima post Pentecosten.
Epistola, Fiduciam, 2. Corint. 3. 4. 10.
Evang. Beati, Luc. 10. 23. 37.
Dominica decimatertia post Pentecosten.
Epistola, Abrahæ, Gal. 3. 16. 22.
Evang. Dum iret, Luc. 17. 11. 19.
Dominica decimaquarta post Pentecosten.
Epistola, Spiritu, Galat. 5. 16. 24.
Evang. Nemo, Matth. 6. 24. 33.
Dominica decimaquinta post Pentecosten.
Epistola, Si spiritu, Galat. 5. 25. 10.
Evang. Ibat, Luc. 7. 11. 16.
Dominica decimasexta post Pentecosten.
Epistola, Obsecro vos, Ephes. 3. 13. *ad fin.*
Evang. Cùm intraret, Luc. 14. 1. 11.
Dominica decimaseptima post Pentecosten.
Epistola, Obsecro, Ephes. 4. 1. 16.
Evang. Accesserunt, Matth. 22. 34. *ad fin.*
Feria quarta Quatuor Temporum Septembris.
Epistola, Ecce dies, Amos 9. 13. *ad fin.*
Alia Epistola, Congregatus, Nehem. 8. 1. 10.
Evang. Respondens, Mar. 9. 16. 17.
Feria sexta Quatuor Temporum Septembr.
Epistola, Convertere, Osee 14. *ad fin.*
Evang. Rogabat, Luc. 7 36. *ad fin.*
Sabbato Quatuor Temporum Septembris.
Epistola, Locutus, Levit. 23. 26. 32.
Alia Epist. A quinto decimo, Levit. 23. 34 43.
Alia Epistola, Pasce, Mich. 7. 14. *ad fin.*
Alia Epistola, Hæc dicit, Zach. 8. 14. 19.
Alia Epistola, Angelus, Dan. 3. 49. 51.
Alia Epistola, Tabernaculum, Hebr. 9. 12. 12.
Evang. Dicebat, Luc. 13. 6. 18.
Dominica decimaoctava post Pentecosten.
Epistola, Gratias, 1. Cor. 1. 4. 8.
Evang. Ascendens, Matth. 9. 1. 8.
Dominica decimanona post Pentecosten.
Epistola, Renovamini, Ephes. 4. 23. 28.
Evang. Simile, Matth. 22. 1. 14.
Dominica vigesima post Pentecosten.
Epistola, Videte, Ephes. 5. 10. 17.
Evang. Erat quidam, Joan. 4 46. 53.
Dominica vigesimaprima post Pentecosten.
Epistola, Confortamini, Ephes. 6. 10. 17.
Evang. Assimilatum est, Matt. 18. 23. *ad fin.*
Dominica vigesimasecunda post Pentecosten.
Epistola, Confidimus, Philip. 1. 6. 11.
Evang. Abeuntes, Matt. 22. 15. 21.
Dominica vigesimatertia post Pentecosten.
Epistola, Imitatores, Phil. 3. 17. 4. 4.
Evang. Loquente, Mat. 9 18. 7. 25.
Dominica vigesimaquarta & ultima post Pentecosten.
Epistola, Non cessamus, Coloss. 1. 9. 14.
Evang. Cùm videritis, Mat. 24. 15. 35.

PROPRIUM SANCTORUM.

30. Novemb. *In festo sancti Andreæ Apostoli.*
Epistola, Corde enim, Rom. 10. 10. 18.
Evang. Ambulans, Matt. 4. 18. 22.
8. Decemb. *In Conceptione B. Mariæ Virginis.*
Epistola, Dominus, Prov. 8. 22. 35.

Evang.

Evang. Liber, Matth. 1. 1. 16.
21. Decem. *In festo sancti Thomæ Apostoli.*
Epistola, Jam non estis, Ephes. 2.
Evang. Thomas, Joan. 20. 24. 29.
17. Januar. *In festo sancti Antonii Abbatis.*
Epistola, Dilectus, Eccl. 45. 1. 5.
Evang. Ecce nos, Matth. 19. 21. 24.
20. Januarii. *In festo SS. Fabiani & Sebastiani.*
Epistola, Sancti, Heb. 11. 33. 38.
Evang. Descendens, Luc. 6. 17. 23.
25. Januarii. *In Conversione sancti Pauli Apostoli.*
Epistola, Saulus, Act. 9. 1. 22.
Evang. Ecce, Matth. 19. 27. 29.
2. Febr. *In festo Purificationis B. Mariæ Virginis.*
Epistola, Ecce ego, Malac. 3. 1. 4.
Evang. Postquam, Luc. 2. 22.
24. vel 25. Februarii. *In festo sancti Mathiæ Apostoli.*
Epistola, Exurgens, Act. 1. 15. *ad fin.*
Evang. Respondens, Matth. 11.
25. Martii. *In festo Annuntiationis B. Mariæ Virginis.*
Epistola, Pete tibi, Isai. 7. 10. 15.
Evang. Missus, Luc. 1. 26. 38.
25. Aprilis. *In festo S. Marci Evangelistæ.*
Epistola, Similitudo, Ezech. 1. 10. 13.
Evang. Designavit, Luc. 10. 1. 9.
1. Maji. *In festo sanctorum Apostolorum Philippi & Iacobi.*
Epistola, Stabunt, Sap. 5. 1. 5.
Evang. Non turbetur, Joan. 14. 1. 13.
3. Maji. *In festo Inventionis sanctæ Crucis.*
Epistola, Hoc enim, Philip. 2. 5. 11.
Evang. Erat homo, Joan 3. 1. 15.
22. Junii. *In festo sancti Ioannis Baptistæ.*
Epistola, Audite, Isai. 49. 1. 7.
Evang. Elisabeth, Luc. 1. 57. 68.
29. Junii. *In festo sanctorum Apostolorum Petri & Pauli.*
Epistola, Misit, Act. 12. 1. 10.
Evang. Venit, Philip. 16. 13. 19.
2. Julii. *In festo Visitationis B. Mariæ Virginis.*
Epistola, Ecce iste, Cant. 2. 8. 14.
Evang. Exurgens, Luc. 1. 39. 47.
22. Julii. *In festo sanctæ Mariæ Magdalenæ.*
Epistola, Surgam, Cant. 3. 2. 5. & 8. 6. 7.
Evangelium, Rogabat, Luc. 7. 36. 30.
25. Julii. *In festo sancti Iacobi Apostoli.*
Epistola, Puto quòd, 1. Cor. 4. 9. 15.
Evangelium, Accessit, Matth. 20. 20. 23.
26. Julii. *In festo sanctæ Annæ matris B. Mariæ Virginis.*
Epistola, Mulierem, Prov. 31. 20. *ad fin.*
Evangelium, Simile est, Matth. 13. 44. 52.
6. Augusti. *In festo Transfigurationis Domini nostri Iesu Christi.*
Epistola, Non doctas, 2. Pet. 1. 16. 19.
Evangelium, Assumpsit, Matth. 17. 1. 9.
10. Augusti. *In festo S. Laurentii Martyris.*
Epistola, Qui parcè, 2. Cor. 9. 6. 10.
Evangelium, Amen amen, Joan. 12. 24. 26.
15. Augusti. *In Assumptione B. Mariæ Virginis.*
Epistola, In omnibus, Eccl. 24. 11. 20.
Evangelium, Intravit, Luc. 10. 38. *ad fin.*
24. Augusti. *In festo S. Bartholomæi Apostoli.*
Epistola, Vos estis, 1. Cor. 12. 27. *ad fin.*
Evangelium, Exiit, Luc. 6. 12. 19.
25. Augusti. *In festo S. Ludovici Confessoris Regis Francorum.*
Epistola, Justum, Sap. 10. 10. 14.
Evangelium, Homo, Luc. 19. 12. 26.
29. Augusti. *In Decollatione S. Ioannis Baptistæ.*
Epistola, Factum est, Jerem. 1. 17. *ad fin.*
Evangelium, Misit, Marc. 6. 17. 29.
8. Septemb. *In Nativitate B. Mariæ Virginis.*
Epistola Dominus, Prov. 8. 22. 35.
Evangelium, Liber, Matt. 1. 1. 16.
14. Septemb. *In festo Exaltationis S. Crucis.*
Epistola, Hoc, Philipp. 2. 5. 11.
Evangelium, Nunc, Joan. 12. 31. 36.
21. Septemb. *In festo sancti Matthæi Apostoli & Evangelistæ.*
Epistola, Similitudo, Ezech. 1. 10. 15.
Evangelium, Vidit, Matth. 9. 9. 13.
29. Septemb. *In festo Dedicationis sancti Michaelis Archangeli.*
Epistola, Significavit, Apoc. 1. 1. 5.
Evangelium, Accesserunt, Matth. 18. 1. 10.
4. Octob. *In festo S. Francisci Confessoris.*
Epistola, Mihi, Galat. 6. 14. 18.
Evangelium, Respondens, Matt. 11. 25. 30.
9. Octob. *In festo sanctorum Martyrum Dionysii & sociorum.*
Epistola, Stans, Act. 17. 22. *ad fin.*
Evangelium, Attendite, Luc. 12. 1. 8.
18 Octob. *In festo sancti Lucæ Evangelistæ.*
Epistola, Gratias, 2. Cor. 8. 16. *ad fin.*
Evangelium, Designavit, Luc. 10. 1. 9.
28. Octobris. *In festo SS. Apostolorum Simonis & Iudæ.*
Epistola, Unicuique, Ephes. 4. 7. 13.
Evangelium, Hæc, Joan. 15. 17. 25.
1. Novembris, *In festo omnium Sanctorum.*
Epistola, Ecce, Apoc. 7. 2. 12.
Evangelium, Videns, Matth. 5. 1. 12.
2. Novemb. *In Commemoratione Defunctorum.*
Epistola, Ecce, 1. Cor. 15. 51. 57.
Evangelium, Amen, Joan. 5. 25. 19.
11. Novemb. *In festo S. Martini Episcopi & Confessoris.*
Epistola, Ecce, Eccl. 44. & 45.
Evangelium, Nemo, Luc. 11. 33. 36.
21. Novemb. *In festo Præsentationis Beatæ Mariæ Virginis.*
Epistola, Ab initio, Eccl. 24. 14. 16.
Evangelium, Loquente, Luc. 11. 27. 28.
In festo sanctæ Catharinæ Virginis & Martyris.
Epistola, Confitebor, Eccl. 51. 1. 7.
Evangelium, Simile est, Matth. 13. 44. 52.

COMMUNE SANCTORUM.

In natali Apostolorum.
Epistola, Benedictio, Eccli, 44. 25. 9.
Evangelium, Hoc est, Joan. 15. 12. 16.
In natali unius Martyris Pontificis.
Epistola, Beatus, Jacob. 1. 12. 17.
Alia Epistola, Benedictus, 2. Cor. 1. 3. 6.
Evangelium, Si quis venit, Luc. 14. 25. 33.
Aliud Evang. Si quis vult, Matth. 16. 24. 27.
In natali unius Martyris non Pontificis.
Epistola, Justum, Sap. 10. 10. 13.
Omne, Jacob. 2. 2. 12.
Alia Epist. Memor, 2. Timoth. 2. 8. 9. & 3. 10. 11.
Communicantes, 1. Pet. 4. 17. *ad fin.*
Evangelium, Nolite, Matth. 10. 34. *ad fin.*
Aliud Evangelium, Nihil, Matt. 20. 26. 34.
Aliud, Nisi granum, Joan. 12 24. 26.
De uno Martyre temp. Paschali.
Epistola, Stabunt, Sap. 5. 4.
Evangelium, Ego sum, Joan. 15. 1. 7.
De pluribus Martyribus temp. Paschali.
Epistola, Benedictus, 1. Pet. 1. 3. 6. Post hæc, Apoc. 19. 1. 8.
Evangelium, Ego sum, Joan. 15. 1. 7.
Aliud Evang. Amen amen, Joan. 16. 20. 22.
Commune plurimorum Martyrum extra tempus Paschale.
Epistola, Justorum, Sap. 3. 1. 7.
Alia Epistola, Justi autem, Sap. 5. 16. 19.
Alia Epistola, Rememoramini, Heb. 10. 32. 37.
Alia Epistola, Reddidit, Sap. 10. 17. *ad fin.*
Alia Epistola, Justificati, Rom. 5. 1. 4.
Alia Epistola, Non sunt, Rom. 8. 18. 22.
Alia Epistola, Exhibeamus, 2. Cor. 6. 4. 9.
Alia Epistola, Sancti, Hebr. 11. 33. 38.
Alia Epistola, Respondit, Apoc. 7. 13. *ad fin.*
Evangelium, Cùm audieritis, Luc. 21. 9. 19.
Aliud Evangelium, Descendens, Luc. 6. 17. 23.
Aliud Evangelium, Sedente, Matt. 24. 3. 13.
Aliud Evangelium, Videns, Matth. 5. 1. 11.
Aliud Evang. Respondens, Matth. 11. 25. *ad fin.*
Aliud Evang. Væ vobis, Luc. 11. 47. 51.
Aliud Evang. Qui vos, Luc. 10. 16. 20.
Aliud Evang. Attendite, Luc. 12. 1. 8.
Commune Confessoris Pontificis.
Epistola, Ecce Sacerdos, Eccl. 44. & 45. quoad sensum, non quoad verba;
Alia Epistola, Plures, Hebr. 7. 23. 26.
Alia Epistola, Omnis, Hebr. 5. 1. 3.
Alia Epist. Mementote, Hebr. 13. 7. 16.
Evangelium, Homo, Matth. 25. 14. 27.
Aliud Evangelium, Vigilate, Matth. 24. 42. 47.
Aliud Evang. Nemo, Luc. 11. 33. 36.
Aliud Evang. Videte, Marc. 13. 33. 37.
Commune Doctorum.
Epistola, Testificor, 2. Timoth. 4. 1. 8.
Justus, Eccl. 39. 6. 13.
Evang. Vos estis, Matth. 5. 13. 19.
Commune Confessoris non Pontificis.
Epistola, Beatus, Eccli. 31. 8 10.
Alia Epist. Spectaculum, 1. Cor. 4. 9. 15.
Alia Epistola, Quæ mihi, Philip. 3. 7. 11.
Evang. Sint lumbi, Luc. 12. 35. 40.
Aliud Evang. Nolite, Luc. 12. 32. 34.
Aliud Evang. Homo, Luc. 19. 12. 26.
Commune Abbatum.
Epistola, Dilectus, Eccl. 45. 1. 5.
Evangelium, Ecce nos, Matth. 19. 27. 29.
Commune Virginum & Martyrum.
Epistola, Confitebor, Eccl. 51. 1. 7.
Alia Epistola, Exaltasti, Eccli. 51. 13. 17.
Evangelium, Simile est, Matth. 13. 44. 52.
Aliud Evangelium, Simile erit, Matth. 25. 1. 13.
Commune Virginum non Martyrum.
Epistola, De Virginibus, 1. Cor. 7. 25. 34.
Alia Epistola, Qui gloriatur, 2. Cor. 10. 18. 2. cap. 11.
Evangelium, Simile est, Matth. 13. 44. 52.
Aliud Evang. Simile erit, Matth. 25. 1. 13.
Commune Mulierum sanctarum nec Virginum nec Martyrum.
Epistola, Mulierem, Prov. 31. 20. *ad fin.*
Alia Epistola, Viduas, 1. Tim. 5. 2. 9.
Evangelium, Simile est, Matth. 13. 44. 52.
In Dedicatione Ecclesiæ.
Epistola, Vidi, Apoc. 21. 2. 4.
Evangelium, Ingressus, Luc. 19. 1. 9.
In sponsalibus.
Epistola, Mulieres, Ephes. 5. 22. *ad fin.*
Evangelium, Si licet, Matth. 19. 3. 6.
Ad tollendum schisma.
Epistola, Obsecro, Ephes. 4. 1. 21.
Evangelium, Sublevatis, Joan. 17 11. 23.
Pro quacumque necessitate.
Epistola, Si iniquitates, Jer. 14. 7. 9.
Evangelium, Habete, Marc. 1. 22. 26.
Pro remissione peccatorum.
Epistola, Condelector, Rom. 7. 22. 25.
Evangelium, Petite, Luc. 11. 9. 13.
Contra Paganos.
Epist. Oravit Mardochæus, Esther 13 8. 17.
Evangelium, Quis, Luc. 11. 5. 13.
In tempore belli.
Epistola, Accesserunt, Jer. 42. à 1. *ad 2. med. & à 7. ad 12.*
Evangelium, Dic nobis, Matth. 24. 3. 8.
Pro pace.
Epistola, Fratribus, 2. Machab. 1. 1. 5.
Evangelium, Cùm esset, Joan. 20. 19. 23.
Pro vitanda mortalitate, vel tempore pestis.
Epistola, Immisit, 2. Reg. 24. 15. 19. *& à med. 25. ad finem.*
Evangelium, Surgens, Luc. 4. 38. *ad fin.*
Pro infirmis.
Epistola, Testatur, Jacob. 5. 13. 16.
Evangelium, Cùm, Matth. 8. 5. 13.
Pro peregrinantibus, vel iter agentibus.
Epistola, Egressus, Gen. 26. à v. 10.
Evangelium, Euntes, Matth. 10. 7. 14.

INDEX TESTIMONIORUM
A CHRISTO ET APOSTOLIS
IN NOVO TESTAMENTO CITATORUM
EX VETERI.

Quæ huc in id congesta sunt, ut pii lectores nativam quorumdam intelligentiam, quæ ab ipso CHRISTO vero interprete, & spiritu ejus per APOSTOLOS sit tradita, assequantur, perspiciantque in quem usum ea APOSTOLI & EVANGELISTÆ adduxerint.

GENESIS.

1. Masculum & fœminam fecit eos, *Matt.19. Mar.10.*
2. Requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis, *Heb.4.*
2. Factus est primus homo Adam in animam viventem, *1. Cor.15.*
2. Dimittet homo patrem, & matrem, & adhærebit uxori, *Matt.19. Marc.10. Ephes.5. 1. Cor.6.*
2. Erunt duo in carne una, *Matt.19. Marc.10. 1. Corinth.6. Gal.3.*
12. Exi de terra tua, & de cognatione tua, *Act.7.*
12. Et in semine tuo benedicentur omnes gentes, *Act.3. Eph.5.*
15. Sic erit semen tuum, *Rom.4.*
15. Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad justitiam, *Rom.4. Iac.2. Gal.3.*
15. Erit semen tuum peregrinum in terra non sua, *Act.7.*
17. Quia patrem multarum gentium constitui te, *Rom.4.*
18. Secundùm hoc tempus veniam, & erit Saræ filius, *Rom.9.*
21. Ejice ancillam, & filium ejus, *Gal.4.*
21. In Isaac vocabitur tibi semen, *Rom.9.*
22. Nisi benedicens benedicam te, & multipl. *Heb.6.*
22. Quia benedicentur in tu omnes gentes, *Gal.3. Act.3.*
25. Quia major serviet minori, *Rom.9.*

EXODUS.

3. Ego sum Deus Abraham, &c. *Matt.22. Marc.12. Luc.20.*
9. In hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te potentiam meam, *Rom.9.*
12. Os non comminuetis ex eo, *Ioan.19.*
13. Omne masculinum adaperiens vulvam, *Luc.2.*
16. Qui multum, non abundavit, &c. *2. Cor.8.*
20. Non mœchaberis, *Matt.5.*
20. Non adulterabis, Non occides, Non furtum facies, Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, Non concupisces, *Rom.13.*
20. Non concupisces, *Rom.7.*
20. Non occides, *Mar.5. Luc.18.*
20. Honora patrem tuum & matrem tuam, *Matt.15. Mar.7. Ephes.6.*
21. Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur, *Matt.15. Marc.7.*
21. Oculum pro oculo, dentem pro dente, *Matt.5.*
22. Principi populi tui non maledices, *Act.23.*
24. Hic sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus, *Heb.9.*
25. Vide, omnia facito secundùm exemplar quod tibi ostensum est, &c. *Heb.8. Act.7.*
32. Fac nobis deos, qui præcedant nos, *Act.7.*
33. Miserebor cui voluero, &c. *Rom.9.*
34. Non sicut Moyses ponebat velamen super faciem, *2. Cor.3.*

LEVIT.

11. Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum, *1. Pet.1.*
18. Qui fecerit homo, vivet in ea, *Rom.10. Gal.3.*
19. Non perjurabis, *Matth.5.*
19. Diliges proximum tuum sicut teipsum, *Rom.13. Gal.5. Iac.2. Matt.22. Mar.12.*
19. Diliges proximum tuum, *Matt.5.*
20. Qui maledixerit patri, & matri, &c. *Matth.15.*
24. Oculum pro oculo, *Matth.5.*
26. Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo, &c. *2. Cor.6.*

NUMERI.

9. Os non comminuetis ex eo, *Ioan.19.*

DEUTER.

4. Etenim Deus noster ignis consumens est, *Heb.12.*
5. Non concupisces, *Rom.7.13.*
5. Non occides, *Matt.5. Luc.18.*
5. Non mœchaberis, *Matt.5. Luc.18.*
5. Non furtum facies, *Luc.18. Rom.13.*
5. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium, *Luc.18. Rom.13.*
5. Honora patrem & matrem, *Matt.15. Mar.7. Ephes.6.*
6. Audi Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est, *Mar.12.*
6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, &c. *Matt.22. Marc.12. Luc.10.*
6. 10. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli servies, *Matt.4. Luc.4.*
6. Non tentabis Dominum Deum tuum, *Mat.4. Luc.4.*
8. Non in solo pane vivit homo, *Matt.4. Luc.4.*
10. Deus personam hominis non accipit, *Gal.2.*
18. Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus, *Act.3.7.*
19. In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum, *Matt.18. Ioan.8. 2. Cor.13.*
19. Oculum pro oculo, dentem pro dente, *Matt.5.*
21. Maledictus omnis qui pendet in ligno, *Gal.3.*
25. Non alligabis os bovi trituranti, *1. Cor.9. 1. Tim.5.*
25. Si quis mortuus fuerit non habens filium, *Matt.22. Mar.12. Luc.20.*
27. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, &c. *Gal.3.*
30. Quis ascendet in cœlum? *Rom.10.*
30. Propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo, *Rom.10.*
32. Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, &c. *Rom.10.*
32. Mihi vindictam, ego retribuam, *Rom.12.*

JOSUE.

1. Non te deseram, neque derelinquam, *Heb.13.*

REG. II.

7. Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium, *Heb.1.*

REG. III.

19. Domine, prophetas tuos occiderunt, &c. *Rom.11.*
19. Reliqui mihi septem millia virorum, *Rom.11.*

IOB.

5. Comprehendam sapientes in astutia eorum, *1. Cor.3.*

LIBER PSALM.

2. Quare fremuerunt gentes, *Act.4.*
2. Filius meus es tu, ego hodie genui te, *Act.13. Heb.1.5.*
2. Reges eos in virga ferrea, *Apoc.2.19.*
4. Irascimini, & nolite peccare, *Ephes.4.*
5. Sepulchrum patens est guttur eorum, *Rom.3.*
6. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, *Matt.7. 25. Luc.13.*
8. Ex ore infantium, & lactentium, &c. *Matt.21.*
8. Quid est homo, quòd memor es ejus? *Heb.2.*
8. Omnia subjecisti sub pedibus ejus, *1. Cor.15.*
9. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, *Rom.3.*
13. Non est justus quisquam, non est intelligens, *Rom.3.*
13. Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, *Rom.3.*
15. Providebam Dominum in conspectu, &c. *Act.2.*
15. Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem, *Act.2. 27.*

17. Ego

DA-

D A N I E L.

9. Cùm videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, *Matt.24. Mar.13. Luc.21.*

O S E E.

1. Et erit in loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos, &c. *Rom.9.*
2. Vocabo non plebem meam, plebem meam, *Rom.9. 1. Pet.2.*
6. Misericordiam volo, & non sacrificium, *Matth.9.12.*
10. Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos, *Luc.23.*
11. Ex Ægypto vocavi Filium meum, *Matt.2.*
13. Absorpta est mors in victoria, *1. Cor.15.*

J O E L.

2. Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo, *Actor.2.*
2. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit, *Rom.10.*

A M O S.

5. Numquid victimas & hostias obtulistis mihi? *Act.7.*
6. Væ vobis divitibus, *Luc.6.*
9. Post hæc revertar, & reædificabo tabernaculum David, *Act.15.*

J O N A S.

2. Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, *Matth.12. Luc.11.*
3. Pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ, *Matth.12. Luc.11.*

M I C H Æ.

5. Et tu Bethlehem terra Juda, *Matt.2.*
7. Veni separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem, *Matt.10. Luc.12.*

N A H U M.

1. Quàm speciosi pedes evangelizantium pacem! *Rom.10.*

H A B A C.

1. Videte contemptores, & admiramini, & dispergimini, quia opus operor ego in diebus vestris, *Act.13.*
2. Justus autem ex fide vivit, *Rom.1. Gal.13.*

A G G Æ.

2. Adhuc semel, & ego movebo non solùm terram, sed & cœlum, *Heb.12.*

Z A C H A R.

8. Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, *Eph.4.*
9. Ecce rex tuus venit, *Matt.21. Joan.12.*
11. Et acceperunt triginta argenteos, *Matt.27.*
12. Videbunt in quem compunxerunt, *Joan.19.*
13. Percutiam pastorem, *Matth.26. Marc.14.*

M A L A C H.

1. Jacob dilexi, Esau autem odio habui, *Rom.9.*
3. Ecce ego mitto Angelum meum, *Matth.11. Marc.1. Luc.7. Joan.1.*
4. Ipse est Elias qui venturus erat, *Matth.11.*
4. Quid est quod scribæ dicunt, quòd Eliam oporteat primùm venire? *Matt.17. Marc.19.*
4. Ut convertat corda patrum in filios, *Luc.1.*

HEBRAICORUM,
CHALDÆORUM, GRÆCORUMQUE
NOMINUM INTERPRETATIO.

AARON, Mons sive Montanus.
Abba, Pater, Syrum est verbum.
Abbarim, Transitus, plur. nu. sive Transeuntes.
Abdemelech, Servus regis.
Abdenago, Servus claritatis.
Abdias, Servus Domini.
Abdon, Servus.
Abel, per aleph, Luctus, Civitas.
Abel, per he in principio, Vanitas, Filius Adam.
Abessalom, Pater pacis.
Abia, Pater Domini.
Abjathar, Pater excellens.
Abigail, Pater exultationis.
Abimelech, Pater rex.
Abinadab, Pater spontaneus.
Abisag, Patris ignorantia.
Abner, Patris lucerna.
Abra, Ancilla; Græcum verbum.
Abram, Pater excelsus.
Abraham, Pater multitudinis.
Absalom, Pater pacis.
Acan, Tribulatio.
Accaron, Sterilitas.
Achab, Frater patris.
Achaja, Dolor, vel Tristitia.
Achaz, Apprehendens, sive Possidens.
Achimelech, Frater meus rex.
Achitob, Frater bonitatis.
Adam, Homo, sive Terrenus, aut Rufus.
Adon, Dominus, aut Basis.
Adonai, Domini mei, numero multitudinis; unum est ex nominibus Dei, quod interpres aliquando posuit pro nomine Dei tetragrammaton.
Adonias, Dominator, Dominus.
Ægyptus, Angustiæ, sive Tribulationes; Hebraicè Misraim.
Ænea, Laudatus.
Æthiopia Græcè, ardorem significat: Hebraicè Cus dicitur, id est Nigredo, vel Nigra.
Agabus, Locusta.
Agag, Tectum.
Agar, Peregrina.
Aggæus, Festivus.
Ahod, Laudans.
Alexander, Auxiliator virilis.
Alexandria, Hebraicè dicitur No: quod interpretatur Crudum, sive Irritatio.
Alleluja, Laudate Dominum.
Amalec, Populus lambens.
Amam, Mater, Timor eorum.
Aman, Conturbans.
Amana, Fides, sive Veritas.
Amasai, per aleph, Fortis, vel Robustus.
Amasai, per ain, Populi munus.
Amelech, Rex.
Amen, Fiat, Efficiatur, aut Firmum fit.
Aminadab, Populus spontaneus.
Ammon, Populus ejus.
Amnon, Fidelis, aut Verax.
Amorrhæi, Amari, Rebelles.
Amos, per aleph, Fortis; Pater Isaiæ.
Amos, per ain, Oneratus; unus ex duodecim Prophetis.
Amri, per aleph, Amarus, vel Loquens.
Amri, per ain, Manipulus, vel Dominium, Princeps militiæ Israeliticæ.
Anania, Nubes Domini.
Anathoth, Responsiones, sive Cantica.
Andreas, Fortissimus.
Anna, Gratiosa, sive Misericors.
Antiochia, pro vehiculo.
Aphrica Hebraicè Pul dicitur, id est, Casus, vel Ruina Isaiæ 66.19.
Aphrica, Nahum 3.9. Put. Crassa, sive Pinguis.
Apostolus, Missus, Legatus.
Arabes, Vespertini, 2. Par. 26.7.
Arabes, Psalm.71.15. Hebraicè Saba, id est, Conversio.
Aram, Celsitudo, Sublimitas.
Ararat, Maledictio tremoris.
Arbee, Quatuor.
Architriclinus, Princeps triclinii.
Areopagita, De colle Martis.
Areopagus, Collis Martis.
Areuna, Area, vel Canticum.
Argob, Gleba, vel Glarea.
Armenia, Hebraicè dicitur Ararat, Maledictio tremoris.
Arnon, Exultans.
Arphaxad, Sanans.
Artaxerxes, Lumen, sive Maledictio.
Asaph, Congregans.
Ases, per samech, Vinctus, Filius Caath.
Aser, per sin, Beatitudo, sive Felicitas, filius Jacob.
Assuerus, Princeps & Caput.
Asus, Insidians, sive Brutus.
Astaroth, Greges, sive Divitiæ.

Athalia,

Athalia, Tempus Domino.
Athera, Sine cumulo.
Attalia, Augens, vel Nutriens.
Ava, Iniquitas.
Aza, Adornata.
Azarias, Auxilium Domini.
Azor, Adjutor.
Azotus, Hebraicè, Asdod, Deprædatio.

B

Baal, Idolum, aut Dominans.
Baal, Osee 10. 14. Arbel legendum, id eſt, Pugnavit Deus.
Baalim, Idola, Dominantes.
Babel, Confuſio, Commixtio.
Bala, Inveterata, Turbata, ancilla Rachel, per he in fine.
Bala, Deglutiens, Deſtruens, urbs, per ain in fine.
Balaam, Vetuſtas populi.
Balac, Deſtruens.
Banajas, Filius Domini.
Barac, Fulgur.
Barachias, Benedicens Dominum.
Bar-jona, Filius columbæ.
Barnabas, Filius conſolationis.
Barſabas, Filius converſionis.
Barthimæus, Filius cæcus.
Bartholomæus, Filius ſuſpendentis aquas.
Baruch, Benedictus.
Bathuel, Filiatio Dei.
Batus, menſura liquidorum.
Beel-phegor, Idolum hiatus.
Beel-zebub, Idolum muſcæ.
Beera, Puteus.
Behemoth, Jumenta, Quadrupedia.
Bel, Vetuſtus.
Bela, Deglutiens, Deſtruens.
Belial, Perverſus, Abſque jugo.
Ben-ennom, Filius divitiarum ſuarum.
Benjamin, Filius dexteræ.
Ben-oni, Filius doloris mei.
Bera, Puteus.
Bereſith, In principio. Sic vocatur primus liber Legis.
Berſabee, Puteus juramenti.
Beth-abara, Domus tranſitus.
Beth-ania, Domus obedientiæ, vel afflictionis.
Beth-aven, Domus vanitatis.
Beth-dagon, Domus frumenti.
Beth-el, Domus Dei.
Bether, Diviſio.
Beth-lehem, Domus panis.
Beth-phage, Domus oris vallium.
Beth-phogor, Domus hiatus.
Beth-ſabee, Domus juramenti, civitas.
Beth-ſaida, Domus frugum.
Beth-ſames, Domus ſolis.
Bethul, Virgo.
Bezec, Fulgur.
Boanerges, vel juxta S. Hieronymum, Banereem, Filii tonitrui.
Booz, In fortitudine.
Borith, herba in qua eſt acrimonia ſaporis.
Boſor, Munitio.
Boſra, idem.

C

Caath, Congregatio, Obtuſio.
Cades, Sanctitas.
Cain, Poſſeſſio, Poſſeſſus.
Caleb, Quaſi cor.
Cana, Zelus, Æmulatio.
Cananæus, id eſt, ex Cana vico Galilææ.
Capharnaum, Ager pœnitentiæ.
Cappadoces, Hebraicè Caphthorim, id eſt Sphærulæ.
Carjath-jarim, Civitas ſilvarum.
Carjath-ſepher, Civitas litterarum.
Carmel, Cognitio circumciſionis, vel Agnus circumciſus.
Carthaginenſes, Hebraicè Tharſis, id eſt, Contemplatio gaudii.
Cedar, Nigredo, Triſtitia.
Cedes, Sanctitas.
Cedron, Denigratos, Triſtis.
Cephas, Petrus, à petra; Syrum.
Cetura, Aromatizans.
Chæreas, Lætus.
Chaldæa, Hebraicè Chaſdim, id eſt, Quaſi dæmones.
Cham, Calidus, Calor.
Chanaan, Mercator, Negotiator.
Charmel, idem quod Carmel.
Cherub, Quaſi magiſter.
Chodchod, Jaſpis.
Chotrai, Furores.
Chriſtus, Unctus.
Chus, Æthiops.
Cin, Poſſeſſio, Emptio.
Cinoth, Lamentationes.
Cis, Durus, Stipula.
Cleophas, Gloria omnia.
Cœleſyria, Curva Syria.
Coloſſenſes, Supplicio affecti.
Corban, Corbana, Donum, Oblatio.
Core, Calvus, Calvitium, per heth in fine.
Core, per aleph in fine, Vocans, Legens, 1. Par. 9. 19.
Corozaim, Hic eſt myſterium.
Cosbi, Mendax.
Cyprus, Pulchra.
Cyrus, Quaſi miſer.

D

Dagon, Frumentum.
Dalila, Paupertas.
Damaſcus, Sanguinis ſuccus.
Damaſcus, 1. Reg. 16. Similitudo incendii, Hebr. Dummeſec.
Dan, Judicans, ſive Judicium.
Daniel, Judicium Dei.
Darius, Requirens.
Darmaſcus, Generationis procuratio.
Dathan, Ritus, Lex.
David, Dilectus.
Debora, Apes, Verbum.
Decapolis, Decem civitatum, (ſub. regio.)
Diabolus, Criminator, Calumniator.
Diabolus, Habacuc 3. 4. Hebr. Reſeph, id eſt, Volucris, Flamma.
Dibre hajamim, Verba dierum.
Didymus, Gemellus.
Dina, Judicium, vel Judicans.
Dionyſius, Divinitùs ſtillatus.
Dithalaſſum, Duo maria.
Doeg, Solicitus, Anxius.
Dor, Generatio.
Dura, Generatio, vel Habitatio.

E

Ebal, Acervus vetuſtatis.
Eccleſiaſtes, Concionator.
Eden, Voluptas, Deliciæ.
Edom, Rufus.
Eglon, Vitulus.
Elcana, Deus zelotes.
Eleazar, Dei adjutorium.
Elehanan, Dei gratia, ſive miſericordia.
Eliacim, Dei reſurrectio.
Elias, Deus Dominus.
Eliezer, Dei adjutorium.
Elimelech, Deus meus rex.
Eliſabeth, Deus juramenti.
Eliſæus, Dei ſalus, Deus ſalvans.
Elle haddebarim, Hæc ſunt verba, ſic incipit quintus liber Legis.
Elnathan, Deus dedit.
Emmanuel, Nobiſcum Deus.
Emmaus, Timens conſilium.
Enac, Gigas, Torques.
Encænia, Renovatio, Dedicatio.
Ennom, Ecce illi.
Enos, Homo, vel Vir.
Ephraim, Frugifer, Creſcens.
Ephraim, Hebraicè Ephra, id eſt, Pulverulenta, ſive Plumbea, 2. Reg. 13. 7.
Ephrata, Ubertas, ſive Frugifera.
Ephron, Pulvis.
Eſau, Faciens, Operans.
Eſdras, Adjutor, Atrium.
Eſther, Occulta, Abſcondita.
Etam, Avis eorum.
Etham, Fortitudo eorum.
Eubulus, Prudens.
Ezechias, Fortitudo Domini.
Ezechiel, Fortitudo Dei.
Ezriel, Auxilium Dei.

G

Gabaa, Collis.
Gabriel, Vir Deus, aut Dei.
Gad, Felix, Accinctus.
Gadgad, Felicitas felicitatis, Accinctus exercitus.
Galaad, Abjectio.
Galaad, Acervus teſtimonii.
Galatæ, Lactantes.
Galgal, Rota, Revolutio.
Galilæa, Volubilis.
Gazer, Præciſio.
Gazophylacium, Ubi theſauri templi ſervabantur.
Gebal, Terminus.
Gedeon, Conterens.
Gehenna, Vallis triſtitiæ.
Gehennom, Vallis contriſtans.
Gelboe, Revolutio inveſtigationis.
Gerſom, Advena ibi.
Gerſon, Exilium ejus.
Gibli, Termini.
Gihon, Pectus, Exitus.
Gog, Tectum.
Golgotha, Calvaria, ubi capita mortuorum reponuntur.
Goliath, Tranſmigratio.
Gomor, Genus menſuræ.
Gomorrha, Populus rebellis.
Græci, Hebraicè Jevanim, id eſt Deceptores.

H

Habacuc, Luctator.
Hananias, Gratia Domini.
Hatam, Deſtructus.
Havoth-jair, Oppida illuminationis.
Hebal, Acervus vetuſtatis.
Heber, Socius, Particeps, per heth in principio.
Heber, per ain, Tranſitus.
Hebræus, Tranſiens.
Hebron, Societas.
Heli, Oblatio.
Heliopolis, Hebraicè On, id eſt, Dolor.
Henoch, Dedicatus.
Herthon, Deſtructio.
Heſron, Sagitta exultationis.
Heva, Viva, Vivens.
Hierapolis, Sacra civitas.
Hieronymus, Sacrum nomen.
Holofernes, Fortis dux.
Hor, Mons.
Horeb, Deſertum.
Horma, Deſtructio.
Hur, Libertas.
Hus, Conſilium.
Hymenæus, Carmen nuptiale.

I

Jabel, Defluens.
Jabes, Siccitas, per ſin in fine.

Jabes, Triftitia, per fade in fine.
Jacob, Supplantator
Jahel, Afcendens, Damula.
Jahiel, Vivit Deus.
Jairitis, Illuminatus.
Jamin, Dextera, vel Dexter.
Japheth, Dilatatus.
Jafon, Sanans.
Javan, Diripiens.
Ichabod, Ubi gloria, Væ gloriæ.
Idumæa, Rufa, Terrena.
Jebus, Conculcatio.
Jechonias, Prnparatin Domini.
Jehu, Ipfe, Exiftens.
Jebus, Tinea Corrofus, per fin.
Jehus, 1.Par.8.10. Confilians, per fade.
Jemini, Dextera, vel Dexter.
Jephthe, Aperiens.
Jerameel, Mifericordia Domini.
Jeremias, Celfitudo Domini.
Jericho, Luna, Menfis.
Jerobaal, Impugnans idolum.
Jeroboam, Impugnans populum.
Jerofolyma, Vifio pacis, Vifio perfecta.
Jerufalem, idem.
Jeffe, Ens, Exiftens.
Jesboc, Eft vacuus.
Jefus, Hebraicè Jehofua, Dominus falvator.
Jethro, Excellens.
Jezonias, Aufcultatio Domini.
Jezrabel, Semen Dei.
Indus, id eft, de India, Hebraicè dicitur Hodu, id eft, Laudatio.
India, Job 28.16. Hebraicè Ophir, id eft, Cinis.
Josb, Paternitas, Habens patrem.
Joachaz, Domini apprehenfio.
Joachaz, 2. Par.34.8. Apprehendens.
Joachin, Domini præparatio.
Joacim, Domini refurrectio.
Joas, Diffidens, Defperans.
Joas, Domini Ignis, 4. Regum 11. 21. Hebr. Jehoas.
Joas, 1.Par.7.8. & 27.28. Tinea corrofus, per ain.
Jub, Dolens, Gemens.
Joel, Volens, Incipiens.
Johanan, Gratiofus, Pius, Mifericors.
Johannes, idem.
Jonas, Columba.
Jonadab, Spontaneus.
Jonathan, Domini donum, filius Saul.
Joram, Excelfus.
Jordanis, Fluvius judicii.
Jofaphat, Dominus judex.
Jofeph, Augmentum.
Jofeph, Pfalm.80.2. Domini augmentum, Hebr. Jehofeph.
Jofias, Ignis Domini.
Jofue, Dominus falvator.
Ifaac, Rifus.
Ifai, Munus, aut Ens.
Ifai, 1.Par.2.13. Vir meus.
Ifaias, Domini falus.
Isbofeth, Vir confufionis.
Ifcariotes, Vir occifionis.
Ifmahel, Exauditio Dei.
Ifrael, Prævalens Deo.
Iffachar, Eft merces, Præmium.
Ithamar, Infula palmæ.
Jubilæus, Buccina.
Judas, Laudatio.
Julius, Lanuginofus.

L

Laban, Albus, Candidus.
Lamech, Pauper, Humiliatus.
Lapidoth, Fulgura.
Lazarus, Dei adjutorium.
Lechi, Maxilla.
Leci, Lex.
Levi, copulatus.
Leviathan, Copulatio, Societas fua.
Lia, Laboriofa, Fatigata.
Libanus, Candidus.
Libya, Hebraicè Lubim, Cor maris.
Lithoftrotos, Lapidibus ftratus.
Lot, Involutus, Colligatus.

M

Maacha, Attrita.
Maafias, Opus Domini.
Maceda, Incendium.
Madian, Judicium, Litigans.
Magdalena, Magnifica.
Magi, Sapientes, vel Philofophi.
Malachias, Nuntius meus.
Malaeel, Laudans Deum.
Malchus, Rex.
Mammona, Pecunia, Divitiæ.
Mamzer, De fcorto natus.
Manahem, Confolator.
Manaffes, Oblitus, Oblivio.
Manue, Requies.
Mara, Amara.
Mardochai, Amara contritio.
Maria, Exaltata, Amaritudinis mare.
Martha, Provocans.
Maffa, Onus.
Mafpha, Specula.
Mathufael, Mortem fuam poftulans.
Matthæus, Donatus.
Melchias, Rex dominus.
Melchifedec, Rex juftitiæ.
Melchifua, Rex falvator.
Mefollam, Pacificus.
Mefopotamia, Regio fic dicta, quòd duobus fluviis Euphrate & Tigre ambiatur.
Micha, Pauper.
Michael, Quis ficut Deus?
Michæas, idem.
Michol, Quis omnia?
Miphibofeth, De ore ignominia.
Mifael, Quis poftulatus?
Misle, Proverbia, nomen libri.
Mifphat, Judicium.
Mna, Libra, Talentum.
Moab, De patre.
Moria, Amaritudo.
Mofa, Azymum, per fade.
Mofa, 1.Par.8.9. Onus.
Moyfes, Attractus (fub. de aquis.)
Myfia, Scelefta.

N

Naaman, Pulcher.
Nabal, Stultus.
Nabo, Loquela, Prophetia.
Naboth, idem.
Nabuchodonofor, Planctus judicii.
Nachor, Raucus, Aridus.
Nadab, Spontaneus.
Nahaffon, Coluber, Serpens.
Nahum, Confolator.
Naim, Pulcher.
Nathan, Donatus.
Nathanael, Donum Dei.
Nazaræi, Separati, Sanctificati.
Nazareth, Sanctificata, Separata. Si autem per fade fcribatur, Cuftodita, vel Florida interpretatur.
Neapolis, Nova civitas.
Nehemias, Confolatio.
Nehuftan, Æneum.
Nemrod, Rebellis.
Nephthali, Æquiparatio.
Ninive, Pulchra.
Noe, Ceffatio, Requies.
Noema, Decora.

O

Obadias, Servus Domini.
Obed, Servus.
Obed-edom, Servus hominis.
Ochozias, Apprehenfio.
Odollam, Teftimonium illis.
Og, Subcinericius panis.
Olia, Elevatio, Holocauftum.
Onam, Dolor.
Onana, Dolor, Iniquitas.
Onefimus, Utilis.
Oolla, Tabernaculum.
Ophni, Pugnus, Pugillus.
Oreb, Corvus.
Ofee, Salvator.
Oza, Fortitudo.
Ozias, Fortitudo Domini.
Oziel, Fortitudo Dei.

P

Palæftina, Confperfa (fub. cinere.)
Paracletus, Confolator, Advocatus.
Parafceve, Præparatio.
Pafcha, Tranfitus.
Pentateuchus, Quinque volumina.
Pentecofte, Quinquagefima (fub. dies.)
Petrus, Saxum, Petra.
Phacee, Aperiens.
Phanuel, Videns Deum.
Pharao, Diffipans.
Phares, Divifio, filius Judæ.
Phares, per fin, 1. Paral.7.16. Eques.
Pharifæi, Divifi.
Phafe, Tranfitus.
Phafga, Collis.
Philifthæa, Confperfa cinere.
Phinees, Facies confidentiæ.
Phogor, Hiatus.
Phul, Aphrica.
Piginæi, Hebraicè dicuntur Gamadim.
Probatica, Ovina, locus ubi pecora facrificanda tenebantur.
Profelytus, Advena, Peregrinus.

R

Raab, Pfal.86.4. Superba, Fortis.
Rabba, Multa, Grandis.
Rachel, Ovis.
Raguel, Paftor Dei.
Rahab, Lata, Dilatata.
Ram, Excelfus.
Rameffes, Tonitruum, Tineæ.
Raphael, Medicina Dei.
Raphaim, Gigantes, Medici.
Rebecca, Saginata.
Rebla, Reblatha, Rixa.
Rechab, Quadriga.
Remmon, Malum granatum.
Refpha, Extenfio.
Roboam, Dilatans populum.
Roma, Excelfa, Sublimis.
Ruben, Videns filium.
Ruma, Excelfa.
Ruth, Saturata.

S

Saaph, Cogitans.
Saba, per fin, Converfio, Captivitas.
Saba, per famech, Circuitio.
Sabaoth, Exercitus, in plurali.
Sabata, Circuitus.
Sabbatifmus, Requies, Ceffatio.
Sabbatum. idem.
Sadducæi, Jufti.
Sadoc, Juftus.
Sale, Miffio.
Salem, vel Sallem, Pax.
Salmanafar, Pax ligata.
Salmon, Pacificus.
Salomith, idem, f.g.
Salomon, Pacificus.
Salphaad, Umbra formidinis.
Samaria, Cuftodia, Adamas.
Samfon, Sol ejus, Nominis iteratio.
Samuel, Pofitus à Deo.
Saphan, Hericius, Cuniculus.

INDEX BIBLICUS, QUI RES EAS, DE QUIBUS IN SACRIS BIBLIIS AGITUR,

Ad certa Capita, alphabeti ordine digesta, revocatas summa brevitate complectitur.

IN hoc Bibliorum Indice, Candide Lector, primus numerus libri caput denotat; proximè deindè sequentes usque ad hoc signum, † vel (si hoc signum non adsit) ad proximam usque sequentis libri citationem, sunt versuum in eodem capite signatorum notæ. Exempli gratia, in voce AARON, *Exod.4. 14. 16. 30. † 5. 1. † 6. 13. † 7. 1. 2. legendum est: Exodi cap.4. vers.14. vers.16. & vers.30. Item cap.5. vers.1. cap.6. vers.13. cap.7. vers.1. & 2. Cum autem asteriscus, seu stella in hunc modum (Levit.8. *) numeris apponitur, indicium est, rem, de qua agitur, per plures versus in eo capite tractari: vel significat locum illum esse inter reliqua diligentiùs notandum. Porrò si quod quæris, in versu hic notato contingat non adeò perspicuè inveniri, tum aliquot ex propinquis versibus antecedentibus, vel sequentibus tibi erunt perlustrandi. In librorum nominibus ad faciliorem, & certiorem distinctionem id observatum est, ut Eccle. Ecclesiasten, Eccli. verò Ecclesiasticum notet.*

A

AARON adjungitur fratri suo Moysi socius, Exod. 4. 14. 16. 30. † 5. 1. † 6. 13. † 7. 1. 2. Mich.6. 4. Fuit pronepos Levi, Exod. 6. 16. 18. 20. peculiari ritu consecratur cum suis filiis ad ministerium sacerdotii, Levit.8.* Num.3. 10. Deuteron.18. 5. Heb.5. 4. sicut Dominus præscripserat, Exod.29.* †40.12. Aaronis, & filiorum sacerdotalis ornatus, Exod.28.* Aaronis sacerdotis auctoritatem, qui noluerunt agnoscere, inusitato genere mortis intereunt, Num.16. 3. 11. 30. 1. Aaron insigni miraculo ostenditur præ cæteris à Deo in Sacerdotem summum electus, Num.17. 5. 8. post oblationem factam benedicit extensa manu populo, Levit.9. 22. jure perpetuo accipit pro officio sacerdotali oblationes, & primitias à populo, Num.18. 8. 9. 11. 12.* & à Levitis decimas decimarum, Num.18. 26. 28. moritur, Num.20. 29. † 33. 38. Deut.10. 6. † 32. 50. succedit ei in summo Sacerdotio Eleazar, Num. 20. 28. Deuter. 10. 6. Aaronis laus, Eccli.45. 7. 8. 9.*

ABARIM mons, unde moriturus jam Moyses terram Chanaan prospexit, Num.21. 11. † 27. 12. † 33.44. *Deuter.32. 49.

ABBA pater, Marc.14. 36.* Roman.8. 15. Galat.4. 6.

ABDEMELECH propugnator, & patronus Jeremiæ, Jerem.38. 7. liberatur à gladio Chaldæorum, Jerem. 39. 16. 17. 18.

ABDENAGO appellatur Azarias, Dan. 1. 7. mittitur in fornacem ardentem, Dao.3. 21.

ABDIAS abscondit, & alit prophetas Domini, 3.Reg. 18. 4. 13.

ABDON Judex in Israel, Jud.12. 13.

ABEL occiditur à fratre Cain, Gen.4. 8. 1. Joann.3.12. de eodem lege Matth. 23. 35. Lucæ 11. 51. Hebr. 11. 4. †24. 12.

ABIA, ABIAM, vel ABIAS filius Roboam, rex Juda, 3.Reg.14. 31. † 15.1. 2.Par.13.2.4.15.17.* reliquit Asa regni successorem, 3. Reg.15. 8. Matth.1. 7.

ABJATHAR sacerdos effugit manus Saulis, 1. Reg. 22. 20. confugit ad David in Ceilam, 23.6. cum Adonia se conjungit, 3. Reg.1. 7. amovetur sacerdotio, 2. 27. juxta illud 1. Reg. 2. 30. 31.

ABIDAN dux Benjamin, Num.1. 11.

ABIGAIL, uxor impii Nabal, 1. Reg.25. 3. nubit Davidi regi post mortem Nabal, 25.42.

ABIMELECH rex Geraris aufert Abrahæ Saram, Gen. 20. 2. init pactum cum Abraham, 21. 23. 32. init pactum cum Isaac, 26. 31.

ABIMELECH filius Gedeonis, Jud. 8. 31. occidit 70. suos fratres, & ictu lapidis molaris interficitur, 9.5.53.* 2. Reg.11. 21.

ABIRON effert se contra Moysen, unde & terra dehiscens eum absorbet, Num.16.* † 26.10. Deut.11.6. Psalm. 105. 17. Eccli.45. 12.

ABISAG Sunamitis ducitur ad regem David, 3. Reg. 1. 3. petitur ab Adonia in uxorem, 2. 17.

ABISAI filius Sarujæ, sororis Davidis, 2. Reg. 2. 18. † 16. 9. † 19. 21. † 20. 6. † 23. 18.

ABIU, & Nadab filii Aaron igne absumuntur, Lev.10. 2. † 16. 1. Num.3. 4. † 26. 61.

ABIUD filius Zorobabel, Matth. 1. 13. appellatur Hanania, 1. Paral.3. 19.

ABNEGATIO sui ipsius, Gen.12. 4. † 22. 1. 9. Deuter. 33.9. 3.Reg.19. 19. 2.Machab.6.19.23. Matth.4.19. † 5. 29. † 10.39. † 16.24. † 19. 21. Marc.10. 21. Luc.9.23. † 14. 26. † 17. 33. Joan.12. 25.

Abnegatio omnium rerum, Gen.12. 1. Deut.33.9. Ruth 2.2. Par.25.9.11. Matt.4.19. † 19.21. 27. Marc.2.18. † 10.28. Luc.5.11. † 14.26. † 18.22. 1.Cor.7. 29. Jo.12.25. Philip.3. 7.

ABNER præfectus militum Saulis creat Isboseth regem Israel, 2.Reg.2. 8. paciscitur cum David, 3. 12. occiditur à Joab, 2. Reg.3. 27.

ABRA ancilla Judith, Judith 8. 32. † 10. 2. libertate donatur, 16. 28.

ABRAM filius Thare habet Sarai uxorem, Gen.11. 29. egreditur ex patria in terram Chanaan præcipiente Domino, 12.4. proficiscitur in Ægyptum, 12. 10. redit inde in Chanaan, 13. 1. liberat Lot fratrem suum ex manibus hostium, 14. 14. accipit promissionem seminis, 15.4. † 17. 16. † 18.10. concumbit cum Agar, 16. 4. accipit promissionem seminis & signum fœderis, appellaturque Abraham, 17. 5. orat pro Sodomitis, 18. 23. 28. 32. Isaac ei nascitur, 21. 2. paratus est offerre Isaac, 22.9. mittit servum, qui quærat uxorem filio suo Isaac, 24. 4. moritur, 25. 8. commendatur, Eccli. 44. 20. appellatur pater multarum gentium, & omnium credentium, Gen. 17. 5. If. 51. 2. Matth.3. 9. Luc.19. 9. Joann.8. 39. Rom.4. 11. 17. 18. † 9.7. Gal.3. 8. De ipso & ejus semine vide Jos.24. 3. If.41.8. † 51. 2. Ezech.33. 24. 2. Esdr.9. 7. Matth. 8. 11. Act.7. 2. 16. Heb. 11. 17.

ABRAHÆ filii, qui dicantur, Joan. 8. 33. Rom. 9. 7. Gal. 3. 7.

ABSALOM filius David, 2. Reg. 3. 3. occidit suum fratrem, & fugit ad Tholomai regem Gessur, 13. 37. revocatur, 14. 21. 23. conatur patris occupare regnum, 15.6. concumbit cum patris concubinis, 16. 21. juxta prophetiam, 12. 11. tribus hastis transfigitur à Joab, 18. 14.

Luc.12.

B

Joann.1.

Matth.9.

Babel

Deus

Deus solus adorandus, Exod.20.5. Levit. 26.1. Deut.5. 9. Matth.4. 10.

alius adoratio tribuitur, Gen.18.2. vide Adoratio.

Deo soli serviendum, Deut.6.13. † 10.20. 1. Regum 7. 3. Matth. 4.10. Luc.4. 8.

aliis etiam post Deum serviendum, Genes.25. 23. †29. 20. † 47.25. 1.Tim.6.2.

Deus cujus mali sit causa, & cujus non sit. Vide Malum.

DIABOLUS studet semper perditioni hominum, Gen. 3.1.* 1. Par.21.1. Job 1. * Zach.3.1. Matt.4.3.9. † 8.28. † 13.19. Luc.8.12. † 13.9.14. † 22.31. Actor.5.3. † 13.8. 2.Cor. 4.4. † 11.14. Ephes.6.11. 1.Thess.2.18. 1.Pet.5.8. Apoc.2.10. † 12.9. † 20.7.

Diabolus non plura potest, quàm ei Deus permittit, 3. Regum 22.22. 2. Paral. 18.20. Job 1.12. † 2.6. Matth. 8. 31. Marc.5.12.13. Ephes.2.2. 2.Tim.2.26. Apoc.20.7.

Diabolus pater, & princeps mundi, omniumque implorum, Matt.4.9. Luc.4.6. Job 41.25. Joan. 8. 44. † 12. 31. † 14.30. † 16.11. 2.Cor.4.4. Eph.2.2. † 6.12. Col.2.15.

Diaboli imperium per Christum sublatum Genes. 3.15. 1.Regum 17.* Job 26.13. Isaiæ 9.4. † 14.8.12. † 27.1. † 52.3. Zach.3.2. Matth.12.29. Luc.10.18. † 11.22. Joan.12.31. Coloss.1.13. † 2.15. 2.Timoth.1.10. 1.Joan.3.8. Heb.2.14. Apoc. 12.9. † 20.2.

Diaboli filii, Joan.8.44. Act.13.10. 1.Joan.3.10.

DIACONI, Act.6.3. † 21.8. Phil.1.1. 1.Tim.3.8.

DIANA colitur Ephesi, & in universa Asia, Act.19.27.

DIES novissimi, & judicium extremum, 1. Regum 2. 10. Psalm.95.13. Isaiæ 2.10.19. † 13.4.6.13. † 16.21. † 27.1. † 30. 30. † 66. 15. 24. Jerem. 30.23. Daniel 7.9. Soph. 1. 2. 14. Malach.4.1.4. Esdræ 2.27. † 13.32. Matth.12. 36. † 13. 41. 49. † 16.27. † 24.* † 25.31. 41. Marc. 13.* Luc. 17. 24.30. Actor.2.11. † 3.20. † 17.31. Rom.2.5.16. † 14.10. 1. Corinth.15.* 2.Corinth.5.10. 1.Thess.4.16. † 5.2. 2.Thess.1, 7. † 2.1. Tit.2.13. 2.Petr.3.13. Hebr. 9.28. Judæ 14. Apoc. 2.7. † 20.11.

Dies Domini, Isaiæ 13.6. Jer.30.7. Amos 5. 18. Joel 2.1. 31. Soph.1.14. Mal.4.1.4. Esdr.2.27. Phil.1.6. † 2.10. 1.Thes. 5.2. 1.Tim.4.8.

Dies Domini, & hora nulli cognita, Matth.24.36. 50. Mar.13.32. Luc.17.24.30. Actor.1, 7. 1.Thess.5. 1, 2.Petr. 3. 10. Apoc. 3.3. † 16.15.

Dies pro annis, Num.14.34. Ezech.4.6.

DILECTIO Dei erga suos, Exod.20.5. † 34.14. Deut. 4.24. † 6.15. † 7.8. Josue 24.19. Prov.8.17. Eccli. 4. 18. Jer. 31.3. Joan.3.16. † 10.11. † 13 1.18. † 15.9. † 16.27. Rom.5. 8. Gal.2.21. Ephes.3.19. † 5.2.

Diligendus est Deus super omnia, Genes.22.2.9. Exod.20. 6. Deut.5.10. † 6.5. † 10.12. † 11.1.13.22. † 30.6. Jos.22.5. Eccl.7.32. † 34.19. † 47.11. Matth.10.37. † 22.36. Marc.12. 30. Luc.7.47. † 10.27. Joan. 21.15. Rom. 5.5. † 8. 28. 35. 1. Corinth.10.21. 1.Joan.4.17.

Dilectio, vide Charitas.

DINA filia Jacob, Genes.30.21. violatur à Sichem, cap. 34. 2.

DIONYSIUS Areopagita convertitur, Act.17.34.

DISCORDIA vitanda, Prov.6.19. † 10.12. † 15.18. † 16.28. † 27.12. † 18. 6. † 30.33. Matt.12.24.* Luc.11.17. 1. Cor. 14.33. Gal.5.15. 2.Tim 2.23.

DIVINI, vide Incantatores.

DIVITES quomodo se erga pauperes habere debeant, Lev.25.35. Deut.15.7.10. Job 31.16. Psal.61.11. Prov.14.21. † 17.5. † 19.17. † 21.13. † 22.7. † 28.27. † 30.7. Eccles. 11.1. Ecclis.4.4. † 7.35. † 12.10. † 29.12. † 31.8. Isaiæ 13.18. Mar. 6. 19. † 19.21. Luc.14.13. † 15.* † 18.22. Act.2.45. † 4.34. 1. Tim.6. 18. vide Eleemosyna.

Divitiarum vanitas, & contemptus, & quemadmodum in divitiis non sit sperandum. Psal.38.7. † 48.* † 51.9. Prov. 20.2. † 11.4.28. † 15.16. † 18.11. † 22.16. † 23.4. † 28.11. † 30.7. Eccles. 5. 9. 12. † 6. 2. Isai.2.7. Jer.27.3.11. † 22. 13. Ezech. 7.19. Soph.1.18. Eccli. 5.1.10. † 10.10. † 11.7. † 14. 1. † 31.3. Matth.3.22. † 19. 21. Luc. 8. 14. † 12.15. 2.Timot. 6. 9. Jac. 1. 11.

contra Divites impios, 1.Reg.25.2. Job 20.19. † 27.* Prov. 23.4. † 28.8.20.27. Eccli.6.2. Isa.5.8. † 32.9. Jere.15.13. Amos 6.1. † 8. 4. Hab.2.5. Luc.6.24. † 16. 19.24. Jacob.5.1. vide Avaritia.

DOCTRINA Apostolica scripta, & non scripta firmiter tenenda, Rom. 16. 17. Gal. 2.8.12. 2. Thess.2.15. 1. Cor. 11, 3. 34.

Doctrina Apostolorum est Christi doctrina, Luc.10.16. 1. Corinth.14.37. 2.Corinth. 2.14.17. † 7. 20. 1.Thess.2.2.13. Gal. 2. 11.

DOEG servus Saulis prodit sacerdotem Abimelech, 1. Reg. 22. 9. 18. cædit Sacerdotes Domini, 22. 18.

DOLUS, Jer.9.6. Psal.34.20. † 9.28. Prov.12.17. Marc.7. 22. Act. 5. 1. Rom.1.29.

DOMUS ædificata super petram firmam manebit, Ps. 45. 2. Matt.7.24. † 16.18. Luc.6.48. Rom.8.35.

Domus corporis nostri, 2.Cor.5.1. 2. Petr.1.14.

DOMINI, & dominæ erga servos, & ancillas totamque familiam officium, & potestas, Exod.21.2.20.26. Lev. 19.13. † 25.38. Deut.5.14.21. † 15.12.16. † 24.15. Job 31.13. Prov. 29. 19. Jerem. 34. 9. 14. Eccli.7.23. † 33.31. † 42. 16. Ephes.6.9. Col.4.1.

DONARIA recipere, sitne prohibitum, Genes.14.22. Exod. 18.21. † 23. 8. Num. 11.18. Deut.10.17. † 27.25. 1.Reg. 8. 3. † 12.3. 3.Reg.13.7. 4. Reg. 5.16. 2.Par.19.7. Job 15. 34. Ps.14. 5. † 25. 10. Prov. 15.27. † 27. 23. Isai.1.23. † 5. 23. † 33. 15. † 45.13. Ezech.13.19. † 22.12. Dan.5.17. Mich.3. 11. Eccli.8.3. † 10. 31. Act.20.35.

DRUSILLA uxor Felicis præfecti, audit doctrinam Evangelicam à Paulo, Act. 24. 24.

E

EBRIETAS, & gula, Genes.9.21. † 19. 32.35. † 25. 29. Lev.10.9. 1.Reg.25.36. 2.Reg.11.13. † 13.28. 3.Reg. 20. 12.16. Prov.20.1. † 21.17. † 23. 1.2. 3.20. 29. † 31.4. Eccli. 19.1. † 23.6. † 31.12.17.* 31. 35. † 37. 31.* Isai. 5. 11.22. † 22.13. † 28.7. † 56.12. Ezech.16.49. Dan.5.2. Osee 4.11. Joel 1. 5. Mich.2.11. Habac.2.5. 16. Jud. 13. 4. Sap. 2. 7. 1.Mach. 16.16. Luc.12.45. † 21. 34. Roman.13.13. 1. Corinth. 5. 10. † 6.10. † 15.32. Galat.5.21. Ephes.5.18. 1. Thess.5.7. 1. Timoth. 3. 3. Tit. 1. 7. 1. Petr. 4. 3. Hebr. 12. 16. vide Jejunium.

Ebrietas iram Dei provocat, Isai.5.11.22. † 28. 1. Dan.5. 2. Joel.1.4.5. 1.Corinth.6.10. mentem alienat, Prov.23. 31. Eccli.19.2. Isaiæ 28.1.7. Osee 4.11. ad libidinem incendit, Prov.20. 1. Ephes.5.18. facultates dissipat, Prov.23.20. Eccl. 19, 1. secretum detegit, Proverb.31. 4. Habac.2.15. ad furorem, & rixas excitat, Proverb.20.1. † 23.29. Eccli.31. 38. 40. Osee 7. 5.

HEBRON, vide Hebron.

ECCLESIA accipitur pro templo materiali, Deuter. 23, 1. Jud.20. 2. Jud.6.21. Psalm.67.27. Thren.1, 10. Joel.2. 16. 1. Cor. 11.18. † 14. 34.

Ecclesia accipitur pro cœtu fidelium, Num.19.20. † 20.4. 1.Reg.17.47. 3.Reg.8.14.55. 1.Paral.29. 1.* 2. Paral.1.5. Ps. 21.26. † 25.12. † 34.18. † 106. 32. † 149. 1. 1. Machab. 4. 37. † 5. 16. † 15.19. Matth.16.18. Actor.5.11. † 8.1. † 16.4. Rom. 16. 16. 23. 1.Corinth.6.5. † 11.16. † 12.28. † 14.5. 2.Corint. 8.18.23.24. † 12. 8. † 12. 13. Ephes. 5.23. Philip.4.15. Col. 1. 25. 1.Timoth. 3. 5. 15. Jacob. 5. 14. Apocal. 1. 11. † 22. 16.

Ecclesia pro cœtu unius provinciæ, 3.Reg.8.14. Act.9.31. † 11. 26. † 12.1. † 13.1. † 15.1. † 19.32. † 20.17. Rom.16.2. 1. Cor.1.2. † 16.1. 2.Cor.8.2. Gal.1.2. 2. Thess. 1, 1.* 1. Pet.5. 13. Apoc. 2. 1.* † 3. 1.

Ecclesia pro Prælatis, & Præpositis, 3. Regum 8.14. Matth. 18. 17.

Ecclesia est una, & visibilis præfigurata per unam, & visibilem arcam Noe, Genes.6. 14. 1. Petr. 3. 20. per civitatem sanctam Jerusalem, Apoc.21. 2. per hortum conclusum, & fontem signatum, Cant. 4. 12. per unam columbam, 6. 8. per vineam, Psal.79.9. Cant.2.15. Isai.5.2. * Jerem. 2, 21. † 12. 10. Matth.21.1. * Marc.12.1. Luc.20.9. Apoc. 14.15. per navem, Luc. 5. 3. per sagenam comprehendentem bonos, & malos pisces, Matth. 13. 47. per agrum, Matt. 13. 24. per regnum cœlorum, Matth. 13. * † 25.*

Ecclesia firmamentum Veritatis errare non potest, Isaiæ 29.21. Matth.16.18. † 28.20. Luc.22.32. Joan.14.16. † 16. 13. † 17. 11.20. 1. Tim.3.15.* 1. Joan. 2.27.

Ecclesia est corpus Christi, Cant.4.7.9.11.22. Eph.1.22. † 4. 4. † 5. 23. 1. Cor.12.17.

Ecclesia fidelium nascitur, & propagatur per sanam doctrinam, Joan.1. 12. † 3. 3. Rom.8. 13. † 9. 8. Gal. 3. 20. † 4. 19. Eph.1.5. Tit. 1. 1. 1. Cor.4. 15. Phil.10. 1. Pet.1. 23. 1. Joan.3.9. † 5.1.18. Jac.1.18.

Ecclesia, seu fidelium cœtus, tenetur sacerdotibus, pastoribusque suis, quæ ad vitam sunt tuendam, necessaria suppeditare, Deut.12.19. † 14.27. † 16.11. † 25.4. 2.Esdr.7. 23. Matth.10.10. Lucæ 10.7. Roman.15.27. 1. Corin.9.7.11. Gal.6.8. Philip.2.29. † 4.10.16. 1.Thess 5.12. Heb.13.7. Tenentur etiam pro suis præfectis orare, Actor.4.29. † 12.5. Rom. 15.30. Ephes.6.18. Philipp. 1, 19. Coloss.4. 2. 2. Thess. 3. 1. Heb. 13. 18.

F

G

tione,

H

Matt.6.

I

M

Mel-

N

O

P

Q

R

etiam

Somnia,

THAD-

V

Z

IN-

INDEX GEOGRAPHICUS, QUI

Situs & nomina locorum in Scripturis Sacris occurrentium complectitur; ex Eusebio, sancto Hieronymo, & quibusdam Geographis recentioribus excerptus.

INDICEM Geographicum Terræ Sanctæ non ex aliis auctoribus majori fide dignis, quàm ex Eusebio Cæsareæ Episcopo, quæ erat illius regionis metropolis, & ex sancto Hieronymo qui diutissimè in ea vixit, & loca ejus lustravit, contexere possumus. Quibus recentiorum quoque, ut Adrichomii, Samsonis utriusque, P. Lubin & aliorum solers diligentia addi potest. *Eusebius enim*, ut Hieronymus in Præfatione de situ & nominibus locorum Hebraicorum testatur, *post Chorographiam terræ Judaeæ, & distinctas tribuum sortes, congregavit nobis de Sancta Scriptura omnium, pene Urbium, Montium, Fluminum, Viculorum, & diversorum Locorum vocabula, quæ vel eadem manent, vel immutata sunt postea, vel aliqua ex parte corrupta. Unde & nos admirabilis viri sequentes studium, secundum ordinem litterarum, ut sunt in Græco posita, transtulimus: relinquentes ea, quæ digna memoria non videntur, & pleraque mutantes.* Cùm autem utriusque, nempe Eusebii, & Hieronymi opus temporum lapsu effugere non potuerit aliarum lucubrationum sortem, vocum nempè plurimarum mutationes, aut omissiones, aut additiones, viri Doctissimi Bonfrerius olim, & nuperrimè Martianæus, ille ex S. J. Presbyter, hic verò ex Ordine Sancti Benedicti, suis notis valdè eruditis, quantum fieri potuit, iis mederi conati sunt. Plura ex Geographis recentioribus, ut è Nicolao Samson, & P. Lubin, quæ Eusebio & Hieronymo deesse videbantur, præsertim in locis præcipuis, quæque in Scripturis magis celebrantur, adjiciemus: in his omnibus ordinem alphabeticum observamus.

A

ABANA, fluvius Damasci, per planitiem Archadob defluens.

ABARIM, mons in tribu Ruben, in quo mortuus est Moses. Dicitur autem & mons esse Nabau, in terra Moab contra Jericho supra Jordanem in supercilio Phasga.

ABDON, Abran, Madon, unius & ejusdem urbis diversa nomina; loco Abran alii legunt Acran, aut Achran in Tribu Aser: urbs Levitica, inter Chabul & Rohob.

ABEL vinearum, ubi dimicavit Jephte, in terra filiorum Ammon: ætate sancti Hieronymi, in septimo lapide Philadelphiæ, villa Abela videbatur vinetis consita: alia quoque erat civitas nomine Abela, vini fertilis, in duodecimo à Gadaris milliario contra orientalem plagam: nec non & tertia in Phœnice Abela, inter Damascum & Paneadem. Ex iis unicam facit Nicolaus Samson in Manasse.

ABELA, Abel Maacha, Abel Beth-Maacha, Beth-Maacha, Abel-domus-Maacha, & Abel Maim, una & eadem urbs à priori diversa, in tribu Nephthali.

ABELMAULA, urbs unius de principibus Salomonis in dimidia tribu Manasse intra Jordanem: undè fuit & Eliseus Propheta.

ABELSATIM, locus in deserto ad meridiem Moabitarum, posteà in tribu Ruben; ibi de Beth-Simuth Israelitæ castrametati sunt.

ABEN-BOEN, i. e. Lapis Boen filii Ruben, in tribu Benjamin, in finibus Tribus Juda, propè mare Salsissimum & Jordanem.

ABENEZER, quod interpretatur, lapis adjutorii, sive lapis auxiliator, unde tulerunt Philisthiim arcam Testamenti, inter Æliam & Ascalonem, juxta villam Bethsamis.

ABES, civitas in Tribu Issachar, inter Cesion & Ramoth.

ABETHARIM: ubi adversùm Chananæum, qui ab austro contra Israel eruperat, in solitudine dimicatur.

ABILINA, Syriæ seu Phœniciæ tractus, Lisaniæ toparchia.

ABRAHÆ nemus, ab eo plàntatum in Bersabee, postquam fœdus cum Ahimelech pro puteo juramenti iniisset, hoc demum in meridionali parte tribus Simeon fuit.

ACCAIN, civitas tribus Juda, ad desertum Thecuæ, non longè à Zanoe & Sabaa.

ACCARA, vicus in deserto situs, in possessione tribus Juda.

ACCARON, in tribu Dan: sive, ut arbitratur Eusebius, in tribu Juda sub nomine Acron, ad lævam Chananæorum; urbs una de quinque olim Satrapiis Palæstinæ; & decreta est quidem tribui Juda, nec tamen tenta ab ea, quia habitatores pristinos nequivit expellere. Quidam putant Accaron turrim Stratonis, posteà Cæsaream nuncupatam.

ACCHO, Acco, Accon, Acsaph, sive Axaph, unius ejusdemque civitatis diversa nomina, quæ nunc Ptolemais appellatur, sortis Aser, de qua habitatores pristinos nequivit expellere.

ACHAD, una ex urbibus quas ædificavit Nemrod in terra Sennaar, inter Arach, & Chalanne, ad confluentem Tigridis & Euphratis, ad ripam orientalem.

ACHAIA, Græciæ pars, de qua tantùm in Actibus Apostolorum, & in Epistolis Pauli mentio.

ACHASLUTH, civitas tribus Issachar.

ACHAZIB & Acziba, civitas in tribu Aser, de qua pristinos habitatores nequivit expellere.

ACHOR, in tribu Juda, Hebraicè dicitur EMECACHOR: quod interpretatur, Vallis tumultus, vel turbarum: eò quòd ibi tumultuatus & turbatus sit Israel: in qua lapidaverunt quondam Achan, propter furtum anathematis.

ACHSAPH: *vide* ACCHO.

ACHRAN, in tribu Aser: vide, ABDON.

ACHZIB, civitas in tribu Juda, non longè à Ceila & Maresa.

ACRABBI, terminus Judææ provinciæ ad orientem respiciens, tribus Juda.

ADADA, civitas tribus Juda, inter Dimona & Cades-Asor, ad radices montium Seir.

ADAD-REMMON, civitas in campo Mageddon, in dimidia tribu Manasse, intra Jordanem.

ADAMA, in terra Chanaan, una de quinque civitatibus Sodomorum, eversa cum cæteris.

ADAMI, quæ & Neceb, in orientali regione tribus Nephthali, ad dexteram ripam Jordanis, utriusque nominis nulla ampliùs mentio.

ADAR, quæ & Daran & Addar, villa, & quibusdam civitas in meridionali limite tribus Judæ, non longè ab Idumæa.

ADASA, vel Adarsa, & Adazer, urbs vel locus in tribu Ephraim.

ADDARA, in tribu Juda, juxta desertum.

ADER, urbs quam expugnavit Josue, rege illius interfecto.

ADIADA, urbs ædificata & munita à Simone Machabæo in Sephela.

ADITHAIM, in forte tribus Juda, ad fines tribus Dan.

ADOLLAM, in tribu Juda; sancti Hieronymi tempore, vicus non parvus ad Orientem Eleutheropoleos, in decimo ejus milliario, hoc nomine vocabatur.

ADOMMIM, ascensus rufforum, & rubentium dictus, propter sanguinem qui illic crebrò à latronibus fundebatur, tribus Benjamin, & in confinio tribus Judæ, non longè à Jericho, ibi posteà castrum conditum fuit in viatorum auxilium.

ADULLAM SOCHO, urbs olim regia in tribu Juda, inter Jerimoth & Azeca.

ÆGYPTUS, Africæ regio amplissima & fertilissima, non procul à Judæa, Meridiem inter & Occidentem: inde Israelitas durissimis operibus oppressos, Moses post multa signa in conspectu Pharaonis, & totius Ægypti facta, sicco vestigio per mare Rubrum, in terram promissam deduxit.

ÆLAM, *vide*, Ailath.

ÆLIA, quæ est Jerusalem: *vide* Jerusalem.

ÆLIM, castra filiorum Israel, & locus in deserto, in quo duodecim fontes, & septuaginta palmarum arbores, Moses de mari Rubro exiens reperit.

ÆLMON, civitas Levitica, tribus Benjamin.

ÆLUS, in deserto, ubi filii Israel castrametati sunt.

ÆMATH, urbs quæ cecidit in sortem filiorum Rubeo.

ÆMES, in sorte tribus Issachar.

ÆNGANNIM, *vide* Engannim.

AEN, Ain, & Asan, unius & ejusdem urbis diversa nomina, civitas Levitica, in sorte tribus Juda, sed posteà tribui Simeon concessa, in cujus septentrionali parte erat, non longe à tribu Dan.

ÆNAN, sancti Hieronymi tempore desertus locus & proximus Thamnæ vico grandi, inter Æliam & Diospolim. Fuit & fons in supradicto Aena loco: unde & Aenan, id est, fontis, nomen accepit, Porrò Hebræi affirmant Ænam non locum significare, sed bivium, ubi certo intuito necessarium sit ad unam è duabus viis eligendam.

ÆNDA, hujus expugnator atque subversor Asa rex fuit.

AENDOR, ubi filii Israel se ad prælium præparantes, castra posuerunt. Fuit autem ætate sancti Hieronymi grandis vicus Aendor, juxta montem Thabor, ad meridiem, in quarto milliario.

ÆNON, locus ubi baptizabat Joannes in octavo lapide Scythopoleos ad meridiem juxta Salim & Jordanem.

ÆTHIOPIA, regio, Africæ pars meridionalior, cujus multoties in veteri testamento mentio.

AFRICA, orbis nostri pars tertia, meridionalior, posteris Chami concessa: duplo fermè Europam excedit, multis in locis deserta, arenis sterilibus obducta, maleficisque animalium generibus infesta, hujus figura ad Peninsulæ ferè triangularis instar.

ÆRMON, regio Evæorum, quam obtinuit Josue; montem Ærmon Paneadi imminere affirmat Hieronymus; quem quondam tenuere Evæi & Amorrhæi.

AGAD, sita ad radices montis Aermon.

AHALAB, quæ & Labanath, civitas in tribu Aser, cujus habitatores non delevit; eam multiplicat, & duplicem facit P. Lubin.

AGALLIM, & hujus Isaias meminit in visione contra Moab. Erat autem tempore sancti Hieronymi Ægallim vicus ad australem partem Areapoleos, distans ab ea millibus octo.

AGERBOOZ, in tribu Juda ad septentrionem, non longè ab Emaus.

AGER Fullonis, locus in suburbanis Jerusalem, & hoc in Isaia scriptum est.

AGER Robustorum, in Gabaon ubi duodecim de Tribu Benjamin ex parte Isboseth filii Saul, & duodecim de pueris David, apprehenso unusquisque capite comparis sui, defixoque gladio in latus contrarii, ceciderunt simul.

AGGAI, ad occidentalem plagam vergit Bethelis, non multùm ab ea distans. Sita autem euntibus Æliam de Neapoli in læva parte viæ, duodecimo circiter milliario ab Ælia.

AGAI specula, mons est Moabitarum, in quem adduxit Balac filius Sephor Balaam Divinum ad maledicendum Israel super verticem, qui propter vehemens præruptum vocatur excisus: & imminet mari Mortuo haud procul ab Arnone.

AJALIM, civitas in terra Zabulon: de qua fuit & ille Ajalon, qui judicavit populum Israel.

AJALON, vallis atque præruptum, super quod orante quondam Josue, luna stetit juxta villam quæ Ailon dicitur, contra orientem Bethelis, tribus ab ea millibus distans, haud procul à Gabaa & Rama Saulis urbibus.

AJALON, urbs sortis Dan, separata Levitis: fuit & vicus alius haud procul à Nicopoli in secundo lapide, pergentibus Æliam seu Jerosolymam. Sciendumque quod pro Ajalon, Septuaginta interpretes ediderunt, *Ubi erant ursi*.

AILATH, in extremis finibus Palæstinæ juncta meridianæ solitudini & mari Rubro in terra Edom: unde ex Ægypto in Indiam, & inde in Ægyptum navigatur. Sedebat autem ibi legio Romana cognomento decima, & olim quidem Ailath à veteribus dicebatur; sancti Hieronymi verò ætate appellabatur Aila. Sed & Elamitarum quondam natio fuit, cui imperavit Chodorlahomor.

AIN, *vide*, Aen & Asan.

ALIMIS, urbs Galaaditis regionis, in tribu Dan, propè saltum Ephraim, ad meridiem.

ALLEABAR Gozan, nomina fluminum in terra Medorum, ad quorum montes captivus ductus est Israel.

ALMATH, & Almon, urbs in tribu Benjamin, Levitis ex familia Aaron concessa; hujus duas facit Adricomius.

ALTARE testimonii, in dimidia tribu Manasse, ad ripam Jordanis, quod infinitæ magnitudinis ædificaverunt filii Ruben, filii Gad, & dimidia tribus Manasse, cùm ad tabernacula sua redirent trans Jordanem.

ALUS, statio filiorum Israel in deserto, inter Daphca & Raphidim, in terra Madian.

AMALECITIS regio, in deserto Pharan, prope Madianitas, & ad meridiem.

AMAM-SAMA, urbs tribus Judæ, inter Asor & Molada.

AMANA mons, ad septentrionem totius Terræ promissæ, non longè à fontibus Jordanis.

AMATH regio, terminus septentrionalis terræ promissæ; hujus pars australior in tribu Nephthali, quæ ob situm Amath Judæ appellabatur; in hac parte australiori condita fuit urbs regia Amath, quæ sequitur.

AMATH, sive Amathis, Emath, Hamath, & Hemath, ejus situs & regionis diversa nomina, urbs regia in tribu Nephthali, juxta montem Libanum, in confiniis regionis Damasci; unde Amathæi populi, ab Amathæo undecimo & ultimo filiorum Chanaan, qui eam condidit & incoluit.

AMMA,

AMMA, civitas sortis Aser, in medio ejus posita.

AMMAN, quæ & Philadelphia, urbs Arabiæ nobilis, in qua habitaverunt olim Raphaim, gens antiqua, quam interfecerunt filii Lot, habitantes pro eis in Ammam.

AMMON, trans Jordanem in tribu Gad, unde Ammonitæ, sive Ammanitæ, ii ex Ammon quem ex incestu peperit filia minor Lot. Hæc est Amman, de qua suprà diximus.

AMON, aut Hamon, in tribu Aser, inter Rohob & Cana posita.

AMONA civitas, in finibus tribus Ruben, ad orientem maris mortui. Hoc nomen esse civitatis, futuræ potiùs, quàm extantis aut præteritæ, affirmat P. Lubin.

AMORRHÆI populi, ab Amorrhæo quarto filio Chanaan, in plura parva regna divisi, quorum plurimi recensentur reges, *Ios.* 10. v. 5.

AMOSA, aut Amsa, in tribu Benjamin.

AMPHIPOLIS, posteà Græcis *Chrisopolis* appellata, civitas in Macedonia, quam perambulavit Paulus solutus ex carcere in Philippis.

AMTHAR, civitas tribus Zabulon, tribui Nephthali finitima, una ex urbibus Leviticis familiæ Merari assignatis.

ANAB, civitas in tribu Juda, in monte sita; sancto Hieronymo vicus in finibus Eleutheropoleos.

ANAHARATH, civitas in tribu Issachar, inter Seon & Rohob.

ANAMA, una ex urbibus quas habitaverunt Judæi, è captivitate Babylonica reducti.

ANATHOTH, civitas sacerdotalis tribus Benjamin, in tertio ab Ælia milliario: de qua & Jeremias Propheta & Achimelech sacerdos fuerunt.

ANEM, *vide*, Engannim.

ANER, quæ & Thenac, Thanac, & Tanac, urbs regia tribui Manasse intra Jordanem data, & Levitis concessa.

ANIM, civitas in tribu Juda, inter Isthemo & Gosen.

ANTHEDON, urbs inter terram promissam & Ægyptum posita.

ANTILIBANUS: ea quæ sunt supra Libanum, ad orientalem plagam respicientia, Antilibanus appellantur, circa regionem urbis Damasci, quæ cecidit in sortem tribus Manasse.

ANTIOCHIA secùs Daphnem, civitas totius Syriæ maxima, apud profanos auctores propter Apollinis & Dianæ fanum & lucum notissima: ibi Petrus, Paulus & Barnabas Evangelium prædicaverunt, turbamque multam docuerunt.

ANTIOCHIA Pisidiæ, civitas, ad quam venerunt Paulus & Barnabas, Sinagogamque die sabbatorum ingressi, Paulus latè de Christo disserit; sed blasphemantibus Judæis, & persecutionem in eos excitantibus, convertuntur ad Gentes.

ANTIPATRIS, in tribu Manasse, propè mare Mediterraneum, hanc Apolloniam vocat N. Samson.

ANUA, in tribu Zabulon. Fuit & alia villa Anua, euntibus de Neapoli Æliam, in decimo milliario.

APADNO, civitas quam in tribu Juda collocat Adrichomius.

APHARA, civitas tribus Benjamin, hanc propè Almath ad aquilonem collocat Adricomius.

APHEC, tribus Aser, in qua habitatores pristini permanserunt.

APHEC, in tribu Issachar, civitas regia.

APHECA, civitas in sorte tribus Juda, quæ & Afeca.

APHRA, in tribu Benjamin. Tempore sancti Hieronymi vicus Effrem, in quinto milliario Bethelis, ad orientem respiciens.

APHRAIM, civitas tribus Issachar: ætate sancti Hieronymi Affarea nomine, in sexto milliario Legionis contra septentrionem.

AQUÆ MASEREPHOT, in finibus tribus Aser, quousque Josue Jabin regem Asor, multosque reges ipsi socios, & populos ad aquas Merom devictos, persecutus est.

AQUÆ MEROM, inter Cæsaream Philippi, & mare Galilææ, ad orientalem plagam tribus Nephthali, ibi Jabin, & multi reges convenerunt ut pugnarent contra Israelitas, sed in eorum manus tradidit eos Dominus.

ARAB, civitas in tribu Juda, ad austrum.

ARABATHANE, aliquando Acrabatane, civitas tribus Juda, in australi parte, in monte posita.

ARABIA, regio amplissima Asiæ majoris, in tres divisa partes, Desertam scilicet, Felicem & Petræam, solis posteris Semi possidenda, sed tamen divisa & possessa fuit filiis Chus, filii Cham, & filiis Jectan, filii Heber, filii Sale, filii Arphaxad, filii Semi.

ARABOTH Moab, ubi secundò numeratus est populus, juxta montem Phogor, euntibus à Libiade in Esebon Arabiæ contra Jericho; locus ita appellabatur tempore sancti Hieronymi.

ARAD, civitas Amorrhæorum vicina deserto Cades: ætate sancti Hieronymi sic appellabatur terminus tribus Juda ad meridiem.

ARADA, Israelitarum mansio in deserto, inter montem Sepher & Maceloth.

ARAMA-ASOR, vide Asor.

ARARAT, Armenia, ibi post parricidium Sennacherib fugerunt filii ejus Adramelec & Sarasar. Siquidem in montibus Ararat arca post diluvium sedisse perhibetur.

ARBEE, *vide* Hebron.

ARCEM, hanc esse Petram urbem nobilem Palæstinæ, refert Josephus.

ARCHI, seu Archiataroth, civitas in tribu Ephraim, in confiniis tribus Benjamin, inter montes Ephraim, & urbem Ephrem.

AREA ORNE, *vide* Jerusalem.

AREAATAD, locus trans Jordanem, in quo planxerunt quondam Jacob, tertio ab Jericho lapide, duobus millibus ab Jordane, qui tempore sancti Hieronymi vocabatur Bethgla, quod interpretatur locus gyri, eò quòd ibi more plangentium circumierint in funere Jacob.

AREBBA, urbs in tribu Juda, ad occidentalem plagam.

ARECON, aut Arechon, civitas in tribu Dan, in termino qui respicit Joppen.

ARETH, fons apud quem Gedeon castrametatus est.

ARGOB, regio & urbs, olim Og regis Basan super Jordanem, quæ cecidit in sortem dimidiæ tribus Manasse ultra Jordanem.

ARIEL, montem Dei, seu leonem Dei significat; unde hanc civitatem David seu Jerusalem multi suspicantur.

ARMATHEM Sophim, civitas Helcanæ & Samuelis in regione Thamnitica, juxta Diospolim: unde fuit Joseph, qui in Evangeliis de Arimathia scribitur.

ARMENIA, quæ est Ararat.

ARNON, urbs, rupes & torrens, in tribu Gad, in finibus Amorrhæorum, inter Moab & Amorrhæos; quondam Moabitarum fuit, posteà verò rex Amorrhæorum jure belli eum obtinuit.

AROER, quæ & Ar in confinio Moabitarum, quod situm est super ripam torrentis Arnon, possessum olim à gente veterrima Omnim, & posteà retentum à filiis Lot, id est, Moabitis, cùm priores accolas subvertissent. Cecidit autem Aroer in sortem tribus Gad contra faciem Rabba.

ARPHAD, urbs Damasci, quam expugnavit rex Assyriorum.

ASADADA, confinium Judææ respiciens ad aquilonem.

ASAN, civitas primùm sortis tribus Juda, postea tribus Simeon, tamdem Levitica facta est.

ASARENAM, terminus Judææ ad septentrionem.

ASASON-THAMAR, in hac habitabant quondam Amorrhæi, quos interfecit Chodorlahomor: *vide* Engaddi.

ASCALON, urbs nobilis Palæstinæ: quæ & ipsa antiquitùs una fuit de quinque Satrapiis Philisthinorum: separata quidem per sortem tribui Juda, nec tamen retenta ab ea, quia habitatores ejus superare non potuit.

ASDOD, seu Azotus, tribui Juda decreta, sed non retenta ab ea, quia nequaquam veteres accolas potuit expellere.

ASEDOTH, urbs Amorrhæorum, quæ cecidit in sortem tribus Ruben: appellatur autem addito cognomento Asedoth-Phasga.

ASEDOTH, civitas regia, diversa à præcedenti, licèt eodem nomine vocetur, cis Jordanem; hanc expugnavit Josue, rege illius interfecto.

ASEMONA, civitas in deserto, ad meridiem Judææ, dividens Ægyptum & sortem tribus Juda, ad mare usque tendentem; ibi filii Israel castrametati sunt.

ASENNA, in tribu Juda, in confiniis tribuum Dan & Simeon.

ASER, una ex tribubus Israel, sub Libano, terræ pro-

missæ

missæ ad aquilonem posita, ab Aser octavo filiorum Jacob ex Zelpha sic appellata.

ASER civitas in tribu Juda; appellabatur autem vicus prægrandis pergentibus Ascalonem de Azoto ætate sancti Hieronymi.

ASER, civitas aut locus tribus Manasse.

ASEROTH, pars eremi, ubi Maria & Aaron contra Mosen loquuti sunt. Habitaverunt autem quondam Evæi in Aseroth usque ad urbem Gazam. Verum hæc loca non Aseroth, sed Aserim appellari Hebræi putant.

ASION-GABER, civitas & portus, ad mare rubrum, mansio Israelitarum in deserto Pharan.

ASOR, civitas in tribu Juda; hujus nominis in tribu Juda tres civitates, alia in Nephthali, altera etiam in Ephraim, diversis tamen nominibus distinctæ; una Cades-Asor, id est antiqua Asor; altera Baloth Asor, i. e. inferior, sive nova Asor; tertia Carioth Hesron, i. e. magna Asor; quarta in tribu Nephthali, Arama-Asor, i. e. alta Asor, hanc rex Assyriorum populasse scribitur; quinta in tribu Ephraim, Asar & Asa vel Aza, hanc in Benjamin Esdras locare videtur.

ASSUR, civitas Judææ, quam ædificavit Salomon.

ASTAROTH Carnaim, terra Gigantum, quondam in supercilio Sodomorum, quos interfecit Chodorlahomor. Tempore sancti Hieronymi duo castella in Batanæa hoc vocabulo, novem inter se millibus separata, inter Adaram & Abilam civitates.

ASTAROTH, antiqua civitas Og regis Basan, in qua habitaverunt Gigantes, quæ postea cecidit in sortem tribus Manasse, regionis Batanææ, & sex millibus ab Adra urbe Arabiæ separata est. Porrò Adra à Bostra vigintiquinque millibus distat.

ASTEMOE, in tribu Juda vicus & ipse Judæorum, in Daroma, ad Aquilonem loci Anem.

ASTAHOL, in tribu Juda: tempore sancti Hieronymi sub nomine Astho, inter Azotum & Ascalonem permanebat.

ASYMA, oppidum in terra Judææ, quod ædificaverunt hi qui ad eam venerant de Emath.

ATHAROTH, civitas olim Amorrhæorum, trans Jordanem, quæ postea cecidit in sortem tribus Gad.

ATHAROTH, civitas tribus Ephraim, cis Jordanem.

ATHAROTH ADDAR, eadem cum præcedenti in tribu Ephraim, licèt illas multiplicet Adrichomius.

ATHAROTH, civitas tribus Benjamin, haud procul ab Ælia.

ATHENÆ, urbs Græciæ clarissima, in ea illustris fuit Academia. Athenis Evangelium Paulus prædicavit, multique crediderunt, inter eos Dionysius Areopagita.

AVIM, civitas in tribu Benjamin, inter Bethel & Aphara.

AULON, non Græcum, ut quidam putant, sed Hebræum vocabulum est: appellatur autem vallis grandis atque campestris in immensam longitudinem se extendens: quæ circumdatur ex utraque parte montibus sibi invicem succedentibus & cohærentibus, qui incipientes à Libano & ultra, usque ad desertum Pharan perveniunt. Suntque in ipso Aulone, id est, in valle campestri, urbes nobiles, Scythopolis, Tyberias, stagnumque propter eam: sed & Jericho, mare Mortuum, & regiones in circuitu: per quas medius Jordanis fluit, oriens de fontibus Paneadis, & in mare Mortuum interiens.

AVOTHJAIR, quod interpretatur ἐπαύλεις Ἰαΐρ, hæc est Basan, in qua sunt vici sexaginta in monte Galaad, qui ceciderunt in sortem dimidiæ tribus Manasse.

AZANOTH Thabor, tribus Nephthali, non longè à Capharnao & a Beth-saida.

AZECA, civitas Chananæorum in parte tribus Juda, ad quam usque quinque reges persequutus est Josue.

AZOTUS, *vide* Asdod.

B

BAAL, hæc est, Carjathjarim, id est, civitas Silvarum, sive ut quidam putant, civitas Jarib, una de urbibus Gabaonitarum, primò sortis tribus Juda, postea tribui Simeon data. Ætate sancti Hieronymi vicus descendentibus ab Ælia Diospolim Carjathjarim in decimo milliario.

BAAL Ærmon, mons circa Libanum in finibus Allophylorum.

BAAL Berith, fanum Baal, Israelitis extructum, non longè ab urbe Sichem, in monte positum, tribus Ephraim.

BAAL GAD, civitas in campestribus Libani; in finibus tribus Aser, ad radices montis Æermon, quam & ipsam cepit Josue.

BAALTHAMAR, in tribu Benjamin, juxta Gabaa, ubi filii Israel adversùs tribuum Benjamin iniere certamen, & Bethamari in supradictis locis viculus ætate sancti Hieronymi appellabatur.

BABEL, quæ & Babylon, id est confusio, Chaldaicarum gentium caput, ad Euphratem fluvium, in campo terræ Sennaar. Erat autem civitas regni Nemrod, in qua eorum qui ædificaverunt turrim linguæ diversæ sunt, quorum principem Josephus Nemrod fuisse affirmat.

BÆAN, civitas Amorrhæorum, quæ & ipsa à filiis Ruben tenta est.

BAHURIM, oppidum seu castrum tribus Benjamin, ad Orientem Jerusalem, ubi venit David fugiens à facie Absalom.

BALA, quæ est Segor, à sancto Hieronymo Zoara nuncupatur: sola de quinque Sodomorum urbibus Lot precibus servata, in finibus tribus Juda, imminens mari Mortuo.

BALLATH, urbs in tribu Dan, quam ædificavit Salomon.

BALOTH, ac Asor nova, *vide* Asor.

BAMA, ubi Saul ungendus in regem, cum Samuele cibum sumpsit.

BAMOTH, civitas Amorrhæorum, trans Jordanem in Armone, quam possederunt filii Ruben.

BANE, urbs in tribu Dan.

BANEJACAN, in deserto castra filiorum Israel.

BARAC, urbs in tribu Dan, usque hodie, inquit Hieronymus, prope Azotum Bareca viculus appellatur.

BARAD, in tribu Simeon, inter Cades & Barad; erat puteus Agar.

BARNE, hæc ipsa est quæ & Cades-Barne, hanc vide.

BASAN, *vide*, Avothjair.

BASCATH, in tribu Juda, inter Lachis & Eglon.

BATHNE, in tribu Aser, & tempore sancti Hieronymi vicus Beth-beten, in octavo milliario Ptolemaidis contra Orientem appellatus.

BEELMEON, & Baal-maon, trans Jordanem, quam ædificaverunt filii Ruben propè torrentem Arnon. Erat autem vicus ætate sancti Hieronymi grandis juxta Baara in Arabia, ubi aquas calidas spontè humus efferebat, cognomento Beelmaus, distans ab Esbus millibus novem, unde & Elisæus Propheta fuit.

BEELSEFON, in deserto castra filiorum Israel, juxta mare Rubrum egredientibus Ægyptum.

BEESTHARA, in tribu Manasse, separata Levitis, in regione Basanitidi.

BELA, terminus Judææ, ad Orientem respiciens.

BENJAMIN, una è tribubus filiorum Israel, è Benjamin filio Jacob ultimo & duodecimo, ex Rachele in hujus partu mortua, hoc nomine appellata; describitur inter tribus Juda & Ephraim, Jordane a tribu Ruben separata.

BENITH, quam construxerunt Samaritani, qui de Babylonis regione transierant.

BERA, ubi cùm Abimelech Joathan fugisset, habitavit. Distat autem vicus Bera ab Eleutheropoli octo millibus ad Aquilonem.

BEROTH, filiorum Jacan, castra filiorum Israel in deserto, non longè a Maseroth.

BEROTH, in tribu Benjamin, tribui Ephraim vicina.

BEROTH, civitas regis Adarezer; ex ea David multum æris collegit.

BERSABEE, primò in tribu Juda, posteà tribui Simeon concessa, ad radicem montis sita, sancti Hieronymi ætate vicus grandis in vigesimo à Chebron milliario vergens ad Austrum. A quo loco termini Judææ terræ incipientes tendebantur usque ad Dan, quæ juxta Paneadem cernitur. Interpretatur verò Bersabee, puteus juramenti, eò quòd ibi Abraham & Isaac fœdus cum Abimelech jurantes sociavere.

BESOR, torrens in finibus tribuum Juda & Simeon, ad hunc venit & transit, Amalecitas qui Siceleg incenderant, persequens David.

BETHABARA, trans Jordanem, ubi Joannes in pœnitentiam baptizabat.

BETHACATH, vicus Samariæ, ad quem venit Jehu rex Israel.

BETHAGAN, via per quam Ochoziam fugisse legimus.

BETHAMNARAM, trans Jordanem; hanc ædificavit tribus Gad.

BETHANA, in tribu Nephthali urbs munitissima; erat autem ætate sancti Hieronymi villa nomine Bethanæa, in quintodecimo à Cæsarea lapide, in qua dicebantur lavacra esse salubria.

BETHANIA, in tribu Benjamin, villa in secundo ab Ælia milliario, in latere montis Oliveti: ubi Salvator noster Jesus-Christus Lazarum suscitavit.

BETHAPHU, in tribu Juda vicus trans Raphaim millibus quatuordecim euntibus Ægyptum, qui est terminus Palæstinæ.

BETHARABA, locus communis tribuum Benjamin & Juda.

BETHARAM, civitas tribus Gad juxta Jordanem, quæ à Syria dicebatur Bethramtha, & ab Herode in honorem Augusti Libias cognominata fuit.

BETHAUN, & Beth-Aven, in tribu Benjamin, juxta Hai & Bethel contra Mechmas: plerique putant eamdem esse ac Bethel; & Bethaun, id est domus idoli, quæ antea vocabatur domus Dei, nomen accepisse, eo tempore quo ibi à Jeroboam filio Nabath vituli aurei fabricati sunt, & à decem tribubus adorati.

BETHBERA, quod interpretatur domus aquæ, sive putei, quam expeditione bellandi occupavit Gedeon.

BETHCUR, usque ad hunc locum populus Israel fugientes alienigenas persequutus est, appellans eum Lapidem adjutorii.

BETHDAGON, locus in confiniis tribuum Zabulon & Issachar.

BETHEL, vicus in duodecimo ab Ælia lapide ad dexteram euntibus Neapolim, quæ primùm Luza, id est amygdalon vocabatur: & cecidit in sortem tribus Benjamin juxta Betham & Hai, quam expugnavit Josue, rege illius interfecto; *vide*, Bethaun.

BETHEMEC, aut Bethemeth, civitas tribus Aser.

BETHLEBAOTH, primùm in tribu Juda, posteà tribui Simeon concessa.

BETHLEHEM, civitas David, in sorte tribus Juda: in qua Dominus noster atque Salvator natus est, in sexto ab Ælia milliario contra meridianam plagam, juxta viam quæ ducit Chebron.

BETHLEHEM, in tribu Zabulon: ad cujus distinctionem altera Bethlehem appellatur Bethlehem Judæ.

BETHMAACHA, *vide* Abela.

BETNEMRA, urbs tribus Gad juxta Libiadem trans Jordanem.

BETHNATH, in sorte tribus Nephthali; sed nec de hac pristinos accolas valuit expellere.

BETHORON, ad quam usque inimicos persequutus est reges Josue, quæ cecidit in sortem filiorum Joseph, id est, Ephraim. Erant autem tempore sancti Hieronymi duo vici in duodecimo ferme ab Ælia lapide Nicopolim pergentibus, è quibus propter situm unus dicitur Bethoron superior, quem ædificavit Salomon; & alius Bethoron inferior, datus Levitis in possessionem.

BETHPHAGE, villula in monte Oliveti, ad quem venit Dominus Jesus.

BETHPHASES, aut Bethphesen, civitas in tribu Issachar.

BETHPHOGOR, urbs filiorum Ruben trans Jordanem, juxta montem Phogor contra Jericho, sex millibus supra Libiadem.

BETHSAIDA, civitas Galilææ in Decapoli, Andreæ, Petri & Philippi Apostolorum patria, prope stagnum Genesareth.

BETHSAMES, civitas Sacerdotalis in tribu Benjamin, quæ tempore sancti Hieronymi demonstrabatur de Eleutheropoli pergentibus Nicopolim, in decimo milliario contra orientalem plagam.

BETHSAMES altera, civitas munita, in tribu Nephthali, in qua & ipsi cultores pristini permansere.

BETHSAN, dimidiæ tribus Manasse civitas, primò urbs Chananæorum; in ea pristini habitatores permanserunt, appellaturque Scythopolis, urbs nobilis Palæstinæ.

BETHSARISA, unde venit homo cum muneribus ad Elisæum Prophetam. Fuit autem villa in finibus Diospoleos, quindecim fermè ab ea millibus distans contra Septentrionem in regione Thamnitica.

BETHSUR, in tribu Juda primò, posteà tribui Benjamin concessa.

BEZEC, urbs regia Adonibezec; erantque duæ villæ nomine Bezec, vicinæ sibi in septimodecimo lapide à Neapoli descendentibus Scythopolim.

BOSES, rupes, in tribu Benjamin, prope Gabaa ad Orientem.

BOSOR, in deserto trans Jordanem, quæ cecidit in sortem tribus Ruben ad orientalem partem Jerichus, civitas Sacerdotalis, & fugitivorum. Hæc est Bostra metropolis Arabiæ. Appellabatur autem & alia Bosor civitas Esau in montibus Idumææ, cujus Isaias meminit dicens: *Quis est ista qui venit de Edom? fulvida vestimenta ejus ex Bosor.*

BOTNIN, trans Jordanem, civitas tribus Gad.

BUNOS, hoc est, collis præputiorum; locus in Galgalis, ubi circumcidit Josue populum Israel, in secundo ab Jericho lapide.

BUTHAN, castra filiorum Israel in deserto, quæ & Ætham nuncupatur.

BYBLOS, civitas Phœnicis, cujus meminit Ezechiel: pro qua in Hebraico continetur GOBEL.

C

CADEMOTH, desertum, ex quo loco misit legatos Moses ad Seon regem Amorrhæorum.

CADEMOTH, civitas filiorum Ruben, facta Refugiorum, & data Levitis.

CADES ASOR, *vide*, Asor.

CADES, ubi fons judicii est & Cadesbarne, in deserto, quæ conjungitur civitati Petræ in Arabia: ibi occubuit Maria; & Moses rupe percussa, aquam sitienti populo dedit.

CADUMIN, aut Cadomi, torrens, in media tribu Zabulon enascens, in Austrum decurrit, torrentemque Cison ingreditur, juxta quem Debbora bellum gessit.

CÆSAREA, urbs Maritima, intra limites dimidiæ tribus Manasse.

CAMON, in secunda parte tribus Manasse ultra Jordanem, civitas Jair, in qua & sepultus est, cùm primùm judicasset populum Israel.

CANA, Galilææ civitas, in tribu Zabulon, inter Ptolemaidem, & Carmelum.

CANA, usque ad Sidonem majorem: fuit quippe & altera minor, ad cujus distinctionem major hæc dicitur. Fuit autem Cana in tribu Aser, ubi Dominus noster atque Salvator aquas vertit in vinum.

CANATH, vicus Arabiæ, qui Canatha dictus fuit: quem cùm cepisset Nabau, appellavit Naboth. Fuit autem in tribu Manasse in regione Trachonitidis juxta Bostran.

CAPHARNAUM, juxta stagnum Gennezar, in finibus Zabulon & Nephthali.

CAPSEEL, quæ & Cabseel & Gabseel, civitas in tribu Juda.

CARCAR, ubi filii erant Zebee & Salmana, quos interfecit Gedeon.

CARJATH, vicus qui sub Gaba metropoli fuit.

CARJATHAIM, civitas ultra Jordanem tempore sancti Hieronymi, quam exstruxerunt filii Ruben. Vicus Christianis omnibus florens, juxta Medaban urbem Arabiæ, appellabatur Corojatha in decimo milliario supradictæ urbis, contra occidentalem plagam.

CARJATHARBEE, *vide*, Hebron.

CARJATHJARIM, *vide* Baal.

CARJOTH Hesron, *vide*, Asor.

CARMEL, urbs in tribu Juda, ubi & Carmelius mons.

CARTHA, in tribu Zabulon, separata Levitis.

CARTHAM, in tribu Nephthali, civitas Leviticæ.

CATATA Chrysea, id est, ad aurea. Sunt autem montes auri fertiles in deserto, procul undecim mansionibus à Choreb, juxta quos Moses Deuteronomium scripsisse perhibetur.

CEDAR, regio in eremo Saracenorum, à filio Ismaelis Cedar ita cognominata; hanc civitatem trans Jordanem in dimidia tribu Manasse facit Adricomius.

CEDES, civitas quam cepit Josue, rege ipsius interfecto. Est autem in sorte tribus Juda.

CEDES, sortis Nephthali, civitas Sacerdotalis ac fugitivorum, in Galilæa super montem Nephthali. Sed & hanc cepit rex Assyriorum, quæ ætate sancti Hieronymi Cidissus appellabatur, in vicesimo Tyri milliario juxta Paneadem.

CEDRON, torrens sive vallis Cedron, juxta Jerusalem, ad orientalem plagam.

CEDSON, in tribu Ruben, urbs separata Levitis.

CEILA, in tribu Juda, ubi quondam sedit David.

D

E

ENAIM, in tribu Juda, inter Taphua & Jerimoth.
ÆNAM, terminus Damasci, ad orientem vergens à Theman & Palmetis; quæ cæteri interpretes ediderunt Thamar.
ENASOR, civitas munitissima in tribu Nephthali.
ENDOR, in dimidia tribu Manasse cis Jordanem, ubi Pythonissa à Saule rege Judææ consulitur ut suscitaret Samuelem.
ENGADDI, in tribu Juda juxta mare mortuum contra Occidentem, ubi absconditus est David fugiens Saulem, priùs Engaddi vocate est, Asason-Thamar, & simpliciter Thamar.
ENGANNIM, in tribu Issachar civitas separata Levitis, inter Rameth, & Enhadda.
ENGANNIM, in tribu Juda, vicus juxta Bethel, ætate sancti Hieronymi.
ENHADDA, civitas in tribu Issachar, inter Engannim & Bethpheses.
EPHRAIM, tribus, à mari ad Jordanem protensa, majorem Samariæ regionis partem obtinet; ab Ephraim secundo filio Joseph nomen habet.
EPHRAIM mons, magna ex parte est in tribubus Ephraim, Benjamin, & Manasse; terminus regni Juda, illud à regno Israel disterminans.
EPHRAIM, saltus in tribu Gad; ibi Absalom fugiens, mulo insidens, quercui capillis suspensus est, & à Joab confossus periit.
EPHRATA, *vide* Bethlehem.
EPHRON, civitas in tribu Ephraim, hanc Asa rex Juda cepit.
ERECCON, terminus tribus Dan, juxta Joppen.
EREMMON, vicus Judæorum prægrandis in sexto decimo ab Eleutheropoli milliario contra meridiem in Daroma.
ERGAB, ad quem locum Jonathan filius Saul vero dirigit, militaribus jaculis se exercens.
ERMA, ubi pars populi cæsa est Israelis ab Amalec & Chananæo; quem in Deuteronomio, Amorrhæum Scriptura vocat.
EROUM, civitas in Ægypto, ad quam Joseph occurrit patri suo Jacob.
ESAAN, civitas in tribu Juda.
ESEBON, civitas Seon regis Amorrhæorum in terra Galaad: quæ cùm fuisset antè Moabitarum, ab Amorrhæis belli jure possessa est.
ESTHAMO, civitas tribus Juda, facta refugii, & Levitis data; tempore autem sancti Hieronymi ad Eleutheropoleos pertinebat regionem.
ESTHAOL, primùm tribus Juda, posteà in sorte tribus Dan, ubi mortuus est Samson.
ESTHEMO, *vide*, Esthamo.
ETHAM, Athar, Etam & Ether, nomina unius & ejusdem urbis ubique variata, tribus Simeon; ibi habitavit Samson cùm Philisthæorum segetes incendisset; eam munivit Roboam.
ETHAM, alius locus, statio Israelitarum tertia inter Ægyptum & mare rubrum.
ETHER, tribus Simeon, *vide*, Etham, Athar.
EVIM, in tribu Juda.
EUPHRATES, fluvius Mesopotamiæ, in Paradiso oriens. Porrò Sallustius auctor certissimus asserit tam Tigris quàm Euphratis in Armenia fontes demonstrari.

F

FANUEL, locus in quo Jacob tota nocte colluctans, Israelis vocabulum meruit, juxta torrentem Jaboc. Fanuel autem interpretatur facies Dei, ab eo quòd Jacob ibi Deum viderit.
FANUEL, civitas quam ædificavit Jeroboam.
FANUEL, turris quam subvertit Gedeon. Sed & unus de filiis Hor vocatus est Fanuel.
FARAN, aut Pharan, oppidum trans Arabiam junctum Sarracenis, id est, Israelitis. Per hoc iter fecerunt filii Israel cùm de monte Sina castra movissent: distat ab Aila contra orientem, itinere trium dierum.
FASGA, civitas Amorrhæorum. Fuit autem eodem nomine & mons contra Orientalem plagam Fasga, pro quo Aquila interpretatur excisum.
FATHORE, regio Ægypti juxta Ezechielem & Jeremiam, in qua prolugi habitavere Judæi.
FATHURA, civitas trans Mesopotamiam, unde fuit Balaam hariolus: sed & juxta Eleutheropolim quædam villa nomine Fathura cunctibus Gazam nuncupabatur.
FENON, castra filiorum Israel in deserto. Fuit autem quondam civitas principum Edom, posteà viculus in deserto: ubi æris metallis damnatorum suppliciis effodiebantur, inter civitatem Petram & Zoaram.
FISON, quod interpretatur caterva, fluvius quem Gangen vocant, de paradiso exiens, & pergens ad Indiæ regiones, post quas erumpit in pelagum. Dicit autem Scriptura circumiri ab hoc universam regionem Evila, ubi aurum præcipuum nascitur, & Carbunculus lapis, & Prasinus.
FITHOM, civitas Ægypti, quam ædificaverunt filii Israel.
FOGOR, mons Moabitarum, ad quem Balac rex adduxit Balaam hariolum in supercilio Liviadis.
FRAATON, unde fuit Abdon judex populi Israel, in monte Amalec.
FUGO, civitas Adad regis, quæ est in regione Gabalitica.

G

GAAS, mons in tribu Ephraim: in cujus septentrionali plaga sepultus est Josue filius Nave.
GABAATH, in tribu Benjamin, urbs Phinees filii Eleazar: ubi sepultus est Eleazarus.
GABAON, unde Gabaonitæ supplices venerunt ad Josue: erat olim metropolis, & regalis civitas Evæorum; ceciditque in sortem tribus Benjamin.
GABATHON, *vide*, Elthece.
GABE, sortis Benjamin; & hæc Levitis civitas separata.
GAD, tribus trans Jordanem, sic vocata à Gad septimo filio Jacob; accepit in sorte mediam terram regni Amorrhæorum.
GADARA, urbs trans Jordanem, contra Scythopolim & Tyberiadem ad orientalem plagam sita in monte, ad cujus radices aquæ calidæ erumpunt, balneis desuper ædificatis.
GADER, turris: ubi habitante Jacob, Ruben patris violavit thorum.
GADER, civitas olim Regia, posteà in tribu Juda.
GADERA, in tribu Juda; ætate sancti Hieronymi, ad regionem civitatis Æliensis pertinens, nomine Gadera, circa Terebinthum.
GADEROTH, civitas in tribu Juda; hanc ad Austrum collocat Adrichomius.
GADGAD, mons in deserto, ubi castrametati sunt filii Israel.
GAGGADA, locus in solitudine, ubi aquarum torrentes sunt.
GAHEDUR, in tribu Juda, posteà nomine Gedrus, vicus pergrandis in decimo milliario Diospoleos pergentibus Eleutheropolim.
GALAAD, mons ad tergum Phœnices & Arabiæ, collibus Libani copulatus: extenditurque per desertum usque ad eum locum, ubi trans Jordanem habitavit quondam Seon rex Amorrhæorum. Cecidit in sortem filiorum Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manasse; ad hunc septimo die profectionis è Charris Jacob profugus venit.
GALGALA, eadem ac Gol, ad orientalem plagam antiquæ Jerichus cis Jordanem, ubi Josue secundò populum circumcidit, & Pascha celebravit, & deficiente manna, triticeis panibus usus est Israel. In ipso loco, lapides quoque, quos de alveolo Jordanis tulerant, statuerunt: ibi & tabernaculum testimonii fixum multo tempore fuit. Cecidit autem in sortem tribus Juda.
GALILÆA: duæ sunt Galilææ, è quibus una, Galilæa gentium vocatur, vicina finibus Tyriorum, ubi & Salomon viginti civitates donavit Hiram regi Tyri, in sorte tribus Nephthali: altera verò Galilæa dicitur circa Tyberiadem & stagnum Genezareth in tribu Zabulon.
GALILOTH, locus juxta Jordanem in tribu Benjamin, ubi altare Domino constituerunt filii Ruben.
GALLIM, unde fuit Phaltiel, qui post fugam David Michol uxorem ejus acceperat.
GARGASI, civitas trans Jordanem, juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse.
GARIZIM, mons super quem steterunt hi qui maledicta resonabant, *vide*, Gebal.
GASIONGABER, castra in solitudine filiorum Israel, sicut in Numerorum Libro scriptum est. Porrò juxta Deuteronomium civitas est Esau, quam Elam putant nuncupari, juxta mare Rubrum & Ailam.

GAULON, sive Gaulan, in tribu Manasse, civitas Sacerdotalis, & fugitivorum, in regione Basanitide.

GAZA, civitas Evæorum, in qua habitaverunt Cappadoces, pristinis cultoribus interfectis. Apud veteres erat terminus Chananæorum prope Ægyptum, ceciditque in sortem tribus Juda: sed eam tenere non potuit, quia Enacim, id est gigantes, Allophylorum fortissimi restiterunt.

GAZER, in sorte tribus Ephraim, urbs separata Levitis: quam & ipsam expugnavit Josue, rege illius interfecto. Ædificata fuit autem posteà à Salomone.

GEBAL, mons in terra repromissionis, ubi ad imperium Mosi altare constructum est. Fuerunt autem juxta Jericho duo montes vicini, contra se invicem respicientes: è quibus, unus Garizim: alter, Gebal dicebantur. Porrò Samaritani arbitrantur hos duos montes juxta Neapolim esse; sed vehementer errant: plurimùm enim inter se distant, nec possunt invicem benedicentium sive maledicentium inter se audiri voces: Quod Scriptura commemorat.

GEFTHAEL, id est, vallis Esthael, in tribu Zabulon.

GEHENNOM, quod interpretatur vallis Ennom; & ab hac quidam putant appellatam gehennam. Cecidit autem in sortem tribus Benjamin, juxta murum Jerusalem contra Orientem.

GEHON, fluvius qui apud Ægyptios Nilus vocatur, in Paradiso terrestri oriens, & universam Æthiopiam circumiens.

GELBOE, montes alienigenarum, in tribu Issachar, ubi fugatis Israelitis, Saul & tres filii ejus, Jonathas, Abinadab, & Melchisua, cæsi sunt.

GELMON Deblathaim, castra, id est, mansio filiorum Israel in deserto.

GELON, aut Gilon, civitas in tribu Juda.

GER, locus in quo percussit Jeu rex Israel Ochoziam regem Judæ, juxta Jeblaam.

GERARA, terminus Chananæorum ad australem plagam, & civitas metropolis Palæstinæ. Scriptura commemorat fuisse eam inter Cades & Sur, hoc est inter duas solitudines: quarum una Ægypto jungitur, ad quam populus trans fretum Rubri maris pervenit: altera vero Cades, usque ad Saracenorum eremum extenditur.

GERGESÆUS, populus terræ Chanaan, unus ex iis quos delendos filiis Israel promiserat Deus.

GESSEM, regio Ægypti, in qua habitavit Jacob cum liberis suis.

GESSUR, Syriæ urbs Regia, terminus terræ promissæ ad Septentrionem.

GETH, in tribu Dan; in hac gigantes qui vocabantur Enacim, & Philisthinorum accolæ permanserunt; hanc expugnavit David, & Roboam restauravit.

GETH, Gethopher, & Geth Epher, in tribu Zabulon, Jonæ prophetæ patria.

GETHSEMANI, locus ubi Salvator noster Jesus Christus ante Passionem oravit, ad radices montis Oliveti.

GETHTHA, ad quem locum transtulerunt Arcam testamenti de Azoto.

GETREMMON, in tribu Manasse, civitas separata Levitis, cis Jordanem.

GETREMMON, alia civitas in tribu Dan, concessa Levitis.

GILO, civitas tribus Juda, unde fuit Achitophel.

GOLGOL, *vide*, Galgala.

GOLGOTHA, locus Calvariæ, civitati Jerusalem proximus, ad Occidentem, in quo Salvator noster Jesus Christus pro salute omnium crucifixus est.

GOMORRHA, in terra Chanaan; una de quinque civitatibus Sodomorum, quæ cum reliquis divina ultione subversa est.

H

HACELDAMA, ager sanguinis, ad Meridiem Jerusalem.

HAI, civitas regia, ad Orientem urbis Bethel: capta fuit à Josue, qui eam subvertit, regemque hujus suspendit.

HEBRON, olim Arbee, Carjath-Arbe, & Mambre, corruptè Arboc, id est quatuor, quòd ibi tres patriarchæ, Abraham, Isaac, & Jacob, sepulti sint, & Adam maximus, quidam tamen hunc in loco Calvariæ positum suspicantur. Hæc est eadem Chebron, olim metropolis Philisthinorum, & habitaculum Gigantum, regnumque posteà David in tribu Juda, civitas Sacerdotalis, & fugitivorum, totius tribus maxima, antiquissima, aliquot annis ante Tanim Ægypti condita.

HEBRONA, Statio Israelitarum in deserto.

HELIOPOLIS, civitas solis, urbs in Ægypto Inferiori, inter Nilum & Arabiam.

HERMON, mons Libano contiguus, usque ad montes Galaad extensus; post devictum Og regem Basan, cecidit in sortem dimidiæ tribus Manasse trans Jordanem.

HESEBON, urbs celebris & Regia Sehon regis Amorrhæorum, posteà in tribu Ruben.

HESRON, quæ & Asor, *vide*, Asor.

HOR, mons in quo mortuus est Aaron, in finibus terræ Edom, statio filiorum Israel in deserto.

I

JABES GALAAD, urbs Galaaditidis regionis trans Jordanem, in dimidia tribu Manasse: hanc oppugnaverunt filii Israel.

JABOC, fluvius: quo transmisso, luctatus est Jacob adversus eum, qui sibi apparuerat: vocatusque est Israel. Fluit autem inter Amman, id est, Philadelphiam, & Gazaran, quarto ab ea milliario; & ultrà procedens, Jordani fluvio commiscetur.

JAIR, civitas tribus Manasse, *vide*, Avothjair.

JANNA, quæ est in campo Moab, subtus verticem Phasga, id est, excisi, quod respicit ad desertum, juxta Arnon.

JANUM, civitas in tribu Juda.

JARIMUTH, civitas quam subvertit Josue, in tribu Juda, quarto distans ab Eleutheropoli lapide, juxta villam Esthaol.

JASSA, ubi adversus Sehon Amorrhæorum regem dimicatur.

JAZER, civitas primùm Amorrhæorum, in decimo lapide Philadelphiæ ad solis occasum, trans Jordanem, quæ fuit terminus tribus Gad, extenditurque usque Aroer, quæ & ipsa respicit ad Rabba. Fuit postea separata Levitis, & distat ab Esebon millibus quindecim, ex ea magnum flumen erumpens, à Jordane suscipitur.

ICOC, sortis Nephthali, in confinio trium tribuum: id est, in tribu Zabulon ad australem plagam, in tribu Aser ad Occidentem, porrò in tribu Juda ad solis ortum.

IDUMÆA, regio Esau: quæ ex eo quòd illic Edom vocabatur, nomen accepit.

JEBLAAM, in dimidia tribu Manasse, cis Jordanem, de qua alienigenas non valuit expellere.

JEBUS, ipsa est Jerusalem, *vide*, Jerusalem.

JECMAAN, aut Cibsaim, civitas in tribu Ephraim, refugii facta, & concessa Levitis.

JECNAL, in tribu Zabulon, Levitis civitas separata.

JECONAM, civitas Carmeli, quam cepit Josue, rege illius interfecto.

JEDNA, in sexto ab Eleutheropoli lapide pergentibus Chebron.

JEPHLETHI, civitas & terminus filiorum Joseph, in tribu Ephraim.

JEPTHAEL, vallis in finibus tribuum Zabulun, & Aser.

JERICHO, urbs, quam Jordane transgresso subvertit Josue, rege illius interfecto: pro qua extruxit aliam Ozam de Bethel, ex tribu Ephraim, quam Dominus noster atque Salvator Jesus Christus sua præsentia illustrare dignatus est. Sed & hæc eo tempore, quo Jerusalem oppugnabatur à Romanis, propter perfidiam civium capta atque destructa fuit.

JERMOTH, in tribu Issachar, urbs Sacerdotibus separata.

JERON, civitas munita in tribu Nephthali.

JERUSALEM, quæ & JEBUS, & ÆLIA, aliquando Civitas Sancta, in qua regnavit Adonibezec, & posteà eam tenuere Jebusæi, è quibus sortita est vocabulum, quos multo post tempore David exterminans, totius eam Judææ provinciæ Metropolim fecit, eò quòd ibi locum templi emerit, & impensas structuræ Salomoni filio dereliquerit. Hanc esse Josephus refert, quæ in Genesi scribitur Salem, sub rege Melchisedech. Fuit autem in tribu Benjamin.

JETABATHA, locus in deserto prope montem Gadgad,

L

M

N

O

P

R

Lia uxore sic appellata, trans Jordanem, in terra Moab sita.
RUMA, civitas in tribu Ephraim, non longè ab urbe Sichem.

S

SAALIM, villa quam pertransiit Saul in finibus Eleutheropoleos contra Occidentem, septem ab ea millibus distans.
SAARA, vicus in finibus Eleuthesopoleos contra Septentrionem pergentibus Nicopolim, quasi in decimo milliario, in tribu Dan, sive Juda.
SABA, civitas regalis Æthiopiæ, quam Josephus à Cambyse rege Meroen cognominatam ex sororis vocabulo, refert.
SABAMA, civitas Moab, in terra Galaad: quæ cecidit in sortem tribus Ruben.
SABARIM, civitas in tribu Nephthali, inter Damascum & Æmath.
SABEE, civitas in tribu Simeon.
SADEMOTH, ubi Josias sex idolorum signa combussit.
SAFFARVAIM, de quibus locis Assyrii transmigrantes, habitaverunt in Samaria: & ab ipsis Samaritanorum gens sumpsit exordium.
SALEM, civitas Sichimorum, in terra Chanaan, in dimidia tribu Manasse, quæ cis Jordanem erat: in ea regnavit Melchisedech.
SAMARIA, regio media Judæam inter & Galilæam, tribum Ephraim, & dimidiam partem tribus Manasse cis Jordanem complectens.
SAMARIA, civitas regia munitissima, in tribu Ephraim, post Thersam sedes regni Israel, qui eam tractu temporum multis magnificisque ædificiis ornavere.
SAMES, fons in tribu Benjamin.
SAORTH, in tribu Ruben, super Jordanem.
SAPHIR, villa in montanis sita, inter Eleutheropolim & Ascalonem, in tribu Juda.
SAPHON, in tribu Gad, super Jordanem.
SAREPTHA, oppidum Sidoniorum, in via publica situm: ubi mansit quondam Elias cum muliere vidua, quæ eum pane subcinericio, & parvulo pavit, ipseque vicissim à Domino obtinuit, ut hujus viduæ hydria farinæ non deficeret, nec lecythus olei minueretur, ad diem in qua Dominus daturus est pluviam super faciem terræ.
SARON, urbs in tribu Gad, ultra Jordanem.
SARON, regio juxta Joppen & Liddam, in confiniis tribuum Dan & Ephraim.
SATTIM, ubi populus pollutus est fornicatione filiarum Moab, juxta montem Phogor: unde & Josue exploratores ad investigandam & noscendam misit Jericho.
SAVE, civitas antiqua, in qua habitaverunt Ommei gens valida super regionem Sodomæ, quam excidit Chodorlahomor; hunc postea percussit Abram nocte cum trecentis decem & octo viris vernaculis suis.
SEBOIM, una è quinque urbibus igne cœlesti consumptis, anteà autem erat Regia.
SECHEM, in tribu Manasse, civitas sacerdotalis, & fugitivorum, in monte Ephraim.
SEGOR, quæ & Bala, Soora, & Zoara, una de quinque civitatibus Sodomorum ad preces Lot de incendio servatis.
SEIR, mons inter Idumæam & terram Juda, in quo habitavit Esau: in iis locis anteà habitavit Chorræus, quem interfecit Chodorlahomor.
SEIR, mons altus in limite tribuum Juda, Dan, & Benjamin.
SELA, civitas in tribu Benjamin.
SELCHA, eadem ac Salecha, civitas regis Og, in finibus tribus Gad & dimidiæ tribus Manasse.
SELMON, mons quem conscendit Abimelech adversus Sichimam dimicans.
SELMONA, castra filiorum Israel in deserto.
SELO, in tribu Ephraim, in quo loco arca testamenti mansit, & tabernaculum Domini usque ad tempora Samuelis.
SEMERON, & Semron, urbs olim Regia, posteà fuit in tribu Zabulon. Hanc cepit Josue, rege illius interfecto.
SEMRON, vide, suprà Semeron.
SENNA, terminus Judææ ad Austrum.
SENNAAR, campus Babylonis, in quo turris extructa est. Unde egressus Assur ædificavit Ninivem. Terra Sennar est ipsamet Chaldæa, quæ & Assyriæ pars est.
SEON, sive Soen, civitas in tribu Issachar; sancti Hieronymi tempore erat villa juxta montem Thabor.
SEPHAMA, terminus Judææ ad Solis ortum.
SEPHELA, regio juxta Eleutheropolim campestris & plana.
SEPHETH, civitas in tribu Nephthali, & superioribus Galilææ partibus.
SICELEG, civitas in tribu Simeonis, quam Achis rex alienigenarum dedit ad habitandum David.
SICHAR, Sichem, Sichima, & Sichimis, ejusdem urbis diversa nomina, tribus Ephraim, in qua Simon Jonathæ frater urbem Adiada ædificavit & munivit: juxta agrum quem dedit Jacob filio suo Joseph, in quo Dominus noster atque Salvator, Samaritanæ mulieri ad puteum loquutus est: in monte sita, facta refugii, & Levitis data, ab Abimelech subversa, posteàque à Jeroboam rege Israel reædificata, & munita.
SICHEM, vide, Sichar.
SIMEON, una ex tribubus Israel, tota ex tribu Juda excerpta, Philisthæis vicina, à Simeone secundo filio Jacob ex Lia, nomen habet.
SIDON, urbs Phœnices insignis, olim terminus Chananæorum ad Aquilonem respiciens, & posteà regionis Judææ. Cecidit autem in sortem tribus Aser, sed non eam possedit, quia hostes nequaquam valuit expellere.
SIHOR, civitas in tribu Aser.
SIN, desertum inter mare Rubrum, & solitudinem Sina. De hoc deserto filii Israel venerunt in Raphidim, & à Raphidim in desertum Sina, juxta montem Sina, ubi Moyses tabulas legis accepit. Desertum autem Sin idem dicit esse Scriptura quod & Cades.
SINAI, aliquando Sina, mons, Sanctus dictus, super quem descendit Dominus, duasque testimonii tabulas lapideas digito scriptas Moysi dedit. Sinai aliquando vocatur & mons & desertum.
SION, mons cum arce, civitas David dicta, in Australi parte urbis Jerusalem.
SIOR, civitas tribus Juda.
SIS, clivus seu ascensus, contra solitudinem Jeruel, in tribu Juda.
SOCCHO, vide, Adullam-Soccho.
SOCCOTH, prima mansio filiorum Israel in deserto, postquàm de Ægypto sunt profecti, antequam mare transirent Rubrum.
SOCHOTH, in tribu Gad, super Jordanem.
SODOMA, civitas Pentapoleos prima, igne de cœlo descendente consumpta, in mare mortuo.
SOORA, urbs juxta Sodomam, vide Segor.
SOPHERA, quæ & Sophir, mons Orientis in India, juxta quem habitaverunt filii Jectan, filii Heber. Quos Josephus refert à Copheoe flumine, & Indiæ regionibus usque ad id locorum pervenisse, ubi appellatur regio Hieria: sed & classis Salomonis per istennium hinc quædam commercia deportabat.
SOPHIM, mons inter tribus Benjamin & Ephraim.
SORECH, vallis & torrens, inter tribus Dan & Simeon, de quo loco fuit Dalila illa Samsonis, quæ Philisthinorum principibus impulsa, blanditiis & molestiis causa ejusdem fortitudinis cognita, detonsum in manus Philisthinorum tradidit.
SUNEM & SUNAM, civitas in tribu Issachar: ætate sancti Hieronymi, vicus Salem, in quinto milliario montis Thabor contra australem plagam.
SUR, desertum quod ad mare rubrum, & ad Ægypti confinia extenditur, ubi invenit Angelus ancillam Saræ Agar, inter Cades & Barad.

T

TABERNACULUM Cedar, vide, Cedar.
TALEM, civitas in tribu Juda, inter Jethnam Ziph, & Baloth-Asor.
TANIS, aliquando Taphnis, & Taphnæ, civitas inferioris Ægypti, Regia Pharaonis, ubi Moyses multa signa edidit.
TAPHNAS, civitas Ægypti. In hac habitaverunt Judæi, qui ob metum Babyloniorum cum Jeremia fugerunt.
TEREBINTHUS, in Sichimis, sub qua Jacob idolorum abscondit idola, juxta Neapolim.
THAAD, juxta Galaad.
THANACH, Thenac, & Tanach & Aner, civitas

juxta

juxta quam Debbora adversum Sisaram dimicavit, in tribu Manasse, separata Levitis, quam tenere non potuit, pristinis cultoribus nequaquam ejectis.

THABOR, mons in tribu Zabulon, in medio Galilææ campo, mira rotunditate sublimis; constans est traditio Jesu Christi transfigurationem factam fuisse in monte Thabor.

THAFFU, in tribu Juda, civitas quam expugnavit Josue, rege illius interfecto.

THALASSAR, regio; sed ubinam fuerit illa regio, difficile est asserere; creditur tamen regio Mesopotamiæ.

THAMAR, quæ & Asason-Thamar; *vide*, Engaddi.

THAMNA, Thamna, & Thamnas, civitas primùm tribus Juda, posteà tribui Dan concessa.

THAPHOL, locus in deserto trans Jordanem contra Jericho, in quo Deuteronomium scribit Moyses.

THARE, castra filiorum Israel in deserto, inter Thaath & Methca.

THARSIS, unde aurum Salomoni deferebatur; de hoc loco varii varia.

THARTAC, civitas in terra Judæa Evæis condita.

THEBES, urbs in dimidia tribu Manasse cis Jordanem, quam cùm oppugnaret Abimelech, fragmine molæ ictus interiit: sancti Hieronymi tempore, vicus ostendebatur in finibus Neapoleos pergentibus Scythopolim, quasi in tertio-decimo ejus lapide.

THEMAN, regio principum Edom in terra Gebalitica, à Theman filio Eliphaa filii Esau sortita vocabulum.

THERMOTH, civitas quam ædificavit Salomon in deserto.

THERSA, civitas regia, in dimidia parte tribus Manasse, cis Jordanem.

THESBA, civitas Galaaditidis regionis, in tribu Gad, unde ortus est Elias Propheta Thesbites.

THOLAD, eadem ac Eltholad, civitas primùm in tribu Juda, posteà tribui Simeon concessa.

TIGRIS, fluvius qui de paradiso voluptatis exiens, juxta Scripturæ fidem, pergensque contra Assyrios, post multos circuitus, ut vult Josephus, in mare Rubrum seu sinum Arabicum influit.

TOB, terra in tribu Gad, in qua habitavit Jephte.

TOPHETH, in valle filiorum Ennom, vicina civitati Jerusalem.

TRACHONITIS, regio trans Jordanem, montibus aspera, cujus tetrarcha fuit Philippus, juxta Evangelium Lucæ.

TYRUS, ipsa est Tyrus antiqua, ab Israelitis capta & deleta, sed posteà à Sidoniis in rupe peninsulari juxta littus ædificata, antiqua multò firmior, ob magnitudinem, & opum abundantiam illustrissima.

U

UR CHALDÆORUM, urbs Abrahæ natalitiis nota, in Mesopotamia, sub ditione Chaldæorum, ubi mortuus est Aram, frater Abrahæ.

Z

ZABULON, una è tribubus filiorum Israel, à Zabulone decimo filiorum Jacob, sexto & ultimo ex Lia, sic vocata, in Galilæa inferiori sita, à mari Magno ad mare Galilææ extensa.

ZARED, vallis & torrens in tribu Ruben; vocatur etiam & Zered.

ZEPHRONA, terminus Judææ ad Septentrionem.

ZIB, in octavo milliario Chebron contra Orientem; tempore sancti Hieronymi, vicus ostendebatur, ubi absconditus fuit David. Fuit autem tribus Juda in Daroma in finibus Eleutheropoleos.

ZIPH, in tribu Juda, mons squalidus vel caligans, sive nebulosus, juxta Ziph, in quo sedit David propè Chermelam, quæ in Scripturis sanctis Carmelus appellatur.

ZOHELETH, nomen lapidis ubi Adonias immolavit victimas juxta fontem Rogel, qui est in horto regio prope Jerusalem, ad Orientem.

ZOOB, civitas Amorrhæorum sita in Arnone; de qua scriptum est: *Propterea dicitur in libro Bellorum Domini: Zoob inflammavit & torrentes Arnon.*

CUM hæ tabulæ typis mandarentur, prodiit in lucem pereruditа Abbatis Pezronii dissertatio de antiquis terræ promissæ finibus, Trivolii diariis mensis Junii anni 1705. inserta. Ac primùm quidem in ea est sententia vir doctus terram Israelitis promissam, ab ea quam possederunt, distingui oportere. Quæ ab iis possessa fuit, monte Libano, & Idumæa, & mari continetur: quæ autem promissa est Patriarchis, longiùs ad Septemtrionem patet: sed ob crebras Israelitarum prævaricationes, & idololatrias, has regiones ex parte tantummodò occuparunt. Genesis cap. 15. 18. *Pepigit Deus fœdus cum Abraham, dicens: Semini tuo dabo terram hanc à fluvio Ægypti usque ad fluvium magnum Euphraten, Cinæos, &c.* Deuteronomii cap. 1. idipsum Deus Israelitis repromittit: *Venite ad montem Amorrhæorum ..... terram Chananæorum, & Libani usque ad flumen magnum Euphraten.* Item cap. 11. & 22. *Si enim custodieritis mandata quæ ego præcipio vobis.... omnis locus quem calcaverit pes vester, vester erit, à Deserto, à Libano, à flumine magno Euphrate usque ad mare Occidentale erunt termini vestri.* Mare illud est Mare Mediterraneum ad Euphratis Occidentem.

Fines quidem terræ promissæ à Chananæis tum occupatæ versus Septemtrionem, ad Euphratem usque porrecti erant: sed quousque regio illa pateret, explicatu difficile est. Et quidem terræ promissionis Israelitis destinatæ limites, num. 37. & seqq. à quatuor mundi plagis sic definiuntur, ut qui ab Austro, ab Occasu, & ab Ortu sunt præscripti, vix ullum ambiguitati locum relinquant; qui verò sint ad Septemtrionem positi, designari ægrè possint. *Porrò*, inquit Sacer Textus, *ad Septemtrionalem plagam à mari Magno termini incipient, pervenientes usque ad montem altissimum*; & quæ sequuntur.

Ita quidem Vulgata, in Hebræo, *Usque ad montem Hor, à quo venient in Emath, usque ad terminos Sedada.* Hieronymus scribens in caput 47. Ezechielis, montem illum altissimum, vel Taurum montem, vel Amanum, ex Hebræorum mente interpretatur. Idem inquit: Hebræi autumant vel Amanum montem significari, vel Taurum; quod nobis videtur verius; neque id persuasum fuit Hebræis montem Hor fuisse Libanum, ex quo Jordanis profluit.

Ubi ergo, inquies, mons ille altissimus situs est? & quidem non procul ab illo monte positæ sunt urbes Emath, & Sedada, quæ posterior hæc civitas penitùs est incognita. Missis cum Hieronymi, tum aliorum de urbe Emath conjecturis, an fuerit Antiochia, an Epiphania, an Emesa, in Theodoreti sententia acquiescit Pezronius: ille Cyri Episcopus non procul ab iis locis, omnem eam regionem meliùs perspectam habuit, quàm quivis alius. In suis ad Jeremiam commentariis magnam Emath Emesam esse identidem docet, ut minorem Emath Epiphaniam: utraque ad fluvium Oronrem sita erat. Quæ fuerit Reblata in Scripturis identidem memorata, simul aperit: hanc fuisse in territorio urbis Emath ostendit scribens in caput 4. Jeremiæ: *Pagus est ejus quæ nunc dicitur Emesa*.

Jam ut ad montem illum altissimum, seu ad montem Hor terræ promissæ Israelitis veniamus, non alium esse quàm montem Libanum Syriæ, admodùm est probabile, qui ita appellatur, ut ab Antilibano distinguatur. Hic incipit non procul Tripoli prope ostium fluminis Eleutherii: hinc versus Orientem longè porrigitur, ac versus Orontis fontes definit: nam ex eo monte manat Orontes. Cùm autem hic fluvius non procul Emesa suum ducat initium, Syriæ Libanum à mari Mediterraneo versus Emath, seu Emesam porrigi Sacer Textus insinuat Numer. cap. 34. Montem igitur Hor esse Libanum Syriæ videtur manifestum. Hunc Syri dixere Hor, seu album, quòd sit opacus nivibus vertente penè anno: ob eamdem prorsus rationem Chananæi hunc Libanum dixere: isque ab Antilibano in Palæstina diversus est: cavendum porrò ne hunc montem Hor cum alio cognomine in Arabia posito cum Oleastro confundamus, in quo quidem Aaron diem suum obiit.

Ex iis palam fit terræ promissæ limites Septemtrionem versus non procul ab Euphrate sitos esse. Has quidem regiones possederunt Chananæi à Jordanis fontibus ad Orontis usque fontes: à Libano Palæstinæ, seu ab Antilibano ad Libanum Syriæ, & Emesam usque Chananæorum, populi è Chanaan oriundi undecim, vel duodecim Geneseos. cap. 10. & aliis in Scripturæ locis numerantur: ex iis septem Palæstinam ab Idumæa Sidonem usque, & ad Jordanis fontes insederunt: alii ad Orontis originem, & Emesam usque interjectas regiones occuparunt, Cinæi nempè, Ardiani, Samaræi, & Amorrhæi unà cum Sidoniis & Tyriis Syriam invasere, qui propriè Phœnices sunt appellati. Id præter cætera observandum, hos terræ promissionis limites Num. cap. 34. v. 7. & sequentibus assignari, mare Magnum, seu Mediterraneum prope ostium fluminis Eleutherii, tum montem Hor, seu Libanum Syriæ, qui ab ostio prædicti fluminis ad fontes usque Orontis versus Palmyrenam protenditur. Urbem quoque Emath designat Moses, quæ est ipsa Emesus, ex Theodoreto, ad Orontem posita non procul à Libano Syriæ; Moses deinde Sedada, Zephrona, & Enan appellat loca prorsus incognita, nisi fortè Enan sit Epiphania, aut Larissa ad Orontis Occasum: sic Siphama ex Hieronymo & Hebræis erit Apamæa.

Cur autem hæ regiones Israelitis promissæ fuerint, non traditæ, rationem attulimus ex Hieronymo, Epistola ad Dardanum: *Et ego*, inquit, *fatebor tibi repromissa, non tradita: si observasses mandata Dei, & in preceptis illius ambulasses; si & pro Omnipotente Deo non coluisses Beelphegor, & Baalim, Beelzebub, & Chamos, quos prætulisti Deo. Omnia quæ tibi promissa sunt, perdidisti*. Concludit demùm: *Et mihi in Evangelio promittuntur regna cœlorum, quæ instrumentum vetus non nominat: Sed si non fecero quæ præcepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me qui promissum accipere non merui. Ubi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustrà cupias quod promissum est*. Quod argumentum fusè persequitur idem Doctor.

TABULÆ
CHRONOLOGIÆ SACRÆ
VETERIS AC NOVI TESTAMENTI.
*AUCTORE R. P. ******

OMISSA Periodo Juliana, ingenioso sanè Scaligeri commento, sed nimis intricato & minùs utili, æram Christianam, cujus annus M.D.CC.XXXI. currit, chronologiæ nostræ regulam statuimus, arbitrati sic expeditam lectoribus futuram nostræ in quæstionibus chronologicis sententiæ cum diversis à nostra sententiis collationem. Quippe per annorum retro ante hanc æram lapsorum veluti gradus ascendentes, annos habemus in infinitum proprio quemlibet charactere, id est nota sua numerali sic distinctos, nullus ut cum altero confundi possit. Nequit etenim v.gr. annus ante æram Christianam decimus cum duodecimo confundi, & sic deinceps.

Hæc prima dos methodi nostræ, habet illa ex se & nullo negotio, quod tot cyclorum impedita coagmentatione Periodi Julianæ annis conferre Scaliger laboravit.

Altera methodi nostræ dos est, quòd epochæ historicis familiares ad illam sua sponte referantur. In exemplum eligimus tres quarum usus frequentior, Olympiadas, annos urbis Romæ, annos Nabonasaris. Per Olympiadas, aut per annos ab Urbe condita annos definiunt, non modò Græci Romanique scriptores Christo antiquiores, sed & Christiani scriptores plerique. Vis discere eorum aliquis nobiscum sentiat an non? Sic calculos institue, si per Olympiadas numeras.

1. Quatuor pro unaquaque Olympiade annos computa. 2. Suppone primam Olympiadem anno ante Christum septingentesimo septuagesimo sexto incœpisse. 3. Subduc rationes, & sic conclude annum v.g. quinquagesimæ quartæ Olympiadis tertium, esse annum ante Christum quingentesimum sexagesimum secundum.

Annis ab Urbe condita utitur scriptor, distingue primò an communem, id est Varronianam supputandi rationem, an Dionysianam anno uno posteriorem sequatur; si Varroni adhæret, ut vulgo factum est, suppone annum Urbis conditæ primum, esse annum ante æram Christianam septingentesimum quinquagesimum tertium; si quid igitur dicatur anno Urbis v.gr. ducentesimo septimo evenisse, idem est ac si diceretur anno ante æram Christianam quingentesimo quadragesimo septimo evenisse.

Non difficiliùs annos Nabonasaris ad nostros numeros reduces, quod operæ pretium est, cùm ab illa epocha incipiat celebris ille canon regum Babylonis, regum Ægypti, & Cæsarum usque ad Antoninum; monumentum quantivis pretii quo veluti filo veteris historiæ labyrinthus tuto percurri, & sacra cum profana antiquitas conciliari possit. Hæc epocha anno ante Christum aperitur septingentesimo quadragesimo septimo, ideòque annus v.gr. Nabonasareus centesimus septimus, annus est ante Christum sexcentesimus quadragesimus primus.

Superest difficultatis aliquid exhauriendum chronologo Nabonasareos annos cum Julianis conferenti; hujus enim forma ab illius constitutione multùm discrepat: Nabonasareus annus utpote Ægyptiacæ formæ duodecim mensibus tricenariis & diebus quinque adjectitiis constat. Nomina & ordinem mensium habes in laterculo sequenti.

THOTH.	PHAMENOTH.
PAOPHI.	PHARMUTHI.
ATHYR.	PACHON.
CHOJAC.	PAUNI.
TYBI.	EPIPHI.
MECHEIR.	MESORI.

Dies quinque semper Mesori ultimo diei superadditi.

Cùm singuli menses trigesimo die finiantur, ex his simul sumptis summa dierum 360. efficitur, quibus si subjunxeris dies quinque, numerus exurget dierum 365.

Itaque si Nabonasareos annos cum Julianis annis comparare cupias, hac regula utere.

Proposito quolibet anno Nabonasaris, initium ejus in Juliano huic respondente si quæras: annum datum per quatuor divide, quotum è 57. subtrahe, si minor sit quàm 57. sin major, ex-

ex 422. & numerus residuus erit dies Julianus à Cal. Januarii, cui diei assignanda erit neomenia Thoth & Nabonasarei anni initium.

Quin & Periodum Julianam & aliam quamlibet chronologicam supputationem ad nostram facilè conformabis.

Periodus Juliana init annis ante æram christianam quater mille septingentis tredecim, si quis ergo eventum alligat anno Periodi Julianæ quingentesimo secundo post bis mille, id anno ante æram nostram ducentesimo duodecimo post bis mille alligasse demonstratur. Cave ne annos Julianos cum Periodo Juliana confundas; illi ineunt anno ante æram Christi 45.

Jam quæcumque sit chronologi, quæm præ manibus habes, methodus, hanc nostræ concordet, aut repugnet, sic dignosces. Vide quoto ferie quam instituit anno æram Christianam incipiat, hinc regressus vide quo anno factum aliquid definiat, simul intelliges an nos eodem factum concedamus.

Antequam seriem temporum juxta nostram opinionem ptoponamus, præmittendas censuimus tabulas aliquot, quarum prima varias chronologorum sententias de annis mundi usque ad Christum eo fine exhibet, ut faciliùs secundùm expositam superiùs methodum nostra chronologia cum illorum diversis systematibus conferatur,

Secunda Patriarcharum annos ante diluvium juxta triplicem editionem.

Tertia, Quarta & Quinta annos Patriarcharum post diluvium juxta triplicem editionem.

TABULA PRIMA.

Opiniones Celebriorum Chronologorum de Anno Mundi quo incipit Æra Christiana.

3740 R. Nahasson.
3754 R. Gerson, R. Ben Levi, & R Abrahem.
3758 Judæi in Seder Olam.
3760 Hieronymus à S. Fide, Paulus à S. Maria, Lyranus, Georgius Venetus, Galatinus, & alii qui sequuntur Chronica vulgata.
3780 R. Levi.
3784 Aliqui Thalmudici.
3834 S. Julianus ex Hebraica editione.
3849 Benedictus Arias Montanus.
3918 Gerardus Mercator Lighfoot.
3911 Matthæus Beroaldus.
3941 S. Hieronymus in suis quæstion. Hebr.
3944 Joannes Cariou.
3949 Origanus, Argolus, Bullialdus.
3950 Scaliger, Ubbo Emmius, Fabricius Vecchiettus, Calvisius, Helvicus, Alstedius, Micrelius, Strauchius.
3952 Hermannus.
3953 Vincentius Bellovacensis, Cornelius à Lapide.
3955 Joannes Georgius Hervvart.
3956 Horatius Turkilinus.
3958 Lanspergius, qui debuerat juxta propria principia numerare 3972.
3961 F. Matthias Chesneux Augustinianos, Salmeron.
3962 Sixtus Senensis, Lucidus, Picus Mirand. & alii quamplurimi Mathematici.
3963 Tostatus, Melanchron, Buxtorfius.
3964 Petrus Ballisardus, Christianus Severt, Daniel Angelocrator.
3966 Petrus Opmeer.
3968 Hieronymus Bardius.
3969 Funcius, Bullingerus, Henricus Buntingus.
3970 Bukoldcrus, Pantaleon, Jansenius.
3971 Lombardus, Krentsheimius.
3977 Theodorus Bibliander.
3984 Bellarminus, Petavius,
3989 Carolus Bovillus.
3993 Joannes Kepplerus.
4000 Natalis Alexander.
4004 Usserius, ut falsò Lancelotus asserit.
4005 Mar. Ant. Cappellus, Tirinus, Jac. Gordon. Usserius.
4022 Pescsius, Conradus, Pauvellus.
4032 Thomas Lydiat.
4040 Guil. Langius, Henricus Philippi.
4049 Joannes Jacobus Hofmannus.
4051 Xantes Pagninus.
4053 Nicolaus Mullerus.
4054 Briccius, Labbe, Henricus Samerius, Torniellus, Spondanus.
4055 Horatius Scoglius, Salianus, Bussieres.
4058 R. Moses Bar Majemon, Josephus Blancanus.
4078 Jo. de Roa, Davila.
4088 Arnaldus Pontacus.
4090 Genebrardus.
4095 Ribera.
4105 Ludovicus Cappellus.
4121 Brentius.
4133 Malvenda.
4142 Laurentius Codomanus.
4184 Ricciolus juxta Vulgat. & Hebr. Edit.
4193 Marianus Scotus.
4270 Ado.
4320 Odiaton, seu Edovicon Astrologus.
4697 Cassiodorus.
4830 Origenes in Matthæum.
4832 Adon Archiepiscopus Viennensis.
4891 Author hujus Chronologiæ.
5000 Metrodorus.
5001 Epiphanius in secunda Nicæna Synodo.
5185 Arabes aliqui apud Genebrardum.
5196 Sigebertus, Isidorus Hispalensis.
5198 Philippus Bergomensis.
5199 Martyrologium Romanum, Beda, Eusebius Cæsariensis.
5201 Paulus Orosius, Baronius, Paulus Porosempronien. Jo. Naucierus.
5220 Isidorus in Originibus.
5196 Rabanus Maurus.
5328 Albumasar Astronomus.
5336 S. Isidorus Pelusiots, Lucas Tudensis.
5352 S. Augustinus apud Genebrardum.
5494 Panodorus, Pagius.
5497 Q. Julius Hilarion.
5500 Throphanes, Jornandus, Nicephorus C. P.
5504 Alexandrina Ecclesia.
5505 Nicephorus Calistus.
5506 Cedrenus.
5508 Theophilus Antioch. Chronicon Alexaudrin.
5509 Epiphanius Cyprius.
5510 Ecclesia C. P.
5624 Clemens Alexandrinus.
5654 Ricciolus juxta LXX. Edit.
5800 Lactantius.
5801 Philastrius.
5971 R. P. Pezron.
5984 Tabulæ Alphonsinæ in codice Riccioli.
6000 S. Cyprianus, Suidas.
6004 Isaac Vossius.
6011 S. Julianus Archiepiscopus Toletanus.
6312 Onuphrius Panvinius.
6984 Joanoes Regiomontanus, & Alfonsus Rex in Tabulis Mulleri.

T A-

Decem primorum Patriarcharum Stemma & annorum vitæ summam complectens ad Diluvium usque, idque juxta triplicem, Judæorum, Græcorum & Samaritanorum calculum.

	Secundùm Textum Hebr.						Secundùm LXX. Interpr.					Secundùm Samaritanos.				
	Genuit anno vitæ suæ	Vixit postquam genuit	Vixit in universum	Anno Mundi natus est	Anno Mundi obiit		Genuit anno vitæ suæ	Vixit postquam genuit	Vixit in universum	Anno Mundi natus est	Anno Mundi obiit	Genuit anno vitæ suæ	Vixit postquam genuit	Vixit in universum	Anno Mundi natus est	Anno Mundi obiit
1 Adam.	130	800	930	1	930		230	700	930	1	930	130	800	930	1	930
2 Seth.	105	807	912	130	1042		205	707	912	230	1142	105	807	912	130	1042
3 Enos.	90	815	905	235	1140		190	715	905	435	1340	90	815	905	235	1140
4 Cainan.	70	840	910	325	1235		170	740	910	625	1535	70	840	910	325	1235
5 Malaleel.	65	830	895	395	1290		165	730	895	795	1690	65	830	895	395	1290
6 Jared.	162	800	962	460	1422		162	800	962	960	1922	62	785	847	460	1307
7 Henoch.	65	300	365	622	987		165	200	365	1122	1487	65	300	365	522	887
8 Matusala.	187	782	969	687	1656	a *Ed. Gr. comment.* b *Hieron. Euseb. & August.*	a 187 b 167	782 802	969	1287	2256	67	653	720	587	1307
9 Lamech.	182	595	777	874	1651		188	(565 (535	753 723	(1474 (1454	2227 2207	53	600	653	654	1307
10 Noe.	500	450	950	1056	2006		500	450	950	(1662 (1642	2612 2592				707	
Diluvium.			duravit	cœpit	desiit				duravit	cœpit	desiit			duravit	cœpit	desiit
			1	1656	1657					(2262 (2242	2263 2243			1	1307	1308

TABULA TERTIA.

Complectens Patriarchas post Diluvium usque ad Abrahamum juxta textum Hebræum. Gen. 11. 10.

	Genuit anno vitæ suæ	Vixit postquam genuit	Vixit in universum	Anno Mundi natus est	Anno Mundi obiit
1 Sem.	100	500	600	1558	2158
2 Arphaxad.	35	403	438	1658	2096
3 Selah.	30	403	433	1693	2126
4 Heber.	34	430	464	1723	2187
5 Phaleg.	30	209	239	1757	1996
6 Reu.	32	207	239	1787	2026
7 Sarug.	30	200	230	1819	2049
8 Nachor.	29	119	148	1849	1997
9 Thare.	130	75	205	1878	2083
10 Abraham.				2008	

TABULA QUARTA.

Complectens Patriarchas post Diluvium usque ad Abraham, idque juxta Samaritanorum Codicem ex Eusebii Chronico Græco.

	Genuit anno vitæ suæ	Vixit postquam genuit	Vixit in universum	Anno Mundi natus est	Anno Mundi obiit
1 Sem.	100	500	600	1209	1809
2 Arphaxad.	a 130	303	433	1309	1742
3 Selah.	130	303	433	1439	1872
4 Heber.	134	270	404	1569	1973
5 Phaleg.	130	109	239	1703	1942
6 Reu.	132	b 207	339	1833	2172
7 Sarug.	130	100	230	1965	2195
8 Nachor.	79	69	148	2095	2243
9 Thare.	70	75	145	2174	2319
10 Abraham.					

TABULA

TABULA QUINTA.

Complectens Patriarchas post Diluvium usque ad Abrahamum, idque secundùm LXX. translationem.

	Juxta Sixtinianam editionem.					Juxta Basilienſem & Vvechelianam editionem.				
	Genuit annos natus	Vixit poſtquam genuit	Vixit in univerſum	Anno Mundi natus eſt	Anno Mundi mortuus eſt	Genuit annos natus	Vixit poſtquà genuit	Vixit in univerſum	AnnoMundi natus eſt	AnnoMundi obiit
1 Sem.	100	500	600	2165	2765	100	335	435	2165	2600
2 Arphaxad.	135	403 Euſ. 400 430 Plant.	538 535 565	2265	2803 Euſ. 2800. 2830 Plant.	135	330	465	2265	2730
3 Cainan.	130	330	460	2400	2860	130	330	460	2300	2860
4 Selah.	130	406 Euſ. 335	530 465	2530	3066 Euſ. 2995	130	330	460	2530	2990
5 Heber.	134	135 Euſ. 270	269 404	2660	2929 Euſ. 3064	134	370	504	2660	3164
6 Phaleg.	134 Plant. 150	209	339	2794	3133	130	209	339	27[illegible]4	3133
7 Reu.	132	207	339	2924	3163	132	207	339	2924	3263
8 Sarug.	130	200	330	3056	3386	130	200	330	3056	3286
9 Nachor.	79 Af. Ev. 179	119 135	195 204	3186	3384 Euſ. &Afr. 3409	79	† 129	208	3186	3394
10 Thare.	70	135	205	3262 Euſ. &Afr. 3365	3570	70	135	205	3265	3570
11 Abraham.										

Anno Mundi,	MUNDUS AUTUMNO CREATUS.	Anno ante æram Chriſ.
Adam. 1.	Vixit Adam centum triginta annis, & genuit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & vocavit oomen ejus Seth, *Gen.* 5. v. 3.	4890
132		4760
Seth, 235	Vixit quoque Seth 105. annis, & genuit Enos. *Ibid.* v. 6.	4656
Enos, 325	Vixit quoque Enos nonaginta annis, & genuit Cainan, v. 9.	4566
Cainā, 395	Vixit quoque Cainan 70. annis, & genuit Malaleel, v. 12.	4496
Malal, 460	Vixit quoque Malaleel 65. annis, & genuit Jared, v. 15.	4431
Jared, 622	Vixit Jared 162. annis, & genuit Henoch, v. 18.	4269
Henoch. 687	Porrò Henoch vixit 65. annis, & genuit Mathuſalam, v. 21.	4204
Math. 874	Vixit quoque Mathuſala 187. annis, & genuit Lamech, v. 25.	4017
930	Adamus moritur.	3961
988	Henoch raptus.	3903
1042	Seth moritur.	3849
Lame, 1056	Vixit autem Lamech 182. annis, & genuit Noe, v. 28.	3835

Anno Mundi.		An. ant. ær. Chr.
1140	Enos moritur.	3751
1235	Cainan moritur.	3656
1290	Malaleel moritur.	3601
1422	Jared moritur.	3469
1536	Noe prædicit diluvium poſt annos 120. futurum, *Gen.* 6. v. 3.	3355
1558	Noe genuit Sem, *Gen.* 23. v. 5.	3333
1655	Mathuſala moritur.	3236
Noe. 1656	Anno ſexcenteſimo vitæ Noe menſe ſecundo, ſeptimo die menſis, rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli apertæ ſunt &c. *Gen.* 7. v. 11.	3235
	A Mundo condito ad diluvium, incipiens anno 1656. duravit anno integro.	
	Noe erat ſexcentorum annorum, quando diluvii aquæ inundaverunt ſuper terram, *Gen.* 7. v. 7.	
1657	Sexcenteſimo primo anno, primo menſe, prima die menſis, imminutæ ſunt aquæ &c *Gen.* 8. v. 3.	3234
1659	Cùm eſſet centum annorum, Sem genuit Arphaxad	3232

Anno Mundi.		An. an. ær. Ch.
	phaxad biennio post diluvium, *Gen.* 11. *v.* 10.	
1794	Arphaxad genuit Sale 135. annos natus, *Gen.* 11. *ex Septuag.*	3097
1924	Sale quoque vixit 130. annis, & genuit Heber, *v.* 14.	2967
2006	Noe moritur æt. 950.	2885
2058	Vixit autem Heber 134. annis, & genuit Phaleg, *v.* 16.	2833
2153	Sem moritur.	2738
2188	Vixit quoque Phaleg 130. annis, & genuit Reu, *v.* 18. tunc divisa est terra, id est partiri illimite campos mos cœpit.	2703
2320	Vixit autem Reu 132. annis, & genuit Satug, *v.* 20.	2571
2450	Vixit quoque Sarug 130. annis, & genuit Nachor, *v.* 22.	2441
2529	Vixit autem Nachor 79. annis, & genuit Thare, *v.* 24.	2362
2659	Vixit Thare 130. annis, & genuit Abram, Nachor & Haran.	2232
2734	Septuaginta quinque annorum erat Abram cùm exiret de Haran; *Gen.* 12. *v.* 4. hoc anno moritur Thare, Abram Charris migrat, & usque in Sichem pertransit, ubi audit à Deo: Semini tuo dabo terram hanc, *Gen.* 12. *v.* 7. hoc eodem & sequentibus annis novem Abram venit in Bethel versus meridiem; fame compulsus in Ægyptum migrat. Inde in terram Chanaam regreditur. Lot ab eo separatur, confirmantur promissiones à Deo factæ, venit in Hebron: quatuor Reges superat, à Melchisedech benedicitur, Deo rursus promissiones confirmante; & fœdus cum Deo, præscripto ab ipso Numine sacrificio sancit, futuramque suæ posteritatis 400. annorum peregrinationem, servitutem, afflictionem edocetur &c. *Gen. cap.* 12. *& tribus sequentibus.*	2157
2744	Sara tulit Agar Ægyptiam ancillam suam post annos 10. quàm habitare cœperant in terra Chanaan: & dedit eam viro suo in uxorem, *Gen.* 16. *v.* 3.	2147
2745	Anno undecimo ineunte, Agar nubit Abrahæ, concipit Ismaelem, dominam suam Saram despicit, ab ea durè habita fugit, ab Angelo ad heram redire, eique obtemperare jubetur, *Gen.* c. 16.	2146
	Nascitur Ismael; octoginta & sex annorum erat Abram, quando peperit ei Agar Ismaelem, *Ibid. v.* 16.	
2758	Abraham nonaginta novem erat annorum quando circumcidit carnem præputii sui, & Ismael filius tredecim annos impleverat tempore circumcisionis suæ. Eadem die circumcisus est Abraham & Ismael filius ejus, & omnes viri domus illius tam vernaculi quàm emptitii, & alienigenæ pariter circumcisi sunt, *Gen.* 17. *v.* 24.	2133
2759	Postquam nonaginta & novem annorum (scil. exactorum) esse cœperat, (Abrahamus) apparuit ei Dominus &c. *Gen.* 17. *v.* 1. Quem ad annum spectat etiam illud *v.* 21. Pactum verò meum statuam ad Isaac, quem pariet tibi Sara tempore isto, in anno altero, id est sequenti. Hoc anno Abrahæ centesimo currente gesta sunt quæ traduntur c. 17. *Gen. & tribus sequentibus.* Deus rursum apparens Abrahæ renovat promissiones. Abram & Sarai nomina in Abraham & Saram immutat, præcipit circumcisionem, Isaac ex Sara anno sequenti nasciturum prædicit, Ismaelis successum pollicetur; Abraham cum suis circumciditur, Angelos hospitio suscipit, qui Saræ partum & Sodomorum interitum prænuntiant. Angeli apud Lot Sodomæ hospitantur, eumque, uxorem & filias imminenti incendio eripiunt. Sara Geraris soror Abrahami putata periculum subit, & evadit, non sine miraculo in familia Abimelech divinitùs edito.	2132
2760	Nascitur & octavo die circumciditur Isaac, cùm Abrahamus 100. esset annorum: hac quippe ætate patris natus est Isaac, *Gen.* 21. *v.* 5.	2131

Anno Mundi.		An. an. ær. Ch.
	Crevit puer, & ablactatus est anno juxta Hieronymum quinto, *Gen.* 25. *v.* 8.	
2765	Ejice ancillam hanc, & filium ejus, *Ibid. v.* 10. *& infr. v.* 14. Surrexit itaque Abraham manè, & tollens panem & utrem aquæ imposuit scapulæ ejus, tradiditque puerum & dimisit eam.	2126
2785	Isaac cùm 25. annorum esset juxta Josephum, Deo à patre in sacrificium offertur, sed à Deo neci subtrahitur.	2106
2797	Vixit Sara centum viginti septem annis, & mortua est in civitate Arbe, quæ est Hebron, *Gen.* 23. *v.* 1.	2094
2800	Isaac cùm esset quadraginta annorum, duxit uxorem Rebeccam, *Gen.* 25. *v.* 20.	2091
	Abraham aliam duxit uxorem nomine Ceturam, 25. 1.	
	Deprecatusque est Isaac Dominum pro uxore sua, eò quòd esset sterilis; qui exaudivit eum, & dedit conceptum Rebeccæ, *Gen.* 25. *v.* 21.	
2820	Sexagenarius erat Isaac, quando nati sunt ei parvuli, nempe Jacob & Esau.	2071
2835	Fuerunt dies vitæ Abrahæ centum septuaginta quinque anni, & deficiens mortuus est in senectute bona &c. *Gen.* 25. *v.* 7. Tunc Isaac erat 75. annorum: Jacob verò & Esau 15.	2056
2860	Esau quadragenarius duxit uxores, *Gen.* 26. *v.* 34.	2031
2883	Facti sunt anni vitæ Ismael centum triginta septem, deficiensque mortuus est, *Gen.* 28. *v.* 17.	2008
2896	Jacob matre suadente benedictionem paternam præripit; tum eadem suadente in Mesopotamiam Syriæ proficiscitur, quo in itinere vidit in somnis scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cœlum, Angelos quoque Dei ascendentes & descendentes per eam, *Gen.* 28. *v.* 12. Erat tum Jacob annorum circiter 77.	1995
	Et postquam impleti sunt dies mensis unius, dixit ei: Num quia frater meus es, gratis servies mihi? &c. *Gen.* 29. *v.* 15.	
	Servivit ergo Jacob pro Rachel septem annis, *Ibid. v.* 20.	
2904	Expleto primo servitutis septennio, Lia nubit Jacobo: ac post septem dies Rachel eidem fit conjux, *Gen.* 29. *v.* 28.	1987
2905	Anno 8. servitutis nascitur Ruben, ex Lia.	1986
2906	Anno 9. servitutis Lia parit Simeonem.	1985
2907	Anno decimo Lia parit Levi.	1984
2908	Anno undecimo ex Lia nascitur Juda; ex Bala, Dan.	1983
2909	Anno 12. ex eadem Bala natus est Nephthali, ex Zelpha Gad.	1982
2910	Anno 13. ex Zelpha nascitur Aser, ex Lia Issachar.	1981
2911	Anno 14. ineunte, ex Lia Zabulon, exeunte Dina nascitur. Ex Rachele Joseph, dixitque Jacob socero suo: *Dimitte me ut revertar in patriam, & ad terram meam: da mihi uxores & liberos meos, pro quibus servivi tibi, ut abeam*, *Gen.* 30. 25. *&* 26.	1980
2918	*Per viginti annos in domo tua servivi tibi, quatuordecim pro filiabus, & sex pro gregibus tuis*, inquit Jacobus ad Laban, *Gen.* 31. *v.* 41. Absoluto isto anno vigesimo Jacobus in terram Chanaam revertitur, cùm esset circiter 97. annorum: Joseph autem annum ætatis suæ septimum ingressus. Tunc fœdus pepigerunt Jacob & Laban in monte Galaad ut latè refertur *Gen.* 31. tunc facti sunt Jacobo obviam Angeli Dei, *Gen.* 32. *v.* 1. Luctatus est cum Angelo, *ibid. v.* 24. Muneribus & officiis fratrem suum Esau placat, *c.* 33.	1973
	Jacob post suum è Mesopotamia reditum, partim in Socoth, partim ad Sichem mansit annis decem.	
	Dinam quando violata est fuisse annorum sexdecim & quatuor mensium, auctor est Demetrius apud Eusebium.	
	Post casum Dinæ ante abductionem Josephi venit Jacob in Bethel, aliquamdiu ibidem habitavit, mox in Hebron migravit, tum Joseph venditus. Anno decimo sexto completo inci-	

piunt

Anno Mundi.		An. an. ær. Ch.
1927	piunt anni 430. moræ filiorum Israel in Ægypto; agebat enim annum ætatis suæ decimum septimum, ut habet translatio septuaginta Interpretum; tunc Jacob erat 107. annorum, cui eodem anno Deus apparuit, *Gen.* 35. v. 7. confirmavitque Testamentum cum Abraham initum de Messia ex Jacob orituro, qui Gentes congreget, consule V. Gr. Ab hac Testamenti confirmatione ad legem datam numerat Paulus ad Galat. 3. v. 12. annos 430.	1964
1918 2929 2930	Anno 18. Josephi videtur natus Her primogenitus Juda, anno sequenti Onan, sequenti Sela.	1963 1962 1961
	Joseph ab uxore Putipharis frustrà tentatus, & calumniam passus.	
	Completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum, consumptusque ætate mortuus est, & appositus est populo suo & senex & plenus dierum, & sepelierunt eum Esau & Jacob filii sui, *Gen.* 35. v. 28. Tunc Jacob & Esau erant 120. annorum, quia nati cùm Isaac esset sexagenarius, *Gen.* 25. v. 26.	
2941	Post duos annos vidit Pharao somnium, *Gen.* 41. v. 1. nempe ea eo tempore quo pincerna Regis officio suo restitutus fuerat; jam autem anteà in carcere aliquamdiu manserat Josephus.	1950
	Ecce septem anni venient fertilitatis magnæ in universa terra Ægypti, quos sequentur septem anni tantæ sterilitatis, ut oblivioni tradatur cuncta retrò abundantia, *Gen.* 41. v. 29. & 30.	
	Annos fertiles sanctus August. q. 128. in Genes. anno 30. Josephi subjungit. Triginta annorum erat Joseph quando stetit in conspectu Pharaonis, *Gen.* 41. v. 46.	
2942	Thamar ex incestu peperit geminos, Phares & Zaram.	1949
1950	Biennium est enim quod cœpit fames esse in terra, & adhuc quinque anni restant, quibus nec arari poterit, nec meti, *Gen.* 45. v. 6.	1941
	Jacob ut venit in Ægyptum, de ætate sua interrogatus; Dies, inquit, peregrinationis meæ centum triginta annorum sunt pauci & mali, & non pervenerunt usque ad dies Patrum meorum, quibus peregrinati sunt, *Gen.* 47. v. 9. Tunc Josephus erat 39. annorum, teste sancto Augustino, *q. 47. in Exodum*.	
2967	Habitavit ergo Israel in Ægypto, id est in terra Gessen, & possedit eam, auctusque est, & multiplicatus nimis, & vixit in ea decem & septem annis, factique sunt omnes dies vitæ illius centum quadraginta septem annorum, *Gen.* 47. v. 28.	1924
3021	Joseph mortuus est expletis 110. vitæ suæ annis, *Gen.* 50. v. 25.	1870
3044	Anni vitæ Levi fuerunt centum triginta septem, *Exodi* 6. v. 16.	1847
3230	Pharao Sesostris regnare incipit in Thebaide, Ægyptum, Lybiam, Æthiopiam, Asiam universam Imperio suo subjicit annis mille quadringentis post Menem.	1661
3258	Anno regni vigesimo octavo de opprimendis Hebræis cogitat.	1633
3260	Nascitur Maria soror Mosis, fratre natu major annis sexdecim.	1631
3273	Nascitur Aaron Mose natu major triennio.	1618
3276	Moses nascitur anno Sesostris Quadragesimo sexto, *Exod.* 12.	1615
3290	Sesostris moritur anno regni 59. Mosis 14. Pharao Ramesses regnat.	1601
3316	Anno Ramessis vigesimo sexto Moses quadragenarius negat se filium filiæ Pharaonis, Ægyptium interficit. Fugit in Madianitidem, *Exod.* 21. v. 11. *Act.* 7. v. 13. *Paul. ad Hebr.* 11.	1575
3355	Post multum verò temporis moritur Ramesses rex Ægypti, anno regni 66. expleto, succedit Amenophis. Mosi apparet Deus, *Exod.* 12. plagæ Ægypti incipiunt.	1535
3357	Primum Pascha, Exodus anno à Josephi captivitate quadringentesimo trigesimo, ut probant, *Exod.* 12. v. 40. *Judith cap.* 5. v. 9. *Joseph. lib.* 2. *antiq. cap.* 5. *Theophil. Antiochen. lib.* 3. *ad Autolycum sub finem*.	1534
	Nobiscum sentiunt Eugubinus, Genebrardus, Stapletonus, Marsus, Abramus è Societate Jesu in Pharo veteris testamenti, lib. 9. Catholici. Hæretici, Thaddæus Dunus, Vossius Pater in Chronologiæ sacræ Isagoge. Vulgarem chronologorum errorem novis argumentis refellemus in chronologia nostra fusiùs exposita. Ostendemus quoque sententiam nostram juvari testimonio Pauli ad Galatas, cap. 3. nec infirmari textu Samaritano, aut versione Græca; hanc & illum Hebraico fonti conformes olim fuisse, tum lectionis varietas, tum Theophilus Antiochenus ostendit.	
	Anno primo peregrinationis transitus maris rubri, Manna pluit, aquæ fluunt è saxo, lex data die quinquagesima ab altera, Azymorum vitulus confractus, Moses quadraginta diebus orat pro populo, redit, jubet ornatum deponi a populo, iterùm ascendit in montem, orat quadraginta dies, redit cum secundis tabulis, Jethro venit ad Mosem.	
3358	Tabernaculum erectum mense primo Nisan, prima die mensis, Aaron consecratur.	1533
3396	Anno peregrinationis trigesimo nono moriuntur Maria & Aaron, *Numer.* 20. & 21.	1495
	Anno quadragesimo peregrinationis Moses moritur, *Deut.* c. 11. Hebræi Jordanem transeunt, *lib. Josue*, *cap.* 1.	
3402	Anno sexto post ingressum divisio terræ peracta, annis post descensum Jacob in Ægyptum quadringentis quinquaginta tribus, sic intellige, *Act.* 13.	1489
3410	Josue moritur anno regiminis post sortitionem 8.	1481
	Seniores qui Josue diutiùs supervixerunt, moriuntur post decem annos, quo tempore gesta quæ leguntur libro Judicum, cap. 17. ad libri finem.	
3420	Servitus sub Chusane annis 8.	1471
3428	Othoniel populum à se liberatum judicat annis 40.	1463
3468	Servitus sub Eglone annis 18.	1423
3486	Aod populum liberat, & judicat annis 80. Samgar feliciter pugnat anno Aod ultimo, mortuo Aod.	1403
3566	Servitus sub Jabinu annis 20.	1325
3586	Debora & Barac populum liberant. Terra quiescit annis 40.	1305
3616	Servitus sub Madianitis annis 7.	1265
3633	Gedeo liberat populum, & judicat annis 40.	1258
3673	Servitus sub Abimelech annis 3.	1218
3676	Thola judicat annis 23. sub eo historia Ruth.	1213
3699	Jair judicat annis 4. Ammonitæ sub Jaire annis 18. Israelem opprimunt.	1192
3721	Jephte judicat annis 6. Tunc anni supra trecentos 26. ab anno Exodi, quo portio terræ ablata Ammonitis, *Jud. cap.* 11. v. 26.	1170
3717	Abesan solus annis 5.	1164
3732	Abesan cum Heli 2.	1159
3734	Ahialon cum Heli 10.	1157
3744	Abdon cum Heli 8.	1147
3752	Heli solus 20. annis tempore servitutis Philisthinor.	1139
3772	Samson 20. annis tempore servitutis Philisthinor.	1119
3792	Samuel annis 20.	1099
3812	Saul rex annis 20.	1079
3814	Saul filius unius anni erat, id est, moribus innocuis, candido & simplici ingenio, cùm regnare cœpisset; duobus annis regnavit, & elegit tria millia de Israel.	1077
3817	Amalecitæ deleti, reprobatus Saul, David unctus annos natus sexdecim.	1074
3818	Pugna Davidis cum Goliath.	1073
3830	Samuel moritur.	1061
3832	Saul moritur. David 30. annos natus regnat super Juda in Hebron, annos 7. menses 6. Isboseth natus annos 11. regnat super Israel.	1059
3834	Postquam Isboseth regnasset duobus annis, pugna fortium 12, *Reg. cap.* 11. v. 10. & *seq.*	1037

Mori-

Anno Mundi.		An. an. ær. Ch.
3839	Moritur Isboseth ; David regnat super omnes tribus.	1052
3843	David transfert Arcam in montem Sion, anno regni undecimo.	1048
3847	Adulterium Davidis.	1044
3848	Amnon peccat. Salomon nascitur.	1043
3850	Absalom fratrem interimit.	1041
3853	Absalom redit postquam triennio exulasset.	1038
3855	Absalom post biennium redit in gratiam cum Patre.	1036
3857	Anno Davidis quadragesimo primo à prima unctione, Absalom in patrem rebellat, & perit.	1034

Anno Mundi.		An. an. ær. Ch.
3872	David moritur, anno ætatis 70. regni 40. expleto.	1019
3876	Salomon templum ædificat, anno regni quarto, post completam terræ sanctæ ingressis egressionem ex Ægypto 480.	1015
3883	Salomonis undecimo perfecta est domus Domini, & dedicata mense septimo.	1008
3911	Salomon moritur anno regni quadragesimo inchoante, ætatis sexagesimo secundo ; succedit Roboam ; Jeroboam decem tribus sibi adjungit.	980

Anno Mundi.	REGES JUDA.	REGES ISRAEL.	An. an. ær. Ch.
3911	Roboam anno ætatis quadragesimo primo adhuc juvenis stylo non Scripturæ tantùm, sed etiam Varronis, regnat super Judam annos 17. & menses plures.	Jeroboam regnat super Israel annos viginti duos non completos.	980
3914		Initium schismatis anno Jeroboam quarto, in 2. *Paralip. cap.* 11. 7. Incipiunt anni 390. *Ezech.* 10, 24. 56.	977
3915	Sesac expugnat Jerusalem anno Roboam quinto.		976
3928	Abias regnat super Judam annos tres.	Anno Jeroboam decimo octavo ineunte.	963
3931	Asa regnat annos 14.	Anno Jeroboam 20.	960
3932	Anno ejus secundo ineunte.	Nadab filius Jeroboam regnat duobus annis, id est anno integro, & mensibus duobus.	959
3933	Anno ejus tertio.	Baasa Nadabum interimit, & regnum usurpat, & regnat viginti quatuor annos non completos.	958
3941	Huc usque pax ; incipit bellum cum Baasa. Asa urbes montis Ephraim capit anno regni undecimo.	Baasæ nono.	950
3945	Anno regni decimo quinto Zara Æthiops victus ; idola ablata ex urbibus quas acceperat.		946
	Iterùm decem annis Juda quiescit nullo hoste invadente, quamquam cum Baasa pax non esset, in cujus regnum excurrebant subditi Asæ.		
3956	Anno Asæ vigesimo sexto Baasa ut à Judæis tutus esset munire Rama incipit ; sed Syrorum adventu cogitur ab incœpto desistere, *ex libro Regum* 3. *cap.* 15. *v.* 33. corrigendusque error qui in Paralipomena irrepsit, *Lib.* 2. *cap.* 22.	Baasa moritur post viginti tres annos, mensem unum. Ela filius ejus succedit, qui regnat annos duos non completos.	935
3957	Anno vigesimo septimo Asæ.	Ela occiditur, regnat Zambri diebus septem, Thebni & Amri quatuor anois de regno contendunt.	934
3961	Trigesimo primo Asæ, mense secundo.	Amri prævalet, & regnat annos octo.	930
3968	Trigesimo octavo, mense tertio.	Achab regnat annis viginti duobus.	923
3971	Asa rex quadragesimo primo regni sui moritur. Succedit Josaphat, & regnat annos 25.		920
3980	Josaphat nono.	Elias prophetat.	911
3988	Anno decimo septimo Josaphat.	Ochozias regnat cum patre, Elias in cœlum rapitur.	903
3989	Anno Josaphat decimo octavo finiente.	Achab moritur. Ochozias secundo regni sui anno ægrotat, & Joram regnat cum fratre. Elisæus prophetat.	902
3994	Vigesimo tertio Josaphat, Joram filius ejus regnat cum patre.	Joram cum fratre regnantis anno quinto finiente.	897
3996	Josaphat moritur anno regni vigesimo quinto expleto, regnat Joram solus.	Joram cum fratre regnantis septimo.	895
3998	Joram solus secundo.	Moritur Ochozias. Regnat Joram filius Achab solus.	893
4001	Joram moritur regni sui à primo initio octavo anno, à morte patris quinto. Succedit Ochozias natus annos vigintiduo. Hic iterum *ex libro Regum*, *Lib.* 4. *cap.* 8. corrigendus error qui irrepsit in Paralipomena, *Lib.* 2. *cap.* 22. post confectam versionem quæ 70. dicitur: natu minimus Joram, qui anno quadragesimo decessit, quomodo patre moriente numerasset annos quadraginta duos?	Joram filii Achab anno à primo initio undecimo completo, duodecimo ineunte.	890
	Ochozias moritur eodem anno.	Joram moritur eodem anno.	
4002	Athalia regnum usurpat sex annis.	Jehu regnat 28. annos.	889
4008	Joas filius Ochoziæ ad annos quadraginta.	Jehu septimo.	883
4031	Joæ vigesimo tertio ineunte.	Joachaz filius Jehu annos septemdecim non integros.	860
4045	Joæ anno trigesimo septimo ineunte.	Joas filius Joachaz cum patre triennium.	846
4046	Anno trigesimo octavo Amasias cum patre.	Joæ cum patre regnantis secundo.	845
4047	Joæ anno trigesimo nono finiente.	Joachaz moritur.	844
		Joas filius Joachaz regnat solus annos sexdecim non integros.	
4048	Joas moritur. Succedit Amasias, regnat annos viginti.	Joæ secundo.	843
4060	Amasiæ decimoquinto, à morte patris duodecimo.	Joas moritur anno regni decimo sexto, à morte patris decimo tertio.	831
4075	Anno vigesimo nono à morte patris fugit in Lachis.		
	Ozias in regem eligitur à conjuratis, 4. *Reg. cap.* 14. *Paralip. cap.* 26.		816
4086	Amasias anno post fugam undecimo occiditur à conjuratis.		805
4087	Oziæ legitimè regnantis postquam rex est mortuus, pri-	Jeroboam vigesimo septimo.	804

Anno Mundi.	REGES JUDA.	REGES ISRAEL.	An. ant. n. Chr.
	mus annus. Eo regnante prophetant Osee, Joel, Amos, Isaias, Abdias, Jonas, Michæas.		
4101	Ozia decimo quinto.	Jeroboam moritur. Zacharias succedit quidem, sed rebellionibus vexatus Samariam regni sedem non obtinet nisi anno regni sui vigesimo tertio.	799
4114	Ozia vigesimo octavo.	Prima Olympias.	777
4124	Oziæ trigesimo octavo.	Zacharias post menses sex regni pacifici occiditur à Sellum.	767
4125	Oziæ trigesimo nono.	Sellum regnat mense uno. Manahem regnat. Assyrii Medorum & Babiloniorum defectione debilitati animos resumunt sub Phacee.	766
4136	Ozia anno quinquagesimo.	Manahem moritur. Phacee filius Manahem regnat.	755
4137	Oziæ quinquagesimo primo.	Roma condita.	754
4138	Ozias quinquagesimo secundo à morte Amasiæ moritur.	Phacee filius Romeliæ regnat.	753
4139	Joatham regnat.	Phacee anno secundo. Sub hoc rege Theglath-Phalassaris expeditio in Israelem.	752
4143	Joatham quinto.	Phacee sexto æra Nabonasaris.	748
4154	Joatham decimo sexto Achaz cum patre regnat.	Phacee decimo septimo.	717
4158	Joathami vigesimo, Achaz quarto.	Osee regnum Israel invadit; verùm nec Samaria potitur,	733
4166	Achaz anno duodecimo exeunte.	nec rex ab omnibus agnoscitur nisi anno abhinc nono.	725
4168	Ezechias cum patre regnat.	Osee Samaria potitur.	723
4169	Ezechias regnat solus.	Osee tertio.	722
4173	Ezechiæ sexto prophetat Nahum.	Osee nono Samariam expugnat Salmanasar rex Assyriorum; finit regnum Israelis.	718
4181	Ezechiæ decimo quarto ineunte Nisan venit Sennacherib. Ezechias ægrotans convalescit. Veniunt legati regis Babylonis: circa hoc tempus contigit historia Tobiæ.	Anno Nabonasaris 38. Merodach 12.	710
4182	Ezechiæ decimo quinto deletur exercitus Sennacherib, occiditur, succedit Assaradon.		709
4196	Moritur Ezechias anno regni 29. Manasses regnare incipit, regnat annos quinquaginta quinque.		695
4212	Aono Manassis decimo septimo ineunte.	Assaradon Babyloniam imperio adjungit anno Nabonasaris 68. incipiente nona Februarii.	679
4217	Anno vigesimo secundo Manassis; Manassis captivitas.	Assaradonis imperii Babylonici septimo.	674
		Assaradonis decimo.	
4220	Manassis 25. Assaradon deducit colonias in Samariam, & tunc juxta Isaiæ Prophetiam post annos sexagiota quinque Ephraim non fuit populus; quippe Isaias hæc prædixit secundo Achaz. Vide *Is.* 7. 5. 8.	Assaradon anno duodecimo vincit Phraortem Medorum regem.	671
4222			669
4223	Manasses vigesimo octavo.	Anno Nabonasaris 80. Assaradonis decimo tertio contigit historia Judith.	668
4229		Semiramis annis quinque.	662
4230		Cyaxares, qui Assuerus, regnum patri erecipere tentat natus annos viginti: obstant Scythæ, & annis 28. Asiam vastant.	661
	Manasses moritur anno regni quinquagesimo quinto.		
4250	Amon regnat anno uno aliquot menses. Habacuc prophetat.		641
4251	Josias regnat annos triginta unum. Incipit mense Tisri. Prophetat Sophonias.		640
4256	Josia sexto.	Cyaxares expulsis Scythis regnum orditur.	635
5263	Josiæ decimo Jeremias prophetat.		628
4265	Josiæ decimo quinto.	Anno 123. Nabonasaris Nabopolassar regnare incipit Cyaxaris anno octavo.	626
4272	Josiæ vigesimo secundo.	Anno Nabonasaris 129. Cyaxares & Nabuchodonosor, qui Nabocolasar & Bel-Azia dictus, filius Nabopolasaris, paternas copias ducens, Niniven diruunt non antè dirutam. Sardanapalus seipsum comburit Cyaxaris anno decimo septimo, Nabopolasaris octavo.	619
4273	Josiæ vigesimo tertio moritur Tobias junior anno ætatis 99. audita prius Ninives ruina.		618
4274	Josiæ vigesimoquarto regnat Pharao Nechao.		617
4282	Josias regni trigesimo secundo inchoato occidit castris æstivis. Joachaz succedit, & regnat tres menses; post hunc Joachim initio Augusti.		609
4285	Joachim tertio venit Nabuchodonosor, expugnat Jerusalem; Rex captus & vinctus paciscitur de obsequio regi Babylonis præstando. Tunc plurimi abducti in Babylonem, quos inter Daniel & alii de semine regio. Hine initium septuaginta annorum Babylonicæ captivitatis; discimus ex Alexandro Polyhistore, quem citat *Eusebius præpar. Ev. Lib.* 9. Cyaxarem fuisse hujus expeditionis participem.		606
4286	Joachim quarto Nechao rex Ægypti vincitur, de Syria & Palæstina pellitur.	Moritur Nabopolassar sub finem Junii, regnat Nabuchodonosor magnus annos 43. anno Cyaxaris trigesimo primo.	605
4289	Joachim anno septimo rebellat in Nabuchodonosorem bellis ut verisimile est impeditum. Interim Chaldæi, Moabitæ & Syri excursionibus Judæam infestant.		602
4290	Joachim octavo Nechao rex Ægypti moritur. Succedit Psammis.		601
4293	Joachim anno undecimo occiditur: captivi aliquot abducti; Jechonias regnat tres menses dies decem. Autumno Jerusalem obsidetur, rex seipsum tradit hosti, & Babylonem abducitur. Tunc translati Mardochæus & Esther in partem prædæ dati Medis Nabuchodonosori militan-	Eclipsis annularis ad fluvium Halym 9. Julii, hora sexta matutina; hac territi Cyaxares & Aliattes rex Lydorum pacem ineunt mediatoribus Nabuchodonosore qui Cyaxari suppetias ferebat, & Syennesi principe Ciliciæ, qui partes Aliattis fovebat. Bellum sex annis duraverat.	598

tibus,

Anno Mundi	REGES JUDA.	REGES ISRAEL.	An. ante Ch.
	tibus, ut docet *Jeremias cap.* 25. Medis credibile est præfuisse Astyagem.		
4295	Sedeciæ secundo currente.	Cyaxares moritur anno post expulsos Scythas quadragesimo; hic Assuerus Tobiæ.	596
4296	Sedeciæ tertio.	Primus Vaphree (Apries) regis Ægypti, primus etiam Astyagis, qui Assuerus Estheris, & Darius Medus.	595
4297	Sedeciæ quarto.	Assueri secundo Mardochæus detegit conjurationem in regem.	594
4298	Sedeciæ quinto Ezechiel prophetare incipit annos triginta natus; numerat annos à sua & Jechoniæ deportatione.	Assueri convivium.	593
4302	Sedeciæ nono Nabuchodonosor Jerusalem obsidet.	Assueri septimo Esther nubit Assuero.	589
4303	Sedeciæ decimo Vaphree (Apries Herodoto) rex Ægypti Sedeciæ opem ferens à Chaldæis vincitur.		588
4304	Sedeciæ undecimo Jerusalem expugnata, templum incensum, anno Nabuchodonosoris decimo nono; Ezechiel Tyriis de Jerusalem obsidione lætantibus prædicit urbis suæ cladem: idem sub anni finem incipiente anno duodecimo à deportatione Jechoniæ nuntium de capta Jerusalem accipit. Jeremiæ Epistola tunc scripta.		587
4305	Nabuchodonosoris regni Babylonici vigesimo, Judaici primo, Tyrus ab illo obsessa, durat obsessio in annum decimum tertium. Non priùs obsessam docet *Ezechiel c.* 26.		586
4306	Nabuchodonosoris regni Babylonici vigesimo primo, Judaici secundo, somnium de quo *Daniel cap.* 2. priùs contigerat historia Susannæ.		585
4307	Nabuchodonosoris regni Babylonici vigesimo secundo, regni Judaici tertio.	Assueri duodecimo Esther populum suum liberat.	584
4309	Nabuchodonosoris regni Babylonici vigesimo quarto, regni Judaici quinto, Moabitas, Ammonitas, Palæstinos, Damascenos, Idumæos, Cedarenos, Asoreos, Arabes subigit juxta Prophetias Isaiæ, Jeremiæ, Ezechielis; eodem anno Baruch prophetat; septem ætates quibus captivitatis tempus definit, continent septuaginta annos, decem unaquæque generatio; hoc sensu veteres Medici & Suidas usurpant; eodem anno altima deportatio per Nebuzardan.		582
4317	Nabuchodonosoris anno regni Babylonici trigesimo primo, Judaici decimotertio, Tyrus capta & expilata; Phœnicia subacta; coloniæ Tyriorum in Africa & Hispania hoc & sequentibus annis perdomitæ; Turduli in Hispaniam translati; Elimais & Susæ ereptæ Medis; Persæ inde pulsi; Hyrcani, Armeni, Mosci & Tibareni debellati; coloniæ in Pontum & Thraciam deductæ.		574
4321	Nabuchodonosoris anno regni Babylonici trigesimo quinto, Judaici decimo septimo, Ægyptum vastat juxta Prophetias *Ezechielis. cap.* 29. 30. & 32.	Ultimus Apriea Amasidis primus regum Ægypti.	570
4322	Nabuchodonosoris anno regni Babylonici trigesimo sexto, regni Judaici decimo octavo, statua erecta, missi in fornacem Misach, Sidrach & Abdenago. Somnium *Danielis cap.* 4. *relatum*.		569
4323	Nabuchodonosoris anno regni Babylonici trigesimo sexto desinente, Judaici decimo nono inchoato, in dementiam incidit divinitùs prænuntiatam; perseveravit ad annum septimum. Regnum interim administravit ejus uxor Nitocris, filia Cyaxaris.		568
4329	Nabuchodonosor post annos quadraginta tres anno præcedente expletos convalescit anni initio. Deum verum publico edicto agnoscit. Paulò post moritur. Succedit Evilmerodach filius ejus, qui statim Jechoniam vinculis eximit ante annos 37. deportatum; *libri regum quarti c. ultimo*.		562
4330	Evilmerodach occiditur anno regni à Neriglissore sororis marito. Regnum hic administrat pro rege annis minore Laborosorcood, qui Baltassar Danielis.		561
4331	Baltassaris anno primo Astyages efficit in regni collegam Cyrum ex sorore nepotem natum annos quadraginta, cùm Astyages annos octo supra quinquaginta natus esset, *Danielis cap.* 5. *v. ultimo, cap.* 13. *v. ultimo.* Porrò hac conditione efectus Cyrus, ut Persarum rex appellaretur, Astyages Medorum; hinc Persici regni initium, cujus Epocha omnium historicorum consensu certe nexus est sacræ profanæque historiæ; eodem anno vidit *Daniel quæ capite* 7. *libri sui describuntur*.		560
4333	Baltassaris anno tertio vidit Daniel quæ *capite* 7. describuntur.		558
4334	Baltassaris anno quarto Cyrus Babylonem expugnat Baltassar postquam sacra vasa ad profanos usus adhibuisset in convivio, eadem nocte occiditur qua urbs capta.		557
4335	Darius Medus, qui Astyages, imperium Babylonicum obtinet: anno primo regni ejus Prophetia de septuaginta hebdomadibus Danielis capite nono relata. Daniel leonibus exponitur hoc anno vel sequenti.	Nabonedus prorex Babylonis ad annos septemdecim.	556

Anno Mundi.		An. ant. ær. Ch.
4558	Cyrus Asia imperio Medico adjuncta in rebellem Nabonedum movet. Ille primò Borsippum fugit; tum asylo diffisus, Cyro se dedit, à quo habetur perhomaniter.	540
4555	Moritur Astyages anno ætatis uno supra octoginta; huoc annum & præcedeotem Cyro tribuit canoo Ptolemaicus; at Cyrus prorex tantùm Babylonis fuit quamdiu vixit Astyages.	538
4554	Cyri Imperaotis anno primo soluta captivitas, anno à prima deportatione septuagesimo; tunc evenere quæ Danielis capite 24. leguntur. Mardochæus aliquot annos supra oonaginta naaus redit Jerusalem.	537
4354	Cyri anno tertio videt Daoiel quæ leguntur, *cap.* 21.	537
		531
4360	Cyrus anno Monarchiæ septimo moritur Susis verno tempore io lecto decumbens: testis luculentur Xeoophon, cal cum Scriptura optimè convenit; hoc anno desino quadragenaria Ægypti desolatio prodicta ab *Ezechiele cap.* 29.	
4568	Cambyses moritur anno regni octavo.	525
	Smerdis magus regnum usurpat, & appellari vult Artaxerxes; hic Assuetus Esdræ capite quarto versu sexto, non diversus ab Artaxerxe, de quo versu septimo, qui primus domum Domini ædificari prohibuit.	
4369	Darius Hystaspis filius regnare incipit.	522
4370	Darii aono secundo edictum de templo ædificaodo, Xerxe, qui Artaxerxes dicuur, jam cum patre regnante.	528
4374	Darii anno sexto completa est domus Domioi.	517
4404	Dario anno regni trigesimo sexto Xerxes succedit mense Majo.	487
4410	Xerxes anno regui sui septimo, ineunte vere, trajicè in Græciam, cùm antea Artaxerxem filium regem declarasset.	481
4424	Xerxes moritur mense Julio, anno regni vigesimo primo inchoato; succedit Artaxerxes, qui Longimauus.	467
4450	Artaxerxis ab eo tempore quo primùm Rex declaratus est aono vigesimo, meose Carleu, id est Novembri, Nehemias cogitat de moro Jerusalem reficiendo.	451
4431	Auno sequeote, meose Nisan, id est Martio, Artaxerxis à prima coronatione anno vigesimo currente, eodemque à morte patris septimo, Esdras & Nehemias veniunt Jerusalem; eodem aono diebus quinquaginta duobus refectus est murus in angustia temporum, & completus die vigesimo quinto Elul, à quo die currunt septuaginta hebdomades Daoielis.	460
4445	Artaxerxis anno trigesimo secundo redit Nehemias ad Artaxerxem, id est, anoo post mortem Xerxis decimo octavo.	448
4467	Artaxerxes moritur anno à morte patris quadragesimo primo.	424
	Xerxes secundus mensibus duobus, Sogdianus mensibus septem.	
4466	Darius Nothus regoare incipit.	425
4486	Darius Nothus moritur post anoos regni novemdecim, succedit Artaxerxes Memoriosus.	405
4532	Artaxerxes Memoriosus moritur post annos regni quadraginta sex; succedit Ochus.	350
4552	Ochus moritur post annos regni unum supra vigioti; succedit Arses.	339
4554	Arses moritur post anoos duos; succedit Darius Arsami filius.	337
4558	Jaddua excipit Alexaodrum.	333
4559	Darius vincitur ad Arbela ab Alexandro: finis regni Persici.	332
4560	Darius necatur.	331
4566	Alexander moritur decimu nona Julii, postquam regnasset supra Macedones aonos duodecim, menses septem, à pugna Issiaca annos octo, à morte Darii aonos sex: succedit Aridæus.	325
4572	Aridæus moritur anno regni septimo, post quem Ptolemaicus canoo in Regum Babylonis seriè	319

Anno Mundi.		An. ant. ær. Ch.
	Alexandrum Ægum Alexandri filium collocat.	
4580	Seleucus Babyloniam, Mediam, Susianam ditiooi suæ subjicit, & Syriæ regno dat initium: Iode Æra Græcorum, qua otuntur scriptores utriusque libri Machabæorum; prior anoos à Nisao inchoat, posterior à Tisri, qua observatione facilè cooiliantur.	311
4587	Simeon Justus Onie filius ab Ecclesiastico laudatus Pontificatum init.	304
	Circa illud tempus vixit Jesus filius Sirach auctor Ecclesiastici.	
4606	Ptolemæus Lagi post annos regni quadraginta moritur ætatis anno octogesimo quarto; succedit Ptolemæus Philadelpus.	285
4609	Seleucus Nicator moritur anno regni 32. regnat Antiochus Soter ejus filius, quo regnante sex Judæorum millia soli peremerunt centum viginti millia Galatarum propter auxilium illis datum de cœlo, incertum quo Soteris anno, *Machab. lib.* 2. *cap.* 8. v. 20.	282
4625	Arius Spartanorum Rex moritur, qui ad Oniam summom Poutificem hujus oominis primum scripsit, *Machab.* 1. *cap.* 12.	266
4628	Antiochus cognomine Deus patri succedit.	263
4642	Ptolemæus Philadelphus & Antiochus Deus pacem & ouptias pacis obsides ineuot. Antiochus rejecta Laodice Bereoicem ducit Philadelphi sororem, Hieronymus in *Dan.* 11.	249
4643	Philadelpho io regno Ægypti succedit Ptolemæus Evergetes.	248
	Antiochus Rex Syriæ Berenicem Philadelphi filiam expellit, Laodicem revocat: hæc veneno maritum necat, Berenicem ejusque filium occido.	
	Seleucus cognomento Callinicus succedit Antiocho.	
4665	Seleucus Ceraoous Rex Syriæ quintus succedit Callinico.	228
4666	Antiochus magnus Rex Syriæ post Ceraonum.	225
4669	Ptolemæus Philopator succedit Ptolemæo Evergeti.	222
4673	Antiochus à Ptolemæo Philopatore vincitur ad Raphiam, induciæ inter eos aonuo, Ptolemæus venit Jerusalem, & cùm io sanctum ingredi vellet, mirabiliter coercetur, *Machab. lib.* 3.	218
4674	Ptolemæus Philopator Judæos ad idololatriam compellens divinitùs immutatur, *Machab. lib.* 3.	217
4679	Antiochus magnus debellato Philopatore Judæos sibi adjungit.	212
4686	Ptolemæus Epiphanes quadrimus Philopatori succedit in regnum Ægypti, Hieronymus in *cap.* 11. *Dan.*	205
4687	Aotiochus cum Philippo fœdus iok adversus Ptolemæum.	204
4688	Legati Romani ad Antiochum missi ut pacem cum Ægypti Rege suaderent, ab eo contemnuntur, Hieronymus *in cap.* 11. *Dan.*	203
4692	Antiochus filiam Cleopatram Ptolemæo despondet, Hieron. *in Dan. cap.* 11.	199
4694	Antiochus Syriam Judæamque recipit victo Scopa Ptolemæi duce, cæsis Judæorum pluribus Scopæ militantibus, deinceps erga populum Judaicom clemens.	197
4699	Antiochus filiam suam tradit Ptolemæo, bellum contra Romanos movet, insulas Romanis fœderatas aggreditur.	192
4700	Antiochus victus ad Thermopylas in Asiam fugit: classis Antiochi infeliciter pugnat.	191
4701	Antiochus à Scipionibus vincitur, & captus emittitur, quòd filium Scipionis captivum patri remisisset; legatos de pace ad Scipiones, deinde Romam mittit.	190
4702	Pax Antiocho data ea lege ut Asiæ locis cederet, & Provinciis quæ ultra Taurum sunt, quæ Eumenis Pergamenorum Regis essent in posterum, *Appianus*, & *Machab. lib.* 1. *cap.* 8.	189
4703	Aotiochus magnus occiditur, cùm Beli templum	188

plum

Anno Mundi.		An. an. ær. Ch.
	plum in Elymaide deprædari tentaret; & succedit Seleucus Philopator.	
4705	Seleucus Heliodorum mittit ad templum expilandum, Heliodorus cœlestibus ostentis à sacrilegio deterretur.	186
4710	Ptolemæo Epiphani succedit Ptolemæus Philometor.	181
4713	Philometoris anno quarto Dositheus Epistolam Phurim attulit Jerusalem, *Esther cap.* 11.	178
4715	Seleuco Philopatori succedit Antiochus Epiphanes.	176
4716	Jason Oniam hujus nominis tertium virum sanctissimum Pontificatu per fraudem spoliat.	175
4719	Menelaus Jasonem eadem fraude sacerdotio exuit, qua Jason fratrem Oniam.	172
4720	Antiochi prima in Ægyptum profectio, vincit Ægyptios inter Pelusium & Casium montem, se pueri Regis tutorem profitetur. Ptolemæus Cypri præfectus insulam illi tradit. Lysimachus fratri Menelao substituitur. Menelaus Oniam per Andronicum occidi curat: criminis pœnas luit Andronicus.	171
4722	Lysimachus multa conscio Menelao sacrilegia patrans occiditur à populo. Secunda Antiochi expeditio adversus Ægyptum. Jerusalem capitur & diripitur anno Græcorum quadragesimo tertio post centesimum.	170
4722	Antiochus tertia expeditione Ægyptum suæ ditioni subjicit præter Alexandriam. Philometori ab Alexandrinis sufficitur frater qui Physcon & Evergetes dictus; ad eum veniens Philometor regni particeps fit: deinde pellitur. Antiochus fratrum discordiam fovet, & frustrà tenat Alexandriam.	169
3723	Ptolemæi in gratiam redeunt, Antiochus ab Alexandriæ obsidione desistit deterritus à Legatis Romanis. Interim Apollonius Antiochi jussu Jerusalem iterùm diripit, sævitque in Judæos. Antiochus redux furorem in Judæorum legem vertit. Martyrium Eleazari, & septem fratrum cum matre. Mathathias cum filiis religionis & patriæ defensionem suscipit.	168
4724	Mathatias moritur.	167
4725	Judas Apollonium, Nicanorem, Timotheum & Bacchidem vincit.	166
4726	Judas Lysiam vincit. Templum repurgatur 25. mensis Casleu.	165
4727	Lysias iterùm vincitur. Antiochi mors: succedit Antiochus Eupator filius Antiochi. Lysias pacem offert Judæis; sed perfidi Syri Judæos vexare non desinunt.	164
4728	Judas arcem obsidet. Antiochus Eupator vincitur. Pax confecta. Menelaus pœnas criminum luit, cui succedit in Pontificatum Alcimus æquè sceleratus.	163
4729	Antiochus Eupator occiditur: regnat Demetrius filius Seleuci Philopatoris.	162
4730	Alcimus Demetrium contra Judæos incendit. Vincitur Nicanor. Judas fœdere cum Romanis inito infeliciter pugnat cum Bacchide, & occiditur; cui succedit Jonathas frater ejus.	161
4731	Alcimus miserè perit. Vacat Pontificatus in septennium. Judæa duobus annis quiescit.	160
4733	Jonathas, Bacchide debellato, pacem cum Syria componit.	158
4738	Alexander Antiochi Epiphanis filius Demetrium aggreditur. Jonathas partes Alexandri sequitur, à quo creatur Pontifex Maximus.	153
4742	Demetrius Soter pugnans fortiter occumbit: regnat Alexander, ducitque Cleopatram Ptolemæi Philometoris filiam. Jonatham magno habet in pretio. Onias in Ægypto templum ædificat, abusus Prophetia Isaiæ *cap.* 19.	150
4743	Demetrius Demetrii Soteris filius Alexandrum Balam aggreditur: Jonathas Apollonium Demetrii ducem fugat.	148
4745	Alexander à suis desertus, & ab ipso socero Philometore oppugnatus, perit. Philometor eodem tempore moritur, cui succedit Ptolemæus frater.	146
4746	Jonathas Demetrium placat, hic à Judæis defenditur contra subditos rebelles, quorum ad centum millia occiderunt. Demetrius beneficii immemor Judæos insectatur.	145
4747	Tryphon Antiochum Alexandri filium regem appellat, & cum Jonatha fœdus init. Jonathas adversùs Demetrianos bellum prospero eventu gerit. Cum Romanis & Spartiatis amicitiam renovat, dein Tryphonis fraude conjicitur in vincula, & necatur. Hoc anno Græcorum sexagesimo nono post centesimum scripta est prima Epistola, quæ legitur initio secundi libri Machabæorum.	144
4748	Simon Machabæus fratri succedit, & ad Demetrium transit, postquam Tryphon Antiocho Alexandri filio interfecto tyrannidem usurpasset: tunc ablatum est ab Israel jugum gentium: ab hoc anno numerandi anni qui in siclis Samaritanis occurrunt: fuit hic annus Græcorum septuagesimus post centesimum.	143
4749	Simon arcem Hierosolymitanam expugnat.	142
4750	Demetrius à Parthis capitur cæso exercitu.	141
4752	Cleopatra nubit fratri prioris mariti Demetrii Antiocho, qui Soter Pius & Sidetes dicitur; ad eos deficiunt Tryphonis Milites.	139
4753	Tryphon interficitur.	138
4756	Simon à Ptolemæo genero perfidiosè necatur.	135
	Joannes Hyrcanus, Simonis filius & successor, ab Antiocho Sotere in urbem Hierosolymitanam compulsus obsidetur: pax certis conditionibus sancita.	
4759	Anno Ptolemæi Evergetæ sive Physconis trigesimo octavo, ex quo cum fratre regnavit; Jesus avi sui Jesu Siracidæ librum interpretatur.	132
4761	Antiochus Sidetes Parthos bello aggressus victor primò, posteà victus in templo Nanneæ percutitur, & membratim scinditur, cujus morte Judæa prorsus libera remansit.	130
4762	Joannes Hyrcanus Idumæam subjicit, Idumæos ad Circumcisionem compellit.	129
4766	Anno Græcorum centesimo octogesimo octavo scripta est secunda Epistola, quæ legitur initio libri secundi Machabæorum.	125
4784	Joannes Hyrcanus moritur anno sui Pontificatus vigesimo nono, cui succedit Aristobulus ejus filius, & diadema regium assumit.	107
4785	Aristobulo succedit Alexander Jannæus.	106
4812	Alexander Jannæus post annos viginti septem fortunati principatus moritur: hic finis mensis Prophetici annorum triginta, quo durante tres pastores populi Judaici auferendos prædixit Zacharias capite undecimo: succedit Alexandro Hircanus, cujus loco mater regnum per annos novem administrat.	79
4824	Hircanus anno regni tertio ab Aristobulo fratre spoliatur.	67
4827	Pompejus expugnata Jerusalem Hircano regium nomen restituit, Judæam Romanis subjicit.	64
4844	Antigonus Aristobuli filius frustrà ad Julium Cæsarem recurrit. Herodes annos natus quinque & viginti Galilææ præficitur.	47
4851	Antigonus Parthorum auxilio Hircanum regno pulsum in vincula conjicit. Herodes procelloso tempore navigat in Italiam, ac rex Judææ declaratur à Triumviris & Senatu.	40
4854	Jerusalem à Sosio expugnata. Antigonus securi percussus. Herodes regno potitur.	37
4860	Pugna Actiaca.	31
4861	Herodes Hircanum Asmonæorum ultimum interficit.	30
4884	Anno urbis conditæ 747. Tiberio Claudio & Calphurnio Pisone consulibus, Augustus Censor perpetuus renuntiatus: censendi tempus currebat à prima die hujus anni usque ad ultimam anni U. C. 752.	7

Hoc

Anno Mundi.		An. an. æ. Ch.
4885	Hoc anno U. C. 748. Christum natum affirmant M. A. Capellus, Keplerus, Henschenius, Pagius.	6
4886	Hoc anno natum Christum asserunt Dekerus, Petavius, Pezron & alii plures, quo anno Quintilium Varum usque ad Octobrem Syriæ præfuisse nummi probant: nos Sulpitium Quirinium Consularem Varo successisse probabimus aliquando.	5
4887	Hoc anno Verbum caro factum est 25. Martii. Joannes natus 24. Junii. JESUS-CHRISTUS NATUS die 25. Decembris, secundùm Sulpitium Severum, Patresque alios numero plures, quo anno Herodes Judæos Augusto obligavit, sacramento à Pharisæis sex mille recusato, tunc census actus in Judæa Præside Syriæ Quirinio.	4
4888	Hoc anno natum Christum sexta Januarii Patres multi, alia die Baronius, Scaliger, putavere. Jesus Christus circumcisus, adoratus à Magis Nazareth profectus, inde in Ægyptum post mortem Herodis reversus. Mortuus Herodes circa Pascha regni trigesimo septimo à prima institutione, trigesimo quarto à capta Jerusalem, nondum expletis. Succedit Archelaus.	3
4890	Anno urbis conditæ septingentesimo quinquagesimo tertio. Hoc anno natum Christum ignorantiæ sæculis creditum est, à qua opinione docti recesserunt superiori sæculo.	2
4891	ÆRA CHRISTIANA anno urbis conditæ septingentesimo quinquagesimo quarto.	1
4900	Christus anno duodecimo ætatis expleto, cùm Jerusalem venisset ad Pascha, non redit cum parentibus, inventus post triduum in templo.	10.
	Anno Imperii Tiberii quinto & decimo ineunte, Joannes præcursoris ministerium exorsus, circa festum expiationis prædicat pœnitentiam.	
4928	Christus octava Novembris baptizatus secedit in desertum. Tentatus decima nona Decembris.	28
	Vigesima redit ad ripas Jordanis.	
	Vigesima prima Joannes respondet legatis Judæorum se non esse Christum.	
	Vigesima secunda, altera die post legationem, Jesus à Joanne declaratur AGNUS DEI.	
	Vigesima tertia secundùm Joannis testimonium, Petrus & Andreas Dominum sequuntur.	
	Vigesima quarta, tertia die post legationem, Joannes Pontificum jussu in vincula conjicitur. Jesus Philippum & Nathanael vocat; abit in Galilæam.	
	Sexta die Januarii Christus ad nuptias vocatus aquam mutat in vinum: posteà relicta Nazareth descendit cum matre & discipulis Capharnaum, ubi mansit non multis diebus.	
	Jesus ascendit in naviculam Petri. Petrus laxata in verbo ejus rete concludit multitudinem piscium copiosam; vocatus à Christo cum fratre Andrea, & relictis omnibus uterque Dominum sequitur.	
	Jesus reversus Capharnaum sabbato ejicit dæmonium; inde circuiens Galilæam docet in Synagogis, sanans omnem languorem.	
	Eligit Apostolos, & concionem habet, quæ dicitur sermo Domini in monte; hac finita leprosum mundat. Capharnaum ingressus sanat puerum Centurionis.	
	Synagoga egressus venit in domum Petri, & socrum ejus febribus liberat; vesperè omnes malè habentes curat; facta autem die abit in desertum locum.	
	Matthæus vocatus: gesta deinde quæ apud Matthæum referuntur cap. nono.	
	Missi Apostoli duodecim ad prædicandum: gesta quæ leguntur capite decimo. Missi paulò post septuaginta discipuli.	
	Filius viduæ Naim suscitatus.	
	Discipuli Joannis missi à Joanne, nondum vinculis soluto, veniunt ad Jesum. Gesta quæ leguntur Matthæi cap. undecimo.	
	Mulier peccatrix lacrymis pedes Christi rigat, ei remittuntur peccata.	
	Instante Pascha Judæorum, ascendit Jesus Jerosolymam; ejicit è templo vendentes & ementes. Gesta quæ leguntur Joannis capite secundo, à versu 13. ad tertii 23. Joannes vinculis solvitur. Pascha contigit Aprilis 16. sabbato.	
	Sabbato secundo primo, id est, sabbato sequente diem primum post Pascha, quo manipulus spicarum offerebatur, hoc sabbato in quam discipuli per sata transeuntes reprehensi quòd spicas vellerent, à Domino defenduntur.	
	Altero sabbato manus arida sanata.	
	Tunc mulieres Jesum sequebantur, quas inter Maria Magdalena.	
	Martha excipit Dominum.	
	Dominus docet discipulos modum orandi. Dominus baptizabat in Judæa, Joannes Baptista in Ænnon.	
	Jesus ut cognovit quia audierunt Pharisæi, quòd Joannes baptizaret, reliquit Judæam, & abiit iterùm in Galilæam: oportebat autem transire per Samariam; transeundo cum Samaritana colloquitur.	
	Jesus venit iterùm in Cana, & sanat reguli filium. Joannes ab Herode vinctus. Jesus Pharisæos insectatur.	
	Pharisæi cum Herodianis conspirant adversus Jesum. Jesus secedit ad mare Tiberiadis. Gesta quæ *Matth. cap* 12. *à v.* 14. *&* *Marcus cap.* 3. *à v.*6. referunt; ea etiam quæ *Matth. c.* 13. *& Marc. c.* 4.	
	Jesus venit Nazareth in patriam suam; ibi contemnitur.	
	Joannes decollatus vigesima nona Augusti.	
	Jesus redit ad festum tabernaculorum, & sabbato languidum sanat juxta Piscinam.	
4920	Reverso in Galilæam Domino, Herodes audita ejus fama Joannem putat surrexisse a mortuis.	30
	Jesus abit in locum desertum, qui est Bethsaidæ, trans mare Galilææ: erat proximum Pascha, & sequebatur eum multitudo magna, quam Dominus pavit quinque panibus & duobus piscibus: ac ne facerent eum regem, fugit. Gesta quæ Joannes capite sexto refert, & Matthæus 14. à v. 13.	
	Jesus ascendit ad Pascha celebratum hoc anno 5. Aprilis feria tertia, & statim redit in Galilæam: gesta quæ Lucas refert *cap.* 1. 14.	
	Accedunt ad Jesum Scribæ & Pharisæi ab Jerosolymis. Jesus secedit in partes Tyri & Sidonis: redit ad mare Galilææ: pascit quatuor millia hominum septem panibus & pisciculis paucis: venit in fines Magedan: iterùm trans fretum in desertum abit.	
	Gesta quæ Lucas refert, *cap.* 15. *&* 16. venit Bethsaidam, & cæcum sanat.	
	Inde Cæsaream Philippi venit: Petri fidem laudat, & præmio afficit, dies sex, nempe die octava post Confessionem Petri.	
	Sexta Augusti transfiguratur.	
	Postridie dæmonem ejicit, quem discipuli ejicere non potuerant: cùm venisset Capharnaum jubet Petrum statere invento in ora piscis solvere tributum pro se & Petro. Apostolos compescit de primatu contendentes. Gesta quæ Matthæus narrat *cap.* 18. clam venit ad Scenopegia.	
	Ingreditur Jerusalem festo mediante.	
	Cæco nato visum restituit.	
	In Galilæam proficiscitur.	
	Redit Jerusalem ad Encænia.	
4921	Moratur circa Jordanem, ubi Joannes baptizaverat. Gesta quæ Matthæus narrat *cap.* 19. *&* 20. usque ad v. 17.	31
	Jesus faciem suam firmat, ut eat in Jerusalem; non recipitur à Samaritanis. Jacobum & Joannem docet quis zelus Christianum deceat, decem leprosos curat, prædicit Apostolis quæ passurus erat Jerusalem, nuntium accipit de morbo Lazari, subsistit duobus diebus, quibus elapsis iter prosequitur; cæcum sanat prope Jericho.	

In-

Anno Mundi.		An. ær. Ch.
	Ingressus Jericho divertit ad Zachæum, egrediens Jericho cæcis duobus visum reddit. Venit Bethaniam, & Lazarum suscitat.	
	Concilium Pontificum adversus Jesum.	
	Jesus moratur cum discipulis in deserto Ephrem.	
	Jesus Bethaniam redit: Maria pedes illius ungit. Judas dolet sublatam furandi occasionem.	Martii 17.
	Feria Prima, Jesus ingreditur Jerusalem triumphans, vesperè redit Bethaniam.	Martii 18.
	Feria secunda, redit Jerusalem, ficui maledicit.	Martii 19.
	Feria tertia, vident discipuli ficum exaruisse.	Martii 20.
	Feria quarta, Judas Dominum vendit triginta argenteis.	Martii 21.
	Feria quinta, sub vesperam, incipiente prima die Azymorum, Jesus discipulis dicit: Parate nobis Pascha ut manducemus; cœnantibus illis dat sub specie panis corpus, sub specie vini sanguinem suum.	Martii 22.
	Feria sexta, Jesus hora tertia judicatus, hora sexta crucifixus, moritur qua hora necesse erat occidi Pascha, sepelitur vesperè.	Martii 23.
	Sabbato decima quinta Azymorum, ejus corpus in sepulchro, anima cum Patrum animabus manet.	Martii 24.
	Feria prima, oblatio manipuli, Christus resurgit.	Martii 25.
	Apparet primò Mariæ Magdalenæ.	
	Secundò mulieribus piis quæ ad monumentum venerant.	
	Tertiò Petro.	
	Quartò discipulis euntibus in Emmaus.	
	Quintò Apostolis absente Thoma.	
	Sextò post dies octo apparet Apostolis Thoma præsente.	1. Apr.
	Septimò apparet in monte Galilææ plusquam quingentis fratribus.	
	Octavò deinde visus est Jacobo.	
	Nonò visus est Apostolis ad mare Tiberiadis piscantibus, ac sæpiùs per quadraginta dies, convescens & loquens de regno Dei.	
	Denique feria quinta, die quadragesima à Resurrectione, Jesus ascendit in cœlum, & sedet à dextris Dei.	3. Maii.
	Die Maji decima tertia, quæ Dominica, & in quam hoc anno Pentecostes Judæorum incidit, Spiritus sanctus descendit hora tertia, quinquagesima die post resurrectionem Domini: eadem Petrus prima concione tria hominum millia convertit.	
	Sanatur claudus à Petro & Joanne, & secunda Petri concione convertuntur quinque millia. Petrus & Joannes in carcerem missi citò remittuntur.	
	Petrus Ananiam & Saphiram verbo interficit.	
	Apostoli in carcerem missi liberantur ab Angelo.	
	Rursus in judicium adducti virgis cæduntur.	
	Creantur septem Diaconi.	
	Die vigesima sexta Decembris lapidatur Stephanus Diaconorum primus, disperguntur fideles.	
4982	Philippus Diaconus convertit Samaritanos. Petrus & Joannes illos Confirmationis Sacramento muniunt. Philippus Diaconus Eunuchum Candacis Reginæ Æthiopum baptizat.	32
4983	Die Januarii vigesima quinta Paulus convertitur.	33
	Paulus Damasco discedit in Arabiam: mox Damascum revertitur, à Christo ipso per revelationem edoctus fidei mysteria.	
4986	Pilatus exauctoratus, & in exilium missus Viennam, ubi se ipsum interimit. Caiphas quoque hoc anno in ordinem redactus, postmodùm miserè perit. Judæi in Paulum conspicant, & præfectum Arabem Damasci in eum incendunt: Paulus per murum dimissus in sporta evadit, venit Jerusalem, tribus annis elapsis à conversione: Barnabas illum ducit ad Petrum, & Jacobum fratrem Domini. Permanet apud Petrum dies quindecim. Postea deducitur Cæsaream, & inde Tarsum dimittitur.	36

Anno Mundi.		An. ær. Ch.
	Petrus Lyddæ paralyticum sanat, Joppe Dorcam suscitat.	
4987	Saulus in Cilicia prædicat: Tiberius moritur. Cajus succedit.	37
4988	Saulus in Syria prædicat. Petrus Cornelium baptizat.	38
4989	Matthæus Evangelium scribit. Herodes Antipas regno exuitur: extat nummus illius Herodis, qui Caji nomen habet inscriptum, & annum quadragesimum tertium: incipit hæc Epocha ab eo tempore quo Herodes Ascalonita paulò ante mortem Judæos coegit Sacramento se obstringere Cæsari. Vide Josephum. Barnabas Antiochiam mittitur. Saulus Tarsum redit.	39
4930	Barnabas Saulum ducit Antiochiam. Agabus famem prædicit sub Claudio futuram.	40
4931	Cajus occiditur. Succedit Claudius. Saulus & Barnabas annum totum Antiochiæ laborant: discipuli cognominantur Christiani.	41
4932	Herodes Agrippa, Herodis Ascalonitæ nepos, ut placeret Judæis, Jacobum Joannis fratrem gladio occidit, Petrum Carceri mancipat: Petrus ab Angelo liberatur.	42
	Judæam premit fames. Saulus & Barnabas eleemosynas Christianorum Antiochenorum deferunt Jerusalem. Joannes Marcus illis jungitur.	
	Saulus & Barnabas segregati à Spiritu sancto, ut gentibus prædicarent, Seleuciam veniunt, ac deinde in Cyprum navigant: Saulus priusquam Antiochia excederent, captus fuit ad tertium cœlum.	
4933	Sergius Paulus proconsul Cypri fit Christianus. Paulus & Barnabas Pergam Pamphiliæ veniunt.	43
4934	Paulus & Barnabas in Pisidiam perveniunt, & Antiochiæ Pisidiæ plurimùm laborant. Pisidia pulsi in Lycaoniam proficiscuntur. Iconii, Lystris, Derbæ multa patiuntur. Herodes Agrippa divinitùs percussus moritur.	44
4935	Iterùm Lystram veniunt Saulus & Barnabas. Inde Antiochiam Pisidiæ, & constituunt per singulas Ecclesias Presbyteros. Pergem ac inde Antiochiam Syriæ repetunt.	45
4936	Orta quæstio de legalibus retinendis.	46
4937	Concilium Apostolorum anno post Conversionem Pauli decimo quinto: decretum Concilii, Paulus, Barnabas, Judas & Silas, perferunt Antiochiam; quam in urbem venit etiam Petrus.	47
4938	Petrus à Paulo reprehenditur, Paulus & Barnabas dissident de Joanne Marco, Paulus assumpto in socium Sila perambulat Syriam & Ciliciam; pervenit Derben, & inde Lystram, ubi Timotheum circumcidit, & secum abducit.	48
4939	Paulus per Phrygiam, Galatiam, Mysiam excurrit; Troadem venit, ubi Lucas ei adjungitur. Troade in Macedoniam transit; Philippis moratur, ac postea per Amphipolim & Apolloniam Thessalonicam pervenit, ubi diu prædicat.	49
4941	Paulus Berœam petit; inde pulsus Athenas venit, Timotheum mittit Thessalonicam.	51
4942	Judæi Italia pelluntur. Paulus Corinthum venit; inde scribit utramque Epistolam ad Thessalonicenses.	52
4943	Paulus sistitur coram Gallione Achaiæ proconsule; liber dimittitur. Abiturus in Syriam, comam sibi ex voto attondet in Cenchris Corinthi portu. Ephesum appellit, & relictis ibi Aquila & Priscilla, Cæsaream profectus ascendit Jerusalem quartò, & inde Antiochiam descendit. Interim Apollo venit Ephesum, & ab Aquila ac Priscilla meliùs edoctus, Corinthum profectus est.	53
4944	Paulus per Phrygiam & Galatiam Ephesum venit: prædicat in Synagoga tres menses.	54
	Claudius moritur. Succedit Nero.	
4945	Petrus Corinthum, inde Romam primò venit, & ibi sedem figit Antiochia relicta Evodio.	55
	Paulus disserit in schola Tyranni Ephesi.	

Apol-

Anno Mundi.		An. an. ær. Ch.
	Apollo Corintho ad Paulum venit. Scribit Paulus primam ad Corinthios; præmittit Timotheum cum Erasto in Macedoniam.	
4946	Excita a seditione contra se abit in Macedoniam, unde secundam ad Corinthios Epistolam scribit, post annos quatuordecim, ex quo raptus fuerat in tertium cœlum. Scribit quoque ad Galathas è Macedonia. In Græciam venit.	56
4947	Marcus Evangelium scribit Romæ. Petrus Roma discedens alias Europæ partes lustrat. Paulus Corintho scribit ad Romanos.	57
	Jacobus frater Domini Epistolam suam scribit: Lucas Evangelium.	
4948	Paulus ex Græcia in Macedoniam reversus Philippis manet per dies Azymorum. Venit Jerusalem quinto; circa Pentecosten coram Felice accusatur: Cæsareæ in vinculis retinetur; coram Drusilla iterùm auditur.	58
4949	Paulus Cæsareæ manet in libera custodia. Petrus Romam reversus, inde primam Epistolam scribit.	59
4950	Felici biennio expleto, ex quo Paulus accusatus est, successor datus. Paulus sistitur Festo, Cæsarem appellat, producitur coram Agrippa, Romam navigat. Jacobus frater Domini interficitur.	60
4951	Paulus Romam pervenit anno Neronis septimo, mense Februario.	61
4952	Paulus in vinculis scribit ad Philippenses, ad Ephesios, ad Colossenses, ad Philemonem.	62
4953	Paulus Roma discedere permittitur: Italiam prædicando lustrat. scribit ad Hebræos. Lucas Acta conscribit.	63
4954	Paulus in Cretam navigat, & ibi Titum Episcopum relinquit; è Creta in Judæam sextò	64

Anno Mundi.		An. in. ær. Ch.
	cùm Timotheo venit, è Judæa in Asiam, Colossenses visitat; Ephesi Timotheum relinquit Episcopum.	
	Nero Christianos persequitur. Joanni exuli in Pathmo revelatur clades Jerusalem Deicidæ & Romæ idololatræ, quæ Apocalypsi exprimitur.	
4955	Paulus Philippis moratur, scribit ad Timotheum & ad Titum, hiemat Nicopoli.	65
4956	Paulus Corinthum petit, & ibi Erastum relinquit. Venit Troadem, ubi penulam relinquit, libros & membranas apud Carpum. E Troade Miletum venit, ibi hæret Trophimus æger. Bellum contra Judæos incipit. Petrus cruci affigitur vigesima nona Junii: paulò ante secundam Epistolam scripserat. Linus Petro succedit.	66
4957	Paulus Romam accedens conjicitur in vincula; defendit se coram Helio, cui Nero absens vices suas tradiderat; nemo illi adest, tamen ereptus ex ore Leonis scribit secundam ad Timotheum Epistolam. Inde in Galliam & Hispaniam peregrinatur. Romam redux, cervicibus abscissis cœlo transmittitur vigesima nona Junii, anno à morte Petri revoluto: ita Prudentius, Augustinus, Arator.	67
4958	Nero se ipsum interimit nona Junii.	68
4960	Titus Jerusalem expugnat & diruit die Augusti XXXI. Hic finis quadraginta annorum peccati Juda, nempe Deicidii, de quibus Ezechiel.	70
4986	Joannes Evangelium scribit, & postea Epistolas, quarum prima ad Parthos.	96
4988	Judas frater Jacobi Epistolam scribit.	98
	Joannes ultimus Apostolorum moritur.	

F I N I S.

ROMANÆ CORRECTIONIS,

IN LATINIS BIBLIIS

EDITIONIS VULGATÆ,

JUSSU

SIXTI V. PONTIFICIS MAXIMI

Recognitis,

LOCA INSIGNIORA;

OBSERVATA

A FRANCISCO LUCA BRUGENSE,

Ecclesiæ Cathedralis Audomaropolitanæ
Theologo & Decano.

R.MO IN CHRISTO PATRI

JACOBO BLASÆO,

EPISCOPO

AUDOMAROPOLITANO,

Domino ſuo cum primis colendo,

FRANCISCUS LUCAS.

T inde ab ineunte ætate, Sacræ Scripturæ lectione plurimùm ſum delectatus, R.me Præſul idemque Ampliſſime Domine: ita magnam mihi attulit voluptatem, quòd vidi ſuperioribus annis, in lucem prodeuntia, Latina veteris vulgatæque verſionis Biblia, auctoritate ſummorum Pontificum, nominatim Sixti Quinti, &, qui hodie feliciſſimè ſedet, Clementis Octavi, à Notariorum mendis vitiiſque diligentiſſimè expurgata. Verùm quantam hæc res voluptatem, tantam è diverſo triſtitiam animo meo attulit metus, ne, dum variis poſthac locis hæc Biblia typis cudi recudique contingeret, foret, ut brevì in ſublata jam vitia recideretur. Quamvis enim, ad hoc periculum evitandum, prudentiſſimè caverit ſummus Pontifex, ne quivis Typographus ea poſſet excudere: ea tamen eſt, plerorumque qui Typographiis præſunt, vel inſcitia, ut non agnoſcant, vel incuria, ut negligant, quod verum eſt, & inolitis vitiis poſtponant. Tale quid videmus in Romanis Miſſalibus & Breviariis accidiſſe, iis præſertim quæ extra hoc Belgium impreſſa ſunt: ſimile quibuſdam locis fieri cœptum eſt in his ipſis Bibliis. Dum igitur diſpicio, quodnam efficaciſſimum remedium huic malo queat adhiberi, ne ampliùs ea loca corrumpantur, quæ jàm dexterrimè correcta ſunt: viſum eſt mihi, ſuffragante Moreto exactiſſimæ diligentiæ Typographo (quemadmodum Plantini hæredem decet) expediens fore, ut adhibito auctographo Romano, quod ille ad me miſit, colligerem præcipua atque inſigniora, quæ in hac Bibliorum editione, à Romanis Patribus reſtituta ſunt, loca: & indicata ea quæ rejecta eſt lectione, ita clarè diſtinguerem unam ab altera, ut deinceps

nemo non clarè intelligere posset, quæ proba sit lectio, quæ reproba; quæ textu expulsa, quæ in textum, summi Pontificis, Ecclesiæ totius capitis, auctoritate recepta. Nam quamvis, nec hoc quidem modo effici poterit, ne Typographi amplius errent: id tamen fiet, ut non errent si velint; si velint inquam Correctorium hoc à nobis collectum consulere: quòd si nolint, nec vereantur negligentes relabi in vetera vitia; ut minimùm poterunt ex hoc libello negligentiæ argui, & quæ admiserint menda dignosci atque auferri. Sic enim concinnatum à nobis est hoc Correctorium, indicato ad singula loca nodo ipso difficultatis, adeoque puncto in quo varietas consistit, ut etiamsi contingeret typographicum vitium in hoc ipsum irrepete, facile esset ex circumstantiis deprehendere. Quocirca fiet hac ratione, ut non pereat Romanorum Patrum labor, quin Biblia veteris ac vulgatæ editionis Latinæ ab ipsis emendata, in suo nitore permanere ac perseverare queant, & sarta tecta perpetuò conservari. Quamobrem, uti speto hanc operam meam ipsis gratam fore: ita gratiorem etiam fore confido, si R.^mæ Paternitatis Tuæ, quam illi nobis summo cum præconio Episcopum non ita pridem magno nostro bono præfecerunt, subjectis calculis approbetur. Quod ut impetrare me posse sperem, facit eruditissima simul & sacrarum literarum studiosissima R.^mæ P.^tis Tuæ humanitas: quam ut Dominus Deus mihi & Ecclesiæ Audomaropolitanæ multis annis servet incolumem, continuis precibus obtinere contendo. Audomaropoli, anno secundo à sexcentesimo & millesimo, III. Nonas Aprilis.

Omnia, Catholicæ Ecclesiæ, ejusquè in terra conspicui capitis, Romanì Pontificis, judicio, submissa sunto.

Franciscus Lucas.

Æc loca Romanæ & Apostolicæ recognitionis & restitutionis vulgatæ Latinæ sacrorum Bibliorum editionis, à R.^do Domino FRANCISCO LUCA *Brugense, Theologo & Ecclesiæ Cathedralis Audomarensis Decano, ex ipso auctographo Romano (quod vidimus) observata & collecta utiliter imprimentur, tum ad retinendam deinceps legitimam lectionem, eamque à Chalcotypes mendis revindicandam, tum etiam ut ii qui jam Biblia veteris editionis habent, eadem facillimo negotio ex hac observatione corrigere & restituere possint.*

F. Jac. Episcopus Audomarensis.

ROMA-

ROMANÆ CORRECTIONIS IN LATINIS BIBLIIS EDITIONIS VULGATÆ, JUSSU SIXTI V. PONTIFICIS MAXIMI Recognitis;

LOCA INSIGNIORA;

Observata à FRANCISCO LUCA Brugense, Ecclesiæ Cathedralis Audomaropolitanæ Theologo & Decano.

GENESIS.

CAPITIS *primi versu secundo.* Et spiritus Dei ferebatur super aquas. *Non sine causa, Romani Correctores,* Domini, *id est,* τοῦ Κυρίου, *quod est in multis libris, mutarunt cum* Dei, *id est,* τοῦ Θεοῦ *quod est in aliis.*

Versu 26. Et bestiis. *Rectè hic omiserunt vocem* terræ, *quam quidam libri addunt in hunc modum.* Et bestiis terræ.

Sequitur: Universæque terræ. *Non est scribendum* creaturæ, *pro eo quod est in Sixtinis Bibliis* terræ.

V. 27. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam. *Meritò hic omissum est,* & similitudinem, *quod multi libri superfluè interponunt, acceptum ex versu superiori aliisque similibus.*

CAP. II. *Versu 4.* Quando creata sunt. *Fæminino generi* creatæ, *quod exstat in aliis exemplaribus, præferendum est neutrum* creata.

V. 16. Præcepitque ei dicens. *Non est mutandum præteritum* præcepit, *cum præsenti* præcipit.

CAP. III. *v.* 10. Vocem tuam audivi. *Non est addendum* Domine, *ut nec versu proximo* Dominus *primo casu, ubi legis:* Cui dixit: Quis enim *&c.*

V. 19. In sudore vultus tui vesceris pane. *Sequitur in quibusdam libris additur quo pronomen* tuo, *sed quod meritò omissum est.*

V. 23. Et emisit eum Dominus Deus. *Non est auferenda conjunctio* &.

CAP. IV. *v.* 7. Statim in foribus peccatum aderit. *Hoc non est adjiciendum pronomen* tuum.

V. 15. Posuitque Dominus Cain signum. *Romani Patres amiserunt eam quæ nomini* Cain *præponi solet in præpositionem: nam & antiqui nostri codices hic variant (alii enim scribunt* in Cain signum, *alii* signum in Cain, *alii denique* Cain in signum*) & Lxx. similiter sine præpositione verterunt* τῷ Κάϊν, *tertio casu.*

CAP. V. *v.* 3. Et genuit ad imaginem. *Conjunctio omissa est, quam quidam interponunt,* vox filium.

V. 22. Et vixit postquam. *Nomen* Henoch *hic non repetitur, sed subaudiendum relinquitur è proximo.*

CAP. VI. *v.* 6. Et tactus dolore cordis intrinsecùs. *Prudenter sublatum est, quod plerique, vel præponunt vel postponunt,* & præcavens in futurum.

Vers. 17. Universa quæ in terra sunt consumentur. *Deleta est conjunctio* &, *quæ à quibusdam libris huic pericopæ præponebatur.*

V. 21. Et erunt tam tibi quàm illis in cibum. *Non scribas* escam, *pro eo quod in utrisque libris est* cibum.

CAP. VII. *v.* 2. Tolle septena & septena. *Non mutes imperativi præsens* tolle, *cum futuro indicativi* tolles.

V. 13. Uxor illius, & tres uxores filiorum ejus cum eis. *Ut non est præponenda conjunctio* & *ante vocem* uxor, *ita, non est delendus numerus* tres *ante vocem* uxores.

V. 17. Quadraginta diebus. *Omittendum est quod sequitur in quibusdam codicibus* & quadraginta noctibus.

V. 23. Et delevit omnem substantiam. *Superfluit quod quibusdam exemplaribus additur* Deus.

CAP. VIII. *v.* 7. Qui egrediebatur & non revertebatur. *Non judicarunt Romani Correctores omittendam negationem.*

V. 21. Et ait: Nequaquam. *Non interponas* ad eum.

Ibidem. Omnem animam viventem. *Non deleas* τὸ viventem.

CAP. IX. *v.* 5. De manu viri & fratris ejus. *Quidam codices repetunt* τὸ de manu, *hoc modo:* De manu viri & de manu fratris ejus; *superfluè.*

V. 16. Eritque arcus in nubibus. *Sixtina Biblia non addunt nomini* arcus *pronomen* meus.

V. 21. Inebriatus est & nudatus. *Superfluit quod in quibusdam libris sequitur* jacuit.

V. 25. Maledictus Chanaan. *Redundat vox* puer, *quam interponunt quidam.*

CAP. X. *v.* 1. Hæ sunt generationes filiorum Noe. *Injuriâ delent quidam vocem* filiorum.

V. 9. Ob hoc exivit proverbium. *Cave mutes* ob, *quod est,* propter, *cum* ab; *id est, vocalem quartam cum prima.*

V. 18. Et post hæc disseminati sunt. *Legendum est* post hæc, *non* per hos.

CAP. XII. *v.* 6. Usque ad convallem. *Meritò hic omissa est & conjunctio quæ præponebatur.*

V. 7. Qui apparuerat ei. *Quod sequitur in quibusdam libris* & invocavit ibi nomen ejus, *consultò transfossum est.*

V. 16. Et famulæ & asinæ. *Non est scribendum* familiæ, *pro* famulæ, *quod est ancillæ: nec omittendum* asinæ *fæmininum, licet præcesserit masculinum* asini.

V. 18. Quare non indicasti? *Non addas pronomen* mihi, *sed subaudias.*

CAP. XIII. *v.* 14. Leva oculos tuos. *Non subjicias* in directum, *quod alii.*

V. 17. Surge & perambula. *Conjunctio ergo superfluè interponitur à quibusdam.*

CAP. XIV. *v.* 5. In Astarothcarnaim. *Malè quidam, interjecta conjunctione, scribunt* In Astaroth & Carnaim.

V. 7. Et venerunt ad fontem Misphat. *Meritò hic omissum est adverbium* usque.

V. 15. Usque Hoba, quæ est ad lævam Damasci. *Et hic meritò omittitur, quod alii addunt,* & Phœnicem. Usque Hoba & Phœnicem, quæ est.

CAP. XVI. *v.* 1. Non genuerat liberos. *Tertiò hic rectè omittitur pronomen* sibi, *quamquam subaudiendum sit* ei *ex Hebræo.*

V. 7. Qui est in via Sur. *Alii legunt relativum fæmininum* quæ, *relatam ad solitudinem: sed Sixtina Biblia rectiùs masculinum* qui, *ita ut ad fontem referatur, quod Hebræa exigunt.*

V. 13. Vocavit autem. *Non addas* Agar, *sed intelligas.*

CAP. XVII. *v.* 4. Et pactum meum tecum. *Superfluit verbum* ponam, *quod adjiciunt quidam.*

V. 17. Et risit dicens in corde suo. *Hic verborum ordo, ut est certior altero* In corde suo dicens, *ita antiquis Latinis atque Hebraicis libris congruentior.*

CAP. XVIII. *v.* 4. Et lavate pedes vestros. *In aliis antigraphis passivè legitur* Et laventur pedes vestri: *verum illud Hebræo consonat.*

V. 5. Et confortate cor vestrum. *Similis est hujus loci ratio, ubi alii codices legunt* & confortetur cor vestrum.

V. 6. Tria sata similæ commisce. *Non est omittenda vox* similæ.

V. 25. Nequaquam facies judicium hoc. *Nec hic omittendum est pronomen* hoc.

CAP. XIX. *v.* 1. Et sedente Lot. *Neque conjunctio* & *hinc auferenda est.*

V. 14. Surgite egredimini. *Hic non est interponenda aut addenda conjunctio* &.

V. 29. Recordatus Abrahæ liberavit Lot. *Alii* Recordatus est Abrahæ & liberavit Lot.

V. 35. Dederunt etiam & illa nocte. *Quidam etiam gravant verbum* dederunt *particula enclitica* dederuntque.

CAP. XX. *v.* 7. Nunc ergo redde viro suo uxorem, quia propheta est: & orabit pro te, & vives. *Hic est ordo, non tantum Sixtinorum, verumetiam nostrorum antiquorum codicum, Hebraicæ veritati consonantium. Invertitur multis libris,* aliud quia propheta est, *postponitur hunc &* orabit pro te.

V. 16. Mementoque te deprehensam. *Non deleas particulam conjunctionem* que.

CAP. XXI. *v.* 7. Quis auditurum crederet Abraham. *Ita legendum est, participium futuri temporis, quarto casu,* auditurum, *non primo,* auditurus; *multo minus secunda* auditorum, *a nomine* auditor.

V. 15. Subter unam arborum quæ ibi erant. *Lege pluraliter* arborum quæ ibi erant, *non singulariter* arborem quæ ibi erat.

V. 20. Et fuit cum eo. *Non addas, sed subaudias* Deus.

CAP. XXII. *v.* 20. His ita gestis. *Non mutes adverbium* ita *cum conjunctione* itaque.

CAP. XXIII. *v.* 13. Circumstante plebe. *non est addendum pronomen* ejus.

Ibidem. Et sic sepeliam mortuum meum in eo. *Non scribas antecedens* agro *pro relativo* eo.

V. 19. In spelunca agri duplici. *Profecto casu* duplici, *quidam scribunt secundum* duplicis.

CAP. XXIV. *versu* 12. Dixit: Domine Deus. *Non scribas* oravi: Dominum dicens: Domine Deus.

V. 14. Cum domino meo. *Non legendum, sed intelligendum est, nomen* Abraham.

V. 24. Filia sum Bathuelis, filii Melchæ, quem peperit ipsi Nachor. *Alii invertunt verborum ordinem, hoc modo:* Filia sum Bathuelis, filii Nachor, quem peperit ei Melcha: *& quamquam hæc lectio clarior sit, non tamen est hujus versus, sed quadragesimi septimi subsequentis.*

V. 32. Ad lavandos pedes ejus. *Cave mutes pronomen singulare* ejus, *cum nomine plurali* camelorum, *quod est in plerisque libris.*

V. 41. Cùm veneris ad propinquos meos. *Ita rectius legitur,* propinquos *ex antiquis libris, quam* proximos.

V. 54. Dimittite me. *Plurale legendum est, non singulare* dimitte.

V. 59. Et nutricem illius. *Non addas* Deboram, *proprium nutricis nomen.*

V. 65. At illa tollens citò pallium. *Non subjicias pronomen* suum.

V. 66. Narravit Isaac. *Redundat quod quidam hic interponunt adduntque* domino suo.

CAP. XXV. *v.* 2. Quæ peperit ei Zamran. *Ita scribendum est* Zamran, *ultima littera existente tertia ex liquidis* n, *non secunda* m.

V. 10. Quem emerat à filiis Heth. *Non est mutandum relativum masculinum* quem, *quod agrum refert, cum fœminino* quam, *quod referat speluncam.*

V. 15. Hadar & Thema. *Prioris nominis ultima littera est,* r, *id est* res, *non* d, *quod est,* daleth; Hadar, *non* Hadad.

V. 25. Qui prior egressus est. *Sic legunt Sixtina Biblia cum antiquis exemplaribus, comparativum* prior *pro superlativo* primus.

CAP. XXVI. *v.* 31. In locum suum. *Hujus loco non scribas* in domum suam.

V. 34. Duxit uxores. *Non addas* duas.

CAP. XXVII. *v.* 12. Et inducam super me maledictionem. *Non est mutanda prima persona* inducam *cum tertia* inducat.

V. 21. Accede huc ut tangam te. *Pro adverbio* huc, *alii libri habent* ad me, *minus rectè.*

V. 28. Frumenti & vini. *Omitte quod sequitur in quibusdam libris* & olei. *Idem infra venit infra, v.* 37.

CAP. XXVIII. *v.* 5. Profectus venit. *Non mutes simplex* venit *cum composito* pervenit.

CAP. XXIX. *v.* 13. Cucurrit obviàm ei. *Pro simplici* cucurrit, *quidam legunt compositum* occurrit.

V. 25. Quare imposuisti mihi? *Nequaquam addendum est nomen* Liam.

CAP. XXX. *v.* 16. Et ad me, inquit, intrabis. *Consodiendum est verbum* ait, *quod quidam addunt:* Et ait, ad me, inquit, intrabis.

V. 18. Appellavitque nomen ejus Issachar. *Omitte quod sequitur in quibusdam libris* quod est merces.

V. 26. Tu nosti servitutem. *Non addas conjunctionem* verò.

V. 30. Ut aliquando provideam etiam domui meæ. *Non est omittenda particula* etiam.

V. 33. Furti me arguent. *Cave mutes verbum plurale tertiæ personæ* arguent, *cum singulari secunda persona* argues.

CAP. XXXI. *v.* 29. Sed Deus Patris vestri. *Pronomen* tui *consultò mutatum est cum* vestri, *ne quis errorem esse putet.*

V. 32. Et aufer. *Non omittatur conjunctio* &.

V. 39. Quidquid furto peribat. *Præferendum est nomen* furto *adverbio* furtim.

V. 49. Intueatur & judicet. *Non praeponas* & adjecit Laban.

CAP. XXXII. *v.* 1. Jacob quoque abiit itinere quo cœperat. *Alii legunt* Jacob autem abiit in itinere quod cœperat, *conjunctionem quoque mutant cum* autem, *addunt præpositionem* in, *denique pro ablativo* quo *scribunt accusativum* quod.

V. 4. Præcepitque eis: *Servandum est præteritum* præcepit, *non substituendum præsens* præcipit.

V. 18. Domino meo Esau. *Pronomen primæ personæ* meo, *non est mutandum cum pronomine tertiæ personæ* suo.

V. 29. Cur quæris nomen meum? *Sequitur in quibusdam libris* quod est mirabile, *sed non est illud hujus loci, verùm Jud.* 13. *v.* 18.

CAP. XXXIV. *v.* 15. Omne masculini sexus. *Interpres dedit neutrum* omne, *non masculinum* omnis.

V. 23. Unum efficiemus populum. *Futurum indicativi* efficiemus, *non est mutandum cum præsenti imperativi* efficiamus.

CAP. XXXV. *v.* 4. At ille infodit ea. *Retinendum est neutrum* ea, *non mutandum cum fœminino* eas.

V. 8. Ad radices Bethel, subter quercum. *Legendum est* subter, *quod locum inferiorem significat, non* super *contrarium, tametsi hoc sit in Romana anno* 1593. *editione: error est enim typographicus.*

CAP. XXXVI. *v.* 11. Et Cenez. *Sequitur in quibusdam libris* Et Core; *sed superfluè.*

V. 14. Filiæ Anæ, filiæ Sebeon. *Cave scribas masculinum* filii, *pro fœminino* filiæ, *priori præsertim loco.*

V. 17. Isti filii Basemath uxoris Esau. *Minimè redundant hæc verba.*

V. 24. Cum pasceret asinos. *Pro masculino* asinos, *non est substituendum fœmininum* asinas.

CAP. XXXVII. *v.* 22. Non interficiatis animam ejus, nec effundatis sanguinem. *Utrumque verbum secunda persona legitur,* interficiatis, effundatis; *neutrum prima,* interficiamus, effundamus.

Ibidem. In cisternam hanc. *Pronomen* hanc *non est commutandum cum nomine* veterem.

V. 28. Et prætereuntibus Madianitis. *Nec hic nomen* Madianitis, *cum altero* Ismaelitis.

Ibidem. Viginti argenteis. *Denique nec hic numerus minor* viginti, *mutandus est cum majore* triginta.

CAP. XXXVIII. *v.* 2. Vocabulo Sue. *Pro* e *secunda, alii scribunt* a *primam vocalem, in nomine* Sua.

V. 12. Mortua est filia Sue. *Quidam libri omittunt nomen* filia; *malè.*

CAP. XXXIX. *v.* 2. Princeps exercitus. *Non addas pronomen* sui.

V. 9. Et peccare in Deum meum. *Non substituas* Dominum *pro* Deum.

V. 10. Per singulos dies. *Transiliendum est quod sequitur in quibusdam libris,* verbum loquebatur.

V. 20. Et misertus illius dedit ei. *Non audias orationem, quomodo alii habent:* Et misertus est illius & dedit ei.

CAP. XL. *v.* 1. His ita gestis. *Non est mutandum adverbium* ita *cum conjunctione* itaque.

V. 15. Quia furto sublatus sum. *Spurium est adverbium* furtim, *positum pro nomine* furto.

V. 17. Portare me omnes cibos. *Superfluum est verbum* putabam, *quod quidam interponunt.*

CAP. XLI. *v.* 11. Vidimus somnium præsagum futurorum. *Non est mutandum nomen adjectivum* præsagum, *cum substantivo* præsagium.

V. 20. Et consumptis prioribus. *Cave legas nomen substantivum* pecoribus, *pro adjectivo numerali* prioribus.

V. 43. Super currum suum secundum. *Spurium est pronomen* secum, *positum pro nomine numerali* secundum.

V. 44. Dixit quoque rex. *Superfluit, quod subjungitur in quibusdam codicibus, nomen* Ægypti.

V. 45. Filiam Putiphare. *Ita rectius scribitur tum hoc tum infra, vers.* 50. *&* 46. *vers.* 20. Putiphare, *quam* Phutiphares: *quò rectius distinguatur, nomen hoc sacerdotis* Putiphare, *quadrisyllabum, a trisyllabo nomine eunuchi* Putiphar, *de quo supra* 39. *vers.* 1.

V. 54. In cuncta autem terra Ægypti panis erat. *Quidam libri, pro* panis, *scribunt* fames, *quæ est inopia panis.*

CAP. XLII. *v.* 13. At illi: Duodecim, inquiunt. *Redundat verbum* dixerunt, *quod quidam addunt:* At illi dixerunt.

V. 25. Datis suprà cibariis in viam. *Non mutes quartum casum* viam *cum sexto* via.

V. 38. Si quid ei adversi acciderit. *Præferendum est nomen adjectivum* adversi, *substantivo* adversitatis.

CAP. XLIII. *v.* 11. Sumite de optimis terræ fructibus. *Melius est* fructibus *quam* frugibus.

V. 14. Quem tenet. *Non est hujus loci, quod quædam exemplaria subjiciunt,* in vinculis.

V. 17. Fecit ille quod sibi fuerat imperatum. *In quibusdam libris, pro* quod sibi fuerat, *minus rectè legitur* sicut fuerat.

V. 19. Ad dispensatorem domus. *Non omittas* domus.

V. 27. Salvus ne est pater vester. *Melius est* salvus *quam* sanus.

CAP. XLIV. *v.* 4. Surge, inquit. *Superfluit, quod quidam præponunt,* ait.

CAP. XLV. *v.* 23. Addens & asinos decem. *Pro* & *conjunctione, alii scribunt pronomen, quidam singulare* ei, *quidam, quod difformius est vero, plurale* eis.

CAP. XLVI. *v.* 10. Jamuel & Jamin. *Non addas* & Jami.

V. 16. Filii Gad: Sephion & Haggi & Suni & Esebon. *Pro* Sephion *non est legendum, omissa media* i *consonante,* Sephon: *nec præponendus est* Esebon *ipsi* Suni.

CAP. XLVII. *v.* 4. Ad peregrinandum in terra tua, venimus. *Melius est sextus casus* terra tua, *quam quartus* terram tuam.

V. 9. Dies peregrinationis meæ. *Superfluit, quod quidam addunt, nomen* vitæ.

V. 18. Non celavimus dominum nostrum. *Alii minus rectè* non celavimus domino nostro.

CAP. XLVIII. *v.* 1. His ita transactis. *Non est mutandum adverbium* ita, *cum conjunctione* itaque.

V. 15. Benedixitque Jacob filiis Joseph. *In multis libris est.* Benedixitque Joseph filio suo; *in quibusdam* Benedixitque Jacob Joseph.

V. 20. Benedixitque eis. *Non mutes plurale* eis *cum singulari* ei.

CAP. L.

CAP. L. v. 10. Ad aream Atad. *Adulterinum est quod quidam scribunt Arad, ita ut media littera sit postrema liquidarum r, pro muta t.*

V. 17. Ut servis Dei patris tui dimittes iniquitatem hanc. *Non est mutandus numerus pluralis servis, cum singulari servo; nec secundus casus* patris tui, *cum tertio* patri tuo, *sic enim legunt plerique:* Ut servo Dei patri tuo dimittas iniquitatem hanc.

EXODUS.

CAP. I. *vers.* 6. Omnique cognatione illa. *Cave mutes pronomen demonstrativum* illa, *cum possessivo* sua.

V. 13. Illudentes eis. *Quod subjungitur in quibusdam libris* & invidentes, *superfluit.*

CAP. II. v. 18. Ad Raguel patrem suum. *Non est mutandum nomen* Raguel *cum nomine* Jethro.

V. 21. Eripuit me. *Non praeponas* & *conjunctionem.*

V. 25. Et cognovit eos. *Romani Correctores merito scripserunt* cognovit, *pro eo quod in aliis libris est* liberavit.

CAP. III. v. 1. Jethro soceri sui. *Non judicarunt Romani Patres, pro* soceri, *substituendum esse* cognati, *quod est in multis libris. Idem occurrit infra* 4. v. 18.

V. 6. Deus Isaac. *Merito omissa est conjunctio* &, *qua ab aliis praeponitur. Idem locum habet infra,* v. 15. 16. *&* 4. v. 5.

V. 8. Et Hevaei & Jebusaei. *Non interponas* & Gergezaei, *quod quidam.*

V. 14. Dixit Deus ad Moysen. *Consulto mutatum est nomen* Dominus, *quod est in multis libris, cum nomine* Deus.

V. 15. In generationem & generationem. *Uno eodemque casu accusandi, legunt Sixtina Biblia, nomen generationis repetitum, cum alia exemplaria, priori loco fere scribant sextum casum.*

CAP. IV. v. 5. Dominus Deus patrum suorum. *Pro pronomine secunda persona* tuorum, *recte substitutum est pronomen tertia persona* suorum.

V. 14. Ecce ipse egredietur in occursum tuum. *Et hic in locum futuri* egredietur, *recte surrogatum est praesens* egreditur.

V. 16. Ipse loquetur pro te. *Hic omissa est conjunctio* &, *qua a quibusdam praeponebatur.*

V. 26. Postquam dixerat, Sponsus sanguinum. *Quod subjicitur in nonnullis exemplaribus* tu mihi es, *non est hujus versiculi, sed praecedentis.*

V. 28. Verba Domini quibus miserat eum. *Alii codices addunt praepositionem* (pro quibus) *qua consulto omissa est.*

CAP. V. v. 14. Quare non impletis mensuram laterum. *Praesens* impletis, *est in multoribus manuscriptis, pro praeterito* implestis.

V. 19. Videbantque se praepositi filiorum Israel in malo. *Alii libri minus recte legunt quartum casum* malum, *pro sexto* malo.

V. 20. Egredientibus à Pharaone. *Non mutes tertium casum* egredientibus, *cum primo* egredientes.

CAP. VI. v. 20. Qui peperit ei Aaron & Moysen. *Non subjungas* & Mariam, *quod non est hujus loci.*

CAP. VII. v. 9. Ac vertetur in colubrum. *Alii codices, pro futuro indicativi* vertetur, *habent praesens imperativi* vertatur; *minus bene.*

CAP. VIII. v. 9. Et a servis tuis & à populo tuo. *Hoc non omittitur a Sixtinis Bibliis, ut ab aliis quibusdam.*

V. 26. Abominationes enim Aegyptiorum, immolabimus Domino Deo nostro. *Prudenter omissa est nota interrogationis, qua est in aliis libris.*

CAP. IX. v. 9. Ulcera & vesicae. *Judicarunt Romani Patres, legendum* vesicae ulcera, *id est,* ἕλκη, *quam* vulnera, *quod est in multis manuscriptis, tam hic quam duobus versiculis proxime sequentibus.*

V. 27. Dominus justus: ego & populus meus impii. *Merito deleta est conjunctio* & *ante pronomen* ego.

CAP. X. v. 3. Ut sacrificet mihi. *Hoc loco non addas* in deserto.

V. 12. Ut ascendat super eam. *Alii legunt antecedens* terram, *loco relativi* eam.

V. 15. Nihilque omnino virens relictum est. *Male quidam pro* que, *legunt* quoque: Nihil quoque omnino.

V. 18. Egressusque Moyses de conspectu Pharaonis oravit Dominum. *Alii libri intersecant hanc sententiam, additis, verbo substantivo* est, *& conjunctione copulativa* &.

CAP. XI. v. 2. Vasa argentea & aurea. *Non addas* & vestem.

V. 4. Media nocte egrediar in Aegyptum. *Pro* egrediar, *quod est* exibo, *alii minus recte scribunt* ingrediar, *quod est* intrabo.

V. 7. Aegyptios & Israel. *Non est addenda vox* filios *nomini* Israel.

V. 8. Et adorabunt me. *Non mutes compositum verbum* adorabunt, *cum simplici* orabunt.

V. 10. Omnia ostenta quae scripta sunt. *Quod quidam libri addunt* signa & (omnia signa & ostenta) *superfluum est.*

CAP. XII. v. 15. Quicumque comederit fermentatum. *Legendum est participium* fermentatum, *non nomen* fermentum.

V. 19. Septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris. *Hic contra, legendum est nomen* fermentum, *non participium* fermentatum.

V. 30. Ite, immolate. *Non est interjicienda conjunctio* &.

V. 35. Sicut praeceperat Moyses. *Male alii plerique libri, pro uno nomine* Moyses, *scribunt duo* Dominus Moysi.

V. 37. Absque parvulis. *Merito confoditur ut superfluum, quod in quibusdam autographis sequitur,* & mulieribus.

V. 39. Neque enim poterant fermentari. *s.* panes. *Alii scribunt numero singulari* poterat *s.* farina.

Ibidem. Nec pulmenti quidquam occurrerat praeparare. *Pro* occurrerat; *quidam expositionis gratia scribunt* curaverant.

CAP. XIII. v. 5. Cumque introduxerit te Dominus in terram *&c.* celebrabis hunc morem sacrorum mense isto. *Non mutes numerum singularem* te, celebrabis, *cum plurali* vos, celebrabitis.

V. 16. Inter oculos tuos. *Non substituatur praepositio* ante, *pro ea qua significantior est,* inter. *q. d. inter utrumque oculum.*

CAP. XIV. v. 19. Tollensque se angelus Dei. *Non est auferendum pronomen* se, *nec mutandum* Dei *cum* Domini.

CAP. XV. v. 7. Depossuisti adversarios tuos. *Pronomen secunda personae* tuos *servandum est, pro eo quod alii codices habent, pronomine prima persona* meos.

V. 11. Faciens mirabilia. *Non praeponas* & *conjunctionem.*

V. 26. Ego enim Dominus sanator tuus. *Non augeas orationem, ut alii, hoc modo:* Ego enim sum Dominus Deus sanator tuus.

CAP. XVI. v. 3. Cur eduxistis nos in desertum istud. *Non recte quidam mutarunt* eduxistis *cum* induxistis.

V. 7. Audivit enim murmur vestrum. *Tertia persona* audivit, *non est mutanda cum prima* audivi.

V. 8. Quibus murmurati estis contra eum: nos enim quid sumus? *Nec hoc mutandum est pronomen tertia persona* eum *cum prima* nos, *neque conjunctio* enim *cum* autem.

V. 33. In generationes vestras. *Merito deletum est* futuras retro, *quod a quibusdam exemplaribus additur.*

Sequitur: Sicut praecepit Dominus Moysi. *In aliis libris, pro perfecto, est plusquam perfectum* praeceperat.

CAP. XVII. v. 8. Venit autem Amalec. *Non addas* ad pugnam.

V. 16. Quia manus solii Domini. *Cave mutes* solii, *quod est, throni, cum* solius.

CAP. XVIII. v. 19. Et erit Deus tecum. *Non surroges* Dominus, *in locum nominis* Deus.

V. 21. Viros potentes & timentes Deum. *Prudenter Correctores Romani, textu expulerunt* sapientes, *& admiserunt* potentes, *quod est, fortes, strenuos, constantes.*

CAP. XIX. v. 3. Moyses autem ascendit ad Deum. *Non addas* in montem.

V. 13. Manus non tanget eum. *Non est mutandus numerus singularis* tanget, *in pluralem* tangent.

CAP. XX. v. 18. Videbat voces & lampades. *Non substituas* audiebat, *pro* videbat.

V. 23. Non facietis deos argenteos. *Non judicarunt Romani addendum* mecum, *tametsi legatur Hebraice.*

V. 25. Si enim levaveris cultrum super eo. *s. altari. Quare non est legendum* eum, *multoque minus* illos, *quod ad lapides alii referunt.*

CAP. XXI. v. 15. Qui percusserit patrem *&c.* v. 16. Qui furatus fuerit hominem *&c.* v. 17. Qui maledixerit patri *&c.* *Hic est ordo versuum in Sixtinis Bibliis, Hebraeo consentaneus: nam in aliis plerisque codicibus, conjunguntur onlegea, quae in eos feruntur, qui parentes injuria afficiunt, atque decimusseptimus versus, qui decimussextus.*

CAP. XXII. v. 6. Si ingressus ignis invenerit spinas. *Egregia correctio, pro* spicas, *quibus frumenti grana continentur, scripsisse* spinas, *quod est, vepres.*

V. 9. Et quidquid damnum inferre potest. *Non mutes accusativum* damnum, *cum genitivo* damni.

CAP. XXIII. v. 3. Pauperis quoque non misereberis in judicio. *Non est visum Correctoribus,* judicio *mutare cum* negotio, *quamvis hoc a multis legatur, non sine similitudine veri.*

V. 6. Non declinabis in judicium pauperis. *Alii scribunt sextum casum* judicio, *pro quarto* judicium.

V. 15. Septem diebus comedes azyma. *Non corrigas singulare* comedes, *per plurale* comedetis.

V. 16. Et solemnitatem messis primitivorum. *Cave ne legas* mensis *pro* messis, *quod est* θερισμοῦ.

V. 18. Non immolabis super fermento sanguinem victimae meae. *Non commutas pronomen prima persona* meae, *cum secunda* tuae.

V. 26. Non erit infecunda, nec sterilis in terra tua. *Perperam omittunt quidam praepositionem* in.

CAP. XXIV. v. 5. Vitulos. *Merito omissus est numerus* duodecim, *qui in multis libris sequebatur.*

V. 11. Nec super eos qui procul recesserant. *Non addas alteram negationem.* Necnon super eos; *neque legas* prope accesserant, *pro eo quod contrarium est* procul recesserant.

CAP. XXV. v. 5. Pellesque janthinas. *Pro* janthinas, *alii legunt* hyacinthinas: *& quamquam idem fortasse utroque vocabulo significetur, illud tamen potius ab interprete datum, alias docuimus. Hac annotatio pluribus aliis sequentibus locis servit.*

V. 33. Sphaerulaque simul & lilium. *Hac bis lectum isto versu, minus recte alii libri pluraliter scribunt,* Sphaerulaque simul & lilia.

V. 38. Fiant de auro purissimo. *Non omittatur praepositio* de.

CAP. XXVI. *vers.* 34. In sancto sanctorum. *Non mutes singulare* sancto *in plurale* sancta.

CAP.

CAP. XXVII. v. 21. A filiis Israel. *Non est mutanda præpositio à præpositione* coram.

CAP. XXVIII. v. 14. Et duas catenulas ex auro purissimo. *Alii, omissa præpositione, scribunt secundo casu,* auri purissimi.

V. 33. Et cocco bis tincto. *Quod sequitur in quibusdam antigraphis* & bysso retorta, *merito hic omittitur.*

CAP. XXX. v. 13. Omnis qui transit ad nomen. *Pro* nomen, *quidam legunt* numerum: *sed prior est germana versio veteris Interpretis.*

V. 18. Facies & labrum æneum. *Præstat* labrum *scribere dissyllabum,* r *media litera, quam* labium *trissyllabum,* i *media, hoc & aliis similibus locis.*

CAP. XXXI. v. 15. Sex diebus facietis opus. *Non mutes numerum pluralem in singularem* facies.

V. 17. Et in septimo ab opere cessavit. *Non addas* omni.

CAP. XXXII. v. 28. Cecideruntque in die illa, quasi viginti tria millia hominum. *Pro* viginti tria, *quod est in quibusdam libris, in quibusdam legitur amplius, nempe* triginta tria, *in quibusdam minus, nempe* tria, *his postremis favent Hebræa, Græca, & Chaldæa.*

CAP. XXXIII. v. 3. Quia populus duræ cervicis es. *Non commutes personam secundam* es *cum tertia* est.

V. 9. Et stabat ad ostium. *Non est addenda vox* tabernaculi (*tametsi Hebraicè exprimatur*) *ut neque mox* Dominus, *ubi sequitur,* loquebaturque cum Moyse.

V. 13. Ostende mihi faciem tuam. *Non judicarunt Romani Correctores, pro* faciem, *substituendum* viam.

V. 19. Et vocabo in nomine Domini coram te. *Cave ne scribas passivum* vocabor, *pro activo* vocabo.

CAP. XXXIV. v. 4. Portans secum tabulas. *Non addas* duas; *relinquit enim interpres è superioribus intelligendum.*

V. 11. Quæ hodie mando tibi. *Non substituendum præteritum* mandavi, *pro præsenti* mando.

Ibidem. Et Hevæum & Jebusæum. *Non oportet addere* & Gergesæum.

V. 25. De victima solemnitatis Phase. *In locum numeri singularis* victima, *non est surrogandus pluralis* victimis.

V. 34. Quod ingressus. *Nonnulli libri habent* qui, *masculinum, pro neutro* quod.

V. 35. Sed operiebat ille rursus. *Sequitur in quibusdam codicibus* velamine, *sed facilè intelligitur etiam non additum.*

CAP. XXXV. v. 16. Labrum & basim ejus. *Retinendus est singularis numerus* basim, *pro plurali* bases.

V. 24. Argenti ærisque metalla. *Meritò deletum est quod quidam addunt* & auri.

V. 34. Dedit in corde ejus. *Et hic meritò omissa est vox* Dominus.

CAP. XXXVII. v. 29. Et thymiama. *Servandus est numerus singularis* thymiama.

CAP. XXXVIII. v. 14. Unum tenebat latus. *Et hic servandus est numerus singularis* tenebat: *nam alii legunt pluralem* tenebant.

V. 15. Quia inter utraque introitum tabernaculi fecit. *Non omittas præpositionem* inter, *nec mutes præteritum* fecit *in præsens* facit.

V. 28. Et septuaginta quinque. *Non addas* siclis, *quod subditur in quibusdam exemplaribus.*

CAP. XXXIX. v. 6. Nominibus filiorum Israel. *Sequitur in quibusdam manuscriptis:* Sex nomina in lapide uno, & sex in altero, juxta ordinem nativitatis eorum: *sed non est hujus loci, verùm capitis 28. superioris,* v. 10.

V. 28. Ac vermiculo bis tincto, arte plumaria. *Insignis locus, quo pro una voce* distinctum, *quæ a plerisque legitur, & refertur ad* cingulum, *prudenter substituta sunt duæ* bis tincto, *jungenda cum* vermiculo, *Hebræo suffragante.*

CAP. XL. v. 3. Demittesque ante eam velum. *In Romana anni 1593. editione est* dimittes, *quod est, relinques pro* demittes, *quod est expandes: sed lapsus est Typographus Romanus, dans illud pro hoc, vocalem tertiam pro secunda.*

V. 5. Tentorium in introitu tabernaculi pones. *Non est hic addenda vox* testimonii, *voci* tabernaculi, *ut nec infrà,* v. 19.

LEVITICUS.

CAP. I. *vers.* 4. Ponetque manum super caput hostiæ. *Non scribas plurale* manus, *pro singulari* manum. *Idem infrà* 4. v. 29.

V. 5. Et offerent filii Aaron sacerdotes. *Nominativus pluralis* sacerdotes, *non est commutandus cum genitivo singulari* sacerdotis.

V. 10. Masculum absque macula offeret. *Loco unius vocis* masculum, *alii legunt tres* agnum anniculum &; *malè.*

V. 14. Aut pullis columbæ. *Non mutes disjunctivam* aut *cum copulativa* &.

CAP. II. *vers.* 2. Ac deferet ad filios Aaron sacerdotes. *Idem judicium quod supra* 1. v. 5.

V. 11. Nec quidquam fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Domino. *Non est mutandus tertius casus* Domino, *secundo* Domini.

V. 13. In omni oblatione tua offeres sal. *Non omittas pronomen* tua.

Vers. 14. Si autem obtuleris munus primarum frugum tuarum. *Plerique, pro nomine adjectivo* primarum, *scribunt substantivum* primitiarum.

V. 15. Fundens suprà oleum. *Non sunt scribenda dictiuncula dua* super ea, *loco unius* suprà.

CAP. III. v. 2. Fundentque filii Aaron sacerdotes. *Nominativus* sacerdotes *constanter servatur, exploso genitivo* sacerdotis, *ut suprà* 1. v. 5. & 2. v. 2.

CAP. IV. v. 2. Anima quæ peccaverit. *Pro* quæ, *in aliis est* cùm.

V. 6. Cumque intinxerit digitum in sanguine, adsperget eo septies. *Alii pro vocabulis ablativi casus,* sanguine & eo, *scribunt vocabula accusativi casus* sanguinem & eum. *Nam plurale* eos *spurium est prorsus.*

V. 8. Et adipem vituli auferet. *Cave mutes* auferet, *quod est* tollet, *cum* offeret, *quod est sacrificabit, ut plerique faciunt.*

V. 10. Sicut aufertur de vitulo. *Idem est hic cavendum, videlicet, ne pro* aufertur, *substituatur* offertur.

V. 25. Et reliquum fundens ad basim ejus. *Non opus est addere* sanguinem, *tametsi legatur Hebraicè: facilè enim intelligitur.*

V. 26. Adipem verò adolebit suprà. *Similiter nec hic opus est addere* altare, *quod subditur à quibusdam manuscriptis, Hebraeo conformiter.*

V. 35. In incensum Domini. *Non est omittenda præpositio* in.

CAP. V. v. 19. Quia per errorem deliquit in Dominum. *Retinendus est accusativus* Dominum, *rejecto ablativo.*

CAP. VI. v. 9. Ignis ex eodem altari erit. *Plerique legunt* in *pro* ex.

V. 16. Et comedet in loco sancto atrii tabernaculi. *Pro duabus vocibus, quas habent Sixtina Biblia quam optimè,* sancto atrii; *seu tribus, quas alia quædam,* sancto in atrio; *vulgaria legunt unam,* sanctuarii; *malè.*

CAP. VII. v. 14. Offeretur Domino. *Non mutes futurum* offeretur *præsenti* offertur.

CAP. VIII. v. 3. Ad ostium tabernaculi. *Non omittas vocem* tabernaculi.

V. 22. In consecratione sacerdotum. *Non est mutandus sextus casus quarto,* consecrationem.

V. 24. Et pollices manus ac pedis dextri. *Nec hic mutandus est numerus pluralis singulari* pollicem.

V. 28. In odorem suavitatis sacrificii Domino. *Pro genitivo* Domini, *qui a plerisque legitur, Correctores rectè substituerunt dativum* Domino.

CAP. IX. v. 3. Et vitulum atque agnum anniculos. *Et hic rectè dederunt pluralem numerum* anniculos, *pro singulari* anniculum.

V. 22. Et extendens manus ad populum. *In aliis libris est* manum, *numero singulari.*

CAP. X. v. 18. Non sit illatum intra sancta. *Non addas* sanctorum.

CAP. XI. v. 1. Dicite filiis Israel. *Quod sequitur in quibusdam exemplaribus.* Custodite omnia quæ scripsi vobis, ut sim Deus vester; *superfluit.*

V. 26. Et qui tetigerit illud, contaminabitur. *Pro masculino* qui, *minus rectè scribitur à libris quibusdam neutrum* quidquid.

CAP. XIII. v. 12. Et operuerit omnem cutem. *Quod alii libri scribunt* carnem, *hic emendatum est* cutem, *quod est pellem, consentaneè Hebræo.*

V. 31. Recludet eum septem diebus. *Non mutes numerum singularem* eum *plurali* eos.

CAP. XIV. v. 43. Et pulvis erasus. *Notariorum temeritas fuit, quod pro* erasus *seu abrasus, plerique libri habeant* elatus, *quod est, exportatus.*

V. 49. Et in purificationem ejus. *Quartus casus* purificationem, *non est commutandus cum sexto* purificatione, *qui in multis est libris.*

CAP. XV. v. 21. Et in quo dormierit, vel sederit. *Non addas nomen* locus: Et locus in quo &c.

V. 17. Quicumque tetigerit ea, lavabit vestimenta sua. *Consulto substitutum est neutrum plurale* ea, *in locum feminini singularis* eam, *quod est in plerisque libris.*

Vers. 31. Ut caveant immunditiam. *Interpres dedit singulare* immunditiam, *si optimis libris habetur fides, non plurale* immunditias.

CAP. XVII. v. 8. Homo de domo Israel. *Quidam libri pro* domo *scribunt* filiis; *malè.*

V. 9. Ut offeratur Domino. *Passivum* offeratur *dedit interpres, non activum* offerat.

V. 10. Qui peregrinatur inter eos. *Sic & Hebraicè legitur, pronomen tertia persona* eos, *pro pronomine secunda persona* vos, *quod est in plerisque Latinis libris, hic ut supra,* v. 8.

V. 11. Ut super altare in eo expietis. *Pro duabus vocalis* in eo, *quidam libri habent unicam* meum; *neutrum Hebraicè legitur, prius autem est congruentius.*

V. 16. Quòd si non laverit vestimenta sua & corpus. *Non mutes conjunctivam* & *cum disjunctiva* vel corpus.

CAP. XVIII. v. 16. Turpitudinem uxoris fratris tui non revelabis. *His verbis non est præmittendum* & uxorem fratris sui nullus accipiat, *utpote illorum interlinearis expositio.*

CAP. XIX. v. 8. Et peribit anima illa de populo suo. *Non mutes* populo suo, *cum* medio populi sui.

V. 9. Cum messueris segetes terræ tuæ. *Interpres non addidit copulativam* cùmque.

V. 19. Jumentum tuum non facies coire cum alterius generis animantibus. *Alii scribunt numero plurali* jumenta tua.

V. 20. Quæ sit ancilla, etiam nubilis. *Insignis loci restitutio, qua pro* nobilis, *hoc est, genere clara, quod prius ferè legebatur; repositum est,* nubilis, *quod est, apta viro, seu potius promissa nuptiis. Nam*

alii

alii ex Hebræo vertunt desponsata viro. *Lxx.* servata homini.

V. 26. Non comedetis cum sanguine. *Meritò ablata est vox* carnem, *quæ à quibusdam additur.*

V. 28. Non incidetis carnem vestram. *Non est commutandus numerus singularis cum plurali* carnes vestras.

CAP. XX. *v.* 5. Ut fornicaretur cum Moloch. *Alii boni libri scribunt numerum pluralem* fornicarentur.

V. 7. Quia ego sum Dominus Deus vester. *Non est addenda vox* sanctus: Quia ego sanctus sum *&c.*

V. 9. Patri matrique maledixit, sanguis ejus sit super eum. *Ita legendum est* maledixit, *non* qui maledixerit.

CAP. XXI. *v.* 2. Super patre & matre, & filio & filia, fratre quoque & sorore virgine. *Sextum casum ubique dedit Interpres, si antiquis libris creditur, non quartum.*

V. 7. 8. Scortum & vile prostibulum non ducent uxorem (*&c.*) quia consecrati sunt Deo suo, & panes propositionis offerunt. Sint ergo sancti. *Alii libri, numero singulari habent,* ducet, consecratus est, offert, sit ergo sanctus. *Hebræum quadam plurali, quadam singulari numero legit.*

V. 8. Qui sanctifico eos. *Hæc lectio respondet Græcæ interpretationi Lxx. duorum virorum: altera, quæ est plerumque Latinorum librorum, pro tertia persona pronomine* eos, *scribentium secunda* vos, *respondet Hebræo.*

V. 23. Quia maculam habet. *Retinenda est conjunctio* quia, *non vertenda in pronomen* qui.

CAP. XXII. *v.* 6. Sed cùm laverit carnem suam aqua. *Alii pro* carnem suam *substituunt* corpus suum, *minùs rectè.*

V. 23. Voluntariè offerre potes. *Non mutes activum cum passivo, nec secundam personam cum tertia,* offerri potest.

V. 24. Quod vel contritis vel tusis. *Malè scribunt plerique* tonsis, *quod est à tondeo, secundæ conjugationis: scribendum est enim* tusis, *vel certè* tunsis, *à tundo, tertiæ conjugationis.*

CAP. XXIII. *v.* 11. Ut acceptabile sit. *Neutrum* acceptabile, *cum masculino* acceptabilis, *ne commutetur.*

V. 14. Usque ad diem qua offeretis ex ea Deo vestro. *Futurum indicativi* offeretis, *non est corrigendum, per præsens conjunctivi* offeratis.

CAP. XXIV. *v.* 11. Cùmque blasphemasset nomen. *Cave addas* Domini *aut* Dei, *quod consultò omissum à Mose est.*

V. 16. Lapidibus obruet eum omnis multitudo. *Non est addenda vox* populi.

CAP. XXV. *v.* 2. Quando ingressi fueritis terram quam ego dabo vobis, sabbatizes sabbatum Domino. *Pro secunda persona* sabbatizes, *in aliis libris est tertia* sabbatizet: *cui ut darent suppositum, addiderunt quidam* populus. *Si addidissent* terra, *fuisset verisimilius: id enim addunt similiter Hebræa, Chaldæa & Græca. Sed videtur Latinus Interpres* ὴ terra *Hebraicè non legisse, itaque dedisse secundam personam* sabbatizes, *pro quo quidam scripserunt plurali numero* sabbatizate, *ut evitarent duram illam numeri mutationem. Quocumque modo legas, sermo detorrus est: nam quomodo implendum sit, quod Latinè jubetur Israel sabbatizare sabbatum, explicant versus proximè sequentes: Sex annis seres agrum tuum &c. Jam tertius casus* Domino, *quem multi vertunt in secundum* Domini, *omninò retinendus est.*

V. 6. Qui peregrinantur apud te. *Quidam mutarunt pluralem numerum* peregrinantur, *cum singulari* peregrinatur, *persuasi, hoc verbi, non nisi ad proximum* advenam *referendum esse: malè.*

V. 11. Non seretis neque metetis. *Miror quo consilio quidam mutaverint* neque *in* atque.

CAP. XXVI. *v.* 40. Donec confiteantur iniquitates suas & majorum suorum. *Falsi quidam, pro* majorum *seu patrum* suorum, *scripserunt* malorum suorum recordentur.

V. 45. Ego Dominus. *Non est adjicienda vox* Deus.

V. 46. Inter se & filios Israel. *Non repetas præpositionem* inter.

CAP. XXVII. *v.* 13. Addet supra æstimationem quintam partem. *Melius est* supra *quam* super: *genitivus autem* æstimationis, *positus à quibusdam loco accusativi* æstimationem, *non est ferendus.*

V. 26. Primogenita quæ ad Dominum pertinent. *Non mutes* Dominum *cum* Deum.

V. 27. Redimet qui obtulit juxta æstimationem tuam. *Cave, ne in locum pronominis secundæ personæ* tuam, *surroges pronomen tertiæ* suam.

Ibidem. Vendetur alteri quantocumque à te fuerit æstimatum. *Rectè Correctores Romani, unam vocalam antè, quæ à plerisque legebatur, distraxerunt in duas* à te: *repetitur enim Hebraicè* juxta æstimationem tuam.

V. 28. Non vendetur nec redimi poterit. *Sic scribunt antiqui codices* vendetur, *non* veniet.

V. 33. Et quod mutatum est, & pro quo mutatum est, sanctificabitur Domino. *Antiqui libri omittunt* & pro quo mutatum est, *tamquam, inquit, Epanorthotes, quod satis intelligatur, vel ex addita conjunctione* &. *Sed Correctoribus visum est relinquere illud majoris claritatis gratia, quemadmodum supra, vers.* 10. *utrumque exprimitur.*

N U M E R I.

CAP. I. *v.* 51. Cùm castrametandum. *Alii* cùm castra metanda, *duabus vocibus numeroque plurali, minus rectè.*

CAP. II. *v.* 2. Castrametabuntur filii Israel. *Alii scribunt, genitivo casu* filiorum; *minus aptè.*

V. 4. Septuaginta quatuor millia sexcenti. *Non scribas secundo casu* sexcentorum.

V. 24. Centum octo millia centum. *Non est omittendum posterius* centum.

CAP. III. *vers.* 22. Septem millia quingenti. *Non scribas* quingentorum *gignendi casu.*

V. 49. Et quos redemerant à Levitis. *Cave, ne pluralem numerum* redemerant, *corrigas per singularem* redemerat.

CAP. IV. *v.* 6. Et operient rursum velamine janthinarum pellium. *Sextum casum* velamine, *quidam commutant cum quarto* velamen, *malè. Porro pro* janthinarum, *quidam dant* hyacinthinarum, *tum hoc versu, tum pluribus sequentibus, ut indicim quo supra, Exod.* 25. *v.* 5.

V. 19. Ipsique disponent opera singulorum. *Quia de portando hic agitur, putarunt quidam* onera *potius legendum esse, quam* opera; *falsi.*

Vers. 46. Et quos recenseri fecit ad nomen Moses. *Non est omittenda vox* recenseri.

CAP. V. *v.* 3. Cùm habitaverim vobiscum. *Cave ne primam personam singularem* habitaverim, *commutes cum tertia plurali* habitaverint.

V. 29. Si declinaverit mulier à viro suo. *Quidam libri confodiunt vocem* mulier, *sed immeritò.*

CAP. VI. *v.* 5. Novacula non transibit per caput ejus. *Alii scribunt* non ascendet super caput ejus; *minus rectè.*

V. 14. Et ovem anniculam immaculatam pro peccato. *Nequaquam omittendum est* pro peccato.

CAP. VII. *v.* 2. Præfectique eorum qui numerati fuerant. *Non omittatur enclitica particula* que.

V. 84. Hæc in dedicatione altaris oblata sunt. *Non est surrogandus quartus casus* dedicationem, *in locum sexti. Idem cavendum infra* 88.

CAP. IX. *v.* 14. Juxta ceremonias & justificationes ejus. *Omninò retinendum est* ejus, *non mutandum cum reciproco* suas.

V. 23. Quot diebus. *Alii habent* quotquot diebus.

CAP. X. *v.* 8. Filii autem Aaron sacerdotes clangent tubis. *Nominativus pluralis* sacerdotes, *non cedat genitivo singulari* sacerdotis.

V. 13. Juxta imperium Domini in manu Moysi. *Quidam scribunt* in manum, *quidam* per manum: *sed primum* in manu, *Hebræo consonat.*

CAP. XI. *v.* 3. Eò quòd incensus fuisset. *Non mutes* incensus *cum* succensus.

V. 4. Flagravit desiderio. *Non addas* carnium, *aut* carnis.

V. 17. De spiritu tuo. *Nec hic addas* sancto.

V. 21. Et ait Moyses. *Denique nec hic addas* ad Dominum.

V. 31. Arreptans trans mare coturnices. *In locum participii passivo* arreptas, *quod est in aliis libris, substitutum est activum* arreptans.

Ibidem. Et demisit in castra. *Non mutes* demisit, *quod est dejecit, cum* dimisit.

V. 32. Congregavit coturnicum, qui parum decem coros. *Meritò hic omissa est vox* multitudinem, *quam quidam adjecerunt, non animadvertentes genitivum* coturnicum *regi à* coros.

V. 34. Populum qui desideraverat. *Non addas* carnes, *multoque minùs scribas* Populum quem percussit Dominus quia desideraverat carnes.

CAP. XII. *v.* 2. Quod cùm audisset Dominus. *Sequitur in plerisque libris* iratus est, *quod redundare meritò censuerunt Correctores, perficiendamque sententiam esse illis verbis quarti versus* statim locutus est ad eum, *inclusis parenthesi verbis intermediis:* Erat enim Moyses *&c. Certè etiam libri nostri antiqui omittunt* Dominus, *quod alii addunt verbo* locutus est.

CAP. XIV. *v.* 2. Et in hac vasta solitudine utinam pereamus. *Locus insigniter restitutus, ablata negatione quæ est in plerisque codicibus (*& non in hac vasta solitudine*) & verbis subsequentibus* utinam pereamus, *junctis iis quæ præcedunt, non, ut multi faciunt, iis quæ consequuntur.*

V. 10. Cunctis filiis Israel. *Superfluit participium* videntibus, *quod addunt alii.*

V. 19. Dimitte, obsecro, peccatum populi hujus. *Meritò expunctum est pronomen* tui, *quod multi legunt,* populi tui hujus.

CAP. XV. *v.* 3. In holocaustum, aut victimam, vota solventes. *Nomine substantivo* victimam, *non est addendum adjectivum* pacificam, *quod faciunt libri plerique.*

V. 4. Conspersæ oleo. *Alii habent quartum casum* conspersam, *relatum ad illud quod præcedit* decimam partem: *Correctores tiruerunt secundum casum* conspersæ, *relatum ad nomen* similæ.

V. 20. Sicut de areis primitias separatis. *Præsens* separatis *non est commutandum cum futuro* separabitis.

CAP. XVI. *v.* 11. Quid est enim Aaron. *Retinendum est neutrum* quid, *non substituendum masculinum* quis.

V. 34. Fugit ad clamorem pereuntium. *Legendum est* ad clamorem, *non* à clamore, *multoque minus* à timore.

V. 40. Et omnis congregatio ejus. *Malè quidam scribunt* cognatio *pro* congregatio *sive cœtus.*

V. 43. Operuit nubes. *Non addas* tabernaculum, *sed subaudias.*

CAP. XVII. *v.* 3. Et una virga cunctas seorsum familias continebit. *Sic legunt antiqui codices, adverbium* seorsum *loco pronominis* eorum.

V. 12. Ecce consumpti sumus, omnes

perivimus. *Præteritum* perivimus, *non est commutandum cum futuro* peribimus.

CAP. XVIII. *vers.* 9. Et cedit in sancta sanctorum. *Nec hic præsens* cedit, *mutandum est in futurum* cedet.

V. 10. Quia consecratum est tibi. *Retinendum est pronomen* tibi, *non substituendo vox* Domino.

V. 13. Universa frugum initia quas gignit humus. *Antiqui libri habent femininum* quas, *repudiato neutro* quæ.

V. 15. Quidquid primum erumpit. *Non scribas futurum* erumpet, *pro præsenti.*

V. 19. Pactum salis est. *Cave scribas* pacis *pro* salis. *Sal servit durationi.*

CAP. XIX. *v.* 3. Tradetisque eam Eleazaro. *Quidam pro plurali* tradetisque, *scribunt singulare* tradetque, *minus rectè.*

CAP. XX. *v.* 20. Non transibis. *Servandus est numerus singularis* transibis.

CAP. XXI. *v.* 15. Ut requiescerent in Ar. *Non est scribendum* Arnon *dissyllabum, pro monosyllabo* Ar, *ut certè locorum prorsus diversorum sunt nomina.*

V. 18. Et in baculis suis. De solitudine, Mathana. *Non addas* profectique sunt *ante* de solitudine, *nec* in *ante* Mathana: *subaudienda enim hæc sunt, non exprimenda.*

V. 20. De Bamoth vallis est. *Non est omittenda præpositio* de, *quod & alias docuimus in Notationibus nostris.*

CAP. XXII. *v.* 20. Si vocare te venerunt homines isti. *Præteritum indicativi* venerunt, *præstat conjunctivo* venerint.

V. 37. Misi nuncios ut vocarem te. *In aliis libris, propriam personam singulari, est tertia pluralis* vocarent.

CAP. XXIII. *v.* 14. Impositis suprà vitulo atque ariete. *Alii legunt numero plurali* vitulis atque arietibus.

CAP. XXIV. *v.* 7. Et semen illius erit in aquas multas. *Quidam pro* aquas *scripserunt* gentes, *commentarium vertentes in textum.*

V. 22. Et fueris electus de stirpe Cin. *Cave ne pro* Cin, *scribas* Cham *nomen filii Noe, quod quidam.*

CAP. XXVI. *v.* 12. Jamin, ab hoc familia. *Non præponas & conjunctionem ante* Jamin.

V. 14. Viginti duo millia ducenti. *Non mutes nominativum* ducenti *in genitivum* ducentorum.

Vers. 18. Quadraginta millia quingenti. *Nec hic nominativus cum genitivo* quingentorum *commutandus: similisque ratio observanda est infra, v.* 22. 25. 27. 34. 37. 41. 43. 47. 50.

V. 38. Ahiram, à quo familia Ahiramitarum. *Quidam addito* c *scribunt* Achiram, Achiramitarum: *utroque modo exprimitur litera Hebraica* heth *seu* cheth.

V. 62. Quia non sunt recensiti. *Præferenda est conjunctio* quia, *pronomini* qui.

CAP. XXVII. *vers.* 14. In Cades deserti Sin. *Rectius legitur secundo casu* deserti, *quàm sexto* deserto *aut* in deserto.

V. 18. Virum in quo est spiritus. *Non addas vocem* Dei.

CAP. XXVIII. *v.* 11. In calendis autem offeretis. *Multa exemplaria post* autem, *addunt* id est, in mensium exordiis: *id quod, tamquam commentarium textui insitum, omiserunt Romani Patres.*

V. 13. Similæ ex oleo. *Non addas participium* conspersæ, *quod satis intelligendum dat præpositio* ex.

CAP. XXIX. *v.* 11. Cum sacrificio & libaminibus eorum. *Non mutes præpositionem* cum, *in præpositionem* in *aut conjunctionem* &.

CAP. XXX. *v.* 14. In arbitrio viri erit ut faciat. *Scribendum est ex antiquis codicibus,* ut, *non* sive, *tametsi sequatur* sive non faciat.

CAP. XXXI. *v.* 30. Cunctorum animantium. *Alii claritatis causa addunt conjunctionem encliticam* cunctorumque.

V. 52. Pondo sedecim milia. *Non est surrogandum* pondere sanctuarii *in locum vocis* pondo.

CAP. XXXII. *vers.* 4. Regio uberrima est. *Alii minus rectè, mutatis nominativis in genitivis, scribunt* regionis uberrimæ est.

V. 17. Erunt in urbibus muratis. *Ita vertit Interpres hoc loco,* muratis, *quod est, muro cinctis, pro quo alias* munitis.

V. 28. Et principibus familiarum per tribus Israel. *Non omittas præpositionem* per.

V. 35. Et Ethroth & Sophan. *Male quidam scribunt monosyllabum* Roth *pro dissyllabo* Ethroth.

CAP. XXXIII. *v.* 3. Quintadecima die mensis primi, altera die Phase. *Superfluum obestque sensui verbum* fecerunt, *quod multi addunt:* Fecerunt altera die Phase. *Præpositio autem* post, *quam alii præponunt voci* Phase, *intelligenda est, non legenda. Consulat qui volet Notationes nostras in hunc locum.*

V. 38. Ascenditque Aaron sacerdos in montem Hor. *Non est omittenda vox* sacerdos.

V. 44. 45. Et de Oboth, venerunt in Jie-abarim (*&c.*) Profectique de Jie abarim. *Alii pro* Jie-abarim, *omissa priore* i *vocali, scribunt* Jeabarim; *minus rectè.*

V. 54. Et paucis angustiorem. *Antiqui libri habent positivum* paucis, *pro eo qui in aliis codicibus est comparativo* paucioribus.

CAP. XXXIV. *vers.* 4. A meridie usque ad Cadesbarne. *Pro* à meridie, *alii libri scribunt* in meridiem, *alii* ad meridiem, *male.*

V. 8. A quo venient in Emath. *Non est mutandus numerus pluralis in singularem* veniet.

V. 11. Descendent termini in Rebla. *Pro* Rebla, *codices minus accurati scribunt addita tertia syllaba* Reblatha, *quod non est hujus loci.*

V. 29. Hi sunt quibus præcepit Dominus. *Non mutes præteritum perfectum* præcepit, *in plus quam perfectum* præceperat.

CAP. XXXV. *v.* 19. Statim ut apprehenderit eum, interficiet. *Pro* interficiet, *invento in libris antiquis* percutiet, *quod idem omnino est: sed passivum* interficietur, *quod est in aliis exemplaribus, spurium est.*

DEUTERONOMIUM.

CAP. I. *vers.* 4. Qui habitabat in Hesebon. *Quidam codices omittunt pericopen hanc, sed immeritò.*

V. 19. Per eremum terribilem & maximam. *Sequitur* solitudinem *in aliis libris, sed quod meritò judicatum est superfluere.*

V. 28. Et ad cælum usque munitæ. *Hæc videtur hoc loco Latini Interpretis esse scriptura,* munitæ, *pro qua alias vertit* muratæ.

V. 31. Et in solitudine (ipse vidisti) portavit te Dominus. *Hæc est genuina loci interpunctio, qua periodus hæc incipit ab his verbis* Et in solitudine, *relatis ad sequentia, parenthesi inclusis his* ipse vidisti: *quæ qui pluraliter legunt* ipsi vidistis, *minus sinceram sequuntur lectionem.*

CAP. II. *v.* 12. In Seir autem prius habitaverunt Horræi. *Alii libri servant terminationem Hebræam, scribentes* Horrim.

V. 19. Et accedens in vicina filiorum Ammon. *Non mutes* accedens *in* accendens.

V. 20. Gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim. *Trissyllabum est* Zomzommim, *repetendum est enim* zom, *contra quosdam qui legunt* Zommim.

V. 21. Populus magnus & multus & proceræ longitudinis. *Nullo modo omittendum est medium illud* & multus.

V. 27. 28. 29. Transibimus per terram tuam, publica gradiemur via *&c. Non sunt nomina verbaque pluralis numeri, quæ his tribus versibus continentur, mutanda in singularia, ad hoc ut Hebræo respondeant, quod quidam faciunt.*

CAP. III. *v.* 13. Vocatur terra gigantum. *Alii pro præsenti scribunt præteritum imperfectum* vocabatur.

CAP. IV. *v.* 6. Ut audientes universa præcepta hæc. *Alii pro neutro* universa, *legunt masculinum* universi, *minus sincerè.*

V. 10. A die in quo stetisti coram Domino. *Pro duabus voculis* à die, *plerique unam legunt,* diem. *Præpositio Hebraicè, etsi non exprimatur, subaudienda est tamen.*

V. 22. Ecce morior in hac humo. *Nequaquam mutandum est præsens* morior *in futurum* moriar.

V. 30. Novissimo tempore reverteris ad Dominum. *Non est addenda conjunctio* autem.

V. 33. Sicut tu audisti & vixisti. *Spurium est quod quidam substituunt* vidisti, *quod est adspexisti, pro* vixisti, *quod est, in mortem non incurristi.*

Vers. 34. Quæ fecit pro vobis Dominus Deus vester. *Non sunt commutanda pronomina secundæ personæ cum primæ,* nobis, noster.

V. 35. Et non est alius præter eum. *Non est surrogandum nomen* unum, *in locum pronominis* eum, *quod multi faciunt.*

CAP. V. *v.* 24. Vocem ejus audivimus. *Sic omittunt antiqui libri conjunctionem* enim, *quam alii addunt.*

CAP. VI. *v.* 4. Dominus Deus noster Dominus unus est. *Posterius* Dominus *quidam mutant in* Deus, *immeritò.*

Vers. 7. Et meditaberis in eis sedens in domo tua. *Non sunt omittenda mediæ illæ voculæ* in eis.

V. 13. Et illi soli servies. *Interpres hic expressit vocem* soli, *quæ Hebraicè relinquitur subaudienda.*

CAP. VIII. *vers.* 13. Armenta boum & ovium greges. *Non facile omittenda est vox* boum.

CAP. IX. *v.* 5. Ingredieris ut possideas. *In aliis, pro futuro* ingredieris, *est præsens* ingrederis.

V. 9. Ut acciperem tabulas lapideas, tabulas pacti quod pepigit vobiscum Dominus. *Ita repetenda est vox* tabulas (*quam multi codices posteriori loco omittunt*) *& scribendum* Dominus *pro* Deus, *tam juxta Latinos codices antiquos quam juxta Hebræo.*

CAP. X. *vers.* 3. De lignis Settim. *Sic scribunt Hebræi,* Settim *duplici* t: *alii simplici* Setim.

CAP. XI. *v.* 10. Ad quam ingrederis possidendam. *Non mutes præsens* ingrederis *cum futuro* ingredieris.

CAP. XII. *v.* 3. Dissipate aras eorum. *Interpres vertit masculinum* eorum, *non femininum* earum. *Similiter ubi sequitur:* Disperdite nomina eorum de locis illis. *Hebræa ambigua permittunt utrumque, ut vel ad gentes referas, vel ad Deos.*

V. 11. Quæ vovebitis Domino. *Non est mutandum futurum* vovebitis *in præteritum* vovistis.

V. 12. Qui in urbibus vestris commoratur. *Nequaquam scribendum est plurale* commorantur, *pro singulari* commoratur.

V. 29. Ad quas ingredieris possidendas. *Correctores hic futurum prætulerunt præsenti* ingrederis.

CAP. XIII. *v.* 9. Et postea omnis populus mittat manum. *Unicam voculam* postea, *ne distrahas in duas* post te, *ut quidam faciunt.*

CAP. XIV. *v.* 7. Comedere non debetis, ut camelum. *Correctores, ut omiserunt pronomen* hæc, *quod alii libri præponunt verbo* comedere, *ita addiderunt adverbium* ut *ante vocem* camelum; *sensu clarissimo. Porro* hæc *pronomen præposuerant ei*

quod

quod non sequitur: Hæc quia ruminant.

V. 12. Et haliæetum. *Non est omittenda vocalis secunda e sequens diphtongum æ; sicut non omittitur Levit.* 11. *v.* 13.

V. 13. Ixion & vulturem. *Alii codices legunt dissyllabum* Ixon.

V. 22. De cunctis fructibus tuis qui nascuntur in terra. *Alii minus rectè legunt genere fœminino* frugibus tuis quæ.

V. 23. De armentis & ovibus tuis. *Nequaquam addendum est verbum* offeres.

CAP. XV. v. 7. Ad paupertatem veneris. *Pro simplici* veneris, *non substituas compositum* devenerit.

V. 10. In omni tempore. *Quidam ex Hebræo correxerunt* opere, *pro* tempore.

V. 21. Vel claudum fuerit. *Alii præponunt conjunctionem* &: Et vel claudum fuerit.

CAP. XVI. v. 4. Non apparebit fermentum. *Retinendum est substantivum, pro adjectivo* fermentatum.

V. 22. Quæ odit Dominus Deus tuus. *Non commutes neutrum* quæ, *cum fœminino* quam, *tametsi Hebræa ambigua sint.*

CAP. XVII. v. 8. Judicium esse perspexeris. *Non scribas* prospexeris, *quod est, prævideris, pro* perspexeris, *quod est, videris.*

Ibidem. Lepram & lepram. *Nequaquam addenda est negatio posteriori voci,* &, non lepram.

Ibidem. Intra portas tuas. *Non scribas* inter, *pro* intra, *quod est* in.

V. 12. Et decreto judicis. *Legenda est conjunctio* &, *non præpositio* ex.

V. 20. Ipse & filii ejus. *Retinendum est plurale* filii, *non substituendũ singulare* filius.

CAP. XIX. v. 13. Et auferes innoxium sanguinem. *Quidam non intelligentes*, innoxium sanguinem *positum esse pro effusione innoxii sanguinis, loco vocis* innoxium *scripserunt contrarium* noxium.

CAP. XXI. v. 5. Et ad verbum eorum omne negotium. *Nequaquam addas verbum* pendet, *quod quidam libri subjiciunt.*

V. 6. Et venient majores natu. *Non oportet omittere futurum* venient, *nec commutare cum imperativo* veniant, *denique non necesse est addere* omnes.

V. 15. Genueritque ex eo liberos. *Alii scribunt* Genueritque ex eis. *Sententia eadem una est, sed prior lectio præfertur.*

V. 18. Qui non audiat patris, aut matris imperium. *Non mutes* audiat, *cum* audierit, *nec conjunctionem disjunctivam* aut *cum copulativa* ac.

CAP. XXII. v. 12. Quo operieris. *In aliis est præsens* operiris: *futurum respondet Hebræo.*

CAP. XXIII. v. 18. Quidquid illud est quod voveris. *Servanda est secunda persona singularis* voveris, *rejicienda tertia pluralis* voverint.

CAP. XXIV. v. 5. Sed vacabit absque culpa domi suæ. *Cave ne scribas, ut quidam, tertium casum* domui, *pro secundo* domi.

V. 6. Quia animam suam opposuit tibi. *Non est legendum relativum* qui, *loco conjunctionis* quia. *Porrò* opposuit, *quod est obligavit, seu oppigneravit, eleganter emendatum est ex* apposuit, *quod est in aliis exemplaribus, id est, vocalis quarta in prima.*

CAP. XXV. v. 7. Non vult frater viri mei suscitare nomen fratris sui in Israel. *Alii pro* nomen, *quod est* ὄνομα, *scribunt* semen, *quod est*, τὸ σπέρμα; *malè.*

Sequitur: Nec me in conjugem sumere. *Non commutes vocem* conjugem, *cum voce* conjugium.

V. 11. Miseritque manum. *Quidam antiqui libri tollunt encliticam conjunctionem* que.

V. 12. Abscides manum illius. *Ita legunt antiqui libri* abscides, *ex* abs *&* cædo, *pro* abscindes, *ex* ab *&* scindo, *Simile Matth.* 5. *v.* 30. *& alibi.*

CAP. XXVI. v. 4. Suscipiensque sacerdos cartallum de manu tua. *Non mutes pronomen secunda persona* tua *in tertia* ejus.

V. 11. Et epulaberis in omnibus bonis. *Non est omittenda, ea quæ præmittitur conjunctio* &.

V. 13. Abstuli quod sanctificatum est de domo mea. *Adulterinum est quod alii legunt* attuli, *quasi dicat, se huc è domo sua adferre; cum è contrario, negans se domi sua retinuisse, profiteatur se distribuisse egenis. Genuina igitur lectio est* abstuli, *quæ & Hebræo, Chaldæo, Græcoque consentanea est.*

V. 16. Et custodias & impleas. *Prius* & *non est mutandum in* ut.

V. 17. Et custodias ceremonias illius. *Nec istud* & *vertendum in* ut *est.*

Vers. 18. Et Dominus elegit te hodie. *Istam conjunctionem* &, *quidam vertunt in adverbium demonstrandi* En, *sed pessimè.*

CAP. XXVII. *vers.* 12. Hi stabunt ad benedicendum populo. *Cavendus est vetus error, eorum qui legunt* Domino, *id est*, τῷ κυρίῳ, *pro* populo, *quod est* τῷ λαῷ, *sive plebi.*

Versus 25. *præponunt quidam codices hanc maledictionem*: Maledictus qui dormit cum uxore proximi sui: & dicet omnis populus, Amen: *verùm illa adjectitia & superflua est.*

CAP. XXVIII. v. 20. Et perdat velociter. *Non addas* de sub cælo.

V. 36. Et regem tuum quem constitueris super te. *Alii minus aptè legunt* Et regem quem constitues super te; *omisso pronomine* tuum, *& conjunctivo verso in indicativum.*

V. 40. Quia defluent & peribunt. *Sic legunt etiam antiqui codices, simplex verbum* peribunt, *pro composito* deperibunt.

V. 48. Quem immittet tibi Dominus. *Non mutes* immittet *cum* emittet, *vocalem tertiam cum secunda.*

V. 57. Et illuvie secundarum. *Pro* secundarum, *multi scribunt* secundinarum, *quæ non est vox Latina, quod sciam.*

CAP. XXIX. v. 6. Quia ego sum Dominus Deus vester. *Non substituas personam tertiam* ipse est, *pro prima* ego sum.

V. 11. Et advena qui tecum moratur. *Retinendus est numerus singularis, quamvis positus pro eo quem alii legunt plurali* & advenæ qui tecum morantur.

V. 19. Et absumat ebria sitientem. *Pro* absumat *sive consumat, multi libri legunt* assumat, *quod est, addat, seu adjungat sibi. Utrumque ex Hebræo verti potest; prius prætulerunt Romani Patres.*

V. 23. Sulphure & salis ardore comburens. *Vocum affinitate decepti quidam, supposuerunt nomen* solis *planetæ, in locum nominis* salis, *qui ex igne & aqua concretus, habet & ipse ardorem suum: mutarunt inquam vocalem primam* a *in quartam* o.

V. 29. Ut faciamus universa verba legis hujus. *Non omittas* τὸ verba.

CAP. XXX. *vers.* 3. Reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam. *Alii scribunt*: Reducet te Dominus Deus tuus de captivitate tua; *qui sensus est prioris lectionis.*

V. 12. Et audiamus. *Non mutes* & *in* ut.

V. 19. Quòd proposuerim vobis vitam & mortem. *Pro voce* mortem, *quidam substituerunt vocem* bonum, *malè imitati locum suprà, v.* 15.

CAP. XXXI. *vers.* 4. Delebitque eos. *Alii scribunt præteritum* Delevitque *quod Hebræo conforme est.*

V. 21. Et ore seminis sui. *Non mutes tertiæ personæ pronomen* sui, *cum secunda* tui.

V. 23. Præcepitque Dominus Josue filio Nun. *Non judicarunt Romani Patres omittendam vocem* Dominus, *tametsi à multis libris Hebræo consentaneis omittatur.*

CAP. XXXII. v. 2. Concrescat ut pluvia doctrina mea. *Ita scribendum est*, ut pluvia, *non* in pluvia *aut* pluviam.

V. 26. Dixi: Ubinam sunt? *Non præponas & conjunctionem*: Et dixi.

V. 30. Quomodo persequatur unus mille, & duo fugent decem millia? *Non sunt modi potentiales* persequatur, *&* fugent, *commutandi, cum indicativi præterito imperfecto* persequebatur, *& præsenti optativi* fugarent.

V. 35. Mea est ultio, & ego retribuam in tempore. *Non addas pronomen*: Retribuam eis in tempore.

V. 37. Et dicet: Ubi sunt. *Præferendum est singulare* dicet *plurali* dicent.

V. 46. Et implere universa quæ scripta sunt legis hujus. *Non addas* in volumine, *ante* legis hujus.

CAP. XXXIII. v. 9. Et fratribus suis: Ignoro vos. *Non mutes secunda personæ pronomen* vos, *cum tertia* illos.

V. 26. Non est Deus alius ut Deus rectissimi. *Quidam tollunt prius* Deus, *alii vertunt secundum casum* rectissimi *in primum* rectissimus: *utrumque primæ lectionê non absque causa postposuerunt Correctores Romani.*

Vers. 27. Dicetque: Conterere. *Nec hic sine causa prætulere passivum, activo* Contere.

CAP. XXXIV. v. 2. Et omnem terram Juda. *Nequaquam omittenda est vox* Juda, *quod quidam faciunt.*

JOSUE.

CAP. I. v. 6. Pro qua juravi patribus suis. *Servandum est tertiæ personæ pronomen* suis, *non mutandum in secunda* tuis.

V. 15. Et sic revertemini. *Futurum* revertemini *multis nominibus præferendum est præsenti* revertimini.

CAP. II. v. 18. Signum fuerit funiculus iste coccineus. *Nequaquam addenda negatio est* Signum non fuerit.

V. 19. Sanguis ipsius erit in caput ejus. *Addunt quidam* Reus sibi erit, *quæ Lxx. sensum interpretatio est, nostra contualla.*

Sequitur: Et nos erimus alieni. *Alii pro* alieni *scribunt* innoxii, *explicandi causa.*

CAP. III. v. 12. Parate duodecim viros de tribubus Israel. *Non est repetenda vox* duodecim.

V. 13. Qui portant arcam Domini Dei. *Non addas* fœderis.

V. 16. Ab urbe quæ vocatur Adom. *Ita scribendum est juxta antiquos libros, vocalibus prima & quarta*, Adom, *non* Adam, *aut* Edom.

V. 17. Populus autem incedebat contra Jericho. *Non est mutandum nomen urbis* Jericho *in nomen fluvii* Jordanem.

CAP. IV. v. 9. Arcam fœderis. *Non adjicias* Domini.

V. 11. Sacerdotesque pergebant. *Antiqui libri habent* sacerdotesque, *non* sacerdotes quoque.

V. 12. Armati præcedebant filios Israel. *Non est hujus loci quod alii adjiciunt*, fratres suos.

V. 14. Dum adviveret. *Ita legunt Sixtina Biblia ex antiquis codicibus, unam vocem* adviveret, *pro duabus* adhuc viveret.

Vers. 23. Siccante Domino Deo vestro aquas ejus in conspectu vestro, donec transiretis. *Secunda persona non sunt mutanda in primas*, nostro, nostro, transiremus.

CAP. V. v. 3. Fecit quod jusserat Dominus. *Non addas conjunctionem* fecitque *aut* fecit quoque.

V. 6. Ut non ostenderet eis terram. *Non est omittenda negatio.*

CAP. VI. v. 2. Ecce dedi in manu tua Jericho. *Antiqui libri legunt sextum casum, non quartum* manus tuas.

V. 24. Et omnia quæ sunt in ea. *Pro* erant *alii habent* fuerunt, *alii* inventa sunt: *nam hujusmodi aliquid Hebraicè subaudiendum relinquitur.*

CAP. VIII. *v.* 5. Accedemus ex adverso: *Non est mutandum* accedemus *compositum à* cedo, *in* ascendemus *compositum à* scando.

V. 12. Inter Bethel & Hai. *Scribendum est* Bethel, *quod significat domum Dei, non* Bethaven, *quod domum idoli, seu iniquitatis.*

CAP. IX. *v.* 8. Et unde venistis? *Non est mutanda copulativa in disjunctivam* aut.

V. 10. Qui erat in Astaroth. *Nec hic numerus singularis* erat *in pluralem* erant.

CAP. X. *v.* 14. Non fuit antea, nec postea tam longa dies. *Retinendum est* nec, *pro eo quod plerique habent* &.

V. 23. Et eduxerunt ad eum quinque reges. *Legendum est* eduxerunt, *non* adduxerunt, *quemadmodum & proximo versu* eductis *non* adductis; *vocalis utique secunda, non prima.*

V. 41. Omnem terram Gosen usque Gabaon. *Cave legas* Gessen, *quæ est terra Ægypti, pro* Gosen, *quæ est urbs Chananæa. Idem invenies infra* 15, *v.* 16.

CAP. XI. *v.* 8. Ita percussit omnes. Ita *non* itaque *legunt codices antiqui.*

V. 19. Non fuit civitas quæ se traderet filiis Israel. *Alii repetunt negationem* quæ non se traderet; *minus integrè.*

CAP. XII. *v.* 2. Usque ad torrentem Jaboc. *Non mutes* Jaboc, *cum* Jeboc, *vocalem primam cum secunda. Simile Judicum* 11. *v.* 13. 22.

Vers. 3. Ad orientalem plagam. *Nequaquam scribendum est* occidentalem, *pro* orientalem, *id est, deorsum pro sursum.*

V. 7. Usque ad montem cujus pars ascendit in Seir. *Non addas vel* Libani, *vel* Hermon, *quod multi codices* (Usque ad montem Libani) *corruptè.*

V. 8. In Asedoth & in solitudine. *Cave ne* Asedoth *mutes in* Aseroth, *id est,* d *in* r, *mutam in liquidam.*

V. 15. Rex Odullam unus. *Scribendum est vocali quarta* Odullam *vel* Odollam, *juxta antiquos codices, non* Adullam *prima vocali, quamvis Hebræa & istud patiantur.*

Vers. 22. Rex Cades unus. *Alii legunt* Cedes: *utrumque permittunt Hebræa.*

CAP. XIII. *vers.* 2. Et dimidiæ tribui. *Non addas* Manasse.

V. 9. Quia sequutus Dominum Deum meum. *Non mutes pronomen primæ personæ* meum *cum secunda* tuum.

CAP. XV. *v.* 1. A termino Edom, desertum Sin. *Sic omittere oportet* usque ad, *quod alii addunt:* Usque ad desertum Sin.

V. 18. Quæ, cùm pergerent simul, suasa est à viro suo. *Legendum est fœmininum* quæ, *juxta veteres codices, non masculinum* qui.

V. 23. Et Cades & Asor. *Alii* & Cedes, *ut supra* 12. *v.* 22.

Vers. 62. Civitates sex & villæ earum. *Quod sequitur in quibusdam libris* fiunt simul centum quindecim, *superfluum est.*

CAP. XVI. *v.* 2. Et egreditur de Bethel Luza. *Vocem* Luza *servant vetera manuscripta* ἀκλιτον: *alii declinantes scribunt* Luzam.

CAP. XVII. *v.* 4. Deditque eis juxta. *Non est omittendum pronomen* eis.

V. 12. Sed cœpit Chananæus habitare in terra sua. *Pro* sua *reciproco, quod est in vetustis libris, in aliis est* ipsa, *in aliis* ista.

V. 14. Quare dedisti mihi possessionem. *Non est addendum* terram in; *hoc modo* mihi terram in possessionem.

V. 17. Ad domum Joseph, Ephraim & Manasse. *Non proponas* & *ante* Ephraim.

CAP. XVIII. *v.* 2. Remanserant autem. *Non mutes præteritum plusquam perfectum in perfectum* remanserunt.

V. 4. Juxta numerum uniuscujusque multitudinis. *Alii pro* numerum, *scribunt* terminum, *minus rectè.*

V. 28. Civitates quatuordecim & villæ earum. *Sequitur in quibusdam libris* fueruntque omnes civitates viginti sex, *sed jugulandum.*

CAP. XIX. *v.* 8. Contra australem plagam. *Quod sequitur in quibusdam exemplaribus* fueruntque omnes civitates decem & septem, *superfluit.*

V. 11. Ascenditque de mari & Merala. *Cave ne vitiosè scribas* Medalas *pro* Merala.

V. 12. In fines Ceseleththabor. *Vetera manuscripta habent plurale* fines, *pro singulari* finem.

V. 15. Et Jedala & Bethlehem. *Scribendum est* Jedala, *per* d *mutam in secunda syllaba, &* l *liquidam in tertia; non* Jerala, *per* r *liquidam in secunda, aut* Jedaba *per* b *mutam in tertia.*

V. 19. Et Seon & Anaharath. *Pro* Seon *quadrilitero, non scribas* Seuon, *neque* Seron, *quinque literarum.*

V. 46. Et Mejarcon & Arecon. *In quibusdam veteribus manuscriptis, pro* Mejarcon *legitur* Aquæ Hiercon, *qua interpretatio est primæ syllabæ* Me.

CAP. XX. *vers.* 4. Stabit ante portam. *Non est addenda conjunctio* stabitque, *tametsi Hebraicè legatur.*

CAP. XXI. *v.* 4. De tribubus Juda & Simeon. *Legendum est plurale* tribubus, *non singulare* tribu.

Vers. 22. Urbes confugii Sichem. *Alias annotavimus, in multis manuscriptis inveniri numerum singularem* urbs, *pro plurali* urbes: *similiter quoque infrà, vers.* 27. 32. 36. & 37. *pro plurali* civitates, *legi singulare* civitatem, *aut* civitas, *quemadmodum suprà, vers.* 13. *ab omnibus constanter legitur.*

V. 36. De tribu Ruben ultra Jordanem contra Jericho civitates, refugii Bosor in solitudine Misor, & Jaser, & Jethson, & Mephaath, civitates quatuor cum suburbanis suis. *De vario hujus versus situ, lectione, interpunctione, omissione denique, latè egimus olim in Notationibus nostris. Romani Patres sequuti sunt quod maximè vulgatum est, nisi quid præposuerunt tribum Ruben tribui Gadis.*

CAP. XXII. *vers.* 7. Ad occidentalem plagam. *Non est addendum pronomen* ejus.

V. 13. Phinees filium Eleazari sacerdotis. *Secundam casum* sacerdotis, *non vertas in quartum* sacerdotem.

Vers. 17. Macula hujus sceleris in nobis permanet. *Nequaquam commutandum est pronomen primæ personæ* nobis, *cum secunda* vobis.

Vers. 22. Fortissimus Deus Dominus, fortissimus Deus Dominus. *Hoc ita geminandum est, minimèque alterum omittendum.*

CAP. XXIV. *v.* 27. Quod audierit omnia verba Domini. *Retinendum est singulare* audierit, *non mutandum in plurale* audieritis.

JUDICES.

CAP. I. *v.* 30. Cetron & Naalol. *Pro* Cetron *malè scribunt quidam* Thetron, *t inquam pro c; rursus pro* Naalol, Naalon, *id est,* n *pro* l.

V. 35. Quod interpretatur testaceo. *Cave legas* testatio, *nomen verbale à* testator, *pro* testaceo *nomine adjectivo à* testa.

CAP. II. *v.* 2. Sed aras eorum subverteretis. *Non mutes conjunctionem adversativam* sed *in copulativam* &.

V. 19. Et multo faciebant pejora. *Non commutes* pejora *cum* majora.

CAP. III. *v.* 3. Atque Hevæum qui habitabat in monte Libano. *Servandus est numerus singularis* habitabat, *loco pluralis* habitabant, *qui in aliis est libris.*

V. 4. Utrùm audiret mandata Domini. *In aliis est plurale* audirent.

V. 24. In æstivo cubiculo. *Etiam in nostris antiquis manuscriptis invenio* cubiculo *pro* cænaculo.

V. 30. Et quievit terra octuaginta annis. *Non addas* à prœliis.

CAP. IV. Debbora *scribunt Sixtina Biblia, duplici* b, *alii simplici* Debora, *quidam malè* Delbora.

V. 17. Erat enim pax. *Retinenda est conjunctio rationalis* enim, *non mutanda in* autem.

V. 21. Qui soporem morti consocians. *In aliis est verbum simplex* socians.

CAP. V. *v.* 21. Et clementia in fortes Israel. *Spurium est quod quidam habent in portis pro* in fortes: *sed genitivum* fortis, *quem alii quidam legunt absque præpositione, possit habere similitudinem veri.*

V. 19. Reges Chanaan in Tanach. *Non scribas* Tano *pro* Tanach.

CAP. VI. *v.* 32. Qui suffodit aram ejus. *Antiqui libri scribunt compositum* suffodit, *pro eo quod alii simplex* fodit.

CAP. VII. *v.* 3. Et reversi sunt de populo viginti duo millia. *Quidam boni libri habent neutrum* reversa, *pro masculino* reversi: *porrò de præferendum est ipsi* ex.

V. 5. Qui lingua lambuerint aquas. *Non addas* qui manu & lingua.

V. 23. Fugientes usque ad Bethsetta. *Non mutes* Bethsetta *in* Bethseca, *id est, duplex* t *in* c.

Ibidem. Persequebantur Madian. *Sequitur in quibusdam libris* Et Dedit Dominus victoriam populo Israel in die illa, *sed redundat.*

CAP. VIII. *v.* 7. Cùm ergo tradiderit Dominus Zebee & Salmana in manus meas. *Sequitur in multis libris* & cum reversus fuero victor in pace, *sed non est hujus loci, at versus nono subsequentis.*

V. 9. Dixit itaque & eis. *Non omittas* & *pro* etiam *positum.*

V. 10. Bellatorum educentium gladium. *Non interponas* & *conjunctionem.*

CAP. IX. *v.* 4. Dederuntque illi septuaginta pondo argenti. *Scribendum est* pondo *indeclinabile, non* pondera.

V. 7. Audite me viri Sichem, ita audiat vos Deus. *Non est addenda vocula* ut: Ita ut audiat.

V. 20. Egrediatur ignis ex eo. *Non est auferendum* ex eo.

V. 39. Spectante Sichimorum populo. *Pro* spectante *quod est* adspiciente, *non substituas* exspectante.

V. 48. Quod me videtis facere, citò facite. *Non est commutandum præsens* videtis, *cum præterito* vidistis.

V. 49. Ut fumo igne mille homines necarentur. *Non mutes nominativum* homines *in genitivum* hominum.

CAP. X. *v.* 1. In Samir montis Ephraim. *Neque hic mutes genitivum* montis *in ablativum* monte.

V. 8. In terra Amorrhæi, qui est in Galaad. *Pro* qui, *quod refert Amorrhæum, alii legunt,* quæ, *quod terram.*

CAP. XI. *vers.* 1. Fuit illo tempore Jephte. *Quidam addunt* Fuit itaque illo in tempore.

V. 17. Dimitte me ut transeam per terram tuam. *Non est omittendum pronomen* me, *nec præpositio* per.

V. 24. Nonne ea quæ possidet Chamos. *Non commutes præsens* possidet, *cum præterito* possedit.

V. 39. Exinde mos increbruit in Israel. *Scribendum est* increbruit, *non* increvit.

CAP. XII. *v.* 5. Obsecro ut me transire permittatis. *Præferendum est plurale singulari* permittas.

V. 13. Filius Illel. *Alii minùs rectè* filius Elel.

CAP. XIII. *v.* 7. Ex utero matris suæ. *Non proponas conjunctionem* &.

CAP.

CAP. XIV. *vers.* 3. Et in omni populo meo. *Non est substituendum pronomen secunda persona* tuo, *pro prima* meo.

V. 6. Quasi hædum in frusta discerpens. *Lege* discerpens, *non* decerpens *aut* decerperet.

V. 9. Quòd mel de corpore leonis assumpserat. *Hoc versu Interpres vertit* corpore, *non* ore; *versu proximè præcedenti*, ore *non* corpore.

CAP. XV. v. 9. Ubi eorum effusus est exercitus. *Alii pro composito* effusus *scribunt simplex* fusus.

V. 14. Et sicut solent ad odorem ignis lina consumi. *Legendum potiùs est* odorem, *quod est, odorante igne, seu simul atque ignem olfecerint, quam* ardorem, *quod est, ardente seu comburente igne. Porro* ligna *scriptum ab aliis pro* lina, *nullius est auctoritatis: non enim tam facilè* ligna *ab igne consumuntur, ut stuppea* lina.

CAP. XVI. *vers.* 9. Qui rupit vincula, quo modo si rumpat quis filum de stuppæ tortum putamine, cùm odorem ignis acceperit. *Pro genitivo* stuppæ, *alii scribunt ablativum* stuppa, *& pro* putamine, *quod est cortice, legunt* sputamine, *acceptum pro sputo, quasi dicatur, filum sputo adhibito de stuppa tortum. Atqui verisimilius est, Interpretem dicere voluisse, filum de vili stuppa (est enim stuppa, quasi putamen, cortex & rejiculum lini) nam Hebraicè non aliud legitur, quam* filum stuppæ. *Iam verò* odorem *quod sequitur, nullo modo hic cum* ardorem *mutandum est, id est, quarta vocalis cum prima.*

Vers. 13. Cui respondit Samson: Si septem. *Quidam addunt* inquit: Si inquit, septem: *sed superfluè.*

CAP. XVII. *vers.* 9. Et utile mihi esse perspexero. *Pro* perspexero, *quod est videre, non legas* prospexero, *id est, prævidere.*

CAP. XVIII. *vers.* 5. Ite in pace. *Non scribas* cum *pro* in.

CAP. XIX. v. 5. Gusta primò pauxillum panis. *Non substituas* pusillum *pro* pauxillum.

V. 8. Oro te, inquit. *Quidam scribunt* obsecro *pro* oro te.

V. 11. Jamque erant juxta Jebus. *Non substituas verbum compositum* aderant, *pro simplici* erant.

CAP. XX. v. 40. Et viderent quasi columnam fumi. *Optativi præsens* viderent, *legendum est, non indicativi præteritum* viderunt.

CAP. XXI. v. 13. Ut eos susciperent in pace. *Non mutes masculinum* eos *cum fæminino* eas.

V. 19. Et ad orientalem plagam. *Alii omittunt* &.

R U T H.

CAP. I. *vers.* 11. Non ultrà habeo filios. *Non mutes præsens* habeo, *cum futuro* habebo.

CAP. IV. v. 3. Quibus sedentibus. *Alii minus aptè*, quibus residentibus.

V. 15. De nuru enim tua natus est, quæ te diligit. *Noli substituere masculinum* qui, *pro fæminino* quæ, *aut futurum* diliget, *pro præsenti* diligit.

V. 22. Isai genuit David. *Non addas* regem.

LIBER REGUM PRIMUS.

CAP. I. v. 9. Ante postes templi Domini. *Retinendum est* templi, *non mutandum cum* domus.

V. 18. Et illa dixit. *Non scribas* at *adversativum, pro* & *copulativo.*

V. 19. Et venerunt in domum suam Ramatha. *Non reperitur* in *ante* Ramatha, *sed subauditur. Simile infra* 2. v. 11.

Vers. 24. Et tribus modiis farinæ. *Non scribas* uno modio, *pro* tribus modiis, *juxta ea quæ aliàs annotavimus.*

V. 28. Quibus fuerit commodatus Domino. *Alii legunt verbum compositum* accommodatus, *sed simplex* commodatus *est præferendum.*

CAP. II. v. 17. Quia retrahebant homines à sacrificio Domini. *Alii legunt*, Quia detrahebant homines sacrificio Domini.

V. 19. Ut immolaret hostiam solemnem. *Quod sequitur in quibusdam libris*, & votum suum, *superfluit.*

V. 30. Sed quicumque glorificaverit me, glorificabo eum. *Non scribas* honorificaverit, *pro* glorificaverit: *nam & Hebraicè vox eadem repetitur.*

V. 34. Duobus filiis tuis. *Non omittas pronomen* tuis.

CAP. III. *vers.* 2. Heli jacebat in loco suo. *Non est mutandum cum* lecto, lectulo, *vel* domo.

Sequitur: Et oculi ejus caligaverant, nec poterat videre lucerna Dei ante quam extingueretur, Samuel dormiebat in templo Domini, ubi erat arca Dei. *Hæc germina est vulgatæ editionis & lectio & distinctio, de qua olim nos latè in Notationibus nostris. Non itaque substituendus est quartus casus* lucernam, *pro primo* lucerna, *nec voci* Samuel *addenda conjunctio* autem.

V. 17. Quis est sermo quem locutus est Dominus ad te. *Non est omittendum* quem locutus est Dominus.

CAP. IV. v. 1. Et factum est in diebus illis, convenerunt Philisthiim in pugnam. *Quamvis hæc verba à multis omittantur, quod olim docuimus: non tamen visum est Romanis Patribus illa è medio tollere, eo quod Græcè legantur. Quocirca etiam consequenter scribunt*, Et egressus est Israel, *conjunctione copulativa, quæ est in Græcis libris, loco rationalis* namque, *quæ est in plerisque Latinis.*

V. 9. Sicut & illi servierunt vobis. *Non est mutandum secunda persona pronomen* vobis, *cum prima* nobis.

V. 13. Heli sedebat super sellam contra viam spectans. *Pro simplici* spectans *non substituas compositum* exspectans.

V. 20. Dixerunt ei quæ stabant circa eam. *Cave mutes* quæ *fæmininum, cum masculinum* qui.

Vers. 21. Translata est gloria de Israel. *Non addas* Domini.

V. 22. Et ait: Translata est. *Non omittas conjunctionem præpositam.*

CAP. V. v. 6. Et ebullierunt villæ & agri in medio regionis illius, & nati sunt mures, & facta est confusio mortis magnæ in civitate. *De his verbis, tale fuit judicium Romanorum Correctorum, quale supra* 4. v. 1. *Porro pro secundo casu* magnæ, *in aliis libris est primus* magna, *ut etiam Græcè.*

V. 9. Inieruntque Gethæi consilium, & fecerunt sibi sedes pelliceas. *Et hæc verba, quamvis à quibusdam Latinis libris Hebræo consentaneis omittantur, tamen quia reperiuntur in quibusdam Græcis, non judicarunt Romani expungenda. Similis ratio inferius occurrit plurium aliorum locorum, quæ non putavimus singula annotanda. Consilium quo illi moti fuerint, licet ex ea quam his Bibliis præmiserunt præfatione intelligere.*

V. 11. Dimittite arcam Dei Israel. *Non est mutandum plurale* dimittite *cum singulari* dimitte.

CAP. VI. v. 11. Et similitudines anorum. *Retinendus & hic est numerus pluralis* similitudines, *non vertendus in singularem* similitudinem.

V. 19. Percussit autem de viris Bethsamitibus. *Non addas* Dominus.

CAP. VII. v. 1. In domum Abinadab. *Non mutes* Abinadab, *cujus secunda littera est* b *muta, cum* Aminadab, *cujus secunda littera est* m *liquida.*

V. 10. Et cæsi sunt à facie Israel. *Legendum est* facie, *quod est* conspectu, *non* filiis.

Vers. 11. Egressique viri Israel. *Non est mutandum* viri *in* filii.

CAP. VIII. v. 1. Posuit filios suos judices Israel. *Non addas* in *præpositionem, ante vocem* judices, *sed intelligas* Israel *esse dativi casus.*

CAP. IX. v. 1. Filius Abiel, filii Seror. *Pro* Seror, *in quo littera* r *repetitur, non est legendum* Seor.

Ibidem. Filii Seror, filii Bechorath. *Non addas, quod in quibusdam libris sequitur*, filii Sareth.

V. 5. Cùm autem venissent in terram Suph. *Nec hic addas, quod sequitur in quibusdam libris*, & non invenissent.

V. 7. Panis defecit in sitarciis nostris. *Alii pro* sitarciis *legunt* cistarciis, *vocem non intellectam quasi à* cista *derivantes, quæ componitur ex* σῖτος *sitos, quod frumentum Græcè, &* ἀρκεῖν *arcin quod sufficere est: unde nomen fæmininum* ἡ σιταρκία *sitarcia, quod commeatum, & neutrum* sitarcium, *quod peram significat, saccum, aut vas, in quo ab itinerantibus reponitur commeatus, nam & Hebraicè ad verbum legitur* in vasis nostris.

V. 13. Quia ipse benedicit hostiæ, & deinceps comedunt qui vocati sunt. *Præsentia* benedicit & comedunt, *præferuntur futuris*, benedicet, comedent.

V. 19. Ut comedatis mecum hodie. *Non est permutandum plurale* comedatis, *cum singulari* comedas.

CAP. X. v. 2. In finibus Benjamin in meridie. *Quod sequitur in quibusdam libris* salientes magnas foveas, *omittendum est.*

V. 5. Post hæc venies in collem Dei. *Non mutes verbum* venies, *in participium* veniens.

V. 12. Et quis pater eorum. *Duplex hic à quibusdam committitur vitium; Unum, quod pro interrogativo* quis, *scribant nomen proprium patris Saul*, Cis; *Alterum, quod pro plurali* eorum, *supponant singulare* ejus.

CAP. XII. v. 6. Et eduxit patres nostros de terra Ægypti. *Sequitur in quibusdam exemplaribus* adest, *sed superfluè.*

V. 9. Magistri militiæ Hasor. *Non addas* regis *ante* Hasor.

V. 11. Et misit Dominus Jerobaal, & Badan, & Jephte. *Inter* Badan *&* Jephte, *multi libri interponunt*, & Samson & Barac, *sed obelo transfodiendum.*

V. 23. Absit autem à me hoc peccatum in Dominum. *Servandus est quartus casus* Dominum, *loco sexti* Domino, *qui est in aliis libris.*

CAP. XIII. v. 7. In terram Gad & Galaad. *Non omittas præpositionem* in.

V. 8. Juxta placitum Samuelis. *Quidam libri, pro* placitum, *scribunt* pactum.

V. 17. Et egressi sunt ad prædandum. *Non substituas* præliandum, *quod est bellandum, pro* prædandum, *quod est, prædas agendum.*

Ibidem. Contra viam Ephra ad terram Sual. *Nonnulli pro* Ephra, *supponunt* Ephraim, *nomen unius ex duodecim tribubus & Saul nomen primi Regis Israel, pro* Sual, *utrumque vitiosè.*

V. 18. Ad iter termini imminentis valli Seboim. *Non interponas* in terra Sabaa, *quod quidam superfluè.*

V. 20. Et securim & sarculum. *Nec hic interponas* & tridentem, *redundat enim, sumptum ex versu proximo.*

CAP. XIV. v. 2. Quæ erat in Magron. *Unam vocem* Magron, *quidam in duas distraxerunt*, agro Gabaa, *malè.*

V. 13. Itaque alii cadebant ante Jonatham. *Post* itaque, *non addas* cum videlicet.

differt faciem Jonathæ, *quod quidam*.

V. 15. Et factum est miraculum in castris, per agros. *Confodienda est & conjunctio, quam nonnulli interjiciunt ante* per agros.

Ibidem. Et conturbata est terra. *Quidam pro* terra *existimarunt substituendum* castra: Et conturbata sunt castra; *malè*.

V. 20. Ut essent cum Israel qui erant cum Saul & Jonatha. *Nonnulli libri addunt* & iis qui erant; *alii mutant numerum pluralem* erant *in singularem* erat; *non animadvertentes*, Israel *positum esse numero plurali, pro Israelitis*.

V. 40. Da indicium. *Quidam pro* indicium, *quod est signum, scribunt* judicium, *minus rectè*.

CAP. XV. *v.* 6. Abite, recedite, atque descendite ab Amalec. *Non est scribendum* discedite, *quod idem unum cum eo est quod præcedit* recedite, *sed* descendite, *compositum à* scando.

Vers. 32. Pinguissimus & tremens. *Non omittas posterius* & tremens.

V. 35. Quòd constituisset eum regem super Israel. *Pro pronomine* eum *non supponas nomen* Saul.

CAP. XVII. *v.* 1. Convenerunt in Socho Judæ. *Non est scribendum* Sochot, *sed* Socho, *vocali* o, *non* t *consonante, terminante vocem*.

V. 5. Et lorica squamata induebatur. *Magis proprium est* squamata *a squamis dedu*ctum, *quam* hamata *ab hamis, quod est in aliis libris*.

V. 52. Et usque ad Geth. *Non est omittenda conjunctio* &.

V. 55. De qua stirpe descendit hic adolescens Abner? *Nec hic omittendum est nomen* Abner.

CAP. XVIII. *v.* 6. Porrò cùm reverteretur percusso Philisthæo David. *Quod sequitur in multis libris* & ferret caput ejus in Jerusalem, *meritò judicatum est superfluere*.

V. 20. Dilexit autem David Michol filia Saul altera. *Legendum est primo casu* filia Saul altera, *non quarto* filiam Saul alteram: *ac proinde intelligendum*, David, *quarti esse casus, non primi*.

V. 27. Abiit cum viris qui sub eo erant. *Non addas* in Accaron.

V. 30. Et egressi sunt principes Philisthinorum. *Non omittas verbum substantivum* sunt.

Ibidem. Quàm omnes servi Saul. *Non mutes* servi *in* viri.

CAP. XIX. *v.* 3. Ego autem egrediens stabo juxta patrem meum, in agro ubicunque fueris. *Legendum est* fueris *secunda persona, non tertia* fuerit.

V. 5. Et posuit animam suam in manu sua. *Non est mutandum pronomen tertiæ personæ* sua, *cum secunda* tua.

V. 11. Misit ergo Saul satellites suos. *Non addas* nocte, *quod quidam*.

V. 16. Et pellis caprarum ad caput ejus. *Retinendum est nomen singulare* pellis *pro plurali* pelles.

V. 24. Et cecidit nudus tota die illa & nocte. *Cave scribas* cecinit, *quod est cantavit, pro* cecidit, *quod est jacuit*.

CAP. XX. *v.* 6. Si respiciens requisierit me pater tuus. *Non omittas* respiciens.

V. 9. Absit hoc à te. *Legendum est pronomen secundæ personæ* te, *non primæ* me.

V. 19. In die qua operari licet. *In quibusdam, pro pronomine* qua, *est adverbium* quando.

V. 29. In civitate. *Non addas pronomina* mea.

CAP. XXI. *v.* 4. Si mundi sunt pueri, maximè à mulieribus. *Quod sequitur in quibusdam libris* manducent, *meritò transfoditur obelisco*.

V. 5. Equidem si de mulieribus agitur. *Non dividas voculam* equidem, *in duas* & quidem.

Vers. 7. Potentissimus pastorum Saul. *Quod subdunt quidam libri* hic pascebat mulas Saul, *quam justis de causis sublatum sit, alias ostendimus*.

Vers. 8. Si habes hic ad manum hastam, aut gladium? *Non subjicias* da mihi, *ut nonnulli*.

Vers. 15. Hiccine ingredietur domum meam. *Hujus loco ne scribas* dimittite illum hinc, ne ingrediatur domum meam.

CAP. XXII. *v.* 7. Audite nunc filii Jemini. *Non est addendum pronomen* me.

V. 22. Sciebam in die illa. *Nec hic addenda conjunctio* enim.

CAP. XXIII. *v.* 22. Et considerate locum ubi sit pes ejus. *Neque hic adverbium* velociter.

Sequitur: Vel quis viderit eum ibi. *Quod hic subdunt quidam libri*, ubi dixistis, *nec hoc addendum est*.

V. 23. Quòd si etiam in terram se abstruserit, perscrutabor eum. *Legendum est* abstruserit, *compositum ex* abs *&* trudo, *non* obstruxerit, *compositum ab* ob *&* struo. *Hebraicè ad verbum*: Quòd si etiam in terra fuerit.

V. 26. Et ibat Saul. *Non addas* & viri ejus.

CAP. XXIV. *v.* 7. Quia Christus Domini est. *Subsequitur in multis libris*: Vivit Dominus, quia nisi Dominus percusserit eum, aut dies ejus venerit ut moriatur, aut descendens in prælium perierit, propitius mihi sit Dominus, ut non mittam manum meam in Christum Domini: *verùm hæc non sunt hujus loci, sed ejus qui infrà 26. vers. 10. 11.*

V. 8. Et confregit David viros suos sermonibus. *Non addas* istis.

V. 9. Surrexit autem & David post eum. *Non omittas* &.

CAP. XXV. *v.* 6. Et omnibus quæcumque habes sit pax. *Subjiciunt multi libri* Et multis annis salvos faciens tuos & omnia tua: *sed redundat, meritòque sublatum est*.

V. 7. Audivi quòd tonderent pastores tui. *Non est addendum* greges tuos.

V. 31. Recordaberis ancillæ tuæ. *Superfluit quod subdunt quidam codices* & tu benefacies ei.

CAP. XXVII. *v.* 3. Ipse & viri ejus, vir & domus ejus. *Non oportet omittere nomen* vir *numero singulari repetitum*.

V. 8. Hi enim pagi habitabantur in terra antiquitus. *Non est mutandum* pagi, *in* vagi, *quod est vagabundi; nec passivum* habitabantur *in activum* habitabant: *quamvis activum Hebraicè legatur, ubi non additur* pagi.

V. 9. Et percutiebat David omnem terram. *Non addas* illorum.

CAP. XXVIII. *vers.* 3. Et Saul abstulit magos & ariolos de terra. *Subjiciunt multi codices* Et interfecit eos qui pythones habebant in ventre: *verùm illud justè confossum obelisco, omissum est*.

CAP. XXX. *v.* 1. Cùm ergo venissent David & viri ejus. *Correctores meritò prætulerunt plurale singulari* venisset.

V. 10. Ipse & quadringenti viri. *Non addas* cum eo.

V. 12. Quæ cùm comedisset. *Non commutes neutrum* quæ *plurale cum masculino singulari* qui.

V. 19. Nec defuit quidquam à parvo usque ad magnum. *Correctores prætulerunt neutrum* quidquam *masculino* quisquam.

V. 27. Et qui in Jether. *Hujus proprii nominis prima littera est* I, *non* G, Gether.

Vers. 31. David ipse & viri ejus. *Non omittas pronomen* ipse.

CAP. XXXI. *v.* 4. Arripuit itaque Saul gladium. *Non addas* suum.

V. 7. Videntes autem viri Israel. *Non est mutandum* viri *cum* filii.

V. 12. Veneruntque Jabes Galaad, & combusserunt ea ibi. *Ut verbo* venerunt *non est addendum nomen* viri: *ita omittendum est nomen* igni, *quod quidam apponunt adverbio* ibi.

LIBER REGUM
SECUNDUS.

CAP. II. *v.* 13. Hi ex una parte piscinæ, & illi ex altera. *Prius* ex *non est commutandum cum* in.

V. 24. Itineris deserti in Gabaon. *Non præponas* & *conjunctionem*.

CAP. III. *v.* 1. Inter domum Saul & inter domum David. *Non anteponas* David, *quod alii*.

V. 7. Respha, filia Aja. *Quod sequitur in quibusdam libris*, ingressusque est ad eam Abner, *obelisco jugulandum est*.

V. 12. Misit ergo Abner nuncios ad David. *Non addas* in Hebron, *quod quidam*.

V. 23. Et Joab & omnis exercitus qui erat cum eo, postea venerunt. *Non mutes* erat *singulare, in plurale* erant, *nec præteritum perfectum* venerunt, *in plusquam perfectum* venerant.

CAP. IV. *v.* 6. Ingressi sunt autem domum latenter. *Nec vox* domum *nec vox* latenter *omittenda sunt*.

CAP. V. *v.* 9. Habitavit autem David in arce. *Non adjicias* Sion.

CAP. VI. *v.* 6. Postquam autem venerunt ad aream Nachon. *Nullo modo scribendum est* Nachor, *ultima littera existente* r *ultima liquidarum; pro* Nachon, *cujus ultima littera est* n, *penultima liquidarum*.

Vers. 12. Et omnia ejus propter arcam Dei. *Subjiciunt plerique codices*: Dixitque David: Ibo & reducam arcam cum benedictione in domum meam. *sed meritò censuerunt Romani Patres, hæc omittenda, quemadmodum clarum fieri potest ex Notationibus nostris*.

Vers. 13. Immolabat bovem & arietem. *Singulare* immolabat, *non est commutandum cum plurali* immolabant, *nec post* bovem *addendum est*, & ovem.

V. 14. Et David saltabat totis viribus ante Dominum. *Quod interjiciunt quidam* percutiebat in organis armigatis, & *inter* David *&* saltabat, *superest, justèque confossum*.

V. 19. Et assaturam bubulæ carnis unam. *Scribendum est* bubulæ, *quod est* bovinæ; *non* bubalæ, *quod inusitatum est, dicendumque foret* bubalinæ, *si a bubalo formaretur*.

V. 21. Dixitque David ad Michol: Ante Dominum. *His verbis* Ante Dominum, *non præponas* Vivit Dominus quia ludam: *redundat enim, nec est de textu*.

Ibidem. Et ludam & vilior fiam. *Cave scribas pro verbo* ludam, *nomen proprium* Judam.

CAP. VII. *v.* 10. Et habitabit sub eo. *Noli hoc commutare cum* Et habitabo cum eo.

V. 23. Quem redemisti tibi ex Ægypto, gentem & Deum ejus. *Accusativi singulares* gentem & deum, *non sunt vertendi in ablativos, sive singulares* gente & deo, *sive plurales* gentibus & diis: *multoque minus, pro* deum, *scribendum est* domum, *id est, tabernacula, aut pro singulari* ejus, *plurale* eorum.

V. 29. Et benedictione tua benedicetur. *Non omittas conjunctionem* &.

CAP. VIII. *v.* 8. Tulit rex David æs multum nimis. *Subjiciunt multi codices*: De quo fecit Salomon omnia vasa ærea in templo, & mare æneum, & columnas, & altare: *verùm non est hujus loci, sed* 1. *Paral.* 18. *v.* 8.

V. 13. Cæsis decem & octo millibus. *Erroneum est, quod quidam libri legunt* duodecim millibus, *pro numero sesquialtero*, decem & octo millibus. *Porro quod hic subjungunt multi codices* Et in Jebelem

ad

ad viginti tria milia, *adulterinum ac superfluum est: quod unde fuerit natum, Notationes nostra in varias Bibliorum lectiones docent.*

CAP. X. v. 6. Et ab Istob duodecim millia virorum. *Vitiosè quidam* decem *scribunt, pro* duodecim, *majore numero.*

V. 15. Videntes igitur Syri, quoniam corruissent coram Israel. *Alii, quibusdam additis, habent:* Videntes igitur filii Ammon, quoniam Syrus expavit, & quoniam corruissent coram Israel; *sed minùs sincerè.*

V. 19. Timueruntque Syri auxilium præbere ultrà filiis Ammon. *Non omittas* ultra.

CAP. XI. v. 2. Accidit ut surgeret David de strato suo. *Non addas* quadam die *post* accidit, *nec mutes* strato *ablativum neutrum secunda declinationis, cum* stratu *ablativo masculino quarta declinationis, qui non est Latinus.*

CAP. XII. v. 1. Duo viri erant in civitate una. *Quidam libri his verbis praponunt:* Responde mihi judicium: *sed non est illud Latina editionis.*

V. 7. Tu es ille vir. *Non subjicias* qui fecisti hanc rem.

V. 14. Verumtamen, quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini. *Non addas* nomen *ante* Domini.

V. 19. Cùm ergo David vidisset servos suos mussitantes. *Legendum est* vidisset, *quod est oculorum, non* audisset, *quod aurium.*

V. 23. Nunc autem quia mortuus est, quare jejunem? *Non est substituendum prasens indicativi* jejuno, *pro prasenti subjunctivi* jejunem?

V. 25. Misitque in manu Nathan prophetæ. *Nullo modo addas pronomen* eum *verbo* misitque.

CAP. XIII. v. 2. Et deperiret eam valdè. *Ut non est praponenda prapositio* in *pronomini* eam, *ita non est omittendum adverbium* valdè.

V. 6. Et cibum capiam de manu ejus. *Non addas* paratum *post* cibum.

V. 10. In conclave *bis hoc versu positum casu quarto, non est corrigendum casu sexto,* in conclavi.

V. 37. Luxit ergo David filium suum cunctis diebus. *Ad* filium suum *non addas* Amnon: *nec mutes* cunctis *cum* multis.

CAP. XIV. v. 6. Et audivit rex. *Non est addendum* verba.

V. 22. Fecisti enim sermonem servi tui. *Non addas* Domine mi rex.

CAP. XV. v. 2. Stabat juxta introitum portæ. *Non subjicias* in via.

V. 7. Post quadraginta autem annos. *Non est* quadraginta *mutandum cum* quinque, *nec cum* sex, *ac ne cum* quatuor *quidem: quamquam* quatuor *non careat sua probabilitate.*

V. 10. Regnavit Absalom in Hebron. *Legendum est præteritum* regnavit, *non futurum* regnabit.

V. 14. Et impellat super nos ruinam. *Retinendum est* impellat, *compositum à* pello, *non substituendum* impleat.

V. 23. Contra viam quæ respicit ad desertum. *Non addas* olivæ *post* viam, *quod nonnulli.*

V. 24. Et deposuerunt arcam Dei. *Non est repetendum* fœderis *post* arcam.

V. 34. Servus tuus sum, rex. *Quod sequitur in aliis libris* patere me vivere, *superfluit.*

CAP. XVI. v. 1. Et utre vini. *Pro* utre *non scribas* duobus utribus, *ut multi.*

V. 2. Responditque Siba. *Non subjicias* Domine mi rex.

V. 9. Quare maledicit canis hic mortuus domino meo regi? *Retinendum est participium præteritum* mortuus, *non substituendum futurum* moriturus.

V. 11. Quanto magis nunc filius Jemini? *Ut non est commutandum adverbium* nunc *cum pronomine* hic: *ita non est supplenda sententia additis his verbis* maledicet mihi.

V. 12. Et reddat mihi Dominus bonum pro maledictione hac hodierna. *Non est addendum nomen* die: Die hodierna.

CAP. XVII. v. 22. Donec dilucesceret. *Quod subjiciunt quidam,* antequam denudaretur verbum, *spurium est.*

V. 28. Et frixum cicer. *Non addas* oleo.

CAP. XVIII. v. 3. Quia tu unus. *Non addas* solus, *sed intelligas* unus *positum esse pro* solus.

V. 22. Quid vis currere fili mi? *Quod sequitur in aliis libris* veni huc, *redundat.*

V. 29. Vidi tumultum magnum. *Cave mutes* tumultum, *quod est turbam, cum* tumulum, *omissa littera* t.

CAP. XIX. v. 4. Fili mi Absalom, Absalom fili mi, fili mi. *Non omittas postremum* fili mi, *tertiò repetitum.*

V. 10. Usquequo siletis & non reducitis regem? *Subdunt quidam libri* Et consilium totius Israel venit ad regem, *sed meritò omissum est.*

V. 11. Ad regem in domo ejus. *Quod sequitur in aliis libris* quia dixerat rex, Hæc dicetis ad populum Juda, *superfluit, ac proinde meritò & ipsum est omissum.*

V. 31. Berzellai quoque Galaadites. *Non addas* Senex valde.

V. 39. Cùmque transisset universus populus & rex Jordanem, osculatus est rex Berzellai. *Non interponas* restitit & *ante* osculatus est.

V. 43. Decem partibus major ego sum apud regem. *Redundat quod quidam libri subjiciunt* & primogenitus ego sum.

CAP. XX. v. 1. Revertere in tabernacula tua Israel. *Non est omittenda vox* revertere, *quam interpres explicationis causa addidit: qua ratione & pronomen tertia persona mutavit in secunda* tua.

V. 10. Nec secundum vulnus apposuit, & mortuus est. *Ut non est his verbis praponendum* & mortuus est, *ita postpositum non est omittendum.*

V. 14. In Abelam. *Non praponas adverbium* usque.

V. 18. Qui interrogant, interrogent in Abela, & sic perficiebant. *Quidam scribunt* proficiebant, *tamquam diceretur, illos sapientia profecisse, qui Abelam consuluissent: verum non* proficiebant *legendum est, sed* perficiebant, *quod est finiebant, absolvebant, negotium cœptum sciliet.*

CAP. XXII. v. 7. Et exaudiet de templo suo vocem meam. *Nomini* templo *non addas epitheton* sancto.

V. 15. Misit sagittas & dissipavit eos. *Non addas pronomen* suas, *nomini* sagittas.

V. 36. Et mansuetudo tua multiplicavit me. *Non est supponendum, pronomen prima persona* mea, *pro secunda* tua.

CAP. XXIII. v. 1. Hæc autem sunt verba David novissima. Dixit David filius Isai. *Hac germana est & lectio & interpunctio: quare non est auferendum nomen* David *priori loco, nec addendum relativum* quæ *ante* dixit.

V. 8. Hæc sunt nomina fortium David. Sedens in cathedra sapientissimus. *Non repetas nomen* David *ante participium* sedens.

V. 12. Et tuitus est eum. *Melius est* tuitus, *quam* tutus, *sigrammatisos sequaris.*

V. 15. Desideravit ergo David, & ait. *Non interjicias* aquam de lacu, *quod quidam.*

V. 33. Semma de Orori. *Scribendum est* Orori, *non* Orodi, r *liquida, non muta* d.

CAP. XXIV. v. 1. Commovitque David in eis dicentem. *Non subjungas* ad Joab.

V. 18. Venit autem Gad ad David in die illa. *Non addas* propheta *ad nomen* Gad.

V. 23. Omnia dedit Areuna rex regi. *Non est omittendum vocabulum* rex *positum ante* regi.

LIBER REGUM

TERTIUS.

CAP. I. *vers.* 8. Et Semei, & Rei, & robur exercitus David. *Pro* Rei *non est substituendum* Cerethi & Phelethi; *quod alii malè: nec addendum* omne *ante* robur, *quod quidam superflui.*

V. 13. Salomon filius tuus regnabit post me. *Non praponas* quòd.

V. 34. In regem super Israel. *Non addas* & Judam.

V. 35. Et veniet, & sedebit super solium meum. *Pro* veniet *singulari tertia persona, non est substituendum* venietis, *plurale secunda persona: denique nec addendum* in Jerusalem.

V. 50. Et abiit tenuitque cornu altaris. *Post* abiit, *non addas* in tabernaculum Domini.

CAP. II. v. 2. Confortare & esto vir. *Non subjicias* fortis, *quod quidam.*

V. 3. Et observa custodias Domini Dei tui. *Qui existimarunt* custodias *verbum esse, ei & praposuerunt* ut *conjunctionem, & postposuerunt nomen* mandata; *falsi: nomen est enim.*

V. 4. Si custodierint filii tui vias suas. *Non est mutandum pronomen tertia persona* suas *in prima* meas.

V. 28. Venit autem nuncius ad Joab. *Retinendum est nomen* Joab, *non substituendum* Salomonem, *nec subdendum participium* dicens. *Lege Notationes nostras.*

V. 42. Quacumque die egressus jeris huc & illuc. *Legendum est* ieris *ab* eo, *non* fueris *à* sum.

V. 46. Qui egressus percussit eum. *Pro* egressus, *quod est, postquam exiisset, non est supponendum* aggressus.

CAP. IV. v. 2. Azarias filius Sad[illegible] sacerdotis. *Non mutes genitivum* sacerdotis *in nominativum.*

V. 10. Ben-hesed in Aruboth. *Non mutes* Ben, *quod significat filium, in* Ben *domum.*

V. 19. In terra Seon regis Amorrhæi. *Non praponas* & *conjunctionem.*

V. 21. Habens omnia regna. *Redundat quod sequitur in quibusdam libris* secum.

V. 24. A Thaphsa usque ad Gazam. *Non praponas his verbis adverbium* quasi.

V. 32. Et fuerunt carmina ejus quinque & mille. *Cave legas, sublata conjunctione, ut plerique,* quinque millia, *pro* quinque & mille, *quod est, quinque supra mille.*

CAP. V. v. 1. Quòd ipsum unxissent regem. *Non addas* super Israel.

V. 4. Nunc autem requiem dedit Dominus Deus meus mihi. *Non omittas* Dominus.

V. 11. Coros tritici, viginti millia. *Alii minùs congruè invertunt ordinem* viginti millia coros tritici.

CAP. VI. v. 1. Ædificari cœpit domus Domino. *Alii legunt activè* ædificare cœpit domum Domino.

V. 8. Ostium lateris medii in parte erat domus dextræ. *Non commutes* parte, *quod est latere, cum* pariete *seu* muro.

Vers. 15. Operuit lignis cedrinis intrinsecùs. *Non praponas his verbis* & *conjunctionem.*

V. 27. Alæ autem alteræ. *Non omittas* alteræ.

V. 31. Et in ingressu oraculi fecit ostiola. *Ut non est omittenda prapositio* in, *ita non addendum nomen* duo *ante* ostiola.

CAP. VII. v. 7. Et epistylia super columnas. *Non addas* fecit, *sed subaudias è proximo.*

V. 9. Et extrinsecùs usque ad atrium majus. *Pro* extrinsecùs, *non est scribendum contrarium* intrinsecùs.

V. 23. Et resticula triginta cubitorum cingebat illud per circuitum. *Non est mu-*

tandum

tantum singulare cingebat *cum plurali* cingebant.

V. 24. Duo ordines sculpturarum striatarum erant fusilis. *Romani Patres rectè censuerunt legendum* striatarum, *quod est, striis ornatarum*, *non* histriatarum *aut* histriatarum, *præposita una syllaba: qua de re nos alias latius scripsimus*.

V. 25. Et stabat super duodecim boves. *Legendum est numero singulari* stabat *s. mare, non plurali* stabant.

V. 26. Duo millia batos capiebat. *Non addas* & tria millia metretas, *quod 2. Paral. 4. v. 5. legitur, pro eo quod hic dicitur* duo millia batos. *Lege, si placet, Notationes nostras in hunc locum.*

V. 35. In summitate autem basis erat quædam rotunditas dimidii cubiti. *Legendum est*, dimidii cubiti, *non adjiciendum, quod plerique*, unius & dimidii cubiti.

V. 47. Et posuit Salomon omnia vasa. *Non subjungas* in domo Domini, *quod quidam.*

CAP. VIII. v. 2. In mense Ethanim. *Non scribas, præposita littera* B, Bethanim, *pro* Ethanim.

V. 23. Qui ambulabant coram te in corde suo. *In aliis libris est præsens* ambulant, *pro præterito imperfecto* ambulabant.

V. 38. Cuncta devotatio & imprecatio. *Spurium est, quod quidam scribunt*, t *liquida*, devotatio, *quod est consumtio, pro* t *muta* devotatio, *quod est votum sive oratio.*

V. 60. Ut sciant omnes populi terræ. *Non mutes* ut *conjunctionem causativam cum copulativa* &.

CAP. X. v. 14. Quod afferebatur Salomoni. *Non scribas* offerebatur *pro* afferebatur, *vocalem unquam quartam pro prima.*

CAP. XI. v. 2. Et Sidonias & Hetthæas. *Scribendum est* Hetthæas, *littera initiali* H, *& duplicato* t (*prout plerumque consuevit hæc vox Latinè exprimi*) *potius quàm* Cethæas, *quamquam ita scribatur Ezech.* 16. *v.* 3.

V. 5. Sed colebat Salomon Astarthen deam Sidoniorum, & Moloch idolum Ammonitarum. *Non interponas* & Chamos deum Moabitarum, *redundat enim.*

CAP. XII. v. 21. Electorum virorum bellatorum. *Non addas conjunctionem* & *ante* bellatorum.

CAP. XIII. v. 11. Narraverunt patri suo. *Non præponas his verbis* & *conjunctionem.*

V. 31. Stravit asinum suum prophetæ quem reduxerat. *Non est mutandus dativus* prophetæ, *cum nominativo* Propheta.

V. 25. Et divulgaverunt in civitate. *Non est scribendus quartus casus* civitatem *pro sexto.*

V. 29. Ut plangeret eum. *Præferendus est numerus singularis plurali* plangerent.

CAP. XV. v. 18. Dedit illud in manus. *Non est præponenda conjunctio* &.

CAP. XVI. v. 24. Et vocavit nomen civitatis quam exstruxerat, nomine Semer Domini montis, Samariam. *Et hic præferendus est casus accusativus* Samariam, *rectus à verbo* vocavit, *genitivo* Samariæ, *recto ab altero nominum substantivorum proximorum.*

CAP. XVII. v. 12. Et faciam illum mihi & filio meo. *Correctores merito mutarunt neutrum* illud *in masculinum* illum, *ita ut referatur ad panem.*

CAP. XVIII. v. 9. Vade & dic domino tuo. *Non præponas* & dixit.

V. 22. Prophetæ autem Baal quadringenti & quinquaginta viri sunt. *Non addas* prophetæque lucorum quadringenti, *quod quidam.*

V. 24. Optima propositio. *Non subjungas* quam locutus est Elias, *tametsi Græcè legatur.*

CAP. XIX. v. 1. Et quomodo occidisset universos prophetas gladio. *Ad verum* prophetas, *non est addendum* Baal.

V. 10. Quia dereliquerunt pactum tuum filii Israel. *Pronomen* tuum *non est mutandum cum nomine* Domini.

V. 18. Osculans manus. *Pro plurali* manus, *alii habent singulare* manum.

V. 19. Et ipse in duodecim jugis boum arantibus unus erat. *Correctores non judicarunt omittendas has duas voculas* jugis boum.

CAP. XX. v. 33. Frater tuus Benadad. *Non est addendum* vivit.

CAP. XXI. *vers.* 1. Vinea erat Naboth Jezrahelitæ, qui erat in Jezrahel. *Alii libri habent relativum fœmininum* quæ, *referens vineam: Correctores prætulerunt masculinum* qui, *referens* Naboth.

V. 2. Argenti pretium, quanto digna est. *Non mutes ablativum* quanto, *cum accusativo* quantum.

V. 20. Et ait Achab ad Eliam: Num invenisti me inimicum tibi? *Vetus interpres vertit* inimicum tibi, *accusativo casu; alii verterunt vocativo* inimice mi?

V. 21. Ecce ego inducam super te malum. *Non præponas* Hæc dicit Dominus.

CAP. XXII. v. 15. Et tradet eam Dominus in manus regis. *Non est omittendum pronomen* eam.

V. 39. Et domus eburneæ quam ædificavit. *Quidam pro casu primo* eburnea, *scribunt secundum* eburneæ.

LIBER REGUM

QUARTUS.

CAP. I. *vers.* 17. Mortuus est ergo. *Non mutes* ergo, *in* autem.

CAP. IV. v. 42. Panes primitiarum, viginti panes hordeaceos. *Redundat* & *conjunctio, quæ à quibusdam interponitur.*

V. 43. Quantum est hoc, ut apponam centum viris. *Non addas* coram, *quod quidam libri præponunt voci* centum.

CAP. VI. v. 13. Ecce in Dothan. *Scribendum est* Dothan *dissyllabum, non trissyllabum* Dothain, *quod legitur Genes.* 37. *vers.* 17.

V. 15. Egressus vidit exercitum in circuitu civitatis. *Alii scribunt* egressus est viditque.

V. 27. Non te salvat Dominus: unde te possum salvare? *Alii, hypostigmate postposito adverbio* non, *scribunt præsens imperativi* salvet, *pro præsenti indicativi* salvat: *forté quia non intellexerunt prioris lectionis sensum, qui est: Dominus non salvat te, unde salvem te ego? Si Dominus non salvat te, unde ego?*

CAP. VII. v. 6. Siquidem Dominus sonitum audiri fecerat. *Non est mutandus infinitivus passivus* audiri *cum activo* audire.

V. 17. In cujus manu incumbebat. *Alii pro præterito imperfecto, scribunt plusquam perfectum* incubuerat.

Ibidem. Juxta quod loquutus fuerat vir Dei. *Non addat verbum præpositioni* juxta.

CAP. IX. v. 27. In ascensu Gaver. *Non mutes* Gaver *cum* Gaber, *id est*, *u cum* b.

V. 29 Anno undecimo Joram filii Achab, regnavit Ochozias super Judam, veniteque Jehu in Jezrahel. *Pro numero* undecimo, *non est scribendus major* duodecimo: *nec addendum est* regis Israel *post* Achab: *denique nec mutandum quidquam judicarunt Correctores in iis quæ consequuntur, tametsi in multis codicibus sit varietas, de qua nostræ Notationes.*

V. 32. Et inclinaverunt se ad eum duo, vel tres eunuchi. *Quod sequitur in quibusdam libris* & dixerunt, hæc est illa Jezabel, *spurium est.*

CAP. X. v. 15. Numquid est cor tuum rectum. *Non addas* cum corde meo, *quod quidam: superfluit enim.*

CAP. XI. v. 3. Porro Athalia regnavit super terram. *Redundat quod additur à quibusdam libris* septem annis.

V. 6. Tertia autem pars sit ad portam Sur. *Non mutes* Sur, *quod est nomen portæ templi, cum* Seir, *quod est nomen montis Idumæorum.*

V. 9. Qui ingrediebantur sabbatum, cum his qui egrediebantur sabbato. *Pro quarto casu* sabbatum, *quidam scribunt sextum* sabbato. *Sententia eadem una est: sed posteriori* sabbato *addita à nonnullis libris præpositio* è, *obscurat sententiam.*

V. 14. Et cantores & tubas prope eum. *Cave ne scribas* turbas, *quod est, multitudines, pro* tubas, *id est, buccinas.*

V. 17. Inter Dominum & inter regem & inter populum. *Tertia repetenda est præpositio* inter.

CAP. XII. v. 8. Et instaurare sartatecta domus. *Non est mutanda vox* domus *cum* templi.

CAP. XIII. v. 19. Percussisses Syriam usque ad consumptionem. *Legendum est* consumptionem, *quod est deletionem, potiùs quam* consummationem, *quod est, finem.*

CAP. XIV. v. 2. Nomen matris ejus Joadan. *Penultima littera hujus nominis proprii, quibusdam libris est vocalis prima* a, *quibusdam secunda* e. *Sed perperam scribunt illi libri qui medio hujus nominis interserunt* i. Jojadan *aut* Joaden.

V. 17. Vixit autem Amasias, filius Joas, rex Juda, postquam *&c.* quindecim annis. *Non scribas, addito denario*, viginti-quinque *pro* quindecim.

V. 22. Ipse ædificavit Aelath. *Non est mutandum* Aelath *cum* Ailam.

Vers. 25. Jonam filium Amathi prophetam. *Præferendus est casus quartus secundo* prophetæ.

CAP. XV. v. 12. Sedebunt super thronum Israel. *Omittendum est* de te, *quod multi adjiciunt verbo* sedebunt.

V. 18. Qui peccare fecit Israel cunctis diebus ejus. *Non est hoc* cunctis diebus ejus, *addendum sequentibus* Veniebat Phul.

V. 19. Veniebat Phul Rex Assyriorum in terram. *Cave ne scribas nomen proprium* Thersam, *pro appellativo* terram.

Vers. 20. Et non est moratus in terra. *Idem hoc loco cavendum est.*

CAP. XVI. v. 6. Et Idumæi venerunt in Ailam. *Quidam, pro* Idumæi, *scribunt* Syri, *quidam utrosque conjungunt* Et Idumæi & Syri venerunt in Ailam (*qua de re in Notationibus nostris*) *Correctores eam lectionem prætulerunt, quæ solos nominat Idumæos.*

V. 29. Reliqua autem verborum Achaz quæ fecit. *Non adjicias* & omnia *ante* quæ fecit.

CAP. XVII. v. 9. Et offenderunt filii Israel verbis non rectis Dominum Deum suum. *Non judicarunt Romani Patres*, offenderunt, *mutandum cum* operuerunt, *aut* levitaverunt.

V. 19. Verùm ambulavit in erroribus Israel. *Rectè emendatum est, posito simplici* verum, *pro composito* verumtamen.

V. 24. Adduxit autem Rex Assyriorum de Babylone. *Non addas nomen* viros *ante* de Babylone.

CAP. XIX. v. 23. Eruntque in ruinam collium pugnantium. *Alii, pro simplici* pugnantium, *scribunt compositum* compugnantium.

CAP. XX. v. 19. Sit pax & veritas in diebus meis. *Non adjicias verbo* sit *adverbium* tantum.

CAP. XXII. v. 3. Misit Rex Saphan filium Aslia. *Non est scribendum* Allia *pro* Aslia, *id est, duplex* ll *pro* sl.

V. 9. Ut distribueretur fabris à præfectis. *Præpositio* à *non est commutanda cum conjunctione* ac.

V. 20. Omnia mala quæ inducturus sum

super

super locum ipsum. *Non mutes* inducturus *cum* introducturus.

CAP. XXIII. v. 15. Et altare illud & excelsum destruxit. *Non omittas posterius & positum ante* excelsum.

V. 33. Vinxitque eum Pharao Nechao in Rebla. *Non augeas vocem* Rebla *una syllaba*, Reblatha. *quamquam utroque nomine eadem una civitas significetur.*

V. 34. Et duxit in Ægyptum, & mortuus est ibi. *Multi libri omittunt* & mortuus est ibi; *sed immerito.*

CAP. XXIV. v. 14. Et omnem artificem & clusorem. *Pro simplici* clusorem, *alii compositum scribunt* inclusorem. *Idem occurrit infra v.16.*

CAP. XXV. v. 19. Et sexaginta viros è vulgo. *Male scribunt alii libri* sex, *pro* sexaginta, *quod est decies sex.*

LIBER
PARALIPOMENON
PRIOR.

CAP. I. *vers.* 16. Jetur, Naphis, Cedma. *Quidam male scribunt* Jachur *pro* Jetur.

V. 32. Filii autem Dadan, Assurim, & Latusim, & Laomim. *Censuerunt Romani Patres, versiculum hunc non esse omittendum, tametsi a multis omittatur: qua de re agunt nostra Notationes.*

V. 38. Sebeon, Ana, Dison. *Corruptè à quibusdam scribitur* Ava *pro* Ana, *id est*, u *pro* n.

CAP. II. v. 3. Hi tres nati sunt ei de filia Sue Chananitide. *Scribendus est sextus casus* Chananitide, *non secundus* Chananitidis.

V. 6. Chalchal quoque & Dara. *Vocem quadrilitteram* Dara, *non augeas* d *quinta littera*, Darda.

V. 11. Secundum Abinadab. *Non scribas* Aminadab, *pro* Abinadab, *id est*, m *liquidam pro* b *muta.*

CAP. III. v. 5. Quatuor de Bethsabee. *Non scribas* Bersabee, *quod nomen est putei, Gen.* 21. *v.* 31. *pro* Bethsabee, *quod est nomen uxoris Uriæ.*

V. 22. Et Naaria & Saphat, sex numero. *Quidam addiderunt* & Sela *ante* sex, *male, nomen Hebræum appellativum, quod* sex *significat, accipientes pro proprio.*

CAP. IV. v. 7. Sereth, Isaar, & Ethnan. *Non est scribendum, omissa littera initiali* I, Sahar *pro* Isaar.

V. 20. Filii quoque Simon, Amnon & Rinna. *Pro* Amnon *non scribas* Ammon, *duplici* m.

V. 22. Et Securus & Incendens. *Cave scribas* incedens, *quod est* ambulans, *pro* incendens, *quod* inflammans.

Ibidem. Et qui reversi sunt in Lahem. *Pro masculinis* qui reversi, *non sunt substituenda fæminina* quæ reversæ: *nec omittendum relativum* qui *vel* quæ: *denique nec mutandum* Lahem, *cum* Lehem, *aut* Bethlehem, *tametsi idem fortè locus his tribus nominibus significetur.*

CAP. V. v. 10. Præliati sunt contra Agaræos. *Alii* contra Agarenos. *Prior scriptura Hebraica propius respondet. Eadem varietas occurrit infra v.* 19. & 20.

V. 15. Fratres quoque filii Abdiel, filii Guni, princeps domus. *Non facilè mutandus est numerus singularis in pluralem* principes.

CAP. VI. v. 28. Filii Samuel, primogenitus Vasseni, & Abia. *Non est scribendum* Ahia, *pro* Abia, *id est, adspiratio* h, *pro muta* b.

Vers. 61. Urbes tredecim. *Pro* tredecim *non scribas*, quatuordecim, *adaucto numero.*

Vers. 75. Hucac quoque & suburbana ejus. *Male a quibusdam legitur* Alach *pro* Hucac.

CAP. VII. v. 15. Machir autem accepit uxores filiis suis. *Non est mutandum plurale* uxores *cum singulari* uxorem, *tametsi hoc Hebraicè legatur.*

CAP. VIII. *vers.* 40. Usque ad centum quinquaginta. *Non subjungas* millia, *quod prodigi quidam.*

CAP. IX. v. 4. Othei filius Ammiud, filii Amri. *Non mutes genitivum* filii *cum altero nominativo* filius.

V. 28. De horum genere erant. *Nec hic mutes* genere *cum* grege.

CAP. XI. v. 14. Hi steterunt in medio agri, & defenderunt eum, cumque percussissent Philisthæos. *Numero plurali non est præferendus singularis* hic stetit in medio agri, & defendit eum, cumque percussisset Philisthæos.

V. 17. Desideravit igitur David. *Non addas* aquam.

V. 21. Et inter tres secundos inclytus. *Casus quartus numeri pluralis* secundos, *non est vertendus in primum casum numeri singularis* secundus.

V. 22. Banajas filius Jojadæ viri robustissimi. *Nec hic vertendus est secundus casus* viri robustissimi, *in primum* vir robustissimus.

CAP. XII. v. 20. Principes millium in Manasse. *Cave ne scribas* militum, *pro* millium, *quod est*, chiliadum.

CAP. XIV. *vers.* 2. Cognovitque David quòd confirmasset eum Dominus in regem. *Non est addendum* eò (eò quòd confirmasset) *tamquam causa detur.*

Vers. 5. Jebahar & Elisua. *Non addas* & Eli.

CAP. XV. v. 5. Et fratres ejus centum viginti. *Non augeas numerum centenario, scribens* ducenti, *prout scribitur proximo versu, pro* centum.

Vers. 6. Et fratres ejus ducenti viginti. *Nec hic augeas numerum denario scribens* triginta, *prout scribitur proximo versu, pro* viginti.

V. 7. Et fratres ejus centum triginta. *Hic non minuas numerum donario, scribens* viginti, *prout scribitur versibus superioribus, pro* triginta.

V. 24. Et Obededom & Jehias erant janitores arcæ. *Pro* Jehias *non scribas* Achimaas.

Vers. 26. Arcam fœderis Domini. *Non omittas* fœderis.

CAP. XVI. *vers.* 29. Date Domino gloriam nomini ejus. *Nec hic omittas* Domino.

V. 37. Reliquit itaque ibi. *Hic non est scribendum* dereliquit *decompositum, pro composito* reliquit.

CAP. XVII. v. 5. Ex eo tempore quo eduxi Israel. *Non est addendum* de terra Ægypti, *sed subaudiendum.*

CAP. XVIII. v. 5. Syrus Damascenus. & v. 6. Et posuit milites in Damasco. *Quidam addita una littera* r, *scribunt* Darmascenus & Darmasco, *ut est Hebraicè, sed quia eadem urbs significatur, cujus nomen absque littera* r *celebrius est, præstat retinere quod est notissimum.*

CAP. XX. v. 5. In quo percussit Adeodatus filius Saltus Bethlehemites fratrem Goliath Gethæi. *Multæ sunt hic varietates. In primis omittitur a quibusdam nomen* Saltus, *sed immerito. Deinde pro* Bethlehemites, *quidam scribunt* Lehemites, *ut nec Hebraicè additur* beth: *verum illud hujus expositio est. Ad hæc alii, nominativum* Bethlehemites, *mutant in genitivum* Bethlehemitis *aut* Lehemitis: *quomodo liceat ex Hebræo vertere. Insuper sunt qui mutant in accusativum* Bethlehemitem *aut* Lehemitem, *quæ est interpretatio Lxx. duorum. Sed inepte egerunt, qui transpositis syllabis scripserunt* Helemitis, *aut* Hebemitis. *Porro qui scripserunt* Lahami, *vocem Hebræam, ita ut Hebraicè legitur, supponere studuerunt. Postremo, secundum casum* Gethæi, *alii commutarunt cum quarto* Gethæum, *quod Hebræa utrumque patiantur. Legat qui volet nostras in varias Bibliorum lectiones Notationes.*

CAP. XXI. v. 5. De Juda autem quadringenta. *Non supponas minorem numerum* trecenta, *pro majore* quadringenta, *ut quidam.*

V. 12. Elige quod volueris, aut tribus annis famem, aut tribus mensibus te fugere hostes tuos. *Pro* famem, *quidam scribunt* pestilentiam famis, *minus rectè: plerique verò* pestilentiam *tantummodo, nulla addita mentione* famis, *idque pessimè.*

Ibidem. Aut tribus diebus gladium Domini, & pestilentiam versari in terra. *Non mutes nomen* pestilentiam, *cum nomine* mortem, *quod illi faciunt qui mox supra* pestilentiam *malè scripserant.*

V. 30. Nimio enim fuerat timore perterritus. *Non præponas nomini* timore, *præpositionem* in.

CAP. XXII. v. 5. Domus autem, quam ædificari volo Domino. *Non mutes passivum* ædificari *in activum* ædificare.

CAP. XXIII. v. 3. Numeratique sunt Levitæ à triginta annis & supra. *Non diminuas numerum decade una, scribens* viginti *pro* triginta, *ut multi.*

V. 5. Et totidem psaltæ canentes Domino in organis. *Grammatica exigit ut* psaltæ *legatur non* psaltes, *plurale enquam, non singulare.*

V. 29. Et ad lagana azyma & sartaginem, & ad torrendum. *Non interponas conjunctionem* & *ante* azyma, *quod plerique. Denique non judicarunt Correctores* ad torrendum, *mutandum cum* ad ferventem similam, *vel* ad ferventem *tantummodò, multo minus utramque lectionem copulandam, ut illi faciunt, de quibus nostræ Notationes.*

CAP. XXIV. v. 23. Filiusque ejus Jeriau primus, Amarias secundus. *Non omittas vocem* primus, *ut ab Interprete datam, quamvis Hebraicè non legatur.*

CAP. XXV. v. 2. Sub manu Asaph prophetantis juxta regem. *Non mutes genitivum singularem* prophetantis, *in nominativum pluralem* prophetantes, *quod multi.*

V. 5. Omnes isti filii Heman Videntis Regis. *Nec hic mutes* Videntis, *in* Videntes, *quod similiter multi.*

CAP. XXVI. v. 7. Fratres ejus viri fortissimi. *Non præponas hic verbis conjunctionem copulativam.*

V. 22. Et Joel fratres ejus. *Non indicarunt Correctores, numerum pluralem* fratres, *commutandum cum singulari* frater, *ut nec v.* 25. *subsequenti:* Fratres quoque ejus Eliezer.

V. 28. Omnes qui sanctificaverant ea. *Non est mutandum relativum* qui, *in conjunctionem copulativam encliticam* que.

V. 29. Chonenias & filii ejus. *Non est substituendum tertio casu* filiis, *pro* filii *primo casu.*

CAP. XXVII. v. 5. Banajas filius Jojadæ sacerdos. *Nec hic, secundo casu* sacerdotis, *pro primo* sacerdos.

V. 16. Porro tribubus præerant Israel. *Non addas* in *præpositionem ante* Israel.

V. 30. Jaziz Agareus. *Alii* Agarenus, *ut supra* 5. *v.* 10.

CAP. XXVIII. v. 6. Domum meam & atria mea. *Cave ne scribas* altaria, *quod est* aras, *pro* atria.

V. 16. Aurum quoque dedit in mensas propositionis pro diversitate mensarum. *Plurale* mensas, *non est mutandum cum singulari* mensam, *nec pro voce* mensarum, *substituenda est vox* mensuræ *à metiendo dicta.*

CAP. XXIX. v. 6. Et principes possessionum regis. *Nominativo* principes, *non est addendus genitivus* principum.

LIBER PARALIPOMENON POSTERIOR.

CAP. I. v. 1. Et Dominus Deus ejus erat cum eo. *Non omittas* Deus ejus.

V. 17. Similiter de universis regnis Hethæorum. *Alii codices scribunt* Cethæorum. *vide* 3. *Reg.* 15. *v.* 2.

CAP. II. v. 10. Et hordei coros totidem, & vini viginti millia metretas. *Mirum est omitti a plerisque libris illud* & vini viginti millia metretas, *contra Hebraici fontis & Græca interpretationis fidem*.

V. 14. Qui novit operari in auro *&c.* & qui scit cœlare omnem sculpturam *&c.* *Præferendi sunt indicativi* novit *&* scit, *conjunctivis*, noverit, sciat.

V. 18. Qui lapides in montibus cæderent. *Præferenda est præpositio* in *præpositioni* de.

CAP. IV. v. 7. Secundùm speciem qua jussa erant fieri. *Non mutes duas voculas plurales* jussa erant, *cum una singulari* jusserat.

V. 13. Malogranata quoque quadringenta. *Quidam malè mutatis centenariis in denarios, scribunt* quadraginta *pro* quadringenta.

CAP. V. v. 14. Nec possent stare sacerdotes. *Non est mutandum* nec *negantis, cum* ne *prohibentis*.

CAP. VI. v. 9. Sed non tu ædificabis domum, verùm filius tuus. *Malè quidam legunt compositum* verumtamen, *pro simplici* verum.

V. 16. Ita tamen si custodierint filii tui vias suas. *Retinendum est pronomen tertia persona* suas, *non substituendum pronomen prima* meas.

V. 19. Et audias preces quas fundit famulus tuus coram te. *Præsens* fundit, *non est mutandum cum præterito* fudit.

V. 41 Ne averteris faciem Christi tui. *Alii scribunt* aversesis *ab* aversor, *pro* averteris *ab* averto.

CAP. VII. v. 18. Non auferetur de stirpe tua vir, qui sit princeps in Israel. *Non est repetenda negatio ante verbum* sit: Qui non sit.

V. 20. Quam sanctificavi nomini meo. *Non scribas* ædificavi, *pro* sanctificavi, *quod est, dedicavi*.

CAP. IX. v. 29. Reliqua verò operum Salomonis priorum & novissimorum. *Non potest scribi* opera *nominativo casu, absque offensa grammatices*.

CAP. X. v. 10. At illi responderunt ut juvenes. *Interpres addidit* ut, *tametsi Hebraicè non legatur*.

CAP. XI. v. 4. Revertatur unusquisque in domum suam, quia mea hoc gestum est voluntate. *Immeritò versiculus iste à quibusdam omittitur*.

V. 12. Sed & in singulis urbibus fecit armamentarium scutorum & hastarum. *Non est mutandum singulare* armamentarium, *cum plurali* armamentaria.

CAP. XII. v. 12. Siquidem & in Juda inventa sunt opera bona. *Non est omittendum & pro* etiam *positum*.

CAP. XIII. v. 3. Electorum quadringenta millia: Jeroboam instruxit è contrà aciem, octingenta millia virorum. *Quidam, pro centenariis denarios numerantes, scribunt* quadraginta *&* octoginta millia, *absterritè multitudine*.

V. 17. Et corruerunt vulnerati ex Israel, quingenta millia virorum fortium. *Vt non superiori loco, ita nec hoc, mutandus est numerus major* quingenta, *in minorem* quinquaginta.

CAP. XIV. v. 8. Ducenta octoginta millia. *Non minuas numerum denario, pro* octoginta *scribens* septuaginta, *ut quidam*.

CAP. XV. *vers.* 1. Azarias autem filius Oded. *Quia nomen* Obed, *scriptum quatuor litteris à se mutuò diversis, longè celebrius est in veteris Testamenti libris, quàm nomen* Oded, *quod constat* d *littera repetita, idcirco quidam hic* Oded *commutarunt cum* Obed. *Idem accidit infrà, vers.* 8.

V. 4. Cùmque reversi fuerint in angustia sua. *Quod subiiciunt quidam* & clamaverint, *superfluum est*.

V. 19. Bellum verò non fuit usque ad trigesimum quintum annum regni Asa. *Non est omittendus minor numerus* quintum.

CAP. XVI. v. 2. Qui habitabat in Damasco. *Alii, addita una littera* r, Darmasco *scribunt, ut suprà* 1. *Paral.* 18. *vers.* 5.

V. 8. Quos, cùm Domino credidisses, tradidit in manu tua. *Non addas* in *præpositionem ante* Domino, *ut alii*.

V. 13. Et mortuus est anno quadragesimo primo regni sui. *Non est auferendus minor numerus* primo, *quod quidam faciunt*.

CAP. XVII. v. 14. In Juda principes exercitus. *Non est mutandum* principes *numeri pluralis, cum* princeps *singulari*.

CAP. XVIII. v. 2. Et populo qui venerat cum eo. *Non scribas plurali numero* venerant.

V. 4. Dixitque Josaphat. *Non omittas conjunctionem* que.

CAP. XX. v. 15. Et qui habitatis Jerusalem. *Non addas præpositionem* in *ante* Jerusalem.

V. 16. Cras descendetis contra eos. *Retinendum est* descendetis, *deorsum inquam; non supponendum* adscendetis *sursum*.

V. 24. Porrò Juda cùm venisset ad speculam. *Pro* speculam, *quod significat locum unde licebat speculari, alii ineptè correxerunt* speluncam, *quod est, cavernam*.

Vers. 36. Et particeps fuit ut facerent naves. *Non mutes plurale cum singulari* faceret.

CAP. XXI. v. 3. Multa munera argenti & auri & pensitationes. *Alii detracta una syllaba scribunt* pensationes. *significatur id, quod, detracta & altera syllaba, vulgò dicitur* pensiones.

V. 4. Surrexit ergo Joram. *Non mutes* ergo *cum* autem.

CAP. XXIII. *vers.* 8. Cum his qui impleverant sabbatum & egressuri erant. *Non est mutandum, participium futurum* egressuri, *in participium præteritum* egressi.

V. 11. Et imposuerunt ei diadema & testimonium, dederuntque in manu ejus tenendam legem. *Tametsi multi Latinorum codicum omittant illud* & testimonium, *quidam verò ejus loco omittant id quod sequitur* dederuntque in manu ejus tenendam legem: *neutrum tamen omittendum censuerunt Correctores, ut unum alterius, id est, posterius prioris, expositionem*.

V. 18. Sicut scriptum est in lege Moysi. *Non est scribendum* libro *pro* lege.

CAP. XXIV. v. 5. Ad sartatecta templi Dei vestri. *Non est mutandum pronomen secunda persona in prima* nostri.

V. 8. Juxta portam domus Domini. *Non oportet omittere nomen* domus.

V. 14. Et ad holocausta. *Non auferas conjunctionem & præpositam*.

V. 23. Miserunt regi in Damascum. *Alii* Darmascum, *ut suprà* 16. *v.* 2. *& ubique in his Paralipomenon libris*.

CAP. XXV. v. 5. Nomen matris ejus Joadan. *Non scribas* Jojadan, *addita altera* i.

V. 5. Invenitque trecenta millia juvenum. *Non diminuas numerum, decades pro centuriis numerando*, triginta *pro* trecentis.

CAP. XXVI. v. 17. Et cum eo sacerdotes Domini octoginta. *Nec hic minuas numerum denario, scribens* septuaginta *pro* octoginta.

CAP. XXVIII. v. 9. Propheta Domini nomine Oded. *Et hic scribendum est* Oded, *repetito* d, *non* Obed, *quemadmodum suprà* 15. *v.* 1.

V. 12. Et Amasa filius Adali. *Nomen* Amasa *non augeas quarta syllaba* Amasias.

CAP. XXIX. v. 3. Ipse anno & mense primo regni sui. *Non mutes nominativum* ipse *in ablativum* ipso.

Vers. 4. Et congregavit eos in plateam Orientalem. *Nomen* plateam *non mutes in* partem, *seu latus*.

V. 24. Et asperserunt sanguinem eorum coram altari. *Non facilè omittendum est* coram.

V. 25. Secundùm dispositionem David Regis & Gad Videntis. *Non transponas nomen* Regis, *è suo loco in ultimum, tametsi ultimo loco legatur Hebraicè*.

V. 27. Quæ David rex Israel præparaverat. *Alii pro* præparaverat, *legunt* reppererat: *nam Hebraicè nihil aliud est, quàm* Davidis regis Israel.

V. 30. Qui laudaverunt eum. *Nec omittas pronomen* eum, *nec ejus loco scribas* Deum.

CAP. XXX. v. 3. Non enim potuerant facere in tempore suo. *Non mutes* potuerant *in* occurrerant, *ut multi*.

V. 7. Qui tradidit eos. *Non est mutandum* qui *relativum, cum* & *conjunctione*.

V. 24. Ezechias enim Rex Juda. *Conjunctio* enim *rationalis, non est mutanda in continuativam* autem.

CAP. XXXII. *vers.* 55. Cunctarum gentium atque regnorum. *Scribendum est* regnorum, *non* regionum, *quod est provinciarum*.

V. 19. Locutusque est contra Deum Jerusalem. *Non mutes nomen urbis* Jerusalem, *cum nomine gentis* Israel.

V. 29. Et urbes ædificavit sibi. *Non addas certum urbium numerum* sex.

CAP. XXXIII. v. 8. Et moveri non faciam pedem Israel de terra. *Pro passivo* moveri *non supponas activum* movere.

Ibidem. Atque judicia, per manum Moysi. *Non interponas* quæ mandavi, *sed subaudias*.

CAP. XXXIV. v. 3. Et duodecimo anno postquam regnare cœperat. *Non omittas infinitivum* regnare, *quem Interpres cum* Lxx. *addidit claritatis causa*.

V. 4. Et super tumulos eorum. *Cave ne scribas* cumulos *seu acervos, pro* tumulos, *quod est* sepulchra.

CAP. XXXV. v. 8. Spontè quod voverant obtulerunt. *Quidam pro* voverant *scribunt* volebant.

V. 9. Et Semejas, etiam Nathanael. *Alii* Et Semejas etiam & Nathanael.

V. 15. Prophetarum regis. *Retinendus est numerus pluralis* prophetarum, *non mutandus cum singulari* prophetæ: *nec addendum* David *nomini* regis.

CAP. XXXVI. *vers.* 8. Et quæ inventa sunt in eo. *Participium neutrum* inventa, *non est commutandum cum fœminino* inventæ.

V. 10. Qui adduxerunt eum in Babylonem. *Non interponas* &: Qui & adduxerunt.

Ibidem. Regem verò constituit Sedeciam patruum ejus. *Retinendum est nomen* patruum, *quod est, patris fratrem: sic enim rectè exposuit Interpres quod Hebraicè legitur* fratrem.

V. 17. In domo sanctuarii sui. *Non omittas pronomen* sui.

LIBER ESDRÆ I.

CAP. I. v. 5. Ut ascenderent ad ædificandum. *Retinendum est plurale* ascenderent, *non mutandum in singulare* ascenderet.

CAP. II. v. 2. Qui venerunt cum Zorobabel, Josue, Nehemia. *Pro* Josue *alii libri habent* Jesua, *quomodo Hebræi hic legunt*.

V. 6.

V. 6. Duo [illegible] duodecim. *Non augeat nume[illegible] centuria una, scribens tongent[illegible], pro [illegible].*

V. 16. [illegible] Ezechia, nonaginta octo. *Non sunt scribenda centena loco decadum*, nongenti octo *pro* nonaginta octo.

Vers. 36. In domo Josue. *Alii* Jesue, *mutata vocali quarta in secundam. Idem infra, v.* 40.

V. 66. Equi eorum septingenti triginta sex. *Non minuas numerum una centenaria, scribendo* sexcenti *pro* septingenti.

V. 69. Auri solidos sexaginta millia & mille. *Multis nos agimus in Notationibus nostris de germana hujus loci lectione: sed Romani patres, cum quo majorem numerum,* sexaginta *inquam, scribit. prætulerunt ei qua non nisi* quadraginta *recenset.*

CAP. III. *v.* 7. Ad mare Joppe. *Legendum est* Joppe *acceptum secundo casu, potius quam quarto casu* Joppen.

CAP. IV. *vers.* 23. Coram Reum Beelteem. *Non judicarunt Correctores omittendum* Beelteem,

CAP. V. *v.* 13. Ut domus Dei hæc ædificaretur. *Non omittas pronomen* hæc.

CAP. VI. *v.* 15. Qui est annus sextus regni Darii regis. *Nequaquam auferenda est vox* regni.

Vers. 17. In dedicationem domus Dei. *Alii, pro quarto casu legunt sextum* dedicatione.

CAP. VIII. *v.* 3. De filiis Sechenia, filiis Pharos. *Non interponas* & *conjunctionem.*

CAP. IX. *v.* 1. Et abominationibus eorum. *Non addas præpositionem* de.

V. 8. Et daretur nobis paxillus. *Loco enim vocis* paxillus, *qua idem est quod palus, non sunt scribenda dua* pax illius.

V. 9. Sed inclinavit super nos misericordiam. *Non mutes adversativam* sed, *cum copulativa* &.

Ibidem. Et daret nobis sepem. *Non est mutandum* & *copulativum cum* ut *causativo: sed plurimum falsi fuerunt, qui* sepem, *quod est maceriam, seu murum, eo tractu una littera mutarunt in* spem, *quod est, fiduciam.*

V. 11. In coinquinatione sua. *Non omittas præpositionem* in.

CAP. X. *v.* 1. Sic ergo orante Esdra & implorante eo. *Pronomen sexti casus* eo, *ut non est vertendum in quartum casum* eum, *ita nec in nomen* Deum.

V. 3. Et eorum qui timent præceptum Domini. *Verbum* timent, *quod est metuunt, non debet mutare in* tenent, *quod est, custodiunt.*

V. 31. Eliezer, Josue. *Pro* Josue, *in alii est* Jesue, *quemadmodum supra 2. v. 36. quamquam voces, qua nunc Hebraicè utroque loco leguntur, plurimum different.*

ESDRÆ II.

CAP. I. *v.* 2. Ipse & viri ex Juda. *Non est omittenda præpositio* ex.

CAP. II. *v.* 8. Ut tegere possim portas turris domus. *Non est addendum* templi, *nec mutandum* turris *singulare cum plurali* turres, *hoc modo:* Portas templi, turres domus.

CAP. III. *v.* 6. Ipsi texerunt eam. *Pro* texerunt, *quod est præteritum à* tego, *non scribas* texuerunt, *præteritum a* texo.

V. 25. Phalel filius Ozi. *Non præponas* post eum ædificaverunt.

V. 28. Sursum autem à porta equorum ædificaverunt sacerdotes. *Pro* à porta *sexto casu, non est substituendum* ad portam, *quarto.*

V. 30. Et scruta vendentium. *Scribendum est* scruta, *quod est veteramenta* [illegible]; *non, omissa* [illegible] *littera*, [illegible], [illegible] *quibus* [illegible] *pugnantes tegunt.*

V. 31. Et inter cœnaculum anguli. *Pro* [illegible]*ctorie* inter *non est commutanda cum* usque ad.

Ibidem. Ædificaverunt aurifices & negotiatores. *Retinenda est vox* aurifices *ab auro deducta, non supponenda* artifices *ab arte.*

CAP. IV. *v.* 4. Audi Deus noster. *Non præponas* & dixit Nehemias, *quod quidam.*

V. 22. Et sint nobis vices per noctem. *In locum* nobis *prima persona, non est surrogandum pronomen secunda* vobis.

CAP. VI. *v.* 2. In viculis, in campo Ono. *Cave ne scribas* vitulis, *ut plerique, pro* viculis, *diminutivo à* vicus.

CAP. VII. *vers.* 7. Qui venerunt cum Zorobabel. *Non mutes perfectum in plusquam perfectum* venerant.

V. 12. Filii Aelam, mille ducenti quinquaginta quatuor. *Non augeat numerum sexcentis, scribendo* octingenti *pro* ducenti.

V. 22. Filii Ater, filii Hezeciæ, nonaginta octo. *Alii pro decadibus centurias numerant, dum malè scribunt* nongenti octo *pro* nonaginta octo.

V. 39. Filii Idaja in domo Josue. *Alii pro* Josue *legunt* Jesua, *Simile* 1. *Esra* 2. *vers.* 36.

V. 66. Quadraginta duo millia trecenti sexaginta. *Non duplices numerum* trecenti *legendo* sexcenti, *ut multi.*

V. 69. Huc usque refertur quid &c. *Hac verba, Correctorum judicio, non sunt omittenda, quippe ab Interprete addita: de quibus nos copiosè in Notationibus.*

CAP. VIII. *vers.* 1. Et venerat mensis septimus. *Quod subjiciunt quidam libri,* scenopegiæ sub Esra & Nehemia, *adulterinum est.*

V. 6. Et benedixit Esras Domino Deo magno. *Pro epitheto* Dei magno, *non sunt reponenda dictiuncula* voce magna.

CAP. IX. *v.* 5. Benedicite Domino Deo vestro. *Non mutes pronomen secunda persona* vestro, *cum prima* nostro.

V. 8. Hethæi & Amorrhæi. *Non interponas* & Hevæi, *quod multi.*

V. 32. Et prophetas nostros, & patres nostros. *Non est omittendum posterius* & patres nostros, *quod quidam faciunt.*

V. 35. Et ipsi in regnis suis. *Superfluit, quod in quibusdam libris sequitur, et adjectivum* bonis.

CAP. X. *vers.* 24. Rehum, Hasebna, Maaia. *Non oportet auferre medium nomen* Hasebna, *quod multi libri immeritò.*

V. 29. Omnes qui poterant sapere. *Nullo modo præmittenda est conjunctio* &.

V. 38. Ad gazophylacium, in domum thesauri. *Pro quarto casu, alii scribunt sextum* domo.

CAP. XI. *v.* 6. Sexaginta octo viri fortes. *Quidam minus fideliter, addita unitate, legunt* novem *pro* octo.

V. 35. Lod & Ono. *Non omittas prius nomen* Lod, *quod multi.*

CAP. XII. *v.* 24. Et Josue filius Cedmihel. *Pro* Josue, *alii* Jesue, *ut supra* 1. *Esr.* 2. *v.* 36.

CAP. XIII. *v.* 9. Et emundaverunt gazophylacia. *Præferendus est numerus pluralis singulari* gazophylacium.

V. 16. Et vendebant in sabbatis filiis Juda in Jerusalem. *Non mutandum est posterius* in *cum* &: Et Jerusalem.

V. 31. Et in primitiviis. *Alii pro adjectivo* primitivis, *scribunt substantivum* primitiis.

TOBIAS.

CAP. I. *v.* 19. Tobias quotidie pergebat. *Non oportet omittere vocem* quotidie.

CAP. III. *v.* 6. Et nunc Domine secundum voluntatem tuam fac [illegible]. *Non est addenda vox* misericordi[illegible].

V. 19. Aut illi fortitan [illegible] digni. *Non mutes sextum* [illegible] *tertium* illi.

CAP. V. *v.* 4. Ut, dum adhuc vivo, recipias eam. *Non est transferendum* ut *è primo loco in antepenultimum.*

V. 15. Ego ducam & reducam eum ad te. *Non addas* sanum *ante* ad te.

CAP. VI. *v.* 9. Et fel valet ad ungendos oculos in quibus fuerit albugo, & sanabuntur. *Inepta hac à quibusdam jugulantur & prætereuntur.*

CAP. VIII. *v.* 10. Dixit quoque Sara. *Non mutes* quoque *cum* itaque.

V. 14. Et fecit scripturam. *Non addas pronomen demonstrativum* hanc.

CAP. X. *v.* 5. Te non debuimus dimittere à nobis. *Nec hic addas alterum infinitivum* ire *ante* à nobis.

CAP. XI. *v.* 18. Et omnis familia sana & pecora. *Non transferas adjectivum* sana *in locum ultimum, post* pecora.

CAP. XIV. *v.* 5. Tobiam filium suum, & septem juvenes filios ejus nepotes suos. *Malè quidam, etiam nomini* filios, *addunt pronomen reciprocum* suos, *cum ejus non reciprocum loco quadret.*

JUDITH.

CAP. I. *v.* 2. Fecit muros ejus in latitudinem cubitorum septuaginta, & in altitudinem cubitorum triginta. *Cum alii plerique libri, murorum altitudini, sive sublimitati tribuant cubitos* septuaginta, *latitudini verò, sive spatiositati* triginta, *minore numero: Sixtina Biblia è diverso, huic* septuaginta, *illi* triginta *adscribunt.*

V. 12. Adversus omnem terram illam. *Non scribas* ad *loco* adversus.

CAP. III. *v.* 1. Syriæ scilicet Mesopotamiæ. *Non interjicias conjunctionem* & *ante* Mesopotamiæ.

V. 9. Exirent obviàm venienti. *Non addas* in *præpositionem ante* obviàm. *Idem infra* 5. *v.* 4.

CAP. V. *vers.* 24. Ascendamus ad illos. *Non est præponenda his verbis conjunctio* &.

CAP. VI. *vers.* 9. Et sic vinctum restibus. *Non est addenda præpositio* de *ante* restibus.

CAP. VII. *v.* 12. Juvenes & parvuli. *Non interponas* senesque, *quod quidam.*

CAP. VIII. *v.* 17. Sic faciat nobiscum misericordiam suam. *Superfluit quod quidam addunt adverbium* citò.

CAP. X. *v.* 3. Et unxit se myro optimo. *Locus egregiè correctus,* myro *quod est unguento, pro* myrto, *quod vulgò legitur addita una littera, & arboris, seu planta genus est. Hanc emendationem præterieram, nisi Reverendissimus Episcopus noster Blasius suggessisset: ut & quadam alia, à quibusdam aliis viris doctis, suggesta sunt.*

Vers. 5. Imposuit itaque abræ suæ ascoperam vini. *Malè plerique libri scribunt* ascopam: *quod nihil significat:* ascoperam *rectè emendarunt Correctores, quod, penultima longa, compositum ex* ἀσκὸς *utre &* πήρα *pera, significat peram utri persimilem, aut utris loco servientem, qua u[illegible]mentum vinum de collo gestatur.*

Ibidem. Et vas olei, & polentam, & palathas. *Pro* palathas, *quod massam ficuum significat, id est, ficus invicem connexas; quidam ineptè, inversis syllabis, scripserunt* lapathee.

CAP. XI. *v.* 8. Et mirabantur sapientiam ejus. *Voci* sapientiam *non est præponenda præpositio* ad.

CAP. XIII. *v.* 13. Qui fecit virtutem in Israel. *Non addas* magnam.

V. 15. Et concurrerunt ad eam omnes. *Ita rectius, quam ut in aliis libris est* occurrerunt. *Quod est, obviam cucurrerunt.*

CAP. XV. *v.* 2. Quos armatos super se [illegible] *Non mutes imperfectum* [illegible] *cum* [illegible] *quam perfecto* audie[illegible]

V. [illegible] illorum, attule-

runt fecum. *Non eſt mutandum* attulerunt *in* abſtulerunt, *id eſt*, ad *in* abs.

CAP. XVI. v. 2. Exaltate & invocate nomen ejus. *Verbum* exaltate *derivatum à nomine* altus, *huic loco convenit*, *non* exultate, *compoſitum à* ſalto.

Verſ. 7. Et confodit eum. *Melius eſt* confodit, *quod eſt*, *jugulavit*, *quam* contudit, *turbavit*.

V. 8. Nec excelſi gigantes oppoſuerunt ſe illi. *Legendum eſt* oppoſuerunt, *quod eſt reluctati ſunt*, *non* impoſuerunt.

Verſ. 23. Quod ipſa ſuſtulerat de cubili ipſius, obtulit in anathema oblivionis. *Quidam libri omittunt hæc verba* de cubili ipſius, obtulit; *minus recte*.

ESTHER.

CAP. I. *verſ.* 6. Tentoria aeri coloris. *Scribendum eſt* aerei *quadriſyllabum derivatum ab aere*, *non triſſyllabum* ærei, *ab ære*.

CAP. II. v. 12. Oleo ungerentur myrrhino. *Germana lectio eſt* myrrhino, *adjectivum a myrrha deductum*, *non* myrtino, *a myrto*.

V. 14. Atque inde in ſecundas ædes deducebatur. *Servandum eſt ſingulare* deducebatur, *non mutandum plurali* deducebantur.

V. 23. Et appenſus eſt uterque eorum in patibulo. *Quod ſubjiciunt exemplaria quædam*, Et juſſit rex ut in libro memoriali ſcriberetur, ut pro vita ſua aliquid repenſaret ei, *ſuperfluum eſt*.

CAP. III. *verſ.* 3. Qui ad fores palatii præſidebant. *Pro* præſidebant, *alii ſcribunt* reſidebant: *nam hujuſmodi aliquid Hebraicè ſupplere oportet*.

CAP. IV. v. 3. Sacco & cinere multis pro ſtrato utentibus. *Inaugenè quidam*, *quarta declinatione*, *ſcribunt* ſtratu. *Idem uſu venit infrà* 11. v. 12. *Iob* 7. v. 13. *& alibi*.

V. 4. Ut ablato ſacco induerent eum. *ſ. Mardochæum veſtem*. *Præferendus eſt pluralis numerus* induerent *cum pronomine maſculino* eum, *ſingulari* indueret *cum pronomini fœminino* eam, *ſubaudito*, *Mardochæus* veſtem.

CAP. VIII. *verſ.* 4. At ille ex more ſceptrum aureum protendit manu. *Non mutes* protendit, *cum* prætendit, *id eſt*. pro *cum* præ, *vocalem quartam cum diphtongo prima*.

V. 11. Interficerent atque delerent, & ſpolia eorum diriperent. *Non omittas poſtremum* & ſpolia eorum diriperent.

V. 15. Hyacinthinis videlicet & aeriis. *Quadriſyllabum eſt* aeriis, *ut ſuprà* 1. *v.* 6. *nec commutandum cum* aerinis.

CAP. IX. v. 2. Eo quod omnes populos magnitudinis eorum formido penetrarat. *Retinendum præteritum plus quam perfectum indicativi* penetrarat, *non ſubſtituendum optativi præſens* penetraret.

V. 10. Prædas de ſubſtantiis eorum tangere noluerunt. *Germana lectio eſt* tangere, *non*, *omiſſis duabus litteris*, agere.

Verſ. 27. Primus apud omnes. *Pro* primus *ordinalo numero*, *alii ſcribunt* unus *cardinalem*.

V. 21. Et luctus atque triſtitia, in hilaritatem gaudiumque converſa ſunt. *Pro neutro* converſa, *non eſt ſcribendum maſculinum* converſi.

V. 27. Et certa expetunt tempora. *Cave ne ſcribas* cætera, *id eſt*, *reliqua*, *pro* certa, *quod eſt definita*.

CAP. XIV. v. 14. Nos autem libera manu tua. *Non addas præpoſitionem* in *ante* manu.

CAP. XV. *verſ.* 1. Haud dubium quin Eſther Mardochæus. *Nomen proprium* Eſther, *cave mutes in verbum ſubſtantivum* eſſet.

JOB.

CAP. I. v. 5. Offerebat holocauſta pro ſingulis. *Melius clariuſque eſt* pro ſingulis, *ſexto caſu*, *eo quod in aliis libris eſt* per ſingulos *quarto*.

V. 20. Et ſcidit veſtimenta ſua. *Alii libri ſcribant* tunicam ſuam.

CAP. II. v. 10. Quaſi una de ſtultis mulieribus locuta es. *Non omittas* mulieribus.

CAP. III. v. 4. Non requirat eum Deus deſuper. *Redundat quod ſubjicitur a quibuſdam libris* non ſit in recordatione.

Ibidem. Et non illuſtretur lumine. *Pro paſſivo* illuſtretur, *alii libri ſcribunt activum* illuſtret.

V. 9. Exſpectet lucem & non videat. *Non eſt mutandum ſingulare* exſpectet *in plurale* exſpectent.

V. 18. Et quondam vincti. *Non eſt omittendum* quondam *ab Interprete datum*.

CAP. V. v. 2. Verè ſtultum interficit iracundia. *Malè quidam pro adverbio* verè *ſuppoſuerunt nomen* virum.

V. 6. Nihil in terra ſine cauſa ſit, & de humo non oritur dolor. *Præferendum eſt præſens* oritur *futuro* orietur.

V. 26. Ingredieris in abundantia ſepulchrum. *Cave ne ſcribas contrarium*, egredieris *ſeu exibis*, *pro* ingredieris.

CAP. VI. v. 5. Numquid rugiet onager cùm habuerit herbam? *Cave ne ſcribas* fugiet *pro* rugiet *ſeu rudet*.

V. 6. Aut poteſt aliquis guſtare quod guſtatum affert mortem? *Quod ſubjiciunt libri quidam*, Animæ enim eſurienti, etiam amara dulcia eſſe videntur, *non eſt hujus loci*, *ſed Prov.* 27. v. 7.

V. 17. Et ut incaluerint, ſolventur de loco ſuo. *Non mutes ſingulare* incaluerit, *in plurale* incaluerint.

CAP. VIII. v. 2. Et ſpiritus multiplex ſermones oris tui. *Retinendus eſt nominativus pluralis* ſermones, *non ſubſtituendus genitivus ſingularis* ſermonis.

Verſ. 7. In tantum ut ſi priora tua fuerint parva. *Correctores addiderunt conjunctionem* ſi.

CAP. X. v. 3. Si calumnieris me & opprimas me opus manuum tuarum. *Nimirum loco judicarunt Correctores omittendum pronomen* me.

V. 16. Et propter ſuperbiam quaſi leænam capies me. *Accuſativum* leænam *prætulerunt Patres nominativo* leæna.

V. 22. Sed ſempiternus horror inhabitat. *Alii ſcribunt participium* inhabitans *loco verbi* inhabitat.

CAP. XI. v. 10. Quis contradicet ei? *Superfluum quod quidam codices ſubjiciunt*, vel quis poteſt dicere, Cur ita facis? *quod non eſt hujus loci*, *ſed ſupra* 9. *v.* 12.

CAP. XII. v. 21. Eos qui oppreſſi fuerant relevans. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

CAP. XIII. v. 6. Audite ergo correptionem meam. *Non mutes ſingularia in pluralia* correptiones meas.

CAP. XIV. v. 6. Recede paululùm ab eo. *Non adjicias* ergo.

V. 14. Putaſne mortuus homo rurſum vivat? *Alii ſcribant futurum indicativi* vivet.

V. 16. Sed parce peccatis meis. *Interpres tranſtulit imperativum* parce, *haud dubium non* parces, *aut* parcis.

V. 19. Et hominem ergo ſimiliter perdes. *Non mutes ſingulare* hominem *in plurale* homines.

CAP. XVII. *verſ.* 2. Et in amaritudinibus moratur oculus meus. *Nec hoc mutes præſens* moratur *in futurum* morabitur.

V. 4. Cor eorum longe feciſti à diſciplina, propterea non exaltabuntur. *Non interponas conjunctionem* &.

CAP. XVIII. v. 3. Et ſorduimus coram vobis? *Retinendum eſt plurale* vobis, *non ſurrogandum ſingulare* te.

V. 11. Undique terrebunt eum formidines, & involvent pedes ejus. *Cave ne repetas pronomen* eum *poſt verbum* involvent.

CAP. XIX. v. 23. Vel celte ſculpantur in ſilice. *Romani Patres prætulerunt nomen* celte *ſive caelo*, *adverbio* certè, *de quo nos latè in noſtris Notationibus*.

V. 26. Et in carne mea videbo Deum meum. *Non addas* ſalvatorem.

CAP. XX. v. 25. Eductus & egrediens de vagina ſua. *Non addas* gladius, *quod quidam*.

CAP. XXI. *verſ.* 3. Suſtinete me & ego loquar. *Nec hic addas conjunctionem* ut *ante* & ego.

CAP. XXII. v. 12. An non cogitas quòd Deus excelſior cælo ſit? *Non eſt legendum* An *abſque negatione*, *pro* An non.

CAP. XXIV. v. 21. Pavit enim ſterilem quæ non parit. *Non interponas* & *conjunctionem*.

CAP. XXV. v. 3. Et ſuper quem non ſurget lumen illius. *Non ſubſtituas* fulget, *quod eſt ſplendet*, *pro* ſurget, *quod eſt oritur*.

CAP. XXVII. *verſ.* 22. Et mittet ſuper eum. *Non ſcribas unicam vocem* emittet, *pro duabus* & mittet.

CAP. XXVIII. v. 7. Semitam ignoravit avis, nec intuitus eſt eam oculus vulturis. *Errant qui pro primo caſu ſingulario numero* oculus, *legunt quartum pluralem* oculos, *omiſſo pronomine* eam.

CAP. XXX. v. 12. Ad dexteram orientis calamitates meæ illico ſurrexerunt. *Quidam legunt duplicem genitivum* orientis calamitatis: *Correctores*, *non ſine cauſa*, *prætulerunt eam lectionem*, *quæ conſtat genitivo & nominativo* orientis calamitates, *de quo lege Notationes noſtras*.

V. 15. Abſtuliſti quaſi ventus deſiderium meum. *Non eſt commutanda ſecunda perſona* abſtuliſti *cum tertia* abſtulit.

V. 24. Verumtamen non ad conſumptionem eorum emittis manum tuam. *Non ſcribas pronomen primæ perſonæ* meam, *pro tertia* eorum.

V. 28. Conſurgens in turba clamabam. *Pro* turba, *quod eſt multitudine*, *quidam omiſſa una littera ſcripſerunt* tuba, *quod eſt buccina*, *quidam* terra, *quidam* tenebris; *omnes vitiosè*.

CAP. XXXI. v. 7. Et ſi ſecutum eſt oculos meos cor meum. *Retinendi ſunt accuſativi plurales* oculos meos, *non ſupponendi nominativi ſingulares* oculus meus.

Sequitur: Et in manibus meis adhæſit macula. *Non præponas in præpoſitionem* vaci manibus.

V. 19. Si deſpexi pereuntem, eò quòd non habuerit indumentum. *Germana lectio eſt* pereuntem, *frigore ſcilicet*, *non* prætereuntem, *quod eſt*, prætergredientem.

Verſ. 35. Quis mihi tribuat auditorem. *Unum aſſinitas fecit*, *ut pro* auditorem, *ab audiendo dictum*, *quidam erronee legerent* adjutorem, *ſeu auxiliatorem*, *ab adjuvando*.

CAP. XXXII. v. 22. Et ſi poſt modicum tollat me factor meus. *Duæ ſunt dictiones* & ſi, *non unica* etſi.

CAP. XXXIII. v. 2. Loquatur lingua mea in faucibus meis. *Pro* loquatur, *non ſcribas*, *aut præſens* loquitur, *aut futurum* loquetur.

V. 3. Et ſententiam puram labia mea loquentur. *Non opus eſt mutare* ſententiam *cum* ſcientiam, *quamquam hæc vox legatur Hebraice*.

V. 7. Et eloquentia mea non ſit tibi gravis. *Non ſcribas neutra pro fœmininis*, & eloquium meum non ſit tibi grave.

V. 17. Ut avertat hominem ab his quæ facit. *Præſens* facit *præferendum eſt præterito* fecit.

V. 23 Si

V. 23. Si fuerit pro eo Angelus loquens unus de millibus. *Neque mutandum est unus cum neutro unum: neque pro millibus positio pro plurimis, substituendum est limitibus, quod est talibus.*

CAP. XXXIV. v. 24. Conteret multos & innumerabiles. *Non omittas & conjunctionem; tametsi Hebraicè non addatur.*

Vers. 37. Quia addit super peccata sua blasphemiam. *Non mutes conjunctionem quia in relativum* qui.

CAP. XXXVI. v. 7. Et reges in solio collocat in perpetuum, & illi eriguntur. *Non commutes pronomen* illi *cum adverbio* illic.

V. 27. Qui aufert stillas pluviæ. *Similitudo vocum quosdam errare fecit, ita ut pro* stillas *quod est guttas, legerent* stellas, *quod est, sidera.*

V. 28. Qui de nubibus fluunt. *Non scribas* pluunt *pro* fluunt, *id est,* p *pro* f, *tenuem pro adspirata.*

CAP. XXXVII. v. 15. Quando præceperit Deus pluviis. *Non mutes conjunctivum* præceperit *cum indicativo* præcepit.

CAP. XXXVIII. *vers.* 13. Et excussisti impios ex ea. *Alii minus rectè habent* exclusisti, *ab* excludo, *pro* excussisti *ab* excutio.

CAP. XLI. v. 14. Mittet contra eum fulmina. *Non mutes* fulmina, *quod est fulgura, in* flumina, *quod est, fluvios.*

Sequitur: Et ad locum alium non ferentur. *Pro futuro plurali* ferentur, *alii scribunt præsens, nonnulli quidem plurale* feruntur, *nonnulli singulare* fertur.

CAP. XLII. v. 4. Interrogabo te, & responde mihi. *Alii pro* responde *scribunt* ostende, *minus rectè.*

PSALMI.

PSAL. I. v. 5. Ideò non resurgent impii in judicio. *Servandum est futurum* resurgent, *non substituendum præsens* resurgunt.

Sequitur: Neque peccatores in concilio justorum. Concilio *hic acceptum pro cœtu, per* c *potius est scribendum quam per* s.

PSAL. II. v. 6. Prædicans præceptum ejus. *Non est mutandum pronomen* ejus *cum nomine* Domini.

PSAL. IV. v. 5. Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini. *Non interponas conjunctionem* &.

PSAL. VII. *vers.* 13. Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit. *Non mutes futurum* vibrabit, *cum præterito* vibravit.

V. 15. Ecce parturiit injustitiam. *Hic non mutes præteritum* parturiit *in præsens* parturit.

PSAL. IX. v. 22. Despicis in opportunitatibus. *Nec hoc præsens* despicis *in futurum* despicies.

V. 10. In laqueo suo humiliabit eum. *Hoc loco servandum est futurum, non substituendum præteritum* humiliavit.

Vers. 12. Exurge Domine Deus, exaltetur manus tua. *Non interponas conjunctionem* &.

PSAL. X. v. 1. Transmigra in montem sicut passer. *Alii legunt plurali numero* montes.

PSAL. XII. v. 5. Ne umquam obdormiam in morte. *Alii pro sexto legunt quartum casum* mortem.

PSAL. XIV. v. 5. Et munera super innocentem non accepit. *Plurale* innocentes *quod alii scribunt, expositio est singularis* innocentem.

PSAL. XV. v. 3. Sanctis qui sunt in terra ejus, mirificavit omnes voluntates meas in eis. *In primis non est hic omittendum pronomen* ejus: *deinde non est substituendum futurum* mirificabit *pro præterito: adhæc præteriti servanda est tertia persona* mirificavit, *non supponenda prima* mirificavi: *insuper pronomen primæ personæ* meas; *non est variandum in* suas *tertiæ; denique non est commutandum* in eis *cum* inter illos. *Hæc enim sunt varia codicum errata.*

PSAL. XVI. v. 3. Et non est inventa in me iniquitas. *Non omittas medium illud* in me.

V. 14. Saturati sunt filiis. *Non mutes* filiis *casu sexto, in* filii *casu primo; multoque minus pro* filiis *substituas* porcina, *qua de re lege, si placet, Notationes nostras.*

PSAL. XVII. v. 18. Eripuit me de inimicis meis fortissimis. *Quidam libri scribunt futurum* eripiet: *sed retinendum videtur præteritum, ut ab Interprete datum, qui futurum præteriti loco acceperit.*

V. 20. Salvum me fecit quoniam voluit me. *Idem judico de futuro* faciet, *quod quidam hic substituunt pro præterito* fecit.

V. 33. Deus qui præcinxit me virtute. *Non est mutandus casus sextus in quartum* virtutem, *sive hoc versu, sive infra v.* 40. Et præcinxisti me virtute ad bellum.

PSAL. XVIII. v. 14. Si mei non fuerint dominati. *Masculino genere scribendum est* dominati: *nam* dominata *neutro genere est alterius editionis.*

PSAL. XXI. v. 1. In finem pro susceptione matutina. *Pro* susceptione, *alii legunt* assumptione.

V. 2. Deus Deus meus respice in me. *Complures libri omittunt præpositionem* in.

V. 17. Concilium malignantium obsedit me. *Non magis hic scribas* consilium *per* s, *quam supra* 1. *v.* 5.

PSAL. XXIV. v. 12. Legem statuit ei in via quam elegit. *Præterito* statuit *Interpres exposuit futurum* statuet.

PSAL. XXVI. v. 4. Ut videam voluptatem Domini. *Cavendum est ne recidatur in vetus mendum, eorum qui hactenus scripserunt* voluntatem, *quod est beneplacitum, mutata una littera, pro* voluptatem, *quod est, delectationem, sive jucunditatem, quo modo Romani Patres correxerunt.*

PSAL. XXVII. v. 1. Psalmus ipsi David. *Præferendum est pronomen* ipsi *pronomini* huic.

V. 3. Ne simul trahas me cum peccatoribus. *Egregiè Correctores Romani, sublato veteri errato scribentium* tradas, *quarta alphabeti littera media, quod est* παραδῷς, *restituerunt* trahas, *media aspirationis nota, quod est* ἑλκύσῃς.

V. 7. In ipso speravit cor meum & adjutus sum. *Non præponas his verbis & conjunctionem.*

PSAL. XXX. v. 12. Super omnes inimicos meos factus sum opprobrium, & vicinis meis valdè. *Non hic omittas & conjunctionem præpositam nomini* vicinis.

PSAL. XXXII. v. 1. Psalmus David. *Non addas* in finem, *quod quidam libri.*

PSAL. XXXIV. v. 1. Ipsi David. *Non addas* psalmus, *quod alii.*

Ibidem. Expugna impugnantes me. *Non mutes* impugnantes *cum* expugnantes.

V. 8. Et in laqueum cadat in ipsum. *Cave legas* in idipsum, *pro* in ipsum.

V. 11. Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me. *Non est mutanda prima persona singularis in tertiam pluralem* ignorabant.

Vers. 14. Quasi proximum & quasi fratrem nostrum sic complacebam. *Non omittas conjunctionem & ante posterius* quasi.

V. 25. Nec dicant devoravimus eum. *Cave ne præteritum* devoravimus, *pro insolito scribentium vitio, cum futuro* devorabimus *commutes.*

V. 26. Induantur confusione & reverentia qui magna loquuntur super me. *Et hic cavendum est, ne τὸ* magna, *quod est grandia, iterum corrumpatur, addita una syllaba,* maligna, *quod est perversa.*

PSAL. XXXVI. v. 6. Et judicium tuum tamquam meridiem. *Præferendus est quartus casus sexto* meridie.

V. 14. Ut dejiciant pauperem & inopem. *Romanæ correctionis est* dejiciant, *compositum a* iacio, *pro eo quod vulgò minus rectè legitur* decipiant, *quod est* fallant, *composito ex* capio.

V. 21. Mutuabitur peccator, & non solvet: justus autem miseretur, & tribuet. *Non mutes futura in præsentia,* mutuatur, solvit, tribuit: *nullo verò modo, pro simplici* tribuet, *scribas compositum* retribuet *aut* retribuit.

V. 23. Apud Dominum gressus hominis dirigentur. *Servandum est plurale* dirigentur, *pro singulari* dirigetur.

PSAL. XXXVII. *vers.* 1. In rememorationem de sabbato. *Ut est præferendus quartus casus sexto* rememoratione: *ita non est commutanda præpositio* de *cum nomine* die, *vel ablativus* sabbato *cum genitivo.*

V. 11. Cor meum conturbatum est. *Non addas* in me.

PSAL. XXXVIII. v. 1. Ipsi Idithun. *Alii pro pronomine* ipsi *legunt præpositionem* pro.

PSAL. XXXIX. v. 6. Multiplicati sunt super numerum. *Nonnulli libri genere fœminino, habent* multiplicatæ; *nonnulli neutro* multiplicata: *sed masculinum* multiplicati, *nostræ editionis esse videtur.*

V. 9. Et legem tuam in medio cordis mei. *Hæc vulgatæ nostræ editionis est lectio: altera, quæ pro* cordis, *quidam scribunt* ventris, *alterius est translationis.*

V. 13. Multiplicatæ sunt super capillos capitis mei. *Non mutes fœmininum* multiplicatæ *in masculinum* multiplicati.

PSAL. XL. v. 2. Beatus qui intelligit super egenum & pauperem. *Non apponas adjectivo* beatus *substantivum* vir, *hoc quidem loco.*

Vers. 7. Et si ingrediebatur ut videret, vana loquebatur, cor ejus congregavit iniquitatem sibi: egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum. *Numeri singulares nequaquam mutandi hic sunt in plurales,* ingrediebantur, viderent, eorum, congregaverunt, egrediebantur, loquebantur; *quod quidam faciunt. Pro nomine* vana, *nonnulli scribunt adverbium* vane: *tametsi nimirque eodem redeat. Alii ita distinguunt, ut* cor ejus *jungatur verbo præcedenti* loquebatur. *Alii denique, præteritum* congregavit, *mutant in futurum* congregabit. *Sed prima tum lectio tum distinctio, meritò probata est Romanis Patribus.*

PSAL. XLI. v. 2. Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum. *Constanter retinenda est vox* fortem, *qua est robustum, pro ea qua in plerisque hactenus vitiosè inoleverunt libris* fontem, *quarto casu a nominativo* fons: *in quam eo facilior lapsus fuit, quod & præcedat* sitiendi *verbum, & subsequatur epitheton* vivi.

Vers. 6. Salutare vultus mei & Deus meus. *Non temerè omittenda est & conjunctio.*

PSAL. XLIII. v. 1. In finem, filiis Core. *Non præponas præpositionem* pro *nomini* filiis.

V. 6. Et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis. *Pro* in nobis, *quidam libri scribunt* in nos, *alii* nobis *omissa præpositione.*

PSAL. XLIV. v. 1. Canticum pro dilecto. *Cave legas* delicto, *quod est peccato, pro* dilecto, *quod est, amato.*

V. 5. Intende, prosperè procede, & regna. *Cave ne ita distinguas, ut adverbium* prosperè *jungatur verbo præcedenti* intende, *cum cohærere debeat verbo subsequenti* procede.

V. 13. Et filiæ Tyri in muneribus. *Non omittas primum &.*

V. 14. Omnis gloria ejus filiæ regis ab intus.

bitus. *Ut non est omittendum pronomen ejus, ita non scribendum* filia *nominativo casu, nec* regum *numero plurali.*

V. 18. Memores erunt nominis tui. *Non est addendum quod quidam libri subdunt,* Domine.

PSAL. XLVI. *v.* 5. Speciem Jacob quam dilexit. *Femininum* quam, *non est mutandum in masculinum* quem.

PSAL. XLVII. *v.* 1. Filiis Core secunda sabbati. *Non est omittendum illud* secunda sabbati.

V. 3. Fundatur exultatione universæ terræ mons Sion. *Pro nominativo singulari* mons, *non est scribendus aut genitivus* montis, *aut pluralis numerus* montes.

PSAL. XLVIII. *v.* 8. Non dabit Deo placationem suam. *His verbis non est præponendum* &.

V. 9. Et laborabit in æternum. *Non mutes futurum* laborabit *in præteritum* laboravit, *multoque minus in* liberavit.

V. 10. Et vivet adhuc in finem. *Non omittas adverbium* adhuc.

Vers. 13. Et homo cùm in honore esset, non intellexit. *Non est hic omittenda conjunctio* &, *ut nec infra, v.* 21. *est addenda:* Homo cum in honore esset, non intellexit.

PSAL. XLIX. *vers.* 4. Advocabit cælum desursum. *Retinendum est futurum* advocabit, *non substituendum præteritum,* advocavit.

V. 15. Eruam te & honorificabis me. *Non præponas verbo* eruam *alterum* &.

PSAL. L. *vers.* 1. Quando intravit ad Bethsabee. *Cave scribas* Bersabee, *littera* r, *quod est nomen loci Genes.* 21. *v.* 31. *pro* Bethsabee *littera* th, *quod fœminæ nomen est, uxoris Uriæ.*

V. 9. Asperges me hyssopo & mundabor. *Non interponas* Domine.

Vers. 19. Cor contritum & humiliatum Deus non despicies. *Non est commutanda secunda persona cum tertia* despiciet.

V. 20. Benignè fac Domine in bona voluntate tua Sion. *Non est omittendum* Domine.

PSAL. LI. *v.* 1. Et nunciavit Sauli: Venit David in domum Achimelech. *Frustra addunt quidam* Et annunciavit Sauli & dixit: *errantè autem,* Achimelech, *quod est frater meus rex, mutant alio cum* Abimelech, *quod est, pater meus rex: quæ de re vide Notationes nostras.*

PSAL. LII. *v.* 1. Pro Maeleth intelligentiæ David. *Caveat pro* Maeleth, *scribas, transpositis primis litteris,* Ameleth, *aut, quod pejus est,* Amalech. *Denique non mutes genitivum* intelligentiæ *cum nominativo* intelligentia *aut* intellectus.

PSAL. LIII. *vers.* 7. Et in veritate tua disperde illos. *Quidam* virtute, *quod est, fortitudine, legunt pro* veritate, *quæ opponitur falsitati, malè: nec minus malè alii,* dispergę, *quod est dissipa, pro* disperde, *quod est, perde.*

PSAL. LIV. *v.* 10. Præcipita Domine, divide linguas eorum. *Non interjicias conjunctionem* &.

PSAL. LV. *v.* 1. In tituli inscriptionem. *Non mutes quartum casum in sextum* inscriptione. *Simile infra* 56. *v.* 1. 57. *v.* 1. 58. *v.* 1. 59. *v.* 1.

V. 4. Ab altitudine diei timebo. *Cave interponas* non *negationem ante* timebo.

V. 12. In me sunt Deus vota tua, quæ reddam, laudationes tibi. *Ut non est omittendum pronomen* tua, *ita non est facilè mutandus nominativus pluralis* laudationes, *in genitivum singularem* laudationis.

PSAL. LVI. *v.* 8. Cantabo & Psalmum dicam. *Non subjicias sive* Domino, *sive* tibi, *quod quidam libri, multoque minus* gloria mea, *quod est Psalmo* 107. *v.* 2.

PSAL. LVII. *v.* 2. Si verè utique justitiam loquimini, recta judicate filii hominum. *Retinendum est nomen* recta, *non surrogandum adverbium* rectè.

V. 10. Sicut viventes, sic in ira absorbet eos. *Pro* sic *alii reponunt* sicut.

PSAL. LVIII. *v.* 12. Deus ostendet mihi super inimicos meos. *Futurum* ostendet *mutandum non est in præsens, vel præteritum* ostendit.

V. 17. Ego autem cantabo fortitudinem tuam, & exultabo manè misericordiam tuam. *Legendum est* exultabo *vocali quinta, non* exaltabo *vocali prima: quod si scriberetur* exsultabo *addita littera* s, *cessaret erroris causa.*

PSAL. LXI. *v.* 9. Deus adjutor noster in æternum. *Non omittas postremum* in æternum.

V. 13. Quia tu reddes unicuique juxta opera sua. *Cave legas* tua *secunda persona pronomen, pro* sua *tertia.*

PSAL. LXII. *v.* 7. Si memor fui tui super stratum meum. *Pro* sic *adverbio similitudinis, Romani Patres correxerunt* si, *quæ est conditionalis conjunctio.*

Ibidem. In matutinis meditabor in te. *Non substituas præteritum imperfectum* meditabar, *pro futuro* meditabor.

PSAL. LXIII. *v.* 7. Defecerunt scrutantes scrutinio. *Non est opus sextum casum numeri singularis* scrutinio, *vertere in quartum pluralis* scrutinia.

V. 8. Accedet homo ad cor altum. *Non judicarunt Romani Correctores, præpositionem* ad *commutandam cum conjunctione* &, *quod alii multi judicant.*

PSAL. LXIV. *v.* 1. Canticum Hieremiæ & Ezechielis. *Ut non oportet addere* Aggæi, Zachariæ, *aut* Ezechiæ: *ita non oportet omittere* Hieremiæ & Ezechielis, *qui duo prophetæ, incipientis transmigrationis tempore vixerunt.*

Ibidem. Populo transmigrationis, cùm inciperent exire. *Non præponas ablativo* populo *præpositionem* de: *nec scribas mutatis casibus* de populi transmigratione: *multòque minus vel substituas, vel addas* de *verbo* peregrinationis, *quæ altera translatio est. Adhæc* exire *melius est quam* proficisci. *Denique non est pars ista tituli* Hieremiæ & Ezechielis populo transmigrationis cùm inciperent exire, *facilè omittenda, quamvis Hebraicè non extet.*

V. 11. Rivos ejus inebria. *Noli mutare verbum* inebria *in participium* inebrians.

PSAL. LXV. *v.* 17. Ad ipsum ore meo clamavi, & exaltavi sub lingua mea. *Hic contrà quàm superius Psal.* 58. *v.* 17. *legendum est* exaltavi *vocali prima, verbum scilicet deductum a nomine* altus, *non* exultavi *vocali quinta, verbum deductum a* salio.

PSAL. LXVI. *v.* 5. Quoniam judicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis. *Quidam legunt futuro tempore* diriges: *sed verisimile est, Interpretem duplici præsenti usum vertisse* judicas, dirigis.

PSAL. LXVII. *v.* 5. Turbabuntur à facie ejus. *Nequaquam omittenda sunt hæc verba.*

V. 23. Convertam in profundum maris. *Quidam pro quarto casu legunt sextum* profundo, *vel* profundis.

PSAL. LXIX. *vers.* 1. In rememorationem, quod salvum fecerit eum Dominus. *Retinendus est casus quartus* rememorationem, *nec facilè mutandum pronomen tertiæ personæ* eum, *cum primæ* me, *quamquam hoc Græcè legatur.*

PSAL. LXX. *v.* 16. Introibo in potentias Domini. *Alii scribunt numero singulari* potentiam.

V. 20. Quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas. *Non scribas neutrum* quanta, *pro fœminino* quantas.

PSAL. LXXI. *v.* 15. Et adorabunt de ipso semper. *Quidam libri, pro composito* adorabunt, *scribunt simplex* orabunt: *compositum enim est loco simplicis, quemadmodum* de *est loco* pro.

V. 16. Et erit firmamentum in terra in summis montium. *Non est scribendum* frumentum, *quod est* triticum, *pro* firmamentum: *quamquam* frumentum *fortasse firmamenti nomine sit intelligendum.*

Sequitur: Superextolletur super Libanum fructus ejus. *Cave legas* fluctus, *pro* fructus, *id est* l *pro* r, *liquidam primam pro quarta.*

PSAL. LXXIII. *v.* 19. Ne tradas bestiis animas confitentes tibi. *Non mutes accusativum* confitentes *in genitivum* confitentium.

PSAL. LXXIV. *v.* 1. In finem, ne corrumpas. *Quidam libri pro* corrumpas, *habent* disperdas, *quod idem unum est.*

PSAL. LXXV. *v.* 4. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium, & bellum. *Retinendus est genitivus pluralis* arcuum, *non surrogandus accusativus singularis* arcum.

V. 12. Omnes qui in circuitu ejus affertis munera. *Legendum est* affertis *prima vocali, potius quam quarta* offertis.

PSAL. LXXVI. *v.* 11. Et dixi, Nunc cœpi. *Non mutes primam personam* cœpi *in tertiam* cœpit.

PSAL. LXXVII. *v.* 16. Et eduxit aquam de petra, & deduxit tamquam flumina aquas. *Non est posteriori loco ut priori legendum* eduxit.

V. 38. Et abundavit ut averteret iram suam. *Pro* abundavit, *alii verterunt* multiplicavit, *quod proinde non est nostra editionis.*

V. 45. Misit in eos cœnomyiam, & comedit eos. *Scribendum est, etiam D. Hieronymo doctore,* cœnomyiam, *quod interpreteris muscam communem non* cynomyiam, *quod muscam caninam: id est, consonanti prima danda est diphthongus* œ, *non* y *Græcum, quod* ypsilon *dicitur.*

V. 50. Non pepercit a morte animabus eorum. *Non præponas* & *conjunctionem.*

V. 53. Et deduxit eos in spe, & non timuerunt. *Non scribas, pro* deduxit, *ablata* d *littera,* eduxit.

Vers. 69. Et ædificavit sicut unicornium sanctificium suum in terra. *Quidam libri genitivum pluralem* unicornium, *mutant cum genitivo singulari* unicornis.

PSAL. LXXX. *v.* 1. Psalmus ipsi Asaph. *Non addas quod sequitur in quibusdam libris* quinta sabbati.

PSAL. LXXXVIII. *v.* 2. & 5. In generationem & generationem. *Servandus est duplex accusativus, non mutandus prior in ablativum.*

V. 27. Ipse invocabit me: Pater meus es tu. *Non mutes futurum* invocabit *in præteritum* invocavit, *quod libri multi.*

V. 34. Neque nocebo in veritate mea. *Non scribas* decipiam *pro* nocebo.

V. 40. Evertisti testamentum servi tui. *Vulgare hactenus vitium notariorum fuit, ut prima vocali scriberent* avertisti, *quod fit, in aliam partem transtulisti, pro* evertisti, *secunda vocali, quod est, subvertisti, abolevisti.*

Vers. 43. Exaltasti dexteram deprimentium eum. *Non legas* inimicorum ejus, *pro* deprimentium eum.

V. 45. Destruxisti eum ab emundatione, & sedem ejus in terram collisisti. *Quidam pro* ab emundatione *legunt* à mundatione, *id est, simplex pro composito: porro omnino accusativus* terram *præferendus est ablativo* terra, *quem multi habent.*

PSAL. LXXXIX. *vers.* 1. Domine refugium factus es nobis a generatione in generationem. *Non est scribendum duplici ablativo, hoc modo* in generatione, & generatione, *quod Interpres clarius vertit cum duplici præpositione* a generatione in generationem.

V. 14. Et delectati sumus omnibus diebus nostris. *Non addas* in *præpositionem.*

PSAL. XC. *v.* 15. Clamabit ad me, & ego exaudiam eum. *Futurum* clama-

tur

bit *praeferendum est praeterito* clamavit.

PSAL. XCI. v. 4. In decachordo, psalterio. *Crediderim, comma medium, positum à Correctoribus, loco conjunctionis &, quae Hebraicè inferitur.*

V. 12. Et in insurgentibus in me malignantibus audiet auris mea. *Non omittas alteram praepositionem* in, *praepositam participio* insurgentibus.

V. 13. Sicut cedrus Libani multiplicabitur. *Non est praeponenda conjunctio* &.

PSAL. XCII. v. 5. Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum. *Non mutes quartum casum in sextum* longitudine.

PSAL. XCIII. v. 15. Quoadusque justitia convertatur in judicium. *Non legas, transposita ut praepositione:* Quoadusque in justitiam convertatur judicium.

Sequitur: Et qui juxta illam, omnes qui recto sunt corde. *Non mutes singulare* illam *cum plurali* illa.

V. 20. Qui fingis laborem in praecepto. *Interpres noster, cum Graeco atque Hebraeo ambiguo, transtulit personam, non tertiam* fingit, *sed secundam* fingis: *pro qua depravatè alicubi legitur, omissa media littera* n, figis. *Porro an* laborem, *an verò* dolorem, *transtulerit Interpres, non satis liquet, cum & Hebraea & Graeca similiter ambigua sint, & Latina exemplaria admodum varient. Caeterum* laborem, *quod vulgatius est, retinuerunt Romani Correctores.*

PSAL. XCIV. v. 9. Probaverunt me & viderunt opera mea. *Non omittas pronomen* me *additum verbo* probaverunt.

PSAL. XCVI. v. 1. Huic David, quando terra ejus restituta est. *Non subjicias, vel pronomen* ei, *vel nomen* Psalmus.

V. 4. Illuxerunt fulgura ejus orbi terrae. *Prima dictionis initialis littera, sit vocalis tertia, non prima.*

PSAL. XCVII. v. 1. Salvavit sibi dextera ejus. *Non est mutandum praeteritum* salvavit *in futurum* salvabit.

PSAL. XCVIII. v. 1. Qui sedet super Cherubim, moveatur terra. *Cave, ne pro tertia persona* sedet, *scribas secundam* sedes, *ut multi habeant vitiosè.*

PSAL. CI. v. 10. Et potum meum cum fletu miscebam. *Alii libri* poculum *habeat, eodem sensu.*

V. 11. A facie irae & indignationis tuae. *Non omittas mediam conjunctionem* &.

V. 13. Et memoriale tuum in generationem & generationem. *Non mutes priorem accusativum* generationem *in ablativum, ut multi. Idem infra, vers.* 25. *& Psal.* 105. *v.* 31. *atque alibi.*

V. 14. Tu exurgens misereberis Sion. *Non addas* Domine.

V. 19. Scribantur haec in generatione altera. *Quidam obscurius scribant numerum singularem* scribatur: *quidam etiam accusativo* generationem alteram.

PSAL. CII. v. 22. In omni loco dominationis ejus. *Non mutes genetivum singularem* dominationis, *in nominativum pluralem* dominationes.

PSAL. CIII. v. 12. Rigans montes de superioribus suis. *Corruptè quidam legunt secunda persona pronomen* tuis, *pro tertia* suis.

Vers. 15. Ut educas panem de terra. *Non est secunda persona vertenda in tertiam* educat.

Vers. 25. Hoc mare magnum & spatiosum manibus. *Non est omittenda vox* manibus, *multoque minus mutanda cum* navibus.

PSAL. CIV. v. 30. Edidit terra eorum ranas in penetralibus regum ipsorum. *Unam vocem* edidit, *quae est produxit, non distrahas in duas* & dedit, *multoque minus legas* terram *quarto casu.*

V. 31. Dixit & venit coenomyia. *Romani Patres, cum D. Hieronymo, retinuerunt* coenomyia, *pro eo quod plerique libri habent* cynomyia, *quemadmodum & suprà, Psal.* 77. *v.* 45.

PSAL. CV. v. 12. Et crediderunt verbis ejus. *Non addas* in *praepositionem.*

V. 15. Et dedit eis petitionem ipsorum. *Non omittas conjunctionem* &.

V. 38. Et infecta est terra in sanguinibus. *Romani Patres praetulerunt* infecta, *quod est polluta, voci* interfecta, *quam alii legunt cum D. Augustino.*

PSAL. CVI. v. 2. Et de regionibus congregavit eos. *Non omittenda est* & *conjunctio.*

V. 8. 15. 21. 31. Confiteantur Domino misericordiae ejus. *Nec facilè mutandus est, numeri pluralis nominativus* misericordiae, *in nominativum vel ablativum singularem* misericordia.

Ibidem. Et mirabilia ejus filiis hominum. *Cave ne pro dativo* filiis, *scribas nominativum* filii.

V. 40. Effusa est contemptio super principes. *Insignis correctio, qua* contemptio, *quod est despectio, sive contemptus, restitutum est, pro eo quod vulgo legitur* contentio, *quod est, litigatio. Erroris occasio fuit ex similitudine litterarum* m *&* n, *id est, secunda liquida & tertia: nam* contemtio *à doctis scribitur absque* p.

PSAL. CVII. v. 2. 3. Cantabo & psallam in gloria mea. Exurge gloria mea, exurge psalterium & cithara. *Correctores addiderunt* exurge gloria mea, *prout Graecè legitur; licet Hebraicè* gloria mea *&* exurge *non nisi semel scribantur, quemadmodum & in plerisque Latinis libris.*

PSAL. CVIII. v. 19. Fiat ei sicut vestimentum quo operitur, & sicut zona qua semper praecingitur. *Non sunt mutanda praesentia in futura,* operietur, praecingetur.

V. 27. Et sciant quia manus tua haec, & tu Domine fecisti eam. *Quidam, pro foeminino* eam, *legunt neutrum* ea, *expositionis forsitan causa.*

V. 31. Quia astitit à dextris pauperis. *Non mutes conjunctionem* quia *cum relative* qui.

PSAL. CIX. v. 7. De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. *Non mutes futura in praeterita,* bibit, exaltavit.

PSAL. CX. v. 1. Alleluja. *Non addas* Reversio *vel* Reversionis Aggaei & Zachariae.

Vers. 9. Redemptionem misit populo suo. *Non addas* Dominus *ex officio ecclesiastico.*

PSAL. CXVII. v. 3. Dicat nunc domus Aaron, quoniam in saeculum misericordia ejus. *Non interponas* quoniam bonus, *quod est duorum versuum praecedentium, non hujus & subsequentis.*

Vers. 4. Dicant nunc qui timent Dominum, quoniam in saeculum misericordia ejus. *Non addas* omnes *ante relativum* qui, *nec* quoniam bonus *ante* quoniam in saeculum.

Vers. 10. 11. 12. Et in nomine Domini quia ultus sum in eos. *Non est omittenda conjunctio* quia, *nec subsequens praepositio* in.

Vers. 23. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. *Alii mutant conjunctionem* & *cum pronomine* hoc.

V. 25. Benedictus qui venit in nomine Domini. *Non scribas* venturus es *pro* venit, *id est, personam secundam pro tertia.*

PSAL. CXVIII. v. 28. Dormitavit anima mea prae taedio. *Noster Interpres vertit* dormitavit, *non* stillavit, *ut alii.*

V. 35. Deduc me in semitam mandatorum tuorum. *Non mutes quartum casum in sextum* semita.

Vers. 41. Et veniat super me misericordia tua, Domine. *Non mutes praesens imperativi* veniat *cum futuro indicativi* veniet.

V. 46. Et loquebar in testimoniis tuis in conspectu regum. *Non scribas* de *loco prioris* in.

V. 48. Et levavi manus meas ad mandata tua quae dilexi, & exercebar in justificationibus tuis. *Correctores praetulerunt praeteritum imperfectum* exercebar *futuro* exercebor.

V. 53. Pro peccatoribus derelinquentibus legem tuam. *Non mutes* pro *quod est* propter, *cum* prae *vel* à.

V. 59. Cogitavi vias meas, & converti pedes meos in testimonia tua. *Videtur* converti *esse nostrae editionis, potius quam* averti: *sed error est, quod quidam pro prima persona, legant secundam* convertisti, *vel* avertisti.

V. 73. Da mihi intellectum, & discam mandata tua. *Non mutes conjunctionem copulativam* & *in causativam* ut.

V. 81. Defecit in salutare tuum anima mea. *Nec hic mutes praeteritum* defecit *in praesens* deficit.

V 86. Omnia mandata tua veritas: iniquè persecuti sunt me, adjuva me. *Retinendum est adverbium* iniquè, *non surrogandum nomen* iniqui.

V. 90. In generationem & generationem veritas tua. *Non est mutandus prior accusativus in ablativum* generatione.

Vers. 95. Testimonia tua intellexi. *Corruptè in quibusdam libris scribitur* dilexi, *quod est amavi, pro* intellexi.

PSAL. CXX. *vers.* 5. Dominus custodit te, Dominus protectio tua. *Non mutes verbum praesens* custodit *in futurum* custodiet.

V. 8. Dominus custodiat introitum tuum & exitum tuum. *Praesens imperativi* custodiat *servandum hic est, nec supponendum futurum indicativi* custodiet.

PSAL. CXXIV. v. 5. Declinantes autem in obligationes. *Ut non est mutandus numerus pluralis in singularem* obligationem: *ita pro* obligationes *non est scribendum* obliquationes, *positum pro* obliquitates, *quod quidam confecinunt.*

PSAL. CXXVIII. v. 4. Dominus justus concidit cervices peccatorum. *Correctores scripserunt praeteritum* concidit, *pro futuro* concidet.

Vers. 7. De quo non implevit manum suam qui metit. *Idem observarunt hoc loco, dum* implevit *surrogarunt pro* implebit.

PSAL. CXXX. v. 2. Sicut ablactatus est super matre sua, ita retributio in anima mea. *Quidam libri, pro masculino* ablactatus, *scribunt neutrum* ablactatum; *pro quo vitiosè nonnulli supponunt* ablatus *seu* ablatum. *Complures libri omittunt verbum substantivum* est. *Denique aliò legunt quarto casu* matrem suam, animam meam, *pro sexto,* matre sua, anima mea.

PSAL. CXXXI. v. 9. Sacerdotes tui induantur justitiam. *Quartus casus praeferendus est sexto* justitia.

V. 11. Juravit Dominus David veritatem, & non frustrabitur eam. *Servandum est pronomen foemininum* eam, *quod refert* veritatem, *non substituendum masculinum* eum, *quod referat* David.

V. 16. Sacerdotes ejus induam salutari: & Sancti ejus exultatione exultabunt. *Pronomen tertiae personae* ejus, *quod est in posteriori hujus versiculi membro, multi mutant cum pronomine secundae personae* tui; *sed malè.*

PSAL. CXXXIV. v. 9. Et misit signa & prodigia in medio tui, Ægypte. *Alii libri, pro duabus vocibus* & misit, *unicam habent* emisit.

PSAL. CXXXVI. v. 1. Psalmus David, Hieremiae. *Loco dativi* Hieremiae, *non scribas* propter Hieremiam; *multoque minùs interponas* & *conjunctionem inter* David *&* Hieremiae.

Ibidem. Super flumina Babylonis illic

sedi-

sedimus & flevimus, cùm recordaremur Sion. *Non addas pronomen* tui *ante* Sion.

V. 9. Beatus qui tenebit & allidet parvulos tuos ad petram. *Cave ne celabaris in vetus mendum, eorum qui nomini parvulos addiderunt pronomen tertia persona* suos, *pro secunda* tuos.

PSAL. CXXXVII. *v.* 1. In conspectu angelorum psallam tibi. *Non praponas conjunctionem* &.

PSAL. CXXXVIII. *v.* 14. Mirabilia opera tua, & anima mea cognoscit nimis. *Non mutes verbum præsens* cognoscit *in futurum* cognoscet.

Vers. 16. Dies formabuntur. *Quidam libri, pro* dies, *clariùs legunt sexto casu* die: *sed vitiosè scribunt, qui habent* dii, *ut & illi qui dicunt* firmabuntur, *quod est stabilientur, pro* formabuntur, *quod est finguntur.*

V. 20. Quia dicitis in cogitatione, accipient in vanitate civitates tuas. *Egregiè correctus est locus, reposito pronomine secunda persona* tuas, *pro eo quod irrepserat tertia* suas.

PSAL. CXXXIX. *v.* 4. Acuerunt linguas suas sicut serpentis. *Genitivus singularis* serpentis, *meritò prælatus est nominativo plurali* serpentes.

PSAL. CXLII. *v.* 12. Et in misericordia tua disperdes inimicos meos. *Non addas* omnes.

PSAL. CXLIII. *v.* 2. Qui subdit populum meum sub me. *Præferenda est tertia persona* subdit *secunda* subdis.

V. 10. Qui das salutem regibus, qui redemisti David servum tuum. *Hic contra præferenda videntur secunda persona tertiis,* dat, redemit, suum.

PSAL. CXLIV. *v.* 7. Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt, & justitia tua exultabunt. *Legendum est* justitia tua *sexto casu, subaudita præpositione* in, *potius quam* justitiam tuam *quarto casu. Certè mendum est quod quidam habent* judicia tua; *ut & illud, quod pro* exultabunt, *nonnulli scribant* exaltabunt *prima vocali, nonnulli* eructabunt, *repetito verbo proximè antecedenti.*

PSAL. CXLV. *v.* 8. Dominus erigit elisos, Dominus diligit justos. *Cave pro* diligit, *quod est amat, legas* dirigit, *quod est gubernat.*

Vers. 10. Regnabit Dominus in sæcula, Deus tuus Sion in generationem & generationem. *Non mutes priorem accusativum* generationem, *in ablativum* generatione, *ut multi.*

PSAL. CXLVI. *v.* 4. Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat. *Non est mutandum verbum* vocat *in participium* vocans.

PSAL. CXLIX. *v.* 2. Lætetur Israel in eo qui fecit eum, & filii Sion exultent in rege suo. *Rectè Romani Patres, femininum* filiæ *quod vulgò legitur, emendarunt reposito masculino* filii.

Vers. 4. Et exaltabit mansuetos in salutem. *Et hic rectè, præteritum* exaltavit, *correxerunt substituto futuro* exaltabit.

V. 6. Exaltationes Dei in gutture eorum. *Hic denique insigniter restituerunt vocem* exaltationes, *deductam ab* altus, *pro ea qua vitiosè legi consueverat* exultationes, *deductâ à* salto: *illa cujus tertia littera est vocalis prima, significat laudes; hæc, cujus tertia littera est vocalis quinta, significat exultantias, animi præ lætitia saltus.*

V. 9. Ut faciant in eis judicium conscriptum. *Quidam commutant numerum pluralem* faciant, *cum singulari* faciat; *minùs rectè.*

PROVERBIA.

CAP. III. *vers.* 9. Et de primitiis omnium frugum tuarum da ei. *Non mutes pronomen* ei *cum nomine* pauperibus.

V. 13. Beatus homo qui invenit sapientiam, & qui affluit prudentia. *Non facilè mutandum est* affluit *in* effluit, *vocalis prima in secundam, nec* prudentia *sextum casum, in quartum* prudentiam.

V. 14. Melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, & auri primi & purissimi fructus ejus. *Malè plerique,* auri *ponunt ante* argenti; *& epitheta* primi & purissimi *jungunt cum* fructus, *quæ ad* auri *pertinent. Legantur Notationes nostræ in varias Bibliorum lectiones.*

Vers. 18. . . qui tenuerit eam, beatus. *Non mutes singularia in pluralia* Et qui tenuerint eam, beati.

V. 25. Ne paveas repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum. *Non scribas* timore *pro* terrore, *nec mutes ablativos in accusativos* repentinum terrorem *vel* repentinos terrores. *Similiter in posteriori sententiæ membro, retine* irruentes, *nec corrigas* irrumpentes, *multoque minùs* ingruentes: *denique pro* potentias *non substituas* ruinas, *quod est alterius versionis.*

V. 28. Ne dicas amico tuo: Vade, & revertere, cras dabo tibi. *Melius est* ne *in initio sententiæ quàm* nec: *& omissio conjunctionis* & *ante* cras, *cum gratum conjuncta est.*

V. 35. Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio, ignominia. *Legendum est hic* exaltatio *vocali prima, non* exultatio *vocali quinta, quemadmodum Psalm.* 149. *vers.* 6. *sæpius enim vitiosè temporis affinitas vocularum istarum duarum.*

CAP. IV. *v.* 11. Viam sapientiæ monstrabo tibi, ducam te per semitas æquitatis. *Non mutes futura cum præteritis,* monstravi, duxi.

V. 13. Tene disciplinam, ne dimittas eam; custodi illam, quia ipsa est vita tua. *Erroneè plerique hactenus, in posteriori hujus proverbii membro, scripserunt* vix, *quod est, fomina, pro* vita, *posito pro* vitæ *causa.*

V. 16. Et rapitur somnus ab eis, nisi supplantaverint. *Non est præponenda negatio verbo* rapitur, *prout legunt codices alii, quidam &* non rapitur, *quidam* nec rapitur, *multoque minus* rapitur, *cujus littera initialis est r unica liquidarum, mutandum est in* capitur, *cujus littera initialis est c tertia alphabeti.*

Vers. 27. Vias enim quæ à dextris sunt, novit Dominus; perversæ verò sunt, quæ à sinistris sunt. Ipse autem rectos faciet cursus tuos, itinera autem tua in pace producet. *Non sunt hæc omittenda, tametsi Hebraicè non extent.*

CAP. V. *vers.* 22. Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur. *Non mutes verba præsentia in futura,* capient, constringetur.

CAP. VI. *vers.* 5. Et quasi avis de manu aucupis. *Quod quidam libri, pro* manu *scribunt* insidiis, *aut* laqueo, *expositio est.*

V. 11. Si verò impiger fueris, veniet ut fons messis tua, & egestas longe fugiet à te. *Latini libri manuscripti sententiam hanc maximè omittunt, tametsi Hebraicè non legatur.*

V. 31. Et omnem substantiam domus suæ tradet. *Non subjicias, quod quidam,* & liberabit se, *quippe superfluum.*

CAP. VII. *v.* 2. Fili serva mandata mea, & vives. *Inter nomen* fili, *& verbum* serva, *multi libri interjiciunt hæc:* Honora Dominum & valebis: præter eum verò ne timueris alienum: *quæ ut superflua à Correctoribus sunt prætermissa.*

V. 8. Qui transit per plateam juxta angulum. *Non mutes numerum singularem* plateam *in pluralem* plateas.

V. 10. Præparata ad capiendas animas. *Non commutes simplex* capiendas, *cum composito* decipiendas.

Vers. 14. Victimas pro salute vovi: *Neque hic scribas compositum* devovi *loco simplicis* vovi.

V. 27. Penetrantes in interiora mortis. *Non omittas præpositionem* in, *nec substituas* inferiora *per f digamma, pro* interiora *per t mutam.*

CAP. VIII. *v.* 11. Melior est enim sapientia cunctis pretiosissimis. *Superfluè quod quidam addunt* opibus.

Vers. 20. In viis justitiæ ambulo. *Non scribas futurum* ambulabo, *loco præsentis* ambulo.

Vers. 25. Ante colles ego parturiebar. *Non addas* omnes.

CAP. IX. *v.* 15. Qui est parvulus, declinet ad me. *Alii pro relativo* qui *legunt interrogativum* quis.

V. 18. Et in profundis inferni convivæ ejus. *Quod sequitur in multis libris* Qui enim applicabitur illi, descendet ad inferos: nam qui abscesserit ab ea, salvabitur, *meritò à Correctoribus est sublatum.*

CAP. X. *v.* 4. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aves volantes. *Multi etiam Latini libri omittunt hunc versum: in quibus autem legitur, non est scribendum* spargit, *quod est dispergit, sed* pascit, *nec* id est *sed* idem autem ipse.

V. 8. Sapiens corde præcepta suscipit. *Non mutes præsens* suscipit *in futurum* suscipiet.

V. 10. Et stultus labiis verberabitur. *Quod sequitur in quibusdam exemplaribus* qui palam arguit, pacificat, *superfluum est, quippe in Græca Latina editione* absentum.

V. 26. Sic piger his qui miserunt eum. *Non addas* in via.

CAP. XI. *v.* 10. In bonis justorum exultabit civitas. *Pro neutro* exultabit *deductò à* salto, *malè quidam scribunt passivum* exaltabitur, *deductum ab* altus.

V. 13. Qui autem fidelis est animi, celat amici commissum. *Latinorum librorum, quidam legunt* animi, *quidam* amici, *quidam jungunt utrumque: quod postremum Romani Patres consultò secuti sunt.*

CAP. XII. *v.* 2. Qui bonus est, hauriet gratiam à Domino. *Verbo* hauriet *non addas pronomen* sibi.

V. 8. Doctrina sua noscetur vir. *Futurum* noscetur *præferendum est præsenti* noscitur.

V. 11. Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam. *Hanc sententiam Correctores judicarunt esse, non omittendam, sed ita emendandam, ut nos annotaveramus in Notationibus nostris;* in vini *pro* vivis *in;* demorationibus *pro* moderationibus; munitionibus *pro* monitionibus.

V. 12. Desiderium impii munimentum est pessimorum. *Cave legas* monimentum *vel* monumentum *à* monendo *deductum, pro* munimentum *à* muniendo; *quo modo Romani doctè correxerunt.*

V. 13. Effugiet autem justus de angustia. *Non commutes futurum* effugiet *cum præsente* effugit.

V. 17. Qui quod novit loquitur, index justitiæ est. *Cave ne recidas in vetustum vitium, eorum qui scripserunt* judex *pro* index, *vocalem unam* u, *pro consonante* n.

CAP. XIV. *vers.* 16. Stultus transilit & confidit. *Non mutes* transilit, *compositum ex* salio, *cum* transiit, transivit, *aut* transibit, *compositis ex* eo.

V. 17. Et vir versutus, odiosus est. *Vitiosè quidam legunt* verbosus *pro* versutus.

V. 20. Etiam proximo suo pauper odiosus erit. *Non est mutandum futurum* erit *in præsens* est.

V. 23. In omni opere erit abundantia. *Non addas adjectivum* bono *ad substantivum* opere.

V. 27. Ti-

Verſ. 27. Timor Domini fons vitæ, ut declinent à ruina mortis. *Pro ſingulari* declinet, *quod eſt in pleriſque libris. Correctores ſcripſerunt plurale* declinent. *ſ. homines.*

Verſ. 31. Et indoctos quoſque erudiet. *Nomen* quoſque *non eſt mutandum in conjunctionem* quoque.

CAP. XV. *v.* 10. Doctrina mala deſerenti viam vitæ. *Dativus ſingularis* deſerenti, *non eſt mutandus in genitivum pluralem* deſerentium.

V. 17. Melius eſt vocari ad olera cum charitate. *Neque hic facilè mutandus eſt infinitivus paſſivus* vocari *in activum* vocare.

V. 19. Iter pigrorum quaſi ſepes ſpinarum. *Non eſt ſcribendum* impiorum, *quod eſt, iniquorum, loco* pigrorum, *quod eſt deſidioſorum.*

V. 28. Mens juſti meditatur obedientiam. *Retinendum eſt præſens* meditatur, *non ſubſtituendum futurum* meditabitur: *ut & vox* obedientiam *ſervanda eſt, minimèque mutanda cum* ſapientiam, *aut* juſtitiam.

CAP. XVI. *v.* 2. Omnes viæ hominis patent oculis ejus. *Non ſcribas plurale* hominum *pro ſingulari* hominis.

V. 11. Et opera ejus omnes lapides ſacculi. *Egregiè hic reſtitutus eſt locus, repoſita voce* ſacculi, *quæ eſt diminutivum à* ſaccus, *loco* ſæculi.

Verſ. 13. Qui recta loquitur, diligetur. *Et hæc egregia emendatio eſt, quæ* diligetur *ſcribit, quod eſt, amabitur, pro* dirigetur, *quod eſt, gubernabitur.*

V. 21. Et qui dulcis eloquio, majora percipiet. *Alii pro* percipiet *legunt* reperiet, *minùs rectè.*

V. 24. Dulcedo animæ, ſanitas oſſium. *Non præponas & conjunctionem voci* dulcedo, *nec verbum* eſt *voci* ſanitas.

Verſ. 27. Vir impius fodit malum. *Pro* impius *non ſcribas* inſipiens.

V. 30. Mordens labia ſua perficit malum. *Præſens* perficit *non eſt mutandum in futurum* perficiet.

CAP. XVII. *v.* 12. Quàm fatuo confidenti in ſtultitia ſua. *Non addas pronomen* ſibi *participio* confidenti.

V. 16. Et qui evitat diſcere, incidet in mala. *Pro verbo* diſcere, *cave ſubſtituas, aut nomen* ducem, *aut verbum* diſcedere.

V. 19. Et qui exaltat oſtium, quærit ruinam. *Spurium eſt, quod multi libri, pro una voce* oſtium, *quæ januam ſignificat, legunt duas* os ſuum.

CAP. XVIII. *v.* 5. Accipere perſonam impii non eſt bonum. *Non ſubdas* in judicio, *poſt vocem* impii.

V. 10. Ad ipſum currit juſtus. *Correctores prætulerunt maſculinum* ipſum *fœminino* ipſam.

Verſ. 21. Mors & vita in manu linguæ. *Non ſcribas plurale* manibus *pro ſingulari.*

Verſ. 22. Qui autem tenet adulteram, ſtultus eſt & impius. *Legendum eſt potiùs* impius, *quod eſt iniquus, quam* inſipiens, *quod idem eſt cum eo quod præcedit* ſtultus.

V. 23. Cum obſecrationibus loquetur pauper. *Præferendum eſt futurum* loquetur *præſenti* loquitur.

V. 24. Vir amabilis ad ſocietatem. *Non augeas vocem* amabilis *una ſyllaba, ita ut ſit* amicabilis.

CAP. XIX. *v.* 19. Qui impatiens eſt, ſuſtinebit damnum. *Non eſt addenda conjunctio* enim.

Verſ. 21. Voluntas autem Domini permanebit. *Nec hic addendum eſt* in æternum.

V. 22. Et melior eſt pauper quàm vir mendax. *Denique neque hic addenda eſt vox* juſtus *poſt vocem* pauper.

V. 23. Abſque viſitatione peſſima. *Præferendus eſt caſus ſextus generis fœminini* peſſima, *ſecundo caſui generis, ſive maſculini, ſive neutri* peſſimi.

V. 26. Qui affligit patrem & fugat matrem, ignominioſus eſt & infelix. *Rectè Romani Patres, fugit tertiæ conjugationis, quod à pleriſque legitur, correxerunt conſultò* fugat *primæ conjugationis, quod eſt, in fugam vertit.*

CAP. XX. *v.* 15. Et vas pretioſum labia ſcientiæ. *Quidam pro* & vas *ſcribunt* vas autem.

V. 22. Ne dicas: Reddam malum. *Non ſubjicias* quod quidam, pro malo, *ſed ſubaudias.*

V. 25. Ruina eſt homini devorare ſanctos. *Nequaquam legendum eſt, aut* devocare, *aut* denotare, *aut* devotare, *vel* devovere, *ſed* devorare, *quod eſt, deglutire, ſeu abſorbere, quod in Notationibus noſtris oſtendimus. Poſtremò maſculinum* ſanctos *dedit Interpres noſter, non neutrum* ſancta.

Sequitur: Et poſt vota retractare. *Alii pro compoſito* retractare *legunt ſimplex* tractare.

CAP. XXI. *v.* 18. Pro juſto datur impius. *Quidam libri, pro præſenti* datur, *habent futurum* dabitur.

V. 22. Et deſtruxit robur fiduciæ ejus. *Non facilè ſcribas* detraxitque, *pro* deſtruxitque, *vel &* deſtruxit.

V. 27. Hoſtiæ impiorum abominabiles, quia offeruntur ex ſcelere. *Non mutes conjunctionem* quia *in relativum* quæ.

CAP. XXII. *v.* 1. Super argentum & aurum gratia bona. *Non addas conjunctionem cauſalem* enim.

V. 3. Callidus vidit malum & abſcondit ſe. *Servandum eſt præteritum* vidit, *non commutandum cum præſenti* videt.

V. 5. Arma & gladii in via perverſi. *Non ſcribas* ſuperbi *pro* perverſi.

V. 17. Inclina aurem tuam. *Superfluum eſt quod quidam præponunt* fili mi.

CAP. XXIII. *v.* 16. Cùm locuta fuerint rectum labia tua. *Singulare* rectum *non eſt mutandum cum plurali* recta.

V. 29. Cui ſuffuſio oculorum? *Germanam hanc eſſe lectionem, ut legatur* ſuffuſio, *nomen derivatum à verbo* ſuffundo, *non* ſuffoſſio *à* ſuffodio, *aut* confuſio *à* confundo, *multòque minùs* confeſſio, *à* confiteor, *jam olim docuimus.*

V. 33. Oculi tui videbunt extraneas. *Præferendum eſt fœmininum genus* extraneas, *neutro* extranea: *nam maſculinum* extraneos, *ſpurium eſt prorſus.*

CAP. XXIV. *v.* 10. Si deſperaveris laſſus in die anguſtiæ, imminuetur fortitudo tua. *Inſignis correctio, quæ reſtituta eſt* laſſus, *quod eſt, fatigatus, pro* lapſus *à labi, cadere.*

V. 16. Septies enim cadet juſtus & reſurget. *Non addas* in die.

V. 27. Ut poſtea ædifices domum tuam. *Non mutes* ut *accuſativum cum & copulativo.*

Verſ. 33. Et exemplo didici diſciplinam. Parum inquam dormies. *Quod interponunt alii* Uſquequo piger dormies, uſquequo de ſomno conſurges? *redundat.*

V. 34. Et veniet tibi quaſi curſor egeſtas. *Non temerè addendum eſt pronomen* tua.

CAP. XXV. *v.* 20. Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi peſſimo. *Nec hic temerè interjicienda eſt conjunctio &, ut minimè mutandus dativus* cordi *in ablativum.*

Sequitur: Sicut tinea veſtimento, & vermis ligno; ita triſtitia viri nocet cordi. *Verſiculum hunc non facilè eſſe omittendum, tametſi à multis omittatur, docent noſtræ Notationes.*

CAP. XXVI. *verſ.* 2. Sicut avis ad alia tranſvolans. *Non præponas conjunctionem* nam: *nec mutes vocem* alia *triſſyllabam, cum diſſyllaba* alta, *quæ excelſa ſignificat: nam* ad alia, *idem eſt quod* quolibet, *quod mox ſequitur:* Et paſſer quolibet volans.

V. 15. Abſcondit piger manum ſub aſcella ſua, & laborat ſi ad os ſuum eam converterit. *Retinendus eſt numerus ſingularis* manum, eam.

V. 20. Et ſuſurrone ſubtracto, jurgia conquieſcent. *Præferendum eſt futurum præſenti* conquieſcunt.

V. 26. Revelabitur malitia ejus in concilio. *Vox* concilio, *accepta pro* cœtu, *per c potiùs ſcribitur quam per ſ.*

CAP. XXVII. *v.* 4. Et impetum concitati ferre quis poterit? *Superfluit, quod quidam codices addunt, ſubſtantivum* ſpiritus, *participio* concitati.

V. 11. Ut poſſis exprobranti reſpondere ſermonem. *Alii libri, pro ſecunda perſona* poſſis, *ſcribunt primam* poſſim: *hæc Hebræo conſonat, illa Græco.*

V. 15. Tecta perſtillantia. *Cave* perſtillantia, *quod eſt* perſluentia, *mutes in* peſtilentia, *id eſt, peſtem adferentia.*

V. 16. Et oleum dexteræ ſuæ vocabit. *Pro futuro indicativo* vocabit, *quidam libri ſcribunt conjunctivum* vocet *aut* evocet: *ſed nullo modo ferendum eſt quod eſt in nonnullis,* evacuet, *id eſt, exhauriat.*

Verſ. 24. Sed corona tribuetur in generationem & generationem. *Non addas pronomen* tibi *verbo* tribuetur, *nec mutes priorem accuſativum in ablativum* generatione.

V. 26. Agni ad veſtimentum tuum, & hœdi ad agri pretium. *Ut priori membro non eſt addendum verbum* ſunt, *ita poſteriori non eſt auferenda præpoſitio* ad.

CAP. XXVIII. *v.* 8. Qui coacervat divitias uſuris & fœnore, liberali in pauperes congregat eas. *Cave, ne tranſpoſito commate, conjungas adjectivum* liberali, *cum eo quod præcedit ſubſtantivo* fœnore.

Verſ. 10. Et ſimplices poſſidebunt bona ejus. *Non temerè omittendum eſt pronomen* ejus.

V. 26. Qui autem graditur ſapienter, ipſe ſalvabitur. *Malè alii, pro* ſalvabitur, *quod eſt, ſiet ſalvus, ſcribunt* laudabitur, *laudibus celebrabitur.*

CAP. XXIX. *v.* 5. Rete expandit greſſibus ejus. *Præferendum eſt* ejus, *ei quod alii libri habent* corporis ſuis.

V. 15. Virga atque correptio tribuit ſapientiam. *Præfertur vox* correptio *derivata à* corripio, *voci* correctio *à* corrigo.

Verſ. 20. Stultitia magis ſperanda eſt, quam illius correptio. *Idem hoc loco obſervatur.*

CAP. XXX. *v.* 3. Non didici ſapientiam, & non novi ſcientiam ſanctorum. *Quidam libri poſterius membrum legunt abſque negatione, ſicut Hebræa & Græca: Correctores maluerunt negationem ex aliis libris repetere.*

V. 19. Viam colubri ſuper petram. *Servanda eſt vox* petram, *quæ rupem: non ſubſtituenda* terram, *quæ humum ſignificat.*

Ibidem. Et viam viri in adoleſcentia. *Non facilè pro* adoleſcentia, *quod juventutem, ſcribas* adoleſcentula, *quod juvenculam declarat.*

V. 31. Nec eſt rex qui reſiſtat ei. *Cave omittas aliquod trium primorum verborum* nec eſt rex: *aut* rex *quod eſt ὁ βασιλεὺς, corrigas* res, *id eſt πρᾶγμα: aut denique pronomen ſingulare* ei *ſcribas pluraliter* eis: *hæc enim ſunt codicum quorumdam vitia. Lege, ſi placet, noſtras in varias Bibliorum lectiones Notationes.*

V. 32. Eſt qui ſtultus apparuit, poſtquam elevatus eſt in ſublime. *Egregiè emendatus eſt locus, reſtituto verbo ſubſtantivo* eſt, *pro ea quæ in pleriſque eſt libris conjunctione copulativa &. Porrò ſive legas* apparuit, *ſive* apparuerit, *ſive* elevatus *ſive* elatus, *nihil refert.*

CAP. XXXI. *v.* 9. Et judica inopem & pauperem. *Non mutes* judica *in* vindica, *quamquam hæc illius expoſitio ſit.*

ECCLESIASTES.

CAP. II. v. 1. Dixi ego in corde meo. *Non mutes pronomen* ego *in conjunctionem* ergo.

CAP. VII. v. 22. Ne fortè audias servum tuum maledicentem tibi. *Non omittas pronomen possessivum* tuum.

CAP. VIII. v. 16. Et intelligerem distentionem. *Cave ne scribas* dissentionem, *quod est, discordiam, à dissentio, pro* distentionem, *quod est, occupationem, à distendo.*

CAP. X. v. 1. Pretiosior est sapientia & gloria, parva & ad tempus stultitia. *Hic locus, quia obscurus, multis modis fuit adulteratus, quod docent nostra Notationes. Quidam addiderunt* auro *post* pretiosior est; *quidam vocem* gloria *postposuerunt voci* parva: *quidam substantivo* gloria *adjunxerunt adjectivum* parva, *quod est substantivi* stultitia: *quidam omiserunt & medium inter* parva *&* ad tempus (*quod tamen non mutat sensum, cum non sit nisi exegeticum, positum loco* id est) *denique quidam scripserunt secundum casum* stultitiæ *pro primo* stultitia.

V. 19. In risum faciunt panem, & vinum, ut epulentur viventes. *Vulgò legitur* bibentes, *quod est potantes: correctio est* viventes, *quod est, vivi, sive mortales.*

CAP. XI. v. 2. Da partem septem, necnon & octo. *Non est mutandum singulare* partem *in plurale* partes.

V. 8. Vanitatis arguentur præterita. *Ita potius scribendum est, quam* vanitas arguuntur.

CAP. XII. v. 2. Antequam tenebrescat sol, & lumen, & luna, & stella. *Alii scribunt plurale* tenebrescant: *sed singulare genuinum est.*

V. 14. Pro omni errato. *Quidam antiqui libri legunt* erratu: *sed spurium est, quod nonnulli, transpositis primis litteris, scribunt* reatu. *Porro* abscondito, *quod habent alii, altera interpretatio est.*

CANTICUM

CANTICORUM.

GErmanus libri titulus est canticum *numero singulari, non plurali* cantica.

CAP. I. v. 1. Osculetur me osculo oris sui. *Non scribas* ab osculis *pro* osculo.

V. 3. In odorem unguentorum tuorum. *Non sunt omittenda hæc verba, licèt Hebraicè non exstent.*

V. 5. Posuerunt me custodem in vineis. *Non est auferenda præpositio* in.

V. 7. Et abi post vestigia gregum. *Non subjicias pronomen* tuorum.

CAP. II. v. 4. Introduxit me in cellam vinariam. *Non addas* rex.

V. 10. En dilectus meus loquitur mihi. *Alii, pro adverbio demonstrandi* en, *scribunt conjunctionem copulativam* &.

Sequitur: Surge, propera, amica mea, columba mea. *Non facilè omittas* columba mea, *tametsi absit ab Hebræo.*

V. 13. Surge, amica mea, speciosa mea, & veni. *Non est hoc loco addendum verbum* propera, *multoque minus* prospera, *verbo* surge. *Rursus* speciosa, *quod est pulchra, non est corrigendum* sponsa. *Postremo non est* columba mea, *è proximo versu transferendum in hunc, ante* & veni.

V. 17. Similis esto, dilecte mi, capreæ hinnuloque cervorum, super montes Bether. *Quia obscurum est nomen* Bether, *quod significat concavitatem seu divisionem: notissimum autem è contra est nomen* Bethel, *quod domum Dei significat: hinc factum est, ut notarii plerique, pro* Bether (*quæ est Romanorum Patrum dicta correctio*) *scripserint* Bethel, *id est*, l *pro* r, *primam liquidarum pro ultima.*

CAP. V. *vers.* 6. Anima mea liquefacta est ut locutus est. *Non addas* dilectus.

CAP. VI. *vers.* 10. Descendi in hortum nucum. *Cave supponas pronomen* meum *pro nomine* nucum, *quod quidam.*

Sequitur: Ut viderem poma convallium. *Alii libri scribunt numero singulari* convallis.

V. 12. Revertere, revertere Sulamitis. *Idem accidit hoc loco, quod supra* 2. *v.* 17. Sulamitis, *quod est nomen fœmininum, deductum a masculino* Salomon, *quia alibi non legitur, corruptum fuit, supposito nomine* Sunamitis, *celeberrimo in tertio & quarto libris Regum, utpote non sola littera differente. Legenda itaque hic est littera* l, *id est, prima liquidarum, prout habet Romana correctio, non* n *tertia.*

CAP. VII. v. 1. Quid videbis in Sulamite. *Eadem est hujus loci ratio, quæ præcedentis.*

Ibidem, Juncturæ femorum tuorum. *Alii scribunt* feminum.

V. 5. Sicut purpura regis vincta canalibus. *Pro* vincta, *quod est participium à* vincio, *non scribas* juncta *à* jungo, *multòque minus* tincta *a* tingo.

V. 8. Et odor oris tui sicut malorum. *Non repetas vocem* odor *ante* malorum.

CAP. VIII. v. 2. Et ducam in domum matris meæ. *Non subjicias, ut multi &* in cubiculum genitricis meæ, *quod est capitis* 3. *v.* 4.

V. 5. Quæ est ista quæ ascendit de deserto. *Cave mutes* de *cum* in.

Vers. 7. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem. *Alii, pro præterito* potuerunt, *scribunt futurum* poterunt.

V. 12. Mille tui pacifici. *Non est opus genitivum* pacifici, *commutare cum vocativo* pacifice, *præsertim cum non suppetant exemplaria.*

SAPIENTIA.

CAP. I. v. 6. Et non liberabit maledicum à labiis suis. *Malè habemus, pro* maledicum, *quod significat proclivem ad maledicendum, scriptum fuit in plerisque libris, addita una littera*, maledictum, *quod est, execratum.*

V. 15. Justitia enim perpetua est & immortalis. *Superfluit quod sequitur in plerisque libris*; Injustitia autem mortis est acquisitio.

V. 16. Impii autem manibus & verbis accersierunt illam. *Nothum est, quod quidam libri habent*, pedibus, *pro* verbis, *quod est, sermonibus.*

Ibidem, Quoniam digni sunt qui sint ex parte illius. *Cave ne vel addas vocem* morte (morte digni sunt) *vel mutes conjunctivum* sint *cum indicativo* sunt.

CAP. II. v. 2. Quoniam fumus flatus est in naribus nostris. *Nequaquam interjicienda est conjunctio* &, *inter nomen* fumus *& nomen* flatus, *seu, quod alias legitur, & idem unum est*, afflatus.

Ibidem, Et sermo scintillæ ad commovendum cor nostrum. *Probus est casus primus* scintilla; *reprobus secundus, qui est in aliis libris*, scintillæ.

V. 3. Qua extincta cinis erit corpus nostrum. *Miserè depravatus erat hic locus, cum legeretur* quia extinctus *aut* extinctum, *pro ablativis absolutè positis*, qua extincta, *s. scintilla.*

V. 9. Nemo nostrum exors sit luxuriæ nostræ. *Non mutes pronomen primæ personæ* nostrum, *in secundæ* vestrum.

Ibidem. Quoniam hæc est pars nostra, & hæc est sors. *Non repetas pronomen* nostra *ad nomen* sors.

V. 10. Et non parcamus viduæ, nec veterani revereamur canos multi temporis. *Quidam pro secundo casu legunt tertium* veterano, *& repetunt negationem* nec *ante* revereamur; *sed malè.*

V. 11. Sit autem fortitudo nostra lex justitiæ. *Temeritas scribarum miris modis hic grassata, pro* justitiæ, *id est*, τῆς δικαιοσύνης, *servi scripsit contrarium*, injustitiæ, *iniquitatis.*

CAP. III. v. 2. Et æstimata est afflictio exitus illorum. *Sequitur vers.* 3. Et quod à nobis est iter, exterminium. *I. æstimatum est: id est: Illorum ex humanis discessus, habitus est pro extermini, seu exitio. Hoc alii libri miris modis corrumpunt, dum non solùm pro nominativo* exterminium *legunt genitivum* exterminii, *verum etiam duas ejusdem hujus loci corruptiones copulantes, scribunt*: Et ab itinere justo abierunt in exterminium, & quod à nobis est iter exterminii.

V. 15. Et quæ non concidat radix sapientiæ. *Præferendus est conjunctivus* concidat *indicativo* concidit.

Vers. 16. Filii autem adulterorum in inconsummatione erunt. *Una voci* inconsummatione, *composita ex præpositione* in *& nomine* consummatione, *præponenda est præpositio* in, *ita ut sit* in inconsummatione: *pro quo quidam codices, eodem sensu, legunt participium* inconsummati. *Nam vitanda est lectio, quæ contenta nacta* in, *effert voces duas* in consummatione.

V. 19. Nationis enim iniquæ, diræ sunt consummationes. *Ut genitivus* nationis *non est mutandus in nominativum* nationes: *ita nec nominativus* consummationes *in genitivum* consummationis.

CAP. IV. v. 3. Et spuria vitulamina non dabunt radices altas. *Pro* spuria vitulamina, *quod alii libri legunt* adulterina plantationes, *altera interpretatio est, æquè clarior, teste D. Augustino, lib.* 2. *de doctr. Christ. cap.* 12.

V. 6. Ex iniquis enim somnis, filii qui nascuntur, testes sunt nequitiæ adversus parentes. *Ut plurima hujus libri loca Romani Patres felicissimè restituerant, quod videre licet; ita inter cætera hunc, ubi pro* omnes *nota universitatem, qui error plerosque omnes codices invasit, repofuerunt, quod rectum est, & Græco consentaneum*, somnis, *id est*, ὕπνοις, *positum pro concubitu: quemadmodum infra* 7. *v.* 2. *idem Sapiens, in delectamento somni conceptum se dicit.*

Vers. 12. Et inconstantia concupiscentiæ transvertit sensum sine malitia. *Non facilè mutes vocem* inconstantia, *quæ significat instabilitatem, in eam, quæ, dempta una syllaba, sollicitationem declarat*, instantia.

V. 15. Quoniam gratia Dei & misericordia est in sanctos ejus. *Alii libri subaudiunt verbum substantivum* est.

V. 18. Videbunt & contemnent eum. *Non est hic repetenda conjunctio* enim.

CAP. V. *vers.* 9. Et tamquam nuncius percurrens. *Legendum est* percurrens, *quod est transcurrens, non* præcurrens, *quod est, antè currens.*

V. 11. Aut tamquam avis. *Non omittas adverbium* tamquam.

Ibidem. Argumentum itineris. *Non subjicias pronomen* illius, *quod alii codices.*

V. 17. Et brachio sancto suo defendet illos. *Non proponas præpositionem* in *nomini* brachio; *ut nec conjunctionem* & *ei quod sequitur*: Accipiet armaturam zelus illius.

Vers. 21. Acuet autem duram iram in lanceam. *Etiam nostra antiqua manuscripta legunt* duram, *quod est rigidam, pro eo quod alii libri* diram, *quod est, crudelem, id est, scribunt* u *vocalem quintam pro* i *tertia.*

Vers. 22. Et tamquam à benè curvato arcu. *Duæ dictiunculæ sunt*, à *præpositio, & adverbium* benè, *non unum nomen habenæ.*

V. 23. Et à petrosâ ira plenæ mittentur grandines. *Scribenda est diphthongo* syllaba

syllaba ultima, ita ut sit nomen plenæ, *non adverbium* plenè.

V. 24. Et ad eremum perducent omnem terram iniquitas illorum. *Nominativus* iniquitas, *non est commutandus cum genitivo* iniquitatis.

CAP. VI. v. 6. Quoniam judicium durissimum his qui præsunt fiet. *Non est præponenda præpositio* in *pronomini* his.

V. 8. Non enim subtrahet personam cujusquam Deus. *Pro* Deus, *multi boni codices legunt* Dominus: *porro* qui est omnium dominator, *quod subjiciunt non pauci libri, optimi quique omittunt. Legantur Notationes nostra.*

Vers. 11. Qui enim custodierint justa justè, justificabuntur. *Quadruplex fuit hoc loco multorum codicum error; unus, quod pro adjectivo neutro* justa, *scriberent substantivum fœmininum* justitiam (*quam quam hic minatas*) *Alter, quod nomini* justa, *sive* justitiam, *superfluè adjungerent pronomen* ejus; *Tertius, quod præposito commate seu inciso, adverbium* juste *jungerent verbo sequenti, non, ut oportet, præcedenti; Postremus, quod* justificabuntur, *verbum compositum ex* justus & *facio, commutarent cum verbo simplici* judicabuntur.

Sequitur: Et qui didicerint ista, invenient quid respondeant. *Caveas pronomen* ista *corrigas supposito nomine* justa.

V. 17. Et in viis ostendit se illis hilariter, & in omni providentia occurrit illis. *Nomini* viis *non est addendum pronomen* suis: *nec præsentia* ostendit, occurrit, *mutanda sunt in futura*, ostendet, occurret.

Vers. 22. Si ergo delectamini sedibus. *Ut nomini* sedibus *non est præponenda præpositio* in; *ita non est postponendum nomen* perpetuis.

CAP. VII. v. 1. Et ex genere terreni illius qui prior factus est. *Servandus est genitivus* terreni, *non substituendus ablativus* terreno.

Vers. 16. Et operum scientia & disciplina. *Malè multi libri, sublato posteriori* &, *scribunt casum secundum* scientiæ, *pro primo.*

V. 17. Ut sciam dispositionem orbis terrarum. *Non mutes singulare in plurale* dispositiones.

V. 18. Vicissitudinum permutationes & commutationes temporum. *Legendum est potius* commutationes temporum, *quod est varietates, quam* consummationes, *quod est, fines. Porro quod subjiciunt plerique libri*, morum mutationes & divisiones temporum, *spurium esse, & ex altero versione nostra adjectum, multis aliis præterea mendis admissis, docuimus in Notationibus.*

V. 22. Quem nihil vetat, benefaciens. *Alii libri ita scribunt, ut unica hic proprietas sancti Spiritus declaretur, mutatis, quarto casu relativi* quem *in primum* qui, *& participio* benefaciens *in infinitivum* benefacere: Qui nihil vetat benefacere. *Sed Romana correctio, quæ duas proprietates dat intelligendas, unam* quem nihil vetat, *quod est, expeditum, qui prohiberi non potest, alteram* benefaciens, *quod est, beneficum, sincera est loci scriptura.*

CAP. VIII. v. 2. Hanc amavi & exquisivi à juventute mea. *Non addas pronomen* eam *verbo* exquisivi.

Vers. 12. Tacentem me sustinebunt. *Non mutes accusativum* tacentem *in ablativum.*

Vers. 17. Quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ. *Triplex mendum ex his verbis a Romanis Correctoribus est sublatum; Unum, quod adjectivum* immortalis, *quod est in plerisque libris, commutaverint cum substantivo* immortalitas: *Alterum quod pro* cogitatione, *quod est meditatione, scripserint* cognatione, *id est, affinitate; Tertium quod rejecto nominativo* sapientia, *receperint genitivum* sapientiæ.

V. 21. Et hoc ipsum erat sapientiæ, scire. *Secundus casus* sapientiæ, *non est mutandus in primum* sapientia, *multoque minus addendum est adjectivum* summa.

CAP. IX. *vers.* 6. Nam & si quis erit consummatus. *Non est omittenda conjunctio* nam.

V. 18. Et sic correctæ sint semitæ eorum. *Retinendum est adverbium similitudinis* sic, *non mutandum in conjunctionem conditionalem* si.

CAP. X. v. 1. Hæc illum qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum. *Pro* formatus, *quidam codices habent* factus, *quidam* fictus: *sed adulterinum est prorsus quod in nonnullis est*, fornicatus. *Rursus nominativum* pater, *quidam libri vertunt in ablativum* patre, *quasi ad Deum referatur, sed malè.*

Vers. 2. Et eduxit illum à delicto suo. *Quod subjiciunt multi libri* & eduxit illum de limo terræ, *spurium est, & omnino jugulandum; lege Notationes nostras.*

V. 3. Ab hac ut recessit injustus in ira sua. Ab, *non* ad, hac *fœmininum, non* hoc, ut *vel* cum, *non negativo* non, recessit, *quod est, defecit, non* præcessit, *quod est antecessit, legendum est, sunt enim hæ librorum quorumdam corruptela.*

Sequitur: Per iram homicidii fraterni deperiit. *Insignis correctio, quæ* fraterni *genitivus adjectivi nominis, restitutus est, pro substantivi, sive nominativo* fraternitas, *sive genitivo* fraternitatis, *qui plerosque omnes codices invaserant.*

V. 4. Propter quem cùm aqua deleret terram. *Non mutes masculinum* quem *in neutrum* quod: *nec pro nominativo* aqua *scribas accusativum, quomodo quidam:* Cùm aquam deleret de terra.

Ibidem. Per contemptibile lignum justum gubernans. *Quidam codex, omissa præpositione, & mutato quarto casu in primum, scribit* Et contemptibile lignum justus gubernans, *sed pravè.*

V. 5. Hæc & in consensu nequitiæ, cùm se nationes contulissent. *Servanda sunt voces*, nequitiæ, *quod est malitiæ; &* contulissent, *quod est congregassent; non surroganda*, superbiæ, *quod est, arrogantia, &* extulissent, *seu elevassent.*

Ibidem. Et in filii misericordia fortem custodivit. *Duplex scriptura vitium, utrumque insolitum, hinc abstulerunt Correctores; Ablativum pluralem* filiis, *suppositum in locum genitivi singularis* filii, *& accusativum* misericordiam, *surrogatum pro ablativo* misericordia.

V. 6. Hæc justum à pereuntibus impiis liberavit. *Cave scribas nomen* parentibus, *pro participio* pereuntibus, *aut* filiis *pro* impiis.

V. 7. Fumigabunda constat deserta terra. *Non omittas vocem* deserta.

Sequitur: Et incerto tempore fructus habentes arbores. *Vox una est* incerto, *non distrahenda in duas* in certo.

Ibidem. Et incredibilis animæ memoria stans figmentum salis. *Non est scribendum*, incredibiles *primo casu numeri pluralis, sed* incredibilis *secundo numeri singularis; nec est omittenda vox* animæ; *denique numerus singularis* figmentum, *non est vertendus in pluralem* figmenta; *sunt enim hæc codicum quorumdam vitia.*

Vers. 10. Hæc profugum iræ fratris. *Non addas conjunctionem* autem.

V. 17. Et fuit illis in velamento diei. *Pro secundo casu* diei, *non legas sextum* die, *sed intelligas.*

V. 18. Transtulit illos per mare rubrum. *Non præponas* & *conjunctionem.*

CAP. XI. v. 2. Et in locis desertis fixerunt casas. *Cave ne legas, aut* fecerunt *præteritum a facio, pro* fixerunt *a figo; aut* castra, *quod est exercitum, pro* casas, *tabernacula.*

V. 5. Et in eis cùm abundarent. *Correctores è suis libris addiderunt tres istas voculas* & in eis.

V. 15. Non similiter justis sitientes. *Cave ne relabaris in vetera vitia, eorum qui scripserant, aut* injustis, *quod est impiis, pro* justis, *piis; aut* faciens, *participium numeri singularis à* facio, *pro* sitientes *participio numeri pluralis à* sitio, *quod est, sitim patior.*

V. 16. Pro cogitationibus autem insensatis iniquitatis illorum, quod quidam errantes &c. *Rectè ob his verbis Correctores inchoarunt periodum ac sententiam novam; & substituerunt genitivum singularem* iniquitatis, *pro nominativo plurali* iniquitates, *qui plerosque libros injustè occupaverat.*

V. 16. Mutos serpentes. *Cave legas* multos, *pro* mutos, *quod est, irrationales.*

V. 19. Aut novi generis ira plenas ignotas bestias. *Plerique libri præponunt conjunctionem* aut, *vel* & *nomini* ignotas, *sed absque conjunctione sunt etiam Græca.*

CAP. XII. v. 2. Ideoque eos qui exerrant, partibus corripis. *Meritò ita distinxerunt Romani Patres, ut* partibus *jungatur verbo subsequenti, non præcedenti. Nam & notha scriptura est, quæ ut olerias jungat præcedenti, vel transponit præpositionem, hoc modo*, errant ex partibus, *vel addit pronomina* suis, *aut* tuis.

V. 5. Et devoratores sanguinis à medio sacramento tuo. *Verba ista* à medio sacramento tuo, *hoc loco retinenda sunt, non transferenda in versum sextum proximè sequentem post* perdere voluisti, *quod faciunt multi.*

Vers. 20. Cum tanta cruciasti attentione. *Quod sequitur in plerisque omnibus libris* & liberasti, *Correctores superfluum judicarunt.*

Vers. 26. Qui autem ludibriis & increpationibus non sunt correcti. *Non mutes* correcti *à* corrigo, *cum* correpti *a* corripio.

V. 27. In quibus enim patientes indignabantur. *His verbis præponunt plerique libri alia idem significantia:* In his enim quæ patiebantur, molestè ferebant: *quæ quidem, ut alterius versionem, Romani Correctores consultò sustulerunt.*

Ibidem. Propter quod & finis condemnationis eorum venit super illos. *Non est mutandum præteritum* venit *cum futuro* veniet.

CAP. XIII. v. 11. Vas utile in conversationem vitæ. *Cave errorem plerorumque codicum, pro* utile, *quod est aptum, idoneum, scribentium contrarium*, inutile, *ineptum.*

Vers. 12. Reliquiis autem ejus operis. *Non mutes sextum casum* reliquiis *cum quarto* reliquias.

V. 13. Et reliquum horum quod ad nullos usus facit. *Verbum indicativum* facit, *nullo modo vertendum est in subjunctivum* faciat, *addito verbo substantivo* est, *quod utique superfluit:* Quod ad nullos est usus faciat.

Sequitur: Lignum curvum & verticibus plenum. *Sive* verticibus *vocali quarta, sive secunda* verticibus *leges, significatur lignum verticosum, sive nodosum.*

V. 14. Et omnem maculam quæ in illo est perliniens. *Non subjicias* terra, *quod quidam libri.*

V. 17. Cum illo qui sine anima est. *Non commutes genus masculinum cum neutro, nec hac parte, nec sequentibus omnibus usque ad finem capitis.*

CAP. XIV. v. 3. Tua autem pater providentia gubernat. *Spurium est quod addunt libri quidam* ab initio cuncta: *adeoque obest sensui, utique enim hoc subaudiri oportet. Porro* gubernat *persona tertia, non est cum* gubernas *mutanda, persona secunda.*

V. 4. Ostendens quoniam potens es ex

omnibus salvare. *Retinendum est* salvare, *quod est servare, non supponendum* sanare.

Sequitur: Etiamsi sine arte aliquis adeat mare. *Legendum est* arte, *qua humana significatur industria; non, transpositis primis duabus litteris*, rate, *quod est*, navi.

V. 11. Propter hoc & in idolis nationum non erit respectus. *Non est omittenda præpositio* in.

V. 14. Supervacuitas enim hominum advenit in orbem terrarum. *Quidam libri, verbo* advenit *praponunt pronomen* hæc; *sed malè proesus illi qui corrigunt* adinvenit, *quod est reperit, pro trisyllabo* advenit, *quod transitivè acceptum, tamquam sit quiata conjugationis Hebræorum, positum est pro adduxit, advexit.*

V. 30. Utraque ergo illis evenient dignè. *Non scribas* quoque *pro* ergo.

V. 31. Non enim juratorum virtus. *Egregia loci emendatio, qua & omissum est verbum substantivum* est, *& pro* jurantium *participio activo, positum est* juratorum, *participium passivum, quod est, eorum per quos juratur.*

Ibidem. Perambulat semper injustorum prævaricationem. *Cave ne adverbium* semper *mutes in præpositionem* super, *vel unum vocabulum* injustorum *distrahas in duo.*

CAP. XV. *vers. 6.* Malorum amatores, digni sunt qui spem habeant in talibus. *Cavendum hic est triplex vitium: unum, ne post* digni sunt, *addatur* morte, *alterum ne scribatur* habent *modo indicativo, pro* habeant *conjunctivo, tertium ne* talibus, *quod est, hujusmodi, transpositis litteris mutetur in* tabulis, *imaginibus.*

V. 8. Et post pusillum reducit se unde acceptus est. *Præsecandum est* reducit se, *quod est, convertitur, eis qua in aliis libris leguntur*, se ducit, *&* ducit se.

V. 12. Sed & æstimaverunt lusum esse vitam nostram. *Alii libri scribunt* ludum, *id est, d pro s, quod ferè æquivalet: sed* lutum, *id est, cœnum, quod est in nonnullis, spurium omnino est.*

Vers. 14. Supra modum animæ superbi. *Non addas nomini* animæ *pronomen* suæ.

Ibidem. Et imperantes illi. *Legendum est* imperantes, *quod est, dominantes, non* improperantes, *quod est, exprobrantes.*

V. 15. Quibus neque oculorum usus est ad videndum. *Cavendum hic est ne recidatur in vetus vitium, eorum qui scripserunt, addita vocali tertia*, visus *à* video, *pro* usus *ab* utor.

V. 18. Sed & animalia miserrima colunt. *Malè quidam hic legunt* alia *pro* animalia, *bruta nimirum, &* miserrimi *genere masculino, pro neutro* miserrima.

V. 19. Sed nec adspectu aliquis. *Non est mutandum masculinum* aliquis *cum neutro sive* aliquod *sive* aliquid.

CAP. XVI. *v. 1.* Propter hæc & per his similia passi sunt dignè tormenta. *Quidam libri, pro plurali* hæc, *scribunt singulare* hoc, *& omittunt conjunctionem* & *subsequentem, conformiter Græco: quidam omittunt præpositionem* per *malè.*

V. 11. In memoria enim sermonum tuorum examinabantur, & velociter salvabantur. *Dua dictiones* in memoria, *non sunt contrahenda in unam* immemoria: *nec pro* sermonum, *quod est, verborum, substituendum est* servorum *sive famulorum: ac hæc* examinabantur *non est mutandum cum* exterminabantur, *quod est, delebantur: insuper nec adverbium* velociter *est omittendum: postremo neque pro* salvabantur *legendum est* sanabantur, *sed intelligendum.*

V. 14. Homo autem occidit quidem per malitiam. *Quod subdunt plerique libri* animam suam, *Correctores non inconsultò judicarunt superfluere.*

Vers. 16. Et per ignem consumpti. *Pro* consumpti, *quod est, deleti, non scribas* consummati, *finiti.*

Vers. 19. Exardescebat undique. *Quidam alii libri legunt* exardebat, *quidam* ardebat.

Sequitur: Ut iniquæ terræ nationem exterminaret. *Legendum est* iniquæ *secundo casu, non* iniquam *quarto; &* exterminaret *tertia persona, non secunda* exterminares.

V. 21. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat. *Multi codices nominativos* substantia tua, *mutatos in accusativos* substantiam tuam, *media conjunctione* &, *jungunt cum accusativis* dulcedinem tuam, *& tertiam personam* ostendebat *vertunt in secundam* ostendebas; *sed malè omnia.*

V. 23. Hic autem iterum ut nutrirentur justi, etiam suæ virtutis oblitus est. *Legendum est pronomen, non neutrum* hoc, *sed masculinum* hic: *& subaudiendum nomen* ignis, *non addendum.*

V. 25. Propter hoc & tunc in omnia transfigurata, omnium nutrici gratiæ tuæ deserviebat. *Ut non est omittenda* in *præpositio præposita nomini* omnia: *ita non est vertendus numerus singularis* deserviebat, *in pluralem* deserviebant.

Sequitur: Ad voluntatem eorum qui à te desiderabant. *Servandum est* à te, *casu sexto, non surrogandum* ad te, *casu quarto: denique activum* desiderabant, *quod est, rogabant, poscebant, non est depravandum, reposito passivo* desiderati sunt, *quod est in plerisque libris.*

V. 28. Et ad ortum lucis te adorare. *Merito Correctores, pro* orientem, *quod est in plerisque omnibus codicibus, emendarunt* ortum; *nec aut omittendum judicarunt pronomen* te, *aut addendum adverbium* ibi, *aut denique activum* adorare *mutandum in passivum* adorari: *qua sunt quorumdam codicum vitia.*

V. 29. Ingrati enim spes tamquam hybernalis glacies tabescet. *Alii libri, pro* spes, *qua est* ἐλπὶς, *habent* fides, πίστις; *malè, & Græco dissonanté.*

CAP. XVII. *v. 2.* Fugitivi perpetuæ providentiæ jacuerunt. *Cave legas* placuerunt, *aut* latuerunt, *pro* jacuerunt.

V. 7. Et sapientiæ gloriæ correptio cum contumelia. *Genitivus* gloriæ *non est commutandus cum nominativo* gloria.

V. 10. Cùm sit enim timida nequitia, dat testimonium condemnationis. *Pro genitivo* condemnationis, *quidam codices habent dativum* condemnationi, *quidam participium* condemnata: *sed quod in nonnullis legitur* data est in omnium condemnationem, *adulterinum est. Huic porro sententia praponunt multi libri aliam his verbis:* frequenter enim præoccupant pessima, redarguente conscientia. *Verum non multi, sed omnes, postponunt eamdem, aliis licet verbis:* Semper enim præsumit sæva, perturbata conscientia. *Quare Romani Patres, priorem illam qua praponitur* Frequenter enim *&c. meritò è textu sustulerunt ut supposititiam.*

Vers. 11. Nihil enim est timor, nisi proditio cogitationis auxiliorum. *Plerique libri, inter* nisi *&* proditio, *interjiciunt hac duo verba* præsumptionis adjutorium: *verùm illa redundare, confodiendaque esse, censuerunt Romani Patres non inconsultò.*

V. 12. Et dum ab intus minor est exspectatio. *Non subjicias pronomen* ejus.

Sequitur: Majorem computat inscientiam. *Correctores emendarunt* inscientiam, *quod est, ignorantiam, quemadmodum est Græcè, pro eo quod legunt, alii* scientiam, *alii* scotentiam, *alii* conscientiam, *alii* potentiam, *alii* audaciam, *alii denique* pœnam. *Porrò sive legatur* computat *compositum, sive simplex* putat, *res eadem una est.*

Sequitur: Ejus causæ de qua testimonium præstat. *Genitivus* causæ *non est commutandus cum ablativo.*

V. 13. Illi autem qui impotentem verè noctem. *Multa reperiuntur notariorum circa hac verba corruptela, sed pracipua dua: una, qua vox una* impotentem, *distrahitur in duas* in potentem, *vel* in potenti; *altera, qua adverbium* verè *convertitur in verbum* venere.

Sequitur: Et ab infimis & ab altissimis inferis supervenientem. *Nequaquam omittenda est vox* inferis, *cui dantur epitheta duo*, infimis *&* altissimis, *idem significantia, profundissimis inquam.*

Sequitur. Eumdem somnum dormientes. *Quadam manuscripta, pro participio* dormientes, *scribunt verbum* dormiebant: *sed non opus erat hac mutatione, cum participio subaudire liceat verbum substantivum* erant.

CAP. XVIII. v. 1. Et horum quidem vocem audiebant. *Non addas* inimici.

Ibidem. Et quia non & ipsi eadem passi erant. *Non praponas præpositionem* per *voci* eadem.

V. 2. Quia non lædebantur, gratias agebant. *Non subjicias pronomen vel* tibi, *vel* cuique.

Sequitur: Et ut esset differentia, donum petebant. *Retinendum est* donum, *quod est munus, non substituendum* te Deum, *aut* Dominum.

Vers. 9. Et justitiæ legem in concordia disposuerunt. *Non mutandus ablativus in accusativum* concordiam.

Ibidem. Patrum jam decantantes laudes. *Pro genitivo plurali* patrum, *substituunt quidam dativum singularem* patri, *& pro adverbio* jam *nomen* omnium; *sed malè. Quidam unicam vocem scribunt* patriarchas: *sed prima scriptura*, patrum jam, *ut Græco consentanea, ita germana Interpretis est.*

V. 11. Simili autem pœna servus cum domino afflictus est. *Non mutes ablativum* simili *in nominativum* similis.

V. 13. De omnibus verò non credentes propter veneficia. *Sic legendum est*, veneficia, *quod significat incantationes, à veneno deductum; non* beneficia, *quod dona, sive munera denotat: denique nec addendum est pronomen* sua.

Sequitur: Tunc verò primùm cùm fuit exterminium primogenitorum. *Non est invertendus ordo, ita ut* cùm *ponatur ante* primum, *quod postponendum est.*

Sequitur: Spoponderunt populum Dei esse. *Meritò omiserunt Correctores pronomen* se, *quod plerique praponunt verbo* esse.

V. 15. Omnipotens sermo tuus de cœlo. *Superfluit* exiliens, *quod quidam interjiciunt, ante* de cœlo.

V. 17. Et timores supervenerunt insperati. *Nominativus* insperati, *non est mutandus in dativum* insperatis.

V. 22. Non in virtute corporis, nec armaturæ potentia. *Genitivus* armaturæ *& ablativus* potentia *retinendi sunt; non convertendi, ita ut ablativus* armatura, *genitivus* potentiæ *sit, prout plerique omnes libri habent.*

V. 24. Et magnificentia tua in diademate capitis illius sculpta erat. *Pro* scripta, *à* scribo, *quod est in plerisque exemplaribus, Correctores reposuerunt verbum* sculpta, *à* sculpo.

CAP. XIX. v. 2. Quoniam cùm ipsi permisissent. *Quidam libri, pro* permisissent, *scribunt* reversi essent: *plures utrumque scribunt*, reversi essent & permisissent. *Caterum scribendum esse* permisissent, *& quidem solum, docuimus in Notationibus nostris.*

Sequitur. Ut se educerent. *Servanda sunt dua dictiones* se educerent, *posita pro* exirent, *non contrahenda in unam* seducerent.

Sequitur: Et cum magna solicitudine pra-

præmisissent illos. *Nequaquam est hoc omittendum.*

Sequitur: Consequebantur illos pœnitentia acti. *Legendum est plurale*, consequebantur, *non singulare* consequebatur; *ablativus* pœnitentia, *non genitivus* pœnitentiæ; *denique participium plurale* acti, *non nomen* actus, *sive pluraliter, sive singulariter accipiatur, hæc enim sunt plerorumque codicum vitia.*

V. 8. Quæ tegebatur tua manu. *Cave legas* regebatur, *quod est gubernabatur, pro* tegebatur, *quod est, protegebatur.*

V. 12. Per vim fulminum. *Cavendum est vetus mendum* fluminum, *quod est fluviorum, pro germana scriptura* fulminum, *quod est fulgurum.*

V. 14. Sed & alius quidam respectus illorum erat. *Correctores scripserunt nomen* quidam, *pro eo quod vulgo legitur adverbio* quidem.

ECCLESIASTICUS.

I*N prologo.* Et dicentes & scribentes doctissimos fieri. *Pro* dicentes, *quod est loquentes, plerumque legitur* discentes, *una littera addita; sed malè.*

Et illorum periti facti. *Non mutes participium* facti *in verbum infinitum* fieri.

Deficere in verborum compositione. *Correctores sustulerunt conjunctionem* &, *quæ à plerisque libris præponitur his verbis.*

Nam deficiunt verba Hebraica. *Et hinc sustulerunt & conjunctionem, quæ interponebatur ante* verba.

CAP. I. *v.* 8. Unus est altissimus creator omnipotens. *Non addas* omnium *nomini* creator.

V. 12. Et longitudinem dierum. *Servanda est conjunctio* &, *non mutanda cum præpositione* in.

Vers. 16. Cum electis fœminis graditur. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

V. 18. Religiositas custodiet & justificabit cor. *Quidam libri habent* vivificabit, *quidam, ut correctio,* justificabit.

Vers. 25. Et rami illius longævi. *Non est mutanda copulativa* & *in causalem* enim.

CAP. II. *vers.* 17. Et quid facient. *Non est mutanda tertia persona in secundam* facietis.

CAP. III. *vers.* 10. Ut superveniat tibi benedictio ab eo. *Romani Correctores, pro eo quod vulgò legitur* Deo, *reposuerunt pronomen* eo, *referendum ad* patrem tuum.

V. 12. Non enim est tibi gloria, ejus confusio. *Et hic, pro conjunctione adversativa* sed, *reposuerunt pronomen* ejus.

V. 16. Nam pro peccato matris, restituetur tibi bonum. *Cave commutes* peccato, *quod est delicto, cum eo quod contrarium est,* bono facto, *ut quidam.*

V. 26. Multos quoque supplantavit suspicio illorum. *Non scribas* enim *pro* quoque.

V. 28. Cor ingrediens duas vias, non habebit successus. *Pro* successus *quidam legunt* requiem.

V. 30. Frutex enim peccati radicabitur in illis. *Insignis correctio, quæ pro verbo composito* eradicabitur, *quod est radicitus avelletur, emendatum est scriptumque verbum simplex contrariæ significationis,* radicabitur, *quod est, radices aget.*

V. 34. Et Deus prospector est ejus qui reddit gratiam. *Non mutes* prospector, *quod est retributor, cum* conspector, *aut* protector.

Sequitur: Meminit ejus in posterum. *Correctores addiderunt pronomen* ejus.

CAP. IV. *v.* 8. Et responde illi pacifica in mansuetudine. *Nomen* pacifica *non est mutandum in adverbium* pacificè.

V. 13. Complectentur placorem ejus. *Quidam pro* placorem, *quod est, suavitatem, non intellecto, absurdè* placatorem *scripserunt.*

V. 17. Et erunt in confirmatione creaturæ illius. *Singulare* illius *non est vertendum in plurale* illorum.

V. 32. Nec coneris contra ictum fluvii. *Cave scribas* fulminis, *quod est fulguris, pro* fluvii, *sive fluminis.*

CAP. V. *v.* 4. Altissimus enim est patiens redditor. *Non interponas* & *ante* redditor.

V. 13. Esto mansuetus ad audiendum verbum. *Non subjicias quod multi codices,* Dei: *superfluit enim.*

Vers. 17. Et denotatio pessima super bilinguem. *Cave scribas* devotatio *aut* devoratio, *pro* denotatio, *quod est, vituperatio.*

CAP. VI. *v.* 12. Si humiliaverit se contra te. *Non mutes* contra *in* coram.

V. 19. Quasi is qui arat & seminat. *Non repetas* qui *ante* seminat.

V. 31. Et vincula illius alligatura salutaris. *Quidam libri interjiciunt* fila hyacinthina *ante* alligatura salutaris: *verum alterum solum est nostræ editionis. Græcè ad verbum ferè legitur,* fila hyacinthina: *verum id videtur Interpres juxta sensum vertisse* alligatura salutaris.

V. 32. Stolam gloriæ indues eam. *Nequaquam mutandus est accusativus* stolam *in ablativum* stola.

V. 33. Fili, si attenderis mihi, disces. *Quod sequitur in quibusdam libris pronomen* eam, *superfluit.*

CAP. VII. *v.* 4. Noli quærere à Domino ducatum. *Romani Patres correxerunt* à Domino, *Deo scilicet, quod vulgo legitur* ab homine.

V. 6. Et ponas scandalum in æquitate tua. *Et hic, pro eo quod vulgò legitur* agilitate, *id est, alacritate, emendando substituerunt* æquitate, *quod est, rectitudine.*

V. 7. Non pecces in multitudinem civitatis. *Accusativus* multitudinem *à Correctoribus repositus, nequaquam mutandus est in ablativum* multitudine.

V. 13. Noli arare mendacium adversus fratrem tuum. *Cavendum hic est, ne recidatur in vetus mendum, Romana correctione sublatum, quo* amare *quod est diligere, scriptum fuit, pro* arare, *quod moliri, fabricare, phrasi Hebraica denotat. Differentia unius litterulæ ansam præbuit indoctis scribis, mutandi quod non intelligebant, ut plerumque alios.*

V. 29. In toto corde tuo honora patrem tuum. *Rectè Correctores periodum inchoarunt ab his verbis* in toto corde tuo, *quæ alii jungunt periodo præcedenti.*

Vers. 33. Et propurga te cum brachiis. *Hanc lectionem prætulerunt Correctores, ei quæ est in aliis libris* & propugnato cum brachiis.

V. 37. Gratia dati in conspectu omnis viventis. *Pro* dati, *alii legunt* datus, *genitivum quartæ declinationis inusitatum: porrò* datur *verbum & participium* data, *quæ in quibusdam reperiuntur libris, vitia sunt.*

CAP. VIII. *v.* 6. Memento quoniam omnes in correptione sumus. *Cave pro* correptione, *quod est reprehensione scribas* corruptione, *id est, pro* e *secunda vocali* u *quintam.*

Vers. 8. Et in gaudium nolumus venire. *Et hic cavendum ne pro* nolumus *negative, substituamus* volumus *affirmativum.*

V. 12. Et in tempore necessitatis dare responsum. *Infinitivus* dare *non est mutandus in futurum indicativi* dabis.

CAP. IX. *v.* 2. Ne ingrediatur in virtutem tuam. *Non mutes quartos casus in sextos* virtute tua.

V. 4. Ne fortè pereas in efficacia illius. *Male quidam substituerunt* effigie *id est, specie, pro* efficacia, *virtute.*

V. 10. Quasi stercus in via conculcabitur. *Non addas* ab omnibus prætereuntibus.

CAP. X. *v.* 3. Et civitates inhabitabuntur per sensum potentium. *Noli scribere* prudentium, *quod est, sensatorum, pro* potentium, *quod est, principum.*

V. 4. In manu Dei potestas terræ. *Quod sequitur in plerisque omnibus libris* & execrabilis omnis iniquitas gentium, *Correctores judicarunt superfluere hoc loco, esse verò versus septimi subsequentis.*

Vers. 5. In manu Dei prosperitas hominis. *Probata Correctoribus lectio est* prosperitas, *quod est, felicitas; reprobata* potestas.

Vers. 26. Noli despicere hominem justum pauperem, & noli magnificare virum peccatorem divitem. *Servandum est verbum imperativi modi repetitum* noli, *non commutandum cum adverbio negandi* non.

V. 27. Magnus & judex & potens est in honore, & non est major illo qui timet Deum. *Plerique codices conjunctionem* &, *quæ præponitur nomini* judex, *vertunt in verbum substantivum* est (magnus est judex) *cui non pauci adjungunt nomen* dives, *hoc modo*: Magnus est dives judex; *sed malè hæc. Tria enim hominum genera hic recensentur quæ sint in honore,* magnus *sive magnas,* judex, *&* potens, *sive quod Græcè est,* dynasta.

CAP. XI. *v.* 8. Et in medio sermonum ne adjicias loqui. *Egregia correctio, quæ restituit vocem* sermonum, *pro ea quo corruptè à plerisque legitur* seniorum, *quod est, presbyterorum.*

V. 9. De ea re quæ te non molestat, ne certeris, *Interpres, vocabulo certandi, usus genere deponenti, dixit* certeris, *pro* certes, *aut* certaveris.

Vers. 20. Et nescit quod tempus præteriet. *Vt vocula* quod, *non pro conjunctione, sed pro nomine adjective est accipienda: ita futurum indicativi* præteriet, *non est mutandum cum præsenti conjunctivi* prætereat. *Porrò pronomen* ipsum, *quod adjungunt quidam verbo* præteriet, *redundat.*

V. 24. Et in hora veloci processus illius fructificat. *Correctores emendarunt* hora, *quod est, tempore, pro eo quod vulgò legitur, & quidem vitiosè,* honore.

Vers. 32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium. *Alii libri scribunt primæ conjugatione* fœtantium, *quod est, futarum.*

Ibidem. Et sicut prospector. *Quidam libri habent* prospectator.

Vers. 34. A scintilla una augetur ignis. *Non addas conjunctionem* enim.

V. 36. Et abalienabit te à tuis propriis. *Retinendum est pronomen* tuis, *non surrogandum nomen* viis, *quod est, semitis.*

CAP. XII. *v.* 4. Et impiis & peccatoribus reddet vindictam. *Cave scribas imperativum secunda persona* redde, *pro tertia persona futuri indicativi* reddet.

V. 6. Prohibe panes illi dari. *Non mutes passivum* dari *in activum* dare.

V. 12. Nec sedeat ad dexteram tuam, ne fortè conversus in locum tuum, inquirat cathedram tuam. *Plerique libri, ante hæc verba* ne fortè conversus in locum tuum, *interjiciunt alia prorsus similia* ne conversus stet in loco tuo, *sed quæ judicata sint superfluere.*

V. 13. Et sic qui comitatur cum viro iniquo. *Non omittas adverbium* sic, *nec præponas conjunctioni* &.

V. 18. Et quasi adjuvans suffodiet plantas tuas. *Cave mutes pronomen secundæ personæ* tuas *in tertiæ* suas.

CAP. XIII. *v.* 10. Attende, ne seductus in stultitiam humilieris. *Casus quartus* stultitiam, *Præferendus est sexto, tum hoc tum proximo versu.*

V. 14. 15. Et subridens interrogabit te de absconditis tuis. Immitis animus illius con-

conservabit verba tua. Hunc germanam esse tum lectionem, tum distinctionem, docuimus olim in Notationibus nostris. Quidam enim libri, proximam sententiam auspicantur ab illis verbis de absconditis tuis: quidam, pro nomine immitis, habent verbum immittis, & pro nominativo animus, dativum animo: quidam denique unicum verbum conservabit, dividunt in duo non servabit. Nam hæ corruptelæ huc occurrunt.

Vers. 17. Audiens verò illa, quasi in somnis vide. Nec addas nomen verba, nec scribas loco conjunctionis verò.

V. 21. Si communicabit lupus agno aliquando. Conjunctio si non est mutanda in adverbium sicut.

V. 22. Quæ communicatio sancto homini ad canem? Pro sancto homini, quidam legunt sancti.

Sequitur: Aut quæ pars diviti ad pauperem? Nomini pars, non addas epitheton bona.

CAP. XIV. v. 10. Oculus malus ad mala. Subjiciunt quidam libri erigit, aut erigitur, sed superfluè.

Sequitur: Et non satiabitur pane, sed indigens & in tristitia erit super mensam suam. Correctores addiderunt conjunctionem adversativam sed.

V. 12. Memor esto quoniam mors non tardat. Non mutes præsens tardat in futurum tardabit.

Sequitur: Et testamentum inferorum quia demonstratum est tibi. Pro conjunctione quia, non scribas nomen quod, aut adverbium jam.

Sequitur: Testamentum enim hujus mundi, morte morietur. Quidam libri, pro futuro indicativo morietur, habent imperativum moriatur. sed spurium est, quod legitur in nonnullis, mortem operatur.

CAP. XV. v. 9. Non est speciosa laus in ore peccatoris. Quod subjiciunt quidam libri, quia non est à Domino missus, meritò Correctores judicarunt superfluere.

V. 16. Si volueris mandata servare, conservabunt te. Multi codices scribunt compositum conservare: sed & quod subjiciunt nonnulli, redundat.

Sequitur: Et in perpetuum fidem placitam facere. Pro facere non substituas servare, multoque minus futurum indicativo servabunt, aut facient.

V. 17. Apposuit tibi aquam & ignem. Tertia persona apposuit non est mutanda in primam apposui.

CAP. XVI. v. 5. Ab uno sensato inhabitabitur patria, tribus impiorum deseretur. Profusas Latini, uni sensato opponentes impios, scripserunt plerique & à tribus impiis, pro germana scriptura tribus impiorum, quæ tribus substantivum est pro familia acceptum: quam Romani Patres reddiderunt.

Vers. 9. Et non pepercit peregrinationi Loth. Et hic restituerunt nomen proprium Loth, pro pronomine illorum, quod alios plerosque omnes libros occupat.

Vers. 14. Et non retardabit sufferentia misericordiam facientis. Pro primo casu sufferentia, non scribas quartum sufferentiam.

V. 19. Cùm conspexerit illa Deus. Non præponas conjunctionem &.

Vers. 22. Et interrogatio omnium in consummatione est. Vocula omnium, id est, cunctorum, non est mutanda in hominum.

V. 30. Animâ omnis vitalis denunciavit ante faciem ipsius. Correctores sustulerunt conjunctionem autem, quæ postponebatur voci anima: & futurum denunciabit, quod antea legebatur a plerisque, commutarunt cum præterito denunciavit; quam optimè.

Sequitur: Et in ipsam iterum reversio illorum. Ex hac restitutione, in locum sexti casus ipsa, surrogarunt quartum ipsam.

CAP. XVII. v. 7. Posuit oculum suum super corda illorum. Retinendum est pronomen reciprocum suum, non substituendum ipsorum, quod est in aliis multis.

V. 18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso. Cave ne offendas in vetus mendum, eorum qui scripserunt sacculus, diminutivum a saccus, pro signaculum, quod est sigillum.

V. 19. Et convertet in interiores partes terræ. Præferendum est convertet, ei quod quidam libri habent conteret: & interiores per t mutam probatur præ inferiores per f semivocalem.

V. 26. A mortuo quasi nihil, perit confessio. Non judicarunt Romani Patres omittendam vocem confessio, tametsi a non paucis manuscriptis omittatur. Causam intelligere poteris ex Notationibus nostris.

V. 30. Aut quid nequius quàm quod excogitavit caro & sanguis? Nec hic omittendum judicarunt quam quod.

CAP. XVIII. v. 6. Et cùm quieverit, aporiabitur. Vulgo legitur operabitur, quod est, laborabit, videbit sibi de integro esse laborandum: sed Patres senserunt, vocem Græcam ab Interprete fuisse retentam, ut alibi, & scriptam fuisse aporiabitur, quod est, perplexus erit.

V. 8. Quasi gutta aquæ maris deputati sunt. Scribendum est gutta numero singulare, non plurale guttæ.

V. 14. Miseretur excipientis doctrinam miserationis. Ut præsens indicativus miseretur, non est mutandum in præsens imperativi misereatur; ita neque genitivus excipientis, in nominativum excipiens.

Sequitur: Et qui festinat in judiciis ejus. Consequenter nec hic mutandum singulare festinat in plurale.

V. 22. Et ne verearis usque ad mortem justificari. Multi codices legunt vereris: Patres prætulerunt verearis.

V. 24. Et tempus retributionis in conversatione faciei. Cave ne genitivum faciei, mutes sive in nominativum, sive in verbum facies, aut participium faciens.

V. 25. Et necessitatum paupertatis in die divitiarum. Neque hic, genitivum pluralem necessitatum, mutes in accusativum singularem necessitatem.

V. 27. Homo sapiens in omnibus metuet. Præferendum est futurum præsenti metuit.

V. 29. Et impluerunt proverbia & judicia. Correctio est impluerunt, compositum ab in & pluo, quod est, instillaverunt; pro vulgari lectione imploraverunt, ab in & ploro.

V. 33. Et est tibi nihil in sacculo. Duo vitia ex hoc versiculo sublata sunt; Unum, quod omissa est negatio non, quæ interponebatur media inter &, & est: alterum, quod pro sæculo, quod est ævo, restitutum est sacculo, quod est marsupio.

Sequitur: Eris enim invidus vitæ tuæ. Non substituas animæ pro vitæ.

CAP. XIX. v. 12. Sagitta infixa femori carnis. Cave legas canis, omissa litera r, pro carnis, quod est, corporis.

V. 24. Et est qui se nimium submittit. Meritò omissa est vox justus, quæ interponebatur media inter est & qui; nec solum in hac pericope, sed & in subsequente: Et est qui inclinat faciem suam.

Sequitur: Et finget se non videre quod ignoratum est. Cave omittas negationem non.

CAP. XX. v. 6. Et est tacens, non habens sensum loquelæ. Non addas conjunctionem autem.

Sequitur: Et est tacens, sciens tempus aptum. Adjectivo aptum, è quarto casu mutato in secundum apti, multa exemplaria adjungunt substantivum temporis: sed illud cum minus congruere videretur, alii adjunxerunt temporis.

V. 16. Odibilis est homo hujusmodi. Non præponas & conjunctionem.

V. 20. Sic casus malorum festinanter veniet. Numerus singularis veniet, non est mutandus in pluralem venient.

V. 21. Homo acharis quasi fabula vana. Præ acharis, quidam substituerunt ingratus, volentes interpretari Græcam vocem, quam interpres reliquerat.

V. 31. Xenia & dona excæcant oculos judicum. Pro xenia quidam scripserunt munera, explicandi causa.

CAP. XXI. v. 5. Objurgatio & injuriæ annullabunt substantiam. Pro objurgatio, quidam scribunt cataplectatio, quam vocem à Græca formatam, putant ab Interprete fuisse datam, ejusque loco tandem substitutam interpretationem objurgatio.

Vers. 6. Deprecatio pauperis ex ore usque ad aures ejus perveniet. Non mutes pronomen ejus, in nomen Dei, sed intelligas.

V. 11. Via peccantium complanata lapidibus. Spurium est quod quidam scribunt complantata à planto, præ complanata, à planus.

Sequitur: Et in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ. Casus sextus fine, non est mutandus in quartum finem.

V. 15. Est autem sapientia quæ abundat in malo. Pro sapientia, quidam contrarium putaverunt esse corrigendum, insipientia; sed malè.

Sequitur: Et non est sensus, ubi est amaritudo. Posterius est quidam mutant eum abundat.

V. 18. Verbum sapiens quodcumque audierit scius laudabit, & ad se adjiciet. Non omittas voculas illas duas ad se.

V. 31. Et qui cum eo manserit, odiosus erit. Nec hinc auferas voculas cum eo.

CAP. XXII. v. 3. Filia autem in deminoratione fiet. Nomine filia, nec præponas in præpositionem, nec postponas adjectivum fatua.

Vers. 8. Qui narrat verbum non audienti. Alii non attendenti; quæ expositio est.

V. 10. Supra mortuum plora, defecit enim lux ejus: & supra fatuum plora, defecit enim sensus. Pro nominativo sensus, quidam ablativum legunt, sensu: sed nominativus est & in priori membro, ex quo non est posteriori addendum pronomen ejus (sensus ejus) sed subaudiendum.

V. 11. Modicum plora supra mortuum, quoniam requievit. Quod sequitur in quibusdam libris: Plurimum verò super vitam fatui, superfluus.

V. 19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificii non dissolvetur. His verbis non est præponendum adverbium sicut, etsi subaudiendum: porro loramentum, quod est, ligamentum, deductum à loris, ineptè quidam mutant in ornamentum: ad hæc in præpositio non facilè est omittenda: denique futurum dissolvetur, verti non debet in præsens dissolvitur.

V. 20. Metu non depravabitur. Voci metu non præponitur conjunctio vel.

V. 22. Sicut pali in excelsis, & cæmenta sine impensa. Nec huic versui præponendum est Sicut ornatus arenosus in pariete limpido, &; nec versui 23. (quidam enim libri uni, quidam alteri versui præponunt) omnino enim superflunt, videturque altera esse interpretatio ejus quod noster reddidit cæmenta sine impensa, quod docuimus in Notationibus. Petro hoc versu 22. velle Correctores scripserunt pali, quod significat stipites, aut arundines, pro eo quod alii plerique corruptè legunt paleæ: ubi & consequenter, ineptè quidam omiserunt præpositionem sine, quidam etiam impensa, quod est expensa, mutarunt in immensa, quod est, magno.

Sequitur: Posita contra faciem venti non permanebunt. Quod subjiciunt quidam

dam codices Et cor confirmatum in cogitationibus sensus non turbabitur, *non est hujus loci, sed altera est ejus quod præcessit versio.*

V. 22. Sic & cor timidum, in cogitatione stulti, contra impetum timoris non resistet. *Non subjicias quod quidam,* in omni tempore. *De hoc autem, & tum præcedenti tum subsequenti versu, lege Notationes.*

V. 27. Ad amicum si aperueris os triste, non timeas. *Ad* ad amicum, *quod alii finem faciunt præcedentis versus, Correctores initium hujus: deinde pro tertia persona* aperuerit, *emendarunt* aperueris *persona secunda.*

V. 30. Amicum salutare non confundar. *Et hic emendarunt* confundar, *prima persona, quod alii plerique scribunt secunda persona* confundaris.

CAP. XXIII. v. 1. Nec sinas me cadere in illis. *Legendum est* in illis, *non, ut multi,* in illa exprobratione, *aut* in illam exprobrationem.

V. 2. Quis superponet in cogitatu meo flagella. *Futurum* superponet *non est mutandum in præsens* superponit.

Vers. 5. Et gaudeat super me inimicus meus. *Non est omittendum medium illud* super me.

V. 14. Replebitur enim retributione domus illius. *Non addas nomini* retributione, *epitheton* pessima, *quod quidam.*

V. 24. Non fatigabitur, transgrediens usque ad finem. *Non commutes verbum* fatigabitur *cum verbo* cessabit.

V. 33. Secundò in virum suum deliquit. *Cave veterinotariorum vitium, qui scripserunt* dereliquit, *quod est, deseruit, pro* deliquit, *quod est, peccavit.*

V. 36. Derelinquet in maledictum memoriam ejus. *Futurum singulare* derelinquet, *non est vertendum, vel in plurale* derelinquent, *vel in passivum* relinquetur; *ut nec accusativus* memoriam, *in nominativum.*

CAP. XXIV. v. 16. Et in parte Dei mei hæreditas illius. *Non est mutandus ablativus singularis* parte, *in accusativum pluralem* partes.

V. 25. In me gratia omnis viæ & veritatis. *Correctores emendarunt* viæ, *quod est semita, pro* vitæ, *quod multi habent.*

V. 39. A mari enim abundavit cogitatio ejus. *Retinendum hic est, ex Patrum sententia, præteritum* abundavit, *non substituendum futurum* abundabit.

Sequitur: Et consilium illius ab abysso multa. *Cave commutes præpositionem* ab *cum* in.

V. 40. Ego quasi fluvii dioryx. *Nobilis hujus loci emendatio, qua* fluvii *scriptum est casu genitivo, pro eo qui vulgo legitur nominativo* fluvius, *&* dioryx *trisyllabum, pro dissyllabo* doryx, *quod quidam pejus legunt* dorax, *alii pessimè* vorax. *Porro erroris occasio ex eo sumpta est, quod existimatum sit,* dioryx *esse nomen proprium, quod est appellativum, significans Græce alveum.*

V. 42. Et inebriabo prati mei fructum. *Cave mutes* prati, *quod quidam legunt* pratus, *& significat pascuum, in* partus, *derivatum a pario.*

CAP. XXV. v. 4. Divitem mendacem, senem fatuum. *Non interponas conjunctionem &, ut quidam.*

V. 7. Quàm speciosa veteranis sapientia, & gloriosis intellectus & consilium. *Servandus est tertius casus pluralis numeri* gloriosis, *non supponendus primus numeri singularis* gloriosus.

V. 24. Et obcæcat vultum suum tamquam ursus. *Legendum est præsenti tempore* obcæcat, *potius quam futuro* obcæcabit: *quemadmodum &* ostendit *præsens, potius quam futurum* ostendet, *in eo quod sequitur* Et quasi saccum ostendit. *Porro quod proximum est,* in medio proximorum ejus, *Correctores fecerunt initium versus* 25. *quod alii faciunt finem hujus.*

Vers. 31. Et plaga cordis, mulier nequam. *Pro* cordis, *quod est* καρδίας, *alii vitiosè scribunt* mortis, *quod est* θανάτου.

V. 35. Confundet te. *Non præponas conjunctionem &.*

CAP. XXVI. *vers.* 1. Numerus enim annorum illius duplex. *Vulgo scribitur plurale* illorum: *Correctio est, singulare* illius.

Vers. 5. In parte timentium Deum. *Substantivo* parte *non adjicias adjectivum* bona.

V. 9. In muliere zelotypa. *Correctores prætulerunt vocem* zelotypa, *ei quam alii legunt voci* infideli.

V. 14. Ab omni irreverentia oculorum ejus cave. *Non mutes genitivum* oculorum, *in dativum* oculis, *nec omittas pronomen* ejus.

CAP. XXVII. v. 2. Et emptionis angustiabitur peccatum. *Retinendus est nominativus singularis* peccatum, *non mutandus in ablativum pluralem* peccatis.

V. 5. Sicut in percussura cribri remanebit pulvis. *Correctores prætulerunt* pulvis, *ei quod alii legunt* stercus.

V. 7. Sic verbum ex cogitatu cordis hominis. *Genitivus* cordis *non temerè vertendus est in accusativum* cor.

V. 9. Si sequaris justitiam, apprehendes illam. *Verbum* apprehendes, *non est mutandum in participium* apprehendens.

V. 13. In medio insensatorum serva verbum tempori. *Vitiosè quidam, pro imperativo secunda persona* serva, *scripserunt indicativum tertia persona* servat.

V. 14. Et risus illorum in deliciis peccati. *Patres emendarunt* deliciis, *quod est delectationibus, pro eo quod vulgo legitur* delictis, *id est, offensionibus.*

V. 26. Condulcabis os suum. *Cave, pro* condulcabit, *deducto a dulcis, scribas* conculcabit, *a calco.*

V. 27. Multa odivi. *Correctio est* odivi, *quod est, odi; reprobata lectio* audivi, *ab audio.*

CAP. XXVIII. v. 7. Tabitudo enim & mors. *Cave legas* Beatitudo, *quod est felicitas, pro* tabitudo, *corruptio.*

V. 14. Si sufflaveris in scintillam, quasi ignis exardebit. *Correctores rectè addiderunt* in scintillam, *quod plerique libri omittunt.*

Sequitur: Et si exspueris super illam, extinguetur. *Retinendum est pronomen fœminini generis* illam, *non substituendum masculinum* illum.

V. 15. Multos enim turbabit pacem habentes. *Alii pro futuro scribunt præteritum* turbavit.

V. 19. Lingua tertia mulieres viratas ejecit. *Quod quidam legunt* fortes, *pro* viratas, *seu* viritas, *expositio est.*

V. 25. Et utilis potius infernus, quàm illa. *Alii, pro* infernus, *scribunt* inferus: *sed vitiosè quidam tertio casu* inferis.

V. 28. Linguam nequam noli audire. *Non præponas his verbis & conjunctionem.*

Sequitur: Et ori tuo facito ostia & seras. *Quod sequitur in plerisque codicibus* auribus tuis, *Patres superfluere censuerunt.*

CAP. XXIX. v. 6. Et loquetur verba tædii. *Non scribas Græcam vocem* acediæ, *pro Latina* tædii.

V. 7. Si autem potuerit reddere, adversabitur, solidi vix reddet dimidium. *Pro* adversabitur, *quidam legunt* aversabitur, *quidam* adversatus, *quidam* aversatus: *inter quæ parva differentia est rerum, non minus quam vocum: sed nomen* solidi *retinendum est, nequaquam mutandum in adverbium* solidè.

Vers. 10. Multi non causa nequitiæ non fœnerati sunt. *Non omittas alterum* non, *sive prius, sive posterius.*

V. 15. Conclude eleemosynam in corde pauperis. *Pro* corde *non scribas* sinu.

V. 16. Super scutum potentis. *Quæ hic verbis præponunt plerique omnes libri* Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso, & gratiam hominis quasi pupillam conservabit: & postea resurget, & retribuet illis retributionem, unicuique in caput illorum; *Correctores judicarunt redundare, omninòque esse auferenda, ut quæ non hujus sint loci, sed illius qui supra, cap.* 17. *v.* 18. 19.

Vers. 19. Vir bonus fidem facit pro proximo suo. *Non est omittenda præpositio* pro.

V. 24. Repromissio nequissima, multos perdidit dirigentes. *Cave, pro* dirigentes, *quod est, feliciter agentes, legas aut* diligentes *aut* delinquentes.

V. 34. Hospitio mihi factus est frater. *Non mutes personam tertiam* est *in secundam* es.

CAP. XXX. v. 15. Salus animæ in sanctitate justitiæ, melior est omni auro & argento. *Non interjicias conjunctionem & ante comparativum* melior.

Sequitur: Et corpus validum, quàm census immensus. *Scribendum est* census *per* c *tertiam alphabeti litteram, non* sensus *per* s.

Vers. 10. Portans mercedes iniquitatis. *Non præponas his verbis & conjunctionem, sicut nec his v.* 24. Congrega cor tuum in sanctitate ejus.

V. 27. Splendidum cor & bonum in epulis est. *Hic non auferas & conjunctionem mediam.*

CAP. XXXI. v. 1. Vigilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnum. *Duplex futurum quidam mutant cum duplici præsenti,* tabefacit, aufert.

V. 10. Qui probatus est in illo, & perfectus est, erit illi gloria æterna. *Alii pro relativo* qui, *scribunt interrogativum* quis, *& futuro* erit *præponunt conjunctionem &. Porrò participium* inventus, *quod quidam addunt participio* perfectus, *superfluit.*

Sequitur: Qui potuit transgredi, & non est transgressus. *Pro* qui, *non facilè hic substituendum est interrogativum* quis.

V. 13. Non dicas sic: Multa sunt quæ super illam sunt. *Multi libri, adverbium similitudinis* sic, *junctum iis quæ præcedunt, mutant in conjunctionem conditionalem* si *junctam iis quæ sequuntur; malè, sed pejus illi, qui duas voces* si multa, *contrahunt in unam* simulata.

Vers. 16. Cùm viderit, ne extendas manum tuam prior. *Alii præcedenti versui, Correctores huic, distinguendo jungunt* cùm viderit.

Vers. 19. Ne, cùm manducas multum, odio habearis. *Pro* ne *alii minus clarè* & non.

Vers. 25. Surge è medio, evome. *Unicam vocem* evome *ne distrahas in duas* & vome.

V. 29. Nequissimo in pane murmurabit civitas. *Doctè Correctores præpositionem* in, *collocarunt mediam inter* nequissimo *&* pane, *quam alii incommodè collocant ante* nequissimo.

V. 33. Quæ vita est ei qui minuitur vino. *Plerique libri habent* quæ, *pro eo quod Correctores dexterrimè emendarunt* ei qui.

CAP. XXXII. v. 2. Curam illorum habe & sic conside. *Cave ne* conside, *quod est* sede *auctum una syllaba, mutes in* considera, *quod est, animadverte.*

V. 5. Loquere major natu, decet enim te primum verbum, diligenti scientia. *Nominativus* major *non est mutandus in dativum* majori: *ut nec ablativi* diligenti scientia, *mutandi sunt in alios casus.*

V. 13. In medio magnatorum ne præsumas. *Non addas* loqui.

V. 15. Et illic avocare. *Pro* avocare, *non scribas addita* d *littera,* advocare,

vel

vel una voce in duas distracta advuca te.

V. 29. Scandalizabitur in ea. *Non est mutandum in eum* ab.

CAP. XXXIII. v. 2. Et non illidetur. *Cave scribas* illudetur, *quod est, risui exponetur, pro* illidetur, *quod est, impinget, vocalem signum quintam pro tertia.*

V. 11. In multitudine disciplinæ Dominus separavit eos. *Nominativus* Dominus *nequaquam mutandus est in genitivum* Domini.

V. 15. Duo & duo, & unum contra unum. *Male alii plerique libri, propterea conjunctione* &, *repetunt conjunctionem* contra: Duo contra duo.

V. 24. Ne dederis maculam in gloria tua. *Retinendus est sextus casus* gloria tua, *non mutandus in quartum.*

V. 31. Si est ti à servus fidelis. *Pro* fidelis, *in quibusdam libris est* bonus, *in quibusdam* sensatus: *in quibusdam nihil est horum, sed subauditur hujusmodi aliquid.*

CAP. XXXIV. v. 3. Hoc secundum hoc, visio somniorum. *Non est omittendum prius* hoc, *sed utrumque legendum.*

Sequitur: Ante faciem hominis similitudo hominis. *Non addas* alterius *posteriori voci* hominis.

V. 8. Et sapientia in ore fidelis complanabitur. *Pro* complanabitur, *à plano, quidam minus rectè addita una littera, scribunt* complantabitur, *à planto.*

V. 10. Qui non est expertus, pauca recognoscit. *Retinendum est præsens* recognoscit, *non substituendum futurum.*

Sequitur: Qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam. *Non est legendum nomen* fatuus *pro participio* factus: *nec futurum* multiplicabit, *pro præsenti* multiplicat.

V. 11. Qui implanatus est, abundabit nequitia. *Cave pro* implanatus, *quæ est vox ficta à Græca* πλανᾶσθαι *vagari, scribas, addita t littera,* implantatus, *à planto, aut futurum* abundabit, *mutes in præteritum* abundavit.

V. 12. Multa vidi errando. *Correctores* errando *emendarunt, quod est, vagando, pro eo plerique libri habent* enarrando, *quod est, explanando.*

V. 14. Et in respectu illius benedicetur. *Non mutes* respectu *in* conspectu.

V. 25. Panis egentium, vita pauperum est. *Non mutes plurale* pauperum, *in singulare* pauperis.

V. 30. Et iterum tangit eum. *Pro* eum *non legas* mortuum, *sed subaudias: nullo verò modo omittas hæc verba.*

CAP. XXXV. *vers. 1.* Qui conservat legem, multiplicat oblationem. *Tametsi fortè interpres reddiderit* verbum, *Correctores tamen retinuerunt id quod clarius est* legem: *qui & pro* orationem, *quod est, precem, in suis seditibus reposuerunt* oblationem, *quod est, sacrificium. Nam & ita est Græcè*: Qui conservat legem, multiplicat oblationes.

V. 3. Et propitiationem litare sacrificii. *Alii, pro genitivo singulari, legunt dativum pluralem* sacrificiis.

V. 12. Ad inventionem facito manuum tuarum. *Non est unica dictio* adinventionem, *sed duæ,* ad, *quod est secundum,* inventionem.

V. 17. Non despiciet preces pupilli. *Cave scribas* populi, *quod est plebis, pro* pupilli, *quod est orphani.*

Vers. 19. Et Dominus exauditor non delectabitur in illis. *Non est omittenda negatio.*

CAP. XXXVI. v. 9. Tolle adversarium & affige inimicum. *Rectè Patres* tolle *scripserunt, quod est, aufer è medio, pro eo quod plerique legunt, & contrarium est,* extolle.

V. 13. Ut cognoscant quia non est Deus nisi tu, & enarrent magnalia tua. *Alii libri, contrario ordine, prius scribunt* &, *posterius* ut; *malè.*

V. 17. Da testimonium his qui ab initio creaturæ tuæ sunt. *Multi libri, pronomina* his qui, *mutant in conjunctionem* quia; *male iidem.*

Sequitur: Et suscita prædicationes. *Legendum est* prædicationes, *positum pro prophetias, non* precationes, *quod est, orationes.*

V. 19. Secundum benedictionem Aaron de populo tuo. *Præpositio* de *non est commutanda cum verbo* da, *ac proinde non inchoanda ab his verbis nova periodus, sed præcedenti jungenda sunt, prout Correctores junxerunt.*

V. 21. Fauces contingunt cibum feræ, & cor sensatum verba mendacia. *Pro* sensatum, *quod est, prudens, intelligens, cave scribas contrarium* insensatum.

V. 28. Quis credit ei qui non habet nidum. *Interrogativum* quis, *non est mutandum in relativum* qui, *nec nominativus* quis *in dativum* cui, *ablata subsequente dativo* ei: Cui credit qui. *corrupta enim hæc lectio est, à Correctoribus restituta integritati.*

CAP. XXXVII. v. 6. Et non immemor sis illius in opibus tuis. *Correctores emendarunt* opibus, *quod est, divitiis, pro eo quod vulgò legitur* operibus, *quod est, actis, sive gestis.*

V. 7. Noli consiliari cum eo qui tibi insidiatur, & à zelantibus te absconde consilium. *Et hic, pro eo quod plerique libri habent* cum socero tuo, *emendarunt* cum eo qui tibi insidiatur: *neque hunc versum paulo post repetendum judicarunt, ut quidam libri, his verbis*: Noli consiliari cum eo qui suspectum te habet, & ab æmulantibus tibi absconde consilium.

V. 9. Et ipse enim animo suo cogitabit. *Pro* & ipse enim, *quidam legunt* & quid ipse: *pro suo tertiæ personæ pronomine, nonnulli* tuo *secunda scribunt: denique pro* cogitabit *futuro indicativi, alii habent præsens subjunctivi* cogitet; *sed minus rectè hæc omnia.*

V. 12. Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, & cum injusto de justitia. *Quidam libri, pro* irreligioso, *quod est, impio, scribunt contrarium* religioso, *quod est, pio, &* justo, *pro* injusto: *alii quidam ad finem sententiæ adjiciunt* noli consiliari: *verum hæc Correctores sequenda non esse censuerunt.*

Sequitur: Et cum muliere de ea quæ æmulatur. *Ablativum singularem generis feminini* ea, *non mutes in pluralem* his.

V. 16. Et qui, cùm titubaveris in tenebris, condolebit tibi. *Malè alii plerique codices, vocalis* qui *cum contractis in unam* quicumque, *& secunda* titubaveris *versa in tertiam* titubaverit, *denique addita non negatione ante* condolebit, *scribunt*: Et quicumque titubaverit in tenebris, non condolebit tibi.

V. 17. Cor boni consilii statue tecum. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

V. 22. Est vir astutus, multorum eruditor, & animæ suæ inutilis est. Vir peritus multos erudivit, & animæ suæ suavis est. *Harum duarum sententiarum, sola prior legitur a libris Græcis; sola posterior à plerisque Latinis: Patres utramque receperunt & junxerunt.*

V. 33. Et aviditas appropinquabit usque ad choleram. *Pro* aviditas *Græcè est* aplestia, *ut & proximo versu pro* crapulam, *ubi dicitur*: Propter crapulam multi obierunt: *quam Græcam vocem, quæ propriè significat insatiabilitatem, alii Latini libri retineant his duobus locis.*

CAP. XXXVIII. v. 4. Altissimus creavit de terra medicamenta, & vir prudens non abhorrebit illa. *Alii libri minus rectè, pro nomine* medicamenta *& pronomine* illa *neutris, legunt nomen* medicinam *& pronomen* illam *feminina.*

V. 6. Ad agnitionem hominum. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

V. 20. In abductione permanet tristitia. *Correctores censuerunt* abductione *non esse mutandum in* obductione, *id est, vocalem primam in quartam.*

V. 25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis. *Vulgaris lectio est,* Sapientiam scribe, *qua verbum* scribe *regit accusativum* sapientiam: *sed germana lectio est, qua nominativus* sapientia *regit genitivum nominis* scribæ. *Porrò spuria sunt,* nativitatis *&* vanitatis, *quæ quidam scribunt pro* vacuitatis, *quod est, otii.*

V. 26. Qua sapientia replebitur qui tenet aratrum? *Cave ne ablativum* qua, *mutes in conjunctionem* quia, *ut plerique hactenus, ac proinde præcedentibus jungas illud* quia sapientia replebitur.

Vers. 28. Qui sculpit signacula sculptilia. *Non mutes accusativum pluralem* signacula, *in ablativum singularem* signaculo.

V. 31. Et vigilia sua ornabit in perfectionem. *Duæ sunt voces* in perfectionem, *non unica* imperfectionem, *ut plerique scribunt.*

V. 32. Et in numero est omnis operatio ejus. *Et hic duæ sunt dictiones* in numero, *quod est, certo numero; non una* innumera, *quam alii habent, & contrarium significat, absque numero.*

V. 39. Accommodantes animam suam & conquirentes in lege Altissimi. *Quidam libri, pro participiis pluralibus* accommodantes *&* conquirentes, *legunt genitivos singulares* accommodantis *&* conquirentis, *qua de re Notationes nostræ. Porrò* animam suam *numero singulari, non est mutandum in pluralem* animas tuas.

CAP. XXXIX. v. 5. Bona enim & mala in hominibus tentabit. *Legendum est* hominibus, *quod est,* ἀνθρώποις, *non* omnibus, *quod est,* πᾶσι.

V. 15. Si permanserit, nomen derelinquet plusquam mille. *Non addas pronomen* ejus *voci* nomen.

V. 17. In voce dicit. *Non præmittas* & *conjunctionem. Porrò præsens* dicit, *quidam mutant cum præterito* dixit, *quidam cum futuro* dicam, *quidam cum participio* dicens. *Nam imperativus* dicito, *& futurum tertiæ personæ* dicet, *non videntur alicujus esse auctoritatis.*

V. 23. Quoniam in præcepto ipsius placor fit. *Non legas* placatio, *sed per* placor *intellige beneplacitum.*

V. 27. Benedictio illius quasi fluvius inundavit. *Non mutes præteritum* inundavit *in futurum* inundabit.

V. 31. Sal, lac, & panis similagineus. *Non omittas* sal.

V. 34. Et furorem ejus qui fecit illos placabunt. *Legendum est* placabunt, *potiùs quam id quod in plerisque est libris* confundent.

V. 37. Et super terram in necessitatem præparabuntur. *Non mutes accusativum* necessitatem *in ablativum.*

V. 39. Et omne opus hora sua subministrabit. *Servandum est futurum* subministrabit, *non substituendum præteritum* subministravit.

CAP. XL. v. 3. A residente super sedem gloriosam. *Ablativus singularis* residente, *nequaquam mutandus est in nominativum pluralem* residentes, *omissa præpositione* à.

V. 5. Somnus noctis. *Cave scribas* mortis, *quod est* θανάτου, *pro* noctis.

V. 11. Omnia quæ de terra sunt, in terram convertentur. *Non addas conjunctionem* enim.

Sequitur: Et omnes aquæ in mare revertentur. *Præferendum est* revertentur, *ei quod alii legunt* convertentur.

V. 13. Substantiæ injustorum sicut fluvius siccabuntur, & sicut tonitruum magnum in pluvia personabunt. *Præstat retinere pluralia* siccabuntur *&* personabunt,

quam

quam substituere singularia, siccabitur & personabit.

V. 15. Super cacumen petræ sonant. *Non mutes præsens* sonant *in futurum* sonabunt.

Vers. 17. Et misericordia in sæculum permanet. *Neque hic mutes accusativum* sæculum *in ablativum* sæculo.

Vers. 18. Et in ea invenies thesaurum. *Alii, pro secunda persona, scribunt tertiam* inveniet.

V. 19. Filii & ædificatio civitatis confirmabit nomen. *Non omittas conjunctionem* &, *nec vertas futurum in præteritum* confirmavit.

Sequitur: Et super hæc mulier immaculata computabitur. *Neutrum plurale* hæc *servandum est, non substituendum fœmininum singulare* hanc.

V. 22. Et super hæc, virides sationes. *Neque hic, pro plurali* hæc, *substituas singulare* hoc.

Vers. 23. Aurum & argentum est constitutio pedum. *Correctores prætulerunt* est constitutio pedum, *et quod quidam libri habent* constituit *vel* constituet pedem.

V. 26. Facultates & virtutes exaltant cor. *Cave legas* victus, *quod est, sumptus, pro* virtutes, *quod significat vires.*

V. 32. In ore imprudentis condulcabitur inopia. *Quidam, pro* imprudentis, *legunt* impudentis, *quod est inverecundi: sed pro* condulcabitur, *quod est dulcescet, nullo modo legendum est* conculcabitur, *id est, tertia alphabeti littera, pro quarta.*

CAP. XLI. *v.* 4. Et incredibili qui perdit patientiam. *Correctio Patrum est* patientiam, *quod est tolerantiam: reprobata lectio,* sapientiam.

V. 6. Et quid superveniet tibi. *Quidam libri legunt numero plurali* & qui *vel* quæ supervenient tibi.

V 17. Sapientia enim abscondita, & thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque? *Non commutes* invisus *cum* occultus.

V. 19. Verumtamen reveremini in his quæ procedunt de ore meo. *Legendum est* reveremini, *quod est, pudorem habete; non* revertimini, *quod est, redite.*

V. 20. Non est enim bonum omnem reverentiam observare. *Male & hoc loco, plerique, pro* reverentiam, *quod est, verecundiam, sive pudorem, scribunt contrarium* irreverentiam.

V. 28. Ab amicis, de sermonibus improperii. *Non præponas verbum* cave.

CAP. XLII. *vers.* 5. De corruptione emptionis. *Correctores prætulerunt* corruptione, *quod est, vitiatione, ei quod alii legunt* correptione, *quod est, admonitione.*

Vers. 8. Et probabilis in conspectu omnium vivorum. *Insignis correctio, qua repositum est* vivorum, *quod est, viventium, pro eo quod plerique omnes libri habent,* virorum.

V. 9. Ne fortè in adolescentia sua adulta efficiatur. *Et hic egregiè restituerunt* adulta, *quod est, florem ætatis pertransiens, pro* adultera *quod est, fornicaria.*

V. 17. Stabiliri in gloria sua. *Non mutes passivum in activum* stabilire.

V. 21. Et tamquam scintilla. *Nec hic nominativum in accusativum* scintillam.

CAP. XLIII. *vers.* 8. Crescens mirabiliter in consummatione. *Alii libri, pro ablativo, habent accusativum* consummationem.

V. 9. In firmamento cæli resplendens gloriosè. *Non scribas nomen fœmininum* gloriosa, *pro adverbio* gloriosè.

V. 11. In verbis Sancti stabunt ad judicium. *Non mutes genitivum singularem* Sancti *in ablativum pluralem* sanctis.

Sequitur: Et non deficient in vigiliis suis. *Non supponas* exardescent *pro* deficient.

V. 17. Et in voluntate ejus adspirabit Notus. *Correctores prætulerunt futurum præterito* adspiravit.

V. 18. Vox tonitrui ejus verberabit terram. *Alia est versio, quæ habet* exprobrabit, *pro eo quod nostra* verberabit: *ubi & futurum servandum Correctores indicarunt.*

V. 21. Et dum gelaverit, fiet tamquam cacumina tribuli. *Non mutes* gelaverit *cum* flaverit, *nec* cacumina, *omissa prima littera* c, *cum* acumina.

Vers. 23. Et extinguet viride, sicut igne. *Non substituas accusativum* ignem *pro ablativo.*

V. 24. Et ros obvians ab ardore venienti. *Non scribas, omissa præpositione, dativum* ardori *pro ablativo.*

V. 25. Et plantavit in illa Dominus insulas. *Observatu digna correctio, qua repositum est pronomen fœmininum* in illa, *pro masculino* illum. *& nomen appellativum* insulas, *pro nomine proprio* Jesus: *sic enim habent plerique omnes Latini libri:* Et plantavit illum Dominus Jesus.

Vers. 34. Non enim comprehendetis. *Quidam codices scribunt* non enim pervenietis; *quidam* non enim habebitis: *primum est omnium optimum.*

CAP. XLIV. *v.* 5. In peritia sua requirentes modos musicos. *Correctores prætulerunt* peritia, *ei quod alii libri habent* pueritia, *quod est adolescentia.*

V. 10. Quorum pietates non defuerunt. *Præferendus est numerus pluralis, ei quem alii legunt singulari.*

V. 11. Cum semine eorum. *Non præponas* & *conjunctionem.*

V. 12. Et in testamentis stetit. *Non mutes plurale* testamentis *in singulare.*

Vers. 13. Et filii eorum propter illos. *Non mutes nominativum* filii *in genitivum* filiorum, *addito nominativo* semen, *aut* hæreditas.

Sequitur: Usque in æternum manent. *Nec hic mutes plurale* manent *in singulare* manet.

V. 22. Dedit illi gloriam in gente sua. *Pro* gloriam *non substituas* semen.

V. 23. Et testamentum confirmavit super caput Jacob. *Nec nomini* testamentum *addas pronomen* suum, *nec substituas pronomen* ejus *loco nominis* Jacob.

CAP. XLV. *vers.* 6. Et dedit illi coram præcepta. *Cave ne vocem unam* coram, *quæ idem est quod præsens, separes ordinatur ad, quasi dicatur, animum ad* præcepta.

V. 9. Et circumcinxit eum zona gloriæ. *Non scribas* justitiæ *pro* gloriæ.

V. 12. Stolam sanctam. *Retinendi sunt hi accusativi, non mutandi in alios casus.*

V. 14. Et gloria honoris. *Pro* gloria, *non scribas accusativum* gloriam.

Sequitur: Opus virtutis, & desideria oculorum ornata. *Conjunctio* &, *ut non est præponenda nomini* opus, *ita non auferenda nomini* desideria: *quod quidem legendum non est sexto casu numeri singularis* desiderio.

Vers. 15. Usque ad originem. *Pro* originem, *quod est, principium, ne scribas* orientem.

Vers. 17. Sacrificia ipsius consumpta sunt igne quotidie. *Pro* consumpta, *alii libri habent* consummata.

V. 19. In nomine ejus. *Non mutes* ejus *in reciprocum* suo.

V. 21. Et dedit illi in præceptis suis potestatem. *Servandum est pronomen singulare* illi, *non substituendum plurale* illis.

V. 27. Cæterum in terra gentes non hæreditabit. *Non est mutandum plurale* gentes *in singulare* gens.

V. 29. Placuit Deo pro Israel. *Non est omittenda præpositio* pro, *quam Correctores consultissime addiderunt.*

CAP. XLVI. *v.* 4. Nam hostes ipse Dominus perduxit. *Non legas* percussit *a percutio, pro* perduxit *a perduco.*

V. 5. An non in iracundia ejus. *Non scribas conjunctionem* aut, *loco adverbii* an.

V. 8. Et sequutus est à tergo potentis. *Servandus est genitivus singularis* potentis, *non mutandus in accusativum pluralem* potentes.

V. 9. Et perfringere murmur malitiæ. *Non scribas* perstringere *a stringo, pro* perfringere, *aut* confringere *a frango.*

Vers. 17. Et vidit Deus Jacob. *Legendus est casus nominativus* Deus, *non accusativus* Deum.

V. 19. In oblatione agni inviolati. *Romani Patres emendarunt* agni, *pro eo quod plerique omnes legunt* viri, *quod est, masculi: & restaurrant* inviolati, *id est, immaculati, pro eo quod quidam scribunt* immolati, *quod est, sacrificati.*

Vers. 23. Et exaltavit vocem suam. *Et hic correxerunt* suam, *pro eo quod multi legunt non reciproco* ejus.

CAP. XLVII. *vers.* 5. In tollendo manum, saxo fundæ dejecit. *Non addas præpositionem* in *ante* saxo.

Vers. 6. Nam invocavit Dominum omnipotentem. *Non scribas adverbium* ubi, *pro conjunctione* nam; *nec* potentem *pro* omnipotentem.

V. 13. Dominus purgavit peccata ipsius. *Non est legendum* Christus, *neque* spiritus, *sed* Dominus.

Ibidem. Et dedit illi testamentum regni. *Non mutes nomen abstractum* regni *in concretum* regum.

V. 14. Et propter illum dejecit omnem potentiam inimicorum. *Alia versio habet:* Et propter illum requievit in latitudine.

V. 15. 16. Quemadmodum eruditus es in juventute tua, & impletus es, quasi flumen, sapientia, & terram retexit anima tua. *Retinenda sunt secunda persona tum verba tum pronomina, non mutanda in personam tertiam.*

V. 22. Et incitari stultitiam tuam. *Quidam non intelligentes quid sibi vellet infinitivus passivus* incitari, *mutarunt illum cum aliis vocibus; præsertim vero cum in cæteris, id est, in reliquis, quod plerique omnes malè occupat libros.*

CAP. XLVIII. *vers.* 2. Et irritantes illum invidia sua, pauci facti sunt. *Correctores scripserunt* irritantes, *quod est, exacerbantes, pro eo quod alii* imitantes, *aut* æmulantes.

V. 3. Et dejecit de cælo ignem ter. *Insignis loci restitutio, qua de cælo scriptum est, quod vulgo legitur a se; & ter, id est, tribus vicibus, quod terra, sic enim vulgo legitur:* Et dejecit a se ignem terræ: *mendosissime.*

V. 6. Et gloriosos de lecto suo. *Cave* de delicto, *quod est peccato. scribas pro* de lecto, *quod est, de strato.*

V. 10. Qui scriptus es in judiciis temporum. *Alii libri, pro simplici* scriptus, *legunt compositum* inscriptus: *& pro* judiciis, indiciis, *id est,* n *consonantem pro* u *vocali.*

V. 13. Elias quidem in turbine tectus est. *Non mutes conjunctionem* quidem *in relativum* qui.

CAP. XLIX. *v.* 1. Memoria Josiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarii. *Correctores prætulerunt quartum casum, sexto* compositione, *& sublato verbo substantivo* est, *nominativum fœmininum* facta, *reliquis quæ possim leguntur,* factam, factum, facti.

V. 3. Ipse est directus divinitus in pœnitentiam gentis. *Non est mutandus accusativus* pœnitentiam *in ablativum.*

Sequitur: Et tulit abominationes impietatis. *Cave legas* ab hominibus, *pro* abominationes, *duas voces pro una.*

Vers. 7. Dederunt enim regnum suum aliis. *Non omittas conjunctionem* enim.

V. 11. Benefacere illis. *Non præponas conjunctionem* &.

Vers. 18. Nam & ipse quasi signum in

dextera manu. *Superfluit quod multi codices subjiciunt* Israel.

V. 14. Sic & Jesum filium Josedec? *Correctores praemiserunt adverbium similitudinis* sic.

V. 17. Neque ut Joseph qui natus est homo. *Non mutes duas dictiones* neque ut, *cum una* &.

CAP. L. *vers.* 11. Et vestiri eam in consummationem virtutis. *Ut non est omittenda praepositio* in, *ita non est substituendus ablativus pro accusativo* consummationem.

Vers. 15. Et consummatione fungens in ara. *Hic servandus est ablativus* consummatione.

V. 24. Et nunc orate Deum omnium. *Multi codices, pro* nunc *habent* plus, *& pro imperativo* orate, *indicativum* oravit: *quidam etiam addunt* rursum post: Et rursum post plus oravit; *sed haec omnia repugnantia germanae lectioni.*

V. 30. Qui ponit illa in corde suo. *Non est commutandum praesens* ponit *cum futuro* ponet.

CAP. LI. *vers.* 12. Et operationis tuae. *Pro nomine simplici* operationis, *non scribas compositum* cooperationis.

Sequitur: Quae a saeculo sunt. *Retinendum est plurale* sunt, *non subjiciendum singulare* est.

V. 16. Cum adhuc junior essem. *Et hic retinendus est optativus* essem, *non surrogandus indicativus* sum.

V. 19. Ante templum postulabam pro illa. *Correctores prudenter observarunt scribendum esse* templum, *quod est, aedem sacram, pro eo quod vulgo legitur* tempus, *id est, horam.*

Ibidem. Et effloruit tamquam praecox uva. *Pro* effloruit, *non supponas* defloruit, deflorebit, *aut* florebit.

V. 26. 27. Et insipientiam ejus luxi. Animam meam direxi ad illam. *Haec est germana hujus loci lectio, à multis vindicata mendis, Romanorum Patrum industria. Quidam enim codices addunt alterum* in, *& pro accusativo* insipientiam, *scribunt ablativum: quod tamen non recedit à vero. Alii vocem unam* insipientia *sive* insipientiam, *dividunt in duas*, in sapientia *aut* sapientiam; *malè. Complures primam personam* luxi *mutant in tertiam* luxit, *eique addunt suppositi loco* anima mea; *non sincerè. Nonnulli, verbum simplex* luxit, *vertunt in compositum* eluxit, *tamquam a luceo deductum sit, quod est à lugeo, deploro. Multi subjiciunt* & ignorantias meas illuminavit, *superfluè. Denique nonnulli omittunt* animam meam, *nisi quod mutatum in nominativum jungunt verbo praecedenti* luxit.

V. 30. Dedit mihi Dominus linguam. *Non est addenda conjunctio* enim.

V. 31. Comparate vobis sine argento. *Quidam libri subjiciunt* sapientiam: *verum illud redundat, Correctorum judicio.*

ISAIAS.

CAP. I. v. 11. Plenus sum. Holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui. *Per se legendum est* plenus sum: *non verò illi jungendum id quod sequitur, sive integrè, sive ex parte, mutatis accusativis in ablativos, ut quidam codices faciunt.*

V. 12. Cùm veniretis ante conspectum meum. *Ne adnectas hoc versui praecedenti, nec praesens* veniretis *mutes in futurum* veneritis.

V. 13. Ne offeratis ultrà sacrificium frustra. *Alii scribunt* afferatis, *id est, vocalem primam loco quartae.*

V. 18. Velut lana alba erunt. *Non omittas* alba, *quod Interpres explicandi causa adjecit, sequutus LXX.*

V. 23. Principes tui infideles. *Quidam libri, pro* infideles, *scribunt* inobedientes.

CAP. III. v. 6. Vestimentum tibi est. *Non praeponas his verbis participium* dicens.

Vers. 16. Ambulabant pedibus suis, & composito gradu incedebant. *Alii collocant conjunctionem copulativam ante* pedibus suis.

CAP. V. *vers.* 6. Et ascendent vepres & spinae. *Non addas* super eam, *sed intelligas.*

CAP. VI. v. 1. Super solium excelsum & elevatum. *Quod sequitur in multis libris* & plena erat domus, *sive* terra, à majestate ejus, *superfluit omnium judicio. Lege Notationes nostras.*

V. 7. Ecce tetigit hoc labia tua. *Non est mutanda tertia persona* tetigit *in primam* tetigi.

CAP. VIII. v. 19. Numquid non populus à Deo suo requiret pro vivis a mortuis? *Non est addenda vox* visionem, *quam plerique libri adnectunt verbo* requiret: *nec mutanda posterior praepositio* a *in conjunctionem* ac.

CAP. IX. *vers.* 1. Galilaeae gentium. Populus qui ambulabat. *Non connectas vocem* gentium *periodo subsequenti, hoc modo:* Gentium populus.

V. 3. Multiplicasti gentem, non magnificasti laetitiam. *Non interponas conjunctionem* &.

V. 14. Incurvantem & refraenantem. *Pro* refraenantem, *multi legunt* depravantem, *ex Commentario haud dubium D. Hieronymi in capita Isaiae 9. & 19. praeferente* depravantem.

CAP. X. v. 21. Reliquiae convertentur. *Quod praecedit* in veritate, *permaneat finis versus periodique praecedentis, non adjungatur huic.*

CAP. XIII. v. 4. Vox sonitus regum, gentium congregatarum. *Non interponas conjunctionem* & *ante* gentium.

CAP. XIV. v. 32. Et in ipso sperabunt pauperes populi ejus. *Correctores praetulerunt masculinum* ipso, *femininae* ipsa *quod in aliis est libris.*

CAP. XV. v. 5. Vectes ejus usque ad Segor vitulam conternantem. *Legendum est* conternantem, *quod est, agentem annum tertium, non, addita* s *littera* consternantem, *quod est, perturbantem.*

V. 8. Quoniam circuivit clamor terminum Moab. *Non mutes praeteritum* circuivit *in futurum.*

CAP. XVI. v. 5. Et sedebit super illud in veritate. *Nec hic mutes neutrum* illud *in masculinum* eum.

V. 14. Et relinquetur parvus & modicus. *Non addas verbo* relinquetur, *id quod quidam libri* in eo sicut racemus: *est enim alterius loci.*

CAP. XVII. v. 10. Propterea plantabis plantationem fidelem. *Pro* fidelem *non scribas contrarium* infidelem, *quod quidam.*

V. 11. In die plantationis tuae labrusca. *Nominativus singularis, praeferendus est ei, quem alii legunt, accusativo plurali* labruscas.

V. 12. Vae multitudini populorum multorum. *Non mutes dativum in nominativum* multitudo.

CAP. XVIII. v. 2. Cujus diripuerunt flumina terram ejus. *Quod sequitur in quibusdam libris* ad montem nominis Domini exercituum, montem Sion, *non est hujus versus, sed septimi, finientis hoc caput.*

V. 5. Ante messem enim totus effloruit. *Non est mutandum praeteritum* effloruit *in futurum* efflorebit.

Sequitur: Et immatura perfectio germinabit. *Hic servandum est futurum* germinabit, *non vertendum in praeteritum.*

V. 7. A gente expectante, exspectante & conculcata. *Repetenda est vox* exspectante.

CAP. XIX. *vers.* 9. Confundentur qui operabantur linum pectentes. *Legendum est* pectentes, *quod est pectinantes, non addita* l *littera* plectentes, *quod est perantientes.*

V. 11. Quomodo dicetis Pharaoni. *Non mutes futurum* dicetis *in praesens* dicitis.

CAP. XX. v. 4. Et transmigrationem Æthiopiae, juvenum & senum, nudam & discalceatam. *Retinendi sunt genitivi plurales* juvenum & senum, *non mutandi in accusativos singulares* juvenem & senem: *& consequenter neque adjectiva feminina* nudam & discalceatam *vertenda sunt in masculina* nudum & discalceatum.

V. 6. Ecce haec erat spes nostra. *Ita vestius legitur quam* haeccine erat.

Ibidem. Ut liberaret nos. *Quidam libri numero singulari scribunt* liberaret.

CAP. XXI. v. 10. Tritura mea & filii areae meae. *Romani Patres, pro eo quod vulgo legitur feminino singulari* filia, *prudenter emendarunt* filii, *masculino plurali.*

V. 11. Ad me clamat ex Seir. *Cave ne pro praepositione* ex *addita una littera scribas nomen* rex.

CAP. XXII. v. 2. Nec mortui in bello. *Non est iteranda vox* mortui, *hoc modo:* Nec mortui tui, mortui in bello.

V. 8. Et videbis in die illa. *Non mutes singulare* videbis *in plurale.*

V. 11. Ad aquam piscinae veteris. *Retinenda est praepositio* ad, *non substituenda conjunctio* &.

V. 23. Domui patris ejus. *Alii scribunt reciprocum* sui.

CAP. XXIII. v. 2. Negotiatores Sidonis. *Correctio est* negotiatores, *quod est mercatores; vitiosa scriptura* negotiatio, *quod est mercatus.*

CAP. XXVI. v. 18. Et peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra. *Accusativus pluralis* salutes, *non est mutandus in genitivum singularem* salutis, *& jungendus ei quod praecedit, quod quidam libri faciunt.*

CAP. XXVII. *vers.* 8. Judicabis eam. *Secunda persona* judicabis, *non est mutanda in tertiam sive singularis numeri, sive pluralis.*

Sequitur: Meditatus est in spiritu suo duro. *Retinendum est genus masculinum, non supponendum femininum* meditata.

V. 11. Mulieres venientes & docentes eam. *Et hic retinendus numerus singularis* eam, *non surrogandus pluralis* eas.

V. 13. Et qui ejecti erant in terra Ægypti. *Non mutes in praepositionem, positam pro* ad, *eam* de, *sive* ex.

CAP. XXIX. *v.* 6. Et flammae ignis devorantis. *Alii pro secundo casu* flammae *scribunt sextum* flamma.

CAP. XXX. *vers.* 4. Erant enim in Tani. *Non est mutandum* erant *a sum, in* ierant *ab eo.*

V. 15. Quia haec dicit Dominus Deus Sanctus Israel. *Non omittas nomen* Sanctus.

V. 29. Canticum erit vobis, sicut nox sanctificatae solemnitatis. *Egregiè Correctores scripserunt* nox, *quae est alterum pars diei, pro eo quod plerique vitiosè legunt* vox, *id est, clamor.*

CAP. XXXI. v. 4. Et cùm occurrerit ei multitudo pastorum. *Non omittas conjunctionem* &.

CAP. XXXII. v. 7. In sermone mendaci. *Alii pro adjectivo* mendaci *scribunt substantivum* mendacii.

CAP. XXXIII. v. 9. Confusus est Libanus & obsorduit. *Scribendum est* obsorduit *vocali quarta, derivatum a* sordes, *non quinta* obsurduit, *a* surdus.

V. 19. Populum impudentem non videbis. *Meritò correxerunt Patres* impudentem, *quod est inverecundum, pro eo quod complures legunt* imprudentem, *id est, insipientem.*

Vers. 23.

Vers. 23. Et non prævalebunt. *Alii scribunt* sed *pro* &.

CAP. XXXIV. v. 7. Inebriabitur terra eorum sanguine. *Non mutes futurum in præsens* inebriatur.

V. 14. Et occurrent dæmonia onocentauris. *Patres emendarunt* onocentauris, *scripto casu tertio numeri pluralis, pro nominativo singulari* onocentaurus, *quem plerique alii scribunt, & ei quod sequitur jungunt.*

V. 17. In generationem & generationem habitabunt in ea. *Prior accusativus non est mutandus in ablativum,* generatione, *ut plerique faciunt.*

CAP. XXXV. v. 4. Dicite pusillanimis. *Servandus est dativus pluralis* pusillanimis, *quod est meticulosis; non surrogandus nominativus pluralis* pusillanimes.

Ibidem, Ecce Deus vester &c. & salvabit vos. *Non sunt mutanda secundæ personæ pronomina in primæ*, noster, nos.

CAP. XXXVI. v. 21. Mandaverat enim rex. *Non addas pronomen* eis.

CAP. XXXVIII. v. 14. Responde pro me. *Non facilè scribas simplex* sponde *pro composito* responde.

V. 15. Quid dicam, aut quid respondebit mihi cùm ipse fecerit? *Nec omittas posterius* quid, *nec vertas in masculinum* quis. *Ad hæc ut primæ personæ pronomen* mihi, *non est commutandum cum secundæ* tibi; *ita nec tertiæ personæ verbum* fecerit, *cum primæ* fecerim. *Hæc enim menda sunt in quibusdam codicibus.*

CAP. XL. v. 2. Quoniam completa est malitia ejus. *Non judicarunt Correctores, pro* malitia, *corrigendum esse* militia, *id est, pro vocali primâ scribendam esse tertiam.*

V. 24. Et quidem, neque plantatus, neque satus, neque radicatus in terra truncus eorum. *Non facilè mutandi sunt nominativi isti casus numeri singularis, in nitres.*

CAP. XLI. v. 2. Sicut stipulam vento raptam. *Non præponas conjunctionem* &.

V. 12. Et veluti consumptio homines bellantes adversum te. *Nequaquam sunt nominativi plurales* homines bellantes, *commutandi cum genitivis singularibus* hominis bellantis.

V. 18. Aperiam in supinis collibus flumina. *Non facilè scribendum est* supremis, *quod est summis, pro* supinis, *quod opponitur pronis.*

V. 27. Primus ad Sion dicet: Ecce adsunt. *Mendosè plerique omnes libri scribunt* adsum, *primâ personâ singulari, pro* adsunt *tertiâ plurali.*

CAP. XLIII. v. 14. Propter vos misi in Babylonem. *Non mutes verbum simplex* misi *in compositum* emisi.

CAP. XLIV. v. 16. Et de medio ejus carnes comedit. *Quod multi codices addunt* coxit & *ante* comedit, *superfluum est.*

CAP. XLV. v. 9. Væ qui contradicit fictori suo. *Non scribas* factori *a facio, pro* fictori *a fingo.*

CAP. XLVI. v. 11. Vocans ab oriente avem. *Quidam, interpretandi causa, pro* avem, *id est, vulturem, scripserunt* justum; *malè.*

CAP. XLIX. v. 21. Ego destituta & sola: & isti ubi erant? *Minimè interjiciendum est adverbium* hic *inter* ubi & erant.

V. 23. Vultu in terram demisso adorabunt te. *Non mutes accusativum* terram *cum ablativo* terra.

CAP. L. *vers.* 5. Retrorsum non abii. *Subest hic mendum in autographo Romano, ubi expressum est tertia persona* abiit *pro primâ* abii.

V. 6. Et conspuentibus in me. *Non judicarunt Patres omittendum τὸ* in me.

CAP. LIII. v. 11. In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos. *Nec futurum* justificabit *vertendum est in præteritum, nec nominativi singulares* justus servus meus *in accusativos plurales* justos servos meos.

CAP. LIV. v. 1. Lauda sterilis quæ non paris. *Pro* lauda *est in multis libris* lætare, *sed à LXXII, & Apostolo Gal. 4. v. 27. acceptum.*

V. 9. Cui juravi, ne inducerem aquas Noe ultrà supra terram. *Nomen proprium* Noe *retinendum est, nec in ejus locum surrogandum nomen appellativum* diluvii.

CAP. LVII. v. 9. Et ornasti te regi unguento. *Qui vulgò legitur casus ablativus nominis adjectivi* regio, *à Patribus mutatus est in dativum nominis substantivi* regi.

CAP. LIX. v. 4. Sed confidunt in nihilo. *Pro ablativo* nihilo, *alii scribunt* nihili *indeclinabile.*

V. 9. Propter hoc elongatum est judicium à nobis, & non apprehendet nos justitia. *Pronomina primæ personæ* nobis & nos, *mutanda non sunt in secundæ personæ pronomina* vobis & vos.

CAP. LX. v. 5. Et mirabitur & dilatabitur cor tuum. *Non est omittendum prius* &.

V. 20. Et complebuntur dies luctus tui. *Cave scribas* luminis *sive lucis, pro* luctus, *quod est mœroris.*

CAP. LXI. *vers.* 7. Laudabunt partem suam. *Correctores dederunt pronomen reciprocum* suam, *pro eo quod alii legunt* eorum.

CAP. LXII. v. 2. Quod os Domini nominabit. *Non mutes futurum* nominabit *in præteritum* nominavit.

V. 4. Sed vocaberis Voluntas mea in ea, & terra tua Inhabitata. *Cave scribas verbum* inhabitabitur *pro participio* inhabitata: *participium enim est hujus loci, verbum verò ejus loci, ubi sequitur hoc ipso versu:* Quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur.

V. 9. Quia qui congregant illud, comedent. *Non mutes præsens* congregant *in futurum* congregabunt.

V. 10. Eligite lapides. *Non præponas his verbis* & *conjunctionem.*

CAP. LXIII. v. 4. Annus redemptionis meæ venit. *Retinenda est vox* redemptionis *a redimo, non substituenda* retributionis *a retribuo.*

Vers. 10. Et afflixerunt spiritum sancti ejus. *Non mutes genitivum* sancti *in accusativum* sanctum.

CAP. LXIV. v. 6. Et facti sumus ut immundus omnes nos. *Nec hic mutes numerum singularem* immundus *in pluralem* immundi.

CAP. LXV. v. 6. Et retribuam in sinum eorum. *Pro* sinum, *cave scribas, additâ* g *litterâ*, signum.

V. 16. Et quia abscondita sunt ab oculis meis. *Non est mutandum pronomen* meis *in* nostris.

Vers. 22. Electi mei non laborabunt frustrà. *Alii sic distinguunt, ut* electi mei, *non incheet hanc periodum, sed finiat præcedentem.*

V. 25. Leo & bos comedent paleas. *Non præponas conjunctionem* & *voce* leo.

CAP. LXVI. *vers.* 6. Vox populi de civitate. *Non substituas* fremitus *pro* populi.

V. 17. Post januam intrinsecùs. *Non facilè corrigas* unam *pro* januam, *quod multi faciunt: qua de re Notationes nostra legi possunt.*

V. 19. In Africam & Lydiam, tendentes sagittam. *Insignis correctio, quæ scriptum est* tendentes *a tendo tertiæ conjugationis, pro* tenentes *à teneo secundæ.*

JEREMIAS.

CAP. I. *vers.* 14. Ab Aquilone pandetur malum. *Voci* malum *non addas* omne.

V. 18. Et sacerdotibus & populo terræ. *Nec hic omni voci* populo.

CAP. II. v. 37. Et nihil habebis prosperum in ea. *Correctores meritò addiderunt* in ea, *quod alii omittunt.*

CAP. III. *vers.* 1. Tamen revertere ad me, dicit Dominus, & ego suscipiam te. *Addiderunt Correctores τὸ* & ego suscipiam te, *ex plurimis libris manuscriptis, quamquam Hebraicè non legatur.*

CAP. IV. *vers.* 1. Si reverteris Israel. *Præferendum est* reverteris, *ei quod in aliis libris est*, converteris.

V. 3. Dominus viro Juda & Jerusalem. *Non addas* habitatori *ante* Jerusalem, *hoc quidem loco.*

Vers. 8. Quia non est aversa ira furoris Domini à nobis. *Retinendum est pronomen primæ personæ* nobis, *non substituendum secundæ* vobis.

V. 12. Et nunc ego loquar judicia mea cum eis. *Correctores judicarunt omittendam conjunctionem* sed, *quam plerique omnes libri collocant inter* ego & loquar.

V. 16. Dicite gentibus: Ecce auditum est. *Pro* dicite gentibus, *pleraque omnia manuscripta legunt* concitate gentes.

V. 31. Vox filiæ Sion intermorientis expandentisque manus suas. *Retinendi sunt genitivi singulares* intermorientis expandentisque, *non supponendi accusativi plurales, distracto priore vocabulo in duo,* inter morientes expandentesque.

CAP. V. v. 8. Equi amatores. *Quod sequitur in multis libris* in fœminas, *Patres censuerunt superfluere.*

Vers. 25. Iniquitates vestræ declinaverunt hæc, & peccata vestra prohibuerunt bonum à vobis. *Pronomina secundæ personæ non sunt mutanda in personam primam.*

CAP. VI. v. 26. Quia repentè veniet vastator super nos. *Hic è contrario non est pronomen primæ personæ* nos, *convertendum in secundæ* vos.

V. 28. Æs & ferrum. *Non est præponendum adverbium similitudinis* ut.

CAP. VII. v. 5. Quoniam si benè direxeritis vias vestras. *Non scribas unicam vocem* benedixeritis, *pro duabus* benè direxeritis.

Vers. 7. A sæculo & usque in sæculum. *Non auferas conjunctionem* &.

V. 24. Sed abierunt in voluntatibus. *Retinenda est vox* voluntatibus, *id est, desideriis, non substituenda* voluptatibus, *mutata liquida* n *in mutam* p.

V. 34. In desolationem enim erit terra. *Accusativus* desolationem *non est commutandus cum ablativo.*

CAP. VIII. v. 1. Ejicient ossa regum Juda. *Legendum est numero plurali* regum, *non singulari* regis.

CAP. IX. v. 2. Quia omnes adulteri sunt, cœtus prævaricatorum. *Non interponas conjunctionem* &.

V. 17. Hæc dicit Dominus exercituum, Deus Israel. *Alii libri omittunt* Deus Israel.

Ibidem. Et vocate lamentatrices & veniant. *Non mutes posterius* & *in* ut.

V. 19. Quoniam dejecta sunt tabernacula nostra. *Legendum est* dejecta, *quod est, diruta, potius quam* deserta, *quod est, derelicta.*

V. 25. Ecce dies veniunt. *Præsens præferendum est futuro* venient.

CAP. X. v. 18. Et tribulabo eos ita ut inveniantur. *Plerique libri interjiciunt* non *inter* ut & inveniantur, *sed temerè.*

CAP. XI. v. 12. Et clamabunt ad deos quibus libant. *Malè plerique libri, pro* deos *nomine, scribunt* eos *pronomen.*

V. 13. Et secundum numerum viarum Jerusalem. *Non addas pronomen* tuarum *nomini* viarum.

V. 18. Tunc ostendisti mihi studia eorum. *Cave commutes adverbium* tunc *cum pronomine* tu.

CAP. XIV. v. 14. Et divinationem & fraudulentiam. *Non est mutandum substantivum* fraudulentiam, *in adjectivum* fraudulentam, *omissa conjunctione, hoc modo*: Et divinationem fraudulentam.

Vers. 18. Propheta quoque & sacerdos. *Correctores emendarunt* quoque *pro* namque.

CAP. XVII. v. 9. Pravum est cor omnium & inscrutabile. *Insignis correctio, qua vox* omnium, *posita pro super omnia, restituta est in locum vocis* hominis, *qua vulgo legitur*.

CAP. XX. v. 17. Qui non me interfecit à vulva. *Non commutes relativum* qui *cum conjunctione* quia.

CAP. XXIII. v. 10. Quia adulteris repleta est terra. *Non mutes adjectivum* adulteris *in substantivum* adulteriis.

V. 13. Prophetabunt in Baal. *Non praponas & conjunctionem*.

Vers. 14. Vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacii. *Pro genitivo participii* adulterantium, *quidam codices scribunt nominativum nominis* adulterium.

V. 19. Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur. *Non est mutandum futurum in præsens* egreditur.

V. 33. Dices ad eos: Vos estis onus. *Correctores clarè emendarunt* Vos estis onus (*nam & Lxx. ad hunc modum verterunt*) *pro eo quod multi codices legunt* Ut quid vobis onus?

CAP. XXV. v. 20. Et Ascaloni & Gazæ. *Retinendus est dativus* Ascaloni, *non mutandus in genitivum*.

CAP. XXVI. *vers.* 18. Et mons domus in excelsa silvarum. *Voci* domus *non addas* Domini.

Vers. 19. Itaque nos facimus malum grande contra animas nostras. *Pro* nos facimus, *alii scribunt* non faciamus; *sed minus recte*.

CAP. XXIX. v. 1. Et hæc sunt verba libri quem misit Jeremias. *Patres correxerunt*, quem *scilicet librum, pro eo quod alii minus sincerè legunt* quæ *s. verba*.

Vers. 15. Suscitavit nobis Dominus prophetas in Babylone. *Et hic correxerunt* suscitavit *præterito tempore, pro futuro* suscitabit.

CAP. XXX. v. 7. Et ex ipso salvabitur. *Præstat legere neutro genere* ipso *s. tempore quod proximè precedit, quam fœminino genere* ipsa *s. die*.

CAP. XXXI. v. 6. Custodes in monte Ephraim. *Quod quidam adjiciunt* in monte Samariæ, *superfluum est*.

V. 8. Prægnans & pariens. *Non praponas & voci* prægnans.

V. 9. Et in misericordia reducam eos. *Quidam libri, pro* misericordia, *legunt* precibus.

V. 32. Quod pepigi cum patribus eorum. *Non mutes pronomen tertiæ personæ* eorum *in secunda* vestris.

Vers. 39. Et exibit ultra norma mensuræ. *Nominativus* norma *non est mutandus in accusativum* normam.

Vers. 40. Et omnem vallem cadaverum & cineris. *Patres optimè emendarunt* cineris *casu genitivo numeri singularis, pro eo quod alii scribunt numero plurali* cineres.

Ibidem. Usque ad torrentem Cedron, & usque ad angulum portæ equorum orientalis. *Nequaquam postponendus est torrens Cedron portæ equorum, quod faciunt quidam libri*.

CAP. XXXII. v. 12. In oculis testium. *Hic non est praponenda conjunctio* &, *ut mox non est omittenda, ubi dicitur* Et in oculis omnium Judæorum.

V. 24. Et urbs data est in manus Chaldæorum, *Redundat quod quidam libri subjiciunt* & in manus regis Babylonis.

V. 36. De qua vos dicitis quòd tradetur. *Melius est futurum indicativi* tradetur, *præsenti conjunctivi* tradatur.

CAP. XXXIII. v. 14. Ecce dies veniunt. *Hoc loco melius est præsens* veniunt, *quam futurum* venient.

V. 16. Et Jerusalem habitabit confidenter. *Cave ne pro nomine civitatis* Jerusalem *supponas nomen decem tribuum* Israel, *quod non est hujus loci, sed supra* 23. v. 6.

CAP. XXXVI. v. 13. Quæ audivit legente Baruch. *Pro* legente *ablativo absolutè posito, non est substituendus accusativus* legentem.

CAP. XXXVIII. v. 6. Et submiserunt Jeremiam funibus in lacum in quo non erat aqua. *Non praponas præpositionem* in *nomini* funibus, *nec conjunctionem* & *nomini* lacum, *accusativo mutato in ablativum, sublatoque* in *quod sequitur* in quo: Et in lacu non erat aqua. *Prior enim lectio & certior & clarior est*.

Vers. 11. Et antiqua quæ computruerant. *Adjectivo* antiqua *non addas substantivum* vestimenta.

CAP. XXXIX. v. 13. Et Nabusezban & Rabsares. *Primi nomen non est distrahendum in duo* Nabu & Sezban, *quod quidam faciunt; nec ultima illius littera est zeta, sed n liquida*.

CAP. XL. v. 11. Et in filiis Ammon. *Non scribas* finibus *quod est terminis, pro* filiis.

CAP. XLI. v. 7. Ipse & viri qui erant cum eo. *Non mutes singulare* ipse *in plurale* ipsi.

CAP. XLII. v. 1. Et Jezonias filius Osaiæ. *Non est scribendum* Osiæ, *vel* Josiæ *pro* Osaiæ; *sicut nec infra* XLIII. v. 2. *ubi legitur*: Dixit Azarias filius Osaiæ.

CAP. XLIV. v 1. Verbum quod factum est per Jeremiam ad omnes Judæos. *Plerique libri habent duplex* ad, *Correctores primum mutarunt in* per.

Vers. 4. Abominationis hujuscemodi quam odivi. *Non omittas postrema hæc verba* quam odivi.

V. 9. Et mala uxorum ejus. *Non mutes singulare* ejus *in plurale* eorum.

Vers. 13. Et visitabo super habitatores terræ Ægypti. *Non omittas præpositionem* super.

CAP. XLVI. v. 6. Non fugiat velox. *Alii libri habent futurum indicativi* fugiet.

CAP. XLVIII. v. 15. Et civitates ejus succiderunt. *Correctores emendarunt* succiderunt, *quod est, exciderunt, subverterunt, pro eo quod quidam legunt* succenderunt, *quidam* ascenderunt.

V. 18. Quoniam vastator Moab ascendit ad te, dissipavit munitiones tuas. *Præterita non sunt in futura mutanda*, ascendet, dissipabit.

V. 34. A Segor usque ad Oronaim vitula consternante. *Casus sexti* vitula consternante, *haudquaquam mutandi sunt in quartos* vitulam consternantem: *sicut nec* consternante, *quod est terrentem animum agente, depravandum est, addita* i *littera* consternante. *Simile Isa.* 15. v. 5.

V. 36. Propterea cor meum ad Moab quasi tibiæ resonabit. *Retinendus est numerus pluralis* tibiæ, *non substituendus singularis* tibia, *nec addendum nomen* æris.

V 45. Et flamma de medio Seon. *Cave ne scribas* Sion *arcem Jerosolymitanam, pro* Seon *rege Amorrhæorum*.

Sequitur: Et devorabit partem Moab. *Non mutes futurum in præteritum* devoravit.

CAP. XLIX. *vers.* 2. Et erit in tumulum dissipata. *Patres correxerunt* tumulum, *quod est, colliculum, pro eo quod vulgò legitur, addita* t *littera*, tumultum, *id est, turbam*.

V. 6. Et post hæc reverti faciam captivos. *Voci* captivos *non præponas* fugientes &c.

V. 29. Formidinem in circuitu. *Non subjicias pronomen* ejus.

Vers. 35. Et summam fortitudinem eorum. *Legendum est nomen* summam *constans duplici* m *in medio, non verbum* sumam, *futurum a* sumo.

CAP. L. *vers.* 12. Deserta, invia, & arens. *Non praponas & conjunctionem voci* deserta.

V. 19. Et pascetur Carmelum & Basan. *Scribendum est accusativo casu* Carmelum, *non nominativo* Carmelus.

Vers. 39. Propterea habitabunt dracones cum faunis ficariis. *Duplex mendum hinc sublatum est felicissima Romanorum Patrum diligentia; Unum, quo pro* faunis (*quod nomen est dæmonum silvestrium, apud Ethnicos, affinium Satyris*) *scribebatur* fatuis, *id est, stultis: alterum, quo legebatur* sicariis, *a sica quod genus est gladii, pro* ficariis, *a ficu arbore, Faunis, credo, ut aliae Mercurio, amata*.

Vers. 42. Crudeles sunt & immisericordes. *Cave scribas contrarium* misericordes.

CAP. LI. *vers.* 6. Quoniam tempus ultionis est à Domino. *Nomini* ultionis *non addas pronomen* ejus.

V. 15. Præparavit orbem in sapientia sua. *Non præponas his verbis & conjunctionem*.

Vers. 27. Clangite buccina in gentibus. *Pro* gentibus, *quod est, nationibus, nequaquam scribendum est* montibus.

V. 52. Et visitabo super sculptilia ejus. *Pronomen* ejus *non est commutandum cum nomine* Babylonis.

V. 58. Murus Babylonis ille latissimus. *Non est* latissimus, *quod est spatiosissimus, transpositis primis duabus litteris, commutandum cum* altissimus, *quod est, excelsissimus*.

CAP. LII. v. 20. Et vitulos duodecim æreos. *Non est omittenda conjunctio* &.

V. 22. Et capitella super utramque ærea. *Non facilè mutandus est accusativus* utramque *in ablativum* utraque.

Ibidem. Similiter columnæ secundæ & malogranata. *Hæc verba Romani Correctores post alios addiderunt, quæ a multis libris omittuntur, de quibus legere licet Notationes nostras*.

THRENI.

ET factum est, postquam in captivitatem redactus est Israel &c. *Hanc præfatiunculam, Patres judicarunt non esse omittendam, tametsi a quibusdam libris omittatur*.

CAP. III. v. 17. Et repulsa est à pace anima mea. *Non omittas illud* à pace.

Vers. 21. Hæc recolens in corde meo, ideo sperabo. *Conjunctionem* ideo *malè quidam dividunt in duas dictiunculas* in Deo.

Vers. 23. Novi diluculo. *Pro masculino* novi, *quidam legunt fœmininum* novæ; *sed spurium est, quod a quibusdam legitur* nova es.

V. 28. Sedebit solitarius & tacebit, quia levavit super se. *Non addas alterum* se, *quod multi*: Levavit se super se.

CAP. IV. v. 14. Cumque non possent, tenuerunt lacinias suas. *Non addas verbo* possent *infinitivum* intrare.

V. 17. Quæ salvare non poterat. *Neque hic addas pronomen* nos.

BARUCH.

CAP. I. v 8. Cùm acciperet vasa templi Domini. *Non mutes singulare* acciperet *in plurale* acciperent.

V. 9. Et cunctos potentes. *Correctores prætulerunt hanc lectionem, et quæ habet* & vinctos & potentes, *quamvis Græco consentanea*.

Ibidem. Et duxit eos vinctos in Babylonem. *Similiter hic addiderunt* vinctos, *quamvis illud alii libri Græco conformiter omittant*.

Vers. 21. Quos misit ad nos. *Quod*

sequi

sequitur in quibusdam libris & ad judices nostros, *superfluit.*

CAP. II. *vers.* 1. Qui judicaverunt Israel. *Non præponas præpositionem in nomini* Israel.

V. 4. In omnibus populis. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

V. 12. Quod si non audieritis. *Non interponas* feceritis nec, *inter* non & audieritis.

V. 33. Et dominabuntur ejus. *Vitium typographicum est hic in autographo Romano, dativi pluralis* eis *pro genitivo singulari* ejus *s. terræ.*

CAP. III. *vers.* 9. Ut scias prudentiam. *Non mutes singulare* scias *in plurale* sciatis.

V. 13. Habitasses utique in pace sempiterna. *Unam vocem* sempiterna, *malè quidam distrahunt in duas* super terram.

Vers. 23. Negotiatores Merthæ & Theman. *Egregia correctio, qua restitutum est nomen proprium* Merthæ, *pro appellativo* terræ.

CAP. IV. *v.* 6. Sed propter quod in ira ad iracundiam provocastis Deum. *Nomini* ira *non est addenda vox* Dei.

V. 9. Audite confines Sion. *Cave pro* confines *scribas* civitates.

V. 16. Et abduxerunt dilectos viduæ. *Legendum est* abduxerunt, *quod est separarunt, non* adduxerunt, *quod est contrarium, accedere fecerunt.*

V. 20. Exuis me stola pacis. *Nequaquam scribendum est* te *pronomen secundæ personæ, pro* me *primæ.*

Vers. 25. Sed citò videbis perditionem ipsius. *Non mutes singulare* videbis *in plurale* videbitis.

CAP. V. *v.* 1. Ejus quæ à Deo tibi est sempiternæ gloriæ. *Nec hic mutes genitivos* sempiternæ gloriæ *in nominativos.*

Vers. 3. Splendorem suum in te, omni qui sub cælo est. *Non est omittenda vox* omni.

V. 6. Portatos in honore. *Præferendus est ablativus accusativo* honorem.

Vers. 8. Ex mandato Dei. *Alii libri omittunt* ex.

CAP. VI. *vers.* 2. Ad abducendos captivos in Babyloniam. *Participium futurum* abducendos, *non est mutandum in participium præteritum* abductos.

V. 9. Et erogant illud in semetipsos. *Neque hic accusativus* semetipsos *mutandus est in ablativum* semetipsis.

V. 65. Non ergo timueritis eos. *Non scribas* verebimini *pro* timueritis.

V. 26. Sed sicut mortuis munera eorum illis apponentur. *Cave pro* munera, *quod est dona, scribas* humeri.

V. 46. Artifices etiam ipsi. *Præferendum est* artifices, *ab arte dictum, ei quod alii legunt* aurifices, *ab auro.*

V. 48. Cogitant sacerdotes apud se ubi se abscondant cum illis. *Nec omittas* apud se, *nec commutes cum* post se.

Vers. 56. Quibus hi qui fortiores sunt, aurum, & argentum, & vestimentum, quo operti sunt, auferent illis. *Egregia correctio, quo nomen iniqui, quod vulgo scribitur, distractum est in dictiunculas duas* hi qui, *& id quod sequitur adnectitur ad perficiendam sententiam præcedentem; malè enim quidam exordiuntur periodum novam ab his verbis* aurum & argentum *&c.*

V. 58. Vel ostium in domo, quod custodit quæ in ipsa sunt. *Multi libri, pro pronomine* ipsa, *scribunt nomen* pace; *pessimè.*

Vers. 61. Perambulare universum orbem. *Non addas præpositionem* in *ante* universum.

V. 71. A purpura quoque & murice, quæ supra illos tineant, scietis itaque quia non sunt dii. *Pro* murice, *alii legunt* marmore. *Patres prætulerunt* murice, *quod ejusdem generis murex cum purpura sit, marmor vero longe alterius generis. Pro* tineant, *plerique habent* teneant, *malè; Patres emendarunt* tineant, *quo verbo a tinea derivato, Interpres significare voluit, tineis arrosis corrumpuntur: nam & quæ Græcè legitur vox* σήποιται, *quæ putrescere denotat, proximè ad* σὴς, *quod est, tinea, accedit: est enim tinea, causa putrefactionis corruptionisque. Videtur igitur hic sensus esse: Scietis quoque non esse deos (nam itaque ut Græcè non legitur, ita videri possit superfluere) vel à vestibus purpura muriceque tinctis, quas induuntur & gestant: quibus etsi splendidissimè sint ornati, non valent tamen eas, atque dum suo corpori sunt impositæ, servare integras, quin tineis occupantibus marcescant ac putrescant. Est ergo observatu dignissima hujus loci restitutio.*

EZECHIEL.

CAP. I. *vers.* 5. Et in medio ejus similitudo. *Patres prætulerunt* in ei *quod in aliis libris legitur* ex.

V. 13. Et similitudo animalium, adspectus eorum. *Non interponas conjunctionem & ante* adspectus.

CAP. II. *vers.* 3. Ipsi & patres eorum prævaricati sunt. *Nec omittas pronomen* ipsi.

CAP. V. *vers.* 7. Et juxta judicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, non estis operati. *Non est omittenda negatio* non *præposita verbo* estis.

CAP. VI. *vers.* 9. Super malis quæ fecerunt. *Patres prætulerunt perfectum plusquam perfecto* fecerant.

V. 11. Quia gladio, fame & peste ruituri sunt. *Hoc loco conjunctionem* quia *prætulerunt relativo* qui.

CAP. VII. *v.* 7. Venit contritio super te. *Hic similiter prætulerunt* contritio, *eis quæ leguntur in quibusdam libris* contractio *&* contractio; *ut & infra v.* 10. Egressa est contritio.

Vers. 18. Et accingent se ciliciis. *Error hic est typographicus in exemplari Romano, ubi singulare* accinget *excusum est pro plurali* accingent.

CAP. IX. *v.* 6. Parvulum & mulieres. *Alii legunt numero plurali* parvulos, *sed singularis est merito præferendus.*

CAP. XI. *v.* 15. Filii hominis, fratres tui, fratres tui. *Non est omittendum alterum, sed repetendum est* fratres tui.

Vers. 21. Quorum cor post offendicula. *Non addas conjunctionem* autem.

CAP. XII. *v.* 4. *&* 7. Quasi vasa transmigrantis. *Participium potius dedisse videtur Interpres, quam nomen* transmigrationis. *vide Notationes.*

V. 13. Et extendam rete meum super eum. *Non omittas conjunctionem* &.

V. 25. Et quodcumque loquutus fuero verbum, fiet & non prolongabitur amplius. *Conjunctio copulativa* &, *quæ postponitur verbo* fiet, *nequaquam præponenda est.*

CAP. XIII. *v.* 18. Væ quæ consuunt pulvillos sub omni cubito manus. *Retinendum est femininum* quæ, *non substituendum masculinum* qui.

CAP. XVI. *v.* 10. Et calceavi te janthino. *Pro* janthino, *alii legunt* hyacintho, *alii* hyacinthino. *vide Exod.* 25. *v.* 5.

V. 13. Et polymito & multicoloribus. *Vox una* multicoloribus, *non est dividenda in duas* multis coloribus.

Vers. 18. Et operuisti illas. *Correctores hanc lectionem prætulerunt alteri, quæ habet &* vestita es eis.

Vers. 27. Et auferam justificationem tuam. *Quidam libri, explicationis ergo, ut arbitror, pro* justificationem tuam, *scribunt* jus tuum.

CAP. XVII. *v.* 8. In terra bona super aquas multas plantata est. *Non præponas his verbis relativum* quæ.

CAP. XVIII. *v.* 2. Et dentes filiorum obstupescunt. *Quidam libri, pro præsenti, scribunt præteritum* obstupuerunt.

V. 19. Et dicitis, Quare non portavit filius iniquitatem patris? *Non mutes præteritum* portavit *in futurum* portabit.

CAP. XIX. *vers.* 1. Et tu assume planctum. *Non addas* fili hominis.

CAP. XX. *v.* 20. Et sciatis quia ego sum Dominus Deus vester. *Pro* ut sciatur, *Correctores scripserunt &* sciatis.

V. 36. Sic judicabo vos, dicit Dominus Deus. *Non omittas nomen* Deus.

CAP. XXI. *v.* 19. De terra una egredientur ambæ. *Legendum est* ambæ *genere feminino, non* ambo *masculino.*

Vers. 22. Ut elevet vocem in ululatu. *Non mutes* ut *causativum in & copulativum.*

Vers. 30. In loco in quo creatus es. *Nec hic mutes sextum casum* loco *in quartum* locum.

CAP. XXII. *v.* 27. Et avarè adsectanda lucra. *Alii pro verbo composito* adsectanda *scribunt simplex* sectanda.

Vers. 28. Et divinantes eis mendacium. *Pronomen plurale* eis, *nec omittendum est, nec vertendum in singulare* ei.

V. 29. Populi terræ calumniabantur calumniam. *Nominativus pluralis* populi *non est mutandus in singularem, sive accusativum* populum, *sive dativum* populo. *Denique accusativus* calumniam *non est vertendus in ablativum* calumnia.

CAP. XXIII. *vers.* 9. Super quorum insanivit libidine. *Retinendus est ablativus* libidine, *non substituendus accusativus.*

Vers. 15. Et tiaras tinctas in capitibus eorum. *Cave pro* tinctas, *legas* vinctas, *quod est ligatas, aut* cinctas, *quod circumdatas.*

V. 24. Multitudo populorum. *Non præponas conjunctionem* &.

Vers. 33. Calice mœroris & tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ. *Correctores retinuerunt ablativum, pro eo quem alii legunt accusativo* calicem.

V. 34. Et ubera tua lacerabis. *Non omittas copulativum* &.

V. 45. Et sanguis in manibus earum. *Quod subjiciunt quædam exemplaria &* cum idolis suis fornicatæ sunt, *non est hujus versus, sed solummodo versus* 37. *superioris.*

CAP. XXV. *vers.* 7. Et scies quia ego Dominus. *Non mutes singulare* scies *in plurale* scietis.

Vers. 10. Filiis Orientis cum filiis Ammoo. *Retinendus est dativus* filiis, *non mutandus vel in accusativum* filios, *vel in genitivum* filiorum, *vel denique in nominativum* filii. *hæc enim sunt variorum codicum vitia.*

CAP. XXVI. *v.* 10. Cùm ingressus fuerit portas tuas. *Pro* ingressus, *quod est, intraverit, cave scribas contrarium* egressus, *exierit.*

CAP. XXVII. *v.* 13. Mancipia & vasa ærea advexerunt populo tuo. *Melius est* advexerunt, *quàm quod alii legunt* adduxerunt.

V. 14. De domo Thogorma. *Alii declinantes vocem scribunt* Thogormæ.

CAP. XXIX. *v.* 1. In anno decimo, decimo mense, undecima die mensis. *Pro* decimo mense, *non scribas, numero ampliato,* duodecimo mense; *ut nec pro* undecima die, *numero diminuto una, seu* prima die. *Lege Notationes nostras, si placet.*

V. 20. Pro eo quod laboraverit mihi. *Pro numero singulari* laboraverit, *alii codices scribunt pluralem* laboraverunt.

CAP. XXX. *v.* 7. In medio civitatum desertarum. *Non mutes* desertarum *cum* desolatarum.

V. 12. Manu alienorum. *Retinendus est sextus casus numeri singularis* manu, *non substituendus quartus pluralis, addita præpositione,* in manus.

Vers. 17. Juvenes Heliopoleos & Bubasti.

basti. *Codices impressi ferè scribunt* Pubasti, *prima littera existente* p *muta tenui, prout scribitur Hebraicè: sed manuscripti legunt* Bubasti. *Graeci enim Latinique, mutata tenui* p *in mediam* b, *vocarunt illam Ægypti civitatem* Bubastus, *nominatim Herodotus post Lxx.*

V. 21. Et fasciaretur linteolis. *Legendum est* fasciaretur *prima conjugatione, non* fascireturquarta, *quod in usu non est.*

Sequitur: Ut recepto robore posset tenere gladium. *Non mutes* ut *causativum in & copulativum.*

CAP. XXXII. v. 8. Cùm ceciderint vulnerati tui in medio terræ, ait Dominus Deus. *Hæc verba Correctores huic versui ex manuscriptis exemplaribus addenda judicarunt, tametsi Hebraicè non legantur. De his legere licet Notationes nostras.*

V. 10. Horrore nimio formidabunt super te. *Quod subjiciunt multi codices* propter universas iniquitates quas operatus es, *Correctores prætereundum censuerunt.*

Ibidem. In die ruinæ tuæ. *Servandum est pronomen secunda persona* tuæ, *non substituendum tertia* suæ.

V. 23. In novissimis laci. *Non mutes genitivum singularem* laci, *in dativum pluralem* lacis.

V. 29. Et cum his qui descendunt in lacum. *Neque hic mutes præsens* descendunt, *cum præterito* descenderunt.

Vers. 32. Quia dedi terrorem meum in terra viventium. *Sic emendarunt hunc locum Correctores, verbum* dedi *& pronomen* meum, *utrumque scripserunt persona primo: quamvis complures libri scribunt, vel utrumque persona tertia,* dedit, suum, *vel solummodò pronomen* ejus: *qua de re nos latius in Notationibus.*

CAP. XXXIII. *vers.* 11. Convertimini, convertimini à viis vestris pessimis. *Iterandum est verbum* convertimini.

CAP. XXXIV. *vers.* 10. Ut ultrà non pascant gregem. *Non addas pronomen* meum.

V. 26. Pluviæ benedictionis erunt. *Non præponas conjunctionem* &.

CAP. XXXVI. *vers.* 4. Et desertis, parietinis. *Conjunctio* & *præponenda est potius his verbis, quam interponenda, prout docent vetera manuscripta.*

CAP. XXXVII. *vers.* 16. Joseph ligno Ephraim & cunctæ domui Israel. *Correctores scripserunt* ligno *pro* lignum, *&* *dativum* domui *pro* domus.

CAP. XXXVIII. v. 2. Contra Gog, terram Magog. *Non interjicias conjunctionem copulativam* & *ante* terram.

CAP. XXXIX. *vers.* 2. Et educam te. *Correctores emendarunt* educam, *quod est, extra faciam, pro eo quod est in libris, quibusdam* seducam, *quibusdam* reducam.

V. 9. Et baculos manuum & contos. *Clarior est genitivus pluralis* manuum, *quam singularis* manus.

CAP. XL. v. 16. Et ante frontes picturæ palmarum. *Non subjicias* cælata.

V. 42. Super quas ponant vasa. *Pro futuro indicativi* ponent, *correctum est* ponant *præsenti subjunctivi.*

V. 49. Et octo gradibus ascendebatur ad eam. *Non mutes pronomen fœmininum* eam *in masculinum* eum.

CAP. XLI. v. 25. Et sculpturæ palmarum. *Non mutes plurale* sculpturæ *in singulare* sculptura.

Sequitur: Sicut in parietibus quoque expressæ erant. *Servandum est fœmininum plurale* expressæ, *non substituendum neutrum* expressa.

CAP. XLIII. *vers.* 6. Et vir qui stabat juxta me dixit ad me. *Non omittas relativum* qui, *nec addas* & *conjunctionem ante* dixit.

CAP. XLIV. v. 12. Et portabunt iniquitatem suam. *Non mutes futurum* portabunt *in præteritum* portaverunt.

V. 30. Ut reponat benedictionem domui tuæ. *Nec hic mutes pronomen* tuæ *secunda persona, in* suæ *tertia.*

CAP. XLV. v. 7. Longitudinis autem juxta unamquamque partem. *Pro genitivo* longitudinis, *quidam scribunt accusativum, quidam ablativum.*

V. 20. Et expiabis pro domo. *Non facilè mutes singulare* expiabis *in plurale* expiabitis.

V. 23. Et pro peccato hircum caprarum quotidie. *Non omittas* & quotidie.

CAP. XLVI. v. 11. Agnis autem. *Nomini* agnis *ne præponas præpositionem* de: *quæ & supra v. 7. simili prorsus loco à nostris manuscriptis unanimiter omittitur, adstipulante vetere Epanorthote manuscripto, quem habemus.*

V. 16. Si dederit princeps donum alicui de filiis suis. *Cave scribas* domum, *quod est, ædes, pro* donum, *munus.*

V. 20. Ut non efferant in atrium exterius. *Legendum est* efferant *vocali secunda, non* offerant *quarta; & casu accusandi* atrium exterius, *potius quam auferendi,* atrio exteriori.

CAP. XLVII. v. 10. Et stabunt super illas piscatores. *Retinendum est fœmininum* illas *s. aquas, non substituendum neutrum* illa.

V. 12. Omne lignum pomiferum. *Alii libri habent* fructiferum.

CAP. XLVIII. v. 2. Et super terminum Dan. *Non mutes* super *in* ad.

V. 12. Et erunt eis primitiæ de primitiis terræ. *Pro* primitiis, *non est scribendum* primitivis, *sed eadem vox repetenda est.*

V. 17. Et ad orientem ducenta quinquaginta. *Adulterinum est quod quidam addunt* millia.

V. 22. Erit inter terminum Juda & inter terminum Beniamin. *Præpositionem* inter *dissyllabam, nequaquam commutare oportet cum monosyllaba* in, *neutro loco.*

V. 28. Ad plagam Austri in meridie. *Retinendus est sextus casus* meridie, *non mutandus in quartum* meridiem.

V. 31. Et portæ civitatis ex nominibus tribuum Israel. *Malè scribunt quidam* omnibus tribubus, *pro* ex nominibus tribuum, *quod est, sortita nomina à nominibus tribuum.*

Vers. 33. Et portæ tres, porta Simeonis una. *Nequaquam omittendum illud* & portæ tres.

D A N I E L.

CAP. II. v. 23. Tibi Deus patrum nostrorum confiteor. *Alii pro* nostrorum *scribunt* meorum.

V. 27. Sapientes, magi, arioli, & aruspices. *Non præponas* & *voci* arioli.

Vers. 29. In strato tuo. *Non scribas* stratu *quarta declinatione.*

V. 39. Et post te consurget regnum aliud minus te, argenteum. *Non facile omittas τὸ* argenteum.

Vers. 41. Partem testæ figuli. *Pro substantivo* testæ *non substituas adjectivum* testeam.

CAP. III. v. 7. Et symphoniæ & omnis generis musicorum. *Non omittas prius* &.

V. 12. Super opera regionis Babylonis. *Alii libri habent* Babyloniæ.

Vers. 14. Et statuam auream quam constitui. *Quidam libri legunt* erexi *pro* constitui.

Vers. 31. In vero judicio fecisti. *Non omittas præpositionem* in.

V. 44. Confundantur in omni potentia tua. *Etiam prototypon Græcum duas habet dictiones,* omni potentia, *& quamquam non addat pronomen* tua, *visum est tamen Correctoribus addendum esse.*

V. 52. Et laudabilis & gloriosus & superexaltatus in sæcula. *Non putarunt Correctores omittendum esse* & gloriosus *quamvis Græcè non addatur.*

Vers. 67. Benedicite frigus & æstus Domino. *Legendum est* æstus, *oppositum frigoris; non* æstas, *oppositum hyemis.*

V. 92. Respondit & ait. *Non addas* rex, *sed subaudias.*

V. 100. Et regnum ejus regnum sempiternum. *Non omittas* regnum *secundo loco repertum.*

Sequitur: Et potestas ejus in generationem & generationem. *Non mutes priorem accusativum in ablativum* generatione.

CAP. IV. v. 2. Et cogitationes meæ in strato meo. *Non scribas* stratu *quarta declinatione, sed* strato *secunda.*

Vers. 6. Quoniam ego scio. *Quidam libri mutant conjunctionem* quoniam *in relativum* quem.

Vers. 25. Omnia hæc venerunt. *Non omittas pronomen* hæc.

V. 27. Nonne hæc est Babylon magna. *Non addas* civitas.

V. 31. Et regnum ejus in generationem & generationem. *Non mutes accusativos in ablativos* generatione & generatione.

CAP. V. *vers.* 1. Baltassar rex. *Codices manuscripti scribunt hoc modo, sequuti Interpretes Lxx. codices impressi, mutato* t *aut* th *in* s, *ferè habent* Balsasar, *sequuti textum Chaldaum.*

V. 3. Tunc allata sunt vasa aurea & argentea. *Non facile omittas* & argentea.

Vers. 23. Qui habet flatum tuum in manu sua. *Cave pro* flatum, *quod est, spiritum, scribas* statum.

Vers. 24. Articulus manus quæ scripsit hoc. *Alii scribunt masculinum* qui *pro fœminino* quæ.

CAP. VI. v. 4. Quærebant occasionem ut invenirent Danieli ex latere regis. *Triplex est hoc loco variorum codicum error. Quidam collocant vocem* occasionem *post verbum* invenirent: *quidam pro dativo* Danieli *scribunt accusativum* Danielem, *proque* invenirent, *ferè* auferrent *vel* evellerent: *denique quidam pro* regis *legunt* regni. *Et quanquam Chaldaicè sit* regni, *exemplaria tamen manuscripta loquuntur, ab Interprete versum esse* regis.

Vers. 24. Qui accusaverant Danielem. *Præteritum plusquam perfectum præferendum est perfecto.*

CAP. VII. v. 22. Et judicium dedit sanctis Excelsi. *Manuscripti libri scribunt genitivum singularem* excelsi, *qui non est mutandus in dativum pluralem* excelsis, *quod faciunt impressi quidam codices.*

CAP. VIII. v. 2. Cum essem in Susis. *Alii libri, præsertim typis excusi, servata terminatione Chaldaica, scribunt* Susan.

Ibidem. Quod est in Ælam regione. *Pro* regione *non substituas* civitate.

V. 4. Cornibus ventilantem contra occidentem. *Non interjicias* contra *occidentem* &, *post* ventilantem.

V. 12. Robur autem datum est ei. *Non temere omittas pronomen* ei.

V. 14. Usque ad vesperam & manè, dies duo millia trecenti. *Correctores judicarunt addendam vocem* dies, *vel claritatis causa.*

CAP. IX. v. 23. Tu ergo animadverte sermonem. *Melius est* ergo *quam* autem.

CAP. X. v. 1. Anno tertio Cyri. *Non facile interponas vocem* regni *post* tertio.

V. 17. Nihil enim in me remansit virium. *Non omittas conjunctionem* enim.

V. 20. Cùm ego egrederer. *Legendum est pronomen* ego, *pro conjunctione* ergo, *quæ in plerisque est libris.*

CAP. XI. v. 41. Et multæ corruent. *Fœmininum* multæ *non est commutandum cum masculino* multi.

CAP. XII. v. 6. Et dixi viro, qui erat indutus lineis. *Pro prima persona* dixi *non temerè substituenda est tertia* dixit.

CAP.

CAP. XIII. v. 5. Et constituti sunt de populo duo senes judices. *Non omittas* τὸ de populo.

CAP. XIV. v. 9. 10. In templum Bel. Et dixerunt sacerdotes Bel. *Alii declinantes scribunt* Beli.

Vers. 12. Contemnebant autem quia fecerant. *Legendum est* contemnebant *potius quam* confidebant.

V. 13. Rex posuit cibos ante Bel. *Correctores, claritatis causa, omiserunt &, quod multi libri praponunt voci* Rex.

Vers. 24. Ille autem non est Deus vivens. *Non censuerunt Patres omittenda hac verba, quamvis ab aliis exemplaribus Graco conformitate omittantur.*

V. 36. Daniel serve Dei, tolle prandium. *Idem judicium est de hoc* serve Dei.

V. 37. Et non dereliquisti diligentes te. *Praferendum est* diligentes, *et quod quidam legunt* quaerentes, *aliunde, verisimile est, accepto.*

Vers. 39. Et ecce Daniel sedens in medio leonum. *Eadem ratio habenda est hujus* in medio leonum, *qua illius de quo supra v.* 24.

V. 40. Et extraxit eum de lacu leonum. *Similiter & hujus* de lacu leonum.

V. 42. Tunc rex ait: Paveant omnes habitantes in universa terra Deum Danielis: quia ipse est salvator, faciens signa & mirabilia in terra, qui liberavit Danielem de lacu leonum. *Denique & hujus 42. versus eadem est ratio, qui respondet iis qua leguntur supra 6. v. 26. 27.*

O S E E.

CAP. I. v. 9. Et ego non ero vester. *Quidam libri addunt* Deus, *aut* Dominus; *sed superflue.*

CAP. II. v. 16. Et non vocabit me ultrà Baali. *Alii scribunt* Baalim, *quod est plurale absolutum citra pronomen, & significat* domini. *Patres rectè, ablata postrema littera* m, *correxerunt* Baali, *quod est singulare cum pronomine prima persona, & vertas* Dominus meus, *sed exosum Deo nomen, quod idolis vulgo attribuebatur.*

V. 23. Et seminabo eam mihi in terra. *Non est mutandus ablativus* terra *cum accusativo* terram.

CAP. V. v. 1. Et rete expansum super Thabor. *Non addas* sicut *ante* rete, *sed subaudias.*

V. 7. Nunc devorabit eos mensis cum partibus suis. *Cave legas, transpositis litteris, masculinum* patribus, *quod est genitoribus, pro feminino* partibus.

CAP. VI. v. 5. Occidi eos in verbo oris mei. *Non praponas & conjunctionem.*

CAP. VII. v. 5. Dies regis nostri. *Non est mutandus nominativus* dies *in ablativum* die.

CAP. VIII. *vers.* 1. Me invocabunt, Deus meus. *Retinendum est futurum, non substituendum preteritum imperfectum* invocabant.

CAP. IX. v. 7. Propter multitudinem iniquitatis tua & multitudinem amentia. *Tum posteriore loco quam priore, scribendus est accusandi casus* multitudinem (*quidam enim libri posteriori loco habent casum nominandi* multitudo) *sed pronomen* tua, *non perinde addendum est nomine* amentia, *ut nomini* iniquitatis.

CAP. X. v. 12. Seminate vobis in justitia. *Nonnulli codices, obscura phrasis sensum explicare volentes, pro ablativo cum prapositione* in, *scribunt unum accusativum* justitiam; *alii complures, retento accusativo & in prapositione, addunt* veritate: In veritate justitiam; *sed prima lectio germana est.*

V. 14. Qui judicavit Baal in die prælii. *Pro* judicavit, *quod est* damnavit, *non esse substituendum* vindicavit, *quod est, ultus est, docuimus in Notationibus.*

CAP. XI. *vers.* 12. Circumdedit me in negatione Ephraim. *Cave scribas* negotiatione, *id est, mercatu, pro* negatione, *quod est, abnegatione.*

Ibidem. Judas autem testis descendit cum Deo, & cum sanctis fidelis. *Nominativus singularis* fidelis, *haudquaquam mutandus est in ablativum pluralem* fidelibus.

CAP. XII. *vers.* 11. Si Galaad idolum, ergo frustrà erant in Galgal bobus immolantes. *Quadruplex hoc loco variorum codicum vitium vitandum est. Primum, est eorum qui inter* si *&* Galaad *interponunt prapositionem* in, *qua subaudiri potest, addi non debet. Alterum est eorum qui pro* Galaad *repetunt* Galgal, *quod est in posteriori parte sententia: Galaad ultra, Galgal citra Iordanem sita erat. Tertium, quo pro* ergo *conjunctione illativa, scribitur* tamen *adversativa. Quartum est, quo verbum substantivum* erant, *mutatur cum* errant, *errore non modico.*

V. 12. Et servivit Israel in uxorem, & in uxorem servavit. *Multi codices legunt* servivit, *quod est, ministravit, in fine ut in principio hujus pericopes: verum, in principio quidem* servivit, *in fine autem* servavit, *quod est, custodivit, scribendum esse, extra controversiam esse debet.*

CAP. XIII. *vers.* 6. Et levaverunt cor suum. *Duas voces* & levaverunt, *non contrahas in unam,* elevaverunt.

Vers. 10. Da mihi regem & principes. *Servandus est singularis numerus* regem, *non substituendus pluralis* reges.

V. 15. Adducet urentem ventum Dominus. *Non praponas conjunctionem* &.

CAP. XIV. *vers.* 6. Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium. *Non est interjicienda & conjunctio inter* ros *&* Israel, *eo minus quod* Israel *conjungi possit cum* ros.

J O E L.

CAP. II. v. 14. Quis scit si convertatur & ignoscat. *Non addas* Deus.

Ibidem. Sacrificium & libamen Domino Deo vestro. *Retinendum est pronomen secunda persona* vestro: *non supponendum prima,* nostro.

CAP. III. v. 3. Et posuerunt puerum in prostibulo. *Praferendus est casus sextus quarto* prostibulum.

V. 17. Habitans in Sion monte sancto meo. *Non est repetenda prapositio* in *ante* monte.

A M O S.

CAP. I. v. 1. Verba Amos qui fuit in pastoribus de Thecue. *Correctores dederunt nomen substantivum* pastoribus, *pro eo quod alii legunt adjectivo* pastoralibus: *denique addiderunt de prapositionem ante* Thecue.

Vers. 6. *&* 9. Et super quatuor non convertam eum. *Masculinum pronomen* eum *non esse commutandum cum feminino* eam, *docuimus in Notationibus.*

CAP. II. v. 3. Ecce ego stridebo subter vos. *Non mutes* subter, *quod est* sub, *in prapositionem contrariam* super.

CAP. III. v. 12. Et in Damasci grabato. *Hanc lectionem qua habet genitivum* Damasci *& ablativum* grabato, *Patres non sine causa pratulerunt ei qua contra habet ablativum* Damasco *& genitivum* grabati, *hoc modo:* Et in Damasco grabati: *quam licet ex Notationibus nostris intelligere.*

CAP. IV. v. 4. Et afferte manè victimas vestras. *Non mutes* afferte *in* offerte, *id est, vocalem primam* a *in quartam* o.

CAP. V. *vers.* 17. Et in omnibus viis erit planctus. *Cave scribas* viis, *quod est, itineribus, pro* vineis, *quod est,* vineti.

Vers. 26. Et portastis tabernaculum Moloch vestro. *Non interponas* deo *aut* idolo *inter* Moloch *&* vestro.

CAP. VI. v. 14. Qui lætamini in nihilo. *Alii, pro ablativo* nihilo, *scribunt* nihili *indeclinatum.*

CAP. VII. v. 1. Et ecce serotinus post tonsionem regis. *Nomen verbale femininum* tonsionem, *Patres consultò pratulerunt masculino* tonsorem: *ut & nomen* gregis, *necessario commutarunt, dempta prima littera, cum* regis. *Legat qui volet Notationes nostras.*

V. 3. Non erit, dixit Dominus. *Non est mutandum prateritum* dixit, *in prasens* dicit. *Idem observandum infra v.* 6.

Vers. 7. Hæc ostendit mihi Dominus. *Non addas* Deus.

CAP. VIII. v. 5. Quando transibit mensis. *Legendum est* mensis, *anni initium Kalenda, non* messis *opposita sementi.*

V. 7. Juravit Dominus in superbiam Jacob. *Correctores pratulerunt quartum casum sexto* superbia.

V. 9. Et erit in die illa, dicit Dominus Deus. *Non omittas vocem* Deus.

CAP. IX. v. 1. Non erit fuga eis: fugient, & non salvabitur ex eis qui fugerit. *Futurum plurale* fugient, *multi libri vertunt in singulare* fugiet: *ceterum, nullo modo est omittendum, nec est pracedentibus jungendum, interposito relativo* qui: Non erit fuga eis qui fugient.

V. 11. Et reædificabo illud. *Retinendum est neutrum* illud *s.* tabernaculum, *non supponendum masculinum* eum.

A B D I A S.

Vers. 11. In die cùm stares adversus eum. *Non est omittendum pronomen* eum.

V. 16. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum. *Non est mutandum verbum plurale* bibistis, *in singulare* bibisti.

V. 20. Omnia loca Chananæorum. *Patres addiderunt vocem* loca.

J O N A S.

CAP. I. v. 11. Quia mare ibat & intumescebat. *Quod subjiciunt quidam libri* super eos, *non est hujus versiculi, sed decimitertii.*

Vers. 12. Tempestas hæc grandis venit super vos. *Patres addendum censuerunt verbum* venit; *pro quo quidam libri verbum substantivum* est *legunt; nam alii neutrum habent.*

M I C H Æ A S.

CAP. I. v. 11. Planctum domus vicina accipiet ex vobis. *Non mutes nominativum* vicina *in genitivum* vicinæ.

V. 14. Domus mendacii in deceptionem regibus Israel. *Nominativus pluralis* domus, *non est vertendus in accusativum pluralem* domos.

CAP. II. v. 5. In cœtu Domini. *Non subjicias* ò Israel.

CAP. IV. v. 6. Et quam afflixeram. *Non addas* consolabor.

V. 8. Et tu turris gregis nebulosa filiæ Sion. *Non mutes genitivum* filiæ *in nominativum* filia.

CAP. V. v. 3. Et reliquiæ fratrum ejus. *Non omittas conjunctionem* &.

Vers. 5. Et erit iste pax: cùm venerit Assyrius. *Quidam libri, inverso verborum ordine, legunt, pro nominativo* Assyrius, *dativum* Assyriis, *quem pracedentibus jungunt hoc modo:* Et erit pax Assyriis, cum venerit; *sed malè.*

Vers. 9. Exaltabitur manus tua super hostes tuos. *Non praponas conjunctionem* &.

CAP. VI. *vers.* 9. Et salus erit timentibus nomen tuum. *Non est mutandum pronomen*

nomen

nomen secunda persona tuum *in tertia* suum, *vel* ejus.

V. 16. Et ambulasti in voluntatibus eorum. *Legendum est* voluntatibus, *quod est, desideriis, non* voluptatibus, *quod est, delectamentis.*

CAP. VII. *v.* 17. Velut reptilia perturbabuntur in ædibus suis. *Ita emendarunt Correctores, sequuti Lxx. tametsi alterum lectio,* proturbabuntur de, *quod est, ejicientur ex* ædibus suis, *Hebræo similior sit.*

Sequitur: Dominum Deum nostrum formidabunt. *Pro* formidabunt, *quod est, pavebunt, non scribas* desiderabunt, *quod est, cupient.*

NAHUM.

CAP. I. *v.* 12. Sic quoque attondentur & pertransibit. *Non est mutandum singulare* pertransibit, *in plurale* pertransibunt.

CAP. II. *vers.* 4. In itineribus conturbati sunt: quadrigæ collisæ sunt in plateis. *Masculinum* conturbati, *non est vertendum in femininum* conturbatæ, *jungendumque cum* quadrigæ.

Vers. 13. Et succendam usque ad fumum quadrigas tuas. *Non facile substituendum est pronomen tertia persona* ejus, *pro secunda* tuas.

CAP. III. *v.* 2. 3. Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ ferventis, & equitis ascendentis, & micantis gladii, & fulgurantis hastæ, & multitudinis interfectæ, & gravis ruinæ. *Quidam libri, magnam horum nominum partem scribunt primo casu numeri pluralis,* & quadrigæ ferventes, & equites ascendentes, & micantes gladii, & fulgurantes hastæ, & multitudines interfectæ, & graves ruinæ; *sed retinendus est ubique secundus casus numeri singularis.*

Vers. 8. Numquid melior es Alexandria populorum. *Non præponas præpositionem ab nomini* Alexandria.

V. 13. Inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ. *Una vox ablativi casus* adapertione, *non est distrahenda in duas* ad apertionem: *nam* adapertione pandentur, *hoc est, aperiendo aperientur.*

HABACUC.

CAP. I. *vers.* 3. Videre prædam & injustitiam contra me? & factum est judicium & contradictio potentior. *Ea quæ hic inseruntur a multis exemplaribus:* Quare respicis contemptores, & taces conculcante impio justiorem se: & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia ducem? *Patres superfluere judicarunt: ut certè non sunt hujus loci, sed infrà v.* 13. *&* 14. *quod aliàs docuimus.*

Vers. 17. Et semper interficere gentes non parcet. *Alii libri, pro* parcet, *legunt* cessat.

CAP. III. *vers.* 3. Operuit cælos gloria ejus. *Quidam libri his verbis præponunt* Semper, *positum pro Hebraico* Sela *&* Græco diapsalma: *quod non magis hic sententiam ingreditur, quam faciat in Psalmis, ubi est frequentissimum. Idem accidit infrà, vers.* 9. *ante ea verba* fluvios scindes terræ; *& vers.* 14. *ante illa:* Maledixisti sceptris ejus.

V. 8. Qui ascendes super equos tuos. *Non mutes futurum* ascendes *in præsens* ascendis.

Vers. 12. In furore obstupefacies gentes. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

SOPHONIAS.

CAP. III. *vers.* 17. Silebit in dilectione sua. *Retinendum est pronomen tertia persona* sua, *non substituendum secunda* tua.

Sequitur: Exultabit super te in laude. *Non præponas his verbis* & *conjunctionem.*

AGGÆUS.

CAP. I. *v.* 12. Vocem Domini Dei sui. *Non omittas* Domini.

ZACHARIAS.

CAP. I. *v.* 9. Et dixit ad me angelus. *Non addas* Domini.

Vers. 12. Iste jam septuagesimus annus est. *Non omittas adverbium* jam.

CAP. II. *v.* 8. Qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei. *Non facile mutandum est pronomen primæ personæ* mei, *in tertiæ* sui, *aut* ejus: *qua de re lege Notationes.*

CAP. IV. *v.* 14. Isti sunt duo filii olei. *Sequitur in multis libris* splendoris, *sed superfluè: id unde irrepserit, docent nostræ Notationes.*

CAP. V. *v.* 2. Ego video volumen volans. *Non præponas adverbium* ecce *pronomini* ego.

Vers. 4. Et consumet eam. *Non mutes pronomen femininum* eam *in masculinum* eum.

V. 6. Hæc est oculus eorum. *Nec hic, femininum* hæc, *in masculinum* hic.

CAP. VII. *v.* 11. Et averterunt scapulam recedentem. *Retinendus est accusativus singularis* recedentem, *non substituendus nominativus pluralis* recedentes.

V. 12. Verba quæ misit Dominus exercituum. *Pro* Dominus *non scribas* Deus.

Vers. 13. Sicut locutus est & non audierunt. *Non repetas adverbium* sicut *ante* non.

CAP. VIII. *v.* 4. Et viri baculus in manu ejus. *Non omittas nomen* viri.

CAP. IX. *v.* 9. Et ascendens super asinam. *Correctores prætulerunt femininum* asinam *masculino* asinum.

Vers. 10. Et disperdam quadrigam ex Ephraim. *Cave legas* dispergam *a spargo, pro* disperdam, *quod est, disternam, a perdo.*

CAP. X. *v.* 4. Ex ipso angulus. *Cave pro* angulus *scribas* angelus, *id est, vocalem secundam pro quintam.*

CAP. XII. *v.* 3. Omnes qui levabunt eam. *Pro feminino* eam, *quod ad Jerusalem refertur, alii libri scribunt masculinum* eum, *quod ad lapidem.*

Vers. 6. Et sicut facem ignis in fœno. *Mendum hic est typographicum in exemplari Romano, ubi* faciem *trissyllabum nomen, legitur pro dissyllabo* facem, *quod est, faculam, lampadem. Porrò ut mendosè quidam habent* faciem, *ita alii* fascem, *quod est, fasciculum.*

V. 8. Sicut angelus Domini in conspectu eorum. *Non mutes plurale* eorum *in singulare* ejus.

CAP. XIV. *v.* 4. Prærupto grandi valdè. *Non scribas quarta declinatione* præruptu, *id est, vocalem* u *quintam pro* o *quarta.*

V. 10. Et habitabit in loco suo. *Alii legunt passivè* habitabitur, *sed minùs rectè.*

MALACHIAS.

CAP. I. *v.* 1. In manu Malachiæ. *Non subjicias* prophetæ.

V. 3. Et posui montes ejus in solitudinem. *Non addas* Seir *ante* montes.

CAP. II. *vers.* 10. Quare ergo despicit unusquisque nostrum fratrem suum, violans pactum patrum nostrorum. *Pronomina primæ personæ* nostrum *&* nostrorum, *non sunt mutanda in secundæ* vestrum *&* vestrorum.

Vers. 12. De tabernaculis Jacob. *Pro plurali* tabernaculis, *non supponas singulare* tabernaculo.

CAP. III. *vers.* 5. Et qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum. *Quidam ante* viduas *præponunt* & humiliant, *ex Græco acceptum, sed minùs rectè: sicut & illi non rectè, qui omittunt* & *ante* opprimunt.

V. 18. Et convertemini & videbitis. *Retinendum est futurum indicativi* convertemini.

LIBER
MACHABÆORUM
PRIOR.

CAP. I. *vers.* 11. Et exiit ex eis radix peccatrix. *Nominativus femininus* peccatrix, *non est commutandus cum genitivo neutro* peccati.

Vers. 27. Virgines & juvenes infirmati sunt. *Non sunt præponendi* juvenes *virginibus.*

V. 38. Et factum est hoc ad insidias sanctificationi. *Dativus casus* sanctificationi, *non est mutandus cum genitivo.*

V. 51. In omnibus immundis. *Pro adjectivo* immundis, *non scribas substantivum* immunditiis.

Vers. 57. Quinto & quadragesimo & centesimo anno. *Non omittas* & centesimo.

CAP. II. *v.* 1. Sacerdos ex filiis Joarib ab Jerusalem. *Scribendum est* Joarib, *ultima littera existente* b *secunda alphabeti; non* Joarim, *ultima littera existente* m *secunda liquidarum.*

Vers. 30. Et sederunt ibi ipsi & filii eorum. *Non mutes plurale* eorum *in singulare* ejus.

Ibidem. Quoniam inundaverunt super eos mala. *Alii libri scribunt* induraverunt, *minùs verisimiliter.*

Vers. 31. Qui erat in Jerusalem. *Retinendus est numerus singularis* erat.

Vers. 42. Tunc congregata est ad eos synagoga Assidæorum. *Cave reponas nomen generale* Judæorum, *pro particulari* Assidæorum, *quod alias dicitur* Essenorum.

V. 47. Quotquot invenerunt in finibus Israel. *Nomen* Israel *non est mutandum in pronomen* eorum.

V. 64. Quia in ipsa gloriosi eritis. *Quod quidam libri adjiciunt post conjunctionem* quia, cùm feceritis quæ vobis præcepta sunt in lege à Domino Deo vestro, *merito ut superfluum omissum est.*

CAP. III. *v.* 8. Et perambulavit civitates Juda. *Non mutes præteritum perfectum in imperfectum* perambulabat.

CAP. IV. *v.* 20. Et vidit Gorgias quòd in fugam conversi sunt sui. *Correctores putarunt non omittendas voces* Gorgias *&* sui, *quas multi omittunt.*

Sequitur: Et succenderunt castra. *Non mutes* succenderunt *cum* succensa sunt.

Vers. 31. Et confundantur in exercitu suo. *Servandus est numerus pluralis* confundantur, *non surrogandus singularis* confundatur.

CAP. V. *vers.* 3. Et eos qui erant in Acrabathane. *Plerique libri vocem,* Acrabathane, *malè scribunt omissa littera* c, *quæ tertia quidem est alphabeti, hujus autem dictionis secunda.*

Vers. 30. Et expugnarent eos. *Alii legunt* expugnabant.

V. 33. Et sumpsit spolia ejus. *Non supponas verbum compositum* assumpsit, *pro simplici* sumpsit.

Vers. 44. Cum omnibus qui erant in ipso.

ipso. *Pro masculino* qui, *multi libri habent neutrum* quæ. *Græcum ambiguum est*.

Vers. 56. Et Azarias princeps virtutis. *Correctores protulerunt singulare* princeps *plurali* principes.

V. 60. Et facta est fuga magna in populo. *Correctores rectè emendarunt* fuga, *pro eo quod vulgo legitur* plaga, *quod amplius est*.

CAP. VI. *vers.* 7. Quam ædificaverat super altare. *Retinendum est singulare* ædificaverat, *non mutandum in plurale* ædificaverant.

V. 17. Et vocavit nomen ejus Eupator. *Alii, pro nominativo, scribunt accusativum* Eupatorem.

V. 26. Ad arcem Jerusalem. *Non interjicias præpositionem* in *ante* Jerusalem.

Ibidem. Et munitionem Bethsuram munierunt. *Neque hic ante* Bethsuram.

V. 37. Et Indus magister bestiæ. *Insignis correctio, qua nomen* Indus *repositum est, pro eo quod vulgo scribitur adverbio* intus. *Significatur super singulos elephantes, prater viros bellatores, fuisse Indum magistrum elephantis*.

V. 57. Festinavit ire. *Alii præponunt conjunctionem* &.

CAP. VII. *v.* 6. Et nos dispersit de terra nostra. *Pro* dispersit, *quod est, ejecit, ne scribas* disperdidit.

V. 7. Quod fecit nobis & regionibus regis. *Conjunctio* & *mutanda non est cum præpositione* in.

V. 9. Et misit eum, ut videret exterminium quod fecit Judas: sed & Alcimum. *Alii omittunt hæc verba*, ut videret exterminium quod fecit Judas: sed; *quæ annos legunt supra vers.* 7., *unde & facilè hic subaudiuntur*.

V. 19. Et comprehendit multos ex eis qui à se effugerant. *Ita est in quibusdam veteribus manuscriptis: in aliis legitur contrarium* qui ad se refugerant.

CAP. IX. *v.* 1. Apposuit Bacchidem. *Non interponas* &.

Vers. 57. Et siluit terra annis duobus. *Non facile addas voci* terra *nomen* Juda, *etiamsi Græcè addatur*.

V. 61. Qui principes erant malitiæ. *Legendum est* malitiæ, *quod est, insidiarum, non* militiæ, *quod est exercitus, id est, legenda est a prima vocalis, non* i *tertia*.

CAP. X. *vers.* 13. Et reliquit unusquisque locum suum. *Non omittas pronomen* suum.

V. 20. Et ut amicus voceris regis. *Nec hic omittenda est conjunctio* &.

V. 38. Et non obediant alii potestati. *Non commutes* alii *cum* alienæ.

Vers. 45. Et ad extruendos muros Jerusalem. *Non præponas nomini* Jerusalem *præpositionem* in.

V. 53. Et sedimus in sede regni ejus. *Non est mutandum præteritum* sedimus *in præsens* sedemus.

V. 54. Et dabo tibi dona & ipsi digna te. *Duæ voces* digna te, *quod est decentia te, non sunt contrahenda in unam, quod vulgo fit*, dignitatem.

CAP. XI. *v.* 7. Qui vocatur Eleutherus. *Non surroges imperfectum* vocabatur *in locum præsentis*.

V. 37. In monte sancto, in loco celebri. *Non interseras conjunctionem* &.

V. 38. Quem contraxit ab insulis gentium. *Verbum compositum* contraxit, *non est mutandum in simplex* traxit.

V. 39. Quoniam omnis exercitus murmurabat contra Demetrium. *Præteritum imperfectum non mutetur cum perfecto* murmuravit.

Vers. 61. Et prædatus est ea. *Neutrum plurale* ea *non est vertendum in fœmininum singulare* eam.

CAP. XII. *v.* 1. Et elegit viros. *Non est omittenda conjunctio*.

V. 7. Ad Ario qui regnabat apud vos. *Patres legendum censuerunt* Ario, *prima litteræ alphabeti existente prima vocis, non* Dario, *præposita* D, *quarta alphabeto*.

Ibidem. Sicut rescriptum continet quod subjectum est. *Pro nomine composito* rescriptum, *non est substituendum simplex* scriptum.

V. 9. Nos cùm nullo horum indigeremus. *Non est addenda conjunctio* enim.

V. 16. Numenium Antiochi filium & Antipatrem Jasonis filium. *Non omittas vocem* filium *repetitam*.

V. 19. Et hoc est rescriptum epistolarum quod miserat Oniæ. *Præteritum plusquam perfectum* miserat, *non est mutandum in perfectum* misit; *multoque minus dativus* Oniæ *in nominativum* Onias.

Sequitur vers. 20. Arius rex Spartiatarum Oniæ sacerdoti magno salutem. *Triplex correctio est hic observanda, ne in cætera vitia recidatur. Prima, nomen* Arius, *nec omittendum esse, nec augendum, sive littera una* Darius, *sive syllaba* Oniares. *Altera, nomen* Oniæ *legendum esse casu tertio, non primo* Onias. *Tertia, nullo modo hic addendum esse nomen* Jonathas.

V. 31. Ad Arabas, qui vocantur Zabadæi. *Præsens* vocantur, *non est mutandum cum imperfecto* vocabantur.

V. 36. Et exaltare altitudinem magnam. *Accusativi* altitudinem magnam, *nullo modo vertendi sunt in ablativos*.

Vers. 42. Ut extenderet in eum manus timuit. *Non est addenda conjunctio* & *ante* timuit.

Vers. 52. Et eos qui cum ipso fuerant. *Retinendum est plusquam perfectum* fuerant, *non substituendum imperfectum* erant.

CAP. XIII. *v.* 6. Natos quoque nostros. *Non scribas pronomen secundæ personæ* vestros, *pro primæ* nostros.

V. 11. Et ejectis his qui erant in ea, remansit illic ipse. *Pronomen* ea *nequaquam commutandum est cum nomine* arce.

Vers. 15. Propter negotia quæ habuit. *Non sunt hæc verba è textu auferenda judicio Correctorum*.

V. 46. Sed secundùm misericordias tuas. *Non subjungas* & serviemus tibi.

V. 49. Et clamaverunt ad Simonem ut ad dextras acciperent. *Non mutes pluralem numerum in singularem* acciperet.

V. 51. Et cinyris & cymbalis. *Scribendum est* cinyris *vel* cinnyris, *vocali media ypsilo, non alpha*.

V. 54. Quod fortis prælii vir esset. *Latinorum librorum quos vidi, quidam illud solum legunt* quod vir esset, *Græco consentanee; quidam addunt* quòd vir fortis esset, *quidam* quòd vir prælii esset: *Correctores omnia copulanda judicarunt*.

CAP. XIV. *v.* 2. Et adduceret eum ad se. *Correctores hæc verba ex veteribus manuscriptis addiderunt*.

V. 27. Et hoc est exemplum scripturæ. *Nequaquam omittenda sunt hæc verba*.

CAP. XV. *v.* 4. Volo autem procedere per regionem. *Non mutes numerum singularem in pluralem* regiones.

V. 21. Si qui ergo pestilentes refugerunt. *Non commutes verbum compositum* refugerunt *cum simplici* fugerunt.

V. 22. Et Attalo, & Ariarathi, & Arsaci. *Media vox quinque syllaba est, aut certè quadrisyllaba*, Ariarathi, *a nominativo Ariarathes: pro qua Græcè legitur trisyllaba* Arathæ. *Latini plerique mendosè* Aradæ.

V. 23. Et Lampsaco & Spartiatis. *Pro* Lampsaco, *alii Latini libri, Græco conformiter, habent* Sampsamæ.

Sequitur: Et in Delum, & in Myndum, & in Sicyonem, & in Cariam, & in Samum, & in Pamphyliam, & in Lyciam, & in Alicarnassum, & in Coo, & in Siden, & in Aradon, & in Rhodum, & in Phaselidem, & in Gortynam & Gnidum. *Prima duo horum nominum propriorum, multi Latini libri legunt tertio casu, omissa præpositione*: Et Delo & Myndo *&c. Cæterum* Myndum *scribendum est &* Aradum, *non* Mydum *&* Arado, *omissa littera* n; *Rursus* Gortynam, *non* Cortynam G *septima, non tertia alphabeti littera* C.

V. 24. Simoni principi sacerdotum & populo Judæorum. *Vetera manuscripta addunt illud* & populo Judæorum.

V. 39. Et mandavit ei ædificare Gedorem. *Pro eo quod Latini ferè libri, Græcis conformiter, legunt* Cedronem, *Romani Patres emendarunt* Gedorem, *tum hoc tum proximo versu* 40.

LIBER
MACHABÆORUM
POSTERIOR.

CAP. I. *v.* 1. Et qui in regione Judææ. *Non mutes numerum singularem in pluralem* regionibus, *nec genitivum* Judææ *in ablativum* Judæa.

Vers. 14. Et ut acciperet pecunias multas. *Alii scribunt plurali numero* acciperent.

V. 18. Ut & vos quoque agatis diem scenopegiæ. *Non addas* festum.

V. 22. Sed ex lumine, quod refulsit ab altari, consumpta est. *Non interponas & inter* sed *&* ex.

V. 35. Atque alia munera &. *Quatuor harum vocum loco, nequaquam scribas unam vocem* innumera.

CAP. II. *vers.* 10. Sic & Salomon oravit, & descendit ignis de cælo, & consumpsit holocaustum. *Neutiquam omittenda est pericope ista, tametsi multi libri id faciant*.

Vers. 11. Eò quòd non sit comestum, quod erat pro peccato, consumptum est. *Pro* comestum, *in libris manuscriptis ferè est* inundatum *aut* mandatum, *sed malè, loco* manducatum. *Item, quod quidam hic addunt verba Levitici, ad quem locum ipse respicit*, Cur non comedistis hostiam pro peccato in loco sancto, *superfluum est. Denique conjunctio &, quam præponunt multi libri verbo* consumptum est, *est omittenda*.

Vers. 13. Et ut construens bibliothecam congregavit de regionibus libros, & prophetarum & David. *Pro* ut, *multi libri habent* qualiter, *& pro* construens, constituens; *minus rectè. Pro* regionibus, *impressi libri, ut Græcè, ferè legunt* regibus: *sed Patres prætulerunt* regionibus, *quod est in libris manuscriptis. Postremo & ante* prophetarum, *multi tollunt: Patres Græco conformiter retinuerunt. Legat Lector Notationes nostras, si placet ipsi*.

V. 14. Ea quæ deciderant per bellum. *Legendum est* deciderant, *quod est, dilapsa fuerant, non* didicerant, *à disco*.

V. 23. Et leges quæ abolitæ erant, restituerentur. *Præteritum* abolitæ, *alii libri mutant in futurum* abolendæ, *consentaneè Græco*.

CAP. III. *vers.* 1. Propter Oniæ pontificis pietatem. *Non interponas* dispositionem &, *ante* pietatem.

V. 7. Quæ delatæ erant. *Non mutes fœmininum* delatæ *in neutrum* delata.

CAP. IV. *vers.* 11. Per Joannem patrem Eupolemi. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

V. 19. Sed in alios sumptus eas deputari. *Retinendum est fœmininum* eas, *non substituendum masculinum* eos: *quemadmodum & versu proximo, fœminina non sunt commutanda cum neutris, ubi sequitur*: Sed hæ ablatæ sunt quidem *&c.* propter præsentes autem datæ sunt. *Sermo est de drachmis*.

Vers. 30. Eò quòd Antiochidi regis concubinæ dono essent dati. *Quod vulgo legitur* Antiochi, *secundo casu generis*

masculini, Patres rectè emendarunt Antiochiis, *tertio casu generis fæminini.*

V. 35. Sed aliæ quoque nationes. *Non addas etiam vocula* sed.

CAP. V. *verf.* 2. Et hastis, quasi cohortes, armatos. *Multi, pro ablativo* hastis, *legunt accusativum* hastas, *& pro masculino* armatos, *fæmininum* armatas, *sed male: retinenda est enim Patrum correctio.*

CAP. VII. *verf.* 1. Contigit autem & septem fratres. *Non est omittendum* &.

V. 18. Nos enim propter nosmetipsos hæc patimur. *Non est mutandum plurale* hæc *in singulare.*

V. 28. Fili mi peto nate. *Non interponas pronomen* te, *nec quidem addas præpositione* a te.

CAP. VIII. *v.* 1. Cognatos & amicos. *Correctores existimarunt non esse omittendum* & amicos, *tametsi Græce omittatur.*

V. 33. Et cum epinicia agerent Jerosolymis. *Non præponas voci* Jerosolymis *præpositionem* in.

CAP. IX. *v.* 2. Et tentavit exspoliare templum. *Alii scribunt numero plurali* templa.

V. 9. Ac viventis in doloribus carnes ejus effluerent. *Servandus est genitivus singularis* viventis, *non mutandus in nominativum pluralem* viventes.

CAP. X. *v.* 7. Qui prosperavit mundari locum suum. *Passivum* mundari *non est vertendum in activum* mundare.

Verf. 17. Et omnes simul non minus viginti millibus trucidaverunt. *Non addas* quinque *ad* viginti.

Verf. 24. At Timotheus. *Non mutes conjunctionem adversativam* at *in copulativam* &.

Ibidem. Et congregato equitatu Asiano. *Pro* equitatu *non scribas* exercitu.

CAP. XI. *verf.* 16. A Lysia quidem. *Vocula* quidem *non est augenda una syllaba, ita ut sit* siquidem.

V. 18. Et quæ res permittebat concessit. *Quidam libri legunt pluralem numerum* permittebant: *sed prima persona* concessi, *nullo est modo admittenda.*

V. 20. Per singula verbo mandavi. *Pro ablativo singulari* verbo, *non est scribendus accusativus pluralis* verba.

V. 21. Ut Judæi utantur cibis & legibus suis. *Retinendus est nominativus pluralis* Judæi, *non substituendus ablativus* Judaicis.

V. 36. De quibus autem ad regem judicavit referendum. *Legendum est* judicavit, *secunda verbi littera existente vocali quinta* u, *non tertia liquidarum* n, *indicavit.*

CAP. XII. *v.* 16. Sanguine interfectorum fluere videretur. *Correctores egregie emendarunt vocem* infectum, *id est contaminatum, quæ vulgo legitur, in* interfectorum, *quod est, occisorum.*

V. 30. Quòd modestè secum egerim. *Cave, pro* modeste, *quod est, humaniter, legas contrarium* moleste.

V. 43. Offerri pro peccatis mortuorum sacrificium. *Alii libri solummodo legunt* pro peccatis, *non addunt* mortuorum, *sed relinquunt subaudiendum.*

CAP. XIII. *v.* 3. Non pro patriæ salute. *Genitivus substantivi* patriæ, *non est mutandus in ablativum adjectivi* patria.

V. 15. Interfecit viros quatuor millia. *Numerus* quatuor *minime augendus est denario, ita ut sit* quatuordecim.

V. 23. Mente consternatus, Judæos deprecans. *Nominativus singularis* consternatus, *nequaquam commutandus est cum accusativo plurali* consternatos.

CAP. XIV. *v.* 4. Super hæc & thallos. *Scribendum est* thallos, *theta in principio & duplici* l *in medio, quod est, ramos; non* talos *quæ sunt ossa.*

V. 9. Secundùm humanitatem tuam pervulgatam omnibus. *Non mutes* pervulgatam *in* promulgatam, *id est, u vocalem in m consonantem.*

V. 14. Gregatim se Nicanori miscebant. *Vox* gregatim *non est augenda una syllaba* congregatim.

V. 15. Qui populum suum constituit, ut in æternum custodiret. *Pleraque libri omittunt* ut, *sed melius vetera manuscripta, quæ omittunt non tantum conjunctionem* ut, *sed etiam verbum* custodiret, *consentanei Græco.*

Verf. 21. Et singulis sellæ prolatæ sunt & positæ. *Non addas præpositionem* a *ante* singulis.

Verf. 23. Quietè egit, communiterque vivebant. *Legendum est* communiter, *quod est, in commune, non* comiter, *quod est, blande.*

CAP. XV. *v.* 32. Quam extendens contra domum sanctam. *Servandum est participium* extendens, *non substituendum verbum* extenderat.

Verf. 37. Quod dicitur voce Syriaca. *Non legas fæmininum* quæ, *pro neutro* quod: *neutrum refertur ad* diem, *sed ad* Adar.

MATTHÆUS.

CAP. I. *v.* 2. Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Jacob. *Male à libris quibusdam additur* autem *post* Abraham, *& ab aliis tollitur post* Isaac.

Verf. 18. Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph. *Retinendum est pronomen* ejus, *non substituendum antecedens* Jesu.

V. 23. Et vocabunt nomen ejus Emmanuel. *Germana lectio habet futurum plurale persona tertia* vocabunt; *non singulare, persona, aut secunda* vocabis, *aut tertia* vocabitur.

CAP. II. *verf.* 1. 5. In Bethlehem Juda. *Legendum est* Juda, *vel* Judæ; *non, addita una syllaba,* Judææ.

V. 23. Ut adimpleretur quod dictum est per prophetas. *Non est commutandus numerus pluralis* prophetas *cum singulari* prophetam.

CAP. III. *v.* 2. Appropinquavit enim regnum cælorum. *Cave ne scribas futurum* appropinquabit, *loco præteriti. Idem observandum infra* 4. *v.* 17.

V. 3. Hic est enim qui dictus est per Isaiam prophetam. *Noli scribere* de quo dictum est, *pro* qui dictus est.

Verf. 7. Quis demonstravit vobis fugere a ventura ira? *Servandum est præteritum, non vertendum in futurum* demonstrabit.

V. 12. Et congregabit triticum suum in horreum. *Ut non est omittendum pronomen* suum, *ita addendum nomini* triticum, *non nomini* horreum.

V. 15. Tunc dimisit eum. *Injuria omittuntur à quibusdam libris hæc verba.*

V. 16. Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua. *Non sunt auferenda nomen* Jesus *& adverbium* confestim.

Ibidem. Et venientem super se. *Interpres vertit* se *reciprocum, non* ipsum.

CAP. IV. *v.* 4. Non in solo pane vivit homo. *Non mutes præsens* vivit, *cum futuro* vivet.

Verf. 7. Rursum scriptum est. *Non jungas adverbium* rursum *verbo præcedenti* ait.

V. 10. Tunc dicit ei Jesus: Vade Satana. *Ut non est omittendum adverbium* tunc, *ita non addendum* retro, *aut* post me, *quod quidam aliunde huc adscripserunt.*

Verf. 13. In Capharnaum maritima. *Non addas* civitate.

Verf. 15. Galilæa gentium. *Non mutes primum casum* Galilæa *cum secundo* Galilææ.

V. 16. Populus qui sedebat in tenebris. *Germana hujus loci scriptura est* sedebat, *non* ambulabat.

V. 24. Et abiit opinio ejus. *Non scribas* fama *pro* opinio.

CAP. V. *v.* 1. Videns autem Jesus turbas. *Romani Correctores non judicarunt omittendum nomen* Jesus.

V. 11. Beati estis cùm maledixerint vobis. *Non addas* homines *quod non est hujus loci, sed Lucæ* 6. *v.* 22.

V. 20. Dico enim vobis. *Non mutes* enim *conjunctionem causalem cum adversativa* autem.

V. 22. Omnis qui irascitur fratri suo. *Non est addendum* sine causa.

V. 30. Et si dextra manus tua scandalizat te, abscide eam. *Sic est in Sixtinis Bibliis, ex veteribus manuscriptis,* abscide, *voce deducta a* cædo, *pro eo quod alii habent* abscinde, *a* scindo. *Idem usu venit infra* 18. *v.* 8. *& Marc.* 9. *v.* 43.

V. 32. Et qui dimissam duxerit, adulterat. *Cave ne omittas hanc pericopen, ut olim quidam.*

V. 39. Sed siquis te percusserit in dextram maxillam tuam. *Nec hic omittas adjectivum* dextram.

V. 41. Vade cum illo & alia duo. *Nec hinc denique auferas vocem* alia.

V. 48. Sicut & pater vester cælestis perfectus est. *Vox* cælestis *non est commutanda cum* qui in cælis est.

CAP. VI. *v.* 4. Reddet tibi. *Non est addendum* in palam, *quod olim fecerunt quidam.*

V. 7. Nolite multùm loqui, sicut ethnici. *Redundat, quod sequitur in quibusdam libris,* verbum faciunt.

V. 11. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. *Non mutes* supersubstantialem *cum* quotidianum.

V. 13. Sed libera nos à malo. Amen. *Ut non est omittendum* Amen: *ita non addendum* Quia tuum est regnum & potentia & gloria in sæcula sæculorum.

Verf. 16. Ut appareant hominibus jejunantes. *Non supponas simplex* pateant *pro composito* appareant.

Verf. 25. Ne soliciti sitis animæ vestræ quid manducetis. *Superfluum fuit quod olim quidam addiderunt,* neque quid bibatis.

V. 34. Sufficit diei malitia sua. *Non est addendum* enim.

CAP. VII. *verf.* 1. Nolite judicare, ut non judicemini. *Quod sequitur in quibusdam libris* Nolite condemnare, ut non condemnemini, *non est hujus Evangelii, sed Luc.* 6. *v.* 37.

V. 6. Et conversi dirumpant vos. *Non addas* & canes conversi.

V. 11. Nostis bona data dare. *Nec est omittendum* data.

Verf. 12. Ut faciant vobis homines. *Non est addendum* bona.

V. 14. Quam angusta porta & arcta via est. *Non est legendum* quoniam *vel* & *pro* quam.

Verf. 23. Discedite à me qui operamini iniquitatem. *Superflue quod quidam addunt* omnes.

V. 25. 27. Et descendit pluvia. *Conjunctio auferenda non est.*

CAP. VIII. *verf.* 1. Cùm autem descendisset de monte. *Non addas nomen* Jesus.

V. 10. Audiens autem Jesus. *Nec hic addas pronomen* hæc.

V. 13. Et sanatus est puer in illa hora. *Legendum est* in *non* ex.

V. 15. Et ministrabat eis. *Correctores posthabuerunt plurali* eis *singulare* ei.

V. 18. Jussit ire trans fretum. *Non interponas* discipulos.

V. 20. Ubi caput reclinet. *Nec addas pronomen* suum.

V. 23. Et accesserunt ad eum discipuli ejus. *Non omittas* discipuli ejus.

V. 28. Et cùm venisset trans fretum. *Ut non est addendum nomen* Jesus, *ita non mutandum singulare* venisset *cum plurali* venissent.

V. 29.

Verf. 29. Venisti huc ante tempus torquere nos? *Non est praeponendum adverbium* cur.

V. 32. Et ecce impetu abiit. *Vox magno, quam interjiciunt quidam, non hic, sed Marc. 5. v. 13. ab Interprete data est.*

V. 33. Nuntiaverunt omnia. *Superfluit* hæc, *quod addunt quidam.*

V. 34. Rogabant ut transiret. *Similiter redundat hic* eum.

CAP. IX. *verf.* 1. Et ascendens in naviculam transfretavit. *Omittendum est nomen* Jesus.

Verf. 5. Dimittuntur tibi peccata tua. *Non auferas pronomen possessivum* tua.

V. 13. Non veni vocare justos, sed peccatores. *Quod in nonnullis codicibus sequitur* ad pœnitentiam, *non est hujus loci, sed Luc.* 5. *v.* 32.

V. 18. Accedit & adorabat. *Sic legendum,* adorabat *imperfectum, potius quam perfectum* adoravit.

Ibidem. Impone manum tuam super eam. *Non omittas pronomen* tuam.

V. 25. Et tenuit manum ejus. *Quod sequitur in multis libris* Et dixit, Puella surge, *non est hujus loci, sed Luc.* 8. *v.* 54.

Verf. 38. Ut mittat operarios in messem suam. *Alii libri, pro* mittat *scribunt* ejiciat.

CAP. X. *v.* 2. Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc. *Non est legendum hoc loco* discipulorum, *pro* Apostolorum.

V. 3. Jacobus Alphæi. *Non praeponas* & *conjunctionem.*

Ibidem. Et Thaddæus. *Harum duarum vocum loco, quidam legunt sex* Et Lebbæus qui cognominatus est Thaddæus, *sed non sunt Latinæ editionis.*

V. 4. Et Judas Iscariotes. *Non scribas* Scariotes, *omissa* i *littera initiali, tametsi ita sit in antiquis libris, & hoc & aliis Evangelistorum locis.*

Verf. 7. Quia appropinquavit regnum cælorum. *Cave ne mutes præteritum in futurum* appropinquabit.

V. 8. Infirmos curate, mortuos suscitate. *Non temerè omittendum est posterius illud* mortuos suscitate.

V. 10. Dignus est enim operarius cibo suo. *Pro* cibo suo, *quod scribunt quidam* mercede sua, *Lucæ est cap.* 10. *v.* 7.

Verf. 13. Veniet pax vestra. Pax vestra revertetur. *Non mutes futura indicativi,* veniet, revertetur, *cum imperativis,* veniat, revertatur.

Verf. 22. Et eritis odio omnibus. *Non addas* hominibus.

V. 23. Fugite in aliam. *Quod sequitur in nonnullis libris* Et cùm in alia persequentur vos, fugite in tertiam, *superfluit.*

V. 26. Nihil enim est opertum, quod non revelabitur, & occultum, quod non scietur. *Conjunctiva,* reveletur, sciatur, *sunt Lucæ cap.* 12. *v.* 2.

V. 28. Qui potest & animam & corpus perdere in gehennam. *Non est omittenda conjunctio* & *vel priori loco.*

V. 39. Qui invenit animam suam, perdet illam. *Non mutes futurum indicativi* perdet, *cum præsenti imperativi* perdat.

CAP. XI. *verf.* 17. Cecinimus vobis. *Interpres addidit* tibiis, *non hic sed Luc.* 7. *verf.* 32.

CAP. XII. *v.* 2. Quod non licet facere sabbatis. *Non addas pronomen* eis *verbo* licet.

V. 18. Ecce puer meus quem elegi. *Male interponunt quidam nomen* electus.

V. 20. Arundinem quassatam non confringet. *Ex propheta sumptum est quod quidam legunt,* conteret.

V. 31. Spiritus autem blasphemia non remittetur. *Cave ne nominativum* blasphemia *commutes cum genitivo* blasphemiæ.

Verf. 32. Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum. *Non repetas vocem* verbum, *sed subaudias è proximo.*

Verf. 47. Foris stant quærentes te. *Pro* quærentes te, *non scribas* quærentes loqui tecum, *aut* quærentes te alloqui, *sed ita intelligas.*

CAP. XIII. *verf.* 3. Ecce exiit qui seminat seminare. *Non est hic addendum* semen suum, *quod Lucæ proprium est.*

V. 8. Aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum. *Non mutes numerum ordinalem cum cardinali:* Aliud centum, aliud sexaginta, aliud triginta.

V. 11. Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum. *Plurale* mysteria. *Marci est; singulare, posteriorum Evangelistarum.*

V. 12. Qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. *Pro* & quod habet, *infra* 25. *v.* 29. *legitur* & quod videtur habere.

V. 14. Et adimpletur in eis. *Retinendum est, cum conjunctione copulativa, præsens indicativi* adimpletur: *non substituendum, cum conjunctione causali* adimpleretur, *vel* adimpleatur.

Verf. 16. Vestri autem beati oculi quia vident, & aures vestræ quia audiunt. *Non est mutanda conjunctio* quia *cum relativis* qui *vel* quæ.

Verf. 20. Qui autem supra petrosa. *Non legas* petram *pro* petrosa, *substantivum pro adjectivo.*

V. 28. Vis imus & colligimus ea? *Non addas igitur verbo* vis.

V. 33. In farinæ satis tribus. *Luc.* 13. *v.* 21. *legitur quarto casu* sata tria.

V. 43. Qui habet aures audiendi, audiat. *Non omittas gerundium* audiendi.

V. 47. Et ex omni genere piscium congreganti. *Interpres addidit* piscium, *tametsi Græcè non legatur.*

V. 48. Elegerunt bonos in vasa. *Non addas pronomen* sua, *quod quidam.*

Verf. 51. Dicunt ei: Etiam. *Nec hic addas* Domine.

CAP. XIV. *v.* 2. Hic est Joannes Baptista. *Superfluit* quem ego decollavi, *quod sequitur in quibusdam libris.*

V. 3. Propter Herodiadem uxorem fratris sui. *Non est Latinæ editionis, quod additur à quibusdam libris, nomen* Philippi.

Verf. 6. Saltavit filia Herodiadis in medio. *Quidam addunt* triclinio, *quæ glossa est, non textus.*

Verf. 19. Discipuli autem turbis. *Superfluit quod quidam libri addunt* dederunt: *relinquitur enim intelligendum è proximo.*

V. 22. Et statim compulit. *Servandum est* compulit, *quod est* coegit: *non supponendum* jussit, *quod est*, præcepit.

Verf. 32. Et cum ascendissent. *Quidam numero singulari scribunt* ascendisset; *malè.*

CAP. XV. *verf.* 2. Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum. *Non est commutandus numerus singularis* traditionem *cum plurali.*

V. 31. Mutos loquentes. *Quod subjiciunt quidam libri* debiles sanos, *in Græco additum est.*

V. 38. Erant autem qui manducaverunt. *Quidam libri præterito plusquam perfecto legunt* manducaverant.

CAP. XVI. *verf.* 2. 3. 4. Facto vespere dicitis & *cætera usque ad finem quarti versiculi, immeritò olim à quibusdam omissa fuere.*

V. 4. Faciem ergo cæli dijudicare nostis. *Non præponas nomen* hypocritæ.

Ibidem. Nisi signum Jonæ prophetæ. *Non omittas nomen* prophetæ.

V. 13. Quem dicunt homines esse filium hominis? *Non est addendum pronomen* me, *tametsi Græcè legatur.*

Verf. 23. Vade post me Satana. *Non scribas* retro *loco* post me.

CAP. XVII. *v.* 1. Et post dies sex assumit Jesus Petrum. *Non mutes præsens* assumit *cum præterito* assumpsit, *ut neque mox*, ducit *cum* duxit.

Verf. 11. Elias quidem venturus est. *Subjiciunt quidam libri* primùm, *in Græco non dubium emendati.*

V. 23. Didrachma. *Legendum est, neutro genere, numero plurali non* didrachmam, *numero singulari genere fœminini.*

CAP. XVIII. *v.* 8. Abscide eum. *Similis locus suprà* 5. *v.* 30.

V. 9. Bonum est tibi cum uno oculo in vitam intrare. *Non scribas* unum oculum habentem *pro* cum uno oculo.

V. 12. Nonne relinquit. *Præferendum est præsens* relinquit *futuro* relinquet.

Ibidem. In montibus. *Non scribas* in deserto, *ex Luc.* 15. *v.* 4.

V. 16. Adhibe tecum adhuc unum, vel duos. *Non omittas adverbium* adhuc.

CAP. XIX. *v.* 5. Propter hoc dimittet homo patrem & matrem. *Non mutes* dimittet *cum* relinquet, *quod alterius est loci.*

Verf. 12. Qui seipsos castraverunt. *Quidam scribunt* eunuchizaverunt.

V. 14. Sinite parvulos, & nolite eos prohibere ad me venire. *Marci est & Lucæ, quod transpositis verbis quidam habent.* Sinite parvulos venire ad me, & nolite prohibere eos.

Sequitur: Talium est enim regnum cælorum. *Non est omittenda conjunctio* enim.

V. 18. Dicit illi: Quæ. *Non est legendum nominativo casu* ille, *sed dativo* illi.

V. 19. Et diliges proximum sicut teipsum. *Non est omittenda conjunctio* &.

V. 20. Omnia hæc custodivi à juventute mea. *Romani Patres censuerunt non esse omittendum illud* à juventute mea, *tametsi vetusta manuscripta omittant.*

V. 21. Vade, vende quæ habes. *Noli legere:* Vade & vende omnia quæ habes, *additis vocibus* & *&* omnia.

CAP. XX. *v.* 7. Ite & vos in vineam meam. *Non subjicias* Et quod justum fuerit accipietis: *est enim superioris versus quarti, non hujus septimi.*

V. 15. Aut non licet mihi quod volo facere? *Interpres noster non addidit* in meis, *quod alii.*

V. 17. Duodecim discipulos. *Non addas pronomen* suos.

Verf. 21. Et unus ad sinistram in regno tuo. *Non mutes* unus *cum* alius, *quod Marci est.*

Verf. 25. Potestatem exercent in eos. *Non est legendum* inter eos, *ut quidam malè, pro* in eos.

V. 28. Et dare animam suam redemptionem pro multis. *Non est præponenda præpositio* in *nomini* redemptionem.

CAP. XXI. *v.* 1. Et cum appropinquassent Jerosolymis, & venissent Bethphage. *Non mutes numeros plurales in singulares,* appropinquasset, venisset.

Ibidem. Misit duos discipulos. *Non addas* suos, *quod ex Lucâ quidam.*

V. 3. Et confestim dimittet eos. *Sic legendum est, futuro tempore* dimittet, *non præsenti* dimittit.

Verf. 4. Hoc autem totum factum est. *Correctores non judicarunt omittendum* totum.

V. 7. Et imposuerunt super eos vestimenta sua. *Non mutes pronomen plurale* eos *cum singulari* eum.

Verf. 9. Hosanna filio David. *Cave legas quintum casum* ò fili, *ut quidam, loco tertii* filio.

V. 17. Ibique mansit. *Superfluit quod subjiciunt quidam libri* & docebat eos de regno Dei.

Verf. 27. Ait illis & ipse. *Non est omittendum medium illud* &, *quod etiam Græcè legitur.*

Ibidem. Nec ego dico vobis. *Non est*

legendum futurum dicam, sed præsens dico.

V. 28. Fili, vade, hodie operare in vinea mea. Non mutes imperativum operare, cum infinitivo operari, nec sextum casum cum quarto vineam meam.

V. 31. Dicunt ei: Primus. Non omittas pronomen ei, multoque minùs, pro primus, subjicias contrarium novissimus, quod olim quidam.

Ibidem. Præcedunt vos in regnum Dei. Præferendus est quartus casus regnum, sexto regno.

V. 32. Venit enim ad vos. Non legas autem pro enim.

V. 33. Et ædificavit turrim. Non addas in medio ejus, quod quidam ex Isa. 5. vers. 2.

V. 37. Verebuntur filium meum. Quod quidam adjiciunt adverbium forsitan, Lucæ est cap. 20. v. 13.

Vers. 41. Qui reddant ei fructum. Non mutes præsens conjunctivi reddant, cum futuro indicativi reddent.

CAP. XXII. v. 1. Dixit iterum in parabolis eis, dicens. Non postponas pronomen eis participio dicens.

V. 3. Et misit servos suos. Non commutes numerum pluralem cum singulari servum suum, quod est Evangelii secundum Lucam, cap. 14. v. 17.

V. 4. Tauri mei & altilia occisa sunt. Non omittas verbum substantivum sunt.

Vers. 13. Ligatis manibus & pedibus ejus. Non præponas pedes manibus, quod quidam.

V. 14. Multi enim sunt vocati. Non est legendum autem adversativum, pro enim rationali.

V. 15. Ut caperent eum in sermone. Non est substituendum antecedens Jesum, loco pronominis eum.

V. 17. Licet censum dare Cæsari, an non? Non est mutandum activum dare cum passivo dari.

Vers. 30. Sed erunt sicut angeli Dei in cælo. Correctores prætulerunt futurum erunt, quod respondet præcedentibus, præsenti sunt.

CAP. XXIII. v. 13. Væ autem vobis. Non est omittenda conjunctio autem.

Ibidem. Quia clauditis regnum cælorum ante homines. Non substituas pronomen qui pro conjunctione quia.

V. 14. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos viduarum, orationes longas orantes, propter hoc amplius accipietis judicium. Etsi hic versiculus videatur Marco & Lucæ proprius esse: non tamen judicarunt Correctores hic expungendum esse.

Vers. 16. Quicumque juraverit per templum. Non addas Dei.

Vers. 19. Cæci, quid enim majus est. Non præponas hic Stulti & quemadmodum supra vers. 17.

V. 21. Jurat in illo, & in eo qui habitat in ipso. Non est legendum antecedens templo pro relativo ipso.

Vers. 25. & 26. Calicis & paropsidis. Alii loco vocalis quartæ scribunt primam parapsidis: utroque enim modo vox effertur. Simile infra 26. vers. 23.

V. 29. Qui ædificatis sepulchra. Hic qui legitur Latinè, tametsi Græcè sit conjunctio quia.

V. 34. Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas. Non adjicias dico vobis post ideò.

Vers. 37. Quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas. Non addas pronomen suat.

CAP. XXIV. v. 12. Et quoniam abundavit iniquitas. Præteritum abundavit præferendum est futuro abundabit.

V. 23. Ecce hic est Christus, aut illic. Non repetas ecce ante illic.

V. 30. Cum virtute multa & majestate. Non est commutandum multa cum magna, quod Lucæ est.

Vers. 33. Scitote quia prope est in januis. Non est interjiciendum & ante in januis.

Vers. 34. Non præteribit generatio hæc, donec omnia hæc fiant. Non est omittendum, vel posteriori loco, pronomen hæc.

V. 36. Neque angeli cælorum, nisi solus Pater. Non interponas neque Filius, quod Marco proprium est.

Vers. 41. Duabus molentibus subjiciunt multi Latini codices Duo in lecto, unus assumetur, & unus relinquetur: sed non est Matthæi, verùm Lucæ, quemadmodum clarè docuimus in Notationibus nostris in varias Bibliorum lectiones.

Vers. 43. Qua hora fur venturus esset. Non mutes optativum esset cum indicativo est.

V. 44. Quia qua nescitis hora, filius hominis venturus est. Quidam scribunt quia qua hora non putatis: sed illud Lucæ est cap. 12. v. 40.

V. 47. Super omnia bona sua constituet eum. Non omittas nomen bona.

CAP. XXV. vers. 13. Vigilate itaque. Quod quidam libri adjungunt & orate, non est hujus loci.

V. 22. Ecce alia duo lucratus sum. Sic legendum est hoc loco: nam vigesimi versus est verbum, non simplex, sed compositum, superlucratus.

V. 27. Oportuit ergo te. Non interponas & ante te.

V. 31. Et omnes angeli cum eo. Non addas pronomen ejus nomini angeli.

V. 41. Tunc dicet & his. Omittenda est vox rex, quam quidam interjiciunt.

CAP. XXVI. vers. 2. Et filius hominis tradetur ut crucifigatur. Non est hoc subjungenda interrogationis nota.

V. 11. Me autem non semper habetis. In aliis libris est futurum habebitis.

V. 23. At ipse respondens ait. Legenda est adversativa at, non copulativa &.

V. 25. Respondens autem Judas qui tradidit eum, dixit. Non est interponenda conjunctio & ante dixit.

V. 28. Hic est enim sanguis meus. Nequaquam commutes pronomen masculinum hic cum neutro hoc.

Ibidem. Qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Malè quidam legunt vobis pro multis: nam vobis Lucæ est cap. 22. vers. 20. Porro etsi Græcè sit præsens effunditur: Latinus tamen Interpres futurum dedit; nec simplex fundetur, sed compositum effundetur, quale est Græcè.

Vers. 29. Sed sicut tu. Non est addendum verbum vis.

V. 40. Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Quidam libri collocant interrogationis notam post adverbium sic: nonnulli pro plurali potuistis, habent singulare potuisti; sed hoc quidem malè.

V. 45. 46. Ecce appropinquavit Neutro horum locorum commutandum est præteritum appropinquavit cum futuro appropinquabit.

V. 50. Amice, ad quid venisti. Retinendum est quid interrogativum, non substituendum quod relativum.

Vers. 53. An putas quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modò. Hoc postremo loco legendum est adverbium modò, non rejiciendum in anteriorem.

Vers. 59 Principes autem sacerdotum. Non commutes plurale principes, cum singulari princeps.

Vers. 61. Et post triduum reædificare illud. Nec hic commutes verbum compositum reædificare cum simplici ædificare.

Vers. 63. Si tu es Christus filius Dei. Non addas vivi, quod est alterius loci, supra 16. vers. 16.

Vers. 67. Alii autem palmas in faciem ejus dederunt. Non substituas alapas pro palmas.

Vers. 71. Vidit eum alia ancilla. Non est omittenda vox ancilla, utpote ab Interprete data.

Vers. 73. Quia non novi hominem. Vers. 74. legitur, quia non novisset hominem.

Vers. 73. Et post pusillum accesserunt. Non addas ad eum.

V. 75. Verbi Jesu quod dixerat. Non est legendum verbi quod dixerat ei Jesus, quod est Evangelii secundum Marcum.

CAP. XXVII. v. 1. Principibus sacerdotum & senioribus. Meritò hic omissa est vox populi, ut & infra v. 12.

Vers. 15. Unum vinctum quem voluissent. Sic legendum est numero plurali, non singulari voluisset.

V. 17. Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum qui dicitur Christus? Quidam olim adscripserunt Jesum etiam ante Barabbam; sed malè.

Vers. 32. Exeuntes autem. Ita legendum est verbum compositum exeuntes, non simplex euntes.

Ibidem. Hominem Cyrenæum. Non addas venientem obviam sibi, aut venientem de villa, quod quidam ex Marco & Luca huc transtulerunt.

V. 33. Qui dicitur Golgotha. Quarta vocali non prima, legunt secundam syllabam vocis Golgotha, libri meliores.

V. 37. Hic est Jesus. Non addas Nazarenus, hoc enim Ioannis proprium est, cap. 19. vers. 19.

V. 40. Vah qui destruis. Non est omittenda interjectio vah.

V. 42. Descendat nunc de cruce, & credimus ei. Non mutes præsens credimus in futurum credemus.

V. 43. Confidit in Deo: liberet nunc si vult eum. Pronomen eum adjunctum verbo vult, ex insigni Romanorum Patrum correctione, non est rejiciendum in anteriora, ita ut adjungatur verbo liberet, quod faciunt plerique libri.

Vers. 46. Eli, Eli. Non legas additis vocalis, Eloi, Eloi, hoc enim est Marci, illud Matthæi.

Vers. 61. Erat autem ibi. Non mutes singulare erat in plurale erant.

CAP. XXVIII. v. 3. Et vestimentum ejus sicut nix. Singulare vestimentum non vertas in plurale vestimenta, multoque minùs addas facta sunt alba, quod non est hujus loci, sed supra 17. v. 2.

Vers. 7. Et ecce præcedit vos in Galilæam. Non est mutandum præsens præcedit cum futuro præcedet.

Ibidem. Ecce prædixi vobis. Non legas tertia persona sicut dixit vobis, quod Marci est cap. 16. vers. 7.

Vers. 17. Quidam autem dubitaverunt. Non addas pronomen eorum.

V. 19. Euntes ergo docete. Non mutes ergo cum autem.

MARCUS.

CAP. I. vers. 6. Et erat Joannes vestitus pilis cameli. Legendum est numero singulari cameli, non plurali camelorum.

V. 7. Venit fortior me post me. Cave legas futurum veniet pro præsenti venit.

V. 10. Et spiritum. Non addas sanctum, quod frustra quidam.

V. 15. Et appropinquavit regnum Dei. Non est legendum futurum appropinquabit, sed præteritum, ut secundum Matthæum.

V. 24. Venisti perdere nos? Non est addendum ante tempus, quod quidam hic adscripserunt ex Matth. 8. vers. 29.

Vers. 27. Etiam spiritibus immundis imperat. Pro etiam, quædam manuscripta legunt &, quod est æquivalens: quædam neutrum legunt, malè.

CAP. II.

CAP. II. v. 1. Et iterum] intravit Capharnaum post dies. *Spurium est quod additur in quibusdam libris*, octo.

V. 2. Et convenerunt multi. *Non addas* confestim.

Ibidem. Ita ut non caperet neque ad januam. *Singulare caperet praeferendum est plurali* caperent.

V. 8. Jesus spiritu suo. *Non legas* sancto *pro* suo.

V. 16. Manducat & bibit magister vester? *Non facilè omittas τὸ* magister vester, *etsi Graecè non legatur*.

Vers. 22. Alioquin dirumpet vinum utres, & vinum effundetur, & utres peribunt. *Non sunt mutanda futura*, dirumpet, effundetur, *cum praesentibus*, *tametsi Graece lectis*.

Sequitur: Sed vinum novum in utres novos mitti debet. *Quod sequitur in quibusdam libris*, & ambo conservantur, *est Evangelii secundum Matthaeum*.

Vers. 24. Ecce quid faciunt. *Non addas* discipuli tui.

V. 26. Nisi sacerdotibus. *Nec hic addas* solis, *quod non est hujus Evangelistae*.

Sequitur: Et dedit eis qui cum eo erant. *Denique nec hic addas alterum &* ante qui.

CAP. III. v. 6. Exeuntes autem Pharisaei statim. *Non est praeponendum adverbium* statim *nomini* Pharisaei.

V. 8. Et trans Jordanem. *Non interjicias praepositionem* de.

Vers. 9. Ut navicula sibi deserviret. *Malè legitur in quibusdam libris* ut in navicula sibi deservirent, *addita praepositione, mutatoque numero singulari cum plurali*.

Vers. 14. Et ut mitteret eos praedicare. *Non addas* Evangelium, *quod quidam*.

V. 21. Et cum audissent sui. *Nequaquam addas* discipuli, *quod ineptè quidam*.

CAP. IV. v. 1. Et iterum coepit docere. *Non interponas nomen* Jesus.

V. 8. 20. Unum triginta, unum sexaginta, & unum centum. *Interpres, secundum Marcum usus est numero cardinali, secundum Matthaeum ordinali*.

Vers. 10. Parabolam. *Non mutes singulare plurali* parabolas, *nec addas* exponere.

V. 19. Et sine fructu efficitur. *Non est legendum numero plurali* efficiuntur.

V. 20. Et unum centum. *Non addas* qui habet aures audiendi, audiat.

V. 22. Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur. *Non mutes* manifestetur *cum* reveletur.

Sequitur: Nec factum est occultum, sed ut in palam veniat. *Ex Matthaeo, & praesertim Luca, correxerunt quidam*, quod non in palam.

Vers. 24. Et adjicietur vobis. *Immeritò omittuntur a quibusdam haec verba*.

V. 28. Deinde plenum frumentum in spica. *Pro* frumentum *non est scribendum* fructum, *nomen generale*.

Vers. 29. Et cùm produxerit fructus. *Plerique omnes libri addunt pronomen* se *ante* fructus.

V. 32. Et cùm seminatum fuerit, ascendit. *Malè legitur in quibusdam libris* natum *pro* seminatum, *quod est*, *satum: nec minus malè additur* in arborem, *quod ex Matthaeo, aut potius Luca, huc esse adscriptum, indubium est*.

Vers. 36. Assumunt eum ita ut erat in navi. *Quidam codices Latini legunt* erant *numero plurium, sed malè*.

CAP. V. v. 8. Dicebat enim illi. *Non est addendum* Jesus, *sed subaudiendum*.

V. 11. Grex porcorum magnus, pascens. *Quod subsequitur in quibusdam libris* in agris, *transfodiendum est*.

V. 13. Grex praecipitatus est in mare ad duo millia. *Non addas* erant autem quasi, *ante* ad duo millia.

Vers. 15. Et veniunt ad Jesum. *Non mutes praesens* veniunt *cum praeterito* venerunt.

Ibidem, Vestitum & sanae mentis. *Non addas* eum qui habuerat legionem, *tametsi Graecè legatur*.

V. 19. Et non admisit eum. *Quidam, loco &, scribunt* Jesus autem; *quidam* permisit *loco* admisit; *verum hoc minus rectè*.

V. 21. Et cùm transcendisset. *Non scribas* adscendisset *pro* transcendisset.

V. 34. Ille autem dixit ei. *Non est legendum nomen* Jesus *loco pronominis* ille.

Vers. 35. Veniunt ab archisynagogo. *Sic legendum est sexta casu, ex correctione Sixtina: non est addendum* nuntii, *nec scribendum quarta casu, mutata praepositione*, ad archisynagogum.

V. 40. Et ingreditur ubi puella erat jacens. *Praeferendum est singulare* ingreditur *plurali* ingrediuntur.

V. 41. Talitha cumi. *Multi libri erroneè, pro* talitha, tabitha *scribunt, id est*, b *pro* l, *mutam pro liquida; sumpta erroris occasione ex simili historia*, *Act.* 9. *v.* 40. *Atqui voces diversa sunt: nam* tabitha *quod est Lucae, capream:* talitha, *quod Marci, puellam significat, ipsis Evangelistis Interpretibus*.

V. 42. Et obstupuerunt stupore magno. *Non interponas* omnes.

V. 43. Et dixit dari illi manducare. *Ut non est mutandum* dixit *cum* jussit, *ita non infinitivus* dari *cum imperativo* date.

CAP. VI. v. 3. Nonne hic est faber. *Non est legendus genitivus* fabri, *pro nominativo* faber.

V. 5. Et non poterat ibi virtutem ullam facere. *Marci est* virtutem ullam; *Matthaei* virtutes multas, *cap.* 13. *v.* 58.

Vers. 11. Et quicumque non receperint vos nec audierint vos. *Injuria omittunt libri quidam haec verba* vos nec audierint vos.

V. 13. Et ungebant oleo multos aegros & sanabant. *Pro activo plurali* sanabant, *non est substituendum, vel passivum* sanabantur, *vel singulare* sanabat.

V. 21. Herodes natalis sui coenam fecit. *Pro* natalis sui, *non supponas* in natali suo.

V. 25. Petivit, dicens. *Non mutes praeteritum* petivit *in praesens* petit.

V. 27. Sed misso speculatore. *Non addas* confestim.

Vers. 28. Et decollavit eum in carcere, & attulit caput ejus in disco. *Nequaquam omittenda haec verba sunt*.

V. 37. Date illis vos manducare. *Non est negligendum pronomen* vos.

V. 48. Et videns eos laborantes in remigando. *Non mutes participium* videns *cum praeterito* vidit.

CAP. VII. *vers.* 3. Tenentes traditionem seniorum. *Non mutes singulare cum plurali* traditiones.

V. 4. Et à foro, nisi baptizentur. *Non est adjiciendum participium* venientes *voci* foro.

Vers. 5. Pharisaei & Scribae. *Superfluit participium* dicentes, *quod quidam subjungunt*.

Vers. 8. Tenetis traditionem hominum. *Praeferendum est singulare plurali* traditiones.

V. 9. Benè irritum facitis praeceptum Dei. *Non est mutandum praesens* facitis *cum praeterito* fecistis.

Vers. 19. Quia non intrat in cor ejus. *Neque hic mutes praesens* intrat *in praeteritum* introiit.

V. 31. Ad mare Galilaeae, inter medios fines Decapoleos. *Non interponas* quae, *aut* quod est inter.

V. 37. Et surdos fecit audire & mutos loqui. *Non est omittenda conjunctio & vel priori loco*.

CAP. VIII. v. 1. Cùm turba multa esset, *Non addas* cum Jesu,

Vers. 10. Venit in partes Dalmanutha. *Pro* Dalmanutha, *non supponas* Magedan, *quod Matthaei est cap.* 15. *v.* 39.

Vers. 12. Si dabitur generationi isti signum. *Non est surrogandum adverbium* non *in locum conjunctionis* si.

Vers. 19. Quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? *Non est his verbis praeponenda conjunctio* &, *ex aliis plerisque libris*.

V. 20. Quando & septem panes. *Hic plures codices omittunt mediam conjunctionem* &, *malè*.

V. 28. Joannem Baptistam. *Superfluit nomen* alii, *quod quidam praeponunt*.

Vers. 32. Coepit increpare eum. *Quod subjiciunt quidam libri* Dicens, Domine propitius esto tibi, nam hoc non erit tibi, *redundat: Matthaei enim proprium est*.

V. 37. Aut quid dabit homo commutationis pro anima sua. *Haec secundum Marcum germana scriptura est: secundum Matthaeum autem ista:* Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? *cap.* 16. *v.* 26.

Vers. 38. Qui enim me confusus fuerit *&c.* & filius hominis confundetur eum. *Pro* confusus fuerit *&* confundetur, *verbis à confusione pro pudore accepta deductis, quidam vitiosè scribunt*, confessus fuerit, confitebitur, *verba deducta à confessione, accepta pro agnitione. Errori causam dedere, cum infoelcas Interpretis phrasi, cum loca Matth.* 10. *vers.* 32. *& Luc.* 12. *vers.* 8.

Ibidem. Cum angelis sanctis. *Spurium est pronomen* suis, *quod quidam adjiciunt, quidam pro* sanctis *substituunt*.

Vers. 39. Et dicebat illis: Amen dico vobis, quia sunt quidam de hic stantibus *&c. Rectè Correctores Romani versiculum hunc adjunxerunt octavo capiti, à quo plerique codices inchoant caput nonum, minus congruè*;

CAP. IX. *vers.* 1. Et post dies sex assumit. *Non mutes praesens praeterito* assumpsit.

Ibidem. Et ducit illos in montem excelsum seorsum solos. *Malè est in quibusdam codicibus primus casus* solus *pro quarto* solos.

Vers. 4. Et, faciamus tria tabernacula. *Quidam omittunt & conjunctionem; malè*.

V. 14. Et accurrentes salutabant eum. *Sic legendum est prima vocali, non quarta* occurrentes, *quod est, currentes obviam*.

Vers. 18. Qui respondens eis dixit. *Non mutes plurale* eis *cum singulare* ei.

V. 32. Qui cùm domi essent. *Neque hic mutes plurale* essent *singulare* esset.

Vers. 34. Si quis vult primus esse, erit omnium novissimus. *Non addas* quasi *ante* omnium.

Vers. 36. Non me suscipit, sed eum qui misit me. *Redundat* solum, *quod quidam addunt ante* suscipit.

V. 39. Qui enim non est adversus vos, pro vobis est. *Non sunt substituenda pronomina prima persona*, nos, nobis, *pro secunda*, vos, vobis.

V. 40. Calicem aquae. *Non addas* frigidae, *quod Matthaei est cap.* 10. *v.* 42.

Vers. 43. Abscide illam. *Non corrigas, addita* n *littera* abscinde, *vide Matth.* 5. *vers.* 30.

V. 48. Omnis enim igne salietur. *Non est interponenda vox* homo.

CAP. X. v. 5. Ad duritiam cordis vestri scripsit vobis. *Non addas* Moyses.

V. 7. Propter hoc relinquet homo patrem suum. *Non praeponas his verbis* & dixit, *quod Matthaei est cap.* 19. *v.* 5.

Vers. 11. Adulterium committit super eam. *Cave ne pronomen* eam *commutes cum nomine* terram.

V. 15. Quisquis non receperit regnum Dei velut parvulus. *Quidam malè pro*

regnum

regnum *substituunt* verbum, *sive sermonem*.

Vers. 17. Et cùm egressus esset in viam. *Non mutes casum quartum cum sexto* via.

Ibidem. Rogabat eum: Magister bone. *Non interjicias participium* dicens.

V. 20. Magister hæc omnia observavi. *Non hic addas epitheton* bone.

V. 28. Et cœpit ei Petrus dicere. *Superfluit adverbium* posthæc, *quod additur à quibusdam*.

V. 32. Et sequentes timebant. *Non addas pronomen* eum, *multoque minus supponas* dicebant *pro* timebant.

Vers. 35. Ut quodcumque petierimus. *Meritò omissum est à te, quod subjungunt quidam*.

V. 38. 39. Baptismo quo ego baptizor. *Non mutes* baptismo *casum sextum, in quartum* baptismum, *aut* baptisma, *quod multi*.

V. 40. Non est meum dare vobis. *Romani Patres non judicarunt auferendum pronomen* vobis.

CAP. XI. *v.* 1. Et cùm appropinquarent Jerosolymæ. *Retinendus est numerus pluralis, non substituendus singularis* appropinquaret.

Ibidem. Mittit duos ex discipulis suis. *Non mutes præsens* mittit *cum præterito* misit.

V. 2. Invenietis pullum ligatum. *Voci* pullum *non addas* asinæ, *ex Luca*.

V. 3. Et si quis vobis dixerit. *Superfluit* aliquid, *quod quidam addunt*.

V. 5. Et quidam de illic stantibus dicebant illis. *Legendum est* dicebant, *numero plurali, non* dicebat *singulari*.

V. 6. Et dimiserunt eis. *Alii pro tertio casu* eis *legunt quartum* eos.

Vers. 18. Timebant enim eum. *Non mutes conjunctionem causalem* enim, *cum adversativa* verò.

V. 22. Habete fidem Dei. *Malè à quibusdam libris omittitur vox* Dei.

V. 23. Tollere & mittere in mare. *Nequaquam mutanda sunt imperativa passiva cum activis* tolle & mitte.

V. 33. Et respondens Jesus ait illis. *Non omittas conjunctionem & præpositam*.

CAP. XII. *v.* 1. Et circumdedit sepem. *Non addas pronomen* ei.

V. 14. Nec enim vides in faciem hominum. *Ut non est omittenda præpositio* in: *ita non mutandus numerus pluralis* hominum *in singularem* hominis.

V. 15. Qui sciens versutiam illorum. *Quidam libri, pro* versutiam *legunt* simulationem, *ex alia versione*.

V. 16. At illi attulerunt ei. *Hic legitur* attulerunt, *secundum Matthæum* obtulerunt.

Ibidem. Cujus est imago hæc & inscriptio? *Secundum Matthæum vertit* superscriptio, *hic* inscriptio.

V. 25. Sed sunt sicut angeli in cælis. *Non est hic addenda vox* Dei, *quæ Matthæi est, cap.* 22. *vers.* 30.

V. 34. Et nemo jam audebat eum interrogare. *Non addas* amplius.

CAP. XIII. *v.* 19. Erunt enim dies illi tribulationes tales. *Legendus est nominativus pluralis* tribulationes, *non genitivus singularis* tribulationis.

Vers. 20. Breviavit dies. *Præteritum præferendum est futuro* breviabit.

Vers. 22. Et dabunt signa & portenta. *Hic* portenta, *secundùm Matthæum* prodigia *legit Latina editio incorrupta*.

Vers. 26. Venientem in nubibus. *Non addas* cæli.

V. 28. Cognoscitis quia in proximo sit æstas. *Non mutes indicativum* cognoscitis *cum imperativo* cognoscite.

CAP. XIV. *v.* 2. Dicebant autem: Non in die festo. *Præferenda est conjunctio* autem *conjunctioni causali* enim.

V. 3. Et cùm esset Bethaniæ. *Ut non est addendum nomen* Jesus, *ita non omittendum* Bethaniæ.

Ibidem. Unguenti nardi spicati pretiosi. *Retinendum est* spicati *à spica deductum, non mutandum cum* pistici, *à pistis*.

V. 4. Et dicentes. Ut quid perditio ista? *Non est omittenda copulativa* &.

Vers. 7. Semper enim pauperes habetis vobiscum. *Præsens* habetis *non est hic mutandum in futurum* habebitis; *ut nec in verbis sequentibus* Me autem non semper habetis.

V. 8. Quod habuit hæc, fecit. *Cave ne scribas neutrum* hoc *pro fœminino* hæc.

Sequiens: Prævenit ungere corpus meum in sepulturam. *Servandus est quartus casus* sepulturam, *non variandus in sextum*.

Vers. 14. Ubi est refectio mea? *A quibusdam libris additur* & diversorium meum: *quod ex Luca huc transcripsisse scioli, ignorantes ejusdem rei alteram esse interpretationem*.

V. 21. Si non esset natus. *Sic lege secundum Marcum; secundum Matthæum autem*, si natus non fuisset.

Vers. 25. De hoc genimine vitis. *Multi utrique codices omittunt pronomen* hoc.

V. 27. Omnes scandalizabimini in me in nocte ista. *Non auferas* in me.

Ibidem. Et dispergentur oves. *Non est addendum* gregis, *quod Matthæi est, cap.* 26. *vers.* 31.

Vers. 29. Etsi omnes scandalizati fuerint in te. *Non est omittendum postremum* in te.

V. 34. Sustinete hic & vigilate. *Non addas* mecum, *quod non est hujus loci, sed Matth.* 26. *vers.* 38.

Vers. 37. Non potuisti una hora vigilare? *Nec hujus loci est* mecum, *sed Matth.* 26. *v.* 40.

Vers. 43. A summis sacerdotibus & Scribis. *Non est præponendum, vel addendum participium* missi.

Vers. 47. Unus autem quidam de circumstantibus. *Non omittas pronomen* quidam.

V. 52. At ille rejecta sindone. *Non mutes* rejecta *cum* relicta.

V. 53. Et convenerunt omnes. *Non interponas* in unum.

V. 55. Quærebant adversus Jesum testimonium. *Non addas* falsum, *quod solius Matthæi est, cap.* 26. *v.* 59.

V. 58. Ego dissolvam templum hoc. *Non commutes futurum cum præsenti* dissolvo.

Ibidem. Et per triduum. *Quidam legunt* & post triduum: *sed Matthæi est* post *cap.* 26. *v.* 61. *Marci* per.

V. 68. Et gallus cantavit. *Non est addenda vox* statim, *quæ est ulteriori loco*.

Vers. 69. Rursus autem cùm vidisset illum ancilla. *Vox* alia, *quam hic addunt quidam codices, ex Matthæo accepta est, cap.* 26. *v.* 70.

CAP. XV. *v.* 6. Unum ex vinctis. *Hæc est lectio editionis nostræ secundum Marcum: nam secundum Matthæum est* unum vinctum.

Vers. 8. Sicut semper faciebat illis. *Male suppletur hic locus in quodam manuscripto* per diem solemnem, ut dimitteret unum vinctum.

Vers. 15. Et tradidit Jesum. *Non hic addas pronomen* eis.

V. 20. Ut crucifigerent eum. *Non hic omittas pronomen* eum, *quamvis minus necessarium*.

Vers. 25. Erat autem hora tertia. *Cave scribas* sexta *pro* tertia.

Vers. 29 Et in tribus diebus reædificas. *Non addas pronomen* illud, *sed subaudias*.

V. 40. Erant autem & mulieres. *Nec addendum est adverbium* ibi, *nec legendum est* ibi *pro* &.

V. 44. Interrogavit eum. *Non est legendum præteritum imperfectum* interrogabat, *pro perfecto*.

CAP. XVI. *v.* 7. Quia præcedit vos in Galilæam. *Non magis hic quam secundum Matthæum, mutandum est præsens* præcedit, *cum futuro* præcedet.

Ibidem. Sicut dixit vobis. *Cave legas primam personam* dixi *pro tertia* dixit, *tametsi Matthæus scribat* Ecce prædixi vobis.

Vers. 9. Surgens autem manè. *Non addas* Jesus.

Vers. 14. Novissimè recumbentibus illis undecim apparuit. *Nec hic addas nomen* Jesus; *ut nec paulo post* à mortuis, *ubi dicitur* qui viderant eum resurrexisse.

L U C A S.

CAP. I. *v.* 8. Cùm sacerdotio fungeretur. *Non addas* Zacharias.

V. 28. Ave gratia plena. *Non est interponendum nomen* Maria.

Vers. 30. Invenisti enim gratiam apud Deum. *Non est omittenda conjunctio* enim, *nec mutandum* Deum *cum* Dominum.

Vers. 35. Ideoque & quod nascetur ex te sanctum. *Non est inserendum medium aliud* ex te.

V. 45. Recordatus misericordiæ suæ. *Non mutes participium* recordatus, *cum verbo* memorari.

V. 66. Quis putas puer iste erit? *Non mutes masculinum* quis *cum neutro* quid.

CAP. II. *v.* 4. In civitatem David. *Non omittas præpositionem* in.

V. 7. Quia non erat eis locus in diversorio. *Retinendum est pronomen plurale* eis, *non mutandum cum singulari* ei.

V. 11. Quia natus est vobis hodie salvator. *Nec omittendum est secunda personæ pronomen* vobis, *nec mutandum cum prima* nobis.

Vers. 13. Multitudo militiæ cælestis. *Pro* militiæ *non substituas* exercitus, *nec conjungas utrumque* militiæ cælestis exercitus.

Vers. 14. Gloria in altissimis Deo. *Non mutes* altissimis *cum* excelsis.

V. 15. Quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. *Nequaquam legendum est, quibusdam additis*, Quod factum est, quod fecit Dominus, & ostendit nobis.

V. 21. Ut circumcideretur puer. *Non omittas* τὸ puer.

Vers. 26. Nisi priùs videret. *Neque hic omittas adverbium* priùs.

V. 33. Et erat pater ejus & mater mirantes. *Interpres dedit singulare* erat, *non plurale* erant: *dixitque* pater ejus & mater, *non, ut quidam corrigunt*, Joseph & mater ejus.

V. 37. Et hæc vidua usque ad. *Non est addendum verbum substantivum* erat.

V. 38. Qui exspectabant redemptionem Israel. *Pro fœminino* redemptionem, *nullo modo legendum est masculinum* redemptorem.

Vers. 40. Et confortabatur. *Non addas* spiritu.

Ibidem. Et gratia Dei erat in illo. *Non substituas* cùm *pro* in.

Vers. 50. Et ipsi non intellexerunt verbum. *Non est omittendum* τὸ verbum.

V. 51. In corde suo. *Non præponas participium* conferens, *quod quidam, acceptum ex versu superiori* 19.

CAP. III. *vers.* 9. Jam securis ad radicem arborum posita est. *Non mutes singulare* radicem, *cum plurali* radices; *multoque minus plurale* arborum, *cum singulari* arboris.

V. 16. Veniet autem fortior me. *Non addas*, post me, *quod Marci est cap.* 1. *v.* 7.

V. 19. De Herodiade uxore fratris sui. *Non addas Latine* Philippi.

Vers. 22.

V. 22. In te complacui mihi. *Pro prima persona* complacui, *est in aliis plerisque libris tertia* complacuit.

V. 31. Qui fuit Melea. *Non scribas* Melcha, *media vocali e mutata in consonantem, mutam inquam adspiratam* ch.

CAP. IV. *vers.* 1. Regressus est à Jordane. *Non est mutandum* regressus est, *quod est* revertit, *cum* egressus est *sive exiit*.

Ibidem. Et agebatur à spiritu in desertum. *Non mutes* à *cum* in, *neque quartum casum* desertum *in sextum* deserto.

Vers. 2. Et consummatis illis esuriit. *Non addas* postea.

Vers. 7. Tu ergo si adoraveris. *Non hic addas* procidens, *quod ex Matthæo quidam*.

V. 9. Super pinnam templi. *Matthæi est* pinnaculum, *Lucæ* pinnam.

Vers. 14. Et regressus est Jesus. *Ita legendum est* regressus, *quod est reversus*, *non* egressus *aut* ingressus. *Simile supra vers.* 1.

Vers. 23. Quanta audivimus. *Non est præmittendum* Dixerunt Pharisæi ad Jesum.

V. 27. Et nemo eorum mundatus est. *Non addas* à lepra.

Vers. 28. Et repleti sunt omnes in synagoga ira. *Non est omittendum illud* in synagoga.

Vers. 34. Scio te quis sis, sanctus Dei. *Non est mutandum relativum* quis *in conjunctionem* quia.

Vers. 36. Imperat immundis spiritibus. *Non est auferendum epitheton* immundis.

CAP. V. *v.* 17. Et virtus Domini erat ad sanandum eos. *Malè quidam libri pro* eos *pronomine, legunt nomen* infirmos.

Vers. 20. Quorum fidem ut vidit. *Non addas nomen* Jesus, *tametsi Syriacè legatur*.

V. 22. Quid cogitatis in cordibus vestris. *Quidam libri addunt* mala *malè: nam Matthæi illud, non Lucæ est*.

V. 26. Et stupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. *Nullo modo omittenda hæc sunt*.

V. 32. Non veni vocare justos. *Non addas conjunctionem* enim, *quam quidam*.

V. 35. Cum ablatus fuerit ab illis sponsus. *Nec hic præponas conjunctionem* &.

CAP. VI. *vers.* 4. Quos non licet manducare. *Præferendum est præsens* licet, *præterito imperfecto* licebat.

V. 10. Et restituta est manus ejus. *Non addas* sanitati.

Vers. 11. Quidnam facerent Jesu. *Non præponas præpositionem* de *ante nomen* Jesu.

V. 17. Et descendens cum illis. *Hujus loco quidam legunt* Et descendens Jesus de monte, *quod ex officio ecclesiastico acceptum esse clarum est*.

Vers. 24. Quia habetis consolationem vestram. *Præferenda est conjunctio* quia *relativo* qui.

V. 26. Væ cùm benedixerint vobis homines. *Nec post* væ *adjicias alterum* vobis; *nec ante* homines *præponas* omnes.

Ibidem. Secundùm hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum. *Ut non est omittenda conjunctio* enim: *ita nec vox* prophetis *substituenda est, pro contraria* pseudoprophetis, *id est, falsis prophetis, quod quidam hic faciunt, ex loco simili supra vers.* 23.

V. 33. His qui vobis benefaciunt. *Sic legendum est, non ut quidam*, his qui vos diligunt.

V. 38. Eadem quippe mensura. *Non legas* verò *pro* quippe.

V. 42. Ipse in oculo tuo trabem non videns. *Noli mutare participium* videns *cum verbo* vides.

V. 45. De malo thesauro. *Non repetas* cordis sui.

V. 46. Quid autem vocatis me. *Non legas* enim *pro* autem.

V. 48. Fundata enim erat supra petram. *Non addas* firmam.

CAP. VII. *vers.* 3. Et salvaret servum ejus. *Multi codices legunt* sanaret.

Vers. 27. Hic est de quo scriptum est. *Non addas* enim, *quod quidam ex Matthæo*.

V. 28. Qui autem minor est in regno Dei. *Secundum Matthæum est* in regno cælorum.

V. 32. Cantavimus vobis tibiis. *Non est hic omittenda vox* tibiis, *ut secundum Matthæum*.

Vers. 33. Venit enim Joannes. *Non mutes* enim *cum* autem.

V. 37. Quòd accubuisset in domo Pharisæi. *Non est addenda vox* Jesus.

V. 44. Et capillis suis tersit. *Pro* suis, *non scribas* capitis sui, *tametsi ita sit Græcè*.

V. 45. Hæc autem ex quo intravit. *Retinenda est persona tertia* intravit, *ex correctione Romana, nequaquam admittenda prima* intravi.

CAP. VIII. *v.* 3. Quæ ministrabant ei. *Singulare* ei *præfertur plurali* eis, *quod ab aliis legitur*.

Vers. 4. Cùm turba plurima convenirent. *Alii legunt numero singulari* conveniret.

V. 14. Nam qui supra petram, qui cùm audierint. *Non interponas* hi sunt.

Ibidem. Qui ad tempus credunt. *Præferendum est relativum* qui *conjunctioni* quia.

V. 18. Videte ergo quomodo audiatis. *Non est mutandum* quomodo *cum* quid: *hoc enim Marci, illud Lucæ est*.

V. 19. Et non poterant adire eum præ turba. *Cave pro* adire, *quod est accedere, scribas* audire, *quod est audere*.

V. 23. Et complebantur. *Spurium est quod quidam codices legunt* compellebantur *seu cogebantur, pro* complebantur, *quod est, implebantur*.

Vers. 29. Agebatur à dæmonio in deserta. *Non mutes plurale* deserta *cum singulari* deserto.

V. 40. Erant enim omnes exspectantes eum. *Conjunctio ætiologica* enim *non est mutanda cum adversativa* autem.

V. 46. Nam ego novi virtutem de me exiisse. *Non addas* & *ante* ego.

V. 49. Noli vexare illum. *Non substituas* magistrum *pro* illum.

Vers. 55. Et jussit illi dari manducare. *Non mutes passivum* dari *in activum* dare.

CAP. IX. *v.* 3. Nihil tuleritis in via. *Non mutes casum sextum* via *in quartum* viam.

V. 6. Circuibant per castella. *Non est omittenda præpositio* per.

Vers. 15. Et discumbere fecerunt omnes. *Quidam legunt* & discubuerunt omnes.

V. 19. Et dixerunt: Joannem Baptistam. *Non est interponenda vox* alii, *quæ Evangelii secundum Matthæum est*.

Vers. 49. Quia non sequitur nobiscum. *Non est addendum pronomen* te *verbo* sequitur.

Vers. 50. Et ait ad illum Jesus. *Non est mutandum singulare* illum *cum plurali* illos.

Sequitur: Nolite prohibere. *Non est præponendum* Sinite illos &, *id quod aliunde quidam huc adsciverunt*.

Sequitur: Qui enim non est adversum vos, pro vobis est. *Non mutes pronomina secunda persona*, vos vobis, *in prima* nos nobis.

V. 54. Et consumat illos? *Quod sequitur in quibusdam libris* sicut & Elias fecit, *non est Latinæ editionis*.

V. 56. Filius hominis non venit animas perdere. *Non addas voci* animas *genitivum* hominum.

V. 57. Sequar te quocumque ieris. *Non subdas* Domine.

V. 58. Ubi caput reclinet. *Non addas pronomen* suum.

V. 61. Renunciare his quæ domi sunt. *Alii libri, masculino genere legunt* his qui domi sunt.

CAP. X. *vers.* 1. Et alios septuaginta duos. *Et infra v.* 17. Reversi sunt autem septuaginta duo. *Ut Græcè non est addendum, ita Latinè non est omittendum*, duos, *aut mutandum cum* viros.

V. 4. Nolite portare sacculum. *Non est addenda conjunctio* ergo.

Vers. 9. & 11. Appropinquavit. *Præteritum servandum est utroque loco, non mutandum cum futuro*.

V. 10. In quamcumque autem civitatem. *Non videtur omittendum* autem, *quod etiam Græcè & Syriacè legitur*.

V. 13. Væ tibi Corozain. *Non est mutandum extremum elementum hujus nominis proprii* n *in* m, *id est, tertia liquidarum in secundam*.

Vers. 21. In ipsa hora exultavit spiritu sancto. *Non omittas epitheton* sancto.

V. 39. Suscipiens autem Jesus. *Cave ne pro* suscipiens, *quod est respondendi partes accipiens, scribas* suspiciens, *quod est, sursum adspiciens*.

CAP. XI. *v.* 2. Pater, sanctificetur nomen tuum. *Quod quidam, nomini* pater, *addunt* noster qui es in cælis, *non est hujus loci*.

Sequitur: Adveniat regnum tuum. *Similiter non est hujus Evangelii, quod subjiciunt multi* Fiat voluntas tua, sicut in cælo & in terra: *prout discere licet ex nostris in varias Bibliorum lectiones Notationibus*.

V. 4. Et ne nos inducas in tentationem. *Denique nec hoc, quod in quibusdam exemplaribus sequitur*, Sed libera nos à malo, Amen, *a Luca fuit additum*.

V. 13. Quantò magis Pater vester. *Non addas* cælestis.

V. 24. Ambulat per loca inaquosa. *Non est legendum* per loca arida: *est enim Evangelii secundum Matthæum*.

V. 36. Si ergo totum corpus tuum. *Non est omittenda vox* totum.

V. 42. Sed væ vobis Pharisæis. *Non est mutandus dativus* Pharisæis *cum vocativo* Pharisæi.

Sequitur: Quia decimatis mentham. *Præferenda est conjunctio* quia *relativo* qui.

V. 46. Quia oneratis homines. *Idem est de hoc loco judicium*.

V. 51. A sanguine Abel. *Non addas* justi, *quod Matthæi est cap.* 23. *v.* 35.

V. 53. Cùm autem hæc ad illos diceret. *Non omittat conjunctionem* autem.

CAP. XII. *v.* 1. Multis autem turbis circumstantibus. *Non legas* concurrentibus.

V. 2. Nihil autem opertum est. *Non est præferenda conjunctio causalis* enim *continuativæ* autem.

V. 27. Considerate lilia. *Non addas* agri, *quod quidam ex Matth.* 6. *v.* 28.

V. 30. Hæc enim omnia gentes mundi inquirunt. *Non est legendum* autem *pro* enim.

Ibidem. Quoniam his indigetis. *Superfluit vox* omnibus, *quam quidam interjiciunt*.

V. 35. Et lucernæ ardentes in manibus vestris. *Non judicarunt Romani Patres hoc omittendum* in manibus vestris.

V. 41. Ait autem ei Petrus. *Non omittas pronomen* ei.

Vers. 43. Quem cùm venerit Dominus. *Interpres non addidit pronomen* ejus, *tametsi legatur Græcè & Syriacè*.

V. 44. Verè dico vobis. *Non est hic legendum*

gendum amen *pro* verè ; *sed secundùm Matthæum*.

V. 47. Et non præparavit. *Non est addendum pronomen* se, *licèt fortè subaudiendum*.

V. 49. Et quid volo nisi ut accendatur? *Non est hic omittenda conjunctio* ut.

V. 54. Dicebat autem & ad turbas. *Non auferas medium* & *pro etiam positum*.

V. 58. Ne fortè trahat te ad judicem. *Non hic legendum est* tradat, *pro* trahat, *sed mox* tradat te exactori.

CAP. XIII. *vers.* 4. Sicut illi decem & octo. *Nec præponas nec postponas conjunctionem* & *adverbio* : cut.

Vers. 5. Sed si pœnitentiam non egeritis. *Hic* egeritis, *supra v.* 3. habueritis, *dixit Interpres*.

V. 15. Hypocritæ, unusquisque vestrùm. *Præferendum est plurale* hypocritæ, *singulari* hypocrita.

Vers. 18. Et cui simile æstimabo illud. *Pro simplici* æstimabo, *non legas compositum* existimabo.

Vers. 24. Quærent intrare & non poterunt. *Non est mutandum futurum* quærent *cum præsenti* quærunt.

V. 25. Incipietis foris stare. *Non est præponenda conjunctio* & *verbo* incipietis.

V. 27. Omnes operarii iniquitatis. *Hujus loco non est scribendum* maledicti in ignem æternum.

V. 30. Et ecce sunt novissimi, qui erunt primi, & sunt primi, qui erunt novissimi. *Non mutes futurum* erunt *hic repetitum, in præteritum imperfectum* erant.

V. 34. Et lapidas eos qui mittuntur ad te. *Non vertas præsens* mittuntur *in præteritum* missi sunt : *hoc enim Matthæi, illud Lucæ est*.

Vers. 35. Ecce relinquetur vobis. *Non omittas pronomen* vobis.

CAP. XIV. *v.* 12. Neque vicinos divites. *Non est interficiendum alterum* neque, *ante* divites.

V. 14. In resurrectione justorum. *Non scribas* retributione *pro* resurrectione.

V. 15. Beatus qui manducabit panem in regno Dei. *Non mutes futurum* manducabit *cum præsenti* manducat.

V. 27. Et qui non bajulat crucem suam & venit post me, non potest meus esse discipulus. *Nequaquam omittendus est iste versiculus, prout a quibusdam omittitur*.

Vers. 28. & 30. Non prius sedens. *Ponferendum est* non, *ipsi* nonne, *quod quidam habent*.

V. 34. Si autem sal evanuerit. *Non addas* quoque.

CAP. XV. *vers.* 8. Si perdiderit drachmam unam. *Non est præmittenda* & *conjunctio*.

Ibidem. Et everrit domum. *Ita rectè emendarunt Romani Correctores*, everrit, *quod est, scopis mundat* (*quo modò Interpres eamdem ipsam vocem Græcam vertit supra* 11. *v.* 25.) *pro eo quod plerique omnes libri habent* evertit, *quod est, turbat*. *Vocum similitudo depravandi occasionem indoctis præbuit*.

Ibidem. Donec inveniat. *Non addas* eam.

V. 14. Et postquam omnia consummasset. *Non scribas* consumpsisset *tertiæ conjugationis, pro* consummasset *primæ, quamquam hoc per illud rectè explicetur*.

V. 19. Jam non sum dignus. *Non præponas* & *conjunctionem*.

V. 24. Et cœperunt epulari. *Non est addendum* omnes.

V. 28. Pater ergo illius. *Non mutes* ergo *cum* autem.

Vers. 31. At ipse dixit illi. *Non est legenda conjunctio copulativa* & *loco adversativæ* at.

CAP. XVI. *vers.* 1. Et ad discipulos. *Non omittas* & *pro etiam positum*.

V. 6. At ille dixit. *Non est mutandum præteritum* dixit *cum præsenti* dicit.

V. 11. Quod verum est quis credet vobis? *Noli scribere* credat, *pro futuro* credet ; *multo minus* vestrum, *pro verum, quod opponitur iniquo, quemadmodum versu proximo* vestrum *alieno opponitur*.

V. 18. Omnis qui dimittit uxorem suam. *Non præponas conjunctionem* &.

Vers. 20. Et lingebant ulcera ejus. *Servandum est* ulcera, *quod est* ἕλκη, *non substituendum* vulnera.

CAP. XVII. *vers.* 3. Si peccaverit in te frater tuus. *Non auferas medium illud* in te.

V. 7. Servum arantem, aut pascentem. *Quod sequitur, in quibusdam libris* oves, *in quibusdam* boves, *superfluit utrumque, quamquam prius melius sit*.

V. 26. Similiter sicut factum est. *Non est omittendum adverbium* sicut.

V. 31. In illa hora, qui fuerit in tecto. *Non commutes* hora *cum* die.

CAP. XVIII. *vers.* 9. Parabolam istam. *Non subdas* dicens.

V. 13. Deus propitius esto mihi peccatori. *Minimè addendum est* Amen.

V. 15. Quod cùm viderent discipuli. *Non est mutandum neutrum* quod *cum masculino* quos.

V. 28. Ait autem Petrus. *Non addas pronomen* ei.

V. 31. Assumpsit autem Jesus duodecim. *Nec hic addas* discipulos suos, *quod quidam ex Matthæo*.

V. 35. Cùm appropinquaret Jericho. *Postremo nec hic interjicias nomen* Jesus.

CAP. XIX. *vers.* 8. Dixit ad Dominum. *Non substituas* Jesum *pro* Dominum.

V. 9. Eò quòd & ipse filius sit Abrahæ. *Non est omittendum* &.

V. 23. Cum usuris utique exegissem illam. *Non mutes fœmininum* illam *cum neutro* illud.

V. 29. Et factum est cùm appropinquasset. *Non subjicias nomen* Jesus.

V. 30. Ite in castellum quod contra est. *Voci* contra *non est addendum pronomen* vos, *quod ex prioribus Evangelistis quidam huc adscripserunt*.

V. 37. Cœperunt omnes turbæ discipulorum. *Indigna correctio*, discipulorum, *quod est* discentium, (*ut & in quibusdam libris* discentium *legitur*) *pro* descendentium, *quod est in plerisque*.

V. 46. Quia domus mea domus orationis est. *Hic legitur* est ; *secundum Matthæum & Marcum* vocabitur.

CAP. XX. *vers.* 3. Interrogabo vos & ego. *Non legas præsens* interrogo *loco futuri*.

V. 9. Homo plantavit vineam. *Boni libri omittunt* quidam.

V. 10. Et in tempore. *Quidam addunt* vindemiæ *aut* fructuum : *verùm hæc ex commentario in textum irrepserunt*.

V. 21. Et non accipis personam. *Non est addenda vox* hominis.

V. 26. Et mirati in responso ejus. *Non legas numero plurali* responsis.

Vers. 30. Et ipse mortuus est sine filio. *Non mutes numerum singularem in pluralem* filiis.

Vers. 32. Novissimè omnium. *Non commutes adverbium cum nomine* novissima.

Vers. 35. Neque nubent, neque ducent uxores. *Pro futuris non substituas præsentia*, nubunt, ducunt.

V. 36. Neque enim ultrà mori poterunt. *Non est omittenda conjunctio* enim.

CAP. XXI. *vers.* 8. Et tempus appropinquavit. *Futurum* appropinquabit *nequaquam surrogandum est in locum præteriti*.

V. 11. Et signa magna erunt. *Non addas* & tempestates *sive* hyemes, *quod quidam olim subjunxerunt*.

V. 17. Et eritis odio omnibus. *Superfluit, quod in quibusdam libris sequitur*, hominibus.

V. 20. Tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus. *Non est legendum numero singulari* scito, *nec futuro tempore* appropinquabit.

Vers. 36. Fugere ista omnia quæ futura sunt. *Non legas* ventura *pro* futura.

V. 38. Et omnis populus manicabat ad eum. *Quia insolens est vox* manicabat, *quidam eam mutarunt cum* manicabat, *quidam* mane ibat, *quidam cum* mane accelerabat, *quidam denique cum* diluculo veniebat. *his enim modis exponenda est ea vox*.

CAP. XXII. *vers.* 13. Sicut dixit illis. *Non est addendum nomen* Jesus.

V. 19. Quod pro vobis datur. *Non est scribendum* traditur *pro* datur : *nam* traditur *in Apostolo* 1. *Corinth.* 11. *v.* 24. *acceptum est*.

Vers. 20. Hic est calix novum testamentum. *Malè legunt quidam secundo casu* novi testamenti.

V. 31. Ait autem Dominus : Simon, Simon. *Non mutes priorem vocativum* Simon *cum dativo* Simoni.

Vers. 34. At ille dixit. *Non est mutanda conjunctio adversativa* at *cum copulativa* &.

V. 36. Sed nunc qui habet sacculum, tollat. *Non substituas, pro imperativo* tollat, *futurum indicativi* tollet.

V. 37. Dico enim vobis. *Quidam pro* enim *scribunt* autem *malè*.

V. 43. Apparuit autem illi angelus de cælo, confortans eum : & factus in agonia, prolixius orabat. 44. Et factus est sudor ejus, sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. *Hi duo versiculi, temerè olim à quibusdam omissi fuere*.

Vers. 63. Et viri qui tenebant illum. *Non mutes pronomen* illum, *cum nomine* Jesum.

V. 64. Et percutiebant faciem ejus. *Non legas* caput *pro* faciem.

Ibidem. Prophetiza, quis est. *Non interponas* nobis Christe, *quod Matthæi est, cap.* 26. *vers.* 68. *non Lucæ*.

CAP. XXIII. *vers.* 5. Commovet populum. *Non mutes præsens in præteritum* commovit.

Ibidem. Incipiens à Galilæa usque huc. *Non præponas conjunctionem copulativam* &.

V. 9. At ipse nihil illi respondebat. *Ut non est mutandum adversativum* at *cum copulativo* &, *ita non omittendum pronomen* illi : *sed neque* autem *vertendum in* etiam, *aut participium* accusantes *in verbum* accusabant, *ut sequitur* : Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ constanter accusantes eum.

Vers. 15. Nam remisi vos ad illum. *Nequaquam surrogandum est, verbum tertiæ personæ* remisit, *in locum primæ* remisi, *neque pronomen primæ personæ* nos, *in locum secundæ* vos, *inverso verborum ordine, ad hunc modum* : Nam remisit illum ad nos ; *quo modo in quibusdam codicibus legitur*.

Vers. 16. Emendatum ergo illum dimittam. *Vitio librarii, quidam libri habent pronomen* ego, *pro conjunctione* ergo.

V. 35. Et stabat populus spectans. *Retinendum est verbum simplex* spectans, *quod est adspiciens, seu contemplans, non substituendum compositum* exspectans.

Ibidem. Si hic est Christus Dei electus. *Non legas verbum unicum* dilectus, *pro duobus* Dei electus, *ut quidam*.

V. 36. Offerentes ei & dicentes. *Non omittas* & *conjunctionem*.

V. 40. Quòd in eadem damnatione es. *Quia obscurius dixerat Interpres* quod *in* ὅτι, *quidam mutarunt cum* quia, *alii cum* qui.

Vers. 41. Nam digna factis recipimus.

Non

Non mutes præsens recipimus *cum præterito* recepimus.

V. 45. Et obscuratus est sol. *Loco horum verborum, quidam olim scripserunt* sole deficiente; *audacter nimis.*

CAP. XXIV. *vers.* 12. Linteamina sola posita. *Non est omittendum* sola.

Vers. 39. Videte manus meas & pedes. *Non repetas pronomen* meos.

V. 44. Quoniam necesse est impleri omnia. *Passivum* impleri, *malè quidam in activum vertunt*, implere.

V. 49. Et ego mitto promissum Patris mei in vos. *Non mutes præsens* mitto, *cum futuro* mittam.

V. 53. Amen *in fine hujus Evangelii delendum non est.*

JOANNES.

CAP. I. *v.* 3. Et sine ipso factum est nihil; quod factum est, in ipso vita erat. *Consultò illud* quod factum est, *ita est interpunctum, ut & præcedentibus jungi possit, & subsequentibus.*

Vers. 9. Venientem in hunc mundum. *Non omittas pronomen* hunc.

V. 15. Hic erat quem dixi. *Non mutes imperfectum* erat *cum præsenti* est.

Vers. 18. Ipse enarravit. *Non est mutandum verbum compositum cum simplici* narravit.

V. 29. Altera die vidit Joannes. *Retinendum est præteritum* vidit, *non vertendum in præsens* videt.

Ibidem. Ecce qui tollit peccatum mundi. *Singulare* peccatum *non est commutandum cum plurali* peccata.

V. 42. Filius Jona. *Non scribas* Joanna *aut* Joannis *trissyllabum, pro* Jona *dissyllabo, hoc quidem loco.*

Vers. 45. Quem scripsit Moyses in lege, & prophetæ. *Cave legas* & prophetis *sexto casu.*

CAP. II. *v.* 2. Vocatus est autem & Jesus. *Non omittas medium* &.

V. 3. Dicit mater Jesu ad eum. *Præsens* dicit *legendum est, non præteritum* dixit, *cum hoc versu, tum sequentibus omnibus de nuptiis.*

V. 9. Ministri autem sciebant qui hauserant aquam. *Cave ne scribas conjunctionem* quòd *pro relativo* qui.

V. 22. Quia hoc dicebat. *Non addas* de corpore suo.

CAP. III. *vers.* 2. Hic venit ad Jesum nocte. *Non scribas pronomen* eum *loco nominis* Jesum.

V. 17. Filium suum in mundum. *Non omittas* in mundum.

V. 20. Omnis enim qui malè agit, odit lucem. *Non mutes adverbium* malè *cum nomine* mala.

Vers. 22. In terram Judæam. *Alii, converso ordine, scribunt* in Judæam terram.

Vers. 31. Qui est de terra, de terra est, & de terra loquitur. *Non est omittendum medium illud* de terra est, *sive integrè, sive quod ad præpositionem* de.

Vers. 33. Qui accepit ejus testimonium. *Non addas conjunctionem* autem, *nec mutes præteritum* accepit *in præsens* accipit.

V. 36. Non videbit vitam. *Non addas* æternam.

CAP. IV. *v.* 4. Per Samariam. *Superfluit quod quidam libri addant* mediam.

Vers. 6. Hora erat quasi sexta. *Meritò omissa est conjunctio* autem.

V. 18. Et nunc quem habes. *Malè quidam adverbium* nunc *mutarunt cum pronomine* hunc.

V. 30. Exierunt ergo de civitate. *Non est omittenda* ergo *conjunctio.*

V. 33. Dicebant ergo discipuli ad invicem. *Hic non est asciscendum pronomen* ejus.

Vers. 34. Et faciam voluntatem ejus qui misit me. *Non est supponendum nomen* patris mei, *pro pronomine* ejus.

Vers. 36. Et congregat fructum in vitam æternam. *Non est addendum relativum* qui.

V. 37. In hoc enim est verbum verum. *Non redundat conjunctio* enim.

V. 40. Et multò plures crediderunt in eum. *Non omittas* in eum.

Vers. 51. Et nunciaverunt dicentes. *Non addas pronomen* ei.

CAP. V. *vers.* 2. Est autem Jerosolymis probatica piscina. *Non judicarunt Romani Correctores præponendam præpositionem* super, *vel in voce* probatica, *quod multi faciunt.*

Sequitur: Quæ cognominatur. *Non scribas præteritum imperfectum* cognominabatur, *pro præsenti.*

Ibidem. Bethsaida. *Quidam libri impressi habent* Bethesda, *idem Græcis, non dubium, confusio mutata. Lege Notationes nostras in varias Bibliorum lectiones.*

Vers. 9. Et statim sanus factus est homo ille. *Non omittas vocem* homo.

Vers. 10. Qui sanatus fuerat. *Participium* sanatus *non est commutandum cum nomine* sanus.

Vers. 24. Et in judicium non venit. *Non scribas futurum* veniet *pro præsenti* venit.

Sequitur: Sed transiit à morte in vitam. *Pro præterito* transiit, *quidam habent præsens* transit, *quidam futurum* transiet: *sed futurum omnino rejiciendum est.*

Vers. 27. Et potestatem dedit ei judicium facere. *Non addas* &, *aut etiam ante* judicium.

Vers. 30. Non possum ego à meipso facere quidquam. *Pro* ego *pronomine, malè à quibusdam substituitur conjunctio* ergo, *quemadmodum malè mox præponitur conjunctio* sed, *ante* Sicut audio judico: *ut & in fine versus, superfluè additur nomen* patris.

Vers. 36. Quæ dedit mihi pater. *Non omittas pronomen* mihi.

V. 43. Et non accipitis me. *Non commutes præsens* accipitis, *cum præterito* accepistis.

CAP. VI. *vers.* 3. Subiit ergo in montem. *Non est legendum* abiit *pro* subiit.

Vers. 10. Dixit ergo Jesus: Facite. *Non mutes præteritum* dixit *in præsens* dicit.

Vers. 13. Ex quinque panibus hordeaceis. *Non addas* & duobus piscibus, *quod quidam.*

V. 21. Ad terram in quam ibant. *Non omittas* in, *nec mutes* cum ad.

Vers. 23. Gratias agente Domino. *Infigant emendatio, qua ablativus* agente *& vox* Domino, *restituta sunt, in locum nominativi* agentes *& vocis* Deo, *qua plerisque vitiose leguntur.*

Vers. 28. Ut operemur opera Dei. *Non addas* bona.

V. 33. Panis enim Dei est. *Non est mutanda vox* Dei *cum voce* verus.

Vers. 36. Sed dixi vobis, quia & vidistis me, & non creditis. *Ut non est scribendum præsens* videtis *pro præterito* vidistis: *ita nec præteritum* credidistis, *pro præsenti* creditis.

Vers. 37. Omne quod dat mihi pater ad me veniet. *Non legas præsens* venit *pro futuro* veniet.

Vers. 39. Hæc est autem voluntas ejus. *Conjunctio* autem *non est mutanda cum* enim, *hoc certè loco.*

Ibidem. Non perdam ex eo. *Non addas* quidquam.

V. 43. Nolite murmurare in invicem. *Non est omittenda præpositio* in.

V. 45. Est scriptum in prophetis. *Non legas* proverbiis *pro* prophetis.

V. 65. Qui essent non credentes. *Non auferas negationem medium.*

Vers. 70. Et nos credidimus & cognovimus. *Non est mutandum præteritum* credidimus *cum præsenti* credimus.

Sequitur: Quia tu es Christus filius Dei. *Non addas epithetoa* vivi.

V. 71. Respondit eis Jesus. *Nec hic addas conjunctionem* ergo, *aut verbum* & dixit.

CAP. VII. *vers.* 4. Si hæc facis, manifesta teipsum mundo. *Pro imperativo* manifesta, *cave legas præsens indicativi* manifestas.

V. 8. Ego autem non ascendo ad diem festum istum. *Adverbium negandi* non, *haud commutandum est cum adverbio temporis* nondum, *ut neque præsens* ascendo *cum futuro* ascendam.

V. 25. Nonne hic est quem quærunt interficere? *Non addas* Judæi.

V. 26. Et ecce palam loquitur. *Non est omittendum* &, *nec mutandum cum* atqui, *sed ita exponendum.*

Vers. 29. Ego scio eum, quia ab ipso sum. *Quæ his verbis præmittunt complures libri* Ego autem scio eum, & si dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax, &c. *obelisco jugulanda sunt, ut quæ non hujus sint loci, sed sequentis capitis* 8. *v.* 55.

V. 32. Et miserunt principes. *Non addas* sacerdotum *ex Græco.*

Ibid. Ut apprehenderent eum. *Non substituas nomen* Jesum *pro pronomine* eum.

Vers. 33. Et vado ad eum qui me misit. *Non mutes pronomen* eum *cum nomine* patrem.

V. 34. & 36. Quæretis me. *Non videtur scribendum præsens* quæritis, *pro futuro* quæretis.

Vers. 39. Nondum enim erat spiritus datus. *Participium* datus, *nec omittendum Latinè est, nec mutandum cum nomine* sanctus.

Vers. 46. Sicut hic homo. *Non addas* loquitur, *sed subaudias è proximo.*

V. 52. A Galilæa propheta non surgit. *Retinendum Latinè est præsens* surgit, *non commutandum, vel cum præterito* surrexit, *vel cum futuro* surget.

CAP. VIII. *vers.* 6. Hoc autem dicebant tentantes. *Singulare* hoc *præferendum est plurali* hæc, *quod est in multis libris.*

Vers. 9. Audientes autem. *Non subjicias pronomen* hæc.

Ibidem. Et remansit solus Jesus. *Non omittas nomen* Jesus.

V. 11. Vade & jam amplius noli peccare. *Nec hic omittas adverbium* jam.

Vers. 24. Moriemini in peccatis vestris. *Bis hoc legitur isto versu, semel plurali numero* in peccatis vestris, *iterum singulari* in peccato vestro.

Vers. 25. Principium qui & loquor vobis. *Non facilè mutandum est, relativum masculinum* qui, *in neutrum* quod, *aut in conjunctionem* quia, *vel* quod. *Consulantur Notationes nostræ in varias Bibliorum lectiones.*

V. 27. Quia patrem ejus dicebat Deum. *Nec hic facilè omittenda est vox* Deum.

Vers. 29. Et non reliquit me solum. *Retinendum est præteritum* reliquit, *pro præsenti* relinquit, *quod est in quibusdam libris.*

Vers. 33. Responderunt ei. *Non addas* ergo.

Vers. 38. Ego quod vidi apud patrem meum. *Non facilè omittendum est pronomen* meum.

V. 42. Ego enim ex Deo processi. *Non scribas pronomen* eo *loco nominis* Deo.

V. 54. Quia Deus vester est. *In aliis codicibus est prima persona pronomen* noster.

CAP. IX. *v.* 4. Venit nox. *Non mutes præsens* venit *cum futuro* veniet.

Vers. 8. Itaque vicini. *Non addas pronomen* ejus.

Vers. 11. Vade ad natatoria Siloe. *Ple-*

nique libri, pro neutro plurali natatoria, *scribunt fœmininum singulare* natatoriam.

V. 30. In hoc enim mirabile est. *Non est omittenda conjunctio* enim.

CAP. X. *vers.* 8. Omnes quotquot venerunt. *Non est addendum* ante me, *quod quidam addiderunt ex quibusdam libris Græcis.*

Vers. 9. Ego sum ostium. *Non addas* ovium, *quod non est hujus versus, sed septimi superioris.*

V. 14. Et cognosco meas. *Non interjicias nomen* oves, *quod quidam.*

Vers. 17. Ut iterum sumam eam. *Non mutes conjunctionem causalem* ut *cum copulativa* &.

V. 26. Quia non estis ex ovibus meis. *Non subjicias* sicut dixi vobis, *quamvis Græcè & Syriacè addatur.*

Vers. 29. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est. *Quidam libri mutant neutrum genus cum masculino*, qui dedit mihi, major omnibus est, *sed ex Græco variati.*

Sequitur: Et nemo potest. *Non est addenda conjunctio* ideo.

V. 31. Sustulerunt ergo lapides Judæi. *Ut non est omittenda conjunctio* ergo, *ita nec addendum adverbium* iterum.

V. 36. Vos dicitis, quia blasphemas. *Sic legendum est, secunda persona*, blasphemas.

CAP. XI. *v.* 1. De castello Mariæ & Marthæ sororis ejus. *Retinendus est numerus singularis* sororis, *non substituendus pluralis* sororum.

Vers. 8. Nunc quærebant te Judæi lapidare. *Non mutes* lapidare *cum* interficere.

V. 13. Quia de dormitione somni diceret. *Non scribas duplici* i, somnii.

Vers. 15. Et gaudeo propter vos. *Non est mutandum* & *copulativum cum adversativo* sed.

V. 16. Eamus & nos, ut moriamur cum eo. *Nec hic mutanda est* ut *causativa, cum* & *copulativa conjunctione.*

V. 20. Martha ergo ut audivit. *Rursus quidam libri commutant* ergo *cum* autem, *malè.*

Vers. 29. Surgit citò. *Pro præsenti* surgit *non est substituendum præteritum* surrexit.

V. 32. Non esset mortuus frater meus. *Supra v.* 21. *est hic verborum ordo*: Frater meus non fuisset mortuus.

V. 45. Et viderant quæ fecit Jesus. *Non facilè omittendum est nomen* Jesus.

V. 47. Concilium, & dicebant. *Nec interponas* adversus Jesum.

Sequitur: Quid facimus. *Non est mutandum præsens* facimus *cum futuro* faciemus.

V. 48. Et tollent nostrum locum & gentem. *Quidam libri, geminata conjunctione* &, *legunt* & locum & gentem: *sed errant qui illum collocant ante pronomen* nostrum.

CAP. XII. *v.* 3. Nardi pistici. *Recentiores quidam libri, qui pro neutro* pistici, *legunt fœmininum* pisticæ, *ex Græco mutati sunt.*

Vers. 6. Ea quæ mittebantur portabat. *Male quidam, simplex verbum* portabat, *mutarunt cum composito* exportabat.

V. 7. Ut in diem sepulturæ meæ servet illud. *Recentiores quidam libri, omissa ut conjunctione, scribunt præteritum* servavit, *pro præsenti subjunctivi* servet, *ut Græcæ editioni respondeant. Nostra enim editionis germana lectio, prima illa est, in qua nec mutandus est quartus casus* diem *cum sexto* die.

Vers. 19. Ecce mundus totus post eum abiit. *Legendum est præterito tempore* abiit, *non præsenti* abit.

V. 28. Venit ergo vox de cælo. *Non subdas* dicens.

V. 42. Verumtamen & ex principibus. *Non est omittendum medium* &.

CAP. XIII. *v.* 2. Jam misisset in cor. *Non addas* Judæ.

Ibidem. Judas Simonis Iscariotæ. *Non mutes genitivum* Iscariotæ *cum nominativo* Iscariotes.

Vers. 5. Deinde mittit aquam in pelvim. *Nec hic mutes præsens* mittit *cum præterito* misit.

V. 7. Scies autem postea. *Non est omittenda conjunctio* autem.

V. 8. Si non lavero te, non habebis partem mecum. *Non commutes futurum* habebis, *cum præsenti* habes, *tametsi præsens legatur Græcè.*

V. 12. Et accepit vestimenta sua: cùm recubuisset. *Prima conjunctio* &, *non est transferenda in medium sententiæ, ante* cùm recubuisset.

V. 18. Qui manducat mecum panem. *Cave legas* meum *pro* mecum.

V. 38. Animam tuam pro me pones? *Non legas præsens* ponis, *pro futuro* pones; *nec affirmanda, quod interrogando legendum est.*

CAP. XIV. *v.* 1. Non turbetur cor vestrum. *Ut hic verbis non est præponendum* & ait discipulis suis, *ita non est postponendum* neque formidet, *quod est, non hujus loci, sed versus* 27. *subsequentis.*

V. 6. Ego sum via & veritas & vita. *Non omittas priorem conjunctionem* &.

V. 9. Philippe, qui videt me, videt & Patrem. *In quibusdam libris legitur præterito tempore*, Qui vidit me, vidit & Patrem, *quemadmodum Græcè.*

V. 17. Quia non videt eum. *Hic nequaquam mutandum est præsens* videt *in præteritum* vidit.

Ibidem. Quia apud vos manebit. *Neque hic mutes futurum* manebit *in præsens* manet.

V. 19. Vos autem videtis me. *Tertiò nec hic facilè mutare oportet præsens* videtis *in futurum* videbitis.

CAP. XV. *v.* 2. Tollet eum. *Hoc loco retinendum est futurum* tollet, *non substituendum præsens* tollit.

V. 6. Et arescet, & colligent eum, & in ignem mittent. *Similiter hic, futura servanda sunt, non substituenda præsentia. Porro singulare pronomen* eum, *quidam variant in plurale* eos. *Singulare pronomen, respondet verbo singulari, quod sequitur in Sixtinis & aliis multis libris*, & ardet; *plurale plurali, quod similiter in multis est libris*, & ardent. *Lege Notas nostras in varias lectiones quatuor Evangeliorum Latinas.*

Vers. 21. Sed hæc omnia facient vobis. *Non omittas* omnia.

V. 26. Spiritum veritatis. *Interpres dedit quartum casum, quem Græca patiuntur, non primum* spiritus.

Vers. 27. Et vos testimonium perhibebitis. *Non mutes futurum cum præsenti* perhibetis: *nam præsens Græcè, futuri loco est.*

CAP. XVI. *v.* 7. Expedit vobis ut ego vadam. *Non est interponendum* & *ante* ego.

V. 9. Quia non crediderunt in me. *Pro præterito* crediderunt, *quidam legunt præsens* credunt.

V. 13. Docebit vos omnem veritatem. *Fuit olim quorumdam librorum lectio* Deducet vos in omni veritate; *sed ex alia versione sumpta.*

Vers. 16. Modicum & jam non videbitis me. *Interpres intellexit, præsens* videtis, *quod est Græcè, futuri loco positum.*

V. 19. Cognovit autem Jesus. *In quibusdam libris pro* autem *legitur* ergo.

Ibidem. Quia dixi. *Non addas* vobis.

V. 22. Et gaudium vestrum nemo tollet à vobis. *Non est mutandum futurum* tollet, *cum præsenti* tollit, *tametsi Græcè sit præsens.*

V. 23. Et in illo die me non rogabitis quidquam. *Pro simplici* rogabitis, *non scribas compositum* interrogabitis.

V. 27. Quia vos me amastis. *In aliis libris, pro præterito, est præsens* amatis.

Vers. 32. Et non sum solus. *Non addas* tamen.

CAP. XVII. *vers.* 1. Ut filius tuus clarificet te. *Quidam libri interponunt* & *ante* filius.

Vers. 20. Sed & pro eis. *Hic non omittas* &.

V. 21. Sicut tu pater in me: *Hic non addas* & *ante* tu.

CAP. XVIII. *vers.* 11. Non bibam illum? *Transfodiendum est, quod quidam libri addunt, vis ut*: Non vis ut bibam illum?

V. 13. Erat enim socer Caiphæ. *Non legas* autem *pro* enim.

V. 20. Ego palam locutus sum mundo. *Non addas* in *præpositionem.*

V. 22. Unus assistens ministrorum. *Non est mutandus nominativus* assistens *cum genitivo* assistentium.

V. 28. Adducunt ergo Jesum à Caipha in prætorium. *Cave mutata præpositione, scribas quarto casu* ad Caipham, *pro sexto* à Caipha.

CAP. XIX. *vers.* 3. Et dabant ei alapas. *Quidam pro* alapas *legunt* palmas, *quomodo vertit Interpres Matth.* 26. *vers.* 67.

V. 4. Exivit ergo iterum Pilatus. *Non omittas* ergo.

V. 12. Et exinde quærebat. *Nec hic omittas* & *conjunctionem.*

Ibidem. Omnis enim qui se regem facit. *Denique nec hic omittas* enim.

V. 13. Lithostrotos. *Cave legas* Lichostrotos, *tertia alphabeti littera.*

V. 16. Et eduxerunt. *Non addas pronomen* eum, *quod quidam libri.*

V. 25. Stabant autem juxta crucem Jesu. *Non legas singulare* stabat; *pro plurali* stabant.

V. 26. Et discipulum stantem. *Non omittas participium* stantem, *sed neque mutes cum composito* adstantem.

V. 27. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. *Legendum esse neutrum plurale* sua, *prout Romani Correctores judicarunt, non fœmininum singulare* suam, *olim fusè docuimus in Notationibus nostris.*

V. 30. Et inclinato capite tradidit spiritum. *Quod sequitur in quibusdam exemplaribus.* Cùm autem exspirasset, velum templi scissum est à summo usque deorsum, *superfluit, ex prioribus Evangeliis huc adscitum.*

V. 40. Et ligaverunt illud linteis. *Neutrum* illud *probatum est Romanis Patribus, præ masculino* eum.

V. 42. Posuerunt Jesum. *Non mutes antecedens* Jesum *cum pronomine* eum.

CAP. XX. *v.* 1. Et vidit lapidem sublatum à monumento. *Pro* sublatum *non legas* revolutum: *hoc enim est priorum Evangeliorum.*

V. 2. Tulerunt Dominum. *Non addas pronomen* meum, *quod isto loco non quadrat, sicut quadrat infra, v.* 13.

V. 19. Et stetit in medio. *Non addas* discipulorum.

V. 31. Quia Jesus est Christus filius Dei. *Cave omittas nomen* Christus.

Ibidem. Vitam habeatis. *Non addas* æternam.

CAP. XXI. *vers.* 1. Postea manifestavit se iterum Jesus discipulis. *Non est omittenda vox* discipulis.

V. 4. Quia Jesus est. *Nec mutes nomen* Jesus *cum pronomine* ipse.

V. 6. Mittite in dexteram. *Non addas* ergo.

Ibidem. Miserunt ergo. *Nec hic addas nomen* rete, *sed subaudias.*

Vers. 8. Non enim longè erant à terra.

Non

Non est mutandus numerus pluralis, erant *cum singulari* erat.

V. 35. Et accipit panem & dat eis. *Non sunt scribenda præterita* accepit, dabat, *pro præsentibus*, accipit, dat.

V. 14. Manifestatus est Jesus discipulis suis. *Non omittas pronomen* suis.

V. 15. 16. 17. Simon Joannis. *Non commutes* Joannis *trissyllabum cum dissyllabo* Jona *hoc loco.*

V. 18. Extendens manus tuas. *Non mutes futurum indicativi, cum præsenti conjunctivi* extendas.

Vers. 23. Et non dixit ei Jesus: Non moritur. *Non addas* quia *ante* non moritur.

A C T U S

APOSTOLORUM.

CAP. I. *vers.* 4. Et convescens præcepit eis. *Cave legas* conversans *pro* convescens.

V. 15. Erat autem turba hominum simul. *Correctores non probarunt illam quorumdam emendationem, qui pro* hominum *scripserant* nominum, *tametsi* nominum *sit Græcè.*

CAP. II. v. 4. Et cœperunt loqui variis linguis. *Non scribas* aliis *pro* variis.

V. 22. Sicut & vos scitis. *Non est omittendum modeum* &.

V. 23. Per manus iniquorum affigentes interemistis. *Pro* affigentes, *quod est*, *crucifigentes, errore exensum est in exemplari Romano, addita una littera*, affligentes, *quod est*, *tribulantes.*

V. 33. Effudit hunc quem vos videtis. *Non scribas neutro genere* hoc donum quod, *pro masculino* hunc quem.

CAP. III. *vers.* 11. Cum teneret autem Petrum. *Cave legas* videret, *aut plurale* tenerent, *pro singulari* teneret.

Vers. 12. Quasi nostra virtute, aut potestate. *In multis libris est* pietate *pro* potestate.

Vers. 18. Deus autem quæ prænunciavit. *Retinendum est neutrum plurale* quæ, *non substituendum masculinum singulare* qui.

CAP. IV. v. 2. Et annunciarent in Jesu resurrectionem ex mortuis. *Non mutes ablativum* Jesu *in accusativum.*

Vers. 8. Principes populi & seniores audite. *Non facile omittendum est verbum* audite.

V. 24. Tu es qui fecisti. *Nec hic verbum substantivum* es.

V. 36. Qui cognominatus est Barnabas. *Cave pro* Barnabas, *legas* Barsabas, *id est*, *s semivocalem pro* n *legenda.*

CAP. V. *vers.* 3. Dixit autem Petrus. *Non addas* ad Ananiam *aut* ad eum.

V. 15. Et liberarentur ab infirmitatibus suis. *Verba* liberarentur *non est adjiciendum nomen* omnes.

Vers. 36. Et redacti ad nihilum. *Potius scribendum est plurale* redacti, *quàm singulare* redactus est.

V. 39. Si verò ex Deo est, non poterimus dissolvere illud. *Neutrum* illud, *non est mutandum in masculinum* eos.

V. 40. Ne omnino loquerentur. *Correctores addiderant* omnino.

CAP. VI. *vers.* 5. Et Nicanorem & Timonem. *Pro* Timonem *non scribas* Timotheum, *nomen discipuli Pauli.*

CAP. VII. *vers.* 5. Sed repromisit. *Græcum & positum est loco* sed, *more Hebræo.*

V. 14. Et omnem cognationem suam. *Non est omittendum pronomen* suam.

Vers. 35. Quis te constituit principem & judicem. *Loco nominis trissyllabi* judicem, *non oportet scribere dissyllabum* ducem.

Vers. 44. Tabernaculum testimonii fuit cum patribus nostris in deserto. *Non est omittenda præpositio* cum.

V. 48. Sicut propheta dicit. *Pro* propheta *non scribas* per prophetam.

V. 51. Vos semper Spiritui sancto resistitis. *Non mutes præsens* resistitis *in præteritum* restitistis.

Vers. 55. Et filium hominis stantem à dextris Dei. *Non addas* virtutis *ante* Dei.

V. 60. Obdormivit in Domino. *Patres non judicarunt prætermittendum illud* in Domino.

CAP. VIII. v. 11. Propter quod multo tempore magiis suis dementasset eos. *Pro substantivo* magiis, *non est legendum adjectivum* magicis, *nec addendum* artibus.

Vers. 12. De regno Dei in nomine Jesu Christi. *Præpositionem* in *alii mutant in conjunctionem* &.

V. 36. Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? *Neutrum* quid *commutandum haud est cum masculino* quis.

CAP. IX. *vers.* 7. Et ibi dicetur tibi. *Correctores addiderunt adverbium* ibi, *tum hoc versu, tum 9. proximo*: Et erat ibi tribus diebus.

V. 20. Et continuò in synagogis prædicabat Jesum. *Adverbio* continuo *non subjicias* ingressus, *nec mutes ablativum* synagogis *in accusativum.*

V. 23. Consilium fecerunt in unum Judæi. *Non facilè omittas* in unum.

V. 25. Accipientes autem eum discipuli nocte. *Non addas pronomen* ejus *nomini* discipuli.

Vers. 32. Dum pertransiret universos. *Non est auferenda præpositio* per, *ex verbo* pertransiret.

Vers. 34. Ænea, sanat te Dominus Jesus Christus. *Præsens indicativi* sanat *non est vertendum in præsens imperativi* sanet.

Vers. 38. Cùm autem propè esset Lydda ad Joppen. *Alii, mutata præpositione, scribunt ablativum* ab Joppe; *parvo discrimine.*

CAP. X. *vers.* 4. Quid est Domine. *Multi, mutatis genere neutro in masculinum, & persona tertia in secundam, legunt* Quis es Domine, *minus rectè.*

V. 15. Quod Deus purificavit. *Non mutes singulare* quod *in* quæ *plurale.*

V. 25. Et procidens ad pedes ejus adoravit. *Non subjicias pronomen* eum.

V. 41. Postquam resurrexit à mortuis. *Quod sequitur in quibusdam libris* per dies quadraginta, *superfluit.*

CAP. XI. *vers.* 23. In proposito cordis. *Alii libri omittunt præpositionem.*

Vers. 25. Profectus est autem Barnabas Tarsum. *Non auferas nomen* Barnabas.

CAP. XII. v. 4. Tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum. *Nec priori participio addas conjunctionem* tradensque: *nec posteriori præpositionem cum pronomine* ad custodiendum eum.

V. 13. Processit puella ad audiendum. *Pro* audiendum *non substituas* videndum, *quod est*, *aspiciendum.*

Vers. 16. Cùm autem aperuissent. *Non addas* ostium.

CAP. XIII. v. 7. Cui nomen erat Barjesu. *Legendum est* Barjesu, *non, dempta semivocali* s, Barieu.

V. 21. Et dedit illis Deus Saul. *Non est omittendum nomen* Deus.

V. 33. Quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris. *Pro* nostris *prima persona, non scribas* vestris *secunda, nec* suis *tertia nec denique* Israel.

Ibidem. Sicut & in Psalmo secundo scriptum est. *Non facilè, vel omittas* secundo, *vel mutes cum* primo: *qua de re legere licet Notationes nostras.*

Vers. 37. Quem verò Deus suscitavit à mortuis. *Patres non judicarunt auferendum illud* à mortuis.

V. 38. Et ab omnibus, quibus non potuistis. *Non est prætermittenda præposita his verbis conjunctio* &.

Vers. 43. Et colentium advenarum. *Non addas participio* colentium *nomen* Deum.

CAP. XIV. v. 2. Adversus fratres. *Non subjicias* Deus autem pacem fecit.

V. 6. Et ibi evangelizantes erant. *Non facilè addenda sunt subsequentia in quibusdam codicibus verba*: Et commota est omnis multitudo in doctrina eorum: Paulus autem & Barnabas morabantur Lystris.

Vers. 9. Surge super pedes tuos rectus. *Nec his verbis facilè præponenda sunt hæc*: Tibi dico, in nomine Domini nostri Jesu Christi.

V. 16. Implens cibo & lætitia corda nostra. *Non mutes* nostra *prima persona in* vestra *secunda.*

V. 18. Lapidantesque Paulum. *In quibusdam libris legitur* & lapidato Paulo, *explicationis gratia.*

Vers. 24. Et loquentes verbum Domini in Perge. *Non est mutandus ablativus in accusativum* Pergen.

CAP. XV. v. 23. Scribentes per manus eorum. *Non subjicias, quod quidam,* epistolam continentem hæc, *superfluit enim.*

V. 38. Et non isset cum eis in opus. *Nec hic addendum est* quò missi fuerant.

Vers. 41. Præcipiens custodire præcepta Apostolorum & seniorum. *Hæc verba à veteribus manuscriptis minime prætermittuntur, quamvis Græci absint.*

CAP. XVI. *vers.* 1. Pervenit autem Derben. *Non interjicias præpositionem* in.

Ibidem. Filius mulieris Judææ fidelis. *Observanda digna correctio, qua pro nomine appellativo* viduæ, *repositum est nomen proprium* Judææ.

V. 12. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot conferentes. *Alii boni libri legunt* consistentes.

Vers. 22. Et magistratus, scissis tunicis eorum. *Non est præponenda conjunctio* & *participio* scissis, *nec* eorum *mutandum cum* suis.

V. 29. Procidit Paulo & Silæ ad pedes. *Legendum est præteritum* procidit, *à cado, non præsens* procedit, *à cedo.*

CAP. XVII. v. 4. Et de colentibus gentilibusque. *Correctores addiderunt conjunctionem encliticam voci* gentilibus.

Vers. 17. Ad eos qui aderant. *Pro* aderant, *ab adsum, non scribas* adierant *ab adeo, multòque minus* audierant *ab audio.*

V. 18. Quid vult seminiverbius hic dicere? *Vox una* seminiverbius, *formata ad similitudinem Græca* σπερμολόγος, *non est circumscribenda duabus* seminator verborum.

V. 22. Per omnia quasi superstitiosiores vos video. *Comparativus* superstitiosiores, *non est mutandus in positivum* superstitiosus.

CAP. XVIII. *vers.* 4. Et disputabat in synagoga per omne sabbatum, interponens nomen Domini Jesu, suadebatque Judæis & Græcis. *Nequaquam omittendus est versus iste.*

V. 10. Et nemo apponetur tibi ut noceat te. *Hoc alii exposuerunt, scribentes hunc in modum*: Et nullus nocere poterit tibi.

Vers. 11. Sedit autem ibi. *Non omittas* ibi.

V. 15. De verbo & nominibus & lege vestra. *Ablativi* lege vestra, *non sunt mutandi in genitivos* legis vestræ.

V. 18. Navigavit in Syriam. *Non omittas* in *præpositionem.*

V. 24. Alexandrinus genere. *Alii exponentes quid sit* genere, *scripserunt* natione.

CAP. XIX. *vers.* 9. Maledicentes viam Domini. *Non omittas* Domini.

V. 12. Sudaria & semicinctia. Alii pro copulativa & scribunt disjunctivam vel.

Verf. 14. Erant autem quidam Judæi Scevæ principis sacerdotum septem filii. Alii libri præponunt Scevæ, postponunt Judæi.

V. 16. Et insiliens in eos homo. Commentior est hic verborum ordo, illo quo homo ponitur ante in eos.

V. 20. Et confirmabatur. id est, confortabatur, ut quidam legunt.

V. 21. Dicens, quoniam postquam fuero ibi. Non oportet omittere quoniam, tametsi sensui superfluat.

CAP. XX. verf. 4. Comitatus est autem eum Sopater Pyrrhi Beroensis. Legendum est Sopater trisyllabum, non addita una syllaba, Sosipater quadrisyllabum.

V. 14. Cum autem convenisset nos in Asson. Scribendum est convenisset, potius quàm invenisset.

Verf. 16. Ut diem Pentecostes faceret Jerosolymis. Genitivus Pentecostes non est mutandus in accusativum Pentecosten.

CAP. XXI. verf. 7. Nos verò navigatione expleta. Pro expleta non scribas explicita.

Verf. 16. Mnasonem quemdam Cyprium. Non mutes Mnasonem in Jasonem, id est, liquidas duas in unam i consonantem.

Verf. 39. Non ignotæ civitatis municeps. Quidam legunt civis, explicare volentes quid sit municeps.

CAP. XXII. v. 3. Natus in Tarso Ciliciæ. Non est omittenda præpositio in.

V. 12. Ab omnibus cohabitantibus Judæis. Compositum cohabitantibus non est mutandum cum simplici habitantibus.

Verf. 28. Ego multa summa civilitatem hanc consecutus sum. Non civitatem, sed civilitatem, legendum est, quinque syllabis.

CAP. XXIII. verf. 23. Et vocatis duobus Centurionibus. Pro verbo simplici vocatis, non scribas compositum convocatis.

V. 24. Ut imponentes Paulum, salvum perducerent. Non interponas pronomen eum ante salvum.

V. 29. Nihil verò dignum morte, aut vinculis habentem criminis. Genitivus criminis non est mutandus in accusativum crimen.

V. 30. Misi eum ad te, denuntians & accusatoribus. Ita interpungendum est, ut participium denuntians, jungatur sequentibus, non præcedentibus.

V. 31. Milites ergo. Non mutes ergo cum verò.

CAP. XXIV. v. 6. 7. Quem & apprehensum voluimus secundum legem nostram judicare: superveniens autem tribunus Lysias, cum vi magna eripuit eum de manibus nostris, jubens accusatores ejus ad te venire. Non sunt hæc omittenda judicio Patrum, prout à quibusdam omittuntur omnia, exceptis primis duobus verbis, isthis hac ratione: Quem apprehendimus.

V. 18. Neque cum tumultu. Quæ subjiciuntur in quibusdam exemplaribus: Et apprehenderunt me, clamantes & dicentes, Tolle inimicum nostrum; ut superflua auferenda Patres censuerunt.

CAP. XXV. v. 16. Quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam. Alii libri scribunt donare, quod est, largiri, quemodo & Græce legitur χαρίζεσθαι: sed quia Græcè additur εἰς ἀπώλειαν in interitum, sive perditionem, interpres, donare ad perditionem, intelligitur interpretatus, damnare, seu condemnare, prout Patres correxerunt.

CAP. XXVI. verf. 3. Maximè te scientem omnia, & quæ apud Judæos sunt consuetudines, & quæstiones. Nihil opus est mutare neutrum omnia in fœmininum omnes, modo non omittatur conjunctio & subsequens, prout omitti non debet.

Verf. 7. In quam duodecim tribus nostræ. Non mutes accusativum quam in ablativum qua.

V. 17. Eripiens te de populo & gentibus. Singularem numerum populo, non commutes cum plurali populis.

Verf. 21. Comprehensum tentabant interficere. Non addas volentes me ante interficere.

CAP. XXVII. v. 2. Ascendentes navem Adrumetinam. Non augeas vocem Adrumetinam littera n medio adjecta.

Sequitur: Incipientes navigare. Plurale primi casus incipientes, non mutes in singulare quarti casus incipientem.

Verf. 9. Eò quòd & jejunium jam præteriisset. Non est omittendum medium illud &.

Sequitur: Consolabatur eos Paulus. Neque hic omittendum pronomen eos.

V. 18. Valida autem nobis tempestate jactatis. Alii pro nomine valida scribunt adverbium validè.

CAP. XXVIII. v. 1. Quia Melita insula vocabatur. Non scribas Mitylene quadrisyllabum, pro trisyllabo Melita.

Verf. 6. Diu autem illis exspectantibus. Non mutes exspectantibus in sperantibus.

Verf. 17. Nihil adversus plebem faciens. Cave scribas legem, pro plebem, quod est, populum.

EPISTOLA
AD
ROMANOS.

CAP. I. verf. 27. Exarserunt in desideriis suis in invicem. Non omittas in ante invicem.

Verf. 28. Ut faciant ea quæ non conveniunt. Plurale conveniunt præferendum est singulari convenit.

V. 32. Et non solùm qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus. Non magis omittas primum &, quàm duplex qui subsequens.

CAP. II. verf. 1. Eadem enim agis quæ judicas. Non facilè mutes neutrum quæ in masculinum qui.

V. 4. Ignoras quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit? Correctores prætulerunt verbum ignoras participio ignorans.

V. 7. Gloriam & honorem & incorruptionem quærunt. Et hic Correctores prætulerunt verbum quærunt participio quærentibus.

Verf. 15. Et inter se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus. Correctores, pro more sermonis Latini, receperunt ablativos, quorum loco alii legunt genitivos, more Græco.

CAP. III. v. 3. Numquid incredulitas illorum fidem Dei evacuabit? Non mutes futurum evacuabit in præteritum evacuavit.

Verf. 25. Quem proposuit Deus propitiationem. Nec hic mutes fœmininum propitiationem in masculinum propitiatorem.

CAP. IV. verf. 2. Si enim Abraham ex operibus justificatus est. Nomini operibus non addas legis.

V. 9. Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantùm manet. Non auferas, vel adverbium tantum, vel verbum manet.

Verf. 17. Ante Deum cui credidit. Non mutes personam tertiam in secundam credidisti.

V. 18. Sic erit semen tuum. Quod sequitur in multis libris sicut stellæ cæli & arena maris, sujectum est.

Verf. 19. Cùm jam ferè centum esset annorum. Non omittas adverbium jam.

CAP. V. v. 8. Quoniam cùm adhuc peccatores essemus. Non interponas conjunctionem si inter quoniam & cùm.

Sequitur: Secundùm tempus Christus pro nobis mortuus est. Correctores judicarunt non esse prætermittendum illud secundùm tempus.

CAP. VI. v. 3. An ignoratis. Non est addendum fratres.

V. 6. Et ultrà non serviamus peccato. Non est mutandum & copulativum cum ut consecutivo.

Verf. 17. In quam traditi estis. Nec hic mutandus est accusativus quam in ablativum qua.

CAP. VII. v. 15. Non enim quod volo bonum hoc ago, sed quod odi malum illud facio. Ratum Patres censuerunt non esse auferendas voces bonum & malum, quæ in plerisque Latinis libris leguntur.

V. 25. Gratia Dei. Non interponas conjunctionem autem, multoque minus vertas genitivum Dei, in dativum Deo.

CAP. VIII. verf. 7. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo. Non scribas inimicitia est in Deum.

V. 38. Neque principatus, neque virtutes. Nec addas neque potestates, nec substituas loco hujus neque virtutes.

Ibidem. Neque fortitudo. Correctores non judicarunt hoc prætereundum, de quo legi possunt nostræ Notationes.

CAP. IX. v. 1. Veritatem dico in Christo. Non addas Jesu.

Verf. 10. Non solum autem illa. Non est mutandum illa fœmininum in masculinum illi.

V. 15. Et misericordiam præstabo cujus miserebor. Non mutes genitivum cujus in dativum.

CAP. X. v. 21. Ad populum non credentem & contradicentem. Non subjicias pronomen mihi, quod multi.

CAP. XI. v. 4. Qui non curvaverunt genua ante Baal. Non omittas has duas voculas ante Baal.

Verf. 6. Secundùm electionem gratiæ. Non subjicias Dei.

V. 9. Fiat mensa eorum in laqueum. Non est hic inserendum coram ipsis.

V. 19. Dices ergo: fracti sunt rami. Retinendum est futurum dices, non substituendum præsens dicis.

V. 30. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate. Correctores prætulerunt ablativum incredulitate, et quem alii libri legunt accusativo incredulitatem.

CAP. XII. verf. 3. Et unicuique sicut divisit Deus mensuram fidei. Non est auferenda conjunctio &, quam Correctores addiderunt.

Verf. 10. Charitate fraternitatis invicem diligentes. Retinendus est ablativus charitate, non surrogandus accusativus charitatem, quod docuimus & nos in Notationibus.

Verf. 11. Domino servientes. Olim, ante Hieronymianam correctionem, Latini libri ferè legebant Tempori servientes; quemadmodum & versu 13. subjequente, Memoriis, pro Necessitatibus, sanctorum communicantes.

V. 19. Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Ut servandus est nominativus vindicta, loco accusativi qui vulgò legitur: ita non est præponenda conjunctio & ante pronomen ego.

CAP. XIII. verf. 1. Quæ autem sunt, à Deo ordinatæ sunt. Fœmininum ordinatæ non est commutandum cum neutro ordinata.

Verf. 5. Ideo necessitate subditi estote. Præferendus est ablativus necessitate dativo necessitati.

Verf. 10. Dilectio proximi malum non operatur. Et hic præferendus genitivus dativo proximo.

V. 12. Nox præcessit. *Non mutes* præcessit *in* processit, *id est, diphthongum* æ *in vocalem quartam*.

CAP. XIV. *v.* 9. Ut & mortuorum & vivorum dominetur. *Non præponas vivos mortuis, hoc quidem loco*.

V. 19. Et quæ ædificationis sunt, in invicem custodiamus. *Non omittas, vel in præpositionem ante* invicem, *vel verbum* custodiamus.

CAP. XV. *v.* 22. Et prohibitus sum usque adhuc. *Non putarunt Patres hæc verba sibi omittenda esse, quamquam à multis libris omittantur*.

Vers. 29. In abundantia benedictionis Euangelii Christi veniam. *Hic addidimus vocem* Euangelii, *quæ & Græcè additur*.

V. 30. Ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum. *Non auferas aut* vestris, *aut* pro me.

V. 32. Et refrigerer vobiscum. *Retinendum est* & *copulativum, non substituendum ut causativum*.

CAP. XVI. *vers.* 5. Qui est primitivus Asiæ in Christo. *Cave mutes* Asiæ *in* Achaiæ, *sigma in chi*.

Vers. 6. Salutate Mariam quæ multùm laboravit in vobis. *Pronomen secundæ personæ* vobis, *non est mutandum in primæ* nobis.

Vers. 7. Salutate Andronicum & Juniam. *Legendum est* Juniam, *ita ut tertia dictionis littera sit, tertia liquidarum, non prima*, Julia.

V. 11. Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo. *Alii libri non addunt, sed subaudiunt* domo.

V. 27. Cui honor & gloria. *Non omittas τὸ* cui.

EPISTOLA

AD

CORINTHIOS

PRIOR.

CAP. I. *vers.* 10. Sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem sententia. *Romani Patres, emendando scripserant*, sententia, *deductum à sentio, pro eo quod vulgò legitur*, scientia *à scio*.

Vers. 14. Gratias ago Deo. *Non addas pronomen* meo.

V. 16. Cæterùm nescio si quem alium baptizaverim. *Non addas pronomen* vestrûm *post* alium.

CAP. II. *v.* 14. Quia spiritualiter examinatur. *Nonnulli codices, pro* quia, *ferebant* ea quæ, *vel* quæ, *& pro singulari* examinatur *plurali* examinamus: *sed priorem lectionem prætulerunt Patres*.

Vers. 16. Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? *Quidam libri, sed minùs emendati, pro* qui instruat eum, *habent* aut quis instruxit eum?

CAP. III. *vers.* 11. Quod est Christus Jesus. *Non facilè mutes neutrum* quod *in masculinum* qui.

CAP. IV. *v.* 16. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. *Non auferas è textu hæc* sicut & ego Christi.

CAP. V. *v.* 7. Expurgate vetus fermentum. *Non addas conjunctionem* igitur.

CAP. VI. *v.* 11. Et hæc quidam fuistis. *Nomen* quidam *nequaquam mutandum est in conjunctionem* quidem.

V. 18. Omne peccatum. *Non interponas conjunctionem causalem* enim.

CAP. VII. *v.* 7. Volo enim omnes vos esse sicut meipsum. *Correctores mutarunt conjunctionem adversativam* autem *in causalem* enim, *& nomen* homines *in pronomen* vos: *vulgò enim legitur*; Volo autem omnes homines.

V. 13. Et si qua mulier fidelis. *Hoc noluerunt omitti τὸ* fidelis.

V. 24. Unusquisque in quo vocatus est, fratres. *Servandum est plurale* fratres, *non substituendum singulare* frater.

Sequitur: In hoc permaneat apud Deum. *Pro composito, quidam legunt simplex* maneat, *sed plurale* maneant *non est admittendum*.

Vers. 26. Existimo ergo hoc bonum. *Pro* ergo, *quidam* enim, *quidam* autem *scribunt*.

V. 33. Et divisus est: & mulier innupta & virgo cogitat. *Olim, ante Hieronymianam correctionem, ferè legebant Latini codices*: Divisa est mulier & virgo. Quæ innupta est, cogitat.

V. 35. Et quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi. *Correctores prætulerunt τὸ* obsecrandi, *quod est*, orandi, *ei quod multi legunt* observandi, *quod est*, colendi.

Vers. 39. Quòd si dormierit vir ejus, liberata est. *Non addas* à lege, *sed intelligas*.

CAP. VIII. *v.* 6. Ex quo omnia & nos in illum. *Alii libri mutant accusativum in ablativum* illo.

Vers. 7. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli. *Clariùs additur quàm omittitur præpositio* cum.

CAP. IX. *vers.* 10. An propter nos utique hoc dicit? *Non omittas pronomen* hoc.

V. 16. Nam si evangelizavero. *Non interponas* & *inter* nam *&* si.

CAP. X. *vers.* 17. Omnes qui de uno pane participamus. *Non addas* & de uno calice.

Vers. 27. Si quis vocat vos infidelium. *Nec hic addas* ad cœnam.

V. 28. Hoc immolatum est idolis. *Non mutes participium* immolatum *in nomen* immolatitium.

CAP. XI. *vers.* 10. Ideo debet mulier potestatem habere supra caput, propter angelos. *Pro* potestatem *non scribas* velamen, *nec addas pronomen* suum *nomini* caput.

CAP. XII. *v.* 13. Omnes nos in unum corpus baptizati sumus. *Non omittas nomen* corpus, *quod multi*.

V. 28. Genera linguarum, interpretationes sermonum. *Correctoribus visum non est omittere* interpretationes sermonum, *quamvis Græco consentaneè ab aliis libris omittatur*.

CAP. XIII. *v.* 13. Nunc autem manent. *Non scribas singulare* manet.

CAP. XIV. *v.* 2. Spiritu autem loquitur mysteria. *Non mutes ablativum* spiritu *in genitivum*.

Vers. 16. Qui supplet locum idiotæ. *Non scribas interrogativum* quis *loco relativi* qui.

Vers. 21. In lege scriptum est. *Non addas* enim.

Vers. 23. Nonne dicent quòd insanitis. *Conjunctio* quòd *mutanda non est in pronomen interrogativum* quid.

V. 32. Et spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt. *Retinendus est numerus pluralis* subjecti sunt, *non surrogandus singularis* subjectus est.

V. 33. Sicut & in omnibus ecclesiis sanctorum doceo. *Non est omittendum verbum* doceo.

Vers. 40. Omnia autem honestè & secundum ordinem fiant. *Supersunt quod multi codices subjiciunt* in vobis.

CAP. XV. *vers.* 23. Deinde ii qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt. *Correctores prætulerunt casum sextum* adventu, *ei qui est in plerisque libris, quarto* adventum.

V. 26. Novissima autem inimica destruetur mors. *Non scribas adverbium* novissimè, *loco nominis* novissima.

Vers. 31. Quotidie morior per vestram gloriam. *Romani Patres prætulerunt monosyllabum* per *dissyllabo* propter.

V. 35. Sed dicet aliquis. *Retinendum est futurum* dicet, *non substituendum præsens* dicit.

Ibidem. Qualive corpore venient? *Loco dictionis unius* qualive, *non sunt scribenda duæ* quali autem.

V. 39. Sed alia quidem hominum, alia verò pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. *Non sunt omittendæ conjunctiones*, quidem, verò, autem.

Vers. 51. Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. *Olim quidam Latini codices, pro* resurgemus, *legebant* dormiemus; *sed minùs rectè*.

V. 52. Canet enim tuba. *Si non addas vocem* tuba, *vel subaudias oportet*.

CAP. XVI. *v.* 12. Et utique non fuit voluntas ut nunc veniret. *Non addas nomini* voluntas *pronomen* ejus.

V. 15. Nostis domum Stephani & Fortunati & Achaici. *Patres non putarunt omittendum* & Achaici.

Vers. 19. Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. *Substantivo* Ecclesiæ *non adjicias adjectivum* omnes.

Ibidem. Apud quos & hospitor. *Neque hoc voluerunt Patres è textu auferri*.

EPISTOLA

AD

CORINTHIOS

POSTERIOR.

CAP. I. *vers.* 6. Sive exhortamur pro vestra exhortatione & salute. *Non omittas τὸ* & salute.

Sequitur: Quæ operatur tolerantiam. *Non interponas* in vobis, *multoque minùs* in nobis, *prima persona*.

V. 7. Ut spes nostra firma sit pro vobis. *Alii legunt modo indicativo* & spes nostra firma est pro vobis.

Vers. 11. Ut ex multorum personis. *Insignis correctio, quâ* multorum personis, *restitutum est, loco ejus quod vulgò legitur*, multarum personis faciérum, *confusis interpretationibus duabus vocis* [illegible].

Ibidem. Per multos gratiæ agantur pro nobis. *Non substituas* vobis *secundo persona, pro* nobis *prima*.

Vers. 12. Quòd in simplicitate cordis. *Non est omittendum* cordis, *quod Patres addiderunt*.

Vers. 18. Quia sermo noster qui fuit apud vos. *Pro præterito* fuit, *non scribas præsens* fit.

V. 21. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo. *Non præponas secundæ personæ pronomen, inverso ordine legens* vos nobiscum.

CAP. III. *vers.* 9. Nam si ministratio damnationis gloria est. *Non addas præpositionem* in *ante* gloria.

Vers. 12. Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur. *Non est mutandus indicativus* utimur *in imperativum* utamur.

CAP. IV. *v.* 1. Ideò habentes administrationem. *Verbum unum* administrationem, *non mutes in duo* hanc administrationem.

V. 4. Ut non fulgeat illis illuminatio. *Non auferas pronomen* illis.

V. 6. Ipse illuxit in cordibus nostris. *Nec omittas* ipse, *nec mutes eum* qui.

Vers. 9. Persecutionem patimur, sed non relinquimur. *Quod subjiciunt quidam libri*, humiliamur sed non confundimur, *Correctores prætereundum censuerunt*.

CAP. V.

CAP. V. v. 13. Sive enim mente excedimus, Deo. *In quibusdam libris, pro excedimus, à cedo, est excidimus, a cado, id est, vocalis tertia pro secunda.*

CAP. VI. *verf.* 16. Et inambulabo inter eos. *Correctores addiderunt* inter eos.

CAP. VII. v. 3. Non ad condemnationem vestram dico. *Non facilè omittas pronomen* vestram.

Verf. 7. Ita ut magis gauderem. *Non praeponas adverbium* magis *conjunctioni* ut.

CAP. VIII. v. 15. Qui multum, non abundavit. *Nemini* multum *non addas verbum* habuit.

V. 23. Et in vos adjutor. *Retinendus est accusativus* vos, *non substituendus ablativus* vobis.

Ibidem. Apostoli Ecclesiarum, gloria Christi. *Hic retinendus est nominativus* gloria, *non surrogandus, qui vulgò legitur, genitivus* gloriæ.

V. 24. In faciem ecclesiarum. *Non mutes accusativum in ablativum* facie.

CAP. IX. v. 5. Ut praeveniant ad vos. *Non scribas* perveniant *pro* praeveniant, *quod est, antè veniant.*

V. 9. Justitia ejus manet in sæculum sæculi. *Alii scribunt* in æternum *pro* in sæculum sæculi.

CAP. XI. v. 23. Ministri Christi sunt. *Non subjecias, quod in aliis est libris,* & ego.

Verf. 25. Nocte & die in profundo maris fui. *Non mutes ablativum in accusativum* profundum.

CAP. XII. *verf.* 11. Nihil enim minus fui. *Non est scribendum* feci *à facio, pro* fui *à sum.*

CAP. XIII. *verf.* 4. Sed vivemus cum eo. *Non est mutandum futurum in praesens* vivimus.

Verf. 6. Spero autem quòd cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. *Nec hic futurum* cognoscetis *in praesens* cognoscitis.

EPISTOLA

AD

GALATAS.

CAP. II. *verf.* 2. Seorsum autem iis qui videbantur aliquid esse. *Nec omittas* aliquid esse, *nec pro eo scribas* majores esse.

Verf. 4. Sed propter subintroductos. *Non auferas conjunctionem* sed.

V. 5. Quibus neque ad horam cessimus subjectione. *Triplex vitium hic vitandum est, unum ne omittatur prima vox* quibus, *alterum ne omittatur subsequens negatio* neque, *qua a multis olim libris solebat omitti, tertium ne scribatur dativus pro ablativo* subjectione.

CAP. III. *verf.* 1. Quis vos fascinavit non obedire veritati? *Multi libri, pro* obedire *legunt* credere: *quidam olim omiserant totum hoc* Non obedire veritati. *qua de re legere licet Notationes nostras.*

Ibidem. Ante quorum oculos Jesus Christus praescriptus est. *Legendum est* praescriptus, *quod est, antè scriptus, non* proscriptus, *id est, diphtongus prima* æ, *non vocalis quarta* o.

Verf. 7. Cognoscite ergo. *Imperativum* cognoscite *non est mutandus in indicativum* cognoscitis.

Verf. 19. Propter transgressiones posita est. *Non mutes plurale in singulare* transgressionem.

CAP. IV. v. 6. Quoniam autem estis filii. *Non addas* Dei.

Verf. 14. Et tentationem vestram in carne mea non sprevistis. *Non facilè mutandum est pronomen secunda persona* vestram, *in prima* meam.

V. 24. Unum quidem in monte Sina. *Alii libri pro* in *legunt* à.

CAP. V. *verf.* 7. Quis vos impedivit veritati non obedire? *Quod sequitur in quibusdam exemplaribus* Nemini consenseritis, *omnium Correctorum judicio supersluum.*

Verf. 8. Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos. *Non est omittendum pronomen* hæc, *nec ejus loco scribendum* vestra.

CAP. VI. *verf.* 12. Quicumque enim volunt placere in carne. *Multi libri omittunt* enim.

EPISTOLA

AD

EPHESIOS.

CAP. I. v. 6. In dilecto filio suo. *Non omittas* filio suo.

V. 17. In agnitione ejus. *Quidam libri, pro sexto casu, scribunt quartum* agnitionem.

Verf. 23. Et plenitudo ejus. *Non est omittenda conjunctio* &.

CAP. II. v. 1. Et vos cùm essetis mortui. *Non est addendum verbum* convivificavit.

Verf. 11. Quòd aliquando vos gentes in carne. *Nec hic addendum est, vel pronomen* qui, *vel verbum* eratis *ante* gentes.

Sequitur: Qui dicimini praeputium. *Non est mutandum praesens* dicimini, *in imperfectum* dicebamini.

Verf. 12. Quia eratis illo in tempore. *Conjunctio* quia *seu* quòd *non est vertenda in pronomen* qui.

V. 16. Et reconciliet ambos. *Praeferendum est & copulativum* ut *causativo.*

V. 22. In habitaculum Dei in spiritu. *Non addas* sancto.

CAP. III. *verf.* 10. Ut innotescat principatibus & potestatibus. *Non legas* principibus *pro* principatibus, *id est, quatuor syllabas pro quinque.*

V. 16. Virtute corroborari per spiritum ejus. *Retinendus est ablativus* virtute, *non supponendus accusativus* virtutem.

Sequitur: In interiorem hominem. *Hic contra, retinendi sunt accusativi, non supponendi ablativi* in interiori homine.

CAP. IV. v. 22. Deponere vos secundùm pristinam conversationem. *Legendum est* deponere, *modo infinitivo, non imperativo* deponite.

V. 29. Ad ædificationem fidei. *Non legas* opportunitatis *pro* fidei.

Verf. 30. In quo signati estis in diem redemptionis. *Non mutes quartum casum in sextum* die.

CAP. V. v. 5. Aut avarus, quod est idolorum servitus. *Alterius versionis est, ea lectio qua habet* qui est idolorum servus.

Verf. 13. Omne enim quod manifestatur, lumen est. *Retinendum est passivum* manifestatur, *non mutandum in activum* manifestat, *quod quidam volunt.*

Verf. 18. Sed implemini Spiritu sancto. *Alii libri omittunt adjectivum* sancto.

V. 26. Mundans lavacro aquæ in verbo vitæ. *Correctores, ut judicarunt non addendum participio* mundans *pronomen* eam, *ita non auferendum in fine nomen* vitæ.

Verf. 27. Ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam. *Non facilè mutes nominativum masculinum* ipse, *in accusativum femininum* ipsam.

CAP. IV. v. 13. Et in omnibus perfecti stare. *Non facilè scribas, sublata praepositione* in *ablativos absolutè positos* omnibus perfectis, *ut nonnulli libri.*

V. 15. In praeparatione Evangelii pacis. *Servandus est ablativus* praeparatione, *non substituendus accusativus.*

V. 23. A Deo patre. *Non addas pronomen* nostro.

EPISTOLA

AD

PHILIPPENSES.

CAP. I. v. 14. Et plures è fratribus in Domino, confidentes vinculis meis. *Primum & copulativum non oportet mutare in* ut, *nec praeponere* in *praepositionem nomini* vinculis.

CAP. III. *verf.* 4. Quamquam ego habeam confidentiam & in carne. *Non est transferenda conjunctio* & *ex fine in principium.*

V. 10. Et societatem passionum ejus. *Pro plurali* passionum, *non scribas singulare* passionis.

Verf. 15. Et hoc vobis Deus revelabit. *Non mutes futurum* revelabit *in praeteritum.*

Verf. 16. Verumtamen ad quod pervenimus ut idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula. *Nec mutes* quod *in* quid, *vocalem quartam in tertiam, nec omittas conjunctionem* &.

CAP. IV. v. 2. Evodiam rogo. *Non scribas* Euchodiam, *addito* chi.

EPISTOLA

AD

COLOSSENSES.

CAP. I. v. 12. Gratias agentes Deo patri. *Non est interjicienda conjunctio* & *inter* Deo & patri.

V. 14. In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum. *Ut non oportet omittere* per sanguinem ejus, *ita non oportet addere* & *ante* remissionem.

Verf. 25. Quæ data est mihi in vos. *Non mutes accusativum in ablativum* vobis.

CAP. II. v. 2. In agnitionem mysterii Dei patris & Christi Jesu. *Non est auferenda conjunctio* &.

V. 7. Abundantes in illo, in gratiarum actione. *Quidam libri, pro* in illo *masculino, scribunt femininum* in ea: *sed nequaquam est omittendum* in illo, *quod multi faciant.*

V. 11. Circumcisione non manufacta. *Cave legas* manifesta, *pro* manufacta, *quæ manu fit.*

Sequitur: In exspoliatione corporis carnis. *Nec addas* peccatorum *post* corporis, *nec mutes* corporis *in* cutis, *quod est pellis.*

Verf. 16. Aut in parte diei festi. *Non omittas* festi.

CAP. III. v. 4. Cùm Christus apparuerit vita vestra. *Non est addenda conjunctio* sive autem *sive* enim.

V. 11. Ubi non est Gentilis & Judæus. *Non interjicias* masculus & fæmina, *supersluus enim hoc loco.*

Verf. 16. Psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus. *Non est praeponenda his ablativis praepositio* in.

Verf. 17. Omnia in nomine Domini Jesu Christi. *Non addendum est* facite, *sed subaudiendum.*

V. 20. Hoc enim placitum est in Domino. *Non est omittenda praepositio* in.

CAP. IV. v. 9. Omnia quæ hic aguntur. *Non praeponas his verbis* qui.

Verf. 16. Et cùm lecta fuerit apud vos epi-

epistola hæc. *Non omittas pronomen* hæc.

Ibidem. Et eam quæ Laodicensium est, vos legatis. *Alii passivè legunt* & ea quæ Laodicensium est vobis legatur.

V. 18. Gratia vobiscum. *Non interponas* Domini nostri Jesu Christi.

EPISTOLA
AD
THESSALONICENSES
PRIOR.

CAP. I. *v.* 1. Gratia vobis & pax. *Non addas* à Deo patre nostro & Domino Jesu Christo.

Vers. 5. Sed & in virtute. *Non omittas medium* &, *sicut nec ubi sequitur v.* 8. Sed & in omni loco.

CAP. II. *vers.* 7. Cùm possemus vobis oneri esse. *Nec auferendum est pronomen* vobis, *nec neutrum nomen* oneri *facilè commutandum cum masculino* honori.

Ibidem, Sed facti sumus parvuli. *Interpres vertit* parvuli, *quod alii* lenes.

Vers. 16. Pervenit enim ira Dei super illos usque in finem. *Correctores prætulerunt* pervenit, τῷ prævenit, *quod est*, *antè venit*.

CAP. III. *vers.* 12. Et abundare faciat charitatem vestram in invicem. *Non omittas pronomen* vestram.

CAP. IV. *vers.* 1. Sic & ambuletis. *Alii scribunt* sicut & ambulatis.

V. 8. Itaque qui hæc spernit. *Non est omittendum pronomen* hæc.

V. 14. Qui residui sumus in adventum Domini. *Non est mutandus accusativus in ablativum* adventu.

CAP. V. *v.* 3. Sicut dolor in utero habenti. *Dativus non est mutandus in genitivum* habentis.

V. 15. Sed semper quod bonum est sectamini in invicem & in omnes. *Non est omittendum prius* in.

EPISTOLA
AD
THESSALONICENSES
POSTERIOR.

CAP. I. *vers.* 6. Retribuere tribulationem. *Non est mutanda vox* tribulationem, *quapœnam significat*, *in* retributionem, *qua mercedem*.

V. 11. Omnem voluntatem bonitatis. *Non addas pronomen* suæ.

CAP. II. *vers.* 12. Quòd elegerit vos Deus. *Non mutes pronomen secunda persona* vos *in prima* nos.

Vers. 13. In qua & vocavit vos. *Quidam legunt* in quam; *quidam* ad quod; *sed malè omnino illi*, *qui scribunt pronomen prima persona* nos.

CAP. III. *v.* 4. Quoniam quæ præcipimus. *Retinendum est præsens* præcipimus, *non surrogandum præteritum* præcepimus.

V. 11. Ambulare inquietè. *Non mutes infinitivum* ambulare *in participium* ambulantes.

EPISTOLA
AD
TIMOTHEUM
PRIOR.

CAP. I. *vers.* 9. Sciens hoc. *Non scribas plurale* scientes, *pro singulari* sciens.

Vers. 12. Christo Jesu Domino nostro. *Non præponas præpositionem* in.

Vers. 16. Ad informationem eorum. *Cave scribas contrarium* deformationem, *ut quidam*.

CAP. II. *v.* 6. Testimonium temporibus suis. *His verbis*, *nec præponendum est* cujus, *nec postponendum* confirmatum est: *hæc enim consultò à Patribus omissa sunt*.

V. 15. Si permanserit in fide. *Alii legunt plurale* permanserint.

CAP. III. *vers.* 2. Oportet ergo episcopum. *Non commutes* ergo *cum* enim.

Ibidem. Prudentem, ornatum, pudicum. *Non omittas* τὸ pudicum.

V. 14. Hæc tibi scribo. *Non subjicias* fili Timothee.

CAP. IV. *v.* 7. Exerce autem teipsum ad pietatem. *Nec hic omittas conjunctionem* autem.

CAP. V. *v.* 15. Retro Satanam. *Non interjicias præpositionem* post.

V. 16. Et non gravetur ecclesia. *Non est mutandum* & *in* ut *causativum*.

V. 18. Non alligabis os bovi trituranti. *Non scribas* infrenabis *pro* alligabis.

Vers. 24. Quosdam autem & subsequuntur. *Non omittas medium* &.

CAP. VI. *vers.* 8. His contenti sumus. *Præsens indicativi* sumus, *mutatur ab aliis in præsens imperativi* simus.

V. 9. Inutilia & nociva. *Non præponas* & *voci* inutilia.

V. 16. Et imperium sempiternum. *Non interjicias præpositionem* in *ante* sempiternum.

EPISTOLA
AD
TIMOTHEUM
POSTERIOR.

CAP. I. *vers.* 2. Gratia, misericordia, pax. *Non est præponenda conjunctio* & *voci* pax.

Vers. 3. Gratias ago Deo, cui servio à progenitoribus. *Nec hic addenda sunt pronomina* meo & meis.

V. 15. Scis hoc. *Non interponas* enim.

Ibidem, Ex quibus est Phigellus. *Alii scribunt unico* l, Phigelus: *sed malè illi qui habent* Philetus, *quod nomen occurrit infrà* 2. *vers.* 17.

V. 18. Et quanta Ephesi ministravit mihi. *Correctores è libris suis addiderunt pronomen* mihi.

CAP. II. *v.* 5. Non coronatur nisi legitimè certaverit. *Non mutes præsens* coronatur *in futurum*.

V. 22. Fidem, charitatem, & pacem. *Non interponas* spem *inter* fidem & charitatem.

Vers. 26. A quo captivi tenentur. *Non scribas participium* capti *pro nomine* captivi.

CAP. IV. *v.* 11. Est enim mihi utilis in ministerium. *Non mutes accusativum in ablativum* ministerio.

Vers. 14. Reddet illi Dominus secundùm opera ejus. *Futurum indicativi* reddet, *non vertas in præsens imperativi* reddat.

V. 17. Ut per me prædicatio impleatur. *Non scribas* impleretur.

V. 19. Saluta Priscam. *Quidam codices scribunt* Priscillam; *sed malè illi*, *qui masculino genere* Priscum.

EPISTOLA
AD
TITUM.

CAP. I. *vers.* 8. Sed hospitalem, benignum, sobrium. *Non addas* prudentem: *causa explicatur in Notationibus nostris*.

Vers. 10. Sunt enim multi etiam inobedientes. *Non omittas* etiam.

CAP. II. *v.* 11. Apparuit enim gratia Dei salvatoris nostri. *Non scribas fœmininum* salutaris, *pro masculino* salvatoris nostri.

EPISTOLA
AD
PHILEMONEM.

VErs. 6. In agnitione omnis operis boni. *Correctores judicarunt non esse omittendum* operis.

Sequitur: Quod est in vobis in Christo Jesu. *Nec hic omittendum censuerunt* quod est in vobis: *immò* quod est *neutrum*, *prætulerunt* quæ est *feminino*, & *secundam personam* in vobis, *primæ* in nobis.

EPISTOLA
AD
HEBRÆOS.

CAP. I. *vers.* 14. Propter eos qui hæreditatem capient salutis. *Retinendum est futurum* capient, *non substituendum præsens* capiunt, *multòque minùs* cupiunt, *quod est*, *desiderant*.

CAP. II. *vers.* 3. Quæ cùm initium accepisset. *Numerus singularis* accepisset, *non est mutandus in pluralem* acceperint.

V. 10. Per passionem consummare. *Nec hic mutandum est activum* consummare *in passivum* consummari.

CAP. III. *vers.* 11. Sicut juravi in ira mea. *Pro adverbio* sicut, *non scribas nomen* quibus.

V. 19. Et videmus quia non potuerunt introire. *Redundat quod quidam libri subjiciunt* in requiem ipsius.

CAP. IV. *vers.* 4. Dixit enim in quodam loco. *Non omittas præpositionem* in.

Vers. 10. Sicut à suis Deus. *Non addas conjunctionem* & *ante præpositionem* à.

Vers. 14. Teneamus confessionem. *Non interponas* spei nostræ.

V. 16. Adeamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ. *Non subjicias pronomen* ejus.

CAP. V. *vers.* 8. Et quidem cùm esset filius Dei. *Correctoribus visum est non esse omittendum genitivum* Dei.

V. 11. De quo nobis grandis sermo & ininterpretabilis ad dicendum. *Servanda est syllaba in duplicata in voce* ininterpretabilis.

CAP. VI. *vers.* 1. Ad perfectiora feramur. *Non est scribendum nomen substantivum* perfectionem, *loco adjectivi* perfectiora.

CAP. VII. *v.* 13. De qua nullus altari præsto fuit. *Pro* altari, *non substituas* altario, *vocem barbaram*.

Vers. 25. Unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum. *Legendum est numero plurali* accedentes *non singulari* accedens: qua

qua de re legere licet nostras Notationes.

CAP. IX. v. 14. Emundabit conscientiam nostram. *Loco futuri* emundabit, *non est scribendum præteritum* emundavit; *nec* vestram *secunda persona pronomen, loco primæ* nostram.

Vers. 26. Nunc autem semel in consummatione sæculorum. *Non mutes ablativum in accusativum* consummationem.

Sequitur: Ad destitutionem peccati. *Alii libri habent* destructionem, *eodem sensu.*

CAP. X. v. 6. 8. Holocautomata pro peccato. *Alii libri ante præpositionem* pro, *Græco consentanei, interponunt conjunctionem* &: *quam Syrus cum Correctoribus omittit.*

Vers. 16. Dando leges meas. *Non mutes gerundium* dando *in futurum indicativi* dabo.

Vers. 30. Mihi vindicta, & ego retribuam. *Neque hic mutes nominativum* vindicta *in accusativum.*

CAP. XI. v. 6. Sine fide autem impossibile est placere Deo. *Nec omittas* Deo, *nec addas* quemquam.

Vers. 11. Virtutem in conceptionem seminis accepit. *Servandus est accusativus* conceptionem, *non vertendus in ablativum.*

V. 17. Qui susceperat repromissiones. *Non scribas* in quo, *pro* qui.

V. 34. Effugerunt aciem gladii. *Pro* effugerunt, *a fugio, tertia conjugationis, non corrigas* effugaverunt, *quod est, in fugam verterunt, a fugo primæ.*

CAP. XII. v. 18. Et accensibilem ignem. *Legendum est* accensibilem, *quod est, qui accendi, qui inflammari potest, non dempta littera n,* accessibilem, *qui accedi, cui appropinquari potest.*

CAP. XIII. v. 2. Per hanc enim latuerunt quidam, angelis hospitio acceptis. *Locus egregiè emendatus; ubi* latuerunt *scriptum est, præteritum a lateo, quod est, occultum, inscium esse, pro eo quod vulgo legitur* placuerunt, *præteritum a placeo, quod est, gratum esse.*

Vers. 9. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis. *Correctores prætulerunt activum* stabilire, *passivo* stabiliri.

EPIST. JACOBI

CATHOLICA.

CAP. I. *vers.* 18. Voluntariè enim genuit nos. *Non omittas conjunctionem* enim.

V. 25. Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis. *Accusativi* legem perfectam, *non sunt mutandi, prior in ablativum* lege; *posterior in genitivum* perfectæ, *quemodo plerique legunt:* In lege perfectæ libertatis.

CAP. II. v. 18. Sed dicet quis: Tu fidem habes. *Non mutes futurum* dicet *in præsens* dicit.

V. 20. Quia fides sine operibus mortua est. *Non scribas* otiosa *pro* mortua.

CAP. III. *vers.* 3. Si autem equis frena in ora mittimus. *Conjunctio conditionalis* si, *non est commutanda cum adverbio similitudinis* sicut.

Ibidem. Et omne corpus illorum circumferimus. *Nec omittendum est primum* &, *nec mutandum in* etiam.

Vers. 4. Ecce & naves, cùm magnæ sint. *Non est præponenda conjunctio* & *adverbio* ecce (Et ecce naves) *sed postponenda.*

Ibidem. Circumferuntur à modico gubernaculo. *Verbo* circumferuntur, *non est addendum,* sive autem, *sive* tamen.

Vers. 12. Sic neque salsa, dulcem potest facere aquam. *Nominativum* salsa, *non esse mutandum in accusativum,* [...] *quod quidam faciunt, docuimus in Notationibus.*

CAP. IV. v. 5. Concupiscit spiritus. *Cave præponas* non *negationem verbo* concupiscit.

Sequitur: Qui habitat in vobis. *Non mutes* vobis *secunda persona pronomen, in* nobis *prima.*

V. 11. Nolite detrahere alterutrum fratres. *Non subjicias pronomen* mei.

Vers. 12. Unus est legislator & judex. *Non addas conjunctionem* enim.

CAP. V. *vers.* 3. Thesaurizastis vobis iram in novissimis diebus. *Non temerè omittendum esse illud* vobis iram, *docent nostra Notationes.*

Vers. 5. Et in luxuriis enutristis corda vestra in die occisionis. *Id* in die occisionis, *non est separandum ab hoc versu, & constituendum initium sexti.*

Vers. 16. Addixistis & occidistis justum. *Cavendum est, ne recidatur in vetus vitium, quo scribebatur* adduxistis, *quod est, accedere fecistis, pro eo quod jam Romanorum Patrum opera restitutum est,* addixistis, *quod est, condemnastis, vocali quinta u commutata cum tertia* i.

V. 8. Quoniam adventus Domini appropinquavit. *Servandum est præteritum* appropinquavit, *non mutandum in futurum* appropinquabit.

V. 10. Exemplum accipite, fratres, exitus mali, laboris, & patientiæ. *Correctores addendum judicarunt illud* exitus mali, *quod est in quibusdam libris, quamquam videri possit ejusdem Græcæ vocis versionem esse, cujus est* laboris, *quod sequitur.*

Vers. 13. Tristatur aliquis vestrùm? *Non addatur conjunctio* autem.

Vers. 15. Et alleviabit eum Dominus. *Alii libri, omissa è medio vocale tertia* i, *scribunt* allevabit, *eodem sensu, eriget, levius reddet malum.*

Vers. 20. Salvabit animam ejus à morte. *Non commutes* ejus *cum reciproco* suam.

Sequitur: Et operiet multitudinem peccatorum. *Retinendum est futurum* operiet, *non supponendum præsens* operit.

EPISTOLA PETRI

PRIOR.

CAP. I. *vers.* 7. In revelatione Jesu Christi. *Ablativus* revelatione, *non est mutandus in accusativum* revelationem.

V. 9. Salutem animarum. *Non addas* vestrarum.

Vers. 13. Perfectè sperate. *Non substituas nomen* perfecti, *pro adverbio* perfectè.

Vers. 15. Et ipsi in omni conversatione sancti sitis. *Non præponatur his verbis* ut.

Vers. 25. Quod evangelizatum est in vos. *Non mutetur accusativus* vos *in ablativum.*

CAP. II. *vers.* 2. Rationabile, sine dolo, lac concupiscite. *Retinendum est neutrum singulare* rationabile, *non supponendum masculinum plurale* rationabiles.

Vers. 5. Et ipsi tamquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis. *Insignis correctio, qua restitutus est nominativus singularis vocibus* domus spiritualis, *pro pluralibus, sive nominativis, sive accusativis* domus, *vel* domus spirituales, *qui legi solent, nunc addita, nunc dempta,* in *præpositione.*

V. 20. Quæ est enim gloria. *Non mutes* gloria, *positum pro gloriandi materia, cum* gratia.

V. 21. Quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum. *Quidam boni libri legunt duplex* vobis, *secunda persona: sed malè illi qui duplex* nobis, *prima persona, sequitur enim secunda persona:* Ut sequamini vestigia ejus, *tametsi veteres quidam, docendi causa, etiam primam personam* sequamur. *Legat, cui placet, Notationes nostras.*

Vers. 23. Tradebat autem judicanti se injuste. *In quibusdam codicibus hæc reperiuntur vitia; ut pro* autem *legant* enim; *addant alterum* se, *præpositum participio* judicanti; *participium illud singulare dativi casus, mutent, nonnulli in accusativum pluralem* judicantes, *nonnulli in verbum infinitum* judicari. *De reliquo lege Notationes.*

CAP. III. v. 2. Castam conversationem vestram. *Correctores prætulerunt* castam, *ei quod alii legunt* sanctam.

Vers. 4. Qui est in conspectu Dei locuples. *Non mutes masculinum* qui *in neutrum* quod.

V. 8. In fine autem omnes unanimes. *Legendum est* in fine, *positum pro demum sive postremo, non* in fide, *tamquam Christiana. Nec voci* unanimes, *adjiciendum est* in oratione estote, *quamquam id habeat epistola Dominica quinta post Pentecosten. De his latius nostræ Notationes.*

Vers. 11. Declinet à malo. *Non addas* autem.

V. 14. Et non conturbemini. *Non scribas* ut *pro* &, *id est, voculam quintam pro secunda.*

Vers. 15. De ea quæ in vobis est spe. *Superfluit quod alii libri subjiciunt,* & fide.

Vers. 17. Melius est enim benefacientes. *Non addas conjunctionem* ut *ante* benefacientes.

V. 18. Mortificatus quidem carne, vivificatus autem spiritu. *Egregia emendatio, qua restituti sunt nominativi singulares,* mortificatus & vivificatus, *pro iis qui vulgò scribuntur accusativis pluralibus,* mortificatos & vivificatos.

Vers. 19. In quo & his qui in carcere erant spiritibus veniens prædicavit. *Pro* carcere, *quod est custodia, malè quidam legunt* carne, *quod est, corpore. Deinde verbo* erant, *superfluè adjiciunt alii participium* conclusi. *Denique dativus pluralis* spiritibus, *ex Patrum correctione servandus est, pro eo qui a plerisque legitur ablativo singulari* spiritu.

Vers. 21. Quod & vos nunc. *Non facilè mutandum est pronomen secunda personæ* vos *in prima* nos.

CAP. IV. *vers.* 4. In quo admirantur: *Ut non est scribendum plurale* quibus, *pro singulare* quo: *ita non est mutandum, verbum* admirantur, *in* peregrinantur, *aut* obstupescunt, *quæ sunt Græcæ dictionis aliæ versiones.*

V. 7. Omnium autem finis appropinquavit. *Retinendum est præteritum* appropinquavit, *non resumendum futurum* appropinquabit.

V. 12. Charissimi, nolite peregrinari. *Pro* peregrinari, *quidam libri legunt* mirari, *quemadmodum è contrario, suprà v.* 4. *pro* admirantur, *quidam legunt* peregrinantur: *vox enim Græca* ξενίζεσθαι, *ad verbum quidem transfertur* peregrinari, *ad sensum autem* mirari *seu* admirari.

Vers. 14. Super vos requiescit. *Non est mutandum præsens* requiescit *in futurum.*

Vers. 17. Qui non credunt Dei Euangelio. *Non est omittendum* Dei.

Vers. 18. Et si justus vix salvabitur. *Non addas* quidem.

CAP. V. v. 3. Sed forma facti gregis ex animo. *Correctores prætulerunt, singularem numerum* forma, *plurali* formæ; *& genitivum* gregis, *dativo.*

V. 13.

Verſ. 13. Quæ eſt in Babylone coelecta. *Pro quadriſillaba voce* coelecta, *cave legas triſſyllabam* collecta, *mutata vocali* e *in conſonantem* l.

EPISTOLA PETRI

POSTERIOR.

CAP. I. v. 3. Quæ ad vitam & pietatem donata ſunt. *Correctores, præ neutrum plurale* ſunt *ſingulare* eſt.

V. 4. Per quem maxima. *Et hic prætulerunt maſculinum* quem, *fæminino* quam, *& neutro* quæ.

Verſ. 8. Hæc enim ſi vobiſcum adſint. *Alii libri legunt*: Hæc enim vobis cum adſint.

V. 16. Non enim doctas fabulas ſecuti. *Egregiè Correctores*, indoctas, *quod vulgo legitur*, *emendarunt ſcribendo contrarium* doctas, *quod eſt*, *eruditas*, *ſeu artificiosè concinnatas*.

Ibidem. Virtutem & præſentiam. *Et hic rectè emendarunt* præſentiam, *quod* παρουσία, *adventum*, *à præſens*, *pro* præſcientiam, *quod eſt*, *providentiam*, *à* πρόνοια.

CAP. II. *verſ.* 13. Coinquinationes & maculæ. *Legendum eſt* coinquinationes, *primo caſu numeri pluralis*, *non* coinquinationis, *ſecundo caſu numeri ſingularis*.

Verſ. 18. Superba enim vanitatis loquentes. *Pro* ſuperba *adjectivo*, *non ſcribas*, *addita vocali tertia* i, ſuperbia *ſubſtantivum*.

CAP. III. *verſ.* 13. Secundùm promiſſa ipſius. *Præpoſitionem* ſecundùm *non vertas in conjunctionem* &.

Verſ. 15. Et Domini noſtri. *Non addas* Jeſu Chriſti.

EPIST. JOANNIS

PRIMA.

CAP. I. v. 9. Ab omni iniquitate. *Non omittas præpoſitionem* ab.

CAP. II. *verſ.* 4. Qui dicit ſe noſſe eum. *Non mutes pronomen* eum *in nomen* Deum.

V. 14. Scribo vobis infantes, quoniam cognoviſtis patrem. *Quod ſequitur in manuſcriptis codicibus*: Scribo vobis patres, quia cognoviſtis eum qui ab initio eſt, *& totidem verbis præceſſit ſupra*, v. 13. *Sixtina Biblia omittunt*. *Lege Notationes noſtras*.

Ibidem. Scribo vobis juvenes. *Alii libri pro* juvenes *ſcribunt* adoleſcentes, *ut ſuprà*, v. 13. *Nam & Græcè eadem vox repetitur* νεανίσκοι.

Verſ. 17. Et mundus tranſit & concupiſcentia ejus. *Non eſt mutandum præſens* tranſit *in futurum* tranſibit.

Verſ. 18. Et nunc antichriſti multi facti ſunt. *Non eſt omittendum primum* &.

V. 22. Quis eſt mendax, niſi is qui negat quoniam Jeſus eſt Chriſtus. *Patres omiſerunt negationem* non, *quam alii præponunt verbo* eſt *poſteriori*.

CAP. III. *verſ.* 17. Et viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere. *Rectiùs legitur* neceſſitatem *quam* neceſſe.

CAP. V. *verſ.* 7. Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in cælo, Pater, Verbum, & Spiritus ſanctus, & hi tres unum ſunt: & tres ſunt qui teſtimonium dant in terra. *Sunt libri qui hoc ſolum legant*; Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in terra, *intermedia autem omnia omittant*. *Sed conqueritur*, *præfatione in Catholicas Epiſtolas*, *D. Hieronymus*, *ab infidelibus translatoribus*, *Patris Verbique ac Spiritus teſtimonium omiſſum*.

V. 12. Qui habet filium, habet vitam: qui non habet filium, vitam non habet. *Voci* filium *non addas* Dei.

Verſ. 14. Et hæc eſt fiducia, quam habemus ad eum. *Non ſcribas nomen* Deum, *loco pronominis* eum.

EPIST. JOANNIS

SECUNDA.

VErſ. 11. Communicat operibus ejus malignis. *Quod ſubjiciunt quidam libri*, Ecce prædixi vobis, ut in die Domini non confundamini, *Patres*, *ut ſuperfluum*, *prætereunt*.

EPIST. JOANNIS

TERTIA.

VErſ. 4. Majorem horum non habeo gratiam. *Non mutes* majorem gratiam *cum* majus gaudium, *quod quidam faciunt*.

Verſ. 6. Qui teſtimonium reddiderunt charitati tuæ. *Non omittas primum* qui.

Ibidem. Quos, benefaciens, deduces dignè Deo. *Non pauci boni libri*, *Græcè conſentaneè*, benefacies *verbum*, deducens *participium legunt*, *contra ac Romana Biblia*.

Verſ. 9. Sed is qui amat primatum gerere in eis, Diotrephes. *Nominis hujus proprii antepenultima littera eſt* φ phi *adſpirata*, *non* π pi *tenuis*.

V. 10. Commonebo ejus opera. *Non ſcribas* commoneam.

Verſ. 11. Qui malè facit, non vidit Deum. *Non mutes nomen* Deum *in pronomen* eum.

EPISTOLA JUDÆ

CATHOLICA.

VErſ. 3. Deprecans ſupercertari ſemel traditæ ſanctis fidei. *Nihil opus eſt activa forma ſcribere* ſupercertare: *Interpreti enim uſus eſt verbo* ſupercertari, *ut deponenti*, *quemadmodum alias*.

Verſ. 11. Væ illis quia in via Cain abierunt. *Non mutes conjunctionem* quia *in pronomen* qui.

Verſ. 12. Nubes ſine aqua, quæ à ventis circumferuntur. *Nec hic mutandum verbum* circumferuntur *in* conferuntur.

Verſ. 14. Prophetavit autem & de his. *Non omittas medium* &.

Verſ. 15. Quæ locuti ſunt contra Deum peccatores impii. *Correctores maluerunt nomen* Deum *quam pronomen* eum.

Verſ. 16. Et os eorum loquitur ſuperba. *Servandum eſt adjectivum* ſuperba, *non ſubſtituendum ſubſtantivum* ſuperbiam.

Verſ. 20. Superædificantes voſmetipſos ſanctiſſimæ veſtræ fidei. *Patres prætulerunt pronomen ſecunda perſona* veſtræ, *pronomini prima perſona* noſtræ.

V. 24. Immaculatos in exultatione. *Cave omittas illud* in exultatione.

APOCALYPSIS.

CAP. II. v. 1. Angelo Epheſi Eccleſiæ ſcribe. *Non præponas his verbis conjunctionem* &.

Verſ. 4. Sed habeo adverſum te. *Non hic addas* pauca.

Verſ. 23. Et filios ejus interficiam in morte. *Non mutes caſum ſextum in quartum* mortem.

V. 24. Vobis autem dico & cæteris qui Thyatiræ eſtis. *Correctores judicarunt non omittendum medium* &.

Ibidem. Et qui non cognoverunt altitudines ſatanæ. *Primum* & *a Patribus additum eſt*, *& nomen* altitudines *ſcriptum ab eis eſt numero plurali*, *pro eo qui a pleriſque minus rectè legitur ſingulare* altitudinem.

CAP. IV. v. 1. 2. Et oſtendam tibi quæ oportet fieri poſt hæc. Et ſtatim fui in ſpiritu. *Ne addas* citò *ante* poſt hæc, *nec conſtituas* poſt hæc *initium proximi verſus*, *nec denique omittas* & *ante* ſtatim.

CAP. V. *verſ.* 10. Et regnabimus ſuper terram. *Non facilè mutes perſonam primam in tertiam* regnabunt.

CAP. VIII. *verſ.* 3. Ut daret de orationibus Sanctorum omnium. *Non omittas præpoſitionem* de.

V. 5. Et accepit angelus thuribulum. *Non addas* aureum.

V. 12. Et noctis ſimiliter. *Non mutes genitivum in dativum* nocti, *multoque minus in nominativum*, *vel ablativum*.

CAP. IX. *verſ.* 5. Et datum eſt illis ne occiderent eos. *Cave*, *pro* datum *à do*, *legas* dictum *à dico*.

Sequitur: Sed ut cruciarent menſibus quinque. *Activum* cruciarent *non eſt mutandum cum paſſivo* cruciarentur.

V. 18. De igne & de fumo & ſulphure. *Non legas ex loco poſterioris* de.

CAP. X. v. 1. Et pedes ejus tamquam columnæ ignis. *Non mutes plurale* columnæ *in ſingulare* columna.

CAP. XII. *verſ.* 2. Et in utero habens clamabat parturiens. *Non præponas conjunctionem* & *verbo* clamabat, *nec præteritum imperfectum* clamabat *vertas in præſens* clamat.

V. 3. Et in capitibus ejus. *Non ſcribas* ſuis *pro* ejus.

Verſ. 6. Ut ibi paſcant eam. *Legendum eſt* paſcant *numero plurali*, *non* paſcat *ſingulari*.

CAP. XIII. *verſ.* 10. Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet. *Correctores prætulerunt futurum* vadet *præſenti* vadit.

V. 15. Et faciat ut quicumque. *Nihil opus eſt* faciat *mutare*, *aut in præſens* facit, *aut in futurum* faciet.

CAP. XIV. *verſ.* 5. Sine macula enim ſunt ante thronum Dei. *Non facilè omittendum eſt illud* ante thronum Dei.

Verſ. 7. Qui fecit cælum & terram, mare & fontes aquarum. *Non interponas* & omnia quæ in eis ſunt, *inter* mare *ac* & fontes aquarum.

CAP. XV. *verſ.* 3. Juſtæ & veræ ſunt viæ tuæ, Rex ſæculorum. *Non addas* Domine *ante* Rex. *Pro* ſæculorum, *quidam libri ſcribunt* ſanctorum, *prout eſt Græcè*.

Verſ. 6. Veſtiti lino mundo & candido. *Legendum eſt* lino, *ex quo fiunt veſtes linteæ*, *non* lapide, *ex quo veſtes fieri nequeunt*.

CAP. XVI. v. 2. Et abiit primus. *Non addas* angelus, *ſed ſubaudias*.

Verſ. 5. Et audivi angelum aquarum dicentem. *Cave loco* aquarum *legas numerum* quartum.

Verſ. 7. Et audivi alterum ab altari dicentem. *Non eſt omittendum* ab altari, *quod Romani Patres reſtituerunt ex veteribus manuſcriptis*.

Verſ. 13. Spiritus tres immundos. *Non addas verbum* exire.

CAP. XVII. *verſ.* 4. Et inaurata auro. *Eſt hic vitium typographicum in Romanis Bibliis*, *ubi ſcriptum eſt ablativus* inaurato, *pro nominativo fæminino* inaurata; *vocalis inquam quarta pro prima*.

Ibidem. Plenum abominatione & immunditia. *Non ſcribas ſecundum caſum pluralem* abominationum, *pro ſexto ſingulare* abominatione.

CAP. XVIII. *verſ. 13.* Et cinnamomum. *Non addas* & amomum.

V. 15. Mercatores horum qui divites facti ſunt. *Pronomen* horum *non mutes in nomen* hominum.

CAP. XIX. *v. 1.* Poſt hæc audivi quaſi vocem turbarum multarum. *Cave ſcribas* tubarum, *quod eſt*, *buccinarum*, *pro* turbarum, *quod eſt*, *populorum*.

Ibidem. Salus & gloria & virtus Deo noſtro eſt. *Romani Correctores meritò ſcripſerunt* ſalus, *quod eſt proſperitas*, *pro eo quod vulgò legitur* laus.

Verſ. 6. Et audivi quaſi vocem turbæ magnæ. *Legendum eſt* turbæ, *non* tubæ, *quod eſt buccina*.

Verſ. 15. Et de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus. *Non eſt omittendum* ex utraque parte, *quod Correctores conſulto addendum cenſuerunt*.

Verſ. 20. In ſtagnum ignis ardentis ſulphure. *Non interjicias conjunctionem* & *ante* ſulphure.

CAP. XX. *verſ. 11.* Et locus non eſt inventus eis. *Non præponas præpoſitionem* ab *dativo* eis.

CAP. XXI. *verſ. 4.* Quia prima abierunt. *Non eſt commutanda conjunctio* quia *cum relativo* quæ.

V. 12. Et in portis angelos duodecim. *Cave pro* angelos, *quod ſignificat cæleſtes nuncios*, *legas* angulos, *id eſt*, *vocalem quintam* u *pro* e *ſecunda*.

Verſ. 23. Nam claritas Dei illuminavit eam. *Non eſt mutandum præteritum* illuminavit *in futurum*.

CAP. XXII. *verſ. 1.* Et oſtendit mihi fluvium aquæ vitæ. *Nomen ſubſtantivum* vitæ, *non eſt commutandum cum adjectivo* vivæ.

Verſ. 5. Quoniam Dominus Deus illuminabit illos. *Retinendum eſt futurum* illuminabit, *non facilè ſubſtituendum præſens* illuminat.

Verſ. 9. Et eorum qui ſervant verba prophetiæ libri hujus. *Correctoribus viſum eſt*, *non omittendum nomen* prophetiæ, *quod a multis libris additur*.

V. 11. Et qui juſtus eſt, juſtificetur adhuc. *Non pauci libri habent* juſtitiam faciat adhuc., *Græca ſimiliter variant*.

F I N I S.

L I-

LIBELLUS ALTER

CONTINENS

Alias lectionum Varietates in eisdem

BIBLIIS LATINIS

EX VETUSTIS MANUSCRIPTIS
Exemplaribus collectas.

QUIBUS

POSSIT PERFECTIOR REDDI
feliciter cœpta CORRECTIO, si accedat SUMMI
PONTIFICIS Auctoritas,

Observatore & Collectore eodem

FRANCISCO LUCA BRUGENSE,
Ecclesiæ Cathedralis Audomaropolitanæ
Theologo & Decano.

SUBMISSIO.

Omnia, Catholicæ Ecclesiæ, ejusque in terra conspicui capitis, Romani Pontificis, judicio, submissa sunto.

Franciscus Lucas.

APPROBATIO.

UT priorem, ita & posteriorem hunc libellum, approbo tamquam utilem ad ea, quæ inscripta mihi dedicatoria præfatione explicantur. Actum Audomaropoli 12. Junii 1617.

F. Jac. Episcopus Audomarensis.

INfrascriptus adhibita cura perlegi libellos hos duos ab eximio pietatis, & doctrinæ viro D. Francisco Luca, Ecclesiæ Cathedralis S. Audomari Theologo, & Decano magna cura, maturoque judicio elaboratos: quorum prior destinatur ad conservandam Sacrorum Bibliorum Latinorum à mendis scribarum correctionem, quæ sub Sixto V. & Clemente VIII. Pontificibus Maximis, singulari Dei beneficio, inchoata, provecta, & publicata fuit; posterior verò, ad subsidium aliquod præstandum residuo correctionis, suo tempore, per supremam itidem in Ecclesia auctoritatem, paulatim conficiendo: eosque non uno nomine dignos censui qui imprimantur.

Duaci 27. Maji 1617.

Bartholomæus Petrus S. Th. D. & in Univers. Duacensi Prof.

R.MO

R.^MO IN CHRISTO PATRI
JACOBO BLASÆO,
EPISCOPO
AUDOMAROPOLITANO,
Domino ſuo cum primis colendo,

FRANCISCUS LUCAS.

UNT anni circiter quindecim, quòd Reverendiſſimæ Paternitati Veſtræ inſcripſerim, & probandum obtulerim libellum, in quem congeſſeram loca inſigniora, à Romanis Patribus, Summorum Pontificum Sixti V. & Clementis VIII. auctoritate delegatis, correcta in Bibliis latinis editionis vulgatæ. Qui libellus ut avidè fuit à pleriſque expetitus, ita variis locis excuſus hactenus, apud viros doctos, & Sacræ Scripturæ ſtudioſos, virtute atque auſpicio veſtro tenet locum ſuum. Jam offero alterum libellum, in quem, Doctorum Theologorum hortatu, congeſſi alio loco notatu digna, ex veteribus editionis Vulgatæ manuſcriptis libris collecta, quæ hactenus non correcta, meritò fortaſſis pleraque corrigi poſſent, Summo Pontifice ſimiliter committente. Quamvis enim priores illi Patres feliciſſimè laborarint, & plura vulgatæ editionis loca dexterrimè reſtituerint, ita ut omnino fatendum ſit, editionem eorum cæteris omnibus, quæ ad hunc uſque diem prodierunt, emendatiorem, purioremque eſſe, quod non temerè habet præfatio, & ex priore illo noſtro libello manifeſtum evadit: Tamen, quod etiam præfatio admittit, difficilè ſit affirmare, numeris omnibus eſſe abſolutam. Ea eſt enim humana imbecillitas, ut non ſemel obſervet omnia, prætereat facilè hæc illa, nec ita rem conficiat, quin poſterorum diligentiæ ac curæ aliquid relinquat. Nihil in hac vita extat omni ex parte perfectum; Etiam in Vaticana eaque prima horum Bibliorum editione, impreſſores non pauca errata admiſerunt, quæ paſſim in priore libello notavimus. Scio quòd Patres illi Correctores nonnulla, quæ emendare potuiſſent, conſultò qualia erant, reliquerint, ad offenſionem Populorum vitandam, veteri D. Hieronymi exemplo, in libris Regum præſertim & Proverbiorum, è quibus multa fuerant auferenda, juxta fidem conſpirantium manuſcriptorum editionis Vulgatæ: ſed tamen & illa adnotaſſe, & ne memoria eorum pereat, hoc libello indicaſſe expedit. Ut omittam quod de illis, celebris quidam ſacræ Theologiæ Profeſſor aliquando ad me ſcripſit in hæc verba: *Et verò quod de vitanda eorum, qui ſecus aſſueti ſint offenſione, allatum eſt, idque exemplo B. Hieronymi; non quidem planè negligendum eſt: in dies tamen minus minuſque retinet virium: Quoniam per notationes variarum lectionum hactenus à Catholicis, & eruditis Viris editas jam præluſum eſt ca-*

ſtigationi, ita ut novitate jam anteà magnam partem detrita vix quidquam offenſionis pariat, quæ deinde ſubſequitur Bibliorum legitima auctoritate facta emendatio, ſed reverentiam potiùs, & animi gratitudinem. Nam &, ut idem aliàs me monuit, Hieronymus verſabatur in corrigendis erratis Interpretum, quorum verſiones in uſum plurium Eccleſiarum receptæ jam fuerant: Hìc laboratur, non in corrigendo Interprete, ſed in verſione Interpretis emendanda ex ejuſdem verſionis exemplaribus, hoc eſt in Notariorum erratis auferendis; Qua re minus facilè quis poteſt offendi. Sive autem conſultò, ſive fortuitò, ſint omiſſa hujuſmodi loca, quæ in melius fortè mutari potuerant: Utile tamen eſt, quod dicebam, ea annotaſſe, & ſcripto tradidiſſe, ne memoria notitiaque Doctorum hominum, qui Sacræ Scripturæ evolvendæ diligentiùs incumbunt, elabantur. Sed accuſent me fortè multi temeritatis, & arrogantiæ, quòd poſt præclaros illos viros, à ſede Apoſtolica delegatos, auſim mutare aliquid in Bibliis, & judicium meum illorum judicio præferre. Reſpondeo, quòd mea mens non ſit mutare aliquid, aut præferre: ſed, quòd eas varias lectiones, quas in latinis vulgatæ editionis codicibus, & tractatoribus inveni, & veriſimilitudinem habere videntur, in medium proferam, judicio Suæ Sanctitati iiſque quos illa iterum committere poſſit relicto, an ſint præferendæ aliiſque ſurrogandæ. Non facilè quidem ineuntur, & reſumuntur hujuſmodi examina (ſcio) ſed ſi inſtituantur aliquando, ſerviet libellus iſte noſter ad ſublevandos deputatorum labores; ſin minus, ad lucem multorum Sacræ Scripturæ locorum. In quam ſententiam reſpondit mihi Illuſtriſſimus Cardinalis Bellarminus, literis datis Romæ die primo Novembris 1606. poſtquam acceperat libellum Notarum ad varias lectiones græcas, & latinas in quatuor Evangeliis occurrentes, quem ipſi dedicaram: *Si videro textum ipſum certò in melius alicubi poſſe mutari, ſignificabo id Summo Pontifici, & Cardinalibus deputatis: Sed tu ipſe planè vides non facilè hujuſmodi mutationes in Sacro Textu eſſe faciendas: Quamvis utiliſſimum ſit, ut viri docti, tum de variis lectionibus, tum de judicio peritorum hominum tui ſimilium, admoneantur.* Qui & aliis litteris Capuæ datis die 6. Decembris 1603. poſtquam accepiſſet libellum illum Correctionum Romanarum, ſcripſit ad me quod huc apprimè facit: *De libello ad me miſſo gratias ago: ſed ſcias velim, Biblia vulgata non eſſe à nobis accuratiſſimè caſtigata, multa enim de induſtria juſtis de cauſis pertranſivimus quæ correctione indigere videbantur. Variæ lectiones, quæ in Bibliis Lovanienſibus habentur, & in quas tu librum utiliſſimum ſcripſiſti, mihi videbantur omnino addendæ: quippe quæ inſtar Bibliothecæ mihi eſſe videntur. Sed non placuit aliis, ut in prima editione apponerentur.* Hæc ille, quibus ſignificar, & ſe unum fuiſſe è numero Correctorum (qua re multum utilitatis dignitatiſque operi acceſſit) & poſſe aliquando fieri, ut accuratior caſtigatio adhibeatur. Similia ſcripſit Joannes Baptiſta Bandinus Præfectus Typographiæ Vaticanæ literis juſſu Illuſtriſſimi Cardinalis Baronii ad Moretum Romæ datis pridie Kalendas Auguſti anno 1604. *In Bibliorum editione,* inquit, *laudo diligentiam veſtrorum Theologorum, qui accuratè multa adnotarunt, Ea D. Card. Baronius mihi tradidit ut inſpicerem, & de iis reſponderem, ut feci ſemel, & iterum. Fateor in Bibliis nonnulla adhuc ſupereſſe, quæ in melius mutari poſſent: quædam etiam neſcio quo pacto ſic impreſſa reperiuntur, ut exempli gratia 1. Reg. cap. 2. verſ. 17. retrahebant homines à ſacrificio, cùm libri omnes & impreſſi, & manuſcripti habeant, detrahebant homines ſacrificio,* & cætera plura in hanc rem. Priori itaque libello meo, recenſui loca præcipua jam correcta: poſteriori hoc loca præcipua, quæ adhuc corrigi poſſent, meo aliorumque judicio. Hunc non minùs quàm priorem Romanis Patribus, aliiſque viris doctis gratum fore confido, ſi ut prior veſtræ approbationis calculum mereatur, Reverendiſſime & Ampliſſime Domine, quem ut Deus O. M. nobis, & Eccleſiæ pergat ſervare diu incolumem, precibus impetrare obnixè contendo.

LIBELLUS ALTER

Continens alias lectionum Varietates in eisdem

LATINIS BIBLIIS

EX VETUSTIS MANUSCRIPTIS
Exemplaribus collectas.

GENESIS.

CAPITIS XI. *Vers.* 13. Vixitque Arphaxad postquam genuit Sale, trecentis tribus annis. *Alii libri, consentanei Hebræo, & Chaldæo, scribunt* quadrigentis *pro* trecentis, *hoc est augent numerum uno centenario.*

CAP. XVIII. *Vers.* 28. delebis propter quadragintaquinque universam Urbem? *Quædam manuscripta cum antiquis libris veteris nostri Epanorthotæ, omittunt majorem numerum nempe* quadraginta, *conformiter Hebræis, & Chaldæis, quin etiam Græcis quibusdam codicibus nominatim Sixtinæ editionis.*

CAP. XXIV. *Vers.* 52. Procidens adoravit. *Complura manuscripta æquo fide digna omittunt* procidens.

CAP. XXX. *Vers.* 40. Et posuit virgas in canalibus. *Alia manuscripta fide digna omittunt hic illud* in canalibus, *quod legitur supra vers.* 38. *& infrà vers.* 41.

CAP. XXXII. *Vers.* 17. Aut quò vadis, aut cujus sunt ista? *Quidam libri loco duplicis aut disjunctivæ, legunt duplicem & copulativam.*

CAP. XXXVI. *Vers.* 2. Et Oolibama filiam Anæ filiæ Sebeon: *Pro genitivo Fæminino* filiæ, *alii legunt accusativum* filiam, *alii genitivum masculinum* filii. *Legantur notationes nostræ in varias bibliorum lectiones.*

CAP. XXXVII. *Vers.* 24. In cisternam veterem, quæ non habebat aquam. *Non absque causa omittitur ab aliis manuscriptis nomen adjectivum* veterem.

CAP. XXXIX. *Vers.* 14. Vocavit ad se. *Alii codices omittunt* ad se.

CAP. XL. *Vers.* 13. Recordabitur Pharao ministerii tui. *Quædam manuscripta habent* magisterii.

CAP. XLI. *Vers.* 24. Narravi conjectoribus somnium. *Quidam Codices pro accusativo singulari, legunt genitivum pluralem* somniorum.

CAP. XLIV. *Vers.* 27. Ad quæ ille respondit. *Quidam codices, pro præpositione* ad quæ ille, *scribunt conjunctionem* at ille.

CAP. XLV. *Vers.* 23. Triticum in itinere, panesque portantes. *Quidam conjiciunt legendum* in iter.

Vers. 26. Joseph filius tuus vivit. *Multa exemplaria omittunt* filius tuus.

CAP. XLVII. *Vers.* 11. In optimo terræ loco. *In aliis egregiis libris pro* loco *legitur* solo.

EXODUS.

CAP. XI. *Vers.* 16. Greges Patris sui. *Videantur præferri posse singulare* gregem *plurali* greges.

Vers. 22. Alterum verò peperit, quem vocavit Eliezar, dicens: Deus enim Patris mei adjutor meus, eripuit me de manu Pharaonis. *Hunc versiculum quamvis absit, à quibusdam latinis manuscriptis ab Hebræis, & Chaldaicis libris, quin etiam à græca editione, adeoque repetatur ab omnibus infra* 18. *vers.* 4. *Non tamen omisêrunt hoc loco correctores, fortè quòd in nonnullis græcis libris legatur.*

CAP. XII. *Vers.* 23. Transcendet hostium domus. *Manuscripta quædam omittunt* vestulam domus.

CAP. XV. *Vers.* 19. Ingressus est enim eques Pharao. *Alii legere malunt* equus *secundæ declinationis pro* equitatus, *quàm* eques *tertiæ. Vide notationes nostras.*

Vers. 27. Venerunt autem in Elim filii Israel. *Non temerè libri quidam omittunt* filii Israel.

CAP. XXI. *Vers.* 14. Ab altari meo evelles eum. *Alii boni libri legunt* aveller, *primam nempe vocalem loco secundæ.*

CAP. XXIII. *Vers.* 20. Ecce ego mittam Angelum meum. *Multa bona manuscripta omittunt pronomen* meum.

CAP. XXIX. *Vers.* 2. Quæ conspersa sit oleo. *Quidam libri legunt plurali numero* fiat.

Vers. 18. Odor suavissimus victimæ Domini. *Quædam bona manuscripta pro genitivo* victimæ *habeant nominativum* victima.

CAP. XXXII. *Vers.* 28. Cecideruntque in die illa quasi viginti tria millia hominum. *Ivo*, viginti tria, *quod est in quibusdam libris, in quibusdam legitur amplius, nempe* triginta tria, *in quibusdam minus, nempe* tria. *His postremis favent Hebræa Græca, & Chaldæa; & inter auctores, Rabanus disertè ubi enarrat hunc locum, Ambrosius* Epist. 56. *Thomas in summa* 2. 2. *quæst.* 24. *art.* 3. *& quæst.* 97. *art.* 4. *præter alios.*

CAP. XXXVI. *Vers.* 29. Et in unam compaginem. *Alii latinè scribunt* compagem.

Vers. 34. Fusis basibus earum argenteis. *Hæc pericope ut non legitur Hebraico, ita nec latino, ab antiquis bonis libris manuscriptis.*

LEVITICUS.

CAP. XX. *Vers.* 5. Ut fornicaretur cum Moloch. *Alii boni libri scribunt numerum pluralem* fornicarentur.

CAP. XXV. *Vers.* 12. Sed statim oblata comedetis, *alii libri legunt* ablata, *idest primam vocalem pro quarta.*

NUMERI.

CAP. VIII. *Vers.* 2. Cùm posueris septem lucernas, candelabrum in australi parte erigatur. Hoc igitur præcipe ut lucernæ contra boream è regione respiciant ad mensam panum propositionis: contra eam partem quam Candelabrum respicit, lucere debebunt. *Magna pars horum verborum, hæc, inquam,* candelabrum in australi parte erigatur. Hoc igitur præcipe, ut lucernæ contra boream, è regione respiciunt ad mensam panum propositionis; *omittitur ab Hebræis, & Græcis codicibus, quin etiam à quibusdam latinis manuscriptis. Videri possit addita fuisse explicationis causa ex Exod.* 40. *v.* 22.

CAP. XVIII. *Vers.* 28. Et universis quorum accipitis, primitias offerte Domino. *Sic monent quidam interponendum, ut* primitias *referatur ad* offerte, *&* quorum *subaudias* decimas.

CAP. XX. *Vers.* 6. Clamaveruntque ad Dominum atque dixerunt: Domine Deus audi clamorem hujus populi, & aperi eis Thesaurum tuum, fontem aquæ vivæ, ut satiati cesset murmuratio eorum. *Versiculum hunc, cum hebraicis, græcis, & Chaldaicis libris, omittunt textus latinus Regis operis, & textus Rabani commentari adjunctus. Quidam putant acceptum fuisse ex epistola feria sexta post Dominicam tertiam Quadragesimæ: ut collector Epistolarum aliquando omittit, aliquando addit aliunde quædam.*

CAP. XXV. *Vers.* 12. Idcircò loquere ad eum. *Alii libri supplent plurali* ad eos *loco singularis: æquè ut in Hebraico legitur.*

DEUTERONOMIUM.

CAP. XII. *Vers.* 21. Locus autem (&c.) si procul fuerit. *Clarior esset oratio, omissa conjunctione* si.

CAP. XXV. *Vers.* 3. Ne fœdè laceratus ante oculos tuos abeat frater tuus. *Unum manuscriptum pro* abeat, *legit* habeatur, *alterum monstrat signum varietatis: Verisimilis est conjectura legendum* jaceat.

CAP. XXVI. *Vers.* 10. Et adorato Domino tuo. *Boni libri omittunt copulativam* &, *hoc loco, ut initio proximi versus addunt,* & epulaberis &c.

CAP. XXVIII. *Vers.* 27. Et partem corporis per quam stercora egeruntur. *Pro quarto casu* partem, *quædam ex nostris insignibus manuscriptis habent sextum casum* parte; & parte *supple* percutiat te: *& percutiat te ea parte corporis, per quam stercora egeruntur, mariscis, scilicet hæmorrhoidibus, ficis.*

Vers. 48. Et omni penuria. *Verisimiliter conjiciunt quidam, pro ablativo singulari* omni *legendum esse genitivum pluralem* omnium: *quo facit quod in insigni manuscripto Claromarisci, sit* & omnium rerum penuria, *in alio quodam* omnium penuriarum.

JOSUE.

CAP. V. *v.* 1. Qui propinqua possidebant magni maris loca, *si non est legendus dandi casus* magno mari, *ut est intelligendus.*

CAP. VII. *v.* 17. Illam quoque per domos offerens. *Multa bona manuscripta, pro* domos *scribunt* viros, *consentaneè hebræo.*

CAP. X. *v.* 17. In spelunca Urbis Macedo. *Multi boni latini libri cum hebraicis omit.*

omittunt voculam Urbis: *quam tamen superiore versu 16. interpres expresserat.*

CAP. XV. v. 18. Suasa est à viro suo. *Quidam boni libri scribunt* suasit viro suo; *alii*, suasit ei vir suus, *aut* ejus. *Vid. Jud. 1. v. 14.*

CAP. XXI. v. 21. Urbes, confugii sichem: *Alias adnotavimus, in pluribus manuscriptis inveniri numerum singularem Urbe, pro plurali* Urbes; *similiter quoque infrà, v. 27. 32. 36. & 37. pro plurali* civitates *legi singulare* Civitatem, *aut* civitas, *quemadmodum suprà v. 13. ab omnibus constanter legitur.*

V. 37. de Tribu Ruben ultra Jordanem contra Jericho, civitates, refugii Bosor in solitudine, Misor, & Jasar; & Jerson, & Mephaath, civitates quatuor cum suburbanis suis. *De vario hujus versus situ, lectione, interpunctione, omissione denique latè egimus olim in notationibus nostris. Romani Patres secuti sunt quod maximè vulgatum est, nisi quod præposuerint tribum Ruben tribus Gadi.*

CAP. XXII. v. 10. In terram Chanaan. *Quædam manuscripta rectius legere videntur sixto* in terra.

JUDICES.

CAP. VI. *Vers.* 18. Nec recedas hinc: *Manuscripta nostra rectius scribere videntur* Ne *absque conjunctione, quam nec includit.*

CAP. XVI. v. 27. Spectantes ludentem Samson. *Manuscripta nostra pro participio* spectantes, *legunt præteritum imperfectum* spectabant.

LIBER REGUM I.

CAP. II. *Vers.* 17. Quia retrahebant homines à sacrificio Domini; *Alii legunt*: quia detrahebant homines sacrificio Domini.

CAP. IV. v. 1. Et factum est in diebus illis convenerunt Philisthiim in pugnam. *Et si græcè hæc verba legantur: tamen si benè ponderentur quæ scripsimus in Notationibus, videntur non fuisse addita à vulgato Interprete, sed illis omissis deinceps scriptum*: & egressus est namque &c.

CAP. V. v. 6. Et ebullierunt villæ, & agri in medio regionis illius, & nati sunt mures; & facta est confusio mortis magnæ in Civitate. *Non aliud queam, & ad hæc verba adnotare, quam non videri addita ab interprete, ob rationes in Notationibus expositas, sicut nec ad ista, quæ sequuntur v. 9.* Inieruntque Gethæi consilium, & fecerunt sibi sedes pelliceas, *quæ nec in omnibus græcis inveniuntur.*

CAP. VII. v. 3. Auferte Deos alienos de medio vestri, Baalim & Astaroth. *Multa bona manuscripta omittunt* Baalim, *nec tamen delent conjunctionem subsequentem, & consentaneè hebræo, & græco. Additum fuit* Baalim *ex v. 4.*

V. 12. Et vocavit nomen loci illius Lapis adjutorii. *Quod quædam bona scripta omittunt nomen* loci, *scribuntque solummodo pronomen* ejus, *vel* illius, *hebræo & græco apprimè congruit.*

CAP. VIII. v. 18. Quia petistis vobis Regem. *Hæc verba omittuntur ab antiquis quibusdam manuscriptis, nominatim uno hujus Ecclesiæ, consentaneè hebraicis libris, & græcis quibusdam. Nam in aliis Græcis exstant, signanter in Sixtino.*

CAP. IX. v. 25. Stravitque Saul in solario, & dormivit. *Hæc videtur interpretatio esse græcorum, ejus loco quam dedit Latinus Interpres.* Et locutus est cum Saule in solario: *quod docemus in Notationibus nostris.*

CAP. X. v. 1. Et liberabis populum suum de manibus inimicorum ejus, qui in circuitu ejus sunt; Et hoc tibi signum quia unxit te Deus in principem. *Hæc confidenda censet Epanorthotes: quamquam enim in græcis plerisque libris legantur, tamen ab antiquis latinis, & hebraicis absunt.*

V. 19. Per tribus vestras, & per familias. *Quidam putant pro familias legendum esse* millia, *quod hebraicæ literæ consonat, sed exemplaria, quæ sic legant ego non vidi.*

CAP. XI. v. 1. Factum est quasi post mentem. *Hæc verba Epanorthotes, juxta antiquos, & hebræos codices judicat omittenda, ut ex græcis accepta. Certè absunt ab antiquis Bibliis Clarimarisci, aliisque in margine Bibliorum Lovaniensium adnotatis, quin etiam à græco Bibliorum Regiorum sexto.*

CAP. XIII. v. 15. Et reliqui populi ascenderunt post Saul obviam populo, qui expugnabant eos venientes de Galgala, in Gabaa, in colle Benjamin. *Præter vetera manuscripta hactenus indicata unum etiam hujus nostræ Ecclesiæ, omittit hæc verba, consentaneè hebræo: & quamvis in Græcis quibusdam legantur, non tamen omni ex parte consonant.*

CAP. XIV. v. 22. Et erant cum Saul quasi decem millia virorum, *Multi scripti libri omittunt hæc verba, conformiter hebræo: quamquam græcè paulò post legantur.*

V. 41. Domine Deus Israel da indicium: quid est quid non responderis servo tuo hodie? Si in me, aut in Jonatha filio meo est iniquitas hæc, da ostensionem: aut si hæc iniquitas est in Populo tuo, da sanctitatem. *Sunt latini libri, qui horum loco nihil aliud legant, quàm* da indicium, *quod est signum (nec enim legendum est* judicium*) reliqua omnia omittunt hebræo consentaneè; quæ ex græco emanasse, docuimus in notationibus.*

CAP. XV. v. 3. Et non concupiscas ex rebus istis aliquid. *Multa bona exemplaria latina manuscripta confodiunt hæc verba, quamquam similia quædam græcis libris addantur.*

V. 12. Venit ergò Samuel ad Saul & Saul offerebat holocaustum Domino, de initiis prædarum, quæ attulerat ex Amalec; & cùm venisset Samuel ad Saul, dicit ei Saul. *Manuscripta latina integerrimæ fidei, hoc solum legunt*: Venit ergo Samuel ad Saul, & dixit ei Saul, *quæ intermedia sunt, in græcis ferè libris leguntur.*

CAP. XVII. v. 36. Erit igitur & Philisthæus hic incircumcisus, quasi unus ex eis. Nunc vadam & auferam opprobrium populi. Quoniam quis est iste Philisthæus incircumcisus, qui ausus est. *Sunt plurima, & optima exemplaria latina, quæ hoc solum legant*: erit igitur & Philisthæus hic in circumcisus, quasi unus ex eis, qui ausus est. *Media non leguntur nisi in libris quibusdam græcis.*

V. 49. Et circumducens percussit Philisthæum in fronte. *Participium* circumducens *confoditur à pluribus bonis libris.*

CAP. XIX. v. 21. Et iratus iracundia Saul abiit etiam ipse. *Sunt libri manuscripti, qui hoc solùm legunt* & abiit etiam ipse. *Illud enim* iratus iracundia Saul, *græcæ editionis est.*

CAP. XX. v. 15. auferat Jonathan de domo sua, & requirat Dominus, de manu inimicorum David. LXX. *ad hunc ferè modum interpretati sunt quod latinus Interpres, ut sequens habet versus in codicibus latinis, transtulit*: Pepigit ergo Jonathas fœdus cum domo David, & requisivit Dominus de manu inimicorum david.

CAP. XXI. v. 11. Cùm vidissent David. *Videtur hoc superfluere: quippe quod abest à omnis libris consentantibus hebræo, græco, &c.*

CAP. XXIII. v. 13. Et salvatus esset. *A bonis libris latinis omittuntur hæc verba: nam quod latinus interpres verterat*, quòd fugisset David (*seu quod alii evasisset*) *græci verterunt* & salvatus esset.

V. 14. In monte solitudinis Ziph. *Quod sequitur* in monte Opaco, *multi libri omittunt. Cæterùm græci libri præter Regium addunt, sed variè legunt, alii* in monte Opaco, *alii* in terra Opaca, *alii utrumque.*

CAP. XXV. v. 13. Tunc ait David pueris suis. *Videtur potiùs* viris *legendum quàm* pueris.

CAP. XXIX. v. 3. Dixeruntque Principes Philisthiim, *Quod sequitur* ad Achis, *videri possit meritò omittendum.*

Ibidem. Et non inveni in eo quidquam. *Non suppleas mali.*

CAP. XXX. v. 15. Et juravit ei David. *Hoc omittitur, ut à multis latinis libris, ita & ab Hebræis, & quibusdam Græcis.*

LIBER REGUM II.

CAP. I. *Vers.* 18. Et ait: considera Israel pro his, qui mortui sunt, super excelsa tua vulnerati. *Versiculus iste ex græcis libris haustus, omittitur à multis latinis. Sequens verò*: inclyti Israel super montes tuos interfecti sunt, *ex hebræo proximè versus omittitur à Græcis. Videntur idem unus esse versiculus ex uno Hebraico, aliter à latino Interprete, aliter à Græcis translatus.*

V. 26. Sicut mater unicum amat filium, ita ego te diligebam. *Nescio unde irrepserit versiculus iste in editionem latinam, cùm neque græcè legatur.*

CAP. II. v. 27. Vivit Dominus, si locutus fuisset. *Quidam ex Hebræo, & græco conjiciunt legendum esse* nisi *exceptivum, pro* si *conditionali: eò quod respiciatur ad illud quod dictum est suprà, vers. 14.* Surgant pueri & ludant.

CAP. IV. v. 5. Et Ostiaria Domus purgans triticum obdormivit. *An versiculus iste tanquam græcæ editionis non latinæ sit omittendus, disputavimus olim in Notationibus nostris.*

CAP. V. v. 23. Si ascendam contra Philisthæos, & trades eos in manus meas? *Quamquam exstet hic versiculus in quibusdam græcis Codicibus: Vix tamen est dubium quin hic superfluè ab aliquibus sit repetitus ex vers. 19. superiore.*

Ibidem. Non ascendas contra eos. *Multi Latini libri omittunt illud* contra eos, *Hebræo conformiter.*

CAP. VI. v. 6. Et declinaverunt eam. *Correctores non judicarunt hoc omittendum. Legantur Notationes nostræ.*

V. 12. Et erant cum David septem Chori, & victima vituli. *Videtur hæc altera esse interpretatio ejus quod sequitur.* Cùmque transcendissent qui &c.

CAP. VII. v. 15. Quem amovi à facie mea. *Multi libri loco pronominis primæ personæ* mea *scribunt pronomen secundæ personæ* tua, *Hebræo consonanter.*

CAP. X. v. 19. Expaverunt, & fugerunt quinquaginta, & octo coram Israel. Et. *Hæc omittuntur à multis libris consentaneè Hebræo, & Græco.*

CAP. XI. v. 21. Quæ percussit Abimelech filium Jerobaal. *Alii libri scribunt* Jerobeseth. *Conformiter Hebræo*, alii Jeroboal *Græco.*

CAP. XIII. v. 21. Et noluit contristare Spiritum Amnon filii sui, quoniam diligebat eum, quia primogenitus erat ei. *Versiculum hunc, qui in Græcis plerisque legitur, quidam Latini libri auferunt consonanter Hebræo.*

V. 17. Feceratque Absalon convivium, quasi convivium regis. *Multa Latina ma-*

CAP,

nuscripta consedinant versiculum hunc, sicut Hebraa. quamquam Græca exemplaria præter. Regium addant.

CAP. XIV. v. 30. Et venientes servi Joab, scissis vestibus suis dixerunt, succenderunt servi Absalom partem agri igni. Multa Latina manuscripta, & hunc versiculum jugulant, sicut Hebraa, quamquam Græca exemplaria omnia, quæ vidimus, præter Regium addant.

V. 33. Nuntiavit ei omnia. Meritò omittendum videtur omnia.

CAP. XV. v. 12. Cùmque immolaret victimas, facta est conjuratio. Alii libri jungunt præcedentibus τὸ cum immolaret victimas. Deinde novam inchoant periodum, & facta est conjuratio.

V. 18. Et omnes Gethæi pugnatores validi. Hæc Latinis tantùm, sed & hebraicis ac græcis libris respondent.

V. 20. Et Dominus faciet tecum misericordiam, & veritatem, quia ostendisti gratiam, & fidem. Duas unius Hebraicæ pericopes versiones hic mistas esse olim in Notationibus nostris docere conati sumus. Unam graecorum interpretum tecum Misericordia, & veritas; Alterum latini tecum gratia & fides.

CAP. XVI. v. 15. Et omnis populus ejus. Alii libri consultò scribunt nomen Israel loco pronominis ejus.

CAP. XVII. v. 3. Quomodo unus homo reverti solet. Quid sibi velit omnis quod multi libri legunt loco unus homo. In notationibus nostris docuimus.

CAP. XXI. v. 18. De Stirpe Arapha, de genere gigantium. Videtur duplex versio esse unius pericopes Hebraicæ, nec malè omitti posterior, ut alterius interpretis. Antiqua Clarimariscei Biblia legunt de origine Arapha, omisso isto de genere gigantium.

CAP. XXII. v. 8. Quoniam iratus est eis. Non est omittendum pronomen eis.

V. 13. Præ fulgore in conspectu ejus. Non subdas nubes.

LIBER REGUM III.

CAP. II. Vers. 15. Et me proposuerat omnis Israel sibi in Regem. Quidam legendum ex aliis manuscriptis putant proposuerat, vocali quinta loco diphthongi.

CAP. III. v. 23. Et ista respondit. Videtur præsens respondet præferendum præterito: nam & in Missalis Romana legitur præsens Feria 2. post Dominic. IV. Quadrages.

CAP. V. v. 6. Præcipe igitur ut præcidant mihi servi tui. Non inconsultò videtur à multis omitti servi tui.

Ibidem. Quamcumque petieris: scis enim quomodo; Quidam boni libri habent præceperis pro petieris, & quoniam pro quomodo.

CAP. VI. v. 8. In parte erat domus Dexteræ. Ablativum dextera, qui ad parte referatur, præferunt quidam genitivo dexteræ, qui ad domus.

CAP. VIII. v. 15. Et in manibus ejus perfecit. Quidam libri habent, & in manu sua perfecit, vel manibus suis perfecit, quod videtur esse congruentius, quia de manibus Dñi sermo est, ut constat infrà, vers. 14.

CAP. XI. v. 41. In libro verborum dierum Salomonis. Multi Codices omittunt vocem dierum consentaneè Hebræo.

CAP. XII. v. 16. Vade in tabernacula tua Israel. Quamquam supplendum sit vade, vel quod alii libri habent revertere: majori tamen cum gratia, in quibusdam Codicibus Hebræo consentientibus videtur subaudiri quàm exprimi ita ut sit Ἀποστρέφετε, iraterum.

CAP. XIV. v. 3. Decem panes & crustulam. Conjiciunt quidam legendum crustula, neutro genere pluralis numeri, nam & Hebræum plurale quidam gauferas vertunt. Crusta, seu crustula genere fœminino longe aliud significat.

CAP. XVI. v. 7. Hoc est Jehu filium Hanani Prophetam. Hæc pericope potest ab interprete esse addita, explicationis causa, quamquam absit à quibusdam libris, similiter Hebræo, & Græco.

CAP. XVIII. v. 45. Cùmque se verteret huc, atque illuc. Alii libri legunt verterent numero plurali.

CAP. XIX. v. 18. Septem millia virorum. Quidam libri pro virorum, legunt universorum, quæ de re notationes nostræ.

CAP. XX. v. 12. Factum est autem cùm audisset Benadab verbum istud. Alii libri cum Hebraicis, & Græcis, relinquunt subaudiendum Benadab.

V. 39. Et mutavit aspersione pulveris hos & oculos suos. Quidam libri omittunt hos &, consentaneè Hebræo & Græco.

CAP. XXI. v. 1. Post hæc autem verba tempore illo. Multi latini libri omittunt tempore illo, suffragantibus Hebræis, & Græcis.

V. 6. Dabo tibi vineam meliorem pro ea. Vox meliorem ignoratur à multis latinis libris; quibus hebræa consentiunt. Græca ejus loco legunt aliam.

LIBER REGUM IV.

CAP. IV. Vers. 23. Quæ respondit: Vadam. Alii pro vadam legunt vale, quod Hebraicè est pax.

V. 41. Cumque tulissent, misit. Alii libri hoc solum habent & misit.

CAP. VI. Vers. 32. & antequam veniret nuntius, ille dixit ad senes. Hæc legitima videtur esse interpunctio, ut pronomen ille conjungatur verbo dixit.

CAP. IX. Vers. 27. Et percusserunt eum in ascensu Gaver. Antiqui libri cum nostri cum Epanorthota, confingunt illa verba, & percusserunt eum, Hebræo adstipulante.

V. 29. Regnavit Ochozias. Pro his verbis alii scribunt regnavit Ochozias, seu Achasias; alii & Regis Ochosiæ, alii & Regis Ochosiæ primo: de quibus varietatibus legi possunt nostræ Notationes. Vetus noster Epanorthotes præfert hanc lectionem: Anno undecimo Joram filii Achab, & Regis Achasiæ super Judam, venit Jehu in Jezrael, nullo expresso numero anni Ochosiæ.

CAP. XVI. v. 8. Et cùm collegisset. Quidam libri subdunt Achaz, alii subaudiunt.

CAP. XXIII. Vers. 4. Quæ facta fuerant Baal, & in luco, & universæ militiæ cœli. Quidam libri auferunt, in præpositum luco, consentaneè Hebræo, & Græco.

CAP. XXV. Vers. 17. Et retiaculum & malogranata. In aliis est reticulum, omissa vocali prima, quod latinius est.

LIBER PARALIPOMENON I.

CAP. I. Vers. 32. Filii autem Dadan Assurim, Latusim, & Laomim. Hic versiculus omittitur à multis Latinis manuscriptis, conformiter Hebræo & Græco Regiorum Bibliorum textui, prout ex notationibus nostris constat.

CAP. XIV. v. 8. Audientes autem Philisthiim, eo quòd unctus esset David in Regem. Videtur hic superfluere eo quemadmodum supra vers. 2.

CAP. XVI. v. 3. Et partem assæ carnis bubalæ. Scribendum videtur bubulæ, mutata vocali prima in quintam ut 2. Reg. 6. vers. 19.

CAP. XVIII. v. 16. Et Achimelech filius Abjathar. Quidam libri consentaneè Hebræo scribunt Abimelech mutata litera Heth in Beth, Vid. Notationes nostras, Psal. 51. v. 2.

LIBER PARALIPOMENON II.

CAP. XVII. Vers. 13. Et multa opera paravit in Urbibus Juda. Quidam conjiciunt legendum esse patravit, quod est, construxit.

CAP. XIX. v. 11. Et erit Dominus Vobiscum in bonis. Vetera manuscripta, etiam Epanorthota legunt & erit Dominus cum bonis, Hebræo & Græco consentaneè.

CAP. XXII. v. 7. Et cùm venisset, & egrederetur. Clarius quidam libri omittunt posterius Et.

LIBER ESDRÆ II.

CAP. VII. Vers. 69. Huc usque refertur quid &c. Hæc verba, correctorum judicio non sunt omittenda, quippe ab interprete addita; sed collocanda fuerunt non hoc loco, at cap. 8. vers. 1. immediatè post ea verba, filii autem Israel erant in civitatibus suis, & ante hæc congregatusq; est omnis populus, quæ de re alias copiose in Notationibus.

CAP. X. v. 1. Nehemias athersatha filius Hecheiai. Non est interponendum coma inter Nehemias, & Athersatha: Nehemias enim ipse est Athersatha, quod dicitur supra 8. vers. 9.

LIBER JUDITH.

CAP. V. Vers. 18. Ut ergo cognoscat Achior quoniam fallit vos. Alii legunt quia non fallit vos.

CAP. VII. v. 6. Qui influebat aquæductum illorum. Quidam libri præponunt in nomini aquæductum.

CAP. VIII. Vers. 13. Posuisti vos tempus miserationis Domini, & in arbitrium vestrum diem constituistis ei? Quidam libri loco genitivi scribunt dativum Domino, & loco præpositionis in legunt ad.

V. 21. Ad eloquium vestrum corda eorum erigite. Loco trium vocum ad eloquium vestrum, quidam scribunt duas duntaxat, & ablativo casu alloquio vestro corda eorum erigite.

CAP. XV. Vers. 7. Et onustati sunt valdè. Verisimile est legendum esse honestati, pro eo quod est ditati: sic enim legitur Græcè ἐπλούτησαν ac solet Interpres uti voce honestas pro divitiis. Sup. c. 10. v. 11. Honestum fecit eum, ibidem vers. 11. Honestavit illum in laboribus. Eccles. 11. v. 14. Paupertas, & honestas à Deo sunt, & 13. v. 2. Pondus super se tollit, qui honestiori se communicat.

LIBER ESTHER.

CAP. I. Vers. 6. Et Carbasini, & Hyacinthini, plura manuscripta, etiam unum unius Ecclesiæ, cum aliis Epanorthota nostri scribunt Carpassini, non Carbasini sicut Hebraicè est Carpas. Ac monet Epanorthotes per p mutam tenuem scribendam esse, non per b mediam.

CAP. III. v. 15. Et cunctis Judæis qui in urbe erant flentibus. Cum plura manuscripta omittunt Judæis consentaneè Hebræo & Græco.

CAP. XII. v. 6. Ubi scriptum est in volumine & diripuerunt bona, vel substantias eorum. Interpres hic respiciens ad locum supra 3. v. 13. Vix dubium quin repetierit eadem, quibus eo loco usus fuerat verba, & diriperent bona potiùs quàm mutaverit diriperent in præteritum diripuerunt.

CAP. XV. Vers. 4. Die autem tertio deposuit vestimenta ornatus sui & circumdata est gloria sua. Sententia se ipsam evertere videtur, nisi pro ornatus abjecta n liquida, legatur oratus (quod conjiciunt quidam) quod est orationis, qua voce utitur inter alios Hieronymus præfatione in Lib. Didymi de Spiritu Sancto in se versos. Vestimenta autem orationis, sunt vestimenta lugubria, qualia decent orantem, ac supplicem, de quibus dictum fuerat supra 14. vers. 2. cùmque deposuisset vestes

regias fletibus, & luctui apta indumenta suscepit. Hæc illic suscepisse Esther, hic deposuisse narratur. Nam & Græca hic habent, ut cessavit orans, deposuit vestimenta τῆς πένθους, luctus, seu (ut quædam exemplaria) τῆς θεραπείας, servitutis, seu cultus, quemadmodum Baruch 4. vers. 20. legimus saccum obsecrationis.

LIBER JOB.

CAP. I. Vers. 22. In omnibus his non peccavit Job labiis suis. A pluribus libris Hebræo consentaneis, omittitur τὸ labiis suis, quippe quod proprium esse videatur loci infra 2. vers. 10.

CAP. V. Vers. 15. Porrò salvum faciet egenum. Multi libri Hebræo, & Græco consentanee omittunt egenum, quippe quod idem unum sit cum eo quod sequitur pauperem.

CAP. VIII. v. 16. Et in ortu suo germen ejus egredietur. Quidam legunt horto, quemadmodum hebræa pro verbali ortu.

CAP. XV. v. 22. Non credit, quòd reverti possit de tenebris ad lucem τὸ ad lucem abest a multis Latinis manuscriptis consentanee hebræo, & græco, facile est autem subaudire.

CAP. XVI. Vers. 16. Et operui cinere carnem meam. Quidam pro carnem meam legunt cornu meum, suffragante Hebræo.

CAP. XVII. Vers. 9. Et mundis manibus addet fortitudinem. Alii legunt nominativum singularem Mundus pro ablativo plurali Mundis.

PSALMI.

PSAL. II. Vers. 12. Ne quando irascatur Dominus, & pereatis de via justa. Cùm exarserit in brevi ira ejus, beati &c. Alii sic distinguunt: Ne quando irascatur Dominus & pereatis de via justa, cùm exarserit in brevi ira ejus. Beati &c.

PSAL. IV. Vers. 6. Quis ostendit nobis bona? Alii legunt futurum ostendet, Græco, & Hebræo consentanee.

PSAL. V. v. 9. Dirige in conspectu tuo viam meam. Alia lectio est dirige in conspectu meo viam tuam, transmutatis pronominibus. Disceptatio est, utra præferenda. De quo nostræ Notationes.

V. 13. Ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. Complura vetera manuscripta omittunt tuæ pronomen secundæ personæ Hebræo, & Græco consentanee.

PSAL. IX. v. 7. Et civitates eorum destruxisti. Multi latini libri omittunt pronomen eorum, suffragantibus Græcis, & hebraicis: subaudiunt enim genitivum inimici, ex membro præcedente.

V. 14. Orphano tu eris adjutor. Loco futuri eris, in aliis libris est præteritum eras, consonantibus Hebræo, & Græco.

PSAL. X. v. 8. Justus Dominus, & justitias dilexit. Multa latina exemplaria omittunt conjunctionem, & consentaneè Hebræo.

PS. XI. v. 4. Universa labia dolosa, & linguam magniloquã. Multi latini libri transfodiunt conjunctionem, & Hebræo conformiter.

PSAL. XVI. v. 13. Frameam tuam. Alii probati libri legunt framea tua sexto casu.

PSAL. XVII. Vers. 49. Et ab insurgentibus in me, exaltabis me. Conjunctio videtur meritò posse omitti.

PSAL. XXI. Vers. 10. Tu autem Domine ne elongaveris auxilium tuum a me. Multi libri transfodiunt illud à me tantummodò scribunt tuum, quod tamen Hebræi mutant in meum.

V. 31. Et annuntiaverunt cœli justitiam ejus. Vox cœli meritò superfluere judicari possit, ut huc addita ex alio Ps. Lege Notationes.

PSAL. XXIV. v. 4. Et semitas tuas edoce me. Antiqui ferè legunt simplex doce.

PSAL. XXVI. Vers. 8. Exquisivit te facies mea. Sunt manuscripta, quæ omittunt pronomen te, Hieronymo ad Suniam suffragante.

PSAL. XXVIII. v. 9. Et revelabit condensa. Sunt antiqui libri, qui pro futuro revelabit, quod græco conforme est, legant præteritum revelavit, Hebræo consentaneum.

PSAL. XXX. Vers. 6. In manus tuas commendo spiritum meum. In aliis libris est futurum commendabo, suffragante Hebræa, & Græca.

V. XXI. Proteges eos in tabernaculo tuo. Pronomen tuo transfigitur à plerisque latinè, Græcè & Hebraicè.

V. 24. Quoniam veritatem requiret Dominus. Plurale veritates in aliis legitur, adstipulantibus textibus Græco & Hebræo.

PSAL. XXXII. Vers. 18. Et in eis qui sperant super misericordia ejus. Optimi libri tollunt tres illas voculas, & in eis, Græco consentanee, & Hebræo.

PSAL. XXXVII. v. 16. Tu exaudies me Domine Deus meus. Boni libri latini auferunt pronomen me sicut Hebræi & Græci.

V. 23. Mi Domine Deus salutis meæ. Idem hic judicium de nomine Deus.

PSAL. XLIII. v. 2. In Diebus eorum & in diebus antiquis. Multi libri meritò omittunt & conjunctionem mediam.

PSAL. XLIV. Vers. 6. In corda inimicorum Regis. Alii libri legunt casum sextum numeri singularis in corde, conformiter Græco. Lege Notationes.

V. 12. Quoniam ipse est Dominus Deus tuus. Videtur merito ab aliis omitti nomen Deus si expenduntur notationes in hunc locum.

V. 13. Omnes divites plebis. Boni libri auferunt omnes, Hebræ & Græco consentanee.

V. 18. Memores erunt nominis tui. Alii libri scribunt singulare memor ero, Hebræo & Græco consentientibus. Legantur Notationes nostræ. Numerus pluralis putatur acceptus ex officio Ecclesiastico de Apostolis.

PSAL. XLVI. v. 9. Regnabit Deus super gentes. In antiquis manuscriptis pro futuro regnabit, legitur præteritum regnavit, sicut Hebraicè & Græcè.

V. 10. Quoniam Dii fortes terræ. Quod multi conjiciunt pro nominativo plurali Dii scribendum Dei, quod est vel nominativus pluralis, vel (ut ex græco) genitivus singularis, non caret similitudine veri. Qua de re legi possunt Notationes nostra.

PSAL. XLVII. Vers. 6. Quoniam ecce Reges terræ congregati sunt. Optimi quique libri latini, & græci, conformiter hebraicis omittunt illud terræ: quod & Hieronymus a se sublatum fatetur.

PSAL. XLVIII. v. 3. Simul in unum dives, & pauper. Multa vetera manuscripta omittunt simul quia idem unum est cum eo quod sequitur in unum seu in idipsum.

PSAL. LI. v. 6. Verba præcipitationis, lingua dolosa; In aliis libris est ut græce quarto casu linguam dolosam.

PSAL. LIII. v. 7. Averte mala inimicis meis. Quod in aliis libris est futurum tertiæ personæ avertet, præferendum videatur si expendantur notationes.

PSAL. LIV. v. 4. Quoniam declinaverunt in me iniquitates. Alii legunt numero singulari iniquitatem.

V. 17. Ego autem ad Deum clamavi, & Dominus salvabit me. In aliis est præteritum salvavit.

PSAL. LVII. v. 7. Molas leonum confringet Dominus. In aliis libris est præteritum confregit, ut græco.

PS. LIX. v. 13. Quia vana salus hominis. Loco quia alii legunt & Hebræo, & Græco conformiter: illud hujus expositio est.

PSAL. LXI. v. 10. Ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum. Pronomen ipsi non esse jungendum cum verbo decipiunt, Græca, & Hebræa ostendunt.

V. 13. Quia potestas Dei est Antiqui latini libri omittunt est non minus quàm Græci & Hebræi.

PSAL. LXII. V. 12. Laudabuntur omnes qui jurant in eo. Antiqui libri etiam Epanorthota, legunt numero singulari laudabitur omnis qui jurat in eo, consentanee Hebræo, & Græco.

PSAL. LXIII. V. 8. Accedet homo ad cor altum. Multi libri, pro ad propositione habent conjunctionem, & quemadmodum Græca, & Hebræa. Qua de re nostræ Notationes.

PSAL. LXIV. V. 9. Exitus matutini & vespere delectabis. Vesperæ scribitur à quibusdam ut nomen genitivi casus, non minus quam matutini; non absque causa.

PSAL. LXXI. v. 11. Et adorabunt eum omnes Reges terræ. Quidam libri omittunt terræ, consentanea Hebræo, & (quod Xisti Papa jussu editum est) Græco, Hieronymo quoque superfluum est.

PSAL. LXXV. v. 9. Terra tremuit, & quievit. In aliis libris est timuit pro tremuit.

PSAL. LXXXVI. v. 4. Memor ero Rahab, & Babylonis scientium me. In aliis libris est dativus scientibus conformiter græco.

V. 6. Dominus narrabit in scripturis populorum In antiquis libris extat scriptura, numero singulari Hebræo, & Græco similiter.

V. 7. Sicut lætantium omnium habitatio est in te. A bonis libris emittitur verbum substantivum est, consentaneè Græco.

PSAL. LXXXVIII. v. 7. Similis erit Deo in filiis Dei. Meliores libri e nostris pro Deo scribunt Domino, Hebræo & Græco consentanee.

PSAL. LXXXIX. Vers. 2. Aut formaretur terra, & orbis. Complures libri legunt conjunctivam & loco disjunctivæ aut cum hebræis, & græcis.

V. 9. Anni nostri sicut aranea meditabuntur. Pro futuro meditabuntur legunt præteritum imperfectum meditabantur, non Græci solum libri, sed etiam multi Latini.

PSAL. XC. Vers. 11. Quoniam angelis suis mandavit de te. Futurum mandabit præferendum videtur præterito.

PSAL. CI. v. 7. Similis factus sum Pellicano. Videtur scribendum Pelicano, unica l prout quidam Latini cum Græcis scribunt.

V. 16. Et timebunt gentes nomen tuum, Domine. Pro nomen tuum Domine, alii libri legunt nomen Domini, Græco, & hebræo consentanee.

V. 19. Scribantur hæc in generatione altera. Quidam absentius scribunt numerum singularem scribatur, hæc pro hoc accepto more hebræo: Quidam clarius legunt accusativo generationem alteram.

V. 22. Ut annuntient in Sion nomen Domini, & laudem ejus in Jerusalem. Antiqui libri Epanorthota, aliique legunt numero singulari annuntiet, & pronomen reciprocum suam loco ejus.

PSAL. CII. v. 22. Benedicite Domino omnia opera ejus, in omni loco dominationis ejus: benedic anima mea Domino. Sic videtur distinguendus hic Versiculus ita ut terminet Psalmum David per idem illud breve, sed maxima Emphaseos epiphonema. Benedic anima mea Domino a quo cœperat; quod & facit Psal. sequente CIII.

PSAL. CIII. v. 12. De medio petrarum dabunt voces. Notat Epanorthotes: Hebræi, & antiqui & Græcus, & Hieronymus habent vocem in singulari: quod & nos ita esse comperimus.

V. 15. Et vinum lætificet cor hominis. In aliis bonis libris est indicativus præsens lætificat.

V. 35. Deficiant peccatores à terra. Alii libri scribunt futurum deficient.

PSAL. CIV. v. 18. Ferrum pertransiit animam ejus. Pro quarto casu in optimis libris est primus anima, qua de re lege Notationes.

PSAL.

PSAL. CVII. *Vers.* 2. 3. Cantabo & psallam in gloria mea, exurge gloria mea, exurge Psalterium & Cithara, *Correctores addiderunt* exurge gloria mea *prout græcè leguntur: licèt Hebraicè*, gloria mea, *& exurge nonnisi semel scribantur quemadmodum & in plerisque latinis libris.*

PSAL. CXIII. *Vers.* 15. Benedicti vos à Domino. *Præpositio à a plerisque omittitur.*

PSAL. CXVII. v. 20. Justi intrabunt in eam. *Loco accusativi non scribas ablativum* ea.

V. 25. O Domine salvum me fac. *Multi docti judicant pronomen* me *superfluere. Lege Notationes.*

Ibidem. O Domine benè prosperare. *Multi libri omittunt adverbium benè.*

PSAL. CXVIII. *Vers.* 9. In quo corrigit adolescentior viam suam. *Alii libri scribunt futurum* corriget, *pro præsenti* corrigit.

V. 29. Et de lege tua miserere mei. *Ab aliis omittitur propositio* de.

V. 75. Et in veritate tua humiliasti me. *Antiqui Epanorthota aliqui præter conjunctionem* &, *omittunt etiam pronomen* tua, *cum similitudine veri.*

V. 118. Sprevisti omnes discedentes à judiciis tuis. *In aliis libris pro* judiciis, *melius esse videtur* justitiis. *Lege notationes.*

V. 126. Tempus faciendi Domine. Hebræus, & antiqui, & Græcus, *ait Epanorthotes* Domino, non habent Domine, *vocandi casu.*

V. 147. Præveni in maturitate, & clamavi. *Quidam libri habent* immaturitate, *quidam* in immaturitate. *Legantur Notationes.*

Ibidem. Quia in verba tua supersperavi. *Multi libri omittunt* quia, *Hebræo & Græco consentanee.*

PSAL. CXXIV. *Vers* 5. Abducet Dominus cum operantibus iniquitatem. *Quidam scribunt*, abducet *ex Græco* ἀπάξει.

PSAL. CXXV. *Vers.* 6. Mittentes semina sua. *Alii pro* mittentes *dicunt* portantes, *quamquam sensu parum diverso.*

PSAL. CXXVI. *Vers.* 2. Vanum est vobis ante lucem surgere: Surgite postquam sederitis. *Multi antiqui libri pro imperativo* surgite *repetunt infinitivum* surgere, *Qua de re notationes nostra in Biblia.*

V. 5. Non confundetur cùm loquetur inimicis suis in porta. *Epanorthotes annotat:* Item Hebræus, & Hieronymus & antiqui & Græcus, *non confundentur cum loquentur.* Non est ibi in singulari.

PSAL. CXXXI. *Vers.* 7. Introibimus in tabernaculum ejus. *Alii libri scribunt plurale* Tabernacula, *Græco, & Hebræo consentanee.*

V. 17. Illuc producam cornu David. *Videtur præferendum adverbium, quo signatur motus in loco*, illic.

PSAL. CXXXVIII. *Vers.* 11. Et nox illuminatio mea in deliciis meis. *Antiqua complurea manuscripta omittunt pronomen* mea, *conformiter Græco, & Hebræo.*

V. 17. Nimis confortatus est principatus eorum. *Antiqui Epanorthota, aliique libri, scribunt numero plurali* confortati sunt, *consentanee Græco, & Hebræo.*

PSAL. CXLV. *Vers.* 3. In filiis hominum in quibus non est salus. *Posterius* in *prætermittitur ab aliis libris latinis, non minus quam a Græcis, & Hebræis.*

V. 9. Et vias peccatorum disperdet. *Lectio singularis numeri* viam, *non parva est auctoritatis.*

PROVERBIA.

CAP. V. *Vers.* 3. Ne intenderis fallaciæ mulieris. *Vetus Epanorthotes*: Nec Hebræus, nec antiqui habent, *ait*: *Id quod & nos ita invenimus.*

CAP. X. v. 4. Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos: idem autem ipse sequitur aves volantes. *Plurimi libri antiqui, etiam Epanorthota omittunt hunc versum, cum Hebræo, Chaldæo, & Græco.*

CAP. XII. v. 11. Qui suavis est in vini demorationibus, in suis munitionibus relinquit contumeliam. *Hanc sententiam meliores nostri manuscripti latini libri confodiunt suffragante Hebræo, quamquam Græcè addatur. Legantur nostra notationes.*

CAP. XIII. v. 13. Animæ dolosæ errant in peccatis: Justi autem misericordes sunt, & miserantur. *Plerique omnes Latini Codices manuscripti omittunt hunc versiculum, consentaneè Hebræo: nisi quod quidam collocent post versum hujus capitis nonum cum quibusdam græcis.*

V. 23. Et aliis congregantur absque judicio. *Nonnulli libri scribunt nominativum* alii *loco dativi* aliis.

CAP. XIV. v. 7. Vade contra virum stultum, & nescit labia prudentiæ. *Quædam manuscripta pro indicativo* nescit, *legunt imperativum* Nescito, *consentanee hebræo.*

V. 15. Filio doloso nihil erit boni: servo autem sapienti prosperi erunt actus & dirigetur via ejus. *Hunc versiculum plerique omnes latini libri omittunt quemadmodum hebræa, & græca, & Chaldæa. Sed quia quidam latini libri, cum quibusdam græcis eum legunt, proximè post 13. superioris capitis versum, idcirco (arbitror) Romani Patres noluerunt omittere, quamquam nec illos eum Latini antiqui libri agnoscant, quod notat Epanorthotes noster.*

V. 21. Qui credit in Domino, misericordiam diligit. *Quædam latina manuscripta prætereunt hanc periochen, sicut hebræa; sed Patres prætereundam non judicarunt (ni fallor) præsertim cum apud græcos simile quid sequatur post versum proximum:* Non sciunt misericordiam, & fidem fabricatores malorum: misericordiæ autem & fides apud fabricatores bonorum.

CAP. XV. v. 5. In abundanti justitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum evacuabuntur. *Vetus Epanorthotes annotat in hæc verba. Quod interponitur sic.* In abundanti justitia virtus maxima est: cogitationes autem impiorum eradicabuntur. *Nec Hebræus, nec antiqui habent. habent tamen ex græco puto de LXX. interpretibus.*

V. 10. Doctrina mala deserenti viam vitæ. *Vox* vitæ *abest a multis libris conformiter Hebræis, & Græcis. Unde vetus Epanorthotes annotat.* Deserenti viam vitæ *non est subjungendum quod dicitur* vitæ.

V. 27. Per misericordiam, & fidem purgantur peccata: per timorem autem Domini declinat omnis à malo. *Hic versiculus a Græcis quidem libris hic legitur, sed ab omnibus quibusque Latinis Hebræis, & Chaldæis demum infra 16. vers. 6. quod etiam Epanorthotes annotat.*

CAP. XVI. v. 5. Initium viæ bonæ facere justitiam: accepta est autem apud Deum magis, quam immolare hostias. *Plurima Latina manuscripta, etiam antiqua Epanorthota omittunt hanc sententiam, consentanee Hebræo, quamquam Græcè legatur.*

CAP. XVII. *vers.* 16. Qui altam facit domum suam, quærit ruinam. *Hanc sententiam ut complures Latini libri hic omittunt consentaneo Hebræo; ita legunt mox infra vers. 19.*

Sequitur Et qui evitat discere, incidet in mala. *Et hæc posterior superioris sententiæ pars a pluribus Latinis libris jugulatur, conformiter Hebræo, & Chaldæo. Cæterum tota sententia ex Græcis antigraphis sumpta est, quod habent nostra notationes.*

CAP. XVIII. v. 8. Pigrum dejicit timor: animæ autem effeminatorum esurient. *Hæ & plures hujusmodi sententiæ quia Græce leguntur, relicta sunt a Romanis Correctoribus, quamquam ex copia veterum Codicum Latinorum satis constet Interpretem non dedisse, quæ in Hebræo non invenit. Simile judicium est de ea, quæ mox sequitur v. 22.* Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum, qui autem tenet adulteram, stultus est, & impius. *Cujus posterior pars citatur a D. Hieronymo enarrante cap. 19. Matthæi ex Græca editione haud dubium.*

CAP. XXI. v. 4. Exaltatio oculorum est dilatio cordis. *Multi antiqui libri Latini loco verbi substantivi legunt conjunctionem copulativam & Hebræo consentanei.*

V. 12. Detrahat impios à malo *Quidam antiqui codices legunt* in malum.

CAP. XXII. v. 9. Victoriam, & honorem acquiret qui dat munera: animam autem aufert accipientium. *Similis est hæc sententia superioribus: de qua sic annotat vetus Epanorthotes:* quod de LXX. ante sic ponitur: *Victoriam & honorem acquiret qui dat munera, animam autem aufert accipientium* nec Hebræus habet, nec antiqui.

CAP. XV. v. 10. Gratia, & amicitia liberant, quas tibi serva, ne exprobrabilis fias. *Etiam hæc sententia ex Græco adjecta est: nec enim Interpres eam dedit si consulas Latinos libros, sicut nec sequentem mox infra. vers.* 20. sicut tinea vestimento, & vermis ligno: ita tristitia viri nocet cordi; *quamquam hanc non facilè omittendam doceant nostræ Notationes.*

CAP. XXVII. v. 21. Cor iniqui inquiret mala; cor autem rectum inquirit scientiam; Nec Hebræus, nec antiqui habent *inquit Epanorthotes.* Sed LXX.

CAP. XXIX. v. 27. Verbum custodiens filium extra perditionem erit. *Nec in antiquis plerisque latinis, nec in hebraicis, aut Græcis libris legitur: Invenitur tamen in quibusdam Græcis sub finem cap. XXIV.*

ECCLESIASTES.

CAP. VIII. v. 14. Sunt justi in quibus mala proveniunt. *Pro* mala *multi boni libri scribunt* multa, *quod est plurima.*

SAPIENTIA.

CAP. V. *Vers.* 19. accipiet pro galea judicium certum. *Alii libri scribunt* rectum, *transpositis literis, & solet rectitudo judicio attribui.*

CAP. VIII. v. 11. Et facies Principum mirabuntur me. *Hoc quidam codices omittunt Græco consentaneè: est enim idem unum cum eo quod præcedit*, & in conspectu potentium admirabilis ero.

CAP. XII. v. 17. Et horum, qui te nesciunt, audaciam traducis. *Quidam legunt affirmativum* qui sciunt, *loco negativi* qui te nesciunt, *conformiter Græco. Vide Notationes.*

V. 19. Quoniam judicans das locum in peccatis pœnitentiæ. *Nonnulli libri omittunt* judicans *cum textu Græco.*

V. 26. Qui autem ludibriis, & increpationibus non sunt correcti. *Sunt exemplaria, quæ scribant genitivum* increpationis *loco ablativi* increpationibus, *suffragante Græco* qui autem ludibriis increpationis.

CAP. XIV. v. 11. Propter hoc & in idolis nationum, non erit respectus. *Adverbium non omittitur a regio textu & alio quodam, conspirantibus libris Græcis.*

V. 22. Abducta per speciem operis. *Multi libri loco* abducta *habent* adducta, *quod est Græco* ἐφελκόμενον attracta.

V. 26. Dei immemoratio. *Nostra contracturæ sunt in notationibus pro* Dei *seu* Domini, *ut alii legunt, scribendum esse* Doni, *ex Græco* χάριν *sicut infra c.* XVIII. *vers.* 2.

V. 26. Inordinatio Mæchiæ, & impudicitiæ. *Quædam antigrapha hoc solum legunt* Mæchia & impudicitia, *omittunt id quod præcedit* inordinatio, *quippe quod idem unum sit cum eo quod antecedit* inconstantia. Græcè ἀταξία.

CAP. XV. v. 19. Bona potest conspicere. *Pro* conspicere *græcè est* ἐπιποθῆσαι, *quod potius est* concupiscere, *quomodo legit liber quidam.*

CAP. XVI. v. 1. propter hæc & per his similia passi sunt dignè tormenta. *Quidam libri, pro plurali* hæc, *scribunt singulare* hoc *& omittunt conjunctionem & subsequentem, conformiter Græco.*

CAP. XVIII. v. 22. Illum qui se vexabat.

bat. *Nonnulli codices legunt* vexatorem, *unus omittit* se; *Græcè est* τὸ κολάζοντα. Vexantem, *sicut infrà*, v. 25. ὁ ὀλεθρεύων *qui exterminabat*.

CAP. XIX. v. 9. Tanquam enim equi depaverunt escam. *Quidam boni libri auferunt* escam, *Græco consentaneè*.

ECCLESIASTICUS.

CAP. I. *Vers.* 16. Cum electis fœminis graditur. *Fœminarum græcè nulla est mentio, sed* τῷ σπέρματι, Seminum. *Unde conjiciunt quidam* cum electis seminis *legendum esse, quod sit, cum iis qui ex semine eorum electi sunt. Denique graditur, quædam insignia manuscripta legunt* creditur, *quod respondet Græco* ἐμπιστευθήσεται, *fidelis erit, credet, se adhærebit illis: qua ratione legitur Psal.* 77. *vers.* 8. & non est creditus cum Deo spiritus ejus.

CAP. VII. v. 20. Noli prævaricari in amicum pecuniam differentem. *Multi boni libri scribunt casu ablativo* pecunia differenti. *Græcè est in quibusdam exemplaribus* ἕνεκεν διαφόρου. *Ob rem differentem; in aliis nominatim Sixtinis*: ἕνεκεν ἀδιαφόρου, *ob rem indifferentem*.

CAP. VIII. v. 10. Ab ipsis sapientiam & doctrinam intellectus. *Multa manuscripta conformiter Græco omittunt media illa verba* sapientiam &.

CAP. XI. v. 5. Multi Tyranni sederunt in Throno. *Quidam conjiciunt, pro* in Throno *legendum esse* in terra *eo quod græcè sit* ἐπὶ ἐδάφους, *in pavimento*.

V. 15. Sapientia & disciplina, & scientia legis apud Deum dilectio, & viæ bonorum apud ipsum. Error, & tenebræ peccatoribus concreata sunt: qui autem exultant in malis, consenescunt in malo. *Hæc omittuntur in plerisque omnibus latinis manuscriptis, conformiter plerisque libris græcis etiam Sixtinis: quamquam in græcis Regiæ editionis extant. Vide annotationes.*

V. 20. Et mors appropinquet, *Multi libri hæc omittunt, Græco consentaneè.*

V. 32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium. *Alii libri scribunt ex prima conjunctione* fœtantium, *quod est fœtarum*.

Ibidem. Et sicut prospector. *Quidam libri habent* prospectator.

CAP. XIII. v. 22. Aut quæ pars diviti ad pauperem. *Sunt libri, qui pro* pars *legunt* pax *idest* εἰρήνη, *quod est græcè*.

CAP. XXIV. v. 11. Et omnium excellentium, & humilium corda, virtute calcavi. *Quod quidam libri habent* sublimium *id quod est magnificorum pro* humilium *quod est abjectorum suam habet verisimilitudinem. Quamquam ex græco judicium non posse fieri, quod versiculum istum illic non legam.*

CAP. XXVI. v. 16. 17. & 18. Et ossa illius impinguabit. Disciplina illius datum Dei est. Mulier sensata &c. *Quidam libri sic distinguunt, conformiter græcis etiam Sixtinis*: Et ossa illius impinguabit disciplina illius. Datum Dei est mulier sensata &c.

CAP. XXXI. v. 10. Qui probatus est in illo, & perfectus est, erit illi gloria æterna. *Multi insignes libri pro* qui *relative, scribunt interrogativum* quis, *& futurum* erit; *præponunt conjunctionem* &, *suffragante græco, sed eadem utriusque lectionis sententia est.*

CAP. XXXVIII. v. 39. Accomodantes animam suam, & conquirentes in lege Altissimi. *Quidam libri pro nominativis pluralibus* accomodantes, & conquirentes *legunt genitivos singulares* accomodantis, & conquirentis. *Qua de re Notationes nostra.*

CAP. XXXIX. v. 17. In voce dicit. *Manuscriptum Monasterii Lombiensis omittit hoc totum consentaneè græco; lege Notationes.*

V. 26. Non est dicere, quid est hoc, aut quid est istud? *Conjiciunt quidam pro conjunctione disjunctiva* aut, *legendam esse præpositionem* ad quid est hoc, ad quid est istud?

Sic enim est græcè, τί τοῦτο, εἰς τί τοῦτο.

CAP. XL. v. 32. In ore imprudentis condulcabitur inopia. *Quidam legunt* imprudentis, *quod est inverecundi, nominatim Rabinus, & Græca.*

CAP. XLIII. v. 24. Humilem efficiet eum. *Non sine similitudine veri, putant quidam legendum esse* Hilarem, *quod est latum, est enim Græcè* ἱλαρὸν.

CAP. XLIV. v. 3. Nuntiantes in prophetis dignitatem Prophetarum. *Antiqua manuscripta hujus ecclesiæ nostræ Audomarensis cum quibusdam aliis hoc solum legunt*: nuntiantes dignitatem Prophetarum, *alterum* in prophetis *omittunt. Videtur enim alterum superfluere quod docuimus olim in notationibus nostris in varias Bibliorum lectiones.*

CAP. XLV. v. 27. Cæterum in terra gentes non hæreditabit. *Non est mutandum plurale* gentes *in singulare* gens, *Sed si substituatur genitivus singularis* gentis, *qui est græcè, clarior sit sententia.*

ISAIAS.

CAP. III. *Vers.* 17. Et Dominus crinem earum nudabit; *pro* crinem *quidam conjiciunt legendum esse* clunem: *in quem sensum Pagninus vertit* nates. *Nam de crine quod plus erat, jam dixerat*: Decalvabit Dominus &c. *De natibus verò discoopertis comminatio est infrà* 22. *vers.* 4.

CAP. VI. v. 3. Sanctus Sanctus Sanctus Dominus Deus exercituum. *Vetus noster Corrector annotat juxta antiquos & hebræum non interponi ibi* Deus: *Quod nec Græcus habet, vel in Sixtina editione.*

CAP. VII. v. 14. Et vocabitur nomen ejus Emmanuel. *Si Hieronymi commentarium, & libros antiquos sequi oportet: hic legendum est* vocabis *secunda persona singulari.*

CAP. XVIII. v. 2. Ad gentem expectantem. *Repetanda videtur vox* expectantem *non minus hic quàm infrà, vers.* 7. *qua de re Notationes.*

CAP. XIX. v. 25. Et opus manuum mearum Assyrio. *Quidam libri, pro dativo legunt nominativum* Assyrius: *Hebræum ambiguum est* Assur.

CAP. XXVI. v. 1. Urbs fortitudinis nostræ Sion, Salvator. *Vetus Epanorthotes noster annotat in hæc verba*: Urbs fortitudinis nostræ Salvator. *Hebræus & antiqui non interponunt* Sion, *Sed nec Græcus, inter alios.*

CAP. XXXVIII. v. 16. Domine, si sic vivitur. *Multi codices omittunt conjunctionem conditionalem* si, *non absque verisimilitudine, quod docent Notationes nostra.*

CAP. XL. v. 9. Tu, qui evangelizas Sion, qui evangelizas, Jerusalem. *In aliis libris scribitur utroque loco fœmininum* quæ, *consentaneè Hebræo. Nunc masculinum* qui, *Græci probant. Vide Notationes.*

CAP. XLI. v. 10. Et suscepit te dextera justi mei. *Pro tertia persona* suscepit *est qui scribat primam* suscepi: *Quod si verum est (ut est hebræo, & græco consentaneè) id quod sequitur* dextera, *accipiendum est offerendi casu, pro ut etiam hebraicè præponitur præpositio in, & græcè legitur casus dandi.*

V. 19. Ponam in solitudinem Cedrum. *Plures antiqui libri legunt ablativum* solitudine, *sicut mox sequitur* ponam in deserto abjetem.

CAP. XLIV. v. 23. Laudate Cœli quoniam misericordiam fecit Dominus. *Multi antiqui libri hebræo similiter, omittunt* Misericordiam, *quod tamen supplent Græcus, & Chaldæus.*

CAP. XLIX. v. 10. Et ad fontes aquarum potabit. *Plura veterum manuscripta, etiam Missale Romanum Sab. post Dom.* 4. *Quadragesima, loco* potabit, *quod est, potum dabit, scribunt* portabit, *quod est, feret, ducet, non sine similitudine veri, quod docent Notationes nostra.*

V. 20. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ. *Vix dubito quin sit hic error Typographicus in editione Romana, quo dativus* filiis *positus sit loco Nominativi* filii.

CAP. LII. v. 7. Dicentis Sion, regnabit Deus tuus. *Alii libri scribunt pro futuro præteritum* regnavit, *consentaneè Hebræo quamquam futurum sit græcè.*

CAP. LX. v. 1. Surge illuminare Jerusalem, quia venit. *Vetus Corrector adnotat*: Hebræus, & Antiqui, & Hieronymus non interponunt Jerusalem; *sed suppletur à Græcis, & Chaldæo.*

JEREMIAS.

CAP. V. *Vers.* 13. Prophetæ fuerunt in ventum locuti. *Quædam manuscripta omittunt participium* locuti, *consentaneè Hebræo, & Græco.*

CAP. XXII. v. 10. Neque lugeatis super eum fletu: plangite. *Videtur potius ita interpungendum ut vox* fletu *conjungatur cum* plangite.

CAP. XXXIII. v. 16. Et hoc est nomen quod vocabunt eum. *Non pauca manuscripta legunt* & hoc est quod vocabit eam, *omissa voce* nomen, *dato verbo singulari* vocabit, *& pro nomine fœminino* eam, *similiter hebræo. Lege Notationes si placet.*

EZECHIEL.

CAP. I. *Vers.* 10. Et facies aquilæ desuper ipsorum quatuor. *Multi libri latini omittunt* τὸ desuper *conformiter Hebræis, & Græcis: de quo vetus noster Corrector annotat.* Item B. & Facies aquilæ ipsorum quatuor, nec Hebræa, nec antiqui habent *desuper*, faciei enim hominis hic respondet aquilæ sicut dextræ Leonis, respondet sinistra bovis: Unde cùm nihil de situ humanæ determinatur, nec de aquilinæ faciei situ. Quòd si propter ordinis numerum anterior intelligitur humana, posterior, non superior intelligitur aquila; tamen propter significationem Theologiæ Joannis congruit ministerio (*Ecclesiastico*) quia superior accipitur, non tamen virtute litteræ. *Hæc ille satis amplè præter morem; Loci sensus omnium consensu est: unicuique quatuor animalium fuisse in capite quatuor facies, a dextris faciem hominis, & faciem Leonis; à sinistris faciem bovis, & faciem aquilæ. Quod si ergo in nostra versione, omisso* desuper *legatur*, & facies aquilæ ipsorum quatuor, *intelligendum est, repetito a communi sensu ex pericope præcedente, à sinistris.*

CAP. XXI. v. 28. Mucro mucro evagina te ad occidendum, lima te, ut interficias, & fulgeas. *Quædam manuscripta sic scribunt, ut unica sit dictio* evaginate, *& altera una* limate. *Unde Epanorthotes, duo, inquit, sunt participia passiva.*

CAP. XLIV. v. 20. Sed tondendo attondent capita sua. *Latinè dicatur* attondebunt, *prout etiam inveni in duobus manuscriptis Lobiensi, & Clarimarisci.*

V. 28. Non erit eis hæreditas. *Alii libri omittunt præpositam negationem Hebræo consentaneè, de quo Epanorthotes*: Item G. Hebræus, & antiqui erit autem eis hæreditas, & determinat quæ subjungens. Ego hæreditas eorum.

CAP. XLVI. v. 7. De agnis autem. *Manuscripta nostra unanimiter tollunt præpositionem* de *adstipulante vetere Epanorthote nostro, sicut infrà vers.* 11. *loco simili, à Patribus omissa est.*

DANIEL.

CAP. IV. *Vers.* 28. Regnum tuum transibit à te. *Pro futuro* transibit, *complura insignia manuscripta legunt præteritum* transiit, *quod respondet Chaldæo prototypo, & Græco.*

CAP. IX. v. 24. Et impleatur visio, & prophetia. *Alii libri, pro* prophetia, *habent* prophetes *seu* propheta, *sicuti est hebraicè & græcè; sed idem unus est sensus.*

OSEE.

CAP. I. v. 2. Et fac tibi filios fornicationum. Illud fac tibi omittitur à multis libris etiam antiqui Epanorthota, conformiter Hebræo, & Græco; quin etiam Hieronymi commentario, scribentis Verbum Subaudiendum esse sumere, ex pericope præcedente; Sume autem filios posse dupliciter vel generando, vel adoptando.

CAP. VII. Vers. 1. Et fur ingressus est spolians, latrunculus foris. Rectius interpretantis esse videtur, & fur ingressus est, spolians latrunculus foris.

AMOS.

CAP. III. Vers. 14. Cùm visitare cœpero prævaricationes Israel super eum visitabo, & altaria Bethel. Genuina distinctio esse videtur, quæ te super eum jungitur præcedentibus.

HABACUC.

CAP. III. Vers. 19. Deducet me victor in psalmis canentem. Pro nominativo victor, Hebraicè legitur vox illa prorsus eadem, quæ à D. Hieron. (qui est proprius interpres Prophetarum, ut in vulgata à nobis Latinè leguntur) Vertente Psalmos ex Hebræo in titulis frequenter occurrente semper vertitur victori, à LXX. in finem. Quare conjectura est valdè probabilis doctorum quorumdam tractatorum, hic quoque scribendum esse dativo casu victori.

AGGÆUS.

CAP. II. Vers. 1. In die vigesima, & quarta Mensis, in secundo mense in anno secundo Darii Regis: Hæc verba plerique libri faciunt initium cap. 2. Sed antiqua manuscripta, quæ vidimus nos ubique quæ non habent eam capitum distinctionem quam nos, ita scribunt, ut incipiat cu sexto, vel finem primi, vel principium 2. capitis. Immo in dicant esse potius finem periodi, quam principium, quando verba sequentia in septimo mense incipiunt à littera Capitali. Revera enim pertinent ad finem capitis præcedentis. Simile occurrit, Ser. 27. ait. Vir doctissimus Franciscus Ribera quod verum est.

ZACHARIAS.

CAP. IV. Vers. 2. Et septem infusoria lucernis, Multa manuscripta repetunt numerum septem, & septem & septem infusoria, consentaneè Hebræo.

CAP. XIII. v. 8. Partes duæ in eo dispergentur, & deficient. Videtur legendum esse disperdentur, quod est succidentur, peribunt, non dispergentur, quod est dissipabuntur. Non enim est hic ea vox, quæ supra vers. 7. Et dispergentur oves.

CAP. XIV. v. 5. Et fugietis ad vallem montium eorum. Contendunt probabiliter quidam pro pronomine tertiæ personæ eorum scribendum esse primæ meorum, ut est hebraicè, & Græcè.

MACHABÆORUM LIBER I.

CAP. VII. Vers. 9. Et misit eum ut videret exterminium, quod fecit Judas: sed & Alcimum. Alii omittunt hæc verba ut videret exterminium quod fecit Judas: Sed; Græco consentaneè: quæ ab omnibus leguntur supra, v. 7. Vide & facilè hîc subaudiuntur.

V. 10. Et comprehendit multos ex eis qui à se effugerant. Ita est in quibusdam veteribus manuscriptis: in aliis legitur contrarium, qui ad se refugerant.

CAP. XIII. v. 54. Quòd fortis prælii vir esset. Latinorum librorum, quos vidi quidam illud solummodò legunt, quod vir esset consentaneè græco; Quidam addunt quòd vir fortis esset; Quidam quòd vir prælii esset. Hic omnia copulantur.

CAP. XV. v. 23. Et Lampsacen & Spartiais. Pro Lampsaco alii Latini libri Græco conformiter habent Samsame.

MACHABÆORUM LIBER II.

CAP. I. Vers. 34. 35. Ut probaret quod factum erat, & cùm probasset. Hæc verba à multis bonis manuscriptis omitti, Græco consentaneè docent Notationes nostræ.

CAP. II. v. 23. Et leges, quæ abolitæ erant restituerentur. Præteritum abolitæ, alii libri mutant in futurum abolendæ, consentaneè Græco.

CAP. IV. v. 19. Viros peccatores. Pro peccatores, quidam contendunt legendum esse spectatores, quidam precatores, quidam denique vertunt sacrorum procuratores. In antiquis Bibliis manuscriptis uno Brugensi, altero Audomarensi, disertè legitur, speculatores. Græca vox θεωροὺς deducta est à θεωρεῖν quæ propriè speculari, contemplari, spectare significat.

V. 21. Propter primates Ptolomæi Philometoris regis. Quædam insignia manuscripta pro primates, tertiæ declinationis legunt primatus quartæ declinationis, ut est Græcè τὰ πρωτοκλίσια, vel πρωτοκλισίαν.

CAP. XII. v. 43. Offerri pro peccatis mortuorum sacrificium. Alii libri solummodo legunt pro peccatis, non addunt mortuorum, sed subaudiunt.

CAP. XIV. v. 15. Qui populum suum constituit, ut in æternum custodiret. Plerique libri omittunt ut, sed meliora veteri manuscripta quæ omittunt non tantum conjunctionem ut, sed etiam verbum custodiret, consentaneè græco.

QUATUOR EVANGELIA.

EX quatuor Evangeliis nihil est huc conferendum, quod non sit annotatum in libello ad varias lectiones in latina quatuor Evangeliorum editione occurrentes, quem inscripsimus Illustriss. Bellarmino Cardinali. Cæterùm ut quæ ejusdem sunt generis, simul omnia hoc collecta mox oculis appareant, statuimus illa, in compendium redacta, hic repetere.

MATTHÆUS.

CAP. III. Vers. 10. Excidetur, & in ignem mittetur. Quædam Henteniï exemplaria legunt præsenti tempore; exciditur, & in ignem mittitur, conformiter græco, & Syro.

CAP. IV. v. 6. Quia angelis suis mandavit de te. Complura manuscripta pro præterito mandavit, scribunt futurum mandabit, adstipulantibus codicibus græcis, ac Syriacis, nec non hebræo, & LXXII.

V. 16. In regione umbræ mortis. Quidam insignes libri interponunt conjunctionem in regione & Umbra mortis, Græco Syroque conformiter.

CAP. V. v. 24. Et vade priùs reconciliari fratri tuo. Pro modo infinito reconciliari, in aliis bonis libris est imperativus reconciliare, consentaneè Græco, & Syro.

Ibidem: Offeres munus tuum. Similiter hîc pro indicativo offeres, quidam codices legunt imperativum offer, juxta Græca, & Syra.

CAP. VI. v. 22. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Quidam omissis pronominibus, legunt lucerna corporis est oculus, suffragante Græco, & Syro.

V. 33. Quærite ergo. Antiqui Codices pro ergo scribunt autem, quod est Græcè, & Syriacè.

CAP. VIII. v. 9. Nam & ego homo sum sub potestate constitutus. Multi antiqui libri, consentaneè Græca, ac Syro, omittunt vocem constitutus, quæ & ex Luc. 7. vers. 8. huc adscripta creditur.

CAP. X. v. 12. Dicentes, Pax huic domui, Hæc verba à multis censentur tamquam eadem cum iis, quæ præcedunt, salutate eam.

CAP. XV. v. 5. Quodcumque est ex me Videtur inserendum verbum substantivum est.

V. 14. Cæci sunt & duces cæcorum. Media conjunctio & tollitur à multis manuscriptis, consentaneè Græca, & Syro.

V. 38. Quatuor millia hominum. Brugense manuscriptum pro hominum legit virorum, quemodo est, & Græcè, & Syriacè.

CAP. XVI. v. 10. Quinque panum in quinque millia. Quædam manuscripta loco præpositionis in, scribunt conjunctionem &.

CAP. XVII. v. 2. Facta sunt alba sicut nix. Non dissimilis vero sit conjectura latinè non minùs quàm græcè, & Syriacè scriptum fuisse lux, quod est φῶς Græcè loco ejus quod nunc legitur nix, quod est χιών.

CAP. XX. Vers. 1. Simile est regnum. Quidam libri interjiciunt conjunctionem enim, Græco Syroque conformiter.

CAP. XXI. v. 21. Tolle, & jacta te in mare. Verisimile est scribendum esse tollere, & jactare in mare.

Vers. 26. Omnes enim habebant. Alii libri cum græcis legunt præsens habent.

V. 31. Præcedent vos in regnum Dei. Pro futuro præcedent in aliis libris est præsens præcedunt, consentaneè Græco, & Syro.

CAP. XXII. v. 24. Intus autem pleni estis rapina. Valdè fit verisimile, pro secundæ personæ estis legendum esse, ut habent alii libri, tertiam sunt, suffragantibus Græcis, & Syris.

V. 25. Ut fiat id, quod de foris est mundum. Alii libri interponunt conjunctionem &, consentaneè Græco, & Syro.

Vers. 36. Et noluisti. Quædam manuscripta conformiter Græco, & Syro legunt numero plurali noluistis.

CAP. XXIV. v. 63. Sedentem à dextris virtutis Dei. Multi boni libri consentaneè græco, & Syro, omittunt vocem Dei; ut ex aliis locis huc adscriptam.

CAP. XXVII. v. 8. Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis. Existimant quidam, has tres voculas Haceldama, hoc est, hic superfluere, ut ex Actor. 1. v. 19. huc adductas.

V. 9. Quod dictum est per Jeremiam prophetam. Sunt qui hic omittendum doceant nomen Jeremiam, nec tamen substituendum Zachariam.

V. 35. Sortem mittentes. Quod sequitur ut impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem: diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem. Videtur non esse hujus loci.

V. 40. Qui destruis templum Dei, & in triduo illud reædificas. Alii præferunt personam tertiam, destruit, reædificat.

CAP. XXVIII. v. 15. Sicut erat edocti. Videtur præferendum simplex docti.

V. 20. Usque ad consumationem sæculi; Quædam insignia manuscripta addunt Amen, quemadmodum additur Græcè & Syriacè.

MARCUS.

CAP. II. Vers. 15. Qui & sequebantur eum. Plerique libri addunt &, quidam demunt: Qui Græcè, & Syriacè non legitur. Crediderim interpretem mutasse & cum qui.

V. 23. Et discipuli ejus cœperunt. Quædam manuscripta quemadmodum & Syrus, omittunt &, sensu clariore.

CAP. III. v. 14. Et fecit ut essent duodecim cum illo. Videtur legendum hoc verborum ordine: & fecit duodecim, ut essent cum illo.

V. 26. Et non poterit stare. Quidam boni libri Græco, ac Syro similiter habent præsens potest, pro futuro poterit.

V. 27. Ingressus in domum. Quidam liber addit ejus, quod quidem Græco consonat, nec dissonat à Syro.

V. 29. Non habet remissionem in æternum, sed reus erit. Quædam exemplaria conformiter Græca, scribunt præsens tempus habet pro futuro habebit. Unde colligunt, proximè legendum similiter cum græco præsenti tempore, sed reus est, quomodo scriptum invenitur in codice Leodiensi.

CAP. IV. vers. 4. Et venerunt volucres

Cæli.

Cœli. Antiqua manuscripta omittunt Cœli, quemadmodum etiam Syrus, & quidam græci libri.

Vers. 29. Et cùm produxerit fructus. Plerique omnes libri addunt pronomen se, ante fructus.

CAP. VI. v. 4. Nisi in Patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua. Antiqui libri legunt hoc ordine, nisi in Patria sua, & in cognatione sua, & in domo sua, consentanee Græco, & Syro.

V. 14. Et dicebat: quia Joannes. DD. August. Bed. & Thom. legunt numero plurali, dicebant.

V. 27. Sed misso spiculatore. Quidam libri scribunt speculatore, prima syllaba imbuta vocali secunda non tertia.

CAP. VII. v. 19. Sed in ventrem vadit. Videtur vadit hic adscriptum esse ex Matthæo.

V. 26. Erat enim mulier. Pro enim optima manuscripta legunt autem Græco, & Syro concinentibus.

CAP. X. v. 40. Non est meum dare vobis. Quidam libri omittunt pronomen vobis conformiter Græco, & Syro.

CAP. XI. vers. 32. Timemus populum. Multi boni libri scribunt timebant tertiam personam præteriti imperfecti similiter græco.

CAP. XII. v. 29. Dominus Deus tuus. Alii libri certius scribunt pronomen prima persona noster.

Ibidem Deus unus est, & hic certius videtur vox Dominus quam vox Deus.

CAP. XIII. v. 8. Gens contra gentem, & regnum super regnum. Pro contra legendum esse super priori hujus sententiæ membro ut posteriori, intelligere videmur ex antiquis nostris manuscriptis.

CAP. XIV. v. 45. Ave Rabbi. Multi boni libri omittunt Ave, ut Matthæo proprium.

V. 54. Et sedebat cum ministris ad ignem, & calefaciebat se. Alius est ordo verborum in aliis libris latinis, ut etiam in Græcis, & Syriacis, & sedebat cum ministris, & calefaciebat se ad ignem.

Vers. 61. Et dixit ei. Pro præterito dixit legitur ab optimis manuscriptis, Græco consonantibus, præsens dicit.

Ibidem Tu es Christus filius Dei benedicti. Vox Dei non immeritò omittatur.

Vers. 62. A dextris virtutis Dei simile hic judicium occurrit.

CAP. XV. v. 7. Qui cum seditiosis erat vinctus. Quoddam Ecclesiæ Audomarensis manuscriptum, legit cum seditiosis vinctus, omisso qui, & erat.

Vers. 16. Duxerunt eum in atrium. Antiqui libri addunt adverbium intro consentanee Græco, & Syro Duxerunt eum intro.

Vers. 31. Summi Sacerdotes illudentes; Multi antiqui libri legunt simplex ludentes pro composito illudentes.

Vers. 36. Dicens, sinite; Videamus. Sunt quidam libri tam Græci, quam Latini, aut alius nominavimus pro singulare sine scribant. Reliqua lege in Notationibus.

Vers. 41. Et cum esset in Galilæa. Latinus textus Regiorum Bibliorum præponit relativum quæ (quæ & cùm esset) consentanee Græcè editioni.

CAP. XVI. ver. 19. Et sedet à dextris Dei. Optima manuscripta nostra ferè legunt præteritum sedit, conformiter Græco, & Syro pro præsenti sedet.

LUCAS.

CAP. I. vers. 29. Quæ cùm audisset. In aliis bonis libris pro audisset, quod ad aures, est vidisset, quod ad oculos spectat Græco, & Syro consentaneè.

Vers. 45. Et beata, quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino. Multi insignes libri scribunt personas tertias credidit ei.

CAP. II. v. 18. Mirati sunt, & de his. Non immeritò fortè omittatur media conjunctio.

Vers. 38. Qui expectabant redemptionem Israel. Non pauca manuscripta Jerusalem scribunt pro Israel.

CAP. III. v. 9. Excidetur, & in ignem mittetur. Contendunt quidam legenda præsentia. Exciditur, & in ignem mittitur. Simile & Matth. 3. v. 10.

Vers. 16. Veniet autem fortior me. Quidam libri legunt tempus præsens venit pro futuro veniet.

CAP. IV. v. 5. In montem excelsum. Hæc verba omittuntur à quibusdam veteribus codicibus, tamquam ex Matthæo huc transsumpta.

Vers. 10. Mandavit de te. Alii scribunt futurum mandabit adstipulantibus Græco, & Syro.

Vers. 18. Sanare contritos corde. Hæc clausula præteritur à multis tum libris tum auctoribus tamquam eadem cum hac Dimittere confractos in remissionem, ac ex eodem uno hebræo versu.

CAP. V. v. 25. Tulit lectum in quo jacebat. Antiqui nostri libri tollunt vocem lectum conformiter græcis.

CAP. VI. v. 17. Et maritima, & Tyri. Quidam libri conjunctionem, & interpositionem ante vocem Tyri, omittunt, consentaneè Græco, & Syro.

CAP. VII. v. 22. Quæ audistis, & vidistis. Ordo verborum in vetustis codicibus, conformis Græcis, & Syro, est quæ vidistis & audistis.

Vers. 24. Arundinem vento agitatam? Pleraque manuscripta legunt moveri voluto participio agitatam Matthæo.

Vers. 31. Ait autem Dominus cui ergo. Multi boni libri latini, & græci, confodiunt illud ait autem Dominus, suffragantibus Syriis.

CAP. VIII. v. 1. Per Civitates, & Castella. Alii numero singulari per civitatem, & Castellum, græca consentaneè.

Vers. 26. Et navigaverunt ad. Manuscripti codices optimi legunt enavigaverunt autem ad, Græco, & Syro adstipulante.

Vers. 43. Mulier quædam erat. Verisimile est, interpretem scripsisse, ita ut Græcè est mulier quæ erat.

Vers. 49. Venit quidam ad Principem Synagogæ. Unum ex manuscriptis Ecclesiæ nostræ legit à Principe, casu sexto consentaneè Græco, & Syro. Simile Marc. 5. v. 35.

Vers. 52. Non est mortua puella, sed dormit. Quædam vetera manuscripta, cum Græcis, & Syriis libris, tollunt vocem puella, tamquam propriam Matth. & Mar.

CAP. IX. v. 4. Et inde ne exeatis. Unus codex omittit negationem, conformiter græce, & Syro: & inde exeatis.

Vers. 37. Occurrit illis turba multa. Alii libri boni legunt singularem illi consentaneè græco.

CAP. X. v. 6. Requiescet super illum. Antiqua nostra manuscripta, pro masculino illum legunt fœmininum illam, adstipulante Beda.

CAP. XI. v. 3. Da nobis hodie. Alii codices scribunt quotidie. Hoc verisimiliter Lucæ, illud Matthæi indubitato est.

Vers. 17. Desolabitur, & Domus supra domum cadet. Plures boni libri legunt præsenti tempore desolatur, cadit, Græco consentaneè, Quin & verisimile fit, pro ut supra interpretem dedisse super.

Vers. 20. Profectò pervenit in vos. In duobus manuscriptis est prævenit, utrumque admittente voce græca, ἔφθασεν.

Vers. 22. Auferet (&c.) & spolia ejus distribuet. Multi boni libri habent aufert, distribuit præsenti tempore, Græco Syroque conformiter, pro futuris auferet, distribuet.

Vers. 25. Scopis mundatam, & ornatam. Insignia quædam manuscripta cum V. Beda omittunt duo hæc verba & ornatam tamquam Matthæo propria.

CAP. XII. v. 31. Verumtamen quærite primum Regnum Dei, & justitiam ejus & hæc omnia. Veteres putant ad illitia esse primùm, & justitiam ejus ex Matthæo huc adscripta.

Vers. 35. Et lucernæ ardentes in manibus vestris. An addendum sit τὸ in manibus vestris: an omittendum, variæ sunt opiniones.

Vers. 53. Dividentur pater in filium &c. Quidam contendunt legendum esse numero singulari dividetur, quemodo est Græcè, & Syriacè.

CAP. XIII. v. 33. Et sequenti die ambulare. Manuscripta antiqua tum nostra tum Epanorthota omittunt die, V. Beda suffragante.

Vers. 35. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Vox deserta omittitur ab vastigatius manuscriptis, tamquam ex Matthæo hæc adscripta.

CAP. XV. v. 17. Quanti mercenarii in domo patris mei. Antiquorum codicum alii omittunt in domo alii addunt: illis volunt Græca, his Syra.

CAP. XVI. v. 21. Et nemo illi dabat. Hæc verba a quibusdam antiquis libris leguntur, a pluribus, quibus præter Græca, & Syra Beda suffragatur, ignorantur. Videntur hæc translata ex cap. 15. vers. 16.

V. 23. Elevans autem oculos. Quædam manuscripta omittunt conjunctionem autem.

CAP. XVII. v. 7. Dicat illi: statim transi. Quidam libri ita distinguunt, ut statim adjungatur ei qua præcedunt: Dicat illi statim: Transi.

V. 35. Duo in agro, unus assumetur, & alter relinquetur. Quidam Latini, quidam Græci codices hunc auferunt hunc versiculum. Verisimile est, Lucæ ex Matthæo fuisse adscriptum, quemadmodum Matthæo ex Luca similem versiculum de duobus in lecto.

CAP. XIX. v. 26. Quia omni habenti dabitur, & abundabit. Complura exemplaria antiqua omittunt τὸ & abundabit, tamquam Matthæo proprium, Syris, & plerisque omnibus Græcis consonantibus.

CAP. XX. v. 5. Cogitabant intra se. Inter non intra invenio in melioribus libris nostris, quod & melius esse videtur.

CAP. XXII. v. 26. Fiat sicut minor. Complura insignia manuscripta pro minor scribant junior. Quomodo ad verbum vertas eu græca voce νεώτερος.

JOANNES.

CAP. I. Vers. 31. Sed ut manifestetur in Israel. Antiqui Codices ferè omittunt præpositionem in conformiter textui Græco.

CAP. III. v. 3. Nisi quis renatus fuerit denuò. Antiqui libri nostri pro composito renatus scribunt hoc loco verbum simplex natus consentaneè Græco simile infra v. 4.

V. 5. Ex aqua, & Spiritu Sancto. Antiqui codices ferè omittunt Sancto consentientibus editionibus Græca, & Syriaca, nec non D. Augustino in hunc locum, & Ambrosio lib. I. de Spiritu Sancto, cap. 21.

V. 18. Quia non credit in nomine. Pro præsenti credit vetusta manuscripta habent præteritum credidit conformiter Græco, & Syro.

CAP. V. v. 28. Audient vocem Filii Dei. Antiqui libri cum nostri, tam Epanorthota consentaneè Græcis, ac Syriis pro filii Dei scribant pronomen ejus.

CAP. VI. v. 40. Ego sum panis vivus. Vox vivus omittitur à plerisque omnibus manuscriptis conformiter Græco, ac Syro: Videturque non hujus esse loci, sed infra, v. 51.

V. 61. Et quis potest eum audire. Insignia exemplaria latina auferunt conjunctionem &, suffragantibus Græcis, & Syris.

CAP. VII. v. 52. Scrutare Scripturas. Multi boni libri omittunt vocem scripturas, consentientibus Græcis & Syris.

CAP. VIII. v. 12. Non ambulat in tenebris. Quidam boni libri pro præsenti ambulat scribunt futurum ambulabit suffragantibus D. Augustino & editionibus Græca, & Syra.

V. 45.

V. 45. Ego autem si veritatem dico, non *credit is mihi. In antiquis tum nostris tum Epanerthota pluribusque aliis legitur quia conformiter Græco, ac Syro.*

V. 56. Vidit, & gavisus est. *Manuscripta nostra antiqua, & non pauci alii latini libri præponunt, & conjunctionem etiam ipsi vocabulo* vidit, *quemadmodum Græca, & Syra.*

CAP. IX. v. 11. Et abii, lavi, & video, *alii codices præponunt conjunctionem etiam verbo* lavi (& lavi) *nec non præsens* video *mutant cum præterito* vidi, *quod legitur Græcè.*

CAP. XI. v. 27. Filius Dei vivi. *Multi antiqui codices omittunt* vivi *consentaneè Græco, ac Syro tamquam aliundè acceptum.*

V. 37. Oculos cæci nati. *Antiqua manuscripta omittunt* nati, *quod neque Græcè, aut Syriacè additur.*

Ibidem. Ut hic non moreretur. *Manuscripta nostra interponunt & conjunctionem conformiter Græco, ac Syro.*

V. 45. Ad Mariam, & Martham. *Manuscripta vetera cum D. Augustino omittunt,* & Martham, *conspirantibus Græcis, & Syris codicibus.*

Vers. 49. Caiphas nomine. *Complures libri auferunt* nomine, *conformiter Græco, quod alii addunt consonanter Syro.*

V. 50. Quia expedit vobis. *Multi boni libri habent pronomen prima persona* nobis *ut etiam Græca, ac Syra.*

V. 52. Sed ut filios Dei. *Quidam libri latini, cum Græcis, ac Syriacis interjiciunt conjunctionem.* Sed ut & filios Dei.

CAP. XII. v. 7. Sinite illam. *Antiqua manuscripta legunt non plurale* Sinite, *Sed singulare* sine, *conformiter Græco, ac Syro.*

V. 40. Ut non intelligant corde. *Manuscripta nostra non legunt, sed è proximo subaudiendum relinquunt* non, *conspirantibus D. Augustini Tractatu, & libris Græcis, cum Syriacis.*

CAP. XIII. v. 18. Levabit contra me. *Quædam exemplaria pro futuro* levabit *habent præteritum* levavit, *conformiter Græco, ac Syro.*

V. 27. Introivit in eum. *Complura manuscripta præponunt adverbium,* tunc, *suffragantibus Græco, ac Syro.*

CAP. XIV. v. 7. Et amodò cognoscetis eum. *Duo manuscripta pro futuro* cognoscetis *legunt præsens* cognoscitis, *conformiter Græco, ac Syro, nec non tractatui D. Augustini.*

V. 9. Et non cognovistis me. *Unum manuscriptum legit numero singulari* cognovisti, *cui præter Græca, & Syra, & Græcorum commentaria favet D. Augustini tractatio.*

Ibidem. Qui videt me, videt & Patrem. *In quibusdam libris legitur præterito tempore* qui vidit me, vidit & Patrem *quemadmodum Græcè.*

Ibidem. Quomodo tu dicis. *Rursus quidam libri præponunt & conjunctionem quemadmodum Græci & Syrici.*

V. 10. Non creditis quia ego in Patre. *Pro plurali* creditis *complura manuscripta legunt singulare* credis, *adstipulantibus non solum Græcis, & Syriacis libris atque auctoribus, verùm etiam D. Augustino disertis verbis. Porrò infrà v. 11. citra controversiam plurale legendum est.*

V. 13. Et quodcumque petieritis Patrem. *Complura manuscripta omittunt* Patrem, *consentaneè Græco, ac Syro, & faventibus tractatoribus veteribus.*

V. 14. Si quid petieritis me. *Eisdem fundamentis nixa, hic omittunt pronomen* me *quemadmodum mox* Patrem.

V. 17. Vos autem cognoscetis eum. *In aliis libris est præsens* cognoscitis, *consentaneè libris Græcis, ac Syris pro futuro* cognoscetis.

CAP. XVI. V. 5. Et nunc Vado. *Manuscripta nostra pro copulativa* & *legunt adversativam* at, *conformiter Græco ac Syro.*

V. 11. Jam judicatus est. *Manuscripta nostra ingulant adverbium* jam *suffragantibus Græcis ac Syricis libris, nec non D. Augustini tractatu.*

CAP. XVII. v. 3. Solum Deum verum. *Multi antiqui libri legunt hoc verborum ordine* Solum unum Deum. *Quod etiam D. Augustinus, & Græca editio.*

V. 20. Non pro eis autem rogo tantum. *Manuscripta nostra pronomen relativum eis mutant cum demonstrativo* his, *suffragantibus D. Augustini lectione, & græca editione* αὐτῶν.

V. 25. Mundus te non cognovit. *Exemplaria plura scripta, cum textu D. Augustini præponunt & conjunctionem, consentaneè Græco, ac Syro.*

CAP. XVIII. v. 24. Et misit eum Annas ligatum. *Quidam libri pro duabus vocibus* & misit *legunt unam* emisit *nam græcè nihil aliud legitur quam* ἀπέστειλε: *quamquam sint Græci libri qui pro* & *substituunt* ergo. *Ut Syrus* autem, *quæ non sunt negligenda.*

CAP. XIX. v. 13. Pilatus autem. *Optima manuscripta consentaneè Græcè legunt* ergo *pro* autem.

Vers. 28. Quia omnia. *Plerique latini libri interponunt adverbium* jam, *quemadmodum & Græci.*

Vers. 41. In quo nondum quisquam positus fuerat. *Plusquamperfectum* fuerat *est in optimis manuscriptis, pro imperfecto* erat.

CAP. XX. v. 25. Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum. *Insignia quædam manuscripta legunt* figuram *quod est græcè* τὸν τύπον Vestigium.

CAP. XXI. v. 12. Et nemo audebat discumbentium. *Pro* discumbentium *legitur alicubi* discentium, *quod est discipulorum. Græco, & Syro conformiter.*

Vers. 22. 23. Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? *Tam frequenter varietatem hic latentem tractavimus, ostat pro eo tamen ut legatur commentarius noster.*

V. 25. Mundum capere posse eos. *Manuscripta antiqua omittunt* posse *consentaneè Græco.*

ACTUS APOSTOLORUM.

CAP. I. *Vers.* 20. Fiat commoratio eorum deserta. *Alii libri cum Missali Romano in festo S. Matthiæ, conformiter Græco, & Syro legunt singulari numero* ejus: *Pluralis numerus, est in Psalmis.*

CAP. XV. v. 34. Judas autem solus abiit Jerusalem. *Si non alia videtur vel vox* Jerusalem *ex hac pericope omittenda.*

CAP. XVI. v. 12. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot conferentes. *Alii boni libri legunt* consistentes.

CAP. XVII. v. 6. Quoniam hi, qui urbem concitant, & huc venerunt. *Alii boni libri legunt* orbem, *quod est mundum, consentaneis Græco, & Syro pro* urbem, *quod est civitatem.*

CAP. XXIII. v. 18. Vinctus Paulus rogavit me. *Plures libri interponunt* vocans (vocans rogavit me) *Græco, & Syro conformiter.*

Vers. 25. Timuit enim ne fortè raperent eum Judæi, & occiderent, & ipse postea calumniam sustineret tamquam accepturus pecuniam. *Duo ex libris nostris manuscriptis scribunt* nummos, *pro* pecuniam. *Alius omittit* tamquam accepturus pecuniam. *Plures totum dictum versiculum omittunt Græco, & Syro consentaneè.*

EPISTOLA AD ROMANOS.

CAP. V. *Vers.* 16. Et non sicut per unum peccatum. *Plura manuscripta latina, nominatim Brugense, & Audomarense legunt pro nomine* peccatum *participium* peccantem, *Græco conformiter.*

CAP. VIII. v. 38. Neque fortitudo. *Videntur hæ duæ voculæ superfluere ob plures rationes in nostris notationibus declaratas, etiam doctissimo Estio probatas scribenti in hunc locum.*

CAP. IX. v. 25. Et non dilectam, dilectam, & non Misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. *Jam diu annotavimus, aliique ante, & post nos duplicem hic esse versionem ejusdem pericopes, & illam quidem,* & non misericordiam consecutam misericordiam consecutam, *Videri genuinam nostræ editionis scripturam.*

CAP. XI. *Vers.* 5. Reliquiæ salvæ factæ sunt. *Quidam libri, & auctores omittunt* salvæ, *conformiter Græco, & Syro, quasi dicatur,* aliqui facti sunt reliqui: *quæ de re nostræ notationes, supra 9. v. 27. memoraverat Apostolus reliquias salvas factas.*

CAP. XV. v. 21. Et prohibitus sum usque adhuc. *Multi boni libri omittunt hæc verba Græco, & Syro consentaneè, quæ & lecta fuerunt supra 1. v. 13.*

EPISTOLA

AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. XII. *Vers.* 28. Genera linguarum, interpretationes sermonum. *Multi veteres libri omittunt* τὸ interpretationes sermonum, *Græco suffragante.*

CAP. XVI. v. 16. Nostris domum Stephane, & Fortunati, & Achaici. *Tollunt complures latini libri postremum nomen,* & Achaici *cum Græcis, & Syricis, hoc additum forsitan ex v. 17. subsequente.*

Vers. 19. Apud quos & hospitor. *Et hæc verba confodiuntur à Latinis, Græcis, & Syricis libris.*

EPISTOLA

AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I. *V.* 6. Sive consolamur pro vestra consolatione. *Multa manuscripta nominatim etiam quæ tum vidimus. Unum S. Audomari, duo Claræ Marisci, omittunt hæc verba tamquam alteram interpretationem ejus quod sequitur,* sive exhortamur pro vestra exhortatione *ex eodem uno Græco* εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως.

CAP. XII. v. 12. Signa tamen Apostolatus mei. *Alii libri scribunt* signa tamen Apostoli *ut est Græcè, & Syriacè.*

CAP. XIII. v. 2. Ut præsens, & nunc absens. *Non pauci libri addunt* bis (ut præsens bis) *conformiter Græco, & Syro, cujus loco quidam legunt* vobis *sed malè.*

EPISTOLA AD GALATAS.

CAP. III. v. 1. Quis vos fascinavit non obedire veritati? *Multi libri, & auctores pro* obedire *legunt* credere, *nec pauci cum libri tum auctores totum illud omittunt* non obedire, *seu credere veritati, ut hic additum ex c. 5. v. 7. Qua de re liceat legere notationes nostras.*

CAP. IV. v. 7. Itaque non est servus. *In duobus insignibus manuscriptis pro* est *tertia persona, legitur* es *secunda Græco, & Syro consentaneè.*

CAP. V. v. 13. Sed per Charitatem spiritus servire invicem. *Vox* Spiritus *omittitur à multis manuscriptis latinis libris, sicut & Græcis, ac Syriis.*

CAP. VI. v. 6. Communicet autem is, qui catechizatur verbo. *Pro ablativo* verbo *classica est in aliis libris accusativus* verbum, *Græco conformiter.*

EPISTOLA

AD EPHESIOS.

CAP. I. *Vers.* 22. Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam. *Quædam manuscripta habent* super omnia ipsi Ecclesiæ, *consentaneè Græco, & Syro.*

EPI-

EPISTOLA AD COLOSSENSES.

CAP. II. *Verſ.* 4. Ut nemo vos decipiat in ſublimitate ſermonum. *Quidam conjiciunt legendum* ſubtilitate, *ut legit Ambroſiaſter; quidam* ſuaſibilitate *quod eſt Græcè* πιθανολογία,

Verſ. 14. Delens quod adverſus nos erat chirographum decreti. *Pro genitivo* decreti. *Quidam libri legunt dativum* decretis, *qui eſt Græcè, & Syriacè.*

EPISTOLA AD THESSALONICENSES POSTERIOR.

CAP. I. *Verſ.* 5. Ut digni habeamini in regno Dei. *Plurimi libri omittunt propoſitionem* in *Græco conſentaneè.*

EPISTOLA AD TIMOTHEUM PRIOR.

CAP. V. *Verſ.* 5. Speret in Deum & inſtet obſecrationibus. *Multi libri latini ſcribunt præſens indicativo* ſperat, inſtat. *Græco conſentaneè.*

CAP. VI. v. 9. Et laqueum diaboli. *Quidam omittunt* τὸ diaboli *cum Græcis, & Syris. Supra* 3. *v.* 7. *Apoſtolus meminerat* laqueum Diaboli.

EPISTOLA AD TIMOTHEUM POSTERIOR.

CAP. II. *Verſ.* 14. Noli contendere verbis: Ad nihil enim utile eſt, niſi ad ſubverſionem. *Si probè legantur ea, quæ ſcripſimus in Notationibus, videri poſſe probabile Interpretem vertiſſe ut eſt Græcè:* Non contendere verbis (ad nihil utile) ad ſubverſionem.

Verſ. 25. Eos qui reſiſtunt veritati. *Omittitur à multis latinis libris conformiter Græco, & Syro.*

CAP. III. v. 16. Ad arguendum, ad corripiendum. *Alii libri legunt* ad corrigendum, *quod eſt Græcè.*

CAP. IV. v. 5. Sobrius eſto. *Quidam libri non temere videntur omittere, eſt enim altera verſio ejus quod præcedit.* Tu verò vigila, *ex eodem uno Græco* σὺ δὲ νῆφε, *quod docuimus in Notationibus.*

V. 18. Liberavit me Dominus ab omni opere malo. *Alii libri legunt futurum* liberabit, *conſentaneè Græcè, & Syro.*

EPISTOLA AD TITUM.

CAP. II. *Verſ.* 5. Prudentes, Caſtas, Sobrias. *Sunt libri & Auctores, qui omittunt* τὸ Sobrias *eo quòd altera ſit verſio ex Græca voce* σώφρονας, *Interpres jam reddiderat* Prudentes.

EPISTOLA AD HEBRÆOS.

CAP. VII. *Verſ.* 25. Semper vivens ad interpellandum pro nobis. *Multi libri pro* nobis *prima perſona habent tertia perſona pronomen* eis *ut Græca, & Syra.*

CAP. X. v. 39. Nos autem non ſumus ſubtractionis filii. *Vocem* filii *omittunt latini quidam libri nominatim Biblia S. Audomari, cum Græcis, & Syris.*

CAP. XII. v. 1. Curramus ad propoſitum nobis certamen. *Multi libri videntur non immeritò omittere propoſitionem* ad *ſicut Græca, & Syra.*

CAP. XIII. v. 1. Charitas fraternitatis maneat in vobis. *Quidam libri auferunt* τὸ in vobis. *Græco conſentaneè.*

EPISTOLA JACOBI.

CAP. III. *Verſ.* 17. Suadibilis bonis conſentiens. *Quædam latina manuſcripta nominatim Biblia S. Audomari Eccleſiæ tollunt illud* bonis conſentiens: *ac videtur quibuſdam idem unum eſſe quod* ſuadibilis *ex Græco,* εὐπειθής.

EPISTOLA PETRI I.

CAP. I. *Verſ.* 6. In quo exultabitis. *Alii libri legunt præſens* exultatis *ſicut omnes infra, verſ.* 8. *ſuffragante textu Græco.*

CAP. II. v. 8. In quo, & poſiti ſunt. *Quidam libri pro ablativo* quo *legunt accuſativum* quod. *Græcè ſimiliter. Vide Notationes.*

V. 23. Tradebat autem judicanti ſe injuſtè. *Ex Notationibus noſtris augurari licet legendam eſſe.* Tradebat autem judicanti juſtè.

EPISTOLA PETRI II.

CAP. II. *Verſ.* 10. Sectas non metuunt introducere blaſphemantes. *Quidam manuſcripti libri pro* introducere *habent* facere, *nominatim Brugenſis, & Lobienſis: de qualibus Epanorthotes.* Item c non metuunt introducere. *Antiqui habent, alii antiqui* facere blaſphemantes. *In Bibliorum Lovanienſium margine annotantur ſex manuſcripta, quæ omittant* τὸ introducere; *quibus noſtra S. Audomari Eccleſiæ, Biblia ſuffragantur, non habentia id nd, niſi poſteriori manu adſcriptum. Græcè omnino non legitur. Correctores videntur arbitrati fuiſſe ab Interprete additum.*

V. 16. Subjugale mutum animal. *Nonnulli codices omittunt vocem* animal, *ut quæ contineatur voce* ſubjugale, *conformiter Græco.*

EPISTOLA JOANNIS I.

CAP. I. *Verſ.* 4. Ut gaudeatis, & gaudium veſtrum ſit plenum. *Nonnulla manuſcripta nominatim unum Eccleſiæ hujus S. Audomari omittunt* τὸ gaudeatis, *& ſimiliter Græcis, & Syriacis libris.*

CAP. IV. v. 10. Sed quoniam ipſe prior dilexit nos. *Quidam latini libri cum Græcis & Syriacis hic omittunt vocem* prior, *quæ ab omnibus legitur infra, verſ.* 19.

V. 17. In hoc perfecta eſt Charitas Dei nobiſcum. *Vocem* Dei *plerique codices auferunt Græco conſentaneè.*

EPISTOLA JOANNIS III.

VErſ. 6. Quos benefaciens deduces dignè Deo. *Non pauci boni libri conformiter Græco è converſo* benefacies, *verbum* deducens *participium legunt.*

EPISTOLA JUDÆ.

VErſ. 24. In adventu Domini noſtri Jeſu Chriſti. *Hæc verba omittuntur à nonnullis manuſcriptis, & uno quidem hujus Eccleſiæ, ſuffragante Græco.*

APOCALYPSIS.

CAP. XI. *Verſ.* 15. Et regnabit in ſæcula ſæculorum. Amen. *Non agnoſcitur hoc loco* Amen *à veteribus manuſcriptis, ſicut nec à Græco.*

CAP. XIV. *verſ.* 3. Et nemo poterat dicere canticum. *Pro* dicere *quod eſt* λέγειν *quidam conjiciunt legendum eſſe* diſcere *ex Græco* μαθεῖν.

CAP. XXI. *verſ.* 15. Habebat menſuram arundineam auream. *Quidam codices loco nominis adjectivi* arundineam *legunt ſubſtantivum* arundinem *Græco conſentaneè.*

CAP. XXII. *verſ.* 9. Et eorum qui ſervant verba prophetiæ libri hujus. *Multa bona manuſcripta latina cum Græcis libris omittunt vocem* prophetiæ.

Verſ. 14. Beati qui lavant ſtolas ſuas in ſanguine agni. *Pleraque omnia manuſcripta omittunt* in ſanguine agni. *Græco conformiter, videriquè poſſe huc additum ex Apoc.* 7. *Verſ.* 14.

F I N I S.